BEZLAJ / ETIMOLOŠKI SLOVAR
SLOVENSKEGA JEZIKA – IV

ESSJ IV (2005): Š–Ž

ESSJ IV (2005): Š–Ž

FRANCE BEZLAJ

ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA

ČETRTA KNJIGA

Š – Ž

AVTORJI GESEL

FRANCE BEZLAJ, MARKO SNOJ IN METKA FURLAN

UREDILA

MARKO SNOJ IN METKA FURLAN

LJUBLJANA 2005

IZDALA SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER

INŠTITUT ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA

ETIMOLOŠKO-ONOMASTIČNA SEKCIJA

ZALOŽILA ZALOŽBA ZRC

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

811.163.6'374.4

BEZLAJ, France
Etimološki slovar slovenskega jezika / France Bezlaj ; izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1976-2005

4. zvezek izšel pri Založbi ZRC

Knj. 4: Š-Ž / avtorji gesel France Bezlaj, Marko Snoj in Metka Furlan ; izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti [in] Znanstvenoraziskovalni center, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Etimološko-onomastična sekcija. - 2005

ISBN 961-6568-19-1 (zv. 4)

4728325

DODATEK K BIBLIOGRAFIJI

Acts	Acts of the Vth International Congress of Hittitology. Çorum, September 2-6, 2002 (v tisku).
Alasia	G. A. da Sommaripa, Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila. Videm 1607. Faksimile. Ur. B. Gerlanc. Ljubljana – Devin-Nabrežina – Trst 1979; Alafia da Sommaripa. Vocabolario italiano e schiauo 1607. Obrnjeni slovar. Računalniška datoteka. Izdelala M. Furlan. Ljubljana 1996.
Alessio, LE	G. Alessio, Lexicon etymologicum. Supplemento ai dizionari etimologici latini e romanzi. Napoli 1976.
Anić-Goldstein, RSN	V. Anić, I. Goldstein, Rječnik stranih riječi. Drugo izdanje. Zagreb 2000.
Anikin	A. E. Anikin, Ètimologija i balto-slavjanskoe leksičeskoe sravnenie v praslavjanskoj leksikografii. Materiali dlja balto-slavjanskogo slovarja. Vyp. 1. Novosibirsk 1998.
Annenkov, Bot. slov.	N. Annenkov, Botaničeskij slovar'. Petersburg 1878.
AUI	Anatolisch und Indogermanisch/Anatolico e Indoeuropeo. Akten des Kolloquiums der Indogermanischen Gesellschaft. Pavia, 22.–25. September 1998. Hrsg. O. Carruba und W. Meid. Innsbruck 2001.
AUSB	Annales Universitatis scientiarum Budapestiensis. Sectio linguistica. Budapest 1957–.
B. de Courtenay, CR	G. Baudouin de Courtenay, Il Catechismo Resiano con una prefazione del dott. G. Loschi. Udine 1894.
B. de Courtenay, rkp.	G. Baudouin de Courtenay, Rezijanski slovar. Rokopis.
Badjura, KG	R. Badjura, Krajepisno gradivo. Dodatki k Ljudski geografiji (1953). Tipkopis. Ljubljana 1963.
BADŽ	Besedni atlas za domače živali (BADŽ). 1. zv.: Perutnina. Ljubljana 2003.
Barlè	J. Barlè, Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zagreb 1937.
BDA	Bъlgarski dialekten atlas. Obobštavašt tom I–III. Fonetika. Akcentologija. Leksika. Sofija 2001.
Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl.	J. Bělič, A. Kamiš, K. Kučera, Malý staročeský slovník. Praha 1978.
Benveniste, Inst.	É. Benveniste, Le vocabulaire des institutions indo-européennes I–II. Paris 1969.
BER	Bъlgarski etimologičen rečnik I–. Sъstavili B. Georgiev, I. Gъlъbov, J. Zaimov, S. Ilčev idr. Sofija 1971–.
Besedišče^2	Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. Po gradivu za Slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ur. I. Šircelj-Žnidaršič. Ljubljana 1998.
Bezlaj, ZJS	F. Bezlaj, Zbrani jezikoslovni spisi I–II. Ur. M. Furlan. Ljubljana 2003.
Biblia 1984 II	Jurij Dalmatin, Biblia 1984. II. Teil: Abhandlungen. Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Slowenen. III. Band. München 1976.
Billy, TLG	P.-H. Billy, Thesaurus Linguae Gallicae. Hildesheim – Zürich – New York 1993.
BLSJ	Besedilne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena. Ur. M. Jesenšek. Maribor 2004.
Bojanić-Trivunac, RDG	M. Bojanić-R. Trivunac, Rječnik dubrovačkog govora. Beograd 2002 (= SDZb. XLIX).
Boryś, Czak. stud.	W. Boryś, Czakawskie studia leksykalne. Warszawa 1999.
Brechenmacher, EWDF	J. K. Brechenmacher, Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen I–II. Limburg an der Lahn 1957–63.
Brückner, Slaw. Fw.	A. Brückner, Die slavischen Fremdwörter im Litauischen. Weimar 1877.
BS – ZKI	Brižinski spomeniki. Znanstvenokritična izdaja. Ur. F. Bernik, J. Faganel, B. Grafenauer, F. Jakopin, J. Kos, T. Logar, B. Paternu, M. Smolik. Ljubljana 1992.
Bulachovskyj	L. A. Bulachovskyj, Vybrani praci v p'jati tomach I–V. Kyïv 1975–83.
Cel. zvon	Celovški zvon. Vseslovenska revija za leposlovje, kritiko, kulturna, družbena in verska vprašanja. Celovec 1983–.
Cevc, Velika planina^1	A. Cevc, Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev. Ljubljana 1972.
Cevc, Velika planina^3	A. Cevc, Velika planina. Življenje, delo in izročilo pastirjev. Tretja, dopolnjena izdaja. Ljubljana 1993.
Chantraine	P. Chantraine, Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Paris 1968–80.

Cigale, Wb.	Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Hrsg. auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn fürstbischofes von Laibach, Anton Alois Wolf. Laibach 1860.
Cossutta, NPK	R. Cossutta, Narečna podoba Križa pri Trstu. Koper 2001.
Cossutta, PV	R. Cossutta, Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri. Koper 2002.
Cossutta, SDLA - TS	R. Cossutta, Slovenski dialektološki leksikalni atlas Tržaške pokrajine (SDLA - TS). Trst 1987.
Cvetko Orešnik, MPBIJO	V. Cvetko Orešnik, K metodologiji preučevanja baltoslovansko-indoiranskih jezikovnih odnosov. Ljubljana 1998.
CWPL	Copenhagen Working Papers in Linguistics I–. Institut for almen og anvendt sprogvidenskab. København 1991–.
Černych	P. Ja. Černych, Istoriko-ètimologičeskij slovar' sovremennogo russkogo jazyka I–II. Moskva 1993.
Dapit, ACR	R. Dapit, Aspetti di cultura resiana nei nomi di luogo. I Area di Solbica/Stolvizza e Korito/Coritis. Padova 1995; II Area di Osoanë/Oseacco e Učja/Uccea. Padova 1998.
Darms, SS	G. Darms, Schwäher und Schwager, Hahn und Huhn. Die Vr̥ddhi-Ableitung im Germanischen. München 1978.
Decarli, Pandolo	L. Decarli, Pandolo. Koper 1994.
Devoto, AEI	G. Devoto, Avviamento alla etimologia italiana. Firenze 1967.
Dolenc, Bogataj, DŽ	J. Dolenc, A. Bogataj idr., Doba železarstva v Železnikih. Pregled obdobja železarstva in z njim povezane dejavnosti v Železnikih in okolici od prvih začetkov do zadnjega preboda. Železniki 2002.
Doria	M. Doria, Grande dizionario del dialetto triestino. Con la collaborazione di C. Noliani. Trieste 1987.
Doria, Alla ricerca	M. Doria, Alla ricerca di toponimi prelatini nel Carso. Testo di una conferenza tenutasi a Trieste, per la "Sezione Studi Carsici" del Centro di Antichita Altoadriatiche, il 15 aprile 1971. Trieste 1971.
Drosdowski, HW	Das Herkunftswörterbuch. Die Etymologie der deutschen Sprache. 2., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage von G. Drosdowski. Duden Band 7. Mannheim – Wien – Zürich 1989.
Dybo, Osnovy (Slovar')	V. A. Dybo, G. I. Zamjatina, S. L. Nikolaev, Osnovy slavjanskoj akcentologii. Slovar'. Moskva 1993.
ERSJ OS	M. Bjeletić, J. Vlajić-Popović, P. Ivić, A. Loma, S. Petrović, B. Sikimić, Ogledna sveska. Beograd 1998.
Etimologija	Etimologija. Referati sa Znanstvenog skupa o etimologiji održanog 4. i 5. lipnja 1987 u Zagrebu. Zagreb 1993.
EWU	Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. Erarbeitet im Institut für Sprachwissenschaft der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Herausgeber L. Benkő; Redakteure K. Gerstner, A. S. Hámori, G. Zaicz; Autoren B. Büky, K. Gerstner, A. S. Hámori, E. Hexendorf, L. Horváth, G. Zaicz. Budapest 1993–97.
Faggin, VDLF	G. Faggin, Vocabolario della Lingua Friulana I–II. Udine 1985.
Filipi, BB	G. Filipi, Betinska brodogradnja. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja. Šibenik 1997.
Filipi, ILA	G. Filipi, Istrorumunjski lingvistički atlas/Atlasul Lingvistic Istroromân/Atlante Linguistico Istrorumeno. Pula 2002.
Filipi, IO	G. Filipi, Istarska ornitonimija. Etimologijski rječnik pučkog nazivlja. Rijeka 1994.
Filipi-Bursić Giudici, ILA	G. Filipi-B. Bursić Giudici, Istriotski lingvistični atlas/Atlante linguistico istrioto. Pula 1998.
FOC	Folia onomastica Croatica. Zagreb 1992–.
Förstemann, AN	E. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch: I Personennamen; II Ortsnamen. Zweite, völlig umgearbeitete Auflage. Bonn 1900–16. Nachdruck 1966–83.
Frau, DT	G. Frau, Dizionario toponomastico Friuli-Venezia Giulia. Udine 1978.
Friedrich, HE	J. Friedrich, Hethitisches Elementarbuch. Erster Teil: Kurzgefaßte Grammatik. Dritte, unveränderte Auflage. Heidelberg 1974.
Gamillscheg, EWFS	E. Gamillscheg, Etymologisches Wörterbuch der französischen Sprache. Heidelberg 1928.
Gamkrelidze-Ivanov, IJI	T. V. Gamkrelidze, V. V. Ivanov, Indoevropejskij jazyk i indoevropejcy. Rekonstrukcija i istoriko-tipologičeskij analiz prajazyka i protokultury. Tbilisi 1984.
Gašperšič, Vigenjc	J. Gašperšič, Vigenjc. Vodnik po zgodovinskih žebljarskih kovačnicah v Kamni Gorici, Kolnici, Kropi in Železnikih. Ljubljana 1956.
Geister, OAS	I. Geister, Ornitološki atlas Slovenije. Razširjenost gnezdilk. Ljubljana 1995.
Glonar, PS	J. Glonar, Poučni slovar I–II. Ljubljana 1931–1933.
Grammatische Kategorien	Grammatische Kategorien. Funktion und Geschichte. Akten der VII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft Berlin, 20.–25. Februar 1983. Hrsg. B. Schlerath. Wiesbaden 1985.

Greenberg, HPSL	M. L. Greenberg, A Historical Phonology of the Slovene Language. Heidelberg 2000.
Greenberg, ZGSJ	M. L. Greenberg, Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika. Maribor 2002.
Gregorič, Gradivo	J. Gregorič, Gradivo za kostelski slovar. Računalniška datoteka.
Grimm, DTV	Deutsches Wörterbuch von J. und W. Grimm 1–33. Verlag von S. Hirzel. Leipzig 1954–1984. Fotomechanischer Nachdruck. München 1999.
GSJ	Gdańskie Studia Językoznawcze. Gdańsk 1975–.
HER	Hrvatski enciklopedijski rječnik. Zagreb 2002.
Hoad	T. F. Hoad, The Oxford Concise Dictionary of English Etymology. Oxford 1986.
Hock, FME	W. Hock, Der Flexionsakzent im mittelbulgarischen Evangelie 1139 (NBKM) I–II. München 1992.
Houtzagers, ČD	H. P. Houtzagers, The Čakavian Dialect of Orlec on the Island of Cres. Studies in Slavic and General Linguistics 5. Amsterdam 1985.
HS	Historische Sprachforschung (Historical Linguistics) bisher Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung. Begründet von A. Kuhn. (= KZ).
In honorem H. Pedersen	In honorem Holger Pedersen. Kolloquium der Indogermanischen Gesellschaft vom 26. bis 28. März 1993 in Kopenhagen. Unter Mitwirkung von B. Nielsen herausgegeben von J. E. Rasmussen. Wiesbaden 1994.
Istoriski časopis	Istoriski časopis. Beograd 1949–.
Ivančič, DSBG	B. Ivančič, Diferencialni slovar bovškega govora. Seminarska naloga. Ljubljana 2000.
Jakomin, NS	D. Jakomin, Narečni slovar Sv. Antona pri Kopru. Trst 1995.
Jaškin, Belarus.	I. Ja. Jaškin, Belaruskija geagrafičnyja nazvy. Tapagrafija. Gidralogija. Minsk 1971.
Jazyki	Malye in bol'šie jazyki. In memoriam acad. Nikita I. Tolstoj. Tartu 1998.
Jeklo in ljudje	Jeklo in ljudje. Jeseniški zbornik VI. Ur. T. Konobelj. Jesenice 1991.
Karaś, Nazwy	M. Karaś, Nazwy miejscowe typu *Podgóra*, *Zalas* w języku polskim i innych językach słowiańskich. Wrocław 1955.
Karničar, Gutsmann	Deutsch-windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter von O. Gutsmann. Klagenfurt 1789. Auf Slowenisch-Deutsch umgekehrt und bearbeitet von L. Karničar. Graz 1999.
Karulis, LEV	K. Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnica I–II. Riga 1992.
Kastelec-Vorenc	Novum Dictionarium Latino-Carniolicum (1710). Rokopis hrani Seminario arcivescovile v Gorici; Slovensko-latinski slovar. Izdelal J. Stabej po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, Dictionarivm-Carniolicvm (1680–1710). Ljubljana 1997.
Kelemina, BPSL	Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina. Ljubljana 1930.
Kenda-Jež, Gradivo	C. Kenda-Jež, Gradivo za cerkljanski slovar. Računalniška datoteka.
Kenda-Jež, Mag.	C. Kenda-Jež, Besedišče cerkljanskega narečja. Zasnova narečnega slovarja (A–K). Magistrska naloga. Ljubljana 1994.
Kimball, HHP	S. E. Kimball, Hittite Historical Phonology. Innsbruck 1999.
KKD I	Koroški kulturni dnevi I. Zbornik predavanj. Maribor 1973.
Kleindienst, Bam knapa	L. Kleindienst, Bam knapa vzėla, bam zmėraj vesėla. Ljubljana 1995.
Klemenčič, Mag.	S. Klemenčič, Pogledi na kentum in satem. Magistrsko delo. Ljubljana 2003.
KLS	Krajevni leksikon Slovenije I–IV. I. knjiga: Zahodni del Slovenije. S sodelovanjem F. Planine in Ž. Šifrerja pripravil in uredil R. Savnik. Ljubljana 1968. Druga knjiga: Jedro osrednje Slovenije in njen jugovzhodni del. S sodelovanjem F. Planine in Ž. Šifrerja pripravil in uredil R. Savnik. Ljubljana 1971. III. knjiga: Svet med Savinjskimi Alpami in Sotlo. S sodelovanjem F. Planine pripravil in uredil R. Savnik. Ljubljana 1976. IV. knjiga: Podravje in Pomurje. S sodelovanjem F. Planine pripravil in uredil R. Savnik. Ljubljana 1980.
KLSI	Krajevni leksikon Slovencev v Italiji. Topografski, zemljepisni, zgodovinski, kulturni, gospodarski in turistični podatki o krajih v Italiji, ki jih naseljujejo Slovenci. Ur. M. Bufon, A. Kalc. Prva knjiga. Tržaška pokrajina. Trst 1990.
Kluge^{22}	F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 22. Auflage unter Mithilfe von M. Bürgisser und B. Gregor völlig neu bearbeitet von E. Seebold. Berlin – New York 1989.
Kluge^{23}	F. Kluge, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von E. Seebold. Berlin – New York 1995.
Koletnik	M. Koletnik, Slovenskogoriško narečje. Maribor 2001.
Kos, UBKŽ	D. Kos, Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15–18. stoletje) I–II. Novejši urbarji za Slovenijo. Prvi zvezek. Viri za zgodovino Slovencev. Trinajsta knjiga. Ljubljana 1991.
Kosovitz	Dizionario del dialetto triestino e della lingua italiana, compilato sui migliori vocabolari italiani per cura di Ernesto Kosovitz. Trieste 1889.

Košir, Rutarška špraha	S. Košir, Rutarška špraha. Rkp. Rute 1995.
Koštiál, LŠ	R. Koštiál, Ljudske iz šavrinske Istre. Devin 1996.
Kovačec, IHR	A. Kovačec, Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima). Pula 1998.
Kukanja, SDLA - KP/1	V. Kukanja, Slovenski dialektološki leksikalni atlas Koprske pokrajine (SDLA - KP (1)). Tesi di laurea. Trieste 1987 - 1988.
Kuret, Maske	N. Kuret, Maske slovenskih pokrajin. Ljubljana 1984.
Kuret, OS	N. Kuret, Opuscula selecta. Poglavja iz ljudske kulture. Ljubljana 1997.
Leto svetnikov	Leto svetnikov I–IV. Izdajo sta pripravila dr. M. Miklavčič in J. Dolenc. Ljubljana 1968–1973.
Leuvenese bijdragen.	Leuvenese bijdragen. Leuven 1911–.
Lexer, Mhd. TW	Matthias Lexers Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. 36. Auflage. Leipzig 1980.
Likovič	J. Likovič, Svetinje nad Barjem. Legende in pripovedke. Ljubljana 1942.
Lindberg-Gerd, SNPR	G. U. Lindberg, A. S. Gerd, Slovar' nazvanij presnovodnych ryb SSSR. Leningrad 1972.
Littmann, Morg. Wörter	E. Littmann, Morgenländische Wörter im Deutschen. 2. vermehrte und verbesserte Auflage. Tübingen 1924.
LIV	Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen. Unter Leitung von H. Rix und der Mitarbeit vieler anderer bearbeitet von M. Kümmel, Th. Zehnder, R. Lipp, B. Schirmer. Wiesbaden 1998.
LK	H. Popowska-Taborska, W. Boryś, Leksyka kaszubska na tle słowiańskim. Warszawa 1996.
Logar, DJR	T. Logar, Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave. Ur. K. Kenda-Jež. Ljubljana 1996.
LPSRH	Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvaške. Zagreb 1976.
Lühr, Expressivität	R. Lühr, Expressivität und Lautgesetz. Heidelberg 1988.
Lurker, LGD	M. Lurker, Lexikon der Götter und Dämonen. Zweite, erweiterte Auflage. Stuttgart 1989.
Mader, AS	B. Mader, Die Alpenslawen in der Steiermark. Wien 1986.
Mél. Pedersen	Mélanges linguistiques offerts à M. Holger Pedersen à l'occasion de son soixante=dixième anniversaire 7 avril 1937. Ur. L. Hjelmslev et al. København 1937.
Melchert, AHP	H. C. Melchert, Anatolian Historical Phonology. Amsterdam-Atlanta 1994.
Melchert, SHHP	H. C. Melchert, Studies in Hittite Historical Phonology. Ergänzungsheft zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung Nr. 32. Göttingen 1984.
Menges, OE	K. H. Menges, The Oriental elements in the vocabulary of the oldest Russian epos. Word, supplement 7. New York 1951.
Merkù, 1300	P. Merkù, 1300 primorskih priimkov. Trst 2004.
Merkù, SKII	P. Merkù, Slovenska krajevna imena v Italiji. Priročnik. Trst 1999.
Merkù, SPZM	P. Merkù, Slovenski priimki na zahodni meji. Trst 1982.
Merkù, TT	P. Merkù, La Toponomastica dell'Alta Val Torre. Lusevera 1997.
Merkù, TZ	P. Merkù, Toponomastika občine Zgonik. Gorica 1995
Merše, VVG	M. Merše, Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Ljubljana 1995.
Metelko, Lehrgebäude	F. S. Metelko, Lehrgebäude der Slowenifchen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Nach dem Lehrgebäude der böhm. Sprache des Hrn. Abbé Dobrowfsky. Laibach 1825.
Mikhailov, FS	N. Mikhailov, Frühslowenische Sprachdenkmäler. Die handschriftliche Periode der slowenischen Sprache (XIV. Jh. bis 1550). Studies in Slavic and General Linguistics. Volume 26. Amsterdam – Atlanta, GA 1998.
Mikhailov, JP	N. Mikhailov, Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine. Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550). Trst 2001.
Möderndorfer, LM	V. Möderndorfer, Ljudska medicina pri Slovencih. Ljubljana 1964.
Morato	N. Morato, Ravnikova dediščina v Kortah. Knjižnica Annales 8. Koper 1995.
Mtpn. Belarus.	Mikratapanimija Belarusi. Matèrijaly. Rèd. M. V. Biryla, Ju. F. Mackevič. Minsk 1974.
Narten, SAV	J. Narten, Die sigmatischen Aoriste im Veda. Wiesbaden 1964.
Nikolaev-Tolstaja, SKTG	S. L. Nikolaev, M. N. Tolstaja, Slovar' karpatoukrainskogo torun'skogo govora. Moskva 2001.
Nosić, HOP	M. Nosić, Hrvatski obratni prezimenar. Rijeka 1995.
Novak, MP	Martjanska pesmarica. Uredil in spremna besedila napisal V. Novak. Ljubljana 1997.
Novak, Slovar[2]	F. Novak, Slovar beltinskega prekmurskega govora. Drugo, popravljeno in dopolnjeno izdajo priredil in uredil V. Novak. Ljubljana 1996.
Oettinger, IHW	N. Oettinger, "Indo-Hittite"-Hypothese und Wortbildung. Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft: Vorträge und kleinere Schriften 37. Innsbruck 1986.

Oettinger, Stammbildung	N. Oettinger, Die Stammbildung des hethitischen Verbums. Nürnberg 1979.
OLA	Gradivo za Splošnoslovanski lingvistični atlas. Kartoteko hrani Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.
Olsen, NBA	B. A. Olsen, The Noun in Biblical Armenian. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 119. Berlin – New York 1999.
Orel, AED	V. Orel, Albanian Etymological Dictionary. Leiden - Boston - Köln 1998.
Ostermann	V. Ostermann, La Vita in Friuli. Usi – costumi – credenze popolari. Ristampa della seconda edizione, riordinata, riveduta e annotata da G. Vidossi. Udine 1940.
Pajek, Črtice	J. Pajek, Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. Ljubljana 1884.
Pellegrini, Studi	G. B. Pellegrini, Studi di etimologia, onomasiologia e di lingue in contatto. Alessandria 1992.
Pellegrini-Prosdocimi	G. A. Pellegrini, A. L. Prosdocimi, La lingua venetica. Firenze 1967.
Perpar, DN	J. Perpar, Slovar izposojenk v šentpavelskem govoru okrog leta 1945. Po gradivu Mihaela Prijatelja. A-diplomsko delo. Ljubljana 2001.
Petauer, LRB	T. Petauer, Leksikon rastlinskih bogastev. Ljubljana 1993.
Petersson, Ar. Stud.	H. Petersson, Arische und armenische Studien. (LUÅ, NF avd. 1, Bd. 16, Nr. 3). Lund 1920.
Pfeifer, EWD^2	Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Erarbeitet von einem Autorenkollektiv des Zentralinstituts für Sprachwissenschaft, Berlin, unter der Leitung von W. Pfeifer. Ungekürzte, durchgesehene Ausgabe. München – Berlin 1995.
Pinguentini, Neolatino	G. Pinguentini, Neolatino (Friulano, Veneto, Triestino) e Germanico nello Sloveno del Carso. Trieste 1969.
Pirona, VF^2	G. A. Pirona, E. Carletti, G. B. Corgnali, Il nuovo Pirona. Vocabolario friulano. Seconda edizione con aggiunte e correzioni riordinate da G. Frau. Udine 1992.
Piskernik, Ključ^2	A. Piskernik, Ključ za določanje cvetnic in praprotnic. 2. predelana in pomnožena izdaja. Ljubljana 1951.
Pizzinini, PL	A. Pizzinini, Parores ladines. Vokabulare badiot-tudësk. Ergänzt und überarbeitet von G. Plangg. Innsbruck 1966.
PMM	O pustu, maskah in maskiranju. Razprave in gradiva. Ur. J. Fikfak, A. Gačnik, N. Križnar, H. Podlogar-Ložar. Ljubljana 2003.
Pohl, KS	H. D. Pohl, Kärntner Spezialitäten. Unsere Speisen – sprachwissenschaftlich betrachtet. Artikelfolge aus der Zeitschrift Die Kärntner Landsmannschaft 1998–2003. Klagenfurt 2003.
Pohl, SKK	H. D. Pohl, Die Sprache der Kärntner Küche. Jezik koroške kuhinje. Klagenfurt/Celovec 2004.
Pohlin, Glossarium	M. Pohlin, Glossarium Slavicum. In Supplementum ad primam partem Dictionarii Carniolici. Viennae MDCCXCII.
Prasl. i jej rozp.	Praslowiańszczyzna i jej rozpad. Ur. J. Rusek. Warszawa 1998.
Primorska srečanja	Primorska srečanja. Revija za družboslovje in kulturo. Nova Gorica (Koper, Idrija) 1977–.
Proteus	Proteus. Časopis za poljudno naravoslovje. Ljubljana 1934–.
Radovlj. zb.	Radovljiški zbornik. Radovljica 1992.
Rajšp, Slovenija	V. Rajšp et al., Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 I–VII. Ljubljana 1995–2001.
Ramovš, Zbrano delo II	F. Ramovš, Zbrano delo. Druga knjiga. Ur. J. Toporišič. Razred za filološke in literarne vede. Dela SAZU 23/2. Ljubljana 1997.
Rasmussen, SM	J. E. Rasmussen, Studien zur Morphophonemik der indogermanischen Grundsprache. Innsbruck 1989.
Rasmussen, SP	J. E. Rasmussen, Selected Papers on Indo-European Linguistics. With a Section on Comparative Eskimo Linguistics. Copenhagen 1999.
Rejzek, ČES	J. Rejzek, Český etymologický slovník. Praha 2001.
Rigler, ZS I	J. Rigler, Zbrani spisi I. Ur. V. Smole. Ljubljana 2001.
Rigoni-Salvino, VIN	S. Rigoni-S. Salvino, Vocabolarietto italiano-natisoniano. San Leonardo 1999.
RIJ	Rasprave Instituta za jezik JAZU. Zagreb 1968–.
Riječ	Riječ. Časopis za filologiju. Rijeka 1995–.
Ristić-Kangrga, Rečnik II	S. Ristić i J. Kangrga, Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika. Drugi deo, Srpskohrvatsko-nemački. Beograd 1928.
Rix, HGG	H. Rix, Historische Grammatik des Griechischen. Laut- und Formenlehre. Darmstadt 1976.
RO	Rocznik Orientalystyczny. Kraków 1914–.
Rohlfs, Gramm.	G. Rohlfs, Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti. I Fonetica. II Morfologia. III Sintassi e formazione delle parole. Torino 1966–1969.
Roki, Libar	Â. Ròki - Fortunâto, Lîbar Vĩškiga Jazìka. Priredì, obradì i finì T. Ròki. Toronto 1997.

Rūķe-Draviņa, Dim.	V. Rūķe-Draviņa, Diminutive im Lettischen. Stockholm 1959.
Schelesniker, Beiträge	H. Schelesniker, Beiträge zur historischen Kasusentwicklung des Slavischen. Graz–Köln 1964.
Schrotter, Wb. der Münzkunde	F. Schrotter, Wörterbuch der Münzkunde. 2. Auflage. Berlin 1970.
Schützeichel, Ahd. Wb.	R. Schützeichel, Althochdeutsches Wörterbuch. 4., überarbeitete und ergänzte Auflage. Tübingen 1989.
Scrinari, Tergeste	V. Scrinari, Tergeste (Trieste). Italia Romana: Municipi e colonie, Regio X – Venetia et Histria. Serie I, Volume X. Roma 1951.
SEB	Studia etymologica Brunensia. Praha 2000–.
SEC	Studia etymologica Cracoviensia I–. Kraków 1996–.
Seebold, VW	E. Seebold, Vergleichendes und etymologisches Wörterbuch der germanischen starken Verben. Den Haag – Paris 1970.
SEK	W. Boryś, H. Popowska-Taborska, Slownik etymologiczny kaszubszczyzny I–. Warszawa 1994–.
SEL	Slovenski etnološki leksikon. Ur. A. Baš s sodelovanjem uredniških odborov. Ljubljana 2004.
Sikimić, EMFF	B. Sikimić, Etimologija i male folklorne forme. Institut za srpski jezik SANU. Biblioteka Južnoslovenskog filologa. Nova serija, knjiga 11. Beograd 1996.
Sila, Trst	Trst in okolica. Zgodovinska slika. Spisal M. Sila. V Trstu 1882.
Simek, LGM	R. Simek, Lexikon der germanischen Mythologie. Stuttgart 1984.
SJ/SLS	Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies. Ljubljana – Lawrence 1997–.
SKT	Slovenska kraška terminologija/Slovene Karst Terminology. Ur. I. Gams. Ljubljana 1973.
Skubic, Rom.	M. Skubic, Romanske jezikovne prvine na zahodni slovenski jezikovni meji. Ljubljana 1997.
Smole, Diss.	V. Smole, Oblikoglasje in oblikoslovje šentruperskega govora. Doktorsko delo. Ljubljana 1994.
Snoj, SES	M. Snoj, Slovenski etimološki slovar. Ljubljana 1997.
Snoj, SES^2	M. Snoj, Slovenski etimološki slovar. Druga, pregledana in dopolnjena izdaja. Ljubljana 2003.
Sobolevskij, Lekcii	A. Sobolevskij, Lekcii po istorii russkogo jazyka. 4. izdanie. Moskva 1907.
Solta, Die Stellung	G. R. Solta, Die Stellung des Armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen. Wien 1960.
Sommer, Gr. Lautstud.	F. Sommer, Griechische Lautstudien. Straßburg 1905.
Sommer, Hb.	F. Sommer, Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre. Eine Einfühung in das sprachwissenschaftliche Studium des Lateins. Zweite und dritte Auflage. Heidelberg 1914.
SP 2001	Slovenski pravopis. Ljubljana 2001.
Spinozzi Monai, Mat.	J. B. de Courtenay, Materiali per la dialettologia e l'etnografia Slava meridionale IV. Testi popolari in prosa e in versi raccolti in Val Natisone nel 1873. Inediti pubblicati a cura di L. Spinozzi Monai con commento folklorico di M. Matičetov. Trieste 1988.
SRAZ	Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia. Zagreb 1956–.
SS	Sorbischer Sprachatlas I–XV. Bearbeitet von H. Faßke, H, Jentsch und S. Michalk. Bautzen 1965–1996.
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého I–VIII. Praha 1989.
SSKJ	Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V. Ljubljana 1970–1991.
SSN	Slovník slovenských nárečí I–. Bratislava 1994–.
Stabéj, Megiser	H. Megiser, Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje z latinskimi in nemškimi pomeni za Slovensko-latinsko-nemški slovar izpisal J. Stabéj. Ljubljana 1977.
Stanislav, SJSt	J. Stanislav, Slovenský Juh v stredoveku I–II. Turčianski Sv. Martin 1948.
Stud. Rasmussen	Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV. Ediderunt A. Hyllested, A. R. Jørgensen, J. H. Larsson et T. Olander. Innsbruck 2004.
Stud. stpol.	Studia staropolskie. Księga ku czci Aleks. Brücknera. Kraków 1928.
Suvremena lingvistika	Suvremena lingvistika. Zagreb 1966–.
Šašel-Ramovš	J. Šašel, F. Ramovš, Narodno blago iz Roža. Arhiv za zgodovino in narodopisje. Knjiga II. Maribor 1936–1937.
Šega, Mag.	A. Šega, Starejši latinski jezikovni fond v slovenščini. Magistrsko delo. Ljubljana 1996.
Šimunović, IT	P. Šimunović, Istočnojadranska toponimija. Split 1986.
Šivic-Dular, BD	A. Šivic-Dular, Besedna družina iz korena *god- v slovanskih jezikih. Ljubljana 1999.
Škaljić, Turcizmi^6	A. Škaljić, Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku. Šesto izdanje. Sarajevo 1989.

Škofic, Diss. — J. Škofic, Glasoslovje, oblikoslovje in besedišče govora Krope na Gorenjskem. Doktorska disertacija. Ljubljana 1996.
Škrabčeva misel II — Škrabčeva misel II. Zbornik s simpozija '96. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica 1997.
Škrabec, JD — P. S. Škrabec, Jezikoslovna dela 1–4. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica 1994–1998.
Škrlep — D. Škrlep, Slovar poljanskega narečja. Gorenja vas 1999.
Škrubej, Mag. — K. Škrubej, Slovensko pravno izrazje v Dalmatinovi Bibliji. Magistrska naloga. Ljubljana 1998.
Štrekelj, Hist. sl. — K. Štrekelj, Historična slovnica slovenskega jezika. Prevalje 1922.
Šulek — B. Šulek, Deutsch-kroatisches Wörterbuch I–II. Zagreb 1860.
Titl, GII — J. Titl, Geografska imena v severozahodni Istri. Koper 1998.
Tocharisch — Tocharisch. Akten der Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft. Berlin, September 1990. Herausgegeben von B. Schlerath. Reykjavík 1994.
Torkar, Mag. — S. Torkar, Zgodovinska antroponimija vzhodne Tolminske. Magistrska naloga. Ljubljana 2003.
Tornow, BD — S. Tornow, Burgenlandkroatisches Dialektwörterbuch. Berlin 1989.
Torp, NEO — A. Torp, Nynorsk etymologisk ordbok. Oslo 1963.
Traditiones — Traditiones. Zbornik Inštituta za slovensko narodopisje. Ljubljana 1972–.
Tržaško ozemlje — Tržaško ozemlje. Seznam imen. Ljubljana – Trst 1978.
Vascotto — A. Vascotto, Voci della parlata Isolana nella prima metá di questo secolo. Imola 1987.
Vidoeski, GTDMJ — B. Vidoeski, Geografskata terminologija vo dijalektite na makedonskiot jazik. Skopje 1999.
Vinja, JE — V. Vinja, Jadranske etimologije I–. Jadranske dopune Skokovu etimologijskom rječniku. Zagreb 1998–.
Vlajić-Popović, ISG — J. Vlajić-Popović, Istorijska semantika glagola udaranja u srpskom jeziku. Beograd 2002.
Vraber — T. Vraber, Sto znamenitih rastlin na Slovenskem. Ljubljana 1990.
VuH — Viehwirtschaft und Hirtenkultur. Ethnographische Studien. Herausgegeben von L. Földers unter redaktioneller Mitwirkung von B. Gunda. Budapest 1969.
Vujičić, Rječnik — M. Vujičić, Rječnik govora Prošćenja (kod Mojkovca). Podgorica 1995.
WBÖ — Wörterbuch der bairischen Mundarten in Österreich. I–. Wien 1971–.
Wehle, Sprechen — P. Wehle, Sprechen Sie Wienerisch? Erweiterte und bearbeitete Neuausgabe. Wien - Heidelberg 1980.
Weiss, SGZD — P. Weiss, Slovar govorov Zadrečke doline med Gornjim Gradom in Nazarjami. Poskusni zvezek (A–H). Ljubljana 1998.
Weitenberg, *U*-Stämme — J. J. S. Weitenberg, Die hethitischen *u*-Stämme. Amsterdam 1984.
Wolf, DG — S. A. Wolf, Deutsche Gaunersprache. Wörterbuch des Rotwelschen. Hamburg 1993.
Zbornik FF III — Zbornik Filozofske fakultete III. Ljubljana 1961.
Zdovc, SKIAK — P. Zdovc, Slovenska krajevna imena na Avstrijskem Koroškem. Jezikovni priročnik. Dunaj 1993.
Zorko, Narečna podoba — Z. Zorko, Narečna podoba Dravske doline. Maribor 1995.
ZSSP — Začasni slovar slovenskih priimkov. Odgovorni redaktor akademik F. Bezlaj. Ljubljana 1974.
ZZNT — Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Ljubljana 1953–.

SLOVAR

Neoznačena gesla je izdelal France Bezlaj.
Gesla, označena z M. S., je izdelal Marko Snoj.
Gesla, označena z M. F., je izdelala Metka Furlan.
Dopolnila k posameznim geslom so natisnjena v oglatih oklepajih in so označena s podpisom M. S. oz. M. F.

Š

šabę̂dra (f.) »človek krivih nog«, *šabedráti*, *-âm* (v. impf.) »s krivimi nogami hoditi«. Sem cgn. *Šabeder*, *Šebeder*, po ZSSP znan v mariborski okolici in na Ptuju, kjer razvoj *v* > *b* pred prednjimi vokali ni potrjen.

Zato ni verjetna Pleteršnikova domneva, da je *šabę̂dra* fonetično razvito iz istopomenskega sln. *švę̂dra*, *švedráti* (Pleteršnik II, 615). V 18. st. izpričano *ſhabeuz* »Verlahmter, fhantavez, knjaſt« (Gutsmann) [*šabeu̯c*] je deverbativna tvorba tipa *šumę̂vec* ← *šumę́vati* iz sln. dial. iter. **šabę́vati* k **šabáti* tipa *spę́vati* k *spáti* »dormire« (o iter. tega tipa Bezlaj, SR I, 1948, 215; Erjavec, LMS 1882-1883, 275). Sln. **šabáti* je sorodno s sln. *ušábniti* (v. pf.) »ukriviti« (Krelj), tudi *ušebníti*, *ušábnem* »isto« (Pleteršnik o. c., 737, po Janežiču), ker je inf. lahko po redukciji nastal iz sln. **ušabníti*, *ušábnem*. Zato bi bilo pri *šabę̂dra*, *šabedráti* tako kot pri sln. *mahedráti* iz **ma-cha-ti* možno izhajati iz ekspresivnega v. **šab-edrā̋-ti* k **šabā̋ti* (< **chěbā̂ti*), kar je lahko iter. tipa **těkā̋ti* tematskega glagola **šebèšь*, ki ga posredno lahko potrjuje hrv. *šȅbat*, *-ān* »hoditi tako, da se noge opletajo« (Dubrovnik; Bojanić-Trivunac, RDG, 445), *šebètati*, *šebètām/šèbećēm* »opotekati se, majati se«, tudi *šebècati*, *šèbećēm* »tresti se, klecati (v kolenu)« (ARj XVII, 518, 517), čak. *šebȅćot*, *-ćen* »tresti« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1181). Izhodno **šebèšь* je pomensko najbližje lot. *šk̦uobît* »nagniti« ob *šuobîtiês* »majati se, nečvrsto stati« (Mühlenbach-Endzelin IV, 112, 57). Iz pomena »majati, nihati, tavati« se je verjetno razvil pomen »(tipaje v temi) iskati/najti«, ki ga izkazujejo hrv. čak. *šȁbot*, *-on* »tipaje v temi iskati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1175), *šȁbot* »tipaje kaj iskati«, pf. *našȁbot* »tipaje kaj najti« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 549, 674), r. dial. *šábratь* »brskati, v temi iskati«. Slednje Vasmer[2] IV, 392, pušča brez izvenruskih povezav. Vse verjetno v prevojnem razmerju s slov. **chab-* v **chabı̋na* »šiba, prot«. Glej tudi *ušábati* in dalje *habina*, pa tudi sin. *švę́der*, *šę́ver*, *šlabedráti*. M. F.

šabę̂sa (f.) »osvežujoča pijača iz bezgovega cvetja, limone in sladkorja«, zastarelo »osvežujoča brezalkoholna pijača, ki se odpre s pokom ob pritisku na okrogel steklen zamašek«, tudi *šabę̂so* (m.) »isto« (SSKJ IV, 1043). Najstarejši izpis v kartoteki SSKJ je *šabeso* (m.) iz l. 1936 (A. Debeljak, ŽiS 1936/20, 341: *etimološko nejasni šabeso*).

Po l. 1930 prevzeto iz n. *Chabeso*, kar je bilo komercialno ime za osvežilno pijačo z mlečno kislino, za katero so osnovo izdelovali blizu Dunaja. Po drugi svetovni vojni so pijačo začasno prenehali izdelovati. Danes jo v Avstriji spet izdelujejo, vendar je osnova iz citronske kisline. Na feminizacijo je vplivala pogosta raba akz., prim. podobno *kilogrâm* → *kîlo* → *kîla* (f.). Izvor imena ni pojasnjen. Anić-Goldstein, RSN, 1232, sicer izvaja iz turš. *kabezo*, vendar te turš. besede v slovarjih ni zaslediti. M. S.

šablǫ̂na (f.) »Schablone«, adj. *šablǫ̂nski*.

Prevzeto iz n. *Schablone* (Striedter-Temps, DLS, 213), to pa v 18. st. iz srspn. *schampelūn* < frc. *échantillon* »vzorec, šablona« < stfrc. *eschanteillon (de bois)* »(lesen) vzorec«, domnevno iz stfrc. *eschanteler* »razbiti (ščit, oklep)« (Kluge[22], 621; Gamillscheg, EWFS, 334). M. S.

šabraka (f.) »podsedelna odeja« (Janežič[1] II, 425; Cigale, Wb., 1329; Pleteršnik II, 615). Sem *šabrakar* (m.), g. *-ja* »izdelovalec šabrak«. V 18. st. *ſhabraka* »Schabracke, jesdarſku pregernilu, deka, ſedloufki perviſek« (Gutsmann).

Tako kot sln. *čabraka* »konjska odeja« (Cigale, l. c.; Pleteršnik I, 91), č. *čabraka* »podsedelna odeja«, slš. *čabraka* »isto« izposojeno iz n. *Schabracke* »odeja na konjskem hrbtu« oz. *tscaberacke* »isto« (17. st.), to pa verjetno prek madž. posredovanja *csábrák* izposojeno iz turš. *çaprak* »podsedelna odeja« (Grimm, DTV 14, 1955; Kluge[23], 621). Glej tudi *čabráka*. M. F.

šȁc (m.), g. *šáca* »zaklad« (Valjavec) = pkm. *šȁc*, g. *-a* »cenitev«, v. *šȁcati*, *-an* »(o)ceniti« (Novak, Slovar[2], 144), primor. *'šacət* »ceniti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 117), črnovr. *šą̄c*, g. *šâcą* »zaklad«, v. *šâcąt'*, *-ąm* »ceniti«, *šâcną̄ą* (f.) »cenitev« (vse Tominec, 221), rož. kor. *šàc*, g. *šáca* »zaklad«, v. *šácatə*, *-am* »ceniti« (Šašel, RNB, 117), obir. kor. *šə̀c* (Karničar, Obir, 30). Sem cgn. *Šacer*. V 16. st. *ſhaz* »theſaurus«, *ſhazati* »aeſtimo«, *ſhazar* »cenſor« (Megiser), l. 1607 *ſaz* »teſoro«, *ſazzat* »ſtimare« (Alasia), v 18. st. *ſhaz* »thesaurus«, *ſhazati* »aestimare, zeiniti«, *ſhazar*, *ſhazaviz* »censor« (Kastelec-Vorenc), *shazènga* »Schätzung« (Pohlin), *ſhaz* »Schatz«, *ſhazam* »ſchätzen« (Gutsmann).

Tako kot hrv. kajk. *šȁcati*, *-ām* »ocenjevati (škodo)« in *šȁcar* »ocenjevalec« (oboje Žumberak), gl., dl. *šac* »zaklad« izposojeno iz srvn. *schaz*, *schatz* »denar, dobrina, bogastvo, zaklad« (Lexer, Mhd. Wb. II, 675), denom. v. *schatzen* »ocenjevati«, nomen agentis *schatzær* »ocenjevalec« (isti, o. c., 672 s.; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 372; Striedter-Temps, DLS, 213 s.; Skok III, 377; Schuster-Šewc, HEWb., 1403), stvn. *scaz* »denar, bogastvo, živina«, stsaš. *skatt* »isto«, got. *skatts* »denar«, stnord. *skattr* »bogastvo, denar« iz germ. **skatta-*, kar je verjetno izposojeno (Kluge[22], 626) iz slov. **skòtъ* (m.) »živina« (Jacobsson pri Vasmerju[2] III, 655). K pomenskemu razvoju »živina« > »bogastvo« prim. lat. *pecū* »živina« : got. *faihu* »bogastvo, imetje«.

Pomen »cenitev« (ob izposojenem »zaklad«) je internosln., nastal pod vplivom v. *šácati* »ceniti«. Tak pomen je bil podlaga za tvorbo primor. adj. *'šacen človok* »spoštovan človek« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 118) < *»cenjen«. Glej tudi *šə̏c*. M. F.

šáfar (m.), g. *-ja* »oskrbnik, najvišji hlapec na posestvu, gospodarjev zastopnik, prokurator, hišnik«, gor. tudi »glavni voznik«, v. *šafáriti*, *-ârim* (impf.) »za šafar-

ja biti«, *šáfarstvo* »Schaffnersamt«; tudi *šafnar* »šafar«, v 16. st. dat. sg. *Shafnarju* (Dalmatin) (v Evangelijih inu listuvih zamenjano s *Hiſhniku*; Rigler, Začetki, 214), *ſhafar* »quaestor«, *ſhafnar* »dispensator« (Megiser), v 17. st. *Shaffary* »dispensatores« (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhaffar* »škerbnyk; curator, dispensator«, cgn. *Šafar*, *Šafer*, *Šafarič*, *Šafner* in morda *Šafec*, če z zamenjavo sufiksa.

Prevzeto iz srvn. *schaffære*, *schaffenære* »oskrbnik, prokurator na posestvu, glavni hlapec«, kar je nomen agentis od srvn. *schaffen* v pomenu »ukazovati« (Kluge[22], 622) ali »urejati, skrbeti za, oskrbovati«. Iz srvn. je še star. hrv. *šafar* »uslužbenec, ki razpolaga z prihodkom posestva«, pri Belostencu *ſaffar* »difpenfator«, ukr. *šápar*, *šáchvar* »ključar, ekonom«, p. *szafarz* »oskrbnik, ključar«, č. *šafář* »oskrbnik, upravnik posestva«, slš. *šafár* »isto«, gl. *šafar*, star. dl. *schaffnar* »isto« (Miklošič, 336, Frw., 56; Striedter-Temps, DLS, 213; Mažuranić, Prinosi, 1421; Machek[2], 600; Schuster-Šewc, HEWb., 1403 s.). Dalje glej *šaft I–II*, *šáftik*, *šâfti*, *šafati.* M. S.

šafati, *-am* (v. impf.) »delati, ustvarjati«, v 16. st. *ſhafa is Vode dobro Vino* (Krelj), *Shafovanie* »actio« (Megiser), v 18. st. *ſhafati is vodè vinu* »facere ex aqua vinum«, *ſafhaffati*, *ſafhaffati* »delegare, destinare, legare, ordinare, sublegare« (Kastelec-Vorenc), danes istr. *šafen* »narejen« (Sv. Anton pri Kopru; Jakomin, NS, 118); *ušafati* »pridobiti«, v 17. st. *nihdar taku dobriga Mosha nebo vezh ushafala* (Janez Svetokriški).

Prevzeto iz n. *schaffen* »delati, ustvarjati« < srvn. *schaffen* »ustvarjati, delati, urejati, naročati, zapustiti v oporoki, oskrbeti, priskrbeti«, kar je tvorjeno iz stvn. ptc. *giscaffan*, ki spada k stvn. *skepfen* »ustvariti, narediti, naročiti, odrediti«, tudi »črpati« (nvn. *schöpfen*), agl. *shape*, ags. *sciepan* »tvoriti, ustvarjati, oblikovati«, got. *gaskapjan* »ustvariti«, vse domnevno iz ide. baze **(s)kēp-* »obdelovati z ostrim orodjem, cepiti« (Kluge[22], 622; Pfeifer, EWD[2], 1175 s.; Pokorny, 931). Glej tudi *všafati*, *šaft I–II*, *šáfar*, *šâfti*, **šepfer.* M. S.

šáfran (m.), g. *-a* »žafran« (pkm.; Novak, Slovar[2], 144); pri Pleteršniku II, 615, je izpričana akc. dubleta *šafrān*, z enakim vzglasjem tudi l. 1851 pri Janežiču[1] II, 425: *šafran.* Sem cgn. *Šafran*, *Šafranko*, *Šafranjko*, *Šefran* iz vzdevkov, ki so človeka označevali po žafranu podobni barvi las; tudi *Žafran*, *Žefran.*

Tako kot sln. *šatrâj*, *šâr*, *šènt* z vzglasnim *š-* za n. *sV-* (o tem Striedter-Temps, DLS, 44 s.) izposojeno iz n. *Safran.* Enako substitucijsko fonetiko izpričuje tudi hrv. *šȁfran* »žafran«, cgn. *Šafran*, na Kosovu *šȁvran*, blg. *šafrȁn*, r. *šafrán*, p. *szafran*, č. *šafrán*, dial. *šefrán* (Bartoš, Dialektologie II, 394). Dalje glej pri starejši, srvn. izposojenki *žafrân.* M. F.

šaft I (f.), g. *-i* »oporoka, testament«, v 16. st. *Sturi ſhafft tvoji hiſhi: Sakaj ti bosh vmèrl* (Dalmatin), v Registru *Shafft* kot kranjsko ob koroškem *teſtamént*; *ſhafft* »ein Testament oder erbgemecht, vermachung ein Erbgeschäfft« (Megiser), v 18. st. *ſhafft* »testamentum, porozhenîe«, *ſhafftni lyſt* »testamentum« (Kastelec-Vorenc), *kshaft* »teftamentum«, *kshaftujem* »teftari, Testament machen« (Pohlin).

Kakor star. č. *kšaft*, stč. tudi *šavt* »oporoka« in star. gl. *šaft* »isto« prevzeto iz nepreglašene srvn. bav. variante *geschaft* (f., n.), kar je izpričano le v pomenih »stvar, stvarstvo, podoba, oblika, kakovost, lastnost, delo«, poleg preglašene *gescheft*, kar je potrjeno tudi v pomenu »oporoka« < stvn. *giscaft* (f.) »stvarjenje, stvarstvo«, ki se ohranja v bav. n. *Geschäft* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 214; Machek[2], 302; Schuster-Šewc, HEWb., 1404). Srvn. pomen »oporoka« se je prek izpričanih »ukaz, naročilo« razvil iz »stvaritev, kar je narejeno« k n. *schaffen* »delati, ustvarjati«, srvn. *schaffen* »ustvarjati, delati, urejati, naročati, zapustiti v oporoki, oskrbeti, priskrbeti«, stvn. *scaffôn* »naročati, ukazovati«, prim. enako tvorbo v got. *gaskafts* (f.) »stvarjenje, stvarstvo«, ags. *gesceaft* (f.) »isto« (Kluge[22], 261). K izpadu vzglasne okluzive pred *š* ali *v* prim. *špân*, *škȍf*, *vȅlb* idr. Glej tudi *šaft II*, *kšaft*, *šâfti*, *šáfar*, *šafati*, *šáftik.* M. S.

šaft II (f.), g. *-i* »posel, delo, opravek, opravilo«, v 16. st. *Niſhter ti ne imei shafti sleteim prauizhnim*; *kaj imam jeſt s'vami k'ſhaffti* (Trubar), *veliku ſhafti h'kmalu* »Unmůß, occupatio«, *veliku shafti jimejti* »multis negocijs occupari« (Megiser), v 18. st. *ſhafft* poleg *ſhaffinga* »negotium, opravilu« (Kastelec-Vorenc); rez. *šáhti*, *šáti* (indekl.) »opravilo, posel« (Steenwijk, SDR, 314), *Ni ćón mæt šahtь z nikȍhör* (B. de Courtenay, Mat., 98) s *h* < *f*, prim. cgn. *Habjan* < *Fabjan*, *hîštrna* < *fîštrna* (Ramovš, Hgr. II. 240).

Prevzeto iz nepreglašene variante srvn. *geschaft* (f.), ki je izpričana v pomenih »stvar, stvarstvo, podoba, oblika, kakovost, lastnost, delo«, *geschaft* (n.) »delo, naročilo, ukaz« poleg preglašene *gescheft* (f., n.), ki pomeni predvsem »delo, opravilo, ukaz, naročilo« k srvn. *schaffen* »ustvarjati, delati, urejati, naročati, zapustiti v oporoki, oskrbeti, priskrbeti«. K izpadu vzglasne okluzive pred *š-* prim. *šaft I.* Mlajša izposojenka iz nvn. *Geschäft* »delo, opravilo, kupčija, trgovina« je sln. dial. *kšȅft*, g. *kšéfta* »kupčija«, istr. tudi *šeft* »delo, poklic« (Jakomin, NS, 119), č. dial. *kšeft*, p. dial. *kszeft*, *gieszeft* »trgovina«. Glej tudi *šaft I*, *kšaft*, *šáftik*, *šâfti*, *šáfar*, *šafati.* M. S.

šâfti (adv.) »komaj, težko« (kor., gor., sav., notr., rovt., goriš.), kor. obir. *šȁ:ft* »kaum« (Karničar, Obir, 240), črnovr. *šâft'* (Tominec, 211); tudi *šâhti* (kraš., rez.), *šafat* (nadiško), v 18. st. *shâfti* »difficulter, vix« (Pohlin), *ſhafti* »kaum, schwerlich« (Gutsmann).

Ramovš, Hgr. II, 240, domneva pomenski razvoj »komaj, težko« < »delovno, marljivo, prizadevno, skrbno«. Sln. *šâfti* < **kšafti* je torej lahko prevzeto iz bav. n. adv. k adj. *gschaffti'* »deloven, marljiv, prizadeven« (navaja Schmeller, BWb. II, 379), kar ustreza knjiž. *geschäftig*, srvn. *gescheftec* »prizadeven, marljiv« k srvn. *(ge)schaft*, *(ge)scheft* »delo, opravilo, opravek« (na to opozarja tudi Berneker I, 635). Drugače Štrekelj, JA XXVIII, 527, ki domneva prvotno prep. zvezo **iz (k)šafti* k sln. *šaft* »posel, delo, opravek, opravilo«. Dalje glej *šaft I–II*, *šȁfati*, *šáftik.* M. S.

šáftik (adj. indekl.) »radoveden« (Bovec). Izposojeno iz bav. avstr. *geschäftig* »radoveden«, tirol. n. *gschafti* »isto«, kor. n. *g'schaftig* »ki se izkaže, ponosen, zvedav« (Striedter-Temps, DLS, 214). Izpeljano iz n. *schaffen* »početi, delati« poleg *schöpfen* »ustvariti« (Kluge[17], 631). Dalje glej *šáfati.*

šága (f.) »trščica, ki se zadere za kožo« (gor.); Pleteršnik navaja po Valjavcu pomen »trščica« tudi kot kajk.

Nejasno. Verjetno je *-(')a-ga* sufiks kot v *lošága* »dolga nerodna šiba«, *vorljága* »luža« in *poščága* »vrsta rjave žabe«. Ker je od korenskega morfema ostal samo *š*

(vokalna redukcija je lahko stara, če je bil vokal *ь ali *ъ, ali mlajša, če je bil *i, *y, *u ali *ě; pred konzonantom š (ki vsaj v gor. utegne biti tudi iz *šč) se je lahko asimiliral mdr. *s, *š, *p, *l, *v), je vsak poskus razlage zgolj ugibanje, morda *sušāga ali *sъšāga k *suš*ī*ti, *sъchnǭti ali *pьšāga k *pьchāti. M. S.

šâgra (f.) »praznik na dan farnega patrona, proščenje, žegnanje«, tudi »veselica« (na zahodu; SSKJ², 1344), *'šagra* »praznovanje poletnega vaškega praznika s plesom« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 118), goriš. *šáɣra* »praznik« (Štrekelj, Görz., 431).

Izposojeno iz furl. *sàgre* »proščenje, žegnanje« poleg »veselica« (Pirona, VF, 913), ben. it. *sagra* »proščenje, žegnanje« poleg »praznik« (Boerio, DV, 592), it. *sagra* »proščenje, žegnanje«, srlat. *sacra* »isto« iz lat. adj. *sacra* (f.) poleg m. *sacer* »posvečen, svet« (Šturm, ČJKZ VII, 1928, 31; Battisti-Alessio, 3311). M. F.

šâh (m.), g. *-a* »vrsta igre«; k temu *šahmât*, *šahîrati*, *šahǫ̂vnica*; v 16. st. *shohſpil* »ludus latrunculorum« (Megiser), v 18. st. *ſhah* »Schach«, *na ſhahi jigrati* (Gutsmann). Sprejeto prek nvn. *Schach*, *Schachmatt*, toda v 17. st. *ſkaka* (f.) pri Janezu Svetokriškem, znano še pri Gutsmannu kot *ſkak*, je iz it. *scacco matto*, enako hrv. kajk. *skak* (m.), *skâka* (f.), *skako* (n.) »šah«. Izhodišče je perz. *šāh* »kralj« z arab. *māt* »mrtev«. Naravnost iz arab. *eš šāh māt* je sprejeto frc. *échec et mat*. Ne spada pa zraven *čę̂k* »denarno nakazilo«, prek agl. *cheque*, ameriško agl. *chek* (n. *Scheck*) »isto« iz arab. *ṣakk*, perz. *čāk* »dogovor, pogodba« (Littmann, Morg. Wörter, 116). Glej tudi *skâka*.

šahar (m.), g. *-ja* »razbojnik«, v 16. st. *Shahar oli Rasbunik*; *Shahar na Cryshi* (Trubar), *ſhahar* (Krelj; Rigler, Začetki, 98, 119), *ſhahar* »latro« (Megiser), v 17. st. *ſhahar na Chrjshu*, dat. *ſhaharju* (Janez Svetokriški), v 18. st. *shâhar* »latro, ufurarius; Schächer« (Pohlin). Semkaj morda cgn. *Šahar*, prim. tako motivacijo še v *Ropar*, *Ravbar*, *Tolvaj*, čeprav sta za ta cgn. mogoči še dve razlagi, iz *Šafar* s pogostim razvojem *f* > *h* kakor v cgn. *Fabjan* > *Habjan* (o pojavu Ramovš, Hgr. II, 240), lahko pa gre za isti izvor kot v tirol. n. cgn. *Schacher*, ki ga Finsterwalder, TiF, 458, izvaja iz srvn. *schache* »Waldzunge«.

Prevzeto iz srvn. *schâchære* »ropar, razbojnik«, prim. tudi ags. *scēacere* in stfrank. *skâkere* »isto« k srvn. *schâch*, stvn. *scâh*, *scâch* »rop« < zah. germ. **skǣka-* »rop«, kar ni pojasnjeno (Kluge²², 621), morda iz ide. korena **skeg-* poleg **skek-* »skakati, živahno se gibati« (Pokorny, 923). M. S.

šâht (m.), g. *-a* »rudniški jašek« (SSKJ IV, 1044), v 19. st. *ſháhta* »Schacht« (Murko II, 573). Striedter-Temps, DLS, 214, navaja *šahta* tudi kot kor.

Prevzeto iz srvn. *schaht* (m.), nvn. *Schacht* »rudniški jašek«. Striedter-Temps, l. c., domneva, da sln. genus femininum kaže na varianto **schachte*, ki naj bi se v delu štaj. n. še ohranjala kot f. Srvn. *schaht* je izposojeno iz spn. *schacht* »isto«. To ustreza nvn. *Schaft* »deblo, steblo, drog«. Pomen »rudniški jašek, jama« naj bi se v spn. razvil iz »ploščina«, ta pa iz »merilna palica« (Kluge²², 621). M. S.

šâhti (adv.) »komaj, težko«, npr. *šâχti bo pə̂ršla* »težko, da bo prišla« (Komen; SLA).

Z dial. prehodom *h* < *f* iz *šâfti* (adv.) »komaj« (o fonetičnem pojavu Ramovš, Hgr. II, 240). Dalje glej *šâfti*. M. F.

šâja (f.) »žensko krilo iz mezlana« (Kras).

Erjavec, LMS 1882-1883, 245, izvaja iz it. *sàia* »z volno pretkana tkanina za izdelavo ženskih oblačil«, po 15. st. tudi »obleka iz takšnega blaga«, tudi *saio* (m.) »suknja, halja, kuta«, kar je prevzeto iz stfrc. *saie* »lahka volnena tkanina, serž« in je lahko prvotni kol. ali f. pod vplivom sin. *toga* iz lat. *sagum* »kos volnene tkanine, ki so ga uporabljali kot vojaški plašč«; po Polibijevem sporočilu naj bi bila beseda galskega izvora (Battisti-Alessio, 3312; Wartburg XI, 74). M. F.

šâjba (f.) »okensko steklo«, nižje pog. in dial., prim. jnotr. *šâi̯ba* »šipa« in po asimilaciji po labialnosti jnotr. *šâu̯ba* (Rigler, Jnotr. gov., 163). V 18. st. *glaſhova ſhaiba* »orbiculus vitreus« (Kastelec-Vorenc).

Tako kot hrv. dial. *šȁjba* »okensko steklo« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 370), čak. *šâjba* »isto« (Brinje; Finka-Pavešić, RIJ I, 1968, 37) izposojeno iz n. *Scheibe* »okensko steklo, šipa« poleg »plošča, kolut« (Striedter-Temps, DLS, 218), tudi »lončarski kolovrat«. V slednjem pomenu je bila beseda izposojena v pkm. *šájba*, ki poleg »okensko steklo« pomeni tudi »priprava z vrtečo se ploščo, na kateri lončar oblikuje glinasto posodo« (pkm.; SSKJ IV, 1044). Ta pomen se verjetno ohranja tudi v nižje pog. zvezi *vreči koga na šajbo* »koga okoli prenesti, ne narediti obljubljenega«, tj. »zavrteti ga«. Zilj. kor. *šâjba* (f.) »tarča« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 364) in bovško *šà:jba* »isto« (Ivančič, DSBG, 58) je krn iz n. kompoz. *Zielscheibe* »tarča« < *»plošča, na katero se cilja«. Dalje glej pod starejšo izposojenko *šípa*. M. F.

šâjdati, *-am* (v. pf.) »ločiti« v nar. pes. *tam bo naji ljubezen jenjala / ki jo je stara baba šajdala* (okolica Kranja; Štrekelj, SNP II, 200), kor. rož. *šajdingo zvoniti* »mrliču zvoniti« (o. c. I, 156), kor. obir. *rəššá:jdat se* »ločiti se, narazen iti« (Karničar, Obir, 224).

Prevzeto iz nvn. *scheiden* »posloviti se, ločiti se«, *Scheidung* »ločevanje« (Striedter-Temps, DLS, 214). Kor. tpn., orn. *Šajda*, n. *Schaida* (od tod kor. tpn. *Šajdnik*) je iz nvn. *Scheide* »meja«. M. S.

šâjka (f.) »ploščata rečna ladja« (pkm., štaj. ob Dravi), *šajkâš*, *-a* »brodnik na ladji«.

Beseda se pojavlja še v csl. *šajka* »navigium«, sbh. *šȃjka* »vrsta rečne ladje«, č. *šajka*, *čajka*, madž. *sajka* »čoln, stražni čoln; ladja, tovorna ladja, ki jo vlečejo konji«, rum. *ṣaică*, mold. *šajkă*, *šejkă*, ngr. σαΐκα, mak. *šajka* »čoln« in »banda, tolpa«, blg. *šájka* »banda, tolpa« in »ladjica«, r. *šájka* »banda, tolpa« (< *»piratska ladja« (?)) in »vrsta plitve kadi za kopanje«, ukr. *čájka* »kozaški čoln«, p. *czajka* »isto«, it. *sàica* »vrsta levantske ladje«. Izhodišče je verjetno osman. turš. *ṣajka* »ladja«, pri čemer je za sln. treba domnevati hrv. ali madž. posredovanje (Miklošič, 336, Frw., 56; Lokotsch, 1780; Skok III, 378; Cioranescu, DER, 715). Možno se zdi, da je turš. *ṣajka* prevzeto iz rom., prim. it. dial. *saettìa* »lahka in hitra galeja« (Genova) < srlat. *sagittea*, *saettia*, *sagitia* »isto« k lat. *sagitta* »puščica, strelica«, od koder je tudi arab. *šayṭīya* »vrsta čolna« (EWU, 1297). Glej tudi *šę̂jek*. M. S.

šâjn (m.), g. *-a* »nekdanji bankovec«, npr. *pet krajcarjev šajna = dva krajcarja srebra*; pkm. *ràjniški šájn* »goldinar določene vrednosti« (Novak, Slovar, 105).

Tako kot č. dial. *šajn* »star bankovec« (Kellner, Východolašská II, 295) in slš. *šajn* (m.), tudi *šajna* (f.) »vrsta bankovcev, ki so bili v Avstro-Ogrski uvedeni l. 1813«, gemer. *šajňi* (f. pl.) »star bankovec« (Orlovský, Gemer., 323) izposojeno iz nvn. *Schein*, *Geldschein* »posamezen bankovec« (Striedter-Temps, DLS, 214), kar se je prek srvn. pomenske stopnje »dokument, pisni dokument, (materialni) dokaz« razvilo iz srvn. *schīn* »sij, lesk, kar je očitno, videz«, prim. stvn., stsaš. *skīn* »lesk«, ags. *scīn* »sij, lesk« < germ. **skīni-* (m.) »sij« poleg v. **skīnan* »sijati«, npr. got. *skeinan* »isto« (Kluge[17], 641; Pokorny, 917). Starejšo pomensko stopnjo izkazuje iz nvn. predloge izposojeno sln. *šajn* »sij, svit, zora« (Štrekelj, SNP III, 51) in *šān* »videz, podoba« (Cirkno) < bav. avstr. dial. *šaen* »Schein« (B. de Courtenay, JA VIII, 1885, 452; Striedter-Temps, o. c., 215). M. F.

šâjtrga (f.) »samokolnica« (nižje pog.; SSKJ[2], 1344), črnovr. *šâịtərγạ* (Tominec, 211), na Štajerskem *'ša:jtərga* (Zorko, Narečna podoba, 350). V 18. st. *ſhájterga* »pabo« (Kastelec-Vorenc), *shajtèrga* »pabo, Schubkarren« (Pohlin), *ſhaiterga* »Schubkarren, Schuttkarren, samoteshniza« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šájtruge* (f. pl.) »samokolnica« (Lika), *šâjtruga* »isto«, z nazalom *šâjntruga* (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 370) prevzeto iz bav. avstr. *Scheibtruhe* »samokolnica« (Striedter-Temps, DLS, 215; Skok III, 378), kar je kompoz. iz *scheiben* »gnati« + *Truhe* »zaboj« (Kluge[23], 627). V sln. obliki je *-u-* izpadel po moderni vokalni redukciji. Hrv. oblika z nazalom je verjetno iz drugačne, sicer neevidentirane n. predloge **Scheiben-truhe*, in *n* verjetno ni sekundarno interkaliran kot v sln. *štệnga* »stopnica«, hrv. kajk. *štênge* »stopnice«. O substituciji nvn. *h* s sln. *g* oz. hrv. *g*, ki jo izkazuje tudi sln. simpleks *trúga* iz srvn. *truhe* »zaboj, krsta«, Striedter-Temps, o. c., 59. Glej tudi *trúga*. M. F.

šáka (f.) »(velika) dlan, pest, prgišče, taca« (bkr., jvzh. štaj.); Pleteršnik navaja po Cigaletu, Murku in Ravnikarju še pomen »Häuflein«, npr. *šaka ljudi*; semkaj *šákelj*, *-klja* »prgišče« (Sln. gorice) in v. *šákati se*, *-am se* »tolči se s pestmi, boksati se«.

Prim. csl. *šaka* »manipulus«, sbh. *šȁka* »dlan, prgišče, udarec z dlanjo, vrsta kolača«, mak. *šaka* »šala« (< *»udarec«), blg. *šáka* (Mladenov, 691). Nejasno, Štrekelj, JA XXVII, 68, domneva prvotno **šap-ka* k **šapa*, kar se zdi besedotvorno malo verjetno (pričakovali bi **šapъka*), pa tudi akcentsko neustrezno. Iz akcentskih razlogov tudi ne bi bilo upravičeno domnevati križanja med **šapā̃* in **rǫkā̃*. Zato je treba rekonstruirati psl. (dial.) **šā̌ka*, kar Gluhak, HER, 602, z rezervo prek **šē̌ka* izvaja iz **ksē̌kā* in navezuje na ide. koren **skek-* »skakati, živahno se gibati«. Na prvotno **skēgo-* kaže zah. germ. **skǣka-* »rop« > stvn. *scâh*, *scâch* »rop«. M. S.

šakacjon (m.), g. *-a* »rubež« = *šakación* (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 184), toda v vasi Tolminske Ravne je *šakacjuón* »velik, neroden človek« (o. c., 196).

Gotovo iz izhodiščnega sln. **šekacjón* z dial. prehodom nenaglašenega *e* v *a*-jevski vokal kot npr. *pùšalc* »pušeljc«, *páizal* »neugleden prostor, pajzelj«, *poúštar* »polšter, vzglavnik« (o. c., 183). To je bilo izposojeno iz it. nomena actionis *seccazióne* »nadlegovanje« (> nomen acti »nadloga«) k v. *seccare* »nadlegovati« (16. st.), kar se je pomensko specializiralo iz denom. v. *seccare* »(po-)sušiti« < lat. *siccāre* »sušiti« k adj. *siccus* »suh« (Battisti-Alessio, 3436). It. glagol je bil prevzet v n. *sekkieren* »nadlegovati«, od koder je sln. *sekîrati*. Rubež kot tudi velik in neroden človek sta tu metaforično označena z »nadloga«. Zaradi slovarsko slabo dokumentiranega it. *seccazióne* ni bilo mogoče ugotoviti, ali sta metafori že italijanski ali šele slovenski. Drugi členi te it. besedne družine so bili izposojeni v hrv. čak. *šekadũr* (m.) »vsiljivec«, *šekadȏra* (f.) »vsiljivka«, *šekȏda* »nadloga«, *šekōvȁt*, *šekõjen* »nadlegovati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1181). Glej tudi *sekîrati* in *šekáti*. M. F.

šákora (f.) »gost gozd« (bkr.).

Bezlaj, SR XII, 128, povezuje s sln. *šíkara* »goščava, grmičevje«, hrv. *šȉkara* »isto« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 196), *šìkara* »isto« (Vuk), kol. *šìkārje*, kar implicira, da naj bi bilo *šákora* fonetično razvito iz *šíkara*. Ker vokalne harmonije *í* : *a* → *á* : *a* (> *o*) v sln. niso znane in ker je v hrv. delu Istre izpričan tpn. *Šakori* »zaselek pri Buzetu v Istri«, je sln. *šákora* lahko sekundarno feminizirano po sin. *loza*, *šuma* ... iz prvotnega **šákor* »gozd«. To je lahko deverbativ **šakorъ* »gozd« < »šumenje, šelestenje ipd.« glagola, ki se ohranja v r. dial. *šákatь* »hripavo kričati; oglašati (o racmanu)«, *šákanьe* »oglašanje racmana« (Dal', Slovar'[2] IV, 619). Podobno motivirano je slov. **šũma* »gozd« k **šûmъ* in – izgleda tudi – sln. *šíkara*. Glej tudi *šíkara*. M. F.

šâl (m.), g. *-a* »Schal«. V 20. st. prevzeto prek n. *Schal*, frc. *châle* in agl. *shawl*, star. *schal*, *scial*, iz perz. *šāl* »šal, ogrinjalo, ruta« (Kluge[22], 623), kar je morda izpeljano iz indijskega tpn. *Šāliāt* (Onions, 817; Hoad, 433). M. S.

šála (f.) »iocus«, dem. *šálica*, v. *šáliti se*, *šâlim se* (impf.) »iocari«, pf. *po-š. se*; *šâlec*, *-lca* in *šálež*, *-a* »Possenreißer«, adj. *šálen*, *-lna* in *šaljȉv*, *-íva* »iocosus«, subst. *šaljîvec*, *-vca*, f. *šaljîvka* »homo iocosus«; izv. *šâlnica* »šaljiva beseda«, *šalîtva* »šala«, *šâlnost* »šaljivost«; v 16. st. *ſhala* »facetiae, jocus, ein schimpf«, *ſe ſhaliti* »jocor«, *ſhala* »jocus«, *ſe ſhaliti* »jocari, obludere«, *ſhaliu* »ludibundus«, *ſhalkou* »ludibundus, lushten, ygrazhaft; salax, prefhèrin« (Kastelec-Vorenc), *shâla* »jocus, Scherz«, *shaleti* »jocari« (Pohlin), *ſhala* »Scherz« (Gutsmann); iz atpn. **Šalъ* sta tpn. *Šálovci* in *Šálinci* (Štrekelj, ČZN III, 60 s.).

Prim. csl. *šaljenъ* »furens«, *bogomь šalenъ* »daemonio correptus«, sbh. *šála* »šala«, v. *šȁliti se*, hrv. čak. *šᵊālȁ* (Vrgada), *šālȁ* (Novi), mak. *šalav* »razposajen, nemiren, živahen« (*šaka* »šala«), star. blg. *šála* »razposajenost«, r. *šalítь*, *-íšь* »nagajati, uganjati norčije, biti razposajen«, *šályj* »neuravnovešen, trčen«, ukr. *šálь* (f) »neumnost«, *šalíty* »biti neumen, prismuknjen«, *šalényj* »prismuknjen«, br. *šály* (f. pl.) »zabava«, p. *szaleć* »besneti, noreti, divjati, razsajati«, č. *šáliti* »varati, mamiti, slepiti«, slš. *šaliet (sa)* »noreti, besneti, početi neumnosti«, *šialit'* »varati«, *šialený* »blazen, nor«. Lit. *šė̃lytis* »noreti, razsajati, norce briti«, *šėlióti* »noreti, besneti«, *šė̃lti*, *šėlstù* »isto« je prevzeto iz slov. (Fraenkel, 971). Psl. **šā̌la* je v prevojnem razmerju do r. *nachál* »predrznež, nesramnež«, blg. *ochálen* »živeč v izobilju«, *ochólen* »zadovóljen«, sbh. *òhol*, sln. *ohộl* (Vasmer III, 368). Psl. *šā̌la* je morda iz **ksē̌lā* »rezanje, cepljenje«, kar bi bila lahko tvorba na osnovi ide. korena **skel-* »deliti, cepiti, rezati« (Gluhak, HER, 602). Fonetično oz. semantično manj verjetna je primerjava z gr. χάλις »nepremišljen, lahkomi-

seln človek« (tako Petersson, JA XXXV, 167 ss.; Iljinskij, IORJa XX/4, 155 ss.; Vasmer III, 368) ali z gr. κηλέω »tolažiti, očarati« (tako Machek[2], 601). Glej tudi *ohộl*. M. S.

***šalacen** (adj.), f. *-cna* »šaljiv, norčav«, samo v 16. st. *shalazni noriz* »Schalksnarr, scurra«, *ſhalazni noriz* »ſhpotlovez, ein speyvogel, lottersbub, ſcurrilitas«, *ſhalazni* »noruſht, narrentädung« (Megiser navaja kot kranj.).

Tvorjeno iz **šalac*, kar je verjetno prevzeto, prim. švab. n. *Schallare* »postopač, šaljivec«, bav. *schalanzen, schallatzen* »potepati se, postopati«, *Schaler, Schaller, Schaloen* »potujoči pevec«, s čimer Schmeller, BWb. II, 393, primerja stnord. *skálld* »pesnik«. Iz morfofonetičnih razlogov ni mogoče izhajati iz adj. od sln. *šálec* »šaljivec« (Krelj), prim. hrv. *šálac*, star. kajk. *šalec* »isto« (Belostenec), saj bi iz tega pričakovali sln. ***šalčen*. M. S.

šaláta (f.) »solata« (vzh. štaj; pkm.), k temu *šalatíga* »slaba solata« (vzh. štaj.).

Tako kot hrv. kajk. *šalata* »isto« (ARj XIV, 532) in slš. *šalát* zaradi vzglasnega *š-* izposojeno iz madž. *saláta* »solata«, kar je bilo izposojeno iz severnoit. območja z dial. vzglasnim *š-* iz *s-* v *salata* »solata« (EWU, 1301). K etimologiji glej pod *soláta*. M. F.

šȃldo (adv.) »zelo« (Komen; SLA), *šȃldu* »isto« (Renče; Logar, Sln. narečja[1], 106, 105). Glej s. v. *salt*. M. F.

šȃlica (f.) »skodelica« (SSKJ IV, 1045), dem. *šȃl(i)čka*; gor. *šȃlca*, kor. *šà:lca* (Karničar, Obir, 240), pkm. *šàlica* (Novak, Slovar[2], 144).

Kakor hrv. *šȁlica*, *šȃlica* prevzeto iz srvn. *schâle* ali bav. n. *Schale* »skodelica« (Striedter-Temps, DLS, 215) < germ. **skǣlō*, prim. stnord. *skál* »skodelica«, kar je sorodno s **skalō(n)* > n. *Schale* »lupina« (Kluge[22], 623). Sln. in hrv. sufiks *-ica* je kakor v sln. *skodȇlica* deminutiven. Mlajša izposojenka brez njega je sbh. *šólja* »skodelica«. M. S.

šalkov (adj.), f. *-a* »ljubek, ljubezniv«; navaja Miklošič, Frw., 57, iz Kastelec-Vorenčevega slovarja *ſhavkou* »lepidus, ſmeifhen, lubeſniu«, *ſhavkovu* »lepide, ſmeifhnu«.

Miklošič, l. c., je izvajal iz srvn. *schalc* (adj.) »arg-, hinterlistig, boshaft«, *schalc-haft* »hudomušen, premeten, poniglav« (Lexer, Mhd. Wb. II, 641). Sprejema Striedter-Temps, DLS, 215, ki sklepa o domači izpeljavi s suf. *-ov*. Vendar je sln. *-ov* verjetno dial. refleks za suf. *-av* (tip *gŕba* → *gŕbav*), zato bi bilo bolje izhajati iz imenske predloge, ki je bila tako kot dl. *šalk* »hudomušnež« (Schuster-Šewc, HEWb., 1404) izposojena iz nvn. subst. *Schalk* »hudomušen, slepomišen deček«, tudi »odrasel človek takšnih lastnosti« in »prekanjen človek«, srvn. *schalc, schalk* »suženj; človek nižjega sloja«, stvn. *scalc* < germ. **skalka-* »hlapec« (Kluge[22], 623). M. F.

šalmaja (f.) »vrsta piščali«, tudi *šalmaj* »isto«. V 18. st. *ſhalmai* »lituus, en švyt, ali krumpaſt rúg, ali trombeta« (Kastelec-Vorenc), *ſhalmaja* »Schallmey, brenzhna piſhau, roshenza« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šàlmāj*, g. *-ája* »vrsta srednjeveškega pihala«, *šalàmija* (f.) »isto«, stč. *šalměje* (f.) »pastirska piščalka« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 496), nč. *šalmaj* »isto«, slš. *šalmaj* (f.) »vrsta lesene piščali« poleg »ljubezenska pesem« izposojeno iz nvn. *Schalmei* (f.) »pastirska piščal, iz cevke narejena piščal«, tudi *Schalmeie* »isto«, srvn. *schal(e)mîe, schal(e)mîen*, srspn. *schalmeide*, kar je v germ. jezike izposojeno iz stfrc. fonetične predloge za frc. *chalemie* »piščal« iz lat. *calamus* (m.) »trst(ika), stebelce« poleg »(pastirska) piščal« (Grimm, DTV 14, 2097; Kluge[22], 623). Glej tudi sin. *šȁltva*. M. F.

šalobȃrda (m.), g. *-a* in *-e* »nezanesljiv, omahljiv človek«. Nejasno, Striedter-Temps, DLS, 215, izvaja iz bav. n. *Schalbart* »maska«, srvn. *schëmbart* »bradata maska«, kar pomensko ne ustreza.

[O tem glej dalje *šȇmber*. – M. S.]

šalộtka (f.) »Allium ascalonicum«, tudi *šarlộtka*. Kakor r. *šarlót*, *šarlótka*, p. *szarlotka*, dial. *szalotka*, *szalota*, č. *šalotka*, slš. *šarlotka*, *šalotka*, a tudi rum. *salotă*, it. *scialotta*, *sciarlotta*, *sciuletta* izposojeno iz n. *Schalotte*, *Scharlotte* poleg *Aschlauch*, kar je preko frc. *échalote*, stfrc. *eschaloigne* iz lat. *Ascalōnia (cēpa)*, gr. Ἀσκαλώνιον (κρόμυον) po mestu lat. *Ascalōn*, gr. Ἀσκάλων v Palestini, vendar deloma vplivano od atpn. *Charlotta* (Machek, JR, 266; Brückner, 539; Marzell, Wb. Pfln. I, 195).

šȃlša (f.) »omaka« (goriš.; Štrekelj, Görz., 431).

Prim. hrv. *šȃlša* »omaka«, čak. *šȏlša* »vrsta omake iz paradižnika, čebule in začimb«, *šȏša* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1203, 1204). Izposojeno iz ben. it. *salsa* »omaka« (Boerio, DV, 594), it. *salsa* »omaka«, zlasti »paradižnikova omaka, paradižnikov koncentrat, ki je konzerviran s soljo«, frc. *sauce* »omaka« (> nvn. *Soße* »isto« > sln. nižje pog. *zộs* (m.), g. *-a* tudi »neprijeten, zapleten položaj«), kar se je razvilo iz lat. adj. f. *salsa* »slana« poleg m. *salsus* < ide. **sald-to-s* »slan«. Adjektiv je izvorno ptc. ide. glagola **saldō* »soliti«, ki se ohranja v lat. *sallō, -ere* »isto« (Battisti-Alessio, 332; Walde-Hofmann II, 466). Sem v 18. st. po zvenu (in šumu) disimilirano *ſalſha* »Lactuca agresis, kiſſiliza« (Kastelec-Vorenc) [*zalša*], *ſalsha* »Salat, lactuca« (Pohlin) [*zalša*], *ſhalsha* »Salat, ſovata, ſolata« (Gutsmann) [*šalža*], ki gotovo izvira iz iste rom. iztočnice, a predloga, ki bi kazala na enak pomenski razvoj kot it. *(in)salata* »solata« < *»slana«, ni bila evidentirana. Glej tudi *soláta*. M. F.

šȃltva (f.) »vrsta piščali« (kranj.; Valjavec pri Pleteršniku II, 616).

Prim. hrv. *šàltva* »die Flöte« (Bjelovar; Rešetar, Štok. Dial., 295). Nejasno. Zaradi sin. *šalmaja* »vrsta piščali«, tudi *šalmaj* »isto« gotovo izposojeno iz neznane, morda n. predloge. Glej sin. *šalmaja*. M. F.

šamarica (f.) »Lilium convallium«, izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſhamarize*.

Srlat. *lilium convallium* je fit. za Convallaria maialis (Marzell, Wb. Pfln. II, 1296), zaradi česar je ta rastlina tako kot s sln. sinonimom *šmárnica* ← **šent-marijin-ica* »cvetlica svete Marije« poimenovana po sveti Mariji, ker šmarnice cveto v maju, Mariji posvečenem mesecu. Formalna različnost med fit. *šmárnica* in *šamarica* je rezultat različnega besedotvorja. Izhajati je namreč mogoče iz **šent-márijica* »sveta Marijica« > **šent-márica* > **šəmárica*. Zapis *šama-* namesto *šma-* (v *šmárnica*) odraža manjšo stopnjo reduciranosti nenaglašenega vzglasnega *šent-*. Podobno pomensko motiviran je tudi kostelski fit. *maríjica* »Cypripedium calceolus; lepi čevelj; kukavica« (Gregorič, Gradivo), prim. n.

Marienschuh »isto« (Marzell, o. c. I, 1303). Dalje glej *šmáren*. M. F.

šámer (m.), g. *-mra* »izrodek, spaček«, tudi »zakrnelo drevo« (Pleteršnik II, 616). Pri Cigaletu, Wb., 1028: *šamar* in *čamer* »Mißgeburt, spaček, nakaza«, in na str. 907 *šamer* in *čamer* »Krüppel«.

Pomensko najbližje je gl. *šamały* »podel, navaden; zakrnel, majhen«, *šamałc* »posušena hruška«, tudi »podel človek«, *šamałka* »slab sadež«, kar Schuster-Šewc, HEWb., 1404, povezuje tudi s pomensko oddaljenim gl. *šamać, -am* »vleči, drgniti, masirati« in dalje s stč. *šámati (sě)* »v temi tavati«, nč. dial. *šámat (se)* »tipaje hoditi«, slš. *šamotit'* »klepetati, veliko govoriti; šepetati«, r. dial. *šámatь* »šepetati; šumeti; počasi, drsajoč z nogami iti«, *šámkatь* »nepremišljeno govoriti«. Pomen »izrodek, izmeček ipd.« se pogosto razvije iz pomena »smet«, prim. sln. *smệt* (f.), *smetî*, *snệt* (f.), g. *snetî* »secundina«, hrv. *snȉjet* (f.) »izrodek«, npr. *kada se nečista žena sastaje s čovjekom, lako joj se može dogoditi, da rodi snljet* (Varoš v Bosni; ARj XV, 845), dl. *sněś, -i* »izrojena sliva« < **sъ-mětь* (f.) k **sъ-mětā́ti* »skupaj metati« (glej pod *snệt II* z neustrezno rekonstrukcijo pref.). Zato bi bilo sln. in gl. gradivo bolje povezati z r. dial. *šam* (m.) »smeti, nesnaga«, *šamítь* »smetiti« (Dal', Slovar'^{2} IV, 620; Vasmer^2 IV, 401, 402 brez izvenruskih paralel). Sln. *šámer/šamar* je po vokalni redukciji in akanju v izglasnem zlogu lahko nastalo iz sln. **šámor* < **šamorъ*. To pa je lahko tvorba tipa sln. *gráhor* ← *gràh* (m.) iz predloge v r. *šam* »smet«. Izhodišče besedne družine je slov. v. **šâmati* »metati (se), premikati (se) ipd.«, prim. r. dial. *šámatь* »počasi, drsajoč z nogami iti«, ukr. *šámaty* »spretno se premikati« poleg »šušteti« (Grinčenko, Sl. IV, 483), p. *szamotać* »sem in tja metati, stresati (o vetru), majati«, stč. *šámati (sě)* »v temi tavati«, nč. dial. *šámat* »tipaje hoditi«. Ta je tako kot slov. dial. **šèpāšь* »šepati« < **svèpāšь* lahko delabializiran iz **švâmati* »premikati, metati«, kar more biti dolgovokalni iter. ide. baze **su̯em-* »premikati (se), metati (se)«, ki se prek psl. **šęti*, **šemèšь* < **svęti*, **svemèšь* ohranja v ekspresiviziranem sln. *šemetati* »majavo hoditi« in sorodnem (Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku).

Sln. oblike na *č-* so lahko ekspresivne variante prvotnega vzglasnega *sv-*, prim. sln. *svệder* »terebra« ob *cvệder* »isto«. Glej tudi *šámor*, *šamljáti I–II* in *šemetati* ter *šệtati*. M. F.

šamiš (adj. indekl.) v zvezi *šamiš leder* »irhovina«. S takim konzonantizmom interpretirano v obrnjeni Stabejevi izdaji Kastelec-Vorenčevega slovarja (str. 430) za *shamiŝh leder* »aluta; jerih, jerihovina, mehka koŝhiza«, ki prej kaže na fonetično vrednost [*žamiž*], prim. v istem slovarju *koŝhiza* [*kožica*].

To je gotovo n. izposojenka iz nepreglašenega adj. *samisch* »namaščen, mehak (o usnju)«, tudi *sämisch* »isto«, npr. *sämisch leder* »posebno dobro in mehko usnje belorumene barve, navadno iz kozje, gamsove, ovčje ali telečje pa tudi goveje kože in obdelano z moko, galunom in vinskim kamnom in mehčano z maščobo brez luga« (Grimm, DTV 14, 1739), ki se navadno izvaja iz frc. *chamois* »irhovina«, deverbativa od v. *chamoiser* »semiš delati«, *camoisser* »isto« (14. st.) < *»gamsovo kožo strojiti«, denominativa k *chamois* »gams«, čeprav bi v n. pričakovali vzglasni *sch-* (Grimm, l. c.; Gamillscheg, EWFS, 203). Ker je iz iste nepreglašene predloge izposojeno tudi č. *zámiš* »semiš«, slš. *zámša* »isto«, p. *zamesz*, *zamsz*, r. *zámša*, ukr. *zámša* (Grimm, l. c.; Vasmer^2 II, 77; Machek^2, 709) in ker je *samisch* v nemščini mlada izposojenka, ki je bila zabeležena šele v 15. st. (Grimm, l. c.), ni možno, da bi bila v sln. izposojena v času substitucije sln. *ž* : srvn. *ẓ* (npr. *žafrân* : srvn. *safrân*). Zato je sln. *žamiž* iz prvotnega **zamiš* lahko nastalo po sln. hiperkorekcijah po zvenu v izglasjih tipa *regrad* za *regrat*, nato pa je delovala še asimilacija po šumevnosti tipa *suša* > *šuša*. Mlajša izposojenka je sln. *sệmiš* (m.), g. *-a* »mehko usnje s krajšimi vlakni iz telečjih kož« (SSKJ IV, 626). V zvezi *semiš čevlji* (prim. n. *sämische schuhe*) je adj. še indekl. Glej tudi sin. *írh*. M. F.

šamljáti I, *-âm* (v. impf.) »nerodno hoditi, brkljati« (Pleteršnik II, 616).

Prim. hrv. *šamljati, -am* »med hojo noge na široko metati« (Vitezović; ARj XVII, 461). Izhajati bi bilo možno iz ekspr. deverbativa **šam(ъ)l'ā́ti* tipa sln. *tekljáti* ← *tệkati* in glagol povezati s stč. *šámati (sě)* »v temi tavati«, nč. dial. *šámat* »tipaje hoditi«, r. dial. *šámatь* »počasi, drsajoč z nogami iti«, kar je mogoče primerjati z ukr. *šámaty* »spretno se premikati« poleg »šušteti« (Grinčenko, Sl. IV, 483), p. *szamotać* »sem in tja metati, stresati (o vetru), majati« (tako deloma že Bezlaj, Eseji, 169), vse pa izvajati iz psl. iter. **šâmati* »metati (se), premikati (se) ipd.«, kar ob sin. **šętèšь* dopušča rekonstrukcijo psl. glagola premikanja **šę-ti*, **šemèšь*, ki se ohranja v sln. ekspresivnem v. *šemetati* »majavo hoditi« (Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku). Samo fonetično blizu je hrv. *šâmpljov* (adj.) »ki ima noge na iks«, *šâmpljovac* (m.), g. *-vca* »kdor ima noge na iks« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 196) in dl. *šampaś, -am, -pju* »počasi z upognjenimi nogami se premikati, pohajkovati«, *šampla* »dolgonogec«, pl. »veliki uhojeni, pošvedrani čevlji«. Tu je nazal sekundarno interkaliran (Schuster-Šewc, HEWb., 1405), izhodni v. **šapati* < **svapati* pa je soroden s sln. *švapíti, -ím* »nemarno hoditi«, gl. *šapać so* »neravno hoditi, švedrati«, dl. *šapaś* »na široko hoditi, švedrati, racati« (Schuster-Šewc, l. c. brez sln. in hrv. gradiva). Glej tudi *šámer*, *šamljáti II*, *šamrệti*, *šantáti*, *šant* in *šemetati*, pa tudi *švapíti*. M. F.

šamljáti II, *-âm* (v. impf.) »neumno govoriti«, k temu *šâmlja* (f.) »neumnež« in adj. *šâmljast*, f. *-a* »neumen«.

Zaradi pogostih pomenskih prehodov »brezciljno hoditi, tavati« > »prazno govoriti, besedičiti« (npr. r. *bréditь* »prazno govoriti« ob psl. **brestí*, **bredèšь* v r. *brestí*, *bredú* »počasi hoditi, vleči se, tavati«) verjetno identično s *šamljáti I* (Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku). Ta sln. glagol je genetično povezan s sln. sin. *hâmlja* (f.) »neumnež«, *hâmljast* (adj.) »neumen« (Bezlaj, Eseji, 169), pri čemer je vzglasni *h-* lahko prek delabializacije iz **chv-* po ekspresivnem fonetičnem razvoju nastal iz **sv-*. Dalje glej *šamljáti I*. M. F.

šamlot (m.), g. *-a* »vestis undulata«, izpričano v 16. st. *shamlot* »Schamlot, vestis undulata« (Megiser), v 18. st. *ſhamlota gvant* »vestis undulata«, *ſhemlót* »pannus undulatus«, *en gvant is ſhimlota* »vestis undulata« (Kastelec-Vorenc) < sln. **šəmlòt*, *ſhamlot* »Schamlot, valovitnu fuknu, vodovalouna roba« (Gutsmann).

Izposojeno iz n. *Schamlot* »tkanina iz kamelje dlake«, srvn. *schamelôt* »isto«, *schamelât*, kar je prek frc. *chamelot* »orientalska tkanina, navadno narejena iz kameljih dlak« (13./14. st.) izposojeno iz it. *cammellòtto* »tkanina, ki je bila sprva narejena iz kamelje dlake,

kasneje pa tudi iz drugih dlak, od 13. st. dalje tudi iz svile«, srlat. *camelotus* (l. 1319 v Veroni). Izhodišče te stare evropske kulturne besede je gr. καμηλωτή »kamelji kožuh«, kar je po haplologiji nastalo iz kompoz. *καμηλο-μηλωτή < κάμηλος (m., f.) »kamela« + μηλωτή (f.) »(ovčja) koža« (Grimm, DTV 14, 2119; Lexer, Mhd. Wb. II, 651; Battisti-Alessio, 703). Iz n. je izposojeno tudi č. *šamlat* »tkanina, narejena iz kamelje dlake«, tudi *čamlat* »isto« (Machek[2], 601). M. F.

šámor (m.), g. *-a* »neumen človek« (Kobarid) in *šámer*, g. *-mra* »isto« (Lašče; oboje Erjavec, LMS 1880, 192).

Verjetno metaforično preneseno iz prvotnega sln. **šámor* (m.), g. **-a* »izrodek, spaček«, po vokalni redukciji *šámer*, g. *-mra*. K pomenskemu razvoju prim. sln. *snệt* »secundina«, tudi »pleva« in »nepomemben, malovreden človek«. Erjavec, l. c., neprepričljivo povezuje z r. csl. *čamъrь* »animal quoddam«, sln. *čámer* »bik«. Dalje glej *šámer*, *čámer I*. M. F.

šamper (m.), g. *-pra* »dolgo žensko oblačilo«, izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *shampr* »langer Weiberrock; toga talaris«, in Gutsmannu: *ſhamper*, *-pra* »Weiberrock; shenfka jopa, kikla, raſh«.

Izposojeno iz bav. avstr. *Schamper* »jopa, suknjič«, štaj. n. *Schamper* »kratko moško oblačilo z rokavi; jopa; kratka moška jopa« (Štrekelj, JA XIV, 543; Striedter-Temps, DLS, 215). Morda po interkalaciji nazala nastalo iz n. *Schapper* »kratek plašč« (Grimm, DTV 14, 2170), kar je tako kot *Schappert* »životec« z n. pristopom *-t* kot v *Obs-t*, *Saf-t* izposojeno iz frc. *chaperon* »plašč s kapuco«. Glej tudi *šaprun* in *žẹ̑mper*. M. F.

šámprkati, *-am* (v. impf.) »šepati«, adj. *šamprkȁv*, f. *-áva* »šepav«.

Prim. hrv. *šamprcati*, *-am* »zaradi krivih nog na široko hoditi«, *šamprca* (m.) »vzdevek človeku, ki zaradi krivih nog hodi na široko«, adj. *šamprcast* »ki ima krive noge in zato hodi na široko« (vse Stulli; ARj XVII, 461). Verjetno ekspresivna tvorba iz slov. **šȃpati* »neravno hoditi« > interkalirano **šampati*, prim. gl. *šapać so* »neravno hoditi, švedrati«, dl. *šapaś* »na široko hoditi, švedrati, racati« ob ekspresivno nazaliziranem gl. *šampaś* »vleči se, počasi iti« (Schuster-Šewc, HEWb., 1405, brez sln. in hrv. gradiva). Drugače Bezlaj, Eseji, 169, ki sln. glagol brez hrv. ustreznice povezuje s sln. *šamljáti* »nerodno hoditi, brkljati«, kar je bilo ekspresivizirano iz slov. iter. **šȃmati*. Dalje glej *švapíti*, pa tudi *šamljáti I*. M. F.

šamrẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »šumeti«, *šamrẹ̑nje* (n.) »šumenje« (pkm.; Pleteršnik II, 616), toda pri Novaku, Slovar[2], 144: *šamrèti*, *-in* »gomazeti, vrvreti«, npr. *pùno mráveu je šamrèlo okouli*. Pomen »vrvreti« je izpričan tudi v zvezi *včasi šamri na taki ženitni od otrok* (vzh. štaj.).

Primerjati je mogoče r. dial. *šamrítь* »šumeti, povzročati vrtoglavico« (Bezlaj, Eseji, 169), ukr. *šamrýty* »šušteti« in v zvezi *doščyk šamrytь* »rahlo deževati« (Grinčenko, Sl. IV, 483). Izhodna v. **šam(ъ)rěti* (sln.) in **šam(ъ)riti* (r., ukr.) sta lahko tako kot **šam(ъ)l'ȃti* ekspresivizirana iz iter. **šȃmati* »metati (se), premikati (se) ipd.«, prim. r. dial. *šámatь* »počasi, drsajoč z nogami iti«, ukr. *šámaty* »spretno se premikati« poleg »šušteti«, *šamkýj* »hiter« (Grinčenko, Sl. IV, 483), br. *šámacь* »šume proizvajati« (Nosovič, 705), p. *szamotać* »sem in tja metati, stresati (o vetru), majati«. Sem tudi r. dial. *šamrá* »sunek vetra; valovanje vode, ki ga povzroča veter«, tudi *čamrá* »isto«, kar Vasmer[2] IV, 403, povezuje le z r. *šamrítь* in pušča brez nadaljnje razlage. Dalje glej *šamljáti I–II*. M. F.

šámrl (m.) »pručka« v *'ša:mər̥l* (štaj.; Zorko, Narečna podoba, 351), pkm. *šàmrlin* »stolček, pručka« (Novak, Slovar[2], 144). Mlada izposojenka iz avstr. n. *Schammerl* »pručka«. Dalje glej pod *škánj*. M. F.

šanca (f.) »Schrange« (Dalmatin, Register 1584), tj. »obrambni okop, nasip«, v 18. st. *ena ſhanza ali naſip sèmle, s'katerim ſe voiszhaki ſakopajo* »loricula, fhranga, naſip«, *ſhanzne korbe, ali pletenize na poſhtainah* »gerrae« (Kastelec-Vorenc), *ſhanza* »branifhe, predkopiſhe, hribernifhe, predkop, prekop, sagreb, safip; Schanze« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *schanze*, nvn. *Schanze* »obrambni okop«, kar je prvič izpričano v 15. st. N. dial. je beseda znana v pomenih »butara dračja, velika pletena košara« (Hessen), »sveženj dračja ali lesa« (Vestfalija), kar kaže na to, da so za obrambo uporabljali nakopičene butare dračja. Dalje nejasno, morda izposojeno iz it. *scanso* »izogib«, *scansare* »odmakniti, ogniti, izogibati se« (Kluge[22], 624). Pkm. *šánec*, *-nca* »jarek, nasip« (Novak, Slovar[2], 144) je m. spola kakor hrv. *šȁnac* »okop«, č. *šanc*, p. *szaniec* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 215). M. S.

šȃnk (m.), g. *-a* »točilna miza« (SSKJ IV, 1046).

Prevzeto iz n. *Schank* »točilnica, pivnica, krčma, točilna miza«, kar je retrogradna tvorba iz n. *schenken* »točiti, krčmariti« (Kluge[22], 624). Dalje glej *šẹ̑nkati*. M. S.

šant (m.), g. *-a* »razgrajanje veselih ljudi«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhant* »Tumult luſtiger Mensch, palum, pavum«.

Pomensko najbližje je mak. *šantav* »bedast, nor«, blg. *šȁntav* »isto«, slš. *šant* »nagajanje, razposajenost«, *šanta* »isto«, *šantit'* »nagajati, razposajen biti«, *šantovat'* »isto« (Kálal, Sl., 668). Izhajati bi bilo mogoče iz deverbativov **šam-ъtъ* (sln.) oz. **šam-ъta* (mak., blg.) ekspresivnega v. **šam-ъtȃ-ti* (tudi **šam-(ъ)l'ȃti*, **šam-(ъ)rě/iti*) k psl. iter. **šȃmati* »metati (se), premikati (se) ipd.«, prim. r. dial. *šámatь* »počasi, drsajoč z nogami iti«, ukr. *šámaty* »spretno se premikati« poleg »šušteti«, *šamnúty* »hitro oditi, smukniti«, *šamkýj* »hiter« (Grinčenko, Sl. IV, 483), p. *szamotać* »sem in tja metati, stresati (o vetru), majati«. S tem sorodno je verjetno tudi mak. dial. *šamati* »razgrajati«, *šamata* »razgrajanje«.

Sln. *šant* more biti posplošeno iz stranskih sklonov kot knjiž. *nǫ̑ht*, g. *-a* < **nogъtь*, npr. g. sg. **šamъta* > sln. **šanta* in od tod nom. sg. *šant*. Glej tudi *šantáti* in dalje *šamljáti I*. M. F.

šánta (f.) »rana« (gor.), sem adj. *šántav*, f. *-a* »ranjen« (Radovljica). V Kropi je *šá:nta* »rana, ki se je že toliko zacelila, da ima krasto« (Škofic, Diss., 363; ista, ustno), v Cerkljah na Gorenjskem pa »krasta« (SLA).

Slednja pomena dovoljujeta izvajanje iz bav. avstr. nezveneče ustreznice **Schante* k nvn. *Schande* »Bedeckung, schützende Hülle« (Grimm, DTV 14, 2139) nejasnega izvora. M. F.

šantáti, *-ȃm* (v. impf.) »šepati«, pkm. *šántati*, *-an* »isto« (Novak, Slovar[2], 144), obir. kor. *šə̏ntat*, *-à:m* (Karni-

čar, Obir, 241); tudi *šantúhati*, *-am* in *šantúsati*, *-am*; *šántav* (adj.), f. *-a* »šepav«, obir. kor. *šá:ntu*, f. *-awa* (Karničar, l. c.), *šántavec* (m.), g. *-vca* »kdor šepa«, *šântek*, g. *-tka* »isto«. Od tod cgn. *Šantavec*, *Šantovec*, *Šantek*. V 16. st. *shantau*, *shantav* »claudus« (Megiser), v 18. st. *ſhantou* »claudus, hrom, krulou, ſhepaſt, krumpaſt, ſbèdren« (Kastelec-Vorenc), *shantovz* »claudicans« (Pohlin), *ſhantau*, *ſhantou* »hinkend« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *šȁntati*, *-ām* »šepati« (Dubrovnik, Mostar, Lika, Srem, Slavonija), adj. *šȁntav* »šepav«, mak. *šanta se* »opotekati se, kolovratiti«, *šantav* »šepav, hrom«, blg. *šàntav* »isto«, č. *šantat* »šepati«, slš. *šantat'* »negotovo hoditi, šepati«. To se navadno razlaga kot izposojenko iz madž. *sánta* »šepav«, *sántít* »šepati«, to pa iz slov. **šętā́ti*, **šętā́ješь* (Miklošič, Frw., 56; Mladenov, 691; Machek[2], 603; Benkő II, 1303), pri čemer Skok III, 381, opozarja, da izposoja ne razlaga madž. *sétal* »sprehajati se« iz jslov. **šętā́ti*. Zaradi posrednih znakov, ki kažejo na psl. iter. **šā̋mati* »metati (se), premikati (se) ipd.«, prim. r. dial. *šámatь* »počasi, drsajoč z nogami iti«, ukr. *šámaty* »spretno se premikati« poleg »šušteti«, stč. *šámati (sě)* »v temi tavati«, nč. dial. *šámat* »tipaje hoditi«, je glagol lahko domač, ekspresivnega izvora. Izhajati bi bilo možno iz v. **šam-ъtā́-ti* z asimilacijo po dentalnosti *-mt-* > *-nt-* po izpadu polglasnika (Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku). Dalje glej *šamljáti I*, *šant* in *šę̑tati*, *šę̑tati se*. M. F.

šántelj (m.), g. *-tlja* »Sanicula europaea« (tolm.; Kenda, rkp., 148).

Ljudsko hiperkorigirano iz prvotnega **šanikəlj* (m.), g. **šaniklja*, kar je bilo tako kot sln. *šatrâj*, *šâr*, *šȇnt* in *šafran* z vzglasnim *š-* za n. *sV-* (o tem Striedter-Temps, DLS, 44 s.) izposojeno iz nvn. *Sanikel* »Sanicula« < lat. *sanicula* k *sanāre* »zdraviti« (Marzell, Wb. Pfln. IV, 100 s.). Enako hiperkorekcijo izpričuje tudi starejša srvn. izposojenka v obir. kor. *žεní:təl*, *-(n)a* »Petergstamm« (Karničar, Obir, 270) poleg sln. *ženíkelj*, g. *-klja* »Sanicula«. Dalje glej *ženíkelj*. M. F.

šántla (f.) »botra« (Korte nad Izolo; Morato, 162), *šántlo* (m.) »boter«, *'šantla* »botra« (oboje Sv. Anton; Jakomin, NS, 118).

Po moderni vokalni redukciji nastalo iz **šántolo* (m.) oz. **šántola* (f.), kar je bilo tako kot hrv. *šȁntol* »boter«, *šantola* »botra«, tudi *šȃntulo*, *šȃntula* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1177), *šȁntul*, *šȁntula* (Brgud; Filipi, ILA, 266) izposojeno iz ben. it., trž. it. *sàntolo* »boter«, *sàntola* »botra« (Boerio, DV, 600; Doria, 551), tosk. *sàntolo*, srednjeveško lat. *sanctulus* »boter«, kar je dem. k lat. *sanctus* »sveti«. Starejše izposojeno je sln. *sútel*, g. *-tla* »birmanski boter« < **sǫtъl'ь*. Glej tudi *sútel*. M. F.

šápa I (f.) »spodnji del prednje tace, velika dlan, roka«, dem. *šápica*. Izpričano šele v 19. st., nar. znano v Kostelu. Pleteršnik navaja po Janežiču v. *ušápniti*, *-šâpnem* »erschnappen«.

V standardni jezik je beseda prevzeta iz sbh. *šápa* »isto« (akcentska varianta *šȁpa* (Dubrovnik) je verjetno pod vplivom *šȁka* »dlan, prgišče«), kar je identično z dl. *šapa* »nerodna noga, taca, šapa« < psl. **šapā̋* poleg **šapъ* v blg. *šáp* »šapa« in **šępa* v blg. *šépa* »dlan, prgišče«. Loma, Prasł. i jej rozp., 156, domneva *ē*-stopenjski deverbativ k psl. **chopiti*, **chapiti*, **chapati* »(z)grabiti« in primerja besedotvorno sbh. *žára* »kopriva« k psl. **gorěti*, blg. *šap* pa s sbh. *žâr*. Drugače Schuster-Šewc, HEWb., 1406, ki domneva, da je dl. *šapa* deverbativ iz gl. *šapać (so)* »švedrati, vleči se pri hoji«, dl. *šapaś* »na široko hoditi, kobacati, racati«. O tem v., ki je verjetneje denom., glej dalje *šápati*. Glej tudi *šapûn*, *šeponi*. M. S.

šápa II (f.) »motika« (vipav., istr.; Erjavec, LMS 1882–83, 247), tudi *sápa* »isto« (Štrekelj, Görz., 430).

Prim. bav. n. *Sáppi*, *Sáppəl* »vrsta cepina, s katerim splavarji v vodi odrivajo hlode« (Schmeller, BWb. II, 317). Prevzeto iz furl. *sàpe* »motika«, istr. it. *sapa*, poleg trž. it. *zapa*, standardno it. *zappa*, prim. dalje frc. *sape*, rum. *sapă* < srlat. *sappa*, *zappa*, *zapa* »isto«. Srlat. beseda etimološko ni jasna, morda je turš. izvora. Možno je tudi, da je v neki ne dovolj pojasnjeni zvezi s trž. it. *zap*, rum. *ţap* »kozel«, kar je domnevno iz predrom. **zapp-* »kozel«, iz česar je (delno) z rom. posredovanjem sln. *câp* »kozel«, ukr., slš., blg. *cap*, madž. *cáp*, alb. *cap*, *cjap*, ngr. τσάπος »kozel«. K pomenu prim. lat. *capreolus* »kozlič« in »vrsta motike z dvema rogljema« (Battisti-Alessio, 4108; Cortelazzo-Zolli, 1463; EWU, 158). Dalje glej *cepîn*, *càp*. M. S.

šápa III (f.) »kamena obloga zgoraj ob vodnjaku« (Branik), tudi *šápal*, *-a* »isto« (Mavhinje); oboje navaja Erjavec, LMS 1882–83, 245.

Prim. trž., ben. it. *sapa* »zid pri vodnjaku« (navaja Doria, 552). Nejasno, morda v neki nejasni zvezi s srlat. *zapellus* »via imbribus excavata« in »fossa ad claudendum facta« ali *sapellum* »apertio, canalis incilis« (srlat. besede navaja Du Cange VIII, 427, VII, 305). Pleteršnik II, 616, ugiba o zvezi s *šápelj* »venec, diadem«, ki jo s pritegnitvijo gotovo nesorodnega gradiva domneva že Erjavec, l. c. M. S.

šápati, *-am* (v. impf.) »lahno tolči, sanft schlagen« in »tepežkati (na dan nedolžnih otročičev)« (Kranjska Gora), tudi kor., prim. obir. *šá:pat*, *-am* »tepežkati« in »brizgati (v loku, o krvi)« (Karničar, Obir, 241), v 18. st. pri Gutsmannu *ſhapam* »kindle auf, gebe Ruthenſtreiche«; *šápati* navajajo tudi v pomenu »grabiti; fassen, schnappen« (Vodnik, Janežič, Caf), pf. *šápniti*, *šâpnem* »z roko udariti« (Vreme na Notr.; Erjavec, LMS 1882–83, 252) in »zgrabiti, šavsniti« (Caf), *šápiti*, *-im* »prijeti, zgrabiti« (Caf); *šápavec*, *-vca* »kolednik, tepežkar«, *šápalica*, *šápelica* »brinova šiba, s katero otepajo na tepežnico«, *šâplja* »dar, ki ga dajo šapavcem za šapanje«, *šápavica* »tepežnica (28. XII.)«, v 18. st. pri Gutsmannu *ſhapauza* »unschuldiger Kindleintag«, Karničar, Obir, 241, navaja *šá:pəlca* »isto« < **šapljica*.

Prim. črnogor. *šápati se*, *šȃpljēm se* »plaziti se (o otroku, preden shodi)« (ARj XVII, 468), č. mor. *šapálat* »počasi, okorno hoditi« (Machek[2], 94), gl. *šapać (so)* »švedrati, vleči se pri hoji«, dl. *šapaś* »na široko hoditi, kobacati, racati«, *šampaś* »gugaje se vleči, premikati, hoditi, čapljati«. Psl. **šapā̋ti* ima Loma, Prasł. i jej rozp., 156, za denom. iz **šapā̋* »spodnji del tace«, kar se zaradi pomenov »(še) ne dobro hoditi«, »tolči« in »grabiti, prijemati«, ki so izvedljivi iz *»nekaj delati s šapo, z dlanjo«, zdi verjetneje, kot da bi bil subst. **šapā̋* postverbal iz domnevno onomat. glagolov **šapā̋ti* poleg **čapā̋ti* (prim. podobno pomensko razmerje med sln. *čápati* »hlastati«, r. *čápatь*, dial. *čapátь* »grabiti, prijemati, hlastati«, mor. č. *čápat* »začenjati hoditi« in *čapa* »taca, noga«, han. *čapa*, *capa* »isto«, dl. *capaš* »švedrati«, *capa* »šapa, taca« – podobnost z it. *chiappare* »zgrabiti« <

capulāre je slučajna), **chapâti* (Schuster-Šewc, HEWb., 1406), kar se v sln. ohranja v *hápati*, *-am* (impf.) »hlastati, oprijeti se, tolči«, *hápiti* (pf.) »hlastniti, šavsniti« (Istra), »začeti, lotiti se, oprijeti se« (vzh. štaj.), *hápniti*, *hâpnem* »hlastniti, udariti, lotiti se«, *hâpkati*, *-am* (impf.) »lahno tolči«, in **ščapâti* v sln. *ščápati*, *-am* (impf.) »grabiti, prijemati«. Na ide. dial. ravni so slov. besede združljive pod variantami **ksēp-*, **kēp-*, **skēp-* **ksāp-*, kar je verjetno tvorjeno na osnovi ide. onomat. korena **keH₂p-* »zgrabiti, hlastniti« v lat. *capere* »zgrabiti«, gr. κάπτω »šavsniti, hlastniti«, lot. *kàmpt*, *kàmpju* »zgrabiti«, got. *hefjan* »dvigniti«, pf. *hob*, stvn. *habên* »imeti«, stnord. *hǫfundr* »sodnik« (o ide. korenu LIV, 307, brez slov. gradiva). Glej tudi *šápa I*, *čápati*, *cápa I*, *capáti*, *pohópati*. M. S.

šápelj (m.), g. *-plja* »portek, diadem, dekliška poveza čez čelo; venec, krona«, v 16. st. *krancelne oli shapele na glauo ſtauiti* (Trubar; Rigler, Začetki, 98), *ſhapèl* »porta« (Dalmatin, Register 1584), pri Krelju *ſpleto en ſhlapal ſternia*, kar je lahko napaka namesto *ſhapal* (Ramovš, Hgr. II, 79) ali kontaminacija z n. *Schlappen* »čepica« (Rigler, o. c., 119), v 18. st. *ſhapel* »en kranzil, corolla«, *lorberski kranzil, ali ſhapel, ſa marternike, vuzhenike, inu divize* »laurea«, *en ſhapul ali kranzil is roſh* »strophium« (Kastelec-Vorenc), *shap*, *-ú* »Hirnbindel, corona frontis«, *shâpèl* »isto« (Pohlin), *ſhap* »Hirnbindel« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *schâpël*, *schâppël* »iz listja in cvetja spleten venec, ki ga kot okras nosijo dekleta na glavi«, kar je iz stfrc. *chapel* »venec, okras na glavi« (> frc. *chapeau* »klobuk«) < vulg. lat. **cappellum*, kar je dem. od *cappa* »plašč s kapuco, kapuca« (Miklošič, 111; Striedter-Temps, DLS, 215). Iz istega ali sorodnega srvn. vira je r. *šápka*, sbh. *šȁpka*, č. *čapka* »čepica« (Vasmer III, 373 s.). Glej tudi *šápa III*, *šápljica* in dalje *kápa*. M. S.

šápiti, *-im* (v. pf.) »zgrabiti«, tudi *šápniti*, *-nem* »z roko udariti« (Vreme; Erjavec, LMS 1882-1883, 252) poleg »zgrabiti«, *ušápniti*, *ušâpnem* »isto«.

Izhajati je mogoče iz denom. v. **šapíti* k subst. **šapȁ* »roka«, ki je verjetno pod vplivom slov. iter. **šȃpati* »šepati« ← psl. **svȃpati* pridobilo tudi pomen »noga, taca, stopalo«. Iz sin. **šapъ* »roka« je verjetno tvorjeno hrv., sb. *šȁpljati*, *šàpljēm* »udarjati z roko ob roko« (Banat) in k temu *šápac*, g. *-pca* »vrsta igre, pri kateri se udarja z roko ob roko« (Srem), *šapa* »isto«, *šap* (Varoš pri Slavonskem Brodu; vse ARj XVII, 469, 467, 466). Glej tudi *šápa I*, *šápati*, *šèpiti* in dalje *pohópati*. M. F.

šápljica (f.) »Parus cristatus« (Pleteršnik II, 617; Cigale, Wb., 835). Pri Freyerju, Fauna, 19: *ſhapeljza*, in v 18. st. *shapelza* »Parus cinereus« (Pohlin).

Verjetno z n. izposojenko *šápelj* (m.), g. *-plja* »naglavni okras: diadem, venec« kot **šáplj-ica* »ki ima šapelj« kalkirano po poimenovanjih tipa nvn. *Haubenmeise*, *Kappmeise*, lat. *parus cristatus*, kot podobno razlaga že Freyer, l. c. Dalje glej *šápelj*. M. F.

šapǫ́telj (m.), g. *-tlja* »širok ovratnik iz nabranega trdega blaga, Halskrause«. Pleteršnik navaja po Cigaletu, ki ima v Wb. I, 896, s. v. *Krause* v podgeslu *Halskrause* navedeno *nabrani šapotelj* poleg sin. *nabornica*, ki je iz Šulka. Pod geslom *Halskrause* na str. 696 ima le sln. *krežlec*.

Prevzeto iz bav. avstr. *Schapodel*, dunaj. n. *schapodl* »isto, naborki na koncu rokavov« in »na prsnem razporku našite čipke pri moški meščanski srajci« (Schmeller, BWb. II, 436, navaja v tem pomenu bav. n. *Schápŏ'l*), kar je dem. iz frc. *jabot* »na oprsju obleke našite čipke«, prvotno »golša (pri perutnini)« (Striedter-Temps, DLS, 215; Pleteršnik II, 617). M. S.

šaprun (m.), g. *-a* »pastirski plašč iz lubja« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196).

Izposojeno iz srvn. *schaprûn* »kratek plašč« poleg »kapuca«, tudi *schap(p)erûn* »isto«, kar je iz frc. *chaperon* »plašč s kapuco« (Grimm, DTV 14, 2170; Lexer, Mhd. Wb. II, 660), izpeljanke iz stfrc. *chape* »plašč s kapuco«, srlat. *cappa* »plašč«, ki je bila sprejeta tudi v agl. *chaperon* »kapuca« (14. st.; Onions, 163). Sln. fonetična varianta *šeprûn* »pastirski plašč iz bičja ali lipovega lubja« (polj., Idrija) je tako kot sln. *žefrân* iz *žafrân* nastala po vokalni redukciji. Glej tudi *šamper*, *žẹ̑mper* in *šeprûn*. M. F.

šapûn (m.), g. *-a* »posoda za shranjevanje osle pri košnji, vodir«, tudi *šapúr*, g. *-ja* »isto« (Caf), *šápor*, g. *-ja* (Konjice na Štajerskem) in *šepúr*, g. *-ja* (Fram) < sln. **šapúr*. V 18. st. *ſhapun* »Schleiffteinhorn, Wetzfteinhorn, kumpa, oflenek« (Gutsmann). Tudi z vzglasnim *č-*, prim. *čapûn* (zah. štaj.), *čepǫ̑n* (Tolminsko), *čepûn*.

Ker je koscem vodir med košnjo visel ob nogi, so to lahko tvorjenke iz psl. deverbativov **šapȁ* oz. **čapȁ* k **šapâti*/**čapâti* (prim. sln. *šápati* »grabiti« in r. dial. *čapátь* »isto«), ko sta pod vplivom živalske terminologije in slov. homonima **šȃpati* »šepati« < **svȃpati* namesto prvotnega »roka« < *»grabilka« pomenila tudi že »noga«. Na zvezo s *šapa*/*čapa* opozarja že Bezlaj, ESSJ I, 73, vendar pri tem predvsem na podlagi fonetično neprepričljive etimologije sln. sin. *vodẹ́r* < **ǫ-dyrь* k lot. *dùre*, *dûris* »prgišče« (toda prim. hrv. *vòdijer*, *-éra* »oselnik«, *vòdīr*, g. *-íra* »isto«) sklepa na izpeljavo iz starejšega pomen »roka«. Sln. sinonima so *oselnik*, *kump*, *vodẹ́r*, *rog*, *kózol*, *tobolec*. Bezlaj, ESSJ II, 256, med sln. sinonimi navaja tudi *šebûr*, kar ponovno ni bilo mogoče potrditi in je verjetno le pisna napaka za *šepúr*. Glej tudi *čapun* in *šeponi* ter dalje *šápa I*. M. F.

šâr I (adj.), f. *šára* »pisan, raznobarven« (SSKJ IV, 1047; Pleteršnik II, 617), bkr. *šar* (adj.) »pisan« (Šašelj, Bisernice I, 306), *šárast* (adj.), f. *-a* »isto« poleg »preveč pisan« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196), denom. v. *šáriti*, *-im* (impf.) »pisano obarvati; pobarvati«, *šárati*, *-am* »isto«; iz adj. številni subst., npr. *šára* (f.) »ime šarasti kravi«; *šárec* (m.), g. *-rca* »pisan konj« in k temu cgn. *Šarec*, *Šarc*; *šárka* »ime šarasti ovci«; *šarúga* »pisana žival« in k temu cgn. *Šaruga*, po redukciji *Šeruga*; *šarûn* (m.) »žuželka rdeče barve in s črnimi pikami«. V 18. st. *ſharovit* »buntfleckig; lezhen, lezhaft, pikaſt, bresaſt« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *šarъ* »color«, hrv. *šȃr* (adj.), f. *šára* »pisan«, *šȃrast* »isto« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 370), tudi *šȃren* (adj.), f. *šarèna* »pisan«, čak. *šȃr* »pisan« (Dobrinj; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), d. obl. *šȃri* (m.) »pisan, pester« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 363), *šȃren*, *-a*, tudi *šarȇn*, *-enȁ*, *-enȍ* (Hraste-Šimunović, o. c. I, 1777), mak. *šar* »barva«, *šaren* »pisan, raznolik«, blg. *šáren* »pisan«, r. *šar* »barva«, ukr. *šaríty*, *-ríju* »rdeti« (Grinčenko, Sl. IV, 486), slš. dial. *šariet'* »rumeneti«.

Psl. *šârъ (adj.), f. *šarā̋ »pisan, pester«, substantivizirano *šârъ (m.) »barva« (prim. r. kráska »barva« h krásnyj »rdeč«). Nadalje manj jasno. Vasmer[2] IV, 407, zaradi areala sklepa o zgodnji izposojenki iz turš. jezikov in opozarja na čuvaš. sără »barva« oz. turš. saryγ »bel; rumen«. Ker se pomen »versicolor« lahko razvije iz pomena »vrezan, vpraskan ipd.« (prim. psl. *pьstrъ »versicolor« < *pik'-ró- = gr. πικρός »bodeč, oster« k ide. *pei̯k'- »vrezati, raze delati; slikati; pisati«), je adj. gotovo soroden z v. *šarı̋ti »drgniti, brskati« = sln. šáriti, -im »brskati, iskati«, r. šáritь »brskati« in šárkatь »drsati« oz. *šarā̋ti »drgniti, brskati« = sln. dial. šárati (se) »drsati se, drgniti se«. Psl. *šârъ je zato lahko iz ide. *ksēr-o- »vrezan, vpraskan«, metatetične variante iz *skēr-o- (Gluhak, HER, 603). Ta je bil adjektiva tipa *u̯ēr-o- = lat. vērus »resničen, pravi«, stir. fír »isto«, stvn. war, n. wahr, iz ide. korena *(s)ker- »rezati, praskati«, prim. alb. shqerr »trgati, praskati«, lit. skìrti, skiriù »ločevati, rezati«, stvn. skeran »rezati, striči«, nvn. scheren »striči«, gr. κείρω »striči, sekati«, arm. kʿerem »praskati« (LIV, 503). Glej tudi šára III, šáriti I, šarbati in šargati. M. F.

šâr II (m.), g. -a »neka trda trava, ki se uporablja za konjsko krmo« (vzh. štaj.), »Carex sp.« (Sln. gorice), kol. šarje (Miklošič).

Prim. hrv. šar »Iris pseudacorus« (Šulek, Imenik, 386), ker so tudi za to rastlino značilni suličasti listi (Marzell, Wb. Pfln. I, 1038) (na paralelo opozarja M. Furlan, ustno). Prevzeto iz srvn. sâr < saher, sacher »močvirska trava, trst, rogoz; Carex« (< stvn. sahar) ali iz štaj. n. Saher »list močvirske trave, rogoza, v obliki meča, rogoz«, bav. n. Saher, Sahr »priostreni listi različnih močvirskih trav, mlade pšenice ali rži« (Striedter-Temps, DLS, 215), od koder je tudi č. sáchor »ostra trava, Cyperus« (Machek[2], 601). Miklošič, Frw., 56, opozarja na sbh. šèvār »Arundo arenaria«, mak. šavar »šaš, Scirpus«, ukr. šuvár »Acorus colamus«, p. szuwar »trstje, ločje«, r. šuvár »vrsta močvirske trave«, kar je verjetno iz stvn. sahar. K substitutu v za stvn. h prim. jávor (Skok III, 390; Vasmer III, 433). Stvn. sahar < *sókoro- je kakor srspn. segge »rogoz« in ags. secg »isto« in »meč« tvorjeno iz ide. korena *sek- »rezati« zaradi ostrih listov močvirskih trav (Pokorny, 895). M. S.

šára I (f.) »navlaka, ropotija«, črnovr. šârą »isto« (Tominec, 212).

Pomensko enako je r. dial. šarábara »navlaka, borno imetje«, šarábora »isto« (Dal', Slovar'[2] IV, 621), č. šarapata »stara šara« poleg šarapát »hrup, direndaj«, mor. šarapatit »hrumeti, ropotati«, slš. šarapata »razposajenost, nered«, kar kaže, da se je pomen »navlaka« lahko razvil prek enake pomenske motivacije kot sln. sinonim ropotȋja k ropotáti, -âm »fragorem edere, strepitum edere« oz. n. Gerümpel k rumpeln. Izhodno *šarā̋ je zato lahko deverbativ v. *šarā̋ti »praskati, drgniti«, čeprav je tudi možno, da je na pomenski razvoj »skupek raznovrstnih oz. različnih stvari« vplival tudi adj. šâr »versicolor«. Drugače Machek[2], 602, 160, ki le č. in slš. gradivo s *šara- povezuje z nejasnim prvim delom č. sinonimnega kompoz. hara-burdí »stara šara, ropotija«, harampátí »isto«, toda ukr. halaburda »kraval, nered«. Glej tudi šáriti in šâr I. M. F.

šára II (f.) »vrsta« v povišati zid za eno šaro »povišati zid za eno vrsto« (SSKJ IV, 1047), rož. kor. šára »vrsta (desk na strehi)« (Šašel, RNB, 86), tudi »vrsta opek ali skodel na strehi« (štaj.), »plast« (vzh. štaj.). V 18. st. ſhara, šhara »genus, species«, npr. mnogitere šhare zhlovéki »diversi homines« (Kastelec-Vorenc), shara »Geſchlecht, Gattung; genus, ſpecies« (Pohlin), ſhara »Schaar« (Gutsmann), v 19. st. pri Murku I, 577: ſhára »Gattung«.

Pomensko enako je r. šar »sloj, plast, vrsta«, npr. krovlja na dva šará »dvokapna streha« (Dal', Slovar'[2] IV, 623), ukr. šar »sloj, vrsta«, dem. šarók, g. -rká (Grinčenko, Sl. IV, 486), p. szar »vrsta« (Karłowicz, SGP V, 283), č. šár »vrsta desk ali skodel«, slš. šiar »isto«. Miklošič, Frw., 56, ki je poznal le sln. gradivo, je sklepal o izposoji iz n. Schaar »truma, skupina, jata«, srvn. schar »skupina; skupina 4, 10 ali več mož«, stvn. scar »skupina vojakov«, ker se pri n. substantivu pojavlja tudi pomen »vrsta, vrsta in način« (Grimm, DTV 14, 2175), v bav. n. pa tudi »aneinandergefügte, mit Schindeln benagelte Bretter, die den unteren Rand oder Vorschuß eines Ziegeldaches bilden« in »vrsta, sloj« (sprejema Striedter-Temps, DLS, 216). Pomen »truma, skupina, jata« se pri tej n. izposojenki ohranja v sln. dial. zvezi 'ku:rja 'ša:ra »jata kokoši« (Trbonje pri Dravogradu; BADŽ I, 74). Glej tudi žara II in šáriti II. M. F.

šára III (f.) »jed iz krompirja, korenja, repe, kolerabe in mesa, navadno svinjske glave« (SSKJ IV, 1047).

Lahko domač neologizem, nastal po elipsi zveze *šára jed »pisana jed, jed, ki je narejena iz različnih sestavin« k *šârъ (adj.) »versicolor«. Morda je ta kulinarični termin soroden s hrv. šára »vrsta hrane«, prim. Deca isitne sir pa ga u pesnici izgnječe sa vrućim hlebom, i to se zove šara ili šarka (ARj XVII, 474) oz. ukr. šára júška »precej tekoča juha, voda« (Grinčenko, Sl. IV, 486). Dalje glej šâr I. M. F.

šâragle (f. pl.) »vrsta voza, ki ima poleg stranskih lojtrnic tudi prednjo in zadnjo leso« (Ribnica na Dolenjskem; Rigler, Jnotr. gov., 30, op. 7).

Tako kot hrv., sb. šȁraglje (f. pl.), g. šȁrāgljā »prednja ali zadnja lesa pri vozu« (Vuk; Srem, Slavonija), hrv. šerȁgljin »isto« (Žumberak; Skok III, 382), slš. dial. šaragle »majhna ukrivljena lesa na prednjem in zadnjem delu voza«, tudi »nosila za prenašanje gnoja ali gradbenega materiala« (Orlovský, Gemer., 323) in rum. şireglă, şeriglă »Gestell, deren Wand aus einanderstehenden Stäben besteht« (Tiktin, Wb., 1410) izposojeno iz madž. saraglya, saroglya, saraglya (l. 1530), sereglje (l. 1825) »lesa pri kmečkem vozu« in »nosila«, kar je iz bav. avstr. schragəl »lesa (tudi pri kmečkem vozu); nosila« (EWU, 1308), nvn. Schrage »poševno ali križem postavljeni koli ali kaj podobnega, ki služi za ograjo«, tudi »Andrejev križ«, Schragen »isto«, srvn. schrage »poševno ali križem postavljeni koli, npr. za podnožje pri mizi«; leksemi so sorodni z nvn. schräg »poševen« in Schranke »zapornica, pregrada, meja« (Skok, l. c.; Kluge[22], 652; Lühr, Expressivität, 143).

Sln. šâraglje je torej poimenovanje tipa pars pro toto in je prvotno označevalo le prednjo oz. zadnjo pregrado pri vozu, ki je bila narejena iz poševno oz. križem postavljenih kolov. Glej tudi srágle in šrânga. M. F.

***šarapov** (m.), samo pri Megiserju v 16. st.: sharapov »Schranck, septum«. Prim. sbh. šaràmpōv »okop, utrdba«. Izposojeno iz madž. sarampó »Schlagbaum, Zaun,

Gitter«. Prešlo tudi v druge balk. jezike, prim. rum. *şorompău*, *şarampoiu*, turš. *şarampol* »palisada« in preko turš. v blg. *šarampól* »utrdba« in alb. *sharapól* »orožje za obrambo«. Izhodišče je srvn. *schrancboum*, bav. avstr. *schran(k)poum* »zaporna rampa« (Hadrovics, Stud. slav. Hung. IX, 4; Benkő III, 575; Skok III, 382).

šarbati, *-am* (v. impf.) »tepsti, tolči«, izpričano le v 18. st. pri Pohlinu: *sharbam* »prügeln, ſchlagen; cædere«. Znan je tudi pf. *ošârbati, -am* »pretepsti«. Sem *'šo:rba se* (3. os. sg. prez.) »guliti se (o kokoši)«, pf. *o'šo:rba se* (Brežice; BADŽ I, 50) z ojevskim refleksom dolgega vokala *a*.

Brez slov. morfološke ustreznice. Verjetno denominativ k subst. **šarьba* »lisa, pega ipd.« iz adj. **šârъ* »versicolor«, ki se ohranja v hrv. adj. *šarbast* »pikčast, pegast, pisan« (ARj XVII, 481). K denominativnim v. tega tipa prim. sln. *drâžba* → *drâžbati*. Pomen »tepsti, tolči« se je torej tu tako kot pri sln. *šargati* lahko razvil iz »mazati, lise, pege delati«. Glej tudi *šargati* in dalje *šâr I*. M. F.

šarf (m.), g. *-a* »grobnica«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *ſharf* »Grufft, sidanu pokopaliſhe«, kar je fonetično razvito iz **šarch* z dial. prehodom *h* > *f* v predkonzonantni/izglasni poziciji, prim. sln. dial. *nộft* iz *nộht*. Dalje glej *žȅrh*. M. F.

šargati, *-am* (v. impf.) »tepsti«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhargam* »prügle«.

Verjetno sorodno s hrv. čak. *šargȁt*, *šargôn* »škripati; s trdo stvarjo vleči po trdem predmetu« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 647) in p. *szargać* »mazati, blatiti; obrekovati« ter č. dial. *šargavý* »progast, marogast (za živali)« (Bartoš, Dialektologie II, 272). Po deverbativnem vzorcu tipa sln. *mâzgati* »mazati«, p. *mazgać* »isto« k slov. **mầzati* tvorjeno iz v. **šarầti*, kar je denominativ od **šarầ* (f.) »madež, lisa ipd.« oz. **šârъ* (adj.) »versicolor«, prim. sln. *šára* (f.) »lisa, pega«, *šárati, -am* (v. impf.) »raznoliko obarvati«, hrv. *šára* »okras, ornament, vzorec; lisa, proga«, *šárati, šârām* »pisano obarvati, različno namazati; kracati« poleg »varati« (k slednjemu prim. sln. pog. *nafarbal ga je* »prevaral ga je, prelisičil ga je«). Slovenski pomen je v primerjavi s poljskim mlajši. K razvoju pomena »tepsti« ← »mazati« prim. sln. pog. *primazati komu klofuto* »koga z roko po licu udariti« in sln. *žavbati* »mazati« in »tolči« (Pohlin). Glej tudi *šarbati* in dalje *šâr I*. M. F.

šargéta (f.) »sveža koruzovina za krmo« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239).

Izposojeno iz furl. *sorghète* (f.) »gosto posejana neopleta koruza, ki se goji za svežo krmo govedu« (Pirona, VF, 1073), ben. it. *sorghèto* (m.) »pozno posejana koruza za svežo krmo govedu« (Boerio, DV, 677), kar je dem. k it. dial. *sorgo* »koruza« poleg knjiž. »sirek« (Pellegrini-Zamboni, FPF II, 70). Dalje glej *sršẹ̑ta* in *sírek*. M. F.

šáriti I, *-im* (v. impf.) »kaj nepomembnega delati, brkljati, brskati, iskati«, npr. *ves dan je šaril okoli štedilnika, po predalih šariti*, tudi »razsipen biti s čim«, npr. *šariti z denarjem* »denar zapravljati«, in »pihati«, npr. *veter šari po polju*, v lovski terminologiji »s psom loviti, iskati divjad po gošči, grmovju«, črnovr. *šârt'* »brskati, iskati, delati«, npr. *kẹ̄i̯ šârš tûəd ąkûəl* »kaj brskaš, iščeš, delaš tod okoli« (Tominec, 212); tudi *šarati, -am* »počasi okorno hoditi«, npr. *vsak večer še dolgo šara po kuhinji* (dol.), »drsati, drgniti«, npr. *med vožnjo je šaral z nogami po tleh*, *šárati se, -am se* »drgniti se ob kaj« (dol.).

Pomensko najbližje je mak. *šari* »kolovratiti«, blg. *šàrja* »isto«, r. *šárit'* »brskati, tipaje iskati«, č. *šárat se* »racaje se premikati« (citirano po Machku[2], 602), č. mor. *šářit'* »blesti, bloditi; nor biti; željno na kaj prežati« (Bartoš, Dialektologie I, 272) in tudi slš. dial. *šarha* »nemirnež« *šarhovat'* »norčije uganjati« (Orlovský, Gemer., 323. Izhajati bi bilo mogoče iz prvotnega pomena »praskati, drgniti« in v. **šarîti* in **šarầti* izvajati iz psl. **šârъ* (adj.) še preden se je tako kot psl. **pъstrъ* »versicolor« < *»vrezan, vpraskan« pomensko specializiral v »versicolor«. Podobne razvoje iz pomena »praskati« kot pri **šarîti* in **šarầti* izpričuje tudi slov. v. **praskati*, npr. k pomenu »iskati« prim. sln. pog. frazo *nima kaj praskati* »nima kaj iskati«, *kaj praska* »kaj išče« (podrobno o pomenih glej pod *prâskati I, II*). Pomen »varati«, ki je izpričan v hrv., sb. *šárati, šârām* »varati, lagati« in mak. *šari* »varati«, se je lahko razvil iz denom. v. **šarîti*, **šarầti* »barvati« od **šarъ* (m.) »barva« = stcsl. *šarъ* »isto«, r. *šár*, mak. *šar*. K pomenskemu razvoju prim. sln. *nafarbati koga* »koga okoli prinesti, prevarati ga« k *farba* »barva«.

Iz denom. v. **šarầti* »praskati« je z deverbativnim **-pa-* (prim. **ry-pa-ti* = gl. *rypać, -am* »riti (o svinjah)« ← **rý-ti* »pritiskati, riti«; **z'ьva-pa-ti* »žvečiti; blebetati« = č. mor. *žvápat* »blebetati« ← **z'ьvầ-ti* »žvečiti«) tvorjeno **šar-pa-ti* v r. dial. *šárpat'* »brskati, drsati, škrabati, praskati, trgati« (Dal', Slovar'[2] IV, 622), ukr. *šárpaty, -paju* »ruvati, trgati na koščke, vleči« (Grinčenko, Sl., 486), br. *šárpac'* »isto«, p. *szarpać* »trgati, cefrati, drezati, suvati, vleči«, č. *šarpat* »trgati«, slš. dial. *šarpat* »isto« oz. z deverbativnim **-ka-* tvorjeno **šar-ka-ti* v r. *šárkat'* »drsati« poleg »drgniti, škrabati« (Dal', Slovar'[2] IV, 622).

Podobnost z n. *scharren* »brskati, grebsti«, iz česar Pleteršnik II, 617, izvaja sln. *šárati se* »drgniti se«, Gorjaev pri Vasmerju[2] IV, 409, pa r. *šárit'* »brskati«, je gotovo le naključna (Vasmer[2], l. c.). Machkovo izvajanje č. *šarpat* iz **sapati* = č. *sápat* »trgati« fonetično in morfološko ne prepričuje. Dalje glej *šâr I*. M. F.

šáriti II, *-im* (v. impf.) »kričati, zmerjati« v zvezi *mož nad ženo šari, kadar je pijan* (Poljanska dolina).

Morda denom. k *šára* (f.) »vrsta« (Pleteršnik II, 617) s sekundarnim pejor. pomenom, ki se je lahko razvil iz zvez tipa *jeſne inu ſerdite ſhare* (Kastelec-Vorenc) »jezne in srdite vrste« kot npr. pri sln. *sộrta* (f.) »vrsta« v zvezah tipa *ti grda sorta ti* (Lašče) in k temu denom. v. *sộrtati (se), -am (se)* (impf.) »ne prenašati (se), sovražiti (se)«, npr. *vsi jo sortajo*; *prašiči se sortajo* (polj.). Dalje glej *šára II*. M. F.

šárkelj (m.), g. *-klja* in *-na* »Napfkuchen, Gugelhupf«, gor. *šárkḷ, -na*, črnovr. *šârkḷ*, jnotr. *šârkəlni* (pl.), cerklj. *'ša:rklṇ*, kor. obir. *šá:rqəl, -a* in *-na* »darilo za veliko noč« (Karničar, Obir, 197, 252), v 18. st. *sharkèl* »Kugelhupf, panis tortus« (Pohlin); dol. in kor. tudi *šártelj, -lja*, prim. podjun. *šártḷ* (Zdovc, Mundart, 33), v 18. st. *ſhartel*, *ſhartling* »Reindling« (Gutsmann).

Prevzeto iz bav. n. *Schärtel*, *Schärtling* v dial. varianti brez preglasa, potrjeni v kor. n. *šartling*, koč. n. *šārtl* »šarkelj«. To je derivirano iz srvn. *schart* »ponev, pekač« > bav. n. *Schart* »bakren pokrit pekač, ki ga pri peki

zagrebejo v žerjavico« (Štrekelj, JA XIV, 543; Striedter-Temps, DLS, 216). Beseda se je v sln. adaptirala na izposojenke iz n. dem. na *-lein*, srvn. *-lîn*. K prehodu *-tl-* > *-kl-* prim. gor. *na klâ* »na tla«, *kîkla* iz n. *Kittel*, *gâr-kl̥c*, obir. *há:rqəl* iz dem. od n. *Garten* (Ramovš, Hgr. II, 207 ss.). Glej tudi *šortelj*. M. S.

šarlȍt (m.) »vedro« (Deskle; SLA).

Zaradi zah. dial. istopomenskega *šeglot*, z redukcijo *šəɣlôt*, *šiɣlôt* (Kozana v Brdih; SLA) iz furl. *seglòt*, *seglùt* »vedro« (Skubic, Rom., 156) je potrebno izhajati iz **šərlȍt*. Dalje manj jasno. Konzonantna skupina *-rl-* bi tako na sln. kot tudi na rom. strani lahko nastala iz *-dl-*. Za sln. prim. *zmarlệtka* »pomlad« < **z-mad-let-ka* < **z-mlad-let-ka*, za rom. pa it. dial. *sparleta* iz *spadoleta* (Rohlfs, Gramm. III, 349, op. 1). Zato oblika *šarlot* posredno priča o obstoju furl. fonetične variante **sedlòt* »vedro« iz rom. lenirane variante **sĭdla* iz **sĭtla* za lat. *sĭtŭla*. Variantno gradivo z rom. *-dl-* (ob *-gl-*) je pri tem leksemu evidentirano v hrv. *sȉdlo* »leseno vedro za vodo« (Dubrovnik), pri katerem Skok III, 228, neprepričljivo sklepa, da je po internohrv. razvoju nastalo iz *sȉglo* in se pri tem zmotno sklicuje na hrv. *dlijeto* ob *glijeto* iz jslov. **dlětò* < psl. **deltò*. Dalje glej *šeglot*. M. F.

šarmicirati, *-am* (v. impf.) »bojevati se«, izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſharmizerati* »velitari, fe s'enim bojovati ali fehtati«, in Gutsmannu: *ſharmizirati* »scharmützeln, biti ſe, pipati fe«.

Izposojeno iz srvn. *scharmizieren* »bojevati se« (Lexer, Mhd. Wb. II, 65), kar je denominativ k *scharmitzel* »boj med dvema majhnima skupinama«, *scharmützel* »isto«, *scharmutzel* še preden je bilo izhodno srvn. **scharmutz*, stvn. **scarmutz* »boj, prepir« iz it. *scaramùccia* »majhen prepir, boj« podaljšano z dem. suf. *-el* (Pfeifer, EWD², 1182). It. *scaramùccia*, ki je bilo izposojeno v frc. *escarmuche* »spopad«, *escarmouche* »isto« (> agl. *skarmuch*), špan. *escaramuza*, port. *escaramuça*, more biti deverbativ v. *scaramucciare* »prepirati se«. To pa je z dem. suf. *-uccia-* podaljšani it. glagol, ki se navadno izvaja iz stspfrank. **skirmjan* »ščititi, varovati«, nvn. *schirmen* »isto« (Battisti-Alessio, 3374; Rohlfs, Gramm. III, 465). Glej tudi *šermir* in *širm*. M. F.

šârpa (f.) »šalu podobna naglavna ruta« (SSKJ IV, 1048), *šêrpa* »isto« in »temu podoben pas, trak, navadno za okras« (SSKJ IV, 1061); pri Murku I, 577: *sholnírſki pojáſ*, *ſhárpa* »Schärpe«.

Prevzeto iz n. *Schärpe*, star. tudi *Scharpe* »prepas, preveza, širok pas« (Striedter-Temps, DLS, 216), to pa iz frc. *écharpe* »isto« < stfrc. *escherpe* »romarska torba« < srlat. *scerpa*, lat. *scirpea* »iz bičja narejena torba« k lat. *scirpus* »bičje« (Kluge²², 625). M. S.

šâš (m.), g. *-a* »Carex; neka trava, ki raste po mlakužah, ob vodah, in iz katere delajo tudi pastirske plašče« (bkr.), tudi »trstika, Phragmites australis« (pkm.); Tušek navaja *ostri šaš* »Carex acuta«.

Prim. sbh. *šâš*, g. *šáša*, dial. tudi *sâš* (Reka, črnogor.), črnogor. *šáša*, hrv. čak. *šᵒāšȁ* (Vrgada) »Carex«, hrv. dial. *šášak* »isto«, *šašàrica* »koruzni storž, klas«, *šašàrika* »koruzni storž«, blg. *šásani* »koruzna slama« (navaja Skok III, 383), ukr. *šaš*, *šašína* »neka rastlina« (Grinčenko, Sl. III, 488), č. *šáš* »trstje, sitje, šaš« (mor., šlez.), danes knjiž. »Schoenus, bičje«, slš. *šašina*, *šášie* »isto«. Nejasno; Miklošič, Frw., 56, domneva izposojo iz madž. *sás* »Carex«, dial. »Typha«, s čimer soglašajo Machek², 603, JR, 275; Benkő III, 498, ki domneva turš. izvor (vendar ne navaja iztočnice) in EWU, 1309. Drugače Matzenauer, CS, 80, ki domneva sorodstvo s č. *šáchor* »Cyperus«, kar pa verjetno ni sorodno, temveč prevzeto iz stvn. *sahar*, *sahor* »Carex, Scirpus, Typha« (Machek², 601). Pritegnitev sln. tpn. *Šahovec* (Pintar, Lj. zvon XXXV (1915), 321) je dvomljiva, saj zapisi iz l. 1324 *Schalkenthall*, 1399 *Skalkovicz*, 1423 *Scholkendorff* verjetneje kažejo na izvor v stvn. atpn. *Scalco*. M. S.

šât (m.), g. *šatû* »servieta«; izpričano samo v 18. st. *shât*, g. *-ú* »Tellertüchlein, mapella« (Pohlin), *ſhat* »Tellertůchel, misni fazonetel« (Gutsmann), v 19. st. *ſhát* »Tellertuch, Serviete« (Murko).

Prim. r. *šáta* »vrhnja obleka, plašč«, ukr. *šáty* (pl.), br. *šáta*, p. *szata*, č., dl. *šat* »obleka«, č. *šátek* »robec, ruta«. Zaradi pomenske razlike sln. *šat* ne more biti izposojeno iz č. Vasmer III, 379, ZSlPh II, 50 ss., in Machek, Slavia XVI, 217, domnevata staro izposojo iz pgerm. **χē̆taz*, prim. stvn. *hâʒ* »obleka«, srvn. *hæʒe* »halja, obleka«, švab.-alem. *häss* »obleka«, švic. n. *häss* »oblačilo, perilo«, ags. *hǣteru* (n. pl.) »obleka«, kar je sorodno s sti. *chādáyati* »pokriti, skriti«, *chattra-* (n.) »sončnik«, *chadíṣ-* (n.) »odeja« iz ide. **sk'ed-* »pokriti« (o tem Pokorny, 919; z rezervo Mayrhofer, EWA I, 555). Iz fonetičnih razlogov ni verjetna domneva o prasorodnosti med psl. **šatъ*, **šata* in pgerm. **χētaz* (tako Matzenauer, CS, 80, ki pritegne še stnord. *hattr*, ags. *hætt* »klobuk«). Glej tudi *šatráti II*. M. S.

šátor (m.), g. *šatóra* »tabernaculum, tentorium« (Gutsmann, Murko, dol.). Oblika je bila formalna podlaga za arealno širšo in knjiž. *šótor* »isto«. Glej s. v. *šótor I*. M. F.

šatộrnica (f.) »Bufo calamita« (Pleteršnik II, 618), v 18. st. *ſhatorniza* »Auke, eine Kröte« (Gutsmann), v 19. st. *ſhatorniza* »Bufo calamita; ſmerdlíva króta, pub« (Freyer, Fauna, 44), toda pri Murku I, 577: *ſhátorniza* in *ſhatórniza* »Coluber domesticus«, in Janežiču¹ II, 426: *šátornica* »Unke«.

Ker se Bufo calamita zadržuje tudi v starih, zapuščenih poslopjih (Freyer, l. c.), je **šatòrьnica* lahko tvorjenka iz slov. **šatòrъ* »Zelt« > sln. *šátor* »isto«, pkm. *šàtor* tudi »svisli; mlinska lopa« (Novak, Slovar², 144), *šótor* »Zelt«. Pomenska niansa »podrtija« je izpričana v gradišč. hrv. *šàtor* (Tornow, BD, 328). Ta vrsta žabe je torej s tem apelativom poimenovana po krajih, kjer se rada zadržuje. Dalje glej *šátor* in *šótor I*. M. F.

šatrâj (m.), g. *-a* »Satureia hortensis«, tudi *šatrâjka*, *šetrâj*, *šetrâjka* »isto«; v 18. st. *ſatrariz*, *ſatariz* »satureia«, *ſhetraika* »thymum«, *ſotraika* »vertni yšop« (Kastelec-Vorenc), *shetrâja*, *shetrajeka* »satureja« (Pohlin).

Prevzeto iz srvn. *saterje*, štaj. n. *Satrei* (knjiž. n. *Saturei*), to pa iz lat. *saturēia* »šatraj«, kar je domnevno izposojeno iz nekega neznanega vira (Walde-Hofmann II, 483). M. S.

šatráti I, *-âm* (v. impf.) »razkoračeno hoditi, grätscheln«, s. *šátra* »otrok, dokler je še nizek ter hodi razkoračen, posebno dokler ima še dolgo suknjico«, adj. *šátrast* »ki na široko hodi (o otroku)« (Lašče; Erjavec, LMS 1882–83, 252); vzh. štaj. je izpričano *šajtráti* »ra-

cati, koracati, hoditi razkrečeno«, pkm. *šajtràti* »krevsati, šepati«, *šàjtravi* »kruljav, šepav« (Novak, Slovar[2], 144).

Prim. hrv. dial. *šatrâti* »tipati, iskati v temi« (Ozalj; Težak, HDZb V, 402) in morda č. *šmátrati, šmatati, chmátrati* »tipati«, *šmajdati, šmatlati*, dial. *šajdati (se)* »šepati, švedrati«. Nejasno, nastanek prehodnega *-i̯-* je v sln. omejen na naglašene zloge in se le izjemoma pojavlja pred okluzivami (Ramovš, Hgr. II, 170 ss.). Zveza s *šátra* »šotor, stojnica«, na katero misli Erjavec, l. c., bi bila torej možna le, če domnevamo, da je štaj. in pkm. *i̯* ekspr. K pomenu prim. sln. *šótor*, kar poleg »Zelt« po Štreklju pomeni tudi »neroden človek«. Možno je izhajati iz **šastati*, tvorbe iz onomat. **šas*, domnevati ekspr. tvorbo **šastráti* (prim. k besedotvorju *plahtráti* »plahtati, plahutati«) in disim. *š – š/s > š – i̯/Ø* ter primerjati r. *šástatь* »pohajkovati, tipaje hoditi, tavati«, p. *szastać* »hrupno premikati«. Po Vasmerju III, 378, je *šast* morda onomat. nastanka. Nadaljnja možnost je domnevanje disim. *r – r > i̯ – r* (prim. *fájmošter*), izvajanje iz **šartráti*, kar bi bilo lahko tvorjeno iz sln. *šáriti* »potikati se, hrumeti«. Spremembe *n – r > i̯/Ø– r* v sln. ni zaslediti, zato je izvajanje iz **šantráti* (kar bi ustrezalo č. *šantrati* poleg *šantati* »krevsati«) in povezovanje z izposojenko *šantáti* malo verjetno. Tudi povezovanje s *šę̑tati* = r. *šatátь* »opotekati se« ne pojasni niti korenskega vokala niti štaj. in pkm. *i̯*. M. S.

šatráti II, *-âm* (v. impf.) »krpati (čevlje, plot)« (bkr.). Verjetno ekspr. tvorba (tipa *česráti* ← *česáti*) iz **šatáti*, kar je denom. iz *šât* v domnevno star. pomenu »cunja, krpa« (Zorman, Mag., 51). Dalje glej *šât*. M. S.

šátriti, *-im* (v. impf.) »čarati, coprati«, *š. na kaj* »imeti vraževeren odnos do česa« (Caf), pf. *za-š.*; vzh. štaj. *šátrati* (impf.) »čarati«, *šátravec, -vca* »čarovnik«, f. *šátravka*, pri Cafu tudi *šátriga* »čarovnica«; *šáter, -tra* »čar, urok«, pkm. *šátringa*, v Beltincih *šàtringa* »čarovnija, vraža« (Novak, Slovar[2], 144), štaj. *šatrîja* »isto«.

Prim. hrv. kajk. *šatrati*, dial. *šāotrâti* »čarati«, *šatrȉja* »čarovnija« (Virje; Francev, JA XXIX, 387; ARj XVII, 504 s., navaja po Jedvaju tudi za Bednjo, česar v HDZb I ni zaslediti), star. pri Belostencu *sátram* »fafcino, excanto« (= *charam*), *sátrenik* »magus«, *sátrenye* »fafcinatio, incantamentum«; *šatriti* (po ARj, l. c. v Bednji), pri Jambrešiću *satrim* poleg *bajam, cháram, czopram* »incanto«, stp. *szatrzyć się* »gledati, biti obziren, pazljiv«, p. dial. *szatrzyć* »vedeti, znati, razumeti, umeti«, *szatrać* »videti, pomniti«, č. *šetřiti* »varovati, varčevati, paziti na« (> slš. *šetriť*), mor. *šatřiť se* »varovati se, izogibati se«. Francev, JA XXIX, 387, izvaja samo kajk. in sln. *šatrîja* iz it. *sciatteria* »nemarnost, zanikrnost«, kar je iz semantičnih razlogov in zaradi sev. slov. paralel gotovo zgrešeno. Petersson, BSl., 89, je primerjal sti. *khyāti* »pripovedovati, slaviti« (Petersson, l. c. napačno navede pomen »gledati«), kar fonetično ne ustreza. Machek[2], 606, opozarja na lit. *skatýtis* »ogledovati se, ozirati se«, *skatótis* »skrbeti«, kar iz fonetičnih razlogov ne prepričuje. Trubačev, Etimologija 1965 (1967), 51 s., domneva izposojo iz nekega iran. glagola **xšatraya-*, ki naj bi bil denom. iz **xšatra-* > av. *xšaϑra-* »oblast, vlada, carstvo« k av. *xšayati* »imeti moč, vladati, posedovati«. Vendar je vprašljivo, če tudi pri izposoji lahko domnevamo, da je izvorni subst. **šatra-* »oblast, sila« v glagolu deriviral pomen »obvladovati s pogledom« in dalje »gledati (na poseben način)«, kot domneva Trubačev. Domneva o izposoji je zato zelo težavna (Cvetko Orešnik, MPBIJO, 94 s.). Izvajanje iz iran. tudi fonetično ni brezhibno, saj se iran. korenski kratki *a* v slov. ne bi substituiral z *a*, temveč z *o* (> *e*). Možnost, da je **šatrī́ti* vendarle iran. izvora, se kaže le, če domnevamo prvotni pomen *»obvladovati« in izposojo iz neke nepotrjene osnove **šātra-* »oblast« z dolgim korenskim vokalom. Vendar se spričo toliko ovir zdi verjetneje, da je psl. **šatrī́ti, *šátrišь* domač denom. iz ide. **ksi̯aH-tró-/ā́* »znak«, nomena actionis iz baze **ksi̯aH-* »gledati«. Iz podobnega denom. je tvorjeno toh. B *śotri*, A *śotre* »znak«, iz iste baze je še gr. σῆμα, dor. σᾶμα »znak« < **ksi̯aH-mn̥*, iz ničte stopnje je adj. **ksi̯ə-bhó-*, ki se ohranja v gr. adv. σάφα »jasno, očitno« (Čop, SR XII, 185 ss.). M. S.

šavati se, *-am se* (v. impf.) »sramežljivo se braniti ponujenega«, npr. *šavati se jedi in pijače* (kor., dol.; Štrekelj, JA XXVII, 43), pf. *ošavati se*; semkaj morda *ošáven, -vna* »neokusen (o jedi)«.

Štrekelj, l. c., primerja csl. *ošavati sę, ošajati sę, ošajavati sę, ošajevati sę* »vzdržati se, abstinere« in domneva psl. koren **ša-* (< **chē-*) : **cha-*, kar vidi tudi v sln. *hábati se* »varovati se, vzdrževati se (česa)«, *hábiti, -im* (impf.) »kvariti, delati škodo«, *pohábiti* (pf.) »poškodovati«, csl. *habati sę* »abstinere«. Iz subst. **ošaba* izvaja tudi sln. *ošáben* »pretirano ponosen«, za katerega domneva prvotni pomen *»tak, ki se brani ponujene hrane«. K pomenskemu prehodu *»škoditi si« > »vzdržati se hrane« prim. *šę̑tovati se*. Štrekljeva primerjava s csl. glagoli vzdrži s pridržkom, da je kor. in dol. *š-* lahko tudi iz *šč-*, in če je temu tako, kar pa se ne zdi zelo verjetno, besedne družine ne bi bilo mogoče ločiti od *oščájati, oščájati* < **vъz-/otъ-čajati* (?), *oščę́vati* (impf.) »muditi se, obotavljati se«. Vendar se zdi verjetneje izhajati iz psl. **šávati* »premikati (se)«, kar se ohranja v mak. *šava* »premikati (se), migati, premikati se sem in tja«, blg. *šávam* »premikati«, r. *šávatь* »tiho se plaziti, previdno se premikati«. Csl. *ošavati sę* in sln. *ošavati se* bi v tem primeru prvotno pomenilo *»odmakniti se«, csl. varianta *ošajati sę* pa bi bila sekundarna, analogna po razmerju *davati* : *dajati*. Sln. *šavati se* bi bilo torej treba izvesti iz pf. *ošavati se* po deprefiksaciji ali z aferezo. Glej tudi *šavráti*. M. S.

šâvba I (f.) »palla, pelliceum«, dem. *šâvbica*. V 16. st. *shauba* »Schaub, palla« (Megiser), l. 1607 *ſauba* »pelliccione; cozug« (Alasia), v 18. st. *ſhavba* »palla, pelliceum, trabea« (Kastelec-Vorenc), *shavba* »Pelz« (Pohlin), *ſhauba* »Pelz« poleg »bäurifcher Weiberoberrock bein Hochzeiten« in »Weibermantel an Hochzeiten« (Gutsmann).

Izposojeno iz nvn. *Schaube* »do stopal dolgo in široko oblačilo za oba spola«, avstr. bav. *Schaube* »krilo iz grobe volne«, tirol. n. *schaube* »vrhnje oblačilo za oba spola« (Schöpf, TI, 594), srvn. *schûbe* »dolgo in široko vrhnje oblačilo«. Dalje glej pod starejšo izposojenko *šûba*. M. F.

šavba II (f.) »lopata«, zabeleženo v 17. st.: *ſhauba* »Schauffel« (Megiser 1603).

Stabéj, Megiser, 188, meni, da je to popačeno za **ſhaufla*, kar v istem slovarju ni izpričano, a znano v štaj. *'ša:u̯fla* »lopata« (Zorko, Narečna podoba, 351) iz n. *Schaufel* »isto«, srvn. *schûvel, schûvele*, stvn. *scūvala*. Iz pozno srvn. bav. predloge z *ā* za srvn. *û* (Striedter-Temps, DLS, 18) je bilo izposojeno sln. *šáfla* »široka

lopata«, metaforično »široka dlan« (polj.; Škrlep, 57). Dalje glej *šûbla*. M. F.

šáver (m.), g. *-vra* »muren« (tolm.). Pleteršnik II, 618, primerja *šȗri* »muren«, kar bi bilo možno le, če je to nastalo iz **švərȉ*, pri čemer bi *šáver* nastalo po metatezi **švə̀r* > **šə̀v(ə)r*, podobno kot dol.-notr. *dáu̯ri* < **də̀u̯ri* < **dvь̀ri*. Akcent v *šȗri* bi bil v tem primeru ritmičen in/ali analogen po *čȗri* in *mȗri*, saj bi razvoj v *u* pričakovali samo v nenaglašeni poziciji, prim. gor., kor. *dúri* po g. pl. **dvьrí* (o pojavu Ramovš, Kr. zg., 166). Ker v obravnavanem primeru za tak razvoj ni obvezujočih argumentov, se zdi možno tudi domnevati, da je *šáver* deverbativ iz **šavrati* »čirikati, cvrčati, oglašati se z visokim glasom«, kar je lahko tvorjeno iz neke onomat. osnove **šav-*, ki je znana tudi v r. *šávkatь* »bevskati, lajati«, *šávka* »ščene«, ukr. *šávkaty* »glasno žvečiti«, br. *šáŭkacь* »nerazumljivo govoriti« (o vzh. slov. Vasmer III, 364). Iz variante **šev-* je ukr. *ševelíty* »šelesteti«, č. *ševel* »šelest, ščebet«, *ševeliti* »šumljati, šelesteti, ščebetati«. Glej tudi *šȗri*. M. S.

šavje (n.), g. *-a* »nizko, neurejeno, gosto razraščeno malo vredno rastlinje« (SSKJ IV, 1049). V knjiž. leksiko sprejet dial. refleks sln. kol. **ščávje* iz fit. *ščȁv* (m.), g. *ščáva* »Rumex«, prim. obir. kor. *šá:wjɛ* »Riesenampfer« (Karničar, Obir, 241), črnovr. *šâu̯ję* »visoko, malo vredno rastlinje« (Tominec, 212). Dalje glej pod *ščȁv*. M. F.

šavráti, *-âm* (v. impf.) »nerodno, opotekaje se hoditi; brez misli pohajkovati, kolovratiti, tavati« (bkr.), subst. *šȃvra* »psovka nerodnemu človeku« (dol., bkr.) in »ime črni kravi«, adj. *šávrav*, *-a* »krivonog« (Caf); v Kostelu *'šavrat*, *-an* »motoviliti se, površno delati«, *šavr̥'l'uga*, *'šavre*, *-ta* in *'šavle*, *-ta* »nezanesljiv, postopaški človek« (Gregorič, Gradivo).

Prim. hrv. dial. *šavrȁti* »nerodno hoditi«, *zašavrȁti se*, ptc. *zašávral* »zaplesti se ob kaj pri hoji« (Ozalj; Težak, HDZb V, 402). Nejasno, možno bi bilo misliti na nastanek po vokalni harmoniji iz **ševráti*, kar bi bil denom. iz *šẹ́ver* »človek s krivimi nogami« (= č. *šever* »isto«). Vendar ni mogoče izključiti možnosti, da je *šavráti* ekspr. tvorba iz **šȃvati* > mak. *šava* »premikati (se), migati, premikati se sem in tja«, blg. *šávam* »premikati se«, r. *šávatь* »tiho se plaziti, previdno se premikati«, csl. *ošavati sę*, *ošajati sę*, *ošajavati sę*, *ošajevati sę* »vzdržati se, abstinere« (< *»odmakniti se«), kar je morda iz **s'avati* »upogibati, premikati« s podaljšano stopnjo in analogno jotacijo k iter. **s'eviti* (→ hrv. *šèvljiti* »racati, gugati se pri hoji«, morda tudi *šéviti* »coire«; r. *ševelítь* »premikati, majati«, č. *ševeliti se* »tresti se, drhteti«), od prez. **s'uti*, **sovešь* → **s'evešь* iz ide. **seu̯H-* »upogibati, sukati, gnati«, prim. het. *šuu̯ezzi* »tolče, prežene«, sti. *suváti* »gnati«, stir. *im:soí* »vrti se«, av. *hunāiti* »prenesti« (o tem LIV, 487, brez slov. gradiva). Alternativna možnost je izhajanje iz **sk^{u}i̯ēu̯-* (z metatezo **k^{u}si̯ēu̯-*) : **sk^{u}i̯eu̯-* iz ide. baze **k^{u}i̯eu̯-* »premakniti se«, prim. prez. **k^{u}i̯ēu̯-* : **k^{u}i̯eu̯-* v sti. *cyávāna-* »ki je v gibanju«, *cyavante* (konj.) »bi se premaknili«, stperz. *ašiyava* »šel je, korakal je«, arm. *č^{c}ogan* »so šli«, kavz. **k^{u}i̯ou̯-éi̯e-* v sti. *cyāváyati*, av. *šāuuaiieiti* »pognati v gibanje«, gr. σοέω »gnati« (podobno o r. *ševelítь* Loewenthal, ZSlPh VII, 406; Vasmer III, 385; interpretacija ide. gradiva po LIV, 353, ki ne upošteva slov.). Podobne ekspr. tvorbe kot sln.-hrv. *šavráti* so lahko sbh. *šavrdati* »tekati sem ter tja« (ARj XVII, 508), *ševr̀dati* »hoditi kot v omotici, klamati«, *ševr̀dalo* »kdor hodi kot v omotici«, r. *šavárítь* »podrsavati pri hoji«, *ševerjátь*, *ševyrjátь* »riti, brskati«, *ševyljátь* »kobacati, nerodno hoditi«. Glej tudi *šavati se*, *šȃvsati*, *šẹ́ver*, *šẹ́va*, *šȗj*. M. S.

šȃvsati, *-am* (v. impf.) »hlastno popadati, gristi; schnappen«, pf. *šávsniti*, *šȃvsnem*, npr. *pes, riba, prašič, jastreb šavsne po čem*; *od-š.* »wegschnappen«; interj. *šȁvs* »schnapp«.

Brez znanih paralel. Intenziv s suf. **-ъsa-* (prim. *kȃvsati*, *rȃvsati*) iz **šȃvati* > mak. *šava* »premikati (se), migati, premikati se sem in tja«, blg. *šávam* »premikati se«, r. *šávatь* »tiho se plaziti, previdno se premikati«, csl. *ošavati sę*, *ošajati sę*, *ošajavati sę*, *ošajevati sę* »vzdržati se, abstinere« (< *»odmakniti se«), prim. k temu verjetno sln. *ošáven*, *-vna* »neokusen, nezabeljen (o jedi)«, kar je morda iz **s'avati* »upogibati, premikati« ← **s'eviti* (< **s'oviti*) k inf. **s'uti*, prez. **sovešь* → **s'evešь* iz ide. **seu̯H-* »upogibati, sukati, gnati«. prim. het. *šuu̯ezzi* »tolče, prežene«, sti. *suváti* »gnati«, stir. *im:soí* »vrti se«, av. *hunāiti* »prenesti« (o tem Pokorny, 914; LIV, 487, brez slov. gradiva). K sekundarnemu *s'* pod vplivom inf. (in drugih tvorb s tavtosilabičnim diftongom) prim. lot. *šaũt*, *šaũju*, *šaũnu* in *šãvu* (= **s'evešь*) »suvati, suniti, streljati, hitro se premikati«. Drugače tvorjeni intenz. so sln. *savtáti* »hlastno jesti, piti ali govoriti«, z ekspr. *s* → *h* še *havtáti* »šavsati, hlastno jesti«, lot. *šàustît* »hitro udarjati, tekati sem ter tja«, lit. *šáudyti* »streljati«, lot. *saudît*, *saũdît* »isto« in »tolči, udarjati«. K pomenu prim. sln. *sunljáti* »šavsati«, kar je evidentno iz *súniti*. Dalje glej *súvati*, *súniti*, *savtáti*, *šavráti*. M. S.

ščálja (f.) »trska« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 192), po dial. prehodu *-lj-* > *-jl-* tipa *kojn* < *konj* tudi *ščájle* »isto« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196).

Izhajati bi bilo mogoče iz rezultativnega deverbativa **ščȃľa* (f.) glagola **ščáliti* »cepiti« poleg **skáliti* »isto« → **skȃla* »kar je razcepljeno« (Miklošič, 298; Erjavec, l. c.; Mathiassen, Studien, 196 s.). Glagol **ščáliti* se posredno potrjuje v p. dial. *szczałba* »večji odlomljen kos drevesa ali kamna«, tudi »ime skale« (Karlowicz, SGP V, 287) < **ščȃlьba* z analognim *ł* po *skała*. Ker je sln. leksem izpričan le na zahodu, ni mogoče izključiti izposoje iz stfurl. fonetične stopnje **sk'al'a* s palataliziranim vzglasjem in še ohranjenim palatalnim **l'* (Štrekelj, JA XII, 469; Šturm, ČJKZ VI, 1927, 54, 75, 77; Skok III, 398), sorodne z it. *scaglia* »luska, iver«, *scaglia di ferro* »okujina«, ben. it. *scagia* »luska, iver« (Boerio, DV, 615), stben. it. **skal'a* »isto« > furl. *scà(j)e* (f.) »okleščki (kamna, zidu), luske« (Šturm, o. c., 54), srlat. *scalia* »luščina« < got. *skalja* »opeka« (Battisti-Alessio, 3363). Iz rom., morda ben. predloge z nepalataliziranim vzglasjem in palatalnim *l'* je lahko sln. *šká:lja* »ploščat kamen; opečna črepinja« (bovško; Ivančič, DSBG, 59), hrv. *škȁlja* (f.) »krhko kamenje, ki se pomeša med gradbeni material« (Dubrovnik), *škȁlje* (f. pl.) »skalnati odkruški« (Božava; Skok, l. c.), čak. *škȃja* (f.) »majhna kamnita plošča; kos usnja za podplat«, denom. v. *škajȁt*, *škajȏn* (impf.) »z majhnimi kamnitimi ploščami polniti luknje na strehi; (čevlje) krpati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1190 s.). Le v Tolminskih Ravnah izpričano *škajle* (f.) »kos« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 196) je lahko mlajša izposojenka iz goriškega it. *scaglia* »kos, košček«, npr. *parmigiano regiano a scaglie* »parmezan v manjših kosih«. Glasoslovno nesprejemljivo o *ščálja* Štrekelj pri Ple-

teršniku II, 618, ki misli na izposojenko iz it. *scaglia* »luska; iver, trska«. Glej tudi *skála II* in *skaje*. M. F.

ščánci (m. pl.), g. *-ev* »pusti, nepristriženi, mršavi lasje«, npr. *kako ti ščanci lezejo v obraz* (Polica na Tolminskem; Štrekelj, LMS 1894, 46).

Osamljeno. Izhajati je mogoče iz **ščatьnьcь* (m.) > sln. **ščanec*, tvorjenke iz psl. **ščatь* (f.) »kar je napeto, štrli, kocina, ščetina«, besedotvorne variante k **ščȅtь* (f.) »isto«. Dalje glej *ščę̂t*. M. F.

ščanje (n.), g. *-a* »urin« (Malija, Padna, Krkavče, Koštabona; Cossutta, PV, 257) poleg *scanje* »isto« v bližnjih sosednjih krajih, npr. v Gažonu, Šmarjah, Pomjanu, Maregizah, Trebešah (Cossutta, l. c.), in tudi širše po Sloveniji ter tudi knjiž. *scānje* kot glagolnik k *scáti*, *ščíjem* »urinare«. K rezultativnemu pomenu »urina« prim. obir. kor. *scá:je* (Karničar, Obir, 230), v 16. st. *kahla, k' ſzajnju* »matula« (Megiser), l. 1607 *ſſagne* »orina« (Alasia), v 18. st. *kahla ſa ſzanie* »matella«, *ſzanîe* »urina« (Kastelec-Vorenc), *ſzanje* »Harn« (Gutsmann).

Vzglasje *šč-* je ali analogno po prez. *ščíje-* < **sьči-je-* ← **sьčíšь* ← **sikᵘēi̯-* ali pa posredno kaže, da je tako kot v hrv. dial., p., kašub., slš., gl. in dl. tudi v slovenščini obstajal inf. **sьčáti* < **sikᵘē-*, ki je bil podlaga za nastanek splošnoslov. **sьčíšь*. V krajih, kjer je izpričan glagolnik z vzglasjem *šč-*, infinitivi niso bili evidentirani. Dalje glej *scáti*. M. F.

ščáp I (m.), g. *-a* »krepelo, oklešček, kol« (dol., bkr., pkm.) in »na eno oko obrezana trta« (dol.), *šâp* »palica«, dem. *ščápec*, *šápec*, izv. *ščapélo* »gorjača, kol« (dol.), *ščapộn* »krepelo«, pkm. *ščapìca* »prot, prekla«, v. *ščápiti* (impf.) »skubsti, klestiti« (Beltinci).

Prim. csl. *štapъ* »baculum«, hrv. *ščâp*, sb. *štâp*, g. *štápa*, blg. *štáp* »palica«, r. *ščáp*, *šáp* »zaseka, zareza«, p. *szczapa* »poleno«, dl. *šćap* »pastirska palica«, medtem ko je csl. *stapъ*, sb. *stâp*, mak. *stap*, blg. *stáp* »palica« izposojeno iz srvn. *stap* »isto« (Uhlenbeck, JA XV, 491). Psl. **ščapъ̏* < ide. **skēpó-* je identično z lot. *šķèps* »sulica, kopje«, *šķẽpele* »odsekan kos, trska, iver, lopata pri veslu«. Z drugačnim, vendar dolgim vokalizmom je še nperz. *kāf* »razpoka«, gr. σκῆπτρον, dor. σκᾶπτον »palica«, lat. *scāpus* »deblo«, *scōpa* »vejica« idr. (Zubatý, JA XVI, 414; Štrekelj, JA XXVIII, 500 s.; Trautmann, BSW, 265; Mühlenbach-Endzelin IV, 325; Vasmer III, 443; Muka, Sl. II, 609; Pokorny, 931 s.). Glej tudi *ščápa*, *ščȅp II*. M. S.

ščap II (m.), g. *-a* »Rumex« v bkr. zvezi *konjski ščap* »Rumex acetosa« (Šašelj, Bisernice I, 307).

Prim. č. dial. *ščap*, g. *-u* »Rumex« (citirano po Machku[2], 628) poleg ukr. *ščałka* »Rumex acetosella« (Makowiecki, SBLM, 319), slš. *konský štiaľ* »Rumex«, dl. *šćalnica* »isto« ob *ščar'*, g. *-rja* (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1413). Izhodno **ščapъ*, **ščaľь* in **ščarь* so besedotvorne variante k slov. sin. **ščavъ* (m.) »Rumex«, ki predvsem zaradi **ščaľь* (v slš.), kar je lahko substantivizirano iz ptc. **ščalъ*, lahko kažeta na izpeljavo iz psl. v. **sьčáti* preden se je pomensko specializiral v »mingere«. Machek[2], l. c., pušča č. dial. *ščap* brez razlage, Schuster-Šewc, l. c., pa pri dl. *šćalnica* le omenja, da ima beseda *l* hiperkorigiran. Dalje glej *ščȁv*. M. F.

ščápa (f.) »slab človek«, *ščapȋn*, *-a* »reven, raztrgan človek; smrkavec«, *ščapȋnec*, *-nca* »smrkavec«. Štrekelj, Görz., 431, in za njim Mende, RLS, 111, izvajata iz ben. it. *schiapa*, *schiapìn* »šušmar«, trž. it. *sciapa* »ničvrednež«, vendar ni mogoče z gotovostjo izključiti derivacije iz sln. *ščáp* »krepelo«, prim. iz te osnove sln. cgn. *Ščap*, hrv. čak. *šćap* »neka psovka«, r. *ščáp*, *šáp* tudi »gizdalin« in morda p. dial. *szczapać się* »umazati se, izgubiti dobro ime«. Semantični prehod »kos lesa« > »človek (s kakšno negativno lastnostjo)« so pogosti, prim. sln. *štộr*, *cépec*, n. *Bengel*, *Flegel*. Dalje glej *ščáp I*. M. S.

ščata (f.) »vrsta« v šavrinski zvezi *dvéšćat vina* »dve vrsti vina« (Nova vas; Koštiál, LŠ, 61).

Izposojeno iz ben. it. predloge s palataliziranim vzglasjem za it. knjiž. *schiatta* »družina, rod, vrsta«, kar je kot rom. **sklata* izposojeno iz germ. **slahta* »rod(bina), vrsta«, prim. stvn. *slahta*, srvn. *slahte* (Battisti-Alessio, 3386). Glej tudi *šklàta* in dalje *žlâhta*. M. F.

ščȁv (m.), g. *ščáva* »Rumex = divja kislica«, v zvezi *konjski ščav* »Rumex patientia«, tudi »zeleni del repe, redkve ipd.«, *ščáva* (f.) »kislica, Rumex acetosa«, *ščávec* (m.), g. *-vca* »isto«, *ščávelj* (m.), g. *-vlja* = polj. *šául* »travniški, njivski plevel« (Škrlep, 57), *ščȃvlja* (f.) = rez. *ščáwja* »kislica« (Steenwijk, SDR, 314), toda tolm. *ščáule* (f.) »vrsta plevela« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 184); kol. *ščȃvje* (n.) »Rumex acetosa«, »Rumex hydrolapathum« in »zelenje repe, korenja ipd.«, npr. *to ščavje bomo še danes populili* oz. *gnati/iti v ščavje*, obir. kor. *šá:wjɛ* »Riesenampfer« (Karničar, Obir, 241), črnovr. *šâu̯ję* »visoko, malo vredno rastlinje« (Tominec, 212), pkm. *ščávnjek* »kislica«, *konjski ščavnjek* »širokolistna kislica« (Novak, Slovar[2], 144). V 18. st. *shavje* »Mengelwurz; Lapathum, rumex« (Pohlin), v 19. st. *ſhávje* »die grünen Blätter an Rüben, Erdäpfel u. dgl., gem. die Krautblätſchen« (Murko I, 577), *ščav* »zel za svinje«, *ščavje* (n.) »zeleno listje repe, krompirja ipd.« (Janežič[1] II, 426).

Prim. hrv. *ščav* »Rumex sanguineus« (ARj XVII, 509), kol. *ščavje* »Rumex«, *ščavjak* »vrsta rastline« (Trebarjevo pri Sisku; ARj, l. c.), hrv., sb. *štávalj* (m.), g. *-vlja* »Rumex«, tudi *štȁvelj* (m.) »isto«, sb. *štávolj* »Rumex obtusifolius« (Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 314), mak. *štavej* »Rumex« in *štave* (n.) »isto«, r. *ščavél* »Rumex acetosa«, *ščavéj* »isto«, ukr. *ščáva* »Rumex«, *ščavél* »isto«, *ščavnýk* (Grinčenko, Sl. IV, 522), p. *szczaw koński* »Rumex obtusifolius«, tudi *szczawa* »isto« (Karłowicz, SGP V, 287), č. *šťáv* »Rumex«, *šťavel* »isto«, *šťavník*, slš. *štiav* »Rumex acetosa«, gl. *šćehel* »isto« < **šćejel* < **šćewjel* < **ščavel'ь* (k fonetičnemu razvoju Schuster-Šewc, HEWb., 1413), dl. *šćaw* »Rumex«.

Slov. **ščȃvъ* »Rumex« poleg **ščav'ь* »isto«, **ščav'a*, **ščavьjь* in **ščavel'ь*. Zaradi trpkega in grenkega okusa te rastline, ki ga potrjuje sln. sin. *kíslica*, Schuster-Šewc, HEWb., 1413, rekonstruira psl. osnovo **ščav-* in jo izvaja iz ide. verbalne baze **skēu̯-* »rezati, odrezati«, ki naj bi bila podaljšava ide. **sek-* »rezati«, prim. lat. *secāre* »sekati, rezati«, psl. **sekyra* »sekira« (Pokorny, 893). K pomenskemu razvoju prim. sln. *rẹ́zek* »ostrega, kislega okusa« k *rẹ́zati*. Drugače Merkulova, 71 ss. (citirano po Schuster-Šewcu, l. c.), ki rekonstruira izhodiščni psl. fit. **sъčȃvъ* in ga povezuje s psl. **sokъ* »succus«. Ker je rastlina sočna in v ukr. poimenovana tudi z *makryś* »Rumex acetosa« (Makowiecki, SBLM, 319) iz adj. **mòkrъ* »madidus«, bi bilo tudi zaradi slov. variant **ščapъ* in **ščaľь* bolje izhajati iz psl. adj. **sьčȃvъ* »sočen, takšen, ki vsebuje **sьčь*«, k subst. **sьčь* (m.) »moča; urin« = csl. *sьčь* »urina«, hrv. *sač* »isto« še preden se je pomensko

specializiral v »urina«. V tem primeru bi bil psl. fit. **sьčȃvъ* »Rumex« (sln., hrv., slš., dl.) za razliko od **sьčav'ь* (tip **bělъ* (adj.) → **běl'ь* (m.), **sьčav'a* (tip **rъdъ* (adj.) → **rъd'a* = sln. *rjȁ*), **sьčavьjь* (tip **solvъ* (adj.) → **solvьjь* (m.) »slavec«) in **sьčavel'ь* (tip **bъrzъ* (adj.) → **bъrzel'ь* (m.) »hitri ptič« = hrv. *bȑzelj* »Tichodroma muraria«) ničto substantiviziran. S psl. **sьčȃvъ* »Rumex« nedvomno sorodno **sьčȃva* (f.) »tekočina (s primesmi), pomije, lug; sok« je torej v obliki za f. substantiviziran adj. **sьčȃva* »sočen, moker, vlažen«. Podobno o tem že Boryś, RS XXXVII, 1976, 54 s., ki tvorbi **šьčavъ* in **šьčava* izvaja neposredno iz psl. v. **sьkati* (bolje **sьcati*), prez. **sьčišь*. Podlaga besedotvornim variantam **sьča-pъ*, **sьča-rъ* in **sьčal'ь* (← ptc. pret. akt. **sьčalъ*) je bil inf. **sьčȃti* »močiti, škropiti« > »mingere«.

O osnovi *ščav-* v hidronimiji Bezlaj, SVI II, 239. Glej tudi *ščáva*, *ščap II*, *ščȁvočina* in dalje *sẹ̑č*, *scáti*, *ščanje*, *poščetina*. M. F.

ščáva (f.) »kuhana redka hrana za svinje«, tudi »pomije« (vzh. štaj.), pkm. *ščȁva* »pomije« (Novak, Slovar[2], 144); *ščȃvje* (n.) »pomije«, *ščȃvlja* (f.) »kuhana hrana za svinje«; sem *ščȃvnik* (m.) »vedrica, v kateri svinjam jesti nosijo« (vzh. štaj.).

Pomensko najbližje je hrv. *ščava* »hrana za svinje in govedo«, *štȁva* »isto« (ARj XVII, 509, 761), vendar *štȁva* tudi »voda s primesmi za strojenje kož«, mak. *štava* »kaša za strojenje kož«, blg. *štàva* »isto«, ukr. *ščáva* »kisla tekočina iz sirotke ali kvasa, žitnih zrn, prepečenca in galuna, v kateri varijo volnene niti« poleg »kisla mineralna voda« (Grinčenko, Sl. IV, 522), p. *szczawa* »kisel studenec, slatina«, č. *šť'ava* »sok«, slš. *šť'ava* »sok«. Toda črnogor. *štȁva* »urin« (Vujičić, Rječnik, 139). Nedvomno sorodno s sln. *ščȁv* (m.) »Rumex« < psl. **sьčȃvъ* »Rumex«. Izhajati je mogoče iz **sьčȃva* (f.) »tekočina (s primesmi), pomije, lug; sok«, kar je v obliki za f. substantiviziran adj. **sьčȃva* »moker, vlažen« k **sьčȃvъ* »moker, vlažen« iz subst. **sьčь* (m.) »moča« pred pomensko specializacijo v »urin«. K pomenu prim. psl. **vȏlga* (f.) »mokrota, vlaga; sok; redka tekoča jed, juha« oz. lit. *šármas* »lug« in s tem sorodno srvn. *harm*, *harn* »seč«. Dalje glej *ščȁv*. M. F.

ščȁvočina (f.) »meso s trebuha živali, zlasti goveda ali prašiča; mrena, ki obdaja trebušno votlino in organe v njej« (pkm.; Novak, Slovar[2], 144). Osamljeno. Izhajati bi bilo možno iz **sьčȃvot'ina*, avgmentativa k subst. **sьčȃvot'a* »mokrota« iz adj. **sьčȃvъ* »moker, vlažen, kisel«. Razlaga implicira, da je apelativ prvotno tako kot **sýrišče* označeval »del živalskega želodca, s katerim se mleko kisa, siri«, prim. sln. *sírišče* »posušen telečji želodec, s katerim žarki sir delajo« (Tolminsko), črnovr. *sîəršn̥k* »del v govejem želodcu« (Tominec, 200). Dalje glej *ščȁv* in sin. *sírišče* s. v. *sesíriti se*. M. F.

ščebetáti, *-tâm/-ẹ́čem/-áčem* (v. impf.) »oglašati se s kratkimi nerazločnimi glasovi«, »žvrgoleti (o pticah)«, »klepetati«, primor. *'šćebetət* »klepetati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 118); sem *ščebȅt* (m.), g. *-ẹ́ta* »žvrgolenje; klepet«, nomen agentis *ščebetúlja* (f.) »klepetulja«, adj. *ščebetȁv*, f. *-áva* »žvrgoleč, klepetav«. V 18. st. *shebetati*, *-bezhem*, *shebetam* »mumeln; mumlati, mermrati« (Gutsmann), v 19. st. *ſhebetáti* »flüftern« (Murko I, 578), *šebetati*, *-am*, *-bečem* »flüſtern« (Janežič[1] II, 427).

Prim. csl. *štьbьtati*, *-šteši* »fritinnire«, r. *ščebetátь*, *ščebečú* »ščebetati«, *ščébet* »ščebet«, str. *štьbьtati*, ukr. *ščebetáty* tudi »klepetati«, p. *szczebiotati*, *szczebiot*, č. *štěbetat*, *štěbet*, slš. *štebotat'*, *štebot*, gl. *ščebotać*, dl. *šćabotaś* tudi »klepetati«. Psl. **ščeb-et-ȃti* poleg **ščeb-ot-ȃti* (slš., gl., dl.) in **ščьb-ъt-ȃti* (csl., str., sln.) so slov. onomatopeizirana *t*-intenziva k psl. **ščebȃti*, ki se ohranja tudi v sln. *ščebljáti*, *-âm* »ščebetati« < **ščebl'ȃti*. Izhodno psl. **ščebȃti* je sorodno z lit. sekundarno nazaliziranim *skambėti*, *skámbu*, vzh. lit. *skambù* »zvoniti, zveneti«, *skambùs* »zveneč«, tudi atematsko *skambti* (3. os. sg. prez.) »zveneti, zvoniti« (Iljinskij pri Vasmerju[2] IV, 497; Fraenkel, 795, brez slov. gradiva). S tem sorodno je verjetno osamljeno sln. *čebljáti*, *-âm* ← **čebȃti*, ki kaže, da se v teh slov. ekspresivnih glagolih ohranja baza z *s*-mobile. Drugi avtorji (Machek[2], 623; Vasmer[2], l. c.; Schuster-Šewc, HEWb., 1411) govorijo le o onomatopejskem izvoru teh slov. glagolov. Glej tudi *ščebetc* in *čebljáti*. M. F.

ščebetc (m.), g. *-a* »nebodigatreba, kdor je v napoto« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196).

Gotovo pomensko razvito iz izhodnega sln. **ščebetec* (m.), g. **-tca* »klepetulja«, nomena agentis iz *ščebȅt* (m.), g. *-ẹ́ta* »klepet«. Dalje glej *ščebetáti*. M. F.

ščedem (m.), g. *-dma* »gozd«, izpričano v 18. st. *ſhedem*, *-dma* »Wald; gosd, goisd, borfht, liefs« (Gutsmann), v 19. st. *ſhzhedem* »Wald« (Jarnik, Versuch, 215). Sem tpn. *Ščẹ̑dem*, g. *-dma* pri Šentjakobu pri Rožu, n. *St. Johann*, *Šč́é/ẹ̑dem*, g. *-dma* pri Žihpoljah, n. *Tschedram* (Zdovc, ŠKIAK, 95), tpn. *Šedem* »vas pri Rajhenburgu«, l. 1322 *Scheding*, l. 1342 *dorſ zem Schedeim* (Blaznik, HTSŠ II, 388 s.), k temu hdrn. *Šedemska voda* »pritok Dolskega potoka pri Senovem«.

Verjetno po redukciji vokala *i* nastalo iz ptc. prez. pas. **ščẹ̑dimъ* »varovan/zaščiten (gozd)« v. **ščẹdẽti*, **ščẹdíšь*, prim. csl. *štęděti* »parcere«, hrv. *štédjeti*, *-īm* »isto«, r. *ščadítь*, ukr. *ščadýty*, p. *szczędzić*, gl. *šćedźić*. K temu prim. tpn. *Štedim* v Srbiji (Bezlaj, SVI II, 241), zabeleženo že pri Daničiću *Štedimь* (ARj XVII, 765).

Sem tudi tpn. *Škedenj* pri Trstu, it. *Servola* < lat. *silvula* »gozdič«, prim. l. 1339 *Silvula* (Skok, Istoriski časopis III, 1952, 23). Vzglasni *Šk-* v *Škedenj* odraža sicer še redko ohranjeni kraš. refleks za psl. *šč-*, ki je na tem območju znan npr. v obliki *ognjiške* »ognjišče« (= *oghgniſke* (Alasia) (o tem Furlan, Obdobja 17, 259–272)), a ga izpodrinja *šč-*. Oblika *Škedenj* je torej hiperkorektna le v standardiziranem izglasnem *-nj* za dial. *-n* < **-mъ*, tj. **Škiédən* < **ščẹ̑dimъ*. Ljudska oblika *Ščédna* (Merkù, SKII, 70) = *Ščiédna* (KLSI I, 151) je lahko iz prvotnega kraš. **Šč/kiẹ́dən* posplošena iz pogoste genitivne rabe. Iz iste kraš. oblike **Šč/kiẹ́dən* je mogoče izvesti tudi mtpn. *Ščedne* »del Solkana« (KLS I, 218). Verjetno spada zraven tudi *Škedenj* v orn. *Mali Škedenj* in *Mali/Veliki Babanjski Škedenj* zahodno od Bovca z istim zah. sln. refleksom za psl. **šč-*. Glej tudi *ščẹ́diti I*, *štẹ́diti*. Delno M. F.

ščẹ́diti I, *-im* (v. impf.) »štediti, varčevati«, tudi *ščedéti*, *-im* »isto«. Sem adj. *ščedljȉv*, f. *-íva* »varčen«, *ščedîlnica* (f.) »hranilnik«.

Oblike so izpričane šele v 19. st. (Pleteršnik II, 619) in so tako kot sln. *štẹ́diti*, *-im* (v. impf.) »varčevati« knjiž. izposojenke iz hrv. *šćediti* »varčevati«, *štéditi* »isto«, *štédjeti*, csl. *štęděti*. Slov. v. **ščẹdı̃ti* »varčevati« poleg **ščẹdẽti* »isto« se ohranja v sln. *ščedem* (m.), g. *-dma* »gozd« < ptc. prez. pas. **ščẹ̑dimъ* »varovan/zaščiten

(gozd)«, ki je pri nas edini domač leskem te slov. besedne družine. Glej tudi *štéditi* in *ščedem*. M. F.

ščẹ́diti II, *-im* (v. impf.) »koga za bebca imeti, norčevati se« (Vrsno; Erjavec, LMS 1882-1883, 252).

Izposojeno iz ben. it. refleksa s palataliziranim vzglasjem za it. *scèda* »posmeh, porog«, *scedàre* »šaliti se, duhovičiti« (Erjavec, l. c.), kar se povezuje z it. *schèda* »kartica, glasovnica ipd.«, lat. *schĕda*, *scĭda* »list papirja« grškega izvora (Battisti-Alessio, 3380, 3383), čeprav pomenska motivacija ni jasna. M. F.

ščegȅt (m.), g. *-ẹ́ta* »titilatio«, po akc. retrakciji *ščéget*, *-a* »isto«, v. *ščegetáti*, *-âm/-áčem/-ẹ́čem* (impf.) »titillare«; pkm. *ščegét* (= sln. *ščəgẹ̑t*), *ščegétati*, *-éčem* (Novak, Slovar[2], 145), nomina actionis *ščegetânje* (n.), g. *-a*, *ščegẹ́tec* (m.), g. *-tca*; nomen instrumenti *šegetálo* (n.) »ostroga na jahaškem čevlju« (Goriška brda; Erjavec, LMS 1882-1883, 253), pri Pleteršniku II, 619, normirano *ščegetálo* »isto«; iz adj. **ščegetav* »žgečkljiv« substantivizirano *ščegetâvček* (m.), g. *-čka* »klitoris«, adj. *ščegetljȉv*, f. *-íva* »žgečkljiv«. V 18. st. *shêgétâm* »titillare«, *shegâzhem* »titillare« (Pohlin).

Izhajati je treba iz deverb. subst. **ščьgъ̀tъ/*ščь̏gъtъ* (m.) »titillio« in v. **ščьgъtā́ti*, prez. **ščьgъtā́ješь* > **ščьgъtẫšь* poleg **ščьgъ̀t'ešь*, kjer se je sln. pričakovani refleks **ščəhtáti*, prez. **ščəhtâš* in **žgáčeš* deloma pomešal s sinonimno besedno družino **žьgъtā́ti*, **žьgъtẫšь/*žьgъ̀t'ešь* > sln. **žəhtáti*, **žəhtâš/*žgáčeš*. Slov. v. **ščьgā́ti* je gotovo soroden s slš. dial. *štegl'at'* »ščegetati, žgečkati«, *šteglit'* »isto«, *štehlit'* (Kálal, Sl., 690). Dalje nejasno. Miklošič, 306, je **ščьgъtъ* povezoval s csl. *skъkъtati* »titillare« poleg *štekotanije* »titillatio«, prim. r. *ščekotátь* »ščegetati«, kar implicira, da naj bi bilo **ščьgъtъ* (ekspresivna) zveneča varianta k **ščьkъtъ* »ščeget« oz. **skъkъtъ* »isto«. Morda sln. *ščegetáti* in slš. *štegl'at'* odražata ekspresivno varianto iz slov. sinonima, ki se ohranja v sln. *segetati*, *-âm/-áčem/-ẹ́čem* »ščegetati«, obir. kor. *səχhat*, *-à:m* »isto« (Karničar, Obir, 231), dol. *səgətàt* < sln. **segetáti* (Nartnik, JZ 5, 1999, 199), v 18. st. *ſegetanje* »Kützeln«, *ſegetati*, *ſegetam*, *-gezhem* (Gutsmann), v 19. st. *segȅt* »Kitzeln« (Janežič[1] II, 382), prav tako nejasnega nastanka. Delno ekspresivizirana se ta osnova ohranja v goriš. *šaγáčat* »kitzeln« poleg *saγáčat* »isto« (Štrekelj, Görz., 491).

Iz prez. osnove **ščьgъ̀t'ešь* je tvorjen dem. **ščьgъt'-ьkā́-ti* v sln. *ščegečkáti*, *-âm*. Glej tudi *žehtáti I*, *žgečkáti* in *žigljáti*. M. F.

ščegljáti, *-âm* (v. impf.) »žvrgoleti, ščebetati«.

Pomensko najbližje je č. zastar. *štěhovat* »žvrgoleti, ščebetati«, *štěhot* »žvrgolenje, ščebetanje« (Jungmann, Sl. IV, 506), kar je v prevojnem razmerju z r. *skogólitь* »cviliti, vreščati«, *skogotátь* »isto«, *skogól* »prašiček« (Jacobsson pri Vasmerju[2] IV, 498). Iz psl. ekspresivne besedotvorne variante **ščeg-(ъ)l'a-ti* (h glagolskemu besedotvorju SP I, 54) k v. **ščegā́ti* »cviliti, vreščati« so tvorjena r. ornitonima *ščegól*, g. *-glá* »lišček«, dem. *ščeglënok*, dial. *ščegljá*. Glej tudi *ščẹ̑gljec*. M. F.

ščẹ̑gljec (m.), g. *-a/-geljca* »lišček, Fringilla carduelis«. V dialektih neznano in prvič zabeleženo v 19. st. v Erjavčevem prevodu Pokornyjevega Prirodopisa živalstva, kar povzema in normira Pleteršnik II, 619.

Verjetno Erjavčev neologizem na podlagi sln. glagola *ščegljáti*, *-âm* (impf.) »žvrgoleti, ščebetati« pod vplivom slov. poimenovanj za »Fringilla carduelis« tipa r. *ščegól*, dem. *ščeglënok*, dial. *ščegljá* iz **ščegъ̀lъ* k v. **ščeg-ъl'ā́-ti*. Domača sinonima so *lisec*, *osatica*, *špeglavec*, *stričoka*, *stričevka* in n. izposojenka *štígljec* (m.), g. *-a/-geljca*, *štîglic*. Glej tudi *štîglic* in *ščegljáti*. M. F.

ščekáti I, *-âm* (v. impf.) »molsti« (kor.), pri Jarniku *shzhekati*; pf. *poščekáti*, *naščekáti*. Zanimiv pomenski razvoj psl. **ščьkati*, **ščikati* »ščipati«. Slov. paralele in etimologijo glej pri *škȅc*. M. S.

ščekáti II, *-âm* (v. impf.) »bevskati (o psih); cviliti, javkati«, tudi *ščeketáti*, *-âm* »lajati, bevskati«, »kregati se« (dol.), »ščebetati« (štaj.), *ščokotáti* »komu v uho blebetati« iz sln. **ščekotáti*; *ščeketúlja* (f.) »klepetulja« in *ščekljáti*, *-âm* »klepetati«. K temu verjetno cgn. *Šček* (Merkù, SPZM, 61).

Prim. hrv., sb. *šteknuti*, *-nem* »zalajati«, *štèktati*, *štȅkćēm* »lajati, bevskati«, *štèhtati*, *štȅšćēm* »isto«, r. dial. *ščekátь* »glasno in hitro govoriti, klepetati, zmerjati« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1422), br. *ščekácь* »lajati, zmerjati«, *ščekotácь* »kričati kot sraka«, p. *szczekać* »lajati«, *szczek* »lajež« č. *štěkat* »lajati«, stč. *ščekati*, slš. *štekat'* »isto«, *štekul'a* »prepirljiva ženska« (Kálal, Sl., 690), gl. *šćekotać* »cviliti, javkati«. Izhajati je mogoče iz v. **šče-kā́-ti* (nadalje tvorjeno **šče-k-ъtā́-ti*, **šče-k-otā́ti*, **šče-k-ъl'ā́ti*). Osnova **šče-* se lahko ohranja v dl. *šćowaś* »cviliti, javkati« < **šče-vā́-ti* in je bila v besedotvornem razmerju s psl. ekspresivnim v. dicendi **sokā́ti*, prim. **sok-otā́-ti* (= sln. *sokotáti* »ropotati«), **sok-ъtā́ti* (= sln. *soktáti* »v dvoje se pogovarjati«, *sohtáti* »od razburjenja hitro govoriti«), **sokā́ti* (= črnogor. *sokàti se* »rogati se, sramovati se«). S tem sorodno je lit. *sakýti* »reči, pripovedovati«, lot. *sacît*, *saku* »reči«, lit. *sèkti*, *sekù* »reči, pripovedovati« k ide. **sek$^{u̯}$-* »reči« (LIV, 477, brez sln. gradiva). Vasmer[2] IV, 499 s., le označi, da so ti slov. glagoli ekspresivno tvorjeni, Schuster-Šewc, l. c., jih ima za glagole ekspresivnega izvora, Machek[2], 624, pa zaradi zaporedja *-ow-* v gl. *šćowkać* (= sln. *ščẹ̑vkati*) povezuje s slš. sinonimom *d'avkat'*. Glej tudi *ščẹ̑vkati*, *ščẹ́kavec*, *ščekótec*, *ščúcati se* in dalje *sokotáti*. M. F.

ščẹ́kavec (m.), g. *-vca* »droben prod« (vzh. štaj.).

Osamljeno. Substantivizirano iz adj. **ščẹ́kav* »ki ropota, šumi ipd.«, ki je bil tvorjen iz substantiva, ohranjajočega se v p. *szczęk* »žvenket, rožljanje«, *szczękać* »rožljati, žvenketati«. Pomen »droben pesek ipd.« se namreč pogosto razvije iz pomena »ropot, šum ipd.«, prim. sln. *svȋž* (m.) »droben pesek«, hrv. kajk. *sviž* »droben pesek v potoku« k sln. *svízati* »žvižgati«, hrv. *svizdati* »isto«; sln. *hrȇšč* »gramoz« poleg »hreščanje«, r. *chrjášč* »gramoz«; mak. *gragor* »grob pesek«, toda dial. »hrup, šum«. P. *szczęk*, *szczękać* je nazalizirana varianta k deverbativu **ščekъ* (m.) »lajež« = p. *szczek* »lajež«, sln. le cgn. *Ščék*. Druga sln. sin. so *čȋž*, *svížec*, *sipa*, *mlevka*. Dalje glej *ščekáti II*. M. F.

ščekótec (m.), g. *-tca* »Rhinanthus«. Tako pri Pleteršniku II, 619, poknjiženo iz *šekotec* »Hahnenkamm, Rhinantus christa galli«, kar Cigale, Wb., 691, povzema po Medvedovem rkp. iz l. 1857.

Tvorjeno iz sln. **ščekȍt* »ropot ipd.«, deverbativa k slov. ekspresivnemu v. **ščék-otā́-ti* (= br. *ščekotácь* »kričati kot sraka«, gl. *šćekotać* »cviliti, javkati«) iz **šče-kā́-ti*, ki se ohranja v sln. *ščekáti*, *-âm* (v. impf.) »bevskati (o psih); cviliti, javkati«. Rastlina je tako poimenovana

po zrelem zrnju, ki v suhih plodnih glavicah ropota (Marzell, Wb. Pfln. I, 182). Enako motivirano je n. *Klappertopf* »Rhinanthus = Alectorolophus«, *Klapper* »isto«, agl. *rattle*, hrv. *zvonac* (Šulek, Im. bilja, 548), blg. *klapaška*, *klopka* (Davidov, BBR, 261), ukr. *zvonec*, *zvinok*, *zvinočky*, *hromky* (Makowiecki, SBLM, 310). Glej tudi sln. sin. *škrobotec*, *škrivodec* in dalje *ščekáti II*. M. F.

ščemȇlj (m.), *-a* »čmrlj« (celovška okolica; Pleteršnik II, 619) = *šəmè:w* (m.), g. *-a* (obir.; Karničar, Obir, 241) = podjun. južno od Drave *šəmĩᵊu̯* (toda severno z asimilacijo po nazalnosti *šəmũᵊn*; Zdovc, Mundart, 90) = *ščəmȅl*, g. *-a* (rož.; Šašel, RNB, 117), *ščamẹ́i̯* (Rodbišče; SLA). Pri Jarniku, Versuch, 216, navedeno *sh'mèl*, *sh'mèla* »Hummel« (tudi *zhmelizh* »isto«) je iz izhodnega **šəmȇlj*.

Formalno najbližje je r. *ščémelь* »Bombus«, stp. *szczmiel* »isto«, stč. *ščmel*, nč. *štmel*, plb. *stamil*. Izhajati je mogoče iz **ščь̑melʼь*, kar je le ljudskoetimološko naslonjeno na slov. **ščьmě́ti*, **ščьmiti* »skeleti« (glej SP I, 108) in preoblikovano iz prvotnega **čьmelʼь* »Bombus«, prim. r. *čmelь*, br. *čmelь*, p. *czmiel*, stč. *čmel* »isto«, nč. *čmelák*, *čmelík*, slš. *čmeľ*. Glej tudi *ščúmelj* in dalje *čmȓlj*. M. F.

ščeméti, *-ím* (v. impf.) »lahno skeleti«, tudi *ščemíti*, *-ím* (impf.), *ščiméti*, *-ím* (impf.), pri Jarniku *ſhzhíméti* »wundbrennen«. Murko, Caf in Miklošič evidentirajo tudi *čmẹ́ti*, 3. sg. *čmí* »skeleti«.

Prim. r. *ščemítь*, *-mljú* »ščipati, tiščati, ščemeti« poleg *skomitь*, ukr. *ščemýty*, *-mljú*, br. *ščemicь* »isto« (Miklošič, 344), p. *szczmić*, iter. *szczymiać* »stiskati, skeleti«. Psl. **ščьmiti*, **ščьměti* »tiščati« je verjetno v prevojnem razmerju s **skomati*, **skoměti* »skominati«, vendar besedotvorna razmerja niso jasna. Morda so na morfološke variante vplivale variante glagola sln. *skeléti*. Besedna družina temelji na ide. korenu **kem-* »stiskati, tiščati«, prim. arm. *kᶜamel* »stiskati«, stnord. *hemja*, srvn. *hemmen* »isto«, sbh. *kȍm*, g. *kòma* »tropine« (< *»kar je stisnjeno«), lit. *kim̃šti* »mašiti« (Brückner, JA XI, 139 s., KZ LI, 230, SEJP, 544; Vasmer III, 448; Pokorny, 555, brez psl. **ščьměti*). Drugače Ramovš, Hgr. II, 278, ki z rezervo domneva zvezo z besedno družino **ščipati*, **ščьpěti*. Glej tudi *čeméti*, *oskomína* in *ščepẹ́ti*, *ščípati*. M. S.

ščenȅ (n.), g. *-ẹ́ta* »mlad pes«, istr. »mlado prase« (Hrušica; Erjavec, LMS 1882–83, 252), pkm. *ščène*, *-eta*, pl. *ščènci* »mlad pes« (Novak, Slovar[2], 145); *ščénec* »insekt; vsaka živalca, ki nima svojega imena« (Grgar pod Sveto goro; Erjavec, LMS 1880, 192); v 16. st. *ſhcenci*, *ſzhenci* (Trubar), v 18. st. *šzheniz* »catulus«, *šzhenzhizh* »catellus« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *štenę*, *štenьcь* »catulus«, sbh. *štène*, *-ta* »mlad pes«, hrv. čak. tudi *šćȇne*, g., nom.-akz. pl. *šćȅneta* in *šćenȅta* (navaja Belić, IORJ XVIII/2, 222), blg. rodopsko *šténê* (navaja Dybo, SA, 143), str. *ščenja*, *-te*, r. *ščenók*, ukr. *ščenjá*, *-ty*, br. *ščanjá*, *ščanjë*, p. *szczenię*, *-cia*, č. *štěně*, *-te* »mlad pes, mladič, neizkušen človek«, slš. *šteňa*, *-ťa*, gl. *šćenjo*, *-eća* »isto« in »najmlajši otrok«, dl. *šćeńe*, *-śa*, dem. *šćenjatko* »ščene«. Psl. **ščenę̀*, *-ę̨te* (ali **ščènęte*, kot bi kazalo čak. in blg. gradivo) je verjetno izpeljano iz **ščenъ̏* < **skenó-* »kar je rojeno« iz ide. baze **(s)ken-* »roditi se, na novo nastati«, prim. sti. *kanī́na-* »mlad«, *kanyā̀* »dekle«, gr. καινός »nov«, lat. *recens* »nov, mlad«, srir. *cinim* »izvirati, izhajati«, *cana*, *cano* »volčič«, kimr. *cenau* »volčič, ščene« (Vasmer III, 448; Pokorny, 563 s.). Glej tudi *počẹ́ti*, *začẹ́ti*. M. S.

ščénec (m.), g. *-nca* »odščipnjen vrh podkovskega žeblja« (SSKJ IV, 1051), tudi »tečaj pri nožu zaklepalniku« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 192), *ščenec* (m.), g. *-nca* »narobe obrnjeni veliki tiskani črki T podoben zatič pri ključavnici vrat ali pokrovov, ki se odpirajo navzgor, ter je pritrjen na pokrovu, da ga ujameta dve ključici v ključavnici« (Sv. Lucija; Kenda, rkp. 149). V 18. st. *ſhenz*, *ſhenzanje* »Niete, okriulanje, sakrivitje«, *ſhenzati*, *se ſhenzami perbiti* »nieten, sbiti, saterditi, sakriviti« (Gutsmann), v 19. st. *ſhenz* »Niete«, *ſhenzati* »nieten«, *vſhzheniti* »zwicken« (Jarnik, Versuch, 214).

Prim. hrv. *šténac* (m.), g. *-nca* »zatič pri ključavnici« (Dubrovnik), *štēnȁc*, g. *-ncȁ* »isto« (Prčanj; Rešetar, Štok. Dial., 298 s.), čak. *šćenȁc*, *-ncȁ* »Drücker beim Schnappriegel« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1178), *šćenȁc*, *-nca* »vrsta prečke na ključavnici; vrsta zapaha pri vratih« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 675), slš. dial. *štence* »ključ od predala«, tudi *ščence* »leseni zapah« (Kálal, Sl., 690, 670). Izhodno **ščenьcь* (m.), g. **ščenьcà* »(odrezani) kos (ki je služil za zatič)« je gotovo sorodno z v. **ščepȃti* »rezati« (podobno le na podlagi sln. gradiva Varbot, Psl. morfonologija, 145), pf. **ščep-nǫti* (prim. hrv. na Žumberku *raščenìti* »raztrgati«; Skok, JA XXXIII, 1912, 369), od koder je tudi r. *zaščepka* »zatič«, p. *zaszczepka* »isto« (Rešetar, l. c.), in ne z v. **ščipȃti*, kot sta menila Jarnik, l. c., in Erjavec, l. c. Verjetno je **ščenьcь* substantivizirano iz sicer nepotrjenega ptc. na **-no-* **ščènъ* »odrezan« < **skep-no-* ide. glagola **(s)kep-* »rezati«, od koder je slov. **skopī́ti* »castrare«. Glej tudi *ščȅp II*, *ščepẹ́ti*, *ščáp I*, *skopíti*. M. F.

ščȅp I (m.), g. *ščepȁ* »vseh pet prstov s konci zloženih«, dem. *ščepȅc*, dial. *ščȍpec* (bkr.), *oščȃp*, *oščȃpek*; *ščȋp*, *ščȋpec* (m.), *ščepcȅ* (n.) »Prise«, *ščépci* (m. pl.) »konice prstov, prsti«.

Rekonstruirati je treba **ščьpъ̏*, dem. **ščьpьcь̏* in primerjati hrv. čak. *šćápac* »ščepec«, r. *ščëpotь*, *ščëpotka* »ščepec; palec, kazalec in sredinec skupaj«, kašub. *ščëpka*, *ščëpta*, č. *špetka*, *špet*, *štipec* poleg *ždibec*, *žd(ž)ibek*, *žďabec*, mor. *štěpta*, »isto«, p. *ździebko* »malo«; dalje lot. *šķipsna*, *šķipsta*, *šķipuôsts* »ščepec« in lit. *skýpata* »majhen košček, okrušek«, vse iz ide. **skĭ̄p-* k bazi **skĕ̄i̯-p-* »rezati, ločevati« (Būga, RR II, 316; Mühlenbach-Endzelin IV, 42 s.; Zubatý, JA XVI, 415; Vasmer III, 449; Machek[2], 621). Glej tudi *ščepẹ́ti* in *ščípati*. M. S.

ščȅp II (m.), g. *ščépa* »trska, iver«, *ščepa* (f.) »isto« (Ribnica), *ščépek* (m.), *-pka*; *ščepíca*, *ščepka* (f.) »trščica«, *oščȅp*, *-ẹ́pa* (m.) »kopje, sulica«.

Prim. hrv. *oštepak* »ostružek, oblanje«, čak. *šćepa* »vzvod«, r. *ščepá*, *ščépka* »trska«, *ščepátь*, *ščepítь* »cepiti, drobiti«, ukr. *ščépa*, *ščép* »cepič«, *ščepýty* »cepiti drevo«, br. *ščepácь* »klati, cepiti«, p. *szczepić* »cepiti«, *szczep* »pleme, cepič«, č. *štěpiti* »cepiti«, *štěp* »cepič«, slš. *štepiť* »cepiti«, *štep* »cepič«, gl. *šćepić* »cepiti«, *šćep* »cepič«, dl. *šćeṕ*, *šćep* »isto«, p. *szczapa*, č. dial. *štipa*, gl., dl. *šćěpa* »poleno«, gl. *šćěp* »razpoka«, gl. *šćěpać*, dl. *šćěpaś* »klati, cepiti«. V isti prevojni stopnji je iz ide. **(s)kep-* »cepiti, klati; obdelovati z ostrim orodjem« še lit. *skė̃psnė*, *kė̃psnė* »majhen kos, delček«, lot. *šķepsne* »prgišče« in gr. σκέπαρνος »sekira«. Širše sorodstvo glej pri *ščáp*,

skopíti, *oščȅp*, *kopáti* (Zubatý, JA XVI, 414; Štrekelj, JA XXVIII, 501 s.; Trautmann, BSW, 265; Vasmer III, 448; Pokorny, 932; Frisk II, 724; Fraenkel, 801). M. S.

ščepána (f.) »krava, ki ima na glavi belo liso v podobi lune« poleg *ščȅp* (m.) »vol, ki ima na glavi belo liso v podobi lune« (oboje tolm.; Erjavec, LMS 1875, 225).

Verjetno je *ščepána* feminativ k omenjenemu *ščȅp* »vol ...« po vzorcu *pírhana* »goveje ime« (tolm.; Erjavec, l. c.) k *pírh* »rdečkast ali svetlorjav vol« (Poljanska dolina, Idrija) ob *píruh* »goveje ime« (tolm.; Erjavec, l. c.). Izhodno sln. *ščȅp* je verjetno po metafori nastalo iz sln. *ščȅp* (m.), g. *-ȁ* »polna luna« < **ščьpъ*, prim. hrv. *štȁp* »isto« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198). Iz sorodnega polnostopenjskega sinonima **ščipъ* so tvorjena sln. *ščȋpka* »krava temne barve z lisico na čelu« in *ščipȇ* (m.), g. *-ẹ́ta* »vol temne barve z lisico na čelu« (oboje Poljanska dolina). Dalje glej *ščȋp*. M. F.

ščepẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »skeleti, peči (o ranah)« (goriš., soška dolina, Kranjska Gora), tudi *ščapẹ́ti* »isto« (ben.), pf. *uščeníti*, *zaščeníti*, *-ẹ́nem* in *-ánem* »uščipniti«; v 18. st. *usheniti*, *ushęnem* »ushipnem« (Pohlin); subst. *ščâp*, *-a* »izguba, škoda« < *»nekaj odtrganega, odščipnjenega«, *ščénec*, *-nca* »tečaj pri nožu zaklepalniku« (Podkrnci), »vsako zaklepalo, ki se odpira in zapira« (Goriš. brda), »žebelj« (kor.), pri Gutsmannu in Jarniku *ſhenz* »Niet«, *ſhenzati* »nieten«.

Sorodno je p. dial. *szczepać* »ščipati«, č. *čpěti*, *čpíti*, stč. *šť pieti*, *špieti*, slš. dial. *špliet'* »ostro dišati«, dl. *ščěpaś* »ščipati« in morda r. *ščepota* »bolečina, revmatizem« (Zubatý, Stud. I, 119; Machek[2], 107). Sln. refleksi kažejo na **ščьpěti*, **ščь(p)nǫti* (**-nýti*), prim. csl. *štьnǫti sę* »minui«, str. *ščьnuti sja* »upadati (o luni)« k *ščipati*. Pomen sln. *ščepẹ́ti* »skeleti, peči (o ranah)« govori v prid možnosti, da je s tem sorodno tudi psl. **ščьmě̌ti*. Psl. **ščьpěti* formalno ustreza lot. *šķipêt* »grebsti, kidati«, kar je komaj iz spn. *schüppen* »isto« (tako Mühlenbach-Endzelin IV, 42), prim. z istim determinativom lot. *šķipît* »tolči, rezati, odstranjevati veje«. Dalje glej *ščȅp I*, *ščípati*, *ščȋp*, *škȅc*, *ščénec*. M. S.

ščẹ̑r I (f.), g. *ščerȋ* »prod« (Pleteršnik II, 620, po Cafu).

Pomensko najbližje je p. dial. *szczyr* »vrsta nerodovitne zemlje« (Karłowicz, SGP V, 294) in ukr. *ščýrecь* »čisti pesek; nedotaknjena podtalna zemeljska plast« (Grinčenko, Sl. IV, 526). Gradivo je lahko različno substantivizirano iz psl. adjektiva **ščirъ*, ki je prvotno pomenil »razpokan, razdrobljen, majhen ipd.«, prim. r. pskov. *ščíryj* »majhen, ubog, reven« (Dal', Slovar'[2] IV, 658). S tem sorodno je drugače pomensko specializirano lit. *skỹras* »poseben, ločen, različen« in lot. *šķīra* »razpoka, špranja«, kar je iz balt. deverbativnega adj. **skīras* k lit. *skìrti*, *skiriù*, *skýriau* »ločevati, deliti«, lot. *šķir̃t*, *šķiŗu*, *šķiru* »isto« iz ide. **(s)kerH-* »ločiti, deliti« (LIV, 505). Sem tudi slov. **ščiriti* »režati, zobe kazati« v ukr. *výščyryty* »isto«, *vyščyrjáty*, č. dial. *štírit* »isto«. Ker se pomen »jasen, čist ipd.« lahko razvije iz »ločen« (prim. sln. *razlǫ́čen* »jasen« ← **orz-lǫčiti* »narazen dati«), sta balt. adj. *skīras* in psl. dial. **ščirъ* »razpokan, razdrobljen, majhen ipd.« lahko identična s psl. adj. **ščirъ* »odprt, jasen, odkrit, čist«, tudi **čirъ* »isto«, npr. r. *ščíryj* »resničen, pravi, odkrit«, ukr. *ščýryj* »nedotaknjen, čist; odkritosrčen«, br. *ščíry* »odkritosrčen; odkrit, odprt«, č. *čirý* »čist, odkrit; gol«, slš. *čirý* »isto«. Drugače o tem Bezlaj, SSJLK 1, 1965, 3–4; isti, SSJLK XIV, 1978, 13–15, ki je po Pleteršniku II, 620, sln. *ščẹ̑r* povezoval s sln. *cẹ̑r* (f.), g. *čerȋ* »ostra razpokana skala, (vodni) skalnat greben« in nadalje s sln. *kẹ̑r* (m.) »skala«, *kȋr* »isto«, *čâr* (m.) ter sklepal, da je to sln. gradivo nastalo s križanjem substratne osnove **karra-* »skala, kamen« z domačimi osnovami iz ide. **(s)ker-* »rezati«, od koder je tudi sln. *kárati* »krhati«. Zaradi eksternega slov. gradiva je sln. *ščẹ̑r* bolj verjetno nastalo po sln. dial. po razširitvi *i* > *e* pred *r* iz izhodnega sln. **ščȋr*.

Velarni refleksi namesto pričakovanih palataliziranih kot v sln. *kẹ̑r* in *kȋr* (iz **čirъ*) so pri tej slov. besedni družini znani tudi v ukr. *výškiryty* »režati, zobe kazati«, toda tudi *výskyryty* »isto«, *vyskyrjáti* (Grinčenko, Sl. IV, 201, 186). M. F.

ščẹ̑r II (f.), g. *ščerȋ* »orodje, naprava« (pkm.). Tako normira Pleteršnik II, 619, po Miklošiču, ki v SEW, 300, citira le *ščer* brez morfološke in akcentske informacije. Dalje glej *škẹ̑r*. M. F.

ščẹ̑r III (m.), g. *-a* »portulak« (Pleteršnik II, 619, po Cafu). V 18. st. *ʃzhèr* »portulaca« (Kastelec-Vorenc), *shèr*, g. *sherú* »Ginſel; portulaka« in *shêr*, *sherú* »Grenzelkraut, Andrachne« (Pohlin) = »Portulaca«. Sem tudi Pohlinov pripis v Kastelec-Vorenčevem slovarju: *shêr* »portulaca«.

Delno z dial. prehodom *šč* > *š* in s povsod razširjenim *i* > *e* pred *r* razvito iz sln. *ščír* (m.), g. *-a* »Amaranthus blitum«, ker sta portulak tako kot ščir špinači podobni rastlini. Enak prenos je znan tudi v stč. *štír* »Amaranthus« poleg »Portulaca« (Schuster-Šewc, HEWb., 1419; Machek, JR, 73), n. *Vethstür* iz *Fett* »maščoba« in *Stür* »Amaranthus viridis«. Dalje glej *ščír*. M. F.

ščerẹ́nka (f.) »amerikanische Traubenkraut, Chenopodium ambrosioides« (Murko I, 590; Šulek, Im. bilja, 387, po Freyerjevem rkp. gradivu).

Verjetno po podobnosti z rastlino »Amaranthus« (morda zaradi rdeče barve) tvorjeno iz fit. **ščírъ* (m.) »Amaranthus«. Besedotvorno enak je sln. sin. *črevenka* »isto« in *črvenka* (Šulek, o. c., 58, 60) iz adj. **čьrvenъ* »rdeč«. Sln. sin. je *grozdno zelje* (Cigale, Wb., 1636). Dalje glej *ščír*. M. F.

ščẹ̑t (f.), g. *ščetȋ* »krtača«, tudi »Carduus« (Kras), »Dipsacus silvestris« (Spodnja Idrija; Erjavec, LMS 1882-1883, 298) in vzh. štaj. »iz kolov narejena zaščita ob reki ali jezeru« (k temu denom. v. *ščẹ́titi*, *-im* »fašine na obrežje postavljati, rečno zaščito delati«), pkm. *ščét*, g. *-i* »krtača« (Novak, Slovar[2], 145); dem. *ščẹ̑tka*, tudi *ščetíca* »majhna krtača«, »čopič« in »Carduus«; kol. *ščẹ̑tje* (n.) »isto«, *ščẹ̑tovnik* »omelo«, *ščetúlja* »Nardus«, denom. v. *ščẹ́titi*, *-im* (impf.) »krtačiti«. Tudi *ščȅt* (m.), g. *ščẹ́ta* »Bürste« (Temljine; Kenda, rkp., 149). V 16. st. *shet* »setaceum«, *guantna shet* »scopula« (Megiser), v 18. st. *ʃzhèt ʃa zheſſanîe* »setaceum«, *oſſád ali szhetize, kateriga ſarnîe ʃhtiglizi radi jedo* »acalanthis«, *ʃzhetize, veliku ʃeliʃzhe, s'kateriga ʃhtiglizi radu ʃéme ʃbirajo* »Labrum venereum«, *ʃzhetina* »seta«, *ʃzhetinaſt* »setosus« (Kastelec-Vorenc), *shęt*, g. *-y* »Läuſebürſten, setacea pedicularis«, *shetize* »weiſſer Wegdiſtel, acanthion«, *shetizhuvje* »Kartendiſtel, Dipſacus« (Pohlin), *ſhet*, *ſhzhet* »Bürſte«, *ſhzhetiti*, *poſhzhetiti* »bürſten«, *ſhetiza*, *ſhzhetiza* »Bürſtlein«, *ſhetize* »weisser Wegdiſtel«, *ſhetounik* »Borſtwiſch« (Gutsmann).

Prim. hrv. *šćet* (f.) »setaceus« (Habdelić, Belostenec), vendar knjiž. *čȅtka* »ščetina; ščetka«, mak. *četka* »ščetka«, blg. *čètka* »ščetka«, r. dial. *ščétь* »šop ščetin zalitih s smolo, ki služijo za česanje lanu; ščetka« in »Equisetum hyemale« ter »ograja iz kolov« (k slednjemu prim. sln. dial. *ščẹ̑t* (f.) »iz kolov narejena zaščita ob reki ali potoku« (vzh. štaj.)), *ščё́tka* »ščetka«, ukr. *ščétь*, g. *-y* »vrsta ščetke za česanje lanu«, br. *ščècь* »ščetina«, p. *szczeć* »ščetina«, dial. »pazder« (Karlowicz, SGP V, 287), *szczotka* »ščetka«, č. *štět* »ščetina«, slš. *šteť* »ščetka«, gl. *šćěć*, g. *-e* »ščetka«, dl. *šćeś*, g. *-i* »ščetina«, *šćotka* »ščetka«, plb. *sǻcit* »ščetka«. Iz slov. j. je madž. *ecset* »ščetka; čopič« z nejasnim protetičnim *e-*, saj se izposojenke s slov. **šč-* v madž. praviloma reflektirajo kot *cs-*, npr. *csuka* : **ščuka* (Skok I, 317; EWU, 293).

Psl. **ščȇtь* (f.) in dial. **čȇtь*, kar je po disimilaciji *š – t – š* > *ø – t – š* tako kot npr. hrv. *ubručić* < *ubruščić* (Skok, l. c.) verjetno nastalo iz izhodnega psl. **ščȇtь* (f.) »ščetina; ščetka«, dial. tudi »kol«. To kaže, da je pomen »ščetina« oz. »ščetka« le ena od pomenskih specializacij psl. *i*-jevskega substantiva, ki je po vzorcu **toplь* (f.) ← adj. **toplъ* nastal iz adj. **ščètъ* iz ide. adj. **sk-e-tó-s* »odsekan, odrezan, oster« (prim. sln. dial. *ščȇt* (m.)) k ide. **sek-* »ločevati, z ostrim predmetom ločevati, sekati, rezati«, prim. psl. **sekýra* »sekuris« poleg **sě̂k-ti*, **sěčèšь* »sekati«, lat. *secāre* »rezati, sekati« (Pokorny, 895 s.; LIV, 475). Besedotvorno enako gr. σχέσις (f.) »držanje, drža, zunanja podoba« je prek *σχετός (v gr. ἄ-σχετος »brez drže, neustavljiv, nepremagljiv«) < **sg'h-e-to-s* nastalo iz ide. **seg'h-* »držati«, sti. *sáhate* »moč imeti, premagovati« (Pokorny, 888). Izhodiščno psl. **ščȇtь* je torej kot izvorni abstr. in kol. lahko označeval predmete, za katere je značilno, da so odrezani (npr. pomen »kol« → »palisada«) ali ostri (npr. »ščetina«, kol. »ščetka«). Ker je varianta **čȇtь* razložljiva z internoslov. fonetičnim razvojem, sorodstva psl. **ščȇtь* ni potrebno iskati v drugem ide. gradivu z *s*-mobile, kot je npr. lit. *skė̃sti*, *skečiù* »razširiti, razprostreti, odpreti«, *kė̃sti*, *kečiù* »isto«, *sketerà* »gorski greben«, *sketẽlis* »hrbet, pleče pri živalih, dlake na hrbtu ali na zatilju« (Miklošič, 343; Fraenkel, 803; Vasmer[2] IV, 505 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1417). Zaradi psl. dial. pomena »kol; kolišče« tudi ni prepričljivo povezovanje z lit. *šùkos* (f. pl.) »česalo«, *šùkė* »škrbina (pri nožu, v zobeh)«, lot. *suke* »krtača« (Trautmann, BSW, 309 s.; Skok, l. c.; Machek[2], 625). Glej tudi *ščetína I–II*, *ščetálje*, *ščánci* in *šetice* ter dalje *sẹ́či II*. M. F.

ščetálje (n.), g. *-a* »vrsta osata« (pkm.; Novak, Slovar[2], 145), *ſhétal* »Name einer Pflanzenart« (Murko I, 580), *šetal* »Name einer Pflanze« (Janežič[1] II, 428).

Izhodno **ščetȃľьje* je kol. izglagolskega nomena agentis **ščetȃlъ* (m.) »kdor praska« (torej »rastlina, ki praska«) glagola **ščetȃti*, **ščetȃješь* »praskati«, ki se ohranja v sln. *ščetáti*, *-âm* (v. impf.) »krtačiti« in v nomenu instrumenti *ščetálo* (n.) »čohalo« < **ščetȃdlo*. K besedotvorju prim. slov. **kvičalъ* »Turdus pilaris« ← **kvičati*, č. *loudal* »obotavljalec« ← *loudati se* »obotavljati se«, *žvanil* »žlobudra, čvekač« ← *žvaniti* »žlobudrati« (SP I, 103). Dalje glej *ščẹ̑t*. M. F.

ščetína I (f.) »saeta, ostra in trda dlaka«, dial. »neka trava« (Vrsno na Tolminskem; Erjavec, LMS 1875), pkm. *ščetìna* »kocina (na moškem obrazu, svinji)« (Novak, Slovar[2], 145), adj. *ščetínast*, f. *-a* »poln ščetin; razmršen«, *ščetínat*, f. *-a* »poln ščetin«; subst. *ščetînec* (m.), g. *-nca* »žival, ki ima ščetine«, »prašič«, fit. »Laserpitium hirsutum«, *ščetinjáča* (f.) »svinja«, kol. *ščetînje* tudi »omelo« in fit. »Scirpus setaceus«; denom. v. *ščetíniti se*, *-înim se* »stati vsak zase kot ščetine«. L. 1607 *ſchetine* »ſetole di porco« (Alasia), v 18. st. *szhetina* »seta«, *szhetinaſt* »setosus« (Kastelec-Vorenc), *shetina* »Borsten, seta«, *shetinaſt* »borftig, setiger« (Pohlin), *ſhetina*, *ſhzhetina* »Borste«, *ſhetinaſt* »borftig«, *ſhetinje* »Borftwiſch«, *ſhetounik* »isto« (Gutsmann).

Prim. hrv. *ščetina* »setola di porco« (Mikalja, Habdelić, Belostenec), *šetȉna* »ščetina« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407), na Žumberku *šćetȉna* v zvezi *nímam bóžê šćetȉne pri ȉži* »nimam prašiča pri hiši« (Skok, HDZb I, 1956, 257), vendar knjiž. *čètina* »ščetina«, *četina* »čvrsta in ostra dlaka«, blg. *čètina* »ščetina« poleg »brin«, r. *ščetína* »ščetina«, ukr. *ščetýna* »isto«, p. dial. *szczecina* »borove iglice«, »ščetinasta brada«, »svinja« (Karlowicz, SGP V, 287), č. *štětina*, dial. *četina* »veja iglavca«, slš. *štetina* »ščetina« in *čečina* »smrekove veje«, dial. *četina* »isto«, *šťeťina* (Orlovský, Gemer., 340), dl. *šćeśina*. Iz slov. j. je rum. *cetină* »brin« < blg. (Skok I, 317), iz istrskih govorov pa istr.-rum. *šće'tina* »svinjska dlaka« (Filipi, ILA, 581). Psl. **ščetína* in po disimilaciji (glej pod *ščẹ̑t*) slov. dial. **četína* (hrv., blg., č., slš.); zaradi pomenov, ki so enaki pomenu **ščȇtь* (f.), tvorba ni izsamostalniška, ampak izpridevniška tipa **solnína* ← **sôlnъ* (SP I, 121), tvorjena iz psl. adj. **ščètъ* »odsekan, odrezan; oster«, ki se ničto substantiviziran ohranja v sln. dial. *ščȇt* (m.), g. *ščẹ̑ta* »ščetina« (Temljine; Kenda, rkp.). Dalje glej *ščetína II* in *ščẹ̑t*. M. F.

ščetina II (f.) »psovka sitnemu ali objestnemu človeku« (Ig na Dolenjskem). Sem verjetno cgn. *Šetina*, *Šetinc*.

Prim. r. dial. *ščetínitьsja* »jeziti se, zoperstavljati se« (Dal', Slovar'[2] IV, 656). Tako kot pri sln. *srtína* »človek zbadljivih besed« poleg primarnega pomena »ost; klas« metaforično razvito iz **ščetína* »kar je ostro« > »ostra in trda dlaka«. Enak metaforičen prehod potrjuje tudi č. *štětit se* »jeziti se, kujati se«, kar je denom. k **ščȇtь* (f.) »ščetina« (Machek[2], 625). Dalje glej *ščetína I*. M. F.

ščetina III (f.) »ozek svet med dvema njivama« (Bovec; Erjavec, LMS 1880, 192).

Domača izpeljanka na *-ina* tipa *bẹ̑l* → *belína* iz adjektiva, ki se ohranja v hrv. čak. *šćȇt* »ozek, kratek, tesen (o obleki)«, adv. *šćȇto* »kratko, tesno« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1179). Izhodiščni adj. je bil verjetno izposojen iz rom., prim. trž. it. *s'ceto* »čist, brez primesi« (Pinguentini, 199), ben. it. *schieto* »čist, brez primesi, pristen, naraven, uglajen, navaden« (Boerio, DV, 626), furl. *sclèt* »isto« (Pirona, VF, 975), it. knjiž. *schiètto*, ki v 14. st. pomeni tudi »spreten« in »vitek« (Battisti-Alessio, 3388). Sem tudi hrv. čak. *škȉt*, f. *škitȁ*, n. *škȉto* »ozek, tesen« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1194) < **škľě̄tъ*, kar je kot *škljȇt* »brez primesi« (Dubrovnik) gotovo starejše izposojeno. Rom. adj. **skleto* je bil izposojen iz germ. **slehta-* »navaden« < pgerm. **slihta-* < ide. **slig'-to-* »gladek«, prim. got. *slaíhts* »gladek, preprost«, srvn. *slëht* »raven, gladek, preprost«, nvn. *schlecht* »slab«. Iz iste rom. predloge je tudi šavrinsko sln. *šćȇt* (adj.) »vsakdanji«, npr. *šćȇt krȇh* »vsakdanji, navaden kruh« (Koštiál, LŠ, 9). Glej tudi *šklȇt* in *žlȇht*. M. F.

ščẹ́titi, *-im* (v. impf.) »obdelovati tako, da ni več uporabno, kvariti, (drva) predrobno cepiti« (notr.), tudi *škẹ́titi*, *-im* »isto« (kraš., dol.).

Levstik, LMS 1882–83, 253, ki pozna samo pomen »drva predrobno cepiti«, misli na izposojo iz stvn. *scît*, srvn. *schît* »poleno«. Bolj verjetno je izvajanje iz **tъščètiti* »delati škodo«, denom. iz **tъščèta* »škoda« (< *»ničevost, praznina«, kar je abstr. od **tъščь̏* »prazen«), prim. sbh. *štȅta* »isto« in stč. *čščeta* »kobila«, č. *čketa*, *cketa*, *šketa*, *sketa* »divja žival, konj, strahopetec, bedak«, izvorno *»škoda«. Prvotno sln. **ščèt́iti* se je v notr. regularno obrusilo v *ščẹ́titi*, v dol. in kraš. pa disimiliralo v **kšetiti* (prim. *vę̑kši* < *vę̑čši* < **vęt'ьši*) in po metatezi (*pûkša* > *pûška*) dalo *škẹ́titi* (Štrekelj, JA XXVII, 42 s.). Glej tudi *šẹ̑tovati se*, *ščẹ́titi se* in dalje *tȅšč*. M. S.

ščẹ́titi se, *-im se* (v. impf.) »upirati se (o konju, človeku)« (Erjavec, LMS 1882–83, 253), tudi *škẹ́titi se*, *-im se* »isto« (Razdrto; Erjavec, o. c., 254), »obotavljati se« (Caf), adj. *škẹ̑tljiv*, *-a* »trmast, uporen (o konju)« (Razdrto; Erjavec, l. c.).

Erjavec, l. c., izvaja iz it. *stítico* »počasen, skupuški, zaprt« < gr. στυπτικός »stiskajoč«. Štrekelj, JA XII, 469, misli na izposojo iz n. *stetig*, *stätig* »uporen, kujav (o konju)« (glej *štȃtljiv*). Štrekelj, JA XXVII, 43 s., popravi svoje mnenje tako, da pomen »upirati se, trmoglaviti« izvaja prek »braniti se, vzdržati se (ponujene hrane)« iz *»škodovati si« in rekonstruira **tъščètiti sę*, kar je denom. iz **tъščèta* »škoda«. Če bi šlo za n. izposojenko, bi se moralo namreč *st-* v sln. substituirati s *št-*. Dalje glej *ščẹ́titi*. M. S.

ščẹ̑vkati, *-am* (v. impf.) »bevskati«. Enako je gl. *šćowkać* »lajati, bevskati«, k temu *šćowkotać* »isto« in brez *-ka-* dl. *šćowaš* »cviliti, javkati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1422 s., brez sln. primera).

Izhajati je mogoče iz iter. **šče-vá̋-ti* oz. dem. **šče-v-ъká̋-ti* k prez. **ščèšь*, iz katerega je mogoče izvajati tudi sln. *ščekáti*, *-âm* »bevskati (o psih); cviliti, javkati« < **šče-ká̋ti*. Gotovo v besedotvornem razmerju s slov. ekspresivnimi v. **sok-otá̋-ti* (= sln. *sokotáti* »ropotati«), **sok-ъtá̋ti* (= sln. *soktáti* »v dvoje se pogovarjati«, *sohtáti* »od razburjenja hitro govoriti«), **soká̋ti* (= črnogor. *sokàti se* »rogati se, sramovati se«), kar je sorodno z lit. *sakýti* »reči, pripovedovati«, lot. *sacît*, *saku* »reči«, lit. *sẽkti*, *sèkù* »reči, pripovedovati«. Dalje glej *ščekáti II* in *sokotáti*. M. F.

ščežẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »sklonjeno teči« (Pleteršnik II, 620, po Metelku, Lehrgebäude, 110).

Zaradi ahistoričnega izglasja *-žẹ́ti* za pričakovano sln. **-žáti* kot še npr. pri sln. *oglušẹ́ti* ← adj. *glûh*, *osiromašẹ́ti* ← subst. *siromȁh* je to verjetno mlad sln. denom. v. iz nominalne predloge na *-g*. Reducirani *ə* v prvem zlogu (Metelko, l. c.) kaže na prvotno predakcentsko dolžino, zaradi česar bi bilo potrebno izhajati iz **ščęgъ* in primerjati z germ. **skincō(n)* »ukrivljena kost, bedro, krača« (v stvn. *skinco* (m.), *scinca* (f.) iz ide. **skengōn/*skengaH₂*) in z gr. σκάζω »šepati« < **skn̥g-i̯e-* ter stnord. *skakkr* »poševen« < germ. **skunka-* (Pfeifer, EWD[2], 1201 s.; Pokorny, 930; Frisk II, 714). Če upoštevamo pomenski razvoj v denom. **bedríti sę* ← **bedrò* »femur«, prim. sln. *bedríti se*, *-ím se* (impf.) »šepati«, hrv. *bèdriti se*, *bèdrīm se* »ad latus ire«, je izhodno **ščęgъ* (m.) lahko pomenilo »femur«. Ker je ta sln. hapaks legomenon gotovo denominativen, se ne zdi verjetno Bezlajevo povezovanje s psl. **čezá̋ti*, pf. **čeznǫ̋ti*, na katerem temelji razlaga, da naj bi bilo vzglasje *č-* pri tem slov. glagolu analogno iz prvotnega **šč-* vzpostavljeno iz oblik s pref. **jьz-*, tj. **jьz-šč-* > **jьšč-* → **č-* (Bezlaj, ZJS, 462, 467, 528, 612, 1015, 1051). Pri Bezlaju, ZJS, 462, 463, 487, navedeni sin. *ščezẹ́ti* se v slovenskih virih od 16. st. dalje nikjer ne potrjuje. Glej tudi *-čežẹ́ti* in *škink*, *šûnka*. M. F.

ščíca (f.) »deklica« (tersko; Logar, Sln. narečja[1], 107; Bovec, Kobarid; Kenda, rkp., 149), toda po Erjavcu, LMS 1882-1883, 253, tudi *ščíjca* »isto« (Plužna pri Bovcu).

Erjavec, l. c., je leksem povezal z besedno družino iz **sьcá̋ti* »mingere«, tudi **sьčá̋ti* »isto« in nomen agentis **sьčíca* izvedel iz prez. osnove **sьčíšь*, saj podobno pomensko motivacijo izkazujeta sln. *uscânka*, *cúra*. Vendar Kenda, l. c., opozarja, da na Bovškem in Kobariškem beseda ni rabljena v pejor., ampak ljubkovalnem pomenu in zato izhaja iz dem. **čečíca* > **ččíca* > po disimilaciji po zapornosti *ščíca* k *čéča* »dekle«. Oblika *ščȋjca* je torej lahko le ljudskoetimološko preoblikovana na podlagi sin. tipa *uscânka* po prez. *ščíjem* poleg *ščím*, oboje »mingere«. Dalje glej *čéča* in *scáti*. M. F.

ščína (f.) »trščica« (primor.; SSKJ V, 1052), *ščina* »drva« (nadiško; Rigoni-Salvino, VIN, 88).

Besedo je na Tolminskem evidentiral že Erjavec, LMS 1880, 192, ki je opozoril na istopomensko tolm. *ščíndra* in dol. *škíndra* (Ig, okolica Turjaka), vse pa izvajal iz rom. predloge (Štrekelj, JA XII, 470; Šturm, ČJKZ VI, 68[5]; Bezlaj, Eseji, 102). Toda *ščína* je lahko domača izpeljanka **dъ/ьščína* s pomensko podstavo »kar je od deske« iz **dъ/ьska* »asser«. K besedotvorju prim. **ovьčína* »kar je od ovce, ovčetina« ← **ovьcá̋*, **govẹ̄dina* ← **govẹ̄do*, **borína* ← **bòrъ*. Drugače tvorjeno je pomensko enako hrv. čak. *šćȉca* »Holzsplitter« (Trpanj na Pelješcu; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), tudi *šćȉka* »Holzsplitter« (Dračevica na Braču; isti, Čak. Lex. I, 1180), mak. *štica* »iver«, črnogor. *štȉca*, *-ē* »deska« (Vujičić, Rječnik, 139) < **dъ/ьščíca*. Manj verjetno Varbot, Psl. morfonologija, 145, ki brez navedbe besedotvornega vzorca sklepa, da bi bilo sln. dial. *ščína* potrebno izvajati iz glagola **ščьp-nǫti*, polnostopenjsko **ščepá̋ti* »rezati«, od koder je sln. dial. *ščénec*, g. *-nca* »odščipnjen vrh podkovskega žeblja«, »tečaj pri nožu zaklepalniku« < **ščenьcь*. Dalje glej *déska*, pa tudi *ščíndra* in *ščénec*. M. F.

ščíndra (f.) »trska« (tolm.; Erjavec, LMS 1880, 192), *ščìndra* »košček trske, iver« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 196).

Po sln. dial. palatalizaciji velarov tipa *ščíra* »sekira« (tolm.) < *sekíra* »isto« nastalo iz *škíndra* »trska«, ki je znano iz okolice Turjaka in z Iga (Erjavec, l. c.), zato kljub Bezlaju, Eseji, 102, ni potrebno domnevati, da sta to dve različni besedi, ki bi bili v slovenščino iz rom. predlog posredovani po dveh različnih poteh. Izhodišče sln. *škíndra* je verjetno rom. nazalizirana oblika **skindža* iz **skidža* iz lat. *schidia* »trska« (< gr. σχίδια, σχίζα »trska, poleno« k σχίζω »razcepiti, razklati«). Z interkaliranim nazalom se ta rom. substantiv ohranja v trž. it. *schienza* »trska, iver« poleg *s'cenza* »isto« (Doria, 586, 584), ben. it. *s'cenza* »isto« (> hrv. čak. *šćênza* »trska, iver« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 675), *šćenža* »isto« (Gallžana v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 82)), veronsko *scéngia*, *sgenda*, brez nazala pa v it. tosk. *scheggia* »trska, iver«, furl. *sclése* »isto« (Štrekelj, JA XII, 470; Šturm, ČJKZ VI, 1927, 68, op. 5; Meyer-Lübke, 7689; Battisti-Alessio, 3383). Beseda je bila v

slovenščino prevzeta po sovpadu *y* z *i* in po sln. denazalizaciji nosnikov, razvoj izglasja *-dža* → *-dra* je morda nastal po rotacizmu iz sln. **škindža*, ki ga je morda spodbudilo izglasje sln. sin. tipa *pazdȇr*, *ivȇr*. Erjavec, l. c, domneva sorodstvo z r. *ščedra* »brazgotina«, kar zaradi sln. variante *škíndra* ob *ščíndra* ni verjetno. Nejasen je sln. sinonim *škofîndra* »Steinsplitter, skrla« (Pleteršnik II, 632, brez lokacije). Glej tudi *škléže* in *ščína*. M. F.

ščînka (f.) »frnikola, nika« (primor.; SSKJ², 1347), *'ščinka* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 118), tolm. *ščínka* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 184).

Prim. hrv. čak. *ščȉŋka* »frnikola« (Potšpilje na Visu; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1180), f. pl. *šč̀inke* (Čepić; Filipi, ILA, 224). Tudi istr.-rum. *ščinke* (isti, l. c.). Zaradi areala in trž. it. *s'cinca* »frnikola« ter staromiljskega *sclinchi* »frnikole« (Pinguentini, 201) verjetno izposojeno iz rom. predloge, čeprav izvor rom. **sklinka* ni jasen. Pinguentini, l. c., dvomi v Vidosijevo povezavo z nvn. *Klinker* »opeka«, kar bi potrjevalo, da so bile frnikole prvotno narejene iz opečnega materiala (sprejema Doria pri Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje 4–5, 1981, 147), ter misli na onomatopejski izvor besede. Pomenska in fonetična podobnost z dl. *šćikaś* »z roko ali s prsti frcati«, npr. *mokše packi šćikaś* »vlažne pečke frcati«, *šćikańe* »vrsta otroške igre, pri kateri se grah, gumbe ipd. poriva v luknjo« (Muka, Sl. II, 616), ki bi implicirala, da je jslov. dial. **ščinka* nazalizirano iz slov. subst. **ščika* k v. **ščikati* (Schuster-Šewc, HEWb., 1421, to povezuje s **ščīpāti*) zaradi hrv. *šćikîvati jâja* »jajca sekati« (Svetvinčenat v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 147), morda ni naključna.

Na Primorskem je znan tudi sin. *šeʹšetca* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119). Glej tudi sin. *frnikola*, za *šeʹšetca* s. v. *šẹ̑škati I*. M. F.

ščínkovec (m.), g. *-vca* »Fringilla«, tudi *ščínkavec*, *ščínkavka*, *ščînklja*, *čínkovec*, *čînka*, *čînklja*, *čînkljica*; k temu cgn. *Ščinkovec*, *Šinkovec*, *Činkovič*, *Činkole*; v 16. st. *ſzhinkovez*, *ſinkoviz* »fringilla« (Megiser), v 18. st. *zhinka*, *zhinkovez*, *zhinkalza* »Fink« (Gutsmann). Številne variante tudi v sbh., npr. *cinkavac*, *(š)činkavac*, *činkavka*, *činka*, *čivka*, *čivkalica*, *ščika*, *ščikon* ipd. Onomatopeja po ptičjem glasu *ščivk ... ščink*. K temu v. *ščînkati*, v 18. st. *zhinkam* »fringillare« (Pohlin). Glej tudi *čîžek*, *ščẹ̑gljec*, *štîglic*, *zẹ̑ba*.

ščîp (m.), g. *-a* »polna luna«, tudi *ščȅp*, *-epȁ* (m.) »isto« in »lunina mena, ko so vidne tri četrtine njenega površja«, v Tolminu »vol, ki ima na čelu liso v obliki lune«, *ščipȅ*, *-éta* (m.) »isto«, *ščepána*, *ščîpka* (f.) »krava s takšno liso«; *úščep*, *-a* (m.) »polna luna« (Cigale, Caf); v 18. st. *shêp* »Neuschein, Neulicht; neomenia« (Pohlin), *ſhep* »Neuschein, Neulicht« (Gutsmann).

Prim. iz **ščipati*, **ščьpěti* »ščipati« še csl. *štьръ* »eclipsis«, *štьnǫti sę* »minui, deficere«, star. hrv. *učep* »plenilunium« (Habdelić), dial. *ȕžba* (Lika, Vrbnik) < **uš-čьp* + *-ba*, *uščȁp* (Žumberak), *štȁp* (Vodice), sb. *ȕštap* (Vuk, Kosovo) »polna luna«, star. hrv. *ušnuti se*, pri Belostencu *ſchapiſze meſzecz* »luna cavat cornua«, str. *ščьръ* »upadajoča luna«, *ščьnuti sja* »upadati (o luni)« (Miklošič, 344, Lex. pal., 1137; Iljinskij, RFV LXXIII, 302; Vasmer III, 453). Vzglasni *u-* v besedah s pomenom »polna luna«, ki je v sln. in sbh. delno odpadel ali izostal, je imel privativno funkcijo (Skok III, 415). Dalje glej *ščípati*, *ščepẹ́ti*, *ščȅp I*, *škȅc*, *u-*. M. S.

ščípa (f.) »neko nazobčano kolesce pri statvah, Sperrad« (Lašče; Erjavec, LMS 1882-1883, 253). V 18. st. *ſhzhipa* »Weberſtuhlrad«, *ſhipa* »isto« (Gutsmann).

Ker je n. *Scheibe*, ki je bilo v sln. prevzeto že iz bav. srvn. *schîpe*, srvn. *schîbe*, tudi tkalski termin, kot priča n. *Scheibe* »tanek, gladek in okrogel del pri motku kolovrata, ki uravnava enakomerno navijanje niti na motek« (Grimm, DTV 14, 2388), je možno, da je sln. *ščípa* hiperkorigirano iz **šípa* in tako kot sln. homonim *šípa* »okensko steklo; lončarski kolovrat« izposojeno iz bav. srvn. fonetičnega ustreznika *schîpe*. Enaka hiperkorekcija je pri izposojenki *šípa* izpričana tudi pri pomenu »kolenska pogačica«, prim. dem. *šepica* (f.) »kolenska pogačica« (Megiser) < **šipíca* k **šípa* »isto«, hiperkorigirano v *ščipa* = *shzipa pod kolénom, ali v'koléni tá giblenzhina* (Kastelec-Vorenc). Razlago o hiperkorekciji opravičuje tudi kostelsko *'ša:i̯bèca*, ki poleg »steklo na žepni uri« pomeni tudi »kolenska pogačica« (Gregorič, Gradivo). Erjavec, l. c., je menil, da je laško *ščípa* domača beseda, vendar je že sam ugotavljal, da slovanskih ustreznic nima. Dalje glej *šípa* in tudi *šepica*. M. F.

ščípati, *-am* in *-pljem* (v. impf.) »zwicken, kneifen«, dial. *šípat* (kranj.), pkm. *ščíjpati* (Beltinci); pf. *ščípniti*, *ščîpnem*, navadno v kompoz. *od-*, *pre-*, *na-*, *pod-*, *pri-*, *o-*, *po-š.*; številne izv., npr. *uščȉp*, *-ípa*, *ščȋp*, *-a* »Kniff, Zwick«, *ščîpec*, *-pca* »Kneipwerkzeug, Kneipzange, Lichtputze« (prim. csl. *štipьcь* »forceps«, sbh. *štípci*, r. *ščipcý*, p. *szczypce*, č. *štipec* »isto«; Trubačev, Rem. term., 371), *ščipâlka* (goriš., vipav.), *preščîpec*, *preščîpek* (Podkrnci) »palica s precepom«, *ščipáča* »Kneipzange«, *ščipâlec* »škorpijon« idr.; mtpn. *V ščipu* (Krn; Tuma, Imen., 51); v 16. st. pri Dalmatinu *(psa za ušesa) szhlipe* je gotovo tiskovna napaka za **szhiple*; v 17. st. *ſchipat* »pizzicare« (Alasia), *shzipat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *shipati*, *shipneti* »carpere, lacescere« (Pohlin), *ſhipati*, *ſhzhipati* »zwicken« (Gutsmann). Iz sln. je trž. it. *scipár* »robkati (kruh)«, *scȁpau̯ka* »ščipalka« (Cossutta, Parole d'origine slava, 195).

Prim. csl. *štipati* »vellicare«, sbh. *štípati*, *štîpām* in *štîpljēm*, hrv. čak. *šćīpȁt*, *šćȋpjen* (Brač, Vrgada), mak. *štipe*, blg. *štípja*, r. *ščipátь*, ukr. *ščypáty*, br. *ščypácь*, p. *szczypać*, č. *štípati*, slš. *štípat'*, gl. *šćipać*, dl. *šćipaś* (Miklošič, 344). Psl. **ščīpāti* je iter. k impf. **ščьpěti*, pf. **ščь(p)nǫ̃ti*. Polna prevojna st. ide. determinirane baze **skēį-p/b-* »rezati, ločevati« je znana v lit. *skiẽpti*, *skiẽbti* »parati, luknjati«, *skiẽpyti* »cepiti (drevo, človeka)«, prim. dalje lit. *skýpata* »košček, okrušek«, stvn. *scivaro*, agl. *shiver* »trska, iver«, stnord. *skipa* »deliti, določati, urejati«, *skipta* »deliti, odločati, menjati«, lot. *šķibît* »tolči, rezati, odstranjevati veje z debla« (Būga, RR II, 316, 623 s.; Zubaty, Stud. 1/2, 119; Vasmer III, 452; Fraenkel, 805; Pokorny, 922, brez slov. gradiva). Glej tudi *ščepẹ́ti*, *ščîp*, *ščȅp I* in *škȅc*. M. S.

ščîpek (m.), g. *-pka* »Rosa canina« (vzh. štaj.), pkm. *ščíjpek*, g. *-pka* »isto« (Novak, Slovar², 145). Sem tudi *ščipa* »Rosa canina« in druge divje rastoče vrste (Drežnica; Erjavec, LMS 1875, 222), kar je zaradi bovškega *ščí:pa* »robidovje« (Ivančič, DSBG, 58) verjetno le pisna napaka za *ščipa*, kot je bilo iz istega vira povzeto v Šulekov (Im. bilja, 386) in Miklošičev slovar (SEW, 340).

V sln. razmerju *ščîpek* : *šîpek* se lahko ohranja predmetatetična psl. varianta **ščīpъ* »trn, bodica, oster vrh« < **(s)kēįpo-s* (prim. sorodno lit. *skiẽpas* »cepič« < *»vrh«), od koder je po metatezi v vzglasju iz **ksēįpo-s*

nastalo psl. *šípъ »trn, bodica, oster vrh« → *šípъkъ »Rosa canina«. Varianta brez ide. *s*-mobile se lahko ohranja v *čípъ (adj.) »odrezan ipd.«, prim. hrv. *čȉp* (adj.) »slab, nečvrst«, *čȉpa* »ovca ali krava z majhnimi seski, da se jo težko molze«, *čȉpav* (adj.) »z majhnimi seski«, mak. *čip* »majhen, kratek (o nosu)«, blg. *čip* »isto«, *čip* »ovca s kratkimi ušesi«. Dalje glej *šîpek*, o ujevski osnovi psl. *šípъ pod *šípovnik*. M. F.

ščìpke (f. pl.) »čipke, vezenina« (pkm.; Novak, Slovar[2], 145).

Prim. slš. dial. *ščipka* »čipka« (SSN I, 264), pl. *ščipky* (citirano po Machku[2], 103) ob širše zabeleženem *čípъkъ oz. *čípъka*, prim. sln. *čípek* (m.), g. *-pka* »resa« (Caf), *čipki* (m. pl.) »čipke« (pkm.) in *čîpke* (f. pl.), tudi *čîpka*. Prvič zabeleženo l. 1851 pri Janežiču[1] II, 35: *čipka* »Spitzen«. Prim. hrv. *čȉpka* »textum reticulatum«, pl. *čipke* »lacinia« (Mikalja), *čipka* »reticulum« (Stulli), *čȉpkār* »prodajalec čipk«, blg. *čìpka*, č. *čipka* (< slš.; Machek[2], l. c.), slš. *čipka*, dem. *čipôčka*, tudi *cipka*, *čipkár* »izdelovalec/prodajalec čipk«, *čipkárka* (f.), ukr. *čypka* (citirano po Machku[2], l. c.). Sem madž. *csipke* »gezackter Rand; Spitze, zackiger Vorsprung; Spitzornament (in der Architektur)« (EWU, 218), rum. *cípcă* »čipka« (Tiktin, Wb., 361), ngr. τσίπκα.

Varianta z vzglasnim *šč- (sln., slš.) ob *č- je zaradi slš. *šč-* in ne *št- verjetno pod vplivom sin. *číp(ъ)ka* sekundarna, nastala po metatezi *p – č > č – p* iz dem. *špička* »čipka« k sln. izposojenki *špice* (f. pl.) »čipke«. Podobno je iz sln. *čîpke* (f. pl.) po premetu *č – p > p – č* nastalo tolm. *píčke*, *píčce* (f. pl.) »čipke« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 194). Manj verjetno se zaradi slš. *šč-* kljub sin., kot sta č. *krajka* »čipka« in sln. *okrajek* »resa (pri oblačilu)« (Gutsmann), zdi povezava s *(š)čípъ »kraj, rob« < ide. *(s)kēịpo-s* »odrezan, odščipljen« poleg *ščьpъ »kraj, rob« < *skip-ó-s (k ide. *(s)keịp-* »cepiti, rezati ipd.«), leksikalizirano v str. *ščьpъ* »upadajoča luna«. K pomenskim razvojem prim. č. *krajka* »čipka« : sln. *(lunin) krajec*. Glej tudi *čîpka* in sin. *špíce*, *prẽm I*. M. F.

ščír (m.), g. *-a* »Amaranthus blitum« (goriška okolica, Vrsno) in k temu *ščírjevec* (m.), g. *-vca* »Asarum europaeum« (Prodol na beneški meji; oboje Erjavec, LMS 1875, 128), z dial. razširitvijo *i > e* pred *r ščẹ̑r* (m.), g. *-a* »ime raznim rastlinam«, npr. *zeleno je kakor ščer* (Dornberk; Erjavec, LMS 1882-1883, 253), *ščera dajo živini, kadar se ji voda zapira* (dol.). Knjižno le *ščȋr* (m.), navadno v zvezi *repati ščir* »Amaranthus caudatus; okrasna rastlina z rdečimi, dolgo trajajočimi cveti«, tudi *ščȋrnica* »Amaranthaceae« (oboje SSKJ IV, 1053).

Prim. hrv., sb. *štȉr* »Amaranthus blitum« (Vuk), hrv. čak. *šćȋr* (f.), *-i* »vrsta zdravilne rastline«, tudi *šćirenȉca* »isto« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 676, 699), mak. *štir* »Amaranthus«, blg. *štír* »isto«, r. *ščír* »Amaranthus caudatus«, *ščiréc* »Amaranthus paniculatus«, ukr. *ščyr*, *ščyréсь* »isto«, vendar *ščyr* tudi »Mercurialis« (Makowiecki, SBLM, 232), p. *szczyr* »Amaranthus«, *szczér* »isto«, č. *štír* »Amaranthus, Mercurialis«, gl. *šćěr*, g. *-rja* »Mercurialis«, dl. *šćeŕ*, g. *-rja* »Senecio vulgaris«. Iz slov. jezikov je rum. *ștír* »Amarant« (Tiktin, Wb., 1499). Izhodna fit. *ščírъ (m.) in *ščirьcь, vendar dial. tudi *ščurъ, prim. hrv. dial. *ščur* »Mercurialis«, zabeleženo pri Belostencu kot *ſchyur* poleg *ſchìr*, ukr. dial. *ščuryča* »Amaranthus« (Makowiecki, SBLM, 25). Dalje manj jasno. Brückner, 546, je sklepal o izposoji iz stvn. fit. *stiuro*. Sprejemata Marzell, Wb. Pfln. I, 239, in Machek[2], 627, in opozarjata na stvn. fit. *stur* »intiba, quecca«, *stir*, *stur*, *stor* »blitus«. Vendar je izposoja iz stvn. predloge zaradi slov. vzglasja *šč- proti stvn. *st-* fonetično vprašljiva (Vasmer[2] IV, 507), zato Schuster-Šewc, HEWb., 1419, v slov. fit. *ščirъ vidi deverbativno tvorbo z razvojem nomen actionis > nomen rei acti slov. iter. *ščirati*, ki ga povezuje z dl. *šćircaś* »rožljati, klopotati«, *šćeriś* »škripati, klopotati«, češ da naj bi bila rastlina tako poimenovana po plodovih, ki v vetru rožljajo, klopotajo. Glej tudi *ščẹ̑r III*, *ščerẹ́nka*. M. F.

ščiráti (v. impf.) »močno deževati, liti kot iz škafa« v rez. *to ščirá* (Steenwijk, SDR, 314). Brez paralel in nejasno. M. F.

ščȋrec (m.), g. *-rca* »čir, tvor« (Caf), tudi *ščírjevec*, *-vca* (Vrsno) in *ščírovec*, *-vca* (rez.) »isto«.

Prim. star. blg. *štirej* »isto« (navaja ES IV, 117, po Gerovu), p. dial. *szczyrawka* »mozolj, prišč« (navaja Karlowicz, SGP V, 294) in star. č. *štiřík*, dial. *štirák* »isto« (Machek[2], 627). Izhajati je treba iz leksikaliziranih prepozicionalnih zvez *sъ čirьcь*, *sъ čiravьcь*, *sъ čirьjь* ipd. »nekaj čiru podobnega« k psl. *čȋrъ »tvor, ulje« (k besedotvorju prim. pri *strẹ̑m* naštete primere), kar izvira iz ide. nomena acti (> actionis) *k^{u}eị-ró-* (ali *k^{u}ī-ró-*) glagolskega korena *k^{u}eị-* »kopičiti, zbirati, delati«, prim. drugače tvorjeno psl. *čȋnъ (z denom. *činíti* »tvoriti, delati, urejati«) in iter. psl. *kojíti* v ukr. *kóïty*, *kóju* »delati (nekaj slabega)«, p. dial. *koić się* »goditi se, uspevati, iti po sreči« (o bazi brez psl. *čȋrъ glej Pokorny, 637). K besedotvorju prim. psl. *pȋrъ ob *pítí*, k pomenu razmerje med sln. *tvọ̑r* »Blutschwär« in *tvoríti* »delati« ter tudi pri Pleteršniku evidentirano frazo *tvor se mi dela* (Snoj, SR XXXVII, 156). Starejše etimološke poskuse glej pri *čȋr*. M. S.

ščirȉč (m.), g. *-íča* »čriček« (vzh. štaj.), tudi *ščirȋček* (m.), g. *-čka* »isto«.

Razen v vzglasju povsem enako sln. dial. *čirȉč*, g. *-íča*, *čirȋček*, g. *-čka*. Slednje z redukcijo nenaglašenega *i* sprejeto v knjiž. *črȋček*, g. *-čka*. Gotovo tako kot slš. dial. *štirák* »divji petelin« (Kálal, Sl., 692), r. *čirók*, g. *-rká* »divja raca«, ukr. *čýrka* »isto«, č. *čírka*, slš. dial. *čirik* »vrabec«, *čirikat'* »žvrgoleti« (Kálal, o. c., 77) tvorjeno iz slov. glagolskih predlog *ščirati* oz. *čirati*, ki sta po podaljšavi nastali iz *ščьrati* oz. *čьrati*, kar se ohranja v psl. *ščьr-kā-ti* »škripati; žvrgoleti ipd.« oz. *čьr-kā-ti* »isto«. Ta deverbativ na *-ka-* je verjetno sprožil tudi enak vzorec v ustreznih iter. in nastanek *čir-ka-ti* poleg *čir-ika-ti*, prim. r. *čiríkatь* »čivkati, ščebetati«, *čírkatь* »isto«, p. *czyrkać* »cvrčati«, č. *čiřikat* »cvrčati«, dl. *tširkaś* »žvrgoleti«, *tširkotaś* »isto«, vendar z enakim vzglasjem kot sln. č. dial. *štiřikotat* »cvrčati« (citirano po Machku[2], 104) < *ščir-ik-ota-ti*. Alternacija slov. vzglasja *šč-* : *č-* tako kot pri *ščьr-kā-ti* in *čьr-kā-ti* izvira iz ide. predloge z *s*-mobile. Čeprav avtorji navadno sklepajo na onomatopejski in zato ahistorični razvoj zgornjega slov. gradiva (Machek[2], l. c.; Vasmer[2] IV, 365, 366; Schuster-Šewc, HEWb., 1552; ES 4, 177), je možno, da je ta besedna družina v ekspresivno leksiko (prim. dl. *tširkaś* poleg ekspresivizacije v *cyrkaś* »čivkati; srebati«) vstopila šele po psl. podaljšavi. Glej tudi *širják* in dalje *ščŕkati*. M. F.

ščȋt (m.), g. *-a* »scutum« (SSKJ IV, 1053), pri Pleteršniku, II, 621: *ščȉt*, g. *ščíta*, tudi »ploščica, ki pri statvah

varuje snutek« (Ribnica) in »lesa« (vzh. štaj.), dem. *ščî-tec, -tca, ščîtek, -tka*, npr. *naprsni ščitek* »naprsnik«, adj. *ščîten*, f. *-tna*, denom. v. *ščítiti, ščîtim* (impf.) »varovati, braniti«, pf. *oščítiti* »s ščitom opremiti«, *zaščítiti* »zavarovati«, od tod nomen actionis *zaščîta* »obramba, varovanje«. V 16. st. *ſzhit, shzhit* »clypeus, scutum«, *shitnik, ſzhitnik, shzhitnik* »eques, scutifer, stabularius« (Megiser), v 18. st. *ſzhit* »Schild« (Gutsmann), toda pri Pohlinu: *shtit* »Schild, clypeus«, kar mora biti izposojeno iz drugih slov. jezikov.

Prim. csl. *štitъ* »scutum«, hrv., sb. *štît*, g. *štíta* »scutum, clipeus«, hrv. kajk. *ščȉt*, g. *ščîta* »isto« (Rad XLV, 60), mak. *štit*, blg. *štȉt(ъt)*, tudi »premična deska pri zaboju voza«, r. *ščít, -á* »ščit«, ukr. *ščýt, -á* »sleme pri kmečki hiši; trikotna stran strehe« poleg »ščit«, *ščýtno* »tesno« (Grinčenko, Sl. IV, 527), br. *ščit* »kar je postavljeno tesno drugo poleg drugega; del na dnu soda; ščit«, *ščit v ščit* »tesno, brez presledkov« (Nosovič, 721), p. *szczyt* »vrh, vrhunec; sleme«, č. *štít* »ščit, zaščita«, slš. *štít, -u* »ščit; grb; zatrep pri strehi; gorski vrh«, dl. *šćit* »ščit; strešno čelo«.

Psl. **ščítъ* (m.), g. **ščitá* je tako kot lit. *skiẽtas*, pl. *skiẽtai* »ščit; prečnik npr. pri brani; premična lesa pri vagi; brdo«, lot. *šķiêts* »brdo pri tkanju trakov; premična lesa pri vagi, v katero se vpreže« in stir. *scíath* »ščit« iz ide. **skḗi̯tó-m* poleg **skoi̯to-m* v stprus. *staytan* »ščit«, lat. *scūtum* »ščit, zaščita«; ide. tvorbi sta lahko substantivizirana ptc. ide. baze **skei̯-* »rezati, ločevati« (Pokorny, 921; Schuster-Šewc, HEWb., 1441 s.) s prvotnim pomenom *»odrezan (kos lesa za zaščito)« → *»kos lesa za zaščito« > »zaščita«.

Drugače Miklošič, ki je slov. **ščitъ* izvajal iz **skjūtъ* (SEW, 343), zaradi česar je mogoče sklepati, da je leksem uvrstil med plast rom. izposojenk tipa **krížь, *Rímъ, *lot'ı̄ka*. Možno je, da je stara rom. izposojenka v pomenu »scutum« sovpadla z domačim podedovanim **ščítъ* »deska, odrezani kos lesa« < ide. **skḗi̯tó-s* *»odrezano«.

V sln. orn. *Ščit*, tudi mtpn. *Ščit* se lahko ohranja slov. homonimni apelativ v pomenu »vrh«, prim. p. in slš. gradivo. O **ščitъ* v onomastiki Bezlaj, SVI II, 240, z navedbo starejše literature. Glej tudi sin. *škit* in *sléme*. M. F.

ščȇrb (adj.), f. *ščŕba* »razpokan, razast«, *ščŕba* (f.) »črepinja; razpoka, raza; luknja v zobeh«, kompoz. *ščrbozȍb* (adj.), f. *-óba* »z lukjami v zobeh«; denom. adj. *ščŕbav*, f. *-a* »črepinjast; razpokan, razast; z luknjami v zobeh«, *ščŕbast* (adj.), f. *-a* »isto«; *ščrbína* (f.) »črepinja; razpoka; luknja v zobeh« = pkm. *ščrbìna* (Novak, Slovar[2], 145), adj. *ščrbínav*, f. *-a* »z luknjami v zobeh«, pkm. *ščrbìnavi* »isto« (Novak, l. c.), *ščrbínast* (adj.); *ščrbánja* (f.) »črepinja; razpoka; luknja v zobeh« = pkm. *ščrbànja* »razpoka« (Novak, l. c.), *ščrbánjav* (adj.) »razpokan; z luknjami v zobeh«, *ščrbánjast* (adj.) »isto«; denom. v. *ščŕbiti, -im* (impf.) »polomiti, razpokano delati«, npr. *lonec ščrbiti*. Sem cgn. *Ščerbič, Šerbak, Šerbec*. V 18. st. *ſherb, ſherbliu* »schartig«, *ſherbozoben* »zahnlückicht«, *ſherbosobnik* »Zahnlückichter«, *ſherbliu govez* »Schartmaul, saizhje vuſte, sezhji shnabel«, *ſherba, ſherbina* »Scharte« (Gutsmann).

S tem sinonimno je sln. *škȓb* (adj.), f. *škŕba* »razpokan; z luknjami v zobeh«, npr. *škrba baba*, knjiž. *škȓb* (adj.), f. *škŕba* (SSKJ IV, 1081); k temu *škŕba* (f.) »razpoka; nalomljen zob, luknja v zobeh; ženska z luknjami v zobeh«, primor. *'škrba* »človek s slabim zobovjem; odlomljen ali gnil zob« in k temu otroška fraza za medsebojno draženje *škrba u rite brba* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122); sem kompoz. *škrbozȍb* (adj.), f. *-óba* »z luknjami v zobeh«, denom. adj. *škŕbav*, f. *-a* »razpokan; z luknjami v zobeh«, *škŕbast*, f. *-a* »isto« = jnotr. *škə̀rbast* (Kilovče; Rigler, Jnotr. gov., 96) = črnovr. *škə̑rbəst* (Tominec, 213), *škŕbec* (m.), g. *-bca* »kdor ima luknje v zobeh« (dol.), *škrbȇ* (m.), g. *-éta* »isto«, *škrbína* (f.) »razpoka (na rezilu, pri stekleni, lončeni posodi)«, v zvezi *zajčja škrbina* »zajčja ustnica«, tudi »nalomljen zob« in »Felsenzacke, greben, skalni zob, ostrica« (Cigale, Wb., 501, po Vodnikovem rkp. slovarju), jnotr. *škərbîna* »nalomljen zob« (Kilovče; Rigler, l. c.) = črnovr. *škərbîna* »raza/razpoka na rezilu/čeljusti«, *škərbînəst* (adj.) »nalomljen (o zobu)« (Tominec, l. c.), pkm. *škrbìnasti* (adj.) »brezzob« (Novak, o. c., 147), *škrbẹ́nja* (f.) »del nalomljenega zoba«. Sem cgn. *Škrp ← škrb* (Merkù, 1300, 44), *Škrban, Škrbe, Škrbenta, Škrbec, Škrbič, Škrbina, Škrbinc, Škrbinek, Škrbinjek, Škrbinšek; Škerban, Škerbe, Škerbec, Škerbic, Škerbinc, Škerbinek, Škerbinjek*. V 18. st. *ṡkerbez* »edentulus«, *ṡhkerbaṡobèzh* »edentulus«, *ṡhkarbinaſt* »retusus«, *ṡhkarbinaſtu ſturiti* »retundere« (Kastelec-Vorenc), *shkèrba* »Scharte, crena«, *shkerbàſôb* »zahnlucket, ſharticht, denticulatus«, *shkerbàſt* »idem«, *shkerbina* »Schiefer, fragmen« (Pohlin), *ſhkerba, ſhkerbina* »Scharte« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *štrъbъ* »mancus«, mak. *štrb* »odkrhnjen, škrbav«, str. *ščьrbъ* »poškodovan« in z drugačnim vzglasjem sinonimno črnogor. *škȓb*, f. *škŕba* »škrbav« (Vujičić, Rječnik, 138). Fonetično razmerje med psl. **ščьrbъ* (adj.), f. **ščьrbà* in **skъrbъ* (adj.), f. **skъrbà* je verjetno posledica dvojnega (balto-)slovanskega refleksa ide. zlogotvornega *r̥* > balto-slov. *i/ur* (Trautmann, BSW, 266; Ramovš, Hgr. II, 293; Gluhak, 610; Furlan, Obdobja 17, 1998, 265–266) iz ide. adj. **skr̥bh-ó-s* »vrezan, z razami« atematskega v. **skérbh-ti*, pl. **skr̥bhénti* »rezati, praskati«, ki se posredno ohranja v lit. *sker̃bti, skerbiù* »globoko vrezovati, (z vrezom) zaznamovati« in nominalnih tvorbah kot lot. *šķḕrbs* »grenak, trpek, rezek« < **skērbhó-s*, stir. *cerb* »oster, rezek«, nvn. *Scherbe* »črepinja«, srvn. *scherbe, schirbi*, stvn. *scirbi* (n.) < **skerbhi̯o-m* (Furlan, o. c., 266). K ujevskemu refleksu zlogotvornega *r̥* pri tej besedni družini prim. še lot. *skur̃binât* »praskati« (Mühlenbach-Endzelin III, 905) in pomensko specializirano iz *»rezanje, praskanje, glodanje« na duhovno sfero psl. **skъ̑rbь* (f.) »cura«, lit. *skur̃bė* (povezava že Trautmann, l. c.), prim. sln. frazo *to me gloda* »to mi povzroča skrbi, to me skrbi«. Manj verjetno o **ščьrbъ/*skъrbъ* Skok III, 402, ki meni, da se je vzglasje **sk-/*šk-* v jslov. sekundarno razvilo iz prvotnega **ščьrbъ*, kot tudi Miklošič, 300, ki je sklepal, da so oblike z vzglasnim *šk-* arhaični ostanki brez delovanja prve psl. palatalizacije.

Iz balto-slov. adj. **ski/urbà-* je ničto substantivizirano npr. r. dial. *ščerbá* »brazgotina; treščina; škrbina«, po balto-slov. vzorcu **u̯ãrna-* (adj.) »črn« → **u̯árnā* »črnost/črnina; vrana« pa balto-slov. **skí/úrbā* (f.) razpoka, raza ipd.« (> psl. **ščь̃rba/*skъ̃rba*), ki se lahko ohranja v sln. *ščŕba*, gotovo pa v hrv. *štȓba* (f.) »škrbina« (Vodice), br. *ščérba* »razpoka, špranja v glineni ali lončeni posodi« ter lot. *šķir̃ba* »praska, razpoka« poleg »psovka leni ženski« oz. lahko v sln. *škŕba*, gotovo pa v hrv. *škȓba* »škrbina« (Vodice), *škȑba* »nalomljen zob« (karlovški govor) in verjetno tudi v ukr. *škórba* (f.)

»stara izsušena, zgubana ženska« (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 301; ista, SR Ll/Posebna številka, 2003, 15, 18). Glej tudi *škrbína I*, *škrbina II*, *škrbolák*, *škŕbati* in *skȓb*. M. F.

ščŕkati, *ščȓkam* (v. impf.) »čirikajoč ali škripajoč glas od sebe dajati«, npr. *jereb, kobila, lesni črv, ura ščrka* (goriška okolica, soška dol.; Erjavec, LMS 1880, 193), tolm. *ščŕkniti* (pf.) »od sebe glas ščrk dati (o ključavnici, ki se je sprožila)« (Kenda, rkp., 150) = *ščrknt* »oglasiti se« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196); tudi *ščrketáti*, *-tâm*, *-éčem* »isto«, sem *ščŕkavec* (m.), g. *-vca* »beli hišni ščurek« (Pleteršnik II, 622, po Štreklju), tudi »ključavnica« (Temljine; Kenda, l. c.).

Pomensko najbližje je č. *štěrkat* »rožljati, žvenketati«, mor. *ščerkat* »isto«, *ščerkotka* »otroška ropotulja«, slš. *štrkat'* »rožljati, žvenketati«, *štrkotat'* »isto«, gl. *šćerkać* »ropotati, žvenketati«, *šćerkotać* »ropotati, žvenketati, rožljati«, *šćerk* »piskanje, žvenkljanje« in »prod, gramoz« (prim. č. *štěrk* »gramoz«, slš. *štrk* »isto«, p. *szczerk* »kremenica«, kar je tako sln. sin. *ščẹ́kavec* (m.) »prod« specializirano iz pomena »hrušč, trušč ipd.«), dl. *šćerkaś* »ropotati, žvenketati«.

Psl. **ščьr-kā́-ti* je razen v vzglasnem *s*-mobile enako **čьr-kā́-ti*, prim. sln. *čŕkati*, *čȓkam* »škripati, škrtati«, r. *čerkátь* »hitro pisati, škripati, črte vleči«, ukr. *čerkáty* »črte vleči, pisati«, p. dial. *czarknąć* »podrgniti«, *czerknąć* »isto« (Karlowicz, SGP I, 271, 280), slš. *čerkat'* »rožljati, žvenketati« (Machek[2], 625; ES I, 148, brez opozorila na slov. fonetično varianto z *s*-mobile), oboje pa tako kot **čьrtā́ti* in **čьrchā́ti* ohranja ide. **(s)ker-* »rezati, praskati«, prim. ukr. dial. prez. *čru* »odrezati« (SP II, 116 s), arm. *k'erem* »ostrgati, odrgniti«, gr. κείρω »rezati« in z *s-* mobile lit. *skìrti*, *skiriù* »ločevati, rezati«, lot. *šķir̃t*, *šķiru*, *šķiŗu* »isto«, stvn. *skeran* »rezati, striči«, alb. *shqerr* »razpraskati« (LIV, 503). Slov. onomatopejski pomeni so se torej razvili iz prvotnega »praskati«. Glej tudi *čŕkati*, *ščrlẹ́ti*, *ščirȉč* in *širják*. M. F.

ščrlẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »čivkati« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 193), »vreščati« (Kobarid; isti, LMS 1882-1883, 253) in »ščebetati, čebljati« (SSKJ IV, 1054).

Samo sln. Gotovo v besedotvornem razmerju s sln. *ščŕkati*, *ščȓkam* (v. impf.) »čirikajoč ali škripajoč glas od sebe dajati«, npr. *jereb, kobila, lesni črv, ura ščrka* (goriška okolica, soška dol.; Erjavec, LMS 1880, 193) < **ščьr-kā́-ti*. Vendar ni jasno, ali je sln. glagol deverbativen **ščьr-lě-ti* ali denominativen **ščьrl-ě-ti* (k ptc. pret. akt. **ščьrlъ*) k psl. v. **ščьr-tī́*, **ščьrešь* »škripati ipd.« → **ščьr-kā́-ti*. Dalje glej *ščŕkati*, pa tudi *ščrljúk*. M. F.

ščrljúk (m.), g. *-a* »Alauda arvensis«, v. *ščrljúkati*, *-am* (impf.) »čivkati (o oglašanju ptiča)« (Bovec; Erjavec, LMS 1882-1883, 285).

Izhodišče besedne družine je ekspresivni v. **ščьr-l'-uka-ti* glagola, ki se ohranja v sln. *ščrlẹ́ti*, *-ím* »čivkati; vreščati« < **ščьrlěti*. K besedotvorju prim. sln. *Bajuk* (cgn.) *»kdor tiho govori, uspava« ← **ba-j-uka-ti* »tiho govoriti, uspavati« ← **ba-ja-ti* »govoriti« (SP I, 50). Škrjanec je tu poimenovan po svojem značilnem oglašanju. Dalje glej *ščrlẹ́ti* in *ščrkáti*. M. F.

ščúcati se, *ščûca se* (v. impf.) »kolcati se«, *ščucanje* (n.) »kolcanje«, *ščucávina* (f.) »isto« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 307), toda štaj. *š'tu:canje* »kolcanje« (Zorko, Narečna podoba, 351), kar je zaradi *št-* verjetno izposojeno iz hrv.

Prim. hrv., sb. *štȕcati se*, *-ām se* »kolcati se« (Vuk), hrv. čak. *šćȕcot (se)* »kolcati se«, *šćȕcavica* »kolcanje« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1181), hrv. tudi *štúkati se*, *štûče se* »kolcati se« (Boka; Vuk), *štȕkati se*, *štȕkā se* »isto« (Prčanj; ARj XVII, 854), č. dial. *šťukat* »isto«, *ščukat* (citirano po Machku[2], 615). Izhodno **ščū́cati* (sln., hrv., sb.) in **ščū́kati* (hrv., č.) sta iter. tipa **pǭ́cati* : **pǭ́kati* (k **pǫk-ti*) psl. verbalne osnove **ščuk-* »kolcati«. Ker se pri tej osnovi poleg pomena »kolcati« pojavlja tudi »ječati, ihteti«, npr. v hrv. *štucati se* »jecati, hropeti« (Mikalja) in čak. *škȕcavica* »jok« (Brgud; Filipi, ILA, 166), je že Miklošič, 300, pritegnil tudi č. *štkát* »ihteti«, stč. *ščkáti* »isto« in z disimiliranim izglasjem *č-* < **šč-* pred *k* p. *czkać* »kolcati« in slš. *čkat' sa* »isto«. Izhodno **ščъkā́ti* je pod vplivom prez. osnove **ščuk-* »kolcati, ihteti« moralo nastati iz prvotne medparadigmatske zveze **skъkā́ti*, **ščúčešь* »ihteti, kolcati« (tip **pьsā́ti*, **píšešь*). Dalje manj jasno. Morda je glagol tako kot sln. *ščekáti* »bevskati (o psih), cviliti; javkati« < **šče-kā́-ti* potrebno segmentirati **sk-ъ-ka-*/**sk-u-ka* in je korensko soroden s slov. ekspresivnim v. dicendi **sokā́ti*, prim. **sok-otā́-ti* (= sln. *sokotáti* »ropotati«), **sok-ъtā́ti* (= sln. *soktáti* »v dvoje se pogovarjati«, *sohtáti* »od razburjenja hitro govoriti«), **sokā́ti* (= črnogor. *sokàti se* »rogati se, sramovati se«), sorodnim z lit. *sakýti* »reči, pripovedovati«, lot. *sacît*, *saku* »reči«, lit. *sė̃kti*, *sekù* »reči, pripovedovati« k ide. **sek$^{u̯}$-* »reči« (LIV, 477, brez sln. gradiva). Drugače Machek[2], 615, ki kljub č. *šťukat* in *štkát* ničtostopenjske oblike izvaja iz **ськati* ter povezuje z norv. *hikka* »kolcati«, n. dial. *hickezen*.

Sln. *skúcati* »kolcati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 301) in hrv. *škȕcati* »kolcati« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 197) sta kljub Skoku III, 419, ki sklepa o fonetičnem razvoju *štu-* > *šku-*, lahko iter. prevojne variante **skuk-* k **ščuk-*. Glej tudi *ščekáti II* in *sokotáti*. M. F.

ščúka (f.) »Esox lucius«, dem. *ščúkica*, adj. *ščúkin*, *ščúkov*; semkaj *ščûkec* »Lepidosteus«, *ščúkovec* »kajman«; v 16. st. *ſhuka* »lucius« (Megiser), 18. st. *ſhuka*, *ſzhuka* »lucius«, *ſzhukiza* »luciolus« (Kastelec-Vorenc), *shûka* »Lucius« (Pohlin), *ſhuka* »Hecht«, *ſhukna glava* »Hechtenkopf« (Gutsmann); cgn. *Ščuka*.

Prim. sbh. *štȕka* »ščuka«, hrv. čak. *šćȕka* »kljunač, Schnepfe«, mak. *štuka* »ščuka«, blg. *štúka*, r. *ščúka*, ukr. *ščúka*, m. *ščupák*, br. *ščúka*, *ščupák*, p. *szczupak*, dial. *szczuka*, kašub. *szczeka*, *szczepak*, č. *štika*, slš. *šťuka*, gl. *šćuka*, dl. *šćipjeł* »ščuka«. Iz slov. jezikov je madž. *csuka*, rum. *ciucă*, *ştiucă* Psl. **ščū́ka* < **skéu̯Hkā* k ide. bazi **skeu̯H-* »drezati, bezati, suvati« (koren **sek-* »rezati«), prim. sti. *ā skauti* »z žokanjem zmanjšati, streti«, *skunā́ti*, *ā-skunoti* »prebosti (uho), zaznamovati«, *coskūyáte* »izbrskati, razbrskati«, *danta-skavana-* »drezanje v zobeh«, *ava-skavá-* »vrsta črva«, gr. σκῦρος »kamena iver, okrušek kamna«, lit. *skùsti* »strgati, lupiti«, *skiaurė̃* »preluknjan čoln, ki ga uporabljajo kot kletko za ribe«, lot. *skurinât* »skubsti, praskati, obirati uši«, stšved. *skør* »lomljiv, krhek«, got. *skaúrō* »lopata«, ags. *scorian* »odbiti«, stvn. *scurgan*, srvn. *scürgen* »riniti, suvati«. Beseda je torej ozko sorodna s **ščū́kati* > sln. *ščúkati* »na tanko, po malem rezati« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 39), slš. *šťukat'* tudi »šavsati«. Varianta **ščupъ* je ozko sorodna s **ščū́pati* > br. *ščúpacь* »tipati«, str. *ščupati* »isto«, slš. *šťupat'* »teptati sneg, bosti«; dl. *šćipjeł* in p. dial. *szczypak* pa verjetno s psl. **ščipati*. Ta riba je tako po-

imenovana zaradi svoje roparske narave, ker grize, šavsa, hlasta po drugih ribah (Vasmer III, 454; Schuster-Šewc, HEWb., 1423). Napačno Neuhauser, WSlJb. I, 111, ki rekonstruira **stuka* (to bi dalo sln. in hrv. *st-* in eventualno sekundarno *št-*, nikakor pa ne sln. *šč-* in čak. *šć-*) in izvaja iz ide. korena **steig-* »konica«. Glej tudi *ščúkati*, *ščúrek*, *ščúti*, *sẹ́či II*. M. S.

ščúkati, *-am* (v. impf.) »po malem rezati, rezljati«, pf. *oščúkati* »z rezljanjem pokvariti, spakedrati« (Temljine), tudi *osčukati* »isto«, *naščúkati* »z rezljanjem nasmetiti« (Kenda, rkp.), adj. *ščúkast*, *-a* »tanek, suh« (Caf, Zalokar); z dial. *šč-* > *š-* semkaj *šúkati*, *šûkam* »krajšati, prisekovati«, *š. se* »krčiti se«, pf. *o-š.* »prirezati, prisekati«, *šúkniti*, *šûknem* »skrajšati, prirezati, prisekati«, *pri-*, *u-š.* »isto« in morda pkm. *ščùkati*, *-an* »švrkati (z bičem)«, pf. *ščùknoti*, *-nen* (Novak, Slovar², 145).

Prim. slš. *šťukat'* poleg »spahovati, hlipati, kolcati, dleskati« tudi »šavsati«, gl. *ščukać* »puliti, cufati, trgati, hlastati, šavsati, ščipati« in »kolcati, hlipati«, dl. *šćučić* »vohljati, slediti, izpraševati, šepetati«. Morda spada sem še r. *ščúknutь*, *uščúknutь* »utihniti«, ukr. *uščucháty*, *uščúchnuty*, br. *ščúkasь*, *uščúkci* »utihniti, prenehati« (navaja Vasmer III, 454), če prvotno *»odrezati«, pa tudi mak. *štukne* »izginiti«. Psl. **ščũkati* »hlastati, šavsati, rezati« je mogoče izvesti iz **skéu̯H-kā-* iz baze **skeu̯H-* »drezati, bezati, suvati«, ki je potrjena v het. *iškunaḫḫiš* »je zaznamoval«, *iškunant-* »omadeževan, umazan«, sti. *skunā́ti*, *ā-skunoti* »prebosti (uho), zaznamovati« (LIV, 508, brez slov. gradiva). Pokorny, 954, rekonstruira bazo **skēu̯-(t-)*, kar naveže na koren **sek-* »rezati«, in med drugim pritegne še sti. *coṣkūyáte* »izbrskati, razbrskati«, stvn. *skurgan*, srvn. *schürgen* »riniti, suvati«. Glej tudi *ščúka*, *ščúrek*, *ščúti*, *sẹ́či II*. M. S.

ščúliti, *-im* (v. impf.) »ščuvati«.

Tako pri Pleteršniku II, 622, normirano Cigaletovo *šuliti* »hetzen, ščuvati« brez navedbe vira (Cigale, Wb., 753). Sem tudi *šúliti pse* »dražiti pse«, kar Pleteršnik, l. c., navaja za Slovenske gorice, kjer se konzonantna skupina *šč* ne razvije v *š*. To kaže na izhodni sln. v. **šuliti* »dražiti«, ki je lahko denominativ k ptc. pret. akt. **šulъ* s premetom vzglasne konzonantne skupine **sk-* → psl. **ch-/*š-* iz **šćulъ* in soroden s psl. v. **ščuješь* »ščuvati«. Pleteršnikova oblika *ščúliti* je torej lahko neustrezno hiperkorigirana pod vplivom sln. sin. *ščúti*. Dalje glej *ščúti*. M. F.

ščúmelj (m.), g. *-a* »Bombus« v rož. *ščúmovə*, toda mežiško *šumév* (oboje Šašel, RNB, 117), *šumẹ̀u̯* (Straže; SLA), *šumîəu̯* (Radlje ob Dravi; SLA), *šumı̀u̯* (Vuzenica; SLA), *šumîeu̯* (Ribnica na Pohorju; SLA). V 18. st. *ſhumel* »Hummel« (Gutsmann).

Beseda je le koroška, zato je možno, da sta *ščúmelj* in *šumệlj* ljudskoetimološka refleksa iz kor. **ščəmệlj* »Bombus«. Medtem ko je *šumệlj* lahko nastalo po naslonitvi na *šuméti*, je *ščúmelj* zaradi drugačnega akc. mesta verjetno naslonjeno na kor. *ščúmatə* »skeleti« (Šašel, RNB, 117), *ščumeti*, *ščumi* »isto« (Janežič¹ II, 426) nejasnega izvora. Dalje glej *ščemệlj* in *čmŕlj*. M. F.

ščúra (f.) »ozka pot med hišami ali v hribu« (Banjšice). Nejasno; Pleteršnik II, 622, izvaja iz it. *(o)scuro* »temen«. Machek², 568, primerja s č. dial. *soutka* »ozka ulica«, p. dial. *sutka*, ukr. *sutký*, *-tók* (pl.) »isto«, kar je morda iz **sǫtъka*. Zveza s sln. *sot* »gorska pot« ni razvidna.

[Machek, l. c., le ugotavlja, da je dvojnost pomena »ozka pot med hišami« in »ozka pot v gorah« znana tudi v č. *soutka* »ozka ulica med hišami« in sln. *sot* »gorska pot«. – M. S.]

ščúrči (m. pl.) »obrezki od sira« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196).

Osamljeno. Morda izhodno **ščúriči*, kar bi kazalo na **ščũritь*. To pa je tako kot r. *čúrka* »štor« lahko substantivizirano iz psl. adj. **(š)čúrъ*, f. **(š)čurā̃* »odrezan« < ide. **(s)kēu̯-ró-* »isto« = lit. *kiáuras*, *-à* »preluknjan, razdeljen, prazen, brez vsebine«, lot. *caũrs* »preluknjan, razcefran, prazen, brez vsebine«, stšved. *skørr* »lomljiv«, stisl. *skor* »vrez«, ki se ohranja v hrv., sb. *štûr*, f. *štúra* »neploden, zakrnel; prazen; suh«, mak. *štur* »prazen, suh, mršav«, blg. *štùr* »neumen, topoglav«, p. zastar. *szczury* »vitek, ozek; mlahav«, dl. *šćurny* »neumen, topoglav« (Endzelin pri Mühlenbach-Endzelin I, 366; Vasmer² IV, 387, brez sln. gradiva). Sln. in r. substantiv torej lahko ohranjata še arhaični pomen tega psl. adjektiva. Glej tudi *ščúrek*. M. F.

ščúrek (m.), g. *-rka* »Blatta orientalis« in »Gryllus campestris«, v slednjem pomenu tudi *ščúrič*, *ščúrček*, *-čka*; obir. *šú:rq* »Küchenschabe« (Karničar, Obir, 241), v Goriških brdih *ščù:rk*, *ščú:rk* (Logar, DJR, 155); v 18. st. *shurk* »Schwab, eine Grille; gryllus« (Pohlin).

Prim. csl. *šturъ* »cicada«, *šturьcь* »animal quoddam«, sbh. *štúrak*, *-rka* »čriček, škržat«, mak. *šturec*, blg. *štúr*, *šturéc* »isto«, r. *ščúr* »podgana« (in »vrsta lastovke, deževnik«), ukr. *ščúr*, g. *ščurá*, br. *ščúra*, p. *szczur* »podgana«, č. *štír* »bramor, škorpijon«, dial. tudi »močerad, podgana, krt«, mor. *ščúr*, laš. *ščur* »podgana«, slš. *štúr* »škorpijon«, *šťurec* »strigalica«, *šťúrik* »Chelifer cancroides«, dl. *šćur* »podgana«. Izrazi s pomenom »vrsta hrošča« in »podgana« so kljub drugačnim mnenjem verjetno istega izvora (Miklošič, Lex. pal., 1137). Denom. pomensko ustrezajo posameznojezičnim pomenom, npr. **ščuríti*, **ščurā́ti* v slš. *štúrit'* »suniti, dregniti«, *štúrat'* »brskati, siliti se, podpihovati, ščuvati«, č. *štířiti* »podpihovati, ščuvati« (tu sicer ni izključeno, da gre za adaptacijo na **ščurъ*, sicer pa za podedovano tvorbo, sorodno s srvn. *schũrn* »vzpodbosti, razdražiti, zanetiti«, *schũrgen* »gnati, porivati«, lot. *skurinât* »skubsti, praskati, obirati uši«), sbh. *štúriti*, *-īm*, mak. *šturi* »cvrčati«, dl. *šćurcaś* »zveneti«. Psl. **ščúrъ*, g. **ščurá* je verjetno označevalo nekega hrošča. Besedo navadno povezujejo z adj. **ščũrъ* > sbh. *štûr*, *-úra* »izsušen, jalov, prazen (o žitu)«, hrv. čak. *šćur* »zakrnel v rasti (o otroku)«, mak. *štur* »prazen, suh, mršav«, blg. *štúr* »neumen« (od tod denom. *šturéja* »noreti«, mak. *štura se* »motati se, brezciljno hoditi«), dl. *šćurny* »slaboten« < **(s)keu̯Hró-*, prim. lit. *kiáuras* »preluknjan, votel«, lot. *caũrs* »kar je preluknjano, kar je votlo«, stšved. *skør* »lomljiv, krhek«, gr. σκῦρος »kamena iver, okrušek kamna« (ime otoka Σκῦρος po tamkajšnjih marmornih kamnolomih), σκυρωτὰ ὁδός »tlakovana cesta«. Če je domneva pravilna, je psl. **ščúrъ* prvotno pomenilo nekako *»suha, slabotna žival«. Akcentska razlika med adj. in subst. služi substantivizaciji in je evidentno mlada, saj bi sicer kakor v lot. *caũrs* pričakovali akut in a. p. a. Druga pomenska možnost je domneva, da je subst. **skeu̯Hró-* prvotno pomenil *»tisti, ki praska, strga«. K takšni motivaciji prim. n. *Schabe* »ščurek« ob *schaben* »strgati, praskati, brusiti«. Izhodišče **skeu̯Hró-* je izpeljano iz baze **skeu̯H-* »drezati, bezati, suvati«, morda tudi »strgati, praskati«

(Brückner, 545; Schuster-Šewc, HEWb., 1424), o kateri glej dalje *ščúka*, *ščúkati*, *ščúti*. Drugače Miklošič, 344, ki zaradi r. *jáščur* »podlesek, Muscardinus avellanarius« sklepa o sorodstvu s sln. *jâščerica* »zeleni kuščar«, Skok III, 420, ki kakor za sln. *ščirîček*, *črîček* domneva onomatopejsko poreklo, in Machek[2], 626 s., ki domneva sorodstvo z gr. σαῦρος, σαύρα »kuščar« (po Frisku II, 683 s., nejasno). Glej tudi *štîr*. M. S.

ščúti, *-jem* (v. impf.) »instigare, hetzen«, iter. *ščúvati*, *-am* in *ščújem*, pf. *na-*, *pod-š.*; v 16. st. *ſzhuvati* »venor, jagen« (Megiser), *ſzhuie* (Dalmatin; navaja Rigler, Začetki, 226); iz neizpričanega subst. **podščuk* je denom. v. *podščukováti*, *-ûjem* (impf.) »ščuvati«, znan že v 16. st. pri Trubarju in Dalmatinu, pf. *podščúkniti*, *-ûknem*, prim. pri Megiserju *podſhukniti* »anreytzen, zu Zorn bewegen«, v 18. st. *poſhukniti* »instigare« (Kastelec-Vorenc). Caf navaje tudi *podščúkati*, *-am* (pf.) »naščuvati«, Cigale, Wb., 107, pa *naščevati* poleg *našuvati* »anhetzen«.

Prim. r. dial. *ščuvátь* »opominjati, svariti«, ukr. *ščuváč* »ščuvalec« (Želechovskyj), *vyčvaty* »naščuvati« (Miklošič, 344), *ščunjáty* »goniti s psi, preganjati« (Vasmer III, 454), br. *ščunjácь*, *ščúnicь* »oštevati, grajati«, p. *szczuć*, *szczwać*, *szczuję* »ščuvati, podžigati psa k lovu«, č. *štváti*, *štvu* »gnati, goniti (divjad, o psu), ščuvati«, iter. *po(d)štívati*, stč. *ščváti*, *ščuju*, slš. *štvat'*, *štve* »isto«, star. gl. *schczwacž*, *schczuju*, *schczuwam*, danes *šćuwać*, *-am* »ščuvati«, dl. *šćuwaś*, *-am*, star. *šćuju* »isto«. Psl. **ščьváti* ≤ **skuu̯ā-*, z analogno palatalizacijo po prez. **ščuješь* < **skeu̯-i̯e/o-*, kaže na ide. bazo **skeu̯-* »vreči, streljati, ščuvati«, kar se z dodatnim determinativom **-d-* pojavlja še v sti. *códati*, *codáyati* »priganjati, pritiskati, siliti«, alb. *hedh* »vreči, metati«, stnord. *skjóta* »vreči, pritisniti, streljati«, stvn. *sciozan* »streljati«, srvn. *hossen*, *hotzen* »hitro teči«, nvn. dial. *hutzen* »goniti, gnati, ščuvati« (glej *hûjskati*), lit. *skudrùs* »hiter, uren«. Pomen »ščuvati« < »vzpodbadati, dregati« pri bazi **skeu̯-* kaže na sorodstvo s **skeu̯H-* »rezati, parati, praskati, drezati«, prim. sti. *ā skauti* »z žokanjem zmanjšati, streti«, *coṣkūyáte* »izbrskati, razbrskati«, o čemer glej dalje *ščúka*, *ščúkati*, *ščúrek*. Osnovna literatura: Miklošič, 344; Vasmer III, 454 s.; Pokorny, 954 ss.; Schuster-Šewc, HEWb., 1425. Drugače Berneker, IF X, 155, ki psl. **ščuti* primerja s srvn. *schiuhen* »plašiti, prepoditi«, stvn. *scioh* »strašen« in izvaja iz baze **skeu̯(k)-*. Glej tudi *ščúliti*, *ščúka*, *ščúkati*, *ščúrek*, *ščúliti*. M. S.

šȅ (adv.) »noch, auch«, npr. *on še dela*, *še to mi naredi*. Tudi v dial., npr. bovško *šìę* (adv.) »potem« in konj. »in«, *šìę-dę* (adv.) »potem, nato« (Ivančič, DSBG, 58), jnotr. *ši̯ę̂* »noch«, v enklitičnem nizu *šano râi̯žo* »še enkrat« < **še eno rajžo* (Rigler, Jnotr. gov., 106, 56); primor. *šéko* »takoj, pri priči« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239) < **še ko*. Toda rez. *šćę́*, *šćę* »še« (Steenwijk, SDR, 314), pkm. *šče*, *ȅšče* »isto« (Novak, Slovar, 105), tudi *jošče*, *još* in *íšče* (Pleteršnik I, 373, 299, po Cafu). Oblika *šȅ* se pojavlja tudi na območjih brez dial. razvoja *šč* > *š* in je iz izhodiščnega sln. **eščȅ* nastala zaradi šibkejše artikulacije v enklitični rabi (Ramovš, Hgr. II, 279).

Ojačevalno funkcijo adverba *še* pri demonstr. pron. in adverbih Ramovš, Hgr. VII, 24; Kr. zg., 123, identificira v štekanju nekaterih koroških govorov, npr. podjun. *tù* »hic« : *štù* »prav tu«, *tǫ́k* »talis« : *štǫ́k* »prav tak«, *štêkei̯* »tukaj« < **še-tukaj* (sprejema Logar, DJR, 221). Vendar se zdi bolj verjetno, da je štekanje posledica ojačevanja z demonstr. pron. **sь*, zaradi česar bi bilo podjun. *štù*, *štǫ́k*, *štêkei̯* ... bolje izvajati iz **sь-tű*, **sь-tâ-kъ* (= lit. *šitõks*/*šìtoks* »tak«; Kurschat, 2413), **sь-tu-ka-jь* ... (več o tem glej s. v. *štúkniti*), kot pa iz sln. zvez **še tu*, **še tak*, **še tukaj* ... Pojav je namreč mogoče tipološko enačiti z ojačevanjem z demonstr. pron. **tъ*, prim. zilj. *tóti* »hic« < **to-tъ-jь*, štaj. *tə̀ti* »idem« < **tъ-tъ-jь*.

V Briž. spom. *este* »adhuc« v *Tige se mosem i mui este buiti* II,41. V 16. st. *ſhè* (Dalmatin; Ramovš, Zbrano delo I, 147), *ni ſhe* »nec« (Megiser), *s tem iše vekši greh* (Krelj; citirano po Pleteršniku II, 299), l. 1607 *ſe* »ancora; tudi« (Alasia), v 18. st. *ſhe* »adhuc«, *iſhe* »idem« (Kastelec-Vorenc), *shê* »noch«, *shêſdej* »unnoch; etiamnum« (Pohlin), *ſhe* »annoch, noch; wieder«, *ſhe le* »allererſt; ko li, ko sdai, li sdai«, *ſhe enobart* »nochmals«, *ſhe zhaſi* »je bisweilen«, *ſhe del* »ferner«, *je ſhe preſhibek k'delu* »er iſt noch zu ſchwach zur Arbeit« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *ješte* »adhuc«, r.-csl. *ošte* »isto«, hrv., sb. *jòšte* (Vuk), hrv. *jòštē* (Dubrovnik; ARj IV, 665), *jȍšt*, *jošće*, *jȍš*, čak. *jȍš* »še«, mak. *ušte*, blg. *òšte*, dial. *jòšte*, *još*, r. *eščë*, dial. *oščó*, *iščó*, str. *ošče*, ukr. *še*, dial. *šče* (Grinčenko, Sl. IV, 490), *iščé*, *yščé*, *ešče* (citirano po ÈSUM II, 322), br. *(j)aščé*, p. *jeszcze*, dial. *eszcze*, kašub. *ješ* »isto« (Sychta, SGK II, 99), č. *ještě*, *eště*, stč. *ješče*, slš. *ešte* »še«, gemer. *ešče* (Orlovský, Gemer., 78), gl. *hišće*, dial. tudi *šće*, *hišćen*, *hišćer*, dl. *hyšći*, dial. *hyšćen*, *hyšćer*, *hyšć*, *hešće*, *hěšći*, *hešć*, zastar. tudi *ješće*, *ješći*, *jěšći*, plb. *jist* »noch, auch« (Polański, SEDP I, 224 s.).

Enotnega psl. izhodišča tega splošnoslov. adverba predvsem zaradi variantnega vzglasja **e-* : **je-* (: **jь-* : **ju-*) : **o-*, ki je ali posledica vzglasja več ide. predlog ali pa že slov. vplivov demonstr. pron. **jь*, **ja*, **je* oz. adv. **(j)u(-že)*, ni možno podati, čeprav v stroki velja soglasje, da se v njem tako kot v psl. **ače* »si« ohranja ide. konj. **ku̯e* »in« (Meillet, Études, 155) kot npr. v sinonimnem lat. *atque* »in še, pa še«. Ker je refleks ide. konzonantnega zaporedja **-tk-* v psl. težko dokazljiv (Arumaa, Ursl. Gramm. II, 170), medglasni **-šč-* navaja, da bi bilo potrebno izhajati iz ide. univerbizirane besedne zveze s prvim členom, ki je bil izglasen na **-s*. Zato je verjetno, da psl. **eščȅ* (ES 6, 32 s.) in morda **oščȅ* izvirata iz ide. **ets-ku̯e* »in potem« in **ats-ku̯e* »isto«. Tj. iz variantnega adverba s **-s* (prim. lat. *abs* = gr. ἄψ ob lat. *ab*) k ide. **et-ku̯e*/**at-ku̯e* »in potem« v av. *at̰-čā* »in potem, in« ob *at̰*, oset. *æstæj* »potem«, lat. *atque* »in še, pa še« ob *at* poleg interj. *ecce* »glej«, osk. *ekkum* »prav tako« ← **et-ku̯e* (Berneker I, 454; Walde-Hofmann I[3], 76, 390; Abaev I, 190). K sicer nepojasnjenemu fonetičnemu razmerju ide. vzglasja **e-* : **a-* prim. het. *āppa* »ponovno, spet«, gr. ἀπό »od, proč« ob ἐπί »gori, sem« Manj verjetno se zdi izhajanje iz **es-ku̯e* in povezovanje z manj jasnimi tvorbami, kot so sti. *ácchā* »do, k proti«, gr. ἔστε »do« in lat. *usque* »neprestano, do, od« (Meillet, MSL IX, 375; Zubatý, KZ XXXI, 11 s.; Machek[2], 224; glej tudi Mayrhofer, EWA I, 50; Frisk I, 576) kot tudi interpretacija, po kateri naj bi bil ta slov. adverb univerbiziran iz psl. zveze **jestь če* »je tudi« > »je še« (tako Schuster-Šewc, HEWb., 285, po Vaillantu, RÉS XXV/2, 104 s.). Glej tudi *šelȅ*. M. F.

šeberník (m.), g. *-a* »Cheiranthus cheiri« (goriš.), tudi *šebeníca*; k temu verjetno cgn. *Šebenik*, *Šebenikar*. Nejasno; morda z domačim sufiksom izvedeno iz perz. *šebbūy* »Cheiranthus cheiri, Leucojum«, kar je dalo sbh.

šèbōj. Toda Rinij, 1415, navaja med arab. imeni za Tanacetum vulgare tudi *sebenich*. Glej tudi *šebộj*.

šebộj (m.), g. *-a* »Matthiola incana«, *šebộjka* »Leucojum«. Prevzeto iz sbh. *šèbōj* »Matthiola«. Tudi alb. *shëbòjë*, rum. *şiboi*, turš. *şebboi* iz perz. *šebbūy* (< *šeb* »noč« in *būy* »dišati«). O tem G. Meyer, 401; Mladenov, 683; Skok III, 384; Lokotsch, 1743; Tiktin III, 1421; Škaljić, Turcizmi, 581. Glej tudi *šebeník*.

še'čel (m.), g. *-a* »golida, vedro« v *šə't'eu̯* (Padna; Cossutta, PV, 246, 256), tudi *šíćeu* »vedro« (A. Pucer, Istrska kuhinja, Ljubljana 2000, 210).

Gotovo izposojeno iz trž. it. *secel* »majhno vedro« (Doria, 607), kar je dem. k *secio* »vedro«, knjiž. it. *secchio* »isto« (z dem. *secchiello*) iz rom. **sĭcla*, to pa iz lat. *sĭtŭla* »vedro; žara«. Furl. fonetična ustreznica trž. it. apelativu je *secièl* »navadno medeninast ali srebrn vrček z blagoslovljeno vodo, ki ga ministrant nosi za duhovnikom, ko blagoslavlja« (Pirona, VF, 1002). Na širši areal palatalizirane fonetične ustreznice k it. *secchio* ob sln. primor. *'šẹćo* »posoda (brez ročajev)« (Boršt; Cossutta, o. c., 152) kaže hrv. čak. *sȉć* »vedro«, tudi »neka prostorninska mera«, dem. *sȉćic* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1103), v Orlecu na Cresu *sȉć* »11 litrov« (Houtzagers, ČD, 350) < jslov. dial. **sĕt'ь* ← rom. **sẹk'ŭ*. Dalje glej *šeglot*. M. F.

šệf (m.), g. *-a* »navadno podolgovata buča, s katero zajemajo vino iz soda; natega« (štaj., pkm.), beltinsko pkm. *šéif* »isto«, v. *šéifati* »z natego vleči vino iz soda« (Novak, Slovar[2], 145); k temu domači izpeljanki *šèfika* »zajemalka« (Novak, l. c.) in *šệfarica* »isto« (dol.), *šíéfrca*, *číéfrca* (goriš.; Štrekelj, Görz., 440). Na širši areal sln. *šệfarica* kaže trž. it. *sèfarza* »zajemalka, žlica« (Doria, 609) iz sln.

Tako kot hrv. kajk. *šéf* »natega«, *šȅfrka* »Weinheber« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 370) in *šefarka* »cedilo« (Šušnjevo selo, Čakovac pri Ogulinu; ARj XVII, 521), *šȅfrka* »žlica za zajemanje tekočine« (Žumberak; Skok, l. c.) izposojeno iz bav. avstr. *Schöpf*, dial. *Schepf* »posoda za zajemanje tekočin, navadno z dolgim ročajem« oz. *Schöpfer* »zajemalka«, dial. *šepfɐ* (Miklošič, Frw., 57; isti, SEW, 337; Striedter-Temps, DLS, 216), kar so deverbativne tvorbe k nvn. *schöpfen*, ki poleg »tekočino z zajemalko ali podobno napravo zajemati, črpati« redko tako kot njegova srvn. in stvn. fonetična ustreznika *schepfen* in *skephen* pomeni tudi »ustvarjati, delati«. Prvi pomen je pri tem glagolu sekundaren, nastal morda pod vplivom nominalnih tvorb kot *(Wasser)Schaff* »posoda za vodo« in *Scheffel* »zajemalka; količinska mera«, ki so bile zaradi n. prevojnega razmerja *schaffen* : *schöpfen* občutene kot del slednje besedne družine (Kluge[23], 740, 709, 715; Pfeifer, EWD[2], 1237). Hrv. *šȅfrka* je tako kot sln. *šệfarica* sekundarna domača izpeljanka iz prvotnega hrv. **šȅfar* oz. sln. **šệfər* < n. *Schöpfer/Schepfer*, zato ni sprejemljiva Skokova razlaga, da naj bi bil *r* v tej hrv. obliki sekundaren, ker naj bi bila izposojena iz n. *Schöpflöffel*. Glej tudi *šệflja* in *škȁf I*. M. F.

šèfati, *-an* (v. impf.) »postrani hoditi« (pkm.; Novak, Slovar[2], 145).

Z ekspresivnim fonetičnim razvojem *f* < *p* tipa *klófati* »tolči« < *klópati* »isto«, sln. **žlofáti* < **žlopâti* »tleskati« nastalo iz izhodnega sln. *šẹ́pati*, *-am* (v. impf.) »postrani hoditi« ← slov. **svepâti*, **svèpāšь* »majavo hoditi, sem in tja se premikati«. Dalje glej *šẹ́pati*. M. F.

šệflja (f.) »zajemalka«.

Tako kot hrv. *šȅflja* »zajemalka«, dem. *šȅflica* (ARj XVII, 522) izposojeno iz bav. avstr. dial. *šepf'l* »zajemalka«, *Schöpfelein* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 216), nvn. *Scheffel* »lesena posoda, prostorninska mera (med 50 in 250 litri), mernik«, *Schöffel* »isto«, srvn. *scheffel* »modius«, stvn. *skeffil*, ags. *scepil*, kar je ali preglašeni dem. k stvn. *scaf* »posoda za vodo« (> sln. *škȁf*), srvn. *schaf* »posoda za vodo; prostorninska mera za žito«, nvn. *Schaff* »posoda za vodo, sod« (Pokorny, 931; Kluge[23], 715) ob nepreglašenem *Schaffel* »škafek« ali pa samostojna germ. tvorba **skapila-* (m.) h germ. v. **skapa-* »ustvarjati, oblikovati«, prim. nvn. *schaffen*, stvn. *scaffōn* oz. *schöpfen*, stvn. *skepfen* (Pfeifer, EWD[2], 1187). Glej tudi *škȁf I* in *šệf*. M. F.

šẹ́ga (f.) »običaj«, »navada«, zastar. »moda«, tudi *šéga* (SSKJ IV, 1056), pri Pleteršniku II, 622, le *šéga* »navada«, »običaj« in »šala«, adj. *šegȁv*, f. *-áva*; v. *šegáriti se*, *-ârim se* »šaliti se, norčevati se« (vzh. štaj.), z nazalno interkalacijo pkm. *šengáriti se*, *-in se* »isto« (Novak, Slovar[2], 145); pkm. *šèga* »navada, običaj«, *on tàkšo šegou má, ka* (Novak, l. c.), črnovr. *šíəga* (Tominec, 212), rož. kor. *šahà*, g. *šajè* »navada« (Šašel, RNB, 117). V 16. st. *shega* »Gebrauch, mos«, *po ſtari shegi* »pro more« (Megiser, 1592), v 17. st. *ſhega* »confuetudo, navada; vfhanza, ritus« (Megiser, 1603), v 18. st. *duhouška ſhega* »caeremonia«, *ſhega* »consuetudo, navada, ušhanza; gestus, mos, natura, ritus«, *ſhegou* »astutus, pregnán, kinftin, preveršhen« (Kastelec-Vorenc), *ſhêga* »Gebrauch, mos, cæremonia«, *shegâvn* »argliſtig, callidus« (Pohlin), *ſhega* »Brauch, navada, ushanza; Gebrauch, navada, ushanza, ſhpoganje, nuzanje; Gewohnheit; Mode; Sitte«, *ſhego imeti* »pflegen, navado imeti«, *ſheguvati* »isto«, *poſhegen* »gebräuchlich, navaden, ushanzhliu; gewöhnlich, navaden«, *po ſhegi* »gewöhnlichermaſſen, po navadi« (Gutsmann).

Prim. csl. *šęga* »scurrilitas«, *šęgati* »iocari«, *šęgovati* »idem«, hrv. *šȅga* »običaj, navada; zvitost; šala«, *šȅgati (se)*, *šȅgām (se)* »šaliti se«, *šȅgav* »zvit«, čak. *šegȁv* »listig, schlau« (Istra, Kastav; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), črnogor. *šegàčina* »šala«, *šegáčiti se*, *šègāčīm se* »šaliti se« (Vujičić, Rječnik, 137), sb. *šéga* »šala« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 311), mak. *šega* »šala«, blg. *šegà* »šala«, str. *šega* »posmeh, šala«, *šegavyi* »spremenljiv, nestalen«, *šegati* »posmehovati«, *šegovati* »isto« (Sreznevskij, Mat. III, 1585). Iz slov. jezikov je rum. *şagă* »šala«, *şegánie* »Scherzspiel« (Tiktin, Wb., 1352, 1406), istr.-rum. *şégav* »zvit, lukav«, *şégav* »isto« (Kovačec, IHR, 175, 189). S **šęgā* »navada; šala« < *»hitrost, naglica, nestalnost, norenje« je verjetno sorodno ukr. *šagáty*, *šagáju* »puhteti, švigati (o plamenih iz peči)« (Grinčenko, Sl. IV, 31).

Psl. **šęgâti*, **šęgâješь* je verjetno pomenilo »hitro se premikati, hiter biti, divjati ipd.«. K razvoju pomenov prim. psl. **šutьсь* »norec« in s tem sorodno r. *šústryj* »hiter, uren, talentiran« k ide. **seu̯-t-* »kipeti, hitro se premikati«, prim. stnord. *sjóða* »vreti, kipeti«, stvn. *siodan*, nvn. *sieden* »isto«, av. *hāvayeiti* »pražiti, cvreti« oz. lat. *ex-erceō*, *-ire* »gibati, preganjati« in »vaditi, vežbati«. Dalje manj jasno. Mladenov, 692, je **šęgā* povezal s sti. *kháñjati* »šepati«, stnord. *skakkr* »kriv, šepav«, stvn.

hinkan »šepati«, kar se Vasmerju[2] IV, 421, upravičeno ne zdi sprejemljivo. Pozornost zaslužita hrv. čak. *žvêg* »Gewohnheit, Angewohnheit« (Kastav v zaledju Reke; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554) in sln. hapaks legomenon *žega* »navada« (Gutsmann), ki navajata, da bi bilo možno izhajati iz psl. v. **svęgati* z nadaljnjim ekspresivnim fonetičnim razvojem in delabializacijo: **švęgati* (> **žvęgati*) > **šęgati*. V tem primeru bi bil v. **svęgati* lahko soroden s stvn. *swingan* »zavijati, mahati«, nvn. *schwingen* »isto« iz ide. prez. **sueng^{u}he/o-* (LIV, 555, brez slov. gradiva). Glej tudi *žega II*. M. F.

šeglot (m.) »vedro« (zah. dial.; Skubic, Rom., 156), *šeγ-'lot* »isto« (Gornji Marsin; SLA), *šəγlôt*, *šiγlôt* (Kozana v Brdih; SLA), *šəγlột* (Oslavlje; SLA).

Izposojeno iz furl. *seglòt*, *seglùt* »vedro« (Skubic, l. c.), kar je dem. k *ségle* »večje bakreno vedro« (Pirona, VF, 1005), po furl. prehodu *gl* > *l* kot pri *panòle* »storž« poleg *panògle* »isto« tudi *sêle* »leseno vedro z ročaji« (Pirona, VF, 1007). To je tako kot it. tosk. *sécchia* »večje bakreno vedro«, tudi *sécchio* »večje bakreno vedro za molžo«, frc. *seille* »leseno vedro«, provan. *selha* »isto«, port. *selha* fonetično razvito iz rom. sinkopiranega **sĭcla* (→ it. tosk.) oz. po lenizaciji **sĭgla* (→ furl.), to pa iz rom. **sĭtla* k lat. *sĭtŭla* »vedro; žara« nejasnega izvora (Meyer-Lübke, 7962; Battisti-Alessio, 3436). Sem tudi hrv. *sȉdlo* »leseno vedro« in *sȉglo* »isto« (Dubrovnik) kot ostanek dalm. rom. (Skok III, 228). Iz rom. jezikov je tudi ngr. σίγλος »lesena posoda za vodo«, σίκλα »isto«, nvn. *Seidel* »kozarec za pivo; merska enota«, srvn. *sîdel*, *sîdelîn* »isto« < rom. **sīdla*, švic. *sigel* »vedro« < rom. **sīgla* in n. *sickel* »isto« (Kluge[23], 754) < **sīkla*.

Sem tudi rez. *sèler* »vedro« (Bila; SLA), kar je bilo izposojeno iz furl. tvorjenke k *sêle* »leseno vedro z ročaji«. Slednje je bilo sprejeto v rez. *séla* (f.) »vedro« (Skubic, l. c.; Steenwijk, SDR, 307).

Sln. *sîtula* (f.) »kovinska posoda z ročajem in navadno z ornamenti; vedro« (SSKJ IV, 679) je mlada kulturna izposojenka iz it. arh. *sìtula* »vedro različnih oblik«. Glej tudi *šarlȍt* in *še'čel*. M. F.

šệjek (m.), g. *-jka* »vodna rastlina s plavajočimi listi in velikimi cvetovi, Hydrocharis« (SSKJ IV, 1057), *žabji šejek* »Hydrocharis morsus-ranae« (Cigale, Wb., 553; Vraber, 146), tudi *šeják* »Hydrocharis« (Pleteršnik II, 623, po Medvedovem rkp. gradivu).

Ker je ime rastline pomensko motivirano tudi kot »žabji splav, čoln«, o čemer priča madž. *békatutaj* »Hydocharis morsus-ranae« (Marzell, Wb. Pfln. II, 920) < *béka* »žaba« + *tutaj* »splav«, je sln. *šẹ́jek* mogoče povezati z rum. *šêjkъ* »majhna ladja« (citirano po Miklošiču, Frw., 56) poleg *şaică* »isto«, n. *Scheig*, *Scheik* »kratka okrogla ladja v rabi le v Severnem morju« (Grimm, DTV 14, 2419), kar je (razen v spolu in vokalizmu) ista kulturna beseda kot sln. *šâjka* »majhna ladja za obrambo pred Turki«. Glej tudi *šâjka*. M. F.

šêk (m.), g. *-a* »lisast vol«, črnovr. *šẹ̑k* (m.) »vol z belimi lisami« (Tominec, 212), tudi *šẹ̑k* (m.), g. *-a* »isto«, *šêka* (f.) »lisasta krava«, pkm. *šèka* (f.) »svetlopisana krava« (Novak, Slovar[2], 145), tudi *šẹ̑ka* »isto«, adj. *šékast*, f. *-a* »lisast«, tudi *šẹ́kast* »isto« (SSKJ IV, 1057). V 18. st. *ſhekovez* »Schäck; pikavez, blekazh«, *ſhekaſt* »schäckicht; pikaſt, blekaſt, fhpreklaſt« (Gutsmann), v 19. st. *ſhék* »Schecke«, *ſhékaſt* (Murko II, 579).

Tako kot gradišč. hrv. *šêk* »ime kravi« (Tornow, BD, 329), č. *šek* »vol; konj«, *šeka* »krava« (Machek[2], 604) izposojeno iz n. *Scheck* »oznaka za belo ali drugače lisasto žival, zlasti konja«, *Schecke* »isto«, kar je bilo substantivizirano iz srvn. adj. *schëcke* »pisan, lisast, marogast« (Striedter-Temps, DLS, 217) iz stfrc. *esche(c)s* (pl.) »šah«, frc. *échecs* »isto« (Gamillscheg, EWFS, 336; Pfeifer, EWD[2], 1187). Srvn. adj. je torej prvotno označeval »tako pisan/lisast, kot je šahovnica«. M. F.

šékast (adj.), f. *-a* »pisan«, *šéka* »pisana žival«, v 18. st. *ſhekaſt* »scheckicht« (Gutsmann). Izposojeno iz nvn. *scheckig* »pisan« poleg *Scheck* (m.), *Schecke* (f.), srvn. *schëcke* (adj.), zgodaj sprejeto iz stfrc. *eschiec* »šahovnica«; prim. agl. *checky* »karirast«, it. *fatto a sciacchi* »podoben šahovnici« (Kluge[17], 640, Striedter-Temps, DLS, 217). Dalje glej *šâh*.

šekáti, *-am* (v. impf.) »dražiti« v primor. *'šekət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119).

Izposojeno iz trž. it. *secar* »dražiti, nadlegovati«, it. knjiž. *seccare* »isto« poleg »sušiti«, lat. *siccāre* »isto«, kar je denom. k adj. *siccus* »suh« (Battisti-Alessio, 3436). Sln. sinonim *sekîrati*, *-am* je iz nvn. *sekkieren* »nadlegovati, mučiti«, kar je bilo izposojeno iz it. *seccare* »nadlegovati«. Rom. pomen »sušiti« je bil izposojen v hrv. *šekàti* »vodo prazniti iz čolna« (Filipi, BB, 233). Glej tudi *sekîrati* in *šakacjon*. M. F.

šȅl (ptc. pret. akt.), f. *šlà*, n. *šlȍ* in *šlọ́*, du. *šlà*, f., n. *šlȉ*, pl. *šlȉ*, f. *šlȅ*, n. *šlà*. Na sinhroni ravni spada ptc. k v. *íti*, prez. *grẹ́m*, *grȅm* »ire«. V kompoz. npr. *prišȅl*, *-šlà*, *-šlọ́* in *prîšel*, *-šla*, *-šlo*; *nášel*, *-šla*, *-šlo*; v 16. st. *shal*, f. *shla*, n. *shlu* (Trubar), *ſhàl*, *ſhla*, *ſhlu* (Dalmatin), v 17. st. *shal*, *shla*, *shlu* (Janez Svetokriški); subst. *prîšelc*, *-a*, *prîšlec*, *-a* »Ankömmling«, vzhštaj. »nepovabljen gost na svatbi«. V 16. st. pri Dalmatinu v Registru je v koloni hrvaško, dalmatinsko, istrijansko, kraško navedeno *Tuiza*, *priſhlaz*, *priſhèlz* ob kranjskem *Ptuj*, koroškem *nesnan* in slovenskem ali bezjaškem *Tuin*, *Tugina* (prim. csl. *prišьlьcь* »peregrinus«), danes *prîšlek*, *-a* »Ankömmling«, f. *prîšlekinja*.

Prim. stcsl. *šьdъ*, *šьlъ*, *šьla*, *šьlo*, sbh. *ìšao*, *-šla*, *-šlo*, mak. *išol*, *-šla*, star. blg. *(i)šъlъ*, *(i)šelъ* (Mladenov, 197), r. *šël*, *šlá*, *šló*, ukr. *išóv*, *išlá*, *išló*, br. *išóŭ*, *išlá*, *išló*, p. *szedł*, *szła*, č. *šel*, *šla*, slš. *išiel*, *-šla*, tudi *šiel*, *šla* (Kálal, Sl., 212, navaja še *šel*, *šla*), gl. *šoł*, *šła*, dl. *šeł*, *šła*. Oblike z *i-* so pod vplivom posameznojezičnih refleksov v. **itĭ*, **jьdešь*. Psl. **šьdlъ̀*, *-ȁ* je s suf. *-*lo-* tvorjeno iz korena **šьd-* < **s^{e}d-*, ki izvira iz ptc. pret. akt. I **šьdъ* < ptc. pf. **s^{e}d-us-*. V kompoz. se ta ptc. ohranja v sln. *prišẹ̑dši* (Pleteršnik), danes *prišẹ́dši* »gekommen« (SP 2001, 1281) < **prišьdъ*, g. *-dъs'a*. To vsebuje sekundarno redukcijsko stopnjo namesto pričakovane ničte, ki jo izkazuje šibka pf. osnova **se-sd-*. K izostanku reduplikacije prim. got. *sat* »sedel sem« (LIV, 465). Vzglasni *š-* je po palatalizaciji iz *ch-*, to pa je iz *s-* posplošeno po kompoz. s pref. **pri-*, **per-*, **vъ-*, **u-* (Pedersen, IF V, 62; Iljinskij, IORJa XX, 73; Vaillant, Gr. comp. III, 176). Diahrono torej psl. ptc. pret. **šьdъ* in **šьdlъ̀* spadata k ide. pf. glagolske osnove, katere iter. je psl. **chodīti* ≤ **(pre̯i-)sod-éi̯e-* »prisedati, sedati k« > »priti, prihajati« iz korena **sed-* »sedeti«. Glej tudi *pošâst*, *préšuštvo*, *švapáti* in dalje *hod*. M. S.

šelȅ (adv.) »demum«, tudi *šȅle* »idem«, npr. *on je najprej direktor*, *potem dolgo nič*, *potem šele človek* (SSKJ

IV, 1057), tudi »komaj«, npr. *stara 'je šele enajst let*, »zelo«, npr. *na morju mora biti šele vroče*. V 18. st. *k'šadnîmu ſheli, h'puſlednîmu* »demum« (Kastelec-Vorenc), *shelej, shelér* »erſt; primo, primum« (Pohlin).

To je po univerbizaciji nastalo iz adv. *šȅ* in ojačevalnega členka **lě̋*, ki se v sln. deloma ohranja še dvobesedno, prim. črnovr. *pǫ̑l 'ję bîu̯ šȩ̏ lę χût* (Tominec, 212), v 18. st. *ſhe le* »allererft« (Gutsmann). K besedotvorju prim. sln. *tȕ* »hic« → *tȕle/tulȅ* »prav tu«, *tȁm* »ibi« → *tȁmle* »prav tam, tam«. Historična oblika *šeli* (Kastelec-Vorenc) je izvorno enaka Pohlinovi *šelej* in je bila tako kot *šeler* dodatno ojačana s sln. adverbialnim formantom *-j* < **-jь* oz. *-r* < **-že*, prim. sln. *pótle* (adv.) »potem« → *potlej/potler* »isto«. Skladenjsko obratne zveze tipa *le še*, npr. *le še njega čakamo*, v sln. niso univerbizirane. Dalje glej *šȅ* in *lȅ*. M. F.

šelȅst (m.), g. *-ę́sta* »Geraschel«, *šelestę́ti, -ím* (impf.) »rascheln, knistern« (SSKJ IV, 1058).

Prevzeto iz sev. slov., prim. r. *šélest* »šelest«, *šelestétь, šelestítь* »šelesteti«, ukr. *šélest, šelestíty*, br. *šèlest, šalëstacь*, p. *szelest, szeleścić*, č. *šelest, šelestiti*, slš. *šelest, šelestit'*. Navadno domnevajo imitativni nastanek in primerjajo z r. dial. *šóloch* »šum, šelestenje«, br. *šólach*, ukr. *chóvst* »zamolkel zvok«, stp., p. dial. *chełst* »šumenje trsja« (Miklošič, 337; Vasmer III, 387) in dalje p. dial. *szelepać* »šelesteti« (Machek[2], 604). Iz navedenega gradiva je razvidna osnova **šel-*, ki utegne izvirati iz ide. **ks-el-*, prim. lot. *šàlkt* »šumeti, šelesteti, žuboreti«, *šalka* »šumenje, šelestenje, žuborenje«, kar je lahko iz **ks-ol-k-* iz ide. korena **kes-* »praskati, česati«, prim. **ks-en-*, v gr. ξαίνω »praskati, česati« (**ks-n̥-i̯e/o-*), lat. *sentis* »trnovo grmičje«, sti. *kṣṇauti* »brusiti, drgniti«, ide. **ks-es-*, v gr. ξέω, aor. ξέσσαι »strgati, strugati, gladiti« (o tem Pokorny, 585, brez balt. in slov.). Osnova na **-el-* je verjetno nominalna, prim. k tvorbi gr. εἴκελος, ἴκελος »podoben«. O ide. **kes-* glej dalje *césen*. M. S.

šélin (m.), g. *šelína* »zelena = Apium graveolens« (Pleteršnik II, 623, po Štreklju, Görz., 404), tudi *šéln* »isto« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 124), pod vplivom knjiž. *zélena* verjetno feminizirano v tolm. *šélna* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 184).

Izposojeno iz furl. *sèlino* »zelena« (Pirona, VF, 1007), trž. it. *sèlino* »isto« (Pinguentini, 204), ben. it. *sèleno* (Boerio, DV, 642), veronsko *seline*, lat. **sĕlīnum* (izpričano le *selīnon*) iz gr. σέλῑνον (n.) »Apium graveolens«, tudi v πετροσέλῑνον (n.) »peteršilj = Petroselinum sativum« < »zelena, ki raste na skalah«, verjetno predgrškega izvora (Skok III, 218; Godnič-Godini, l. c.; Battisti-Alessio, 3438). Neposredno iz gr. je izposojeno stsb. *selinъ* »Apium« in *selina* »isto« (Miklošič, 290). Glej tudi *zêlena, zèlar* in *peteršȉlj*. M. F.

šeljút (m.), g. *-a* »malovreden človek« in *šeljútati, -am* (v. impf.) »počasi hoditi« (Krupa; Barlè, LMS 1893, 33). K temu varianta *šljúta* (f.) »neučinkovita, otročja oseba«, od tod adj. *šljútav*, (f.) *-áva* »otročji, neučinkovit«, obir. kor. *šlú:tast* »neravno hodeč« (Karničar, Obir, 169), *šljútavec* (m.), g. *-vca* »otročja, neučinkovita oseba«, v. *šljútati, -am* »počasi hoditi; počasi in neučinkovito delati«. Sem verjetno cgn. *Šlutej* (Laško, Slovenj Gradec; areal po ZSSP), prim. hrv. cgn. *Šluta*. Iz istrskih govorov istr.-rum. *'šl'utele, 'šl'utę* »copati« (Šušnjevica; Filipi, ILA, 313).

Variantno vzglasje *še-C-* : *š-C-* bi zaradi pomensko podobnega glagola v hrv. *šljȕtati* »tavati, bloditi« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404) kazalo, da je le sln. vzglasje *še-C-* sekundarno. Morda je iz prvotnega sln. *š-C-* tako kot pri *šemígati* iz *šmígati* < **smýgati* preoblikovano na podlagi ekspresivnih glagolov s pref. *še-*, prim. sln. *še-pę̂riti* (poleg *šo-píriti* in *če-pę́riti*) ← psl. v. **pyriti* »šopiriti«. Zaradi variantnega vzglasja tipa **lopati* : **slopati* : **šlopati* : **žlopati* itd. (glej *šlópati*) slov. ekspresivne leksike, pri kateri se ob vzglasnem **s-* kot znak ekspresivnosti pojavlja tudi palatalnost konzonantizma (prim. p. dial. *żłopać* »lokati« : gl. *žlopać* »isto« ← **slopăti*), je jslov. **šl'utati* lahko ekspresivna varianta k **lutăti* »tavati, bloditi«. Bezlaj, ZJS, 299, je *šljútati* povezoval z lit. *sliaũkti* »leno se vleči, plaziti«, kar je korensko povezljivo s *sliaũgti, sliaugiù* »isto« (Fraenkel, 830), slov. **slûzь* (f.) »pituita« in sln. *slúg* »polž brez hiše«. Drugačno razlago glej pod *šljúta* in dalje *lútati*. M. F.

šelm (m.), g. *-a* »lopov, baraba« (Štrekelj; Jakša, Traditiones 29/1, 2000, 163), rož. kor. *šə̏lm* »tat« (Šašel, RNB, 118), bovško *šé:jlęm* »nepridiprav, ničvrednež« (Ivančič, DSBG, 58). Miklošič, Frw., 57, navaja sln. *šelem* (adj.) »nequam«, kar se pojavlja v nar. pesmi *ko en šélem tát* (Kranjska; iz gradiva za SSKJ) »malopridni tat« in se je moglo iz prvotnega subst. reinterpretirati prek predikativne rabe. Beseda *šelm* je bila zabeležena v Sv. Lenartu v Slovenskih goricah in Sv. Juriju ob Ščavnici (iz gradiva za SSKJ). V 16. st. *shelm* »Böſswicht, poltrone, ſcelerato, furfante ...« (Megiser), v 18. st. *ſhelm* »Schelm, tat, deup« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šȅljām* »tat, lopov« ob *šelman* »scelestus«, r. *šélьma* »slepar, lopov«, ukr. *šélьma* »isto«, č. *šelma* »lopov, slepar, zvitež« poleg »zver«, stč. tudi »kuga«, p. *szelma* »isto«, gl. *šelma* »prebrisanec, zapeljevalec deklet«, dl. *šelma* »brezvesten fant (ki zapeljuje dekleta)« kot **šel'm(a)* izposojeno iz srvn. *schëlm(e)*, tudi *schelme* (f.), ki sprva pomeni »kuga«, nato začne označevati »kadaver, mrhovina« in kasneje postane psovka za lopove, barabe, prebrisance ipd. (Miklošič, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 216; Pfeifer, EWD[2], 1191; Schuster-Šewc, HEWb., 1426). Sln. besede s pomenom »tat« so lahko izposojene tudi kasneje, ko je n. *Schelm* na Avstrijskem in Bavarskem začelo označevati tatu (Striedter-Temps, l. c.), prim. tirol. n. *schèlm* »tat« (Schöpf, TI, 600). Etimologija te le n. besede je Pfeiferju, l. c., nejasna, Kluge[23], 716, pa nvn. *Schelm*, srvn. *schelm(e)* »Bösewicht«, stvn. *skelmo* »Todeswürdiger« povezuje s srvn. *schalm(e)*, stvn. *skalmo* »kuga«.

Sem tudi *šȩ̏lma* »kostanjeviški karneval« (poknjiženje V. Smole, ustno), *šelmovanje* »kostanjeviško pustno rajanje«, *šelmarija* »isto« z vodnikom, imenovanim *Schelmenvater*, ki je nosil na kolu nataknjeno bučo (Rožman, PMM, 306), prim. n. *Schelmvater* »scelestissimus« (Grimm, DTV 14, 2521). Čeprav Kuret poroča, da je ime *šelma* v Kostanjevico prinesel Čeh J. Ressel (Rožman, l. c.), je ime lahko kot f. izposojeno iz n. ali pa pod vplivom sln. *maska, maškara* feminizirano iz sln. *šȩ̏lm* »lopov, baraba«. V 18. st. pri Kastelec-Vorencu izpričana zveza *ſhelmario verovati* »credulitas, ſanikernu verovanîe«, kar formalno ustreza hrv. kajk. *šelman, koji vsakojačke šelmarije zmišljava in začinja* (Belostenec; ARj XVII, 529), lahko kaže, da je kostanjeviški karneval poimenovan kot »lumpanje, norenje ipd.«. Glej tudi *šelmarija*. M. F.

šelmarija (f.) »lahkovernost«. V takem pomenu v 18. st. pri Kastelec-Vorencu v zvezi *ſhelmario verovati* »credulitas, ſanikernu verovanîe«. Beseda je v 17. st. zabeležena tudi pri Svetokriškem (M. Snoj, ustno), kjer pomeni »malopridnost, lumparija«.

Srvn. izposojenka iz **schelmerîe*, kar je dalo nvn. *Schelmerei* »navihanost, pobalinstvo ipd.« ali »lopovščina, lumparija« k *Schelm* »pavliha, navihanec, prebrisanec«. Glej tudi *šelm*. M. F.

šẹ́ma I (f.) »maska, maškara, prismoda«, dem. *šẹ́mica*; izv. *šệmar* »izdelovalec mask«, bkr. »maškara«, *šệmež*, *-a* »maškara, prismoda, gizdalin«, *šemarîja* »maškarada«, adj. *šẹ́mast*, *-a*, v. *šẹ́miti*, *šệmim* (impf.) »maskirati«, pf. *na-š.*; v 16. st. *ſhema* »larva, schembart« (Megiser), v 18. st. *ſhema* »larva« (Kastelec-Vorenc), *shęma* »larva, obefæmentis homo« (Pohlin), *ſhema* »Larve, Maske, alter abhangender Hut« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *schëm(e)* »maska«, kar je dalo nvn. *Schemen* »privid« (Miklošič, Frw., 57; Striedter-Temps, DLS, 217). N. beseda je sorodna z ags. *scima* »senca«, alb. *hlje*, gr. σκιά, sti. *chāyā́*, psl. **sě̑nь* »isto« (Kluge[22], 629). Glej tudi *šệmber*. M. S.

šẹ́ma II (f.) »vulva« (dol., Ljubljana).

Prevzeto iz srvn. *schëm(e)*, *scham(e)* »sram, osramje« (Striedter-Temps, DLS, 217), prim. ags. *sceamu*, stfrank. *skame*, *skome*, got. *skaman* »sramovati se«, nepojasnenega izvora (Kluge[23], 711). M. S.

šệmber (interj.) v funkciji kletvice, rabljeno tudi v zvezi *šember te vzemi*; *šệmbraj* »šember, zlomek«, adj. *šệmbran*, *-a* »prekleman, presnet«.

Verjetno prevzeto iz bav. n. *Schembert* »(pustna) maska«, star. *Schemebart*, pisano tudi *Schönbart*, kompoz. iz srvn. *schëm(e)* »maska« in *Bart* »brada«; prvotno torej »bradata maska« (Snoj, SES, 631). Bav. n. *Bartl* »parkelj«, dobesedno »bradač«, je dalo sln. *párkelj*, prim. n. *Spitzbartel* »parkelj«, dobesedno »ki ima kozjo bradico« (o. c., 425). Dalje glej *šẹ́ma I*, *šalobârda*. M. S.

šembílja (f.) »prerokovalka«, npr. *modra ko šembilja* (gor.), adj. *šembîljski*, f. *-a* »preroški« (Pleteršnik II, 623), pri Cigaletu, Wb., 1470, je n. zveza *die alte Sibille* prevedena s sln. *stara babura*.

Verjetno s sln. interkalacijo tipa *šonfît* »podstrešje« (Hrušica) ← it. *soffitto* »isto« kot **šibil'a* izposojeno iz rom. **sibilla* »prerokovalka«, prim. it. tosk. *sibilla* »isto«, *sibillino* »skrivnosten, nedoumljiv, nerazumljiv« (prim. sln. knjiž. *sibílski* »nejasen, dvoumen«; SSKJ IV, 652), frc. *sibylle* »prerokovalka«, lat. *Sibylla* »prerokovalka«, *Sibyllīnus* »Sibilin«. V lat. je bilo ime izposojeno iz gr. Σίβυλλη, imena svečenice, ki je v ekstazi prerokovala prihodnost (Battisti-Alessio, 3488; Keber, Leksikon imen, 431 s.). V Furlaniji je ime označevalo tudi vrsto maškare z obrazno krinko, kot je razvidno iz čedajskega besedila o prepovedi maskiranja: *in habitu scaramatte aut Sibilie aut alterius insueti habitus unde non appareat in facie manifeste* (Čedad; Ostermann, 495). Enaka raba imena je potrjena tudi v n., kjer je *Sibylle*, *Sibille* v zvezi *alte S.* slabšalna oznaka za staro žensko, toda *sibilke* oz. *sibillkenkopf* tako kot sin. *scherbellenkopf* označuje tudi »masko s spačenim obrazom« (Grimm, DTV 16, 709, in 14, 2564).

Sln. *e* v *šembílja* je verjetno zapis za reducirani prvotni sln. neakcentuirani *i*. Glej tudi *škoromáti*. M. F.

šemetati, *-am* (v. impf.) »majavo hoditi«, izpričano v 16. st. *shemetati* »Schwanken« (Megiser), v 18. st. *ſhemetati* »ſchwanken« (Gutsmann). Sem tudi enakopomensko *šematati*, *-am*, izpričano pri Janežiču[1] II, 426: *šemátati*, *-mačem* »taumeln«, poleg *šemótati* »taumeln, hinken«, pri Murku I, 578: *ſhematáti*, *-ám/-ázhem* »taumeln«, in že v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhematati* »torkeln«.

Prim. hrv. *šemetati*, *šemećem* »negotovo, majavo hoditi, opotekati se«, tudi *šemetiti*, *šemećem* »isto« (Stulli; ARj XVII, 530), r. dial. *šemetátь* »lenobo pasti, pohajkovati«, *šemetítьsja* »isto«. Izhajati bi bilo možno iz ekspresivnega v. **šem-etā́ti*, **šem-etā́ješь/*šem-èt'ešь* (tip sln. *trepetáti/trepetâm/trepẹ́čem* ← **trep-tī́*, **trepèšь*) psl. glagola premikanja **šę-ti*, **šemèšь* (← ide. **su̯em-* »premikati se«), katerega iter. **svā́mati* tipa **tā́kati* ← **tet'ī́*, **tečèšь* se ohranja v **šā́mati*, npr. v stč. *šámati (sě)* »v temi tavati«, nč. dial. *šámat* »tipaje hoditi«, dalje v **šamъl'ā́ti* = sln. *šamljáti*, *-âm* (v. impf.) »nerodno hoditi, brkljati«, hrv. *šamljati*, *-am* »med hojo noge na široko metati« (Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku). Manj verjetna se zdi razlaga, da bi ti glagoli vsebovali ekspresivni pref. *še-* tipa sln. *še-pệriti*, hrv., sb. *šepíriti se*, *šèpīrīm se* iz psl. v. **pyriti* »šopiriti« in bili tvorjeni iz **metā́ti* oz. **motā́ti* (Vasmer[2] IV, 427, brez sln. in hrv. gradiva).

Sln. *šematati*, *-am/-ačem* je iz istega psl. **šę-ti*, **šemèšь* ekspresiviziran po vzorcu sln. *rogátati*, *-am* »ropotati« ob *rogítati* »isto«, *šemotati*, ki ustreza slš. *šemotat'* »blebetati« (Kálal, Sl., 672) in pom. *šemu̯otac* »šumeti« (Lorentz, Wb. II, 440), pa po tipu *ropotáti*. Glej tudi *šamljáti I*, pa tudi *šẹ́tati*. M. F.

šemígati, *-am* (v. impf.) »majavo hoditi« (Haloze).

Ker je v Halozah znano tudi *šmígati*, *šmîgam* (v. impf.) »šepati«, *šmígav* (adj.), f. *-áva* »šepav«, *šmigljȁv*, f. *-áva* »isto«, kar bolj kot hrv. *šmigati* »švigati«, č. dial. *šmihat'* »isto«, slš. *šmihat'*, p. *śmigać* »mahati, smukati, švigati« iz **smigati* ← **svígati* (= sln. *švígati*) pomensko ustreza r. *šmýga* »klatež, potepuh«, *šmýgatь* »tekati, begati, potikati se, kolovratiti«, br. *šmýgacь* »isto« (Nosovič, 714), je varianta *šemígati* verjetno le ljudskoetimološko naslonjena na sln. *mígati* < **migati* in iz prvotnega sln. *šmígati* preoblikovana na podlagi ekspresivnih glagolov s pref. *še-*, prim. sln. *še-pệriti* (poleg *šo-píriti* in *če-pẹ́riti* ← psl. v. **pyriti* »šopiriti«). Sln. *šmígati* je z r. *šmýga* in sorodnim povezoval že Iljinskij, IORJ XX, 4, 176 (citirano po Vasmerju[2] III, 461), vendar je oboje izvajal iz **šь-mig-*, kar fonetično ne prepričuje (Vasmer[2], l. c.). Dalje glej *šmígati*. M. F.

šémpjo (adj.), f. *-a* »neumen«, tudi *'šempjest* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119); znano tudi širše na Primorskem. Sem tudi denom. v. *'šempjət* »mešati, mamiti, prepričevati« (Jakomin, l. c.) s prvotnim pomenom »koga neumnega delati«.

Tako kot hrv. *šempio* (adj.) »neumen, bedast«, *šempjati*, *-am* »delati neumnega« (ARj XVII, 532) izposojeno iz it. *scempio* »neumen, bedast, prismuknjen«, substantivizirano v m. in f. »bedak, trap, neumnež«, to pa iz lat. *simplus* »enostaven, preprost« poleg *simplex*, *-icis* »isto«; it. vzglasni *sc-* kaže na izhodišče **ex-simplus* (Battisti-Alessio, 3381 s.). M. F.

šệmpla (f.) »široka lesena posoda, v katero se pretaka vino« (brez lokacije navaja Pleteršnik II, 623, po Štreklju), goriš. *šə̀mpla* »velik škaf« (Solkan; SLA).

Verjetno izposojeno iz furl. *sèmple* »čeber, škaf«, tudi *cèmple* »isto« (Pirona, VF, 1008, 113). Dalje nejasno. M. F.

šȅn (m.), g. *šẹ́na* »erysipelas«; v 18. st. *shén* »Rothlauf, eryfipellas« (Pohlin), *ſhena, ſhen* »Rothlauf« (Gutsmann); zaradi sln. sin. *pšȅn, všȅn, ušȅn* »erysipelas« in *pšéno* (n.) »ikre v svinini« je treba izhajati iz **pьchъ* (Miklošič, 269) k ide. **peu̯-, *pou̯-, *pū-* »oteči, napihniti«. Lessiak, AfdA LIII, 135, primerja n. *die Schöne, die Hübsche*, kar je verjetno samo slučajno. Pomensko blizu sln. **pъšeno* je lit. *pùkšti* »dobiti izpuščaj« poleg *paųškulẽ* »mozolj, mehur, izpuščaj«; lit. *pūkšlẽ* »mehurji od vročine, metljaj, vred« pa ima svoj ekvivalent v sln. *píšiti se* »dobiti izpuščaj«, *pȋšec* »oteklina v ustih« (vzh. štaj.). Sinomina *jarbolec, rožepila.*

[Prim. tudi kor. obir. *šɛ̀:n, -a* »vnetje čeljusti ali zoba«, *šɛ̀:na* »šen« (Karničar, Obir, 241) in ohranjeni *p-* v črnovr. *pšẹ̑n, -ạ* »šen« (Tominec, 212). – M. S.]

šẹ̑nkati, *-am* (v. pf.) »podariti«, *šẹ̑nk, -a* (m.), *šȅnk*, g. *šẹ́nka* in *šénka* (m.) »dar, darilo« (SSKJ IV, 1058 s.); SP 2001, 1523, navaja *šẹ́nkati, šệnkam*; gor. *šẹ́nkat, -am*, črnovr. *šẹ̀i̯nkạt*, pkm. *šènkati*, adv. *(k) šènki* »zastonj«; v 16. st. *ſhenkati* »donare«, *ſhenkinga* »donum« (Megiser), v 17. st. *ſencat* »donare« (Alasia), v 18. st. *ſhenkati* »condonare«, *ſhenkovati* »munerare«, *refhenkati* »elargiri«, *ſhenkenga* »antidorum« (Kastelec-Vorenc), *ſhenkati* »schenken« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *schenken* »podariti«, *schenkunge* »darilo«. Sln. *šẹ̑nk* je lahko iz **kšẹ̑nk* < *Geschenk* (Striedter-Temps, DLS, 217) ali sln. postv. Srvn. *schenken* < stvn. *skenkian* < zah. germ. **skankii̯a-* je faktitiv od **skanka-* »poševen« in torej prvotno pomeni *»nagniti (posodo s pijačo)«, kar se ohranja še npr. v n. *einschenken* »natočiti« (Kluge[22], 629). Glej tudi *šânk*. M. S.

šenkruót »želva« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196, brez oznake spola).

Fonetično razvito iz sln. **šȋl'tkrọ́t(a)* »želva«, kar je bilo tako kot č. zastar. *šilkruta* »želva« (Jungmann, Sl. IV, 459) in slš. *šilkruta* »želva« (Kálal, Sl., 675) izposojeno iz srvn. *schiltkrote* »testudo«, tudi *schildkrot* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 740; Grimm, DTiV 15, 135; Schöpf, TI, 609) < srvn. *schilt* »ščit, oklep«, nvn. *Schild* »isto« + srvn. *krot(t)e, krot* »krastača«, nvn. *Kröte* »isto«. Sln. *šȋlkrọ́ta* je v pomenu »želva« sicer med ljudstvom širše znana, a je bila do sedaj zabeležena le v pomenu »krota«, prim. *šȋnkruọ́ta* (Begunje pri Cerknici; SLA), *šȋlkruọ́ta* (Ribnica na Dolenjskem; SLA), *šylənkrûəta* (Dolnja Košana; SLA), *šȋlkrọ́ta* (Črna pri Kamniku; SLA). Pomenski razvoj »želva« : »krota, žaba« je lahko obojesmeren, kot priča hrv. *žȁba* »želva« (Dubrovnik; Bojanić-Trivunac, RDG, 108). Sln. sin. so *žẹ̑lva, želev* (Murko), *trdorog, sklednica* (Valvasor), *skorjača, skorjasta žaba, kornjača, kostenobranska žaba* (Gutsmann). Glej tudi *šȋljman*. M. F.

šȅnt I (adj. indecl.) »sanctus«, pogosto v tpn., npr. *Šentjâkob, Šentjânž, Šenčúr* (< **Šent Jur(ij)*; l. 1238 *ad sanctum Georium*) in fit. *šentjánževec, šentjánževka* »Hypericum perforatum«, *šenčûrka* »Caltha palustris« (po času cvetenja) idr.; izglasni *-t* se pred labiali in dentali asimilira in izpade, prim. tpn. *Šembíd* iz *Šent Vid*, pred *m* pa se asimilira še izglasni *-n*, prim. tpn. *Šmartno (pod Šmarno goro), -a* (dial. *Šmârtən, -tna*), kar je s hiperkorektnim *-o* iz *šent Martin*, l. 1296 *Sanctus Martinus sub Monte Sancte Marie* (Kos, Gradivo HTS II, 625), tpn. *Šmárca*, pri Valvasorju *Uschumarze* iz *Sanctus Mauritius* (Pintar, Lj. zvon XXXIII (1913), 29; Ramovš, Hgr. II, 85). Iz takih primerov se je abstrahiralo *Š-* v tpn. tipa *Škócjan* < *S(anctus) Cantianus, Štomâž*.

Navadno domnevajo izposojo iz srvn. *sente* »sveti« poleg *sancte, sante, sant* (Štrekelj, LMS 1896, 164; Striedter-Temps, DLS, 217) < lat. *sanctus* »isto«. Zaradi substituta *š* za rom. *s* Kronsteiner, Slaw. Spr. III, 46, domneva direktno izposojo iz alpske rom. na področju salzburške nadškofije, v kateri domneva lat. *s* > alpsko rom. *ś*, to pa naj bi se v slov. substituiralo s *š*, prim. tako še v primeru *máša* < **mъša* < *missa* (povzema Greenberg, HPSL, 53, ZGSJ, 69). Podobno prekomerno redukcijo zasledimo v rom. *sanctu-* > slov. **sǫt-* (sln. tpn. *Socerb* < *Sanctus Serv(ili)us, Sočerga* ≤ *Sanctus Quiriacus*) > hrv. *Sut-* (tpn. *Sutivân, Sutvȋd, Supetar*) > *St-* (*Stivân*). Delno je redukcija lat. *sanctus* > *stu-* in *sancta* > *stă-že* rom., prim. hrv. tpn. *Stombrata* < **S(anc)ta Marta, Stomorica* ≤ *S(anc)ta Maria* (Putanec, Slovo XIII, 137–75; Šimunović, IT, 109–20). Glej tudi *šȅnt II, šmáren*. M. S.

šȅnt II (m.), g. *šẹ́nta* »hudi duh, ki najbolj škoduje na sveti večer«, *babji šent* »neki drevesni škrat«; kot kletvica *da te šent opali, šẹ̑ntaj, hȅnt, hệncaj, šmȅnt, šmȅnc*; subst. *šmẹ̑ntrga* »presneta reč« (Sln. gorice), pkm. *šènt* »hudir« (navaja Novak, Slovar[2], 145), adj. *šẹ̑ntan, šmẹ̑ntan, šmệncan, hệncan* »presnet«; v. *šẹ́ntati, -am* (impf.) »z besedo *šent* preklinjati«, pf. *za-š.*; tudi *šentováti, -ûjem* (impf.), rez. *šentávati* (impf.) »isto«; v 16. st. *ſhentati* »blasphemare«, *ſhentavez* »calumniator« (Megiser), v 17. st. *beſſede pak nashe nej ſò druſiga ampak shent, plent, sludi, hudizh, inu tresk*, *shentovati* »preklinjati«, *shentvaviz* »preklinjevalec« (Janez Svetokriški).

Prim. hrv. dial. *šȅnt* »vrag« (Žumberak). Gre za tabuistično poimenovanje hudih duhov in škratov iz *šȅnt* »svet« (< srvn. *sente*) < lat. *sanctus* (Miklošič, 288; Skok III, 365). Zaradi adj. *šẹ̑ntan, hẹ̑ntan* ipd. je dvomljivo od tega ločiti v. *šẹ́ntati* in ga izvajati iz bav. avstr. *schänden, schenden*, kor. n. *schènt'n* »sramotiti, kregati, karati« (tako Striedter-Temps, DLS, 217). Dalje glej *šȅnt I, šmȅnt I*. M. S.

šentavfrče (f. pl.) »vnebohod« v rož. kor. *šəntávfarče*, npr. *na šəntáufarče še təč tíča ubjî, da le məsû dubí* »na š. še ptič ptiča ubije, da meso dobi« (Šašel, RNB, 118), obir. kor. *šəntà:wfərči* (m.), g. *-a* »isto« (Karničar, Obir, 174). V 18. st. *ſhentaufarzhe* »Himmelfahrtfeft, fvetik kriftuſovega v'nebuhojenja« (Gutsmann).

Sln. **šent-au̯fart-je* je verjetno po vzorcu sln. *vnebovzet-je* tvorjeno iz n. izposojenke **šent-au̯f-fahrt*, prim. sor. n. *āuffart* »vnebohod«, južnobav. *Auffahrt* »isto« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 38). Ženski spol rožanske oblike ohranja slovnični spol izposojenke.

Obirska oblika na *-i* je tako kot obir. *šə:ci* »ljubček« < **šocej* (Karničar, Obir, 63) k sln. *šòc* »isto« z *-i* < sln. *-ej* < **-ějь* podaljšana v **šent-au̯fart-j-ej*. M. F.

šentjánževec (m.), g. *-vca* »vino, ki se blagoslovi na dan svetega Janeza 27. decembra«. S krnitvijo prvega dela *jánževec, -vca* »isto« (oboje vzh. dial.; SSKJ IV, 1059; o. c. II, 205), tudi *šentjanževica*. V 18. st. *shentjanſhovza* »S. Johannesſegen Wein« (Pohlin).

Ime vina po svetniku *šent Janžu* < srvn. *sente Johannes* kaže na šego cerkvenega blagoslavljanja vina 27.

decembra, ki se je predvsem razširila na bivšem avstrijskem območju, v južni Nemčiji in Švici (etnološko o tem Kuret, PLS I, 398 s.). Sem tudi *šentjánževec* (m.), g. *-vca* »poslovilni kozarec (vina)« (Pleteršnik II, 623; Valjavec, Slovar slovensko-italijanski, Ljubljana 1924, 324; Kotnik, Slovensko-francoski slovar, Ljubljana 1925, 296), ker se je na šent Janža blagoslovljeno vino kot izredno čislano uporabljalo tudi pri poslovilnih obredih. Glej tudi *šȇnt I*. M. F.

šentjánževka (f.) »Hypericum perforatum«, tudi *šentjanževa roža* »isto«, črnovr. pl. *šẹntjânžẹwẹ rûəžẹ* (Tominec, 213), obir. kor. *šəntjá:jžawɛ ròə:žɛ* (Karničar, Obir, 241), *šentjánževica* (Pleteršnik II, 623, po Medvedovem rkp.) in *šentjánževec*, g. *-vca* (Poljanska dolina).

Ime zdravilne rastline je domača tvorjenka iz imena svetnika *šent Jánž* »sveti Janez« < srvn. *sente Johannes* »isto«, ker začne rastlina cveteti okoli 24. junija, na spomin rojstva svetega Janeza Krstnika, in cveti v pozno poletje; enako so za Hypericum perforatum pomensko motivirana tudi imena, kot so n. *Sankt Johanneskraut*, *Johannesblume*, frc. *herbe de Saint Jean*, it. *erba S. Giovanni*, lit. *joninžolė*, hrv. *Ivanova trava*, *trava svetog Ivana*, r. *Sv. Ivana zelьe*, stč. *Svatého Jana kořenine*, *Sv. Jana bylina* (obširno o tem (Marzell, Wb. Pfln. II, 942 s.). S *šentjánževec*, g. *-vca* je po tem *šent Janžu* je na Štajerskem poimenovan tudi mesec junij. M. F.

šentrộžnica (f.) »robidnica, Rubus fruticosus« (Kostanje; SLA).

Po ljudskoetimološki naslonitvi na sln. *šent-* »sveti« (npr. fit. *šentjanževka* »Hypericum perforatum«) nastalo iz sln. *štrộžnica* »Rubus fruticosus«, tudi *strožnica* »isto« (Willfort, Zdravilne rastline, 273). To je iz izhodnega **ostrǫžьnica* »robidnica« < *»bodeča rastlina« nastalo po sln. aferezi (Furlan pri Škofic, JZ 8/1, 2002, 132). Dalje glej *ostrộžnica*. M. F.

šẹ́pati, *-am/-pljem* (v. impf.) »zaradi krajše ali bolne noge neravno hoditi«, *šẹ́pa* (f.) »kdor šepa; neravna noga«, *šẹ̑pec* (m.), g. *-pca* »kdor šepa«, notr. *šîẹpəc* »isto« (Rigler, Jnotr. gov., 94), goriš. *šíépъc* (Štrekelj, Görz., 396), cgn. *Šepec*, *Šepic*; pkm. *šèpika* (f.) »šepavka, revše« (Novak, Slovar², 146) more biti deverbativni nomen agentis **svepýka* tipa lat. *mandūcus* ← *mandō*, *cadūcus* ← *cadō* (o tem glej še pod *smolíka*) in torej lahko posredno kaže na obstoj slov. tematskega glagola **svepèšь*; adj. *šẹ́pav*, f. *-a* »claudus« (od tod *šẹ́pavec* (m.), g. *-vca* »kdor šepa«), *šẹ́past*, f. *-a* »claudus« in »neraven«, prim. *šịȇpasta vẹ̑ja* »kriva veja« (Komen; OLA); sem *šepẹ́sati*, *-am* (v. impf.) »šepati«, pf. *šepẹ́sniti*, *-ệsnem* »isto« (prim. hrv. *šepésati*, *šèpēsām* »rahlo šepati« (Hrv. Primorje), prez. tudi *šèpēšēm* »isto« (Banija), *šepēsàti* (Žumberak), toda tudi *šepāsàti* (Žumberak; ARj XVII, 538, 537)), *šepastati* »šepati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 307). V 16. st. *shepast* »lam, claudus« (Megiser), v 18. st. *ſhepaſt* »claudus; hrom, fhantou, krulou, krumpaft, fbèdren« (Kastelec-Vorenc), *shẹpaſt* »hinkend, claudicans«, *shẹpz* »isto« (Pohlin), *ſhepaſt* »hinkend« (Gutsmann).

Prim. hrv. *šȅpati*, *-ām* »neravno hoditi«, adj. *šȅpav* »claudus«, čak. *kokȍša šȅpa* (3. os. sg.) »kokoš slabo hodi« (Brgud; Filipi, ILA, 574), *šȅpav kȍnj* (Brgud), *šȅpast kȏnj* (Čepič; oboje Filipi, o. c., 643), *šȅpat* (v. impf.) »šepati«, *šȅpaf* (adj.) »claudus« (Orlec na Cresu; Houtzagers, CD, 364), gradišč. hrv. *šèpav* »hrom« (Tornow, BD, 328). Iz hrv. istrskih govorov je istr.-rum. *'šepast* »šepav (o konju)« (Filipi, o. c.). Jslov. **šèpāšь* (3. os. sg. prez.) s sekundarno akcentuiranim inf. **šèpati* za prvotno **šepā́ti* ← **svepā́ti*. Zaradi nedvomno sorodnih sln. sin. *švẹ́pati* in *svẹ́pati*, ki kažeta, da je osnova **šep-* lahko nastala po delabializaciji iz **švep-* (Skok, HDZb I, 1956, 272), ta pa iz **svep-*, Bezlaj, Razpr. SAZU VII, 1970, 416 s. = ZJS, 416 s., zavrača staro Štrekljevo razlago o izposoji iz bav. n. *schepp* »kriv, neraven« (Štrekelj, Lwk., 61; sprejemata Striedter-Temps, DLS, 217; Skok III, 387) in dopušča možnost sorodstva z lot. *svempt* »nebogljeno hoditi«, *svèmpis* »kdor se neokretno in nerodno premika«, kar Fraenkel, 949, izvaja iz ide. baze **su̯em-* »sem in tja premikati«, prim. stvn. *swimman* »plavati«. Ker povezava z lot. gradivom implicira slov. osnovo **svęp-*, se zdi jslov. **šèpāšь* bolje izvajati iz psl. v. **svepā́ti*, **svepā́ješь*, kar je enako s str. *svepatisja* »majati se«, tudi *svěpatisja* »isto«, csl. *svepiti sę*. Tako Kurkina, DS, 96 s., ki opozarja na enak fonetični razvoj **sve-* > **šve-* > *še-* tudi v slš. dial. *šeptat'i* »skloniti se, skljućiti se« < **svepъtati*. Glej tudi *šèfati* ter dalje *švẹ́pati* in *svẹ́pati (se)*. M. F.

šepcat (v. impf.) »lupiti drevesno lubje«, *šêpcar* »lupilec drevesnega lubja« (oboje polj.; Škrlep, 57).

Pomensko najbližje je slš. gemer. *ošepič*, *-ím* »ošiliti« (Orlovský, Gemer., 220). Dalje nejasno. Morda korensko sorodno s **šep-* v r. dial. *šepíčnik* »Rosa canina« (Dal', Slovar'² IV, 628) in p. dial. *szepszyna* »isto« (Karlowicz, SGP V, 295), kar se navadno fonetično (!?) izvaja iz **šı̄́pъ* (m.), g. **-u* »trn, bodica, puščica, vrh« → **šı̄́pъkъ* »Rosa canina«. Predpostaviti bi bilo mogoče izhodiščni psl. subst. **šepъ* »kar je odrezano, razcepljeno ipd.« (→ denom. v. **šepíti* v slš.) oz. deverbativ **šepьcati* (v sln.) glagola **šep-ti*, **šepèšь* »rezati, cepiti« < **ksepe/o-* ide. korena **skep-*, ki ga potrjuje lot. *šķẽpele* (f.) »odrezan kos lesa«, v drugi prevojni stopnji pa lit. *skãpsnė* »kos blaga«. Balt. gradivo je citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1428, ki kljub balt. refleksu **sk-* rekonstruira ide. koren **sk'ep-*. Psl. **šepъ* z metatetnim vzglasjem **sk-* > **ks-* je tako kot **ščepъ* »trska, iver; cepič« (v sln. *ščȅp*, g. *ščépa* »trska, iver«, *oščȅp*, g. *-épa* »kopje, sulica«, ukr. *ščép* »cepič«, p. *szczep* »isto« itd.) iz istega ide. izhodišča **skep-ó-*. Glej tudi *šẹ́per II* in *ščȅp II*. M. F.

šẹ́per I (m.), g. *-pra* »konec obroča«. Prim. hrv., sb. *šȅpēr*, g. *-era* »odebeljeni konec protja, ko se dela poveslo«, tudi »odebeljeni del obroča, tj. kjer se stika obroč«, »rahlo zatisnjena zanka, ki se rada odveže« in »oblepljen plot« (Skok III, 387), kar je korensko sorodno s hrv., sb. *šȅpūt* (m.) »odebeljeni konec protja, ko se dela poveslo« poleg »pentlja« (ARj XVII, 541; ne povezuje Skok III, 387) in verjetno tudi s hrv. *šepuka* »Clematis vitalba« (ARj XVII, 540). Izhodno **šȅp(e)rъ* in **šȅpǫtъ* (tematizirani ptc. prez. akt. tipa **vьrǫtъ* »ki vre« → »izvir«) lahko kažeta na izpeljavo iz psl. v. **šep-ti*, **šepèšь* »viti, objemati, grabiti«, ki je bil podlaga za iter. (tipa **těkā́ti*) **šapā́ti* »grabiti« (→ **šapā́* »grabljenje; grabilka, roka« → v. **šapíti* »zgrabiti«) in morda tudi **šep-ъtā́-ti* »isto« v p. dial. *szeptać* »brskati, iskati« (Karlowicz, SGP V, 295). Pomen »viti, objemati« je pri tej slov. besedni družini znan pri kavz. v str. *ochopiti*, *ochoplju* »oviti«, *ochopitisja* »oviti, objeti (se)« pa tudi v sln. *šèpiti*. Glej tudi *šèpiti*, *pohópati* in *šápiti*. M. F.

šẹ́per II (m.), g. *-pra* »poleno«, »palica«, »sulica«. Pomensko najbližje je hrv. *šèper* »klin, ki se postavi med

dvema obročema, da se s soda ne snameta« (Brač; ARj XVII, 538) in »zareza, s katero se obroč spoji« (Lika; ARj l. c.), gradišč. hrv. *šèper*, g. *-a* »kos lesa za pričvrstitev voza« (Tornow, BD, 329). Ker slov. **šîpъ* pomeni »trn, bodica« (hrv., sb., blg., r., br.) pa tudi »puščica« (č., slš., dl., gl.) in »vrh« (hrv., sb., blg.) in je razen v prevojni stopnji in metatetičnem vzglasju *sk-* > **ks-* enako lit. *skiẽpas* »cepič«, je tudi izhodno **šȅprъ* (sln.) oz. **šȅperъ* (hrv.) lahko v besedotvornem razmerju s **šepъ* »kar je odrezano, razcepljeno« v slš. denom. v. *ošepič* »ošiliti«, r. dial. *šepíčnik* »Rosa canina« (Dal', Slovar'[2] IV, 628), p. dial. *szepszyna* »isto« (Karłowicz, SGP V, 295), oz. z deverbativnim v. **šepьcati* v sln. dial. *šepcat* »lupiti drevesno skorjo«. Dalje glej *šepcat*. M. F.

šepetáti, *šepetâm/šepẹ́čem* in *šepáčem* (v. impf.) »susurrare«, tudi *šeptáti*, *šeptâm/šə̀pčem*; subst. *šepȅt* (m.), g. *šepẹ́ta* »susurratio« poleg *šepȅt*, g. *šeptà* »isto«, *šepȍt*, g. *-óta*; sem *šepetavec*, g. *-vca* »qui susurrat«, *šepétec*, g. *-tca* »isto«. Pkm. *šepét*, *šèpètnoti* »šepniti« (Novak, Slovar[2], 146), jnotr. *šə̀pətąt* (Rigler, Jnotr. gov., 24), obir. kor. *šəptə̀l* (Karničar, Obir, 322). Sem cgn. *Šepetavec*, *Šepetavc*, *Šepetauc* in *Šepec* (< **šepetc*, prim. *šepétec*) pa verjetno tudi *Špetic*, *Špec*, *Špetič* (< **špetec/špetc*). V 18. st. *ſhepetati* »muſare, tihu govoriti«, *ſhipatati* »susurrare, ſhumeiti, ravfhlati«, *shepetaviz* »susurrator«, *naſhapetati* »insusurrare«, *na uſheſſa ſhapetati* »idem« (Kastelec-Vorenc), *shèpetâm* »ans Ohr fliſtern, sufurare« (Pohlin), *ſhepetati* »liſpeln, niſpeln, ſtill reden«, *ſhepetauz* »Liſpeler« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *šьpъtati* »sibilare«, *šьpъtъ* »susurratio«, *šьpъtьnikъ* »sussurator«, hrv., sb. *šàptati*, *šȃpćēm* »šepetati«, *šȁpāt*, g. *šȁpāta* »šepet« in *šàpat*, g. *šâpta* »isto«, mak. *šepoti* »šepetati«, *šepot* »šepet«, blg. *šèpot* »šepet«, r. *šeptátь*, *šepčú*, *šépčešь*, *šёpot*, g. *-a*, tudi *šepetátь*, *šepečú* (Dal', Slovar'[2] IV, 628), ukr. *šeptáty*, *šepčú*, *šépit*, g. *-otu*, tudi *šept*, *šeptu*, br. *šeptácь*, p. *szeptać*, *szept*, č. *šeptat*, *šept*, slš. *šeptat'*, *šepot*, gl. *šeptać*, *šepotać*, *šepot*, dl. *šeptaś*, *šepotaś*, *šepot*.

Psl. **šьp-ъtā́-ti*, **šь̏pъt'ešь* in deloma **šьp-otā́-ti* ter **šьp-etā́-ti* (r. dial.) je tako kot **šьp-l'ā́ti*, **šь̏p-l'ešь* ekspresivizirano iz psl. v. **šьp-ti*, **šьpèšь*, h kateremu je bil tvorjen nazalni inkohativ **šьpnǫ̋ti*, **šь̏pnešь*. Glagolska osnova **šьp-* je po delabializaciji prek **švьp-* lahko nastala iz **svьp-*, kar bi bilo mogoče primerjati z lot. *svip-* v *svipsnât* »afektirano govoriti, šepetati«, *svipstuôt* »isto«, *svipstinât* »nerazločno govoriti«, polnostopenjsko *svaĩpît* »ustnice afektirano premikati« (Mühlenbach-Endzelin III, 1160, 1141), lit. *svypsóti* »kremžiti se«, *švypsóti* »smehljati«, delabializirano *šypsóti* »smehljati, zasmehovati«, *šyptelė̃ti* »kremžiti (o ustih), smehljati«, *šypterė̀ti* »isto«, tudi *šipsóti* »smehljati«, *šipnóti* »isto«, kar Fraenkel, 1045, povezuje z lit. *šiẽpti*, *šiepiù* »zobe kazati, režati; smehljati« in sklepa, da so oblike z *-v-* sekundarno, internolit. labializirane pod vplivom sin. *vaipýtis*, *vypsóti*. Vasmer[2] IV, 429, in Schuster-Šewc, HEWb., 1428, pri **šьpъtati* samo govorita o onomatopejskem izvoru glagola, slednji pa opozarja na gl. onomatopejo *šep šep* »glas šepetanja«. Machek[2], 605, pušča ta splošnoslovanski glagol brez razlage, Snoj, ESSJ III, 236 s., opozarja na možnost povezave s psl. **sipā́ti*, **sip'ešь* »hropsti, težko dihati« pa tudi r. *šipétь* »sikati, piskati«, ukr. *šypíty* »isto«, *šýpotíty*, blg. *šipjà* »šumeti, sikati« in domneva, da je slov. variantno vzglasje *s-* : *š-* posledica premeta **si̯u-p-utó-* (> psl. **šьpъ̀tъ*) iz **su̯i-p-utó-* ob **su̯ei̯-pā́-* (> psl. **sipā́-ti*). Vendar je domnevano psl. medparadigmatsko razmerje **šьpā́ti*, **šíp'ešь* (tip **pьsā́ti*, **pís'ešь*) ob **sipā́ti*, **sip'ešь* (morda bolje **sьpā́ti*, **síp'ešь*) lahko tako kot pri sln. *šẹ́pati* »majavo, neravno hoditi« ob *švẹ́pati* »šepati« < **svepā́ti*, **svèpāšь*, prim. sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«, posledica delabializacije iz prvotne balto-slov. baze **su̯ei̯p-/*su̯ip-*. Razmerje sinonimnih baz **su̯ei̯p-* in **su̯ep-* v lit. *šveplióti* »šepetati« (Miklošič, 345), *šveplė́ti* »isto«, *švẽplas* »šepetajoč« in lot. *svepstêt* »šepetati« (Skok III, 381) je združljivo le s skupno korensko podstavo **seu̯-/su-*.

Sln. medparadigmatsko razmerje *šepetáti*, *šepetâm/šepẹ́čem* za pričakovano **šəptáti*, **šəptâm/*špáčem/*šápčem* je tako kot pri sln. *pekȅt* (m.), g. *-ẹ́ta* »topot, cepet«, v. *peketáti*, *-âm*, *-ẹ́čem* (impf.) »slišno udarjati s kopiti ob tla« sekundarno, nastalo pod vplivom sln. glagolov tipa *klepetáti*, *klepẹ́čem* (Škrabec, Cvetje X 3 c). Glej tudi *šẹ́pniti*, *šepljáti* in *sípati*. M. F.

***šepfer** (m.), g. *-ja* »stvarnik«, samo v 16. st. *ſhepfer* »creator«, označeno kot kranj. (Megiser).

Prevzeto iz srvn. *schepfære* »stvarnik« (> nvn. *Schöpfer*), kar je nomen agentis iz srvn. *schepfen* »ustvariti, ustvarjati« < stvn. *skephen* »naročiti, odrediti«, to pa ustreza got. *ga-skapjan*, stnord. *skepja*, ags. *scippan* < germ. **skap-i̯a-* »ustvariti, narediti« (o tem Kluge[22], 622). Dalje glej *šafati*. M. S.

šepica (f.) »kolenska pogačica«, zabeleženo v 16. st. kot *shepiza* »Knieſcheibe; poples« (Megiser).

Gotovo po redukciji nenaglašenega *i* nastalo iz **šipíca*, dem. k *šípa*, ki je v 18. st. hiperkorigiran v *ščípa*, prim. *shzipa pod kolénom, ali v'koléni tá giblenzhina* (Kastelec-Vorenc). Izhodno sln. **šipa* »kolenska pogačica« je bilo sočasno s sln. homonimom *šípa* (f.) »okensko steklo; lončarski kolovrat« izposojeno iz bav. srvn. determinativnega kompoz. **knie-schîpe* »plošča na kolenu; pogačica«, prim. srvn. *knie-schîbe* »kolenska pogačica«, bav. stvn. *kniu-scîpa* »isto«, stfriz. *knêskîve* (Lexer, Mhd. Wb. I, 1649; Grimm, DTV 11, 1432). Enako pomensko motivirano je lat. *orbis genum* (Ovid). Krnitve prvih delov kompoz. so v izposojenkah pogoste, prim. sln. dial. *šâjba* »tarča« iz n. *Zielscheibe*. Glej tudi *ščípa* in dalje *šípa*. M. F.

šèpiti, *-in* (v. pf./impf. (?)) »objeti, objemati; opasati«, pf. *ošèpiti*, *-in* »objeti, opasati«, npr. *ošèpi tou dréivo, kak je dèbelo* (pkm.; Novak, Slovar[2], 146, 91).

Osamljeno. Pkm. *-è-* je lahko iz **-ę̑-*, zato bi bilo možno izhajati iz denom. v. **šę̋piti*, **-išь* iz **šę̋pa*, nomena actionis »grabljenje« z razvojem v nomen agentis »grabilka« → »roka, šapa«, kar se ohranja v csl. *šępa* »pest«, mak. *šepa* »dlan in prsti na roki«, blg. *šèpa* »isto«, dem. *šépica*. K pomenskemu razvoju prim. sln. *ročíti*, *-ím* »segati, držati« k **rǫkā́* »manus«. Izhodno **šę̋pa* je nedvomno sorodno s sinonimom **šapā́*. Slednji je deverbativ k **šapā́ti* (Loma, Prasl. i jej rozp., 156), iterativa tipa **těkā́ti* in posredno kaže na obstoj psl. v. **šep-ti*, **šepèšь*, ki je bil podlaga za kavz. **chopíti*, **chòpišь* (pf./impf.) »prijeti, zagrabiti«, prim. csl. *chopiti*, *chopljǫ* »mordere«, str. *ochopiti*, *ochoplju* »oviti«, *ochopitisja* »oviti, objeti (se)«, r. dial. *chopítь*, *chopljú* »prijeti, zgrabiti« (navajata Vasmer III, 260, in Dal', Slovar'[3] IV, 1220), ukr. *chopýty*, *-pljú*, *chópyš* »grabiti«, br. *chapícь*, *chapljú*, *chópiš* (pf.) »zgrabiti, ukrasti«, č. *chopit*, *chopím* (pf.) »hitro prijeti, zgrabiti, hlastniti po čem«, slš. *cho-*

pit', *-ím* »zgrabiti, vzeti«, stč. *chopiti* (pf.) »dojeti, razumeti«, *vychopiti* »iztrgati komu kaj«, gl. le dial. *khopić* »zgrabiti« (navaja Schuster-Šewc, HEWb., 395), dl. *chopiś* »začenjati, lotevati se«. Ker psl. **šę̑pa* in iter. tipa **chodati* (k **chodíti*, **chòdišь*) **chǫpati* »prehendere« v csl. *chǫpati*, *chǫpajǫ* in str. *ochupati*, *ochupaju* »objemati, oklepati« kažeta na slov. nazalno infigirano osnovo, bi bilo poleg psl. prez. **šepèšь* potrebno predpostaviti tudi **šępèšь* : kavz. **chǫpiti* : iter. **chǫpati*. Akc. razmerje **šę̑pa* : **šapā̋* (npr. hrv., sb. *šápa*) kaže, da **šę̑pa* ne more biti deverbativ iz **šępèšь*, zato bi bilo možno domnevati, da je to tvorba iz nekega subst. **šę̑pъ*, če upoštevamo besedotvorno razmerje med psl. **rę̑da* : **rę̑dъ* (o slednjem Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 21, op. 21.

Iter. **šapā̋ti* »grabiti ipd.« < **chěpā̋ti* se je deloma pomešal s slov. homonimom **šā̋pati* »neravno hoditi« < **svā̋pati*, kar je verjetno tudi pod vplivom živalske terminologije povzročilo pomenski prehod »roka« → »noga«, prim. sb. *šápa* »stopalo« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 310), dl. *šapa* »taca«. Glej tudi *šę̑per I*, *šápiti*, *pohópati* in *šápa I*. M. F.

šepljáti, *šepljâm* (v. impf.) »šepetati« (Lašče), *šepljàv* (adj.), f. *-áva* »šepetav«.

Prim. hrv. *šȁpljati*, *šȁpljēm* »šepetati« (ARj XVII, 469), čak. *šapjȁt*, *šapjôn* »šepetati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1177), *šapljȁti*, *šȁplješ* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 204), p. *szepleć* (citirano po Machku[2], 605) in *szeplenić* »šešljati«, č. *šeplat* »šepetati, čebljati; jecljati«, stč. *šeplati* »isto«, slš. *šeplat'* (citirano po Machku[2], 1. c.).

Psl. **šьpl'ā̋ti*, **šьpl'ešь* (sekundarno **šьpl'ā̋ti*, **šьpl'ā̋ješь*) je tako kot **šьpel'ā̋ti* (v r. *šepeljátь* »šešljati«, ukr. *šepeljáty*, *šepeljáju* »isto«) in **šьp-ъtā̋ti* ekspresivizirano iz **šьp-ti*, **šьpèšь* < psl. **svьp-ti*, **svьpèšь* s pf. **šьp-nǫ̋ti*, **šь̑pnešь*. Fonetično neprepričljivo Machek[2], 605, pri tem gradivu opozarja na sorodstvo z lot. *svepstêt* »šepetati«, kar tako kot lit. *švepsëti* »isto« vsebuje isto osnovo **su̯ep-* kot lit. *sveplióti* »šepetati«, *švepliúoti* »šepetati; klepetati; nerazločno govoriti«, *švaplỹs* »šepetavec, kdor nerazločno govori«, *švapus* »šepetav, nerazločno govoreč«. Dalje glej pod *šepetáti*. M. F.

šę̑pniti, *šę̑pnem* (v. pf.) »tiho reči, povedati«, tudi *šepníti*, *šę̑pnem* »isto« (SSKJ IV, 1060), pri Pleteršniku II, 624, *šə̑pniti*, *šə̑pnem* z opozorilom, da bi se medparadigmatska zveza pravilno glasila *šəpníti*, *šápnem*. Slednji prez. je zabeležen v 18. st. pri Gutsmannu: *ſai ſhe nekai ſhapni* »ſage doch etwas«. V dialektih: pkm. *šèpnu njemi je ...* (Novak, Slovar[2], 146), črnovr. *šę̑pnt'*, *šę̑pnęm* (Tominec, 212).

Prim. hrv. *šàpnuti*, *šȁpnēm* »šepniti« (Šulek), tudi *šànuti*, *šȁnēm* »isto« (Vuk), mak. *šepne*, blg. *šèpna*, r. *šepnútь*, ukr. *šepnúty*, *šepnéš*, slš. *šepnút'*, gl. *šepnyć*. Psl. **šьpnǫ̋ti*, **šь̑pnešь* (→ sln. **šəpníti*, **šápneš*) je nazalni ihkohativ psl. v. **šьp-ti*, **šьpèšь*, ki se ohranja v ekspresivnih v. **šьpl'ā̋ti*, **šьpъtā̋ti*. Izvajanje iz **šьpъtnǫti* od **šьpъtā̋ti* je manj verjetno, ker tovrstni ekspresivni glagoli ne tvorijo nazalnih inkohativov. Glej tudi *šepljáti* in dalje *šepetáti*. M. F.

šeponi (m. pl.) »okovi za noge«. Izpričano le v 18. st. v Kastelec-Vorenčevem slovarju kot kasnejši dopis neznane roke: *ſheponi* »compedes, panoga«.

Izhajati bi bilo mogoče iz prvotnega sln. **šapǫ̑n*, tvorjenke tipa **gomonъ* »hrup« ← **gomъ* »glas« (SP 1, 132) k **šapā̋* »noga«, pri čemer je sln. dial. *-e-* [ə] lahko reduciran iz prvotnega *-a-*, npr. *səpûǫn* »večja motika = sapon« (Nadanje selo, Zavrhek; Rigler, Jnotr. gov., 88). Glej tudi *šapûn* in dalje *šápa I*. M. F.

šeprûn (m.), g. *-a* »pastirski plašč iz ličja« (Idrija). Prim. stč. *čaprún* »kratek plašč s kapuco« in morda r. dial. *čuprún* »ženski površnik iz belega platna«, str. *čuprunъ*, kar je Matzenauer, LF VII, 41, izvajal iz *čuprína* »čop« (dvomi Vasmer III, 357). Vse je najbolj verjetno iz srvn. *schap(e)rûn* < frc. *chaperon* »vrsta plašča«.

šerbet (m.), g. *-a* »nektar«, samo v 18. st. pri Pohlinu: *serbât*, *serbatje* »Göttergetränk, nectar« poleg *sèrbam* »sorbilare«. Prim. sbh. *šȅrbet* (m.), *šèrbe*, *-ta* »medica«, blg. *šerbét*, alb. *sherbét* »sladka pijača«, arum. *şirbet*, ngr. σερμπέτι. Sprejeto preko turš. *şerbet* »sadni sok« iz arab. *šerbet*, izvedeno iz arab. *šārab* »pijača«, *šariba* »piti«. Iz iste osnove je izposojeno srlat. *siropus*, *sirupus*, n. *Sirup* (Lokotsch, 1838; Skok III, 388).

šéreg (m.), g. *šerę́ga* »četa, truma« (pkm.). Prim. sbh. *šȅreg*, *cȅreg* »četa«, r. *šérenga* »vrsta, četa«, p. *szereg*, dial. *szeręg* »vrsta«, rum. *şireag* »vrsta«. Izposojeno iz madž. *sereg* »četa, čreda, truma, vojska«, kar je sorodno s turš. *çeri* (*yeniçeri* iz *yeni* »nov, mlad« in *çeri* »četa, vojska« je dalo sln. *jâničar*). O tem Miklošič, 338, TEI., Nachträge II, 180; Brückner, KZ XLIII, 318; Vasmer III, 392; Benkő III, 521.

šermir (m.), g. *-ja* »sabljač«. Izpričano v 18. st. *shermir*, *-ja* »Fechter«, *shermishe* »Fechtplatzboden« (Pohlin), toda pri Kastelec-Vorencu: *ſhermati* »sospitare«, *ſhirmati* »protegere«, *neſherman*, *neſhirman* »indefensus«.

Prim. p. *szermierz* »borilec, mečevalec«, *szermować* »mečevati, boriti se«, č. *šerm* »borba«, *šermíř* »boritelj«, *šermovati* »boriti se«, slš. *šerm* »borba s hladnim orožjem, zlasti z mečem«, *šermiar* »borilec z mečem«, *šermovat'* »tekmovati s hladnim orožjem, mečevati se, sabljati se«. Izposojeno iz srvn. *schirmær*, *schirmære*, *schirmer*, *schermer* »sabljač«, *scherm*, *schirm* »ščit, varovalo; zaščita, obramba« poleg »sabljaštvo (kot veščina)«, *schirmen*, *schermen* »ščititi, varovati«, stvn. *scirmari*, *scirmare*, *scermare* »sabljač«, *scerm*, *scirm* »ščit, zaščita«, *schermen*, stvn. *scirmen* < germ. denom. v. **skirm-jan* ← **skerma-* »ščit; zaščita«, kar je morda sorodno s sti. *śarman-* (n.) »ščit; zaščita« (Kluge[22], 634). Drugače o č. *šerm* »borba«, slš. *šerm* »borba s hladnim orožjem, zlasti z mečem« Machek[2], 605, ki meni, da je to domači deverbativni substantiv. Pomen »borilna veščina s hladnim orožjem«, ki v nvn. ni več izpričan, potrjuje tudi germ. izposojenka v stfrc. *escrime* »sabljaštvo (kot veščina)«, frc. *escrime* »isto« (Grimm, DTV 15, 208 s.), prim. tudi it. *scherma* »borilna veščina z mečem ali sabljo«, *schermirsi* »braniti se z orožjem« (Battisti-Alessio, 3385). Glej tudi *šarmicirati* in *šírm*. M. F.

šę̑st (num. kard.) »sex«, ord. *šésti*, adv. *šéstič*, num. kol. *šestę̑r*; izv. *šestnájst* »16« (< *šestь na desęte*), *šę̑stdeset*, kor. *šę̑stred*, rez. *šestredo* »60«, subst. *šesták*, *šestíca*, *šę̑stka*, *šestína*; v kompoz. *šestopȅr*, *šestopę̑rnica* »kij, buzdovan«, v 19. st. *ſheſtopirenza* »vespertilio« (Freyer, Fauna, 1); v 18. st. *sheſtopirnèza* »Streitkolben, clava« (Pohlin), *ſheſtopirniza* »Streitkolbe« (Gutsmann), prim. csl. *šestoperьcь* »sex alas habens«, sbh. *šestòperac*

»Clava pinnata« iz *pero* »ala, penna« (zgrešeno je izvajanje iz perz. pri Skoku III, 388). V 16. st. *ſheſt*, *ſheſtnaist*, *ſheſtdéſſet* (Megiser), v 17. st. *ſeſt* »ſei« (Alasia), v 18. st. *sheſt* »sex«, *shęſte* »sextus« (Pohlin), *ſheſt*, *ſheſhtiza* (Gutsmann).

Prim. stcsl. kard. *šestь*, ord. *šestyj*, sbh. *šêst*, *šêstī*, mak. *šest*, *šesti*, blg. *šést*, *šésti*, r. *šéstь*, *šestój*, ukr. *šístь*, *šóstyj*, br. *šéscь*, *šósty*, p. *sześć*, *szósty*, č. *šest*, *šestý*, slš. *šesť*, *šiesty*, gl. *šěsć*, *šesty*, dl. *šesć*, *šesty*. Psl. kard. **šěstь* more biti iz ide. abstr. **su̯ék'(s)-ti-s*, g. **suk'(s)-téi̯-s*, prim. stnord. *sétt* »šestica« (de Vries, AEW, 471), sti. *ṣaṣtí-* »60« (Wackernagel, Ai. Gramm. II, 640 s.) in alb. *gjashtë* »6«, kar je prvotno prav tako abstr., kakor v alb. še kard. od 7–10 (G. Meyer, 138), drugače o alb. Pedersen, KZ XXXVI, 284. Rekonstruirani abstr. je izveden iz ide. kard. **su̯ek's* »6«, ord. **su̯ek'-to-* »6.«, prim. kard. sti. *ṣáṭ*, av. *xšvaš*, arm. *veç*, gr. ἕξ, Fέξ, lat. *sex*, got. *saihs*, stvn. *sehs*, kimr. *chwech*, toh. A *ṣkas*, B *ṣäk*, lit. *šešì*, lot. *seši* »6«, ord. sti. *ṣaṣṭhá-*, av. *xštva-*, arm. *veçerord*, gr. ἕκτος, lat. *sextus*, *sestus*, stir. *sessed*, got. *saíhsta*, stvn. *sehsto*, lit. *šẽštas*, toh. A *ṣkäṣt*, B *ṣkaste*. Psl. vzglasni *š-* (< **ch-*) kakor balt. in indo-iran. gradivo narekuje okolje *ruki*, ki ga je verjetno treba iskati v zaporedju num. **pénku̯*, *su̯ék's* »pet, šest«. Izglasni **-e* v ide. **penku̯e* »5« je namreč sekundaren, na kar kaže že dejstvo, da ima beseda dva *-e-*, kar iz prevojnoteoretskih razlogov ne more biti prvotno (Winter, IE Numerals, 14 ss.). Drugače Pedersen, IF V, 77, in Arumaa, Ursl. Gramm. III, 192 s., ki domnevata po asimilaciji nastali **š-*, in Kretschmer, KZ XXXI, 417, ki domneva vpliv sem., prim. hebr. *šēš* »6«. K odpadu *-u̯-* prim. psl. **sestrā* < **su̯esrā*; ohranja se v ničtostopenjskem stprus. *uschts* »6«, kar je po disimilaciji nastalo iz stranskosklonske osnove ide. abstr. **su̯ék'(s)-ti-s*, g. **suk'(s)-téi̯-s*. Ide. **su̯ék's* »6« ima vzglasni **s-* morda analogno po ide. **septḿ̥* »7«. V tem primeru je prvotno **(H)u̯ek's* lahko izvedeno iz baze **(H)u̯ek's-* »rasti«, prvotni pomen pa nekako *»prirastek«, tj. *»prvo število nad 5, nad številom prstov ene roke« (Szemerényi, Numerals, 78 s.; kot možno omenja Winter, o. c., 14). Glej tudi *šestílo*, *šestovíliti*, *šestár* in izposojenko *stár II*. M. S.

šestár (m.), g. *-ja* »šestilo (kot sodarsko orodje)« (Solkan; Erjavec, LMS 1882-1883, 253 s.), *šestáriti*, *-ârim* (v. impf.) »s šestarjem meriti«.

Prim. hrv. *šèstār* »šestilo kot naprava za risanje krogov in merjenje razdalj v prostoru« (Mikalja; ARj XVII, 554), *šestar* »polmer« (Šulek; ARj, l. c.), »del gozda, ki je določen za sečnjo« (ARj, l. c.), tudi ukr. hucul. *šesternyk* »Zirkel« (navaja Erjavec, l. c., verjetno po Miklošiču, Frw., 57, oz. SEW, 338), *šesternjá* »vrsta šestila, ki ga uporabljajo tesarji in sodarji« (Grinčenko, Sl. IV, 493). Izhodišče izposojenke, ki se je zaradi konzonantnega zaporedja *š – s* namesto pričakovanega *š - š* gotovo ljudskoetimološko naslonila na slov. števnik **šestь* »šest«, je lat. *sextārius* (m.) iz *sextus* »šesti«, ki je v g. služilo za označevanje šestega dela merske enote, teže ipd., kot merska enota za tekočine pa šesti del kongija (= 3,25 l). It. *sèsto* »šestilo«, tudi *sèste* »isto« in *sèsta* iz lat. *sextus* (Battisti-Alessio, 3467), ki je bilo izposojeno v hrv. čak. *šȅst* »vrsta sodarskega orodja, podobnega velikemu lesenemu šestilu« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 364), kaže, da je poimenovanje najprej označevalo šesti del neke celote, nato pa napravo, s katero se takšen del lahko izmeri. Enaka pomenska motivacija se ohranja v slov. izposojenkah iz lat. *sextārius*. Miklošič, SEW, 338, je menil, da je it. *sèsta*, *sèste* potrebno primerjati z gr. ξυστόν (n.) »zglajen drog, kopjišče; kopje, sulica«, kar je sorodno z gr. ξύω »stružiti, gladiti« (Frisk II, 341) in pomensko preveč oddaljeno od rom. poimenovanj. Sln. sin. so *šestílo* poleg zastar. kalka po n. *Zirkel okroglilo*, *okroglej*, *okroglik*, *okrog* in *obut*, *zirkel* (vse v 18. st. pri Gutsmannu), *obvodílo* (Murko II, 830). Glej tudi *šestílo* in tudi *stár II*. M. F.

šestilo (n.) »Zirkel«, dial. »sodarsko orodje« (vzh. štaj., bkr.), v. *šestíti* »zirkeln«, tudi *šę̑stkati* »isto«; v 18. st. *strestovilo* (Hipolit). Pomensko enako je *šestár*, *-ja*, v. *šestáriti*, *-ârim* (impf.). Prim. sbh. *šèstār* »šestilo«, ukr. hucul. *šesternyk* »isto«. Verjetno samo ljudskoetimološko naslonjeno na števnik *šest*; Miklošič, 338, izvaja iz it. *sesta* »šestilo«, *sestare* »šestiti« poleg *sestile*, kar je gotovo iz lat. *sextus* »6.«, *sextārius*, *sextīlis* (Battisti-Alessio, 3467). Drugače Miklošič, l. c., ki z rezervo pritegne gr. ξυστόν »gladka palica, sulica«. Sln. *církel* je iz n. *Zirkel*, stvn. *zirkil* »krog« iz lat. *circulus* »isto«.

šestovíliti, *-îlim* (v. impf.) »majavo hoditi, slabo hoditi«, *šestovílo*, *šestílo* »neokretnež, tepec«, adj. *šestovílast* »neokreten, neumen«, v 18. st. *ſheſtovilu* »stulo«, *ſhéſtoviliti* »hinc inde vacillare, et impingere«, *ſheſtovilaſt*, *bliteus* (Kastelec-Vorenc), *sheſtovilu* »Rauber, Wasserreiser, stollo« (Pohlin). Verjetno tvorjeno iz **šestovílo*, *šestílo* »Zirkel«, kakor je *motovíliti* »majati se pri hoji, hoditi sem in tja« tvorjeno iz *motovílo* »Haspel« in *rogovíliti* »razgrajati« iz *rogovíla* »Gabelholz«, *rogovílast* »neroden«. Dalje glej *šestílo*, *šę̑st*. M. S.

šéša (f.) »vrsta blaga« (goriš.; Štrekelj, Görz., 431), tolm. *šéša* »tanko belo platno« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce 187), tudi *šiéša* »manufakturno izdelano platno« (o. c., 184).

Verjetno izposojeno iz furl. *sèsse* »vrsta blaga«, npr. *un blec di tele o di sesse blàncie* (Pirona, VF, 1014). Dalje nejasno. M. F.

šę̑škati I, *-am* (v. impf.) »tepsti, pretepati«, tudi *šê̄škati* »isto«, pf. *na-šę̑škati*, *na-šê̄škati* »natepsti« (SSKJ IV, 1063), *o-šę̑škati* »otepsti«, k temu impf. *oševškováti se*, *-ûjem se* »biti počasen pri delu« (Pleteršnik I, 867). K pomenskemu razvoju prim. sln. *tépsti* »tolči« in k temu *otépati se dela* »nerad delati«. Sem *šę̑škanje* (n.) »pretepanje«, *šê̄škanje* »isto«, *šê̄šk* (interj.) »glas pri šeškanju« (SSKJ IV, 1063); *šę̑ška* »udarec z roko ali šibo«, »predmet, s katerim se tepe«, *šę̑škar* (m.), g. *-ja* »človek, ki rad tepe«, *šę̑škarica* (f.) »ženska, ki rada tepe«; goriš. *šiéškat* »durchpeitschen« poleg »bei einem Gastmahl auf die Ueberbleibsel lauern« (Štrekelj, Görz., 491). V 18. st. *shęshkam* »mit Ruthen ſtreichen«, *shęshkàrza* »Ruthenfürſtin« (Pohlin), *ſheſhkarza* »Ruthenfürſtin« (Gutsmann), v 19. st. *ſhéſhkati* »mit Ruthen züchtigen«, *ſheſhkarza* »die mit Ruthen ſtraft« (Jarnik, Versuch, 214), *ſhéſhkati* »mit der Pritſche ſtrafen, necken«, *lúna ga ſhéſhka* »er iſt tieſſinnig, iſt in die Melancholie verfallen«, *ſhéſhka* »Pritſche«, *ſhéſhkariza* »Ruthenfürſtin« (Murko I, 580).

Ker gre za prvotni pomen »tepsti, tolči«, je s tem lahko sorodno primor. *'šeškiće* (f. pl.) »jabolka, podobna hruškam«, tudi *'šešćice* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119) < **šèškica*, prim. sln. *tę̑pka* »hruška moštarica« k *tépsti*, *tépem* »tolči, udarjati«. Glagol je verjetno dem. tipa *tę̑pkati* k *tépsti*, kar dovoljuje izvajanje iz **šešāti* →

**šeš-káti*, prez. po kontrakciji **šèškāšь*. Nadalje bi bilo mogoče pritegniti tudi osamljeno sln. primor. *še'šetca* »frnikula« (Sv. Anton; Jakomin, l. c.) < sln. **šešẹ̑tica* ← **šèšetъ* ← **šeš-etáti* »tolči, suvati, frcati ipd.«. Zaradi pogostih pomenskih prehodov tipa »tolči« : »šumeti« je s to le sln. besedno družino morda sorodno gl. *šešeć*, *šechotać* »šumeti, pihljati«, kar Schuster-Šewc, HEWb., 1430, označuje kot onomatopejskega izvora. Čeprav se pomen »smraditi« razvije iz »tolči«, kot priča sln. *za-udárjati* »oddajati neprijeten vonj«, se zdi Erjavčevo povezovanje sln. *šẹ̑škati* z r. *šešók*, g. *-šká* »dihur« (Erjavec, LMS 1880, 193), br. *šešók* »isto«, p. *szeszek*, kar je sorodno z lit. *šeškà* »dihur«, *šẽškas* »isto«, lot. *sęsks*, korensko neustrezno, ker je slov. osnova **šech-* lahko intenziv iz ide. **sek-* »z ostrim predmetom obdelovati«, »rezati, tolči«, tj. **sek-s-*. Korensko podobno Štrekelj, LMS 1894, 46, ki je brez dodatnega sln. in drugega slov. gradiva sklepal, da je sln. *šêškati* dem. **sěčkati* k **sěkati* in pri tem opozoril na sln. *nasekati koga* »našeškati koga«. Glej tudi *šẹ̑škati II* in dalje *sẹ́či II*. M. F.

šẹ̑škati II, *-am* (v. impf.) »nepovabljen se udeležiti svatbe« in *šêškati* »isto«, tudi »beračiti«, *šẹ̑škar/šêškar* (m.), g. *-ja* »nepovabljeni udeleženec svatbe« (SSKJ IV, 1063–4), črnovr. *šîəškạt*, *-ạm* »prežati pri svatovščini«, *šîəškạr* »preževec pri svatovščini«, *šîəškạlcạ* »z ženitovanja v dar prinesene jedi« (Tominec, 212), polj. *šéškar* »obiskovalec, ki pride na poročno ali drugo zabavo z namenom, da bo dobil hrano in pijačo zastonj, in če se dobro obnaša, jo tudi dobi«, *šéškalica* »razdelitev preostale hrane po poročni zabavi« (Škrlep, 57), tolm. *šièškat* »nepovabljen priti na ohcet« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 196), goriš. *šiéškat* »bei einem Gastmahl auf die Ueberbleibsel lauern« poleg »durchpeitschen« (Štrekelj, Görz., 491).

Erjavec, LMS 1880, 193, je sklepal o pomenskem razvoju iz sln. *šẹ̑škati* »tolči, tepsti« < **šèškati* ← **šeškáti*, **šèškāšь*, dem. k **šešáti* »tolči, udarjati; šumeti«, vendar se je pomen verjetno v simpleks posplošil iz prefigirane rabe glagola, kot jo izpričuje *ošeškováti se*, *-ûjem se* (v. impf.) »biti počasen pri delu« (Pleteršnik I, 867). K temu prim. sln. *pritẹ̑pek* »zajedalec« in *pritepénec* »isto«. Dalje glej *šẹ̑škati I* in sin. *prẹ́ža* (glagolsko *prežáti*), *škọ̑rtati*, *zaplẹ̑čnik*. M. F.

šẹ̑šla (f.) »korec, s katerim se zajema vino ali voda«, tudi »zajemalka, s katero se vodo iz čolna prazni« (Kras, Vipava; Erjavec, LMS 1882-1883, 254), goriš. *šiéšla* »vrsta posode za zajemanje, zajemalka« (Štrekelj, Görz., 431), *šiášla* »vrsta zajemalke za pobiranje ostankov tropin iz soda« (Ponikve na Krasu; H. Jazbec, ustno), v Istri *'šẹšla* »lopata za žito« (Malija), *'šiẹšla* »isto« (Padna; oboje, Cossutta, PV, 80).

Po moderni vokalni redukciji nastalo iz **'šešula*, kar je znano še v slovenski Istri, npr. *'šešula* »lopata za žito« (Gažon, Koštabona) in po disimilaciji *'čẹšula* »isto« (Trebeše; Cossutta, l. c.). Prim. hrv. čak. *šẽšula* »lesena podolgovata zajemalka za pobiranje tropin« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1186), kar je bilo izposojeno v istr.-rum. *šešule* »posode« (Filipi, ILA, 504); po disimilaciji hrv. čak. tudi *češula* »zajemalka« (Ilovik; Skok II, 594). Izposojeno iz rom. (Miklošič, Frw., 57; Erjavec, l. c.), prim. trž. it. *sèsola* »lesena ali kovinska zajemalka za zajemanje žita, ki se je včasih uporabljala v trgovinah« (Doria, 615), furl. *sèssule* »vrsta zajemalke s kratkim ročajem (za zajemanje vode, vina)«, tudi *siéssule* »isto« in *sciéssule* (Pirona, VF, 1040, 1014 971), ben. it. *sèssola* »vrsta majhne zajemalke, s katero se črpa voda iz čolna« (Boerio, DV, 649), prim. hrv. *šẽšula* »korec za zajemanje vode iz čolna« (Filipi, BB, 235). To je dem. k srlat. *sessa* »vrsta zajemalke«, kar je bilo izposojeno tudi v n., prim. avstr. n. *Sesse* »lesena zajemalka za črpanje vode iz rečnih ladij«, *Söss* »isto«, švic. n. *sasse* (Grimm, DTV 16, 634). Rom. deminutiv je bil izposojen tudi v ngr. σέσυλα »vrsta zajemalke«. Dalje nejasno. Battisti-Alessio, 3466, zaradi soobstajanja oblik z *e* in *a* v podstavni obliki in v dem. (prim. it. dial. *sàssola* »vrsta zajemalke« : frc. *sasse* »velik korec«, prov. *sasso* »isto«) sklepa o imitativnem izvoru besede. Doria, l. c., se pridružuje mnenju drugih romanistov, ki vidijo izvor rom. **sesse/*sasse* v arab. *saṭl* in *seṭl* »posoda z ročajem«, v katerem naj bi se ohranjalo lat. *situla* »vedro; žara«. M. F.

šéšmer (m.), g. *-ja* »suho vejevje« (bkr.).

Izhajati bi bilo mogoče iz **sušьmár'ь* z bkr. umikom novega akuta tipa *komár* > *kómar* (Logar, DJR, 84) na reducirani *u* > *ẹ* kot npr. v **sušímь* > *'šẹ:šim* »sušim« (isti, o. c., 81). Enako je hrv. *šušmâr* »listnato vejevje« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407). Izhodno **sušьmár'ь* »tisto, za kar je značilna suhost« je tako kot sin. **sušьmadь* = sln. *sušmâd* (f.) »suhljad«, *šušmâd* »isto« tvorjeno iz deverbativa **sušьmъ* (m.) »suhota, kar je suho« = lit. *sausìmas* »isto« (Kurschat, 2136) k prez. **saus-ịe/o-* »sušiti«, prim. gr. αὔω »isto«. Z enako funkcijo suf. *-ar'ь* prim. sln. *slínar* (m.) »polž« < *»tisti, za katerega je značilna slina«. Glej tudi *susmâd* in dalje *sûh*. M. F.

šẹ́tati, *-am* (v. impf.) »okoli vohljati, iskati, brskati« = *šétati* (Janežič[1] II, 428) = rož. kor. *šétatə*, *-am* »segati komu v žep; brskati« (Šašel, RNB, 118), kar je prek »brskati« pomensko specializirano iz »sem in tja hoditi, vohljati«.

Gotovo sorodno z jslov. intranz. v. **šętáti*, **šę́tāšь/*šę́t'ešь* »sprehajati se«, sln. *šẹ́tati (se)*, *-am (se)*, *šẹ́čem (se)* »isto«, hrv., sb. *šétati (se)*, *šêtām (se)*, *šêćēm (se)*, hrv. čak. *šẽtåt (se)*, *šẽton (se)*, mak. *šeta (se)*, *šetne*, blg. *šètam*, kar je bilo izposojeno v madž. *séta* »sprehod«, *sétal* »sprehajati se« (Machek[2], 603). Jslov. v. je tako kot kašub. *šątac są*, *šǫce sąlšǫtå są* »sukati se; obotavljati se« (Boryś, LK, 191 s.) ob r. *šatátь* »majati«, *šatátьsja* »opotekati se, pohajkovati«, str. *šatatisja* »bloditi«, ukr. *šatátysja* »sem in tja tekati, potikati se«, stč. *šátati* »majati, opotekati« verjetno iter. tipa **těkáti* in dopušča rekonstrukcijo psl. v. **šęstí*, **šętèšь*, od koder je adj. **šętъkъ* v r. *šátok* »majav«, d. obl. *šátkyj*, br. *šátki* »majav, nestanoviten, nezanesljiv«; zaradi pomenske prekrivnosti s **šem-eta-ti* in sorodnim, kar dopušča rekonstrukcijo psl. glagola premikanja **šę-ti*, **šemèšь*, Furlan, Etimologija 2003–2005, v tisku, izhaja iz podedovanega para **sụem-té-* : **sụém-e-* s korenom **sụem-* »premikati se«, stvn. *swimman* »plavati« < *»po vodi se premikati«, z enakim formalnim razmerjem kot **plek'-te-* : **plek'-e-* v lat. *plectere* »plesti«, stvn. *ſlehtan* »isto« ob gr. πλέκω. Glej tudi *šẹ́tati se* z drugačnimi razlagami in dalje tudi *šemetati*, *šamljáti I*. M. F.

šẹ́tati se *-am se* in *-čem se* (v. impf.) »sprehajati se« (pkm., dol.), tudi *šetováti*, *-ûjem* (impf.) »hiteti, spešiti«; *prošẽt*, *-éta* »sprehod« (bkr.) in *prešẽt*, *-éta* »isto«; v 16. st. *ſhetati* »ambulo«, *ſhetuvati* »feftino« (Megiser).

Prim. stcsl. *šętati sę* »fremere«, sbh. *šétati, šêtām, šêćēm*, blg. *šétam*, r. *šatátьsja* »majati se«, ukr. *šatátysja* »isto«, str. *šatati sja* »bloditi«, stč. *šatati* »opotekati se, majati se« brez nazala; madž. *sétal* »sprehajati se«. Verjetno stara ekspresivna tvorba; največkrat primerjajo s **ks-* got. *sinþs* »tek«, stvn. *sinnan* »potovati, stremeti« (Zupitza, BB XXV, 94; Vasmer III, 370). Drugače Machek, Slavia XII, 217, ki suponira nazalizirano **sket-* (**kset-*) kakor v lit. *skásti* »skočiti«. Glej tudi *šantáti, šę́tati.*

šetice (f. pl.) »Büschelkrankheit bei den Bienen; Hörnerkrankheit bei den Bienen« (Cigale, Wb., 297, 791, po Vodnikovem rkp. gradivu).

Pri Pleteršniku II, 620, ustrezno normirano v *ščetice* »isto«, kar je pl. k *ščetíca* »krtača«. Za to bolezen je značilno, da se na glavi čebel pojavijo čopasti izrastki, podobni krtačam, ščetkam. Dalje glej *ščę̑t*. M. F.

šę̑tovati se, *-ujem se* (v. impf.) »abstinere«, izpričano v dol. *šę̑tvati se, -ujem se*, npr. *šetvati se :jedi in pijače* (Štrekelj, JA XXVII, 42).

Izvorno sln. **ščetovati se* je denom. iz **ščeta* < **tъšč̌eta* (= sbh. *štȅta*) »škoda«. Štrekelj, l. c., opozarja, da pomenski razvoj *»škoditi si« > »vzdržati se (hrane in pijače)« izkazuje predkrščansko naziranje. Dalje glej *ščę́titi*. M. S.

šȅv (m.), g. *švȁ* »sutura«. Izpričano v 16. st. pri Trubarju in Dalmatinu in kasneje v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſhuš htarški ſheu, ali ſhivanîe* »sutura«, *pres ſhvá, kar nei ſhivanu* »inconsutilis«. Tudi *šȅv*, g. *šéva* »isto«, *po ševu* »po šivu« (jvzh. štaj.).

Prim. csl. *šьvъ* »sutura«, hrv., sb. *šȃv*, g. *švȁ* »isto«, hrv. čak. *šôv*, g. *šãva*, tudi *šôva* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1205), *švȍ* »šivanje« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 65), mak. *šev*, blg. *šèv*, r. *šóv*, g. *švá*, str. *šьvъ*, ukr. *ševstvo* »čevljarstvo«, br. *šèv, -a* »sutura«, p. *szew* »isto«, č., slš. *šev*, gl. *šow, -a*, dl. *šaw, -a*.

Psl. **s'ь̀vъ* (m.), g. **s'ьvá* »sutura«, dial. **s'ьvò* (n.) »isto« je sorodno in razen v spolu enako lot. *šuva, šuve* »sutura« oz. enako lit. *-siuvas* v *ãpsiuvas* »obšitek pri obleki«, *peȓsiuvas* »isto« (Trautmann, BSW, 261; Vasmer III, 418; Mühlenbach-Endzelin IV, 108). Balto-slov. **sjuvãs* »sutura« iz poznoide. **si̯u̯uó-s* »zašit« za **si̯u̯ó-* iz praide. **si̯uH₁/₃-ó-* je verbalni adjektiv tipa **pik'-ó-s*, **skr̥bh-ó-s* prez. **si̯uH₁/₃-é-* »šivati«, ki se ohranja v lit. *siuvù* »isto« in lat. *suō, -ere*, posredno pa v ptc. pret. pas. **s'ьvenъ* v stcsl. *šьvenъ*, hrv. *sa-švȅn* (Žumberak; citirano po Skoku III, 396). Iz atematske predloge je verbalni adj. **si̯uH₁/₃-tó-* »zašit« = lit. *siū́tas*, psl. **s'ȋtъ*, sti. *syūtá-*. Glej tudi *Švec, škínja, švę́lja I, švę́ha* in dalje *šíti.* M. F.

šę́va (f.) »poševna stran, smer«; zveza *po ševi* »poševno, počez« (jvzh. štaj.) je sklopljena v *pošę́vi* (adv.) »isto«, po redukciji *poš ȅv*; tudi *opošȅv* (adv.) »počez« (Caf), *všȅv* »isto« (polj.) < sln. **v ševi, navš ȅv* »isto« (polj.); adj. *šę́vski*, f. *-a* »poševen«, obir. kor. *šé:wsq* (adv.) »počez« (Karničar, Obir, 241) je reducirano iz adv. *šę́vsko*, ki je izpričan v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 131: *ſhevſko*; adj. *pošę́ven*, f. *-vna*, *všę́ven*, f. *-vna*. Gotovo sorodno je *ševíca* (f.) »poševna stran, smer«, reducirano *švíca* »isto«. Sem verjetno sln. tpn. *Ševnica* severno od Trebnjega na Dolenjskem, l. 1388 *in der Schewnicz*, l. 1476 *Schenicz* (M. Kos, Gradivo HTS II, 614), tam tudi *Mala Ševnica* in *Velika Ševnica*, prim. sb. hdrn. *Ševica* (Bezlaj, SVI II, 250).

Prim. sb. *pòševica* »ukrivljena palica« (Srem; Vuk), *ševati, šêvām* (v. impf.) »žogo v stran usmerjati, v nepravo smer«, tudi »majati se«, adj. *šȅvast* »šepav« (Rečnik MS VI, 938), prek motivacije »pohabljen« preneseno na duhovno sfero hrv. čak. *šȅvast* »nor« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1187), v Timoku *šéva* (3. os. sg.) »sklanjati se«, pf. *ševne* (Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 313), hrv. *šȅva* »vzdevek ženski, ki šepa« (srednja Dalmacija; ARj XVII, 572), stp. *poszewy* »položen, nagnjen«, adv. *poszewo* »položno, nagnjeno« (SI. stp. IV, 780). Sln. *šę́va* in *ševíca* (> *švíca*) bi bilo tudi zaradi sb. *pòševica* potrebno izhajati iz slov. **s'ě̃va* in **s'ěvíca*, kar v akc. razmerju ustreza paru **dě̃va* : **děvíca* ← ide. adj. **də̯i̯-u̯ó-* »doječ« in je zato gotovo rezultat psl. besedotvorja. Zato je povezovanje te slov. besedne družine s psl. adj. **s'újь* »poševen; levi« (Miklošič, Lex. pal., 1138; drugače isti, SEW, 339; Bezlaj, SVI II, 250) bolj verjetno, kot pa da bi bila to izposojenka iz n. dial. *daz scheve* »kar je postrani«, *diu scheve* »poševnost«, adv. *scheve* »pošev« (Janko, ČMF XVI, 1930, 106 s.), kar je sorodno z zgnvn. *scheif* »poševen«, ags. *scāf* »isto«, stnord. *skeifr* < germ. **skaifa-* in dalje z lat. *scaevus* »levi«, gr. σκαιός »isto« (Kluge[17], 647; Pokorny, 922).

S psl. **s'újь* je gotovo sorodno r. *šulьgá* (f.) »levica« in ukr. *šulьgá* »isto« (Vasmer[2] IV, 421) ter hrv. *švȁga* »levica« (Žumberak; Skok III, 421). Hrv. oblika je po vzorcu sln. *poscâga* (f.) »vrsta rjave žabe« ← **po-sьcãti* »škropiti, brizgati, scati« lahko iz v. osnove **s'ьvã-*. Vzglasni **s'-* je v psl. deverbalnem adj. **s'újь* < ide. **seu̯-i̯ó-* pogojen fonetično, pri glag. osnovi **s'ьvã-* namesto pričakovane **sъvã-* pa je tako kot v psl. **r'ьvãti* »rjoveti« : **r'ű-ti*, **pl'ьvãti* »pljuvati« : **pl'u-ti* ... analoški po inf. **s'u-ti* »ukrivljati, upogibati« < ide. **seu̯-tē̑i̯* in ga posredno potrjujejta tudi r., ukr. *šulьgá* »levica«, ki tako kot r. *šulepa* »isto« (Dal', Slovar'[2] IV, 648) temeljita na ptc. **s'ulъ* »ukrivljen«. Ker se je jotirano vzglasje pri psl. **r'ű-ti* »rjoveti« preneslo v aor. osnovo **r'ьvã-*, pa tudi splošnoslov. prez. **r'evèšь* in tako zamenjalo fonetično pričakovano **rovèšь* < ide. **réu̯e/o-* (o tem glej pod *rjúti* v ESSJ III, 186), bi bilo isti pojav mogoče predpostaviti tudi pri prez. osnovi inf. **s'u-ti* »ukrivljati, upogibati, majati«, tj. analoško prez. osnovo **s'evèšь* namesto **sovèšь* < ide. **séu̯e/o-*.

Po taki interpretaciji je izhodišče besedne družine sln. *šę́va* psl. prez. **s'evèšь*, pri čemer je *šę́va* tako kot hrv. *šȅva* »vzdevek šepavi ženski« < **šjȅva* potrebno izvajati iz psl. **s'ě̃va* (f.). To je s podaljšavo korenskega vokalizma tipa **sűcha* (f.) ← adj. **sȗchъ*, f. **suchã* substantivizirano (o besedotvornem vzorcu Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 300 s.) iz adj. **s'evъ* »upognjen, ukrivljen«, ki je po analogiji z v. **s'evèšь* nadomestil starega **sovъ* < ide. **seu̯o-* v kimr. *(a)seu* »levi«. Sln. *ševíca* < **s'evíca* je tako kot psl. **sušíca* »kar ima lastnosti suhega« < ide. **sau̯síH-kā* : adj. **sȗchъ* substantivizirano iz adj. **s'evъ* za prvotno f. **seu̯íH* (> psl. ***soví-ca*) k adj. **seu̯o-*. Sb. v. *ševati, šêvām* »žogo v stran usmerjati, v nepravo stran; majati se« pa je iter. **s'ěvãti*, **s'ěvâješь* (> **s'ěvãšь*) k temu psl. v. **s'evèšь*. Glej tudi *pošę́ven, šę̑vnica, švíca, šę́ver* in *šûj I.* M. F.

ševę́der (m.), g. *-dra* »šveder«. Tako akc. normira Pleteršnik II, 626, pri Miklošiču, SEW, 339, s. v. *ševa* sporočeno sln. *ševeder*. Sem cgn. *Ševeder*, ki je po ZSSP locirano na mariborsko območje. To je lahko sln. sekundarna tvorba, in sicer ali produkt križanja med sln. sin.

švę́der in *šę́ver* ali pa deverbativ iz sln. denom. v. **ševedráti* ← sln. *šę́va* »poševna stran« (tip *spakedráti* ← subst. *spâka*). Dalje glej *ševę́der*, *švę́der*, *šę́ver* in *šę́va*. M. F.

ševeljáti, *-âm* (v. impf.) »gomazeti, mrgoleti (po glavi)«.

Tako po Erjavcu, LMS 1882-1883, 254, poknjiženo dial. *ševljáti*, *-ám* »isto« (Podkrnci). Pomensko najbližje je hrv., sb. *ševèljiti*, *-īm* »sem in tja se premikati, majati se«, r. *ševelítь*, *-ljú* »rahlo se premikati, majati, stresati«, č. *ševelit* »trepetati, gibati se, valoviti«, *ševelit se* »tresti se«, slš. *ševelit'* »gibati« (Kálal, Sl., 673), knjiž. *ševelit' sa* »nemirno sedeti, nemirno presedati se« (tako delno že Erjavec, l. c.). Izhodni v. **s'evelíti*, iter. **s'evel'ā̋ti* je lahko denom. iz deverbativa **s'evelā̋* od v. **s'uti*, **s'evèšь* »upogibati, ukrivljati; premikati« (← **sovèšь*), ki se ohranja tudi v nomenu actionis **s'ȅverъ* = sln. dial. *šę́ver*. Ekspr. deverbativ **s'ev-drā̋ti* se po premetu *dr* > *rd* lahko ohranja v hrv., sb. *ševȑdati*, *-ām* »sem in tja se premikati, kolovratiti«. Tako povezuje že Skok III, 390, ki govori o onomatopejskem korenu **šev-* (ob **šel-* in **šem-*) in domneva tudi zvezo s sln. *švedráti*, *-âm* »s krivimi nogami hoditi, racati; opotekaje hoditi; čevlje obrabljati tako, da postaja podplat na peti poševen«. Dalje glej *šę́va*, *šę́ver* in drugače razloženo sln. *švedráti* s. v. *švę́der*. M. F.

ševənca (f.) »sušilnica pridelkov na kmetijah« (Zasavje; Malovrh, Delo, 15. VII. 1999, zapiše *ševnca*).

Izvorno *sušȋlnica* > *šəšȋu̯ənca* (Račna) je po dokončno izvršeni vokalni redukciji, poenostavitvi *šš-* > *š-* in vzh. dol. *i* > *ei̯* > *e* (prim. *šęnéca* < *pšeníca*; o tem Ramovš, Hgr. VII, 129) dalo dial. *šę̄u̯ənca*. K prvima dvema pojavoma prim. dol. hdrn. *Šíca* < *Sušíca* (o tem Pintar, Lj. zvon XXXIII (1913), 661; Bezlaj, SVI II, 231 ss.). Dalje glej *sûh*. M. S.

šę́ver (m.), *-a* »človek s krivimi nogami«, v. *šę́veriti*, *-im* (impf.) »šepavo hoditi« (oboje bkr.), cgn. *Šever*, morda tudi *Ševar*.

Enako je hrv. *šȅveriti* »med hojo se majati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 402) in č. *šever* »poševnost, ukrivljenost« (Jungmann, Sl. IV, 453), *severem* (adv.) »počez, poševno«, slš. *ševerom* »isto«, ukr. *ševernógyj* »krivih nog« (Grinčenko, Sl. IV, 490). Sem tudi r. dial. *ševerjátь* »obračati, sukati, vrteti; riti« (Vasmer[2] IV, 421). Izhodišče besedne družine je deverb. nomen actionis **s'ȅverъ* (m.) »upognjenost, ukrivljenost« > nomen agentis »kdor se upogiba, šepa« psl. v. **s'u-ti*, **s'evèšь* »ukrivljati, upogibati, majati« ide. baze **seu̯-* »upogibati, premikati«, od koder je psl. adj. **s'újь* »ukrivljen, upognjen; lev« < ide. **seu̯-i̯o-*. K besedotvorju prim. sln. *pletệr* (m.) »spletanje, kar je spleteno« < **plȅterъ* ← v. **pletèšь* »plectere«. Sln. dial. oblika kaže na regularni akc. umik tipa *òko* < sln. *okộ* < psl. **ȍko*, vendar izgleda vokalna kvaliteta napačno zapisana. Pričakovali bi **šéver*, prim. sln. *pletệr* in bkr. *pléter*.

Ker je izhodiščni (sicer analoški) v. **s'evèšь* mogoče rekonstruirati na podlagi slov. gradiva in slov. analoških vzorcev, je izvajanje iz neizpričane germ. oz. n. dial. predloge **schever* k *daz schewe* »kar je postrani«, *diu schewe* »poševnost« (Janko, ČMF XVI, 1930, 106 s.) odveč. Enako meni Machek[2], 607, ki v vzglasnem zlogu vidi domači pref. **še-* (?!), v preostalem delu **s'ȅverъ* pa identificira č. adj. *uvirý* »obrnjen«, kar tudi zaradi razhajanja v vokalizmu ni upravičeno. Korensko povezanost med r. *ševerjátь* in *ševelítь* »nalahno majati, premikati, stresati« ugotavlja že Vasmer[2] IV, 421. Dalje glej *šę́va* in *šûj I* pa tudi *ševę́der*. M. F.

ševljáti, *-âm* (v. impf.) »žlabudrati«, *šę̂vlja* (f.) »žlabudra; jezikava oseba« (oboje Goriška brda).

Z ekspresivizirajočim suf. **-ъl'a-* tipa **bъrb-ъl'ā̋ti* = lit. *burbuliúoti* tvorjeno iz slov. v. **ševèšь*, ki se ohranja tudi v r. dial. *ševkátь* »nerazločno govoriti« (Dal', Slovar'[3], IV, 1425), p. *szewrać* »govoriti« (Karłowicz, SJP VI, 615). S tem soroden je deverbativ **šev-elъ* v č. *ševel* »ščebet« poleg »šelest«, ki se ohranja v denominativnih glagolih, kot sta r. *ševelitь* »nejasno govoriti« (Dal', l. c.) in ukr. *ševelíty* »šušteti, šumeti«. Obstoj slov. v. **ševèšь* lahko na eni strani posredno potrjuje r. *šávka* »revskalo«, *šávkatь* »revskati, lajati; šepetati, govoriti brez zob«, ukr. *šávkaty* »na glas žvečiti«, br. *šávkacь* »nejasno govoriti« (Vasmer III, 364) s formalno podlago v iter. **šavā̋ti* (tip **těkā̋ti*) → **šav-ъka-ti*, na drugi strani pa r. *hávkatь* »lajati«, *havýkatь* »kričati, tuliti« s formalno podlago v iter. **chavati* (tip **plā̋vati* ← **plū̋ti*, **plovèšь*). Iz gradiva bi bilo mogoče sklepati na obstoj psl. verbuma dicendi **ševèšь* (z inf. **šu-ti*) »govoriti«, ki ga je po fonetičnem sovpadu psl. **š*, **s'* > splošnoslov. **š* delno izpodrinil analogni prez. **s'evèšь* »upogibati, ukrivljati, majati« za historičnega **sovèšь*, inf. **s'u-ti*. Glej tudi *ševeljáti*. M. F.

šę̂vnica (f.) »riba Alburnus lucidus« (Erjavec), sin. *bệlka*, *mûharica*, *zeleníka*; pri Freyerju, Fauna, 48, je kranj. *ſhévenza* »Leuciscus phoxinus, Ellritze«, tj. »mali klen«, sin. *frîgel*, *ſrîgeljc*.

Ukr. dial. *švija* »Alburnus lucidus« (Dnestr; Lindberg-Gerd, SNPR, 134) je verjetno iz **šьvějā̋* k **šíti*, prim. r. *švejá* »šivilja« in ukr. *švejá*, *švájka* »Aspius bipunctatus« (Grinčenko, Sl. IV, 489) poleg *švájka* »šilo«. Hrv. *švarba*, v okolici Varaždina *švijerba*, Skok III, 425, povezuje s hrv. *švarba* »tesarska sekira, bradva«. Koštiál, Proteus X, 20, sln. *šę̂vnica* izvaja iz *šę́va* »poševna stran«, ker ima ta riba izrazito poševna usta. Dalje glej *šę́va*. M. S.

šiba I (f.) »virga«, tudi »drog«, notr. »tanjše drevo« in »bukev«, dem. *šíbica*, *šȋbka*, avgm. *šíbovec*, *-vca*, *šibína*, dem. *šibínica*, *šibînka* »šiba, prot«, *šibíka* »palica«, kol. *šȋbje*, *šibȋnje*, *šibotȋnje*, adj. *šíbast*, *-a* »v obliki šibe«, *šȋbnat* »poln šib« in »iz šibja narejen«, *šíben*, *-bna* »Ruten-«, od tod *šȋbnica* »mladika, poganjek«, *šȋbnik*, *-a*, *šibnjáča* »iz šibja spletena torba«; semkaj adj. *šíbek*, *-bka* »gibek, tenek, nežen, slaboten«, tudi *šibâk*, *-bkȁ* »isto«; v 16. st. *ſhiba* »ferula, pertica, verber, virga«, *ſhibie* »frutex« (Megiser), v 17. st. *ſiba* »uerga, bachetta« (Alasia), *kakor shiba ſe je trefsal od straha* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhiba* »Ruthe«, *ſhibiza* »Rüthlein, Gerte, Spießgerte« (Gutsmann); semkaj 2× tpn. *Šíbenik*, za *Š.* v Hrastniku l. 1265–67 *Sybenich*, prim. hrv. tpn. *Šȉbenīk*, tvorjen kakor *Trsteník* iz *tȓst*.

Prim. csl. *šiba* »virga«, sbh. *šȋb*, g. *šíba* »grmovje«, *šȉba* »šiba, prot, palica, žezlo, top, puška«, č. *šiba* »prot, šiba za bičanje«, slš. *šib*, *šiba*, *šeba* »šibanje, bičanje« (Kálal, Sl., 674). Sodeč po neenotnih akcentskih indikacijah sta **šiba* in **šibъ* postverbala od **šȋbati*/**šibā̋ti* »delati hitre gibe, tepsti, vihteti, švigati, metati«. Dalje glej *šíbati*. M. S.

šîba II (f.) »okensko steklo, šipa« (zilj.; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 364).

Tako kot istopomensko č. dial. *šyba* (Kellner, Východolašská II, 305), slš. dial. *šiba* (Kálal, Sl., 674), ukr. *šýba* (Grinčenko, Sl. IV, 493) in br. *šíba* (Nosovič, 709) izposojeno iz srvn. *schîbe* »šipa« poleg »krogla, plošča, krog, valj« in »lončarski kolovrat«, stvn. *scîba* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 218). Dalje glej *šípa*, pa tudi *šâjba*. M. F.

šíbati, *šîbam* (v. impf.) »bičati«, danes tudi »hiteti, drveti«, pf. *iz-*, *o-*, *pre-*, *za-š.*, pf. *šíniti*, *šînem* »švigniti, narediti hiter gib, udariti«, *ošíniti* »ošvrkniti, oplaziti« (črnovr. *ą̄šînt'* »ostro pogledati«; Tominec, 155), *prešíniti* »durchzucken, durchdringen«, *ušíbniti*, *ušíniti* »ukriviti«, v 18. st. *ſhibati* »mit Ruthen streichen«, *ſhibati, oſhibati* »ficken« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *šibati* »virgis caedere«, *prošibati sę* »poganjati liste«, sbh. *šȉbati*, *-ām* »udarjati, bičati, meriti, rasti (o mladikah iz štora)«, pf. *šȉnuti*, *-nēm* »ošiniti, udariti, vreči«, hrv. čak. *šȉbot se* »majati se, gugati se« (Hvar), mak. *šiba* »tolči, bičati, metati, trpati«, blg. *šíbam* »bičati, tolči, udarjati (o dežju, vetru)«, r. *šibátь*, *šibítь* »metati, tolči«, *ušibítь* »udariti, raniti«, *ošibítьsja*, *-bëšьsja* »zmotiti se«, impf. *ošibátьsja*, ukr. *šybáty* »tolči, udarjati«, pf. *šibnúty*, *-néš*, br. *šybácь* »metati, švigati, hitro iti«, pf. *šybnúcь*, *-néš*, *šybanúcь*, č. mor. *šibat'* »bičati, tepsti«, pf. *šibnút'*; č. *šinouti* »porivati, potiskati«, slš. *šibat'* »bičati, kliti«, *šibnút'* »švigniti«, *šinút'* »premikati«. Tematski glagol je izpričan v csl. *ošiti*, *ošibǫ* »abstinere« < *»otepati se«, po Machku[2], 606, tudi v stč. *ošíti líce* »oklofutati« in analogno po inf. č. *ošívati se* »otepati se«. Tvorba r. *šíbenica* »vislice«, ukr. *šýbenycja*, br. *šýbenica*, p. *szubienica*, star. *szybienica*, č. *šibenice*, slš. *šibenica*, gl. *šibjenca*, dl. *šybjeńca* »isto« (Vasmer III, 396, domneva prvotni pomen *»mesto za šibanje, kaznovanje«, kar se ne zdi verjetno, saj so za obešanje nekdaj uporabljali tanjše drevo, ga upognili, nanj privezali obsojenca in nato drevo sprostili, kot je mogoče sklepati iz stvn. *galga*, *galgo*, got. *galga*, stnord. *galgi* »vislice« : stnord. *gelgja* »drog«, lit. *žalgà* »isto«; o tem Kluge[23], 295) kaže na ptc. **šíbenъ* (Schuster-Šewc, HEWb., 1435), ki je lahko od **ší(b)ti* (sodeč po **gъnanъ*, **zъvanъ*, **pisanъ* vsekakor iz inf. osnove), manj verjetno od **šíbiti*. Diskrepanca v akcentskih indikacijah je verjetno razložljiva s posplošitvijo akcentuacije inf. **ší(b)ti* oz. prez. **šibèšь*. Najverjetnejša pomenska rekonstrukcija se zdi *»delati hitre gibe, tepsti, vihteti, švigati, metati«. Besedna družina temelji na ide. bazi **ksu̯ei̯b(h)/p-* »hitro se premikati, švigati«, prim. srperz. *šēb-* »isto«, tranz. v sti. *kṣipáti* »metati, lučati«, mlav. *xšuuaēβaiiat̰.aštra-* »vihteč bič« (LIV, 333), *xšuuiβra-* »hiter, uren«, sti. *kṣiprá-* »hiter« in verjetno stnord. *sveipa* »metati«, ags. *swāpan* »mahati, vihteti, pometati«, stnord. *sweifan* »mahati, vihteti« (Zupitza, BB XXV, 93; Machek, l. c., Slavia XVI, 175; Vasmer, l. c.; Pokorny, 1041 s.; Mayrhofer, EWA I, 437, 432, ki domneva onomat. izvor te ide. baze). K odpadu *u̯* v slov., ki ni nujno disimilatoričen (tako LIV, l. c.), prim. *šę̑st*. Glej tudi *šibíti*, *šíba I*, *šibrati*, *ušebníti*. M. S.

šibíti, *-ím* (v. impf.) »kriviti, slabiti«, pf. *po-š.*, *u-š.*, *o-š.* »ukriviti«, slednje danes »oslabiti«, poleg *šíbniti* (pf.), *u-š.* »ukriviti«, intranz. *šibéti*, *-ím* »postajati slaboten«; v 18. st. *shibim* »flectere, incurvare« (Pohlin); semkaj adj. *šibâk*, f. *šíbka* »slaboten« < »upogljiv«, v 16. st. *ſhibak* »debilis« (Megiser), 18. st. *ſhibák* »flexilis«, *ſhibka ali shitka ſhiba* »mollis virga« (Kastelec-Vorenc), *ſhibek, ſhibaſt* »ran« (Gutsmann); prim. sbh. hapaks legomenon *šibak* »šibek, slaboten« (ARj XVII, 577), pri drugih Slovanih je enaka tvorba iz **šibā̋ti* v pomenu »hitro (se) premikati«, prim. r. *šíbkij*, ned. obl. *šíbok*, *šibká*, *šíbko* »hiter«, ukr. *šybkýj* »silen, nagel, deroč«, br. *šýbky* »isto«, p. *szybki* »hiter, uren, nagel, skorajšnji«, č., slš. *šibký* »hiter, uren, ročen« in kakor v sln. tudi »upogljiv, prožen«.

Prim. hrv. čak. *šȉbiti se* »kriviti se« (Vodice; navaja Skok III, 309). Izhajati je treba iz pomena »kriviti se, upogibati se«, zato je zelo verjetno, da gre za denom. iz **šíba* »virga« (Snoj, SES, 633). Sln. akcentuacija je sekundarna, kot je to pogosto v faktitivih, prim. *slavíti* : sbh. *slȁviti* < **slā̋viti*. Manj verjetna je domneva o razvoju pomena »kriviti« < »mahati« znotraj glagola, kot je to primer pri *víhati I*. Dalje glej *šíba I*, *šíbati*, *ušebníti*. M. S.

šîbra I (f.) »iver«, pogosteje »kamena iver, ki se navadno uporablja za polnjenje lukenj v zidovih«, npr. *kamen na šibre razbiti* »kamen na manjše plošče razbiti«, pkm. *šîbra* »skril« poleg »drobec, odrobek« (Novak, Slovar[2], 146); sem v. *šibráti*, *-âm* (impf.) »na kamnite iveri cepiti« (dol.) poleg »s kamnitimi ploščami luknje v zidu polniti«. V 18. st. *ſhibre* »attae; fhpizhaftu kamenîe«, npr. *ſlaishtran s'maihinimi kamenzi, ali s'ſhibrami* (Kastelec-Vorenc), *shibra* »Steinbrech; fragmentum petræ« (Pohlin), *ſhibra* »Schiefer«, *kamnena ſhibra* »Steinbrüchel«, *ſhiberza* »Schiefer« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šibra* »kos kamna, s katerim se pri zidanju podloži večjega, da bolj čvrsto leži« (Belostenec, Šulek; ARj XVII, 581) in č. dial. *šibra* »drobno ploščato kamenje« izposojeno iz srvn. *schiver* »kamena ali lesena iver« (Striedter-Temps, DLS, 217; Machek[2], 607), *schiver-stein* »kamenček« poleg »opeka«, nvn. *Schiefer* »na plene razcepljeno kamenje« (> slš. dial. *šífer* »skrilavec«; Kálal, Sl., 674), stvn. *skivaro* (okoli l. 1000), *sciverro* »drobci kamenja«, sragl. *scivre*, agl. *shiver* »drobec, koš-ček, trska; vrsta skrilavca«, kar je iz germ. **scifrō(n)*, to pa iz ide. adj. **skip-ro-* »razcepljen« baze **skei̯p-* »rezati, cepiti«, prim. gr. σκίπων (m.) »palica«, lat. *scīpiō* (m.) »isto« (Grimm, DTV 15, 1; Kluge[23], 720; Pfeifer, EWD[2], 1197).

Knjižni pomen »svinčena kroglica za polnjenje nabojev; naboj« (SSKJ IV, 1065), ki je potrjen v dialektih (Erjavec, LMS 1879, 193; Pleteršnik II, 627) tudi v *šíber* (m.), g. *-bra* »Schrotkorn« (bkr.; Pleteršnik II, 626), je po vsej verjetnosti internoslovenski, razvit iz pomena »drobec«, ki ga potrjuje pkm. *šîbra* (Novak, l. c.). N. kompoz. *Schieferkügelchen*, ki se pojavlja pri sln. avtorjih, dostopni n. slovarji ne potrjujejo. Glej tudi *šîbra II* in *šífeljc*. M. F.

šîbra II (f.) »okensko steklo, šipa« v bovškem *šì:bra* »isto« (Ivančič, DSBG, 58), obir. kor. *šì:bra* (Karničar, Obir, 241). V 18. st. *ſhibra* »Fensterſcheibe, Scheibe am Fenster«, *glashna ſhibra* »Glasſcheibe« (Gutsmann).

Čeprav ustrezne pomenske predloge dostopni slovarji ne potrjujejo, je to gotovo tako kot *šîbra* »kamena ali lesena iver« izposojeno iz srvn. predloge, verjetno iz srvn. kompoz. **(vënster-)schiver* »okenska plošča« s *schiver*. To je tako kot sorodno srvn. *schîbe* poleg »kamena in lesena iver« moralo pomeniti tudi »plošča«, iz slednjega pomena pa se je tako kot pri *schîbe* razvil tudi pomen

»šipa«. Pomen »plošča« srvn. *schiver* potrjuje sln. *šîbra*, ki je v 19. st. izpričano pri Murku I, 579: *shíbra* »Scheibe« poleg »Schiefer«, in Janežiču[1] II, 428: *šibra* »Scheibe« poleg »Schiefer«. Srvn. *schiver* (nvn. *Schiefer* »na plošče razcepljen kamen, skrilavec«), stvn. *skivaro* »iver« in srvn. *schîbe* »šipa; krogla, plošča, krog, valj« (nvn. *Scheibe* »plošča, krog; rezina, kos; šipa itd.«), stvn. *scîba* »plošča; valj« sta iz germ. **skifrō(n)* »kar je razcepljeno« oz. iz germ. **skībō* (f.) »okrogla plošča« < »iz debla narezana okrogla plošča« in tvorbi ide. verbalne baze **skeip-* »rezati, cepiti«, prim. gr. σκίπων (m.) »palica«, lat. *scīpiō* (m.) »isto« (Kluge[23], 715; Pfeifer, EWD[2], 1188).

V 18. st. pri Gutsmannu izpričana besedna zveza *lonzharſka ſhibra* »Hafnerſcheibe« ima *šibra* iz srvn. predloge *schiver* v pomenu »lončarska plošča«. Tudi ta zveza potrjuje sinonimijo med germ. leksemoma **skifrō(n)* in **skībō*, prim. nvn. *Scheibe* »plošča« in k temu pkm. *šájba* »kolut, plošča«. Sinonimnost n. leksemov potrjuje tudi v 18. st. le pri Pohlinu izpričano *shibra* »Knieſcheibe; poples« iz sicer nepotrjenega srvn. kompoz. **knie-schiver* »plošča na kolenu; pogačica« ob srvn. *knie-schîbe* »kolenska pogačica«, bav. stvn. *kniu-scîpa* »isto«, stfriz. *knêskîve* (Lexer, Mhd. Wb. I, 1649; Grimm, DTV 11, 1432). Glej tudi *šîbra I* in sin. *šepica*. M. F.

šibrati, *-an* (v. impf.) »šeškati«, npr. *dòbro ga je šìbrau̯* (pkm.; Novak, Slovar[2], 146).

Prim. hrv. *šibrati* »tolči« (Habdelić, Belostenec, Voltiggi; ARj XVII, 561), gradišč. hrv. *šibrati*, *-am* »s palico tolči, šeškati«, *šibra* »palica« (Tornow, BD, 330), hrv. *šibrad* (f.) »šibje« (ARj XVII, 581). Izhajati je mogoče iz v. **šîbrati*, kar je lahko ekspresivni deverbativ k **šîbati* »tolči, udarjati«. K besedotvorju prim. **čes-râti* k **česâti* (Sławski, SP I, 54). Dalje glej *šíbati*. M. F.

šíca (f.) »jetika; posušeno drevo« = *šíːca* (bovško; Ivančič, DSBG, 58).

Iz **səšíca*, kar je po moderni vokalni redukciji nastalo iz sln. *sušíca* »jetika«, a tudi »posušeno drevo«. Dalje glej *sûh*. M. F.

šícati, *-am* (v. impf.) »streljati, ciljati, meriti«, tolm. *pirhe š.* »s kovanci ciljati v pirhe« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 184), pkm. *šìcati*, *-an* »streljati, meriti«, *šìcar* »(dober) strelec« (Novak, Slovar[2], 146), polj. *šìcat* »natančno ciljati, meriti, streljati« (Škrlep, 57), *šìːc* »dober strelec« (bovško; Ivančič, DSBG, 58)

Prim. hrv. *šicati*, *-am* »ciljati, meriti« (Lika), hrv., sb. *šȉca* »vrsta puške«, *šȉcār* »strelec« (vse ARj XVII, 581). Mlado izposojeno iz n. *Schütz*, *Schütze* »strelec«, prvotno »metalec kopja«, srvn. *schütze* »isto«, stvn. *scuzzo* iz zah. germ. nomena agentis **skut-jōn* k n. *schießen* »streljati«, srvn. *schiezen* »metati, lučati, porivati, streljati«, stvn. *skiozan* »streljati, lučati, hitro premikati«, ags. *sciotan*, agl. *to shoot* iz germ. **skewt-a-* »metati, lučati«, kar je sorodno s sti. *códati* »gnati, priganjati«, stcsl. *iskydati* »eiicere, evacuare« (Kluge[23], 746, 720; Pfeifer, EWD[2], 1252), sln. *kídati* »metati, čistiti«. Glej tudi *rộpšic* in *šìška IV*. M. F.

šíček (m.) »mlad prašiček« (Likovič, 155).

Z aferezo nastalo iz *prašíček*, kar je dem. k sln. *prašìč*, g. *prašíča* < sln. *praščìč*, g. *praščíča* < **porsьčítь*. Dalje glej *prášič*. M. F.

šídro (n.) »sidro«, izpričano v 18. st. *ſhidru* »Anker, shelesna mazhka sa ladje«, *ſhidrati* »ankern« (Gutsmann), pri Murku I, 580: *ſhidro* »Anker«, in Janežiču[1] II, 428: *šidro* »Anker«.

Ker je sln. *sídro* izposojeno iz hrv. *sȉdro*, to pa je kakor mak. *sidro* preko dalm. rom. posredovanja izposojeno iz srgr. σίδερο(ν) »železo« (Skok III, 229), sln. oblika z vzglasnim *š-* kaže na posredovanje iz rom. dialekta s *š-* < *s-*. Glej tudi *sídro*. M. F.

šífeljc (m.), g. *-a* »tenak krožec, ploščica«, npr. *repo s krhljalnikom na šifeljce skrhajo, na šifeljce zrezati* (Pintar, LMS 1895, 43).

Pintarjeva predstavitev kaže na kulinarični termin, ki je bil tako kot č. *šifla* »kos; medenjak v obliki štirikotnika« in zastar. slš. *šiflík* »na majhne kvadratke ali rombe razrezano testo« poleg dial. »medenjak« (Slovník slovenského jazyka IV, 406), gemer. slš. *šífliki* (m. pl.) »jušne testenine« (Orlovský, Gemer., 330) ter madž. *sifli* »na kvadratke narezane jušne testenine« poleg »majhen štirioglati medenjak« izposojen iz bav. avstr. *schiffl* »majhen medenjak v obliki kocke« (Machek[2], 607; EWU, 1325, brez slov. gradiva), *schiffel* »štirioglati (okoli 2,5 cm^2) lecti ali medenjaki« (Grimm, DTV 15, 86). V tvorbah se verjetno ohranja srvn. dem. *schîbel(în)* k *schîbe* »kos, rezina« (Striedter-Temps, DLS, 217) in ne dem. k *Schiff* »ladja«, kot se navaja v EWU, l. c. Iz nvn. besedotvorne variante *Schiefer* v pomenu »medenjak, lect«, kar se je lahko tako kot pri *Schiff(e)lein* razvilo iz prvotnega pomena »kos, rezina«, je bilo izposojeno pkm. *šífrica* »lect, medeno pecivo« (Novak, Slovar[2], 146). To V. Novak pri Novak, l. c., fonetično neprepričljivo izvaja iz bav. n. *Schiff(e)lein* »majhni kvadratni lecti s približno 2,5 cm dolgimi stranicami« oz. *Schiftel* »tanek štirioglat košček« poleg »majhen lect« (Schmeller, BWb. 2/1, 385; Grimm, DTV 15, 86, 104). Vendar glej tudi *šífrica* in dalje *šîbra I*. M. F.

šífrica (f.) »lect, medeno pecivo« (pkm., Novak, Slovar[2], 146).

Prevzeto iz avstr. n. *Schifferl* (navaja Grimm, Wb. IX, 86), kar je dem. od *Schiff* »ladja«, pri čemer je bav. n. dem. sufiks *-l(ein)* zamenjan s sln. *-ica*. Grimm, l. c., navaja avstr. n. *Schiff(e)l* »majhno medeno pecivo s ploščino pribl. 2,5 cm^2«, medtem ko variantni dem. *Schifferl* pozna le v pomenu »glinena ali porcelanasta skodelica za pitje za zelo majhne otroke«. Glej tudi *šífeljc*. M. S.

šiftar (m.), g. *-ja* »izdelovalec pušk«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhiftar* »Büchſenſchäfter, pukſen obleſar, obleſenik«. K temu cgn. *Šiftar*, *Šifter*.

Prevzeto iz dial. refleksa za nvn. *Schäfter* »izdelovalec ročajev«, kar je nomen agentis k v. *schäften* »ročaje izdelovati« < subst. *Schaft* »držalo, kopjišče, ratišče«, srvn. *schaft* »isto«, *scëften*, *schiften* »ročaje izdelovati«. Semkaj tudi pkm. *šîft* »puškino kopito« (Novak, Slovar, 106), ki kaže, da more biti prevzeto iz istega dial. okolja, in sicer iz neizpričanega deverbativa k omenjenemu v. *schäften*. Pomen sln. *šiftar* kaže na pogosti razvoj pars pro toto, tj. »puškino kopito« → »puška«. M. F.

šíja I (f.) »tilnik, zatilje« (bkr., Kobarid, Cigale, Janežič, Miklošič), »trda koža na zadnjem delu volovskega vrata« (bkr., Miklošič), »vrat« (poh., rez., Jarnik, Cigale, Janežič) in »obok pred pečjo v kuhinji, kjer kadijo meso« (Miklošič), v slednjem pomenu tudi pl. *šíje* (dol.), kar je izpričano še v pomenu »stopnišče« (Janežič), dial. rez. *šȋja* »vrat« (Steenwijk, SDR, 315); adj. *šíjen*, d. obl.

šîjni »Nacken-«, *šíjav*, *-a* »ki ima trdo kožo na zatilju (o volu)«; semkaj morda *šiják*, *-a* »revma (na vratu (?))« (Branik), *šijâvka* »neka riba v Doberdobskem jezeru« (Erjavec); pogosto v orn., led. i. *Šíja*, hdrn. *Šijak*, prim. tudi posestvo *Šija* pri Breznici, ki se l. 1291 omenja kot *auf dem Sie, quod uulgo dicitur Hals* (Badjura, Ljud. geogr., 105; Bezlaj, SVI II, 241).

Prim. stcsl. *šija* »iugulum, collum«, sbh. *šȉja* »vrat«, mak. *šija*, blg. *šíja*, r. *šéja*, str. *šija*, *šьja*, ukr. *šýja*, br. *šýja*, p. *szyja* »isto«, č. *šíje* »tilnik, greben«, slš. *šija* »tilnik, zemeljska ožina, ki spaja polotok s celino«, gl. *šija* »vrat«, dl. *šyja* »isto«. Psl. **s'íja* ali **šíja*. Nejasno. Miklošič, 339, primerja sbh. *ošȉjati* »obračati, vrteti«, v kar dvomi Skok III, 391, ki dopušča možnost, da je *ošȉjati* v zvezi s hrv. čak. *šijȁt* »nazaj veslati« < ben. it. *siàr* »nazaj veslati, ustaviti čoln z veslanjem nazaj«. Vasmer III, 396, domneva prvotni pomen »ovratnik«, izvaja iz **s'íti* »šivati« in pomensko primerja č. *vaz* »tilnik« k *vázati* »vezati«. Izvajanje formalno ustreza, le pomensko je bolje kot iz »ovratnik« izhajati iz pomena »vez (med glavo in trupom)«. Drugače Schuster-Šewc, HEWb., 1436, ki izhaja iz ide. **sk(')ei̯-* »rezati, ločevati« in primerja predvsem lit. *šeivà*, *šaivà* »cev, cevka, tulec«, vendar to akcentsko ne ustreza. Dvomljivo tudi Brückner, 560, ki primerja lit. *skujà* »iglica (na drevesih)«, psl. **šíšьka* »šiška«, in Machek[2], 607 s., ki primerja lit. *vylẽ* in n. *Schwiele* »žulj« ter domneva substratno poreklo. Glej tudi *šîṅjek* in dalje *šíti*. M. S.

šíja II (f.) »obok pred pečjo v kuhinji, kjer kadijo meso« (Pleteršnik II, 627, po Miklošiču), pl. *šíje* »isto« (dol.). Zabeleženo tudi pri Cigaletu, Wb., 1234, kot *šija* »pri peči obok za izhajanje dima«.

Pomensko najbližje je ukr. *šýja* »del peči z odvodom za dim« (Grinčenko, Sl. IV, 497). Gotovo metaforični razvoj iz slov. **šíja* »vrat« < psl. **s'íja* »vez; vrat, tilnik«. Neustrezno o dol. *šíje* Perpar, DN, 30, ki brez utemeljitve šentpavelsko besedo uvršča med izposojenke v slovenščini. Dalje glej *šíja I*. M. F.

šíja III (f.) »poševna stran« v *zid je na šijo zidan* »z. je zidan postrani«.

Miklošič, 344, to zvezo navaja brez omembe dial. lokacije in jo povezuje z adj. *šûj* »levi« < psl. **s'ujь* »isto«. Razlaga implicira, da se je pomen »levi« pri tem psl. adj. verjetno prek »slab« razvil iz »upognjen, ukrivljen«, prim. psl. adj. **krîvъ* »upognjen« in k temu sln. *kriva roka* »levica«. Ijevski refleks za prvotni ujevski vokal pa bi bil lahko v *šíja* poknjižen iz dial. refleksa *y/ü* < sln. *ū* (o tem Rigler, SR XI, 1959, 206–18) iz prvotnega sln. **šúja*. To je nastalo ali po ničti substantivizaciji iz ustrezne oblike adjektiva f. **s'ujȁ*, lahko pa tudi po substantivizaciji s podaljšavo tipa **sűcha* (f.) ← adj. **sûchъ* (o slednjem vzorcu Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 16) iz psl. **šűja* (f.) »kar je upognjeno, je slabo, je na levi« = r. hdrn. *Šúja*, p. *szuja* »podlež, ničvrednež, slepar« ← adj. **s'újь* »upognjen, slab, levi«. Dalje glej *šûj I*. M. F.

šiják (m.), g. *-a* »revma« (Branik; Erjavec, LMS 1880, 193). Erjavec, l. c., je izvajal iz sln. *šíja* »tilnik, vrat«, kar sprejema Pleteršnik II, 627. Verjetno le ljudskoetimološko prenarejeno iz sln., sicer neevidentiranega **šijátika* »išjas«, kar je bilo tako kot hrv. čak. *šijȁtika* »išjas« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1187) izposojeno iz it. *sciàtica* »išjas«; it. substantiv je iz adj. *sciàtico*, kar se je razvilo iz pozno lat. *sciaticus* za starejše *ischiadicus* iz gr. adj. ἰσχιαδικός k ἰσχιάς (f.), -αδος »bolečina v kolku«, tvorjenke iz ἰσχίον (n.) »kolčni sklep, kolk« (Battisti-Alessio, 3397; Frisk I, 741). M. F.

šíkan (adj.), f. *-a* »hiter, nagel« v obir. kor. *ší:qan* (Karničar, Obir, 241) in rož. kor. *šíqan* »hiter« poleg »čeden« (slednji pomen k *šíqatə se* »spodobiti se, pristajati«), *zəšíqatə se* (pf.) »preplašiti se (o konju, da začne dirjati)« (Šašel, RNB, 119).

Pomensko enako je hrv. čak. *šīkȁt*, *šīkon* »hiteti, drveti«, *Šīkoj!* »Hiti!« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 678), *ošíkati* »kam nenadoma oditi« (ARj IX, 320), *došíkati* »priti« (ARj II, 702), sem interjekcija za odganjanje prašičev *šȉk*, *šike* in k temu *šȉknuti* »prašiču reči *šȉk*« (ARj XVII 585, 586), mak. *šikne* »odgnati (npr. kokoši)«, r. dial. *šíkatь* »z izgovarjanjem *ši* ali *šiš* odganjati ptice, kokoši« (Dal', Slovar'[2] IV, 632). Izhodno **šikȁti* je tako kot **šikȁti* »udarjati, tolči; brizgati« pomenski razvoj psl. **svikȁti*, ki ga potrjujejo sln. *ošvíkati* »s palico tolči« (Pleteršnik), *ošvíka* »dolga in tenka šiba« (Volče pri Tolminu; Erjavec, LMS 1882-1883, 221), primor. *'švíknət* »udariti z upogibajočo se šibo« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), hrv. *švȉknuti*, *švȉknēm* »udariti s stvarjo, ki jo imamo v roki«, *švȉk* (m.) »udarec z bičem« (ARj XVII, 919), *švȉknut* »udariti« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 373), gradišč. hrv. *švìkati*, *-am* »na roko mlatiti (o žitu)« (Tornow, BD, 340), p. dial. *świkać* »skakati« (Karlowicz, SGP V, 369) < *»hitro se premikati«, č. dial. *švíkat'* »šibati, švrkati«, tudi *švícat*, *švicnót* »isto« (citirano po Machku[2], 632), gl. *šwikać* »bičati, udarjati, tolči, kaznovati«, dl. *šwikaś* »udarjati s palico, da se sliši«.

Psl. **svikȁti* je sinonimno s psl. **svíg(a)ti*, sln. *švígati*. Po Schuster-Šewcu, HEWb., 1486, je **svikati* le onomatopejska varianta k izvornemu **svíg(a)ti*. Machek[2], l. c., in Skok III, 426, razmerja **svikati* : **svíg(a)ti* ne razlagata. Morda gre za psl. dialektično morfofonemsko zamenjavo *-ga-* s pogostim deverbativnim suf. *-ka-*. K delabializaciji prim. sln. *šẹ́pati* »majavo, neravno hoditi« iz *švẹ́pati* »šepati« < **svepȁti*, **svèpāšь*, prim. sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«, slov. **šíba* < **svíba*. K pomenskemu razvoju »hiteti, drveti« ← »tolči, udarjati« prim. sln. zvezo *kam ʼjo mahaš* »kam hitiš« k *máhati* »tolči«. Dalje glej *šíkniti* in tudi *šlíkati*. M. F.

šíkara (f.) »goščava, grmovje« (Caf, Erjavec, notr.), v Kostelu *'šikara* »težko dostopen, navadno strm prostor v gozdu ali na pašniku« (Gregorič, Gradivo); semkaj bkr. pokr. ime *Šikare* (f. pl.). Od tega ni mogoče ločiti bkr. *šákora* »gost gozd« (Bezlaj, SR XII, 128), kar je morda prek **šákara* nastalo po vokalni harmoniji.

Prim. hrv. *šìkara*, *šȉkara* »grmovje, goščava«. Nejasno, Skok III, 390, domneva varianto **šik-* poleg **šíba*, o čemer glej tudi *šípraka*. K sufiksu prim. sln. *pustâra* »divjina, puščava«, *močvára* »močvirje«, sbh. *gùstara*, sln. pkm. *goščèra* »goščava«. Ni izključeno, da bi bilo treba to besedno družino navezati na domnevno onomat. **ši* v **šikȁti* (poleg **sykȁti*) > sbh. *šíkati* »zibati, uspavati z zibanjem«, *došíkati* »priti«, sln. *šíkniti*, *šíknem* »s šibo ali bičem udariti«, *šíkec*, *-kca* »udarec s šibo ali bičem«, mak. *šika* »brizgati«, r. *šíkatь* »sikati« (Erjavec, LMS 1882–83, 254). K semantični motivaciji prim. *šúma*. Z drugim suf. je iz tega korena morda pkm. pokr. ime *Šiklava* in štaj. tpn. *Šikọ́le* (f. pl.), l. 1374 *Syco-*

lach, 1441 *dorf Syckhawlou*, 1493 *Sycolach.* Glej tudi *šákora.* M. S.

šíkati se, *-am se* (v. impf.) »spodobiti se«, pogovorno in znano v dial., npr. rož. kor. *šíqatə se, -am se* »spodobiti se, pristajati (o obleki)«, npr. *hvànt se jomə šíqa, šíqan* (adj.) »čeden« (Šašel, RNB, 119), pkm. *šikati se* »isto« (Novak, Slovar[2], 146). V 18. st. *ſe ... ne ſhika* »es ſchick, reimet ſich nicht, ſe ne ſpodobi, ſe ne raima«, *ſhikan* »ſchicklich, perkladen, rozhen«, *dobru ſe ... ſhikati* »wohlanſtehen, dobruſtati, dobru ſe raimati« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šikati se* »spodobiti se« (ARj XVII, 586), v Ozlju *šȉkati se* »ustrezati, biti po godu, všeč« (Težak, HDZb V, 1981, 403), gradišč. hrv. *šikati se* »spodobiti se, pristojati (o obleki)« (Tornow, BD, 330) prevzeto iz n. *sich schicken* »spodobiti se, primerno biti«, kar je tako kot sorodno n. *schicken* »poslati« pomensko specializirano iz srvn. *schicken* »pripravljati, urejati« (Kluge[23], 719). Samo knjiž. sln. *šîk* (m.) »čednost, urejenost«, tudi adj. indekl. »čeden, urejen, eleganten« (SSKJ IV, 1066) je kasneje kot *šíkati se* izposojeno iz n. *Schick*, tudi *Chik* »modna eleganca«, *schick* »modno eleganten«. To pa je iz frc. *chic* »modno eleganten«, *chic* »eleganca« poleg »poklicna sposobnost, spretnost« > n. *Schick* »spretnost, talent« (Pfeifer, EWD[2], 1195 s.). Iz frc. je tudi it. *scicche* (adj.) »modno eleganten; eleganca, luksus« (Batisti-Alessio, 3398). M. F.

šíkniti, *šîknem* (v. pf.) »švigniti (o curku)« poleg »s šibo ali bičem udariti«, bkr. *našíkniti* »udariti« (Šašelj, Bisernice I, 276); sem *šîkec* (m.), g. *-kca* »udarec z bičem ali palico« in kostelsko *'put me je pò šiknọ* »pot me je oblil« (Gregorič, Gradivo).

Prim. hrv. *šikac*, g. *-kca* »udarec, tepež« (Vitezović, Belostenec), *šikač* »virgator« (Belostenec), *šíkati*, *šîkām* »tepsti, tolči« (Vitezović, Kavanjin), *šíknuti*, *šîknēm* »brizgniti (o krvi)« poleg »zazibati«, mak. *šika* »brizgati«. Verjetno po delabializaciji tipa sln. *šẹ́pati* »majavo, neravno hoditi« iz *švẹ́pati* »šepati« < **svepāti*, **svèpāšь*, prim. sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«, nastalo iz **svikati*, ki ga potrjujejo sln. *ošvíkati* »s palico tolči« (Pleteršnik), primor. *'šviknət* »udariti z upogibajočo se šibo« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), hrv. *švȉknuti*, *švȉknēm* »udariti s stvarjo, ki jo imamo v roki« (ARj XVII, 919), *švȉknut* »udariti« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 373), gradišč. hrv. *švìkati*, *-am* »na roko mlatiti (o žitu)« (Tornow, BD, 340), p. dial. *świkać* »skakati« (Karlowicz, SGP V, 369) < *»hitro se premikati«, č. dial. *švíkat'* »šibati, švrkati«, tudi *švícat*, *švicnót* »isto« (citirano po Machku[2], 632), slš. gemer. *švickat'*, *-ám* »tolči, tepsti, udarjati« (Orlovský, Gemer., 345), gl. *świkać* »bičati, udarjati, tolči, kaznovati«, dl. *świkaś* »udarjati s palico, da se sliši«. Dalje glej *šíkan*, *šíkara* pa tudi *šlíkati* in *švígati.* M. F.

šilbok (m.), g. *-a* »stražar« v zvezi *Kdor rabi ponoči pomoč ali kaj takega, blje po vratih tako dolgo, da ga sliši in pride šilbok* (iz gradiva za SSKJ z oznako, da je beseda iz n. *Schildwache*).

Prim. hrv. *šìljbōk*, g. *šiljbóka* »stražar, vojak na straži«, tudi *šìljbot* »isto« (Lika), denom. v. *šiljbóčiti*, *šìljbōčīm* »stražiti« in *šiljbòtati*, *šiljbòtām* »isto« (Lika; vse ARj XVII, 592, z oznako o izvoru iz n. *Schildwache*), čak. *šȉljbotat* »stražiti; sem in tja hoditi« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 63). Zaradi *b* in *o* po 13. st. kot **šil'tьbog* (po izgubi zvena v izglasju **šil'tьbok*) izposojeno iz srvn. bav. kompoz. **schilt-wǫche* »straža«, srvn. *schiltwache* »isto« iz *schilt* »ščit« in *wache* »straža«, torej »straža v popolni opravi, tj. s ščitom«; sem nomen agentis *schiltwacher* »stražar« in *schiltwachen* »na straži biti« (Lexer, Mhd. Wb. II, 741). Z enako substitucijo *g* za nvn., srvn. *ch* je še sln. *švagiti* »slabiti« iz nvn., srvn. *schwach.* Mlajše izposojeno je sln. *šildvah* »straža« v nar. pesmi *Oh, zdaj pa moram v šildvah stati na ti zemlji ogrski*, kar je v Besedišče[2], 826, namesto kot akz. sg. napačno interpretirano kot kot lok. pl. f. in zato normirano kot *šíldve* (f.), g. *-dev.* M. F.

šilhati, *-am* (v. impf.) »škiliti«. Glej pod starejšo n. izposojenko *škílja.* M. F.

šîljman (m.), g. *-a* »Bufo vulgaris« (Pleteršnik II, 627, po Cigaletu, Wb., 906, ki besedo označuje kot kraško). Pred tem je bila beseda zabeležena pri Freyerju, Fauna, 44, v zvezi *ſhílman króta* in Janežiču[1] I, 428: *šilman* »Kröte«.

Ker je v slovenščini izposojenka **šîl'tkrọ́t(a)* »želva« iz srvn. *schiltkrote* »želva«, nvn. *Schildkro(t)* (n.) »isto«, *Schildkröte*, južnotirolsko *schilchkrot* (Grimm, DTV 15, 135) začela označevati tudi krastačo/kroto, kot ponazarjajo *šȉltkrọ̑ta* »krota« (Ribnica na Pohorju; SLA) ob *šîlkrọ́ta* »isto« (Črna pri Kamniku; SLA), *šîlkrû̂əta* (Planinska vas), *šîlkruọ́ta* (Ig; SLA), je možno, da je *šîljman* hipokoristična tvorba tipa atpn. *Radman* za *Radomir* iz prvotnega sln. **šîl'krọ́t(a)* »želva« → »krota«. Dalje glej *šenkruót.* M. F.

šilo (n.), g. *-a* »subula«, metaforično »drevesna iglica«; pkm. *šìlo* »subula« (Novak, Slovar[2], 147), rez. *šı̣́lu* »isto« poleg »kačji pastir« (Steenwijk, SDR, 315), črnovr. *šîł* »isto« (Tominec, 212), adj. *šílast*, f. *-a* »ki je tako kot šilo, koničast«, *šílat*, f. *-a* »isto«, dem. *šílce* (n.) poleg »majhno šilo« označuje tudi staro prostorninsko mero 0,3 dcl, ki se je verjetno razvila iz metaforičnega prenosa besede *šílce* na označevanje šilu podobnega, tj. ozkega in podolgovatega manjšega kozarca, ki se je predvsem uporabljal za pitje žganja; *šîlek* (m.), g. *-lka* »podolgovata, okrogla in koničasta stvar«; nomen agentis *šílar*, g. *-ja* »izdelovalec šil« in od tod verjetno cgn. *Šilar*, *Šiler*; denom. v. *šíliti*, *-im* »zbadati; ostriti, koničasto delati«; slednji pomen je vplival na nastanek neologizma *šîlček*, *-čka* »priprava za ostrjenje (predvsem svinčnikov)«. Iz *šílo* v pomenu »drevesna iglica« kol. *šílovje* (n.) »drevesne iglice« in »iglast gozd«, v obeh pomenih tudi *šilovína.* V 16. st. *shilo*, *shilu* »subula« (Megiser), v 18. st. *ſhilu* »subula«, *s'ſhilam preboſti* »desubulare« (Kastelec-Vorenc), *shilu*, *shylu* »Ahl, subula« (Pohlin), *ſhilu* »Ahl, Schuſterpfriem«, *ſhivu* »Schuhahl«, *ſhilouje* »Spitzach, ſtechende ſpitze von Baumen; Nadlach, abgefallene Spitze von Aeſten zur Streue« (Gutsmann).

Prim. csl. *šilo* »subula«, hrv., sb. *šȉlo* »isto«, hrv. čak. *šȉlo*, mak. *šilo*, blg. *šilo*, r. *šílo*, ukr. *šýlo*, br. *šýla*, p. *szydło*, č. *šídlo*, slš. *šidlo*, gl. *šidło*, dl. *šydło*, plb. *saịdlü.*

Psl. **s'ī̆dlo* (n.) »(čevljarska) igla« je nomen instrumenti **si̯uH*$_{1/3}$*-dhlo-m* verbalne baze, ki se ohranja v psl. **s'íti*, prez. **s'ı̍ješь* »šivati«, lit. *siū́ti*, prez. *siuvù* »isto«, got. *siujan*; nomen instrumenti iste osnove je lat. *sūbula*, le da se je tu korenski del verjetno kasneje uravnal po prez. *suō* (Trautmann, BSW, 261; Schuster-Šewc, HEWb., 1435). Dalje glej *šíti.* M. F.

šīmbas (m.), g. *-a* »meso iz spodnjega dela govejega hrbta« (SSKJ IV, 1067), SP 2001, 1527, navaja *šímbas* in *šîmbas* »isto«.

Prevzeto (prek neke neznane avstr. n. predloge) iz frc. *échine basse* »spodnji del hrbteničnega predela« k frc. *échine* »hrbtenica, hrbtenični predel« (< stvn. *skina* »kovinski trak« in »golen«) in f. od *bas* »spodnji« (Snoj, SR LI, 28). O germ. besedi glej *šína.* M. S.

šímelj I (m.), g. *-na* in *-mlja* »konj belkaste barve«, *šímlja* (f.) »isto« (SSKJ IV, 1067), goriš. *šíml'* (Štrekelj, Görz., 397), jnotr. *šîmįl'* (Hrušica; Rigler, Jnotr. gov., 93), črnovr. *šîml̥, -lę* »ime belemu konju« (Tominec, 213), pkm. *šìmlin* (m.) »konj belec« (Novak, Slovar[2], 146). Sem cgn. *Šimelj.*

Prim. hrv. *šiml* (m.) »bel konj« (ARj XVII, 599), gradišč. hrv. *šìmlin* »isto« (Tornow, BD, 330), č. *šiml* »konj sive ali bele barve«, slš. *šimel'* »isto«. Izposojeno iz nvn. *Schimmel* »konj bele ali sive barve« poleg »plesen«, srvn. *schimel* »konj bele barve« (Striedter-Temps, DLS, 218; Machek[2], 608) in »plesen«, stvn. *scimbal* »mucor, aerugo«, kar etimološko ni pojasnjeno (Kluge[22], 633). Istr.-rum. *'šimelj* »konj sive dlake« (Žejane; Filipi, ILA, 638) priča, da je bil leksem znan vsaj tudi v severni Istri. Glej tudi *žímbla.* M. F.

šímelj II (m.), g. *-na* in *-mlja* »obrazec, formular« (zastar.; SSKJ IV, 1067).

Prim. č. *úřední šiml* »uradni formular«. Izposojeno iz pogovornega avstr. n. *(Amts-)Scimmel* »šablona, formular«, kar je iz lat. *simile* (n.), *-is* »enak primer, vzor; podobnost«, prim. tudi avstr. n. *Schimmelreiter* »uradnik, ki dela zvesto po predlogi« (Grimm, DTV 15, 159; Machek[2], 608; Rejzek, ČES, 629). M. F.

šin (m.), g. *-a* »pomislek«, izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *shin* »Skrupel, Gemüthsangft«, in Gutsmannu: *ſhin* »Skrupel«.

Kot **šínj* izposojeno iz pozno srvn. *sin* »misel, smisel, čut«. Dalje glej pod starejšo n. izposojenko *žînj.* M. F.

šína (f.) »tirnica« in »kovinski trak, zlasti na obodu kolesa«, dem. *šínica* »opornica za uravnavane ude«, v 18. st. *en pleh ali ſhina, tanka s'kufra ali meſſinga* »bractea«, *ſheléſna ſhina na kolleſſih* »canthus«, *ſhine, šheléšne na kolleſſih* »orbita« (Kastelec-Vorenc), *shina* »ferrum dictum, Schineisen« (Pohlin), *ſhina, ſhinja* »Schiene, Schieneisen« (Gutsmann), *ſhína* »Eisenstange«, *ſhínja* »Radschiene, Schieneisen« (Murko I, 579).

Kakor sbh. *šȉna, šȉnja* »tirnica, kovinski obod na kolesu«, p. *szyna* »tirnica, deščica, opornica za pričvrstitev uravnavanih udov«, č. *šín* »kovinska ploščica, trak«, *šína* »šina«, furl. *scìne* »tirnica«, rum. *șină* prevzeto iz nvn. *Schiene* »tirnica, kovinski trak, opornica za uravnavane ude« < stvn. *skina* »kovinski trak« (in »golen«) < *»kar je odrezano, ločeno« k ide. bazi **skei̯-* »rezati, ločevati« (Striedter-Temps, DLS, 218; Skok III, 393; Kluge[22], 632; Pfeifer, EWD[2], 1197). Glej tudi *šīmbas.* M. S.

šiniti I, *šînem* (v. pf.) »hitro se premakniti, švigniti, steči, vstati, nenadoma se pojaviti«, rož. kor. *šínətə, -əm* »švigniti«, npr. *qáča je šínə qvišqə, qáqr blísq je šínu squz dúrə* (Šašel, RNB, 119), črnovr. *šínt', šînę* »švigniti«, *nîəki ję šînl̥ mîm, mi ję šînl̥ u ɣlâwą* (Tominec, 212), tudi »pognati (o drevesu)« v primor. *nə po'šini väć* (Marezige; Cossutta, PV, 161); pri Murku I, 580: *ſhíniti, -nem* »durchdringen, einleuchten«, toda pri Janežiču[1] II, 428: *šínuti* »durchdringen, flugs wohin springen«. Sem tudi v 16. st. pri Trubarju izpričan pomen »udariti«, npr. *po ustih ali za uho koga š.* (citirano po Pleteršniku II, 628). V 18. st. *shinem, shineti* »herausfpringen, profilire« (Pohlin).

Prim. hrv., sb. *šȉnuti, šȉnēm* »udariti (s palico, bičem, vejo)«, »vreči«, »pojaviti se (o zori)«, »brizgniti (o krvi)« (srednja Dalmacija; prim. sln. *kri šine iz rane),* črnogor. *šȉnuti, šȉnēm* »udariti«, »pičiti (o kači)« (Vujičić, Rječnik, 137), č. *šinout* »švigniti, skočiti« (Jungmann, Sl. IV, 460), *šibnouti* »švigniti, udariti«, slš. *šinúť* »udariti«, z refl. *sa* »premakniti se, pomakniti se«, *ošinulo ho* »zadela ga je kap« (citirano po Machku[2], 607). Izhajati je potrebno iz nazalnega inkohativa **šíb-nǫti* k psl. **šíb-ti, *šíbešь* »premikati, mahati«, ki se ohranja v csl. *ošiti sę, ošibǫ sę* »abstinere« (< *»odmakniti se«), *ošibati sę* »abstinere«, stč. *ošiti líce* »klofniti« (Machek[2], l. c., brez sln. gradiva). Psl. **šíb-ti* »premikati, mahati, tepsti, tolči« (prestrukturirano v **šíbati* »isto«) kaže na podobno pomensko polje kot psl. **svíg-ti* »hitro se premikati« (v sln. *švígati*), ptc. pret. akt. **svíglъ* (m.) »gibčen, vitek, upogljiv« (prim. č. *švihlý* »vitek (o rasti); gibčen«). Fonetična dubleta v p. dial. *świbałki* »vžigalice« (Karłowicz, SGP V, 364), slš. dial. *švíbalka* »vžigalica« (Kálal, Sl., 702) ob p. dial. *szybołki* »vžigalice« (Karlowicz, SGP V, 333), prim. sln. *šíbica* »vžigalica«, dopuščajo psl. **šíb-ti* izvesti iz prvotnega **svíb-ti.* To bi kazalo, da je psl. deverbativ **šíba* »veja, prot, palica ipd.« delabializiran iz **svíba*, kar se kot fit. še ohranja v sln. *svíba* »Cornus sanguinea«, po asimilaciji po palatalnosti *u̯i* > *l'i* kot v sln. *šlíkati* »udarjati z bičem« iz **svikati* v *ošvíkati* »s palico tolči« sem sln. *slíba* »Cornus sanguinea«, hrv., sb. *svȉba* »isto«, tudi *sȉba.*

S psl. **svíb-ti* je sorodno in v vokalizmu povsem enako osnovi v lot. *svei̇̃binât* »vihteti, mahati« poleg **ap-sveibt* v ptc. pret. *apsveibis* »vrtoglav, omotičen«, kar Mühlenbach-Endzelin II, 1146; I, 128 (brez slov. gradiva), povezuje s stvn. *sweifan* »vihteti, mahati« (nvn. *schweifen* »bloditi, pohajkovati«), ags. *swāpan* »pometati«, stnord. *sveipa* »metati«, *svipa* »bič«, got. *(midja)-sveipains* »povodenj, vesoljni potop« < *»Fegung der Mitte« iz ide. baze **su̯ei̯-b-* (Pokorny, 1041). Zaradi vzglasnega *x-* je s to bazo kljub Pokornemu, l. c., težko povezljivo av. *xšuuaēßaiiat.aštra-* »wo man die Peitsche schwingt«, *xšuiβra-* »hiter«, s čimer je sorodno sti. *kṣep-* »metati, lučati«, *kṣiprá-* »hiter« (Mayrhofer, EWA I, 437). Zaradi slov. znakov, ki kažejo, da je vzglasje **ši-* pri tej besedni družini tako kot npr. pri sln. *šẹ́pati, šíkniti* ... nastalo po delabializaciji **sv-* > **s-* iz **sví-*, sorodstvo s sti. *kṣep-* »metati, lučati«, *kṣiprá-* »hiter«, ki ga po Zupitzi, BB 25, 93, sprejema večina slov. etimoloških slovarjev, fonetično ni dovolj utemeljeno.

Slov. **šínǫti* < **šíb-nǫti* se je deloma verjetno pomešalo s podobnopomenskim **s'í-nǫti* k **s'íti*, ki je poleg »suere« tako kot sorodno lit. *siū́ti* in lot. *šũt* pomenilo tudi »premikati, hiteti ipd.«, prim. p. *szyć oczyma* »streljati z očmi«, tj. oči hitro premikati, ukr. *pošytysja* »zmuzniti se, skriti se«, lit. *ausimìs siū́ti* »ušesa premikati (o konjih)«, *baĩliai ausìmis s.* »boječe ušesa premikati (o konjih)« (Kurschat, 2164 s.), lot. *šũt* »teči, hiteti« (Mühlenbach-Endzelin IV, 111; Zubatý, Stud. I/1, 224, brez balt. gradiva). Glej tudi *šíniti II, svíba, víba, šlib, šíba I* in *šívati.* M. F.

šiniti II, *šînem* (v. pf.) »ukriviti, upogniti«, z refl. *se* »ukriviti se, upogniti se«, npr. *veja se je šinila* »veja se

je krivila«, *pošíniti*, *pošînem* »ukriviti«, npr. *strop se je pošinil* (dol.), *pošinjen* (adj.), f. *-a* »sključen, grbast« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 176); tudi *šîbniti*, *šîbnem* (pf.) »ukriviti, upogniti«, zabeleženo že pri Jarniku, Versuch, 131: *ſhibniti* »einmal biegen«.

Pomensko najbližje je mak. *šine se* »zviti si (roko, nogo)«, »uničiti, ubiti se (od napora, dela)« (ironično metaforično), *šinat* »ukrivljen, zvit«, p. *szynąć* »nagniti, upogniti« (sin. k p. *chynąć*), č. *šinout* »ukriviti, upogniti, nagniti«, slš. *šibnúť si* »nagniti kozarec, napiti se« (Kálal, SL., 674). Izhajati je potrebno iz nazalnega inkohativa **šíb-nǫti*, ki je bil iz psl. **šíb-ti* tvorjen iz pomenskega polja »sem in tja (se) premikati, majati (se), kriviti (se)«, prim. hrv. čak. *šȉbot se*, *šȉbon se* »majati se, zibati se« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1187). Zaradi pogostih pomenskih prehodov »premikati (se)« : »majati (se), upogibati (se), kriviti (se)« (prim. sln. *gíbati* »premikati« : r. *gibátь* »upogibati«) je odveč dvom v sorodstvo s homonimom **šîb-nǫti* v sln. *šíniti I*. Machek[2], 608, namreč meni, da je ta nazalni inkohativ palatalna varianta k **chy-nǫti* v p. *chynąć*. Glej tudi *šíniti I*, *šibíti*, *šlib* in *šíba I*. M. F.

šinje (f. pl.) »Achillea ageratum«. Glej pod starejšo n. izposojenko *žînje II*. M. F.

šînjek (m.), g. *-a* »svež ali prekajen svinjski vrat« in »vrat žive živali«, tudi *šînk* »isto« (SSKJ IV, 1067 s.); semkaj. *zašîjnka* »meso z vratu, zlasti svinjsko« (Caf), dial. pkm. *šìnjek*, *-a* »tilnik, vrat«; Pleteršnik navaja *šîjnjak* »vrat« in »meso ob vratu«, v slednjem pomenu tudi *šijnjakovína*; v 16. stol. *ſhinjek* »cervix« (Dalmatin, Register 1584), v 18. st. *ſinik ali šatilik* »occipitium« (Kastelec-Vorenc), *shinjek* »cervix, Genicke« (Pohlin).

Prvotno *šîjnjak* je prek adj. *šíjen*, d. obl. *šîjni*, tvorjeno iz *šíja* »tilnik, zatilje, vrat«. K besedotvorju prim. *dîmnjak* poleg *dîmnik* iz *dȉm*. Dalje glej *šíja I*. M. S.

šinkel (m.), g. *-na* »skodla«. V 18. st. *shinkel* »scandula« (Pohlin).

Tako kot dial. *šíŋkl̥ni* (m. pl.) »isto« (dol., bkr.; Ramovš, Hgr. II, 208), bovško *ší:ŋkl̥* (Ivančič, DSBG, 58) iz prvotnega sln. *šintel* (o *-kl-* < *-tl-* Ramovš, l. c.), kar je v 18. st. izpričano pri Kastelec-Vorencu: *ſhintel*, *ſhintelni* »scandula«, *ſhintelz* »scindula«, in Gutsmannu: *ſhintel* »Schindel, krouniza, fzieplenka, fkodliza, defkiza, ziepotnik«, pa tudi kasneje pri Murku II, 585: *ſhíntel*, z oznako *germ.* Znano tudi v dial., prim. pkm. *šìntl* »skodla« (Novak, Slovar[2], 146), obir. kor. *ší:ntlarca* »Schindeleisen« (Karničar, Obir, 241). Dalje glej pod *šíntel*. M. F.

šinkraf (m.), g. *-a* »lijček«, zabeleženo le v 18. st. *ſhinkraf* »Trichter, lijik, lija, livik, liujak, tozhier« (Gutsmann). Nejasno. M. F.

šíntar (m.), g. *-ja* »konjederec« in »kdor brezobzirno, grobo dela, ravna« (SSKJ IV, 1068), adj. *šíntarski*, v 18. st. *ſhintar* poleg *dertnik*, *merhoderz* »Schinder« (Gutsmann).

Kakor sbh. *šìnter*, slš. *šinter*, furl. *scìntar*, *sìntar* in madž. *sintér* prevzeto iz bav. n. *Schinter* (Schmeller, BWb. II, 429), kar ustreza knjiž. *Schinder* »konjederec« (Skok III, 393), to pa je nomen agentis od *schinden* »odreti (kožo z mrtve živali)«. Šintarji so namreč poginulo žival, preden so jo pokopali, odrli in kožo uporabili. Današnje knjiž. *konjáč* je skrajšano iz *konjedȩ̂rec*, kar je po zamenjavi prvega člena nasledilo star. *mrhodȩ̂rec*. Zamenjavo je omogočila homonimija sln. *mŕha* »kljuse, slab konj« < stvn. *marha*, *mariha* »kobila« (n. *Mähre* »kobila, kljuse«) in *mŕha* »mrhovina« < psl. **mь̑rxa* »truplo« (Snoj, SES[2], 302). M. S.

šintel (m.), g. *-tla* in *-teljna* »skodla«; v 18. st. *ſhintel* »Schindel« (Gutsmann). Prim. sb. dial. *šîndra*, hrv. *šîmla*, *šȉkljin* »isto«, č. *šindel*. Izposojeno iz bav. avstr. *Schindel*, dial. *Schint'l*, srvn. *schindel* »isto«. Nemška beseda je iz lat. *scindula* »isto«, izvedenke iz *scindere* »klati« (Striedter-Temps, DLS, 218; Ramovš, Hgr. II, 208); tudi it. *scindola* »scandula« (Battisti-Alessio, 3400). Glej tudi *skǫ̂dla*.

šip (m.) »piščal«, *šipuš* »piskač« (navaja Miklošič, 340), cgn. *Šipuš*, *Šipoš*.

Kakor hrv. kajk. *šipuš* »piskač« izposojeno iz madž. *síp* »piščal«, *sípos* »godec, trobentač« (Skok III, 395). Madž. beseda domnevno ni izposojena iz slov. (Benkő III, 544). Podobna onomatopeja je r. *šipétь* »sikati, piskati« (Vasmer III, 400), o kateri glej *šipǫ̂n*. M. S.

šipa (f.) »okensko steklo«, knjiž. in dial., prim. črnovr. *šîpa̯* »isto« (Tominec, 212), obir. kor. *ší:pa* (Karničar, Obir, 241). V 18. st. *shipa* »Fensterſcheibe; orbis vitreus« (Pohlin), *ſhipa* »Fensterſcheibe« (Gutsmann).

Izposojeno iz bav. srvn. refleksa *schîpe* »šipa« za srvn. *schîbe* »isto« poleg »krogla, plošča, krog, valj«. Srvn. *schîbe* (> nvn. *Scheibe*), stvn. *scîba*, stsaš. *skīva* je iz germ. **skībō* (f.) »okrogla plošča«, to pa iz ide. **skei̯pā̆* »iz debla narezana okrogla plošča«, tvorbe verbalne baze **skei̯-p-* »rezati, cepiti«, prim. gr. σκίπων (m.) »palica«, lat. *scīpiō* (m.) »isto« (Kluge[23], 715; Pfeifer, EWD[2], 1188). Glej tudi *šájba*, *šîba II*, *ščípa* in *šepica*. M. F.

šîpek (m.), g. *-pka* »Rosa canina«, tudi *ščîpek*, *-pka* (pkm., vzh. štaj.), v Beltincih *ščíjpek*; *ščípa* (Drežnica), *ščipalca*; kol. *šípkovje*, *šípovje*, *šîpečje* (n.) »šipkovo grmovje«; *šípovka* »šipkova jagoda«, adj. *šípkov*, *šîpečji*. Iz sln. *šîpečje* je verjetno izposojeno bav. n. *Hetschepetsch*, *Hetsche* »šipek« (Štrekelj, ČZN VI, 19; Koštiál, Svoboda 1951, 187; drugače Marzell, Wb. Pfln. III, 1409), iz česar je sln. *ječapeč* »šipek«. Semkaj sodi še *ščîpnik* »neka užitna goba«, *šîpnik* »neka rdeča goba« (prim. blg. *šipesta̯ gъba* »Claviceps purpurea«) in hdrn., tpn., l. i., cgn. *Šipek*, sbh. *Šip(ak)*, slš. *Šipek*, avstr. hdrn. *Scibes*, *Scheitz*, madž. *Sipek*, *Csipkés* (Bezlaj, SVI II, 242).

Prim. stcsl. *šipъkъ* »Rosa canina«, sbh. *šîp* »trn, bodica, vrh, Rosa canina«, *šípak* »R. c.«, v Dalmaciji tudi »granatno jabolko«, mak. *šip(ok)*, blg. *šípka* »R. c.« poleg *šíp* »trn, oster vrh«, r. *šíp*, g. *šipá* »trn, bodica«, *šipóvnik*, *šipéc* »R. c.«, ukr. *šypók* »Azalea procumbens«, br. *šýp* »trn, bodica«, *šypýšna* »R. c.«, star. p. *szyp*, redko *szyb* »puščica« (Brückner, 561), p. *szypszyna* »R. c.«, č., slš. *šíp* »puščica« in »R. c.«, č. *šípek*, slš. *šípka* »šipkov plod«, gl. *šip* »puščica«, *šipkowc* »R. c.«, dl. *šyp(a)* »puščica«, *šypka* »šipkov plod«. Iz slov. jezikov je madž. *csipke(rózsa)* »R. c.« (Benkő I, 537) in rum. *sipică* »isto«. Fit. je treba izvajati iz apel. **šipъ* »trn, bodica«, kar etimološko ni dokončno pojasnjeno. Morda po metatezi iz ide. **skei̯po-*, tvorbe iz baze **skei̯-p-* »rezati, ločevati, cepiti«, prim. lit. *skiẽpas* »cepič«, gr. σκῖπιον, lat. *scīpiō* »palica«, stvn. *sciverro* »iver, kamen drobec«, psl. **ščipati* (Schuster-Šewc, ZSl XXX, 743; podobno že Brückner, KZ LI, 226). Miklošič, 340, primerja samo r. *šipnutь* »kavsniti«; Petersson, JA XXV, 370, rekonstruira ide.

**khīpo-* in primerja arm. *xitᶜ* (< **khĭpt-*) »kolika, trebušni krč«, *xaitᶜem* »bosti« (drugače o tem Pokorny, 917). Druge razlage se zdijo še manj prepričljive. Mladenov, 694, primerja sti. *kṣipáti* »vezati«; Zupitza, GG, 185, povezuje s stvn. *hiufo*, srvn. *hiefe* »R. c.« (proti Trautmann, KZ XLII, 369), kar je prav tako dvomljivo kot Machkovo domnevanje paleoevropskega porekla za ta germ. in slov. fit. (Machek[2], 609, JR, 109). Glej tudi *ščípati*, *ščîpek*, *šípovnik*. M. S.

šipộn (m.), g. *-a* »vrsta trte in vina, Mosler« (vzh. štaj.), *pošȉp*, *pošipộn* (m.) »isto« (Sln. gorice), *šipolína*, *šípina* (f.) »neka vinska trta«, *ošȉp*, *-ípa* (pri Pleteršniku *oščȉp* je verjetno hiperkorektno) »vrsta trte« (vipav.). Semkaj morda še *šípavice* »trtne uši«.

Prim. hrv. pri Šulku, Im. bilja, 392, *črni šipon* »blaue Kadarka« (po Vukotiću), *šipel* »weisse Schopatna, weisser Mosler« (Kalnik, Sv. Ivan), *šipelnjak*, *šipelj* (Varaždin) poleg čak. *pȍšip* »vrsta trte in vina« (Korčula). Nejasno, morda izvedeno iz osnove, znane v r. *šipétь*, ukr. *šypíty*, br. *šypéсь*, blg. *šipjá* »sikati, piskati«, prim. gotovo mlajše r. *šipúčije vinó* »peneče v.«. Psl. **šipěti* »sikati, piskati« < **s'ipěti* **sịūpē-* je sorodno s psl. **šьpьtъ*, sln. *šepetáti*. M. S.

šípovnik (m.), g. *-a* »obok iz kamna« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 39), polj. *szîpunk* »dimni odvod pri peči« (Škrlep, 57).

Ker gre verjetno za enak stavbarski termin kot pri sln. dial. *vrhóvnik* »večji ploščat kamen, kakršne na zidovih dajejo po vrhu« (Mavhinje; Erjavec, LMS 1882-1883, 264) k sln. *vȓh*, se v besedi lahko ohranja pomen »vrh« psl. *u*-jevskega subst. **šîpъ*, prim. hrv. *šîp* »vrh« (Stulli), blg. *šip* »oster vrh«. Pomen »vrh« se gotovo ohranja tudi v sln. orn. *Šipek* pri Blagovici. Iz pomena »trn« istega psl. substantiva je tvorjeno slov. **šipъkъ* »rastlina s trni«. Manj verjetno Štrekelj, l. c. (sprejema Striedter-Temps, DLS, 218), ki je sklepal o izposojenki iz bav. n. *Schwibogen*, nvn. *Schwibbogen* »kamniti obok«, stvn. *swibogo* »obok, svod« (Grimm, DTV 15, 2610). Šipovnik je torej zgornji/vrhnji kamen. Glej tudi *šîpek*. M. F.

šípraka (f.) »suhe veje za oporo grahu« (Gradac v Beli krajini; Barlè LMS 1893, 33), tudi *šepráka* »drobna drva, dračje« (Krupa; Barlè, l. c.). Pleteršnik navaja kot bkr. tudi *šópraka* »suho brstje, suho vejevje« in kot kajk. še *šiprâčje* (n.) »grmovje, hosta«.

Prim. sbh. dial. *šîprāg*, *-ága* »gosto šibje, grmovje« (Srem), *šîprāška* »isto« (Bačka). Skok III, 390, povezuje s *šíba I* in *šîpek*. Drugače Kurkina, DS, ki domneva, da je *ši-/šo-* prefiks, koren pa isti kot v sln. *práka* »perača«, č. *prakac* »večja grčava palica«, star. p. *prok* »prača«, r. *pórok* »oven za razbijanje sten« < **pôrkъ* k **perti*, **pьrǫ* »tolči«. M. S.

šiprun (m.), g. *-a* »nagel in hud dež« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 307).

Prim. hrv. *šiprộn* »naliv« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), *šȉfron* »ploha« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 63) in *šȉpulj* »naliv« (Lumbarda na Korčuli; ARj XVII, 617). Dalje nejasno. Sln. beseda je verjetno uskoški import. M. F.

šîr I (adj.), f. *šíra* »širok«, prvič zabeleženo l. 1851 pri Janežiču[1] II, 428: *šír*, *-a*, *-o* »weit, breit« ob *šír* (m.) »Umfang«. Prav tako v 19. st. je zabeležen abstr. *šír* (f.), g. *širî* »širina«. Sem denom. v. *šíriti*, *šîrim* (impf.) »breit machen, ausbreiten«, pf. *raz-šíriti*, *-îrim* in od tod impf. *raz-šírjati*, *-am*; adv. *šîrom*, *šîroma* »povsod; narazen«. Sln. **šîr* (m.) v pomenu »širina, prostran, raven, neporaščen prostor« lahko potrjuje tpn. *Širje* »vas pri Zidanem Mostu«, l. 1265–1267 *in Scheyr 3 predia*, l. 1338 *Herman von Scheyr* (Blaznik, HTSS II, 397). Iz psl. adj. **šîrъ* so sln. *širjâva* »širina«, rož. kor. *šírjava* »isto« (Šašel, RNB, 119), v 17. st. *ſhiriava* »intervallum, preſtor, ein jede weyte zwischen etwas« (Megiser, 1603), v 18. st. *ſhirjava* »latitudo« (Kastelec-Vorenc), *shirjâva* »Weite, Breite« (Pohlin), *ſhirjova* »Breite«, *ſhirjava* »Breite, Weite« (Gutsmann); *šírja* »širina«, denom. v. *širjati*, *-am* »širiti«, v 18. st. *ſhirja* »Breite«, *ſhirjati* »breiten«, *poſhirjati* »isto«, *reſhirjan* »breit, ſhirok, proſtorn« (Gutsmann); *širína* »Breite«, v 18. st. *ſhirina* »laxitas« (Kastelec-Vorenc). Sem verjetno cgn. *Širaj*, *Širot*, *Širota*, *Širše*, pri katerih je tako kot v cgn. *Širok*, *Šrok* potrebno domnevati pomen »debel, obilen« (Merkù, SPZM, 62), prim. slš. gemer. *širokí* »obilen, debel« poleg »širok« (Orlovský, Gemer., 331). V 18. st. *reſhèriti* »collatare, reſproſtriti«, *reſhiriti* »diffundere, reślyvati; dilatare, reſproſtraniti, reſtègniti; relaxare, obvèšati, ispuſtiti«, *reſhirjen* »compluviatus, diffusus«, *reſhiren* »dilatatus, debel, reſproſtren« (Kastelec-Vorenc), *reſhirjati*, *isſhirjati* »ausbreiten, respreſtreti, resgerniti, restegniti, respreſtirai« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *širota* »latitudo«, csl. *širina* »idem«, *širiti*, *širiši* »dilatare«, hrv. *šîr* (m., f.) »širina«, *širìna* »latitudo«, *šíriti (se)*, *šîrīm (se)*, adv. *šírōm* »late«, *šîrom* »idem«, mak. *šir* (m., f.) »širina, prostranstvo«, *širi*, *širina*, adv. *širum* »na široko«, blg. *šir* (m.) »širina, prostor«, *širja (se)*, *širinà*, r. *širój* »čist, odprt«, *širь* (f.) »prostranstvo«, *šíritь(sja)*, *širiná*, *širotá*, ukr. *šýr* (m.), g. *-u* »širina«, *šyrýna* »robec«, *šýrýty(sja)*, br. *širína* »kos platna«, *šíricь(ca)*, č. *šyrý* »širen, prostran«, *v šírém polí* »na planem«, *šíř* (f.) »širina«, *šíře* »širina«, *šířiti*, slš. *šíry* »širok, prostran, obširen«, gemer. *širí* tudi »ves, cel« (Orlovský, l. c.), *širit' (sa)*, gl. *šěr* (f.), g. *-je*, *šěrić (so)*, *šěrina*, dl. *šyř* (f.), g. *-i* »širina«.

Psl. adj. **šîrъ*, f. **širā́* < **k(')séị-ro-* in od tod abstr. **šîrь*, **širotā́*, **širinā́*, denom. v. **šîrīti*, **šírišь*; izhodno psl. **šîrъ* je tako kot psl. adj. **chě̂rъ* in **chě̂dъ* (Schuster-Šewc, HEWb., 1431) sorodno z av. *xšaeta-* »svetel, blesteč« < **ksoị-to-* (Čop, Linguistica XII, 1959–60, 178), kar je po premetu konzonantov verjetno nastalo iz ide. **sk(')eị-* »sijati, lesketati«, ki se ohranja npr. v got. *skeirs* »jasen, svetel« (Brückner, 547), pa tudi v psl. **sьjā́ti* »sijati«, **sěnь* (f.) »umbra« (LIV, 494) z refleksom **s-* ide. vzglasja **sk'-*. Sorodstvo z r. *ščíryj* »resničen, pravi, odkrit«, ukr. *ščýryj* »nedotaknjen, čist; odkritosrčen«, br. *ščíry* »odkritosrčen; odkrit, odprt«, č. *čirý* »čist, odkrit; gol«, slš. *čirý* »isto«, na katerega opozarjajo Brückner, 544; Vasmer[2] IV, 422; Schuster-Šewc, HEWb., 1431, je iz akc. razlogov manj verjetno (glej *ščę̑r*).

Sln. adj. *šîr* je prevzet po drugih slov. jezikih, verjetno iz č. Glej tudi *širȍk*, *širộčka* in *sę̑d*, *sę̑r*. M. F.

šîr II (m.), g. *-û* »žir«, v 18. st. *shir*, g. *shirú* »Buchecker, glans fagea« (Pohlin).

Verjetno pisna napaka za pričakovan Pohlinov zapis **ſhir*, g. **ſhirú* = *žîr* (m.), g. *žirû*, ki potrjuje *u*-jevsko osnovo psl. **žîrъ*. Dalje glej *žîr*. M. F.

šira (f.) »mošt« (Janežič[1] II, 428).

Prevzeto iz hrv. *šira* »mošt«, *šȉra* »isto« (Kosovo), mak. *šira*, blg. *širà* »sladko vino«, kar je bilo izposojeno

iz turš. *şira* »grozdni sok, sladko vino«, to pa iz perz. *šīre* »isto« (Skok IV, 395; Škaljić, Turcizmi[6], 590). M. F.

širákel (m.) »grebljica za bezanje po ognju«, v 19. st. izpričano pri Murko II, 604: *ſhirákel* »Schürhaken, kopálo, rufhilo, raſhilo, podgrinjálo«, nižje pog. v osrednji Sloveniji tudi *širhakel* »isto«, prim. polj. *širhákl* »kljuka za vlečenje iz peči ali odpiranje vrat štedilnika« (Škrlep, 57).

Tako kot gradišč. hrv. *širhoklin* »grebljica za bezanje po ognju« (Tornow, BD, 331) izposojeno iz bav. avstr. *širhāk'l* »železna palica s kavljem za bezanje po ognju oz. žerjavici«, dem. *Schürhäklein* (Striedter-Temps, DLS, 218), kar je kompoz. iz *schüren* »po ognju bezati, da bolje gori« in avstr. n. *Hackel* »sekirica« (Grimm, DTV 10, 101). M. F.

šîrcati, *-am* (v. impf.) »bezljati (o živini)« (Laško). Sem verjetno nomen agentis v cgn. *Šircelj* in v. *šérkati* »uhajati (o živini na paši)« (Janežič[1] II, 427) = **šírkati*. V 18. st. *shirzejte!*, *shirzkejte!* »Poß tauſend!; eja, age!« (Pohlin).

Zaradi sln. variante **šírkati* ne prepričuje Štrekljevo izvajanje iz srvn. *schërzen* »veselo skakati« (Štrekelj, LMS 1896, 164). Pomensko najbližje je r. dial. *šírkatь* »proč steči, pobrisati jo« poleg »drgniti, praskati«, pri čemer Vasmer[2] IV, 441 (brez sln. gradiva), misli na onomatopejski izvor in se mu zveza z n. *schirken* »oglašati se (o ptičih)« poleg »žabico metati«, *schirkeln* »suvati, porivati, potiskati« (Grimm, DTV 9, 207 s.) zdi le slučajna. S sln. in r. glagolom je morda sorodno č. *zašviřet* »zaveti, zapihati (o vetru); švigniti«, za kar Machek[2], 632, ne navaja izvenčeškega gradiva in misli na onomatopejski izvor. Izhajati bi bilo mogoče iz iter. **svirâti* (→ *svir-ъka/ьca-ti*; prim. **bod-ъka/ьca-ti* k **bodâti* »bosti, bodem«) k psl. **svьr-ti* = lit. *svìrti*, *svirù/svirstu*, *sviraũ* »majati, na eno stran nihati, nagibati se, viseti, prevračati se«. Slov. dial. **širati* je iz **svirâti* (prek **švirati*) lahko nastalo po delabializaciji tipa sln. *šẹ́pati* »majavo, neravno hoditi« iz *švẹ́pati* »šepati« < **svepâti*, **svèpāšь*, prim. sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«. Dalje glej *švirkati*, pa tudi *švírati*, *švŕta*. M. F.

širják (m.), g. *-a* »Rana temporaria, rjava žaba« (Zemon; Erjavec, LMS 1882-1883, 286).

Izhajati bi bilo mogoče iz sln. **ščirjak*, kar je tako kot slš. dial. *štirák* »divji petelin« (Kálal, Sl., 692) iz denominativnega nomena agentis **ščir'ákъ* *»hreščač, kričač« tipa *prosják* ← *prosíti* slov. onomatopejskega glagola **ščirati*, ki se ohranja v č. dial. *štiřikotat* »cvrčati« (citirano po Machku[2], 104) < **ščir-ik-ota-ti*, dl. *šćircaś* »rožljati, klopotati« < **ščir-ьca-ti*, pa tudi v sln. *ščìrìč* (m.) »čriček«. Poimenovanje za rjavo žabo je torej podobno motivirano kot sln. *hrženica* »rjava žaba«, v 18. st. *hersheniza* »braue Froſch« (Gutsmann), tudi pri Freyerju, Fauna, 43: *hersheniza* »isto«, kar je substantivizirano iz ptc. pf. pas. **hržen* glagola *hŕzati*, *hŕžem* »rezgetati« oz. sln. *rohtáč* »Rana esculenta« ← sln. **rohtati*. Iz enake sln. predloge je izhajal že Erjavec, l. c., a je mislil na sorodstvo s formalno oddaljenim r. *širkún* »kraguljček; čriček«, kar je tvorjeno iz r. *šírkatь* »drgniti, šume proizvajati« (Vasmer[2] IV, 441). Glej tudi *ščìrìč* in dalje *ščŕkati*. M. F.

širm (m.), g. *-a* »tolmun« (Petrovče; Bezlaj, SR V–VII, 1954, 125), hdrn. *Širm* »izvir Vrbovskega potoka, desnega pritoka Škocjanske Reke pri Vrbovem« (Bezlaj, SVI II, 242). Sem polj. *šèrm* »vodna razjeda; opuščena jama; prekop ob vodi« poleg »ščitnik« (Škrlep, 57).

Na podlagi pomena »prekop ob vodnem toku« bi bilo možno sklepati, da se je ta mlada nemška izposojenka iz *Schirm* »zaščita, obramba«, srvn. *schirm* »isto«, tudi *scherm*, stvn. *skirm*, kar je morda sorodno s sti. *śarman-* (n.) »ščit; zaščita« (Kluge[22], 634), uporabljala tudi za poimenovanje kanalov, jarkov, ki so bili narejeni kot zaščita pred poplavljanjem vodnih tokov. Nekoliko drugače o pomenskem odtenku iste nemške izposojenke Bezlaj, l. c., ki za n. *Schirm* navaja pomen »zapornica pri mlinu« (tega Grimmov slovar ne navaja) in opozarja na podoben pomenski razvoj pri sln. *klâuzna* »tolmun« (Nemški Rut) iz n. *Klauze* »zapora«. Prvotnejši pomen n. *Schirm* se ohranja v izposojenkah *šermir* in *šarmicirati*. M. F.

širộčka (f.) »sekira s širokim toporiščem« (Savinjska dolina, bkr.), tudi *širộkica* (f.) »isto« (Ribnica). Prvič zabeleženo l. 1833 pri Murku II, 204: *ſhiróſhka* [*-šk-*] »Breitaxt, Breitbeil« s pripisom, da se na Štajerskem uporablja tudi *bezjázha*, *shampláka*, kasneje l. 1851 pri Janežiču[1] II, 428: *široćka* »Breitbeil«, toda v 18. st. pri Gutsmannu še *ſhroka ſekira* »Beil, butiza, zimbraka«.

Pomensko enako je hrv. *širôčka* »sekira s širokim sekalom« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), zabeleženo tudi pri Habdeliću, Vitezoviću, Belostencu in Jambrešiću (ARj XVII, 623). Izhodno **širòčьka* oz. **širòk-ica* je substantivizirano iz besedne zveze **širòkā sekyra*. Enako pomensko motivirano, a drugače tvorjeno je č. dial. *širočina* »sekira« (Machek[2], 609, brez sln. in hrv. gradiva). Dalje glej *širȍk*. M. F.

širȍk (adj.), f. *-óka* »latus«, črnovr. *šẹrộk*, f. *-ǫ* (Tominec, 212), rez. *šorǫ́k*, f. *šorokė́* (Steenwijk, SDR, 316), jvzh. štaj. *šírok*, f. *široka* »isto«, jnotr. *šẹ̀rok* (Jelšane; Rigler, Jnotr. gov., 78), primor. *'šorek* »širok« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 123), pkm. *šȍrki*, f. *šȍrka*, slednje tudi »noseča« (Novak, Slovar[2], 149), obir. kor. *šrɔ̀q*, f. *šrɔ́:qa*, slednje tudi »noseča«, prim. *S qí:rεm pa ˙j šró:qa?* »S katerim je noseča?« (Karničar, Obir, 241), rož. kor. *šərọ̀q*, *šrọ̀q*, *šroqà*, slednje tudi »noseča«, prim. *dȅčva je šroqà* »dekle je noseče« (Šašel, RNB, 119); adv. *šíroko* »late«, pkm. *nȁšerci* »na široko« (Novak, l. c.) < **ná-širocě*, prim. č. *široce* (adv.) »na široko, obširno«; k temu sinhrono ustreza komp. *šírši*, f. *-a*, *šírji*, f. *-a* iz istopomenskega adj. *šîr*, f. *šíra*, redkeje in neknjižno komp. *širokejši*, f. *-a* in *širočji*, f. *-a* s podstavo *širȍk*; sem številna adjektivna kompoz. tipa *širokoȗst*, f. *-ústa* »ki ima široka usta; ki mnogo govori, (preveč) zgovoren«, črnovr. *šẹrộkąûsn̥* (Tominec, 212), *širokopȓs*, f. *-pŕsa* »ki ima široka prsa; radodaren«, *širokoplèč*, f. *-ẹ́ča* »ki ima široka pleča« itd.; abstr. *širokóst* (f.) »širina«, *širokộst* »isto«, *širokóta*, *širočína*; *širokljȃst* (adj.), f. *-ásta* »nekoliko širok«, *širokljȃt* (adj.), f. *-áta* »isto«. V 16. st. *shirok* »latus, crassus« (Megiser 1592), *ſhirok* »weit, breyt und groß«, *ſhirok delati* »dick machen«, *ſhirokoſt* »Breite, Weite« (Megiser 1603), l. 1607 *ſirok* »largo«, *ſirocuſt* »larghezza«, *ſirochit* »slargare« (Alasia), v 18. st. *prostor ſhirók, inu velik* »amplitudo«, *dvá zhevla ſhiroku, ali dolgu* »bipedalis«, *ſhiroku* »late«, *ſhirokonog* »kar ima ſhiroke nogè, kakòr goſſy«, *ſhirokonog* »kateri ima ſhiroke, ali ploſhnâte nogè, plancus«, *ſhirokúſt* »latitudo«, *na daile, ali na ſherſhe vleizhi* »prolatare« (Kastelec-Vorenc), *shirok*, *-a*, *-u* »weit, breit, latus, laxus«, *shrok* »isto«, *shrokanog* »breitfüſſig, palmipes«, *shirokuſt* »Weite,

Breite« (Pohlin), *ſhirok* »breit, weit«, *ſhrok* »isto«, *ſhroka* »ſchwanger, Schwanger«, *ſhrokuſt* »Breite« in »Schwangerſchaft«, komp. *ſhirji* in *ſrokeiſhi* »breiter«; *ſhrokuſt* »Breite« in »Scwangerſchaft« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *širokъ* »latus«, *širostь* »latitudo«, *širota* »idem«, hrv., sb. *šìrok*, f. *širòka* »širok«, d. obl. *šìrokī*, hrv. dial. *širȍk*, f. *širȍka* (Žumberak), mak. *širok*, abstr. *širočina* »širina«, v. *široči* »širiti«, blg. *širòk*, *širòkost*, *širočinà*, r. *širókyj*, *širók*, f. *široká*, n. *širokó*, komp. *šíre*, ukr. *šyrókyj*, abstr. *šyrókistь*, br. *šyróki*, komp. *širočéj*, abstr. *šyrókoscь*, v. *širočécь*, slš. *široký*, gemer. *širokí*, tudi »obilen, debel« (Orlovský, Gemer., 331), p. *szeroki*, zastar. *szyroki*, gl. *šěroki*, *šěrokosć*, dl. *šyroki*, plb. *sårüke*.

Psl. adj. **širòkъ*, f. **širokā̃*, n. **širokò* »latus« je tako kot psl. **glǫbòkъ*, **vysòkъ* s suf. **-ko-* (Machek[2], 609) prestrukturirano iz adj. **šȋrъ*, f. **širā̃* »latus« potem, ko so bili iz adj. **šȋrъ* že tvorjeni ustrezni komp. **šir'ьjь*, **širъši*, kot pričajo slov. medparadigmatske sinhrone zveze tipa sln. *širȍk* in k temu komp. *šírši*, f. *-a*, *šírji*, f. *-a*, csl. *širokъ*, komp. *širii*, r. *širókyj*, komp. *šíre*, toda tudi *širočájšij*, ukr. *šyrókyj*, komp. *šíršyj*. Dalje glej *šȋr I*. M. F.

širọ̑ko (m.), g. *-a* »južni ali jugozahodni veter v Sredozemlju, ko je tam območje nizkega zračnega pritiska« (SSKJ IV, 1070), že pri Pleteršniku II, 628: *širōko* »jugozahodni veter«.

Mlada izposojenka iz it. *sciròcco* »vlažen in topel veter, ki piha z jugovzhoda«, zastar. tudi *scilocco* »isto«, stšpan. *xaloque*, nšpan. *jaloque*, port. *xaroco*, kar je bilo izposojeno iz arab. *šōlûq*, *šālûq* »vzhodni veter«, tvorjenke iz arab. *šarq* »vzhod« (Battisti-Alessio, 3403). Iz it. je tudi hrv. čak. *širȍko* »jugovzhodni veter«, tudi *šilȍko* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1189, 1188), n. *Schirokko*, tirol. n. *schirok* »južni veter« (Schöpf, TI, 611). Sln. sin. je *jûgo*. M. F.

šȋsa (f.) »diareja« v obir. kor. *šì:sa* »Diarrhöe« (Karničar, Obir, 241). V 18. st. *ſhisa* »Durchfall«, »Scheißen« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. *schîȥe* »diareja«, *schîȥen* »cacare« (Lexer, Mhd. Wb. II, 764), nvn. *scheißen*, stvn. *bi-scîȥan* »isto«, ags. *scītan*, agl. *to shite*, stnord. *skīta* < germ. **skeit-a* »srati«, kar je sorodno z lit. *skíesti*, *skíedžiu* »ločevati, čistiti«, *skýsti*, *skýdžiu* »isto« (Kluge[23], 715 s.) in nadalje s psl. **čistъ* »purus« (Fraenkel, 805). Germ. pomen »cacare« se je torej razvil iz »čistiti«. Glej tudi *šišanec*. M. F.

šišák (m.), g. *-a* »čelada«. V 18. st. *ſhiſhak* »Helm, Bickelhaube; zhelatu, shelesna kapa, shelesna glavopokrija« (Gutsmann).

Prim. hrv. *šìšāk*, g. *šišáka* »čelada« poleg *šiš* »isto« (Vrančić; Vitezović), r. *šišák* »čelada«, str. *šišakъ* »isto« in *čičakъ* (slednje citirano po Vasmerju[2] IV, 445), ukr. *šišák*, p. *szyszak*, č. *šišák*, slš. *šišak*, toda gl. *šišak* »Scutellaria« iz č. *šišák* »isto«, to pa iz r. *šišák*, kar je po vzorcu drugih poimenovanj za to rastlino tipa lat. *Scutellaria*, n. *Helmkraut* (prim. sln. *čeladnica*) metaforično poimenovanje po r. *šišák* »čelada« (Schuster-Šewc, HEWb., 1439; Machek, JR, 194). Tudi madž. *sisak* »čelada«, prvič izpričano l. 1405 (EWU, 1332). Sln. pozno izpričano *šišák* je prevzeto po drugih slov. jezikih (Pleteršnik II, 629). Dalje manj jasno. V EWU, 1333, se po Miklošiču v Frw., 57, in SEW, 340, ter Kniezsi II, 942, meni, da je slov. **šišákъ* izposojeno iz madžarščine (enako Brückner, 562), vendar etimologija madž. *sisak* ni znana. Pozornost zasluži Matzenauerjeva obratna domneva, da je madž. *sisak* izposojeno iz slov. jezikov in sorodno s **šišьka* »galla« in »conus« (Matzenauer, CS, 81). Sprejema Machek[2], 609, ki opozarja, da je bil *šišak* čelada stožčaste in ne preprosto polkrožne oblike. Glej tudi sin. *šlę̑m* in dalje *šȋška I*. M. F.

šišanec (m.), g. *-nca* »Chenopodium vulvaria« (Pleteršnik II, 629; Piskernik, Ključ,[2] 63), vendar Šulek, Im. bilja, 393, navaja po Bleiweisovem rkp. gradivu *šisanc* »isto«.

Ker je to smrdljiva rastlina, kot pričajo fit. kot hrv. *smrduša* (Šulek, o. c., 508), ukr. *smerdjačka* (Makowiecki, SBLM, 94), n. *Stinker*, *Stinckende Hure*, *Scheißmelde* (Marzell, Wb. Pfln. I, 947), je to morda kalk na podlagi n. fit. tipa *Scheißmelde* (< *Scheiß* »sranje« + *Melde* »loboda«) oz. *Scheißkraut* iz sln. *šȋsa* »driska, sranje« oz. sicer neevidentiranega glagola **šisati* »drisko imeti, srati«. Rastlina je torej lahko poimenovana s *»posranec, usranec«. Dalje glej tudi *šȋsa*. M. F.

šišek I (m.), g. *šiška* »griček, boček«, tudi *šišánjek* »hribiček« (bkr.; Šašelj, Bisernice II, 263).

Prim. r. dial. *šíška* »gorica, holm; vrh gore« (Dal', Slovar'[2] IV, 637), »okrogla izboklina, griček«, *šiškovátyj* »neraven, z izboklinami« (Ožegov) poleg *šíš* (m.), g. *šišá* »kopa sena«, s čimer je mogoče primerjati r. dial. *šichán* »holm, grič (s strmim vrhom)« (Dal', o. c., 636) poleg »samoten gozdni kraj« in *šichorь* »visoka grmada«, kar Vasmer[2] IV, 444, pušča nerazloženo. Sem verjetno tudi hrv. orn. *Šiša* v Bosni (ARj XVII, 633) in kašub. mtpn. *Šěšk'i*, tudi *Šišk'i* »ime goščave« (pl.; Sychta, SGK V, 254), prim. črnogor. *šìšljak* »goščava« (Vujičić, Rječnik, 138). Ker se pomen »šiška, galla« lahko razvije iz »okrogel izrastek ipd.«, kot priča sln. sin. *knoper* »šiška, Gallapfel« (Gutsmann, Murko) iz n. *Knopper* »isto« (šlez., avstr.) poleg »grča, vozel« in »majhen, čokat človek« h *Knopf* »nodus, globulus« (Grimm, DTV 11, 1483), srvn. *knopf* »vozel, grča, popek, brst, krogla, okrogli konec nečesa, odebelina, zanka, grič«, je sorodstvo s slov. **šíšьka* »galla« < »okrogla izboklina« verjetno. Iz prvotnega pomena »okrogla izboklina« je verjetno razvito tudi sln. *šíška* v pomenu »gleženj« (goriš.; Erjavec, LMS 1880, 193; Križ pri Trstu; Cossutta, NPK, 52), »klobuk gobe« (pkm.; Novak, Slovar[2], 146) in *šȋšek*, g. *-ška* »lobanja« (bkr.), prim. hrv. *šišak*, g. *-ška* »lobanja«, čak. *šȉška* »glava« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 207), č. *šiška* »glava« (ekspresivno). Obstoj slov. **šíšьka* v pomenu »okrogla (tj. neravna) izboklina« lahko potrjujejo tudi tvorjenke tipa hrv., sb. *šiškav* »močan, debel, poln«, mak. pog. *šiškav* »debel, poln«, *šišman* »debelinko«, blg. *šìškav* »debel, poln, čokat«, *šìško* »debelinko« in p. dial. *szyszczak* »Loxia curvirostris« (Karlowicz, SGP 5, 336). Na podlagi pomenskega polja n. *Knopper* (glej zgoraj) je mogoče pritegniti tudi r. *šichír* »pritlikavec«, pri katerem Vasmer[2] IV, 444, upravičeno dvomi v povezavo s *chirь* »bolezen« (isti, WuS III, 204).

Ker v slovenščini *šȋška* pomeni tudi »zanka, pentlja« (Pleteršnik II, 629), bi bilo možno izhajati iz izhodnega **s'ȋchъ* »vezanje, šivanje« > »tilnik/vrat (kot vez med glavo in trupom)«, »vozel (kot odebeljen izrastek na niti)« (→ dem. **šȋšьkъ* (m.), **šȋšьka* (f.)). Izhodno **s'ȋchъ* je lahko nomen actionis na **-so-* tipa **golsъ* k **s'ȋti*

»vezati, šivati«. Z nomenom actionis **s'ȋchъ* je v besedotvornem razmerju psl. **s'ȋja* (poleg sekundarnega **s'ьja*) »tilnik/vrat; greben«, prim. č. *šíje* »vrat, greben«. Glej tudi *šȋška I–II*, *šȋšek II*, *Šȋška I*. M. F.

šȋšek II (m.), g. *-ška* »močan tilnik« (bkr.).

Pomensko enako je hrv. *šíšək* »tilnik« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), *šȋšak*, g. *-ška* »isto« (Karlovac; Finka-Šojat, HDZb III, 1973, 146), *šíškonja* »človek z močnim tilnikom« (Lika; ARj XVII, 639). Izhodno **s'ȋšьkъ* more biti v besedotvornem razmerju s psl. **s'ȋja* »vrat, tilnik«, sln. *šíja* »tilnik, vrat«, kar je zaradi č. *vaz* »tilnik« k *vázat* »vezati« mogoče korensko sorodno s **s'ȋti* »šivati« (Brückner, 562; Vasmer[2] IV, 434). Pri **s'ȋšьkъ* bi bilo potrebno izhajati iz prvotnega nomena actionis **s'ȋchъ* »vezanje, šivanje« > rezultativno »vez (med glavo in trupom), vrat, tilnik«, ki ga deloma lahko potrjuje lot. nomen actionis na *-šana šūšana* »šivanje« (Mühlenbach-Endzelin IV, 111) ← **s'i̯uH$_{1/3}$-so-* (?). Manj verjetno je to po stranskih sklonih posplošeno iz **šȋjičьkъ*, g. **šȋjičьka* (> **šȋčka* > **šȋška*), prim. hrv. *šijica* »cervicula« (Vitezović; ARj XVII, 584), sb. *šíjička* »isto« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 311). Glej tudi *šíja I* in dalje *šišek I*, *šȋška I*. M. F.

šȋška I (f.) »galla, bolezenska tvorba na rastlinah, ki je nastala zaradi vboda žuželk«, pogosto »hrastova šiška«, prim. iz gradiva za SLA *šȉška* »isto« (Šentanel), *šȋšca* (Draga pri Trstu) < **šȋšica*, verjetno po disimilaciji *čȋška* (Cerklje na Gorenjskem) in *čȋčka* (Idrija), toda *šəškȁ*, *šȋška* (Bohinjska Bela), enako pkm. *šìška* (Novak, Slovar[2], 146); tudi »conus«. V 16. st. *ſhiſhka* »conus, Tannzapf, Tannnuß, Zirbelnuß« (Megiser), v 18. st. *ſhiška* »galla«, *drivú na katerim ſhiske ſa tinto raſtejo* »arbutus« (Kastelec-Vorenc), *shishka* »Gallapfel, galla« (Pohlin), pri Murku I, 352: *ſhíſka* »Gallapfel, knóper«, pri Janežiču[1] II, 429: *šíšarka* »Gallapfel«, *šiška* »isto«.

Prim. csl. *šišьka* »galla«, hrv. *šiška* = *s'iska*, *šišketa* = *s'isketa* »galla, jabuzhicza ali zerno na hraſztu raſztuche« (Jambrešić), gradišč. hrv. *šiška* »storž«, *šȉšak*, g. *-ška* »Gallapfel« (Tornow, BD, 331), hrv. čak. *šȉški*, *šȉškve* (f.) »Tannenzapfen« (Dobrinj; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), *šiškva* »storž«, dem. *šiškvica* (Vrbnik na Krku; ARj XVII, 640), *šȉška* »Kiefernzapfen« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1189), *šȋška* »čep, zatič« (gradišč. hrv.; isti, o. c. III, 548); tudi *šišàrica* »conus« poleg *šešàrica*, *šešarka* »galla«, *češarika* »plod iglavcev«, mak. *šiška* »plod iglavcev, storž« poleg »strok«, r. *šíška* »bula, storž, grča«, *sosnovaja šiška* »smrekov storž«, str. *šišьka* »smrekov storž; obla, krogla«, ukr. *šýška* »storž; grča«, p. *szysza* »borov plod = češarek«, *szyszka* »isto«, č. *šiška* »storž« poleg dial. *šaška* »isto«, *šácha* in *šach* (citirano po Machku[2], 609), stč. *šiška* »cmok«, slš. *šiška* »storž« poleg dial. *šuška* »isto«, *šiška* tudi »krof, bob«, gl. *šiška* »storž iglavcev; pecelj (pri sadju)«, dl. *šyška* »isto«, pl. *šyški* »krajci lanu s tankimi vlakni«, kašub. *šëška*, *šiška* »storž«. Iz slov. jezikov (br. ali p.) je lit. *čečkà*, *čyškà*, vzh. lit. *šyškà* »jelkin storž«, *šyškúotas* »storžast« (Fraenkel, 72), madž. *siska* »Gallapfel; Tannenzapfen«, *suska* »isto« (EWU, 1333).

Psl. **šíšьka* »galla« in »conus«. Ker so šiške kot bolezenske tvorbe na nekaterih rastlinah različnega videza, ki deloma tudi asociira na storže (npr. tak izrastek na smreki ali šipku), je možno, da je pomen »conus« sekundaren in da je **šíšьka* »galla« prvotno označevalo le bolezenske tvorbe v obliki okroglih izboklin. Zato bi bilo mogoče tako kot pri sln. *šišek* »hribček« in sorodnem oz. *šȋšek* »močan tilnik« in sorodnem izhajati iz nomena actionis na *-so-* **s'ȋchъ* »šivanje, vezanje« (k psl. **s'ȋti* »suere«), ki se je kot rezultativni nomen actionis deloma leksikaliziral v »tilnik/vrat (kot vez med glavo in trupom)«, deloma pa prek »vozel (kot odebeljen izrastek na niti)« v »okrogla izboklina« (korenska povezava že Brückner, 562). Formalno je **šíšьka* »galla« torej lahko dem. k **s'ȋchъ*. Enake pomene je mogoče zaslediti tudi pri n. *Knopper* »galla« (šlez., avstr.) poleg »grča, vozel« in »majhen, čokat človek«, kar je tvorjeno iz *Knopf* »nodus, globulus« (Grimm, DTV 11, 1483), srvn. *knopf* »vozel, grča, popek, brst, krogla, okrogli konec nečesa, odebelina, zanka, grič«. Manj verjetno Machek[2], 609 s., ki sklepa, da je **šíšьka* reduplicirana tvorba in sorodna z lit. *skujà* »(drevesna) iglica«. Podobno Schuster-Šewc, HEWb., 1439, ki pri polisemantemu **šíšьka* izhaja iz prvotnega pomena »storž (iglavcev)« in **chīch-ĭkā* povezuje z ide. bazo **sk'ei̯-* »rezati«, prim. sti. *chyáti* »odrezati«, *chātá-* »odrezan«, *chitá-* »isto«, kar zaradi akutiranega *-ī-* ni verjetno. Glej tudi *šišek I*, *Šȋška V* in *šȋšek II*. M. F.

šȋška II (f.) »luknja« v rož. kor. *šíšq̨a* »osrednja luknja mlinskega kamna«, sin. *pənò:wca* (Šašel, RNB, 119) < sln. *ponvica*, obir. kor. *šì:šq̨a* »Lager für das Mühleisen im Bodenstein« (Karničar, Obir, 242), tudi »vdolbina«, prim. *v šiški, ki 'je v polico vdolbena, vrti se po koncu stoječi železni drog, ki gornji mlinski kamen nosi* (Ig, jvzh. štaj.).

Pomensko blizu je hrv. *šiška* »vreteno (največkrat pri mlinu) z več izdolbenimi luknjami, v katerih so klini« (Posavina; ARj XVII, 638), kar je verjetno poimenovanje pars pro toto iz prvotnega pomena »vdolbina, luknja«. Tak prvotni pomen kaže tudi sln. tolm. *šíška* »vagina« (Kenda, rkp.), kar je po Pleteršniku II, 620, znano tudi na Notranjskem, potrjeno pa tudi v nadiškem *šìška*, s slekanjem *sìska* (Rigoni-Salvino, VIN, 75). K pomenskemu razvoju prim. sln. knjiž. *lúknja* »foramen«, toda nižje pog. »vagina«, enako tudi *špránja* »razpoka«, toda nižje pog. »vagina«. Pomen »vdolbina« se ohranja v anatomskem terminu *šíška* »Gelenkpfanne«, ki ga navaja Pleteršnik II, 629, po Murku I, 581: *ſhíſhka* »Gelenkshöhle«, in po Vodnikovem rkp. slovarju. Sem tudi *šíška* »zareza za gumb« (Kog pri Ormožu; SLA).

Jslov. **šíšьka* »vdolbina, luknja« bi bilo možno povezati s sb. *šȉva* »izdolbeno mesto na jarmu, ki se ga namesti na zgornji del vratu« (Radevina; ARj XVII, 642), ki dopušča izvajanje iz prvotnega **šícha* »vdolbina«. Jslov. **šíšьka* je torej lahko dem. Nadalje manj jasno, čeprav je sorodstvo s psl. denom. v. **šišàti*, **šišàješь* »rezati, striči ipd.« in **šíšь* (m.), g. **šišà* »rezanje« > rezultativno »drobec ipd.« v r. *šíš* (m.), g. *šišá* »nič«, npr. *Ni šiša net* »Prav nič«, verjetno. Glej tudi *šȋškati*. M. F.

šȋška III (f.) »slaba hruška« v črnovr. *šȋšką* (Tominec, 212), rož. kor. *šíšq̨e so dribné hrúšče* (Šašel, RNB, 119), kostelsko *'šiška* »drobno sadje ali krompir« (Gregorič, Gradivo).

Na podlagi besedne družine sln. *štrf ȉč* »neka hruška« poleg »figa, palec med kazalcem in sredincem«, tudi *štrpȉč* »isto« in *strpȉč*, kar je substantivizirano iz adj. **strъpъ* = lot. *strups* »kratek, kratko odrezan«, *strupulis* »kratko odrezan kos lesa« = **strъpъl'ь* = gradišč. hrv. *štȉrpalj* (m.), g. *-plja* »majhno drevo, ki ne more več rasti; drevesni štor«, je *šíška* »slaba hruška« mogoče pove-

zati z r. *šíška* »figa, palec med kazalcem in sredincem«, *šišók* »isto«, p. *za borową szyszkę* »za nič«, gl. *o šyška!* »nič(nost)«, *ty šyšku wěš* »nič ne veš« (prim. sln. zvezo *ni šiške vredno* »nič vredno«, kar je izpričano že v 16. st. pri Trubarju (citirano po Pleteršniku II, 629)), vse pa izvajati iz slov. **šíšьka* »luknja, vdolbina; troha, drobec, nič« (tvorbe tipa r. *lódka* »ladja« k **oldì* »isto«) k **šíši* (f.) »kar je v zvezi z rezanjem, tj. luknja, špranja, vdolbina; kar je odrezano, majhno, drobec, nič« poleg **šícha* = sb. *šȉva* »izdolbeno mesto na jarmu, ki se ga namesti na zgornji del vratu« (Radevina; ARj XVII, 642). To je v besedotvornem razmerju s **šíšь* (m.) »rezanje«, rezultativno »drobec, nič« v r. pog. *šíš* (m.), g. *šišá* »figa, palec med kazalcem in sredincem«, v zvezi *Ni šiša net* »Prav nič!«. Drugače o gl. in p. gradivu Schuster-Šewc, HEWb., 1439, ki meni, da se je pomen »nič(nost)« v **šíšьka* razvil iz »storž«. Vasmer[2] IV, 444, pa r. *šíš* povezuje s *šíš* v pomenu »kopa sena«, kar je bolj verjetno sorodno z r. dial. *šichán* »holm, grič« in nadalje s sln. *šíšek* (m.) »hribček«. Dalje glej *šíška II* in *I*, pa tudi sin. *štrfȉč II*. M. F.

šiška IV (f.) v zvezi *narediti šiško* »pri balinanju narediti, da so tri krogle enega moštva najbližje balinu« (SSKJ IV, 1071).

Pomensko osamljeno. Izhajati bi bilo možno iz rezultativnega deverbativa **šička* »zadetek« tipa *nabirka* »kar je nabrano« k *nabirati* sln. v. *šícati, -am* »metati, ciljati, streljati« ob *šic* (m.) »strelec« < n. *Scütz(e)* »strelec«, prvotno »metalec kopja«. Oblika *šiška* je lahko nastala po asimilaciji konzonantne skupine *-čk-V-* → *-šk-V-* kot npr. v sln. *peškȁ* ← *pečkȁ*. Morda je s tem sorodno hrv. čak. *šȉška* »koščék svinca, ki služi namesto metka v puški«, poleg *ušȉška* »isto« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 679), če je nastalo po disimilaciji *š – š* > *s – š*. Glej tudi *šícati*. M. F.

Šȋška V (f.) »del Ljubljane«, in sicer *Spodnja* in *Zgornja Šiška*, ktetik *Šȋškar* in mlajše *Šȋšenc* (SP 2001, 1528); k temu bližnji orn. *Šišenski hrib*; l. 1308 *ze Cheis in dem dôrfe vor der stat ze Laibach*, ok. l. 1330 *Cheysse*, l. 1331 *pey Keysk dacz der grůben*, l. 1370 *apud opidum Laybaci in villa vocata inferior Keissach in theutonico, sed in sclauonico appellatur Chisschia ante ecclesiam sancti Bartholomei dicte ville*, l. 1391 *in Keys*, l. 1402 *in dem dorf zu Keys vor der stat zu Laybach*, l. 1414 *Oberheys*, *Obern Cheys*, l. 1428 *Ober Keiss*, l. 1431 *bey sand Bartholomee zu Keiskch*, l. 1444 *Kewsch ob Laibach*, l. 1478 *hof gelegen zu Kewtsch ob Laibach*, l. 1490 *Niderkaysch*, l. 1499 *Vnndterkeutsch* (M. Kos, Gradivo HTS II, 615 s.), v 18. st. *Ziska Unter*, *Ober Ziska* ter *Schischker Morast* (Rajšp, Slovenija II/Opisi: 17, Karte: 190).

Rutar, Lj. zvon XI, 1891, 116, je na podlagi nemških zapisov tipa *Keissach*, v katerih je prepoznal kalk domačega imena *Šiška*, prim. bav. n. *kaiže* »hiša« > sln. *kajža*, sklepal, da se v *Šiška* ohranja palatalizirani refleks *šíška* dem. *híška* k *híša* »domus« (sprejemata Štrekelj, ČZN VI, 1909, 26; Ramovš, Zbrano delo II, 286). Ker dem. s pomenom »domus« kot toponimične baze niso znani, se v tem imenskem tipu (prim. še mtpn. *Šiška* med Kropo in Besnico na Gorenjskem, *Šišnik* pri Ilirski Bistrici, orn. *Šiša* blizu Knežje Lipe na Kočevskem) tako kot v hrv. orn. *Šiša* (Bosna; ARj XVII, 633) morda ohranja pomenska podstava »(majhna) vzpetina, hrib«, prim. sln. bkr. *šíšek* »griček, boček«, *šišánjek* »hribiček« (Šašelj, Bisernice II, 263). Dalje glej *šíšek I*. M. F.

-šȋškati, *-am* v pf. *ošȋškati, -am* »ostriči« (dol.), tudi *ošíšati* »isto« (Cigale).

Prim. hrv., sb. *šíšati*, *šȋšām* »lase striči« (Vuk), hrv. *šȉškati* »isto« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), *šȉškati ôvce* »ovce striči« (Ližnjan v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 482), čak. *šiškav* »ostrižen«, blg. *šíškam* »bosti« in »dražiti«, č. dial. *ošiškat'* »ostriči« < jslov. (Machek[2], 610).

Psl. **šišȃti*, **šišȃješь* > **šíšāšь* je zaradi fonetičnega zaporedja **-šaje-* v prez. osnovi bolj verjetno kot deverbativni glagol tipa jslov. **mor̥ȃti*, **mórāšь* < **mőžȃti*, **mőžȃješь* < **mogě̋ti*, **mogě̋ješь* (= lit. *magė́ti* »ugajati, všeč biti«) ← **mog-tí*, **mòžešь* denom. substantiva **šíšь* (m.), g. **šišà* »rezanje«, ki se po slovnični spremembi nomen actionis > nomen acti »rezanje« > rezultat »drobec, troha, malo, nič« verjetno ohranja v r. *šíš* (m.), g. *šišá* »nič«, npr. *Ni šiša net* »prav nič«, oziroma »rezanje« > »usnje« v bahuvrihi kompoz. **šišьmýšь* (m.) »netopir« < *»miš z usnjem« tipa n. *Ledermaus* »isto«, sti. *carma-cataka-* k *carman-* (n.) »usnje« v sln. *šišmȉš* »netopir; rovka«, hrv., sb. *šȉšmiš* »netopir« (Miklošič, 340; Šivic-Dular, SR XXXI, 1983, 432). Možno sorodstvo s **šícha* »vdolbina« (= sb. *šȉva* »izdolbeno mesto na jarmu, ki se ga namesti na zgornji del vratu« (Radevina; ARj XVII, 642) → dem. **šíšьka* »vdolbina, luknja« izključuje možnost, da bi izhodno psl. **šíšь* (m.) nastalo po regresivni asimilaciji iz **sišь*. Slednja fonetična predloga bi namreč dopuščala izvajati iz ide. **k'ei̯ks-i̯o-*, kar bi impliciralo sorodstvo z lit. *šiksnà* »tanko, mehko usnje, jermen«, lot. *siksna* »jermen« < **k'iks-náH* iz ide. verbalne baze **k'ei̯k-s-* »rezati« ob **k'ei̯k-* »isto« v sti. *śíc-* (f.) »jermen«, *śíkya-* (n.) »isto«, *śik-van-* »oster, ki reže«, alb. *thikë* »nož« (Hamp, Linguistica XXXIII, 1993, 67 s.; Pokorny, 598). Machek[2], 610, vidi v slov. **šišȃti* ekspresivno reduplicirano tvorbo, Skok III, 395, pa celo dvomi v staro Miklošičevo povezavo glagola s **šišьmýšь*. Glej *šišmȉš* in *šíška II*. M. F.

šišmȉš (m.), g. *-íša* »netopir« in »rovka«, dial. tudi *čišmȉš*, *šiši miši*, *šišu miš*, *šišomȉš* (štaj., dol., notr.). Prim. sbh. *šȉšmiš* »netopir«. Sorodno je lit. *šikšnýs*, *šikšnãsparnis*, *šikšnóparnis*, lot. *sikspārnis* »netopir«, lit. *šikšnà* »tenko, mehko usnje, jermen« iz balto-slov. onomatopejskega korena **skĭ(k)s-* »rezati, trgati« (Šivic-Dular, SR XXXI (1983), 431 s.; Miklošič, 340; Fraenkel, 981). Drugače Skok III, 395. Dalje glej *-šȋškati*, *šíška I*.

šiti, *šȋjem* (v. impf.) »suere«, pf. *na-*, *pre-*, *za-*, *ob-*, *v-šíti*, *-šȋjem*; rez. *šə̀t* (Steenwijk, SDR, 315); iter. *šívati*, *šívam* »isto« = črnovr. *šȋwat*, *-am* (Tominec, 213) = primor. *'šivət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 120) = rez. *šívat* (Steenwijk, l. c.) = pkm. *šívati*, *-an*, a prez. tudi *šívlen* (Novak, Slovar[2], 146), nadiško *šivât*, *šibât* (Rigoni-Salvino, VIN, 53); k temu *šȉv* (m.), g. *šíva* »sutura« = črnovr. *šę̄u̯*, g. *šȋvą* (Tominec, l. c.); nomina agentis *šivílja* »netrix«, po redukciji in asimilaciji *šílja* »isto« in drugače tvorjeno *šȋvkinja*; iz ptc. pret. pas. *šívan*, f. *-a* je substantivizirano *šivânka* »igla« = črnovr. *šęwânką* (Tominec, l. c.) in *šívanka* »isto« (jvzh. štaj.) = jnotr. *šȋvąnka* (Dolnje Vreme; Rigler, Jnotr. gov., 35), obir. kor. *šíːvanca* »isto« (Karničar, Obir, 242). V 16. st. *shivati* »nere«, *shivila* »netrix«, *shiukinja* »isto« (Megiser), l. 1607 *ciuat* »cuſcire«, *reciuat* »diſcucire, raſpret« (Alasia), v 18. st.

ſaſhiti, v'kupai ſhivati »consuere«, *ſhiv* »consutura«, *ſhivan* »sutilis«, *tú ſhivanu reśdréti, ali reſparati* »difsuere« (Kastelec-Vorenc), *shyti, shyem, shyvam* »nere, fuere«, *shyvanka* »acus« (Pohlin), *ſhivam* »nähe«, *ſhiu* »Naht«, *ſhivila, ſhiukinja* »Nähterin, mofhkra«, *ſhivaniza, ſhivanka* »Nähnadel« (Gutsmann).

Prim. csl. *šiti, šiją* »suere«, hrv., sb. *šȉti, šȉjēm* »isto«, hrv. čak. *šȉti, šȉješ* (Vrgada), mak. *šie*, blg. *šȉja*, r. *šítь, šьjú*, ukr. *šýty, šýju*, br. *šýcь, šýju*, p. *szyć, szyje*, č. *šít, šije*, slš. *šiť, šlje*, gl. *šić, šiju*, dl. *šyš, šyju*, plb. *sajě*.

Psl. v. **s'íti* s prez. **s'ĭješь* »suere« in dial. **s'ьješь*, kar je iz prvotnega **s'ĭješь* verjetno nastalo po analogiji z balto-slov. prez. **sjuve-* (lit. *siuvù*, lot. *šuvu*), ki ga posredno potrjuje tudi balto-slov. **sjuvãs* »sutura« = psl. **s'ъvъ* in ptc. pret. pas. **s'ьvènъ* v stcsl. *šьvenъ*, hrv. *sa-švȅn* (Žumberak; citirano po Skoku III, 396); sem nomen instrumenti **s'ídlo*, nomen agentis **s'ьvьcь* (m.) → feminativ **s'ьvьkýn'i*, nomen rei acti **s'ȍvъ* in po analogiji s prez. osnovo **s'ívъ*, nomen actionis **s'ĭja* »vezanje, vez« in verjetno nomen actionis **s'íchъ* »isto« < **si̯uH$_{1/3}$-so-* z dem. **s'íšьka*; medparadigmatska zveza **s'íti*, **s'ĭješь* je identična lot. *šũt, šuju* »šivati«, tudi *šuvu*, kar ustreza lit. *siū̃ti, siuvù* »isto« iz ide. **si̯uH$_{1/3}$-e-*, ki se ohranja tudi v lat. *suō, -ere* (in nomenu instrumenti *sūbula* »igla«) z izpadom *i̯* kot v *spuō, -ere* »pljuvati« ← **spi̯uH-e-*; ista prez. osnova **si̯uH$_{1/3}$-i̯e-* se posredno ohranja v sti. metatetičnem prez. *sī́vyati* in morda tudi got. *siujan*, stvn. *siuwan*, če to ni iz predmetatetične osnove **si̯uH$_{1/3}$-i̯e-* (Miklošič, 339; Vasmer III, 398, 402, 418; Fraenkel, 789; Mayrhofer III, 477; Walde-Hofmann II, 631; Pokorny, 915 s.; LIV, 493 s.). Glej tudi *šȇv, Švec, škínja, šílo, švẹ̑lja I, šíja I–II, šȋnjek, zašȋnjka, šišek I, šȋšek II, šȋška I*. M. F.

šívati, *-am* (v. impf.) »pršeti«; izpričano le v zvezi *dež šiva* (Lašče).

Izhajati bi bilo potrebno iz zveze **dež ščiva* [*dǝš ščíva*], kjer je v trokonzonantni skupini zaporniški element afrikate izpadel: *-š šč-* [*šštš*] > *-š š-*, prim. sln. tpn. *Rášca* < *Rášcica* (Furlan, Etimologija, 46; Ramovš, Hgr. II, 279). Prvotno sln. **ščívati* »pršeti« je iter. na *-va-* prez. osnove **sьčíšь* »spargere, mingere« (Furlan, l. c.). Manj verjetna se zdi povezava glagola s sln. *šívati* »sunkovite gibe delati, švigati« in sorodnim (Zubatý, Stud. I/1, 230), kar je iter., verjetno k **s'íti* (tudi **s'í-nǫ-ti*; glej tudi *šíniti I*), ki je poleg »suere« pomenil tudi »premikati, hiteti«. K temu prim. lit. *ausimìs siū̃ti* »ušesa premikati (o konjih)«, *baĩliai ausìmis s.* »boječe ušesa premikati (o konjih)« (Kurschat, 2164 s.), lot. *šũt* »teči, hiteti« (Mühlenbach-Endzelin IV, 111). Dalje glej *scáti*. M. F.

škâbica (f.) »zaponka« (bkr.), *zaškábiti* »zapeti, speti« (dol.); verjetno izvedeno iz **sъkatьba*, iz redukcijske stopnje k *súkati*, str. *sъkati, sъku*, r. *skátь, skú* »viti, presti«, č. dial. *skáti, sku* »sukati«, *skadlen, skadlinec* »iz več pramenov spredena nit«. Iz iste osnove so tudi sln. cgn. *Škabec, Škalič, Škober*. Pomensko enako slov. **sъkati* je lit. *sùkti* in lot. *sukt* (Trautmann, BSW., 231; Vasmer II, 634; L. Bezlaj, JiS XIII, 86). Dalje glej *súkati*.

škȃf I (m.), g. *škáfa* »lesena posoda za vodo z ročaji«; dem. *škȃfec, -fca, škȃfek, -fka*; izv. *škȃfar, -ja* »izdelovalec škafov«, cgn. *Škáfar*; v 16. st. *shkaff* »situla« (Megiser), v 18. st. *shkaf* »Wasserschaff, amphora, ſcaphula« (Pohlin), *ſhkaf* »Schaff« (Gutsmann). Prim. sbh. *škȁf* »škaf«. Izposojeno iz stvn. *sca(p)f* »posoda za vodo«, srvn. *schaf*, n. *Schaff*. Iz iste osnove, prevzete iz lat. *scaphium* »posoda, skodelica«, je tudi sbh. *šavelj* (< *Schäffel*), č. dial. *šafel*, slš. *šafeľ*, p. *szaflik* »vedro, čebrič«. Naravnost iz nvn. je madž. *sáf*. Po mnenju nekaterih avtorjev spada sem tudi č. *škopek* »škaf, čeber«, kar je lahko tudi sorodno z gr. σκάφη »posoda, skleda, korito, čoln« (Miklošič, Frw., 57; Striedter-Temps, DLS, 218; Machek[2], 612).

škȃf II (m.) »gad« v štaj. *škȃf* (Lokavec; SLA). Osamljeno in nejasno. M. F.

škajọ̑la (f.) »mavec« (primor.).

Prevzeto iz furl. *scajòle* »mavec«, kar ustreza it. *scagliòla* »isto« (Mende, RLS, 112), star. »mešanica mavca in vode za izdelavo štukatur« in »strešnik iz mavca« ← it. *scaglia* »luska, okujina, strešna opeka« (Battisti-Alessio, 3363). Dalje glej *skaje*. M. S.

škakljȉv (adj.), f. *-íva* »žgečkljiv, izbirčen, problematičen« (dol., gor.).

Prim. sbh. *škàkljiv* »ščegetljiv, žgečkljiv« in »kočljiv«. Če je izhodišče **ščьkъtъl'ívъ*, gre za izpeljanko iz **ščьkъtъ* »ščeget« (podobno Gluhak, HER, 607). K pomenskemu razmerju »žgečkljiv« – »problematičen« prim. n. *kitzlig* v obeh pomenih od *kitzeln* »žgečkati«. Vendar to ni edina možnost. Ker v podobnem pomenu zasledimo tudi *kočljȉv*, f. *-íva* »izbirčen, sladkosneden«, prim. v 18. st. *kozhliv* »näfcherifch, catillofus« (Pohlin), danes le »problematičen«, se zdi možno rekonstruirati **skak(ъ)-l'ívъ*, kar bi bil deverb. adj. od **skakáti* »saltare«. Prvotno **koč(ь)l'ívъ* je v tem primeru iz **kočiti* »saltare« (Snoj, JZ I, 36). K tvorbi prim. *skočljȉv* »gut springend, flink, schnell«, kjer sicer ni zaslediti podobnih pomenskih razvojev. Dalje glej *ščegȅt* oz. *skočíti*. M. S.

škȃlba (f.) »vdolbina v skali, v kateri se nabira voda«. Sem hdrn. *Škavba* »ponikalnica v Mačjem Dolu pri Veliki Loki«, mtpn. *Škavba, Škavbe, Velika Škavba* (Bezlaj, SVI II, 243).

S prehodom *sk-* > *šk-* iz prvotnega sln. *skȃlba* »isto« < **skȃlьba*. Prim. formalno enako gl. *škałba* »razpoka, raza«, pa tudi *škałoba* »isto«, p. *skałuba* »razpoka v skali« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1439), kar Schuster-Šewc, l. c., povezuje z ide. **skel-* »rezati, cepiti«, sln. gradiva ne navaja in opozarja na sorodstvo z besedotvorno oddaljenim č. *škleb* »režanje (o ustih)«, *šklebina* »razpoka«, *šklebiť* »režati«. Vendar sta tvorbi **skȃlьba*, **skȃloba* gotovo konkretizirana slov. abstrakta na *-ьba/-oba* k psl. **skála*. Gl. *-ł-* v *škałba* je tako kot p. dial. *skałba* »reža v leseni steni« (Karlowicz, SGP V, 138) analogen po gl. oz. p. refleksu psl. **skála*. S **skalьba* je le korensko sorodno **skolba* v č. *šklába* »špranja, razpoka«, mor. *škałbina*, slš. *sklabina, šklabina*, ukr. *skaluba* < ukr. **skoloba* (Varbot, Psl. morfonologija, 202). Dalje glej *skȃlba* in sin. *skȃlna, škavla*. M. F.

škaliti se, *-ín se* (v. impf.) »drsati se, drseti, polzeti«, npr. *deca se na lédi škalíjo*, pf. *poškalȉti se, -ín se* »spodrsniti« in »zašušmariti« (pkm.; Novak, Slovar[2], 147, 105). K slednjemu pomenu prim. sln. *spodrsnilo mu je* »ni mu uspelo, spodletelo mu je«. Toda po Cafu sporočeno pkm. *poškaliti se, -im se* (v. pf.) le »zdrsniti«, npr. *igla se v golt poškali* (Pleteršnik II, 180). Sem tudi pri Pleteršniku, l. c., navedeno *poškȃlj* (adv.) »postrani«, npr. *steza na poškalj* (štaj.) (= pkm. *poškáu* (adv.) »isto«; Novak, o. c., 105) in *poškȃlički* »isto«.

Prim. hrv. kajk. *poskàlyiv* »lubricus, labidus«, *poskalyûjem ſze* »lubrico, labo« (Belostenec), *skàl* »lubricitas«, *s'kalen* »lubricus«, *s'kalek* »isto«, *s'kalko* (adv.) »lubrice« (Jambrešić), *poškalj* »postrani« (ARj XI, 82). Sem tudi hrv. *škaljízati se, škàljīzām se* »drsati se«, *poškalíznuti se, poškàlīznēm se* »zdrsniti« (Vinkovci; ARj XVII, 649; XI, 82), kar more biti kontaminirano s **kliznǫti* »isto«.

Izhodišče sln.-hrv. besedne družine je verjetno subst. **skál'ь* (m.) »neravnost, poševnost; spolzkost ipd.« in k temu sklop **po-skál'ь* »počez, pošev«, adj. **skal'ьnъ*, **skal'ьkъ*, denom. v. **skal'íti*.

Psl. **skál'ь* bi bilo mogoče primerjati z gr. σκολιός (adj.) »kriv, upognjen, poševen« in »nepošten, lokav«, kar Frisk II, 723, razlaga kot analogno tvorbo po sin. σκαιός iz prvotne gr. *σκόλος, ter dalje s formalno bolj oddaljenim lit. *ãtkalas* »naklonjen, prislonjen; obraten; zloben, zavisten«, germ. **skél-ha-/*skel-gá-* »neraven« (< ide. **skél-kó-*) v stvn. *scelah* »kriv, škilast«, ags. *sceolh* »poševen, ukrivljen; škilast«, stnord. *skjalgr* »poševen; škilast« iz ide. glagolskega korena **(s)kel-* »nagniti, nakloniti, ukriviti«, prim. lit. *atsikal̃ti, atsìkaliu* »nagniti se, nasloniti se« (Pokorny, 928). Kvantitativno razmerje med psl. subst. **skál'ь* in gr. σκολιός, če je to kljub Frisku, l. c., v gr. podedovana tvorba, lahko odraža ide. podaljšavo **skol-i̯ó-s* (adj.) → **skōl-i̯ós* (adj.), ki se v balto-slov. reinterpretirane ohranjajo v tipu **vãrnas* (adj.) »črn« → **várnas* (adj.) »črnikast« → **várnā* (f.) »črnost/črnina« > »corvus« (o besedotvorju Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 13–26). Le korensko sorodno s psl. **skál'ь* je slov. **(s)klizъkъ* in **sklьzъkъ*. Glej tudi *poškâlj*. M. F.

škâlna (f.) »naravna skalna vdolbina, v kateri se nabira voda« (Kras) = goriš. *škòwna* »vdolbina v skali, kjer se nabira deževnica« (Štrekelj, Görz., 426) = *škâvna* »isto« (zah.; SSKJ IV, 1076) = *škȃu̯na* (Devin; Šavli, Contributi, 104), tudi *škâlnica* »isto« (Kras). L. 1607 *ſcauna* »fontana« (Alasia).

Na podlagi hrv. čak. *škãlnica* »skalna vdolbina, v kateri se nabira deževnica« (Kastav; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), z *v* za *ł škàvnica* »mlaka, v kateri se pere perilo« (Buzet, Sovinjsko polje; Skok III, 255), bi bilo možno sklepati, da je sln. *škâlna* substantivizirani adj. **skãlьna* k **skãla* »razpoka, reža ipd.«. Manj preverljiva je možnost, da bi bil to tako kot sin. **skãlьba* deverbativ **skaln'a* psl. v. **skãliti* »cepiti« (tip **topn'a* iz **topiti*).

Korensko sorodno je sln. bkr. *škavla* »vdolbina v skali, v kateri zastaja voda; luknja«, tudi *škajba* »isto« (Šašelj, Bisernice I, 307), kar lahko reflektira deverbativ **skaly*, g. **skalъve*, akz. **skalъvь* (tip **peky*, **potaky*) k **skãliti*. Tako kot je izhodno **buky* prek akz. **bukъvь* v sln. prešlo v ajevski subst. *bukva*, po hiperkorekciji na podlagi pl. *bukle* nastalo *bukla*, je tudi izhodno **skaly* prek akz. **skalъvь* postalo sln. **skalva* in po premetu **skavla* > *škavla*. Glej tudi *skâlba*, *škâlba* in dalje *skála I*. M. F.

škâmlja (f.) »pručka, stolček«; v 16. st. *shkamlje tvojim nogam* (Krelj). Prim sbh. *škȁnj* (m.) »klopca«, tudi *skamija*, *sćemija*, *sćemlija*, *skamblja*, *škam(l)a*, mak. *skamija* »klop«, blg. *skanen*, *skanéjka*, *skómen*, csl. *skamija*. Tudi alb. *shkom* »plošča, stena«, rum. *scaun*, turš. *isqemle* »stolček«. Izhodišče je lat. *scamnum* »klop«, kar je zašlo v stvn. *skamal*, nvn. *Schemel* in po drugi strani v srgr. σκάμνον, ngr. σκάμνα. Od tod je tudi r. *skamьjá*, *skaméjka*, ukr. *skam'já*, *skamnjá*, *skamná* (Vasmer IORJ XI/2, 398; REW II, 632; Korsch, JA IX, 583; Jireček, JA XXXI, 449; Skok III, 398; Striedter-Temps, DLS, 218).

škan'cija (f.) »odprta polica za shranjevanje krožnikov« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 120), *škancíja* »police« (Korte nad Izolo; Morato, 162), rez. *škancị́ja* »polica« (Steenwijk, SDR, 315).

Prim. hrv. *škàncija* »polica za posodo; omara za posodo« (Poljica v Dalmaciji), *skancìja* »kuhinjska omara za posodo« (Sali na Dolgem otoku; oboje ARj XVII, 650), tudi *skàncija* »pregrada med policami« (Dubrovnik). Izposojeno iz ben. it. *scanzìa* »polica v kuhinji za shranjevanje krožnikov«, tudi *scancìa* »isto«, *scanzìa dei libri* »lesen kos pohištva z razdelki za shranjevanje knjig oz. podobnih predmetov« poleg *scancèlo* »največkrat lesena priprava za shranjevanje spisov ipd.«, npr. *scancèlo da nodari* »pisalna miza; pisarna« (Boerio, DV, 617 s.), furl. *scansìe* »predalnik; polica« (Pirona, VF, 954), knjiž. it. *scansìa* »predalnik; polica«, srednjeveško lat. *scancia sive seclaria* »kuhinjski lijak; pomivalno korito« (l. 1450 v Veroni). K soobstajanju pomenov prim. it. *scaffa* »polica v omari«, toda ben. it. *scafa* »kamnito korito pri kuhinjskem lijaku« (Battisti-Alessio, 3371, 3361; Boerio, DV, 613). Dalje nejasno. Skok III, 255, povzema domnevo o frankovskem izvoru rom. besede iz *skankja* (Meyer-Lübke, 7974). M. F.

škandệla (f.) »glinena posoda« (Pleteršnik II, 630, po Murku I, 581, in Miklošiču, 301).

To je dial. refleks z *a* < *o* v neakcentuirani poziciji iz prvotnega sln. **skondệla*, kar je po domači nazalizaciji nastalo iz sln. *skodệla* »scutella«, *škodệla* »isto«; to je bilo tako kot csl. *skǫděla*, *skǫdelъ* »testa, laguncula« izposojeno iz lat. *scutella* »skodelica«. K pogostim domačim nazalizacijam izposojenk prim. sln. *štệnge* ob *štệge*, sln. dial. *šonfît* iz it. *soffitto*. Dalje glej *skodệla*, pa tudi *sklệda*, *zdệla* in *škûndra*. M. F.

škánj (m.), g. *-a* »stol« v rez. *škénj*, dem. *škánjčić* (Steenwijk, SDR, 315), primor. *ška'njet* »stolček« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Prim. hrv. *škȁnj* »klopca«, *škânj* »isto« in metaforično »podmorski greben, ki je podoben klopci«, *škanjȉć* »pručka«, *škanjȇt* »isto« (Skok III, 398). Izposojeno iz ben. it. *scagno* »stol (z ali brez naslonjala)«, trž. it. *scagno* »isto«, furl. *scagn* »klop«, dem. *scagnèt* (Pirona, VF, 951 s.), knjiž. it. *scagno* »klop« in »urad; banka«, kar je razvito iz lat. **scamnium*, besedotvorne variante k *scamnum* »klop« (Battisti-Alessio, 3364), ki se ohranja v it. *scanno* »klop, sedež«, furl. *s'cian* »peščena sipina« (Doria, 966). Lat. dem. *scamillus* k *scamnum* je prešlo v stvn. *scamil*, *scamel*, *scamal* »klopca« in bilo izposojeno v sln. feminizirani obliki *škâmlja* »vrsta stola« (mariborska okolica) < **škamьl'a*. Iz mlajše n. dial. predloge je bilo izposojeno štaj. *'ša:mərl̥* »pručka« (Zorko, Narečna podoba, 351), pkm. *šàmrlin* »stolček, pručica« (Novak, Slovar[2], 144), ki kaže, da je bila nepreglašena nvn. varianta **Schamel* (prim. srvn. *schamel* in *schemel*) ob *Schemel* »pručka«, verjetno pod vplivom sin. *Stockerl* »nizko sedišče brez naslonjala« (← dem. k *Stock* »panj, hlod«), dial. preoblikovana v *Schammerl* »pručka«, kar je znano v avstr. n. Iz iste predloge kot pkm. je gradišč. hrv. *šàmedlin* »pručka« (Tornow, BD, 328) z *-dl-* iz *-rl-*

kot *štòkedlin* »štokerle« iz nvn. dial. *Stockerl*. Glej tudi *škâmlja*. M. F.

škȁnt (m.), g. *škánta* »glasbeni inštrument, zlasti gosli«; *škântar* »muzikant«, cgn. *Škantar*; v 18. st. *ſhkant, diſhkant* »Diskant« (Gutsmann). Izposojeno verjetneje iz it. *discanto* (srlat. *discantus*, kalk po gr. διαφωνία), ki pomeni tudi vrsto glasbila (Battisti-Alessio, 1826), kakor iz n. *Diskant*, ki pomeni samo »glas pri petju«. Iz iste osnove lat. *canere*, *cantare* je tudi sln. *kántar* »pevec, učitelj«, cgn. *Kantar*.

škârje (f. pl.), *škârij* »Schere«; v 17. st. *shkarje* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhkarje* »Scheere« (Gutsmann). Kakor sbh. *škȁre* »isto« izposojeno iz stvn. *skâr(a), skâri*, du. k *skâr*, srvn. *schare, schær(e)*, n. *Schere* (Miklošič, 298; Striedter-Temps, DLS, 218; Skok 399).

škȁrp (m.), g. *-árpa* »star čevelj«, tudi *škârpa, škarpȅt, škrpȅt, škrpêta* »isto, copata«, v 18. st. *šhkarpetel* »pedulis« (Kastelec-Vorenc), pri Vodniku *ſhkorpétel*.

Kakor hrv. čak. *škarpūnȉ* (m. pl.) »visoki čevlji«, *skrapa, škarpa, škrafuni* izposojeno iz it. *scarpa* »čevelj«, furl. *scarpèt*, *scarpeta* »čevelj iz usnja brez pete«. Iz istega vira izvajajo tudi č. *škarpál, škrpec, škrampy*, slš. dial. *škarbal'a, škarbal* »vrsta čevljev« (Skok III, 258; Šturm ČJKZ VI, 57, VII, 45; Machek[2], 611). Vendar sln. *karpa* »krplja« ni izposojeno iz it., temveč vsebuje dial. refleks *r̥* > *ar* (o tem Ramovš, Kr. zg., 166). Prav tako je domače tudi sln. *kȓpec, -pca* »čevelj, škarpet«, prim. č. *krpec* »opanka« in dalje *kŕplje*.

It. *scarpa* izvaja Battisti-Alessio, 3376, iz germ. **skarpa*, iz česar je pozno stvn. *scharpe* »torba, malha«. Zaradi težavnega pomenskega prehoda je morda bolje misliti, da je izhodišče rom. besedi germ. **skarpō* »vrsta čevlja«, kar bi bilo izposojeno iz psl. **(s)kъ̑rpa* poleg **(s)kъ̑rpľ'a*, **(s)kъ̋rpľ'a* »hodak iz živalske kože«, prim. slš. dial. *krapľ'a* »drsalka«, vse iz ide. **(s)ker(H)-* »rezati« s *p*-jevskim determinativom kot v psl. **kъ̑rpľ'a* (Snoj, JiS XXVIII, 78 ss.). Glej tudi *kŕpa, kȓpec, kŕplja, škârpa*. M. S.

škârpa (f.) »zid med dvema višinama zemljišča«.

Prevzeto iz it. *scarpa* »isto« (Mende, RLS, 112), kar je verjetno metafora iz »čevelj«, prim. k tipologiji *cộkla* »vrsta obuvala« in »podzidek«. Druga možnost je domneva, da je it. *scarpa* »škarpa« kakor katal., špan., port. *escarpa* »pobočje« izposojeno iz got. **skrapa* z domnevnim pomenom »opora«, prim. n. *schraff, schroff* »oster, strm« (Battisti-Alessio, 3376). Glej tudi *škȁrp*. M. S.

škarpel (m.) »skalpel« v rez. *škarpél* (Steenwijk, SDR, 315).

Izposojeno iz furl. *scarpèl* »isto«, dem. *scarpelùt*, *scarpelâ* »skalpirati« (Pirona, VF, 957; Steenwijk, SJ/SLS 4, 2003, 46), kar je iz it. *scarpèllo* »skalpel« (14. st.). To je po disimilaciji $l - l > r - l$ nastalo iz izhodnega it. *scalpèllo*, lat. *scalpellum* »skalpel, kirurški nož« k lat. *scalpō, -ere* »grebsti, kopati; vrezati, vsekati«. Sln. knjiž. *skalpẹ̑l* je mlado izposojeno iz n. *Scalpell*. M. F.

škȁrt (m.), g. *škárta* »slabi, nekvalitetni izdelki, izmeček« in »naborniki, ki pri naboru niso potrjeni«, tudi *škârt, -a* in *škârta* (f.) »isto«, v. *škartȋrati, -am* (pf., impf.) »izločiti kaj slabega, nekvalitetnega« (SSKJ IV, 1075). Besedna družina je izpričana šele v 20. st.

Prevzeto iz it. *scarto* »izločeni izdelki, izmeček, nepotrjen nabornik«, prvotno le »izločene ali odvržene igralne karte«, kar je postverbal od *scartare* »izločiti slabe ali odvečne karte«. To je kompoz. iz privativnega *s-* »od, proč« (< lat. *ex-*) in denom. od *carta* »karta« (Cortelazzo-Zolli, 1147). Kvartopirski pomen se v sln. ohranja v zvezi *biti škȁrt* »pri igri s kartami ne imeti določene barve« (Snoj, SES, 635). Dalje glej *kârta, škrnícelj, škartộc*. M. S.

škarta (f.) »straža«, izpričano v 18. st. *ſhkarta* »Warte, isgledalnica, ſtrashniza, sviesdarniza« (Gutsmann).

Nejasno. Morda gre za rom. izposojenko, prim. it. *scorta* »spremstvo, straža«, vendar pot izposoje zaradi sln. *a*-jevskega vokala namesto pričakovanega **škọ̑rta*, dial. **škûrta* ni jasen. Glej tudi *škọ̑rtati*. M. F.

škartộc (m.), g. *-a* »navadno papirnata vrečka« (primor.; SSKJ IV, 1075), *škar'toc* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121), goriš. *škrtóc* (Štrekelj, Görz., 400), notr. *škərtộc* (Ritomeče; Rigler, Jnotr. gov., 47), *škrtu̯óc* (Šturm, ČJKZ VI, 57), dem. *škər'two:čk* (Logar, Sln. narečja[1], 105).

Tako kot hrv. čak. *škartȍc* »papirnata vrečka« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1193), *škartȕc* »isto« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 207) izposojeno iz rom. jezikov, prim. furl. *scartòs, scartòz* »vrečka« (Pirona, VF, 959), ben. it. *scartozzo* »isto« (Boerio, DV, 622; Mende, RLS, 113), tosk. it. *scartòccio* poleg *cartòccio*, srlat. *cartotius* (l. 1414 v Faenzi), kar je substantivizirani adj. **ex-cartotius* »papirnat« k it. *carta* »papir«, lat. *charta* »list papirja, popisan list papirja« < gr. χάρτης (f.) »list papirja« neznanega izvora (Šturm, l. c.; Meyer-Lübke, 1866; Battisti-Alessio, 3378, 783; Skok III, 399; Frisk II, 1075). Po kontaminaciji rom. **ex-cartotius* z neko drugo sinonimno rom. predlogo je nastalo **ex-carnutius* »papirnata vrečka«, ki je bilo podlaga furl. *scarnòs* »vrečka za koruzo«, *scarnùs* »isto« ob *scornòs* »vrečka za kodeljo« (Pirona, VF, 956, 983), it. *scarnuzzo*. Slednja oblika je bila vir izposoje n. dial. tvorjenki *scarnützel* »papirnata vrečka« (Grimm, DTV 14, 2212). Iz ustreznega bav. avstr. refleksa *Skarnitzel* »isto« je bilo izposojeno sln. pog. *škrnícelj*, g. *-na/-clja* (Striedter-Temps, DLS, 219), hrv. *škarnìcl* »papirnata vrečka«, dial. *škrnȅčəlj* »isto«, dem. *škrneclíćək* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403) in slš. gemer. *škarňicľ'a* (Orlovský, Gemer., 332). Glej tudi *škrnícelj*. M. F.

škâvec (m.), g. *-vca* »patoka«, z *e* iz neakcentuiranega *a* goriš. *škeviéc* »slabo vino« (Štrekelj, Görz., 400), primor. *ška'vec* »domača pijača, narejena tako, da so drugič zlili vodo na tropine« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121), z drugačnim akc. mestom *š'kavjec* »patoka« (Pomjan; Cossutta, PV, 183), *š'kàvec* »isto« (Krkavče, Mrezige; Cossutta, l. c.), *š'kåvec* (Trebeše; Cossutta, l. c.).

Z domačim prehodom *sk-* > *šk-* kot **skavéc* deloma izposojeno iz stfurl. **scavèz*, prim. furl. *s'ciavèz* »patoka, tekočina, ki se dobi, če se vodo prelije skozi neprevrete in nestisnjene vinske tropine; z vodo razredčeno vino« (Pirona, VF, 970), deloma pa iz ben. it. *vin scavezzo* (Cossutta, o. c., 292). Oblike z akcentom na prvem zlogu so sekundarne, verjetno hiperkorigirane, morda pod vplivom sln. sin. *kâvec* (m.), g. *-vca* »patoka« < **kalьcь* h **kaliti* »motno delati«.

Iz ben. it. *vin scavezzo* »vino adacquato« (Boerio, DV, 570) je izposojeno tudi hrv. čak. *škavȅc*, g. *škavȅca* »zadnje in motno žganje, ki priteče iz kotla« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 366). Dalje glej *skâvec* in *kâvec*. M. F.

škavla (f.) »izdolbina v skali, v kateri zastaja voda; luknja« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 307). Glej pod *škâlna*. M. F.

škȅc (m.), g. *škéca* »koščék, grižljaj« (SSKJ IV, 1076).

Rekonstruirati je treba **ščьkьcь̆* k sln. *včekníti, včę́knem* (pf.) »uščipniti« (< **všč-*), *uščekníti, uščę́knem* (pf.) »odščipniti, odtrgati«, *poščekováti, -ûjem* (impf.) »porezovati, posekovati« (Podkrnci) in primerjati str. *uščьknuti* »uščipniti«, r. *čknútьsja* »zmanjšati se«, p. *dźgnąć*, č. *uštknouti* »ugrizniti, pičiti, zbosti«, poleg podaljšane stopnje v r. *ščikátь* »ščipati, čistiti, utrinjati svečo«, ukr. *uščyknúty, -néš* »odščipniti, priškrniti, stisniti«, br. *ščykácь* »ščipati« in p. dial. *szczykač*, pf. *uszczknąć* »odtrgati, odščipniti«. Psl. **ščьknǫ̋ti* je sorodno s **ščь(p)nǫ̋ti*, **ščьpě̋ti*, **ščipȁti* »ščipati« (Miklošič, 344; Vasmer III, 451; Brückner, 545). V drugih ide. jezikih tektalnega determinativa pri tem korenu ni zaslediti. Dalje glej *ščegȅt*, *žgečkáti*, *ščípati*, *ščepéti*, *ščȅp I*, *ščȋp*. M. S.

škedénc (m.), g. *-a* »studenec«; kot apelativ izpričano v primor. *škedâ̑nǫc* (Lopar; SLA), *škedâ̑nčić* (Trebeše; SLA), notr. *skędiḙ́nc* (Stari trg pri Ložu; SLA); *škεdênc* »studenec« (Barkovljane; Štrekelj, Lj. zvon IX, 1889, 294); pogost mtpn. *Škedenc* v koprskem zaledju (Titl, GII, 41, 122, 126, 129, 131, 135, 143, 145, 149), tudi *Pri škedencu* v k. o. Marezige (Titl, o. c., 134), hdrn. *Skə'dänc*, g. *-ä* (Križ pri Trstu; Cossutta, NPK, 111) in verjetno tudi orn. *Škedenc* pri Ilirski Bistrici.

Po depalatalizaciji sekundarno palataliziranega sln. **t'* razvito iz sln. dial. **st'idénc* »studenec« (prim. *stidiḙ́nc* (Pregarje; SLA), *stidę̂nc* (Hrušica; SLA), *stidiḙ́nc* (Sabonje; SLA)) z ijevskim palatalizirajočim refleksom reduciranega vokala *u* (o pojavu Rigler, Jnotr. gov., 65 z op. 65) iz prvotnega *studénec* »isto«. Enako depalatalizacijo sekundarno palataliziranega sln. **t'* izkazujejo tudi orn. tipa *Kisovec* (poleg *Tisovec*), v katerih se ohranja fit. *tísa* »Taxus«. Dialektične oblike kot *št'ədę̂nc* »studenec« (Ricmanje pri Trstu; SLA), *šćədênc* »isto« (Škofije, Plavje pri Kopru, Kubed; SLA), *šćedênc* (Prešnica; SLA), *šćędênc* (Draga pri Trstu; SLA), *sćədiḙ́nc* (Barka; SLA) so z območja z izvedeno sekundarno palatalizacijo. Enako razmerje *studénc* : **škidénc* : *ščidénc* kažejo tudi tpn. *Tisovec* : *Kisovec* : *Čisovec* z apel. *tísa* »taxus«. Pravilno je izvajal oblike s *k* iz prvotnega *studénec* že Štrekelj, Lj. zvon IX, 1889, 294. Dalje glej *studénec*. M. F.

škę̂le (f. pl.) »leseno ogrodje pri sedlu« (Pleteršnik II, 631), »ogrodje pri sedlu« (Cigale, Wb., 1322), tudi »stojalo, na katerem se dela gnojni koš« (bkr.; Barlè, LMS 1893, 33), *skę̂le* (f. pl.) »leseno ogrodje pri sedlu« (Ribnica; Pleteršnik II, 485). V 18. st. *šhkelle na ſedli* »epiphippium« (Kastelec-Vorenc).

Verjetno prek vzhodnih govorov izposojeno iz hrvaščine (Skok III, 255). Prim. hrv., sb. *skȅle* (f. pl.) »gradbeni oder« (Vuk), hrv. »oder« (Šulek; Žumberak), npr. *penje se po svojih skelah gori na toranj* (Reljković) in tudi *skelu naprave od rastovi(h) ogranaka ili troka* (Otok v Slavoniji; oboje ARj XV, 212) s singularno rabo tega *a*-jevskega subst.; sem *ckȅla* »gradbeni oder« (Elezović II, 422), toda v sg. tudi »pristanišče, brod«, mak. dial. *skela*, knjiž. *skele* »gradbeni oder; splav«, blg. *skèle* »isto«, dem. *skélence*. To je tako kot rum. *schélă* »(gradbeni) oder; pristanišče« (Tiktin, Wb., 1379 s.) izposojeno iz turš. *iskele* »gradbeni oder; pristanišče«, to pa tako kot alb. *skele* »(gradbeni) oder; pristanišče«, *squele* »isto« verjetno izvira iz it. dial. **skela*, knjiž. *scala* »del zgradbe ali priprava, ki služi za stopanje navzgor«, lat. *scāla*, pl. *-ae* »stopnice; oder«, srlat. *scala* »pristanišče« (Genova, l. 1157), kar je tvorjenka **scand-s-lā* glagola *scandō* »vzpeti se, dvigati se, stopati kam« (Miklošič, 298; Skok, l. c.; Škaljić, Turcizmi[6], 567; Mladenov, 583; Meyer-Lübke, 575; Battisti-Alessio, 3364). M. F.

škę̂r (f.), g. *škerȋ* »orodje, naprava«, npr. *plug in druga šker* (Pleteršnik II, 631), tudi *škȋr* (f.), g. *škirȋ* »isto« (vzh. štaj.; Pleteršnik, l. c., po Cafu), toda Murko I, 581, *ſhkér* (m.) »Werkzeug« in adj. *ſhkéren*, f. *-rna*, npr. *ſhkérni léſ* »Zeugholz«, enako tudi Janežič[1] II, 429: *šker* (m.) »Werkzeug«. S sln. palatalizacijo velarov *ščer* »orodje, naprava« (Miklošič, SEW, 300), pri Pleteršniku II, 619, normirano v *ščę̂r* (f.), g. *ščerȋ*, toda tudi *sker* (Miklošič, l. c.; Pleteršnik II, 485).

Izhodiščno sln. verjetno **skȋrъ* (m.) in **skȋrь* (f.), kar je bilo izposojeno iz stvn. *giskirri* »posoda, naprava«, srvn. *geschirre* »isto«, nvn. *Geschirr* »posoda; oprava (navadno konjska)« (Miklošič, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 219). To je kol. k stvn. *skeran* »rezati«, srvn. s prvotnim pomenom »kar je pravilno/ustrezno urezano« (Pfeifer, EWD[2], 437). Drugače Štrekelj, Lwk., 61, ki meni, da je sln. oblika z vzglasnim *sk-* umetna tvorba in da je *škȋr* po premetu tipa *puška* < *pukša* nastalo iz izhodiščnega sln. **kšȋr* iz bav. n. *Gschirr*, nvn. *Geschirr*. Za starejšo izposojo iz stvn. predloge govori sln. *i*-jevski substantiv. M. F.

Škerlet (cgn.), tudi *Skerlet* (oboje Benečija).

Prim. hrv., sb. *skèrlet* »škrlatna barva, škrlatna odeja, tkanina« (Vuk, Mikalja), tudi *skrlet* »isto« (Daničić), *škrlet* poleg *skrlat*, *skarlat*. Oblike z izglasnim *-et* so izposojene iz furl. *scarlèt* »škrlatno rdeč« poleg *scarlàt* »isto« (Pirona, VF, 856), it. *scarlatto* < srlat. *scarlātus* poleg *scarletum*. Podobno pomensko motivirana so sln. cgn. *Scharlach*, *Šarlah*, *Šarlak*, hrv. cgn. *Šarlah*, *Šarlak* < nvn. *Scharlach* »škrlat«, it. cgn. *Scarlatti*, *Scarlato*, *Scarlata*. Dalje glej *škrlât*. M. F.

škílja (f.) »kdor gleda postrani, škili«, sem *škȋlec* (m.), g. *-lca* »isto«, od tod cgn. *Škilec*; v. *škíliti*, *škȋlim* (impf.) »postrani gledati«, *škiléti*, *-ím* »isto«, adj. *škílav*, f. *-a* in *škílast*, f. *-a*. V 18. st. *šhkiliz, kateri šhkileſtu gleda, ali krišhom* »petus«, *šhkiloviz* »strabo«, *šhkilaſt* »luscus, zinkaſt, krišhoglediz« (Kastelec-Vorenc), *shkilem* »schielen«, *shkilz* »Schielender«, *shkilâſt* »schielend« (Pohlin), *ſhkilim* »ſchiele«, *ſhkilaſt* »ſchielend« (Gutsmann).

Miklošič, Frw., 57; Ramovš, Hgr. II, 293; Striedter-Temps, DLS, 219, so tako kot hrv., sb. *škíljiti*, *-īm* »škiliti, brleti«, *škìljav* »škilast«, *škilj* »strabo«, f. *škílja*, hrv. tudi *škȉljiti* »mežikati«, *škȋlje*, *-ta* »kdor mežika« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 197) izvajali iz stvn. adj. *scëlah* »poševen, kriv«, srvn. *schëlch* »isto«, stvn. *scelah* »kriv; škilast«, ags. *scēol* »isto« iz ide. adj. **skél-ko-* k **skel-* »kriviti, upogniti ipd.«, prim. gr. σκέλος »krak, bedro«, psl. **kъlkъ* »kolk« (Kluge[17], 640; Pokorny, 928). Vendar izhajanje iz te stvn. predloge fonetično ni utemeljeno. Izhodišče besedne družine **škil'ȋti*, **škȋl'ь* je verjetno pozni stvn. denom. *scilihen*, srvn. *schilichen* »škiliti« oz. adj. *sciIeh*, srvn. *schilhen*, *schilen*, *schielen*, nvn. *schielen* (Lexer, Mhd. Wb. II, 736, 726; Kluge[17], 647), kjer se je stvn. medvokalni *-c(h)-* v slov. substitui-

ral z *-ø-*. Mlajše, iz srvn. *schilhen* »škiliti« izposojeno je sln. *šilhati* »isto«, kar je v 18. st. izpričano pri Gutsmannu: *ſhilhati* »ſchielen, krivu gledati«, *ſhilhaſt* »ſchielend«. Iz iste predloge je tudi č. *šilhat* »škiliti«, *šilhavý* »škilast« (Machek[2], 608).

Sem tudi sln. zveza *šilasto gledati* »postrani, prekasto, jezno gledati«, ki tako kot p. *szył, szyławy* »škilast«, dl. *šylawy* »škilast« kaže na izposojo iz nvn. adj. *schiel* »škilast«. Slednji adj. je v nvn. novotvorba na podlagi historično utemeljenega v. *schielen* »škiliti«. Glej tudi sin. *hil.* M. F.

škinja (f.) »netrix« (Soška dol.; Erjavec, LMS 1880, 194), *škíne* »isto« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), bovško *škì:nja* (Ivančič, DSBG, 59). Tudi *šèkînja* (Dekani pri Kopru; SLA), *šikînja* (Škofije, Plavje pri Kopru, Sv. Anton; SLA) poleg *šəvkínja*, kar Pleteršnik, II, 626, navaja po Cafu, *šefkȉna* (Osilnica; SLA). Varianta *šivkinja* je izpričana v 16. st. pri Megiserju: *shiukinja*, in v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhiukinja.*

Prim. slš. zastar. *ševkyn'a* »šivilja«, gemer. *ševkina* »isto« (Orlovský, Gemer., 329). To je arhaični feminativ **s'ьvьk-ýn'i* k nomenu agentis **s'ьvьcь* (m.) »sutor« (← **s'ьvъ* »sutura«), prim. hrv. *šávac*, g. *šávca* »krojač« (Dubrovnik), r. dial. *švéc* »isto«, str. *šьvьcь* »krojač, čevljar«, ukr. *švéćь*, br. *švec* »čevljar«, p. *szewc*, č., slš. *švec*, gl. *šewc*, dl. *šejc* (korenska povezava Erjavec, l. c.). K besedotvorju prim. **bogýn'i*, **gospodýn'i*, **kъnęgýn'i* (Sławski, SP I, 139 s.). Enako razmerje kot sln. **ševkínja* ← **švec* (m.) = cgn. *Švec* se v sln. potrjuje tudi pri sln. cerklj. *'pi:u̯kne* (K. Kenda-Jež, ustno) < sln. **pẹ́vkinja* ← *pẹ́vec* »cantor«.

Sln. dial. *škínja* je nastalo po redukciji iz **ševkínja.* Oblike, ki kažejo na sln. *šîvkinja* (Megiser, Gutsmann), so bile iz prvotne sln. **ševkínja* prenarejene po novem nomenu agentis *šîvec*, g. *-vca* (tudi cgn. *Šivec*, *Šivic*) za staro sln. **švec* (cgn. *Švec*). Dalje glej *šíti* in *Švec.* M. F.

škink (m.), g. *-a* »krača« (Kras).

Izposojeno iz stvn. *skinco* (m.) »krača«, f. *scinca* »isto«, srvn. *schinke*, nvn. *Schinken.* Iz mlajše, srvn. predloge je č. zastar. *šinka*, p. *szynka* »prekajena svinjska gnjat, šunka«, gl. *šinka* »krača«, dl. *šynka* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1482; Machek[2], 630). Germ. **skincō(n)* < ide. **skengōn* je tvorjeno iz ide. osnove **(s)keg-/*(s)keng-* »poševen, kriv, ukrivljen; šepati«, od koder je sti. *sákthi-/sákthán-* (n.) »bedro«, če je to disimilirano iz **skákthi-/*skakthán-* ← **skn̥g-tH₂-i-/-en-*, in gr. σκάζω »šepati« < **skn̥g-i̯é-* (Pokorny, 930; Frisk II, 714). Tvorba je prvotno označevala ukrivljene nožne kosti živali, nato pa je se je specializirala na označevanje krače, pa tudi le kračinega prekajenega mesa, sklepa Pfeifer, EWD[2], 1202. Ničta prevojna stopnja te ide. osnove se v sln. ohranja v n. izposojenki *šûnka.*

Zaradi hrv. *škȉnkat*, *-ām* »nogo izpahniti« (Korčula; citirano po Skoku III, 400) in v Istri zabeleženega *ś'kinko* »golen« (Pulj, Šišan), *śkīnko* »isto« (Ližnjan) in *śkinko* (Rovinj, Galižan, Vodnjan; vse Filipi-Bursić Giudici, ILA, 107) pri sln. *škink* ni mogoče izključiti izposoje iz ben. it. *schinco* »golen«, kar je bilo tako kot it. knjiž. *stinco* iz nemščine izposojeno prek langobardščine (Skok, l. c.; Battisti-Alessio, 3636). Dalje glej *šûnka* in *ščežẹ́ti.* M. F.

škit (m.), g. *-a* »ščit«. V 19. st. večkrat izpričano pri Japlju: *bronaſt ſhkit*; *Ti prideſh k'meni s'mezham, s'Súlizo inu s'shkitam* (Sveto pismo starega testamenta, 1802, 74, 81). Kasneje pri Cigaletu, Wb., 643: *streha s čelam, ščitam, skitam* »ein Dach mit einem Giebel an der Vorderseite«.

Prim. gl. *škit* »ščit«, *škitać* »ščititi«, dl. dial. *škit* »isto« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1441), pom. *sk'it* (m.), *-u* »sleme«, tudi *sk'ica* »sleme, vrh« (Lorentz, Wb. II, 260). Psl. **skytъ* (m.) in **skyt'a* (f.) je sinonimno s psl. **ščítъ*, **sẽlmę* in sorodno z gr. σκῦτος (n.) »obdelana koža, usnje« < nomen actionis **skuHt-es-* *»pokrivanje, zaščita«, lit. *skiáutas* »lupina« (Schuster-Šewc, l. c.; Furlan, Obdobja 17, 1998, 266), *kiáutas* »isto« < **(s)keu̯Ht-o-* in s srvn. *schōte* »strok«, stvn. *scōta* »isto«, got. *skauda-* »čevelj« v *skauda-raip* »jermen pri čevlju« < germ. **skau̯da-* iz ide. **skou̯Ht-ó-*, kar se ohranja tudi v psl. **skútъ* (m.), g. *-á* v stcsl. *skutъ* »vestis«, hrv., sb. *skût*, g. *skúta* »rob ženske obleke, krilo; zaščita«; vse tvorbe so iz ide. verbalne baze **(s)keu̯H-t-* »pokriti, zakriti«, prim. brez *s*-mobile gl. *kitać* »varovati, ščititi« (Schuster-Šewc, l. c.; Frisk II, 745; Schaffer, MSS 56, 1996, 156, op. 110). Zaradi luž., zlasti pa pom. gradiva Ramovševo izvajanje sln. *škit* iz rom. ni sprejemljivo (Hgr. II, 278), prav tako tudi ne fonetična razlaga luž. oblik iz psl. **ščítъ* (Shevelov, Prehistory, 250). Morda spada semkaj tudi p. dial. *skit* »samostan« (Karłowicz, SGP V, 144), če je to pomensko razvito iz »zaščita«. Glej tudi sin. *ščît* in sin. *sléme.* M. F.

šklaf (m.), g. *-a* »suženj«; izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhklaf* »Sklav, flushjak«, *ſhklavaria* »Sklaverey, flushjaftvu«, *ſhklafen* »Sklaviſch, flushjazhen«.

Izposojeno iz poznosrvn. *sklafe* »suženj«, nvn. *Sclave* »isto« (> č. *škláb*, dl. *škloba*; Machek[2], 611; Schuster-Šewc, HEWb., 1433); srvn. oblika je bila izposojena iz srlat. *sclavus* »isto« < **scylavus* »ujetnik, suženj, služabnik«, kar je po novejših raziskavah fonetično razvito iz gr. predloge, sorodne z gr. σκυλεύω »pleniti«, σκυλάω »isto«, σκῦλον (n.) »plen«; izhodno **σκυλαϝος* naj bi v gr. sovpadlo s srgr. oznako Σκλαβηνοί za Slovane in povzročilo ljudskoetimološke razlage lat. *sclavus* »suženj« : »Slovan« (Kluge[22], 676, z literaturo). Glej tudi *Slovȅn.* M. F.

šklafệta (f.) »star ponošen klobuk«, tolm. *šklafiètca* »revno pokrivalo« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197); *klafệta* »star ponošen klobuk« in *klofệta* »isto« (gor.).

Tvorbe na *-ệta* so v sln. praviloma mlade, in sicer ali izposojene iz nemščine (npr. *cigarệta*) ali italijanščine (npr. *barệta*) ali slovanskih jezikov (npr. *klevệta* »calumnia« < hrv. *klèveta*, prim. r. *klevetá*). Malo je verjetno, da bi *šklafệta, klafệta, klofệta* izglasje *-ẹta* dobilo po poimenovanju za pokrivalo *barệta* < it. *berretta.* Gradivo, kot je slš. *klapinec* »čepica« (Kálal, Sl., 239), *klapne* »krajci čipkaste čepice, ki visijo na ušesa« (Kálal, l. c.), *klopáň* »klobuk« poleg »pes z dolgimi ušesi«, *klopty* »krajci čipkaste čepice, ki visijo na ušesa«, *klopne* »isto«, *clopně* tudi »pokrov, loputa«, slš. gemer. *klapti* »majhno krilce na ženskem plašču« (Orlovský, Gemer., 133), kaže, da so to v slovenščini lahko domače besede z ekspresivnim *-f-* < *-p-* kot npr. *škrofíti* ob *škropíti.* Izhajati bi bilo potrebno iz nomena actionis **(s)kla/opetã̄* (f.), akz. **(s)klâ/ȍpetǫ* (akc. tip **sirotã̄*, akz. **sîrotǫ* → sln. knjiž. *sirọ̑ta*) sicer neevidentiranega glagola **(s)kla/op-etã̄-ti* (tip *svepetati* : *svepati*) s pomenom »mahedravo, prosto

viseti, navzdol biti obrnjen, sklanjati se«. K temu prim. sln. *klapáti* »mahedravo viseti (npr. o ušesih)«, *klapéti* »isto«, č. *klapět* »sklanjati se« in *poklópat* »povešati (o ušesih)«, kar je sorodno s sln. *poklopiti lonec* »pokriti lonec«, k temu *poklôpec*, g. *-pca* »pokrov«, *poklópati* »povešati (o ušesih)«, *poklȍp* (m.), g. *-ópa* »pokrov«, hrv. *sklòpiti*, *sklȍpīm* (pf.) »zapreti oči«, mak. *sklopi* »isto«, č. *klopit* »prevračati, nizdol obračati«, *k. oči* »oči povešati«, *sklopit* »povesiti«, *sklop* »loputa«, slš. *klopit'* »sklanjati, povešati, prevračati«, *sklopit'* »povesiti«, *kloptat'* »ušesa povešati«, *klop* »gornji del posode, poklopec, loputa«.

Ti sln. avtohtoni izrazi so torej prvotno lahko označevali pokrivala s krajci, ki so mahedravo viseli prek ušes. Sém »star, ponošen« je sekundaren. Glej tudi *klápati* in *šklȍp I*. M. F.

šklámbor (m.), g. *-a* »žlambor, votlina v drevesu« (dol., polj.), dol. tudi *šklá:bu̯or* »isto« (Migolica pri Mirni na Dol.; V. Smole, ustno).

Brez paralele. Zaradi sln. sin. *škrámbol* (m.), g. *-a* »votlo drevo«, adj. *škrámbolast* s sekundarno interkaliranim nazalom iz **skȏrbolъ*, kar je formalno enako lot. *skârbalas* »cunja« poleg *skarbala* »nekaj odlomljenega, pazdir; raztrgana cunja«, je sln. *šklá(m)bor* iz prvotnega **škrá(m)bol* lahko nastalo po metatezi konzonantov *r* – *l* > *l* – *r* kot v sln. *ožlêrje* iz *ožrẹ̑lje* (glej s. v. *žrẹ́lo*). Dalje glej *škrámbol* in sin. *žlámbor*. M. F.

šklàta (f.) »rod(bina)« (Kras; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 124), tudi *šklât* (m.), g. *šklâta* in *šklatû* »isto«, npr. *ta človek je trdnega šklatu* (Lašče). V 16. st. je izpričan ijevski subst. ženskega spola: *Ta prekleta neverna ſhklat* (Krelj, Postila 131 b).

Šturm, ČJKZ VI, 1927, 82, je izvajal iz stfurl. **sclàte* oz. stit. *sclatta* > it. *schiatta* »družina, rod, izvor«, kar je kot stfrc. *esclate* »isto« (12. st.), prov. *esclata* izposojeno iz germ. **slahta* »rod, pleme, izvor«, prim. stvn. *slahta* (> sln. *žlâhta*), srvn. *slahte* (Battisti-Alessio, 3386; Wartburg XVII, 141; Meyer-Lübke, 8019; Skok III, 400). Hrv. *šklat* »vrsta, izvor, rod« (Klana, Vodice), *šklȁta* »isto« (Medulin), *šklȁtan* »oplemeniten (o govedu)« je iz istr.-rom. **sklata* (Skok, l. c.) in ne iz it. *schiatta*, kot je domneval Štrekelj, JA XIV, 543. Glej tudi *ščàta* in *žlâhta*. M. F.

šklâvsati, *-am* (v. impf.) »kavsati, kljuvati«, pf. *šklávsniti*, *šklâvsnem*, subst. *šklâvs* (m.) »čekan«, *šklâvsnik* »isto«.

S tem sorodno je sln. *šklavîn* (m.) »žival s čekani«, ki brez medglasnega *-s-* kaže, da bi bilo pri tej besedni družini potrebno izhajati iz intenzivnega glagola na *-ъsa-* tipa *rav-sati*, *kav-sati* (o tem SP I, 51). Izhodno **sklȃv-ъsa-ti* je tako kot sln. *klâvsati*, *-am* »kavsati, kljuvati«, pf. *klávsniti*, *klâvsnem* v besedotvornem razmerju s sln. *kljuváti*, *kljújem* (poleg **klъvǻti* in analogno po prez. **kl'ьvǻti*) s slov. prez. **klovešь* in **kl'uješь* »kljuvati«, prim. slš. gemer. *klovák* »zob«, ukr. *klevák* »svinjski čekan« (Grinčenko, Sl. II, 249) < **kl'ьvakъ*, *klovák*, g. *-ká* »isto« (Grinčenko, o. c., 252). V sln. razmerju *klâvsati* : *šklâvsati* je vzglasni *š-* < *s-* tako kot v slov. razmerju **lopǻti* : **slopǻti* (= sln. *šlopati*) s pomeni »slastno jesti/piti« ekspresivnega izvora. Istočasno lahko sln. gradivo potrjuje obstoj psl. iter./kavz. **(s)klǻvati* k v. **klȗti*, **klovèšь* (tip **plȗti*, **plovèšь* : **plǻvati*), od koder je tudi kavz. **klovı̋ti*, **klòvišь* v mak. *klovi* »klije«, npr. *pčenicata klovi*. Dalje glej *kljuváti* in *kljûn*. M. F.

šklébati, *-am* (v. impf.) »šklepetati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 307), obir. kor. *šqlε̍bat*, *šqlèə:ba* »ropotati, rožljati; jecljati, slabo govoriti tuj jezik«, npr. *má:w səm pa znə̀w némšq šqlε̍bat* »malo pa sem znal nemško govoriti« (Karničar, Obir, 242); tudi *šklóbati* »ropotati« (bkr.; Šašelj, l. c.).

Prim. hrv. *šklobòtati*, *šklòboćēm* »škripati (z zobmi)« (Grobnik pri Reki; ARj XVII, 658), *šklȅbati* »majati (o zobovju)«, npr. *zubȁlo mi šklȅba* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), brez vzglasnega *š-* < **s-* čak. *klȇmbat* »majati, mahati« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 270), p. *kłobotać* »klopotati«, *klebotać* »mešati vodo ali katero drugo tekočino« (Karłowicz, SGP II, 363). Sln. gradivo je potrebno izvajati iz v. **sklebǻti* (→ **(s)kleb-otǻ-ti* v p.) oz. **sklobǻti* (→ **(s)klob-otǻ-ti* v hrv., p.), hrv. pa iz **(s)klẹ̑bati* (→ **chlẹ̑bati*, npr. r. *chljábatь* »zibati se, opotekati se; lagati, gobezdati«). To mora biti iter. psl. glagola **(s)klęb-ti* »premikati se; med premikanjem glasove proizvajati, ropotati ipd.«, ki ga je mogoče primerjati z lit. *klèbti*, *klembù*, *klebaũ* »ohlapen, majav postati«, *klebė̃ti* »isto« poleg »šklopotati (o zobeh)«, *klabė̃ti*, *klabù* »ropotati, rogoviliti; govoriti«, lot. *klebêt* »ropotati; klepetati«, *klabêt* »ropotati, čvekati« (Fraenkel, 262, s.; Mühlenbach-Endzelin II, 220, 207; ES 8, 32). M. F.

šklệmfa (f.) »šklepetajoča, razmajana priprava, npr. ura, avto« (pog.; SSKJ IV, 1076), »stara krava«, tudi »psovka stari ženski«, npr. *pojdi, stara šklemfa* (vzh. štaj.); kor. *šqlénfa* (f.) »kaj polomljenega; zapah pri lesi; vzdevek nemarni ženski« (rož.; Šašel, RNB, 119), *šqlèə:wfa* »stara ženska; ženščura« (obir.; Karničar, Obir, 242) z *-wf-* < *-mf-* kot *qwà:wfar* iz **klamfar* (Karničar, o. c., 165) v istem govoru, tolm. *šklìmfa* »betežno bitje« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197); *šklệmfast* (adj.), f. *-a* »šklepetajoč, razmajan, slab, neuporaben«, *šklemfáti*, *-âm* (v. impf.) »žvenketati, ropotati«, pf. *šklẹ́mfniti*, *šklệmfnem* »šklepetajoč glas povzročiti; s prsti udariti«. Sem brez nazalne interkalacije in ekspresivizacije *-p-* > *-f-* še črnovr. *šklîəpą* »zanikrna krava« (Tominec, 213).

Štrekelj, LMS 1894, 46, je izhajal iz sicer nepotrjenega sln. sin. *klemfa*, pri čemer naj bi bil vzglasni *š-* istega izvora kot v hrv. *škr̀ljetka* »kletka« ob *kr̀ljetka*. Primerjati je mogoče slš. ljudsko *kl'ampa* »zanikrna ženska«, ukr. lemkovsko *kljápa* »stara krava« (Grinčenko, Sl. II, 256), p. *klępa* »debela, zanemarjena ženska«, tudi »stara okorna krava« (> ukr. *klémpa*, *klámpa* »stara, slaba krava« poleg »lososova samica« (citirano po Sławskem II, 219, brez sln. primera)). Potrebno bi bilo izhajati iz nazalizirane osnove **sklęp̋ǻti* »tolči, ropotati ipd.« poleg **sklep-etǻ-ti* v sln. *šklepetáti*, *-âm*/*-ẹ́čem* »ropotati; škripati z zobmi« (z ekspresivnim razvojem *-p-* > *-f-* črnovr. tudi *šklẹfętâ z urât'm* »ropotati z vrati«; Tominec, 213) in **klep-otǻ-ti* npr. v slš. dial. *sklepotat'* (pf.) »potrkati na vrata« (Kálal, Sl., 608). Iz iste predloge je črnogor. *šklémpati*, *šklêmpām* »po ušesih udarjati (igra)«, *šklémpa* »udarec po ušesu« (ARj XVII, 658) ← **sklępǻ* s sekundarno interkaliranim nazalom, prim. hrv. *šklȅp* »udarec za ušesi ali po ušesih«, *šklépati*, *šklêpām* »udarjati po glavi za ali po ušesih«, *šklȅpnuti*, *šklȅpnēm* (ARj XVII, 658). Izhodno **(s)klępa* je deverbativ k **(s)klępǻti* »tolči, ropotati« in kaže na enak pomenski prehod »trušč, ropot« → »stare, neuporabne stvari« kot npr. sln. *škrabôt* (f.), g. *-i* »stare, neuporabne stvari, navlaka« in *ropotîja* »navlaka, šara«. Vzglasni **s-*

> sln. *š-* je ekspresivni dodatek k psl. **klępati* »tolči«, ki se brez nazalizacije ohranja v psl. **klepati* »isto« = sln. *klépati* »brusiti (o kosi)«, in je v sln. *šklę̂mfa* gotovo starejšega nastanka, kot pa ga implicira Štrekljeva razlaga. Glej tudi *šklesáti* in dalje *šklopotáti*, *klampáti*. M. F.

šklepetáti, *-âm/-ę́čem* (v. impf.) »ropotati; škripati z zobmi«. Glej s. v. *šklopotáti*. M. F.

šklesáti, *-âm* (v. impf.) »žvenketati, rožljati«, z nazalno interkalacijo *šklę̂nsati*, *-am* »pokati« (Buče na Štajerskem); pf. *šklésniti*, *šklę̂snem* »udariti«, npr. *kobila z nogo šklesne*, tudi *šklę́nsniti*, *šklę̂nsnem* »isto« (Buče na Štajerskem).

S tem je sorodno sln. *klesáti se*, *klę́šem se* (v. impf.) »z zadnjimi kopiti udarjati ob prva (o konju)« poleg »(z udarjanjem) koso brusiti«. Zaradi pomenskega razmerja »udarjati« : »stiskati, gnesti, tlačiti«, ki ga ustvarjata psl. para **tьlčěš* »tolči« : **tólčišь* (iter.) »stiskati, gnesti, tlačiti«, je sln. besedno družino mogoče primerjati s p. *sklesnąć* »splahniti (o oteklini)«, dial. *sklęsać* (pf.) »stlačiti, stisniti« (Karlowicz, SGP V, 145), *klęsać* »tlačiti, gnesti, mešati« in izhajati iz **(s)klesa̋ti*, tudi **(s)klęsa̋ti*, kar je intenziv na *-sa-* k v. **sklepa̋ti* oz. **(s)klępati* »tolči«. To se z **-e-* ohranja v sln. ekspresivnem v. *šklepetáti*, *-âm/-ę́čem* »ropotati; škripati z zobmi«, pkm. *šklepetàti*, *-pèčen* »šklepetati (z zobmi)« (Novak, Slovar^2, 147), črnovr. *šklępę̀tąt*, *šklępęt*â »ropotati (o oknu, šipi)«, brez *s*-mobile pa v r. dial. *klepátь* »prati« (Dal', Slovar'^{2} II, 117) < *»tolči«, br. *klepácь* »klevetati« (Nosovič, 236), ukr. *klepáty* »kovati; klepati koso; tolči; klevetati« (Grinčenko, Sl. II, 250); z *-ę-* v črnogor. sekundarno interkaliranem *šklémpati*, *šklêmpām* »po ušesih udarjati (igra)«, *šklémpa* »udarec po ušesu« (ARj XVII, 658), hrv. *šklépati*, *šklêpām* »udarjati po glavi za ali po ušesih«, *šklèpnuti*, *šklèpnēm* (ARj XVII, 658). Glej *klesáti*, *šklę̂mfa* in *šklopotáti*. M. F.

šklȅt (adj. indekl.) »uren, nagel« (rez.; Šturm, ČJKZ VI, 1927, 82).

Prevzeto iz furl. *sclèt* (adv.) »hitro, takoj« k adj. *sclèt* »preprost, brez primesi, čist, enostaven« (Pirona, VF, 975), it. knjiž. *schiètto* »pristen, čist, preprost«, kar je v rom. jezike po interkalaciji velara izposojeno iz germ. **slehta-* »raven, gladek« v stvn. *slihten*, srvn. *slëht*, *slëhten*, *sliht*, *slihten*, nvn. *schlicht* »preprost, raven, gladek«, *schlichten* »ravnati, vrstiti, zlagati, urejati ipd.«, kar je prešlo v sln. *šlihtati* »urejati«, *pošlihtan* (adj.), f. *-a* »urejen« in hrv. *žlȉktati* »Wäsche schlichten« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374) < srvn.; sem tudi nvn. *schlecht* »slab, zel« < *»enostaven, preprost, raven« (Šturm, l. c.; Battisti-Alessio, 3388; Kluge^{17}, 634). Pred rom. palatalizacijo je prevzeto hrv. *škljȅt* »čist, nepomešan, prost« (Dubrovnik), *šklȅto* (adv.) »naravnost, iskreno«, kasneje pa hrv. *šćȅt* »poceni, malovreden, navaden« (Istra), *šćȅto* »naravnost, iskreno« (Rab, Punat, Božava, Vrgada) (Štrekelj, JA XI, 543; Skok III, 400). Glej tudi *ščetína III* in *žlȅht*. M. F.

škléže (f. pl.) »iver, trska« (rez; Steenwijk, SDR, 315), goriš. *skliéža* »drobir pri konoplji« (Štrekelj, Görz., 430).

Izposojeno iz furl. *sclése* »iver, trska« (Pirona, VF, 975) z analognim *l* (Šturm, ČJKZ VI, 68^5), kar je tako kot it. knjiž. *scheggia* »košček odlomljenega lesa ali kovine« iz lat. *schidia* »trska«, izposojenke iz gr. σχίδιον (n.) »isto« k σχίζω »cepiti, klati« (Šturm, o. c., 68; Battisti-Alessio, 3383). Glej tudi *ščíndra*. M. F.

škliba (f.) »vrsta igre; predmet, ki se pri tej igri uporablja« v rez. *šklə́ba* (Steenwijk, SDR, 315).

Beseda je osamljena in težavna že zaradi refleksa *-ə́-*, ki ga v rez. naglašenem odprtem zlogu pričakujemo le v analoških oblikah, kot je g. sg. *pə́sa* k nom. *pə̀s* »canis« < **pъsъ*, dem. *pə́sić*, sekundarnih dvozložnicah, kot je *pə́ku* < *pətku* »pečka« (Steenwijk, o. c., 294), in izposojenkah, kot je *pə́tat* »trpeti«, prim. furl. *patî* »isto«, it. *patire*. Gre za igro pandolo, pri kateri se uporabljata večja ali manjša palica, ki jima Rezijani rečejo *pándul* »večja palica« in *pə́ndul* »manjša palica s priostrenima koncema« (Steenwijk, o. c., 293, 290). Ker je oblika *pándul* primarna, *pə́ndul* (prim. ben. it. v Mestre *pìndolo*; Pinguentini, 153) pa sekundarna, verjetno v otroški govorici nastala po univerzalnem vzoru interjekcij tipa sln. *žiga-žaga*, *živ-žav*, *križ-kraž*, *šlik-šlak*, *vija-vaja*, bi bilo *šklə́ba* možno izvajati iz **škliba* in v besedi prepoznati variantno obliko z ijevskim vokalizmom k sln. dial. *škrába* »igra pandolo« (notr.), le da se je *r* v prvotnem sln. *škríba* »isto« zamenjal z *l* ali pod vplivom zgodnjega otroškega govora, ko artikulacija *r* še ni osvojena, ali pa je na zamenjavo vplivala ljudska etimologija *pandolo*, ki ime igre povezuje s *pan d'oro* »vrsta sladkega kruha« (Pinguentini, l. c.). Po taki razlagi *šklə́ba* v rezijanščini ni domača beseda, ampak je bila v dialekt prevzeta iz katerega od sosednjih sistemov, ko je imela beseda še kračino, tj. sln. **sklȉba*. Zveza rez. *šklə́ba* z it. *giocar … a la schiba* »igrati pandolo«, *scheiba* »pandolo« (Vodnjan; Decarli, Pandolo, 45), če je to razvito iz rom. **skliba* (?), je zaradi skopega gradiva, težko dokazljiva. Glej tudi sin. *pandol*, *škríba I* in *škrába*. M. F.

šklínkati »zveneti (o kovini, steklu)« v primor. *'šklinkət*, npr. *je šklinko sude* »je s tresenjem drobiža povzročal značilni zvok«, *'šklinkelić* »kovanec« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Po vzorcu tipa *klâvsati* »kavsati, kljuvati« : *šklâvsati* »isto« ekspresivizirano iz sln. *klînkati*, *-am* (v. impf.) »dajati kratke, zveneče glasove« (SSKJ II, 338; Cigale, Wb., 865). To pa je verjetno tako kot dl. *klinkaś* »žvenkljati, klenkati«, gl. *klinkać* »isto«, *klinkotać*, č. *klinky-linky* (interj.) »kling-klang« ekspresivno nazalizirano iz psl. v. **klı̋kati* »kričati ipd.«, prim. sln. *klíkati* »kričati«, pf. *klíkniti*, *klîknem*, *kliktáti*, *-âm* (impf.) »kričati kot orel«, csl. *klikati* »clamare«, hrv., sb. *klȉcati* »klicati« (Vuk), pf. *klȉknuti*, *klȉknēm* »zapeti, zakričati, krikniti«, mak. *klika* »kričati (o pticah, npr. orlu)«, blg. *klìkatь* »kričati, klicati, vabiti« (citirano po ES 10, 41), r. *klíkatь* »klicati, kričati«, ukr. *klýkaty* »kričati, klicati«, br. *klíkacь* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 557; ES 10, 41). Razlaga o domačem izvoru sln. *klínkati* se zaradi ekspresivnega vzglasnega *š-* zdi bolj verjetna, kot pa da bi bil ta glagol mlada izposojenka iz n. *klinken* »zveneti« (Grimm, DTV 11, 1196). Dalje glej *klícati*. M. F.

šklȍp I (m.), g. *šklǫ́pa* »past za polhe v obliki škatlice z vzmetjo, ki se sproži in ubije polha« (Verd; SSKJ IV, 1077) in *šklopka* »isto«, prim. sin. *polhova škatla*, *škrinca* (iz gradiva za SSKJ); tudi *sklȍp* (m.), g. *sklópa* »past za večje živali« (Caf pri Pleteršniku II, 490) in *sklópec*, *-pca* »Schlagfalle« (Caf pri Pleteršniku, l. c.), *sklǭpec*, *-pca* »železna past, ki zgrabi žival s čeljustmi« (SSKJ IV, 697). S tem je gotovo sorodno sln. pkm. *klǫ̂nja* (f.) »ptičja past; kletka za ptiče ali kokoši; golobnjak« (Pleteršnik I, 412) ← **klopnı̋* in *klùnja* »kletka« (Novak, Slovar^2, 63) z *ù* za **ȍ* kot v *kùnj* »konj« < **kòn'ь* poleg

kònj, pl. *kùnji* poleg *kònji* (Novak, o. c., 64), kar kaže na vmesno fonetično stopnjo **klòųnja*, **kòųnj*.

Prim. črnogor. *sklopac*, *-pca* »past« (ARj XV, 245), č. *sklopec* »isto«, dial. *šklopec*, g. *-pca* (Kellner, Východolašská II, 298), stč. *sklon*, *sklonek* »ptičja past« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 450), slš. gemer. *sklopec*, *-pca* »past« (Orlovský, Gemer., 300), dial. tudi *klapec* »isto«, *klopec* (Kálal, Sl., 239, 244) in knjiž. *klepec*; hrv., sb. *klȍpka* »past« in *klȍnja* »vrsta pasti za majhne ptiče, ki je narejena iz buče« (oboje Vuk), mak. *klopka* »past«, blg. *klòpka* »isto«.

Izhajati je potrebno iz deverbativov **sъ-klòpъ* »past«; **sъ-klòpьcь*; **klòpъka* ter **klòn'a* ← **klopn-ī́*, kar je tako kot **klopna* (> č. *klona* »(ptičja) kletka«) feminativ k **(sъ-)klopnъ*. Tvorbe spadajo v besedno družino v. **klopı̋ti*, **klòpišь* »s premikanjem navzdol, povešanjem pokrivati«, prim. sln. *ˈpoklópiti*, *ˈpoklópim* »pokriti, zakriti«, *ˈp. lonec* »lonec pokriti«, sem *ˈpoklȍp* (m.), *ˈpoklópa* »pokrov«, antonim *odklopíti*, *-ópim* (pf.) »pokrov dvigniti in tako odkriti«, *oklopíti* »obdati«, *oklȍp* (m.), *-ópa* »oklep«, hrv. pf. *sklòpiti oči*, *sklȍpīm o.* »zapreti oči«, mak. *sklopi oči* »isto«, hrv. *zaklòpiti*, *zàklopīm* »zapreti«, čak. *zaklopȉti*, *-ȍpīm* »s poklopcem pokriti« (Vrgada), *zaklopỹt* »zakleniti« (Susak), *ˈpoklopȉti*, *-ȍpīm* »oči zapreti« č. *klopit* »prevračati, nizdol obračati«, *k. oči* »oči povešati«, *sklopiti* »povesiti«, *sklop* »loputa«, slš. *klopit'* »sklanjati, povešati, prevračati«. Osnovni vokalizem je znan iz pf. **klep-nǫ̋ti*, **klèpnešь* »dol iti, hirati« v blg. *klèpna* »hirati« (verjetno sekundarno **klop-nǫ̋ti*, **klòpnešь* v sln. *kloníti*, *klónem* »vdati se; upogniti«, hrv. *klònuti*, *klȍnēm* »hirati«), in adj. **klepavъ* v hrv. čak. *klȅpov* »viseč« v *klȅpovih ušȉju* »klapavih ušes«. Sem tudi sln. *klapéti*, *-ím* (v. impf.) »viseti« v *ušesa mu klapijo*, ki kaže, da »viseti« tu pomeni »biti navzdol obrnjen« in *klapoȗh* (adj.), f. *-úha* »visečih ušes«, *kláˈpast*, *-a* »povešen, ohlapen« poleg »potrt, pobit«.

Izhodno **sъ-klòpъ* je prvotno verjetno pomenilo »pokrivanje«, nato »pokrov«, prim. č. *sklop* »loputa«, hrv. *sklop* »zaprt prostor, kotlina«, tudi sln. *zaklȍp*, *-ópa* »pokrov« (Fram), pomen »past« pa se je razvil po principu pars pro toto tipa *kolǫ̂*. Glej tudi *klônja* in *šklafę̂ta*. M. F.

šklóp II (m.), g. *-a* »puška« (Korte nad Izolo; Morato, 162; Sv. Anton; Jakomin, NS, 121), rez. *šklɔ́p* (akz. sg. m.), g. *šklópa* »isto« (Steenwijk, SDR, 315).

Izposojeno iz furl. *sclòp* »puška«, *sclop dopli* »puška dvocevka«, tudi *sclòpe* »puška«, kar je kot ben. it. *schioˈpo* »vrsta puške«, trž. it. *s'ciopo* »isto«, it. knjiž. *schiòppa* in *schiòppo* (m.), tosk. *stiòppo*, dem. *schioppètto*, frc. *escopette*, špan. *escopeta* iz srlat. *sclopus* »puška«, *sclopetare* »ustreliti s tako puško« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 82; Battisti-Alessio, 3389 s.; Skok III, 384), morda onomatopejskega izvora, prim. lat. onomat. *stloppus* »zvok ob udarcu na otečeno lice« (Pinguentini, 201; Meyer-Lübke, 8270), furl. *sclòp* »sunek, udarec«, *scopâ* »suniti, udariti«. Iz rom. dem. **sclopetum* > **št'opeto* je hrv. *šćòpeti* (m. pl.) »puška«, tudi *šćòpita* »isto« (Skok l. c.). M. F.

šklopotáti, *-otâm/-óčem* (v. impf.) »klopotati, ropotati«, tudi »škripati z zobmi«, rož. kor. *šqlapətátə*, *-ám* »šklepetati (z zobmi)«, *šqlapətánja* »klepetulja« (Šašel, RNB, 119); *šklopȍt*, g. *-óta* »klopotanje, ropotanje«, tudi *sklopotáti*, *-âm/-óčem* (impf.) »klopotati«, *sklopótec* (m.), g. *-tca* »raglja, ki se je uporabljala na veliki petek«; sem rez. *šklopočə́t* (v. pf.) »klopotati (o jajcih)« (Steenwijk, SDR, 315) z analognim infinitivom po prez. osnovi in v okviru širšega sln. gradiva z dvomljivo slovarsko predstavitvijo glagolskega vida. Z interkaliranim nazalom primor. *šk'lǫmpat* »potresti jajce« poleg »klopotati (o gnilem jajcu)« (Boršt), *pošk'lǫmpat* »isto« (Padna, Krkavče, Koštabona), *ˈpošk'lǫmpət* (Šmarje; vse Cossutta, PV, 223, 224).

Brez pomenske ustreznice, vendar gotovo slov. dediščina, ker je bil psl. deverbativ **sklopotъ* (m.) »ropot ipd.« podlaga za psl. metatetično **chlopotъ* (m.) »ropot ipd.« v csl. *chlopotъ* »strepitus«, blg. *chlòpot* »stokanje«, r.-csl. *chlopotъ* »šum«. Izhodno **sklop-otā̋-ti* je varianta z *s*-mobile in sorodna psl. **klop-otā̋ti*, prim. sln. *klopotáti*, *-âm/-óčem* »ropotati«, *klopȍt* (m.), g. *-óta* »ropot«, *klopótec* (m.), g. *-tca* »raglja; zaprtek«, csl. *klopotati*, *-štǫ* »stridere, strepere«, *klopotъ* »strepitus«, hrv. *klopòtati*, *klòpoćēm* »ropotati«, *klȍpōt* »ropot«, mak. *klopoti* »ropotati«, *klopot* »ropot«, blg. *klopotja* (dalje glej ES 10, 70 s.). Oba glagla sta ekspresivizirana iz psl. **sklopā̋ti* »tolči, udarjati« (→ **chlopā̋ti* = sln. *hlópati*, *-am* »tolči«) ob **klopā̋ti* »isto« = sln. *klópati*, *-âm* »tolči«, pog. *klófati* »isto«, hrv. *klópati* »udarjati, tolči« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 369). Slednje Bezlaj, ESSJ II, 47, razlaga z onomatopejskim izvorom iz interj. *klop*, vendar slov. gradivo potrjuje tudi paralelne tvorbe z osnovnim *e*-jevskim vokalizmom **klepā̋ti* »tolči« (npr. sln. *klépati* »ropotati; tolči; brusiti (o kosi)«), tudi **klep-otā̋-ti* (npr. slš. dial. *sklepotat'* (pf.) »potrkati na vrata«; Kálal, Sl., 608) in **sklep-etā̋-ti* v sln. *šklepetáti*, *-âm/-éčem* »ropotati; škripati z zobmi«, pkm. *šklepetàti*, *-ˈpèčen* »šklepetati (z zobmi)« (Novak, Slovar[2], 147), črnovr. *šklę̣pę̣tąt*, *šklę̣pę̣tâ* »ropotati (o oknu, šipi)« in z ekspresivnim razvojem *-p-* > *-f-* kot v sln. *škrofíti* iz *škropíti* črnovr. tudi *šklę̣fę̣tâ z urât'm* »ropotati z vrati« (Tominec, 213). To bi kazalo na ekspresivno vrednost *s-* v **(s)klepa-ti* »tolči« ob **klepā̋ti* v r. dial. *klepátь* »prati« (Dal', Slovar'[2] II, 117) < *»tolči«, br. *klepácь* »klevetati« (Nosovič, 236), ukr. *klepáty* »kovati; klepati koso; tolči; klevetati« (Grinčenko II, 250). Glej tudi *hlópati*, *klopati*, *klépati* in *šklę̂mfa*. M. F.

šklunpati, *-am* (v.) »premikati tekočino po ne povsem polni steklenici ali sodu« v primor. *'šklunpət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Gotovo sorodno s sln. pogovornim *klumpati*, *-am* (v. impf.) »stresati tekočino v posodi, steklenici«, goriš. *klúmpat* »maslo delati« poleg »glas, podoben zaprtku = klopotcu od sebe dajati« (Štrekelj, Görz., 488), tolm. *klȉmpat* »stresati, razbijati po glasbilu« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 181), obir. kor. *qù:mpuc*, g. *-a* »zaprtek, klopotec (jajce)« (Karničar, Obir, 167).

Zaradi premalo natančne slovarske predstavitve glagolskega vida ni mogoče enoznačno ugotoviti, ali vzglasni *š-* morda spada v korenski del osnove in bi bil zato lahko enakega ekspresivnega izvora kot npr. v sln. pomenskih dubletah tipa *klâvsati* »kavsati, kljuvati« : *šklâvsati* »isto«. M. F.

škǫ́bovec (m.), g. *-vca* »posoda iz smrekovega lubja«. Navaja Pleteršnik II, 631, po Cigaletu, Wb., 711, ta pa iz Vodnikovega rkp. slovarja: *škobovec*, *kozarec*, *kohor*.

Brez pomenske paralele. To je gotovo mlad substantiv iz slov. adj. **skòbavъ*. Vsiljuje se korenska povezava s psl. **skob-ti*, **skobèšь* »(les) dolbsti, praskati ipd.«, od koder je nomen instrumenti **skòbl'ь*, npr. sln. *skǫ́belj*, g. *-blja* »radula«, pa tudi mak. *škoba* »isto«, vendar za bolj ute-

meljeno pomensko izvajanje iz **skobă* (tvorbe tipa φορά) manjkajo vmesni členi. Glej tudi *skǫ́belj*. M. F.

škǫ́da (f.) »detrimentum, noxa, damnum«; v 16. st. *shkoda* »damnum, pernicies, dispendium«, *shkodo vſeti, shkodo terpeti* (Megiser); adj. *škǫ́den*, *škodljȉv*, v. *škǫ́diti*, *škộdim* (impf.), *škodováti*, *-ûjem* (impf.); izv. *poškộdba* »Beschädigung«; v 16. st. *skoda* »damnum«, *ſhkoditi* »nocere, dare damnum, laedere« (Megiser), v 18. st. *shkôda* »damnum« (Pohlin), *ſhkoda* »Schade« (Gutsmann). Prim. hrv. *škȍda*, prvič l. 1275, kasneje v 16.–18. st. *skoda*; r. *škóda*, star. tudi *škota*; ukr. *škóda*, br. *škóda*, p. *szkoda*, č., slš., gl., dl. *škoda*. Izposojeno iz stvn. *scado* »škoda«, enako je lit. *škadà* in lot. *škãde*, medtem ko je stprus. *s(ch)kūdan* po mnenju nekaterih avtorjev prevzeto iz p. *szkoda* (o tem Fraenkel, 996). Glej Miklošič, 340; Vondrák, Aksl. Gramm., 42; Zubatý, Stud. 1/2, 107; Ramovš, Hgr. II, 193. Iz sln. dublet *oškộda*, *oškộdba*, vzh. štaj. *oškǫ́diti*, *oškộdnik*, *oškộdnica*, *oškodováti* je mogoče sklepati na križanje s slov. **oskǫdъ*, glej *oskóden*.

škộdla (f.) »scandula«. Z domačim prehodom *sk-* > *šk-* iz *skộdla*, to pa kot **skǫ̂dъla* izposojeno iz rom. **scandŭla* »isto«, prim. it. *scàndola*, lat. *scandula*. Dalje glej *skộdla*. M. F.

škȍf (m.), g. *škǫ́fa*/*škófa* »episcopus«, *nȁdškȍf*; adj. *škǫ́fji* (m.), f. *-a*, z epentetičnim *l* *škǫ́flji*, *-a*, oba s posesivnim suf. *-jь < *-i̯o-s iz prvotnega **škofli* < **škof'ь(jь)*, prim. v 16. st. *shcofli*, *shcofliga* (Ramovš, Hgr. II, 62), kar kaže, da je bil prevzeti konzonant *f* labialne narave in da je adjektiv *škǫ́fji* iz *škǫ́flji* sekundarno tako kot npr. *pásji* za **páši* < **pьs'ьjь* k **pьsъ* »canis« preoblikovan po podstavnem substantivu *škȍf*; *škofljân*, *škofljȁn*, g. *-ána* »pripadnik škofije«; *škǫ́fski*, *-a* »škofji«; *škofíja* (f.) »dioceza; škofovo domovanje; škofovska mitra«, k temu adj. *škofíjski*, *-a*; denom. v. *škofováti*, *-ûjem* (impf.). V dialektih: črnovr. *škûəf*, *škąfî̧ę*, *škąfîsk* (Tominec, 213), jnotr. *škuộfouska* (Ilirska Bistrica; Rigler, Jnotr. gov., 127), obir. kor. *šqó:fa* »škofa« (g. sg. m.), adj. *šqó:fu* »škofov« (Karničar, Obir, 342, 42), gor. *š'kǫf*, g. *škó:fa* (Kropa; Škofic, Diss., 365), z akanjem *škȁf* (Borovnica; Ramovš, Zbrano delo I, 320). V 16. st. *shkoff* »episcopus«, *shkofflja* »episcopatus« (Megiser), l. 1607 *ſcof* »uefcouo« (Alasia), v 18. st. *shkof* »episcopus«, *ſkoff* »antistes, en naprej poſtavlenik, apat, propšt«, *ſkofia* »episcopatus«, *shkoffja kapa* »infula«, *shkofia kapa* »mitra«, *shkofski* »episcopalis« (Kastelec-Vorenc), *shkof* »Biſchof, epiſcopus«, *shkofijſtvu* »Kirſchprengel, diœcesis«, *shkofya* »Biſchofhof, curia epiſcopalis« (Pohlin), *ſkof* »Biſchof«, *ſhkofnia* »Bißthum« (Gutsmann). Sem cgn. *Škof*, *Škofic*, *Škofič*, *Škofljanec*, *Škofljanc*, *Škoflanc* (< **škofljanec* »pripadnik škofije«), *Škofuc* < **Škofovec* in številna tpn., npr. *Škofiče* na Koroškem, v 18. st. n. *Schueflich*, n. *Schiefling* < **Škofit'e* (Lessiak, Carinthia, 1922, 49; Ramovš, Hgr. II, 266; isti, ČJKZ VII, 164) ← **Škofit'-jane*, prim. sln. cgn. *Škofič*, hrv. cgn. *Škofić*; z epentetičnim *l* tpn. *Škoflje*, g. *-ega* »naselje pri Šentvidu pri Stični«, l. 1296 *Skoflje* (citirano po Bezlaju, SVI II, 244), l. 1379 *Pischolfsdorf* (M. Kos, Gradivo HTS II, 617), pluralizirano *Škoflje*, g. *Škofelj* »naselje pri Sežani«, *Škofljica* »naselje pri Ljubljani« iz prvotnega **Škoflja vas* (Ramovš, Hgr. II, 62), k temu hdrn. *Skofeljščica* »ponikalnica pri Skofljici« (Bezlaj, l. c.).

Tako kot hrv. *škȍf* »episcopus« (16. st.), cgn. *Škof*, *Škofić*, *Škoflić* (ARj XVII, 666) kot **bъškòfъ* > **pškof* (Striedter-Temps, DLS, 219) med l. 800 in 1000 izposojeno iz stvn. *biscof* »episcopus« (srvn. *bischof* »isto«, nvn. *Bischof*), stnord. *biskup*, *byskup*, ags. *bisceop*, stfriz. *biskop*, kar je bilo po izpadu vzglasnega *e-* verjetno prevzeto iz vlat. **biscopus* (Kluge[23], 113), lat. *episcopus* »paznik, čuvaj, nadzornik; škof«, to pa iz gr. ἐπί-σκοπος »nadzornik, varuh, zaščitnik«, v Novi zavezi »škof«, kar je tvorjenka iz v. ἐπι-σκέπτομαι oz. ἐπι-σκοπέω »pregledovati, opazovati«, v Novi zavezi »obiskovati (zlasti bolnike), skrbeti za sirote«. Glej tudi *škoflja*. M. F.

škộfica (f.) »najmanjši kovanec, pol vinarja«, v 18. st. *shkofèza* »sextans, obulus« (Pohlin); Pleteršnik navaja po Trubarju in Krelju za 16. st. *škufica* »pol vinarja«: *dve škufici, to je en vinar* (Trubar). Verjetno izposojeno iz srlat. *scufia*, prim. it. *scùffia* »letni davek«, srlat. *scuferus* »monetae genus«, germ. izvora (Battisti-Alessio, 3430). Podobno Kelemina, SR IV, 195, ki domneva zvezo s srlat. *scufia* »neka denarna dajatev pri Langobardih«. Iz akcentskih razlogov je zveza s *škȍf* »episcopus« (tako Miklošič, 340) domnevno le ljudskoetimološka in temelji na pogostem upodabljanju škofovske palice in mitre na kovancih v času nemških in frankovskih škofovskih vladavin (Schrötter, Wb. der Münzkunde, 178). M. S.

škofîja (f.) »zadek pri perutnini«.

Zaradi podobnosti s škofovsko mitro metaforično razvito iz *škofîja* v pomenu »mitra«, ki je zabeležen na začetku 17. st. pri Megiserju: *ſhkoffia* »klobuk, ein Paret oder bischofshuet«, toda v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *shkofia kapa* »mitra«. Pomenski prenos »škof, (škofovska) mitra« > »zadek pri perutnini« je izpričan tudi v pkm. *pü̑špek* »škof« poleg »zadek pri perutnini« (Novak, Slovar[2], 121) iz madž. *püspök* »škof« in k temu *püspök-falat* »zadek pri perutnini (kot vrsta jedi« (EWU, 1222), hrv. kajk./čak. *bȉškup* »isto« (Belostenec, Lika; Skok 1, 157; Filipi, ILA, 562), č. *biskup* »škof; škofija pri perutnini«. Dalje glej *škȍf* in sin. *pîšek*. M. F.

škofîndra (f.) »Steinsplitter, skrla« (Pleteršnik II, 632, brez lokacije). Nejasno. Glej *ščîndra*. M. F.

škộla (f.) »šola«, k temu *škộlar*, g. *-ja* »šolar«, feminativ *škộlarica*, denom. v. *škộlati*, *-am* (impf.) »šolati koga«, *škộlnik*, g. *-a* »učitelj«, toda pkm. *škóunik* »organist« (SSKJ IV, 1079; Novak, Slovar[2], 147); bkr. *škola*, *škólnik* (Šašelj, Bisernice I, 308). Znano v vzhodnih dialektih, ki mejijo na hrvaško ozemlje, in najprej zabeleženo pri Murku I, 582: *ſhkóla*, *ſhkólar*, *ſhkolariza*, *ſhkollja* »območje šole«, nato pri Janežiču[1] II, 430: *škola* »šola«.

Mlado izposojeno iz hrv. *škȍla* »šola«, *škȍlār* »šolar«, *škȍlati*, *-ām* »učiti koga«, kar je s prehodom vzglasnega *sk-* > *šk-* nastalo iz hrv. *skȍla*, *skȍlār*, *skȍlati*, to pa je bilo izposojeno iz vulg. lat. *scola* oz. it. *scuola* (tako Skok III, 272) in je na hrv. obalnem območju deloma izpodrinilo starejšo izposojenko *skȕla* »šola« iz lat. *schola*. Iz iste predloge kot hrv. *skȍla* je sln. rez. *škúla* (Steenwijk, SDR, 316) ← sln. **skǫ̂la*. Dalje glej *šǫ̂la*. M. F.

školati, *-am* (v. pf.) »prečediti« v istrskem *š'kǫlət* (Malija, Pomjan), *š'kǫlat* (Krkavče, Šmarje, Koštabona), tudi z domačim pref. *pər-* < sln. **pre-*, ki utrjuje pf. rabo izposojenega glagola npr. v *pər-š'kuolat* »precediti«

(Padna), sem *škola'dur* »cedilo«, *škola'dǫr* »isto« (oboje Boršt) in *š'kolcâ* (Krkavče), *š'kolâvǝnca* (Padna; vse Cossutta, PV, 188, 246 s., 286) < sln. **školávnica*.

Izposojeno iz trž. it. *scolare* »odcediti« poleg intranz. »zmehčati se«, »teči«, kar je tako kot knjiž. it. *scolare* »odcediti; odteči, odtekati« iz srlat. *scōlāre* »cediti« (Battisti-Alessio, 3407; Doria, 596), to pa iz lat. **ex-cōlāre* h *cōlāre* »cediti, čistiti«, denominativa od *cōlum* (n.) »cedilo; vrša« nejasnega izvora (Walde-Hofmann I, 248). Iz srlat. nomena instrumenti *scolatorium* »cedilo«, ki se odraža v it. knjiž. *scolatoio* »odcejalnik« in ben. it. *scolaòr* »isto« (Boerio, DV, 629), sta iz lenirane rom. predloge **scoladọr* izposojeni istrski obliki *škola'dur* in *škola'dǫr*, ki sta bili razen v Borštu zamenjani z domačima tvorjenkama.

Morda spada zraven črnovr. *škąłąbûǝną* »sirkova metlica za umivanje posode« (Tominec, 213). M. F.

školcijât (m.), g. *-a* »bosopeti avguštinec« (SSKJ IV, 1079). Glonar, PS I, 81, navaja akz. pl. *školcjate* za Ljubljano. Od 1643 do 1789 je v Šiški deloval samostan bosopetih avguštincev.

Prevzeto iz cerkveno lat. *(Augustinus) discalceātus* »bosopeti (avguštinec)«, kar je ptc. pf. lat. glagola *discalceāre* »sezuti« iz *dis-* »raz-« in *calceāre* »obuti« k lat. *calceus* »čevelj, nizek škorenj«, o čemer glej *hláče*. M. S.

škôlj (m.), g. *-a* »skala, pečina, večji kamen, ki štrli iz zemlje« (Erjavec, LMS 1882-1883, 254 s.), tudi »majhen skalnat otok v morju« (SSKJ IV, 1079), črnovr. *škǫ̂l*, g. *-ę* (Tominec, 213, brez predstavitve pomena). Sem 2x orn. *Školj* pri Vojskem in Štanjelu.

Tako kot hrv. *škȍlj*, g. *škȍlja* »otok, greben v morju«, mtpn. *Školj* v območju Gospiča, v katerem se ohranja pomen »skala, pečina, večji kamen, ki štrli iz zemlje« (ARj XVII, 670), čak. *škȏj*, g. *škȍja* »otok« (od tod *Škȏj* »ime otoka Hvara«), dem. *škòjīc*, g. *škojīcȁ* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1195) verjetno kot **skȍľь* (m.) prevzeto iz vulg. lat. *scolium* »skala, pečina«, kar se je razvilo iz lat. *scopulus* »isto«, izposojenega iz gr. σκόπελος »skala, pečina, čer« (Battisti-Alessio, 3407). Prim. še it. *scoglio* »skala, pečina«, ben. it. *scogio* »skala, pečina ob/v morju« (Boerio, DV, 629), trž. it. *scoio* »skalnat otoček; skala, pečina, kamen«, furl. *scòi* »skala, pečina« (Pirona, VF, 980). Neposredna izposoja iz it. predloge (Erjavec, l. c.; Mende, RLS, 113) je možna le za *skolj*, izpričano pri Aškercu (Doria, 597). Sln. in hrv. pomen »otok/otoček« ob starejšem »skala, pečina« kaže, da je stara izposojenka v obmorskih krajih ob neposrednem beneškem stiku pridobila tudi mlajši pomen »skala, pečina v morju« > »otok«. M. F.

škôljka (f.) »concha«; izposojeno iz csl. ali sbh.; prim. csl. *skolьka*, sbh. *škȍljka*, *čkȍljka*, star. *skolka*, mak. *školjka*, blg. *skóljka*, *skólka*, tudi str. s prevojem *skalka*. Iz slov. jezikov je rum. *scoică* »concha«; izvedeno iz osnove **skel-* (glej *kláti*, *skála*). Iz iste osnove je stniz. *schaele* »školjka«, tudi n. *Schale*.

škomŕdati, *škomŕdam* (v. impf.) »majavo hoditi, sem in tja hoditi«, npr. *ˈpljanec škomrda*, tudi *škomŕditi se*, *-mŕdim se* (impf.) »čelo gubati, mrdati se«.

Brez paralele; verjetno po sln. vzorcu *skomigati* »ramena dol in gor premikati« ← *mígati* »nuere«, pkm. *skomedléivati*, *-vlen* »medleti, koprneti« (Novak, Slovar[2], 133) ← *medlẹ́vati* »isto« (obliko navaja Pleteršnik I, 562) narejeno iz sln. *mŕdati* »sem in tja se premikati«, specializirano »z usti ali z zadnjico migati«, hrv. *mȑditi se*, *mȑdīm se* »čelo gubati, namrdniti se«. K ekspresivnemu glagolskemu pref. *sko-* prim. mak. *skomraz* »neprijetnost«, npr. *skomraz mu je* »neprijetno mu je«, kar je verjetno deverbativ iz psl. pf. **sъ-ko-morziti* k **mőrziti* »mraziti«. Gl. *skomuda* »zamuda, kasnitev«, reducirano *skomda* »isto« ob istopomenskem *komuda*, *komda* in glagolih *komdzić* »zamujati«, pf. *skomdźić* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 604) kaže, da je sln. pref. *sko-* lahko osamosvojen iz pf. parov tipa **sъ-ko-muditi* ← **ko-muditi*.

Sem sln. *škomŕda* (f.) »konj ali koza, ki jo ob pustu jezdijo« (vzh. štaj.), kar je deverbativ iz **sъ-ko-mъrdȃti* »sem in tja se premikati« in je verjetno oznaka za begavo, nemirno žival. K temu prim. rož. kor. besedno zvezo v otroški pesmi *qǫ́za mrdánja* (Šašel, RNB, 72), obir. *qǝ́:za mǝrdá:ja* (Karničar, Obir, 342) in sb. dial. *mȓda* »nestalna ovca« (citirano po ES 20, 235). Dalje glej *mŕdati*. M. F.

škǫ̂pa I (f.) »snop slame za prekrivanje streh« (SSKJ IV, 1079), »snop« (Murko I, 582), črnovr. *škûǝpą*, v. *škûǝpąt*, *-ąm* »š. delati« (Tominec, 213), obir. kor. *šqǫ́:pa* »snop (do 10 svežnjev skupaj povezanih, ki tehtajo ok. 30 kg)« (Karničar, Obir, 242), rož. kor. *šqòp*, g. *šqopà* »velik snop, posebno več (10–20) zmlačenih snopov skupaj zvezanih« (Šašel, RNB, 120). Sem bkr. *škópnjak* »slamnik« (Šašelj, Bisernice I, 307). S sekundarnim nazalom (o pojavu Ramovš, Hgr. II, 101 s.) *škǫ̂mp* (m.) »škopa« (Kranjska Gora), *škǫ̂mpa* »isto« (gor.). V 18. st. *shkûpa* »Strohſchäbe, manuciola«, *shkupnèk* »Strohbund, Schäb, manipulus« (Pohlin), *ſhkop* »Kornbuſch; otep, vifh«, *ſhkopa* »Schaubftroh; Strohfchäbe«, *ſhkopnik* »Strohfchäbe« (Gutsmann).

Prim. hrv. *škôpa* »ržena slama za kritje strehe«, tudi *škȍpnik*, *škôpnik* »snop ržene slame« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404), *škȍpa* »snop slame«, *škȗpa* »isto«, *škopnȁt* »slamnat«, *škȍpnik* »snop slame« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 371), gradišč. hrv. *škòpa* »snop, otep; slamnata streha«, adj. *škopèni* »slamnati«, *škòpica* »slamnata streha« (Tornow, BD, 332), hrv. tudi *škȍp* »sveženj slame, snop slame« (Šulek).

Izhodno **škȍpъ* (m.), g. **škopà* in **škòpa* (f.) je izposojeno iz stvn. *scoup* »snop, otep slame«, srvn. *schoub* »šop, sveženj, otep slame«, nvn. *Schaub* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 219; Bezlaj, ZJS, 179; Miklošič, 341, z neustrezno *u*-jevsko rekonstrukcijo vokala v osnovi; isti, Frw., 57), kar je tako kot ags. *scōf* »snop, sveženj« iz zah. germ. **skaufa-* (m.) in morda sorodno z nvn. *Schopf* »čop, šop« (Kluge[22], 626). Ustrezne oblike za f. v sln. in hrv. niso doma tvorjene, ampak prav tako izposojene iz sinonimne oblike **scoupa* (f.), ki za stvn. sicer ni evidentirana, a jo skupaj s sln. in hrv. gradivom posredno potrjuje nvn. *Schaube* (f.) »snop za prekrivanje strehe« poleg »sveženj« (Grimm, DTV 14, 2300). Glej tudi *šǫ̂pa II* in *škǫ̂pnik*. M. F.

škópa II (f.) »vrsta igre s kartami« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Mlado izposojeno iz it. *scópa* »vrsta igre s kartami, pri kateri pobere igralec, ki ima enake karte, kot so na mizi«. Battisti-Alessio, 3414, povezuje z it. *scopa* »metla«, češ da naj bi bila igra metaforično tako poimenovana po metli, ker naj bi zmagovalec karte z mize "pometel". Glej tudi *škova'cera*. M. F.

škópit (m.) »vrsta pustne maske«.

Nejasno. Ker v sodobnem času škopit nastopa v vlogi podeželskega rezarja, tj. kastratorja, Kuret, OS, 96 s., sklepa, da je poimenovanje maske mlado, nastalo iz sln. dial. *škópit* (Brkini) »rezar, svinjski kastrator«. Slednji leksem omenja le Kuret, o. c., 97, in iz drugih dialektoloških zbirk ni znan, sum v obstoj sln. dial. nomena agentis *škópit* pa vzbuja sama tvorba, ker besedotvorni vzorec *škópit* ← *skopíti, skópim* (v. impf.) »kastrirati«, ki ga implicira leksem, v slovenščini in širše ni znan. Izpričano sln. dial. *skopîtar*, g. *-ja* »rezar« (Kras; Pleteršnik II, 493, iz Miklošičevega gradiva) je namreč tako kot hrv. *škòpitelj* »kastrator« (ARj XVII, 673) izglagolski nomen agentis glagola **skopíti* »rezati, kastrirati«. Ni jasno, kako bi na nastanek imena pustne maske vplival istr.-rum. adjektiv *škop'it* v zvezi *škop'it pork* »skopljen prasec« (Filipi, ILA, 582), *škop'it arɛte* »skopljen oven« (isti, o. c., 589). Morda je zveza s sln. *skopíti*, *škopíti* le ljudskoetimološka. Prav ta je verjetno sprožila, da je maska *škópit* v sodobnem času prevzela tudi vlogo kastratorja. Ker maska škópit s svojo opravo kaže tudi na vlogi nočnega čuvaja s plaščem in laterno za pasom, ki ima obraz namazan s sajami (Kuret, o. c., 96), je mogoče, da je na razvoj prvotno verjetno le zoomorfne maske (Kuret, l. c.) vplivala mitološka predstava o *škộpnikih*. O slednjem glej pod *škộpnik*. M. F.

škộpnik (m.), g. *-a* »po ljudskem verovanju šop goreče slame, goreči ptici podobno bitje, ki ponoči leta« (SSKJ IV, 1079), tolm. *škópnik* v zvezi *ognjeni škopnik* je oznanjevalec nesreče, navadno uporabljano v zvezi z utrinki (Temljine; Kenda, rkp., 151); rož. kor. *šqopnjaq* »pravljična pošast, ki leta ponoči kot goreč škop = snop« (Sašel, RNB, 120), toda obir. kor. *šqó:pa* »mitološko bitje, ki se ponoči pojavlja v obliki gorečega snopa in preti zlasti otrokom in mladini« poleg *šqò:pjɛq* »isto« in »zvezdni utrinek (kot znak, da je kdo umrl)« (Karničar, Obir, 243). V 18. st. *ſhkopnjak* »alt Geſpenſt« (Gutsmann).

Ker je mitološka vloga *škộpa* poleg tvorjenk *škộpnik* in *škộpnjak* potrjena samo za slovensko območje in ker je vsem predstavam skupen pomen »goreči snop«, je verjetno, da je mitološko vlogo kot znak nesreče leksema sprožil pomen »goreči snop«, ki ga v nevtralni funkciji potrjuje v 18. st. izpričano *ſveititi s'luzhjo, s'baklo, s' ſhkupo* »flammigerare« (Kastelec-Vorenc) in je tako kot pomen »snop; posebne vrste snop iz slame za prekrivanje streh« izposojen iz n. predloge, prim. nvn. *Schaub* »goreči snop slame, bakla«. Vir za naplastitev mitološke funkcije leksema tiči verjetno v nevarnosti, ki jo je lahko povzročala nenadzorovana uporaba tovrstnih hitro gorečih bakel, prim. n. *auch soll niemand des nachts mit brennenden schauben auf der gasse gehen, auch keiner einen schaub aus seinem hause geben* (ilmenavski statut iz l. 1668; Grimm, DTW 14, 2296). O koroških škopnjakih Zablatnik, Die geistige Volkskultur der Kärntner Slovenen (Diss.), Graz 1951, 331 s. (citirano po Karničarju, l. c.); Matičetov, Traditiones 1, 1972, 53 ss. Dalje glej *škộpa I*. M. F.

škórec I (m.), g. *-rca* »Sturnus vulgaris«, črnovr. *škộrc* (Tominec, 213), primor. *škuerc* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122), jnotr. *škụộrc* (Rigler, Jnotr. gov., 38), tudi *škvórec*, g. *-rca*, *skórec*, g. *-rca*, *skvórec*, g. *-rca*; k temu adj. *škórčji*, f. *-a*, *škórčev*, f. *-a*; *škórčevka* (f.) »škorčeva samica«, *skórčevka* »isto«. V 18. st. *ſhkoriz*, *shkoriz* »sturnus« (Kastelec-Vorenc), *shkórz* »Staar, sturnus« (Pohlin), *ſhkorz, ſkorz* »Staar Vogel« (Gutsmann).

Prim. hrv. *škórac*, *škoràc* (Filipi, IO, 159), *škvoràc*, *škôrac* (Čepić; Filipi, ILA, 392), stp. *skorzec*, gl. *škórc*, dl. *škorc*, kašub. *skòrc*, blg. *škorèc*, *skorèc* poleg hrv., sb. *skvórac*, g. *-rca*, *skórac*, *švórak*, *čvórak*, črnogor. *škorljîć* (Peroj; Filipi, o. c., 160), r. *skvoréc*, ukr. *škvorécь*, *skvoréc*, br. *skvarèc*, plb. *st'örce*.

Psl. **skvorьcь* (m.) »Sturnus« je nomen agentis »vreščač, kričač« k psl. nomenu actionis **skvorъ* »vreščanje, kričanje ipd.« neevidentiranega v. **skver-ti*, **skvьrèšь*, ki se ohranja v br. ničtostopenjskem v. *skvercísja*, *skverúsja* »vreščati«, *skvéret* »krik«, polnostopenjsko *skvereščácь* »isto«, ukr. *skvereščáty*, *skverésть* »ptičje vreščanje« (Miklošič, 305; Vasmer[2] III, 637; Skok III, 276; Schuster-Šewc, HEWb., 1444). S tem sorodno je dl. dial. *škwerać* »hreščati (o vrani)« iz **skvarati*, kar Schuster-Šewc, o. c., 1453, povezuje z gl. *skworić* »pražiti«, kavz. k psl. homonimu **skver-ti*, **skvьrèšь* »cvreti« (glej *skvára* in *cvréti*). Ničtostopenjski v. **skvьrèšь* »vreščati« je bil podstava pri tvorbi sln. ornitonima *škȓlj* (Miklošič, l. c.) < **skvьrl'ь* ← ptc. pret. akt. **skvьrlъ*.

Ker se pomen »droben pesek ipd.« pogosto razvije iz »ropot, šum ipd.«, prim. sln. *svîž* (m.) »droben pesek«, hrv. kajk. *sviž* »droben pesek v potoku« k sln. *svízati* »žvižgati«, hrv. *svizdati* »isto«; sln. *hrȇšč* »gramoz« poleg »hreščanje«, je iz **skvorъ* »vreščanje, kričanje ipd.« potrebno izvajati tudi hrv. čak. *škȍrac*, g. *škộrca* »prod, gramoz« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1196). Glej tudi *škȓlj* in *škȗrh*. M. F.

škórec II (m.), g. *-rca* »korec na obodu mlinskega kolesa« (jvzh. štaj.). Glej pod *skórec*. M. F.

škọ́renj (m.), g. *-nja* »ocrea«, tudi *škộrenj* (m.), g. *-nja* (Ramovš, Hgr. II, 193), v star. jeziku le *škọ́rnja* (f.), dem. *škọ́rnjica*, rez. *skornice* (f. pl.) (Ramovš, l. c.); avgm. *škornjáča*; druge izv. *škornjár* »čevljar«; v 16. st. *shkorna* »ocrea« (Megiser), v 18. st. *ſhkornîza*, *ſhkornîa* »ocrea« (Kastelec-Vorenc), *shkorna* »Stiefel, ocrea« (Pohlin). Maskulinum se v novejšem času vse bolj uveljavlja zaradi pomensko sorodnega *č(r)ệvelj*, po katerem ima varianta *škộrenj* analogen tonem.

Prim. csl. *skorьnjašьnъ* »usenjski«, *skorьnjaš(ь)nikъ* »usnjar«, star. sbh. *skȍrnja*, danes *škôrnja* »škorenj«, mak. *skoren*, pl. *-rni*, dial. *skorna*, star. blg. *skóren*, pl. *-rni*, p. dial. *skórznie*, *skórzenki* (pl.) »škornji«, *skorznia* »škorenj«, stč. *škorně*, *skorně* (f. pl.), č. *škorně* (f. sg., pl.), slš. *škvorne* (f. pl.), sg. *škvorňa*, gl. *škórń*, g. *-nja*, pl. *-nje*, dl. *škornja*, g. *-nje*. Psl. **skòrьńь* poleg **skòrьńa* sta sekundarni tvorbi, nastali na osnovi prvotnejšega **skòrьni*, g. **skòrьńę* (star. g. **skòrьńa*, prim. csl. *skorьnjašьnъ*), kar je tvorba tipa sti. *devī́* (psl. **tȳsǫ/ęt'i*) iz adj. **skòrьnъ* »narejen iz usnja« k **skorā̆* »koža, usnje« (korensko etimologijo brez besedotvorne analize podajajo Miklošič, 308; Skok II, 151; Machek[2], 612, Schuster-Šewc, HEWb., 1444). Dalje glej *skọ́rja*. M. S.

škorjáda (f.) »bič« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239), *škur'jada* »isto« (Malija; Cossutta, PV, 253).

Rom. izposojenka iz kol. tvorbe, prim. trž. it. *scoriada* »udarec z bičem«, ben. it. *scuriada* »isto«, furl. *scoreàde*, lad. *skuriada* »bič, udarec z bičem« (Pizzinini, PL, 1549), it. *scuriada* (Dante), *scuriata* »usnjen bič«, *scoriata* »isto« iz lat. *ex-corrigiāta* h *corrigia* »jermen pri čev-

lju, jermen« (Boerio, DV, 637; Pirona, VF, 982; Doria, 606). Dalje glej *škúrja*. M. F.

škoromáti (m. pl.) »pustne šeme« (Brkini; Kuret, PLS I, 23, 61); primor. *škara'mata* »pustna šema«, v. *škara'matət* »šemiti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121), sln. trž. *škrmate* »pustne šeme« (V. Guštin Grilanc, Je več dnevou ku klobas, Nekdanje prehrambene navade in recepti tržaškega podeželja, Trst 1997, 147) z dial. redukcijo ijevskega izglasja in zato m. pl. L. 1607 *ſcaramata* »maſchera« (Alasia).

Prim. hrv. *škaramȕt*, *-ȕta* »maska«, *škaramutȁti se* »namaskirati se« (Golac; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 196). Izposojeno iz rom., prim. v 14. st. v čedajskem besedilu o prepovedi maškar izpričano *in habitu Scaramatte* (Kuret, OS, 93 s.). Ta rom. glosa je po premetu *m – sk* → *sk – m* nastala iz rom. pejor. **mascaratta* k *mascara* »maškara« in ne šele v sln. oz. hrv. izposojenkah, kot sta menila Šavli, Contributi, 101, oz. Ribarić, l. c. Fonetično in stvarno neprepričjiva je Kuretova razlaga, ki izvor čedajske glose *Scaramatta* išče v srlat. *sgaravatte* iz stvn. *scar-wachta*, srvn. *scharwachte* »obhodna straža« in nadalje sklepa, da so *škoromati* prvotno ponazarjali lik nočnega čuvaja (o tem Furlan, Traditiones 30/2, 2001, 65 s.). Skok II, 381, omenja le hrv. *škaramȕt*, kar mu je tvorbno nejasno, a hkrati zavrača, da bi bila ta hrv. beseda v kakršni koli zvezi z it. *scaramuccio*. Glej tudi *škópit*. M. F.

škǫ̑rta (f.) »iz lubja ali skorje spletena posodica, v katero smolo, jagode idr. nabirajo«, na Cerkljanskem *škûrta* »isto« (Pleteršnik II, 633, 638), toda črnovr. *škûərtą* »smrekov lub; iz lubja narejena posoda za smolo« (Tominec, 213).

Ker sta sln. sinonima *skórec* (gor.) < **skor-ьcь* in *skórič* (notr., gor., tolm.), rez. *škɔ́rč* »lubje« (Steenwijk, SDR, 315) ← **skorьčı̍́ťь* gotovo tvorjena iz **skorā̍* (f.) »cortex«, bi bilo mogoče izhajati iz besedotvorne variante **skòr-ъta* k **skorā̍*. Pomenski razvoj »lubje« > »posoda iz lubja« je v izhodni tvorbi **skòr-ъta* zunajjezikovno motiviran. Podobno tvorjeno je sln. *sûhta* »lopa« < **sŭ̄ch-ъta* k **sŭ̄cha* (f.) »kar je suho« = hrv. čak. *sȕha* »suha ženska« k adj. **sûchъ*, f. **suchā̍* »siccus«. Glej tudi *škúrta* in dalje *skórec*. M. F.

škǫ̑rtati, *-am* (v. impf.) »nepovabljen v goste priti« v rož. kor. *šqúrtatə* »isto« in k temu *šqúrt* (m.) »nepovabljen gost, zlasti pri svatovščini« (Šašel, RNB, 120), obir. kor. *šqù:rtat*, *-am* »zajedati se; nepovabljen na svatovščino priti«, *šqùrtuc* (m.), g. *-a* »nepovabljen gost pri svatovščini« (Karničar, Obir, 243). V 18. st. *ſhurtovez* »der beym Gaftmahle am Fenfter paßt« (Gutsmann), kar je verjetno napačno zapisano za **ſhkurtovez* (Karničar, Gutsmann, 582), prim. prav tako pri Gutsmannu *ſhkurtovez* »Schmarotzer«, *ſhkurtouſki* »schmarotzeriſch«.

Nejasno; morda je izhodiščni sln. besedotvorni člen *škǫ̑rtati* prvotno pomenil »spremljati« in je denominativ iz **škǫ̑rta* »spremstvo«, prim. it. *scorta* »spremstvo, straža«, *scortare* »spremljati«. Sln. sin. so *prežáti*, *šę̑škati*, subst. *ǫ́knar* (mežiško; Šašel, l. c.). M. F.

škova'cera (f.) »smetišnica«; pl. tantum *ško'vace* (f. pl.) »smeti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121); *škabacela* (f.) »smetišnica« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196) z medglasnim *b* za prvotni *u̯* kot npr. v pref. *bə-* < **vy-*, *bína* »vino«, *baják* »vojak« itd. (prim. Ramovš, Hgr. VII, 82 s.) in zamenjavo suf. *-era* z *-ela*, kar se v rom. jezikih ne potrjuje.

Prim. hrv. čak. *škovȃce* »smeti«, *skovacę̑ra* »smetišnica«, *škovacȋn* »smetar« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1197), znano tudi na Visu *škovȃce* »smeti«, *škovacjêra* »smetišnica«, *škovacȋn* »pometač, smetar« (Roki, Libar, 494) in širše, npr. Molat, Buzet, Sovinjsko polje, Boka, Dubrovnik, Cavtat, Čilipi (Skok III, 273). Izposojeno iz ben. it. *scovazzera* »smetišnica«, *skovazze* »smeti«, *scovazzin* »smetar« poleg *scovar* »pometati« oz. iz furl. *scovazzère* »vrsta smetnjaka«, *scovàzze* (f.) »smeti«, *scovazzìn* »pometač, smetar« poleg *scovâ* »pometati« oz. iz trž. it. *scovaze* (pl. f.) »smeti«, *scovazera* »smetišnica«, *scovazin* »smetar«, prim. it. knjiž. *scopare* »pometati«; izhodišče besedne družine je lat. *scōpa* »šiba«, pl. *scōpae* »šibje, metla«, od koder je bil tvorjen lat. denom. v. *scōpāre* »pometati« (prim. zgornje rom. reflekse), pa tudi adj. **scopaceus*, ki se v nom.-akz. pl. n. **scopacea* substantiviziran ohranja v rom. leksemu za »smeti«; nadalje je bil iz te predloge tvorjen nomen loci na **-aria* > *-era* in nomen agentis na **-inus* > *-in* (Skok, l. c.; Pirona, VF, 985; Doria, 603; Battisti-Alessio, 3415). M. F.

škrába (f.) v zvezi *škrabo biti*. Ker je to na Notranjskem igra, ki ustreza ljubljanski *klinca biti* (Pleteršnik II, 633), bi bilo možno izhajati iz pomena »klin« in rekonstruirati psl. **skorbā̍*, kar je tako kot lot. *skar̂ba* »iver« (Mühlenbach-Endzelin III, 873) rezultativni deverbativ tipa φορά »nošnja; pridelek« k φέρω »nesti« ide. glagola **skerb(h)-e/o-* »rezati« v lit. *sker̃bti*, *skerbiù* »globoko vrezati, označiti«. Enako je motiviran psl. rezultativni deverbativ **kъl-inъ* »kar je razklano« in sln. *párez* (m.), g. *-a* »kol, s katerim pastir svinjko odganja« (vzh. štaj.) < **pa-rě̃zъ* (m.) ← v. **po-rě̃zati*, **po-rě̃z'ešь* »secare«. Glej tudi *škrámbol* in sin. *pandol*, *škríba I* in *škliba*. M. F.

škrábati, *-am/-ljem* (v. impf.) »praskati, strgati; glodati«, npr. *miši š.*, *s peresom š.*, *š. se po glavi*, črnovr. *škrȃbat*, *-â* (Tominec, 213), pkm. *škrábati*, *-an/-blen* »praskati« (Novak, Slovar[2], 147); pf. *škrábniti*, *škrâbnem* »popraskati, razo narediti«, pkm. *škràbnoti*, *-nen* »opraskati« (Novak, l. c.), *izškrábati* »s praskanjem izvotliti«, *naškrábati* »nastrgati«, ekspresivno »napisati«, *oškrábati* »opraskati«, npr. *oškraban kruh* »kruh s počeno skorjo«, *poškrábati* »popraskati«, *preškrábati* »postrgati, zdrgniti«, *razškrábati* »razpraskati«; *škrabljáti*, *-âm* »potiho praskati, glodati«, črnovr. *škrȃblęt*, npr. *mę̑š škrąblâ* (Tominec, l. c.); *škrabotáti*, *-otâm/-ǫ́čem* »ropotati, rožljati«, pf. *zaškrabotáti*, *-otâm/-ǫ́čem* »zapraskati«; sem *škrábelj* (m.), g. *-blja* »kraguljček«, *škrâblja* (f.) »isto«, *škrabljíca*, *škrábljič*; fit. *škrabótec* (m.), g. *-tca* »Rhinanthus, Klappertopf«, *škrabótelj*, g. *-tlja* »isto«, ker v suhih plodovih glavicah zrelo zrnje škrabota (Marzell, Wb. Pfln. I, 182, 185). V 18. st. *ſkrabotula ſa mlade otroke* »crepitaculum, berklauka, klepetez, klapotez« (Kastelec-Vorenc).

Prim. hrv. *škrȁbati*, *-ām* »praskati, strugati«, čak. *škrȃbot*, *škrȃbjen* »praskati«, č. *škrabat* »praskati, strugati, strgati, grebsti; čečkati; škripati«, slš. *škrabat'* »isto«, gl. *škrabać* »strgati, praskati«, dl. *škrabaś* »isto«. Psl. **skrābati* je enako lot. *skrãbât* »praskati, strgati, grabiti« (Mühlenbach-Endzelin, III, 889), oboje pa dolgovokalni iter. k psl. **skrob-tı̍́*, **skrobèšь* »praskati« (→ iter. **skrobā̍ti*) oz. lot. *skrabt*, *skrabu* poleg *skrabstu* »klesati, strgati, votliti, praskati«. Drugače o besedotvornem

razmerju Schuster-Šewc, HEWb., 1448, ki v **skrȃbati* vidi iter. k psl. **skreb-ti*, **skrebǫ*, prim. r. *skrestí*, *skrebú* »strgati, praskati«. Ustrezni iter. k psl. **skreb-ti* bi se glasil ***skrěbȃti* (tip **tek-tí* → **tě̑kati*). Glej tudi *škrabla*, *škrába*, *škrabȏt*, *škrǫ́bati* in dalje *škrébati*. M. F.

škrabla (f.) »gobezdalo«, izpričano le v 18. st. *ſhkrabla* »Schwätzgofhe; pladrarfki gobez« (Gutsmann). Sem obir. kor. *šqrȁblat* (adj.) »zgovoren« (Karničar, Obir, 145) < **škrabljȁt*, kar je denominativni adj. iz sln. dial. **škrȃblja* »gobezdalo«. Na obstoj ustreznega subst. moškega spola lahko pričajo cgn. *Škrabelj*, *Škrabel*, *Škrabil*, *Škrabl*.

Osamljeno. Tako kot sln. *ropotúlja* »gobezdalo« ob »s čimer se ropoče, proizvaja zvoke« metaforično razvito iz sln. *škrȃblja* »Schelle, kragulj«, dem. *škrabljíca* »isto«, *škrábljič* (m.). S tem sorodno je sicer drugače tvorjeno hrv. čak. *škrȃbalo* (m.), g. *-ta* »klepetulja« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1197). Dalje glej *škrábati*. M. F.

škrȃblja (f.) »škatla« (Pleteršnik II, 633, po Miklošiču, SEW, 130), k temu pomensko specializirano *škrabljica* »pušica« (Cigale, Wb., 865).

K soobstajanju pomenov prim sln. dial. *škrápca* »pušica«, *škrábica* »isto« < *»škatlica, skrinjica; košara«. Tako kot hrv. *škrabljica* »pušica« (Šulek; ARj XVII, 676) gotovo iz izhodnega **skórbьja* z dial. razvojem epentetičnega *l*: *-bьj-* > *-bj-* > *-blj-* kot v sln. dial. *zdravlje* ob *zdravje* < **sъdorvьje*. Slov. **skórbьja* se nedvomno ohranja v hrv. dem. *škrȃbica* »skrinja, šatulja; posoda za taljenje kovine« (Hrvaško primorje; Skok II, 158), *škrȃbica* »cerkvena pušica« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 368) < **skórbьjica* in morda tudi v sln. *škrápca* »pušica«, *škrábica* »isto«. To je slov. sekundarni *a*-jevski subst. iz psl. **skorbí̋*, g. **skórbьję* »pletenina« ob fonetično variantnem **korbí̋* »isto«. Obstoj psl. **skorbí̋* posredno potrjuje hrv. čak. *škrabȉjica* »lesena ali kovinska posoda za denar, pušica« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 681), *skrabijica* »skrinjica, šatuljica«, *škrȁblja* »predal« (Bosna, Črna gora), ki je, sodeč po akc. razmerah, nastalo po križanju refleksov **skorbí̋* in **skórbьja* → hrv. **skrabȉja* → dem. **skrabȉjica* : *škrabljica* »pušica« (Šulek). Poljsko dial. *szkróbka* »pri tkanju prostor za shranjevanje čolničkov« (Karłowicz, SGP V, 302) < **skórbъka* je tako kot p. *łódka* »čoln, ladja« ← psl. **oldí̋* »isto« lahko prestrukturirano iz psl. **skorbí̋*. Dalje glej *škrapca I*, *škrebljíca* in *krába*. M. F.

škrabȏt (f.), g. *-i* »stare, neuporabne stvari, navlaka«.

To je tvorba tipa *plahȏt* (f.) »perot« ← *plahotáti* »flattern«, *plavȏt* (f.) »plavut« ← *plavotáti* »Wellen schlagen, schwanken« sln. glagola *škrab-ot-áti* »ropotati«. K pomenskemu razvoju prim. sln. *ropotȋja* »navlaka, šara« k *ropotáti* »strepitum edere«. Dalje glej *škrábati*. M. F.

škrámbelj (m.), g. *-blja* »krempelj«, npr. *jastreb ima na nogah krepke škramblje*.

Verjetno po ljudskoetimološki naslonitvni na sln. *škrábati* »praskati« nastalo iz prvotnega sln. *krámpelj*, g. *-plja* »krempelj«, hrv. *krȃmpalj*, g. *-plja* »isto« (Istra; ARj V, 463) iz kor. n. *kramp'l* poleg sln. *krémpelj*, g. *-plja* iz srvn. *krempl* (Pleteršnik II, 633; Bezlaj, EŠSJ II, 88). Glej tudi *škrámpelj*, *škrẹ́mpelj* in dalje *krẹ́mpelj*. M. F.

škrámbol (m.), g. *-a* »votlo drevo«, adj. *škrámbolast*, f. *-a* »votel«.

Brez paralele. Izhajati bi bilo mogoče iz prvotnega sln. **skrábol* z interkaliranim nazalom, morda pod vplivom sin. *škrámola*. Predpostavljeno sln. **skrábol* je možno izvajati iz psl. **skőrbolъ* in primerjati z lot. *skȃrbalas* »cunja« poleg *skarbala* »nekaj odlomljenega, pazdir; raztrgana cunja«, denom. v. *skȁrbalȃt* »raztrgati se, razcefrati se«, kar je sorodno z lot. *skar̂bs* »oster, grob, strog, prepirljiv«, stvn. *scarph*, nvn. *scharf*, stnord. *skarpr* »oster, grob« (Mühlenbach-Endzelin III, 873 s., 879). Izhodišče sln., balt. in germ. gradiva je ide. deverbativni adj. **skōrb(h)ó-s* »rezek, oster« iz v. **sker-b(h)-e/o-* »rezati«, lit. *skel̃bti*, *skerbiù* »globoko vrezati, označiti« (citirano po Fraenklu, 801). Ker kaže sln. gradivo na akut, dolžino v prvem zlogu pa potrjuje tudi lot. gradivo, je balto-slov. **skárbalas* verjetno deverbativni nomen actionis > nomen rei acti iz v., ki se ohranja v lot. *skārbît* »(raz)klati se« poleg *skarbît* »isto«, *skarbîtiês* »uporen biti« (Mühlenbach-Endzelin II, 873). Iz istega balto-slov. glagola bi bilo potrebno izvajati tudi **skőrbъ* »cepljenje« > »kar je razcepljeno (→ drobir, pesek), kar ima razpoke, razpoka, jama ipd.«, ki se ohranja v sln. kor. *škrȁb*, g. *škrába* »gamsova steza« (Karničar, Obir, 243), toda drugače leksikalizirano v bkr. *škrab* (m.) »kamnita peščena tla«, *škrábina* (f.) »isto«, *škrában* (m.) »kdor prebiva na škrabu«, *škrabovit* (adj.) »peščen« (Šašelj, Bisernice I, 308) in slš. dial. *škrab* »zareza« (Kálal, Sl., 679). Sem verjetno tudi sln. pkm. *škráb* (m.) »srh, mrščavica« (Novak, Slovar[2], 147), kar je lahko iz **skórbъ* »jeza, prepirljivost« (m.) in substantivizirano iz adjektiva, ki se ohranja v lot. *skar̂bs* »oster, strog, prepirljiv«. Glej tudi *šklámbor*, sin. *žlámbor* in dalje *ščȓb*, *škrába*, *škrébati*. M. F.

škrámola (f.) »votlo drevo«, *skrámola* »isto«.

Osamljeno. To fonetično ni moglo nastati iz sln. sin. *škrámbol*, *škrámbolast*. Nejasno. Morda korensko povezano z r. dial. *škremëtka* »črepinja«, kar Vasmer[2] IV, 450, pušča nerazloženo, in slš. gemer. *škrȃm* »brazgotina« (Orlovský, Gemer., 333) < *»luknja« in dalje s psl. **chromъ* ← **skromъ*, **skromьnъ*. Glej tudi *škrámbol*. M. F.

škrámpelj (m.), g. *-plja* »krempelj« = pkm. *škrȁmpeu*, *-pla* »isto«, npr. *kokouš má škrȁmple* (Novak, Slovar[2], 147).

Prim. hrv. *škrampla* »krempelj« (Martinjac; ARj XVII, 677). S sekundarnim vzglasnim *š-* po ljudskoetimološki naslonitvni na *škrábati* »praskati« oz. hrv. *škrȁbati* »isto« nastalo iz sln. *krámpelj*, g. *-plja* »krempelj« oz. hrv. **krampla* »isto«, izpričano *krȃmpalj*, g. *-plja* (Istra; ARj V, 463) < kor. n. *kramp'l* (Bezlaj, ESSJ II, 88, brez hrv. gradiva). Glej tudi *škrámbelj*, *škrẹ́mpelj* in dalje *krẹ́mpelj*. M. F.

škránja (f.) »cinek maščobe v juhi« (dol.) poleg »kaplja«, npr. *škranje po obrazu, steni* (bkr.).

Pleteršnik II, 633, opozarja na hrv. *skrana* »oljna kaplja«, kar v dostopnih hrv. slovarjih ni bilo mogoče ponovno potrditi. Pomensko blizu je sln. bkr. *škrapótina* »škrapa, kaplja, cink = Fettauge« (Šašelj, Bisernice I, 308). Sln. primer bi bilo mogoče izvajati iz psl. deverbativa **skrapní̋* (f.), akz. **skrápnьję* »kaplja(nje)« k iter. **skrȃpati* »kapljati«, prim. sln. *škrȃpati*, *-am*/*-pljem* »isto«. K besedotvorju prim. sln. *tǫ́nja* »vrsta žitne rje« iz psl. **tońí̋* (f.) akz. **tȍnьję* »ožganost; smrad« ← ide. **top-níH*. Dalje *škrȃpati* in *škropíti*. M. F.

škrȁp (m.), g. *škrápa* »nek hudoben duh« (Pleteršnik II, 634, po Valjavcu).

Prim. hrv. kajk. *škrapec* »diabolus, vrag, zli duh, hudič« (Belostenec, Jambrešić; ARj XVII, 677). Vsiljuje se povezava s psl. dial. **(s)kőrpa* »neravna površina; brazda (→ krasta, skorja), razpoka, jama ipd.«, kar je tako kot lit. *kárpa* »bradavica« in lot. *kar̃pa* »isto« sorodno z n. *Schorf* »krasta«, stvn. *schorf(-letihha)* »Grind(ampfer)«, stnord. *skurfa* iz germ. subst. **skurfa-*, z akc. umikom nastalega iz adj. **skr̥pó-* »razbrazdan« od v. **skerp(-e/o)-* »praskati, brazdati, rezati ipd.«, prim. lat. *carpō, -ere* »puliti, trgati, raztrgati«, lit. *kir̃pti, kerpù* »rezati«, ags. *sceorfan* »dolbsti, praskati« (ES 11, 90; Pokorny, 944; Bezlaj, ESSJ II, 82; LIV, 505). Ker se pomen »zli duh, demon« pojavlja ob pomenih »poškodba, rana« (npr. sti. *rákṣas-* (n.) »demon; poškodba, rana«, av. *rašah-* »poškodba, rana«, av. *rašayeiti* »poškodovati«), sta slov. **skőrpъ* in **(s)kőrpa* lahko nomena actionis > nomena rei acti tipa **rázъ* oz. **ráza* ← **rěz-ti* »rezati« in torej izvedena iz psl. (oz. balto-slov.) glagola **(š)čěrp-ti* »praskati, dolbsti ipd.«, ki se v slov. jezikih brez *s*- mobile ohranja v specializiranem pomenu »črpati« < »vleči, brazdati, puliti ipd.« (Berneker, 171), prim. č. *čřít* »črpati«, slš. *čriet'* »isto«, gl. *črjeć*. Glej tudi *škrapca II* in *škrápa*. M. F.

škrápa (f.) »globoka in podolgovata vdolbina v apnenčasti skali«, tudi *škráplja* »isto«, navadno pl. *škraplje*; adj. *škrâpljast*, f. *-a* »poln škrapelj« (Badjura, Ljud. geogr., 169; SSKJ IV, 1081; SKT, 27). Pri Janežiču[1] II, 430, *škrapa* »razpoka, prepad«. Sem orn. *Škraplja* na slovensko-italijanski meji, hor. *Škrapna* na Notranjskem pri Ilirski Bistrici.

Prim. hrv. *škrȁpa* »razpoka v kamnu« (Mikalja, Stulli), »foramen« (Della Bella), *škrȁpa* »luknja, jama« (Rab), »luknja v kamnu« (Lika), *škrapar* »golob, ki živi v škrapah«, *škrapina* »razpoka v zemlji«, *škraplja* »votlina« (Gradište v Slavoniji), tpn. *Škrapna* v Istri, *Škrapa, Škraplja* (Schütz, Geogr. Term., 42, po Šenoi), čak. *škrãpa* »razpoka v krasu« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1197), mak. *škrapovo pole* »škrapljasto polje« (SKT, 28). Jslov. **skrápa* je lahko pomensko specializirano iz psl. **skőrpa* »luknja« < *»neravna površina«, po premetu **chőrpa* (Schütz, o. c., 97). To se ohranja v sln. *hrápa* »neravna površina« in verjetno v pomenu »razpoka, luknja, jama« v orn. *Hrapni hrib* v Matarskem podolju (prim. hrv. orn. *Škrapni vrh*), po pogostem dial. izpadu vzglasnega *h*- tipa *rápav* »neraven« ob *hrápav* tudi v tpn. *Rapnik* na avstrijskem Koroškem. Iz tega denominativni adj. *hrápav*, f. *-a* »neraven«. Manj verjetno Bezlaj, ESSJ II, 89, ki tako kot pri *krepake* in **škripa* domneva, da je tudi *škrápa* substratna beseda ilirskega izvora. Alb. *shkrep* »skala, pečina«, *krep* »isto« je kljub Vasmerju, ZSlPh 14, 59 s., bolj verjetno izposojeno ali iz slov. jezikov (Schütz, l. c.), in sicer iz prevojne variante **skrěpъ* k **skrípъ*, ali pa izposojeno iz rom. jezikov, prim. it. *greppo* »strmo golo pobočje« (G. Meyer, 205). Dalje glej *škrapca II, škrȁp*. M. F.

škrâpati, *-am/-pljem* (v. impf.) »kapljati«, bkr. *škrapljáti, -âm* »isto« ob *škrápljati* »kapljati« (Janežič[1] II, 430); sem *škrápa* »kaplja« (jvzh. štaj.), *škrâplja* »isto« in *škrapótina* »škrapa, kaplja, cink = Fettauge« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308).

Prim. hrv. *škrȁpati* »kapljati, pršeti (o dežju)« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), *škrȁpati* »kapljati« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), gradišč. hrv. *škràpati, škràplje* »isto«, *škràplja* »kaplja« (Tornow, BD, 332). Izhodno **skrãpati, *skrãpaješь* (od tod psl. **skrapnī́* »kaplja« v sln. bkr. *škránja* »cinek maščobe v juhi«) je dolgovokalni iter. tipa *plávati, *bávati* k psl. **skrep-ti, *skrepèšь* oz. bolje **skrop-tī́, *skropèšь* in k temu kavz. **skropī́ti, *skrõpišь* v sln. *škropíti, -ím* »kapljati«, hrv. čak. *škropȉt, škrõpin* »škropiti; kropiti« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1199). Iter. **skrap'ãti, *skrap'ájешь* v sln. *škrápljati* je tvorjen iz kavz. predloge. Glej tudi *škránja* in dalje *škropíti*. M. F.

škrapca I (f.) »mošnjiček na dolgi palici, s katerim cerkovnik pobira denar = pušica« = *'škrapca* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Gotovo po redukciji nastalo iz sln. *škrábica* »pušica« (notr.; Pleteršnik II, 633) 865). To je lahko tako kot *Márica* < *Márijica* reducirano iz sln. prvotnega **skórbijica* iz **skórbьjica*. V tem primeru bi bil sln. leksem formalno enak hrv. *škrâbica* »skrinja, šatulja; posoda za taljenje kovine« (Hrvaško primorje; Skok II, 158) in č. dial. *škrabice* »škatlica« (citirano po Machku[2], 287), če slednje ni iz **skőrbica*. Slednjo predlogo potrjuje gradišč. hrv. *škràjbica* »isto« (Tornow, BD, 332) s sekundarnim *-j-*, iz nje pa bi bilo mogoče izvajati tudi sln. *škrábica*.

Razmerje med novoakutiranim **skórbьjica* in staroakutiranim **skőrbica* (= hrv. *škrãbica* »plitva posoda z ročajem za shranjevanje žebljev in manjšega ladjarskega orodja« (Korčula; Filipi, BB, 245) temelji na dveh različnih besedotvornih vzorcih. Prvo je dem. iz **skórbьjā́/*skórbьjī́*, ki temelji na psl. **skorbī́, *skórbьję*, drugo pa je dem. iz psl. **skőrba* (= gradišč. hrv. *škràjba* »skrinja, škatla«; Tornow, l. c.). Brez *s*-mobile je sorodno **kórbьjā́/*kórbьjī́* ← **korbī́*, prim. stcsl. *krabii* »arcula, arca«, hrv. *krablja* »isto«, r. *korobьjá* »košara, kovček«, stp. *krobia* »vrsta košare« oz. **kőrba*, prim. r. dial. *koróba* »košara iz lipovega lubja«, br. dial. *karóba* »večja košara«, dem. **kőrbica* = sb. *krȁbica*, sln. *krábica*, č. *krabice*. Razmerje **(s)korbī́* : **(s)kőrba* odraža različni substantivizaciji. Prva je tipa sti. *kr̥ṣṇá-* (adj.) → *kr̥ṣṇī́-* (f.) »noč«, druga pa tipa **sûchъ* (adj.) »siccus« → **sűcha* (f.) »sicca« (o tem Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 13 s.). Izhodišče obeh substantivov je adj. **(s)kôrbъ* »zvit, pleten« iz ide. **(s)kórbho-s* »isto«, ki se substantiviziran po tipu sti. *lūná-* (adj.) »odrezan« → *lū́nī-* (f.) »odrezovanje« ohranja v lat. *corbis*, g. *-is* (f., m.) »košara«. Izhodiščni adj. **(s)kôrbъ* »zvit, pleten« tipa **vôrnъ* »ožgan, črn«, **sûchъ* »posušen, suh« je tvorba ide. **(s)kerbh-* »vrteti, zvijati, plesti« (Pokorny, 948). Drugače, brez upoštevanja člena **korbī́* je po tipu **vôrnъ* (m.) → **vőrna* (f.) razloženo razmerje **kôrbъ* : **kőrba* v ES 11, 54.

Prasorodstvo med lat. *corbis* in slov. gradivom (tako Matzenauer, CS, 49) je zaradi slov. variantnega vzglasja **k-* : **sk-*, domačih besedotvornih vzorcev, ki segajo še v baltoslovansko obdobje (prim. lot. *kar̃ba* »majhna skrinja« (Muhlenbach-Endzelin II, 161) = psl. **kőrba*), kljub razlagam o zgodnji izposoji iz lat. *corbis* (Miklošič, Frw., 29; Trautmann, BSW, 117 s.) oz. iz germ. **karbia*, prim. stvn. *churp* »košara« (Brückner, 568; Fraenkel, 220; Bezlaj, ESSJ II, 78), verjetno kljub Skokovemu opozorilu, da je vzglasje *sk*- izpričano tudi na romanski strani v lad. *skurbin* »koš, pleten panj« (Skok, l. c.). Glej tudi *škrâblja* in dalje *krába*. M. F.

škrapca II (f.) »rahla poledenelost« v primor. *'škrapca* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121).

Gotovo po redukciji nastalo iz sln. **škrápica*, kar je dem. k *škrápa* »skorja«, *skrápa* »isto« poleg »zamrznjena plast snega, sren; snežna odeja« (Murko I, 520; Cigale, Wb., 1404), *skrâpast* (adj.), f. *-a* »harsch; srenast« (Murko II, 399; Cigale, o. c., 708), »harsch, rauh« (Janežič[1] II, 391).

Gradivo s prvotnim pomenom »skorja« < *»neravna površina« je gotovo sorodno s sln. dial. drugače pomensko specializiranim *škrapa* (f.) »razpoka« (Janežič[1] II, 430) in hrv. *škràpa* »razpoka v kamnu« (Mikalja, Stulli), »luknja« (Della Bella), »razpoka med kamenjem« (Lika; ARj XVII, 677) in dalje s stp. denominativnim adj. *skropawy* »sršast, surov, hrapav, raskav, neprijeten«, *skropowaty* »isto«, gl. *škropawy* »neraven, jamast, hrapav, krastav«, *škropa* »odrgnina (na telesu), pega, lisa (pri konju)« (Sławski, SEP I, 81; Schuster-Šewc, HEWb., 1441; oba brez sln. gradiva z vglasnim *sk-*, *šk-*), slš. dial. *škrapatý* »kozav« (Kálal, Sl., 679). Izhodno psl. **skőrpa* (f.) »neravnost« in k temu adj. **skőrpavъ* je bilo podlaga za nastanek psl. metatetičnega **chőrpa* (f.) »neravnost«, adj. **chőrpavъ* »neraven«, prim. sln. *hrápav* (adj.) »neraven, negladek«, tudi *hrápast* »isto« in *hrápa* »neravnost; krasta; brazda na usnju«, po izpadu vzglasnega *h- rápav* »raskav«, csl. *rapavъ* »raucus«, hrv. *hràpav* »neraven«, *hràpe* (f. pl.) »neravnosti«, mak. *rapav* »neraven (npr. o deski, koži)«, blg. dial. *chràpavyj* »poln jam, grapav«, č. dial. *rapavý* »neraven, kozav«, slš. *rapa* »jamica na obrazu (od koz)«, *rapavý* »kozav«, dl. *chropa* »guba pri obleki; guba na obrazu, hrapavost«, *chropawy* »neraven, hrapav«. Sem tudi ukr. dial. *xrápa* »poledenelost«, *xrápavoj* (adj.) »poledenel«, npr. *xrápava doróɣa* (Nikolaev-Tolstaja, SKTG, 207), kar v pomenu povsem ustreza obliki s predmetatetičnim vzglasjem **skőrpa* v sln. *škrapca.*

Izhodno **skőrpa* (→ **chőrpa*) je razen v vzglasnem **s-* identično s psl. **kőrpa* (f.) »neravna površina« (= lit. *kárpa* »bradavica«, lot. *kar̃pa* »isto«), adj. **kőrpavъ* »neraven ipd.«, prim. sln. substantivizirano *krápavica* »žaba« (= ukr. *korópavicja* »isto«; Grinčenko, Sl. II, 287). S tem sorodno je nvn. *Schorf* »krasta; hrapava koža«, stvn. *scorf-* v *scorf-letihha* »Grindampfer«, srvn. *schorf* »krasta«, stnord. *skurfa* iz germ. subst. **skurfa-*, kar je z akc. umikom substantivizirano ide. adj. **skr̥pó-* »razbrazdan« glagola **skerp-(e/o-)* »praskati, brazdati, rezati ipd.«, ki se posredno ohranja v lit. *skārpît* »brskati, grebsti«, *šķȩ̃rps* »palica«, *šķȩ̃rpele* »majhen kos lesa, iver«, *šķȩ̃rpelêt* »na drobno cepiti«, *šķȩ̃rpis* »rezilo pri plugu, ki se uporablja za rezanje ruše«, *šķȩ̃rpêt* »rušo rezati« poleg »brusiti« in »praskati«, brez *s*-mobile *kārpît* »isto« poleg »zemljo prekopavati, praskati«, lit. *karpýti* »rezati«, *karpà* »odrezan kos tkanine«, ničtostopenjsko *kir̃pti* ob prez. *kerpù* »rezati«, lat. *carpō, -ere* »puliti, trgati, raztrgati«, ags. *sceorfan* »dolbsti, praskati« (Pokorny, 944 s.). Slov. in balt. *ā*-jevski subst. z akutirano intonacijo, ki jo potrjuje tudi sorodno sln. *škràp* (m.) »nek hudoben duh«, so lahko deverbativi z razvojem slovničnega pomena nomen actionis > nomen rei acti tipa **rázъ* oz. **ráza* ← **rẽz-ti* »rezati« psl. (oz. balto-slov.) glagola **(s)čẽrp-ti* »praskati, dolbsti ipd.«, ki je najbližji lot. *šķȩ̃rpêt* »rušo rezati« poleg »brusiti« in »praskati«, v slov. jezikih pa se brez *s-* mobile ohranja v specializiranem pomenu »črpati« < »vleči, brazdati, puliti ipd.« (Berneker, 171), prim. č. *čřít* »črpati«, slš. *čriet'* »isto«, gl. *črjeć*. Glej tudi *škrápa*, *škràp* in dalje *hrápav*, *rápav*, *grápav*, *skrápa*. M. F.

škràt (m.), g. *škráta* »palček, prikazen«, tudi *škrátelj*, *-tlja* poleg *šrátelj*, *-tlja* (dol.); v 18. st. *ſhkrat*, *ſhkratel* »Bergmånnchen« (Gutsmann). Izposojeno iz stvn. *scrato*, srvn. *schrat(e)* z dem. *schrätel*, *schrattel*, nvn. *Schrat* »gozdni demon«; tudi šved. *skratte* »palček, prikazen« iz ide. **sker-d-* (Matzenauer, CS, 81; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 372; Striedter-Temps, DLS, 219, 226). Prim. tudi hrv. čak. *škràtalj* »ime demona« (Istra), kajk. *škratec* (m.) »divja žena, ženski demon«, *škrâtek* »palček«, *škrâtec* »zračni vrtinec«, dalje č. *skřítek*, stč. *škřietek*, č. dial. *křístek*, slš. *škriatok*, p. *skrzat(ek)* »gozdni demon« (Machek[2], 550; Skok III, 401).

škŕba (f.) »razpoka; nalomljen zob, luknja v zobeh; oseba z luknjami v zobeh«. Glej pod *ščŕb*. M. F.

škŕbati, *-am/-bljem* (v. impf.) »praskati« in »glodati«, npr. *miš š.* (dol.); pf. *iz-škŕbati* »izpraskati, izglodati«, *na-škŕbati* »napraskati, naraziti«, *pre-škŕbati* »preglodati«; *oškrbljáti*, *-âm* »opraskati«; pkm. *škrbetàti*, *-èčen* »regljati; grdo pisati« (Novak, Slovar, 107). V 18. st. *shkèrbam* »abſchaben, kratzen«, *shkerbz* »Taſchenmeſſer« (Pohlin), *ſhkerbam*, *ſhkerblam* »kratze, ſchabe«, *ſhkerbetati*, *-bezhem* »knarren; fhkergutati«, »kritzeln«, *ſhkerbetanje* »Knarren«, *ſhkerbez* »Taſchenmeſſer« (Gutsmann).

Prim. hrv. *škrbòtati*, *škrbòtām*, *škr̀bočēm* »škripati (o miši, o zobeh)«, *skrbótati*, *skr̀boćēm* »škripati, praskati« (ARj XVII, 679; XV, 323), mak. *škrboti* »isto«, *čkrboti*. Sem najverjetneje ukr. dial. *škorbaty* »vleči, puliti« (Grinčenko, Sl. IV, 502). S premetom **sk-* > **ch-* sln. *hŕbati*, *-am* »glodati«, pf. *hŕbniti*, *hŕbnem* (oboje vzh. štaj.); *hrbántati*, *-am* »vneto glodati« (Haloze), *hrbótec* (m.), g. *-tca* »od miši naglodan krompir« (Fram), kar Bezlaj, ESSJ I, 201, zaradi lot. *skribît* »ostrgati, odrgniti, olupiti; pisati (zaničevalno)«, *skribinât* »glodati, praskati«, tudi *nùoskribt*, *-bju* »obglodati, opraskati, olupiti« (Mühlenbach-Endzelin III, 892; II, 849) izvaja iz psl. **chrьbãti*. To implicira, da je s psl. **skreb-tí*, **skrebèšь* »praskati, raziti, dolbsti« (v sln. *škrébati* »praskati, ropotati; kašljati«), **skrob-ti*, **skrobèšь* »praskati, raziti, dolbsti«, iter. **skrobãti* (v sln. *škrọ́bati* »praskati, glasno glodati«) in **skrabati* »praskati« (v sln. *škrábati* »praskati, trgati; glodati«) ter fonetičnimi dubletami **chrobãti* »praskati, dolbsti, glodati«, **chrob-ot-ãti* »praskati, ropotati« itd. le korensko sorodno in ničtostopenjska varianta baze **skrei̯bh-* »praskati, označevati« v lat. *scrībere* »dolbsti, črtati, pisati«. Vendar bi bilo tudi zaradi omenjenega ukr. primera bolje izhajati iz **skъrbãti* »praskati, dolbsti, glodati ipd.« (→ **chъrbãti* »isto« in k temu **chъrbelъ/ь* (glej ES 8, 145)) ter gradivo povezati z lot. *skur̃binât* »praskati« (Mühlenbach-Endzelin III, 905). Enako polisemijo »praskati« : »strgati« : »glodati« potrjuje tudi psl. **glodãti*. Dalje *škrébati*. M. F.

škrbína I (f.) »okrušen zob ostrih robov; luknja v zobu«, »odkrušen del sicer gladke površine, npr. noža, lončene posode«, »skala ostrih robov, čer; vzpetina ostrih robov«; adj. *škrbínast*, f. *-a* »ostrih robov, nalomljen; škrbozob«, sem fit. *škrbînec* (m.), g. *-nca* »Sonchus oleraceus; Saudistel« zaradi pernato narezanih, ščetinasto nazobčanih stebelnih listih (prim. sln. sin. *osât*), *škrbînka* »Sonchus oleraceus« poleg »Cirsium erisithales« (Bistra pri Borovnici; Erjavec, LMS 1882-1883, 299), »Lampsana communis«. Od tod cgn. *Škrbina*, *Škrbinc*, *Škrbinek*, *Škrbinjek*, *Škerbinc*, *Škerbinek*, *Škerbinjek* kot

bivši vzdevek za škrbastega človeka; orn. *Škrbina*, *Huda škrbina*, *Rabeljska škrbina*, *Kaninska/Krnska škrbina*, rez. *ta-w Škarbíni* < lok. sg. *-*ně*, it. *Scarbina* (Steenwijk, SDR, 315) zaradi ostrih skalnatih robov, toda tpn. tipa *Škrbina* na avstrijskem Koroškem, n. *Skarbin*, in *Škrbina* na Krasu so poimenovana po legi med skalnatim območjem, prim. tolm. *škrbína* »prelaz« (Temljine; Kenda, rkp., 152). Znano v dial., npr. črnovr. *škǫrbîną* »škrbina na rezilu, v čeljusti« (Tominec, 213), jnotr. *škərbîna* (Rigler, Jnotr. gov., 96), pkm. *škrbìnasti* (adj.) »škrbinast, brezzob« (Novak, Slovar², 147). V 18. st. *shkarbinaſt* »retusus, škarhan« (Kastelec-Vorenc), *shkerbina* »Schiefer, fragmen« (Pohlin), *ſhkerbina* »Scharte, fherba, fherbina, fhkerba« poleg »Schiefer« (Gutsmann).

Prim. črnogor. *škr̀bina* »odkrušeni delček zoba« (Vuk), »luknja zaradi manjkajočega zoba« in »prostor med dvema kamnoma« (Vujičić, Rječnik, 138), hrv. cgn. *Škrbina*, tpn. *Škrbina*, *Škrbinac*. Jslov. **skъrbīna* je abstraktum tipa **solnīna* k **sȏlnъ* iz adj. **skъ̃rbъ*, f. **skъrbā̃* < ide. **skr̥bh-ó-s* »vrezan, z razami« glagola **skérbh-ti* »rezati«, prim. lit. *skeȓbti*, *skerbiù* »globoko vrezovati, (z vrezom) zaznamovati«, lot. *šķḗrbs* »grenak, trpek, rezek«, stir. *cerb* »oster, rezek«, stvn. *scirbi* (n.) »črepinja« < **skerbhi̯o-m*. Poleg **skъrbīna* tudi z metatetičnim vzglasjem **chъrbīna* v hrv. *r̀bina* »odkrušeni delček česa razbitega; črepinja (kot glava)« (ARj XIII, 788; Schütz, Geogr. Term., 94), tpn. *Rbina*, oboje z izpadlim vzglasnim **ch-*, ki se ohranja npr. v orn. *Hrbina* »planina vzhodno od Glamoča«, tpn. *Hrbine* (Schütz, l. c.). Drugače o slednjem Gluhak, FOC 4, 1995, 60, ki povezuje s psl. **chribъ*.

Razmerje med psl. sinonima **skъ̃rbъ* (→ **chъ̃rbъ*) in **ščь̃rbъ* je posledica različnih psl. refleksov *ъr* oz. *ьr* ide. **r̥* (Furlan, Obdobja 17, 265 s.), prim. ukr. *škórba* »stara, uvela, zgubana ženska« (Grinčenko, Sl. IV, 502) < **skъ̃rba*, kar je s podaljšavo tipa **sū́cha* (f.) ← **sȗchъ*, f. **suchā̃* substantivizirano iz adj. **skъ̃rbъ* in enako pomensko razvito kot sln. psovka *škȓba* (Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 13 s., zlasti 15 z op. 9). Glej tudi *škrbina II* in dalje *ščȓb*. M. F.

škrbina II (f.) »madež«, izpričano le v 18. st.: *ſhkerbina* »Maſe, ſhrimf, madesh, sneme« (Gutsmann).

Gotovo pomenski odtenek iz **skъrbīna* v pomenu »raza, praska«. Dalje glej *škrbína I*. M. F.

škrbolák (m.), g. *-a* »odbit lončen polič, vrsta majolike« poleg *črbolák* »isto« (oboje Suhor; Štrekelj, LMS 1894, 46).

Pomensko enako je mak. *štrbol* »odbita posoda« poleg »zobna škrbina«, *štrbel* »isto« in tudi *'rbol* ter *'rbel* v zvezi *se nasmeal 'rbel na štrbel*, ki tako kot *se posmeal 'rbol na štrbel* pomeni isto kot sln. fraza *se pisker iz lončka špota* »enak enakega zmerjati, posmehovati«. Sln. obliki sta tvorbi tipa **slim-akъ* »polž« < *»slinasti« k **slima* »slina«, v katerih se ohranja **skъrbolъ* »razpoka, reža, škrbina« oz. **čьrbolъ* »isto«, medtem ko mak. poimenovanja tipa pars pro toto kažejo na sin. **ščьrbo/elъ* »razpoka, reža, škrbina« in **chъrbo/elъ*. To so substantivizacije tipa **bъrzo/elъ* »hitri, deroči (potok)« ← adj. **bъrzъ* »hiter« (SP 1, 109) in kažejo na obstoj psl. variantno vzglasnih adjektivov **skъ̃rbъ* »razpokan, luknjast, škrbast« (po vzglasni metatezi **chъ̃rbъ*), **ščь̃rbъ* »isto« in **čь̃rbъ* (→ sln. *črbolák*). Dalje glej *ščȓb*. M. F.

škrẹ́ba (f.) »kdor rad zobe kaže, kremža« = goriš. *škrīéba* (Štrekelj, Görz., 431), v. *škrẹ́biti se*, *-im se* (v. impf.) »pačiti se komu«, pf. *poškrẹ́biti se*, *-im se* (Pleteršnik II, 634, po Erjavcu, LMS 1882-1883, 255).

Pomensko najbližje je p. dial. *skrzebić* »cmeriti se«, *skrzeblać* »isto«, *skrzeblić* »jokati« (Karłowicz, SGP V, 159) in gl. *škrjebić* »skrčiti se«. Izhodišče sln. besedne družine more biti substantivizirani adj. **skrèbā* < **skrebā́ja* (f.) k **skrebъ* »zavijajoč, ovijajoč«. Ta se po vzorcu tipa *zmikâvt* ← adj. *zmikáv* substantiviziran ohranja v csl. *skrebъt-ěnъ* »Clematis vitalbae« ← **skrebъtъ* »Clematis vitalba« < *»ki se ovija« ← adj. **skrebъ* »ovijajoč«, pa tudi v jslov. fit. **skrèbā* »Clematis vitalba« = mak. *skreba* »isto«, blg. *skrèba*. Adj. **skrebъ* »ovijajoč, zavijajoč« je deverbativ psl. v. **skreb-tí*, **skrebèšь* »viti, za-/o-vijati, stiskati, krčiti«, ki je bil podlaga za nastanek psl. ptc. akt. **skrèbǫtъ* »ovijajoč« > »Clematis vitalba« = sln. *škrebȏt* (m.) »isto«. S tem je gotovo sorodno sln. *krebánjiti se*, *krebȃnjim se* (v. impf.) »pačiti se (pri joku)«, *krebénčiti se* »isto«, *krebánja* »cmera« (kor.), v 18. st. *krebanîti se* »os torquere« (Kastelec-Vorenc), ki kaže na psl. dubleto **kreb-ti* ob **skreb-ti*. Psl. osnovi **skreb-* : **kreb-* »viti, zavijati, stiskati, krčiti« sta nadalje sorodni s psl. **korb-* »viti, zavijati, stiskati, krčiti« v r. *koróbitь*, *koróblju* »kriviti, zavijati«, *èto menjá koróbit* »to mi je zoprno« (Vasmer² II, 331), ukr. *koróbytysja* »kriviti, zavijati«, č. *krabit* »grbančiti; na jok se pripravljati«, pa tudi z lit. *skrèbti*, *skrembù* »zgrbančiti, skrčiti, posušiti«. Izhodišče te besedne družine je tako kot pri psl. adj. **skъ̃rtъ* »skopuški, stiskaški« < ide. ptc. **skr̥b-tó-* in **skròbъ* »škrob; skopuh« ide. baza *(*s*)*kerb-*/*(*s*)*kreb-* »viti se, upogniti se, krčiti se, stisniti se«, prim. nazalno infigirano osnovo v srvn. *schrimpfen* »skrčiti se« in omenjeni lit. prez. *skrembù* poleg inf. *skrèbti* (LIV, 504, brez slov. gradiva). Drugače o sln. besedni družini Erjavec, l. c., ki meni, da je popačena iz prvotnega **šklẹ́ba* in sorodna s csl. *sklabiti sę* »pri smejanju usta na široko odpirati« in č. *šklebit se* »režati (o človeku)«, kar je fonetično oddaljeno.

Kremža oz. cmera je torej s *škrẹ́ba* poimenovana po značilnem od joka nagubanem obrazu. Glej tudi *krebánjiti se* in *škrebȏt*, *škrȏb*, *škȓt*. M. F.

škrébati, *-am/škrẹ́bljem* (v. impf.) »praskati« in »ropotati« poleg »kašljati«, tudi *škrebljáti*, *-âm* »povzročati zvok pri glodanju, grizenju ipd.« (npr. črnovr. *mę̄š škręblâ* (Tominec, 213)) poleg »zvončkljati«, *škrebetáti*, *-âm/-ę́čem* »ropotati; povzročati zvok, če denar v šatulji ropoče«. Sem *škrebetúlja* (f.) »raglja, klopotec«, *škrebétec* (m.), g. *-tca* »cerkvena pušica«, *škrebetáča* (f.) »isto«, *škrebelca* (slednje pri Janežiču[1] II, 430). V 18. st. *shkréblâm* »kleines Getöß machē, strepere« (Pohlin).

Prim. csl. *oskrebsti*, *oskrebǫ* »radere«, hrv., sb. *škrebètati*, *škrèbećēm* »ropotati, klopotati, škripati«, *škrebètāljka* »raglja; stara pokvarjena ura«, gradišč. hrv. *škrebetàti* »škrebetati«, nazalizirano *škrembetàti* »isto« (Tornow, BD, 332), r. *skrestí*, *skrebú* »strgati, praskati«, ukr. *skrebtý*, *skrebú* »isto«, br. *skrebácь* »strugati, čistiti; česati«, slš. *škrebat'* »praskati, strgati, strugati« (Kálal, Sl., 679), gl. *škrjebotać*, *-a* »cvrčati, šumeti, prasketati, treskati«. Psl. **skreb-tí*, **skrebèšь* »praskati, dolbsti; ropotati« in k temu deverbativa **skrȍbъ* »praskanje« v sln. *skrȏb* (m.), g. *-a* »prhljaj« = obir. kor. *sqrò:b* (obir.; Karničar, Obir, 233), p. dial. *skrob* »bolezen svinj, pri kateri se neprestano praskajo« (Karłowicz, SGP V, 157) in **skreby* (m.), g. **skrebene* »dolbljenje« v sln. *škrȩ̑ben* (m.) z rezultativnim pomenom »drevesna votlina, v kateri se

nabira deževnica« in r. dial. *skrébenь* »vrsta gliste« s pomenskim razvojem nomena agentis < nomen actionis. V isti prevojni stopnji je sorodno lit. *skrebė́ti* »šumeti; škripati«, *skrebénti* »praskati, strgati«, *skrẽbas*, pl. *skrẽbai* »krajec pri klobuku« in dalje lot. *skrabt*, *skrabu* in *skrabstu* »klesati, strgati, votliti, praskati«, *skrabêt* »praskati, glodati; šumeti«, lat. *scroba* »jama«, srspn. *schrapen* »strgati« (Vasmer[2] II, 658; Fraenkel, 815; Schuster-Šewc, HEWb., 1450; Pokorny, 943); vse k ide. bazi *(*s*)*krebh-* »(z ostrim predmetom) praskati, dolbsti, strgati, rezati ipd.«, kar je varianta z lebdečim prevojem k ide. *(*s*)*kerbh-* »isto«, ki se ohranja v psl. adj. *(*š*)*čь̏rbъ* »razpokan, luknjast, škrbast« in **skъ̏rbъ* »isto« (→ **chъrbъ*), **ščь̏rba* (f.) »razpoka, luknja« (= lot. *šķir̃ba* »raza, razpoka«), **skъ̋rba* »isto«, **skъ̋rbъ* v sln. *škrámbol* »votlo drevo« in lit. *skeȓbti*, *skerbiù* »globoko zarezati, označiti«, nvn. *Scherbe*, srvn. *scherbe*, *schirbe*, stvn. *scirbi* (n.) < **skerbhi̯o-m* (LIV 504, brez ustreznega balto-slov. gradiva). Glej *škrêben*, *škrôbec*, *škrábati*, *škrọ́bati*, pa tudi *ščȓb*, *škrámbol*, *škrbolák*. M. F.

škrêben (m.), g. *-a* »drevesna votlina, v katero se nabira deževnica« (gor.).

Osamljeno; izhajati bi bilo mogoče iz psl. nomena actionis > nomena rei acti **skreby* (m.), g. **skrebene*, akz. **skrèbenь* »dolbljenje« > »vdolbina« psl. v. **skreb-tí*, **skrebèšь* »dolbsti, praskati ipd.«, prim. r. *skrestí*, *skrebú* »strgati, praskati«, ukr. *skrebtý*, *skrebú* »isto«, br. *skrebácь*, csl. *oskrebsti*, *oskrebǫ* »radere«, sln. *škrébati*, *-am* in *škrẹ́bljem* »praskati«. Besedotvorno enako, vendar s pomenskim prehodom nomena actionis v nomen agentis je r. dial. *skrébenь* »vrsta gliste«. Dalje glej *škrébati*. M. F.

škrebljíca (f.) »pušica, vrečica ali skrinjica za zbiranje denarja v cerkvi« (Pleteršnik II, 635, po Cafu). Tudi *škrabljica* »isto« (Cigale, Wb., 865), kar je pri Pleteršniku II, 633, verjetno prav zaradi *škrebljíca* normirano kot *škrabljíca*.

Zaradi akcenta v sln. sinonimih *škrábica* iz **skórbьjica*/**skъ̋rbica* in *škrâblja* iz **skórbьja* je verjetno, da mesto akcenta v *škrabljíca* in *škrebljíca* (z *e* po redukciji tipa *prešȉč* < *prašȉč*) ni prvotno, ampak se je sln. dem. **škrábljica* zaradi prekrivnosti sema »zvoniti«, prim. n. *Klingelbeutel*, ljudskoetimološko v mestu akcenta preoblikoval po homonimu *škrabljíca* »kragulj«. Glej tudi *škrâblja* in *škrapca I*. M. F.

škrebọ̑t (m.), g. *-a* »Clematis vitalba« poleg *škrobọ̑t* (m.), g. *-a* »isto« in »Capsella bursa pastoris = plešec« (Pleteršnik II, 637, 635, po Cafu).

Prim. csl. *skrobutъ* »Clematis vitalba«, *skrebъtěnъ* »Clematis vitalbae«, hrv. *skrȍbūt* »Clematis vitalba«, po prehodu *-b-* > *-m-* *skrȍmūt* »isto« (Hercegovina), tudi *skrebut*, *škrebut* (ARj), *škrȅbut* »Clematis flammula« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 368), *škrȅbūt* »rastlina z belimi cvetovi« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 208), *škrȅbutina* »Waldrebe« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 371), tudi *škràbot* »Clematis vitalba« (ARj XVII, 676), mak. *skreba* »isto«, blg. *skrèba*, *skrèbъr*. Ker je Clematis vitalba ovijalka (prim. fit. kot hrv., sb. *pȁvīt*, blg. *pàvit*, *póvit*, slš. *svit* (slednje citirano po Machku, JR, 52) k **vı̋ti*, **vьjèšь* »curvare«), bi bilo mogoče izhajati iz tematiziranega ptc. prez. akt. **skrèbǫtъ* (Machek, l. c.) »ki se vije, ovija« (tip **zьjǫtъ*, **mogǫtъ*, **vьrǫtъ*) psl. v. **skreb-tí*, **skrebèšь* »viti, zavijati, stiskati, krčiti«, ki se pomensko specializiran na skremžen, zguban obraz pri joku ohranja v sln. *škrẹ́ba* »kremža« < jslov. **skrèbā* < **skrebāja* k adj. **skrebъ* »zavijajoč, ovijajoč«. Izhodiščni adjektiv **skrebъ* posredno potrjuje tudi csl. adj. *skrebъtěnъ* (glej spodaj). Oblike z *o*-jevskim korenskim vokalom so morda le ljudskoetimološko naslonjene na **skrob-ot-ati* »ropotati« = sln. *škrobotáti*, *-âm*/*-ọ́čem* »isto«, ne pa sorodne z njim, kot je menil Miklošič, 304, in po njem Machek, l. c.; Skok III, 270; Bezlaj, ESSJ III, 310.

Zanimiva je tvorba v csl. adj. *skrebъtěnъ* iz substantiva **skrebъtъ* »Clematis vitalba« < *»ovijalec«, ki je s suf. za tvorbo nomina agentis **-tъ* narejena iz adj. **skrebъ* »ovijajoč« (tip *zmikâvt* ← adj. *zmikáv*). Ta je bil tudi podlaga za jslov. **skrèbā* (< **skrebā́-ja* v mak. *skreba* »Clematis vitalba«, blg. *skrèba* »isto«). Blg. *skrèbъr* more biti deverbativna tipa **pȋ-rъ* »pitje, gostija ipd.« ← **pı́-ti* »bibere«. Ni jasno, ali so sln. oblike tipa *srebọ̑t*, *srobọ̑t* nastale po sln. fonetičnem razvoju *skr-* > *sr-*, ki v drugem sln. gradivu ni evidentiran, ali pa se le zdijo sorodne s poimenovanji tipa *skrebọ̑t*. Glej tudi *srobọ̑t* in dalje *škrẹ́ba*. M. F.

škrémen (m.), g. *škremẹ́na* »kremen«, v 18. st. »utežna mera, pribl. 1,5 g«: *ſhkremen* »Skrupel, Gewicht; tesha sa 20. profeneh sernet, tretki diel kvintizha« (Gutsmann); z dial. *skr* > *str* v 18. st. *strémẹn* »Gries, crimnum«, *stremẹnk* »Griesſtein, Skrupelgewicht, glarena, scrupulus« (Pohlin), *ſtremen* »Gries«, *ſtremenk* »Griesſtein« (Gutsmann), v 19. st. tudi »ledvični kamen, pesek v urinu«: *ſtrémen*, *-mna* »Sand und Stein, gem. Gries (eine Krankheit)«, *ſtrémenk* »ein einzelner Stein von dieser Krankheit« (Murko).

Leksikalizirana prepozicionalna zveza **sъ kremènь* »nekaj kremenu podobnega« (k psl. **krȅmy* »kremen«), katere reflekse najdemo še v star. in dial. č. *skřemen*, *škřemen* »kremen« in avstr. hdrn. *Schrems* (o slednjem Bezlaj, SVI I, 302). Psl. **krȅmy*, g. **krȅmene*, akz. **kremènь* je nomen actionis > instrumenti tipa sti. *dā-mán-* »vez« iz ide. **kre-* »goreti, kuriti«, kar je znano v psl. intenz. **kresā́ti*, **krès'ešь* (Vaillant, Gr. comp. II, 208; Snoj, SR XXXVII, 157, XXIX SJLK, 36; starejše razlage navaja ES XII, 120 ss.). Glej tudi *krémen*, *krésati*. M. S.

škrẹ́mpelj, g. *-plja* »krempelj«. Tako standardizira Pleteršnik II, 635, na podlagi Murkovega I, 583: *ſhkrémpelj*, *-plja*/*-peljna* »krempelj«. Zabeleženo tudi pri Janežiču[1] II, 430, *škrempelj*, g. *-plja*. Od tod po metafori nastalo *škrempljáč* (m.) »vrsta vinske trte z viticami«.

Od sinonima *krẹ́mpelj* iz srvn. *krempel* različno z vzglasnim *š-*, kar je tako kot sln. sin. *škrámpelj*, *škrámbelj* ob *krámpelj* iz kor. n. *kramp.l* (Striedter-Temps, DLS, 157) prav tako ljudskoetimološko preoblikovano. Drugače Snoj, SR XXXVII, 1989, 157, op. 53, ki domneva vpliv delnega sinonima *špárkelj* ob *párkelj*. Vendar je le ljudskoetimološki vpliv glagola *škrábati* lahko povzročil preoblikovanje prvotnega *krámpelj* v *škrámbelj*. Glej tudi *škrámbelj*, *škrampelj* in dalje *krẹ́mpelj*. M. F.

škȓga (f.) »branchia, Kieme«, navadno pl. *škȓge*; tudi *skȓge* »isto«; izv. subst. *škȓgar*, *skȓgar* »branchiata«, *zaškȓgar*, *-ja* »Hinterkiemer«; adj. *škȓžen*, *-žna*, v kompoz. *škrgonọ̑žec*, *skrgonọ̑žec* »Kiemenfüßer«, *kitoškȓga* »dentalium, Meerzahn, Zahnschnecke«. Izpričano najprej pri Cigaletu, Wb., 515: *Fischkiefer* »ribje uho, pile (pl.) ...

serb. škerga, krelja«; v star. jeziku v tem pomenu le *ribja uſheſſa* »branchiae« (Kastelec-Vorenc), kar je kalk po n. *Fischohren.*

Prevzeto iz sbh. *škȓge* (f. pl.), kar v drugih slov. jezikih nima paralel. Skok III, 402, povezuje s sbh. *krȅlje* »škrge« (p. *skrzele* »škrga« < **skrěľa*) in izvaja iz ide. baze **sker-* »rezati« s sufiksom **-ga* kot v **slugá* (podobno Gluhak, HER, 610). V tem primeru so *škrge* semantično motivirane kot *»zareze«, prim. k temu n. *Kieme* »škrga«, če je to sr- in spn. varianta od vn. *Kimme* »zareza« (tako Drosdowski, HW, 341 s.; drugače Kluge[22], 369). Drugače izhaja Kurkina, Etimologija 1979 (1981), 24, iz psl. **skъrga*, primerja r. dial. *korgá* »skrivenčeno drevo, lok«, črnogor. *kȓga* »vinski trs« in izhaja iz pomena *»nekaj ukrivljenega«. Iz ide. baze **sker-g-* »vrteti, ukrivljati« je še psl. **kъržȃvъ* > sln. *kržljàv*, sbh. *kȓžljav*, r. *koržávyj* »zakrnel, suh, shujšan«, norv. *hurkl* »izboklina, grča«, *hork* »vez iz vrbovega šibja«, dial. »zgubana ženska« (Pokorny, 936, brez sbh. *škȓge*). Psl. **krěľa* je morda iz **krōįl(i)įā*, tvorbe iz sorodne baze **kreį-*, znane npr. v psl. **krîvъ*. M. S.

škrgálja (f.) »raglja« (Vreme). Navaja Pleteršnik II, 634, po Erjavcu, LMS 1880, 194: *škrgála*, ki za Senožeče omenja tudi *skržát* (m.), g. *-a* »raglja«, v Istri *škərγə'ticâ* »isto« (Krkavče), z romaniziranim izglasjem *škərγə'dela* (Gažon; oboje Kukanja, SDLA - KP/1).

Pomensko in formalno blizu sln. *škrgálja* je hrv. čak. *škrgõjka* »raglja« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1197) < **skrъgaľьka* poleg *škargutȁvica* »raglja« (Hraste-Šimunović, o. c., 1192) in *škrgatãlnica* »ropotulja« (Žminj v Istri; isti, o. c. III, 548), *škrgetalnica* »isto« (Nemanić; ARj XVII, 630) < **skrъgъtalьnica*. Izhodno **skrъgaľa* je nomen agentis tipa sln. *tkâlja* »textrix« k *tkáti* »texere« glagola **skrъgấti*, **skrъgấješь/*skrъžȇšь*, prim. sln. *škŕgati*, *-am* »škrgutati«, *skŕgati*, *-gam*, *-žem* »cvrčati, čirikati«, csl. *skrъgati* »frendere«, č. *škrhat* »vreščati kot jerebica« (Jungmann, SI. IV, 473). Dalje glej *škŕgati.* M. F.

škrgât (m.), g. *-a* »Cicada«, pri Pleteršniku II, 635, zabeleženo *škrgȁt*, g. *-áta* je standardizirano iz zah. dial. oblik s kračino za historično cirkumflektirano dolžino, prim. knjiž. *slâk* »Convolvulus« : dial. *s'lak* »isto«; prim. primor. *škər'gat* »škržat« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 121), *škər'γat* »isto« (Malija, Padna, Krkavče, Gažon, Šmarje pri Kopru, Koštabona, Pomjan; Kukanja, SDLA - KP/1), *škər'gat* (Gročana, Mačkovlje, Korošci; Cossutta, SDLA - TS). Sem cgn. *Škergat.* Toda v Koroščih *škərγə'dica* »škržatova samica« (Cossutta, o. c.), kar je tako kot v 18. st. izpričano *shkergad* »cicada«, prim. *kakòr ena kobiliza na drevju poje v'vrozhini, ſlaſti v'laſhki deſheli* (Kastelec-Vorenc), in sin. *škržâd* (poleg *škržât* < **skrȅžьtъ*) z analognim, ahistoričnim *d*, ki je bil tako kot pri sln. dial. *rẹ́grad* »Taraxacum officinale« poleg *rẹ́grat*, g. *-a* »isto«, vnešen na podlagi vzorca izgube zvena na izglasju tipa *bộk*, g. *bogâ* »deus«.

Tako kot pri hrv. *škrget* »čriček« (Brseč v Istri; ARj XVII, 679) z *e*-jevskim refleksom poglasnika je potrebno izhajati iz deverbativnega nomena actionis **skrȅgъtъ* »škrtanje, škripanje, cvrčanje ipd.«, ki se ohranja v hrv. *škrget* »škrtanje z zobmi« (Zoranić; ARj, l. c.) in *škrgat* »isto« (Vitezović; ARj, l. c.), stč. *skrhet*, *škrhet*, *škrht* »ropot« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 451). K slovničnemu razvoju nomen actionis > nomen agentis prim. sln. *samomòr* »suicida« poleg »sucidio«. Izhodni v. **skrъgъtấti*, **skrъgъtấješь* oz. **skrъgȅt'ešь* »škrtati, škripati, cvrčati ipd.« se ohranja v sln. *škrgetáti*, *-tâm*, *-ẹ́čem* »schellen« in k temu deverbativ *škrgȅt*, g. *-ẹ́ta* »škrgotanje«, kar je lahko s sekundarnim *e* pred *t* po analogiji s sln. glagoli tipa *klepetáti*, *klepečẹ̑m* (Škrabec, Cvetje X 3 c) oz. z območja z *e*-jevskim refleksom polglasnika. Ta je enak csl. *skrъgъtati* »frendere«, hrv. *škrhtati*, *-am* »z nogami udarjati« (ARj XVII, 680), č. *škrhtám* »kot jerebica vreščati«, *škrhtánj žab* »coaxatio ranarum« (Jungmann, Sl. IV, 473). Izhodiščni v. *skrъgъtấti* je ekspresivni deverbativ k slov. **skrъgấti* »škrgutati«, sln. *škŕgati*, *-am* »isto«, tudi *skŕgati*, *-gam*, *-žem* »cvrčati, čirikati«, csl. *skrъgati* »frendere«, č. *škrhat* »vreščati kot jerebica« (Jungmann, Sl. IV, 473). Iz iste verbalne predloge je ekspresiviziran v. **skrъž-ьtấ-ti* v sln. *skržetáti*, *-etâm/-ẹ́čem* (impf.) »cvrčati, čirikati«, csl. *skrъžьtati*, *-štǫ*, *-šteši* »stridere« in k temu deverbativni nomen actionis **skrȅžьtъ* »škrtanje, škripanje, cvrčanje« = stcsl. *skrъžьtъ* »stridor«, toda sln. *skržât*, g. *-a* »Cicada« s feminativom v goriš. *skržetíca* (Štrekelj, Görz., 437), tudi *škržât* »isto«, *škržâd*, hrv. čak. *škȅržet* »čriček«, v. *škeržetâ* »oglašati se kot čriček« (Orlec na Cresu; Houtzagers, CD, 367). Iz prevojne variante **skregati* je mak. *skrežec*, *-šci* »Gryllus«, blg. *skrè̀žec* »Cicada orni« in *skrež* »isto« (citirano po Georgievu VI, 793, kjer se izvaja iz **skrьž-*), kar samo v prevoju ustreza l. 1607 zabeleženemu *ſcrezàc* »cicala« (Alasia) s sekvenco *-re-*, ki ne more predstavljati zapisa za sln. refleks *r̥* < **rь-C-*. Po redukciji ob *r* je iz polnostopenjske osnove **skreg-* v sln. lahko nastalo *škržák* »Cicada orni« (Igo Gruden), v Mavhinjah na Krasu *skržák* »isto«, *skržačíca* »isto« in *skržakíka* (Erjavec, LMS 1882-1883, 285). Izglasni *-k* bi dial. lahko nastal iz *-t* (prim. primor. *žrk* »žrd« (Jakomin, NS, 156)), zato fonetičnega razvoja *skržák* (ne pa tudi *ſcrezàc*) iz **skrȅžьtъ* (= csl. *skrъžьtъ* »stridor«) ni možno izključiti. Glej tudi *škržȃt*, *škrgétec* in dalje *škŕgati.* M. F.

škŕgati, *-am* (v. impf.) »škripati, škrtati«, tudi *skŕgati* »isto«, subst. *škrgȅt*, *-ẹ́ta*, *škrgȍt*, *-óta* »škripanje, škrtanje«, v. *škrgotáti*, *-âm*, *-ọ́čem* (impf.), *škrgútati*, *-am* (impf.) »škripati, hreščati«, tudi *skrgútati* »isto«, v 18. st. *ſhkergutati* »knarren« (Gutsmann).

Prim. csl. *skrъgati* »frendere«, sbh. *škrgútati* »škrtati«, r. *skregotátь*, *skrežetátь* »škrtati«, ukr. *skregotáty*, br. *skrygitácь* »isto«, stp. *skrzyt* »škripanje«, p. *zgrzyt*, *grzyt* »škrtanje«, č. *škrhati*, *škrhotati*, *skřehotati* »regljati, kvakati, vreščati«, slš. *škrehotať* »čivkati, skovikati«. Psl. **skrьgati*, **skrъžȇtъ*, **skrьgȅtъ*, **skrъžьtấti*, **skrьgъtấti*, **skrьgutấti* < ide. **skrig-*, prim. gr. κρῑγή »škrtanje (z zobmi)«, κριγή »sova«, κρίζω »vreščati, cvrčati, renčati, grčati«, kimr. *cre*, *dychre* »krik, vpitje«, stnord. *hríka* »škripati«, *skrīkia* »čivkati«, norv. *skrīka*, *skreik* »vpiti«. Ide. baza **(s)kreįg-* »škripati, hreščati, oglašati se s hripavim glasom« je determinirana iz **(s)kreį-* (Miklošič, 303; Pokorny, 570). Glej tudi *škržȃt*, *škrgât*, *škrgétec*, *škrgálja*, *škŕtati*, *škripáti I*, *kríčati.* M. S.

škrgétec (m.), g. *-tca* »zvonček pri konjski vpregi«, tudi *škrgȅt* (m.), g. *-ẹ́ta* »isto« in v. *škrgetáti*, *-etâm*, *-ẹ́čem* »zvončkljati« (Pleteršnik II, 645, po Janežiču). Sem verjetno cgn. *Skrget*, *Škerget*, *Škrget.*

Ker so apelativi in cognomina izpričana pri avtorju oz. na območju z *e*-jevskim refleksom poglasnika, bi bilo mogoče tako kot pri sln. *škrgât* (m.) »škržat« izhajati iz predloge **skrȅgъtъ* (m.) oz. v. **skrъgъtấti.* Manj verjetno je, da ima *škrgȅt*, g. *-ẹ́ta* sekundarni sln. *e* pred *t*

po analogiji s sln. glagoli tipa *klepetáti*, *klepečẹ̑m* (Škrabec, Cvetje X 3 c). Sem tudi hrv. cgn. *Skergat*, *Skergetić*, *Škrgat*, *Škrgatić*, *Škrget*, *Škrgetić*, ki tako kot sln. kažejo, da se je onimizacija v cgn. morala izvršiti na stopnji, ko je refleks izhodnega nomena actionis **skrъ̆gъtъ* že prešel v nomen agentis. Dalje glej *škŕgati* in tudi *škrgât*. M. F.

škriba I (f.) »neka otročja igra« (Pleteršnik II, 635, po Cafu; Janežič[1] II, 430), »klinec, navadno štirioglat, ki je na obeh koncih nasprotno poševno obrezan, da odskoči, ko udariš po koncu s palico«, sem zveza *cepljenje v škribo* »cepljenje, pri katerem sta cepič in divjak poševno odrezana« (oboje Temljine; Kenda, rkp.), k temu *škríbati*, *-am* (v. impf.) »klinca biti« (Temljine). Slednje navaja Štrekelj, Lj. zvon IX, 1889, 294, ki omenja, da na Primorskem tej igri pravijo *pandolo*, Čehi *spaček* (k č. *zpáčit* »nazaj obrniti«, ker se pri igri v zrak vrženo palico med letom ponovno odbije), sudetski Nemci pa *Titschkerl* (k n. *titschen* »tolči, udarjati«), kar je bilo prevzeto v č. *tyčkrle*.

Tako kot pri sin. *škrába* bi bilo mogoče izhajati iz pomena »klin«, kar je le ena od leksikalizacij psl. deverbativa **skriba* k v. **skrib-ti*, **skribešь* »praskati, raziti, pokati, cepiti, klati«, ki je soroden z lit. *skriẽbti*, *skriebiù* »kroge delati, črte vleči, označevati«, lat. *scrībō*, *-ere* »grebsti, dolbsti, pisati«, gr. σκάρῑφος »obris, skica; črtalo«, σκαρῑφάομαι »praskati, raziti« s sekundarno vzglasno skupino σκαρῑ- < *σκρῑ- in brez *s*-mobile stnord. *hrífa* »brskati, grebsti, praskati« (Fraenkel, 817; Frisk II, 720; LIV 509; vsi brez slov. gradiva).

Sln. *škríba* je bilo lahko podlaga za nastanek rez. *škləba* = *škliba*. Glej tudi sin. *škliba*, *pandol*, *škrába* in dalje *škrìba II*. M. F.

škrìba II (f.) »rastlina za krmo prašičev« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), znano tudi v Hudajužni in Podbrdu (S. Torkar, ustno). Tudi *škŕbec*, *-bca* »neka zel za krmo prašičem« (Temljine; Kenda, rkp., 151).

Gre za rastlino »Cirsium oleraceum, mehki osat, srpje« (botanična določitev rastline I. Drakskobler in A. Seliškar, oba ustno), ki je po značilnih razastih listih pri nas poimenovana tudi *škrbînka*, pri Čehih *štěrbak*. Verjetno terminologizirano iz pomena »raza« in sorodno z gl. dial. *škriba* »raza na gladki površini, kadar se z ostrim predmetom po njej podrsa«, kar Schuster-Šewc, HEWb., 1449, brez sln. gradiva, povezuje s formalno oddaljenim gl. *škrabać* »strgati, praskati«, dl. *škripać* »škripati« in nadalje z lot. *skrīpa* »tanka črta, ki nastane, ko se ostri premet po trdi podlagi podrsa«. Izhodno **skriba* »raza« je deverbativ psl. **skrib-ti*, **skribešь*, ki je poleg »praskati, raziti« moral pomeniti tudi »pokati, cepiti, klati«. O tem priča sln. *škríba* »neka otročja igra« < *»klin« < *»kar je razklano« in slš. gemer. *škríbľa* »strešnik« (Orlovský, Gemer., 333), ki je verjetno enako motivirano kot sin. slš. *škridľa* »isto« < »razcepljena plošča, skril« ← **skrid-lь* (f.) ← ptc. pret. akt. **skrid-lъ* »razcepljen, počen, razklan« ← psl. v. **skrid-ti*, **skridešь* »pokati, cepiti, klati ipd.«, prim. got. ptc. prez. akt. *dis-skreitands* »trgajoč, lomeč«, n. bav. *schritzen* (glej *skrīl*). Pritegniti je mogoče tudi hrv. *škribav* (adj.) »nerodoviten prostor na njivi, kjer so plošče kamenja« (ARj XVII, 630) iz subst. **skriba* v pomenu »kamnita plošča, skril« < »razkoljek, kar je razcepljeno«. Psl. **skrib-tí*, **skribešь* »praskati, raziti, pokati, cepiti, klati« je soroden z lit. *skriẽbti*, *skriebiù* »kroge delati, črte vleči, označevati«, lat. *scrībō*, *-ere* »grebsti, dolbsti, pisati«, gr. σκάρῑφος »obris, skica; črtalo«, σκαρῑφάομαι »praskati, raziti« s sekundarno vzglasno skupino σκαρῑ- < *σκρῑ- in brez *s*-mobile stnord. *hrífa* »brskati, grebsti, praskati« (Fraenkel, 817; Frisk II, 720; LIV 509; vsi brez slov. gradiva).

Ni jasno, kako sta motivirana slš. fit. *škríb* »Equisetum, Glechoma« (Kálal, Sl., 680), gemer. *škribec* »Equisetum arvense« (Orlovský, Gemer., 333). Glej tudi *škriba I*. M. F.

škribènt (m.), g. *-énta/-ẹ́nta* »pisar« poleg *škribân* »isto« in *škribóntar* (vse zastar.; SSKJ IV, 1082, 1083).

Tako kot č. zastar. *skribent* »pisar; pisatelj«, *škribent* »isto«, n. *Skribent* »pisun« izposojeno iz srlat. *scribans* (Du Cance VI, 367), *scribānus* »pisar«, kar se ohranja v it. *scrivante* »isto«, *scrivano* »isto«, frc. *écrivain*, špan. *escriban*, *escribano* (Meyer-Lübke, 7743; Battisti-Alessio, 3426). Srlat. nomena agentis za pomen »pisar« sta neologizma iz lat. *scrība* »pisar«, deverbativa k *scrībō*, *-ere* »pisati«. Glej tudi *škriptral*. M. F.

škrìc (m.), g. *škríca* »Zipfel am Kleide«. V 18. st. *škrizi* (pl.) »fimbriae« (Kastelec-Vorenc), *ſhkriz* »Saum, Rockfalte« (Gutsmann). Danes *škrìc* »pretirano eleganten moški«, ljudsko tudi *škrícman*. Izposojeno iz stvn. *scurz* »kratek«, srvn. *schurz*, n. *Schurz* (Miklošič, Frw., 57, SEW, 340; Striedter-Temps, DLS, 219).

škridla (f.) »pokrovka, poklopec; pečna ploščica«, znano samo v 18. st. pri Pohlinu: *shkridla* »Stürze, Ofenkachel; operculum, cacabus«.

Zaradi medglasnega *-dl-* najbolj verjetno izposojeno iz č. *škřidla* »pokrovka« in »slojasta kamnina za pokrivanje streh« (Jungmann, Sl. IV, 473). To je tako kot npr. hrv. *škrīlȁ* »kamnita plošča« (Vrgada) iz psl. **skridlȁ* in le v spolu različno od psl. **skrîdlъ*, ki se ohranja v sln. *skrīl* (m.), g. *-a*. Dalje glej *skrīl*. M. F.

škril (m.) »Schräge« (Janežič[1] II, 430). Zabeleženo že pri Murku I, 583: *ſhkríl* »isto«. Nejasno. M. F.

škríliti, *-im* (v. impf.) »prekopano zemljo grabljati, da bo ravna«, tudi »grebljati, da bodo posejana semena z zemljo prekrita« (vzh. štaj.) in »posejano njivo prekopavati« (dol.), *škrîlec* (m.), g. *-lca* »tisti, ki po setvi škrili«.

Verjetno denom. v. **skridliti* iz nomena instrumenti, ki se ohranja v slš. dial. *skrydlo* »vrsta pluga« (Kálal, Sl., 611). Izhodno **skridlo* (n.) »s čimer se (zemljo) grabi, reže ipd.« je tvorjeno psl. neevidentiranega v. **skri-ti*, **skrьješь*, ki se brez *s*-mobile ohranja v psl. kavz. **krojíti*, **kròjišь* »rezati«. Glej tudi *krojíti*. M. F.

škrip (m.), g. *-a* v zvezi *čevlji na škrip* »tako narejeni čevlji, da škripljejo«, pkm. *šóulnji na škríjp* »čevlji tako narejeni, da škripljejo« (Novak, Slovar[2], 147).

Prim. hrv. *škrip* »iz brezovega lubja narejen del v čevlju, da škriplje« (Prigorje; ARj XVII, 683), čak. *postolȅ na škripȕc* »(novi) čevlji s škripajočim usnjem« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1198). Izvedeno iz **skripâti* »stridere, crepare, strepere«. Dalje glej *škripáti*. M. F.

***škripa** (f.) »škraplja, globoka in podolgovata vdolbina v apnenčasti skali«, izpričano v orn. *Gorenja Škripa*, *Dolenja Škripa* (Tuma, Plan. Vestnik XVIII, 1912, 116) v zahodnih Julijskih Alpah, kjer se v sodobnih zemljepisnih priročnikih pojavlja hor. *Škripi* (Atlas Slovenije,

1986, 76) = *Skripi* (Atlas Slovenije, 1996, 76); tudi *Kaninska Škripa* (Tuma, Imen., 16), *Za Škripo* (isti, o. c., 55). Badjura, Ljud. geogr., 169, navaja po Tumi, Plan. Vestnik XVIII, 1912, 116, *škripe* (f. pl.) »škraplje«, kar se po Tumovih navedbah pojavlja le kot del lastnih imen in kot apelativ ni izpričano. S tem Bezlaj, ESSJ II, 93, povezuje rez. *krīpa* »skala, kamenje« (Pleteršnik I, 468, po Cafu) in *škraplje*.

Prim. hrv. *škrîp*, g. *škrípa* »globoka in ozka razpoka v skali«, čak. *škrîp*, *u škrīpù* »razpoka v apnenčastih tleh« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1198), *škripȉna* »kamnito polje« (Vodice v Istri; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 196; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 548), črnogor. *škrîp*, g. *škrípa* »stena, pečina« (Vujičić, Rječnik, 138), č. *křípa* »saxa« (zastar.; Jungmann, Sl. II, 188; Bezlaj, ZJS, 59, 141, 860, 936), kašub. *skřẽp* »špranja, razpoka«, č. dial. *skříp* »kamnito območje v strmini« (citirano po Boryś, LK, 188). Psl. **skrípъ* (m.) »razpoka«, **skripā̋* (f.) »isto« (sln.) poleg **kripā̋* »skala, kamenje« (sln.; č.) je v slov. jezikih gotovo ide. dediščina in sorodno s psl. **(s)kripā̋ti* »stridere, crepare, strepere« in dalje z lot. *skrîpât* »vpraskati, opraskati, čečkati, vpisati«, *skrīpa* »tanka črta, ki nastane, ko se ostri premet po trdi podlagi podrsa« (Miklošič, 304; Machek[2], 550; Skok III, 403; Schuster-Šewc, HEWb., 701; Boryś, l. c.) iz ide. baze **(s)krei̯-p-*, v kateri se tako kot v **(s)krei̯-bh-* »praskati, raziti« ohranja ide. **(s)ker-* »rezati, cepiti, praskati«, prim. ukr. dial. prez. *čru* »odrezati« (SP II, 116 s), arm. *kʿerem* »ostrgati, odrgniti«, gr. κείρω »rezati« in z *s*-mobile lit. *skìrti*, *skiriù* »ločevati, rezati«, lot. *šķir̃t*, *šķiru*, *šķir̦u* »isto«, stvn. *skeran* »rezati, striči«, alb. *shqerr* »razpraskati« (LIV, 503). K pomenskemu razvoju »rezati, cepiti, praskati ipd.« : »pečina, skala, kamen« prim. psl. **skā̋la* k **skā̋liti* »cepiti«. Izhodno **skrei̯pó-s* > psl. **skrípъ* »razpoka« torej kaže, da se je splošnoslov. pomen glagola **skripā̋ti* »stridere, strepere, crepare« razvil iz »pokati«, ta pa iz pomena »cepiti«. Drugače o sln. **škripa* Bezlaj, ESSJ II, 89, ki brez slov. paralel sklepa, da je beseda substratna in ilirskega izvora. Glej tudi *škrápa*. M. F.

škripáti I, *škrípam* in *škrípljem* (v. impf.) »stridere, crepare, strepere«; inf. tudi *škrípati*; pf. *za-š.* in *škrípniti*, *škrîpnem*; intenz. *škripetáti*, *-âm*, *škripútati*, *-am* (impf.), dem. *škrîpkati*, *-am* (impf.); subst. *škrîp*, *-a*, *škripȍt*, *-óta* (m.), *škripóta* (f.) »stridor, crepitus«, *škrípa* (f.) »kar škriplje: skrhan pipec, stara skrinja, stare gosli«, *škrípe* (f. pl.) »bolečine v rokah po težkem delu« (jvzh. štaj.), *škrîplje* »stare in slabe gosli«, *škrîpnica* »gosli«, *škrîpec*, *-pca*, *škrípec*, *-pca*, *škrpèc*, *-pcȁ* »kar škriplje: kolut, vitel, dvigalo na vitlu, sklep, bolečina v sklepih; Rallus crex, Gryllus domesticus, Silene inflata«, tolm., ben. in dol. tudi *skrípec* (semkaj *biti v škripcih/škripcu/skripcẹ́h*, *na škripcih* »biti v zagati, zadregi«, prim. sbh. *škrîp*, č. *skřipec* »natezalnica«); v 16. st. *ſhkripati* »crepo« (Megiser), v 18. st. *šhkripati* »crepare, denticulare, inframere« (Kastelec-Vorenc), *shkripati*, *-plém* »adfremare« (Pohlin), *ſhkripam*, *ſhkriplem* »kirre, knirsche« (Gutsmann).

Prim. csl. *skripati*, *-ájǫ* »strepere«, sbh. *škrípati*, *škrípiti* (impf.), *škrípnuti*, *škrîpnēm* (pf.) »škripati«, *škrîp* »natezalnica«, *škrìpac* »škripec« (*biti u škripcu* »biti v škripcih«), *škrȉpa* »škripanje, škrtanje«, mak. *čkripi*, *skripi* »škripati«, *čkripne* »zaškripati«, blg. *skripjá*, *skrípna* »isto«, subst. *skripéc* »vitel, škripec«, r. *skripétь* »škripati«, *skrípnutь* »zaškripati«, ukr. *skrypíty*, *skrýpnuty*, br. *skrypécь*, *skrýpnucь*, p. *skrzypieć*, *skrzypnąć*, č. *skřípati*, *skřípěti*, *skřípnouti*, slš. *škrípať*, *škripnúť*, gl. *křipić*, *křipotać*, dl. *škripaš*, *-pju*, *-am*. Psl. **skripā̋ti*, *-ā̋ješь* in **skríplʼešь* < **skrei̯-p-*, prim. lot. *skripstêt*, *-u*, *-ẽju* »hreščati, škripati, grmeti«, brez *s*-mobile lit. *krìpštelėti* »šelesteti«, z determinativom *-k-* gr. 2. sg. imp. aor. κρíκε »vrêšči, vpij«, lit. *krỹkšti* »vreščati, cviliti«, psl. **krîkъ*, **kričā̋ti*, z determinativom *-g-* stnord. *skríkia* »čivkati«, stcsl. *skrъgati* »škripati, škrtati«, brez determinativa stir. *scret* »krik«. Iz ide. korena **(s)ker-* »škripati, hreščati, oglašati se s hripavim glasom« je z determinativom **-p-* še sti. *kŕ̥pate* »tarnati«, nperz. *särfak* »zvok«, *surf* »kašelj«, lat. *crepāre* »škripati«, stnord. *skrafa* »čvekati« (Miklošič, 304; Vasmer II, 651; Pokorny, 567 ss.). Glej tudi *škrípec*, *škrípniti*, *škŕgati*, *škržȁt*, *kríčati*. M. S.

škrípati II, *-am*/*-pljem* (v. impf.) »skopariti«, adj. *škrípav*, f. *-a* »skop« (štaj.), *škrípavost* (f.) »skopost, lakomnost«, *škrípavec* (m.), g. *-vca* »lakomnež«.

Besedna družina kaže na pomenski razvoj iz »stiskati«, prim. č. *skřipnout* (pf.) »stisniti« in »zajeti«. K pomenskemu razvoju prim. npr. sln. *stískati* »zelo varčevati, skopariti«; č. *škrdlit* »stiskati, skopariti«, *škrdla* »stiskač, skopuh«, *škrdlík* »isto«. Dalje glej *škrípec*. M. F.

škripav (adj.), f. *-a* »hripav«, izpričano v 18. st.: *ſhkripau* »heißer, samoukeu, hriplezh, kriglaft« (Gutsmann).

Pomensko osamljeno; verjetno arhaični predmetatetični ostanek splošnoslov. besedne družine **chripā̋ti* ← **skripā̋ti* »škripati, hreščati«, kamor spada tudi sln. *hrípav*. Dalje glej *hrípati*. M. F.

škripe (f. pl.) »bolečine v rokah po težkem delu« (vzh. štaj.), tudi *škrípec*, g. *-pca* »trganje po udih«, po redukciji iz sln. **škripə̀c škrpèc*, g. *-pcȁ* »isto«.

Prim. hrv. *škripica* »bolečina v sklepih roke« (Otok v Slavoniji; ARj XVII, 684), *škrípac* »vnetje kosti v skočnem sklepu zadnje konjske noge« (Jurančič), *škripãvac* (m.), g. *-ôvca* »poškodba mišičnega tkiva nadlahtnice (navadno pri težakih)« (Roki, Libar, 495). Izhodno **skripā̋* in **skripьcь*. Povezava s **skripati* »škripati, hreščati«, ki je omenjena v ARj, l. c., je verjetno ljudskoetimološka, saj je ta besedna družina lahko nastala po pomenski specializaciji iz pomena »stiskati« psl. v. **skripā̋ti*. Glej tudi *škrípati II* in *škrípec*. M. F.

škrípec (m.), g. *-pca* »vitel« in metaforično, navadno v pl. *v škripcih biti* »v neprijetnem, zapletenem položaju biti, v zadregi biti, v stiski biti«, prim. črnovr. *ję u̯ škrîpcaχ* »je v zadregi« (Tominec, 213), pkm. *v škrepcé je prìšeu* »prišel je v zadrego« (Novak, Slovar[2], 147); goriš. *šk̀rpъc*, g. *šk̀rpca* (Štrekelj, Görz., 394), obir. kor. *šqə́r:pc*, g. *-a* »kolut pri škripčevju« (Karničar, Obir, 243) < **škripə̀c*; tudi *skripèc*, g. *-pcȁ* »škripčevje« (Laš-če) poleg »sklep« (Podkrnci; oboje Erjavec, LMS 1880, 187), »Glied« (rez.; Pleteršnik II, 498), polj. *skŕpc* »škripec« in »sklep (roke ali noge)« (Škrlep, 55) in metaforično »zagata, zadrega«, npr. *dekleta so vsa na skripcéh* »vse žive in po konci so od mladosti« (Erjavec, l. c.). V 18. st. *skripz* »Schnürchen, fidicula« (Pohlin), *kauzhni ſhkerpez* »Weberknapp«, *ſhkerpez* »Schraube, ferk, perſuk, ftiſnik, dognanik, vertilu« (Gutsmann), v 19. st. *ſhkripez* »Walzrad bei einem Flaschenzuge« (Jarnik, Versuch, 214), *škripec*, g. *-pca* »Rolle« (Janežič[1] II, 430).

Prim. hrv. *škrîp* »spona; zagata«, tudi *škrípac*, g. *-pca* »isto«, gradišč. hrv. *škrípac, -pca* »zagata«, npr. *iz škrípca nêčeš tàko làvko vàn* (Tornow, BD, 333), mak. *skripec* »vitel«, *skripka* »isto«, blg. *skripèc* »kolut«, ukr. *skrypýcja* »lesene spone; del škripca, v katerem se obrača kolut« (Grinčenko, Sl. IV, 144), p. dial. *skryp* »tečaj pri vratih, kos debelega lesa, ki ima na sredini vdolbino in je vsajen v tla« (Karłowicz, SGP V, 162), č. *skřipec* »mučilo«, stč. *skřipec* »majhen tram«, slš. *škripec* »škripec; natezalnica«, gl. *skřipk* »Kloben am Flaschenzug« in *křipa* »vitel, vreteno«, kašub. *skřẽp* »eden od dveh prečnih tramov z vdolbino na koncu, v katerih se obračajo vrata, tečaj pri vratih« (Sychta, SGK V, 65), slovin. *křə̄p* »Schwelle am Torweg«. Iz slov. jezikov je rum. *scrípet* »kolut« s *-t* namesto *-ţ*, kar je bilo interpretirano kot plural, zato je bil k temu tvorjen nov sg. na *-t*, mold. *scrípţ* »kolut«, *scrípeţ* »isto« (Tiktin, Wb., 1393; Skok III, 403).

Psl. **skrípъ* (→ **skripьcь*) in **kripъ* more biti psl. tehnični (tkalski ?) termin, sinonimen s **pręslica* (in **vertenò*). Pri obeh se namreč pojavlja terminologizacija v fit. »Equisetum«, prim. č. *skřip, škřip*, stč. *škřipie*, slš. *škrip, škríp* (Machek, JR, 28 s.), ukr. *skrypeć, skrypej, skrypij, skrypec* (Makowiecki, SBLM, 138 s.), p. *skrzyp*, kašub. *skřẽp, skřẽpk* (Sychta, l. c.), gl. *křipica* (Schuster-Šewc, HEWb., 701). Zaradi pomena »navijati, motati«, ki ga implicira sln. *škrìpc* »neke vrste motovilec« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) in zaradi pomena »stiskati«, ki ga pri slov. **skripati* implicira sln. in č. gradivo (glej *škrípati II*), bi bilo termin **(s)krípъ* »preslica, vreteno, vitel ipd.« kljub pogostemu povezovanju s psl. **(s)kripãti* »stridere, crepare, strepere« = lot. *skrĩpât* »vpraskati, opraskati, čečkati, vpisati«, *skrĩpa* »tanka črta, ki nastane, ko se ostri premet po trdi podlagi podrsa« (Miklošič, 304; Machek[2], 550; Skok III, 403; Schuster-Šewc, HEWb., 701; Boryś, LK, 188) bolje povezati s psl. homonimom **(s)kripãti* »viti, zavijati, stiskati, napenjati ipd.«, ki je soroden z lit. *kreĩpti, kreipiù* »obračati, usmerjati, voditi«, stnord. *hreifa* »vihteti« (Fraenkel, 292; LIV, 328; oba brez slov. gradiva). Psl. **(s)krípъ* »preslica, vreteno, vitel« > »Equisetum ipd.« in **skrípъ* »razpoka, špranja« sta bila torej homonima, ne pa polisemantema, kot sklepa Boryś, l. c. Glej tudi *škripe, škrípati II*. M. F.

škripniti, *škrîpnem* (v. pf.) »umreti«, npr. *zadnjo zimo je škripnil* (nižje pog.; SSKJ IV, 1084) »zadnjo zimo je umrl«.

Metaforično razvito iz *škrípniti* »dati od sebe glas, kadar se kaj zlomi, po čem podrgne ipd.«. Enak metaforičen razvoj je npr. znan v it. *crepare* »crkniti« poleg »počiti« iz lat. *crepāre* »povzročiti kakršen koli glas ali zvok; škripati« in sln. *cȓkniti, cȓknem* (v. pf.) »umreti; poginiti«, impf. *cŕkati, cȓkam* »isto« (nižje pog.; SSKJ I, 266), v 18. st. *muhe zerkajo, vafha švèr je zarknila* (Kastelec-Vorenc), *zerkniti* »verrecken«, *ozhem zerkniti* »Ich will des Todes ſeyn« (Gutsmann), hrv. *cȑknuti, cȑknēm* »perire«, *cȑkati, cȑkām* »isto«, mak. *crkne* »poginiti«, *crknuva* »isto«, kar je prav tako metafora k slov. **cьrkãti, *cьrkãješь*, prim. sln. *cŕkati, cȓkam* »oglasiti se« (rez.), *crkétati, -etâm, -éčem* »žvrgoleti«, v 18. st. *zerkniti* »der Mund nur öfnen durch Rede, zherhniti« (Gutsmann), mak. *crka* »kričati, vreščati«, *crkne* »počiti«, blg. *cъ̀rkam* »ščebetati«, č. *crkat* »ščebetati«. Slednji v. je tako kot **curěti* »teči. brizgati« ← **čurěti* »isto« ekspresiviziran iz psl. **čьrkãti, *čьrkãješь*, prim. sln. *čŕkati, čȓkam* »škripati, škrtati«, r. *čerkátь* »hitro pisati, škripati, črte vleči«, ukr. *čerkáty* »črte vleči, pisati«, p. dial. *czarknąć* »podrgniti«, *czerknąć* »isto« (Karłowicz, SGP I, 271, 280), slš. *čerkat'* »rožljati, žvenketati«. Dalje glej *škripáti I* in podobno pomensko motivirana sin. *cŕkniti, krépati II*. M. F.

škriptral (m.), g. *-a* »nožek«; izpričano le v 16. st. *shkriptral* »Schneidmefferlin, cultellus« (Megiser).

Prim. č. zastar. *škriptorál* »nožek za obrezovanje peres«, *škryptorál* »isto«, dem. *škriptorálek* (Jungmann, Sl. IV, 474). Izhodišče izposojenk je lat. adj. **scriptōrālis* k *scriptōrium* »pisalo« poleg »pisarna«. Prvotno torej pisarniški nožek. Glej tudi *škribènt*. M. F.

škrivčica (f.) »majhen okrogel kamen za metanje«, izpričano le v 18. st.: *šhkrivzhiza k'luzhanîu ali kugliza* »disculus, šklédiza«, *ena kamenata okrugla šhkrivzhiza k'luzhanîu* »discus, škléda« (Kastelec-Vorenc).

Izhajati je potrebno iz sln. **skrilčica*, kar je dem. k *skrīl* (tako že Pleteršnik II, 498). Dalje glej *skrīl*. M. F.

škrivodec (m.), g. *-dca* »Rhinanthus christa galli« (navaja Šulek, Im. bilja, 394, 548, po sln. Freyerjevem rkp. gradivu iz 18. st.).

Gotovo sorodno s sln. črnovr. *šką̄rąwâdą* »Alectorolophus« (Tominec, 213) = »Rhinanthus christa galli«, kar je verjetno metaforično po plodovih, ki asociirajo na posodje (npr. ponev, lonec), poimenovano iz psl. **skovordã* »ponev« v stcsl. *skovrada* »isto«, str. *skovoroda*, r. *skovorodá*, ukr. *skovorodá*, p. *skowroda*, stč. *skravada, skrovada*, gl. *škorodej*, g. *-dwje*, dl. *škorodej, škorodwej* (Schuster-Šewc, HEWb., 1445; Vasmer[2] III, 644; Machek[2], 548; vsi brez sln. gradiva). Podobno pomensko motivirano je n. *Klapper-topf, Klapper-pott* (Marzell, Wb. Pfln. I, 183).

Fonetično najbližje sln. *škrivodec* je sln. fit. *škrivada* »Lotus corniculatus« (Šulek, o. c., po Freyerjevem gradivu), kar se je iz izhodnega sln. **skovráda* oz. **skovrádəc* prek prestavitve *r* v **skrovád(əc)* razvilo iz reducirane oblike **skrəvád(əc)* > *škrivád(əc)*. Oblika *škrivodec* more izvirati iz dial. območja s prehodom dolgega *a* v *o*-jevski vokal (o pojavu Ramovš, Hgr. VII, 201). Dalje glej *škrovâda* in sin. *ščekótec, škrobotec*. M. F.

škrjánec (m.), g. *-nca* »Alauda arvensis«, knjiž. *lâški š.* »Melancorypha calandra«, *kratkopȓsti š.* »Calandrella brachydactyla«, *čópasti š.* »Galerida cristata«, *hrîbski š.* »Lullula arborea«; dem. *škrjánček, -čka, škrjánčec, -čca*, f. *škrjánka*, adj. *škrjánski, škrjánčji, škrjánčev, -a*; tudi *škorjánec* (Cigale, Miklošič), semkaj *škorjančeváti se* (impf.) »igrati se neko pastirsko igro«; obir. *šqərjá:nc* (Karničar, Obir, 243), črnovr. *šką̄rjânc* (Tominec, 213), pkm. *škvord'ànček* (navaja Ramovš, Hgr. II, 293); v 16. st. *skurianez* »alauda« (Megiser), v 18. st. *ſhkerjaniz* »alauda, corydalus galerita« (Kastelec-Vorenc), *shkerjânz* »Lerche, alauda« (Pohlin), *ſhkorianz* »Lerche« (Gutsmann); semkaj cgn. *Škrjan(e)c, Škorjan(e)c, Škerjan(e)c*.

Prim. csl. *skovranьcь* »alauda«, star. blg. *skolovranec* »kos (?)«, r. *skovorónok* »škrjanec«, *žávoronok, ščevrónok*, ukr. *škávoronok, žávoronok*, br. *žávaranak, žaŭranak*, p. *skowronek*, č. *skřivan, skřivánek*, dial. *škobranek, škobruněk*, slš. *škovran, škovránok, škrovánok*, gl. *škowronc, škovrončk, škovrjenk*, dl. *škobronk*, dial. *škobrjonk, škobrjenk, škobřį̇oŋk, škəřį̇əŋk, škəřį̇oŋk, škəgəřiŋk, škəbřɛnčk, škórɛnašk*. Sln. gradivo kaže na **skvo-*

r'ȃnьcь, kar je najbližje dl. *škobrjenk*, *škobrjonk* < **skovr'e/anъkъ*. Slednje zaradi skupine **-vr-* ne more biti staro, temveč je lahko po zaključeni metatezi likvid nastalo iz **skvor'e/anъkъ*. To in sln. izhodišče izvirata iz nazalne osnove **skvor'an-*, **skvor(')en-* (tip sln. *pȋščanec*, *pȋščenec*, pl. *piščánci*) < **skuor-ie/ē/on-*, kar verjetno vsebuje isto (onomatopejsko) bazo kot psl. **skvorьcь̏* »škorec«, ukr. *skvereščáty* »kričati«, slš. dial. *škovŕlikat'* »čivkati, cvrčati« (navaja Kálal, Sl., 679), gl. *škewrić* (< **skveriti*) »bevskati, čivkati« (podobno Schuster-Šewc, HEWb., 1146), sln. *cvrčáti*, *cvȓkati*, *cvrkútati*, če iz **skvьr-ča-ti*, **skvьr-ka-ti* ipd. (Miklošič, 305). Iregularni refleksi v slov. jezikih so posledica reonomatopeizacije, manj verjetno naslonitve na **vôrnъ* »vran«. Izvajanje iz pref. **sko-* in **vôrnъ* (Matzenauer, LF XX, 9 s., kar sprejema Vasmer II, 641) ne zadošča, saj škrjanec nikakor ne spominja na vrana, pa tudi prefiksa **sko-* sicer ni mogoče dokazati. Glej tudi *škȓlj*, *škórec*, *švrljúga*. M. S.

škȓl (m.), g. *-a* »mlinarsko kladivo« (dol., štaj.), tudi *škȓl* (f.), g. *škrlȋ* »isto« (Valjavec), kar Pleteršnik II, 638, predstavlja kot *škȓv*, g. *-ȋ*. Pri Cigaletu, Wb., 698, poleg *škerl* »Mühlhammer« in *skerlo* »isto« tudi *oskerv*, pri Pleteršniku I, 854, *oskȓv* (f.), kar bi kazalo na delno poknjiženje iz prvotnega sln. **oskrł* (f.), g. **oskrli*.

Zaradi slov. sinonima **o-skъrdъ* v csl. *oskrъdъ* »instrumentum lapicidae«, sln. *oskȓd* »mlinarsko kladivo«, r. *oskórd*, g. *-a* »veliko kladivo«, p. *oskard* »cepin, rovača« (> ukr. *oskárd* »isto«), č. *oškrd* »oskrd; tesarska sekira« bi bilo pri sln. gradivu potrebno sklepati o besedotvorni varianti **o-skъ̏rdlь* (f.) poleg **o-skъrdlъ* (m.) in **o-skъrdlo* (n.). Medtem ko je tvorba **o-skъrdъ* nomen actionis > nomen agentis, izvirajo sln. oblike iz ptc. pret. akt. **o-skъrdlъ* »oster« (→ **o-skъrdlь* (f.) »ostrina«) slov. glagola **skъrd-ti*, ki je soroden s psl. **skordȃ* (= r. *skorodá* »brana«, v sln., hrv., sb. in ukr. pomensko specializirano na fit. poimenovanja) in dalje z lit. *skeȓsti*, *skerdžiù* »klati (živino), bosti«. Sln. variante z vzglasnim *sk-* oz. *šk-* so nastale po aferezi. Glej tudi *oskȓd* in *skráda*. M. F.

škrlȃt (m.), g. *-a* »purpura«, tudi *škarlȃt*; v 16. st. *ſhkerlât* (Trubar) poleg *borshun* (< madž. *bársony* »škrlaten žamet«) in *carmaſin* (< it. *carmesino*). *Barshun*, *Barſhun* se rabi v pomenu »sericum villosum«; v 18. st. *ſhkerlat* »Scharlach, Purpur« (Gutsmann). Najbolj razširjeno v pomenu »purpura« je srlat. *scarlatus*, it. *scarlatto*, frc. *écarlate*, agl. *scarlet*, n. *Scharlach*. Izhodišče je perz. *sāqirlat* »oblačilo iz rdečega blaga« (Kluge[17], 696). Iz iste osnove je *škrlatȋnka* »neka bolezen«, toda orn. *Škrlatica* je iz *škȓlj* »škrilj«.

Škrlática (f.) »orn. na Gor.«. Akcentsko mesto navajata Tuma, Imen., 40, in Čop., Diss. 113. Današnja standardna akcentuacija *Škrlatíca* je napačna in ni utemeljena v dial. Na Jožefinskem vojaškem zemljevidu iz l. 1763–87 je gora označena kot *B(erg) Dnina*.

Prvotno **Skril'ȃtica*, kar je je po moderni vokalni redukciji, gor. *l'* > *l* in pogostim prehodom *sk-* > *šk-* dalo današnje ime, je tvorjeno iz adj. *skriljȃt* »poln skal, skrili« (Pintar, Lj. zvon 1913, 77). K semantični motivaciji prim. *šplẹ̑vta*. Izvajanje iz *škrlȃt* »purpura«, ker je gora ob sončnem zahodu rdečkaste barve (Tuma, l. c.), ni možno že zato, ker so imena na *-ica* ali deadjektivna ali dem. iz *a*-jevskih osnov. Dalje glej *skrȋl*. M. S.

škrlíti, *-ím* (v. impf.) »stiskati, vpeti«, k temu subst. *škȓlec* (m.), g. *-lca* »spona« poleg »na koncu razcepljen kol, ki se uporablja za metanje kamenja« (vzh. štaj.), »ščipalka (za perilo)« (vzh. štaj.).

Formalno enako, vendar iz prvotnega pomena »stiskati« na duhovno sfero specializirano je sln. *škrljȉv* (adj.), f. *-íva* »skop, pičel«, č. *škrdlit* »stiskati, skopariti«, *škrdla* »stiskač, skopuh«, *škrdlík* »isto«. Pri slednjem Machek[2], 613, brez sln. gradiva, opozarja na zvezo s č. *škrtit* »skopariti«. Vendar se zdi bolj verjetno, da je to korensko povezano s č. *skrbit* »skopariti«, *skrbec* »skopuh«, *skrblit* »skopariti«. Dalje glej *škrljȉv I*. M. F.

škȓlj (m.), g. *-a* »škrjanec« (Črniče na Goriš.), dem. *škȓljec*, *-ljca*, *škȓlec*, *-lca* (Murko, Caf), *skȓljec* (Zalokar), *škrljȉč*, *-íča* (Caf), *skrljȉč*, *-íča* (Hrušica v Istri), f. *škrljíca* (vipav.), *skrljíca* (Janežič) »isto«; semkaj cgn. *Škrlj*, *Škerlj*, *Skerl*, *Škerlec*, *Škrl* in morda *Škrlavaj*, *Skerlavaj*, *Škrlevaj*.

Prim. hrv. kajk. *škrlec*, *škrlac*, *skrljac*, čak. *škȓlj* (Pariži, Sv. Petar u Šumi; navaja Filipi, Lex. orn., 26), *švrljûga* (Katuni; l. c.), *škrilatȉć* »hribski škrjanec, Lullula arborea« (Pomer; navaja Filipi, o. c., 110), *čvrljȗga* »škrjanec« (Vodice), *čaprljuga*, *čavrljuga* »isto« (Skok III, 389), *čvȓlj*, *čvŕljak*, *-ljka* »škorec«, črnogor. *čkvȓlj* »neka ptica, verjetno kos« (ARj II, 53), blg. *cevrъliga* (verjetno izposojeno iz jslov. je rum. *ciocârlie*, *ciocârlán* »škrjanec«), č. dial. *škvrlánek* »škrjanec« (navaja Machek[2], 550). Slov. **skvъrl'ь* je v prevojnem in besedotvornem razmerju s **skvor'ȃnьcь*. Podrobnosti niso jasne; k sufiksu z **-l-*, ki ima prvotno verjetno dem. funkcijo (sti. *śiśūla-* »otroček« : *śíśu-* »otrok«), prim. psl. **pisklę̑* : **pī̆ščanьcь*. Glej tudi *škrjánec*, *švrljúga*. M. S.

škrljȃd (f. kol.) »ledena plošča« (Pleteršnik II, 636, po Cafu).

Zaradi sln. *ledena skril* »ledena plošča« poleg *skȓl* (f.), g. *skrlȋ* »isto«, npr. *skrl za skrljo poka in se drevi po reki*, iz **skrȋdlь* je treba izhajati iz sln. kol. **skriljȃd* (f.), g. **-i* k *skrȋl* (f.), g. *-ȋ* »ledena plošča« poleg »plošča, skril«. K besedotvorju kol. prim. sln. *otročȃd* (f. kol.) k *otrȍk* »puer«. Dalje glej *skrȋl*. M. F.

škrlják (m.), g. *-a* »klobuk« (vzh. štaj., bkr.; Šašelj, Bisernice II, 263).

Prim. hrv. *škȑljāk*, g. *škrljáka* »klobuk«, *škerljõk* »isto« (Bednja) poleg *škrìljāk*, g. *škriljáka* in *kriljâk*, *krljâk*. Z enakim variantnim vzglasjem tudi sln. *kriljják* »klobuk s širokimi krajci«, *kriljáča* »isto« (pkm.), *kriljȃva* (bkr.). Izhodišče teh izrazov sta denominativna substantiva **skridl'ákъ* in **kridl'ákъ* iz psl. **kridlò* poleg **skridlò* »ala«, npr. p. *skrzydło* »isto« (Skok II, 195). To kaže na metaforično poimenovanje klobuka po značilnih krajcih, ki so asociirali na ptičje peruti. Sln. in hrv. korenski vokalizem je verjetno pogojen z istim razlogom, z redukcijo nenaglašenega vokala v soseščini *r*, ki je npr. znana tudi v sln. *stȓnič* »bratranec«, hrv. *strnȉč*, č. *strnička* < **strъjь-níčь* »stričev sin« k psl. **strъjь* (m.) »stric«. Še pred redukcijo je leksem prešel v istr.-rum. *škrilåš* (Filipi, ILA, 307). Dalje glej *krílo*. M. F.

škȓljevo (n.) »vrsta bolezni; druga stopnja sifilisa« (notr.; Pleteršnik II, 636). K temu sln. *škerlovka* »vmesna stopnja med sifilido in gobavostjo; Leprosyphilis illyrica« (Möderndorfer, LM, 37).

Prim. hrv. *škȑljevo* »sifilis« (Senjska Reka; ARj XVII, 686). Pri nas se je bolezen škrljevo oz. škerlovka razširi-

la na Dolenjskem, Notranjskem in v ribniškem okraju po letu 1790 in naj bi ime dobila po hrv. tpn. *Škrljevo*, kjer naj bi se pojavila najprej (Möderndorfer, l. c.). M. F.

škrljȉv I (adj.), f. *škrljíva* »skop, pičel«, tudi *skrljȉv* »skopuški, stiskaški«, substantivizirano *skrljîvec* (m.), g. *-vca* »skopuh, stiskač«, v. *skrljáti, -âm* (impf.) »skopariti, stiskati«, kar je prvič zabeleženo v 19. st. pri Murku I, 515.

Gotovo sorodno s č. *škrdlit* »stiskati, skopariti«, *škrdla* »stiskač, skopuh«, *škrdlík* »isto« (Machek[2], 613, brez sln. gradiva), slš. *škrdlit'* »skopariti«, *škrdliak* »skopuh«, *škrdliactvo* »skopuštvo« (Kálal, Sl., 679). Izhodišče besedne družine je verjetno v. **skъrdlíti* (in k temu iter. **skъrdl'ā́ti* v sln.). Zaradi istopomenskega č. *škrtit* »skopariti« (na zvezo opozarja že Machek[2], l. c.) in *skrbit* »skopariti«, *skrbec* »skopuh«, *skrblit* »skopariti«, slš. *skrbit'* »isto«, *skrblit'*, *škrblit'*, je možno izhajati iz treh besedotvornih členov. Denominativni v. **skъrdlíti* < **skъrb-dlíti* kaže na izpeljavo iz nomena instrumenti **skъrdlo* < **skъrb-dlo* z verjetnim pomenskim razvojem v nomen actionis (o tem SP I, 114), adj. **skъ̀rtъ* »skopuški, stiskaški« < ide. ptc. **skr̥b-tó-* in v. **skъrbíti*. Izhodišče te besedne družine je ide. baza *(*s*)*kerb-*/ *(*s*)*kreb-* »upogniti se, krčiti se, stisniti se«, prim. srvn. nazalno infigirano osnovo v srvn. *schrimpfen* »skrčiti se« in lit. prez. *skrembù* poleg inf. *skrèbti* »zgrbančiti, skrčiti, posušiti« (LIV 504, brez slov. gradiva). Sln. *škrlíti, -ím* (v. impf.) »stiskati, vpenjati« kot tudi r. *skórbnutь* »skrčiti se« kažeta, da se je pomen »skop; skopariti« pri tej besedni družini razvil iz »stiskati«. Enak pomenski razvoj je mogoče še na ravni polisemije zaslediti v sln. *stískati*, ki pomeni tudi »zelo varčevati«. Lit. *skrèbti* v prevoju ustreza gl. *škrjebić* »skrčiti se«, ki posredno kaže na obstoj psl. v. **skreb-ti* (Schuster-Šewc, HEWb., 1450), iz katerega je po vzorcu tipa φορός nastalo psl. **skròbъ* »stiskajoč (o osebi ali stvari)«, prim. sln. *škrọ̑b* »štirka« ob č. *škrob* »skopuh«.

Iz ptc. pret. akt. **skъrbd-lъ* »skop«, prim. č. *škrdla* »stiskač, skopuh«, je tako kot sln. cgn. *Trlep* ← *trlȅp* (m.), g. *-ẹ́pa* »neroda« iz ptc. *trl* tvorjen cgn. *Škrlep*, *Škerlep*, *Skerlep*, *Skrlep*. Glej tudi *škrlíti*, *škrljiv II*, *škȓt*, *škrọ̑b*, *škrẹ́ba* in za besedotvorje *trlȅp*. M. F.

škrljiv II (adj.), f. *-iva* »lakomen, požrešen«, izpričano v 18. st. *ſhkerliu praſhizh* »Nimmersatt«, *ſhkerlavu preſe* »isto«, *ſhkerlau* »isto«, *ſhkerliuz* (Gutsmann).

Gotovo pomensko specializirano iz izhodiščnega sln. **skrdljȉv* »skop, stiskaški« > *skrljȉv*, *škrljȉv*. Enak pomenski razvoj je izkazan v sln. *škŕtav* »lakomen«, ukr. denom. v. *skortíty* »močno želeti« (Grinčenko, Sl. IV, 141) ob sln. *škȓt* (adj.) »skop, stiskaški« in v obratni smeri v csl. *lakomyi* »pohlepen, skop«. Dalje glej *škrljȉv I*. M. F.

škrnícelj (m.), g. *-na*, poknjiženo *-clja* »cucullus«, v 16. st. *shkarnizel* »Scarnützel, cucullus« (Megiser), v 18. st. *ſhkernizel* »cucullus« (Kastelec-Vorenc).

Kakor hrv. kajk. *škrnȉcl* (za Zagreb navaja Skok I, 658), slš. *škarnicl'a*, *škarnicel'*, vzhmor. *škarnica* prevzeto iz avstr. n. *Skarnizel*, širše bav. n. *Starnizel*, *Scharnützel*, *Scharmützel* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 219). Kluge[17], 636 s., izvaja avstr. n. *Skarnizel* (druge n. variante so adaptirane, ker vzglasje *sk-* v n. ni običajno) iz trž. it. *scartoccio* »škrnicelj« < rom. **ex-cartotius* »iz papirja (narejen)« k lat. *charta* »papir«. Spremembe v medglasju pripiše vplivu slš. dial. *kornút*, č. *kornout* »škrnicelj« < srlat. *(carta) cornuta* »isto« (prim. frc. *cornet* »majhen rog, škrnicelj«) iz *cornu* »rog«, prim. drugačno kontaminacijo v slš. *škarnót*, *škařnóta*, jč. *škarnout* »škrnicelj« (navaja Machek[2], 271). M. Furlan, ustno, opozarja, da Grimm, Wb. XIV, 2212, n. besedo izvaja iz it. *scarnuzzo*. Dostopni slovarji tega it. leksema sicer ne navajajo, vendar možnost njenega obstoja iz rom. **ex-carnutius* potrjuje furl. *scarnòs* »vrečka za koruzo«, *scarnùs* »isto« poleg *scornòs* »vrečka za kodeljo« (Pirona, VF,[2] 956, 983), kar kaže na kontaminacijo **ex-cornutius* z lat. *cornu* »rog«. Glej tudi *škartôc*, *škȁrt*, *štanȉclin*. M. S.

škŕniti, *škȓnem* (v. pf.) »prirezati, skrajšati, odtegniti«, *odškŕniti*, *odškŕkniti*, *odškŕtniti* (pf.) »odlomiti, odščipniti (tako, da se sliši)«, *priškŕniti*, *-škȓnem* (pf.) »z lomljenjem skrajšati, prikrajšati, opeharíti«, *priškȓnja* »nuja«, *priškŕtniti* »priviti (vijak), stisniti«, *preškŕniti* »preščipniti«, *zaškŕniti* (pf.) »škripaje zaviti, priviti (vijak, pipo)«; v 18. st. *ſhkernim* »knarre, zwacke weg« (Gutsmann); *škrnjáti* (impf.) »glodati, z nožem rezati«, *odškrnjáti*, *-âm* (pf.) »zglodati, spraskati«, *preškrnjáti* (pf.) »preglodati«; subst. *škȓnec*, *-nca* »pipec, malovreden otroški nož« (Podkrnci), »vijak« (vzh. štaj.), *škȓnek*, *-nka* »vijak za napenjanje strun pri goslih« (Caf), *škrnẹ̑vza* »slab, skrhan nož« (polj.), denom. *škrnẹ̑vzati* (impf.) »rezati s slabim nožem, rezljati« (polj.), *škrnjâvec*, *-vca* »okovje s kljukico, s katero se zatakne okensko krilo«, *zaškrnjâlec*, *-lca* »isto«, *zaškrnjálo* »isto, cmerav otrok«; *škrnjâvcati* (impf.) »rezati s slabim nožem, rezljati« (notr.), *škrnjẹ̑vcati* (impf.) »glodati« (gor.).

Prim. sbh. *čkȑnjati* »scabere; strugati kože pri strojenju« (Vuk; ARj II, 53), č. *škrtnout* »prečrtati, prasniti, črhniti«, *škrtnút'* »začrtati, opraskati, prasniti«. Slov. **skъr(t)nǫti* je pf. od **skъrtā́ti* »praskati, rezati, vrezovati«. K tvorbi slov. **skъr(t)n'ā́ti* prim. sln. *drežnjáti* od *drẹ́zati*, *drẹ́gniti*. Manj verjetno Skok II, 207, ki samo za sbh. *čkȑnjati* misli na izpeljavo iz sicer sorodnega *kȓn* < psl. **kъ̑rnъ* »prirezan, okrnjen«. Dalje glej *škŕtati*. M. S.

škrọ̑b (m.), g. *-a* »moki podobna bela snov iz krompirja ali žita, ki se navadno uporablja za zgoščevanje preveč tekočih kuhanih jedi; štirka« (SSKJ[2], 1357), tudi *skrọ̑b* (m.) »isto«, *škrọ́biti*, *-im* (v. impf.) »s škrobovo raztopino prepajati tkanino, da bo bolj trda, štirkati«, tudi *skrọ́biti* »isto«, *skrobár* (m.), *-ja* »kdor škrobi«.

Gotovo v 19. st. izposojeno iz drugih slov. jezikov (hrv. ali r.), prim. hrv. *škrȍb* (m.), g. *škròba* »štirka«, denom. v. *škròbiti*, *škròbīm* »štirkati«, mak. *skrob*, *skrobi*, blg. *skròb*, r. *skrób*, p. *skrob* (m.), *skrobia* (f.), č. *škrob*, *škrobit*, slš. *škrob*, *škrobit'*, *škrobí*, gl. *škrob*, *škrobić*. Iz slov. jezikov je rum. *scrobí* »štirkati« (Tiktin, Wb., 1394), istr.-rum. *skrob* »mrena, ki se naredi na površini vina v sodu« (Šušnjevica; Filipi, ILA, 545). Psl. **skròbъ* (m.) (→ **skrobī́* (f.) → **skrobьjā́* v p.) je izvorno aktivni adj. tipa φορός glagola **skreb-tī́* **skrebèšь* »stiskati, krčiti«, prim. gl. *škrjebić* »stiskati, krčiti«, ki je po substantivizaciji začel označevati snov za zgoščevanje tekočin oz. čvrščenje tkanin, lahko pa tudi stiskaško, škrto osebo, prim. č. *škrob* »skopuh, stiskač«, slš. pog. *škrob* »isto«, in »trda, npr. kamnita in zato nerodovitna tla«, prim. č. *škrob* »suha kamnita tla« (Jungmann, Sl. IV, 474), *škrobotina* »nerodovitna tla«. S tem sorodno je lit. *skrèbti* s prez. *skrembù* »zgrbančiti, skrčiti, posušiti«, kavz. *skrãbinti* »delati trdo« (Miklošič, 304; Machek[2],

613; Skok III, 270; Schuster-Šewc, HEWb., 1450). Slednji psl. iztočnico rekonstruira kot nomen actionis.

Iz iste psl. predloge je gotovo podedovano sln. dial. *skrob* (m.) »sok od koruzne moke« (Sovinjak – slovenska Istra; Erjavec, LMS 1880, 187), »močnik« (Jakomin, NS, 122; Koštiál, LŠ, 101), kjer se je prvotni pomen slov. substantiva tako kot pri hrv. *skrȍb*, g. *skrobȁ* »redek močnik« (Istra), *skrȍb*, g. *skròba* »namaz iz pšenične moke in maščobe« (Kosovo) prenesel na poimenovanje zgoščenih tekočin. Glej tudi sin. *štȋrka*, *togovína* in sorodno *škréba*, *škrljȉv I*. M. F.

škrọ́bati, *-am* (v. impf.) »praskati«, »glasno glodati (o miši)«, tudi *škrobljáti*, *-âm* »glasno glodati (o miši)«, *škrobotáti*, *-âm*/*-ọ́čem* »rožljati, ropotati, žvenkljati«, npr. *zrnje v škatli š.* (jvzh. štaj.), *dež š.*, pf. *poškrobotáti* »poropotati«, *zaškrobotáti* »zaropotati«; subst. *škrobȍt* (m.), *-ọ́ta* »prasketanje«. V 18. st. *šhkrobotati* »perstrepere, fhuméti, ropotati, roşhlati« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *skrobotъ* »strepitus«, hrv. *škrobati*, *-am* »perstrepo« (Belostenec), *škrobotati* »isto« (Habdelić), *škrobоćati*, *škrobоćem* »treskati, tolči, praskati«, r. *skrobátь* »praskati, škrabati«, br. *skróbacь* »proizvajati neprijeten zvok ob drsanju s škornji«, pf. *skróbnucь*, *skrob* »hitro plezanje, kobacanje na kaj; hitro odhajanje kam; proizvajanje neprijetnega zvoka pri drsanju z nogami«, p. *skrobać* »škrabati, strugati, praskati, strgati (krompir)«, pf. *skrobnąć*, č. dial. *škrobać*, *-b'ym* »praskati, strugati« (Kellner, Východolašská II, 298). Psl. **skrobā̋ti* s pf. **skrob-nǫ̋ti*, **skròbnešь* je v prevoju enako srvn. *schrapen* »strgati« (< germ. **skrapōn*; Trautmann, BSW, 267), lot. *skrabêt*, *-ẽju* »praskati; glodati, rožljati« ob *skrabt*, *skrabu* poleg *skrabstu* »klesati, strgati, votliti, praskati« in nadalje sorodno s psl. **skreb-tī́*, **skrebèšь* »dolbsti, praskati ipd.« (Trautmann, l. c.; Vasmer[2] III, 658), od koder je nomen actionis **skreby*, **skrèbenь* v sln. gor. *škrȇben* (m.) »drevesna votlina, v katero se nabira deževnica«. Psl. deverbativni v. **skrobā̋ti* je verjetno iter. tipa **bodā̋ti* k **bod-tī́*, **bodèšь* »pungere« in potrjuje obstoj psl. **skrob-tī́*, **skrobèšь* »praskati« (= lot. *skrabt*, *skrabu*). Zaradi p. dial. *skrębiały* »trhel, preperel, votel« (Karlowicz, SGP V, 156), sln. fit. *škrȏbec* »Achillea millefolium« < **skrǭ̋bьcь* pa bi bilo tudi zaradi lot. *skram̃bt*, *-bju*, *-bu* »praskati (z nohti, kremplji)« verjetno bolje predpostaviti izhodni v. **skrob-tī́*, **skrǫbèšь*, pri čemer je bila inf. osnova podlaga za nastanek iter. **skrā̋bati* in ekspresivnih deverbativov tipa **skrob-ot-ā̋ti*. Sln. akut v *škrọ́bati* je posplošen iz novoakutiranega slov. dial. prez. **skròbāšь* < **skrobā̋ješь*. Glej tudi *škrobotec*, *škrȏbec* in dalje *škrábati*, *škrébati*. M. F.

škrȏbec (m.), g. *-bca* »Achillea millefolium« (Pleteršnik II, 637, po Cafu), tudi *škrebec* »isto« (Willfort, Zdravilne rastline, 269).

Zaradi sln. sin. *oškerc*, *oškrec* (Willfort, l. c.) < **od-škrtec* = sln. *odškrc* »odrezek«, *aškrc* »odrezan kos platna, usnja ipd.« iz **odškrtec* k *odškŕtati*, *-am* (v. pf.) »odščipniti« (jvzh. štaj.), ki tako kot n. dial. *hasen-schardele* k n. *Scharte* »raza, razpoka« kažeta, da je rastlina lahko poimenovana po svojih listih, ki izgledajo razrezani (Marzell, Wb. Pfln. I, 86), bi bilo mogoče izhajati iz slov. **skrǭ̋bьcь* in **skrę̋bьcь* v pomenu »raza, zareza ipd.« ter primerjati z lot. *skram̃ba* »praska, raza, zareza; iver; drobec«, *skram̃baîns* »močno opraskan«, *skram̃bât*, *-ãju* »praskati, raziti«, *skrambêt* »isto« (drugače fonetično neprepričljivo o tem Endzelin pri Mühlenbach-Endzelin III, 886). To je tako kot r. pskov. *skrjábatь* »strugati, strgati« (Dal', Slovar'[2] IV, 208), ukr. *škrjábaty* »praskati, škrabati« (Grinčenko, Sl. IV, 502), slš. *škriabat' sa* »praskati se« poleg »trudoma plezati, lesti« in p. dial. *skrębiały* »trhel, preperel, votel« (Karlowicz, SGP V, 156) nazalizirana varianta k psl. **skreb-ti*, **skrebèšь* »praskati, raziti, dolbsti ipd.« oz. k balto-slov. **skrab-* »isto«, prim. lot. *skrabt*, *skrabu* in *skrabstu* »klesati, strgati, votliti, praskati«, *skrabêt*, *-ẽju* »praskati, glodati, rožljati« (glej *škrọ́bati*). Nazalizirano varianto (in ne **skrobьcь*, prim. br. *skróbka* »odrezek česa slastnega« (Nosovič, 587), oz. **skrebьcь*, prim. lit. *skrẽbas* »krajec pri klobuku«) je pri sln. gradivu potrebno rekonstruirati zaradi dolžine vzglasnega zloga. Glej tudi *škrọ́bati*, *škrọ́ca* in dalje *škrébati*. M. F.

škrobotec (m.), g. *-tca* »Rhinanthus, Klappertopf« poleg *skrobótec* (m.), g. *-tca* »isto« (Klenik na Pivki; Erjavec, LMS 1875, 127). Obliko *skrobotec* navaja tudi Šulek, Im. bilja, 548, 356, po sln. Freyerjevem oz. Brekerfeldovem gradivu iz 18. st.

Prim. hrv. *škrobotec* »Rhinanthus christa galli« (Šulek, o. c., 548, 394), *škrobotac* (m.), g. *škroboca* »isto« (ARj XVII, 687). Izhajati je potrebno iz **skrobotьcь* (m.) »kar ropota, rožlja ipd.« k **skrobotъ* »ropot« iz v. **skrob-otā̋-ti* = sln. *škrobotáti*, *-âm* »ropotati, rožljati«. Rastlina je tu poimenovana po zrelem zrnju, ki v suhih plodnih glavicah ropota (Marzell, Wb. Pfln. I, 182, 185). Enako motiviran je tudi sln. sin. *ščekótec*. Glej tudi sin. *ščekótec*, *škrivodec* in dalje *škrobotáti*. M. F.

škrobotíka (f.) »vrsta kislih jabolk«.

Prim. enako hrv. *škrobotȉka* »vrsta jabolka« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), pri Belostencu: *skrobotìka jabuka* »pomum crepitans«. Poleg tega sln. še *škrabótelj* (m.), g. *-tlja* »vrsta jabolk« (mariborska okolica), *škrabotínka* »vrsta jabolk« (Brkini), *škrabóle* (n.), *-eta* »isto« (Brkini; vse Erjavec, LMS 1882-1883, 319, brez razlage) in hrv. *škrebetȗljka* »vrsta jabolka, ki zori ob sv. Mihaelu« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371). Pomenska motivacija nejasna. M. F.

škrọ́ca (f.) »Achillea millefolium = rman« v obir. kor. *šqrǭə:ca* (Šajda; Karničar, Obir, 226) ob sin. *rəbí:ca* »isto« (Karničar, l. c.) = *ribica* (Willfort, Zdravilne rastline, 269) iz sln. **jerebíca* ob *jerebíka* »Sorbus aucuparia«. Sem verjetno dem. *škrȏčič* (m.) »Achillea millefolium«.

Zaradi sln. sin. *škrȏbec* in *škrebec* (Willfort, l. c.) je to verjetno fonetično razvito iz **škrọ́bca* (f.) tako kot je sin. *škrẹ́ca* (Pohorje; Pleteršnik II, 635) iz **škrẹ́bca*. Dalje glej *škrȏbec* in sin. *skorọ́celj*, *škrocovt*. M. F.

škrócovt (m.), g. *-a* »Achillea millefolium; rman« v rož. kor. *šqrócovt*, *-a*, v 18. st. *ſkrozout* »Kachelkraut« (Gutsmann) = »Achillea millefolium« z vzglasjem *sk-*; s prehodom nenaglašenega *ou̯* > *u* tudi *šqrocut* (Šašel, RNB, 120).

Izhajati je potrebno iz **skoro-cělъ-tъ* »(zdravilna rastlina), ki (rane) hitro celi«, besedotvorne variante k **skoro-cěľь* (m.) »isto« v sln. fit. *skorọ́celj*, *škorọ́celj*, *škrọ́celj*. V sln. se suf. **-tъ* pojavlja v funkciji substantivizacije, prim. *zmikáv* (adj.) »ki rad krade« → *zmikâvt* (m.) »tat«, *kísav* (adj.) »kdor se rad kisa, je slabe volje« → *kîsavt* (m.) »zlovoljnež«. Kompozita **skoro-cěľь* in **skoro-cělъtъ* sta zato substantivizirana iz adj. kompoz. **skoro-cělъ* »takšen, ki hitro celi« < adj. **skorъ* »hiter« + **cělъ* »integer«. Z enakim suf. kot *skorọ́celj* je sub-

stantivizirano sln. *saramǫ́kelj* (m.), g. *-klja* »surovež«. Dalje glej *skorǫ́celj*, za besedotvorje tudi *saramǫ́kel*. M. F.

škrofíti, *-ím* (v. impf.) »škropiti«, prim. primor. *'škrofət* »škropiti (o trti)« in k temu *'škruefec* »rosa« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122) < **skropьcь*, črnovr. *škrǫ̂ft'*, *škrą̄fîm* »isto« (Tominec, 213), jnotr. *škrofîjo* (3. os. pl. prez.; Rigler, Jnotr. gov., 102). V 18. st. *šhkroffiti* »rigare, polyvati, ſalyvati, roffiti, reſmakati« (Kastelec-Vorenc), *shkrofim* »shkropim«, *shkrofilu* »Weyhwedel« (Pohlin). Tudi *oškrofotáti*, *-âm* (v. pf.) »poškropiti« poleg *oškropotáti*, *-âm* »isto« poleg »popackati«.

S *-p-* > *-f-* ekspresivizirano iz sln. *škropíti*, *-ím* oz. *škropotáti*, *-âm*. Dalje glej *škropíti*. M. F.

škrokȍt (m.), g. *-óta* »Achillea millefolium; rman« (Pleteršnik II, 637, po Josch, Die Flora von Kärnten, 1853), tudi *škrokotec* »isto«, *škrokotovec* (Simonović, BR, 7).

Nejasno. Ni verjetno, da bi bile tvorbe ljudskoetimološko prenarejene iz sln. sin. *škrot*, *škrotovec*. Glej sin. *škrot*, *škrǫ̂bec*, *škrǫ́ca*, *skorǫ́celj*, *škrocovt*. M. F.

škrǫ̂pec (m.), g. *-pca* »dež, ki pada v redkih kapljah« (SSKJ IV, 1086), tudi »kaplja« in »nenaden dež, ploha«, goriš. *škrópъc* »Sturmregen« (Štrekelj, Görz., 396), po ekspresivnem prehodu medvokalnega *-p-* > *-f-* primor. *'škruefec* »rosa« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122).

Prim. hrv. *škrópəc* »rahel in kratek naliv« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), *škropȁc*, g. *-pcȁ* »dež pomešan s točo ali snegom« (Brusje; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 682), *škropȁc*, g. *škrocȁ* »toča z dežjem« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1199). Izhodno **skropь̀cь* (m.), g. **-pьcá* je lahko dem. k **skrȍpъ*, g. **skropà* v sln. *škrȍp*, g. *škrǫ́pa* »špricanje«. Dalje glej *škropíti*. M. F.

škropiti, *-ím* (v. impf.) »aspergere«, pf. *na-*, *o-*, *po-*, *raz-*, *za-škropíti* »isto«; pf. *škrópniti*, *škrǫ̂pnem* in po asimilaciji *-pn-* > *-n-* *škróniti*, *škrǫ̂nem*; sem ekspresivne tvorbe *škroptáti*, *-âm*, pf. *oškroptáti*, *-âm* poleg *oškropotáti*, *-âm*; nomen actionis *škrȍp*, g. *škrǫ́pa* »špricanje«, nomen instrumenti *škropílo* (n.) »kropilo« poleg »kropilnica«, *škropílen* (adj.), f. *-lna* »ki škropi«, substantivizirano *škropîlnica* (f.) »škropilo; kropilnica«, *škropîlnik* (m.) »isto«. V dial.: bkr. *škropiti* »kapljati« (Šašelj, Bisernice I, 308), pkm. *škropìti*, *-ín* »apergere«, *škropüunica* »škropilnica« (Novak, Slovar[2], 147), obir. kor. *šqropè:wjeq* »Weihwasserbehälter am Türstock« (Karničar, Obir, 243) < sln. *škropîlnjak*, tolm. *škrapìt* »škropiti« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185) z akanjem. V 16. st. *shkropyti* »aspergere«, *shkropilu* »aspergillum« (Megiser), v 18. st. *shkropim* »aſpergere«, *shkropilu* »afpergillum«, *shkropilnèk* »aſperſorium« (Pohlin), *ſkropilu* »Weihwedel, kropilu«, *ſkroplenje* »Sprengung« (Gutsmann).

Prim. hrv. *skropiti*, *-im* »aspergere« (Stulli; ARj XV, 340) poleg širše izpričanega *škrȍpiti*, *-īm* »isto« (ARj XVII, 688), čak. *škropȉt*, *škrȍpin* »škropiti; kropiti« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1199), *vȉno škropȉ* »brizgati iz soda« (Čepić; Filipi, ILA, 530), gradišč. hrv. *škropiti*, *škrȍpim*, *škropilo* »Weihwedel« (Tornow, BD, 333), p. *skropić* »izlivati, škropiti« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 405). Izhodno **skropíti*, **skrȍpišь* »aspergere« je razen v vzglasnem *s-* in ponekod v akcentu povsem enako **kropíti*, **kropíšь* »isto«; iz prvotnega psl. **skropíti* je po metatezi vzglasja nastalo **chropíti* v dl. *chropiś* »kapljati; močiti« (Schuster-Šewc, l. c.). Zaradi pomena in akcenta v hrv. je možno izhajati iz kavz. **skropíti*, **skrȍpišь* glagola **skrep-tí*, **skrepèšь*, od koder je po vzorcu φορά ← φέρω nastalo psl. **kropã* »kaplja« < *»kapljanje«. Na enako variantno vzglasje kot v slov., kaže tudi balt. gradivo, prim. lot. *krepêt* »pljuvati« ob lit. *skrepliaĩ* »izpljunek« (Vasmer II, 382; Bezlaj, ESSJ II, 100; ES 13, 9). Glej tudi *škrâpati*, *škránja*, *škrǫ̂pec* *škrofíti* in dalje *kropíti*. M. F.

škrot (m.), g. *-a* »Achillea millefolium« (Willfort, Zdravilne rastline, 269), tudi *škrotovec* »isto« (Simonović, BR, 7). Za rastlino so značilni listi, ki dajejo vtis, da so razrezani (Marzell, Wb. Pfln. I, 86) in ukrivljeni, skodrani, skrotovičeni. Slednje ponazarja nvn. dial. fit. *Röllike* ← srvn. *rolle* »rotulus«, *rollen* »rotulare« (Marzell, o. c., 83), zato bi bilo sln. fit. možno povezati s psl. adj. **krǫtъ* »ukrivljen, neraven ipd.«, prim. csl. *krǫtъ* »tortus«, ukr. *krutýj* »zvit, ukrivljen«, *krutá m'játa* »Mentha crispa«, *krutorógyj* »ukrivljenih rogov«, č. dial. *krutý* »neraven, kriv«, *dřevo kruté* itd. (Bezlaj, ESSJ II, 100; ES 13, 33; Grinčenko, Sl. II, 314). Sln. *škrot* je formalno enako p. *skręt* »obrat, zasuk, splet, ovinek« iz deverbativa **sъ-krǫtъ* pf. v. **sъ-krǫtíti* ← **krǫtíti* = sln. *krotiti* »sukati, kriviti«. Dalje glej *krȍt*, *krotíti I* ter sin. *škrokȍt*, *skorǫ́celj*, *škrocovt*, *škrǫ́ca*, *škrǫ́bec*. M. F.

škróva (f.) »svinja« (rez.; Šturm, ČJKZ VII, 1928, 29).

Izposojeno iz furl. *scròve* »svinja, ki je že povrgla«, it. *scròfa* »isto« poleg »vlačuga« < lat. *scrōfa* »svinja« (Šturm, l. c.; Skubic, Rom., 166; Battisti-Alessio, 3427), kar Walde-Hofmann II, 500, izvaja iz gr. γρομφάς· ὗ παλαιά (Hesych.) in zavrača povezavo z lat. *scrobis* »luknja, jama« (Meyer-Lübke, 7748). Frisk I, 327, v gr. izvor lat. *scrōfa* dvomi. M. F.

škrovâda (f.) »Lotus corniculatus« (Pleteršnik II, 637; Šulek, Im. bilja, 394, po Medvedovem rkp. gradivu), tudi *škrivada* »isto« (Šulek, o. c., po Freyerjevem gradivu). Sem *škąrąwâdą* »Alectorolophus« (Tominec, 213) = »Rhinanthus christa galli«.

Prim. hrv. *škrovada* »Hornus corniculatus« (Popović; ARj XVII, 689). Skok III, 271, povezuje sln. fit. *škrovâda* s hrv. *skrováda* »ponev z ročajem, v kateri se pogača peče v žaru pod pepelom« (Smokvica na Korčuli), tpn. *Škrovada*, *Škrevada*, *Škrovadica* (Skok, Slav. i rom., 102, 153), vse pa izvaja iz rom. izposojenke iz ben. it. *scrovada* »svinjarija« k *scrova* »svinja« (Skok, o. c., 154). To je zaradi slov. **skovordã* »ponev«, ki je v dl. fit. osnova, zgrešeno, prim. stcsl. *skovrada* »sartago«, str. *skovoroda* »isto«, r. *skovorodá*, ukr. *skovorodá*, p. *skowroda*, stč. *skravada*, *skrovada*, gl. *škorodej*, g. *-dwje*, dl. *škorodej*, *škorodwej*, fit. *wjela škorodej* »Plantago maior«, *wodna škorodej* »Alisma plantago«, *škrodwine zele* »Chenopodium hybridum« (Schuster-Šewc, HEWb., 1445; Vasmer[2] III, 644; Machek[2], 548). Medtem ko gre pri hrv. tpn. s **skovordã* lahko za metaforični prenos pomena »ponev«, prim. hrv. tpn. *Prsȕrina* : *pȑsura* »ponev« (Skok, o. c., 96), je pomenska motivacija tako za »Lotus corniculatus« kot tudi za »Plantago« zaradi asociiranja oblike cvetov s posodjem verjetna, prim. n. *Unserer Li(a)ben Frau Schepfala* (Marzell, Wb. Pfln. II, 1402). Možen pa je tudi prenos s prvotnega poimenovanja za »Rhinanthus«, prim. n. *Klapper-topf*, *Klapper-pott* (Marzell, o. c. I, 183). Sln., hrv. in stč. oblike z vzglasjem *skr-* so nastale šele po metatezi likvid. Sln. sin. za Lotus corni-

culatus so *navadna nokota*, *Marije Devica šolnici* (Cigale, Wb., 791). Glej tudi sin. *nokota*, *ržâdec* in *táščica* ter *škrivodec*, *škr'vada*. M. F.

škrpȩ̂l (f.), g. *-i* »kamnita tla« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308), Pleteršnik piše *škrpȩ̂lj* (f.). Skok III, 273, povezuje s hrv. *škȑpio* (m.), g. *škȑpjela* »prag pri vratih ali pri oknu« (Dubrovnik), *škrpio* »bel kamen« (Potomlje), z imenom dveh otokov *Škrpio* (Perast), *Gospa od Skrpjela* (nar. pesem). Dalje nejasno; Skok, l. c., pritegne k dalm. rom. refleksu za lat. *scopulus* »skala, pečina, čer«, hrv. *skupio*, kar ni prepričljivo. Verjetnejša se zdi primerjava s sln. *kripa*, *škráplje*, *škreja* < predrom. **krippo-* »skala, kamen«. Dalje glej *krêpake*.

škȓt (adj.), f. *škŕta* »skop, stiskaški« (SSKJ IV, 1086), pri Pleteršniku II, 637, *škȓt*, f. *škŕta* »isto«. Od tod verjetno cgn. *Skrt*, *Škrt* (Merkù, SPZM, 62) in po prehodu *-t* v *-k* kot v primor. *žrk* »žrd« iz *žrt* »isto« (Jakomin, NS, 156) tudi cgn. *Škrk* (pri Merkùju, l. c., nerazloženo). Adj. *škŕtav*, f. *-a* »lakomen«, v. *škŕtati*, *-am* (impf.) »skopariti«; *škrtljáti*, *-âm* »isto« (vzh. štaj.), pkm. *škȑtaš* (m.) »skopuh«, adj. *škȑtlavi* »skopuški« (Novak, Slovar, 107). Sem primor. *škər'tina* »kljuse« (Padna; Cossutta, PV, 267) s pomenskim odtenkom »suh, mršav«.

Prim. hrv. *škȓt*, *-a* »skop«, *škȑtac* (m.), g. *škȑca* »skopuh«, čak. *škȓt*, f. *škrtȁ*, n. *škrtȍ* »slab, nerodoviten (o tleh)«, *škȁrt*, f. *škartȁ*, *škartȍ* »skop«, mak. *škrt* »isto«, *škrtav*, č. *škrtit* »skopariti«. Zaradi sinonimov, kot so č. *škrdlit* »stiskati, skopariti«, *škrdla* »stiskač, skopuh«, *škrdlík* »isto« in *skrbit* »skopariti«, *skrbec* »skopuh«, *skrblit* »skopariti«, polnostopenjsko *škrob* »skopuh, stiskač«, slš. *skrbit'* »skopariti«, *skrblit'* »isto«, *škrblit'*, polnostopenjsko *škrob* »skopuh, stiskač«, na katere je opozoril Machek[2], 614, 613 (brez sln. in hrv. gradiva), se zdi verjetno, da je psl. adj. **skъ̑rtъ*, f. *skъrtȃ* »stiskajoč, skop; trd, suh« verbalni adj. tipa *pōtus* in korensko soroden z omenjenim gradivom. Izhajati bi bilo namreč mogoče iz ide. **skr̥b-tó-s* glagola **(s)kréb-mi* : **(s)kr̥b-énti* »viti, stiskati, krčiti«, ki ga posredno potrjuje gl. *škrjebić* »stiskati, krčiti«, psl. fit. **skrȅbǫtъ* »Clematis vitalba«, ničtostopenjsko r. *skórbnutь* »skrčiti se«, *skorbílo* »škrob, štirka«, pa tudi lit. *skrèbti* z nazalnim prez. *skrembù* »zgrbančiti, skrčiti, posušiti« in srvn. *schrimpfen* »skrčiti se« (LIV, 504, brez drugega slov. gradiva). Prvotni pomen tega psl. adj. se ohranja v sln. ekspresivnem denom. v. *skrtúljiti se*, *-ûljim se* (impf.) »krčiti se«, *če se mokri črevlji hitro posuše, skrtuljijo se* (Savinjska dol.) in č. *škrtič* »davilec, dušilec«, tj. *»kdor stiska«, slš. *škrtit'*, *-í* »daviti, dušiti«. S tem soroden psl. ptc. **skъ̀rb-lъ* se ohranja v r. *skórblyj* »izsušen, zguban, kozav«. Drugače o sln. *škȓt* in slov. enakopomenskem gradivu Kurkina, Etimologija 1975, 1977, 13 s., in Gluhak, HER, 611, ki sklepata, da se je pomen »skop« razvil iz pomena »odrezan, kratek«, kar implicira sorodstvo s sln. *škrtína* »odrezek«. Skokova razlaga o rom. izposojenki z izhodiščem v lat. **excurtiare* »skrajšati«, prim. it. *scorciare* »isto«, *curtus* »kratek«, s katerim povezuje rum. *scurt* »isto« < **ex-curtus* (Skok III, 403 s.), ni več sprejemljiva. Glej tudi *škrȏb*, *škrljȉv I* in *škrtína*. M. F.

škŕtati, *-am* (v. impf.) »praskati, škripati, cvrčati (o vroči masti, ptičih), vrezovati«, redkeje *skŕtati*, *-am* »škrtati z zobmi«; pf. *škŕtniti*, *škȓtnem* in *škŕniti*, *škȓnem* (pf.) »zaškrtati, škripniti; reči komu kaj zaupnega«, *škrnéti*, *-í* (impf.) »cvrčati (o vroči masti)«; v 18. st. *ŝhkartanî̂e s'ŝobmy* »rictus«, *ŝhkerniti* »crepare« (Kastelec-Vorenc), *shkèrtam* »radere«, *shkèrnem* »knarren, crepare« (Pohlin), *ſhkernim* »knarre« (Gutsmann); semkaj *škŕta* »škrba, praska«, *škrtljáti*, *-âm* (impf.) »rezljati«, *škrtálo* »slab nož«, *škrtína* »odrezek, rezina«, *škrtíniti*, *-înim* (impf.) »rezljati«.

Prim. mak. *čkrta* »škrtati«, č. *škrtat* »črtati, čečkati, praskati«, slš. *škrtat'* »črtati«. Miklošič, 303, izvaja iz **skrьgъtati*, denom. od **skrьgъtъ* »hreščanje, škripanje«, prim. iz sbh. *škȑgūt* »škrtanje«, denom. *škrgútati* »škrtati«. Drugače Machek[2], 614, ki misli na **skrьb-tati*, intenz. od **skrabati*. Vendar bi v obeh teh primerih pričakovali akcent na sufiksu (prim. *meketáti*, *mektáti*), zato se zdi bolje izhajati iz psl. **skъrtȃti*, **skъ̑rt'ešь* (?), **skъrtȃješь* > **skъ̑rtāšь* »praskati, rezati, vrezovati« iz ide. baze **(s)ker-t-*, prim. sti. *kr̥ntáti* »rezati«, av. *kərən-taiti* »rezati, odirati«, arm. *kʿertʿem* »odirati«, stvn. *skrindan* »pokati, dobivati razpoke«, norv. *skrinda* »zareza, razpoka«, n. *Schrunde* »razpoka«, lit. *kir̃sti*, *kertù* »sekati«, lot. *cìrst*, *cȩ̀rtu* »isto«, het. *kartāi-* »odrezati«. Intenz. od psl. **skъrtati* se ohranja v csl. *skrъstati* »fremere«. Glej tudi *škŕniti*, tvorbe z drugimi determinativi, kot so *škȓba*, *skȓb* in adj. iz osnovnega korena *kȓn II*. M. S.

škrtína (f.) »odrezek« (Lašče na Dolenjskem), npr. *š. kruha* »košček kruha«, denom. v. *škrtíniti*, *-înim* (impf.) »rezati« (dolenjske Lašče). Toda adj. *škrtínast*, f. *-a* »razast« kaže na izpeljavo iz pomenske stopnje **škrtína* »raza«.

Samo sln.; čeprav je v sln. izpričan subst. *škȓt* (m.), g. *škŕta* »praska«, prvič zabeležen v 19. st. kot *škert* »Geritze« (Cigale, Wb., 619), kar ustreza č. *škrt* »praska, raza, črta«, je sln. *škrtína* »odrezek« verjetno tvorba tipa *mladina* ← *mlad* iz psl. adj. **skъ̑rtъ* »odrezan«. To razen v *s*-mobile ustreza lat. *curtus*, pa tudi het. **karta-* v *kartai-* »odrezati« (< **kr̥taH₂-i̯e/o-*) in hrv. *kȓt* (adj.) »krhek, lomljiv«. Izhodišče sln. besedne družine *škrtína* »odrezek« je zato po vsej verjetnosti ide. adj. **(s)kr̥t-ó-s* »odrezan« aoristne baze **(s)kert-* »odrezati, razrezati«, prim. sti. *ví ákr̥tas* »si razrezal« poleg nazalno infigiranega prez. *kr̥ntáti* »rezati« in tematskega prez. v lit. *kertù* ob inf. *kir̃sti* »odsekati, podreti« (Kurkina, Etimologija 1975, 1977, 13 s.; LIV, 506). Podedovani adj. **(s)kъ̑rtъ* »odrezan« je v slov. sovpadel z deverbativom **(s)kъrtъ* (m.) iz v. **(s)kъrtȃti* »razati, praskati« < *»rezati«. Podedovana variantnost z *s*-mobile se ohranja tako v psl. adj. **(s)kъ̑rtъ* kot tudi v izhodiščnem **(s)kъrtȃti* »rezati« → »razati, praskati ipd.«, prim. sln. *kŕtati*, *-am* »škrtati« (Fram; Pleteršnik I, 480, po Cafu), toda s prvotnejšim pomenom še hrv. *kȑtiti*, *kȑtīm* »lomiti, mrviti« (Slavonija; ARj V, 659), pf. *skȑtiti*, *skȑtīm* »zlomiti, zdrobiti« (Varoš pri Slavonskem Brodu; ARj XV, 353) ob *škŕtati*, *-am* »praskati«, sln. pkm. *škȑtati*, *-an* »škripati«, pa tudi še »rezati z nožem« (Novak, Slovar[2], 147). Iz iste ide. baze **(s)kert-* je poleg psl. adjektiva **(s)kъ̑rtъ* »odrezan, razrezan« tudi **čьrtȃ* »rezanje; raza, črta« (prim. str. *čřesti*, *čьrtu* »rezati«, r. csl. *očeresti* »mejo določiti«) s palatalnim refleksom ide. zlogotvornega **r̥* kot npr. v psl. adj. **ščъ̑rbъ* : **skъ̑rbъ*. Glej tudi *škŕtati* in dalje *črta*, *čŕtati*, *kratek* in *krat*. M. F.

škȑtovȉnjek (m.), g. *-a* »narcisa« (pkm.; Novak, Slovar[2], 147).

Verjetno po metatezi iz **štrkovinjak* (k pkm. *-'ek* < **-'ak* prim. pkm. *mravljȉnjek* »mravljišče«) prek adj. *štȑ-*

kov iz *štȓk* »štorklja«. K semantični motivaciji prim. sb. dial. *štrkovo cveće* »narcisa« (navaja Simonović, BR, 313, po Marinkoviću), madž. *gólyahír* »kalužnica; Caltha palustris« iz *gólya* »štorklja«, domnevno, ker ta cvetica vzcveti, ko se spomladi vrnejo štorklje (EWU, 465). Vendar se zdi verjetneje, da gre za metaforo po obliki, saj ima narcisa malo pred cvetom približno pod pravim kotom prepognjeno steblo, kar spominja na obliko štorkljine glave. Semantično podobno je motivirano gor. *ključâvnica* »narcisa« iz *ključíti* »kriviti, upogibati« (o tem Snoj, SES², 281). Tudi n. dial. *Gänsborzer* »narcisa« k *Borzer* »kura brez repa« (navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 282) nakazuje možnost metafore po obliki. Dalje glej *štȓk*. M. S.

škr'vada (f.) »pokrovka« v *škərvâda* (Brdice pri Kožbani; SLA), tudi *škrəvâda* »isto« (M. Reja-T. Sirk, Briška kuhinja, Ljubljana 1997, 163).

Nejasno. Lahko refleks z redukcijo nenaglašenega *o* in premetom *vr* > *rv* iz izhodnega sln. **skovráda* »ponev«, to pa iz psl. **skovordā̋* »isto«, prim. stcsl. *skovrada*, *skovoroda*, r. *skovorodá*, ukr. *skovorodá*, p. *skowroda*, stč. *skravada*, *skrovada*, gl. *škorodej*, g. *-dwje*, dl. *škorodej*, *škorodwej* (Schuster-Šewc, HEWb., 1445; Vasmer² III, 644; Machek², 548). V sln. se to poimenovanje ohranja v fit. *škrivodec* (m.), g. *-dca* »Rhinanthus christa galli«, *škrovâda* »Lotus corniculatus«. Manj verjetno je, da bi bila ta zahodna tvorba pod vplivom rom. besedotvorja prenarejena iz prvotnega sln. **skrov* »pokrovka«, kar je tako kot sln. *pokrȍv* »operculum« (od tod dem. *pokrộvka*) deverbativ tipa sln. *rȍv* »fossa, cuniculus«, ki posredno kaže na obstoj psl. tematskga glagola **sъ-/po-/za-krovèšь* »pokriti« < ide. **kréu̯He/o-* ob **krý̋ti*, **krýješь*. Glej tudi *škrivodec*, *škrovâda*, pa tudi *kríti*, *krȍv*. M. F.

škrvánta (f.) »vdolbina v skali, v kateri se nabira voda«, sin. *skâlba*, *škâlba*, *škavla*.

Neposredna tuja predloga je neznana, čeprav se zdi verjetno, da je to rom. izposojenka iz rezultativnega deverbativa glagola **ex-crepantare* »razpočiti« z rom. *v* < lat. *p*, ki se kot simplex ohranja v lomb. *craventà*, *creventà* »razpočiti«, prov., katal. *crebantar* »isto«, špan., port. *quebrantar* »lomiti«; lat. **crepantāre* »počiti« je denom. od ptc. k lat. *crepāre* »počiti, pokati«, prim. furl. *crevâ* »zlomiti, lomiti« (Skok I, 274; Meyer-Lübke, 183; Battisti-Alessio, 1152). Zaradi *v* je manj verjetno, da bi bilo sln. *škrvánta* v kakršni koli zvezi s pomensko oddaljenim furl. *scarànt* »pancone, terreno sodo e resistente che si trova a una certa profondità« (Pirona, VF, 955), *carantàn* »glinasti skrilavec« (isti, o. c., 103), ben. it. *caranto* »peščen lehnjak«, *scaranto* »isto« in da bi se v apelativu ohranjala ista substratna osnova kot v hor. *Koroška* oz. orn. *Koretan*, kot je menil Bezlaj, Eseji, 31, 32, 89; SVI I, 285, in po njem Snoj, ESSJ II, 68. Sln. *škrvánta* ni toponimična baza, kot je neustrezno predstavljeno v Bezlaj, Eseji, 89, 179. M. F.

škržȁt (m.), g. *-áta* »Cicada plebeia«, tudi *skržȁt*, *-áta*, *skrgȁt*, *-áta* »isto«, f. *skržatíca*; tudi *skržâd*, *-a* »Cicada orni« in *skržák*, *-a* »Cicada plebeia«, v. *skržetáti*, *-âm* (impf.) »cvrčati, zirpen«; v 17. st. *ſcrezàc* »cicala« (Alasia), v 18. st. *šhkergád* »cicada« (Kastelec-Vorenc); cgn. *Škrget*, *Škarget*, *Skrget*.

Prim. csl. *skrъžьtъ* »stridor«, *skrъžьtati* »stridere«, r. *skréžet*, *-a* »škrtanje«, *skregotátь*, *skrežetátь* »škrtati«, ukr. *skrégit*, *-ótu* »škrtanje«, č. *skřehot* »regljanje, vreščanje, kvakanje«. Sln. *škržȁt* < **škržâ̑t* (o skrajšavi cirkumflektiranega *a* v primor. glej *škrgât*) je verjetno iz **skrъ̏žьtъ*, *skrgȁt* pa iz variante **skrъ̏gъtъ* »škrtanje«, abstrakta glagola **skrьgati*, **skrь(g)ti* »hreščati, škripati, cvrčati« (Miklošič, 303). K *a*-jevskemu refleksu prim. *svojât* < **svȍjьtь*. Prim. iz iste ide. baze **(s)krei̯g-* še niz. *kriek*, *krekel* »čriček, cvrček«. Dalje glej *škŕgati*, *škrgât*, *škripáti I*. M. S.

škržộlica (f.) »pokončna ali plazeča se rastlina z navadno rumenimi cvetovi v koških, Hieracium« (SSKJ IV, 1087), tudi *skržolíca* »isto« (Pleteršnik II, 501) in *skržoljca* »Hiercium pilosella« (Šulek, Im. bilja, 357).

Nejasno; ker Šulek, o. c., 523, za Hieracii species navaja hrv. fit. *škripavnjak*, kar je mogoče povezovati s *škrípati*, bi bilo sln. fit. mogoče povezati s *skŕgati*, *-gam*, *-žem* »cvrčati, čirikati«, tudi *škŕgati* »škrgutati«, csl. *skrъgati* »frendere«, č. *škrhat* »vreščati kot jerebica« (Jungmann, Sl. IV, 473), vendar ostaja pomenska motivacija nejasna. M. F.

škuda (f.) »avstrijski tolar« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308), *srebrni škudi* (SNP I, 22), kar kaže na sln. *škud* (m.).

Prevzeto iz it. *scudo* »italijanski srebrnik, kovan od druge polovice 16. do konca 18. st.«, furl. *scut*, *scùdi* (Gorica), ben. it. *scudo* »star beneški novec iz zlata ali srebra« (Bunc, SJ III, 1940, 61; Pirona, VF, 998, 991; Boerio, DV, 564), kar je bilo leksikalizirano iz *scudo* »ščit, grb« < lat. *scūtum* »ščit«, ker je poimenovanje sprva označevalo kovance, na katerih so bili upodobljeni kraljevi grbi (Wartburg XI, 357). Battisti-Alessio, 3429–30, omenja, da je bil takšen tip novcev v Italijo importiran iz Francije, prim. frc. *écu d'or* »zlatnik«, *écu blanc* »srebrnik«, srfrc. *escu* »srebrn ali zlat kovanec z vtisnjenim grbom suverena, ki ga je vpeljal«. M. F.

škúfa (f.) »žensko pokrivalo« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 74, brez navedbe areala), po Pleteršniku II, 638, *škúfa* (f.) »kapa (zaničljivo)« (Lašče, Ig), tolm. *škúfa* »čepica za spanje«, dem. *škúfca* »kapica za dojenčke« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 185), *škùfca* »kapica za dojenčke« (o. c., 197) < sln. **škúfica*.

Verjetno izposojeno iz furl. *scùfe* »ženska čepica« (Pirona, VF, 993), *scufute* »otroška čepica« (Faggin, VDLF, 1212), kar je tako kot ben. it. *scufia* »žensko pokrivalo različnih oblik (kot okras in za zaščito)« (Boerio, DV, 657), trž. it. *scufia* »ženska čepica, havba«, it. knjiž. *cùffia* »isto«, frc. *coiffe*, špan. *escofia*, port. *coifa*, rum. *scúfă* poleg *scufié* »kapa, čepica; otroška nočna čepica«, dem. *scufíță* (Tiktin, Wb., 1395) iz poznolat. *cofea* »tegmen capitis« (6. st.), *cuphia* »isto«, *cophia*, *cof(f)ia*, tudi **scofea* nejasnega izvora (Meyer-Lübke, 2024; Battisti-Alessio, 1185 s.; Doria, 605). Iz rom. jezikov je ngr. σκούφια »ženska čepica, bareta, greben, čop« (> r. *skúfьjá* »pokrivalo duhovnikov«, str. *skufija* »isto« (Vasmer² III, 663)), tudi σκοῦφος »isto« (Battisti-Alessio, l. c.), madž. zastar. *skófium* »pokrivalo; mitra« poleg »vrsta tkanine« in »zlata nit« (EWU, 1336), p. *skofja*, *szkofja* »čepica« in »ost pri čeladi ali zastavi« (16. in 17. st.; Brückner, 494), turš. *iskufa* »vrsta lovske kape« (Skok III, 267). Doria, l. c., se sklicuje na Pinguentinijev slovar in omenja sln. kraš. *skufija*, vendar je v njem ni najti, ampak je na Goriškem znano *škúfja* »Haube« (Štrekelj, Görz., 431), kar je iz trž. it. *scufia* »ženska čepica«

(Šturm, ČJKZ VI, 1927, 74). Blg. *skùfa* »vrsta čepice«, tudi *skufja* »isto« izvaja Mladenov, 587, iz grščine.

Areal sln. *škúfa* je bil verjetno širši, saj je možno, da je pkm. *škȕifka* (f.) »(smrekov, borov) storž, šiška« (Novak, Slovar[2], 147) metafora iz pomena »kapa«. K temu prim. tudi sln. *škofja* »čepica; mitra«, znano le z začetka 17. st. pri Megiserju (1603): *ſhkoffia* »Paret oder bischofshuet«, z enakim pomenskim razvojem v »mitra« kot madž. *skófium*. Glej tudi *škúfja* in *škȗfka*. M. F.

škúfja (f.) »žensko pokrivalo« (gorišk.; Štrekelj, Görz., 431).

Izposojeno iz trž. it. *scufia* »ženska čepica« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 74). Hrv. čak. *škȕfja* »kapa« (Božava, Korčula), *škȕflja* »kapuca« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1200), dem. *škufijica* (Dubrovnik, Cavtat) in k temu morda črnogor. *škufic* »mala čepica, s katero se otroka pokriva od ranega otroštva dalje« (ARj XVII, 690) je verjetno iz ben. it. *scufia* »žensko pokrivalo različnih oblik (kot okras in za zaščito)« (Boerio, DV, 657; Skok III, 267). Dalje glej *škúfa*. M. F.

škȗfka (f.) »šiška« v pkm. *škȕifka* (f.) »(smrekov, borov) storž, šiška« (Novak, Slovar[2], 147), tudi *škúfa* »jelkin storž« (Ig).

Ker pkm. *šȉška* ob »šiška« pomeni tudi »klobuk gobe« (isti, o. c., 146), bi bilo mogoče izhajati iz sln. **škúf-ka* »pokrivalo, klobuk«, ki je pod vplivom pomenskega polja pkm. *šȉška* pridobil pomen »storž, šiška«. O pomenski zvezi med »pokrivalo« : »storž, šiška« lahko priča tudi slov. **šišákъ* »čelada«, kar je Matzenauer povezal s **šišьka* »galla« in »conus« (Matzenauer, CS, 81; sprejema Machek[2], 609). To kaže na obstoj sln. **škúfa* »pokrivalo, kapa«, ki je v sln. prišlo po drugačni poti kot tolm. *škúfa* »čepica za spanje«, *škúfca* »čepica za dojenčke« < **škúfica*, kjer je mogoče sklepati na izposojo iz furl. predloge *scùfe* »ženska čepica«. Dalje glej *škúfa*. M. F.

škufón (m.) »dolga nogavica« (rez.; Steenwijk, SDR, 315 s.).

Verjetno ista beseda kot hrv. čak. *škofunȉ* (nom. pl.) »vrsta škornjev« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 367) in izposojeno iz furl. *scufòn* »kratka nogavica iz platna ali cunj, ki je nogo pokrivala do gležnja« poleg »vrsta čevlja« (Pirona, VF, 993), trž. it. zastar. *scofon* »kratka nogavica«, miljsko *scufon* »isto« in *stufon*, it. *scoffóne*, lad. *scufóns* »slab čevelj, škarpetelj«, srlat. *scoffones*, *scuffones*, *scoffonus*. To se prek rom. **skof-* izvaja iz got. *skohs* »sandala«, *ga-skohs* »obut«, *ga-skohi* »sandala, čevelj« (Battisti-Alessio, 3407; Doria, 595), stnord. *skōr* »čevelj«, stvn. *schuoh* < germ. **skōha-* nejasnega izvora (Kluge[23], 744). M. F.

škúlja (f.) »luknja v zemlji« (Valjavec) in »kamen, kamena skril« (gorišk., vipav.), *škȗlj*, *-a* »nekaka luknja« (Erjavec), *škúla* »ploščat kamen« (notr.), »ledena skril« (Caf), *škȗlje* (n.) »malo kamenje na poti« (štaj.), adj. *škúljast*; semkaj *škȗlec* »kapnik« in »natresk, Saxifraga«, *ščȗlec* »Saxifraga tridactylites«.

Prim. hrv. *škȕlja* (Lika, Žumberak, Vodice), *škȕja* (Buzet, Sovinjsko polje) »luknja«, č. *skulina*, *škulina*, dial. *škoula*, stč. *skúla* »razpoka, špranja«, č. *skoula*, *skula*, dial. *škoula*, slš. *skulina*, *škulina* »isto« (Miklošič, 304; Machek[2], 550). Malo verjetno se zdi od tega ločevati sln. besede s pomenom »kamen« in jih izpeljevati iz stvn. **sculla*, od koder je tirol. n. *Schille* »storževa luska« (tako Striedter-Temps, DLS, 220). Psl. **skȗľa* nima prepričljive razlage, morda iz **skōu̯-l(i)i̯ā* : **skĕu̯-lo-* v srvn. *schiel* »trska, iver« (Iljinskij, RFV LXXVIII, 200) k bazi **skeu̯H-* »rezati, ločevati, praskati, drezati« (Pokorny, 954), torej *»nekaj odrezanega, odkrušenega«, s čimer sta razložljiva pomena »kamen« in »luknja, razpoka«. Dvomljiva je zveza med r. dial. *škulь* »kraj, kjer igralec pri igri gorodki odloži klade« (Iljinskij, l. c.), ker je r. beseda po Vasmerju III, 408, nastala iz **čьkulь* k psl. **kulь* »mreža«. Ostali poskusi se zdijo še manj prepričljivi. Brückner, ZSlPh IV, 213, KZ LI, 238, misli na zvezo z lit. *káulas* »kost« (prim. gr. καυλός »steblo«), Preobraženskij II, 385, pa na sorodstvo s slov. **skȃla* »Fels«. Glej tudi *skȗla*. M. S.

škȗmpa (f.) »zvijača, sleparija, nagajanje; neprijetnost, ki jo kdo komu napravi; Schelmerei, Possen; Verlegenheit, die man jemandem bereitet« (štaj.), v. *škȗmpati* (impf.) »napraviti komu neprijetnost, nagajiv biti«, adj. *škúmpav* »nagajiv«, subst. *škúmpavec*, *-vca* »kdor rad škumpa«.

Prim. č. *škumpa* »opomin, svarilo«, kar navaja le Jungmann iz rokopisnega Rossyjevega slovarja. Verjetno prevzeto z stvn. **scumpfe*, kar je v prevojnem razmerju s stvn. *scimpf*, srvn. *schimpf* »šala, zabava«. Ta prevojna stopnja se ohranja še v srvn. *schumpfe* »vlačuga« < *»šaljiva, vesela« in bav. n. *schumpfieren* »obrekovati«, srvn. *(en)schumphieren* »premagati« (Štrekelj, Lwk., 62; Striedter-Temps, DLS, 220). M. S.

škȗndra (f.) »iz leskovih viter spletena košara z dnom iz deščic« (notr., gor.), polj. *škúndra* »večja pletena košara« (Škrlep, 58), dem. *škȗndrica* (Poljanska dolina), toda črnovr. *škȗəndrḁ* »cajna« z refleksom ojevskega vokala (Tominec, 213).

Leksema sta bila iz rom. predloge izposojena v kronološko različnem obdobju, pri čemer je oblika z vokalom *u* izposojena prej. Izhodišče izposoje je lenirana rom. oblika **scudra*, kasneje **scodra* za lat. *scutra* »plitva posoda, skleda« (Levstik, rkp.; Skok III, 646), kar je verjetno tvorjenka iz *scūtum* »ščit«. Lat. *scutra* je bila prvotno posoda iz usnja (Walde-Hofmann II, 503). Čeprav dostopni slovarji rom. jezikov tega leksema ne evidentirajo, je nazal pri izposojenki verjetno interkaliran šele v sln., prim. sln. *štę̑nge* poleg *štę̑ge*, sln. *šonfȋt* za it. *soffitto*. Dem. *scutella* »majhna plitva posoda« ob *scutra* je bil predloga za sln. izposojenke *skodę̑la*, *sklę̑da* in *zdę̑la*. M. F.

škur (adj.), f. *-a* »temen«, sem *škurina* (f.) »temačnost« (Janežič[1] II, 430), rez. *škṳ̄r* (adj. indekl.) »temen« (Steenwijk, SDR, 316), primor. *škuro* »temno«, *škuresto* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122).

Tako kot hrv. *škȗr* »temnosiv« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 403), »temen« (Karlovac; Finka-Šojat, HDZb XXXIV, 1973, 146), čak. *škȗr*, f. *škūrȁ*, n. *škȗro* »temen«, *škūrast* »temnikast« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1200) izposojeno iz ben. it. *scuro* »temen, brez svetlobe«, trž. it. *scuro* »isto«, furl. *scûr*, it. knjiž. *scuro*, to pa iz lat. *obscūrus* »temen, mračen, oblačen« s prvotnim pomenom »pokrit«, kar je sorodno s stvn. *skūra* »skedenj, kašča«, sti. *skunā́ti* »pokriti«, *skā́uti* »isto« (Walde-Hofmann, LEW[3] II, 196). M. F.

škūra (f.) »naoknica«; beseda je doma na sln. zahodu in v Sln. Primorju, kjer se navadno uporablja v pl.

(SSKJ IV, 1087), tolm. *škúre* (f. pl.) »naoknice«, tudi *škuóre* »isto« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185, 197) < **škǭre*.

Prim. hrv. čak. *škûra* »naoknica« (Brusje na Hvaru; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1200), na Cresu *škûra* »isto«, *zaškurȉt* »naoknice zapreti« (Houtzagers, ČD, 368), pri Nemaniću *škúrnici* (f. pl.) »tabulae fenestrales« (citirano po Štreklju, Lwk., 62). Izposojeno iz furl. *scûr* »naoknica«, dem. *scurèt*, trž. it. *scuro* »isto«, dem. *scureto*, ben. it. *scuro*, dem. *scureto* (Štrekelj, l. c.; Mende, RLS, 113; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125; Doria, 606); najstarejši rom. pisni vir je znan iz 17. st.; Battisti-Alessio, 3432, izvaja iz long. *skūr*, stvn. *skûr* »pokrit prostor, zatočišče«, kasneje tudi »zavetje pred svetlobo oz. soncem«, ker ga starejša razlaga o pomenskem razvoju iz it. *scuro* »temen« < lat. *obscūrus* »isto« (tako Pinguentini, 204; sprejema Skok III, 274; Doria, l. c.) upravičeno ne prepričuje. Filipi, BB, 245, to rom. besedno družino povezuje z ben. it. dem. *scureta* »deščica«, tudi furl. *scurète* »15 mm debele deske« in domneva pomenski razvoj »naoknica« < »deska«, slednji pomen naj bi poleg rom. *scuro* vseboval tudi že sam long. etimon *skūra*. Ojevski korenski vokal kot v krškem rom. *sčor* »naoknica« (Meyer-Lübke, 8016; Bartoli, Dalm. II, 222) pri rom. *scuro* (m.) »isto« kaže omenjena tolm. oblika, pri rom. dem. *scuretta* »deščica« pa izposojenke v sln. *ško'retå* »tanka in ozka deska« (Šmarje pri Kopru), *ško'ri̯ętca* »isto« (Padna) in s sln. *u* < *o* *šku'ręta* (Malija; vse pri Kukanja, SDLA - KP/1) < rom. **scoretta* »deščica«. M. F.

škûrh (m.), g. *-a* »velika močvirska ptica z dolgim, nekoliko upognjenim kljunom, Numenius« (SSKJ IV, 1087). V 19. st. *ſhkúrh* »Brachvogel, Numenius«, *velki ſhkúrh* »Numenius arquatus«, *mali ſhkúrh* »Numenius phaeopus« (Freyer, Fauna, 30 s.), *škurh* »Brachvogel« (Janežič[1] II, 430). Tudi *skûrh* »isto« (Pleteršnik II, 502, po Zalokarjevem rkp. gradivu).

Najbližje je dl. *škurla* »Brachvogel, Numenius arquatus«, *škurlik* »isto« poleg *skulej* »Großer Brachvogel«, kar Schuster-Šewc, HEWb., 1452, povezuje z dl. dial. *škwerać* »hreščati (o vrani)« < **skvarati* in dalje s psl. **skvorьcь* »Sturnus« < *»vreščač, kričač«. Sln. ornitonim bi bilo mogoče izvajati iz **skvor-ychъ* oz. **skvor-uchъ* »vreščač, kričač«, besedotvorne variante k **skvor-ьcь* »Sturnus«, s sln. dial. prehodom nenaglašene reducirane sekvence **skvər-ȉh/-ȕh* > **skur-ȉh/-ȕh* > **skúr-ih/-uh* > *škúrh* (o fonetičnem pojavu Ramovš, Kr. zg., 166). Glej tudi *škórec I*. M. F.

škúrij (m.), g. *-a* »hudič« v rož. kor. *šqúrij* (Šašel, RNB, 120).

Osamljeno. Izhajati je mogoče iz **skòrьjь*, kar je lahko iz psl. **skor-ĭ* (m.), g. **skòrьję* »kar je koži podobno« k **skorā̀* »ustrojena koža« = lit. *skarà* »odrezan kos tkanine, ruta, vlakno«, lot. *skara* »cunja, krpa, kosem vlakna«. Prav tako iz psl. **skorĭ*, **skòrьj-* je po prehodu v f. tvorjeno sln. *skǫ́rja* »cortex, crusta«, obir. kor. »mršava ženska« (Karničar, Obir, 232) < **skòrьja*. Leksikalizacija iz »kar je koži podobnega« v »hudič« se je verjetno realizirala na podlagi predstave o hudiču, ki je suh kot koža oz. kot kost, prim. r. *koščéj* »suhec« poleg »hudobni starec«. Glej tudi *škǫ̑rta* in dalje *skǫ́rja*. M. F.

škúrja (f.) »bič« v primor. *'škurja* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122), *š'kurja* (Gažon; Cossutta, PV, 253).

Prim. hrv. čak. *škȕrija* (f.) »bič s kratkim ročajem« (Potšpilje na Visu; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1200). Izposojeno iz trž. it. *scuria* »bič«, istr. it. *scóuria* »isto« (Rovinj), ben. it. *scuria*, furl. *scòrie*, kar je tako kot trž. it. *scoriada* »udarec z bičem«, ben. it. *scuriada* »isto«, furl. *scoreàde*, lad. *skuriada* »bič, udarec z bičem« (Pizzinini, PL, 1549), it. *scuriada* (Dante), *scuriata* »usnjen bič«, *scoriata* »isto« iz lat. kol. *ex-corrigiāta* h *corrigia* »jermen pri čevlju, jermen« (Boerio, DV, 637; Pirona, VF, 982; Doria, 606). Funkcija lat. pref. *ex-* tu ni pomenotvorna. Glej tudi *škorjáda*. M. F.

škúrta (f.) »stara mršava krava« (Temljine; Kenda, rkp., 152), polj. *škuórta* »stara krava; psovka« (Škrlep, 58).

Izhajati je potrebno iz sln. **skǫ́rta*, kar je tako kot *škǫ̑rta* (f.) »iz lubja ali skorje spletena posodica, v katero smolo, jagode idr. nabirajo«, na Cerkljanskem *škûrta* »isto« (Pleteršnik II, 633, 638), črnovr. *škûərtą* »smrekov lub; iz lubja narejena posoda za smolo« (Tominec, 213) lahko iz **skòr-ъta* »lubje«, tvorjenke k **skorā̀* »cortex«. Pomenski razvoj »stara mršava krava ipd.« iz »lubje« je v tvorbi **skòr-ъta* tako kot v sln. *skǫ́rja* »cortex«, dial. »mršava ženska« (obir. kor.; Karničar, Obir, 232) metonimičen. K besedotvorju prim. sln. *sûhta* »lopa« < **sȗch-ъta* k **sū́cha* (f.) »kar je suho« = hrv. čak. *sȕha* »suha ženska« k adj. **sȗchъ*, f. **suchā̀* »siccus«. Glej tudi *škǫ̑rta* in dalje *skǫ́rja*. M. F.

škúša (f.) »lupina, skorja« v rez. *škų́ša* (Steenwijk, SDR, 316). Sem kol. *skûšję* »polnilo za štrmace« (Brdice pri Kožbani; SLA).

Izposojeno iz furl. *scùsse* »lupina, skorja« (Skubic, Rom., 169), kar je rezultativni nomen actionis od denom. v. *scussâ* »lupiti« (Pirona, VF, 997) iz rom. ptc. pas. **ex-cussus* »gol«, ki se ohranja v it. *scusso* »gol, brez vsega«, tudi »pristen, naraven« (Battisti-Alessio, 3432). M. F.

škvârt (m.), g. *-a* »temperament, značaj, vrsta«. Kakor sln. dial. *škvartáti*, *škvertáti* (impf.) »razčetveriti« izposojeno iz it. *squartare*, lat. *exquartāre* »isto« (Skok III, 275). Osnova je lat. *quartus* »četrti«. Poleg hrv. *raskvàrtati*, *raškvàrtati* (pf.) se pojavlja tudi novi impf. *kvàrtati* (Dubrovnik), v Bosni »vtikati se v kaj«.

šlabedráti, *-âm* (v. impf.) »nerodno, okorno hoditi«, *šlabẹder* (m.), g. *-dra* »obrabljeno, ponošeno obuvalo, zlasti čevelj, copata«, tudi *šlabēder*, g. *-dra* »isto« (nižje pog.; SSKJ IV, 1087).

Pleteršnik II, 638, je s *šlabedráti*, *-âm* »švedrati« normiral pri Cigaletu, Wb., 936, navedeno *šlebedrati* »latschen«, s *šlabêder*, g. *-dra* »slab, razhojen čevelj« pa Cigaletovo *šlobeder*. Čeprav je *a*-jevski korenski vokal zabeležen v tržiškem gor. *šlabedər* »čevelj« (Kotar-Špik, Traditiones 23, 1994, 346), zaradi izostanka švapanja tudi v obir. kor. *šləbèə:dra* »oseba, ki se med hojo spotika«, *šlabèə:drast* »neravno hodeč« (Karničar, Obir, 247, 169) ni prvoten, kot lahko potrjuje tudi cgn. *Šlebeder* (Maribor). Izhodišče besedne družine je lahko sln. v. **šlebedráti*, ki je bil le z medglasnim *-b-* različen od na podlagi tolm. *šlévder* »šleva, pohabljenec« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) in bovškega *šlịẹudər*, g. *-ja/ę* »reva, šleva« (Ivančič, DSBG, 59) predpostavljenega ekspresivnega denom. v. **šlevedráti* k *šlẹ́va* »reva« (tip *spakedráti* ← *spâka*). Ker je gradivo izpričano tudi na območju, kjer *v* ne prehaja v *b*, in ker se sln. dial. be-

sedni družini le deloma pomensko prekrivata, je možno, da je v. *šlebedráti* nastal s križanjem med sln. **šlevedráti* k *šlę́va* »reva« in *šabedráti*, *-âm* »s krivimi nogami hoditi« in k temu *šabę̂dra* »človek krivih nog«, cgn. *Šabeder*, *Šebeder*. Glej tudi *šabę̂der* in *šlę́va I*. M. F.

šlájen (m.), g. *-jna* »Tinca tinca; linj«; v 19. st. *ſhlajn* »Tinca« (Freyer, Fauna, 47).

Kakor hrv. dial. *šlajn*, *šlam*, *šlanj* prevzeto iz bav. n. *Schleien* »linj«, nvn. *Schleie*, *Schlei* (> p. dial. *szleja*, lot. *šleije* »isto«) < pgerm. **sleįu̯ō/a-*, kar je sorodno z lit. *lýnas*, psl. **lĭn'ь*, pa tudi z gr. λινεύς »morska riba babica« iz ide. baze **(s)leį-* »sluzast, zdrizast« (Striedter-Temps, DLS, 220; Kluge[22], 637). O slov. besedi glej dalje *lînj*. M. S.

šlájer (m.), g. *-ja* »Gypsophilia, pajčolanka« (gor.).

Prevzeto iz n. *Schleier*, *Schleierkraut* »isto«, kar vsebuje n. *Schleier* »pajčolan«. Cvetovi te rastline namreč spominjajo na pajčolan. Glej tudi *šlâr*. M. S.

šlámpast (adj.), f. *-a* »površen, neurejen, nemaren«, abstr. *šlamparîja* »površnost, nemarnost; površno ali nemarno opravljeno delo« (SSKJ IV, 1088).

Prevzeto iz n. *schlampig* »nemaren, površen, nemarno oblečen«, *Schlamperei* »nemarnost, površnost« k v. *schlampen* »ohlapno, mahedraje, malomarno viseti, biti površen, nemaren«, *Schlampe* »neurejena ženska« (Snoj, SES, 639), kar so izvorno verjetno spn. oblike k vn. *Schlampfen* »cunje, krpe, slaba obleka« > »neurejena ženska«, *schlaff* »mlahav, mahedrav, ohlapen« (Drosdowski, HW, 634). Glej tudi *žlampáti*. M. S.

šlápa I (f.) »ohlapna copata« in »psovka zanikrnemu, omahljivemu ali neumnemu človeku, butec«; v 18. st. *shlâpa* »varo, Tapperl« (Pohlin), *ſhlapa* »Tapperl« (Gutsmann).

Kakor hrv. *šl̀àpa* »copata« in »neotesan človek« in č. *šlapa* »stopinja, sled, stopalo«, *šlapati* »stopati, tacati« prevzeto iz n. *Schlappe*, kor. n. *Schlapfe* »ohlapna copata«, kar je substantivizirani adj. *schlapp* »ohlapen«, spn. izvora, ki ustreza vn. *schlaff* »ohlapen, mlahav« (Striedter-Temps, DLS, 220; Kluge[22], 636). K metaforičnemu pomenu »butec« prim. sln. *copâta* poleg »Pantoffel« tudi »omahljiv, ženi podložen mož«. M. S.

šlapa II (f.) »nožnica, Mutterscheide«, izpričano le v 18. st. *shlâpa* »Mutterſcheide; matricis vagina« (Pohlin), *ſhlapa* »Mutterſcheide« (Gutsmann).

Iz tega leksemovega pomena bi bilo možno izvajati *šlápa* v pomenu »neodločen, bojazljiv človek« (SSKJ[2], 1358), kar je izpričano že pri Pohlinu: *shlâpa* »Tapperl, varo«, in Gutsmannu: *ſhlapa* »Taperl«. K pomenskemu razvoju prim. sln. *pȋzda* (f.) »vulva« in »neznačajen, bojazljiv človek«; *rȉt* (f.) »podex« in »neznačajen, bojazljiv človek«. Morda se je pomen »vagina« razvil iz prvotnega »odprtina, prehod« in je ta osamljeni leksem soroden z jslov. deverbativom **slā̆pъ* (m.) »preval, prehod« = hrv. *slȁp* (ARj XV, 430) iz iter. **slā̆pati*, prim. p. dial. *słapać* »počasi iti«, *szłapać* »isto«. Zaradi sln. sin. *nộžnica* ← adj. *nóžen*, f. *-žna* ← *nóga* bi bilo tudi možno, da je ta gotovo ekspresivni leksem tvorjen iz psl. **lā̆pa* (f.) »noga«. Izhajati bi bilo namreč mogoče iz **sъlā̆pa* »nožnica« < »kjer je noga«, kar se je lahko razvilo iz prep. zveze **sъ lā̆pǫ* »pri nogi«. K taki rabi prep. **sъ* prim. sln. *s konec meseca je bila stena*. Dalje glej *slápič* oz. *lápa*. M. F.

šlapáti, *-âm* (v. impf.) »drsaje hoditi« in »teptati« (SSKJ IV, 1088), pf. *šlápniti*, *šlâpnem* »stopiti«, npr. *vol je šlapnil muhi na nogo*.

Prim. črnogor. *šlápati*, *šlâpām* »tacati po blatu« (Vujičić, Rječnik, 138), mak. *šlapa* »isto«, ukr. *šláptju* (adv.) »v lahnem diru« (Grinčenko, Sl. IV, 503), p. dial. *słapać się* »počasi iti« poleg *szłapać się* »isto«, tudi *człapać* ter *szłapa* »noga« (Karłowicz, SGP V, 306), gl. *słapać* »najti, zaslediti, prestreči«, dl. *słapaś* »slediti, loviti«. Sem poleg ekspresivnega **šl-* < **sl-* s sekundarnim ekspresivnim palatalnim *-l'-* hrv., sb. *šljápati*, *šljâpām* »po blatu bresti« (Vuk). Izhodno psl. **slā̆pati* »iti« je enako lot. *slāpât* »težko naprej iti«, npr. *s. pa sniegu* (Mühlenbach-Endzelin III, 923) in sorodno s psl. **slòpъ* (m.), *-à* »past«, kar je tudi onomatopeizirano, prim. č. *slopec* »past« poleg *chlopec* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1302, brez sln. gradiva). Zaradi slov. gradiva z vzglasnim **sl-*, akc. mesta sln. glagola in lot. paralele, ni verjetno, da bi bil sln. glagol izposojen iz n. *schlappen* »počasi drsaje iti, racati« (Grimm, DTV 15, 487), kot domneva Striedter-Temps, DLS, 220. Sln. *šlapáti* zaradi pomenov ne more biti mlad sln. denom. iz izposojenke *šlápa* (f.) »ohlapna copata«. Dalje glej *slapič* in *šlapa II* ter *šlépati*. M. F.

šlapóčkati, *-am* (v. impf.) »šumeti (kot slap)« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308).

Besedotvorno osamljeno; izhajati bi bilo mogoče iz denom. v. **solpotьčьkati* k subst. **solpotьčьkъ* ← **solpotьcь* ← **solpotъ* ← **sôlpъ* »slap«. Besedotvorno in pomensko najbližje je gl. *słopotać* »mrmrati, šumljati«, *słopot* »mrmranje, šumljanje«, *słopotok* »kdor mrmra« (Schuster-Šewc, HEWb., 1307, brez sln. gradiva). Dalje glej *slâp*. M. F.

šlâr (m.), g. *-a* »pajčolan, peča iz prosojne tkanine«, adj. *šlârast*, *-a* »pajčolanast, iz prosojne tkanine«; v 18. st. *ſhlár* »calantica«, *nunski ſhlár* »capitale«, *en ſhlár* ali shenſka auba na glavi »rica« (Kastelec-Vorenc); v 16. st. še nekontrahirano *ſhlojer*, *ſhlaÿr* »calantica« (Megiser).

Prevzeto iz nvn. *Schleier*, dial. jkor. *šlā̄r* (srvn. *slei(g)er*) »pajčolan« (Striedter-Temps, DLS, 220), kar etimološko ni pojasnjeno (Kluge[22], 637). Iz sorodnega n. vira je č. *šlář* »pajčolan«. Glej tudi *šlájer*. M. S.

šlaráfija (f.) »sistem med seboj prepletenih vzmeti za vzmetnice, vzmetni vložek«, npr. *šlarafija vložek* (žargonsko; SSKJ IV, 1088).

Mlada, povojna izposojenka iz n. *Schlaraffia(-matratze)* »vzmetnica z izredno mehkimi vzmetmi«, kar je verjetno prek pomenske motivacije »izredno dobra«, tj. »pravljična vzmetnica« zloženo iz n. *Schlaraffia* »pravljična dežela« in *Matratze* »žimnica, vzmetnica«. N. *Schlaraffia* je tako kot sin. *Schlaraffenland* tvorjeno iz n. *Schlaraffe* »lenoba, dobro živeči brezdelnež, postopač«, kar v nemški etimološki literaturi še ni zadovoljivo pojasnjeno (glej Pfeifer, EWD[2], 1208; Kluge[23], 725). M. F.

šlátati, *šlâtam* (v. impf.) »tangere, contingere«, pf. *o-*, *po-*, *pre-š.*, subst. *šlât*, *-a* »otip«; dial. kor. obir. *šwә́tat*, *šwà:tam* (Karničar, Obir, 243), pkm. *šlátati*, *-an* (Novak, Slovar[2], 148), črnovr. *šlâtat* (Tominec, 213), istr. *u'šlatәt*, *za'šlatәt* »udariti«, *u'šlaten* »trčen« (Jakomin, NS, 141); v 16. st. *poſhlátam* »temptare, attrectare« (Dalmatin, Register 1584), v 17. st. *shlatajne* »otipavanje« (Janez

Svetokriški), v 18. st. *shlâtam* »betasten, contingere« (Pohlin), *poſhlatati* »potipati, betasten« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *šlȁtati* »šlatati«, izpričano že v 17. st., poleg *šlahtati* »isto«. Nejasno, Miklošič, 341, povezuje s sln. *hlátati* »tipati, otipavati« (soglaša Brückner, KZ LI, 241), o čemer glej dalje *hlátati*. Druga, verjetnejša možnost je domneva, da je stvn. *scaltan* »porivati, gnati, potiskati (čoln z drogom)« pred metatezo likvid prevzeto v **skoltati* > **sklatati* > **šklatati*, kar je po redukciji *k* (prim. *skleda* > *sleda*; o tem Ramovš, Hgr. II, 248) lahko dalo *šlatati* (M. L. Greenberg, ustno). Varianta *hlátati* je morda nastala po metatezi **škl-* > **kšl-* > **hšl-* (kakor *vẹ̑kši* > *vẹ̑hši*; o tem Ramovš, o. c., 230) > *hl-*. M. S.

šlȅk (interj.). Interjekcijo za izražanje škodoželjnosti se izgovarja med drsanjem enega kazalca po drugem, npr. *spet se ti ni posrečilo, šlek, šlek* (SSKJ IV, 1088). Sem tudi rož. kor. klic *šlè-šlèq, šleqapácəl!*, ob katerem otroci škodoželjno kažejo roke proti drugemu in pri tem strugajo kazalec leve roke s kazalcem desne roke (Šašel, RNB, 120).

Izposojeno iz n. zveze *schleck, schleck*, ki služi za izražanje zasmehovanja, pri katerem se levi kazalec podrsa ob desnega, in je znana v zgornjenemških dialektih (Grimm, DTV 15, 551; Schöpf, TI, 619). Sinonimno se uporablja tudi *schleckebartscht'l* in *schlekerbartl* (Grimm, l. c.), *Schleckabartl*, *Scleckerpatzl* (Wehle, Sprechen, 249), kar se ohranja v omenjenem rož. kor. klicu. Ob n. *schleck, schleck* je brez n. vzglasnega *sch-* znan tudi istopomenski klic *leck! leck!* (Grimm, l. c.). To so imperativi v. *schlecken, lecken* »lizati«, ker je prvotna fraza **schleck/leck dir den Bart/Bartl* podobno kot sln. *obrisati se pod nosom* pomenila »polizati se po bradi« (Wehle, l. c.). Po sln. interj. tipa *križ-kraž, žiga-žaga, vija-vaja* itd. je iz *šlek* verjetno prenarejena sln. interj. *šlik-šlak*. Glej tudi *šlekati II*. M. F.

šlẹ́kati I, *-am* (v. impf.) »govorno napako imeti (zlasti o izgovorjavi glasu *r*)« (Lašče), »*š* namesto *s* izgovarjati, šešljati« (bkr.), primor. *šljekət* »jecljati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 122), v istem pomenu tudi v Maliji, Padni, Krkavčah, Gažonu, Koštaboni in Pomjanu (Kukanja, SDLA - KP/1); sem *šlekedráti*, *-âm* »jecljati« poleg »*r* ne moči izgovarjati« (Ig), *šlekedrâvec*, g. *-vca* »kdor jeclja«, *šlekedrȁv* (adj.), f. *-áva* »jecljav«. V 16. st. *shlejkati* »balbutire«, *shlejkovic* »blaesus« (Megiser), v 18. st. *ſhlékedrati* »balbutire, jezlati, beſſéde fateſhati«, *ſhlekédraviz* »balbus, jezaviz, keklaviz«, *ſhlékedravu* »balbè, ne ſaſtopnu, jezlavu« (Kastelec-Vorenc), *shlékèdrâm* »in Reden anſtoßen« (Pohlin). Od tod verjetno cgn. *Slejko, Slejkovec, Slekovec, Slekovič*.

Prim. hrv. *šljekavac*, g. *-vca* »homo balbus« (Nemanić; ARj XVII, 695). Ker se pomen »jecljati ipd.« pojavlja ob pomenu »počasi kaj delati« (prim. sln. *žužnjáti* »žuboreti; nerazločno govoriti; počasi kaj delati«), je to verjetno pomenski razvoj k **slęk(a)ti* = lit. *sliñkti, slenkù* »počasi se premikati, plaziti, drsati«, ki se ohranja v sln. *šlekedrati* »spotikati se, omahovati«.

K temu verjetno umetno po hiperkorekciji *šl-* > *sl-* tvorjen sln. lingvistični termin *slẹ̑kati*, *-am* (v. impf.) »izgovarjati sičnike in šumevce tako, da ni razlike med *s* in *š* ter *z* in *ž*« (SSKJ IV, 742) za označevanje takega jezikovnega pojava npr. v Baši Grapi. Glej tudi *šlekedrati*. M. F.

šlekati II, *-am* (v. impf.) »sladkosnedo lizati« v rož. kor. *šléqatə*, *-am*, tudi *šlaqlátə*, *-am* »isto«, *šlaqláč* (m.), *šlaqlánja* (f.) »sladkosnedež« (Šašel, RNB, 120). Sem obir. kor. *šlέqat*, *šlεqà:m* »denar za sladkarije dajati, sladkati se« v otroškem govoru (Karničar, Obir, 243).

Mlada izposojenka iz nvn. *schlecken* »lizati« (Šašel, l. c.), srspn. *slicken* »isto«, stnord. *sleikja*, kar je z vzglasnim *s-* ekspresivizirano iz nvn. *lecken* »lizati« (Kluge[23], 725), srvn. *lecken* »isto«, stvn. *leckōn*, ags. *liccon* iz zah. germ. **likk-ō-* »lizati« z ekspresivno geminato za **lik-ō-* iz ide. **leįg'h-* »isto«, prim. sti. *rẹ́dhi* »lizati«, *lẹ́dhi*, gr. λείχω, lit. *liẽžti*, psl. **lьzā̋ti* (→ **lizā̋ti*), **líz'ešь* (Kluge[23], 509). Glej tudi *šlȅk*. M. F.

šlekedrati, *-am* (v. impf.) »spotikati se, omahovati«. Izpričano le v 18. st. *ſhlekedrati* »omotihati, ſe ſpotikati, omahovati, zviblati« (Kastelec-Vorenc). Tako kot sln. *šlekedráti* »jecljati« ← *šlẹ́kati* ekspresivizirano iz prvotnega sln. v. **šlẹ́kati*.

Pomensko blizu je gradišč. hrv. *slèkav* »štorast, neroden« (Tornow, BD, 310), kar je mogoče primerjati s sln. *slẹ́čati*, *-ím* (v. impf.) »ždeti, čepeti«, *slekútati*, *-am* »lenariti«, *slečọ̑n* (m.) »lenuh«, *slẹ̑ka* »stara, ponošena obleka«, č. dial. *sl'ačat*, *sl'ačet*, *slečet* »truditi se, iskati, brskati«, slš. *slačit'* »prizadevati si, truditi se«, p. *ślęczeć* »truditi se (pri delu), neprestano pri delu čepeti« in dalje z lit. *sliñkti*, *slenkù* »plaziti se (o kači), drsati, počasi se premikati«, *sliñkas* »len«, *slìnka* (m., f.) »brezdelnež, lenoba« (Kurschat III, 2206), lot. *šlę̨nka* »kdor se počasi, zibaje premika« (Mühlenbach-Endzelin IV, 70), kar se od Trautmanna, BSW, 269, dalje povezuje s stvn. *slingan* »ovi(ja)ti«, srvn. *slingen* »isto« poleg »plaziti se«, stvn. *slango* »kača« (Fraenkel, 832; Bezlaj, ZJS, 299). M. F.

šlẹ̑m (m.), g. *-a* »čelada«, tudi *šlȅm*, g. *šlẹ́ma* »isto« (SSKJ IV, 1088), pri Pleteršniku II, 638, samo *šlȅm*, g. *šlẹ́ma*; sem *žarni šlem* »Cassis« (Erjavec), adj. *šlẹ́mast*, f. *-a* »z obliko čelade«.

V 19. st. uvedeno po drugih slov. jezikih, najbolj verjetno tako kot istopomensko r. *šlem* (Vasmer[2] IV, 452) iz csl. *šlěmъ* »cassis«, prim. hrv. *šljȅm* »isto«, v 14. st. *šlim* (Skok III, 405), mak. *šlem*, blg. *šlèmъt* (Mladenov, 695), stp. *szłom*, č. dial. *šlem* »žensko pokrivalo«. Psl. **šélmъ* je zgodnja izposojenka za časa delovanja prve slov. palatalizacije iz germ. **helma-* »zaščita, pokrivalo« v stvn., srvn., nvn. *Helm* »čelada«, stnord. *hjalmr* »isto«, got. *hilms* (Miklošič, 338), kar je tako kot sti. *śárman-* (n.) »zaščita, nadstrešek, streha« tvorjeno iz ide. **k'el-* »skriti, pokriti« (Vasmer[2], IV, 424; Kluge[23], 369). Glej tudi *họ́lm*. M. F.

šléniti, *šlẹ̑nem* (v. pf.) »udariti« in *šlépniti*, *šlẹ́pnem* »isto« < **slep-nǫ̋ti*, **slèpnešь*. Dalje glej *šlépati*. M. F.

šlẹ̑nji (adj.), f. *-a* »zadnji« (rož. kor.), obir. kor. *ta šlè:j*, f. *-a* »isto« poleg *pò:šlεn*, f. *-a* »poslednji«, npr. *pò:šlεna nəndé:la* »zadnja binkoštna sobota« (Karničar, Obir, 243, 216).

Fonetično razvito iz **(po)-slědьnъ*/**slědьn'ьjь* »po-slednji, zadnji« s *-šl-* kot posledico severozah. sln. refleksa *-ię-* za **ě* (o slednjem Rigler, Razprave, 209): **-slię-* > *-sl'ę-* > *-šlę-*. Glej tudi *pošlẹ̑nček*. M. F.

šlȅp (m.), g. *šlẹ́pa* in *šlẹ̑pa* »plovilo brez lastnega pogona« (SSKJ IV, 1088).

Ta navtični strokovni izraz je nomen actionis iz sln. pog. *šlẹ́pati*, *šlẹ̑pam* (v. impf.) »vleči (kar se samo ne more naprej premikati)«, kar je mlada izposojenka iz

nvn. *schleppen* »počasi in z muko naprej premikati, vleči kaj«. To je bilo v srvn. izposojeno iz srspn. *slepen* »vleči«, ki je tako kot nvn. *schleifen* »vleči, drsati«, srvn. *slei(p)fen* (> sln. *žlâjfati* »zavirati«), stvn. *sleifen* germ. kavz. **slaipjan* k **slīpan* »po gladki površini drseti, polzeti«, stvn. *slîpan* »drseti, polzeti«, srvn. *slîfen* »brusiti« < *»drseti«, nvn. *schleifen* »isto« (Kluge[22], 638). Glej tudi *šlof* in dalje glej *žlâjfati*. M. F.

šlépati, *šlépljem/šlepâm* (v. impf.) »s prsti tleskati« (Ribnica), tudi »z dlanjo udarjati«, pf. *šlépniti*, *šlệpnem* »s prsti tleskniti; po obrazu udariti« in *šléniti*, *šlệnem* »tleskniti« poleg »s šibo ali z bičem udariti« (notr., polj.), *šleníti*, *šlệnem* »zbosti, zaboleti v križu zaradi prehlada ali težkega dvigovanja« (tolm.; Kenda, rkp., 152), črnovr. *šlệnt'*, *šlîənẹm* »udariti (z bičem)« (Tominec, 213); od tod deverbativ *šlȅn* (m.), g. *šléna* »udarec s šibo ali z bičem«, dem. *šlệnek*, *-nka*; sem rez. *šlépat*, *šlépan* »udarjati«, pf. *šlέpnut* »udariti«, *šlέp* (m.) »udarec« (Steenwijk, SDR, 316). V 18. st. *shlépâm* »schüppen, deſquamare« (Pohlin), *ſhlepam* »ſchüppe ab« (Gutsmann). K pomenskemu razvoju prim. n. *schnalzen mit Fingern* »lufkati« (Gutsmann) in č. *luskat* »tleskati«.

Prim. blg. *šljàpam* »ploskati, tleskati«, pf. *šljàpna*, r. *šlëpatь*, *-aješь* »udarjati, ploskati; čofotati«, pf. *šlëpnutь*, *šlëpatьsja* »telebniti«, *šlepók*, *-pká* »udarec; plosk«, br. *šlëpacь* »udarjati, ploskati«, slš. dial. *šlepit*, *-ím* »udariti« (Orlovský, Gemer., 334), gl. *šlepič*, *-ju* »tolči; v sunku odvreči«. Slov. **šlepáti* »tolči« (Miklošič, 341) je tako kot **chlepáti* »isto« (npr. v blg. dial. *chlèpъm* tudi »čvekati« (ES VIII, 26)) ekspresivizirano prvotno **slepáti*, kar je sorodno z psl. v. **lep-ti* »tolči« → **lepiti* »isto«, prim. r. dial. *lepítь* »sekati, udarjati« (smol.), »proč metati« (pskov.), br. dial. *lèpycь* »grabiti« in »tolči«, č. dial. *lepit koho* »udariti koga«, gl. *lepić* »zagrabiti (ES XIV, 130), sem tudi sln. zveza *prilepil sem mu eno* »klofnil sem ga« (Bezlaj, ESSJ II, 157), č. *vlepit jednu* »zaušnico dati« (Machek[2], 327).

Psl. **lep-ti* »udarjati, tolči« je sorodno z gr. λέπω »lupiti, luščiti, smukati«, ki ima v odnosu do slov. gradiva mlajši pomen. Drugače o gr. λέπω Frisk II, 105, ki povezuje s pomensko oddaljenimi nominalnimi tvorbami, kot je lit. *lãpas* »list«, *lõpas* »krpa, cunja«. K pomenskemu razvoju »udarjati« > »luščiti« prim. pomensko polje n. *schnalzen* in psl. **luskati*. Ide. verbalna osnova **lep-* »udarjati; luskati, lupiti« je bila homonimna z **lep-* »govoriti«, prim. sti. *lápati* »govoriti, blebetati«, r. dial. *lepítь* »blebetati«. O onomatopejskem izvoru **šlepati* sklepata Mladenov, 695, in Vasmer[2] IV, 453, podobno glaseče oblike drugod, npr. *schlagen* (Mladenov, l. c.) oz. vulg. lat. *stloppus*, *scloppus* »udarec, plesk«, agl. *slap* »isto« (Vasmer[2], l. c., z lit.) s psl. **šlepati* niso sorodne. Schuster-Šewc, HEWb., 1456, navaja le luž. gradivo. Glej tudi *šlapáti*. M. F.

šleprast (adj.), f. *-a* »šepast«, izpričano v 18. st. *ſhlepraſt pod noge* »Stollfüſſig, krivonog« (Gutsmann).

Prim. hrv. *šlèpav* »hrom, šepav« (Šaptinovac v Slavoniji; ARj XVII, 693). To je verjetno sorodno s sln. *švépati*, *-am*, *švépljem* (v. impf.) »šepati«, adj. *švépav*, f. *-a* »šepav«, *švépast*, f. *-a* »isto« iz **svepáti*, **svepáješь* (> **svèpāšь*) in **svèp'ešь*, prim. sln. *svépati*, *-am*, *svépljem* »šepati, majati«, *svépati se*, *svépljem se* (v. impf.) »majati se« (Murko I, 572), adj. *svépav*, f. *-a* »šepav, majav«. Vzglasje *šl-* je iz *šv-* lahko nastalo po asimilaciji po labialnosti v zaporedju *šv – p* > *šl – p*, kakršna je znana tudi v psl. **svob-oda* »svoboda« > jslov. (hrv. čak. in sln.) **slob-oda* »isto«. O slednjem pojavu Boryś, Czak. stud., 44, ki sklepa o disimilaciji po labialnosti iz časov, ko naj bi bil **v* v **sv-* še labialen. Vendar bi fonetično spremembo povzročila lahko tudi asimilacija. Prvotno slov. **svepáti sę* »majati (se)« je po ekspresivnem prehodu **sv-* > **šv-* dalo **švepáti sę*, po asimilaciji po labialnosti **šlepáti*, po disimilaciji po labialnosti pa iz **švepáti* tudi **šepáti* v sln. *šépati*.

Sln. in hrv. gradivo z vzglasnim *šl-* kaže, da bi bilo za izhodišče sln. primera potrebno predpostaviti v. **šlep-rā́-ti*, **šlèprāšь* ← **šlepáti*, **šlèpāš*, kar je tako kot **čes-rā́-ti* : **česáti* ekspresivna deverbativna tvorjenka. Dalje glej *švépati*. M. F.

-šlẹ̑sati, *-am* v gor. *uop-šlẹ̑sat*, *-am* »obsekati, npr. drevje« (Kropa; Škofic, Diss., 329).

Tako kot sln. pog. *ȁbšlẹ̑sati* »oguliti, obnositi« (M. Snoj, ustno), tudi »obledeti (o barvi)« (prim. bovško *ubšiẹsętę* »zbledeti«, *ubšiẹsęn* »zbledel od sonca«; Ivančič, DSBG, 65) med l. 1100–1250 izposojeno iz srvn. bav. fonetične ustreznice za nvn. *abschleißen* »porušiti; raztrgati, obrabiti«, *schleißen* »trgati, obrabljati«, tirol. *schleissen* »obrabiti (o tkanini)«, tudi »neuporabno, ničvredno narediti«, *schleissig* »obrabljen« (Schöpf, TI, 620), srvn. *slîzen* »trgati«, stvn. *slîzan* »isto«, stnord. *slītan* brez znanega izvengerm. sorodstva (Kluge[22], 630). M. F.

šlẹ̑ta (f.) »navada« in »rod, vrsta«, npr. *kakove šlete je ta konj?* (oboje bkr.). Zaradi vzglasnega *š-* mlada n. izposojenka **šleht* s krnitvijo prvega morfa iz *Geschlecht* (n.) »rod, vrsta« in feminizirano, verjetno na podlagi starejše izposojenke *žlâhta* »rod«. Izpad *h* v konzonantni skupini *-ht-* ni pričakovan in ostaja nejasen. Pomen »navada« izgleda internosln. Dalje glej *žlâhta*. M. F.

šlẹ́va I (f.) »reva, neumnež«, tudi *šlevâč* (m.) »isto«, *šlệvež* (m.); k temu *šlệvast* (adj.), f. *-a* »nebogljen, neumen«, tudi *šlệvkast* (adj.), f. *-a* »isto«; v. *šlẹ́viti (se)*, *-im (se)* (impf.) »neumno se obnašati«, *šlevắriti*, *-arim* »isto«; črnovr. *šlîəvą* »omahljiv, nemožat človek«, *šlîəvąst* (adj.) »omahljiv, nemožat« (Tominec, 214), polj. *šlèvat* »zganjati norčije« (Škrlep, 58), tolm. *šléba* »šleva« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) z *b* za prvotni *u̯* kot npr. v pref. *bə-* < **vy-*, *baják* »vojak« itd. (prim. Ramovš, Hgr. VII, 82 s.). V 18. st. *shlẹva* »imbellis« (Pohlin).

Izposojeno iz poznosrvn. *slêwe* »topoumnost«, *slêwen* »neumen biti/postati« k adj. *slê* »top, neumen« (gradivo po Lexer, Mhd. Wb. II, 972), ko je v bavarščini v 13. st. srvn. [*žl-*] že prešel v [*šl-*] (Striedter-Temps, DLS, 49).

Sem tudi tolm. *šlévder* »šleva, pohabljenec« in bovško *šlìẹu̯dər*, g. *-ja/ę* »reva, šleva« (Ivančič, DSBG, 59), kar sta lahko domača deverbativa iz sln. ekspresivnega denom. v. **šlevedráti* k *šlẹ́va* (tip *spakedráti* ← *spâka*). Glej tudi *šlabedráti*. M. F.

šlẹ́va II (f.) »slina« (Pleteršnik II, 639), nadiško *šlìeva* »isto« (Rigoni-Salvino, VIN, 31), tolm. *šlíébe* (f. pl.) »sline« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) z *b* iz *u̯* kot npr. v pref. *bə-* < **vy-*, *bína* »vino«, *baják* »vojak« itd. (prim. Ramovš, Hgr. VII, 82 s.) in z napačnim zapisom za pričakovano **šliébe*, prim. v istem govoru *fčiéla* »čebela« < **bьčela*, *asiéuk* »neposejan del njive, ki ga zgreši sejalec« < **osěvъkъ*. Sem *šlẹ́vast* (adj.), f. *-a* »poln sline okoli ust« (Murko I, 583; Idrija);

ušlę́viti se, *-im se* (v. pf.) »postati slinast okoli ust« (Temljine; Kenda, rkp., 167), tudi *šlę́viti se* (impf.) »tako gnati se, da se prikazujejo šleve na ustnih« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 39) in *šlę́viti*, *-im* »počasi govoriti, tako da začne iz ust teči slina« (Murko I, 583).

Štrekelj, l. c., je izhodiščno *šlę́va* izvajal iz rom., prim. it. *scialiva* »slina«, *sciliva* »isto«, *saliva*, ben. it. *salìva* (f.), *salìvo* (m.), furl. *salìve* iz lat. *salīva* »slina, sluz« (Battisti-Alessio, 3319). Substitut za predlagano rom. predlogo bi se v sln. glasil **šalíva* in ne **šlę́va*, zato je bolj verjetno, da je to domača beseda iz prvotnega **slě-va* (f.) »slina« < **sloi̯-u̯aH*, kar je lahko besedotvorna varianta k psl. **slína/*slinā* oz. **slima*, **slimъ* = pgerm. **slīma-* (o slednjem Furlan, JZ 1991, 25 ss.) oz. lot. *sliê-kas* »slina, pljunek« < **sloi̯-kó-s* iz ide. **(s)lei̯-* »sluzast, od vlage spolzek, gladek biti ipd.« (Bezlaj, ZJS, 346; Pokorny, 662). S suf. **-u̯o-* in z drugo prevojno stopnjo je iz iste ide. predloge brez *s*-mobile tvorjeno gr. λεῖος »gladek« in lat. *levis* »isto« ← **lei̯-u̯o-s*. K izmenjavi osnovne in kvalitativne prevojne stopnje prim. **(s)lei̯-mo-s* : **(s)loi̯-mo-s* v psl. dial. **slímъ* = slš. dial. *slím* »lapor, močvirje, blato«, stvn. *līm* »ilovica, glina, apno«, nvn. *Leim* »klej, lep«, lat. *līmus* »blato, glen, nesnaga« in stvn. *leim* »ilovica, glina«, nvn. *Lehm* »isto«. Izmenjava ide. suf. **-u̯o-* in **-ko-* je pri medsebojno sorodnih tvorbah pogosta, prim. gr. οἶος : sti. *éka-*, psl. **divъ* : **dikъ* itd. (o tem Fraenkel, Mél. Pedersen, 450 s.). Ni jasno, ali bi bilo za č. *slivoň* »slinež« (Jungmann, Sl. IV, 153) potrebno predpostaviti izhodiščno **sliva* < **slei̯-u̯aH*, torej prevojno varianto k **slěva* »slina«, ali pa je češki *i*-jevski vokal ljudskoetimološko vnesen pod vplivom *slíva* »prunum«.

Sln. oblika z vzglasnim *šl-* iz prvotnega **sl-* je lahko nastala po severozahodnem dial. prehodu jata v **i̯ę*, ki je sprožil jotacijo vzglasne konzonatne skupine **sli̯ę́va* > *šli̯ę́va* kot npr. v kor. *pošle* »potem« < **posli̯ę́* < **po-sь-lě* oz. zilj. *šl̥póta* »slepota« < **sli̯ępota* < **slěpotȁ*, ali pa je sln. *šl-* za prvotno *sl-* ekspresivnega izvora. Glej tudi *slína* in *slima*. M. F.

šlę́va III (f.) »kdor je pri pitju nenasiten« = dol. *šlȁ́:va* »isto« (Šentrupert; V. Smole, ustno); sem *šlę́viti*, *-im* (v. impf.) »popivati«, *ušlę́viti (se)*, *-im (se)* (v. pf.) »opijaniti (se)« (Poljanska dolina) = *ošlę́viti se*, *-im se* (v. pf.) »opijaniti se«.

V sln. je to sinonimno z *žlę́va* (f.) »pijanec« poleg »gurman« (dol.), *žlę́vati*, *-am* (v. impf.) »hlastno piti, lokati« (dol.), *žlȁ:u̯t (ga)*, *žlȁ:vəm (ga)* »prekomerno piti (ga)« (Šentrupert; V. Smole, ustno) < **žlěvimь*, ki ima paralelo v hrv. *žljevac* (m.), g. *-vca* »požeruh«, *žljevak*, g. *-vka* »isto«, *žlljevac* (Vitezović; ARj XXIII, 459, 457), *žlljevanje* »ingurgatio« (Habdelić; ARj XXIII, 457), kar je mogoče povezati s sb. *žljùvati*, *-ām*, tudi *-vēm* »jesti, gristi, mljaskaje jesti, hlastno jesti« (Rečnik SANU V, 428) < **zl'u-va-ti* : **zl'ěvati*. Razmerje med zvenečim in nezvenečim vzglasjem je pri teh ekspresivnih besedah mogoče primerjati z enakim v *ž-lopati* : *š-lopati* : *s-lopati* »hlastno jesti« ob **lopati* »isto«, pri čemer je možno, da je osamljeno č. *slivoň* (m.) »pijanec« (Jungmann, Sl. IV, 153) iz prvotnega **slěvoň* ljudskoetimološko reinterpretirano na podlagi č. *slíva* »prunum« (pri Machku[2], 555, navedeno skupaj s *slíva* »blebetač«, *slivonit* »blebetati, čvekati«, oboje pa brez razlage) < **slěva*. Izhodno **slěva* »kdor prekomerno pije (ne le alkoholne pijače)« in **zlěva* »isto« sta z ekspresivnim *s-* > *z-* označeni varianti, ki ju je mogoče povezati s slov. v. **l'u-cha-ti* v č. dial. *l'uchat' vodu* »slastno piti, goltati«, *nal'uchaný kůň*, slš. dial. *lúchat'* »goltati, srebati, basati se, prenajedati se« (citirano po ES 15, 207), kar tako kot **zl'u-va-ti* in **zl'u-ka-ti* ter blg. *ljùskam* »piti, srkati« (citirano po ES 15, 247) kaže na psl. glagolsko osnovo **l'u-* »(hlastno, hitro) piti, srkati«. V ES, l. c., je omenjeni blg. glagol povezan s psl. **l'u-ska-ti* »tolči ipd.«. Glej tudi *žlúkati*, *žlę́vati*, *lûckati*. M. F.

šleza (f.) »kuga« (Pleteršnik II, 639, po Trubarju). Izpričano tudi v 18. st. *shlęſa* »Peſtilenz« (Pohlin) [*šleza*], toda *ſhleſa* »Peft, kuga, vmoria, pomoria, kushni tvur, prekufh« (Gutsmann) [*šlesa*] in Kastelec-Vorenc: *ſhlej-ſa* »bubones, kušhni toruvi« [*š/žlejza*], *shléša* »ulcus, tur, ena ozhitna bolezhina« [*žlesa*]. Verjetno ekspresivno po zvenu disimilirano iz prvotnega sln. *žlę́za* »glandula« poleg »kuga« → *šlę́za/žlę́sa* → *šlę́sa*. Dalje glej *žlę́za*. M. F.

šlib (m.) »Cornus sanguinea«. Sem *slíbovina* »isto« (Branik; LMS 1879, 127). Pri Šuleku, Im. bilja, 394, je *šlib* locirano v Istro in zaradi Šulekovega informatorja za Istro Matije Sila iz Rodika kljub hapaksu legomenon domnevno slovensko, ker je v istem slovarju izpričano tudi sln. *svib* »Cornus sanguinea«, sporočeno od Bleiweisa (Šulek, o. c., 383). Slednje ustreza ukr. dial. *svyb* »Cornus sanguinea« (Makowiecki, SBLM, 110), slš. dial. *svíb* »isto« (Kálal, Sl., 662; Orlovský, Gemer., 322).

Obliki *šlib* in *slíbovina* sta iz **svibъ* oz. **svibovina* nastali ali po asimilaciji po labialnosti *v – p/b* > *l – p/b* kot v **svob-oda* > **slob-oda*, **švepāti (sę)* > **šlepāti (sę)* ali pa po asimilaciji po palatalnosti *u̯i* > *l'i*, ki jo je mogoče domnevati pri sln. *šlíkati* »udarjati z bičem« iz **svikāti* = sln. *ošvíkati* »s palico tolči« oz. *šlígati* »udarjati z bičem; migati z repom« iz **svígati*. Izhodno **svíbъ* (m.) »Cornus sanguinea«, tudi **svíba* »isto«, npr. v sln. *svíba*, hrv., sb. *svȉba*, je bilo podlaga za delabializirano slov. **šíba* »virga« < **švíba* < **svíba*, pa tudi hrv., sb. *sȉba* »Cornus sanguinea«, p. dial. *siba* »isto« (Karłowicz, SGP V, 120). Sem tudi *šlibljiv* (adj.), f. *-a* »upogljiv«, kar je v 18. st. izpričano pri Gutsmannu: *ſhlibleu* »biegſam, nagenitliu«. Drugače fonetično razlaga Ramovš, Hgr. II, 151, ki med gradivom z *l* iz psl. **v* pozna le tako z zaporedjem dveh labialov (npr. sln. *sloboda*, rož. kor. *qladwò*, *lȃmp* »vamp«) in zato sklepa, da je *slíbovina* nastalo po disimilaciji po labialnosti. Dalje glej *šíniti II* in *svíba*. M. F.

šlibar (m.), g. *-ja* »pisar« (goriš.; Štrekelj, Görz., 406). Sem cgn. *Šlibar*, *Šliber*.

Po disimilaciji *r – r* > *l – r* kot pri sln. dial. *l^u̯ọ̑r* »cev« (Kras; Ramovš, Hgr. II, 77) iz *rọ̑r* (glej *rọ̑r*) nastalo iz sln. *šríbar* »isto«, črnovr. *šrȋbar*, *-ję* (Tominec, 215), rož. *šrȋbar* (Šašel, RNB, 122), cgn. *Šribar*, *Šriber*. V 16. st. *shribar* »scriba« (Megiser), v 18. st. *ſhribar* »Schreiber« (Gutsmann). To je bilo po 13. st. izposojeno iz srvn. nomena agentis *schribære* »Schreiber« od v. *schrīben* »pisati«, stvn. *scrīban* »isto«, stsaš. *scrībān*, kar je bilo v germ. jezike izposojeno iz lat. *scrībō*, *-ere* (Striedter-Temps, DLS, 226; Kluge[17], 679). Na Hrvaškem je znan le cgn. *Šlibar* ob *Šribar* (ARj XVII, 693, 744). Mlajša nvn. izposojenka se ohranja v sln. cgn. *Šreiber*, s tujo grafijo *Schreiber* in v hrv. disimiliranem *šlâjbār* »pisar« (ARj XVII, 693). M. F.

šligati, *-am* (v. impf.) »udarjati z bičem« (štaj.), »migati z repom«, pf. *šlígniti*, *šlȋgnem* »z bičem udariti«,

pkm. *šlìgati*, *-an* »švrkati, otepati, mahati z repom«, pf. *šlìgnoti*, *-nen* »švrkniti« (Novak, Slovar[2], 148).

Enako je dl. dial. *šligać* »udarjati z bičem«. To Schuster-Šewc, HEWb., 1485, razlaga kot hiperkorekcijo iz dl. *šwigaś* »isto«, sln. *švígati*. Areal asimilacije po palatalnosti *u̯i* > *l'i* (?), ki jo izkazuje tudi sln. *šlíkati* ← **svikā̋ti* in *šlib* ← **svı̋bъ*, je širši, prim. kašub. *šlignǫc* »udariti z bičem«, *šlig* »tanka šiba« poleg »visokoraščen deček«, *šliga* »isto«, *šligota* »človek visoke rasti; mladež visoke rasti«, *šligâč* »človek visoke rasti« (Sychta, SGK V, 268). K slednjim kašub. pomenom prim. sln. *švígelj* (m.), g. *-glja* »visok, hitro zrasli fant«. Dalje glej *švígati*, *švígelj I, II*, pa tudi *žlîgati* in *šlíkati*. M. F.

šlíhtati, *-am* (v. impf.) »urejati«, pf. *po-šlíhtati* »urediti«, *pošlihtan* (adj.), f. *-a* »urejen, pospravljen« (pog.).

Mlada izposojenka iz nvn. *schlichten* »(po)ravnati; urejati«, srvn., stvn. *slihten* »gladko delati, ravnati, urejati«, kar je denom. od germ. **slihta-* (adj.) »raven, gladek«, prim. got. *slaíhts* »gladek, preprost«, stvn. *sliht* »isto«, *sleht*, srvn. *sleht*, nvn. *schlecht* »slab«. Germ. **slihta-* je ptc. **slig'-to* »gladek, zglajen, zdrsan« glagolske osnove **slei̯g'-* »drsati«, ki se ohranja npr. tudi v slov. **slı̂zь* (f.) »sluz«, **slьzā̋* (f.) »solza« < *»drseča kaplja« itd. Starejša, srvn. izposojenka je hrv. dial. *žlı̏ktati*, *žlı̏ktām* »perilo zlagati« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 374). Glej tudi *žlîhta*. M. F.

šlíkati, *-am* (v. impf.) »udarjati z bičem«, pf. *šlíkniti*, *šlîknem*, po SSKJ IV, 1088, tudi »ošvrkniti«.

Zaradi pomensko enakega sln. *šlígati*, *-am*, kar je tako kot kašub. *šlignǫc* »udariti z bičem« in dl. dial. *šligać* »udarjati z bičem« iz izhodnega **svígati*, je sln. *šlíkati* verjetno po enaki asimilaciji po palatalnosti *u̯i* > *l'i* (?) nastalo iz prvotnega **svikā̋ti* v sln. *ošvíkati* »s palico tolči« (Pleteršnik), primor. *'švíknət* (pf.) »udariti z upogibajočo se šibo« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), hrv. *švı̏knuti*, *švı̏knēm* »udariti s stvarjo, ki jo imamo v roki«, *švı̏k* (m.) »udarec z bičem« (ARj XVII, 919), *švı̏knut* »udariti« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 373), gradišč. hrv. *švı̏kati*, *-am* »na roko mlatiti (o žitu)« (Tornow, BD, 340), p. dial. *świkać* »skakati« (Karłowicz, SGP V, 369) < *»hitro se premikati«, č. dial. *švíkat'* »šibati, švrkati«, tudi *švícat*, *švicnót* »isto« (citirano po Machku[2], 632), gl. *šwikać* »bičati, udarjati, tolči, kaznovati«, dl. *šwikaś* »udarjati s palico, da se sliši«. V sln. je poleg prefigiranega glagola znano le še *ošvíka* (f.) »dolga in tenka šiba« (Volče pri Tolminu; Erjavec, LMS 1882-1883, 221). Slov. **svikā̋ti* je sinonimno s psl. **svı̋g(a)ti*, sln. *švígati*, zato Schuster-Šewc, HEWb., 1486, meni, da je **svikā̋ti* le nezveneča onomatopejska varianta k izvornemu **svı̋g(a)ti*. Machek[2], l. c., in Skok III, 426, razmerja **svikā̋ti* : **svı̋g(a)ti* ne razlagata. Machkovo opozorilo na r. *žmýkatь* (Machek[2], l. c.) je odveč, ker je r. glagol soroden s sln. *žmíkati* < **žьm-ýka-ti*. Zaradi lot. *sveĩkuôt* »tepsti, tolči« poleg *sveikuôt* »brez dela se okoli potikati, tavati, potepati« (Mühlenbach-Endzelin III, 1147) = **svikā̋ti* je to bolj verjetno podedovana varianta **su̯ei̯-k-* k **su̯ei̯-g-*, kot pa da bi razmerje **svikā̋ti* : **svı̋g(a)ti* sekundarno nastalo po psl. dialektični morfofonemski zamenjavi *-ga-* s pogostim deverbativnim suf. *-ka-*. Dalje glej *švígati*, pa tudi *šlígati*. M. F.

šlínga (f.) »zanka, pentlja«, *šlìngati*, *-an* (v. impf.) »obrobiti s pentljami« (pkm.; Novak, Slovar[2], 148), tolm. *šlı̏nga* »železna sponka« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197).

Tako kot hrv. *šlinga* »vrsta vezenja« (Otok v Slavoniji, Varoš pri Slavonskem Brodu), *šlîngati*, *šlîngām* »vesti vezenje« (Varoš pri Slavonskem Brodu; Lika), *šlı̏ngovati*, *šlı̏ngujēm* »isto« (vse ARj XVII, 694), *šlîngati* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404), *šlînge* (f. pl.) »zanke, pentlje« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371) mlado izposojeno iz n. *Schlinge* »zanka, pentlja«, *schlingen* »ovijati, vezati« (Novak, l. c.), srvn. *slingen* »ovijati, plesti«, srspn. *slingen*, *slengen* »ovijati, lesti«, kar je po Kluge-ju[23], 728, nejasnega izvora, a gotovo sorodno z n. *schlingern* »tavati, bloditi«. M. F.

šlîte (f. pl.) »sani« (zilj., rož.; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 1923, 382), tudi *šlíke* »otroške smuči« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197).

Zaradi vzglasnega *šl-* v primerjavi s sln. dial. sin. **žlı̏t* > *žlı̏k* mlajše izposojeno iz srvn. *slite* (f.) »sani« (Grafenauer, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 220), stvn. *slita* (f.) »isto«, nomena instrumenti k zah. germ. **sleid-a-* »drseti« v stagl. *slīdan*, srvn. *slîden* »isto«, nvn. *schlitten*; to je sorodno s slov. **slědъ*, sln. *slę̂d* (Kluge[23], 728). Ker je iz sln. dial. gradiva razvidno, da se sekundarni *k* iz prvotnega *t* realizira le v izglasju, je tolm. *šlíke* »otroške smuči« medglasni *-k-* dobilo po sicer neizpričanem **šlı̏k* (m.) < sln. **šlı̏t* < srvn. *slite* (m.). Glej tudi *žlı̏k*. M. F.

šljúta (f.) »kdor se pri delu igračka, neučinkovit človek; eine tändelnde, erfolglos beschäftigte Person«, adj. *šljútav*, f. *-a* »tändelnd, erfloglos beschäftigt«, subst. *šljútavec* (m.), g. *-vca* »šljuta«; denom. *šljútati*, *-am* (impf.) »počasi hoditi, počasi in neučinkovito kaj delati« (Caf); z domnevno sekundarnim *-e-* še bkr. *šeljút* (m.), g. *-a* »malovreden človek«, denom. *šeljútati*, *-am* (impf.) »počasi hoditi«.

Možno bi bilo izhajati iz (projicirano) **šьdl'utь* k ptc. **šьdlъ̏* »šel« in domnevati prvotni pomen »tisti, ki hodi (počasi)«; k besedotvorju prim. sln. *kreljût* »perut« : sbh. *krélo* »isto«. Vendar se zdi zaradi hrv. dial. *šljutav* »inbecilus« (Istra), ki ima paralele v sb. *slûta* »stupidus« (izposojeno v rum. *slut* »pohabljen, grd« > ukr. dial. *slútýj*, *slutavyj* »pohabljen, bedast«; Cioranescu, DER, 767) verjetneje izhajati iz jslov. **sl'utъ* : **slutъ* »imajoč telesno napako, neumen«. Slednje utegne biti etimološko enako kot csl. *slutъ* »qui audivit«, kar je najverjetneje ptc. k psl. **slū́ti*, **slovèšь* *»slišati« > »sloveti« (podobno Skok III, 289). K pomenskemu razvoju »poslušavši, poslušajoč« > »tih, gluh« > »neučinkovit, neumen« poleg »pohabljen« prim. lit. *(pa)klusnùs*, stlit. *paklusus* »poslušen« : *klùsas* »naglušen«, lot. *kluss* »tih, miren«. Sln. in hrv. *šljut-* kaže na **sl'utъ*, kar je v odnosu do **slutъ* prvotnejše, saj izkazuje diftong *-eu̯-*, ki je v ptc. (s prvotnim reduciranim vokalizmom, prim. sti. *śrutá-*) uveden analogno po prez. **k'léu̯e/o-*. Varianta **slutъ* kaže na diftong *-o/au̯-*, ki je posledica regularne spremembe ide. **k'léu̯e/o-* > balto-slov. **slā̃u̯e/a-*. Dalje in o akt. pomenu ptc. na *-to-* glej *slútiti*, pa tudi *slúti*, *slíšati*, *slúšati*. Drugače o tem glej pri *šeljút*. M. S.

šlof (m.), g. *-a* »vlečka«. V 18. st. *shlóf* »Schweif; syrma, cauda« (Pohlin), *ſhlof* »Schlepp(e), oblazhilni rep, rep jope« (Gutsmann), v 19. st. *shlof* »Schleppe (eines Kleides), rép oblazhila« (Murko II, 589).

Pomensko najbližje je č. *šlep* »vlečka«, p. *szlepa* »isto« in madž. *slepp*, kar so mlade izposojenke iz n. *Schlepp* »vlečka; zadaj daljši del oblačila (npr. obleke,

suknjiča, talarja ipd.), ki se po tleh vleče«, tudi *Schleppe* »isto«, kar je tako kot n. *schleppen* »vleči« izposojeno iz srspn. *sleepe* »vlečka«, *slepen* »vleči« (EWU, 1338, brez sln. gradiva; Pfeifer, EWD², 1212). Sln. oblika je bila izposojena iz bav. avstr. labializirane predloge **schlǫf* za nvn. *Schleif* »syrma; longe queue de vestiment; langer schwantz am rokke oder mantel« (Grimm, DTV 15, 586), kar je deverbativ iz *schleifen* »vleči, drsati« in sinonimen z bolj razširjenim *Schlepp(e)* »vlečka«. Moda vlečk pri moških in ženskih oblačilih se je pojavila v 12. st., za kar se je na nemškem območju poleg *Schlepp(e)* in *Schleif* uporabljal tudi izraz *swanz*, *swenzelîn*, *swenzel* (Pfeifer, 1. c.), ki se kalkiran pojavlja tudi v omenjenih sln. primerih.

Sln. oblika je bila izposojena sočasno s sln. dial. *špȍu̯*, pl. *špǫ̑l* »špila« (Tominec, 215) ob hrv. čak. *špâlj* »trska« (Poljanci na Gradiščanskem; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 549) iz nvn. *Speil*. Glej tudi *šlȅp* in *žlâjfati*. M. F.

šlôgati, *-am* (v. impf.) »vedeževati, prerokovati«, tudi *šlǫ̂gati* (SSKJ IV, 1088), pkm. *šlóugati*, *-an* »isto« poleg »žveplati« (Novak, Slovar, 107), črnovr. *kârtę šlǫ̂γąt* (Tominec, 214), štaj. *'ka:rtn̥š'lǫ:ger* »vedeževalec« (Zorko, Narečna podoba, 351).

Prim. hrv. *šlȍgati* »vedeževati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404), *šlôgati* »iz kart prerokovati« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371). Vse izposojeno iz bav. avstr. refleksa za nvn. *schlagen*, ki poleg »tolči« pomeni tudi »vedeževati, prerokovati«, npr. *die karte auf jemand schlagen* »karte položiti in iz njih prerokovati« (Grimm, DTV 15, 383). M. F.

šlópati, *-am* (v. impf.) »hlastno jesti« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308).

Prim. slš. dial. *šlófač*, *-ám*, *-em* »jesti tekočo hrano, srebati; piti« (Orlovský, Gemer., 334) z ekspresivnim razvojem *f* iz *p* poleg *slopat'*, *-em* »piti, opijati se« (Kálal, Sl., 617), č. *slopat* »popivati, lokati«, stč. *slopati*, *-p'u*, *-peš* »žlampati, popivati«, *sloptati*, *-aju*, *-áš* »isto« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 455). Gradivo kaže na variantni psl. glagol **slopā̋ti* poleg **lopā̋ti*, prim. sln. *lópati*, *-am* »hlastno jesti, lokati«, sb. dial. *lópati*, *lôpām* »goltati; slastno jesti ali piti« (Rečnik SANU XI, 582), mak. *lopa* »žreti«, blg. *lòpam* »jesti, žreti, požirati«, r. *lópatь*, *-aju* »jesti, piti«, ukr. *lópaty* »slastno jesti«, br. *lópatь* »žreti, prekomerno jesti«, č. *lopat* »popivati, lokati«. Izhodno **lopā̋ti* je identično z lit. *lapóti* »goltati (o svinjah)« in sorodno tudi z arm. *lapᶜem* »lizati« < **laphō* ter z gr. λάπτω »lizati, lokati, srebati« poleg λαφύσσω »goltati« < **laph-ut-(i̯e/o-)*, prim. psl. **lopъt-* v sln. *loptáti*, *-am* »srebati« (Machek², 556; Solta, Die Stellung, 251; Vasmer² II, 519). Gl. *sleptać* »srebati (za mačke in pse)« in lot. *lepêt*, *-ẽju* »hlastno jesti, srebati« z *e* kažeta ob arm. in gr. gradivu z bazo **laph-* oz. **slaph-* »lizati, srebati, lokati, goltati« na nejasno "kvalitativno prevojno iztirjenje", ki je tu lahko posledica ekspresivizacije verbalne osnove, o kateri priča tudi slov. vzglasje *chl-* in *šl-* < *sl-*, prim. mak. *šlapa* »cmokaje strastno jesti«, gl. *słapać*, *-pjom* »hitro piti, požirati«, dl. *słapiš* »isto«, verjetno tudi sln. dial. *žlópati* »žlampati«, p. *żłopać* »lokati, žlampati«, gl. *žlopać* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1307) in tudi njegovo izhodišče z ide. nezvenečo aspirato (Mayrhofer, Idg. Gramm. 1/2, 98). Pogosti pomenski razvoji »tolči« > »hlastno jesti/piti« (glej *-tépsti II*, *pokati III*) kažejo, da je ta ide. verbalna osnova lahko sorodna s psl. **(s)lep-ti* »tolči, udarjati«, tudi **slepā̋ti* »isto«. Glej tudi *lópati*, *hlópati*, *žlópati* in *šlépati*, *žlepáti*. M. F.

šlopra (f.) »slaba pijača«, izpričano samo v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhlopra* »Lauer, laura, burnu, flabu pitje«.

Osamljeno; verjetno deverbativ iz v. **šlop-ra-ti*, kar je lahko ekspresivno podaljšano po vzorcu **česā̋ti* → **čes-rā̋-ti* (Slawski, SP I, 54) iz v. **slopā̋ti* »hitro piti, lokati; slastno jesti«. Prvotno je bilo sln. *šlopra* verjetno »slaba pijača, ki jo je potrebno hitro pogoltniti«. Dalje glej *šlópati*. M. F.

šmafú (adj. indekl.) »slab, zanič«, npr. *to je š.* »to je zanič, slabo«, *Kakšna šmafu prireditev* »slaba, zanič, cenena prireditev« (Besedišče², 831; Moder, Nedeljski dnevnik 10. 10. 1999).

Prim. č. *šmafú*, *šumafú* npr. v zvezi *to mi je š.* »vseeno mi je« (SSJČ VI, 49), madž. *smafu* »ničnost, nepomembnost; neroden človek« (EWU, 1339). Vse izposojeno iz avstr. n. *schmafu*, ki v predikativni rabi ustvarja pomene »nizkoten, podel; skopuški«, »podlež, slepar« in je bilo izposojeno iz frc. zveze *je m'en fous* »vseeno mi je, požvižgam se« (Moder, 1. c.; EWU, 1. c.; Küpper, Umgspr., 723). M. F.

šmȃn (adv.) »približno, morda« (Kras). Navaja Pleteršnik II, 639, po Miklošiču, Lex. pal., 362. Gotovo neposredno fonetično razvito iz *hman* (tako že Miklošič, l. c.), prim. v 18. st. *ſa hmân* »zaman« (Pohlin; citirano po Ramovšu, Hgr. II, 152), *zahmȃn* »isto« (pkm.). Izhodno sln. *vmȃn* »zaman« (Pleteršnik II, 778, po Cafu in Zalokarju) < **vъ-mā̋nъ*. K fonetiki prim. podobno *hčî̑* → dial. *ščî̑*. Dalje glej *zamȃn*. M. F.

šmaral (m.), g. *-a* »smaragd«, samo v 18. st. *šhmarál* »smaragdus, en leip šhlahtni plavi kamen« (Kastelec-Vorenc), tudi *šmerald*, *šmaragd*, samo v 18. st. *ſhmerald* poleg *ſhmaragd* »Smaragd, selen drag kamen« (Gutsmann).

Prevzeto delno prek bav. n. *Schmarall* (Schmeller, BWb. II, 553) iz it. *smeraldo*, *smeralda*, srlat. *smaraldus* < lat. *smaragdus* < gr. σμάραγδος (m., f.), μάραγδος »isto«, kar je izposojeno z vzhoda, prim. akad. *barak̦ta*, hebr. *bāreqet* iz semit. korena *brq* »svetiti se«. Od tod je tudi sti. *marakta-*, nperz. *zumurrud*, turš. *zümrüd* > r. *izumrúd* »smaragd« (Walde-Hofmann II, 549; Frisk II, 747; Chantraine, 1026). M. S.

šmáren (adj.), f. *-rna* »nanašajoč se na sv. Marijo«, navadno v d. obl. *šmárni*, npr. *šmárni dân*, z elipso *vȩ̂liki šmáren* »15. VIII.«, *máli šmáren* »8. IX.«, dial. *šmárno*, rož. *šenmáren* »Groß-, Klein-frauentag«, rez. *Šmarnamíša* »veliki šmaren« (Steenwijk, SDR, 316), v 17. st. *NA VELIKI SHEN MAREN* poleg *NA TA VELIKI SAN MARNI PRASNIK* (Janez Svetokriški), 18. st. *veliki ſhimaren* »festum Afsumptionis« (Kastelec-Vorenc); semkaj *šmárna petica* »avstroogrski kovanec z Marijino podobo«, po času cvetenja v maju so *šmarna detelja* »Coronilla«, *šmarna meta* »Tanacetum balsamita«, verjetno tudi *šmárnica* »Convallaria maialis«, v 18. st. *shmarneza* »convallaria, lychnis« (Pohlin); dalje *šmárnice* (f. pl.) »Maiandacht«, *šmarni križ* »senecio«, *šmárnec*, *-a* »pajek s šmarnim križem na hrbtu«; orn. *Šmarna gora*, l. 1216 *Marienberch*, 1296 *sub monte sancte Marie*, večkrat tpn. *Šmarje*, prim. za *Š. pri Jelšah* l. 1236 *de Sancta Maria*, 1348 *ze Sand Marein*, 1470 *Sand Mareynner pharr*.

Izvorno *šmarljin* < **š(ent) Marljin* »od svete Marije«, prim. k redukciji *šȅnt* pred konzonantom v tpn. *Šmihel*, *Šmarjeta*, *Šmartin*, *Škocjan* (*sanctus Cantianus*), pred vokalom *Štandrež*. Nekateri tpn. ohranjajo atribut v polni obliki, prim. *Šentvid*, *Šentilj*, *Šempas* (*šent Bas*). Iz **Š(ent)-Marija-jane* je večkratni tpn. *Šmarje*, prim. za *Šmarje* pri Ljubljani, l. 1322 *pharrer dacz sand Mareyn*, 1436 *Smariach*; za *Šmarje* na Dol., l. 1330 *dacz sand Mareyen*. Hrv. *Su(t)-* v tpn. *Sutandrlja*, *Supetar* je sprejeto iz dalm. rom. refleksa lat. *sanctus*, hrv. *Sat-* v tpn. tipa *Satlovreč* pa iz it. *santo* (Miklošič, 288; Skok III, 365). Dalje glej *šȅnt I*. M. S.

šmárnica I (f.) »Sylvia rubecula, taščica« poleg »Sylvia tithys«.

V 18. st. pri Hipolitu izpričano *shimárenza* »Rubecula« kaže, da bi bilo potrebno izhajati iz **šumarьnica*, kar je bilo substantivizirano iz sintagme **šumarьna(ja) pъtica*. V tvorbi se lahko ohranja kol., ki ga potrjuje hrv. *šumâr* »grmovje nižje od bukovine« (Vodice) k *šȕma* »gozd« (Skok III, 422). Poimenovanje torej lahko ohranja enako pomensko motivacijo kot sln. *grmovščica* »Regulus sibilatrix« ← **grъmovъska(ja) pъtica* »ptica, ki živi v grmovju«, hrv., sb. *grmar* »Troglodytes troglodytes«, *grmarić* »isto« (Hirtz, Rj. II, 145), *šumarić* (isti, o. c., 493). Glej tudi sin. *táščica*, *strížec*, *skričič* in dalje *šúma*. M. F.

šmárnica II (f.) »samorodna trta z velikimi listi in zlato rumenimi grozdi z zelo gostimi jagodami«, »vino iz te trte« (SSKJ IV, 1089), pkm. *šmàrnica* »šmarnica, hibrid; trta in vino« (Novak, Slovar[2], 148).

Osamljeno. Ker velja šmarnica za nekakovostno trto, je *šmárnica* morda po substantivizaciji zveze **šmárna trta* »slaba, ničvredna trta« tvorjeno iz adj. **šmáren*, kar tako kot adv. *šmárno* »slabo, nekvalitetno« (dol.; SSKJ IV, 1089) predstavlja domačo slovnično prevedbo iz izposojenke *šmárn* (m.) v pomenu »kar je slabo, nekvalitetno«, ki jo je sprožila predikatna raba. Dalje glej *šmôren*. M. F.

šmę̑lj (m.), g. *-a* »čmrlj«. Tako normirano pri Pleteršniku II, 639, Jarnikovo *sh'mèl*, *sh'mèla* »Hummel« (Versuch, 216) = **šəmel*, in Miklošičevo *šmelj* »isto« (SEW, 38), prim. še sln. dial. *šmìə̯u̯* (Žitara vas; SLA), *šmę̂u̯* (Ravne na Koroškem; SLA), *šmę̂u̯* (Meliše; SLA).

Tako kot r. *šmelь* »Bombus«, dl. *šmjel* »isto«, kašub. *šḿel* (citirano po Polańskem, SEDP, 754) iz prvotnega **čьmelʼь* s poenostavljenim konzonantnim zaporedjem *tšm-* > *šm-*. Dalje glej *čmŕlj*, pa tudi *ščemę̑lj* in *ščúmelj*. M. F.

šmȅnt I (m.), g. *-ę́nta* in *-énta* »hudič« (evfem.) in kletvica. Od tod adj. *šmę́ntan*, f. *-a* »presnet«, v predikativni rabi »zelo, hudo«; znano v dialektih, prim. podjun. kor. *šmȅnt* (Zdovc, Mundart, 45), obir. kor. *šmè:nt* (m.), g. *-a* »zlodej« (Karničar, Obir, 156), rož. kor. kletvica *šmȅnti šmëntana*, ki pomeni isto kot *šȅnti šȅntanə* (Šašel, RNB, 118), pkm. *šménta!* »presneto, hudirja«, *šmèntani* (adj.), f. *-a* »presnet, hudirjev« (Novak, Slovar[2], 148), črnovr. *šmę̀i̯nt* »presnet« v zvezi *š. ję dûəbər* »zelo je dober«, adj. *šmę̀i̯tən* »presnet« (Tominec, 214), jnotr. *šmìę̂nt* (Dolnje Vreme; Rigler, Jnotr. gov., 107).

Predloga za to evfemistično poimenovanje za hudiča je gotovo interj. *sakramȅnt*, adj. *sakramę́nski* »presnet, preklet«, pri čemer je na obrusitev v *šmȅnt*, ki v okviru regularnega fonetičnega razvoja nevtralne leksike ni pričakovana, poleg skladenjske rabe (allegro tempo) tega ekspresivnega leksema verjetno vplival tudi sin. *šȅnt*. Izhodna interj. *sakramȅnt* je izposojena iz istopomenskega n. *Sakrament*, tak evfemistični pomen pa se je v n. razvil iz prvotnega »zakrament, božji dar, božji znak milosti«, prim. srvn. *sacramënt* »zakrament«. Krščanski termin je bil v n. izposojen iz cerkvenolat. *sacrāmentum* »zakrament, božja daritev, božji dar«, predkrščansko lat. pa je *sacrāmentum* pomenilo »(službena) prisega, jamstvo«, saj je tvorba deverbativ od *sacrāre* »posvetiti, sveto narediti, za sveto imeti« iz adj. *sacer*, f. *sacra* »sveti« (Kluge[22], 614). Glej tudi *sakramȅnt*, *zakramȅnt* in *šȅnt II*. M. F.

šment II (m.), g. *-a* »Purpurmantel«. Zabeleženo v 18. st. pri Pohlinu *shmênt* »Purpurmantel, paludamentum« s fonetičnima variantama *shmànt* in *hmênt* ter pri Gutsmannu *ſhment*, *ſhmant* »Purpurmantel« in *hment* »isto«. Vzglasni *š-* je tako kot pri sln. dial. *ščȋ* iz *hčȋ* razvit iz *h-*. Dalje glej *hment*. M. F.

šmíga (f.) »lišp, okras« poleg »videz«, npr. *za šmigo kaj narediti* »za videz kaj narediti«, *šmígati*, *-am* (v. impf.) »lišpati se«.

Nejasno. Morda domačega izvora in sorodno s p. *śmigły* »vitek, tanek, gibčen« ter nadalje z ags. *smicre* »lep, ljubek«, stvn. *smechar*, *smehhar* »vitek, suh« k ide. **smē̆ig-/smĭg-* (Bezlaj, ZJS, 417; Pokorny, 966 s.). Manj verjetno se zdi, da bi bila to mlada nemška izposojenka iz n. *schmiegen* »prilegati se, oviti se, stisniti se«, pri kateri pomenski razvoj v »ornare« ni evidentiran, čeprav bi ga bilo mogoče pričakovati, če upoštevamo, da se je n. *Schmuck* »nakit, okras«, *schmücken* »krasiti, lišpati«, srvn. *smücken*, *smucken* »ornare« prek pomenske motivacije »tesno, dobro prilegati« razvilo iz »prilegati, oviti se« (Kluge[23], 733). P. *śmigły* je fonetično izvedljivo iz prvotnega ptc. pret. akt. **svíglъ(jь)* (m.) »gibčen, vitek«, prim. č. *švihlý̧* »vitek (o rasti); gibčen«, *vyšvihlý̧* »(visoko) zrasel, vitek«, slš. *švihlý* »vitek (o rasti)«, zato bi bilo tudi pri sln. besedni družini možno sklepati o fonetičnem izvoru iz psl. v. **svíg-ti*. Pomen »lep« se je torej lahko leksikaliziral iz »vitek, visok«. Dalje glej *švígelj II*. M. F.

šmigati, *šmîgam* (v. impf.) »šepati«, *šmígav* (adj.), f. *-áva* »šepav«, *šmigljȁv*, f. *-áva* »isto«.

Primerjati je mogoče sb. *šmíga* (3. os. sg. prez.) »gaziti po vodi, blatu, snegu«, pf. *šmígne* (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 313), r. *šmýga* »klatež, potepuh«, *šmýgatь* »tekati, begati, potikati se, kolovratiti«, tudi *smýgatь* »isto«, pf. *smygnútь*, *smýgala* »klatež, potepuh«, br. *šmýgacь* »tekati, begati, potikati se, kolovratiti« (Nosovič, 714). S psl. **smýgati* je verjetno sorodno sln. *šmúgniti*, *-nem* (v. pf.) »s hitrim premikom se skriti, smukniti«, tudi *šmúgati se*, *-am se* »okoli koga se smukati«, kar je tako kot hrv. *šmȕgnuti*, *šmȕgnēm* »smukniti«, čak. *šmȕgnut*, *šmȕgnen* »isto«, sb. *šmugnuti* »pobegniti«, črnogor. *šmȕgnuti*, *-ēm* »pobegniti, skriti se« (Vujičić, Rječnik, 138) ekspresivizirano iz psl. **sműgati* »hitre gibe delati« in k temu **smű̄ga* (f.) »hiter gib, poteza, črta« (= lot. *šmaũga* »zazib (pri majanju, guganju)«; Mühlenbach-Endzelin IV, 83) poleg **mű̄ga* »isto« v sln. dial. *múga* »proga, črta«. Glej tudi *šemígati*, *šmígavec*, *múga* in *smúga*. M. F.

šmigavec (m.), g. *-vca* »Primula veris«. Ker so fit. za Primulo veris tako kot za Anemone nemorosa pogosto

tvorjena iz poimenovanj za razpoke, zareze ipd., o čemer pričajo npr. ukr. *praliska* »Anemone nemorosa« (Makowiecki, SBLM, 30), kar je sorodno s sln. *praliska* »zareza«; ukr. *rást*, *-u* »Primula veris, Anemone nemorosa« (Grinčenko, Sl. IV, 7), p. dial. *raść* »Anemone nemorosa« (Karłowicz, SGP V, 12), sorodno s sln. *râst* (f.), g. *rastî* »navidezna razpoka v kozarcu« in dalje z lit. *rúožtas* »brazda (na polju), črta, proga«; sln. *režíka* »Primula veris« (Caf) k *réža* »razpoka«, bi bilo ta osamljen fit. mogoče izvajati iz psl. **smýga* »proga, črta«, ki je moralo pomeniti tudi »razpoka ipd.«. To pa kaže na možnost sorodstva s psl. **smýgati*, **smũgati*, subst. **(s)mũga* in dalje s stnord. *smuga*, *smoga* »ozka odprtina« (< ide. **smuHgáH*) in lit. *smũgis* »udarec, trenutek«.

Sln. *šmígavec* je tvorba tipa *pégavec* ← *péga* in torej lahko kaže na obstoj psl. **smýga* »razpoka« = stnord. *smuga* »ozka odprtina«, *smoga* »isto«. Dalje glej *šmígati* in *smúga*. M. F.

šmigla (f.) »milo«. Zabeleženo le v 18. st.: *shmigla* »fhajfa; Seiffe, sapo« (Pohlin). Osamljeno in nejasno. Morda sorodno s sln. *šmíga* »lišp, okras«. Glej tudi sln. sin. *mílo*, *žâjfa*, *žẹ́fa* in *žopun*. M. F.

šmírgel (m.), g. *-gla* »smirkov papir«, pogosteje v zvezi *šmírgel papir* »isto« (SSKJ IV, 1090), tolm. *šmírgl* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), dol. *šmiẹ́rgel* (Šentpavel; Perpar, DN, 31).

Tako kot sb. *šmirgl* (Vujaklija pri Schneeweis, Lw., 12), ukr. *šmírgel* »osla« (Nikolaev-Tolstaja, SKTG, 181) in č. *šmirgl* »smirkov papir« (Rejzek, ČES, 635) izposojeno iz n. *Schmirgel* oz. *Schmirgelpapier* »papir za brušenje in poliranje«, v 17. st. tudi *Schmergel* »isto« (Schneeweis, l. c.; Rejzek, l. c.), kar verjetno ni bilo izposojeno iz it. *smeriglio* »smirkov papir«, kot domnevata Kluge[23], 732, in Pfeifer, EWD[2], 1224, ampak iz starejše rom. **smerglŏ*, prim. srlat. *smeriglum* (l. 1283; citirano po Battisti-Alessio, 3517) poleg *smiraglius* (15. st.). Izhodišče rom. tvorb je bizantinsko gr. σμηρίλιον, kar je dem. h gr. σμύρις, -ιδος »smirek«, tudi σμίρις »isto« nejasnega izvora (Frisk II, 751). Glej tudi sin. *smírek*. M. F.

šmolje (n.) »brinje«, izpričano v 16. *shmolje* »Wacholder« (Megiser). S sekundarnim vzglasjem *šm-* za prvotno *sm-* iz sln. *smọ̑lje* (n.) »isto«. Dalje glej *smọ̑lje*. M. F.

šmôren (m.), g. *-rna* »močnata jed iz zmesi jajc, mleka in moke, ki je pečena na masti in zdrobljena, praženec«, tudi »kar je malo vredno, nepomembno« (nižje pog.), gor. *šmó:Rən* (m.), g. *-Rna* »praženec« (Kropa; Skofic, Diss., 365), štaj. *š'mu̯o:rən*. g. *-rna* »isto« (Zadrečka dolina; Weiss, Mag., 236). Sem *šmárno* (adv.) »slabo« (dol.; vse SSKJ IV, 1090, 1089), z ajevskim vokalom še pkm. *šmàrn* (m.) »praženec« (Novak, Slovar[2], 148), goriš. *šmárn* »isto« (Štrekelj, Görz., 397), znano, a ne zabeleženo tudi drugod po Sloveniji.

Tako kot hrv. *šmȁrn* »zdrobljeno praženo testo« in evfemizem za negiranje, npr. *jest šmarn!* »to ni nič!«, čak. *čmarn* »isto«, v Dugi Resi in Karlovcu *šmârnl* »omleta« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 63) izposojeno iz bav. avstr. *Schmarren* (m.) »iz moke ali zdroba, krušnih drobtin, pogosto tudi iz jajc narejena zmes, na masti ali maslu pečena in razdrobljena jed« (Grimm, DTV 15, 942), tudi »vrsta puste močnate jedi, zdrobljena prepražena krušna ali žemljina sredica« (Schmeller, BWb. 2/1, 553), metaf. »slaba, neuporabna stvar«, npr. *jà schmoarn* »izraz močnega zavračanja« (Štrekelj, Lwk., 14; Striedter-Temps, DLS, 220; Skok III, 406 s.), kar je verjetno sorodno z n. *Schmer* »svinjsko salo« (Kluge[22], 642). Iz iste n. predloge je tudi madž. *smarni* »šmoren« (EWU, 1339). Glej tudi *šmárnica II*. M. F.

šmrâk (m.), g. *-û* »ženski okras«. Znano le v 18. st. *shmrâk*, g. *-ú* »Weiberfchmuck, mundus muliebris« (Pohlin), *ſhmrak* »Weiberfchmuck« (Gutsmann) in nejasno, čeprav je zaradi akc. pomika, ki ga beleži Pohlinov zapis, mogoče sklepati na domač izvor besede. M. F.

šmûglati, *-am* (v. impf.) »tihotapiti« (nižje pog.; SSKJ IV, 1090), obir. kor. *šmù:glat*, *-am* »isto« in sekundarno po obratnem fonetičnem razvoju *dl* > *gl* kot v obir. *hlè:t* »dleto« tudi *šmù:dlat*, *-am* »tihotapiti« (Karničar, Obir, 243, 50).

Mlado izposojeno iz nvn. *schmuggeln* »tihotapiti«, kar je bilo v 18. st. izposojeno iz spn. (Kluge[22], 644). M. F.

šmúgniti, *-nem* (v. pf.) »hitro se skriti, smukniti«, impf. *šmúgati se*, *-am se* »okoli koga se smukati«.

Tako kot hrv. *šmȕgnuti*, *šmȕgnēm* »smukniti«, čak. *šmȕgnut*, *šmȕgnen* »isto«, sb. *šmugnuti* »pobegniti«, črnogor. *šmȕgnuti*, *-ēm* »pobegniti, skriti se« (Vujičić, Rječnik, 138) ekspresivizirano iz **smũgati* »hitre gibe delati«, **smũga* (f.) »hiter gib, poteza, črta«, prim. sln. *smúga* (f.) »črta«, psl. tudi **smýgati*. Toda nižje pog. *šmûglati*, *-am* (v. impf.) »tihotapiti« (SSKJ IV, 1090) je bilo izposojeno iz nvn. *smuggeln* »tihotapiti«. Glej tudi *múga*, *smúga*, *šmígati*. M. F.

šnâjc (m.), g. *-a* »robec« v bovškem *šnà:jc* (Ivančič, DSBG, 59), rož. kor. *šnajcla* (f.), g. *-e* »žepni robec« (Šašel, RNB, 120).

S krnitvijo drugega člena izposojeno iz bav. avstr. refleksa **Schnaiztuch*/**Schnaizeltuch* za nvn. *Schneuztuch* »robec« oz. *Schneuzeltuch* »isto« (Grimm, DTV 15, 1326, 1322), kar je zloženo iz n. *sich schneuzen* »usekniti se«, srvn. *sniuzen* »isto« in *Tuch* »krpa, cunja«. O bav. avstr. *ai* prek *aü* iz srvn. *iu* Striedter-Temps, DLS, 18. Glej tudi *šnajcer*. M. F.

šnajcer (m.), g. *-ja* »priprava za čiščenje svetil«. Izpričano le v 16. st. *shnajzer* »Lichtbutzer, emunctorium« (Megiser).

Tako kot hrv. *šnȃjcar* »škarje za ugašanje sveč, za čiščenje stenja v svečah in svetilkah« (Belostenec; ARj XVII, 705), *šnájcar* »priprava za čiščenje svetil« (Lika; ARj, l. c.) izposojeno iz bav. avstr. refleksa **Schnaizer* za nvn. *Schneuzer* »priprava za ugašanje svetil«, tudi *Lichtschneuzer* »isto« in *Lichtschnäuze* »vrsta škarij za ugašanje svetil«, *Lichtschnauze* »isto« (Grimm, DTV 15, 1326; 12, 891). Prvotno so poimenovanja označevala pripravo, ki je služila za čiščenje svetil, kakor je mogoče sklepati iz nvn. *schneuzen*, ki poleg »nos čistiti, osekniti se« po metaforičnem prenosu pomeni tudi »svetilo, od katerega kaplja, čistiti« (Pfeifer, EWD[2], 1231). O bav. avstr. *ai* prek *aü* iz srvn. *iu* Striedter-Temps, DLS, 18. Glej tudi *šnâjc*. M. F.

šnȇf (m.), g. *šnéfa* »ptič rjave barve z dolgim kljunom, baje podoben štorklji« v jnotr. *šnẹ̑f* (Kilovče; Rigler, Jnotr. gov., 107), polj. *šnèf* »vrsta vodne ptice« (Škrlep, 58).

Tako kot hrv. *šnef* »Scolopax« (Belostenec; ARj XVII, 705) poleg *šnep* »isto«, *šnev* in *šnjev* (ARj, l. c.) gotovo mlado izposojeno iz nvn. *Schnepf* (m.) »Scolopax = kljunač«, tudi *Schnepfe* (f.) »isto«, srvn. *snepfe* (m.),

stvn. *snepfa*, ags. *sneppa*, kar se navadno povezuje z nvn. *Schnabel* »kljun«, srvn. *snabel* »rostrum«, stvn. *snabul* »isto« (Kluge[23], 736; Pfeifer, EWD[2], 1231), češ da naj bi bila ptica poimenovana po svojem značilnem kljunu, prim. sln. sin. *kljunáč*. V izposojo iz n. predlog po nepotrebnem dvomi Hirtz v ARj, l. c., ki meni, da so hrv. ornitonimi domačega onomatopejskega izvora. V n. je tako pri *Schnepfe* kot tudi pri fonetični varianti *Schneppe* (od tod dl. *šnepa* »Scolopax«; Schuster-Šewc, HEWb., 1463) izpričan pomenski razvoj v »vlačuga, cipa«. Slednji pomen je bil verjetno prevzet tudi v sln., kakor priča polj. tvorjenka *šnéfanca* »ženski spolni organ« (Škrlep, l. c.). K pomenskemu prehodu »vlačuga, cipa« : »ženski spolni organ« prim. pomen sln. *pízda*. Glej tudi *šnéfati*. M. F.

šnéfati, *-am* (v. impf.) »iskati, brskati« v črnovr. *šnẹ̄fat*, npr. *ku̯ə̂ šnẹfâš tûəd ąkûəl?*, in k temu *šnẹ̄fk* »kdor se v vsako reč vtakne« (Tominec, 214). Nejasno; morda tako kot črnovr. *štẹdîərąt* »študirati« (isti, o. c., 216) nastalo po redukciji iz prvotne izposojenke **šnufáti*, **šnufâš* »vohati, vohljati«. Vendar je z *e*-jevskim vokalizmom tudi npr. p. dial. *szneptuch* »robec« ob *sznuptuch* »isto« (Karłowicz, SGP V, 310, 309) iz n. **schneppen* (?) oz. *schnuppen* »vohati« in *Tuch* »krpa, cunja« ter gradišč. hrv. *šnèpav* »smrkav« (Tornow, BD, 334). To dopušča domnevo o obstoju n. denom. glagola **schneppen* oz. **schnepfen* iz subst. v pomenu »nos«, kasneje »kljun«, ki se ohranja v nvn. ornitonimu *Schnepfe* »kljunač«, srvn. *snepfe* »isto«, stvn. *snepfa*, srspn. *sneppe*, niz. *snip*, *snep*, sorodnem z nvn. *Schnabel* (Kluge[23], 736). Sln. pomen se je razvil iz prvotnega »vohati«, prim. sln. *vohljáti*, ki pomeni tudi »iskati, brskati ipd.«. Glej tudi *šnộpati*. M. F.

šnekêselj (m.), g. *-na* »naprava za pridelovanje surovega masla« (Bobovo; SLA).

Osamljeno; verjetno mlada izposojenka iz nvn. enakopomenskega kompoz. **Schnee-kessel* (< *Schnee* »sneg« + *Kessel* »kotel«), ki ga dostopni n. slovarji ne evidentirajo, a ga je možno predpostaviti, ker stepano mleko asociira na sneg. Kompozitum je prvotno lahko označeval kotel za stepanje snovi, ki so bile stepene podobne snegu. K temu prim. nvn. *schnee schlagen* »beljak stepati, da bo podoben snegu«, od koder je sln. *sneg stepati*, *sneg delati* »iz beljaka snegu podobno snov pridobivati«. Glej tudi sin. *trnáč*, *pínja*, *žlájkar*. M. F.

šnerovec (m.), g. **-vca* »vezalka«, izpiričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *ʃhnierovez* »Schnürlein, sadersniza, vesilze, pervesiza, shnuriza«.

Tako kot nižje pog. *šnirnca* »vezalka« < **šnirnica* je izhodno **šniravec* domača tvorba iz nižje pog. in dial. *šnirati* »vezati«, izposojenke iz n. denominativnega glagola *schnüren* »vezati« od *Schnur* »vrv, vrvica«, srvn. *snuor* »vrv, trak« (> sln. *žnộra*). Gutsmannova oblika z razširjenim dolgim *i* v *e* pred *r* je zanimiva, ker kaže na dial. pojav, ki je nasproten dobro potrjeni zožitvi dolgega *e* v *i* pred *r*. Glej tudi *žnộra*. M. F.

šnítloh (m.), g. *-a* »Allium schoenoprasum«, tudi *šnítlah*, *šnítling*, *šníteljc*, v 18. st. *shnidvah* poleg *drobnjak*, *resaniza* »Schnittlauch« (Gutsmann). Kakor p. dial. *sznytloch*, č. dial. *šnitlík*, *šmitlík* izposojeno iz n. *Schnittlauch*, koč. n. *Schnitzloch*, tirol. n. *Schnittlach*, stvn. *snitilouh*, *sniteloh* itd. (Striedter-Temps, DLS, 221; Machek, JR, 265; Marzell, Wb. Pfln. I, 206).

[Stvn. *snitilouh* je kompoz. iz *snit* »rez« k *snîdan* »rezati« in *louh* »luk«, ker se drobnjakovi listi režejo in nato ponovno zrastejo. – M. S.]

šnộbec (m.), g. *-bca* »gobec, usta«; semkaj kompoz. *šnộbrc*, *-a* »krcljaj po nosu« (Vodnik pri Cigaletu), v 18. st. *shnôbèrz* »Stirnnipel, talitrum« (Pohlin), z drugim členom iz *bŕcati*, morda po haplologiji iz **šnobo-brc*.

Levstik, rkp. in po njem Pleteršnik II, 639, izvajata iz bav. n. *Schnappen* »isto«, kar je dvomljivo, saj za bav. *-pp-* ne bi pričakovali sln. *-b-*, pa tudi *šn-* je lahko iz *schn-* le v najmlajših izposojenkah. Zato se zdi verjetno izvajati iz **čьnòbьcь*, tvorbe iz **čьnòba* »štrleča ustnica, nekaj štrlečega« > *šnóba*, o čemer glej dalje *šọ́ba*. M. S.

šnộbrc (m.), g. *-a* »tlesk po nosu«, pri Cigaletu, Wb., 1082, *šnobrec* »isto« (po Vodnikovem rkp. gradivu) z oznako, da beseda ni domača. V 18. st. *shnôbèrz* »Stirnnipel, talitrum« (Pohlin).

Tako kot *nosobrc* in *nosoštrk* »Nasenstüber« (Janežič[3], 470) kompoz. **šnobəc-brc* s sln. *šnộbec* (m.), g. *-bca* »gobec, usta«. Prvotno gre torej za tlesk po ustih, gobcu, ne pa po nosu ali čelu, kot kažejo slovarski pomeni. Prvi del kompoz. *šnộbec* je verjetno plod kontaminacije med domačim *šộbec* (m.), g. *-bca* »človek z velikimi ustnicami; človek, ki rad šobo napenja« in mlado izposojenko v rož. kor. *šnọ́bəl*, g. *-na* »isto«, tudi *šnọbẹ̄vsəl*, g. *-na* »gobezdač« (Šašel, RNB, 121, 156) poleg starejše *žnábelj* »ustnica«. K slednjemu prim. pom. *šnǿbäl*, g. *-bla* »kljun« (Lorentz, Wb. II, 477), dl. *šnobol* »ustnica«, *šnobel* »isto« in *šnober*, kar je izposojeno iz vzh. srn. labializirane variante *Schnåbl* k nvn. *Schnabel* (Schuster-Šewc, HEWb., 1464, brez sln. in pom. gradiva). Možno pa je tudi predpostaviti sln. izposojenko **šnoba* »ustnica« (in k temu s sln. *-əc* prestrukturirano *šnộbec*), ki je bila sočasno z rož. kor. *šnọ́bəl* izposojena iz besedotvorne predhodnice k nvn. *Schnabel*, prim. srvn. *snabe* »rostrum« in *snabel* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1021). Dalje glej *šọ́ba*, *šnộbec* in *bŕcati*. M. F.

šnộpati, *-am* (v. impf.) »vohati, duhati; poizvedovati, povpraševati« (rož. kor.) in »tobak njuhati«. Tudi *šnọ́fati*, *-am* (v. impf.) »vohati, duhati« in »tobak njuhati« poleg »stikati, brskati« (nižje pog.; SSKJ IV, 1090), kar je razširjeno tudi v dial., prim. pkm. *šnòfati*, *-an* »vohati, vohljati, njuhati«, *šnòftobák* »njuhanec« (Novak, Slovar[2], 148), polj. *šnófat* »vohati, vohljati«, *šnófuc*, *šnufuc* »njuhanec« (Škrlep, 58), črnovr. *šnûəfąt* »tobak njuhati« (Tominec, 214), bovško *šnjù:fẹtẹ* »stikati, vohljati«, *šnjó:fuwẹc*, g. *-uca* »njuhanec«, *šnjù:fi*, g. *-ja* »vohljač, vohun« (Ivančič, DSBG, 59), obir. kor. *šnó:fat*, *-am* »njuhati«, *šnó:fuc* »tobak za njuhanje« (Karničar, Obir, 243). V 18. st. *ʃhnopati*, *ʃhnofati* »schnupfen«, *ʃhnopar*, *ʃhnofavez* »Schnupfer«, *ʃhnopauza*, *ʃhnopauni tobak*, *ʃhnopovez* »Schnupftobak« (Gutsmann).

Prim. hrv. *šnȍfati* »njuhati, vohati«, *šnȍfək* »peščica, mrvica« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404; tudi Trebarjevo, Bistrac v samoborskem kotarju; ARj XVII, 705), *šnjofati* »njuhati, vohati« (Visoko v Bosni; ARj XVII, 706). Skok III, 406, navaja tudi hrv. *šnopati*, *šnupati* in za Žumberak *šnjòfati* »njuhati« ter tako kot Striedter-Temps, DLS, 221, izvaja iz bav. avstr. *schnopfen* = nvn. *schnupfen* »(tobak) njuhati«. V izhodnem sln. oz. hrv. **šnofati* (< bav. avstr.) in **šnufati* (< nvn.) je bil medglasni *-n-* verjetno pod vplivom sln./hrv. *njúhati* deloma preoblikovan v *-nj-*, alternacija *-f-* : *-p-* pa je ver-

jetno posledica vpliva nvn. *schnuppen* »njuhati« ob *schnupfen/schnopfen*. Zaradi vzglasnega sln. in hrv. *š*-, ki kaže na izposojo po 13. st., je namreč malo verjetno, da bi alternacija *-f-* : *-p-* kazala na kronološko različno substitucijo, in sicer mlajšo s *-f-* (< n. *-pf-*) ter starejšo pred 12. st. *-p-* (< n. *-p-*), kot meni Striedter-Temps, DLS, 31. Glej tudi *šnupka*, *šnéfati*, *žnjộfati*. M. F.

šnopniti, *-am* (v. pf.) »seči, zgrabiti« samo v obir. kor. zvezi *Fráncɛ pa za pù:qš šnó:pnu* (Karničar, Obir, 316) »France pa je za puško šnopnil«.

Domač nazalni prez. k izposojenki **šnopati* iz bav. avstr. labializiranega refleksa k nvn. *schnappen* »zagrabiti, hlastniti«, srvn. *snappen* »isto«, kar je ekspresivna varianta k srvn. *snaben* »hiter in klopotajoč gib narediti, grabiti, puhati« (Pfeifer, EWD[2], 1227). M. F.

šnôps I (m.), g. *-a* »žganje« poleg *šnȍps*, g. *šnôpsa* »isto« in *šnôpec*, *-pca* (SSKJ IV, 1090), k slednjemu dem. *šnôpček*, *-čka*; goriš. *šnóps* (Štrekelj, Görz., 391), črnovr. *šnộps* (Tominec, 214), notr. *šnụộpəc* (Zarečje; Rigler, Jnotr. gov., 47).

Iz sln. zahodnega dial. območja je izposojeno trž. it. *snópiz* »žganje« (Cossutta, Parole d'origine slava, 229 s.).

Sln. *šnȍps* je izposojeno iz bav. avstr. dial. labializiranega refleksa *šnǫps* »žganje« za bav. avstr. *Schnaps* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 221), kar je bilo izposojeno v hrv. *šnȁps* »žganje«. Beseda *Schnaps* je bila v 18. st. v nvn. izposojena iz spn. *snapps* »manjša količina žganja; požirek žganja«, npr. *enen snapps nemen* »kozarček žganja spiti«, kar je sorodno z n. *schnappen* »pogoltniti, zajeti, zgrabiti«; pomen »žganje« se je razvil z zožitvijo pomena »požirek (žganja)«, tj. »količina žganja, ki se lahko spije v enem požirku, v enem sunku, na en mah«; pomensko še nespecializirano je *schnaps* »udarec, mah«, npr. *in einem schnaps zwei ding zusammen … denken, noch werden sie in einem schnaps so gesund* (Kluge[23], 645; Pfeifer, EWD[2], 1128; Grimm, DTV 15, 1175). K temu prim. n. dial. sinonim *wurf* »žganje« (Grimm, l. c.) k *werfen* »vreči«.

Zaradi neobstojnosti vzglasne in izglasne konzonantne skupine *-ps-* v delu sln. dialektov je v *-ps* prišlo do interkalacije *-t-* in nastanka *-pc*, zato se je beseda ljudskoetimološko naslonila na sln. tvorbe s suf. *-əc* < **-ьcь*. Enako interkalacijo zasledimo pri sln. dial. *pčeníca* iz *pšeníca* (Ramovš, Hgr. II, 182). Premalo je pri takih oblikah sklepati le o naslonitvi na sln. suf. *-əc* (tako Rigler, o. c., 173). Glej tudi *šnôps II*. M. F.

šnôps II (m.), g. *-a* »igra navadno z 20 kartami, pri kateri zmaga tisti, ki prvi doseže 66 točk ali ima zadnji vzetek« (SSKJ IV, 1090).

Prim. hrv. *šnȁps* »vrsta igre na karte«, *šnȁpsl* »isto«, *šnȁpslati*, *-ām* »igrati to igro«, *šnȁpsati* »isto«. Sln. oblika je bila izposojena iz bav. avstr. dial. labializiranega refleksa **šnǫps* (prim. sor. n. *šnǫpf*, *šnǫppfn* »vrsta igre s kartami, pri kateri mora zmagovalec nabrati 66 točk«; Kranzmayer-Lessiak, 138), hrv. pa iz **Schnaps*, prim. avstr. n. *Schnapsen*, kar je sin. k *Sechsundsechzig*, *schnapsen* »to igro igrati«. Igra na karte naj bi bila s tem hudomušno poimenovana po avstr. n. *schnapsen* »žganje piti«, iter. *schnapseln*, *Schnaps* »žganje«, češ da je prav tako preprosta, kot je preprosto na mah spiti požirek žganja (Küpper, Umgspr., 730). Glej tudi *šnôps I*. M. F.

šnupka (f.) »ščepec tobaka« (Janežič[1] II, 431). Ker izgleda, da je to v sln. hapaks legomenon, je morda izposojeno iz istopomenskega č. *šňupka* poleg *šňupec* (Jungmann, Sl. IV, 488), tudi *šňupati* »njuhati; nosljati«. To je tako kot p. *sznupa* »nos« (zaničljivo), *sznupać* »tobak njuhati« (tudi *snufač* »isto«), *sznuptuch*, *szneptuch* »robec« (Karłowicz, SGP V, 310, 309), pom. *šnupka* »ščepec tobaka« (Lorentz, Wb. II, 477) izposojeno iz nvn. dial. *schnuppen* »vohati, njuhati« (Machek[2], 618), *Schnupptabak* »tobak za njuhanje«, kar je sorodno z nvn. *schnupfen*, *Schnupftabak*. Dalje glej tudi *šnộpati*. M. F.

šộba (f.) »ustnica« in »usta z debelimi, naprej štrlečimi ustnicami, zlasti iz užaljenosti, prezirljivosti ali zaradi priprave na jok, pri psih kot opozorilno znamenje«, »ustje, rilček pri posodi«, npr. *latvica s šobo*; »naprej stoječi rob pri čevlju«, »kos lesa, ki ga čevljar drži na kolenih«; Pleteršnik navaja še vzh. štaj. pomen »Handleder (der Schuster), nakveder, naročnjak«; dem. *šộbica*, subst. *šộbec*, *-bca* »človek z velikimi ustnicami; človek, ki rad šobo napenja«, adj. *šộbast*, *šobȁt*, *-áta* »dicklippig, dickmäulig«, v. *šộbiti se*, *-im se* (impf.) »potiskati ustnice naprej, usta na jok zbirati, kujati se«, *šobáčiti se*, *-âčim se* (impf.) »usta na jok zbirati« (Branik); tudi *čộba* »šoba« (bkr., štaj., pkm.), goriš. »štor, parobek«, pkm. *čòba* »ustnica«, pl. *čòbe* »usta, gobec« (Novak, Slovar[2], 30), prleš. *čȍba* »ustnica« (Greenberg, SJ/SLS II, 137); dem. *čộbica*, adj. *čộbast*, *čobȁt*, *-áta* »šobast«, v. *čobéti* (impf.) »imeti odprta usta, prodajati zijala, lenariti«; tudi *čúba* »šoba« (bkr.), adj. *čúbast* »šobast«, subst. *čubák* »človek z velikimi čubami«, v. *čúbiti se* (impf.) »šobiti se«, *čubéti*, *-ím* (impf.) »čepeti, ždeti«; v 17. st.: *en Shushter … ſe je bil resjesil, inu papade sa shobo ter sheno sazhne ometat, inu goslat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *shôba* poleg »Großmaul, labio, labiofus« tudi »Klopfholz der Schuster, mateola, tudes« (Pohlin).

Prim. hrv. kajk. *čube*, *čobe* (pl.) »velika usta«, pri Voltiggiju »šoba«, *čuba* »ustnica« (Belostenec, Jambrešić). Nejasno. Izposoja iz n., prim. prus. n. *een Schübbchen ziehen* »našobiti se« (tako Štrekelj, Lwk., 62) se iz arealnih in fonetičnih razlogov ne zdi verjetna. Zaradi sln. dial. *šnộba* »usta z naprej štrlečimi ustnicami«, pri Seliškarju, Tržaška cesta, 37 *kričava šnoba*, pri Pleteršniku *šnộbec*, *-bca* »gobec, usta« (kar ne more biti iz bav. n. *Schnappen* »isto«) je treba morda rekonstruirati **čьnòba* »nekaj štrlečega«, kar utegne biti abstr. iz neke adj. tvorbe, sorodne z lit. *kinẽ* »suho, višje mesto v močvirju«, lot. *cine*, *ciņa* »kup«, *cinata* »kup, vzpetina v močvirju«. Tudi č. *čněti*, *čníti* »štrleti, moleti« je lahko denom., kar sicer pojmujejo kot glagol doseženega stanja subjekta k **čęti*, **čьnǫ* (Vaillant, Gr. comp. III, 193, 383; SP III, 313). Druga besedotvorna možnost za **čьnòba* je domnevanje deverb. tvorbe iz **čьněti* tipa **gonobā̃* ← **gonobīti*. Fonetični razvoj **čn-* > *šn-* je pričakovan, v *č-* in *š-* pa brez vzporednic, verjetno ekspr. Poskus razlage zato ni zanesljiv, zlasti še, če upoštevamo, da je *-n-* lahko tudi sekundaren, ekspresiven, prim. tako *žnúbelj*, *znúbelj* iz *zúbelj*. O drugih možnostih glej *čộba I*. M. S.

šobar (m.), g. *-ja* »strgalo, radula«, samo v 18. st. *shóbar*, *-ja* »Schabmesser, radula« (Pohlin), *ſhobar* »Schabmesser« poleg *ſhobovez* »ſtrugavez, ſtrugar, Schaber« in »odertnik, Leutschinder« (Gutsmann).

Prevzeto iz n. *Schaber* »strgalo« poleg »strgar« in »izkoriščevalec«, kar je nomen agentis > instrumenti od *schaben* »strgati, praskati, brusiti«, prevzeto v sln. v 18. st. *ſhobam* »schabe« (Gutsmann), kor. obir. *šoblati*, 3. sg.

dial. *šó:blɛ* »strgati« (Karničar, Obir, 156). Od tod cgn. po poklicu *Šobar* < n. cgn. *Schaber*, ki poleg *Drechsler* pomensko ustreza sln. *Strugár*, *Strgár*. Glej tudi *šobati*. M. S.

šobati, *-am* (v. impf.) »strgati« v rož. kor. *šǫ́batə*, *-am* (v. impf.); sem *pušǫ́binja* (n.) »zadnja jed«, *pušǫ́bva* (f.), g. *-blę* »strgalo« poleg »zadnji otrok v zakonu« (vse rož. kor.; Šašel, RNB, 121) < **po-šob-l'a*, obir. kor. *šó:blɛ* (3. os. sg.) »strgati«, *ušó:bat*, *-am/-lɛm* »ostrgati« poleg »coire«, *pušò:bli* (m.), g. *-ja* »najmlajši otrok v družini« (Karničar, Obir, 156, 202, 216) < **po-šoblějь*. V 18. st. *shóbar*, *-'ja* »Schabmeffer, radula« (Pohlin), *ſhobam* »fchabe«, *ſhobar* »Schabmeffer«, *ſhobovez* »Schaber, ſhkerblauz, derkavez, ſhkerblar, ſtrugavez, ſtrugar« (Gutsmann).

Mlado izposojeno iz bav. avstr. labializiranega refleksa za nvn. *schaben* »strgati«, *Schaber* »strgalo«, srvn. *schaben* »strgati«, stvn. *scaban*, ags. *scaban* »isto«, *scavan*, got. *scaban* »rezati (o laseh)« (prim. še nvn. *den Bart schaben* »brado briti«), stnord. *skafa* iz germ. **skaba-* »strgati, rezati«, kar je sorodno z lat. *scabere* »praskati, strugati, čohati«, lit. *skõbti*, *skobiù* »dolbsti«, *skabýti*, *skabù* »trgati, rezati« in psl. nomenom instrumenti **skòbl'ь* npr. v sln. *skǫ́belj* (Kluge[23], 707 s.), vse iz ide. baze **skabh-* »praskati, strgati« (LIV, 496 s.).

N. pomen »rezati, odirati« se ohranja v Gutsmannovih glosah *ſhobati* »Leute scheeren« in k temu *ſhobovez* »Leutſchinder«. Glej tudi *šobar* M. F.

šoberholc (m.), g. *-a* »skladovnica lesa«. Izpričano le v 16. st. pri Megiserju z oznako, da je beseda znana na Kranjskem: *ſchoberholz* »ſtrues lignorum, meta; ein holtzbeige, scheiterhauff«.

To je mlada izposojenka iz n. dial. **Schoberholz*, kar je zloženo iz nvn. *Schober* v tirol. n. *Schober* »kup« (Schöpf, TI, 642), srvn. *schober* »isto«, denom. v. *schoberen* »kup delati«, *schuberen* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 765) in nvn. *Holz* »les«. M. F.

šȍc (m.), g. *šóca* »ljubi, ljubimec« v pkm. *šȍc*, g. *-a*, *šȍca* (f.) »ljuba, ljubimka«, v. *šȍckati se*, *-an se* (impf.) »ljubimkati« (Novak, Slovar, 108); v nar. pesmi pogosto *šocelj* (m.) »ljubček« (Štrekelj, SNP I, 324, 647 ss.), kar je znano v pogovorni rabi in tudi v dial., npr. goriš. *šócl'* »isto« (isti, Görz., 397); toda rož. kor. *šǫ́cej* (Šašel, RNB, 121) je tako kot rož. *mǫ́žej* k *mộž* domače tvorjeno z dem. suf. *-ej* < **-ějь* iz izhodnega sln. **šȍc*.

Prim. hrv. kajk. *šȍc* (m.) »ljubi«, *šȍca* (f.) »ljuba« (Žumberak; Skok, HDZb I, 1956, 222), *šȍc* (m.), f. *šȍca* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407) in domače tvorjeno *šȍcika* »isto« (Slavonija, Lika). Oboje izposojeno iz bav. avstr. labializirane oblike za *Schatz* »ljubi« in k temu dem. *Schätzelein* »ljubček«, dial. nepreglašeno *šǫ́tsəl* »isto« kot vir za sln. pog. in dial. *šócelj*, g. *-na* »ljubček« (Skok III, 378; Grimm, DTV 14, 2278; Striedter-Temps, DLS, 221). Pomen »ljubi, ljubček« se je v okviru nemškega subst. razvil iz primarnega »zaklad« iz zvez tipa *mein Schatz*. K temu prim. z enakim pomenskim razvojem it. *tesoro* »zaklad« poleg *tesoro mio* »ljubi moj«. Glej tudi *šȁc*. M. F.

šǫ́der (m.), g. *-dra* »gramoz, grušč« (SSKJ IV, 1091), v slengu tudi »drobiž, manj vredni kovanci«, gor. *šǫ́der*, črnovr. *šûədər* (Tominec, 214), cerklj. *'šudər* (Kenda-Jež, Gradivo), jnotr. *šûdər* (Rigler, Jnotr. gov., 46), rez. *šódęr*, g. *šǫ́darja* (Steenwijk, SDR, 316), dol. *šuǫ́dər*, pkm. *šóuder* (Novak, Slovar[2], 148).

Kakor hrv. *šóder* prevzeto iz bav. n. *Schoder* »gramoz, grušč«, star. »razvalina, podrt zid« (prim. pri Gutsmannu n. *Schoder* »kupez podertega sida«), v rokovnjaškem žargonu tudi »drobiž« = nvn. *Schotter* »gramoz« (iz tega je č. *šutr* »isto«) k *schütten* »stresati, sipati« (Striedter-Temps, DLS, 221; Kluge[22], 652). Glej tudi *šúta*. M. S.

šofȋt (m.), g. *-a* »podstrešje«, tudi *šufȋt* »isto« (Jelšane), z domačim vrinjenim nazalom *šonfȋt* (Hrušica; Rigler, Jnotr. gov., 103 z op. 8), tolm. *šumfíd* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185), *šenfèd* (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 196); tudi *čufȋt* (Skadanščina; Rigler, o. c., 103 z op. 8), z redukcijo prvega zloga goriš. *čəfít* (Štrekelj, Görz., 398) poleg *šo'fito* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 123); *šufíto* (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239).

Oblike z vzglasnim *š-* so tako kot hrv. *šofȉt* »podstrešje« (Buzet, Sovinjsko polje), čak. *šufȉt* »isto« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 685) iz rom., prim. ben. it. *sofito* »podstrešje«, furl. *sofìt*, *sufìt* »isto«, it. knjiž. *soffito*. Izhodišče rom. leksema je vulg. lat. ptc. pf. **suffīctus* »dodan, pridan« k lat. *suffigō*, *-ere* »pridati, od spodaj dodati« in k temu ptc. *suffixus*, ki je izhodišče internacionalnega slovničnega termina *sufȋks* (m.) »pripona«, n. *Suffiks* itd. (Skok, III, 357; Mende, RLS, 55; Battisti-Alessio, 3524). M. F.

šǫ́ja I (f.) »Garrulus glandarius«, dial. *šǫ́ga*, *žǫ́ga* (Slovenj Gradec), *šộjka*, *šǫ́jka*, *šǫ́jec* (m.), deloma tudi kot ime za druge ptice, npr. sln. *planinska sộjka* »Fregilus graculus«, celo kozje ime (Krn). V 16. st. *shoja* (Dalmatin), v 18. st. *ſhoya*, *ſhoga*, *pfhoga* (Hipolit), *shôga* »Picus cinereus« (Pohlin), *ſhoga* »Rußhåher, Håher Vogel« (Gutsmann). Obliko *šǫ́ga* skuša razložiti Ramovš, Hgr. II, 169, kot obratni proces *-ge-*, *-gi-* v *-je-*, *-ji-*, npr. *nóga*, g. *nojệ*; tako po g. *šǫ́je* nom. *šǫ́ga*. Ker je tudi csl. *soja*, r., ukr., br. *sójka* enako kakor p. *sójka*, č., gl. *soja*, *sojka*, hrv. *šójka*, je težko uskladiti pestrost dial. oblik, kot je ukr. *džoja*, *zhoja*, sbh. *svojka*, *šajka*, *švojka* ipd. Iz slov. jezikov je kor. n. *Tsahoie* in štaj. n. *Tschei*. Tudi madž. je poleg *szajkó* tudi *zajkó*, rum. *gaiță* in *zaiță*, celo turš. *soyga*. Zato je mogoče dvomiti v enotno izhodišče **soj-*, prevoj k **si-* »sijati«, kot domneva večina avtorjev (Miklošič, 313; Mladenov, 597; Vasmer II, 705), mogoče je misliti tudi na onomatopejo (č. *sojokat* »o šojinem glasu«), tako Skok III, 301. Dokaj negotovo primerja Machek[2], 566, stvn. *hehara*, n. *Häher*, pranord. **haigra*.

[Zanimivo je v Kropi *mešǫ́ga* »šoja« (Škofic, SJ/SLS III, 151), verjetno iz *ma-* »nepravi« kot v *macésen*, *maklȅn*. – M. S.]

šǫ́ja II (f.) »deska, s katero privzdigne krovec slamnato streho, da zamaši luknjo« v črnovr. *šûəję* (Tominec, 214).

Verjetno izposojeno iz furl. refleksa za it. *sòglia* »prag, polica«, ben. it. *soia* »podstavek pri sodu« iz lat. *solea* »podplat«, kar je sorodno s *solum* »spodnji del kake stvari« (Battisti-Alessio, 3529). Glej tudi *švoja*. M. F.

šȍk (m.), g. *šokȁ* »jata« v rož. kor. *šǫq*, g. *šǫqà*, npr. *šǫk tíc* »jata ptic« (Šašel, RNB, 121); tudi pri Murku I, 584: *ſhòk*, g. *ſhóka* »ein Haufe, eine ziemliche Menge«,

npr. *ſhòk ljudi*, in Janežiču[1] II, 431: *šok* »Haufe; eine ziemliche Anzahl«. V 18. st. *ſhok* »Schock, fhop« (Gutsmann).

Prim. hrv. čak. *šȍk* »mnogo« v zvezi *ima cêl šȍk dȉce* (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 63). Izposojeno iz srvn. *schoc*, *schock* (m.) »kup, šop«, kot n. »količina 60 stvari, npr. kovancev, jajc ipd.«, npr. *ein schock eier* »60 jajc« (Lexer, Mhd. Wb. II, 765), nvn. *Schock* (n.) »kopa, 60 kosov«, stsaš. *skokk* »60 kosov«, srspn. *schok* »kopa snopov; 60 kosov«, niz. *schok* »60 ali 20 kosov«, agl. *shock* »kopa, kopa snopov«, kar je varianta z *s*-mobile k n. *Hocke* (f.) »kopa snopov žita«, srvn. *hocke* »isto« in sorodno z lit. *káugė* »kup sena«, lot. *kaudze* »kup« (Kluge[23], 739; Pfeifer, EWD[2], 1235). Prvotno je zah. germ. **skoka-* označevalo »kup (snopov)«, iz rabe, da se je v kup navadno postavljalo po 60 snopov, je leksem začel služiti tudi kot količinska oznaka za 60 enakih enot. Podoben pomenski razvoj izpričuje npr. tudi slov. **kopa* »kup, kopica«, prim. sln. rož. *kopà* »60 snopov«, prim. *pét qúp snopóv* »5 x 60 snopov« (Šašel, RNB, 55), vendar tudi »eine Zahl von Vier« (Murko I, 140). M. F.

šọ̑kec (m.), g. *-kca* »kdor se ukvarja z nakupovanjem za koga drugega«, npr. pri Mišku Kranjcu *Šokci – ti rečem, ki bi bilo bolje, da hodijo po sejmih in živino nakupujejo* (štaj.; SSKJ IV, 1091). Sem *Šokci* (m. pl.) »ljudski naziv za prebivalce najsevernejšega dela Bele krajine okoli Semiča« (Ramovš, Zbrano delo II, 24, 488), od tod zveza *šokarski govor* »severni belokranjski govor« (isti, Hgr. VII, 136).

Čeprav se sln. oznaka nanaša na avtohtono slovensko prebivalstvo v severnem delu Bele krajine, je gotovo v zvezi s hrv. *Šòkac*, g. *-kca* »naziv za ikavske Hrvate staroselce v Slavoniji, Baranji, Bački in Bosni (na nekdanjem območju Turkov)«, »naziv, s katerim pravoslavni Srbi imenujejo katoliške Hrvate«, *Šòkica* (f.) »isto«, prvič izpričano l. 1663 za Šokce v Bosni; v apelativni rabi na istem območju »preprost človek (v odnosu do gospode), kmet«, npr. *Kad je divojka već šesnaest godina … ona onda obično ima momka, iznim koja se diže na veliko, pa veli, da ne će šokca* (Otok v Slavoniji); *Brođani zovu tako svakoga seljanina*, denom. v. *šòkčiti (se)*, *šòkčīm (se)* »postajati Šokec«, toda *šokétati*, *šòkēćēm* »govoriti kot Šokec, tj. ikavsko« (ARj XVII, 710 s.). Iz hrv. je madž. *sokác* »pripadnik katoliških Hrvatov na južnem Madžarskem«, prvič izpričano l. 1799 *Sokacz* (EWU, 1343). Nejasno; Skok III, 407, je pritegnil rum. *şoácăţ* »zbadljiva oznaka za mestno oblečene zahodne Evropejce, posebno Nemce«, *şocăţíe* (adj.) »nemško«, *şocăţésc* »isto« (oboje zbadljivo; Tiktin, Wb., 1449, 1451), češ da naj bi se ta oznaka sekundarno prenesla na Hrvate. Hkrati opravičeno zavrača Katančićevo izvajanje iz besedne zveze *šljivov sok* (citirano po Skoku, l. c.), pa tudi Vukovo povezovanje z it. *sciocco* »neumen, nor«. Izvajanje tega jslov. dialektičnega termina za oznako avtohtonega prebivalca, ki govori drugače od priseljencev (?), iz alb. *shoq* »tovariš, kolega« < lat. *socius* »isto« (Truhelka, Nada V, 1903; citirano po Skoku, l. c., oz. Mažuraniću, Prinosi, 1429) je Skok, l. c., zaradi črnogor. cgn. *Šoć* zavračal, enako tudi tudi Škarićevo fonetično dvomljivo izvajanje iz n. *Sachsen*. Morda je jslov. dial. **šokьcь* deverbativni nomen agentis tipa **pěvьcь*, **s'ivьcь* jslov. glagola **šokāti*, **šòkāšь* v hrv. *šȍkat*, *-am* »neresno govoriti« (Dubrovnik), *šokétati*, *šòkēćēm* »govoriti kot Šokec, tj. ikavsko« (ARj XVII, 710 s.), črnogor. *šókati*, *šȍkām* »psovati« (Vujičić, Rječnik, 139), ki je verjetno tako kot pom. denom. v. *vəšokᵘovac* »zmerjati« (Lorentz, Wb. III, 478) po ekspresivizaciji vzglasnega *s-* v *š-* nastal iz **sokāti* (→ **sok-otā-ti* = sln. *sokotáti* »ropotati«, **sok-ъtāti* = sln. *soktáti* »v dvoje se pogovarjati«, *sohtáti* »od razburjenja hitro govoriti«), prim. črnogor. *sokàti se* »rogati se, sramovati se«, kar je sorodno z lit. *sakýti* »reči, pripovedovati«, lot. *sacît*, *saku* »reči«, lit. *sė̃kti*, *sekù* »reči, pripovedovati«. Hrv. glagol *šokétati*, *šòkēćēm* »govoriti kot Šokec, tj. ikavsko« namreč ne kaže tako kot hrv. *šòkčiti (se)* »postajati Šokec« na izpeljavo iz hrv. *Šòkac*, ampak je zaradi izostanka palatalizacije nedvomno ekspresivna deverbativna tvorjenka od **šokāti* ← **sokāti* »govoriti«. Glej tudi *sokotáti*. M. F.

šọ̑la I (f.) »schola«, zilj. *šûųa*, *šûəla* (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 365), jnotr. *šûla*, *šẏ̑ła* (Rigler, Jnotr. gov., 46), pkm. *šóula* (Beltinci; Novak, Slovar, 108), tudi *škọ̑la* »isto«; *črna šola* »magija« in »vmesna šola med nekdanjo šestletno gimnazijo in univerzo« (prim. hrv. *crna škola* »mesto, kjer so klicali duše umrlih, teologija«, srvn. *swarzkunster*, lat. *nigromanticus* »črni mag«), na Vrhniki *enajsta šola* »pridobivanje življenjskih izkušenj« (po Cankarju prešlo tudi v knjiž. jezik), ker je bilo pod F. Jožefom do nove maše potrebno le deset let šolanja (Levstik, Zbrani spisi III (1892), 296); v 16. st. *shula* »schola« (Megiser), v 17. st. *ſola* »ſcola« (Alasia), *shula* (Janez Svetokriški), v 18. st. *shôla* (Pohlin), *ſhula* »Schule« (Gutsmann); izv. *šọ̑lar*, *šọ̑lec* »učenec«, *šọ̑lnik* »Schulmann«, adj. *šọ̑lski*, v. *šọ̑lati* (impf.), *izšọ̑lati* (pf.), cgn. *Šolar*, *Šoler*, mtpn. *Črna šola*, *Na šul*, *Šolarica*.

Prevzeto iz srvn. *schoule* »šola« (Grafenauer, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 221) < stvn. *scoula* < lat. *schola* (vulg. lat. *scōla*) »šola, nauk« in »učena razprava«, kar je izposojeno iz gr. σχολή »prosti čas, počitek, kar kdo dela v prostem času, predavanje, pogovor, šola« (Kluge[17], 683; Walde-Hofmann II, 493). Sln. *šọ̑lar* je iz srvn. *schuolære* < srlat. *scholārius* »šolski, učen, dijak«, sln. *šọ̑lmašter* »Schulmeister«, dial. *šûmaštr̥* (Borovnica), *šọ́maštr̥* (Tacen), v 16. st. *shulmaiſter* pa iz srvn. *schuolmeister*. V ostalih slov. in balk. jezikih, razen v luž. *šula*, je beseda prevzeta iz srlat. brez n. posredovanja, npr. sbh. *škȍla*, star. tudi *skula*, r. *škóla*, alb. *shkollë*. M. S.

šọ̑la II (f.) »oteklina v človeški ali konski čeljusti«, pl. *šọ̑le* »neka konjska bolezen«, pkm. *skǘla* »krasta, izpuščaj«, *šûla* »bula« (Novak, Slovar[2], 134, 153).

Izposojeno iz srvn. *schüle* »oteklina pri konju (verjetno na dlesnih)« (Štrekelj, Lj. zvon 1889, 294; Striedter-Temps, DLS, 221, Bezlaj, Radovi AN BiH XXXV, 89). Verjetno drugega izvora je sln. *skûla* »tvor, ulje, gnojen ogrc«. Štrekelj, l. c., dopušča možnost, da je srvn. *schüle* prevzeto iz slov. **skula*, glej *skûla*, *skûlja*. M. S.

šọ̑len (m.), g. *-lna* »čevelj«, zlasti »ženski čevelj (brez jermenov ali vezalk)«, tudi *šọ̑lin*, *-a*, dem. *šọ̑lenc*, *-a*, *šọ̑lenček*, *-čka*, *šọ́lnič*, *-a*, *šọ̑linec*, *-nca*; v 16. st. *ſholen* »calceus« (Megiser), v 17. st. *shulin* (Janez Svetokriški), v 18. st. *sa šimo ſhulini* »mulleus«, *ſhulin* »calceus« in »decempeda«: *ena ſhiba, paliza, ali ſhtanga prou desſet ſhulinou dolga* (Kastelec-Vorenc), *ſholin* »Shuh« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *schuochlîn* »čeveljček«, dem. od *schuo(ch)* »čevelj« < pgerm. **skōha-*, prim. got. *skohs*, stnord. *skór*, ags. *scōh*, stfrank. *skôch* »isto« (Kluge[22],

655). V besedi, ki je prevzeta kot *šǭlin* (varianta z *-len*, g. *-lna* je produkt moderne vokalne redukcije), se srvn. suf. *-lîn* ohranja in ne reducira v *-lj*, g. *-ljna* zaradi pogoste rabe pl. na *-l(i)ni*. M. S.

šonati, *-am* (v. impf.) »prizanašati«, goriš. *šṻónat* »isto« (Štrekelj, Görz., 491). V 16. st. *shonati* »parcere« (Megiser), v 18. st. *ſe ſhonati* »indulgere, parcere« (Kastelec-Vorenc), *shonati* »schonen, sanefti, persanefti, sanefhuvati, habati« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *šonati se*, *-am se* »paziti se, čuvati se« (Habdelić, Belostenec), *šônati se* »čuvati se« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404) izposojeno iz nvn. *schonen* »čuvati, varovati; prizanašati«, refl. »paziti se, gledati nase«, srvn. *schônen* »pazljivo ravnati, obravnavati, čuvati« (Striedter-Temps, DLS, 222; Skok III, 407), stvn. *scônen* »krasiti«, kar je denom. od stvn. *scôni* »lep, mil«, srvn. *shœn(e)* »isto«, nvn. *schön* (Kluge[22], 651). Pomen »čuvati, varovati; prizanašati« se je torej razvil iz prvotnega »lepo delati«. M. F.

šȍp I (m.), g. *šópa* »skupek (npr. cvetlic, trave, slame, las, perja ipd.)«, dem. *šópek* (m.), g. *-pka*, tudi *šopə̏k*, g. *šopkà* in k temu po izgubi občutka za dem. funkcijo od tod tvorjeno *šopčȉč*, g. *-íča*, adj. *šópast*, f. *-a*, tudi *šopàt*, f. *-áta*; denom. v. *šǭpati*, *-am* (impf.) »perje obirati kaki živali« (bkr.), z refleksivom *se* »guliti se (o kokoši)« (Žabja vas pri Novem mestu, Srednja vas pri Črmošnjicah, Metlika, Dragatuš; BADŽ I, 50), brez *se* tudi »zaklanemu poparjenemu prašiču ščetine puliti« (Lašče); sem fit. *šopúlja* (f.) »Agrostis (= Apera) spica venti« (Pleteršnik II, 641, po Cigaletu, Wb., 1899, ta pa po Medvedovem rkp. gradivu; Piskernik, Ključ[2], 340) po značilnem metlastem klasju, prim. n. *Meddel* »Apera spica venti« iz slov. **metъlā̋* (Marzell, Wb. Pfln. I, 353).

V slovarjih od 16. st. dalje v pomenu, ki je danes znan v standardni leksiki, izpričano le l. 1851 pri Janežiču[1] II, 431: *šop* »Schopf«, *šopek*, g. *-pka* »Pinſel; Büſchel«, toda *šopa* »Schaar«. V slednjem pomenu je *šop* zabeleženo v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhop* »Rotte, zheta, banda, verfta; Schaar, mnoshiza, trupa, mnoſhtvu; Schock«, *ſhop na ſhop*, *ſhopnu* »rottenweiſe«, *ſhopati* »rotten, verftiti, sdrushiti« (Gutsmann). Tako kot gradišč. hrv. *šòp* (m.) »(lasni) čop« (Tornow, BD, 334) po 13. st. izposojeno iz srvn. bav. refleksa **schoup* za srvn. *schoub* »šop, sveženj«, zlasti »sveženj slame«, stvn. *scoup* »snop; sveženj slame«, nvn. *Schaub* »snop, otep«, kar je tako kot ags. *scōf* »snop, sveženj« iz zah. germ. **skaufa-* (m.) in morda sorodno z nvn. *Schopf* »(lasni) čop«, srvn. *schopf* »isto« (Kluge[22], 626). Ustrezni f. k srvn. *scoub*, srvn. bav. **scoup* se ohranja v sln. *šǭpa* »snop urejene slame za prekrivanje streh«. Izposoja sln. *šȍp* iz n. *Schopf* kljub Striedter-Temps, DLS, 108, zaradi fonetičnega razhajanja sln. *-p-* : n. *-pf-* ni verjetna. Na ožitev pomena je verjetno vplivala domača beseda *čup* iz slov. **čupъ* »čop« (prim. r. *čup* »čop« in *čub* »isto«), kar je že zgodaj povzročilo nastanek hibrida *čȍp*, cgn. *Čop*. Glej tudi *škǭpa I*, *šǭpa*, *šop II* in *čȍp*. M. F.

šop II (m.), g. *-a* »ožji in krajši deli ob straneh strehe« (Drašiči, Savinjska dolina; Barlè, LMS 1893, 34). Cigale, Wb., 1846, navaja po Vodnikovem rkp. *šop* »Walm«. Znano v obir. kor. kot *šɔ̏p*, *w šò:p* »trikotna strešna površina nad zatrepom« (Karničar, Obir, 244); sem *šǭpnica* (f.) »letev na robu slamnate strehe, na katero se pritrdi slamovina«.

Pomensko najbližje je hrv. *šopnica* »dve poševno skupaj zbiti deski, ki se jih pribije na sleme« (Lika), *šòpiti*, *šòpīm* »tako zbite deske postavljati na streho« (Lika; oboje ARj XVII, 715). Nejasno. Pomensko morda specializirano iz prvotnega **šop* »snop slame za prekrivanje streh«, ki je bil sočasno s sln. *šǭpa* »isto« izposojen iz iste srvn. bav. predloge **schoup*, srvn. *scoub*, nvn. *Schaube* kot sln. *šȍp*, g. *šópa* »čop, šop«, čeprav se zaradi sln. sin. *zatrȅp*, *zabȍj* zdi, da bi bila to lahko domača beseda iz **svopъ* »sunek, udarec ipd.« in sorodna s sln. v. *šópniti* »suniti, udariti« < **svop-nǫ̋-ti*. Glej tudi *šǭpa II*, *škǭpa I* in *šȍp I*, pa tudi *šópniti*. M. F.

šǭpa I (f.) »lopa, kolnica«. Navaja Pleteršnik II, 640, iz Levstikovih Rokovnjačev. Izpričano tudi pri Murku II, 599: *ſhópa* »Schoppen, prihrámba, húta«.

Prim. ukr. *šópa* »lopa z dvema, redkeje tremi stenami za hranjenje voz in orodja« (Grinčenko, Sl. IV, 508), p. *szopa* »lopa, kolnica, drvarnica«, č. *šopa*, *šopka*, *šopna* »kolnica«, slš. *šopa* »pristrešek za shranjevanje sena ali slame«, kar Machek[2], 618, brez sln. gradiva, izvaja iz n. dial. *Schoppen* »Schutzdach, Scheuer« (18. st.) oz. *Schoppe* »isto« (17. st.). To je v nvn. prevzeto iz srn., spn. *Schoppe*, srspn. *schoppe*. Za mlajšo izposojo govori vzglasni *š-*, zato Miklošičevo izvajanje iz srvn. *schopf*, *schopfe* »poslopje brez pregradnih sten, skedenj; predprostor« (SEW, 341, z napačno oznako, da gre za stvn. oblike) ne prepričuje tudi zato, ker bi se srvn. *pf* v sln. že substituiral s *f* (Striedter-Temps, DLS, 31). Dalje glej *šûpa*. M. F.

šǭpa II (f.) »snop urejene slame za prekrivanje streh« (vzh. dial.; SSKJ IV, 1094; Pleteršnik II, 640), prim. pkm. *šóupa* »snop slame«, npr. *šóupe dèlajo za strèjo* (Novak, Slovar[2], 149), izpričano pri Murku I 584: *ſhópa* »snop slame«.

Po 11. st., ko je stvn. *sk* že prešel v *sch*, stvn. *ou* pa še ne v *au*, izposojeno iz stvn. predloge **schoup(e)* iz *scoup* oz. **scoupe*, ki se ohranja v sln. pred 11. st. izposojenim sinonimom *škǭpa* (Striedter-Temps, DLS, 219). Dalje glej *škǭpa I*. M. F.

šǭpati, *-am* (v. impf.) »gačiti, polniti«, »krmiti s potiskanjem hrane v kljun«, »pretirano hraniti«, pf. *našǭpati* (SSKJ IV, 1094; II, 1005), pkm. *šópati*, *-an* »pitati, basati« (Novak, Slovar[2], 148).

Tako kot hrv. *šȍpati*, *-ām* »s potiskanjem hrane v kljun krmiti gos, puro, da se odebeli«, gradišč. hrv. *šòpati* »isto« (Tornow, BD, 334) izposojeno iz n. *schoppen* »pitati (o živalih)«, srvn. *scoppen*, *schopfen* »tlačiti, polniti«, kar je intenz. k nvn., srvn. *schieben* »suvati, riniti«, stvn. *skioban* »isto« (Skok III, 407; Kluge[22], 651). M. F.

šopíriti, *-îrim* (v. impf.) »sträuben, ostentare«, *š. se* »bahati se«, tudi *čopíriti (se)*, *čepẹ́riti (se)*, *čepíriti (se)*, *ščeperíti se*, *ščepẹ́riti se* »isto«, pf. *na-*, *raz-š/č.*, subst. *šopîrec*, *šopîrnež*, *šopîrnik* (m.), *šopîrnica* (f.) »važič(ka), gizdalin(ka)«, adj. *šopîrljiv*.

Prim. sbh. *šepíriti se*, *šèpīrīm se*, *šepúriti se*, *šèpūrīm se* »bahati se«, *čepérak* »mala ped«, mak. *čeperok*, *čeporok* »isto«, *čeperest*, *čeporest* »rogovilast«, *topori* »šopiriti se«, blg. *ˈpə́rša se* poleg *ˈpérča se*, *ˈpérja se* »šopiriti se«, dial. *čop'éra sa*, *čopéra sa* »šopiriti se«, r. *šepéritьsja*, *čepúritьsja*, *čepyžitьsja*, ukr. *čepurýty*, *-ýš* »urejati, pospravljati, lepšati, zaljšati«, br. *čepuricca* poleg r. *toporítь(sja)*, *topýritь(sja)*, *topórščitь* »razpirati, čeperiti«, br.

tapyrycca »šopiriti se, čeperiti«, r. *pýritь* »šopiriti«, csl. *raspyriti* »razširiti, narazen dati«, p. *czupurzyć się* »napihovati se, peteliniti se«, č. *'čepýřiti se* poleg *pouřiti se* »napihovati se«, *vzpoura* »upor, punt«, slš. *čeperit' sa*, gl. *šepjerić*, dl. *šeṕeriś* (Miklošič, 32, 269). Sorodno je lit. *pùrti*, *pùrstu*, *pūrù* »zrahljati se (o zemlji), našopiriti se, skuštrati se, nabrekniti«, *pū̃rti*, žem. *išpuñti* »našopiriti se«, lot. *izpurt* »isto«. Psl. **čepyriti*, **topyriti* je z ekspr. prefiksoma tvorjeno iz **pyriti* »pihati«, kar se ohranja npr. v sbh. *píriti*, *pîrīm* »pihati« (Trautmann, BSW, 232; Machek[2], 98; Fraenkel, 674 s.; ES IV, 55). V jslov. se je ta osnova večkrat ljudskoetimološko pomešala s **perȍ* »penna«, kar je v sln. dial. omogočeno tudi zaradi prehoda *ir* > *er*. V sln. poleg tega zasledimo tudi ljudskoetimološko naslonitev na *šȍp*, *čȍp* »Quaste, Zopf«. Psl. **pyriti*, **puriti* »pihati« je verjetno z ekspr. sufiksom tvorjeno iz ide. onomatopejskega korena **pu(H)-*, **pou̯(H)-* »pihati, napihovati«, prim. z *r*-jevskim sufiksom še lit. *pùrė* »šop, čop«, brez njega še sti. *phuphusa-* »pljuča«, *pupphula-* »pihanje«, arm. *(h)ogi* »sapa, dih, duša«, srir. *úan* »pena« (Fraenkel, 672; brez slov. gradiva Pokorny, 847). M. S.

šópniti, *-em* (v. pf.) »udariti« v primor. *'šopnət*, prim. *je šopno z matiko* »je mahnil (= udaril) z motiko« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 123); kostelsko *'šǫpat*, *-an* »tolči, tepsti« in »močno padati (o dežju)«, *'šopè:t*, *-èn* »pasti, telebniti« (Gregorič, Gradivo).

Pomensko najbližje je črnogor. *šȍpiti*, *šȍpīm* (pf.) »udariti«, hrv. *šȍpiti* »treščiti kaj ali koga na tla« (Otok v Slavoniji), iter. *šópati*, *šôpām* »udarjati; zagnati kaj ali koga ob tla«, *šȍpnuti*, *šȍpnēm* »udariti« (Orahovica v Slavoniji), interj. *šȍp* za označevanje udarca (vse ARj XVII, 714 s.). Tako kot pomensko bolj oddaljeno sb. *šópi* (pf.) »zgrabi, ujame«, *šópne* »isto« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 313) in mak. *šopa* »teči; urinirati«, *šopur*, *šopurka* »cev ipd., po kateri teče voda« zaradi *šo-* gotovo ekspresivnega nastanka. Možno bi bilo izhajati iz **svop-nǫ-ti* s **svop-*, ki se ohranja v delabializiranem **sop-tí*, **sopèšь* »pihati, puhati«. K pomenskemu razvoju prim. psl. **puchā̆ti* in k temu **puch-nǫ-ti* v sln. *púhniti* »udariti, suniti«. Prav tako ekspresivizirano iz iste psl. besedne družine je sln. *švop*, morda *šop II* in *šopotáti*. Glej *švop*, *šopotáti* in dalje *sópsti I*, *II*. M. F.

šopotáti, *-âm*/*-óčem* (v. impf.) »ropotati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308), k temu *šopȍt* (m.), g. *-óta* »ropot«.

Tako kot hrv. *šopotati*, *šopoćem* »ropotati« (Kavanjin), hrv., sb. *Šȍpōt* (m.) »izvir pri Benkovcu v Dalmaciji; izvir v kraju Mali Crnić v vzhodni Srbiji; potok pri Križevcih« (vse ARj XVII, 715) z ekspresivnim vzglasjem ob širšem **sopotā̆ti* »močno puhati«, **sȍpotъ*/**sopòtъ* »puhanje; izvir ipd.«, **sop-tí*, **sopèšь* »pihati, puhati«. Ker ima ta besedna družina vzglasje delabializirano iz **svo-*, je jslov. **šȍpotъ*, ki je prešlo v istr.-rum. *'šopot* »hudournik« (Šušnjevica, Zankovci; Filipi, ILA, 81), tako kot sln. *šẹ́pati* ← **svepā̆ti* delabializirano prek stopnje **švo-* < **svo-*. Drugače ekspresivizirano je hrv. *cȍpōt* »slap« (Dalmacija) < **t-sv-*, prim. sln. dial. *cvẹ́der* ob *svẹ́der* »terebra«. Glej tudi *šópniti*, *švop* in dalje *sopȍt*, *sópsti I*. M. F.

šọ́ra I (f.) »neumna oseba, norec« (gor.), zabeleženo pri Janežiču[1] II, 431, kot *šora* »Narr«.

Pomensko najbližje je pom. *vəšoȓəc są* »iznoreti se« poleg *šoȓəc* »drgniti«, *zašoȓəc* »zašumeti, zabučati« (Lorentz, Wb. II, 480). Pritegniti bi bilo mogoče tudi sb. *šóra* (3. os. sg. impf.) »teči z velikim curkom« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 313) in mak. *šora* »teči; urinirati«. Gre verjetno za domačo besedno družino z osnovo **šor-* »hitro premikati, teči; noreti« ekspresivnega nastanka. Zato izvajanje sln. besede iz tirol. n. *tschôre* »norica« (Štrekelj, JA XIV, 1892, 544; sprejema Pleteršnik II, 641; ne omenja Striedter-Temps v DLS) ne prepričuje, ampak bi bila tirol. n. beseda lahko izposojena iz sln.

Zaradi hrv. *švȍrgati* »scati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407) in zveneče delabializirane variante v sln. *žorgati*, *-am* »curljati«, zabeležene v 18. st. pri Pohlinu: *ſhôrgam*, *ſhorglâm* »rieseln wie ein Bach; strepere, demurmurare«, kar je oboje po vzorcu tipa sln. *mâzgati* »mazati«, p. *mazgać* »isto« ← slov. **mā̆zati* lahko nastalo iz **svorā̆ti* → **zvorā̆ti* → (po delovanju metateze likvid) **zvor-ga-ti*, je osnova **šor-* lahko delabializirana iz v. **svorā̆ti* oz. iz njegove ekspresivizirane variante **švorā̆ti*. K ekspresivni fonetiki prim. slš. dial. *slopat'* »piti, opijati se« : sln. *šlópati* »hlastno jesti« : sln. *žlópati* »žlampati, veliko piti«, k delabializaciji pa sln. *šẹ́pati* »majavo, neravno hoditi« iz *švẹ́pati* »šepati« < **svepā̆ti*, **svèpāšь*, prim. sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«. Izhodno **svorā̆ti* je gotovo sorodno s **svirā̆ti* v sln. v primor. *'švirət* »dolgo in močno lulati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), in č. *zašviřet* »švigniti«. Medtem ko je slednji glagol iter. k psl. **svьr(a)ti* → **svьr-ka-ti* (> sln. *švŕkati*), je **svorā̆ti* lahko iter. tipa **chodā̆ti* ← kavz. **chodī̆ti*, **chòdišь* in torej ostanek ojevske prevojne stopnje v. **svor-tí*, **svorèšь* te ekspresivne slov. besedne družine. Glej tudi *švírati*, *žvrgljáti*, *žǫ̑rgati*, dalje *švirkati*, *šîrcati* in *švŕkati*. M. F.

šora II (f.) »ribiška mreža na palici«. Navaja Cigale, Wb., 516, po Vodnikovem rkp. slovarju, ob sin. *košar*. Pri Pleteršniku II, 641, normirano v *šóra*.

Brez paralel. Možno bi bilo izhajati iz prvotnega sln. **šera* in povezati z dl. *šer* »ribiška mreža«, tudi *šerjeń*, g. *-nja* »isto« < **šerenь*, kar je sorodno s sin. **čerenь* »pletenina, mreža«, p. *cierzeń* »vrsta ribiške mreže«, stč. *čeřen* »mreža za spuščanje«, slš. *čeren*, *čereň* »isto«, hrv., sb. *'čȅrenac* »ribiška mreža« (Schuster-Šewc, HEWb., 1428 s., brez sln. gradiva). Izhodno **š/čerenь* je verjetno refleks tipa **kamenь* (m.) iz psl. deverbativa **š/čery*, akz. **š/čerenь* v. **š/čer-ti*, **š/čerèšь* »vrteti, sukati« iz ide. baze **(s)ker-* »vrteti, sukati«. Schuster-Šewc, l. c., po Mucki meni, da je dl. *šer* hipokoristična tvorba iz dl. *šerjeń*. M. F.

šortelj (m.), g. *-tlja* »pogača«. Zabeleženo v 19. st. pri Murku: *ſhortel*, *-tla* »Kuchen« (Murko I, 584) poleg *ſhárkel*, *-kla* »isto« (isti I, 577), za kar isti II, 459, navaja sin. *oprefnik*, *podpepelník*, *mòzhnik*, *gibániza*.

Verjetno iz štaj. govorov z labializiranim dolgim *a* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 162) iz izhodnega sln. *šártelj*, g. *-tlja*, ki se še ohranja npr. v podjun. kor. *šártḷ* (Zdovc, Mundart, 33), v 18. st. *ſhartel* »Reindling« (Gutsmann), in je po dial. prehodu *tl* > *kl* prešlo v *šárkelj*. Dalje glej *šárkelj*. M. F.

šošnjáti, *-âm* (v. impf.) »nosljati« poleg »šumeti; v ušesih šumeti«.

Pri Pleteršniku II, 641, standardizirano za dial. **šǫ́šnjati*, *-am*, prim. pkm. *šóušnjati*, *-an* »šumeti, šepetati, šelesteti« (Novak, Slovar[2], 149). Zaradi enakopomenskega sln. *šušnjáti*, *-âm* (impf.) »šušljati; hripavo govoriti;

nosljati« z *u* bi bilo mogoče izhajati iz ekspresivno nazalizirane variante **šǫšьn'ā́ti* k denom. v. **šušьn'ā́ti* »šepetati, šelesteti« iz subst. **šušьn'ь* (m.) »šepet, šelest ipd.«, prim. še hrv. *šušnjati, -im* »šumeti; šelesteti; zveneti« (ARj XVII, 905), č. pog. *šušňat* »nosljati«. Pkm. akcent je posplošen iz prez. **šǫ̑šьn'āšь* < **šǫšьn'ā́ješь*. Dalje glej *šûšnja*. M. F.

šóta (f.) »turfa«, k temu *šotíšče* (n.) »kjer je šota«, *šotovína* »isto« (Ig), adj. *šóten*, f. *-tna*. V 18. st. pri Gutsmannu je izpričan sin. *ſuſhik* »Torf«, enako pri Murku I, 571: *ſúſhik*, g. *-ſhka*.

Zaradi omenjenih sinonimov se zdi verjetna Ramovševa razlaga (F. Bezlaj, ustno; isti, Eseji, 113, in ZJS, 296), da bi bilo to le sln. besedo potrebno izvesti iz **səšóta* in jo priključiti k besedni družini iz **sûchъ* »siccus«. Vendar subst. ni izveden iz adj. **sûchъ*, ampak zaradi *-š-* verjetno iz subst. **sûšь* (f.) »kar je suho«, npr. dl. *suš, -y* »suša; posušeni les, posušene drevesne veje«. Cigaletova razlaga, da je *šóta* izposojeno iz n. *Sode* »posamezni kosi šote« (Cigale, Wb., 1631), glasoslovno ne prepričuje. Dalje glej *sûh*. M. F.

šǫ̑tiš (m.), g. *-a* »ljudski ples v dvočetrtinskem taktu, pri katerem se udarja z nogami ob tla in ploska« (SSKJ V, 1095), tudi *sǫ̑tiš* (o. c., 818) in *cotiš* (kartoteka SSKJ).

Prevzeto iz n. *Schottisch*, tudi *der schottische Tanz* »škotski ples«, kar je po Grimmu, Wb. IX, 1614, tudi v n. mlado poimenovanje tega plesa. M. S.

šótor I (m.), g. *šotǫ́ra* »tabernaculum, tentorium«, po Štreklju tudi »neroden človek« (če ni to z anticipiranim *o* iz *štǫ̑r*; vendar glej tudi *šótor II*), v. *šotǫ́riti, -ǫ̑rim* (impf.) »lagern«, Pleteršnik navaja po Štreklju tudi *šotoráti se* »nerodno se obnašati«, pf. *ušotǫ́riti se, ušatǫ́riti se* »sich lagern«; v 16. st. *Shotore tkati* (Trubar), *Vshotoreh* (Dalmatin), *ſhoter, ſhotor* »tabernaculum, tentorium« (Megiser), v 17. st. *v'ſhoterjoh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhotor, ṡhotor* »tentorium, tabernaculum«, *ſholnerski ſhotori* »kampiszha, legar, leshiszhe, voiske, legar, ali leshanîe; castramentari« (Kastelec-Vorenc). Nastalo po vokalni harmoniji iz *šatȍr*, prim tako še *déleč* < **dalèče* in ben. *šorȍk* < *širȍk* (Ramovš, JA XXXVII, 324 = Zbrano delo I, 133; Slavia 1930–31, 51 = Ramovš, Zbrano delo II, 204). V 18. in 19. st. se uporablja tudi neharmonizirana varianta *šátor*, prim. *ſhator* poleg *ſhotor* in *dondar* »Zelt« (Gutsmann), danes pkm. *šàtor* »šotor, svisli, mlinska lopa« (Novak, Slovar[2], 144); Štrekelj navaja za goriš. tudi *šátora* »stojnica, Marktstand« (Ljubušnje), Janežič pa *šâtra* »isto; Markthütte«.

Prevzeto prek sbh. *šàtor* iz sev. turš., prim. kirg. *šatyr* »šotor«, iz česar je še r. *šatër, -trá*, ukr. *šatér, šatró*, str. *šatorъ*, sb. csl. *šatьrъ*, blg. *šátъr*, p. *szater, szatr, szatro*, č. *šátor*, slš. *šiator*, madž. *sátor*, alb. *shatórre*. V zah. slov. je beseda verjetno prišla z madž. posredovanjem, medtem ko to v vzh. in jslov. zaradi (nekdanje) oksitoneze ni sprejemljivo. Sln. *šâtra* je prek sbh. *šâtra* iz turš. *ṣatra* »trgovska stojnica«, prim. iz tega še rum. *ṣatră, ṣętre* »šotor«, blg. *šátra* »isto«. Sb. *čàdor* »šotor« je iz osman. turš. *çatır, çadır*. Turš. besede so izposojene iz perz. *čādir, čādur* »bivališče, šotor« < indo-iran. **chattra-*, prim. sti. *chattra-* »sončnik, zaščitna streha pred soncem« k *chádati* »pokriti« (Miklošič, Frw., 57, TEl. I, 270; Skok I, 286; Vasmer III, 379; Cioranescu, DER, 726; EWU, 1310). M. S.

šótor II (m.), g. *-a* »neroda« (goriš.; Štrekelj, Görz., 406). Sem cerklj. *šátora* (f.) »otrok, ki na široko hodi«, *šatoráti, -ám* »na široko hoditi« (Kenda, rkp., 149), tolm. *šatarát* »brskati«, *šataruón* (m.) »počasnež«, *šataruónast* (adj.), f. *-a* »počasen, zgubljen« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 196). Sem morda cgn. *Šater, Šatur, Šoter*.

Gotovo v besedotvornem razmerju s sln. *šátra* »otrok, dokler je še nizek ter hodi razkoračen, posebno dokler ima še dolgo suknjico«, *šátrast* (adj.), f. *-a* »o malem detetu, dokler je še nizko ter hodi razkoračeno«, *šatráti, -âm* (v. impf.) »razkoračeno hoditi« (vse dol.; Erjavec, LMS 1882-1883, 252), kar je Erjavec, l. c., povezoval s sln. *šátra* »šotor« (Janežič[1] II, 426) < hrv. *šâtra* »šotor« in ne prepričuje zaradi pomena in ker je pozno izpričana sln. oblika *šátra* »šotor« mlada izposojenka iz hrv. Pomensko razmerje »šotor« : »kdor nerodno/na široko hodi« v sln. *šótor* : *šátra* verjetno ni semantično pogojeno, ampak prej posledica sovpada nesorodnih homonimov. Sln. *šótor* je ali metaforično poimenovanje po tipu hoje ali pa odraža samosvoj pomenski razvoj iz »drsati ipd.«, gotovo pa sorodno s hrv. *šator* »racman« poleg *šatka* »raca« (ARj XVII, 503, 501), sb. dial. *šatór* »gosak« (Mitrović, Rečnik, 377), mak. *šator* »racman«, *šatok* »isto«, *šatka* »raca«. V tem primeru je sln. *šótor* tako kot homonim *šótor* »Zelt« nastalo po vokalni harmoniji tipa sln. dial. *šorȍk* < *širȍk* iz prvotnega sln. **šatȍr*. Sln. razmerja **šatȍr* : *šátra* ob **šatъkъ* (hrv., mak.) kaže, da je izhodišče besedne družine potrebno iskati v slov. osnovi **šat-*, ki se verjetno ohranja tudi v p. dial. *szatrować* »treti, drgniti« (Karlowicz, SGP V, 286). Glej tudi *šatráti I*. M. F.

špâjka (f.) »Valeriana celtica«, tudi »Lavandula angustifolium« (Willfort, Zdravilne rastline, 278) in »Asarum europaeum« (isti, o. c., 373), *divja š.* »V. saxatilis«, *špâjk* »V. celtica« (gor.) in *spajk* »isto« (Šulek, Im. bilja, 371, po Freyerju).

Tako kot hrv. *špajka* »Asarum europaeum« (Šulek, o. c., 396) prevzeto iz bav. avstr. *Speik* »Valeriana celtica, Lavandula angustifolium«, kar je tako kot n. *Spiek, Spik* »isto« (> sln. *špik* »V. celtica«; Möderndorfer, LM, 23) nastalo s krnitvijo iz srvn. *spîca-narde* oz. *narde-spîke*, nvn. *Spikenarde* »Lavendel« (Striedter-Temps, DLS, 222; Grimm, DTV 16, 2477 s.; Lexer, Mhd. Wb. II, 1085, 35). Tak n. krn je bil izposojen tudi v gl. *špika* »Lithospermum arvense« in dl. *špejka* »Lavendel« (Schuster-Šewc, HEWb., 1468). Srvn. *spîca-narde* je bilo izposojeno iz srlat. besedne zveze *spica nardi* < lat. *spīca* »klas« + *nardus* »indijska močno aromatična rastlina, narda«. Dalje glej *špiknârda*. M. F.

špâjza (f.) »shramba za živila«, prim. obir. kor. *špà:jza*, g. *-i* »isto« (Karničar, Obir, 244), gor. *špà:jza* (Kropa; Skofic, Diss., 365), v enakem pomenu tudi m., prim. kor. *špà:js* (m.), *-a* (Karničar, l. c.), *špájs* (kraš.; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje 4–5, 1981, 147), jnotr. *špâi̯s* (Jasen, Sabonje; Rigler, Jnotr. gov., 55 s.), pkm. *špájs*, g. *špájza* (Novak, Slovar[2], 149). Sem tudi *špâjža* »shramba za živila« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 365) z *ž* po naslonitvi na *špîža* (f.) »hrana«.

Prim. hrv. *špâjza* »shramba za hrano«, sb. *špȁjz* »isto« (Vojvodina), slš. dial. *špajz* (Orlovský, Gemer., 337), gl. *špajza* (Schuster-Šewc, HEWb., 1466). Vse izposojeno iz n. dial. *Speise* (f.), *Speis* (m.) v pomenu »shramba za živila«, prim. bav. avstr. *Speis* »isto«, kor. n. *Speis, Spei-*

se, štaj. n. *Speis* (Striedter-Temps, DLS, 222). Tega pomena substantiv ni pridobil od nvn. komp. *Speisekammer* »shramba za živila«, kot meni Skok III, 408, ki bav. avstr. *Speis* razlaga kot krn iz *Speisekammer* »shramba«, ampak je tako kot pomen »hrana, živež« v stvn. *spīsa*, srvn. *spīse*, nvn. *Speise* izposojen že iz rom. jezikov. V izhodiščnem rom. deverbativu **dispēnsa* v it. *dispènsa* »shramba za živila«, špan. *dispensa* »isto«, frc. *depense*, retorom. *spense* iz lat. *dispēnsāre (cibum)* »razdeljevati« (Battisti-Alessio, 1347; Grimm, DTV 16, 2096) se je pomen »shramba za živila« verjetno razvil iz prvotnega »kraj, kjer se deli hrana«. K pomenskemu razvoju nomen actionis > nomen loci prim. ide. **pekᵘ̯-ti-* (f.) »kuhanje, peka« in k temu psl. **pě̀tь* (f.) »peč«. Dalje glej *špîža*. M. F.

špâla (f.) »špila« (dol., jvzh. štaj.), denom. v. *zašpâliti, -im* (pf.) »zašpiliti (klobaso)«, pkm. *špàla* »špila«, *špàliti, -in* »špiliti« (Novak, Slovar[2], 149). Sem verjetno tolm. *špáljt se* (v. impf.) »zatikati se« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197). Toda v spolu različno črnovr. *špȍu̯* (m.), pl. *špọ̑l* »špila« (Tominec, 215).

Prim. hrv. čak. *špȃlj* »trska« (Poljanci na Gradiščanskem; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 549). Izhodno **špȃľь* (m.) je bilo v istem času kot **táľь* »del« izposojeno iz bav. avstr. pog. *Spâl* »trska«, *Speil* »isto«, kor. *Spâl* »zobotrebcu podobna trska za špiljenje klobas, špila« (Striedter-Temps, DLS, 222), tirol. *spål* »leseni klin z ušesom pri verigi, s katerim se seno ipd. pritrdi na voz«, *spådl* »isto« poleg »iver« (Schöpf, TI, 681), nvn. *Speil* »isto«; to je po asimilaciji *-dl-* > *-l-* nastalo iz *Speidel* »klin«, srvn. *spidel, spedel* »trska« (Kluge[22], 684). Sln. *špâla*, pkm. *špàla* < **špaľa*, ki v spolu ne ustreza n. predlogi, je lahko domač deverbativ od denom. **špáľiti* iz subst. **špáľь* »zatikati v kaj«, intranz. »zatikati se«. Glej tudi *špȍl*, *špîla* in sin. *špina II*. M. F.

špalīr (m.), g. *-ja* »ločeni, nasproti si stoječi dve vrsti ljudi, postavljeni za slovesen sprejem« in »prosto stoječe ali na steno pritrjeno ogrodje iz drogov, letev ipd., namenjeno vzgoji nizkega (sadnega) drevja, trte«, adj. *špalîren*, f. *-îrna* »ki je v zvezi s špalirjem«, npr. *špalirni nasadi*, *špalirne hruške*, *špalirna vzgoja dreves* (vse SSKJ IV, 1096), pkm. *špaléir*, g. *-a* (Novak, Slovar[2], 149). V 18. st. *ſhpalir* »Spalier; zhresſtenjak, saftor, saſlon«, *ſhpalirati* »spalieren, ſteno saſloniti, sid oblezhi, sid obgerniti« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *špalir* »v dve vzporedni vrsti posajeno in obrezovano rastlinje, tako da je vmes možen prehod; ločeni, nasproti si stoječi dve vrsti ljudi, postavljeni za slovesen sprejem«, tudi »material za zastore«, pri Belostencu *špaler* »zastor« (ARj XVII, 46), p. *szpaler* »špalir«, č. *špalír* »isto«, slš. *špalier* izposojeno iz n. *Spalier* »prosto stoječe ali na zid pritrjeno iz mreže ali letev narejeno ogrodje, po katerem se vzpenja nizko, navadno sadno drevje, trta«, metaf. »ločeni, nasproti si stoječi dve vrsti ljudi, postavljeni za slovesen sprejem«, tudi *Spallier* »isto«, srvn. *spalier* le v pomenu »del podloženega oblačila pod oklepom, ki pokriva ramena«, *spaldenier* »isto«; to je bilo v srvn. izposojeno iz it. *spallièra* »naslonjalo pri sedežu«, »ogrinjalo, ki pokriva ramena, pled«, »rastlinje, ki pokriva steno ali vhod ali ki se vzpenja po ograji vzdolž poti, ceste«, l. 1630 »vzporedna vrsta vojakov pri slovesnih sprejemih« (Striedter-Temps, DLS, 222; Machek[2], 620; Kluge[22], 682; Grimm, DTV 16, 1845 ss.; Battisti-Alessio, 3576), prim. furl. *metisi in spaliere* »dati se v vrsto« in ben. it. *far spaliera* »postaviti se tako, da drugim narediš prostor«; it. *spallièra* je tvorjeno iz *spalla* »rama«, lat. *spatula* »lopatica« (Battisti-Alessio, 3575). Neposredno iz it. *spallièra* je bilo izposojeno v 18. st. izpričano *šhpaliere* (pl. f.) »plagae«, npr. *šhpaliere na šydeih, ali ſténah, v'goſpoiških hiſhah*, tudi »aulaeum, en tebih, aidousku fuknu, turški tebih«, k temu dem. *špaleriza* »plagula, ena maihina šhtikana deka« (Kastelec-Vorenc). M. F.

špámpet (m.), g. *-a* »postelja«, l. 1607 *ſpampet* »lettiera« (Alasia), v 18. st. *ſhpanpat* poleg *napneuna poſtel* »Spannbett« (Gutsmann). Izposojeno iz srvn. *spanbette*, *spambette* »postelja z žimnico na napetih trakovih« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 377; Striedter-Temps, DLS, 222).

špân (m.), g. *-a* »tovariš«, tudi *špȁn, -ána* »isto«; *špânklja* »tovarišica«, *špânja* »španova žena«, *španovîja* »družabništvo«, k temu cgn. *Špan*, *Gspan*, kar je prevzeto iz bav. srvn. *gespan* »tovariš« (Miklošič, 341; Striedter-Temps, DLS, 222). Toda pkm. *španîja* »gospodarstvo« (vendar tudi *španîja* »ljubezensko razmerje«) in *špân* »gospodar, oskrbnik« je iz madž. *ispán* »oskrbnik« (Štrekelj, JA XXVIII, 527). To je izposojeno iz slov. **županъ*. Igra *špána*, v 18. st. *shpana*; *špânati*, *špano vleči*, *župânati* kaže na enako križanje med n. *Gespan* in slov. **županъ*. A v slovarjih 18. st. izpričano *shpaninga* »razprtija, zdraha« je verjetno iz srvn. *spannung* »Streitigkeit, Zerwürfniss« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1065).

špána (f.) »položaj treh kamenčkov ali fižolov istega igralca v eni vrsti na igralni deski z mrežastimi liki; igra, pri kateri se kamenčke ali fižole sestavlja v tak položaj«, *špânati (se), -am (se)* (v. impf.) »špano (se) igrati« (SSKJ IV, 1097), sem zveze *špana vleči*, *špano vleči* in *španjo vleči* (Pleteršnik II, 641), kar kaže na substantive m. in f. Tudi *župan* v zvezi *župana igrati*, *župana vleči* (Levstik pri Pleteršniku II, 975), *župána* (f.) »špana«, *župánati, -am* (v. impf.) »špano igrati« (Lašče; Erjavec, LMS 1882-1883, 257). V 18. st. *shpâna* »Bretſpiel, Mühlfahren; ludus alex« (Pohlin).

Ker gre za igro, ki je pri nas poimenovana tudi *trílja*, *tríja*, *tríga*, *mlín* in se je prvotno igrala na deski, se zdi verjetno, da se je v poimenovanju ohranila igra na deski z glavnima, najmočnejšima figurama, ki sta bila poimenovani »kralj« in »kraljica« oz. s poimenovanjem za hierarhično najmočnejšega predstavnika oblasti, torej sodobna igra šah oz. dama. Izhajati je namreč mogoče iz **župãnъ* (m.) oz. **župãnьja* (f.) ← **župãni*, pri čemer so sln. oblike z vzglasnim *šp-* lahko nastale po redukciji. Enako pomensko motivacijo bi bilo potrebno predpostaviti v gl. *špankować* »igrati otroško igro z lešniki, pri kateri vsak igralec kralja in kraljico označi z zarezo« poleg *španka* »majhna posoda; lešnikova lupina, žirova kapica«, dl. *pańkowańe* »pastirska igra s petimi lešnikovimi lupinami, ki se jih vrže v zrak in nato ujame v roko, pri čemer zmaga tisti, ki vrže najvišje; pri prvem metu se poje: *mój pan bogaty chójźi pó jsy rogaty*« (Muka II, 16). To Schuster-Šewc, HEWb., 1467, pušča brez razlage. Glej tudi sin. *trílja II*, *tríga* in *župȁn I*. M. F.

španjo'let (m.), g. *-a* »cigareta« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 123). Beseda je na Primorskem širše znana. Sem rez. *špinjolẹ́t* »isto«, *špinjulẹ́t* (Steenwijk, SDR, 316), goriš. *španjǘól* (Štrekelj, Görz., 400), *špi'njol*, *špa'njol* (Sv. Anton; Jakomin, o. c., 124).

Prim. hrv. čak. *špańulȅt* »cigareta« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1206). Izposojeno verjetno iz furl. *spagnolèt* »cigareta«, tudi *spagnòl* »isto«, ben. it., trž. it. *spagnoletto*, it. *spagnolétta* (l. 1855) < frc. *espagnolette* »cigareta«. V Franciji je cigareta dobila ime po etn. *Espagnole* »Španec«, ker so ti njeno rabo razširili po Evropi (Šturm, ČJKZ VII, 1928, 45; Boerio, DV, 1079; Battisti-Alessio, 3575). M. F.

špárati, *-am* (v. impf.) »štediti, varčevati; parcere«, v kompoz. *na-*, *pri-š.*, adj. *špároven* »parcus«, *špárovec*, *-vca* »hranilnik«; dial. kor. obir. *špá:rat* (Karničar, Obir, 244), pkm. *špàrati* (Novak, Slovar,[2] 149), gor. *špárat*, črnovr. *špā̂rat*, *-am* (Tominec, 214), primor. *'šparət* »varčevati« (Jakomin, NS, 123); v 16. st. *shparati*, *ſparati* »parcere sumtibus« (Megiser), v 17. st. *ſparat* »ſparagnare« (Alasia), *shparat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *shparati* »parcere sumptibus«, *perſhparati* »comparcere; perſeneſti, ſafhonati«, *ſhparovez ſa berazhe* »cadiscus« (Kastelec-Vorenc), *ſhparati* »sparen« (Pohlin).

Kakor hrv. dial. *špârati* (Ozalj), star. *ſpáram* »parco, reſervo«, *ſparànye* »parcitas, frugolitas« (Belostenec), p. dial. *szparować* prevzeto iz srvn. *sparen* < stvn. *sparên* (Striedter-Temps, DLS, 223), iz česar je tudi srlat. *sparniare* (> it. *spargnàre* > rez. *šparnjét*, hrv. čak. *šparenȁt*) »štediti, varčevati«, prim. dalje stnord. *spara*, ags. *sparian*, stfrank. *sparia* < germ. **sparǣ-* »hraniti, ohranjevati«. Dalje primerjajo lat. *parcere* »hraniti, varčevati«, sti. *spr̥nóti* »osvoboditi, spraviti na varno« (Kluge[22], 682) ali psl. **spòrъ* »izdaten« = sti. *sphirá-* »močan, debel« < ide. **spəró-* (Machek[2], 571). Č. *spořit* »varčevati, hraniti« ni izposojeno iz n., temveč je tvorjeno iz *sporý* »čokat, plečat, izdaten«, kar je pomen »skop, pičel, boren« pridobilo pod vplivom n. besedne družine (Machek, l. c.). Glej tudi *špȏrget*. M. S.

špárgelj (m.), g. *-glja* in *-na* »Asparagus«, kor. *špârga* »isto«; adj. *špárgljev*, *-a*, v 16. st. *ſparoga* »aſparagus« (Megiser), v 18. st. *ſhpargel*, pl. *ſhpargelni* (Kastelec-Vorenc), *shporgel* »Spargel, asparagus« (Pohlin), *ſhparga*, *ſhporgel* »Spargel« (Gutsmann).

Prevzeto iz n. *Spargel*, star. *sparge(n)*, to pa iz it. *asparago* < lat. *asparagus*, kar je izposojeno iz gr. ἀσπάραγος »špargelj, beluš« in »poganjek«. Beseda je sorodna z av. *sparəγa-* »poganjek«. Iz sorodnega vira je prevzeto tudi hrv. *špàroga*, p. *szparag* »špargelj« (Striedter-Temps, DLS, 223; Kluge[22], 682). M. S.

šparọ̑n (m.), g. *-a* »na pet ali več očes obrezana trtna mladika«, tudi *šperọ̑n* »isto« (Caf).

Prevzeto iz furl. *spiròn* »obrezana trtna mladika«, trž. it. *spiròn* »grozd«, kar je varianta od *piròn* »isto«, to pa metonimično rabljeno *piròn* »vilice« (Štrekelj, LMS 1896, 164; Cossutta, Linguistica XXXV/2, 4). Sln. predtonični *a* oz. *e* je iz *i* po moderni vokalni redukciji. Glej tudi **pirȗn*, *pnorati*. M. S.

špâs I (m.), g. *-a* »neresen, smešen in zabaven dogodek, šala, potegavščina«, adj. *špásen*, f. *-sna* »smešen, zabaven«, denom. v. *špâsati se*, *-am se* »šaliti se« (nižje pog.; SSKJ IV, 1098), primor. *špeš* »šala«, npr. *'je rjeko ze špeš* »je rekel za šalo« < **špȁš*, adv. *'špašeh* »z lahkoto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124, 123) < **špasih* ← nvn. *spaßig* z asimilacijo *š – s* > *š – š*, goriš. *špàs* »šala« (Štrekelj, Görz., 389), črnovr. *špā̂s*, g. *špâsa* »šala«, v frazi *tû nîsą tą mâlę špâś* »to ni malenkost«, *špâsąt sę*, *-ąm sę* »šaliti se« (Tominec, 214), obir. kor. *špá:sən*, f. *-sna* »smešen, nenavaden« (Karničar, Obir, 244), toda pkm. *špájs*, g. *-a* »šala, norčija«, *špájsati se*, *-an se* »šaliti se« (Novak, Slovar[2], 148) je z interkaliranim prehodnim *i̯* pred *s* kot sln. *bâjs* ob *bâs*, *bâjsen* ob *bâsen*, *šệjst* ob *šệst* itd. (Ramovš, Hgr. II, 172). V 18. st. *ſhpaſs* »Scherz, ſhala«, *ſhpaſik* »spaßhaſt, pojigrazhen«, *ſhpaſiken* »scherzhaſt« (Gutsmann).

Prim. hrv. *špâjs* »šala« (Žumberak, Prigorje) le v zvezi *za špâjs* »za šalo«, adj. *špájsən* »šaljiv, čuden« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 404), *špajsati se* »šaliti se« (Prigorje) z interkaliranim *i̯* pred *s* (Skok III, 408), slš. dial. *špás* »šala, dovtip« (Orlovský, Gemer., 337). Kot **špás* (m.), v. **špásati se* in **špasig/k* (adj.) izposojeno iz nvn. *Spaß* »šala, zabava, veselje«, *spaßen* »šaliti se«, *spaßig* »šaljiv, zabaven, vesel«, kar je bilo izposojeno iz it. *spasso* »prijetno kratkočasje, oddih, zabava; dolg sprehod za oddih«, *spassare* »prijetno se zabavati«, lat. **ex-passāre*, kar je denom. od ptc. *expassus* *»sproščen« < »razprostrt« glagola *expandō*, *-ere* »razprostreti« (Striedter-Temps, DLS, 223; Kluge[22], 683; Battisti-Alessio, 3580). Izhodišče rom. besedne družine je substantivizirani ptc. *expassus* »razprostrt« > *»sproščen« → *»sproščenost« → »oddih, prijeten oddih, zabava, veselje, šala, norčija«. Na zahodnem območju so bile oblike lahko izposojene neposredno iz rom. predlog, prim. ben. it. *spasso* »zabava, igra, šala«, furl. *spàs* »šala«. Glej tudi *špȁs II*. M. F.

špȁs II (m.), g. *špása* »sprehod« v jnotr. *špọ̑s* (Ilirska Bistrica; Rigler, Jnotr. gov., 87), primor. *špeš*, npr. *je šou ne špeš* »je šel na sprehod« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124) z redukcijo kratkega vokala *a* v zaprtem zlogu kot npr. v *'šparət* »varčevati«; rez. *špàs* (citirano po Šturmu, ČJKZ VII, 46).

Tako kot hrv. čak. *špȁš*, g. *špȁša* »sprehod« (Brusje na Hvaru), tudi *spȁš*, g. *spȁša* »pohajkovanje, promenada« (Dračevica na Hvaru; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1207, 1140) izposojeno iz rom. refleksa substantiviziranega lat. ptc. *expassus* »razprostrt« > *»sproščen« → *»sproščenost« → »(sproščen) sprehod«, prim. furl. *spàs* »sprehod«, it. knjiž. *spasso* »isto«, ben. it. *esser a spasso* »biti brez dela, obveznosti«, *andare a spasso* »isto«. Šturm, l. c., izvaja sln. notr. in rez. gradivo iz furl., vendar je zaradi areala možna tudi vzporedna izposoja iz ben. it. Glej tudi *špâs I*. M. F.

špatna (f.) »vrsta vinske trte na Dolenjskem, ki da dobro belo vino, a pri nas ni rodovitna« (Vrtovec, Vinoreja, 7, v dodatku; Sulek, Im. bilja, 397, po Freyerjevem rkp.), *šopátina* (f.) »vrsta vinske trte« (Drenovec na Štaj., Sv. Duh pri Krškem; Erjavec, LMS 1882-1883, 312), *šopat(i)na* »vrsta grozdja s podolgovatimi sladkimi jagodami, weiße Geißdutte« (Šulek, o. c., 396, po Trummerju), za kar Vrtovec, o. c., 10, v dodatku, navaja sln. *kosji ſeſ*; *rdeča šopat(i)na* »rother Veltliner« (Šulek, l. c.).

Izhajati je mogoče iz sln. **šopátina*. To bi kazalo, da je leksem doma substantiviziran iz adj. na *-at* po vzorcu *kosmȁt* → *kosmatína*, *gorȁt* → *goratína* z ohranjenim prvotnim akc. mestom v adj. Vendar pomenske motivacije, ki bi kazala na izpeljavo iz sln. adj. *šopȁt* »ki ima šope«, *šȍp* (m.), g. *šópa* »skupek enakovrstnih stvari«, ni mogoče dokazati, pa tudi rekonstruirana subst. tvorba **šop* v taki fonetični podobi lahko tudi ni izvorna. Ni jasno, od kod n. *Schopatna*, ki se v Šulekovem Imeniku bilja v zvezi *weisse Schopatna* pojavlja za oznako hrv.

debela šipel in *pitovna šipel*, kar je vrsta šipona. N. besede namreč Grimm v slovarju ne beleži. M. F.

špêcati, *-am* (v. impf.) »tožiti, ovajati«, *špȅc* (m.), g. *špéca* »tožljivec«, *špêcar* (m.), g. *-ja* »isto«, *špêca* (f.) »tožljivka«, *špȅckâhla* »isto« (žargonsko; SSKJ IV, 1098).

Tako kot hrv. *špȅckati, špȅckām* »zbadati, grajati«, nomen agentis *špȅckalo* (oboje Lika; ARj XVII, 727) verjetno izposojeno iz kor. n. *spétz'n* »grajati, zaničevati, prezirati, zasmehovati« (Lexer, KWb., 236; Grimm, DTtV 16, 2195), kar se je morda metaforično razvilo iz n. *spetzen* »pljuvati« (Grimm, l. c.). K pomenskemu razvoju prim. sln. *pljúvati*, ki pomeni tudi »sramotiti«. M. F.

špẹ̑gati, *-am* (v. impf.) »gledati«, zlasti »skrivaj, pritajeno gledati, kukati« (nižje pog.; SSKJ IV, 1098), črnovr. *špîəγạt, -ạm* (Tominec, 214), goriš. *špïéγat* (Štrekelj, Görz., 491), rez. *špégat* »skrivaj opazovati« (Steenwijk, SDR, 316). V 16. st. *shpehati* »Spehen, explosare« (Megiser), l. 1607 *ſpegat* »ſpiare« (Alasia), v 18. st. *šhpegati* »observare, merkati, gledati, pašiti« (Kastelec-Vorenc), *ſhpegati* »spähen, lukati, ſkriunu gledati, kukati, pogleduvati«, *ſpegavez* »Späher, lukavez, ſkriunugledavez, kukavez, sveduvauz«, *ſpegliu* »spähiſch, ſkriunu gledazh« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. bav. avstr. *spëγen* »gledati, opazovati« oz. srvn. *spëhen* »isto«, stvn. *spëhôn*, nvn. *spähen* (Miklošič, Frw., 58; Striedter-Temps, DLS, 223), kar je sorodno z lat. *specō, -ere* »gledati«, *speculum* »ogledalo; obraz«, sti. *páśyati* »gledati« (Kluge[23], 773). Sln. razmerje *špẹ̑gati* : *špẹ̑hati* (Megiser) odraža dve različni izposoji (o tem Striedter-Temps, l. c., 59). V isto plast izposojenk kot *špẹ̑gati* spada sln. *šâjtrga, trúga, žmágati*. Glej tudi *špíhati*. M. F.

špẹ̑gel (m.), g. *-gla* »ogledalo«, črnovr. *špîəγu, -γlạ* »isto« (Tominec, 214), primor. *'špjego* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), obir. kor. *prɛt špè:hwam* »pred ogledalom« (Karničar, Obir, 268), toda rož. kor. *špíhov*, g. *-hva* »ogledalo« (Šašel, RNB, 122), rez. *špíglin* (Steenwijk, SDR, 316). V 16. st. *ſpegil* »Spiegel« (Megiser), l. 1607 *ſpegou* »ſpecchio« (Alasia), v 18. st. *šhpégil* »speculum«, *šhpeiglar, kateri šhpégle déla* »specularius« (Kastelec-Vorenc), *shpęgl* (Pohlin), *ſhpiegel* »Spiegel«, *ſhpiegouniſhar* »Spiegelmacher« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *špȇgalj*, g. *-glja* »ogledalo«, v Ozlju *špȇgəlj* »isto« in *špȇglin* (Težak, HDZb V, 1981, 404) izposojeno iz srvn. *spiegel* »ogledalo«, stvn. *spiagal* »isto«, kar je iz srlat. sinkopirane in lenirane oblike **spēglum* za lat. *speculum* »ogledalo« poleg »obraz« (Striedter-Temps, DLS, 223), tvorjenke iz lat. *specō, -ere* »gledati«, pri čemer je na spremembo spola vplivalo izglasje substantiva, ki se je ljudskoetimološko naslonilo na n. nomina instrumenti na *-el* moškega spola (Pfeifer, EWD[2], 1324). Slovenski substitut z *e*-jevskim vokalom za srvn. *ie* kaže, da je bila beseda sprejeta v sln. sistem brez diftonga *ie*, ki se je zato substituiral s fonetično najbližjim *e*-jevskim vokalom (Striedter-Temps, o. c., 22). Glej tudi *špẹ̑glar, špeglarica, špẹ̑glavec* in *špíjgel*. M. F.

špẹ̑glar (m.), g. *-ja* »Anas clangula«. V 19. st. *ſhpeglar* »Schellente« (Freyer, Fauna, 38) z oznako, da je beseda kranjska.

To je *navadni zvonec* »Bucephala clangula«, raca s širokimi belimi pasovi na perutih (SSKJ V, 964). Verjetno kalkirano po n. *Spiegelente, spiegelent* (Grimm, DTtV 16, 2246), kakor je vrsta rac poimenovana zaradi izstopajočih barv na perutih, ker se n. *Spiegel* uporablja tudi za označevanje svetlečih oz. svetlikajočih oz. belih lis na živalih, pa tudi živali samih, npr. kor. n. *Spiegel* »ime konja« (Grimm, DTtV 16, 2240 s.). Enako pomensko motivirano je tudi rož. kor. *špíhvara* »koza z belo liso na glavi« (Šašel, RNB, 122) < sln. **špẹ̑glara*. Sem tudi v 18. st. izpričani adj. *šhpéglaſti koyn* »equus scutalutus; en koîn jabulzhne ſive ſarbe« (Kastelec-Vorenc). Glej tudi *špẹ̑glavec* in dalje *špẹ̑gel*. M. F.

speglarica (f.) »vlečna mreža«, izpričano le v 18. st. *shpeglàrza* »Waate, Zuggarn, verriculum« (Pohlin).

Domača tvorjenka iz **špẹ̑gel* (m.), g. *-gla*, kar je bilo izposojeno iz n. lovskega termina *Spiegel* »vrsta velike rombaste pentlje v lovski mreži« in k temu iz lovskega žargona *Spiegelgarn* »lovska mreža z velikimi rombastimi pentljami«, *Spiegelnetz* »isto«; te lovske mreže, ki so jih uporabljali le za zaščito živali in ne za ulov, so bile tako poimenovane zaradi pentelj, ki so zaradi posebnega načina izdelave asociirale na ogledalo (Grimm, DTtV 16, 2241, 2250, 2264). Dalje glej *špẹ̑gel*. M. F.

špẹ̑glavec (m.), g. *-vca* »lišček, Fringilla carduelis«. V 18. st. *ſhpieglavez* »Stiglitz, Distelfink; oſatiza, liſez, ſtrizhoka« (Gutsmann), v 19. st. *ſhpjeglavez* (Freyer, Fauna, 21).

Substantivizirano iz sln. adj. **špẹ̑glav* »ki ima svetlo/belo liso«, v katerem se ohranja sln. nepotrjena izposojenka **špẹ̑gel* »svetla oz. bela lisa na živalih« iz n. *Spiegel* »isto« (Grimm, DTtV 16, 2240). Poimenovanje za »Fringilla carduelis« je torej podobno pomensko motivirano kot sin. *lîsec*, g. *-sca* oz. *lîšček*, g. *-čka* k sln. *lísa* »macula«. Obstoj sln. izposojenke **špẹ̑gel* »svetla oz. bela lisa na živalih« potrjuje tudi sln. *špẹ̑glar* »Anas clangula« in rož. *špíhvara* »koza z belo liso na glavi«. Sln. sinonima za »Fringilla carduelis« so *ščẹ̑gljec, štígljec, lisec, osatica, stričoka, stričevka*. Glej tudi *špẹ̑glar* in dalje *špẹ̑gel*. M. F.

špẹ̑gli (m. pl.), g. *-ov* »naočniki«, *špẹ̑glar*, g. *-ja* »kdor nosi očala« (nižje pog.; SSKJ IV, 1098), tudi *špẹ̑gli* (f. pl.) »naočniki« (Pleteršnik II, 641), črnovr. *špîəγḷ, -łu* (m. pl.) »isto« (Tominec, 214), obir. kor. *špè:hlɛ* (akz. pl.; Karničar, Obir, 268), bovško *špiẹ́γle* (f. pl.), g. *-γẹl, špiẹ̀γlər*, g. *-ja/ẹ* »očalar« (Ivančič, DSBG, 60), gor. v Kropi *špẹ̀:gle*, g. *-gəl* (f. pl.; Škofic, Diss., 365). V 16. st. *shpegli* »Brillen, conspicilium« (Megiser), v 18. st. *šhpeigli* »perspicilia« (Kastelec-Vorenc).

S krnitvijo prvega člena izposojeno iz srvn. kompoz. *ougen-spiegel* »conspicilia«, nvn. *Augenspiegel* »isto« (Pleteršnik II, 641; Striedter-Temps, DLS, 223; Lexer, Mhd. Wb. II, 189; Grimm, DTtV 1, 812). Dalje glej *špẹ̑gel*. M. F.

špȇh (m.), g. *špéha* »Speck«, adj. *špehȁt, -áta, špehnȁt, -áta, špehȁst, -ásta* in *špéhast, -a* »speckig« in »zamazan, zamaščen (od slanine)«, *špehọ́v* »Speck-«, od tod *špehọ́vka* »špehova koža, špehova potica, vrsta hruške (n. *Speckbirne*)«, v slednjem pomenu tudi *špehovíca* in *špehọ̑vnica*; *špehár, -ja* »trgovec s špehom, umazanec, hrošč slaninar«, v. *zašpeháti, -âm* (pf.) »umazati, zapackati (s čim mastnim)«; kompoz. *špehomâlh* (m.), *špeh(o)mâlhar, -ja* »berač, ki z malho hodi in špeha prosi«; dial. gor. *špȅh*, g. *špéha*, pkm. *špẹ̀j, -a* (Novak, Slovar,[2] 149), kor. obir. *špɛ̀χ* (Karničar, Obir, 30), črnovr. *špệχ* (Tominec, 214), jnotr. *špệχ* (Rigler, Jnotr. gov., 107), rez. *špẹ́h*, g. *špahé*, dat. *špihụ́* (Steenwijk, SDR,

316); v 16. st. *shpeh* »lardum« (Megiser), v 17. st. *ſpec* »lardo« (Alasia), v 18. st. *ŝhpeh* »lardum« (Kastelec-Vorenc), *shpêh* »lardum«, *shpéhôva potiza*, *shpehovka* »Fettbrodt, adipatum« (Pohlin), *ſhpah*, *ſhpeh* »Speck« (Gutsmann).

Kakor hrv. dial. *špèh* prevzeto iz bav. srvn. *spëch* »salo, slanina«, kar je varianta od srvn. *spëc* > nvn. *Speck* »isto« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 373; Striedter-Temps, DLS, 223). Iz tega je mlajše izposojeno sbh. *špȅk*, č. *špek* »slanina«. Stvn. *spec* »špeh«, ags. *spic* in stnord. *spik* »kitovo salo« kaže na germ. **spiku-*, kar je dalje sorodno z lat. *pinguis* »debel, tolst, masten«, *spectile* »trebušno salo« (hapaks legomenon) in dalje morda z gr. πῖαρ »tolšča, mast« in sti. *pī́va-* »isto« (Kluge[22], 684, 686). Glej tudi *špíkati II*. M. S.

špȇlta (f.) »velik odklan del lesa, razkolek«, v 18. st. *ſhpelta* »fifsus, reśklanîe« (Kastelec-Vorenc), *shpęvta* »Spälte, lignum fiffile« (Pohlin), *ſhpeuta* »Spälte, ſzieplenka« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *spëlte* »odklan kos lesa, razkolek«, iz česar je kor. n. *spélte* »isto, velika trska«, štaj. n. *spelte* »na tenko razklan kos lesa« k n. *spalten* »cepiti, klati« (Striedter-Temps, DLS, 223). Glej tudi *šplȇvta*. M. S.

špelûnka (f.) »zanemarjen prostor, slaba gostilna, beznica« (SSKJ IV, 1099).

Prevzeto iz it. *spelónca*, star. tudi *spelùnca*, *spilónca*, *spilùnca* »jama, votlina; luknja, brlog, beznica« < lat. *spēlunca* »jama, votlina« < gr. σπῆλυγξ »isto« k σπήλαιον »podzemna jama, votlina« (Battisti-Alessio, 3584). Dalje glej *špîlja*. M. S.

špendáti, *-âm* (v. pf., impf.) »potrošiti, izdati denar, plačati, porabiti« (SSKJ IV, 1099), iter. *špendòvati* (polj.; Pintar, LMS 1895, 44); črnovr. *špẹ̑ndat*, *špẹndâm* (Tominec, 214), primor. *'špendət* »(po)trošiti, porabiti« (Jakomin, NS, 124), rez. *špindḗt* (Steenwijk, SDR, 316), v 16. st. *ſpendati* »erogo, außgeben, außspenden« (Megiser), *ſhpendali* (Dalmatin; Ramovš, Zbrano delo 1, 145), v 17. st. *Vam nej terbej tulikain shpendat* (Janez Svetokriški).

Prevzeto iz (ben.) it. *spèndere*, furl. *spìndi* »isto« < lat. *expendere* »odtehtati, izplačati«. Kor. sln. *špendáti* »hraniti, preživljati«, prim. v 18. st. pri Gutsmannu *koga ſhpendati* »einen speisen«, polj. *špendinga* »izdatek« je prevzeto prek srvn. *spënden* »darovati, dati miloščino«; sln. *špendîrati*, *-am* »potrošiti za koga« pa prek n. *spendieren* (Pintar, LMS, 1895, 44; Striedter-Temps, DLS, 223 s.; Skubic, Rom., 190). Iz rom. je tudi star. hrv. *spendati*, *spanžati*, *panžati* »trošiti, dajati hrano (zlasti klerikom)« (Skok III, 308; Mažuranić, Prinosi, 1351). Glej tudi *špẹ́ndija*. M. S.

špẹ́ndija (f.) »hrana, jedača«, v 16. st. *ſhpendia* »cibus, jed« (Megiser), v 17. st. *shpendio iem je bil pernefal* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſpendia* »alimentum, alimonium, alimonia« (Kastelec-Vorenc), *shpendija* »Nahrung, alimonia, victus«, *shpendir* »Speisekammer, penus« (Pohlin), *ſpenda* »Speise« (Gutsmann).

Kakor star. hrv. *špendija*, *spendija* (Mažuranić, Prinosi, 1351) prevzeto iz srlat. *dispendia*, pl. od *dispendium* »izdatek, strošek« (Du Cange III, 138) poleg *dispensa*, *dispensum* > it. *dispènso* »isto« in *expensa* > it. *spesa* »isto«, kar je prevzeto tudi v stvn. *spisa* > srvn. *spise* > n. *Speise* »hrana«. Klas. lat. le *dispensium* »izdatek, strošek, izguba«, *dispendere* »odtehtati« ob *expensa* »izdatek, strošek«, *expendere* »odtehtati, izplačati« k *pendere* »tehtati, plačati« (Pleteršnik II, 642; Kluge[22], 684; Battisti-Alessio, 1347). Glej tudi *špẹ́ža*, *špîža*, *špendáti*. M. S.

špȇs (m.), g. *-a* »sulica« (Štrekelj, Hist. sl., 73), obir. *špè:s* »Spieß« in »zakonska žena« (Karničar, Obir, 244).

Prevzeto iz srvn. *spieȥ* »sulica« (Štrekelj, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 224) < stvn. *spioȥ*, kar je sorodno s srniz. *spit* in šved. *spjut*. Beseda etimološko ni jasna. Obir. pomen »zakonska žena« temelji na n. pomenu »suličar« > »tovariš« (navaja Grimm, Wb. X/1, 2448), danes pogosteje *Spießgeselle* »pomočnik, tovariš, kamerad (zlasti pri kaznivih dejanjih)«. M. S.

špetîrati se, *-am se* (v. impf.) »prepirati se«, *špetîr* »prerekanje« (Glonar, Slovar, 389; SSKJ IV, 1099); obir. *špətí:rt se*, *špətí:r* (Karničar, Obir, 244). Prvotno **šputirati se* je prevzeto iz n. *(di)sputieren* »disputirati, razpravljati, prerekati se«, kar je (prek it. *disputare*) prevzeto iz lat. *disputāre* »isto« (Snoj, SES, 643). M. S.

špẹ́ža (f.) »strošek« v črnovr. *špẹ̄̀įžẹ* (Tominec, 214) s sekundarno skrajšanim refleksom dolgega *ē* v sekundarno zaprtem zlogu kot v črnovr. *bẹ̄̀įžẹt* < **bẹ̄žáti*, *rẹ̄̀įžẹt* < **rẹ̄žáti*; sem primor. *'špježa* »hrana in gospodinjske potrebščine, stroški«, npr. *je šla pu špježo* »šla je po nakupih« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), in goriš. *špiéža* »strošek, izdatek« (Štrekelj, Görz., 431).

Izposojeno iz ben. it. *spesa* »strošek, izdatek«, furl. *spése* »isto«, knjiž. it. *spésa*, pl. *spése* (> nvn. *Spesen* (pl.) »stroški«; Kluge[22], 686), srlat. *spēsa*, *spensa*, lat. *expensa (pecunia)*, kar je substantivizirani pl. n. ptc. *expensum* »izplačan, izdan«, tudi »izplačan denar, plačilo« glagola *ex-pendō*, *-ere* »izplačati, izdati« (Mende, RLS, 114; Battisti-Alessio, 3587). V samostanski lat. je *spēsa*, *spensa* verjetno pod vplivom sin. **dispensa* »razdeljevanje; izdatek, hrana« poleg »strošek, izdatek« začelo označevati tudi »hrana, živež« (Kluge[22], 684) in bilo v tem pomenu izposojeno v stvn. *spīsa* »hrana, živež«, srvn. *spīse* »isto« > sln. *špîža*. Glej tudi *špîža* in *špâjza*. M. F.

špíca I (f.) »napera« poleg *spica* »isto«, črnovr. *špîcạ* (Tominec, 214), obir. kor. *špí:ca* tudi »membrum virile« (Karničar, Obir, 245). V 18. st. *ŝhpize kolefne*, *ŝhpize per kolleffih* (Kastelec-Vorenc), *kolna ſhpiza* »Radspeiche« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *spȉca* »napera«, *špȉca* »isto«, blg. *spìca*, r. *spíca*, dial. tudi »pletilna igla, kloček, ost za lovljenje morskih psov«, dial. *špíca* »napera«, str. *stъpica*, *stopica* »tkalski čolniček«, ukr. *spýcja* »napera«, br. *spíca* »isto«, p. *szpica*, dial. *špica*, č. *špice*, stč. *stpicě*, slš. *spica*, *špica*, gl. *stpica*, *stwica* in *špica*, dl. *špica*, dial. *śpica*, plb. *stå-paićə* (nom.-akz. pl. f.) »napera«. Iz slov. jezikov je rum. *spíţă* »Radspeiche, Holzstab« (Tiktin, Wb., 1417). Psl. **stъpíca* (f.) je tako kot drugače izpeljano r. *stópka* »Holznagel an der Wande« (Vasmer II, 708) dem. k psl. **stъ̀pъ*, kar je tako kot lot. *stups* »šiba, konec nečesa odlomljenega« substantivizirani ide. adj. **stupó-s* »odlomljen, odrezan ipd.« glagolske baze **(s)teu̯p-* »tolči, lomiti ipd.«, prim. gr. τύπτω »tolči, biti, tepsti«, sti. *tupáti* »tolči«; sorodno je tudi lot. *stupe* »šiba, konec nečesa odlomljenega«, *stupurs* »majhen kos lesa; obrabljena metla«, gr. στύπος (n.) »palica, kos, steblo« < **stup-es-*, stnord. *stúfr* »kol«, toh. A *ṣtop*, *ṣtow* »isto« < toh. B (Pokorny, 1034; Mühlenbach-Endzelin III, 1108; Frisk II, 813; LIV, 548). Sln. *spíca*, *špíca* »napera« ni iz stvn. *spizza*, nvn. *Spitze*, kot je menil Miklošič, Frw., 54, kot tudi ne iz

stvn. *speihha*, kot je menil Schrader, RL II, 421. K besedotvorju prim. lit. *strùgas* »kratek, odsekan« ← **stréu̯g(-e/o)-* »strgati, z ostrim orodjem obdelovati, rezati«, prim. psl. **strugǫ* »isto«. Glej tudi *žbíca*. M. F.

špíca II (f.) »konica, ost«, pl. *špíce* tudi »čipke«, dem. *špíčica* in *špîčka* (tudi »ostrejši konec jajca«, od tod *špîčkati* »valiti pirhe«), adj. *špíčast*, v. *špíčiti*, *-îčim* (impf.) »ostriti, šiliti«, pf. *na-š.* »naščuvati«, *u-š.* »povzročiti neprijetnost, zagosti«; v 16. st. *ſhpiza* »acumen, cacumen, vertex«, *ſhpizhaſt* »acutus« (Megiser), v 18. st. *ſ̂hpiza* »acumen«, *ŝhpize* »fimbriae, franŝhe« (Kastelec-Vorenc), *shpiza* »Spitz, acumen«, *shpizheti* »spitzen«, *shpize* »Spitzen, fimbriæ« (Pohlin), *ſhpitz, ſhpiza, ſhpize* »Spitz, Spitzel« (Gutsmann); orn. *Špic, Špica, Bukova špica* idr.

Prevzeto iz srvn. *spitze* »konica, ost«, nvn. *Spi(t)ze* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 224), kar je substantivizirani adj. stvn. *spizzi*, srvn. *spi(t)z*, nvn. *spitz* »koničast«. Sorodno je srvn. *spieʒ*, nvn. *Spieß* »raženj«, ags. *spitu* »isto«, norv. *spita* »količek«, *spit* »konica, tanek vodni curek«, lat. *spīna* »srt, trn«, pa tudi psl. **pîkati*, vse iz ide. **(s)p(h)ei̯-* »koničast, priostren kos lesa« (Kluge[22], 687, 689; Pokorny, 981). Glej tudi *špíce*, *špíčmoh*, *špícelj*, *špîla* in o slov. sorodstvu dalje *píkati*, *špìk I*. M. S.

špíce (f. pl.) »čipke«, črnovr. *špîcę* »isto« (Tominec, 214), pkm. *špìce* (Novak, Slovar[2], 149), rož. kor. *špíce* (Šašel, RNB, 122), primor. *'špica* »čipka« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124). V 18. st. *ŝhpize* »fimbriae, ŝkrizi«, *ena ſuknîa s'ŝlatimi ŝhnorami ali ŝhpizami* (Kastelec-Vorenc), *shpize* »Spitzen, fimbriæ« (Pohlin), *ſhpizelni* »Spitzen, Spitzel, sobizhi, sobzi, sobizhje« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *špȉc* »čipka« (Varoš pri Slavonskem Brodu; ARj XVII, 729), *špȉce* (f. pl.) »čipke« (Belostenec, Trebarjevo pri Sisku, Žumberak; ARj XVII, 730) izposojeno iz n. *Spitze* »čipka« (Striedter-Temps, DLS, 107), *Spitzel* »isto«, kar je sorodno z n. *spitz* »oster, koničast, zašiljen«. Dalje glej sin. *čîpka*, *ščîpke* in *prȇm I*. M. F.

špícelj (m.), g. *-clja* in *-na* »vrsta psa«, danes navadno *špîc*.

Prevzeto iz n. *Spitz* »isto«, v n. znano od 18. st., kar je substantivizirano iz n. *spitz* »oster, koničast«. Ta vrsta psa, ki sicer izvira s Pomorjanskega, ima namreč priostrene uhlje in koničast smrček. Sln. *špícelj*, *-clja* in *-na* »policijski ovaduh« je iz avstr. n. *Spitzel* »isto«, v n. znano od 19. st. dalje, kar je prvotno argojska beseda, ki temelji na n. *spitzen* v argojskem pomenu »prežati, oprezati« (Kluge[22], 689). Dalje glej *špíca II*. M. S.

špičmoh (m.), g. *-a* »rovka, Sorex araneus«; kor. obir. *špí:čmuχ, -a, špí:čmuž, -a* (Karničar, Obir, 245), gor. *špíčmoh, -a*; v 18. st. *shpizhmah* »Spitzmaus, sorex« (Pohlin).

Prevzeto iz nvn. *Spitzmaus*, srvn. *spitzmûs* < stvn. *spizzimûs* »sorex« (Striedter-Temps, DLS, 224), kompoz. iz stvn. *spizzi* »špičast, koničast« in *mûs* »miš«. Sln. *-č-* namesto pričakovanega **-c-* je verjetno posledica naslonitve na *špíčast*, izglasni *-h* namesto *-ž* (ki se ohranja v kor. *špí:čmuž*) pa domnevno hipokorističen. Drugi del n. kompoz. je preveden v sln. varianti *špíčmiš* »Sorex araneus« (Levstik), »Lacerta agilis« (Kranjska Gora). Glej tudi *špíca II*, *mȉš*. M. S.

špíhati, *-am* (v. impf.) »opazovati«, *špihón* (m.) »špijon« (oboje bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308).

Prim. hrv. *špihavac* »catascopus, uhoda, špijun« (Vitezović; ARj XVII, 731). Jslov. dial. v. **špihati* »opazovati« je bil lahko tako kot sln. le v 16. st. pri Megiserju zabeleženi v. *špehati* »špegati« (ob širšem *špẹ̑gati*) iz srvn. *spëhen* »gledati, opazovati« izposojen iz bav. fonetične predloge z ijevskim korenskim vokalom. Enako razmerje odraža sln. variantnost *prídiga* ob *prẹ́diga* (o tem Striedter-Temps, o. c., 5). Korenski *-h-* se je iz glagola lahko prenesel tudi v sln. *špihón* za prvotno *špijǫ̑n* (m.) »opazovalec, ovaduh« = primor. *špij'uen* »ovaduh« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124) iz nvn. *Spion* »isto« (17. st.), kar je bilo prek frc. *espion* izposojeno iz it. *spióne*, avgmentativa k *spia* »ovaduh«, *spiare* »vohuniti, oprezati«; slednje je n. izposojenka iz stvn. *spëhôn* ali morda iz got. oz. long. fonetičnega ustreznika (Pfeifer, EWD[2], 1327). Glej tudi *špẹ̑gati*. M. F.

špíjgel (m.), g. *-gla* »poledica«, npr. *gnjès je š. na cèsti* (pkm.; Novak, Slovar[2], 149).

Tako kot hrv. *špigel* »poledica, zmrzovanje zemlje« (Belostenec) mlado izposojeno iz n. *Spiegel* »svetleča in gladka površina« (Grimm, DTV 16, 2240), kar je metaforično razvito iz *Spiegel* »ogledalo« (tako za hrv. že ARj XVII, 731). Dalje glej *špẹ̑gel*. M. F.

špìk I (m.), g. *špíka* »koničast gorski vrh«, večkrat orn. *Špik*, prim. dial. *Špə̏k*, g. *Špîka* za *Š.* nad Črnim vrhom (Tominec, 215), *Lepo špičje*; tudi *špíkelj*, *-klja* »isto«, primor. *špíkel* »konica na vrhu« (Jakomin, NS, 124), kar spominja na n. *Spickel* »klin, koničast predmet«.

Morda nastalo iz prep. zveze **sъ pikъ* »kakor pik, kakor konica« (prim. podobne primere pri *strẹ̑m*). Druga besedotvorna možnost je izhajanje iz glagola *špíkati* (impf.) »zbadati«, potrjenega šele v 20. stol., ki je do *píkati* (impf.) v enakem razmerju kot *škropíti* do *kropíti*. Osnova **pik-* ni dokončno pojasnjena. Lahko je domača kot v *píkati*, vendar ni izključen substratni izvor, prim. stprov. *pic* »koničast gorski vrh« (l. 1350), frc. *pic* »isto«, večkrat orn. *Pic*, npr. *Pic de Mon Montvalier*, špan., port. *pico*, orn. *Pico*, npr. *Pico de Llena* v Pirenejih, srlat. *picum* (l. 977). Takšni orn. so najbolj razširjeni v Pirenejih (Hubschmidt, ROnom. VIII, 112; Wartburg VIII, 449). Prim. drugje norv. dial. *pink*, *pig*, *pīk* »koničast gorski vrh« poleg ags. *pinca*, zah. flam. *pinka* »konica« (Falk-Torp[1], 823), rum., arum. *pic*, *pică* »vrh«, orn. *Picoşul* (Papahagi, 840; Constantinescu, DOR, 346). R. *pík* »gorski vrh« je izposojeno iz frc. (Vasmer II, 335). Skok III, 410, domneva izposojo iz lat. *spīca*, kar pa se zdi manj verjetno, saj lat. beseda in njeni rom. refleksi pomenijo zgolj »žitni klas«. Glej tudi *píkati*, *špíkati I*. M. S.

špik II (m.), g. *-a* »Valeriana celtica« (Möderndorfer, LM, 23). Mlada izposojenka iz n. *Spiek*, *Spik* »Valeriana«. Dalje glej pod *špâjka*. M. F.

špíkati I, *špîkam* (v. impf.) »zbadati« (SSKJ IV, 1100), pf. *špíkniti*, *špîknem* »zbosti«. Besedna družina je znana v osrednjih dial.

Prim. č. *špikovati* »prebadati« in morda hrv. dial. *špikati se* »šaliti se« (Brač; ARj XVII, 732), če iz *»zbadati se«, prim. črnogor. *špȉka* »vrsta noža, bajonet«. Verjetno ekspr. varianta k *píkati*, prim. razmerje *kropíti* : *škropíti*, gor. *škrofíti*. K nastanku je lahko botrovala izposojenka iz n. *spicken* »slaniniti«, prim. n. dial. *spicken* tudi »bosti, vtikati« (navaja Grimm, Wb. X,

2219), saj se slanina tudi vbada, vtika v meso. Manj verjetno Skok III, 410, ki za črnogor. *špȉka* domneva izposojo iz lat. *spīca* »klas«. Glej tudi *špȉk I*, *píkati*, pa tudi *špíkati II*. M. S.

špíkati II, *špîkam* (v. impf.) »slaniniti, pred pečenjem pretikati meso s slanino«, danes *prešpíkati* (SSKJ IV, 66), v 18. st. *shpikavnèk* »eine Spicknadel, acus lardaria« (Pohlin), *ſpikati, se ſlanino sapehati, natekniti, preboſti* »spicken«, *ſpikauna jigla, ſhpikalka, ſhpikauniza* »Spicknadel«, v sln.-n. delu *ſhpikam* »spicke« (Gutsmann), v 19. st. *ſhpikati, naſhpikati* »ſlaniniti, oſlaniniti, spicken« (Murko II, 627).

Kakor sbh. *špȉkati* »slaniniti« (Slavonija, Bačka, Srem), r. *špikovátь*, č. *špikovati* in p. *szpikować* prevzeto iz n. *spicken* »isto«, kar ustreza srniz. *specken* »isto« in je izpeljano iz n. *Speck* »slanina« (Miklošič, 317; Vasmer III, 425; Striedter-Temps, DLS, 224). Dalje glej *špȇh*. M. S.

špiknârda (f.) »Nardostachys jatamansi«, *špeknârda* »lavendel«, adj. *špiknârden, špeknârden, -dna* »lavendlov«, v 18. st. *ſpikanarda* »nardus, vel spicanardus« (Kastelec-Vorenc), *shpiknarda* »Nardenkraut, nardus« (Pohlin), *ſhpiknarda* »Nardenkraut« (Gutsmann).

Kakor star. hrv. *špikinarda* (Belostenec) prevzeto delno prek it. *spicanardi, spicanardo*, delno prek n. *Spikenarde* »Lavendula latifolia« (iz česar je č. *špikanard*, star. dl. *špikanardy*) iz lat. *spīca nardī, spīca nardus* »Nardostachys jatamansi, narda« (Štrekelj, JA XII, 496; Mende, RLS, 114) iz *spīca* »klas« (kalk po gr. νάρδου στάχυς (k στάχυς »klas«)) in *nardus* »narda«, kar je iz gr. νάρδος »isto«. Razmerje tega do semit. oblik (hebr. *nērd*, aram. *nirda*, babil. *lardu*) in sti. *nálada-* »narda« ni pojasnjeno. Stara domneva, da je izhodišče sti. **narda- > naḍá-*, pali *naḷá-* »trs« (Walde-Hofmann II, 143) zaradi paralele v het. *nata-*, *nati-* »trs« ne ustreza (Mayrhofer, EWA II, 7, 23). Narda je bila že v antiki zelo cenjena kot zdravilna rastlina in dišava (Marzell, Wb. Pfln. II, 1211). Glej tudi *špâjka*. M. S.

špîla (f.) »Wurstspeiler« in »dolga, lesena igla« (Murko), zilj. tudi »trska, iver« (Karničar, Obir, 245), rož. *špȋla* »Speil« (Šašel, RNB, 122); v. *zašpíliti, -îlim* (pf.) »klobaso zapreti s špilo«, vzh. štaj. *ušpíliti* (pf.) »priostriti«, v 18. st. *shpileti, shpilem* »lignea acu obthurare« (Pohlin).

Prevzeto iz srvn. *spîl* »konica, sponka« > n. *Speil* »trska, iver, zaklinek, klin«, kar je kakor n. *Speiler* »špila« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 364; Striedter-Temps, DLS, 224) in *Speidel* »klin« sorodno z n. *spitz* »oster, šiljast« (Kluge[22], 684). Dol., jvzh. štaj. *špâla* »špila«, *zašpáliti* »zašpiliti« je iz kor. n. *spāl* »trska, špila« < srvn. *spîl* (Striedter-Temps, DLS, 222). Ta izposojenka nima nič skupnega s č. *špíle*, p. *szpila, szpilka* »igla«, r. *špílь* »konica«, kot je Pleteršnik II, 642, napačno sklepal iz Miklošiča, 317 s., ki samo sev. slov. besede prek srvn. *spille, spinle* < stvn. *spinnala* izvaja iz lat. *spīnula*, dem. od *spīna* »trn«. Glej tudi *špíca II*. M. S.

špîlja (f.) »podzemna jama, jama v skalah, votlina« (kraš.; Erjavec, LMS 1875, 228), tudi *špîla* »isto« (Miklošič), adj. *špîljast* »jamast, v obliki jame«, v 16. st. *Ta ie bil pag ena shpyla inu verhu nee en kamen poloshen* (Trubar), 17. st. *ſpilu* poleg *iama, lucgna* »buco« (Alasia), semkaj *špîlj* (m.) »skalnat zob, skalna konica« (Lašče), pl. *špilji* »ostrorobo kamenje« (Zalokar), kol. *špiljevjȅ* »skalne konice« (Levstik), »razpočeno skalovje, prepad« (Cigale), *špẹ̑lovje* »jame« (Caf); semkaj. orn. *Špilj* (rovt., dol.; Badjura, Ljud. geogr., 131), *Špilk* (vzh. gor.), *Špilnik* (dol.), tpn. *Špilnik* (sev. primor.) in morda tpn. *Špilje*, n. *Spielfeld* na Avstrijskem Štajerskem, kar v srednjem veku ni zapisano.

Prevzeto prek sbh. *špȉlja*, tudi *špȉla* (Šulek), *spȉla* (Dalmacija), *špȋlj* (Makarska) »jama, votlina« iz ngr. σπηλιά, gr. σπήλαιον »podzemna jama« (Miklošič, 317; Skok II, 311). Iz istega vira je tudi mak. *spila* »visoka, strma skala, pečina«, blg. *spíla* »skala, pečina« in »jama v skalah« ter alb. *shpellë* »podzemna jama, votlina, skala« (Mladenov, 601). Glej tudi *špelûnka*. M. S.

špína I (f.) »vodna pipa«, širše znano na Primorskem, prim. *'špina* (f.) »vodna pipa« poleg »čep pri vodi« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), toda goriš. *špína* (f.) »čep« (Štrekelj, Görz., 431). V 18. st. *en petelinz na pipi, ali ſhpini, ſa vinu tozhiti* »epistomium« (Kastelec-Vorenc).

Prim. hrv. čak. *špȋna* »pipa; čep« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 369), »luknja na dnu soda, kadar je položen na gantarju« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 684), *špȉna* »pipa na sodu« (Brgud), *špȋna* »isto« (Čepić; oboje Filipi, ILA, 539) in iz istrskih govorov istr.-rum. *'špina* (Filipi, l. c.). V pomenu »epistomium« izposojeno iz trž. it. *spina* »pipa pri sodu« poleg »cevka« (Pinguentini, 220), tudi »vodna pipa« in »električni priključek« (Doria, 666), kar tako kot ben. it. zveza *spina de la bote* »iz lesa narejena pipa na dnu soda za pretakanje vina« (Boerio, DV, 694) in it. *spina* »čep v sodu« (l. 1264 v Vicenzi) poleg »čep iz trstja« kaže, da je beseda prvotno lahko označevala iz trsja narejen votli čep pri sodu, skozi katerega se je pretakalo vino. Pomen »čep (iz trsta)«, ki je pri rom. **spīna* izpričan v severni Italiji in Graubündnu (Meyer-Lübke, 8150), se je iz lat. *spīna* »trn, bodica« razvil verjetno zato, ker se tako trn kot tudi čep nekam zarije. Glej tudi *špina II*. M. F.

špina II (f.) »špila pri klobasi« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 308). Znano tudi na Dolenjskem (Pleteršnik II, 642) in tam denom. v. *špíniti, -im* (impf.) »špiliti«.

Tako kot hrv. *špina* »bodica« (Belostenec; ARj XVII, 733) izposojeno iz rom., prim. it. *spina* »trn, bodica«, trž. it. *spin* »isto« poleg »pazder«, lat. *spīna* »trn, bodica«. Iz skopega rom. gradiva ni mogoče ugotoviti, ali je pomenska specializacija na označevanje špile pri mesnih izdelkih že romanska. Glej tudi *špína I*. M. F.

špináča (f.) »Spinacia oleracea«. Danes najbolj razširjena oblika je izposojena iz it. *spinace*, že v 18. st. *shpinâza* »spinaceum« (Pohlin), *ſhpinaza* »Spinat« (Gutsmann) poleg *ſhpenat* »Spinat« (Gutsmann) iz srvn. *spinat*, nvn. *Spinat*. Izhodišče je perz. *äspänāḫ*, kar je s posredovanjem arab. *isfānağ, isfinağ* prešlo v stfrc. *espinoche*, špan. *espinaca*. Deloma so rom. oblike iz srlat. *spinacia, spinacchium* naslonjene na lat. *spīna* »trn«. Sbh. *spanač* je iz rum. *spanac* (Lokotsch, 126; Marzell, Wb. Pfln. IV, 449). Miklošič, TEl., Nachtr., 48, pritegne turš. *isfanadž, aspanaχ, isfinadž, espnak*.

špiníca (f.) »pšenica« v obir. kor. *špiní:ca* (Karničar, Obir, 14, 359). Fonetično osamljen refleks sln. *pšeníca*, ki kaže na premet vzglasnega *pš- > šp-* in ijevski refleks nenaglašenega *e* kot v obir. kor. *déə:tila* »detelja« (Karničar, o. c., 14). O *pšenica* glej dalje pod *pšéno* in *pháti*. M. F.

špìnt (m.), g. *špínta* »nezapečeno testo v hlebcu« (rož.), adj. *špíntast*, npr. *qrə̀χ je špíntast* (Šašel, RNB, 122).

Prevzeto iz bav. n. *Spint* »nezapečeno testo v hlebcu« in »maščoba«, *spindig, spündig, spundig* »nezapečen (o kruhu)«, srvn. *spint* »maščoba, mehek les tik pod lubjem«, kar etimološko ni jasno (Grimm, Wb. X/1, 2549). M. S.

špitâl (m.), g. *-a* »bolnišnica« (nižje pog.; SSKJ IV, 1101), tudi »sirotišnica«, črnovr. *špętâu̯* (Tominec, 215), primor. *špe'tau* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), *špitâlar* (m.), *-ja* »oskrbovanec, sirota«, adj. *špitâlski*, f. *-a*. V 16. st. *shpital* »Spital, xenodochium« (Megiser), v 18. st. *ſhpitál ʃa te vboge* »hospitale« (Kastelec-Vorenc), *ſhpitau* »Spital, Krankenhaus, Siechenhaus, beteshniſhe« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *špitâl, -ála*, tudi *špitalj*, p. *szpital*, č., slš. *špitál* izposojeno iz n. *Spital* (n.) »bolnišnica; sirotišnica«, kar je po aferezi nastalo iz *Hospital* »isto«, srvn. *hospitâl*, stvn. *hospitāl-hūs*; to je bilo izposojeno iz lat. *hospitāle* (n.) »soba za goste« ← **hospitālis domus* »gostoljubna hiša« ← *hospes* (m.), *-itis* »gost«; prvotno je tvorba pomenila zavetišče, ki je hospitiralo/gostilo uboge in osirotele, ki so bili potrebni nege in oskrbe (Machek[2], 621; Kluge[22], 318; Battisti-Alessio, 2692). Toda rez. *ošpadál* (m.) »bolnišnica« (Steenwijk, SDR, 290) je iz furl. *ospedâl* »isto«, toda dem. *ospedalîn* »sirotišnica« (Pirona, VF, 675), it. knjiž. *ospedale* »bolnišnica«. M. F.

špîža (f.) »hrana« v kor. *špì:ža* »isto« (Karničar, Obir, 245). V 16. st. *shpisha* »Kuchinſpeiß, opſonium; Speiß, cibus«, *ſpisha* »Narung, alimentum«, *shpishati* »Speiſen, cibare« (Megiser), v 18. st. *ſhpiſha* »cibarium«, *ſhpishati* »alere; rediti, hraniti« (Kastelec-Vorenc), *shpiſham* »speiſen, paſcere«, *shpiſhirna* »Speiſekaſten« (Pohlin), *ſhpisha* »Speiſe«, *ſhpishati* »speiſen«, *ſhpishirna* »Speiſkaſten« (Gutsmann).

Tako kot dl. *spiža* »hrana« (Schuster-Šewc, HEWb., 1466) izposojeno iz srvn. *spīse* »hrana, živež; življenjske potrebščine; gospodinjstvo«, *spīsen* »prehranjevati, z življenjskimi potrebščinami oskrbovati«, stvn. *spīsa* »hrana, živež; življenjske potrebščine« (Striedter-Temps, DLS, 225). To je bilo v stvn. izposojeno iz srlat. *spēsa* »isto«, starejše *spensa*, lat. *ex-pensa* »izdatek, strošek« (Kluge[22], 684). Dalje glej *špệža*. M. F.

šplêvta (f.) »skriljica ali kar je skrili podobno« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 39), 2 × orn. *Šplevta* v Julijskih Alpah (Tuma, Imen., 38); prim. k semantični motivaciji *Škrlática*.

Prevzeto iz bav. n. *Splette, Splête* »lesen razkolek« (Štrekelj, l. c.), pri čemer je *-v-* verjetno nastal iz *-l-* pod vplivom besede *špệlta*, dial. *špêvta* < srvn. *spëlte* »odklan kos lesa, razkolek«. Bav. n. *Splette, Splête* je deverbalni subst. od *spleißen* »cepiti, klati«. Glej tudi *špệlta*. M. S.

špôgati, *-am* (v. pf./impf.) »dati, žrtvovati«, z refl. *si* »privoščiti si« (nižje pog.; SSKJ IV, 1101), pri Pleteršniku II, 642, *špǫ́gati, špǫ̂gam* »uporabljati, privoščiti si«, npr. *to besedo malokdaj špogamo* (Japelj; citirano po Pleteršniku, l. c.) »to besedo redko uporabljamo«, v istem pomenu tudi *ljudje ne živimo, de bi šege špogali, ampak šege ljudje tudi špogamo, de bi prav in lepo živeli* (citirano po Miklošiču, Frw., 58), *kavo si š.* »kavo si privoščiti«, »vzgajati (o drevju, živalih)«, »varovati, čuvati« (Slovenske gorice, Koroška). V dialektih še goriš. *špŭóγat* »pflegen, etwas brauchen zu pflegen« (Štrekelj, Görz., 491), črnovr. *špûəγąt si, -ąm si* »privoščiti si« (Tominec, 215), tolm. *špôγat se* »privoščiti« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185), rez. *se ni mǫ́rę špógat* »you can't handle them (of children)« (Steenwijk, SDR, 316). V 18. st. *ſhpogati* »uti, všhivati, nuzati, s'eno rizhjó okuli hoditi« (Kastelec-Vorenc), *shpôgam* »brauchen, uti«, *shpogànje* »Gebrauch, uſus« (Pohlin), *ſhpogam* »brauchen, nuzati, ſe poſlushiti, ſe obſtrezhi«, *ſhpoganliu* »brauchbar, nuzen, nuzliu« (Gutsmann).

Štrekelj, Lwk., 43, in po njem Ramovš, Hgr. II, 40; isti, Zbrano delo I, 38, sta sln. *špǫ́gati* razlagala po sln. disimilaciji labialov tipa sln. *vápot* < sln. **valpot* iz n. *Waltbot*. Sln. **špołgati* naj bi bilo neposredno izposojeno iz srvn. *spulgen* »negovati, navajen biti, uporabljati« (Miklošič, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 225; Lexer, Mhd. Wb. II, 1122). Ker substitucije srvn. *u* s sln. *o* niso potrjene in ker tudi starejša substitucija iz stvn. predloge **spulgan* s sln. **spъlgati* ne pride v poštev, je sln. stopnja **špołgati* verjetno internosln. nastala iz **špułgati*, ko se je ta fonetična stopnja disimilirala v **špołgati*.

Glagol je v nemščini izginil iz rabe že v 16. in kot *spulgen sich* »negovati/čuvati se« živi le še v zgornjenemškem heneberškem govoru (Grimm, DTV 17, 225; Striedter-Temps, l. c.). Etimologija n. glagola ni jasna. M. F.

špȍl (m.) »špila« le v črnovr. *špȍu̯*, pl. *špǫ̑l* (Tominec, 215).

Nemška izposoja in zveza z n. *Speil* »špila« je nedvomna. Morda prevzeto iz sor. n. refleksa **Spōəl*, prim. n. *Bein* : sor. n. *pōən*, n. *bleich* : sor. n. *plōəX*, n. *breit* : sor. n. *prōət* (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 44, 46, 48). Dalje glej *špâla* in *špȋla*. M. F.

špoljar (m.), g. *-ja* »puškar«, *špolj* (m.), g. *-a* »puška« (Janežič[1] II, 431); sem cgn. *Špoljar, Špoler, Špoljarič*.

Prim. hrv. *špoljar* »izdelovalec ključavnic, ostrog«, *špolar* »isto« in cgn. *Špȍljar, Špoljarić, Špolarić* (ARj XVII, 737). Tako kot sln. *šlíbar* »pisar« ← sln. *šríbar* disimilirano iz nomena agentis **šporar* iz bav. n. *Sporer* »izdelovalec ostrog ipd.« (Štrekelj, LMS 1896, 164; Striedter-Temps, DLS, 225). Pomenski razvoj v »puškar« (sln.) oz. »ključavničar« (hrv.) ni nemški, ampak se je že v nedisimilirani izposojenki razširil pod vplivom sln. in hrv. *špȍr* »ključavnica« < **sъ-pòrъ* »zapiranje« = hrv. *spor* »pregrada v mlinu, da zadržuje vodo« (Varaždin; ARj XVI, 71) ← **sъ-per-ti* »zapreti«, kar je lahko povzročilo, da je nomen agentis začel označevati tudi vršilce dejavnosti, ki so bile povezane s kovaštvom, torej tudi puškarja. Sln. *špolj* mora biti retrogradna tvorba iz nomena agentis. Dalje glej **šporar* in *špȍr*. M. F.

špólž (m.), g. *-a* »polž« = *špǫ̂u̯š* (Sela pri Komnu; OLA).

Prim. hrv. *spûž* »polž«, *špûž* »isto« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 193), gradišč. hrv. *špûž* (Tornow, BD, 335), hrv. *špûg* (Boka; ARj XVII, 743) z zamenjavo *ž* z *g* po analogiji s historičnimi alternacijami tipa *mogu* : *možem* (Skok III, 83). Na širši areal kaže istr.-rum. *spuž* »polž« (Žejane; Filipi, ILA, 348). Jslov. **sъpьlžь* »polž« je iz splošnoslov. **pьlžь* »isto« prenarejeno na podlagi prefigiranega v. **sъ-pьlzěti* ob **pьlzěti* (Skok, l. c.). Dalje glej *pólž*. M. F.

špȍr (m.), g. *špǫ́ra* »ključavnica« (pkm.; Pleteršnik), v Beltincih *špȍr*, *-a* (Novak, Slovar[2], 150).

Prevzeto iz srvn. *sparre* (m.) »drog, tram«, *sperre* (f.) »zapah, ključavnica«, kar je izpeljano iz srvn. *sperren* (pret. *sparte*) »zapahniti, zapreti«. M. S.

***šporar** (m.) »izdelovalec ostrog«, samo v 16. st. pri Megiserju *ſhporar* »calcarius, Sporer«; od tod cgn. *Šporar*, *Šporer*.

Prevzeto iz srvn. *sporære* »izdelovalec ostrog«, bav. n. *Sporer* »isto«, kar je izpeljanka iz srvn. *spor* »ostroga«, stvn. *sporo* < germ. **spurōn*, **spuran-*, prim. stnord. *sporna*, *sperna*, ags. *spornan*, stvn. *spurnôn* »brcniti«. To je z *-n-*, upravičenim le v nadaljnjih derivatih, dalo nvn. *Sporn* »isto« (Kluge[22], 690). Glej tudi *špoljar*. M. S.

špôrget (m.), g. *-a* »štedilnik«, tudi *špôret*, *špôrhet*, *špôrhent*, kor. rož. *špǫ̂rhart* (Šašel, RNB, 122), primor. *'špargert* (Jakomin, NS, 123), jnotr. *špôryet*, *špâryet* (Rigler, Jnotr. gov., 47), rez. *špojért* (Steenwijk, SDR, 316).

Kakor hrv. dial. *špȁret*, *šparket* (Skok III, 409), *špȍret* (Ozalj; Težak, HDZb V, 405), čak. *špȁher* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 209), sb. *špóret*, slš. *šparhe(r)t*, *šporhert*, *špahret* (Kálal, SL., 687) prevzeto iz n. *Sparherd* »štedilnik, ki (v primerjavi z ognjiščem) porabi manj trdega goriva«, izpričano prvič po l. 1876, kar je kompoz. iz n. *sparen* »varčevati, hraniti« in *Herd* »ognjišče«. V č. se uporablja prevod *sporák*, tvorjen iz č. *sporý* »skop, pičel, boren« (Machek[2], 571), v hrv. pa *štȇdnjāk* iz *štédnja* »varčevanje«, *štéditi* »varčevati, hraniti« (Skok, l. c.), prim. iz sln. *štẹ́diti*, kar je iz hrv. *štéditi*, tudi sln. *štedȋlnik*. Glej tudi *špárati*. M. S.

špǫ́tati, *-am* (v. impf.) »zmerjati«, z refl. *se* »posmehovati se« (star.; SSKJ IV, 1102), črnovr. *špǫ̂t* »sramota«, *špûətwạt* »zmerjati, zasmehovati« (Tominec, 215), tolm. *špàt* »sramota« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) z akanjem pod kratkim naglasom, pkm. *špȍt* »sramota, posmehovanje«, *špȍtati*, *-an* »zasramovati« (Novak, Slovar[2], 150), primor. *'špuetət (se)* »rogati se« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124). V 16. st. *shpotati* »iocari, cavilari, deridere«, *ſpot* »ludibrium«, *shpotavez* »subsannator« (Megiser), l. 1607 *ſpotat* »ſchernire« (Alasia), v 18. st. *ſe ſhpotati* »cavillari, illudere«, *ſméha inu ſhpota vréden* (Kastelec-Vorenc), *shpót* »Spott, probrum«, *shpôtam se* »spötteln, exprobrare« (Pohlin), *ſhpot*, *ſhpotam ſe* (Gutsmann).

Prim. hrv. *špotati*, *-am* »sramotiti« (Habdelić, Belostenec), *špotȁt* »zmerjati, oštevati«, *špôt* »sram« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), kar je prešlo v istr.-rum. *špo'tεj se* »zasmehovati« (Filipi, ILA, 138). Tudi gl. *špot* »posmeh«, dl. *špot* »isto«, *spot*. Izposojeno iz nvn. *Spott* »posmeh«, *spotten* »norčevati se, rogati se«, srvn. *spot* »posmeh, sramota«, *spot(t)en* »posmehovati, rogati se«, stvn. *spot*, *spottôn* (Striedter-Temps, DLS, 225; Skok III, 410; Schuster-Šewc, HEWb., 1469), tudi stnord. *spott*, kar je po Klugeju[23], 782, nejasnega izvora. Zaradi pogostih pomenskih prehodov »pljuvati« > »zasmehovati«, prim. sln. *pljúvati* poleg »pljuvati« tudi »sramotiti«, kor. n. *spétz'n* »grajati, zaničevati, prezirati, zasmehovati« : n. dial. *spetzen* »pljuvati«, je germ. subst. **spuþa-* verjetno soroden z lat. *spūtum* »izpljuvek, slina«, *sputāre* »pljuvati«. M. F.

***špralja** (f.) »odprtina, špranja«, dem. *špraljica*, oboje samo v 17. st. *ena shprala teh mraulinizou*; *gleda s'kusi eno shpralizo*; *s' kuſi eno ſpralizo je gledau* (Janez Svetokriški).

Prevzeto iz it. *spiraglio* »odprtina, špranja« < lat. *spīrāculum* »odprtina za zrak, oddušnik« iz *spīrāre* »dihati« (o tem Battisti-Alessio, 3595). V sln. je *-i-* izpadel po moderni vokalni redukciji. Beseda je prevzeta v času, ko je bila fonetična vrednost refleksa *-cul-* > *-cl-* > *-gl-* v sosednjih it. dial. še *-l'-*, prim. nadaljnji razvoj v trž. it. *spiraio* (Doria, 666), ben. it. *spiràgio* (Boerio, DV, 691). M. S.

špránja (f.) »fissura, rima«, dem. *špránjica*, adj. *špránjast*; v 18. st. *shprajna* »rima« (Pohlin), *ſhpranja*, *ſhprajna*, *ſhprienza* »Spalt« (Gutsmann).

Prim. ukr. *špára*, *špárka* »špranja«, p. *szpara*, *szpar*, v 16. st. *spar*, kašub. *špara*, *spara*, č. *spára*, in morda kašub. *spȯr* »odprtina za jambor«. Psl. **spāra*; sufiks je v sln. kakor v *lûknja*, *skvǫ́žnja* : **lūka*, **skvogā* v sev. slov. Dalje je sorodno lit. *sprogà*, *spragà* »luknja«, *spùrga* »franža«, lot. *sprâga* »špranja«, vse iz ide. baze **(s)p(h)er-(Hg)-* »trgati, puliti«, od koder je tudi psl. **pь̋rti*, **por'ètь* »trgati, parati« (Snoj, JiS XXX, 119 s.). Drugače Levstik pri Pleteršniku II, 649, ki domneva izposojo iz srvn. *spranz*, kar pa ne ustreza niti fonetično niti pomensko, saj srvn. beseda pomeni le »kdor se šopiri, gizdalin« in »barvna glazura cvetov«, današnji bav. n. refleks pa »spodnji del hloda, kjer je bilo drevo posekano« (pomene navaja Grimm, Wb. X, 2794). Dalje glej *práti I*. M. S.

šprȅs (m.) »sveži sir iz kislega mleka« (Blače; SLA).

Izposojeno iz furl. *sprès* »sir, ki je bil komaj ločen od sirotke in še ni bil postavljen v model« (Pirona, VF, 1100), lad. *sprés* (m.) »skuta, sirček« (Pizzinini, PL, 164), kar je substantivizirano iz lat. ptc. *ex-pressum* »iztisnjen« k *exprimere* »iztisniti, izžeti« k *premere* »tlačiti, stiskati« (Meyer-Lübke, 3057, brez sln. gradiva). Enako motivirano je sln. *stȋsnjenek* (m.), g. *-nka* »skuta, sirček« < **jьz-tiskn'enikъ* k *iztísniti*, *-em*. M. F.

šprȋcati, *-am* (v. impf.) »škropiti«, pf. *šprícniti*, *šprȋcnem*, ustrezno pomensko modificirano *po-*, *pre-š.*, subst. *šprȋca* »brizga«, *špricâlnica* »škropilnica, brizgalna«; dem. pkm. *šprìckati* »brizgati, škropiti«, *šprìckanca* »brizgalna, tlačilka, basalnik« (Novak, Slovar[2], 150); v 18. st. *ena ŝhprizalniza vodena* »ena zeu, ali ror, po katerim voda tezhe, ali ŝa pipo; siphon«, *en krifter od ŝad po ſyli notar ŝhprizan* »enema, vel clyster« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz nvn. *spritzen* »brizgati, škropiti« < srvn. *sprützen* »brizgati« (Striedter-Temps, DLS, 225), kar je sorodno s srvn. *spriezen* (> nvn. *sprießen*) »kliti, brsteti«, prim. dalje ags. *sprūtan*, *spreotan* »isto«, stnord. *sproti* »veja, palica«. Pomen »brizgati« se je metonimično razvil iz »kliti« (Kluge[23], 783 s.). V dijaškem žargonu *šprȋcati* pomeni »neupravičeno izostati od pouka«, kar je iz avstr. n. *spritzen* v pomenu »ne se naučiti neke snovi, prešpricati, ne opraviti naloženega dela«. Ta pomen temelji na pog. n. *spritzen* »narediti kratek izlet« (Küpper, Umgspr., 786 s.). Iz n. *Spritzer* je sln. *šprȋcar*, *-ja*, pkm. *šprìcer* »pijača iz vina in mineralne vode ali sodavice«, kar je prevedeno kot *brȋzganec* (iz *brȋzgati*) in kot *škrǫ̂pec* (iz *škropíti*). M. S.

šprȋkla (f.) »tenek kolček ali ozka deščica, napera v kolesu, klin pri lestvi, iver«.

Prevzeto iz bav. avstr. n. *Sprittel* »deščica, klin pri lestvi« (Štrekelj, LMS 1896, 164; Striedter-Temps, DLS, 225) poleg *Spreitel* »klin, kos lesa, ki razpira« k n. *spreiten, spreizen* »razpreti«. Manj verjetno je domnevanje domačega izvora in povezava s *prệkla* (tako s. v. *prệkla*), saj naglašeni *ě* ne preide v *i* na tako širokem področju. Sln. *šprệkla* »eine Stange der Dachdecker« je morda produkt kontaminacije med *prệkla* in *šprîkla*. M. S.

šprînca (f.) »Falco nisus« (vzh. štaj.), na zahodu »Buteo vulgaris« poleg *šprînclar, -ja* »Astur nisus« in *šprînclja* »Falco tinnunculus« ter *šprinja* »neki ptič« (Temljine). Tudi sbh. dial. *šprinca* »Falco tinnunculus« (Hirtz II, 488). Že Miklošič, 342, je izhajal iz srvn. *sprinze* »samica Falco nisus«, bav. avstr. *Sprinz, Sprinzel*. Enako kasnejši avtorji, Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 381; Striedter-Temps, DLS, 226. Nvn. *Sprintz, Sprintzel, Sprintzle, Sprintzling* izvajajo iz srvn. *sprenzen* »sijati v raznih barvah«, *sprinzelîn* »drobna pega na koži« (Suolahti, VN, 362).

špríngarji (m. pl) »okovi«, v 16. st. kot kranj. *ſpringarie* »compedes« (Megiser), v 17. st. *v' shelesne shpringarje ga poſtavio, jezho ga vershejo* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhpringarji* poleg sin. *prezép, klada, terliza* »cippus« (Kastelec-Vorenc), *shpringarji* »Fußeisen, compedes« (Pohlin).

Kakor star. hrv. *špringa* (Belostenec; navaja ARj XVII, 742) prevzeto iz bav. n. *Springer* »okovi« (Striedter-Temps, DLS, 226), kar je kakor švab. n. *Sprenge* »isto« (navaja Grimm, Wb. X/2,1, 26), stvn. *springa* »zanka« in spn. *Sprenkel* »zanka za lovljenje ptičev« tvorjeno iz n. *springen* »skočiti« < srvn. *springen* < stvn. *springan* (od tod je v 16. st. kot kor. označeno *ſpringati* »ſalto« (Megiser)). Zaradi izvora v tem glagolu Kluge[23], 783, domneva, da je beseda prvotno pomenila »past, ki ob sprožitvi udari«. M. S.

špūla (f.) »motek, tuljava, vretence« (SSKJ IV, 1102), rož. kor. *špúla cvírna*, tudi *špúlca* (Šašel, RNB, 122), črnovr. *špûlka cwîərna* »motek sukanca« (Tominec, 215). V 18. st. *ſhpuva* »Spule« (Gutsmann).

Prevzeto iz nvn. *Spule* »vretence; cevka«, srvn. *spuole* »(Weber-)Spule, Röhre, Federkiel«, stvn. *spuolo, spuola* < germ. **spōlōn* (m./f.) *»kos odcepljenega lesa«, kar je tako kot psl. **pā̆la*, dem. **pā̆lica* izvedeno iz ide. osnove **(s)p(h)el-* »cepiti« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 1923, 369; Striedter-Temps, DLS, 226; Kluge[17], 734; Pokorny, 986). M. F.

špûnt (m.), g. *-a* »stik med dvema deskama ali brunoma z utorom« (dol. štaj.), tudi »steber z utori« (Cigale po Vodniku), *špûntnik* »orodje za delanje utorov«, v. *špûntati, -am* »na špunt delati«.

Prevzeto iz bav. n. *Spunt*, nvn. *Spund* »žleb v deski, utor; Falz« poleg »zatič, čep, veha« < srvn. *spunt* »debela deska z žlebičem« in »odprtina za veho, zamašek v cevi pri vodnjaku« (Striedter-Temps, DLS, 226), kar je iz it. *spunto* < lat. *expūnctum* »kar štrli ven« (Kluge[22], 692). M. S.

Špur (cgn.), tudi *Spur, Špurej, Špurij*. Apelativ je znan v hrv. *špûre*, g. *špûreta*, v Dubrovniku *spùrjanin* »nezakonski otrok«. Prevzeto iz it. *spurio* < lat. *spurius* »nezakonski (otrok)« (Miklošič, 318; Skok III, 411), kar je domnevno etr. izvora, prim. tudi lat. atpn. *Spurius* (Walde-Hofmann II, 581). M. S.

špúrati se, *-am se* (v. impf.) »ne hoteti jesti«, tudi *špúriti se* (vzh. štaj.); k temu *špúrav* »izbirčen v jedi« (vzh. štaj.), *špûrčljiv* (Savinjska dolina), *spûrljiv* (Gorica, Kras). Verjetno iz **čьpur-*, prim. csl. *čьрrь* »deliciae«. Dalje nejasno.

[Nihanje med vzglasnim *sp-* in *šp-* ne kaže na izhodiščno **čьp-*. Erjavec, LMS 1882–83, 240 s., izvaja iz it. *spaurirsi* »ustrašiti se«. Glej *špúrlav*. – M. S.]

špúrlav (adj.), f. *-a* »zmrdljiv (nad hrano)« v primor. *'špurlou* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), goriš. *špúórl'ow* »isto« (Štrekelj, Görz., 453), *spûrljiv* (adj.) »izbirčen pri jedi« (goriš., Vipav. dolina, Kras, Vreme; Erjavec, LMS 1882-1883, 240), z interkaliranim *g* črnovr. *špûərγlu* (adj.), f. *-ẹwa* »izbirčen pri jedi« (Tominec, 215) tako kot npr. sln. *curgljáti* iz *curljáti* ter tako kot goriš. adj. z ojevskim refleksom iz *u* pred *r* (o tem za črnovr. Tominec, 13); tudi *spurčljiv* »isto« (Savinjska dolina).

Gotovo sorodno s sln. v. *špúrati se, -am se* (impf.) »ne hoteti jesti (od sramu ali sramežljivosti)« (Lašče; Erjavec, l. c.), tudi *špúriti se* »isto« in adj. *špúrav*, f. *-a* »izbirčen pri jedi« (vzh. in jvzh. štaj.) = mariborsko pog. *š'pu:rau̯* »izbirčen« (Zorko, Narečna podoba, 351), kar je mogoče primerjati s hrv. *špûrati se* »sramovati se«, npr. *Sȁmo zẹ̄mi, nȉš se ne špûraj* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 405), in č. *zpoura* »trma, jeza«, *zpurný* »svojeglav, trmast, muhast, nepokoren«, *zpurniti* »delati svojeglavo, trmasto ipd.« (Jungmann, Sl. V, 738, 760), stč. *púra, zpúra, vzpúra* »upornost, trma«, *púřiti sě* »ošaben, prevzeten postajati«, slš. adj. *spurný* »svojeglav, trmast, muhast, nepokoren«, dial. *špúrlät sä, -ā̆m sä* »jeziti se« (Orlovský, Gemer., 338), dl. *wu(j)špurnyj* »čeden, lep«. Izhodišče besedne družine je verjetno subst. **pū̆ra* »ošabnost, trma« = stč. *púra*, pa tudi **pȳ̆ra* »isto«, kar se ohranja v **-pū̆riti* oz. **-pȳ̆riti*, prim. sln. *šopíriti se, -îrim se* (v. impf.) »bahati se«, *čopíriti se*, hrv., sb. *šepíriti se, šèpīrīm se, šepúriti se, šèpūrīm se* »bahati se«, r. *čepúritьsja* »isto«, *pýritь* »šopiriti«, ukr. *čepurýty, -ýš* »urejati, lepšati, zaljšati«, br. *čepuricьca*, p. *czupurzyć się* »napihovati se, peteliniti se«, č. *čepýřit se* poleg *pouřit se* »napihovati se« (podobno le za č. gradivo Machek[2], 706, in Schuster-Šewc, HEWb., 1702; oba brez sln. gradiva). Izhodno **pū̆ra*/**pȳ̆ra* je zaradi sinonimnosti s **pycha* »trma, napuh« (glej *píha*) verjetno korensko povezano s slov. **puchā̆ti* »pihati«, ptc. pret. akt. **pûchlъ*, vendar je besedotvorni vzorec zaradi t. i. težkega vokalizma nominalnih tvorb težje razpoznaven.

Zaradi drugega slov. gradiva sln. *spûrljiv* gotovo ni izposojeno iz it. *spaurirsi* »ustrašiti se«, kot je domneval Erjavec, l. c. Glej tudi *špúrati se* in *šopíriti*. M. F.

šrajati, *-am* (v. impf.) »kričati, klepetati« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239), šavrinsko *šrajal* (ptc. pret. akt.) »govoril« (Sv. Peter; Koštiál, LŠ, 60), *'šrajət* »govoriti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 124), goriš. *šrájat* »isto« (Štrekelj, Görz., 491), notr. *šrâi̯ai̯o* (3. pl.) »govorijo« (Sabonje; Rigler, Jnotr. gov., 51). Sem cgn. *Šraj*, z n. grafijo tudi *Schrei, Schrey*. V 16. st. *shraiati* »clamare«, *shraj* »clamor« (Megiser), l. 1607 *ſrai* »grido«, *ſraiat* »parlare, gouorit« (Alasia), v 18. st. *ſhrajati* »clamare, vpiti, krizhati, klizati«, *ſhrai* »clamor, krizh, vpienîe, krizhanîe, vrišk, glaſnu vpitje« (Kastelec-Vorenc), *ſhrajati* »schreyen«, *ſhrajar* »Schreyer« (Gutsmann).

Zaradi vzglasnega *š-* izposojeno iz poznega srvn. *schreien* »klicati, kričati«, *schrei* »klic, vpitje«, nvn.

Schrei, schreien (Striedter-Temps, DLS, 226), stvn. *scrī-an, screi*, ags. *scrīan*. Pomenski razvoj »kričati« > »govoriti« je internoslovenski. M. F.

šrânga (f.) »zapornica«; pkm. *šránga* »zapornica, pregraja« (Novak, Slovar[2], 150), danes knjiž. zlasti »pregrada poti z namenom, da ženin plača vaškim fantom odkupnino za nevesto« (SSKJ IV, 1102); v 18. st. *ſhranga* »ograja, šaféka, šagraja; septum, conseptum, obex« (Kastelec-Vorenc), *ſhranga* »planka, Schrank« (Gutsmann).

Prevzeto iz bav. srvn. *schrange* »ograja, plot, planke«, srvn. *schranke* »isto«, kar je dalo nvn. *Schranke*, bav. *Schranken* »ograja, ograda, zapornica« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 381; Striedter-Temps, DLS, 226). Od tod je tudi č. *šraňk* »zapornica«. N. beseda je postverbal iz *schränken*, srvn. *screnken* < **skrank-i̯a-* »pregraditi, navzkriž postaviti«, prim. ags. *screncan* »postaviti oviro na pot«, kar je denom. iz neizpričanega adj., sorodnega z n. *schräg* »prečen« (Kluge[22], 652). M. S.

šrátelj (m.), g. *-tlja* »škrat« (dol.). V primerjavi s sln. *škrátelj* mlajše izposojeno iz bav. avstr. dial. nepreglašene oblike *šrāt'l* »palček, prikazen« ob *Schrättel* »isto«, *Schrätel* (Striedter-Temps, DLS, 226), kar je dem. k nvn. *Schrat* »gozdni demon«, srvn. *schrat(e)* »isto«, stvn. *scrato*. O obstoju sln. izposojenke iz navedene preglašene n. oblike priča tudi cgn. *Šretl* in po dial. prehodu *tl* > *kl Šrekl*. Dalje glej *škrȃt*. M. F.

šrâvf (m.), g. *-a* »vijak«, tudi *šrâvb* »isto«, v. *šrâvfati, šrâvbati* (impf.) »schrauben«, pf. *za-, pri-, od-š.*; pkm. *šrȁjf*, v. *šrȁjfati* (Novak, Slovar,[2] 150), črnovr. *šrȃi̯nf, šrȃi̯mfat* (Tominec, 215) < **šrȃf* s prehodnim *i̯* kot v štaj. *štrȃi̯finga*, v 17. st. *shtrajfati, shtrajfinga* (Janez Svetokriški) < srvn. *strâfunge*; v 18. st. *ſhrauf ali oven per preſhi* »cohlea«, *shelesni shrauf* »cohlea ferrea«, v ptc. tudi z diftongom *aj*, prim. *ta ſadnîa arznia v'rit ſaſhraifana* »clyster, en krifhter« (Kastelec-Vorenc), *shravf* »Schraube, cochlea« (Pohlin), *ſhrauf* »Schraube«, *saſhraubati* »ein-, verschrauben« (Gutsmann).

Kakor hrv. *šrȃf, šrȁjf*, z interkaliranim vokalom *šàrāf, šerȃf*, č. mor. *šrófek* prevzeto iz bav. n. *Schraufe* poleg širše nvn. *Schraube* »vijak« (Striedter-Temps, DLS, 226; Skok III, 378; Machek[2], 623) < srvn. *schrûbe* »isto« (od tod je č. *šroub*, laš. *šrub*, gl. *šrub*, dl. *šruba*, prek p. *śrub, śruba* je ukr., br. *šrúb* in z interkaliranim vokalom r. *šurúp, ščurúp*, prim. tudi rum. *șurúb* »isto« (Štrekelj, Lwk., 60)), kar je kakor srniz. *schrūve*, niz. *schroef* »vijak« iz galorom. refleksa za lat. *scrōfa* »svinja«, pozno tudi »vulva«, srlat. tudi »vijačna matica«, iz česar je stfrc. *escroue* (f.) »vijačna matica« (od tod je agl. *screw* »vijak«), frc. *écrou* »vijačna matica«. Pomen »vijak« se je pod vplivom glagola »privijati, šravfati« v germ. razvil iz »vijačna matica«, ta pa (verjetno v galorom.) skladno s seksualno predstavo iz »vulva«. K semantičnemu razvoju prim. špan. *puerca* »svinja, umazana ženska« in »vijačna matica« < lat. *porca* »svinja« (Pfeifer, EWD[2], 1241). Seksualno konotacijo je zaslediti še v agl. *screw* »šravfati« in »futuere«. Iz bav. n. *Schraufenzieher* (nvn. *Schraubenzieher*) »izvijač« je sln. *šrávf(e)(n)zîgar*, sbh. *šrȁfciger* »isto«. M. S.

šrȅk (adv.) »poševno, postrani« v pkm. *šrȅk*, npr. *tá iža š. stojí* (Novak, Slovar[2], 150); po vzorcu *čez* : *počez* nastalo *pošrek* »isto«.

Tako kot hrv. *šrȇk* (adv.) »počez« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 405) izposojeno iz nvn. *schräg* »poševˮ (F. Novak pri Novaku, l. c.). Iz iste predloge je po feminizaciji na podlagi č. **šréga*, npr. *do to šrégó* < nvn. *Schrëge*, nastalo č. *šrekou* »poševˮ (Janko, ČMF XVI, 108; Machek[2], 622). M. F.

šrot (m.), g. *-a* »drobiž na Štajerskem«. Prim. hrv. *šratȍfljin* »denarnica« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371). Bunc, SJ III, 1940, 64, je sln. *šrot* izvajal iz nvn. *Schrot* »mešana kovina«, kar ne prepričuje, saj nvn. *Schrot* pomeni tudi »količina kovancev«, prim. *schrot in der münze* »pondus« (Grimm, DTV 15, 1773 ss.). Zaradi omenjenega hrv. gradiva ni verjetno, da bi se pomen »denar« prek pomena »drobiž« razvil internoslovensko iz *šrọ̑t* (m.) »grobo zmleto zrnje, zlasti koruze« (nižje pog.; SSKJ IV, 1103), v 18. st. *ſhretel* »Scrot, svinz, svinzhna bobeka«, *ſhrotati* »Schroten, drobiti« (Gutsmann), kar je tako kot č., slš. *šrot* »grobo mleta moka«, gl. *šrót* »grobo mleto in presejano zrno«, dl. *šrot* »isto« iz nvn. *Schrot* »grobo mleto zrnje za krmo živini« (Grimm, l. c.; Schuster-Šewc, HEWb., 1470, brez sln. in hrv. gradiva). M. F.

štȃ (pron. demonstr.) »ta, hic« v podjun. *štà:*, g. *štè:ha*, dat. *-mə*, instr. *štì:əm*; f. *štò:*, g. *štą̀:*, dat. *štẹ̀:*, instr. *štọ̀:*, pl. *š'tə/štą̀:, štì:əx, štì:əm* (Djekše). Na meji rož. in podjun. govorov se govori *štè:* »ta«, kar vsebuje podjun. *š-* in rož. *tè:* »ta« (Logar, DJR, 326). V podjun. dial. se tudi drugi adv. in pron. na *t-* ojačujejo z vzglasnim *š-*, npr. podjun. *'štu* »tu«, *štó:k* »prav toliko« (štekanje).

Štrekelj, JA X, 502, je *š-* izvajal iz obrušene oblike imp. *vîdiš* > *vîš*, kakor je frc. *celui* < *ecce illui*. Ramovš, Hgr. VII, 23 s., meni, da izvira iz part. *šȅ*. Vendar ni izključeno, da je ta *š-* iz demonstr. pron. **sь*, prim. tako lit. *šìtas* »ta (tukaj)« in morda stprus. *stas* »ta« (o tem Stang, VGr, 232). Drugega izvora je zgornjesavinjsko *š'ta* (glej *tə̀ti*), kar je nastalo po kontaminaciji med kor. *'šət* in gor. *tà:* (Logar, o. c., 327). Dalje glej *tȃ I, tə̀ti, *sa I*. M. S.

štâbla (f.) »stopnica«, tudi *stâbla* (Krelj); v 16. st. *ſhtabla* »gradus, ein tritt, ein staffel« (Megiser), v 18. st. *ſhtabla* »ſhténga, ſtopinîa, ſhprunzel; gradus« (Kastelec-Vorenc), *shtâbla* »Stufe; anabathra, gradus« (Pohlin).

Prevzeto iz srvn. *stafel, staffel* »stopnja, stopnica« < stvn. *staffal* »podnožje, cokla« k stvn. *stapfe, stapf, stapfo* »stopinja« k zah. germ. **stap-i̯a-* »stopiti«. Mlajši izposojenki iz nvn. *Staffel* sta cerklj. *štȃflja* (*štȃflɛ*) in v Podgorju (pri Kozini) *štȃfnica* (*štȃfn̥ca*) »stopnica« (Štrekelj, LMS 1892, 40; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 381; Striedter-Temps, DLS, 227; o germ. besedi Kluge[22], 694 ss.). Glej tudi *štafẹ̑ta*. M. S.

štacún (m.), g. *-a* »prodajalna« (pkm.; Novak, Slovar[2], 150), bkr. *štácun* »isto« (Šašelj, Bisernice I, 309); širše izpričano je f. *štacúna* »isto« in *štacûnar*, *-ja* »prodajalec« (SSKJ IV, 1103) poleg *štacunár* »isto« (pkm., Novak, l. c.). S sekundarnim *r̥* v neakcentuiranem reduciranem zlogu kot v dol. *fr̥žọu̯* »fižol«, *fr̥žîna* »fužina« (o pojavu Ramovš, Hgr. II, 83) polj. *štrcúna* (Škrlep, 59), *štarcûna* (Lokavec; SLA). V 16. st. *shtazuna hbuquam* »bibliotheca« (Megiser), v 18. st. *ſhtazuna* »apotheca, ferraria, maccelaria taberna, officina, pergula«, *ſhtazunar* »officinarius« (Kastelec-Vorenc), *shtazûna* »Kaufladen, taberna«, *shtazunâr* »Kaufmann, mercator« (Pohlin), *ſhtazuna* »Kram, Kaufladen« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *štacûn* »prodajalna« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 405; Karlovac; Finka-Šojat, HDZb III,

1973, 146), l. 1449 v Bosni: *u teh štacunih*, *štocŷn* (Bednja) izposojeno iz furl. *stazon* »prodajalna«, *stazonar* »prodajalec« oz. iz ben. it. fonetične ustreznice stit. *stazóne* »prodajalna« (it. knjiž. *stazione* »postaja, postajališče«) iz lat. *statiō* (f.), g. *-ōnis* »stanje, stojišče; kraj, kjer kaj stoji, postajališče ipd.«, kar je nomen actionis k *stāre* »stati, postavljen biti« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 62; Skok III, 323; Pirona, VF, 1119; Battisti-Alessio, 3623). Iz iste predloge je srvn. *statzûner* »Krämer, Apotheker« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1151). Toda istopomensko hrv. *stačun* (l. 1406 v Zadru), *stačunar* bi bilo kljub Skoku III, 323, potrebno izvesti iz starejše rom. jezikovne stopnje, ko se fonemska skupina *-ti̯-* še ni fonemizirala v *-c-* in se je rom. **stati̯ōnĕ* (tako kot **rati̯ōnĕ*) substituiralo s *stačun* (oz. jslov. **račún*). Glej tudi *račûn*, **racuniti* in *štajǫ̑n*. M. F.

štafẹ̑ta (f.) »sli, ki predajajo pošiljko drug drugemu; nalašč poslani poštni jezdec«, danes »tekmovanje, pri katerem se tekmovalci posameznih ekip po določeni razdalji in po določenih pravilih zamenjavajo; Staffel« (SSKJ IV, 1103), v 18. st. *ſhtafeta* »pofhtarſki tiekavez, jesdni ali vosni liftanofs, Staffete« (Gutsmann).

Kakor sbh. *štafèta* prevzeto prek n. *Stefette* iz it. *staffetta* »hitri sel na konju« (Striedter-Temps, DLS, 227), danes v športu »Staffel«, kar je izpeljanka iz *staffa* »streme«. To je prevzeto iz long. **staffa* »streme« (Cortelazzo-Zolli, 1263) ali iz stvn. ustreznice k srvn. *stapfe* »stopinja« (Kluge[22], 694). O germ. glej še *štâbla*. M. S.

štágelj (m.), g. *-glja* »gumno, skedenj« (po Pleteršniku II, 643 le kajk.). Prim. sbh. dial. *štágalj* (Lika). Izposojeno iz srvn. *stadel*, kor. n. *stadl* »Scheuer, Scheune« iz korena **staH-* »stati« (Kluge[17], 736). O pogostem disim. prehodu *-dl-* > *-gl-* glej Ramovš, Hgr. II, 207. Literatura: Uhlenbeck, JA XV, 491; Schwarz, JA XLI, 127. Iz stvn. *stadal* je izposojeno csl. *stodola*, č. *stodola*, p. *stodoła* »skedenj, senik«, r., ukr. *stodóla* kakor rum. *stodoală*, lit. *stadalà*, lot. *stadals* »hlev« (Miklošič, 323; Vasmer III, 17).

štajǫ̑n (m.), g. *-a* v notr. *štajûən* »ugoden čas, letni čas«.

Prevzeto iz istr. it. *stajón* ali furl. *stagiòn* »letni čas« (< it.; prim. domače furl. *stasòn*), kar ustreza it. *stagione* »isto« < lat. *statiō* »stanje, stojišče, bivališče« (Šturm, ČJKZ VI, 62; Battisti-Alessio, 3614). Glej tudi *štacún*. M. S.

štákor (m.), g. *-ja* »Mus rattus, podgana« (bkr.) in »Sorex araneus, rovka« (Freyer, Fauna, 2), s širšim arealom samo kot kletvica (Šašelj, ČJKZ VII, 179). V 18. st. *ſhtakor* »Spitzmaus« (Gutsmann). Prim. sbh. *štȁkor*, *stȁhor*, *stȁvor*, *stȁor* »Mus rattus«, sb. dial. tudi *stāȏr* »Sorex araneus« (Kosovo). Brez znanih primerjav. Matzenauer, CS, 355, domneva, da je izposojeno; Skok III, 324, pušča brez razlage.

štála (f.) »hlev« in novejše »neurejen prostor«, tudi »zmeda« (oboje pog.), dem. *štálica*, navadno v zvezi *najprej kravica, potem štalica* »najprej je potrebno imeti materialno osnovo, predvsem stanovanje, potem pa šele potomce«, tudi dial., prim. *prej štalca, puele kravca* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 125), notr. *štȃla* »hlev« (Hrušica; Rigler, Jnotr. gov., 154), črnovr. *štȃlą* »isto«, adj. *štȃln̥* »hlevski« (Tominec, 215), obir. kor. *štá:wa* »konjski hlev (zlasti na polju)« (Karničar, Obir, 245), rez. *štálo* (akz. sg. f.) »hlev«, dem. akz. sg. *štálico* (Steenwijk, SDR, 317), pkm. *štàla* »isto«, toda pl. *štàle*, g. *-áu* »celotno gospodarsko poslopje«, *na štàlaj* »podstrešje nad hlevom za seno« (Novak, Slovar[2], 151). Sem tpn. *Štale* v Kočevskem rogu, *Stare štale* »ime območja pri Dleskovški planoti«. V 16. st. *shtala* »stabulum«, *konska shtala*, *ouzhia shtala* (Megiser), v 18. st. *šhtala* »aegon«, *ſtalski hlapez* »agaso«, *šhtalški hlapiz* »stabularius« (Kastelec-Vorenc), *ſhtala* »hlieu, hleu; Stall«, *ſhtalni moiſter* »Stallmeiſter« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *štȁla* »hlev«, dem. *štȁlica*, adj. *štȃlski*, *štȃlni* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 405), čak. *štãla* »hlev« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1213), *štȍla* »isto« (Buzet, Sovinjsko polje), *štȁla za sȇno* »senik« (Čepić; Filipi, ILA, 468) kot **štȃla* (f.) morda izposojeno iz srvn. *stal* (m.), *-lles* »prostor za živino, hlev« (Striedter-Temps, DLS, 227), stvn. *stal* »isto« < germ. **stalla-* (Kluge[22], 694). To je verjetno tako kot psl. **vôrnъ* »vran« < ide. **u̯ór-no-* »ožgan« ← **u̯er-/*u̯or-* »goreti, prižigati, žgati« substantivizirani adj. **stol-no-* »razprostrt, zglajen, urejen« glagola **(s)telH-* »razprostreti, urediti«, ki se ohranja v psl. **po-stьlȃti*, **po-stèl'ešь* »razprostreti, zravnati, zgladiti«, lat. *lātus* »razprostrt«. Germ. izraz za hlev je prvotno verjetno označeval poravnan/urejen prostor, ki so ga uporabljali za prebivanje živine. Zaradi spola jslov. **štȃla* pa je vendarle bolj verjetno, da je to rom. izposojenka (Mende, RLS, 115), prim. it. *stalla* »ograjen in pokrit prostor za živino«, metaf. »nered«, ben. it. *stala* »hlev«, furl. *stàle* »isto«, metaf. »umazanija« < germ. (Battisti-Alessio, 3615). V prid takega izvajanja govori tudi primor. *šta'ljəta* »manjši prostor za osla in druge manjše živali« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 125) iz it. dem. **stallètta*. M. F.

štȃlt (f.), g. *-i* »postava, oblika«; v 18. st. *shtâvt* »forma, figura« (Pohlin). Prim. sbh. v 17. st. *štalt*, r. v 17. st. *kštaltъ*, br. *kštáŭt* »način, vzor«, ukr. *kštált*, p. *kształt* »videz, oblika«, stp. *kstałt* »postava«, arh. č. *kŕtalt*, stč. *kštalt* »postava, oblika«, gl., dl. *štałt*. Izposojeno iz srvn. *gestalt*, bav. *g'stalt* »postava, videz, kakovost« (Miklošič, Frw., 58, SEW, 145; Berneker I, 635). O sln. obliki (Pleteršnik nima) glej Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 372; Pintar, LMS 1898, 178; Striedter-Temps, DLS, 227. Izčrpno Slawski III, 280.

štámec (m.), g. *-mca* »zidar« v kor. *štá:məc* (Kneža; OLA), obir. kor. *štá:mc*, *-a* »isto« (Karničar, Obir, 245), rož. kor. *štȃmc*, *-a* »zidar, kamnosek« (Šašel, RNB, 123). V 18. st. *ſhtamez* »Maurer, sidar, murar« (Gutsmann). Sem cgn. *Štamec*, *Štamic*, *Stamec*, *Stamitz*. Z domačim suf. za nomina agentis **-ar'ь* tvorjeno sln. **štamcar* se v prvotni fonetični podobi ohranja v sln. cgn. *Štamcar*, *Štamcer*, po asimilaciji *-m-* v *-n-* zaradi sledečega *-c-* pa je dalo sln. dial. *štȃncar* (m.), *-ja* »kamnosek, klesar« (primor.; SSKJ IV, 1104), tudi cgn. *Stancar*, *Stancer*, *Štancar*, *Štancer* in črnovr. v. *štȃncat*, *-am* »klesati« (Tominec, 215). Ta sln. dial. substantiv je bil izposojen v sor. n. *štȃntfar* »zidar« (Lessiak pri Striedter-Temps, DLS, 227). Drugače o sln. dial. *štȃncar* Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje 4–5, 1981, 147, ki opozarja na švic. n. *Stanzer* »oblikovalec kamna, lesa ipd.«, kar je nomen agentis k n. *stanzen* »prebijati, izbijati, izsekovati« (> sln. *štȃncati*, *-am* »na stiskalnici serijsko izrezovati, obrezovati, oblikovati navadno predmete iz pločevine«), nejasnega izvora (Pfeifer, EWD[2], 1343).

Izhodno sln. *štámec*, ki se je v izglasju ljudskoetimološko naslonilo na domača nomina agentis na *-əc* < **-ьcь*, je izposojeno iz bav. avstr. dial. *štāmöts* »kamnosek, klesar«, knjiž. *Steinmetz* »isto« (Striedter-Temps, l. c.), srvn. *steinmętze*, stvn. *steinmęzzo*, kar je zloženo iz n. *Stein* »kamen«, srvn., stvn. *stein* »isto« in zah. germ. **metjō* < galorom. **matsjo* »fabricator aedis« < germ. **mak-jōn* »delavec« k srvn. *machen* »delati«, stvn. *mahhōn* »isto«, stsaš. *makon* (Kluge[22], 699). Glej tudi *štêmati*. M. F.

štâmfati, *-am* (v. impf.) »teptati« (gor.), pkm. *štánfati*, *-an* »phati, teptati« (Novak, Slovar, 109), goriš. *štámfat* (Štrekelj, Görz., 117).

Prevzeto iz nvn. *stampfen* »teptati, drobiti v možnarju« < srvn. *stampfen* < stvn. *stamphôn* »drobiti, luščiti« (Striedter-Temps, DLS, 227), prim. dalje niz. *stampen* »teptati, drobiti«, agl. *stamp*, stnord. *stappa*, šved. *stampa* »isto«, kar je denom. iz germ. **stampa-*, **stampō* »tolkač, stopa« < **stombo-*, **stombā* iz ide. baze **stemb-*, prim. gr. στέμβω »teptati, močno stresati, trpinčiti« (Pfeifer, EWD[2], 1341 s.; Pokorny, 1011 s.). Glej tudi **štampa*, *štémpelj*, *štámprl* in *stǫ́pa*. M. S.

***štampa** (f.) »tisk«, samo v 18. st. *ſhtampa*, *ſhtampanje* poleg *ſtiſs*, *stiſk*, *tlazh*, *tiſh* »Druck der Bücher«, *bukve ſtiſkati, vtiſnuvati, ſhtampati* »drucken«, *ſhtampar* poleg *bukviſtiſkar* »Buchdrucker« (Gutsmann). Star. sln. pisci za »tiskati« sicer uporabljajo n. izposojenko *drukati*, npr. v 16. st. *drukati* »imprimo« (Megiser), v 17. st. *drukat* (Janez Svetokriški).

Kakor sbh. *štâmpa* prevzeto iz it. *stàmpa* »tisk« k *stampàre* »tiskati, vtiskovati«, kar je izposojeno iz stfrank. *stampôn* »tolči, teptati, stiskati, drobiti« (Cortelazzo-Zolli, 1226). Glej tudi *štampîljka* in dalje *štâmfati*. M. S.

štampîljka (f.) »pečatnik« (SSKJ IV, 1104).

Kakor sbh. *štàmbīlj* prevzeto iz it. *stampìglia* »isto«, kar je iz špan. *estampilla* »isto«. To imajo za tvorbo iz *estampar* »tiskati« (Battisti-Alessio, 3617; Cortelazzo--Zolli, 1266; Corominas, DCELC II, 414), vendar ni z gotovostjo izključena možnost, da je špan. beseda izposojena iz nepreglašene germ. oblike **stampila-* > srspn. *stempel* »tolkač, štampiljka« k *stampen* »tolči, teptati«. Dalje glej *štémpelj*, **štampa*, *štâmfati*. M. S.

štâmpo (m.), g. *-a* »pekač« v bovškem *štà:mpo* (Ivančič, DSBG, 60), tudi *štemp* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 125), nadiško *stamp* in *štamp* »model za surovo maslo« (Rigoni-Salvino, VIN, 162).

Izposojeno iz furl. *stamp* »model za surovo maslo« (Skubic, Rom., 161) oz. trž. it. *stampo* »model«, knjiž. it. *stampo* »isto«, kar je deverbativ k *stampare* »vtisniti, odtisniti«, »tiskati« germanskega (stfrank.) izvora (Battisti-Alessio, 3617). M. F.

štámprl (m.), g. *-a* »šilce« (nižje pog.; SSKJ IV, 1104), črnovr. dem. *štâmpərlčk* »isto« (Tominec, 215), pkm. *štàmprlin* »kozarček, šilce« (Novak, Slovar[2], 151).

Kot č. *štamprle* (n.) »šilce«, mor. *štamprla* »isto« izposojeno iz bav. avstr. *Stamperl* »kozarec brez ročaja za žganje, liker« (V. Novak pri Novak, l. c.), kar je dem. k *Stamper* »isto«, štaj. n. *stamper* »kozarec v obliki keliha«, v Šleziji tudi *stampe* »majhen kozarec s širšim dnom, ki prenese večje udarce« (Grimm, DTV 17, 675). Leksem je tvorjen iz spn. glagola *stampen* »udarjati«, avstr. n. *stampfern* »isto« in je prvotno označeval kozarec, s katerim se lahko udari ali morda kozarec, ki je podoben možnarju, prim. srspn. *stamp* »možnar« (Kluge[22], 695; Machek[2], 623). M. F.

štânga (f.) »drog«, dem. *štângica* (gor.), *štânžica* (dol.), jvzh. štaj. tudi »pletilka«; kor. obir. *štà:jha* »drog«, »penis« in »prprica« (Karničar, Obir, 245), rož. *štáñha* (Sašel, RNB, 123), gor. *štânga*, črnovr. *štânγa*, dem. *štâįńšča* (Tominec, 215), pkm. *štánga* »drog, dolgin«, *štangulàš* »dolgin« (Novak, Slovar[2], 151); v 16. st. *ſhtãga*, *ſhtanga* »ames, pertica aucupalis, limna« (Megiser), v 18. st. *ena dolga šhtanga* »pertica« (Kastelec-Vorenc), *ſhtanga* »Stange« (Gutsmann).

Kakor hrv. *štânga*, *štànga*, *štânjga*, *štâjnga* »drog, oje« prevzeto iz srvn. *stange* »drog« (Striedter-Temps, DLS, 227) < stvn. *stanga*, prim. stnord. *stǫng* < pgerm. **stangō*, kar je izpeljano iz **stenga-* v stnord. *stinga*, ags. *stingan*, stvn. *stingen* »bosti« (Kluge[22], 695). M. S.

štanìclin (m.), g. *-a* »škrnicelj, vrečka« (pkm.; Novak, Slovar[2], 151).

Prevzeto iz madž. *stanicli*, star. *starniczli*, kar je iz bav. n. *Starnizl*, *Sta'nizl* »isto« (Schmeller, BWb. II, 783; EWU, 1357). Dalje glej *škrnícelj*. M. S.

-štanj (m.), g. *-a*, samo v kompoz. tpn., npr. *Bę̄kštanj*, n. *Finkenstein*, l. 1143 *Vinchenstain*; *Bǭštanj* (2 ×), za *B.* pri Sevnici l. 1197 *Sowenstein*; *Grābštanj*, l. 890 *Grauindorf*, 1139–43 *Gravenstein*; *Gūštanj* (danes *Ravne na Koroškem*), l. 1263 *Gvtenstain*; *Pīlštanj*, l. 1158 *Bilestain*; *Šǭštanj*, l. 1311 *de Suenenstain*, 1311 *ze Shoenenstain*; tudi *-štajn*, npr. *Fridrihštajn* na Kočevskem, *Pokštajn* na Kostelskem, *Prinštajn* pri Radečah, *Zilberštajn* pri Dravogradu, orn. *Irštajn* na Kozjaku.

Prevzeto iz n. tpn., večinoma imen gradov, z drugim členom iz stvn., srvn. *stein* »pečina, strma skala, grad na strmi skali« > nvn. *Stein* »kamen«: *Bę̄kštanj* < **bękštajn* je iz srvn. *Vinch(en)stain* s prvim členom iz srvn. *vinke* »ščinkavec« (Kranzmayer, ONBK II, 70); *Grābštanj* ima v prvem členu srvn. *grāve* »grof« (Kranzmayer, ONBK II, 90) ali stvn. atpn. *Grāva*; *Gūštanj* ima v prvem členu srvn. *guot* »dober« (Lessiak, Carinthia 1922, 70) in *Šǭštanj* ima srvn. *schœn(e)* »lep, prijazen, obziren«. Domači večkratni tpn., orn., hdrn. **Kāmenьnik* > *Kâmnik*, prim. za *K.* na Gor. l. 1143 *Stein*, 1147, *Stain*, 1205 *Steine*, 1206 *duo castella de Staine*, za *K.* pod Krimom l. 1300 *Stain*, *Stein*, 1387 *Staindorff*, ni kalk po n., temveč tvorba tipa *Hrastnik*, saj razen v Kamniku na Gorenjskem ni bilo gradov. Glej tudi *štámec*, *štêmati* in o slov. sorodstvu *stę́na*. M. S.

štánja (f.) »krik, prodiren in nedoločen glas« (rož. kor.; Šašel, RNB, 123).

Osamljeno; vsiljuje se korenska povezava s slov. **stenǫ̂ti*, **sten'āješь* »stokati, tarnati«, sln. *stenjáti*, *-âm*, pri čemer bi substantiv lahko kazal na psl. deverbativ **stán'a* tipa *kája* : *kadíti* in s tem na obstoj psl. kavz. oz. iter. **stãniti*, **stãnišь* (tip **bãviti*, **plãviti*). Dalje glej *stenjáti*, pa tudi *tontonę́ti*, *tontráti*. M. F.

štanjati, *-am* (v. impf.) »tesniti« v notr. *štãnjat* »nepropustno držati (o tekočini)« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 74), primor. *'štenjət* »tesniti, zakrpati luknjo na zračnici«, npr. *štjerna ne šte'nja več* »vodnjak ne tesni več«, *za'štenjej kulo* »zakrpaj luknjo na zračnici kolesa« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 126), rez. *štanjáwali* (ptc.) »popravljali vedra« (Steenwijk, SDR, 317).

Pomensko enako je hrv. čak. *stânja* (3. os. sg.) »tesniti (o sodu)« (Čepić; Filipi, ILA, 543) in iz istrskih govorov istr.-rum. *štânja* »tesniti« (Filipi, l. c.). Glagol je bil tako kot hrv. *štanjati* »pocinkati« (Lika) izposojen iz rom., prim. furl. *stagnâ* »pocinkati«, v zvezi *stagnâ il sanc* »kri zaustaviti, da ne teče več« (Pirona, VF, 1107), ben. it. *stagnâr* »pocinkati« poleg »zaustaviti odtekanje tekočine«, npr. *stagnàr el sangue* »zaustaviti kri, da ne teče več«, *s. una bota* »pocinkati luknje v sodu, da ne bo več točil« (Boerio, DV, 699), it. knjiž. *stagnare* »pocinkati«, lat. *stagnāre* »isto« (Plinij), kar je denom. v. iz *stannum, stagnum* (n.) »zmes srebra in svinca, cin« (Šturm, l. c.; Skok III, 327; Battisti-Alessio, 3614). Notr. adj. *štánj* »nepropusten« (Šturm, l. c.) je tako kot hrv. čak. *štȁnj* »isto« (Senj; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 549) in dalmato-rom. ostanek *stânj* (Smokvica na Korčuli; Skok, l. c.), *stônj*, f. *stãnja* (Brusje na Hvaru; Hraste-Šimunović, o. c., 1153) iz rom. deverbalnega adj. **stagnum* »nepropusten« iz v. *stagnare* »pocinkati, da je nepropustno« ← lat. *stannum, stagnum* (n.) »cin«, prim. furl. *stagn* »nepropusten« (Pirona, l. c.), ben. it. *stagno* »pust; skop, škrt« (Boerio, l. c.), it. knjiž. *stagno* »nepropusten« (Battisti-Alessio, 3614). Glej tudi *štenják*. M. F.

štârec (m.), g. *-rca* v zvezi *na štárec vozíti* »(dolge hlode) voziti na vozu, pri katerem je prvi del ločen od zadnjega, in jih usmerjati z drogom ali plugom«, štaj. tudi *štérca vodíti* in *štérčiti, -im* »isto«; Pleteršnik navaja po Levstiku tudi *na štarec vreči (žabo)* »mittels eines Hebels in die Höhe schnellen«.

Prevzeto iz bav. n. *Starz treiben* »na štarec voziti«, pri čemer *Starz* pomeni predvsem »rep, kocen« in »zadnji del sore, repíca« (Pleteršnik II, 643; Striedter-Temps, DLS, 228; Schmeller, BWb. II, 785) < srvn. *starz* »rep, drog, držaj« < **starta-*, prim. srspn. *start*, niz. *staart* »rep« poleg nvn. *Sterz* »isto«, *Pflugsterz* »ročica pluga« < stvn. *sterz* < **sterta-*, prim. srspn. *stērt*, stnord. *stertr*, ags. *steort*, domnevno k ide. **ster-* »trd biti« (Kluge[22], 701). M. S.

štáta (f.) »navada, razvada« (gor., dol., bkr., notr.), v zvezi *štate mu ne ve* »ne ve, kako z njim ravnati« je še razviden pomen »narava, značaj, značilnost, (prirojene) lastnosti«, ki je znan v 18. st. *šhtata* »natura, ſhega«, *on ne more ſebi k'šhtati biti* »non potest ullo auxilio« (Kastelec-Vorenc), *shtâta* »genius« (Pohlin), *ſhtata* »Genie« (Gutsmann). V Kostelu je znano *štátov* »napaka, slaba lastnost«, npr. *'ni:ma nì'be:nèga š'ta:tòva* (Gregorič, Gradivo). Gutsmann navaja še verjetno sorodni v. *ſhtatim se* »scheere mich mit wem«, *ſhtatiti ſe* »mit Worten streiten« (Gutsmann).

Nejasno. Štrekelj, LMS 1896, 164, domneva izposojo iz srvn. *stæte* (f.), kar navaja v pomenu »upornost, trma, stanovitnost«. Vendar Lexer, Mhd. Wb. II, 1146, pozna subst. *stæte* le v pomenih »trdnost, stanovitnost, stalnost«, kar je iz adj. *stæte* »trden, stanoviten, vzdržljiv«. Tudi izposoja iz srvn. *state* (f.) »vse, kar kaj omogoča ali dopušča: primerno mesto, pravi čas, dobra priložnost, ugodne okoliščine, pomoč«, srvn. *stat* (m.) »stan, stanje, čast, način življenja, dostojanstvo« ali kake sorodne tvorbe s pref. *ge-, be-*, ki bi se v sln. obrusila, iz semantičnih razlogov ni dovolj prepričljiva. Ne ustreza niti it. *stato* »stan, stanje, ugoden položaj« < lat. *status* »isto«, iz česar je verjetno alb. *shtat* »postava, život, rast«. Tvorba bi bila lahko domača le, če je postverbal. Hrv. dial. *štâtati* »hraniti, gojiti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 405) ustreza formalno, ne pa tudi semantično. Glej tudi *štâtljiv*. M. S.

štâtljiv (adj.), f. *-iva* »uporen, trmast (o konju)« (dol., bkr.), črnovr. *štâtlu kọ̑ịń* (Tominec, 215).

Nejasno. Verjetno izposojeno in v sufiksu prilagojeno iz nepreglašene variante k srvn. *stetec*, nvn. *stettig, stättig* »isto« < »ostajajoč na mestu«, kar je adj. iz *Statt* »mesto, torišče«. Druga možnost je domnevanje tvorbe iz sln. *štáta* »navada, razvada, značaj«, prim. k besedotvorju *dobrotljív*. Povezovanje s sln. *škẹ̑tljiv, -a* »trmast, uporen (o konju)« (Bezlaj, Eseji, 121) je malo verjetno, ker v okviru izvajanja tega prek *škẹ́titi se* »upirati se, trmoglaviti« iz **tъščěta* ne bi bilo možno razložiti korenskega *a*, ob domnevanju izposoje pa ostaja nerazložena vzglasna skupina *šk-*. M. S.

štéblo (n.), g. *-a* »steblo«, zabeleženo le v 18. st. pri Pohlinu: *shtêblu* »Stengel, caulis, culmus«. Z vzglasjem *št-* < sln. *st-* iz sln. *stéblo* < **stьbló*. Dalje glej *stéblo*. M. F.

štécelj (m.), g. *-clja* »lesen čeber za umivanje nog« v obir. kor. *šté:cəl*, g. *-a* (Karničar, Obir, 246), rož. kor. *štẹ̄cəl*, g. *-na* »nizek škafek« (Šašel, RNB, 123). V 18. st. *ſhtezel* »Stotz, Milchgeſchirr« (Gutsmann), toda pri Pohlinu *shtẹsèl, -na* »Milchgeſchirr, camella«, kar je morda napačni zapis z medglasnim *-s-* namesto pričakovanega *-z-*.

Izposojeno iz avstr. n. *Stötzel*, brez preglasa *Stotzel* »nizka lesena posoda za maslo, mast ali sir«, tirol. n. »majhno ročno vedro«, kar je dem. bav. n. *Stotz* »iz lipovega ali javorovega lesa narejena okrogla in široka posoda za mleko, sirotko ipd.«, tirol. n. *stôtz* »okrogla in široka posoda z enim ušesom, ki se uporablja predvsem za mleko« (Grimm, DTV 19, 579; Schöpf, TI, 716). N. *Stotz* je identična beseda kot *Stotz* »deblo«, alzaško »kocen« (Grimm, l. c.). Podobno pomensko razmerje »deblo« : »lesena posoda« zasledimo tudi npr. pri psl. **stublь* v sln. *štúmbelj*. M. F.

štedîlnik (m.), g. *-a* »naprava za kuhanje«, npr. *električni/plinski štedilnik*. Ko je bil v 19. st. glagol *štẹ́diti, -im* (impf.) »varčevati« umetno uveden iz hrv. *štéditi*, da bi izpodrinil pogovorno rabo mlade nemške izposojenke *špárati, -am* (v. impf.), je bilo *štedîlnik*, torej etimološko »tisti, ki štedi, varčuje«, kot neologistični kalk po n. *Sparrherd* »štedilnik« < »varčno ognjišče« iz *sparen* »varčevati« in *Herd* »ognjišče« uvedeno, da bi izpodrinilo n. izposojenko *špôrget* (m.) »štedilnik«, *špôrhert* »isto«. Dalje glej *štẹ́diti*, pa tudi *špôrget*. M. F.

štẹ́diti, *-im* (v. impf.) »varčevati«, pf. *prištẹ́diti* »privarčevati«. Sem zastar. *štẹ́dnja* (f.) »varčevanje«, adj. *štẹ́den* (m.), f. *-dna* »varčen«, tudi *štedljȉv*, f. *-íva* »isto«.

V 19. st. prevzeto iz hrv. *štéditi, -īm* »varčevati«, tudi *štédjeti, -īm* »isto«, *štédnja* »varčevanje«, kar je bilo, dokler se v 20. st. ni ustalil domač sinonim *varčeváti, -ûjem* (v. impf.), umetno uvedeno nadomestilo za pogovorni in ljudski sinonim *špárati, -am* (v. impf.), mlado izposojenko iz n. *sparen* »varčevati«.

Psl. **ščędi/ěti* »varovati, ščititi; varčevati«, prim. csl. *štęděti* »parcere«, hrv. *štédjeti, -īm* »isto«, r. *ščadítь*, ukr. *ščadýty*, p. *szczędzić*, gl. *šćedźić*, se v sln. ohranja le v *ščedem* (m.), g. *-dma* »gozd« iz ptc. prez. pas. **ščędimъ* »zaščiten, varovan (gozd)«. Glej tudi *ščẹ́diti I*, *ščedem* in *štedîlnik*. M. F.

štẹ́fan (m.), g. *-a* »dvolitrska steklenica, navadno za vino« (SSKJ IV, 1105), pri Pleteršniku II, 643: *štẹ́fan, -a* »velik glinen vrč« (vzh. štaj.), »velika steklenica« (kranj.); dol. *štiẹ́fan* (Šentrupert; Smole, Diss., 92) ob splošnosln. atpn. *Štẹ́fan.*

Prim. hrv. *štȅfan* »dvolitrska steklenica« ob atpn. *Štȅ-ˈfan* (Skok III, 333) z izhodiščem v gr. στέφανος (m.) »venec, krona; častni venec kot nagrada za zmagovalce« k στέφω »ovijati«. Enako razmerje odraža tudi bav. avstr. *Stefan*, npr. *a Schtėfan Wein* »količina dveh litrov« in »velika ročka za pivo«. Morda je prenos iz atpn. povezan z običajem na sv. Štefana (tj. 26. decembra), ko se je ob blagoslavljanju konj, ki se jih je gnalo v vodo, moralo popiti tudi precej "štefanove vode", tj. piva, kot navaja Grimm, DTV 18, 2374. K poimenovanjem posod po svetnikih prim. še sln. *nẹ́ža* »večja lesena ali lončena posoda za vino« in na Dolenjskem »ilovnat vrč s podobo svete Neže« ob atpn. *Neža*, *urbȁn* (m.), g. *urbána* »petlitrska posoda za vino« ob atpn. *Urban* (Keber, Leksikon imen, 451). M. F.

šteflẹ̑t (m.), g. *-a* »polvisoki čevelj brez vezalk z elastiko za lažje obuvanje« (zastar.; SSKJ IV, 1105), črnovr. *štęflîətn̥*, pl. *štęflîət'ń* »čižmice z elastiko« (Tominec, 216).

Tako kot hrv. čak. *štivalȅta* »škorenjček« (Rab; ARj XVII, 806) izposojeno iz it. *stivaletto*, ben. it. *stivaleto*, kar je dem. k *stivale* »škorenj«. Sln. *fl* se je iz po redukciji nastale konzonantne skupine *vl* verjetno razvilo pod vplivom nvn. *Stiefel* »škorenj«. Črnovr. sklanjatveni vzorec namreč kaže, da je bila beseda občutena kot n. izposojenka. Dalje glej *štibâl.* M. F.

štefnjáti, *-âm* (v. impf.) »brskajoč iskati«, pf. *po-, pre-š.*; gor. *štəfnə̀t*, v 18. st. *shtèfnâm* »aussuchen, viſitare« (Pohlin).

Glagoli na *-njáti* (v kolikor niso denom., prim. *pednjáti* iz *pẹ́denj*) so lahko iz onomatopej, prim. *hohnjáti* »nosljati«, *ˈfufnjáti* »schnüffeln« ali ekspr. iter., prim. *godrnjáti* (iz *godráti, gósti*), *drežnjáti* (iz *drẹ́zati*). *Štefnjáti* je lahko iz **štofnjáti*, to pa (po zgledu para *drẹ́zati – drežnjáti*) tvorjeno iz *štộfati* »tlačiti, mašiti« < n. *stopfen* »isto« in »bosti, drezati, zbadati, dražiti, tipati« (manj znane n. pomene navaja Grimm, Wb. X/III, 327). Drugače o tem glej pri *štempîhar.* M. S.

štẹ̑hvati, *-am* (v. impf.) »za binkošti ali za žegnanje na konju v diru razbijati na kol nasajen sodček«, subst. *štẹ̑hvanje* (SSKJ IV, 1105), oboje znano le v Ziljski dolini.

Prvotno **štebhovati* je denom. od zilj. *štébeh, -bha* »pokončen drog, na katerem je pri štehvanju nasajen sodček« (besedo navaja Kuret, PLS I, 349) < **stьbьchъ*, kar je hipokoristik od **stьbьrь̏* »steber« (Snoj, SES, 645 s.). Dalje glej *stebȇr.* M. S.

štékelj (m.), g. *-klja* »vratni tečaj« (Janežič[1] II, 432). V 18. st. *tudi ſhtekli ſa vrata* »antae«, *ſhtekel per vratih* »cardo; tezhai«, *en ſhtekil, na katerim tu ſydarsku kollú tezhe* »axilus« (Kastelec-Vorenc). K slednjemu pomenu prim. obir. kor. *štéqəl, -na* »Wellbaumzapfen« (Karničar, Obir, 246), črnovr. *štę̑kl̥*, g. *-lę* »osnik« (Tominec, 215). Sem bovško *šté:kelj, -na* »rogelj na palici« (Ivančič, DSBG, 60), polj. *štêkl* »kovano železno zrno na koncu sprehajalne palice« (Škrlep, 59). Iz slednje pomenske predloge je tolm. *šteklàuka* »močna okovana palica s kovinsko konico« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197) in *štekljáča* »sprehajalna palica«.

Prim. č. *štekl* (m.) »kolec« (sleng; SSJČ VI, 74), slš. dial. *šťekel'*, g. *-kľa* »pokrovec na koncu kolesne osi« (Orlovský, Gemer., 340). Izposojeno iz bav. avstr. *stäckel* »splavarjeva palica z železnim kavljem na koncu« poleg »sprehajalna palica z železno konico« (Pleteršnik II, 644, po Levstiku), tirol. n. nepreglašeno *stackl* »železna konica na sprehajalni palici«, »palica s takšno konico« (Schöpf, TI, 696), kar je sorodno s kor. n. *stécke, stéck'n* »palica, kol« (Lexer, KWb., 241), nvn. *Stecken* »palica«. Zaradi razmeroma širokega pomenskega polja sln. *štékelj* Bezlaj, ZJS, 342 s., sklepa, da je n. izposojenka vsaj pomen »cardo« dobila pod vplivom sln. *stežaj, stržaj, stružaj.* Glej tudi *štekljáča, štekljati* in *štéklo.* M. F.

štekljáč (m.), g. *-a* »rokovnjač« (SSKJ IV, 1105) poleg »nevaren potepuh« (Bevk), tudi *štekljačâr, -ja* »rokovnjač« (SSKJ, l. c.), pri Pleteršniku II, 644, »berač s štekljačo; posebna vrsta potepuhov«. V 18. st. *shteklazhar* »Vagabund« poleg *shteklázha* »Wanderſtock« (Pohlin), *ſhteklazhar* »Vagabund«, *ſhteklazha* »Wanderſtock« (Gutsmann).

Rokovnjači so v hiše prihajali z velikansko gorjačo v roki, z njo potrkali ob tla, nato je bilo potrebno vprašati, kaj želijo (Benkovič, DiS 1890, 19 s.). Morda ljudskoetimološko naslonjeno na sln. *štekljáča* (f.) »palica z močnim štekljem, tj. žebljem na koncu, kakršno so imeli krošnjarji« in izvedeno iz adj. *stẹ́kel, vztẹ́kel* < ptc. **vъz-tèklъ* »divji, besen«, prim. *vztekli in nespametni ljudje* (Dalmatin).

V 19. st. pri Murku izpričano *ſteklázh* (m.) »ein sehr träger Menſch« in *ſteklázha* »ein ſehr träge Weibsperſon« (Murko I, 557) lahko kažeta na pomenski razvoj iz »vagabund«. Dalje glej *stẹ́kel* in *štekelj.* M. F.

štekljáča (f.) »sprehajalna palica«, izpričano v 18. st. *ſhteklazha* »baculus nodosus« (Kastelec-Vorenc), *ſhteklâzha* »Wanderstock, baculus viatorius« (Pohlin), *ſhteklazha* »Wanderstock« (Gutsmann).

To je denom. tvorba na *-áča* iz sln. **štékelj*, g. **-klja*, kar je bilo izposojeno iz bav. n. *stäckel* »železna konica na sprehajalni palici«, tudi »palica s takšno konico« (Grimm, DTV 17, 409), nepreglašeno tirol. n. *stackl* »železna konica na sprehajalni palici«, »palica s takšno konico« (Schöpf, TI, 696). Pomenska predloga, iz katere je bila tvorjenka na *-áča* izpeljana, se ohranja v dol. *štékelj*, g. *-klja* »železna konica na palici« (Pleteršnik II, 643), polj. *štêkl* »kovano železno zrno na koncu sprehajalne palice« (Škrlep, 59). Dalje glej *štékelj.* M. F.

štekljati, *-am* (v. impf.) »težko hoditi«. Le v 18. st. *shteklâm* »hart einhergehen, cum difficultate gradi« (Pohlin), *ſhteklam* »gehe hart« (Gutsmann).

Bolj verjetno kot iz kor. n. oz. tirol. n. *stackeln* »težko hoditi« (Grimm, DTV 17, 410) izposojeno iz ustrezne preglašene oblike **stäckeln.* Slednja oblika je v kor. n. *stäckeln* znana v specializiranem pomenu »po jezeru se stoječ na saneh voziti, tako da se z dolgo planinsko palico s hitrimi udarci ob led naprej premika« (Grimm, DTV 17, 410). Preglašeni in nepreglašeni glagol sta denom. k n. *Stackel* oz. *Stäckel*, oboje »palica z železno konico«. Dalje glej *štékelj.* M. F.

štéklo (n.), g. *-a* »jeklo«. V 18. st. *shtêklu* »Stahl, calybs« poleg »Angel, cardo« (Pohlin), *ſhteklu* »Stahl, heklu, jeklu, kreſalu« (Gutsmann).

Nejasno. Zaradi homonimije pri Pohlinu in zaradi sln. *štékelj* (m.), g. *-klja* »cardo«, kar je v 18. st. izpričano kot *ſhtekel per vratih* »cardo; tezhai« (Kastelec-Vorenc) in znano tudi v sor. n. *štäkkl* »cardo« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 150), bi bilo možno predpostaviti, da je sln. **štéklo* »jeklo« iz prvotnega **štékelj* nastalo kot poimenovanje pars pro toto tudi pod vplivom sln. *jéklo* »calybs«, ker bav. n. *stäckel* pomeni »železna konica na sprehajalni palici« pa tudi »palica s takšno konico« (Grimm, DTV 17, 409), nepreglašeno tirol. n. *stackl* »železna konica na sprehajalni palici«, »palica s takšno konico« (Schöpf, TI, 696). Izposoje iz stvn. *stahel* (m.) »jeklo«, pred redukcijo *stahal* »isto« iz ide. **stók-lo-* »čvrst, trden« = av. *staxra-* »isto« ob *staxta-* (Pfeifer, EWD[2], 1340) namreč ni mogoče dokazati. Prasorodstvo sln. **stéklo* s stvn. *stahal* in av. *staxra-* bi bilo sicer možno, če je **stéklo* po sekundarni retrakciji akcenta nastalo iz sln. reduciranega **stəklô* < sln. **stoklô*, to pa iz psl. **stȍklo* (n.) »jeklo« < ide. **stóklo-m*. Domnevo bi bilo mogoče podkrepiti z dodatnim sln. in slov. gradivom, ki pa – kot mi je znano – ni bilo evidentirano. Glej tudi *štohelj* in sin. *jéklo*, *nádo*. M. F.

štȩ̂lnica (f.) »Taraxacum officinale«. Tako normira Pleteršnik II, 644, Erjavčevo *štélnica* = *štévnica* (Erjavec, LMS 1879, 128) in opozarja na sin. *žehtȩ̂lnica* (Branik; Erjavec, LMS 1879, 129), iz česar se je *štȩ̂lnica* po redukciji vzglasja **žeht-* > **žht-*, regresivni asimilaciji po zvenu in poenostavitvi v **št-* tudi fonetično razvila (Ramovš, Hgr. II, 102). Dalje glej *žehtȩ̂lnica*. M. F.

štêmati, *-am* (v. impf.) »klesati kamen, steno« (gor., dol.), primor. v Sv. Antonu *'štemət* (Jakomin, NS, 125). Abstrahirano iz občutenega kompoz. *štèm-májzl̥*, *-na* »dleto za kamen« (prim. disimilirano gor. *štèrmájzl̥*), kar je po asimilaciji iz nvn. *Steinmeißel* »isto« < srvn. *steinmeizel* k srvn. *stein* »kamen« in *meizel* »dleto«. Iz n. kompoz. *Steinmetzer* »kamnosek« (stvn. *steinmezz(o)*; drugi člen je domnevno prek galorom. **matsjo-* iz germ. **mak-jōn* »delavec«) so sln. cgn. *Štamcar*, *Štancar*, *Štancer*. Glej tudi *štámec*, *-štanj*. M. S.

štémpelj (m.), g. *-plja* »pečat« in »kolek«, v. *štempljáti* (impf.), *po-š.* (pf.); v 18. st. *ſhtempel* »Stempel«, *ſhtemplati* »stempeln« (Gutsmann).

Prevzeto iz nvn. *Stempel* »pečat, štampiljka«, *stempeln* »pečatiti« < srspn. *stempel* »tolkač, štampiljka« < **stampila-*, kar je nomen instrumenti od srspn. *stampen* »tolči, teptati« = stvn. *stamphôn* »drobiti, luščiti« (Striedter-Temps, DLS, 238; Pfeifer, EWD[2], 1355). Pri Kastelec-Vorencu *ſhtempil*, *šhtempel* »eniga driveſſa ſhtor, caudex, truncus« je blizu srvn. *stempfel* »drog, lesen podpornik«. Dalje glej *štâmfati*, *stọ́pa*, pa tudi **štampa*, *štampîljka*. M. S.

štempîhar (m.), g. *-ja* »zelo močan človek« (zastar.; SSKJ IV, 1106), »močan, debel človek« (Janežič[1] II, 432), znano tudi v Kostelu (Gregorič, Gradivo); polj. *štempìhar* »potepuh« (Škrlep, 59). Sem cgn. *Štempihar*, *Stempihar* in *Štepihar*.

Prim. na Hrvaškem le cgn. *Štepihar*, *Štempihar*. Po Ramovšu, Hgr. II, 102, je beseda domača, izpeljana iz nemške izposojenke *štépih* »odprt vodnjak«, interkalirano *štempìh* »isto« < srvn. *stübich* »Packfaß«. Ker je razlaga pomensko neprepričljiva, bi bilo bolje izhajati iz prvotnega pomena »vagabund« in sklepati o domačem ekspresivnem nazaliziranem deverbativnem nomenu agentis **sъ-tep-ych-ar'ь* glagola **tep-ych-ati* (paralelno **sop-tī́* : **sop-ych-ati*), ki je bil tvorjen iz **tep-ti sę* »potepati se«, prim. pkm. *tèpsti se*, *-pén se* »potepati se« (Novak, Slovar[2], 157), v 16. st. *ſe okuli tepſti* »vagari« (Megiser). V pomensko skupino psl. **tep-tī́* »tolči« spada poleg sln. *potepúh* (m.) »vagabund« (prim. hrv. kajk. *potepûh* »isto«), *potȩ́pati se* »brezciljno tavati« tudi sln. *stepúh* »potepuh«, *stepè*, g. *-ȩ́ta* »vagabund«, *stȩ́pati se*, *stȩ̂pam se* »potepati se«, pkm. *stèpati se*, *stéiplen se* »isto« (Novak, Slovar[2], 140), hrv. *stȉpati se* »tavati« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 370).

Od tod verjetno sln. *štefnjáti*, *-âm* (v. impf.) »stikati, iskati« (nižje pog.; SSKJ IV, 1105), *štefnati* »herumſtöbern« (Janežič[1] II, 432), v 18. st. *shtèfnâm* »ausſuchen, viſitare« (Pohlin), kar je z deverbativnim suf. *-nja-* lahko ekspresivizirano iz iter. *stȩ́pati se* »potepati se« < **sъ-tēpati sę* z ekspresivnim *-f-* iz *-p-* kot npr. v sln. *škropíti* »spargere« ob *škropíti* »isto« in redukcijo nenaglašenega **ě*. K besedotvorju prim. paralelno *godrnjáti* h *godráti*. K pomenskemu razvoju »stikati, brskati« iz »potepati se, tavati« prim. slov. **šętā́ti* v sln. *šȩ́tati se* »sprehajati se« in tranz. *šȩ́tati* »okoli vohljati, iskati, brskati«. Glej tudi *tepišiti (se)* in dalje *tépsti I*. M. F.

štȩ̂nga (f.) »stopnica«, navadno pl. *štȩ̂nge* »stopnišče, Stiege«; kor. v 18. st. lok. pl. *shtiejah* kaže na nom.-akz. pl. **štîəje* < **štege* brez nazala; tako še obir. *štè:jhɛ* (Karničar, Obir, 55), rez. *štíhle* »stopnišče« (iz srvn. *stiegel* »stopnica«, *stigele* »prenosne stopnice za prestopanje plotu«); drugje s sekundarnim nazalom, tako gor. *štȩ̂nže*, štaj. *štȇŋge*, goriš. *štȩ̀ńγę* (Ramovš, Hgr. II, 101), črnovr. *štȩ̀i̯nγę* (Tominec, 215); v 16. st. *ſtenge* (Krelj), v 17. st. *ſtinga* »ſcala« (Alasia), v 18. st. *ſhténga* »gradus«, *ene škrivne ſhténge ali pot pod ſemló* »demeaculum«, *ſhtenga*, pl. *ſhtenje*, *ſhteje* »Stiege« (Gutsmann).

Kakor hrv. kajk. *štênge* »stopnišče« prevzeto iz srvn. *stëge* »isto«. Varianta stvn. *stiega*, srvn. *stiege* (> jnvn. *Stiege*) je izposojena v kor. rož. *štínje*, *štínže*, dem. *štínce* (Striedter-Temps, DLS, 228; rož. oblike navaja Šašel, RNB, 124). Stvn. *stiega* je sorodno s *stîgan* > nvn. *steigen* »vzpenjati se« (Kluge[22], 702), o čemer glej avtohtono *stígniti*, *stezȁ*, *stegnȅ*. M. S.

štenják (m.), g. *-a* »kotlič, s katerim se zajema voda, kalalnik« (Branik, Komen; Erjavec, LMS 1882-1883, 255), primor. *šte'njak* »vedro za vodo« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 126), kraš. *št'njȁk* »isto« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125).

Tako kot hrv. *štanjâk*, *-ākȁ* »vedro« (Buzet, Sovinjsko polje) kot **štan'ákъ* izposojeno iz rom. **stagnaco*, prim. furl. *stagnàcs* (m. pl.) »golida« (Pirona, VF, 1107), trž. it. *stagnaco* »isto« (Pinguentini, 223). Na rom. varianto kaže rez. *štanjáda* (f.) »kotel« (Steenwijk, SDR, 317), ki je kot hrv. *štanjôda* »na dnu širši kotel s pokrovom, v katerem se kuha za svinje« (Buzet, Sovinjsko polje) izposojeno iz rom. kol. **stagnada* (< **stagnata*), prim. furl. *stagnàde* (f.) »kotlič; bakrena posoda z ožjim zgornjim delom, v notranjosti pocinkana, ki se obešena nad ognjem navadno uporablja za kuho mineštre« (Pirona, VF, 1107), ben. it. *stagnàda* »bakrena kuhinjska posoda« (Boerio, DV, 699), trž. it. *stagnada* »kotel« (Pinguentini, l. c.), it. knjiž. *stagnata* »posoda iz cinka« (14. st.; Battisti-Alessio, 3614; Skok III, 327; Godnič-Godini, l. c.; Skubic, Rom., 156). Izhodno rom. **stagnato/-a*, po disimilaciji po dentalih **stagnaco* (Doria, 677) je ptc. denom. v. *stagnare* »pocinkati« iz lat. *stannum*, *stagnum* (n.) »zmes

srebra in svinca, cin« in je torej prvotno označevalo pocinkano posodo (Pinguentini, l. c.). Glej tudi *štanjati.* M. F.

štę̑ntati, *-am* (v. impf.) »truditi se, mučiti se«, v 17. st. *ſtentat* »faticare, affaticare« (Alasia), *ſe mujat, inu shtentat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *šhtentati* »odlaſhati, kaſniti ſe, tardare« (Kastelec-Vorenc), *zaštę̑ntati* »zakasniti, zamuditi se«, v 18. st. *ſaſtentam, ſatentâm* »vertranscheln, frugiperdere« (= zapraviti čas) (Pohlin); subst. *štę̑nta* »muja«, v 18. st. *ſhtenta* »déllu, muja, labor« (Kastelec-Vorenc), danes bkr., pkm. *štentati* »muditi, oklevati, obotavljati se, postavati«.

Kakor hrv. *štèntati, -ām*, čak. *štentàti* »obotavljati se, zavlačevati, ukvarjati se, mučiti se« prevzeto iz it. *stentare* »mučiti se, truditi se, težko živeti« (Miklošič, Frw., 58, SEW, 342; Mende, RLS, 115), kar verjetno ni iz *ex-tentāre* »raztegovati« (tako Skok III, 413), temveč iz *ex-temptāre* k *temptāre* »potipati, poskušati, izkušati«, kakor veljotsko *stentùr* »delati« (Battisti-Alessio, 3629; Cortelazzo-Zolli, 1272). Sln. akcent na korenskem zlogu je po it. prez. *sténto*, prim. tako tudi gor. *otântati* »überlisten« poleg *pretentáti* »isto« z akcentom po it. inf. Glej tudi *tentáti.* M. S.

štépih (m.), g. *štepíha* »vrsta vodnjaka«, tudi *štempȉh, štembȉh*; k temu cgn. *Štepihar, Štempihar* poleg apel. *štempîhar* »nerodnež, neotesanec«. Izposojeno iz srvn. *stübich, stubich* »Packfaß«, bav. avstr. *Stübich* »vrsta brente« (Miklošič, Frw., 58, SEW, 352; Striedter-Temps, DLS, 228). Vrinjeni *-m-* pred *-p-/-b-* je sln. dial. pojav (Ramovš, Hgr. II, 102). Lexer, Mhd. Wb. II, 1258, navaja kot izhodišče srlat. *stopa, stupa* poleg *staupas* »mera za tekočino«, kar je iz germ. **staupa*, stvn. *stouph*, srvn. *stouf* »vrč, pehar«.

[O hrv. kajk. *štúbelj, štubel* iz sln. *štépih*, oboje iz bav. n., Štrekelj, LMS 1896, 165. Glej tudi *štempîhar, štúbelj.* – M. S.]

štę́pselj (m.), g. *-na* »majhen, debelušen človek« (Ljubljana).

Kakor č. dial. *štepsl* »zamašek« prevzeto iz bav. n. *Stepsl* »zamašek« in »majhen, debelušen človek«, kar je delabializirana varianta iz nvn. *Stöpsel* »isto«, zapisana že v 17. st. To je nomen instrumenti k izvorno spn. *stoppen* »zamašiti«, kar ustreza nvn. *stopfen* »isto«. Spn. izvora je tudi bav. n. *Stoppel* »zamašek, majhen človek«, kar je prevzeto v sln. dial. *štộpelj, -na, štộpeljc, -a* »zamašek« (Jazbec, SJ/SLS V, 57 ss.). Glej tudi *štộfeljc.* M. S.

šter (m.), g. *-a* »Accipenser sturio«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *ſhter* »Stör, kezhiga«.

Izposojeno iz nvn. *Stör* »Accipenser sturio«, srvn. *stö-r(e), stür(e)* »isto«, stvn. *sturio, sturo*, ags. *sturio*, stnord. *styrja*, šved. *stör*, nejasnega izvora (Pfeifer, EWD[2], 1370). Povezavo s slov. **jesetrъ/*osetrъ*, ki jo omenja Miklošič, SEW, 105, je zavrnil že Vasmer[2] II, 158. Prek zah. germ. **sturjo* je beseda prešla v srlat. *(acipenser) sturio*, kar je dalo it. *storione*, frc. *esturgeon*, špan. *esturión* (Battisti-Alessio, 3643). Glej tudi sin. *jeseter*, pa tudi *kečiga.* M. F.

štę́ra (f.) »delo obrtnika na domu, navadno čevljarja, krojača, šivilje« (zastar.; SSKJ IV, 1106), dial. »rokodelsko delo (zlasti šivanje), ki se je proti plačilu in hrani opravljalo v tuji hiši«, npr. *v štero iti* (gor.), z zoženim *e* pred *r štíra* »isto« (ljubljansko; Pleteršnik II, 645); rož. kor. *štéra* »delo rokodelca po hišah«, npr. *v štéro χódijo* (Šašel, RNB, 123), obir. kor. *štéə:ra* (Karničar, Obir, 246). V 18. st. *ſhtera* »Stehre, Arbeit mit Koſt« (Gutsmann).

Izposojeno iz bav. avstr. besedne zveze *in die Stör gên* oz. *in der Stör sein*, s katero so šivilje, krojači, čevljarji, sedlarji ipd. rokodelci povedali, da gredo opravljati/opravljajo svoje delo proti plačilu in hrani v hišo delodajalca (Miklošič, Frw., 58; SEW, 342; Striedter-Temps, DLS, 229). Ker je enaka besedna zveza znana tudi v kor., štaj., tirol. in švic. nemščini (Schöpf, TI, 715) in tudi v avstr. n., je možna tudi katera druga pot izposoje. Etimologija n. dial. *Stör*, ki se najprej pojavi v 16. st., ni znana. Zveza z nvn. *stören* »motiti«, ker naj bi se s takim delom motilo/kršilo cehovski pravilnik (Schmeller II/1, 779; Kluge[22], 705), se zdi verjetna. M. F.

štȇrc (m.), g. *štérca* »berač«, tudi *išterc* »isto«, f. *štérkinja* »beračica« (štaj.), *štȇrcar* (m.) »postopač, vagabund« (gor.); v 16. st. *ſterzar, shterzar* »vagus«, *ſterzati* »vagari« (Megiser), v 18. st. *shtérzôn* »circumvagus«, *shtęrzam, shterlinzam* »vagari« (Pohlin); cgn. *Štercaj.*

Prevzeto iz bav. n. *Störzer, Sterzer* »postopač, vagabund«, v. *störzen* »postopati, potepati se« k srvn. *stœrære* »Störer; rokodelec, ki hodi po hišah delat za hrano in plačilo, šušmar« (Miklošič, 58; Oblak, LMS 1891, 234; Striedter-Temps, DLS, 229), od koder je p. *sturarz, stularz* »šušmar«. M. S.

štérn (m.), g. *-a* »močerad« v rož. kor. *štérən* (Šašel, RNB, 123), pri Janežiču[1] II, 432: *štern* »Salamander«.

Toda obir. kor. *šté:rənqù:qar*, g. *-ja* »pisani močerad« (Karničar, Obir, 246), kar kaže, da sta rožanska in pri Janežiču izpričana oblika nastali po krnitvi drugega dela kompoz. **štérnkûkar*. Slednje je bilo gotovo izposojeno iz bav. avstr. refleksa **Sternkucker* za nvn. *Sterngucker* *»močerad«. Čeprav dostopni slovarji pri n. *Sterngucker* beležijo le pomen »astrolog, zvezdogled«, pomenski razvoj »zvezdogled« > »močerad« kaže, da je poimenovanje prvotno označevalo kuščarja z liso zvezdaste oblike na hrbtu, ki je asociiralo na zvezdogleda, in da verjetno ni slovenski. K poimenovanjem za močerada, ki vsebujejo leksem za pomen »zvezda«, prim. lat. *stelliō* (m.), *-ōnis* »zvezdnata kuščarica« k lat. *stēlla* »zvezda«, kar je bilo izposojeno v agl. *stellio, stellion* »kuščar z lisami zvezdaste oblike«. Glej tudi *štę̑rna II.* M. F.

štę̑rna I (f.) »vodnjak«, s prehodom dolgega vokala *ẹ̄* pred *r* v *î štîrna* »isto« (SSKJ IV, 1106), s primarnim vokalom *-ẹ̄-* še črnovr. *štîərna* (Tominec, 215), jnotr. *štîẹrna* (Rigler, Jnotr. gov., 63), rož. kor. *šterna* (Šašel, RNB, 123). Pod vplivom sinonimov moškega spola kot npr. *vodnják, studénec, štę̑pih* tudi sekundarni m. *štę̑rn* (Zusem, Gubno pri Pilštajnu; SLA), *štiéren, štírn* (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 185, 197). Z izglasnim *-m* kot sandhi varianto pred labialnimi konzonanti *štérm* (Ročinj; Pilštajn; SLA). V 16. st. *ſterna* »ciſterna« (Megiser), *veno ſterno ꞌpade* (Dalmatin, Biblija), v 18. st. *ſhterna s'vodó kapnizo* »cisterna« (Kastelec-Vorenc), *shtirna* »Brunn, fons, puteus« (Pohlin), *ſhterna* »Ziſterne, nakapnjak« (Gutsmann). Sem mtpn. *Šterna* južno od Repniča, *Pri štirni* severno od Biščakov, *Šternica* severozahodno od Zgonika (Merkù, TZ, 72, z napačno navedenim izvorom tega sln. leksema; glej spodaj).

Prim. hrv. *štȇrna* »cisterna« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 405; Cres; Jurišić, Rječnik, 66; Belostenec), *šternja*

»isto« (Ogulinski kotar; ARj XVII, 776 s.), mak. dial. *šterna*, blg. *štèrna, štèrnja* (citirano po Mladenovu, 697). Jslov. oblike z vzglasno konzonantno skupino *št-* so prek disimilacije po zapornosti *tš-st* > *š-st* in asimilacije *š-st* > *š-št* ter poenostavitve *ššt* > *št* fonetično razvite iz **čьstèrьna* oz. **čьstèrьn'a*, kar je tako kot ngr. στέρνα »cisterna« (> rum. *stérnă* »isto«; Tiktin, Wb., 1492), srgr. še κιστέρνα, izposojeno iz lat. *cisterna* »podzemni rezervoar za vodo«, tudi »kapnica« (za jslov. Miklošič, 343; Berneker, 138; Štrekelj, Lwk., 22 s.; Skok I, 318; za ngr. Andriotis, ELKN, 341). Lat. izhodišče *cisterna* je kot *caverna* »votlina, jama« iz *cavum* »luknja«, *taberna* »koča, bajta« < **traberna* iz *trabs, -bis* »hlod, bruno« (Leumann, Lat. Gramm., 322) tvorjeno iz lat. *cista* »zaboj, skrinja« (Battisti-Alessio, 964; Walde-Hofmann I, 223). Sb. csl. *isterna* »cisterna« mora biti izposojeno iz srgr. dial. *jisterna* »isto« poleg gr. rom. γιστέρνα, tudi γιουστέρνα (citirano po Bartoliju, Dalm. I, 307). Iz rom. oblike **citerna* v it. *citèrna* (14. st.), *citerna* (Dubrovnik), tosk. tpn. *Citerna*, kar je po disimilaciji nastalo iz **cisterna* (Battisti-Alessio, 966), je izposojeno jslov. **čьtьrn'a*, prim. hrv., sb. *čȁtrnja* »cisterna« (Vuk), hrv. kajk. *četrnja, cheternya* »immiſſarium, fterna« (Belostenec). Iz teh slov. oblik je izposojeno madž. *csatorna* »kanal, vodni jarek, žleb« (EWU, 194) in rum. *cetîrna, ceatîrna* »žleb, strešni žleb; sod za vino« (Meyer-Lübke, 1951). Glej tudi *šušterna.* M. F.

štȇrna II (f.) »krava z belimi in rdečimi (ali črnimi) lisami« (zilj.; Pleteršnik II, 644, po Jarnikovem rkp. gradivu), *štȇrnast* (adj.), f. *-a* v zvezi *šternasta krava* »krava z belimi in rdečimi (ali črnimi) lisami« (Poljanska dolina).

Izposojeno iz kor. n. *stearna* »krava z belo liso na čelu«, kar je metaforična oznaka iz *stearn* »zvezda«, prim. bav. n. *Sternlein* »konj ali krava z belo liso na čelu«, štaj. n. *sternet, sternig* (adj.) »z lisami v obliki zvezd (o govedu)« (Štrekelj, Lwk., 63; Striedter-Temps, DLS, 229). Enak pomenski razvoj se pojavlja tudi v sln., npr. *zvẹ́zda* (f.) »ime kravi z bledo liso na čelu« poleg »kozje ime«. K temu prim. tudi hrv. čak. *krȁva zvẽzdu* »krava s svetlo liso na čelu« (Čepić; Filipi, ILA, 610). Glej tudi *štérən.* M. F.

šteselj (m.) v črnovr. *štîəsļ* »glavica na osi, v kateri tiči osnik« (Tominec, 215), pkm. *štéjslin* »konec osi pri vozu« (Novak, Slovar[2], 151). V 16. st. *shteſl* »Stempffel, pistillum« (Megiser), 18. st. *ſhteſſel* »pistillum, tú sheléšu, s'katerim ſe v'moshnerju tolzhe« (Kastelec-Vorenc), *ſhteſel* »Stämpfel« (Gutsmann). Sem verjetno polj. *stésa* »sornik za utrditev lesenega kolesa na osovino voza« (Škrlep, 60).

Tako kot gradišč. hrv. *štèslin* »Stoßscheibe der Achse« (Tornow, BD, 337), slš. gemer. *štesel*, g. *-sla* »osnik« (Orlovský, Gemer., 340) izposojeno iz nvn. *Stößel* »tolkač, tolkalo«, tirol. n. *stössel, stèssel* »isto«, srvn. *stœʒel*, poznostvn. *stôʒil*, kar je germ. nomen agentis **stautila-* (tipa *Schlegel* k *schlagen*) k *stößen* »tolči«, srvn. *stôʒen* »isto«, stvn. *stôʒan*, got. *stautan* (Grimm, DTV 19, 485; Schöpf, TI, 716; Pfeifer, EWD[2], 1371, slednji z drugačno slovnično interpretacijo germ. **staut-ila-*). M. F.

štẹ́ti, *štẹ́jem* (v. impf.) »numerare« = črnovr. *štẹ̑t', štẹ̑jęm* »idem« (Tominec, 215); v zvezah tipa *šteti komu kaj v čast* »pripisovati komu kaj«, z refleksivom *si* »pripisovati si kaj«, npr. v črnovr. *si štẹ̑ję u̯ čâst* (Tominec, l. c.), »spoštovati«, npr. *kdo ga šteje?* (Soška dolina), *mož je močno števen* (Goriška brda), »misliti«, npr. *oče so šteli, da je iz jutrove dežele*, z refleksivom *se* v črnovr. *sę štẹ̑ję, kẹ̑į ję̑* »si misli, da je kaj« (Tominec, l. c.), »imeti za, veljati«, npr. *šteti koga za srečnega*, z refleksivom *se* črnovr. *tû sę štẹ̑ję, dę ję mộję* (Tominec, l. c.) »to velja, da je moje«; toda pkm. *štèti, štén* poleg novejšega »preštevati« tudi »čitati, brati« z enakopomenskim *čtèti, čtén* (pkm.; Novak, Slovar[2], 151, 31); pf. *na-štẹ́ti* »enumerare«, *odštẹ́ti* »deducere, detrahere«, *oštẹ́ti* »verbis castigare«, *preštẹ́ti* »dinumerare«, s *se* »in numerando errare« (kor.), *prištẹ́ti* »annumerare«, *seštẹ́ti* »in summam redigere, summam facere«, *uštẹ́ti se* »in numerando errare«, *zaštẹ́ti se* »idem«; k temu impf. *-štẹ̑vati (se).* Sem nomina actionis *štẹ̑tje* (n.) »numeratio«, tudi »branje« (jvzh. štaj.), *štẹ̑tev* (f.), g. *-tve* »numeratio«, toda »šega, navada« v zvezi *po stari štetvi*; iz iter. predloge *-štẹ̑vati* tvorjeni deverbativ v prep. adverbialni rabi *v poštȅv* pomeni »misel/ozir«, npr. *v poštev pride tudi ona* »v misel/ozir je treba vzeti tudi njo«, tudi *števénje* (n.) »štetje« = obir. kor. *štəwé:je* tudi »ozir« (Karničar, Obir, 246); *štẹ́ven* (adj.), f. *-vna* »numerabilis« in »onoratus«, npr. *števno ime*, iz prvega pomena *štȇvnik* »numerator«; nomen agentis *štẹ̑vec* (m.), g. *-vca* »numerator« in »lector« (vzh. štaj.) in k temu feminativ *štẹ̑vka* (f.) »idem«; nomen instrumenti *števílo* (n.) »numerus«, tudi *števȋlka*; denom. v. *števíliti, -ȋlim* »s števili računati«, *števȋlba* (f.) »računanje«, denom. adj. *števílen*, f. *-lna* »numerosus, multus«.

V 16. st. *shtejti* »numerare«, *preshteti* »ratiocinari«, *shtjvejne* »numerus« (Megiser), l. 1607 *ſtet* »numerare«, *ne ſteien* »innumerabile«, *ſtiueinie* »numero« (Alasia), v 18. st. *ſhteti* »computare«, *ŝhtéti* »numerare«, *preſhtéti, ſeſhteti* »dinumerare«, z refleksivom *se* »veljati« v zvezi *peták, petiza, kar pèt velá, ali ſe ŝhteye* »quinarius«, *ſhtivenîe* »numeratio, numerus«, *ſhtiven, perſhtiven* »computatus, okleiŝzhen, ſhtimán«, *ŝhtiven, preŝhtiven* »numeratus«, *ŝhtivilu* »numerus, zhiflu« (Kastelec-Vorenc), *shtẹti, shtẹjem* »zehlen, numerare«, *ushtẹti, ushtẹjem* »im Zahlen ſich irren, errare numerando«, *shtivenje* »Zahl, numeratio«, *shtivilu* »Zahl, numerus« (Pohlin), *ſhteti, ſhtejem, ſhtiem* »zählen, zhiſluvati«, *preſhteti* »überzahlen«, *saſhteti* »isto«, *ſhtetje* »Zählen, Zählung«, *ſhtejenje* »Zählung«, *ſhteunik, ſhtetnik* »Zähler, zhiſluvar, broinik«, *ſhtivilu, ſhtetva, ſhtivenje* »Zahl« (Gutsmann).

Sln. *štẹ́ti, štẹ́jem* »numerare« je kot morfo-semantična enota osamljeno. Tako kot hrv. *štjeti, štejem* »brati« (ARj XVII, 799), *ſteti, ſtejem* poleg *ſtèm, chtèm* »legere« (Belostenec), *knige chteti* »Bücher lesen«, *chtejem* poleg *chitam* »lego« (Jambrešić), *štȉti, štȋjen* »čitati« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198) je iz prvotnega psl. v. **čistí*, **čьtèmь* »prepoznavati, misliti, računati, šteti« analogno po vzorcu glagolov tipa *mrèm : mrẹ́ti* najprej nastal sekundarni inf. **čьtẽti* (prim. hrv. dial. *čtjȅti*, toda prez. *čtȋm* »brati«) s prez. **čьtèmь*, ki se je po vzorcu razmerij tipa *grẹ́ti, grẹ̑jem* preoblikoval v medparadigmatski par **čьtẽti*, **čьtẽjemь*, kar je po poenostavitvi konzonantnega vzglasja **čt-* [*tšt*] > *št-* kot npr. v sln. *štírje* < **čьtýrьje* dalo sln. *štẹ́ti, štẹ́jem* (Ramovš, Hgr. II, 292) in po kontrakciji pkm. *štén.* Pomen »šteti« se ohranja v psl. **čisló* »numerus« (deloma tudi »spoštovanje«) in npr. tudi v stcsl. *čisti, čьtǫ* tudi »brati« in »spoštovati«, str. *čéstь, čtú* tudi »brati«, r. *sčitátь* tudi »meniti; imeti za kaj«, plb. *catě* (3. os. sg.; Polański, SEDP I, 72) < **čьte(tь)*, pa tudi v sorodnem lit. *skaitýti, skaitaũ*

»šteti, zbirati, brati«. Izhodni psl. v. **čistí*, **čьtèšь* je *tudáti* prez. aoristne baze *k^{u}eit-* »prepoznavati, spoznavati, misliti« (LIV, 341) in soroden s sti. sekundarnim prez. *cétati* »prepoznavati, opazovati« in kavz. *cetáyati* »dopuščati prepoznavati, kazati«, lot. *šķist*, *šķìetu* »misliti« (LIV, l. c.). Pomen »šteti« se je verjetno razvil iz pf. pomena »prepoznavati, misliti«. K temu prim. lat. *com-putāre* »zračunati, prešteti« ob *putāre* »soditi, meniti, misliti«. Glej tudi *poštȅn*, *čítati* in *číslo*. M. F.

ští (interj.) »velelnica živini, naj gre ritensko« (Pleteršnik II, 645, po Zalokarju), »velelnica volu, naj se pomakne nazaj« (Goriška brda), tudi *stí* »isto« (goriška okolica; Erjavec, LMS 1882-1883, 241); sem denom. v. na *-ka- štíkati, -am* (impf.) »volu veleti, naj gre nazaj« (gor.), pf. *štíkniti, štȋknem* (gor., štaj.). Interj. *štȋč* »velelnica volu naj gre nazaj« (Goriška brda) in *stȋč* »isto« (goriška okolica; Erjavec, l. c.) sta izvorno imp. **stiči* > **štiči* glagola **stikati*, **stičem*, interj. *štík* (gor.) pa izvorno imp. **štíkaj* > **štíkej* > **štíki* > *štík* glagola *štíkati, -am* (Šivic-Dular, JiS XXX, 1984/85, 151).

Prim. hrv. velelnico *šti!* za volove, naj gredo ritensko (ARj XVII, 789), *štȋ* »vzklik govedu, naj gre nazaj«, *štȋkniti* »govedu veleti, naj se pomakne malo nazaj« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198; Skok III, 414; Šivic-Dular, l. c.), toda v Ozlju *štȋs* »velelnica volom, naj gredo levo« (Težak, HDZb V, 1981, 406). Erjavec, l. c., opozarja tudi na sb. *stíja!*, *stíjo!* »velelnica volom, naj gredo desno« (Baranja; Iveković-Broz II, 473), kar Šivic-Dular, o. c., 150, razlaga iz interj. **sti*. Skok III, 414, meni, da je interj. **sti* sorodna s enakopomenskim hrv., sb. *tȍs*, *tȍz* »velelnica konjem, naj gredo ritensko« (Vuk) < **tò-sь* (?), kar se zdi verjetno le, če sta obe interj. tvorjeni iz demonstr. pron. **tъ̏*, **tā̋*, **tȍ* in **sь*. Dalje nejasno. Glej tudi *štúkniti*. M. F.

štibȃl (f.) »zgornji del škornja = golenica«, tudi *štibȃla* »isto«, oboje navadno pl. (starinsko; SSKJ IV, 1110). Znano v dialektih, prim. pkm. *štibáli*, g. *-ov* »golenice, škornji« (Novak, Slovar[2], 151), črnovr. *štąbáłą* (Tominec, 215), toda bovško *štẹbàl* (m.) »pletena nogavica iz domače volne« (Ivančič, DSBG, 60). Z drugačnim vokalom v prvem zlogu polj. *štobále* (Škrlep, 60), kar je verjetno posledica križanja z domačim *póstol*, g. *postóla* »čevelj, škorenj« (Skok III, 416). V 18. st. *shtebâla* »shkorna, Stiefel« (Pohlin), *ſhtebala* »Stiefel, ſkorniza, knjesha« (Gutsmann).

Zaradi akcenta na drugem zlogu tako kot v akc. predhodniku hrv. *štìvala* »škorenj« (Dubrovnik, Perast v Boki, Senjski kotar), dem. *štivalèta* (Rab; oboje ARj XVII, 806), *štivȁle* (f. pl.) »škorenj« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 210) izposojeno iz rom. predloge **stivāle* »škorenj« v srlat. *stivale* »lažji čevelj do kolen« (Du Change), it. *stivale* »škorenj«, furl. *stivál* »isto«, ben. it. *stivàl*, s substitucijo *-b-* za rom. *-v-* kot npr. v *Benetke*, *bendȋma* (Mende, RLS, 115; Skok, l. c.). Rom. **stivāle* »škorenj« je bilo prevzeto v srvn. *stival* »škorenj«, *stivâl* »isto«, nvn. *Stiefel*. Etimologija te besede v romanistiki ni povsem jasna. Battisti-Alessiju, 3638, se zdi stara Dietzova povezava s frc. *estival* »poleten«, ki implicira, da je beseda prvotno označevala lažje poletno obuvalo do kolen, bolj verjetna (sprejema Kluge[23], 795; Doria, 682) kot pa povezovanje z lat. *stīpes* »kol, deblo, palica«, stfrc. *estive* »noga«, »vrsta piščali«, port. *entibo* »opornik« (Meyer-Lübke, 8264), kar sprejema Pfeifer, EWD[2], 1361. Rez. *štivále* (akz. pl.) »škorenj« (Steenwijk, SDR, 317) je verjetno izposojeno iz furl. predloge, toda slš. *štíbla* »škorenj« (Kálal, Sl., 691) je iz srvn. **stivəl*.

Ker obir. kor. dem. *štəbà:lcɛ* (f. pl.) pomeni »noge« (Karničar, Obir, 127) in tudi »napera, špica pri kolesu«, prim. *štɛbà:lca* »Radspeiche«, g. pl. *štəbà:lcɛ* (isti, o. c., 245, 201), pomensko polje sln. izhodnega leksema *štibȃla* govori v prid druge etimološke razlage. Glej tudi *štimbal*. M. F.

štȋbelc (m.), g. *-a* »manjša soba z vhodom iz glavnega stanovanjskega prostora v kmečki hiši; manjša preprosta soba« (SSKJ IV, 1110), pkm. *štȋblec, -a* »kamrica, sobica« (Novak, Slovar, 110), tolm. *štíbαlca* »kletka, sobica« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185). V 18. st. *shtiblèz* »cubiculum« (Pohlin), *ſhtibelz* »Stüblein« (Gutsmann).

Domača izpeljanka na *-ьcь iz osnove, ki je bila izposojena iz bav. avstr. dem. *Stüblein* »štibelc«, srvn. *stübelîn*, *stübel* »isto«, kar je dem. k *Stube*, srvn. *stuba*, *stube* »ogrevana soba; peč« (Striedter-Temps, DLS, 229), stvn. *stuba* »ogrevan prostor; kopalnica«. To se navadno izvaja iz rom., prim. it. *stufa* »peč«, frc. *étuve* »kopalnica za parno kopel« (Kluge[17], 760). Iz iste predloge je prevzeto in v sln. nemotivirano dial. *štibəlj* »podstrešna soba« (Rute; Košir, Rutarška špraha, 64), enako tudi gradišč. hrv. *štìbalj* »zaboj za žito« (Tornow, BD, 337). Glej tudi *sóba* in *izba*. M. F.

Štibil (cgn.). Ramovš, Kr. zg., 35, je izvajal iz kompoz. **čьsti-bylъ*, kar implicira enak fonetični razvoj kot v sln. *štȇrna* < **čьstèrьna*. Vendar razlaga ne prepričuje zaradi variantnih cgn. *Stibil*, *Stibilj*, ki kažejo, da je vzglasje *Št-* sekundarno. M. F.

štȋbla (f.) »steblo« (nižje pog.; SSKJ IV, 1110), polj. *štȋbla* »izrastek, posamična veja brez listov, krompirjeva zel« (Škrlep, 60), črnovr. *štȋbłą* »steblo«, verjetno tudi v zvezi *cęmpȋn ję nąsȁjęn ną γȋəlp, ȋmą ȗχą, štȋbłą, zȃrnę* (Tominec, 215, 76) »cepin je nasajen na vodilo, ima uho, steblo in ?«. V 18. st. *shtibla* »Aeftchen, ramus«, *shtiblèza* »Fiſchreuſerruthe, virga naſſæ« (Pohlin), *ſhtibla* »Aeftchen«, *ſhtibleza* »Fiſchreuſcherruthe« (Gutsmann).

Gotovo iz **stȋbla* (f.), kar je korensko sorodno s psl. **stьblò* »caulis« v sln. *stéblo*, hrv., sb. *stáblo*, hrv. čak. *stablȍ*, r. *stebló* itd., in **stьbòlъ* »steblo« v č. *štbol* »isto«, sln. *stvȍl* »cev, bilka« z *b* > *v* kot v gl. *stwa* »soba« < **stъba*. Z dolgim vokalizmom je sorodno lit. *stíebas* »deblo, štor, steblo«, med slov. gradivom pa r. *stibák* »visokorasel človek« (Vasmer[2] III, 759), enako p. dial. *ścibło* »bilka, steblo« (Karłowicz, SGP V, 338). Izhodno **stьblò* (n.) in **stȋbla* (sln.), **stȋblo* (p.) so substantivizirani ptc. pret. akt. in kažejo na obstoj psl. **stȋb-ti*, **stȋbešь* »dvignjen/visok biti, štrleti«, kar je razen v korenski podajšavi, ki lahko izvira iz akrostatičnega prez., enako lit. *stiẽbti*, *stiebù* »na prste se postaviti, stegniti se, pokonci se postaviti«. Prav tak glagol je verjetno vplival, da se je prvotni ptc. **stь̀blъ* »dvignjen, pokončen« analoško posodobil v **stȋblъ* »isto«. M. Snoj, ustno, domneva izposojo iz srvn. **stüpfila* < stvn. *stupfila* »steblo, bilka« poleg *stupfala* »isto«, srvn. *stupfel*, nvn. *Stupfel* s substitucijo sln. *b* za srvn. *pf* kot v *bȋnkošti* ← srvn. *pfinkeste*. Glej tudi *stéblo*, *štéblo* in *stvȍl*. M. F.

štȋbra (f.) »davek«, tudi *štȋvra* »isto«; v 16. st. *shtiuro inu Almoshno* (Trubar), v 18. st. *shtivra* »tributum«, *štiura* »vectigal, leitni davuk«, *ſhtibrati* »censeri« (Kastelec-Vorenc), *shtibra* »Steuer, Gabe« (Pohlin), *ſhtibra*

»Steuer« (Gutsmann), obir. redko *štì:bra*, običajnejša je mlajša izposojenka *štá:jər, -jra* (Karničar, Obir, 246).

Kakor hrv. dial. *štîbra* »davek« (Žumberak, kajk.), v pomenu »dohodek« izpričano že l. 1427 (Skok III, 414), prevzeto iz srvn. *stiure, stiur, stiuwer* (f.) »davek« (> n. *Steuer*) < stvn. *stiura* »dajatev« (Striedter-Temps, DLS, 229), kar prvotno pomeni »opora, podpora«, prim. srvn. *stiure* poleg »davek« tudi »opora« in bav. n. *Steuerleiste* »oporna letev pri vozu« (Kluge[17], 747). M. S.

štidera (f.) »enokraka tehtnica«, izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *shtidéra* »Schnellwage«, in Gutsmannu: *ſhtidera*.

Z dial. refleksom *i* iz neakcentuiranega *u* < *o*, prim. *študera* (Dalmatin) poleg *stodera* (Krelj). Pri Gutsmannu izpričan sin. *berkniuna vaga* k *berkniti, berkati* »schnellen« je enako motiviran kot sln. *têhtnica* (f.) < **tęgъtьnica* »tehtnica na poteg« ← **tęgъtati* ← **tęgati* »potegniti, povleči«. Dalje glej *stodera*. M. F.

štîglic (m.), g. *-a* »lišček, Fringilla carduelis«, tudi *štîgljec, -a, -eljca*; dial. kor. obir. *štì:jhəlc* (Karničar, Obir, 246), pkm. *štìglec* (Novak, Slovar[2], 151), v 16. st. *ſhtigliz* »carduelis« (Megiser), v 18. st. *ſhtigliz* »carduelis« (Kastelec-Vorenc), *shtiglèz* »carduelis« (Pohlin); cgn. *Štiglic*.

Kakor hrv. *štìglīc, štìglić, štìgljāc* prevzeto iz srvn. *stig(e)liz* > n. *Stieglitz*, kar je izposojeno iz zah. slov. **stьgъlьcь*, prim. stč. *stehlec*, č. *stehlík*, slš. *stehlík*, dalje p. *szczygieł, -gła*, gl. *šćihlica*, dl. *šćigelc*, r. *ščegól, -glá*, ukr. *ščýgolь, -lja* »lišček«. Slov. **stьgъlъ, *stigъlъ *ščьgъlъ, *ščigъlъ* je domnevno onomatopejskega izvora (Striedter-Temps, DLS, 229; Vasmer III, 445; Schuster-Šewc, HEWb., 1420). Beseda se v jslov. morda pojavlja v hrv. dial. *staglic, stagljic* (Dalmacija), *štaglȉć* (Medulin; navaja Filipi, Lex. orn., 51) in v atpn. *Stiglizo* (l. 1080 v Supetarskem kartulariju; navaja Skok III, 414). Rum. *sticlete, stiglete, stiglet* je prevzeto prek sb. *steglić* (Cioranescu, DER, 792). Sln. *ščêgljec, -a* »lišček« je verjetno Erjavčeva umetna tvorba iz *ščegljáti* »čivkati« po zgledu r. *ščegól* in č. *stehlík* (Pleteršnik II, 619). Podobna onomatopeja je v sln. *ščínkovec* »Fringilla coelebs«. M. S.

štȉh (m.), g. *štíha* »vbod (pri šivanju, vezenju)« in »skupek kart, ki jih vzame igralec z najmočnejšo, vzetek«, v. *štíhati, -am* (impf.) »z lopato rezati in obračati zemljo« (SSKJ IV, 1110) in »zbadati«, pf. *preštíhati*; pog. *zaštíhati* (pf.) »zabosti«, *štíhniti, štîhnem* (pf.) »zabosti, zbosti«, izv. *štíhar, -ja, štíharica* »lopata za štihanje«; pkm. *štìh, -a* »vbodljaj, pik«, *štìhati* »z lopato prekopavati zemljo« (Novak, Slovar[2], 151); v 18. st. *per shtihu* »punctim«, *en maihin shtihik* »punctiuncula« (Kastelec-Vorenc), *shtiham* »umgraben, vertere glebam« (Pohlin), *ſhtiham* »steche, grabe um« (Gutsmann).

Kakor hrv. *štȉh* »vbod, rez, vzetek pri kartah« prevzeto iz n. *Stich* »isto« < stvn. *stih* = got. *stiks* »vbod, pika« < pgerm. **stika-*, kar je sorodno s **stika-* > zahgerm. **steka-* v stvn. *stehhan*, n. *stechen* »bosti« (Kluge[22], 698). Glagol *štíhati* je kakor star. hrv. *štihati* »fodicare, stimulare, rodere« (Belostenec) in furl. *sticâ* »prekopavati zemljo, štihati« prevzet iz n. *stechen* »bosti, zbadati«, pri čemer je vokalizem pod vplivom subst. *štȉh*, 2. osebe n. prez. in imp. ter 3. os. prez. Pomen »prekopavati zemljo« najdemo tudi v n. iter. *sticheln* (navaja Grimm, Wb. XVII/2, 2709). Glej tudi *štíkati*. M. S.

štíkati, *-am* (v. impf.) »vesti«, *štíkan* »vezen« (SSKJ IV, 1110); gor. *štíkat*, pkm. *štìkati*; v 17. st. *s' slatimi shidami je bila podoba Cefsarize Livie shtikana* (Janez Svetokriški), v 18. st. *s'ſlatom, ali ſrebrom povſdignîenu déllu ſhtikati ali délati* »sigillare«, *kateri pernate blaſhine, ali polſhtre nareja ali ſhtika* »plumarius«, *en moiſter kateri s'ſhidami ali s'ſlatom Aidovſku déllu déla ali ſhtika* »phrygio« (Kastelec-Vorenc).

Kakor č. *štikovati* »vesti« prevzeto iz n. *sticken* »vesti« < stvn. *sticken*, kar je intenz. od stvn. *stehhan* »bosti, zbadati« (Kluge[22], 702). Glej tudi *uštíkniti, štȉh*. M. S.

štimati I, *-am* (v. impf.) »pripravljati, urejati«, s *se* »živeti«, npr. *kako se kaj štimate*, tudi »lepo, skrbno se oblačiti«, pf. *naštímati* »naravnati, uravnati (npr. uro)«, s *se* »lepo se obleči« (nižje pog.; SSKJ IV, 1110, II, 1006), obir. kor. *sɛ ... štimà:jɔ* (Karničar, Obir, 346) »se lišpajo«, *ští:ma* (isti, o. c., 137) »je v redu«, gor. *naští:mat, -am* »pripraviti«, *naští:man*, f. *-a* »pripravljen; lepo oblečen«, v f. tudi »noseča« (Kropa; Škofic, Diss., 325), polj. *štìma* »glas, zven«, *štìmat* »urejati, pripravljati«, pf. *uštímat* (Škrlep, 60), pkm. *naštìmati, -mlen* »zagosti jo komu« poleg »ubrati, uglasiti« poleg *štíjma* »glas, takt« (Novak, Slovar[2], 82, 152). V 16. st. *shtima* »vox« (Megiser), v 18. st. *lépa gladka ſhtima* »canora vox«, *ena ſhtimiza* »vocula, en maihin glas« in *zháſt eniga, kateri v'poſveitovanîu pervo ſhtimo ima, je v'mei temi drugimi, pervi ſa ſvit vpraſhan* »praerogativa«, *te ſhtime, ſkuſi katere je eden ſvolen k'eni ſluſhbi* »suffragia«, *enimu s'beſſédo pomagati, v'kúp ſhtimati* »suffragari«, *ſe vshtimati, ſe s'enim ſhtimati, inu s'nym peiti* »admodulari« (Kastelec-Vorenc), *shtima* »Stimme«, *shtimam* »Stimmen, experiri chordas« (Pohlin), *ſtima* »Laut, Ton, glaſſ«, »Stimme«, *vſhtimati* »Stimmen, glafs raunati, ſtrune nategniti«, *vſhtimavez, vſhtimar* »Stimmer, raunauz glaſa« (Gutsmann).

Substantiv je bil izposojen iz srvn. *stimme* »glas, ton, klic« (Striedter-Temps, DLS, 230), glagol v pomenu »uglaševati (o glasbenem inštrumentu, glasovih)« pa iz srvn. *stimmen* »uglaševati, uglasiti« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1199). Sln. pomeni, ki niso s področja glasbene terminologije, kažejo na sočasno izposojo pomena »določiti« istega srvn. glagola (Lexer, l. c.), na katerega se je vzporedno s pomenskim razvojem v nemščini, prim. nvn. *stimmen* »v redu biti, ujemati se«, naplastil tudi pomen »pripravljati, urejati, uravnavati«. Nadaljnji pomenski razvoji so internoslovenski.

Srvn. *stimme* »glas, ton, klic«, denom. v. *stimmen* »glas od sebe dajati, klicati, imenovati; uglaševati; določiti; oceniti«, stvn. *stimma* »glas«, *stimna* »isto«, *(gi)stimnen* »uglaševati«, *gistimmi* »uglašen« je tako kot ags. *stemn(i)* »glas« iz germ. **stemnō* (f.) »isto«, to pa iz ide. **stem-nā* »glas«, sorodnega z gr. στόμα (n.), g. -ατος »usta«, av. *staman-* (m.) »isto« (Kluge[23], 796; Pfeifer, EWD[2], 1364). M. F.

štimáti II, *-âm* (v. impf.) »ceniti«, z refl. *se* »bahati se, domišljav biti« < *»ceniti se«, ptc. *štimán*, f. *-a* »bahav, domišljav« in *štemáti, -âm* »ceniti« (SSKJ IV, 1110, 1105), kar je le poknjižena varianta za dial. reducirano **štəmáti* < *štimáti*; pkm. *štìmati se, -an se* »bahati se«, *štìmati, -an* »ceniti (koga)« (Novak, Slovar[2], 152), črnovr. *štąmąt, štąmâm* »ceniti, spoštovati«, *štąmân* »ponosen; prevzeten« (Tominec, 216) z redukcijo v prvem zlogu kot v primor. *'štemət* »rad imeti, ljubiti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 125) in rož. kor. *štəmátə qohà* »spoštovati,

ceniti«, *štəmán*, f. *-a* »spoštovan, cenjen« poleg *štímatə*, *-am* »spoštovati, ceniti« (Šašel, RNB, 124). V 16. st. *shtimati* »achten, meinen«, *viſoku vrednu shtimati* »tewer achten; magnificare«, *velikoshtiman* »potens« (Megiser), v 18. st. *zháſt eniga, kateri v'poſveitovanîu pervo ŝhtimo ima, je v'mei temi drugimi, pervi ŝa ſvit vpraſhan, ſhtimati* »fhazati« (Kastelec-Vorenc), *shtemâm* »lieben, schätzen, stolzieren« (Pohlin), *ſhtimam, ſhtemam* »ſchätze, achte« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *štimàti*, *-âm* »ceniti, spoštovati; misliti, smatrati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 406), *štimàti* »misliti, ceniti«, s *se* »bahati se« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 371) izposojeno iz n. *stimen* »ceniti, ocenjevati«. To je tako kot n. *Stime* »spoštovanje«, dial. »pozornost« izposojeno iz it. *stimare* »ceniti, soditi, meniti, upoštevati«, *stima* »spoštovanje, cenjenje« (Grimm, DTV 18, 3056), lat. *aestimāre* »ceniti, čislati, misliti«, stlat. *aestumāre*. Glej tudi *štimirati*. M. F.

štimbal (m.), g. *-a* »tepček«, znano pri Hipolitu v zvezi *shtimbál od sáve*, s čimer Ramovš, Hgr. II, 102, povezuje cgn. *Štembou*, tudi *Štembal*, *Štembav*, hiperkorigirano *Štembol*, *Štembolj* < sln. **štəmbâl* in prek sln. interkalacije nosnika povezuje s sln. *štibâl* »škorenj« < rom. **stivāle*. Podoben pomenski razvoj je mogoče zaslediti v furl. *stivâl* »škorenj« poleg »bedak, tepec«, prim. *Tu sês un stivâl* »ti si bedak, tepec« (Pirona, VF, 1118). Dalje glej *štibâl*. M. F.

štimirati, *-am* (v. impf.) »ocenjevati« s prehodom dolgega naglašenega *ī* > *ẹ̄* pred *r* v primor. *šti'mjerət* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127), prim. *pas'jerat* »pasirati« (o. c., 87).

Izposojeno iz n. *stimieren* »upoštevati, ceniti, spoštovati«, kar je tako kot *stimen* »isto« in *Stime* »spoštovanje«, dial. »pozornost« izposojeno iz it. *stima* »spoštovanje«, *stimare* »spoštovati«, lat. *aestimāre* »ceniti, čislati, misliti« (Grimm, DTV 18, 3056; Battisti-Alessio, 3635 s.). Dalje glej *štimáti II*. M. F.

štȋr (m.), g. *-a* »škorpijon« (pkm.; navaja Pleteršnik po Cafu in Miklošiču).

Verjetno izposojeno, saj škorpijonov v Prekmurju ni. Beseda je znana tudi v csl. *štirъ* »scorpio« (Miklošič, Lex. pal., 1135) in glede na fonetične danosti najbolj verjetno izvira iz č. *štír* »škorpijon«, stč. *štír*, *ščír* < psl. **ščúrъ* »neki hrošč«. Dalje glej *ščúrek*. M. S.

štirje (num. kard.), g. *štȋrih*, f. *štíri* »quattuor«, izv. *štírideset*, kor. *štíriredi*, po haplologiji *štȋredi* »40«, *štírinajst* in *štirinájst* »14«, *štȋrka* »številka 4« in »dva para voli ali konj, štiriperesna deteljica, posoda, ki drži 2,5 vedra«; ord. *četŕti*, dial. *štŕti* »quartus«, kol. *četvȇr*, dial. *čvetȇr* (pri Gutsmannu *zhveteru*, *zhvetiru* »vier beysamm«) »quadruplus«, adv. *četŕtič* »quarto«; subst. *četŕtek*, *-tka* in *četrtȅk*, *-tkà* »dies Iovis« (prim. stcsl. *četvьrtъkъ*, sbh. *četvȑtak*, p. *czwartek*, č. *čtvrtek*), *četȓt*, *-i*, *četrtína* »quadrans«, v. *četrtíti* (impf.), *raz-č.* (pf.), *četvériti*, notr., gor. *čvetériti* (impf.), *raz-*, *s-č.* (pf.) »vierteilen«; v 16. st. *shtiri* »quatuor«, *zhetirtj perst* »annularis digitus«, *zhetertek* »dies jovis« (Megiser), v 17. st. *ſtiri* »quattro« (Alasia), v 18. st. *shtiri*, *shtiri* »quatuor«, *zhetertk* »Dies Jovis« (Pohlin), *ſhtiri* »vier«, *ſhterti*, *zheterti* »vierte«, *zhetertek* »Donnerstag« (Gutsmann); mtpn. *Četrt*, *Na četercah*, orn. *Čétrt*, hdrn. *Četrtek*, tpn. *Podčetrtek* (Bezlaj, SVI I, 118).

Prim. stcsl. kard. *četyre*, *četyrije*, f., n. *četyri*, ord. *četvrъtyj*, sbh. *čètiri*, *čètvr̄tī*, mak. *četiri*, *četvrti*, blg. *čétiri*, *četvrъ́ti*, r. *četýre*, *četvërtyj*, ukr. *čotýry* (dial. *štýri*), *četvértyj*, br. *čatýry*, *čacvërty*, p. *cztery*, *czwarty*, č. *čtyři* (dial. *štyře*), *čtvrtý*, slš. *štyria* (*štiri*), *štvrtý*, gl. *štyrjo* (*štyri*), *štwórty*, dl. *styrjo* (*styri*), *stworty*. Za sln. je treba izhajati iz kard. **čьtýrьje* (analogno po **trьje*), f. *čьtýri*, n. **čьtýre* (Ramovš, Hgr. II, 292), kar je posplošeno v zah. slov. (razen plb.). To je ali nastalo iz psl. **četýr(ь)je* v allegro tempu in zaradi tendence po dvozložnosti, ki jo imajo sosednji števniki (Comrie, IE Numerals, 742; Szemerényi, Studies, 79, 104) ali pa odraža isto red. st. kot gr. hom. πίσυρες, lat. *quattuor* (Meillet, MSL IX, 158; Fortunatov, KZ XXXVI, 34; Iljinskij, JA, XXXIV, 5). Psl. **četýre* < **kuetū́res* vsebuje v sufiksu ničto stopnjo po stranskih sklonih in dolžino po nom. ide. paradigme nom. pl. **ku̯étu̯ōres* > **ku̯etu̯ṓres* (sti. *catvā́raḥ*; o ide. akcentskem pomiku *é–o-V* > *e–ó-V* glej Klingenschmitt, Tocharisch, 389 s.), akz. **kuéturn̥s* (sti. *catúraḥ*), instr. **ku̯eturbhís* (podobno Comrie, l. c.). Stcsl. odraža še konzonantno fleksijo, medtem ko je lit. *keturì* »štirje«, f. *kẽturios* prešlo med *-*i̯o/ā* debla (izjema je akz. m. *kẽturis* < *-*ins* = sti. *catúraḥ*). Psl. ord. **četvь́rtъjь* < **kuetu̯rtó-* + **i̯o-* je identično z lit. *ketvir̃tas*, stprus. *kettwirts*, gr. τέταρτος, hom. τέτρατος, sti. *caturthá-*, kimr. *petuerid*, got. *fidwôr*, toh. B *ś(t)wār*, *ś(t)wer*, arm. *čorrord*, *kaṙord* poleg *(*ku*)*turi̯o-* v sti. *túrya-*, av. *tūirya-* (Miklošič, 36; Brugmann, Grdr.[2] II/2, 12; Trautmann, BSW, 131; Vasmer III, 331; Pokorny, 642 s.; Fraenkel, 247; Frisk II, 883; Schwyzer, Gr. Gr. I, 350; Walde-Hofmann II, 401). O ide. **kuet-u̯er-* : f. **kuet-sor-* (sti. *cátasraḥ*) glej Čop, Ural-Alt. Jahrbücher XLIV, 170, Čop, STA, 164; Szemerényi, l. c.

Greenberg, IJSLP XLIII, 35 ss., domneva, da je ide. **kuet-u̯ōr-es* kompoz. iz ide. **kuet-* »dva« in elementa, ki se ohranja v sti. *vāra-* »zaklad, lastnina«, npr. *pañcavāram* »petkrat«. Ide. **kuéto-* se ohranja v psl. **čètъ* > r. *čët* »parno število«, česar kolektiv je **četà* > r. *četá* »par«, singularizirano **čèto* > sbh. *čȅto*, kar je analogno po razmerju *jȁto* : *jàta* dalo feminizirani kolektiv sln. *čẹ́ta*, sbh. *čȅta*, blg. *čéta* »vojaška enota«, prvotno »pari vojakov«. Greenberg, l. c., vidi ide. **kuet-* »dva« tudi v **kuote/otero-*, iz česar po haplologiji izvaja **kuote/oro-* »kateri od dveh« > gr. πότερος, lit. *katràs*, psl. **kotè/òrъjь*, in morda v psl. **kotíti* s prvotnim pomenom »delati dva«. M. S.

štírka (f.) »škrob«, v. *štírkati*, *-am* (impf.) »škrobiti« (SSKJ IV, 1115), pkm. *štìrka* »škrob«, *štìrkati* »škrobiti« (Novak, Slovar, 110), goriš. *štiérka* »škrob« (Štrekelj, Görz., 431), črnovr. *štíərka* »isto« (Tominec, 215) < sln. **štẹ̑rka*. V 18. st. *ſhtérka* »alica« poleg *ſhterk* v *lym s'moke s'kuhana pappa*, *s'ſhtèrka* »colla« (Kastelec-Vorenc), *shtirka* »Stärke, Kraftmehl, amylum, alica« (Pohlin), *ſhtirka* »Kraftmehl zur Wasche, Stärke« (Gutsmann).

Tako kot hrv., sb. *štȉrka* »škrob«, tudi *štȉrak* »isto« in *štȅrka*, v. *štȉrkati*, *štȇrkati*, mak. *štirak* »škrob« (< sb.) prevzeto iz bav. avstr. *Stärke* »škrob«, *stärken* »škrobiti«, dial. pogosto *stirk*, *stirk.n*, avstr. dunajsko *Stirk(e)*, srvn. *sterke*, *stirke* »škrob« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1180). Besedna družina se je razvila iz denom. v. *stärken*, srvn. *sterken* »jačati« k adj. *stark* »močan« (Miklošič, 343; Striedter-Temps, DLS, 230; Skok III, 415). Sln. oblike z vokalom *-e-* so internosln. nastale iz prvotnega *-i-* pred *-r-*. Glej tudi sin. *škrȏb*, *togovína*. M. F.

štóbar (m.) »podstavek, stojalo za petrolejke« (polj.; Škrlep, 60) z akanjem v posttoničnem zlogu (o tem Ramovš, Hgr. VII, 97, 116) kot v gor. *stóbar*, g. *-ára* »lesen svečnik« (Vodice; Pleteršnik II, 577) iz sln. **stobȍr*, sorodnega s csl. *stoborъ* »columna«, hrv., sb. *stòbor* »ograda iz kolov«, črnogor. *stòbor* »isto«, blg. *stobòr* »visoka ograda iz desk«. Gor. oblika kaže na izhodno sln. akc. paradigmo **stobȍr*, g. **stobóra* in sekundarni vnos nominativnega vokalizma v stranske sklone. Zaradi identičnega lit. *stãbaras* »posušena veja ali steblo« (Kurschat, 2248) se je izhodno psl. **stȍborъ* (= hrv., sb. *stȍbor*) akc. uravnalo po sin. **stъbъ̀rъ*, g. **stъbъrà* »steber«. Sem tudi oblika *štóber* (m.), g. *-bra* »stojalo za goreče trske« (dial.; SSKJ IV, 1115), ki je sodeč po citatu iz dela V. Kavčiča poljanska in zatorej z *ǫ́* enaka polj. *štóbar* (z jakostno akcentuacijo) in implicira sln. varianto **štǫ́brъ* iz **stòbrъ*. Slednje je lahko rezultat kontaminacije med **stȍborъ* in **stъbъ̀rъ*. Podobnozvočno dial. *'stọbọr* »steber« (Babno Polje; OLA) je fonetično razvito iz sln. [*stəbə̀r*] = knjiž. *stebȅr*. Glej tudi *stobor* in dalje *stebȅr*. M. F.

štȏfeljc (m.), g. *-a* »zamašek«, ekspr. tudi »majhen človek«, tudi *štȏfelj*, *-na* v obeh pomenih.

Prevzeto iz n. *Stoppel* »zamašek, majhen človek«, kar je prvotno spn., danes tudi na Bav. znan nomen instrumenti v. *stoppen* »mašiti, zamašiti«, pri čemer sln. sufiks *-c* < **-ьcь* verjetno ni dem., temveč v vlogi tvorbe nomena instrumenti, sln. *-f-* pa se je vzpostavil pod vplivom sln. dial. v. *štȏfati*, *-am* (impf.) »krpati, šivati« < n. *stopfen* »isto«, *zaštȏfati*, *-am* (pf.) »zamašiti« < n. *verstopfen*. Manj verjetno je *štȏfeljc* prevzeto iz bav. n. nepreglašene variante **Stopfel* k izpričani *Stöpfel* »zamašek«. Iz n. *Stoppel* »zamašek« je poleg sln. dial. *štȏpelj*, *-na*, *štȏpeljc*, *-a* »zamašek« tudi slš. dial. *štopel* in madž. *stopli* »isto«, iz glagola n. *stoppen* »mašiti, zamašiti«, ki je prevzet iz spn., pa poleg sln. dial. *štȏpati*, *-am* (impf.) »krpati luknje v obleki« še hrv. dial. *štòpati* in slš. dial. *štopkat* »isto« (Jazbec, SJ/SLS V, 58 ss.). Glej tudi *štẹ́pselj*. M. S.

štohelj (m.), g. *-hlja* v obir. kor. *štó:χəl* (m.) »konica pri likalniku« (Karničar, Obir, 246). Izposojeno iz istopomenskega n. labializiranega refleksa k nvn. *Stachel* »(kovinska) konica« (Grimm, DTV 17, 385), prim. tirol. n. *stâchl* »železni klin pri likalniku« poleg »jeklo« (Schöpf, TI, 696), kor. n. *stâch'l* »isto« (Lexer, KWb., 238), srvn. *stachel* »chalybs« poleg *stahel* »isto«, *stâl* in *stagel* (Lexer, Mhd. Wb. II, 1128), stvn. *stahal* »chalybs«, *stahel* »isto«. Iz n. bav. avstr. labializiranega refleksa z *-γ-* < *-h-* (o tem Striedter-Temps, DLS, 59), ki ga poleg srvn. *stagel* »jeklo«, avstr. n. *Stagel* »kos jekla v likalniku« potrjuje sor. n. *štǫγl* »jeklo«, *štǫγlan* »jeklen« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 151), je bilo izposojeno hrv. *štogla* »jekleni klin; likalnik« (Stulli; ARj XVII, 835) in slš. gemer. *štógla* »osla« (Orlovský, Gemer., 340). Morda je že srvn. *stachel* »jeklo« ob *stahel* »isto« rezultat kontaminacije med *stahel* »jeklo« in *stachel* »aculeus«. Glej tudi *štéklo*. M. F.

štókan (adj.), f. *-a* »zmečkan«, npr. *štókan krompir* »zmečkan in z ocvirki zabeljen krompir«, *štókano zẹ́jle* »zmečkan krompir in zelje z ocvirki« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185).

To je ptc. prez. pas. **stǫkanъ* v. **stǫkā̋ti* »tolči« > sln. *štǫ́kati*, *štǫ̑kam* »s palico ali podobni predmetom tolči, bezati« in k temu *štǫ́kalnik* (m.) »palica, s katero ribiči naganjajo ribe v mrežo«, »na koncu z železom okovan drog, s katerim hrano za svinje tolčejo« (kranj.), *štǫ́kaunk* »lesen tolkač za krompir« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197). Dalje glej *štǫ́kati II*. M. F.

štǫ́kati I, *štǫ̑kam* (v. impf.) »drezati, bezati, brskati«, pf. *štǫ́kniti*, *štǫ̑knem* (gor., dol. bkr.), subst. *štǫ́kalnik*, *-a* »drog, s katerim ribiči podijo ribe v mrežo, z železom okovan drog, s katerim hrano za svinje tolčejo«, *štǫ́kalo*, *-a* »isto« in »nerodnež«, *štokovílo*, *-a* »nerodnež«.

Verjetno prevzeto iz n. *stochern* »štokati, drezati« in naslonjeno na sln. *štȍk*, g. *štóka* »palica, drog« < n. *Stock*. Na Saškem je sicer znan tudi glagol *stockern* »štokati, drezati«, ki izvira iz spn. *stokern* »isto« (Grimm, Wb. X/3, 86), vendar prevzem iz tega n. dial. za sln. ne pride v poštev. O drugačnem poskusu glej *štǫ́kati II*. M. S.

štǫ́kati II, *-am* (v. impf.) »slabo brati«, npr. *kaj tako štokaš?* (bkr: Krupa; Barlè, LMS 1893, 34).

Osamljeno. V Krupi glagol pomeni tudi »brezposelno okoli hoditi, iskati nekaj, kar ti ni treba« (Barlè, l. c.), katerega pomen se je prek enake motivacije kot pri sln. *klatíti* »tolči« → intranz. *klatiti se* »brezciljno okoli hoditi, tavati« lahko razvil iz slov. v. **stǫkā̋ti* »tolči« (poleg **stukati* »isto«), prim. sln. *štǫ́kati*, *štǫ̑kam* (v. impf.) »s palico ali podobnim predmetom udarjati, bezati« (Pleteršnik II, 646), bovško *štuókętę* »zbadati, dražiti, drezati« (ekspr.; Ivančič, DSBG, 61), rez. *zaštókat* »odrezati vrat; vbrizgniti« (Steenwijk, SDR, 333) < *»udariti, suniti«, p. dial. *stęczeć* »tolči« (Karłowicz, SGP V, 233) poleg *stukać* »trkati, tolči, ropotati«, r. *stúkatь* »trkati, tolči«, tudi *stučátь* »trkati, udarjati«, ukr. *stúkaty*, *-kaju* »trkati, udarjati« (Vasmer[2] III, 787). Pomen »slabo brati« se je prek enake pomenske motivacije kot v sln. *tólči* »s težavo govoriti kak jezik« (SSKJ V, 114) ← *tólči* »udarjati«, *lomíti* »slabo znati, obvladovati kak jezik, zlasti v govorjeni obliki« (SSKJ II, 637) ← *lomíti* »brechen« razvil iz pomena »tolči« sln. glagola *štǫ́kati* < psl. **stǫkā̋ti*, **stǫ-kā̋ješь* > **stǫ́kāšь*. To je nazalizirana varianta k istopomenskemu **stukati* in sorodno z lot. *stukât* »tolči, biti« poleg »hoditi z majhnimi koraki, drobencljati« (Mühlenbach-Endzelin III, 1102; Vasmer[2], l. c.). Glej tudi *štókan* in *štǫ́kavec*. M. F.

štǫ́kavec (m.), g. *-vca* »Oriolus galbula = rumeni kobilar« (Žabče na Tolminskem; Erjavec, LMS 1879, 132), sem bovško *štuókunęk* »žolna« (Ivančič, DSBG, 61) < sln. **štǫ́kavnik* in še *štǫ́kovec*, g. *-vca* »isto« (Kobariški Kot; Kenda, rkp., 154) < sln. **štǫ́kavec*.

Izhodišče besedne družine je sln. adj. **štǫ́kav* »ki rad štoka = tolče« < **stǫ́kavъ* glagola **stǫkā̋ti*, **stǫ́kāšь* »tolči«. Podobno motivirano je besedotvorno enako rez. *pókavac* »žolna«, *pókovac* »isto«, *pókovec* ← **pǫ́kavъ* »ki rad tolče« iz **pǫkā̋ti*, **pǫ́kāšь* »tolči« (korenska etimologija Steenwijk, SJ/SLS 4, 2003, 47). Dalje glej *štǫ́kati II* in za sin. *pǫ́kavec pǫ́kati I*. M. F.

štȏkerle (m.), g. *-a* »manjši stol brez naslonjala« = gor. *štǫ̀:kaRle* (Kropa; Škofic, Diss., 367), polj. *štókarle* (Škrlep, 60). Beseda je znana v pogovornem jeziku osrednje slovenščine.

Tako kot gradišč. hrv. *štòkedlin* »majhen stol brez naslonjala« (Tornow, BD, 338) z *-dl-* < *-rl-* in č. zastar. *štokrle* »isto« izposojeno iz avstr. n. *Stockerl* »nizko sedišče brez naslonjala«, kar je dem. k *Stock* »panj, hlod« (Rej-

zek, ČES, 643). K besedotvorju prim. n. *Staberl* »okrašena sprehajalna palica« k *Stab* »palica«. Č. dial. *štok* »dolg in ozek stol na kočiji« (Bartoš, Dialektologie II, 399) kaže, da se pomenska specializacija na označevanje stolov v n. ni realizirale šele v dem. M. F.

štokfiš (m.), g. *-a* »polenovka«, bovško *štò:kfìš* »isto« (Ivančič, DSBG, 61), notr. *štukvíš* (pivško; Žele, Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt, Ljubljana 1996, 74). V 16. st. *shtokfish* »asellus« (Megiser), v 18. st. *ſtokfiſh* »asellus, to je enu polénu ribe, oſlizh«, *ſhtokfiſh* (Kastelec-Vorenc), *shtoksh* »Stockfiſch, salpa, afinus piſcis« (Pohlin), *ſhtokfiſh* »Stockfiſch, ſhtokna riba, morſki oſel, terda riba« (Gutsmann).

Tako kot hrv., sb. *štòkfiš* »polenovka« izposojeno iz nvn. *Stockfisch* »isto« (< *Stock* »palica, kol« + *Fisch* »riba«), poznosrvn. *stocvisch* (14. st.; Striedter-Temps, DLS, 230), kar je bilo prevzeto iz srspn. *stokvis*, s čimer je bila riba poimenovana, ker so jo pri sušenju nataknili na kol, palico (Kluge[23], 798). Sln. sin. *polẹ́novka* se je kot kalk za *štokfiš* začel uveljavljati v drugi polovici 19. st., prim. *riba polenovka* (Cigale, Wb., 1562), *polenovka* (Janežič[1] II, 289). Pri Murku II, 647, je polenovka poimenovana s *zhòk* in z zvezo *terda riba*, ki je izpričana že v 18. st. pri Gutsmannu. Glej tudi sin. *tréska II*. M. F.

štómit (m.), g. *štómida* »želodec« (rez.; Steenwijk, SDR, 317), nadiško *stòmit*, *štòmit* »isto« (Rigoni-Salvino, VIN, 163), toda primor. *'štuemeh* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127).

Varianta z izglasnim *-t* je izposojena iz furl. *stòmit* »želodec«, tudi *stòmi* »isto« (Pirona, VF, 1120 s.), z izglasnim *-h* za prvotno sln. *-g* (prim. *stu'nuh* »stonoga« (Sv. Anton; Jakomin, o. c., 117)) pa iz trž. it. *stòmigo*, tudi *stòmego* oz. miljsko *stòmic* (Doria, 684, 683) oz. ben. it. *stòmego* (Boerio, DV, 706). Iz rom. predlog je tudi hrv. *štȕmig* »želodec« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198), *štȕmak*, g. *štȗŋka* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1220), *štȕmek*, g. *štȕnka* (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 372). Izhodišče rom. leksemov je lat. *stomachus* »želodec; požiralnik«, kar je bilo izposojeno iz gr. στόμαχος (m.) »želodec« (Novi testament), »odprtina, žrelo«, dem. k στόμα, -ατος (n.) »usta, grlo, žrelo«. M. F.

štoncelj (m.), g. *-na* »bahač, vetrnjak«, izpričano le v 18. st. *shtônzel*, *-na* »Stutzer, Windbeutel« (Pohlin), *ſhtonzel*, *-na* »eitler Prahler; ferkolin, ſmerkolin«, »Stutzer, Windbeutel« (Gutsmann). Sem verjetno cgn. *Stanzel* (Celje in okolica).

Apelativ je izposojen iz istopomenske bav. avstr. dial. labializirane predloge **stǫnzel* iz **Stanzel* (prim. sln. cgn.), kar Striedter-Temps, DLS, 230, povezuje z bav. avstr. *Stanz* (f.) »dvorjenje, nočni obisk pod dekletovim oknom« in opozarja na zvezo *sich gſtanzi' machə̃* »braniti se; afektirano se obnašati« z adj. *geſtanzig* »olikan, čeden, ljubek« (Schmeller, BWb. 2/1, 771). Pomensko razmerje med bav. avstr. **Stanzel* in *Stanz* kaže na nomen agentis ← nomen rei acti. M. F.

štópa (f.) »potirki, zadnje predivo; Werg« (rez.; B. de Courtenay, Mat. I, 411), goriš. *štṻópa* (Štrekelj, Görz., 431).

Prevzeto iz furl. *stòpe* »isto« (prim. it. *stoppa*, frc. *étouppe*, rum. *stupă*) < lat. *stuppa* poleg *stūpa*, kar je izposojeno iz gr. στύππη »isto« (Šturm, ČJKZ VII, 46; Meyer-Lübke, 8332; Walde-Hofmann II, 608). Iz rom. variante **stopfa* je prek stfrc. *estoffe*, srniz. *stoffe* in nvn. *Stoff* izposojeno sln. *štọ̑f* »debelejša volnena tkanina« (SSKJ IV, 1115). M. S.

štọ̑r I (m.), g. *-a* »truncus«, tudi »zeljni kocen«, »izdolbena hruška« (jvzh. štaj.), »golida« (Kobarid) in iz pomena »truncus« po metafori »psovka nerodnemu človeku« (iz tega pomena cgn. *Štor*), adj. *štọ̑rast*, f. *-a* »neroden«; sem *štọ̑rovka* (f.) »goba, ki raste na štorih«. V dialektih: jnotr. *štọ̀r* (Podgrad pri Vremah; Rigler, Jnotr. gov., 107), goriš. *štór* »Strunk; neroden človek« (Štrekelj, Görz., 391), črnovr. *štọ̑r* »drevesni štor« in »psovka nerodnemu človeku«, iz slednjega pomena denom. adj. *štọ̑rąst* »neroden« (Tominec, 216), obir. kor. *štòə:r* »Baumstumf« in »nebogljen, neživljenjski človek« (Karničar, Obir, 246). V 16. st. *shtor* »Block, Klotz« (Megiser), v 18. st. *ſhtor* »caudex, ſhtempil eniga driveſſa, ſteblu«, »codex, en paîn«, »truncus, ploh, paîn, šhtok, rèzil, ſtablu, deblu, klada, štempel« (Kastelec-Vorenc), *shtór* »Krautſtengel, Stumpfen« (Pohlin), *ſhtor* »Stumpf vom Holze«, »Klotz, Bloch, terzhek, penj«, »Stock, klada, penj, kol, kou, prungel, ſhtok, zhok, terkel«, »Stümpfel, odſek, rogel, ſhterzel, pazel, okerhek«, *mutaſt kaker en ſhtor* »Stockstumm«, *tih kaker en ſhtor* »Stockſtill«, *tog kaker en ſhtor* »Stockſteif«, *ſhtorezh* »Stöcklein«, »Stümmel« (Gutsmann).

Izposojeno iz bav. srvn. refleksa **stor* za srvn. *storre* »drevesni štor« poleg »zobna škrbina«, stvn. *storro*, kar ustreza nvn. *Storre*, *Stor*, *Storren* »drevesni štor, suha štrleča veja; preostanek zoba, škrbina; bedak« (Grimm, DTV 19, 422), bav. avstr. *Storre* »drevesni štor; pohabljena oseba«, avstr. kor. *storre* »isto« (Miklošič, Frw., 58; isti, SEW, 343; Striedter-Temps, DLS, 230). Štrekelj, LMS 1892, 40, je n. besedo povezal z bav. avstr. *storren* »štrleti« (Schmeller, BWb. II, 778 s.), kar je sorodno s stvn. *storrēn* »isto«, srvn. *storren*, got. *andstaúrran* »nejevoljo kazati« in nvn. *starren* »štrleti« (Kluge[23], 799; Pfeifer, EWD[2], 1345) in kaže, da je n. beseda prvotno pomenila »štrleči del nečesa, npr. dreves, zoba ipd.«. Glej tudi *štọ̑r II*. M. F.

štọ̑r II (m.), g. *-a* »studenec« (Pišece; SLA). Vsiljuje so povezava s homonimom *štọ̑r*, čeprav neposredne pomenske motivacije »štor« > »studenec« niso znane, ampak le »hlod, deblo« > »izvir, studenec«, prim. stsb. *stublь* (m.) »puteus«, blg. *stùbel* »studenec; široko izdolbeno deblo, skozi katerega teče voda iz izvira oz. vodnjaka«, sln. *stúblo* »iz drevesnega debla narejena cev« in hdrn. *Stubelj* poleg interkaliranega *štúmbelj* »bedak« s pomenskim razvojem iz »čok, štor«. Glej tudi *štọ̑r I* in *štúbelj*. M. F.

štórati, *štọ̑ram* (v. impf.) »drezati, bezati, brskati« (štaj.), kor. obir. *šturé:χat* »suchen, stierln, stöbern« (Karničar, Obir, 235), pkm. *štovéirjati* »brskati, vohljati, pretikati« (Novak, Slovar[2], 152); v 18. st. *shtôram* »in tenebris ambulare« (Pohlin).

Prim. ukr. *šturljáty* »pehati, suvati«, *šturnúty*, *-néš* »pehniti, suniti«, p. *szturkać*, *szturchnać* »suvati, dregati«, pom. *šturxac* »isto«, kašub. *šturac* »isto, izzivati pretep«, č. *šťourati* »brskati«, slš. *štúrat'* »isto«, č. dial. *šťarati* »brskati, preiskovati«, slš. *žd'úrat'*, *ždúrat'*. Nejasno. Machek[2], 628, ki navaja le č. in slš. gradivo, domneva domač izvor. Brückner, 556, povezuje s p. *stark*, star. *starczeć* »štrleti, moleti«. Bolj verjetno se zdi, da gre za izposojo iz nekega nepotrjenega refleksa iz stvn. *stôran*

»razdejati, uničiti« poleg *stôrran* < **stau̯ri̯an*, kar je dalo nvn. *stören* »motiti«, prim. tudi sorodno bav. in vzhfrank. *stüren* »drezati, bezati, brskati«. M. S.

štȍrg (m.), g. *štórga* »staro votlo drevo«, »drevesno duplo« (navaja Pleteršnik II, 646, po Valjavcu). V 18. st. zabeležen adj. *šhtorglaſt* »multicaulis« (Kastelec-Vorenc) kaže na izpeljavo iz subst. **štorgelj*. Sem cgn. *Štorgelj*, *Štorgel*, ki sta po ZSSP zabeležena le v Gornjem Gradu, koder je znan tudi mtpn. *Štorgelj*.

Izhodišče cgn. je verjetno vzdevek v pomenu »bedak« < »votlo drevo«. K razvoju pomena prim. sln. *štúmbelj* (m.) »bedak« k slov. **stubľь* »votlo drevo (ki so ga postavili ob šibek izvir, da se je vanj natekala voda)«. Verjetno tako kot sln. *stȍrž* (m.), g. *stóržа* »conus« < sln. *stȓž*, g. *stržȁ* »isto« (prim. rož. kor. *stȓž*, g. *stržà*; Šašel, RNB, 114) fonetično razvito iz prvotnega sln. **stȓg*, g. **stŕga* ← **strgȁ*, kar je mogoče izvajati iz psl. substantiviziranega adj. **strь̀gъ*, g. **strъgá* »odrezan, odsekan ipd.« in primerjati z lit. *strùgas* »kratek, odsekan«, psl. **strъgati*, **strugǫ* »fricare, radere«. K sln. refleksu *-or-* za izhodno *-ər-* glej dalje pod *stȍrž*. Dalje glej *strúgati*. M. F.

štǫ́rija (f.) »zgodba, povest; dogodek« (pog.; SSKJ IV, 1116), pkm. *štórlja* »zgodba, pripovedka« (Novak, Slovar[2], 152), primor. *'štorje* (f. pl.) »sitnosti; neumnosti«, npr. *kakšne štorje mi 'je pravo* »kakšne neumnosti mi je pravil« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 126), toda rez. *štǿrija* (f.) »zgodovina« (Steenwijk, SDR, 317).

Tako kot hrv. *štòrlja* »pripoved; zgodovina«, čak. *štòrija* »isto« izposojeno iz rom., prim. it. *stòria* »zgodovina; dogodek, pripoved; izmišljija«, furl. *stòrie* »zgodovina; pripoved; izmišljija«; to je po aferezi nastalo iz lat. *historia* »zgodovina; povest«, ki je bilo izposojeno iz gr. deverbativnega subst. ἱστορία (f.) »poizvedovanje; pripovedovanje, zgodovina« k denom. ἱστορέω »poizvedovati; pripovedovati« iz ἵστωρ (m.), -ορος »izvedenec« < *Ϝιδ-τερ- »tisti, ki ve« (Battisti-Alessio, 3643; Pirona, VF, 1122). Lat. *historia* se kot evropska kulturna beseda ohranja v sln. *histǫ́rlja* (f.) »zgodba«, redko »zgodovina«, prim. v 18. st. *piſſár teh hiſtori* »historiographus, historicus« (Kastelec-Vorenc); adj. *histǫ́ričen*, f. *-čna* »zgodovinski«, *histǫ́rik* »zgodovinar« ← lat. *historicus* »zgodovinski; zgodovinar« < gr. ἱστορικός (adj.) »izveden v zgodovini«. M. F.

štǫ́rja (f.) »iz dračja ali slame narejena pletenjača«, »preproga, odeja«, tudi *stǫ́rja* »isto«; goriš. *štȗórja* »Schilfdecke« (Štrekelj, Görz., 431), polj. *štúrja* »trsje povezano z žico za oprijemanje zidnega ali stropnega ometa« (Škrlep, 61). V 19. st. pri Murku I, 588: *ſhtórija*, *ſhtórja* »vrsta strehe na vozu ali ladji; dežnik«. V 16. st. *ſtorea* »Matz, ftorea« (Megiser), v 18. st. *shtorlja* »Wetterdach am Schiffe, tectum navis« in *storija* »eine Binſendecke, teges« (Pohlin), *ſhtoria* »Wetterdach am Schiffe; diſhna ftreha« (Gutsmann).

Verjetno kot **stòr'a* izposojeno iz stfurl. **storia*, prim. furl. *stuérie* »iz ločja ali slame narejena pletenjača, ki služi za varovanje pred soncem ipd.«, it. knjiž. *stuòia* »isto« (Šturm, ČJKZ VI, 1927, 73; Mende, RLS, 115), tudi *stuòra*, frc. *store* »zavesa, zastor« (> n. *Store* »bela, prosojna zavesa« (Kluge[22], 705) > r. *štóra*; Vasmer[2] IV, 479), lat. *storea* (f.) »plahta, rogoža«, *storia* »isto« (Miklošič, 324; Battisti-Alessio, 3664). Hrv. *stùra* »pletenjača, rogoža, preproga« je iz dalm. rom. (Skok III, 354). M. F.

štǫ̑rklja (f.) »ciconia«, gor. tudi *štǫ̑rkla* »isto«; v 16. st. *ſhtorkla* »ciconia, Storch, Storck«, v 17. st. *shtorkle ſvoje mlade na viſoke ſtrehe nesſeio* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhtorkla*, *šhtorkla* »ibis«, *zherna ſhtorkla* »ranger« (Kastelec-Vorenc), *shtôrkla* »Reiger, ardea« (Pohlin), *ſhtǫrkla* »Reiger, Storch« (Gutsmann).

Štrekelj, Lwk., 63 s., in Striedter-Temps, DLS, 231, domnevata mlado izposojo iz bav. n. dem. *Storkel*, *Storchel* od n. *Storch* < srvn. *storc*, *storke*, *storch* »štrk, štorklja«. Vendar bi iz n. dem. pričakovali sln. m. spol in deklinacijo na *-lj*, g. *-ljna*, zato se zdi verjetneje, da gre prvotno za slov. tvorbo, pri čemer je bav. n. *Storkel* lahko vplivalo na nepričakovano širok areal sln. *or* < *r̥* (n. vpliv (in ne izposojo) domnevata Ramovš, Hgr. II, 293; Skok III, 417). Tudi vzglasno *št-* ne dokazuje izposoje, saj ima *št-* < *st-* cela vrsta avtohtonih besed, prim. *štŕkati*, *štrígalica*. Izhajati je mogoče iz **stь̑rkъl(')a*, hipokor. iz **stь̑rka*, kar je f. k **stь̑rkъ*, **stь́rkъ* > sln. *štȓk*, *štȓk*. Hipokor. m. spola s suf. *-lъ* je znan v blg. *štъ́rkel*, pl. *-i* »štrk« (f. *štъ́rkelica*), star. hrv. *štrkolj* »isto« (Stulli; ARj XVII, 849), prim. z *l*-jevskimi suf. še sln. vzh. štaj. *štrkǫ́lja* »hodulja«, hrv. *štrklja* »hodulja, lesena noga«, *štȓkljast* »dolgonog« (Slatina), blg. *štrъ́klest* »isto«, lot. *stirkle* »dolgonoga ali hitra ovca«. K tujemu vplivu na vokalizacijo *or* < *r̥* prim. možno paralelo sln. *stȍrž*, *štȍrž* poleg *stȓž* < **stъržь̑*, kar je lahko pod vplivom furl. *tòrs*, *stòrz* »stržen pri zelju«. Dalje glej *štȓk*. M. S.

štorkljáti, *-âm* (v. impf.) »nerodno hoditi«, pf. *od-*, *pri-*, *za-š.*; v 18. st. *shtorklâm* »shtôram«, tj. »in tenebris ambulare« (Pohlin).

Štrekelj, Lwk., 64, in po njem Striedter-Temps, DLS, 231, izvajata iz bav. n. *storkeln* »nezanesljivo hoditi z dolgimi nogami«, *storggl'n* »spotikati se«, *Störkel* »človek z dolgimi nogami, suh in visok človek«, kar navezujeta na bav. n. *Storkel* »štorklja«. Pomen »štorklja« se pogosto razvije v »(suh) človek z dolgimi nogami«, tako še npr. frc. *cigogne*, madž. *gólya*, iz česar je mogoče dobiti pomen »nerodno se premikati«. Vendar ni izključeno niti, da je bav. n. *storkeln* le varianta od n. *torkeln* »opotekati se« (< *»vrteti prešo« < lat. *torculāre* »prešati« (Kluge[23], 829), kakor v sln. ljudskoetimološko naslonjena na besedo s pomenom »štorklja«. M. S.

štorte (f. pl.) »vložene olive, običajno nekoliko podolgovate« (istrsko; A. Pucer, Istrska kuhinja, Ljubljana 2000, 69, 210).

Izposojeno iz eliptične rabe ben. it. besedne zveze *oliva storta* »vrsta v obliki lune rahlo ukrivljenih oliv, ki se uporabljajo predvsem za mariniranje« (Vascotto, 302) k it. *storto* (adj.) »ukrivljen, neraven« poleg »napačen, izkrivljen«, lat. *extortus* »ukrivljen«, kar je ptc. iz v. *extorquēre* »izviti« poleg »iztrgati, izsiliti, izmučiti« (Battisti-Alessio, 3644). M. F.

štȍrž (m.), g. *štóržа* »conus«. Glej *stȍrž*. M. F.

štradǫ̑n (m.), g. *-a* »pot, cesta na Ljubljanskem barju z jarkoma na obeh straneh« (SSKJ IV, 1116), npr. *Mihov štradon*, *Knezov štradon* itd., pri Likoviču, 155, pomeni »barska cesta, zadelana z bičjem«. Znano tudi v slovenski Istri, prim. *štra'duǫn* »širša steza« (Padna), *štra'dǫn* »končni del njive, kjer se hodi« (Šmarje; vse Cossutta, PV, 101).

Prim. hrv. čak. *štradũn*, g. *-ūnȁ* »široka cesta« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1215). Izposojeno iz rom., prim. it. *stradòne* »večja cesta; drevored (navadno na pe-

riferiji mesta)«, furl. *stradòn* »večja cesta; glavna, široka in ravna cesta«, kar je avgm. od it. *stràda* »cesta«, furl. *stràde* »isto«, lat. *strāta* »utrta pot, cesta«, izvorno substantiviziranega ptc. pf. f. *strāta* glagola *sternō*, *-ere* »razprostreti, poravnati, utreti« (Battisti-Alessio, 3647; Pirona, VF, 1125). Iz lat. predloge *strāta* je bilo v stvn. pred konzonantnim premikom izposojeno *strāza*, srvn. *strâze*, nvn. *Straße* »cesta« (Kluge[22], 707). M. F.

štrâfati, *-am* (v. impf.) »kaznovati, karati«, s. *štrâfa*, *štrâfinga* »kazen«; v 15. st. *Tho chudu Straffatj* (Kranjski rokopis; Mikhailov, FS, 184), v 16. st. *ſtrafati*, *ſtrafinga*, s prehodnim *i̯* je *ſtraifati*, *ſtraiffinga* (Trubar), *ſhtrafati* »caſtigare«, *ſhtraifati* »caſtigare, punire«, *ſhtraifinga* »caſtigatio« (Megiser), v 17. st. *ſtrafat* »caſtigare« (Alasia), *shtraifati*, *shtraifinga* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhtraffati* »afflictare, animadvertere, arguere, coarguere, mulctare, plectere, punire«, *eniga s'beſſédo pošhtraffati* »objurgare, eniga krégati, oftru poſvariti«, *ſhtraffanîe* »censio, ſvarjenîe«, *ſhtraffinga* »punitio, vadiatio«, *ſhtraffaviz* »punitor« (Kastelec-Vorenc), *shtrafam* »punire«, *shtrafènga* »pœna« (Pohlin), *ſhtrafati*, *oſhtrafati*, *ſhtrafuvati* »strafen«, *poſhtrafati* »bestrafen«, *ſhtrafa*, *ſhtrafinga* »Strafe«, *ſhtrafavec* »Strafer«, *ſhtrafarza* »Straferin« (Gutsmann); v 19. st. znano še v slovarjih Murka in Cigaleta, ki pa te besede že označi z asteriskom. V slovarjih s konca 19. stol. dokončno prevlada *kazen*, *kazniti*, *kaznovati* in *pokora*, *karati*. O prehodnem *i̯*, pogostem v zapisih 16.–17. st., prim. danes štaj. *štrâi̯finga*, glej Ramovš, Hgr. II, 174; Rigler, Jnotr. gov., 161.

Kakor hrv. kajk. *štrȍf* »kazen«, štok. dial. *štrofati*, *oštrofiti*, sb. *štrafovati* prevzeto iz srvn. *strâfen* »karati, kaznovati«, *strâfe* »karanje«, *strâfunge* »karanje, kazen« (Striedter-Temps, DLS, 231; Skok III, 418), kar etimološko ni jasno (Kluge[22], 706). M. S.

štrȁmac (m.), g. *stramáca* »žimnica« v goriš. *štràmac*, g. *štramáca* (Štrekelj, Görz., 404), črnovr. *štrąmą̑c*, *-âcą* »isto« (Tominec, 216), *štrmác*, *-a* in *štŕmec* (Kras; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125), primor. *'štremec* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127), bkr. *štramac*, *-a* (Šašelj, Bisernice I, 309). Sem verjetno istrski nomen agentis *štrama'car* »gradašar« (Kukanja, SDLA - KP/1) < *»izdelovalec žimnic«.

Prim. hrv. čak. *štramȁc*, g. *štramãca* »z volno ali travo napolnjena žimnica«, *stràmac* »žimnica« (Dubrovnik, Cavtat), *štramȁc*, *-mcȃ* (Vrgada) *stràmac*, g. *strámca* »isto« (Šibenik), *štramȁc* (Brgud, Čepić; Filipi, ILA, 300), kar je prešlo v istr.-rum. *štramåc* (Filipi, l. c.). Izposojeno iz furl. *stramàz* »žimnica« oz. ben. it. *stramàzzo* »isto« (Boerio, DV, 710), trž. it. *stramàzo* (Pinguentini, 226), tosk. *stramazzo*, kar Battisti-Alessio, 3648, izvaja iz it. *strame* »slama, stelja« < lat. *strāmen* »isto«. Drugače Skok II, 387 s., ki izhaja iz srlat. *matratium* »žimnica«, it. *materasso*, *materazzo*. Osrednje sln. pog. *mordoc* (m.), *-a* »žimnica«, tudi *madrac* »isto«, v 18. st. pri Gutsmannu: *madroza* »Madratze«, je prevzeto iz nvn. *Madratze* »isto« poleg *Matratze*. To je bilo v 15. st. izposojeno iz it. *materazzo* (Kluge[17], 466). Izhodišče te evropske kulturne besede je arab. *maṭraḥ* »kraj, kamor je postavljen kakšen predmet, stvar, blazina« (Battisti--Alessio, 2389). M. F.

štrámati, *-am* (v. impf.) »cepetati, topotati«, *štramljáti*, *-âm* (impf.) »isto«, subst. *štrâmlja* »nerodnež, tepec«, *štrâmljež*, *-a*, *štramljȅ*, *-ẹ̑ta* »tepec«, adj. *štrámast* »neumen«.

Verjetno izposojeno iz n. *strampeln* »cepetati« (Pleteršnik II, 647), kar je v 16. st. izposojeno iz spn. Regularna nvn. oblika se glasi *strampfeln* (Kluge[17], 755). V sln. se je besedna družina morda naslonila na sln. *stráma* »eden od pokončnih količev na saneh«, kjer ni več mogoče ločevati med prevzetim pomenom in domačim. K semantiki prim. sln. *štǫ̑r* »nerodnež« < »parobek«. M. S.

štrâmba (f.) »nerodnež«, *štrâmbla* »Ardea purpurea«, izpričano l. 1842 pri Freyerju *ſhtrambla* kot sin. za *rujáva zháplja*.

Kakor hrv. dial. *štrâmb* »škilast, čuden« (Smokvica na Korčuli), *štrambast* (Sali) izposojeno iz it. *strambo* »škilast, kriv(onog), čuden«, kar je z rinezmom iz lat. *strabus* »isto« (Skok III, 417). Glej tudi *štrámbast*. M. S.

štrámbast (adj.), f. *-a* »neroden, čudno oblečen« (tolm.; Kenda, rkp., 1549), primor. *'štrambest* »neroden, čuden«, *'štrambo* »čudak« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127), goriš. *štrámbast* (adj.) »neumen« (Štrekelj, Görz., 453), rez. *štrámbastu* (adj.) »čudno« (Steenwijk, SDR, 317).

Romanska izposojenka; izhodiščni izposojeni člen je sln. substantivizirano *štrambo* »čudak« iz it. *strambo* »čuden, čudaški, nenavaden«, lat. *strambus* »krivih nog«, kar je z ekspresivno nazalno interkalacijo nastalo iz *strabus* (adj.) »škilav« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125; Battisti-Alessio, 3648). To je bilo tako kot lat. *strabō*, *-ōnis* »škilec« izposojeno iz gr. στραβός »isto« < **str̥bo-s*, στράβων (m.) »škilec« (→ atpn. Στράβων), kar je sorodno z gr. στρεβλός (adj.) »ukrivljen, kriv« (Walde-Hofmann II, 600; Frisk, 806 s.). Pomen »čuden, nenavaden« se je iz »škilav; šepav« razvil na podlagi negativnega vrednotenja hibe škilavosti oz. šepavosti. Glej tudi *štrâmba*. M. F.

štramor (m.) »hrup« (slovenska Istra; Tomšič, Šavrinke[2], 306).

Prim. hrv. *štr̥môr* »šum, hrup« (Svetvinčenat v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 89) in istr.-rum. *šter'mor* »hrup« (Škabići; isti, o. c., 139). Izhodišče je lahko sicer neevidentirani rom. kompoz. **extra-rumōrĕ* »izreden, močan šum, ropot« > **stra-rumōrĕ* s poenostavitvijo **stramōrĕ*. V tem primeru sta sln. in hrv. beseda zaradi *-o-* mladi izposojenki iz rom. Zaradi areala in izpričanosti v istr.-rum. je manj verjetno, da imata sln. in hrv. beseda sekundarno interkalirani *-t-* in da sta sorodni s č. *šramotit* »hrumeti, ropotati«, *šramot* »hrup, ropot«, *šramotat'* »hrumeti, ropotati« in slš. *šramotat'* »hrumeti, ropotati«, *šramotat'* »isto«, *šramot* »šum, trušč, ropot« poleg dial. *šromotat'*, *šromotit'*, *šromot* (Kálal, Sl., 689). M. F.

štrânga (f.) »zaprežna vrv« (SSKJ IV, 1116), pkm. *štránga* »konopec, zaprežna vrv pri konjskem vozu« (Novak, Slovar[2], 152); semkaj cgn. *Štrankar*, prim. hrv. cgn. *Štrangar*.

Kakor sbh. *štrânjga*, hrv. tudi *štranga*, *štrânjka* »zaprežna vrv« in madž. *istráng* »jermen, vrv, vože« prevzeto iz srvn. *strange* »debela vrv, tudi zaprežna« (m., f.) poleg *stranc* (m.) »isto«, kar je dalo današnje n. *Strang* (m.) »isto«. M. S.

štránkelj (m.), g. *-na* »stročji fižol«, tudi *štránklej* »isto« (kor.): podjun. pl. *štrą̑ŋkl̥ni*, *štrą̑ŋkleịə* (Zdovc, Mundart, 84).

Prevzeto iz bav. n. *Strankel*, dem. od *Stranke* »strok, stročnica« (navaja Schmeller, BWb. II, 817), kar je izposojeno iz slov. **strǫkъ*. Dalje glej *strȍk*. M. S.

štrapâc (m.), g. *-a* »velik napor«, adj. *štrapâcen*, v. impf. *štrapacîrati*, v 18. stol. *ſhtrapaza* »Strapatze« (Gutsmann).

Prevzeto prek n. *Strapaze* (Striedter-Temps, DLS, 231) iz it. *strapazzo* »napor, garanje«, *strapazzare* »mučiti, naprezati, gnati, zdelati« iz it. *stra-* < lat. *extrā* »zunaj, izredno« in vulg. lat. **patium* »trpljenje«, **patius* »trpeč« (za klas. *patiēns* »bolan, trpeč« k *patī* »trpeti«), kar je dalo še it. *pazzo* »nor, prismojen, pretiran«, star. *pazzare*, danes *pazzeggiare* »noro se veseliti«, *impazzare* »noreti, delati hrup« (Battisti-Alessio, 3649; Cortelazzo–Zolli, 1282). M. S.

štrâvba (f.) »flancat«, navadno pl. *štrâvbe* (SSKJ IV, 1117), goriš. *štrȁwba* »Straubenzen (Mehlspeise)« (Štrekelj, Görz., 426), črnovr. *štrâbę* (f. pl.) »neka močnata jed« (Tominec, 216), *štráube* »flancati« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197). V 18. st. *šhtraube* »scriblita, pohanie« (Kastelec-Vorenc), *shtravbe* »Schirbelkuchen, stribilita« (Pohlin).

Izposojeno iz bav. avstr. *Straube* »vrsta zvitega peciva, pri katerem se testo v vročo mast spušča z lijčkom«, kor. n. *Schtrauba* »vrsta peciva«, srvn. *strûbe* »scriblita«, dem. *striubelîn*, tudi *strûbete* (Štrekelj, Lwk., 63; Lexer, Mhd. Wb. III, 1251, 1244; Striedter-Temps, DLS, 231). Dalje nejasno. M. F.

štrâvs (m.), g. *-a* »nerodna in omejena oseba«, primor. *'štrous* »neroda« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127), goriš. *štrȁws* »ungeschickter Mann« (Štrekelj, Görz., 388 s.), *štrâvsast* (adj.), f. *-a* »neroden, omejen« (Kras). Sem cgn. *Štravs*, *Štraus*, *Štrovs*, *Stravs*, *Strauss*.

Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje 4–5, 1981, 148, izvaja iz istopomenskega avstr. dunajskega *Strauß*, kar se je metaforično iz *Strauß* bolj verjetno razvilo iz pomena »šop« kot pa »noj«. Glej tudi *štrûc*. M. F.

štrbálja (f.) »slab gozd; gozd s suhimi ali krivimi drevesi« (Caf, Zalokar), adj. *štrbáljast*, *-a* »s suhim ali krivim drevjem«.

Bezlaj, Eseji, 145, primerja č. *strboul* »ostanek odsekane veje na deblu«, dial. *strmél*, *strbél*, *strból*, kar Machek[2], 581, izvaja iz **strъb-* (k čemur je mogoče pritegniti tudi csl. *strъblъ* »durus, fortis«, *strъbъkъ* »isto«) in primerja z lit. *strùbas* »kratek, top, skrajšan, obsekan«, lot. *strubiķis* »dolga šiba, kos dračja, čok«, *strupjš*, *strups* »kratko obsekan« (determinativ *-p-* ima tudi csl. *strъpota* »asperitas«, *strъpьtъ* »varietas«, r. *stroptívyj* »kljubovalen«, psl. **strûpъ* »krasta«) in dalje s stsaš. *strûf* »sršeč, hrapav«, srvn. *Struppe*, nvn. *Gestrüpp* »goščava«, niz. *strobbe* »štrcelj, grm« < **strŭbh-* poleg **strŭg/k-* v srvn. *strūch*, nvn. *Strauch*, niz. *struik* »grm«, lit. *strùgas*, *strùkas* »kratek, postrižen«, gr. στρῡφνός »trpek, kisel, neprijazen« (Persson, Beitr., 446; Fraenkel, 925 s.; Pokorny, 1026 s., brez slov. gradiva). Glej tudi *štrbǫ́ncelj*. M. S.

štrbǫ́ncelj (m.), g. *-clja* »Prunus insititia«, v 18. st. *shterbônzel*, *-na* »Roßpflaume, Prunum afininum« (Pohlin), *ſhterbonzel* »Roßpflaume« (Gutsmann); Pleteršnik navaja po Cigaletu tudi *drmǫ́ncelj* »Eierpflaume«, kar je križano z osnovo, znano v *drmášča* »gosto grmovje«, *drmljága* »ropotija, naplavine, plevel«, *drmljâva* »ropotija, plevel«.

Nejasno, morda kompoz. **strъbo-sъl'ь* z rinezmom in afrikatizacijo *-ns-* > *-nc-* k csl. *strъblъ* »durus, fortis«, *strъbъkъ* »isto«, o čemer glej dalje *štrbálja*. K drugemu členu prim. *trnǫ́selj*. Glej tudi *tŕba*. M. S.

štŕcelj (m.), g. *-clja* »tanka in štrleča neobraščena veja, šiba, bilka ali iz zemlje štrleč ostanek mladega posekanega drevesa; ostanek roke ali noge po amputaciji«, kol. *štŕcljevje* (n.) »kraj, kjer je mnogo štrcljev«, semkaj *poštŕcelj* »vrsta užitne štorovke« (iz prepozicionalne zveze *po štrclju*); *štŕkelj*, *-klja* »štrcelj«, brez *s-* tudi *tŕcelj* »isto«, *patŕcelj* »krepelce«, *tŕkelj* »tolkač, krepelo, štrcelj, okrogel kos debla v dolžini polena«; v 18. st. *ſhterzel* poleg *odſek*, *rogel*, *pazel*, *ſhtor*, *okerhek* »Stůmpfel« (Gutsmann).

Izvedeno iz *štŕcati*, *štŕkati* »tepsti«, *strčáti* »štrleti«. Tvorba je lahko deverbalna, prim. sln. *kŕcelj* »štor, krepelo« iz *kŕcati* »švrkati, trkati«, ali denom., pri čemer bi bila varianta *štŕkelj* iz **štrk* (< **stъrkъ* = p. dial. *stark* »želo« in »nekaj štrlečega«), varianta *štŕcelj* pa iz dem. **štrkec*, **-(k)ca*. Dalje glej *strčáti*, *trčáti*, *tŕkati I*, *patȓč* in *štŕkati*. M. S.

štrẹ́biti, *-im* (v. impf.) »iskati, stikati« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 40).

Prevzeto iz n. *streben* »prizadevati si, truditi se, hrepeneti, iskati«, prim. iz n. *Streber* prevzeto sbh. *štréber* »piflar«. M. S.

štrẹ́ca (f.) »na pet ali več očes obrezana trtna mladika, šparon; olesenela repa, koleraba ipd.«, *grahove štrece* »Erbsenranken«, adj. *štrẹ́cast* »olesenel«.

Verjetno postverbal od **strěcati* »postajati trd, olesenel; bosti«, prim. sbh. *strȅcati* »zbadati (o čiru)«. Drugače Štrekelj, LMS 1896, 164, ki misli na izposojo iz furl. *strèzze* »kita, pletenica«, kar ustreza it. *treccia* (soglaša Šturm, ČJKZ VI, 64). Dalje glej *strẹ́kelj*, *-strẹ́kel*, *strčáti*. M. S.

štrẹ́fiti, *-im* (v. impf.) »potikati se, kolovratiti«, pf. *pre-š.* (polj.; Pintar, LMS 1895, 44).

Prevzeto iz srvn. *striefen*, *streifen* »oplaziti, vleči, korakati«, prim. nvn. *umherstreifen* »potikati se, vleči se« (Striedter-Temps, DLS, 231). M. S.

štrẹ́ka (f.) »železniška proga«, pog. in dial., npr. gor. *štRẹ́:ka* »železnica« (Kropa; Škofic, Diss., 367), pkm. *štrȅka* »proga« (Novak, Slovar[2], 152); tudi *štrẹ́ken* (navaja Striedter-Temps, DLS, 231, po Kranzmayerju).

Tako kot hrv. dial. *štrȇka* »isto«, *štrȇkar* »železniški delavec« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 406), tudi *štrȉka* »železniška proga«, č. dial. *štreka* »isto« (Kellner, Východolašská II, 303), slš. dial. *štreka* (Buffa, Nár., 223) izposojeno iz bav. avstr. *Strecke* »železniška proga«, dial. *štreck'n* »isto« (Striedter-Temps, l. c.), kar je nomen actionis v. *strecken* »napeti, raztegniti«. Enako pomensko motiviran je sln. kalk *prǫ́ga*, navadno v zvezi *železniška proga*, kar je tako kot sln. *prǫ́ga* »črta, lisa« nomen actionis od *-prẹ́či*, *-prẹ́žem* »napeti, raztegniti«. M. F.

štrem (m.) »žarek« in »vrsta« (Murko I, 587, II, 651, ki navaja *ſhtrém* v pomenu »Strahl«, II 651, pa v pomenu »Streifen (eine Reihe)«.

Prevzeto iz srvn. *streim(e)* »proga«, kar je med diftongizacijo sovpadlo s srvn. *strîme* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 231) < stvn. *strîmo* in dalo n. dial. *Streim* »proga, pas svetlobe na nebu, svetlobni žarek« (Grimm, Wb. X/3, 1302), bav. n. *Straim*, *Straimen* »proga, vrsta,

svetlobni žarek«, *Weiß Straimel* »Rimska cesta« (navaja Schmeller, BWb. II, 813). M. S.

štrémelj (m.), g. *-mlja* »štor, panj, suho in golo deblo«. Izvorno verjetno **stremьľь*, nomen agentis glagola **stremti*, **-mneš* > **strę̑ti*, **-ę̑nešь* »štrleti, tičati«, prim. str. *ustrjátь*, r. *zastrjátь*, *-jánu* »obtičati, obviseti«, ukr. *zastrjáty*, *-jánu*, br. *zastrécь* in sln. iter. *strę̑mati* »obotavljati se, postopati« poleg nomena agentis **stromě̆* »drevo« iz ide. baze **strē̆-m-* »trd biti, bosti, štrleti« iz **(s)ter(H)-*. Kašub. *štremel* »klin pri lestvi« kaže zaradi nepalatalnega *r* in sopomena »kos (zemlje)« poleg pom. *šträmäl* »schmaler Streifen, länges Ende« na izposojo iz srvn. *streimel*, dem. od *streim* »proga«, kar za sln. *štrémelj* ne pride v poštev. Vasmer I, 444, izvaja vzh. slov. leksem iz **strępti* (prim. r. *strjápatь*, str. *strjapati* »omahovati«), kar se zaradi sln. *štrémelj* in sbh. *ustrémiti*, *ùstrēmīm* »naskočiti, napasti« (< *»zapičiti«) ne zdi nujno. Glej tudi *strę̑mati*, *stròm*, *strḿ*, *strmę́ti*. M. S.

štrę́na (f.) »preja, zvita v več enako dolgih navojev«, tudi »pramen«, dem. *štrę́nica*, *štrę́nast* (adj.), f. *-a* »pramenast; ki ima žile (o stročjem fižolu)« (pog.; SSKJ IV, 1117), črnovr. *štrîəna*, dem. *štrîənca* (Tominec, 216), rez. *štrę́na* »klobčič volne« (Steenwijk, SDR, 317), toda pri Murku II, 650, *ſhtrénja* »Strähne«. V 18. st. *ſhtréne viti* »klopke délati« (Kastelec-Vorenc), *shtrę̑na* »Garnwickel, Strän«, *shtrenaſt* »fadenförmig« (Pohlin), *ſhtrena* »Strene, Garnwinde« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *štrȅna* »klobčič« (Vodice), *štrȉna* »isto« (Korlevići; oboje Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198), *štrȉnja* »svitek preje« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 406) kot **štrēn'a* izposojeno iz stvn. *strënô* (m.) »pramen«, srvn. *strëne*, *strën* (m.) »svitek, šop (las, lanu ipd.«, nvn. *Strähne* (f.) »pramen«, srniz. *strene* »isto«, šved. dial. *strena* »proga na koži«, kar je morda sorodno z nvn. *Strieme* (Kluge[22], 706). M. F.

štrê̜vca (f.) »lesena noga, hodulja, hojca« (gor., kor., Vodnik, Caf), v 18. st. *ſhtreuza* »Stelze« (Gutsmann), v. *štrevcáti* »hoditi s hoduljami, z lesenimi nogami« (Caf), polj. »razkoračeno, nerodno hoditi«, pf. *štrę́vsniti*, *štrê̜vsnem* »opoteči se« in po tem impf. *štrê̜vsati*, *-am* »v velikih škornjih težko hoditi« (Caf, Miklošič).

Pleteršnik II, 647, z rezervo izvaja iz n. *Stelze* »lesena noga, hodulja, hojca« < srvn. *stelze* < stvn. *stelza*, iz česar bi pričakovali **štê̜vca*, kar je potrjeno v 18. st. kot *ſhtelza* »Stelze« (Gutsmann). Pristop glasu *r* je (podobno kot v *brez*, kar je iz *bez* pod vplivom sin. *prez*) mogoče pripisati vplivu pomensko bližnjega subst. *štŕcelj* »tanka in štrleča neobraščena veja, šiba, bilka ali iz zemlje štrleč ostanek mladega posekanega drevesa; ostanek roke ali noge po amputaciji«, manj verjetno vplivu v štaj. potrjenega *štrkǫ́lja* »lesena noga, hodulja, hojca«. M. S.

štrfȉč I (m.), g. *-íča* »figa, palec med kazalcem in sredincem«, tudi *štrpȉč* »isto« in *strpȉč* ter *štrfíca* (dol.).

Tvorbi sta substantivizirani iz adj. **strъ̀pъ*, ki ga je mogoče povezati z lot. *strups* »kratek, kratko odrezan«, *strupulis* »kratko odrezani kos lesa« = **strъpъľь* = gradišč. hrv. *štȑpalj* (m.), g. *-plja* »majhno drevo, ki ne more več rasti; drevesni štor« (Tornow, BD, 338), v lit. substantivizirano *strũpas* »umrli človek«. To je po besedotvornem vzorcu lit. *strùgas* »kratek, odsekan« ← **stréu̯g(-e/o)-* »strgati, z ostrim orodjem obdelovati, rezati«, prim. psl. **strugǫ* »isto«, nastalo iz v. **streu̯p(-e/o)-* »tolči, biti« in brez *s*-mobile **treu̯p(-e/o)-* »isto« v psl. **trupíti* »tolči«, sln. *trúpiti* »razbijati, drobiti, tolči«. Izhodno **strъpı̑ťь* (m.), **strъpíca* (f.) je torej verjetno pomenilo »palec« < »kratek (prst)«. Glej tudi *trúpiti* in *štrfȉč II*. M. F.

štrfȉč II (m.), g. *-íča* »neka hruška«, sem *štrfîček* (m.), g. *-čka* »neka češplja«, kar je po Pleteršniku II, 647, kajk. beseda, ki v ARj ni evidentirana, zabeležena pa je bila v ozaljskem govoru: *štrfíčək* »vrsta hruške« (Težak, HDZb V, 1981, 406).

Prim. hrv. *štrfić* »goba podobna naprstniku« (Vitezović), »hruška muškatnica« (Belostenec). Zaradi homonimije s sln. *strfȉč* (m.) »figa, palec med kazalcem in sredincem« in hrv. pomena »goba podobna naprstniku« gre verjetno za metaforični prenos iz slov. **strъpı̑ťь* »kar je kratko/majhno« na označevanje majhnih sadežev. Dalje glej *štrfȉč I*. M. F.

štrígelj (m.), g. *-glja* »čohalo za živino«, denom. *štrigljáti* > *štrgljáti*, *-âm* (impf.) »čistiti, čohati, krtačiti živino«; dial. *'ždrigel* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 154); v 16. st. *ſtrigel* »strigilis«, *shtriglati* »strigilare« (Megiser), v 18. st. *ſhtrigil ali zheſſalu* »strigilis«, *shtriglati* »strigilare« (Kastelec-Vorenc), *shtrigèl* »strigilis« (Pohlin), *ſhtrigel* »Striegel« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *strigel* »štrigelj« (> nvn. *Striegel*), kar je izposojeno iz lat. *strigilis* »isto, strugalo, skoblja« k lat. *stringere* »potegniti, napeti, narediti potezo, drgniti, oplaziti« (Striedter-Temps, DLS, 231; Kluge[22], 708; Walde-Hofmann II, 603). M. S.

štrîglja (f.) »strigalica«. V 18. st. *ſhtrigla* poleg *ſhtrigalza*, *ſhtrigaviza* »Ohrwurm, vufhetnjak« (Gutsmann), *shtrigàlza* »Ohrenwurm, fullo, ſcolopendra« (Pohlin).

Prim. hrv. dial. *strîžafka* »strigalica« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 401). Zaradi sln. sin. *škârjica* (Vipavska dolina; Erjavec, LMS 1875, 223) je mogoče izhajati iz nomena agentis **strı̑gľa* »ki miga« (tipa **pьrãľa* »perica« ← **pьrãti* »prati«), kar je tako kot pkm. *štrìglajca* (Novak, Slovar[2], 152) < **strı̑gľavica* tvorjeno iz ptc. pret. akt. **strı̑glъ*, f. **strı̑gla* glagola **strı̑g-ti*, **strižèšь* → sln. *stríči*, *strížem* v metaforičnem pomenu »migati, premikati«, ki se ohranja v sln. frazi *striči z ušesi*, hrv., sb. *strȉći ušima*, č. *stříhat ušima* itd. Škarjica je v tem primeru poimenovana po svojem značilnem stalnem premikanju prvih dveh okončin. Dalje glej *stríči*. M. F.

štríja (f.) »čarovnica, vešča« (goriš.), kraš. *strëjún* »čarovnik«.

Prevzeto iz furl. *strìe* »čarovnica, vešča« (it. *strega*). Sln. *strigǫ̂n* »vampir« je prevzeto iz ben. it. *strigòne* »čarovnik« (Štrekelj, Görz., 400; Mende, RLS, 116; Boerio, DV, 642; Pirona, VF,[2] 1134). Osnova je lat. *striga* k *strix* »sova« (Battisti-Alessio, 3653). P. *strzyga* »nočna prikazen, ki pije kri« in slš. *striga* »čarovnica, vešča« poleg *strigon* je verjetno prevzeto prek rum. (Miklošič, 326). M. S.

štrȉk (m.), g. *štríka* »vrv«; gor. *štrə̀k*, g. *štríka*, kor. *štrə̀q*, g. *štrí:qa*, jnotr. *štrı̥̀k*, pkm. *štrìk*, *-a*; v 16. st. *ſhtrik* »laqueus« (Megiser), v 17. st. *ſtric* »corda« (Alasia), v 18. st. *shtrik* »funis«, *ſhtrikek* »funiculus« (Kastelec-Vorenc), *shtrik* »funis, Strick« (Pohlin), *ſhtrik* »Strick« (Gutsmann).

Kakor hrv. *štrȉk* prevzeto iz srvn. *stric*, *strick* »vrv, konopec, zanka« (Striedter-Temps, DLS, 232), prim. da-

lje niz. *strik* »zanka, vozel«, kar ima Kluge[22], 708, za etimološko nejasno, Pfeifer, EWD[2], 1381, pa izvaja pgerm. **strikk-* po ekspr. geminaciji iz ide. baze **streįg-* »tog, napet«, prim. lat. *stringere* »potegniti, napeti, oplaziti«, *strictus* »napet, ozek, tesen, strumen«. Vendar lat. *stringere* izvajajo iz ide. baze **streįg-* »gladiti, oplaziti, potegniti«, zato bi bilo germ. **strikk-* morda bolje izvesti iz homonimne baze **streįg-* »obtičati«, prim. lit. *strìgti* »prodreti, obtičati«, lat. *strīgāre* »obstati, ustaviti se« (bazo navaja LIV, 549) in prvotni germ. pomen »zanka« razložiti kot *»kjer obtiči ujeta žival«. Glej tudi *štríkati*. M. S.

štrika (f.) »črta« v primor. *'štrika* tudi »tračnica« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127) in »lisa« v *ki 'jẹma št'riko 'bẹlo* »krava z belo liso na čelu« (Malija; Cossutta, PV, 252), znano tudi v Krkavčah, Gažonu, Koštaboni (Cossutta, PV, 268 s.), adj. *št'rikåst* »lisast, pegast (o konju)« (Krkavče), *št'rikast* »isto« (Marezige; oboje Cossutta, l. c.).

Izposojeno iz trž. it. *strica* »črta« (Doria, 696), ben. it. *strica* »trak, pas« (Boerio, DV, 715), furl. *strìche* »isto«, *stric* (Pirona, VF, 1134), kar se izvaja iz long. *strikha* »črta, proga« (Doria, 1. c.). Svetoantonski pomen »tračnica« bi impliciral povezavo s sln. *štrẹ́ka* »železniška proga« in fonetični razvoj sln. *ẹ́* v *i*. Ker ta fonetični razvoj v govoru ni razpoznaven, se je pomen »tračnica« razvil samostojno iz »črta, trak« ali pa pod vplivom refleksa za sln. *štrẹ́ka*, ki v govoru ni evidentiran. M. F.

štríkati, *-am* (v. impf.) »plesti« (gor., kor.), pkm. *štrìkati*, *-an* »plesti« in »drobno stopati« (Novak, Slovar[2], 153), izv. *štríkar*, f. *štríkarica*; pf. *seštríkati* »splesti«, *zaštríkati* »zaplesti«; v 18. st. *en moiſter, kateri s'šhidami ali s'šlatom Aidovšku déllu dela, ali šhtika, inu šhtrika* »phrygio« (Kastelec-Vorenc), *shtrikam* »sétkam« = »stricken, texere« (Pohlin), *ſhtrikam* »stricke« (Gutsmann).

Kakor hrv. *štrìkati* prevzeto iz n. *stricken*, srvn. *stricken* »plesti«, kar je denom. iz n. *Strick*, srvn. *stric(k)* »vrv, konopec, zanka« (Striedter-Temps, DLS, 232; Kluge[22], 708). Dalje glej *štrȉk*. M. S.

štrȋt (m.), g. *-a* »prepir, boj, tekma«, *štrȋtati se* (impf.) »prepirati se, tekmovati«; obir. *sma se štrì:tawa* (navaja Karničar, Obir, 291); v 16. st. *ſhtritar* »athleta, fehtar« (Megiser), v 18. st. *ſhtrit* »certamen«, *ſe ſhtritati* »certare, conflictare, configere; deluctari; vadlati, metati, bojovati«, *ſhtritati* »impugnare«, *ſhtritar* »athleta, fehtar« (Kastelec-Vorenc), *shtrit* »Streit, certamen«, *shtritènga* »Handel, lis« (Pohlin), *ſhtrit* »Streit«, *ſhtritam ſe* »streite« (Gutsmann); cgn. *Stritar*, *Štritar* = n. *Streiter*, *Stridter* ipd.

Prevzeto iz srvn. *strît* »prepir, boj, tekmovanje«, *strîten* »prepirati se, bojevati se, tekmovati«, kar je dalo nvn. *Streit*, *streiten* (Striedter-Temps, DLS, 232). N. beseda je dalje sorodna z niz. *strijden*, stsaš. *strīdian*, stšved. *stríða*, šved. *strida* »boriti se«, ags. *strīmendi* »upirajoč se« (Kluge[22], 708). Glej tudi *vštrȋc*. M. S.

štrítof (m.), g. *-a* »suknen ali tkan platnen trak«, zlasti »trak za obrobo pri tkanini« (notr., jvzh. štaj.), »tuljava, motek« (sav., jvzh. štaj.); dial. *štrȋtəχ* (Podbreg), v Sln. goricah *štrȋtif* (navaja Ramovš, Hgr. II, 239) ustreza pri Murku *štrítiv*; semkaj cgn. *Štritof*, *Stritof*.

Verjetno prevzeto iz srvn. **strîfetuoch* ← srvn. *strîfe* »trak, proga« (> nvn. *Streif*, prim. sorodno *Streifen*) in *tuoch* »tkanina, platno«. Pomensko manj prepričljiva je star. domneva, po kateri naj bi bila predloga srvn. *strîchtuoch* »tkanina za precejanje jedi« ← *strîchen* »gladiti, mazati« in *tuoch* »tkanina, platno«, kar je dalo nvn. *Streichtuch* »tkanina za precejanje jedi« (Pintar, LMS 1895, 44; Striedter-Temps, DLS, 232). K prehodu *-h* > *-f* prim. dial. *kožuf* < *kožuh*, gor., kor. *prúštof* < srvn. *brusttuoch* (Ramovš, l. c.). M. S.

štȓk (m.), g. *-a* »ciconia« (pkm., vzh. štaj.), adj. *štȓkov*, *-a*; v Beltincih *štȑk*, *-a*, adj. *štȑkov* (Novak, Slovar[2], 153); semkaj *štrkǫ́lja* »hodulja« (vzh. štaj.); v 18. st. *ſhterk* »Storch« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *strъkъ* »ciconia«, sbh. *štȓk*, na Kosovu *štȑk*, mak. *štrk*, blg. dial. *štъ́rk(ъt)*, *stъrk*, knjiž. *štъ́rkel*, pl. *-i* »isto«, r. dial. *stérk*, *stérch*, *stérech*, *stërcha* »beli žerjav«, str. *stьrkъ* »štorklja«. Iz slov. jezikov je madž. dial. *isztrag*, *esterag* »isto«, rum. *stîrc* »bela čaplja, štorklja«, medtem ko je domnevanje izposoje v alb. *stërqokë* »kavka« dvomljivo. Psl. **stь̑rkъ* in **stь̃rkъ*, prim. dalje lot. *stìrka*, *stir̃ka* »bitje z dolgimi nogami«, npr. »dekle z dolgimi nogami v kratkem krilu«, »mršava svinja, krava ali kobila, suh in visok človek« (hipokor. *stirkle* »dolgonoga ali hitra ovca«, denom. *stìrkât* »majaje se hoditi z velikimi koraki« in morda *stirkâtiês*, *stir̃kâtiês*, *stir̃kâtiês* »cepetati, upirati se, mučiti se s čim pretežkim«) < **str̥ko-* (k vrddhiju prim. *tràp*) iz glagolske baze **ster-k-* »biti trd, neroden; štrleti« v psl. **stъrčáti* > sln. *strčáti*, ukr. *storčáty*, *-ýš* »štrleti«. Iz drugače determinirane baze **ster-g-* je germ. **sturka-* > stvn. *storah*, nvn. *Storch*, ags. *storc*, stnord. *storkr* »štorklja« (Mühlenbach-Endzelin III, 1073; Mladenov, 698; Vasmer III, 13; o germ. tako Pokorny, 1023, mdr. tudi Kluge[23], 799). Možnost, da bi bila slov. beseda iz germ. (Uhlenbeck, JA XV, 491) ali obratno (Miklošič, 322, trdi, da slov. in germ. besedi nista prasorodni, da pa ni jasno, katera je prevzeta), je iz fonetičnih razlogov malo verjetna. Lit. *ster̃kus* »štorklja« razlagajo kot izposojenko iz r., lit. *star̃kus* »isto« pa prek lot. *stàrks* iz srvn. *stork* »isto« (Fraenkel, 903). Glej tudi *škȑtovìnjek*, *štǫ̑rklja*, *štrok*. M. S.

štȓkati, *štȓkam* (v. impf.) »brizgati, kapljati, hitro se premikati, migljati (o luči)«, tudi *štȓcati*, *štȓcam* (impf.) »isto«; *po-*, *iz-*, *raz-*, *o-*, *pri-*, *ob-*, *na-š.* (pf.); *štȓkniti*, *štȓknem* (pf.), *štrketáti*, *-âm*, *-ẹ́čem*, *štrkotáti*, *-âm*, *-ǫ́čem* (impf.) »migljati (o luči)«, izv. *štȓk*, *štrkljâj*, *-a* »brizg«, *štȓkec*, *štrkǫ̂tina*, *štrkûta* »Spritztropfen, Spritzfleck«, *štrkǫ̂č*, *-i* (f.) »kratkotrajen dež«, *štrkljâvka* »redek sok, močnik«, *štȓklja* »bezgova brizga«, *štȓkalica* »brizga, otroški lok«, *štȓkavec* »brizgač, žulj na nogi«, *štȓcalica* »klistir«, *štrcâljka* »otroška brizgalnica iz bezgovine«, fit. *štrkât* »Arum italicum«, *štȓkavec* »Arum maculatum«, iht. *štȓčnica* »Chelmon rostratus«; v 18. st. *ſhterkam* »spritze, sprenge an«, *ſhterknim* »entwische gåh« (Gutsmann).

Prim. csl. *strъknǫti* »pungere«, sbh. *stȓcati*, *štȑcati* »brizgati«, mak. *štrka* »brizgati« in »štrleti«, v p. st. mak. *štreka*, č. *stříkati*, slš. *striekat'* »brizgati«. Sorodno je psl. **stъrčı̋ti* »bičati, udarjati, bosti«, **stъrčáti* »otrdeti, štrleti«. K pomenu prim. sln. *pičáti* »tičati, štrleti« poleg »izvirati« in dl. *piknuś* »brizgniti« k **pikati* »bosti«. Neupravičeno misli Skok III, 343, na onomat. izvor. Dalje glej *strčáti*, *stŕčiti*, *štrlẹ́ti*, *tȓkati I*, *štȓcelj*, *štrlȋncati*. M. S.

štrlẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »emporragen«, *štrlína* »nekaj štrlečega«.

Prim csl. *strъklěti* »vulnerari, pungi«, sbh. dial. *štrljiti* »štrleti, sršati« (Lika; ARj XVII, 849), hrv. dial. *štrlȉti* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 406). Izhodiščno **stъrklě-ti* je z ekspr. sufiksom **-lě-* tvorjeno iz **stъrčati* < **-ěti*, prim. sln. *strčáti*, dial. ukr. *storčáty*, *torčáty*, č. *strčeti* »štrleti« (Jungmann), danes le *strčiti* »suniti, dregniti«. O redukciji **-r̥kl-* > *-r̥l-* prim. sln. *mrlẹ́ti* : *mŕkati*, *ščrlẹ́ti* : *ščŕkati*, *švrlẹ́ti* : *švŕkati*. Dalje glej *strčáti*. M. S.

štrlȋncati, *-am* (v. impf.) »obletavati, hitro se premikati sem ter tja, nepremišljeno ravnati«, *štrlȋnkati* (impf.) »potepati se«, *štrlȋn* »vetrnjak«, *štrlȋncavt* »vagabund«, *štrlȋn(ec)* »Fringilla«; v 17. st. *ſim ter kje shterlinkat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *šhterlinkati* »potépati, ſe vlazhiti, vagari« (Kastelec-Vorenc), *shterlinzam* »vagari« (Pohlin), cgn. *Štrlek*, *Štrlekar*, *Štrlinko*.

Verjetno denom. iz *štrlȋn* < **štrklȋn*, kar je z despektivnim sufiksom *-lȋn* (*pobalȋn*, *ſantalȋn*, *smrkolȋn*) tvorjeno iz *štŕkati* »hitro se premikati sem ter tja, bezljati«, od koder je drugače tvorjeno *štŕkavec*, *štrkolȋn* »vagabund, vetrnjak«, cgn. *Štrk*, *Štrkar*. Izposoja iz n. se kljub sufiksu *-lin*, ki sicer lahko izvira iz srvn. *-lȋn*, vendar je verjetneje rom., prim. it. *fantolino* »otročiček«, ne zdi verjetna, ker tam ni zaslediti ustrezne predloge. Besedno družino je zato treba ločevati od sln. *štȇrc*. Lot. *stir̃ka* »nestanoviten človek« poleg »bitje z dolgimi nogami« (Mühlenbach-Endzelin III, 1073; glej *štȓk*) utegne biti zgolj slučajno podobno. Dalje glej *štŕkati*. M. S.

štrogelj (m.), *-glja* »ledena sveča« v jnotr. *štrụ̑ǫγľi* (m. pl.) »ledene sveče« (Hrušica; Rigler, Jnotr. gov., 161).

Gotovo v besedotvornem razmerju s sln. kor. *strež* »ledena sveča«, kar je v 18. st. zabeleženo kot *ſtriesh* »Eiszapfe« (Gutsmann) z *ie*, ki ponazarja refleks sln. dolgega *e*-jevskega vokala (prim. *riezh* »Sache«, *piezh* »Ofen«). To dopušča tudi na podlagi sorodnih lot. *strẽ̗gele* »ledena sveča (na strehi)«, *strẽ̗gele* »isto« in *strẽ̗ga* »suha veja, šiba« (Mühlenbach-Endzelin III, 1085, 1087) izvajanje iz **strèžь* ali **strẽžь*/**strẽ̄žь*. Sln. hapaks legomenon *štrógelj* je lahko po vzorcu *rǫ̑g* → *rógelj* tvorjen iz subst. **strogъ*, ki je bil substantiviziran iz adj. **strȍgъ* »trd, čvrst«, preneseno na označevanje človekove lastnosti »severus« < ide. **strogo-* > germ. **straka-* v srspn. *strac* »trd, okoren, tog, vzravnan, trmast«, srvn. *strac* »tog, napet, raven, pokončen«. Povsem drugače, neverjetno o tem hapaksu legomenon Rigler, l. c., ki je sklepal na nemško izposojenko, a predloge ni navedel. Glej tudi *strež*, *stȍrž* in dalje *strǫ̑g*. M. F.

štrok (m.), g. *-a* »štorklja« (po Miklošiču pkm.; Freyer, Zalokar, Erjavec); v 18. st. *ſhtrok* »Storch« (Gutsmann).

Tudi hrv. kajk. *štrȍk* (Skok III, 417), pri Belostencu *Strok* »Ciconia«. Vokalizacija *ro* za *r̥* v vzh. sln. in hrv. kajk. ni pričakovana, zato je beseda verjetno prevzeta iz neke madž. besede, iz katere je danes dial. *isztrag*, *esterag* »štorklja«, kar je iz slov. Drugače Štrekelj, Lwk., 63 s., ki domneva izposojo iz bav. n. *Stork* »štorklja« in metatezo nezaželene skupine *orC* v *roC*. Dalje glej *štȓk*, *štǫ̑rklja*. M. S.

štróliga (f.) »vedeževalka, coprnica« (slovenska Istra), *'štrueliga* »jasnovidka«, *'štrueligo* (m.) »jasnovidec« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 127). Sem cgn. *Stroligo*.

Tako kot hrv. čak. *štrolȉga* »vedeževalka«, *štrolȉgot*, *-on* (v. pf./impf.) »vedeževati; tuhtati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1218), *strȏliga* (Cres) izposojeno iz ben. it. *stròlega* »vedeževalka«, *stròlego* »vedeževalec« (Boerio, DV, 716), furl. *strolìg* »isto« (Pirona, VF, 1136), it. knjiž. *astròlogo* »zvezdoslovec«, *astrologare* »zvezde preučevati, iz izvezd razlagati, vedeževati«, *strologare* »isto«, kalabrijsko *strolocare* »fantazirati« iz lat. *astrologus* »zvezdoslovec, vedeževalec iz zvezd« < gr. ἀστρο-λόγος »isto«, kar je deverb. kompoz. iz ἀστήρ »zvezda« in v. λέγω »razbirati, razlagati, tolmačiti« (Skok I, 67, brez sln. gradiva; Battisti-Alessio, 3658, 342). M. F.

štrpáča (f.) »rovnica«. Z domačim prehodom *st-* > *št-* iz *strpáča*. Dalje glej *strpáča*. M. F.

štrpljáti, *-ȃm* (v. impf.) »prekupčevati« (Pleteršnik II, 648, po Štreklju). Nejasno. M. F.

štrpún (m.), g. *-a* »zamašek, čep« v kraš. *št'rpùn* »zamašek, čep« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125).

Izposojeno iz furl. *stropòn* »zamašek« (Godnič-Godini, l. c.) ali trž. it. *stropòn* »isto«, prim. *No la gavaria de darme un stropon per sta botilia?* (Pinguentini, 228). To je avgmentativna tvorba k lat. *stroppus* »pleten jermen«, *struppus* »isto«, ki se kot navtični termin ohranja v it. *stroppo* »streme« in je bil v lat. prevzet iz gr. στρόφος (m.) »vrv, konpec, trak«, nomena actionis k στρέφω »viti, sukati« (Walde-Hofmann[3] II, 606). Prvotno je avgmentativ *stropòn* tako kot njegova besedotvorna varianta v trž. it. *stròpolo* »zamašek«, furl. *stròpul* »isto« označeval kosem konoplje, prediva ali koščeк cunje, s katerim se je kaj zamašilo, kasneje pa kar zamašek (Pinguentini, l. c.), npr. trž. it. *stroppoli di bombasio* (15. st. v Trstu; Pirona, VF, 1138). Pomen furl. besedne zveze *stròpul di sûr* »plutovinast zamašek« se ohranja v rez. izposojenki *štrópul* »pluta« (Steenwijk, SDR, 317). M. F.

štrȗc (m.), g. *-a* »noj«, v 16. st. *ſhtruz* »ſtruthiocamelus« (Megiser), v 18. st. *ſhtruz* »Straus, Vogel« (Gutsmann), tudi cgn. *Štruc*, *Štrucelj*; tudi *štrus* »noj«, v 17. st. *ſrake, orli, ſove, inu shtruſi* (Janez Svetokriški), cgn. *Štrus*; tudi *štros* »noj«, v 18. st. *ſhtroſs* »Straus, Vogel« (Gutsmann), cgn. *Štros*, in *štrȃvs* »noj«, v 18. st. *ſtraus* »struthio« (Kastelec-Vorenc), semkaj primor. *'štrous* »neroda« (Jakomin, NS, 127; k pomenu prim. *štǫ̑rklja* tudi »nerodna ženska«), cgn. *Štrovs*, *Štravs*.

Oblika s *-c* je kakor star. hrv. *štruc* »noj« prevzeta iz it. *struzzo* ali iz od tod izposojenega stvn. *strûz(e)* > srvn. *strûz* »isto«. Oblika *štrus* je iz srvn. *strûs*, medtem ko je *štros*, *štrovs* in *štravs* iz (predstopenj) že diftongiranega nvn. *Strauß*. It. *struzzo* < lat. *strūthio* < gr. στρούθειος »noj« (Battisti-Alessio, 3662; Kluge[23], 801) k στροῦθος, στρουθός »vrabec« in »noj« povezujejo z lat. *turdus* »kos, drozd«, lit. *strãzdas*, psl. **drozdъ*, stvn. *droscа*, ir. *truid* »škorec« (Frisk II, 811). Glej tudi *štrȃvs*. M. S.

štrúca (f.) »podolgovato oblikovan kruh«, dem. *štrúčka*, tudi *štruc* (m.) »štruca« (Murko II, 654), k temu dem. v obir. kor. *štrù:čą* (Karničar, Obir, 246); črnovr. *štrûcą*, k črnovr. besedni zvezi *š. pûtrą* (Tominec, 216) »štruca masla«, prim. *štruca kruha*; notr. *štrу̑ca* »koruzni storž« (Topolec, Harije, Sabonje, Hrušica, Naklo), *štrûca* »isto« (Ilirska Bistrica), po izpadu *-r-* *štу̑ca* (Dolnja Košana, Škoflje, Javorje; vse Rigler, Jnotr. gov., 156). V 18. st. *s'quaſſom pogazha, ali šhtruza trivoglata* »torta formentaria« (Kastelec-Vorenc), *shtrûza* »Strütz-

chen, species panis«, *shtruzaſt* »zu beiden Enden gefpitzt, ovalis, coniformis« (Pohlin), *ſhtruza* »Strutz«, *ſhtruzhek*, *ſhtruzei* »Strützel«, *ſhtruzaſt* »strutzförmig« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *štrȕca* »kruh podolgovate oblike« (Žumberak, Istra, Lika, Vrgada, Cres), tudi *strȕca* »isto« (Brusje na Hvaru; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1158) izposojeno iz bav. avstr. *Strutz*, kor. n. *strutz* »kruh elipsaste oblike«, štaj. n. *Strutz* »pšenični kruh, kruh v podolgovati klinasti obliki«, dem. *Strützel*, *Strietzel*, srvn. *strutzel*, *strützel* »podolgovat kruh iz fine moke, kolač« nejasnega izvora (Miklošič, Frw., 58; Štrekelj, JA XVI, 421; Skok III, 418; Striedter-Temps, DLS, 232; Kluge[22], 708). Morda je n. *Strutze* sorodno z vzh. saš., šlez. *Strunze* »krepko dekle, nerodno dekle«, kar je bilo izposojeno v gl. *štrunca* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1475). M. F.

štrúdelj (m.), g. *-dlja* »zavitek« (SSKJ IV, 1118), gor. *štrúdl̥*, *-na*.

Kakor č. *štrúdl*, dial. *štrudla*, slš. *štrúdľa* mlada izposojenka iz bav. in širše n. *Strudel* »zavitek« < »vrtinec«, ker je bila ta jed prvotno polžasto zavita, tvorbe iz stvn. *stredan* »kipeti, vreti, goreti, žareti, razžariti« (o n. Kluge[23], 803). V 18. st. Gutsmann s. v. *Strudel* navaja sln. *kubanza* (= *gubanica*), Janežič v 19. st. pa *gibanica*, *potica* in *štrukelj*. Glej tudi *štrúkelj*. M. S.

štrúkelj (m.), g. *-klja* in *-na* »pecivo iz kvašenega razvaljanega in zvitega testa z različnimi nadevi, kuhana jed iz vlečenega ali kvašenega testa z različnimi nadevi« (SSKJ IV, 1119), dem. *štrûkeljc*, *-a*, pkm. *štrȕkeu*, *-kla* (Novak, Slovar[2], 153), črnovr. *štrûkl̥*, *-klę* (Tominec, 216); v 16. st. g. pl. *ſtrukliov* (Krelj; navaja Rigler, Začetki, 220), v 17. st. *ſtruкel* »macherone« (Alasia), *pehtran ſeliſzhe, lipú diſezhe ſa ſhtrukle* »pyrethrum« (Kastelec-Vorenc), *shtrûkel* »Kirchtagkuche, placenta« (Pohlin), *ſhtrukel* »Struckel« (Gutsmann).

Kakor star. hrv. *štrukalj* »laganum«, dial. *štrȕkalj* (Žumberak), *štrȕkəlj* (Ozalj; Težak, HDZb V, 406) in furl. *strucul* »vrsta sladice« (Gorica; Pirona, VF,[2] 1139) prevzeto iz bav. n. *Struckel* »vrsta testenega peciva«, kor. n. *strugg'l*, kar je z bav. *-kl-* < *-tl-* < *-dl-* iz *Strudel* (Striedter-Temps, DLS, 232; Schmeller, BWb. II, 810). Dalje glej *štrúdelj*. M. S.

štȕ I (adv.) »prav tu« (podjun.) = *štù* (Rinkole, Kneža, Spodnje Krčanje, Št. Peter, Led; Zdovc, Mundart, 32, 111, 147).

Adverb je univerbiziran v podjun. *žnə̀tər* (adv.) »sem noter« < **štu nə̀tər* (Zdovc, o. c., 147) ← *nó̜ter* z redko regresivno asimilacijo po zvenu. Po štekanju nastalo iz splošnosln. *tȕ* (adv.) »hic«. Zaradi homonimije s sln. interjekcijo za živino *štȕ* »nazaj, ritensko«, ki ustreza hrv., sb. *stȕ!* »velelnica volu, naj gre ritensko« in pri kateri je bil pomenski razvoj »nazaj« iz prvotnega »prav tu, tukajle« verjetno motiviran z dejstvom, da je kličoči stal za živaljo in jo ogovarjal, naj se mu približa, se ne zdi verjetno, da bi v koroškem štekanju prepoznali ojačevanje demonstr. pron. in adverbov s sln. *šȅ* »adhuc«, kot je menil Ramovš, Kr. zg., 123; isti, Hgr. VII, 24 (sprejema Logar, DJR, 221), ampak je štekanje ojačevanje z demonstr. pron. **sь*, ki je v rez. znano v *'sẹzdẹ* < **sь-sьde* (Bila; Logar, o. c., 324) ob *jzdẹ́* »tu« (Steenwijk, SDR, 265) < **i-zde* in *zdȅ* »isto« (rez.) < **sьde*. Izhodni adverb **sь-tű* »prav tu« (> sln. **stȕ* > sln. *štȕ*) je bil zatorej vsaj jslov. dialektičen. Glej tudi *štȕ II* in dalje *tȕ*. M. F.

štȕ II (interj.) »velelnica vprežni živini, naj gre ritensko« (dol., vzh. štaj.) < **sь-tű* (adv.) »prav tukaj«. Glej *štúkniti* in *štȕ I*. M. F.

štúbelj (m.), g. *-blja* »vrsta podolgovate posode za mleko« (Haloze), dem. *štûbljek*, g. *-a/-beljka* »lonec, v katerem se mleko siri« (štaj.). S sekundarnim nazalom *štúmbelj*, g. *-blja* »velik lonec« (vzh. štaj.) in »podolgovat vrč«. Z vzglasjem *st-* *stúbelj* (m.), g. *-blja* »neka votla mera« (vzh. štaj.) in *stúblo* (n.) »cev narejena iz drevesnega debla« (Caf). Ker sorodno hrv., sb. *stùblina* pomeni »votlo drevo, ki se postavi k izviru, da se voda lažje zajema«, v Risnju pa »votlo drevo«, spada zraven tudi sln. hdrn. *Stubelj* »studenec v Stobu pri Podzemlju« in tam hišno ime *Stublar* (Bezlaj, SVI II, 229 s.), tudi cgn. *Stublar*, *Stubler*, *Stubljar*, *Štublar*, *Štubler*, *Štubljar*.

Prim. stsb. *stubelь* »puteus« (Daničić), hrv. *stubalj*, g. *-blja* »posoda za vodo« (Šušnjevo Selo, Čakovac v Ogulinskem kotarju) poleg »ograda pri vodnjaku« (Lika, Slavonija) in »izdolben hrast, ki služi za cev pri studencu« ter »izvir, studenec«, *stubao*, g. *-bla* »votlo deblo kot ograda vodnjaku« in »izvir, studenec« ter »vrsta votle mere« (ARj XVI, 792 s.), čak. *stûbal* »kraj, kjer se voda šibkega izvira zbira v kamniti kotanji«, *stublinȁ* »isto« (oboje Brač; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1158), *stȕbol* »umetno napajališče«, *stȕbal* »vedro, iz katerega živina pije« (oboje Brgud; Filipi, o. c., 472, 616), mak. *stubel*, *-bli* »izvir, ki je ograjen z drevesnim deblom; studenec s koritom za vodo, kjer se živina napaja«, *stublina* »vodnjak, ki je ograjen z drevesnim deblom« (Vidoeski, GTDMJ, 153), blg. *stùbel* »votlo drevo; ograda pri izviru«, *stùblica* »leseno korito, iz katerega se napaja živina«, r. le hdrn. *Stubelь*, *Stubla*, stč. *stbel* »izvir, studenec«, nč. *zbel* »isto«, *zbelík* »votlina v štoru, kjer se nabira voda«, p. le hdrn. *Stubla*, *Stubiel*, tudi *Stubienka* (citirano po Bezlaju, o. c., 230; k slednji tvorbi prim. lot. *staubenis* »drevesni štor; drevo brez svojega zgornjega dela, tj. krošnje«). Iz slov. jezikov je verjetno rum. *ştiubĕiŭ* »izdolbeno drevesno deblo, ki ga kmetje uporabljajo za shranjevanje žita ipd.; panj«, *ştubĕiŭ* »isto« (Bezlaj, l. c.; Machek[2], 712; drugače Tiktin, Wb., 1502, 1498, ki kljub razhajanju v vokalizmu povezuje z rum. *ştiób* »lesena posoda, v kateri se hranijo pomije«). Izhodišče besedotvornih členov **stublъ*, **stublo*, **stubľь* je verjetno psl. ptc. pret. akt. **stublъ* »odlomljen, odrezan ipd.« v slov. jezikih sicer neevidentiranega glagola **stub-ti*, **stubešь* »tolči, rezati ipd.« ide. verbalne baze **steu̯-bh-* »tolči«, ki je posredno razvidna v gr. στυφελίζω »tolči, udarjati, suvati«, στύφλος »hrapav, neraven, kamnit«, στυφελός »isto« (Pokorny, 1034) in se verjetno ohranja tudi v lot. *stubs* »preostanek nečesa zlomljenega«, »stara, obrabljena metla«, *stubęns* »štrcelj; drevo brez zgornjega dela; obrabljena metla«, *stublājs* »steblo, štor«, pl. »strn« (Muhlenbach-Endzelin III, 1099). Psl. razmerje **stъblъ* (= stč. *stbel*) : **stublъ* bi bilo mogoče razložiti s posodobitvijo starega ptc. **stъblъ* (= gr. στύφλος) na podlagi psl. glagola **stub-ti*, *stubešь* s posplošeno polnostopenjsko osnovo za prvotno ide. **stéu̯bh-ti*, **stubh-énti*, iz česar je po tipu **pik'ó-s* »pisan«, **H₁rudhó-s* »rdeč« nastalo **stubhó-s* »odlomljen, odrezan«, ki se substantivizirano ohranja v omenjenem lot. *stubs*. Po substantivizaciji je psl. **stъblъ* in **stublъ* prvotno tako kot sorodno sinonimno **stъbъrъ* (prim. hrv. *stàbar* »drevo, deblo«) oz-

načevalo »(votlo) deblo, korito« < *»odlomljen, odrezan«, nato pa manjše izvire/studence, ob katere se je polagalo votla debla, da se je vanje nabirala voda. Pomeni, ki označujejo posode, so se torej morali razviti iz pomenske stopnje »(votlo) drevo, korito«. Podobno o prvotnem pomenu Vasmer² III, 786, ki to slov. besedno družino tako kot Machek², l. c., povezuje tudi s stnord. *stubbr* »štrcelj«, *stubbi* »štor«, nvn. *Stubbe* »štor«, kar je iz sinonimne ide. baze **steu̯-p-* (Pfeifer, EWD², 1384). Štrekelj, LMS 1896, 165, je brez pritegnitve širšega slov. gradiva sln. in hrv. gradivo še izvajal iz n. *Stubbe* »štor«. Glej tudi *štúmbelj* in *stebȅr*. M. F.

***štuc** (m.) »muf za gretje rok, rokovnik«, samo v 18. st. pri Gutsmannu *ſhtuz* »Stutzen zum Händwärmen, rokovtekniza«.

Kakor č. *štuc*, *štucl*, slš. *štucer* in madž. *stucli* prevzeto iz bav. n. *Stutzen*, dem. *Stutzl*, *Stützl* »isto« < »štrcelj, nekaj obrezanega« (Striedter-Temps, DLS, 232; EWU, 1363), ker je muf kakor nogavica brez stopala (Schmeller, BWb. II, 802). Glej tudi *štûca* in dalje *štûcati*. M. S.

štûca (f.) »polič« (Caf).

Kakor star. hrv. *štuca*, *stuca* »vrč z ozkim grlom« (ARj XVII, 852) in č. *štuc* »večja steklenica« prevzeto iz srvn. *stutze* (f.) »lesena posoda v obliki prisekanega stožca«, *stutze* (m.) »kozarec, čaša«, bav. n. *Stützen* (f.) »lesen vrč v obliki prisekanega stožca z ročem«, *Stutzen* (m.) »starinski, kositrn ali srebrn kozarec brez noge, ki drži četrt ali pol litra« k srvn. *stuz* »udarec« (Striedter--Temps, DLS, 233; Schmeller, BWb. II, 802; Lexer, Mhd. Wb. II, 1282). Dalje glej *štûcati*. M. S.

štûcati, *-am* (v. impf.) »krajšati, rezati, striči« (gor., kor.), pkm. *štùcati* »striči (lase)« (Novak, Slovar², 153), pf. *o-*, *po-š.*, subst. *štûc*, *-a* »štrcelj, okrnek«, črnovr. *štûc* »odrezana roka, slab dežnik« (Tominec, 216); v 16. st. *stuzhaſt* »mutilus« (Megiser), v 18. st. *drevje ſhtuzati, oſhpizhiti, ali verhe odſékati* »decacuminare«, *poshtuzati, en glid odſékati* »mutilare« (Kastelec-Vorenc), *ſhtuzhaſt rep* »Stutzschweif« (Gutsmann).

Kakor hrv. dial. *štùcati*, *štùcovati* »obrezovati« (ARj XVII, 852 s.) in madž. dial. *stuccol* »isto« (EWU, 1363) prevzeto iz nvn. *stutzen* »obrezovati (drevje), kupirati (rep), pristriči (perutnice, lase, brado)«, kar je denom. iz *Stutz*, *Stutzen* »štrcelj« < srvn. *stuz*, *stutz* »udarec« k *stôȥen* »udariti«, *stotze* »štor, klada, hlod«, nvn. *stoßen* »udariti«, *Stotzen* »štor, stegno zaklane živali« (o n. Pfeifer, EWD², 1389). Glej tudi **štuc*, *štûca*. M. S.

štuč (interj.) »velelnica živini, naj gre ritensko« (Vavta vas; Šivic-Dular, JiS XXX, 1984/85, 151), tudi *stȕč* »isto« (Ribnica), verjetno sem tudi *štec* (Trst; Šivic-Dular, l. c.).

Interjekcija je izvorno 2. os. sg. imper. **stuči*/**štuči* glagola **štukati*/**stukati* »vola s klicem štu! oz. stu! ogovoriti, naj gre ritensko« (Šivic-Dular, l. c.). Dalje glej *štúkniti*. M. F.

***študor** (m.), izpričano le v kor. rož. *štədór*, *-a* »manjša soba« (Šašel, RNB, 124), obir. *štədó:r* »majhna soba poleg "hiše"« (Karničar, Obir, 247).

Prevzeto iz kor. n. *studore* »soba, v kateri kmet hrani denar, papirje in druge vrednosti ter kjer si po stenah s kredo kaj zabeleži« (Šašel, RNB, 117; Lexer, KWb, 244) < srvn. *studorî* »študijska soba, soba za pisanje« < srlat. *studōrium* »študijska soba« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1263). M. S.

štȕk I (m.), g. *štúka* »kos, del«, dial. pkm. *štȕk*, *-a* »del zvonjenja med dvema presledkoma« (Novak, Slovar², 153), gor. *štȕk*, g. *štúka* »kos«, v 16. st. *Vletim Artikulu alli ſtuku uzhio* (Krelj), v 18. st. *šzimpran, ali gori šloshen, od veliku košzeu, ali šhtukou* »structilis« (Kastelec-Vorenc), *shtuk* »Stück; pars« in »tormentum« (Pohlin), *ſhkriz, kofetel, ſhtukel* »Stuck, Stück« (Gutsmann).

Kakor gl., dl. *štuka* »kos, del« prevzeto iz srvn. *stuck*, *stucke* poleg *stück*, *stücke* »kos, del, fragment« (nvn. *Stück*) < stvn. *stukki* (Striedter-Temps, DLS, 233) < germ. **stukkja-*, prim. stnord. *stykki*, ags. *stycce* »del, kos« iz ide. baze **(s)teu̯-g-* »tolči« (Pokorny, 1033; Kluge²², 710). Iz srvn. dem. *stücklîn*, *stückel* »krajša pesem« je sln. *štȋkeljc* »glasbeni komad«, v 17. st. *imaio en novu shtikilz peiti* (Janez Svetokriški). N. *Stück* v pomenu »kos kruha, hrane« v kompoz. *Frühstück* »zajtrk« odseva v sln. dial. *frûštek*, *-tka* »isto«, v 17. st. *frushtik* (Janez Svetokriški). Glej tudi *štȕk II*, *štuk III*, *štûk IV*, *štúkati I*. M. S.

štȕk II (m.), g. *štúka* »top, kanon«, dial. pkm. *štȕk*, *-a* »top«, v 17. st. *velik Turrn, na katerem veliku Shtukou je ſtalu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *s'šhtuki ſtrélati* »tormenta explodere« (Kastelec-Vorenc), *shtuk* »tormentum« in »pars« (Pohlin), *ſtrelni kofs, ſhtuk* »Stuck zum Schießen«, *kratek kofs, ali ſhtuk sa ſtrielanje* »Haubiz«, *ſhtukna okrogla* »Stuckkugel« (Gutsmann).

Kakor star. hrv. *štuk* »top, kanon« prevzeto iz bav. avstr. n. *Stuck* »top, kanon«, standardno *Stück* »top težkega kalibra« (tudi *Gestück* »isto«), prvotno »posamezen kos orožja; top, puška«, kar se je v 16. st. pomensko specializiralo iz nvn. *Stück* »kos, del« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 373; Striedter-Temps, DLS, 233; Grimm, Wb. X/4, 211). Dalje glej *štȕk I*, *štuk III*. M. S.

štuk III (m.), g. *-a* »z zlatom ali srebrom prešita tkanina«, v 17. st. *s'ſlatiga shtuka ſuknia*; *Na mejſti slatiga shtuka gvanta* (Janez Svetokriški), v 18. st. *šlatiga šhtuka gvant* »vestis aurotexta, attalica« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz srvn. *stuck*, *stucke* poleg *stück*, *stücke* v specializiranem pomenu »kos tkanine«, *gulden stuck* »z zlatom prešit kos tkanine« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1260), star. n. *Stück* »brokat, z zlatom ali srebrom prešita tkanina« (Grimm, Wb. X/4, 213). Dalje glej *štȕk I–II*. M. S.

štûk IV (m.), g. *-a* »zmes drobnega peska, apnenega mleka in mavca«, *štukatûra* »okrasek iz štuka na stropu ali na stenah«, v. *štukȋrati*, *-am* (impf., pf.) »okrasiti s štukaturo« (SSKJ IV, 1120).

Kakor n. *Stuck* prevzeto iz it. *stucco* »štuk, štukatura«, *stuccatura* »mavčenje, štukatura«, kar izvajajo iz long. **stuchhi* »skorja, omet«, stvn. *stukki* »skorja« poleg »kos, del« (Battisti-Alessio, 3662; Cortelazzo-Zolli, 1290; Kluge²², 710; Pfeifer, EWD², 1385). Glej tudi *štȕk I–II*, *štuk III*. M. S.

štȕk V (m.), g. *štúka* »nadstropje« (SSKJ IV, 1120).

Prevzeto iz nvn. *Stock* »nadstropje« < srvn. *stock* »isto«, kar je izvorno ista beseda kot nvn. *Stock* »palica« < germ. **stukka-* »palica, štor, deblo, bruno« (prim. stnord. *stokkr* »deblo, kol«) k ide. bazi **(s)teu̯-g-* »tolči« (Kluge²², 704; Pokorny, 1033). Pomen »nadstropje« (od okrog l. 1500 se v tem pomenu uporablja tudi enoznačni kompoz. *Stockwerk*) temelji na kol. »bruna, tramovje«. *Stock* je v bav. n. »(na tramovih) dvignjeno mesto v skednju,

na katero skladajo seno ali pšenico« (Schmeller, BWb. II, 729). Sln. substitut *u* za n. *o* ni jasen. M. S.

štúkati I, *-am* (v. impf.) »podaljševati, iz dveh ali več kosov delati celoto«, npr. *štukati špago, obleko*, pf. *v-š.*; pkm. *štùkati*, *-an* »podaljševati« (Novak, Slovar[2], 153), črnovr. *štûkąt*, *uštûkąt* (*špâγą*, *nę̑t*) (Tominec, 217), v 18. st. *shtûkam* »stückeln, partes combinare« (Pohlin).

Prevzeto iz bav. avstr. dial. *stuck'n*, nepreglašene variante od nvn. *stücken* »iz več kosov sestavljati celoto, krpati« (Striedter-Temps, DLS, 233), zlasti »šivati, krpati obleko«, v standardni n. navadno *anstücken*, kar je denom. od nvn. *Stück* »kos, del« (Grimm, Wb. X/4, 234). Dalje glej *štȕk I*. M. S.

štúkati II, *-am* (v. impf.) »kregati, oštevati« (Lašče), *š. se* »prepirati se«, pkm. *štùkati se*, *-an se* »prepirati se, pričkati se« (Novak, Slovar[2], 153).

Prevzeto iz bav. n. *stucken* »prepirati se, zaradi zamere na kratko odgovarjati« (Striedter-Temps, DLS, 233), prim. stvn. *stuckent* »oni dražijo, izzivajo«, norv. *stoka*, *stuka* »hrumeti, ropotati, razbijati, razgrajati« (Grimm, Wb. X/4, 233). M. S.

štúkniti, *štȗknem* (v. pf.) »volu veleti, naj gre ritensko« (dol., jvzh. štaj.), impf. *stúkati*, *-am* »isto« (Ribnica).

Samo sln.; gotovo denominativ na **-ka-* tipa *mû* (interj.) »glas goveda« → *mûkati* (v. impf.) »oglašati se kot govedo z glasom mu« iz velelnice *štȕ* »klic vpreženemu volu, naj gre ritensko« (dol., jvzh. štaj.). Izhodno sln. **stȕ* (interj.) »klic vprežni živini, naj se premika ritensko« je tako kot hrv., sb. *stȕ!* »velelnica volu, naj gre ritensko« ob *stȕkati*, *stȕkām* (v. impf.) »volu velevati, naj gre ritensko«, *stúkati*, *stûčēm* »isto« (Vuk, Iveković-Broz; Erjavec, LMS 1882-1883, 241 s.), hrv. *štuknȉti* »govedu veleti, naj se pomakne malo nazaj« (Žumberak; Skok III, 414) izvorno adverb **sъ-tű* < demonstr. pron. **sъ* v funkciji ojačevanja pomena (kot npr. v **dьnь̍-sь* »prav ta dan« > »danes«) + adv. **tű* »tukaj«, ki se ohranja v podjun. kor. *štȕ* (adv.) »prav tukaj« (Ramovš, Kr. zg., 123; Zdovc, Mundart, 32). Pomenski razvoj iz »prav tukaj« v »nazaj« je verjetno motiviran z dejstvom, da je kličoči stal za živaljo in jo ogovarjal, naj se mu približa. K razvoju velelnice iz adv. prim. primor. *te* (adv.) »tukaj« < **tȕ* in od tod velelnica *te, te, te* »vabilo psu, naj se približa« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 130). Sln. glagol je odveč povezovati s pomensko oddaljenim hrv., sb. *štúkati se*, *štûčēm se* (v. impf.) »kolcati«, č. dial. *ščukat*, *šťukat* »isto« (Šivic-Dular, JiS XXX, 1984/84, 151), kar je sorodno s sln. *ščúcati se*, *ščȗca se* »kolcati« (bkr.).

Taka razlaga interjekcije implicira, da bi bilo podjunsko štekanje mogoče razložiti z demonstr. pron. **sъ* in da je tako okrepljevanje demonstr. pron. in adverbov tipološko enako rez. okrepljevanju demonstr. pron. in adverbov z demonstr. pron. *j-* < **jь-* oz. zilj. okrepljevanju z demonstr. pron. *to-* (o slednjih dveh Logar, DJR, 326) in da je bilo štekanje, ki je danes omejeno na nekatere koroške govore, predhistorično širše. Glej tudi *štuč*. M. F.

štúla (f.) »nekaj štrlečega in topega«, npr. »neobrasla veja, ostanek roga, lesena noga, vrhnji del klobuka, krava brez rogov« in »šoba« v frazah *štulo napeti, držati*; pkm. *štùla* »železna konica v podkvi« (Novak, Slovar[2], 153), dem. *štúlica* tudi »Sitzkopf« in »vrsta hruške«; *štúlec* »nekaj štulastega, človek s štulastim obrazom, štulež; Spitzapfel«, *štúlast* »stumpf; z zlomljenim rogom, brez rok(e)«, *štúlav* »brez rogov«, v. *štúliti*, *štûlim* (impf.) »krajšati, po sili kaj sklapljati«, *š. se* »vsiljevati se, izdajati se za koga«, *štuli se mi* »preseda mi« (bkr.), *oštúliti* (pf.) »prirezati«, *prištúliti*, *vštúliti* (pf.) »vsiliti«, *štûlež*, *štúlavec* »Geck«; pkm. *štűiliti*, *-in* »oprezovati, prežati« (navaja Novak, Slovar[2], 153). Tpn. *Štula* ima paralele v orn. na Žumberku *Štula* in v imenu nekdanje karavle *Štula* na levem bregu Drine. Badjura, Ljud. geogr., 73, navaja krajepisni pomen sln. *štúla* »krajna kopa (s katero se začne hribovit svet)«; semkaj še cgn. *Štular*, *Štuler* (če ne iz n. *Stueller* (Glauert, Südostforschungen XI, 55) ali *Störer* > p. *sturarz*, *stularz* »šušmar« (Brückner, 524)). V 18. st. *shtûla* »mitra, cuneus vulvæ«, *shtulaſt* »pyramidalis«, *shtûlem*, *-leti* »faftigiare« (Pohlin), *shtula* »Mutterspitz«, *shtulast* »spitzig« (Gutsmann).

Izvorno verjetno **studla* : **sťudla* kakor **pluťa* : **pľuťa*. Iz variante **sťudla* je poleg sln. *oščúliti* »pristriči« še sbh. *štȕla*, hrv. kajk. *ščȕla* »lesena noga, bergla, hodulja«, čak. *šćȕla* »stegnenica, nadlaktnica« (Brač, Vis), v Dubrovniku *štȕlje* (f. pl.) »roke in noge okostnjaka«, hrv. *štùliti se* »oprijeti se (npr. o snegu na podplat ali kopito)« (Severin), p. *szczudło* »bergla, lesena noga«, č. *štidla*, *štihla* »bergla« < ide. **steu̯H-tlo-*, kar je nomen instrumenti iz korena **steu̯(H)-* »otrdeti, postati trden, masiven, čvrst«, prim. gr. στύω »penem eregere«, στῦλος »steber«, sti. *sthulá-*, *sthurá-* »močan, debel«, stvn. *stiura* »podpora, krmilo« (Štrekelj, JA XXVII, 59, 65 s.). Iz nomena instrumenti je morda tudi lot. *staukle* »ledena sveča« in izv. (z metatezo) p. dial. *sztuldać*, *štuldać*, *štyldać* »šepati« (navaja Karłowicz, SGP V, 323). Ni mogoče ugotoviti, ali je sln. *ščȗljek* »odžagan kos debla« (Haloze) produkt križanja tudi z obravnavano osnovo. Kurkina, DS, 138, slednje primerja s srvn. *schiel* »trska, iver«, izvaja iz **skeu̯lo-* in navezuje na ide. koren *skeu̯H-* »rezati, ločevati, praskati, drezati«. Manj prepričljivo izvajajo: Matzenauer, CS, 338, 320, sln. *štúla* iz n. *Stollen* »opora, opornik«, p., č. in sbh. besede pa iz n. *Studel* »steber, podpora«, srvn. *studel*, *stuodal* (tako tudi Miklošič, VGr. I, 541; Machek[2], 625); Skok III, 419, iz gr. στῦλος (samo sbh.), in Miklošič, 345 ter Petersson, JA, XXXIV, 381, samo sln. *štúla* iz **šutúla* k r. *šútyj* »brez rogov«. Glej tudi *šȗlj*. M. S.

štúliti se, *-im se* (v. impf.) »obotavljati se« (Temljine), »šopiriti se« (Janežič).

Verjetno izposojeno iz stvn. *stullan* »obstati, obotavljati se, imeti pomisleke«, švab. n. *stollan* »obotavljati se« (Štrekelj, LMS 1892, 40), čeprav ni mogoče dokončno izključiti domačega porekla, prim. *štúla* v pomenu »bergla, lesena noga«. M. S.

štúmbelj (m.), g. *-blja* »bedak« (Pleteršnik II, 649, po Cafu).

Gotovo sekundarno nazalizirano iz prvotnega **stubelj*, ki se ohranja v cgn. *Stubelj*, *Stubel*, *Štubelj* in hrv. cgn. *Stubelj*, *Štubelj*. Gre za metaforično poimenovanje tipa *štȏr* »truncus« → »bedak« k slov. **stublʼь* v pomenu »votlo drevo (ki so ga postavili ob šibek izvir, da se je vanj natekala voda)«. Dalje glej *štúbelj*. M. F.

štȗmf (m.), g. *štúmfa* »nogavica«, v 16. st. *ſtumpf* »tibiale; Strümpff an Hosen, Stiffeln oder dergleichen daß man an die Schinbein legt« (Megiser), v 18. st. *ſhtunf* »tibiale«, *ſhtunfi* »tibialia« (Kastelec-Vorenc), *shtumf* »Strumpf, tibialia« (Pohlin), *ſhtumf* »nogaviza, shok; Strumpf« (Gutsmann).

Kakor hrv. *štûmfa*, star. kajk. *štumf* (Belostenec, Habdelić) »nogavica« prevzeto iz bav. n. *Stumpf* »nogavica, spodnji del obleke za nogo, gamaša«, prvotno »štor, parobek, spodnji del neke celote«, prim. semantično enako motivirano s tem nesorodno nvn. *Strumpf* »nogavica«, prvotno »štor, parobek« in agl. *stocking* »nogavica« k *stock* »štor, deblo, klada« (Striedter-Temps, DLS, 233; Skok III, 419; Kluge[22], 710 s.; Grimm, Wb. X/IV, 439). O *štumfast* glej *tûmp*. M. S.

štúpa (f.) »prah, prašek«, zlasti »prašek kot zdravilo, poper, puder«, izv. *štûpar*, *-ja* »kdor štupo prodaja«, *štûpnica* »doza za poper«, danes obir. »doza za puder«. adj. *štúpast*; v. *štupáti*, *-âm* in *štúpati* (obir. *štú:pat* (Karničar, Obir, 247)), knjiž. *štûpati*, *-am* (impf.) »potresati, posipati (s praškom)« (SSKJ IV, 1121), pf. *na-*, *po-š.*; v 16. st. *ſtup* »condimentum, fpeceria, pulvis« (Megiser), v 17. st. *ſtupe* »fpetie« (Alasia), v 18. st. *shtupa* »gingiber«, *miſhja ſhtupa* »arsenicum« (Kastelec-Vorenc), *shtûpa* »gestossenes Gewürz, aromatis pulveres«, *shtupâm* »bestreuen, confpergere« (Pohlin).

Prevzeto iz srvn. *stuppe*, *stüppe* »(zdravilen, čarovniški) prašek«, avstr. n. *Stupp*, *Stüpp*, *Stüppe* »prašek« in »poper« (Striedter-Temps, DLS, 233) < stvn. *stubbi*, *stuppi*, kar je sorodno s stvn. *stoub*, nvn. *Staub* »prah« in stvn. *stioban*, nvn. *stieben* »prašiti« (Kluge[22], 702). Glej tudi *štuporâmo*. M. S.

štùpar (m.), g. *-a* »potaknjenec, sadika« (pkm.; Novak, Slovar[2], 153).

Prim. č. *štupr* »mladika, poganjek«, *stupovat* »razmnoževati rastlino s potaknjenci« (sleng), kar Machek[2], 629 (brez sln. gradiva), z rezervo povezuje z n. *Stubbe* »štor«. Nejasno. M. F.

štupáti, *-âm* (v. impf.) »zaupati«, npr. *temu ni štupati* »temu ni mogoče zaupati« (Gorenjska, Savinjska dolina), tudi *štəpati*, *-âm* »isto« (Gorenjska).

Bezlaj, ZJS, 347, izvaja iz izhodnega sln. **stopáti* in primerja z ukr. *stepenitysja* »skrbeti«, kar v dostopnem gradivu ni bilo mogoče preveriti, in povezuje z lit. *stẽpti* »osupniti, presenetiti«, *stèbti* »isto«. Nejasno. M. F.

štuporâmo (adv.) »huckepack«, navadno v zvezi *štuporamo nesti*; na področju z akanjem *štuparâma*.

Nejasno, Pleteršnik II, 649, navaja po Cafu tudi *štupo-kramo nesti* »štuporamo nesti«, kar zaradi sin. *prper nesti* lahko kaže na pomensko motivacijo »nesti (kakor) štupo (= prašek, poper) in kramo«, tj. »nesti kakor kramar svojo kramo«. Izpad *k* v tem primeru služi ljudskoetimološki naslonitvi na *ráma*. Avstr. n. *Stupp* poleg »prašek« pomeni tudi »poper« (navaja Grimm, Wb. X/4, 569). Sin.: *ícobac* (Bloke), *cucorâmo* (dol.), *cicorâmo* (Caf), *cicelǫ́nce* (tolm., cerklj.) k *cúcniti* »klecniti«, *cûcati* »počasi, težko hoditi«, *cîcati* »isto«; *na krkoč* (Caf) h *kŕke* »dolgi lasje«, p. *kark* »vrat, tilnik«, č. *krk* »vrat«; *kalînec*, *kalǫ̂nec*, *kalǫ̂nci* (Bovec) < it. *coccolone*. Dalje glej *štúpa*, *krâma*. M. S.

štúrek (m.), g. *-rka* »speljani curek vode pri izviru ali koritu« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128). V istem pomenu znano tudi v Maliji, Padni in Gažonu (Kukanja, SDLA - KP/1). S pomensko specializacijo na označevanje studenca *štýrik*, g. *-rkå* (Ricmanje pri Trstu; SLA) z *y* < sln. *ū*. Sem hdrn. *Štûrek* »potoček v Zadržah pri Šmarju«, *Šturek* »potoček, ki teče v Trstu od pokopališča Sv. Ane do klavnice« (Sila, Trst, 12), *Štýrak* »studenec pri Presnici« (Logar pri Bezlaj, SVI II, 249), kar si Bezlaj, l. c., ker ni poznal omenjenih sln. apelativov, še ni upal povezati s slov. **curěti* in sorodnim.

K pomenskemu razvoju »curek« > »studenec« prim. sln. dial. *cûrek* »studenec« (Gibina; SLA), v 18. st. *zûrk* »Arm von einem Fluffe; Bach« (Pohlin), hrv. *cúrak*, g. *-rka* »izvir, tok«, s čimer je sln. dial. *štúrek* tako kot č. dial. *ščur* »vrelec, izvir« (Bartoš, Dialektologie I, 273) sorodno in različno le zaradi podedovanega vzglasja z *s*-mobile. Izhajati je namreč potrebno iz slov. **čurъkъ* »vodni tok, curek«, ekspresivizirano **curъkъ* »isto« in **ščurъkъ*, ki lahko ob fonetično nevtralno razvitem ukr. *čurity* »teči«, gl. *čurać* »šumeče teči« odražata ide. bazo z *s*-mobile **(s)keu̯-* »teči«. Medtem ko sln. ricmanjska oblika odraža pričakovani refleks psl. palatalne skupine **šč*, je svetoantonska oblika *'šturek* morda ekspresivno depalatalizirana za pričakovano **'šćurek*. K fonetično nevtralnemu razvoju psl. **šč* v tem govoru prim. *šćipauka* »ščipavka«, *šćebetət* »klepetati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 118). Dalje glej *curẹ́ti*. M. F.

štúrlast (adj.), f. *-a* »neumen« v primor. *'šturlest*; sem *'šturlo* »neumnež, tepček« in *'curlo* »revček« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128, 23).

Beseda je bila v prvi polovici 20. st. kot *stùrlo* (adj.) »bedast« zabeležena tudi v govoru italijanskih Izolanov (Vascotto, 307), znana pa je tudi v trž. it.: *sturlo* (adj.) »bedast« (Doria, 703). Čeprav je besedna družina znana le v slovenski Istri, se zaradi variantnega vzglasja *št-* : *c-* ne zdi verjetno, da bi bilo tako *šturlo* kot *curlo* izposojeno iz podobnopomenskega ben. it. *chiurlo* (adj.) »beden, neumen, ničvreden« (Boerio, DV, 169) oz. trž. it. *zurlo* (m.) »čudak« poleg »vrtavka«, npr. *girar come un zurlo* »brezciljno tavati«, it. knjiž. *ciurlo* »pijan«, metaf. »noro zaljubljen«, kar je prešlo tudi v ngr. τσοῦρλοσ »nor« in se izvaja iz v. *ciurlare* »omahovati« (Battisti-Alessio, 970; Doria, 825). Doria, l. c., omenja it. varianto *thurlo* (prim. hrv. *tūrlè*, g. *-ta* »bedak, nesposobnež« na Visu (Roki, Libar, 547), v Brusju na Hvaru *tûrle*, g. *-eta* »bedak« (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 701)), ki bi ob križanju z it. dial. refleksom sinonima *ciurlo* morda lahko dalo rom. predlogo [*šturlo*]. Ni pa možno povsem izključiti, da varianta *šturlo* ni domača in da je iz slovenske govorice prešla k italijanskim Izolanom. Vsiljuje se namreč povezava s psl. adj. **(š)čúrъ*, f. **(š)čurā̋*, ki ga je tako kot lit. *kiáuras*, *-à* »preluknjan, razdeljen, prazen, brez vsebine« in lot. *caũrs* »preluknjan, razcefran, prazen, brez vsebine« potrebno izvajati iz ide. **(s)kēu̯r-ó-* »odrezan«, prim. hrv., sb. *štûr*, f. *štúra* »neploden, zakrnel; prazen; suh«, *štùrljiv* »zakrnel, slabo razvit« (Lika), mak. *štur* »prazen, suh, mršav«, blg. *štǔr* »neumen, topoglav«, *šturóglav* »isto«, p. zastar. *szczury* »vitek, ozek; mlahav«, č. *štírný* »slab, kremžav, cmerav«, dl. *šćurny* »neumen, topoglav« (Mladenov, 698; Schuster-Šewc, HEWb., 1425; Fraenkel, 249, brez sln. gradiva). Zaradi pomensko in formalno podobnega č. *čuřidlo* »pohabljenec«, slš. *čuridlo* »smešno oblečen otrok ali ženska, strašilo; bojazljivec«, *vyčurený* »suh, mršav, shujšan« (Kálal, Sl., 84, 790) in morda sem tudi br. *čuríla* »umazanec« in »odljuden, plah človek« (Nosovič, 702), kar Machek[2], 109, neprepričljivo izvaja iz **čepuridlo* k **če-puriti sę* »šopiriti se, bahati se«, bi bilo za č., slš. in sln. mogoče predpostaviti, da je **(š)čűridlo* izpeljanka iz denom. **(š)čűriti* ← adj. **(š)čűrъ* = lot. *caũrs*.

Sln. dial. vglasje *št-* za pričakovano *št'-* (po gradivu za SLA) je v istem viru gotovo izpričano tudi pri lek-

semu *'šturek* »speljani curek vode pri izviru ali koritu« < **ščurъkъ* »curek« poleg splošnega sln. *cúrek*, g. *-rka* z ekspresivnim *c-* za **č-*, prim. ukr. *čurity* »teči«, gl. *čurać* »šumeče teči« (glej *curẹ́ti*). Ker je besedo *šturlo* kot psovko mogoče slišati tudi drugod na Primorskem, prim. *štúrlo* »norček« (Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239), »neumen« (Korte nad Izolo, Nova vas; N. Morato, Mrak eno jutrnja, Ljubljana 2002, 283, 288), *šturlić* »tepček« (Lopar; ista, o. c., 285), je vzglasje *št-* verjetno ekspresivno depalatalizirano iz prvotnega sln. dial. **šť-*. Izposoja iz hrv. predloge z vzglasnim *št-* ni verjetna, ker v hrv. ta beseda ni znana. Glej tudi *ščúrek* in *ščúrči*. M. F.

štut (adj.), f. *-a* »zvit, bister« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128).

Prim. hrv. *štut* »ponosen, iznajdljiv, zvit« (Nemanić; ARj XVII, 858) poleg *štud* »isto« (Lovran v Istri; ARj XVII, 853). To je rom. izposojenka z izhodiščem v lat. *astūtus* »zvit, premeten, lokav«, it. *astuto* »isto« (> frc. *astut*; Battisti-Allessio, 343), pri čemer znani rom. refleksi afereze ne potrjujejo. Lovranska oblika kaže na prevzem iz leniranega rom. refleksa **(a)stūdo*. M. F.

štvâjnka (f.) »kar plača ženin fantom piti« (Pleteršnik). Beseda je znana v Temljinah na Tolm. Kenda, rkp., 153, ki pomen precizira kot »kar plača ženin fantom, da odstranijo šrango«, standardizira dial. *štwájnka* kot *štivánjka* zaradi Pintarjeve razlage (LMS 1898, 164), po kateri naj bi bil izvor v *š(en)t Ivan*, podobno kot je štaj. *šentjânževec* »vrsta vina« iz *šent Janž*. Kenda, rkp., 28, dodaja, da je *Ivan* v Soški, spodnji Baški in spodnji Idrijski dolini precej pogosto ime, medtem, ko je *Janez* običajnejši na Cerkljanskem, na Šentviškogorski planoti in v zgornji Baški dolini. Izglasje *-anjka* (nestandardizirano *-ajnka*) namesto *-anka* je v tolm. običajno, prim. *Goričanjka* (tj. *Goričajnka*), prim. tudi cerklj. *fər'la:jŋka* (Kenda-Jež, Mag., 187). Vendar razlaga pomensko ne ustreza, zato je možno, da je beseda prevzeta iz avstr. n. *Stichwein* (Grimm, Wb. X/2, 2727, navaja le pomena »vino, vzeto iz soda za pokušino« in »pokvarjeno vino«) ali iz avstr. n. *Stupfwein* »vino, ki ga fantje kupijo z denarjem, dobljenim od ženina« (Striedter-Temps, DLS, 234). Fonetično malo verjetno je izvajanje iz *ženit(o)van(j)ka* ali domnevanje izposoje iz n. *Stehwein* »zelo dobro vino, ki se ga pije stoje« (tako Štrekelj, LMS 1892, 40). N. dolgi *e* se v sln. namreč ne bi reduciral. M. S.

šúba (f.) »kožuh«, tudi *šâvba* »isto«; v 18. st. *shavba* »pelliceum« (Pohlin). Prim. sbh. *šȕba* »kožuh«, *šȕbara* »kučma«, mak. *šuba*, *šubara*, blg. *šúbarče* »kožuh brez rokavov«, r. *šúbara* »kučma«, ukr., br. *šúba*, p. *szuba* »kožuh«, *czub* »čop«, č. *šuba* »kožuh«, *čuba* »cipa«, slš. *čuba* »čop, šop«. Sln. *šâvba* je gotovo iz n. dial. *Schaube*, srvn. *schoube*, toda srvn. *schûbe* je morda prevzeto iz slov., kamor je zašlo z neznanim posredovanjem iz arab. *ǧuba* kakor sln. *'jópa*, *zabûnec* in morda tudi *župàn* (Miklošič, 344; Berneker I, 459). Glej tudi Striedter-Temps, DLS, 216; Skok III, 420.

[Slov. **šűba* »kožuh« so iz srvn. *schûbe* »dolgo in široko vrhnje oblačilo« (nvn. dial. *Schaube* > sln. *šâvba*) izvajali Miklošič, Frw., 59; Vasmer[2] IV, 482; Skok III, 420; Meyer-Lübke, 3951; Gamilscheg, EWFS, 544, o obratni izposoji pa je sklepal Brückner, 556, po Schraderju, IF XVII, 29. Schuster-Šewc, HEWb., 1479, slov. **šuba* razlaga kot ide. dediščino iz **skeu̯bh-ā* osnove **(s)keu̯-b(h)-* »grm, lubje, čop« (Pokorny, 956), ker naj bi bilo to oblačilo prvotno narejeno iz spletenega ločja, slame oz. lubja, formalno potrditev razlage pa vidi v zahslov. **čuba*, kar naj bi bilo iz ide. predloge brez *s*-mobile **keu̯bhā*. – M. F.]

šúbar (m.) »zapora pri dimniku« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), črnovr. *šûbər* »predmet, ki služi za uravnavanje odprtine v dimniku« (Tominec, 217).

Tako kot slš. dial. *šúber*, *-bra* »zadnji del cevi pri peči« (Orlovský, Gemer., 342) izposojeno iz bav. n. *Schuber* »naprava za zapiranje cevi«, kor. avstr. »majhen vratni zatič« (Grimm, DTV 15, 1815), tudi avstr. n. »zapora cevi pri peči«, kar je verjetno nomen agentis **scubāri* ničtostopenjskega v. **skūb-a-* »suvati, porivati« poleg **skewb-a* v stvn. *skioban*, srvn., nvn. *schieben* »porivati, riniti, potiskati« (Kluge[23], 719). M. F.

šúbelj (m.), g. *-na* »vrsta klobase«, v 18. st. *ſhublini* »hilla«, *ſhubelni* »hilla infumata« (Kastelec-Vorenc), *shûbel*, *-na* »eine Gattung Würste« (Pohlin).

Prevzeto iz nepreglašene variante od bav. avstr. *Schübling*, tirol. n. *schübling* »klobasa iz narezanega govejega in svinjskega mesa« < srvn. *schübelinc*, *schubelinc* »klobasa« (Striedter-Temps, DLS, 234) < stvn. *scubilinc*, kar je kakor nvn. *Schiebling* »vrsta klobase« izpeljano iz *schieben* »suvati, porivati, tlačiti« (Grimm, Wb. IX, 1821). M. S.

šûbla (f.) »lopata, grebljica« v goriš. *šýbla* (f.) »Stechspaten« (Štrekelj, Görz., 431), tolm. *šùbla* »lopata«, dem. *šùblca* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), polj. *šúbla* »korito za pepel« (Škrlep, 60). Pleteršnik II, 649, navaja, da je beseda znana v Vipavski dol., na Gorenjskem, na Krasu pa pomeni tudi »velika velnica«. L. 1607 *ſubla* »badile« (Alasia), v 18. st. *ſhubla* »Schaufel, lopata, grebelza, ogrebelza«, dem. *ſhubelza* »Schäuflein, lopatiza«, *ſhublati* »schaufeln, lopatiti, greblati, ogrebati« (Gutsmann).

S substitucijo *b* za srvn. *v* [u̯] kot **šubľa* izposojeno iz srvn. *schûvel* »lopata (za zajemanje)« (Štrekelj, JA XXVIII, 1906, 530), tudi *schûfel* »isto«, stvn. *scûvala*, *scûvel*, nvn. *Schaufel* »lopata, zajemalna posoda« (Striedter-Temps, DLS, 234), ags. *scūfla* iz germ. **skūflō* (f.), kar je nomen instrumenti k **skūb-a-* »suvati, porivati, pomikati« poleg **skewb-a-* »isto«, stvn. *skioban*, srvn., nvn. *schieben* (Kluge[23], 719). Izposoja iz stvn. oblike (Miklošič, 344) fonetično ni možna (Štrekelj, l. c.). Glej tudi *šavba II*. M. F.

šúga (f.) »garje«, *šúgast* (adj.), f. *-a* »garjav«, *šúgav*, f. *-a* »isto« (Janežič[1] II, 433; Pleteršnik II, 649).

Prim. csl. *šuga* »scabies«, hrv., sb. *šȕga* »vrsta krast (na človeku in živalih)«, tudi »propadel človek«, pri Bošnjakih v Slavoniji »lišaj na drevesu«, adj. *šȕgav* »krastav«, črnogor. *šȕga* »srbež« (Vujičić, Rječnik, 139) poleg *šȍga* »isto«, mak. *šuga* »vrsta nalezljive kožne bolezni«, *šugav* »ki ima tako bolezen«, npr. *šugava ovca*, *šuga se* »dobiti bolezen *šuga*«, blg. *šúga* »krasta«, slš. *šuga* »garje« (Kálal, Sl., 696). Iz slov. je rum. *şuga* »slaba stvar« (Skok III, 421; Tiktin, Wb., 1527). Skok, l. c., ima jslov. **šűga* za balkanski turcizem iz enakopomenskega turš. *şuga*, toda Škaljić, Turcizmi[6], 591, opozarja, da take besede turški slovarji ne beležijo in navaja perz. *šūg*, *šūh*, *šōg*, *šōh* »kraste na telesu, gnoj«. Zaradi sin. kot r. *česótka* »garje, srab« ← **česāti*, n. *Krätze* »isto« ← *kratzen* in slov. glagolske osnove **šű-* »treti, guliti«, ki jo je mo-

goče identificirati v iter. **šű-cha-ti* = č. dial. *šúchat'* »treti, guliti« (Bartoš, Dialektologie II, 399), slš. dial. *šúchat'* »isto« (Kálal, o. c., 697) in ukr. *šústaty* »od lupin čistiti« (Grinčenko, Sl. IV, 520) < **šu-sta-ti*, je jslov. **šűga* lahko domač izglagolski nomen actionis na **-ga* tipa *strű-ga* verbalne baze **šű-* < **ks-ēu̯-/*ks-éu̯-* »skubsti, guliti, rezati«, ki se ohranja v gr. ξύω »strugati, gladiti, drgniti; striči«, ξυρόν (n.) »britev«, ξυρός (m.) »isto« = sti. *kṣurá-* (m.) »škarje, britev, oster nož« < **ksu-ró-* »kdor skubi, drgne« > »britev, nož« (LIV, 332). Z jslov. **šűga* se v ARj XVII, 863, povezuje pomensko in akcentuacijsko različno vzh. slov. **šugā̋* (f.) »led«, prim. r. dial. *šugá* »prvi tanek jesenski led na reki«, ukr. *šugá* »prvi led«. K pomenskemu razmerju prim. sln. *škrapca* »rahla poledenelost« (glej s. v. *škrapca II*), kar je sorodno s slov. **chorpavъ* »hrapav«. Glej tudi *šûšec*. M. F.

šûhta (f.) »lopa« (jvzh. štaj.), tudi *sûhta* »isto«. Korensko gotovo povezano z psl. **sûchъ* »siccus« (Snoj, ESSJ III, 339), vendar zaradi sln. *sûchta* in ne **suhâta* < ***sûchъta*, je to iz **sűch-ъta* k **sűcha* (f.) »kar je suho« = hrv. čak. *sȕha* »suha ženska« k adj. **sûchъ*, f. **suchā̋*. Glej tudi *sûhta* in dalje *sûh*. M. F.

šuhtáti, *-âm* (v. impf.) »šumeti«. Po redukciji nenaglašenega *u* > *ə* > *o šohtáti, -âm* »isto«.

Prim. slš. *šuchtat'* »šumeti, ropotati« (Jungmann, Sl. IV, 524). Izhodno **šuch-ъtā̋-ti* je ekspresivni deverbativ tipa **sokъtā̋ti* k psl. **sokā̋ti*, prim. sln. *sòktati, -an* »v dvoje se pogovarjati«, *sohtáti, -âm* »od razburjenja hitro govoriti« (vzh. štaj.), črnogor. *sokàti se* »rogati se, sramovati se«. Psl. v. **šuchati* se ohranja še v slš. *šuchat'* »šumeti, šumljati, šelesteti«, *šuchotat'* »isto«, *šuchorit'* »šelesteti« in tudi v hrv. *šuvoliti* »zbirati (npr. tobak, smeti)« poleg »šelesteti« (ARj XVII, 912) < hrv. **šuholiti* = č. dial. *šucholit'* »šepetati«. Izhodno **šu-cha-ti* (tudi v dem. **šuš-ьkati* = sln. *šûškati*) je v besedotvornem razmerju s **šu-ka-ti* (r. *šúkatь, šúknutь* »šepetati«, ukr. *šúkaty* »isto«, gl. *šukotać* »šepetati«) in **šu-sta-ti* ter korensko povezano s psl. **s'ûmъ* < **seu̯-mo-*, kar je lahko identično lit. *siaũsmas* »divjanje«, lot. *šaũsmas* »groza, zona«. Glej tudi *šušȍt, šušljáti* in *šústati*. M. F.

šûj I (adj.), f. *šúja* »sinister«, *šújica* (f.) »levica«, pri Jarniku, Versuch, 131: *ſhújza* »isto«. Sem hdrn. knjiž. *Šujica* »desni pritok Gradaščice pod Dobrovo«, dial. *Šujca*, ki s pomensko podstavo »leva reka/voda ...«, kaže na smer kolonizacije; l. 1254 *iuxta ripam Schevze*, l. 1314 *iuxta ripam Scheutz*. Tudi tpn. *Šujica* pri Dobrovi, l. 1197–1202 *in loco qui dicitur Sûz*, l. 1267 *in Scheuz prope Laybacum* (Bezlaj, SVI II, 249 s.; M. Kos, Gradivo HTS II, 629).

Prim. stcsl. *šui* »sinister«, hrv. *šuj* »isto« (15. st.), *šujica* »sinistra« (Mikalja), hdrn. *Šȕica* v Hercegovini, Bosni in Slavoniji, cgn. *Šujica* (Lika), tudi *šùvaka* »levica« iz subst. **šujā̋ka* ← psl. adj. **s'újь* z zamenjavo intervokalnega *-j-* z *-v-* kot v *rȕkovēt* (Skok III, 421) za prvotno **rǫko-jętь*, str. *šui* »sinister«, r. hdrn. *Šúja, šűica* »levica«, ukr. *šűi-bič* »po levi strani«.

Sln., hrv. in r. tvorjenke na *-ica* kažejo na staroakutirani *-ű-* v **s'űjica* »levica; levi pritok«, kar je tako kot **s'úja* (v r. hdrn. *Šúja*) s podaljšavo substantivizirano iz **s'újь* »sinister« (Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 16). Psl. adj. **s'újь*, f. **s'ujā̋* »sinister« je tako kot sti. *savyá-* »levi«, (m.) »levica«, av. *haoya-* »levi«, kimr. *aswy* »isto« < **ad-seu̯i̯o-* (Miklošič, 344; Trautmann, BSW, 260; Vasmer[2] IV, 484) iz ide. deverbativnega adj. **seu̯-i̯ó-* »upognjen, kriv; levi« glagola **seu̯-* »upogibati« (Pokorny, 915), ki dovoljuje rekonstrukcijo psl. v. **s'u-ti*, **sovèšь* »ukrivljati, upogibati, majati«, analogno po inf. **s'evèšь*, od koder je **s'evъ* »upognjen, ukrivljen«, **s'ȅverъ* »upognjenost, ukrivljenost«, **s'evelā̋*. Isti koren **seu̯-* se ohranja v bazi **seu̯-k-* »isto«, prim. psl. iter. *sučīti*, **súčišь* = r. *sučítь, súčišь* »sukati«. Kimr. dubleta *aseu* »levi« je iz **ad-seu̯o-* in kaže na enako besedotvorno razmerje kot ide. **neu̯o-* »nov« : **neu̯-i̯o-* »isto«. Glej tudi *šéva, šéver, ševeljáti, švíca, šíja III, šûjica* in *šújati, šúkati*. M. F.

šȕj II (m.), g. *-a* »čevelj (kot dolžinska mera)« (pkm.; Novak, Slovar[2], 153).

Z dial. *-j* < sln. *-h* kot pkm. *sméj* »risus« iz *smȇh* < **smȇchъ* iz prvotnega sln. dial. **šûh* = štaj. *'šu:x* »čevelj« (Zorko, Narečna podoba, 351), kar je bilo tako kot hrv. *šȕv* »čevelj (kot dolžinska mera)« in slš. dial. *šúch* »stara dolžinska mera 33,6 cm« (Orlovský, Gemer., 342) izposojeno iz nvn. *Schuh* »dolžinska mera« in »čevelj« (Novak, l. c.). M. F.

šújati, *-am* (v. impf.) »slabiti, abmärgeln« (Murko I, 588; Janežič[1] II, 433). V 18. st. *ſhújati* »abmergeln, smedluvati, oflabiti« (Gutsmann).

Izoliran glagol; morda je to faktitivni denom. **šűjati*, **šűjaješь* k subst. **šűja* (f.), ki je poleg »kar je upognjeno« (prim. sln. dial. *šíja* »poševna stran«) in »kar je levo« (prim. r. hdrn. *Šúja*) morda pomenil tudi »kar je slabo«. Slednja pomenska stopnja se lahko ohranja tudi v p. *szuja* »podlež, ničvrednež, slabič«. Dalje glej *šûj I*. M. F.

šûjica (f.) »poševna stran, smer«.

Obliko je poknjižil Pleteršnik II, 649, iz reducirane *šújca*, prim. *ſhújza* »die Schräge«, *ſ ſhújzo* »schräg« (Murko I, 588). To je gotovo iz **s'űjica* in v primerjavi s pomenom »levica; leva reka/voda ipd.« ohranja starejši pomen »upognjen, ukrivljen, poševen« psl. adj. **s'újь*. Pogoja za nastanek novega cirkumfleksa oblika nima, kot pričajo reducirane oblike z ohranjenim refleksom starega akuta tipa sln. *stárši* (m. pl.) < **stārějši*, zato bi se ustrezno poknjižena oblika morala glasiti *šújica*. Izhodno **s'űjica* je tako kot subst. **s'űja* »kar je upognjeno, je slabo, je na levi« v r. hdrn. *Šúja*, p. *szuja* »podlež, ničvrednež, slepar«, sln. dial. *šíja* »poševna stran« < sln. *šűja* prek podaljšave substantivizirano iz adj. **s'újь* (k besedotvorju Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 16). Dalje glej *šûj I*. M. F.

šúkati, *-am* (v. impf.) »z obutima nogama po tleh drsati« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1882-1883, 255), *pušukwá:tę* »hoditi tako, da noge podrsujejo po tleh« (bovško; Ivančič, DSBG, 53) < sln. **po-šukováti*.

Kljub bližnjemu enakopomenskemu tolm. *šúrkat* »vleči copate za sabo, švedrati« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), kar pomensko ustreza ukr. *šúrkaty* »z nogami drsati« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1483), p. *szurać nogami* »drsati z nogami«, *szurgać nogami* »isto«, č. *šourat se* »klecavo hoditi, racati, plaziti se«, slš. *šurat' sa* »počasi se premikati, plaziti«, gl. *šurać* »drgniti; švedrati«, je to verjetno tako kot sln. *šúkati se*, *šûkam se* »krčiti se«, pf. *šúkniti, šûknem* »skrčiti se« sorodno z mak. *šukne se* »smukniti, skriti se«, *šukne* »potisniti, stisniti«, *šuka* »udariti«, hrv., sb. *šukati, šučem* »švigati, premikati se«, č. *šukat* »švigati (s šibo, z bi-

čem)«, slš. *šukať* »sem in tja hoditi« in nadalje s slov. **šukâti* »iskati« < *»vohljati, sem in tja se premikati« v r. *šukátь* »iskati«, br. *sukácь* »isto«, ukr. *šukáty*, p. *szukać*, č. *šukat*, slš. *šukať*. Ker podobne pomene izpričuje tudi psl. denom. v. **s'urâti*, **s'urâješь* k **s'urъ* (adj.) »sem in tja (se) premikajoč, majav, upognjen« < **seu̯-ro-*, bi bilo za izhodišče besedne družine mogoče predpostaviti psl. prez. **s'účešь* »sem in tja (se) premikati, majati, upogibati, mahati ipd.« (sekundarno tudi **s'ukâješь*) k inf. **sъkâti* »sukati« (tip **pьsâti*, **pís'ešь*), ki je bil že pred terminologizacijo v tkalski terminologiji zamenjan z analognim prez. **súčešь* oz. **sukâješь* (< **sou̯k-*). Zaradi slov. **s'èverъ* »upognjenost, ukrivljenost«, ki more biti deverbativna tvorjenka psl. **s'u-ti*, **sovèšь* (sekundarno **s'evèšь*) »ukrivljati, upogibati, premikati« ide. baze **seu̯-* »upogibati, premikati«, bi bilo možno predpostaviti, da je besedna družina **šukati* rezultat kontaminacije med psl. **s'účešь* ← **séu̯k-i̯e-ti* in deverbativa **s'u-kâ-ti* k omenjenemu **s'u-ti* (s prez. **sovèšь* → **s'evešь*), ki se lahko ohranja v č. *šuchtat (po domě)* »po domu vohljati, brskati, iskati« (Machek^{2}, 630) < **s'u-ch-ъta-ti* ← **s'u-cha-ti*, v hrv. čak. sekundarno nazaliziranem *šundrȃt*, *šundrȍn* »izviniti, izpahniti (o nogi)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1222) ← **s'u-drâ-ti*. Temu v prid govori tudi psl. ptc. **s'ulъ* »upognjen, ukrivljen; lev«, ki se npr. ohranja v r., ukr. *šulьgá* »levica«. Ker se pomen »iskati« lahko razvije iz »vohljati, brskati, sem in tja hoditi«, je slov. **šukâti* »iskati« < psl. **s'ukâti* kljub Miklošiču, 344, in Bernekerju, 557, domač glagol (Machek^{2}, 630; Vasmer^{2} IV, 484). K pomenskemu razvoju »tolči, udarjati« iz »sem in tja (se) premikati« prim. pomensko polje **švîg(a)ti*, sln. *švígati* »hitro se (sem in tja) premikati (o pticah, ribah, plamenu)«, tranz. »tolči, tepsti (s palico ali bičem)«, »otepati (o žitu)«. K drugim pomenskim razvojem glej pod *šúrkati I*.

Erjavec, l. c., je sln. *šúkati* še izvajal iz bav. n. *schucken* »s kratkimi zamahi v premikanje spraviti, vreči«, npr. *die Achsel schucken* »z rameni skomigniti« oz. *schocken* »in schwingender Bewegung sein, die Knochen bewegen«, kar že zaradi besedotvornega razmerja s sln. *šúrkati* ne prepričuje. Glej tudi *šúrkati I* in *šúkniti* in dalje *šûj I*. M. F.

šúkniti, *-em* (v. pf.) »sunkoma zamahniti, izliti« v rož. kor. *šúqnət*, *-əm*, npr. *vodọ́ šúqnətə zə šqáfa* (Šašel, RNB, 125), tudi *šúkniti*, *šûknem* »smukniti«, npr. *š. v posteljo*, in »potisniti, poriniti, pahniti«, npr. *š. komu kaj* »nekomu skrivaj kaj dati«. K slednjemu impf. *šúkati*, *šûkam* »potiskati, porivati, udarjati«, tudi »tepsti«, npr. *otroci s šibo šukajo ovce, kadar jih ženo* (štaj.).

Pomensko najbližje je hrv. *šȕknuti*, *šȕknēm* »udariti (s pestjo), zaušnico dati«, čak. *šȕknut* »udariti« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 372), mak. *šukne* »udariti (npr. žogo)«, *šuka* »udarjati, tolči«, č. *šukat* »udariti, frcniti« (Jungmann, Sl. IV, 524). To je ena od pomenskih specializacij slov. **s'ukâti* »sem in tja (se) premikati«. Dalje glej *šúkati*. M. F.

šûl (adj.), f. *šúla* »s kratkimi uhlji«, tudi *šúlav* »isto«, subst. *šûlec*, *-lca*, *šúlavec*, *-vca* »šul oven«, *šúla* »šula ovca«.

Prim. ukr. *šúlyj* »z navzdol obrnjenimi rogovi (o ovci)« (Mel'ničuk, Etimologija 1966, 213), p. dial. *szulak* »koštrun, vrsta jastreba« (Karlowicz, SGP IV, 326) in dalje lit. *škùlas* »brez rogov«. Nejasno. Bezlaj, Radovi, 89, domneva zvezo s *húliti* »kriviti«. Mel'ničuk, l. c., povezuje sln. in ukr. besedo z r. dial. *šútyj* »brez rogov«, p. dial. *szuty*, mor. č., slš. *šutý* »isto«, kar ima za besedotvorno varianto iz ide. baze **kseu̯-*. Sławski, SP II, 288, razlaga samo sln. *šûl* iz **čulъ*, prim. p. dial. *czuły*, *ćuły* »brez rogov«, ukr. dial. *čýlyj* »brez uhljev, z majhnimi ušesi«, sbh. *čȕla* »z majhnimi uhlji (o ovci)«, blg. dial. *čúl* »brez uhljev«, vse iz ide. **(s)keu̯H-lo-*, tvorbe iz baze **skeu̯H-* »rezati, ločevati, praskati, drezati«. Sln. *šûl* bi sicer lahko bilo iz **ščulъ*, kar bi bila varianta z *s*-mobile k **čulъ*, vendar na tak način ni mogoče razložiti drugega slov. gradiva z vzglasnim *š-*, zato se za to gradivo zdi bolje izhajati iz po metatezi nastalega izhodišča **kseu̯H-lo-*. Glej tudi *šúliti I*. M. S.

šúliti I, *-im* (v. impf.) »gladiti, čohati«, *š. se* »smukati se (o psu, mački otroku)«.

Prim. sbh. *šûljati se* »počasi, neopazno hoditi«, hrv. čak. *šūl̥ȁti se*, *šūl̥ᵉaš se* »isto« (Vrgada), *šûjat se* »valjati kroglo po zemlji (v neki igri)« (Smokvica, Korčula), p. dial. *szułać* »bolehati, potikati se, smukati se«, č. *šuliti*, *žuliti* »goljufati, slepariti«, slš. *šúľať* »svaljkati«, *šúľ* »svaljek«. Psl. **šulîti*, **šul'âti* sta verjetno denom. iz **šulъ* »z majhnimi ušesi«, prim. k pomenu sln. *kûlj* »z okrnjenimi rogovi« : p. *kulić się* »zvijati se« (Bezlaj, Radovi, 88; drugače o č. *šuliti* Machek^{2}, 630). Po Skoku III, 422, so to onomatopeje. Dalje glej *šûl* in *húliti I*. M. S.

šúliti II, *-im* (v. impf.) »dražiti«, npr. *š. pse* (Slovenske gorice).

Zaradi enakopomenskega *ščú(va)ti* je to lahko denom. v. iz ptc. pret. akt. **šulъ*, ki lahko kaže, da je poleg psl. **ščuti* obstajala tudi metatetična varianta **šuti*. Glej tudi *ščúliti* in dalje *ščúti*. M. F.

šûlj (m.), g. *-a* »odžagan kos drevesnega debla, klada« (Haloze), tudi *šûljek*, *ščûljek* »isto« (vzh. štaj.).

Prim. sbh. *šûlj*, *šúljak* »štor, panj, klada«, r. *šúlo* »drog, kol«, *sulága* »vrsta deske«, ukr. *šúl(a)* »kol«, br. *šúla* »kol«, č. dial. *šulek* »kos platna« (navaja Kurkina, DS, 137), slš. dial. *sulak* »drog, kol« (Sławski, JP XXXV, 226 s.). Psl. **s'ul'ь*, **s'ulo* (in **s'ula*) dalje primerjajo z lit. *šùlas* »doga, podboj, podstavek, steber«, stprus. *sulis* »podstavek, steber« in gr. ξύλον »les, drva, bruno« (Miklošič, 344; Persson, Beitr., 379; Vasmer III, 435; Fraenkel, 1032; Frisk II, 338). Za slov. besede bi bilo treba izhajati iz **k'seu̯-lo-*. Got. *sauls* »steber« in lat. *silva* »gozd« fonetično ne ustrezata (o tem Feist, Wb., 412 s.; Walde-Hofmann II, 537). Drugače Janko, ČMF XVI, 220 ss., ki obravnavano besedno družino primerja z r. *šuljata* »testes«, *skulá* »ličnica«, sln. *húliti*, *šúliti* in vse skupaj izvede iz ide. **(s)keu̯-* »kriviti«. S *šúliti* »gladiti, čohati« povezuje tudi Kurkina, DS, 137 s., ki izhaja iz ide. baze **skeu̯H-* »rezati, ločevati, praskati, drezati«. Glej tudi *štúla*. M. S.

šûm I (m.), g. *-a* »strepitus, sonitus, tumultus, susurrus« in »slap, deiectus aquae« (gor.); Caf navaja tudi pomen »pijanost« (prim. stcsl. *šumьnъ* »ebrius« in k tipologiji še n. *Rausch* »pijanost« k *rauschen* »šumeti«); *šumȍt*, *-óta* »strepitus«, *šûmec*, *-mca* »hudournik« (Caf), adj. *šúmen*, *-mna* »rauschend, betäubt, berauscht«, *šûmast*, *-a* »berauscht«, *šumotljȉv*, *-íva* »šumen«, *šumovȋt*, *-a* »geräuschsvoll«, v. *šuméti*, *-ím* »obstrepere, sonare« (impf.), *pri-*, *raz-*, *vz-*, *za-š.* (pf.), iter. *šumẹ́vati*, *-am* (impf.) »zu rauschen pflegen«, intenz. *šumoréti*, *-ím* (impf.), *šumọ́riti*, *-ọ̑rim* (impf.), *šumrẹ́ti*, *-ím* (impf.), *šumotáti*, *-âm* (impf.), *šumátiti*, *-âtim* (impf.), *šumástiti*,

-âstim (impf.), po moderni vokalni redukciji tudi *šemástiti, -âstim* (impf.); dem. *šumljáti, šumotljáti, -âm* (impf.); semkaj *šumẹ̑la* »hripavost« (zah. štaj.), *šumẹ̑le* (f. pl.) »harmonika« (mariborska okolica, vzh. štaj.), dem. *šumẹ̑lice* »isto«, *šumẹ̑lke* (f. pl.) »pljuča« (Vrsno), *šumák, -a* »trapast človek« (prim. *v šumo je obrnjen* »prismojen je« (Pajek)); v 16. st. *ſhumeili* (m. pl. ptc. akt. pret.) (Trubar), *ſhumelu* (n. sg. ptc. akt. pret.) (Krelj), *ſhumeti* »ſtrepere«, *ſhumeinie* »rumor«, *ſhumejnie* »ſtrepitus« (Megiser), v 17. st. *ſhum; je na Nebu garmelu, bliskalu, shumelu, inu erjulu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhum, ſhumeinîe* »tumultus«, *ſhum tega lyſtja* »susurrus«, *ſhuméti* »crepitare, percrepare, resonare, strepere, strepitare susurrare« (Kastelec-Vorenc), *shum* »strepitus, ſonitus«, *shumim, -mẹti* »strepere«, *shèmlâm, shumlâm* »demurmurare« (Pohlin), *ſhum* »Geräusch«, *ſhumim* »rausche«, *ſhumlam* »rede still, treibe weg« (Gutsmann); semkaj hdrn. *Šum, Šumník*, tpn. *Šumník* (Badjura, Ljud. geogr., 243; Bezlaj, SVI II, 250).

Prim. stcsl. *šumъ* »sonus, sonitus«, csl. *šuměti* »resonare«, sbh. *šûm* »šum, šelest«, *šúmjeti* »šumeti«, intenz. *šȕmoriti*, subst. *šȕmor* »šumenje, šumljanje«, mak. *šum* »šum«, v. *šumi* »šumeti«, *šumoli* »žuboreti«, blg. *šúm* »šum, zvok«, *šumjá, šumoljá* »šumeti, šelesteti«, r. *šúm, -a* »šum, hrup«, *šumétь, -íšь* »šumeti, hrupeti«, ukr. *šúm, -u* »šum, razpenjena voda, vrtinec« (v pomenu »pena«, ki ga pozna še br. in vsi zah. slov. jeziki, je beseda lahko prevzeta iz stvn. *schûm* »pena« (Miklošič, 345; Machek[2], 630; Schuster-Šewc, HEWb., 1481), čeprav je možno tudi, da je ta pomen vsaj delno motiviran kot *»šumeča, vznemirjena voda«), *šumíty, -mljú* »šumeti«, br. *šúm, -u* »šum, hrup«, *šumécь, -íš* »šumeti«, p. *szum* »šum, hrup«, *szumieć* »šumeti«, č. *šum* »šum, hrum, vznemirjenje, razburjenje«, *šuměti, šoumati*, stč. *šuměti, šiměti* »šumeti, šelesteti«, slš. *šum* »šum, hrup«, *šumiet'* »šumeti, hrupeti«, gl., dl. *šum* »šum«, gl. *šumić*, dl. *šumiś* »šumeti, hrupeti, besneti«. Psl. **šûmъ* (< **śi̯ēu̯mà-*) < ide. **k'ēu̯-mó-* je tvorba (tipa psl. **ûmъ* < **Hau̯-mó-*) iz ide. baze **k'eu̯-* (možna je tudi rekonstrukcija baze **k'eH₂u̯-* in tvorbe **k'eHu̯-mó-*; v tem primeru je **kȃva*, lit. *kóvas* iz **kaH₂-u̯ᵒ*, **čȃvьka* < **kēH₂-u̯ᵒ* in **sovȃ* iz **k'ə₂u̯ā́*), prim. dalje bazo s satemskim vzglasjem in lahkim vokalizmom v sti. *śuka-* »papagaj«, lit. *šaũkti, šaukiù* »vpiti, kričati, klicati«, s težkim vokalizmom (in kentumskim vzglasjem) v gr. κωκύω »tarnati, jadikovati«, κώκῡμα »tarnanje, jadikovanje«, sti. *kū́jati* »renčati, godrnjati«, stcsl. *kukati* < psl. **kűkati* »tarnati«, sln. *kújati se*, sbh. dial. *kȕjati* »bolehati, dremati« < psl. **kūjati* »godrnjati«, stcsl. *kurъ* < psl. **kűrъ* »petelin«, got. *hiufan*, stnord. *hjúfra*, stvn. *hiofan, hioban* »tarnati«, toh. B *śaušäṃ* »klicati« (Brugmann, Grdr.[2] II/1, 247; Vasmer III, 436; Pokorny, 536; Schuster-Šewc, HEWb., 1482). Glej tudi *šûm II, šúma, šundráti, šûškati*, pa tudi *sóva, kâvka*. M. S.

šûm II (m.) »pijanost«, adj. *šumen* (m.), f. *-mna* »pijan« v obir. kor. *šə́mən*, f. *-mna* (Karničar, Obir, 247). V 18. st. *oſhumlján* »crapulatus, pyan« (Kastelec-Vorenc), v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 132, *ſhumen* »betäubt, trunken«.

Prim. csl. *šumьnъ otъ vina* »ebrius«, hrv. *šumast* »temulentus, vinitus« (Belostenec; ARj XVII, 878) in mak. *šumoglaven* »omamljen«, v. *šumoglavi (se)* »omamiti se; vrtoglavico dobiti«, tudi *ošumoglaven* »omamljen«, *ošumoglavi (se)* »omamiti (se)«. Gradivo kaže na pomenski razvoj »hrup« > »pijanost, omamljenost« v okviru slov. **šûmъ* »hrup« (Miklošič, 345) < **s'ûmъ*. K pomenu prim. n. *Rausch* »pijanost«, kar se je v 16. st. pomensko razvilo iz *rūsch* »šumenje, vihravost« (Kluge[22], 585), n. *Schädelbrummen* »pijanost« < n. *Schädel* »lobanja, glava« + *brummen* »šumeti«. Dalje glej *šûm I*. M. F.

šúma I (f.) »gozd, goščava« (SSKJ IV, 1121). Pleteršnik navaja *šûma* »gozd, goščava« in pri tem navaja le štaj. avtorje in notr. dial, vendar je tu upravičen akut zaradi pkm. *šúma* (Novak, Slovar,[2] 153) in kor. obir. *šú:ma* (Šajda; Karničar, Obir, 337, navaja lok. *w šú:m*), kol. *šûmje* (n.) »grmovje, hosta, goščava«, *šumâd* (f.), g. *-i* »dračje« (Fram), *šumrâd* (f.), g. *-i* »isto«, dem. *šumîčje* »mah in drobna hosta«; semkaj *šûmnica* »gozdni studenec« (Jarnik).

Prim. sbh. *šȕma* »gozd, dračje«, tpn. *Šȕma*, sb. hor. *Šumàdlja*, mak. *šuma* »gozd«, blg. *šúma* »listje, dračje, posekano vejevje«, dial. »hosta, gozd«, tpn. *Šúmen*, r. tpn. *Šúmsk*, stč. *šuma* »gozd«, č. hor. *Šumava*. Psl. **šűma* < **śi̯ēu̯mā* je feminizirani kol. k **śi̯ēu̯mà-* > psl. **šûmъ* (Miklošič, 345; Vasmer III, 436; Rippl, ZSlPh XVI, 223). Manj verjetno domneva Skok III, 422 (ki ne pritegne r. tpn. *Šúmsk*), da je beseda prevzeta iz nekega ilir.-trak. vira, sorodnega z alb. dial. *proshem* »grmovje, hosta«. Glej tudi *šmárnica I* in dalje *šûm*. M. S.

šuma II (f.) »bedak«, tudi *šumak* »isto«, adj. *šumast*, f. *-a* »bedast« in k temu v. *šumastati* »obnašati se kot bedak« (Šašelj, Bisernice I, 309). Sem. verjetno cgn. *Šuma, Šumak, Šume, Šumec*.

Prim. hrv. *šûm* »Halbnarr«, *šuma* »isto« (Lovran v Istri; Skok III, 42), kajk. *šȕmast* »nor«, *šumâk* »norec«, *šumȁča* »norica« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407), adj. *šumast* »bedast« (Habdelić, Belostenec, Voltiggi, Šulek, Popović; Varoš pri Slavonskem Brodu, Lika; ARj XVII, 878), *šumastje* »stolititas, stupiditas« (Habdelić). Sln. in hrv. gradivo potrjuje v okviru slov. besedne družine **s'ûmъ* le pomenski razvoj »šum, hrup« > »pijanost, omamljenost«. Ker neposredni pomenski razvoj »pijanost, omamljenost« > »norost, bedastost« ni znan, je sln.-hrv. besedna družina iz **šûmъ* (m.) »norec, bedak« verjetno v besedotvornem razmerju s slov. **s'útъ* »norec«, prim. sln. *šûtec*, g. *-tca* »norec, nespameten človek« (Kot pri Kobaridu, Podkrnci), *šútast* (adj.), f. *-a* »norčav«, r.-csl. *šutъ* »pavliha, burkač«, mak. *šut* »dvorski norec«, blg. *všutjàvam se* »neumno se obnašati«, r. *šút*, g. *-á* »pavliha, burkač«, ukr. *šútka* »šala«, pl. »neumnosti« (Grinčenko, Sl. IV, 520). Izhodni nomen actionis (sekundarno nomen agentis) **šûmъ* (m.) »hitro premikanje, norenje« > »divjak, norec ipd.« je lahko identičen z lit. *siaũsmas* »divjanje«, lot. *šaũsmas* »groza, zona«, pri čemer je **s'ûmъ* namesto pričakovanega **s'ûchmъ* lahko nastalo po asimilaciji *-Rsm/n-* > *-m/n-* kot v **čьrnъ*, **luna*. V tem primeru bi pomen »norec, bedak« psl. **s'ûmъ* predstavljal slovnično prevedbo nomena actionis »hitro premikanje ipd.« še preden se je pomensko specializiral v **s'ûmъ* »hrup«. Glej tudi *šûtec* in dalje *šûm I*. M. F.

šumrâd (f.), g. *-i* »goščava«. To je kol. na **-adь* tipa *črvâd* ← *čȓv*, *kokošâd* ← *kokọ̑š* sicer neizpričanega subst. **šumrъ* (m.) »gozd«, ki je do sin. **šűma* (→ kol. **šumadь* v sb. tpn. *Šumàdija*) v enakem besedotvornem razmerju kot psl. **dǫbrъ* (m.) »hrast« do **dǫbъ* »isto«.

Sem verjetno tudi sln. cgn. *Šumrada* in hrv. tpn. *Šumradi* (ARj XVII, 882). Dalje glej *šúma*. M. F.

šûnd (m.), g. *-a* »(literarno) delo brez umetniške vrednosti«, npr. *literarni šund*. Prvič zabeleženo v Slovencu, 1887, 203, 4 (Hladnik, Trivialna literatura, Ljubljana 1983, 63). Uporabljano tudi v funkciji adj. indekl., prim. *šund literatura* (SSKJ IV, 1122), kar je kalk po nvn. kompoz. *Schundliteratur*.

Tako kot hrv., sb. *šȕnd* »ničvredno blago, plaža«, mak. *šund* »ničvredno blago; živina, ki ne uspeva« prevzeto iz nvn. *Schund* »slaba literatura« poleg »kar je brez vrednosti, neuporabno, slabo«. V 16. st. se nvn. subst. pojavlja le v pomenu »nesnaga, govno, blato« in kljub temu velja za novotvorbo iz v. *schinden* »dreti, odreti« po vzorcu *Bund* ← *binden*, ki naj bi prvotno pomenila *»kar nastane pri odiranju, tj. že oguljeno meso«, nato pa splošno »umazanija, govno, blato; kar je brez vrednosti« (Pfeifer, EWD[2], 1579) oziroma »odpadki pri odiranju; govno, blato« (Kluge[23], 655). Mann, IECD, 1170, nvn. *Schund* izvaja iz ide. subst. **sk'n̥tó-s* »govno, blato«, ki naj bi se leksikaliziral iz paradigme heteroklitičnega subst., o katerem pričata gr. σκῶρ (n.), g. σκατός »blato, govno« in het. *šakkar* (n.), g. *šaknāš* »isto«. Glej tudi *skotína*. M. F.

šundráti, *-âm* (v. impf.) »hrupeti, ropotati«, postv. *šúnder* »hrup«, adj. *šundrȁv*, *-áva* »hrupen, glasen«, subst. *šundrâvec*, *-vca*, f. *-vka* »kdor hrupi, ropota«.

Prim. hrv. *šùndrati*, *-ām* »potrošiti, pokvariti, uničiti« (Lika, Dalmacija) in »udariti, raniti« (Split, Šibenik, Žumberak; ARj XVII, 883), čak. na Braču *šundrovȁt*, *-ôn* »izviniti« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1222). Putanec pri Skoku III, 423, misli na izposojo iz ben. it. *sfondrar* »prebiti (dno), potopiti«, kar ne ustreza niti fonetično niti semantično. Bolj verjetna se zdi domnevanje variante **šum(ъ)rati* poleg **šumъrěti* > sln. *šumrẹ́ti* in **šumorěti* > sln. *šumorẹ́ti*, kar izgledajo denom. od **šumъrъ*, **šumorъ* ← **šȗmъ* (Snoj, SES[2], 744). Druga besedotvorna možnost je domnevanje intenz. deverbalne tvorbe **šum-ra-ti* k *šumẹ́ti*, prim. intenz. *mendráti* k *mẹ́ti* < **mẽti*. Konzonantna skupina *-ndr-*, ki je lahko prek **-nr-* nastala iz **-mr-*, daje glagolu intenzivni pomen (Zorman, Mag., 95). Vendar ni izključeno, da je sln. in hrv. glagol po sekundarni nazalizaciji iz **šudrati*, prim. gl. *šudrować* »s hrupom praskati, drgniti«, dl. *šudrowaś* »isto«, p. *szudrować się* »praskati se«, star. blg. *šúdrav* »umazan, razcapan«, kar izvajajo iz istega ide. glagolskega korena kot psl. **šûmъ* (Schuster-Šewc, HEWb., 1480). Dalje glej *šûm*, *šûškati*. M. S.

šuník (m.), g. *-a* »čebelnjak« (Kobarid, Vrsno; Erjavec, LMS 1882-1883, 255), *šunì:k* »isto« (bovško; Ivančič, DSBG, 61).

Fonetično razvito iz sln. dial. **šelník*, to pa iz **pšelník*. To je nomen loci k dial. *pšẹ̑la* »čebela« (Kobarid), *pšìẹla* »isto« (Ivančič, o. c., 50), kar je prek *pčẹ̑la* nastalo iz **bъčelã*, prim. csl. *bъčela*, hrv., sb. *bčèla*, mak. *pčela*, blg. *pčelà*, r. *pčelá*, ukr. *pčolá*, č. *včela*, slš. *všela*, stp. *pczoła*, gl. *pčoła*, dl. *coła*. Dalje glej *čebẹ̑la*. M. F.

šûnka (f.) »gnjat«, izv. *šûnkarica* »salama iz koščkov šunke«, adj. *šûnkin* (SSKJ IV, 1123), gor. *šúnka*, pkm. *šùnka* (Novak, Slovar[2], 153); v delih do 20. stol. v tem pomenu le *gnjât*, za ustrezni kos mesa sprednje noge pa *pléče*.

Kakor sbh. *šûnka* prevzeto iz bav. n. *Schunken* za standardno *Schinken* »gnjat« < stvn. *skinco* »stegno, bedro, gnjat«. Ker se beseda v sln. pojavi šele v 20. st., Striedter-Temps, DLS, 234, domneva izposojo prek sbh., kar pa zaradi pkm. kratkega *ù* in gor. akutiranega *ú* vsaj za dial. oblike verjetno ne drži. Gotovo neposredno iz n. je kor. obir. *šú:nkən* »šunka« (navaja Karničar, Obir, 210). M. S.

šúntati, *-am* (v. impf.) »hujskati«, *šúntar* (m.), g. *-ja* »hujskač« (nižje pog.; SSKJ IV, 1122), črnovr. *šûntąt*, *-ąm*, *šûntąr*, *-ję*, *šûntuc*, *-ą* »šuntavec«, *šûntąrcą* (Tominec, 217), polj. *šùntat* »ščuvati, dražiti koga« (Škrlep, 61), pkm. *šùntati*, *-an* »ščuvati«, *šùntar* »podpihovalec« (Novak, Slovar[2], 153). V 18. st. *podſhuntati* »instigare, nadraſhiti«, *podſhuntar* »instinctor, ſdraſhliviz« (Kastelec-Vorenc), *shuntam* »anhetzen«, *shuntuvavz* »Anhetzer« (Pohlin), *ſhuntam* »hetze an« (Gutsmann). Sem verjetno cgn. *Šuntar*, *Šunter*.

Prim. hrv. *šȗntavac* (m.), g. *-vca* »vzdevek človeku, ki s svojim pripovedovanjem hujska« (Klana v Istri; ARj XVII, 883). Oboje izposojeno iz bav. srvn. *schunten* »priganjati, ščuvati« ob srvn. *schunden*, *schünden* »isto«, *schünde* »ščuvanje«, *schündære* »hujskač«, *schüntære* »isto«, stvn. *scunden* »priganjati, siliti, hujskati« (Miklošič, Frw., 59; Striedter-Temps, DLS, 234; Lexer, Mhd. Wb. II, 817 s.), kar se od Grimma dalje kljub različni semantiki razlaga kot kavz. k nvn. *schinden* »odirati; mučiti«, srvn. *schinden* »isto«, stvn. *scinten* (Grimm, DTV 15, 2001). Glej tudi *šûnd*. M. F.

šûp (adj.), f. *šúpa* »votel«, sem *šûpek* (m.), g. *-pka* »votla zeljnata glava«, *šûpje* (n. kol.) »votle zeljnate glave« in denom. v. *izšúpiti*, *-im* (pf.) »izvotliti«.

Prim. hrv. *šȗp* »prazen« (Vitezović), »neumen, praznoglav« (Reka) in »votel«, v kompoz. *šupèglavac* (m.), g. *šupèglāvca* »slaboumnež, bedak« (Poljica v Dalmaciji), *šup* (f.) »luknja« (Kavanjin), *šúpak* (m.), g. *-pka* »praznoglavec« poleg »danka«, *šȕpka* (f.) »jamica« in *šȕpka* »slaboumnica« (vse ARj XVII, 885 s.), br. *šupják* »obnemogel, bolan« (Nosovič, 719). Psl. **šûpъ* (adj.) »votel, prazen« in substantivizirano **šupь* (f.) v hrv. in **šũpa* (o slednjemu besedotvornemu vzorcu Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 12 s.) v avgmentativu **šũpura* = sln. pkm. *šùpura* »mrtvašnica« in **šupã* v **šupũra* = hrv. *šùpura* »luknja«. Izhajati bi bilo mogoče iz deverbativnih adj. **kseu̯po-s* oz. **kseu̯pi̯o-s* verbalne baze **kseu̯-p-* »luknjati, dolbsti, votliti«. S tem sorodno in brez premeta *sk* → *ks* je **ščuplъ* v csl. *štuplь* »debilis«, r. *ščúplyj* »mršav, slaboten; rahel«, ned. obl. *ščúpl*, f. *ščuplá*, n. *ščupló*, str. *ščuplъ* »šibek«, ukr. *ščúplyj* »majhen, mršav, slab«, br. *ščúply* »isto«, p. *szczupły* »droben, mršav; neznaten, pičel; ozek, tesen«, č. *štíplý* »suh, mršav, vitek«, slš. *šťúply* »vitek, suh«, ki kot ptc. pret. akt. kaže na obstoj psl. verbalne osnove **ščup-* < ide. **skeu̯p-*.

Zaradi korensko sorodnega psl. adj. **ščúrъ*, f. **ščurã* (prim. hrv., sb. *štȗr*, f. *štúra* »neploden, zakrnel; prazen; suh«, mak. *štur* »prazen, suh, mršav«, blg. *štùr* »neumen, topoglav«, *šturóglav* »isto«, p. zastar. *szczury* »vitek, ozek; mlahav«) iz **(s)keu̯r-ó-* »odrezan« = lit. *kiáuras*, *-à* »preluknjan, razdeljen, prazen, brez vsebine«, lot. *caũrs* »preluknjan, razcefran, prazen, brez vsebine«, se v slov. sinonimnih osnovah **šup-* < ide. **kseu̯p-* in **ščup-* < ide. **skeu̯p-* ohranja le ena od podaljšav ide. baze **skĕu̯-* »rezati«, po vsej verjetnosti tvorjenke k

**sek-* »rezati« (Pokorny, 954), po premetu **ksey̯-* v slov. **šŭ-cha-ti* »treti, guliti«, prim. č. dial. *šúchat'* »treti, guliti« (Bartoš, Dialektologie II, 399), slš. dial. *šúchat'* »isto« (Kálal, Sl., 697), psl. **šŭtъ* »odrezan«, **šuchъ* »isto« in morda tudi v **skub-tī́*, **skubèšь* »vellere«, prim. gr. ξύω »strugati, gladiti, drgniti; striči«, ξυρόν (n.) »britev«, ξυρός (m.) »isto« = sti. *kṣurá-* (m.) »škarje, britev, oster nož« < **ksu-ró-* »kdor skubi, drgne« > »britev, nož«. Stare Miklošičeve povezave osnove *šup-* z lit. *sušiùpti*, *-šiumpù*, *-šiupaũ* »zgniti«, *sušiùpęs* »gnil (o lesu)« (Miklošič, SEW., 345; Kurschat, 2355), ki jo sprejemata Mladenov, 696, in Skok III, 423, Fraenkel, 993, ne omenja, ker je besedna družina lahko internolit. fonetičnega nastanka iz *šìpti*, *šimpù* »top postati, slab postati«. Glej tudi *šȕpura*, *šúpelj*, *šúpljiti*, *šúpiti*, pa tudi *šúga* in *šȗšec*. M. F.

šȗpa (f.) »lopa, kolnica«, tudi »ožja shramba poleg skednja, kamor spravljajo slamo« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 41), tolm. *šúpa* »dolg prostor za steljo ob hlevu« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), rož. kor. *šúpa* »kolnica«, *šúpa za stẹ̄lo* … (Šašel, RNB, 125); pri Janežiču[1] II, 433: *šupa* »Winkel«. V 16. st. *shupa* »horreum, Stadel« (Megiser), v 18. st. *shupa* »Wagenschupfe, tectum curruum« (Pohlin), *ſhupa* »Schoppe, hifharka« in »Wagenfchupfe« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *šȕpa* »lopa«, gradišč. hrv. *šùpa* »isto« (Tornow, BD, 339), hrv. čak. *šȕpa* (Vis; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1222), mak. *šupa*, č. *šupna* »kolnica«. Izposojeno iz nvn. *Schuppe* »tugurium«, *Schuppen* »nadstrešek, pokrit odprt prostor« (Grimm, DTV 15, 2019), kar je sorodno s srvn. *schopf*, *schopfe* »poslopje brez pregradnih sten, skedenj; predprostor«, stvn. *scoph*, *scof* »poljska koča«, stagl. *scipen*, *scypen* »hlev« (Skok III, 423). Ramovš, Hgr. II, 189, je sln. *šúpa* uvrstil med starejše nemške izposojenke s sln. *p* za n. *pf*, kar zaradi substitucije s sln. vzglasnim *š-* ni verjetno. Prav tako je fonetično nezanesljivo izvajanje iz srvn. predloge *schupfe*, *schüpfe* (tako Štrekelj, l. c.; po njem Striedter-Temps, DLS, 234), saj se je srvn. *pf* s *p* substituiral le do 12. st. (Striedter-Temps, o. c., 31). Glej tudi *šọ̑pa I* in *šȕpura*. M. F.

šúpelj (adj.), f. *-lja* »votel, puhel«, npr. *š. hrast* (Ribnica), *š. kamen* (Caf), *š. zob/oreh* (bkr.); *šȗplja* (f.) »votlina, luknja«, *šuplják* (m.) »prazen oreh ali lešnik; votel zob« (bkr.), *šupljína* »votlina«; iz adj. *šúpelj* denom. v. *šúpljiti*, *-im* »votliti«; v kompoz. *šupljeglȃv* (adj.), f. *-áva* »praznoglav«, fit. *šupljezọ̑bnica* »Galeopsis versicolor« (prim. n. *Hohlzahn*). Na obstoj sln. subst. **šupelj* posredno kažejo tvorbe *šúpeljnast* (adj.), f. *-a* »votel« in *šúpeljnost* »votlost«. V 18. st. *ſhupelnoſt teh ſoby* »cava dentium« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *šuplь* »debilis«, hrv. *šúpalj* »prazen; votel; slaboumen«, *šupljìna* »votlina«, čak. *šȗpalj*, f. *šūpljȁ*, n. *šȗplje*, d. obl. *šȕpljī* »prazen, votel« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 211), *šȗpaj*, f. *šūpjȁ*, n. *šȗpje* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1223), gradišč. hrv. *šúpalj*, f. *-plja* »votel (o drevesu)«, *šuplìna/šuplína* »prazen prostor« (Tornow, BD, 339), mak. *šupliv* »votel, prazen«, *šuplika* »votlo drevo«, blg. *šùpla* »luknja«, dem. *šùplica*, *šuplìv* »votel«. Zaradi sinonima **šȗpъ* < **ksey̯p-o-* bi bilo možno izhajati iz besedotvorne variante **šȗp'ь* < **ksey̯p-i̯o-* tipa **nei̯i̯o-* »nov« : **nei̯o-* »isto«, prim. lit. *naũjas*, sti. *návya-*, gr. jon. νεῖος, got. *niujis*, toda psl. **novъ*, het. *neu̯a-*. Dalje glej *šȗp*. M. F.

šúpiti, *-im* (v. pf.) »udariti« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 310); kostelsko *'šupènt*, *-nen* »udariti« in »pasti, telebniti« (Gregorič, Gradivo) < sln. **šupniti*, k temu pkm. *šùp* (m.) »udarec; met« (Novak, Slovar[2], 153).

Prim. hrv. *šȕpiti* (pf.) »udariti«, npr. *Zákej sì ga šȕpil?* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407), *šȕpiti*, *-īm* »udariti (navadno po vratu ali ušesih)« (Virje, Slavonija; ARj XVII, 888, z oznako, da se govori tudi v Črni gori), črnogor. *šúpati*, *šȗpām* (impf.) »koga v šali z roko udarjati«, sem interj. *šȕp* za izražanje udarca (ARj XVII, 887, 885), mak. *šupne se* »potisniti, zariti (npr. glavo v luknjo)«, ukr. *šupnuty* »udariti« (Grinčenko, Sl. IV, 519), br. *šúpik* »pirh z razbito lupino (od kotaljenja)«, tudi *šupják* »isto« (Nosovič, 719), č. *šupat* »tolči, biti«, *šup* »porinek, potisk«. Zaradi pogostih pomenskih prehodov »tolči, tepsti« → »jesti« (glej s. v. *pokati III* in *-tepsti II*) je mogoče pritegniti č. *šupat* »hlastno in mnogo jesti«, kar Machek[2], 630, fonetično neprepričljivo povezuje z lit. *žiaũbti* »žreti (o živini)«. Izhodiščno verjetno psl. **šup-ti*, **šupešь* »tolči, udarjati«; zaradi psl. **rŭpa* »jama«, kar je sorodno z lit. *raũpti* »izgrebsti, izkopati« (glej *rúpa*) sta s tem verjetno sorodna adj. **šȗpъ* »prazen, votel«, **šup'ь* »isto«. Izposoja iz nvn. *schuppen* »tolči, udarjati« ob *schupfen* »isto« zaradi areala in pomenskega razvoja v »jesti« ne pride v poštev.

Sln. glagol je lahko uskoški import. Dalje glej *šȗp*. M. F.

šúpljiti, *-im* (v. impf.) v zvezi *glavo si š.* »glavo si beliti = veliko razmišljati o kakem problemu«.

Pomensko enako je hrv. *šúpliti si glȃvu* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407) poleg *šupljiti se* »prozoren, jasen biti« (ARj XVII, 887). Dobesedno verjetno *»glavo si prazniti (problemov); glavo si jasniti«. Gotovo denom. v. k jslov. adj. **šȗpl'ь* »prazen, votel« < psl. adj. **šȗp'ь* »isto« ob sin. **šȗpъ*. Morda je enako pomensko motiviran denom. v. **šȗpiti*, **šȗpišь* k adj. **šȗpъ*/**šȗpъ* v r. dial. *šúpitь* »razumeti«, ukr. *šúpyty*, *-plju* »razumeti« (Grinčenko, Sl. IV, 518), br. *šúpісь*, *-plju* »isto«. Prvotni imperfektivni pomen *»glavo (si) prazniti (problemov)« se še ohranja v sln. kostelskem *'šipit*, *-in* »možgane napenjati, glavo si beliti« ob »delati luknje v nečem« (Gregorič, Gradivo) < sln. **šupiti*. Dalje glej *šȗp*. M. F.

šùpura (f.) »mrtvašnica« (pkm.; Novak, Slovar[2], 154).

Primerjati je mogoče hrv. *šȕpura* »prazen prostor, luknja (npr. na obleki, vratih, omari)« (Šaptinovac v Slavoniji; ARj XVII, 892), mak. *šupurka* »leseno korito v globeli, skozi katero teče voda; majhen in šibek slap v globeli« (Vidoeski, GTDMJ, 178) in izhajati iz avgmentativa **šupūra/šȗpura* k jslov. substantivu **šȗpa*/**šupȁ* »prazen prostor → votlina, luknja« (iz adj. **šȗpъ* »prazen, votel«), ki ga je verjetno izpodrinila mlajša izposojenka iz nvn. *Schuppe* »tugurium«, *Schuppen* »nadstrešek, pokrit odprt prostor« (Grimm, DTV 15, 2019), prim. sln. *šȗpa* (f.) »lopa, kolnica« in »ožja shramba poleg skednja, kamor spravljajo slamo« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 41), tolm. *šúpa* »dolg prostor za steljo ob hlevu« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), rož. kor. *šúpa* »kolnica«, *šúpa za stẹ̄lo* … (Šašel, RNB, 125), hrv., sb. *šȕpa* »lopa«, gradišč. hrv. *šùpa* »isto« (Tornow, BD, 339), hrv. čak. *šȕpa* (Vis; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1222), mak. *šupa*, toda č. *šupna* »kolnica«. Avgmentativne tvorbe tipa *knjižura* ← *knjiga*, *glavura* ← *glava*, *hižura* ← *hiža* pri mlajših n. izposojenkah niso izpričane, zato pkm. *šùpura* ne more biti izpeljano iz mlajše

izposojenke *šupa* »kolnica, lopa«, kot se domneva v Novak, l. c. Dalje glej *šûp*, pa tudi *šûpa*. M. F.

šur (m.) »zamašek iz plutovine« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), »zamašek« (slovenska Istra; Tomšič, Olive in sol, 378), *'šur* »večji zamašek pri sodu« (Marezige; Cossutta, PV, 189 z op. 1); tudi pri Janežiču[1] II, 433: *šur* »Korkholz«.

Izposojeno iz trž. it. *suro* »plutovina« oz. ben. it. *suro* »isto«, kar je tako kot istr.-rom. *sur* (Galežan), *sùr* (Buzet, Sovinjsko polje; oboje citirano po Skoku III, 366) z izpadom medvokalnega *v* prek rom. **sover* (prim. srednjeveško lat. *soverum* (l. 1538), bolonj. it. *sòver* in v hrvaščini kot dalm. rom. ostanek v *sûvar* (Cres; Skok, l. c.), toda knjiž. it. *sùghero*) fonetično razvito iz lat. *sūber, -eris* »pluta« (Skok, l. c.; Meyer-Lübke, 8357; Battisti--Alessio, 3674; 3571; Doria, 707). M. F.

šúra (f.) »sora« (Gažon; Kukanja, SDLA - KP/1).

Ista beseda kot sln. *sộra* < **sъ̏-vora*, le da je sln. **svộra* prek **švộra* (= hrv. *švȍra*; Žumberak; Skok, HDZb I, 1956, 272) po delabializaciji **šộra* v dial. razvoju **ȍ > û* dalo istrsko *šúra*. Dalje glej *sộra*. M. F.

šûri (m.), g. *-ja* »muren«, navadno *šûri-mûri*, tudi *čûri-mûri* »isto«, vse predvsem v otroškem govoru. Sln. *čûri-mûri* se uporablja tudi kot oznaka malo čudnega človeka.

Štrekelj, ČZN V, 96, domneva, da se je prvotni izraz za klicanje murna iz luknjice glasil *črni muren, pojdi vun* in da se je naslonil na izposojenko **šuri-muri* »zmešnjava« (ki v sln. sicer ni potrjena), ker otroci ob tem brskajo v luknjico in tam delajo zmešnjavo. V č. je *šury-mury* »čečkarija«, *šury-bury* »nerazumljivo govorjenje«, v r. *šury-mury* »spletke, intrige«, v bav. n. *Tschurimuri* in samo *Tshuri* je »nepremišljen človek«, *Schurimuri* »človek nagle jeze« in šaljivo »majhen otrok«, kar naj bi bilo vse kakor sbh. interj. *šȕru mȕru*, ki se uporablja pri motnjah iz strahu, prek turš. *šurmur* »stvar brez vrednosti, zmešnjava« izposojeno iz perz. *šurimuri* »res agitata nulius momenti«. Iz semantičnih razlogov sln. *šûri* ni mogoče imeti za izposojenko, Štrekljevo izvajanje *črni muren → šuri-muri* pa se tudi zato, ker v sln. ni ustrezne izposojenke s pomenom »zmešnjava«, ne zdi verjetno. Ker otroški izrazi lahko podlegajo iregularnim spremembam, besede ni mogoče zanesljivo razložiti. Možno je izhajati iz sln. **švərȉ > *šûri* (→ *šûri* iz ritmičnih razlogov, prim. *mûri* poleg *múren*), česar varianta **švə̀rь*, bi (kakor dol.-notr. *dȃu̯ri < *dvъ̀ri*) dala tolm. *šáver* »muren«. To lahko kaže na psl. **svьrı̋*, g. **svъ̀rьję*, kar bi bila tvorba iz psl. **svьrati, *svero̧*, znanega v iter. **svirā̂ti* »gosti, muzicirati«; prim. z dodatnimi suf. iz tega psl. **svьrčā̂ti* »cvrčati«, **svьrčьkъ̏* »muren«, lit. *svir̃pti* »cvrkutati«, *svirplỹs* »muren«. K imitativnemu *sv- > šv-* prim. č. mor. *švrček* poleg standardnega č. *cvrček* in slš. dial. *šurček* poleg *surček* in standardnega *cvrček, svrček* »muren« (kjer sicer obstaja možnost asimilacije). V sln. *čûri, čûrek* »muren« (po kontaminaciji z *múren* tudi *čúren*) bi sicer lahko domnevali podoben razvoj vokalizma in drugače, prek *cv-* (prim. *cvṙček*) spremenjeno vzglasje, vendar se zdi to zaradi sln. *čúra* »kura« (prim. sbh. *ćúrak* »puran«) verjetneje navezati na onomatopejo **čur*, znano tudi v slš. *čurikat'* »cvrkutati (o detlu)« (nejasno je kor. obir. *čú:rat* »dolgo v noč ostati pokonci« (navaja Karničar, Obir, 248)), sbh. *čȕrlika* »pastirska piščal, slavec«. Druge možnosti so manj verjetne, tako domneva o prvotnem **ščúrъ* (glej *ščúrek*), ki bi bila možna le, če bi bil *šûri* znan le na področju *šč > š*, varianta *čûri* pa bi bila brez *s*-mobile. Tudi povezava z gl. *šurać* »škrabljati, brskati«, *šurk* »hrček«, p. *szurać, szurgać* »premikati (s hrupom), drsati z nogami« je dvomljiva. Glej tudi *čúri--mûri*. M. S.

šurják (m.), g. *-a* »frater uxoris« (bkr.), *šúrja* »isto« (Kras), *šurjákinja* »šurjakova žena«; v 18. st. *shurija* »Schwestermann, affinis« (Pohlin).

Prim. csl. *šurь, šurinъ* »frater uxoris«, sbh. *šȗrāk, šȗrjāk, šȗra* (m.), *šurin* (m.), *šuràkinja* (f.), mak. *šura* (m.), *šurneja* (f.), blg. *šúrej, šúrek*, r. *šúrin, šurьják*, ukr. *šúryn*, stp. *szurzy*, g. *-ego*. Psl. verjetno adj. **šurь*; pomensko enako je sti. *syālá-* (m.) »frater uxoris«, kar naj bi nastalo iz dolgega *u*-jevskega diftonga (Hoffmann, BB XXI, 140; Trautmann, BSW, 261; Mayrhofer III, 551). Zaradi ukr. dublete *ščuryn* so mislili tudi na povezavo z r. *praščur* »praded« (Miklošič, 345), kar je glasoslovno težko izvedljivo (Vasmer III, 437).

[Prim. tudi pkm. *šőrja* »svakinja« (Novak, Slovar[2], 149). Sti. *syālá-* razlaga Schindler, Sprache XV, 165, kot vrddhirano tvorbo (tipa **su̯ēk'uró-* »svak«) iz domnevnega **si̯éHuro-*, kar je zaradi problematične domneve o monoftongizaciji dolgega diftonga v sti. dvomljivo. Za sti. *syālá-* se zdi bolje izhajati iz **si̯eH-ró-*, za psl. pa iz **si̯eHr̥u̯íi̯o-* (kar je do **si̯eH-ró-* v podobnem besedotvornem razmerju kot **pHtḗr* do **pHtr̥u̯íi̯o- >* sti. *pitr̥vı́ya-* »bratranec«), to pa je po metatezi lahko dalo balto-slov. **si̯ḗu̯r'ī̆i̯a- >* psl. **šûrьjь*. – M. S.]

šúrkati I, *-am* (v. impf.) »vleči copate za sabo, švedrati« v tolm. *šúrkat* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197).

Pomensko enako je ukr. *šúrkaty* »z nogami drsati« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1483), p. *szurač nogami* »drsati z nogami«, *szurgać nogami* »isto«, brez objekta *noga szur(g)ać* »premikati, premikati se s hrupom«, č. *šourat se* »klecavo hoditi, racati, plaziti se«, *šouravý* »racav«, *šourem* (adv.) »počez, postrani«, *šourý* »počezen, poševen«, slš. *šurat' sa* »počasi se premikati, plaziti«, *šurom* (adv.) »postrani, počez«, *šury* »poševen«, gl. *šurać* »drgniti; švedrati«, pom. *šurac* »drgniti« (Lorentz, Wb. II, 524). Sem tudi mak. *šurka* »brskati, iskati«. Izhodno verjetno **šurā̂ti, *šurā̂ješь* (> **šúrāšь*) in k temu **šur-ъka-ti* (sln., ukr., mak). Izhodišče besedne družine more biti adj. **s'urъ* »sem in tja (se) premikajoč, majav, upognjen«, ki je tako kot lot. *šàurs* »ozek, tanek, omejen«, lit. *siaũras* »isto« (Mühlenbach-Endzelin IV, 7; Fraenkel, 779 s.) lahko v besedotvornem razmerju s **s'újь* »ukrivljen, upognjen; lev« = sti. *savyá-* »lev« in tvorjen iz ide. korena **seu̯-* »upogibati, sem in tja premikati«, ki se ohranja v ide. **seu̯-k-* »sukati« (psl. **sъkā̂ti*) in **su̯-ep-/*su-p-* »sem in tja premikati« (psl. **svepā̂ti*, lit. *sùpti, supù, supaũ* »zibati, gugati«). K besedotvornemu razmerju **s'u-rъ* : **s'újь* prim. **rъdrъ* »rdeč« : **rъd'ь* »isto«, k *e*-jevski prevojni stopnji pri tvorbi adjektivov na **-rъ* < ide. **-ro-* pa psl. **sî-rъ* »osirotel« < ide. **k'ei̯-ro-*.

Drugače Machek[2], 672 (brez sln. gradiva), ki č. in slš. adjektiv povezuje s č. *uvirý* »kriv, poševen«. Schuster--Šewc, l. c., Machkove razlage č. in slš. adjektiva ne omenja in povezuje s pomensko oddaljenim r. *šúrkatь* »škrabati«, gl. *šurać* »drgniti, škrabati, brskati«, kar se je lahko razvilo iz pomenske stopnje »brskati« ← »vohljati, sem in tja hoditi« tega slov. denom. glagola. K temu

prim. pomensko polje **šętā̋ti*, sln. *šẹ́tati* »okoli vohljati, iskati, brskati« (Janežič[1] II, 428) = rož. *šétatə, -am* »segati komu v žep; brskati« (Šašel, RNB, 118), jslov. intranz. v. **šętā̋ti*, **šę̋tāšь* »sprehajati se«, r. *šatátь* »majati«, *šatátьsja* »opotekati se, pohajkovati«, str. *šatatisja* »bloditi«, ukr. *šatátysja* »sem in tja tekati, potikati se«, č. *šátat* »majati, opotekati« in k temu **šam-ъtā̋-ti* v sln. *šantáti, -âm* »šepati« in sorodnem. Glej tudi *šúkati*. M. F.

šúrkati II, *-am* (v. impf.) »lenariti« (Janežič[1] II, 434).

Lahko fonetično razvito iz sln. nenaglašenega zaporedja *švrkáti* [*švərk-*] po vzorcu sln. dial. *udộva* < **vъdova*, gor., kor. *dúri* (nom. pl.) po g. pl. **dvьri* (o fonetičnem razvoju Ramovš, Kr. zg., 166) še pred retrakcijo v *švŕkati*, prim. rož. kor. *švŕqatə uqúlə* »potepati se«, *švŕqla* »vzdevek ženski, ki okoli švrka« (Šašel, RNB, 125) = obir. kor. *šwə̀:rqla* (Karničar, Obir, 124) »vrsta psovke«, hrv. *svrkȁti, svrkêvati, svrknȁti* »zavihati, sukati, motati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 402). Pomen »lenariti« se je leksikaliziral iz »potikati se«. Dalje glej *švirkati* in *švŕkati*. M. F.

šúrtovec (m.), g. *-vca* »nepovabljen pri gostiji ali poroki«.

Nejasno. Zabeleženo pri Janežiču[1] II, 434, in Murku I, 589, ki sta besedo verjetno povzela po Gutsmannu: *ſhurtovez* »der beym Gaftmahle am Fenſter paßt« (Gutsmann). To je verjetno pisna napaka za **ſhkurtovez* (Karničar, Gutsmann, 582), prim. prav tako pri Gutsmannu zabeleženo *ſhkurtovez* »Schmarotzer«, *ſhkurtouſki* »schmarotzeriſch«. Ni jasno, od kod je Trstenjak, LMS 1876, 79, vzel glagol *šurtati* »prežati (pri svatovščinah)« (po njem Pleteršnik II, 651), ki ga izvaja iz sln. *ščurtati* »isto«, *ščurtovec* »nepovabljen pri gostiji ali poroki«, kar naj bi po Trstenjaku, l. c., bilo zabeleženo pri Janežiču. V prvi izdaji njegovega slovarja oblike *ščurtati* ni, ampak le že omenjena *šúrtovec*. Dalje glej *škộrtati*. M. F.

šústati, *-am* (v. impf.) »šumeti«, subst. *šûst* (m.) »šumenje«, tudi *šustẹ́ti, -ím* (v. impf.) »šumeti« in k temu bkr. zveza *kaj šustiš tod?* »kaj se tod potikaš« (prim. sln. *prišuméti* »priti, privihrati«), pf. *šústniti, šûstnem* »prišumeti, privihrati«; z ekspresivnim prehodom medglasnega *st* > *št* knjiž. *šuštẹ́ti, -ím* »šumeti, šelesteti« (SSKJ IV, 1123).

Prim. ukr. *šustíty, -tyš* »šelesteti« (Grinčenko, Sl. IV, 520), č. *šustět* »šusteti«, *šust* »šustenje, šumenje«, slš. dial. *šustac* »pršeti (o dežju)«, npr. *dišc šusta* (Buffa, Nár., 223), prim. enak pomenski razvoj pri **šumrěti* v ukr. *doščyk šamrytь* »rahlo deževati« (Grinčenko, Sl. IV, 483). Izhodišče besedne družine je verjetno v. **šu-sta-ti* in **šu-stě-ti*, kar je intenziv na **-st-a/ě-* tipa **svi-stati* »žvižgati« (SP I, 53) osnove, ki se ohranja v **s'u-cha-ti* »šumeti, šepetati« (→ dem. **s'u-š-ьka-ti* = sln. *šûškati*) in **s'u-ka-ti* »isto« ter psl. **s'ûmъ* »sonitus, susurrus«. Gotovo iz subst. **šustъ* (m.) je p. dial. *szuścić* »šelesteti, šumeti« (Karlowicz, SGP V, 329). Toda sb., hrv. *šȕštati, šȕštīm* »šumeti«, po prez. prenarejeni inf. v hrv. *šȕštiti, šȕštīm* »isto« (ARj XVII, 908), in slš. *šušt'at'* »šumeti, šušteti« verjetno odražata intenz. **šu-skě-ti* tipa **pi-skě-ti*, **trě-skě-ti* itd. (o slednjem SP I, 50). Glej tudi *šuhtáti*, *šušljáti I*. M. F.

šûšec (m.), g. *-šca* »kozel brez rogov«, *šûšast* (adj.), f. *-a* »brez rogov«.

Prim. hrv. *šȕša* »žival brez rogov, npr. koza, ovca, govedo« poleg »nepomemben človek, niče; šibek in mršav človek«, *šušac* (m.), g. *-šca* »oven brez rogov«, adj. *šȕšast* »brez rogov«, *šȕšav* »isto« (ARj XVII, 898 s.), čak. *šušȭn* (m.), g. *-šȃna* »oven ali kozel brez rogov« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 868). Gotovo besedotvorna varianta k slov. sinonimu **šū̋tъ* (adj.), f. **šū̋ta* »brez rogov« v hrv., sb. *šȕt*, f. *-a* »isto«, mak. *šut* »brez rogov; prazen, gol; neumen«, blg. *šut* »brez rogov«, r. *šútyj* »isto«, ukr. *šútyj*, p. *szuty*, č. *šutá* »koza«, slš. dial. *šuta* »brezroga ovca, koza, krava« (Orlovský, Gemer., 344). Ker je pri **s'ū̋tъ* (adj.) mogoče izhajati iz ide. **ksḗu̯-to-* »oskubljen, oguljen, odrezan« akrostatičnega korenskega v. **ksḗu̯-mi/*kséu̯-n̥ti* baze **kseu̯-* »skubsti, guliti, rezati«, ki se ohranja v gr. ξύω »strugati, gladiti, drgniti; striči«, ξυρόν (n.) »britev«, ξυρός (m.) »isto« = sti. *kṣurá-* (m.) »škarje, britev, oster nož« < **ksu-ró-* »kdor skubi, drgne« > »britev, nož« (Petersson, JA 34, 381; Iljinskij, IORJaS 30/3, 103; oboje citirano po Vasmerju[2] IV, 492; LIV, 332), bi bilo pri zgornjem gradivu mogoče izhajati iz adj. **s'ū̋chъ* < **ksḗu̯-so-s*, ki se lahko ohranja v r. dial. *šúchoba* »ničnost, nečimrnost« (Vasmer[2], l. c.), po vzorcu **sûchъ* → **sûs'a* pa substantiviziran v jslov. **s'ū̋s'a* (f.) »kar je slabo, oguljeno, golo ipd.« = hrv. *šȕša* »žival brez rogov; nepomemben človek, niče«. Glej tudi *košúta* in dalje *šûp*. M. F.

šûškati, *-am* (v. impf.) »šumeti«, z drugimi sufiksi *šuštẹ́ti, šustẹ́ti, šústati* »isto«, *šušljáti* »počasi delati, tiho govoriti, opravljati«, pkm. *šüšlàti* (Novak, Slovar[2], 154), semkaj *šušljȁv, -áva* »počasen, omahljiv«, *šušlják* »počasnež, omahljivež«; *šušmáti* »po gošči šumotaje hoditi« (mešanje s *šušmâd, sušmâd* »suho dračje«, kar se približuje osnovi *sûh*, vendar za izvedbo iz obravnavane osnove govori hrv. dial. v Ozlju *šúšmat* »listnat«, *šušmâr* »listnato vejevje«, prim. širše hrv. *šušnjar* »nizko grmičevje«), *šušnjáti*, po vokalni redukciji tudi *šešnjáti, šošnjáti* »sikajoče govoriti, hripavo govoriti, nosljati« (vse impf.).

Prim. sbh. *šȕškati* »šumotati, šušljati«, *šúštati* »šelesteti, žuboreti« (pf. *šȕšnuti*), *šušljétati* »šepetati«, *šûšanj, -šnja* »suho listje (ki šelesti pod nogami)«, mak. *šuška* »šelesteti, šumeti, šušljati« (pf. *šušne*), *šušuka* »šušljati«, blg. *šušúkam*, r. *šušúkatь* »šepetati«, ukr. *šúškaty, šušúkaty* »isto«, br. *šušúkacь* »isto«, p. dial. *szustač, sustać, siustać* »skakati, teptati, prati perilo, zibati« (Karlowicz, SGP V, 329), č. *šuškati* »šepetati«, *šustiti, šustěti* »šelesteti«, slš. *šuškat', šušotat'* »šepetati«, *šušt'at', šuchorit'* »šelesteti«, gl. *šuskać* »vihteti sem ter tja, izpirati«, star. dl. *šušlić* »stikati, brskati«. Psl. **šū̋šьkati*, **šušū̋kati*, **šušьl'ā̋ti* poleg **šū̋chati* v br. *šúchacь* »ropotati pri delu«, pf. *šúchnucь* »na mah narediti, hušniti« imajo navadno za tvorbe iz onomatopeje **šuš*, **šušu* (br. tudi *šuch*), ki ponazarja šelestenje, šepetanje, hitro gibanje in ob tem nastale zvoke (Vasmer III, 441; Skok III, 424; Machek[2], 631; Zorman, Mag., 37, 77, 95). Vendar je psl. **šuš*, **šušu* lahko le navidezna onomatopeja, nastala prek **šeu̯(k)-š-* z reduplikacijo iz ide. **k'eu̯k-* »vpiti«, prim. lit. *šaũkti* »vpiti, klicati«, sti. *śuka-* »papagaj« in z dolgim vokalizmom toh. B *śauśäm̥* »klicati« (navaja LIV, 295), gl. *šukotać* »šepetati, šušljati«, r. *šúkatь*, ukr. *šúkaty* »isto«, slš. *šuch(ot)at'* »šumeti, šumljati, šelesteti«. Glej tudi *šušmár, šušmâra, šelȅst, šûm I*. M. S.

šuški (m. pl.) »slabo, pri vejanju odpadlo žito« (Murko I, 589; Janežič[1] II, 434).

Pomensko najbližje je č. *šucholčí* »nečisto žito«, pa tudi *šuchomať* »slaba krma za živino, plevel«, slš. dial. *šuchomeť* »opremek, slabo zrnje« (Kálal, Sl., 697) ob *šušomäť* »dračje, rozgovje«, *šušometa* »isto«. Medtem ko prvo Machek[2], 629, pušča nejasno, drugo izvaja iz kompoz. **sucho-męṭь* z adj. **suchъ* »siccus« in **męṭь* (f.) »trenje, drgnjenje« k **męti*, **mьnešь* »treti, drgniti«, sln. *męti, mánem.* Razlaga zaradi vzglasnega č. in slš. *š-* namesto pričakovanega *s-* ne prepričuje. V prvem delu kompoz. **šucho-męṭь* se lahko tako kot v slš. pogovornem *šúchy* (m. pl.) »oblačila« (pejor.) in r. dial. *šúchoba* »ničnost, nečimrnost« (Vasmer[2] IV, 492, brez drugega slov. gradiva) ohranja substantivizirani adj. **s'ŭchъ* »kar je slabo, oguljeno, golo ipd.«. Po vzorcu **sûchъ* »siccus« → **sús'a* (f.) »siccitas« je bil ta adj. **s'ŭchъ* substantiviziran v jslov. **s'ŭs'a* (f.) »kar je slabo, oguljeno, golo ipd.« > »brezroga žival« = hrv. *šȕša* »žival brez rogov; nepomemben človek, niče«. Slov. osnova **s'ŭ-* »drgniti, guliti« reflektira ide. akrostatični prez. **ksēu̯-mi*/**kséu̯-n̥ti* baze **kseu̯-* »skubsti, guliti, rezati«, prim. gr. ξύω »strugati, gladiti, drgniti; striči«, ξυρόν (n.) »britev«, ξυρός (m.) »isto« = sti. *kṣurá-* (m.) »škarje, britev, oster nož« < **ksu-ró-* »kdor skubi, drgne« > »britev, nož«, in se ohranja v psl. iter. **šŭ-cha-ti* = č. dial. *šúchať* »treti, guliti« (Bartoš, Dialektologie II, 399), slš. dial. *šúchať* »isto« (Kálal, Sl., 697) in ukr. *šústaty* »od lupin čistiti« (Grinčenko, Sl. IV, 520) < **s'u-sta-ti.*

Pri sln. obliki je potrebno izhajati iz substantiviziranega adj. **s'ŭšь-kъ* »slabo zrnje« k adj. **s'ŭchъ*. Glej tudi *šûšec* in *šúga.* M. F.

šušljáti I, *-âm* (v. impf.) »tiho govoriti, šepetati«, poleg »izgovarjati *č, š, ž* namesto *c, s, z*« in »šelesteti« (SSKJ IV, 1123), po redukciji nenaglašenega *u šəšljáti, -âm* »isto« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 193).

Prim. hrv. *šùšljav* »takšen, ki ne more izgovoriti *c* ali *s*, ampak le *č* in *š*«, *šušljékati, šùšljēčēm* »izgovarjati *č* in *š* namesto *c* in *s*«, *šušljétati, šùšljētām* »isto«, *šušljìčati, šušljìčām* (ARj XVII, 903 s.), č. *šišlat* »sičnike nepravilno izgovarjati«, slš. *šušlať* »sičnike nepravilno izgovarjati« poleg »šumeti (o vodi, vetru)«. Ekspresivna tvorjenka **šušľati* k v. **šušati* < **su-chě-ti* v č. *šušať* »šepetati«. Erjavec, l. c., je sln. gradivo povezal z r. *šušúkatь* »šušljati«, kar je iz interj. *šušú* izvedeno z denom. suf. *-ka-*, prim. sln. *mu* → *múkati.* Glej tudi *šušljáti II* in dalje *šústati.* M. F.

šušljáti II, *-âm* (v. impf.) »počasi delati, obotavljati se«, sem adj. *šušljâv*, f. *-áva* »obotavljiv«, *šušljâvec* (m.), g. *-vca* »kdor se obotavlja, omahuje«, *šušlják* (m.) »počasne, obotavljiv človek«; pkm. *šȕšlek* »mečkač, počasnež, nerodnež«, *šȕšlàti, -án* »mečkati, jecljati« (Novak, Slovar[2], 154).

Prim. dl. *šušliš (se)* »brkljati, brskati«, dial. *šušlić* »isto«, pri čemer Schuster-Šewc, HEWb., 1483 (brez sln. gradiva), sklepa o asimilaciji *č – š > š – š* in povezuje z gl. *čuslić* »vohljati«, dl. *cušliš* »vohati«, kar ima za ekspresivna deverbativna glagola k **ču-cha-ti* (č. dial. *čuchat* »vohati«, slš. *čuchať* »isto«, sln. *čûhati, -am* »slediti«) k **ču-ti* »čutiti«, gl. *čuć* »isto«. Ker se pomen »tiho govoriti, šepetati« prek interpretacije *»počasi govoriti« lahko pomensko specializira tudi na človekovo počasno obnašanje, delo ipd., o čemer priča npr. sln. *žužnjáti* »žuboreti; nerazločno govoriti« poleg »počasi kaj delati«, *žužljáti* »nerazločno govoriti« poleg »počasi, obotavljaje kaj delati«, je možno, da je to le pomenski odtenek k sln. *šušljáti, -âm* »tiho govoriti, šepetati«. Dalje glej *šušljáti I*, pa tudi *šûšnja.* M. F.

šušmâd (f.) »suhljad«. Po dial. regresivni asimilaciji po šumevnosti tipa *súša* > *šúša* nastalo iz *sušmâd* (f.) »suhljad«. Dalje glej *sušmâd.* M. F.

šušmár (m.), g. *-ja* »Pfuscher, Stümpfer« (kranj.), f. *šušmaríca*, adj. *šušmárski*, abstr. *šušmârstvo* (n.), *šušmarîja* (f.), v. *šušmáriti, -ârim* (impf.). Cigale, Wb., 702, navaja še sin. *šušnjar, šamlja, čačkar, hamlar, mazač, mojster skaza, pačuh, kerpar.*

Verjetno nomen agentis od v. *šušmáti*, ki je izpričan v pomenu »po hosti šumotaje hoditi«. Pri glagolih, ki pomenijo šumenje, šelestenje, je pogost pomenski prehod v »površno, slabo delati«, ki se je verjetno razvil prek vmesnega »delati hitre gibe«, prim. sln. *čobodráti* »broditi po tekočini, packati« in »šušmariti, površno delati« (Zorman, Mag., 37). Najbliže je slš. *šušmať* »počasi delati, obirati se«, č. *šušňati se* »igračkati se, obirati se, packati, mazati se«, *nešuša* »umazanec« (navaja Machek[2], 631). Podobno semantično motivacijo zasledimo tudi v blg. *šušumíga* »šušmar«, prim. tudi br. *šúchnucь* »na mah narediti« in sln. pri Levstiku *žâvžar, -ja* »šušmar«. Manj verjetna je domneva, po kateri naj bi bilo sln. *šušmár* prevzeto iz neke nepotrjene n. predloge, kompoz. iz n. dial. spavstr. *schusseln* »hitro in površno kaj storiti« in *Meier (sein)* »prvak (biti)«, prim. potrjeno spavstr. n. *Schusbartel* »človek, ki vse na hitro naredi« (tako Štrekelj, Lwk., 64). Dalje glej *šûškati.* M. S.

šušmâra (f.) »kosmata kapa« (bkr.).

Prim. hrv. dial. *šȕšnjara* »volnena kosmata kapa« (Sv. Jurij v Senjskem Kotorju), *šušnja* »isto« (nar. pesem), in morda *sušnjara* »velika kučma, ki suši glavo« (Lika; ARj XVII, 905, 904, 76). Štrekelj, Lwk., 64, izvaja samo sln. besedo iz **čučmara*, tvorbe iz **čučma* »kučma« (k sufiksu prim. sbh. *šȕbara* »kučma« iz *šȕba* »isto« < srvn. *schube*), to pa (po asimilaciji) iz sln. *kûčma.* Vendar gre lahko za paralelno tvorbo. Če je **kŭčьma* iz **kŭča* > sln. *kúča* »šop, čop, kita, snop«, je **šušьmā̆* lahko iz **šušā̆* > sb. *šȕša* »grmovje«, kar vsebuje (po reduplikaciji nastalo) osnovo **šuš-*, ki posnema šumenje, šelestenje listja. Dalje o tem glej *šûškati.* Drugače Bezlaj, Linguistica VIII/1, 80 = ZJS, 347, ki samo sln. *šušmâra* povezuje s sbh. *susmat* »skuštran« in dalje z lit. *šiáusti* »skuštrati, počesati navzgor«. M. S.

šušmộvje (n.) »suhljad«.

Gotovo kol. tvorba k psl. konkretiziranemu deverbativnemu nomenu actionis **sušьmъ* (m.) »sušenje; kar je suho« = lit. *sausìmas* »sušenje, suhota« (Kurschat, 2136) k prez. **sau̯s-i̯e/o-* »sušiti« = gr. αὔω »isto«. Psl. **sušьmъ* se ohranja v sln. kol. *sušmâd* (f.) »suhljad« in *šéšmer* (m.) »suho vejevje« < **sušьmárь* = hrv. dial. *šušmâr* »isto«.

K besedotvorju prim. slov. dial. **pisь-mó* = lit. *piešìmas* »črtanje« ← **pei̯k'-i̯e/o* »črte delati, pisati«. Glej tudi *sušmâd, šéšmer* in dalje *sûh.* M. F.

šûšnja (f.) »pri govoru in delu počasna oseba«, v. *šušnjáti, -âm* (impf.) »šušljati; hripavo govoriti; nosljati«; po redukciji nenaglašenega *u šəšnjáti, -âm* »šušljati; nosljati« in »površno delati« in po analogiji z vokalizmom v glagolu prenarejeno *šə̂šnja* (f.) »počasne, mečkač«; primor. *'šešnjət* »šušteti, šelesteti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119).

Prim. hrv. *šȗšanj* (m.), g. *-šnja* »skup nejasnih in slabih zvokov«, »šepet«, *šušnjati, -im* »šumeti; šelesteti; zveneti«, *šušnjeti, -im* »isto« (ARj XVII, 905 s.), č. pog. *šušňat* »nosljati« poleg *šušňat se* »obirati se, počasi kaj delati«, tudi »mazati se, packati se«. Izhodna nomena agentis **šuš-ьn'ь* (m.), **šuš-ьn'a* (f.) sta (prek **šušьni*) izpeljana iz adj. **šušьnъ* k deverbativu **šušь* oz. **šuša* »šepet ipd.« v. **šušati* < **šucheti* v č. *šušat'* »šepetati«. K soobstajanju pomenov »nerazločno govoriti ipd.« in »obotavljati se, mečkati« glej pod *šušljáti II*. Drugače Machek[2], 631, ki v slednji pomenski razvoj dvomi. Glej tudi *šušljáti I* in *šȗškati*. M. F.

šȗšnje (n.) »listje, nastil« (Lisec; Rigler, Jnotr. gov., 172).

Prim. hrv. *šušnje* (n.) »suho listje, ki je odpadlo s stebla oz. z grma« poleg »suho vejevje v gozdu« (ARj XVII, 906), tudi *šȗšanj* »stelja za živino« (Brgud; Filipi, ILA, 617). Izhodni kol. **sušьnьje* (n.) je po besedotvornem vzorcu *zelȅn* (adj.) → *zelénje* (n.) tvorjen iz adj. **súšьnъ* »suh« = sln. *súšen*, f. *-šna* »isto«, hrv. *sȗšan, -šna*. Adj. **súšьnъ* je bil tvorjen iz subst. **súša* (f.) »siccitas«. Asimilacija po šumevnosti *s – š > š – š* je znana tako v sln. kot tudi v hrv., prim. sln. dial. *šúša* »suša« oz. hrv. dial. *šušan* (adj.), f. *-šna* »sušen« < **suš-ьnъ*. S tem korensko sorodno je verjetno sb. *šúška* »list, ki ovija koruzni štorž« (Timok; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 316). Dalje glej *súša*, pa tudi *sȗh*. M. F.

šušȍt (m.), g. *-óta* »šušljanje«.

Prim. č. *šušotat'* »šepetati«, slš. *šušot* »šepet«, *šušotat'* »šepetati«. Izhodno **šušȍtъ* (m.) je deverbativ k **šušotā́ti*, kar je tako kot **sop-otā́ti* k **sop-ti* »sopihati« ekspresivizirano iz v. **šušati* = č. dial. *šušat'* »šepetati«. Slednje Machek[2], 631, povezuje z enakopomenskim č. dial. *šuškati, šušlit*, tudi *šuchotat, šucholit'* in sklepa na enak onomatopejski nastanek iz interj. *šušu* kot v r. *šušúkatь(sja)*, ukr. *šušúkaty(sja)*, blg. *šušȗkam*, mak. *šušuka*. Vendar bi slov. gradivo, ki kaže na v. **šu-sta-ti* (glej s. v. *šústati*) in **šu-ka-ti*, prim. gl. *šukotać* »skrivaj reči, šepetati«, r. *šúkatь, šúknutь* »šepetati«, ukr. *šúkaty* »isto«, prej kazalo na psl. v. **šu-cha-ti* (→ **šušьkati*). Osnovo **šu-* »šumeti, šepetati« bi bilo mogoče identificirati v psl. **šûmъ* iz **sk'éu̯-mo-* (Schuster-Šewc, HEWb., 1481) ali **séu̯-s-mo-*, prim. lit. *siaũsmas* »divjanje«, lot. *šaũsmas* »groza, zona«, z asimilacijo *-Rsm/n-* > *-m/n-* kot v **čьrnъ, *luna*. Glej tudi *šústati, šuhtáti, šuma, šȗm I* in *šȗškati*. M. F.

šúšta (f.) »vzmetnica« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 185), kraš. *šȗšta* »vzmet« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125), *'šušta* »vzmet (pri postelji)« in »zadrga«, *šuš'tina* »sponka pri obleki« (oboje Sv. Anton; Jakomin, NS, 128); sem zveza *spati na šuštah* »spati na vzmetnici« (Brje na Vipavskem), kar kaže, da se je pomen »vzmetnica« verjetno razvil iz pluralne rabe tega substantiva.

Tako kot hrv. *šȗšta* »vzmetnica« poleg »vzmet« izposojeno iz furl. *súste* »molla« (Pirona, 1153) oz. trž. it., ben. it. *susta* »vzmet«, prim. *L'orloio no'l camina più, se devi aver roto la susta*, it. *susta* »vzmet«, kar je po sinkopi nastalo iz rom. deverbativa **sūscita* k *suscitāre* »pokonci spraviti, dvigniti; vznemiriti« (Skok III, 424). M. F.

šȗštar (m.), g. *-ja* »čevljar« in »žuželka rdeči škratec«, adj. *šȗštarski* »čevljarski« (SSKJ IV, 1123), gor. *šȗštar*, jnotr. *šŷštar̥*, *šȗštar̥* (Rigler, Jnotr. gov., 73), primor. *'šušter* (Jakomin, NS, 128), pkm. *šújster* (Novak, Slovar[2], 153), *šụ̑i̯stər* (Ramovš, Hgr. II, 172); tudi *šọ̑štar, -ja* »čevljar« in »Pyrrhocoris apterus« (Pleteršnik II, 641), prim. rez. *šóštar* (Steenwijk, SDR, 316) in v 19. st. *ſhóſhtar* (Murko II, 603); v 16. st. *ſhuſhtar* (Trubar), *ſhuſhtarsku zhernilu* »atramentum ſutorium« (Megiser), v 18. st. *ſhuſhtar* »calceolarius, sutor« (Kastelec-Vorenc), *ſhuſhtar* »Schuhmacher« (Gutsmann); semkaj cgn. *Šuštar, Šoštar, Šuštarič, Šoštarič* ipd.

Prevzeto iz srvn. *schuoster* < *schuohster* < *schuohsûtære* »čevljar«, kompoz. iz srvn. *schuoh* »čevelj« in *sûter* »krojač, čevljar« < stvn. *sûtâri*, kar je iz lat. *sūtor* »čevljar« (Kluge[22], 656), prim. tudi srvn. *sûster* »čevljar« (iz *sûter* s *-s-* pod vplivom že skrajšane variante *schouhster*), kar ne more biti predloga za sln. *šȗštar*, saj bi se vzglasni srvn. *s-* moral substituirati s sln. *ž-*. Hrv. kajk. *šȍštar* »čevljar« je prevzeto prek sln., saj je substitut *ọ* (ki se dial. izgovarja tudi kot *uo*) za srvn. *uo* tipično sln. K poimenovanjem različnih insektov prim. tudi kor. n. *schuster* »vrsta stenice« (Striedter-Temps, DLS, 26, 222). Glej tudi *šuštráti*. M. S.

šušterna (f.) »vodnjak«. Navaja Pleteršnik II, 651, iz Trubarja. Pred njim Miklošič, 343, prav tako iz Trubarja citira *šusterna*. Obliko *šušterna* navajajo Berneker, 138; Štrekelj, Lwk., 22 s.; Mladenov, 697, in Mende, RLS, 115. Drugi sln. viri ne potrjujejo nobene od obeh omenjenih.

V Trubarjevem Novem testamentu iz l. 1557 se poleg 2 zapisov *per eni shuſhterni ſidozh gouori* in *vodo is tuie shushterne*, ki kažeta na medglasno konzonantno skupino *-št-*, najdejo trije z medglasno konzonantno skupnino *-st-*: *ueno shuſterno padel, kir ie nom dal leto shuſterno, inu ta shuſterna*. Nobeden pa niti sam po sebi in tudi v okviru Trubarjevega pisnega uzusa, kjer je dvočrkje *sh* uporabljeno za zapisovanje [š] kot tudi [ž], ne dopušča samo branja *šušterna*, ampak tudi *žušterna* oz. *šusterna/žusterna*. Branje z vzglasnim *š-*, torej *šusterna* in *šušterna*, je ob tudi možnem *žusterna* in *žušterna* najmanj jezikoslovno upravičeno. Poleg jslov. **čьstèrьn'a* »cisterna« (> sln. *štẹ̑rna* »isto«, *štȋrna*, hrv. *štȇrna* itd.) in **čьtьrn'a* (> hrv., sb. *čȁtrnja*, hrv. kajk. *četrnja*) iz lat. *cisterna* oz. iz rom. disimilirane oblike **citerna* so v hrv. od Dubrovnika do Kvarnerja izpričane oblike kot *gustȇrna* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 66), *gustȇrna, gustȋrna* (oboje Hvar; isti, l. c.), ki so kot v 18. st. pri nas izpričano *gushtèrna* »Wafferkaſten, aquilegium« (Pohlin) iz dalm. rom. **gusterna* in tako kot istr. rom. *zusterna* [*žuštérna*], tudi tpn. pri Vodnjanu *Zustèrna di frati, Zustèrna de Vizàn* (Tekavčić, SRAZ XI, 1961, 88), odražajo vulg. lat. **giusterna*. Ta rom. oblika je bila na jugu Italije izposojena iz gr. rom. γιουστέρνα (citirano po Bartoliju, Dalm. I, 307), kar se je kot gr. rom. γιστέρνα iz κιστέρνα fonetično razvilo iz prvotnega gr. *κυστέρνα, ljudskoetimološke oblike, ki je iz κιστέρνα preoblikovana, verjetno pod vplivom gr. κύστις »mehur« (Battisti-Alessio, 964). Skok I, 318, je po Štreklju, Lwk., 22, povzeto branje *šušterna* za Trubarjeva zapisa *shuſhterna* in *shushterna* interpretiral kot fonetično razvito iz **čьstèrьna*. Vokalizacija jera v šibki poziciji in obarvanje v *u*-jevski vokal sta izpričana v sln. *préšuštvo* »adulterium« ← **per-šьstъvo*, kjer je *u*-jevska vokalna barva iz prvotnega sln. **ə* tako kot pri sln. dial. *mumȗ* ← **məmȗ* ← *mimo* posledica asimilacije *ə → u* na sledeči *u*-jevski vokal v dial. obliki *prẹ̄̀šəstu*, g. *pré-*

šəstwa (Ramovš, Hgr. II, 307). Ker pogojev za enako asimilacijo *ə → u* pri izvajanju Trubarjevih oblik *shufhterna* in *shushterna* iz **čьstěrьna* ni bilo in ker je prekozložno konzonantno zaporedje *č – st* v sln. obstojno, prim. *čâst* »honor« < **čь̏stь*, je bolj verjetno, da je medglasni *-u-* v Trubarjevih zapisih historičen (tako že Berneker, 138, in Mende, RLS, 115, ki omenjata obliko *šušterna*), zato bi bilo Trubarjeve zapise bolje brati z vzglasnim *ž-*. Tako branje bi kazalo na izposojenko iz vulg. lat. **giusterna*, prim. istr. rom. *zusterna* »cisterna«, dalm. rom. **gusterna*, ki se v sln. ohranja le še v tpn. *Žusterna* pri Kopru (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 298 s.). Dalje glej *štêrna*. M. F.

šuštráti, *-âm* (v. impf.) »kvariti, delati malomarno, kriliti« (gor.), polj. »čvekati, govoriti prazne marnje«, s. *šûštra* »šušmar«; SSKJ IV, 787, navaja še *zašûštrati*, *-am* (pf.) »z nestrokovnim, površnim delom povzročiti pri kom slabe posledice, zašušmariti«.

Slednje je gotovo prezeto in v pref. prevedeno iz bav. n. *verschustern* »pokvariti, zašušmariti, zapraviti« k *schustern* »ukvarjati se s čevljarstvom, čevljariti« in »šušmariti, izgubiti (denar)«, o čemer glej dalje *šûštar* (Bezlaj, ZJS, 301); prim. tudi kor. obir. *zašò:štrat* »zašuštrati« poleg *šò:štar* »čevljar« (Karničar, Obir, 264, 244). Vprašanje je, če je iz tega izposojeno tudi *šuštráti* v vseh navedenih pomenih. Akcent (ki pa je lahko sekundarno prilagojen intenz. tvorbam tipa *klobuštráti*) in semantična razvejanost bi lahko govorila v prid domnevanju domačega izvora in sorodstva s sbh. *šúštati* »šelesteti, žuboreti«. Zorman, Mag., 98, 37, izhaja iz onomatopejskega korena *šuš-* in domneva ekspr. sufiks *-tra-*, eventualno *šu-* in sufiks *-štra-* kot v primeru *baluštráti* »zmedeno govoriti« poleg *balendráti* »isto«. Bezlaj, l. c., primerja r. *šústryj* »spreten, uren, nadarjen«, *šustrítь* »požrešno jesti«, rekonstruira **seu̯t-tro-* in domneva sorodstvo s *šútec*. M. S.

šúta (f.) »groblja, prod, gramoz, kup kamenja; nasip, zasip«, adj. *šúten*, *-tna* »Schotter-«; v 16. st. *ſhuta* »ſagreb, ſaſſap, ein Schüt, oder wal, ein zusam̃enhauffung deß Erdrichs, ein Damm« (Megiser), v 18. st. *ſhuta od ſtarih šydou podertih, košzi zégla, ali kamenîa* »rudus« (Kastelec-Vorenc), danes črnovr. *šûtḁ* »grušec, droben grušč« (Tominec, 217), izv. *šútina* »nasip, zasip«, v 16. st. *shutina* »Bolwerck, Schůtte, agger« (Megiser), v 18. st. *ſhutina* »ſaſſip, fhuta, ſagreb, naſſip, grubla, tompf, kúp ſemlè« (Kastelec-Vorenc), *ſhutina* »Schutterde, Wall« (Gutsmann), od tod večkratni tpn. *Šútna*, prim. pri Krškem 1414 *von der Schutt*, 1439 *zu der Schütt*, pri Beli Cerkvi 1397 *von der Scůtt*.

Prim. hrv. *šüta* »prostor pred hišo« (Posavina), »temnica, zapor« (Lika), »lopa, hišica iz vej« (Ozalj). Prevzeto iz bav. srvn. **schute*, prim. s preglasom srvn. *schüte*, *schüt* (f.) »zemeljski nasip, grušč, odpadni gradbeni material« (nvn. *Schutt*) k srvn. *schüt(t)en* < stvn. *scutten* »sipati, stresati« (Striedter-Temps, DLS, 234). Glej tudi *šǫ́der*. M. S.

šútati, *-am* (v. impf.) »oprezati, prežati, zalezovati« (pkm.), dial. *šüitati*, *-an* in *-čen* »oprezovati, krevsati« (Novak, Slovar,[2] 154), *šúta* »pohuljenec, prihuljenec, potuhnjenec«, *šutáč* »isto« (Caf), semkaj dem. bkr. *šutljáti*, *-âm*, dial. *šútlati* »tiho delati«.

Prim. sbh. *šútjeti* »molčati«. Štrekelj, Lwk., 64 s., izvaja iz madž., prim. *sutton*, *suttom*, *suttony*, *suttomban* »skrivaj«, *suttony* »skrivni kot« k *sut* »kot pri peči«. Vendar sbh. glagol navadno prek disimilacije **ćut-* (= **tšut-*) > **šut-* povezujejo s sin. *ćútjeti* »molčati, poslušati« (Skok I, 367 s.), kar je intranz. od *ćútiti*, to pa je nastalo po napačni dekompoziciji iz psl. **ot'utı̋ti*, *-útišь* »začutiti« (< **ot-* + **jutı̋ti*), prim. stcsl. *oštutiti* »začutiti«, str. *očutiti* »opaziti«, r. *očutítьsja*, *-účišьsja* »znajti se, pojaviti se (na nekem mestu ali v nekem položaju)« in dalje lit. *jùsti*, *juntù* »čutiti, opaziti«, *jutė̃ti*, *jutù* »čutiti« iz ide. baze **i̯eu̯t-* »čutiti, dojemati« (o tem Machek, Recherches, 49, Stud., 41; Vaillant, RÉS XV, 79; Vasmer II, 206; LIV, 280). Za sln. *čutíti*, *čútim* »sentire; fühlen, empfinden, spuren« ni mogoče z gotovostjo ugotoviti, ali izvira iz **(o)t'utı̋ti* ali gre za intenz. iz **čű̋ti* (tip **koltı̋ti*, **kóltišь* iz **kőlti*), za denom. iz **čûtъ* > sln. *čût* »sensus«, **čutьjȅ* > stcsl. *čutьje* »občutenje«, č. *čití* »zaznavanje, občutek, slutnja« ali celo za sovpad teh osnov (Snoj, SES[2], 93). M. S.

šûtec (m.), g. *-tca* »norec, nespameten človek« (Kot pri Kobaridu, Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 194), »abotnež, neumnež; der Läppische« (Zalokar), adj. *šútast* »norčav«; Kenda, rkp., navaja za Sv. Lucijo *šúta* »ženska, v večji meri bedasta, nego šule«, pri čemer *šúle* (n.) pomeni »bedasta ženska, ki ne ve, kaj sme govoriti in kaj je treba zamolčati«. Tonemi v sln. gradivu so rekonstruirani, saj je besedna družina znana le na področju brez tonemskega naglasa.

Prim. r. csl. *šutъ* »nugator«, blg. *všutjávam se* »neumno, otročje se obnašati«, *všuten*, *všutliv* »šaljiv«, r. *šút*, g. *šutá* »norec, šaljivec«, *šutítь*, *šútišь* »šaliti se, zabavati se«, *šútka* »šala«, ukr. *šútka* »šala«, br. *šútka* »isto«. Iz slov. jezikov je star. lit. *šutas* »šaljivec, šala«, lot. *šutka* »šala, nezgoda«. Miklošič, 345, pušča brez razlage. Mladenov, 696, povezuje s **šutъ* »brez rogov«. Endzelin, KZ XLIV, 66, in za njim Trautmann, BSW, 260; Vasmer III, 440; Pokorny, 914 s., primerjajo lit. *siaũsti*, *siaučiù* »vejati, metati zrnje in pleve v veter« in »noreti, divjati, igrati«, *siaũstis* »zabavati se«, *siùsti*, *siuntù* »znoreti«, lot. *šaulis* »norec« (prim. zgoraj tolm. *šúle*) in dalje r. *šústryj* »hiter, uren, talentiran«, kar kaže na ide. **seu̯-t-* »kipeti, silovito se premikati«, prim. še stnord. *sjóða* »vreti, kipeti«, stvn. *siodan*, nvn. *sieden* »isto«, av. *hāvayeiti* »pražiti, cvreti«. Nvn. (zah. dial.) *Schaute* »norčav človek, norec« je z našo besedo samo slučajno podobno, saj je to kakor niz. *schudde* izposojeno iz jid., prim. hebr. *schōteh* »norec« (Vasmer, l. c.; Kluge[22], 627). Vprašanje je, če sodi sem stcsl. *ašutь* »frustra«, csl. tudi *ašjutь*, *jašjotь* »isto«, *ošutь* »frustra, gratis«, kar Miklošič, 345, z rezervo povezuje s **šutъ* »brez rogov«. Zveza s **šutъ* »norec« se tu zdi kljub pomislekom možna zaradi semantične motivacije v star. sln. *zaludo* »frustra«, sbh. *zalúdu*, *ȕzalūd* in sln. *zamãn*, csl. *zamanъ*, hrv. *zȁmān*, *zàhman*, *ȕzamān* »isto«. Glej tudi *šuštráti*. M. S.

švába (f.) »ščurek, Blattella germanica« (Erjavec), tudi *švâb*, *-a* »isto« (SSKJ IV, 1123).

Kakor sbh. *(buba) šväba* »ščurek«, č. *šváb*, slš. *šváb*, gl. *šwoba*, dl. *šwaba* »isto« prevzeto iz n. *Schwabe* (m., f.), *Schwab* (m.) »ščurek«, kar je metonimično uporabljeno ime prebivalca *Schwabe* (m.) »Švab, Suabus«. Za razširitev tega ščurka po Evropi v 16. st. so ljudje navadno krivili sosednji narod in ga po njem tudi poimenovali, tako še npr. regionalno n. *Russe* (od tod mlado izposojeno sln. *rûs* »ščurek«), *Preuße*, *Franzose* »ščurek«, ben. it. *schiavo* »isto«, dobesedno »Slovan« (Boerio,

DV, 625), r. *prusák*, p. *francuz* »rdeči ščurek«. N. *Schwabe* »ščurek« sicer verjetno nima nič skupnega z n. *Schabe* »isto«, star. in dial. »molj, lesni črv«, kar je iz n. *schaben* »strgati, praskati, brusiti« (Pfeifer, EWD², 1252; povezuje Kluge²², 620, 657). M. S.

Švacar (cgn.), s pristopom *j* tudi *Švajcer*. Gotovo onimizirano iz apelativa **švacar* (m.), g. **-ja* »klepetulja«, ki je bil zabeležen v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſhvazar* »gerro; en ješizhnik, klaffar«, tudi *ſhvazarza* »lingulaca; ena klaffarza«, *ſhvazati* »garrire; ješlati, šhergoléti, klaffati, faflati«. Mlado izposojeno iz n. *schwatzen* »klepetati, čebljati« nejasnega izvora (Kluge²², 659). Sln. nomena actionis sta lahko domača, narejena po vzorcu *kúhati* → *kûhar* (→ cgn. *Kuhar*), *kûharica*. M. F.

švágati, *-am* (v. impf.) »švigati« v *Šviga švaga čez dva praga* (o metli). Knjiž. *švîga švága* (adv.) »v različne strani premikajoč«, »površen«, sklopljeno *švîgašvága* (m.) »nestalen, nestanoviten človek« (SSKJ IV, 1124). Za starost poleg drugega slov. gradiva govorijo lahko tudi sln. cgn. *Švagelj*, *Švagel*, *Švagl*.

Prim. hrv., sb. *švagati (se)*, *švâgām (se)* »majati se, racati, med hojo se zibati« (Vuk, Lika), slš. *švahat'* »bičati, mahati, šibati« (Kálal, Sl., 702). Zaradi sinonimnosti s **svígati* je to po vzorcu historičnih iter. parov tipa **žigâti* : **žagâti* »žgati, peči« ekspresivizirano iz **švígati*. Podobno Skok III, 425, ki samo hrv., sb. gradivo označuje kot onomatopejo. Dalje glej *švígati*. M. F.

švager (m.), g. *-gra* »svak« (Murko I, 605). Miklošič, Frw., 59, navaja sln. dial. *švogor* »isto«, kor. *šbộgər* (Brdo; SLA), v Logu pod Mangartom *šbộγər* (SLA), štaj. *š'vọ:gar* (Zorko, Narečna podoba, 351). V 18. st. *shvógr* »svâk«, *shvagrèna* »svakena« (Pohlin), *ſhvoger*, *-gra* »Schwager« (Gutsmann).

Tako kot istopomensko hrv. *švógor* (Habdelić, Belostenec, Jambrešić), tudi *švogar* (Vitezović), ukr. *švager*, p. *szwagier* po 13. st. izposojeno iz srvn. *swāger* »svak«, nvn. *Schwager* (Miklošič, o. c.). Oblike z vokalom *o* v prvem zlogu so iz bav. avstr. predloge z labializiranim prvotnim *a* (Striedter-Temps, DLS, 235). Nvn. *Schwager*, srvn. *swâger*, stvn. *swāgur*, *swāger* so iz ide. **su̯ēk'uro-s*, vrddhirane oblike k **su̯ek'uro-s* »tast«; »svak« je namreč tu pojmovan kot **»pripadajoči tastu > tastov sin«* (Kluge²², 657). Pkm. *šógor* »svak, mož ženine sestre« (Novak, Slovar, 108) je izposojeno iz madž. *sógor* »isto« z internomadž. poenostavitvijo *sv-* > *s-* (enako tudi madž. *cérna* »nit« iz srvn. *zwirne*); to pa je bilo izposojeno iz iste n. predloge (EWU, 1342, 164) kot sln. *švogor*. Glej tudi *žbógar* in *svẹ́ker*. M. F.

švagiti, *-im* (v. impf.) »slabiti« v črnovr. *mę šwąγî* »me slabi«, *šwąγûəst* (f.) »slabost« (Tominec, 217).

To so domače denom. tvorbe iz adj. **švāg* »slab, šibek«, izposojenega iz nvn. *schwach* »isto« oz. poznega srvn. *swach*. V istem govoru se kot adj. indekl. pojavlja tudi izposojenka s sln. substitutom *h*, prim. *šwą̂χ čʼlộu̯k* »šibek človek«, *š. ûəš* »lahek voz«, *š. łûč* »slaba, šibka luč« (Tominec, l. c.). Ta mlada n. izposojenka je bila zabeležena že v 16. st. pri Megiserju: *shvah* »imbecillis«. Toda v 18. st. pri Kastelec-Vorencu zabeležena varianta z *o*-jem *ſhvóh* »debilis, fláb, nevézhen«, *ſhvohúſt* »langvor, bolezhina, flabúft« ima širši areal. Znana je v pog. jeziku kot tudi dialektih kot adj. indekl., prim. gor. *š'u̯oχ* »slaboten, slab« (Škofic, Diss., 368), polj. *švòh* »slaboten, nemočen« (Škrlep, 61), primor. *šueh* »šibek« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), jnotr. *šu̯ộχ* in pod kratkim naglasom *šu̯ạχ* (Rigler, Jnotr. gov., 108), in je iz bav. labializirane variante nvn. *schwach*. Substitut *g* za nvn., srvn. *ch* je posredno znan tudi v sln. *šilbok*. M. F.

švajga (f.) »sirnica, živinski dvor v planinski legi za pridobivanje sira« (Grafenauer, Zgodovina Slovencev, 1979, 175), sem cgn. *Švajger*, *Švajgar*, *Švaiger*, *Schvajgar*, *Schweiger*, l. 1672 (*Henrik Matej*) *Schweiger* (Kos, UBKŽ II, 68); tudi mtpn. *Švajger* pri Podvelki, 2 × pri Lovrencu na Pohorju in orn. *Švajgerjev hrib* pri Tržišču na Dolenjskem.

Izposojeno iz n. *Schweige* »živinska staja in k njej pripadajoči pašniki«, kor. n. *Schwāig* »vrsta pastirstva s sirnico« (Kranzmayer, ONBK II, 202), tirol. n. *schwàig* »živinska staja; ograjen pašnik« (Schöpf, TI, 656), tudi cgn. *Schwaiger* (Finsterwalder, TF, 481), srvn. *sweig(e)* »planšarija in k njej pripadajoči pašniki«, *sweiger* »planšar«, *sweigen* »sir delati«, *sweig-hof* »postojanka, kjer se zadržuje živina in prideluje sir« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1352 s.), stvn. *sweiga* »pašnik; staja za govedo«, *sweigarī* »pastir goveda, kdor čuva ali poseduje planšarijo« (Bach, ONBK II/1, 360) neznanega izvora (Grimm, DTV 15, 2422). Iz srvn. predlog je bilo pred 13. st. izposojeno sln. **žvajga* »švajga«, kar se ohranja v mtpn. *Žvajha*, *Žbâjga* (Kranzmayer, l. c.), tudi orn. *Žvajga* pri Preboldu. Kranzmayer, l. c., na podlagi n. tpn. s to osnovo ugotavlja, da so bile švajge prvotno lahko tudi v dolini in da je njihova teritorialna omejenost na visokogorje kasnejša. Glej tudi *žvajga*. M. F.

švapáti, *-âm* (v. impf.) »izgovarjati *ł* kot *u̯* pred temnimi vokali na začetku ali sredi besede«, npr. *na Gorenjskem švapajo* (SSKJ IV, 1123 s.).

Temu sln. lingvističnemu terminu je enako č. dial. *šu̯apać*, *-pym* »isto« (Kellner, Východolašská II, 300). Glagol bi bil lahko narejen z denom. suf. *-pa-* v enaki funkciji kot *-ka-* npr. v *mu-ka-ti* »oglašati se s kravjim glasom *mu*« iz dial. refleksa ptc. pret. akt. *šu̯a* (f.) < **šьd-łā*, prim. *proti Gorenjskem že švapájo tj. govorijo "šva" za "šla"* (Škrabec, JD 3, 153). Ker ima ta redek slov. suf. potrjeno le deverbativno funkcijo, kot ponazarjata gl. *rypać*, *-am* »riti (o svinjah)« < **ry-pa-ti* ← **rý-ti* »pritiskati, riti« in č. dial. *žvápat* »blebetati« < **z'ьva-pa-ti* ← **z'ьvā-ti* »žvečiti«, se zdi bolj verjetno, da sta glagola tako kot sln. lingvistični termin *slekati* ob *šlẹ́kati* vzeta iz ljudske govorice in sorodna s hrv. *švaplàti* »nerazločno govoriti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 407), gl. *šwapotać* »dreti se, tuliti«, *šwapica* »obrekljivec«, kar bi bilo potrebno korensko povezati z lit. *šveplióti* »šepetati«, *šveplěti* »isto«, *švěplas* »šepetajoč«, *svapěti* »klepetati«, *svaplŷs* »klepetulja« in lot. *svepstêt* »šepetati«. Schuster-Šewc, HEWb., 1484, pozna samo gl. gradivo in govori o onomatopejskem izvoru ter opozarja na nvn. *schwappen* »majati«. M. F.

švapíti, *-ím* (v. impf.) »nemarno hoditi« (bkr.; Krupa; Barlè, LMS 1893, 35); tudi *švapljáti*, *-âm* »na široko hoditi« (dol.), »nemarno hoditi« (bkr.); sem *švâplja* (f.) »pošvedran čevelj« (bkr.), tudi »kdor je ploskih nog«, adj. *švâpljast*, f. *-a* »ploskonog« poleg *svâpljast* »isto«; *svâpljež* (m.) »kdor je ploskih nog«. Sem tudi delabializirano notr. *šáplət* »z obema nogama drsati« (pivško; A. Žele, Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt, Ljubljana 1996, 77).

Prim. slš. dial. *šaptat'i* »šepati (o kravi)«, *šaptavej* »šepav« (Kurkina, DS, 97), gl. *šapać so, -am so* »neravno hoditi, švedrati«, dl. *šapaś, -am, -plju* »na široko hoditi, švedrati, racati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1405), kar ima delabializirano vzglasje **ša-* prek **šva-* iz **sva-* kot sln. *šépati, šépam* (v. impf.) »neravno hoditi« iz **svèpāšь* < **svepā́ješь*, prim. str. *svepatisja* »majati se« (Bezlaj, Razpr. SAZU VII/4, 1970, 168; o fonetičnem razvoju Shevelov, Prehistory, 159). Izhodno **svapı́ti, *svapı́šь* (→ iter. **svap'ā́ti, *svap'ā́ješь*) ob **svapati* (gl., dl.) in od tod ekspresivni deverbativ **svapъtati* (slš.); gotovo sorodno je sln. *svépati (se)* »majati (se)«, str. *svepatisja* »isto«, *svěpatisja*, slov. **svepetъ* (m.) »majanje, guganje« > »viseči panj«. Ker je s slov. **svepetъ* sorodno č. *svapato* (n.) »čebelji koš«, kar je substantivizirano iz adj. **svapatъ* »za katerega je značilno majanje, guganje« in kaže na subst. **svâpъ* (m.) »majanje, guganje«, sta izhodna v. **svapı́ti, *svapı́šь* in **svapati* lahko njegova denominativa. Izhodno **svâpъ* (m.) je lahko nomen actionis tipa φόρος glagola **svěp(a)ti*. Glej tudi *šépati, švépati* in dalje glej *svépati (se)*. M. F.

Švec (cgn.), po podatkih ZSSP je priimek znan v Dolnji Lendavi in Mariboru, da je cgn. tudi prekmurski, pa opozarja Novak, Slovar[2], 154.

Prim. csl. *šьvьcь* »sutor«, hrv. *šávac*, g. *šávca* »krojač«, r. *švéc*, g. *švecá* »isto«, ukr. *švéc, ševcjá* »čevljar«, br. *švéc*, g. *ševcá* »isto«, p. *szwec*, kašub. *ševc*, g. *ševca*, č. *švec*, slš. *švec*, g. *ševca*, gemer. *švec*, g. *ševcä* »kdor obdeluje ovčje kože za podloge« (Orlovský, Gemer., 345), gl. *šewc, -a* »čevljar, krojač«. Psl. **s'ьvьcь* (m.), g. **s'ьvьcā́* prvotno »sutor«, kasneje specializirano na »krojač« ali »čevljar«. Enako je lit. *siuvìkas* »krojač«, stprus. *schuwikis* »čevljar«. Balto-slov. **sjuvikãs* je nomen agentis k **sjuvãs* »šiv« = psl. **s'ь̀vъ* = lit. **siuvas* v *ãpsiuvas, peȓsiuvas* »obšitek pri obleki« iz ide. **si̯uu̯ó-s*, to pa iz praide. adj. **si̯uH-ó-* (m.) »zašit« baze **si̯uH₁/₃-* »šivati«. Sln. priimek samo kaže, da je v sln. na arealno omejenem območju dalj časa obstajal apelativ **švec*, vendar sklep o njegovem pomenu ni možen, čeprav bi feminativ *škínja* »šivilja« < **s'ьvьkýn'a* ← **s'ьvьkýn'i*, ki se pojavlja na zahodnem sln. območju in je bil pred delovanjem tretje palatalizacije tvorjen iz **s'ьvьcь*, govoril v prid pomena »krojač«. Na ostalem slovenskem območju je staro **švec* zamenjal ali neologizem *šîvec*, g. *-vca*, sem cgn. *Šivec, Šivic*, ki je povzročil, da se je star feminativ *ševkínja* preoblikoval v *šîvkinja*, ali pa n. izposojenka *žnîdar*. Glej tudi feminativna sin. *škínja, švélja I*, dalje *šə̏v* in *šíti*. M. F.

švéder (m.), g. *-dra* »moški krivih nog«, tudi »star ponošen čevelj, za katerega je značilno, da je podplat na peti neenakomerno, poševno obrabljen«, *švêdra* (f.) »ženska krivih nog«, *švedrè* (m.), g. *-éta* »moški krivih nog« in k temu delabializirano primor. *'šedre* (n.) »neroda, raztresen, neurejen človek«, prim. *se ku ano šedre* »kako si neurejen« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 119); adj. *švédrast*, f. *-a* »krivih nog«, *švédrav*, f. *-a* »isto«, *švédravec*, g. *-vca* »moški krivih nog«, v. *švedráti, -âm* (impf.) »s krivimi nogami hoditi, racati; opotekaje hoditi; čevlje obrabljati tako, da postaja podplat na peti poševen«; črnovr. *šwîədrą* »zaničljivo o človeku, ki težko in nerodno hodi« (Tominec, 217), obir. *šwə̀:dra* »človek, ki se pri hoji spotika; človek, ki se pri hoji vleče«, tudi *šwɛ́dran* »isto« in *šwɛdrá:ja* (< sln. **švedránja*), *šwɛ́drat, -à:m* »nogo vleči«, *pušwɛ́drat* »čevelj neenakomerno, le na eni strani obrabiti«, *pəršwɛ́drat* »priti« (Karničar, Obir, 247). V 18. st. *shvędraſt* »krummfüffig, varus« (Pohlin), *ſhvedraſt* »krummfüſſig« (Gutsmann).

Primerjati je mogoče kašub. *švądrac, švǫdrå* »brskati, vohljati, iskati, stikati«, *pošvądrac* »nered narediti, vse prebrskati« (Sychta, SGK V, 310) < **svędrā́ti*, kar pomensko ustreza p. *szwędrać się* »potepati se, pohajkovati« (← **-ǫ-*). To je Brückner, 559 (brez. sln. in kašub. gradiva), tako kot p. *szwendać się* »potikati se, brez dela okoli hoditi« z rezervo povezoval s stp. *swędra* »madež (od rje, ognja)«, metaforično tudi »nemarnost, nespodobnost ipd.«, p. dial. *śwędra* »madež (od rje)« (Karlowicz, SGP V, 271). Psl. dial. **svędra* (f.) »madež (od ognja, rje)« in **svędro* (n.) »isto« potrjujejo še kašub. zastar. *svądra* »rumen madež na roki ali dlani«, dl. *swědro* »madež (zaradi vlage ali ognja)«, gl. *swědro* »temen madež« (Schuster-Šewc, HEWb., 1386; Boryś, SEK IV, 380). Sln.-kašub. denom. v. **svędrā́ti* »madež delati, mazati, packati« → »nemarno/nespodobno se obnašati ipd.« kaže, da se je v sln. pomen pretežno specializiral na nemarno hojo, švedranje, v kašub. pa na nemarno, brezciljno obnašanje nasploh. Na širši areal denom. v. **svędrā́ti* bi lahko kazal hrv., sb. v. *ševȑdati, -ām* »sem in tja se premikati, kolovratiti«, če je nastal prek metateze, morda pod vplivom istopomenskega *vȑdati*, s katerim zaradi akcenta kljub Skoku III, 390, ni povezljiv. Glej tudi *švédrga* in sin. *ševéder, šéver, šabêdra*. M. F.

švédrga (f.) »kriva noga«, tudi »človek krivih nog«, v. *švedrgáti, -âm* (impf.) »švedrati« (oboje dol.).

Samo sln. dial. Morda je to sekundarna tvorba, ki je iz sln. *švêdra* (f.) »ženska krivih nog« nastala po analogiji s tipom *sǫ́dra* »drhal« (dol.) < **sǫ̂-dьra* : *sǫ́drga* (dol.) »isto« < **sǫ̂-dьrga*, kjer je fonetično razmerje posledica različnih verbalnih podstav. Vendar se zdi bolj verjetno, da je *švédrga* reducirano iz deverbativa **švédriga* ← *švedráti* tipa *plahôdriga* »nemirna ženska« ← *plahodráti*, *šátriga* »čarovnica« ← *šátrati*. Dalje glej *švéder*. M. F.

švéha (f.) »uho pri igli/sekiri«. Navaja le Pleteršnik II, 652, po Valjavcu z neustrezno oznako, da je beseda hrv. kajk., saj v ARj in v drugih dostopnih hrv. slovarjih ni evidentirana. Sem istopomenski f. pl. *švehe* (vzh. štaj.). Brez paralel. Morda je to ekspresivni denominativni nomen agentis **s'ьv-echa* k **s'ь̀vъ* »šiv«. Dalje glej *šə̏v*. M. F.

švela (f.) »ustna gniloba«, izpričano le v 18. st. *ſhuela* »Mundfäule, gniune vuſte« (Gutsmann).

Izposojeno iz v dostopnih nemških slovarjih sicer nezabeleženega nvn. **Schwele* (f.) »razjeda, gniloba« ob *Schwel* »razjeda« (Grimm, DTV 15, 2476). To sta deverbativa iz *schwelen* »tleti, pritajeno goreti«, srspn. *swēlen* »počasi goreti, tleti; (seno) sušiti«, ags. *swelan* »goreti, vneti se, gnojiti se (o ranah)« (Pfeifer, EWD[2], 1260). M. F.

švèlar (m.), g. *-a* »železniški prag« (pkm.; Novak, Slovar[2], 154), kraško *švj'l'r* »prečna lesena palica (na železniškem tiru)« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje 4–5, 1981, 148) = *švjələr*, polj. *švélar* »krajši tesan ali žagan tramič; železniški tram, zelezni prečnik« (Škrlep, 61).

Tako kot hrv. *šveljar* »lesen (navadno hrastov) prag, ki ga dajejo pod železniške tračnice« (Klana v Istri; ARj XVII, 918), gradišč. hrv. *švèljar* »prag« (Tornow, BD,

339) izposojeno iz nvn. *Schweller* »železniški prag« (Novak, l. c.; Tornow, l. c.), kar je tvorjenka k *Schwelle* »prag«, srvn. *swelle* (f., n.) »(podporni) tram, prag«, stvn. *swella* »tram«. M. F.

švélati, *-am* (v. impf.) »čarati«, znano le v obir. kor. *švé:lat*, *-am*, pf. *zašvé:lat* »priseči«, adj. *šwé:lš* v *šwé:lš bú:qli* »knjiga za priseganje« (Karničar, Obir, 247).

Ker se pomen »čarati, prisegati« lahko razvije iz »govoriti« (prim. sln. *uročíti*, *rotíti*), bi bilo mogoče primerjati hrv. *šveljužiti*, *-im* »grdo govoriti, psovati« (Hrvaško Primorje) poleg *šveljkati*, *-am* »mit der Zunge anschlagen«, z dial. prehodom *lj* > *j švejkati*, *-am* »zaradi hibe govornih organov govoriti tako, da se pred izgovorjavo vsake besede najprej zasliši *š*« (Vrbnik na Krku; vse ARj XVII, 918, 919). Izhodiščni v. **svel'ǻti* »govoriti« bi bilo mogoče povezati z jslov. glagolom rekanja **velěti*, **velíšь*, prim. csl. *velěti*, *veliši* »βούλεσθαι«, hrv., sb. *vèlīm/velîm* »rečem« (Kosovo; Žumberak), mak. *veli* »govoriti, praviti«, blg. *vèljam* »rečem«, *velam* »isto«. Variantna oblika z *s*-mobile pri ide. **u̯elH₁-* »izbirati, želeti«, od koder je psl. **velěti* (LIV, 618 s.), do sedaj ni bila evidentirana. Vzglasje *sv-* > *šv-* jslov. glagola **svel'ǻti* je iz prvotnega **vel'ǻti* »govoriti« (prek pf. »dogovoriti« > »veljati«) lahko nastalo po ekspresivizaciji tipa sln. *šlopati* < **slopati* ← **lopati* »hlastno jesti ali piti« (glej *šlópati*). Glej tudi *veljáti* in *veléti*. M. F.

švẹ́lja I (f.) »šivilja« (Caf), pkm. *švéilja* »isto« (Novak, Slovar[2], 154). Pkm. tudi *švèlo* »šivanje, šiv« (Novak, l. c.). Sem cgn. *Švelc* kot ostanek sln. maskulinativa **švelec*, g. **švelca*.

Prim. hrv. *švȅlja* »šivilja« (Habdelić, Belostenec), *švêlja* »isto« (Lika), cgn. *Švelec*, *Švelac*, *švȅlo* (n.) »šivanje, vezenje«, *švȅlje* (n.) »postelja« < *»šivanje« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 198) poleg *švâlja* (f.) »šivilja« (Vuk, Šulek), *švalo* (n.) »šivanje« (vse ARj XVII, 917 s.), r. *švalь* (m.) »krojač« (po Vasmerju[2] III, 417, iz **s'ьvalь* kot *kovál*ь »kovač« h **kovǻti*), f. *šválьja*, ukr. *šválja* »šivilja«, stč. *švadlí* »isto«, nč. *švadlena*, dial. *švědlena*, *švedlena švidlena* (citirano po Machku[2], 610), slš. *švajdla*, *švajlena* z *-j-* verjetno pod vplivom *švajka* (toda *švalec* »šilo«; Kálal, Sl., 702), gl. *švalča*. Slednje Schuster-Šewc, HEWb., 1484, brez drugega slov. gradiva, izvaja iz **s'ьva-l-ьča*. Sem še nomina agentis kot str. *šьvěi* »krojač«, nr. *švejá* »šivilja«, *švéjka* »isto«, kar ustreza lit. *siuvė̃jas*, *siuvėjas* »krojač«, f. *-ėjà* »šivilja« in lot. *šuvẽjs*, ter p. dial. psovalno *szwajka* »šivilja« (Karlowicz, SGP V, 330), slš. *švajka* »isto«, kar ustreza lot. *šuvājs* »krojač«, f. *šuvēja*. Tudi br. *šváčka*, ukr. *šváčka*, *švácha* (Grinčenko, Sl. IV, 488 s.), p. *szwaczka*, slš. *švajka*, kar je tako kot arealno širši nomen agentis **s'ьvьcь* »sutor« tvorjeno iz **s'ьvъ* (m.) »sutura«, tj. **s'ьvákъ* (m.) → f. **s'ьvačьka*. Ker v sln. in hrv. še obstajata para *švèlo* : *švẹ́lja* (v hrv. tudi *švalo* : *švâlja*), bi bilo za slednja nomina agentis potrebno predpostaviti denominativno izpeljavo iz nomenov actionis **s'ьvǻlo* (n.) »šivanje« oz. **s'ьvě̋lo* »isto« (n.), tj. **s'ьvǻli*, g. **-ьję* oz. **s'ьvě̋li*, **-ьję* »sutor« (tip **sǫdi* »iudex« (v sln. *sǫ́dja*) ← **sǫdъ* »iudicium«). Nastanek **s'ьvǻlo* in **s'ьvě̋lo* je manj jasen, ker sta v slov. znani le verbalna osnova **s'íje-* in **s'ı̋-va-*, čeprav bi bilo zaradi ptc. pret. pas. **s'ьvènъ* (stcsl. *šьvenъ*, hrv. *sa-švȅn* na Žumberku; citirano po Skoku III, 396) potrebno predpostaviti vsaj še tematsko **s'ьve-* (= lit. *siuvù*, lot. *šuvu*; Rasmussen, SM, 114), zaradi **s'ьvǻlo* pa tudi **s'ьvǻ-* (= lit. *siuvo-* v pret. *siuvaũ*). Če slov. gradivo s sekvenco **s'ьvě-* (sln., hrv., č. dial.) ni iz **s'ьvǻlo* nastalo pod vplivom nomena agentis **s'ьvějь*, bi bilo možno izhajati iz psl. **s'ьvě̋lo* (n.) (= sln. pkm. *švèlo*), kar je lahko tematizirani nomen actionis **s(i̯)uH₁-ēl-*, ki se ohranja le še v het. *šu-ú-i-il*, *šu-ú-il*, *šu-ú-e-el* (nom.-akz. sg. n.) »nit« (Melchert, AUI, 266, s starejšo literaturo o het. besedi, a brez slov. gradiva).

Zah. slov. gradivo z *-dl-* (č., slš.) ob tistem z *-l-* (gl.) lahko kaže na sekundarno naslonitev na slov. nomina instrumenti na **-adlo* ali pa na kontaminacijo s slov. **s'ьvedъ* »krojač« v r. pskov. *šved* »isto«, kar Vasmer[2] IV, 418, povezuje z nomenom agentis **s'ьvьcь*. Machek[2], 610, ima č. *švadlí* za analogno tvorbo po *tkadlí* k **tъkǻ-ti*, kar pa ne pojasni niti hrv. *švalo* in niti sln. *švèlo*, hrv. *švȅlo*. Dalje glej *šíti*. M. F.

švẹ̑lja II (f.) »piškur«, tudi *švẹ̑la*, *švẹ̑ljčica*; v 18. st. *ſhvelzhiza* »Neunauge«. Nejasno, komaj verjetno isto kot *švẹ́lja I* »šivilja«. Morda izvedeno iz *šẹ́va*, glej *pošẹ́ven*.

švẹ́pati, *-am/švẹ́pljem* (v. impf.) »šepati«, npr. *hudič na eno nogo šveplje*, *konj ne švepa nič*, pf. *pošvẹ́pati*, *-am* »pošvedrati (o čevljih)« (polj.) in *pošvéniti*, *pošvénem* »isto« < sln. **pošvepníti*, adj. *švẹ́pav*, f. *-a* »šepav«, *švẹ́past*, f. *-a* »isto«, *švẹ́pavec* (m.), g. *-vca* »šepavec«; sem *švepati se*, *-am se* »brez dela okrog hoditi« (Krupa; Barlè, LMS 1893, 35).

Z ekspresivnim vzglasnim *šv-* iz *sv-* in gotovo isti glagol kot sln. *svẹ́pati*, *-am*, *svẹ́pljem* »šepati, majati«, *svẹ́pati se*, *svẹ́pljem se* (v. impf.) »majati se« (Murko I, 572), adj. *svẹ́pav*, f. *-a* »šepav, majav«, *svepljívost* (f.), g. *-i* »omahljivost, negotovost«. Bezlaj, Razpr. SAZU VII/4, 1970, 168, z izhodnim **svepǻti*, **svepǻješь* (> **svèpāšь*) in **svèp'ešь* povezuje sln. *šẹ́pati*, *šẹ́pam*, *šẹ́pljem* »neravno hoditi« in hrv. *šȅpati*, *šȅpām* »isto« (sprejema Kurkina, DS, 96 s.) z delabializiranim vzglasjem **sv-* > *šv-* > *š-* kot v slš. *šeptat'i* »skloniti se, skljuČiti se« (Kurkina, o. c., 97), ki ga izpričuje tudi slš. *sepkat'* »majati, suvati« < **svepъkati* ← **svepǻti*, prim. str. *svepatisja* »majati se« (Shevelov, Prehistory, 199). Dalje glej *svẹ́pati (se)* pa tudi *šẹ́pati*, *švapíti* in *šleprast*. M. F.

švȇrcati, *-am* (v. impf.) »tihotapiti«; k temu *švȇrc* (m.), g. *švérca* »tihotapljenje«, tudi *švȇrc*, g. *-a* »isto« (nižje pog.; vse SSKJ IV, 1124), rož. kor. *švércatə*, *-am* (Šašel, RNB, 125), pkm. *švércati* (Novak, Slovar[2], 154), primor. *'švercət* »tihotapiti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), toda v Pomjanu *š'fercər* »kramar« (Kukanja, SDLA - KP/1).

Tako kot hrv., sb. *švercati*, *-am*, tudi *švercovati*, *-ujem*, hrv. čak. *švȅrc* »tihotapljenje«, *švȅrcer* »tihotapec« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1226), mak. *šverc* »kontraband«, *švercuva* »ukvarjati se s kontrabandom«, č. *šverc* »tihotapljenje«, dial. *švercovać* »tihotapiti« (Kellner, Východolašská II, 304) izposojeno iz nvn. *scwärzen* »tihotapiti«, denominativa iz argo termina *Schwärze* »noč« (prvič l. 1350) < *»črna« k adj. *schwarz* »črn«; glagol je prvotno pomenil »ponoči blago čez mejo tovoriti« (Kluge[17], 690; Striedter-Temps, DLSbkr., 214 s.; Skok III, 425). K temu prim. sln. zvezo *črni trg*, frc. *marché noire*, it. *mercato nero*. Glej tudi *švǫ́rc* in *žvẹ̑rca I*. M. F.

švíca (f.) »poševna stran, smer« v zvezi *s švico* »poševno« (Miklošič, Lex. pal., 1138).

Ker ima sln. subst. *šẹ́va* »poševna stran, smer« akut, oblika *švíca* ne more biti reducirana iz dem. k *šẹ́va* (Miklošič, o. c.; Furlan, ESSJ III, 93), ampak le iz dem.

ševíca (Lašče). Dem. od šẹ́va bi se glasil *šẹ́vica in se posredno potrjuje v sb. pòševica »ukrivljena palica« (Srem) < *posʼěvica. Razmerje med sln. šẹ́va in ševíca je enako razmerju *děva : *děvíca, ki odraža različna substantivizacijska vzorca iz ide. adj. *dhəi̯-u̯o- »doječ«, zato je mogoče, da razmerje v sln. šẹ́va : ševíca temelji na dveh substantivizacijskih vzorcih psl. adj. *sʼevъ. O tem glej dalje s. v. šẹ́va. M. F.

švigati, *švîgam* (v. impf.) »hitro se (sem in tja) premikati (o pticah, ribah, plamenu)«, tranz. »tolči, tepsti (s palico ali bičem)«, vzh. štaj. in v Temljinah »otepati (o žitu)«; tudi »goniti se (o mačkah)«, pf. *švígniti*, *švîgnem*, v kompoz. *iz-švígati* »izplamteti«, *na-švígati* »z bičem ali palico udariti«, *o-švígati* »s palico udariti«, *po-švígati* »pohiteti«, *pre-švígati* »durchlodern; pretepsti (otroka z bičem)«, *pri-švígati* »izplamteti«; *švigljáti*, *-âm* (impf.) »mahati, vihteti (npr. z bičem)«, s *se* »sem in tja se premikati, majati se (o drevesu)«, *švigetáti*, *-etâm*/*-ę́čem* »z bičem udarjati«; sem *švíga* (f.) »nestalen, nestanoviten človek«, tudi *švîgašvága* (m.) »isto«, adj. *švígav*/*švigȁv*, f. *-ava*/*-áva* »ki dela hitre gibe« in od tod substantivizirano *švígavec* (m.), g. *-vca* »šiba«. V dialektih: črnovr. *šwî-γąt*, *-ąm* (Tominec, 217), tolm. *ušvígniti* »udariti koga s šibo«, s *se* »upogniti se«, npr. *deska se je ušvignila* »se je podala, udala« (Kenda, rkp., 167), obir. kor. *šwíhaj mí:š* (Karničar, Obir, 182) »švigajo miši«, rez. *šwígat* »bičati, udarjati«, pf. *šwə̀gnut*, ptc. *šwígal* (Steenwijk, SDR, 317 s.). V 18. st. *ſhvigati* »effundi, išlyti, pahati«, *plamen je ſhvigal* »effundebatur flamma« (Kastelec-Vorenc), *shvigam* »ausſchlagen, fuchteln«, *shvigném* »shterknem, mit der Geiſel unter die Füße ſchlagen« (Pohlin).

Prim. hrv. *švȉgati*, *švȉgām* »udarjati (z bičem); plamteti«, pf. *švȉgnuti*, *švȉgnēm* »udariti (z bičem, repom); hitro premakniti (o ribi)«, toda v Dugi Resi in Karlovcu *žvȉgat* »udarjati z bičem« (Perušić, Čak. rič II, 186, 69) z ekspresivnim ozvočenjem, r. *svigátь* »potikati se, hiteti, teči«, p. dial. *świgać* »metati, lučati«, č. *švihat* »šibati, švrkati«, slš. *švihatʼ* »bičati, mahati, šibati«, gl. *šwihać* »mahati (o biču)«, tudi »hitre in dolge korake delati«, dl. *šwigaś* »isto«. Psl. *svígati »hitro se premikati« (intranz.), »tolči, udarjati« (tranz.) in ptc. pret. akt. *svíg-lъ »gibčen, vitek« v subst. *sviglʼь (m.) »visok in vitek«, dopušča rekonstrukcijo psl. v. *svíg-ti, s čimer je enako lit. *svíegti* s prez. *svíegiu* »metati, lučati; tolči, udarjati«, ags. *swîcan* »potovati, vandrati«, stvn. *swîhōn* »bloditi« (Zubatý, Stud. 1/2, 118; Vasmer² III, 576 s.; Machek², 632; Schuster-Šewc, HEWb., 1485). Zaradi sorodnega lit. *svaĩg-ti*, *svaigstù* (intranz.) »omotičen postati; kot pijan se zibati, majati; neumen postati« more psl. *svíg-ti = lit. *svíegti* kazati na ide. akrostatični prez. *su̯ḗi̯g-mi : *su̯éi̯g-n̥ti baze *su̯ei̯g- iz *su̯éH₁-i- »mahati, majati«, ki se ohranja v srspn. *swāien* »zibajoče se premikati« in morda v r. *chvéjatьsja* »premikati se« s *ch-* po ruki-pravilu (LIV, 551, brez *su̯ei̯-g-). Glej tudi *švígelj I*, *II*, *šviglja*, *šlígati*, *šlíkati*, *švágati* in *svẹ̑ž I*. M. F.

švígelj I (m.), g. *-glja*, tudi *-eljna* »dolga šiba«, »dolga, tanka in ozka deska« (jvzh. štaj.), *švîglja* (f.) »dolga šiba« (tolm.). Sem *švéglja* (f.) »bič« (Kobariški Kot; Kenda, rkp., 155) z nejasnim *e* za pričakovano (?) *i*.

Prim. hrv. *švȉgalj* (m.) »konec biča« (ARj XVII, 919), č. dial. *ošvihel* »šiba«, *ošihel* »isto« (citirano po Machku², 632), slš. *švihelʼ* »razcefran konec biča, vrvica pri čevlju«, s *sv- > *sm- *šmihelʼ* »drog, s katerim se pričvrsti žito na vozu; konopec pri lesenem zapahu pri vratih« (Kálal, Sl., 702), pa tudi pomensko oddaljeno gl. *šwihel* »močan naliv, ploha«. Tako kot pri *švígelj II* je potrebno izhajati iz *svíglʼь (m.) oz. *svíglʼa (m.), kar je bilo substantivizirano iz ptc. pret. akt. *svíglъ (m.) »gibčen, vitek, upogljiv« psl. v. *svíg-ti »hitro se premikati«, prim. č. *švihlý* »vitek (o rasti); gibčen«, *vyšvihlý* »(visoko) zrasel, vitek«, slš. *švihlý* »vitek (o rasti)« (korenska povezava Machek², l. c.). Pomensko enako je tudi dl. *šwigawa* »mlada veja, šiba, veja«, zlasti »šiba, s katero se tepežka na pepelnično sredo« in preneseno tudi »pepelnična sreda«. Drugače o besedotvorju Schuster-Šewc, HEWb., 1486, ki izhaja iz nomena instrumenti *svígъlʼь. Vendar bi za besedotvorno podstavo v ptc. lahko pričala mlajša sln. tvorba iz ptc. pret. akt. *svígalъ k *svígati *švígalica* (f.) »dolga in tanka šiba, ki se rada šibi, sloči« (Temljine; Kenda, rkp., 155), pa tudi pomensko polje izvornega *svíglʼь oz. *svíglʼa, ki ni vedno združljivo z gramatikalnim pomenom nomena instrumenti (prim. zlasti pomene pod *švígelj II*) in ki je skladno s pomenskim razvojem glagola *svígati pridobival tudi nove specializirane pomene. K slednjemu prim. sln. *švígelj* (m.), g. *-glja* »ržen snop, ki ga ne omlatijo, ampak le ošvigajo = otepejo« in k temu v. *švígati* »otepati (o žitu)«. Glej tudi *švígelj II* in dalje *švígati*. M. F.

švígelj II (m.), g. *-glja* »visok, hitro zrasli mladenič« (Ig), od tod adj. *švîgljast*, f. *-a* »dolg in tanek (o človeku, drevesu)«, npr. *švigljast človek*, *švigljasto drevo* (Lašče); po SSKJ IV, 1124, tudi *švíglja* (f.) »zelo velik in suh človek«, toda Pleteršnik II, 652, le *švîglja* (f.) »visoko zraslo, vitko drevo« (Lašče, Savinjska dolina). K temu verjetno cgn. *Šviga*, *Švigelj*, *Švigel*, *Švigl* in morda *Šviga*, če slednje ni iz pomenske podstave »nestalen, nestanoviten«, prim. sln. *švíga* (f.) »Fickfacker«. Sem tudi tolm. *švíglja* (f.) »ime kravi« (Temljine; Kenda, rkp., 155), kar je lahko tako kot zgornji primeri motivirano s »vitka = suha krava« ali pa »begava, nestanovitna krava«. Iz atpn. sta tpn. *Švigel* pri Mozirju, *Švigelj* pri Pijavi Gorici.

Prim. hrv. le cgn. *Švigel*, *Švigal*, č. *švihlice* »mlado vitko dekle, gizdalinka«, *švigle* »isto«, *švihlík* »mlad vitek fant, gizdalin«, *švihák* »gizdalin«, slš. *švihák* »gizdalin«. Izhodno *sviglʼь (m.), tudi *sviglʼa je substantivizirano iz ptc. pret. akt. *svíglъ (m.) »gibčen, vitek« (prim. č. *švihlý* »vitek (o rasti); gibčen«, *vyšvihlý* »(visoko) zrasel, vitek«, slš. *švihlý* »vitek (o rasti)«) psl. v. *svíg-ti (prestrukturirano v *svígati »hitro se premikati«) = lit. *svíeg-ti* s prez. *svíegiu* (tranz.) »metati, lučati; udarjati«. Sem tudi sln. *švígalica* »visoko in vitko, še ne popolnoma razvito dekle« (Sveta Lucija; Kenda, rkp., 155), ki je nastalo po substantivizaciji v odnosu do *svíglъ mlajšega ptc. pret. akt. *svígalъ. Dalje glej *švígati*, pa tudi *šmíga*. M. F.

šviglja (f.) »diareja«. V 18. st. *ſhvigla* »Schieße, hiterza, fhisa« (Gutsmann), Janežič¹ II, 434: *švigla* »Durchfall«.

Gotovo iz *svíglʼa in sorodno z enakopomenskim hrv. čak. *švȉgavica* »diareja« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 373) iz deverbativa *svíga »hitro premikanje, hitri gib, zamah ipd.« k *svígati, *svígaješь »hitro se premikati, hiteti, šibati ipd.«. Dalje glej *švígati*. M. F.

švînglja (f.) »majhna ročna pletenica« (Pleteršnik II, 652) = *švíngla* »isto« (Staro Sedlo; Erjavec, LMS 1882-1883, 255).

S sekundarno interkaliranim nazalom, morda pod vplivom n. *schwingen* »vihteti, sukati, mahati«, nastalo iz prvotnega sln. *švígla* »jerbas, pletenica« (Kameno; Erjavec, LMS 1880, 194) = *švîglja* »isto« (Pleteršnik II, 652). To more biti poimenovanje pars pro toto iz *švîglja* (f.) »tanka šiba«. Ni jasno, kaj je želel povedati Erjavec, o. c., ko je zapisal, da je *švínglja* ista beseda kakor n. *schwingen*, s čimer sln. beseda ni niti prasorodna niti iz te nemške besedne družine izposojena. Ne zdi se verjetno, da bi bila predloga sln. gradivu avstr. n. *Schwingerl* »majhna iz kot prst širokih ostružkov spletena košara, ki so jo uporabljali peki za prenašanje peciva« (Wehle, Sprechen, 258), nejasnega izvora. Dalje glej *švígelj I.* M. F.

švirati (v. impf.) »močno in dolgo lulati« v primor. *'švirət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128).

Zaradi podobnopomenskega sln. *švŕkati* »brizgati«, *švŕkotati* »isto«, ki je tako kot *švŕkati* »mahati (z bičem, s šibo)«, *švirkati* »švigati« (Pohlin) in mak. *svirkne* »udariti, mahniti« deverbativno tvorjeno iz psl. **svьr-ti* oz. iter. **svirâti*, je možno, da se je pomen »brizgati« razvil iz »švigati« in da je primor. *švírati* tako kot č. *zašviřet* »švigniti« poleg »zaveti, zapihati (o vetru)« ostanek simpleksa k sln. *švirkati* »švigati« < **svir-ka-ti* ← **svirati* ← **svьr-ti*. Machek[2], 632, brez izvenčeškega gradiva, misli na onomatopejski izvor č. glagola. Dalje glej *švirkati* in *šîrcati*. M. F.

švirkati, *-am* (v. impf.) »mečevati se«. Izpričano v 18. st. *ſhvirkati* »gladiari«, *ſhvirkati* »pugnare, bojovati, voiškovati, štritati« (Kastelec-Vorenc), *shvirkam* »fechten, shvigam, digladiari«, *shvirkar* »Fechter«, *shvirkovt* »isto« (Pohlin), *ſhvirkam* »fechte«, *ſhvirkar* »Fechter« (Gutsmann).

Pomen »mečevati se, bojevati se« je verjetno specializiran iz pomena »mahati (z bičem, s šibo)«, ki je izpričan v 18. st. pri Pohlinu. Gotovo sorodno s sln. *švŕkati*, *švŕkam* (v. impf.) »mahati (z bičem, s šibo)« poleg »brizgati (pri uriniranju)«, pf. *švŕkniti*, *švŕknem* »mahniti (z bičem, s šibo)«, »brizgniti«, *švrkotáti*, *-otâm/-óčem* »brizgati«, tolm. *šwə̑rkət*, *-əm*, *šwərknə́t'* (Tominec, 217), rož. kor. *švŕqnətə*, *švŕqatə uqúlə* »potepati se«, v zvezi *črîvlə švŕqëjə* »čevlji cvilijo«, *švŕqla* »vzdevek ženski, ki okoli švrka« (Šašel, RNB, 125) = obir. kor. *šwə:rqla* (Karničar, Obir, 124), primor. *'švrknjen* »udarjen, neumen« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 128), rez. ptc. *šwə́rkalu* »razgrajati« (Steenwijk, SDR, 318). V 18. st. *ſhverkam*, *ſhverknim* »spritze, peitſche« (Gutsmann).

Prim. mak. *svirkne* »udariti, mahniti«, *mu go svirna v čelo* »ubil ga je«, dial. *svirka se* »potikati se, smukati se«, p. dial. *świrnąć* »umreti« (Karłowicz, SGP V, 371) < **svirk-nǫ-ti*. Prevojno razmerje kaže na onomatopeizacijo z deverbativnim suf. *-ka-* izhodnega v. **svirati*. Psl. iter. **svirâti* »sem in tja premikati, mahati, tepsti« (tranz.) k **svьr-ti* s ptc. **svьrtъ* »majav« je mogoče primerjati z lit. *svìrti*, *svìru/svirstu*, *sviraũ* »majati, na eno stran nihati, nagibati se, viseti, prevračati se«, lot. *svirât*, *-ãju* »večkrat z vzvodom poizkušati dvigniti«, *svìrêt* »dvigovati«, *svīrât* »večkrat z vzvodom poizkušati dvigniti« = *svyróti* »sem in tja se premikati, majati« (= psl. **svirâti*), kar Fraenkel, 955, brez slov. gradiva, povezuje z lit. besedno družino *svãras* »teža, utež«, *svef̃ti* »tehtati«. Glej tudi *švŕkati*, *šîrcati* in *švŕta*. M. F.

švístati, *švîstam* (v. impf.) »brizgati, pljuskati, tolči«, danes knjiž. »sikati«. Tonem v prez. ni zanesljiv, ker leksem navaja Pleteršnik le po Cafu in Zalokarju.

Prim. sbh. *švistati*, *-am* »blebetati«, p. dial. *świstać* »žvižgati, čivkati« in »tolči« < psl. **svistâti*, **svizdâti* »žvižgati«. Podoben pomenski razvoj zasledimo tudi v zveneči varianti, prim. r. dial. *zvíznutь* »močno udariti«, sbh. *zvȉznuti*, *-nēm* »isto« in z ekspr. diftongizacijo v pog. sln. *žvájzniti*, *žvâjznem* (pf.) »močno udariti«. Glej tudi *svízati*, *žvížgati*. M. S.

švoja (f.) »solea«. Beseda je izpričana le v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſhvoja*, kjer je predstavljena z lat. ustreznico »solea«, ki ji je dodan sln. pripis *tudi ena morška riba*, kar kaže, da ima sln. *švoja* dva pomena, in sicer »sandal« in »vrsta ribe«. Pri slednjem pomenu gre gotovo za ribo »Solea solea« s sln. imenom *morski list*, kar je kalk po rom. poimenovanju, s čimer je bila riba zaradi značilne ploščate oblike metaforično označena po listu z rom. **ex-folia* »list«. Prim. srlat. *sfoia* »piscis species«, it. *sfòglia* »Solea solea«, trž. it. *sfoia* »isto«, vendar ben. it. *sfogio* (Battisti-Alessio, 3477; Boerio, DV, 651; Doria, 619), kar je bilo izposojeno tudi v sln. *švoja* (Kastelec-Vorenc) in hrv. dial. *švȍja*, ki poleg ribe »Solea solea« pomeni tudi »list« (Skok I, 523; Vinja, Jadranska fauna, 91 ss.). Samo slednji pomen je izpričan v sln. rez. *šwǫ́j* »list papirja« (Steenwijk, SDR, 318).

Refleks **ex-folia* »list« v posameznih rom. jezikih nikjer ne pomeni tudi »sandal«, ampak npr. v ben. it. *sfogio* označuje le široko nogo, verjetno po podobnosti z ribo list (Boerio, DV, 651 s.). Zato sln. *švoja* »sandal« gotovo kaže, da se je že v rom. sistemu zaradi sinonimije med **ex-folium* »list; Solea solea« in *solea* »sandala; Solea solea« pomen »sandal« leksema *solea* prenesel tudi na **ex-folia*. Sln. sin. *morski jezik* (Cigale, Wb., 1452) je verjetno kalk po n. *Seezunge*, slednje pa po it. *linguattola* »vrsta morskega lista«. Glej tudi *šǫ́ja II.* M. F.

švop (m.), g. *-a* »hrup, trušč« v zvezi *spremiti koga (s) švopom in sopom* »spremiti koga bučno, glasno, s hrupom, truščem«, *švopiti*, *-im* (v. impf.) »peniti se (o vinu)« (vse bkr.).

Brez paralel. Verjetno gre za kopulativno zvezo sinonimov tipa *mit Sang und Klang*, saj je *švop* in *sop* mogoče izvajati iz skupnega izhodišča **svopъ* (po delabializaciji **sopъ*), kar more biti nomen actionis k psl. **sop-tí*, **sopèšь* »močno dihati, sopsti« iz ide. **su̯ópe-ti* »pihati, dihati« poleg **su̯ēp-ti* : **su̯ép-n̥ti* »isto«, posredno v lit. *svèpúoti* »sopsti«, lot. *sepinêt* »težko dihati«. Sln. *švop* in *sop* sta verjetno pomenila »hrup, trušč ipd.«, kar se v okviru te besedne družine ohranja v sln. *šopotáti*, *-âm/-óčem* »ropotati« (bkr.), *šopȍt* (m.), g. *-óta* »ropot«, hrv. *šopotati*, *šopoćem* »ropotati« (Kavanjin). Morda je iz **svopъ* tudi p. *szop* »šala«, *szopek* »norčija« v *to ci szop* »to je šala«, *ne rób szopek* »ne uganjaj norčij«, kar Brückner, 551, brez pomenske utemeljitve povezuje s p. homonimom *szop* »lopa«, *szopka* »jasli«. Glej tudi *šopotáti* in dalje *sopsti I, II.* M. F.

švǫ́rc (m.), g. *-a* »ime konju črne barve« (Šašel, RNB, 125).

Mlada n. izposojenka iz bav. avstr. refleksa za srvn., stvn. *swarz* »temen, črn«, stsaš. *swart* »isto«, ags. *sweart*, stnord. *svartr*, got. *swarts* < germ. **swarta-* < ide. **su̯ordo-* »črn, umazane barve« = lat. **sordus* v denom. *sordēre* »umazan, nečist biti« (Kluge[17], 690; Walde-

-Hofmann II, 562; Pokorny, 1052). Glej tudi *švêrcati* in *žvêrca I.* M. F.

švŕkati, *švȓkam* (v. impf.) »tepsti s šibo ali bičem« in »brizgati«, pf. *švŕkniti, švȓknem* »udariti s šibo ali bičem« in »brizgniti«, *ošvŕkati, ošvŕkniti* »obrizgati, udariti s šibo ali bičem«, *švrkotáti, -âm* (impf.) »brizgati«, semkaj *švȓk*, g. *švŕka* »zamah s šibo ali bičem«, *švŕkalica* »manjši bič, brizga«, *švrkâlnica* »brizga«, *švȓkec, -kca, švȓkljaj, -a* »udarec, brizg«; v 18. st. *ſhvirkati* »pugnare« (Kastelec-Vorenc), *shvirkam* »digladiari« in »shvigam« (Pohlin), *ſhverkam, ſhverknim* »spritze, peitsche«, *ſhvirkam* »fechte«, *ſhvirkar* »Fechter« (Gutsmann).

Prim. mak. *švrka* »šibati, tepsti z bičem«, pf. *švrkne*, r. *švárkatь* »metati, lučati, udrihati«, *švyrjátь, švyrkátь* »isto«, ukr. *švárknuty* »zazveneti, zagrmeti«, *švyrkaty* »delati zvonke šume«, npr. *švyrkaè kosa*, slš. *švárat', švargat'* »tepsti z bičem« (Kálal, Sl., 702), gl. *šwórčeć* »brneti, brenčati«, dl. *šwyrkaś, šwarcaś* »bučati, godrnjati«. V osnovi je verjetno onomatopeja (Vasmer III, 382, 384) *s*u̯ũrk-*, ki pa utegne biti zelo stara. S **šv-* ali **sv-* > **chv-* je psl. **chvь̃rkati* > blg. *chvь́rkam* »frleti, leteti, prhati«, *chvь́rgam* »metati«, mak. *fŕka* »frfotati«, sln. *fŕkati* »hitro hoditi, tekati, letati, švigati, metati, lahno tepsti« (ES VIII, 135). Podobno je tudi lit. *švar̃kšti* »gagati«, *švir̃kšti, švirkščiù* »brizgati, žvižgati«, lot. *svir̃kstît, svir̃kš(k̦)êt* »prasketati, pokljati, brenčati«, kar je sicer bližje psl. **svьrčãti* »oddajati visoke glasove, brenčati, žvižgati« (Fraenkel, 1039 s.) < **su̯r̥k-*. Vzglasni *šv-* je v razmerju do *chv-* morda prvotnejši in se je ohranil zaradi imitativnosti, lahko tudi ob podpori delnih sin. *štŕkati* in *švígati*, kjer je prav tako treba izhajati iz **s-*. Glej tudi *švrlẹ́ti, príšvarek, žvŕkati, fŕkati.* M. S.

švrlẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »na široko brizgati« in »sršeti«, semkaj adj. *švŕljast, -a* »sich ausbreitend«, npr. *glavnata in švrljasta ali neglavnata solata* (Vodnik).

Prim. sbh. dial. *švrljiti* »vreči, zavreči« (Lika), *švŕlje*, g. *švȑljeta* »človek, ki pogosto urinira«, *švŕljati, švȓljām* »klatiti se, pohajkovati, brkljati, brizgati«. Ker semantično najbolj ustreza sln. *frlẹ́ti* »flattern«, *fŕliti, hŕliti* »kodrati«, je treba gotovo izhajati iz iste osnove kot v *švŕkati* (podobno Skok I, 699), vprašanje je le, ali je v *švrlẹ́ti* in sorodnem prišlo do redukcije *-rkl-* > *-rl-* (prim. tako domnevno v *štrlẹ́ti*) ali gre za tvorbe z *l*-jevskim sufiskom iz onomatopeje **su̯ũr-*, na kar bi kazalo ukr. *fyrjáty* »metati« poleg blg. *chvь́rlja* »vreči, zavreči«, mak. *frli* »vreči«, *frla* »metati stran«, stč. *chrleti* »metati«, č. *chrliti* »bruhati« (o tem ES VIII, 135). Dalje glej *švŕkati.* M. S.

švrljúga (f.), samo v zvezi *čopasta švrljúga* »čopasti škrjanec, Galerida cristata«, po Pleteršniku »Haubenlerche, Alauda cristata«.

Prevzeto iz hrv. *švrljȕga* »poljski škrjanec« poleg *čvrljȕga* (oboje Vodice), poleg *šavrljuga* (Daruvar), širše sbh. *čevrljuga* (Tomislavgrad, Niš), *čaprljuga, čavrljuga* »isto«. Tvorjeno s hipokorističnim suf. **-'uga* iz onomatopejskega glagola **čvьrlěti* > sln. *čvrlẹ́ti* »čivkati«, kar je z interkaliranim *-v-* (prim. csl. *svraka*, sbh. *svrȁka* < **sŏrka*) iz **čьrlě̃ti*, ohranjenega v sln. *črlîn* »neka ptica, ki se tako nekam glasi« (Kras). Iz podobnih onomatopej je tudi sln. *ščrlẹ́ti* »čivkati«, *ščrljúk* »Alauda arvensis« in p. dial. *świrkać* »peti (o ptici)«. Glej tudi *škrjánec, škȓlj.* M. S.

švŕta (f.) »noga, ki se vleče po tleh«, *švŕtav* (adj.), f. *-a* »švedrast«, substantivizirano *švŕtavec* (m.), g. *-vca* »švedravec« (Bovec), *švŕtast* (adj.), f. *-a* »švedrav«, v. *švŕtati, švȓtam* (impf.) »švedrati«, pf. *pošvŕtati.* Sem primor. *švértov* (adj.) »pohabljen« (Korte nad Izolo; Morato, 162).

Verjetno substantivizirano iz psl. ptc. **svьrtъ* »majav« k psl. v. **svьr-ti* »sem in tja premikati, majati, mahati« = lit. *svìrti, svi̧ru/svirstu, svìraũ* »majati, na eno stran nihati, nagibati se, viseti, prevračati se«.

Podobnopomensko hrv. *svȑtati, svȑtām/svȑćēm* »obračati, ozirati«, tudi »drsati ali udarjati noge drugo ob drugo (o konju)« velja za impf. k *svŕnuti, svŕnēm* »obrniti« (ARj XVII, 412), vendar ni izključeno, da se je predpostavljeni ptc. **svь̃rtъ* križal s prvotnim **sъ-vьrtã-ti* k **vьrtě̃ti.* Dalje glej *švirkati, švírati.* M. F.

T

tâ I (pron. demonstr.) »hic«, f. *tâ*, n. *tọ̑*, g. *tẹ̑ga, tegȁ* (analogno po instr. sg. **těmь̃* > sln. *tȅm* in du. ter pl. oblikah z *e* < *-ě-*, prim. z ohranjenim *o* še rez. m., n. g. sg. *toga*, dat. *tomo*, pkm m., n. g. *'tọga*, dat. *'tọmi* (Ramovš, Morfologija, 87; Logar, DJR, 327)); g. sg. f. *tẹ́*; poudarjeno *tâle, tâle, tọ̑le*; proklitično v funkciji določnega člena kot pomoč pri tvorbi določne oblike adj., npr. *ta-stâra* tudi v pomenu »mati« in »tašča«, *ta-mláda* »snaha«, danes indekl., prim. *od ta-stâr(e)ga*, star. s popolno deklinacijo, npr. v 17. st. *od tiga Stariga* (Janez Svetokriški) (Ramovš, SJ III, 45 ss. = Zbrano delo II, 502 ss.), kot spolnik pred subst. je vpliv n., ki ga opuščajo že Dalmatin, Bohorič in kasnejši avtorji (Ramovš, ČJKZ I 142 s. = Zbrano delo I, 169 s.); v Briž. spom. m. g. sg. *od togo dine* (III, 39), *togo uzego* (III, 41), dat. sg. *tomu dini* (II, 83), *mi ze tomu chotelo* (1, 16), akz. sg. *po t den* (I, 12), f. instr. sg. *to vuelico strastiu* (II, 107), m. nom. pl. *temi ti ze deli* (II, 57), instr. pl. *z temi* (II, 57), n. nom. pl. *da ta tri imena* (III, 7); *tige* (m. pl.) »prav takšni« (prim. csl. *tъžde* »idem« < **tъd'e*), v 16. st. *ta*, g. *tiga*, f. *ta*, g. *te*, n. *tu*, g. *tiga*, dial. rez. *jté, te*, g. *jtogé, toga*, f. *jtá, ta*, g. *jté, te*, n. *jtọ́, tọ* (Steenwijk, SDR, 264) in *ì'ti* »tisti« (Logar, DJR, 324), kor. rož. *tè:* (Logar, o. c., 326), pkm. *ète, -a, -o* in *té* (g. *tòga*), *tá, tóu* (Novak, Slovar[2], 38, 156), prleš. *tẹ̑/tä, tẹ̑/tä, tọ̑/to* (Greenberg, SJ/SLS II, 167), črnovr. *tâ, tâ, tû* (Tominec, 41), v Zadrečki dolini *te, ta, tə* za tvorbo d. obl. adj. (Weiss, Mag., 96). Pleteršnik II, 653, navaja tudi *tâj* »ta« (srednještaj. in obsotelsko), kar je nastalo analogno po stranskih oblikah, npr. g. sg. *'ta:jga = tẹ̑ga*, ki vsebuje releks za *ě*, vnesen po instr. sg. (**těmь*) in du. ter pl. sklonih (Logar, o. c., 327). V Kobaridu in okolici se je posplošila osnova *tiè:l*, f. *tiè:la*, v Čiginju se ohranja stari nom.: *tá:* ob g. *tiè:lya*, v delu gor. pa je osnova, ki izvira iz **těl-*, znana le v pl. Osnova **těl-* izvira iz nom. pl. f. **tě-le*, pri čemer se je *-e* partikule začelo občutiti kot končnica, kar je povzročilo premik končnic s

pron. na partikulo. Podobno je obsoško, nadiško, tersko in briško *tel-*, le da to temelji na akz. pl. m. **tę* + **le*, prim. od tod abstrahirano solkansko *'tə* in *'ty:ę*, kar kaže na nazal (Logar, o. c., 325 s.).

Prim. stcsl. *tъ, ta, to* »ille, ipse«, sbh. *tâj, tâ, tô*, mak. *toj, taa, toa* »on, ona, ono; ta, ta, to« (pron. pers. in demonstr.), blg. *toj, tja, to*, pl. *te* (pron. pers.), r. *ètot, èta, èto* in *tot, ta, to*, str. *tъ* (reduplicirano *tъtъ*), *ta, to* in *tъjь, taja, toje*, ukr. *toj* (dial. *tot*), *ta, te*, br. *gèty, gèta(ja), gèta(e), tój, tája, tóe*, p. *ten* (< **tъ-nъ*), *ta, to*, č. *ten* (stč. *tet*), *ta, to*, slš. *ten, ta, to*, gl. *tón, ta, to*, dl. *ten, ta, to*. Psl. **tъ̏, *tā̃, *tȍ* »tisti«. Za sln. je treba izhajati iz **tъ̏*, f. **tā̃ja* (zaradi dolžine *tâ*); n. *tộ* je lahko iz **tȍ* ali **tȍję* (enako sbh. *tô*). Psl. pl. m. **tî* (prim. gr. οὗτοι), f. *tě̂* (prim. gr. αὗται, av. *x^{u}aē-ča*, lat. *quae*), g.-lok. **těchъ̏* (Dybo, SA, 144) < **toįsu*, prim. sti. lok. *tésu*. Prim. dalje iz ide. pron. osnove **to-* (**to-s, *tā, *to-d*) lit. *tàs, tà* »ta« (*taĩ* < *tataĩ* »to«; Stang, VGr, 232; Fraenkel, 1049), lot. *tas, tã*, stprus. *-ts* in *stas, sta, stan* (= lit. *šìtas* »ta (tukaj)«), got. *þana* »ta« (m. akz. sg.), *þata* »to« (n.), sti. *tam* »ta« (m. akz. sg.), *tásya* (g. sg.), *tām* »ta« (f. akz. sg.), *tad* »to« (n.), av. *təm* »ta« (m. akz. sg.), *tam* (f. akz sg.), *taṯ* »to« (n.), gr. τόν »ta« (m. akz. sg.), τοῦ, hom. τοῖο (g. sg.), τήν (f. akz. sg.), τό »to« (n.), alb. *këtá* »ti« (m. pl.), *këtó* »te« (f. pl.), lat. *iste, -a, -ud* »ta«, stir. *tó* »da« < **tod* (Miklošič, 366 s.; Trautmann, BSW, 311 s.; Fraenkel, 1064, 1049; Vasmer III, 128, 465; Kopečný, ESS II, 707 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1515 ss.), Glej tudi *tà II, tàm, takràt, tîsti, tedàj, tộje, tə̀ti, tộti, tộd, štâ*. M. S.

tà II (adv.) »illuc«, dial. kor. obir. *tà:* »dorthin« (Karničar, Obir, 249), rož. *tà, tọ́ta, tọ́tëj* »tja« (Šašel, RNB, 127), rez. *ta* »v, pri, k« (Steenwijk, SDR, 318), v Zadrečki dolini *'ta:j, 'tå:* »tja«, *'ta:jle, 'tå:le* »tjale«, *ta 'dụo:le* »tjale dol« (Weiss, Mag., 135 s., 238), štaj. *tàj*, pkm. *tá* »tja« (Novak, Sovar^2, 154); kompoz. rož. *tânter* »tja noter«, *tantrẹ́* »tam notri« (Pleteršnik), *tadlè* »tam dolaj«, *tahórə* »tja gor«, *tantr̀* »tja noter«, *tantrè* »tam notri« (Šašel, RNB, 127; k tvorbi glej *santrè̄*), rez. *ta-nútrę, ta-wnẹ́* (Steenwijk, SDR, 318), v postpoziciji štaj. *dólta* < *dolita* »dol, doli«, *vúnta* »ven, zunaj«; v 18. st. *ta* »dahin«, *totai, teta* »dorthin« (Gutsmann). Vabni klic za pse, rož. *tộ-tộ-tộ* (Šašel, o. c., 130), gor. *tà-tà*, verjetno ne spada sem, temveč je prevzet iz avstr. bav. n. *ta-ta* k nvn. *da* »tukaj«.

Prim. r. dial. *tajta* »tam«, p. dial. *ta* »tam, tja« (Karłowicz, SGP V, 373), č. dial. *tahle* »glej tam«, slš. *ta* »tja«. Psl. **tā̃* (Kopečný, ESS II, 630) < ide. **taH* je lativ iz pron. baze **te/o-* »ta«, prim. gr. τῇ »tukaj« (s tonemom po τῇδε »isto« (?)), het. *ta* »in«, stvn. *thuo, duo*, stsaš. *thô* »tukaj«, kar je tvorjeno enako kot iz interogativnega pron. **k^{u}e/o-* lativ **k^{u}aH* v lat. *quā* »kje, kjer, kod«, psl. **kā̃* (→ **kā̃-mъ, *kā̃-mo*) »kam« > p. dial. *ka* »kam«, prek absolutnega rel. pron., sln. *ka, kə* »ki, kar, ko, kjer idr.« sln. pkm. *ka*, v drugih dial. *káj* »quid« (o tem Snoj, Škrabčeva misel II, 187 ss.). Zaradi paralele psl. **kā̃* = lat. *quā* in zaradi lot. *nuo tām* »torej«, gr. τῆμος, dor. τᾶμος »takrat« (glej *tàm*) je izvajanje psl. **tā̃* iz **toH* manj verjetno. Zaradi enake tvorbe **t(i)įaH* v lit. *čià* in psl. **tьjā̃* in zaradi akutirane intonacije pri oblikah s prvotnim lativnim pomenom ne moremo izhajati iz abl. **tōd*, prim. lit. *tuõ*, gr. τῶ (tako Ramovš, Hgr. II, 226). Dalje glej *tàm, tjà, tâ I* in enako tvorjeno *sè II*. M. S.

tà III (interj.) »saj; ja, doch«, npr. *ta rekel sem ti* »ich habe es dir ja doch gesagt«, *ta mari ostanem doma* »ich bleibe doch lieber zu Hause« (Šempeter pri Gorici; Erjavec, LMS 1880, 195).

V afektivno-pojasnjevalni funkciji prim. še sbh. *kakva je to careva zamjena, ta na njemu ni haljina nema*, blg. *koj e tozi? Ta kmeta* »kdo je to? Saj je vendar župan«, ukr. *ta že ty znaješ* »saj vendar veš«. Sorodne funkcije so znane v sbh. *ta išao sam* »pa sem šel«, mak. *g'avolot vleze vo nea, ta se svampiri* »hudič je šel vanjo, pa se je povampirila«, p. dial. *ta niech śpi sobie* »pa naj spi«. V kontinuativni in kopulativni funkciji prim. csl. *taže sědesta* »in sedeta«, sbh. *ta po šiji, ta po vratu*, mak. *edno pile ideše ta mu veleše* »prišla je ptica in mu govorila«, p. *stała ta(j) zapłakała* »ustavila se je in zajokala«. Če so navedeni pomeni izvedljivi iz »tako«, kar se ohranja npr. v p. dial. *wolałbym ta siedzeć doma* »rad bi tako sedel doma«, *będzie ich ta półtorasta* »bilo jih je tako približno poldrugi sto«, slš. *bez mlieka on by ešte ta vyžil* »brez mleka bi se on tudi tako preživel« (gradivo večinoma navaja Kopečný, ESS II, 628 ss.), je izhodišče lahko ide. abl. **tõt* < **to-et* »od tega« (moteč element je slov. akut, ki pa je lahko po lativu), ki je v enakih ali primerljivih pomenih znan v sti. *tāt* »na ta način, tako«, gr. hom. τῶ »zato, na ta način, v tem slučaju, potem, nato«, lit. *tuõ* »zato, takoj« (Miklošič, Lex. pal., 981; dvomi Kopečný, l. c., ki domneva primarno interjekcijo, sicer povezano z ide. pron. **to-*). Dalje glej *tâ I, tà II*. M. S.

tâbla (f.) »tabula; plošča, široka deska«, dem. *tâblica*, v. *potâblati* (pf.) »obdeskati«, v 16. st. *tabla* »tabula«, *tablati* »coaxo, coaſſo« (Megiser), pri Dalmatinu tudi *tabelniza* »tabla«, v 17. st. *na tablah sapiſane*; *Moiſesſave table*; *tabla, katero je bil smalal* (Janez Svetokriški), *ena tabla ali deška* »tabula«, *ena pobélena tabla ſa piſſanîe* »album«, *ena tabliza ali regiſterz, v'katerim ſo bila ſapiſſana teh ſuſebnih rihtarjou imèna* »pyctatium«, *tabelza ali dešzhiza* »tabella«, *tablati* »laqueare«, *tablati ali pofraihati* »crustare«, *potablati* »tabulare, contabulare, coafsare« in »pofraihati, incrustare« (Kastelec-Vorenc), *tabla* »tabula« (Pohlin), *tabla* »Tafel«, *tabelza* »Tafelein«, *tablati* »tafeln«, *potablati* »betäfeln« (Gutsmann).

Kakor hrv. *tâbla*, madž. *tábla* in č. *tabla* prevzeto prek stvn. *tavala, tabala* »plošča, tabla, slika, miza«, srvn. *tavele, tavel, tabele, tabel* »plošča, miza« iz rom. *tavola* < lat. *tabula* »deska, plošča, slika« (Miklošič, Frw., 59; Striedter-Temps, DLS, 235). Manj verjetna je domneva, da je zaradi sinkope treba domnevati madž. posredovanje (Machek^2, 633; kot možnost omenja Skok III, 428). Učena izposojenka iz lat. dem. *tabella* »deščica, sličica, pismo, list« in prek n. *Tabelle* je sln. *tabẹ̑la* »razpredelnica«. Lat. *tabula* je verjetno po disim. iz **talbula* < ide. **tl̥H-dhlā* h korenu **telH-* »plosk, ploščat, deska«, prim. stvn. *thil, thilo, thilla* »močna deska, stena ali pod iz desk«, nvn. *Diele* »deska«, stprus. *talus* »tla v izbi«, lit. *pãtalas* »postelja«, *tìltas* »most« < **tl̥Hto-*, sti. *tala-* »površina, ravnina«, gr. τηλία »plošča, deska« (Pokorny, 1061). M. S.

tábor (m.), g. *-a* »utrdba«, sprva »cerkev z obzidjem«; v 19. st. tudi »ljudski shod na prostem, stranka, vojaško ali športno kampiranje«, k temu *taboríšče* (n.), *taboríti* (impf.), *utaboríti se* (pf.), *taborjàn, -ána, tábornik* (m.), *tábornica* (f.). Pogosto v tpn., prvič l. 1478 *teber an der Pulzka* (Zahn, ONB, 79), 1498 *im Taber* (M. Kos, Prim. urb. II, 249), cgn. *Tabernik*; kot apel. prvič pri Dalmati-

nu *Taber*, pl. *Tabre*, v 18. st. *taber* »munimen, muniminis, munimentum, munitio, bramba, terdroba« (Kastelec-Vorenc).

Evropska kulturna beseda, prim. sbh. *tâbor*, *tâmbor* »tabor«, mak. *tabor* »taborišče, četa«, blg. *tábor*, *tábur* (Mladenov, 627), r. *tábor*, dial. *tábyr*, star. *tabar* »vojaško, cigansko, turško taborišče«, ukr. *tábor*, p. *tabor* »vozni park, tabor, četa«, č. *tábor* »tabor, taborišče«; dalje osman. turš. *tabor*, *tabur* »vojaško taborišče, barikada, vojska, četa, polk«, madž. *tábor* »taborišče, vojska«, alb. *tabór* »turški polk«, ngr. τάμπορ, τάμπορον, rum. *tambere* »tabor«, *teberi* »taboriti«, kurd. *tabur*, n. dial. *Taber* »utrjena stavba«. Od Miklošiča, TEl. II, 167, SEW, 346, mislijo, da je beseda turš. ali madž. izvora, glej Vasmer III, 66 z literaturo, k temu še novejše Nemeth, Acta Ling. Hung. III, 431–446, V, 224; džagatajsko *tapqur* »četa« je mong. izposojenka in ne spada zraven. Drugi proglašajo za izhodišče ime jč. mesta *Tábor*, kjer je bila husitska utrdba, tako Titz, LF LIX, 245 s. in LF LX, 206 s.; NŘ XIV, 64, XV, 66, XVI, 1 s.; enako Havránek, Acta Ling. Hung. V, 225, NŘ XXXVIII, 1 s.; Machek[2], 633; pri nas Štrekelj, ČZN V, 73, in Ramovš, Letopis SAZU I, 357. O biblijskem imenu *Tabor* glej Hubschmid, Sard. Stud., 103 (predgrško ταβα·πέτρα); preveč generalizirano Oštir, AAS I, 128. O imenski problematiki nekaterih star. sln. tpn. glej Bezlaj, SVI II, 252.

táca I (f.) »spodnji del noge«, tudi »noga« in »roka«; pkm. *tàca* »šapa, živalska noga« (Novak, Slovar[2], 155), primor. *'taca* »pasja noga« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 129), črnovr. *tâcą* »živalska noga« (Tominec, 217). Sem fit. *medvedova taca* »Heracleum sphondylium«, izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *lashka medvédova taza* »acánthus«, *medvédove taze* »melamphilum«, ki je tako kot n. *Bärentatze*, *Bärenklau*, č. *nedvězie noha*, *nedvězí pazneht* kalk po lat. *branca ursina* (Machek, JR, 166; Marzell, Wb. Pfln. II, 820); dem. *táčica*, *táčka*; sem *tâcar* (m.), g. *-ja* »medved«, denom. v. *tacáti*, *-âm* (impf.) »počasi in okorno hoditi; hoditi; teptati, mendrati«, črnovr. *tącat*, *tącâm* (Tominec, l. c.). V 18. st. *tâza* »Klaue; branca« (Pohlin), *taza* »Klaue, Tatze« (Gutsmann). Po premetu iz *táca* razlaga goriš. *cáta* »taca« Pleteršnik I, 75.

Izposojeno iz srvn. *tatze* »spodnji del noge; roka« (Striedter-Temps, DLS, 235), nvn. *Tatze* »isto«, kar je verjetno tvorjeno iz intenziva k nvn. *tappen* »tipati« ali srspn. *tacken* »isto« (Kluge[22], 722). Glej tudi *tácelj*. M. F.

táca II (f.) »daritveni kruh«, izpričano le v 18. st. pri Pohlinu: *tâca* »Bindbrodt; liba, adorea«, toda pri Gutsmannu *taza od pitja* »Trankſteuer, pitna vezha«.

Tako kot p. dial. *taca* »desetina« (Karlowicz, SGP V, 376), č. *tác* »desetina; pitni davek, pristojbina«, gl. *taca* »desetina«, dl. *taca* »nekoč dajatev cerkveni ali šolski inštituciji« izposojeno iz n. dial. *Tatz* (f.) »dajatev, davek«, preglašeno zastar. nvn. *Tätze* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1493), *Datz*, *Dätz* (Grimm, DTV 2, 829), kar je izposojeno iz lat. *datiō* (f.), *-ōnis* »dajanje; podarjanje«, *datium* »dajatev« (l. 851) > it. *dàzio* (m.) »pristojbina«, ben. it. *dazio* »isto«, furl. *dàzi*, frc. *dace*, špan. *dacio* (Machek[2], 633; Battisti-Alessio, 1218). Glej tudi *dȁc* in *Tácen*. M. F.

táca III (f.) »zmes za mineštro« v primor. *'taca* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 129).

Bolj verjetno izposojeno iz furl. *tàzze* »zmes sesekljanih sestavin« kot iz trž. it. *tazà* »sesekljana slanina, česen in peteršilj; pesto«, kar je deverbativ iz rom. v. **tatiare* »na drobno rezati« v trž. it. *tazàr* »na drobno sekljati«, furl. *tazzâ* »isto«, tudi *taciâ* (Pinguentini, 235; Pirona, VF, 1178, 1164). Ta rom. glagol, ki je bil izposojen v hrv. *tacȁti*, *tacȃn* (v. impf.) »na drobno sesekljati« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 199), je verjetno fonetično razvit iz srlat. denom. v. **tactiare* iz ptc. *tactus* k *tangere* »dotikati; okušati; biti, tepsti« (Skok III, 429). Rom. deverbativni nomen loci **tactia-tōria* »kjer se na drobno seklja« se ohranja v trž. it. *tazadora* »deska, na kateri se seklja slanina« in je bil izposojen v sln. primor. *taca'dora* »deska za pripravo mineštre« (Sv. Anton; Jakomin, l. c.) ter hrv. *tacadȍra* »deska, na kateri se seklja slanina« (Buzet, Sovinjsko polje; Pinguentini, l. c.; Skok, l. c.). Glej tudi *tecáti*. M. F.

tácelj (m.), g. *-clja*, *-na* »manšeta«.

Tako kot sb. *tȁcllje* (f. pl.) »manšete« (Vojvodina), hrv. kajk. *taclin* »armillae« (Belostenec), toda v Slavoniji »naborki na rokavih«, č. *tacle* »čipke«, slš. *tacel'* »naborek na rokavu«, p. dial. *tacla* »manšeta« (Karłowicz, SGP V, 476) izposojeno iz nepreglašene bav. avstr. oblike *tatzel* »manšeta, naborki na srajci, čipke na srajci«, *Tätzlein* »isto«, *tätzel* (Štrekelj, LMS 1896, 165; Schmeller, BWb. I, 634; Striedter-Temps, DLS, 235; Machek[2], 633). Dem. so tvorjeni iz nvn. *Tatze* »roka« in »spodnji del noge«, srvn. *tatze* »isto«. K pomenski motivaciji prim. sln. *manšeta* < nvn. *Manschette* < frc. *manchette*, kar je dem. k *manche* »rokav« < lat. *manica* »isto« k *manus* »roka«. Dalje glej *táca I*. M. F.

Tácen (m.), g. *-cna* (tpn. na Gor.), lok. *v Tácnu*, etn. *Tácenc*, f. *-nka*, adj. *tácenski*; dial. *Tácən*, *Tácənc*, *-nka*, *tácənsk*; l. 1283 *ze Taezzen an der Sawe*, 1299 *ze Tazen*, 1368 *Taczen*, 1431 *Taczn*, *Taczen*, 1456 *Däczen*, 1477 *Tatzen*.

Verjetno izpeljano iz **tȁc* »davek, dajatev«, iz česar so tudi cgn. *Tacen*, *Tacar*, *Tacer*. K besedotvorju prim. orn. *Pǫ́rezen*, *-zna* ob *porę̑za* »vrsta davka«. Sln. **tȁc* je prevzeto iz srvn. *daz*, *taz*, n. *Datz*, *Dätz*, *Tatz* »davek« < it. *dazio* »carina, mitnina«, lat. *datio* »dajanje« k *dare* »dati«. Iz iste n. predloge je še č. *tác* »davek na pivo«, medtem ko je gl. *taca*, *tacent*, *tacmo* »desetina«, dl. *taca* »dajatev župniku ali učitelju«, p. *tacmo*, č. *tacmo* »desetina« verjetno iz ali vsaj pomešano z lat. *decima* »desetina« (o tem Machek[2], 633; Schuster-Šewc, HEWb., 1493). Glej tudi *dȁc*, *táca II*. M. S.

tači (3. os. sg. prez. impf.) »koristiti«. Izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *mi tazhi*, *tezhi* »es nutzet mir; meni h'teku gre« k inf. **tačiti* oz. **tačati* < **takěti* »koristiti«.

Pomensko najbližje je r. *stačitь*, *stačatь* »zadoščati«, č. *stačit* »isto«, slš. *stačit'*, *stač* »dovolj«, *dostač* »isto«, dl. *stacyś* »podajati se, zadosten biti, zadoščati«, kar Machek[2], 573, primerja s csl. *sъtokъ* »facultates«, *sъtoka* »isto«, hrv., sb. *stȍka* »živina, blago, imovina«, »tržno blago« (Kosovo), gradišč. hrv. *stoka* »Nutztier«, mak. *stoka* »blago, živina«, blg. *stòka* »blago«, dial. »živina, imetje« in dalje z lit. *tèkti*, *tenkù*, *tekaũ* »zadoščati, kot delež pripasti«, tudi *tekìmas* »zadostnost, pripadajoč delež« (Fraenkel, 1077, brez slov. gradiva). K ejevski prevojni stopnji prim. sln. *stéči*, *stéčem* (v. pf.) »doseči, dobiti, podedovati«, hrv., sb. *stȅći*, *stȅčēm* »pridobiti«, tudi impf. *tȅći*, *tȅčēm* »dobivati, dedovati« (Vuk), mak. *stek* »pridobitev, dobitek« (nar. pesem), č. dial. *steknuč* »zadoščati«.

Sorodno je verjetno stir. *techtaim* »imeti«, bret. *tizaff* »dobiti«, kar je denominativ iz subst. **tektā* *»kar je dobljeno, imetje« (Pokorny, 1057 s., brez slov. gradiva). *O*-prevojna stopnja ide. korena **tek-* »dobiti, imeti, zadoščati ipd.« se verjetno ohranja v gr. τόκος (m.) »dobiček, obresti, pridelek«, ničta pa v κτάομαι »pridobiti, doseči« < **tkeH₂-i̯e-* ← subst. **tk-éH₂-* »doseganje, pridobivanje« (LIV, 562). Pomen »dobiti, imeti, zadoščati ipd.« se je razvil iz pf. pomena oblik korena **tek-* »segati, dosegati ipd.« (LIV, l. c.). Gr. τόκος »dobiček ipd.« Frisk II, 899, povezuje z gr. τόκος (m.) »rojevanje, porod«. Neprepričljivo o hrv., sb. *stȍka* in *stȅći* Skok III, 450, ki ju izvaja iz psl. **tet'ī*, **tečešь* »ire, currere«. Drugače o r. *stačitь* Vasmer III, 6, ki sklepa o sorodstvu s stp. *statczyć* < **statъčiti* k **statъkъ* (Brückner, 514). Glej tudi *tȩ̑k I–II*. M. F.

tâčka (f.) »samokolnica« (dol.), pl. *tačke* »isto« (bkr.), tudi *potâč* (m.) »kolo« (vzh. štaj.), *potáč* »isto«, dem. *potàček* (pkm.; Novak, Slovar[2], 106). V 18. st. *tazhka* »currus unirotis« (Pohlin), *tazhka* »Scheibtruhe, vliezhna trugla«, *tazhke*, *tazhizhke* »Schütkarren, perſtni vus, ſhaiterga« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *tâčka* »samokolnica« (Žumberak; Skok, JA XXXVIII, 1917, 371), v Karlovcu *tȁčka* »isto« (Finka-Šojat, HDZb III, 1973, 147) poleg *tòčak*, g. *-čka* »kolo« in *tèkūn* »isto«, r. *tačka* »samokolnica« (Dal', Slovar'[3] IV, 732), ukr. *tačka* »isto« (Grinčenko, Sl. IV, 250), p. *taczka*, č. *tač*, *táčka*, mor. *tůčka* (citirano po Machku[2], 635). Iz slov. jezikov je lit. *točka* »voz, samokolnica«, *točkė* »isto« (Kurschat, 2507) in lot. *tačka* »samokolnica« (Mühlenbach-Endzelin IV, 122). Slov. **tāčь(ka)* (m., f.) sta deverbativa iz iter. **tākati* »kotaliti, valiti« (Pohlin, Glossarium, 101), prim. sln. *tâkati*, *-am*, *-čem* »valiti« (Krn, gor.), *takljáti*, *-âm* »isto«, *takaláti*, *-âm*, *takalíkati*, *-am* (gor.), hrv. dial. *tâkat se* »kotaliti se, valiti se« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 65). Nesprejemljivo o slov. **tačьka* Machek[2], l. c., ki domneva, da je skrajšano iz **taličьka* v slš. *talička*, to pa naj bi bil dem. k **talíga*, sln. *talíga* »samokolnica«. Dalje glej *točiti I* in *telę́ga*. M. F.

tâdel (m.), g. *-dla* »napaka, pomanjkljivost, hiba, greh«, kor. rož. *tádov*, *-dva* »napaka«, *tádvatə* »napako očitati, grajati« (Šašel, RNB, 127), obir. *tà:du*, *-dwa* »Mangel, Tadel«, v. *tà:dwat sɛ* »faulen, sich auflösen« (Karničar, Obir, 248), gor. *tâdu*, *bręs tâdwa*, v. *stâdwat* »okregati« (Ramovš, Hgr. II, 57); v 16. st. pri Dalmatinu v Mojzesovih knjigah (1578) *pres tadla*, v Jezusu Sirahu (1575) *tadlom*, čemur v Bibliji ustreza *grehõ* (Ramovš, Zbrano delo I, 171 s.), v Dalmatinovem Registru kor. *tadel* »falinga, prigovor«; pri Megiserju *tadlati* »reprehendo, außschelten, schelten«, v 17. st. *obeden tadla nenajde tuojm delam*; *na njega tadle, inu grehe gleda, na ſvoje lastne posabi*; *vash ieſik, kateri druge tadla*; *on vuk Refnize Nebeſke bi tadloval* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tadeu* (Rogerij II, 269), *tadil* »defectus«, *tadli ali boléſan teh uſhès* »aurium vitia«, *tadel* »en madešh na šhivotu, naevus«, *šhelodza tadli* »lipothimia«, *pres tadla* »irreprehensibilis«, *tadlaſt* »pomankliu, defectuosus; pregréſhin, criminosus«, *tadlati* »odvlézhi, vtergati, doli potegniti, opravlati, odvšèti, detrahere; ſvariti, pokrégati, ozhitati, reprehendere; fvariti, grajati, ferrahtati, vituperare« (Kastelec-Vorenc), *tadlam* »vituperare« (Pohlin), *tadeu* »Tadel«, *tadlam* »tadle« (Gutsmann), v 19. st. pri Murku *tádel* »Tadel«, *tádlati*, *tádlovati* »tadeln«. Pomen *tadlati* »pozeiniti (zeino poſtaviti), taxare«, *tadlar* »ſhazar, taxator« (Kastelec-Vorenc) je morda razumljiv prek *»opozarjati na hibe«, vendar ni mogoče z gotovostjo izključiti možnosti razvoja iz **tandlati* k *tandlar* »branjevec«.

Prevzeto iz srvn. *tadel* »napaka, pomanjkljivost, hiba«, *tadelen* »grajati« (Striedter-Temps, DLS, 235), kar je najkasneje v 13. st. izposojeno iz spn. Beseda ustreza stvn. *zâdel*, *zadel* »hiba, pomanjkljivost«, ags. *tǣl* (f.) »graja, obrekovanje, sramota« in etimološko ni pojasnjena (Kluge[23], 812). M. S.

tâft (m.), g. *-a* »gosta, trda in gladka tkanina iz svile«, adj. *tâftast*, *tâften* (SSKJ V, 15), gor. *tôft*, v 19. st. *táfet*, *tófant*, *tófet*, *tófent* (Pleteršnik), v 18. st. *tófat*, *tafant* »Taffet« (Gutsmann).

Prevzeto iz nvn. *Taft*, star. *Taffet*, kar je prek it. *taffetà* »isto« iz perz. *tāftä* »blago, tkanina«, prvotno pas. ptc. od *tāftän* »tkati« (Kluge[23], 812; Battisti-Alessio, 3697). M. S.

tahinírati, *-am* (v. impf.) »lenariti, ne delati« (nižje pog.; SSKJ V, 15).

V prvi polovici 20. st. je glagol znan iz vojaškega žargona 1. svetovne vojne v pomenu »hliniti poškodbo, ki naj bi bila dobljena v boju, in se tako izmakniti vojaški obveznosti«. Mlada izposojenka iz avstr. n. pogovornega *tachinieren* »lenariti, delovnih obveznosti se otepati, npr. šolske, vojaške« (20. st.). Dalje nejasno. Morda izposojeno iz č. ekspresivnega *tahnout se* »tavati, pohajkovati« k *tahnout* »teči, iti, vleči se« (Küpper, Umgspr., 820) < **tęgnǫti* »isto«. M. F.

tȁht (m.), g. *táhta* »stenj, ellychnium«, v 16. st. *taht* »ellychnium« (Megiser), v 18. st. *en taht v' ſvézhah, ſteîn* »ellichnium« (Kastelec-Vorenc), *taht* »ſtenj, tuſha, ſvezhilu, fviezhni nitnik; Tacht« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *tâht* (> nvn. *Docht*) »stenj«, prim. stnord. *þáttr* »pramen spletene vrvi, odrezek« < pgerm. **þæhta-* »stenj, pramen« iz ide. baze **tek-* »tkati, plesti« (Kluge[22], 149). Sln. *táhet* poleg *nítnik*, *nítnjak* »Docht« (Murko II, 235) in pkm. *tàjat* (Novak, Slovar[2], 155) je verjetno kontaminirano z bav. *Dahen*, dial. *Dàhhə̃* »stenj« (navaja Schmeller, Wb. I, 494). M. S.

taimanieš'še »pozdravna formula ob slovesu« (Bovec), pozdrav *buχ tai̯mani̯eš'še*, odgovor *amin tai̯mani̯eš'še*. Zapis je približen, posnet po pričevanju različnih oseb. Koštiál, ZöVk. XVII, 171, navaja v zagovorih oblike *buh'n temeneš ša*, *buh in temenéšša* (Krn) in rekonstruira *ta v imeni Ježuša*. Bezlaj, Nahtigalov zbornik, 29, domneva izhodno *bôg tъ̀ ȋmene jěžьše* s kontrakcijo pred premikom cirkumfleksa na sledeči slog **tá ȋmen(e) jěž'še*. Verjetno nekdanja arijanska formula.

tâj I (adv.) »torej« v rož. kor. *pa pojdə tâj*; *qə̀dr táj bo šēst vûra* (Šašel, RNB, 127; isti, 117) in verjetno tudi v obir. kor. *pa bé:žmo tá:j* (Karničar, Obir, 286) »pa bežimo torej«; v rož. kor. tudi kot členek za poudarjanje nedoločnosti, poljubnosti: *qáqr tâj* »kakor koli« (Šašel, RNB, l. c.). Sem tudi rez. *táj* (konj.) »kot« (Steenwijk, SDR, 318; B. de Courtenay, CR, 107) < sln. **tâj*. V 18. st. *tai* »alsdann, alſo, demnach; folgends, folglich, nahajozhnu; so, alſo; taku, letaku; hiemit, s'tem, s'letem, na to visho, taku, takutai« (Gutsmann).

Zaradi sinonimnosti s sln. *tôrej* (< **to-že(-jь)* »prav to« = stcsl. *tože* »tudi«) s podvojeno ojačitvijo adverbial-

nega demonstr. pron. **to* »hoc« v funkciji konj. in zaradi č. *tak* (adv.) »torej; tako«, gl. *tak* »isto« < **tâ-kъ* ter slš. dial. *ta* »torej; tedaj« (Kálal, Sl., 703) bi bilo potrebno izhajati variantnega adv. **tâ-jь/*tȁ-jь*. Izhodišče adverbov je psl. lokalni adverb **tȁ/*tâ* »tja, tam« (k temu prim. rož. kor. *tà* »tja« (Šašel, RNB, 127) : obir. kor. *tà:* »isto« (Karničar, Obir, 249), pkm. *tá* (Novak, Slovar[2], 155)). Vzročno-pojasnjevalni pomen »torej« se je lahko razvil iz časovne percepcije »potem, nato« prvotnega direktivnega pomena, ki je še izpričan npr. v sln. štaj. *'ta:j* »tja«, *'tå:* »isto« (Zadrečka dolina; Weiss, Mag., 135) proti lokativnemu »tam« v p. dial. *a ja pójdę do jeziora taj pomyję nogi* (Karłowicz, SGP V, 377)), r. dial. *taj-ta* »tam« (citirano po Kopečnem, ESS II, 634). Iz pomena »potem, nato« je možno izvesti tudi pomen »in, pa« v p. dial. *taj*, prim. *stała taj zapłakala* (Karłowicz, SGP V, 377), in ukr. dial. *taj v hrabru sino, taj sonce ůže zajšlo* (citirano po Kopečnem, ESS II, 633). Glej tudi *tȁ III* in sln. *tọ̑rej*. M. F.

tȁj II (m.) »petina litra« v rez. *tẹ̄j* (Steenwijk, SDR, 319).

Izposojeno iz furl. *tài* »kozarec, čaša, ki drži osminko litra«, npr. *bevi un tài di vin* (Faggin, VDLF 1446), tudi »osminka vina«, npr. *tai di neri/blanc* »osminka belega/črnega vina« (Doria, 717), kar je na prostorninsko enoto specializirano furl. *tài* »del«, trž. it. *taio* »isto«, it. knjiž. *taglio* »isto«. M. F.

tájati, *tájam* in *tâjem* (v. impf.) »liquefacere, eliquare, resolvere«, pf. *od-*, *o-*, *raz-*, *s-t.*; v 16. st. *ſe te Gore inu hribi taieio koker ta vusk* (Trubar), v 17. st. *Serze ſe v' meni taja*; *ni vejter, ni ſonze ga nemorjo reſtajati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *reſtajati* poleg *reſtopiti*, *ſhmelzati* »deliquescere, eliquare« (Kastelec-Vorenc), *tajam* »liquescere« (Pohlin), *tajam* »schmelze« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tajati*, *taješi* »dissolvi, liquefieri«, sbh. *tȁjati*, *tȁjē* »kapljati, puščati tekočino«, mak. *tai* »kapljati, prepuščati tekočino, počasi in neopazno se topiti«, blg. *tája*, r. *tájatь*, *táješь* »tajati se, kopneti«, p. *tajać*, *taję* »taliti se, topiti se, mehčati se«, č. *táti*, *taje*, slš. *tát'*, *taje*, gl. *tać*, *taje*, dl. *tajaš*, *taju* »isto«. Psl. **tȃjati* »tajati se, topiti se, taliti se« je tvorjeno na osnovi prez. **tȃješь* < ide. **táH-i̯e-*, prim. oset. *tajun* »taliti se«; iz nazalnega prez. je arm. *t^{c}anam* »zmočiti«, aor. *t^{c}açay*, s suf. **-dhe-* je kimr. *tawdd* »topiti se, taliti se«, bret. *teuzi* »tajanje«, iz **taH-k-* (s *-k-* po aor. (?)) je gr. τήκομαι »topiti se, kopneti«, z drugimi suf. še lat. *tābēs* »gniloba, tekočina«, *tābēscere* »topiti se, razpadati«, *tābum* »sokrvica, gnoj«, stnord. *þeya*, stvn. *douwen*, nvn. *tauen* »taliti se«, vse iz ide. baze **taH-* »topiti se, tajati se« (Miklošič, 346; Meillet, MSL IX, 154 ss.; Trautmann, BSW, 313; Vasmer III, 84; Pokorny, 1053; LIV, 560). Prim. tudi alb. *ftoh* »ohladiti« < **ava-tāja-* (Orel, AED, 105). Glej tudi *tâl*. M. S.

-tajati (v.), samo v 17. st. v kompoz. *ſtaiat* »liuellare« (Alasia).

Prim. hrv. čak. *tajȁt*, *-ôn* »gladiti (zlasti z nožem)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1227), na Visu *tajôn* »rezan« (Roki, Libar, 529). Verjetno prevzeto iz it. *tagliare*, ben. *tagiar* »rezati, sekati«. O tem glej *tálja*, *tálar I*. M. S.

tâjč (m.), *-a* »zlodej« (Sostro v Ljubljani), npr. *tajč te naj vzame*; k temu verjetno cgn. *Tajč*, denom. v. *zatajčati* (pf.) »zlo narediti«.

Izposojeno iz bav. n. fonetične predloge za *Deutsch* »zlodej«, prim. *wêi d$ə^{c}$ Deutsch*, *Pfui Deutsch*, kar je evfemistično ime za *Teufel* »zlodej« (Štrekelj, JA XIV, 549; Striedter-Temps, DLS, 235; Schmeller, BWb. I, 557). Iz iste n. predloge je pkm. *tàjč* »ples, valček« (Novak, Slovar, 112). Glej tudi *-tâjčati*. M. F.

-tâjčati, *-am* (v.), samo v kompoz. *dotâjčati* (pf.) »dopovedati« (Ljubljana). Slovarji, razen Besedišča[2], 119, besede ne omenjajo.

Prevzeto iz n. *deutschen*, navadno prefigirano *aus-*, *be-*, *ver-deutschen* »prevesti v nemščino« in od tod »narediti razumljivo (s preprostimi besedami)« v avstr. bav. izreki *(-)tai̯tsch'n*. Iz subst. *Deutsch* »nemščina«, avstr. n. *Tai̯tsch*, je sln. *tájč*, *-a* »popačena nemščina« (SSKJ V, 15). Glej tudi *tájč*. M. S.

tajiti, *-ím* (v. impf.) »negare«, pf. *pri-*, *u-*, *za-tajíti*, *-tajím*; k temu *táj* (m.) »tajitev« (Savinjska dol., gor.), *tája* (f.) »isto«, *tâjba* (bkr., Lašče); adj. *tájen*, f. *-jna* »prikrit«, kar ni prevzeto iz drugih slov. jezikov, kot je menil Pleteršnik II, 654. Tudi *otâjen* (adj.), f. *-jna* »prikrit« in *tájnik* (m.) »kdor taji«, *otájnik* »isto« (pkm.). Knjiž. *tâjnik* »Sekretär«, f. *tájnica* je kalk po lat. *secretarius*. V 16. st. *tayti* »negare«, *satajiti* »abnegare« (Megiser), l. 1607 *taijit* »negare« (Alasia), v 18. st. *s' priſego tajiti* »abiurare, ſe odpovédati«, *ſe tayti* »simulare, ſe hiniti, perglihati, ſe fhaliti, ſe perkašovati, ſe dober délati«, *taiba* »negantia«, *tú kar je tajenu* »negatorius« (Kastelec-Vorenc), *tajim* »negare«, *tajivz* »negator«, *tajne* »occultus« (Pohlin).

Prim. csl. *tajiti*, *tajǫ* »κρύπτειν«, *tainъ* »absconditus«, hrv., sb. *tájiti*, *tájīm*, *tâjan* (adj.), f. *-jna*, hrv. čak. *tõjȁt*, *tõjon*, *(o)tôjni* »prikrit« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1245), mak. *tai* »prikrivati, tajiti«, *taen* »tajen«, blg. *tàja*, *tajna*, r. *tajítь*, *tajú*, *tájnyj*, ukr. *tajyty*, arh. *tájnyj*, br. *tajícь*, *tájny*, p. *taić*, *tajny*, č. *tajit*, *tajný*, slš. *tajit'*, *tajný*, gl. *tajić*, dl. *tawiś* »skrivati, prikrivati«. Psl. **tajı̍ti*, *tajı̍šь* (dial. tudi **tajȃti*, **tajȃješь*) je denom. k psl. **tâjь* (m.), prim. csl. *tai* »geheim«, č. *taj* »skrivnost« (drugače o tvorbi Machek[2], 634), ki se ohranja v adj. **tâjьnъ*. Izhodno psl. **tâjь* (m.) je tako kot av. *tāya-* (m.) »kraja« (citirano po Pokornem, 1010) deverbativ **teH$_2$i̯o-* (m.) »kraja« prez. osnove **teH$_2$i̯e/o-* »krasti« v het. *tai̯e/a-* »isto«; v sorodnem nomenu agentis sti. *(s)tāyú-* (m.) »tat«, av. *tāiiu-* »isto«, lid. *teju-* »ropar« in tudi gr. τηΰσιος (adj.) »nekoristen, brezuspešen« (< **teH$_2$i̯u-ti̯o-*) se lahko ohranja aktivni deverbativni adj. **teH$_2$i̯-ú-* iste verbalne predloge kot v sti. *stāyát* (adv.) »kradoma, skrivaj« in nomenu agentis *stenā́-* (m.) »tat, ropar« < **steH$_2$i-nó-*; substantiv v gr. denom. τητάομαι »biti oropan česa, utrpeti pomanjkanje« in v psl. subst. **tâtь* (m.) »tat«, stir. *táid* »isto«, tj. nomen actionis **teH$_2$-t-i-* »kraja« > nomen agentis »tat« (slov., stir.), je bil tvorjen še iz korenske predloge **teH$_2$-* »prikrito kaj odnesti, krasti« (Vasmer III, 69; Pokorny, 1010; LIV, 559; Mayrhofer, EWA I, 643; II, 759; Frisk II, 895 s.). Razlago, da naj bi bila psl. **tajı̍ti* in het. *tai̯e/a-* kavz. **toH$_2$i̯-éi̯e-ti* (Jasanoff, MSS 37, 1978, 91 s.) iz formalnih in semantičnih razlogov zavrača Rasmussen, SM, 63. Glej tudi *podotâj*, *tât*. M. F.

tâjka (f.) »rob pri ženskem krilu« (bkr.).

Prim. hrv. *tájka* »vrsta roba« (Ozalj; Težak, HDZb V, 408), »pri hlačah zarobljen del, v katerega se vdene trak za zategovanje« (Skok III, 434), »šiv, s katerim skrajšajo

hlačnice ali rokave« (Topusko; Mažuranić, Prinosi, 1437), »vodoravna zaroba na krilu ali pri hlačah«, »zagib, naborek pri krilu«, v. *tâjkati*, *-ām* »delati gube, naborke pri krilu« (Lika; ARj XVIII, 12). Skok III, 435, domneva razvoj iz **tъčьka* k **tъknǫ̋ti*, kar zaradi dolgega hrv. vokala ni verjetno, prim. ohranitev kračine v hrv. dial. *vȍjka* za *vȍćka* in *vȍjka* »vajet« < **vod'ьka*. ARj XVIII, navaja domnevo o izposoji iz it. *tacca* »zareza, postava, baža, lisa, madež«. To se zdi možno, vendar ni nujno, da je sln. in hrv. *-jk-* po diferenciaciji iz *-kk-* (kar se je v sev. it. poenostavilo v *-k-*) ali da je *j* prehoden, saj je it. *tacca* po asimilaciji iz **ta̯ika* in izposojeno iz germ. **ta̯ikna-* »znak, oznaka«, prim. stvn. *zeihhan*, nvn. *Zeichen*, stfrank. *têken*, stsaš. *têkan*, stnord. *teikn*, got. *taikn* »isto« (o tem Battisti-Alessio, 3693). Glej tudi *tâk II*. M. S.

tájselj (m.), g. *-slja* in *-seljna* »vrsta voza« (Pleteršnik po Valjavcu), črnovr. *tâi̯sl̥* »močan tovorni voz« (Tominec, 217), polj. tudi *tájsen*, g. *tájsen'na* »močen tovorni voz na širokoplatiščnih kolesih« (Pintar, LMS 1898, 178).

Prevzeto iz n. *Deichsel(wagen)* »ojesnik; voz, v katerega vpregajo konje sparoma« iz *Deichsel* »oje, ojnica«, soriš. n. *tākkſl*, koč. n. *taikſ̆ſl* »ojnica za dve vprežni živali«. Ojnica se bav. n. imenuje tudi *Einetze*, *Anze*, soriš. n. *ōənatſe*, kar je iz slov. **ojьnica* (Pintar, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 235). M. S.

ták I (adj.), f. *-a* »talis«, poudarjeno *tákle*; *tákov*, *-a* »tak«, *tákovšen* > *tákošen* in *tákušen* > *tákešen*, *tákəsen* > *tákšen*, *-šna* »isto«, vzh. štaj., pkm. *tákši*, v Beltincih *tàkši* »isto« (Novak, Slovar[2], 155), *takîšen*, *-šna* »so beschaffen«, rel. *tákeršen*; adv. *takộ*, *tàk* »ita, sic«; v Briž. spom. *I da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel* »Et utinam in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam« (I, 25), *taco* »ita« (II, 58), v 16. st. *tak*, *takov* »talis«, *taku* »fic« (Megiser), *taku* »ita, sic« (Trubar), v 17. st. *tak*, g. *taziga*; *takuſhen*, *-ſhniga*, f. *takuſhna* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ták* »talis«, *takú* »sic«, *takove miſli* »ejusmodi opinionis«, *takeſhen* »huius modi«, *ena takuſhna škrunoba po šhivoti, de tudi cilú te koſty oškruny* »elephantiasis« (Kastelec-Vorenc), *tak* »solcher, talis« (Pohlin), *tak*, *takeſhen*, *takerſhen* »solcher« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *takъ* »talis«, *tako* »sic«, *takovъ* »talis«, sbh. *tàkī* »talis«, navadno *tàkav*, *-kva*, star. *tàkov*, *-a*, adv. *tàkō*, *tȁko*, hrv. čak. *tãki*, *takộv*, *-a*, adv. *tãko*, mak. *takov*, *-kva*, adv. *taka*, dial. *tako*, blg. *takъ̀v*, *-áva*, *-óva*, adv. *taká*, star. *tako*, r. *takój*, *-ája*, *takóv*, *-ová*, *takóvskij*, adv. *ták*, ukr. *takýj*, *takóvyj*, *takívskyj*, adv. *ták*, *táko*, br. *tak*í, *-ája*, *takóŭski*, adv. *ták*, p. *taki*, *takowy*, adv. *tak*, *tako*, č. *takový*, star. in dial. *taký*, adv. *tak*, *také*, dial. *taky*, slš. *taký*, adv. *tak*, gl. *tajki*, adv. *tak*, dl. *taki*, adv. *tak*, *tako*. Psl. **tâkъ*, adv. **tâko*, **tâkъ*. Akcent v sln. je analogen po d. obl. **takъ̀jь* > **takí*, na osnovi katere je retrogradno tvorjena ned. obl. *ták*. Sekundarni adj. **takòvъ* v sbh., mak. in blg. morda izpričuje nekdanjo šibkostopenjsko osnovo **takъv-*. Psl. **tâkъ* skupaj z lit. *tóks* (*tõks*), f. *tokà* »tak« kaže na **tākó-*, kar je tvorjeno iz ide. demonstrativa **te/o-*, kakor je psl. **kâkъ*, lit. *kóks* iz ide. interogativa **kᵘ̯e/o-*, psl. **siko* > **sice* iz ide. demonstrativa **k'i-* in **jakъ* iz ide. relativa **i̯e/o-*. Enako je tvorjeno tudi psl. **jedinakъ*, **vьchâkъ* in morda **velîkъ*. Iz osnove **tā-* je z drugima sufiksoma tvorjeno lot. *tâds* in lat. *tālis* »tak« (Miklošič, 267; Trautmann, BSW, 312; Vasmer III, 71; Fraenkel, 1105; Kopečný, ESS, 634 ss.; Schuster-Šewc, HEWb., 1495 s.). Sodeč po razmerju **toli* (adv.) »toliko« : **tolikъ* (adj.) »tolik« je osnova **tā* lahko adv., ki se ohranja v slš. *ta* »tako, tedaj«, p. dial. *ta* »tako« (slš. in p. primer navaja Kopečný, ESS, 630, ki ju obravnava pri **ta* »tam«, vendar dopušča možnost nastanka iz **takъ*). Zaradi evidentno *a*-jevskega vokalizma je vprašljiva domneva, po kateri naj bi psl. **takъ*, lit. *tóks* nastalo iz **to-H₃kᵘ̯o-*, kar bi imelo v drugem delu ničto stopnjo od **H₃okᵘ̯-* »oko«, prim. podobno stprus. *kawīds* »kateri« iz **kᵘ̯o-* + **u̯id-* (tako Rasmussen, CWPL II, 74). Za *a*-jevsko barvo govori tudi lat. *opācus* »senčen« : stvn. *abuh*, ki govori za *o*-jevsko, medtem ko iz sti. *ápāka-* »zadaj ležeč« in psl. **pâkъ* (glej *pȁ*) prvotna kvaliteta ni več ugotovljiva. Glej tudi *takȍj* in dalje *tâ I*. M. S.

tâk II (m.), g. *-a* »peta pri škornju« (notr.), primor. tudi *'tako* »peta pri čevlju« (Jakomin, NS, 129).

Prevzeto iz ben. it. *taco*, toskansko *tacco* »peta pri čevlju«, kar je retrogradno tvorjeno iz *taccone* »krpa, zaplata, podplat«, to pa iz *tacca* »zareza, postava, baža, lisa, madež«. Dalje glej *tâjka*. M. S.

takìn (m.) »denarnica« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), primor. *ta'kvin* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 129), nadiško *takuìn* (Rigoni-Salvino, VIN, 124), goriš. *tokwín* (Štrekelj, Görz., 400).

Prim. hrv. čak. *takujîn* »denarnica« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 374). Znano tudi v Škripu na Braču (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1229), na Vrgadi *takuîn* (Jurišić, Rječnik II, 212), v Dubrovniku *takùjīn*, *-ína* (Bojanić-Trivunac, RDG, 385). Izposojeno iz rom., prim. furl. *tacuìn* »denarnica (navadno za kovance)« poleg »beležnica« (Pirona, VF, 1164), trž. it. *tacuin* »denarnica«, knjiž. it. *taccuìno* »beležnica, manjši priročnik, almanah«, kar izvajajo iz arab. *taqwīm* »pravi red« (Battisti-Alessio, 3695). Beseda se je v Italiji razširila v 13. st. z medicinskim delom *Tacuīnum sānitātis*, prim. srednjeveško lat. *unum tacuinum de febribus* »mali priročnik o vročini« (l. 1281 v Neaplju; Battisti-Alessio, l. c.). M. F.

takníti, *táknem* (v. pf.) »figere«, kot simpleks izpričano le v 18. st.: *takniti*, *taknem* »schieben, immitere« (Pohlin), *teknem* »schiebe, stecke« (Gutsmann), sicer *do-*, *iz-*, *na-*, *pod-*, *za-takníti*, *-táknem*, tudi *iztekníti* (pf.) »ven dati«, *vtekníti* »v kaj dati, poriniti, postaviti« etc.; iter. *-tîkati*; sem *zátek* (m.), g. *zátka* »zamašek« (vzh. štaj.), »zapah«, tudi *zátka* (f.) »klinček, ki se v kambo zatakne, da ne pade iz jarma«, tudi »osni zatič« (notr.) in »zamašek« (Pohorje). K slednjemu prim. sb. dial. *zátka* »zamašek, čep« (Mitrović, Rečnik, 108) poleg *tȁčka* »v zemljo zataknjen kol, po katerem se vzpenja grah oz. vinska trta«, črnogor. *tȁk* »trabs«, hrv. čak. *tȁk*, g. *takȁ* »isto«. Sln. tudi *tîč* (f.), g. *tičî* »kol« (Ig), prim. gl. *tyč* (f.) »kol, tramič«, toda slš. gemer. *t'ík* »lesena palica, po kateri se vzpenja fižol« (Orlovský, Gemer., 351); *natîk*, g. *natíka* »isto« (Lašče), *natîč*, g. *natíča* »palica, prekla, veja« (Senožeče), adj. *natîški*, f. *-a* »(o fižoli, grahu ipd.) ki se vzpenja po natiču« (Lašče). V 16. st. *fatekniti* »constipare, obturare«, v 18. st. *v harshat vtekniti* »djati«, *tik* »Weinpfahl«, *satik* »Riegel, Zapfen, Stopf« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tъknǫti* »figere, pungere«, csl. aor. *tъče*, prez. *tykati*, *tyčǫ*, *tyčeši* »pungere«, blg. *tìkam* »zbadati«, r. *tykatь* »vtikati«, ukr. *tknúty* »s čim ostrim vbod narediti« (Grinčenko, Sl. IV, 268), *týkaty*, *týču*, *týkaju* »vtikati« (isti, o. c., 260), br. *týkacь* »zbadati« (Nosovič, 654),

č. *tkát* »stopfen, propfen, hinein stecken« (Jungmann, Sl. IV, 594), dl. *tkaś, tkaju* »stecken, propfen«, gl. *tykać, tyknyć* »isto«. Psl. **tъkā̂ti, *tъkáješь* »figere«, pf. **tъknǭ̂ti, *tъ̏knešь* in iter. *tykā̂ti* = lot. *tũkât* »gnesti, pritiskati« predstavlja starejšo nespecializirano pomensko stopnjo k splošnoslov. tkalskemu terminu **tъkā̂ti, *tъčèšь* → **tъkèšь* (Pokorny, 1032; LIV, 582) ide. baze **teu̯k-* »udarjati, tolči« s paradigmo **téu̯k-ti*, pl. **tuk-énti*, od koder je bil tvorjen adj. **tuk-ó-s* (tip lit. *strùgas* »kratek, odsekan«), ki se ničto substantiviziran ohranja v psl. **tъ̏kъ* = hrv. *tȁk*, g. *takȁ* »trabs«, z akc. umikom pa v gr. τύκος (m.) »kladivo, bojna sekira«; s tem sorodno je kimr. *twll* »luknja, votlina« < **tuk-slo-*, stir. *toll* »isto«, lit. *tuksė́ti* »tolči, biti«, lot. *tukstêt* »trkati, klepati« (Trautmann, BSW, 331; Brückner, 571; Skok III, 429 s.; Fraenkel, 1135; Mühlenbach-Endzelin IV, 255; Frisk II, 941 s.). Sinonimnost s sln. *ráztoka* »kol v plotu z dvema rogljema« in **tokъ* (m.) »tulec«, stč. *točiti* »riniti« (Šimek, Sl., 187), sln. *tȍč* (m.) »sunek«, hrv., sb. *pȍtōč* (f.) »pregon« je lahko posledica pomenskega razvoja v psl. kavz. **točīti, *tòčišь* k v. **tek-tī́* »ire« → »currere« in zato ni znak, da bi bilo morda potrebno izhajati iz ide. baze z lebdečim prevojem (= n. Schwebeablaut) **tu̯ek-* »udarjati, tolči«. Glej tudi *tȍk III, točji, točkar, točiti I, tekniti* in izposojenki *tǫ́čen, tǫ̂čka*. M. F.

takȍj (adv.) »statim«, danes tudi *takǫ́j* (SSKJ V, 22), dial. *tákoj* »isto«, poudarjeno *takȍjci, takǫ́jci*, adj. *takǫ́jšen, -šna*; bkr. in jvzh. štaj. *tȁki* »takoj«. Gor. *kȍj*, kor. obir. *qoj* (Karničar, Obir, 254) »takoj« je nastalo ali v hitrem govoru ali po moderni vokalni redukciji prek *təkȍj* < **tukȍj* < **tokȍj* iz *takȍj*, prim. gor. tudi *kǫ̂(le)* < *tukǫ̂(le)* < *takǫ̂(le)*.

Prim. hrv. *tȁkī* (ARj XVIII, 18 s.), v Ozlju *tȁki* »takoj« (Težak, HDZb V, 408), star. *taki, tutako* »statim« (Belostenec), *taki, tutàko* »subito, statim« (Stulli), slš. *takoj* »takoj« (Kopečný, ESS, 639). Izhajati je treba iz modalnih adv. **tâko* (→ **tako-jь*) in **tâky*, ki sta na omejenem področju razvila časovno funkcijo, prim. tudi krajevno v sln. *takoj pri vratih* »tik vrat«. Element *-jь* je v star. sbh. *takoj* »tako« znan že v modalnem adv. Iz modalne funkcije izvira tudi hrv. *kada konop najkriplje drži, tako se otrgne* »tedaj«, str. *sъtvorivše že svjatuju službu, ti tako otidoša* »nato«, stč. *jakž znamení sv. kříže učinichu, tak se ta saň na poly rozsedla.* Časovna funkcija, ki izvira iz funkcije izražanja približnosti, je znana tudi v mor. č. *tak rok* »pred kakim letom«, p. *tak rok* »pred enim letom« (primere navaja Kopečný, l. c.). Glej tudi *kȍj* in dalje *tâ I*. M. S.

takrȁt (adv., conj.) »tum, tunc«, adj. *takráten, -tna* »damalig«; v 17. st. *pojte takrat po Cerquah* (Janez Svetokriški), v 18. st. *takrat* »tum, tunc« (Kastelec-Vorenc), *takrat* »tunc, tum; damals« (Pohlin).

Jukstapozicija akz. sg. m. *tâ* in *krat*, prim. z drugim pron. *tîstikrat* »takrat«. Enako je iz č. *ten* »ta« tvorjeno *tenkrát* »takrat« in z drugimi drugimi členi sln. *ta( )bart*, sbh. *tâj pût* »isto«. Dalje glej *tâ I, kràt, tǫ̂krat*. M. S.

tâkt (m.), g. *-a* »metrična enota iz določenega števila poudarjenih in nepoudarjenih dob« (SSKJ V, 24), pri Pleteršniku *tākt* »udarjanje pri glasbi«; izv. *tâkten, tâktnica, taktîrati, taktîrka*, v 18. st. *takt* »musikalſki vdar, musikalſki mah; Tackt«, *po takti* »tacktmäſſig«, *taktaterden, ſtaun na takt* »tacktfeſt« (Gutsmann).

Prevzeto prek n. *Takt* »isto« iz lat. *tāctus, -ūs* »tip, dotik, čut«, kar je nomen actionis od *tangere* »dotakniti se, potipati«. Sln. *tâkt* »obzirnost, občutek za primerno ravnanje« je prek n. *Takt* prevzeto iz frc. *tact* »obzirnost, diskretnost« < »tip, dotik, čut«, kar je izposojeno iz istega lat. izhodišča (Kluge[22], 719; Gamillscheg, EWFS, 828). M. S.

tâl (adj.), f. *tála* »kopen, brez snega« (dol., notr.), tudi *tálov, -a* »isto«; *talíca* »voda od stajanega snega ali ledu«, *talína* »kopna, tala zemlja«, denom. *talíti, -ím* (impf. tranz.) »schmelzen«, intranz. *talíti se* in *talẹ́ti, -ím*, pf. *na-, od-, o-, pre-, raz-, s-, za-talíti*, subst. *talílo* (n.) »Schmelzmittel, Fluß der Metalle«, adj. *talílen, -lna* »Schmelz-«, subst. *talîlnica* »Schmelzofen, Schmelzhütte«, *talíšče* (n.) »Schmelzherd, Schmelztemperatur«; semkaj mtpn. *Otâle* (Tacen), ki označuje prisojno pobočje, kjer sneg najprej skopni.

Prim. csl. *talъ* »liquidus«, hrv. *tȁliti* »topiti«, r. *tályj* »odtajan«, *tálь* »odjuga«, ukr. *tályj* »taleč se«, *róstalь* »odjuga«, br. *tály* »taleč se, kopen«. Psl. **tā̂lъ* (sln. sicer kaže na **tâlъ*, kar pa je domnevno sekundarno, čeprav nejasno) je ptc. pret. akt. glagola **tā̂ti, *tā̂netъ* »raztopiti se, raztajati se«, ki se ohranja v ukr. *rostáty, -táne* »odtajati se, skopneti« (impf. *rostaváty*) in br. *rastácь, -táne* »isto«. Nazalni prez. je pri ide. bazi **taH-* »topiti se, tajati se« znan še v arm. *tʿanam* »potopiti v tekočino, zmočiti« (Miklošič, 346; Skok III, 434; Klingenschmitt, AAV, 113 s.; Snoj, SES, 653; Pokorny, 1053). Dalje glej *tájati, tálog*. M. S.

talabǫ́rše (f. pl.) »grebljica, Feuerzange«, dial. tolm. *talabu̯órše* (Podmelec; Štrekelj JA XIV, 549).

Prevzeto iz furl. *tirebòris* »grebljica za žerjavico« (Štrekelj, l. c.; Mende, RLS, 117), pri čemer je treba domnevati disimilacijo *r – r > l – r*, redukcijo *i > ə*, prednaglasno akanje in nastanek plurale tantum iz stvarnih razlogov, prim. f. pl. *klẹ́šče*. Furl. *tirebòris* je kompoz. iz *tirâ* »vleči, potegniti, premakniti« in *bòre* »žerjavica«, prim. it. *tirabrace* »grebljica« iz *tirare* »vleči, potegniti« in *brace* »žerjavica«. M. S.

tálar I (m.), g. *-ja* »krožnik«, pri Murku I, 664 *táler, talér*, pri Miklošiču *talêr*; prleš. *tajîr* (Središče; Greenberg, SJ/SLS II, 167, po Ozvaldu); rož. *talír* »krožnik« (Šašel, RNB, 127), jnotr. *tȃler* (Rigler, Jnotr. gov., 48), primor. *'taler* »deska za sekljanje z nožem« (Jakomin, NS, 129), črnovr. *tâlẹr, -jẹ* (Tominec, 217); v 16. st. *taller* »orbis, ronder Teller« (Megiser), v 17. st. *ſonze nej vekshi kakor enu kolù, luna kakor en taler, ſvesde kakor ena krona* (Janez Svetokriški), v 18. st. *en taler* »orbis, ſveit, okrogloft«, *en okrogel taler* »króg, rink«, *tá ſrebern taler, kateri ſe goſpodi pod brado ſtavi kadar pyejo* »athisca«, *talerje liſati* »catillare« (Kastelec-Vorenc), *talier, delier* poleg *okroglik, okroshnek, okrogla, misna diliza* »Teller« (Gutsmann).

Baritoni primeri so prevzeti prek bav. n. *Taller, Täller* »krožnik«, oksitoni pa vsaj delno direktno iz it. *tagliere* »kuhinjska deska za rezanje«, danes ben. it. *tagièr*, furl. *taîr, tajeir*, v Gorici *tajér* »okrogel lesen krožnik«, kar je kakor frc. *tailloir* »deska za rezanje mesa« < vlat. **tāliātōrium* (prim. provan. *tailladou*), tvorjeno iz lat. *tāliāre* »cepiti« ← *tālea* »palica, kol« (Battisti-Alessio, 3699; Schmeller, BWb. I, 598). Iz it. je še star. hrv. *taljar, talijer, talir, taljur, taler* »pladenj, krožnik«, čak. *talĩr, -īrȁ* (Vrgada), mak. *taler*, blg. *talér*, ngr. ταλέρι,

alb. *talúre* »velik pladenj«. Disimilacija *l' – r' > n' – r'* se je izvršila v sbh. *tanjir*, knjiž. *tànjūr* »pladenj, krožnik«, od koder je prevzeto alb. dial. *tanúr*, madž. *tányér* (> pkm. *tanjéir* »krožnik« (Novak, Slovar[2], 156), slš. *tanier*). Prek vzh. n. *Taller* »krožnik« je p. *talerz*, č. *talíř*, gl. *taler*, *-ja*, dl. *talaŕ*, *-rja* in od tod delno z metatezo *l – r > r – l* še r. *tarélka*, str. *tarělь*, ukr. *talír*, *tarílь*, *-rélja*, *tarílka*, br. *talérka* »isto«. Enaka metateza je tudi v furl. *tariole*, *tajaròle* »lesen pladenj za polento«, hrv. čak. na Rabu in v Bakru *tarul(j)* »pladenj«, v Omišlju *taruj* (Miklošič, 346, Frw., 59; Štrekelj, JA XXVIII, 531 s.; Vasmer III, 79; Skok III, 439). Glej tudi *tálja*. M. S.

talā̑r II (m.), g. *-ja* »duhovniška dopetna obleka«, črnovr. *tọlâr*, *-ję* (Tominec, 217).

Prevzeto iz it. *talare* »isto«, kar je učena izposojenka iz lat. *tālāris* »do gležnjev segajoč(a obleka)«, k *tālus* »gleženj«. Iz istega vira je tudi n. *Talar* (Battisti-Alessio, 3702; Kluge[23], 813). Glej tudi *talộn*. M. S.

talár III (m.), g. *-ja* »okvir« (Temljine), rez. *talár* »isto« (Steenwijk, SDR, 318).

Prevzeto iz furl. *telâr* »okvir, statve« (= it. *telaio*) < srlat. *telarium* »okvir za tkanje platna« iz lat. *tēla* »platno, tkanina« < **texla* k *texere* »tkati« (Battisti-Alessio, 3740; Walde-Hofmann II, 655). M. S.

tálas (m.), g. *-a* »val«, v. *talásati* (impf.) »valovati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 310). Zabeleženo tudi l. 1851 pri Janežiču[1] II, 435: *talas* »Woge, Welle«.

Gotovo izposojeno iz hrv. *tȁlās* »val« (Mikalja, Della Bella, Belostenec), denom. v. *talàsati se*, *-ā se* »valovati (o vodi, žitu na polju)« iz turš. *talaz*, *talas* »val«, to pa iz gr. θαλάσσα (f.) »morje« (Skok III, 437 s., brez sln. gradiva). Beseda je v sln. lahko prišla po dveh poteh, in sicer kot uskoški import (bkr.) in kot posledica slavizacije slovenščine (Janežič). Sln. sin. je *vâl*, pri starejših avtorjih tudi *slâp* (Gutsmann) in *valhar* (Murko). M. F.

tálec (m.), g. *-lca* »obses; porok, zastavnik«, tudi *tâlnik*, *-a*; novoknjižno sprejeto iz sbh. ali csl. Prim. sbh. *tȁlac*, g. *tȁoca*, star. tudi *talenik*, *talьnikъ* (1330), *talić* (1423), r., ukr. *tálь*, r. csl. *talь* (m.), g. *-i*, tudi *talьščik* poleg abstr. *talьba*, *talьčьstvo*. Verjetno *-ō*-stopnja k **toliti* »tolažiti«, prim. stir. *tuilim* »spim«, tudi lit. *táldyti* »pomiriti, utišati«, lat. *tollere* »oddaljiti, odstraniti«, arm. *tʿolum* »pustim, trpim, prenašam« (Skok III, 437). Drugače Much, WuS I, 47, ki primerja lat. *tālea* »sadika« (star. > it. *taglia* »isto«), gr. τάλις »nevesta, za možitev godno dekle«, stlit. *talokas* »dekle, dorasla hči«, kar z rezervo navaja tudi Vasmer III, 73. Glej tudi *tálog*.

talē̑nt (m.), g. *-a* »stara (antična) denarna količina«, v SSKJ *talȇnt*, *-énta*, v 16. st. *talenta* (Dalmatin, Register navaja kot crajnfki za slovenfki oli besjazhki *grivna*); pomen »prirojena sposobnost, bistroglavost« je metaforičen iz »(od Boga) zaupano bogastvo« in kakor v n. *Talent* (ptc. *talentiert*, sln. *talentîran*) temelji na svetopisemski priliki o denarju, ki ga je gospodar pred odhodom zaupal svojim služabnikom: tista dva, ki sta denar s trgovanjem pomnožila, je po vrnitvi pohvalil in nagradil, onemu, ki je zaupani talent zakopal, da ga ne bi izgubil, pa ga je vzel in dal tistemu, ki je največ pritrgoval (Mt 25,15, Lk 19,13).

Kakor sbh. *tàlenat* prevzeto iz n. *Talent* < frc. *talent* < lat. *talentum* »utežna enota 26 kg, denarna enota« < gr. τάλαντον »utežna enota 36 ali 26 kg, denarna enota 6000 drahem« < »utež, skleda pri tehtnici« k τλῆναι, ταλάσσαι »nesti, prenesti, prestati« (Kluge[23], 813). M. S.

talíkati, *-am*, *-čem* (v. impf.) »valiti, kotaliti« (Pleteršnik po Navratilu), črnovr. *tọlîkọt sę* »kotaliti se« (Tominec, 217), tudi *talúkati* »valiti se«, po Janežiču *talokati se*, po Cigaletu *talovkati*, zilj. *telakínati* »kotaliti«.

Prim. hrv. dial. *talîngati* »voziti se, zibati se« (Ozalj; Težak, HDZb V, 408). Verjetno po aferezi iz *kotalíkati* »kotaliti, valiti«, kar je dem. od *kotalíti* = č. *kotaliti* »valjati, kotaliti«. K aferezi je lahko pripomoglo dejstvo, da je v nekaterih ekspr. glagolih, ki označuejo nenavadno gibanje, *ko-* pref., npr. *ko-bacáti*, *s-ko-mígati* in verjetno *ko-racáti*. Slov. **kotalíti* je tvorjeno z ekspr. suf. iz psl. **kotíti* (ukr. *kotýty*, stč. *kotiti* »valjati, kotaliti«), prim. dalje srir. *caithid* »on vrže«, gal. lat. *catēia* »kopje«, oset. *xætin* »vrteti se« iz ide. baze **kat(H)-* »gibati se v krogu« (Čop, Zbornik FF III, 7 ss.). Glej tudi *kotalíti*. M. S.

talȋn (m.), g. *-a* »Thalictrum aquilegiifolium« (Cigale, Medved).

Šulek, Im. bilja, 400, ki navaja (sln.) *talin* po Freyerju, primerja r. *talína* »vrbov grm« ← *tál* »Salix arenaria«, kar je po Vasmerju III, 71, prevzeto iz ujgur. *tal* »vrba«. Bolj verjetno gre za tvorbo tipa *česmîn*, *češmîn* »Berberis vulgaris«, *svetlîn* »Oenothera« iz osnove, ki se ohranja v csl. *talii* (m.) »zelena veja, mladika; ramus virens«, kol. *tallje* (n.) »rami«, *tallja* (f.) »rami virentes«. Zaradi paralelne pisave *thalii* je csl. beseda verjetneje izposojena iz gr. dem. θαλλίον k θαλλός »zelena vejica, mladika« (Leskien, IF XIX, 207) kot sorodna z lat. *tālea* »palica, kol, sadika, mladika, podtaknjenec«, gr. τῆλις, -εως »stročnica«, lit. *talõkas* »odrasel«, *atólas* »otava« (tako Uhlenbeck, IF XIII, 218). Glej tudi sin. *sộlj*. M. S.

tálj (m.), g. *-a* »del« v črnovr. *tâl*, *-ę* »del« (Tominec, 217), sem *tálati*, *-am* (v. impf.) »dajati, deliti« (dial.; SSKJ V, 25); pog. *zatálati se* (v. pf.) »karte napačno razdeliti«; gor. *potá:lat*, *-am* »podeliti« (Kropa; Škofic, Diss., 342), pkm. *táu*, g. *tála* »del« (k fonetiki prim. *kráu*, g. *krála* < **kórľь*), *tálati*, *-an* »deliti« (Novak, Slovar[2], 156, 155), rož. kor. *tál*, *-a* »del«, *za moj tál* »za mojâ dẹ̄lə, kar se mene tiče« (prim. hrv. *za môj tâlj* »kar se mene tiče« (Žumberak; Skok III, 437), *tálatə*, *-am* »deliti« (Šašel, RNB, 127), obir. kor. *tá:l*, *-a* »del; dedni del; vrsta« (Karničar, Obir, 248). Apelativ se ohranja v toponomastiki, kjer se verjetno bolj kot pomen »del« ohranja pomen »dedovani delež« oz. lahko tudi »z doto pridobljeni delež«, prim. mtpn. *Dolgi tali* pri Borovnici, *Colski tali* pri Colu, *Stari tali* blizu Vidma ob Ščavnici. V 18. st. *tal* »dejl, pars« (Pohlin), *tal* »Theil, diel, falat, ſtranik, part«, *talati* »theilen, deliti« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *tâlj* »del«, *tâljati* »deliti« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), *tâlj* »del« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 408) in č. *tál* »del, dedni del, dota« (Machek[2], 635) kot **táľь* (m.) »del« (Ramovš, Hgr. II, 57) in ne **talъ* (tako Miklošič, 346) oz. v. **táľati* »deliti« izposojeno iz bav. avstr. *tâl* »del«, *tâl'n* »deliti« (Striedter-Temps, DLS, 236; Novak, l. c.), nvn. *Teil*, *teilen*, srvn., stvn. *teil* »del«, got. *dails* »isto«, kar je sorodno s psl. **dělъ* »pars« (Kluge[22], 725; Miklošič, 45). Glej tudi *zatálati se*. M. F.

tálja (f.) »štor, parobek«, dial. *tȁjlɛ* (Temljine).

Štrekelj, LMS 1892, 41, izvaja iz predstopnje furl. *tàe* »hlod, štor, tnalo« < lat. *tālea* »palica, kol«, iz česar je tudi ben. it. *tagia* »miza ali tnalo, na katerem mesar re-

že meso«, prek v. *tagliare* »rezati, sekati, krojiti« tudi it. *taglia* »postava, rast, mera«. Glej tudi *tálar I*, *-tajati*. M. S.

tálog (m.), g. *talóga* »Helleborus niger« (dol.), pkm. *tàlog*, *-a* (Novak, Slovar[2], 155), tudi *táloh* (Caf), *tálov* (Kot pri Kobaridu), *talovîn*, *talovník*, *tálovna tráva* (Erjavec), *taláč*, *toláč* (Erjavec), *tálovje* (Gutsmann, Jarnik, Murko, Caf, tolm.), *tọ́lek*, *-lka* »Lilium martagon« (Branik); v 18. st. *talovje* »Nießwurz, Elleborum« (Pohlin), *talouje* poleg *zhemerika* »Nießwurz« (Gutsmann); *tálovka* (Caf), *tẹ́lek*, *-lka* »Helleborus viridis« (Tublje na Krasu), s spremenjenim korenskim vokalizmom *toloh* > črnovr. *tọ̑łạχ* (Tominec, 218), *tẹ́log* (Vodnik, Cigale, Kastelec-Vorenc), danes standardno *tẹ́loh*, *-a* »Helleborus«.

Prim. hrv. kajk. *talog*, *talovna trava* (Šulek, Im. bilja, 400), *talovo* (Belostenec), *talun* (ARj XVIII, 44 s.). Č. *talovín* »Eranthis (= Helleborus)« je uvedel Presl (Machek[2], 635), verjetno po delih hrv. floristov Šloserja in Vukotinovića, ki sta besedo vzela iz kajk. ali sln. Miklošič, 346, izvaja iz **tālъ* »kopen«, ker teloh raste tam, *koder je tala zemlja*, in loči od tega sbh. *tálog* »usedlina«, mak. *talog*, blg. *tálog* »isto«, č. *talov*, *tálov* »gnoj na rani« (< »usedlina«), stč. *talov*, slš. *talug*, *tamug*, *tálov* »isto«, star. p. *tałowity*, *tełowity*, *tyłowity* »gosto tekoč«, star. gl. *tałoy* »sok«, *tawow* »cruor«, dl. *taług* »gnoj na rani« in madž. izposojenko *tályog* »ognojek, tvor, ulje«, kar povezuje s **tolīti* »umirjati, tolažiti«. Mladenov, 629, z rezervo Machek[2], 635, in Schuster-Šewc, HEWb., 1496, tudi navedene jslov. in zahslov. besede povezujejo s **tālъ* »otajan, kopen«. K tvorbi s suf. **-ogъ* iz te osnove prim. tudi črnogor. *tákožina* »osoje«. Novejše o tem Loma, SEC VII, 53 ss., ki psl. **talogъ* »usedlina« prek iran. izvaja iz gr. λάταξ, -αγος »ostanek vina v kozarcu, ki so ga pri igri κότταβος metali v kovinsko posodo«, domneva metatezo (verjetno v iran.) in podaljšavo korenskega vokala zaradi križanja z neko slov. besedno družino, morda **tālъ*.

Sln. in kajk. pomen »Helleborus« ni nujno motiviran tako, kot navaja Miklošič, l. c. Ni izključeno, da je treba izhajati iz pomena »gnoj na rani«, saj so korenino črnega teloha nekdaj vstavljali bolnim svinjam in kravam v preluknjano uho. Rana se je zagnojila in ko je gnoj odtekel, so verjeli, da je žival ozdravljena (postopek navaja Petauer, LRB, 256). Zato tudi *zavlâčni korẹ̑n* »Helleborus niger« iz *zavláčen* »zum Einziehen geeignet«. K pomenu prim. ukr. *čemerь*, *čemernyk* »Helleborus« (Makowiecki, SBLM, 176), str. *čemerь* »isto« ob stcsl. *čemerь* »strup«. Zveza z lat. *tālea* »palica, kol« in »sadika«, gr. τῆλις »stročnica«, lit. *atólas* »otava« iz ide. baze **tāl-* »rasti, zeleneti« se ne zdi verjetna. Glej tudi *talóžiti* in dalje *tâl*. M. S.

talọ̑n (m.), g. *-a* »del kart, ki ostanejo po razdelitvi«.

Prevzeto prek n. *Talon* iz frc. *talon* »isto« < »ostanek, krajec« < »peta« < vlat. *tālō* (prim. it. *tallone*, furl. *talon*, špan. *talon* (Meyer-Lübke, 8544)) h klas. lat. *tālus* »gleženj« (Kluge[23], 814; Gamillscheg, EWFS, 830). Glej tudi *talār II*. M. S.

talóžiti, *-im* (v. impf.) »tolažiti« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 310).

Prim. enako hrv., sb. *táložiti*, *-īm* »miriti«, *stáložiti se* »umiriti se, pomiriti se«, *utáložiti se* »isto«, mak. *utaloži* »potolažiti, pomiriti, utišati«, blg. *utaložvam se* »pomiriti se«, ukr. *u̯-táložıtı* »dati spati, pomiriti otroka« (Nikolaev-Tolstaja, SKTG, 183) in drugače tvorjeno ukr. *utalášytysja* »pomiriti se«, kar ima Miklošič, 346 (brez sln. gradiva), za denom. **taložīti*, **talòžišь* k **talògъ* »usedlina« (hrv. *tálog*, čak. *tōlộg*, g. *tōlȍga*). Razlaga je ob pomenskem razmerju lat. *sedeō* »sedeti« : *sedō* »storiti, da kdo sede, posaditi, položiti, pomiriti« verjetna. V slov. svetu osamljeno sln. *tolážiti*, *tolâžim* »pomirjati« in hrv. *talažiti* »pacare«, *utalažiti* »isto« (Vitezović; ARj XX, 76) je lahko plod kontaminacije med **taložīti*, **talòžišь* in slov. sin. **tolīti*, **tòlišь*, **tažīti*, **tážišь* (prim. rož. kor. *tažətə*, *tážəm* (Šašel, RNB, 129), *utažen* (adj.), f. *-žna* »potolažen«, kar je v 18. st. izpričano pri Kastelec-Vorencu: *vtašhen* »placatus, vtolašhen«). Čeprav je sln. *talóžiti* znano le v bkr., kjer obstaja možnost uskoškega importa, je glagol zaradi akcenta domač. Glej tudi *tážiti* in *tolážiti*. M. F.

tálpina (f.) »deska, lata«, sem *ti tálpina!* »ti tepec« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 310).

Prim. hrv., sb. *tâlpa* »debela deska za pod na mostu«, *tàlpina* »isto«, *tàlpara* »iz debelih desk narejena hiša«, mak. *talpa* »debela deska, bruno«, blg. *tàlpa* »deska za pod«, slš. dial. *talpa* »podplat, stopalo« (Kálal, Sl., 706), gemer. *talpaš* »človek velikih in širokih stopal«, ekspr. *talpašica* »bojevita, napadalna ženska« (Orlovský, Gemer., 347). Slednje, tj. slš., tako kot rum. *tálpă* »podplat; deska; tram (v temeljih)« izvajajo iz madž. *talp* »podplat, tram (v temeljih)«, *talpas* »širokonog; vojak pešak« (EWU, 1475; Kálal, l. c.). To je po EWU, l. c., iz rom. jezikov, prim. it. *talpa* »taca«, trž. it. *talpa* »taca, noga«, ben. it. *talpa* »bedak«, *talpon* »isto« in »štor«, *tolpo* »hrastovo deblo za izdelovanje kolov, stebrov« (Boerio, DV, 732 s., 754), furl. *tàlpa* »taca« in slabšalno »noga«, *talpòn* »tepec« in *tòlp* »štor« (Pirona, VF, 1168, 1196). Sorodstvo z it. homonimom *talpa* »krt«, že lat. *talpa* »isto« (Tagliavini, ZRPh 46, 51 s.), kar bi impliciralo, da je pomen »ploščato stopalo, podplat ipd.« starejši in živalsko ime metaforičnega nastanka, zavrača Walde-Hofmann[3] II, 644, ne izključuje pa Meyer-Lübke, 8545. Rom. besedi ločuje Battisti-Alessio, 3705, ki mu rom. **talpa* »taca; noga« ni jasen. Mladenov, 629, blg. *tàlpa* izvaja iz domačega **talьpa* in povezuje z csl. *talii* »ramus virens«, *talije* »rami« in nadalje s sti. *tálpa-* (m.) »ležišče, postelja«, lit. *pã-talas* »postelja«. Ker Mayrhofer, EWA I, 638, pri sti. *tálpa-* opozarja tudi na pomen »splav« in ne izključuje, da bi bila sti. beseda sorodna s sti. *tala-* (n.) »ravnina, tla« in besedotovorno enaka lit. *talpà* »ustrezen prostor, ki ga zavzamejo osebe ali stvari«, bi bilo mogoče izhajati iz praide. **tolpo-s*/**tolpeH₂* »kar je razprostrto, široko ipd.« > »postelja«, »podplat«, »prostor«, »deska«. Rom. **talpa* bi bilo v tem primeru mogoče razložiti s sekundarnim prvim *a* iz *o* kot v lat. *mare* < ide. **mori*, *lacus* < **loku-*. Ker psl. **tolpa* lahko potrjuje osamljeno č. *tlapa* »taca, velika noga«, *tlapati* »stopati, štorkljati« (ob *lapa* »taca, velika noga«), je bilo prvotno madž. **talpa* (o tem EWU, l. c.) lahko pred prehodom *a* (< ide. *o*) > psl. **o* izposojeno iz slov. jezikov (o pojavu Ritter, SEB 2, 230) in kot tako nadalje vir za slov. izposojenko **talpa*. Psl. **tolpa* je bilo pomensko delno prekrivno s psl. **plesnò*.

Zaradi ozkega areala je sln. bkr. *tálpa* lahko tudi uskoški import. Glej tudi sin. *plésmo*. M. F.

tálta (f.) »tnalo« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197). Verjetno izposojeno iz furl. *tâlta* »štor«, *tàalta* »isto« (Pirona, VF, 1168). Dalje nejasno. M. F.

tȁm (adv.) »illic, ibi«, jvzh. štaj. tudi »illuc«, npr. *sem pa tam* »sem in tja«; Murko in Cigale navajata tudi *támo* »dort«; poudarjeno *tȁmka, tȁmkaj, tȁmkaje, tȁm-le, tȁmdi, tȁmdik*, adj. *tȁmkajšnji*, redkeje *támošnji* »dortig«, v kompoz. *tamȋsto* »ebendaselbst«, *tamtọ̑d, tamtọ̑dik* »tam, onod«; dial. kor. obir. *tə̀m, tə̀m-lɛ* (Karničar, Obir, 67), gor. *tə̏m*, pkm. *tàn* (Novak, Slovar,[2] 155), črnovr. *tạ̏m* (Tominec, 217), jnotr. *tȁn, tə̏n, tân* (Rigler, Jnotr. gov., 87, 157), bkr. *tâmo* (Ramovš, Zbrano delo I, 161); Pleteršnik II, 655 navaja *tâm*; v 16. st. *tam, tamkai* »ibi«, v 17. st. *tam* »là« (Alasia), *tam, tamkaj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tamkai* »ibi«, *ſem ter tám* »huc illuc« (Kastelec-Vorenc), *tam, tamkéj* »ibidem« (Pohlin), *tam, tamei, tamkai* »dort« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tamo* »illic, illuc«, sbh. *tȁmo* »tam, tja«, adj. *tȁmošnjī*, mak. *tamu*, adj. *tamošen*, blg. *tám*, dial. *támo*, adj. *támošen*, r. *tám*, dial. *támka, tamoká*, adj. *támošnij*, ukr. *tám*, adj. *tamtéšnij, támošnij*, br. *tám* »tam, potem«, adj. *támašni*, p. *tam* »tam, tja«, adj. *tamtejszi*, č. *tam* »tam, tja«, *tamto* »tamle«, adj. *tamější*, slš. *tam* »tam, tja«, adj. *tamojší*, gl. *tam* »tam, tja«, adj. *tamniši*, dl. *tam* »tam, tja«. Psl. **tãmъ, *tãmo* je izpeljano iz psl. **tã* »tja«, prim. lot. *nuo tām* »zato, torej«, gr. τῆμος, dor. τᾶμος »takrat« in k tvorbi psl. **kãmo, *kãmъ, *sě̃mo, *sě̃mъ* (Miklošič, 367; Kozlovskij, JA X, 657; Vasmer III, 74; Machek[2], 635; Pokorny, 1087; Kopečný, ESS II, 644 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1497). Dalje glej *tȁ II, tâ I* in k tvorbi *sȅm II*. M. S.

támar (m.), g. *-ja* »ograda za živino, staja« (gor., tolm., kor), Cigale in po njem Pleteršnik navaja tudi *tamâra* »Viehhürde, Pferche«, Badjura, Ljud. geogr., 275, pa dem. *támar(i)č, támarček*, kor. rož. tudi *távmar* (Šašel, RNB, 127); v. *tamáriti, -ârim* (impf.) »postavljati ograde za živino« in »pomikati se s čredo s pašnika na pašnik, da se enakomerno pognoji vso pašno površino, gartrati«, *tamorováti, -ûjem* »isto«; pogosto mtpn. *Tamar* v Julijskih Alpah; gor. *támor*, g. *tamóra*, rez. *támor, -urja̧* »ograda za živino«, mtpn. *Támor, Tòmor, Támur* (Dapit, ACR I, 196), *támur* »ribnik za zbiranje stavbnega lesa« (Steenwijk, SDR, 318).

Verjetno prevzeto iz rom., prim. furl. *tàmar, tàmer* »ograda iz kolov ali palisad, ki obdaja planino« in »ograda, v kateri prenočuje čreda«, v Val Gardeni *tàmbra* »lesena koča (za seno, drva ali ovce)«, lad. *tambra* »zapuščena, razpadajoča hiša« (Pizzinini, PL, 174; dodatne dial. oblike navaja Pellegrini, Studi, 304), kar je prevzeto tudi v kor. n. *Tummer, Tunger* »ograda, v kateri prenočujejo krave v planini«, štaj. n. *Tamer* »Viehhof im Gebirge« (Štrekelj, ČZN V, 77). Domnevno predrom. beseda. Hubschmid, ZRPh LXVI, 13, 23, 35, sklepa na predrom. **tamara* »poganjki, mlade veje«, sorodno **tam-* naj bi se ohranjalo v furl. *tamòsse* »stožčast kup suhega trstja ali ajdove slame«, srlat. *tamarissa* »sepes ex virgultis contexta«. Če je domneva pravilna, je *támar* prvotno označevalo iz kolov narejeno ograd o ali iz šib spleten plot (Štrekelj, Lwk., 65; Novak, Linguistica XV, 111; Bezlaj, SR IV, 290, VIII, 136, Eseji, 31, 98). Drugače Štrekelj, ČZN V, 77, ki z rezervo domneva izhodišče v *tabor*, interkalacijo nazala v **tambor* in asimilacijo *-mb-* > n. *-m(m)-*, in od tod izposojo v furl. in sln. M. S.

támbor (m.), g. *-ja* »vojaški bobnar« (Pleteršnik), tudi *tambūr, tāmbur, -ja* »vojaški boben, vojaški bobnar« (SSKJ V, 28).

Kakor hrv. dial. *tȁmbur* »bobnar« (Žumberak) in č. *tambor* »isto« prevzeto iz n. *Tambur, Tambour* »isto« (srvn. *tambûrer, tambûrære* »bobnar« je tvorjeno iz *tambûr* »boben«) < frc. *tambour* »boben, bobnar« < perz. *tabīr* »vrsta bobna«, o čemer glej *támburica*. Nazal se je domnevno vrinil pod vplivom izposojenke iz arab. *ṭanbūr* »vrsta brenkala«. Prvotna varianta brez nazala se ohranja v stfrc., prov. *tabor* »boben«. Iz frc. dem. *tambourin* je prevzeto sln. *tamburȋn* »majhen ročni boben s kovinskimi ploščicami v obodu« (Kluge[23], 814; Battisti-Alessio, 3708). M. S.

támburica (f.) »vrsta ljudskega brenkala z 2–16 strunami«, bkr. *támbura*, pkm. *tràmbulica* »isto« (Novak, Slovar[2], 159); SSKJ navaja tudi *tambúrica, tambúra*; *tamburáš* »kdor igra na tamburico«, f. *tamburašíca*.

Prevzeto iz sbh. *tàmburica, tàmbura, tȁmbura* »isto« < osman. turš. *tanbura* < arab. *ṭanbūr* »vrsta brenkala«. Prek sbh. je beseda prevzeta tudi v rum. *tambură*, madž. *tambura*, prek turš. pa v blg. *tamburá*, ngr. ταμπουρᾶς, alb. *tamburá* »isto« (Skok III, 441; Škaljić, Turcizmi[6], 599; EWU, 1476). M. S.

tâmšast (adj.), f. *-a* »trapast, neumen«, kor. obir. *tá:mšən, -šna* »betäubt, benommen, durcheinander« (Karničar, Obir, 248), črnovr. *tâmạst* »omamljen« (Tominec, 218). Štrekelj, LMS 1892, 41, navaja za Temljine tudi adj. indekl. *támš* »nezavesten, onemogel«.

Prevzeto iz bav. n. *taumisch*, kor. n. *tāmisch* »opotekajoč se, omamljen, nor, trapast«, kar je kakor n. *taumeln* »opotekati se, omahovati« tvorjeno iz srvn. *tûmen*, stvn. *tûmôn* »vrteti se« (Pleteršnik II, 656; Štrekelj, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 236; Kluge[22], 723). Iz n. subst. *Taumel* »omotica, omama, vrtoglavica« je pkm. *támla* v zvezi *f támli je bíu* »blodil je« (navaja Novak, Slovar,[2] 155), pri Pleteršniku II, 655, *táma* »omotica, delna izguba zavesti« (jvzh. štaj.) je verjetno retrogradna tvorba iz *támast*, nastala analogno po razmerju *plẹ̑ša* : *plẹ̑šast*. M. S.

tamúzati, *-am* (v. impf.) »lahno tolči« (Zalokar), pf. *tamúzniti, -ûznem* »lahno udariti« (Janežič).

Sufiks *-uz-* ima pogosto dem. funkcijo s pejor. konotacijo in je torej blizu funkciji sufiksa *-lja-*, prim. tako v sln. *trabúzati* »čvekati, govoričiti, klepetati« poleg *trabljáti* »isto«. Glagol *tam-uz-ati* »lahno tolči« torej utegne biti (pejor.) dem., tvorjen ob **tam-lja-ti*, ta pa ali z dem. sufiksom *-lja-* iz iter. **tamati* od **tomīti* »tepsti, tolči« (prim. dl. *tamaś, -am* »uničiti, poškodovati, zaklati, prekleti«, gl. *tamać, -am* »kleti, prekleti« (o tem Schuster-Šewc, HEWb., 1497)) ali iter. (tipa sln. *-lámljati* ← *lomíti*) od istega psl. **tomīti*. Iz prvega iter. je morda tudi hrv. čak. *tamošiti se* »pogajati se« (Šipan; navaja ARj XVIII, 74), *tȁmašan* »užaljiv, občutljiv« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 213). Psl. **tomīti* »tepsti, tolči« (stcsl. *tomiti* »mučiti«, br. *tomícь* »utruditi«) navadno primerjajo s sti. *tamáyati* »daviti« in pojmujejo kot kavz. iz ide. baze **temH-* »oslabeti« (Trautmann, BSW, 313; Vasmer III, 118; LIV, 567), kar se ne zdi nujno, saj je psl. **tomīti* verjetneje iter. besedotvornega predhodnika od **tęti, *tьnǫ*, str. *tjatь, tьnu* »tolči«, sln. *tẹ́ti, tnȅm* »sekati« iz baze **temH₁-* »rezati, sekati«, prim. lit. *tìnti, tinù* »klepati«, gr. τέμνω, τάμνω »rezati«, fut. τεμέω < **temH₁-s-*. Dalje glej *tomljáti, tẹ́ti*. M. S.

tanáč (m.), g. *-a* »svet, nasvet, posvetovanje« (pkm.), v Beltincih *tanáč* »isto«, *tanáčnik* »svetovalec, svétnik«,

tanáčivati, *-van*, *-vlen* »svetovati« (Novak, Slovar², 156); Pleteršnik navaja po Habdeliću in kot kajk. tudi *tolnáč* »Rath«.

Kakor star. hrv. *tanač* »svet, zbor; svetnik«, pri Jambrešiću tudi *tolnač*, prevzeto iz madž. *tanács* »nasvet, svet, zbor; opomin«, kar je tvorjeno iz *tanít* »učiti, poučevati«. Osnova je ural. izvora, prim. čerem. *tə̂menä-*, *tunema-*, mordv. *tonado-* »učiti se« < ural. **tuna-* »navaditi se, naučiti se« (EWU, 1477 s.). Drugače Skok III, 522, ki v sln. in hrv. *tolnač* domneva asimilacijo *t – m* > *t – n*, izvaja iz **tъlmačь* in domneva, da je madž. *tanács* prevzeto iz panonsko slov. besede s prav tako asimilacijo. M. S.

tandlar (m.) »branjevec«, samo v 18. st. pri Gutsmannu *tandlar* »bragnar, kupzhlivar, barantezh; Tändler«, *tandlarza* »bragnarza, kupzhlivarza, Tändlerin«.

Prevzeto iz bav. avstr. *Tandler* »kramar, preprodajalec starih, malo vrednih stvari«, v Celovcu *Tandlar* »prodajalec sadja na tržnici«, dunaj. n. *Tandler* »kramar« (Striedter-Temps, DLS, 236), širše bav. n. *Tändler* »branjevec, preprodajalec« iz *tändeln*, dial. *tanteln*, *danteln*, *tenteln* »prodajati, preprodajati; kramljati, po nepotrebnem se prerekati; obotavljati se«, kar je iter. od *tanden*, *tänden*, *tänten* »igrati se« < srvn. *tanten*, *tenten* »blebetati«, *tant* »prazno govorjenje, čvekanje«, srspn. *tant* »isto« in »igrača«. Morda iz rom., prim. špan. *tanto* »cena, denar za igranje« < lat. *tantum* »toliko« (Kluge²³, 814). M. S.

tantáti, *-âm* (v. impf.) »prazno govoriti« (Župančič, kartoteka SSKJ); Pleteršnik navaja pomen »mečkati«, vendar zgled iz Cigaleta *t. komu kaj* »jemandem etwas vorspiegeln« ne ustreza. Pleteršnik navaja za Haloze tudi *tantúzati* »mečkati« in poleg tega »hinter dem Berge halten«, torej verjetno »nejasno govoriti zaradi prikrivanja«. SSKJ V, 33, navaja kot dial. dol. *tántigovati*, *-ujem* »tarnati, tožiti«; iz kartoteke SSKJ je pri tem glagolu razviden še pomen »klepetati, veliko govoriti o nepomembnih stvareh«.

Pomen »veliko in prazno govoriti«, iz katerega je domnevno »tarnati, tožiti«, je lahko iz »nagovarjati, pregovarjati«, to pa kaže na izvorno *tentáti* »skušati« < »tipati« s predakcentskim akanjem. Dalje glej *tentáti*. M. S.

tántovina (f.) »neka bela vinska trta« (Celje, Rogatec; Erjavec, LMS 1882–83, 312; Vrtovec), po Trummerju »weisser Wippacher, Mehlweinbeer, weisser Grünhainer« (povzeto po Šulku, Im. bilja, 401). Nejasno. M. S.

tápa I (f.) »neumen človek« (kranj.), v 18. st. *tâpa* »bliteo, fatuus«, *tapàſt* »trapaſt« (Pohlin).

Pleteršnik II, 656, in po njem Striedter-Temps, DLS, 236, domnevata izposojo iz kor. n. *táppe*, *tàpp'l* »preprost, neroden človek« oz. srvn. *tappe* »neroden človek«, kar se ne zdi nujno, saj gre verjetneje za postv. iz *tápati* »tiho stopati, hoditi« < *»lahno tolči«, prim. iz iste balto-slov. osnove tudi lot. *tãpiņš* »tepec« (kar Mühlenbach-Endzelin IV, 148, sicer izvaja iz spn. *taper* »neroden človek«). K besedotvorju prim. *trȁp* in zlasti r., ukr. *torópa* »nespreten, okoren človek, neroda«: *a*-jevska deklinacija kaže lahko na prvotni nomen actionis *»tolčenje«. Dalje glej *tápati*. M. S.

tápa II (f.) »klinasto urezan kos lesa, s katerim podložijo sod, da se ne vali« (Štrekelj, Görz., 431).

Prevzeto iz furl. *tàp* »podklada za sod, da se ne vali ali za kolo, da se ne premakne« (Šturm, ČJKZ VII, 46), kar je iz v. *tapâ* »podložiti, podkladati«. To ustreza it. *tappare* »zamašiti«, *tappo* »zamašek« (iz česar je sb. dial. na Kosovu *tâpa* »plutovinast zamašek« (Skok III, 442)), kar je domnevno iz germ. **tappōn*, prim. n. *Zapfen* »čep, zamašek« (Battisti-Alessio, 3715). M. S.

tápati, *-am* (v. impf.) »tiho stopati«, SSKJ V, 33, navaja tudi pomen »tipati«, dem. *tapljáti*, *-âm* »lahno tolči, tipati« (= lot. *tãpļât*); iz jukstapozita **tihotapati* je postv. **tihotap* in od tod denom. *tihotápiti* »schleichen, schmuggeln«, nomen agentis *tihotâpec*, f. *tihotâpka*; v 18. st. *tapam* »in Finstern herumgreifen, in tenebris palpitare«, *tapam* »greife im Finstern herum« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tapati* »negotovo hoditi, teptati«, *ràstapati* »poteptati, pohoditi«, *taptati* »teptati«, dem. *tȁpkati* »trepljati«, sb. *tàpšati*, *tâpšēm*, od tod po napačnem razumevanju glasu *-p-* kot alofona k *-b-* *tȁbati*, *tâmbati* »teptati«; verjetno tudi hrv. čak. *stapati* »mesti maslo« (Vodice; gradivo navaja Skok III, 428, 460), *tapȁt*, *-ôn* »obrezovati (drevje), pristriči« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1231), č. *tápat* »tavati, bloditi, tipati, nespretno se premikati v temi«, gl. *tapač*, *-am* »tipati, zapenjati«, dl. *tapaś*, *-am* »teptati, švedrati«. Psl. **tapati* je iter. od **topāti* > r. *tópatь* »teptati«, kar ima paraleli v lit. *tapóti* »negotovo hoditi« in lot. *tapât* »stopicati«. K besedotvorju prim. csl. *kapati* »riti, kopati« poleg *kopati*. Sln. *tapljáti* ustreza lot. *tãpļât* »negotovo hoditi (o otroku), plaziti se kot otrok« (navaja Mühlenbach-Endzelin IV, 148), čak. pomenu »obrezovati drevje« pa morda lot. *tapât* »cepiti drevje«. Slov. besedno družino izvajajo iz onomat. **top*, ki posnema pri udarcu, teptanju nastale zvoke, in s tem v zvezi navajajo kot paralelno tvorbo srvn. *tâpe* > n. *Tappe* »taca, udarec s taco«, iz česar je denom. *tappen* »tipajoč, negotovo hoditi« (Vasmer III, 120; Schuster-Šewc, HEWb., 1498; o n. Kluge²³, 815). Vendar se zdi verjetneje izhajati iz ide. baze **tep-* »mazati« (LIV, 573; podobno že Fraenkel, 1057), katere iter. je znan v lit. *tapýti*, *-paũ* »mazati, barvati« in v sekundarnem *tapýti*, *taplju* »stopati«. Semantični razvoj »mazati« prek »božati, trepljati« v »tepsti, teptati« potrjuje polisemija v lit. *tapnóti* »trepljati, tipati, mazati, božati, teptati«. Glej tudi *tápa I*, *topȍt*, *tépsti*. M. S.

tarâc (m.), g. *-a* »kamnit tlak«. Pleteršnik II, 656, navaja kot kajk., vendar prim. danes pkm. *tarác* »tlak« (Novak, Slovar,² 156) in v 18. st. *taraz*, *potaraz* »kamenfki poklad, Pflaster auf der Erde«, *tarazati*, *potarazati* »pflastern« (Gutsmann).

Kakor hrv. kajk. *tarȃc* »kamnit tlak (na cesti)« prevzeto iz ben. it. *terazzo* »tlak«, furl. *teràz* »isto« < vlat. **terrāceum* iz *terra* »zemlja«. Iz kol. **terrācea* > srlat. *terracia* je it. *terrazza* (frc. *terrasse* > sln. *terâsa*), iz česar je hrv. čak. *tarȃca*, *tarãca*, v Primorju *tàraca* »tlakovana terasa pred hišo« (Skok III, 443; Battisti-Alessio, 3765; Gamillscheg, EWFS, 840). Glej tudi *tráca*, *trnâc*. M. S.

tárati, *-am* (v. impf.) »mučiti; dolgo delati, hoditi«, *t. se* »mučiti se« in »goniti se (o kobili)«; subst. *tára* »mučenje, bolečina«, *târ*, *-a* »gonitev (pri kobili)«; v 17. st. *ta katera je polsdignena zhes nebeſſa, je taku od ludy potarana* »zatirana, mučena« (Janez Svetokriški), v 18. st. *taràm* »quälen, affictare«, *tarovt* »affictor, tortor« (Pohlin), *taram* »quåle«, *tarout* »Quåler« (Gutsmann).

Brez znanih paralel. Gotovo sorodno s *trẹ́ti*, *tárem*, kar pomeni tudi »mučiti«, npr. *skrbi me tarejo*, *trẹ́ti se*

»goniti se (o kravi)«. Besedotvorno manj jasno. Izhajanje iz prez. *tárem* ni verjetno, ker iz drugih prez. (*jámem, mánem* ipd.) takih iter. ni. Verjetneje gre za ostanke nekega iter. z *a*-jevskim vokalizmom, ki sta ga izpodrinila **tírati*, **těrati* > sln. *terati* »mučiti«, *terati se* »pariti se (o ovcah)«, prim. tudi hrv. *tarati* »treti«, pri Belostencu *taritelj* »tritor« (ARj XVIII, 110). Ekspr. tvorbe iz **tarati* se morda ohranjajo v r. *tárabitь* »vleči«, *tarabánitь* »težko vleči, vlačiti«, br. *tarabánicca*, p. *tarabanić się* »s težavo se česa lotevati, vleči se«, č. dial. *tarabit* »težko nositi«. Dalje glej *tręti*, *terati*, *tǫrati*, *tarkljáti*. M. S.

târča (f.) »scutum, clipeus, meta«, sav. tudi »okrogla košara«, Miklošič, Lex. pal., 983, navaja tudi pomen »spodnji mlinski kamen«; dem. *târčica*; *târčar*, *tarčestrę̂lec* »Scheibenschütze«, *târčnica* »Scheibenbüchse«; v 16. st. *tarzha* »ſcutum« (Megiser), v 18. st. *tarzha* »clypeus, meta, scopus; en ſzit, zyl«, *tarzhiza* »ancille«, *en maihin ſhpanski ſzhit, ali tarzhiza* »cetra«, *ena maihina okrogla tarzhiza* »parmula« (Kastelec-Vorenc), *tarzha* »orbita, scutum, pelta« (Pohlin), *tarzha* »Scheibe, Schild« (Gutsmann).

Prim. csl. *tarča* »scutum«, r. *tárč*, *tórč* »majhen okrogel ščit«, p. *tarcza* »kolut, kolobar, ščit, tarča«, č. *terč*, star. *terče*, val. *tarča* »tarča, kolut«, gl. *tarč* »ščit«, pa tudi madž. *tárcsa* »kolut«. Prevzeto prek srvn. *tartsche*, *tarsche* »majhen okrogel ščit« iz frc. *targe* »isto«, kar je iz srlat. *targa*, *targia* < stfrank. **targa*, prim. s tem sorodno agl. *targe* »isto« in stvn. *zarga* »obod, okvir«, nvn. *Zarge* »isto«. V sln. prevladujoči pomen »cilj pri streljanju« izvira iz tega, da so v 18. st. v ta namen uporabljali ščite, na katerih so bili narisani koncentrični krogi. Enak pomenski razvoj je tudi v agl. *target* »cilj pri streljanju«, ki verjetno izvira iz frc. dem. *targette* (Miklošič, 347; Kluge[23], 816, 903; Gamillscheg, EWFS, 834; Onions, 904). M. S.

tarę́kati, *-am* (v. impf.) v kor. obir. *taré:qat*, *-am* »dolgo v noč ostati pokonci« in »klepetati, čvekati« (Karničar, Obir, 248), rož. *tarẽqatə*, *tarîqatə*, *-am* »dolgo, gostobesedno govoriti, klepetati«, *taréqovc* (m.), *taránja*, *tarẽqinje*, *tarîqinje* »klepetanje« (Šašel, RNB, 128).

Gerundij *taránja* kaže na **taráti* »govoriti«, kar se je podobno kot v r. *tarákatь* »čvekati« in gl. *tarakać* »trobiti«, *taraka* »trobenta« podaljšalo s *k*-jevskim sufiksom. Glagol **taráti* bi bil sicer lahko iz onomatopeje **tará*, vendar se zdi verjetneje, da je to tvorba iz nepotrjenega iter. **toríti* = lit. *tarýti* »govoriti«; k besedotvorju prim. psl. **karãti* iz **koríti*. Iz ide. baze **ter-* »govoriti« je poleg het. *taranzi* »govorijo« še lot. *tèrtelêt* »hitro govoriti«, *tìrât* »veliko in glasno govoriti«, r. *torotorítь* »blebetati«. Zaradi sln. *tárnja* »stokanje, tarnanje« ni mogoče domnevati, da bi bilo *ta-* v *tarę́kati* prefiks kot v rož. *tarólqatə* poleg *rólqatə* »kotaliti«. Dalje glej *târnati*, *trabljáti*, *trtráti*, *tę̂rjati*. M. S.

tarènj (m.), g. *tarénja* »travnik« v rez. *taré́nj*, g. *taré́nja*, tudi *taré́jn* (Steenwijk, SDR, 318). K temu mtpn. *Tarènj* in *Tarínâc* (o tem Dapit ACR II, 178 ss.) < sln. dem. **terę̂nc*.

Kot **terèn'* (m.), g. **terẽn'a* sočasno z rez. enako *valé́nj* (m.), g. *valénja* »strup« < furl. *velèn* »isto«, *disé́nj* (m.) »slika, vzorec« < furl. *dissèn* (Pirona, VF, 1263, 257; Steenwijk, o. c., 323, 250) pred rezijanskim akanjem izposojeno iz furl. *terèn* »zemljišče« (Mende, RLS, 117; Dapit, l. c.), v 15. st. *terein* »isto«, kar je tako kot it. tosk. *terreno* »zemljišče, svet, zemlja; območje«, lat. *terrenum* (n.) »zemlja, njiva« substantivizirani lat. adj. *terrēnus* (n.) »iz prsti, zemlje« k *terra* »zemlja, svet« < ide. **tersā* »suha, posušena« (Battisti-Alessio, 3765). Prim. tudi hrv. *ta'ren* »prisojno zemljišče« (Rovinj; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 43). M. F.

tarkljáti, *-âm* (v. impf.) »gristi, da se sliši glas grizočih zob« (Vrsno).

Erjavec, LMS 1882–83, 256, izvaja iz ben. it. *torcolàr* »prešati«, kar je iz fonetičnih razlogov malo verjetno, prim. ben. it. *torcolo* »preša« > sln. *tōrkla*, *tōrkula* »isto«. Nekateri obsoški govori sicer poznajo akanje, tako npr. na bližnjem Kamnem (o tem Ramovš, Hgr. VII, 78), vendar domneva o izposoji tudi semantično ne prepričuje. Besedotvornih možnosti povezave s *tręti*, *tárem* < **tẽrti*, **tь̀rešь* je več. Lahko izhajamo iz subst. **tárek*, *-rka* »trenje, mletje« < **tьrъkъ̏* in domnevamo deminutivni denom. tipa *zvončkljáti* ← *zvónček*. Druga možnost je domneva, da gre za dem. k **tárkati* »treti«, kar ima paralelo v sbh. *tàrkati* »drezati, bezati (v ogenj), trebiti (zobe)«. To je lahko iz dem. **tь̀rъkati* (kakor **brènъkati* ob **brъněti*) ali iz tvorbe, ki ustreza sln. *tárati*. Dalje glej *tręti*. M. S.

tárma (f.) »črv v pršutu; molj«, sem adj. *'stərman* »pokvarjen pršut, v katerega je prišla muha; od moljev razgrizeno blago« (oboje Sv. Anton; Jakomin, NS, 129, 116); *târma* »črv; molj« (Komen; OLA).

Prim. hrv. čak. *tôrma* (f.) »molj«, *tarmȉca* »isto«, *tarmȁt*, *tarmôn* (v. impf.) »požirati (o moljih)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1247, 1233), *tarma* »tinea« (Nemanić). Izposojeno iz it. knjiž. *tarma* »molj«, *tarmarsi* »biti ves od moljev«, ben. it. *tarma* »črv, ki razjeda različne snovi«, *tarme da russignòli* »žitni molji«, *t. del legno* »termiti«, *tarma dei pani* »suknarski molj«, *tarmarse* »biti ves rdeč od praskanja zajedalcev«, furl. *tàrme* »skupno ime za ličinke žužkov«, lat. *tarmes* (m.), *-itis* »lesni črv, termit«, s sekundarnim *-e-* po *vermis* (m.), *-is* »črv« tudi lat. *termes* (m.), *-itis* »lesni črv, termit«, frc. *termite* »isto«, kar je prek n. *Termite* izposojeno v sln. *termȋt* (m.) »lesni črv« (Boerio, DV, 736; Pirona, VF, 1172; Battisti-Alessio, 3722; Kluge[22], 727), ki se prvič pojavi pri Erjavcu, Prirodopis živalstva[3], 211. Lat. *tarmes*, *-itis* je po vzorcu *circus* (m.) »krog, kolobar« → *circes*, *-itis* »krog, prstan« tvorjeno iz lat. *tarmus* »lesni črv« (Battisti-Alessio, l. c.). To pa je nomen actionis **tᵊr(H)-mó-s* v funkciji nomena agentis »kdor tre, drobi, vrta« verbalne baze **ter(H)-* »treti, drobiti, vrtati«, prim. lat. *terō*, *-ere* »treti, drgniti«, stcsl. *trěti*, *tьrǫ* »treti«, gr. τείρω »pritiskati, mučiti« < **ter-i̯e/o-*; iz iste verbalne baze je tvorjeno gr. τερηδών (f.), -όνος »lesni črv« in formalno bolj oddaljeno lit. *trandìs*, *-iẽs* »lesni črv; lubadar« in csl. *trǫdъ* »vrsta lesne gobe« (Walde-Hofmann II, 649; Pokorny, 1070; Fraenkel, 1111). Glej *trǫ̂d II*. M. F.

tarna (f.) »zakladnica«. V 18. st. *tarna* »Schatzkaſten, gazophylacium« (Pohlin), *tarna* »Schatzkaſten« (Gutsmann), v 19. st. pri Murku I, 661: *tárna* »Schatzkaſten«.

To je ena izmed besed, ki jih je Pohlin povzel iz Belostenca, vendar je Breznik, Razpr. ZDHV III, 1926, 145 ss., v svojem seznamu ne evidentira, čeprav iz slovenskih virov ni znana in je očitno, da jo je Pohlin nerodno povzel po Belostenčevi zvezi *tarna komora* »theſaurarium, gazophylacium, ærarium, domus theſauraria«, tudi *tárnik* »theſaurarius, præfectus ærarii«, pri Jambrešiću:

tárna komóra, *tarnicza* »armāmentārium, orusià hiſa«, v 16. st. pri Vrančiću v enakem pomenu kot pri Belostencu: *tarna-kuchya* »Schatzkam̃er, camera del teſoro, aerarium, taar-haz«. Hrv. *tarni* (adj.), f. *tarna* »zakladni«, ki se pojavlja npr. tudi v zvezah *tarna kola* »tovorni voz«, je narejen na podlagi *tar* »skladišče, magazin« (ARj XVIII, 106). To je izposojeno iz madž. *tár* »skladišče, magazin; blago, ki je na prodaj; imetje, zaklad« iz slov. **továrъ* »blago, menjalno blago, imovina« (Skok III, 485 s.; EWU, 1482). Glej tudi *tovâriš*, *tovârna* in *tóvor*. M. F.

târnati, *-am* (v. impf.) »lamentari«, tudi *tarnjáti*, *tarnávati* »isto«, pf. *za-*, *pre-*, *po-t.*, izv. *târnavec*, *tarnáč* »Jammerer«, *târnja* »Jammer«.

Kelemina, ČZN XXIII, 145, domneva izposojo iz jn. *sich därmen* »jeziti se, žalostiti se« (prim. za *-rm-* > sln. *-rnj-* ben. it. *tarma* > sln. *târnja* »pršica v vosku«). Vendar se zdi mogoče, da je beseda domača, derivirana iz verba dicendi **tarâti*. Tvorba je lahko deverbalna kakor *česnáti*, *česnjáti* »blebetati, čvekati« iz *česáti*, ali denom. prek gerundija *târnja*, ki je iz neke osnove **tare-* ali **tari-* (prim. sln. *bȇrnja* »bera« iz **berěšь* in *vóžnja* iz **vòzišь*). Slov. **tarâti*, ki se ohranja v mor. č., slš. *tárat'* »čenčati, blebetati«, mor. č. *taráňat'* »isto«, p. dial. *tarać* »opravljati« (Karlowicz, SGP V, 386), r. *tarantítь* »isto«, in na kar kaže tudi *tarẹ́kati* »klepetati«, je iter. od **torî́ti*, ki ustreza lit. *tarýti* »govoriti« (Snoj, SES, 655). Dalje glej *tarẹ́kati*, *trtráti*, *trabljáti*, *traskati*, *tȇrjati*. M. S.

târnja (f.) »črv v vosku« (Ljubušnje). Štrekelj, LMS 1892, 41, je na podlagi hrv. *tarma* »tinea« iz ben. it. *tarma* »črv, ki razjeda različne stvari«, furl. *tàrme* »skupno ime za ličinke žužkov« sklepal, da se je rom. izposojenka *tárma* v sln. preoblikovala v *tárnja* po vzorcu *žinja* : *žíma*. Ker sln. *žinja* »žima« ni nastalo iz sln. *žíma* (glej s. v. *žînje I* in *žíma*), razlaga ne prepričuje. Morda je to domača tvorba tipa *vóžnja* (← psl. **vozьnī́*) k *vozíti* iz iter. v. **târati* »treti« v sln. *tárati*, *-am* »treti (o lanu)« (Temljine; Kenda, rkp., 155) poleg širšega »mučiti«, hrv. *tarati* »treti«, pri Belostencu *taritelj* »tritor« (ARj XVIII, 110). Konkretizirani pomen iz prvotnega nomena actionis (»trenje« → nomen agentis »kdor tre, vrta, razjeda« > »črv«) bi kazal na večjo starost tvorbe, tako da je v sln. podedovana. Glej tudi sin. *tárma*, *tûrlej* in dalje *trẹ́ti*. M. F.

tarotel (m.) »bedak, tepec«. Izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *tarotel* »Tölpel, trepan, terban, bebez, tumpez, zmok, trelei, terei, trantou«.

Striedter-Temps, DLS, 236, izvaja iz bav. avstr. *Trottel* »bedak« s substitucijo nemškega vzglasja *tr-* s slovenskim *tar-*. Ker tovrstne substitucije v sln. niso znane, je beseda bolj verjetno ljudskoetimološko preoblikovana iz prvotnega sln. *trọ́telj* (m.) »bedak, tepec« < bav. avstr. *Trottel*, kot pa v sln. prevzeta prek madžarščine, kjer je taka substitucija vzglasne konzonantne skupine znana le pri starejših izposojenkah, prim. madž. *kalitka* »kletka« < slov. **klětъka* »isto« (EWU, 670). Dalje glej *trọ́telj*. M. F.

tása I (f.) »pladenj« (SSKJ V, 35), tudi *táca* »isto«, v 18. st. *taza* »poſtrieshauna platiza, sdeliza, poſtrieshilniza; Taſſe« (Gutsmann).

Varianta z *-s-* je prilagojena po nvn. *Tasse* (ta pa po frc. *tasse*). Star. varianta s *-c-* je prek bav. n. *tatze* »skodelica« prevzeta iz it. *tazza*, furl. *tàzze* »skodelica, kupa, čaša, kozarec«. Pomenski prehod »skodelica« > »pladenj« je znan v bav. n., prim. *Kaffêtátz* »pladenj za serviranje kave« (Schmeller, BWb. I, 635), pa tudi v star. it., kjer *tazza* pomeni tudi »zabojček, v katerega nalagajo krožnike po obedu v samostanih«. It. *tazza* je prek arab. *ṭās(a)* »čašica, skledica« izposojeno iz perz. *täšt* »umivalna posoda, lavor, kotel, podstavek za skodelico« (Kluge[23], 816; Battisti-Alessio, 3734). M. S.

tâsa II (f.) »skladovnica lesa; kopa sena ali snopov« (rez., Idrija, Kranjska Gora), bovško *tá:sa* »skladovnica« (Ivančič, DSBG, 61), tolm. *tása* »skladovnica drv« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), goriš. *tása* »Stoß, Schichte« (Štrekelj, Görz., 431).

Štrekelj, JA XIV, 1892, 549, je izvajal iz furl. *tàsse* »skladovnica sežaganih drv za kurjavo ali tudi česa drugega«, it. *tassa* »kup alg ali drugih morskih rastlin ob obali«, frc. *tas* »kopa, kopica« (12. st.) < frank. **tass* (Mende, RLS, 117; Skubic, Rom., 169; Battisti-Alessio, 3727). M. F.

tâst (m.), g. *-a* »socer«, pkm. *tést*, *-a*, *-u* (Novak, Slovar,[2] 157), prleš. *tȩ̑st* (Greenberg, SJ/SLS III, 168), rez. *tést* (Steenwijk, SDR, 319); f. *táščа* »socrus«, rez. *téšća*, kraš. *tášća*, notr. *tâška*, dem. *táščica*; v 16. st. *taſt* »socer«, *taszha* »socrus«, v 17. st. *taſt* »ſuocero« (Alasia), *per ſvojmu Taſtu*; *Taszha* (Janez Svetokriški), *táſt* »socer«, *taſzha*, *taszha* »socrus« (Kastelec-Vorenc), *taſt*, *-ú* »socer«, *tâsha* »socrus« (Pohlin), *taſt* »Schwiegervater«, *taſzha* »Schwieger(mutter)«.

Prim. stcsl. *tьstь*, *-ti* »socer«, f. *tьšta* »socrus«, sbh. *tâst*, g. *tàsta*, f. *tàšta*, mak. *test*, f. *tešta*, blg. *tъ́st(ъt)*, f. *tъštá*, r. *téstь*, *-tja*, f. *tëšča*, ukr. *téstь*, *-tja*, f. *téšča*, br. *césсь*, *-cja*, f. *céšča*, p. *teść*, g. *teścia*, f. *teściowa*, star. *teścia*, stp. *cieść*, g. *ćcia*, f. *ćcia*, stč. *test*, g. *cti*, f. *tšćě* (nč. *tchán* »tast«, *tchyně* »tašča«), slš. *test'*, *-a*, f. *testiná*, *-ej*. Psl. **tь̏stь* je dalje sorodno s stprus. *tistics* (možno je tudi branje *tisties*) »tast« (Endzelin, JA XXXII, 285 ss., SlBEt., 196), če to ni prevzeto iz slov. (tako Trautmann, Sprd., 449; Brückner, 569). Delbrück, Verw. N., 533, povezuje z gr. τίκτω »roditi, zaploditi« iz redupliciranega prez. *τί-τκω (Frisk, 899), τέκνον »otrok«, ags. *þeg(e)n*, stvn. *degan* »družabnik, služabnik, vojščak«. Trubačev, Term. rodstva, 125, precizira prvotni pomen psl. **tьs-tь* kot »roditelj (žene)«. Ide. koren v gr. in germ. besedi je **tetk'-* »narediti, zgraditi, tesati«. Za slov. bi bilo torej treba izhajati iz reduciranega korenskega vokalizma. Drugi povezujejo korenski morfem s prvotno otroško reduplikacijo **tetā̃* > sln. *téta*, lit. *tetà*, šved. *titta* »amita«, gr. τέττα »oče« (Iljinskij, JA XXXIV, 14 s.; Vasmer III, 100; Machek[2], 641 s.). Tvorbeno najbliže je psl. **svь̏stь* > sln. *svâst* »svakinja«. F. **tь̏šťa* je lahko tvorjen iz adj. **tь̏šťь* »tastov« (prim. iz adj. p. *teściowa*), saj bi iz moškega *i*-jevskega subst. pričakovali f. **tьstī́*, tj. motivirano tvorbo tipa sti. *devī́*. Vendar taka tvorba ni popolnoma izključena, saj se pričakovani nom. **tьstī́* lahko ohranja v star. slš. *testiná* »tašča«, *testica* »ženina mačeha« (navaja Kálal, Sl., 713). Če je akcentska rekonstrukcija **tь̏stь* pravilna, iz tega ne glede na besedotvorni postopek ne pričakujemo f. **tь̏šča*, zato je akcent te tvorbe morda naslonjen na tvorbe tipa sti. *vr̥kī́*, psl. **oldī́*, g. **ôldьję*. Akcent **tь̏šťa* je regularno razložljiv le, če domnevamo prvotni balto-slov. m. **tistī̃-s*, na kar pa bi kazalo samo blg. *tъ́stъt* (v tem primeru je **tь̏stь* iz akz. **tī̃sti-m*), od tod adj. **tistīo-* > **tistįo-* > **tь̏šťь*, f. **tistįā̃* > **tьšťā̃* (blg. (!)), akz. **tìstįām* > **tь̏šťǫ*, kar

bi se v večini akcentsko relevantnih slov. jezikov posplošilo na celo paradigmo. M. S.

táščica I (f.) »Erithacus rubecula«, črnovr. *tâšcą* »isto« (Tominec, 218), goriš. *tášca* in *tə̀škić* (m.), *-a* »samec taščice« (Štrekelj, Görz., 431, 404). V 18. st. *tászhiza* »Rubecula« (Hipolit), v 19. st. *táſhiza* »Sylvia rubecula« (Vodnik, rkp.), *táſhiza* »Sylvia, Sänger«, *ruména táſhiza* »Rubecula, Rothkelchen«, *plava táſhiza* »Blauhelchen« itd. (Freyer, Fauna, 13 s.), Janežič[1] II, 436: *tášica* »Rothkelchen«.

Prim. hrv. čak. *tȁščica* »Erithacus rubecula« (Brgud, Čepić v Istri), od koder je istr.-rum. *tâšćica* »isto« (Letaj), tudi *tâškica*, *tâška* (vse Filipi, ILA, 379). Hrv. *banj punica* »Erithacus rubecula«, *careva punica* »isto«, *kraljeva punica*, *puničica* Skok III, 77, povezuje s hrv., sb. *pùnica* »tašča«, zato bi sln. *táščica* prek iste pomenske motivacije lahko povezovali s sln. *tášča* »socrus« < **tь̀šča*. Ime te ptice pa nikjer drugod ni enako motivirano, prim. sln. sin. *penica*, *orešica*, *strižec*, *skričič*, *šmarnica*, hrv., sb. *crvenvoljka*, *crvendač*, *krvavac*, *črljenka*, r. *krasnošejka*, nvn. *Rotkelchen*, it. *pettirosso*, lit. *raudongurklẽ*, *liepsnele*. Zato bi bilo pri sln. in hrv. primerih mogoče sklepati le o homonimiji s poimenovanjem za »socrus«. Sln. *táščica*, hrv. *tȁščica* bi namreč prek pomenske motivacije »ptičica« > »Erithacus rubecula« lahko izvedli iz dem. **pъtášьčica* k **pъtášьka*, prim. r. dial. *ptáška* »ptičica«, ukr. *ptaška* »isto«. To more biti dem. tvorba tipa hrv., sb. *grȅška* ← **grěchъ* iz slov. **pъtáchъ* (m.) »ptič«, f. **pъtácha*, prim. r. *ptách*, f. *ptácha*, ukr. *ptách*, g. *ptachá*, f. *ptácha*, br. *ptách*, stp. *ptach*, kašub. *ptâch*. Sln. tvorba *taškič* < **pъtašьkit'ь* kaže, da je do leksikalizacije prišlo že v tvorbi **pьtašьka* > sln. **taška* (f.) → *taškič*. Naplastitev dveh dem. suf. zasledimo tudi pri sln. *ptičica* k *ptíca*, dem. k **pъta* »ptica«. Poimenovalni princip ni osamljen, prim. hrv. *ptičak* (Kanižlić; Skok III, 64), sln. *tička* »Hirundo rustica, Delichon urbica« (Šmarje; G. Filipi, ustno). Hrv. *banj punica* »Erithacus rubecula« itd. razlaga G. Filipi, ustno, iz **pulica* »ptičica«, prim. hrv. *trljeva pûlica* »taščica«, kar naj bi bilo tvorjeno iz istr. rom. *pȕlj* »ptič«. Glej tudi sin. *skričič*, *šmarnica*, *strižec* in dalje *ptíca*. M. F.

táščica II (f.) »Lotus corniculatus« (Kobarid; Erjavec, LMS 1879, 128).

Nejasno. Morda po podobnosti s cvetovi preneseno iz poimenovanja za »Rhinanthus christa galli« in v besedotvorju kalkirano po n. dial. *Taschla* »Rhinanthus christa galli«, *Klapptasche* »isto«, *Täschelgras*, *Taschenkraut* (Marzell, Wb. Pfln. I, 187). Glej sin. *nokota*, *ržâdec*, *škrovâda* in *škrivodec*. M. F.

tâška I (f.) »torba«. V 16. st. *tashka* »marsupium, pera« (Megiser), v 18. st. *taſhka* »bulga« (Kastelec-Vorenc).

Prim. hrv. *taska* »isto« (Marulić, Zadarski lekcionar), *taška* (Habdelić, Belostenec), *tâška* (Božava), r., ukr. *táška*, stp. *taszka* »Behälter«, č., slš. *taška*. Tudi rum. *tașcă*, kar je lahko iz slov. jezikov (Tiktin, Wb., 1566) ali iz madž. *táska* (Battisti-Alessio, 3726). Zaradi *-a-* more biti beseda po 8. st. (glej Striedter-Temps, DLS, 50) izposojena iz stvn. *tasca* »torba«, srvn. *tasche*, *tesche* »isto«, nvn. *Tasche* (Miklošič, Frw., 60; Skok III, 445). Izvor stvn. leksema ni jasen. Kluge[17], 771, ga izvaja iz vulg. lat. **tasca* »naloženo delo« < lat. *taxa* k *taxāre* »ceniti«, prim. stfrc. *tasche*, frc. *tâche* »naloga, posel«, in pravi, da se je pomen »torba, mošnja«, tudi »žep« (k temu prim. it. *tasca* »isto«) razvil prek nomena acti. Torba oz. žep naj bi bila tako poimenovana po kraju, kjer se spravi oz. nosi plačilo za opravljeno delo. Vendar Battisti-Alessio, l. c., rom. oblike izvaja iz stvn. predloge. Enako Pisani, KZ XC, 1978, 18 s., ki germ. leksem izvaja iz ide. **dhH₁-skā* »kamor se kaj položi« k **dheH₁-* »položiti«. V to dvomi Kluge[22], 218. Jokl, JA XXIX, 1907, 36 ss., germ. leksem izvaja iz slov, v kar pa dvomi Vasmer III, 84. M. F.

taška II (f.) »vrsta peciva«, dem. *taščica* »isto«. V 18. st. *táſhka* »Flecke, vom Mehl gebacken, potiza« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tâška* »kruh z jajcem, ki se peče ob veliki noči, pinca« (Lumbarda), čak. *táška* »gibanica«, npr. *jábukova táška* (Vážný, Čak. nář., 311), sb. *tášci* (pl.), g. *tâšākā* »vrsta velikonočnega zavitka, placenta genus« (Vuk, Vojvodina), slš. dial. *tašky* »močnata jed, v torbice, vrečke, žepke oblikovani kosi testa, ki se jih napolni s sadnim, mesnim ali zelenjavnim nadevom«. Tudi madž. *táska* »vrsta močnate jedi, zavitek« (EWU, 1488). Verjetno vse že v n. jezikih prek metaforičnega prenosa razvito iz stvn. *tasca* »torba«, srvn. *tasche* »isto«, nvn. *Tasche* (Skok III, 445). K temu prim. nvn. *Maultasche* »v torbico oblikovano testo za rezance, ki se polni z mesom, sirom ali špinačo« poleg »vrsta peciva« (Schmeller, BWb. I, 627), srvn. *spīse, die du mit dir füerest in der taschen dīn* (Lexer, Mhd. Wb. II, 1406). K slednjemu pomenskemu razvoju prim. sln. rož. *tâšqa* »darilo botrov otrokom za veliko noč, ki vsebuje šarkelj, pirhe, pomaranče, denar idr.« (Šašel, RNB, 128). Dalje glej *tâška I*. M. F.

tâška III (f.) »ključavnica, žabica« (gor.; Cigale, Wb., 706; črnovr.; Tominec, 218), dem. *tâščica* tudi »medaljon, amulet«.

Verjetno prek metaforičnega prenosa razvito iz *tâška* »torba«. Dalje glej *tâška I*. M. F.

tât (m.), g. *-a/tatû* »fur«; dem. *tatȉč* (m.), g. *-íča* (od tod cgn. *Tatič*), feminativ *tatíca*; tudi *tatíga* (f.) »kradljiva oseba«; sem *tâtba* (f.) »furtum«, *tatbína* »isto« in *tâtva*, vse izpričano že v Briž. spom. *ili tatbe* I,15; *v tatbinah* II1,34; *ese tatua* II,22; adj. *tatînski*, v. *tatíniti*, *-înim* (impf.) »krasti«. Morda spada zraven tudi sln. hdrn. *Tatinec* (Bezlaj, SVI II, 254). V 16. st. *tat* »fur«, *tatinski* »furax«, *tatvina* »furtum« (Megiser), l. 1607 *tat* »ladro«, *tatignia* »furto« (Alasia), v 18. st. *tat*, *tatiza* »fur«, *tatizh* »furunculus«, *en ſhivinski tat* »abáctor«, *tat*, *tatvina* »furtum« (Kastelec-Vorenc), *tat*, *-ú* »fur«, *tatizhk* »ladrunculus«, *tatvina* »Diebsthal, furtum, ablatum«, *tatinske* »furtivus« (Pohlin), *tat* »Dieb«, *tatinſki*, *tatoun* »diebiſch«, *tatvina*, *tatinſtvu* »Dieberey«, *tatnia* »Diebſtahl« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tatь* (m.) »κλέπτης«, hrv., sb. *tât* (m.), g. *tȁta* »isto«, r. *tátь*, g. *tátьja*, avgm. *tatíšče*, str. *tatь*, dl. *taš*, g. *-a*. Psl. **tâtь* (m.) »fur« je tako kot stir. *táid* »isto« nomen agentis iz ide. dial. nomena actionis **teH₂-ti-s* (m.) »kraja« korena **(s)teH₂-* »prikrito nekaj vzeti, krasti« (Miklošič, 345; Vasmer III, 82; Schuster-Šewc, HEWb., 1500; Pokorny, 1010). Zaradi gr. denominativa τητάομαι »biti oropan česa, utrpeti pomanjkanje«, ki prav tako kot slov.-kelt. izoglosa potrjuje obstoj substantiva z dentalnim suf., je slov.-kelt. ijevska osnova lahko tako kot ide. **nokʷt-* »noč« → ide. dial. **nokʷt-i-* oz. **k'erd-* »srce« → ide. dial. **k'erd-i-* preoblikovani dever-

bativni nomen actionis *$*teH_2$-t-* »kraja« (podobno Frisk II, 895). Dalje glej *tajíti*. M. F.

táta I (m.), g. *-a* in *-e* »oče« (v otroškem govoru), dem. *tâtek*, *-tka*, *tâti*, *-ja*, rez. *tátić* (Steenwijk, SDR, 318), kraš. *'ta:ta*; v 18. st. *tatei*, *tatek* poleg *ata*, *atei*, *ozhek* »Papa« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tȁta*, *táta* »oče«, dem. *tȁtica*, hipokor. *tájko*, *tâjko*, *tâle*, mak. *tate*, *tatko*, hipokor. *tejko*, blg. *táte*, *tátko*, hipokor. *tájko*, *téjko*, r. *táta*, *tjátja*, *tjátьka*, ukr. *táto*, *tátko*, br. *táta*, *tátka*, p. *tata*, *tato*, č. *táta*, *tati*, *tatí*, *tatík*, slš. *tata*, *tatko*, *tato*, star. gl. *tata*, *tatka*, *taćička*, dl. *tata*, *tato*, *tatko*. Psl. **tȃta* je z reduplikacijo lahko izgovorljivega zloga tvorjena otroška beseda, ki ima vzporednice v drugih ide. jezikih, sti. *tāta-* »oče, sin, ljubljenec«, *tatá-* »oče«, gr. τατᾶ (vok.) »o oče«, alb. *tatë*, lat. *tata*, kimr. *tad*, korn. *tat* »oče« (Walde-Hofmann II, 650; Vasmer III, 81; Pokorny, 1056). Slov. sicer kakor sti. *tāta-* lahko kaže na izvorno **tātă*, vendar se zdi verjetneje, da tu kakor v *áta* (kar ustreza got. *atta*, alb. *atë*, het. *atta-*, lat. *atta*, gr. ἄττα) in *máma* ni prišlo do pričakovanih spontanih fonetičnih sprememb, saj se je beseda vzdrževala predvsem v otroškem jeziku. Varianta z mehkima *t'* je nastala vzporedno v r. *tjátja* in sbh. *ćȁća*, sln. bkr. *čȁča* »oče«, v Kotu pri Kobaridu *ćáća* (Kenda, rkp.). O otroški reduplikaciji *papa* »oče« (gr. πάπ(π)ας, lat. *pāp(p)ās*, *pāpa*, it. *papà*, frc. *papa*, sln. *papȃ*) glej *pâpež*. Dalje glej *áta*, *oče*, *téta*. M. S.

tata II (f.) »zadnje žganje« v istrskem *'táta* (Padna; Cossutta, PV, 195). Nejasno. M. F.

tâtrman (m.), g. *-a* »končni del cevi pri vodnjaku, navadno z okraskom v obliki glave« (Pleteršnik navaja za gor.), kor. *tátrman*, obir. *tá:tərman* »Brunnenstock« (Karničar, Obir, 248); »strašilo na polju« (notr.; Badjura, Ljud. geogr., 280, navaja ta pomen tudi za Litijo); »močerad« (Planina na Štaj.), »velik mejnik« (Ig na Dol., notr.); v 18. st. *toterman* »Rohrbrůnn« (Gutsmann). Pleteršnik navaja po Valjavcu še *trâtrman* »tatrman«.

Prevzeto iz bav. avstr. *Tattermann* »končni del cevi pri vodnjaku (z okraskom v obliki (tatarske) glave«), dial. (zlasti tirol.) tudi »močerad«, štaj. n. *Tattermann*, *Tartermann* »hišni duh, strašilo na polju«, kor. n. v Dravski dolini *tàtterman* tudi »parkelj, strašilo« < srvn. *tater-man* »škrat, figura v lutkovni igri« < »Tatar« (Striedter-Temps, DLS, 236; Grimm, Wb. XI/1, 159). Ime *Tatár*, n. *Tatare* je prek r. *tatárin*, str. pl. *tatary* iz tatar., stturš. *tatar* »prebivalec dežele severno od Kitajske« (Vasmer III, 81). Iz n. je tudi č. *tatrman* »pajac, lutka, možic, burkež«. Schmeller, BWb. I, 631; Janko, ČMF XV, 203, in po njem Machek[2], 637, n. besedo dvomljivo povezujejo z n. *tattern* »tresti se, čvekati«, kar je po Grimmu, l. c., le paretimološka naslonitev. M. S.

távati, *-am* (v. impf.) »bloditi, negotovo hoditi, ne se celiti (o rani)«, *tavljáti* »plašno tavati, obirati se«, *otávljati se*, *obotávljati se* »kasniti, odlašati, obirati se; morari, cunctari«, *obotavljâvec*, *-vca*, *obotavljîvec*, *-vca*, f. *obotavljâvka* »kdor se rad obotavlja«, *obotâvek*, *-vka*, *obotâva*, *obotávljanje* »Säumnis, Zögern«, *obotâvica* »vnetje na rani« in »omama (od vina)«, adj. *obotáven*, *obotávljav*, *obotavljȉv*, v 18. st. *tâvam* (in *tâpam*) »in tenebris palpitare«, *obotavlam se* »claudicare, remorari«, *obotavlavz* »cunctator« (Pohlin), *obotaulam ſe* »wanke, zaudere« (Gutsmann), v 19. st. pri Cigaletu *abotavljati se*, *opotavljati se* »zaudern«, *obotavljati se* »zögern«.

Brez slov. paralel. Psl. **tavȃti* (prez. **tovǫ* (?)), **(ob-)o-tȃvl'ati* je sorodno z lit. *taujóti* »potepati se«, lot. *taũjât* »neodločen, negotov biti«, *tauńa* »počasen, len človek« (prim. hrv. kajk. *stúnja* »psovka lenemu človeku«), *tumelêtiês* »neroden, okoren biti pri delu«, *tùls* »budalast, počasen pri delu«, *tul'ât* »obotavljati se«. Dalje je sorodno stnord. *þaul-sætinn* »obotavljajoč se«, norv. *tula*, *týla* »mirovati, oklevati« (Čop, SR XIII, 197 s.). Glej tudi *zastǫ́nj*, *stúnja*, *taves*, *têvsati*, *turati*. M. S.

táverh (m.), g. *-a* »dnina«, k temu *táverhar*, *-ja* »dninar« (Murko I, 661), rož. kor. *távarχ* »dnina«, *távarχar* »dninar« (Šašel, RNB, 128), z interkaliranim *r* gor. *tá:RberXaR*, *-ja* »isto« (Kropa; Škofic, Diss., 368). V 18. st. *tavarh* »Tagwerk« (Gutsmann).

Pred 13. st. prevzeto iz srvn. bav. **tagwërch* »dnina«, *tagwërcher* »dninar«, srvn. *tage-wërc* »dnina«, *tagwërker* »dninar«, kar je zloženo iz *tage* »dan« in *wërc* »delo« (Striedter-Temps, DLS, 237). Mlajše, po 13. st. izposojeno je v 18. st. pri Pohlinu izpričano *tabèrh* »Tagwerk, opus diurnum«, tudi sln. dial. *taberh* »isto«, obir. kor. *tá:bərχ* (Karničar, Obir, 247), po premetu *tarbəh* (Rute; Košir, Rutarška špraha, 64). M. F.

tavȇrna (f.) »gostilna«, tudi *tabêrna* »isto«, v 16. st. *taverna* (Trubar), *toberna*, *v'Tovernah* (Dalmatin), v 18. st. *toverna* »oſhtaria kir ſe vinu tozhi, educillum; kurbina hiſha, ganea« (Kastelec-Vorenc), *tóvirna* »Schenke, taberna« (Pohlin), *taberna* »Schenke, Wirthshaus« (Gutsmann); denom. *tabernáti*, *-âm*, *tobernáti*, *-âm* »krčmariti«, v 18. st. *tovernati* »vinu vun na fertle tozhiti, predajati; educilare« (Kastelec-Vorenc), pſ. v 17. st. pri Janezu Svetokriškem: *veliku vina ſtovernam*.

Kakor hrv. *tòvijerna* (Dubrovnik), *tovîrna* (Brač, Hvar, Vis), *tòverna* (Šibenik), *tuvêrna* (Božava), *tovȇrna* (Vrgada) večkrat prevzeto iz (ben.) it. *taverna* »(manjša) gostilna, točilnica vina« < lat. *taberna* »koča, trgovina, stojnica, gostilna«, kar je po disim. iz **traberna* (tvorba tipa *caverna*) iz *trabs* »hlod, bruno«, prim. osk. *trííbúm* »hiša, zgradba« (Walde-Hofmann, 639). Skok III, 486, domneva, da je beseda v hrv. prevzeta iz dalm. rom. Refleksi lat. *taberna* so potrjeni še v frc. *taverne* in provan. *taverna*, ter od tod v katal., špan., port. *taberna* (Meyer-Lübke, 8510). Iz it. je še n. dial. *Tafern*, ngr. ταβέρνα (Miklošič, 360), ir. *taibern*, brit. *tafarn* (Battisti-Alessio, 639). Iz srlat. *tabernaculum* (< lat. dem. *tabernāculum* »koča, šotor«) je prek srvn. *tabernakel* prevzeto sln. *tabernákelj*, *-klja*, v 16. st. *tabernakel* (Trubar), *tabernakul* (Krelj), v 18. st. *tabernakel* (Gutsmann); brez n. posredovanja je hrv. *tabernàkul*, na Rabu *tabernȁkul*. M. S.

taves (m.), g. *-a* »vampir« (bkr.). Nejasno, brez znanih paralel. Morda iz iste osnove kot v. *távati* »bloditi«, vendar nomina agentis na *-es* sicer niso znana. Vpliv bkr. kompoz. *krvosès* »vampir« ni izključen. M. S.

tavník (m.), g. *-a* »koš, v katerem se hranijo ujete ribe« (dol.).

Prim. sbh. dial. *tàvnīk* »iz protja ali rogoza narejen koš za ribe« (Kupinovo v Sremu; ARj XVIII, 134), širše sb. »košara za orehe«, »temen prostor, kjer zimujejo čebele« in »podzemni rov, predor«. Nastalo po diferenciaciji *-mn-* > *-vn-* (prim. sln. *gúmno* > *gúvno*, *spǫ̂mniti* > *spǫ̂vniti*, na Ravnah na Kor. *tǫ́unə* < *təmno*; o tem Ramovš, Hgr. II, 94 s.) iz **tьmьníkъ* k **tьmьnъ*, **tьmьnȃ*, **tьmьnъjь*. Črnogor. *tàmnīk* je izpričano v pomenih

»temno mesto v vodi, velika globina«. Dol. korenski *a*, če je Pleteršnikov zapis *tavník* točen, je razložljiv z vplivom novoakutiranih adj. oblik, prim. sln. tudi *tamen* »temen«. Dalje glej *temà I*. M. S.

tâvžentrộža (f.) »Centaurium erythraea«, v 18. st. *tavſhèntroſhe* »Tausendguldenkraut, gentiana, centaurium« (Pohlin).

Kakor hrv. *tavžentroža* izposojeno iz bav. avstr. *Tausendrose* (izpričano npr. v sor. n. *tāuž(e)ntrōəže* (navaja Kranzmayer-Lessiak, Wb., 158)) za knjiž. n. *Tausendguldenkraut*, kar je kalk po lat. *centaurēum*, ki ga je omogočila ljudskoetimološka naslonitev lat. fitonima na lat. *centum* »sto« in *aurum* »zlato«, *aureus* »zlat«. Lat. *centaurēum* je sicer prevzeto iz gr. κενταύρ(ε)ιον »zel kentavrov«. Ta ljudskoetimološka naslonitev je omogočila še it. dial. *cento fiori* (Rim) in kalke sln. *tîsočnik*, hrv. *tisočica*, slš. *natisíc* (Kálal, SI., 369), p. *tysiącznik*, r. *zolototýsjačnik* »tavžentroža« (Simonović, BR, 108; Machek, JR, 182; Marzell, Wb. Pfln. II, 322; Striedter-Temps, DLS, 237; Vasmer I, 460; Pellegrini–Zamboni, FPF II, 401 ss.). Sin.: *svệdrc*, *cintara*, *čantara*, *gorčíca*, *kítica*, *gríževec*, *glîstnik*. M. S.

tážiti, *-im* (v. impf.) »tolažiti«, pf. *po-*, *u-t*.; *tâže*, *-ta*, *tâžej*, *-a*, *tâžnik* »tolažnik«, *tâžnica* »tolažnica«, *potâžba* »tolažba«; v 17. st. *tashejne* »trofht«, *je on potashen (ali potroſhtan)* (Evangelia inu listuvi; Rigler, Začetki, 214), v 18. st. *vtašhen* »placatus, vtolašhen« (Kastelec-Vorenc), *tashem*, *tasheti* »pacare, solari«, *tashnik* »paccator, conſolator« (Pohlin), *tashim* »besånftige, trộste, stille« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tàžiti*, *-īm*, čak. *tãžit*, *-in* »miriti, blažiti, tolažiti«. Slov. **tážiti* je denom. iz nepotrjenega **tãgъ*, ki se kaže tudi v sln. v 18. st. *tagati se* »imeti upanje, sich vertrösten«, *tagati se na koga* »zanašati se na koga, sich auf einen verlassen« (Gutsmann), in ki ustreza star. lit. *togus* »dober, prijazen, prijeten«, danes *patógus*, *patogùs* »udoben, ustrezen, všečen, blagohoten«, lot. *patāgs* »udoben«, prim. tudi lit. *tógtis* »biti prijeten« (Snoj, Etimologija 2004, v tisku) iz ide. **tāg-* »postaviti na pravo mesto«, prim. gr. τάσσω, at. τάττω »urejati, postavljati, uvrščati«, ταγός »poveljnik«, toh. A *tāśśi* »vodja«, stir. *toig* »prijeten«, stvn. *dechisto* »ljubši« < **þakistōn* (o tem Trautmann, BSW, 313; Fraenkel, 551; Pokorny, 1055, brez slov.). Manj verjetna je domneva o izposoji iz nepreglašene variante štaj. n. *dasig* ob širše bav. n. *däsig* »plašen, krotek, potrpežljiv« (Pleteršnik II, 657). To bi bilo možno le iz prenaredbe bav. n. zveze *dási' machə̃* »krotiti«, ki jo navaja Schmeller, BWb. I, 545. Še manj verjetno je, da bi **tážiti* nastalo po kontaminaciji iz **blažíti* in **tolíti* (tako Skok III, 448), saj proti temu govori akcent. Glej tudi *tolážiti*. M. S.

tẹ́bih (m.), g. *-a* »živinska nadušljivost« v rož. kor. *tẹ́bəχ*, g. *-bχa*, *tẹ̄bəšən qòn* »nadušljiv konj« (Šašel, RNB, 129), obir. kor. *tẹ́:pšən* (adj.), f. *-šna* »astmatičen, ki težko diha (o konju)« (Karničar, Obir, 248).

Verjetno izposojeno iz bav. n. *töbig*, srvn. *töbic* »jetičen« poleg »divji, besneč« (Ramovš pri Šašel, 117). M. F.

tecáti, *-ám* (v. impf.) »sekljati (o mesu ali slanini)«, *təcálo* »deska za sekljanje« (Volče; Erjavec, LMS 1882-1883, 256), primor. *'tecət* »sekljati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 130), toda v Koštaboni še nereducirano *ta'ca 'dərva* »sekati drva (o drvarju)« (Kukanja, SDLA - KP/1).

Izhodno sln. *tacáti* »sekati« je tako kot hrv. *tacàti*, *tacân* (v. impf.) »na drobno sekljati« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 199) izposojeno iz rom. v. **tatiāre* »na drobno rezati« v trž. it. *tazàr* »na drobno sekljati«, furl. *tazzâ* »isto«, tudi *taciâ* (Pinguentini, 235; Pirona, VF, 1178, 1164), ki je verjetno fonetično razvit iz srlat. denom. v. **tactiāre* iz ptc. *tactus* k *tangere* »dotikati; okušati; biti, tepsti« (Skok III, 429; Doria, 726). Fonetično ni verjetno Erjavčevo izvajanje *tecáti* (Volče) iz sln. iter. *tólcati* »tolči«, hrv. *tùcati* »isto«, csl. *tlъcati* »pulsare« k psl. **tъlčěšь* »pulsare«, Glej tudi *táca III*. M. F.

teča (f.) »posoda, kozica« v istrskem *teća* (Tomšič, Olive in sol, 378), bovško *tè:jča* »ponev z dolgim ročajem« (Ivančič, DSBG, 61), rez. *teča* »ponev« (Skubic, Rom., 156).

Tako kot hrv. čak. *tẽća* »ponev« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 383), *tȅća* »plitev lonec« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1235) izposojeno iz ben. it. *techia* »plitka glinena posoda z visokim robom za kuhanje hrane« (Boerio, DV, 739), trž. it. *tecia* »isto«, furl. *tècie* (Pirona, VF, 1179) < ben. it. (Meyer-Lübke, 8613), krško dalm. *takla*, kar je iz sinkopiranega rom. **tēcula* s sekundarnim nezvenečim velarom – morda po asimilaciji po zvenu *t – g > t – k* – ki ga potrjuje tudi hrv. *tìkula* »opeka« (l. 1437 v Zadru), *tîkula* »isto« (Rab, Šibenik; Skok III, 467). Izhodišče leksemov je lat. *tēgula* »ponev« poleg »opeka; streha« s sekundarno dolžino pod vplivom gr. τήγανον (n.) »ponev« iz prvotnega **tĕgula* (f.), *tĕgulum* (n.) »pokrov, streha« k *tegō*, *-ere* »kriti, pokriti« (Battisti-Alessio, 3739). Lat. *tēgula*, ki se v sinkopirani varianti fonetično regularno razvita ohranja v it. *téglia* »kozica«, *tégghia* »isto«, se kot dalmatorom. leksikalni ostanek ohranja v hrv. *tìgla* »opeka« (Skok, l. c.) < **tígъla* < rom. **tēgŭla*, alb. *tjégulla*, prek srlat. **tegula* s primarno kvantiteto korenskega vokala pa je leksem prešel tudi v stvn. *tegel* »posoda«, srvn. *tëgel* »isto«, *tigel*, nvn. *Tiegel*. Glej tudi *tegel*. M. F.

tečâj (m.), g. *-a* »cardo«. V 18. st. *tezhai* »cardo, ſhtekel per vratih« (Kastelec-Vorenc), *tezhâja* »cardo«, *tizhâja* (Pohlin), *tezhaja* »Türangel«, *vratni tezhai* »Thürangel, durni zhegel« (Gutsmann).

Pomensko enako je hrv. kajk. *tȅčaj* »stežaj« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 371), *techaj vratni* »isto« (Belostenec), tudi *tȅčalj*, g. *-člja* »tečaj« (ARj XVIII, 148). Miklošič, 347, in Skok III, 450, sta **tȅčajь* izvajala iz v. **tek-tí* »ire, currere«, kar implicira, da je beseda prvotno pomenila »tek«, nato pa del vrat, kjer se ta premikajo, prim. v 19. st. pri Gutsmannu izpričan nomen actionis *tezhai* »Lauf«. Toda sln. sin. tipa *stežaj*, *stožer*, *peta* bi bolj kot za izvajanje iz **tek-tí* »ire, currere« kazali na tvorbo iz pomenske stopnje »peti, vezati ipd.« tega glagola, prim. hrv., sb. *zateći se* »obvezati se« (Stulli, Vuk; ARj XXII, 479). Besedotvorno je **tȅčajь* lahko nomen agentis na **-ějь* (Slawski, SP I, 86) s prvotnim pomenom »klin, ki vrata veže, pritrdi na steno ipd.«. Sln. sintagma *vrata sneti s tečajev* »razsaditi jih« taki etimološki interpretaciji ne nasprotuje. Potrjuje pa jo tudi tolm. *tečáj* »sklep (pri kosteh)« (Temljine; Kenda, rkp., 156) < *»vez«. M. F.

tečáti, *-ím* (v. impf.) »fixum esse« (vzh. štaj.), k temu knjiž. *tičáti*, *-ím* »isto«, npr. *klin trdo tiči v steni*; *doma tiči*; *v dolgovih tiči*, ki kaže, da je sln. dial. oblika reducirana iz prvotne sln. *tičáti*; pf. *obtičáti*, *-ím* »obstati«,

pretičáti »prebiti, preživeti«. V 18. st. *tezhati* »figere, potakniti, ftaviti, perbiti, šabofti, šapizhiti«, *en zehar, kateri vfeškuši v'ošhtarÿ tezhy* »popino« (Kastelec-Vorenc), *tezhati*, *tezhim* »stecken wo« (Gutsmann).

Prim. stp. *tczeć* »tičati«, stč. *tčieti* »isto«, gl. *tčeć*, *tču*, *tčiš* »tičati, biti, nahajati se«. Psl. **tъčā́ti* < **tъkě́ti* je intranz. k tranz. **tъkā́ti* s pf. **tъknǫ́ti* »figere« (Schuster-Šewc, HEWb., 1501, brez sln. gradiva), oba pa lahko denom. v. iz subst. **tȁkъ* (m.) »kol, klin« < ide. **tuk-ó-s* »potolčen, odlomljen«, z akc. umikom substantivizirano v gr. τύκος (m.) »kladivo, bojna sekira« < »(odlomljeni) kol, palica ipd.«. Dalje glej *takníti*. M. F.

tẹ̑čen (adj.), f. *-čna* »siten, jezljiv«, subst. *tečnóba* (f.) »sitnost; sitnež«, *tẹ̑čnež* (m.), g. *-a* »sitnež«, denom. v. *tečnáriti*, *-ârim* (impf.) »siten biti«; tudi *netẹ̑čen*, f. *-čna* »isto« (dol., gor.) in po redukciji *natẹ̑čen*, f. *-čna* (gor., Ig); k temu *netẹ̑čnik* (m.) »sitnež, vsiljivec«, *natẹ̑čnik* »isto« (gor.) in *natệka* (f.) »nadloga«, tudi psovka človeku, npr. *ti nateka ti!* (gor., Ig), *natȅk* (m.), g. *natéka* »sitnež«, tudi psovka človeku, npr. *ta natek* (jvzh. štaj.), pri Jarniku, Versuch, 112: *natek* »der Böfe«. Sem cgn. *Natek*.

Zaradi sln. sin. *síten* (adj.), f. *-tna* in hrv. kajk. *sȉtan*, f. *-tna* k psl. **sýtъ* (adj.) = sln. *sȉt*, f. *síta* »satur« je sln. adj. *tẹ̑čen* po aferezi nastal iz **ne-tẹčьnъ* »takšen, ki ne gre v slast«, tj. »neprijeten ipd.« k **tẹ̑kъ* (m.) »apetit, slast«, sln. *tệk* »isto« (Bezlaj, ESSJ II, 221). Sln. *natȅk*, g. *natéka* z *é* kaže, da so se oblike deloma naslonile na besedno družino iz *téči*, *-čem* »currere«. Glej tudi *Netek* in dalje *tệk I*. M. F.

téči, *téčem* (v. impf.) »currere, fluere« poleg »ire«, pf. *do-*, *iz-*, *na-*, *opo-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *s-*, *u-*, *vz-téči*, *-téčem*; iter. *tẹ́kati*, *tệkam*, *-čem* = rez. *tíkat* (Steenwijk, SDR, 319), dem. *tệkcati*, *tekljáti* »z majhnimi koraki tekati«; subst. *tệk* (m.), g. *-a* »cursus«, *tekáj* (m.), g. *-a* »isto«, *tečâj* tudi »stadium«, *tekáč* (m.) »cursor«, *tekár*, g. *-ja* »isto«, *tẹ́kavec* (m.), g. *-vca*; adj. *tekǫ́č*, f. *-a* »currens« (od tod izvedeno *tekočína* »liquor«) < ptc. prez. akt. **tekǫt-*, *tékoven*, f. *-vna* »isto«. V 16. st. *tezhi* »fluere, currere«, *tek* »cursus«, *okuli tekati* »cursitare« (Megiser), v 18. st. *tezhi* »fluere, currere«, *tèk* »fluxio, fuga« (Kastelec-Vorenc), *têzhem* »currere, fluere«, *tẹkam* »currere«, *tẹk*, *-ú* »curfus« (Pohlin), *tezhi*, *tezhem*, *tiekati* (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tešti*, *tekǫ* »currere, fluere«, *těkati*, *-ajǫ* »currere«, *tekъ* »cursus«, hrv., sb. *tèći*, *tèčēm* »fluere, durare«, hrv. čak. in kajk. tudi »currere«, *tȉjek*, mak. *teče* tudi »spuščati«, »minevati«, blg. *tekà*, r. *téčь*, *tekú*, *tečëšь*, *tekátь*, tudi *tjaknutь* »zbežati« (Dal', Slovar'[3] IV, 905), ukr. *tektý*, *tečú*, *tikáty* »bežati«, p. *ciec*, *cieknąč*, gl. *ćec*, *čeku* »teči«, *čěkač* »bežati«, dl. *śac*, *śeku*, *śaku*, plb. *ticĕ* »puščati«. Psl. **tet'ī́*, **tečèšь* »ire, currere, fluere« in k temu iter. **těkā́ti*; sorodno je lit. *tekė́ti*, *tekù*, *tekė̃jau* »currere, fluere, stillare, emergere«, *tẽkinas* »tekoč« (= psl. **tečьnъ* »isto« v blg. *tèčen*, r. *téčnyj*; Trautmann, BSW, 316), *tekùs* »isto«, *tekùmas* »cursus, fluctus«, lot. *tecêt*, *teku*, *tecẽju* »fluere; stopicajoče teči; počen biti«, *tẹkât*, *tẹkãju* »tekati, drobencljati« poleg *tẽkât*, *-ãju* »tekati« = psl. iter. **těkā́ti* (Osten-Sacken pri Trautmannu, l. c.), toh. B *cake* »reka; tok«, sti. *tákti* »hiteti, drveti«, *táku-* »hiter, deroč«, *takvá-* »isto«, av. *tačaiti* »teči, hiteti«, stir. *techid* »leteti«, alb. *ndjek* »slediti« < **en-tek-e-*, got. *þius* »sluga« < ***»kdor teče« (= sti. *takvá-*; Pokorny, 1059), het. *u̯a-tku-* »skakati« (Miklošič, 347; Trautmann, l. c.; Vasmer III, 89; Fraenkel, 1074; Mayrhofer I, 466). Pri Pokornem, l. c., in v LIV, 563, je ta besedna družina združena pod korenom **tekʷ-* »currere, fluere«, vendar rekonstrukciji z labiovelarom nasprotuje toh. gradivo, saj bi pri izhodišču z labiovelarom namesto toh. B *cake* pričakovali refleks **cakwe* (van Windekens, Le tokh. I, 249). Ide. koren **tek-* »currere ipd.« je bil že ide. dial. podaljšan s prez. suf. **-u-*, prim. psl. **pel-ti*, prez. **pelvèšь* »pleti«, **žī́ti*, prez. **živèšь* »vivere«. Glej tudi *točíti II*, *téči se*, *stẹ̑kel*, *stȍk*, *tȍk I–II*. M. F.

téči se, *-em se* (v. impf.) »goniti se« (Bovec); tudi *tẹ́kati se* »isto (o kravah)«, subst. *tệkec* (m.), *-kca* »kozel ali oven«, *tẹ́kavka* (f.) »krava, ki se pogosto poja« (kranj.), *tẹ́kavnik* (m.) »neka rastlina, od katere se krave pojajo«.

Prim. csl. *tečljavъ* »meretricus«, hrv., sb. *tèći se* »goniti se (o kozi)«, črnogor. *tȅči se*, *tèčēm se* »isto« (Vujičić, Rječnik, 119), r. *tečka* »parjenje živine«, sem verjetno tudi *tek* »Capra sibirica« (Dal', Slovar'[3] IV, 739), ukr. *tičýty*, *tičú* »biti v obdobju parjenja«, *tíčka* »čas, ko se psi, volkovi parijo«, p. *ciekać się* »pojati se«, *toki* »ljubezenska igra; parjenje«, stč. *téci sě* »pariti se« (Šimek, Sl., 185), slš. *tok* »čas parjenja (za perutnino)«. Vse pomenski odtenek k psl. **tek-tī́*, **tečèšь* »currere«, iter. **têkā́ti*. Lit. *tekė̃tis*, *tekė̃juos* »pojati se (o ovcah in kozah)«, *tẽkis* »oven, kozel«, *tekȳs* »isto«, lot. *tecêtiês* »pariti se«, *tẹkâtiês* »isto«, *tẹkis* »oven«, *tẹkulis* »oven, merjasec« (Fraenkel, 1076; Mühlenbach-Endzelin IV, 153, 158 s.) lahko kažejo, da je pomenski razvoj že baltoslovanski. Dalje glej *téči*. M. F.

têčmek (m.), g. *-a* »točaj na svatbi« (Valjavec). Drugi *e* Pleteršnik navaja kot polglasnik *ə*. Beseda kasneje ni več potrjena, niti ni znano, iz katerega dial. jo je Valjavec evidentiral.

Nejasno, morda po disimilaciji iz **kečmek*, to pa po prehodu *r̥* > *ə* tipa *držéla* > *dežéla* (o tem Ramovš, Hgr. II, 81 s.) iz **krčmek* h *kŕčma*. V Borovnici je izpričano *kəčmár* < *krčmár* (navaja Ramovš, l. c.). M. S.

tedȁj (adv.) »tunc, tum« in konj. »igitur, itaque«; poudarjeno *tedȁjci*, *tedȅjle*; adj. *tedánji*, *tedášnji* »damalig«, subst. *tedânjec*, *-njca* »der Damalige«; tudi *táda*, *tadánji*, *tadášnji* (Pleteršnik po Miklošiču, Cigaletu, Škrabcu in Cafu); rez. *tadíj* »tedaj« (Steenwijk, SDR, 318), *tadèj*, *jtadèj* (Dapit, ACR II, 169 ss.), kor. obir. *tə́da* (Karničar, Obir, 66), črnovr. *tə̄̀dạį* (Tominec, 218); vzhštaj. in pkm. *teda*, *tȅ*, prleš. *tệ* (Greenberg, SJ/SLS II, 166) »tedaj«; v Celovškem rokopisu *od tody* »odtlej« (Mikhailov, FS, 118), v 16. st. *tadaici* (Krelj, Postila; Rigler, Začetki, 120), *tedai* »tum, tunc«, *thai* »tunc« (Megiser), v 17. st. *tèdaj* (Evangelia inu listovi; Rigler, o. c., 230), *tedai* »allhora« (Alasia), *tedai*, *tedaj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tadai* »tum, tunc, igitur, itaque« (Kastelec-Vorenc), *tedej* »ergo, tunc« (Pohlin), *tedai*, *tedei* »damals, demnach« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tъg(ъ)da*, csl. tudi *tъda* »tum«, sbh. *tàdā*, *tàda*, *tȁd*, star. *tagda*, *tьda*, *tьdi*, *tьde*, mak. *togaš*, dial. *toga*, *togaj*, blg. *togáva*, star. *tъgъ*, *tъga*, dial. *tъgaj*, *tъgazi*, *tъgъva*, r. *togdá*, ukr. *todí*, br. *tadý*, p. *tedy* (dial. *tedá* »tukaj«), stč. *tehda*, č. *tehdy*, *tehda*, *tedy*, *teda*, dial. *tehdá*, *tehdáž*, slš. *teda* »skratka, torej, tedaj«, dial. *tod*, *ted'*, *tohda*, *tehda*, *vtedy* (Kálal, Sl., 717), *tohda*, dl. *tejdy*, dial. *tejgdy*. Psl. **tъdā̃*, prvotneje **todā̃* »tedaj«, vsebuje ide. pron. osnovo **te/o-* »tisti« in partikulo **-dā*, prim. podobno tvorjeno lit. *tadà*, *tàd*, dial. *tadù*, lot. *tad* »tedaj« < balt. **tadān* s prilagoditvijo partikule lok. končnici, in sti. *tadā́*, mlav. *taδa* »isto« < **te/o* + **-dā* (o tem Fraen-

kel, 1049; Mayrhofer, EWA I, 618, ki dvomi v sorodstvo med balt. in indoiran. tvorbami). Varianta **tъdā̋* je nastala analogno po **sьdā̋* < **k'i-dā̋* (glej *zdȁj*) in **kъdā̋*, kar je iz **kᵘ̯o-dā̋* (prim. sti. *kadā́* »kdaj«, lit. *kadà* »isto«) pod vplivom adv. **kъdȅ* < **kᵘ̯u-dhe* (sti. *kúha* »kje«). Varianti **togda*, **tъgda* (redki stcsl. zapisi *togъda* (Sin., Ostr.) so zgolj grafične posebnosti brez opore v dejanski izgovarjavi) je nastala po kontaminaciji **todā̋* oz. **tъdā̋* z g. sg. **togȍ*, ker so se pomensko pokrile prep. zveze z g. sg. demonstr. pron. in adv. **otъ tъdā̋* in **otъ togȍ* ter **do tъdā̋* in **do togȍ*. K tej rabi prim. sln. v 16. st. *potemtoga* (Trubar) »hernach«, danes pkm. *pòtontoga* »zatem, nato« (Ramovš, ČJKZ II, 275 s. = Zbrano delo II, 331 s.). Druge domneve o izvoru slov. variant so manj verjetne, glej Kopečný, ESS II, 671, saj rekonstrukciji **to-gъ-da/ě/y* nasprotuje ukr. vokalizem. Dalje glej *tâ I*, *tộdi*. M. S.

tẹ́den (m.), g. *-dna* »hebdomas«, tudi *tệdẹn* (SSKJ V, 40), *tjẹ́den*, dol. *tjệden* (Pleteršnik II, 671; Škrabec, Cv. VII, 3 = JD I, 304; DiS IV, 80), dial. rez. *tẹ́dan* (Steenwijk, SDR, 319), kor. obir. *tè:dən* (Karničar, Obir, 257), v Tuhinju *'tẹ:i̯dən* (Logar, DJR, 45), v Ribnici na Pohorju *'ki̯e:dn̥*, v Vitanju *'ki:dn̥* (o. c., 69), pkm. *tjèden* (Novak, Slovar[2], 158), *kẹ̀dẹn*, *tkẹ̀dẹn*, dol. *kệi̯dən* (Ramovš, Hgr. II, 225), bkr. *'tẹ:dən* (Logar, o. c., 82), kostelsko *'tè:dèn* (Gregorič, Gradivo), prleš. *tjä̀dän* (Greenberg, SJ/SLS II, 167); izv. gor. *tẹ́dnar*, *-ja* »Wöchner, za en teden najet delavec«, dol. *tệdnik*, vzh. štaj. *tednják*, *-a* »isto«, *tednína* »tedensko plačilo«, adj. *tẹ́denski*, *tệdenski*; v 16. st. *teiden*, lok. *teidni*, *vtiedni* poleg g. pl. *kednou*, *kedmou* (Trubar; Rigler, Začetki, 77; Ramovš, Hgr. II, 86, 225), *tjeden* (Dalmatin), *tjedàn* »ſeptimana« (Megiser), v 17. st. *teiden* »ſettimana« (Alasia), *teden* (Janez Svetokriški), v 18. st. *téden* »hebdomas, hebdomada, septimana« (Kastelec-Vorenc), *tẹdn* »hebdomas« (Pohlin), *teden*, *keden*, *tieden* »Woche« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tjȅdan* (ARj XVIII, 9, navaja tudi *tajedan*, XVII, 914, *taedan*) na Žumberku *ćȅdan*, v Vodicah *ćȅdan*. Izhodno sln.-kajk. **tẹ̑i̯dən*. Ramovš, ČJKZ III, 55 ss. (= Zbrano delo II, 172 ss.) in v popravku v ČJKZ III, 153 (= Zbrano delo II, 174), rekonstruira **tъd'e-dьnь* k stcsl. *tъžde* »isti«, hrv. čak. *taje*, lok. *tomje*, štok. *tađe* »isti« (o pron. **tъ-d'e* Meillet, MSL XX, 108 s.) in *dьnь* »dan«, pri čemer se je refleks *ě* namesto pričakovanega *e* vzpostavil pod vplivom oblik **těga*, **těmu* < **tojego*, **tojemu* (po vplivu **mojego* > **měga*) in instr. **těmь*. Iz sintaktičnih razlogov, pa tudi zaradi hrv. *tajedan*, se ne zdi upravičeno v prvem delu sklopa videti psl. akz. pl. **tъję* pron. **tъ* (tako Skok I, 380). Pri severnoslov. kristjanih se je ohranilo **tъjь-dьnь*, g. **togo-dьne* (s po izglasju *-ъjь-* > *-y-*) v p. *tydzień*, g. *tygodnia*, v 16. st. še *tegodnia*, č. *týden* (dial. *tejden*), *-dne*, star. *téhodne*, slš. *týždeň*, *-dňa*, gl. *tydźeń*, *-nja*, dl. *tyźeń*, *-nja* (Miklošič, 367; Brückner, 588; Machek[2], 663; Schuster-Šewc, HEWb., 1567). Dalje glej *tâ I*, *dân*. M. S.

tệg I (m.), g. *-a* in *tegâ* »poteg, poteza, črta; Zug, Strich« (pkm.), »dnina« (Janežič, Caf), »pšenica«, *tẹ́ga* »Gewicht, teža«, denom. pkm. *tegováti*, *-ûjem* »delati črte, podčrtovati«, *tẹ́za* »Folter, Folterbank«, *tezâlnica*, *natezâlnica* »Folterbank«; pogosto v kompoz., npr. *potẹ̀g*, *-ẹ́ga* »einmalige Ziehen, Zug, Schriftzug«, *potệgljaj* »isto«, *natẹ̀g*, *-ẹ́ga* »Spannung«, *potệga* »Zug, Einziehung, Anziehung«, *potẹ̀z*, *-ẹ́za* »Zug, Strich«, *potệza* »poteg, črta« in »potepuhinja«, *vino je na potệzi* »der Wein ist zähe« (Krško), *potezâj* »črta«, *natệga* »Anstrengung, Saugheber«, *pretệga* »napor« in »količina na tehtnici, ki prevaga«, od tod po zgledu n. *überwiegend* sln. *pretẹ́žen* idr.; subst. *tegínja* »težava, omotica, omedlevica«, *tegóta* »težava, nadloga, neprijetnost, vrtoglavica« in »togota, jeza, žalost, bolečina«, kor. obir. *təhɔ́:ta*, adj. *tegóten*, *-tna* »težaven, jezen«, kor. obir. *təhɔ́:tən* »jähzornig« (Karničar, Obir, 248), *tegotljȉv*, *-íva* »hitre jeze«, *tegộtnica* »vrsta stiskalnice za grozdje«, *tegôtnik* »prepirljivec, togotnik«, v. *tegotíti*, *-ím* (impf.) »oteževati, siliti, pritiskati, hiteti«, *t. se* »tožiti, tarnati«; *tegóba* »težava, nadloga«, adj. *tegóben*, *-bna* »beschwerlich«; subst. *težák*, *-a* »dninar« (v 18. st. *teshák* »kmet, kmètizh, déloviz, offobénik, orázh; colonus, ruricula« (Kastelec-Vorenc), prim. zgoraj *tệg* »dnina« in csl. *tęžakъ* »agricola«, sbh. *tèžāk*, g. *težáka* »poljedelec«, hrv. »dninar«); v 18. st. *potęſa* »amufſis«, *potéſaj* »linea, coma, Strich« (Pohlin), *tegota* »schwarze Gall, Zornmuth« (Gutsmann).

Prim. csl. *tęgъ* »labor«, stcsl. *tęgota*, *tęgostь* »onus«, *tęgotьnъ* »gravis«, sbh. *têg* »težko delo, rabota, delo na polju ali v vinogradu, pridelek na polju ali v vinogradu, vlačenje, sila, poteza«, črnogor. »povesmo«, *ȕtēg* »utež«, *tegòba*, *tegòta* »teža, težko delo, težava«, *tȅgoban*, *tȅgotan* »težek, težaški«, mak. *teg* »utež«, *tegav* »žilav (o mesu)«, *tegoba* »težava«, blg. *tégav* »počasen, neokreten, žilav (o mesu)«, *tegóba* »rabota, težko delo, tlaka«, *tegotá* »težava, sopara«, r. *tjága* »vlečenje«, *potjág* »jermen«, *tjágostь* »težava, breme, nadlega«, ukr. *tjág*, *-u* »vlečenje, prepih«, *tjágu dáty* »uiti, zbežati«, *tjagá* »breme«, *tjagotá* »težava, breme, nosečnost«, br. *ćjág*, *-u* »beg«, *cjág*, *-a* »jermen za vleko«, *cjága* »vlačenje«, p. *ciąg* »tek, tok, poteg, vlek, vprega, vrsta, sprevod, krdelo«, č. *tah* »poteg, vlek, črta, žrebanje, poteza, ukrep, požirek«, *tíha*, star. tudi *těha* »teža, breme, skrb«, *těhotná* »noseča«, slš. *t'ah*, *-u* »poteza, žrebanje, vprega, prepih, dušek, selitev«, *tehotná* »noseča«, gl. *ćah* »vlak, vprega«, dl. *śěg* »isto«. Psl. **tệgъ* (m.) in **tęgā̋* »vleka, vlečenje (k tlom)« sta verjetno postverbala iz **tęti̋* »vleči (k tlom)« oz. iter. **tęgā̋ti* > **tęzā̋ti*. Tvorbe na **-ostь*, **-oba*, **-ota* in **-yn'i* kažejo na adj. **tęgъ(kъ)* »težek«, ki se ohranja v star. hrv. *tehak* »težek« (ARj XVIII, 170), posredno še v sln. *tehkóta* »tehtnost, pomembnost«, adj. *tehkóten*, *-tna* »tehten, težek, težnosten«, stcsl. *otęgъčiti* »otežiti«, in ki ima paraleli v lit. *tingùs* »len, počasen« in stnord. *þungr* »težek, trd, težaven, mučen, sovražen« < **thn̥ghu-* (Miklošič, 350 s.; Fraenkel, 1098; Pokorny, 1067). Glej tudi *teg II*, *tegíča*, *tệgla*, *tệžek*, *tệhtati*, *tộg*, *tóga* in dalje *tẹ́gniti*. M. S.

teg II (m.), g. *-a* »žito« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 310), znano tudi na Kostelskem: *tę:k*, g. *'tega* »isto« (Gregorič, Gradivo). Cigale, Wb., 634, navaja obliko *tek* za spodnjo Kranjsko.

Prim. hrv. čak. *tȋêg* »žito« (Poljanci na Hrvaškem Gradiščanskem; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), v Ozlju *têg* »živež, žito« (Težak, HDZb V, 1981, 408), v Dugi Resi in Karlovcu *têg* »žitarice« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 65). Zabeleženo že pri Habdeliću: *tég* »frumentum«, Belostencu: *tég*, Jambrešiću: *tek* »frumentum«. Jslov. dial. **tệgъ* (m.) v pomenu »žito«, deloma v hrv. tudi še »pridelek na polju in vinogradu« (ARj XVIII, 159), je pomenski razvoj iz rezultativnega pomena nomena actionis **tệgъ* »delo« (sln. *tệg* »dnina«, hrv. *têg* »težko delo«, csl. *tęgъ* »labor«) k psl. dial. **tęti̋* »laborare« (korenska povezava Miklošič, 350). Žito je v tem primeru le konkretna vrsta pridelka. Podoben pomenski

razvoj je izpričan pri sln. *pridêlek* ← *pridélati*. Glej tudi *têg I*, *težák* in dalje *tégniti*. M. F.

tega (f.) »gorska koča«, tudi *teha* »isto« (oboje Pohorje; Novice 6. april 1859, str. 108; Bezlaj, Eseji, 99).

Brez ustreznic v drugih slov. jezikih. Ker bi se izposojenka iz vulg. lat. *attegia* »koča«, prim. it. zastar. *tègia* »zatočišče za ovce in jagnjeta«, *tèza* »lopa; nadstrešek pri seniku«, ben. it. *teza* »isto«, furl. *tiéze* »uta, kmečka, tudi zidana zgradba za spravljanje sena, orodij ipd.«, *tiésa* »isto«, trž. it. *teẓa*, *teṣa* (Battisti-Alessio, 3783; Boerio, DV, 747; Pirona, VF, 1188; Doria, 733), glasila **teža* oz. **teza*, Bezlaj, l. c.; isti, ZJS, 389, preklicuje svoja starejša izvajanja iz rom. predloge (sprejema V. Novak, Linguistica XV, 1975, 111) in domneva neposredno izposojo iz kelt. neromanizirane predloge **tega-*, ki se ohranja v ir. *tech*, g. *taige* »hiša«, srir. *teach* »isto« in je sorodna z gr. τέγος (n.) »streha, strop; soba, hram«, nvn. *Dach* »streha«, srvn. *dach* »isto«, stvn. *dah*, stnord. *þak* < germ. **þaka-* < ide. **togo-* k ide. **teg-* »pokrivati« (Kluge[22], 125). Čeprav je Bezlajev dvom v izposojo iz rom. predloge upravičen, je domneva o neposredni kelt. izposoji težko dokazljiva tudi zato, ker je vulg. lat. *attegia*, srlat. *tegia* (l. 869) zaradi bask. *t(h)egi* »lopa; prostor za shranjevanje« verjetno substratnega, mediteranskega izvora (Battisti-Alessio, l. c.), tako da je rom. **attegia* lahko samo besedotvorna varianta k **attega*, kar bi dalo sln. **tega*. Iz rom. predloge je tirol. n. *tàje*, *toja* »alpska koča« in k temu več imen v zgornjem porečju Ina, npr. *Die làngez-tei*, *Die küe-tei* (Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 323; Schöpf, TI, 735).

Sem tudi mtpn. *Téža* pri Skednju in Mačkovljah, dial. *Tježa* (Tržaško ozemlje, 37; KLSI I, 153, 276). Glej tudi *têẓa*. M. F.

tegel (m.) »lonec«, tudi *tegeljc* (m.), g. *-a* »lonec (navadno za rože)«. V 18. st. *tegel* »Tiegel, nogat lonz, trinogatnik« (Gutsmann). Toda pkm. *téiglin* »cvetlični lonček« (Novak, Slovar[2], 156).

Izhodno sln. **tegelj* je tako kot slš. dial. *tégel'* »cvetlični lonec« (Kálal, Sl., 710) izposojeno iz bav. avstr. *Tegel* »posoda«, srvn. *tëgel*, s prehodom *ë* > *i tigel* »posoda, talilna posoda« (> nvn. *Tiegel*) (Striedter-Temps, DLS, 237), stvn. *tegel* »posoda«, kar je bilo po delovanju stvn. konzonantnega premika izposojeno iz srlat. **tĕgula* »ponev; opeka, strešnik« z ohranjenim prvotnim kratkim korenskim vokalom poleg lat. *tēgula* »isto« pod vplivom gr. τήγανον (n.) »ponev« (Kluge[22], 729). Starejša stvn. izposojenka iz slednje lat. predloge z dolgim korenskim vokalom je stvn. *ziegala* (f.), tudi *ziagal* »opeka«, od koder je izposojeno sln. *cẹ̑gel* (m.), g. *cẹ̑gla* »opeka« < **cěgъlъ*. Hrv., sb. *tégla* »lončena posoda, ki meri dva do tri litre in se uporablja za shranjevanje sladkega in kislega mleka« (Gradište v Slavoniji), »vrsta posode« (Varoš pri Slovanskem Brodu; Slavonija, Srem; ARj XVIII, 160), stč. *tehla* »opeka« in slš. *tehla* »isto« je lahko tako kot madž. *tégla* »opeka, strešnik« (EWU, 1494) neposredno izposojeno iz rom. sinkopirane predloge **tegla*, prim. rum. *téglă*. Glej tudi *cẹ̑gel* in *teča*. M. F.

tegíča (f.) »Lagenaria vulgaris«, tj. »Cucurbita lagenaria L.« (vipav., kraš.), *tegíčica* »neka hruška« (Kanal), *tegîčka* »isto« (Skrilje pod Cavnom).

Verjetno tvorjeno iz *téga* »teža« v sicer nepotrjenem pomenu »utež (pri stenski uri)«, kar bi kazalo na poimenovanje po obliki ploda, prim. podobno n. dial. *Schlägelkurbiß*, *Keulenkürbiß* »Cucurbita lagenaria L.« (Marzell, Wb. Pfln. II, 1152) iz *Schlägel* »tolkač« oz. *Keule* »kij«. Tvorbeno je primerljivo v zah. dial. *gríča*, *jeríča* »(kostanjeva) ježica«. Dalje glej *tẹ́gniti*, *tẹ̑g I*, *težíti*. M. S.

tẹ̑gla (f.) »leseno gladilo za perilo, Bügelholz« (štaj.).

Pleteršnik II, 658, domneva izposojo iz madž., vendar v tem jeziku *tegla* (< lat. *tegula*) pomeni le »opeka«. ARj XVIII, 160 s., navaja *tégla* »(železen) likalnik« (v istem geselskem članku kot izposojenko iz lat. *tegula* »opeka«). Upoštevaje dejstvo, da je sln. *tẹ̑gla* potrjeno le v štaj., kjer lahko iz **tégla*, je mogoče rekonstruirati **tę-g(ъ)lā̋*, nomen instrumenti (tipa *teslā̋* ali **metъlā̋*) iz **tę-t'ĭ*, **tęgnǫ̋ti* »vleči, raztegovati, pritiskati k tlom«. Domnevno drugače, vsaj delno iz ptc. tega glagola je tvorjeno sbh. *tȅgliti* »vleči, tehtati, veljati«, *teglić* »železna priprava, s katero opankarji raztegujejo usnje«, *tȅglič* »težka kovinska plošča, s katero strojijo kože«, csl. *tęgliti* »trahere, tendere«, mak. *teglo* »muka«, *tegli* »vleči, trgati«, blg. *tegél* »šiv«, *tegló* »teža«, *téglja* »vleči, zatezati, tehtati«, r. *tjagló* »tlaka, vprežna živina«, ukr. *tjagló* »oprtnica za vlačenje, delovna živina«, p. *ciągły* »neprekinjen, trajen«, *cięgło* »vlečna priprava, potezalo«, č. *táhlý* »raztegnjen, dolg, razvlečen, zategel«, *táhlo*, stč. *tiehlo* »vzvod, gred, ojnica«. Dalje glej *tẹ́gniti*, *tẹ̑g I*, *težíti*, *téžek*, *tẹ̑htati*. M. S.

tẹ́gniti, *-nem* (v. impf.) »dajati, dobavljati«, pogosteje v pf. kompoz. *do-t.* »nadomestiti«, *iz-t.* »extendere«, *na-t.* »anziehen, spannen«, *od-t.* »wegziehen, entziehen«, *po-t.* »trahere«, *pre-t.* »hindurchziehen, ausstrecken«, *pri-t.* »dazuziehen, sich zugesellen«, *raz-t.* »distendere, dilatare«, *s-t.* (< *iz-*, *raz-t.*), *u-t.* »imeti možnost, čas«, *za-t.* »constringere« (adj. *zatẹ́gel*, *-gla* »žilav, ilovnat, sprijemljiv«, *zateglj̀iv*, *-íva* »žilast, židek, viskozen«), impf. *-tegováti*, *-újem* in *-tẹ́zati*, *-am* (simpleks *tẹ́zati*, *-am* in *-žem* »vleči, puliti, mučiti na natezalnici«, v 18. st. *teſati*, *teſhém* »velicare crines« (Pohlin)), *-tẹ́gati*, *-am*, *-tegávati*, *-am*; v 16. st. *ſuie roke ne iſtegne*; *Adam ie … reſtegnil inu reſglaſsil* (Trubar), *stegniti* »intendo«, *iztegniti* »spargo« (Megiser), v 17. st. *vſe kar je hudiga, inu shkodliviga more prozh potegniti*; *sa ſabo u'pakel potegne*; *mojo beſsedo ne bom nesaj potegnil*; *peruta restegnit* (Janez Svetokriški), v 18. st. *potegniti* »trahere, deducere«, *vun potegniti* »educere«, *lubje doli potegniti* »glubare«, *zhrevle gori potegniti* »inducere calceum«, *k'enimu drugimu potegniti* »transfugere«, *daile potegniti* »praetergredi«, *reſtegniti* »diducere, dilatare, diloricare, distendere, oppandere« (Kastelec-Vorenc), *stẹgam* »extendere, pandere«, *stegam* »isto«, *stégniti se*, *stẹgnem se* »isto« in »animam agere«, *potégniti*, *potẹgnem* »ducere, trahere, ziehen« (Pohlin), *tegnem* »dehne, ziehe« (Gutsmann).

Prim. csl. *tęgnǫti* »trahere, tendere«, stcsl. *vъstęgnǫti* »retinere«, *protęgnǫti* »extendere«, *sъtęgnǫti* »tendere, contrahere, stringere, comprimere«, *utęgnǫti* »posse, otium habere«, *tęzati*, *-žeši* »obtrectare, exigere«, impf. od v. kompoz. *-tęzati*, *-aješi*, csl. tudi *-tęgati*, *-aješi*, sbh. *potégnuti*, *pòtēgnēm* (aor. *potégoh*, *potéže*), impf. *potézati*, *pòtēžēm* »vleči«, hrv. čak. *potegnȕt*, *potȇgne*; mak. *tegne* (impf.) »raztezati, vleči, biti težek, iti v določeni smeri«, blg. *tégna* (impf.) »tehtati, imeti težo, utrujati se«, r. *tjanút'* (impf.) »vleči, raztegovati«, ukr. *tjagtí*, *tjágneš*, br. *cjagnúcь*, *cjágneš* (impf.) »isto«, p. *ciągnąć* »povleči, potegniti«, č. *táhnouti* »vleči, vlačiti, privlačiti, garati, žre-

bati«, gl. *ćahnyć* »potegniti, povleči«, dl. *šěgnuś* »isto«. Impf. aspekt v j- in vzhslov. izvira iz dekompozicije. Psl. **tęt'ĭ* (→ **tęgnǫ̋ti*), **tęgnešь* je inkohativni nazalni prez. k neizpričanemu tematskemu **tęgǫ* (poleg stcsl. inf. *rastęšti*, sb. csl. *rastešti* »tendere« je izpričan le ptc. pret. pas. *rastežen*ъ), in aor. **tęžě* (sbh. *potéže*) iz ide. korena **thengh-* »vleči, vleči navzdol, biti težek«, prim. atematski prez. v toh. B *ceṅkem* »ustavijo, ovirajo«, sigmatski aor. v toh. A *caṅkär* »ustavili so, zavrli so«, sigmatski prez. v toh. B *taṅksäm*, A *täṅkäṣtär*, pf. v toh. B opt. *tañci*, iter. v mlav. *-θaṇjaiieiti* »vleče, napenja (lok)«. Lit. *tingėti*, *tìngiu* »biti len« in stcsl. *pritęžati*, *-tęžǫ* »pridobiti, doseči«, ki ju LIV, 598, navaja kot esiva, sta verjetneje denom. iz lit. *tingùs* »len, počasen« oz. stcsl. *tęgъ* »delo«. Nominalne tvorbe iz tega korena so arm. *tʿanjr* »gost, debel«, lat. *tēmō* »oje« < **thenghsmō(n)* »vlečni drog« poleg **thenghslā* > germ. **þenχslō* > stvn. *dîhsala*, nvn. *Deichsel*, ags. *þīxl*, stnord. *þísl* »oje«, csl. *tęgo*, g. *tężese* »lorum« (Miklošič, 350 s.; Trautmann, BSW, 318; Vasmer III, 166; Pokorny, 1067; Fraenkel, 1097). Glej tudi *utęgniti*, *tę̑g I*, *tȩ̑htati*, *težíti*, *tǫ̑g*, *tǫ́ga*. M. S.

tego'line (f. pl.) »ozki stročji fižol za solato« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 130).

Izposojeno iz trž. it. *tegolina* »dolg in ozek stročji fižol«, furl. *tegulina* »isto«, kar je tvorjenka iz dem. **thēcŭla* k trž. it. *tega* »strok«, miljsko *tiega* »isto«, furl. *téghe*, lat. *thēca* »tok; pokrov« < gr. θήκη »shramba, skrinja, posoda« (Doria, 728, 727, brez sln. gradiva; Battisti-Alessio, 3740; Pellegrini, Studi, 51). M. F.

tȩ̑hant (m.), g. *-a* »dekan«, *tehantîja* »dekanija«; v 18. st. *tehant* »decanus« (Kastelec-Vorenc), *tehant* »Dechant« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *tëchant*, bav. avstr. *techant* < stvn. *tëchan*, kar je pred vn. konzonantnim premikom izposojeno iz lat. *decānus*, prvotno »predstojnik desetih (vojakov, menihov)« iz *decem* »deset«, tvorjeno analogno po *prīmānus* »pripadajoč prvi legiji« iz *prīmus* »prvi« (Striedter-Temps, DLS, 237; Walde-Hofmann I, 329). Direktno iz cerkveno lat., srlat. *decanus* je nknjiž. *dekȁn*, *-ána*. M. S.

tȩ̑htati, *-am* (v. impf.) »wägen, wiegen«, pf. *od-*, *do-*, *po-*, *pre-*, *raz-*, *s-*, *u-t*., subst. *tȩ̑hta* »teža«, adj. *tȩ́hten*, *-tna*, *tehtovît*, *-a* »težek, pomemben; gewichtig, wichtig«, *tȩ̑htnica* »vaga«, *tȩ́htnost*, *-i* »pomebnost, veljava«, *tehtovîtost*, *-i* »isto«; v 18. st. *potehtati* »explorare« (Kastelec-Vorenc), *tęhtam* »librare, importune petere« (Pohlin), *tehtam* »trotze um etwas, wage« (Gutsmann).

Brez znanih paralel. Tvorba kaže na intenz. **tęgъtati* (s suf. kot v *íhtati* »jokati« < **ikъtati* k *íkati* »isto«, *túhtati* »gasiti« < **tuchъtati* k **tušíti*) iz **tęt'ĭ*, **tęgnǫ̋ti* »vleči, raztegovati, pritiskati k tlom« ali **tęžīti* »imeti težo, biti težek« (Miklošič, 350, ki izhaja iz subst. **tęgъta*). Problematičen je le akcent, ki kakor v tvorbi z drugim suf. v sbh. *tȅgliti*, *-īm* »vleči« in »tehtati, biti težek« kaže na stari akut. Dalje glej *tęgniti*, *tę̑g I*, *teg II*, *težíti*, *tȩ́žek*, *tȩ̑gla*. M. S.

tȩ̑k I (m.), g. *-a* »apetit«, npr. *dober tek*, k temu v. *tȩ́kniti*, *tȩ̑knem* (pf./impf.) »v slast iti« poleg *tȩ́či* (impf.) »isto«, npr. *jed mi teče* (Caf), adj. *tȩ́čen*, f. *-čna* »slasten«, pkm. *tȩ́k* »okus, slast«, *tȩ́čen*, f. *-čna* »slasten«, *tȩ́knoti*, *-ne* »tekniti« (Novak, Slovar[2], 156); *netȩ́čen*, f. *-čna* »ki je brez teka« (Lašče, Pohorje), *netek* »neješčost; neješči človek«, tudi »nenasitnež« (Celje).

Prim. hrv., sb. *tek* »apetit«, *tȅčan* »slasten«, *netečan* »ki je brez teka«, *netek* »brezvoljnost do hrane«, *netečnost* »isto«, hrv. čak. *dõber têk* »dober tek« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 376), toda *têk* v Dugi Resi in Karlovcu »posameznikov obrok hrane« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 65), mak. *mu davaat od se što k'e mu tekne za jadenje* »dati mu vse, kar si želi jesti«. Iz slov. jezikov je rum. *a tihni*, *a ticni*, *a tigni* »prijati, dobro deti (o jedi, spanju ipd.)« (Tiktin, Wb., 1589) z enakim substitucijskim vokalom za slov. refleks **ę* kot v *tríşte*, *stríşte* »sreča, usoda« (← psl. **sъrę̋t'a*), zaradi česar ne prepričuje Skok, III, 453, ki sklepa, da to rum. gradivo kaže na slov. prevojno stopnjo **tьk-*. S prav tako širšim pomenskim poljem je iz slov. izposojeno alb. geg. *tékete* »mikati, všeč biti« (G. Meyer, 427). Jslov. **tę̑kъ* »slast«, v. **tęknǫti* je Miklošič, 348, primerjal z ukr. *tjaknuty* »koristiti«, kar je gotovo sorodno, a v pomenu bolj ustreza sln. *tek* »korist«, prim. sln. *užîtek* »slast« : p. dial. *użytek* »korist« (Karłowicz, SGP VI, 59). Slov. oblikam je pomensko najbližje lit. *tìkti*, *tinkù*, *tikaũ* »prijati«, npr. *tinka šìrdžiai valgis* »jed prija« (Kurschat, 2498), kar Jēgers pri Fraenklu, 1092, 1077, povezuje z lit. *tèkti*, *tenkù*, *tekaũ* »zadoščati, kot delež pripasti« in stisl. *þǽgr* »prijeten, ugoden«. Slednje Pokorny, 1057 s., izvaja iz ide. korena **tek-* »dosegati, segati« (LIV, 562). Glej tudi *tȩ́čen*, *tači* in dalje *tȩ̑k II*. M. F.

tȩ̑k II (m.), g. *-a* in *tekû* »korist, uspeh; izdatnost (o hrani)«, npr. *s tekom in pridom delati*; *jed ima tek*; *nima teka* »nič ne koristi«; k temu adj. *tȩ́čen*, f. *-čna* »uspešen (pri delu); izdaten (o hrani)«, *tekóten*, f. *-tna* »izdaten« (Lašče), *tekovît* »isto« (Lašče, Ribnica), v. *tȩ́kniti*, *-em* (pf.) »koristiti, dobro deti«, *vtȩ́kniti* »isto«. V 18. st. *tęk*, *-ú* »Ausgiebigkeit«, *tękn* »ergiebig«, *mi tezhi* »gedeihen«, *utęk*, *-a* »Gedeihung« (Pohlin), toda pri Gutsmannu *tek* »Ergiebigkeit, Nutzen«, *vtek* »Nutzen, Gedeihen«, *meni h'teku gre* »es nutzet mir«, *mi tazhi*, *tezhi* »isto«.

Sln. gradivu pomensko najbolje ustreza ukr. *tjaknuty* »koristiti« (Miklošič, 348). Sorodno je lit. *tèkti*, *tenkù*, *tekaũ* »zadoščati, kot delež pripasti«, z redukcijsko prevojno stopnjo *tìkti*, *tinkù*, *tikaũ* »prijati, prilegati, ustrezati, zadoščati ipd.« (Jēgers pri Fraenklu, 1092; Miklošič, l. c.), kar Fraenkel, 1077, primerja z got. *ga-þeihan* »uspevati, poganjati, brsteti«, stvn. *(gi)dīhan* »isto« ← pragerm. **ténkō-* (Kluge[17], 238). Pokorny, 1068, gradivo (razen lit. oblike) združuje pod ide. **tenk-* »skupaj vleči, sesiriti; čvrst, gost«, kar naj bi bilo motivirano iz ide. **ten-* »raztegniti«. Toda lit. oblike kažejo, da je osnova nazalno infigirana in da bi jo bilo potrebno izvajati iz ide. **tek-* »segati, dosegati«, pf. »dobiti« → »imeti, zadoščati, koristiti ipd.« (Pokorny, 1057 s.; LIV, 562). Pozno izpričani sln. *pretȩ̀k* (m.) »izobilje«, npr. *na pretek* »v izobilju«, je verjetno mlada izposojenka iz hrv., sb. *prètek* »abundantia«, hrv. čak. *pritȅč*, *pritečȅn* »isto«. Slednje Skok III, 450, povezuje s psl. **tek-tī́* »ire, currere«. K pomenskemu razvoju prim. n. *Überfluß* k *fließen* »teči«. Toda lit. *pérteklis* »prebitek, izobilje«, *per-tekùs* »wohlhabend« poleg *pértèkti*, *-tenkù*, *-tekaũ* »čez mero imeti, raztezati se čez kaj, v izobilju biti, živeti« (Kurschat, 1871) k *tèkti*, *tenkù*, *tekaũ* kaže, da bi bilo mogoče izhajati iz psl. v. **tek-ti* »dobiti, imeti, zadoščati ipd.« in subst. **tękъ* »dobitek, korist ipd.«. Glej tudi *tȩ̑k I* in *tači*. M. F.

tēka (f.) »zvezek«.

Kakor hrv. *téka* »beležnica«, p. *teka* »mapa za spise, listnica«, star. č. *téka*, *théka*, *theka* »zvezek« in »omarica,

škatlica«, star. slš. *téka* »zvezek, blok« prevzeto prek star. avstr. n. *Thecke* »zvezek, beležnica« (sodobni n. slovarji, vključno z Grimmovim, navajajo besedo le v pomenu »točilna miza, prodajalni pult«) iz gr. ϑήκη »shramba, skrinja, omara, posoda, škatlica, tok, grob«, prim. sti. *dhākā-* »posoda« iz ide. baze **dheH-* »položiti«, gr. τί-ϑημι »položiti, postaviti« (Skok III, 454). Srlat. *theca* je izpričano le v pomenu »škatlica za relikvije«. M. S.

tekmȁ (adv.) »ravno prav, bot«, npr. *tekma sva si* »bot sva si«, *tekma menjati* »menjati tako, da se ravno izide«, *to dvoje gre tekma* »eins hebt das andere auf«, adj. *tekmȁv, -áva* »wetteifernd«, v. *tekmáti se* »aequiparere, kosati se« (Murko in Janežič navajata v tem pomenu nerefleksivno *tekmáti* »wetteifern«) in »ustrezati, prilegati se (o obleki)« (Caf), Cigale, Term., 167, navaja tudi *tekmíti se* »rivalisieren«; subst. *tekmȁ* (danes *tȩ̂kma* po naslonitvi na *tȩ̂k* »cursus«) »kosanje, Wetteifern, Wettkampf« (denom. *tekmováti* »kämpfen, wetteifern« in od tod *tekmovâlec* »Wettkämpfer«, f. *tekmovâlka* »Wettkämpferin«), *tekmȅc, -mecȁ* (danes *tȩ̂kmec, -a*) »rival«, *tekmâvec, -vca, tekmenȉč, -íča, tekmeník, -a* »isto«, f. *tekmíca* (danes *tȩ̂kmica*) »rivalka«; v 18. st. *tȩkmam* »eifern, æmulari«, *tekmenik* »Eiferer, æmulator«, *tekmenlivoſt* »Eifersucht, æmulatio« (Pohlin), *tekmam* »eifre«, *tekmenik* »Eifrer« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tъkъma, tъkъmo* »solum«, csl. adj. *tъkъmъ, tъkъmьnъ* »aequalis«, denom. *tъkъmiti* »aequiparere«, *istъkměti, istъkmiti* »comparare«, *utъkъmiti* »constituere«, *u-t. sę* »placere«, *tъkъmežь* »pactum«, sbh. denom. *tàkmiti (se), -īm (se)* »kosati se, tekmovati«, *tàkmen* »enak, primerljiv«, *tȁkmica, ùtakmica* »tekma, kosanje, konkurenca«, *tàkmac*, g. *takmàca* »tekmec«, star. hrv. *takmo, takmu* »samo, le, razen«, *takma*, kajk. *tekma* »tekma, kosanje«, mak. *tokmu-tokmo* »ravno, prav, natanko, isto«, denom. *tokmi* »pripravljati, urejati, primerjati«, blg. *tъ́kmo* »ravno, ravno prav, točno«, denom. *tъkmjá* »pripravljati, nameravati, urejati«, r. dial. *tokmá, tókmo* »samo«, ukr. *tokmá* »odločitev, sklep«, *tókma* »še raje, že«, denom. *tokmýty, -ýš* »poizvedovati po ceni, najemati; razvrščati«. Psl. **tъkъmȍ* ali **tъkmȍ* (v izogib težki vzglasni konzonantni skupini bi se v j- in vzhslov. jezikih ъ ohranil tudi v šibki poziciji, prim. reflekse **stьklȍ*) je adv. tvorba tipa **mĩmo, *tãmo* iz v. **tъknǫ̃ti* (**tъt'ĩ*), **tȕknešь* »dotakniti se«, tvorjen verjetno prek subst. **tъkъ* *»dotik« > »primerjava«, ki se ohranja v csl. *tъkъ* »comparatio«, npr. *radostь bezь tka*, lok. v blg. *tokú* »ravno, samo«. Pomen »ravno prav, enako, točno« < *»primerljivo« < *»v dotiku« je razumljiv kakor v r. *tóčnyj*, stcsl. *tъčьnъ* »similis, aequalis« k **tъknǫ̃ti*, prim. podobno n. *pünktlich* »točen« iz *Punkt* < lat. *punctum* »vbod, pika« (Vasmer III, 114; Kopečný, ESS II, 714), frc. *auprès* »blizu«, *près* »pri, blizu« < vlat. *presso* »stisnjeno« k *premere* »tlačiti, stiskati«. Manj verjetno je izvajanje iz pron. **tъ* s part. **-kъ* + adv. suf. **-mo* (omenja Kopečný, l. c.) ali primerjava z lit. *tìkti* »biti primeren, ustrezen, prilegati se« (Miklošič, 368), saj slov. gradivo nedvomno izkazuje -ъ- v prvem zlogu. Koštiál, JF II, 308, domneva varianto **tъkoma* (iz **tъkъ* »primerjava« < *»dotik«), iz katere naj bi bilo sln. *kȏmaj*, sbh. *kòmāj, kòmā* »komaj, skoraj«, mak. *komaj* »skoraj«, blg. *komáj* »skoraj, gotovo«. Za ta adv. je možna alternativna razlaga iz v., ki se ohranja v sbh. *kòmati (se)* »porivati z roko«, prim. dalje lit. *kamúoti* »mučiti«, lot. *kamuôt* »priganjati, siliti, mučiti« iz ide. **kem-* »stiskati, ovirati« (o tem Snoj, SES, 250). Glej tudi *tộčka, tộčen* in dalje *takníti, tekníti*. M. S.

tekníti, *táknem* (v. pf.) »tangere« (goriš., Kras, notr.), tudi *tákniti, táknem* »isto«, impf. *tíkati se, tîkam se, tîčem se*, npr. *dežela se dežele tika, to se te ne tiče*; k temu *tîk* (m.), g. *-a* »Beruhrung« poleg »tip«, *stîk* »isto«, *stičíšče* (n.), *dotîk* etc. V 16. st. *ſe dotakniti, ſe dotekniti* »tangere« (Megiser), l. 1607 *tecnit* »toccare«, *ticat* »palpare« (Alasia), v 18. st. *takniti, taknem* »tangere«, *tikam* »isto« (Pohlin), *dotekniti ſe, pertekniti ſe* »berühren«, *tikam* »beruhre, betafte« (Gutsmann).

Prim. csl. *tykati, tyčǫ, -eši* »tangere«, hrv., sb. *tàči, tàknuti, tàknēm* »tangere«, *tȉknūti, -nēm* »isto«, tudi *tícati, tȉčem* »dotikati, segati« in na Vrgadi *tīkȁti, tȉčeš* (Jurišić, Rječnik II, 216), blg. *tìkam* »vtikati, saditi«, r. *dotknútьsja, dotykátьsja* »dotakniti se«, *týkatь, týkaju*, ukr. *tknúty* »isto«, *dotknúty, dotykáty, dótyk* »otipavanje« (Grinčenko, Sl. I, 433), br. *dotknúcь, dotykacьca* »dotikati se« (Nosovič, 144), p. *tknąć, tykać*, č. *tknout se, týkat se*, slš. *týkat' sa*, gl. *dótkač so* »dotakniti se«, *dótk, -a* »dotikanje«, *tykać* »prožiti«, npr. *ruce napřećo tykač* (Jakubaš, Hornjoserb. sl., 385), dl. *dotkaś* tudi »doseči«, *tykaś* »s prsti se dotikati«. Psl. izhodiščno verjetno **tъt'ĩ*, **tъ̏češь*; sekundarno **tъkãti* z iter. **tykãti*, pf. **tъknǫti* »tangere« poleg *tęknǫti* »isto« v ukr. *tjáknuty* »dotakniti« (Grinčenko, Sl. IV, 302), zaradi česar je osnova v **tъt'ĩ* = hrv., sb. *tȁči* verjetno reducirana iz ide. koren **tek-* »segati, dosegati«, pf. »imeti« → »zadoščati, koristiti ipd.« (LIV, 562) in ne iz ide. **teuk-* »udarjati, tolči«, kot je menil Trautmann, BSW, 331, ki te osnove tako kot Vasmer III, 109, 160; Machek[2], 663 ss.; Brückner, 571; Skok III, 429 s., še ni ločil od **tъkãti* »figere«. K pomenskemu razvoju prim. psl. **sęg-tĩ* »tendere« in k temu r. *osjazátь* »tipati«, r. csl. *do-sjašči, do-sjači* »dotakniti«. Glej tudi *-tekníti se, takníti, tekmȁ, tîk*. M. F.

-tekniti se, *-táknem se* (v. pf.), izpričano le v izv. *vztekníti se, vztáknem se* »vzpeti se (npr. na drevo)« (Spodnja Idrija), impf. *vztíkati se, vztîčem se* »isto«.

Temu pomensko najbolje ustreza br. adv. *tyčkóm* »pokonci« (Nosovič, 646), č. dial. *tyčit' (se)* »dvigati (se), vzpenjati (se)«, npr. *hora se tyčí h nebi*, *vztyk* »premik navzgor«, slš. *týčit' sa* »navzgor se premikati«. Machek[2], 663, je č. oblike primerjal z lit. *stū́gti* »štrleti (kot zajčji uhlji)«, kar glasoslovno ni sprejemljivo (Fraenkel, 928). Ta slov. **tъkati, *tъknǫti* (→ **tykati* → **tykъ* → **tyčiti*) je verjetno redukcijska stopnja k psl. **tok(a)ti, *točiti* »tendere« poleg »vezati, šivati, presti«. Za prvi pomen prim. sln. *zatočiti ped* »stegniti prste, da je ped dovolj dolga« (dol.), hrv., sb. *potòčiti, pòtočīm* »isto«, npr. *I žaba nogu potoči*, blg. *iztoča se* »rasti (o človeku)«, br. *točícь* »stegniti«, npr. *kudy ty točišь svoju ruku* (Nosovič, 638), za drug pomen glej pod *-tok*. M. F.

tekût (m.), g. *-a* »droben zajedalec, ki živi na ptičih in sesalcih, Mallophaga« (SSKJ[2], 1384); bkr. *tékut* »kokošja uš« (Suhor; Štrekelj, LMS 1894, 47), f. *tekúta* »isto« (jvzh. štaj.), bkr. *tékota* »kurja uš« (Šašelj, Bisernice I, 310), kostelsko *'tekòt* »isto« (Gregorič, Gradivo). V 18. st. *tékût* »pediculus altilium« (Pohlin), *tekut* »Federlaus« (Gutsmann), v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 111: *tekút* »isto«.

Prim. hrv. kajk. *tȅkut* »Hühnerlaus« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 371), čak. *tȅkūt* in *tȉkūt*, navadno v pl. »kokošje gnide« (Vrgada), *tȅkud* »isto« (Cres), *tȅkuti* (Čepić;

Filipi, ILA, 573) in iz istrskih govorov istr.-rum. *'tekut* (Filipi, l. c.). Nejasno; Štrekelj, LMS 1894, 47, je izhajal iz **tetí*, **tečěšь* »currere«, kar pomensko ne prepričuje. Izhajati bi bilo mogoče iz substantiviziranega ptc. prez. akt. **tèkǫtъ* (tipa **vьrǫtъ*, **zьjǫtъ*, **mogǫtъ*) psl. glagola **tet'í*, **tečèšь* »gristi, razjedati«, katerega kavz. se ohranja v črnogor. *tòčiti*, *tȍčīm* »razjedati, gristi«, npr. v kletvici *Kaka si, crvi te točili!* (Vujičić, Rječnik, 120), ukr. *točýty* »gristi (o miših)« (Grinčenko, Sl. IV, 277). Morda bi lahko k zgornjim izrazom pritegnili tudi gl. *tka* »bolha« poleg *tcha* »isto« (Jakubaš, Hornjoserb. sl., 372), kar je verjetno naslonjeno na *pcha* »isto«, in pom. *täka* »ovčja uš, klop« (Lorentz, Wb. II, 545) < **tъka*. M. F.

telab (m.), g. *-a* »hrbtna stran noža«. Pleteršnik, ki citira le Gutsmanna, navaja *telâb*, vendar Gutsmann nima označenega akcenta: *telab*, *telabez* »noshni herbet, Messerrůcke«; tudi *táleb*, g. *talẹ́ba* »isto«, pri Gutsmannu *taleb*, pri Murku *táleb* »Messerrücken«.

Varianti sta nastali po paradigmatskih izravnavah **telȅb* > **télab*, g. **telebȁ*/**telèba* > **taléba*/**talẹ́ba* s predtoničnim akanjem, prim. kor. *tále*, *-ẹ́ta* < **telẹ̑*, *-te*. Izvorno **telebъ* z domnevnim pomenom *»udarec« ali *»tolkač«. Dalje glej *telẹ́biti*. M. S.

téle (n.), g. *telẹ́ta* »vitulus« in »psovka nerodnemu človeku«. Cigale, Wb., 847, navaja po Vodniku še pomen »gnezdo jedra, Kerngehäuse«, Caf pri Pleteršniku pa »stržen drevesa«. Dem. *tẹ́lce*, *-ta*, *télče*, *-ta*, *télček*, *-čka*, *telčȅk*, *-čkȁ*, *telčȉč*, *-íča*, *télec*, *-lca*, *telẹ́tec*, *-tca*, *telîček*, f. *telíca* »vitula«, dem. *telíčica*, *telîčka*, kol. *teljâd*, adj. *telẹ́čji*, *telẹ́tji*, *telîčji* »vitulinus«, *tệlčji* »Kälber-«, *telẹ́tast* »kälberhaft«, *télen*, *-lna* »gravidus (o kravi)«, *stẹ́len*, *-lna* »isto«; izv. subst. *telệtina* »caro vitulina«, *telệčnik* »kravja maternica«, *telečják*, *telečnják* »torba iz telečjega usnja«, v. *telíti*, *-ím* (impf.) »kalben«, pf. *o-t. se*; *telẹ́čiti*, *-ệčim* (impf.) »govoriti neumne šale«; dial. kor. obir. *tə́lɛ*, *tələ̀ta* (Karničar, Obir, 248), črnovr. *tệle*, *tẹlîəta* (Tominec, 218), pkm. *tèle*, *telèta*, pl. *tèuci* (Novak, Slovar[2], 156); v 15. st. *iedno telleto*; *od choga teleta* (Černjejski rokopis; Mikhailov, FS, 271), v 16. st. *telle* »vitulus« (Megiser), v 18. st. *telle* »buculus«, *tellezhji* »vitulinus«, *telletina* »caro vitulina« (Kastelec-Vorenc), *têle*, *telẹta* »vitulus«, *têliza* »vitula«, *telẹzhje* »vitulinus« (Pohlin), *tele* »Kalb«, *teletiti*, *tele vrezhi* »kalben« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *telьcь* »vitulus«, *telica* »vitula«, csl. tudi *telę*, *-te* »vitulus«, hrv. kajk. *tãlȁ*, g. *telàto*, pl. *tãliči* (Bednja; Jedvaj HDZb I, 298), čak. *tȅle*, *-ta*, pl. *telèta* (Vrgada), *telȅ*, *-ta* (Novi), *telȉč* (Brač), sbh. štok. *tèle*, *-ta*, mak. *tele*, pl. *telinja*, *telci*, blg. *telé* (Mladenov, 631, navaja tudi *téle*, prim. dial. *téle* (Sofija), trak. *t'élẹ* (navaja Dybo, SA, 143)), pl. *teléta*, r. *telёnok*, *-nka*, pl. *teljáta*; *teléc*, *-lьcá*, ukr. *teljá*, *-ty*, pl. *-ta*, br. *cjaljá*, *-ci*, pl. *-ty*, p. *cielę*, *-cia*, pl. *-ta*, č. *tele*, *-te*, slš. *tel'a*, *-ta*, pl. *tel'ce*, *tel'atá*, gl. *čelo*, *-eća*, dl. *śele*, *-śa*, pl. *-ta*. Psl. **telẹ̑*, *-te* poleg **telı̃t'ь*, **telьcь̃*, f. **telı̃ca* lahko kažejo na korenski subst. **tẹ̑l*, g. **tlé/ós* (ali od tod tematizirano deblo **tel'ó-*), iz česar je še lot. dem. *tẹlẽns*, dial. *telẹ̃ns*, *tẹlẽnc* »teliček« (Rūķe-Draviņa, Dim., 223) in balt. **tẽlịo-* v lit. dial. *tẽlias*, *tẽlis*, g. *-io*, pl. *tẽliai*, lot. *tę̣ļš* »tele«. Korenski substantiv spada h glagolu, ki je izpričan v lot. *iz-tilt* »donositi« in torej prvotno pomeni *»kar je donošeno, donošen plod«; prim. dalje got. *þulan* »prenašati, trpeti«, arm. *tʿołum* »dopustiti, trpeti, prenašati«, gr. ταλάσσαι, τλῆναι »isto« iz ide. baze **telH₁-* »dvigniti, nositi, prenašati« (Trautmann, BSW, 317; Vasmer III, 90; Pokorny, 1061) in morda lat. *vitulus* »tele«, če iz prefigirane tvorbe **u̯i-telHo-*. M. S.

telebȁn (m.), g. *-ána* »neroden človek«, notr. »velik kos«, adj. *telebánast*, *-a* »neroden«, *telebânski* »neotesan«, *telệbec*, *-bca* »neroden človek«; z rinezmom bkr. *telembȁn*, adj. *telẹ́mbast* »telebast«; v 18. st. *telasaſt* »plump«, *telasavez* »plump zur Arbeit« (Gutsmann). Iz te osnove je verjetno cgn. *Telban*, prim. hrv. cgn. *Telban*, *Teleban*, *Telebak*, poleg sln., hrv. *Telebar*, hrv. *Telebec*, *Telebuh*.

Primerjava z r. *télepenь* »debeluh, krogla, bedak, neroden otrok«, *tiljápenь* »neroden človek«, *tel(ь)pénь* »debel otrok« (Vasmer III, 90 s.), *telepénь* »kembelj« kaže na nazalno osnovo **telep/by/ę*, *-ene* z refleksi kakor v **pь̋rsty/ę* > sln. *pȓstan*, r. *pérstenь*. Verjetno denom. tvorba iz **telep/bъ* »udarec, tolkač«. Ta beseda je utegnila sodelovati pri nastanku sln. suf. *-an*, ki tvori prvotno ekspr., pejor. poimenovanja oseb po lastnostih, prim. *bikȁn* iz subst. in *velikân*, *pesjân* iz adj. Dalje glej *telẹ́biti*. M. S.

telẹ́biti, *-ệbim* (v. pf.) »nerodno pasti; povzročiti, da pade, udariti«, *telẹ́bniti*, *-ệbnem* (pf.) »nerodno pasti«, impf. *telẹ́bati*, *-am* »padati, udarjati«, pf. *zatelebáti se* »zagledati se, zaljubiti se« (v 18. st. *ſatelébam se* »oculis capi« (Pohlin)), *zatelẹ́biti*, *-ệbim* »zatreščiti, zaloputniti«; v 18. st. *telebiti* »labare, ſe ſpotakniti« (Kastelec-Vorenc); na pomen »(topo, nerodno) udariti« kažejo v 18. st. pri Pohlinu *telẹbem*, *-lebiti* »schlagen, percutere«, pri Gutsmannu *telebim* »schlage« in izv. kranj. *telẹ́ba* »velik kos (npr. kruha)«, adj. *telẹ́bast* »neroden«, *telẹ́ben*, *-bna*, *telebávast*, *-a* »isto«, pkm. *telébaš* »teleban« (Novak, Slovar[2], 156).

Prim. hrv. dial. *telébati* »udarjati, loputati«, *rastelébati* »razglasiti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 409), *telèbiti*, *telèbid(n)ēm* »propasti« (Foča; ARj XVIII, 184), r. *telepátьsja* »bingljati, viseti«, *telёpa* »zadnji voznik, iz katerega se norčujejo«, *télьpa* »sani z dvema sanicama in prečno desko« (gradivo navaja Vasmer III, 90 s., ki domneva onomat. izvor), ukr. *telépnuty* »udariti, izpiti, pocukati«, *telépaty* »vleči se, počasi hoditi, hitro jesti, natepavati«. Psl. baza **tel-eb-*, **tel-ep-* »tolči, udarjati« ima ekspr. suf. kakor sln. *trlȅp* »neroden človek«, ukr. *golepa* »podex nudus« (iz **golъ*), br. *zjalépucha* »nezrel, zelen plod« (o suf. Čop, Prispevek, 70 ss.). Baza **telep-* je znana tudi v balt., prim. star. lit. *telẽpyti* »govoriti« (< *»tolči«) poleg **tel-ež-* v lit. *telẽžyti* »močno tolči«, *telȋžti* »tepsti«, lot. *talzît* »pretepsti«, dalje sti. *tr̥nédhi*, pf. *tatarha* »razbiti, zmleti« (o tem Fraenkel, 1077 ss.; Pokorny, 1062). Besedna družina kaže na koren **tel-* »tolči«, ki je z determinativom **-k-* znan v psl. **telt'ı̃*, **tьlčèšь* »tolči«. Glej tudi *telebȁn*, *telab*. M. S.

telẹ́ga (f.) »notranji, daljši klin pri volovskem jarmu« (Caf, Valjavec, dol.), pl. *telẹ́ge* »volovski jarem z vodoravno nameščeno letvijo pod vratom« (polj., štaj.), *telẹ́nge* »isto« (Dol. Toplice); dem. *telẹ́žica* »notranji, daljši klin pri volovskem jarmu« (vzh. štaj.); *telệžnjak*, *telệžnik* »pri telegah klin, s katerim se vola vklene« in »psovka nerodnemu človeku« (polj., sav., štaj.); tudi *tolíga*, *talíga* »samokolnica« (štaj.), pkm. *talȉge*, *telȉge* (f. pl.) »isto« (Novak, Slovar[2], 155 s.); v 16. st. *telege* »jarem« (Dalmatin), v 18. st. *taliga* »Wagen m. 2 Rädern, mit 2 Pferden; cifium, biga« (Pohlin), *taliga* »Wagen mit 2 Rädern« (Gutsmann).

Prim. csl. *telěga* »currus«, sbh. *tàljige* (f. pl.) »voz za enega konja«, star. hrv. tudi *taliga* »voz za dva konja«, *teljige* (f. pl.) »ciza, voz na dveh kolesih«, mak. *taliga* »kočija«, blg. *talíga* »voz, lojtrnik«, r. *teléga*, ukr. *telíga* »isto« in »lesen trikotnik pod plugom«. P. *telega*, *talaga*, *telęga*, *teliga* je prevzeto iz r. (Brückner, 568), enako knjiž. sln. *telẹ̄ga* »ruski kmečki voz na štirih kolesih« (SSKJ V, 50) in lit. *telegà* »isto«. Č. mor. in slš. *taliga* »ciza« je kakor sln. in hrv. primeri z vokalizmom *a* — *i* verjetno prevzeto iz madž. *taliga* »ciza, samokolnica«, kar je domnevno iz ukr. ali r. Beseda je znana tudi v rum. *teleagă* »ciza«, ngr. ταλίχα in osm. turš. *talika* »isto«. Dalje nejasno. Miklošič, 348, domneva izvor v turš. Kraelitz, SBWA CLXVI/4, 53, meni, da je turš. beseda iz slov., vendar je domnevanje slov. izvora (Iljinskij, Slavia V, 656, IORJa XXIV/1, 117 ss., navezuje na ide. **stel-* »postaviti; steber, deblo«) dvomljivo, ker sufiks **-ěga* sicer ni evidentiran. Menges, OE, 50 ss., vidi izhodišče v alt. televtsko *täγäräk* »krog, obroč«, lebedsko *tägäläk*, tatar. kazan. *tägärämäk* »kotaliti«, krim. *täkär* »kolo pri vozu« (navaja Vasmer III, 89 s.). Izvor v alt. domnevajo tudi Skok III, 438 s.; Machek[2], 635, in Mladenov, 628. M. S.

telộ (n.), g. *telệsa* »corpus (humanum vivum)«, pkm. *téjlo*, *-a* (Novak, Slovar, 113); dem. *telệsce*, adj. *telệsen*, *-sna* »corporeus«, *telệsnat*, *-a* »corpulentus«, subst. *telệsnost*, *-i* »Körperlichkeit«, *telệsnik* »mašniška obleka, das Korporale« (Caf), *telệsnica* »driska« (Bovec), iz nesigmatske osnove je *tệlnat*, *-a* »isto«, *tệlov*, *-a* »Leibes-« v *tệlovo* »praznik sv. rešnjega telesa, Frohnleichnam«, *telóven*, *-vna* »corporeus«, od tod *telộvnik*, *-a* »Weste«, *telóvnost*, *-i* »Körperlichkeit«; v kompoz. jukstapoz. *telovâdba* »Turnen, Gymnastik« (kakor n. *Leibesübung*, č. *tělocvik*); v Brìž. spom. *niſlzna teleze imoki* (g. sg.) »habenti nec corpus lacrimans« (II, 5–6), *Tebe … poruſo … moie telo* (akz. sg.) »Tibi … commendo … corpus meum« (III, 61–65), *iſegeſt bali teleznaſſih* (g. pl.) »est medicus corporum nostrum« (II, 90), v 16. st. *tellu* »corpus« (Megiser), v 17. st. *njeh telu je sdrau*; *sa sdrauje svojga telefsa*; *sa drugo telefno potrebo* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tellú* »corpus«, *telleffen* »corporeus, corporalis« (Kastelec-Vorenc), *télu*, *télęsa* »corpus, Leichnam«, *telęsn* »corporeus« (Pohlin), *telu* »Körper, Leib, Leichnam«, *telefen* »körperlich, leiblich«, *teloven* »leibig« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tělo*, *-a*, redkeje *-ese*, pl. *tělesa* »imago, simulacrum, idolum, corpus humanum«, adj. *tělesьnъ* »corporalis«, sbh. *tijêlo*, *-a*, pl. v Dubrovniku *telèsa*, v Posavini *telesã*; adj. *tjèlesan*, *-sna*, hrv. čak. *telẽ́ȍ* (Vis), *tîlo*, *-a*, na Rabu pl. *telesâ*, v Novem *telesá*, avgm. *tilesȉna* »veliko telo« (Brač), adj. *tèlesan* (Vrgada), mak. *telo*, adj. *telesen*, blg. *tjálo*, adj. *telésen*, srblg. g. sg. *tělesè*, dat. sg. *tělesì*, r. *télo*, *-a*, adj. *telésnyj*, str. *tělo*, g. sg. *-a* in *telesè*, nom., akz. pl. *telesà* (Ušakov, 366), ukr. *tílo*, *-a*, adj. *tilésnyj*, br. *céla*, *-a*, adj. *cjalésny*, p. *ciało*, *-a*, adj. *cielesny*, č. *tělo* (neologizem *těleso* »fizikalno telo«), adj. *tělesny*, slš. *telo* (neologizem *teleso*), adj. *telesný*, gl. *ćěło* (neologizem *ćěleso*), dl. *śěło*. Psl. **tě̂lo* je sodeč po nihanju med tematsko in sigmatsko fleksijo v stcsl. (ki ga v starih osnovah na *-es-*, npr. *nebo*, *čudo*, ni zaslediti) sekundarno, morda analogno po **ûcho*, prešlo med osnove na *-es-*. Ker je korenski *ě* cirkumflektiran, ne more izvirati iz **ē*, temveč le iz diftonga, iz česar sledi, da je **-lo-* sufiks (Meillet, Ét., 359). Primerjava z lot. *tę̄ls* »podoba, figura, kip« (Trautmann, BSW, 317; Zubatý, BB, XVII, 326) zato ni verjetna; lot. beseda je verjetneje prevzeta iz slov. (Mühlenbach-Endzelin IV, 171). Iz istega, pa tudi semantičnih razlogov, ni verjetna povezava s psl. **stěn'ь̂* »stenj« (Miklošič, 356) ali z gr. τέλος, -ους »konec, cilj, namen, izpolnitev, uspeh, vrhunec« (Machek[2], 524; z rezervo soglaša Schuster-Šewc, HEWb., 136). Morda prvotno **tói̯-lo-* »pokončen, priostren predmet«, kar se ohranja v av. *taēra-* »(gorski) vrh«, z *s*-mobile še *staēra-* »isto«, v n. st. lat. *stilus* »priostren kol, pisalo«, z drugimi suf. *stimulus* »želo, bodica«, *stī́va* »ročica pri plugu«, sti. *tīvrá-* »močen, oster«. K semantičnemu razvoju prim. ved. sti. *varṣmán-* »vrh, konica« > klas. sti. tudi »telo, podoba, oblika« (Snoj, Razpr. SAZU XV, 297). M. S.

têm (adv.), ki krepi pomen komp., tudi *tȅm* »isto«, npr. *tem bolje* »um so besser«, conj. *čȋm … têm/tȅm* »je … um so« (SSKJ V, 55); v 16. st. *On pag teim bule uezh upye* (Trubar), v 18. st. *tem bulie* »eo melius«, *tem lagle*, *tem lashei* »facilius«, *tem vezh obilnu* »abundatius« (Kastelec-Vorenc).

Prim. stcsl. *těmь* »zaradi tega, zato; ideo«, r. *tem* krepi pomen komp. npr. *tem bólee* »tem več«, *čem … tem* »čim … tem«, stp. *ciem* »zato«, kašub. *čı̃m … tı̃m* »čim … tem«, č. *tím* »zato«, *čím … tím* »čim … tem«, po mehki deklinaciji (pod vplivom **čimь*) gl. *ćim* krepi pomen komp., npr. *čim lěpje* »tem boljše«, *čim … ćim* »čim … tem«, dl. *śim* krepi pomen komp., *cym … śim* »čim … tem«. Psl. **těmь̂* je izvorno instr. sg. m. in n. demonstrativnega pron. **tъ* »ta« (Bajec, SR V–VII, 201; Kopečný, ESS II, 655 s.) < **toi̯-mi*, pri čemer Arumaa, Ursl. Gramm. III, 175, razlaga diftong po pl. **toi̯* > **ti*, prim. podobno v stnord. dat. sg. *þeim* : got. *þamma*, vendar tudi sti. *tena*. Lit. *tuomì* (*tuomì … juomì* ob komp. »čim … tem«) je iz stlit. instr. *tuomì* »s tem« < ide. instr. **toH* (= današnje lit. *tuõ*, *túo*) + končnica *-mi* po *-i-*jevskih in *-u-*jevskih osnovah. Glej tudi *tȅmveč* in dalje *tâ I*. M. S.

temȁ I (f.) »caligo, tenebrae«, redko *tmȁ* »isto«, dem. *tmíca* > pkm. *kmíca* »isto«, adj. *temȅn*, *-mnȁ* > *témen*, *-mna*, tudi *temân*, *-mnȁ* in *tamen*, *-mna* »obscurus«, *temnît*, *-a*, *temȁv*, *-áva* »isto«; *temâva* »temno mesto«, *temníca* »tema, temen prostor«, že v 10. st. »ječa«, prim. v Brìž. spom. *u timnizah i u zelezneh vvosih* »in carceribus et in catenis ferreis« (II, 52–53), po disim. pkm. *temlíca* »ječa«; abstr. *temóta*, *temnộča*, *temnóba*, *temnộst*, *temína*, *tmína*, *temáča* »tema«, adj. *temáčen*, *-čna* »poltemen«, v. *temnéti*, *-ím* (impf.) »postajati temen«, *temáčiti se* »isto«, *temníti*, *-ím* (impf.) »delati temno«, pf. *o-*, *po-*, *za-t-*, sekundarni impf. *-temnjeváti*, *-ûjem*; v 16. st. *tema* »caligo«, *temman* »obſcurus«, *timnu* »illunis«, *tamniza* »carcer« (Megiser), v 17. st. *tamma* »tenebre«, *temman* »ſcuro«, *temno* »oſcuro«, *tamnizza* »obſcuritas, prigione«, *temnit* »oſcurare« (Alasia), *poſtavili veno globoko temno jezho*; *refvetli naſho temno pamet*; *temnu* »obscure«, *v'temnizah ſe ſo nashli* (Janez Svetokriški), v 18. st. *temma* »megla, mrák; caligo«, *v'temmi* »in obscuro«, *temán*, *temmán* »perobscurus, subobscurus«, *temniza* »carcer, limbus«, *temnenîe* »caligatio« (Kastelec-Vorenc), *tèmmâ* »tenebrae«, *temnu ſêlen* »subviridis«, *temniza* »carcer, puerorum limbus«, *tamny se* »obſcuratus« (Pohlin); orn. *Temni vrh*, hdrn. *Temni žleb*, tpn. *Temnica*, *Temnik* (l. 1404 *in Tremnik*, 1443 *die Tem*), *Teminšek* (l. 1426 *Michel in Temnikh*); v sln. nepotrjeni apelativni

pomen **temník* je domnevno »temno mesto«, prim. sbh. *tàmnīk* »tolmun, rov, predor«, večkrat tpn. *Tamnik.*

Prim. stcsl. *tьma* »tenebrae«, *tьmьnъ* »tenebrarum, obscurus«, sbh. *táma, tàma*, adj. *táman, tâman*, hrv. čak. *tmȉna*, adj. *tᵒâman, tᵒāmnȁ, tᵒâmno*, d. obl. *tᵒȃmnī* (Vrgada), mak. *temnica* »tema«, adj. *temen*, blg. *tъmá*, adj. *tъ̀men*, r. *tьmá*, adj. *tёmnyj*, ukr. *tьmá*, adj. *témnyj*, br. *cьmá*, adj. *cjámny*, p. *ćma*, adj. *ciemny*, č. *tma*, adj. *temný*, slš. *tma*, adj. *temný*, gl. *čma*, dl. *śma*. Psl. **tьmā̋* (akz. **tь̏mǫ*), adj. **tь̏mьnъ* (o akcentu Dybo, SA, 87) je kakor lot. *tima* »tema« postverbal iz osnove z ničtostopenjskim vokalizmom (Meillet, Ét., 251), ki se ohranja v lot. *timt, timst*, pret. *tima* »stemniti se«, prim. postverbal lit. *temà* »tema« iz lit. *témti, témsta* »stemniti se« iz ide. baze **temH-* »(biti) temen«, prim. sti. *támas-*, av. *təmah-* »tema, mrak«, sti. *tamasá-, tamsra-* »temen«, *támisrāḥ* (pl.) = lat. *tenebrae* »tema«, *temerē* »(na) slepo« < lok. **tem-Hes(e)i* »v temi«, srir. *teim, temen* »temen, siv«, stir. *temel* »tema«, stvn. *demar* »svitanje, mrak«, stsaš. *thimm* »temen« < **þimzá-*, stvn. *dinstar* »temen«. Sledi abstr. na *-es-* se ohranjajo še v lit. *tamsà* »tema«, *tamsùs* »temen«, *tim̃sras* »temno rdeč«, lot. *timsa, tumsa* »tema« (Miklošič, 349; Vasmer III, 162; Pokorny, 1063 s.). Glej tudi *temȁ II, tẹ́nja, tavník.* M. S.

temȁ II (f.) »veliko število«, npr. *tema ljudi*, vzh. štaj. *téma.*

Prim. stcsl. *tъma* »numerus infinitus, multi, myrias«, sbh. *tušta i tama* »zelo veliko«, r. *tьmá* »veliko število, 10.000«, ukr. *tьmá*, br. *cьmá* »isto«, p. *ćma* »izredna množina«, stp. *ćma* »10.000«, č. *tma* »isto«. Meillet, MSL XVII, 292 ss., XXIII/2, 114, izvaja iz ide. baze **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti« in primerja lit. *tùmtas* »kup, gruča, velika količina«, *tumė́ti* »zgostiti se«, lat. *tumēre* »otekati, nabrekati«, prim. tudi toh. B *tumane, tmāne*, A *tmāṃ* »10.000« (Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 1017), kar je iz fonetičnih razlogov sporno, saj br. in p. kažeta na korenski *-ь-*. Tudi domneva o izposoji iz turkotatar. *tuman-* »oblak, megla, 10.000« (Bezlaj, Eseji, 35) iz istih fonetičnih razlogov ni verjetna. Hujer, LF LII, 310, in po njem Vasmer III, 162, mislita na kalk po tej turkotatar. besedi. Tudi Fraenkel, KZ LIV, 293, meni, da gre izvorno za isto besedo kot v *temȁ I.* K pomenskemu razvoju prim. sln. *vse črno ˈjih ˈje* »zelo veliko jih je«, bav. n. *alls schwarz kemā̃ sˑ dəher* »prišlo jih je vse črno, mnogo« (navaja Schmeller, BWb. II, 649). Dalje glej *temȁ I.* M. S.

tẹ́me (n.), g. *-na* »vertex capitis« in »vrhnja površina kmečke peči«, danes večinoma s sekundarnim akcentom *téme*, g. *teména*; dem. *tẹ́mence*, izv. *tẹ́menice* (f. pl.) »kraste, luske na glavi, zlasti pri novorojenčkih« (= ukr. *tímenicja*), *tẹ́menci* (m. pl.) »prhljaj« (Fram), adj. *tẹ́menski*, subst. *tẹ́menik, -a* »najvišja točka« (Cigale), *temeníšče* »teme« in po č. vzoru neuspelo uvedeno »zenit«; pkm. *tème, -na* (Novak, Slovar², 156), kor. obir. *téə:me*, g. *təmèə:na* (Karničar, Obir, 248); v 16. st. *teme* »vertex« (Megiser), g. *temena* (Dalmatin), v 18. st. *teime* »vertex capitis, sinciput« (Kastelec-Vorenc), *tẹmé, -na* »bafis, pinnaculum, vertex« (Pohlin), *teme* »Scheitel« (Gutsmann).

Prim. csl. *těmę, -ne* »calvaria, frons«, sbh. *tjȅme, -na*, hrv. čak. *tȉme, -na*, mak. *teme*, blg. *téme*, r. *témja, -meni*, ukr. *tímʼja*, g. *tímʼja*, br. *cémja*, g. *cémja* in *-meni*, p. *ciemię, -mienia*, č. *temeno*, star. *témě, -mena*, slš. *temeno*, star. *temä, -mena*, gl. l. 1688 *tymjo*, dl. *tymje, -mjenja* in *śemje* »teme«. Psl. **tě̋mę, -ne.* Dalje nejasno. Navadno povezujejo s psl. **tę̋ti, *tьnèšь* »sekati«, lit. *tìnti, tìna* »klepati« in pomensko primerjajo n. *Scheitel* »teme«, prvotno *»mesto na glavi, kjer se lasje delijo«, kar je sorodno s *scheiden* »deliti, ločevati« (Schrader, RL², 639; Vasmer III, 92; Pokorny, 1063). Vendar semantična primerjava ni zadostna, saj **tě̋mę* pomeni le »vrh glave« in ne *»preča, vrtinec« kot n. *Scheitel*, poleg tega je **tę̋ti* pomenilo »sekati s sekiro« in ne *»ločevati« (Snoj, Linguistica XXXIII, 239). Drugače Peterson, JA XXXVI, 135 ss., ki primerja av. *staēra-, taēra-* »gorski vrh«. Vendar je to verjetneje sorodno s psl. **tě̑lo* »corpus«. Schuster-Šewc, HEWb., 1569 ss., rekonstruira psl. dubleti **těmę* in **tymę* ter domneva prvotni pomen *»trden, nepremičen, konsistenten (del glave)«. Besedo enači s psl. **tymę* > gl. *tymjo, -mjenja*, gl. *tymje, -mjenja* »močvirje«, p. dial. *tymiano* »isto«, č. *temenec* »močvirnato mesto«, *temenec* »izvir«, str. csl. *timěno* »blato, močvirje«. Varianto z *ě* primerja s sti. *tā́myati* »onemoči, biti omamljen«, *tā́mati* »zadušiti se, postati nepremičen, trd«, arm. *tᶜm(b)rim* »biti omamljen«, lat. *tēmētum* »opojna pijača«, *tēmulentus* »opit«, srir. *tám* »bolezen, onemoglost, smrt«, csl. *tomiti* »mučiti, stiskati, utrujati« iz korena **tem-* »omamljen, trd« (o. c., 1569) oz. z bazo **(s)tē-m-* (poleg **(s)tū-m-* in **(s)tī-m-* »zgostiti se, ustaviti se«, prim. lit. *tumė́ti* »zgostiti se«, sti. *stimita-, timita-* »nepremičen«, *stíyā* »stoječa voda« (o. c., 1570). Rekonstrukcija **tymę* ni zanesljiva, saj ima dl. *tymje* lahko po **tý̋lo* »tilnik« analogen korenski vokalizem. Glej tudi *Tẹ́menica.* M. S.

témelj (m.), g. *-a*, pri Pleteršniku g. *temẹ́lja* »fundamentum«, adj. *témeljen, temẹ́ljen, -ljna* »osnoven, fundamentalen«, *temeljît, -a* »gründlich«, subst. *témeljnik* »temeljni kamen«, v. *temeljíti, -ím* (impf.) »gründen«, *utemeljíti, -im* (pf.) »begründen«, subst. *utemeljîtelj, -a* »Begründer«; v 18. st. *temèlje* »fundamen, fundamentum« (Kastelec-Vorenc; kasnejši pripis), Pohlin navaja pri *tẹmé, -na* poleg pomena »vertex« tudi »Grund, bafis, pinnaculum«.

Prevzeto iz sbh. *tèmelj*, kar je kakor csl. *temelь* »fundamentum«, blg. *temél*, alb. *themél* in rum. *temei* iz gr., srgr. θεμέλιον > ngr. θεμέλιο »isto«. (Pohlin, Glossarium, 101; Miklošič, 349; Skok III, 456). Gr. θεμέλιον je substantivizirano θεμέλιος »temeljen« (tudi substantivizirano »temeljni kamen«) in je kakor z drugim suf. tvorjeno θέμεθλα (n. pl.) »temelj, podlaga, osnova« izpeljano iz neke nominalne osnove z *m*-jevskim sufiksom iz ničte stopnje ide. baze **dheH-* »postaviti«, prim. gr. θέμα »položaj, vložek, lega, stavek, kar je postavljeno« (iz česar je lat. *thema* in od tod n. *Thema*, sln. *tẹ̑ma*), θέμις »kar je postavljeno, postava, zakon, pravo« (Frisk I, 660). M. S.

Tẹ́menica (f.) (hdrn. in tpn. na Dol.), hdrn. l. 1250 *Temenicz*, 1338 *Themenitz*, pribl. 1400 *Temonicz.*

Dial. vzhdol. *Tẹ̑mnca* kaže na **tě̋menica* z regularno vzhdol. monoftongizacijo iz *ě* nastalega diftonga (V. Smole, ustno), prim. č. *temeniti* »izvirati«, *temenec* »izvir«, p. dial. *ciemienica*, ukr. dial. *tímenycja* »isto« (navaja Bezlaj, SVI II, 255, po Rozwadowskem), verjetno vse izpeljano iz psl. **tě̋mę* »teme, vrh, najvišji del«. Ker vzhdol. široki *ẹ́* ni mogel nastati iz *i/y* ali *e*, ni potrebno domnevati iregularnih refleksov (tako Bezlaj, l. c.) ali izvora v **ti/yměnьnica* k csl. *timěno* »blato, močvirje«, dl. *tymje* »močvirje«, p. *tymiano* »isto« (tako Miklošič, ONPN., 246; Ramovš, Hgr. II, 94). Dalje glej *tẹ́me.* M. S.

tẹmenúha (f.) »Convallaria maialis, šmarnica« (Haloze, Caf).

Verjetno motivirano po vonju, in sicer iz haloške besede, ki ustreza pkm. *temén* »kadilo« < madž. *tömjén* »isto«, prim. tudi sln. *lepodúha* »Convallaria maialis« (Tušek). Iz sbh. *tànjan* »kadilo« je tvorjeno *tamjànika, tamljànika* »vrsta grozdja muškat«, *tàmjānka* »vrsta jabolk« (navaja ARj XVIII, 57). Dalje glej *temjan.* M. S.

temfati, *-am* (v. impf.) »dušiti, v pokriti posodi z malo vode in maščobe kuhati«, subst. *temfanje* (n.) »dušenje«; primor. *'tjenfət* »počasi (se) kuhati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 132).

Tako kot hrv. *tênfati* »dünsten« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), *tênfanje* »Dünsten, Dämpfen« (Žumberak; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550) izposojeno iz bav. avstr. *tempfn* »dušiti«, sor. n. *temppfn* »isto« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 51), nvn. *dämpfen* »dušiti« (Skok III, 458), kar je denom. od *Dampf* »para«. Glej tudi sin. *tẹ́nstati.* M. F.

temjan (m.), g. *-a* »kadilo« (Miklošič, 370), v 18. st. *temian* »Weihrauch« (Gutsmann); Pleteršnik navaja po Valjavcu le *tamjân* kot kajk.

Prim. stcsl. *tьmijanъ* »suffitus«, sbh. *tàmjan, tàmljan*, hrv. čak. *taml̥ᵒãn, -ãna* (Vrgada), mak. *temjan*, blg. *tamján, temján*, r. *temьján*, str. *temьjanъ*, slš. *temian.* Izhodišče je gr. ϑῡμίαμα »kadilo« (Miklošič, l. c.; Skok III, 441; Vasmer III, 92) k ϑῡμιάω »kadim, zažigam«, kar je tvorba tipa κονιάω iz ϑῡμός v pomenu *»dim«, v gr. znano le v sekundarnem pomenu »pogum« (Frisk II, 693; o razvoju pomena »pogum« glej Roider, KZ VC, 99 ss.). Pkm. *temén* »kadilo« je prevzeto prek madž. *tömjén* »isto« (Novak, Slovar², 156), kar je iz sbh. ali blg. (EWU, 1541). Glej tudi *tîmijan, tẹmenúha.* M. S.

témpelj (m.), g. *-plja* »svetišče, templum«, adj. *témpeljski*, subst. *témpljar* »Templer, Tempelherr«, adj. *témpljarski*; v 16. st. *Tempel*, lok. *vtim Templi* (Trubar), *tempel* »templum, zerkou« (Megiser), v 17. st. *Tempel* (Janez Svetokriški), v 18. st. *malikovški tempil, ali en réſan pild* »delubrum«, *Tempel* »Cerkou, templum« (Kastelec-Vorenc), *tempel* »Tempel; zirkou, boshja vesha« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *tempel* < stvn. *tempal*, kar je prek stfrc. *temple* iz lat. *templum* »posvečen prostor za opazovanje ptičjega leta« (Kluge²³, 820), nejasnega izvora, morda prvotno »zaobsežen prostor« k *tempus* »čas, časovni izsek« iz ide. korena **ten-* »vleči, raztegovati« (Walde-Hofmann 659). M. S.

templjáti, *-âm* (v. impf.) »obnavljati sprednji, širši del podplata«, navadno pf. *po-t.* (SSKJ V, 59, III, 901), gor. *potộmplat, potəmplàt*, kor. *támplat* »tolči, zabijati«, pf. *putámplat* (Karničar, Obir, 216), pkm. *potòmplati* »potempljati« (Novak, Slovar², 106); v 18. st. *zhreule tumplati, popraviti* »Shuhe doppeln«.

Prevzeto iz bav. refleksa za n. *doppeln* »podvojiti« in »prišiti ali nabiti podplat na čevlje, podplatiti, podšiti«, *Shuhe doppeln* »isto«. K interkaliranemu *m* pred *p* prim. pkm. *pampệr* < *papệr* < n. *Papier*, v Zabčah *krempel'a* poleg *krepélo* (Ramovš, Hgr. II, 103; Striedter-Temps, DLS, 238). Prim. tudi hrv. dial. *tȕmpəlj* »podplat«, *tumpljàti* »vstavljati podplat« (Ozalj; Težak, HDZb V, 412). Dalje glej *tọ́pelt.* M. S.

tə̀mveč (conj.) »vielmehr, sondern«, tudi *temvə̏č*, star. le *temuč* (Pleteršnik naglasi *tẹmȕč*, Murko *temòzh, temùzh*), v Kranjskem rokopisu (15.–16. st.) *temetſch*, v 16. st. *ty Neuerni Aydie inu Iudi ſo … nekar le ſamuzh to shiuino, temuzh tudi shiue ludi inu ſuie laſtne otroke offrouali*; *mi nemamo pag ſe ſa uolo tih nashih nadlug, temuizh ſa vſe nadluge te Cerque, ſavſeh Vernih, moliti* (Trubar), *temuzh* »es sey dann« (Dalmatin, Register), *tamazh* »autem, aber«, *tamuzh* »ſed, aber« (Megiser, Bohorič), *tàmuzh* (Krelj; *à* je zapis polglasnika), v 17. st. *Nikar prevezh nesaupajte, temuzh v'strahu Boshljm shivite* (Janez Svetokriški), v 18. st. *nei luštrik šeliszhe, temuzh enu divje is gur šeliszhe, kateru v'Ligurÿ dešheli raſte* (Kastelec-Vorenc), *temuzh* »sondern, sed« (Pohlin), *temuzh* »aber, sondern« (Gutsmann). Izvorno **tě̂mь vě̄t'e* (z zgodnjim odpadom izglasnega *-e* > **těmvě̂č* > **tě̂mvěč* po premiku tipa **zvězdȁ* > **zvě̂zda*) vsebuje adv. **těmь*, ki krepi pomen komp., in komp. **vě̄t'e.* K tvorbi prim. n. *vielmehr* »temveč« < *viel* »mnogo« + *mehr* »več«. Današnja pisava *temveč* je etimološka. Trubarjevo *temvizh* kaže na refleks skrajšanega *ě* v drugem zlogu in s tem na akcent na prvem zlogu, kar je po vokalni redukciji lahko dalo *temuč.* Enak razvoj je v *samȕč, semȕč* »temveč« < **sěmь vě̄t'e*, morda križano s *samȍč* »samo«. V Kranjskem rokopisu *temetſch* je izkazana absorbcija *-mv-* > *m* v času *e*-jevskega refleksa kratkega *ě.* Dalje glej *tệm, vệčji.* M. S.

tệnda (f.) »dolga letev (v ograji), ranta« (bkr.).

Prim. hrv. dial. *tênda* »prečka (v ograji)« (Ozalj; Težak, HDZb V, 409), širše hrv. okrog Karlovca »ograja, Geländer«, na Žumberku *tênta* »isto«. Če ta pomen izvira iz »prostor pred hišo, atrij«, ki se ohranja v rum. *tindă* »predprostor, veža«, alb. *téndë* »streha iz dračja, šotor«, je beseda prevzeta iz srgr. τέντα »zaščitna ponjava, šotor« (izpričano od 7. st.), kar je iz lat. *tenta (tēla, pellis)* »napeta (tkanina, koža)« > »šotor« (> stfrc., frc. *tente* »šotor« > agl. *tent* »isto«), pas. ptc. pf. f. od v. *tendere* »napeti«, prim. lat. *tentōrium* »šotor«. Tudi it. *tenda* »zavesa, zastor, šotor«, sic. *tenna* »prodajalna, stojnica« in špan. *tienda* »isto« je domnevno iz srgr., kjer se je izvršila lenizacija *-nt-* > *-nd-* (Battisti-Alessio, 3748; Alessio, LE, 409). Iz lat. ali prek srgr. pred lenizacijo je prevzeto tudi csl. *tenъta, tenьta, tenta* »tentorium«, star. hrv. *tjenta* »šotor«. Manj verjetno je frc. *tente* iz **tendita*, rom. besede z leniranim *d* pa iz poznolat. *tenda* (Glosse, Papia), postverbala od *tendere* »napeti« (Meyer-Lübke, 8639; Cioranescu, DER, 840). Iz navedenega it. vira je mlado sln. *tệnda* »platnena streha pred hišo«, rez. *ténde* (f. pl.) »zavese«, primor. *'tenda* »zavesa na vratih in oknih« (Jakomin, NS, 130), hrv. čak. *tẽnda* »isto« (Rab). Mažuranić, Prinosi II, 1446, in Skok III, 458, za vse tu navedene sln. in hrv. besede domnevata izvor v it. *tenda.* M. S.

tenə̀k (adj.), f. *-nkȁ* »tenuis, subtilis, attritus«, tudi *tenâk*, f. *-nkȁ* in *tə̀nka*, n. *tenkộ*, po d. obl. *tánki* (Ramovš, Zbrano delo II, 470), *tânki* (Pleteršnik po Škrabcu) tudi ned. obl. *tánek, -nka*; mlajše tudi *tə̀nek, -nka* in *tének, -nka*; rez. *ténak* (Steenwijk, SDR, 319), *tínki* (Ramovš, o. c. II, 481), kraš. *'təŋk* (Sv. Križ pri Trstu; Logar, DJR, 261), bkr. *'tanək* (Dragatuš; o. c., 283), kor. *'tinaq* (Kneža pri Djekšah; o. c., 120), obir. *tájɛq, -jqa* (Karničar, Obir, 248) < **tən'ȁk* ← **tən'âk* < **tənâk* po f. **tən'kȁ* s palatalnim *n'* po poziciji pred *k*, kjer sekundarno iz *ŋ*, prim. polj. *tə̀i̯nāk* < **tən'âk* (o tem Ramovš, o. c. I, 74), črnovr. *tə̣̀i̯nk* (Tominec, 218); pkm. *ténki* (Novak, Slovar², 157); izv. *tə̀nehen, -hna* »tenek in nežen«, subst. *tenkộst, tenkộ-*

ča, *tenkóta* »tenuitas«, *tenkovína* »tenka stvar«, *tenčíca*, *tančíca* »tanko platno, pajčolan; plitva zemlja, lakotnica, epidermis«, *tenčína* »finost (blaga), plitva zemlja, lakotnica«, v 18. st. *tinzhiza*, *tinzhina* »feine Leinwand«; iz prep. zveze *na tânko* > adv. *natânko* »genau« je adj. *natânčen*, *-čna* »genau, pünktlich, gründlich«; številna kompoz., npr. *tenkolȁs*, *-ása* »dünnhaarig«, *tenkoȗh*, *-úha* »feinöhrig«; v. *tenéti*, *-ím* (impf.) »hujšati tanjšati se«, iz kompar. *tânjši* je v. *tânjšati*, *-am* (impf.), pf. *iz-*, *s-t*. »tenuare«, iz kompar. **tanji* (= sbh. *tȁnjī* < **tь̏n'ьjь* < **-i̯o(s)* + **-i̯o-*) je v 18. st. *taniti* »tanzhiti, tenuare, tanku délati« (Kastelec-Vorenc), *potaniti* (Miklošič, Lex. pal., 1023, navaja po Lex.), prim. sbh. *tánjiti*, *tânjīm* »tanjšati«, csl. *istьniti* »extenuare«; v 16. st. *Ona ſta imeila … Vuſesha tenke* (Trubar), *tanak* »gracilis« (Megiser), v 17. st. *tencu*, *tnac* (namesto **tanc* (?)) »fottile« (Alasia), *s'to slato tenko vago*; *platnu … tanku inu belu rata* (Janez Svetokriški), *tenák* »tenuis, acutulus, argutus, gracilis, subtenuis«, *ena tanka ſaſtopnoſt viſſokih rizhy* »anagoga« (Kastelec-Vorenc), *tank* »tener, ſubtilis« (Pohlin), *tinek* »dünn, fein« (Gutsmann). Sln. *potánkost* »detajl« je iz sbh., kjer iz prep. zveze, prim. csl. *po tьnьku povědati*.

Prim. stcsl. *tьnъkъ* »tenuis«, kompar. *tьněi*, sbh. *tȁnak*, *-nka*, d. obl. *tànkī*, kompar. *tȁnjī*; tudi *tȁnahan*, *-hna* > *tȁnan*, *-a*; čak. *tȁnak*, *tankȁ*, *tȃnko*, d. obl. *tankȋ*, kompar. *tȁńī* (Vrgada), *tãnak*, *taŋkȁ/tõŋkȁ*, *tȏŋko*, d. obl. *tõŋki* (Brač), mak. *tenok*, *tanok*, dial. *tonok*, blg. *tъ́nъk*, *-nka*, r. *tónkij*, ned. obl. *tónok*, *tonká*, *tónko*, str. *tъnъkъ*, ukr. *tónkyj*, br. *tónki* (vzh. slov. in delno mak. **tъnъkъ* po asim. iz **tьnъkъ*; Sobolevskij, Lekcii, 90), p. *cienki*, č. *tenký*, slš. *tenký*, gl. *ćeńki*, dl. *śańki*. Psl. **tь̏nъkъ* (po polarizaciji iz **tь̀nъkъ*), f. **tьnъkā̃*, n. **tь̏nъko* < **tinŭko-* kaže na *u*-jevsko oksitono deblo **tьnъ̏* z ničto stopnjo v korenskem vokalizmu. Na enako prevojno stopnjo kaže še stir. *tan(a)e*, korn. *tanow*, bret. *tanao*, *tano* »tenek« < kelt. **tanau̯o-*, gr. prvi del kompozit τανυ- »dolgo-«, npr. τανύθριξ »dolgolas, dolgodlak«, τανα(F)ός »zleknjen, iztegnjen, dolg, vitek«, pa tudi germ. **þunnu-* > stnord. *þunnur*, šved. *tunn*, stvn. *dunni* > n. *dünn*, stsaš. *thunni*, niz. *dun*, agl. *thin* »tenek« (*-nn-* razlagajo po asimilaciji iz *-nu̯-*; Kluge[23], 200). Sti. *tanú-* »tenek, nežen, šibek«, f. *tanvī́* in lat. *tenuis* »tenek« sta lahko iz ničte ali polne stopnje. Na polno stopnjo z gotovostjo kaže le lit. *tę́vas* »suh, vitek, mršav, tenek, visok« in lot. *tiêvs* »tenek« < **tēnu̯ó-*, kar je tematizirana tvorba, v kateri je *e*-jevski vokalizem lahko po krepkih sklonih, akcent pa po šibkih; razlogi za dolžino niso jasni, prim. tudi lit. *tìnti*, *tį́stu* »nabrekniti, oteči«, lot. *tît*, *tinu* »plesti«, kjer je morda po nadomestni podaljšavi iz **tn̥-n°* > **tinn°* > **tīn°*. Zato se zdi najverjetneje rekonstruirati ide. **tén-u-s*, g. **tn̥-u̯-és*, f. **tén-u̯-iH*[d] »tenek« in domnevati posplošitev šibkosklonskega vokalizma v slov., germ., gr., kelt. (in sti. ter lat.). Alternativni rekonstrukt **tn̥-nú-* bi imel suf. z nazalom po prez., prim. sti. *tanóti* »raztegniti, razširiti« < **tn̥-néu̯-ti* (Sommer, IF XXXVI, 175). Ide. koren je **ten-* »napenjati se, raztegniti se, razvleči se«, torej je prvotni pomen adj. »napet, raztegnjen, razvlečen«. Intranzitivni pomen korena rekonstruira LIV, 569 s., zaradi ved. pf. *tatā́na* »je razširjen, razteza se, razprostira se«; tranz. pomen »napenjati, vleči«, kot se navadno rekonstruira, pripiše vplivu tranz. nazalnega prez. Ker je pri korenu **ten-* le izjemoma, morda le navidezno zaslediti oblike, ki bi kazale na težko bazo (Mayrhofer, EWA I, 619), se rekonstrukcija **tn̥Hú-* ne zdi verjetna (tako Mayrhofer, o. c. I, 621, po Beekesu, MSS XXXIV, 11 s., KZ XCVI, 206, XCVIII, 47 s.). Osnovna povezava: Miklošič, 350; Trautmann, BSW, 319; Vasmer III, 119; Pokorny, 1069; Fraenkel, 1086. Glej tudi *tenệt*, *tetíva*, *teníca*. M. S.

tenệt (m.), g. *-a* »mreža za divjad, lovnica«, po Pleteršniku »Spiegelnetz« (Ljubljana), bkr. *tenệtva* (f.) »isto«, obsoško *tenệtvo* (n.) »zadnji del potezne ribiške mreže, kjer so velike zanke« (Žaga pri Bovcu). Bkr. primer je prvotno verjetno feminizirani n. pl., na katerega so vplivala nomina instrumenti tipa *brȋtva*, primer z Žage je besedotvorno manj jasen; semkaj 2 × tpn. *Tenetíše* (f. pl.), pri Golniku 1. 1322 *Tenetsach*, 1345 *dacz Tenetischczs*, 1374 *Nider Tenetischcz*, *Ober Tenetischcz* < etn. pl. **Tenetist'ane* k **tenetist'e* »kraj, kjer se nastavljajo mreže« (Pintar, Lj. zvon 1910, 349; Badjura, KG, 246; Bezlaj, Eseji, 127).

Prim. csl. *teneto*, *tenoto*, *tonoto*, *tonotъ* »rete, decipula«, hrv. *tȍnota* »mreža za divjad ali večje ribe« (srednja Dalmacija, star. pisci), *tonot* (Mikalja, Stulli, Zore), *teneto* »zanka« (Baraković), *tonoto* »vrsta mreže« (Parčić), r. *tenëto* »mreža za ptiče ali za divjad«, navadno pl. *tenëta*, dial. *tenetó* »isto«, ukr. *tenéto*, navadno pl. *tenéta* »isto«, br. *cjanëty* (m. pl.) »isto«, č. *teneto*, pl. *tenata*, slš. *tenetce* »isto«. Alternacije v vokalizmu so sodeč po č. *teneto* : pl. *tenata* posledica vokalne harmonije **tenetȍ* > **tenotȍ* > **tonotȍ*. Akcent na penultimi je vpliv pl. **tenèta*. Tvorbeno je primerljivo **rešetȍ* < **reks-etó-* »kar je spleteno« po metatezi iz baze **rezg-* »plesti«, torej je **tenetó-* »kar je napeto (med dve drevesi)« iz korena **ten-* »napenjati se, raztegniti se, razvleči se«. Prim. z istim suf. še lit. *lenkëtas* »kljuka, motovilo« iz *leñkti* »kriviti«. Z drugimi suf. je iz tega ide. korena še lit. *tiñklas*, lot. *tìkls* »mreža«, *tina*, *tineklis* »kar je spleteno, mreža«, stprus. *sasintinklo* »zanka za lov na zajce«, lat. *tenus* »zanka za lov na ptiče« (Miklošič, 350; Vasmer III, 93; Skok III, 481; Fraenkel, 1098 s.; Pokorny, 1066). Glej tudi *tenȇk*, *tetíva*. M. S.

teníca (f.) »Cuscuta, Flachsseide« (Miklošič, Caf).

Verjetno tvorjeno iz *tenéti*, *-ím* »hujšati tanjšati se« < **tьněti* k **tь̏nъ(kъ)*, ker je tenica plevel, ki tanjša, slabi kulturne rastline, prim. podobno motivirano slš. *škrtec* »Cuscuta« iz *škrtit'* »daviti, dušiti, pestiti, mučiti, ovirati« (o tem Machek, JR, 186). K besedotvorju prim. *sušíca* »bolezen, ki izsuši«, *klíca* »rastlina, ki klije«. It. dial. *tigna* »Cuscuta« (Piemont, Ligurija), širše »lišaj, kraste«, frc. dial. *tégna*, špan. *tiñuela* »Cuscuta« (Battisti-Alessio, 3789) < lat. *tinea* »molj, gosenica« je le slučajno podobno, prim. tako motivirano p. *parch* »srab, garje« in »Cuscuta«, sln. *grínta* v obeh pomenih in n. *Grind* »krasta«, dial. »Cuscuta« (o tem Marzell, Wb. Pfln. I, 1274). M. S.

tẹ́nja (f.) »senca (človeka, živali ali kakega predmeta)« (vzh.), pkm. *tènja* (Novak, Slovar[2], 157), v. *otẹ́njati* (pf.) »osenčiti« (Cigale).

Prim. csl. *těnja* »umbra«, star. hrv. *vse kot tinja iskrsnuje* (Miklošič, 323), r. *tén'*, *-i* (f.) »senca«, ukr. *tín'*, *-i* (f.), br. *cén'*, *-nju*, lok. *-i* in *cení* (m.), p. *cień* (f.), č. dial. *tín* (m.), *tiň* (f.), slš. dial. *tieň* (f.), dl. *śěń*, *-nja* (m.) »isto«, gl., dl. *wоćeń*, *-nja* »isto« in po disimilaciji morda hrv. *tjȅna*, *ćȅna* »tenek sloj pare na steklu, tenka kožica, opna na jajcu ali mleku« (drugače o tem Skok III, 476). Sln. *odtệnek*, *-nka* »niansa« je prevzeto iz r. *otténok* »isto«, kar je iz *otteníть* »zasenčiti, niansirati« iz *ot* in de-

nom. od *ténь* »senca«. Psl. **tě̋nь*. Miklošič, l. c., povezuje s **stěnь* in **sěnь* »senca«, kar je fonetično težavno, kvečjemu posledica tabuja (Havers, Tabu, 124). Rozwadowski, Festschrift Jagić, 307, po njem Vasmer III, 93; Schuster-Šewc, HEWb., 1492, 1637, z rezervo tudi Pokorny, 1064 rekonstruirajo **temH-ni-* (**tēm-ni-*) iz baze **temH-* »(biti) temen«, prim. k tvorbi sti. *ghṛ́ṇi-* »vročina«, got. *siuns* »obraz«, stnord. *bón* »prošnja« = arm. *ban* »beseda« < **bhaH-ni-* (f.), k m. spolu prim. ide. **óg-ni-s*, g. **ég-ni-s* »ogenj«. O tem ide. korenu glej dalje *temà I*. M. S.

tẹ́nstati, *-am* (v. impf.) »dušiti (navadno za krompir)«, gor. *tẹ́:nstat*, *-am* »dušiti«, ptc. *tẹ́:nstan*, f. *-a* »dušen na maščobi« (Kropa; Škofic, Diss., 369), polj. *tèjnstat* »pražiti; pražiti se na vročini« (Škrlep, 62).

Nejasno. Vsiljuje se povezava s pomensko in formalno podobnim n. *dünsten* »dušiti (meso ipd.)«, kar je denominativ od *Dunst* »para«, prim. slš. gemer. *dinstovat* »dušiti, npr. meso ipd.« (Orlovský, Gemer., 60). Vzglasni sln. *t-* in medglasna konzonantna skupina *-st-* bi lahko kazala na izposojo iz bav. avstr. fonetične predloge **tünsten* [*tinsten*], za kar bi v sln. pričakovali refleks **tinstati* in ne *tẹ́nstati*. Morda je na vokalizem v *tẹ́nstati* vplival sin. *temfati*. Domneva, da bi bil ta glagol domač z interkaliranim nazalom iz denom. **tě̑stā̋ti*, **tě̑stā̋ješь* > **tě̑stāšь* »testo delati, mehčati ipd.« k **tě̑sto* (n.) »testo«, ob razpoložljivem gradivu ni preverljiva. Glej sin. *temfati*. M. F.

tentáti, *-âm* (v. impf.) »izkušati« (pkm., bkr.), SSKJ V, 61: »pregovarjati, pridobivati, goljufati«. Novak, Slovar², 157, navaja *téntati* »skušati«, *tentáclja* »skušnjava«; tudi *tantáti*, *-âm* »ustvarjati napačen vtis, navajati napačna dejstva; vorspiegeln« (Cigale), *pretentáti*, *pretantáti*, *-âm* (pf.) »prevarati, ukaniti; herumkriegen, übertölpeln« (gor.), *pretẹ̄ntan* »presnet«, *oťântati*, *-am* (pf.) »prelisičiti« (gor.), *potantáti*, *-âm* (pf.) »potlačiti, zatreti, pogasiti«, *zatantáti*, *-âm* (pf.) »isto«, *zatentáti se* »zamotiti se, zamuditi se« (Sromlje; A. D., ČZN XI, 169).

Kakor sbh. *tèntati*, *-ām* »skušati, izkušati, zavajati, zapeljevati, navajati na greh, vznemirjati, nagovarjati« in »pohajkovati brez dela in cilja«, *tàntati*, *-am*, *-ćem* »izkušati, navajati v zlo«, *natèntati* »nagovoriti, pretentati«, čak. *tentät*, *-ᵒâš* »izkušati, zapeljevati, navajati na zlo« (Vrgada), prevzeto iz it. *tentare* »tipati, otipavati, skušati, izkušati, vabiti« < lat. *temptāre* »potipati, poskušati, izkušati, nagovarjati, zapeljevati v skušnjavo, vznemirjati« (Miklošič, Frw., 60; Mende, RLS, 117; ARj XVIII, 202, 103; Battisti-Alessio, 3752). Skok III, 458, domneva, da so italianizmi le primeri z *-en-*, medtem ko naj bi bili primeri z *-an-* dalmat. rom. ostanek, prim. tudi istr. *tantàr* in širše it. dial. *atantàr* (Milano), *tantare* (Kalabrija), kar razlagajo kot kontaminacijo s *tastare* »tipati« (Battisti-Alessio, l. c.). Sln. primeri z *-an-* lahko odsevajo dial. *-ən-*, kar je lahko tudi iz predtonične skupine *-en-*. Sln. pomen »potlačiti, zatreti, pogasiti« verjetno izvira neposredno iz it. »potipati«. Drugačna domneva za sln. *pretentáti* je navedena pri *onegaviti*. Glej tudi *tantáti*, *štệntati*. M. S.

tȅp (m.), g. *tépa* »neumen človek«, f. *tẹ́pa* »ničvredna, potepuška ženska« (štaj.), *tepíca* »potepuhunja« in »neumna ženska«, *tépih*, *-a* »tep« (Fram), vzh. štaj. dem. *tépče*, *-ta*, tudi širše *tépec*, *-pca*, f. *tệpka* »isto«, adj. *tépast* »neumen, omejen«; z interkaliranim nazalom *témpelj*, *-plja*, *-peljna* »tepec«, *tempȅ*, *-ẹ́ta* »isto«, adj. *témpast*, *-a* »tepast«, semkaj *tépnja*, *tệpnja* »blebetav človek«; v 18. st. *en tempe nemaren, trempaſt* »murcidus«, *en teśhák zhlovik, en tempil* »plumbeus homo« poleg *tepiz* »truncus« (Kastelec-Vorenc), *tèpz* »Ungeschickter, Limel; truncus, homo ineptus«, *tepzhaſt* »ungeschickt; rudis, unconditus« (Pohlin), *tepez* poleg *terban*, *trepan* »Tölpel« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tȅpati* »jecljati«, *tȅpav* »jecljav«, mak. *tepka*, *teptavi* »jecljati«, r. *tëpa* »umazanec, packon«, p. *cep* »tepec«. Psl. **tepъ̏* je prvotno nomen actionis (> acti) k **teptī̋*. Možnih neposrednih motivacij za razvoj pomena »tepec« iz »tepsti«, ki ga izkazuje tudi sln. *bûtec* (če iz *bútati*) in ptc. *trčen*, *mahnjen*, je več. Udarec v glavo (ali od strele) lahko povzroči duševno motnjo, tudi jecljanje (Snoj, SES, 662). Možno je tudi izvajanje prek vmesnega pomena »potepanje, potepuh« (sln. *tȅp* tudi »potep, klatenje«), ali celo prek nomena instrumenti, prim. sln. *tépec* »tolkač«. Napačno Štrekelj, LMS 1896, 165, ki domneva izposojo iz avstr. n. *Tepp* »tepec«, kar je verjetno iz sln. ali sorodno z dunajsko *Tapp* »isto« k bav. n. *tappen* »tavati, neumno se obnašati«. Dalje glej *tépsti*. M. S.

tẹ́pelj (m.), g. *-plja* »krcelj, štor« (Krn; Erjavec, LMS 1880, 195), bovško *tẹ́:pẹlj*, g. *-plja* »štor« (Ivančič, DSBG, 62), jnotr. *tə̀pəl'* »parobek« (Hrušica, Sabonje) in z interkaliranim nazalom *tə̀mpəl* »isto« (Zavrhek; vse Rigler, Jnotr. gov., 161) = **tẹ́(m)pelj*; metaforično preneseno na človeka *tempelj* (m.) »težak človek, štor«, kar je v 18. st. izpričano pri Kastelec-Vorencu: *top, neoſter, nebaſt tempel* »hebes«, *en tempil* »plumbeus homo; en teśhák zhlovik«.

Izhajati je potrebno iz rezultativnega nomena actionis **tèpľь* (m.), g. **tepľà* glagola **tep-tī̋*, **tepèšь*, ki je poleg »tolči, treti« moral pomeniti tudi »sekati«. Enako je tvorjeno sln. *rǫ́belj* (m.), g. *-blja* »parobek« < **rǫ́bľь*, g. **rǫbľà* ← **rǫbī̋ti*, **rǫ́bišь* »sekati«. Dalje glej *tépsti I*. M. F.

***tepígov** (adj.), f. *-a*, samo v 16. st. *Ampag ty neuerni ludi is nyda, ufameio kſebi ene hude tepigoue moshie* »... Männer aus dem Pöbel« (Trubar).

Ramovš, ČZN X, 150, izvaja iz bav. n. *täppig* »omotičen, nor«, *antäppig* »vsiljiv, nadležen« k *tappen* »tipati, tavati, neumno se vesti«, *täppisch* »neokreten, okoren, štorast«, kar je vprašljivo. O možnosti domače tvorbe glej *potẹ́pati se*. M. S.

tẹ́pih I (m.), g. *-a* »preproga« (nižje pog.; SSKJ V, 63), pkm. *tèpih* »isto« (Novak, Slovar², 157).

Tako kot hrv. *tèpih* »preproga«, gradišč. hrv. *tèpih* »isto« (Tornow, BD, 343), čak. *tȅpij* (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 65), mak. *tepih*, č. zastar. *tepich*, slš. dial. *tepich* (Kálal, Sl., 712) izposojeno iz nvn. *Teppich* »preproga«, srvn. *tepich* »tapes, tapetum«, *teppich* poleg *tepech*, *teppech*, *tepch*, *tebich* in *tepit*, *teppit*, *teppet*, *tept* (Lexer, Mhd. Wb. II, 1426, 1412; Gluhak, 622; Rejzek, ČES, 656), bav. stvn. *tepih*, *teppih* poleg *tepid*, *teppid*. To je bilo izposojeno iz vulgarno lat. **tap(p)edum* oz. lat. *tap(p)ētum* »stensko pregrinjalo, zavesa« (Pfeifer, EWD², 1425), kar je akz. sg. lat. *tapēs* (m.), *-ētis* »preproga, pregrinjalo« in iz gr. τάπης (f.), g. τάπητος »preproga, ogrinjalo, odeja«, τάπις, -ιδος »isto«, orientalske izposojenke nejasnega, morda iranskega izvora (Frisk II, 854).

V starejših sln. slovarjih je izpričano le *tebih*, deloma *tebuh*, prim. v 16. st. *tebih* »Teppich, tapes« (Megiser), v 18. st. *tebih* »auleaum, conopaeum, tapes«, *turški tebih* poleg *tebuh* »belluata tapetia«, *Turshki tebuhi*, *tebuhe tkati* (Kastelec-Vorenc), *tebih* »Teppich, popetna, nagernilu« (Gutsmann). To je bilo tako kot č. *tébih* »preproga« izposojeno iz srvn. predloge *tebich* (Lexer, l. c.). N. alternacija v izglasju *-ich* : *-it/d* je nastala v bav., ko je bilo izposojeno izglasje *-it/d* zamenjano z n. *-ich* (Pfeifer, l. c.). Pomenska variantnost »pregrinjalo (za tla ali steno)« je pri nas izpričana le pri varianti *tebih*. Izhodišče v omenjeni gr. predlogi imajo tudi sln. *tapę̂ta* »papirnata prevleka za stene« (iz n. *Tapete* »isto« in zastar. »(pisana) prevleka za mize, postelje, stene, tla« ← lat. *tap(p)ētum*), *tapiserȋja* in *tapisǫ̂n*, *tapisǫ̂m*. M. F.

tẹ́pih II (m.), g. *-a* »trikotni del strehe ob koncu slemena« v rož. kor. *tẽpəχ*, g. *-a*, npr. *stréχa na t.* (rož. kor.; Šašelj, RNB, 129). Metaforični razvoj iz *tẹ́pih* »preproga« ni verjeten, ker je slednje v sln. mlada izposojenka, tak pomenski razvoj n. *Teppich* pa ni evidentiran. Zaradi sln. sin. *zatrȇp* (m.), g. *zatrẹ́pa* ← iter. **za-trěpāti* »potolči«, *zabòj*, g. *zabója* ← **za-bьjèšь* »zabiti« bi bilo možno izhajati iz deverbativa **trěpychъ* simpleksa **trěpāti* z izpadom *r* kot v sln. *čę̂velj* ← *črę̂velj*, *čę̂šnja* ← *črę̂šnja*, *tantáti* »prazno govoriti« ← *trantáti* »isto«. Dalje glej *trepáti I*. M. F.

tepišiti (se), *-im (se)* (v. impf.) »pohajkovati«. Samo v 18. st. *tepiſhem se* »umſchweifen, vagari« (Pohlin), *tepiſhiti* »umſchweifen, vinkuvati, ovinkuvati«, *tepiſhen* »umſchweifend«, *tepiſhim ſe* »ſchweife um« (Gutsmann).

Besedotvorno osamljeno. Glagol je gotovo denominativen iz deverbativa **tepychъ* »potepanje« k **tep-ych-ati sę* iz **tep-ti sę* »potepati se«. H glagolskemu besedotvorju prim. **sop-ych-ati* ← **sop-tí*, **dъm-ycha-ti* ← **dъmǫ*, **dǫti* (Sławski, SP I, 51). Iz pf. **sъ-tep-ti* je bil tvorjen ekspresivni v. **sъ-tep-ych-ati*, ki je bil verjetno podlaga za nastanek sln. *štempȋhar* »potepuh«, »zelo močan, debel človek«, cgn. *Štempihar*, *Stempihar*, *Štepihar*, hrv. cgn. *Štepihar*, *Štempihar*. Glej tudi *štempȋhar* in dalje *tépsti se*. M. F.

tę̂pka (f.) »hruška moštarica (drevo in sadež)«, tudi *otę̂pka* »isto«; sem *tẹ́pkovec* (m.), g. *-vca* »mošt iz takih hrušk« in »kraj, kjer rastejo hruške moštarice«, tudi *tẹ́pkovnica* (f.) »mošt iz hrušk moštaric«. Morda spada zraven tudi *tẹ́pka* »vrsta vinske trte«, *tepẹ́nka* »isto« (oboje bkr.; Erjavec, LMS 1882-1883, 313). V 18. st. *tępka* »Moſtbirne, pyrum ſucculentum« (Pohlin), *tepka* »Moſtbirn; korofhiza« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tèpka* »hruška moštarica« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 372), v Liki »divja ali katere druge vrste hruška, ki se je ne more jesti, dokler se ne zmehča«, v enakem pomenu tudi *gnjilica*, *mekuša* in *ognjilača* (Iveković-Broz II, 564), *têpka* »vrsta hruške« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 409). Izhodno **tèpъka* oz. zaradi sln. cirkumfleksa verjetno **tèpъkā* < **tèpъkaja*. Povezava s tranzitivnim pomenom v. **tep-tí*, **tepèšь* »tolči« (Jarnik, Versuch, 105; Skok III, 460; Gluhak, HER, 623) in razlaga o substantiviziranem izglagolskem adj. tipa **žegъkъ* »goreč« ← v. **žeg-tí*, **žežèšь* »goreti« v sln. *žéhek*, *-hka* »oster, pokvarjen« implicira pomensko podstavo »potolčen«, kar je bilo verjetno motivirano z dejstvom, da je jslov. **tèpъkā* označevalo hruške, ki se jih ni pobralo z drevesa, ampak s tal in so bile zato obtolčene. V prid taki pomenski motivaciji kaže tudi *tẹ́pka* v pomenu »omejena, neumna ženska«, torej *»udarjena, trčena«. Dalje glej *tépsti*. M. F.

***teplic** (m.) »toplica«, samo v 16. st. *tepliz* »von Natur warme Bäder« (Stabéj, Megiser, 199, 201).

Zaradi m. spola gotovo prevzeto iz nepotrjene bav. n. predloge **Töplitz* (Schmeller, BWb. in WBÖ ne navajata), kar je stara izposojenka iz sln. *toplíca*, prim. s preglasom še tpn. *Töplitz* (navaja Kranzmayer, ONBK II, 224), brez njega v avstr. štaj. tpn. *Toplitzsee*, l. 1480 *Toplitz*, *Tauplitz*, 1321 *Tauplicz* (navaja Mader, AS 101, 98). Dalje glej *toplíca*. M. S.

tepsȋja (f.) »plitev pekač« (pkm.), v Beltincih *tèpsija* »plitva pekača, pladenj« (Novak, Slovar[2], 157).

Prevzeto prek star. madž. *tepzia*, *tepesia*, danes dial. *tëpsia* (knjiž. *tepsi*) ali neposredno iz sbh. *tèpsija*, tudi *tèvsija* < turš. *tepsi* »isto« (prim. od tod še mak. *tepsija*, blg. *tepsíja*, rum. *tipsie*, *tepsie*, alb. *tepsí*, ngr. ταψί, τεψί), kar je iz nperz. *tabšī* »kovinski (zlat, srebrn ali bakren) pladenj z dvignjenim robom« (Skok III, 459; EWU, 1505). M. S.

tépsti, *tépem* (v. impf.) »ferire«, *t. se* »rixari«; pf. *iz-*, *na-*, *o-*, *pre-*, *raz-*, *s-*, *v-*, *za-t.*, *utépsti* »zamazati z blatom«, sekundarni impf. *-tẹ́pati*, *-tẹ̑pam* in *-tẹ́pljem*, dem. *tepljáti*, *-âm*, *tȇpkati*, *-am* »rahlo tolči«; subst. *tepáča* »sekira«, *tepíšče* »Prügelstätte«, *tepȋn*, *-a*, *tepûn*, *-a*, *tepę̂žnik*, *-a*, *tepâvs*, *-a* »pretepač«, f. *tepâvslja*; *tȇpež*, *-a*, tudi *tepȅž*, *-ẹ̑ža* »verberatio«, dial. *tepeníca*, z lat. suf. bkr. *tepȇncija* »isto«, *tepę̂ška* »spletena šiba, povesmo prediva«, *tepẹ́žiti se*, *-ẹ̑žim se* »tepsti se«, adj. *tepẹ́žen*, *-žna* »Prügel-«, najpogosteje v *tepę̂žni dân* »dan nedolžnih otročičev, 28. XII.«, *tepę̂žnica* »isto« in »bič«, *tepę̂žka* »28. XII.« in »šiba, s katero otroci na tepežnico bijejo starejše« (bkr.) ter »gomazenje po telesu, ki se dobi od moke, pomešane z rženimi rožički«, v. *tepę̂žkati*, *-am* »tepsti (zlasti starejše na tepežnico)«, *tepę̂žkar*, *-ja* »otrok, ki hodi tepežkat«, f. *tepę̂žkarica*; številne pref. tvorbe, npr. *pretȇp*, *-ẹ́pa* »Prügelei, Schlägerei«, *otȇp*, *-ẹ́pa* »snop slame« idr.; v Briž. spom. *preise nassi zesztoco stradacho, nebo ie tepechu metlami* »maiores nostri graviter passi sunt: quos enim virgis verberabant« (II 97–98), v 16. st. *tepejnie* »plaga« (Megiser), v 17. st. *yh saznhe neuſmilenu tepſti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tepſti* »adverberare, circumpavire, converberare, depunire, flagellare, percutere, verberare, tundere« (Kastelec-Vorenc), *têpem*, *têpſti* »concutere«, *tepęshkam* »virgam offere in feſto Innocentium« (Pohlin), *tepſti*, *tepem* »schlagen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *teti*, *tepǫ* »ferire, flagellare«, sbh. *tèpsti*, *tèpēm* »mesti maslo, blebetati«, mak. *tepa* »tolči«, blg. *tépam*, star. r. *teptí*, *tepëšь* »tepsti, tolči«, dial. »s težavo, počasi vleči«, dial. *uteptí* »ubiti«, star. ukr. *tetý*, *teptý*, *tepéš* »tolči, tepsti«, č. *tepati*, slš. *tepat'*, gl. *ćepać*, *ćepić*, dl. *śepaś* »isto«. Psl. **te(p)tí*, prez. **tepèšь*, iter. **tepāti*, prim. dalje lit. *tèpti* »mazati, packati, tolči«, lot. *tept* »mazati«, *tapât* »cepiti (drevo)«. LIV, 573, iz navedenega gradiva rekonstruira ide. koren **tep-* »mazati«, morda »prijeti se, prilepiti se«, če spada sem tudi lit. *tàpti*, *tampù* »postati« (Stang, VGr, 347). K semantiki prim. n. *Streich* »udarec« k *streichen* »mazati«, sln. *primázati* »udariti«, č. *mazati* »mazati, tepsti«. Pomen navedenega gradiva deloma dopušča domnevo, da je ta ide. koren

identičen s **tep-* »topel biti«, prim. k semantiki p. *grzać* »greti« in »tolči«, sln. *užgáti* »udariti«. Pomen »mazati« bi bil v tem primeru sekundaren iz »topel biti« po tem, ker se tople maščobe lažje mažejo. Manj verjetno je izvajanje iz onomatopeje pri udarcu **tep-* (Machek[2], 640; Schuster-Šewc, HEWb., 134), ki ima paralele zunaj ide. jezikov npr. v mordv. *tapa-* »tolči«, fin. *tappa*, madž. *tapos* »mendrati, teptati«, *tapint* »otipati« (Vasmer III, 95). Glej tudi *potépati se, tȇp, tȩ̑pka, tépelj, -tépsti I–II, tépsti se, topȍt, tápati, tápa I, tepišiti (se).* M. S.

-tépsti I, *-tépem* »mazati«, izpričano le v izv. *otépsti se* (v. pf.) »med hojo zmočiti, umazati si obleko« (jvzh. štaj.), impf. *otepati se* »isto«; *utépsti, -em* »umazati«, adj. f. *utepena* »umazana« (Temljine; Kenda, rkp., 168); *natépsti se* »s smetmi se umazati«, *stépati se* »po rosi in prahu hodeč hlače umazati«; adj. *neftèpeni* »neomadeževan, brezmadežen« (pkm.; Novak, Slovar[2], 84). V 18. st. *utêpem, -tepſti* »mit Koth beſchmutzẽ« (Pohlin).

Razvoj pomena »mazati« ← »tolči« glagola **tep-tí́, *tepèšь* je že baltoslovanski, prim. hrv. kajk. *nevtepena* »virgo immaculata«, lit. *tèpti, tepù* »mazati«, *ne pateptas* »virgo immaculata«, lot. *tept, tepju, tepu* »mazati« (Jagić, JA II, 1877, 398; Fraenkel, 1081). Dalje glej *tépsti.* M. F.

-tépsti II, *-tépem* (v. impf.) »jesti« le v izv. *natépsti se* (pf.) »najesti se«, npr. *natepsti se dobrih rib in drugih jedi* (Krelj), *otȩ́pati, otȩ̑pam, otȩ̑pljem* »hlastno jesti« (dol.), adj. *stȩ́pčen*, f. *-čna* »požrešen«.

Prim. sb. *nat'pkam se* »najem se« (Mitrović, Rečnik, 202), dl. *pósepaś* »s kljunom segati proti hrani (o ptičih)« (Muka, Sl. II, 709). Pomensko enako je lit. *tepė́ti, -ė̃ju, -ė̃jau* »jesti, žreti, srkati«, lot. *tepêt, -ẽju* »veliko jesti«. To Fraenkel, 1081, izvaja iz pomena »mazati« ← »tolči«. Toh. A, B *tāp-* »jesti«, ki je lahko iz ide. **tōp-*, dopušča domnevo, da je pomen »jesti, žreti« korena **tep-* »tolči« že praide. starosti. Drugače o toh. Fraenkel, IF IL, 1932, 7 (sprejema van Windekens, Le tokh. I, 497), ki ga povezuje z gr. δαπάνη »(s)troški, izdatki«, δάπτω »(raz)trgati, mrcvariti, použiti«, lat. *daps* »žrtvena gostija, jed, hrana« < **dəp-* (Frisk I, 348; Walde-Hofmann I, 324) < **dH₂p-*. Dalje glej *tépsti.* M. F.

tépsti se, *tépem se* (v. impf.) »potepati se, tavati« (Slovenske gorice), pkm. *tèpsti se, -pén se* »potepati se« (Novak, Slovar[2], 157), pf. *potépsti se, pritépsti se, zatépsti se*; k temu sekundarni impf. *-tȩ́pati se, -tȩ̑pam se/-tȩ̑pljem se*, pkm. *po-, s-tèpati se, -éiplen se* (Novak, Slovar[2], 106). Sem številna nomina agentis v pomenu »vagabund«, npr. *tépec* (m.), g. *-pca* (pri Krelju), prim. hrv. čak. *tȅpac* »ničvrednež« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 65), in k temu po feminativnem vzorcu **porsьcь → *porsíca tepíca, tépeš* (m.), g. *-éša* (k temu *tepéšiti se, -ȩ̑šim se* »potepati se«), pkm. *tèpeš* (Novak, Slovar[2], 157), *tepȩ̑šnik* »vagabund«, *tepež* (m.), g. *-a* »isto« (k temu *tepȩ́žiti se, -ȩ̑žim se* »potepati se«), *tepȩ̑žnik* »vagabund«; *potȅp* (m.), g. *-tȩ́pa* »potepuh« (in »potepanje«), *potepáč, potepúh, potepȇ*, g. *-éta, potȩ̑pej, potepîn, potepúlja*; *pritepúh*; *stepúh, stepȇ*, g. *-éta*; adj. *poteplj*ȉ*v*, f. *-íva* »ki se rad potepa«. Cgn. *Tepej, Tepeš, Tepež, Tepina, Tepuš, Tepoš*. V 16. st. *ſe okuli tepſti* »vagari« (Megiser), v 18. st. *okuli tepenîe* »vagatio«, *potépati* »vagari«, *potepúh* »vagator, circulator, lurco« (Kastelec-Vorenc), *potȩpàm se* »vagari«, *potépin* »vagabundus«, *potepinz, potépûh* »idem« (Pohlin), *okul tepſti ſe* »ſchweifen; okrog ſe motati«, *tepam ſe* »ſchwärme, ſchlenkle«, *potepuh, potepin* (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *tepsti se* »vagari« (Habdelić, Vitezović, Stulli), *tȅpati se, tȅpam se*, pf. *potepsti se* (Voltiggi) in k temu impf. *potepati se* (Belostenec, Jambrešić), v Ozlju *potȉpati se* (Težak, HDZb V, 1981, 409), *stepsti se* »oditi«, *stȉpati se* »brezdelno okoli tavati« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 370), subst. *tȅpac*, g. *-pca* »vagabund« in k temu f. *tepȉca* »potepuhinja«, *tepež* »Lumpengesindel« (Šulek), *potepênka* »isto« (slednja primera sta znana tudi iz Ozlja; Težak, l. c.), *potepuh* »vagabundus« (Belostenec, Jambrešić, Voltiggi, Stulli) in »ničvrednež« (Jambrešić), v Ozlju *potipȁlo* »vagabund« (Težak, l. c.), *dotepuh* »prišlek«, gradišč. hrv. *potèps se, -tépem se* »potepsti se«, *potepûh* »vagabund«, *potepèni* »isto« (Tornow, BD, 268), r. dial. *tepstí, tepëšь* »počasi, težko iti, vleči se«, *tepstísь* »počasi hoditi, vleči se« (Dal', Slovar'[2] IV, 400). Slov. dial. **tep-tí́, *tepèšь* »ire« in z refleksivom *sę* »vagari« je le eden od pomenskih razvojev iz prvotnega psl. **tep-tí́* »ferire«. Na pomensko specializacijo v glagol premikanja kaže tudi sorodno **tȍpotъ/*topòtъ* in drugi osamljeni slov. primeri kot npr. slš. gemer. *t'apkat'* »učiti se hoditi«, *t'apko* »dete, ki se uči hoditi« (Orlovský, Gemer., 347), kar je tako kot r. *tjápatь* »sekati, udarjati« iz nazalizirane variante **tępati*. Glej tudi *potȩ́pati se, tepišiti (se), štempȋhar* in dalje *tépsti.* M. F.

teptáti, *-âm* (v. impf.) »pedibus pulsare, calcare«, pf. *iz-, po-, pre-, raz-, s-, u-, v-, za-t.*, impf. *-teptávati, -am*; tudi *tepetáti, -âm, -éčem* »teptati« (Krelj, Caf) in v star. jeziku *taptáti* »isto«; v 16. st. *teptaio ſnogami* (Trubar), *taptati* »calco« (Megiser), v 17. st. *teptat* »calcare«, *poteptat* »calpeſtrare« (Alasia), *shival jeh poteptà* (Janez Svetokriški), v 18. st. *poteptati* »conculcare, deculcare; s'nogami ftréti, pomandrati«, *potaptati* »peſsundere«, *potéptâm* »conculcare« (Pohlin).

Prim. csl. *tъpъtati, -štǫ* »calcare«, star. hrv. *taptati* (ARj XVIII, 106), blg. *tъ̀pča*, r. *toptátь, tópčešь*, ukr. *toptáty, tópčeš* (vpliv **topotъ*), br. *taptácь, tópčaš*, po vplivu č. *dupati* »cepetati, mendrati, teptati« in sorodnega še p. *deptać*, č. *deptati*, slš. *deptat'*, gl. *deptać*, brez navedenega vpliva gl. *teptać, -am, -pcu*, dl. *teptaś, -pcu, -am*. Psl. **tъpъtā́ti, *tъ̀pъt'ešь* (sekundarno **tъpъtā́ješь*) je denom. iz **tъpъtъ̏*, prim. csl. *tъpъtъ* »strepitus«. To je tvorba iz **tъpā́ti*, kar se ohranje v csl. *tъpati* »palpitare«, star. p. *tepać*, dl. *tepaś* »tolči«, verjetno iz ide. baze **(s)teu̯-p-* »udarjati, tolči«, prim. sti. *tópati, tupáti, túmpati, tumpáti* »tolči«, gr. τύπτω »isto«, τύπος »udarec, odtis, obris, zgled«, στύπος »palica, držaj«, lot. *staũpe* »sled konjskega kopita«, *stupe, stups* »držaj za metlo« (Vasmer III, 122; Pokorny, 1034, brez slov. gradiva). Alternativna možnost je domneva, da je **tъpъtъ̏* reducirano **topotъ̏*, prim. tako razmerje med psl. **ropotъ̏* in csl. *rъpъtъ* »murmur«. V slov. se v podobnih pomenih pojavljajo še baze **tep- (tépsti), *top- (topȍt), *tap- (tápati), *tip- (tîpati), *dup- (dúpati)* in **tup* (sbh. *tȕpati* »negotovo hoditi, oklevati«, mak. *tupot* »topot«, *tupoti* »topotati«, blg. *túpam* »udarjati, tolči«, *tuptjá* »trkati, tolči«, *túpkam* »krcati, trkati«), kar vzbuja vtis, da gre za prvotne onomatopeje (Machek[2], 115; Schuster-Šewc, HEWb., 1505). M. S.

ter I (konj.) »in; pa«. Konjunkcija je danes živa le v knjiž. jeziku, njena raba pa je v historičnem gradivu potrjena že od Brižinskih spomenikov dalje, prim. *tere*

ne priiaznina uz nenauvi deffe 11,32–34, *tere im grechi vuafa pofte te* 11,110–112. V 16. st. *fem tir tia tezhi* in *vfe jimejnie tar blagu* (Megiser), v 18. st. *fem ter tám tekati* (Kastelec-Vorenc), *tèr* »und, et, que, ac« (Pohlin) [*tə̀r*], *ter* »und, alsdann, zwar«, *tar* »und« (Gutsmann), Murko I, 665: *tèr* »und, wie auch, auch«, Janežič[1] II, 438: *ter* »und, wie auch«.

Prim. hrv. *tȅr* »in«, *tər* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 410) poleg *tere* (Mikalja); varianti *ter* in *tere* tudi v relativni funkciji, npr. *Fala ti, da si nam dao ovaku pastiricu, ter nas pazi i od neprijatelja brani, ovaku misečnicu, ter nas prosvitljuje, ovaku majku, ter nas doji s mlikom svoga milosrdja* (ARj XVIII, 219), *Ko je ono, moj mili devere, tere s Đurom ide u poredu?* (ARj XVIII, 225), čak. *tȅr* »in, tudi« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1238), v Orlecu na Cresu *tȅr* »ja, doch«, npr. *tȅr sen jȁ povẽdela* (Houtzagers, ČD, 377) »saj sem ji povedala«, gradišč. hrv. *ter* »in; ker« (Tornow, BD, 343), blg. *tere* »in«, stp. *teże* »tudi, prav tako«, np. *też* »isto«, kašub. *tëž* »prav tako, tudi«, npr. *Xceš tèž jic ze mnǫ?*, tudi »(za)torej, potemtakem«, npr. *Mało ˈjėš, to tèž jes słabi.* (Sychta, SGK V, 348), stč. *též, téže* »tudi, prav tako«, nč. *též* »isto«, slš. *tiež*, gl., dl. *tež* »tudi«. Iz sb. je rum. *tir*, prim. *tir mĭ-e unul, tir mĭ-e altul* »tako eden kot drugi« (Tiktin, Wb., 1603) < *»in eden in drugi«. Za slovenščino (in tudi hrv., sb.) bi bilo zaradi kratkega vokala potrebno izhajati iz **te-že* (Ramovš, Hgr. II, 295; Kopečný, ESS II, 648) »in, tudi« ob variantnem **to-že* »isto« v sln. dial. *tóre/tộre*, knjiž. *tộrej*, r. *tóže* »tudi«, č. dial. *tože* »isto«. Iz istega izhodišča izvaja Schuster-Šewc, HEWb., 1506, gl., dl. *tež* »tudi«, medtem ko je č. *též* in slš. *tiež* potrebno izvajati iz **toje-že* (Kopečný, o. c., 672). Izhodno **te-že* (ob **to(-je)-že*) je s partikulo **-že* (= gr. (ἐ-γώ-)γε) ojačana konj. **te* »in«, ki se ohranja v konj. *te* v Briž. spom. *te v ueki gemu be siti* II,2 »in bi na veke živel« in tudi v pkm. konsekutivni konj. *tè* »tedaj«, npr. *tè je prišeu k nam* »tedaj je prišel k nam«, *či si nedúžen, t. ti nìkaj nèmrejo* »če si nedolžen, tedaj ti nič ne morejo« (Novak, Slovar[2], 156), csl. *te* »in«, hrv., sb. *tê* »in, pa« (ARj XVIII, 138 s.). Psl. konj. **to* »in, nato, torej« (= het. *ta* (konj.) »in, nato«) in **te* »isto« sta apofonični varianti ide. demonstr. pron. **to-*, ki ju Dunkel, KZ 96/2, 1982/83, 183 s. (brez obravnavanega slov. gradiva), tako kot ide. konj. **kᵘ̯ó* »in, tudi« ob **-kᵘ̯e* »isto« (prim. lat. *quo(-que)* »tudi« ob sti. *-ca*, gr. -τε) izvaja iz prvotne akcentuirane konj. **tó* in enklitične **-te*, npr. v sti. *u-tá* »in, tudi«, gr. αὖ-τε »ponovno, spet«. Glej tudi *tộrej*. M. F.

têr II (m.), g. *-a* »zvonik« (primor.; SSKJ V, 64), goriš. *tér* »Thurm« (Štrekelj, Görz., 391), *tệr* »zvonik« (Solkan; SLA); sem *teri* (m. pl.) »kor v cerkvi« (Caf). Izpričano že l. 1607 *ter* »campanile« (Alasia). Sem verjetno homofoni orn. *Ter* pri Vrabčah v Vipavskih brdih, *Ter* pri Devinu in verjetno tudi tpn. (it. *Pradielis*, l. 1256 *Pradelis*) in hdrn. *Ter* (furl. *la Tôr*, it. *il Torre*) = *Tę̑r*, g. *Tę́ra/Tę́rà* v Terski dolini, l. 1275 *juxta Turrim*, 1278 *in Roya Turris*, 1296 *Roya que de aqua Turris* (Bezlaj, SVI II, 257; Merkù, TT, 200), čeprav Bezlaj, l. c., za oronima dopušča, da se v njiju ohranja pogostna predromanska toponimična baza **turra* »Erdhaufen, Hügel« (glej Meyer-Lübke, 8881, 9007), ki bi se pri nas verjetno reflektirala kot *a*-jevska osnova. Čeprav se v apelativih nedvomno ohranja lat. *tŭrris* (f.) »stolp, visoka zgradba«, natančna pot izposoje ni jasna. Oblik namreč ni mogoče izvesti niti iz starejšega substituta, ki bi se, če upošte vamo najstarejšo substitucijsko fonetiko, glasil **tъrъ* ← lat. akz. *turrem* oz. niti iz mlajšega, ki bi se glasil **torъ* ← rom. **tor(r)em* (akz.), prim. it. *torre* (f.), furl. *tòr* (m.) »zvonik, stolp« (Pirona, VF, 1199). Ker ima goriš. *tér* enak vokal kot mlade rom. in n. izposojenke tipa *blék* »Fleck«, *drék* »Dreck«, *šék* »scheckiger Hund«, *šénj* »Zeichen« in tudi kot avtohtono npr. *sér* (m.) »sir« < **sy̆rъ* z g. *sy̆éra* in ker je znano tudi osamljeno, podobnopomensko *tȉr* (m.), g. *tíra* »prostor v zvoniku, kjer visijo zvonovi« (Ribnica; navaja Miklošič, SEW, 357; po njem Pleteršnik II, 669), bi bilo mogoče domnevati substitucijo **tȳ̆rъ* in predpostaviti analoški vnos vokalizma iz nom. in akz. oblike v celotno paradigmo. Ker pa substitucije **-ȳ̆C* za rom. **-óCem* niso znane, je verjetno, da so slovenski apelativi iz rom. predloge prevzeti prek neznanega/neevidentiranega jezikovnega posrednika. Glej tudi *tȉr III* in *túren*. M. F.

têr III (m.), g. *-a* »katran« (SSKJ V, 64).

Kakor sbh. *têr* mlada izposojenka iz nvn. *Teer* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 237), kar je prevzeto iz srspn. *ter(e)*, prim. srniz. *terre*, *tar*, ags. *teoru*, agl. *tar*, stnord. *tjara* iz pgerm. **terwja-*, **terwjōn* »smola« k pgerm. **trewa-* »les, drevo« (Kluge[23], 819; Pfeifer, EWD[2], 1421). M. S.

tèr IV (m.), g. *-a* »teža« (pkm.; Novak, Slovar[2], 157).

Prevzeto iz star. madž. *terhi*, *tèrhe*, *tërë* »breme«, iz česar je po metatezi današnje standardno *teher* »isto«. Dalje glej *tȓh*. M. S.

teráč (m.), g. *-a* »blato s cest in iz luž; z blatom pomešano plevje, ki ostaja po povodnji in ga vozijo na njive« (goriš.).

Prevzeto iz furl. *teràz* »zemlja, blato, ki ga naberejo pri čiščenju jarkov in ribnikov« (Štrekelj, LMS 1896, 165), kar ustreza it. *terràzzo* »zemeljska terasa« in »zaradi erozije nastala stopnica na zidu«, dial. siciljansko *tirrazzu* »izkopanina, ruševina«. To je sorodno z ben. it. *terazo*, knjiž. it. *terrazzo* »(večbarvni) tlak«, od koder je sln. *terâco*, v 18. st. *taraz*, *potaraz* »kamenfki poklad, Pflaster auf der Erde« (Gutsmann). Sln. *terâsa* je prek n. *Terasse* iz frc. *terrasse*, to pa iz stprovan. *terassa*, kar je kakor it. *terrazza* »terasa« iz srlat. *terracia*, vse tvorjeno iz *terra* »zemlja« (Battisti-Alessio, 3765). Glej tudi *terân*, *tarâc*, *trnâc*. M. S.

terân (m.), g. *-a* »vrsta rdečega vina (danes iz refoškovega grozdja)« (kraš.).

Kakor hrv. *terȁn* (Istra), v Hrv. primorju in Dalmaciji tudi *taran*, *tarin* »isto«, prevzeto iz trž. it., furl. *teràn* »vrsta rdečega vina«, kar je nedvomno tvorjeno iz *terra* »zemlja«. Romansko je na Krku izpričano veljotsko *terùn* »vrsta vinske trte«, v Rovinju *taràn* »vrsta vina«. Vino s tem imenom se v Istri omenja že leta 1335, v Furlaniji leta 1411. Semantična motivacija in tvorba nista popolnoma jasni, morda **terrānus* *»ozemeljski, terenski, domač; vino, ki ga pridelujejo na določenem ozemlju« (Doria, 730) ali po rdeči barvi, ki naj bi spominjala na kraško rdečo prst. Štrekelj, JA XII, 471, domneva, da je vino poimenovano po značilnem »zemeljskem« okusu. Ker adj. **terrānus* ni potrjen, Skok III, 461, domneva disimilacijo iz prav tako nepotrjenega **terrārius*. Bolje je misliti na adj. **terrāneus* > star. it. *terragno* »plazeč se«, *mulino terragno* »nadliven mlin«, piemontsko *taraña* »dolg špalir vinske trte« in »škrjanec, Alauda arborea«

(Meyer-Lübke, 8671), kar je v klas. lat. znano le v kompoz. *subterrāneus* »podzemski«, *exterrāneus* »inozemski«, srlat. *Mediterrāneus* »sredozemski«. K disimilaciji in depalatalizaciji prim. *tercijâl*. Prek sln. ali iz it. dial. je prevzeto tudi star. avstr. bav. *Terrănt* »teran« (WBÖ IV, 1764). Glej tudi *teráč*, *trnâc*. M. S.

terati, *-am* (v. impf.) »mučiti«, *terati se* »pariti se (o ovcah)«, tudi *tîrati* »gnati, poditi«, *tîrati se* »goniti se (o ovcah)«, pkm. *tiràti* »poditi« (Novak, Slovar, 113); *zatîrati*, *zatệrati* (impf.) »unterdrücken« k pf. *zatrẹ́ti* »delere, opprimere«; v 16. st. *ie nee tiral* (*podil*) (Dalmatin), v 18. st. *tiram* »wůste: treibe fort«, *ſtirati*, *potiruvati* »wůsten« (Gutsmann); semkaj po zgledu sbh. *tjȅralica* tudi sln. *tirâlica*, pri Pleteršniku *tîralica* »Steckbrief«.

Prim. csl. *tirati* »fricare«, *zatirati* »destruere«, *zatěrjati* »perdere«, sbh. *tjȅrati*, *ćȅrati* »gnati«, *tȉrati se* »goniti se«, mak. *tera* »gnati, siliti«, *tera se* »pariti se«, str. *terjati* »rušiti, uničevati«, r. *terjátь* »izgubljati«, *zatirátь* »stiskati, mečkati«, ukr. *zatérty*, *zatyráty* »stiskati«, *terjáty* »izgubljati«, p. *tyrać*, dial. *terać* »garati«, č. *týrati* »mučiti«, gl. *ćerić*, dl. *śeriś* »gnati«. Iz slov. jezikov je rum. *tîrî* »zatreti«. Psl. **tȇrati*, **tírati* sta iter. od **tȇrti*, **tьrèšь*. K semantiki prim. iz ide. **ter(H)-* »treti, drgniti, mučiti« še gr. τείρω »treti, zatreti«, iz ide. **g^{u}hen(H)-* »tolči« psl. **gъnati*, **goniti sę* in sln. *mlínčiti*, star. lit. *mulvyti* »mučiti«, gr. ἀμαλδύνω »slabiti« k lot. *miltît* »tolči«, psl. **mȇlti*, **mèl'ešь* »mleti«. Dalje glej *trẹ́ti*, *tîr I*, *tọ́rati*, *tárati*. M. S.

terc (m.), g. *-a* »oven, kozel; koštrun« v primor. *'terc* (Pomjan; Cossutta, PV, 234, 235, 238) = *'tərc* »oven« (Pomjan; Kukanja, SDLA - KP/1), *sə tərcəjọ* »trkati se (o ovcah in kozah)« (Padna; Kukanja, o. c.), *se 'tərcəjọ* »isto« (Šmarje pri Kopru; Kukanja, o. c.) poleg *se 'tərčəjọ* (Krkavče; Kukanja, o. c.).

Deverbativni nomen agentis **tȇrьcь* iz v. **tȇrati sę* »pariti se« v sln. *terati se* »pariti se (o ovcah)« (Caf), *tîrati se* »goniti se (o ovcah)« (bkr.), hrv. *tjȅrati se* »pariti se«, pri Belostencu *tirati se* »isto«, mak. *tera se* »pariti se«. Izhodno **tȇrati sę* je iter. k psl. **tȇrti sę* »pariti se« = sln. *trẹ́ti se* »goniti se (o kravi)« (notr., dol.), č. *tříti se* »drstiti se«, kar se je pomensko specializiralo iz prvotnega »treti se, drgniti se«. Glej tudi *terati* in dalje *trẹ́ti*. M. F.

tercijâl (m.), g. *-a* »pobožnjakar«, tudi *tercijâlec*, *-lca* »isto«, f. *tercijâlka* »pobožnjakarica«, adj. *tercijâlski* »pobožnjakarski«, abstr. *tercijâlstvo*; tudi *tercijân*, *-a* »pobožnjakar« in »brat tretjega frančiščanskega reda«, *tercijânka* »pobožnjakarica« in »sestra tretjega frančiškanskega reda«, *tercijânstvo* »pobožnjakarstvo«.

Prevzeto in disimilirano iz ben. it. *terziario* »pobožnjakar, kdor nosi duhovno obleko namesto posvetne« (Boerio, DV, 745) < srlat. *tertiarius* »menih, brat tretjega reda« iz *tertius* »tretji«. Glej tudi *térec*. M. S.

térec (m.), g. *-rca* »mlad vol« (vzh. štaj.), »norec, neumnež, tepec« (štaj., kor.), v 18. st. *terz* »Narr« (Gutsmann).

Prevzeto iz avstr. bav. n. *Tërz* »pri treh letih skopljen vol«, metaforično tudi »majhen človek« in »neumnež, tepec«, dem. *Tërzel* »mlad vol«, kar je iz lat. *tertius* »tretji« (Pleteršnik II, 664; WBÖ IV, 1776 s.). V sln. se je izglasni *-c* občutil kot suf. (zato pisava z *-ec* namesto s *-c*; prim. podobno *márec* iz n. *März*, lat. *mensis Martius*), kar je omogočilo občutek, da je korenski morfem samo *ter-*; iz tega je tvorjen adj. *tẹ́rjav* »neumen, tepast« (Sloven. gorice), subst. *tére*, g. *terẹ́ta* »tepec« (Caf), *terûs*, *-a* »neumnež, tepec«, *têrnja* »neumna ženska« (Murko, Caf), *têrnjati* »govoriti ali delati neumnosti«, adj. *térnjav* »neumen, tepast« (k tvorbi prim. *godrnjáti*) in kor. obir. *tɛ́rban*, g. *tɛrbá:na* »isto« (navaja Karničar, Obir., 249), pri čemer je *-ban* abstrahirano iz *telebán*. Glej tudi *tercijâl*. M. S.

terentáti, *-âm* (v. impf.) »trapasto govoriti ali delati« (Caf).

Prim. sbh. dial. *terèntati*, *-ām* »napadati«. č. *teremtiti*, *teremtetiti* »kleti, psovati, zmerjati, čvekati, nepretrgoma govoriti«, slš. *teremtetovat'* »kleti, preklinjati«. Tvorjeno iz kletvice madž. *teremtette* (danes prenarejeno v *teringette*) »saprabolt«, kar je iz sintagme *ördög teremtette* »od hudiča ustvarjen« k *teremtet* »kar je ustvarjeno, stvar«, *teremt* »ustvariti« (o tem EWU, 1508). M. S.

terícati, *-am* (v. impf.) »stresati posodo ali vrečo, da odpade prah« (Caf).

Dem. iz *trẹ́ti*, *tárem*, vzh. *térem*, pkm. *tréiti*, *tèren*, tvorjen morda analogno po razmerju *stópati* : *stopícati*, kar je sicer denom. iz *stópica* ← *stópa* »korak, stopinja«. K semantiki prim. *otrẹ́ti*, impf. *otîrati* »brisati«. Dalje glej *trẹ́ti*. M. S.

terína I (f.) »skleda« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239), »večja skleda za solato« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 131), *tərína* »kozica« (Korte nad Izolo; Morato, 162), rez. *terina* »skleda« (Skubic, Rom., 156), knjiž. *terína* »večja lončena posoda za serviranje hrane« (SSKJ V, 67).

Izposojeno iz it. *terrina* »lončena posoda« oz. trž. it. *terina* »jušnik, skleda«, kar je kot furl. *terìne* »jušnik, skleda«, ben. it. *tarina* »jušnik«, bolonjsko *tarreina* »isto« izposojeno iz frc. *terrine* »jušnik« poleg »nizka posoda« (Battisti-Alessio, 3766 s.; Doria, 730; Skok III, 461). Leksem je substantivizirani stfrc. adj. f. *terrin* »prstén, iz zemlje«, prim. tudi stfrc. *terrin* »lonec«, kar se je osamosvojilo po elipsi besednih zvez kot npr. *pot terrin*; galorom. adj. **terrīnus* je iz prvotnega lat. *tĕrrēnus* »prstén« k *terra* (f.) »zemlja« nastal pod vplivom suf. *-īnus* za tvorbo adjektivov pripadnosti (Gamillscheg, EWFS, 840). M. F.

terina II (f.) »divjad«. Izpričano le v 18. st. *terina* »Gewild, diujazhina, sverjazhina, sverinftvu, diujazha«, *terinſku louftvu* »Wildbahn, vifhi lou, okrai vifhiloune pravize« (Gutsmann)

Osamljeno. Morda korensko povezano s sln. *tîrati* »gnati, poditi« in enako motivirano kot sln. *lovína* »lovne živali« k *lȍv* (m.) »venatio«. Ker so tvorbe na *-ina* izimenske, bi taka razlaga kazala na obstoj sln. deverbativa **ter* »lov«, kar je z razširjenim *i* pred *r* lahko nastalo iz **tirъ* »isto«, deverbativa k iter. **tirā̃ti* k **tȇrti*, **tьrèšь*. Dalje glej *terati*. M. F.

terják (m.), g. *-a* »theriaca«, *terjákovec*, *-vca* »terjakov duh«, *terjâčnica* »terjakova voda«; v 16. st. *repnu Seime inu Turyak prodaje* (Trubar; Rigler, Začetki, 11), v 17. st. *tryak* (Janez Svetokriški), v 18. st. *triák*, *tyrjak* »arznia is kazhyga meffá, theriaca« (Kastelec-Vorenc), *terjâk* »Theriac, theriaca« (Pohlin), *teriak*, *terjak* »Teriack« (Gutsmann).

Prevzeto prek lat. *thēriaca* iz gr. θηριακός (ἀντίδοτος) »(protisredstvo) proti strupenim živalim« k θηρια-

κός »ki je v zvezi s strupenimi živalmi« iz ϑηρίον, ϑήρ »zver, divja žival«. Prvotno je bil terjak iz mesa strupene kače narejen protistrup proti kačjemu piku, kasneje in danes uporabljajo predvsem rastlinske sestavine in med (Walde-Hofmann II, 679; Grimm, Wb. XII, 1373). Beseda je v sln. prevzeta verjetno prek n., saj izkazuje podobne ljudskoetimološko pogojene spremembe, prim. n. *Dreiaker*, srvn. *drîakel* z naslonitvijo na *drî* > n. *drei* »tri«; tirol. n. *trujak* (Grimm, Wb. XI, 367). M. S.

têrjati, *-am* (v. impf.) »zahtevati«, tudi *tîrjati* »isto«, k temu *têrjalec*, *-lca* »upnik«, pf. *iz-*, *po-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-terjeváti*, *-ûjem*, subst. *izterjevâlec*, *-lca* »Eintreiber«; v 16. st. *terjatj* »fordern, exigere, postulare« (Megiser), v 17. st. *terjat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *terjati* »apposcere, exigere« (Kastelec-Vorenc), *tirjati*, *terjati* »fordern« (Gutsmann).

Prim. csl. *tĕrjati* »sectari«. Slov. **tĕr'ati* je verjetno iter. k slabo ohranjenemu v. dicendi **terti*, **tьr(')ǫ*, ki se ohranja v sln. *treti* »zganjati hrup, lärmen« (glagol navaja Miklošič, 352), kar je sorodno z lit. *tìrti*, *tiriù* »izkusiti, raziskovati, preiskovati«, *tar̃ti*, *tariù*, iter. *tarýti* »govoriti«, lot. *tarêt* »blebetati«, *tir̨ât* »hrupno govoriti«, *tîrdît* »sprašev ati, zasliševati«, *ter̃telêt* »hitro govoriti«, stprus. *tārin* »glas«, gr. τορέω »jasno govoriti«, ταρός »jasen« (dvomi Frisk II, 914), het. *taranzi* »govorijo«, sti. *tārá-* »prodoren, glasen«, arm. *entceṙnum* »berem, spoznam«, srir. *tairm* »hrup« k ide. **ter-* »jasno govoriti« (Benveniste, Hitt., 119 ss., brez obravnavanih slov. paralel). Drugače Miklošič, 356, ki **tĕr'ati* veže s **tĭrati*, **tĕrati* in dalje **tĕrti* »treti«, s čimer tudi Fraenkel, 1102, povezuje lit. *tìrti* »izkusiti, raziskovati, preiskovati«. Glej tudi *trtráti*, *târnati*, *trabljáti*, *tarẹ́kati*. M. S.

termati, *-am* (v. impf.) »narediti osnovo za tkanje«, pf. *potermati*, *stermati*; v 18. st. *termam*, *ſtermam* »wirke, webe« (Gutsmann), k temu *termanje* »tkanina« (Jarnik). Samo sln.; morda je mogoče primerjati r. *termalamá*, *tarmalamá* »svileno ali polsvileno blago«, po Vasmerju III, 79, 98, brez etimologije, kar se zdi tuje. Bezlaj, KKD I, 73, domneva za sln. osnovo **(s)ter-* kakor v *razprostrẹ́ti*, *próstor*.

terpentîn (m.), g. *-a* »terebinthus«, *trpentînka*, *terpentînovec* »Pistacia terebinthus«; v 18. st. *terpentinovu drivú*, *s'kateriga ʼſe tajſta ſmola zidy* »terebinthus« (Kastelec-Vorenc), *tarpentin*, *trapetin* (poleg *preshei*) »Terpentin« (Gutsmann) z redukcijo *er* > *r̥* in vokalizacijo *ar* ter disimilacijo nazalov kakor v notr. *trẹpẹtîn* (Borovnica; Ramovš, Hgr. II, 98).

Prevzeto iz n. *Terpentin* < srlat. *terebintina resina* »terpentinovčeva smola« < gr. τερεβίνϑινος »terpentinovčev«, adj. iz τερέβινϑος »terpentinovec, Pistacia terebinthus«. To je po naslonitvi na gr. ἐρέβινϑος »čičerka« prenarejeno τέρμινϑος »terpentinovec«. kar je predgr. izvora (Frisk II, 881; Chantraine, 1107). M. S.

tesák (m.), g. *-a* »vrsta meča« (pkm.); Cigale navaja po Vodniku *tesak* »Dusack«, v 18. st. *tesak* »Duseck« (Hipolit).

Prim. csl. *tesakъ* »semispathium«, sbh. *tèsāk*, g. *tesáka* »bajonet«, blg. *tesák* »zakrivljen meč«, r. *tesák* »kratka sablja, tesarska sekira«, br. *cjasák* »meč«, č. *tesák* »lovski nož«, star. »sekira, kratek (in zakrivljen) meč, nož, sablja«, gl. *ćesak* »tesla«. Psl. **tesakъ̏* je nomen instrumenti iz **tesāti*. K besedotvorju prim. sln. *bodák* »ost, kopje« iz *bósti*. Iz slov. je prevzeto bav. n. *Disack*, *Disecken*, *Dusek*, *Duseke*, *Dussak*, *Tissek* »kratek meč, rapir, lesen meč za poulične igre« (Schmeller, BWb. I, 549; Grimm, Wb. II, 1189). Dalje glej *tesáti*. M. S.

tesáti, *tẹ́šem* (v. impf.) »dolare, resecare, exasciare«, pf. *iz-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pre-*, *pri-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-tesávati*, *-am* in *-tesováti*, *-ûjem*; subst. *tesálo*, *tesalíca* »široka tesarska sekira«, *tesárnica* »isto« in »tesarska delavnica«, *tesár*, *-ja* »faber tignarius« in »Lamia aedilis« (denom. *tesáriti*, *-ârim* (impf.)), *tesáč*, *-a* »tesar«, *tesîlnik*, *-a* »krcelj, na katerem se trske sečejo«, adj. *tesárski*, *tesáški*, štaj. *teskáč* »detel«; dial. kor. obir. *tẹ́sat*, *tẹə:šɛm* »tesati« in »meketati, nergati« (Karničar, Obir, 249), pkm. *tesàti*, *tèšen* (Novak, Slovar[2], 156), črnovr. *tệsat*, *tîəšẹm* (Tominec, 218); v 18. st. *obteſſati* »dedolare« (Kastelec-Vorenc), *tésâm* »behauen, reſecare« (Pohlin); v star. jeziku se pogosteje uporablja n. izposojenka *cîmprati* »tesati« (< srvn. *zimbern*), *címerman* »tesar«, prim. v 16. st. *zimprati* »aedifico, fabricor«, *zimper* »aedificium, fabrica«, *zimerman* »lignarius faber« (Megiser), cgn. *Cimerman*, *Cimperman*.

Prim. stcsl. *tesati*, *tešǫ*, sbh. *tèsati*, *tèšēm*, r. *tesátь*, *téšešь*, ukr. *tesáty*, *téšeš*, br. dial. *cjasácь*, p. *ciosać*, *-am*, č. *tesati*, *-šu*, slš. *tesat'*, *teše*, gl. *ćesać*, *-a*. Psl. **tesāti*, **tès'ešь* je intenz. (k suf. prim. **lěžešь* = sti. *re-rih-yá-*; o tem Klingenschmitt, In honorem H. Pedersen, 250) iz **tetk'-* »izdelati, graditi«, ki je znana še v lot. *test*, *tèšu*, *tešu* (= psl. **tes'ǭ*) »obtesovati, tolči«, lit. iter. *tašýti*, *tašaũ*, *tãšo* »tesati, obtesovati, gladiti«, atematskem prez. sti. *tā́ṣṭi* »tesati, ustvarjati, izdelovati«, av. *tāšt* »graditi« in v starem nomenu agentis **tétk'ōn* > sti. *tákṣan-* »tesar«, av. *tašan-* »ustvarjalec«, gr. τέκτων »tesar, graditelj« (LIV, 580). Starejši avtorji pritegnejo tudi het. *takkešzi*, *takkišzi*, *taggašši*, *takkizzi* »sklopiti, združiti, graditi«, lat. *texere* »tkati, plesti, izdelovati, graditi« in domnevajo koren **tek'þ-* »plesti, s šibami plesti konstrukcijo hiše« > »graditi, tesati« (Trautmann, BSW, 320; Vasmer III, 99; Pokorny, 1058; Fraenkel, 1065), kar LIV, 1. c., zavrača iz fonetičnih razlogov. Glej tudi *tésla*, *tesák*. M. S.

tésen (adj.), f. *-sna* »angustus, artus«, tudi *tesȅn*, *-snȁ* in *tesân*, f. *-snȁ* »isto«, adv. *tésno*, *tesnộ*, *na tẹ̑sno*, subst. *tẹ́sen* (sekundarno *tésen*) (f.), g. *-sni* »ozka rečna dolina, soteska« (SSKJ V, 73) (= stč. *tiesn*, č. *tíseň* »tesnoba«), *tesníca* »tesna pot med ograjama«, *tésnec*, *-a* »isto« in »ozka struga«, *tesnóba*, *tesnóta*, *tesnộča*, *tesnína* »angor«, denom. v. *tesníti*, *-ím* (impf.) »postajati, biti tesen« in »delati tesno«, pf. *s-*, *u-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-tesnjeváti*, *-ûjem*; kor. obir. *tésən* (adv.) (Karničar, Obir, 30, 39), pkm. *tèsen*, *-sna* (Novak, Slovar[2], 156), črnovr. *tệsn̥*, *-nạ* (Tominec, 218); v 17. st. *teſſen* »ſtretto« (Alasia), v 18. st. *teſſán* »angustus«, *tefnú* »arctè« (Kastelec-Vorenc), *tèsn* »anguftus« (Pohlin), *teſen* »eng« (Gutsmann). O *e*-jevskem refleksu stalno nenaglašega **ĕ* prim. Ramovš, JA XXXVII, 150 = Zbrano delo I, 73. Semkaj tpn. *Tesen*, *Tesna*, *Tesne*, *Tesno*, hdrn. *Tesnica* (Bezlaj, SVI II, 258).

Prim. stcsl. *tĕsnъ*, *tĕsьnъ* »angustus«, sbh. *tijèsan*, *-sna*, d. obl. *tȉjesnī*, hrv. čak. *tȋsan*, f. *tīsnȁ*, d. obl. *tȋsni*, mak. *tesen*, blg. *tésen*, f. *tjásna*, n. *tjásno*, r. *tésnyj*, d. obl. *tésen*, *tesná*, *tésno*, pl. *tésny*, *tesný*, ukr. *tisnýj*, adv. *tísno*, br. *césny*, p. *ciasny*, č. *tĕsný*, slš. *tesný*, gl. *ćěsny*, dl. *śěsny*. Psl. **tĕsnъ*, f. **tĕsnā̃*, n. **tĕsno* < **tĕsknъ* je verjetno adj. (tipa psl. **prostőrnъ*, sti. *śmaśruná-* »bradat« ← *śmáśru-* »brada«) iz **tĕskъ* *»stiskač, kar stiska« (prim. csl. *tĕskъ* < **-kъkъ* (?), *tĕskъnъ* »angustus«, *tĕskъ* »torcular«, sbh. *tjeskòba*, črnogor. *tjeskòta* »tesnoba«,

hrv. *tȉjesak*, *-ska*, sln. *tẹ̑sk*, *-a* »preša«, stč. *těskný*), kar je tvorba tipa φορός iz besedotvornega predhodnika glagola **tı́skati* (Miklošič, 357; Vasmer III, 101). Dalje glej *tı́skati*, *tiščáti*, *tẹ̑sk*, *sotẹ̑ska*. M. S.

tẹ̑sk (m.), g. *-a* »tisk, preša«, *tẹ̑ščiti*, *-im* »prešati«, *teščȋlnica* »stiskalnica za grozdje« (Levstik), *teš(č)nják* »gneča«; semkaj morda *stẹ̑ska* »jez nad mlinom, zbiralnica vode pri mlinu, raka« (štaj.), v 18. st. *stẹjska* »Vindis aquaeductus ad molendinum: Carniolis *râke*« (Pohlin, Glossarium).

Prim. csl. *těska* »torcular«, *těštiti* »ſundere, spumare, conculcare«, hrv. *tȉjesak*, *-ska* »preša (za olive, grozdje), otok od oliv«, v Boki *tȉjest*, *-a* »preša«, pri Stulliju *tjēs(k)* »isto«, *tijèštiti*, *tȉještīm* »stiskati, prešati (grozdje, olive)«. Od tod je prevzeto rum. *teasc* »preša«. Izvorno **tȇskъ* besedotvorno ni dokončno pojasnjeno. Če je izhodiščni pomen *»stiskač, kar stiska«, gre lahko za tvorbo tipa φορός iz besedotvornega predhodnika glagola **tı́skati*. Druga možnost je domneva, da je **tȇskъ* substantivizirani adj., ki se pojavlja v csl. *těskъ* »angustus«. Manj verjetno je besedotvorno izhodišče **těščı̋ti* »stiskati« (**tȇskъ* pa postverbal), kar Skok III, 473 s., pojmuje kot iter. od **tı́skati*, saj bi v tem primeru pričakovali akutirano intonacijo tudi v derivatu. A. p. b v prez. **těščı̋šь* govori za nekdanjo a. p. b v psl. **těskъ̋*, kar je (kakor adj. **tȇs(k)nъ* < **těs(k)nъ̋*) zaradi prvotne dolžine korenskega vokala prešlo v premični akcentski tip. Dalje glej *tésen*, *tı́skati*, *sotẹ̑ska*. M. S.

teskáč (m.), g. *-a* »detel« (jvzh. štaj.).

Verjetno iz **teskáti*, dem. od *tesáti*, kakor je nar. hrv. *kovãč* »detel« od *kovȁti* in psl. **dětьlъ* »detel« od **del(b)tı̋* »dolbsti«. M. S.

tésla (f.) »široka tesarska sekira, s katero se obtesavajo hlodi; orodje za dolbenje, Hohlbeil«, *téslo* »isto« in »štor, tnalo« ter od tod »neroden človek«, adj. *téslast*, *-a* »neroden«, dem. *téslica* »Kreuzhacke«, denom. *tesláti*, *-âm* »obdelovati s teslo«; kor. obir. *tèə:swa*, *-lɛ* »Dechsel, Hohlbeil« in »nergač« (Karničar, Obir, 249) < **tẹ̑sla*, k akcentu prim. sbh. in r.; črnovr. *tẹ̑słą* (Tominec, 218), v 18. st. *teſla* »ſekera, ascia; dlétu, cestrum, scalper« (Kastelec-Vorenc), *têsla* »Zimmeraxt, aſcia, ſecuris«, *têslu* »Hackstock, truncus, incus« (Pohlin), *teſla* »Zimmeraxt«, *teſlu* »Hackstock« (Gutsmann).

Prim. csl. *tesla* »securis«, sbh. *tèsla* »orodje za tesanje, tesla«, mak. *tesla*, blg. *teslá*, r. *teslá*, *tesló*, pl. *tësla*, ukr. *tesló*, *teslı́cja*, br. *cjaslá*, p. *ciosła*, č. *tesla* »isto«, slš. *teslit'* »tesati«, *tešel*, *-šla* »tesla« (Kálal, Sl., 713). Psl. **teslā̋* < ide. **tek'þslā* formalno ustreza lat. *tēla* »tkanina«, kar pa je verjetno iz drugega ide. korena. Lot. *teslis* »tesla« (in »neroden človek«) je verjetno iz **tek'þ-liįo-*. Iz ide. **tek'þsolā* je stvn. *dehsala* »(dvorezna) sekira«, stnord. *þexla* »dvorezna sekira«, iz **tōkþ'slo-* je stir. *tál* »sekira«, iz **tek'þeliįā* je lot. *tēsele* »isto« (Trautmann, BSW., 320; Vasmer III, 100; Pokorny, 1058). K besedotvorju prim. **oslā̋* (Slawski, SP I, 104). V slov. **teslā̋* fungira kot nomen instrumenti od **tesā̋ti*, zato se je sufiks delno približal refleksom sufiksa **-dlo*. Br. *céslja* »tesar«, ukr. *téslja* in gl. *česla* »isto« temelji na psl. **teslı̋*, g. **tèslьje*, tvorbi (tipa sti. *rathī́* »voznik« ← *rátha-* »voz«, psl. **sǫdı̋* »sodnik«) iz **teslā̋*. Dalje glej *tesáti*. M. S.

testamȅnt (m.), g. *-énta* »oporoka«, pkm. *teštamènt* (Novak, Slovar[2], 157), primor. *tešta'ment* »isto« (Jakomin, NS, 131); v 16. st. *testament* »teſtamentum, legatum; ſhafft, ein Testament oder erbgemecht« (Megiser), v 18. st. *teſtament* »testamentum; ſhafft, ſaſhaffanîe, porozhenîe« (Kastelec-Vorenc), *teſtament* »ſliedna vola, oporoka«; v 16. in 17. st. v zvezah *stari testament* »stara zaveza«, *novi testament* »nova zaveza«, npr. *tv ie vse svetv piſmv, Stariga inu Noviga Testamenta* (Dalmatin), v 17. st. *taku v'novim, kakor v'starim Testamentu* (Janez Svetokriški), v 18. st. ima Gutsmann za n. *das alte, neue Testament* sln. ustreznici *ſtara, nova savesa*.

Kakor sbh. *testàment* »oporoka«, hrv. na Žumberku *taštamȅnt*, čak. *teštamȇnat*, *taštamȇnat*, mak. *testamént*, ukr. *testamént*, p., č., slš., gl. *testament*, lit. *testameñtas*, stprus. *testaments* »isto« prevzeto iz srlat. *testamentum* < klas. lat. *tēstāmentum* »oporoka« (cerkveno lat. *tēstāmentum vetus, novum* »stara, nova zaveza«) < »pričevanje« iz *tēstārī* »pričati« k *tēstis* »priča« (Skok III, 463; Kluge[23], 822) iz abstrakta **tri-stHi-* »stanje tretjega« poleg **tri-stHo-* »kdor (kot) tretji (zraven) stoji« > umbr. *trstus* »priče« iz ide. **tri-* (k **tréi̯es* »trije«) in **staH-* »stati« (Walde-Hofmann II, 676). Pkm. varianta s *-š-* je pod vplivom madž. *testamentum*, primor. pa kakor hrv. pod vplivom ben. it. M. S.

testenȋčar (m.), g. *-ja* »izdelovalec paštet« je neposredno tvorjeno iz *testeníca* »pašteta«, dem. *testeníčka* (oboje SSKJ V, 75). V 18. st. *teſtenizhar*, *-ja* »Paſtettenbeck, cruſtarius« (Pohlin), *meſoteſteniza* »Paſtete; goſpoſhki krepeuz, poſhteta«, *meſoteſtenizhen* »poſhteten, krepeuzhen«, *meſoteſtenizhar* »Paſtetenbecker; poſhtetar, poſhtetni pezhenik« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *tistenica* »pasticcio, Pastete« (Voltiggi) v obeh jezikih neuspeli kalk za splošno uveljavljeno izposojenko *paštẹ̑ta* »testena jed z mesnim nadevom« iz n. *Pastete*, to pa iz it. dial. *pastétta* »isto« (s sin. *pasticcio*), kar je dem. k *pasta* »testenine«. Prvotno je bilo sln. *testeníca* sinonimno *testenína* »jed iz testa«. Dalje glej *testọ̑* in sin. *paštẹ̑ta*. M. F.

testenína (f.), navadno le pl. *testeníne* »izdelki iz testa kot makaroni, špageti ipd.«. V 18. st. *teſtenina* »Teigwerk, ſarinacea« (Pohlin), *teſtenina* »Teigwerk; teſtouje« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tjestenina* »jed iz testa = Mehlspeise« (ARj XVI, 383 s.). Oboje substantivizirano iz adj. *testẹ̑n*, f. *-a* k *testọ̑* »Teig« (Ramovš, Letopis SAZU I, 1943, 357, brez hrv. primera). Glej tudi *testenȋčar* in dalje *testọ̑*. M. F.

testọ̑ (n.), g. *-â* »massa ſarinacea, Teig«, adj. *testẹ̑n*, *-a* in od tod *testenína* »Teigwerk«, *testovína* »isto«, *testeníca* »jed iz testa«, adj. tudi *testnãt*, *-áta*, *testovȋt*, *testẹ̑nast*; pkm. *tistóu*, *-á* (Novak, Slovar[2], 158), rož. *töstú* (Ramovš, Zbrano delo I, 73), gor. *təstọ̑*, po maskulinizaciji prim. *tòst*, *-a* (Poljane), kor. obir. *tést* (Karničar, Obir, 30); v 16. st. *teſtu* (Trubar; prim. dol. na Raščici *tẹstû*), *teſtu* »maſſa« (Megiser), v 17. st. *teſto* »paſta« (Alasia), v 18. st. *teſtú* »Teig, maza«, *teſtenina* »Teigwerk, ſarinacea« (Pohlin).

Prim. csl. *těsto* »massa«, sbh. *tȉjesto*, hrv. čak. *tȋsto*, mak. *testo*, blg. *tésto* (star. tudi *testó*), r. *tésto*, ukr. *tı́sto*, br. *césta*, p. *ciasto*, č. *těsto*, slš. *cesto*, gl. *ćěsto*, dl. *śěsto*. Iz slov. jezikov je madž. *tészta* »testo«. Psl. **tě̋sto* < **táHisto-*, prim. dalje stir. *táis*, kimr. *toes*, bret. *tōaz* »testo« < **tai̯tso-*, prim. nadaljnjo tvorbo še v stvn. *theismo*, *deismo*, ags. *ðǣsma* »kislo testo« in prenarejeno gr. σταίς, g. σταιτός »testo iz pšenične moke«. Navedene besede so lahko tvorjene iz ide. korena **taH-* »topiti

(se), utekočiniti (se), razpustiti (se)«, od koder je še psl. *tĭskati, *těsnъ, *tājati (Vasmer III, 100; Pokorny, 1054). Drugače Rasmussen, APILKU V.I, 145 ss., CWPL 1, 131, ki rekonstruira superl. *táiH₃isto- iz baze *(s)taiH₃- »strditi se« (prim. sti. styā́yate »strditi se, otrdeti«) in domneva prvotni pomen *»kar je najtrdnejše«. Dvomljivo Miklošič, 356, ki primerja lit. tešlà »testo«, kar je tvorba iz tẽšti, tešiù »nabrekniti« (tako Fraenkel, 1084). Glej tudi *testenína.* M. S.

tèšč (adj.), f. *teščȁ* »prazen«, npr. *tešča ajda je tista, ki nima polnega zrna* (Plužna), navadno pomensko specializirano »ieiunus«, *na teščȅ* »ieiune«, tudi *teščèn, -ščnȁ* »tešč, na tešče uživan«, abstr. *teščnọ̑st* »Nüchternheit«; semkaj *teščína* »lakotnica, Weiche«, v. pkm. *tèščiti, -in* »postiti se« (Novak, Slovar[2], 157), *odteščíti se, -ím se* (pf.) »na tešče nekaj pojesti« (Caf, Pajek), danes splošno *odteščáti se, -âm se* (pf.) »isto«; v zah. in južnih dial. pogosto *tâšč, -a* »prazen«, dial. *'tašč'* (Ošnje), *'tešč* (Podlešče na Banjšicah; Logar, DJR, 256, 308), jnotr. *tə̀šć, nə tə̀šće, natọ̀šče, nə tọ̑šće* (Rigler, Jnotr. gov., 91, 145), kostelsko *na 'tašče* (Gregorič, Gradivo); semkaj *tâška* »prazno zrno, prazna lupina grozdne jagode«; v 16. st. *Viutro natefzhe pye* (Trubar), *Taſhzh* (Bohorič), *taſhzh* »Dalmatin«, v 18. st. *na teſzhe* »jeiunè«, *tèsh, na teshé* »jejunus« (Pohlin), *teſh* »nůcht, der nicht gegessen hat«, *nateſhe* »auf die Nůchte«, *teſhnoſt, teſhnoba* »Nůchte vom Essen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tъštь* »vacuus, vanus«, sbh. *tȁšt, -a, -o* »ničev, nečimrn«, hrv. čak. *tȁšć, tašćȁ, tȁšćo* »prazen«, *nȁtašće* »na tešče« (Vrgada), *tȁšt, -a, -o* (Susak, Istra), r. *tóščij* »suh, prazen«, ned. obl. *tóšč, toščá, tóšče*, ukr. *tóščyj* »prazen«, br. *náščа* »na tešče« < *nȃ tъšče*, p. *czczy* »prazen, tešč, ničev, puhel«, stp. *tszczy, czczy*, stč. *tští* »prazen«, gl. *nač (nač) wutrobu* »na tešče« (Schuster-Sewc, HEWb., 979). Psl. *tъščь* »prazen« < ide. *tus-sk'-i̯ó-*, prim. lit. *tùščias*, f. *tuščià*, pl. *tuščì, tuščiaĩ* »prazen, ničeven, pust«, lot. *tukšs* »prazen, reven, neuporaben«, sti. *tucchyá-* »prazen, pust, ničev«, iran. *tući̯a-*, jzahiran. *tuϑiya-ka-* > srperz. *tuhīg*, nperz. *tuhī* »prazen«; hotan. *tuśśaa-*, part. *twsyk*, pašto *taš* »prazen«. Ide. *tus-sk'-i̯ó-* je tvorjeno iz *tus-sk'o-* (> sti. *tuccha-* »prazen, majhen, ničev«), verjetno prvotno »zapuščen«, k prez. *tus-sk'é-* > mlav. *tusən* »izgubijo okove«, baluči *tusag* »postati zapuščen« iz baze *teu̯s-* »biti prazen, pust«, ki se ohranja še v kavz. *tou̯s-éi̯e-* > mlav. *taošaiieiti* »on izpusti« (Mayrhofer, EWA I, 652; LIV, 584, ki domneva, da (če iz *»miren biti (o krajih)«) utegne biti ta baza identična z bazo *teu̯s-* »zadovoljen biti, miren biti«), prim. nominalni tvorbi lat. *tesqua* (pl. n.) »pustinja, samotni kraji«, ags. *ðost*, stvn. *dost* »gnoj«, če < *»izpraznitev« (Miklošič, 369; Trautmann, BSW, 333; Vasmer III, 130; Fraenkel, 1045; Pokorny, 1085). Glej tudi *šẹ̑tovati, ščẹ́titi, ščẹ́titi se, páščiti se, tišina.* M. S.

tẹ́šiti, *tẹ̑šim* (v. impf.) »tišati, miriti, tolažiti«, danes *tešíti, -ím*; pf. *po-, u-t.*, subst. *tešílo, utešílo* »blažilo, tolažba«, *tešȋtelj, utešȋtelj, -lja* »tolažnik«, f. *tešȋteljica* »tolažnica«, po drugih slov. jezikih *utẹ̑ha* »tolažba«, vendar domače (iz *utěchy̑n'i (?)) je dol. *utehíniti, uthíniti, -ȋnem* (pf.) »nehati (o dežju, vetru, viharju)«; v Briž. spom. *i u ime bosie te utessahu* »et eos in nomine Dei consolabantur« (II, 56), v 16. st. *Kadar ie Pilatuſ vshe ôtel Gmaino vtéſhit* (Krelj).

Prim. stcsl. *těšiti* »consolari, hortari, adulari«, sbh. *tjȅšiti, -īm* »miriti, tolažiti«, mak. *teši*, blg. *tešá*, r. *téšitь* »zabavati, razveseljevati«, ukr. *tíšyty* »zadovoljevati, razveseljevati«, br. *céšycь* »isto, tolažiti«, p. *cieszyć* »veseliti, razveseljevati, tolažiti«, č. *těšiti* »tolažiti, veseliti, prijati«, slš. *tešit'*, gl. *ćěšić* »dojiti, miriti«, dl. *śěšyś* »isto«. Psl. *těšiti* »miriti, tišati« je v prevojnem razmerju s *tĭchъ* (Miklošič, 356). Navadno primerjajo dalje lit. *taisýti* »pripravljati, popravljati, urejati, uglaševati«, lot. *tàisît, taĩsît* »delati, izdelovati«, kar je iter. od lit. *teĩsti, tiẽsti* »iztegovati, graditi, ravnati, voditi«, k *teisùs* »pravi, pravilen, resničen« (Vasmer III, 102; Machek[2], 642; Schuster-Šewc, HEWb., 138 s.; Fraenkel, 1074), vendar to akcentsko in semantično ne ustreza. Tvorba in pomen kažeta na kavz. iz neke primarnejše glagolske osnove balto-slov. *tē̆i̯s-*, ki je morda iz krepkih oblik ide. aor. *tē̆i̯gʷh-s-* baze *(s)tei̯gʷh-* »vzdržati, mirno se zadrževati na določenem mestu«, iz katere je psl. *tĭchъ*. Dalje glej *tȋh.* M. S.

téta (f.) »matertera, amita«, tudi »vsaka nesorodna poročena ženska, zlasti če nima otrok« in »ženska, ki na ohceti poskrbi za nevesto in za poročno posteljo«, *kaćja teta* »Scolopendra sp.«, *teta kača* »Scutigera coleopterarum«, dem. *tética, têtka* »Tante«, pkm. *tetìca* »teta«; druge izv. *têtec, -tca* »tetin mož« (bkr.), *têtček* »bratranec« (vzh. štaj.), *tetčȋčna* »tetčeva hči«, *tétič, -a* »tetin ali tetčev sin«, *tetȋčna* »tetina hči«, *tetȋčnik* »bratov ali sestrin otrok«; adj. *tétin, -a, tétčev, -a*; rez. *tatė́, -ė́* (Steenwijk, SDR, 318); v 16. st. *tetta* »matertera, amita«, *tettizh, tetizha* »matruelis« (Megiser), v 17. st. *teta* »zia« (Alasia), *teta* (Janez Svetokriški), v 18. st. *teta* »amita, matertera« (Kastelec-Vorenc), *têta* »amita, architriclina« (Pohlin), *teta* »Muhme, Brautjungfer«.

Prim. stcsl. *tetъka*, csl. *teta* »amita«, sbh. *tȅtka*, hipokor. *téta* »očetova ali materina sestra«, *tétak, -tka* »tetin mož«, hrv. čak. *tetȁ* »teta«, *tetȁc*, g. *tēcȁ* »tetin mož« (Vrgada), mak. *teta, tetka* »teta«, *tetin* »tetin mož«, blg. *tétka, téta* »mamina sestra«, r. *tëtja, tëtka*, ukr. *títka, tétja, téta*, br. *cëtka*, p. *ciotka, ciotuchna, ciotunia*, č. *teta, tetka*, slš. *tetka, totka, teta*, gl. *ćeta, ćetka*, dl. *śotka*. Iz vzh. slov. je stlit. *tetka* »teta«. Psl. *tetā̆*, dem. *tètъka*, prim. dalje lit. *tetà* »teta«, *tetė̃nas* »tetec, stric«, *tetulė̃nas* »tetin sin«. Prvotno otroška reduplikacija, prim. gr. τέττα »oče«, z dolgim vokalom lit. *tė́tis* »očka«, stprus. *thetis* »stari oče«, z *-i-*jem je šved. *titta* »teta, starejša in neporočena ženska«, gr. τίτϑη »dojka, dojilja«, vlat. *titta* > it. *tetta* »dojka«, frc. *tette* »sesek«, n. *Zitze*, agl. *teat* »isto«. Brez reduplikacije je lit. *tė̃vas*, lot. *tẽvs* »oče« (Miklošič, 355; Trautmann, BSW, 320; Vasmer III, 102; Trubačev, Term. rodstva, 86 s.; Pokorny, 1056; Fraenkel, 1085). O primerih z *a*-jem glej *táta I.* M. S.

tẹ́ti, *tnȅm* (v. impf.) »sekati«, pf. *utẹ́ti* »posekati«, *zatẹ́ti* »zasekati« (Ribnica) in »zagrabiti, zajeti, dobiti, zalotiti«; impf. *zatȋnati, -am* »zasekati«. V Briž. spom. *i metsi tnachu* 11,101 (3. pl. impf.) »sekati«; v 19. st. *sateti, satnem* »einbeißen« (Jarnik, Versuch, 20).

Prim. csl. *tęti, tьnǫ, tьneši* »scindere«, sb. *zȁtnut, -em* »začepiti« (Kosovo; Skok III, 478) < *»udariti, suniti«, r. *tját́ь, tnú* »sekati«, str. *potjatъ* »pobit«, ukr. *tjáty, tnú* »rezati, sekati, tolči, gristi«, br. *cjácь, tnú* »isto«, p. *ciąć, tnę* »rezati, sekati; tolči, švrkati; zbadati«, č. *tít, tnu* »s sekiro udariti, zadeti«, slš. *t'at', tnem* »sekati, tolči«, dial. *tnút'* »tolči, tepsti« (Orlovský, Gemer., 348), gl. *ćeć* »sekati, rezati«, dl. *śěś, šeš, śinaš* »sekati, tolči«. Psl. *tęti, *tьněšь* »rezati, sekati, tolči, zbadati, gristi«; zaradi nomenov actionis > nomenov loci *drъvo-tonъ* in *na-tònъ*

ter adj. *tònъ »grizoč«, ki se lahko ohranja v sln. dial. tǫ́nčič (m.) »črv v jabolkih ali hruškah« (Staro Sedlo), je potrebno rekonstruirati tudi psl. sinonimni prez. *tenèšь; oba sta nazalno sufigirana prez. *t^{e}m-né- = gr. τάμνω »rezati, sekati, klati« in *tém-ne- = gr. τέμνω »isto« baze *tem(H₁)- »rezati, sekati«, ki se ohranja v gr. epskem τέμω »rezati, sekati, klati«, aor. ἔτεμον, adj. τμητός »razrezan«, τομός »kdor reže« (Miklošič, 350; Pokorny, 1062; LIV, 567) in v lit. tìnti, tinù »klepati (koso)«, kjer je inf. iz prvotnega *tìmti preoblikovan pod vplivom tinù (Trautmann, BSW, 324; Vasmer[2] IV, 66; Machek[2], 644). Glej tudi *drvotòn*, *náton*, *tǫ́nčič*, *tnálo*, *téme* in *tomljáti*. M. F.

tə̀ti (pron. demonstr.) »ta, hic«, f. *tə̀ta*, v Zadrečki dolini *'tət'* (*'tətę*), *'təta*, *'tətə* (Weiss, Mag., 109). Pron. je znan še v Dravski dolini, po Zgornji in srednji Savinjski dolini, ob Paki, po severnih področjih Pohorja in na Kozjaku.

Reduplicirana tvorba *tъtъjь̀ (Logar, DJR, 327), prim. reduplikacijo (vendar z ned. obl. pron.) še v r. *tót* »ta« (m.), str., csl. *tъtъ*, *tъta*, *tъto*, slš. dial. *tot*, stč. *tet* (o tem Vasmer III, 128, Kopečný, ESS II, 708). Vzh. podjun. *'šəti* »ta« je domnevno po disimilaciji nastal iz *'štəti, to pa po štekanju (glej *štâ*) iz *'təti* (Logar, l. c.). Dalje glej *tâ I*. M. S.

tetiva (f.) »nervus arcus, amentum, chorda«; Janežič in Miklošič za Ribnico navajata tudi *tetîv* (f.) »isto«; adj. *tetíven*, *-vna* »Sehnen-«; v 16. st. *tetiva* »chorda, ſtruna, ein saiten« (Megiser), v 18. st. *tetiva* »amentum, chorda« (Kastelec-Vorenc), *tetiv* »nervus arcus«, *tetiva*, *tetivka* »amentum« (Pohlin), *tetiu*, *tetiva* »Senne am Bogen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tętiva* »νεῦρον, chorda«, sbh. *tetíva* »tetiva na loku, struna iz kite ali žile«, *tȅtīvo* »isto«, mak. *tetíva* »tetiva na loku, kita«, blg. *tétivá*, r. *tetivá*, *tjativá*, *-ú*, ukr. *tjatyvá*, br. *cecivá*, p. *cięciwa*, č. *tětiva*, slš. *tetiva* »isto«. Iz slov. je stlit. *tetyva*, litovizirano *temptyva* »tetiva pri loku« (Meillet, Ét., 371; Fraenkel, 1085, 1080). Psl. *tętivā̃, -ǫ < *temptīu̯ā »kar je napeto« je tvorba iz baze *temp- »napenjati, raztegovati«, prim. lit. *tem̃pti*, *tempiù* »napenjati«, toh. B *campäṃ*, A *cämpäṣ* »on zmore«, lit. *tìmpa* »kita, tetiva«, stnord. *þǫmb* »nabrekel vamp, tetiva pri loku«, lat. *tempus*, *-oris* »sencè« < *»napetost (kože na lobanji)« (Vasmer III, 101; Pokorny, 1065; LIV, 569). K tvorbi prim. *staHtīu̯ā > *statíva > p. *staciwa*, sbh. *stàtive* (pl.) »statve« in akcentsko enako sbh. *jestíva* (n. pl.) »hrana« (Miklošič, 352). Zaradi pas. pomena vseh treh primerov se zdi verjetno, da je konglomerat *-tīu̯o-/ā nastal iz ptc. pas. pf., prim. tako lat. *datīvus* prek *datus* iz *dare*. M. S.

tetrȇv (m.), g. *-a* »fazan«. Neuspešno uvedel Erjavec, Prirodopis živalstva[3], 97, po drugih slov. jezikih, prim. csl. *tetrěvь* »phasianus«, sbh. *tètrijeb* »divja kura«, r. *téterev* »ruševec«, p. *cietrzew* »isto«, č. *tetřev* »divji petelin« < psl. *tětervь/ъ, prim. dalje lit. *tetervà* »divja kura, Tetrao tetrix«, star. tudi m. *tetervas*, lot. *teteris*, stprus. *tatarvis* »divja kura«, stnord. *þiðurr* »divji petelin«, nperz. *taδarv* »fazan« (od tod prevzeto gr. τάτυρος, τέταρος »isto«), gr. τετράων »divja kura«, kar kaže na ide. *teteru̯- : *tetru̯- iz redupliciranega onomat. korena *teter-, prim. gr. τετράζω »kokodakati, kokati«, lat. *tetrinnīre* »gagati«, sti. *tittirá-*, *tittirí-* »jerebica« (Miklošič, 356, ki meni, da beseda izvira iz Azije; Machek[2], 642; Vasmer III, 100 s.; Pokorny, 1079; Fraenkel, 1084 s.; Skok III, 464). M. S.

tevljáti, *-âm* (v. impf.) »blebetati, čvekati«, npr. *stare ženice rade tevljajo* (gor.), pf. *otevljáti*; k temu *tệvlja* (f.) »blebetava oseba«.

Samo sln. Prvotno verjetno *tevъl'ā̃ti in k temu subst. *tevъl'a je z ekspresivnim suf. izvedeno iz neizpričane verbalne osnove *tevèšь »govoriti« → »čvekati« za prvotno fonetično pričakovano *tovèšь. Ista osnova se verjetno ohranja v lit. *tevérna* »mirno govorjenje; govorica, zabava«, *tevérnoti*, *ištevérnoti* »s počasnim govorjenjem povedati«, kar Fraenkel, 1086, pušča brez izvenlit. gradiva, Machek[2], 642, pa povezuje s stč. *teverný* »galanten, uglajen«, kar glasoslovno kot tudi pomensko ni enako lit. oblikam. S tem je morda sorodno besedotvorno variantno ukr. *tévkaty*, *-kaju* »nemarno, kot svinja jesti« (Grinčenko, Sl. IV, 252) < *tev-ъka-ti. Glej tudi *tệvsati*. M. F.

tệvsati, *-am* (v. impf.) »krevsati«, npr. *zdaj bom moral tako dalje sam t.* (Jurčič).

Osamljeno. Besedotvorno enako je sln. dial. *rệvsati*, *-am* »bevskati, lajati«, *krevsáti*, *-âm* »počasi, drsaje z nogami iti«. To so poznoslov. intenziva na -ъsa- (SP I, 51), zaradi česar bi bilo mogoče rekonstruirati sln. *teváti < iter. *těvā̃ti, kar je morda prevojna varianta k prav tako osamljenemu sln. *távati*, *-am* »brez cilja hoditi, bloditi« < iter. *tā̃vati. Glej tudi *tújati*, *turati* in *távati*. M. F.

tệza (f.) »Vogelherd, gumno«, k temu *tezno* »gozdič, ki v njem nastavljajo mreže za ptiče«; tpn. *Tezno*, n. *Tessen*, l. 1265 *Dechsen*, *Toyssen*, 1473 *Thessen*, dalje mtpn. *Hmeljniške tezne* (Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 327), verjetno tudi 1291 in 1318 omenjeni *Tezzen*. Izposojeno iz furl. *tese*, *tieze* »gumno, skedenj« poleg »kraj, kjer se razpenjajo pticam mreže«, it. *tésa* »isto« iz lat. ptc. *tensus* (Šturm, ČJKZ VI, 71; Mende, RLS, 117).

težáčiti, *težâčim* (v. impf.) »sitnariti, biti nadležen« (žargonsko; SSKJ V, 78).

Sln. neologizem, substantiviziran iz adj. m. *težâk* v pomenu »nadležen ipd.« < *tẹ̄žьkъ, prim. črnovr. *tẹžâk člȯu̯k* »dolgočasen človek« (Tominec, 219). V 16. st. *teshak* »beſchwärlich, moleftus, faſtidioſo, diſpiacevole, difficile, duro« (Megiser), l. 1607 *tezac* »faſtidioſo« (Alasia). Akcent inf. v SSKJ je bil normiran po homofonih tipa *ˌjunáčiti*, *ˌjunâčim* ← *ˌjunák* in historično ni ustrezen. Pričakovali bi ahistorični inf. *težâčiti ali historično ustreznega iz *tẹ̄žьkъ, tj. *težьčíti > sln. *težčíti > *teščíti. Sln. sinonimno žargonsko je *težíti*, *-ím* (SSKJ V, 82). Dalje glej *tệžek*. M. F.

težák (m.), g. *-a* »dninar«, f. *težákinja* »dninarica«, *težakínja* »isto« (jvzh. štaj.), denom v. *težakováti*, *-újem* (impf.) »dnino opravljati« in *težáčiti*, *-âčim* »biti za težaka; opravljati težka dela« (SSKJ V, 78); pkm. *težák* »težak, poljski delavec« (Novak, Slovar[2], 157), na Kostelskem *'težak*, g. *te'ža:ka* »priložnostni delavec za težka, nekvalificirana opravila« (Gregorič, Gradivo). V 18. st. *teshák* »colonus, kmet, kmètizh, déloviz, offobenik; ruricula, na puli déloviz, orázh, kmetizh« (Kastelec-Vorenc). Sem morda cgn. *Težak*.

Prim. csl. *tęžakъ* »agricola«, hrv. *tèžāk*, g. *težáka* »obdelovalec zemlje« in »dninar«, v Vodicah *težâk*, g. *-a* »isto« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 199), čak. *težãk*, g. *-akȁ* »dninar«, *težakȉnji* (f. pl.) »dninarice« (Orlec na Cresu;

Houtzagers, ČD, 379), gradišč. hrv. *težâk*, g. *-áka* »sezonski delavec«, f. *težàkinja* (Tornow, BD, 344); hrv. beseda je izpričana že v 16. st. pri Megiserju: *teshak*; slš. dial. *težak* »kmet, poljedelec« (Kálal, SI., 713) < hrv. Slov. dial. **tęžákъ*, g. **-aká* »kdor opravlja delo, dnino ipd.« je izpeljanka na **-'akъ* tipa *seljak* ← *selo* iz jslov. dial. **tę̂gъ* »delo, dnina«, rezultativno »(poljski) pridelek, žito« (korenska povezava Skok III, 452). Glej tudi *teg II* in dalje *tę̂g I*. M. F.

tẹ́žek (adj.), f. *-žka*, m. tudi *težâk* »gravis, difficilis«, komp. *tę̂žji*; izv. subst. *težkộst*, *težkóta* »Schwere«, *težkộča* »isto« in »Schwierigkeit«, *težkóba* »Bedrängnis«, v. *tę̂žkati*, *-am* (impf.) »z roko ocenjevati težo, tehtati«, pf. *po-t.*; *težčáti se*, navadno 3. sg. *-â se mi* (impf.) »ne ljubi se mi« (dol.). Danes adj. *tẹ́žek* pomeni tudi »nadležen, siten«, v. *težíti*, *-ím* pa »biti nadležen, sitnariti« (SSKJ V, 82) < »biti težek«. Iz adj. je tvorjen subst. *težák*, *-a* »nadležnež, Nervensäge« (k besedotvorju prim. subst. *čudák* iz adj. *čúden*), od koder je denom. *težáčiti*, *-âčim* »biti nadležen, sitnariti« (k akcentu prim. *beráčiti*, *-âčim* iz *berâč*). V 16. st. *vnuuizhni dolgi teshki bolefni* (Trubar), *teshak* (Bohorič), *tefhak* »moleftus, pertaefus«, *tefhku* »difficulter«, *tefhkozha* »moleſtia«, *tefhkuft* »difficultas, moleſtia«, *tefhkuta* »gravitas, pondus« (Megiser) kaže na *težkộta*, v 17. st. *tezac* »faftidiofo«, *tefco* »graue«, *tefcu* »difficile«, *tefca* »grauida« (Alasia), *ta teshak krish je ulekil*, superl. *ner teshishi* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tešhák* »gravis, gravidus« (Kastelec-Vorenc), *téshk* »gravis, difficilis« (Pohlin), *teshek*, *tefhkoten*, *teshliu* »schwer«, *tefhkuft* »Schwere« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tęžьkъ* »gravis«, sbh. *tẽžak*, *-ška*, d. obl. *tê̄škī*, *tèškī*, kompar. *tȅžī*, mak. *težok*, *-žka*, blg. *téžək* »težek«, r. *tjážkij*, ned. obl. *tjážek*, *tjažká*, *tjážko*, ukr. *tjažkýj*, br. *cjážki*, p. *ciężki* »težek«, č. *těžký*, slš. *ťažký* »težek«, gl. *ćežki*, komp. *ćeši* »težek«, dl. *śěžki*. Psl. **tę̂žьkъ* je izpodrinilo star. **tę̂gъkъ*, kar se neposredno ohranja v star. hrv. *tehak* »težek«, posredno še v sln. *tehkóta* »tehtnost, pomembnost« in stcsl. *otęgъčiti* »otežiti«. Sprejemljivih razlogov za zamenjavo ni mogoče ugotoviti, morda vpliv denom. **tęžìti*, vendar se ustrezno razmerje neokrnjeno ohranja v paru **mę̂kъkъ* : **męčìti*. Psl. **tę̂gъkъ* je iz starega *u*-debla, ki se ohranja v lit. *tingùs* »len, počasen« in stnord. *þungr* »težek, trd, težaven, mučen, sovražen« < **thn̥ghu-* »takšen, ki ga vleče navzdol« iz baze **thengh-* »vleči, vleči navzdol, biti težek« (Miklošič, 350 s.; Fraenkel, 1098; Pokorny, 1067). Dalje glej *tẹ́gniti*, *tę̂g I*, *težíti*. M. S.

težíti, *-ím* (v. impf.) »težko pritiskati, premere; beschweren, schwer drücken, schwer lasten« in »tehtati, wiegen«, pf. *o-*, *ob-*, *raz-*, *s-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-teževáti*, *-ûjem*; *tẹ̑žati*, *-am* »težko bremeniti«, pf. *o-*, *po-t.*; subst. *tẹ́ža* »gravitas, pondus«, *tę̂žje* (n.) »isto, balast«, *težína* »gravitas«, *težálo* »s čimer se kaj obteži, utež«, *težâva* »Schwierigkeit«, *težílo* »Beschwerung«, *utę̂ž* (m.) »Gewicht zum Wägen«, adj. *tẹ́žen*, *-žna* »Gewichts-« (*tẹ́žnost* »gravitatio«, pkm. »težava«), *težljȉv*, *-íva* »beschwerlich«; v 16. st. *ena befseda teshi inu vlezhe en zent*; *Aku ga Gréh tlazhi, inu mu teshi* (Krelj), *Kuliku teshi?* vel, *je teshak* (Bohorič), *tefha* »pondus« (Megiser), v 18. st. *kar en lot vaga ali tešhy* »semuncialis« (Kastelec-Vorenc), *tefhâti*, *têfhim* »aggravare«, *tęfha* »gravitas, pondus«, *téfhâva* »difficultas« (Pohlin), *teshiti*, *poteshiti* »schweren«, *tesha*, *teshina* »Schwere« (Gutsmann).

Prim. csl. *tęžiti* »trahere, molestum esse«, sbh. *téžiti*, *-īm* »stremeti, hrepeneti«, hrv. v Dubrovniku »tehtati, wiegen«, mak. *teži* »tehtati, imeti težo, biti težek«, blg. *težá* »biti težek«, r. *tjažëlyj*, ned. obl. *-žël*, *-želá*, *-željó* »težek«, ukr. *tjažýty*, *-ýš* »obremenjevati«, p. *ciažyć* »težiti, obremenjevati, tiščati«, č. *tížiti* »stiskati, tlačiti, mučiti«, *tíža* »teža, breme«, slš. *ťažiti* »stiskati, tlačiti, mučiti«, gl. *ćežić* »nalagati, nakladati«, dl. *śěža* »teža«. Psl. **tęžìti*, *-íšь* »biti težek, imeti težo« je denom. od **tę̂gъ* »težek« (→ **tę̂gъkъ* > star. hrv. *tehak* »težek«, prim. tudi sln. *tehkóta* »tehtnost, pomembnost« in stcsl. *otęgъčiti* »otežiti«, glej *tę̂g I*), kar ima paraleli v lit. *tingùs* »len, počasen« in stnord. *þungr* »težek, trd, težaven, mučen, sovražen« < ide. **thn̥ghu-*. Psl. **tęžá* je postverbal. Dalje glej *tẹ́gniti*, *tę̂g I*, *teg II*, *tę̂htati*, *tẹ́žek*. M. S.

tî (pron.), g. *tébe*, dial. *tebȅ*, enkl. *te* »tu«, dat. *tébi*, dial. *tebȉ*, enkl. *ti*, akz. *tébe*, dial. *tebȅ*, enkl. *te*, lok. *tébi*, instr. *s tebój*, *s tâbo*, dial. *s tę̂bo* (prim. z *-e-* č., slš. *tebou* proti **tobojǫ* v ostalih jezikih). Sln. *s tâbo* je analogno po *z mâno* < **sъ̀ mъnojǫ*. V Briž. spom. *ty*, dat. *tebe*, v 16. st. in nadalje *ti*, redkeje se zapisuje zgolj grafična varianta *ty*.

Prim. stcsl. *ty*, g. *tebe*, sbh. *tî*, *tèbe*, mak., blg. *ti*, r., ukr., br., p., č., slš., gl., dl. *ty*. Psl. **tý* je kakor av. *tū*, lat. *tū*, alb. *ti*, kimr. *ti*, gr. hom. τύνη, got. *þū*, stnord. *þú* in stprus. *tou* nastalo iz dolgovokalne variante ide. **tū*. V ostalih jezikih je zaslediti varianto **tu*, npr. sti. *tuvám*, het. *tu-k(ka)*, gr. dor. τύ, atiš., jon. σύ, lot. *tu*, lit. žem. *tò*, ali pa je kvantiteta dvoznačna, npr. lit. *tù*, stir. *tú*. Psl. gen. **tebě̀* je nastalo iz ide. **teu̯é* (kimr. *teu*, gr. τεός, sti. *tava*, lit. *tavę̃s*) z *-b-* zaradi vpliva dat. **tebě* < ide. **tebhoi̯*, prim. stprus. *tebbei*, lat. *tibī* »tebi«. K enkl. akz. (> g.) **tę* prim. stprus. *tien* < ide. **tēm* (Brugmann, Grdr.[2] II/2, 410 ss.; Thurneysen, Gramm. Olr., 281; Leumannn, Lat. Gramm., 195; Szemerényi, Einf., 199 ss.; Pokorny, 1097; Stang, VGr, 247; Arumaa, Ursl. Gramm. III, 162 ss.). Psl. cirkumflektirana intonacija se je v nom. sg. kakor v primeru **krŷ* (g. **krъvě̀*) vzpostavila zaradi premičnosti v cas. obl. (Snoj, SR XLII, 492). Vokalna kvantiteta variira tudi pri ide. pron. za 2. osebo du. **u̯ē*. Ugibanja o vzrokih navajata Jacobsohn, KZ XLIX, 169, in Specht, KZ LIX, 287. Ide. deblo **te-* ima zanesljivo sorodstvo v ural. **ti-* »ti«, prim. fin. *si*, madž. *te* (Collinder, IU Sprachgut, 54 s.; Čop, Linguistica XIII, 138 s.). M. S.

tȋblati, *-am* (v. impf.) »likati, gladiti, mongati«, *tȋbla* »(krojaški) likalnik«, *tȋblo* »isto« (vzh. štaj.).

Disimilirano iz *trȋblati*. Substantiva sta tvorbeno približana nomenom instrumenti na sln. *-la* (*mẹ́tla*, *tę̂gla*) oz. *-lo* < **-dlo*. K disimilaciji dveh različnih likvid prim. polj. *ozlọ́čt* < *razločíti*, *ozlọ́žen* < *razložen* : *orsût* < *razsût* (o tem Ramovš, Hgr. II, 81). Dalje glej *tríbljati*. M. S.

tíbo (interj.) konju, naj zavije desno, pkm. *tìbou* (Novak, Slovar[2], 157), kor. obir. *tì:bɔ* »isto« (Karničar, Obir, 113), rož. *tjȋbot*, *jȋbot* (Šašel, RNB, 130).

Prevzeto iz bav. n. *tibo*, *tiwo*, *tiwà*, tudi *tib*, *tib hott* in samo *ti* »isto«, kar WBÖ V, 26 s., 112, pojmuje kot imitativne besede, podobno kot bav. n. interj. *tacho*, ki se uporablja kot velelnica konju, naj zavije levo. Schmeller, BWb. I, 574, izvaja *ti* po skrajšavi iz *hotti* »isto«. Interj. *tiwo* bi bila torej lahko iz okrnjene reduplikacije *(hot)ti ho(tt)*. Tudi širše n. *hott* je velelnica vlečni živali,

naj gre (hitreje) naprej ali desno. Kluge[23], navaja kot nejasno. Dvomljiva je domneva, po kateri naj bi bilo n. *tiwo* (prek alpsko slov.) iz got. *taíhswa* »desni« (po Zillerju, Ein Salzburger Mundart-Wörterbuch navaja WBÖ V, 112). M. S.

tîč (f.), g. *tičî* »kol, količ« (Ig na Dol.), v kompoz. m. spola *natîč*, *-íča* »prekla ali veja za oporo fižolu ali grahu«, notr. tudi *nátič*, g. *natíča*, kol. *natîčje*; *obtîč*, *-íča* »veja, ki se poleg graha v zemljo vtakne« (goriš.), *potîč*, *-íča* »potaknjena trtna mladika« (poleg *potîk*, *-íka* »isto«, *potîka* (f.) »nekaj, kar se vtakne v zemljo, kol«), *zatîč*, *-íča* »kol, oporni drog za hmelj, zapah, zamašek«, *zátič* »zamašek, pritlikavec«, mlado *vtîč*, *-íča* »Stecker«. Na **tŷka* verjetno kaže sln. avgm. *tikáča* »drog, prekla«.

Prim. csl. pomensko nejasni hapaks *natyčь* v *strěljajušče vъ nasъ jako vъ natyčь*, sbh. dial. *tîč* (f.) »natič, fižolova prekla« (Slavonija), r. *tyčína* »kol, drog«, *tyčók* »štrlina, sunek«, ukr. *týka* »količ«, *tyčýna*, *týčka* »veja za oporo rastlinam«, br. *tyčýna* »prekla, dolga palica«, *týčka* »obcestni količek, mejnik«, p. *tyka* »drog, kol, prekla«, *tyczka* »količ, drog, prekla, natič«, č. *tyč*, *-e* (f.) »(oporna) palica, lata, kol, drog, letev«, slš. *tyč*, *-e* (f.) »prekla, žrd«, *týka* »isto«, gl. *tyč*, *-e* (f.) »(fižolova, hmeljeva) prekla«, dl. *tyca* »prekla za oporo hmelju«. Psl. **tŷka* je postverbal iz iter. **tŷkati* »zatikati, vtikati, bosti« < »dotikati se«. Domnevno star. varianta **tŷčь* (f.) je izvorno verjetno nomen agentis iz istega glagola, prim. k besedotvorju sti. *kr̥ṣí-* »poljedelstvo« iz *karṣati* »orati, vleči brazde«. Osnovna povezava: Vasmer III, 162; Schuster-Šewc, HEWb., 1566. Dalje glej *takníti*, *tekníti*, *tičáti I*, *tîkva*. M. S.

tičáti I, *-ím* (v. impf.) »fixum esse, haerere«, pf. *ob-t.* »stecken bleiben«, *po-t.*, *pre-t.* »eine bestimmte Zeit hindurch stecken bleiben«; v 16. st. *greh vmei kupzom inu predauzom tizhy* (Dalmatin), *noter tizhati* »infero; einsetzen, einstossen«, *obtizhati*, *tizhati* »figo; heften, stecken« (Megiser), v 17. st. *tizhij*, *obtizhati*, *obtizhel* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tezhati* »figere«, *kateri v'dolgeh tezhy* »obaerarium«, *eden kateri vſe ſkuši per ſklédah, inu per ognišzhi tazhy* »patinarius«, *obtizhati*, *obtezhati* »haerere, inhaerere« (Kastelec-Vorenc), *obtizhâti*, *obtizhim* »hangen bleiben, hærere« (Pohlin), *tezhati*, *tezhim* »stecken, halten« (Gutsmann). Tranzitivnost pri Kastelec-Vorencu je verjetno zaradi vpliva n. *stecken*, ki je tranz. in intranz.

Prim. star. sbh. *tičati*, *-im* »skrivati se, čepeti, prebivati, strmeti (v koga)«. Slov. **tyčáti*, *-íšь* »biti zataknjen, vtaknjen« je esiv iz **tŷkati* »dotikati se, bosti«, kar je iter. od **tъknǫ́ti* »dotakniti se, zbosti«. Glagol je morda večje starosti, saj se tranz. par **tyčíti* »povzročati, da je vtaknjen, zataknjen« ohranja v č. *tyčiti*, *vztyčiti*, *vytyčiti* »dvigniti, postaviti«, *tyčiti se*, *týčiti se* »dvigati se, bočiti se«, slš. *týčiť* »dvigati«, *týčiť sa* »dvigati se, bočiti se«, ukr. *tyčýty* »vtikati oporne kole, prekle v zemljo«, br. *týčycca* »tikati se, zadevati«, p. *tyczyć się* »isto«. K besedotvorju in semantiki prim. *pičáti*. Glej tudi *tičîn*, *takníti*, *tekníti*, *tîč*. M. S.

tičáti II, *-âm* (v. impf.) »drva kuriti« v rez. *tičét*, *tičán*, pf. *zatičét* »na ogenj veliko drv vreči« (Bila; Steenwijk, SDR, 319).

Gotovo pomenski razvoj iz **tyčáti*, **tyčíšь* »fixum esse« = sln. *tičáti*, *tičím* »isto«, ki se je na ta intranz. v. verjetno prenesel iz rabe tranz. v. **(po-)tykáti ognʼь* »ogenj delati«, prim. nadiško *potikât*, *potaknît* »alimentare il fuoco« (Rigoni-Salvino, VIN, 73). K pomenskemu razvoju prim. hrv. *ložiti (vatru/oganj)* »kuriti« (Skok II, 282). Rez. v. ima prez. osnovo analogno po inf. Dalje glej *tičáti I*. M. F.

tičîn (m.), g. *-a* »kdor se pri delu obotavlja« (Poljanska dol.). Iz sln. predloge je furl. *tìchign*, *tìchigne* »počasna oseba, ki je pri delu pretirano natančna« (Pirona, VF, 1188). Zaradi pomenskega razmerja med sln. *obotavljati se* »oklevati« k *távati* »postopati, bloditi« bi lahko izhajali iz **tyčinъ* k **tyk-ati sę*, **tъkati sę* »potepati se«, prim. r. *potykátьsja* »počasi hoditi in prav tako delati« (Dal', Slovar'[3] III, 941), č. *tkát se* »vagari« poleg *točit se jako holub na báni* »biti v zadregi«. Ta slov. osnova **tъk-* predstavlja reducirano stopnjo k **tek-tí*, **tečèšь* »ire« poleg »currere«. Sln. tvorba *tičîn* je gotovo izpeljana iz nepotrjenega subst. **tykъ* s pomenom »obotavljanje«. K besedotvorju prim. **vojь* (m.) »boj« → **vojinъ* (m.) »vojak«. Glej tudi *opotéči se*. M. F.

tíger (m.), g. *-gra* »Felis tigris«, na Tolm. tudi goveje ime, f. *tígrica*, *tígrovka*, *tígra*, slednje na Tolm. in Notr. tudi goveje ime, prim. jnotr. *tîγra* »kravje ime« (Rigler, Jnotr. gov., 170), adj. *tígrov*, *tígrski* »Tiger-«, *tígrast* »tigerartig, tigerfarbig«; v 18. st. *tekir*, *-ja* »Tigerthier, tigris« (Pohlin), *tekir*, *tigar* »Tieger, Tiger« (Gutsmann), delno naslonjeno na *têk* »cursus«.

Prevzeto prek n. *Tiger*, star. *tigertier* < srvn. *tigertier* < stvn. *tigirtior* iz lat. *tigris* < gr. τίγρις, kar je domnevno iz iran., prim. stperz. *tigra-* »oster« (av. *tiγraii-* »puščica«) < ide. **tig-ro-* iz baze **(s)teig-* »bosti, koničast« (Walde-Hofmann II, 681; Frisk II, 896; Kluge[23], 825; Pokorny, 1016). Glej tudi *Tîvra*. M. S.

tigor (m.), g. *-ja* »večja ali manjša hiša kmetov paolanov, ki so jo postavili ob svojih njivah izven mesta, kažeta« (primor.), tudi mtpn. *Tigor* v Grožnjanu, Kaštelu in Lovrečici (Titl, GII, 68).

Izposojeno iz trž. it. apelativa *tigòr* »manjša kmečka hiša«, ki je pogost v toponimih, npr. ulično ime *Via Tigor* (Pinguentini, 237; Doria, 734). To je tako kot istr. rom. *tegurio* »majhna kmetija« (Motovun), *ta'gur* »kmečka hiša« (Rovinj; Doria, l. c.; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 206), ben. it. *tugurio* »revna kmečka hiša« (Boerio, DV, 771), furl. *tugùri* »zapuščena hiška« poleg *tibùrio* »isto« (Pirona, VF, 1223, 1187) iz lat. *tugurium* »s slamo ali trstjem krita koča, bajta«, *tegurium* »isto«, *tigurium*, morda identično z gr. tpn. Τέγυρα, vse pa verjetno substratnega izvora (Battisti-Alessio, 3927). Povezava z lat. *tegere* »kriti« je samo ljudskoetimološka (Battisti-Alessio, l. c.). O lat. *tugurium* v novejšem času Baldi, HS 110/2, 1997, 241 s. M. F.

tîh (adj.), f. *tíha* »tacitus, taciturnus, silens, tranquillus, quietus«, adv. *tího*, *tîhoma*, *natîho*, *natîhoma*, *potîho*, *potîhoma* »tacite, tranquile«, subst. *tîhec*, *-hca* »otroška bolezen zlobnjak, die Fraisen«, abstr. *tîš* (f.), g. *tišî*, *tišína*, *tihóta*, *tihôst*, *tihóča* »silentium«, adj. *tihóten*, *-tna* »tih«, v. *tíšati*, *tîšam* (impf.) »molčati« (Bovec, Drežnica, Podkrnci), danes standardno »povzročati, da je tiho«, pf. *po-*, *pri-*, *s-*, *u-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-tiševáti*, *-ûjem* in *-tišávati*, *-am*; *po-*, *u-tíšiti*, *-îšim* »stillen«, intranz. *po-tíhniti*, *u-tíhniti*, *-tîhnem* »postati tih, poleči se (o vetru)«; dial. pkm. *tíjhi*, *tìhoča*, *tìhota* (Novak, Slovar, 113); v 16. st. *tih* »taciturnus, tranquillus« (Megiser), v 17. st. *tico* »pian piano«, *ticoſt* »filentio«

(Alasia), *tih*, *tiha*, adv. *tihu*, *na tihem*, *na tihim*, *na tihijm*, *na tihom*, *na tihoma* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tih* »placidus, reqietus, tranquillus«, *tihoſt* »placiditas, quies, sedatio, silentium, taciturnitas«, *tihota* »tranquillitas« (Kastelec-Vorenc), *tih* »taciturnus«, *tihóta* »malacia« (Pohlin), *tih* »still, ruhig«, *tihuſt* »Stille«, *tihtam* »vertusche, stille«, *vtihniti* »still werden«, *vtihtati* »verhehlen« (Gutsmann). Sln. cirkumfleks *tîh* namesto pričakovanega *tìh* (ki ga potrjujejo pkm. abstr. in denom.) je abstrahiran iz d. obl. *ta-tîh* ← *tîhi* < **tíchъjь*, kakor v primeru *pộln*, *dộlg*, *ta-slâb* (Ramovš, Zbrano delo II, 505 s.).

Prim. stcsl. *tichъ* »lenis, tranquillus, serenus«, sbh. *tȉh*, *-a* »tih«, mak. *tivok*, poetično tudi *tich*, blg. *tích*, *-a*, r. *tíchyj*, ned. obl. *tích*, *tichá*, *tícho*, ukr. *týchyj*, br. *cíchi*, p. *cichy*, č., slš. *tichý*, gl. *ćichi*, dl. *śichy*. Psl. **tíchъ*. Dalje nejasno. Navadno povezujejo z lit. *teisùs* »pravilen, resničen«, *tiesùs* »raven, pravilen«, *tiẽsti* »iztegovati, graditi, ravnati, voditi«, stpr. *teisi* »čast«, *teisingi* »časten, vreden, zaslužen« (Brandt, RFV XXV, 28; Pedersen, IF V, 41; Vasmer III, 109; Fraenkel, 1037), kar bi sicer omogočala semantična paralela it. *piano* »tih« (kot adv. »potihoma« in »počasi«) poleg »raven« < lat. *plānus*, vendar primerjava akcentsko ne ustreza. Machek[2], 643, domneva sorodstvo z lit. *tylùs* »tih, molčečen«, *tylė́ti*, *tyliù* »molčati« < **tl̥H-Hi̯é-*, *tìlti*, *ti̦lù* »utihniti« iz ide. baze **telH-* »utihniti«, kar ne more pojasniti nastanka psl. *-ch-* na mestu ide. korenskega *-l-*. Možno bi bilo izhajati iz **tēi̯-gʷh-so-* »mirujoč«, kar bi bila tvorba s suf. *-so-* (psl. **glûchъ*, **pôlchъ*) iz baze **(s)tei̯gʷh-* »vzdržati, mirno se zadrževati na določenem mestu«, ki je potrjena v sti. *tí-tikṣate* »vzdržati, trpeti«, *titikṣā́* »potrpežljivost, potrpljenje, vzdržljivost«, got. *stiwiti* »potrpljenje« in morda v lit. *stìgti*, *stingù* »umiriti se, biti nepremičen« (Pokorny, 1018, brez slov. gradiva; Snoj, SES, 666 s.). Razlogi za podaljšanje korenskega vokalizma niso jasni, morda po sigmatskem aor. Glej tudi *tẹ́šiti*. M. S.

tîk (adv.) »iuxta«, npr. *tik pod nogami*, tudi prep. z g. »knapp an«, npr. *tik mene je šel*; tudi *tîkoma* »tesno«, *stîkoma* »isto«, *pritîkoma*, bkr. *tíkec* (Šašelj, Bisernice I, 311). V 18. st. *tik leſhati* »adjacere, raven leshati« (Kastelec-Vorenc), *stikama* »stirpitus, æquilibrate« (Pohlin).

Prim. hrv., sb. *tȉk* »ganz«, npr. *moja kuća je tik do njegove*, r. dial. *sú-točь*, *sú-tyčь* »knapp an«, npr. *kladi dosku sútyčь*, *ležatь v sutyčь* (Dal', Slovar'[3] III, 649). Izhodno **tŷkъ* (poleg **tyčь* in **tъčь*) je adverbializirani deverbativni nomen actionis »dotikanje« (prim. sln. *tîk* (m.) »Beruhrung«) iter. **tykā̃ti* »tangere« (← **tъkā̃ti*), prim. sln. *tíkati se* »dotikati se« (korenska povezava Miklošič, 368). Glej tudi sin. *tekmȁ* in dalje *tekníti*. M. F.

tîkva (f.) »buča, Cucurbita«, tudi »posoda za tekočino, lagev« in »glava«, prim. enako polisemijo pri *búča*; tudi *tîkev*, *-kve* (f.) »isto«, dem. *tîkvica* »majhna buča«, *tîkevca* »Bryonia alba«; izv. *tikvînje* »bučno zelenje«, *tikváča* »lobanja«, *tîkvus* »neumnež, debeloglavec« (prim. sbh. *tìkvān*, sln. *bûčman* »isto«), *tikvenjáča* »kolač iz tikev«, *tikveníca* »neka hruška«, *tîkvešnica* »neko jabolko«, *tikvînec* »Momordica balsamina«; v 16. st. *tikva* »cucurbita« (Megiser), v 17. st. *tiqua* »fiaſco« (Alasia), v 18. st. *tiqva* »cucurbita« (Pohlin), *tikva*, *titkva* »Kürbis« (Gutsmann).

Prim. csl. *tyky*, *tykovь* »cucurbita«, sbh. *tȉkva*, mak. *tikva*, blg. *tíkva*, r., ukr. *týkva*, p. *tykwa*, č. *tykev*, slš. *tekvica*. Iz slov. je madž. *tök*, rum. *tigvă* »buča«. Psl. **týky*, **-ъve* imajo navadno za izposojenko iz nekega (pred)ide. jezika, iz katerega je tudi gr. σικύα, pri Hesych. σεκούα »buča, Lagenaria«, σίκυς (f.) »kumara« (morda po disim. iz *συκυς; Specht, KZ LXI, 277 ss.), lat. *cucumis* »kumara«, hebr. *qiššu'ā* »isto« (Specht, l. c.; Miklošič, 369; Frisk II, 704). Po drugem poskusu razlage je beseda prevzeta iz (pelazgijske) predloge, ki naj bi bila sorodna z ono, iz katere je prevzeto gr. σῦκον, τῦκον »figa«, lat. *fīcus*, arm. *tʿuz* »isto« (Gindin, Etim. issl. II, 88 ss.). Meyer-Lübke, 9021, navaja prov. *tüko* »buča, glava« in iz tega domneva gal. **tūkkos*, kar naj bi bilo prasorodno s psl. **týky*. To naj bi bila prvotno oznaka neke druge rastline, saj v ide. pradomovini domnevno buče niso uspevale. Skok, ZRPh LIV, 479, pritegne tudi it. *zucca* »buča« in vse to po metafori izvaja iz gr. τύκος »kladivo, bojna sekira«. Možno je tudi, da je beseda domača. Brugmann, IF XXXIX, 141 ss.; Sobolevskij, RFV XIII, 144; Loewenthal, WuS X, 142 s., izvajajo iz ide. baze **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti« in pri tem navajajo z guturalnim determinativom lit. *tùkti*, *tunkù* »zrediti se«, r. *túk* »maščoba« (glej *túča*). Illič-Svityč, Etim. issl. I, 21, povezuje s psl. **tŷka* »oporna palica« (glej *tîč*). Nekatere buče namreč rastejo ob opori. Nekdaj so jih sejali ob plotovih, na kar kaže sln. *plotníca* »buča«, v 16. st. *plotniza* »cucurbita« (Megiser). Besedotvorno bi k tej razlagi ustrezalo sbh. *plȍdva* »placenta« iz **plȍdъ*. M. S.

tîl I (m.), g. *-a* »nucha, cervix« in »hrbtna stran sekire, nožev hrbet«, tudi *tîlek*, *-lka*, *tîlec*, *-lca*, navadno *tîlnik* »nucha, cervix« iz adj. *tîlen*, *-lna* »Nacken-«; *zatîlek*, *-lka*, *zatîlec*, *-lca*, *zatîlnik*, *zatîlnjak*, *potîlnik* »occipitium«, *zatîlka* »jamica v zatilniku«; dial. pkm. *zátanik* (Novak, Slovar[2], 176), kor. obir. *zá:tunq*, rož. *zátowņc*, v Selah *zá:tuwc* (Karničar, Obir, 259, 15), črnovr. *tîu̯nk* (Tominec, 219); v 16. st. *ſatilnik* »Nack, cervix« (Megiser), v 18. st. *ſatilik*, *ſatilnik* »cervix, occiput«, *týlu* »acies cultri« (Kastelec-Vorenc), *ſativnek* »cervix, Genücke«, *ſativje* »aſtus, fallacia, Hinterlist« (Pohlin), *satoviz* »Genicke« (Gutsmann).

Prim. csl. *tylъ* »cervix«, adj. *tylьnъ* »occipitis«, sbh. *zàtiljak*, *zàtilak*, *pòtiljak*, *pòtilak* »zatilje«, črnogor. *tìlūt* »hrbtna stran noža ali sablje«, mak. *til* »zatilje« in »topa stran sekire, zaledje«, *tilnici* »kite las«, blg. *tíl* »zatilje«, *tílnik* »hrbtna stran noža«, r. *týl*, *-a* »hrbtna stran, zaledje«, *zatýlok* »tilnik«, *tylьë* »topa stran sablje«, ukr. *týl* »hrbtna stran, zaledje«, *potýlycja* »tilnik«, br. *týl*, *-u* »hrbtna stran, zaledje«, p. *tył*, *-u* »zadnja stran, hrbet, zadek«, č. *týl* »tilnik, zatilje, hrbtna stran (sekire), ozadje, zaledje«, slš. *tylo*, gl. *tył*, *-a*, *tyło* »tilnik, hrbtna stran noža«, dl. *tył*, *-a*, *tyło* »isto«. Psl. **tŷlъ*, **tŷlo* »debelejša stran (vratu)« sta v m. oz. n. substantivizirani obliki adj., ki se ohranja v lit. *tū́las* »marsikdo, eden od mnogih, različen« (*tū̃lis* »množica«), stprus. adv. *tūlan* (*toūlan*) »mnogo« < ide. **tuH-lo-* iz baze **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti«. Od tod je gotovo še gr. τύλη, τύλος »okrogla napeta stvar, žulj« in morda sti. *tū́la-* (n.) »latje, šop«. Tirol. n. *doll* »debel«, bav. n. *Dollfuß* »otekla noga«, nvn. *Dolle* »klin, priostren količ«, srspn. *dolle*, ags. *þoll*, šved. *tull* »isto« kaže na sekundarno sufiksacijo z **-nó-*, prim. iz osnove na *-i-* lit. *tulìs*, *-ies* »zatič v osi, da kolo ne odpade; deska na čolnu, ki drži veslo«, lot. *tulis*, *tuļa* »ročaj, držaj«. Iz polne prevojne stopnje je alb. *tul* »meso brez kosti, stegno«. Glagolska osnova se ohranja v r. csl. *tyti* »rediti se« (Zubatý, JA XVI, 417; Trautmann, BSW,

331; G. Meyer, 451; Vasmer III, 160; Pokorny, 1081; Fraenkel, 1136 s.; Frisk II, 942; Kluge[23], 188). Glej tudi *zátanc*, *zátovec*, *tîsoč*, *túča*, *tólpa*, *tộlst*, *tvộr*. M. S.

tīl II (m.), g. *-a* »neka tanka tkanina, Tüll«, bkr. *tūlj* »isto«.

Kakor hrv. dial. *tûl* »tenka prozorna tkanina, s katero pokrivajo spodnji del krste« (Senj; ARj XVIII, 898), čak. *tũl*, g. *tūlȁ* »Tüll« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1264) prevzeto iz nvn. *Tüll*, kar je iz frc. *tulle* »isto«. Blago je poimenovano po mestu *Tulle* v departmaju Corrèze, kjer so ga prvotno izdelovali (Striedter-Temps, DLS, 237; Kluge[23], 840). M. S.

tîlčati, *-am* (v. impf.) »trkati s pirhom ob pirh za igro«, pf. *pritîlčati* »s tilčanjem pridobiti«, *zatîlčati* »s tilčanjem izgubiti« (vse polj.).

Izvajanje iz bav. n. *dilläzeln* »igračkati se« se ne zdi verjetno. Verjetneje iter. iz **tilčiti*, kar se ohranja v sbh. dial. *tilčiti* »gladiti podplat opanka (o čevljarju)« (Slavonija), to pa je lahko iter. iz **telt'ĭ*, **tьlčěšь* »tolči, udarjati«. Možno se zdi, da se je iz iter. osnove **tilč-* sekundarno osamosvojil koren **til-*, iz katerega je z ekspr. suf. lahko tvorjeno r. *tilipátь* »hitro jesti« (k semantiki prim. sln. *natepâvati* tudi »hitro jesti«), *tilískatь* »puliti, vlačiti sem ter tja, krasti« in z reduplikacijo *tililískatь* »tolči«. M. S.

tîlj (m.), g. *-a* »Anethum graveolens« (gor.), tudi *dîlj*, *dîl* (Petauer, LRB, 42).

Prevzeto iz nvn. *Dill*, bav. tudi *till* »isto« < srvn. *tille*, stvn. *tilli*, *tilla*, prim. stsaš. *dilli*, ags. *dile*, šved. *dill* < **delịa-* k stvn. *tola* »kobul« (Schmeller, BWb. I, 499; Marzell, Wb. Pfln. I, 305 s.; Kluge[23], 181). M. S.

tìloš (m.), g. *-a* »mlad gozd« (pkm.; Novak, Slovar[2], 157), tudi ime gozda *Tiloš* pri Borejcih.

Prevzeto iz madž. *tilos* »ograda, ograjeno mesto, zareji določen kraj« < »prepovedan« iz *tilt* »prepovedati«; torej »gozd, v katerem je prepovedano loviti in sekati« (EWU, 1518); prim. tudi madž. tpn. *Őrtilos*, l. 1808 *Ör* vel *Eör* aliter *Tilos* (Kiss, FNESz II, 301). Z enako semantično motivacijo je *ban II* < n. *Bann(forst)* k srvn. *bannen* »pod grožnjo kazni zapovedati ali prepovedati, pregnati, izobčiti«. Glej tudi *tolováj*. M. S.

tîmijan (m.), g. *-a* »materina dušica, Thymus« (SSKJ V, 89); Pleteršnik ima v tem pomenu po Cafu *tīmos*, po Freyerju *timus*; v 18. st. *times* »lashka materna dufhiza, dobra per kaŝhtrunovi prati, fhetraika; thymum vel thymus« (Kastelec-Vorenc), *timash*, *timian* »Thymian« (Gutsmann).

Varianta na *-ljan* je prevzeta iz n. *Thymian* »isto«, srvn. *thimiân* »kadilo« (in »timijan« (?), prim. od tod srvn. *deiment* »timijan«), *timeam* »kadilo«, kar je prek lat. *thymiāma* iz gr. θυμίᾱμα »kadilo« (Kluge[23], 824). Verjetno so na nastanek n. besede na *-ian* vplivala poimenovanja zdravilnih rastlin, kot sta n. *Baldrian*, *Enzian*. V drugih jezikih tega suf. ni, prim. lat. *thymus* (od tod sln. variante *timos*, *timus*, *timaš*, *times*), *thymum* < gr. θύμον, θύμος »šatraj« (timijana antični Grki niso poznali (Chantraine, 445)), kar je tvorjeno iz θύω »kaditi, darovati (žgalno daritev)«, verjetno zato, ker so to rastlino uporabljali pri žgalnih daritvah (Kluge, l. c.) ali zgolj zaradi vonja (Frisk I, 693; Chantraine, l. c.). Glej tudi *temjan*. M. S.

timon (m.) »veslo« (Trubar).

Prim. sbh. *tìmūn* »krmilo« poleg *tumun*, *timul*, hrv. pri Maruliću *tamun*, kar je po Skoku III, 470, dalm. rom. leksikalni ostanek, medtem ko je *tìmūn* iz it. *timóne* »krmilo«. Sbh. dubleta *dumen* »krma« je kakor blg. *djumen* in alb. *dyumën* iz turš. *dümén*. Tudi ngr. τιμόνι. Zadnje izhodišče je nejasno (Miklošič, 356; G. Meyer, 78; Battisti-Alessio, 3752).

[Jakomin, NS, 131, navaja *tim'uen* »oje« (Sv. Anton pri Kopru). – M. S.]

tȉn (m.), g. *tína* »pregradna stena«, tudi *tȉnj*, g. *tínja* »ograja iz desk, planke«, kol. *tînjevje*; k temu *pretîn*, *-a* »vmesna stena«; v. *zatíniti*, *pretíniti*, *-înem* (pf.) »pregraditi«; tpn. *Tinje*, *Tinsko*.

Prim. csl. *tynъ* »zid, stena«, sbh. *tȉn*, dial. *tînj* »stena, pregraja«, *tíniti*, *tînīm*, *prètin*, r. *týn* »plot«, ukr. *tyn*, br. *týnь*, *zatynісь*, p. *tyn* »plot, zid«, č. *týn* »obzidje, grad«. Iz slov. jezikov je madž. *tíny*, *tény*, *tyin* »ograja iz kolov« (Kniezsa, 523), lit. *tuinas* »kol«. Od Miklošiča, Lex. pal., 1020, SEW, 370, izvajajo starejši avtorji večinoma iz stnord. *tún* »dvorišče, vrt«, stvn. *zûn*, n. *Zaun* »plot« (csl. *synъ* »stolp« je protoblg. **syn* »nagrobnik« (Uhlenbeck, JA XV, 492; Schwarz, JA XLII, 275; Kiparsky, Lw., 189; Vasmer III, 161)). Drugače Bezlaj, SR VIII, priloga Linguistica, 56, ki zaradi č. *oteň* »plot« (Jungmann) < **o-tьnь* misli, da je kelt. **dunom* »utrdba, mesto«, pgerm. **tūna-* in psl. **tynъ* paleoevropski substrat. Machek[2], 422, izvaja *oteň* < *oploteň*. Vendar tudi Baudot, Atti e mem. sez. onom. del VII congresso (1962), 181, zagovarja substratno poreklo.

tínjati, *-am* (v. impf.) »tleti« (vzh. štaj.).

Prim. sbh. *tìnjati*, *-ām* »tleti« (hrv. čak. na Vrgadi *tińȁti*, *tińᵒȃ*), pf. *stìnjati se* »do konca stleti, ugasniti« (ARj XVIII, 335, XVI, 567). Nejasno. Miklošič, 323, samo sbh. *stìnjati se* »verglimmen« postavlja v isto besedno družino kot **stěn'ь̆*, kar se ne zdi verjetno. Skok III, 472, domneva iter. **tilati* iz **tьl̋ěti* »tleti« (k besedotvorju prim. **-birati* iz **bьrȁti*) in razlaga $l \rightarrow n'$ po disimilaciji kot v hrv. *u tili čas* > *u tinji čas*. Upoštevati je treba tudi možnost, da je sbh. *stìnjati se* »do konca stleti, ugasniti« prevzeto iz nekega refleksa za lat. *extinguere* > it. *estinguere* »ugasiti«, *estinguersi* »ugasniti« in da je simpleks **tin'ȁti* »tleti« tvorjen po zgledu razmerja star. hrv. *zgòrjeti* »pogoreti, ugasniti« : *gòrjeti* »goreti«. K substitutu *n'* za tuje *ng* prim. sln. *drẹ́njati se* < n. *sich drängen*. Kurkina, DS, 153, primerja po Zaprudskem še br. dial. *tynécь* »gniti, trohneti« in domneva zvezo s **tajīti*, prim. k semantiki r. dial. *zatáivatь* »prižigati (svečo)«. Povezava ravno zaradi br. gradiva, ki kaže na **tyněti*, ni mogoča. Še najbolj verjetno se zdi rekonstruirati psl. esiv **tyněti* poleg **tyn'ȁti* »biti tih, miren« in domnevati denom. iz adj., ki se ohranja v stprus. *tusnan* »tih«, sti. *tūṣṇī́m* »tiho, molče« < **tuHs-n-* iz baze **teu̯Hs-* »biti miren, molčati«, prim. het. *tuḫuššii̯ezzi* »mirno opazuje«. O tem glej dalje *túšiti*. Glej tudi *tînjec*. M. S.

tînjec (m.), g. *-njca* »sljuda«.

Slovarsko prvič pri Cigaletu, Term., 168, ki je izraz prevzel iz hrv. *tìnjac* »sljuda«. Koštiál, JA XXXVII, 401 s., ugotavlja, da je hrv. beseda umetni kalk po n. *Glimmer* »sljuda«, ki ga je nekdo skoval iz hrv. *tìnjati* »tleti«, misleč da je n. *Glimmer* iz *glimmen* v pomenu »tleti«. V resnici je n. *Glimmer* tvorjeno iz *glimmen* v starejšem

pomenu »svetlikati se, lesketati se«. Ustreznejši izraz *blestník* »sljuda« uporabi že Erjavec v Mineralogiji iz leta 1883. Dalje glej *tínjati*. M. S.

tînta (f.) »črnilo, atramentum«, adj. *tîntast*, *-a*, *tînten*, *-tna*, od tod *tîntnica*, *tîntnik* »Tintenflasche, Tintenfaß«, *tîntnica*, *tîntarica* »Coprinus comatus«; v 16. st. *tinta* »atramentum ſcriptorium«, v 17. st. *tinta* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tinta* »zhernilu, atramentum« (Kastelec-Vorenc), *tinta* »atramentum« (Pohlin), *tinta* »zhernilu, Dinte« (Gutsmann).

Kakor sbh. *tînta*, č. *tinta*, *tynta* prevzeto iz nvn. *Tinte* < srvn. *tin(c)te* < stvn. *tincta*, *tinte*, *timpte*, kar je iz srlat. *(aqua) tincta* »obarvana (voda)«, prim. it. *tinta* »barva«. To je iz v f. substantiviziranega lat. ptc. pf. *tīnctus* »obarvan, pobarvan« k *tingere* »omočiti, premazati, pobarvati« (Kluge[23], 825). Pkm. *ténta* »tinta« je prevzeto prek madž. *ténta*, *tinta* iz iste n. predloge (Novak, Slovar[2], 157). Iz lat. abstrakta *tinctūra* »barvanje, pomakanje« je prek srlat. *tinctura* in n. *Tinktur* prevzeto sln. *tinktûra* »(alkoholna) raztopina, rastlinski izvleček«. M. S.

tinterka (f.) »igrača«, samo v 18. st. *tintèrka* »ein Spielzeug, crepundia« (Pohlin).

Tvorjeno iz nepotrjenega **tinterija* »otročarija, igračkanje«, na kar kaže ekspr. spremenjeno v 18. st. *zhinzharie* »crepundia, ſléherne otrozhke ygrazhe« (Kastelec-Vorenc). To je prevzeto iz srvn. *tenterîe* »norčija, otročarija«, kar je s suf. *-erîe* tvorjeno iz izposojenke iz stfrc. *tinter* »žvenkljati, cingljati« < lat. *tintinnāre*. Iz iste n. predloge je prevzeto in tvorjeno č. *tintěra*, dem. *tintěrka* »igrača, lutka, možic, punčka«, tudi *titěra*, dem. *titěrka* »igrača« (Jungmann, Sl. IV, 593), nč. *titěrný* »droben, majhen« (pri Jungmannu »otročji« in »čudovit«), *tintidlo*, *tintítko* »smešno drobna oseba ali stvar« (o tem Rejzek, ČES, 662), gl. *ćinćera* »otročarija, drobnarija, neumnost« (Machek[2], 644). Glej tudi *tintína*. M. S.

tintína (f.) »dromlja«, v. *tintínati* (impf.) »igrati na dromljo« (rez.).

Prevzeto iz furl. *tintine* »dromlja« k *tintinâ* »igrati na dromljo« in »zvončkljati« (Štrekelj, LMS 1896, 166) < lat. *tintinnāre* »zvončkljati« (Meyer-Lübke, 8752). Glej tudi *tinterka*. M. S.

tipati, *tîpam* in *típljem* (v. impf.) »contrectare, tangere, palpare«, pf. *do-*, *iz-*, *o-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *u-*, *za-*, sekundarni impf. *-tipávati*, *-am*, *-tipováti*, *-újem*; pf. *típniti*, *tîpnem* »nalahno se dotakniti«, dem. *tîpkati*, *-am* (impf.) »tasten«, pf. *po-t.* »leicht betasten, betupfen«, *potipljáti*, *-âm* »isto«; subst. *tîp*, *-a* »tactus«, *otîp*, *-ípa*, danes *otîp* »isto« in »Befühlung«, *tipálo*, *tipâlnica*, *tipâlka* »corniculum«, *tîpka* »pinna, lingua; Taste«; v 16. st. *kar vidi tipa inu ſastopi*; *kar ſo te nashe roke tipale* (Trubar), *potipati* »comprehendo, ſapopasti, begreiffen« (Megiser), v 18. st. *tipati* »palpare«, *na lagkim tipati* »demulcere«, *otipati*, *potipati*, *reſtipati* »expalpare, attrectare« (Kastelec-Vorenc), *tipam*, *tiplem* »tangere« (Pohlin), *tipam* »greife, taste, berühre« (Gutsmann).

Prim. star. hrv. *tipati*, *-am* »dotikati se« (Vitezović, Stulli), pf. *tipnuti* (Šulek), r. dial. *típatь*, pf. *típnutь* »lahno tolči, prijemati, gristi, ščipati«. Subst. **tȋpъtъ* je posredno potrjen v ukr. denom. *týptysja*, *-pčešsja* »tresti se (na vozu)«. Miklošič, 357, ki navaja samo sln. besedo, pušča nerazloženo, Vasmer III, 106, ki pozna samo r., izhaja iz onomatopeje. Res se v slov. jezikih v pomenu »dotikati se, tolči« uporabljajo še koreni **tep-*, **top-*, **tъp-*, **tup-*, **tap-*, kar vzbuja sum na onomat. izvor, vendar je vse navedene variante mogoče povezati z gradivom iz drugih ide. jezikov oziroma jih razložiti s prevojem. Možno bi bilo domnevati denom. **tȋpati* »dotikati se, pikati, suvati, dregati« iz nepotrjenega **tȋpъ* »palica, drog«, kar bi korensko ustrezalo lat. *stīpes*, *-itis* »kol, drog, poleno«, *stipula* »bilka, slamica« in iz tematskega subst. tvorjenemu denom. *stīpāre* »strniti, napolniti, zgostiti, obkoliti« iz ide. baze **stei̯p-* »narediti togo, otrditi«, prim. lit. *stiẽpti*, *stiepiù* »raztegniti, razpeti, dvigniti«, *stìpti*, *stimpù* »otrdeti, poginiti« < *»stegniti se« (o bazi brez slov. gradiva Pokorny, 1015 s.; LIV, 540). K pomenskemu razvoju prim. sln. *strčáti* »štrleti« < *»trdeti« poleg *stŕčiti* »zbosti, pičiti«. M. S.

tȋr I (m.), g. *-a* in *tirû* »sled, gaz v snegu, tlak iz skrilavca«, nknjiž. »Gleis«, tudi *tȋr* (f.), g. *tirȋ* »gaz v snegu«; *tȋrnica* »Gleis«, v. *tíriti*, *-im* (impf.) »delati gaz«, pf. *pretíriti* »narediti gaz«, *iztíriti* »entgleisen«.

Verjetno postv. iz iter. *tȋrati* *»skubsti, drgniti« > »gnati«, prvotno torej *»izkrčena, utrta pot« ali *»gaz, ki se naredi, ko se žene živino«, prim. bolj razširjeno **torъ* v sbh. *tôr* »ograda za živino« = lot. *nou-tars* »trata« in v ničti stopnji sln. *nátrv* »pot«, sbh. *stȓv* »sled« (Jokl, IF XLIX, 279). Dalje glej *toríšče*, *tręti*, *terati*. M. S.

tȋr II (m.), g. *-a* »prepir«, *tírati se* »prepirati se« (gor.).

Pleteršnik izvaja iz it. *tira*, vendar to v ben. it. pomeni le »globok vdih in zadrževanje sape (pri otroku, ki se duši od joka)«, v frazi *far la tira* pa »biti v zasedi« (navaja Boerio, DV, 749). Bližje je it. *tiro* »poteg, udarec«, iz česar je sbh. *tȋr* »udarec, zamah«. Vendar se zdi najbolj verjetno domnevati tvorbo iz *tręti se* v sicer nepotrjenem pomenu »prepirati se«. Pri tem refleksivu so pri Pleteršniku izpričani pomeni »biti v velikem številu, gnesti se«, »mučiti se«, »skrbeti« in »goniti se (o kravah)«. Da je tak pomenski razvoj možen, dokazuje sbh. *tȓti*, kar je potrjeno tudi v pomenu »préklati se, dajati se, živeti v svaji« (ARj XVIII, 775). K besedotvorju prim. sln. *dȋr* iz **dьrȃti*, **dĕ̃rti*, sln. *prepȋr* iz iter. **per-pirati* od **per-pertí*, **-pьrę̑šь*. Dalje glej *tręti*, *terati*. M. S.

tȉr III (m.), g. *tíra* »prostor v zvoniku, kjer visijo zvonovi« (Ribnica; Miklošič, SEW, 357); po njem navaja in normira Pleteršnik II, 669, ki iz nar. pesmi omenja *drobna ptica v tir zleti*. Brez paralel. Vsiljuje se povezava s sln. *têr* (m.) »zvonik«. Dalje glej pod *têr II*. M. F.

tȋrman (m.), g. *-a* »mejnik« (notr.), kraš. *tȋrmen* »isto«. Miklošič, 357, navaja tudi za sln. *tirmen* pomen »meja«.

Prevzeto iz it. *termine* »meja, mejnik« in »rok« < lat. *termen*, iz česar je tudi csl. *termenъ* »terminus«, hrv. *tèrmen*, *têrmen*, *tirmen*, *trmen*, *trmin* »mejnik, meja, mejaš, rok«, črnogor. *térmen* »rok, običajen čas (za spanje, hrano)« (Miklošič, l. c.; ARj XVIII, 231, 696). Skok III, 461, z rezervo domneva, da so variante z *ir* prevzete iz dalm. rom. Za sln. to ni nujno, saj je v kraš. in sev. notr. refleks *ēr* > *ȉęr* sovpadel z refleksom za *īr*, prim. kraš. *pęstȉęr*, notr. *pȋerx*, *pȋrx* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 65 s., 69; Rigler, Jnotr. gov., 62 s.). M. S.

tȋrnik (m.), g. *-a* »kruh iz mešanega žita« (Skrilje pod Čavnom), *tȋrnjak*, *-a* »kruh iz pirjevice«, tudi *tȩ̑rnjak* »isto« (Gorjansko na Krasu).

Štrekelj, JA XXVII, 68, domneva prvotni pomen *»kruh z mekinami« in izvaja iz *tīra* (iz iter. osnove **tírati* k **tḗrti* »treti«), iz česar je tvorjeno tudi *tîrine* (f. pl.) »senen drobir« k *tîrje* »isto« (Janežič) poleg »ostanki osnove, na katere tkalec druge niti priveže« (Temljine) in »veržičast zaključek tkanine« (Plužna), *potîrki* (m. pl.) »zadnje, najslabše predivo« (Ponikve na Štaj.), *terki* (m. pl.) »pleve, mekine«. Za kruh iz pirjevice ali ovsa so namreč značilne slabo zmlete mekine. Besedotvorno se zdi najverjetneje izhajati prek adj. **tírьnъ*, prim. *âjdnik* »ajdov kruh«, *pšenîčnik* »pšenični kruh«. Varianta *tẹ̑rnjak* ni nujno iz **tēra*, ker v kraš. *īr* preide v *ȅr* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 65). Manj verjetno je po Štreklju, l. c., izvajanje iz furl. *intîr* »celoten, celovit, neokrnjen« < lat. *integer*. Dalje glej *trẹ́ti*. M. S.

tisa (f.) »Taxus (baccata)«, tudi *tîs*, *-a* »isto«, izv. *tisína* »Eibenholz«, kol. *tîsje*, adj. *tísov*, *-a*, od tod *tisovína* »Eibenholz«, *tísovec* »Eibenbaum«; v 18. st. *tiſſa*, *tiſſovina*, *tiſſou leis* »taxus arbor« (Kastelec-Vorenc), *tis* »taxus«, *tisav*, *tisov* »taxinus« (Pohlin), *tiſs* »Eibenbaum«, adj. *tiſou* (Gutsmann); dial. obir. *tì:sjɛ* (n.) »Eibe«, *tì:suc* (< **-ovьcь*) »Eibenholz« (Karničar, Obir, 249), črnovr. *tîsa̧*; tpn. *Tise* v Savinjski dolini, l. 1426 *Tyssowecz*, večkrat orn. (in tpn.) *Tisovec*, *Kisovec*, *Čisovec* (Čop, Radovlj. zb., 134; Bezlaj, SVI, 261 s.), *Potiskávec* iz *pod Tisovcem* (Pintar, Lj. zvon XXXIV (1914), 566).

Prim. stcsl. *tisa* »pinus«, csl. »terebinthus«, *tisъ* »taxus«, sbh. *tȉs* »tisa« (dial. tudi »macesen«), *tȉsa*, mak. *tisa*, blg. *tís*, r. *tís*, ukr. *týs*, p. *cis*, č. *tis*, slš. *tis*, dial. *tisa*, gl. *ćis*, dl. *śis*. Iz slov. jezikov je alb. *tis*, dial. *tisë*, rum. *tisă*, madž. *tiszafa*, *tisza*. Psl. ali slov. **tísa*, **tísъ* spominja na lat. *taxus* »tisa«. Morda je slov. beseda izposojena prek neznanega posrednika, prim. za lat. *a* > slov. *i* sbh. *lȉm* »pločevina« < lat. *lam(in)a* (o tem Skok III, 473). Machek[2], 643, JR, 35, za oboje in za n. dial. *Tax*, *Taxe*, *Taxen* (kar pa je gotovo iz lat.) domneva paleoevropski izvor. Trautmann, BSW., 325, rekonstruira balto-slov. **tīša-* < **tīk'so-*, vzporeja lat. *taxus* in izhaja iz baze z dolgim diftongom, kar je zaradi lat. kratkega *a* malo verjetno. Lat. *taxus* je verjetno sorodno z nperz. *taxš* »samostrel, lok«, iz česar je prevzeto gr. τόξον »lok«. Tisov les je namreč primeren za izdelovanje lokov (Pokorny, 1059; Schrader, RL[2] II, 166; Frisk II, 910). Morda je primerljivo tudi sti. *takṣaka-* »neko drevo« (Walde-Hofmann II, 653), če to ni metonimično iz *takṣaka-* »tesar«. M. S.

tiskati, *-am* (v. impf.) »premere, imprimere, angustiare«, *iz-*, *na-*, *o-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *pre-*, *s-*, *v-*, *za-t.* (impf.), pf. *-tísniti*, *-tîsnem*; iter. *-tiskováti*, *-tiskávati*; postv. *tîsk*, *-a*, *iztîsk*, *iztîs*, *natîsk*, *natîs*, *odtîsk*, *odtîs*, *otîsk*, *otîsk*, *potîsk*, *potîsk*, *pritîsk*, *stîsk*, *vtîsk*, *vtîs*; *tiskár*, *-ja* »Buchdrucker«, *stîska* »gneča, nadloga, preša, zasilna konjska staja«, *stiskáč*, *-a*, *stîskavt*, *-a*, *stîsnjenec*, *-nca* »skopuh«, *stiskúlja* »skopulja«, *stîslja* »preša«, *stîsnja* »Klemme«, adj. *stisljȉv*, *-íva*, *stîsnjen*, *-a* (ptc.) »skop«; dial. kor. obir. *pərtí:sqat*, *-am*, *stə́sqənt*, *stì:sqnɛm* (Karničar, Obir, 221, 238), pkm. *pritískati*, *pritìsnoti*, *zatìsnoti*, *stiskávati* (Novak, Slovar[2], 119, 176, 141), rez. *tı̨́skat*, *tı̨̀šćen* (Steenwijk, SDR, 320); v 16. st. *stiskati*, *stisniti* (Trubar), v 18. st. *pertiſkati*, *pertiſniti*, *ſtiſkati* »deprimere«, *ſtiskati*, *ſtiſniti* »astringere, comprimere, restringere« (Kastelec-Vorenc), *stikam*, *stisnem* »drucken, premere«, *stiska* »torcular, prælum«, *stiskavz* »typographus« (Pohlin).

Prim. stcsl. *sъtiskati*, *-ajǫ*, *sъtisnǫti*, *-nǫ* »comprimere«, sbh. *tȉskati*, *-ām*, *tȉsnuti*, *-nēm*, aor. *tȉsnuh*, *tȉskoh*, 3. pl. *tȉsnu*, *tȉšte*, mak. *tiska*, *stisne*, blg. *stískam*, *stísna*, r. *tískatь* »pritiskati, stiskati, tlačiti«, *tísnutь*, ukr. *týskaty*, *týsnuty* »stiskati, tlačiti«, *týsnuty*, br. *cískacь* »potiskati, stiskati«, *císnucь* (impf.), p. *ciskać* »metati«, *cisnąć* »vreči« in »tlačiti, stiskati«, č. *tiskati*, *tisknouti*, slš. *stískat'*, *tisnút'*, gl. *ćiskać* »metati«, *ćisnyć* »vreči, zalučati«, dl. *śiskaś* »premikati, suvati, stiskati, ožemati«, pf. *śisnuś* »vreči, suniti, pritisniti«. Psl. **tískati*, **tís(k)nǫti* < **tē̆Hisk(')-* je dalje sorodno z lit. *tìkšti*, *tykštù* »brizgati na vse strani (o gosti tekočini)«, *tikšė́ti* »kapljati«, kavz. *tė̃kšti*, *teškiù* »vrteti ali metati kašasto snov, da brizga, brizgati, kapati, metati«, *tekšė́ti* »trapljati, frfotati, pljuskati«, *teškė́ti*, *teškù* »padati v debelih kapljah, tako da se razletijo«, *tiškė́ti* »brizgati, metati«. Baza **tē̆Hisk(')-* je bila kavzativna: »povzročati, da se utekočini, cediti«. K podaljšani st. prim. psl. **ískǫ*. Iz ptc. **tiH-tó-* baze **taHi-* je stnord. *þíðr* »otajan, raztopljen«. Z drugim sufiksom je arm. *t'rjem* »zmočiti«, lit. *týras* »kaša«, *týrai*, lot. *tīrelis* »močvirje«. *E*-jevski vokalizem v balto-slov. je lahko po Eichnerjevem pravilu, saj se drugje izkazuje baza **taH₂-(i-)*, prim. oset. *thayun* »tajati, taliti«, psl. **tājati*, arm. *t'anam* »zmočiti«, z determinativi še kimr. *tawdd* »utekočinjenje«, bret. *tuezi* »topiti«, gr. τήκω »isto«, lat. *tābēs* »gniloba, trohnoba, umazana tekočina«, *tābēre* »topiti se, gniti«, gr. τῖφος (n.) »močvirnato mesto«, csl. *timeno* »močvirje«. Osnovna literatura: Vasmer III, 100, 108; Fraenkel, 1076; Pokorny, 1053 s. Glej tudi *tẹ̑sk*, *tésen*, *testọ̑*. M. S.

tîsoč (num. card., navadno indecl.) »mille«. Pleteršnikove akcentuacije *tisọ́č* v dial. ni zaslediti. Očitno gre za historično neupravičeno akcentuacijo po umetni tvorbi *tisọ́ča*, ki jo navaja Pleteršnik in ki je neuspešno uvedena po hrv. vzoru. (Ljudske izposojenke so *tâvžent* (gor., dol., kor.), *jệzero* (pkm.) in *mîljar* (Istra).) Višje tisočice navadno *dvâ tîsoč*, *trî tîsoč*, redko *tríje tîsoči* (m.), g. *trẹ́h tîsočev*, ord. *tîsoči*, f. *-ča*, star. (po csl.) *tisọ́čni*, f. *-na*; *tisočẹ̑r* »tausenderlei«, *tisočẹ̑ren*, *tisočẹ̑rnat*, f. *-a* »tausendfach«, izv. subst. *tisočíca*, *tîsočka* »število tisoč«, *tisoč(n)ína*, *tisočînka* »1/1000«, *tisočák*, *-a* »bankovec za 1000 enot«, kompoz. *tisočlẹ̑tje* »Jahrtausend«; v 16. st. *tiſſuzh*, *tyſſozh*, *tiſſezh* (Trubar), v 18. st. ord. *tisûzhe* »millenus« (Pohlin): v star. jeziku sicer navadno *tâvžent* < n. *Tausend*, npr. *taushent* (Janez Svetokriški), *tavſhènt* (Pohlin), *tavšhent* (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *tysęšti*, *tysǫšti* (f.), hrv. *tȉsuća*, r. *týsjača* (f.), g. *-i*, ukr. *týsjača* (f.), star. tudi *týsjač* (m.), br. *týsjača*, p. *tysiąc*, č. *tisíc*, stč. *tis'úc* (kompromisna tvorba iz **tys'ęt'ь* in **tysǫt'ь*), slš. *tisíc* (< č.), star. *tysāc*, gl., dl. *tysec*, *tysac*. Psl. **tý̆sęt'i*, g. **-t'ę/ě* je identično s stpr. *tūsimtons* (akz. pl.), če stoji *-t-* za **-tị-*, in germ. **þūs(k)þundi* > **þūsundi* (got. *þūsundi* (f.), pl. *-jos*, stvn. *dûsunt*, *thûsunt*, s po **xunda-* analognim *-x-* (Lex Salica) *thūschunde*, stnord. *þús(h)und*), psl. **tý̆sǫt'i*, g. *-t'ę/ě* pa z lit. *tū́kstantis*, poleg *tū́kštantis*, g. *-čio* (m.), star. *-ties* (f.), lot. *tūkstuots* (z interkaliranim *-k-*, prim. fin. izposojenko *tuhant-* »tisoč« (Comrie, IE Numerals, 792)) < ide. **téu̯Hs-k'þomt-iH* (< **téu̯Hs-dk'omt-iH*), g. **tuHs-(d)k'm̥t-i̯áH-s* (tip *devī́*; o ide. tavtosilabičnem *TK/KT* (razen v poziciji pred zlogotvornimi nazali) > *Kþ* glej Schindler, Sprache XXIII, 25 ss., ki obravnavanega primera sicer ne omenja) → **túHs-(d)k'omt-iH*, g. **túHs-(d)k'm̥t-i̯aH-s*, kar je kompoz. iz **téu̯Ho/es-*

»moč« (prim. sti. *tavás-* »močan«, *tavīšá-* »isto« < **te-u̯əs-á-* »opremljen z močjo«) in **(d)k'omt-* »deset«, prim. gr. τριᾱ́κοντα, sti. *trim̥šát*, bret. *tre-gont* »trideset«. Prvotni pomen je torej *»močna desetica«. K funkcionalno sicer nejasni tvorbi kompozita v števniku prim. lat. *mīlle* < **smi-g'hsliH* »ena tisočica« (Walde-Hofmann II, 88); k bazi **teu̯H-* še toh. B *tumane*, *tmāne* »deset tisoč« (in dalje r. csl. *tyti* »rediti se«, sbh. *tìti* »isto«, lat. **tovēre* v *tōtus* »cel«; Pokorny, 1080 ss.). Sln. *tîsoč*, zahslov. in star. ukr. paralele izvirajo iz psl. g. pl. **týsę/ǫt'ь*, kar se je posplošilo iz števnikov od »pet tisoč« dalje. K sln. novemu cirkumfleksu prim. g. pl. *mâter* = čak. *mȁtēr*, štok. *mȁtēr-ā* < **mȁtērъ*, sln. *čûdes* < **čűdēsъ*, sln. *jâgnjet* < **jãgnętъ*. Nejasna ostaja sprememba lit. *-mt-* v *-nt-*. Comrie, l. c., jo pripiše vplivu ptc. prez. (tako razlaga tudi nihanje med *-ę* in *-ǫ* v slov.) in z rezervo celo domneva, da je obravnavana balto-slov.-germ. tvorba prvotni ptc., česar podrobneje ne utemeljuje in kar je očitno pretirano. Starejša literatura z v načelu tako etimološko razlago: Brugmann, Grdr.[2] II/2, 48, IF XXI, 12; Meillet, MSL XIV, 372; Trautmann, BSW, 332; Feist, Wb., 505; Fraenkel, Balticoslavica II, 60, ZSlPh XX, 280 s., LEW, 1135 s.; Pokorny, 1083 s. Drugače Lühr, Linguistica XXXIII, 117 ss., ki domneva prvotno f. obliko na **-iH* ptc. prez. **tuHs'ont-*, *-n̥t-* »nabrekel« (iz baze **tuH-s-*, znane v stnord. *þústr* »sovražnost, jeza«, severovzhfriz. *dūst* »cofek«, norv. *tūst* »snop, čop«, isl. *þústa* »kup, velika količina«, sti. *táviṣī* »moč, sila«, av. *təuuišī* »isto«) in odstopanja razlaga z vplivi posameznojezičnih refleksov ide. **(d)k'm̥tóm* »sto«, pri čemer vidi v slov. **tysęt'i* sicer nepotrjeni, a pričakovani refleks **sęto*, v balt. pa prvotnost *-š-* < *-s-* za *-ū-* domneva na osnovi fin. izposojenke *tuhat* »tisoč«. Sorodne besede: *stộ*, *desệt*, *tȋl I*, *túča*. M. S.

tȋsti (pron. demonstr.) »ille«, f. *tȋsta*, n. *tȋsto*, poudarjeno *tȋstile*; semkaj *tisták* (adj.) »od tega« (jvzh. štaj.), *tistáko* (adv.) »tako (kot praviš)« (bkr.), *od tȋstec* (adv.) »od tam«, *tȋstod* »tam skozi, tam okoli«. V star. jeziku je pron. še jukstapozitum s popolno fleksijo obeh členov: *ta( )iſti*, *tega( )iſtega*, pri Trubarju lok. pl. *u tih iſtih*, pri Dalmatinu *v'teiſti ſtrani*, pri Megiserju *taiſti* »idem«, v 17. st. *taiſte* »quefto«, *taiſta* »quefta« in že *tiſta* »quella«, *tiſto* »quello« (Alasia), *v'tiiſti okulizi* (Evangelia inu listovi; Rigler, Začetki, 214), *taisti*, instr. sg. m. *s'taistim*, lok. sg. f. *v'taisti*, dat. pl. *taistim*, in nom. sg. m. *tisti*, f. *tista*, g. sg. m. *tistiga*, nom. du. m. *tista*, akz. pl. *tiste*, instr. pl. *s'taistimi* (Janez Svetokriški), v 18. st. *taiſti*, *tajſti*, g. *tegajſtiga*, *taiſtiga*, *tajſtiga* (Kastelec-Vorenc), *taiſte* »idem, iſte, ipse« (Pohlin), *taiſti* »eben dieser, selber« (Gutsmann). Nastalo iz *ta ȋsti*, kar je zapolnilo vrzel, ki je nastala, ko je *ta* »ta« < **tъ* »tisti« stopilo na mesto **sь* »ta« (Ramovš, Morfologija, 99; Logar, JDR, 324). Paralelna jukstapozita se najdejo tudi drugje, prim. č. dial., slš. *toho istého roku*, *v tej istej chvíli*, hrv. *taj isti* (Kopečný, ESS II, 322 s.). Dalje glej *tâ I*, *ȋsti*, *prísten I*. M. S.

tiščáti, *-ím* (v. impf.) »premere, atterere«, pf. *iz-*, *o-*, *ob-*, *pre-*, *za-*; subst. *tȋšč*, *-a* »pritisk«, *tiščâvka* »konjska bolezen, pri kateri konj z glavo tišči v jasli ali steno«, *tiščȋn*, *-a*, *tiščâvec*, *-vca* »nadležnež«, adj. *tiščàv*, *-áva* »nadležen«, *otiščánec* »Druckstelle«; kor. podjun. *tíšet* (Zdovc, Mundart, 147), pkm. *tíščati*, *tiščín* (Novak, Slovar[2], 158), črnovr. *tîšęt*, *tęšîm* (Tominec, 219); v 16. st. *tiſhati* »premere« (Megiser), v 18. st. *tiszhati* »perprimere, premere« (Kastelec-Vorenc), *tishâti*, *tèshim* »premere« (Pohlin), *tiſhati* »drucken« (Gutsmann).

Prim. csl. *tištati*, *-štǫ* »contendere, premere«, sbh. *tíštati*, *-īm* »tiščati, žuliti«, mak. *tišti*, gl. *ćiščeć* »potiskati, tiskati«, dl. *šišćaš*, *śišću* in *śišćim*, *-iš* »isto«. Psl. **tiščãti*, *-íšь* je durativ, izpeljan iz istega besedotvornega predhodnika kot psl. **tískati*. Dalje glej *tískati*. M. S.

tišína (f.) »lakotnica«, izpričano le pri Murku I, 671: *tiſhína* »Weiche«, toda dol. *teščína* »isto«, zaradi česar je potrebno izhajati iz **tъščinã* (Bezlaj, ESSJ II, 122), prim. hrv. *taščína* »rebra, kjer so lakotnice« (Žumberak; Skok III, 446). Izhodno **tъščinã* je substantivizirano iz adj. **tъ̏ščь*, f. **tъščã* »prazen, lačen«, sln. *tȅšč*, f. *teščà* »praznega želodca, lačen«, dial. »prazen (o zrnju)«. Iz istega balto-slov. adjektiva je tvorjeno lit. *tuštìmai* (pl.) »lakotnice« in lot. *tukšumi* (pl.) »isto« (Bezlaj, ZJS, 298, 721, 811). Enako pomensko motivirano je sln. *lákotnica* prek adj. **olkotьnъ* iz **olkotь* (f.) »lakota« in *požrîəšne* »lakotnice« (Vuzenica; SLA) k *požrẹ́šen*, f. *-šna*, hrv. *praznině* (f. pl.) »lakotnice« (Vrbanja na Hvaru). Sem tudi hrv. *štambȍčina* (f.) »lakotnice« (Vodice) z interkaliranim *m* pred *b* in sklopljeno iz **tъ̏šča bȍčina* »prazni boki«, prim. *tȁšta bȍčina* »isto« (Baderna; Skok, l. c.; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 197). Dalje glej *tȅšč* in sin. *lákotnica*, *slapina*. M. F.

tíšlar (m.), g. *-ja* »mizar«, f. *tíšlarka* »mizarjeva žena«, adj. *tíšlarski* »mizarski«; dial. kor. obir. *tí:šlar* (Karničar, Obir, 112); v 16. st. *tiſhler* »fcriniarius, kistler« (Megiser), v 17. st. *tisler* »falegname, marangone« (Alasia), v 18. st. *tišhler* »faber lignarius, zimperman«, *tiſhlerški lim* »fabrileglutinum«, *v'loshenu tiſhlershku déllu* »cerostrotum« (Kastelec-Vorenc), *tiſhlar* »misar, fkrinjar; Tischler« (Gutsmann); semkaj cgn. *Tišlar*, *Tišler*.

Kakor star. hrv. *tišljar*, sbh. *tìšler* prevzeto iz pozno srvn. *tischler* (srvn. *tischer*) nvn. *Tischler* »mizar« (Striedter-Temps, DLS, 237), kar je nomen agentis iter. *tischeln* *»izdelovati mize« (ki spada k *tischen* *»isto«; Grimm, Wb. XI/1,1, 512 s.), to pa je denom. iz srvn. *tisch* »miza« < stvn. *tisc* »miza, posoda«. Iz n. dial. *Tischer* »mizar« je prevzeto gl. *tyšer*, dl. *tyšaŕ* »isto«. Stvn. *tisc* je kakor ags. *disc* »posoda«, stnord. *diskr* »krožnik, servirna posoda« prek lat. *dicsus* »posoda« in »metalni disk« prevzeto iz gr. δίσκος »metalni disk, okrogla ali ovalna plošča iz lesa, železa ali kamna« h gr. δῖκειν »metati«. Semantični prehod »lesena plošča« > »posoda«, »miza« temelji na antičnem in srednjeveškem načinu serviranja jedi na deskah (Kluge[22], 730). Sln. *mizár* je kalk po n. *Tischler*. Glej tudi **tȋštoh*, *déska*. M. S.

***tȋštoh** (m.), g. *-a* »namizni prt«, samo v 16. st. *tiſhtoh* »mappa« (Megiser).

Kakor hrv. dial. *tìštuh* »isto« prevzeto iz srvn. *tischtuoch* > nvn. *Tischtuch*, bav. n. *tischtoch*, kar je kompoz. iz srvn. *tisch* »miza« in *tuoch* »tkanina« (Striedter-Temps, DLS, 237). Glej tudi *tíšlar*. M. S.

tȋtole (f. pl.) »pirhi« (Kolonkovec v Italiji; SLA).

Gotovo izposojeno iz trž. it. *tìtola* »velikonočni kruh v obliki kite, v katero je vpleten rdeč pirh«, tudi *tìtula* »isto« (Doria, 738), *tìtola* »velikonočna slaščica v obliki kite, v katero je vpleteno pobarvano jajce, in je včasih okrašena s perjem«, kar je drugod v Italiji poimenovano s *colombina*. Doria, l. c., zavrača staro povezavo z lat. *tutulus* (m.) »vrsta pričeske z majhno spleteno kito na čelu

ali na glavi kot znak plemenitosti«, poznolat. *titulus* »isto« oz. z lat. *tītus* »golob« in opozarja, da je tvorba lahko po asimilaciji *p – t* > *t – t* nastala iz rom. dem. **pictulus* k *pictus* »pisan«, ptc. k *pingō, -ere* »slikati, risati«. Slednja razlaga o prvotnem poimenovanju za pirh tipa sln. *písanica* k *pisáti* se zdi verjetna, saj prvotni pomen »pirh« potrjuje sln. izposojenka. Na it. strani se je pomen nadalje razvil po principu pars pro toto. Poimenovanja domačega izvora so *píríh*, po redukciji *pírh*, *písanica*, *remeníca*, *remệnka*. M. F.

Tîvra (f.) »ime nekega ženskega straha, s katerim plašijo otroke, da jih pobere, ako ne bodo pridni« (Avber na Krasu; Erjavec, LMS 1882–83, 257, s pripombo: temna, a jedva slovanska beseda).

Morda istega izvora kot star. hrv. istr. *tifra* »tiger« (Glavinić, Cvit svetih (Benetke, 1628); citirano po ARj XVIII, 287), kar je prek rom. iz lat. *tigris*. Razvoj *g* > *u̯* je domnevno rom., prim. lat. *fragrare* > sic. *čaurari*, kalabr. *haurare*, lat. *tegmen* > prov. *teume*, ben. *tieme*. Dalje o tem glej *tíger*. M. S.

tjȁ (adv.) »illuc«, tudi *tjȅ* »isto«, poudarjeno *tjȁka*, *tjȁkaj*, *tjȅkaj*, *tjȁ-le*; dial. jgor. *kȅ*, sev. gor. *čẹ̏*, v Ravnah pri Bohinjski Bistrici *t'ẹ̀*, kraš. *čı̏ẹ́* (Ramovš, Hgr. II, 226), črnovr. *kîə* (Tominec, 219), tolm., cerklj. *čè* (Logar, DJR 411 s.), jnotr. (primeri iz različnih govorov) *t'ȁ*, *ćȁ*, *t'â*, *ćâ*, *t'ȅ*, *ćȅ*, *ćịẹ̄*, *ćẹ̄*, *k'ịẹ̄* (Rigler, Jnotr. gov., 76), *proti tja* > gor., ljublj. *pr̥kẹ̀*, sev. gor. *pr̥čẹ̀* (Ramovš, Zbrano delo I, 123), vzhštaj., pkm. *tíja*, *tíjam*, *tíjan* »tja« (Pleteršnik), dial. pkm. *tìjan* »tja daleč, tam daleč« (Novak, Slovar[2], 157); v 16. st. *khe*, *ke*, *kiakai*, *tiakai* (Trubar), *tjakaj* (Dalmatin), *tie* (Krelj; Ramovš, Hgr. II, 226; Rigler, Začetki, 65, 111, 92), *tia* »illuc, iftuc«, *tjakai*, *tiakai* »illuc« (Megiser), v 17. st. *pui thia*, *thiacaì* »và via« (Alasia), *kjekaj*, *kjakaj*, *tjakaj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tiá*, *letia*, *tiakai* »illac«, *ſem ter ke* (Kastelec-Vorenc), *kjê*, *kjekéj* »illuc, illac« (Pohlin), *kekai* »dorthin« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tìja*, *tjȁ* »tja«, *ćȁ* »tja, proč«, čak. *ćȁ* »proč«. Psl. **tьjā̆* je Sievers-Lindemanova varianta k **tịā̆* > lit. *čià*, *čè* »tukaj, semkaj«, *čión* »tukaj, tam, semkaj«, kar je oboje iz ide. lativa **t(i)ịáH* pron. baze **tịe/o-*, znane še v sti. *tyá-* »tisti, ta (pri meni)«, alb. *asáj* (dat., abl.) »oni, od nje«, pranord. *þīt*, stsaš. *thit* »tja«, medtem ko je stperz. rel. pron. *tya-* drugega izvora, iz **te/o-* + **ịe/o-* = sti. *tá yá* (Wackernagel-Debrunner, Ai. Gramm. III, 550; Fraenkel 1064; Pokorny, 1087, brez slov. gradiva; Snoj, Škrabčeva misel II, 191, SES, 669; o paralelah zunaj sti. dvomi Mayrhofer, EWA I, 673). Manj verjetno je izvorno **tija* iz part. **ti* in *a* (tako Kopečný, ESS I, 330, II 657 s.; Ramovš, Hgr. II, 226). Dalje glej *tâ I*, *tȁ II*, *tàm*. M. S.

tjúlenj (m.), g. *-lnja* »Phoca vitulina«; Pleteršnik II, 671, akcentuira *tjulȅnj*, *-enjȁ*, Škrabec, Cv. III/7 (= JD I, 126 s.) pa *tjulȅnj*, *-énja*; pri Erjavcu tudi *tulenj*; adj. *tjulẹ́nji*, pri Škrabcu *tjulẹ́njski*, danes *tjūlnji*, *tjūlnjev* (SSKJ V, 101).

Kakor sbh. *tùlanj*, *-lnja*, č., slš. *tuleň* prevzeto iz r. *tjulénь*, *-nja*, kar je najverjetneje iz vzh. laponsko *tul'l'a*, prim. norv. laponsko *dullja* »vrsta tjulnja« (Mikkola, RFV XLVIII, 279, FUF Anz. V, 45; Kalima, FUF Anz. XXIII, 252; Vasmer III, 163). Morebitna zveza med laponsko in ags. *seolh* »tjulenj« (> agl. *seal*), friz. *selich*, stvn. *selah*, stnord. *selr* »isto« < germ. **selχaz* ni jasna. Manj verjetno je domnevanje tvorbe z metatezo in aferezo iz osnove, znane v r. *útelьga* »tjulnjeva samica«, domnevno k r. *telënok* »tele«, prim. tako motivirano p. *cielę (morskie)* »tjulenj«, frc. *veau marin*, n. *Meerkalb*, taksonomsko lat. *Phoca vitulina* (Grot pri Iljinskem, RFV LXVI, 277). Domneva o izposoji iz lat. *vitulina* (Škrabec, 1. c.) je slabo utemeljena, ker je taksonomsko lat. ime mlado. M. S.

tkánica (f.) »mavrica« (pkm.).

Z izpadlim vzglasnim *t-* kot pri hrv. *kȁti*, *kȁješ* »texere« (Vrgada) < **tъkā̆ti* je pomensko enako hrv. čak. *kànica* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 534), kar je prešlo v istr.-rum. *kånica* (Filipi, ILA, 78). Zaradi pogoste pomenske motivacije »trak, pas« → »mavrica«, prim. sln. *božji pas* (bkr.), *Marije divice podjas/pas* (Koštiál, ŽiS XXIV, 1938, 123), gradišč. hrv. *Marijin pas*, hrv. dial. *Marie trachicz* (Linde V, 660), je potrebno izhajati iz **tъkā̆nica* »pas« (Furlan, Filologija 40, 2003, 37), substantiviziranega ptc. pret. pas. **tъkā̆nъ* »textum« k **tъkā̆ti* »texere«, prim. sln. *tkánica* »navadno rdeč ali pisan ženski pas« (bkr.), hrv., sb. *tkànica* »cingulum textum«, hrv. čak. *kànica* »pas« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 85), *kanȉca* »isto« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 37), toda č. *tkanice* »trak« in dial. »čipka« (Bartoš, Dialektologie II, 402). Dalje glej *tkáti*. M. F.

tkáti, *tkȅm* (v. impf.) »texere«, na vzhodu prez. *tkȁm*; *təkâm* (Lašče), *tčȅm* (Plužna), *tčẹ̑m* (pkm.), *təčȅm* (gor.), po disimilaciji po zapornosti *χkȃt*, *χkẹ̑m* (črnovr.; Tominec, 219), *χkát*, *χkẹ̀m* (Postojna; Ramovš, Hgr. II, 218); pf. *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *o-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *s-*, *v-*, *za--tkáti*; subst. *tkâlec* (m.), g. *-lca* »textor«, po izpadu vzglasnega konzonanta *kâlec*, g. *-lca* »isto« (Prekmurje), od tod cgn. *Tkalec*, *Tkauc*, *Tkavc*, *Tkalčič*, *Hkavc*, *Kalc*, *Kalčič*, *Kavčič*, *Kaučič*, tudi *Tekauc*, *Tekavec*, *Tekavc*, *Tekavčič*; *tkȁč* (m.), g. *tkáča* »textor«, po izpadu vzglasnega konzonantna **kȁč*, ki se ohraja v cgn. *Kač*, dem, *Kačič*; *tkâlja* (f.) »textrix«, *tkâlka* »isto«, *tkálo* (n.) »statve«, *tkánica* »navadno rdeč ali pisan ženski pas« (bkr.), *tkanína* »textura«, adj. *tkâlčji*, f. *-a*, npr. *tkalčje vratilo* »der Weberbaum« (izpričano že v 16. st. pri Dalmatinu). V 16. st. *tkati* »texere«, *tkalz* »textor«, *tkalzha hisha* »textrina« (Megiser), l. 1607 *tcat* »teſſere« (Alasia), v 18. st. *tkati* »texere, pleſti, napleſti«, *tkè* (Kastelec-Vorenc), *hkâti*, *hkêm* »texere«, *hkavz* »textor« (Pohlin), *tekam* »webe, wirke«, *tekauz* »Weber«, *kavez* »isto«, *tekazh*, *kauzhnu delu* »Weberarbeit« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tъkati*, *tъkǫ* »texere«, hrv., sb. *tkȁti*, *tčêm* »isto« (Vuk), danes *tkâm*, tudi *tkêm* (Sarajevo), hrv. kajk. *kȁti*, *kêm* (Žumberak), čak. *kȁti*, *kȁješ* (Vrgada), *hkȁti*, *hkêm* (Reka), mak. *tkae*, blg. *tъkà*, *tъčèš*, r. *tkátь*, *tkú*, *tčëšь*, tudi *tokátь* (Dal', Slovar'[3] IV, 772), ukr. *tkáty*, *tčú*, *tčèš*, br. *tkacь*, *tkú*, *tčeš*, p. *tkać*, *tkam*, *tkę*, *tczesz*, č. *tkát*, *tkám*, stč. *tkú*, *tčeš*, slš. *tkat'*, *tkám*, gl. *tkač*, *tkaje*, dl. *tkaś*, *tkaju*, *tkajem*, plb. *tåkət*. Psl. **tъkā̆ti*, **tъkā̆ješь* poleg **tъčēšь* »texere«. Trautmann, BSW, 331, je sklepal, da se je ta splošnoslov. tkalski termin razvil iz **tъknǫti* »figere« (sprejemajo Vasmer III, 109; Brückner, 571; Trubačev, Rem. term., 117 s.; Machek[2], 644; Pokorny, 1032; LIV, 582). Zaradi sln. dial. *stekníti* (pf.) »sešiti«, dl. *tkaś*, *tkaju* »vesti, vezem« kot tudi zaradi slov. gradiva, ki kaže na *o*-jevsko prevojno stopnjo s pomenom »šivati« (glej *-tok*), bi se specializirani pomen »texere« v redukcijski stopnji lahko razvil tudi iz pomena »vezati, šivati«. Starejše Hübschmannovo povezovanje psl. **tъkā̆ti* »texere« z

arm. *tʿekʿem* »plesti« poleg »vrteti, obračati« < ide. **té-ke-mi*, oset. *taxun* »tkati«, stvn. *dāht* »stenj, motvoz«, stisl. *þattr* »vozel na vrvi« (Hübschmann pri Solta, Stellung, 378; sprejemajo Skok III, 477; Kluge[17], 136; Pokorny, 1058; slednji brez slov. gradiva) in dalje z lat. *texō*, *-ere* »tkati, plesti« se zato zdi verjetno. V psl. v. **tъkā̋ti* je lahko sovpadlo več podedovanih redukcijskih osnov, in sicer **tъk-* ← ide. **teu̯k-* »tolči« (sln. *takníti*, *táknem* »figere«), **tъk-* ← ide. **tek(-u)-* »iti; teči« (sln. *tičîn* »kdor se pri delu obotavlja«), **tъk-* ← **tek-* »segati, dosegati« (sln. *tekníti*, *táknem* »tangere«) in **tъk-* ← ide. **tek-* »texere« (sln. *tkáti*, *tkèm* »texere«). Dvom v sorodstvo med psl. **tъkā̋ti* »texere« in **tъknǫ̋ti* »figere« zasledimo že pri Miklošiču, 368. Glasoslovno nesprejemljiva je primerjava z gr. τύπτω »udarjati« (Mladenov, 634 s.) < **τυπ-i̯ω* (Frisk III, 945 s.). Glej tudi *tkánica*, *vǫ̂tek/ǫ̂tek* s. v. *ótek*, *takníti*, *-tekníti se*. M. F.

tlȁ (n. pl.), g. *tál* »pavimentum«, gor. *tlà:/tl'a*, g. *tá:l* »isto« (Škofic, Diss., 370), po dial. prehodu *tl* > *kl* *klȁ* »isto«, npr. pkm. *nàkla* »na tla« (prim. enako hrv. *nákla* »dol« (Ozalj), csl. *stojati na tьla* z lok. sg. na **-a*; Furlan, FOC 7, 1998, 98), *nàkli* »na tleh« (< **na tьlěchъ*), toda oblika *téu*, npr. v *do téu se je prignu*, *od téu je zdìgnu* (Novak, Slovar[2], 157), je iz g. pl. **tь̍lъ* = knjiž. *tál*. Pri Skalarju izpričano *od tla* »od tal« je tako kot dial. *ostlá* »isto« < *od tlá* (Poljane; Ramovš, Hgr. II, 58) morda pod vplivom g. pl. tipa *vodá* zamenjano za starejše *od tál* (Ramovš, 1. c.) < **odъ tь̍lъ*, možno pa je tudi, da se v *od tla* ohranja g. sg. **tьlà* k prvotnemu **tьló* »pavimentum«. Raba je tudi v dialektih večinoma pluralna, prim. črnovr. *tlą̏*, *ąt tâu* »od tal«, *nę̂ tlą* »na tla«, *ną tlîəχ* (Tominec, 219), kor. *na tlè:χ* (Karničar, Obir, 49), *ne tlê̬i̯χ* (Ilirska Bistrica, Kuteževo, Javorje) in *səs tlê̬i̯χ* »s tal« (Zarečje; oboje Rigler, Jnotr. gov., 167), za kar bi pričakovali refleks g. pl. V terskem dialektu je raba še singularna, prim. lok. sg. *tǫ̏ na tlú* < **tьlu* (Ramovš, Hgr. VII, 57). Pri Gutsmannu, Jarniku, Murku in Janežiču[1] II, 442, tudi *tle* (f. pl.), kar lahko posredno kaže na obstoj sln. **tljȁ* (f.) < **tьljā̋*. Sem adj. *tálen*, f. *-lna* »ki se nanaša na tla«, *podtálen*, f. *-lna* »subterreneus« in iz tega nknjiž. *(pod-)tâlnica* »talna voda« < **tь̀lьnъ*, tudi *pritlẹ̑šen* (adj.), f. *-šna* »ki je pri tleh, nizek; nizkoten« (prim. hrv. čak. *potlẽšnica* »majhna in nizka kmečka koča«), hiperkorigirano nknjiž. *pritlẹ̑hen*, f. *-hna* »isto« (SSKJ IV, 205), oboje adjektivizirano iz prep. zveze *pri tlẹ̑h*; nknjiž. kompoz. *tlorîs*, *tlǫ̂ris* »risanje tal«. V 16. st. *tla* »pavimentum« (Megiser), l. 1607 *codit na tle* »caminar per terra« (Alasia), v 18. st. *tlá* »solum, dnú, pod«, *v'tla gledati* »oculos in terram defigere«, *na tla vrezhi* »effligere« (Kastelec-Vorenc), *tla*, *tlẹh* »area, humus« (Pohlin), *tle*, *tla* »Boden, Fletz« (Gutsmann).

Prim. csl. *tьlo* »pavimentum« in *tьlja* »isto«, hrv. *tlȍ*, g. *tlȁ*, g. pl. *tálā*, na Žumberku *na klî* »na tleh« (kje), *nȁ kla* »isto« (kam; Skok III, 477), v Orlecu na Cresu tudi *tlȍh*, g. *tlohȁ* (Houtzagers, ČD, 380), v Brusju na Hvaru *tlȅh*, g. *tlehȁ* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1244), r. dial. *tló* »temelj, dno«, *do tla* »to tal«, str. *tьlo* (n.) »zemlja, tla, pod« poleg *tьlja* (f.) »isto«, *tьlьnyi* »zemeljski«, ukr. *tlo* »temelj«, br. dial. *datlá* (adv.) »vse, popolnoma, temeljito«, p. *tło* »dno, temelj, osnova«, č. dial. *tlo* »strop« poleg knjiž. *tla* (f. sg.) »isto«, toda *shořet do tla* »popolnoma pogoreti« s pomenom »tla«, slš. dial. *tlo*, npr. *zhor(i)et' do tla* »do tal zgoreti«, gl., dl. *tło* »tla«. Psl. **tьló* (n.) in **tьľā̋* (f.); slednja oblika je identična lit. *tìlė* (f.) »deščica za pokrivanje mokrega dna v čolnu; poleno, kalanica«, pl. *tìlės* »deske v dnu čolna« (prim. psl. **zemʼā̋* : lit. *žẽmė*), razen v korenskem vokalu tudi germ. **þelja-* (f.) v stvn. *dilla* (f.) »močna deska, opaž«, srvn. *dille* »deska«, nvn. *Diele* »isto«, stisl. *þilja* (f.) »deske v dnu čolna«, *þel* (n.) »temelj, tla« in gr. τηλία »(igralna) miza, deska«, kar so v odnosu do sorodnih lit. *pãtalas* »postelja«, stprus. *talus* »tla v sobi«, sti. *tala-* (n.) »ravnina, tla«, stvn. *dil* (m.) »deska«, *dilo* (m.) »isto«, stisl. *þil* (n.) »opaž«, *þili* (n.) »isto«, *þel* (n.) »temelj, tla«, stir. *talam* »ploskev« (Trautmann, BSW., 321; Vasmer III, 111; Fraenkel, 1093, 549; Walde-Hofmann II, 655; Frisk II, 892; Mayrhofer, EWA I, 637; Pokorny, 1061) verjetno stare derivacije tipa *devī́* izhodiščnega praide. korenskega subst. **tel-/*tol-* (n.) »ploskev; deska« (Kluge[23], 179): nom.-akz. sg. **tol*, g. sg. **tél-s* → **tᵊl-és*. Psl. **tьló* (n.) »deska« > »tla« je lahko tematizirano iz stranskosklonske osnove amfikinetične akc. p. Korenska dolžina v gr. je lahko posledica enakega vrddhiranja kot v lit. *vìlkė* »volčica«. V odnosu do set baze **(s)telH-* »razprostreti, razširiti ipd.« (v psl. **stьlā̋ti*, **stèľešь*) je ide. **tel-* »ploskev, deska« lahko v enakem denominativnem razmerju, kot je **demH₂-* »za dom primerno delati, krotiti« do **dem-* »hiša, dom«. Povezava psl. **tьló* s psl. **tьlě́ti* (Machek, Recherches, 34 s.) zaradi številnega sorodnega izvenslov. gradiva ni prepričljiva. Glej tudi *pritlíka* in *stláti*. M. F.

tlȃk (m.), g. *tláka* »utrjena, steptana tla«, danes *tlâk* »isto« (nknjiž. v pomenu »Druck« iz č.), v. *tlákati*, *tlâkam* (impf.) in *tlakováti*, *-ûjem* (impf.) »pflastern«, *tláčiti*, *tlâčim* (impf.) »drücken, hineindrücken, stopfen, treten, keltern«, pkm. *klàčiti*, *-áčin*; v kompoz. *na-*, *za-*, *pre-*, *pri-*, *do-*, *po-*, *s-*, *u-*, *v-*, *raz-*, *iz-t.* (pf.); številne izv., npr. *tlâč*, *-a* »Druck« (pkm.), *tlačár*, *-ja* »Treter« (notr.), *tlâček*, *-čka* »žvrklja« (goriš.); v 16. st. *tlazhiti* »premere, obturare« (Megiser), v 18. st. *tlâk*, *-ú* »Estrich, rudus«, *tlâzhiti* »premere« (Pohlin), *tlak* »Eſtrich«, *tlazhim* »drucke, trete« (Gutsmann).

Prim. csl. *tlačiti* »contundere«, sbh. *tlâk* »otrobi, neka zimska krma za pse in prašiče«, hrv. pri Belostencu »s plevami pomešana prst za ometavanje lesenih hiš«; *tláčiti*, *tlȃčīm* »teptati«, blg. dial. *tlakaná* »senik«, r. *tólok* »tolkač, stopa«, *toločítь*, *tolóčitь* »teptati«, ukr. *tólok* »tolkač«, *toločýty*, *tolóčyty* »teptati«, br. *talačýсь* »isto«, p. *tłok* »gneča«, dial. »prelog, praha«, *tłoczyć* »stiskati, prešati«, č. *tlak* »pritisk, steptano zemljišče, praha«, slš. *tlak* »pritisk«, *tlačiť* »tiskati, stiskati, prešati«, gl. *tłok* »gramozna tla«, *tłóčić* »tlačiti, stiskati«. Psl. **tȏlkъ* je nomen actionis iz **telk-tī́*, **tьlčěšь* »tolči«; psl. **tolčī́ti* je ali iter. ali denom. V teh tvorbah je pomen ide. baze **telek-* »teptati, stiskati« še jasno ohranjen (Trautmann, BSW., 321 s.; Vasmer II, 116; Vaillant, Gr. comp. III, 412; Čop, Linguistica XIII, 143). Dalje glej *tólči*, *tláka*, **tlakno*. M. S.

tláka (f.) »rabota, služnostno delo, skupno delo brez plačila«, tudi *tlȃčnja*; iz tega *tlačȃn*, *tlačȃnka*, *tlačániti*, *-ânim* (impf.), adj. *tlačânski*, *tlâški*; *tlâščina* »odkup od tlake«. Prvič izpričano l. 1439 *czins, tlak und ander dinst* (Kelemina, GMS XIV, 87, SR IX, 181). Verjetno spadajo sem tudi tpn. in mtpn. *Tlake*, *Tlaka* (M. Kos, Zgodovina Slovencev, 74, meni da so to ostanki tlakovanih rimskih cest), prim. mtpn. *Toloka* v Karpatih (Petrov, Mež. nazv., 137).

Prim. hrv. *tláka*, kajk. tudi *klaka* (Skok, Rad CCLXXII, 24), blg. *tlaká*, r. *tolóka*, dial. *toloká* »skupno delo; pašnik, ki je skupna last«, ukr. *toloká* »praha«, br. *talaká*, p. *tłoka* »nedeljska zabava, veselica, gneča«, stp. *tłoka* »zabava, popoldanska malica«. Iz slov. jezikov je rum. *cláca* »skupno delo« (Stocki, JA XXXV, 354), madž. *kaláka* »auxilium spontaneum« (Kniezsa, 846); stara izposojenka je fin. *talkoo* »sosedska pomoč pri delu z gostijo«. Psl. **tolka* je sorodno z lit. *talkà* »skupno delo z gostijo«, lot. *tàlka* »večerja za najete delavce«, *talks* »delovna skupina« poleg lit. *tel̃kti*, *telkiù*, *telkiaũ* »sklicati delovno skupino« (Trautmann, BSW, 322; Endzelin, SlBEt., 198; Meillet, Ét, 250), ide. **tel(e)k-* »tolči«. Dalje glej *tólči*.

***tlakno** (n.) »neka močnata jed«, izpričano le posredno kot izposojenka pred metatezo likvid v bav. n. *Talken*, kor., štaj., tirol. in dunaj. n. *Tâlgg'n* »ovseni zdrob« (Steinhauser, Slaw. im Wiener., 81) in verjetno v srvn. *talke(n)* »klebrige Masse«, tirol. n. *Tàlgken*, kor. n. *Talk*, *Talgge* »eine klebrige unausgebackene Masse«, *Talggen* »jed iz prekuhanih, posušenih in nato zmletih (ovsenih) zrn« (podrobneje o jedi glej Pohl, KS, 15 ss., SKK, 32 ss.). Iz n. je kljub Steinhauserju, l. c., sprejeto č. *(v)dolek* »vrsta krofa« (Machek[2], 680). Psl. **tolkъnò*, prim. r. *toloknó* »s tolčenjem pridobljena ovsena moka ali kaša«, p. *tłokno* »jed iz ovsene moke, vode in mleka«. Iz vzh. slov. je izposojeno fin. *talkkuna* »ovsena kaša« (Mikkola, WuS III, 86 ss.). To je poleg stvn. *Walduco* < **voldýka* edini zanesljivi primer izposoje neke slov. besede v stvn. pred metatezo likvid (Mikkola, JA XLI, 160; Ramovš, Zbrano delo II, 439). Vasmer III, 116, primerja tudi kimr. *talch* »granum contritum«. Oba, Steinhauser in Vasmer zavračata domnevo o izposoji te psl. besede iz vzh. jezikov, prim. mong. *talyan* »ajdova moka« (tako Mikkola, WuS III, 86 ss. idr.) in potrjujeta Miklošičevo (SEW, 349) izvajanje iz psl. **telt'ī́* »tolči«, **tolčī́ti* »stiskati, tlačiti«, prim. sbh. *tlâk* »otrobi, neka zimska krma« < **tôlkъ*. Dalje glej *tolta*, *tlȁk*, *tólči*. M. S.

tlápiti, *-im* (v. impf.) »blebetati, fantazirati« (Miklošič).

Prevzeto iz sbh. *tlápiti*, *-īm* »blebetati, fantazirati, blesti« (Pleteršnik II, 672), prim. *tlápnja* »blodnja, privid, sanje, blebetanje«, *tlápa* > hrv. *klápa* »ničevost, videz« (Istra), v nar. pesmi tudi *sklapa* »isto«. Skok III, 477, domneva **tolpiti*, kar povezuje s **tljati* > star. hrv. *kljȁti*, *kljâm* »kinkati, hoteti zaspati«, v Dalmaciji *knjȁti*, *knjâm* »dremati (o bolniku)«, pri Vuku *zȁtljati*, *-ām* »na pol zaspati«, na Kosovu *tlājȅt*, *tlajîm* »tiho govoriti, tleti«, kar je gotovo iz **tьlě́ti*, prim. na *-ati* gl. *tłać*, *-aju*, dl. *tłaś*, *-ajom* »trohneti«. M. S.

tlȅsk (m.), g. *tlẹ́ska* »Schnalzlaut, Klatsch; krc, krcljaj«, v. impf. *tléskati*, *tlẹ́skati*, *tlệskam* »schnalzen, klatschen«, pf. *zatlệskati*, *-am*, *tléskniti*, *tlẹ́skniti*, *tlệsknem*, *tlésniti*, *tlẹ́sniti*, *tlệsnem*, subst. *tleskȍt*, *-óta* »tleskanje«.

Prim. č. *tleskati* »ploskati«, mor. *tléskat* »blebetati, čvekati«, slš. *tlieskat'* »ploskati«, *tlesk*, *tleskot* »ploskanje«, kar lahko kaže na **t(ь)lesk-* oz. **t(ь)lěsk-* in, če je to prvotneje, na **telk-skati*, kar utegne biti intenz. z dem. konotacijo iz psl. **telt'ī́*, **tьlčèšь* »tolči«. Iz prez. osnove je z istim suf. izvedljivo **tьlk-skati* > gl. *tłuskać* »stiskati, mlinčiti, prešati, treti (orehe)«, dl. *tłuskaś* »udarjati, tolči, šibati, stiskati, prešati«. Drugega izvora je sbh. *tȕckati* »lahno tolči«, kar je dem. od *tȕcati* = csl. *tlъcati* < iter. **tъ̏lkati*. Osnova **tlěskati* se je (zaradi rimajočih se besed **plěskati*, **klěskati*) reonomatopeizirala, kar je omogočilo nihanje v vokalizmu, prim. č. *tlaskati*, mor. *tláskat'*, slš. *tloskat'* »cmokati, mlaskati«. V sln. je zaradi *tl* > *kl*, prim. *kláčiti* < *tláčiti*, pkm. *kùčti* »tolči« (o tem Ramovš, Hgr. II, 207 s.) ta besedna družina delno sovpadla s *klésniti* »ploskniti, tleskniti«, kar je sodeč po r. *klëskatь*, *kleskátь* »ploskati« in p. *kleskać*, *klaskać* »isto« iz **kleskati*, **klěskati*, o čemer glej *klésniti*. M. S.

tlẹ́ti, *tlím* (v. impf.) »počasi in brez plamena goreti«, pf. *zatlẹ́ti*, *zatlím* »začeti pritajeno goreti«, *potlẹ́ti* »nehati goreti«; črnovr. s prehodom *tl* > *kl klî* (3. os. sg. prez.; Tominec, 219), toda obir. kor. *tlè:* »tli« (3. os. sg. prez.; Karničar, Obir, 49) s tematsko sprego *tlẹ̑jem*. V 18. st. *tleiti* »carbunculare, vušhgan biti«, »fumificare« (Kastelec-Vorenc), *tleti*, *tliem*, *tlem*, *tleu* »glimme, gloſe« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tьlěti*, *tьléjǫ* »corrumpi« poleg *tьliti*, *tьljǫ* »corrumpere«, csl. *tьlьnъ* »corruptibilis«, hrv. *tljèti*, *tlim* »razpadati, kvariti se, gniti«, štok. *zatljati* »tleti«, hrv. čak. *tlȅt*, *tlejȇn* »isto« (Cres; Tentor, JA XXX, 202), Orlec na Cresu *tlȅt*, *tlejȅn* (Houtzagers, ČD, 380), mak. *tlee* »tleti, pojenjavati«, blg. *tlḗja* »tleti, gniti«, r. *tlétь*, *tléju* »gniti, trohneti, minevati«, str. *tьlěti*, *tьlěju* »gniti, kvariti se; propadati; mučiti se«, *tьliti*, *tьlju* »kvariti«, *tьlьnyi* »trhel«, ukr. *tlíty*, *tlíju*, br. *tlicь* »spreminjati v prah« ob *tlo* (n.) »trohnoba, prah, pepel« (Nosovič, 634), p. *tleć*, *tleję* »tleti«, tudi *tlić* »isto«, č. *tlít*, *tlím* »tleti, trohneti«, slš. *tliet'* »isto«, gl. *tłać* in dl. *tłaś*, *tłajom* s sekundarnim prehodom v verbalni razred na *-ati* (Schuster-Šewc, HEWb., 1509). Psl. **tьlěti* s prez. **tьlěješь*/**tьlíšь* (intranz.) in **tьlī́ti*, **tьlíšь* (tranz.). Ker br. *tlo* in csl. ter str. adj. narekujejo rekonstrukcijo psl. subst. **tьlo* (n.), sta oba slov. glagola lahko denominativna, izhodno **tьló* (n.) pa more biti nomen actionis tipa **H̥i̯ug-ó-* (n.) »vez; jarem« ← **H̥i̯eug-* »vezati« ide. atematskega prez. **tél(H)-ti* : **tᵊl(H)-énti* »mirovati, tiho biti«, katerega kavz. je znan v psl. **tolī́ti*, **tòlišь* »miriti, umirjati, tolažiti«, formalno enakem stir. *-tuili* »spati« (Trautmann, BSW, 321; Pokorny, 1062; LIV, 564). Izhodno **tьló* je prvotno pomenilo »mirovanje« in se je kasneje pomensko specializiralo na »mirovanje ognja, tj. tlenje«, kar je dalo rezultativni pomen »trohnoba ipd.«. S tem sorodno lit. *tylḗti*, *tiliù*, *tyliù* »tiho biti« ima tako kot psl. kavz. še starejši pomen te ide. besedne družine, lot. *tilt*, *tilstu*, *tilu* »mehek postati, prepereti, razpasti (o lanu)« (Mühlenbach-Endzelin VI, 189; Vasmer III, 110; Machek[2], 465) pa že mlajšega. Primerjava z gr. τέλμα »močvirje, mlakuža«, arm. *tełm*, *tiłm* »blato« (Persson, BB XIX, 263; Mugge, KZ XXXII, 67 s.) pomensko, z lit. *dùlti*, *dulěti* »preperel postati« (Machek, l. c.) pa formalno ne prepričuje. Glej tudi *tolíti*. M. F.

tnálo (n.) »hlod ali deblo, na katerem drva cepijo in sekajo« in »prostor za cepljenje in sekanje drv«, dial. tudi »neograjen prostor pred hišo« (Kal; Erjavec, LMS 1875, 228), po dial. prehodu *tl* > *kl* črnovr. *knâł* »prostor pred hišo« (Tominec, 219), prim. jnotr. *knâłu* »tnalo« (Rigler, Jnotr. gov., 168), po premetu *n* – *l* > *l* – *n* črnovr. *tłân* »prostor, kjer se teše« (Tominec, 218), s prehodom *tl-* > *-kl-* notr. *kláno* (Pleteršnik I, 401). Z enakim premetom je tudi bkr. *tlan* (m.) »zglavnik ali klada, na kateri se sekajo drva«, *tlánišče* »isto« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 311), prim. mak. *tlanik* »v kmečki hiši prostor pri ognjišču«.

Prim. hrv. *tnȁlo* (n.) »odprt prostor, ki pripada hiši« (Rukavac; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 199), »dvoriščni prostor« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550). Ker slov. nomina instrumenti na **-dlo* lahko postanejo tudi nomina loci, prim. **žьr-dlò*, **žer-dlò* »s čimer se požira; kraj, kjer se požira«, je mogoče izhajati iz **tьnā̋dlo* (n.), kar je tako kot hrv. *drvȃlo* »kraj, kjer so drva« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 361) < **drъvā̋dlo* lahko nomen instrumenti > nomen loci iz rezultativnega deverbativa **tьnȍ* (n.) »kar je sesekano, cepljeno, drva« (tipa **jьgȍ* < **i̯ugó-m* ← **i̯éu̯g-ti* »vezati«) glagola **tę̋ti*, **tьnèšь* (← ide. **tᵊm-né-*) »sekati, cepiti«, prim. sln. *tẹ́ti, tnȅm* (v. impf.) »sekati«, v Briž. spom. *(i metsi) tnachu* (3. pl. impf.) »isto«, csl. *tęti, tьnǫ* »cepiti, sekati« itd. (Jarnik, Versuch, 20; Miklošič, 349; Skok III, 478, vsi brez besedotvorne analize). Denominativno tvorbo je pri **tьnā̋dlo* (n.) tako kot pri **drъvā̋dlo* potrebno predpostaviti, ker **-ā́-* v okviru nazalnega prez. **tьnèšь* »sekati« ne more biti izglagolski, kot je v tipu *godálo, bodálo* itd. Jslov. **tьnā̋dlo* je torej prvotno označevalo kraj, kjer so (shranjena) drva. Dalje glej *tẹ́ti* in tudi *drvotȍn, náton.* M. F.

tnige (f. pl.) »železne pasti za lisice« (štaj.).
Izhajati bi bilo možno iz deverbativnega nomena actionis > nomen instrumenti **tьnȳ́ga* k **tę̋ti*, **tьnèšь* »sekati, rezati«, prim. sln. *tẹ́ti, tnȅm* (v. impf.) »sekati«, v Briž. spom. *(i metsi) tnachu* (3. pl. impf.) »isto«, csl. *tęti, tьnǫ* »cepiti, sekati«, tipa **ver-ȳ́ga* k **ver-ti*, **vьrǫ* »nizati, spenjati« (SP I, 68). Tnige so bile torej prvotno naprava, ki je lisico usekala, zarezala. K pomenskemu razvoju slovničnega pomena nomen actionis > nomen instrumenti prim. psl. **rǫkā̋* »grabljenje, prijemanje« > »roka«. M. F.

tobák (m.), g. *-a* »Tabak«, tudi *tobâk, tabâk*; semkaj *tobȃčnica, tobakéra, tobakîra* (< it. *tabacchiera*), adj. *tobáčen, tobȃčji* idr.; v 17. st. *rajshi bi kroh, kakor tabak puſtil* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tobak, kihavez, duhan* »Tabak« (Gutsmann). Slednje je prek sbh. in turš. izposojeno iz arab. *duḫān* »dim, tobak«.
Kakor hrv. dial. *tàbāk, tùbak* izposojeno iz star. nvn. *Tobak*, danes *Tabak* (Striedter-Temps, DLS, 237), kar je v 16. st. prek frc. *tabac* in špan. *tabaco* izposojeno iz indijanskih jezikov, taino *tabaco*, tupi *taboca* s prvotnim pomenom »iz koruznega ličja zvita in s posušenimi zelmi napolnjena cigara« (Sehwers, KZ LIV, 48).
Besedna zveza *piti tobak* »kaditi« (prim. sln. *pívka* »Tabakspfeife«) je kalkirana s severa, prim. star. in dial. n. *Tabak trinken*, star. agl. *drink tobacco*, dan. *drikke tobak* lit. *gérti tabãko*, lot. *tabaku dzert*, in je znana tudi po vsem Balkanu, prim. sb. dial. *pijem tutun* (Leskovac), alb. *pi duhan*, rum. *a bea tutun*, turš. *tütün içmek* in še dlje na vzhodu, npr. arab. *šaraba tutun* ali *duḫān*, kit. *šik-yin* (Jensen, KZ LII, 302; Sehwers, l. c.; drugi avtorji v KZ LIV, 158 ss.; Gold, Leuvenese bijdragen LXIX, 11 ss.). Gre za kalk po medicinskem terminu lat. *hauritur, bibitur*, gr. καταπίνεται »inhalirati dim pri zdravljenju«. V 17. st. se v n. namesto *Tabak trinken* pojavi *rauchen*, frc. *fumer* (prvotno intranz.), od koder so kalki sln. *kadíti*, sbh. *pȕšiti*, r. *kurítь*. Širjenje novega izraza na račun starega je omogočilo razvoj n. dial. *anjerooft* (= *angeraucht*) »pijan« (Richter, KZ LV, 138–149), sln. *okajȅn, pod gasom* ipd. »isto«. M. S.

tobólec (m.), g. *-lca* »oselnik, vodir« (bkr.; Koštiál, Lj. zvon L (1930), 180) in »telečjak, mošnja« (Pleteršnik II, 673).
Prim. csl. *tobolьcь* »saccus«, sbh. *tòbolac* »mošnja za denar«, čak. *tobȍlac, -ȏlca* »oselnik, vodir« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1244), r. *tobólec, -lьca* »žep, mošnja, vreča«, ukr. *tobívka* »telečjak«, p. *tobół, -ołu* »sveženj, cula, bisaga«, č. *tobola* »torba, malha«, *tobolec* »mošnja, mešiček (za tobak)«, *tobolka* »denarnica«, slš. *tobolka* »denarnica, mošnja«, gl. *toboła* »telečjak, malha, mošnja, vreča, zaboj, skrinja«, dl. *toboła* »pastirska malha«. Beseda verjetno ni psl. starosti, kot domnevata Mladenov, 630, in Brückner, 572, saj v drugih ide. jezikih ni najti sorodstva. Morda je izposojena iz turš. jezikov, prim. tatar. *tobol, tubal* »torbica iz lubja« (Vasmer III, 112; Schuster-Šewc, HEWb., 1511). Sorodstvo z lit. *tóbelis* »pušica (v cerkvi)«, star. tudi *tapelis*, je malo verjetno, saj je to domnevno retrogradna tvorba iz *patóbelis* »mežnar«, kar je prevzeto iz vzhprus. *potabel* (Fraenkel, 1104, 551). Glej tudi *tobolica.* M. S.

tobolica (f.) »vodna muha«, samo v 18. st. *toboliza* »eine Seefliege; perla, libella« (Pohlin), *tabolica, tobolica* »Seefliege« (Gutsmann). Pomen je tu ugotovljen na osnovi Pohlinovega prevoda *perla*, ki je iz nlat. *Perla maxima* »vodna muha«. N. *Seefliege* v dostopnih slovarjih ni zaslediti kot poimenovanje vrste.
Prim. dl. *tobolica* »muha enodnevnica«, star. *toboliza* »vrsta dolge, modre muhe«. Nejasno. Schuster-Šewc, HEWb., 1511, izvaja iz *tobola* »telečjak, malha, mošnja«, o čemer glej *tobólec*, vendar razlogi za tako motivacijo niso znani. M. S.

tọ́ca (f.) »mlad pes« (Solkan; Erjavec, LMS 1882-1883, 257).
Erjavec, l. c., izvaja iz it. adj. *tozzo* »debel in kratek, majhen (za stvari in osebe)« (Battisti-Alessio, 3844). M. F.

tọ́ča (f.) »grando«, dem. *tọ́čica*, adj. *tọ́čen, -čna, tọ̑čnat, -a*; subst. *točína* »od toče poškodovano žito«, *točevína* »vino iz grozdja, ki ga je poškodovala toča«, pri Cigaletu *tọ̑čnik* »isto«, *tọ̑čar, -ja* »tisti, komur je toča pobila«, dol. *tọ̑čnik* »isto«, *tọ̑čarica* »čarovnica, ki dela točo«; v 16. st. *tozha bye, tozha gre* »grandinat, es hagelt« (Megiser), v 17. st. *tochia* »gragnuola« (Alasia), *ena Kamenita tozha ſe bo s'Nebeſs reſsula* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tozha* »grando«, *s'tozho pobiti* »degrandinare«, *Po tozhi ſgony* (Kastelec-Vorenc), *tôzha* »grando« (Pohlin), *tozha* »Hagel«, *tozha pade, tozha gre* »es hagelt«, *sazhne tozha iti* »es fängt an zu hageln«, *tozhnu nevurje, tozhnu vreme* »Hagelwetter« (Gutsmann).
Prim. stcsl. *tǫča* »pluvia, nives«, hrv. *tȕča* »grando«, r. *túča* »temen nevihtni oblak«, str. »oblak, huda ura, dež, velika količina«, ukr. *túča* »huda ura«, p. *tęcza* »mavrica«, kašub. *tąča* »isto« in »ploha, deževni oblak«, slovin. *tą̃čă* »nevihtni oblak«, gl. *tučel* »mavrica«, star. *tuča* »deževni, nevihtni oblak«, dl. *tyca* »mavrica«. Psl. **tǭ̋ča* »(nevihtni) oblak« < balto-slov. **tā́mk(i)i̯ā* »zgoščenost« je abstraktum od adj., ki se ohranja v lit. *tánkus* »gost, pogost«. Ide. koren je **temk-* »strditi se, zgostiti se«, prim. **tm̥-n(é)-k-* v het. *tamenk-*, prez. *tamekzi* »pripeti, pritisniti«, sti. *ā́-tanakti* »zgostiti«, stir. *co-téici* »strditi se, zgostiti se«, *techt* »strjen, zgoščen«, stnord. *þéttr* »gost«, got. *þeihan* »uspevati, napredovati«, stvn. *gidîhan*, n. *gedeihen* »uspevati« (Lidén, Stud., 39; Trautmann, BSW, 313 s.; Vasmer III, 158 s.; Pokorny, 1068; LIV, 568). M. S.

točati, *-am* (v. impf.) »namakati kruh v olje ali omako«, potrjeno v goriš. *'tọ:čat, -am*, pf. *po-t.* (N. Venier, ustno), v Svetem Antonu pri Kopru *'toćət*, semkaj subst. *toć* »omaka ali omaki podobna snov za namakanje kruha« (Jakomin, NS, 132).

Kakor hrv. čak. *toćȁt* »pustiti, da se (kruh) prepoji z omako« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1244) prevzeto iz trž. it. *tocio*, ben. *tòchio* »omaka, maščoba, v katero namakajo kruh«, kar je postv. iz trž. *tociar*, ben. *tochiàr* »pomakati, potopiti«, nejasnega izvora (Battisti-Alessio, 3808). M. S.

tọ́čen (adj.), f. *-čna* »pünktlich, genau«, *tọ́čnost* »Pünktlichkeit«, slovarsko izpričano od Janežiča[1] (1851) dalje, pri Cigaletu, Wb., 1206, z opombo, da je beseda iz r.

Kakor hrv. *tȍčan* prevzeto iz r. *tóčnyj* »točen« < **tь̏čьnъ*, prim. stcsl. *tъčьnъ* »similis, aequalis«, sb. *tȁčan* »točen«, kar je adj. iz **tъčь* »dotik, vbod« > *»točka« (prim. r. *točь v tóčь* »popolnoma točno«), česar dem. je **tь̏čьka* »pika, točka« > r. *tóčka*, prevzeto v sln. *tộčka*. Slov. **tъčь* »dotik, vbod« je tvorba iz v. **tъknǫ̋ti* (**tъt'ı̋*), **tъknǫ̋* »dotakniti se«. K semantični motivaciji prim. tudi sln. *píčen* »točen« iz *píka, píčiti*. Dalje glej *tộčka, takníti, tekníti, tekmȁ.* M. S.

točiti I, *tọ́čim* (v. impf.) »valiti, vrteti«, tudi »sukati«, npr. *nit, predivo točiti*, kar kaže, da je osnova delno specializirana na tkalsko terminologijo. K temu prim. še č. *potač* »vreteno s prejo; bat na vretenu« (navaja Machek[2], 474); pf. *potočìti, -òčin* »zakotaliti« (pkm.; Novak, Slovar, 78), *stóčiti* »zaokrožiti« (Ribnica), tolm. *utọ́čiti, -im* »okroglo narediti« (Temljine; Kenda, rkp., 168), *zatóčiti* »zavaliti; okroglo narediti«, obir. kor. *zató:čt* »zavaliti« (Karničar, Obir, 250); k temu iter. *zatâkati se*, npr. *zelje se ne zatače* »ne dela glav« (jvzh. štaj.); subst. *otòk* (m.), g. *otọ́ka* »krog«, npr. *zid na otok* (Kobarid), tudi »ples«, npr. *ženske gredo rade na otok* (prim. č. dial. *točit'* »plesati«); *toka* (f.) »zvitek las« (Pleteršnik II, 674, po Jarniku); adj. *tọ́čen*, f. *-čna* »okrogel«, *potọ́čen, opotọ́čen* »isto«, *otọ́čen* »vbočen, vrhat« (Temljine). V 18. st. *tozhiti* »circunvolvere, okuli valati, pervaliti« (Kastelec-Vorenc), *tozhim* »wälze« (Gutsmann), v 19. st. *tozhíti* »isto« (Jarnik, Vesuch, 112).

Prim. hrv. kajk. *tākȁti* »valiti« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371), ukr. *točýty* »valiti« (Grinčenko, Sl. IV, 277), p. *toczyć* »valiti, kotaliti, obračati«, *taczač* »valiti«, *toczny* »vrtljiv«, č. *točit* »vrteti; delati okroglo«, *táčet* »obračati, valiti« (Jungmann, Sl. IV, 535), *točený* »polžast, vijugast, zavit«, gl. *točič so* »vrteti se«, dl. *tocyś, -ym* »vrteti, valiti«. Psl. **točı̋ti, *tȍčišь* »volvere, vertere« navadno razlagajo kot internoslov. pomenski odtenek psl. **točı̋ti* »agere«, kavz. k **tek-tı̋* »ire, currere« (Trautmann, BSW, 316; Vasmer III, 129; Skok III 449 s.). Vendar sln. dial. *tečâi̯i* (m. pl.) »krivine pri zibki« (Rigler, Jnotr. gov., 105) ← **tě̀čajь* (m.) kaže, da je pomen lahko starejši. Primerjava z arm. *tʿekʿem* »vrteti, obračati, plesti« (Scheftelowitz pri Vasmerju, l. c.) je zato vredna vse pozornosti. Slednji glagol je Hübschmann pri Solta, Stellung, 378, povezal z oset. *taxun* »tkati«, stvn. *dāht* »stenj, motvoz«, stisl. *þattr* »vozel na vrvi« kot tudi s psl. **tъkā̋ti* »texere«. Glej tudi *točíti II, -tok, tâčka* in *tkáti*. M. F.

točiti II, *tọ́čim* (v. impf.) »fundere« poleg »puščati«, npr. *solze, vino t., lonec toči*; rez. *tučát, tọ́čin* »fundere« (Steenwijk, SDR, 321); k temu iter. *tâkati, -kam/-čem* (impf.) »prelivati«, subst. *točâj* (m.), g. *-a* »versator«, *točár, -ja* »isto«, *natakȃč* (m.), g. *-káča*, knjiž. *natâkar*. V 16. st. *natozhiti* »infundere« (Megiser), l. 1607 *tochit* »cauare i. haurio« (Alasia), v 18. st. *tozhiti, tôzhem* »fundere«, *natakam* »infundere« (Pohlin), *tozhim, tozhem* »gieße, ſchenke an«, *natakam* »ſchenke ein« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *točiti, točǫ* »fundere, stillare«, hrv., sb. *tòčiti, tȍčīm* »fundere«, mak. *toči* »isto«, blg. *tòča*, r. *točítь, tákatь*, ukr. *točýty*, br. *tačícь*, p. *toczyć*, č. *točit* »nalivati«, gl. *točić* »isto«, dl. *tociś*, plb. *tücě* »liti, odtekati, točiti«. Iz slov. jezikov je alb. *totšít* »točiti« (G. Meyer, 433). Psl. **točı̋ti, *tȍčišь* (k temu iter. **tā̋kati*) »fundere« poleg »agere« (prim. stcsl. *točiti* »agere«, ukr. *točýty vı̆jnú* »vojskovati se« (Grinčenko, Sl. IV, 277), č. *točit válku* »isto« (Jungmann, Sl. IV, 605), stč. *točiti* »riniti«, k slednjemu prim. sln. *tȍč* (m.), g. *tọ́ča* »sunek«, hrv., sb. *pȍtōč* (f.) »pregon«) je kavz. k **tek-tı̋, *tečèšь* »ire, currere; fluere« (Miklošič, 347 s.; Vasmer III, 129). Glej tudi *téči, točíti I*. M. F.

točji (adj.), f. *-a* »pisan«. Izpričano le v zvezi *točja gos* »liska, fulica« v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *tozhjagus* »fulica, liška«.

Pomensko blizu je hrv., sb. fit. *tȍkavica* »pisanica; Typhoides«, blg. *tokȁčka* »ptica s sivim perjem, ki je prekrito z belimi pikami; Numida meleagris«. Sln. adjektiv in drugo omenjeno gradivo lahko kaže na obstoj **točь* »pika, lisa ipd.«, kar je morda v prevojnem razmerju s **tъčь* »vbod, pika«, **tьčьnъ* »punctualis«, r. *tóčnyj* »isto« k **tъkā̋ti* »figere«. Dalje glej *takníti*. M. F.

tộčka (f.) »punctum«, prvič izpričano v 18. st. v Vodnikovem rkp. slovarju. Verjetno prek hrv. *tȍčka* »punctum« izposojeno iz r. *tóčka* »točka, pika«, č. *tečka* »isto«, sb. *tȁčka* < **tь̏čьka*, kar je tako kot r. *tóčnyj* »punctualis« izpeljano iz **tь̏čь* »sunek, vbod ipd.« k **tъkā̋ti* »figere«. K pomenskemu razvoju prim. lat. *pungō : punctum : punctualis*. Glej tudi *tọ́čen* in dalje *takníti*. M. F.

tòčkar (adv.) »pravkar, malo prej« (pkm.; Novak, Slovar, 114). Sem *tòčkaj* (adv.) »poprej, nedavno« (Pleteršnik II, 673, po Cafu), bkr. *otoč* (adv.) »nedavno, ravnokar« (Šašelj, Bisernice I, 283).

Prim. hrv. *tôčka* (adv.) »zjutraj, dopoldne«, *tôč* »malo prej« (Ozalj; Težak, HDZb VI, 1981, 410). To je mogoče primerjati z r. dial. *točь v točь* »pravočasno« iz **točь* ali **tъčь*. Sln. in hrv. adverbi so lahko sklopi iz **točь-ka-že/jь* s subst. **točь* »sunek, mah« → »trenutek«, ki je ali v prevojnem razmerju s **tъčь* »sunek, vbod« v **tъčьka* »punctum« = r. *tóčka* »točka, pika« in **tъčьnъ* »punctualis« = r. *tóčnyj* ter sln. *pri tej priči* »takoj« ← **pri-tъča* iz **tъkā̋ti* »figere« ali pa je ta **točь* identičen s sln. *tȍč* (m.), g. *tọ́ča* »sunek« in deverbativ k psl. kavz. **točı̋ti* »agere« k **tek-tı̋, *tečèšь* »ire«, prim. stcsl. *točiti* »agere«, ukr. *točýty vı̆jnú* »vojskovati se«, č. *točit válku* »isto« (Jungmann, Sl. IV, 605), stč. *točiti* »riniti«. Drugače o sln. *tòčkar* Miklošič pri Pleteršniku II, 673, ki ga je izvajal iz *to či kar*, kar sprejema Kopečný, ESS II, 665, ki sklepa o temporalni funkciji sln. *kar* in opozarja na č. dial. *tot', tot'ka, tot'ki* »pred kratkim«. Glej tudi *takníti* oz. *točíti II, točji* in *toška*. M. F.

tộd (adv.) »hac (via)«, tudi *tộdaj, tộdi, tộdik, tộdkaj* »isto«, *odtộd, odtộdaj* »hinc, abhinc«, *do( )tộd* »bis hieher«, adj. *tộdešnji* »hierortig«, štaj. *tộdtam* »tu sem, sem-

kaj« (kakor n. *hierhin* »isto«); v 14. st. *od tody* (Celovški rkp.), v 16. st. *od tod on pride* (Trubar), *tod* »hinc«, *od tod* »von hinnen« (Megiser), v 17. st. *od tod* »quindi« (Alasia), *od tod*, *od tot* (Janez Svetokriški), v 18. st. *od tód*, *letód*, *od todai* »abhinc, dehinc, inde« (Kastelec-Vorenc), *tôd* »hiedurch, hac«, *odtôd* »von dannen, abhinc« (Pohlin), *tod* »hiedurch, dorther« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tǫdě*, *otъ tǫdě* »illac«, *tǫdu* »illac, inde«, csl. *tǫda* »illac«, *tǫdězde* »eadem via«, sbh. *tȕd* »tu, tod, po tej poti«, *tùdā* (v Slavoniji *tȕda*) »isto«, *tudje*, *tudije*, *túdi*, črnogor. *tude* »tu« (ARj XVIII, 870), *òtud*, *ȍtūd*, *òtuda*, *ȍtūdā*, hrv. čak. *tȕda*, *otȕda*, *otȕdoja* »tja«, *tȕje* »tja naprej« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1261 s., 763), *tȕd*, *tȕdᵒār(ka)* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 221), mak. *otade* »od tod, od tam«, dial. *otaden* »isto«, blg. *tъdjá* »tu«, *tъdjáva* »tu nekje«, r. *tudá* »tja«, dial. *tudáka*, *tudý*, ukr. *tudý*, br. *tudý*, p. *tędy* »tu, tule, po tej poti«, č. *tudy* »tod«, redko gl. *tudy* »po tej poti, sem«, dl. *tud(y)*, *tuder* »isto« (pomešano s homon. gl., dl. *tudy* »tu« < **tu-dy*). Psl. **tǫdě*, **tǫda*, **tǫdy*, **tǫdu* (Vasmer III, 148; Kopečný, ESS II, 694) je prilagojeno po živih lok. in direktivnih končnicah iz nepotrjenega **tǫde* < **tā-ndhe* ali **tō-ndhe*, kar je tvorjeno iz adv. **tā* < **taH* (> psl. **tã* »semkaj«, verjetno tudi stvn. *thuo*, *duo*, stsaš. *thô* »tukaj«) ali **tõ* (> gr. hom. τῶ »zato, potem, v tem slučaju« (mlajše τῷ je remotivirano kot dat.), lit. *tuõ* »s tem, takoj« (Pokorny, 1087)) iz pron. osnove **te/o-* »ta« z adv. suf. **-ndhe*. Za dolžino korenskega vokala govori poleg intonacije v hrv. *tȕda* še enako tvorjeno **s'ǫda* > r. *sjudá* »semkaj«, *otsjúda* in varianta brez nazala **tade* > slš. *tade* »tod, po tej poti«, **tady* > č. *tady* »tukaj, tod«, ukr. *tadý* »tja«. S suf. **-ndhe* je poleg psl. **s'ǫdě*, **kǫdě* še gr. ἔνθεν »od tukaj, od tod, od sedaj, nato«, ἐνθένδε »od tukaj, od sedaj«, ἔνθα »tam, tu, sem, tja; takrat, tedaj, nato«, ἐνθάδε »tjakaj, semkaj, sedaj« iz pron. **e-* »ta, on«, k tvorbi brez nazala prim. sti. *ihá* »semkaj«, gr. ἰθαγενής »tukaj rojen«, psl. **kъdě*, sti. *kúha* »kje« (Čop, Dekl., 66, z ugrofin. paralelami). Dalje glej *tâ I*, *tà II*. M. S.

todȁ (konj.) »sed, autem; indessen, jedoch, allein, aber«, danes *tǫ̂da* »isto« (SSKJ V, 110). Izpričano šele v 19. st. V primeru iz Brižˇ. spom. *atobac mui ninge naſu prau dnu vuerun* »nos autem nunc nostram rectem fidam« (II, 103–105) adverzativnosti namreč ne izraža *to*, temveč *bac*, tj. *pak*.

Prim. str. *ašče li i ne sice, to da iždenutь mja* »...vendar me izženejo«. Kopečný, ESS II, 666, misli na jukstapozicijo part. **to* in **da*, vendar razvoj adverzativne funkcije, ki se pojavlja tudi v gl., dl. *tola* »vendar«, ni jasen, če **to* izvajamo iz ide. nom.-akz. n. **tod*. Morda je ta **to* prvotno abl. m./n. **to-d*, prim. lat. *sēd* (adv.) »brez«, *sĕd* (konj.) »toda«, stcsl. *svě-n'e* »brez« < **s(u̯)ēd* »za sebe, od sebe, brez« (o tem Walde-Hofmann II, 507). Kratki vokalizem v abl. sg. izpričujejo pers. pron., prim. sti. *mád*, *tvád*, *asmád*, *yuṣmád* < **-ed*. Iz semantičnih razlogov ni mogoče domnevati zveze med sln. *todȁ* in lit. *tadà*, *tàd*, lot. *tad* »tedaj« < **tadān* ali z domnevno mlado indoiran. tvorbo sti. *tadā́*, mlav. *taδa* »isto« < **te/o* + **-dā* (o tem glej Fraenkel, 1049; Mayrhofer, EWA I, 618). Dalje glej *tâ I*. M. S.

tộdi (adv.) »pravkar, ravnokar« (dol.), v 17. st. *todi* »poco fà« (Alasia); tudi *otộdi* (dol.), *tatộdi* (gor.), *totûdi* (notr.), *tûdi* (Caf, Ribnica, Miklošič) »isto«; adj. *tộdinji*, *otộdinji*, *otộdešnji*, *otộdišnji* »pravkaršnji, pravkar narejen ali prinesen«.

Notr. in dol. *u*-jevski vokalizem kaže na podaljšani *ō* in izključuje možnost izvajanja iz nazala. Gor. *tatộdi* je izvedljivo po prednaglasnem akanju iz *totộdi*, prim. po ukanju polj. *tùtūd* (Pintar, LMS 1895, 46), to pa je verjetno ojačeno iz *otộdi*, iz česar je po aferezi izvedljiva varianta *tộdi* (> *tûdi*). Izvorno domnevno **ȍt-todě/y* »prav tedaj« je primerljivo z ukr. *ottodí* »prav tedaj« < **ottodě*, pri čemer je *ot-* ojačevalna partikula, znana še npr. v ukr. *ottám* »prav tam«, *ottepér* »prav zdaj«. Proti rekonstrukciji **togъdě/y* (Kopečný, ESS II, 668) govori vokalizem v ukr. *todí* »tedaj«. Dalje glej *tedȁj*, *tȍčkar*. M. S.

tȍf I (m.), g. *tǫ́fa* »vrsta mlinskega kamna za fino mletje« (Litija), z rinezmom *tȍmf*, g. *tómfa* »vrsta mlinskega kamna« (kraš., goriš.); *na tonf mleto da slabšo moko kakor na pajkelj* (= na vrečo) (Štrekelj, LMS 1896, 166).

Prevzeto iz furl. *tòff* »vrsta konglomeratnega kamna, tuf«, *a toffo* »na fino (zmleta moka)« < lat. *tōfus* »lehnjak, tuf« (Štrekelj, l. c.), kar je verjetno osk. ali umbr. izvora (Walde-Hofmann II, 687). Mlajša izposojenka prek n. *Tuff* in it. *tufo* je sln. *tȗf* »kamnina, ki jo sestavljajo vulkanski pepel, drobci kristalov in magmatskih kamnin«, v 18. st. *tuftizh* »Tuffstein, Toffstein« (Gutsmann). M. S.

tof II (m.) »vrtavka«, samo v 16. st. pri Megiserju *toff* »trochus, ein Topff«.

Prevzeto iz srvn. *Topf(e)* »vrtavka« < stfrc. *topet* »isto« (frc. *toupie* »isto«), kar je iz germ., prim. ags., agl. *top* »vrtavka« < »vrh, konica«, srniz. *top* »vrh, zgornji del«, stvn. *zopf* »konec, rogelj, spletena kita« (Grimm, Wb. XI/1,1, 836 s.; Kluge[23], 914; Gamillscheg, EWFS, 852). M. S.

tófiti, *tộfim* (v. pf.) »čofniti, udariti« (gor.), *tófniti* (pf.), impf. *tộfati*; kostelsko *'toːfēnt*, *-nen* »suniti, udariti, ustreliti«, *'tọːfat*, *-an* »tolči, tepsti« (Gregorič, Gradivo).

Prim. hrv. dial. *tȍhati* »udarjati, tolči«, pf. *tȍhnati* (Ozalj; Težak, HDZb V, 410), čak. *tofnuti* »udariti z glasnim pokom« (ARj XVIII, 427), kar je iz onomatopeje *tof*, izpričane v hrv. pri Vitezoviću s pomenom »ta, tax«, v črnogor. *tȍf* kot interj. »pok«, ki posnema pok puške. M. S.

tộg (adj.), f. *tǫ́ga* »trd, negibek, okorel, neokreten«, tudi »trden«, npr. *tog človek* »človek trdnega telesa«, *togo zvezati* »fest zusammenbinden«, v. *stǫ́žiti se* »povzpeti se na zadnje noge (o konju)« < **vz-t*. (Caf, Miklošič), abstr. *togộst*, *-i* »Steifheit, Starrheit«, *togóta* *»isto« > »močna jeza«, »božjast« ter »neka bolezen drobnice, božjasti podobna«, *»žalost« → rez. *togotáti se*, *-âm se* »žalostiti se, žalovati«, adj. *togóten*, *-tna* »jezen, besen, silovit«, *togotljȉv*, *-íva* »nagnjen k jezi, jeznorit«, subst. *togộtnik*, *togộtnež*, f. *togộtnica* »der, die Zornmütige«, abstr. *togótnost*, *-i* »bes«, v. *togotíti*, *-ím* (impf.) »jeziti«, *t. se* »jeziti se, besneti«, pf. *raz-t*.; v 16. st. *Tiga Togotliuiga Hlapzhizha* (Trubar), v 17. st. *tagota ga prime*; *ſuperno ſe resjeſim, tagotim, kolnem preklinam* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tagota* »epilepsia, furor, phrensis, sonticus morbus«, *tagoten*, *tagotin* »furens, ſlobán, norraglou« (Kastelec-Vorenc), *tógóta* »iracundia«, *togotn* »iracundus«, *togotim* »iraſci« (Pohlin), *tog* »starr, steif«, *tog gra-*

tati »erstarren«, *togoviten* »stützig«, *toguſt*, *otoguvanje* »Starrung« (Gutsmann).

Prim. csl. *tǫgъ* »fortis«, *tǫgostь* »angor«, r. *tugój*, ned. obl. *túg*, *tugá*, *túgo* »trden, močen, trd, težek«, ukr. *tugýj*, br. *tugí* »močno napet«, p. *tęgi* »trd, tog, napet, čvrst, močan, vrl«, č. *tuhý* »trd, tog, žilav, trdoživ«, slš. *tuhý* »trd, močen, neizprosen, vztrajen, trden«, gl. *tuhi* »trden, žilav, tog«. Psl. **tǫ̑gъ* »trd, trden, čvrst« < *»napet« < ide. **thongho-* je adj. iz baze **thengh-* »vleči, vleči navzdol, biti težek«. Osnovna literatura: Miklošič, 350; Vasmer III, 147; Pokorny, 167. Glej tudi *tégniti*, *tę̑g*, *tóga*, *tožíti*, *togovína*. M. S.

tóga (f.) »žalost, otožnost, gorje, potrtost; tristitia, maeror« (rez., Dalmatin), »težavnost« in »lenoba« (Miklošič), dial. rez. *tóga*, akz. *tógo*, adj. *tóžan*, *-žna* »žalosten« (Steenwijk, SDR, 320), pri Pleteršniku *tǫ́žen*, *-žna*, *togovȋt*, *-a* »isto«, subst. *tǫ́žnost*, *-i* »žalost, melanholija«, v. *togováti*, *-ûjem* (impf.) »žalostiti se«, *toži se mi* »taedet me« in »močno pogrešati, hrepeneti«, pf. *stoži se mi* »ne ljubi se mi, postanem zaspan« in »es tut mir leid, ich werde überdrüssig«, adj. *tožljȉv*, *-íva* »len, nepripravljen kaj storiti, zaspan«, v 16. st. *toga* »tristitia, maeror« (Dalmatin, Register), v 17. st. *h'slushbi tuojga Boga ſe tebi stoshi cillu v'S. Prasnik v'cerku pojti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *meni ſe toshi* »taedet me« (Kastelec-Vorenc), *toſhliv* »acediofus« (Pohlin), *toshi ſe mi po perjateli* »ich trauere nach dem Freunde«, *meni ſe toshi po rainem ozhi* »mir ist lang nach dem verstorbenen Vater« (Gutsmann). Pod hrv. vplivom nknjiž. tudi *túga* »žalost«, adj. *túžen*, *-žna* »žalosten« in v. *tugováti*, *-ûjem* (impf.) »žalostiti se«.

Prim. stcsl. *tǫga* »afflictio, anxietas, angor«, csl. *tǫglivъ* »angore plenus«, *tǫgovati* »anxium esse«, sbh. *túga* »žalost, tesnoba«, *tugòvati*, *tùgujēm* »tožiti, tarnati«, hrv. čak. *tūgȁ*, *-ȩ̃* »žalost« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1263), mak. *taga* »žalost«, *taguva* »tarnati, žalostiti se, žalovati«, blg. *tъgá* »žalost«, *tъgúvam* »žalostiti se, žalovati«, r. *tugá*, dial. zah- in jr. *túga* »žalost«, ukr. *túga* »žalost, skrb« (sprememba a. p. zaradi izogiba homonimiji s *tugá* »mavrica«), br. *tugá* »žalost, hrepenenje«, p. *tęga* »bojazen, tesnoba, poželjivost«, č. *touha* »želja, poželenje«, slš. *túha* »hrepenenje, koprnenje«, gl. *tuha* »soparnost, vročina, tesnoba, bojazen«, dl. *tuža* »isto« in »žalost«, *tužny* »žalosten, otožen«. Psl. **tǫgā̃*, akz. **-ǫ́* »duševna teža: žalost, strah, poželenje« < ide. **thonghā̃* »teža, vlečenje navzdol« je nomen actionis iz baze **thengh-* »vleči, vleči navzdol, biti težek«. K besedotvorju prim. psl. **mǫkā̃* < **monHkā̃* »tlačenje, tolčenje« iz baze **menHk-* »tlačiti, stiskati, gnesti, tolči«, gr. τομή »izrezovanje, žaganje, rez, urez, udarec, rana; obsekana plošča, štor, konec bruna« iz baze **temH-* »rezati«. Pomen »len« se je znotraj te ide. baze razvil iz »težek« tudi v lit. *tingùs*. Osnovna literatura: Miklošič, 350; Vasmer III, 147; Pokorny, 167; LIV., 598. Dalje glej *tožíti*, *tǫ̑g*, *tégniti*, *téžek*, *tę̑g*, *tę̑htati*. M. S.

togovína (f.) »prva moka, Kraftmehl« (štaj.), v 18. st. pri Gutsmannu *togovina*, *togna moka* »Stärke, Kraftmehl zur Wäsche«, *togati* »Wäsche stärken«.

Izpeljano iz *tǫ̑g* »trd, nepregiben, čvrst«, ker so tako moko uporabljali za škrobljenje perila, po katerem tkanina postane toga. Dalje glej *tǫ̑g*. M. S.

tǫ̑je (adv.) »toliko«, npr. *letina je za (en) toje kakor lani* (Idrija). Adverb je znan tudi v gorenjščini (Pleteršnik II, 674) in rož. kor. *túje* (adv.) »ravno toliko«, npr. *on še za túje gni q pa njahów brátr*; *za túje q tâ bə jès tûdə bíva* (Šašel, RNB, 133, 118). Zaradi ustaljene rabe s prep. *za* sklopljeno *zatǫ́je* (adv.) »zelo«, npr. *z. učen* »zelo učen« (gor.), »tolik, enak«, npr. *fantič, z. kot ta-le* (polj.), *dober gospod 'je bil, z. ne dobimo ga več* (polj.), *to 'je z.* (polj.) »to je enako« in k temu adj. *zatǫ́jen*, f. *-jna* »sposoben«, npr. *matere zatojne svoje dete dojiti* (Vodnik; citirano po Pleteršniku II, 887).

Prim. stcsl. *tožde-* v kompoz. *toždelětъ* (adj.) »unius anni«, *tožde-imenьnъ* (adj.) »cognominis«, sb. *tod* »tolikšno, enako, tudi«, *tođer* »isto«, *tođere*, sem sb. atpn. *Todebratь* (ARj XVIII, 427) in k temu verjetno kot hipokoristik hrv. dial. cgn. *Toić*, čak. *toje* »tudi, enako, prav tako«, *tojer* (ARj l. c.), str. *tožde* »tudi«, *toždije* »istovetnost«, *toždьstvo* »isto«, npr. *tož(d)estvó*. Izhajati je potrebno iz psl. adverba pronom. izvora **to-ďe* (Ramovš pri Šašel, 118; Vasmer[2] IV., 69; Kopečný, ESS II, 667) »prav tako/toliko« = »enako« z ojačevalno partikulo **-ďe* nejasnega izvora (o razlagah Kopečný, ESS I, 309), ki se v Briž. spom. deloma še ohranja v deklinaciji demonstr. pron. **tъ-ďe*, **ta-ďe*, **to-ďe* »talis«, prim. dat. sg. m. *tomuge* II,60, akz. sg. n. *toie* II,106, instr. pl. m. *tige* II,41, akz. pl. n. *tage* III,42 (Kopečný, o. c.). Z drugačno ojačevalno partikulo je tvorjen slov. sinonimni adv. **to-li/*to-lь* (→ adj. **to-li-kъ*, **to-lь-kъ*), prim. sln. *tǫ̑li* »toliko« in k temu *tǫ̑lik* (pron.) »tolikšen« (SSKJ), pri Pleteršniku še *tǫ̑lik* »toliko«, in **to-že(-jь)* v sln. *tǫ̑rej* »igitur, ergo« ob *tórej* »enako«. Glej tudi *tǫ́lik*, *tǫ̑rej* in dalje *tâ I*. M. F.

tȍk I (m.), g. *tǫ́ka* »cursus, fluctus, flumen«, knjiž. *tǫ̑k* (m.), g. *-a* »isto«, k temu *tokâva* (f.) »struga«, *ótok*, g. *otǫ́ka* »insula« (SSKJ III, 478), tudi *otȍk*, g. *otǫ́ka* »isto« (Pleteršnik II, 871), *pótok*, g. *potǫ́ka* »rivus«, redkeje *potȍk*, g. *potóka* »isto« (tudi pogosto ime manjših vodnih tokov; o tem Bezlaj SVI I, 114, z literaturo), *potǫ̑kar*, *-ja* »kdor živi ob potoku«, *potǫ̑čnik* »isto«, k temu cgn. *Potokar*, *Potočnik*, vendar drugačne pomenske motivacije ni mogoče izključiti, prim. hrv., sb. *potočnik* »incursor« poleg »adiutor in venatione« itd. V 16. st. *potok* »rivus«, *otok* »insula« (Megiser), v 18. st. *ottok* »infula«, *ottozhèze* (f.) »isto« (Pohlin).

Prim. stcsl. *tokъ* »fluxus«, *potokъ* »torrens«, *otokъ* »isto«, hrv., sb. *tôk*, *-a* »cursus«, mak. *potok* »torrens, cursus«, blg. *tòk(ът)*, *potòk* »rivus«, r. *tók*, *-a*, *potók*, *-a*, ukr. *tík*, g. *tóku*, *potik*, g. *potóku*, br. *tók*, *-u* poleg *tók*, g. *taká* (Illič-Svityč, IABS, 122), p. *tok* »tek, potek, smer«, *potok* »rivus«, č., slš. *tok*, *-u* »cursus«. Psl. **tȍkъ* (m.), g. **tȍka* »cursus« < ide. **tokó-s* (Illič-Svityč, l. c., z rekonstrukcijo labiovelara); enako je lit. *tãkas*, pl. *takaĩ* »steza, pot«, lot. *taks* »isto«, vse k ide. **tek-* »ire, currere« (Trautmann, BSW, 316; Fraenkel, 1051; Vasmer III, 134; Pokorny, 1059). Dalje glej *téči*. M. F.

tȍk II (m.), g. *-a* »oteklina«. Izpričano le 18. st. pri Pohlinu: *tôk*, *-a* »tumor«. Bolj pogosto je *otȍk*, g. *otóka* »tumor«, tudi *otǫ̑k* »isto« (jvzh. štaj.), pkm. *otóuk*, g. *-a* (Novak, Slovar[2], 92), v. *obtéči*, *-čem* (pf.) »tumescere«, *otéči*, *-čem* »isto«, iter. *otę́kati*, *-tę̑kam*; *otȅk* (m.), g. *otéka* »tumor«, *oteklína* »isto«; enak pomen se tvori tudi s pref. *za-*, npr. *zatéči*, *-čem* »oteči« (pf.), *zatę́kati*, *-tę̑kam* (impf.) »isto«, *zatǫ̑k* (m.), g. *-a* »oteklina«, *zateklína* »isto«, in *s-* < **vъz-*, npr. *stéči*, *-čem* (pf.) »oteči«, *stékati*, *-am* (impf.) »isto«. V 18. st. *otezhi* »tumescere«, *otekel* »tumidus«, *oteklust* »tumor«, *ottokh* »tumor« (Megiser), l.

1607 *otech* »enfiare, fgonfiare«, *oteko* »gonfio« (Alasia), v 18. st. *otezhi* »tumere«, *otékel* »tumidus, šabuhliu«, *otúk* »tumor« (= **otǫ̑k*), *oteklúſt* »tumor«, *šatekla šhyla, kakòr ena klobaſſa na šhivotu* »varix« (Kastelec-Vorenc), *ottok* »Geſchwulſt, tumor«, *ottękam* »aufſchwellen, tumeſcere« (Pohlin), *otok*, *otuk* »Geſchwulſt«, *perſni otok* »Bruſtgeſchwär, perſni tvur«, *otok kaker en shelod* »Finne«, *otoken* »finnig«, *otezhem*, *otekeu* »ſchwelle auf«, *otiekati* »verſchwellen«, *satezhi* »verſchwellen, sabuhniti« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *otèći* »tumescere«, *natèći* »isto«, *ȍtōk*, g. *ȍtoka* »oteklina« (Vuk), v Slavoniji *òtok*, g. *-a* »isto«, f. *òtoka*, adj. *otokao* »otekel« (ARj IX, 406 s.), mak. *oteče* »tumescere«, *otečen* »tumidus«, *otok* »oteklina«, r. *otéčь*, *zatéčь*, ukr. *otík*, g. *otóka* »gnoj« (Grinčenko, Sl. III, 75), *zatektí*, *zatikáty* (isti, o. c. II, 107), p. dial. *ociec* »oteči« (Karlowicz, SGP III, 384), č. *otéci* »isto«, gl. *zaćeka* (3. os. sg. prez.) ← **za-těkati*, dl. *śacańe* »otekanje« (Muka, Sl. II, 700). Izhodno **o(b-)/*za-tokъ* je nomen actionis iz slov. **o(b)-/za-tet'ī́*, **-tečètь* (pf.) »tumescere«, kar predstavlja pomenski odtenek k psl. **tet'ī́*, **tečèšь* »ire, currere«.

Sln. hapaks legomenon *tȍk* je nastal ali po aferezi ali redukciji iz nomena actionis **o(b)-tòkъ* ← **o(b)-tečèšь*. Dalje glej *téči*. M. F.

tȍk III (m.), g. *tǫ́ka* »tulec«, tudi »žep« (bkr.), f. *tǫ́ka* »tulec, pisemska kuverta« (vzh. štaj.). V 18. st. *tok* »corytus, tul ſa ſtréle« (Kastelec-Vorenc), *tôk* »bifacium« (Pohlin), *tok* »Futteral« (Gutsmann).

Prim. csl. *tokъ* »θήκη« (Miklošič, 358), hrv. kajk. *tok* »isto« (Belostenec), *tòčīr*, *-íra* »oselnik« (Kukujevci, Mitrovica, Šid; Skok III, 478), slš. *tok* »etui« (Kálal, Sl., 717). Matzenauer, CS, 348, je **tokъ* izvajal iz madž. *tok* »tulec«, kar Kniezsa II, 963, izvaja iz slov. jezikov. Po EWU, 1525, izvor madž. *tok* ni jasen. Tudi rum. *toc* »tulec« Tiktin, Wb., 1615, izvaja iz slov. jezikov. Leksem **tokъ* je morda domač, opozarja Mažuranić, Prinosi II, 1455, in sklepa o *o*-jevski prevojni stopnji k **tъkā́ti* »figere«. Sem spada verjetno tudi ukr. *točók*, g. *točká* »oselnik« (Grinčenko, Sl. IV, 278) in sln. *točâlnik* »na plužnem drevesu luknja, v katero se postavi klin«, hrv. kajk. *prétočnica* »isto« (Pleteršnik II, 283). Dalje glej *takníti*. M. F.

tok IV (m.), g. *-a* »neka morska riba«, izpričano v 18. st. *tôk* »ein Meerfiſch, antacœus« (Pohlin), v 19. st. *tok* »Dickfisch« (Cigale, Wb., 336).

Prim. hrv. *tòk* »Huso« (Habdelić), *tòk* poleg *tùk* (dalm.) »sturio major, Antaceus« (oboje Belostenec), *točkov* »neka riba« (ARj XVIII, 423), *tik* »neka riba s kljunom, vrsta jesetra, Accipenser stellatus« (Vukovar; ARj XVIII, 322), slš. *tok* »jeseter«. Nejasno. Matzenauer, CS, 348, in Machek[2], 531, sta slš. obliko izvajala iz madž. *tok* »Accipenser sturio«. To se v EWU, 1252, prek **toqï* oz. **tuqu* izvaja iz turkmen. *doqï* »viza«, toboltat. *tuγu* »Accipenser sturio«. K temu bi lahko pritegnili tudi burjatskomong. *tukiččo* »amurski jeseter«, *tukič* »isto« (Lindberg-Gerd, SNPR, 64). Morda paleoevropskega izvora. Glej tudi sin. *kečiga* in *jeseter*. M. F.

-tok (m.) »šiv«, izpričano le v izv. *obtok* »šiv«; v 18. st. *obtôk*, *-a* »Untergebräm, fimbriæ« (Pohlin), *obtoka* »isto« (Kastelec-Vorenc).

Pomensko najbližje je hrv. kajk. *obtáchem*, *obtochil ſzem ſzuknu* »subfuo inſtitam« (Belostenec), r. *obtočítь*, *obtáčivatь* »preši(va)ti«, *tačátь* »na obe strani delati šiv«, *táčka* »šiv« (Dal', Slovar'[3] IV, 732), ukr. *prytóka* »zveza« (Grinčenko, Sl. III, 446), br. *pritočácь*, *pritočicь* »priši(va)ti« (Nosovič, 513), p. *toczyć* »presti« (Karlowicz, SGP V, 407), stč. *točený* »spleten«. Redukcijska stopnja k slov. **tok-* »vezati, šivati« se ohranja v sln. *stekníti*, *stáknem* »na hitro kaj sešiti« (Senožeče), dl. *tkaś*, *tkaju* »vesti, vezem«, prim. tudi *tykany rubnik* »vezen oltarski prt«, in verjetno tudi v psl. **tъkā́ti* »texere«. Dalje glej *tkáti*. M. F.

toka (f.) »povesmo«, v 18. st. *toka*, *totika* »Wickel, Reistenbüschel« (Gutsmann); Cigale, Wb., 1888, navaja *Reistenbüschchen, nach Gutsm. tota, totika*, od koder ima Pleteršnik II, 679, *tǫ́ta* »povesmo« s sklicevanjem tudi na Gutsmanna, ki te variante vsaj v slovarju ne navaja. Caf pri Pleteršniku navaja kor. dem. *tǫ̑tka* »povesmo«, ki lahko predstavlja izgovor **tohka*, v katerem bi bil *-hk-* < *-kk-* lahko tudi iz *-tk-*; od tod hiperkorektni zapis *totika* in retrogradno, pri Cigaletu navedeno *tota*. Danes je izpričan kor. obir. dem. *tò:qca* (standardizirano **tǫ̑kica*) »na konceh povezano povesmo lanu« (Karničar, Obir, 250). Pleteršnik II, 674, sklicujoč se na Jarnika, navaja še *tǫ́ka* »Haarwickel«, tj. »navijalka za lase, papilot«, česar pri Jarniku, Versuch, ni najti.

Prevzeto iz srvn. *tocke* »šop« (navaja Lexer, Mhd. Wb. II, 1455), bav. n. *Dockelein* »majhno, kiti podobno povesmo lanu« (navaja Schmeller BWb. I, 488), »snop« in splošnejše »klada, slamnato strašilo na polju, slamnata lutka, punčka« (WBÖ V, 119 ss.), kar ustreza širše n. *Docke* »punčka, lutka, kladica« < stvn. *tocka*, stsaš. *dokka*, ags. *finger-docce* »prstna mišica«, stnord. *dokka* »punčka« < pgerm. **dukkōn*, nepojasnjenega izvora (Kluge[23], 187). M. S.

tokâj (m.), g. *-a* »trta z grozdi s srednje velikimi zlato rumenimi jagodami, ki se goji v Vipavski dolini« in »vino iz grozdja te trte«.

Izposojeno iz furl. *tocài* »vrsta grozdja«, katere trta je bila v 13. st. za časa patriarha Bertolda iz Andechsa v Furlaniji prenesena na Madžarsko (Pirona, VF, 1239) in od tod verjetno madž. tpn. *Tokai*. Drugače o madž. tpn. Kiss, 649 s., ki ga izvaja iz turške predloge. M. F.

tǫ́kar (m.), g. *-ja* »neumnež« v rož. kor. *tǫ́qar*, *-ja*. Šašel, RNB, 130, navaja n. *Tocker*, kar v n. slovarjih ni evidentirano. Ker pomenski razvoj »strugar« > »neumnež, bedak« ni znan, zveza s slov. nomenom agentis **tòkar'ь* (m.) »strugar« = r. *tókarь* »isto«, ukr. *tókar*, p. *tokarz*, slš. *tokár* ni verjetna. Zaradi bovškega *tò:u̯kər*, *-ję* »tepec, butelj, bedak« (Ivančič, DSBG, 63), črnovr. *tǫ̑lk* »tepec« (Tominec, 219), kar je identično slš. gemer. *tlk*, ki služi kot psovka (Orlovský, Gemer., 352), tudi *tlčo* »bedak« (Kálal, Sl., 716), hrv. *Tuk* (cgn.; Varaždin; ARj XVIII, 892), *tȕka* »bedak«, bi bilo mogoče izhajati iz **tьlkar'ь* oz. **tьlkъ* k v. **telk-tī́*, **tьlčèšь* »tolči« s prvotnim pomenom »tolkač« in pogostim metaforičnim razvojem v »bedak«, prim. sln. *tépec* »tolkač« in »bedak«, čeprav bi pri regularnem fonetičnem razvoju za to predlogo pričakovali rož. kor. refleks **tóvqar*, prim. rož. kor. *póvχən* »polhen, poln« < **pьlnъ*. Sem tudi sln. dial. *tȍu̯ka* »potepenka« (Vuzenica; SLA). Dalje glej *tǫ́lči*. M. F.

tǫ̑krat (adv.) »v tem času, ob tej priložnosti, v tem trenutku; diesmal«, adj. *tǫ̑kraten*, *-tna* »diesmalig«.

Pred refleksi **kortъ* ali **orzъ* »krat« v multiplikativnih num. in adv. se navadno uporablja oblika m. spola,

prim. sln. *takrȁt*, r. *(na) ètot raz* »tokrat«, č. *tentokrát*, slš. *tentoraz* »isto«, stp. *ten raz* > p. *teraz* »zdaj«. Uporabo n. oblike izkazuje še stcsl. *to kratь* in sb. csl. *se kratъ* »nunc« (navaja Miklošič, Lex. pal., 310). Raba nevtralne oblike je morda analogna po primerih z adverbialnim prvim členom zveze, npr. sln. *pǫ̑lnokrat*, *mnǫ̑gokrat*, stcsl. *mъnogo kratъ* poleg *mъnogъ kratъ*. Dalje glej *tâ I*, *kràt*, *takrȁt*, *toonǿj*. M. S.

tola (f.) »kavka, Corvus monedula«, izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *tola* »graculus, gracus, ena kauka«, in Gutsmannu: *tola* »Dohle, kauka«, toda pri Murku II, 236, *dóla* (f.) »isto«.

Izposojeno iz srvn. *tôle* »Corvus monedula« poleg *tâle* »isto« oz. iz nvn. *Dohle*, kar je tvorjeno iz srvn. *tâhe* »kavka«, stvn. *tâha* »isto« neznanega izvora (Kluge[22], 149). Glej tudi sin. *kâvka*. M. F.

tǫ́lar (m.), g. *-ja* »srebrnik, ki so ga v Avstriji in Nemčiji kovali od 16. do 19. st.«, od l. 1991 »denarna enota v Sloveniji«, dem. *tǫ́larček*, *-čka*, adj. *tǫ́larski*; v 16. st. *en ſirtel Tolerja* (Dalmatin), v 17. st. *toller* »ducato« (Alasia), *toller* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhularški tollerji* »ferula« (Kastelec-Vorenc), *tolar* »Thaler«, *nemſhkokralestni tolar* »Reichsthaler« (Gutsmann), v 19. st. pri Cigaletu tudi *tolarnik*, *tolarski list* »Thallerschein«.

Prevzeto iz nvn. *Thaler* (glede na vtisnjeno podobo in s tem vrednost tudi *Kreuzthaler*, *Kronthaler*), kar je skrajšano iz *Joachimsthaler (Gulden, Groschen, Münze)* po dolini *Sankt Joachimsthal* v Rudogorju na Češkem, dobesedno »Dolina svetega Joahima«, danes č. *Jáchymov*, stč. *Jochm(i)tál*. Mišljen je srebrnik, skovan iz srebra, izkopanega v rudnikih te doline. Iz istega n. vira je tudi hrv. *tolar*, sbh. *tàlīr*, g. *talíra*, *tàlijer*, g. *talijèra* »vrsta srebrnika«, č. *tolar*, slš. *toliar*, p. *talar*, gl. *toleř* »isto«. Prek spn. *daler* (kar je prilagojeno spn. *dal* »dolina«), je agl. *dollar* (Grimm, Wb. XI/1, 301; Kluge[23], 813). Sln. cgn. *Tolar* je iz n. *Thaler* z apelativnim pomenom »dolinar«, kar je iz n. *Thal*, po današnjem pravopisu *Tal* »dolina«. M. S.

tolážiti, *-âžim* (v. impf.) »placare, pacare, sedare«, pf. *po-*, *s-*, *u-t.*; subst. *tolâžba*, *tolâž*, *tolâžljaj*, *tolažílo* »Trost«, *tolâžek*, *-žka* »Trostgrund«, *tolažník*, *-a*, *tolažîtelj* »Tröster«, *tolažníca*, *tolažîteljica* »Trösterin«, adj. *tolážen*, *-žna*, *tolažílen*, *-lna*, *utolažljȉv*, *-íva* »tröstlich« idr.; v 16. st. *tolashiti*, *tolashim* (Bohorič), kranj. *tolashiti* poleg Slovenſki oli Besjazhki *ſtegnoti*, *vtiſhiti* (Dalmatin, Register), v 17. st. *potolashit*, *vtolashit* (Janez Svetokriški), *tolaŝhiti* »sedare, temperare, cohibere«, *potolaŝhiti*, *vtolaŝhiti* »placare, pacificare, sopire«, *ſtolaŝhiti* »com̃itigare« (Kastelec-Vorenc), *tolâſhem*, *-ſhiti* »pacare«, (Pohlin), *tolashim* »besånftige«, *potolashiti* poleg sin. *vkrotiti*, *odjesiti*, *pomizhiti*, *pomirnati* »besånftigen« (Gutsmann).

Izvorno **tolẫžiti* brez znanih paralel. Miklošič, 348, izhaja iz *tolíti* in domneva vpliv sin. *tážiti*, s čimer soglaša Koštiál, rkp. Skok III, 448, ki omenja tudi to možnost, na drugem mestu dopušča metatezo iz **talòžiti* (sbh. *táložiti* »miriti, pomirjati« poleg »usedati se (o usedlini)«, mak. *utaloži* »potolažiti, pomiriti, utišati«, blg. *utaložvam se*, prim. tudi ukr. *utalášytysja* »pomiriti se«), kar je denom. iz **talògъ* »usedlina«. Najbolj verjetno je sln. **tolẫžiti* vsota obojega: na vokalizem prvega zloga prvotnega **talòžiti* je vplival **tolíti*, na vokalizem drugega pa **tẫžiti*. Zgolj metateza bi namreč rezultirala *tolážiti* s prez. ***-ážim*. Zgolj domnevanje vpliva **tẫžiti* na **tolíti* bi bilo iz tipoloških razlogov malo verjetno, čeprav ne nemogoče, prim. *moledováti* iz *molíti* pod vplivom *koledováti* (Snoj, Etimologija 2004, v tisku). Dalje glej *tolíti*, *tážiti*, *tálog*, *talóžiti*. M. S.

tólči, *tólčem* (v. impf.) »pulsare, ferire, tundere; verberare«, *tólči se* »tepsti se«; tudi *tlę́či*, *tólčem* (Miklošič), *tleči*, *tlečem* (Jarnik), gor. *stlę́č* (pod Šmarno goro), *kólči*, *kólčem* (Sln. gorice), pkm. *kȕčti*, *kučę́jo* (Ramovš, Hgr. II, 207, o dial. oblikah še JA XXXVII, 125, 160, 166 ss., 170), v kompoz. *do-*, *iz-*, *na-*, *za-*, *o-*, *ob-*, *raz-*, *po-*, *pri-*, *pre-*, *s-*, *v-*; v otroškem govoru *tôlkati*, *tôlkcati* in onomatopeizirano *tôkati* (impf.) »schlagen«, slednje tudi »igrati se neko igro z lešniki«, iter. *tólcati*, *-am*, dem. *tolcljáti*, *-âm*, *tolkljáti*, *-âm*, *tôlčkati*, *-am* (impf.) »nalahno tolči« > *tûčkati* »mlinčiti, drozgati«; izv. *tôlč*, *tolkáč*, *tolčák* (m.), *tolkáča*, *tólča* (f.), *tolkálo* (n.) »različna orodja za tolčenje«, *tolcîn*, *tôlkec*, *tólkovec* (m.), *tôlčenica*, *tôlklja* (f.) »mošt iz stolčenega sadja«, *tôlčenec*, *tôlčič* (m.) »vol ali kaka druga skopljena domača žival«; *tólca* (f.) »paglavec, Kaulquappe«, *tôlklja* »babnica«, adj. *tôlkast* »tölpelhaft«; *tôlk* (m.) »udarec«, *tolkǫ̀t*, *-óta* »udarjanje« (v. *tolketáti*, *-âm* in *-ę́čem* (impf.) »stoßen, klopfen, pochen«), vzh. štaj. *natolščák* »natonščica«, na Vrsnem *zatôlcek*, *-cka* »gnojno ulje na nogi«; v 16. st. *tolzhi* »trudere, tundere« (Megiser), *tlezhi* (Trubar), v 18. st. *tovzhi*, *tovzhem* »tundere, quatere« (Pohlin), *touzhi*, *touzhem* in *tlezhi*, *tliezhem* »stoßen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tlěšti*, *tlъkǫ* »pulsare«, iter. *tlъcati*, sbh. *túći*, *túčēm*, *tùcati*, hrv. čak. na Vrgadi *tũć*, *tũčēš*, na Susku *tlíči*, *talčȅn* (Jurišić, Rječnik, 221), mak. *tolče*, blg. dial. *tъlčá*, *tъlká*, r. *tolóčь*, *tolkú*, *tolčëšь*, ukr. *toloktý*, *tovktý*, *-včú*, *tavčý*, *-čú*, br. *taŭčý*, *taŭkú*, p. *tłuc*, *tłukę*, č. *tlouci*, *tluču*, *tluku*, slš. *tĺct*, *tlčiem*, gl. *tołc*, *tołku*, dl. *tłuc*, *tłuku*. Psl. **telťī*, **tьlčèšь* < ide. **tl̥ke/o-* iz baze **tel(e)k-* »tolči«, ki je znana še v kimr. *talch* »odkrhnjen kos, zmleto zrnje«, stkorn. *talch* »furfures«, verjetno še v lit. *tel̃kti* »zbirati prostovoljne delavce« in lit. *tìlkti*, *tilkstù*, *tilkù* »utihniti, pomiriti se« (slednje je ali prvotno *»postati skopljen, stolčen« ali, po Fraenklu, 1093 s., derivirano iz lit. *tìlti* »utihniti«). Ide. **telek-* je determinirano **tel-* (prim. z drugim determinativom ide. **teleg'h-* v sti. *tr̥ṇédhi* »zmleti«, lit. *tálžyti* »tolči, tepsti«, lot. *talzît*, *talstît* »isto«), kar je dalje sorodno s fin. *tallata* »pedibus calco«, est. *talla-* »teptati« (Vasmer, III, 116; Pokorny, 1062; Čop, Linguistica XIII, 143). Glej tudi *tlȁk*, **tlakno*, *tláka*, *tûkec*. M. S.

tolih (m.), g. *-a* »bodalo, pugio«, v 16. st. *tollih* in *tolh* »pugio, ein Tolch« (Megiser), v 18. st. *tollih* »enu kratku ŝhpizhaftu oroŝhye ŝa preboſti, pugio, sica«, *toliſhizh* »pugiunculus« (Kastelec-Vorenc), *tolh* »pugio, Dolch« (Pohlin). Gutsmann pri geslu *Dolch* navaja le sln. »bodalze, kratek mezh, mezhizh«, enako kasnejši avtorji; Murko II, 235, ima poleg tega še sin. *hanshar*.

Prevzeto iz pozno srvn. *tollich*, *dollich* »bodalo« > n. *Dolch* (Miklošič, Frw., 60; Striedter-Temps, DLS, 238). Beseda je izpričana od 15. st. in ni pojasnjena. Morda je v osnovi neka germ. beseda, na katero je vplivalo lat. *dolō* »bodalo« (Kluge[22], 149; Drosdowski, HW, 132). M. S.

tǫ́lik (adj.), f. *-a* »tantus, so groß«, d. obl. *tǫ̑liki*; *tǫ́likšen*, *-šna*, d. obl. *tǫ̑likšni* »isto«; dem. *tǫ̑liček*, *-čka*, *tǫ̑ličen*, *-čna*, *tǫ̑ličken*, *-kna* »so klein«; adv. *tǫ́liko*, *tǫ̑liko*

»tantum, tantopere, tot«, *tộlikaj*, *tộlikanj*, dol. *tȗi̯k* (Borovnica), *tȗi̯k* (Raščica) (Ramovš, Zbrano delo II, 564), gor. *tộk*, *tộkle* < *tộliko(le)*, v Zadrečki dolini *'to:k*, *'to:kə*, *'to:kle* »toliko« (Weiss, Mag., 138), adv. *tolikájše* »tudi« (pkm.); v 16. st. *tulikain* (Trubar), *tuliko*, *tulikai* (Krelj), *tulikui* »tantundem«, *tuliku* »tot« (Megiser), v 17. st. *tolicai* »tanto« (Alasia), *tolikain preuseten* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tulik* poleg *takú velik* »tantus«, *toliku* »tot, totidem«, *tolikain* »intantum, tantopere, tantundem« (Kastelec-Vorenc), *tolku*, *tolkajn* »tot, tantum« (Pohlin), *tolkai*, *tolku* »soviel« (Gutsmann). Adv. *tộli* »toliko«, ki ga Pleteršnik II, 675, opredeljuje kot nknjiž., v dial. in star. jeziku ni zaslediti.

Prim. stcsl. *tolь* »tam, tantum«, *tolьma*, *tolьmi* »isto«, *toli* »tum«, *tolě* »tantopere«, *tolikъ* »tantus«, *toliko* »tantopere«, sbh. *tolìkī*, adv. *tolìkō*, *tòliko*, *tȏli* »kaj šele«, hrv. čak. *tol'ìk*, *otol'ìk*, *tòki* »tolik« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 761, 1245), mak. *tólkáv* »tolik«, adv. *tolku*, blg. *tólkav*, *tólčav*, adv. *tólkova*, *tólkozi*, *tólkoz*, *tólko*, r. *tólь* »toliko«, *tólьko* »samo«, str. *toliko* »toliko, samo«, ukr. *tíľky*, *tíľko* »samo«, br. *tóľki*, dial. *tóľka*, p. dial. *toli* »glej, tako je, samo, saj, vendar«, *tolko*, *telko*, *talko* »toliko« (Karłowicz, SGP V, 409, 382), č. *tolik* »toliko«, *toliko* »samo«, slš. *toľký*, dial. *toliký* »tolik«, adv. *toľko*. Psl. **toli*, **tolь* »toliko« (→ adj. **tòlikъ*, **tòlьkъ*) segmentirajo v demonstr. pron. **to* in part. **li*. Enako je tvorjeno psl. **ko-li* → **kò-li-kъ*, **i̯e-li* → **i̯e-li-kъ*, **vьchъ* → **vьcho-li-kъ*. Psl. **toli* (razen v korenskem vokalizmu) ustreza lit. *tõl*, *tõlei* »do tedaj«, lot. *tâleĩt* »dokler, do tedaj«, lat. *tālis* »tak«, gr. τηλίκος »toliko star« (Trautmann, BSW, 312; Vasmer III, 117; Kopečný, ESS II, 673 ss.). Izglasni vokalizem je bil sodeč po **tolȋkъ* > **tòlikъ* cirkumflektiran, kar potrjuje tudi lit. *tõlei*. Vaillant, Gr. comp. I, 53, 118, domneva prvotno **to-lēi* in **kᵘ̯o-lēi*, lok. k psl. **tolь* oz. **kolь*. To se z *e*-jevskim vokalizmom ohranja v lit. *kelì* »koliko«. Korenski vokalizem je prvotno kratek kot v ide. **to-ti* > sti. *táti*, lat. *tot* »toliko«. Lit. dolgi vokalizem je razložljiv z vplivom lit. *kõks* »kakšen«, *tõks* »takšen«. Lat. in gr. vokalizem je po Vaillantu, l. c., iz **kᵘ̯ā* oz. **tā*, oblike instr. f. Drugače Szemerényi, SM III, 1160 ss., ki domneva prvotno **tā-li* < **to-ali* in **kᵘ̯ā-li* < **kᵘ̯o-ali* (v čemer naj bi bil drugi člen iz ide. **al-* »rasti«), s čimer soglaša balt., lat. in gr. gradivo. Psl. **tolь*, **toli*, **kolь*, **koli* naj bi se iz tega razvilo pod vplivom adj. **tolikъ*, **kolikъ*, v čemer vidi tvorbo tipa germ. **hwa-līka-* »kakšen« > stvn. *hwelîch*, germ. **swa-līka-* »takšen« > got. *swaleiks*, v katerih je prvi člen pron. osnova, drugi pa germ. **līka-* »telo, oblika«. M. S.

tolíti, *tộlim* (v. impf.) »tolažiti, miriti«, npr. *toliti otroka*, pkm. *tolìti*, *-òlin* »tišati, umirjati«, pf. *vtolìti*, *vtòlin* »umiriti, utišati otroka« (Novak, Slovar[2], 158), pf. *utóliti* (Tolmin), *potóliti*, *patalít* »umiriti otroka« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 194), bovško *zętulì:tę* »potolažiti (otroka)« (Ivančič, DSBG, 71) < sln. **zatolíti*; k temu nomen agentis *tolȋvec* (m.), g. *-vca* »tolažitelj, miritelj«.

Prim. csl. *toliti*, *toljǫ* »placare«, *utoliti* »orcere« in *utaljati* »sedare«, hrv., sb. *tòliti*, *tòlīm* »tolažiti, miriti, blažiti« (Vuk), *utòliti* »potolažiti, utišati«, hrv. čak. *potòlica* »potuha« (Vrgada), v Orlecu na Cresu *davȁt po tõlice* »razvajati otroka« (Houtzagers, ČD, 380), gradišč. hrv. *utolìti*, *utòlim* »potolažiti« (Tornow, BD, 361), r. *tolítь*, *toljú* »potešiti, umiriti«, ukr. *utolýtysja* »zadovoljiti se«, stp. *tolić* »utišati«. Iz slov. jezikov je rum. *a să potoli* »nachlasse, stiller, sanfter werden« (Tiktin, Wb., 1225). Psl. **tolíti*, **tòlišь* »miriti, tolažiti ipd.« je tako kot stir. *-tuili* »spati« in het. *tallii̯a-* »ponižno prositi« (Eichner pri Oettingerju, Stammbildung, 346, izvaja iz **tl̥H-i̯é-*) kavz. **tol(H)éi̯e-* ide. baze **(s)tel(H)-* »tih, miren biti« (LIV, 564, brez het. gradiva in brez rekonstrukcije *s*-mobile), ki jo je Trautmann, BSW, prepoznal tudi v psl. **tьlěti* »mirovati (o ognju)« (sprejema Pokorny, 1062; LIV, l. c.) in lit. *tìlti*, *tylù* »molčeč postati«, kar Mühlenbach-Endzelin IV, 127, primerja z lot. *tilinât* »otroka raznežiti« (Trautmann, l. c.; Fraenkel, 1095; Miklošič, 480). Rekonstrukcijo baze z s-mobile opravičuje zah. germ. adj. **stellja-* »tih, miren« v stvn. *stilli* »isto«, srvn. *stille*, nvn. *still* (Kluge[23], 796). Semantično manj prepričljiva je primerjava z arm. *tʿołum* »pustiti, trpeti«, lat. *tollō*, *-ere* »vzdigniti, oddaljiti« (Pedersen, KZ XXXIX, 371). Glej tudi *tolážiti*, *talóžiti* in *tlẹ́ti*. M. F.

tolmáč (m.), g. *-a* »prevajalec, razlagalec«, *tolmáčiti*, *-ȃčim* (impf.), star. *tolmačeváti*, *-újem* (impf.); v 16. st. *tolmazh* »Dolmetsch, interpres«, *tolmazhiti* »interpretari« (Megiser), *tolmazhevati* (Trubar, Dalmatin), v 18. st. *tolmazhnik*, *tolmazhar* »Dolmetscher«, *tolmazhiti*, *tolmazhuvati* »dolmetschen« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tùmāč*, *tumáčiti*, sb. csl. *tlъmačь*, mak. *tolmač*, blg. *tъlmač*, r. *tolmáč*, *tolmáčitь*, p. *tłumacz*, *tłumaczyč*, star. č. *tlumač*, danes *tlumočník*, *tlumočiti*, star. slš. *tlmač*, danes *tlmočník*, *tlmočiť*, gl. *tołmač*, *tołmačić*. Psl. **tъlmačь*. Iz madž. *tolmács* ali iz slov. jezikov je srvn. *tolmetsche*, nvn. *Dolmetsch(er)*. Sprejeto iz turkotatarskih jezikov, prim. kuman. *tylmač*, kirg. *tilmäš*, osman. turš. *dilmaç*, *tilmaç*, ujgur. *tülmäği* (Miklošič, TEl. II, 177, SEW, 369; Lokotsch, 162). Že 1500 let pred našim štetjem je huritsko *talami* »tolmač« (Kluge[17], 137); opozarjajo tudi na asir. *turgumannu*, *targumannu* »tolmač« (Jyrkänkallio, Studia Orient. XVII, 1). Pomensko enako je tudi slov. **tъlkar'ь*, **tъlkovьnikъ*, prim. mak. *tolkuva* »razlagati«, *tolkuvač* »tolmač«, ukr. po besednem križanju tudi *tolkmáčyty* (glej Vasmer III, 115; Machek[2], 645). Sln. *tolkováti* »interpretirati« je iz r. Omeniti je treba tudi sln. *tolnáč* »svet, zbor«, pkm. *tanač* (m.) »isto«, hrv. kajk. *tanȃč*, pri Belostencu *tolnāch* »confilium«, madž. *tanács* »svet«, verjetno iz panonsko slov. dublete **tъlnačь* (Skok III, 521). Obširno Manzelli, AUSB XII (1981), 111 s., ki za vse izraze domneva ide. poreklo.

Tolmin (m.), g. *-a* (tpn.), dial. *Tm̀ìn*, furl. *Tulmin*, l. 1063–1068 *in Tulmine*, 1247 *Tulmein*; k temu še tpn. *Temljine*, l. 1367 *Telmine* (o tem Kelemina, SR IV, 180) in hdrn. *Tolminka*, l. 1257 *Tulmina*. Najbolj verjetno izhodno **Tъlъmynъ* (kakor *Kolpa* < **Kъlъpa*, ant. *Kolapis)* iz predrom. (kelt.) **talamon*, v alpski toponimiji furl. *Talm*, ligur. *Talamone*, it. *Talamon*, *Talamone*, frc. *Talamons*, *Talamont*. To izvaja Hubschmidt, Praerom., 88, iz kelt. **talu-* »tla«, razširjeno s predrom. sufiksi. Jud, Rom. XLVII, 88, in Bertoldi, ZRPh LVII, 185, domnevata predide. poreklo. O sln. imenu Bezlaj, SVI II, 263; drugače Ramovš, ČJKZ VI, 25, Kr. zg., 26, kjer domneva kelt. **tilmon*; Kelemina, SR IV, 180, pa povezuje *Tolmin* in *tolmȗn*.

tolmȗn (m.), g. *-a* »locus fluminis profundior« (dol.), tudi *tomȗn*, *komȗn*, *cemȗn* poleg *tolmína*, *tomína* »vodno brezno«. Zgodnja rom. izposojenka iz lat. *turbinio(nem)* »zračni vrtinec« (o tem Meyer-Lübke, 8995). Gla-

sovno najbliže je furl. *tulmignòn*, *tulignòn* »zračni vrtinec« (frc. *tourbillon*), pomensko pa rum. dial. *tulbină* »vodni vrtinec«. Izhajati je treba iz prvotnega **tъlmunъ* z zgodnjim prehodom *tl-* > *kl-* in po notr. sekundarni palatalizaciji *cemûn*; prim. bruhalnik *Cemun* pri Cerkniškem jezeru (Bezlaj, SR V–VII, 131, Eseji, 91).

tolovâj (m.), g. *-a* »razbojnik, ropar«, f. *tolovâjka*, adj. *tolovájski*, abstr. *tolovâjstvo*; tudi *tolvaj* (že v Martjanski pesmarici), pkm. *tóuvaj* »tat«, *tolvajíja* »tatvina« (Novak, Slovar,[2] 158), v 18. st. *tolovaj* »Räuber, prædo« (Pohlin), *tolovai* »Räuber« (Gutsmann), v 19. st. *tolovàj*, *-ája* »Räuber« (Murko I, 673); cgn., tpn. *Tolvaj*.

Interkalirani *o* pri neprekmurskih avtorjih ni pojasnjen, prim. tako tudi pri *korobáč*, star. *korbáč* < sbh. *kòrbāč* < turš. *kırbaç* in že v madž. pri *palačînka* < madž. *palacsinta* < rum. *plăcíntă*. Kakor hrv. kajk. *tolvàj*, pri protestantskih piscih izpričano od 16. st. dalje (Francev, JA XXXIII, 33), prevzeto iz madž. *tolvaj* »tat, lopov«, iz česar je tudi turš. *tulvaj* (Miklošič, 358), medtem ko je rum. *tîlhar* »ropar, tat«, kar Tiktin, Wb., 1590, in Skok III, 480, izvajata iz te madž. predloge, verjetneje prek **tihlar* tvorjeno iz *tihăraie* »hosta, goščava« (Cioranescu, DER, 836). Madž. *tolvaj* povezujejo z madž. *tilt* »prepovedati« k *tulajdon* »lastni« (EWU, 1527). Glej tudi *tìloš*. M. S.

tólpa (f.) »množica, drhal, krdelo (razbojnikov)«, izpričano od 19. st. dalje, pri Cigaletu, Wb. II, 1338, s. v. *Schar* še s pripombo, da je beseda r.

Prevzeto iz r. *tolpá* »truma, množica ljudi«, prim. stcsl. *tlъpa* »turba, chorus«, mak. *tolpa* »neorganizirana skupina ljudi, kup«, blg. *tъlpá* »truma, gruča, drhal, gneča«, kašub. *tòlpa* »počasen človek, obotavljivec«, *tolpa* »debelo in leno dekle«, č. *tlupa* »tolpa, množica, jata, krdelo«. Psl. **tъlpā̃* < ide. **tul-pā* »kroglasta gmota«. Tvorba je potrjena tudi v lot. denom. *tul̃pîtiês* »kopičiti se«. Iz variante **tul-upā* je po disimilaciji *u – u* > *o – u* še gr. τολύπη »klobčič volne, pripravljen za prejo, klobčič spredenega sukanca«, po prehodu v *i*-jevsko deklinacijo tudi luvij. *taluppi-* »gruda testa«. Tvorbi **tul-pā* in **tul-upā* sta izpeljani iz **tulo-* > gr. τύλος »okrogla, napeta stvar, grba, žmula, žulj« (Čop, Prispevek, 89 ss.). Lot. *tul̃pîtiês* izkazuje težko bazo, zato je treba zgornje rekonstrukcije verjetno popraviti v **tulHpā̃*, **tulH-upā* oz. **tulHo-*, kar je lahko po metatezi iz pričakovanega **tuH-lo-* iz baze **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti«. K pomenski dvojnosti prim. lat. *globus* »krogla, gomila, kup« in »drhal«, *caterva* »kup, grmada« in »truma, krdelo«. Starejša razlaga, po kateri naj bi bilo psl. **tъlpā̃* sorodno z lit. *til̃pti* »imeti prostor«, *tùlpinti* »narediti prostor« (tako Vasmer III, 117, ki navaja star. literaturo), pomensko ne ustreza. Glej tudi *tîl I*. M. S.

tȏlst (adj.), f. *tólsta* »pinguis, opimus«, npr. *tolsta jed* »mastna j.«, *tolsta zemlja* »mastna z.«, *tolsto rasti* »bohotno rasti«, *tolst človek* »debel č.«; subst. *tȏlst*, g. *tolstî* »maščoba« (Janežič, Trubar), danes *tȏlšča* »isto« (adj. *tólščen*, *-čna* »Fett-«, *tolščę̑n*, *-a* »debel«), redkeje *tolstína*, *tolščína*, *tolščóba* (adj. *tolščóben*, *-bna*), *tolščâva* »isto«, abstr. *tolstȏst*, *-i* »debelost«, izv. subst. *tolsták*, *-a* »debeluh«, *tolstíka* »Crassula« (kakor n. *Dickblatt*), *tolščíca* »debelost, adipositas«, *tôlstnica* »podkožna maščoba«, neuspela neologizma *tolščák* in *tôlstnica* »pingvin« (sledeč domnevno napačnemu mnenju, da je n. *Pinguin* < agl. *penguin* iz lat. *pinguis* »debel, tolst«, prim. tudi č. *tučňák* »pingvin« iz *tučný* »debel«; agl. *penguin* je bolj verjetno iz kimr. *pen gwyn* »bela glava« (Pfeifer, EWD[2], 1011)), *tolst(e)nína* »Fettware«, v. denom. *tolstíti*, *-ím* (impf.) »rediti«, *tolstę́ti*, *-ím* (impf.) »postajati debel«; v 16. st. *tolſt* »pinguis« (Megiser), v 17. st. *toſt* »graffo« (Alasia), v 18. st. *tolſt* »pingvis, obesus, opimus« (Kastelec-Vorenc), *tolſtina*, *tolszhava* »adeps, adipale, pingvitudo«, *tolſte* »pinguis«, *tolſtina*, *tolſtnina* »pinguedo« (Pohlin), *toust* »dick, feist, leibig, speckig«, *toustina* »Schmeer« (Gutsmann); v orn. *Tósc* (< **Tъlstьcь̏*), *Tóšč* (< **Tolstı̏č*), *Tóško čélo*, l. 1376 *Vaystemek*, 1414 *Vaistenekk*, 1453 *Faisten Hirn* (< **tolst-sko*), večkrat *Tólsti vȓh*, od tod cgn. *Tulščak*, *Tovšak*, okrog l. 1500 *Tolschackh* (Šivic-Dular, SR XXXII, 290); prim. tudi na hrv. ozemlju tpn. in orn. *Tusti Vrh*, *Tusto Brdo*, *Tusto čelo* (ARj XVIII, 960). Sln. indikacije na premično akcentsko paradigmo so lahko sekundarne po d. obl. *tȏlsti* < **tъ̏lstъjь*.

Prim. csl. *tlъstъ* »pinguis«, sbh. *tȗst*, hrv. v Dubrovniku *tȕst*, čak. *tȗst*, *tūstȁ*, *tȗsto*, blg. *tlъ́st*, *-a*, r. *tólstyj*, dial. tudi *tolstój*, ned. obl. *tólst*, *tolstá*, *tólstó*, ukr. *tovstýj*, br. *tóŭsty*, p. *tłusty*, č. *tlustý*, slš. *tlstý*, gl. *tołsty*, dl. *tłusty*. Psl. **tъ̏lstь* ali **tъ̑lstъ* je verjetno pas. ptc. v slov. nepotrjenega glagola, ki se ohranja v lit. *tulžti*, *tulžtù* »postati mehek, voden, zmehčati se, nabrekniti«, *patulžę̃s* »zabuhel, otekel«, lot. *tùlzt*, *-stu* »nabrekniti, oteči« (Machek[2], 646). Balt. glagol je lahko denom. (tipa lit. *smul̃kti*, *smulkstù* iz *smulkùs* »droben«) iz determinirane osnove **tul(H)-g'(h)-* k **tul(H)o-* > gr. τύλος »okrogla, napeta stvar, grba, žmula, žulj« (Pokorny, 1081, ki za slov. domneva posnemanje izglasja po primeru **gǫ̑stъ*). Razlaga ima dve težavi. Balt. glagol izkazuje lahko bazo, s čimer delno soglaša slov. gradivo. Sbh. *tȕst* in *tȕšta* (= sln. *tȏlšča*, r. *tólšča*, ukr. *tóvšča*) morda kaže na prvotno **tъ̏lstъ*. Poleg tega lit. *til̃žti* »postajati voden, prepojen z vodo«, lot. *tìlzât* »veliko jesti in piti« in lit. *telžti*, *telžiù* »scati, pomočiti se, močno deževati«, lot. *tèlst* »naenkrat veliko in hlastno pojesti ali popiti«, *telzt* »isto« in »tolči, blebetati« kaže na bazo **tel-g'h-* »tolči«, ki jo rekonstruirajo še iz sti. pf. *tatarha* »razbil sem, zmlinčil sem«, *tr̥dhá-* »razbit, zmlinčen«, prim. z drugim determinativom **telk-* v psl. **telťĭ* »tolči« (Fortunatov, Lekcii, 160; Trautmann, BSW, 332; Vasmer 117; Fraenkel, 1078, 1095, 1138 s.). Na težko bazo bi tu lahko kazalo lit. *tél̃žti*, *-žiu* »vreči, tolči«. Ni izključeno, da je balt. **tilž-* tvorjeno po prevojnem iztirjenju iz **tulž-* analogno po primerih z dvojnim refleksom tipa *dùrti* : *dir̃ti*, kar je dalje privedlo do nastanka baze **telž-* in mešanje z refleksom iz ide. **tel-g'h-* »tolči«. Glej tudi *tušjak*. M. S.

tolta (f.) »ovsen zdrob«, izpričano le v 18. st. *tolta* »Habergrütze, avenaceum« (Pohlin). Malo jasno; morda iz **tolka*, kar bi bilo verjetno izposojeno iz n. *Talken*, *Dalken* »neka močnata jed«. To je pred metatezo likvid izposojeno iz slov. **tolk(ъ)no*, r. *toloknó* »ovsen zdrob«, p. *tłokno* »jed iz ovsene moke, vode in mleka« (č. *vdolek*, *dolek* < n.). O tem Koštiál, Svoboda 1951, 188; Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 324. Manj verjetna se zdi domača tvorba **tъlk-*, če izhajamo iz *tólči*. Nekateri avtorji mislijo, da je r. *toloknó* izposojeno iz mong. *talyan* »ajdova moka«. Glej tudi **tlakno*.

tomâž (m.), g. *-a* »podpora pod klopjo, ki je okoli peči« (dol.). Razlogi za izvajanje iz atpn. *Tomâž* < gr. Θωμᾶς < aram. *Toma* niso znani. Morda samo ljudskoetimološko naslonjeno na ime, sicer iz srvn. *tam* »jez, na-

sip«, prim. podobno metonimijo v nvn. *Damm*, ki po Grimmu, Wb. II, 707, poleg »jez, nasip« pomeni tudi »les pri orglah, na katerem leži klada, v katero so vtaknjene piščali«. M. S.

tomâžek (m.), g. *-žka* »rjava drevesna ali travniška žaba, Rana temporaria« (jvzh. štaj.). Možna zveza z atpn. *Tomâž* < gr. Θωμᾶς < aram. *Toma* ni jasna. Tudi v drugih jezikih so iz tega atpn. izpeljani apel. različnih pomenov, npr. ben. it. *tomao* »zadnjica« (Boerio, DV, 794), kašub. *tomk* »divjak, odljudnež«, r., br. *fómka* »vitrih«. V 18. st. omenja Gutsmann *tomash* »Thomas: ungestaltete Rübe«. M. S.

tōmbak (m.), g. *-a* »rdeča med«.
Prevzeto iz sosednjih jezikov, verjetno iz n. *Tombak* ali it. *tombacco* »isto«, prim. dalje sbh. *tòmbak*, *tùmbak*, frc. *tombac*, ngr. τομβάκιον. V evr. jezike je beseda prek turš. *tombak* in perz. *tombāk* »isto« prišla iz malajske *tambāga*, indonez. *tembaga* »baker« (Battisti-Alessio, 3814; Grimm, Wb. XI/1, 678; Skok III, 522). M. S.

tómbas (m.), g. *-a* »dolga savska ladja«, izpričano večkrat v lokalnih n. listinah, npr. l. 1801 *auf Kreinerischen Dombaßen*. Prim. sbh. *tùmbās* »ponton, savski čoln«, rum. *dombáz*, *tumbáz* »ponton, vrsta ladje«, madž. *tombác* »ponton, čoln, na katerem je plavajoči mlin«. Izposojeno iz turš. *tombáz* < perz. *dum* »krma, rep« + *bāz* »kdor se igra« (Škaljić, Turcizmi, 623). Miklošič, TEl. II, 178, je prišteval zraven tudi r. *dubás* »enodebelni čoln«, p. *dubas* »vrsta tovornega čolna na vesla in jadra«, rum. *dubás* »ponton, vrsta čolna«. Temu nasprotuje Vasmer I, 377, ki to izvaja iz **dǫbъ* »hrast« (Bezlaj, JiS V, 192).

tomljáti, *-âm* (v. impf.) »poditi, naokoli gnati« (Pleteršnik II, 676, po Megiserju).
Prim. csl. *tomiti*, *tomljǫ* »circumagere, vexare«, *tomitelь* »tyrannus«, *tomlienlje* »poena«, *tomьnъ* »fatigatus«, hrv., sb. *tòmiti*, *tòmīm* »pritiskati«, r. *tomítь*, *tomljú* »mučiti, utrujati«, str. *tomlь* »muka, trpljenje«, ukr. *tomýty*, *tomljú* »mučiti, utrujati«, br. *tomícь*, *tómiš* »izčrpavati«. Psl. **tomīti*, **tòmišь* je tako kot sti. *tamayati* »zadušiti (koga)« kavz. ide. baze **tem(H)-* »pritiskati, tlačiti, zatirati«, ki je – ker se pomen »rezati« razvije iz »pritiskati, tolči« – lahko sorodna z ide. **tem(H_1)-* »rezati« v psl. **tęti*, **tьnèšь* ← **tm̥-né-H_1-* (LIV, 567), prim. sti. *tā́myati* »utruditi, izčrpati«, lat. *tēmulentus* »omamljen, napit«, *abstēmius* »trezen, preudaren«, srir. *tām* »bolezen, nemoč, smrt« < **tōmu-*, nvn. *damisch* »neumen, trapast« in tudi het. *damaš-* »pritiskati, tlačiti, mučiti«, *damme-šḫa-* (c.) »poškodba, nasilje; kazenski ukrep« < **tomé-sH_2o-* (Trautmann, BSW, 313; Vasmer III, 118; Pokorny, 1063; Čop, IM 70 s.). Miklošič, 358, in Zubatý, Stud. I/2, 169, sta slov. **tomīti* povezovala tudi z lit. *stamìnti* »zadušiti«, a v zvezo dvomi Fraenkel, 895.
Sln. *temljati*, *-am* (impf.) »klatiti« (navaja le Miklošič, l. c.) je bolj verjetno poknjiženo iz **təmljáti* in identično Miklošičevim *tomljáti*, kot pa osnovna prevojna stopnja. Ta se ohranja v č. denominativnem glagolu *temovat* »zagatati, zamašiti«, *utemovat* »steptati, potlačiti« ← psl. subst. **temъ*. Zadnje Machek[2], 639, pušča brez razlage.
Ker je sln. *tomljáti* med slov. gradivom formalno osamljeno, je glagol lahko iter. prvotnega sln. kavz. **tomīti*, **tómim*, ne da pa se izključiti možnosti, da zaradi sln. podobnopomenskega *támati*, *-am* »kot pijan okoli okoli tavati« glagola *tomljáti* in *temljáti* nista le neustrezni poknjižbi za dial. **təmljáti*, kar je po redukciji lahko nastalo iz sln. deverbativa **tamljáti* k *támati*, *-am*, od koder sta tudi deverbativa *tamúzati*, *-am* »lahno tolči« in *tamáriti*, *tamârim* »tlačiti, pritiskati«. Glej tudi *tamúzati* in dalje *tẹ́ti*. M. F.

***tomóšk** (m.), g. *-a* »tkanina damast«, samo v 18. st. *is tamoshka gvant* »vestis damascena« (Kastelec-Vorenc), *tomóſhk* »Damast« (Gutsmann), v 19. st. *tomóſhk* poleg *kamúka*, *kámuka* »Damast«, *tomóſhkaſt*, *kamúkaſt* »damasten« (Murko II, 212).
Prevzeto iz kor. n. *Tamaschk*, *Tamascht*, bav. n. *Damask*, knjiž. *Damast* (od tod mlado izposojeno sln. *damâst*) < pozno srvn. *damasch*, *damast* < it. *damasco*, *damasto* »isto«, kar je poimenovano po sirskem mestu *Damask*, lat. *Damascus*, od koder so v srednjem veku uvažali to tkanino (Striedter-Temps, DLS, 238; Kluge[22], 126; Drosdowski, HW, 114). Glej tudi *čẹ̑šplja*. M. S.

tompf (m.) »nasip«, samo v 18. st. *tompſ* »agger« poleg sin. *ſhutina*, *ſaſſip*, *ſhuta*, *ſagreb*, *naſſip*, *grubla*, *kúp ſemlè* (Kastelec-Vorenc).
Prevzeto iz srvn. *tam* ali zgodnje nvn. *Tam(m)* »nasip«, kar je potrjeno do začetka 18. st., ko prevlada spn. varianta *Damm* »isto«. O n. besedi glej Pfeifer, EWD[2], 200 s., ki izhaja iz ide. **dhəmno-* k bazi **dheH-* »postaviti« in primerja gr. θέμεθλα »temelj, podlaga, osnova«. Pristop izglasnega konzonanta ni jasen, morda pod vplivom *tȏnf* »tolmun«. M. S.

tộn (m.), g. *-a* »zvok določene višine«, pri Pleteršniku še *tōn* »Ton«, *dati don* »intonieren«; v 18. st. le *glas*, *ſhtima peitjá* »tonus« (Kastelec-Vorenc), *glas*, *glaſin*, *brenk*, *visha* »Ton« (Gutsmann).
Prevzeto iz n. *Ton* < srvn. *dōn*, *ton* < stvn. *tonus* < lat. *tonus* »glas, ton strune, napetost strune« < gr. τόνος »glas, zvok, ton, glas strune« < »kar je napeto, konopec, struna« < »napenjanje«, kar je nomen actionis od τείνω »napeti, napenjati« < **ten-i̯e/o-* (Kluge[23], 828, Frisk II, 863; LIV, 569). M. S.

-ton, samo v kompoz. *drvotȍn*, *-tǫ́na* (m.) »kraj, kjer se sekajo drva«, tudi *drvóton* in *drvótan* (pkm.); izv. *drvotộnščak* »tnalo« (vzh. štaj.). Prim. dl. *toń* »poseka«, č. *nátoń*, *nátoň* »tnalo«, p. *natoń* »kraj, kjer se sekajo drva«. Prevoj k **tęti*, **tьnǫ*, sln. *tẹ́ti*, *tnèm* »sekati« (Trautmann, BSW, 324; Vasmer III, 11; Machek[2], 644). Dalje glej *tẹ́ti*, *otînek*.

tộna (f.) »1000 kg« (SSKJ V, 119), pri Pleteršniku *tōna* »utež (navadno 20 centov)«, slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb., 1630 kot rusizem v pomenu »sod«: *tona** poleg *sod* »ein großes Faß«, Term., 120: *Tonne*: *bečva*, russ. *tòna*.
Kakor sbh. *tóna*, mak. *ton*, blg. *tón*, r., ukr. *tónna*, star. r. tudi *tón*, br. *tóna*, p. *tona*, č. *tuna*, slš. *tona* »isto«, star. gl. *tuna*, *tona*, *tončka* »sod«, dl. *tuna*, *tunka*, dial. *tunwej* »isto« prevzeto prek n. *Tonne* »1000 kg« < »sod«, zlasti »sodček za mast, meso, med ipd.« < srvn. *tunna*, *tonna* »kad, čeber, sod« iz frc. *tonne* »1000 kg« < »velik sod« < srlat. *tunna* »sod«. Beseda je kelt. izvora, prim. srir. *tond*, *tonn* »koža, površina«. Pomen »sod« se je razvil iz »koža« prek »meh (za hrambo tekočin)«. Današnji pomen »1000 kg« (= pribl. 20 centov, tj. 2000 funtov po 454 g) temelji na enoti ladijske prostornine (zadostni za en sod), ki je znašala 42 kubičnih čevljev (= 1,3272 m^3). Današnja registrska tona je enaka 100 angleških kubič-

nih čevljev, tj. 2,8316 m^3 (Vasmer III, 119; Gamillscheg, EWFS, 848; Grimm, Wb. XI/I,1, 791). Iz stfrc. kol. *tonnelle* »obok pri sodu« je prek agl. *tunnel* in n. *Tunnel* v 20. st. prevzeto sln. *tunȩ̂l* »predor« (Kluge[23], 841). Glej tudi *tûnja*. M. S.

tonček (m.), g. *-čka* »Globularia« (Petauer, LRB, 233).

Verjetno prek **tondec, -dca* izpeljano iz izposojenke iz it. *tondo*, furl. *tònt* »okrogel, obel« (od tod primor. *tond* »krožnik« (Gradnik, De profundis)), prim. tako semantično motivacijo zaradi kroglastega socvetja v nlat. *Globularia* iz *globulus* »kroglica«, n. *Kugelblume, Kugelkraut*, slš. *gulička* (*gul'a* »krogla«), r. *šarovka* (*šár* »krogla«) (Marzell, Wb. Pfln. II, 715). M. S.

tǫ́nčič (m.), g. *-a* »črv v jabolkih ali hruškah« (Staro Sedlo; Erjavec; LMS 1880, 196). Osamljeno.

Izhajati bi bilo mogoče iz dem. **tònьčit'ь* nomena agentis **tònьcь* »kdor grize, gloda«, ki je mogel biti tvorjen iz aktivnega deverbativnega adj. **tònъ* tipa φορός glagola **tenèšь* »rezati, sekati« < **tém-ne/o-* »isto«, prim. gr. τέμνω »rezati, sekati, klati«. Posredno potrjuje obstoj psl. adj. **tònъ* psl. dial. **tonь* (f.) »poseka«, ki se ohranja v dl. *toń, -nje* »poseka v gozdu« (Schuster-Šewc, HEWb., 1514) in je nastal po vzorcu **teplь* (f.) ← ptc. **teplъ*. O pomenskemu razvoju »rezati, sekati« > »gristi« v okviru psl. **tę̄ti, *tьnèšь* priča pri Jarniku, Versuch, 20, zabeleženo *sateti, satnem* »einbeißen«; enak pomen izpričuje tudi ukr. *tjáty, tnú*; k možnosti takega pomenskega razvoja prim. psl. **rǫbíti, *rǫ́bišь* »sekati, cepiti« : **rę̄bati* »glodati« → nomen agentis **rę̄bar'ь* v sln. dial. *rẹ́var* »bramor« (glej *rẹ́var II*). Erjavčevo povezovanje tega osamljenega leksema z besedno družino *toníti, tǫ́nem* (v. impf.) »pod vodno gladino izginjati«, *otȍn* (m.) »vodna globina, tolmun« (l. c.) semantično ne ustreza, njegovo kasnejše izvajanje iz it. *tonchio* »žitni hrošč, rilčkar« (LMS 1882-1883, 344) se zaradi možnega domačega izvora zdi manj verjetno. Dalje glej *tẹ́ti*. M. F.

tȍnf (m.), g. *tónfa* »tolmun«, tudi *tǫ̂nf, -a* »isto« (SSKJ V, 119), brez asimilacije *m* > *n* pred labiodentalnim *f* (Ramovš, Hgr. II, 103) gor. *'tomf*, g. *tó:mfa* »isto« (Kropa; Škofic, Diss., 370), kor. zilj. *tȍmf*, g. *túmfa* (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 373). V 16. st. *tumpf* »Würbel, Zwirbel« (Megiser). Kot onomastična baza je apelativ pogost v imenih tolmunov, npr. *Boltetov tonf* »tolmun v Bolski«, *Soldaški tonf* v okolici Celja, *Tumf* pri Slovenski Bistrici, *Pri tumfi* »tolmun pri Bovcu« (o tem Bezlaj, SVI II, 264, 279).

Izposojeno iz kor. n. *tumpf* »globina v tekoči vodi«, srvn. *tumpf* »luža, mlaka«, dem. *tümpfel* »globina v tekoči vodi, vrtinec« (Striedter-Temps, DLS, 238), stvn. dem. *tumpfilo* »vrtinec«; izhodno germ. **dumpa-* »globina« je sorodno z germ. adj. **dewpa-* »globok«, stvn. *tiof* »isto«, nvn. *tief* (Kluge[22], 744). V 18. st. pri Kastelec-Vorencu zabeleženo *tompf* »agger«, kaže na nadaljnji pomenski razvoj, ki so ga morda sprožile gradnje zaščit, npr. nasipov na takih nevarnih mestih rečnih tokov (drugačno razlago slednjega glej s. v. *tompf*). Glej tudi sin. *tolmún, tǫ̂nja II*. M. F.

toníti I, *tǫ́nem* (v. impf.) »izginjati pod vodno gladino«, pf. *po-, u-, za-toníti, -tǫ́nem*, slednji v. tudi v pomenu »dol iti, zaiti (o soncu)«; sem deverbativi *otȍn* (m.), g. *otóna* »globina v vodi, tolmun« (Kobarid; Erjavec, LMS 1880, 165), *zatȍn* (m.), g. *zatóna* »sončni zahod«, tudi »globina v vodi« (okolica Ljubljane), *záton* (m.) »zaliv, rečni rokav« (pkm.; Novak, Slovar[2], 176), *zatǫ̂na* (f.) »sončni zahod«. V 18. st. *saton* »Untergang der Sonne; sahod, sahajanje ſonza« (Gutsmann).

Prim. csl. *tonǫti, toneši* »immergi«, hrv., sb. *tònuti, tȍnēm* »isto« (Vuk), *záton* (m.) »zaliv«, hrv. čak. *tonȕt, tȍnen* »izginjati pod vodno gladino; zahajati; izginjati«, mak. *tone* »izginjati pod vodno gladino«, r. *tonútь, tonú, tónešь* »isto«, ukr. *tonúty, tonú, tóneš* tudi »daviti se«, br. *tanúcь*, p. *tonąć* tudi »pogrezati se«, č. *tonout* »potapljati se«, slš. *tonúť, -niem*. Psl. **tonǫ̋ti, *tònešь* (impf.; intranz.) »navzdol se premikati« je tako kot blg. *tъ̀na* »pogrezati se« nazalni inkoh. **top-nǫ̋-ti, *tòp-ne-šь* oz. reducirano **tъp-nǫ̋-ti, *tъ̀p-ne-šь* (Miklošič, 358) glagola **top-ti, *topèšь* »navzdol premikati, toniti, pogrezati«, čigar obstoj poleg deverbativa **topíti, *topíšь* »isto«, npr. v sln. *topíti, topím* (v. impf.) »pod vodno gladino izginjati«, potrjuje tudi ptc. pret. akt. **tòplъ* »pogreznjen, globok«, ki se substantiviziran po vzorcu **sûchъ* (adj.) → **suší* (f.) → **súša* ohranja v kašub. *topla* (f.), *-a* »rečna globina« (Sychta, SGK VI, 370), slš. dial. *topl'a* »globoko rečno korito, kjer voda počasi teče« (Kálal, Sl., 468) < **tòpl'a* ← **toplí*. S tem sorodno je slš. dial. *tenúť, -niem* »toniti, potapljati« poleg »plavati; teči, pretakati se« (Kálal, o. c., 712; Machek[2], 647) in slš. dial. *teplý* »strm«, npr. *teplý vrch* »strmi vrh« (Kálal, l. c.), kar je izvorni ptc. pret. akt. **tèplъ* »pogreznjen« > »strm« neevidentiranega v. **tep-ti, *tepèšь* »navzdol se premikati, pogrezati, toniti«. K pomenskemu razvoju prim. psl. kavz. **roníti, *rònišь* »navzdol premikati«, hrv. čak. *ronȉt, rȍnin* »v vodi navzdol se premikati, potapljati se«, gl. *ronić* »spuščati« poleg »izgubljati, solze pretakati«, in s tem sorodno sln. *obrǫ̂nek, -nka* »viseč svet ob vodi« (Spodnja Idrija), tudi »strmina«, hrv. *ȍbronak* (m.), g. *òbrōnka* »strma stran« (Vuk, Lika). Dalje glej *topíti II*. M. F.

toniti II, *-im* (v. impf.) »propadati (o žitu)« le v zvezi *žito toni* »ž. propada« (Cigale, Wb., 1085; Pleteršnik II, 676). K temu *tǫ́njati* »slabo spati, tako da se človek nič ne odpočije« v zvezi *bolnik ne spi, le tonja* (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 311), verjetno s pomensko motivacijo »propadati, slabeti«.

Formalno enako je dl. *toniś, -im* »toniti, pogrezati se«, tudi *tóniś* »zahajati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1516, brez formalne razlage in sln. gradiva), posredno pa o v. **toníti, *toníšь* poleg v 18. st. pri Gutsmannu izpričanega *tonim* »ſenke, tauche« z oznako »alt«, *vtonim* »verſenke, vtopim«, *potonim* »verſenke« pričajo tvorbe, kot sta gl. *tonidło* »močvirje«, dl. dial. *tonidło* »isto« < **tonídlo*. Izhodni v. **toníti* je verjetno denom. substantiva **tȍnь* (f.), ki se ohranja v p. *toń* (f.), g. *-ni* »vodna globina; brezno v vodi«, dl. *toń* (f.), g. *-ni* »brezno v vodi; močvirje, mlaka«, kašub. *toń* (f.), g. *-ni* »globina«. Besedotvorno razmerje med psl. **tȍnь* (f.) »padanje, spuščanje ipd.« < **top-ni-* in hapaksom legomenon v hrv., sb. *tȍn* (m.) »pogrezanje, tonjenje« (ARj XVIII, 460) < **tóp-no-* je razložljivo s predpostavko o verbalnem adj. **top-no-* »ki se spušča, pada, tone« baze **top-* »spuščati, padati, toniti« v psl. nazalnem prez. **top-nǫ̋-ti, *tòp-ne-šь* »submergere«, pri čemer sta psl. **tȍnь* (f.) in hrv., sb. *tȍn* (m.) po vzorcu **teplъ* »topel« (ptc.) → **teplь* (f.) »toplota« oz. po vzorcu **vôrnъ* (adj.) »ožgan, črn« → **vôrnъ* (m.) »vran« substantivizirana iz istega verbalnega adj. **tóp-no-*.

Pomen »propadati« v sln. zvezi *žito toni* se je razvil v okviru psl. denom. v. **toníti, *toníšь*, ki je primarno pomenil »spuščati, padati, pogrezati«. K pomenskemu

razvoju prim. psl. kavz. **roníti*, **ròniš* »povzročati, da gre nekaj navzdol, da se spušča« in k temu mak. *roni* »propadati, hirati«, ukr. *ronýty*, *rónyš* »izgubljati (drevo listje, klas zrnje ipd.)«, dl. *žyto se roni* »izgublja zrnje«. Bkr. *tọ́njati* je iter. **ton'ā́ti*, **ton'ā́ješь* > **tón'āšь* denom. v. **toníti*. K besedotvorju prim. psl. denom. v. **pędlíti*, **pę́dlišь* »napenjati« (← **pę́dlo* »priprava, s katero se pne«) in k temu iter. **pędl'ā́ti* v hrv. *péljati* »motati, štrene mešati«. Dalje glej *toníti I*. M. F.

tộnj (adj.), f. *tọ́nja* »cenen, poceni«, npr. *tonja hrana* »poceni kupljena hrana« (pkm.), dial. *tòu̯ńe* »zastonj«.

Ramovš, ČMF VIII, 2 s. = Zbrano delo II, 226 s., primerja csl. *tunje* »gratis«, adj. *tunь* »qui gratis datur« in sorodno ter domneva že psl. nazalizacijo *un* > *ǫn*. Morda se je tako nastalo **tǫn'ь* denazaliziralo v **ton'ь*, kar se ohranja v kašub. *tòńi* »cenen, poceni«, to pa bi lahko analogno po kompar. s podaljšanim korenskim vokalizmom **tan'ьši* > kašub. *tańši* dalo p. *tani* »cenen, poceni«. Dalje glej *zastọ́nj*. M. S.

tộnja I (f.) »vrsta žitne rje« (bkr.), adj. *tọ́njav*, f. *-a* »droben in kakor požgan (o žitu)« (bkr.), tudi »prazen, slab«, *tonjast*, f. *-a* »isto« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 311).

Prim. hrv. *tȍnja* »megla, ki uničuje žito« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 372), črnogor. *tònja* »smrad«, *tònjati*, *tònjām* (v. impf.) »smrdeti«, *tȍnj* (m.) »smrad« (Grabalj; Vuk). Izhajati je mogoče iz psl. abstr. **toní* (f.) akz. **tònьję* »ožganost; smrad«, sekundarno tako kot **sušā́* (f.) ← **suší* (f.) **ton'ā́* (f.). To je verjetno substantivizirano iz verbalnega adj. **top-no-* »ožgan« glagola **top-* »žgati, peči, kuriti«, ki ga posredno potrjujejo sln. dial. *topoleti*, *-im* »plamteti«, psl. dial. deverbativ **topíti*, **topíšь* iz psl. v. **top-ti*, **topèšь*, jslov. ptc. pret. akt. **tòplъ* »segret, topel« in balt. **tapla-* v stprus. tpn. *Taplawken* »toplo polje«. Dalje glej *topíti I* in *tópel* ter sin. *snệt*, *rjȁ*, *ríja*. M. F.

tộnja II (f.) »globina v vodi«, tudi »mlaka; luža, močvirje«, *tộnjka* (f.) »mlaka« (jvzh. štaj.), adj. *tọ́njav*, f. *-a* »poln mlak«.

Prim. ukr. *tónja* »nevarna globina v vodi«, br. *tónja* »isto«, p. *toń*, *-ni* »vodna globina, brezno v vodi«, dial. tudi *tonia* »isto« (Karłowicz, SGP V, 410), kašub. *toń* (f.), g. *-ni* »globina«, č. *tůně* »globel«, tudi *tůňka* »isto«, slš. dial. *toňa*, *tôňa* »globlji del toka, kjer voda počasneje teče« (Kálal, Sl., 717), dl. *toń*, *-ni* »brezno v vodi; mlaka, močvirje«. Izhajati je potrebno iz psl. **tȍnь* (f.) in **toní* (f.) (→ **tòn'ā́*), kar je po substantivizaciji tipa **toplь* (f.) »toplota« ← ptc. **toplъ* oz. tipa **suší* (f.) »suša« (→ **súšā́*) ← adj. **sûchъ* »suh« nastalo iz verbalnega adj. **tȍnъ* < **top-no-* »dol spuščen, globok« psl. glagola **top-ti*, **topèšь* »navzdol premikati, toniti, pogrezati, namakati, močiti«, ki se ohranja v r. *tóplyj* »moker« < ptc. pret. akt. **tòplъ* »namočen«, nazalnem inkoh. **top-nǫ̋ti*, **tòp-ne-šь* »spuščati se, toniti« (Miklošič, 358; Vasmer[2] IV, 77; Machek[2], 661) in tudi v ptc. pret. akt. **tòplъ* »pogreznjen, globok«, ki se substantiviziran ohranja v kašub. *topla* (f.), *-a* »rečna globina« (Sychta, SGK VI, 370) < **tòpl'a* ← psl. **topl'í* (f.) »globina«. Slov. **tȍnь* in **tòn'a* »globina; mlaka, močvirje« sta homonimna s **tȍnь* in **tòn'a* »vrv; mreža; kraj, kjer se z mrežo lovi« ← **tę́ti*, **tьnešь* »tendere«, prim. r. *tónja* »kraj, kjer se meče mrežo«, ukr. *tónja* »kraj, kjer se lovi«, br. *tónja*, *tanjá* »kraj, kjer se meče mrežo; met ribiške mreže«, p. *tonia* »količina enkrat ujetih rib«, dl. *toń* (f.), *-ni* »ribolov« (Zubatý, JA XVI, 1894, 415; Merkulova, Etimologija 1975, 1977, 52 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1514). Dalje glej *toníti I* in *tonộvščica*. M. F.

Tonova (f.) »Donava«, izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *tonova velika tekozha voda per Dunaji*. To staro ime za Donavo je bilo izposojeno iz stvn. *tuonuowa* »Donava« (poleg *tuonaha* »isto«), kar je po stvn. soglasniškem premiku nastalo iz zah. germ. hdrn. **dōnōu̯iō* »Donava« (> slov. hdrn. **Dűnajь*) iz antičnega latiniziranega imena *Dānuvius*, tudi *Dānubius*. Dalje glej *Dúnaj* in tudi *Videnj*. M. F.

tonộvščica (f.) »rečni galeb, Larus ridibundus« (SSKJ V, 120; Pleteršnik II, 676), tudi *tọ́novščina* »isto«, kar je kot *tónovſhìza* »Larus; Möve« izpričano l. 1842 pri Freyerju, Fauna, 35 s.

Prim. gl. *tonuška* »galeb; čigra«, kar tako kot sln. gradivo kaže na slov. *u*-jevski substantiv **tonъ* (m.), g. **tonu*, iz katerega je bil na eni strani tvorjen adj. tipa **synovъ* (← **sýnъ* (m.), g. *-*u*), **volòvъ* (← **vòlъ* (m.), g. *-*u*) **tonòvъ*, na drugi strani pa substantiv **tonu-chъ*/**tonušь*, prim. sln. *ramúh* »trušč«, *ramúš* »isto« in k temu gl. *ramuška* »plašica, Parus pendulinus«, ker je za to ptico značilen trušč, ščebetanje. Rečni galeb ob gnezdenju išče predvsem jezera, peščene otoke rečnih rokavov, mlake ipd., zato je mogoče, da je bil ta *u*-jevski substantiv soroden s psl. **toní* v sln. *tọ́nja* (f.) »globoko mesto v vodi; mlaka; močvirje«, ki je bil substantiviziran iz verbalnega adj. **top-no-* »ki se spušča, pada, tone« baze **top-* »navzdol premikati, spuščati se« v psl. nazalnem prez. **top-nǫ̋-ti*, **tòp-ne-šь* »navzdol premikati, padati, propadati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1516, brez sln. gradiva, brez morfološke razlage, le z opozorilom, da so substantivi na *-uška* v luž. redki). Sln. *tonộvščica* < **tonòvьšč'ica* ← **tonòvьskaja pъtica* je torej ptica vodnih globeli, mlak oz. močvirij. Dalje glej *tộnja II*. M. F.

tont (m.), g. *-a* »krožnik« (nadiško; Rigoni-Salvino, VIN, 120; Skubic, Rom., 155), *tọ̑nt* »isto« (Brdice pri Kožbani; SLA), z akanjem pod kratkim naglasom tolm. *tánt* »isto« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197).

Izposojeno iz furl. *tònt* (m.) »krožnik« (Skubic, l. c.), *tònd* »isto«, dem. *tondìn*, *tondèl* (Pirona, VF, 1193), ben. it. *tondo* »isto« (Boerio, 755). V it. je subst. prvič zabeležen l. 1585 in znan tudi v drugih dialektih (Battisti-Alessio, 3818). Po aferezi nastalo iz rom. refleksa lat. *rotundus* »okrogel«. Torej enako pomensko motivirano kot naše *krộžnik*. Glej tudi *tonček*. M. F.

tontonẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »grmeti, doneti«.

Zaradi mak. *tatoni* »grmeti« ima sln. glagol verjetno sekundarno vrinjeni nazal, izhodni v. **totonẹ́ti* < **tǫtonẽti* (sln., mak.) pa je denominativen iz subst. z intenzivno reduplikacijo **tǫtonъ* tipa **gȍlgolъ* »verbum«, prim. sti. *gargara-* »glasbeni instrument«. To je tvorba ide. baze *(s)ten(H_2)- »grmeti, doneti; stokati«, prim. sti. *taṁstanīhi* (Narten, SAV, 275), *stánati*, *stániti*, *stanáyati* »doneti, grmeti, besneti«, *stanayitnú-* »grom« poleg *tányati* »doneti, grmeti«, *abhi-ṣṭaná-* »hrušč, ropot, topot«, lat. *tonō*, *-āre* »grmeti, doneti«, stvn. *donar* »grom«, ags. *þorr* »isto«, het. *tetḫa/e-* »grmeti, doneti« ← het. **tetaḫa/e-* < **te-tn̥H₂-* (Pokorny, 1021, brez sln. in het. gradiva). Glej tudi *tutnẹ́ti*, *tontráti* in *stenjáti*, *štánja*, *stọ́kati*. M. F.

tontráti, *-âm* (v. impf.) »šumeti, doneti«. Sem po metafori leksikalizirano *tuntráti*, *-âm* »čebljati« z *u* kot reducirano stopnjo ojevskega vokala.

Verjetno s sekundarnim nazalom iz denom. v. **tǫtrati* »šumeti, doneti« k neizpričanemu subst. **tǫ-trъ* ali **tǫ-tra* »šum, ropot ipd.«, kar je lahko besedotvorna varianta k psl. sin. **tǫ-tъ* (m.) »isto« in **tǫ-tь*. K tvorbi prim. psl. **dǫbъ* »quercus« poleg **dǫbrъ* »isto«. Formalno nabliže je lat. *tonitrus* (m.), *-ūs* »grom, grmenje«, kar je lahko kontaminacija med **tonH*$_2$*-tu-* in **tonH*$_2$*-tro-* (Brugmann, Grdr. II^2/1, 385) oz. **tonH*$_2$*-tu-* in **tenH*$_2$*-ru-* (Klingenschmitt, LUI, 119^{52}) iz ide. baze **(s)ten(H*$_2$*)-* »doneti, grmeti; stokati« (Pokorny, 1021). Glej tudi *tutnẹ́ti*, *tontonẹ́ti* in *stenjáti*, *stọ́kati*. M. F.

toonọ́j (adv.) »ondan, pred kratkim« (Fram), tudi *tonọ́j* »isto« (Pohorje), *tovnọ́* (vzh. štaj.), *tonọ́ka* (Zilja).

Element *to* je kakor v *tộkrat* iz demonstr. pron., samo *onọ́j* »pred kratkim« je izpričano v štaj. To vsebuje ojačevalno part. *-j* (zilj. *-ka*) in iz psl. **onъ̏* »ille« (> sln. *ȍn* »isto«) tvorjeni temporalni adv., ki je še v psl. **onogъda* »tedaj« (Bajec, SR V–VII, 201; Kopečný, ESS II, 683). Dalje glej *tâ I*, *tộkrat*. M. S.

tȍp I (adj.), f. *tópa*/*topȁ* »neoster; neumen, omejen« za izhodno sln. **tộp*, **tọ́pa*, n. *topộ* (o tem Ramovš, Kr. zg., 183). Slednja oblika je še živa v stilistični knjiž. rabi (SSKJ V, 121). Sem kompoz. *topoglȁv* (adj.), f. *-áva* »zabit, omejen«, denom. v. *o-tọ́piti*, *-im* (pf.) »delati topo«, *za-tọ́piti* »isto«, z refleksivom *otópiti se* »top postati«, *otopẹ́ti*, *-ím* »postati manj oster« in preneseno na duhovno sfero »postati manj občutljiv, postati otopel«; sem ničto substantivizirano *tópa* (f.) »neumna deklina« (štaj.). Obir. kor. *tòəːp*, f. *tóəːpa* (Karničar, Obir, 190), pkm. *tóupi* »neoster, otopel«, *zatopìti*, *-ín* »otopiti« (Novak, Slovar^2, 158). Sem rez. orn. *Túpẹ bárdo* (Dapit, ACR I, 47) verjetno v pomenu »zaobljen, zaokrožen«, prim. pomen v gl. (Furlan, Traditiones 26, 1997, 425). V 16. st. *tup* »stumpff, obtusus, hebes« (Megiser), v 18. st. *top* »hebes, hebetatus, obtusus«, *topaſt* »hebes«, *tupaſt* »rudis« (Kastelec-Vorenc), *tup* »stumpf, hebes« (Pohlin), *top* »ſtumpf«, *topoglau* »unfähig, neprimliu, nepopadljiv«, *topoglavoſt* »Unfähigkeit, neprimlivoſt«, *otopiti ſe* »ſtumpf werden«, *top gratati* »isto«, *satoplen* »ſtumpf« (Gutsmann).

Prim. csl. *tǫpъ* »obtusus, crasus«, *tǫpo* (adv.) »obtuse«, *tǫpostь* »hebetudo«, *tǫponosъ* »nasum obtusum habens«, hrv. *tûp*, *túpa*, *túpo*, d. obl. *tûpī* »neoster; omejen, neobčutljiv«, *túpiti*, *tûpīm* »hebetare«, čak. *tȗp*, f. *-a*, d. obl. *tȗpi* »neoster; omejen« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1265), *tȗp*, f. *tūpȁ*, *tȗpo*, d. obl. *tȗpī* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 221), mak. *tap* »neoster, brez konice; zamolkel (o glasu), neoster (o bolečini); omejen«, *tapi* »delati topo, neostro«, s *se* »krhati se (o noževi konici)«, blg. *tъ́pъ* (citirano po Mladenovu, 646), r. *tupój*, ned. obl. *túp*, *tupá*, *túpo*, *tupítь*, *túpišь* »topo delati«, ukr. *tupýj*, v Polesju *túpo* (adv.) »počasi, polagoma« (Klimčuk, Leksika Poles'ja, 72), br. *tupí* »top«, p. *tępy* »isto«, č. *tupý*, slš. gemer. *tupí* (Orlovský, Gemer., 360), gl. *tupy* »neoster; omejen«, tudi »neoster, zaobljen« (Trofimovič, 332), dl. *tupy* »neoster; omejen«. Iz slov. jezikov je madž. *tompa* »zamolkel (o glasu); neumen, omejen; neoster; brez konice; neoster (o bolečini)« (EWU, 1528), rum. *tîmp* »neoster«, *tîmpí* »topo delati« (Tiktin, Wb., 1591). Psl. **tộpъ* (adj.), f. **tǫpá*, n. **tộpo* in k temu faktitiv **tǫpíti*, **tǫ́pišь*. Izhajati je mogoče rezultativnega deverbativnega adj. **tm̥p-ó-s* (tip psl. **ščьrbъ*, lit. *strùgas*) ali **tomp-ó-s*, kar je v odnosu do stvn., srvn., nvn. sinonima *stumpf* »neoster, brez konice« in lit. ničto substantiviziranega *stùmbas* »štor, štrcelj« < **stm̥b-ó-s* ← ide. **stemb-* »tolči, teptati ipd.«, prim. stvn. *stampfōn* »isto«, nvn. *stampfen* »isto«, korensko sorodno in tako kot het. *dampu-* (adj.) »top« < **tm̥p-ú-*, ki kot antonim k *alpu-* »oster, špičast« služi kot epiteton za polno luno oz. mlaj (Tischler, HEG, 86), izvedeno iz variantne baze **(s)tem-p-* »tolči, lomiti, rezati; teptati ipd.«, ki se z *s*-mobile morda ohranja tudi v slov. **stǫpâti*, **stǫpīti* (Schuster-Šewc, HEWb., 1560, brez het. primera). V ide. sinonimnih bazah **stem-b-* in **(s)tem-p-* bi lahko identificirali koren **(s)tem-* »rezati«, ki se z laringalnim determinativom izpeljan ohranja v **tem-H*$_1$*-* »isto«, prim. psl. **tẽti*, **tьnèšь* »rezati, sekati« < **temH*$_1$*-*, **t*^{ə}*m-ne-* = gr. τάμνω »rezati«, fut. τεμέω, τομός »oster« (Vasmer^2 IV, 122; LIV, 567; brez predstavljene korenske povezave). Podobno korensko povezavo je domneval že Mladenov, 646, ki ni upošteval sinonimije in delne homonimije s stvn. *stumpf* in je zato psl. **tộpъ* izvajal iz **tom-po-*, kar se tudi zaradi het. ujevskega adjektiva ne zdi verjetno. Popko je slov. **tǫpъ* in het. *dampu-* (povezavo sprejema Puhvel, IPC, 185) povezoval s pomensko bolj oddaljenim lit. *tampýti* »napeti«, stnord. *þambr* »debel, nabrekel« (Popko pri Tischler, o. c., 87). Glej tudi *tȕmp*. M. F.

tȍp II (m.), g. *tópa* »kanon«, dem. *topȉč*, *-íča*, subst. *topník*, *-a* »artilerist«, *topničár*, *topnîčar*, *-ja*, danes *tộpničar* »isto«, *topnîštvo*, *topničârstvo* »artilerija«, kol. *topộvje* »topovi«, *topộvščina* »Kanonengut«; *topnjáča* »ladja s topovi«, adj. *topnîški*, *topničárski* »artilerijski«, *topộvski*, *topọ́ven*, *-vna* »Kanonen-«; v 18. st. *tộp*, *-ú* »Stück, Kanone« (Pohlin), *top* »Kanone« (Gutsmann).

Prevzeto prek sbh. *tȍp* »kanon« in »bala, zvitek blaga« iz turš. *top* »isto«, od koder je še mak. *top* »kanon« in »bala blaga, ris papirja«, *topka* »žoga«, blg. *tóp* »kanon« in »bala, ris papirja«, *tópka* »žoga«, rum. *top* »zvitek, kos, bala blaga«, star. tudi »kanon«, alb. *top* »kanon, krogla, žoga, kepa, ris papirja« in ngr. τόπι »žoga, sveženj, bala blaga, top, krogla« (Skok III, 481; Škaljić, Turcizmi, 619; Cioranescu, DER, 851; Mladenov, 636). M. S.

tópel (adj.), f. *-pla*, n. *-plo* »calidus« (= jnotr. *tu̯âpłu*; Rigler, Jnotr. gov., 38). Oblika *tópel* (že pri Pohlinu) ima analoški vokalizem po f. *tópla*, n. *tóplo*. Manj verjetno je, da bi bila oblika v knjiž. jezik vzeta iz dial. območja z nepodaljšanim novim akutom v sekundarni sln. dvozložnici. Historično upravičena je *tọ́pel* < **tòplъ* s podaljšanim novim akutom tipa *dọ́ber* < **dòbrъ*, *pẹ́kel* < **pèklъ*, *rẹ́kel* < **rèklъ*, *tẹ́kel* < **tèklъ* itd. Znana je tudi akc. sintagma *topâl*, f. *tópla*, n. *toplộ*, prim. v knjiž. predikativni rabi *toplộ biti* …, črnovr. *tạpâu̯* (*dân*), f. *tộpłạ* (Tominec, 220), posredno na isto akc. mesto kaže obir. *na tòːpu djə̀t* »na toplo dati« < **nâ toplo* < **na tȍplo*, f. *tóːpwa* (Karničar, Obir, 138, 201). Sem denom. v. *toplíti*, *-ím* (impf.) »greti«, sem *toplóta* (f.) »calor«, črnovr. *tạpłộtạ* »isto« (Tominec, l. c.), tudi *toplộta* »isto«, kar dobro izpričujejo historični slovarji, *toplína* (f.) »calor«. Adj. se ohranja v hdrn. *Topla* »levi pritok pod Peco«, od tod tpn. *Topel*, l. 1507 *Topel*, tudi mtpn. *Topli Vrh*, *Topla Reber*, *Topla Jama*, kjer adj. lahko označuje zavetno in prisojno lego (Pintar, Lj. zvon, 1913, 545; Bezlaj, SVI II, 266), torej prijetno lego, prim. sln. *toplộ mi je pri srcu* »prijetno mi je«, čeprav ni mogoče izključiti

obstoja sln. adj. *topel* »strm«, prim. slš. dial. *teplý* »strm« in k temu *teplý vrch* »strmi vrh« (Kálal, Sl., 712). V 16. st. *topel* »calidus«, *toplu byti* »calere« (= **toplô biti*), *topluta* »calor« (Megiser) = sln. **toplôta*, l. 1607 *toplo* »caldo«, *topluta* »calore« (Alasia), v 18. st. *topâl* »calens« (= sln. **topâl* < **tȍplъ*), *toplu byti* »calere«, *topluta* »calor« (Kastelec-Vorenc), *tópl* »calidus«, *toplûta* »calor, æſtas«, *toplina* »conflata« (Pohlin), *topel*, *-pla* »warm«, *topluta* »Wärme« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *toplъ* »calidus«, *toplь* »calor«, *toplota* »isto«, hrv., sb. *tȍpal*, f. *tȍpla* »calidus« (Vuk), *tȍpao*, f. *-pla*, d. obl. *tȍplī* »isto«, *toplòta* »tepor«, *toplìna* »isto«, tudi *tȍpal*, *tòpla*, *tȍplo*, d. obl. *tòplī* (Dubrovnik), gradišč. hrv. *tȍpal*, f. *-pla*, d. obl. *toplî* »topel, soparen« (Tornow, BD, 346), mak. *topol*, f. *-pla* »topel«, *toplota*, *toplina*, blg. *tòpъl*, f. *-pla*, n. *-plo*, *toplotá*, *toplinà*. Z *e*-jevskim vokalom stcsl. *teplostь* »θερμότης« (← **teplъ* = stlat. *tepulus*), hrv. čak. *tȅpal*, *teplȁ*, *tȅplo*, d. obl. *tȅpli* »topel«, r. *tёpl*, *teplá*, *tepló*, d. obl. *tёplyj* »isto«, *teplotá* »toplota«, ukr. *téplyj*, *teplotá*, br. *cèplyj* (Nosovič, 687), p. *ciepły* »topel, gorak«, *ciepłota* »toplota, temperatura«, č., slš. *teplý* »topel«, *teplota* »toplota« gl. *ćopły* »isto«, dl. *śopły*, *śopłota*, plb. *teplə*, adv. *teplü*. Psl. **tèplъ*, f. **teplā̋*, n. **teplò* »calidus« je ptc. pret. akt. v slov. sicer neizpričanega v. **tep-ti*, **tepèšь* »greti, goreti« ← ide. **tépe-si*, ki je bil identičen sti. *tápati* »greti, goreti« in podlaga za nastanek lat. *tepeō*, *-ēre* »mlačen, topel, gorak biti« in sigmatskega nomena actionis **tép-es-* (n.) »toplota, vročina« v sti. *tápas-* (n.) »vročina, žar«, lat. *tepor* (n.), g. *-ōris* »toplota, prijeten hlad, medlost« in het. *tapašša-* (c.) »vročina«, kar je zaradi *-p-* gotovo arijska izposojenka (Tischler, HEG III, 121; Pokorny, 1069 s.). Iz tega ptc. je denom. v. **teplī́ti*, **tèplišь*, prim. hrv. čak. *teplȉti*, *tȅpliš* »greti«, r. *téplitьsja* »brleti, tleti« itd. Ker je sln. dialektično izpričan v. *topoleti*, *-ím* »plamteti« (Likovič, 155), ki posredno tako kot **ton'ā̋* (f.), akz. **tòn'ǫ* »ožganost« < **top-nī́* (f.) ← **top-no-* »ožgan« in psl. dial. **topī́ti*, **topíšь* »segrevati« priča o psl. oz. ide. glagolu **topèšь* »greti, goreti« ← ide. **tópe-si*, je možno, da jslov. gradivo z *o*-jevskim vokalizmom **tòplъ/tȍplъ*, f. **toplā̋*, n. **toplȍ/tȍplo*, abstr. *toplotā̋*, akz. **tȍplotǫ* (→ sln. *toplộta*) < **tóp-lo-tā*, **toplinā̋* < **toplei̯-nā* ← abstr. **top-li-* (f.) »toplota« iz ptc. **top-lo-* »topel« nima korenskega vokala po kavz. **topī́ti*, **tòpišь* »segrevati, kuriti« (Meillet, Ét., 413; sprejemata Trautmann, BSW, 319; Vasmer[2] IV, 44), ampak po ptc. iz v. **top-ti*, **topèšь*. Psl. ptc. **tȍplъ*, sekundarno **tòplъ* je vsaj balto-slov. starosti, kar potrjuje tudi stprus. tpn. *Taplawken* »toplo polje« (Trautmann, l. c.). Glej tudi *topoleti*, *topíti I*, *toplíca*, *tópləḱ*, *tộnja I*. M. F.

tópelt (adj. indekl.) »dvojen«, tudi *dópelt* »isto« (gor.), semkaj *tóplar*, *dóplar* »dvojni, vezani kozolec« (SSKJ V, 122, I, 468), črnovr. *tûəplšk*, *-a* in *tûəplχ* (indekl.) »dvojen«, *tûəpl̥čẹr*, *-jẹ* »plug za oranje v obe smeri«, *tûəplẹr*, *-jẹ* »dvolitrska steklenica« (Tominec, 220), v 16. st. *topelt* (Dalmatin), v 17. st. *topelt* (Janez Svetokriški), v 18. st. *topelt* »duplex, duplus« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz jbav. *topplt*, *topplix* »dvojen«, kar je oboje iz star. n. *doppel* »isto«. Jbav. *topplt*, kar ustreza knjiž. n. *doppelt*, ima *-t* analogno po ptc. *gedoppelt*, kar je pas. ptc. iz denom. *doppeln* »podvojiti«, jbav. *topplix* pa ima sekundarni sufiks po zgledu adj. na *-lich*, npr. *sicherlich*. Star. n. *doppel* »dvojni« (ta oblika se ohranja v kompoz., prim. tudi navedene sln. tvorbe) je prevzeto iz stfc. *doble* (frc. *double*) < lat. *duplus* »dvojen« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 53; Kluge[22], 151). Lat. *duplus* > it. *doppio* je prevzeto v primor. *dopjo* »dva litra (vina)« (Jakomin, NS, 30). Glej tudi *templjáti*. M. S.

topír (m.), g. *-ja* »Vespertillo«, tudi *topîrka* (f.) »isto« in dem. *topírček*, g. *-čka*. V 18. st. *topir*, *-ja* »Fledermaus, veſpertillo« (Pohlin), *topir*, *-ja* »Fledermaus« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *topir* »vrsta netopirja« (ARj XVIII, 466), toda ukr. *topir* »netopir«, kar navaja Bezlaj v ESSJ II, 221, a v dostopni literaturi ni bilo mogoče preveriti in je morda le napačno pripisano ukr. Verjetno z aferezo nastalo iz **netopyr'ь* »vespertillo«. Dalje glej *netopír*. M. F.

topiti I, *-ím* (v. impf.) »taliti« in »mehčati«, dial. »greti«, pf. *iztopíti* »rudo staliti«, *natopíti* »staliti, zmehčati«, *otopíti se* »začeti se topiti«, *pretopíti* »pregreti (mleko); ponovno staliti«, *raztopíti* »tako segreti, da postane mehko, tekoče (npr. mast, vosek, svinec)«, *stopíti* »isto«, iz pf. so impf. *raz-tâpljati*, *-am*, *s-tâpljati*, *-am*. Sem *tópek* (adj.), f. *-pka* »ki se topi«, *topílo* (n.) »sredstvo, ki topi«. V 18. st. *reſtopiti* »raztajati« (Kastelec-Vorenc), *topim* »ſchmelzen, liqueſcere«, *reſtopniza* »Schmelztügel, vas fuſorium« (Pohlin), *topiti* »ſchmelzen«, *ſtopiti* »isto«, *restopniza* »Schmelztiegel« (Gutsmann).

Prim. csl. *topiti*, *-piši* »calefacere«, stcsl. *rastopiti* »liquefacere«, hrv., sb. *tòpiti*, *tȍpīm* »s segrevanjem mehčati, taliti«, mak. *topi* »taliti«, blg. *topjà*, *topìš* »isto«, r. *topítь*, *topljú*, *tópišь* »segrevati; taliti«, ukr. *topýty*, *-pljú*, *tópyš* »segrevati, raztapljati«, br. *tapícь*, *tapljú*, *tópiš* »taliti, raztapljati«, p. *topić* »taliti, raztapljati«, dial. »kuriti (v peči)«, č. *topit* »segrevati, kuriti«, dial. »topiti, taliti (sneg, maslo)«, *zátop* »kurjava«, slš. *topit'* »taliti, raztapljati«, gl. *tepić* »segrevati, kuriti«, dl. *topiš* »segrevati; peči«, plb. *tüpət* »taliti« < **topati* (Polański, SEDP, 861). Psl. **topī́ti*, **tòpišь* »greti, kuriti« je kavz. k psl. **tep-ti*, **tepèšь* »greti, goreti«, ki ga potrjuje ptc. pret. akt. *tèplъ* »topel«; formalno enako je sti. *tāpáyati* »greti, segrevati« = av. *tāpayeiti* »segrevati« ob sti. *tápati* »greti, goreti« (Pokorny, 1069; Trautmann, BSW, 319; Vasmer[2] IV, 78; Schuster-Šewc, HEWb., 1504). Glagoli, ki kažejo na psl. dial. **topī́ti*, **topíšь*, so tako kot plb. *tüpət* »taliti« < **topati* (Polański, l. c.) lahko deverbativi iz psl. **top-ti*, **topèšь* »greti, goreti«, od koder je jslov. ptc. pret. akt. **tòplъ* »segret«. K besedotvorju prim. sln. *bósti*, *bódem* in od tod *bộdati* oz. psl. dial. **sop-ti*, **sopèšь* »težko dihati« in od tod *sopíti*, *sopím* »isto«. Ker se pomen »taliti« lahko razvije iz »tekoče delati«, kot ponazarja sln. *rudo plavíti* »rudo topiti«, r. *plavítь*, *-lju* »topiti, tekoče delati«, č. *plavit* »topiti (o sveči)« < psl. kavz. **plā̋viti* »delati tekoče, topiti« k **plū̋ti*, **plovèšь* »premikati se« (glej *plavíti*), je bil vir za pomen »taliti, mehčati« ob »greti; kuriti« slov. kavz. **topíti*, **tòpišь* lahko tudi psl. v. **tep-ti*, **tepèšь* »premikati, teči« in ne **tep-ti*, **tepèšь* »vroč biti« = sti. *tápati* »vroč biti« (drugače Schuster-Šewc, l. c.). Dalje glej *tópel* in *topíti II*. M. F.

topiti II, *-ím* (v. impf.) »pod vodno gladino spravljati«, npr. *mlade mačke topiti* »mlade mačke utapljati«, pf. *potopíti*, *utopíti*, *zatopíti* in k temu impf. *potâpljati (se)*, *utâpljati*, *zatâpljati*. V 16. st. *potopyti* »sencken« (Megiser), l. 1607 *topit* »affondare«, *topitſe* »affogarſi, ſoffogarſi; vdauitſe« (Alasia), v 18. st. *ſe topiti* »mergi; ſagrešniti«, *potopiti* »mergere« (Kastelec-Vorenc), *topim*

»immergere«, *potopim* »mergere« (Pohlin), *vtopim* »verſenke«, *potopiti* »ertränken«, *vtaplam* »tauche ein, erſäuſe« (Gutsmann).

Prim. csl. *topiti, -pljǫ, -piši* »immergere«, hrv., sb. *potòpiti, pòtopīm* »potopiti«, gradišč. hrv. *potopìti se, potòpim se* »utoniti« (Tornow, BD, 269), r. *topítь, -pljú, tópišь* »potapljati«, ukr. *topýty, -pljú, tópyšь* »isto«, br. *topícьca, -pljúsja, tópišsja* »pogrezati se«, p. *topić* »potapljati«, č. *topit* »isto«, slš. *topit'*, gl. *tepić, -pju* »potopiti«, dl. *topiś, -im.* Psl. **topíti, *tòpišь* »pod vodno gladino spravljati« > »močiti, namakati«, prim. hrv. čak. *zatopȉt, zatȍpin* »z vodo napojiti, namočiti (o sodih)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1378), mak. *topi* »v vodi namakati (npr. lan)«, *utopi* (pf.) »namoči«, *utop* »stanje mokrega«, je kavz. glagola **tep-ti, *tepèšь* »navzdol se premikati, toniti, pogrezati«, ki ga je mogoče rekonstruirati tudi na podlagi slš. dial. *teplý* »strm«, npr. *teplý vrch* »strmi vrh« in *tenút', -niem* »toniti, potapljati« (oboje Kálal, Sl., 712) < **tep-nǫ̋ti, *tep-nè-šь.* Ker slš. knjiž. *tenút', -niem* pomeni »plavati; teči, pretakati«, se je pomen »navzdol se premikati, toniti, pogrezati« psl. glagola **tep-ti, *tepèšь* verjetno specializiral iz »premikati, iti, teči«. Iz take pomenske stopnje je iz prefigiranega **po-tep-ti, *po-tepèšь* »premikati, iti, teči« deverbativ tipa gr. φορός ← φέρω **po-tòpъ* (m.) v sln. *potȍp* (m.), *-ópa* »poplava, povodenj«, pkm. *pòtop*, g. *potòpa* »isto« (Novak, Slovar², 106), črnovr. *pǫtǫ̑p*, g. *pǫtûapǫ* (Tominec, 174), v 16. st. *greshni potop* »Sündfluß, diluvium« (Megiser), v 18. st. *potop, potob* »diluvium« (Kastelec-Vorenc), *potop* »Ueberſchwemmung, Waſſerſlut« (Pohlin), *potup, potop* »Uiberſchwemmung, povoden« (Gutsmann), prim. stcsl. *potopъ* »diluvium«, hrv., sb. *pòtop* »inundatio; diluvium«, *pòtop*, g. *potȍpa* »močan dež, naliv« (Kosovo), hrv. čak. *potȍp* »potop, poplava«, mak. *potop* »isto«, blg. *ˈpotòp*, r. *potóp, -a*, p. *ˈpotop*, č. *potop.* K pomenskemu razvoju prim. p. *potok (słów)* »povodenj (besedi)« < **po-tòkъ* ← **po-tek-ti, *po-tečèšь.* Iz iste pomenske stopnje psl. **tep-ti, *tepèšь* je tudi kavz. **topíti, tòpišь* v sb. *tȍpi se* »vzklik, da naj kdo odide« (Kosovo; Skok III, 482). Ker se pomen »taliti« lahko razvije iz stopnje »tekoče delati«, prim. sln. *rudo plavíti* »rudo topiti«, r. *plavítь, -lju* »topiti, tekoče delati«, č. *plavit* »topiti (o sveči)«, toda p. *pławić* »močiti, potapljati« < psl. kavz. **plȃviti* »delati tekoče, topiti« k **plűti, *plovèšь* »premikati se« (glej *plavíti*), je vir za pomen »taliti, mehčati« ob »greti; kuriti« kavz. **topíti, *tòpišь* lahko tudi psl. v. **tep-ti, *tepèšь* »premikati, teči« in ne **tep-ti, *tepèšь* »vroč biti« = sti. *tápati* »vroč biti« (drugače Schuster-Šewc, HEWb., 1504 s.). S psl. kavz. **topíti, *tòpišь* »pod vodno gladino spravljati« se navadno primerja arm. *tᶜatᶜavem* »v tekočino spravljati, namakati« (Pokorny, 1056; Vasmer² IV, 78; Machek², 647) < **ta-tap-e*, kar je zaradi slov. gradiva z osnovnim vokalom **e* fonetično problematično. Glej tudi *toníti I, toniti II, tǫ̂nja II, tonǫ̂vščica, topíti I.* M. F.

tóplək (m.), g. *-a* »južni veter« (Ščavnica na Štaj.; SLA).

Pomensko enako je hrv. *tòplīk*, g. *toplíka* »južni topel veter« (Skok III, 481), enako tvorjeno pa tudi hrv. čak. *toplȋk* »Frühbeet« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), mak. dial. *toplik* »prisojno mesto«, blg. *toplìk* »toplina« poleg »kraj v reki, kjer voda ne zamrzne« in »topel izvir«, č. *teplík* »toplota«. Če bi bila sln. oblika v akc. oziru enaka hrv. in č., bi se glasila **toplík*, g. **toplíka* < **toplíkъ*, g. **-ikà*, le na omejenem sln. arealu (Javorje pri Škofji Loki; Vavpča vas, Metlika, Podzemelj, Grm pri Podzemlju, Adlešiči, Preloka, Vinica, Spodnja Bilpa, Delač, Banjaloka, Osilnica, Babno Polje; Pivola na Pohorju) pa bi se **toplík* po poznem akc. umiku realiziralo v **tóplik.* Ker tak sln. akc. umik na območju, od koder je izpričano *tóplək*, ni znan, je ta leksem ali iz prvotnega sln. **toplík* nastal po naslonitvni na dial. refleks adj. *tópel* ali pa je sln. *tóplək* iz akc. dublete **toplíkъ* > **toplȋkъ* > sln. **tóplik* > *tóplək.* V obeh primerih se je akc. stanje v nom. preneslo v ostale sklone po vzorcu sln. *závoda*, g. *závoda* < **zavòdъ*, g. **zavòda.* Akcentsko razmerje med **toplíkъ* in **toplȋkъ* bi lahko odražalo različna besedotvorna vzorca iz abstr. **toplь* (f.) »toplota« ← **toplъ* (ptc.) »segret, topel«, in sicer **top-lei̯-kó- : *top-lḗi̯-ko*, prim. **solnína : *solninā̃ < *sal-nḗi̯-nā : *sol-nei̯-nā̃.* O besedotvorju v slov. **toplikъ* oz. **teplikъ* drugače SP I, 90, ki ga izvaja neposredno iz **teplъ* oz. **toplъ.*

Sem sln. cgn. *Toplikar*, ki kaže na možnost izpeljave sicer neevidentiranega sln. tpn. **Toplik.* Dalje glej *tópel.* M. F.

toplíca (f.) »topli izvir«, navadno f. pl. *toplíce* »thermae«, adj. *toplȋški, f. -a, toplȋčar* (m.), g. *-ja* »gost v termah«, toda cgn. *Topličar* je tako kot *Toplič, Topličanec, Toplišek* s pomensko podstavo »prebivalec Toplic(e)«. V 19. st. izpričano *toplíca* (f.) »topla greda« je izposojeno in fonetično reinterpretirano iz r. *teplíca* »topla greda« ali č. *teplice* v istem pomenu < r. Substantiv *toplíca* je pogosta onomastična baza, ki je primarno vezana na hdrn., sekundarno tudi na tpn. in je označevala enega ali več toplih izvirov oz. tokov, ki so bili v primerjavi z drugimi bolj topli oz. pozimi niso zamrznili, prim. *Toplica* »vrelec in potok pri Dobrni«, l. 1428 *die Toplitz*, pribl. 1500 *Toplitza*, »pritok Dravinje pri Dobrovi«, l. 1470 *der Toplicz pach* (Bezlaj, SVI II, 266 s.). L. 1607 *topliſa* »bagno« (Alasia), v 18. st. *topliza* »balinetum, balneum; kopel«, f. pl. *toplize* »thermae« (Kastelec-Vorenc), *toplize* »thermæ« (Pohlin), *topliza* »Warmbad aus der Quelle« (Gutsmann).

Prim. csl. *toplica* »thermae«, hrv. *tòplica* »isto«, hdrn., tpn. *Tòplica, toplìna* »tepor«, hrv. *toplȉce* (f. pl.) »Bad« (Zumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 372), čak. *teplȉca* »toplota, vročina«, mak. *toplica* »topla mineralna voda, izvir take vode«, r. *teplíca* »topla greda«, ukr. hucul. *tepłyc'i* »vrelec, ki pozimi ne zamrzne« (Hrabec, Hucul., 50), p. *cieplice* (f. pl.) »topel vrelec«, č., slš. *teplice* »terme«, tpn. *Teplice.* Psl. **toplíca* (f.) »kar je toplo« in **teplíca* »isto« < **top-líH-kā/tep-líH-kā* je prek f. **to/eplь̋* »topla« substantivizirani ptc. pret. akt. **toplъ* oz. **teplъ* »segret; topel«. Glej tudi *teplic* in dalje *tópel.* M. F.

tópol (m.), g. *topóla* »Populus alba«, tudi *tópol* (f.), g. *topǭli* (dol.) in *topóla* (poh.), *topǭlka* (Caf), *topólovka* (Caf) »isto«, kol. *topǭlje, topólovje, topolȋnje* tudi »topolov gozd«, *topólovec, -vca, topǭljak*, bkr. *topolik* »topolov gozd«, *topólova zemlja* (Caf), *topolíca* (Haloze, Caf), *topolǫ̂vščica* (Caf) »puhlica, rahla, puhla prst«, *topólovina* »topolov les«, *topolovína* (štaj.), *topolína* (Sln. gorice) »vrsta trte«, po Vrtovcu »weißer Mehlweiß« (po svetli barvi, ki spominja na barvo topolovega lesa), *topolȋnka* »neka goba«, *topólovka* »vrsta gobe, ki rada raste po topolovih gozdovih«, *topǭlščica* »Rosspilzling, trepetlikov turek, Leccinum aurantiacum«, adj. *topólast* »pappelartig«, *topólov* »Pappel-«; v 16. st. *Topolou* (g. pl.) (Dalmatin), v 18. st. *topol ali jagned* »populus«, *kir topolovina,*

jagnedi, ali topolke rafteo »populetum« (Kastelec-Vorenc), *topol*, *topólka* »populus«, *topolje* »populetum«, *topolovina* »populae virgae« (Pohlin), *topol* »Pappelbaum« (Gutsmann); pogosto v imenih, npr. tpn. *Topol*, za *T*. pri Cerknici l. 1260 *Topol*, 1261 *Toppol*, 1262 *Thopolac*, 1438 *Toppell*; tpn. *Topovlje* (f. pl.), l. 1353 *Toplach*, 1358 *Tueplaech*, 1402 *Topolach* < etn. pl. **Topòl'ane*; cgn. *Topolak*, *Topolavec*, *Topolavšek*, *Topolčnik*, *Topole*, *Topolnik*, *Topolovec*, *Topolšek* idr.

Prim. csl. *topolь* (f.), *topolja*, *topola* (f.) »Populus alba«, sbh. *topòla*, hrv. tudi *topol* (m.), ARj XVIII, 473, navaja po Nemaniću *topól*, g. *-olà*; mak. *topola*, blg. *topóla*, *topólka*, r. *tópolь* (m.), ukr. *topólja*, br. *tapólja*, p. *topola*, č. *topol*, slš. *topol'*, gl., dl. *topoł*, *-a*. Gradivo kaže na izhodišča **tòpolь*, **topolъ̏*, **topòl'a* in **topòla*. Miklošič, Frw., 60, domneva izposojo iz lat. *pōpulus* »topol«, pri čemer razlaga vzglasni slov. *t-* po disimilaciji, prim. tako tudi furl. *talpon* »črni topol«, star. ben. it. *topon*, frc. dial. *tible*, z drugimi disimilacijskimi produkti v Pisi *chioppo* »topol«, v Bologni *fyopa* »isto«, špan. *chopo* »jelša«, port. *choupo* (Meyer-Lübke, 498). Slov. zahteva izhodišče s kratkim prvim vokalom, tako tudi stvn. *papilbaum*, *popilboum*, nvn. *Pappel* »topol«, kar izvajajo iz srlat. *papulus* (Du Cange nima; navajata Marzell, Wb. Pfln. III, 968; Kluge[23], 610). Druga težava pri domnevanju izposoje je, da slov. zahteva v drugem zlogu *o* ali *a*, nikakor ne *u*. Lit. *tãpalas* »topol« je zelo verjetno iz slov. (enako madž. *topolya* »topol« in morda alb. dial. *tuplin*, *duplin* »vrsta platane« (Miklošič, Lex. pal., 997)), medtem ko vzhlit. *túopa* »topol« kaže na **tōpā*, to pa je verjetno sorodno z lat. *pōpulus* (Fraenkel, 572, 1141, ki domneva razvoj vzglasnega *t-* iz *p-* pod vplivom slov. izposojenke). Walde-Hofmann II, 340, po Stolzu, navaja mnenje o sorodstvu z gr. πτελέᾱ »brest« in za lat. rekonstruira **ptōptol-*. To zaradi možnosti sekundarnega gr. πτ- < τ-, prim. gr. ἄπελλον »črni topol« (Hesych.), epid. πελέᾱ »brest«, ni zanesljivo. Machek[2], 647, z rezervo domneva ide. izhodišče **papp-ol-* (> **pāp-ol-* → lat. *pōpulus*), primerja lat. *pappus* »osatova glavica«, gr. πάππος »puh pri semenih nekaterih rastlin«, kar se tudi zaradi psl. **ẵgnędь* > sln. *jâgned* iz **ẵgnę* »jagnje« zdi možno. Če je domneva pravilna, je treba izhajati iz ide. otroške besede **pap-*, ki je potrjena predvsem v pomenih »oče« in »hrana, papica«, slov. variante **tòpolь* (< **-ol-*), kol. **topòla* (< **-olā*) in od tod sekundarno **topolъ̏* ter po *i*-jevski osnovi **topòl'a* pa bolj verjetno pojmovati kot avtohtone in ne kot prevzete. Manj verjetno Schuster-Šewc, HEWb., 1518, ki povezuje s **teptĭ́* in domneva semantični razvoj »tepsti, teptati« > »biti trd« > »štrleti, stati pokonci«. M. S.

topoleti, *-im* (v. impf.) »plamteti« (Likovič, 155, brez akc. in drugih slovničnih oznak).

Povezovanje s sln. *poléti*, *-ím* (v. impf.) »žgati« in izvajanje iz disimilirane oblike **po-poléti* ni verjetno zaradi impf. pomena »plamteti«, čeprav je disim. *p – p* > *t – p* znana, npr. *popâva* (f.) »Carlina acaulis« (vzh. štaj.) in k temu *tṃpâva* »isto« (Češnica na Gorenjskem; Ramovš, Hgr. II, 109). Izhajati bi bilo mogoče iz **top-ol-ě̄-ti*, kar je ali deverb. sicer neizpričanega slov. v. **top-ti*, **topèšь* »z ognjem greti, kuriti« ali pa denom. v. iz **topolъ* s pomenom »plamen« < *»goreč«, ki je lahko deverb. ali denom. Sorodstvo z jslov. ptc. pret. act. **toplъ*, ki se navadno razlaga z analoškim *o*-jevskim vokalom na podlagi kavz. *topíti*, **tòpišь* »segrevati (→ mehčati, taliti); kuriti« iz **teplъ*, je nedvomno. Glej tudi *trpolẹ́ti* in dalje *tópel*. M. F.

tópor (m.), g. *-óra* »sekira« (Murko, Miklošič) poleg širše izpričanega pomena »držalo sekire«, *toporíšče* »isto«, *toporîščar*, *topộrnik* »Stielmacher«; Miklošič in Cigale ter po njiju Pleteršnik II, 159, navaja tudi *poríšče* »toporišče«, prim. k temu slš. *porisko* »isto«; v 18. st. *toporishe* »Hackenstiel, stelæum« (Pohlin).

Prim. csl. *toporъ* »ascia«, *topor̀ište* »manubrium«, hrv. čak. *topor̀išće*, *tupor̀išće*, sbh. *topòrište* »držalo za sekiro«, blg., r. *topór*, *-orá*, ukr. *topír*, *-orá*, br. *tapór*, *-ará*, p. *topór*, *-ora*, č., slš. *topor* »(tesarska) sekira, toporišče«, gl. *toporo* »toporišče«, dl. *topor̀išćo* »isto«. Psl. **toporъ̏* je tvorba tipa psl. **kosorъ*, **stoborъ* iz **tep-tĭ́* »tolči«. Ista tvorba se najde v iran. **tapara-* »sekira« > srperz. *tabrak*, kurd. *tefer*, baluči *tapar* (> arm. *tapar*) »isto« (Mladenov, RÉS IV., 194, Slavia X, 248, BEPR, 636; Vasmer III, 121). Starejši avtorji domnevajo izposojo iz perz. prek turš. *täbär* (Miklošič, TEl. I, 239, SEW, 356), kar fonetično ne ustreza. Iz slov. je izposojeno alb. *topër*, madž., rum. *topor*, fin. *tappara*, stnord. *tapar-øx* in od tod ags. *tæperæx* »(bojna) sekira« (G. Meyer, 432; Benkő III, 942). Dalje glej *tépsti*. M. S.

topòt (m.), g. *-óta* »pedum strepitus, calpestio; Gestampfe, Getrampel«, tudi *tópot*, g. *topóta*, v. *topotáti*, *-âm*, *-ọ́čem* (impf.) »stampfen, trampeln«, ustrezno pomensko modificirano *iz-*, *od-*, *pri-*, *za-t.*; pf. *topótniti*, *-ộtnem*; tudi *tobotáti*, *-âm*, *-ọ́čem* »topotati« (Caf, Slomšek).

Prim. csl. *topotъ* »strepitus«, sbh. *tȍpot*, v. *topòtati*, *tòpoćēm*, mak. *topot*, v. *topoti*, r. *tópot* »topot, peket«, ukr. *tópit*, *-otu* »topot, dir, drnec«. Psl. **topotъ̏* (taka akcentuacija je kljub sbh. in r. zaradi prez. **topòt'ešь* verjetnejša od **tȍpotъ*) je s suf. **-otъ*, pri katerem se vokalna barva prilagaja korenskemu vokalu, izvedeno iz iter. **topíti* ali **topā́ti* »tolči, udarjati« k **teptĭ́*, ki se zaradi homonimije s **topíti* »taliti, tajati« in »potapljati« ni obdržal. K besedotvorju prim. **ropotъ̏* k sln. *ropati* »ropotati«, psl. **klopotъ̏* iz **klopíti*. Dalje glej *tépsti*, *teptáti*. M. S.

tȍr (m.), g. *tọ́ra* »trenje« (Cigale, Term., 168); zanesljivo ljudsko le v kompoz. *otȍr*, *-ọ́ra* »žlebič; zareza pri dogah, v katere se spravlja dno soda«, gor. *votȍr*, danes knjiž. *utȍr* »isto« in »tisti del keblovega sodovega oboda, ki štrli nad dnom« (kraš. *utór*, v Biljah *vitór* je iz **ǫ-torъ* k **vъ-terti*, prim. sbh. *ȕtor*, blg. *vъ́tor*, p. *wątor* »utor« (Erjavec, LMS 1879, 199), madž. *ont(o)ra* »utor«; dol. *utȍr*, bkr. *utộra*, pkm. *vitộr* (kakor *vȉlica* < **ǖlica*) morda kaže na **u-torъ*), iz tega *utộrnik* »dleto za delanje utorov«, v. *utọ́riti* (pf.) »narediti utor, čebru ali sodu vstaviti dno«, *zautọ́riti* (pf.) »isto«, *zatȍr*, *-ọ́ra* »škodovanje, kvar« (bkr.), *zatộrnik* »škodljivec, zatiralec« (bkr., pkm.); orn. *Čez Utor* pri Bavšici morda semkaj mtpn. *Na tộrịo* (Vače).

Prim. csl. *istorъ* »dammum, sumtus«, *protorъ* »sumtus«, sbh. *tôr*, g. *tȍra* »staja, ograda za drobnico ali živino«, hrv. čak. *tôr*, g. *tȍra* (Novi), *tộr* (Brač), *tõr*, g. *torȁ* (Vrgada) »isto, hlev«, blg. *tór* »gnoj, gnojilo«, r. *tór*, *-a* »utrjena pot, mesto, kjer je veliko ljudi«, br. *tór*, *-a* »cesta, kolesnica«, ukr. *tór*, *-u* »kolovoz, kolesnica«, p. *tor*, *-u* »tir, pot, proga«, č. *tor* (m.), *tora* (f.) »gladki, uhojeni del ceste«. Psl. **tȍrъ* »utiranje« < **tórHo-* je nomen actionis iz baze **terH-* »treti, drgniti, vrtati«, iz česar je izved-

ljivo tudi gr. τόρος »dleto, sveder«, lot. *nuotars* »z grmovjem porasel pašnik« (Trautmann, BSW, 123; Mühlenbach-Endzelin II, 872; Vasmer III, 122 s.; Skok III, 512; Pokorny, 1072). Glej tudi *toríšče*, *otȍr*, *tọ́riti I* in dalje *trẹ́ti*. M. S.

tọ́rati, *-am* (v. impf.) »težko nositi, vleči« in »bolehati«.

Nejasno, morda denom. iz **torъ* k **tȇrti*, **tьrèšь*, ali tvorjeno iz iter. **toríti* k **tȇrti*, prim. ekspr. r. *tárabitь* »vleči«, *tarabánitь* »težko vleči, vlačiti«, br. *tarabánicca*, p. *tarabanić się* »s težavo se česa lotevati, vleči se«, č. dial. *tarabit* »težko nositi«, lit. *taráčkinti* »isto, vleči se«, *tarabìnti* »nerodno prenašati, ropotati, razbijati, treskati«, *tìrvinti* »težko nositi, vlačiti«, kar je po Vasmerju III, 76, in Fraenklu, 1058, 1102, neznanega ali onomat. izvora. Semantično izhodišče navedenim besedam je ali *»treti, tolči« ali *»mučiti se, zatirati se«, prim. iz ide. **ter(H)-* »treti« v to pomensko smer razvito gr. τείρω »treti, mučiti«, srir. *trēith* »slaboten« (Pokorny, 1071), pa tudi č. *tříti* »trpeti (revščino, mraz)« ni iz **terpti* (tako Machek[2], 659), temveč iz **tȇrti*, prim. k pomenu sln. *tolči (revščino)* »trpeti (revščino)« in frazo *revščina me tare*. Glej tudi *tȍr*, *tárati*, *tȓba*, *tȓh*, *torílo*, *toríšče*, *trẹ́ti*. M. S.

tộrba (f.) »pera, mantica«, dem. *tộrbica*, v Halozah tudi *tộrbič* »manticula«, semkaj *tộrbičar*, *-ja* »velika rakovica, Taschenkrebs«; *tộrbar*, *-ja* »berač, potepuh«, *torbár*, *-ja* »izdelovalec torb« (SSKJ V, 126); cgn. *Torbar*, prim. hrv. cgn. *Torbarina*; v 16. st. *torbiza* »mantica, pera« (Megiser), v 18. st. *torba* »mantica, biffaga«, *torbiza* »manticula, bulga; tashka« (Kastelec-Vorenc), *torba* »Hippopera« (Pohlin), *torba* »Tasche zum Sattel« (Gutsmann).

Prevzeto prek drugih slov. jezikov, prim. sbh. *tórba*, *tȍrba*, *tôrba* »torba, malha, telečnjak«, mak. *torba*, blg. *torbá*, iz turš. *torba*, *tobra* »usnjen žakelj, malha, torba«. Sln. pkm. *tùrba* »torba« (Novak, Slovar[2], 161) je prevzeto prek madž. *turba*. Iz turš. jezikov je delno z medslovansko izposojo še r. *tórba* »torba, vreča«, ukr. *tórba* »malha, torba«, br. *tórba* »vreča, malha«, p. *torba* »torba, vreča«, č. *torba* »torba, mošnja, vreča, bisaga«, slš. *torba* »vreča, malha, nahrbtnik«, lit. *tarbà* »vreča, pastirska vreča«, lot. *tar̃ba* »telečnjak, lovska torba, torba za brašno«, rum. *torbă*, *tolbă* »vreča, lovska torba, tulec za puščice« (Miklošič, 359, TEl. II, 178; Lokotsch, 2091; Vasmer III, 123; EWU, 1562). M. S.

torča (f.) »lanterna«. Izpričano v 18. *torzha* »Windlicht, bakla, barkla« (Gutsmann).

Izposojeno iz it. *tòrcia a vento* »lanterna« (17. st.), *tòrcia* »bakla«, frc. *torche* »isto«, kar je deverbativ od *tòrcere* »zavijati, ovijati«, klas. lat. *torquēre* »viti, sukati« (Battisti-Alessio, 3826). Prvotno je bila to svetilka za uporabo na prostem, ki je bila pred vetrom zaščitena z ovojem ipd. Iz it. je ngr. τόρτσα »lanterna«. M. F.

-torčati *-am* (v.) v kompoz. *utọ̑rčati se* »nacediti se, nakapati se«, k temu *potọ̑rčina* »prvi mošt« (oboje Branik; Erjavec, LMS, 1880, 200, 176).

Erjavec, l. c., izvaja iz *utȍr* in tipološko primerja *podčẹ̑pina* »vino, ki pri čepu kaplja iz soda«. Vendar ta domneva ne pojasni glasu *-č-* in je tudi semantično dvomljiva. Bolje Štrekelj, JA XII, 471, ki pokaže na izposojo iz ben. it. *torchiàr*, trž. it. *torciar* »stiskati, prešati«, denom. iz ben. it. *torchio*, trž. it. *torcio* »stiskalnica, preša« < lat. *torculum* »isto«. Glej tudi *tộrklja*. M. S.

torec (m.), g. *-rca* »žitni molj« in adj. *toren* »moljav« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 311).

Prim. hrv. čak. *tȅrec* (m.) »molj« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 377), *tarčı̏č* »žitni molj«, *tȁrac* »mọlj« (Brgud; Filipi, ILA, 398, 404), *utå̂rc* (m.), pl. *utå̃rci* »molj« (Susak; Hamm-Hraste-Guberina, HDZb I, 1956, 181), na Vrgadi *tarȉca* (Jurišić, Rječnik II, 213). Sln. adjektiv kaže na izpeljavo iz subst. **tor* (m.), ki je tako kot *torec* moral pomeniti »žitni molj«. Besedotvorno razmerje med enakopomenskima **tor* in *torec* je enako kot med psl. **pôrsъ* (m.) »prašič« (= lit. *par̃šas* »skopljen prašič«) in **porsь̀cь* »prašič«, na podlagi česar je mogoče izhajati iz prvotnega **tȍrъ* (m.) *»tisti, ki tre, drobi, predira ipd.«. To pa je tako kot podobno tvorjeno gr. τόρος (m.) »sveder« nomen agentis iz adj. **torH₁-ó-s* »predirajoč« = gr. τορός (adj.) »isto« k verbalni bazi **terH₁-e/o-* »treti, drobiti, vrtati, predirati ipd.«, prim. lat. *terō*, *-ere* »treti, drgniti«, stcsl. *trěti*, *tьrǫ* »treti«, hrv. čak. *tȅrt* »razjedati (o moljih)« (Orlec na Cresu; Houtzagers, o. c., 378), gr. τείρω »pritiskati, mučiti« < **tér(H₁)-i̯e/o-*; iz iste verbalne baze je drugače tvorjeno lat. *tarmus* »lesni črv« < **tᵊr(H)-mo-s*, gr. τερηδών (f.), -όνος »isto« ob τέρετρον (n.) »sveder«, pa tudi formalno bolj oddaljeno lit. *trandìs*, *-iẽs* »lesni črv; lubadar« in csl. *trǫdъ* »vrsta lesne gobe« (Walde-Hofmann II, 649; Pokorny, 1072; Fraenkel, 1111). Glej tudi *toríca* in dalje *trẹ́ti*. M. F.

torẹ̑d (adv.) »takrat« (Slovenske gorice), tudi *tovrẹ̑d* »isto« (vzh. štaj.) in *tovrẹ̑da*.

To je sklop iz demonstr. pron. **tъ*, **ta*, **to* »hic« in subst. *rẹ̑d* »(pravi) čas« oz. *vrẹ̑d* »isto«. Slednji subst. je v 18. st. izpričan pri Gutsmannu: *vried* (m.) »Zeit« in *kiro vried?* »zu was Zeit?«, kar tako kot Gutsmannovo *kirobart* »manchmal« ob *kiro dobo* »um was Zeit« kaže na težnjo po posplošitvi pronom. oblike za f. Subst. z *-ie-* kaže na refleks iz sln. dolgega ejevskega vokala iz **ē̆*, prim. pri Gutsmannu *ſhieſt* »šệst«, *rieka* »rẹ́ka«, *riedek* »rẹ́dek«, *riekam* »rẹ́kam«, *riezh* »rệč«. Izhajati je možno iz slov. **rědъ* (m.) »čas; krat« (→ **vъ rědъ* > sln. *vrẹ̑d*) in primerjati z r. dial. *redь* »krat« (Dal', Slovar'[3] III, 1670), br. *rédzь* (f.) »isto« (Nosovič, 570), poleg **rẹ̑dъ* (m.) »čas, krat«. K rabi pronom. oblike za n. prim. stcsl. *to kratь* »nunc«, sln. *tộkrat* »isto«. Glej tudi *red III* in dalje *vried*. M. F.

tộrej (adv., konj.) »igitur, ergo«, tudi *tọ́re* (adv.) »isto« (Pleteršnik II, 678, po Miklošiču), *zatọ́rej*, *obtọ́rej*, *obtọ́re*, *obtọ̑*; sem z drugačno semantiko *tórej* (adv.) »enako« (dol., gor.), npr. *to vino ni torej kakor ono*, tudi *torẹ́j* »isto«, *zatórej*, npr. *tukaj ni zatorej hrasta* (Levstik) »tukaj ni enako velikega hrasta«, tudi *otórej* (adv.) »enako«, *otorẹ́j* »isto«, npr. *naša pšenica ni otorej ko vaša*. V 16. st. *obtu* »darumb, derhalben, derowegen«, *obtoraj* »darumb, derhalben, derowegen« (Megiser), v 18. st. *ṡatorai* »ergo, tadai«, »ideo, ob tú, ṡa tega volo«, »igitur, ṡatú, tadai« (Kastelec-Vorenc), *torej* »derowegen, ideo«, *ſatôrej* »ſategavolo, derohalben, quamobrem, ideo« (Pohlin), *satorei* »alsdann, tai, potem, potler«, »dannenher«, »derohalben, satu, sategadelu, sategavolo« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tože* »tudi, prav tako; torej«, r. *tóže* »tudi«, ukr. *tož* »tudi«, p. *tož* »isto; saj«, č. *tož* »namreč, torej« ob *tožný* »istoveten«, slš. *tož* »namreč, torej« (Kálal, Sl., 718). Izhodno **to-že(-jь)* »prav to« (čas/trenutek) je tako kot

*te-že v sln. konj. tèr »in«, hrv., sb. tèr »isto«, toda gradišč. hrv. ter »in; ker« (Tornow, BD, 343) itd. z ojačevalno partikulo *-že, identično z gr. (ἐγώ-)γε »prav (jaz)«, ojačana konj. pronom. izvora *to »in, nato« (Kopečný, ESS II, 693; Schuster-Šewc, HEWb., 1506) = het. ta »in, nato«, ki je s *te v podedovanem apofoničnem razmerju kot ide. konj. *kᵘó »in, tudi« ob *-kᵘe »isto« (o slednjem Dunkel, KZ 96/2, 1982/83, 183 s.). Vzročno-pojasnjevalna na eni strani (sln., stcsl., p., č., slš.) in istovetnostna funkcija na drugi (sln., p., č.) je tako kot pri sinonimnem *to-d'e = sln. tộje »toliko« izvedljiva iz pomena »tudi« < *»prav to«. Sln. sinonimne oblike s prep. → pref. za in ob so arhaizmi, ki ilustrirajo nastanek konj. iz demonstr. pron. Glej tudi ter, tộje, zatộ in sin. tâj I. M. F.

tórek (m.), g. -rka »dies Martis«, dial. kor. obir. tɔ́:rq (Karničar, Obir, 419), rez. tarə́k, g. -óka (Steenwijk, SDR, 318), pkm. tòrk (Novak, Slovar², 158), porab. 'tǫrek (Logar, DJR, 239), srštaj. tôrek, tórek, tuórek (o. c., 397), moravško t'wa:rk (o. c., 110), v Avčah 'tark (o. c., 61), gor. tó:rk, -a, črnovr. tộrk (Tominec, 220); v 16. st. torik »dies Martis, feria tertia; Dienstag, Zinßtag, Erchtag« (Megiser), v 17. st. torec »martedì« (Alasia), Torek, torek (Janez Svetokriški), v 18. st. torek »dies martis« (Kastelec-Vorenc), tórk »Dies Martis« (Pohlin), torek »Dienstag«. V 18. st. slovarsko izpričano tórk »Mars« (Pohlin), tork »Kriegsgott« (Gutsmann) je gotovo potvorjeno po lat. dies Martis iz Mars »bog vojne«, pri čemer se potvorba naslanja tudi na Tộrka, Tộrklja »bajeslovno žensko bitje, ki hodi ponoči prest, če motvoz ni snet s kolovrata«.

Prim. stcsl. vъtorьnikъ »dies Martis«, sbh. útorak, g. útōrka, hrv. čak. utȍrak, g. utõrka (Vrgada), tȭrij (Brač; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1247), mak. vtornik, blg. vtórnik, r. vtórnik, dial. tver. ovtórnik, ukr. vivtórok, br. aŭtórak, -rka < *vъ vъtorъkъ, p. wtorek, č. úterý, slš. utorok, gl. wutora, star. dl. wojterk (hapaks) »isto«. Na rekonstrukcijo *vъtòrъkъ kaže sbh. in vzhslov., na *vъtorъ̀kъ sln. in p. Izpeljano iz *vъtorъ̀ oz. *vъ̀torъ »drugi« (za Slovane je bil torej prvi dan v tednu ponedeljek in ne nedelja, kot je to v gr., prim. gr. τρίτη »torek«), kar se ohranja v sln. dial. vtore jutro »drugo jutro« (Krn; Erjavec, LMS 1882–83, 264), stcsl. vъtoryj »secundus«, mak. vtori, blg. vtóri, r. vtorój, p. wtóry »isto«. Prvotnost prve akcentske variante bi potrjeval blg. num. in tvorba *vъtòrьnikъ > r. vtórnik. Č. úterý < *ǫterъjь, slš. utorok < *ǫtorъkъ, č. dial. vovterek, slš. dial. vochterek, vofterek, volterek < *vъ vъterъkъ; gl. wutora je iz *ǫtoràja ali *vъtoràja (prim. gl. wudowa < *vьdovà). Star. dl. hapaks wojterk lahko kaže na *vъ vьterъkъ (kakor dl. wojca < *ovьcà; Schuster-Šewc, HEWb., 1713) ali izkazuje disimilacijo iz *vъ vъterъkъ (prim. zgoraj č. in slš. dial.) v – v > v – j. Psl. *ǫto/erъ̀ je zaradi za dva zloga oddaljenega iktusa ošibelo v *vъto/erъ̀, prim. podobno *kъto/erъ̀ poleg *koto/erъ̀ < *kᵘoteró- = sti. katará-. Do ošibitve je prišlo v oksitoni akcentski varianti *vъto/erъ̀, ki je verjetno analogna po *ko/ъto/erъ̀. Paralele v drugih ide. jezikih izkazujejo baritonezo, prim. sti. ántara- »oddaljen, drugačen, drugi«, av. aṇtara- »drugi«, hotan. handara-, oset. digor. ændær »drugi«, got. anþar, stnord. annarr, ags. ōþer, stvn. andar, lit. añtras, lot. ùotrs, stprus. anters, antars »drugi« < *Hán-tero-, iz česar bi v slov. pričakovali *ộte/orъ, *ǫte/orъjь̀, po analogni ošibitvi *vъ̀te/orъ. Ide. *Hán-tero- je kompar. tvorba iz baze *Han-, ki se ohranja še v sti. anyá- »drugi, različen, tuj«, anyátra »drugje«, anyáthā »drugače«, av. aniia-, stperz. aniya-, hotan. aña- »drugi«, het. hanti »ločeno, posebej, narazen, drugje«, alb. gjetíu, gjetkë, dial. ngjeti, njeti »drugje«. Paralelizem med sti. anyá- in sorodnim ter lat. alius, gr. ἄλλος, arm. ail, gal. alios, got. aljis »drugi« dopušča domnevo o prvotnem *Hal-i̯o- in *Hal-tero-, kar bi fonetično dalo *Han-tero- (prim. gr. dial. φίντατος < φίλτατος). Indo-iran. *an-i̯a- bi bilo v tem primeru izravnano po *an-tara-. Za izvorno enakost indo-iran. *an-i̯a- in gr. ἄλλος ter sorodnega govori še gr. ἀλλότριος »tuj«, kar je lahko tvorjeno iz adv., ki se ohranja v sti. anyátra »drugje«. Če gre pri primerih, ki kažejo na korenskoizglasni -n- in -l-, za isto ide. bazo, je vsekakor bolj utemeljeno iskanje izhodišča v *Hal- kot v *Han-, saj je prva znana v mnogih pomensko ustreznih tvorbah, npr. stlat. ollus < *Hol-no- »oni«, lat. uls »onstran, prek«, olle, ollī »tedaj«, ōlim »nekoč«, ultrā »z one strani, prek«, ultimus »poslednji«, gal. allos »drugi«, got. alls »ves«, psl. *olnĭ »lani« (Mayrhofer, EWA I, 80 z literaturo), medtem ko bi bilo domnevno *Han- možno videti le v gr. ἄν »morda, nekako, v drugačnem primeru«, lat. an »da, pač, vendar, ali«, got. an »tedaj, zdaj«, lit. angu »ali« (tako Pokorny, 37). Osnovna literatura: Miklošič, 223 s., ki izhaja iz *eno-, *ono- »tisti, on«; Meillet, RS III, 167; Trautmann, BSW, 10 s.; Machek², 671 s.; Vasmer I, 237; Schuster-Šewc, HEWb., l. c. Ker je razmerje med *ǫte/orъ in *vъte/orъ razložljivo internoslov., se ne zdi potrebno samo *vъte/orъ izvajati iz *vьte/orъ (prim. stcsl. vьdova poleg vъdova), na kar bi kazal le omenjeni star. dl. hapaks, in to povezovati s sti. vítara- »dalje vodeč«, vitarám »dalje« iz vi- »narazen« (tako Pokorny, 1176). Glej tudi Tộrka. M. S.

tórežen (m.), g. -žna »naprava za mešanje mleka« = tǫrežŋ̑ (Rateče; SLA).

Osamljeno; izhajati bi bilo mogoče iz deverbativnega nomena instrumenti *tvorežьnʼь tipa *bredьnʼь »ribiška mreža, s katero se lovi tako, da se brede po vodi« k v. *bred-ti, *bredǫ »bresti« (Slawski, SP I, 138) iz denominativnega v. *tvorežiti »skuto delati, siriti« k substantivu *tvorežь »skuta«. To pa bi bilo mogoče povezati z r. tvórog »skuta«, tvoróg »isto«, k temu denom. tvorožitьsja »siriti se«, tvorožnik »sirov zavitek« in br. tvórog »skuta«, kar je tako kot *tvorežь »skuta« izpeljano iz v. *tvoríti, *tvòrišь »delati, oblikovati, sir izdelovati«, prim. gl. tworić »sir delati« poleg »oblikovati« (Vasmer² IV, 31; Schuster-Šewc, HEWb., 1563). Enako motivirano je slov. *tvar-ogъ »skuta« in vulg. lat. formāticus iz forma »oblika« npr. v it. formaggio »sir«, frc. fromage »isto«. Glej tudi sin. torílo, trnáč in dalje izposojenko tvoríti. M. F.

toríca (f.) »Galium aparine« (Goričko; Erjavec, LMS 1879, 128), rez. tǫ́rica »isto« (Steenwijk, SDR, 320), tudi »Galium sylvestre = pumilum« (Ponikve na Šentviški gori; Erjavec, l. c.), obir. kor. turí:ca »klebriges Labkraut« (Karničar, Obir, 250), pri Murku I, 675: toríza »Klette, Klettengewächs, Lappa«. V 18. st. toriza »Klettenkraut, kleine Klette« (Gutsmann). V Podkrncih je toríca »Lappa maior« (Erjavec, 1882-1883, 306) = »Arctium lappa«. Pleteršnik II, 690, navaja po Miklošiču in Cigaletu tudi obliko tríca »Klette«, ki je sicer lahko nastala po moderni vokalni redukciji iz toríca, a je pri Cigaletu ni bilo mogoče najti, Miklošičevo gradivo za Pleteršnikov slovar pa je bilo uničeno. Sem tudi toríka (f.) »Klette«.

Prim. hrv. *torica* »Lappa« (Habdelić), »Aparine« (Belostenec), »trava, lappola, erba« (Stulli), Erjavec, o. c., 305, navaja za Lošinj *toríca* »Tribulus terrestris, Bürzeldorn«, tudi *tùrica* »Agrimonia; Lappa personata« (Stulli; Iveković-Broz II, 605 s.), gradišč. hrv. *turìca* »Klettfrucht, Klette« (Tornow, BD, 350), blg. dial. *tòrica* »Galium aparine« (citirano po Machku, JR, 220), č. *turica* »Galium«, slš. *torica rol'ná* »Torilis arvensis« (Kálal, SL, 718), r. *toríca* »Spergula, voški, razmetki« (Dal', Slovar'[2] IV, 419). Ker so za vsa ta fitonima značilni oprijemajoči se plodovi s kljukastimi ščetinami in ker je bil r. sinonim *vóški* tvorjen iz r. *vóšь* (f.), g. *vší*/*vóši* »uš« (Dal', Slovar'[2] I, 254), je možno, da je slov. fitonim **toríca* podobno pomensko motiviran kot r. *vóški* in da se v njem ohranja feminativ k zoonimu **torьcь* (m.) = sln. *torec* »žitni molj«. K tvorbi feminativa prim. psl. **porsíca* (f.) ← **porsьcь* (m.). Sln. pozno izpričano *toríka* je lahko s fitonimičnim suf. **-íka* tvorjeno iz prvotnega **tȍrъ* (m.) »žitni molj«.

Jarnik, Versuch, 190, neprepričljivo povezuje sln. *toríca* s slov. besedno družino k **tvoriti* »oblikovati, delati«, Machek, l. c., izvaja č. *turica* iz hrv. predloge in so mu ta fitonima nejasna. Dalje glej *torec*. M. F.

torilo (n.) »posoda z luknjastim dnom za odcejanje kislega sira« = *tori̯u* (Velika Planina; Cevc, Velika planina[1], 82), pri Pleteršniku II, 679: *torílo* »Käseform« (Štrekelj), pri Cigaletu, Wb., 837: *tvorilo za sir* »isto«. Kot sirarski termin izpričano v 18. st. *enu torilu ſa ſyr* »scutella casearia« (Kastelec-Vorenc), toda *torilu* »Reine, Geſchirr, latviza, vatliza« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tvòrilo* »leseni kolut ali obroč (navadno iz lipovega ali jesenovega lubja), v katerega se daje sir, da dobi okroglo obliko« (Habdelić, Vitezović, Della Bella, Belostenec, Šulek; ARj XIX, 33) poleg »kalup, model«, p. dial. *tworzytko* »širok lesen sodček za maslo s pokrovom« (Karlowicz, SGP V, 445), stč. *tvořidlo* »posoda za oblikovanje sira, kalup«, gl. *tworidlo* »posoda za skuto« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1565). Izhodno **tvorídlo* (n.) »posoda za oblikovanje sira« je tako kot sln. *torílo* (n.) »lesena, polkrožna skleda, navadno za oblikovanje testa, model za peko«, tudi »skleda«, dem. *torílce* (c.) »skledica, skodelica«, *torȋlnica* »tehtnica«, v 18. st. *torilze, ali šklédiza* »catillus« (Kastelec-Vorenc), r. dial. *tvorílo* »posoda, v kateri se kaj meša«, *torílka* »nečke« (Dal', Slovar'[2] IV, 395) prvotni nomen instrumenti glagola **tvoríti* »delati, oblikovati«, ki se ohranja v sln. *storíti, -ím* (pf.) »narediti« < **sъ-tvoríti*. Glej tudi sin. *tóreženj*, *trnáč*, *žlájkar*, *pínja* in dalje *tvoríti*, *storíti*. M. F.

torišče (n.), g. *-a* »prostor, mesto dogajanja, področje«, v okolici Celja tudi »struga«, pri Cafu in Zalokarju tudi »gradbišče«; *teríšče* »utrjeno zemljišče, brlog, gumno«, paretimološko naslonjeno na *tvoríti* tudi *tvoríšče* »torišče«.

Prim. hrv. čak. *torišće*, sbh. *tȍrīšte* poleg *tôr*, g. *tȍra* »tamar«, r. *tór* »utrjena pot, prostor z živahnim dogajanjem«, *torítь, -íšь* »utirati pot«, ukr. *torýty* »isto«, p. *tor* »utrta pot«, č. *tor* »cesta«. Psl. **torъ* »kar je utrto, utrjeno zemljišče« je nomen actionis > loci od **tȇrti*, **tьrèšь*, prim. sln. *utrẹ́ti pot*, *utȓta pot*, č. *utřená cesta*, sbh. *ȕtrina*, mak. *trlo* »tamar«, dl. tpn. *Tory* in dalje lot. *nuotars* »trata, z grmovjem porasel pašnik« (Miklošič, 352 s.; Mühlenbach-Endzelin II, 872; Vasmer III, 122 s.; Machek[2], 648). Iz slov. jezikov je arum. *turăşte*, *turúşte*, rum. *túrişte*, alb. dial. *turisht* »tamar«, ngr. dial. τόρος, ντόρος, τάυρος »sled, pot«, arum. *tor* »sled« (Skok III, 512). Dalje glej *trẹ́ti*, *tọ́rati*, *tȋr I*. M. S.

tọ́riti I, *-im* (v. impf.) »stresati, raztrošati« (vzh. štaj.), kompoz. *raz-*, *po-*, *za-t*. (pf.) tudi »potrošiti (denar)«, adj. *zatọ́ren*, *-rna* »zapravljiv«, subst. *zatọ̑rnež*, *zatọ̑rnik*, *-a*, f. *zatọ̑rnica* »zapravljiv človek«.

Prim. csl. *istorъ* »dammum, sumtus«, *protoriti* »impendere, sumere«, *protorъ* »sumtus« in iz slov. prevzeto rum. *turişte* »odpadki koruznih stebel, slame ali sena, ki jih živina pusti v jaslih« (navaja Tiktin, Wb. 1665). Slov. **toríti*, **tòrišь* je verjetno iter. od **tȇrti* »treti«. Manj verjetno je sorodno sbh. *tòriti* »cacare«, kar izgleda denom. iz **torъ* > blg. *tór* »gnoj« (tako Leskien, JA XXIV, 135). To ne sodi k lat. *stercus*, temveč je verjetneje pomensko specializirano iz »ograda, staja«, o čemer glej *tȍr*, *toríšče*. Dalje glej *trẹ́ti*, pa tudi *tráta I*. M. S.

toriti II, *-im* (v. impf.) »pivo izdelovati«, pri Jarniku, Versuch, 190, izpričano v zvezi *ol toriti* »pivo izdelovati«, *torenje* »izdelovanje piva«.

Brez pomenske ustreznice v drugih slov. jezikih, a gotovo pomenski odtenek v. **tvoríti* »izdelovati, oblikovati« (Jarnik, l. c.). Dalje glej *storíti*, pa tudi *tvoríti*. M. F.

Tọ̑rka (f.) »ženski demon, ki hodi ponoči prest, če motvoz ni snet s kolovrata«, tudi *Tọ̑rklja*, pri Miklošiču še *Tvọ̑rka* »isto« (za dial. *u̯ọ̑* < *ọ̑*); prvi omenja Vodnik, Mythen zu Ribniza (NUK, Ms. 540, Razno, št. 12).

Miklošič, 223, izvaja iz **vъtorъkъ* > sln. *tórek*, ker naj bi Torka predla predvsem ob (kvatrnih) torkih in ker naj bi škodovala ženam, ki so na ta dan pekle ali perilo kuhale. Etimologija imena se eksplicitno tako razlaga v bajki, ki jo navaja Kelemina, BPSL, 269. Soglaša Kuret, PLS II, 459. Tork(lj)a lahko škoduje predicam tudi na kvatrni četrtek. Neprevidne žene obere do kosti. Otrokom prinaša stalne zobe. Kadar jim izpade kak mlečni, ga dajo v mišjo luknjico in pri tem kriče: *Torklja, jaz ti dam koščen zob, daj mi zanj železnega* (Kelemina, o. c., 266). Drugače Bezlaj, Sln. etnograf III–IV, 351, ki z rezervo domneva, da bi ime utegnilo biti prevzeto z vzhoda, pri čemer naj bi bilo izhodišče v sti. *tarku-* »kolovrat«. Gotovo drugega izvora je tpn. *Torka* pri Sorici na Gor., l. 1500 *Thorekh*, od koder cgn. *Torkar*. Tudi grad *Torek* pri Plešivcu na Dobrovi pri Senovem, ki se omenja l. 1268 *Tuarok*, 1300 *Twarg*, 1309 *Twaroch*, 1322 *Twarog*, 1448 *am Twarogen*, ne spada sem, temveč je kakor č. tpn. *Tvarožná* verjetneje iz **tvarogъ* »mohant, sirček«. O tem glej *trnȉč*. M. S.

torkanj (m.) »pehtran, Artemisia dracunculus« (Willfort, Zdravilne rastline, 225; Simonović, BR, 747).

Prim. hrv. kajk. *tarkùn pitomi* »Pyrethrum«, *tarkun divlji* »Pyrhetrum ſylveſtre« (Belostenec) poleg *tarog* »piretro« (Mikalja; ARj XVIII, 110), slš. *tarkan* »Anthemis pyrhetrum« (Matzenauer, CS, 344), rum. *tárcon* »Artemisia dracunculus« poleg *tarhón*, *tarahón* »isto« (Tiktin, Wb., 1563). Vir izposoje oblik s *-k-* je verjetno madž. *tárkony* »Estragon« (Matzenauer, l. c.; Tiktin, l. c.), kar je bilo izposojeno iz srlat. *tarchōn* »Artemisia dracunculus« (> it. *tarchùn*), to pa prek gr. bizant. ταρχών »isto« iz arab. *ṭarḫūn* (EWU, 1485; Battisti-Alessio, 3719). Izhodišče je gr. ταρχών (m.), kar se je že zgodaj ljudskoetimološko preoblikovalo po δράκων »zmaj« in prek romanskih oblik, kot so it. *targone*, *dragóne*, *dragoncello* (> sln. *dragoncelj*; Štrekelj, Lwk., 16), frc. *tar-*

gon ob *estragon*, prov. *estragon*, prešlo tudi v druge evropske jezike, prim. n. *Dragun, Dragon, Estragon* (> sln. *estragon*), č. *dragón, estragon*, r. *dragun, estragon*, agl. *dragoon* itd. (Lokotsch, 2034; Meyer-Lübke, 8581; Marzell, Wb. Pfln. I, 428). Sln. sinonima so *pẹ́htran, pehtram, bertram, dragoncelj, koslač, lilica, liličnjak* (Willfort, l. c.). Glej tudi *pẹ́htran*. M. F.

tộrklja (f.) »preša za stiskanje olja iz oliv; prostor s tako prešo« (SSKJ[2], 1410; Titl, Problemi, 91), *'tuerkla* »oljarna« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 134) in *tōrkula* »preša za stiskanje olja iz oliv«.

Tako kot hrv. *tȏrkul* (m.) »preša za stiskanje grozdja in oliv«, *torkula* (f.) »isto« (Divković), čak. *tȏrkul* (m.) »preša za stiskanje (oljčnega) olja« (Brusje na Hvaru; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1247), *tȏrkū*, g. *tȏrkula* »isto« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 217) izposojeno iz ben. it. *torcolo* »preša«, it. *tòrcolo* »isto«, lat. *torculum* (n.) »stiskalnica«, kar je nomen instrumenti iz v. *torquēre* »sukati, vrteti« (Miklošič, Frw., 60; Skok III, 484; Mende, RLS, 118; Battisti-Alessio, 3827). V sln. knjiž. obliki je *u* reduciran, *lj* pa ahistoričen. Glej tudi *-torčati*. M. F.

tornístǝr (m.), g. *-tra* »telečnjak«, tudi *tornîstra* »isto« (SSKJ V, 127), pri Pleteršniku *tornīstǝr*.

Mlada izposojenka iz n. *Tornister* »nahrbtna ali čezramna vojaška torba«, kar je po hiperkorektni vzpostavitvi *or* za *a* (prim. vzh. n. *Hanisse* < *Hornisse*) iz č. dial., slš. ali p. dial. *tanistra*, slš. dial. tudi *kanistra*, od koder izvajajo tudi star. madž. *tanyztra*, danes po metatezi *tarisznya* »popotna torba«. Beseda je bila tudi sln., saj v 16. st. Megiser kot kranj. omenja *taniſter* »mantica; torbiza, ein Weidsack«. Miklošič, 347, izvaja iz it. *canestra* »košara, koš«, kar je iz pl. od lat. *canistrum* »(iz trstja) spletena košara za kruh ali sadje« (od tod je prek n. *Kanister* mlado sln. *kanístǝr* »kanta«) < gr. *kánastron* »iz trstja spletena košara« iz *kánna* »trst«. Vzglasni *t-* je morda po asimilaciji, morda pod vlivom delnega sin. *tộrba* ali besedi, ki ustreza ukr. dial. *tájstra*, p. dial. *tajstra* (tudi *kajstra*) »torba« < srgr. τάγιστρον »vreča za oves, ki jo konju nataknejo prek glave«. Machek[2], 635, domneva za izhodišče vsem slov. besedam navedeno srgr. predlogo, kar pa ne razloži nazala v *tanister*. Kluge[23], 829, ki prav tako izhaja iz srgr. τάγιστρον, zato domneva vpliv gr. κάνιστον »torba za kruh, brašno« < iz lat. *canistrum*, vendar ni jasno, ali naj bi se vpliv izvršil v gr. ali slov. Vsekakor dvomljivo, saj gr. *τανιστρον ali podobno ni potrjeno, v slov. pa oblike na *k-* (slš. dial.) govorijo bolj za izposojo iz rom. kot iz gr. M. S.

tộrta (f.) »Torte«, dem. *tộrtica*, izv. *tộrtar* »Tortenbäcker«; v 19. st. pri Pleteršniku *tōrta, tōrtar*; v 17. st. *kulikajn shup, kulikajn prat, kulikajn tort, inu ſalathozheo na miſo dat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *dnu, ali pod ene torte* »tracta«, *ponva ša poshtete, ali torte* »testus« (Kastelec-Vorenc), *tôrta* »torta panis« (Pohlin), *torta* poleg *goſpoſhka potiza* »Torte« (Gutsmann).

Kakor sbh. *tôrta*, r. *tórt*, č. *dort* prevzeto prek n. *Torte* iz it. *torta* < srlat. *torta* »kolač, pšenični kruh«. Najstarejši zapisi so iz Vulgate (pribl. 420), kjer je *torta panis* prevod gr. ἄρτος ἐγκρυφίας, kar je v antiki »pod pepelom pečena štruca«, v srednjeveških virih pa se razlaga kot »ab Atticis appellatum esse panem ex pinguibus palmulis, farina et aqua confectum« (Du Cange, VIII, 133), tj. »iz palmovega olja, moke in vode narejen kruh«. Rom. primerjalno gradivo, rum. *turtă* »torta, kolač«, veljotsko *turta* »štirje kosi kruha drug na drugem«, furl. *torte, tuàrte* »torta«, frc. *tourte* »z mesom napolnjen kolač« (po kontaminaciji z besedo, sorodno z it. *tartara* »mandljeva torta«, je frc. *tarte* »kolač, torta«), prov. *torta*, katal. *tortia*, špan., port. *torta* »torta«, kaže na izvorno vlat. **tōrta* ali **tụrta*, zato Meyer-Lübke, 8802, zavrača možnost izvajanja iz f. od lat. *tortus* »zavit, zasukan, obrnjen«, kar je ptc. pf. pas. od *torquere* »viti, sukati, obračati«. Gamillscheg, EWFS, 854, domneva, da je *tōrta* nastalo po kontaminaciji med *torta* in neko besedo, morda *tōrrēre* »peči, pražiti« ali **tōrnāre* »vrteti«. Glede rum. *u̧* se Cioranescu, DER, 868, nagiba k mnenju, da gre za normalni dial. refleks. Zaradi vokalne kvantitete tudi Walde-Hofmann II, 694, dvomi v zvezo s ptc. *tortus*. Cortelazzo-Zolli, 1352, sicer dopušča tako zvezo, vendar ne pojasni razlik v kvantiteti. Dvomljivo Battisti-Alessio, 3836, ki domneva izposojo iz arab. *ṭurda* »na koščke nalomljen kruh, namočen v mesno omako«. Glej tudi *tŕta I*. M. S.

toržệvka (f.) »neka češnja« (Gradišče pri Vipavi; Erjavec, LMS 1882–83, 315; akcent po Pleteršniku).

Verjetno **toržệlka*, tvorjeno iz it. dem. *torsello* k *torso* »peščišče, ogrizek, kocen, stržen«. K semantični motivaciji prim. ob Vipavi *kostenīca* »neka breskev, pri kateri se meso drži kosti«. Glej tudi *stȍrž*. M. S.

tosman (m.), g. *-a* »velik tesarski oblič za dva moža, rogljač«, samo v 18. st. *tôsman* »großer Zimmermanshobel, dolabra maxima« (Pohlin), *tosman* »großer Zimmerhobel« (Gutsmann), v 19. st. *toſman* »ein sehr großer Hobel, Zimmermannshobel« (Murko I, 675).

Nejasno, brez znanih paralel v sosednjih in sorodnih jezikih. Verjetno prevzeto. Izvajanje iz neke nepotrjene predloge, sorodne z n. *Dachsbeil* »tesarska sekira«, *Dechse(l)* »isto« < srvn. *dehse(l)* < stvn. *dehsa(la)* < pgerm. **þehsalōn*, ima malo možnosti, ker Pohlinov *ô* kaže na ozki *ọ*, ki ne more biti iz bav. *o* < *a*, poleg tega je n. *Dachsbeil* tudi filološko vprašljivo. M. S.

toška (adv.) »pravkar« (Drežnica; Pleteršnik II, 679), Erjavec, LMS 1875, 228, za isti kraj navaja *tuška* »isto«, po Kendi, rkp., 160, *tộška = tuộ́ška* »malo prej« (Drežnica; SLA), bovško *tùoška* »prejle« (Ivančič, DSBG, 64).

Izhodno sln. **tộška* je verjetno sklop **tȍ-že-ka* (Erjavec, l. c.; Ramovš, Hgr. VII, 76) »prav to« in od sln. *torệ* (adv.) »ta čas«, tudi *otorệ* »to uro« daljše le za ojačevalno partikulo *-*ka*, prim. **dьnь-sь-ka* »prav ta dan« = č. *dneska*, **tu-ka-jь* »prav tu«. Časovna funkcija »ta trenutek/čas ipd.« **to-že*, kar je identično **to-že(-jь)* v sln. *tộrej* »igitur, ergo«, stcsl. *tože* »tudi, prav tako; torej«, r. *tóže* »tudi«, ukr. *tož* »tudi«, č. *tož* »namreč, torej«, slš. *tož* »namreč, torej« (Kálal, Sl., 718), se je razvila iz pomenske podstave »prav to«. Pleteršnikove razlage, da naj bi *tộška* po vzorcu *peškȁ* iz *pečkȁ* nastalo iz **točka* (Pleteršnik II, 703) in bilo sorodno s pkm. *tòčkar* »pravkar, malo prej«, zaradi nezadostnega dial. gradiva ni moč preveriti. Dalje glej *tộrej*, pa tudi *tòčkar*. M. F.

tošta (f.) »Origanum vulgare« (Simonović, BR, 329, po Medvedovem rkp.).

Tako kot gl. *tosta* »Origanum vulgare«, dl. *tosta* »modri encijan« (Schuster-Šewc, HEWb., 1521) izposojeno iz srvn. *toste* »Origanum vulgare«, *doste* »isto«, nvn. *Dost* (> niz., dan. *dost*, dan. tudi *tost*, šved. *dost(a), toste*), *Dostenkraut*, stvn. *dost(o)*; ker srvn. *doste* pomeni tudi »grm«, enako bav. n. *Dosten* poleg švab. n. *Dost(e)*

»šopek rož«, se poimenovanje za »Origanum vulgare« verjetno nanaša na grmičasto rastje tega fitonima (Štrekelj, JA XIV, 1892, 549; Marzell, Wb. Pfln. III, 449; Grimm, DTV 2, 1311). Izvor germ. leksema ni jasen (Kluge[22], 152). Sin. so *dobra misel*, *bôlmet* (Luče na Štajerskem; Erjavec, LMS 1879, 119) < n. dial. *Wohlmut*, *čober*, *gocman*, *korina*, *sušica*, *zavrta*, *zabrta*, *ksaberta*. M. F.

totah (m.), g. *-a* »katapult«, samo v 18. st. *totah* »Schnellbock, catapulta« (Pohlin), *totah* in *odberknilu* »Schnellbock« (Gutsmann).

Verjetno prevzeto iz č. *totach* »katapult«, prim. dalje slš. *totyž* »isto« (Kálal, Sl., 719, po Bernoláku), kar je po Machku[2], 648, neznanega, domnevno tujega izvora. M. S.

tọ̑ti (pron. demonstr.) »hic«, f. *tọ̑ta* (štaj., prleš.), pkm. *tòti* »da« in »sicer« (Novak, Slovar[2], 158), kor. zilj. *tò:tə*; na zahodnem robu srednještaj. dial. je v *'tọ:tle*, f. *'tọ:tale* uvedena partikula *le*, prevzeta prek sav. iz gor. (Logar, JDR, 327). Prvotno **tò-tъ-jь* vsebuje ojačevalno partikulo **to* (< nom.-akz. n. pron.) in d. obl. demonstr. pron. **tъ̑*, uvedeno po d. obl. adj. Iz prvotnega **to-tъ* je tudi ukr. *tót*, *totá*, *toté*, *totó*, star. *totoj*, *totaja*, *totoje*, p. dial., slš. dial. *toten* (Kopečný, ESS II, 709). Zilj. *tò:tə* se je v rateškem govoru, ki je v osnovi kor., križalo z gor. *tâle* (z ojačevalno partikulo *le*), prim. tam *tọ̀:tle* (Ramovš, Morfologija, 99; Logar, o. c., 326 s.). Dalje glej *tâ I*. M. S.

tọ́to (m.), g. *-a* »pes«, znano v goriš. otroškem govoru (Erjavec, LMS 1882-1883, 257).

Izposojeno iz furl. *totò* »pes« v otroškem govoru (Pirona, VF, 1203), kar je zaradi ben. it. interj. *toto* za vabljenje psov (Boerio, DV, 760) verjetno reduplicirana interj. imperativnega izvora, prim. trž. it. *to* »ná, primi, vzemi« iz imper. *tor* »primi, vzemi« (Doria, 730). M. F.

tovar (m.) »osel« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239).

Prim. hrv. *tòvar* »isto«, čak. *tovôr*, g. *tovãra* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1248), na Vrgadi *tov°ãr*, g. *tovàra* (Jurišić, Rječnik II, 217), *tòvarica* »oslica« (Dubrovnik, Mljet, Korčula, splošno po Dalmaciji), tudi *tovér* (Lumbarda) in *tovȍr*, g. *tovra* (Buzet, Sovinjsko polje). Skok III, 487, sprejema Miklošičevo povezavo s **továrъ* (m.) »onus« (Miklošič, 357) in meni, da naj bi leksem kot kalk nastal v Dubrovniku, kjer naj bi se gr. ὄνος »osel« ljudskoetimološko povezovalo z lat. *onus*, *-eris* »tovor«, nato pa naj bi se poimenovanje razširilo po vsej Dalmaciji in nadalje tudi v Istro. Poimenovanja za »osla« so v ide. jezikih pretežno tujega izvora. Frisk II, 397 s., zavrača povezovanje med gr. in lat. leksemom in meni, da je gr. ὄνος »osel« neznanega tujega izvora. Zaradi csl. *tovarinъ* »osel« in ukr. *továr*, g. *-u* »živina (zlasti rogata)«, singulativ *tovarýna* »ena rogata žival« in *tovarjá* (n.), *-ty* »tele« (Grinčenko, Sl. IV, 268 s.) se zdi verjetna stara Miklošičeva razlaga, po kateri naj bi slov. dial. **továrъ* »živina; osel« brez gr. vpliva nastalo po pricipu pars pro toto iz **továrъ* »onus« in je prvotno označevalo tovorno živino nasploh. Dalje glej *tóvor*, *tarna* in *tovâriš*. M. F.

tovâriš (m.), g. *-a* »collega, socius, consors«, tudi *tovârih* »isto« in *tovâruš*; *tovaríšica* (f.) »nevestina spremljevalka« (goriš., bkr.) in »družica, sopotnica«; denom. v. *továrišiti se*, *-ârišim se* (impf.) »družiti se«, abstr. *tovârištvo* (n.) »družba«, npr. *vzel nas bo k sebi v nebesko tovarištvo* (Trubar), adv. *vtovâriš* »skupno«. V 20. st. je bil pod vplivom SSSR s *tovâriš* edini politično dovoljeni način naslavljanja, npr. *t. direktor*, *t. profesor*, *t. učitelj*, kar je v šolskem žargonu povzročilo eliptično rabo *tovâriš* »učitelj«, *tovârišica* »učiteljica«. Taka raba je po l. 1991 v izumiranju. V 16. st. *tovarish* »sodalis, socius«, *tovarush na pot* »comes«, *tovarishtvu*, *tovarushtvo* »consortium, societas« (Megiser), v 18. st. *tovarish* »apostolus, joger, en ſel, en pot«, »collega«, »compar«, *ena v'pytjú tovarſhiza* »compotrix, pyanka«, *neveiſte tovarſhiza* »pronuba«, *tovariſhiza*, *tovarſhiza* »socia, drushe«, *tovarush* (Kastelec-Vorenc), l. 1607 *touaris* »compagno«, *touariſtuo* »cõpagnia, drusba« (Alasia), *tovarsh* »socius, collega«, *tovarshtvu* »societas« (Pohlin), *tovarh*, *tovarſh* »Geſell, drushnik« (Gutsmann).

Prim. csl. *tovarištь* »socius«, hrv. *tovariš* »collega« (l. 1608), f. *tovarišica*, kajk. *tovaruš* »isto« (Habdelić, Belostenec, Vitezović), r. *továrišč* »collega, kamerad, socius«, str. *tovariščь* »isto«, ukr. *továrуš* »kolega, pomočnik«, br. *továristvo* »družba; skupina ljudi iste obrti« (Nosovič, 635), p. *towarzysz* »kolega«, kašub. *tovařěš* »isto«, č. *tovaryš* »rokodelski pomočnik«, stč. *tovaryš*, *tovařiš*, pri Husu *vytovaryšen* »izključen iz skupnosti« (z disimilacijo *ř* – *š* > *r* – *š*; Machek[2], 648), slš. *tovariš* »kolega«, gl. *towarš* »isto«, dl. *towariš*. Iz slov. jezikov je gotovo rum. *tovărăș* »collega, kamerad, družabnik«, *továroș* (Tiktin, Wb., 1629) in lit. *tavarčius* »kolega«, *tavõrčius* »isto«, *tavõrščius*, *stavõrščius* (Kurschat, 2478, 2256) ter zaradi zgodnje izpričanosti manj verjetno madž. *társ* »kolega« (l. 1138) poleg *tóáros* »isto«, *tóárus*, *tovâros* »tovariš« (EWU, 1486). Slov. **továrišь* (m.) »kolega« in **továritʼь* »isto«. Beseda je bila kot označevalka starega družbenega razmerja v slov. in madž. verjetno izposojena iz iste, najbolj verjetno altajske jezikovne skupine kot psl. **továrъ* »onus«, tako da se v njej lahko ohranja beseda za »tovor«, prim. džagat. *tovar* »imetje, živina, blago«, in *eš*, *iš* »sodrug« (Korš, JA IX, 674), ali pa čuv. *tavra* »v krogu« in *iš* »sodrug« (Räsänen, ZSlPh XX, 466). Drugače Oštir, Vogelnamen, 95, ki je mislil na predide. izvor in rekonstruiral pref. **ta-* + **wă[r]ĭsʼs* »ognjišče«, prim. etr. *arse verse* »ognjišče«, predbalto-slov. **to-waris(t)-j-* »družabnik ob ognjišču«. Glej tudi *tóvor*, *tarna* in *tovar*. M. F.

tovârna (f.) »fabrica, officina« (SSKJ V, 130), pri Pleteršniku *továrna*; adj. *tovârniški*, *továrenski*, subst. *tovârnar*, *tovârnik* »fabrikant«; pri Cigaletu, Wb., 478, s. v. *Fabrik* samo *ſabrika*, v Term., 37, *ſábrika*, *tvórnica* (kroat.), schlecht *tovarna*.

Prevzeto iz č. *továrna* »tovarna« (adj. *továrenský* »tovarniški«, *továrník* »tovarnar«), star. tudi »skladišče« (Jungmann, Sl. IV, 612), kar je izpeljano iz *tovar* »blago, izdelek« (Machek[2], 648). Dalje glej *tóvor*, *tovar*, *tovâriš*. M. S.

tóvati (v. impf.) »slabeti, sušiti se«, izpričano samo v 18. st. pri Gutsmannu: *tovati* poleg *ſe vſuſhati*, *medleti*, *ſehuvati* in *vſehuvati* »schwinden«, *tovavez* poleg *medluh*, *nedeſhnik* »ein Schwindsüchtiger«, *tovanje* poleg *vadnenje*, *ſuſhenje*, *ſehnenje*, *ſuſha* »Schwinde«.

Štrekelj, Lwk., 67, domneva izposojo iz srvn. *touwen*, *töuwen* »umirati, ginevati«, bav. n. *Töbe* »pljučna bolezen«, *tobeln*, *töbeln* »smrdeti po zatohlem, vlažnem« (soglaša Striedter-Temps, DLS, 238). N. besedna družina je verjetno prevzeta iz lat., prim. *tābēs* »gniloba, troh-

noba, jetika, sušica, kuga, ginevanje« (Schmeller, BWb. I, 581). M. S.

tóvor (m.), g. *tovóra* »onus«, danes g. tudi *tovǫ́ra*, pri Cafu *tovar*, *-a* »isto«; adj. *tovóren*, *tovǫ́rski* »carcinarius«, v. *tovǫ́riti*, *-ǫ̂rim* in *tovoríti*, *-ím* (impf.) »prevažati na hrbtih tovorne živine«, pf. *iz-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *s-t.*; subst. *tovǫ̂rnik* »kdor tovori trgovsko blago« in »krošnja«, f. *tovǫ̂rnica*; *tovorîvec*, *-vca*, f. *tovorîvka* »tovorna žival«; v 16. st. *tovor* »fascis, moles«, *tovornik* »agaso, mulio« (Megiser), g. pl. *toúr* (< **tovǫ́r*) (Trubar), v 18. st. *tovor* »onus, sarcina«, *ʃhivina katera tovori, ali na harbti noʃʃi* »jumentum clitallarium«, *reʃtovoriti* »desternere, exonerare« (Kastelec-Vorenc), *tovor* »onus, clitellæ«, *tovornèk* »oenopola«, *tovorneske kojn* »clitellarius« (Pohlin), *tovor* »Saum«, *tovoriti* »saumen«, *tovornik* »Saumer, Lastbeförderer« (Gutsmann); semkaj cgn. *Tovornik*. Sln. *-or-* je iz *-ar-* po vokalni harmoniji v cas. obl. **tovarā̀* > **tovorā̀* (Ramovš, JF II, 230 = Zbrano delo II, 448), enako tudi hrv. dial.

Prim. csl. *tovarъ* »onus, merx, facultates«, sbh. *tòvar* »breme, tovor« in »osel«, hrv. dial. *tòvor*, v Istri *tovȍr* »isto«, mak. *tovar*, blg. *továr* »tovor, prtljaga, breme«, r. *továr*, *-a* »tovor, trgovsko blago«, ukr. *továr*, *-u* »(rogata) žival«, br. *tavár* »trgovsko blago, rogata žival«, p. *towar* »blago, izdelek«, č., slš. *tovar*, dl. *towara* »isto« (f. analogno po sin. *wora* < n. *Ware*). Iz slov. jezikov je lit. *tavõras* »blago, stojnica, prodajalna« in rum. *tarniță* »leseno sedlo« < **tovarьnica*. Slov. **tovā́rъ* je prevzeto iz neke turš. predloge, prim. ujgur. *tavar* »imetje, blago, živina«, osman. džagat. *tavar* »blago, roba, živina«, mongol. *tawar* »isto« (Miklošič, 359 s.; Vasmer III, 112; Machek², 648; Schuster-Šewc, HEWb., 1522). Glej tudi *tovar*, *tovârna*, *tovâriš*. M. S.

tozdȁka (adv.) »ravnokar«, tudi *tozdȁčka* »isto« (vzh. štaj.).

Brez znanih paralel, verjetno **to-sь-dā́-ka* iz adv. **to*, **sь-dā́* (> **sьdā́* > *zdȁj*) in ojačevalne partikule *-ka*, prim. z drugim adv. **ve-sь-dā́* > pkm. *vȅzda* »zdaj«. Dalje glej *tâ I*, *zdȁj*, *-ka*. M. S.

tožíti, *tǫ́žim* (v. impf.) »queri, lamentari, accusare, concriminari«, pf. *ob-t.* »anklagen«, *po-t.* »klagend vorbringen«, *pri-t.* »Klage erheben«, *pri-t. se* »sich beklagen, sich beschweren«, *za-t.* »verklagen«, iter. in sekundarni impf. *(-)toževáti*, *-ûjem*; subst. *tǫ́žba* »accusatio«, *tǫ̂žec*, *-žca*, *tožník*, *-a*, *tǫ́žbenik*, *-a*, *tožîvec*, *-vca*, *tožîtelj*, *-a* »accusator«, f. *tožníca*, *tožîvka*, *tožîteljica* »accusatrix«, *tožúh*, *-a*, *tožûn*, *-a* »kdor rad toži«, iz pas. ptc. *tǫ́žen*, *-a* »angeklagt« je *tǫ́ženec*, *-nca* »der Angeklagte«, f. *tǫ́ženka* »die Angeklagte«; *tožljîvec*, *-vca* »zlovoljnež« in »lenuh«, f. *tožljîvka* »zlovoljnica« in »lena ženska«, adj. *tǫ́žen*, *-žna* »Klage-«, *otǫ́žen*, *-žna* »tristis« (= sbh. *ȍtūžan* »otožen, razžaluščujoč«), *tožljȉv*, *-íva* »ki rad toži, obtožuje«, *tožílen*, *-lna* »Klage-, klagbar«; subst. *tožîlnik* »akuzativ« je kalk po lat. *cāsus accūsātīvus* (to pa po gr. πτῶσις αἰτιατική po napačnem razumevanju, saj v gramatičnem terminu ni mišljeno gr. αἴτιος »krivec, obtoženi«, temveč τὸ αἴτιον »vzrok«), ekspr. v. *tožáriti*, *-ârim* »veliko tožiti«; v 16. st. *tofchiti*, *ʃe pertoʃhiti* »queror«, *toʃhba* »accusatio«, *toʃhnik* »accuʃator« (Megiser), v 17. st. *tozit* »accuʃare, querelare«, *tozit ʃe* »lamentarʃi« (Alasia), v 18. st. *toshiti* »concriminari, conqueri«, *toshiti ʃe* »causari, expostulare«, *ʃe pertoshiti* »conqueri, lamentari, queri«, *toshnyk* »accusator«, *toshba* »accusatio« (Kastelec-Vorenc), *t(h)ôʃhem*, *toʃhûjem* »accuʃare« (Pohlin), *toshiti* »klagen, verklagen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tǫžiti*, *-iši* »urgere, anguste moveri, moerere, anxium esse, anxiari«, sbh. *túžiti*, *tûžīm* »accusare«, *t. se* »pritoževati se, tarnati«, blg. *tъžá*, *-íš* »žalostiti se, žalovati«, r. *tužítь*, *túšišь* »žalovati«, ukr. *tužýty*, *túžyš* »jokati in tarnati«, br. *tužýcь*, *túžyš* »žalostiti se, žalovati«, p. dial. *tążyć* »želeti si (o živalih)« (Karlowicz, SGP V, 392), č. *toužiti* »hrepeneti, koprneti«, slš. *túžiť* »isto«, gl. *tužić* »žalostiti«, dl. *tužyś* »žalostiti se, žalovati«. Psl. **tǫžīti*, **tǫ́žišь* »imeti, izražati duševno težo, težko biti pri srcu, žalostiti se« je denom. iz **tǫgā́*, akz. **-ǫ̍* »duševna teža: žalost, strah, poželenje«. Dalje glej *tǫ́ga*. M. S.

trȁb (m.), g. *trába* »ein Arm des Wagenwiesels, der Wagenschere«, pl. *trábi* »Wagenschere; del voza, ki je vtaknjen med podvozje in oplen«, *trâb(l)je*, *trabjȩ̂*, *-sa* (n.) (notr., Loški Potok), na Vrhniki *trôbje* (n.), v Laščah *trábelj*, *-blja*, v Krnu *trȩ̂blji* (m. pl.); *trebjȩ̂* (n.), *otrȩ̂bje* (Idrija), pkm. *trebí* (f. pl.) (Novak, Slovar², 159); tudi *trâp*, *-a* (m.) (Caf) in *trȁp*, g. *trapî* (f.) (goriš.), *trâp* (f.), g. *trapî* (gor., Haloze); izv. *trâpnik*, *trapni klin* »zagozda pri trabu«.

Prim. sb. dial. *trȁp* (m.) »del voza, na katerem leži pod« (Kosovo), stsb. »konjska oprava, homot« (Skok III, 491), hrv. čak. *trâblje* »Hintergestell des Wagens« (Vodice; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550). Nejasno, brez znanih paralel v drugih slov. jezikih. Možno je domnevati zgodnjo izposojo iz nekega rom. jezika, prim. lat. *trab(ē)s*, it. *trave*, furl. *trâf* »hlod, bruno, tram«, prim. tudi gr. τράφηξ, τράπηξ »bruno, tram, prečnik, pekova miza« (Bezlaj, Radovi, 38), eventualno prasorodstvo s tem in s psl. **termъ*, sln. *trȩ̂m* (Bezlaj, 1. c.; Iljinskij, IORJ XXIII, 142). Problematična je povezava s č. mor. *tradlina* »pločevina nad osjo pri vozu« (tako Bezlaj, Eseji, 38) in dalje z lit. *tarp* »vmes«. Glej tudi *trȩ̂m*, *tríba*, *zatrȅp*.

[Ni izključeno sorodstvo z r. dial. *tarabárka* »prečna deska na steni voza, iz treh palic narejen podstavek za kotel«, kar je po Vasmerju III, 76, nejasno. Prim. tudi dl. *tarp* »mala vaga pri vozu; Ortscheit«, kar Schuster-Šewc, HEWb., 1506, povezuje s **tьrpъkъ*. Sln. *trȁb* in sorodno primerja z lat. *trab(ē)s* »hlod, bruno, streha«, lit. *trobà* »hiša« tudi Kurkina, DS, 63 s. – M. S.]

trabljáti, *-âm* (v. impf.) »gobezdati, blebetati, čvekati«, *trabúzati* (Caf, Zalokar), *trabúzgati* (Podmilščak), *trabuzljáti* (Ig, gor.) »isto«, *trabúza* (f.) »klepetulja«, v 18. st. *trabusa* »Plapperer« (Gutsmann).

Prim. sbh. *trabúniti*, *tràbūnīm* in *trabùnjati*, *-ām* »govoriti v snu ali nezavesti«, r. *tarabár* »čvekač«, *tarabáritь* »čvekati«, br. *tarabárіcь* »klepetati, čvekati«. Slov. **torb(ъ)l'ati*, **torbuniti*, **torbariti* so intenz. iz nepotrjenega **torbiti*, kar je domnevno iter. iz baze **ter-b(h)-* k ide. **ter-* »govoriti«, prim. z intenz. redulpikacijo r. *torotóritь* »govoriti neumnosti«, br. *taratórycь*, č. *tratořiti*, slš. *trátoriť* »mnogo govoriti«, prez. v het. *taranzi* »govorijo«, iter. v lit. *tarýti*, *tariù* »govoriti«. Dalje glej *trtráti*, *tȩ̂rjati*, *tarȩ́kati*, *trabosáti*. M. S.

trabosáti, *-âm* (v. impf.) »čvekati« v črnovr. *trąbą̂sąt*, *trąbąsâ* in k temu *trąbąsâč* (m.) »kdor nepremišljeno in nespametno govori«, pri čemer je Tominec, 220 in 221, prvo poknjižil v **trabusati*, drugo pa v **trobasač*.

Zaradi črnovr. posttoničnega *a* iz prvotnega sln. *o*/*u* (npr. črnovr. *łąpâtą* »lopata«; *łąšîną* »luščina«, *łątrân* »luteran«) sta obe rekonstrukciji možni, vendar govori v

prid sln. **trabosáti* in **trabosáč* sln. sinonim *trabuzati*, *-am* (v. impf.) »čvekati« in *trabuza* (m.) »čvekač«, ki je izpričan le v 18. st. *trabusati* »plappern«, *trabusa* »čvekač« (Gutsmann), pa tudi cgn. *Trabos* (poleg *Trbos*). S tem sorodno je tudi črnovr. *trabûśņt'* »nepremišljeno in hitro kaj blekniti« (Tominec, 221) < sln. **trabusniti*. Brez paralel v drugih slov. jezikih, a gotovo v besedotvornem razmerju s sln. *trabljáti*, *-âm* (v. impf.) »čvekati, blebetati«, kar kljub Pleteršniku II, 680, zaradi podobnopomenskega hrv., sb. *tràbūn* (f.) »fantaziranje«, *trabúniti*, *tràbūnīm* »čvekati, blebetati«, *trabùnjati*, *trabùnjām* »isto« ne more biti sorodno s sln. *trobíti*, *trọ́bim* »igrati na trobilo; kričati« < **trǫbíti*, **trǫbíšь*. Ker Skok III, 487, opozarja, da hrv., sb. *tràbūn* zaradi areala ne more biti romanska izposojenka iz **tūrbāre*, kot je menil Štrekelj, JA XXVIII, 533, bi bilo mogoče izhajati iz prvotnega jslov. **trabiti* »čvekati«, kar je zaradi r. *tarabár* »blebetač«, *tarabáry* (pl.) »prazne besede«, *tarabárit'* »blebetati«, *tarabárščina* »latovščina« (Vasmer[2] IV, 20, brez drugega slov. gradiva) in lot. *tarbâtiês* »prepirati se; čvekati« ter *terbt*, *-bju*, *-bu* »do naveličanosti (za druge) govoriti, trdovratno prepričevati«, *tẽrbis* »šušmar« (Mühlenbach-Endzelin IV, 132, 165), verjetno po metatezi nastalo iz psl. nepotrjenega v. **torbíti* »čvekati«. Osnova **ter-b(h)-* je motivirana iz ide. **ter-* »reči, govoriti«, prim. lit. *tarýti*, *tarti* »reči, izgovoriti«, het. *taranzi* (3. os. pl. prez.) »govorijo« (LIV, 573). Glej tudi *trabljáti*. M. F.

tráca (f.) »glinena ponev« (Haloze). Osamljeno. Ker so bile glinene posode za kuho navadno vezane, je leksem morda soroden s sln. *trâk* (m.), g. *trakû* »vez, trak« < psl. **tôrkъ*, g. **-a*. Izhajati bi bilo mogoče iz dem. **torčica* »majhna posoda z vezmi, vezana posoda« > sln. *tračica*, po redukciji **tračca*, po asimilaciji **tšts* > **tsts* in poenostavitvi v **ts tráca* (tipa sln. *nocój* < **not'ьcǭ*, sln. zilj. *roc* (m.), g. *roca* »ročaj« < **rǫčьcь*, *rọ́celj* < **rǫčьcьľь* (k fonetiki Furlan, SR XLI, 1993, 220 s.)). Ker bi se dem. k cirkumflektiranemu psl. **tôrkъ* (m.) v sln. realiziral v **tračíca* in pogoji za redukcijo ne bi bili izpolnjeni, je potrebno predpostaviti analogni akcent po *trâk*, tj. **trâčica*. Gre torej verjetno za majhno glineno vezano posodo. Drugače Štrekelj, JA XXVIII, 533, ki je v osamljenem *tráca* videl rom. izposojenko z izhodiščem v lat. **terraceus* »pripadajoč zemlji, glinen« (sprejema Skok III, 443). Dalje glej *trâk* in *trácelj*. M. F.

trácati, *-am* (v. impf.) »vneto, nadležno prositi«, pf. *za-t.*; semkaj *zatrácati* »zabičati«, impf. *zatraceváti*; semkaj *trúcati* (impf.) »pozivati«, *zatrúcati* »vneto, živo naprositi, zaprositi«, v 17. st. *truzat* »dražiti, jeziti« (Janez Svetokriški).

Prevzeto iz kor. n. *tratzen*, bav. *trätzen* »dražiti, jeziti« poleg *trutzen* »nagajati, kljubovati« < srvn. *tratzen*, *tretzen*, *trutzen* »kljubovati« in »dražiti, jeziti« k srvn. *tratz*, *trutz*, *trotz* > nvn. *trotz* »kljub«. Prim. tudi istr. čak. *trúc* »trmoglavost«, č. *trucovati* »kljubovati« (Štrekelj, Lwk., 67). M. S.

trácelj (m.), g. *-clja* »pramen, trak«, tudi »jeziček (kot podaljšek mehkega neba) pri svinjah« (vzh. štaj.), sem pkm. *tràclin* »trak pri vrsti prta, travnjači« (Novak, Slovar[2], 158) z naplaščenim tujim (nemškim) izglasjem za prvotno domačo tvorbo **tráceu*, g. *-cla*, prim. pkm. *sokéu*, g. *-klá* »grča v lesu« < **sǫkъľь*.

Zaradi enakopomenskega *trâk* (m.) »trak« in »jeziček (kot podaljšek mehkega neba) pri svinjah« (Caf) ter *trákelj* (m.), g. *-klja* »jeziček (kot podaljšek mehkega neba) pri svinjah, ovcah, kozah« < **torkъľь* bi bilo potrebno izhajati iz **tráčcelj* »kar je podobno majhnemu traku« < **torčьcьľь* z asimiliranim *-c-* iz *-čc-* kot sln. *nocój* (adv.) »to noč, ta večer«, *roc* (m.), g. *-a* »ročaj«, *rọ́celj* (m.), g. *-clja* »isto« < **rǫčьcьľь* ← **rǫkā́*, *kúcelj* (m.), g. *-clja* »majhen hrib« < **kučьcьľь* (o asimilaciji Furlan, SR XLI, 1993, 220 s.). Podlaga za tvorbo je dem. *trâčec*. Morda spada sem tudi v Slovenskih goricah zabeleženo *t'ra:cläk* »petelinji podbradek« (Hrašenski vrh; BADŽ I, 56). Dalje glej *trâk*. M. F.

trackáti, *-âm* (v. impf.) »trošiti, zapravljati« (polj., Zalokar), pf. *za-t.*

V polj. ni predtoničnega akanja (Ramovš, Hgr. VII, 96), zato zveza s *trosíti* ali *tróha* ni verjetna. Bolje je izhajati iz dem. k intenz. **trât-ъsa-ti* ← *trátiti*. Akcent je v dem. lahko sekundarno na suf. *-ka-*, kar utegne biti pod vplivom denom. iz dem., prim. *repkáti* »mahati z rep(k)om« ← *repȅk*, ali pod vplivom sin. *fračkáti*, *frčkáti* »zapravljati«. Dalje glej *tráta I*. M. S.

tràč (m.), g. *-a* »čenčanje, čenče«, v. *tràčlati* »čenčati, prazno govoriti« (pkm.; Novak, Slovar[2], 158), štaj. *tračkati* »isto« (Preloge pri Slovenskih Konjicah; Stabej pri Megiserju[2], 202).

Prim. sbh. *tràčati*, *-ām* in *tráčiti*, *trâčīm* »opravljati, klevetati« (ARj XVIII, 507). Prevzeto iz bav. n. *tratsch'n*, *tratsch'ln* »čenčati, blebetati, klepetati, opravljati«, subst. *Getratsch* »čenčanje, klepetanje« (Schmeller, BWb. I, 681), kar je verjetno onomat. izvora, prim. n. tudi *ratschen* »ragljati, regljati, klepetati« (Kluge[23], 833). M. S.

tráča (f.) »brisača« (Murko I, 677; črnovr., gor.), s sekundarnim nazalom *tránča* »isto« (Murko I, 677).

Pleteršnik II, 680, po Miklošiču, 352, opozarja na sorodstvo s sln. dial. sinonimoma *teráča* in *otiráč*, tudi *otiráča*, *oteráča*, *oteráč* in *tiráča*. Oblike z *i* pred *r* so nomina instrumenti na *-čь* oz. *-ča* tipa **bi-čь* k **bī́-ti* »tolči« iz v. *otîrati*, *-am* »obrisati«, kar je impf. k sln. *otrȅm*/*otárem* »isto« < **ǫ-tẽrti*, **ǫ-tьrešь*, prim. r. dial. *utírka* »brisača«, hrv. dial. *trȁti* »brisati«, npr. *tari brže to dijete* (Lika; ARj XVIII, 541), čak. *otirãča* »brisača« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 576). Nasprotno pa so *teráča*, *oteráča* in *oteráč* tako kot hrv. čak. *terãča* »brisača« (Brusje na Hvaru; Dulčić, o. c., 691) enake tvorbe iz iter. **ǫ-těra-ti* k **ǫ-tẽrti*, prez. **ǫ-tere-šь* »treti, tarem«. Sln. *tráča* (f.) »brisača« je torej lahko nastalo iz prvotnega sln. *tiráča* < **tirãča* oz. *teráča* < **těrãča* po moderni vokalni redukciji. Dalje glej *trẹ́ti*, *trȅm*. M. F.

trâčje (n. kol.) »bobova ali fižolova oluščena slama« (Plužna pri Bovcu; Erjavec LMS 1882-1883, 257) = *trà:čje* (n.), g. *-a* »fižolovo steblo ali listje (za krmljenje živali)« (Ivančič, DSBG, 63), sem s sekundarno nazalizacijo tolm. *tránčevje* (n.), g. *-a* »steblo pri raklovcu, ki se ovija okoli rakle«, npr. *fižol gre v trančevje* (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 158). Pleteršnik II, 680, za Goriška brda navaja tudi pomen »drobne bekove šibice«.

Pomensko najbližje je črnogor. *trȁkalica* »otroška igrača iz koruznega ličkanja«, kar Skok III, 489, povezuje z interj. *tr̀k* (Črna gora) »vzklik za ponazarjanje puškinega poka«, mak. *trak* (interj.) »isto«, *traka* »škrtati (z zobmi); udarjati«. S tem sorodno je verjetno č. dial. *trak* »nesreča« (Bartoš, Dialektologie II, 402), če se je prek pomenske stopnje »kar je ničvredno« razvilo iz »(oluš-

čeni) drobir ipd.«. Manj verjetno Miklošič, 360 (sprejema Erjavec, l. c.), ki misli na izposojo iz it. *straccio* »strganina, cunja«, tudi *carta straccia* »makulatura«, a kljub temu opozarja na možno zvezo z osnovo **ter-* »treti«. Nadalje je s to jslov. osnovo lahko korensko sorodno p. dial. *trać* »lan treti« (Karłowicz, SGP V, 415), pa tudi lit. *patrakas* »odpadki, ničvredne stvari; drobovje vseh živali«, *trãknas* »zdrobljen, obrabljen«, *trãknys* (pl.) »zvita slama«, kar je nadalje sorodno z lit. *trė̃kti, trekiù, trèkiaũ* »uničevati, poškodovati, skaziti« (Bezlaj, ZJS, 333; Fraenkel, 1116). Glej tudi *trackáti.* M. F.

trag (m.), g. *-a* »sled«, v. *tražiti* »slediti«; navaja samo Miklošič, 360, kot dol.; verjetno sled uskokov. Prim. sbh. *trâg* »sled«, *trážiti* »slediti, iskati, zahtevati«, medtem ko na zahodu *trâg, tràga* pomeni »rasa, pasma« poleg csl. *tragъ* »potomstvo«, mak. *traga* »sled«, *traži* »slediti«, blg. *traža* »slediti«, *trag* »sled« (Mladenov, 437). Sbh. tudi adv. *nȁtrāg* »nazaj«, *natràškē, òstrāg* »isto«, *strȁžnjī* »zadnji«. Pri sev. Slovanih samo kašub. *tragi, tregi* »nazaj«. Sorodno je stir. *traig* »noga«, srir. *trog* »rod, potomstvo«, *trogan* »svet« iz ide. **trāgh-, *trōgh-, *trēgh-* (Pokorny, 1089; Štrekelj, JA XXVIII, 504; Fraenkel, KZ LXI, 238).

trágati se (v. impf.), samo impersonalno *traga se mi* »ne ljubi se mi«, dial. npr. cerklj. *se j je t'ra:ɣalu 'di:lat* (Kenda-Jež, Gradivo); tudi *utrágati (se)*, impersonalno *utrága me* (jvzh. štaj.), *utrága se mi* (sav., notr., rovt.), npr. črnovr. *sę mu u̯trâɣa* (Tominec, 227); subst. *utrâga* v zvezi *utraga me je* »ne ljubi se mi« (pkm.), adj. *utragljȉv, -íva* »len, lenoben« (pkm., vzh. štaj.), abstr. *utragljívost* »lenoba« (vzh. štaj., pkm.); v 16. st. *vtragliv* »piger, negligens, ignavus«, *vtraglivost* »pigritia, ignavia« (Megiser), *vtraglivi* »leni« (Dalmatin; Rigler, Začetki, 214), v 17. st. *ludje ſo taku ſanikerni, traglivi, inu leni* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vtragati, tragliv biti* »taedere«, *tragliu* »discinctus, taediosus, torpidus«, *ſe vtragati* »ſe navelizhati, ſe vtoshiti, taedio affici«, *vtragliu* »ignavus, negligens, piger« (Kastelec-Vorenc), *tragliv* »toſhliv; trag, verdrüßlich; acediofus«, *utragliv* »träg, faul; acediofus, piger« (Pohlin), *tragliu, vtragoſten* »träg« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *tragen* »biti len, poleniti se«, impersonalno z dat. »ne ljubi se (mi), ne diši (mi), upira se (mi)«, npr. *dem biderben wirte nimmer trâgen.* Sln. pref. *u-* je substitut za srvn. *be-* v srvn. *betrâgen* (impersonalno) »ne imeti veselja, biti ravnodušen, len«, npr. *mih betrâget* »ne ljubi se mi, nimam veselja« (Miklošič, 360; Striedter-Temps, DLS, 239). Srvn. v. je denom. iz adj. *trâc, trâge, træge* »len, počasen« < stvn. *trâgi* »isto«, kar ustreza niz. *traag*, stsaš. *trag* »isto«, ags. *trāg* »slab« < pgerm. **trēg-*. To vsebuje podaljšano stopnjo k **treg-* v got. *trigo* »žalost«, stnord. *trege* »skrb, ovira«, *tregr* »nejevoljen, nenaklonjen«, ags. *treȝa* »žalost, trpljenje«, stsaš. *trego* »bolečina«, vse iz ide. korena **dreg'h-* »nejevoljen, nerazpoložen«, prim. lit. *drìžti* »postati matast, zaspan« (Persson, Beitr., 46 s.; Feist, Wb., 480; Pokorny, 227; Kluge[23], 830). M. S.

trâge (f. pl.) »nosila«, npr. *mrtvaške trage*; pejor. tudi »dolge noge« (Trstenjak), *tragljáč* »psovka dolgonogemu človeku« (ob Muri in Ščavnici), črnovr. *trâi̯ę* »nosila« (Tominec, 220); tudi *trâžnica* »nosila (za gnoj)« (notr., gor.); v 16. st. *traga* »capulus, feretrum; Todtenbar, Todtenbaum« (Megiser), v 18. st. *trage sa gnui* »feretrum stercorarium«, *pare, ali trage ṡa mertvize noſſiti* »pheretrum, vel feretrum« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz srvn. *trage* »nosila, nosilnica« k *tragen* »nositi«. Iz štaj. n. nomena instrumenti *Tragel* »nosilnica s štirimi ročaji in mrežasto vrečo« je sln. *traglje* »nosila«, dol. *tralje* (Miklošič, 360), pkm. *trágle* »isto«, od tod *tragláč* »vrsta samokolnice« (Štrekelj, JA XXVIII, 534; Striedter-Temps, DLS, 238), hrv. *trȁlje* (f. pl.) »krošnja, koš, nosila«, v Ozlju *trȁlje* »nosila«, adj. *trȁljav* »neroden« (Težak, HDZb V, 410), čak. *trȃje* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1249), črnogor. *trȁnja* »nosila za material« (Miklošič, 360; Skok III, 490). Glej tudi *trôskati.* M. S.

tráhtar (m.), g. *-ja* »lij«, pkm. *tràhtar, tràjtar* »lijak« (Novak, Slovar[2], 158), gor. *tráhtar, -ja*, črnovr. *trâχtar, -rję* (Tominec, 220), jnotr. *trâχtar* (Rigler, Jnotr. gov., 162); v 16. st. *trahtar* »infundibulum« (Megiser), v 18. st. *trahtar* »infundibulum« (Kastelec-Vorenc).

Kakor hrv. kajk. *trahter* prevzeto iz srvn. *trahter* < stvn. *trahtâri*, prim. današnje bav. avstr. *Trachter* (Štrekelj, LMS 1894, 48; Striedter-Temps, DLS, 239) < vlat. *trāctōrium* < klas. *trajectōrium* »isto«, kar je tvorba iz *trā-icere* »vreči čez, prepeljati, prenesti, prebosti«. Standardno nvn. *Trichter* kaže na spbav. (nürnberški) razvoj iz srvn. *trahter* (Kluge[23], 836). Direktno iz (dalm. (?)) rom. je hrv. *traktȗr* (Žumberak), čak. *tratûr*, alb. dial. *traftare* »isto« (Skok III, 489). M. S.

trahtati, *-am* (v. impf.) »misliti, nameravati« (Štrekelj, Görz., 117), črnovr. *trâχtạt* »nameravati« (Tominec, 220), sodeč po kor. *qòj na tì:stɛ trà:χta* (Karničar, Obir, 182) je vsaj kor. prez. *trâhtam*; v 16. st. *trahtati* »studere, cogitare, misliti« (Dalmatin, Register), v 17. st. *ta Kateri trahta ſaratat, je ſam ſaratan* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trahtati* »mifliti, fpumniti, cogitare« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz srvn. *trachten* »misliti na, premišljevati o« (Striedter-Temps, DLS, 239) < stvn. *trahtôn*, kar je iz lat. *tractāre* »razpravljati, razlagati, obravnavati« < »vlačiti«, intenz. od *trahere* »vleči« (Kluge[23], 830). M. S.

trájati, *-am* in *-jem* (v. impf.) »durare«, pf. *do-, po-, pre-, vz-t-*, adj. *trájen, -jna* »firmus, solidus«, *vztrájen, -jna* »patiens, pertinax, permanens«; Cigale, Wb., 63, navaja *trajati* »anhalten, lange dauern« kot dol. V star. jeziku v tem pomenu navadno le *držáti, trpéti.*

Prim. csl. *trajati, traješi* »durare«, sbh. *tràjati, tràjēm*, mak. *trae* »trajati, trpeti, molčati«, blg. *trája* »čakati, trpeti, prenašati, molčati, živeti«, stč. **tráti* »trajati«, izpričano je 3. sg. *trá, trájí*, impf. *tráše*, ptc. f. *trála*, gl. *trać, tráju*, dl. *traś, trajom* »isto«. Pomen »živeti« izraža še rum. izposojenka *a trăi* »živeti«, *trai* »življenje« in jslov. atpn. *Trajko, Trajan*, ki tvorbeno in semantično ustrezata atpn. *Živko, Živan* (Skok III, 489). Psl. **trȃjati, -ješь* (ali **trȃti* in po pret. sekundarno **trȃjati* (Trautmann, BSW, 326)) formalno lahko ustreza sti. *trāyáte* »varovati« (Vaillant, Gr. comp. III, 265) < *»rešiti« < *»prepeljati« in lat. *in-trāre, -ās* »vstopiti«. Lat. glagola se zaradi navedenih paralel ne zdi nujno izvajati iz ničtostopenjskega **tr̥H₂-i̯e-* (tako LIV, 577). Slov., sti. in lat. gradivo dopušča rekonstrukcijo prez. **traH₂-i̯e-* z drugo polno stopnjo iz ide. baze **terH₂-* »priti skozi, prečkati«. Stir. *tráth* »čas, ura« lahko kaže na isto prevojno stopnjo ali na **tr̥H₂tó-*, prim. sti. *tūrtá-* (Pedersen, Kelt. Gramm. I, 52). Enaki možnosti veljata tudi pri rekonstrukciji prevojne stopnje v gr. τρανής »prodoren, jasen, natančen«. Iz atem. prez. **terH₂-u-, *tr̥H₂-u-* je het. *taruḫzi* »prema-

gati, zmoči«, tematizirano sti. *tū̃rvati* »isto« in psl. **trъvati* > č. *trvati*, slš. *trvat'*, p. *trwać*, z iter. podaljšavo ukr. *tryváty* »trajati«. Osnovna literatura: Miklošič, 360; Pokorny, 1074 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1523. Drugače Nilsson, HS CXII (1999), 143 ss., ki za jslov., stč. in luž. izhaja iz **tъrā̃ti*, sekundarno po prez. **tъrā̃jati*, medtem ko za č. in p. domneva **tvьrā̃ti* (izpričane oblike po metatezi tipa p. *drzwi* < **dwrzi*), kar ustreza lit. dial. *tviróti* »trajati« < **tu̯r̥H-ā-* k *tvérti* »zgrabiti«, *turė́ti* »držati, imeti« iz ide. baze **tu̯erH-* »prijeti, zgrabiti«. O tej osnovi glej dalje *tvoríti*. M. S.

trâk (m.), g. *trakû* in *trâka* »ligamen«, tudi »cepič« (gor.), »jeziček (kot podaljšek mehkega neba) pri svinjah«, »žarek«; v zvezi *živi trak* »trakulja«; rez. *trák*, *-a* »trak« (Steenwijk, SDR, 320), bkr. *trak*, *-a* »stenj« (Šašelj, Bisernice I, 311); dem. *trâčec* (m.), g. *-čca*, tudi *trâkec*, g. *-kca* in *trâčič*, kol. *trâčje* (n.) »trakovi«, tudi *trakôvje* (n.) »isto« in »rese« ter »Lycopodium sp.« (pod Pohorjem; Erjavec, LMS 1879, 128); sem *trákelj* (m.), g. *-klja* »čop«, »vez pri palici« (vzh. štaj.), »jeziček (kot podaljšek mehkega neba) pri svinjah, ovcah, kozah«, »tram, ki štrli iz zgradbe«, *trâkar* (m.), g. *-ja* »izdelovalec trakov«, »neki ponočni metulj«. V 18. st. *trák* »fascia«, *traki per hlazah* »genualia«, »lovke« v zvezi *ena morška ſipa, beila, inu s'trakmy* (prim. sb. *tràkatnica* »hobotnica« (Vojvodina), hrv. *trakača* »isto« (Lika, Hrvaško primorje), čak. *trôk* »lovka pri mehkužcih« (Vis)), *trakek* »fascicola« (Kastelec-Vorenc), *trak*, *-ú* »Band, ligamen« (Pohlin), *trak* »Strahl, Band« (Gutsmann).

Prim. csl. *trakъ* »fascia«, hrv., sb. *trâk* »isto« (Vuk), hrv. čak. *trôk* »vrvica« (Brač), »lovka pri mehkužcih« (Vis), v Bosni *trȁka* »fascia«, mak. *traka* »isto«, blg. arh. *trak* »jermen pri sedlu«, r. *tórok*, navadno pl. *toroká* »jermeni pri zadnjem delu sedla«, ukr. *tórok* »rob; kos platna z resicami«, pl. *toroký* »resice«, br. *taróki* (pl.) »jermena«, p. *trok* »jermen«, č. dial. *trak* »oprtnica, naramnica«, stč. *tračec* »veriga, verižica; pas«, slš. *traky* (m. pl.), g. *-ov* »naramnice«, dial. *trak* »vez, vrv«, »majhen in ozek del travnika« (Orlovský, Gemer., 354), gl. *trok* »vrv«, dl. *trok*, pl. *troki* »štiri pletene vlečne vrvi na robovih velike ponjave, ki se jo uporablja za nošnjo trave«. Psl. **tôrkъ* (m.) je tako kot toh. A *tark* »jermen (pri ušesu), uhan« (van Windekens, Le tokh. I, 88, brez slov. gradiva; k razvoju toh. pomena prim. frc. *pendant* »jermen« : *pendant d'oreilles* »uhan«) izvorno nomen actionis »vrtenje, sukanje« → rezultat »zvite niti, pramena ipd.« → »vrv, trak, jermen ipd.« → metaforično »žarek«, »lovka« tematskega glagola **térke/o-* »vrteti«, prim. lat. *torqueō*, *-ēre* »viti, sukati, vrteti« < **torku̯ei̯e/o-*, atematsko het. *tarku-* »sukati se, plesati« < **térk-u-*, ničtostopenjsko toh. B *tärk-* »vrteti«; sem še drugače tvorjene nominalne tvorbe stprus. *tarkne* (f.) »jermen za vezanje konjske vprege«, lot. *tęrka* »vrv za privezovanje boje k ribiški mreži«, sti. *tarku-* (m.) »vreteno«, gr. ἄτρακτος (m.) »isto« (Miklošič, 359; Trautmann, BSW, 314; Vasmer[2] IV, 85; Pokorny, 1077; LIV, 577). Glej tudi *tráca*, *trakáča*, *trácelj*, *Trákana*, *trákelj*. M. F.

trakáča (f.) »mavrica«; izpričano v 16. st. v Dalmatinovem Registru v koloni Slovenſki oli Besjazhki *poga*, *Trakázha*, *donda* ob kranj. *Maura*, *piáuka*; Pleteršnik navaja besedo le še iz Cafovega gradiva, ki citira Kastelca.

Tvorbe na *-áča* so lahko avgmentativi, prim. *globáča*, *dekláča*, *glaváča*, substantivi s pomenom »imajoč to, kar izraža podstava«, prim. *krastáča*, deadjektivni in denumeralni substantivi, prim. *leskováča* »leskova šiba«, *petáča* »kovanec za pet kron«, ali nomina instrumenti, npr. *grebáča*, *igráča*, *brisáča*, z nadaljnjim semantičnim razvojem v *jedáča*, *pijáča*, *lováča*. V primeru *trakáča* se zdi najverjetneje izhajati iz avgmentativa z izvornim pomenom »velik trak«. Star. in dial. hrv. *tràkača* »zvezda repatica« je torej le paralelna tvorba, razložljiva kot »imajoča žarek« iz *trâk* v pomenu »žarek«, potrjenim v sln. in hrv. Dalje glej *trâk*. M. S.

Trákana (f.) »kozje ime« (Krn, Bača; Erjavec, LMS 1875, 224).

Tvorjeno iz *trâk*, prim. hrv. *Trakava* »kravje ime« iz *trakav* »trakast«, v Gornji Krajini *Tràkoša* »kozje ime« (navaja ARj XVIII, 526 s.) in k besedotvorju sln. *Čadana* »ime kozi zagorele dlake« iz *čâd* »dim«, *Rúsana* »kravje ime« iz *rûs* »rdeč«, poleg *Čâda* »ime črni kravi«, *Rûsa* »ime rdečkasti kravi« (Erjavec, o. c., 223, 225). Dalje glej *trâk*. M. S.

trákelj (m.), g. *-klja* »ok. 1–2 m dolg hlod« v rož. kor. *tráqəl*, *-na*, tudi *trq̀əl*, *-qlà* »isto« (Šašel, RNB, 131); sem črnovr. *trâkl̥*, g. *-l̥na*, pl. *trâkl̥ń* »v ostrem se kotu stikajoči se deli prednje in zadnje preme voza« (Tominec, 220), torej *»(stikajoči se) hlod«, in *trákelj* (m.), g. *-klja* »tram, ki štrli iz zgradbe« (izpričano pri Japlju).

Pomensko najbližje je ukr. *tórok* (m.) »manjši splav iz treh do štirih hlodov«, br. dial. *tarók* (m.) »iz hlodov narejen most čez potok«, kar kaže, da bi bilo za sln. potrebno izhajati iz tvorjenke **torkъl'ь* (m.) »(hlod, ki služi za) vezanje« iz **tôrkъ* (m.) »isto«, kar se je iz **tôrkъ* (m.) »vrv, trak« verjetno razvilo zaradi tega, ker so bili s **tôrkъ* poimenovani tudi hlodi, ki so se uporabljali v iste namene kot trakovi, jermena, torej za vezanje, povezovanje. Prek enake pomenske motivacije je povezljivo tudi *strêm* (m.), g. *-a* »nadstrešek« in »žarek« (Gutsmann) in *stréme* (n.), g. *streména* »trak ob razporku na spodnjem robu do kolen segajočih hlač«, »pramen, vlakno«. Drugače o tem Snoj, ESSJ III, 327. Dalje glej *trâk*. M. F.

trâm (m.), g. *-a* »trabs, tignum«, pkm. tudi *tráme*, g. *traména*; dem. *tramȋč*, *-íča* »pomožni tram«, v. *trámiti*, *-im* »trame postavljati«, *trâmnik* »podklada za tram«; v 16. st. *tram* »trabs« (Megiser), v 17. st. *tram* »trauo« (Alasia), *ſò en velik tram poſtavili* (Janez Svetokriški), v 18. st. *en trám, enu brunu v'zimpri, ali ša zimper, greda* »trabs«, *tá šgurni práh, tram, ali kamen, nad vratmi, ṡhurz* »superliminare« (Kastelec-Vorenc), *tram*, *-ú* »Balken, tignum« (Pohlin), *tram* »Balken, Tragbaum« (Gutsmann).

Kakor hrv. *trâm*, p. *tram*, č., slš. *trám*, gl. *trama*, dl. *traḿ* »nosilno bruno, tram« prevzeto iz srvn. *trâm*, *drâm* »bruno, zapah«, danes še bav. n. *Trâm*, *Trâum* »bruno« (Miklošič, 360, Frw., 61; Striedter-Temps, DLS, 239), prvotno verjetno *»prečno bruno« < **traH-mo-* iz baze **terH-* »priti skozi, prečkati« (Pokorny, 1075). M. S.

trampuš (m.), g. *-a* »Bellis perennis« (Simonović, BR, 67; Bezlaj, ZJS, 669; Willfort, Zdravilne rastline, 190). Nejasno. M. F.

trámpuž (m.), g. *-a* »neokreten, debel človek« (goriš.; Štrekelj, Görz., 403), sem cgn. *Trampuž*, *Trampuš*, *Trampoš*, *Tramposch*, tudi hrv. cgn. *Trampuž*, *Trampuš*.

Verjetno ekspresivno nazalizirano iz sln. nomena agentis *trâpež* (m.) »neumnež, tepec« iz v. *trapáti*, *-âm*

»neumno se obnašati; potikati se, pohajkovati« kot hrv. *natràmpati, -ām* »bloditi« (Korenica). Dalje glej *trȁp*. M. F.

tramtáti, *-âm* (v. impf.) »fantazirati« (gor.). Sem verjetno cgn. *Tramte*.

Verjetno le hiperkorektni zapis za ljudsko **trantáti*, kar je ekspresivizirano iz prvotnega sln. **tratáti* »čvekati, blebetati«, prim. sln. *trantáti, -âm* (v. impf.) »mešati, meštrati«, tudi »čvekati, blebetati«, tolm. *trantát* »govoriti v spanju« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), v 18. st. *trantati* »schwätzen, shlabrati, pladrati, zheblati, faitati, nepokoinu marnuvati, banzati« in *trantanje* »thörichte Rede« (Gutsmann). Dalje glej *tránta*. M. F.

tranča I (f.) »brisača«, izpričano le pri Murku I, 677: *tránzha* »Handtuch« poleg *trázha* »isto«.

Prva oblika je iz druge ekspresivno nazalizirana. Dalje glej *tráča*. M. F.

tranča II (f.) »butasta ženska«. Zabeleženo le v 18. st. pri Gutsmannu: *tranzha* »tölpiſch Weib, trantara«. Tudi v. *trančati, -am* (v. impf.) »fantazirati, blesti, bloditi« (notr.), *trančanje, trančarija* »fantazija, blodnja« (Cigale, Wb., 486). Sem verjetno cgn. *Trančar, Trančkar*.

Gotovo sorodno s sln. sinonimnim *tramtáti, -âm* (v. impf.) »fantazirati« (gor.), kar je verjetno le hiperkorektni zapis za širše izpričano ljudsko *trantáti, -âm* (v. impf.) »mešati, meštrati«, tudi »čvekati, blebetati«, tolm. *trantát* »govoriti v spanju« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), v 18. st. *trantati* »schwätzen, shlabrati, pladrati, zheblati, faitati, nepokoinu marnuvati, banzati« in *trantanje* »thörichte Rede« (Gutsmann), ob katerem je znan subst. *tránta* (f.) »vzdevek omejeni, leni ženski«, izpričan tudi v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *tranta* »vagabunda foemina, ena ſhleht ſhena«. Izhodno sln. **tratáti* je gotovo sorodno s slš. dial. *tratit'* »čenčati, začeti blazneti« (Kálal, Sl., 720). Formalno razmerje med sln. sin. *tranča* in *tranta* oz. nenazalizirano **trača* in **trata* lahko odraža različna deverbativa tipa **chod'a* : **chodъ* ← **chodíti*, tudi zaradi slš. dial. *tratit'* pa bi bilo možno predpostaviti obstoj psl. adj. **tortъ* »glasove izdajajoč; govoreč, zgovoren« < ide. ptc. **tor-to-* »govoreč, zgovoren« k **ter-* »govoriti«, iz katerega je **tőrta* > sln. **tráta* > *tránta* lahko nastalo po vzorcu **lűda* (f.) = č. *louda* (m.) »obotavljalec, mečkalo, klatež« = hrv. *lȕda* »norec, norica« k adj. **lûdъ*, f. **ludȁ* »nor«, sln. *tranča* iz **trača* < **tórt'a* pa po vzorcu **súša* (f.) »siccitas« < **sau̯síi̯aH* ← adj. **sûchъ*, f. **suchȁ*. Prvotno je psl. **tórt'a* torej verjetno označevalo »(prazno) govorjenje«, sekundarno pa tudi človeka, ki prazno govori. K pomenskemu razvoju prim. sln. *súša* »siccitas« in »psovka suhemu človeku«, tudi cgn. *Suša*. Slovaški in slovenski glagoli so verjetno tvorjeni še iz pomenske stopnje »prazno govorjenje«. Zaradi možnosti povezave sln. *tranča* s slov. gradivom je avstr. n. *Trantsch* (m., f.) »psovka za neumno, nešolano žensko«, švab. n. *trantsche* »oznaka za nebogljeno žensko« (Grimm, DTV 21, 1249) verjetno slov. izvora. Dalje glej *tránta*. M. F.

trânča III (f.) »ječa«, v 18. st. *tranzha* »custodia publica« (Pohlin), *tranzha* »öffentliche Keiche, Arrest« (Gutsmann).

Nejasno, morda z rinezmom iz **tьrȁt'a*, kar bi bila tvorba tipa *jéča* ≤ **ję̄ti* iz **tьrȁti* »treti, zatirati, brisati«, prim. sbh. *trȁti* »treti, brisati«, sln. *tráča* »brisača«. Sekundarna inf. osnova **tьrȁti* je po prez. **tьrǭ*, prim. tako **dьrȁti* po **dьrǭ* k **dȇrti*. Tvorba **tьrȁt'a* je morda izpričano v csl. *trašta* »χάραξ, vallum«, če ni to napaka namesto *prašta* »turris«. K rinezmu prim. *štệnge*, pred *-č-* v goriš. *venčệrnice* »večernice«, kor. *vẹ́nčən* < **věčьnъ* (o tem Ramovš, Hgr. II, 102). Bolj težavno je povezovanje s stcsl. *trǫtъ* »straža« (Pleteršnik II, 681), saj domnevna tvorba **trǫt'a* v nobenem sln. dial. ne bi reflektirala z *a*-jevskim vokalizmom. Glej *trẹ́ti, trínog*. M. S.

trančîrati, *-am* (v. impf./pf.) »rezati, sekati« (nižje pog.; SSKJ V, 138), kostelsko *tran'čę:rat* »rezati« (Gregorič, Gradivo). V 18. st. *tranzhirati* »trenchieren, zerſchneiden, resresati« (Gutsmann).

Tako kot hrv. kajk. *trančírati* »sekati« (Vitezović), *trančȉrati* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 410), *trȃnča* »slamoreznica« (Ližnjan; Filipi-Buršić Giudici, ILA, 359), mak. pog. *otranči* (pf.) »sesekati, ubiti« prek n. *tranchieren* »trančirati« (Kluge[22], 736) izposojeno iz frc. *trancher* »odrezati, razstaviti«, kar tako kot provan. *trencar* »isto« in it. *trinciare* »na koščke rezati« (Skok III, 503; Battisti-Alessio, 3901) odraža vulgarno lat. denominativ **trīnicāre* »na tri dele deliti« iz lat. *trīnī* »po tri« (Pfeifer, EWD[2], 1447). Drugače o rom. izhodišču Kluge, l. c., ki sklepa o fonetičnem razvoju iz lat. *truncāre* »odrezati, odsekati«, it. *troncare*. M. F.

tranja (f.) »siten človek« (kor.), Pintar, LMS 1998, 179, navaja, da se sitnemu človeku reče *molči, tranja tranjasta*; v. *trajnati* »neumno govoriti«.

Pintar, l. c., izvaja iz kor. n. *Trangge* »neumen človek«, *tranggin* »neumno se vesti« (Lexer, KWb, 67) s substitutom *-n'-* (> *-jn-*) za n. *-ng-* kot v *jệnjati, udînjati*; prim. v Kitzbühlu *Tránggin* »nesramna ženska«, kar Schmeller, BWb. I, 667, izvaja iz *Drang* »pritisk, naval, sila«. M. S.

tránta (f.) »vzdevek omejeni, leni ženski«, npr. *tránta Marjana*, tudi *trantâra* (f.) »butasta oseba« (Pleteršnik II, 681, po Murku), rož. kor. *trántara* »vzdevek omejeni, leni ženski« (Šašel, RNB, 131), prim. v 18. st. *trantara* »tölpiſch Weib, tranzha«, *trantaria* »Tölpeley, trepanoſt, terbania, trepouje« (Gutsmann), *tranta* »vagabunda foemina, ena ſhleht ſena« (Kastelec-Vorenc). S tem gotovo soroden je denom. v. *trantáti, -âm* (v. impf.) »mešati, meštrati«, tudi »čvekati, blebetati«, prim. v 18. st. *trantati* »schwätzen, shlabrati, pladrati, zheblati, faitati, nepokoinu marnuvati, faitati, banzati« in *trantanje* »thörichte Rede« (Gutsmann) in subst. *trantav* (m.) »čvekač, bebec«, izpričan tudi le v 18. st. pri Gutsmannu: *trantou* »Schwätzer, shlabrauz, zheblauz, banzou, lapeus; Tölpel, tarotel, bebez«. Sem cgn. *Trantar, Trantura* in *Trante*.

Edino paralelo je mogoče najti v dl. *trantawa* »klepetava, lena ženska« poleg »lužiška piščal; iz lubja spiralasto zvita piščal; otroška troblja iz vrbovega lubja«, kar je tako kot sln. dial. *rokava* »rokav« = *rocaua* (Alasia) ob splošnoslov. **rǫkávъ* »isto« k **rǫkȁ* f. k sln. m. *trantav* »čvekač, bebec«. Izhodišče tej ekspresivni slov. besedni družini, v kateri se gotovo ohranja ide. koren **ter-* »govoriti«, prim. het. *tar-* »govoriti«, lit. *tariù, tarýti* »reči, izgovoriti«, slov. reduplicirani v. **tor-toriti* »čvekati, blebetati«, npr. slš. *trátorit'*, r. *torotóritь, taratóra* »čvekač« itd. (Schuster-Šewc, HEWb., 1524, brez sln. gradiva), je verjetno psl. subst. **tőrta*, ki je po vzorcu **lűda* (f.) k adj. **lûdъ*, f. **ludȁ*, **sűcha* (f.) k adj. **sûchъ*, f. **suchȁ* (o vzorcu Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 300 s.; ista, SR LI/Posebna številka, 2003, 13 s.) lahko nastal iz adj.

**tortъ* < ide. ptc. **tor-to-* »govoreč, zgovoren« k **ter-* »govoriti«, od koder je tudi pal. *tarta-* »zakletev« (Tischler, HEG III, 141; Oettinger, IHW, 1986, 23; oba brez slov. **tortъ*). K prevoju prim. psl. substantivizirano **potъ* (m.) »znoj« < ide. **pok*$^{u̯}$*-to-* »vroč« ← **pek*$^{u̯}$*-* »zoreti; kuhati, peči«. Drugi posredni znak za obstoj psl. adj. **tortъ* »glasove izdajajoč; govoreč, zgovoren« je lahko v slš. dial. *tratit'* »čenčati, začeti blazneti« (Kálal, Sl., 720) in ukr. *torototíty, -točú, -češ*, tudi *taratotíty* »enakomerno po čem tolči in na ta način zvok povzročati« (Grinčenko, Sl. IV, 247), ki je denominativen iz **tort-otā̋* (f.) = ukr. **torototá*. Ta subst. je po vzorcu **dobrъ* (adj.) → **dobr-ota* (f.) lahko tvorjen prav iz adj. **tortъ* »glasove izdajajoč; govoreč, zgovoren«. Sln. in luž. oblike so sekundarno, ekspresivno nazalizirane. Schuster-Šewc, l. c., opozarja pri dl. *trantawa* na č. *trandat* »čvekati, blebetati«, r. dial. *tarandátь* »ropotati, zveneti«, sem tudi hrv. dial. *trandaríkati* »vreščeče peti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 410), kar zaradi zvenečega drugega dentala ni mogoče enačiti z zgornjo besedno družino, ampak je formalno bližje lit. *tárdyti, tárdau* »s spraševanjem raziskovati«, kar je kavz. k lit. *tarýti, tar̃ti* »reči, izgovoriti« (Fraenkel, 1059).

Pri č. *tramtárie, trántarie* »šaljiva oznaka za zakoten, izgubljen in oddaljen kraj« in slš. *Trantária, Tramtária* »šaljiva oznaka za izmišljeno, neznano, oddaljeno, zakotno deželo«, ki se navadno izvaja iz imena Tatarov (Machek^2, 649), bi bilo tako kot pri sln. *trantâra/trántara* (f.) »butasta oseba« in *trantarija* (f.) »bedarija« možno izhajati iz denominativne tvorbe k prvotnemu **tőrta* (f.) »čveka, blebetalo ipd.«. Glej tudi *tantáti, trámtati, tranča II* in *trantapeca*. M. F.

trantapeca (f.) »kvantaška pesem«, v 18. st. izpričano v zvezi *gerda trantapeza* »Schandlied, nepofhtna peſem, saframna peſem, pizapeza, falerka« (Gutsmann).

Zaradi sin. *picapeca*, ki dopušča postavitev morfemske meje *tranta=peca*, se v prvem delu kompoz. gotovo ohranja sln. dial. *tránta* (f.) »vzdevek omejeni, leni ženski«, npr. *tránta Marjana* (rož. kor.; Šašel, RNB, 131), v 18. st. *tranta* »vagabunda foemina, ena šhleht šena« (Kastelec-Vorenc), v *picapeca* pa verjetno *píca* (f.) »vulva«, kar se ohranja tudi v splošnosln. *pîčka* »isto«. Drugi del kompoz. je težje dokazljiv. Če sta tako *trantapeca* kot tudi *picapeca* kalka po n. *Schandlied*, bi bilo v drugem delu kompoz. mogoče prepoznati subst. **pě̋jica* oz. **pě̋jьca* »pesem« k **pě̋ti* »cantare«, čeprav ju v drugem slov. gradivu ni bilo moč evidentirati. Dalje glej *tránta, pę́ti I* in *pîčka*. M. F.

trȁp (m.), g. *-ápa* »neumnež, tepec«, *trape loviti* »dumme Wege wandeln«, f. *trápa* »neumna ženska, tepka« in »neumnost«; tudi *trâpež, -a, trâpec, -pca* »trap«, f. *trapíca* »trapa«, adj. *trápast, -a, trâpkast, -a, trapálast, -a* »tölpisch, albern, dumm«, abstr. *trapóta, trapộst, -i* »neumnost«, v. *trapáti, -âm* (impf.) »neumno, neprištevno se obnašati, biti čez les« in »potikati se okoli, pohajkovati« ter tranz. »imeti za norca, izvajati potegavščino«, pf. *o-t.* »postati trapast«, *za-t. se* »zaljubiti se«; *trápiti, trâpim* (impf.) »imeti za norca, trapast biti«, pf. *otrápiti, -âpim* »narediti, da je trapast«; *trapížiti, -im* (impf.) »noreti, norčav biti«, *trapáriti, -ârim* (impf.) »čenčati, govoriti trapaste stvari« in »pohajkovati brez cilja«, subst. *traparîja* »neumnost«; s prehodom *ra* > *re* (prim. *prasȅ* > *presȅ* > *prése*) je štaj. *trȅp* (m.), g. *trépa, trépelj* (m.), g. *-plja* »trap«, *trépa* »trapa«, *trépast* »trapast«, kor. obir. *trɛ́p*, g. *trɛ́:pa* »Tocker, Trottel«, *trɛ́pat, -à:m* »pflanzen, zum Narren halten« (Karničar, Obir, 251). V 18. st. *trâpa* »ein Trapp, Einfalt; aluco, simplex«, *trapaſt* »einfältig, dumm; simplex, rudis« (Pohlin), *trep* »Narr«, *trepan, terban* »Tölpel« (Gutsmann).

Prim. csl. *utrapiti* »torpere facere«, *utrapъ* »ecstasis«, sbh. *tràpati, -am* »bloditi, tavati, potikati se«, *trȁpav* »neroden, nespreten, okoren, ki težko hodi«, sb. dial. *sȕtrapa* »nerodna ženska«, r. *torópa* »nespreten, okoren človek, neroda«, ukr. *torópatь* »životariti« in »blebetati«, *torópa* »nespreten, okoren človek, neroda«, br. *utarópicь* »zazreti se«. Psl. **tőrpa* »otrdelost, otrplost« (> *»trd, otrpel, okoren človek«, sln. m. *trȁp* je sekundaren po f.) je nomen actionis iz **torpī́ti* »delati trdo, otrplo« (Skok III, 491; Vasmer III, 126; Pokorny, 1024). Dvomljivo Štrekelj, Lj. zvon 1889, 294, ki za sln. *trȁp* domneva izposojo iz bav. n. *Trapp, Trappe* »trap; neroden, okoren človek«, čeprav vpliva te besede, ki se uporablja tudi kot psovka, na sln. ni mogoče izključiti. Domneva o izposoji je pogojno upravičena v dial. *trȍp* (m.), g. *trópa* »trap« (Sln. gorice), saj je v tem dial. *a* > *e*, medtem ko se *ā* ohranja (o dial. razvoju Ramovš, Hgr. VII, 175). Vendar tudi tu ni mogoče izključiti izvajanja iz *trȁp* in domnevati *o*-jevski refleks zaradi sledečega labiala in morda pod vplivom v. *tropáti* »tolči«. O akcentskih razmerah glej *túta*. Dalje glej *trápiti, trpę́ti, trámpuž*. M. S.

trápa (f.) »žganje« v primor. *'trapa* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 133).

Izposojeno iz it. knjiž. *trappa* »žganje« oz. trž. it. *trapa* »tropine« in »žganje«, furl. *tràpe* »tropine« (Pirona, VF, 1209). Dalje nejasno. Beseda naj bi pod vplivom it. *grappa* »žganje« nastala iz prvotnega **treba* »tropine« = trž. it. *treba* »isto«, izposojenke iz n. *Treber* »tropine« (Battisti-Alessio, 3864; Doria, 752). M. F.

trápiti, *trâpim* (v. impf.) »mučiti«, npr. *zob me je trapil vso noč* (Kras), *trapljen od nećistih duhov* (Trubar), *svetci so svoje telo trapili* (Caf); pkm. *trápiti se* »mučiti se, mrtvičiti se« (Novak, Slovar^2, 159), kaže na izvorno sln. **trapíti, *trápim*.

Prim. hrv. *trápiti, trâpīm* »mučiti«, r. *toropítь* »priganjati«, *t.-sja* »hiteti«, *toropétь* »biti v strahu, osupel«, ukr. *toropýtysja* »bati se«, star. p. *tropić*, danes *trapić* »trapiti, mučiti, nadlegovati« (danes p. *tropić* »slediti, zasledovati«, pričakovani refleks se ohranja tudi v *utropiony* »opit« in »nadležen, siten«, prim. v tem pomenu p. *utrapiony*), č. *trápiti*, slš. *trápit'* »mučiti«, gl. *trapić* »mučiti«, star. dl. *ie trepil* »je grdo ravnal, mučil«. Psl. **torpī́ti, *tórpišь* »mučiti« < *»povzročati, da je trd, nepremičen« je kavz. iz ide. baze **terp-* »otrdeti« (Miklošič, 255; Trautmann, BSW, 325; LIV, 578). Za to možnost govori drugače tvorjeni kavz. lot. *nùotar̃pinât* »pustiti v negotovosti, potegniti«, *tẽrpinât* »mučiti« (Mühlenbach-Endzelin IV, 174). P. *trapić* ima kakor *władać, wracać* sekundarni *a* (Brückner, 575) (tudi luž. (?)), zato ima izvajanje iz psl. **trapiti* k sln. *tropáti* »tolči« (Skok, JA XXX, 306) ali z lit. *strópti* »otrdeti, posušiti se« (Machek^2, 391; Schuster-Šewc, HEWb., 1525) manj možnosti. Dalje glej *trpę́ti*. M. S.

trâplja (f.) »Otis tarda«, tudi *trapa, drop* »Otis tetrax« (Freyer, Fauna, 27 s., obakrat s pripisom »windisch«).

Prevzeto iz n. *Trappe* »Otis« (*Großtrappe* »Otis tarda«, *Zwergtrappe* »Otis tetrax«) < srvn. *trappe*, kar je

prevzeto iz zahslov., prim. č. *drop*, p. *drop*, *dropia* (Machek, Slavia XXI, 261 ss.; Kluge[23], 833). Sufiks *-lja* v sln. ne more biti pod vplivom sin. *drộplja*, saj je to kasnejša knjiž. izposojenka iz hrv., temveč je uveden pod vplivom *čâplja*, *štộrklja*. Dalje glej *drộplja*. M. S.

trapộr (m.), g. *-ja* »neke vrste svedra« v črnovr. *trąpûər* (Tominec, 220).

Nejasno; morda progresivno asimilirano iz **trapan* »sveder« < it. *trapano* »isto«, prim. hrv. *tràpan* (Skok III, 491). M. F.

traskati, *-am* (v. impf.) »blebetati, kvasiti«, samo v 16. st. *traskati* »nugor, berbati, schwetzen, klappern« (Megiser).

Prim. sbh. *tráskati*, *trâskām* »blebetati, žlobudrati«, mak. *traska* »isto«, kar Skok III, 492, izvaja iz onomatopeje *trâs*, ki posnema pri padcu na plosko nastale zvoke. Bolj verjetno gre za intenz. **tor-skā́-ti* iz osnove, ki se reduplicirana ohranja v r. *torotórit'* in sorodnem, ali **tar-(ъ)skā́-ti* iz **tarā́ti* > č. mor., slš. *tárat'* »čenčati, blebetati«; prim. podobno tvorjeno lit. *taršk\~ėti*, *tar\~kšti* »klepetati, čvekati, žlobudrati«, lot. *tar\~šķêt*, *tar\~kš(ķ)êt* »isto« k lit. *tar\~ti*, *tarýti* »govoriti«. Napačno Stabej pri Megiserju[2], 202, ki misli, da je to ista beseda kot štaj. *tračkati* »blebetati, čenčati« (o tem glej *trȁč*). Glej tudi *trabljáti*, *trtráti*. M. S.

tráta I (f.) »profusio«, v. *trátiti*, *-im* (impf.) »verschwenden«, kompoz. *po-*, *s-*, *u-*, *za-t.* (pf.), ekspr. *potrantáti* (pf.); subst. *potrâta*, *strâta*, *zatrâta*, *potrâtina*, pkm. *pòfrata* (Novak, Slovar, 73) »profusio«, *potrâtnik*, *potrâtnež*, *-a* »razsipnež«, f. *potrâtnica* »razsipnica«, adj. *potratljȉv*, *-íva*, *potráten*, *-tna* »razsipen«; v 16. st. *potrata* (Trubar), v 18. st. *potrâta* »perditio«, *potratèm*, *-tratiti* »perdere, pessumdare« (Pohlin), *potratiti* »verschwenden«, *potrata* »Verschwendung« (Gutsmann).

Prim. csl. *tratiti* »absumere«, *trakenie*, *tračenie* »impensae«, sbh. *trȁta*, *trȁtiti*, *-īm*, dial. *traćiti*, *-īm*, hrv. čak. *trȁtit*, *-in*, mak. *trati* »ob tla vreči, zapustiti«, r. *tráta* »poraba, izdatek«, *trátit'*, *-ču*, ukr. *tráta*, *trátyty*, *tračáty*, br. *tráta*, *trácic'*, p. *strata* »izguba«, *tracić*, *tracę* »izgubljati, trošiti«, kašub. *tracëc* »isto«, č. *útrata* »izdatki, stroški«, *tratiti* »trošiti«, slš. *útrata*, *utratit'* »potrošiti«, *tratit'* »izgubljati«, gl. *tracić*, *stracić*. Psl. **trā́ta* »poraba, potrošnja«, **trā́titi* »porabljati, trošiti« je dalje sorodno z lit. žem. *trúotas*, lot. *truõts* »brus«, lit. *trótinti* »dražiti, nagajati«, got. *þroþjan* »vaditi«, v *ē*-jevski stopnji stvn. *drâen* »vrteti, stružiti«, ags. *ðrāwan* »isto«, vse iz ide. baze **terH-t-* k **terH-* »treti, drgniti« (Miklošič, 360; Trautmann, BSW, 326; Feist, Wb., 381; Vasmer III, 133; Būga, RR II, 631; Fraenkel, 1029, 1032; Pokorny, 1032). V ničti stopnji prim. gr. ἀταρτᾶται »škoduje« (Bechtel, KZ XLVI, 161). Iz slov. jezikov je lit. *trõtyti* »tratiti« (Brückner, Slaw. Frw., 147). K pomenskemu razvoju prim. gr. τρίβω »treti« poleg διατρίβω »tratiti čas, odlašati«. Glej tudi *tộriti I* in dalje *trẹ́ti*. M. S.

tráta II (f.) »pratum, caespes«, dem. *trática*, adj. *trâtnat*, *trátinat*, izv. *trâtarica* »koza, ki se poleti pase okoli hiše in ne gre v planino« (Gorenja Soška dolina), fit. *trátinščica* »Bellis perennis«, *trâtnica* »isto, Poa pratensis«, *trâtnik*, *trâtnjak* »Dianthus caesius«; v 16. st. *trata* »cefpes« (Megiser), v 18. st. *trata* »Wiese, Trate« (Gutsmann); pogosto v tpn., npr. *Trata* (pri Škofji Loki) l. 1291 *Tratarn*, 1318 *Trata*; *Tratice* (kor.), mtpn. *Tratnik*, *Na tratah*, *Tratnig* (Miklošič, ONPN, 330), hdrn. *Tratna*, cgn. *Tratar*, *Tratnik*.

Prim. hrv. *trȁtina* »z nizko travo porasla ledina v bližini vasi«, redko *trata* (Mažuranić, Prinosi, 1460), č. *trat'*, star. *trata*, slš. *trat'* »proga, tir, cesta«, madž. *taráta* »zapuščena zemlja«. Prevzeto iz srvn. *trat* (f.) »pašnik«, bav. n. *Trat* »praha« (Miklošič, Frw., 61, SEW, 360; Skok III, 493; Striedter-Temps, DLS, 239; Machek[2], 649), stvn. *trata* »stopinja, sled, pot« (od tod je verjetno stcsl. *tratati* »zasledovati«) = ags. *trod* (n.), *trudu* (f.) »sled, pot«, vse iz ide. korena **dreu̯-* »teči, dreti, stopati«, prim. z determinativom **-t-* še got. *trudan*, stvn. *trottôn*, n. *treten* »stopiti« (Pokorny, 205). Glej tudi *truta II*. M. S.

trátor (m.) »Amaranthus« (Zalokar, Tušek, Medved).

Prevzeto iz sbh. *trȁtor* poleg *strȁtor* »isto«, prim. dalje mak. *strator* »isto«, blg. *tratur*, *strátor*, *slátur*, *zlátar* »Amaranthus paniculatus« (Davidov, BBR, 98). Bernard, RÉS XXII, 162 s., izvaja iz ngr. στατούρι, σταθώρι »Bletum cercoforum«, kar razlaga kot imp. kompoz. iz στάθω »stoj (pokonci)« in οὐρά »rep« (Skok III, 493 s.). Domača beseda za to cvetico je *ščȉr*. M. S.

tráva (f.) »gramen, herba«, *slabe trave človek* »človek slabega zdravja« (Podkrnci), prim. **sъdőrvъ* »zdrav« < *»iz dobrega lesa«; pogosto v zvezah, npr. *kačja trava* »Geranium Robertianum«, *pasja trava* »Dactylis glomerata«; izv. dem. *trávica*, *trávička*, avgm. *travȁča* »slaba trava«, *travína* »travnik, visoka in gosta trava«, kol. *trâvje* »Gräser, Gras«, *travúlja* »slaba trava«, *trávnik*, redko *travíšče*, »pratum«, *travnjáča* »plahta za nošenje trave«, *trâvar* »zeliščar«, f. *trâvarica* »zeliščarka«, adj. *tráven*, *-vna* »Gras-, grasig«, *trâvnat* »grasreich, grasig«, *trâvnast* »grasicht«; v imenih mesecev *mâli tráven* »april«, *vẹ̑liki tráven* »maj«, pkm. *máli*, *vélki tráven* (Novak, Slovar[2], 159), po Cafu tudi *mali*, *veliki trávnik* »isto«; v 16. st. *trava* »gramen«, *traunik* »pratum«, *mali traven* »aprilis«, *veliki traven* »majus«, v 17. st. *traua* »herba«, *traunic* »prato« (Alasia), v 18. st. *trava ali šeliszhe* »gramen, herba«, *mali traven* »aprilis«, *travnik* »foenile, pratum«, *veliki travn méſſiz* »majus« (Kastelec-Vorenc), *trâva* »gramen«, *travnek* »pratum«, *travn velike* »majus« (Pohlin), *trava* »Gras«, *traunik* »Wiese«, *traunik veliki* »Maymond« (Gutsmann); tpn. *Trava*, l. 1498 *am Gras*, tpn., cgn. *Travnik*, cgn. *Travar*, orn. *Travna gora*, *Travni vrh*.

Prim. stcsl. *trava*, *trěva* »gramen, herba«, sbh. *tráva*, akz. *-u*, hrv. čak. *trºāvȁ* (Vrgada), *trōvȁ* (Hvar), mak. *treva*, dial. *trava*, blg. *trevá*, *travá*, r. *travá*, akz. *-ú*, str. *trava* »trava, seno«, ukr., br. *travá*, p. *trawa*, č., slš. *tráva*, gl. *trawa*, dl. *tšawa*. Psl. **travā́* (akz. **-ǫ́*) in **trěvā́* navadno izvajajo iz **travíti* > stcsl. *traviti* »uživati, hraniti se«, kar je iter. od **trū́ti*, **tròvešь* > stcsl. *natruti*, *natrovǫ* »nakrmiti«, sln. v Briž. spom. 3. pl. impf. *oni bo lasna natrovuecchu* »oni so lačnega nahranili« (II, 45). K besedotvorju prim. psl. **slā́va* ← **slā́viti* iz **slū́ti*, **slovèšь*. Podobni pomeni so se razvili tudi iz kompoz., npr. č. *potrava* »hrana, živež«, p. *potrawa*, *strawa* »isto« (Miklošič, 364; Meillet, MSL IX, 144; Trautmann, BSW, 327; Vasmer III, 130; Pokorny, 1073). Dalje o tej osnovi glej *trováti*. Vzhodnojužnoslov. varianta **trěvā́*, ki je posredno potrjena tudi v star. gl., dl. *potrjenica* »gozdna jagoda« < **podtřewnica* (Schuster-Šewc, HEWb., 1526, 1530), če to ni sekundarno kot morda dl. *škrjeny*, dial. *škrjena* »zgornja čeljust« (glej *skrénja*), je morda tvorba

tipa psl. **lě̋ga*, stvn. *lâga* »ležanje, zaseda« iz korena **legh-* »ležati, uleči se«. Možnost, da bi **trěvā̋* razložili kot prvotni sg. tipa **rēH₂po-m* : kol. **ráH₂pā* »repa« (o tem Rasmussen, CWPL I, 94) iz akcentoloških razlogov ni verjetna. Kljub temu ni popolnoma izključena možnost, da **travā̋* in **trěvā̋* vsebuje prevojni varianti suf. **-ava/*-ěva*, korenski morfem pa je v tem primeru identičen s korenom v sti. *tr̥̄ṇa-* »trava, travna bilka« iz ide. **(s)ter-*. O tem glej *tŕn*. Glej tudi *tromár*. M. S.

tŕba (f.) »tepec«, tudi *trbáč*, *trbâvs*, *trbȁn*, *-ána* »isto«, slednje tudi »malo obtesano deblo«, *tŕbast* »gomoljast, kepast, neumen, neroden«, *tŕbati* »klamati, dumm einhergehen«, *trbosáti* »pljuskati, loputati, stresati«, pf. *trbósniti*, *trbôsnem* »pljusniti, udariti«; tudi *târba* »preprosta ženska«, *tarbân* »butec«, *tarbáti*, *-âm* (impf.) »počasi in nerodno kaj delati« (gor.), kor. obir. *tə́rban*, g. *tərbá:na* »Tölpel« (Karničar, Obir, 249); v 18. st. *tarbina* »Streiferey, graffatio«, *tarbiſhèm se* »herumstreifen, graffari, excurrere« (Pohlin), *tarban* »Lůmmel, Tȏlpel«, *tarbishim ſe* »streife herum« (Gutsmann); semkaj verjetno *trbáven*, f. *-vna* »nesočen (o sadju), pust (o mesu)«.

Nejasno, morda je sorodno r. *tarabánitь* »težko vleči«, *tárabitь* »vleči«, č. *tarabit* »težko nesti«, slš. *teperit'* »težko vleči«, *cerepit' sa* »težko hoditi« in dalje lit. *tarabìnti* »nerodno prenašati, ropotati, razbijati, treskati«. R. *tórbatь* »zganjati ribe s palico« izvaja Vasmer III, 123, iz karel. *tarbo-* »plašiti ribe«. Gr. στρῡφνός »trpek, kisel, neprijazen« < **strūbhno-* bi ustrezalo le domnevno sekundarnemu pomenu adj. *trbáven* »nesočen«, ki se je prek abstr. **t(a)r(a)báva* »nesočnost, pustost, trpkost« lahko razvil iz *»tolčenje« ali *»vlečenje skupaj«. Glej tudi *tǫ́rati*. M. S.

***trbížje** »koren rastline Operculina turpethum (star. Ipomoea turpethum)«, samo v 18. st. *terbiſhje* »Weißturbit, Alypon« (Pohlin), *terbiſhje* »Weißturbit« (Gutsmann), *ſladki kazhji mleizhik, šelišzhe, kateriga korèn ſe turbith imenuje* »tripolium« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto prek n. *Turbit(h)* iz srlat. *turpethum* < arab. *turbad* < sti. *tr(i)vr̥tā* »Operculina turpethum«, kar je f. od *trivr̥t-* »tridelen, trikraten«. Rastlina, katere korenine so uporabljali kot purgativ, izvira iz Indije (Lokotsch, 2110; Grimm, Wb. XI/1/2, 1846). M. S.

trbȍs (m.), g. *-ósa* »medica« (kor.; SSKJ V, 148), npr. rož. kor. *trbǫ̑s*, *-ǫsà* »opojna pijača iz medice pomešane z žganjem«, *na trbǫ̑s jëtə* »na popivanje trbosa iti« (Šašel, RNB, 131); v 18. st. *terbaſs* »Gemiſch vom Biere und Methe« (Gutsmann).

Izhajati je mogoče iz prvotnega pomena *»mešanica« in primerjati s slš. gemer. *trbúleč* »mešati« (Orlovský, Gemer., 355), dial. tudi *trbúl'at'* »različne stvari skupaj zmešati, packati, različno hrano skupaj zmešati« (Kálal, Sl., 721) ter dalje tudi lit. *ter̃blinti*, *-inu* »mešati« poleg »nekulturno jesti, srkati« (Kurschat, 2487). Sln. *trbȍs* (m.) more biti deverbativ iz **trbosáti/*trbosíti* »mešati«, ki tako kot slš. dial. glagola kaže na slov. v. **tr̥bati* »mešati«. K besedotvorju slov. intenzivov prim. psl. **bъrbati* »momljati« → **bъrbositi* »isto« (Slawski, SP I, 52; Trubačev, ES 3, 122 s.).

S **tr̥bati* je gotovo sorodno rez. *trabalét* »mešati, tresti« (Steenwijk, SDR, 320) in č. mor. ekspresivno nazalizirano *trembati*, *-ám* »piti, sesati« (Jungmann, Sl. IV, 627). M. F.

trčáti, *-ím* (v. impf.) »ne napredovati v rasti (o drevesu)« (Fram), »tičati (v blatu)« (Haloze), *tȓček*, *-čka* »štor«, *patȓč*, *-ȓča* »krepelo«, *patȓček* tudi »pritlikavec«, cgn. *Trček*, *Potrč*.

Prim. hrv. kajk. *tȓčъk* »drevesno deblo« (Francev, JA XXIX, 389; Kurkina, DS, 130 s.), r. *torčátь*, *-íšь* »štrleti«, br. *tarčácь*, p. dial. *terczeć* »isto«, č. *trčeti* »tičati, štrleti, moleti«, slš. *trčat'* »isto«; ukr. *tórč*, *-i* »ograja iz v zemljo zapičenih hrastovih palic«, fit. *torčók*, *-čká* »Halvella esculenta«, kašub. inkoh. *utarknąc* »obtičati«. Psl. **tъrčā̋ti*, *-íšь* je varianta brez vzglasnega *s-* k **stъrčā̋ti* in je do psl. **tъ̋rkati* »tolči« v enakem razmerju kot psl. **pičā̋ti* (sln. *pičáti* »tičati, štrleti, brizgati«) do **pȋkati*. Dalje glej *strčáti*, *stŕčiti*, *tŕkati I*, *-tŕkniti*. M. S.

tȓd (adj.), f. *tŕda* »durus, solidus, rigidus«, tudi *tvȓd*, *tvŕda* (Janežič, Krelj), komp. *tȓši*, *trdệjši*, *tȓji*, v predikativni rabi *tŕda mi prede* »sem v stiski, nevarnosti«; abstr. *trdína*, *trdóta*, *trdǫ̂st*, *trdǫ̂ča*, v. denom. *tŕditi*, *-im* »firmare, härten, behaupten« (SSKJ V, 151, razlikuje *trdíti*, *tŕdim* »behaupten« : *trdíti*, *-ím* »härten«), pf. *o-*, *po-*, *pri-*, *s-*, *u-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-trjeváti*, *-trjûjem*, redkeje *-tŕjati*, *-am*, intranz. *trdẹ́ti*, *-ím* (impf.) »postajati trd«, inkoh. *o-*, *s-*, *u-tŕdniti*, *-tŕdnem* »postati trd«; številne nominalne tvorbe, npr. adj. *tŕden* »firmus, stabilis«, abstr. *trdnǫ̂st*, *trdnóta*, *trdnóba*; semkaj *trdnjâva* »Festung«, denom. *tŕdniti*, *-im* (impf.) »befestigen«; iz pref. v. je npr. *otŕdek* »Verhärtung«, *utŕdba* »Befestigung«, bkr. *zátrdek*, *-dka* »zamašek« idr.; v kompoz. *trdoglȃv*, *-áva* »hartköpfig«, *trdovrȃt*, *-áta* in *trdovráten* »hartnäckig« (vse že v 16. st.: *terdoglavu* »indocilis«, *terdovraten* »obstinatus« (Megiser), *terdovrat* (Dalmatin)); dial. pkm. *tȑdi* (Novak, Slovar[2], 159), prleš. *tr̥̄di* (Greenberg, SJ/SLS II, 168), kor. *tə̀r:d*, f. *tə́r:da* (Karničar, Obir, 250); v 16. st. *terd* »durus, afper«, *terden* »rigidus«, *terdna ſemla* »continens« (prim. v 19. st. *trdnína* »celina« in enako motivirano n. *Festland* »isto, kopno«), *terditi* »terdu fturiti, munire« (Megiser), *tvard*, *Nebeſke tvardofti alli mozhi* (Krelj; Rigler, Začetki, 140), v 17. st. *terd* »duro«, *terden* »ſtabile« (Alasia), *je terd, oster, inu neuſmilen*; *postela ſe vam bo terda, kakor kamen sdela* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tard*, *terd* »durus, rigidus«, *mozhnu, inu terdnu ſturiti* »solidare«, *terdina* »munimen, munimentum, munitio« (Kastelec-Vorenc), *tèrd*, *terdn* »furus, tenax«, *terdina* »harte Dinge«, *terdem*, *terditi* »indurare, afferere«, *poterdèm* »bekräftigen, confirmare« (Pohlin), *terd* »hart, fest, karg«, *terdim* »härte, bekräftige« (Gutsmann); pogosto v atpn., npr. *Trdogoj*, l. 927 *Turdagouo*, pribl. 1030 *Dridogoi* (F. Kos. Gradivo II, 282, III, 15), *Trdislav*, l. 1187 *Tridizlav* (= stsb. *Tvrьdislavь*, r. *Tverdislav*), *Trdoslav*, l. 1150 *Tridozlau* (F. Kos, Gradivo IV, 153, 372), cgn. *Trdin*, *Trdina*, *Terdina*.

Prim. stcsl. *tvrъdъ* »firmus, fortis«, sbh. *tvȓd*, *tvŕda*, *tvŕdo*, d. obl. *tvȓdī*, komp. *tvȓdī*, čak. *tvõrd*, *tvōrdȁ*, *tvõrdo*, *tvõrdi* (Hvar), *tvȓd*, *tvrdȁ*, *tvȓdo* (Vrgada), mak. *tvrd*, blg. *tvə́rd*, *-a*, r. *tvërdyj*, ned. obl. *tvërd*, *tverdá*, *tvërdo*, komp. *tvërže*, ukr. *tverdýj*, br. *cvërdy*, p. *twardy*, č., slš. *tvrdý*, gl. *twjerdy*, dl. *twardy*. Psl. **tvь̂rdъ* (na star. **tvьrdъ̀*, *-ā̋*, *-ȍ* kaže sln. *tŕdim* in sbh. *tvȓdīm*, pogojno r. *tvërdyj* in sbh. *tvȓd*, čak. *tvõrd*, *tvȓd*) je verjetno pod vplivom adj. s suf. **-do-* (**chûdъ*, **rā̂dъ*, **sě̂dъ*) iz ide. pas. ptc. **tu̯r̥H-tó-* »zgrabljen, povezan«, ki se ohranja v lit. *tvìrtas* »trden, trd, obstojen«, lot. *tvir̃ts* »trden, strjen, napet«. Osnovna povezava: Miklošič, 366; Trautmann, BSW, 334; Vasmer III, 85. Ker ta ptc. nikdar ni bil ate-

matski, ni upravičena domneva, po kateri naj bi *-t-* prešel v *-d-* pred končnicami na *-m-* kot je to morda v primeru **svobodь* (tako Meillet, Ét., 174, 319, 321; soglaša Pokorny, 1101). Glej tudi *trdíti, zatŕčiti* in dalje *tvoríti*. M. S.

trditi, *tŕdim* (impf.) »dicere, affirmare, behaupten«, ustrezno pomensko modificirano pf. *po-, pri-, za-t.*, sekundarni impf. *-trjeváti, -ûjem*; subst. *trdîtev, -tve, tŕdnja* »affirmatio, opinio«; v 16. st. *poterditi* »bestendig sagen, für gewiß etwas sagen, bestättigen, confirmo« (Megiser), v 17. st. *S. Duh letu poterdi, rekozh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *poterditi, potarditi* »affirmare, afseverare, confirmare«, *perterditi* »affirmare, annuo; pervoliti«, *terdim* »behaupte« (Gutsmann). Sodeč po star. zapisih se je prehod med verba dicendi najprej zgodil v pf. *potrditi* »narediti trdno« > »bestätigen, bejahen«.

Prim. sbh. *tvŕditi, tvŕdīm*, mak. *tvrdi*, blg. *tvъrdjá, -íš* »isto«, r. *tverdítь, -íšь* »ponavljati, govoriti eno in isto«, p. *twierdzić* »trditi, zatrjevati«, č. *tvrditi, -ím*, slš. *tvrdit', -í*, gl. *twjerdźić*. Enak pomenski razvoj izpričuje tudi lit. *tvìrtinti* »utrjevati« in »trditi, zatrjevati; versichern, behaupten«. Skok III, 531, meni, da gre za kalk po lat. *affirmāre* »zagotoviti, zatrditi, potrditi, podkrepiti« < »narediti trdnejše« iz *ad* in *firmāre* »narediti trdno« in »potrditi, uveriti, dokazati« k *firmus* »trden«. Domneva ni obvezujoča, saj se je pomen »izražati, da je kaj resnično« lahko razvil tudi samostojno, morda tudi prek »braniti« < »utrjevati«, ki je v sln. znan v 16. st. pri Dalmatinu, prim. *Savel je Abnerjevo hišo trdil*. Tak pomenski razvoj izkazuje n. *behaupten* »trditi, zagotavljati« < »braniti«. Dalje glej *tŕd*. M. S.

trdolȅs (m.), g. *-lẹ́sa* »Ligustrum vulgare«, tudi *trdolệsec* (vzh. štaj.), *trdolẹ́skovec* (Sln. gorice) »isto«, semkaj *trdolệska* »Euonymus europaeus« (Tušek) poleg goriš. »trdo in dolgo ležeče jabolko« (Erjavec).

Posesivni kompoz. iz *tŕd* in *lệs* tipa *gologlȃv*. Oba grma, trdoles in trdoleska imata trd les, ki se uporablja v strugarstvu in rezbarstvu, veje pa v pletarstvu in za špile. Enako ali primerljivo semantično motivacijo zasledimo še v sln. *trdíka, kosteníka*, n. dial. *Härtern, Eisenbeerholz, Beinholz, Beinhöltzin* »Ligustrum vulgare« in v n. dial. *Hu(a)rtholz* (Transilvanija), frc. *bois cornu*, dial. *bois de fer* »Euonymus europaeus« (n. in frc. ſit. navaja Marzell, Wb. Pfln. II 1279 s., 347). M. S.

trdorȍg (m.), g. *-óga* »želva« (Istra).

Prevzeto iz (ben.) it. *tartaruga* »isto« in ljudskoetimološko naslonjeno na adj. *trdorȍg* »ki ima trd rog« (Pleteršnik II, 684; Mende, RLS, 118). Iz iste it. predloge je disimilirano primor. *tantarúga* »želva« (Jakomin, NS, 129). It. *tartaruga* ≤ pozno lat. *tartarūcus* »hudobni demon« h gr. Τάρταρος »grško podzemlje, kraj umrlih« (Battisti-Alessio, 3725). M. S.

trẹ́ba I (adv.) v predikativni rabi, npr. *trẹ́ba je* »opus est, necesse est«, tudi *trebệ* »isto« (pkm., dol., tolm.; Trubar, Dalmatin) > *trbệ* (Novak, Slovar[2], 159, navaja za Beltince *trbéi*), v 17. st. *terbej, terbei* (Janez Svetokriški), dol. *tṛbẹ̀i, tṛbệj*; *trẹ́bi* (sav.; Krelj, Dalmatin), rez. *trẹ́bẹ* (Steenwijk, SDR, 321); v 16. st. *trebi*, redkeje *trebe* (Ene duhovne pesni); v. vzh. štaj. *trẹ́bati, -am* (impf.) »eggere, indigere, opus esse«, pkm. *trebẹ́ti, -ệjem* (impf.) »isto«; subst. *potrệba* »necessitas, egestas«, *potrệba je* »oportet, opus est«, dem. *potrệbica*, adj. *potrẹ́ben, -bna* »necessarius, indiguus«, *potrebínja* (Kot pri Kobaridu), *potrebộča* (pkm.) »potreba«, *potrệbščina* »Bedarf«, v. *potrebováti, -ûjem* (impf.) »eggere, indigere, opus esse«; v Briž. spom. *Tí edin boſe vúez caĉo mi iega potre( )ba vúelica* »tibi soli, Deus, notum est, quantopere mihi hoc necessarium sit«, v 16. st. *potreba* »neceffitas«, *potreba ſrati* »cacaturio«, *potreiben* »neceffarius«, *potreben* »indignus«, *potrebovati* »indigeo« (Megiser), v 17. st. *potrebat* »bifognare«, *potrebauat* »hauer bifogno«, *potreben* »neceffario, bifognofo«, *potrebnoſt* »neceffità« (Alasia), *potreba, potrebin* (Janez Svetokriški), v 18. st. *je treiba* »opus est«, *potréba* »necefsitas, egestas«, *je potréba* »oportet«, *ena kahla, ali druga poſſoda ſa potrébo teh bolnikou* »lasanum«, *potrébovati* »egere, indigere, opus habere« (Kastelec-Vorenc), *trẹba je* »necefſe effe«, *potrẹba* »neceffitas«, *potrẹbnoſt, potrebshèna* »egeſtas«, *potrebújem* »eggere« (Pohlin), *trebu, treba* »vonnőthen«, *potreben* »bedűrftig, nőthig« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *trěba* (f.) »negotium«, *trěbъ* (adj.) »necessarius«, *trěbě* (adv.) »opus«, *trěbovati* »opus habere«, *potrěba* »usus, negotium, necessitas«, *potrěba jestь* »opus est«, sbh. *trijèba* (adv.) »treba«, v. *trȅbati* »potrebovati, biti treba«, *pȍtreba* »treba, potreba«, čak. *trîbi* »treba« (Novi), mak. *treba* »biti treba, potrebovati, utegniti«, blg. *trjábva* (impersonalno) »treba«, *trjábvam* »biti potreben, koristen«, *potréba* »potreba, nuja« (iz csl je r. *trébovatь* »zahtevati«, *potréba* »potreba«, ukr. *trebuváty, tribuváty* »skušati, potrebovati«, *tréba, trébno* »treba«), p. *trzeba* »treba (je)«, *potrzeba* »isto« in (f.) »necessitas«, dial. in star. tudi *trza* »treba (je)« (k skrajšavi prim. r. *nádo* »treba je« < str. *nadobě* »isto«), č. *třeba*, dial. *třá*; *potřeba* »potreba« in »treba«, v slednjem pomenu tudi *potřebí*, slš. *treba*, dial. *tra* »treba«, *potreba* »potreba«, *trebý* »čvrst, sposoben, uporaben« (Kálal, SI., 721), gl. *trjeba, trěba*, dl. *trjeba* »isto«. Psl. **tę̀rbā̃*, dat. **tȇrbě* (čak. (Novi) *trîbi*, sln. *trebệ*, lok. **terbě* > hrv. *trībȅ* (Žumberak), sav. idr. *trẹ́bi*); **pȍ terbě* → **pȍterba*. Možna pomenska rekonstrukcija je »delo, opravilo« (znano v stcsl.), prim. lat. *opus est* »treba je« z *opus* »delo«. Razlaga ima to dobro stran, ker se iz pomena »opravilo« lahko izpelje *»obred, daritev bogovom«, glej *treba II* (Miklošič, 354, Lex. pal., 1010). Meringer, IF XVIII, 215, povezuje s **terbíti, *tě́rbišь*. Pomen »opravilo« naj bi se torej posplošil iz *»trebljenje, krčenje, čiščenje«. Soglašajo Vasmer III, 134 (z rezervo); Skok, 501 s.; Polański, SEDP V, 854 idr. Pomena »čiščenje« in »potreba« se stikata v »potreba po iztrebljanju, cacaturire«. Vendar razlaga ni gotova. Akcentske razmere ne govorijo v prid izpeljavi **terbíti* (a. p. b) iz **terbā̃* (a. p. c). Prepričljiveje Miklošič, 354; Brückner, 579; Mladenov, 641; Schuster-Šewc, HEWb., 1528, ki domnevajo tvorbo iz ide. baze **terb-* poleg **terp-* »nasititi se« v got. *þarbs* »potreben, nujen«, *þaúrfts* »potreba«, *þarba* »pomanjkljivost, potreba«, *þaúrban, þarf* »potrebovati«, stnord. *þurfa, þarf* »isto«, *þǫrf* »potrebščina, uporaba«, stvn. *durfan, darf, durfum* »potrebovati«, *durft* »potreba«, *darba* »pomanjkljivost«, lit. *tarpà* »uspeh, rast«, *tar̃pti* »rasti, uspevati«, stprus. *enterpo* »rabi«, *enterpon* »uporaben«, sti. *tṛmpáti, tṛ́pyati* »nasititi se, zadovoljiti se«, aor. *átṛpam*, gr. τέρψαι »nasititi« (o tem Pokorny, 1077 s.; LIV, 578, brez slov. gradiva). V tem primeru je pomena »potreba« in »obred« treba izvesti iz *»zadovoljitev (po hrani)«. Glej tudi *treba II, tŕpati*. M. S.

treba II (f.) »pogansko žrtvovanje«, samo v Briž. spom. *Efetrebu tuorim* »ut idololatriam comittemus« (II, 20).

Prim. stcsl. *trěba* »sacrificium« (od tod izposojeno r. *tréba* »obred«, *potréba* »žrtvena daritev«, br. *trèba* »isto«), *trěbište* »altare, delubrum«, str. tudi *tereba* »žrtvovanje« (navaja Vasmer III, 133), na p. ozemlju l. 785 *idolothita quod trebo dicitur* (Brückner, 580), plb. *vå trebě*, zapisano kot *wa trewe* (akz. pl. f.) »o božiču«, *tribně mond* »december« in morda tpn. hrv. *Trebìšće* v Istri pod goro *Perun* (Skok III, 501 s.; Katičić, FOC VI, 130), mak. *Trebište*, č. *Třebiště* (Profous-Svoboda, MJČ IV, 359 s.). Psl. **terba* »daritev bogovom, verski obred«. Besede ne razlagajo enotno. Miklošič, 354, jo povezuje s **terbā́* »necessitas«, podobno za njim Šuman, JA XXX, 307, ki »daritev bogovom« pojmuje kot »uničenje« ter skupaj s **terbū́chъ* »trebuh« izvaja iz korena **ter-* »treti«; Vasmer III, 133; Skok III, 501 s., ki pomen »verski obred, žrtvovanje« izvajajo iz *»potrebno, nujno dejanje«, glej *tréba I*. Če je psl. **terbā́* »necessitas« iz *»zadostitev (potrebi)«, je iz tega pomena izpeljiv tudi pomen »obred«. Kiparsky, 55, Sadnik-Aitzetmüller, HWb., 320, dopuščajo možnost izvajanja iz **terbī́ti* »čistiti, krčiti« (glej *trébiti*); v tem primeru bi bilo žrtvovanje možno razumeti kot *»očiščevalno dejanje« (Wachtlówna, Sl. occ. XII, 299 s.; Polański, SEDP V, 854). Dilema glede semantične motivacije ostaja tudi pri etimološkem povezovanju **terbā́* in **terbī́ti* (Skok, l. c.; Polański, l. c.). Glej tudi *trêbnik*, *tréba I*, *trébiti*. M. S.

trebijân (m.), g. *-a* »neka vinska trta«, tudi *trébijan* (vipav., kraš.; Erjavec, LMS 1882–83, 313).

Prevzeto iz it. *trebbiàno* »vrsta trte in vina«, furl. *trivïàn* »isto«, l. 1326 *turbianum* v Furlaniji, v 14. st. *tribiano* v Ogleju. Zaradi srlat. zapisa *tribulanum* verjetno iz lat. *(vīnum) Trebulānum* iz tpn. *Trebula* > it. *Treglia* v Kampanji (Battisti-Alessio, 3878). M. S.

trébiti, *-im* (v. impf.) »purgare« in »krčiti gozd, roden«, dial. *tr̥bìt* (Ravne pri Bohinjski Bistrici; Ramovš, Zbrano delo I, 93) kaže na inf. **trebíti*; pf. *iz-t.* »očistiti, izkrčiti«, *iz-t. se* »cacare« in »iztisniti placento, sich der Nachgeburt entledigen«, *na-t.* »in Menge reinigen, putzen«, *o-t.* »očistiti (nepotrebnega)«, *o-t. se* »iztrebiti se«, *po-t.* »počistiti«, sekundarni impf. *-trébljati*, *-am* in *-trebljeváti*, *-újem*, subst. *tréba* »čiščenje nepotrebnega«, *trêbež*, *-a* »isto« in »krčenje (gozda), rovt, krčevina, odpadlo sadje, otrebek, placenta; delavec, ki trebi trsje«, *trebộvje* »krčevina«, *trebíšče* »isto«, *trebežína* »das Weggeklaubte«, *trebežníca* (tolm.), *trêbežnica* (jvzh. štaj.) »rovnica«, *trebílo* »orodje za trebljenje«, *trêbek*, *-bka* »majhno trebilo«, *trebȋlnik*, *-a* »isto« in »Falzeisen (der Gerber)«, *trebír*, *-ja* »kar se iztrebi«, *trebȉč*, *-íča* »kdor trebi«, *trêbec*, *-bca*, *trebáč*, *-a* »isto«, *trebník* »isto« in »krčevina«, *iztrèb*, *-éba* (m.), *iztrêba* (f.) »Ausputzen, Nachgeburt«, *iztrêbek*, *-bka* »feces, excrementum«, *iztrebȋ* (f. pl.) »placenta, Nachgeburt«, *iztrebíne* (f. pl.) »isto«, *otrêba* »Befreiung von Unbrauchbaren, placenta«, *otrêbek* »odpadek pri trebljenju (solate, zelja ipd.); iztrebek, placenta«, *otrêbež*, *-a* »das Klauberig«, *otrebína* »otrebek«, *potrêba* (f.), *potrêbi* (f. pl.) »placenta«, v kompoz. *zobotrêbec*, *-bca*, *zobotrêbnica* »Zahnstocher«; v 16. st. *ſhzhim ſe ſobi trebijo* »dentiſcalpium«, *istrebiti* »excido« (Megiser), *iſtrebiti*, *iſtreblenu* (Trubar), *trebiti* (Dalmatin), v 18. st. *šhpiza ſa ſobè trebiti* »dentiscalpium«, *iſtrebiti* »succidere«, *otrebiti*, *otrébiti*, *otreibiti* »ablaquare, computare, emuscare arbores, excolere, frondare, sublocare«, *potreibiti* »eruderare«, *ſtrébiti* »expurgare, exscindere, extirpare, exoſsare« (Kastelec-Vorenc), *trebiti*, *trębem* »purgare«, *triebim* »putze, raume aus, weg« (Gutsmann); v imenih je težko razlikovati med to osnovo in tvorbami iz atpn. *Trěbegojь*, ki je v Čedajskem evangeliju zapisan kot *Trebego* (Bezlaj, SVI II, 269). Tpn. *Trebež* pri Gornjem Gradu, l. 1353 *ze Trebs*, 1360 *ze Trebs*, 1424 *w Trebuschcz* je verjetno iz apel. *trêbež* »krčevina« (prim. sbh. *trebež*, *tribež*, p. *trzebież* »isto«), čeprav je tudi hipokor. **Trebešь*, zapisan kot *Trebes* (F. Kos, Gradivo II, 615, 499; Stanislav, LS I, 133); tpn. *Trebnje* na Dol., dial. *Trêbi*, g. *Trêbiga*, adj. *trbánski*, etn. *Trbánci* (F. Novak, ustno), l. 1163 *Treuen*, 1243 *Treuen*, 1228 *Treven*, 1389 *Trefen*, kaže na **Trěbьńē*, adj. **trěbьnьskъjь* (dvomljivo povezuje Čremošnik, SR X, 235 s., s *treba II*); *Trebínja* pri Beljaku, n. *Treffen*. Tpn. *Trebelno*, *-ega* v Tuhinjski dolini, l. 1291 *Trobol*, in pri Mokronogu, l. 1367 *Trobel*, verjetno ni niti iz apel. (iz **terbī́ti* »krčiti«) niti iz hipokor. (Piuk, WSlJb. I, 125), temveč iz fit. *trobeljȅ*, *trebeljȅ* »Senecio paludosus, Sumpfkreuzkraut« (Pintar, Lj. zvon XXXIV (1914), 463).

Prim. stcsl. *istrěbiti*, *-iši*, *istrěbljati* »purgare«, *istrěbiti sę* »corrigi«, csl. tudi *trěbiti* »isto«, *trěbъ* »purgamentum«, sbh. *trijèbiti*, *trȉjebīš* »čistiti«, *trèbežina* »krčevina«, čak. *trībȉti*, *trībiš* »lupiti (krompir), čistiti (gnile dele s sadežev)« (Vrgada), mak. *trebi* »trebiti«, blg. *trébja*, r. *terebítь*, *-íšь* »krčiti, trebiti, puliti, trgati«, *téreb* »krčevina, rovt«, pl. *terebá* »travniki, polja«, ukr. *terebýty*, *-ýš* »čistiti, luščiti«, br. *cerabícь*, *cjarèbiš* »čistiti gozd, krčiti, trebiti (perje, o pticah), trgati, ruvati«, p. *trzebić* »krčiti (gozd), ruvati, čistiti, iztrebljati, skopiti«, č. *tříbiti* »plemeniti, čistiti, trebiti«, gl. *trjebić* »čistiti, krčiti (gozd), skopiti (perutnino)«, dl. *trjebiś* »krčiti (gozd), skopiti (živino)«. Luž. v. sta uvedena po drugih slov. jezikih, vendar prim. tpn. gl. *Trjebjeńca*, dl. *Trjebjejce*, n. *Trebendorf* (Schuster-Šewc, HEWb., 1528). Psl. **terbī́ti*, **térbišь* »trebiti, čistiti, krčiti gozd« je denom. od **terbъ̏*, **terbā́* »čiščenje, trebljenje« (> sln. *tréba* »čiščenje«), kar izvajajo iz ide. **terH-bó-/-bā́*, tvorbe iz baze **terH-* »treti, drgniti, vrtati«, ki je primerljiva z gr. τρῖβος (m., f.) »steza, cesta«, τριβή »trenje, drgnjenje«, lat. *trībulum* »cepec, orodje za mlačev« iz baze **trei̯H-*. S sufiksom z *-b-* je morda še stir. *trebaid* »orati, naseljevati«, vendar to verjetneje spada k srir. *treb* »hiša« iz ide. **treb-*, **tr̥b-* »zgradba« (Meillet, MSL XIV, 379; Persson, Beitr., 776; Vasmer III, 95 s.; Pokorny, 1071). Glej tudi *tréba I*, *tréti*. M. S.

trêbnik (m.), g. *-a* »obrednik, cerkvena knjiga z molitvami«, v 18. st. *trębnik* »Ceremonienbuch, agenda« (Pohlin), *trebnik* »Zeremonienbuch« (Gutsmann).

Prevzeto iz sb. *trèbnik* »obredna knjiga« ali csl. *trěbьnikъ*, prim. prav tako prevzeto mak. *trebnik*, r. *trébnik*, ukr. *trébnyk*, br. *trèbnik*, slš. *trebník* »isto«, kar je tvorjeno iz **terba* > stcsl. *trěba* »žrtvovanje, darovanje, obred«. Za csl. *trěbьnikъ* Miklošič, Lex. pal., 1011, navaja samo pomena »svetišče, oltar, žrtvenik«, Vasmer III, 133, dodaja tudi »euchologium«. Dalje glej *treba II*. M. S.

trębuh (m.), g. *trebúha* »abdomen, venter«, dem. *trebûšec*, *-šca*, *trebûšek*, *-ška*, *trebûšček*, *-ščka*, *trebûšič*, *-a* adj. *trebúšen*, *-šna* »Bauch-, bäuchig«, *trebúšast*, *-a* »bäuchig, bauchartig«, *trebušȃt*, *trebuhȃt*, *-áta*, *trebûšnat*, *-a* »großbäuchig«, *potrebúšen* »ki je na trebuhu«, adv. *trebûški* »leže na trebuhu« (Goriš. brda), subst. *trebúšina*, *potrebûšnica* »trebušni del kože«, *trebûšnik*, *-a*, *trebûšnež*, *-a*, *trebušộn*, *-a*, *trebuháč*, *-a*, *trebûhar*, *-ja*, *trebuháčar*, *-ja* »človek z velikim trebuhom, Groß-

bauch«, v. *trebúšiti (se), -ûšim (se)* (impf.) »napenjati trebuh«, pf. *iz-t. se* »sich entleeren« (SSKJ II, 175), *iz-t.* »iztrebiti«; dol. *trę̂ịbəh*, g. *trębȗha* (Raščica), po vokalni redukciji bkr. *tə̀rbụh* (Vinica; Ramovš, Zbrano delo I, 72, 59), kor. obir. *trí:pχ, -a* (Karničar, Obir, 250), črnovr. *trîəbąχ*, g. *trębȗχa* (Tominec, 221), jnotr. *trę̂bəχ* (Rigler, Jnotr. gov., 32), rez. *tríbu*, g. *tribụ́ha*, lok. *tribụ́sę* (Steenwijk, SDR, 320); v 16. st. *trebuh, treibuh*, g. *trebuha* (Trubar, Krelj; Rigler, Začetki, 51, 129), *trebuh* »venter« (Megiser), v 17. st. *trebuc* »panza, uentre« (Alasia), *trebuh, -a* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trébuh* »venter« (Kastelec-Vorenc), *trebuh, -a* »venter«, *trebushnêk* »Groß Schmeerbauch, abdomen« (Pohlin), *trebuh* »Bauch«, *trebuſhnik* »einer mit grossem Bauche« (Gutsmann).

Prim. csl. *trъbucha* »intestina«, r. csl. *tribuchъ* »stomachus«, sbh. *tȑbuh, -a* »venter, alvus« (v kompoz. *trbòbolja* »bolečina v trebuhu«), čak. *trbȕh, -a*, mak. *trbuv*, blg. *tъrbúch* (Mladenov), danes *tъ́rbuch* »trebuh, vamp«, r. *trebuchá* »drobovina, vamp«, *trebúch* »požrešen človek«, ukr. *trybúch, -a* »drobovina«, *trybuchátyj, trembuchátyj* »trebušast, z velikim trebuhom«, br. *trybúch, -uchá* »želodec, trebuh«, *trjabúch* »goveji vamp«, p. dial. *trybuch, terbuch, telbuch* »trebuh, vamp«, č. *terboch* »vamp«, stč. *teřbuch, teřich*, slš. dial. *terbuch, trebucha* »podbradek, velik trebuh« (Kálal, Sl., 712, 721), dl. *tarbuch* »trebuh, vamp«. Sln. gradivo kaže na **trěbűchъ*, kar lahko ustreza r. *trebúch*, vendar je to lahko tudi iz **trьbűchъ*, iz česar je csl. in verjetno sbh., mak. ter blg. Ukr., br. in r. csl. gradivo kaže na **tribuchъ* (p. *trybuch* iz vzh. slov.(?)). P., č. in slš. *terb-* je verjetno po metatezi iz **treb-* (< **trь/ěb-*), kar se delno ohranja v slš. Dl. kaže na **tъrb-*. Miklošič, 364, pušča nepojasnjeno. Torbiörnsson, LM II, 84, domneva **terb-* in primerja ukr. *téreb* »trebuh«, *terébuch* »jedec«, vendar Grinčenko, Sl. teh besed ne navaja, ima pa *terebíj, -ijá* »jedec, požrešnež« in *terébka* »vreča, v katero konju nasujejo oves«, kar bi lahko kazalo na isti koren kot v **terbā̋* z domnevnim prvotnim pomenom *»zadovoljitev (po hrani)«. Vasmer III, 134, domneva kompoz. s **trь-* »tri-« in **bűchnuti*. Skok III, 495, prav tako domneva kompoz. in v prvem členu vidi isto osnovo kot v v. **těrti* »treti«, drugega pa povezuje s psl. **br'ucho* »trebuh«. Grošelj, SR V–VII, 122, domneva sorodstvo z lat. *strebula, stribula* »meso na kolku žrtvene živali«. Schuster-Šewc, HEWb., 1499, ima **-uchъ* za sufiks, korenski del povezuje s **terbīti* »trebiti, čistiti«. Odstopanja v korenskem vokalizmu razlaga z ekspresivnostjo. Če je ta domneva pravilna je **terbűchъ* (sln.), **tъrbűchъ* (dl.) ob s tem prevojno neskladnim **trьbuchā̋* ipd. prvotno *»drobovje zaklane živali, ki ga je treba očistiti, otrebiti«. Nesprejemljivo Brückner, 567, ki povezuje s *torba* (kar je izposojenka iz turš.), in Matzenauer, CS, 352, ki domneva izposojo iz neke osnove, sorodne z etimološko nepojasnjeno it. *trippa* »vampi, vamp, trebuh«. Malo verjetno tudi Machek², ki misli na zvezo z lat. *uterus* »maternica«. M. S.

trebúhovka (f.) »Solidago virgaurea« (Sln. gorice, Caf).

Verjetno poimenovana po trebušastem cvetu, prim. ukr. dial. *žovtóbrjuch* »Solidago virgaurea« (Makowiecki, SBLM, 353) poleg »vrsta kače« in »strnad« (Grinčenko, Sl. I, 489) k ukr. *žóvtyj* »rumen«, *brúcho*, r. *brjúcho* »trebuh«. K besedotvorju prim. sln. *lātovka* »Poa, trava z ovalnimi klaski v latih« k *lât* »zgornji del rastline, ki vsebuje zrna, klas«. V ljudski medicini se trebuhovka uporablja tudi kot antidiaroik (prim. n. dial. *Stopparsch* »Solidago virgaurea« (Marzell, Wb. Pfln. IV, 391)), zato bi bil fit. lahko motiviran tudi kot *»rastlina, ki pomaga pri trebušnih težavah«. Dalje glej *trę́buh*. M. S.

trečákovica (f.) »svinja za pleme« (Tolmin). Nejasno, morda iz **tretịak-* (Pleteršnik II, 686), vendar je r. csl. *trizь, triza* »triletna žival« < psl. **trigъ*. Misliti je mogoče tudi na **trak-, *trek-* poleg **trāgh-* (glej *trag*), prim. sbh. *trakánac* »sled«.

[Erjavec, LMS 1880, 196, ki navaja dial. *trčákovica* za Ponikve, izhaja iz **tretьjak-* in domneva izvorni pomen *»svinja treh let«. – M. S.]

trečof (m.), g. *-a* »vrsta posode pri vinski trgatvi«, izpričano v 18. st. *tręzhof* »Bodung, cadus vindemialis« (Pohlin).

Izposojeno iz bav. avstr. refleksa nvn. *Tretschaff* (n.) »lesena kad za stiskanje grozdja« (Grimm, DWb 22, 241), kar je kompoz. iz *treten* »stopiti, stopati« in *Schaff* »škaf, vedro«, torej »kad, v kateri se z nogami tepta, tlači grozdje«. Iz nvn. predloge je izposojeno č. dial. *trečaf* »kad za parjenje, praženje rezanice« (Machek², 650, brez sln. gradiva). Dalje glej *škȁf I*. M. F.

trę̂m (m.), g. *-a* »podaljšek pri strehi, da je več prostora pod njo« (bkr.), *trę̂mič, -a* »mostovž«, tudi *strę̂m, -a* »pristrešek, lopa«. Mtpn. *Tremišče* (Ljutomer) verjetno kaže na pomen »stolp«, saj je tam nekoč stal grad (Bezlaj, JiS I, 171).

Prim. csl. *trěmъ* »turris«, hrv. *trȉjem*, g. *trijèma*, v Istri *štrem* »mostovž, veranda«, mak. *trem* »prostor pred hišo«, r., ukr. *térem* »dvorec«, stp. *trzem* »dvorana, veža«. Iz slov. jezikov je madž. *terem* »dvorana« in alb. *trem* »atrij«. Psl. **têrmъ* nejasnega izvora. Miklošič, 345; Pedersen, KZ XXXVIII, 353; Vasmer III, 97; Pokorny, 1090, idr. domnevajo zgodnjo izposojo iz gr. τέρεμνα, τέραμνα »hiša, soba«. Vendar ni izključeno, da je beseda domača. Kretschmer, Glotta XXIV, 9 ss.; Hofmann, 359; Fick, BB 1, 171; Iljinskij, IORJ XXIII/1, 141 ss., izvajajo iz **ter(H)bmo-* ob **terHbnā* v gr. τέρεμνα, prim. dalje lat. *trab(ē)s* »tram, bruno«, osk. *tríībúm* »hiša, zgradba«, stkimr. *treb* »bivališče«, stvn. *dorf* »vas«, lit. *trobà* »hiša« (dvomi Fraenkel, 1027). Iljinskij, l. c., pritegne še sln. *trȃb*, g. *trába* »del podvozja«. Morda je sorodno še sb. dial. *strem* »voz z vprego« (Leskovac), mak. *strem* »isto«, kar je po Skoku III, 320, in Mladenovu, 605, zaradi blg. *srem* »kočija« prek turš. iz horonima hrv. *Srȉjem*, sb. *Srêm*, lat. *Sirmium*. K pomenu prim. *véža*. Turš. *tarım* »kupola« verjetno ni izposojeno iz gr., temveč sorodno s kuman. *tärmä* »ženska sobana«, mong. *terme* »stena«, na kar opozarja Vasmer, l. c. Glej tudi *strę̂m, trȃb, zatrȇp*. M. S.

trę̄ma (f.) »velika neprijetna živčna napetost, vznemirjenje zlasti pred javnim nastopom« (SSKJ V, 155), izpričano šele v 20. st.

Kakor sbh. *tréma*, p. *trema*, č. *tréma* »isto« prevzeto iz n. *Trema*, kar naj bi bil prvotno dunajsko n. izraz (Machek², 650), ki ga pa dostopni slovarji ne navajajo. Nvn. *Trema* danes v psihiatriji označuje depresivno, nemirno in strahov polno stanje pred izbruhom akutne shizofrenije, izjemoma se pog. uporablja tudi v pomenu »trema«, tj. »Lampenfieber«. Izhodišče je verjetno bav. n. *Tremá* »tresenje, strah« (navaja Schmeller, BWb. I, 663), kar je tvorjeno iz izposojenke iz it. *tremare* »tresti se« < lat.

tremāre »isto«. Manj verjetno Machek, l. c., ki meni, da je beseda v gledališkem slengu skrajšana iz it. *tremolo*. M. S.

treniti, *trẹ́nem* (v. pf.) »nictare, palpitare oculis«, polj. in pri Jurčiču še »udariti«; s. *trȅn*, g. *tréna* »punctum temporis, momentum«, *trének*, *-nka*, *trenljâj*, *-a*, *trenộtek*, *-tka*, *trenûtek*, *-tka*, *trenộtje*, *trenûtje* »isto« < »ictus oculi«, adj. *trenûten*, *trenộten*, *-tna*, prim. tako semantično motivacijo tudi v n. *Augenblick* in r. *mgnovénie*. Po Ramovšu, Kr. zg., 180, je *trenûtek* iz sbh., varianta *trenộtek* pa umetno slovenizirana. V 16. st. *Hudizh pela nega na eno uiſſoko goro, inu uenim ozhima trenenu pokashe nemu uſa kraleuuſta* (Trubar), *ozhima trenil* »momentum« (Megiser), v 17. st. *isgineio, kakor de bi s'ozhmy trenil* (Janez Svetokriški), v 18. st. *kakòr de bi s'okam trenil* »in ictu oculi«, *ternutje oká* »ictus oculi« (Kastelec-Vorenc), *tréniti*, *trẹném* »nictare«, *trenûtje ozhẹs* »ictus oculi« (Pohlin), *trenem*, *ternem* »blicke mit Augen«, *trenik* »Augenblick« (Gutsmann).

Prim. sbh. *trȅnuti*, *trȅpnuti* »treniti«, *trȅn*, *trenútak* »trenutek«, mak. *trepne* »treniti«, blg. *trépna* »zdrzniti se, prestrašiti se«, p. *trzepnąć* »udariti, zatresti«, č. *třepnouti* »udariti, potrepljati, krcniti«, slš, *trepnút'*. Slov. **tre(p)nǫ̋ti*, **trè(p)nešь* »narahlo udariti« je pf. k **trepā̋ti* (Miklošič, 361). Dalje glej *trẹ́pati II*, *trepáti I*, *trníti I*, *strníti*. M. S.

trệnta (f.) »ena od žemelj, ki jih spečejo tako, da se držijo skupaj; Reihensemmel, Schichtsemmel« (Vodnik pri Cigaletu), »hlebec kruha, ki se daje pogrebcem« (Valjavec; Škofja Loka, Štrekelj, Lj. zvon 1889, 294), danes kor. *trentice* »Fleckerl« (Pohl, KS, 26, SKK, 43, po Angerer, Hausmannskost aus Südkärnten), v 17. st. *vſak dan je ſvojmu Gospudu vſel eno trento Kruha* (Janez Svetokriški).

Kakor star. hrv. *trenta* »cribana« (Belostenec), kasneje še v Bakru *trentica* »vrsta kruha določene oblike« (ARj XVIII, 597), prevzeto iz bav. n. *Trente* »vrsta žemlje«, l. 1670 v Gradcu *Trente*, kor. n. *Trenten* »vrsta omlete«, bav. n. *Brod-Triendl* »mehek mlečni kruh« (Štrekelj, l. c., JA XIV, 549 s.; Striedter-Temps, DLS, 239). M. S.

-trentati *-am* (v.) »mendrati, mečkati, druzgati«, samo v kompoz. v 18. st. *restrentati*, *ſtrentati* »zerquetschen« (Gutsmann).

Verjetno prevzeto iz n. *zertreten* »poteptati, pomendrati« z rinezmom pred *t* (prim. *ſhántlaha*, *ſhántloha* (Hipolit) : *ſhatloka* »ascia; ſekera, teſla« (Kastelec-Vorenc)), pri čemer je n. pref. *zer-* preveden s sln. *raz-* > *s-*. M. S.

trepáti I, *-âm* (v. impf.) »tolči, udarjati« in *trepáti*, *trẹ́pljem* »isto« = črnovr. *trệpat*, *trîəplẹm* (Tominec, 221) poleg *trepáti*, *trệpam* (v. impf.), npr. *perilo, jajca trepati*; pf. *iz-*, *o-*, *po-*, *pre-*, *raz-*, *s-* (< **jьz-*), *u-*, *za-trepati*; dem. *trệpkati*, *-am* (v. impf.) »iztresati (perilo)«, *trepljáti*, *-âm* (impf.) »narahlo in hitro udarjati z roko«, *potrepljáti* (pf.), npr. *p. koga po rami*; pf. *trépniti*, *trẹ́pnem* »udariti«, po asimilaciji *pn* > *n tréniti*, *trẹ́nem* »isto«; k temu *trệpka* (f.) »perilnik«, *trepáča* »isto«, *trepâlnik*; *trȅp*, g. *trépa* »udarec z veko«, nknjiž. *trepâlnica* »palpebra« = črnovr. *trẹpâụncạ* (Tominec, 221), po Pleteršniku II, 686, prvič izpričano v drugi polovici 19. st. pri Erjavcu, kar naj bi izpodrinilo starejše *trẹ́pavica* (Gutsmann), vendar obir. kor. *trεpà:wənca* »palpebra« ob *trεpú:la* »isto« (Karničar, Obir, 251) Pleteršnikovemu sklepu nasprotuje. V 18. st. *trépâm* »gebleichtes ausſchlagen«, *trepâvnek* »ein Schlägel« (Pohlin), *trepam* »ſchlage Waſche aus«, *trepka* »Waſchbloi«, *trepaunik* »isto«, *trepavize* »Augenlieder« (Gutsmann).

Prim. csl. *trepati*, *trepajǫ* »palpare«, hrv., sb. *trepati*, *-pljem/-pam* »močno in glasno tolči, udarjati«, *trèpača* »naprava za trenje konoplje«, *trȅpavica* »palpebra«, hrv. čak. *trȅpot*, *-pjen* »z nogami topotati«, *trȅpavica* »palpebra« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1253), mak. *trepka* »palpebra«, blg. *trèpja* »močno udarjati, ubijati«, str. *trepati*, *treplju* »udarjati«, r. *trepátь*, *-pljú* »tolči«, ukr. *trepáty*, *-páju/-plju* »iti« poleg »slastno jesti« (Grinčenko, Sl. IV, 281), br. *trepácь* »udarjati«, p. *trzepać* »isto«, č. *třepat*, slš. *trepat'*, gl. *třepać*, dl. dial. *tśepaś*. Iz slov. jezikov je rum. *otreapă* poleg *otrep* »krpa za umivanje« (Tiktin, Wb., 1100; Miklošič, 351). Psl. **trepā̋ti*, **trepā̋ješь* (> **trepā̂šь* > **trèpāšь*), pf. **trepnǫ̋ti*, **trèpnešь* in od tod substantivizirani ptc. prez. akt. **trenǫtъ(kъ)* v hrv., sb. *trenútak* »moment« < *»udarec«; slov. splošnemu pomenu »tolči, udarjati«, ki je le deloma specializiran na udarjanje z nogami, tj. stopanje, bolj pa na udarjanje z veko, tj. mežikanje, je pomensko najbližje lit. *trepti*, *trepstu*, *trepiau* »z nogami brskati, teptati, tolči, cepetati, ropotati« (Kurschat, 2519 s.) ob *trepsė́ti* »z nogami teptati«, stprus. *er-treppa* »prestopiti«, lat. *trepidus* »vznemirjen, nemiren«, *trepidō*, *-āre* »cepetati, vznemirjen biti, begati, hiteti«, v ojevski prevojni stopnji stprus. *trapt* »stopiti«, morda tudi got. *þrabōn* »dirjati« in srvn. *draben* »isto«, če sta to denom. v. iz ide. subst. **tropáH*, v ničti stopnji sti. *tr̥pra-* »nagel, nestanoviten«, *tr̥pála-* »isto« in gr. τραπέω »grozdje teptati, stiskati«, kar je tako kot alb. *sh-typ* »pohoditi, zdobiti« iz **tr̥pe̯ie-* (Miklošič, l. c.; Trautmann, BSW., 329; Frisk II, 918; Pokorny, 1094; LIV, 1094). Nesprejemljivo Machek[2], 539, ki to psl. osnovo **trep-* povezuje s **tep-tī́*, **tepèšь* »tolči« in misli na sekundarni *-r-*. Glej tudi *trẹ́pati II*, *trệplja*, *tropáti*, *stropȍt*, *treníti*, *trepȇt* in *tẹ́pih II*. M. F.

trẹ́pati II, *trệpam* in *trẹ́pljem* (v. impf.) »mežikati« in »tresti«, od tod *trepâlnica* »veka« in »dlaka na veki«, *trẹ́pavica* »veka«; v 16. st. *moj supèrnik s'ozhmy trejple na me* (Dalmatin), v 17. st. *trepat* »tremare« (Alasia), *trepeozh* »stupens«, *trepeozhni* »tremulus, treſſeozhi« (Kastelec-Vorenc), *trẹplém* »nictitare« (Pohlin), *trepavize* »Augenlieder«, *trepaviza* »Augendeckel« (Gutsmann).

Sekundarni impf. k *treníti*, *trẹ́nem*, nastal po pomenski specializaciji »udariti« > »mežikniti« z akcentuacijo po prez. *trẹ́nem*, s čimer se je glagol uvrstil v nepremično paradigmo tipa *cẹ́pati*, *cệpam* < **cě̑pati*. Podobno v hrv. *trèpati*, *trȅpām* »mežikati«, *trèpavica* »veka, trepalnica«. Dalje glej *treníti*, *trepáti I*. M. S.

trepȇt (m.), g. *-ẹ́ta* »drget«, v. *trepetáti*, *-âm*, *-ẹ́čem* (impf.) »drgetati«, *trepetáč* (m.), g. *-a* »kdor drgeče«, *trepetâvec* (m.), g. *-vca* »isto«, *trepetâlnica* (f.) »veka« (ob *trepâlnica* »isto« in *trẹ́pavnica*), *trepệtec* (m.), g. *-tca* »drget, trema«, adj. *trepẹ́ten*, f. *-tna* »tresoč, boječ«, *trepetȃv*, f. *-áva* »tresoč«, *trepetávast*, f. *-a* »isto«. V 16. st. *trepetati* »tremere«, *trepetajnje* »tremor«, *trepetliv* »tremebundus« (Megiser), l. 1607 *trepat* »tremare« (Alasia), v 18. st. *vſe okuli trepetati* »circuntremere«, *od ſtraha trepetati* »cohorrere, ſe perſtraſhiti« (Kastelec-Vorenc), *trepẹt* »tremor« (Pohlin), *trepetati*, *trepezhem* in *trepetam* »zittern« (Gutsmann).

Prim. csl. *trepetъ* »τρόμος«, *trepetati* »τρέμειν«, hrv., sb. *trȅpēt* »trepidatio«, *trepȅtati*, *trèpećēm* »trepidare«, hrv. čak. *trepȅtat* (gradišč. hrv.; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), mak. *trepet*, *trepeti*, blg. *trèpet*, r. *trépet*, *trepetátь*, str. *trepetati* »drgetati (od strahu)«, ukr. *trepet*, *trepetáty*, *trepotáty*, br. *trepetacьca*, p. *trzepot*, *trzepotać*, č. *třepet*, *třepetat*, slš. *trepotat'*. Slov. **trȅpetъ* (m.) »drget«, **trepètъ* »isto« in **trȅpotъ* so deverbativa ekspresivnega v. **trep-etā̋-ti* oz. **trep-otā̋-ti* k **trepā̋ti* »tresti«, ki je npr. v slovenščini l. 1067 potrjen v *trepat* »tremare« (Alasia), v hrv. *trèpati*, *trȅpām* »drgetati«, mak. dem. *trepka* »isto«, ukr. *trepátysja*, *-pájusja*/*-pljúsja* »tresti se, drgetati«, p. dial. *trzepać* »tresti« (Karłowicz, SGP V, 432), č. *třepat se* »tresti se, trepetati« in predstavlja pomenski odtenek k **trepā̋ti* »tolči«. Pomensko blizu je lat. *trepidus* »vznemirjen, nemiren«, *trepidō*, *-āre* »cepetati, vznemirjen biti, begati, hiteti« (Trautmann, BSW, 329), Vasmer[2] IV, 99, pa sem prištegne tudi lit. *trepùmas* »urnost, naglica«. Nesprejemljivo Machek[2], 657, ki misli, da ta slov. **trep-* izvira iz **trem-* »tresti«, gr. τρέμω »tresti se, drhteti«. Dalje glej *trẹ́pati II* in *trepetljíka*. M. F.

trepetljika (f.) »Populus tremula« (Murko I, 678) in sem knjiž. *trepetlíka* »isto« (SSKJ[2], 1420), kar je bilo ničto standardizirano iz dialektov z **l'* > *l*, prim. podjun. kor. *trepetlíka* (Zdovc, Mundart, 100), črnovr. *trępętlîka* (Tominec, 221); tudi *trepetíka* v rez. *tarpitịka* (Steenwijk, SDR, 318) poleg osamljenega *trepóla* (Poljanska dol.), kar je ali prenarejeno na podlagi sin. *topóla* ali pa celo napačno poknjiženo za dial. reducirano **tərpóla* s sekundarno interkalacijo *r* (tipa *fəržȍl* < **fəžȍl* < **fižȍl*) kot v črnovr. *tərpộłə* »topol« (Tominec, 220); k temu adj. *trepetljíkov*, f. *-a* »Zitterpappel-«; *trepetljî́čje* (n.) »trepetljikov gozd«, *trepetljíkovina* (f.) »trepetljikov les«. V 18. st. *trepetika* »Aſchbaum, oder Indiſcher Pappelbaum, jesika« (Gutsmann).

Prim. csl. *trepetica* »Populus tremula«, hrv. *trepètljika* »isto« (Boka), sb. *trepljetȉka* (Kosovo), mak. *trepetlika*, blg. *trepetlìka*, ukr. *trepetlyka*, *trepéta*, dem. *trepítka*, *trepetyna*, *trepetyka*, *trepóta*. Vse izvedeno iz **trȅpetъ* (m.) »drget« k **trepetā̋ti* »tresti« ← **trepā̋ti* »tresti«. K pomenu prim. sln. sin. *migljáč* k v. *migljáti*. Enako motivirano je tudi lit. *drebulẽ* »Zitterpappel« k *drebė́ti* »tresti«, n. *Zitterpappel* k *zittern* »tresti«. Sln. sin. so še *jesika*, *tópol*, *topóla*, *jagned*. Dalje glej *trepȅt* in sin. *tópol*. M. F.

trệplja (f.) »polenta« (zilj. kor.; Pleteršnik II, 687, po Jarnikovem rkp. gradivu), bovško *trìęflja* »zelo mehka polenta ali gost močnik« (Ivančič, DSBG, 63); sem verjetno tudi kor. *trípa* »močnik«, »polenta« in »žganci«, v nar. pesmi *rodo tripo jesti* (Janežič[1] II, 447; Pleteršnik II, 691).

Pomensko najbližje je č. dial. *trpalky* »krompirjevi žganci«, *třepáč* »vrsta peciva«, *třepák* »krompirjev mlinec« (Bezlaj, Koroški kulturni dnevi 1, 1973, 77 s. = ZJS, 499), slš. *trepetul'a* »jajce praženo na maslu« (Kálal, Sl., 722), gemer. *trepance* »hrana podobna haluškam, tj. jedi iz krompirjevega nastrganega testa«, *trepanina* »gosta jed iz krompirja in mlete koruze«, tudi »otrobi (kot krma)« (Orlovský, Gemer., 355) in kašub. *třepota* »juha iz posušenih sadežev in krompirja; netrdo maslo«, *třepotka* »od razkuhanega krompirja gosta juha« (Sychta, SGK V, 406). Verjetno so vsi ti kulinarični termini korensko povezani s slov. **trepā̋ti* »tolči« in torej kažejo na podobno pomensko motiviranost kot psl. **tolkъnò* ← **tolčī̋ti*, **tólčišь* »tlačiti«, ki prav tako označuje močnate jedi. Glej tudi **tlakno* in dalje *trepáti I*. M. F.

tresȅt (m.), g. *-ẹ́ta* »šota«, *tresệtka* »močvirska lilija Tofieldia«, *tresetína* »močvirje«, potrjeno v 18. st. *ena velika tyza v'treſſetinah s'eno glaſno ſhtimo* »butio« (Kastelec-Vorenc), *tresečína* »tresoča se (šotasta, močvirnata) tla« (Vodnik); tudi *trệs* »isto« (Vodnik) in morda *trẹ́sa* »vzvišen svet okoli dreves« (kraš.; Erjavec, LMS 1879, 196), »ruša« (notr.).

Prim. sbh. *trȅsēt* »šota, močvirnata tla, ki se tresejo, ko človek hodi po njih, vrsta mahu«, *trȅskavica* »močvirnata tla, ki se tresejo«, sb. led. ime *Tres*, mak. *treset* »šota«, r. *trjasína* »močvirnata, netrdna tla«, ukr. *trjasávina*, *trjasoviná* »isto«, p. *trzęsawisko* »močvirnat svet«, č. *třasovisko*, *třasoviště*, *třasaviště* »isto«. Izpeljanke iz **trę̄stī́*, prim. z enako semantično motivacijo kor. *zíbi* (m. pl.) »močvirnat svet« (Pleteršnik po Jarniku), *zibe*, lok. *na zibah*, str. *zybь* »tresoče se, močvirnato mesto« (Badjura, Ljud. geogr., 258, 61, 78), tpn. *Zíbika* pri Šmarju in apel. *zíbika* »čez gorsko stran viseči travnat svet, ki se ziblje, guga«. Dalje glej *trẹ́sti*. M. S.

trẹ́ska I (f.) »Holzspann«, tudi *treskȁ* in po moderni vokalni redukciji *trskȁ* > *tŕska*; dem. *treščíca* > *trščíca* → *tŕščica*, kol. *treščjȅ*, *treščȋčje* (n.), avgm. *treščína*, *treščánja*; *trščeníca* »trska, kvačka«, adj. *tŕskast*; v 16. st. *treska* »assula« (Megiser), v 18. st. *tèrska* »Spänchen, ramentum« (Pohlin), *trieſka* »Span vom Holze« (Gutsmann).

Prim. r. csl. *trěska* »sarmentum«, sbh. *trljèska*, hrv. čak. *trīskȁ*, mak. *treska*, blg. *treská*, *tréska*, r. *treská*, ukr. *tríska*, br. *tréska*, p. *drzazga*, *trzaska* »trska, iver«, č. *tříska*, *dřízga*, slš. *trieska*, gl. *třěska*, dl. *tšěskạ*. Psl. **trěskā̋* je izvedeno iz **trěskъ* »pok, udarec«, **trě̋skati*, **trě̋ščiti* »močno udarjati« (Miklošič, 361; Būga, RR I, 488; Vasmer III, 137). Oksitona a. p. kaže na **trēsk'ā̋*, kar je lahko kol. postverbala **trěsk'o-*. Dalje glej *trẹ́skati*, *trộska I*, *tróha*. M. S.

tréska II (f.) »Gadus morrhua«.

Kakor sbh. *trȅska* »isto« v 19. st. izposojeno iz r. *treská* »isto«, kar je po Vasmerju III, 137, istega izvora kot r. *treská* »trska«. Vendar ni jasno razmerje med slov. besedo in fin. *turska*, laponsko *torske*, stnord. *þorskr*, šved. *torsk*, norv. *to(r)sk*, n. *Dorsch* »isto« (Petrič-Holmquist, JiS VII, 145). Po Falk-Torpu[1], 1275, sodi germ. beseda, ki naj bi pomensko vplivala na slov., k ide. korenu **ters-* »sušiti«. Sin. sln. *polẹ́novka* »posušena treska« je kalk po n. *Stockfisch* > sln. v 16. st. *shtokfish* »asselus« (Megiser), v 18. st. *shtoksh* »salpa, afinus piſcis« (Pohlin), *ſhtokna riba*, *ſhtokfiſh* »Stockfisch« (Gutsmann). M. S.

trẹ́skati, *trệskam* (v. impf.) »prasketati, hruščati, loputati, udarjati (zlasti o streli)«, v kompoz. *iz-*, *na-*, *pri-*, *raz-*, *za-t.* (pf.); *trẹ́ščiti*, *trệščim* (pf.) »udariti, lopniti, počiti, pasti«, *raz-t.* »razbiti, razdrobiti«, *trẹ́skniti*, *trệsknem* (pf.) > *trẹ́sniti*, *trệsnem* (pf.) »isto« in po kontaminaciji s *trẹ́ščiti* gor. *trẹ́šniti*, *trệšnem* »isto« (< **trẹ́ščniti*), semkaj še *treščáti*, *-ím* (impf.) »pokati«, subst. *trệsk*, pri Jurčiču in Cafu tudi hiperkorektno *trệsek*, *-ska* »pok, udar strele«, tudi kot kletvica, npr. *de bi te tresk vbijl*; *ſtu treskou edn timu drugimu voshita* (Janez Svetokriški); interj. *trȇsk* »krach«; denom. *treskováti*, *-ûjem* (impf.) »preklinjati z besedo *tresk*«, adj. *treskȁv*, *-áva* »(ein)schlagend«, subst. *trẹ́skavica* »neurje s treskanjem«;

v 16. st. *tresk* »fulmen«, *grum treska* »fulminat«, *treſ(n)yti* »ſternere« (Megiser), v 17. st. *bo garmelu, bliskalu, treskalu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tréškati* »fulminare«, *tréšk* »fulgur«, *ſtréla od treiška* »broncia«, *tręsk* »fulmen«, *tręskam, tręshèm* »percutare« (Pohlin), *treſkam* »patsche, klatsche«, *treſhim, treſnim* »schlage gäh ein« (Gutsmann).

Prim. csl. *tréskъ* »fragor, fulmen«, *trěskati* »strepitum edere«, *trěsnǫti* »percutere«, *trěštiti* »isto«, sbh. *trȉjesak, -ska* »grom, udar strele«, tudi *trȉjes, -a* »isto« (< **trěskъ*), *trijèskati, trȉjeskām* »grmeti, treskati«, hrv. čak. *trīskȁt, trȉskon* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1257), star. hrv. *triještiti, triještim* (impf.) »isto«, mak. *tresok* »pok, udar strele«, *treska* »grmeti, pokati, treskati«, pf. *tresne*, blg. *trjásъk* »pok, udar strele«, *trjáskam* »grmeti, pokati, treskati«, pf. *trjásna*, r. *tresk* »tresk, prasket, šuštenje«, *tréskatьsja* »pokati«, pf. *trésnutь* »počiti, lopniti, močno udariti«, ukr. *tŕiskaty*, pf. *trísnuty* »isto«, br. *trèsk* »pok, tresk«, *trèskacca* »pokati, dobivati razpoko«, *trèsnucь* »počiti, treščiti, močno udariti«, p. *trzask* »tresk«, *trzaskać, trzeszczeć* »pokljati, prasketati, hreščati, šumeti«, č. *třesk* »tresk, pok, žvenket, ropot«, *třeskati, třaskati*, pf. *třesknouti, třasknouti* »treskati, pokati, rožljati, žvenketati«, slš. *tresk* »tresk, pok«, *trieskat'*, pf. *tresknút'* »treskati, pokati, udarjati«, gl. *třěskać* »biti zelo mraz (tako da (drevje) poka)«. Psl. **trěskati, *trěščiti* »močno udarjati, pokati« kaže na podaljšano stopnjo **trēsk'-*, ki je potrjena še v lit. *trė̃kšti, trė̃škiu* »tlačiti, mlinčiti, stiskati (tako da brizga, poka)«. To verjetno kaže na akrostatični prez., prim. iz šibkih oblik got. *þriscan* »mlatiti«, stnord. *þriskja*, ags. *ðerscan*, stvn. *drescan* »isto«, lit. *trekšė́ti, -kšiù* »škripati, škrtati, prasketati, pokljati, cepetati, teptati«, *treškė́ti, -škù* »prasketati, nerazločno govoriti« (Miklošič, 361; Trautmann, BSW, 329; Vasmer III, 136 s.). Pokorny, 1072, izhaja iz determiniranega korena **ter(H)-* »treti«; Endzelin, ZSlPh XVI, 107 s., in Fraenkel, ZSlPh XX, 282, domnevata prez. s suf. **-sk'e/o-*. LIV, 592, iz balt. in germ. glagola rekonstruira ide. bazo **tresk'-* »mečkati, stiskati, mlatiti«. Glej tudi *nétresk, tręska I, triščáti, trǫ̑ska I, tróha.* M. S.

tresorę̑pka (f.) »Motacilla alba« (Murko, Cigale, Janežič).

Tvorjeno iz poses. kompoz. *tresorȅp* »mit dem Schweife zitternd«, ker ta ptica nenehno miga in tolče z repom, prim. tako semantično motivacijo še v star. hrv. *treſzorepka* poleg *paſztirichicza* »motacilla« (Belostenec), po Hirtzu tudi *tresarka, treskavica* »isto«, r. *trjasogúzka, trjasochvóstka*, č. *třasořitka*, imp. kompoz. v ukr. *trjasýdupa*, hrv. dial. *tȕćirepa* (Medulin; Filipi, 10, 116) »isto«; enako tudi v lat. *cauda tremula* »isto« in rom., prim. ben. it. > hrv. dial. *batikòda* iz ben. it. *bater* »tolči« in *coda* »rep« ter *skasakóda, škasakóda* iz ben. it. *squassar* »tresti« (Vasmer III, 146; Ranke, PBB LXII, 313; Filipi, l. c.). Dalje glej *tręsti, rȅp.* M. S.

trẹ̑sti, *trẹ̑sem* (v. impf.) »quatere, vibrare«, *trẹ̑sti se* »tremere«, pomensko modificirani pf. *iz-t.* »abschütteln, ausschütteln«, *na-t.* »anstreuen«, *o-t.* »abschütteln, abbeuteln«, *po-t.* »ein wenig schütteln, rütteln«, *pre-t.* »durchschütteln, erschüttern, erörtern«, *pri-t.* »hinzustreuen, schüttelnd, unsanft tragend etwas bringen, zitternd herankommen«, *raz-t.* »zerstreuen«, *s-t.* »schütteln, herabschütteln«, *za-t.* »verstreuen, zu schütteln anfangen«, redko tudi pf. *-trẹ́sniti, -trẹ̑snem*, sekundarni impf. *-trẹ́sati, -am* in *-tresováti, -ûjem*, številne nominalne tvorbe, npr. *trẹ́sljika, trẹ̑šljika* »mrzlica«, pkm. *tréšlika* (Novak, Slovar[2], 159), *potrȅs, -ẹ́sa* »terrae motus«, *strȅs*, g. *strẹ́sa* »Erschütterung«, tolm. »nemarno oblečen človek«, *raztrȇsen, -a* »razmišljen, zerstreut«; v 16. st. *treſti* »quatere, vibrare«, *treſhlika* »febris« (Megiser), v 17. st. *kolena ſo mu ſe bila sazhèla treſti*; *od straha ſe treſem*; *semla ſe ſtreſe, inu odpre* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trèſti* »quatere«, *reſtreſti* »diſsipare«, *ſtreſti, potréſti* »comovere«, *tres, potres* »terrae motus«, *reſtreſſen* »diffusus, dispersus, difsipatus, palatus« (Kastelec-Vorenc), *tręsem* »quatere«, *tręſti se* »tremere« (Pohlin), *treſem* »schüttle«, *treſem ſe* »zittere« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tręsti, tręseši* »movere«, *t. sę* »tremere«, sbh. *trésti, trésēm*, hrv. čak. *trȇsti, trēsȇš* (Vrgada), *trȇst, trēsȅn* (Hvar), v Posavju *trȇst, trésem, trēsèmo, trēsũ* (Jurišić, Rječnik, 219), mak. *trese*, blg. *tresá*, r. *trjastí, trjasëšь*, ukr. *trjastý, trjaséš*, br. *trèsci, traséš*, p. *trząść, trzęsę*, č. *třásti, třesu*, slš. *triast' sa, triasem sa* »tresti se, bati se«, gl. *třasć, třasu* »tresti«, dl. *tśěsć, tśěsu* in *tśěsom*. Psl. **tręstī́, *tręsèšь* < ide. **tr̥nse/o-* je tematizirani prez., nastal iz ničte st. nazalnega **tr̥-né-s- : *tr-n̥-s-* iz baze **tres-* »tresti se (od strahu)«, iz katere je lit. *į-trìsti, į-trįsù* »razpršiti se, postati nemiren«, *pa-trìsti* »znoreti«, *attrìsti* »priteči«, prim. prez. ide. **trése/o-* > sti. *trásati* »tresti se, drgetati, bati se«, gr. τρέω »bati se, zbežati«, ide. **tr̥s-sk'e/o-* > av. *tərəsaiti*, stperz. *tąrsaitiy* »bati se« (LIV, 591). Po starejši razlagi je psl. **tręs-tī́* nastalo po kontaminaciji ide. baz **tres-* in **trem-* »tresti, trepetati« > gr. τρέμω, lat. *tremere* »tresti se«, alb. *tremb* »ustrašiti, preplašiti«, lit. *trìmti, trìmstu* »stresti se, pomiriti se (o bolečini)«, star. *susitrimti* »splašiti«, *trem̃ti, tremiù* »treščiti ob tla, udariti, uničiti, pregnati, preplašiti«, lot. *tremt* »spoditi«, toh. A *träm-* »razjeziti se«. Iz kontaminirane baze **trems-* izvajajo tudi got. *þramstei* »kobilica, locusta« (Trautmann, BSW, 329 s.; Vasmer III, 146; Pokorny, 1092; Schuster-Šewc, HEWb., 1542). Obe bazi, **tres-* in **trem-* sta (kakor tudi **trep-* »trepetati«, glej *trepȅt*) determinirani iz korena **ter-* »cepetati, tresti se«, prim. sti. *taralá-* »tresoč, nemiren, nestalen«, alb. *tartallís* »zvijati se, premetavati se« (Pokorny, 1070). Glej tudi *tresorę̑pka, tresȅt, trosíti.* M. S.

trẹ́ti, *trȅm* in *tárem, térem* (v. impf.) »terere«, *lan t.* »Flachs brechen«, *tere ga* »ima epilepsijo«, *t. se* »pojati se (o kravi)«; v kompoz. *na-, za-, o-, po-, s-, u-, v-t.* (pf.), sekundarni impf. *-tîrati, (-)terati*; izv. *terílo, terîtev, terîtva, terîtba* »trtje lanu«, *teríšče* »mesto za trtje; bojišče, mesto, kjer je zemlja shojena, steptana«, *tríšče* »mesto za tretje (lanu), sejmišče na prostem«, *teríca, tríca, terȋlja, trȋlja*, pkm. *trȉlja* »Flachsbrecherin«, *tȇrnica* »kot za pleve na gumnu«, *târ* (m.) »pojanje (kobile)«, *tŕja, trjȅ* »pezdir«, *tîrje, tîrina* »senen drobir«, *tîrje* (Temljine), v Plužni *tirji*, v Goriš. brdih *trji* (m. pl.) »ostanki osnove, na katere tkalec druge niti privezuje«; *terîtba, terîtva, terîtev, -tve* (f.) »Flachsbrechen«, *otâra* »trtje lanu«, *otârnica* »obed ob koncu trtja lanu«, *trtjȅ* »das Reiben«, *terína* »od goreče trske odpadla iver«, *potîrki* (m. pl.) »zadnje, najslabše predivo«, *trjáče* »isto, hodnik«, adj. *otrẹ́v* »iz najslabšega prediva narejen«, *nátrv, -a* »gorska steza«, *úter, -tra* »pohojena in utrta tla« (Podkrnci; prim. *utrẹ́ti pot* »durch Fahren und Gehen fest machen, festtreten«), *tîr(i)na* »senen drobir« (jvzh. štaj.), iz *otrẹ́ti, otîrati* »brisati« je *otiráč, otiráča* (dol.), *oteráč* (jvzh. štaj.), *tráča* »brisača«, *târec, -rca* »Quetscher«, *târnica* »kraj, kjer tarejo predivo«; iz *zatrẹ́ti, zatîrati* je *zatȍr* »poguba, zati-

ranje«, bkr. *zatȏrnik* > *zatûrnik* »uničevalec, zatiralec«, *zatreník* »isto« (Krelj), *zatrénje* »uničenje, zatiranje«. Morda semkaj še *tére*, g. *teréta* (m.) »bedak«, *térec*, *-rca* »isto«. V 16. st. *ſatreti*, *satreti* »delere«, *ſatrejti* »finire, perdere«, *ſtreti* »frangere« (Megiser), v 18. st. *trẹti*, *têrem* »conterere« (Pohlin), *satreti*, *satrem*, *saterem*, *satirati*, *satiram* »verwüsten« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *trěti*, *tьrǫ* »terere«, sbh. *tȑti*, *tȁrēm* (*trêm*, *terem*) poleg *trȉjeti*, mak. *trie*, blg. *tríja* (prim. csl. *tryti*), r. *terétь*, *trëšь*, dial. *terétьsja* »pojati se«, ukr. *térty*, *tréš*, br. *cérci*, *trèš*, p. *trzeć*, *trę*, č. *třiti*, *tru*, *třu* »treti, drgniti, meti«, *třiti se* »drstiti se«, slš. *triet'*, *triem*, gl. *trěć*, *tru*, dl. *trěś*, *tru*. Iz slov. jezikov je rum. *turişte* »odpadki«. Psl. **tȇrti*, **tьrèšь* in **tȉrešь* iz ide. **terH-tei̯*, **tr̥He/o-*, prim. gr. τείρω »treti, zatirati«, lat. *terere* »isto« (Miklošič, 352 s.), alb. *tjerr* »presti, vleči«, stvn. *drâen* »vrteti, strugati«, z nazalnim sufiksom še lit. *trìnti*, *trinù*, lot. *trĩt*, *trinu* »treti« (prim. gr. τετραίνω »prevrtati, preluknjati«), vse iz ide. korena **terH-* »drgniti, treti« (Trautmann, BSW, 325; Vasmer III, 97; Fraenkel, 1102; Pokorny, 1072). Glej tudi *tọ́riti I*, *tọ́rati*, *tŕliti*, *trlȅp*, *toríšče*, *tȋr I–II*, *terati*, *tẹ̑rjati*, *terícati*, *trtráti*, *trínog*, *trẹ́biti*, *tȋrnik*, *tȍr*, *tȃrnja*, *torec*, *trt*. M. S.

trẹ́zen (adj.), f. *-zna* »sobrius«, abstr. *trẹ́znost*, *-i* »sobrietas«, v. *trẹ́zniti*, *-im* »sobrium facere«, pf. *iz-t. se* > *s-t. se* »sobrium fieri«; tudi *strẹ́zen* (s *s-* po v. pf.), kor. obir. *stríə:zən* (Karničar, Obir, 247), *trẹ́zek*, *-zka*, *trẹ́zljiv*, *-a*, *trẹ́zev*, *-zva*, *strẹ́zev*, *-zva*, *trẹ́zvek*, abstr. *trezvọ̑st*, v. *trẹ́zvati*, *-am* »trezniti«, pf. *iz-t. (se)* > *s-t. (se)*; v 16. st. *treſiu*, *tresliu* (Trubar), *tresov* (Krelj), *treſiv* »iejunus, sobrius« (Megiser), v 17. st. *Chriſtus sapovei de imamo ſtresli biti*; *tresnost* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tréṡni*, *tréšvi* (m. pl.) »sobrÿ«, adv. *tréṡlivu*, *tréṡnu* »sobriè«, abstr. *tréšnoſt*, *tréšvoſt*, *ſtréṡlivoſt* »sobrietas« (Kastelec-Vorenc), *trẹſl*, *trẹſn*, *treſliv* »sobrius«, *triſn* »sincerus« (Pohlin), *triesen*, *ſtresen*, *tresliu*, *triesek* »nüchtern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *trězvъ* »sobrius«, csl. tudi *trězvьnъ* »isto«, *istrězviti sę* »sobrium fieri«, sbh. *trijèzan*, *-zna*, *trȅzven*, *-a*, star. hrv. tudi *trijezam*, *-zma*, hrv. čak. *trȋzan*, *trīznȁ*, *trȋzno*, d. obl. *trȋzni* (Vrgada, Brač), mak. *trezven*, *-a*, *trezen*, *-zna*, blg. *trézven*, r. *terëzvyj*, *tverëzyj*, ukr. *tverézyj*, dial. *terézvyj*, br. *cvjarózy*, p. *trzeźwy*, č. *střízwý*, *střízlivý*, stč. *střiezvý*, mor. *střízbý*, *třízbý*, *třízvý*, *třízbý*, slš. *triezvy* (< č.), gl. *strózby*. Adj. **terzvъ̏* (vzh. slov. akcentuacija je iz novoakutirane d. obl., kar do neke mere dokazuje glasovno sicer problematično gl. *strózby*), ki je deriviral **terzvьnъ̏* (in **tȇrzvьnъ*), je morda tematiziran iz *u*-jevskega **terzъ*, na katerega lahko kaže sln. *trẹ́zek*. Morfološke variante verjetno kažejo na ide. **térs-u-s*, g. **tr̥s-u̯-és*, pri čemer se je v slov. posplošila polna stopnja korenskega vokalizma po krepkih oblikah in akcentsko mesto po šibkih. Ide. *-s-* je po Zupitzovem pravilu (Zupitza, KZ XXXVIII, 396 ss.), po katerem ide. *s* neposredno pred nazalom ali likvido ali neposredno za *r* preide v psl. *z*, če najbližji levi vokal ni stalno naglašen (Snoj, Diss., 54). Na rekonstruirani ide. adj. sklepamo še iz sti. *tr̥ṣú-* »koprneč, hlepeč«, av. *taršu-* »suh«, tj. »ne tekoč«, stlat. *torrus* »suh, izsušen«, pgerm. **þurzú-* > stvn. *durri*, *thurri*, srniz. *dorre*, ags. *þyrre*, stnord. *þurr* »isto«, medtem ko got. *þaúrsus* »isto« lahko kaže na krepkosklonsko akcentuacijo ali na vpliv v. *gaþaírsan* »sušiti«, *þaúrsjan* »žejati«. Manj verjetno je imeti samo slov. **terzvъ̏* za tematski tip **žȋvъ* < **g$^{u̯}$ȋH-u̯ó-*. K semantiki prim. lot. *sàuss* »suh« in »trezen« in agl. *dry* v obeh pomenih. Iz ide. baze **ters-* »sušiti« je še sti. *tr̥ṣyati* »žejati, hlepeti«, *tarṣa-*, *tŕ̥ṣṇa-* »žeja«, av. *tarṣa-* »isto«, arm. *t^{c}aṙamim*, *t^{c}aršamim* »veneti«, gr. τέρσομαι »sušiti se«, τρασιᾱ́, ταρσιᾱ́, ταρσός, ταρρός »sušilnik«, alb. *ter* »sušiti«, lat. *torrēre* »sušiti, peči, pražiti«, *terra* »(suha) zemlja«, got. *gaþaírsan*, stvn. *derren*, stnord. *þerra* »sušiti«, *þyrstr* »žejen«, šved. *tarre* »ogrodje za sušenje«, stvn. *darra* > n. *Darre* »sušilnik« (osnovna povezava Potebnja, K istorii zvukov russkago jazyka III, 11, kar povzema Gorjaev, 375; gradivo iz baze **ters-* navaja Pokorny, 1078 s.). Manj verjetno Petersson, Vgl. sl. Wstud., 51, ki primerja gr. ταρχύω »pokopati«, Iljinskij, IORJ XXIII, 136, ki primerja r. *steréčь* »varovati«, Mladenov, 638, ki izvaja iz sicer neznane ide. baze **ter-g'-*, Schuster-Šewc, HEWb., 1366, ki rekonstruira **(s)terg'u̯o-* iz korena **(s)ter-* »trden, tog biti«, Petleva, Etimologija 1976, 48 ss., ki domneva deverbalni adj. (tipa **rẽzvъ*) in izhaja iz v. **terzati*, ki se ohranja v stcsl. *trězati* »lacerare«, str. *terezatisja* »trpeti, mučiti se«. Semantično razlaga Petleva »trezen« iz *»krepek, zdrav«, to pa iz *»takšen, ki trga«. Kot paralelo k temu razvoju navaja psl. **čь̑rstvъ*, kar izvaja iz **čersti*, **čьrtǫ* »sekati, rezati«. Ta domneva je dvomljiva tudi iz akcentoloških razlogov, saj so tovrstni deverbalni adj. na *-u̯o-* sicer izvorno baritoni (**rẽzvъ* < **u̯rẽg'-u̯o-*, **krȋvъ* < **kréi̯-u̯o-*), medtem ko je **terzvъ̏* po izravnavi oksitonon. M. S.

tȓg (m.), g. *-a* »emporium, mercatus, forum, platia; municipium, oppidum«, dem. *tȓžec*, *-žca* in *tržȉč*, *-íča*, v. denom. *tŕžiti*, *-im* (impf.) (postv. *tŕža* »trg«), *trgováti*, *-ûjem* »mercaturam facere, emere et vendere«, subst. *trgóvec*, *-vca*, *trgovâlec*, *-lca*, *tržȋnar*, *tȓžnik*, *tržár*, *-ja* »mercator« (semkaj morda *tržárka* »neka vinska trta« (Biljana v Goriš. brdih; navaja Erjavec, LMS 1882–83, 313)), pkm. *tȑžec* »mercator«, f. *trgọ̑vka*, *trgọ̑včinja* »mercatrix«, semkaj *trgovína* »commercium«, *tržíšče* »forum, emporium«, *tȓžnica* »porticus, ubi merces venales proponuntur«, *tȓštvo*, *tȓžba* »trgovina, trgovsko blago«, *tržȁn*, *-ána* »oppidanus«, f. *tržânka*, adj. *trgọ̑vski* »mercatorius«, *tŕžen*, *-žna* »nundinarius, mercatorius«, *tȓški* »Marktflecken-«; v 16. st. *terg* »emporium, forum, mercatus« (Megiser), v 17. st. *venem tergi je bil en velik ogin vun pershil* (Janez Svetokriški), v 18. st. *terg* »forum«, *en krai kir je ena hiſha ṡa drugo, ſléhernu méſtu ali terg, katero ima ſvoio laſtno rihto, inu poſtavo* »municipium, oppidum«, *terṡhizh* »oppidulum«, *terṡhán* »oppidanus« (Kastelec-Vorenc), *tèrg* »forum, oppidum«, *terſhizh* »neoforum«, *terſhishe* »forum« (Pohlin), *terg* »Markt, Marktflecken«, *tershizh* »Marktflecken«, *tergujem*, *tershim* »mårkte, handle« (Gutsmann); pogosto v tpn., npr. *Stari trg* pri Višnji Gori, l. 1461 *auf den Altenmarkcht*; *Tržȉč* na Gorenjskem, l. 1337 *in Mercato nuouo*, 1341 *in foro sub Alpibus*, pribl. 1400 *Newmarkcht*; *Trgovišče*, l. 1320 *in Altmmarcht*, 1360 *hinder Alten Margt*, pribl. 1430 *datz dem Altenmarckte*; cgn. *Tržan*.

Prim. stcsl. *trъgъ* »forum«, csl. *trъžiti* »mercaturam facere«, *trъgovati* »mercari«, *trъgovьcь* »mercator«, sbh. *tȓg*, *-a* »trgovsko blago, trgovanje, prostor za trgovanje«, po Aniću hrv. *tȑg*, *-a*, mak. *trguva* »trgovati«, *trgovec* »trgovec«, blg. *tъ́rg*, d. obl. *tъrgъ́t* »dražba«, r. *tórg*, *-a*, lok. *na torgú* »trgovina, trgovanje, prostor za trgovanje, tržišče«, pl. *targí* »dražba«, ukr. *tórg*, *-u*, pl. *torgý*, br. *tórg*, *-u*, pl. *targí* »isto«, p. *targ*, *-u* »trg, tržišče, sejem«,

č., slš. *trh* »isto«, gl. *torhošćo* »prostor za trgovanje, javen odprt prostor«, star. dl. *terg* »prostor za trgovanje«. Psl. **tъrgъ*, *-u*. Akcentske razmere niso enoznačne. Večina gradiva kaže na **tь̑rgъ*. V sln. bi le denom. *tŕžiti* narekoval **tъrgъ̀*. Hrv. *tȓg*, *-a* je bolj verjetno prenarejeno iz *tȓg*, g. *tr̀ga* < **tъrgъ̀* kot refleks domnevnega **tъ̑rgъ*. V vzh. slov. bi na **tъrgъ̀* kazalo str. *do torgú*, *po torgú*, *torgá* (Stang, Acc., 81). Lit. *tur̃gus* »trg, sejem, tržna vrednost« in lot. *tur̂gus* → *tìrgus* »isto« (analogno po *-uv/bi-* > *-iv/bi-*, prim. lot. *k'imūss* ← *kumuoss*, *siruobs* ← **suruobs* (Mühlenbach-Endzelin III, 848; Enzelin, Lett. Gramm., 34)) je prevzeto iz slov. (Būga, ZSlPh I, 29; Fraenkel, 1143), manj verjetno so balt. besede prasorodne s slov. (Vasmer III, 123). Iz vzh. slov. je gotovo stnord. *torg* »trg«, šved. *torg*, dan. *torv*, fin. *turku*, *tori* in rum. *tîrg* »isto«. Slov. **tъrgъ* je v neki nezadovoljivo pojasnjeni zvezi z alb. *treg* »trg, tržnica, trgovina«, ilir. (latinizirano) *tergitio* »trgovec«, in venet. (manj verjetno izvorno ilir.) tpn. *Tergeste* > it. *Trieste* ter *Opitergium* > it. *Oderzo* (Meyer, IF I, 323 ss.; Kretschmer, Glotta XXII, 102; XXX, 140 ss.). Ribezzo, AGI XXXV, 51, domneva, da gre za mediteransko besedo, povezano z akad. *tamgaru* »kupec«. Skok III, 499, vidi edino možnost za prevzem mediteranske besede v psl. v 5. st. na donavskem limesu. Izposoja se sicer zdi verjetna, saj v tej besedi nobena znana teorija ne razloži nastanek psl. **ъr* < **r̥*. Vendar tudi navedene ilir. in venet. besede ne morejo biti blizu izhodišču ali predlogi za prevzem, saj bi iz *-erg-* pričakovali nespremenjen slov. substitut ali kvečjemu **-ьrg-*. Glej tudi *Tȓst*. M. S.

tŕgati, *tȓgam* (v. impf) »(zer)reißen; pflücken«, pkm. *trgàti*, *tr̀gan* »isto«, s *se* »potegovati se (za kaj)« (Novak, Slovar[2], 159), črnovr. *tər̀γat*, *tər̀γəm* »trgati« (Tominec, 221), obir. kor. *tə́r:hat*, *tə̀r:ham* (Karničar, Obir, 251); pf. *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *o-*, *od-*, *o-*, *po-*, *pre-* (tudi »uiti«, npr. *pretrgati iz ječe*, in »vdreti«, npr. *voda je pretrgala v hlev*), *pri-*, *raz-*, *s-* < **sъ-/jьz-*, *u-*, *za-tŕgati*, tudi *tŕgniti*, *tȓgnem* »povleči«, toda *na-*, *pre-*, *raz-tŕgniti*, *-tȓgnem*; *trgotáti*, *-âm*, *-ǫ́čem* »zupfend rütteln«; subst. *trgáč* (m.), g. *-a* »kdor trga; obiralec grozdja« = pkm. *trgáč* »kdor pobira koruzo, sadje« (Novak, l. c.), *trgâlnik* (m.) »obiralec sadja« (Slovenske gorice), *trgâvec* (m.), g. *-vca* »obiralec grozdja«, *trgâvka* (f.) »isto«, *trgâtev* (f.), g. *-tve* »obiranje grozdja«, tudi *trgâtva* »isto«, jnotr. *təryâčka* »priprava za obiranje jabolk« (Rigler, Jnotr. gov., 169); *tȓgež* (m.) »pretep«, *trgâvs* (m.) »isto«. Sem adv. *pretȓgoma* »v intervalih«, *nepretȓgoma* »neprenehoma, stalno«. V 16. st. *tergati* »frangere«, npr. *zvetie tergati* (Megiser), v 18. st. *tá kateri terga* »carptor«, *mladize doli targati* »depalmare«, *olike targati ali brati* »olivare«, *groſdje tergati, ali brati* »vindemiare«, *narpoprei targan* »praeliganeus«, *tergázh* »vindemiator« (Kastelec-Vorenc), *tergam* »reiſſen, weinleſen«, *terganje* »Weinleſe, Gliederreiſſen« (Pohlin), *tergam* »reiße, brocke ab«, *tergam ſe* »erbreche vom Magen«, *grosdja tergazh* »Traubenleſer«, *grosdja tergatva* »Weinleſe, vina branje, vinſka bratva, vinſka beritva, bendiva«, *tergnik* »Riß« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *istrъgnǫti* »rapere, eripere, extrahere« (Supr.), csl. *trъgati* »vellere« poleg *trъzati* »isto«, *trъgnǫti* »vellere, prehendere, trahere«, hrv., sb. *tȓgati*, *-am*, pf. *tȓgnuti*, *-ēm*, hrv. čak. *tȓgot*, *-on* »trgati, brati, žeti«, *trgȭč*, g. *trgōčȁ* »kdor pobira grozdje ob trgatvi«, mak. *trga* »odhajati, iti; vleči«, blg. *tъ̀rgam*, *tъ̀rgna* (citirano po Mladenovu, 640), r. *torgátь*, *vostórg* »navdušenje«, ukr. *tórgaty*, *tórgnuty*, *-nèš*, br. *tórgacь*, p. *targać*, *targnąć*, č. *trhat*, *trhnouti*, slš. *trhat'*, gl. *torhać*, *-am*, dl. *tergaś*.

Psl. **tь̑rgati* »premikati« (intranz.), »vleči, lomiti, parati ipd.« (tranz.) s pf. **tь̑rgnǫti* je gotovo sorodno z lat. *tergō*, *-ere* »obrisati, pobrisati« iz ide. lahke baze **terg-* »vleči« (tranz.) in iz tega »drsati, brisati« (lat.) poleg »trgati«, toda intranz. »premikati se, iti« (Pokorny, 1073; Schuster-Šewc, HEWb., 1519). Akut v **tь̑rgati* zato lahko tako kot npr. v psl. **mь̑lz-ti* »mulgere« (= hrv., sb. *mȕsti*) = lit. *mìlžti*, prim. sti. *mā́rṣṭi*, posredno kaže na obstoj ide. akrostatičnega prez. **tḗrg-ti*, pl. **térg-n̥ti*. Fonetično nesprejemljivo je neposredno povezovanje psl. **tь̑rgati* ← **tr̥g-* z lit. *trū́kti* »trgati« (tako Skok III, 499) ali z gr. τρώγω »glodati, razjedati« (tako Schuster-Šewc, l. c.), s čimer je psl. glagol povezljiv le v skupnem korenu **ter-*. Glej tudi *tŕzati*. M. F.

tȓh (m.), g. *-a* »breme« (pkm.), prleš. *tə̏rh* »teža« (Greenberg, SJ/SLS II, 168); pkm. *tršiti* (impf.) »bremeniti«, *obtŕšiti* (pf.), *obtrševáti* (impf.) »obremenjevati«; v 16. st. *terh* »Last, onus« (Megiser). Mikošič, 354, navaja po Habdeliću še *otržen* »oneratus«.

Prim. hrv. kajk. *trh* »breme«, v 18. st. *tërch* »onus«, *obtérſſen* »oneratus« (Belostenec), ukr. *térch* »tovor«, *terchaty*. Verjetno izposojeno iz star. madž. *tèrhe*, *terhet* »breme, tovor«, kar je po metatezi dalo današnje *teher* (Miklošič, l. c.). To je izposojeno iz srvn. *trehte* > bav. avstr. *trächt* »breme, nošnja, nosečnost« (Benkő III, 875; EWU, 1495). Iz madž. je gotovo pkm. *tèr* »teža«, sbh. *tèret* »breme«, slš. *t'archa*, dial. *tercha* »teža, breme« (Novák, ČMF XX, 244), č. *těrcha*, *terš* (Machek[2], 641), karp. ukr. *tjachar*, *tyrьch* »isto«. Po Skoku III, 500, je *trh* domača beseda, rum. *tărhát*, *tîrhát* »pastirska oprema, ki jo nosijo osli« pa naj bi bila iz dako-slov. **tъrchatъ* (Tiktin, Wb., 1563). Iz tega je po Skoku tudi madž. *terhet*. V tem primeru je sln., kajk. in ukr. iz psl. **tьrchъ*, kar je lahko tvorba, sorodna s sln. *tǫ́rati* »težko nositi«. Glej tudi *tèr IV*. M. S.

tŕhel (adj.), f. *-hla* »putridus«, tudi *trhȅl*, *-hlȁ*, denom. *trhlẹ́ti*, *trhlȇn*, *trhlȅn*, *-ẹ́na* »trhel, gnil, len«, denom. *trhlenẹ́ti*; izv. *trhljȉv*, *-íva* »trhel«, *trhlína*, *tȓhlja*, *trhljâd(ina)*, kol. *tȓšje* (n.) »trhlo štorovje« (Ig), v 18. st. *terhlenina* »lignum emortuum« (Pohlin), cgn. *Trhlen*, *Trhljen*.

Prim. mak. *trlav* »gnil, trhel«. Psl. **trъchlъ* je dalje enako z lot. *trusls* »gnil, trhel«, kar je prav tako iz ničte stopnje poleg polne v **trűchlъ*. Csl., str. *trъchъtъ* »majhen kovanec, nežica« vsebuje red. st. od **trocha* (Vasmer III, 142). Domneva, po kateri bi sln. *tŕhel* nastalo iz psl. **trűchlъ* po moderni vokalni redukciji, iz akcentoloških razlogov, pa tudi zaradi mak. paralele ni verjetna. Dalje glej *trúhel*, *tróha*, *trẹ́ti*. M. S.

tríba (f.) »vezani kozolec« (Ig, dol.), tudi *kozolec na tribo*. Osamljena beseda brez znanega slov. sorodstva. Morda substrat; pomensko najbliže je rom. dial. *torba*, *turba* »kašča« (Tossino), kar je iz red. st. **tr̥bā* iz ide. korena **trēb-*, **trōb-*, **trəb-* (o tem Krahe, BzN VI, 10, op. 240), prim. lit. *trobà* »hiša, poslopje«, lot. *trāba* »hiša, kajža, iz vej spletena uta«, stnord. *þreb* »petro, galerija«, stvn. *dorf* »vas«, lat. *trab(ē)s* »streha, bruno, tram«, stkimr. *treb* »hiša«, osk. *trííbúm* »hiša« (o tem Pokorny, 1090; Fraenkel, 1127). Obliki **treb-*, **trib-* se pojavljata tudi v ilir. tpn. (Krahe, Illyr. ON); toda sln. tpn. *Trebelno* (3 ×) spominjajo na lit. dem. *trobẽlė* »kajžica«, *trobélninkas* »kajžar«. Glej tudi *trẹ̑m*, *trȃb*.

tribati, *-am* (v. impf.) »uganjati, početi, počenjati (kaj slabega)«, v 16. st. *sna lotrio tribati*; *lakomnòſt tribajo* (Dalmatin), v 17. st. *hudizh vam sapovej nezhistost tribat*; *ti sdaj ohernio tribash, inu golufash* (Janez Svetokriški).

Prevzeto iz srvn. *trîben* »gnati, goniti, uganjati, početi« < stvn. *trîban*, prim. niz. *drijven*, agl. *drive* »gnati, voziti«, stnord. *drīfa* »snežni metež«, got. *dreiban* »gnati« < pgerm. **dreįba-*, kar povezujejo z lit. *drìbti* »padati v debelih, mokrih kosmih (o snegu)« in navezujejo na ide. bazo **dher-* »biti brozgast, gošča« (Feist, Wb., 124; Kluge[23], 834). M. S.

tríbljati, *-am* (v. impf.) »valjati, mongati; z valjarjem gladiti, likati perilo«, *tríbelj*, *-blja* »valjar (za perilo in za testo)« (Kranj. Gora), *tríbljavec* »valjar za testo« (Caf), v 18. st. *triblovez* »Nudelwalger« (Gutsmann).

Prevzeto iz kor. n. *trîbl* »lesen valjar za gladenje perila ali valjanje testa«, bav. n. *tribeln*, *triebeln* »valjati; stiskati, da postane ploščato«, *Tribler* »valjar za testo« (Štrekelj, JA XIV, 550; Striedter-Temps, DLS, 239), kar je verjetno iz nekega rom. refleksa za lat. *trībulāre* »stiskati, mlatiti«, *trībulum* »deska za mlatenje žita«. Glej tudi *tîblati*. M. S.

tríga (f.) »neka igra, ki se drugače imenuje župana« (Erjavec, LMS 1882-1883, 257). To je sinonim k sln. *špána* »položaj treh kamenčkov ali fižolov istega igralca v eni vrsti na igralni deski z mrežastimi liki; igra, pri kateri se kamenčke ali fižole sestavlja v tak položaj«, v. *špânati*, *-am* (impf.) »igrati špano« (SSKJ IV, 1097), *mlín* (SSKJ II, 806) in *trílja* (Erjavec, l. c.).

Erjavec, l. c., je *tríga* povezoval s sinonimom *trílja*, *tríja*, verjetno le na arealni podlagi, ker je vse tri lekseme evidentiral na območju Krasa, Istre in Vipavske doline. Ker fonetičnega razmerja *-g-* : *-lj-*, *-j-* ni mogoče povezati niti v skupnem slovenskem in tudi ne romanskem izhodišču, je *tríga* nabolje primerjati s hrv. *tríka* »igra, pri kateri igralec postavlja svoja tri zrna v vrsto; vrsta treh zrn«, *tríkati se*, *trîkām se* »špano se igrati« (Iveković-Broz II, 590). Zaradi fonetičnega razmerja *-g-* (sln.) : *-k-* (hrv.) bi bilo mogoče sklepati o nesočasni sposoji iz neke rom. predloge (z in brez lenizacije), vendar pozno lat. *trīga* »trovprega«, kar se navadno razlaga kot analogno tvorbo po vzorcu *bīga* »dvovprega« < lat. *biiuga* »isto«, ne pride v poštev. Nejasno. Glej tudi sin. *špâna*, *župána*, *trílja II*. M. F.

trigeljc (m.), g. *-a* »svederc«. Izpričano v 18. st. *trigelz* »terebellum, fveiderz« (Kastelec-Vorenc).

Zaradi enakopomenskega sln. *dúrgelj* (m.), *-glja*/*-na* »sveder«, kar je izposojeno iz nepreglašene srvn. oblike *durchel* poleg *dürchel*, *dürkel* (adj.) »prevrtan, preluknjan«, *dürkeln* »prevrtati, preluknjati« (Bezlaj, ESSJ I, 122; Striedter-Temps, DLS, 122), bi bili mogoče izhajati iz prvotnega sln. **tirgelj* (m.), kar je bilo lahko izposojeno iz srednjebavarske preglašene oblike **türchel* (o srednjebavarskem *t-* < srvn. *d-* Striedter-Temps, DLS, 38). Premet **tirgelj* > *trigelj(c)* in strukturalna podaljšava s **-ьcь* sta slovenski. Glej tudi *dúrgelj*. M. F.

Trîglav (m.), g. *-a* (orn. na Gor. 2863 m), dial. *Tərgwọ̀u̯*, lok. *na Tr̥gwálẹ* (D. Čop, Diss., 41); l. 1612 *Terglau*, 1664 *Terglou*, *Terglau*, 1778–89 *Terglou*, *Terklou* (Rus, Geografski vestnik II, 82–96). Linhart, Versuch, 256 s., navaja tudi za Slovence ime poganskega boga *Triglav*, to poveže z orn. in ime prvi zapiše na zemljevid. Vendar teonim, ki naj bi bil v zvezi s pom. *Trigelawus* (literatura o tem pri Lurker, LGD, 411), pri nas sicer ni potrjen. Tudi Pohlinovo *Triglav* »Diana« je zgolj prevod lat. *Diana triceps*.

Miklošič, ONappell., 249, domneva *Triglav* »(mons) triceps«, izhodiščno **tri-gőlvъ* (eventualno **trь-gőlvъ* kakor v *trpótec*), kar lahko razumemo dobesedno, saj gora iz doline Vrat izgleda, kot da bi imela tri vrhove. Lahko pa števnik tu pomeni »več, mnogo«, pri čemer bi orn. prvotno označeval celotno triglavsko pogorje. Nedokazljiva je zveza z antičnim orn. *Tur calvis* (K. Oštir ustno Bezlaju). Prim. še orn. in ime gozda pri Braniku *Triglavec*, ime senožeti pri Tomaju *Triglavice*, ime jame pri Trstu *Triglavka*, h. i. *Pri Triglavjih* (Dobravlje), cgn. *Triglav*, *Trglav*, *Trglaučnik*, *Triglavčanin*, hrv. orn. pri Makarski *Troglav* ter sb. ime studenca pri Beogradu *Troglav*. Glej tudi *gláva I*. M. S.

trijánčiti, *-ânčim* (v. impf.) »potrkavati na zvonove« (štaj., kor.).

Nejasno, brez znanih paralel. Verjetno denom., vendar ustreznega nomena ni mogoče z gotovostjo identificirati. Možno je izvajati iz *trjáki* »binkošti« in domnevati rinezem kot v primeru *štę̑nga*, goriš. *venčẹ̑rnice*. Tvorbe na *-ančiti* so sicer denom. iz s., tvorjenih iz pas. ptc., npr. *pijánčiti* ← *pijânec* ← *pljàn* ← *píti* ali *grbánčiti* ← *grbánec* ← **grban* ← *gŕbati*. V poštev bi morda prišlo **tryti* > csl. *tryti*, *-jǫ* »terere«, kar pa v sln. ni potrjeno in kar tudi semantično ne prepričuje. Ni izključena niti onomat. izvor, prim. gl. *tridlować*, *triholić* »gostoleti«, it. *trillare* »žvrgoleti, žvenketati«. M. S.

trijẹ̑ (num. card.), g. *trẹ̑h* »tres«, danes knjiž. *tríje*, f., n. *trî*; v frazah *govoriti v tri dni*, *govoriti v tri krasne* »blebetati« (prim. p. *bajać trzy po trzy* »isto«), v kompoz. *trîdeset*, kor. *trîredi* »30«, *trînajst* »13« (< **tri na desęte*), *triglàv* »triceps«; ord. *trẹ̑tji* »tertius«, subst. *tretjína* »1/3«, *tretjíniti*, *-înim* »pasti tretjino krav, biti pomagač pri čredniku«, *tretják* »triletna žival«, *tretjákovica* »seno tretje košnje«, *tretjákovka* »svinja, ki se je tretjikrat oprasila«, *tretjáča* »tretja košnja, otavič«, *trẹ́tjič*, *-a* »tretji roj«, adv. *trẹ̑tjič*, *v trẹ̑tje* (csl. *tretije*); *trǫ̑je* (num. card. za živa bitja in za neživa pluralia tantum); kol. *trǫ̑j*, *-a*, *trǫ̑jen*, *-jna*, *trǫ̑jnat* »triplus«, izv. *trǫ̑jka*, *trǫ̑jklja* »številka 3«, *trojíca*, *trǫ̂jica* »tri osebe«, *trǫ̑jček* »Drillinge«, *trojáki* (m. pl.) »nedelja sv. Trojice, binkošti« (glej *trjáki*), v. *trojíti*, *-ím* (impf.) »triplicare«, *trojíčiti*, *-îčim* (impf.) »deliti na tri dele«; v kompoz. *tronîtnik* »Drillich«; iz sbh. *tròbōjnica* je sln. *trobǫ̑jnica* »tribarvna zastava«; semkaj cgn. *Trojak*, tpn. *Tremerje*, dial. *Trẹ́marje* (< **trojèmъ irьje*; Bezlaj, OJ VI, 62) idr. V 16. st. *try* »tres«, *trynaiſt* »tredecim«, *trideſſeti* »triginta«, *tretÿ* »tertius«; *trinoga* »tripes« (Megiser), v 18. st. *triji*, *tri*, *try* »tres, tria«; *trẹte* »tertius«, *tretèzh* »tertio«; *troj*, *trojne* »trinus«, *trojiſtvu*, *trojiza* »trinitas«, *trojzhèk* »trina proles« (Pohlin).

Prim. stcsl. *trije*, dat. *trьmъ*, lok. *trьchъ*, *trechъ*, f., n. *tri*, ord. *tretii*, kol. *troi*, v kompoz. *tri-*, *tro-*; sbh. *trî*, g. *trìju*, *tríjū*, ord. *trèći*, kol. *tròje*, mak. *tri*, *treti*, dial. *trek'(i)*, *troi*, blg. *trí(te)*, *treti*, *tróen*, r. *trí* (str. m. *trije*, f., n. *trì*), *trétij*, *tróje*, ukr. *trý*, *trétij*, *tróè*, br. *trý*, *tréci*, *tróje*, p. *trzej* (f. *trzy*), *trzeci*, *troje*, č. *tři* (g. *tří*), *třetí*, *troje*, slš. *traja* (dial. *tria*), *tri*, *tretí*, *troje*, gl. *třo*, *tři*, *třeći*, *troje*, dl. *tśo*, *tśi*, *tśeśi*, *tšoji*. Psl. **trȉje* < ide. **tréįes* (k fonetiki prim. **l'ûdьje* < **léu̯dheįes*), prim. sti. *tráyaḥ*, av. *θrayō*, arm. *erek*, gr. τρεῖς, dial. τρέες, τρῆς, alb. *tre*, lat.

trēs, osk. *trís*, kimr. *tri*, stvn. *drî*, got. *þreis* (pgerm. **þrej(ez)*); psl. **trî* je prvotno n., prim. sti. *trī*, av. *θri*, lat. *tria* (*trī-* je ohranjeno v *trī-ginta* »30«), alb. f. *tri*, lit. *trýlika* »13«; k šibkosklonski osnovi, psl. lok. **trьchъ* < ide. **trisu*, prim. lit. *trijuosè*, f. *trijosè*, lot. *trîs* (poleg m. *trijos*, f. *trijās*), kar je posplošeno v balt. **tri̯es* > lit. *trỹs*, lot. *trîs* »trije, tri«. Ide. f. **t(r)isres* (sti. *tisráḥ*, bret. *teir*) v slov. ni ohranjen, ker ga je nadomestil stari n. s končnico, ki je v slov. sovpadla s končnico za nom. pl. nominalnih *-i*-jevskih osnov. Ord. **trètьjь* < **tretii̯o-* verjetno vsebuje osnovo, vzeto iz **tréi̯es*. Primerljivo je lit. *trẽčias*, lot. *trešaîs* < **treti̯o-*. Kol. **trojь* (ki ima vokalno kvaliteto po **dvojь*) je primerljiv s sti. *trayá-*, lit. *trejì*, lot. *treji*. Ide. števnik etimološko ni pojasnjen (Brugmann, Grdr.[2] II/2, 12, 77; Szemerényi, Studies, 85; Arumaa, Ursl. Gramm. III, 282, 190, 200; Trautmann, 327; Fraenkel, 1116, 1125; Pokorny, 1090 ss.; Comrie, IE Numerals, 737 ss.). Glej tudi *Trîglav*, *trpótec*, *tríka*, *tríki*, *trečákovica*. M. S.

trika (f.) »praha«, v. *tríkati*, *-am* (impf.) »praho orati«. Verjetno staro; Brandenstein, ZONF IV, 164, navaja mtpn. *in der Trigen* (Visoke Ture). Vendar nejasno, morda izvedeno iz *tri*. Včasih so pustili njive dve leti počivati. Enako je tvorjeno str. *trizь*, novejše *trizb* »trileten«, lit. *treigỹs* (m.), *treigė̃* »triletna žival« (o tem Trautmann, BSW, 328; Vasmer III, 139).

triki (m. pl.) »trovprega« (dol.), v drugih dial. v tem pomenu *trojâd*, *trojíca*, *trojína*, *trộjka*.

Prim. sbh. *tríka* »vrsta treh zrn pri igri mlin«. K tvorbi iz num. card. prim. sln. *énka*, *pę̂tka*, hrv. dial. *dvȉca* »dvojka«. Dalje glej *triję̂*. M. S.

trȋlja I (f.) »Mullus barbatus« (Erjavec).

Kakor hrv. *trȉlja*, čak. *trȉja*, *tȓja* prevzeto iz ben. it. *trigla* »isto« < vulg. lat. **triglē*, kar je prevzeto iz gr. τρίγλη »isto« (Vinja, JF I, 274; Battisti-Alessio, 3897). M. S.

trílja II (f.) »neka igra v dvoje, pri kateri se podobno kot pri sodobnem trisu kamenčke oz. fižolčke postavlja po tri v vrsto«, tudi *tríja* »isto« in *tríga* (Kras, slovenska Istra, Vipavska dolina; Erjavec, LMS 1882-1883, 257), denom. v. *triljati*, *-am* (impf.) »triljo igrati« (Cigale, Wb., 1048).

Prim. hrv. *trȉlja* »vrsta igre« (hrv. Primorje), sin. *kozaljka*, *mlin*, *lekovi*, *mice* (ARj XVIII, 664), čak. *trȉja* »trilja; Mühlgespiel« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1256). Izhodno sln. in hrv. **trȉľa* (f.). Erjavec, l. c., je razlagal kot rom. izposojenko, prim. furl. *trìe* »filetto, gioco che si fa in due, con dodici pedine ciascuno, sopra una figura di tre quadrati concentrici, divisi dalle due diagonali e da una croce mediana« (Pirona, VF, 1216), trž. it. *tria* »isto« (Doria, 756), ben. it. *tria* (Boerio, 767), kar je prepričljivo, če se za izhodišče rom. oblik za razliko od razlage iz lat. *tria* (n. pl.) »tri stvari« (Battisti-Alessio, 3889) predpostavi rom. izhodišče **trilea* > it. **triglia*, dial. **tria*. Etimološka zveza s števnikom »tri« bi bila smiselna, vendar je predpostavljeno rom. **trilea* v odnosu do lat. *trēs* »3« tvorbno nejasno. Glej tudi sin. *špána* in *tríga*. M. F.

trímati, *-mljem* (v. impf.) »ropotati« (Krn; Erjavec, LMS 1882-83, 258), *utrímati*, *-mljem* (impf.) »trdo stopati, zlasti po podu« (Temljine; Kenda, rkp.).

Erjavec, l. c., izvaja iz bav. n. *tremeln* »delati s silo, porivati, potiskati, tolči« (iz *Tremel* »drog, vzvod, krepelo, močan človek, silak«), kar je zaradi sln. vokalizma in inf. na *-ati* namesto pričakovanega *-ljati* dvomljivo. Domnevanje izposoje iz furl. *trimâ* poleg *tremâ* »tresti« ali sorodstva s p. *trzymać* »držati« je iz semantičnih razlogov malo verjetno. M. S.

trînek (m.), g. *-nka* »vozel pri pletenju«. Nejasno, morda je mogoče primerjati str. *utrьnъ* »platnen« poleg *utrinъ* »isto«. To izvaja Vasmer III, 194, iz ide. **au̯-*, **au̯e-* »tkati, plesti« kakor r. dial. *usló* »načeti kos tkanine«, po Miklošiču, 272, iz **ud-slo*, lit. *áusti* »tkati«.

trìnget (m.), g. *-a* »napitnina« (pkm.; Novak, Slovar[2], 159); širše je v pogovorni sln. znano, a ne zabeleženo *tringelt* »isto«.

Z enakim izpadom *l* pred *t* kot pkm. oblika je hrv. *trȉnget* »žepnina« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 411), toda č. dial. *trangelt* »napitnina« (Kellner, Východolašská II, 309), slš. gemer. *tringelt* »napitnina« (Orlovský, Gemer., 357). Vse mlado izposojeno iz n. kompoz. *Trinkgeld* »napitnina«, torej denar, ki se lahko porabi za pijačo, prim. sin. *Biergeld* »isto« (Grimm, DTV 22, 600). Neuveljavljena sln. sinonima so *zapitek*, *pivalo*, *pitni denar* (Gutsmann), *pivščina*, *napivek* (Vodnik; citirano po Cigaletu, Wb., 1644). M. F.

trinog (m.), g. *-a* »mučitelj, birič, rabelj, tiran«, danes *trinộg* »tiran«; v 16. st. *trinog* »carnifex«, v 17. st. *ti prekleti Trinoh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trinog* »rablin, kateri peiša, inu martra«, *trinoh* »tortor« (Kastelec-Vorenc); nknjiž. tudi *trínoginja* »tiranka«, *trínoštvo* »tiranstvo«.

Samo sln.; prvotno verjetno **tьrĭ-nogъ* »tisti, ki tare noge« (Caf pri Pleteršniku II, 691; podobno Levstik, LMS 1883, 301), imp. kompoz. iz *trẹ́ti* »terere, cruciare« in *noga*. K besedotvorju prim. star. hrv. pri Habdeliću *potrihiš*, *zatrihiš* »požrešnež«, č. *lomihlav* »atribut močni pijači« (o tem Miklošič, VGr. II, 366 ss.; Bajec, Besedotvorje III, 98). Dalje glej *trẹ́ti*, *nóga*. M. S.

trīpa (f.) »trebuh, vamp« (Jakomin, NS, 133), *trīpe* (f. pl.) »vampi« (primor., kraš., notr.).

Kakor hrv. čak. *trȉpa* »velik trebuh«, *trȉpe*, *trȉpice* »vampi (kot jed)« prevzeto iz it. *trippa* »vampi, vamp, trebuh«, pl. *trippe* »vampi«, trž. it. *tripa*, pl. *tripe*, furl. *trìpe*, pl. *trìpis* < srlat. *trepes* (prim. tudi frc. *tripe*), kar etimološko ni jasno (Šturm, ČJKZ VII, 39). Battisti-Alessio, 3904, izvaja iz arab. *ṭarb* »pečica, prepona« < perz. *čārb* »debel«; Cortelazzo-Zolli, 1376, navaja še naslednje možnosti: deverb. iz lat. *exstirpāre* »izkoreniniti, iztrebiti«, domnevo o ekspresivni besedi, in izposojo iz gr. τρύπη »odprtina, luknja«. M. S.

trípati, *trîpam* (v. impf.) »mežikati, migljati (o zvezdah), delati sunkovite kratke gibe, drgetati, tresti se, biti, utripati«, pogosteje v kompoz. *o-t.*, *u-t.* »tremere, pulsare«, *po-t.* »pomežikniti, zadrgetati«, *pre-t.* »zmajati (z glavo)«, subst. *trîp* »mežik, trenutek; pulsus«, *utrȉp*, *-ípa* »pulsus«, denom. *trípniti*, *trîpnem* »narediti utrip«.

Prim. star. hrv. *tripati*, *-am*, *-pljem* »drhteti, trepetati« (Miklošič, 361; ARj XVIII, 669). Slov. **tripati* »udarjati« v vokalizmu ustreza lit. *trỹpti*, *trypiù* »teptati«, *strỹpti* »cepetati«, intenz. *trypsė́ti* »copotati, topotati«, kar je prav tako iz podaljšane sekundarne ničte stopnje **trᵊp-* v **trep-tĭ*, **trьp-nǫ̃* ide. korena **trep-* »stopicati, stopati« (Kurkina, DS, 110, ki z rezervo pritegne tudi r. dial. *tripėlyj* »mlad«). Napačno Skok III, 505, ki izhaja iz *tȓti* »treti«. Glej tudi *treníti*, *trníti I*, *strníti*. M. S.

tripel (m.), g. *-a* »Silex tripolitanus« (Cigale, Wb., 1644; isti, Term., 121). V 18. st. *tripel* »Trippel, sholta« (Gutsmann).

Izposojeno iz n. *Trippel* »vrsta rahle zemlje, ki vsebuje kremen in se uporablja za glajenje kovin, zrcal ipd.«, *Tripel* »isto«, *Triepel*, *Trypel*, kar je bilo izposojeno iz frc. *tripoli* (m.) »tripel« (Grimm, DTV 22, 635), v 16. st. še *tripolis*, it. *trìpoli*, tudi *gésso di Tripoli*, srlat. *laborare vitrum … ad colore tripuli* (l. 1284), špan. *trípol*. Snov je bila poimenovana po kraju Tripolis v severni Afriki, kjer se je od tam razširila v Evropo (Gamillscheg, EWFS, 867; Battisti-Alessio, 3904). Glej tudi sin. *žolta*. M. F.

tríplat (m.), g. *-a* »Trigonella foenum graecum« (Petauer, LRB, 587), tudi cgn. *Triplat*, v Jožefinskem katastru led. i. *v Tripatenzah* (Dovje), led. i. *u trpétəx* (Rateče).

Prevzeto iz srvn. *drîblat*, bav. *trîblat* > nvn. *Dreiblatt* »detelja«, kar je kompoz. iz srvn. *drî* »trije« in *blat* »list«, kakor je lat. *trifolium* kompoz. iz lat. *tri-* »tri-« in *folium* »list« (Čop, Jeklo in ljudje, 65). M. S.

trístovec (m.), g. *-vca* »Polygonum amphibium« (Erjavec; Šempeter pri Gorici).

Verjetno prek **tręstovəc*, na kar lahko kaže zapis *trieskavec* »Polygonum aviculare« (navaja Petauer, LRB 457), iz **dręstovəc* po nekontaktni asimilaciji, ki so jo utegnili pospešiti fit. *truskotec*, *truškotec*, glej *trúskovec*. Domnevno **dręstovəc* < **nerstovьcь* k **nerstí* = lit. *neřšti* »drstiti se«. Dalje glej *drę̂sen*, *drę̂st*, *merjásec*. M. S.

triščáti, *-ím* (v. impf.) »v kako drobno stvar gledati, bolščati« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 197), kostelsko *t'riščat* »močno svetiti (o soncu)« (Gregorič, Gradivo).

Prim. star. hrv. *trišćiti*, *trišćati* »sijati, fulgere« (ARj XXVIII, 659, po Vitezoviću), pri Jambrešiću *trefchim* »szvêtimfze, lifzikamfze, lefchimfze, fulgeo«. Izvorno **trěščáti* »svetiti se«, prvotno le o streli (v sln. s predtoničnim *ě* > *i*), je esiv iz psl. **trěskati*, **trěščiti* »močno udarjati, pokati«. K sln. pomenskemu razvoju prim. *bolščáti* poleg csl. *blьštati sę* »svetiti se«, stč. *blščieti se* »isto«. Dalje glej *tréskati*. M. S.

trízna (f.) »boj na čast mrtvemu človeku«, prvič v Jurčičevem Tugomerju l. 1876.

Prevzeto iz stcsl. *trizna* »certamen, praemium« poleg csl. *trizma*, *triznь*, *tryznь* »certamen«, *trizno* »lucta«, adj. *trizdьnъ* »certaminis«, prim. r. *trízna* »spominska svečanost za umrlim«, str. *trizna* »isto« in »boj, tekmovanje, nagrada«, hapaks *tryzna*. Verjetno tvorjeno iz **trizь* »trileten« (> r. csl. *trizь*, f. *triza*), ker so pri slovesnostih domnevno žrtvovali triletne živali, prim. dalje lit. *treigỹs* »trileten« (Trubačev, Vopr. SlJaz. IV, 130 ss., SR XI, 219 ss.). Manj verjetna je primerjava s stvn. *strîtan* »boriti se«, *strît* »boj, spor«, stnord. *stríð* »boj, vojna« (Persson, Beitr., 442; Fortunatov, BB III, 61; Meillet, Ét., 448, ki pritegne tudi spn. izposojenko v lot. *strîde* »boj«). Dvomljivo je tudi enačenje z zah. slov. **tryznь* > č. *trýzeň* »trpinčenje, muka, trpljenje«, *trýzniti* »mučiti«, stč. *trýzniti* »zasledovati (s psi)«, slš. *trýzeň* »bolečina, trpljenje«, *trýzniť* »mučiti«, p. dial. *trzyżnić* »zatirati, mučiti«, poleg mor. č. *trýznit* »tratiti, zapravljati čas, razsipati«, p. *tryźnić* »isto« (Miklošič, 362; Brückner, 579; Vasmer III, 138), kar je tvorba tipa r. *žíznь* iz **tryti* > csl. *tryti*, *tryjǫ* »terere«. M. S.

trjáki (m. pl.), g. *-ov* »binkošti«, kranj. *trjáki*, lok. *o trjácih* »čas sejma, ki je v Ljubljani v začetku maja«, prleš. *tr̥jâki*, *trojâ̧ki* »binkošti« (Greenberg, SJ/SLS II, 168); drugi avtorji navajajo *trojáki* »binkošti, teden med binkoštmi in nedeljo sv. Trojice, nedelja sv. Trojice«, Caf in Cigale tudi *trijáki*, adj. *trijáški*; v 16. st. v Dalmatinovem Registru v koloni Slovenfki oli Besjazhki *Trejázi* ob kranj. *Vinfkufhti*, v 18. st. *trojâzi* »Dominica Trinitatis« (Pohlin).

Prim. star. hrv. kajk. *Terjaki* »Fefta Pentecoftes« (Habdelić), *trojaki*, *trojachki dën* poleg *duhovo* »Pentecofte« (Belostenec), *Trojaki* »Pentēcostē« (Jambrešić), danes *trojâki* (Krašić), *trojáki* (Žumberak). Iz fonetičnih in morfoloških razlogov je najverjetneje izhodišče **trojaci*, pl. od **trojakъ*, v sln. delno pod vplivom num. card. *tr(i)jê̦*, prim. iz prvega sln. *trojíca* »trinitas«. O binkoštih se namreč prvič prikaže sv. Duh in šele s tem dejanjem se izpopolni sv. Trojica. Izvajanje iz *tûr* »Bos primigenius«, kar naj bi kazalo na neki poganski kult, je vsaj zaradi po hrv. bolj razširjenih variant, ki kažejo na **troj-*, manj verjetno. Iz te osnove je slš. *Turíce*, dial. *Turice* (f. pl.) »binkošti« in star. hrv. *turica* »isto«, izpričano l. 1412 v Dubrovniku (tako Miklošič, 365; Skok III, 524). Glej tudi *trijánčiti* in dalje *trljê̦*. M. S.

trjúsiti, *-ûsim* (v. pf.) »telebniti«, tudi *trjúsniti*, *-ûsnem* (Pleteršnik po Cigaletu, Wb., 1178, ki navaja *terjusiti* »plumpen« poleg sin. *plunkniti*, *šterbunkniti*, *plusniti* in *telebiti*).

Brez znanih paralel. Sln. *trjúsniti* je lahko nastalo po kontaminaciji sin. *tréščiti*, *tréskati* in *pljúsniti*; varianta *trjúsiti* pa iz *trjúsniti* analogno po razmerju *telébiti* : *telébniti*. Prim. tudi hrv. dial. *trljȍskati* »pokati, tolči« (Ozalj; navaja Težak, HDZb V, 411). M. S.

tŕkati I, *tȓkam* (v. impf.) »(lahno) tolči, bosti z rogovi«, pf. *tŕčiti*, *tȓčim* in *tŕkniti*, *tȓknem* »udariti, zadeti (ob kaj)«, izv. *trketáti*, *trkljáti*, *tȓčkati*, *trčljáti*, *tŕcati*, *trcljáti* (impf.) »isto«; pf. *stŕkati* »herabklopfen, durch Klopfen aufwecken« (< **vъz-t.*), *potŕkati* (pf.) »anklopfen«, sekundarni impf. *-trkávati*, *-am*; subst. *tȓk*, *trčljâj*, *-a* »udarec«, *trkálo*, *trcálo* (n.), *trkáč*, *-a*, *tȓkec*, *-kca*, *tŕkelj*, *-klja* »priprava za trkanje«, zlasti »Türklopfer«, *tȓklje* (f. pl.) »pentek, cimbale«, *tȓčko* (m.) »dečko, ki se uči hoditi«, *trčák*, *-a* »božjast«, *potȓkva* »vrsta slabe hruške«, adj. < ptc. *tȓčen*, *-a* »usekan, mahnjen; bekloppt«, *natȓkan*, *natrklján* »pijan«, adv. *tȓkoma* »knapp aneinander«, interj. *tȓk*; v 18. st. *terkam* »pulfare«, *terklam* »pulfitare«, *tèrzhem*, *terzheti* »attingere« (Pohlin), *terkati* »klopfen«, *terk*, *poterk* »Klopfer« (Gutsmann); semkaj verjetno cgn. *Trček*, *Trčak*, *Trčič*, *Trčko*, *Trčon*, *Trčun*.

Prim. hrv. kajk. *tȓkati* »trkati« (Skok III, 504), blg. *tə́rkam* »drgniti, drobiti«, r. *tórkatь* »trkati«, ukr. *torkáty* »dregati, tolči«, br. *tarkácь* »tičati, tolči«, č. *trkati* »bosti, suvati«, z *s*-mobile še p. dial. *stark* »iz zemlje štrleča palica, star štor«, č. *strkati* »suvati, porivati«, slš. *strkať*, gl. *storkać*, dl. *starkaś* »tolči« (Miklošič, 322, 354). Psl. **(s)tъrkati*, *-ajǫ* je sorodno z lit. *tùrkterėti* »trkati« (Būga, RR I, 460) < ide. **(s)tr̥H-k-* iz baze **(s)terH-k-* »otrdeti« (Schuster-Šewc, HEWb., 1361). K pomenom prim. csl. *tъpati* »palpitare«, gr. τύπτω »tolči« k lat. *stupēre* »trd biti«, stnord. *stúpa* »štrleti« < **(s)teu̯-p/b-* »tolči« poleg **steu̯H-* (?) »otrdeti, krepiti se« in primere pri *stŕčiti*, *strčáti*, *štȓkati*, *trčáti*, *-tŕkniti*. M. S.

tŕkati II, *tŕkam* (v. impf.) »gruliti«, *tŕcati, tŕcam* (impf.) »oglašati se kot jerebica ali prepelica«, izv. *tŕcka, tŕčka* »perdix, coturnix«, *tŕcavka* »Crex crex, Perdix perdix«, *trca* »sturnus«, *tŕcalica* »sturnus, perdix«.

Najbliže je p. *tarkać* »govoriti, govoričiti, šušljati«, dalje lit. *tur̃kti* »kvakati, gagati, krakati, kokodakati« in lot. *turkšêt, turkšât* »šumeti, veliko govoriti, čvekati«. Prim. tudi p. *terkot* »šum, ropot«, *turkot* »hrup«, *turkać, turkotać* »ropotati«. Osnova je onomatopejska in jo je treba ločiti od sln. *tŕkati* »lahno tolči« in sorodnega (povezuje Fraenkel, 1144). M. S.

trkljáti, *-âm* (v. impf.) »kotaliti«, *trkóliti, -ọ̑lim* (impf.) »isto«, *trketáti, -âm* in *-ẹ́čem* (impf.) »topotati«, *trktáti* »žvrkljati«, *trktálo* »žvrklja«, *trkljȃč* »neumnež, tepec«, adj. *trkljȃv* »štorast«.

Prim. csl. *trъkaljati* »volvere«, sbh. *tȑkljati, -ām* »kotaliti«, *trkoliti* »teči«, mak. *trkala* »kotaliti«, *trkalo* »kolo«, blg. *tъrkáljam, tъrkólja* »kotaliti«, *tъrkálo* »kolo« (od tod izposojeno rum. *tîrkol* »krog, runda«). Miklošič, 354, primerja sln. *trčati* »teči« (izpričano samo pri Miklošiču), sbh. *tȑčati, -īm, tŕkati, tȓčēm*, blg. *tъrčá, -íš* »isto«. Prim. tudi br. interj. *tórk*, ki se uporablja ob nenadnem vpadu ali srečanju (SBG V, 108). Psl. **tъrčáti, -íšь* poleg **tъrkáti, tъ̑rčišь* »teči«, **tъrkъ* »tek«. Dalje manj jasno, morda gre za izpeljavo iz ničte stopnje ide. **ter-k-*, kar je znano še v srir. *tricc* »hiter« (z ekspr. geminato) poleg **trāgh-, *trĕgh-* v got. *þragjan* »teči«, gr. τρέχω »isto«, gal. *ver-tragus* »hitronogi pes« (Feist, Wb., 500; Pokorny, 1089, 1092; Skok III, 495). Že iz akcentskih razlogov ni sprejemljivo enačenje s psl. **tъ̑rkati* »tolči« (tako npr. Vasmer III, 124). M. S.

-tŕkniti, *-tȓknem* (v.), samo v kompoz. *otŕkniti* (pf.) »otrdeti«, *stŕkniti se* (pf.) »otrdeti, koagulirati«, izv. *strklína* »das Erhärtete, Geronnene«.

Nejasno, lahko gre za pomenski arhaizem faktitiva **tъ̑rknǫti* »otrdeti« iz ide. baze **(s)ter(H)-k-* »isto«, kar je v slov. sicer dalo aspektni par **tъ̑rkati, *tъ̑rknǫti* »tolči, bosti« < *»obdelovati z ostrim orodjem«, čeprav ni mogoče izključiti možnosti, da gre za mlajši razvoj iz semantema »tolči« prek »skupaj tolči, zbiti«, prim. k pomenu sln. ptc. *stọ̑lčen, zbȉt* »trd (kot posledica tolčenja)«. Dalje glej *tŕkati I, strčáti, trčáti, stŕčiti*. M. S.

trlȅp (m.), g. *-ẹ́pa* »neroda« (dol.; SSKJ[2], 1428), sem cgn. *Trlep, Terlep*, adj. *trlépen*, f. *-pna* »omejen, neotesan« (Lašče) poleg *netrlȅp* »neokretnež«, adj. *netrlépen*, f. *-pna* »omejen, neotesan« (Lašče), verjetno z reduciranim pref. *na-* »nekoliko«, prim. sln. *náčrn* »malo črn, črnikast«.

Osamljeno. Tako kot ukr. *golepa* »podex nudus« h **golъ* »nudus« s suf. **-epъ* substantivizirano iz ptc. pret. akt. *trl* k *tréti* »reiben« (Bajec, Besedotvorje I, 77; Cop, Prispevek, 233). Dalje glej *tréti*. M. F.

tŕliti, *-im* (v. impf.) »treti lan«, *tŕlica* »priprava za trenje lanu, maleus stuparius« (metaforično tudi »suh človek«) in »klada za uklenitev rok in vratu k pranger-ju«, *tȓlec, -a* »maleus stuparius« (bkr.), »ropotulja« (goriš.), *tȓlek, -a* »jezik pri trlici, ki sega v laloke«, *tŕlič-njak, -a* »isto«, *tŕličnik, -a* »zatika v mlinu«; v 18. st. *terliza* »cippus«, *tarliza ſa lan trèti* »maleus stuparius«, *terliza ſa predivu, ſa trenȋe* »stuparius malleus« (Kastelec-Vorenc), *terlèza* »frangibulum, fidicula« (Pohlin).

Prim. sbh. *tȑliti, -īm* »treti lan«, *tȑlica* »priprava za trenje lanu« in »pranger, klada«, denom. *trlȉčati, -ām* »treti lan«, p. *cierlica, tarlica* »trlica«, stp. *tarłka* »posoda za trenje, terilnik, možnar« > p. *tarka* »isto« in »ribežen, strgalnik«, č. *trdlo* »priprava za trenje, tolkač, nerodnež«, *trdliti* »treti lan ali konopljo«, *trdlice* »trlica«, stč. *trlicě*, slš. *trlica* »isto«, gl. *ćerlica, ćedlica* »trlica, suha ženska«, dl. *śerliś, tarliś* »treti lan«, *śerlica, tarlica* »trlica«. Zaradi slovničnega spola **tъ̑rlica* je treba domnevati psl. **tъ̑rla*, kar je verjetno nomen instrumenti (tipa **teslȁ, *oslȁ*) iz **tȇrti, *tьrèšь* poleg **tь̀rešь* »treti«. Iz tega je z drugim suf. č. *trdlo*, kar je vplivalo na nastanek *trdlice*. Sln. in sbh. **tъ̑rliti* je denom. iz **tъ̑rla*. Sln. *tȓlja* (pkm. *tȑlja*) »terilja« je sicer lahko s hipokorističnim sufiksom *-lja* tvorjeno direktno iz *tréti, trȇm*, vendar ni izključeno, da to temelji na **tъ̑rli*, tvorbi tipa psl. **sǫdȋ* »sodnik« > sln. *sọ́dja*, **teslȋ* > br. *céslja* »tesar«, ukr. *téslja*, gl. *ćěsla* »isto«, sti. *rathī́* »voznik«. Dalje glej *tréti*. M. S.

tȓm (adj.), f. *tŕma* »starrsinnig, eigensinnig«, tudi *tŕmen, tŕmast*, kompoz. *trmoglȃv, -áva*, v. *trméti, -ím* (impf.) »strmo, srepo gledati, kujati se«, *trmogláviti, -âvim* (impf.) »za vsako ceno uveljavljati svojo voljo«, subst. *tŕma* (sc. *glava*), *trmọ̑st* (f.), *trmoglâvje* (n.), *trmávost* (f.) »Starrsinn, Eigensinn«, *tȓmež, -a, tŕma* (Murko), *trmoglâvec, -vca, trmoglâvka* »trmast človek«; v 18. st. *tèrma* »durum caput« (Pohlin), *terma* »harter Kopf, Schedel« (Gutsmann).

Izvorno verjetno adj. **trь̏mъ*, ki se drugod pojavlje le v derivatih, prim. č. *tŕmeti, tŕmiti* »dvigati se, lebdeti, štrleti«, iter. *tŕímati* »(trdno) držati«, slš. *trímat'*, p. *trzymać*, ukr. *trymáty* »držati, vsebovati« (Bezlaj, Eseji, 150), dial. *trématy* (bojk.), br. *trymácca* »držati se«, dial. *trymácь* »vzrejati«, kašub. *třëmac, třimâ* »držati«. V p. st. je mogoče semkaj prišteti sbh. *trȍm* »počasen, len, težak«, mak. *trom(av)* in blg. *tróm(av)* »isto, neumen, nespreten« (drugače o tem Skok III, 505 s.). Psl. **trь̏mъ, *trȍmъ* »trd«, **trьmě̋ti* »postajati trd« so tako variante brez *s*-mobile k **strьmъ* »trden, čvrst, strm«, **stromъ* »isto«, **strьmě̋ti* »postajati trd« (podobno Iljinskij, IORJ XXIII/1, 140). Zgrešeno izvaja Štrekelj, JA XII, 471, samo sln. besede iz srvn. *türmel* »omotica«. Dalje glej *strȓm, Stroma, strméti*. M. S.

tȓn (m.), g. *-a* »spina, dumus, vepres«, redkeje »aculeus« (Murko, Caf) in »hamus« (Gutsmann), dol. tudi *tŕn, -a*; pogosto v zvezah, npr. *črni trn* »Prunus spinosa«, *mišji trn* »Ruscus aculeatus«, *božji trn* »akacija«, kol. *tŕnje* (dem. *tŕnjiče*), *tŕnovje, trnînje, trníšče* »vepres, dumus«; druge izv. *trníka, trnína* »Prunus spinosa«, *trnọ́lja, trnọ̑ljica, trnúlja, trnínovec, -vca* »plod črnega trna«, *trnûljec, -ljca, trnúljevec, -vca, trnọ̑ljsko víno* »vino iz trnulj«, *tŕnovec, -vca, tŕnjevec, -vca* »trnov grm ali drvevo«, *tŕnovka* »trnova šiba; neka hruška, katere drevo je trnovo« in »čižek, Fringilla spinus«, *tŕnjevka* »trnova šiba, čižek«, *tȓnarica* »neko jabolko«, *trnóga* »trnova šiba« (kol. *trnọ̑žje* »trnovo grmovje«), *trnováča* »trnova palica«, *tŕnjica* »mali srakoper, ki gnezdi v trnju« (n. *Dorndreil*), *trnjáš* »Stelio«, *trnjáča* »Raja torpedo«, adj. *tŕnov, -a, tŕnav, -a, tŕnast, -a, tȓnat, -a, tȓnaten, -tna, trnẹ̑n, -a, trnovȋt, -a, tŕnjev, -a, tŕnjav, -a, tŕnjast, -a* »spinosus«; dem. *tȓnek, -nka* navadno v specializiranem pomenu »hamus«, tudi »še nerazvito pero« (Vipava), »vreteno pri kolovratu«, »petelin pri puški«, »nosni obroč za svinjo«, dem. *tȓnček, -čka*; adj. *tȓnkast* »angelförmig«, v. *tȓnčiti, tȓnkati* »svinjam vstavljati obroče v nos«; v 16. st. *tern* »fpina, vepres«, *ternek* »hamus« (Megiser), v 17. st. *tern* »fpina«, *ternou* »fpinoſo« (Alasia),

tern, tèrn, na terniku (Janez Svetokriški), v 18. st. *tern* »spina, dumus«, *miſhji tern* »acaron, ruscus«, *tá beili tern, ali glog*, *tarnîe* »vepres«, *ternek, ternik, ali vodiza* »piscarius hamus«, (Kastelec-Vorenc), *tèrn* »spina«, *ternje* »spinetum«, *ternèk* »hamus, ſpinula«, *ternûle* »Die Schlehen, Acatia« (Pohlin), *tern, ternje* »Dorn«, *ternoliza, ternula, ternounica* »Schlehe«, *ternulz, ternolſku vinu* »Schlehenwein« (Gutsmann); pogosto v tpn. *Trnóvo*, prim. za *T.* pri Ilirski Bistrici, l. 1288 *de Dorneçasio*, 1316 *de Dornech*, 1323 *de Dornich*; *Trnovec*, za *T.* pri Mozirju, l. 1241 *Traanez*, 1350 *Traynas*; *Trnovska vas*, l. 1429–41 *ze Ternäcz*, 1432 *ze Dornatz*; *Trnik* < **Tьrnьnikъ*, *Zatrnik*, *Trnič*, *Trniče*, iz etn. je l. 1239 *in Tirnovlach* »Cerklje na Gor.«; hdrn. *Trnava* (Bezlaj, SVI II, 274), z vplivom n. *Dorn* verjetno tudi *Dornava*, 1178 *Turnowa*, 1199 *Turnowa*, 1315 *Dornaw*.

Prim. stcsl. *trъnъ* »spina, morus, offendiculum«, sbh. *tȓn, -a*, hrv. kajk. *tẽrn*, g. *ternȁ* (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 297), čak. *tȓn*, g. *trnȁ*, *tȓń*, g. *trńȁ*, *tōrnȍ, -ȁ*, mak. *trn*, blg. *trə́n*, d. obl. *trə́nъt*, kol. *trə́ne*, r. *tërn, -a*, dial. *téren, -rna* »črni trn«, str. kol. *térnьje* (Ušakov, 356), ukr. *téren, -rnu* in *ternú* »trn, trnov grm«, br. *cërn, -u* »črni trn«, p. *cierń* »trn«, č. *trn*, slš. *tŕň*, gl. *ćerń*, dl. *śerń* z *-n'* po kol. kot v čak. Psl. **tьrnъ̏* (kol. **tьrnъ̏je* > **tь́rnъje*) < **tŕ̥no-* (n.), prim. sti. *tŕ̥na-* »trava, bilka«, got. *þaúrnus* < **tr̥nu-*, poleg stnord., ags. *þorn*, stvn. *dorn* »trn«, kjer ni sledi o *u*-jevski osnovi (Miklošič, 355; Trautmann, BSW, 324; Vasmer III, 98; o izvoru v ide. baritonem tematskem nevtru Illič-Svityč, IABS, 125); v polni stopnji je gr. τέρνακα »kaktusovo ali artičokino steblo« (Hesych.). Osnovo **(s)ter-n-* povezujejo z ide. korenom **ster-* »biti trd« (Pokorny, 1031; Mayrhofer EWA I, 664). Glej tudi *trnọ́selj*, *trnọ́celj*, *stȓn*, *tráva*. M. S.

trnâc (m.), g. *-a* »preddverje, hodnik pred vežo«, »sadovnjak« (pkm.), po Novaku, Slovar[2], 160 »prostor pod napuščem, podstenje«.

Kakor hrv. dial. *trnȁc* »sadovnjak, trem«, slš. *trnác* »gank, mostovž, veranda«, rum. dial. *tîrnaț* »pokrit predprostor, terasa, veranda« prevzeto iz madž. *tornác* »preddverje, hodnik pred vežo, gank, mostovž« (Miklošič, 359), z drugače adaptiranim sufiksom črnogor. *tȑnica* »pastirska koča z enokapno streho«. Izhodišče je verjetno isto kot za it. *terrazzo* »terasa«, srlat. *terazum* iz *terra* »zemlja«, z disim. *-rr-* > *-rn-* kakor v lat. *saburra* »pesek kot balast na ladji« > ben. it. *saórna, sagorna* (Tiktin, Wb., 1608; Skok III, 505; EWU, 1532). Glej tudi *teráč*, *terân*, *tarâc*. M. S.

trnáč (m.), g. *-a* »bet v pinji, kjer se maslo dela« (Krn; Erjavec, LMS 1879, 197), »priprava za mešanje usirjenega mleka« (SSKJ V, 181), »orodje pri sirjenju« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 197), rez. *tarnẹ́č* »kolut z luknjami, ki je na koncu bata; del naprave za mešanje sira« (Steenwijk, SDR, 318), po podatkih gradiva za SLA je areal tega sirarskega termina širši, prim. *tarnę̂č* »naprava za mešanje mleka« (Njiva), *tərnáč* »naprava za sir« (Rodbišče), *tərnáč* »priprava za mešanje mleka in za kuhanje polente« (Trenta), *tərnáč* »naprava za mešanje« (Livek), *tərnáč* »priprava za drobljenje zasirjenega mleka« (Drežnica), *tərnáč* »naprava za sir« (Zatolmin), *tərnáč* »priprava za mešanje mleka« (Srednja vas Bohinju).

Zaradi furl. *tornasòn* »bat pri pinji, s katerim se pri pridelovanju masla meša mleko« (Pirona, VF, 1200) in lad. *turnatshụn* (m.) »posoda za maslo; posoda za stepanje« (Pizzinini, PL, 192), ki sta avgmentativa na *-òn* oz. *-ụn* tipa tosk. *bon-acci-one* »dobričina«, kalabrijsko *cor-azz-uni* »dobrosrčnež« iz rom. predloge **torn-aceus*, se zdi verjetno, da je izhodno sln. **tornáč* izposojeno iz ustrezne sicer neevidentirane stfurl. fonetične predloge (Hubschmid pri Cevc, Velika planina[1], 70, op. 16); izhodno **torn-aceus* je avgmentativ (Hubschmid, l. c.) iz rom. **tŏrnus* »vrteča plošča« v obvaldskem *turn* »vrtljiva naprava pri sirnem kotlu«, engad. *panal'a storna* »Drehbutterfaß« s sekundarnim *s-* (Meyer-Lübke, REW, 8796), toda it. *torno* »stružnica«, furl. *tórno* »isto« in prov. *torn* »kolovrat«. Rom. **tŏrnus* je tako kot lat. *tornus* »strugalo, dleto« deverbativni nomen actionis iz lat. *tornō, -āre* »strugati, zaokrožiti«, lad. *tornè* »vrteti, sukati; stružiti«, *turnè* »isto« in k temu *turn(e)düra* »Butterwecken, -knollen« (Pazzinini, PL, 192). Samo korensko povezavo sln. *trnáč* z it. *tornare* najdemo že pri Erjavcu, l. c. Iz izhodnega sln. **tornáč* oblike *trnȉč*, g. *-íča* »posušen, v hruško oblikovan sir, v katerega so z lesenim modelom vtisnjeni razni liki« (SSKJ V, 182), *trnəč* »posušen in okrašen kisel sir, ljubezensko darilo« (Cevc, o. c., 82), *tȓnič* (m.) »prekuhan, stisnjen in posušen sir« (Kamnik; Pleteršnik II, 693) predvsem zaradi izglasnega zloga fonetično ni mogoče izvesti. Glej tudi *trnȉč* in sin. *tóreženу*, *torílo*, *žlájkar*, *pínja*. M. F.

trnȉč (m.), g. *-íča* »prekuhan, ročno stisnjen in posušen sir z okraski« (Velika planina, Kamnik). Ta sir navadno izdelujejo v parih, po dva enaka, po izročilu zato, ker imajo tudi ženske prsi v par. Oblika trniča namreč spominja na ženske prsi. Nekdaj so jih fantje, ko so jeseni prišli s planine, darovali dekletom v znak ljubezni, zvestobe in kot obljubo zakona (Cevc, Velika planina,[1] 44 s.).

Izhajati je treba iz gor. *trnȉč* < **tvorn(')ȉč* < **tvorьn(')ȉt'ь* (prim. gor. *strít* < **sъtvoríti*), kar je tvorba iz **tvòrъ* »oblika, forma«, **tvoríti* »delati, oblikovati«. Iz sirarske terminologije prim. iz te osnove sln. *tvorílo*, *torílo*, v 16. st. *tuorilu* »coagulum, käßlüpp« (Megiser), sbh. *tvòrilo* »model za sir«, star. gl. *tworim sjer* »delam sir«, *tworim* »Milch gerinnen lassen« (navaja Schuster-Šewc, HEWb., 1565), s podaljšano stopnjo r. *tvaróg*, p. *twaróg*, č. *tvaroh* idr. »mohant, skuta, ožemček, sirček« (glej tudi *tôrka*), semantično enako motivirano vlat. *formāticum* > frc. *fromage* »sir« od lat. *forma* »oblika«, provan. *fuormo* »model za sir«. Če je izvorno **tvorьn'ȉt'ь*, gre za tvorbo iz subst. **tvorьn'ь* (besedotvorni tip **sę̌žьn'ь*) z gor. *n'* > *n*, če je izvorno **tvorьnȉt'ь*, kar se zdi bolj verjetno, pa za tvorbo tipa *mladȉč* ← *mlâd* iz adj. **tvorьnъ* (Snoj, SR LI, 28 s.). Starejši poskusi se zdijo manj vejetni. Novak, VuH, 579, misli na dem. od *túren* »turris«, ker ima trnič na vrhu izrastek, ki naj bi spominjal na turen. J. Hubschmid v pismu A. Cevcu, objavljenem v Cevc, l. c., 70, skuša *trnȉč* povezati z zahodnosln. *trnáč* »bet v pinji, kjer se maslo dela, Käserührer«, kar pa stvarno ne ustreza. Cevc, Velika planina,[3] 82, z rezervo misli na zvezo z gr. τῡρός »sir«. Podobno je tudi madž. *túró* »skuta« (> gradišč. hrv. *turov*), za kar EWU, 1563, domneva zgodnjo izposojo iz turš., prim. čagatsko *toraq* »sir«. Dalje glej *tvoríti*. M. S.

trníti I, *tȓnem* (v. pf.) »pršeti, iskriti se«, npr. *iskre trnejo*; »poškropiti«, »pristati« in »treniti z očmi«, v kompoz. *o-t.*, *od-t.*, *u-t.* »očistiti, otrebiti svečo«, *u-t. se* »pasti (o solzi, utrinku, misli)«, *o-t.* tudi »udariti s šibo ali palico«, *za-t.* »s pršečimi iskrami zanetiti požar«, iter.

-trínjati, subst. *trînek*, *-nka* »trenutek«, *otrînek*, *-nka*, *utrînek*, *-nka*, *utr̂nek* »Licht-, Sternschnuppe«, v 18. st. *tèrném*, *terniti* »adnavigare«, *ottrink* »brennender Lichtdacht« (Pohlin), *oternik* »Lichtputze« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tȑnuti*, *-nēm* »gasiti«, pf. *ùtrnuti*. Slov. **trep-tī́*, **trьpnǫ̋* »udariti, postaviti ob« > »pristati« (pomen »ugasniti« je izvedljiv iz *»postaviti stran, odstraniti (stenj, odvečni vosek)«) je inkoh. iz ide. korena **trep-* »stopicati, stopati« s sekundarno ničto stopnjo, prim. s posplošeno polno stopnjo v psl. **trepnǫ̋* > sln. *treníti*, *trẹ́nem* (Kurkina, OLA, Materialy 1976 (1978), 282 ss., DS, 132). Dalje glej *treníti*, *strníti*, *trípati*. M. S.

tŕniti II, *-nem* (v. pf.) »otrdeti«, navadno v kompoz. *otŕpniti* (pf.) »postati trd, erstarren«, *stŕpniti (se)* (pf.), *stŕniti se* (pf.) »isto«, *utŕpniti* (pf.) »isto« in »prenehati (o bolečini)«, *utŕniti* (pf.) »otrdeti, odreveneti, zaspati«; tudi *otrpnẹ́ti*, *-ím* (pf.) »otrpniti«, iter. *utrípati*, *-pljem* in *-trîpam* »otrdevati«; adj. *otŕpel*, *-pla* poleg *otŕpen*, *-pna*, *otrpnȇl*, *-ẹ́la* »odrevenel, erstarrt«; v 16. st. *oterpniti* »vor Kelte, Forcht oder andern Zufall erstarren und erstaunen« (Megiser), v 18. st. *obterpniti* »callescere«, *obterpneiti* »torpere«, *ſe preſtraſhiti, de eden oterpne* »stupefacere«, *otrplen od ſtraha* »stupefactus«, *oterpnên* »attonitus«, *od mraša vterpniti* »obrigere« (Kastelec-Vorenc), *tèrpném*, *terpniti* »erstarren, rigere«, *otterpnem*, *-niti* »erstarren, stupere, algere« (Pohlin), *terpnem*, *terpnim* »erstarre« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *utrъnǫti* »torpescere«, csl. tudi *otrъnǫti* »obtorpere«, sbh. *tŕnuti*, *tȓnēm* »dreveneti, torpere«, *utŕnuti*, *ùtr̄nēm* »obtorpescere«, *pretŕnuti*, *prètr̄nēm* »extorpescere«, mak. *trpne* »občutiti jezo, ježiti se«, *otrpne* »otrpniti«, blg. *trǝ́pna* »drhteti, ježiti se«, r. *térpnutь*, *-neš* »otekati, dreveneti, zaspati (o udih)«, *za-t.* »oteči«, ukr. *térpnutь*, *-neš* »dreveneti«, p. *cierpnąć* »dreveneti, otrpniti«, č. *trnouti* »dreveneti, trepetati, bati se«, *otrnouti* »otrpniti, prenehati boleti«, slš. *trnúť*, *-nie* »bati se, dreveneti«, *tŕpnuť*, *-ne* »dreveneti«, gl. *sćerpnyć* »odreveneti«, dl. *sćerpnuś* »isto«. Psl. **tьr(p)nǫ̋ti*, **tь́r(p)nešь* »postati trd, odreveneti« je intranz. inkoh. iz ide. baze **terp-* »otrdeti«, prim. s funkcionalno enakim sufiksom **-ste/o-* lit. *tir̃pti*, *tirpstù*, lot. *tìrpt*, *tìrpstu* »otrpniti, otrdeti, odreveneti« (Miklošič, 355; Trautmann, BSW, 325; Schuster-Šewc, HEWb., 135) K imperfektivizaciji prim. sln. *dŕgniti*, *gásniti*, *ríniti*, kjer so pf. funkcijo prav tako prevzele komponirane tvorbe. Dalje glej *trpẹ́ti*, *tŕpek*, *trápiti*, *stŕniti se*. M. S.

trnọ́celj (m.), g. *-clja* »čišljak, Stachys« (Medved). Gotovo iz *tŕn*, ker ima rastlina značilno nepravo klasje. Besedotvorno manj jasno, morda iz **trnovьcь̆* + **-ьľь* s hiperkorektnim zapisom *o* za dial. *-ou̯-*. M. S.

trnọ́selj (m.), g. *-slja* in *-na* »Prunus insititia«, tudi *trnọ́slivka*, *trnọ́slavka* »isto«, pkm. *trnóuslin* »vrsta slive« (Novak, Slovar, 115), gor., jvzh. štaj. *drnọ́selj*, *-slja* in *-na* »neka rjavomodra sladka sliva«.

Prim. hrv. dial. *trnoslek*, *trnoslika*, *trnosljevka* »majhna okrogla sliva« (Varaždin), knjiž. *trnȍšljiva* »Prunus insititia«, blg. *trǝnoslivka*, r. *ternósliva*, *ternoslív*, ukr. *ternosliv(a)*, br. *cernoslíva*, č. *trnoslívka*, *trnoslíva*, *trnoslava*, slš. *trnoslivka* »isto«. Machek, JR, 111, domneva kompoz. **tьrno-sliva* in po napačni morfemski segmentaciji tvorbe na **-ava*, **-ika* ipd. Vendar ni mogoče izključiti, da gre za prvotno **tьrno-sъlъ* »trnovo drevo, trnov les« z drugim členom psl. **sъlъ* (= gr. ξύλον »drevo, les, palica«, lit. *šùlas* »doga, palica«; glej *râšlja*, *rašeljíka*) in nadaljnje tvorbe s sufiksom **-jь*, **-ava*, **-inъ*, **-ika*, **-iva*, s katerim je bil izpolnjen pogoj za domnevno ljudskoetimološko naslonitav na **slíva*. Glej tudi *štrbọ́ncelj*. M. S.

trọ́ba (f.) »glasbilo z lijakasto razširjeno cevjo, trobenta, (lijakasta) cev, rilec (pri kangli), bala platna ali drugega blaga«, pkm. *tróuba* »bala platna«; *trobȇla* »isto«, adj. *trọ́bast* »schnauzicht«, v. *trobíti*, *trọ́bim* (impf.) »igrati na rog ali trobento« in »kruliti (po trebuhu), kričati (o oslu, merjascu)«, pf. *na-*, *od-*, *po-*, *pri-*, *raz-*, *za-t.*, subst. *trȍb*, g. *trọ́ba* »zvok trobente, kričanje osla, zavijanje volkov« (pkm.), *trọ̑bec*, *-bca* »trobentač, gobec, cev (pri kangli), rilec, ustnica«, *trọ̑bčar*, *-ja* »žival z rilcem«, *trọ̑bež*, *trobník* »kdor trobi na lovski rog«, *trobílo* »vrsta glasbila; lijak za ojačenje glasu; gobezdač«, *trobîlec*, *-lca*, f. *trobîlka* »kdor trobi«, *trọ́bovnik* »Trompetenblume, Bigonia catalpa«; *trọ̑blja* »trobenta, cev«, dem. *trọ̑bljica*, adj. *trobljȁv*, *-áva* »gostobeseden«; *trọ́bo*, g. *trobȇsa* v istr. pregovoru *oslovska trobesa ne gredo v nebesa* »des Esels Stimme reicht nicht in den Himmel«; osnova *trobuz-* je v *trobuzljáti*, *trobezljáti*, *trebezljáti*, *-âm* (impf.) »čvekati, govoriti neumnosti« (če ni to iz *trabuzljáti*, glej *trabljáti*) in gor. *trobûznik* »slinček, Barttüchlein der Kinder«; v 16. st. *trobiti* (Dalmatin), v 17. st. *v'rosizh je trobil* (Janez Svetokriški), *trobiti* »rudere«, *v'ušheſſa trobiti* »infulcire« (Kastelec-Vorenc), *trobiti*, *trôbem* »inflare tubas«, *trobilu* »stentereophonica, importanus narrator«, *trôbz* »tubicen« (Pohlin), *trobim* »blase Trompete«, *trobilu* »Sprachrohr, sättiger Redner« (Gutsmann); cgn. *Trobec*, *Trobas*, *Trobaj*, *Trobej*, *Trobina*.

Prim. stcsl. *trǫba* »tuba, fistula«, *trǫbiti* »tuba canere«, sbh. *trúba* »tuba, buccina« in »bala platna«, *trûblja* »tuba, buccina« v. *trúbiti*, *-īm*, mak. *traba* »bala platna« (*truba* »trobenta«, v. *trubi* < sbh.), blg. *trǝbá* »trobenta«, r. *trubá*, akz. *-ú* »cev, dimnik, trobenta«, v. *trubítь*, *-íšь*, str. *trubá*, akz. *-ú* (Ušakov, 363), ukr., br. *trubá* »cev, dimnik, trobenta«, p. *trąba* »trobenta, tromba, rilec, trobec«, č. *trouba* »trobenta, cev, pečica pri štedilniku«, slš. *trúba* »isto«, gl. *truba* »bala platna, pečica, trobenta, pozavna«, dl. *tšuba* »cev, rog«. Iz slov. je rum. *trîmbă* »tkanina, platno, trak« (Tiktin, Wb., 1649). Slov. **trǫbȁ*, akz. **-ǫ̍* navadno izvajajo iz germ., prim. stvn. *trumba* »trobenta«, stnord. *trumba* »trobenta, cev za vodo«, norv. *trumba* »boben« (Miklošič, 362; Kiparsky, Lw., 267; Brückner, 575; Vasmer III, 142; Machek[2], 653, ki dopušča, da so sev. slov. besede iz germ., jslov. pa prek rom.). Iz stvn. je gotovo it. *tromba* »tromba, trobenta« (Battisti-Alessio, 3913), iz stfrank. **trumpa* (prim. vzh. friz. *trumpe* »cevast kos lesa, v katerem se vrti os«) je stfrc., frc. *trompe* »lovski rog, troblja, rilec« (Gamillscheg, EWFS, 869). Iz rom. je srlat. *trumba*, *tromba* »tuba, buccina«, *trompa* »tuba, cornu, buccina«. Dalje nejasno. Germ. beseda je označevala tudi druga glasna glasbila, prim. srvn. *trum(b)el* > nvn. *Trommel* »boben«, niz. *trom*, *trommel*, sragl. *drom* > agl. *drum* »isto« (Kluge[23], 837). Verjetno onomat. izvora. Domnevanje prasorodnosti med germ. in slov. (Matzenauer, CS, 85; Mladenov, 642) ni verjetno, saj Matzenauerjeva primerjava z lot. *strumpe* »cev, brizga, trobenta, pastirska piščal« ne vzdrži, ker je to verjetneje izposojeno iz srspn. *trumpe* (Mühlenbach-Endzelin III, 1094). Glej tudi *trọ̑mba*, *trọ́bel*, *trobelják*, *trobẹ́nta*, *tromírati*, *drọ̑mlja*. M. S.

tróbel (f.), g. *trobêli* »cvetna čašica« (Lašče), *trobêla* »slamica, cevka«, *trobêlka* »cev (pri pipi)«, adj. *trobêlast* »cevast«, semkaj *trobelíka*, pri Valjavcu *trobélika* »Cicuta« (Miklošič, 362), *mala t.* »Aethusa cynapium«, *trobelíkovec*, *-vca*, *trobelíkovina* »sok iz trobelike«, adj. *trobelíčen*, *-čna* »Schierlings-«; v 18. st. *trobelika* »cicuta« (Kastelec-Vorenc), *trobęlèka* »Geißblat, aegina« (Pohlin; akcentska oznaka ustreza Valjavčevi); in verjetno fit. *trebę̄lje* »Chaerophyllum« (SSKJ V, 154), *trebeljè* »Senecio paludosus« (Cerknica) < **trobeljè*; 3 × tpn. *Trebelno*, prim. za *Trebelno* v Tuhinjski dolini, l. 1291 *Trobol*, za *Trebelno* pri Mokronogu l. 1367 *Trobel* (Pintar, Lj. zvon XXXIV (1914), 463).

Prim. hrv. dial. *trubel* »tul, trdi del peresa« (Božjakovina; ARj XVIII, 779), *trubèljika* »Cicuta virosa«, č. *troubel* (f.) »cevka, dimnik«, slš. *trúbel'a* »cevka«, gl. *trubjel*, *-e* »pečica, ror, pozavna, votlo steblo«, *trubjela* »pečica, ror«, dl. *tšubjela* »cevka«, *tšubal*, *-e* »trobenta, pozavna«. Gradivo kaže na **trǫbelь*, **trǫbela*, **trǫbel'a* »cevka«, kar so verjetno prvotni dem. od **trǫbā̋*, prim. k tvorbi lot. *sunelis* »psiček«, *vīrelis* »možiček«, *dzìrkstele* »iskra«, *krevele* »krasta« (o tem Endzelin, Lett. Gramm., 252 s.). Za tvorbo nomena instrumenti je ta suf. znan tudi v psl. **pī̋ščelь* poleg **pī̋ščalь* < **-ělь*, kar ustreza lit. *-èlis*. Schuster-Šewc, HEWb., 1535, izvaja iz nomena instrumenti na **-ělь* k v. **trǫbī̋ti*, kar se zdi zaradi jslov. paralel manj verjetno. Dalje glej *trǫ́ba*. M. S.

trobelják (m.), g. *-a* »norec, badak« (Pleteršnik po Slovenskem narodu), pri Župančiču *trebelják* »neroda« (SSKJ V, 154).

Prim. hrv. čak. *trube*, *-ta* »slaboumen človek«, *trùbast* »neumen, imbecilen« (ARj XVIII, 779), č. *trouba* »bedak«, slš. *trúbel'a* »isto«. Hipokor. tvorbe iz **trǫbā̋* »trobenta, glasen inštrument«, ker neumni ljudje veliko govorijo, prim. domnevno iz te osnove sln. verba dicendi *trobuzljáti*, *trobezljáti*, *trebezljáti* »čvekati« in it. *tromba*, frc. *trompette* »trobenta« in metaforično »klepetulja«. Dalje glej *trǫ́ba*. M. S.

trobę́nta (f.) »Trompete, Posaune« in »neka hruška, Trompetenbirne«, dem. *trobę́ntica* tudi »Primula officinalis«, v. *trobę́ntati*, *-am* »igrati na trobento«, *trobentáč*, *-a*, *trobę̂ntar*, *-ja* »Trompeter«; v 16. st. *trobẽnta* »buccina, posaun, trommeten«, *trobente glaſs* »Trommetenschall«, *trobantati* »clango, trommeten«, *trumeta* »buccina«, *trumetati* »canere tuba« (Megiser), v 17. st. *pishale, inu trobente*; *dua paklenska trobentarja … ſazhneta trobentat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trobentati* »buccinare, canere tuba«, *trobentar* »buccinator, tibicen, aeneator« (Kastelec-Vorenc), *trobęntar* »Trompeter, tubicen« (Pohlin), *trobenta* »Posaune, Bosaune, Trompete«, *trobentati* »posaunen, trompeten«, *trobentar* »Trompeter« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *trubênta*. Prevzeto iz it. *trombetta* in v korenskem morfemu prilagojeno glagolu sln. *trobíti*, sbh. *trúbiti*, pri čemer se je nazal iz neakcentuiranega prestavil v akcentuirani zlog (Skok III, 513). Brez metateze je hrv. čak. *trumbẽta* »trobenta« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 220), star. kajk. *trumbeta* (Habdelić, Belostenec, Jambrešić), pri Vuku *trùmbeta*, alb. *trumbetë*, rum. *trimbiţa*, madž. *trombita* »trobenta«. It. *trombetta* je dem. od *tromba* »tromba, trobenta«. Nvn. *Trompete* < srvn. *trumpet*, *trumet* (od koder je sln. pkm. *trompȍta* (Novak, Slovar[2], 160), č. *trumpeta*) je iz stfrc. *trompete*, frc. *trompette*, kar je prav tako dem. od *trompe* »lovski rog, troblja« < stfrank. **trumpa* (Gamillscheg, EWFS, 869). Dalje glej *trǫ́ba*, *trǫ̂mba*. M. S.

trǫ̂d I (m.), g. *-a* »kolika, bolečina v črevih, zdrk maternice«, tudi *trǫ̂t*, *trût* »zdrk maternice«, pkm. *tróut* (Novak, Slovar[2], 160), adj. *trǫ̂den*, *trǫ̂dljiv*, *trodovíten*, fit. *trodovník* »Sempervivum tectorium«, *trǫ̂tovka* »Primula auricula«.

Prim. stcsl. *trǫdъ* »neka bolezen, dysenteria«, *vodьny trǫdъ* »vodenica«, sbh. *trûd* »poimenovanja raznih bolezni«, na Hvaru »hemoroidi« (prim. rum. *trînji* »isto«), č. *trud* »mozolj, ogrc«, dl. *tšudny* »mozoljast, krastav«. Iz slov. jezikov je madž. *torongy* »tvor« (Kniezsa, 530), rum. *trînd* »duritia, callum« (Miklošič, 362; Vasmer III, 144; Skok III, 514). Psl. **trǫ̂dъ* »udarec, rana, bolezen« je sorodno s psl. **trǫtī̋ti* »tolči« in dalje z lit. *trandẽ*, *trandìs* »molj, kukec, črv na prstu« iz ide. **tr-on-d-* k **ter(H)-* »treti« (Ramovš, JA XXXVI, 459), prim. tudi sti. *tr̥ṇátti*, pf. *tatárda* »razcepiti, predreti, odpreti« (Mayrhofer, EWA I, 633). Glej tudi *trǫ̂d II* in dalje *trę́ti*. M. S.

trǫ̂d II (m.), g. *-a* »Fomes fomentarius«, tudi *trǫ̂t* »isto«.

Prim. csl. *trǫdъ* »kresilna goba«, sbh. *trûd*, *-a*, mak. *trad*, blg. *trъ́t*, str. *trudъ* »drevesna goba«, r. *trút*, ukr. *trútnik* »isto«, p. *trąd* »gobavost«, č. *troud*, slš. *trúd* »drevesna goba«. Psl. **trǫ̂dъ* »kresilna goba«, prvotno ***»udarec« je sorodno s **trǫtī̋ti* »tolči« (Ramovš, JA XXXVI, 459). Dalje glej *trǫ̂d I*. M. S.

tróha (f.) »assula, mica; paulum«, dem. *tróhica*, *tróšica*, *trǫ̂ška*, v. *trohnjáti*, *-âm* (impf.) »drobiti, tratiti«; denom. *trošíti*, *-ím*, danes *trǫ́šiti* (impf.) »verausgeben, aufwenden« (prim. csl. *trošiti* »impendere, consumere«, sbh. *tròšiti* »isto«, blg. *tróša* »drobiti«, r. *trošítь* »uporabljati, trošiti«), subst. *trǫ̂šek*, *potrǫ̂šek*, *strǫ̂šek*, *utrǫ̂šek*, *-ška* »izdatek«; v 16. st. *troha* »drobec« (Dalmatin, Krelj), v 18. st. *tróha* »Bagatelie, minutæ« (Pohlin), *troha* »Splitter, Ståubchen, Bagatel« (Gutsmann), cgn. *Troha*.

Prim. csl. *trocha* »mica«, sbh. *trȍha* »isto«, *trȍšan* »trhel«, mak. *trova*, dem. *troška*, blg. *trochá* »drobtina, drobec«, adv. r. *trócha*, *tróchi*, *tróški* »malo«, ukr. *trócha*, *tróchy*, br. *tróchi*, *tróchu*, p. *trochę* »isto«, *trocha* »malenkost, troha«, č., slš., gl. *trocha*, dl. *tšocha*. Psl. **trochā̋* »drobec« je nomen actionis (> acti) k psl. **trechā̋ti*, prim. **trechnǫti*, **treknǫti* > sln. *trehnjáti* (gor.), *treknjáti* (Vodnik), *trefnjáti* (dol., jvzh. štaj) »auf Kleinigkeiten vertun«, v 18. st. *potréknâm* »potratim, perdere, peffumdare« (Pohlin), *potreknati* »verschwenden« (Gutsmann), dalje lot. *treknêt* »zapravljati čas«, lit. *trekšė́ti* »prasketati, teptati« poleg *treškė́ti* »isto«, psl. **trěskati*, *troska*. K besedotvorju in **-sk-* : psl. **-ch-* prim. psl. **plochā̋* : **pleskā̋ti*, **plechā̋ti*. Psl. **trechā̋ti* poleg **trěskati* sta kakor got. *þriskan*, stnord. *þriskja*, ags. *ðerscan*, stvn. *drescan* »mlatiti« intenziva iz ide. baze **ter(H)-* »drgniti, ribati, treti, meti« (Miklošič, 362; Fraenkel, 1116, 1120; Pokorny, 1071, zadržano Vasmer III, 142). K pomenu prim. kimr. *braen* »gnil« k ide. **mer(H)-k-* »treti«. Fonetično nesprejemljiva je primerjava lit. *trè̃šti*, *trę̃štù* »zgniti« < **trek'-*, lit. *trašà* »gniloba« < **trok'ā̋* s psl. **trochā̋* (tako Jagić, JA II, 398; Sławski, Sl. occ. XVIII, 285). Glej tudi *trohnę́ti*, *trǫ̂ska I*, *trę́ska I*, *trę́skati*, *trę́ti*. M. S.

trohnę́ti, *-ím* (v. impf.) »gniti«, tudi *tróhniti*, *trǫ̂hnem* (impf.) »isto«, pf. *iz-*, *s-*, *na-*, *po-*, *pre-t.*, sekundarni

impf. *-trohnẹ́vati*, adj. *tróhek*, *-hka*, *tróhel*, *-hla*, *strohljȉv*, *-íva*, *trohlên*, *-a*, subst. *trohljâd*, *-i*, *trohljâva*, *trohlóta*, *trohnóba* (f.) »gniloba«, *strohȍl*, *-óla* »drevesno duplo, prazen prostor«, denom. *trohlẹ́ti* »trhleti«. V sln. delno pomešano s *tróha* »assula, mica«.

Prim. ukr. *truchníty* »trohneti, gniti«, č. *trouchnivý* »trhel«, *trouchnivěti* »trohneti, prhneti«, slš. *trúchnatiet'*, *trúchniviet'* »isto« < psl. **trǫch(ъ)něti* poleg **trǫ̃ch(ъ)nǫti* v r. *trúchnutь*, ukr. *trúchnuty* »trohneti, gniti«, kar vsebuje sekundarno nazalizirano **trǫch-* poleg **truch-*, s čimer se je ta osnova pomešala v tistih slov. jezikih, v katerih sovpadeta **u* in **ǫ*. K pomenskemu razvoju prim. pri *tróha* navedeni primer. Dalje glej *trúhel*, *tŕhel*. M. S.

troj (m.), g. *-a* »steza, potka« v rez. *trǫ́j*, lok. sg. *trujų́* (Bila; Steenwijk, SDR, 321) z *u* < **o* kot npr. v bilskem *klubų́k* < **klobùkъ*.

Izposojeno iz furl. *tròi* (m.) »steza, potka« (Pirona, VF, 1219), kar je tako kot ben. it. *trozo* (m.) »steza; steza, ki vodi med posestvi« (Boerio, DV, 770), engad. *truek'* »steza, potka«, it. *tròzzo* »isto« (17. st.) bolj verjetno predromanskega izvora (Meyer-Lübke, 8934) kot pa izposojeno iz gr. τριόδιον (n.) »stičišče treh poti« (Battisti-Alessio, 3919) z enakim pomenskim razvojem »stičišče x poti« > »pot, steza« kot v it. *carrobbio* »stičišče štirih poti«, toda genovsko *carogiu* »steza«. Glej tudi *troza*. M. F.

Trojáne (pl. f.), g. *Trojan* »tpn. ob prevalu Učak«, adj. *trojánski*, f. *-a*, etn. *Trojánci* in *Trojánčani* (KLS II, 107), l. 1229 *in latere ville Troye*, ok. 1400 *mawt der strassen uber den Troyn*, *am Troyn*, *neben dem Troyn*, l. 1446 *maut vber den Troyan* (M. Kos, Gradivo HTS II, 648), v antičnih virih *Adrante* (Tabula Peutingeriana), *Adrante mansio* (Itinerarium Antonini), *mansio Hadrante* (Itinerarium Burdigalense), *ab Atrante ad flumen Savum milia passus* (CIL III 3705; Arheološka najdišča Slovenije, 90).

Sporočene oblike z variantnostjo *dr* : *tr* odražajo vulg. lat. izreko in hkrati kažejo, da je toponim izvorno stanovniško ime na **-jane*, tj. **Trǫd-jane* »prebivalci kraja **Trǫdъ*«. Izhodni tpn. **Trǫdъ* je bil v drugi polovici 6. st. prevzet iz lok. sg. **(ă)trantē* v lokalni romanski izreki, ki ni poznala vulg. lat. *dr* < *tr*, vzglasni *ă-* pa je bil razumljen kot prepozicija *ad* »k« (Ramovš, Zbrano delo II, 78; isti, Kr. zg., 27). Alp.-slov. **Trǫdъ* v primerjavi s sporočenimi antičnimi zapisi kaže, da je bila substratna lokalna predloga izgovorjena s sekvenco *nd* in ne *nt*. Ker vulg. lat. prehoda *nt* > *nd* ne pozna, Ramovš. l. c., sklepa na ilirsko izreko. Etimologija nejasna. Pintarjevo (Lj. zvon, 1909, 40 ss.) izvajanje iz slov. **tvьrdъ* je iz fonetičnih in zgodovinskih razlogov zavrnil že Ramovš, l. c. M. F.

trǫ́la (f.) »neumna ženska« (Pleteršnik II, 696), *trǫ̑la* »isto« (SSKJ V, 187).

Pleteršnik, l. c., in Striedter-Temps, DLS, 240, izvajata iz bav. avstr. *Dralle*, kor. *tràlle*, tirol. *trole*, dunajsko n. *Drålla* »neumna ženska«, kar ne ustreza v celoti, saj bi iz bav. *å* pričakovali sln. široki *o*. Izhajati je treba iz n. *Drolle*, *Trolle*, *Bauerntrolle* »neumna, surova ženska, donda, kmetavzarica, nerodna kmečka ženska«, poleg *Trull*, *Trulle* »isto«, iz česar je gl. *tróla* »starejše dekle« (Schuster-Šewc, HEWb., 1533). To je f. k star. n. *Troll* »debel, neroden in neumen moški, kmetavz« < srvn. *trol(le)* »norec, bedak«, kar ustreza stnord. *troll*, *trǫll* »sovražen gozdni demon, velikan« (Kluge[23], 837) ali je tvorjeno iz n. *trollen* »štorkljati, nerodno hoditi« < srvn. *trollen* »hoditi s kratkimi koraki« poleg *trüllen* »isto«, *betrüllen* »ogoljufati« (Kluge[23], 839), n. *drollen*, *drullen*, *trolen* »valiti« (Grimm, Wb. II, 1427 s.). M. S.

trom (adj.), f. *-a* »len, mrtev« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 312), tudi »len« (Janežič[1] II, 448), *tromonóg* (m.) »lena žival«, *tromost* (f.), g. *-i* »lenoba« (vse Janežič, l. c.).

Prim. hrv., sb. *trȍm* (adj.), f. *trȍma* »počasen, len«, hrv. čak. *trȍm*, f. *trȍma*/*tromȁ*, n. *trȍmo* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1259), mak. *trom*, *tromav*, blg. *trom*, *tròmav*, oboje tudi »nevešč, neumen«. Izhajati bi bilo mogoče iz jslov. **tьròmъ* »ki je utrujen, izmučen«, kar je lahko ptc. prez. pas. glagola **tę̃rti sę*, **tь̀rèšь sę* »pritiskati se, truditi se, mučiti se« (Štrekelj, JA 27, 69; sprejema Skok III, 506), prim. sln. *trẹ́ti se* »truditi se, mučiti se«. K pomenskemu razvoju prim. sorodno het. *tarriịa-* »truditi, mučiti« in k temu ptc. *tarriịant-* s pasivnim pomenom »utrujen, izmučen«. Zupitzovo povezovanje jslov. leksema s stir. *tromm* »težek« (Zupitza, KZ 36, 243) < ide. **trudsmo-* (Pokorny, 1095) fonetično ni ustrezno. G. Meyer, 438, sklepa, da je alb. *trumák* »majhen, debel človek« slov. izposojenka, sorodna z jslov. **tьròmъ*, vendar jslov. subst. **tьromákъ* ni bil evidentiran. Dalje glej *trẹ́ti* pa tudi *trt*. M. F.

tromár (m.), g. *-ja* »nagelj, Dianthus« (Šempeter pri Gorici), *tremúr* »isto« (Bate; Erjavec, LMS 1879, 128).

Nejasno, morda iz **travnǫ̑r* < **travьnorъ* iz adj. **trávьnъ* k **travȁ*, prim. k semantični motivaciji sin. *trâtnik*, *trâtnjak* »nagelj« prek adj. **tráten* iz *tráta*, k tvorbi *suhǫ̑r* »suh človek« iz *sûh*. Dolgi *ō* pred *r* je dal v kraš. *ȕọ*, kar verjetno odraža zapis iz Bat. Zapis iz Šempetra ima lahko disimilatorično akanje, ki pa pod akcentom ni možno, zato je morda akcentsko hiperkorekten (o pojavih Ramovš, Hgr. VII, 65). Predtonični ali nekdaj predtonični vokal se je reduciral in se obarval *e*-jevsko, pred *m* pa *o*-jevsko. Najšibkejša točka te razlage je domnevna asimilacija *-vn-* > *-m-*, ki v kraš. in tudi sicer ni potrjena kot regularni pojav; pričakovali bi ohranitev konzonantne skupine ali asimilacijo *-vn-* > *-mn-* kot v rez. *romnína* poleg *rawnína* (Dapit, ACR II, 155), v 18. st. *ramnu* »eben, recht« (Gutsmann). Znana je v primeru *kîmati*, ki je verjetno sekundarno tvorjen po pf. **kỳvnǫti*. Asimilacijski produkt *m* < *nm* < *nv* je znan v pl. *žȓmi* < *žrnvi* in ni izključeno, da je neposrednja predstopnja za **tramǫ̑r* po metatezi nastalo **tranvǫ̑r*. Dalje glej *tráva*. M. S.

trǫ̑mba (f.) »troba, trobenta« in »cev za vodo, črpalka pri šterni, lesen možnar«, *vodna tromba* »lijakast viharni vrtinec nad morjem«, v. *trǫ̑mbati*, *-am* (impf.) »črpati«, rez. *trúmba* »lijak«, *trómba* »šterna« (Steenwijk, SJ/SLS III, 128), notr. *trǫ̂mpa* »črpalka pri šterni«; v 18. st. *trômba* »piſtillum, Brunstange« (Pohlin), *tromba* »Brunnstange« (Gutsmann).

Kakor hrv. *trȗmba* »troba, cev, dimnik« (ARj XVIII, 815) prevzeto iz it. *tromba* »troba, trobenta, črpalka«, *tromba marina* »vodna tromba« < stvn. *trumba* »trobenta« (Pleteršnik II, 669). V notr. *trǫ̂mpa* je *p* zaradi križanja z izposojenko *pûmpa*. Iz it. je tudi alb. *trumbë* »črpalka pri vodnjaku«. Dalje glej *trǫ́ba*, *trobẹ́nta*. M. S.

tromirati, *-am* (v. impf.) »hrumeti, ropotati«, *tromír*, *-ja* »hrup, ropot« (Caf).

Prevzeto iz srvn. *trumbieren* »bobnati (?)«, *trumbiere, trumiere* v primeru *pouken und drumieren sluoc man* (navaja Lexer, Mhd. Wb. III, 1545), kar je tvorjeno iz srvn. *trumbe, trumbe, trumme* »troba, pozavna, boben«. Dalje glej *trọ́ba*. M. S.

trộp (m.), g. *-a* »enkratno polnjenje vinske preše« (Pleteršnik), »trdi deli grozdnih jagod v drozgi« (SSKJ V, 188), pkm. *tròp, -a* »tropine« (Novak, Slovar, 115), izv. *tropína* »Treberteilchen«, pl. *tropíne* »Treber«, adj. *tropínast, tropînski* »Treber-, Trester-«, *tropínovec, -vca* »žganje iz vinskih tropin«, *tropînščnica* »isto« in »vino iz tropin«, *trộpovica* »vino iz tropin«; v 16. st. *tropijnie* »Trester, vinacea« (Megiser), v 18. st. *tropine od grošdja* »vinacea« (Kastelec-Vorenc), *tropina* »vinaceum, faex liquaminis« (Pohlin), *tropina, terpina* »Satz, Trestich vom Butter zerlassen, u. d.« (Gutsmann).

Prim. sbh. *trȍp*, g. *tròpa* »tropine, usedlina, gošča«, *tròpina* »enkratno polnjenje vinske preše« (Boka). Sbh. in pkm. kaže na izhodiščno **tropъ̏*, ostalo sln. gradivo na **trȍpъ*. Prvo je verjetno postverbal od **tropãti* »stiskati, tlačiti«, drugo pa nomen actionis istega ide. korena **trep-* »stopati, teptati«, prim. iz redukcijske stopnje gr. τραπέω »mečkati, stiskati grozdje« (osnovna povezava Kurkina, DS, 185). Sbh. tudi *drȍp, dròpina* »tropine«, kar ustreza sln. *dropa* »isto« (Cigale), je posledica mešanja s sin., ki se ohranja v r. *drobína* »sladne tropine«, dial. *drobíny, drobá* »isto«. Manj verjetna je domneva, po kateri naj bi **tropъ* nastalo iz **drobъ* pod vplivom sin. **troska, *trọska* (tako Skok III, 506), saj bi v tem primeru pričakovali najprej **trobъ*, kar bi lahko po prekzložni asimilaciji dalo **tropъ*, pri tem pa bi varianta **dropa* ostala nepojasnjena. Sin. **drobъ* je iz ide. **dhrəbho-*, prim. iz tega še srir. *drab* »tropine, droži«, stnord. *draf*, agl. *draff* »gošča, usedlina«, stvn. pl. *trebir* > n. *Treber* »droži, tropine«, vse iz korena **dherH-* »motna usedlina«, prim. z drugimi determinativi psl. **drȍžd'i, *dròzga*, lat. *fracēs* »oljne tropine«, stnord. *dregg* »droži« (Miklošič, 51; Skok, l. c.). Berneker I, 224 s., meni, da je sln. *dropa* prevzeto iz srvn. **trab* (k pl. *treber*), kar se ne zdi nujno. Dvomljivo tudi ES V, 117 s., 125, ki zavrača povezavo s kelt. in germ. ter domneva izpeljavo iz **drobı̋ti* »drobiti, krušiti«. Glej tudi *tropáti, drópa, drožî, trộska I*. M. S.

trópa (f.) »krdelo, čreda«, tudi *trȍp* (m.), g. *trópa* »skupina, krdelo«, dem. *tropìč, -íča*; izv. *tropár, -rja* »lastnik ovčjega tropa«, adv. *trópoma* »scharenweise«, kor. obir. *trɔ́:pa* (Karničar, Obir, 252); v 17. st. *ena velika tropa hudizhou* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ena maihina compania, ali tropa voiszhakou* »legiuncula« (Kastelec-Vorenc), *trópa* »agmen, cohors« (Pohlin).

Verjetno kakor star. hrv. *tropa* »turba« (Vitezović), *bijemſze z-tropum na tropu, ſeregom na ſereg* »dimico« (Belostenec) prevzeto iz star. it. **troppo* »čreda«, prim. srlat. *gres* (= *grex*) *sive tropus* (14. st. v Puli), *tropo ovuium* »čreda ovac« (16. st. v Umagu), danes furl. *tròp* »čreda«, it. dial. piemontsko *trup* »krdelo«, knjiž. adverbializirano *troppo* »preveč« kakor frc. *trop* »isto« poleg *troupe* »četa, tolpa« (> it. *truppa* »krdelo, množica, vojska«, n. *Truppe* > sln. *trúpa* »vojaška enota«, v 18. st. *trupa, mnoshiza* »Schaar«, *trup, trupa* »Schaar, Schwarm« (Gutsmann)). To je retrogradno iz *troupeau* »čreda«, kar je tvorjeno iz galorom. *troppus* »čreda, krdelo« < stfrank. **þrop* »zbiranje, kopičenje«, prim. ags. *þrop, þorp* »vas, okraj, shod«, stfriz. *thorp, therp*, stvn. *dorf, thorf* »vas«, stnord. *þorp* »vas, vrt«, got. *þaurp* »obdelana zemlja, polje« (Battisti-Alessio, 3916; Gamillscheg, EWFS, 869). Manj verjetno, čeprav ne nemogoče, je domnevati domač izvor in primerjati lot. *trapa* »količina, kup, vrsta«, kar Mühlenbach-Endzelin IV, 222, primerja z r. *tropá* »pot, sled«. To je nedvomno iz ide. nomena actionis **tropā̃* iz korena **trep-* »stopati, teptati«, o katerem glej dalje *tropáti, trộp, trepáti I*. M. S.

tropáti, *-âm* (v. impf.) »tolči, loputati, treskati« (Caf, Zalokar), *tropotáti, -âm, -ọ́čem* »copotati, topotati« (bkr.); z ekspr. *š-* (kakor v *škropíti, štropotáti* »ropotati«) tudi *štropȍt, -óta* »ropot, topot«; z ekspr. *f* (kakor v *škrofíti*) semkaj še *štrofáti* »brizgati«, *štrofotáti, -âm, -ọ́čem* »packati (po blatu, pri jedi)«.

Prim. star. hrv. *tropam, ſtropozhem* poleg *jako ropozhem, praſzkechem, ropam, skrobam* »perſtrepo« (Belostenec), pri Kavanjinu 3. sg. *troplje* (ARj XVIII, 743), sbh. *trȍpōt, štrȍpōt* »ropot, topot«, mak. *tropa* »tolči, razbijati«, *tropot* »ropot, topot«, blg. *trópam* »tolči, ropotati, poskakovati, teči v lahnem diru«, r. *tropátь, -áju* »teptati, copotati, topotati, tolči«, *trópnutь* »lahno udariti«, *tropá* »pot, sled«, ukr. *tropáty, -áju* »cepetati, potrkavati z nogami pri plesu«, *tropá* »stopinja, sled«, *tríp*, br. *tróp*, p. *trop* »isto«. Psl. **tropãti* »stiskati, tlačiti«, prim. dalje stprus. *er-treppa* »oni prestopijo«, *trapt* »stopati«, lit. *trapinė́ti* »brcati«, *trapõsyti* »pohoditi«, ags. *ðrafian* »stiskati, priganjati, grajati«, agl. dial. *thrave, threave* »čreda, pašnik«, stsaš. *thrabon* »teči v drncu«, srvn. *draben* »isto«, gr. pri Hesych. τροπέοντο·ἐπάτουν (tj. »korakali so«), alb. *trap* »potka, nasip«, vse iz *o*-jevske stopnje (lahko različnih provenienc) ide. korena **trep-* »stopati, teptati«, prim. iz redukcijske stopnje gr. τραπέω »mečkati, stiskati grozdje«, alb. *shtyp, shtip* »tiskati, stiskati grozdje« (< **shtrip*) in iz polne polne sln. *trepáti, trepèt* (Trautmann, BSW, 329; Vasmer III, 140; Fraenkel, 1111; Pokorny, 1094). Glej tudi *trộp*. M. S.

tror (m.), g. *-a* »Flor«. Izpričano v 18. st. *trôr* »Flor, anthracinum« (Pohlin), *flor* »Flor« (Gutsmann), tudi Murko I, 681: *tròr* »Flor«.

Nejasno. Morda izposojeno iz nvn. *Flor* »cvet, razcvet, uspeh«, kar je izposojeno iz lat. *flōs* (m.), *-ōris* »cvet« (Kluge[22], 222), pri čemer je zaporedje *r – r* < *l – r* lahko nastalo po sln. disimilaciji (prim. sln. dial. *brozor* ob *blagor*; Ramovš, Hgr. II, 78), toda nastanek vzglasnega *t-* namesto *f-* ni jasen. M. F.

trorati, *-am* (v. impf.) »žalovati«, pri Murku I, 681, *trórati, -am* »trauern«, v 16. st. *trovrati* »trawren, moerere« poleg *trorik* »moeſtus, trawrig« (Megiser), v 17. st. adj. *trorarski* »žalen«, npr. *trorarski gvant* (Janez Svetokriški), v 18. st. *trorati* »shaloſten biti, shalovati, klagovati, ſe shaliti, ſe kumrati; lugere, moerere, vel mereri«, *trorarški gvant* »vestis pulla, lugubris« (Kastelec-Vorenc), *troram* »trauern, lugere mortuum« (Pohlin), *troram* »traure«, *tror* »Flor« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *trûrên* »žalovati« v času, ko se je začela srvn. diftongizacija *û* > *ou̯*, tj. okrog l. 1200. K substitutu *o* prim. tudi *krộža* »kozarec« poleg mlajše izposojenke *krâvža* »isto« iz srvn. *krûse*. Pred diftongizacijo je prevzeto **trurati*, kar je potrjeno le v *trúranîe* »žalovanje« v 18. st. v Hipolitovem slovarju (Ramovš, Hgr. II, 81; Striedter-Temps, DLS, 240). Verjetno je bilo iz srvn. *trûre* »žalost, žalovanje« pred diftongizacijo prevzeto tudi sln. **trur(a)*, iz česar je prek abstr. **truro-*

ba po disimilaciji nastalo *turóba* »žalost«, *turóben* »žalosten, otožen«, znano tudi v sbh. *tùrōvan*, *tùrōban* (Skok III, 527). K disimilaciji prim. sln. *trovale* (navaja Ramovš, 1. c.). M. S.

trositi, *trǫ́sim* (v. impf.) »spargere«, vzh. štaj. in pkm. tudi »quatere, vibrare«, *t. se* »tremere«, pkm. *tróusiti* »tresti, raztresati« (Novak, Slovar, 115), ustrezno pomensko modificirani pf. *na-*, *po-*, *raz-*, *s-*, *za-t.*, sekundarni impf. *-trǫ́šati*; številne nominalne tvorbe, npr. *trǫ̑s*, *-a* »tresenje« in »spora«, *trǫ̑sek*, *-ska* »spora«, *potrȍs*, *-ǫ́sa* »potres, terrae motus«, *trǫ̑ška* »krma, ki jo potresejo kokošim«, semkaj morda *trošák*, *-a* »jata«, npr. *t. rac*; v 16. st. *trositi* »ſpargere, außspreyten« (Megiser), v 17. st. *s' pepelom potroſſiti*; *Angel ogen doli restroſsi* (Janez Svetokriški), v 18. st. *troſſiti*, *potroſſiti* »spargere« (Kastelec-Vorenc), *trôsèm* »spargere, streuen« (Pohlin), *troſim* »streue« (Gutsmann).

Prim. csl. *trǫsiti*, *-šǫ*, *-siši* »quatere«, stcsl. *trǫsъ* »terrae motus«, sbh. *trúsiti*, *trûsīm* »stresati, otresati«, hrv. čak. *trûs* »potres«, blg. *trə́svam*, *trə́sna* »stresati, dregati, loputati«, *trə́s*, *zemetrə́s* »potres«, r. *trusítь*, *trúsišь* »stresati, trositi«, *trús* »potres« in »bojazljivec, zajec«, ukr. *trusýty*, *trúsyš* »tresti, otresati«, br. *trúsicь* »tresti se, bati se«, č. *trousiti* »trositi, razsipavati«, slš. *trúsit'*, *-i* »isto«, gl. *trusyć*, *-šu* »sipati, potresati«, dl. *tšusyś*, *-ym* »tresti, majati, gugati«. Psl. **trǫsíti*, **trǫ́sišь* »stresati« je iter. od **trę̑stī*, **tręsèšь* »quatere«. Ker je to verjetno iz sekundarno tematiziranega nazalnega prez. **trǫ́s-e/o-*, je **trǫsíti* tvorjeno analogno po razmerju **vozíti*, **vòzišь* ob **vestī*. Nomen actionis **trǫ̑sъ* »tresenje« je iz **tręstī* tvorjen analogno po razmerju **vȍzъ* : **vestī*. Osnovna literatura: Miklošič, 360; Trautmann, BSW, 329 s.; Vasmer III, 144; Schuster-Šewc, HEWb., 1539. Glej tudi *trôskati* in dalje *trésti*. M. S.

trǫ̑ska I (f.) »gošča, droži, tropine, žlindra«, tudi *trǫ̑skev*, *trǫ̑skva*, *trǫ̑cka*, *trûska* »okujki, žlindra«, *troščína* »košček troske«, kol. *troščȋnje* »tropine«, adj. *trǫ̑skast* »žlindrav«; v 18. st. *troſka*, *troſkje* »Hefe, Satz« (Gutsmann).

Prim. sbh. *trȕska* »žlindra«, br. *truščinka* »tropine«, č. *truska*, *struska*, *trusek* »razbitine, žlindra«, gl. *truska* »opilek, kos žlindre«, *trusk* »drobec, prašek«. Psl. **trǫska*. Nenazalizirana varianta je znana v csl. *troska* »fulmen«, sbh. *trȍska* »žlindra«, str. *troska* »kol«, r. *tróskot* »hrup«, stp. *troski* »opilki«, č. *troska* »razvalina«, slš. *troska* »ruševine, okujki«, kar je verjetno nomen actionis od **treskati* poleg **trěskati* (k besedotvorju prim. **trocha* k **trechati*; **plocha* k **plechati*), variante k **trechati* (podobno Miklošič, 362; Machek[2], 652). Druga možnost je domneva o asimilaciji iz **droska* (tako Berneker I, 228; Pokorny, 251; Sławski, SP IV, 260), točneje bi bilo treba domnevati **drǫ̃ska* poleg **dròs(ь)ka* in sorodstvo z lit. *drum̃stas* »usedlina«, *drum̃sti* »kaliti«, *drumstùs* »kalen«, brez nazala še galorom. **drasica* »posušen slad« > stfrc. *drasche* > frc. *drèche*, *drague* »posušen slad«, prim. z asimilacijo sln. *drǫ̑zga* »zmečkano, zmleto sadje, zlasti grozdje«. Ni mogoče zanikati interakcij med obema ekspr. besednima družinama. Glej tudi *trę́skati*, *trę́ska I*, *tróha*; *drožȋ*, *trǫ̑p*. M. S.

trǫ̑ska II (f.) »Fragaria collina, elatior, Vesca hortensis«, tudi *trǫ̑sk*, *trǫ̑skva*, *trǫ̑skvec*, *trǫ̑skalica* poleg *trûsk*, *trûska*, *trûskalica*; k temu tudi *trǫ̑skovec* »Polygonum aviculare«, tudi *truskovec*, *truskotec*, *truškotec*, *tristovec* (**trüstovec* (?)). V pomenu »Fragaria« prim. stč. *truskavicě*, č. *truskavec*, slš. *truskavec*, *druzgavica*, *druzgavec*, p. *truskawka* in v pomenu »Polygonum« sbh. *troskot*, *troskotac*, *truskotac*, mak. *troska*, blg. *troskot*, *troska trava*, č. *truskavec*, slš. dial. *druzgavec*, p. *truskawka*. Najbolj verjetno spada vse k *trúskati* »s šumom, pokom se lomiti« (Brückner, KZ XLIII, 308; Būga, RR II, 320). Machek, JR, 87, 105, pa misli, da je to **trusk-* nastalo po metatezi iz **hrust-*, prim. *hrústati*. Sin. sbh. *pucalica* »Fragaria«, blg. *praskavica* ali lit. *brãškė* »vrtna jagoda« k *braškė́ti* »pokati«, n. *Knackbeere* govorijo za prvo mnenje.

[Prim. tudi lit. *trẽškė* »vrtna jagoda« iz *treškė́ti* »prasketati, pokljati« (Fraenkel, 1120, KZ LXXI, 33). – M. S.]

trôskati, *-am* (v. impf.) »nositi«, pf. *pritrôskati* »prinesti« (SSKJ V, 189, IV, 208).

Ker je besedna družina izpričana šele v 20. st., lahko o njenem izvoru le ugibamo. Morda dem. od *trosíti*. K tvorbi prim. dem. *prôskati* od *prosíti* (Snoj, SES[2], 787), k pomenu sln. *pritrę́sti* tudi »tresoč, nepazljivo prinesti«. Dem. je v drugih slov. jezikih razvil drugačne pomene, npr. sbh. *trȕskati se*, *trȕckati se* »tresti se na vozu«, gl. *truskać* »stlati, trositi«. Dalje o tem glej *trosíti*. Manj verjetno tvorjeno iz dial. *trôgati* »nositi« (< n. *tragen*) po razmerju tipa *bŕkati* : *bŕskati* (Snoj, SES, 687). Glej tudi *trâge*. M. S.

trǫ̑št (m.), g. *-a* »tolažba, uteha«, *trǫ̑štati*, *-am* (impf.) »tolažiti«, pf. *po-t.*; *t. se* »upati«, subst. *trǫ̑štar*, *-ja* »tolažnik«; kor. obir. *tròə:št* (Karničar, Obir, 251), gor. *trǫ̑št*, *trǫ̑štati*, črnovr. *trûəšt*, *trûəštat* (Tominec, 221 s.), pkm. *tróušt*, *tróuštati* (Novak, Slovar[2], 160); v 16. st. *troſht* »conſolatio«, *troſhtati* »conſolari«, *troſhtar* »conſolator« (Megiser), v 17. st. *troſt* »animo«, *troſtan* »animoſo«, *troſtat* »ſperare, conſolare« (Alasia), *trosht*; *ſe troshtam praudo vudobiti* (Janez Svetokriški), *troſht* »consolatio«, *troſhtati*, *potroſhtati* »confortare, consolari«, *troſhtar* »consolator«, *nepotroshtliu* »inconsolabilis« (Kastelec-Vorenc), *trosht* »solatium«, *troſhtar* »conſolator« (Pohlin), *troſht* »Trost«, *troſhtati*, *potroſhtati* »trösten« (Gutsmann).

Prevzeto iz stvn., srvn. *trôst* »tolažba, uteha, zaupanje«, stvn. *trôsten* »tolažiti«, *trôstâri* »tolažnik« ali bav. srvn. nepreglašenih variant k srvn. *trœsten* »tolažiti«, *trœstære* »tolažnik« (Striedter-Temps, DLS, 240). V. in nomen agentis sta lahko tvorjena tudi v sln. Stvn. *trôst* < germ. **traụsta-* »uteha, zaupanje, trdno upanje« (prim. stnord. *traust* »pomoč, zaupanje«, *traustr* »zanesljiv, trden«, sragl. *trust(e)*, agl. *trust* »zaupanje«, got. *trausti* »pogodba, zaveza«) je tvorjeno iz istega korena kot stvn. *(gi-)trû(w)ên*, srvn. *trûwen*, nvn. *trauen* »upati«, *vertrauen* »zaupati«, got. *trauan* »zaupati, verjeti«, stnord. *trú* »vera«, ags. *trēow* »vera, zaupanje, resnica«, agl. *true* »pravi, resničen«, stvn. *triuwa* »zvestoba«, n. *Treue* »isto« (Kluge[23], 838; Onions, 946). M. S.

Trošt (m.), g. *-a* (cgn., tpn.), cgn. tudi *Trost*.

Prevzeto iz n. cgn. *Trost*, kar verjetno ni v nobeni zvezi z apel. *Trost* »tolažba«, saj to, razen v primerih, kot je hrv. tpn. *Marija Trošt* v Gorskem Kotarju s cerkvijo Marije pomočnice, ni onomastična baza. Tudi slov. atpn. *Tēcha* domnevno nima s **těšiti* kljub Miklošiču, ONPN, 107, nič skupnega. N. cgn. *Trost* je verjetneje prevzet iz spn. cgn. *Drost(e)*, apel. *Drost* »višji uradnik, deželni glavar« (Pintar, Lj. zvon 1910, 345) < *drosēte* (>

srlat. *drossatus* »praefectus provinciae«), kar ustreza nvn. *Truchseß* < srvn. *truh(t)sæʒe* »dvorni uradnik, ki skrbi za mizo«, dobesedno »kdor sedi skupaj s spremstvom« (o tem Kluge,[22] 156, 743). Glej tudi *trûšec*. M. S.

trột I (m.), g. *-a* »čebelji samec«, črnovr. *trột*, g. *-ạ* »isto« (Tominec, 222); dem. *trọ́tec* (m.), g. *-tca*, *trộtovka* (f.) »matica, ki leže trote«, adj. *trộten*, f. *-tna*, *trộtov*, f. *-a*; tudi *trộd* (m.). V 18. st. *trôt* »Brutbiene, progenies apum«, *trotarza* »unfruchtbarer Weiſer, sterilis rex apum« (Pohlin), *trot* »Brutbiene«, *trotouje* »die Brut davon« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *trût* »trot«, hrv. čak. *trût* »isto« poleg »lenoba«, *trutȉnac*, g. *-nca* »trot« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1262), mak. *trut* tudi »lenoba«, blg. *trut*, *tъ̀rtei*, r. *trútenь*, g. *-tnja* tudi »lenuh, parazit«, ukr. *trút* (citirano po Vasmerju[2] IV, 111) in *trútenь*, g. *-tnja* (Grinčenko, Sl. IV, 290), br. *trúcenь*, g. *-tnja* tudi »lenoba« (Nosovič, 642), stp. *trąd*, np. *truteń*, g. *-tnia*, pom. *trǫd* (Lorentz, Wb. III, 606), stč. *trút*, č. dial. *trout*, slš. gemer. *trúd* (Orlovský, Gemer., 359), gl. *truta*, dl. *tšut*, tudi *tšuta*. Iz slov. jezikov je rum. *trîntor* »trot« (Miklošič, 362; Tiktin, Wb., 1651), kar Skok IV, 516, izvaja iz slov. **trǫtьn'ь* z disimilacijo *n* – *n* > *n* – *r*. Psl. **trǫ̂tъ* »fucus« (→ **trǫ̂tьn'ь*) in k temu sekundarno disimilativno ozvočeni dental kot v psl. **tud'ь*, **tvьrdъ*, **gospodь* **trǫ̂dъ* (sln., p., pom., slš.). Poleg tega je iz p., pa tudi blg. in mak. gradiva mogoče sklepati na dubleto **trutъ* (Schuster-Šewc, HEWb., 1541). Izhodno **trǫtъ* je sorodno z lit. *trãnas* »trot«, metaf. »izkoriščevalec« in lot. *trans* »trot«, *tranis* »isto« (Miklošič, l. c.; Vasmer[2], l. c.; Fraenkel, 1110), vse pa tvorjeno iz neke baze **tren-*, le v vzglasju različne od **dhren-*, na katero kažejo srvn. *tren* »trot«, stvn. *tren* »isto«, *treno*, ags. *drān*, *drǣn*, gr. lak. ϑρõναξ in τενϑρήνη »osa«, ἀνϑρήνη »divja čebela, osa« (Kluge[23], 195). To Kluge, l. c., na podlagi ags. *dora* »čmrlj« segmentira v onomatopejsko bazo **dher-* »zveneti, bučati, brenčati«. Čeprav bi bilo razmerje med psl. **trǫ̂tъ* »fucus« in balt. **trãnas* možno razložiti z ide. besedotvorjem, tj. izglagolski nomen actionis proti substantivu tipa **potъ* < **pok^{u}-to-*, bi navedeno širše gradivo prej kazalo na paralelni onomatopejski izvor, čeprav predide. izvora ni mogoče izključiti. M. F.

trột II (m.), g. *-a* »plačnik zapitka«. V 18. st. *trôt* »Zechzahler, largitor«.

Verjetno prek »parazit, lenoba« (prim. sln. *trột*, g. *-a* »lenoba, parazit«, *trộtar*, g. *-ja* »isto«) metaforično razvito iz sln. *trột* »čebelji samec« < **trǫ̂tъ* »isto«. Podobni metaforični razvoji v »lenuh, parazit« so pri refleksih **trǫ̂tъ* »fucus« in **trǫ̂tьn'ь* »isto« znani tudi v hrv., mak., r. in br., pa tudi v lit. *trãnas* »trot« poleg »izkoriščevalec«. Dalje glej *trột I*. M. F.

trot III (m.) »vzvod, s katerim se vrti prešo«. Izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *trot* »Kelterbaum, prefhnu fleme« in k temu denom. v. *trotuvati* »keltern, prefhati«. Toda Pleteršnik II, 697, poleg Gutsmannove glose navaja po Cafu tudi *trột* (m.), g. *-a* »preša«, kar je izpričano že v 16. st.: *trot* »ein trott, ein keltern« (Megiser) z oznako kranjsko.

Prvi pomen je potrebno izvajati iz krna n. predloge *Trottbaum* »močan vzvod, s katerim se prešo obrača«, srvn. *trotboum* »isto«, *troteboum* (Grimm, DTV 22, 1074; Lexer, Mhd. Wb. II, 1530), kar je zloženo iz srvn. *trote*, *trotte* »preša« in *boum* »vzvod, vijak ipd.«, drugega pa iz srvn. bav. apokopiranega simpleksa *trot* »preša«, nvn. *Trotte* »isto«, srvn. *trote*, *trotte*, stvn. *trota*, *trotta* (Striedter-Temps, DLS, 240), ags. *trodu* »vinska preša«, kar je izglagolsko tvorjeno k stvn. *trotôn* »stiskati (grozdje)« poleg »stopicati« in oboje kalkirano po lat. *calcātūra* oz. *calcāre* »(po peti) stopati« (Kluge[22], 742). Sln. izposojenka kaže, da je bilo to n. poimenovanje za prešo očitno tudi bavarsko avstrijsko (Striedter-Temps, l. c.). Glej tudi *trọ́telj*. M. F.

trộtamóra (f.) »narisano, vrezano znamenje, ki naj odganja moro« (etnografski termin; SSKJ V, 190), rož. kor. *tróta-morà*, tudi *trúta-morà* »pravljična pošast, ki sesa otroke v spanju, se uleže tudi odraslim na prsi in jih tlači« (Šašel, RNB, 132), obir. kor. *tró:ta mɔ́:ra* »mora, nočno strašilo, zli duh ženskega spola«, tudi »vrezana peterokraka zvezda, veščin križ, ki se je vrisal na nožnem delu zibelke kot urok proti zlim duhovom« (Karničar, Obir, 251). V 18. st. *trota mora* »Unholde, zoperniza, zoprarza, veiſha, vilniza« (Gutsmann).

Gre za pleonastični sklop sln. sinonimnih substantivov **trọ́ta/*trúta* in *móra*, ki kaže, da se je na podedovano *móra* < psl. **morá̋* naplastil sln. dialektizem **trọ́ta/*trúta* »mora«, kar je tako kot sln. *truda* »isto« (samo v 18. st. pri Gutsmannu) mlado izposojeno iz nemških predlog. Dalje glej *móra*, *truda* in *truta I*. M. F.

trọ́tati, *-am* (v. impf.) »oznaka za dejanje v otroški igri, pri kateri otroci dečka proti njegovi volji primejo za noge in roke, ga zagugajo in spustijo, da daleč pade v vodo, na slamo ali na tla«. Znano samo v rož. kor. *trọ́tatə*, *-am*, pf. *vtrọ́tatə*, *putrọ́tatə* (Šašel, RNB, 132).

Verjetno gre za izposojenko iz tirol. n. *trotten* »otroka na kolenih gugati« (Schöpf, TI, 759), tako da je sln. dial. glagol pravzaprav prvotno pomenil »gugati«. Tirol. n. pomen je verjetno razvit iz sorodnega nvn. *trotten* »počasi in nerodno hoditi, stopicljati, majavo hoditi« > »gugati«. Glej tudi *trọ́telj*. M. F.

trọ́telj (m.), g. *-na* in *-lja* »omejen, neumen človek« (nižje pog.; SSKJ V, 191), rož. kor. *trótəl*, *-na* »isto« (Šašel, RNB, 139), pkm. *tròtlin* »tepec« (Novak, Slovar[2], 160). Sem verjetno cgn. *Trontelj*, po dial. prehodu *tl* > *kl* v stranskosklonskih oblikah *Tronkelj*, oboje s sekundarno, ekspresivno interkalacijo nazala.

Tako kot madž. *trotli* »trotelj«, hrv., sb. *trotl* »isto« in č. *trotl* (citirano po EWU, 1556) izposojeno iz avstr. n. *Trottel* »bedak, tepec; omejen, preprost človek; človek šibke volje«, štaj. n. *trottel* »slaboumnež«, švic. n. *drotli* »počasen človek«; ker se je beseda, ki je prvotno vzh. bav. avstr., sprva uporabljala za označevanje kretena, se zdi verjetno, da ga je označevala po njegovi značilni neokretni hoji in da je torej sorodna z n. *trotten* »počasi in nerodno hoditi« (k temu iter. *trotteln* »isto«), srvn. *troten*, *trotten* »s kratkimi koraki teči«, stvn. *trotôn* »stopicati« poleg »stiskati (grozdje)«, kar je intenz. k *treten* »stopiti«, srvn. *treten*, *tretten* »isto«, stvn. *tretan* (Kluge[22], 742; Küpper, Umgspr., 851; Jazbec, JZ 7/1–2, 2001, 247). Glej tudi *tarotel*. M. F.

trováti, *trújem* (v. impf.) »zastrupljati« (Gaziče na Krki, bkr.), pf. *otrováti* »zastrupiti« (bkr.), notr. v Vremah »okužiti z nalezljivo boleznijo«, gor. *zatrováti* »delovati kot protistrup«, npr. *mleko zatruje strup*; subst. *trȍv*, g. *trọ́va* in *ótrov*, g. *otrọ́va* »strup«, *otrộva* »isto« in »čarovniški pripomoček« (denom. *otrovíti* »zastrupiti«), *trovílo*, *otrovílo* »strup«, *otrộvnik*, f. *otrộvnica* »kdor iz-

deluje strup«; Miklošič, Lex. pal., 998, navaja tudi sln. *traviti* »intoxicare«, po Habdeliću tudi *travilo* »toxicum«; v 18. st. *otrova* »Gift«, *otrovati* »vergiften« (Gutsmann). Glagol *natrovati* »nahraniti« je izpričan v Briž. spom. 3. pl. impf. *oni bo lasna natrovuecchu* »oni so lačnega nahranili« (II, 45). V podaljšani stopnji je tudi *otrâva* »strup« (Levstik), sodeč po primeru *nemoč otravna* »morbus contagiosus«, ki ga kot sln. navaja Miklošič, o. c., 528, adj. *otraven* pomeni »nalezljiv«. Osnovni v. se v sln. ohranja le v kompoz. *zatrúti, -újem* (pf.) v zvezi *gozd zatrúti* »izkrčiti, iztrebiti gozd« (Miren pri Gorici).

Prim. csl. *truti, trovǫ* »absumere«, *otruti* »veneno interficere«, *otrova, otrava* »strup«, sbh. *tròvati, trȕjēm*, dial. *trovem* »zastrupljati«, mak. *true*, blg. *tróvja*, r. *travítь, trávišь* »zastrupljati, goniti, preganjati, uničevati« in »krmiti živino«, *otravítь* »zastrupiti«, *otráva* »strup«, ukr. *travýty, trávyš* »prebavljati, tratiti«, br. *travícь, tráviš* »zastrupljati, prebavljati, jedkati«, p. *truć, truję* »zastrupljati, mučiti«, *trawić* »prebavljati, razjedati, tratiti«, č. *tráviti, -ím* »prebavljati, preživljati (čas), zastrupljati«, mor. *trut', truju* »prebaviti«, slš. *trávit'* »prebavljati, preživljati (čas), zastrupljati«, *trova* »izdatek, strošek«, denom. *trovit'* »prebavljati, porabljati«. Psl. **trűti, *tròvešь* »porabljati, trošiti« (**na-t.* »hraniti, krmiti«, **o-t.* »zastrupiti«; o semantiki Vaillant, RÉS XXII, 39) < ide. **treu̯H-e-* iz baze **treu̯H-* »drgniti, trošiti, porabljati«, prim. iz **truH-i̯é-* csl. *tryti, tryjǫ* »terere«, gr. τρύω »zmeti, zatreti, izmučiti, zdelati« in iz nazalnega prez. lit. *trunė́ti, truniù* »gniti, trohneti«. Akcentuacija prez. **tròvešь* je rekonstruirana iz iter. **travíti, trávišь*, ki ima pričakovano podaljšani korenski vokalizem, ker je tvorjen iz prez. z *o*-jevskim, prim. tako **slǻviti* iz **slovèšь* < **k'léu̯e-* (LIV, 593, z rezervo in po nepotrebnem domneva analogno dolžino po sorodnih tvorbah s predkonzonantnim laringalom). Ide. baza **treu̯H-*, iz katere je še kimr. *toraw* »tolči«, ags. *ðrōwigean* »trpeti«, *ðrōa* »trpljenje«, stnord. *þrá* »hrepenenje« in morda toh. A *tsru-* »malo«, je domnevno determinirana iz **terH-* »treti, vrtati« (Miklošič, 364; Vasmer III, 131; Machek², 650; Pokorny, 1071 s.). Glej tudi *tráva*. M. S.

troza (f.) »poljska pot, steza« (slovenska Istra; Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239), *t'rǫzo* »steza, ki povezuje posamezne njive« (Trebeše; Cossutta, PV, 101).

Izposojeno iz ben. it. *trozo* (m.) »steza; steza, ki vodi med posestvi« (Boerio, DV, 770), furl. *tròi* »steza, potka« (Pirona, VF, 1219), srlat. *trosium* »isto« (l. 1295), *trozium* (l. 1274), *iter seu troium* (l. 1450), kar Battisti-Alessio, 3919, z rezervo razlaga kot izposojenko **trojo-* iz gr. τριόδιον (n.) »stičišče treh poti« z enakim pomenskim razvojem »stičišče x poti« > »pot, steza« kot v it. *carrobbio* »stičišče štirih poti«, toda genovsko *carogiu* »steza«. Meyer-Lübke, 8934, pa meni, da je ta specifično retoromanska beseda (?!) predromanskega izvora. Nejasno. Glej tudi *troj*. M. F.

***tȓp** (adj.), f. **tŕpa* »top« v kompoz. *trpoglȁv* (adj.), f. *-áva* »topoglav«.

Ni znakov, ki bi dovoljevali fonetično izvajanje iz sln. adj. *topoglȁv* < **tǫpo-gőlvъ*, ker je sln. *o* iz **ǫ* (razen v soseščini *r*) za redukcijo manj dovzeten od *o* < **o*, prim. dial. *tąrpǭłą* (f.) »topol« (Tominec, 220) < sln. *topóla*. Pomensko najbližje je p. dial. *tarpaty* »hrapav, raskav« (Karłowicz, SGP V, 389), zaradi česar bi bilo mogoče izhajati iz psl. adj. **trъ̏pъ*, ki je bil tako kot lit. *trupùs* »redek, rahel, krhek, lomljiv« izpeljan iz ide. atem. v. **tréu̯p-ti*, pl. **trup-énti* baze **treu̯p-* »tolči, lomiti, trgati, drobiti ...« in je prvotno pomenil »nalomljen, neraven, hrapav, neodrezan, neoster«. Iz adj. **trupó-s* je bil po vzorcu gr. ἄκρος (adj.) »oster« → ἄκρις (f.) »gorski vrh« tvorjen subst. **trupi-s* »kar je nalomljeno« > stprus. *trupis* »štor«, kar kaže, da je lit. *u*-jevska osnova sekundarna iz lit. **trùpas*. K pomenskemu razvoju prim. pomensko polje psl. adj. **tǫ̑pъ* »neoster; topoumen«. Dalje glej *trúpiti*. M. F.

tŕpati, *-am* (v. impf.) »tlačiti«, pf. *na-, s-tŕpati.*

V 19. st. izposojeno iz hrv., sb. *tȑpati, -ām* »tlačiti, skupaj spravljati, natovarjati«, črnogor. *tȑpati, -ām* »nalagati, tovoriti«, npr. *mi danas trpamo veliko sljeno* (Vujičić, Rječnik, 121), kar je zaradi blg. *trùpam* »tlačiti, skupaj spravljati, koncentrirati« in njegovega sorodstva s **trupȃti, *trupȃješь* »tolči, po/razbijati, drobiti ...« najbolj verjetno iz psl. **trъpȃti, *-ȃješь* (Skok III, 508) in v prevojni stopnji enako lit. *trùpti, trumpù, trupaũ* »drobiti, razpadati«, z osnovo **trъpȃ-* pa identično lit. pret. osnovi v *trupaũ*. Prvotna psl. sintagma **trъpȃti, *trúp'ešь* tipa **pьsȃti, *píšešь, *sъkȃti, *súčešь* ... je bila leksikalizirana v **trъpȃti, *trъpȃješь* in **trupȃti, *trúp'ešь*. Prvotni pomen baze **treu̯p-* »tolči« ohranjata obe slov. dial. sintagmi, pri čemer je pomen »tlačiti« iz »tolči« nastal na podlagi iter. funkcije. Iz psl. **trъpȃti* je mogoče izvajati tudi p. dial. *tarpać* »na koščke trgati, suvati, vleči«, adj. *tarpaty* »hrapav, raskav« (Karłowicz, SGP V, 389) in stč. deverb. *trpočiti* »siliti, vleči, trgati« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 519). Glej tudi **tȓp* in dalje *trúpiti*. M. F.

tŕpek, *-pka* »grenko-kisel, bridek«, *tŕpkav, tŕpkast* »herbisch«, abstr. *trpkǫ̂st, trpkǫ̂ča, trpkóta* »grenek okus, grenkoba«, v 18. st. *terpkoſt* »acredo« (Kastelec-Vorenc), *terpke* »acerbus, amarus«, *terpkuſt* »acerbitas« (Pohlin), *terpki* »bitter«, *terpkuſt* »Bitterkeit« (Gutsmann).

Prim. csl. *trъpъkъ* »acerbus«, sbh. *tȑpak, -pka* »trpek«, blg. *trə́pkav, trəpčív*, r. *térpkij*, ukr. *terpkýj* »isto«, br. *cérpki* »kisel, trpek«, p. *cierpki* »trpek, žaltav, zoprn«, č., slš. *trpký* »trpek, grenek, bridek«. Psl. **tь̑rpъkъ* »takšnega okusa, da usta otrpnejo« je izpeljano iz **tьrpě̋ti* »biti otrpel«, **tьrpnǫ̋ti* »otrpniti« (Miklošič, 355; Trautmann, BSW, 325; Vasmer III, 99; Machek², 653). K pomenskemu razvoju prim. tudi nperz. *turuš* »kisel« (če iz **turfša-*) in stnord. *þiarfr* »medel, slab«, ags. *ðeorf*, stvn. *derbi* »nekvašen«, nvn. *derb* »robat, surov«, bav. tudi »suh, pust« (Pokorny, 1024 s.). Dalje glej *tŕniti II, trpẹ́ti.* M. S.

trpẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »pati«, tudi »tolerare, durare«, pf. *do-, iz-, o-, po-, pre-, s-, u-, vz-, za-t.*, ptc. akt. prez. *trpẹ̀č, -ẹ́ča* »patiens, durans«, pri Cafu tudi *trpǫ̀č, -ǫ́ča* »dauerhaft«, subst. *trpẹ̑nje, trpljénje, tȓpež, -a* »patientia« in »trajanje« (adj. *trpežljȉv, -íva* »geduldig, dauerhaft«, *potrpežljȉv, -íva* »geduldig«, *trpẹ́žen, -žna* »dauerhaft«, denom. *trpežíti, -ím* (impf.) »mučiti«), *trpljeník, -a, tȓpec, -pca, trpȅ -ẹ́ta* (m.), *trpȋn, -a, trpȋnec, -nca*, f. *trpȋnka* »kdor trpi«, denom. *trpȋnčiti, -ȋnčim* (impf.) »mučiti«, adj. *trpljȉv, -íva* »geduldig, dauerhaft«, *tŕpen, -pna* »leidend« in po zgledu lat. *passivus* od *patī* tudi kot slovnični termin »pasiven« (*tȓpnik* »genus passivum«), *stŕpen, -pna* »erträglich« in »toleranten«; v 16. st. *terpeti* »tolerare, pati, durare«, *terpeſh, terpezhliv* »miſer«, *poterpeſhliv* »durabilis« (Megiser), v 17. st. *terpet* »tolerare«, *terpit* »patire, durare«, *terplenie* »patien-

za, pocora«, *terpen* »penofo« (Alasia), *terpeti*, v 18. st. *tarpéti* »pati, durare«, *poterpeshliu* »aequanimis«, *tarpeshliu* »patibilis, diutinus« (Kastelec-Vorenc), *terpim, terpęti* »pati«, *terpiſhem, -ſheti* »continuo laborepremi« (Pohlin), *terpeti* »leiden, dauern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *trъpěti, -iši* »ferre, perferre, perservare, exspectare, patientem esse«, *trъpěnie* »patientia«, *trъpělivъ* »patiens«, sbh. *tŕpjeti, tŕpiti, -im* »prenašati, postajati trd, trpeti«, mak. *trpi*, blg. *tъrpjá* »prenašati, trpeti«, r. *terpétь, -íšь*, ukr. *terpíty, -ýš*, br. *cjarpécь, -íš*, p. *cierpieć, -pię*, č. *trpěti*, slš. *trpiet'*, gl. *ćerpjeć*, dl. *śerpjeś*. Psl. **tьrpěti, -íšь* »biti trd, otrpel« > »nepremično prenašati (tegobe, bolečino), trpeti« je esiv iz ide. baze **terp-* »otrdeti«, prim. inkohativ v psl. **tьr(p)nǫ̋ti* »otrpniti, otrdeti, odreveneti«, lit. *tir̃pti, tirpstù* »isto« (sekundarno iz tega *tirpěti, tìrpu* »tresti se, drgetati«), lot. *tìrpt, tìrpstu* in *tìrpju* »otrpniti« in esiv v lat. *torpēre* »postajati ali biti otrpel, trd, hrom« (Trautmann, BSW, 325; Vasmer III, 98; Fraenkel, 1100 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 135; LIV, 578 s.). Z *s*-mobile je iz te baze še lat. *stirps* »deblo«, lit. *star̃pti* »prihajati k moči, uspevati«, *stir̃pti* »rasti, razvijati se«. Iz **(s)terp-* ali **(s)terbh-* je stnord. *þiarfr*, ags. *ðeorf*, stvn. *derbi* »nekvašen«, nvn. *derb* »robat, surov«, bav. tudi »suh, pust«, stnord. *stjarfi* »delo, muka«, stvn. *sterban* »umreti«, ags. *steorfan*, agl. *starve* »stradati«, tirol. nvn. *storfn* »štor, parobek«. Ta ide. baza je determinirana iz **(s)ter-* »biti trd« (Pokorny, 1024 s.). Glej še *tŕniti II, tŕpek, trápiti*, pa tudi *stârati se, strádati, strâst*. M. S.

trpìž (m.), g. *-a* »stojalo na ognjišču« (tolm.; Dolini Tolminke in Zadlašce, 198).

Pred redukcijo *e* za *r* kot **trepȉž* izposojeno iz furl. *trepîs* »trinožno železno stojalo pri ognjišču« (Pirona, VF, 1214), kar je sorodno z ben. it. *trepiè* »isto« (Boerio, DV, 766), ki je bilo pred redukcijo izposojeno v sln. primor. *tər'pje* »železni trinog na ognjišču« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 131), v Koštaboni *tərp'lje* »isto« (Kukanja, SDLA - KP/1), hrv. čak. *trepije* »trinožnik« (Komiža na Visu; Božanić, Čak. rič XII/1–2, 1984, 212), *trèpije* »isto« (Šibenik; Skok II, 630). Ben. it. oblika je tako kot it. knjiž. *treppiède* »trinožno stojalo«, frc. *trépied* »isto« fonetično razvita iz rom. zveze *tres pedes* »tri noge«, toda furl. oblika s *-s* kaže na vpliv kompoz. **tripédium*, ki ga potrjuje hrv. *tȑpež* (m.), g. *-a* »trinožnik pri ognjišču« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 200; Skok, l. c.) < **trь̀pežь* < **trьpěžь* < rom. **tripédium* in gotovo tudi sln., le v 16. st. izpričano *tripesh* »tripes, Dreifuß« (Megiser), kjer je *-i-* iz prvotnega sln. **tŕpež* < **trь̀pežь* gotovo sekundarno vnesen po sln. num. card. *trî* »3« na podlagi sln. kalka *trinoga* »tripes«, ki je že v 16. st. zabeležen pri Megiserju. Z enako retrakcijo medzložnega cirkumfleksa je tudi jslov. izposojenka **čь̏tьrn'a* »štirna« < **čьtèrn'a* < rom. **citérna* (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 298). Izhodišče rom. oblik je lat. bahuvrihi kompoz. *tripēs* (m.), g. *-pedis* »trinožnik« oz. **tri-pedium* »isto«, kar je tako kot gr. τρίπους, -ποδος (adj.) »trinožen«, sti. *tripád-* »isto« (Battisti-Alessio, 3885) zloženo iz ide. **tri-* »tri« in **ped-* (m.) »noga«. M. F.

trpolẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »brleti, migljati«, pf. *potrpolẹ́ti* »zamigljati, vzplameneti«, *strpolẹ́ti* »nehati brleti, migljati«.

Izhajati bi bilo mogoče iz reducirane oblike z interkaliranim *r* tipa *fəržȍl* ← *fəžȍl* < *fižȍl* (Ramovš, Hgr. II, 83) sln. glagola *topoleti* »plamteti« (Likovič, 155) < **top-ol-ě̋ti*, sorodnega s ptc. pret. akt. **tòplъ* »calidus«. Vendar izhodišča **trъpolěti* tudi ni mogoče izključiti. V tem primeru bi bilo glagol mogoče povezati s sln. *tŕniti, -nem* »z očmi treniti, migniti« poleg »švigati (o iskrah)«, pf. *otŕniti svečo* »pogasiti jo«, kar je tako kot sln. *strníti, stŕnem* (pf.) »stisniti, v celoto združiti, skleniti« iz pf. **trьp-nǫ̋-ti, *trь̀p-ne-šь* »z enim sunkom kaj narediti«, prim. tudi hrv., sb. *tȑnuti, -nēm* »ugasniti svečo«; to je nazalni prez. psl. glagola **trepā́ti* »migljati«, prim. tudi polnostopenjski nazalni prez. v sln. *treníti, trẹ́nem* (pf.) »migniti« < **trep-nǫ̋ti, *trèp-ne-šь* (Kurkina, DS, 109 s.), ki se ohranja v nomenu actionis **trèpetъ*. Čeprav sln. *trípati, trîpam/trípljem* (v. impf.) »mežikati; s sunki vleči (o ribah); trepetati; udarjati« in hrv. star. *tripati, -am, -pljem* »drhteti, trepetati« kažejo na iter. **tripati* in posredno na bazo **trьpā́ti* »migljati ipd.«, iz katere bi bilo sln. *trpolẹ́ti* lahko tvorjeno deverbativno (o tipu SP I, 54), je zaradi sti. adj. *tr̥pála-* »hiter, nemiren« možno, da je sln. *trpolẹ́ti* denominativ iz **tьrpolъ* < ide. adj. **tr̥p-o-lo-* ob **tr̥p-é-lo-* v sti. K besedotvorju prim. stvn. *ezzal* »požrešen« < **H₁ed-o-lo-* k **H₁ed-* »jesti«. Glej *topoleti*, pa tudi *trepáti I, trípati* in *strníti*. M. F.

trpótec (m.), g. *-tca* »Plantago«, tudi *trpȍt, -óta, trapotec, -tca, trpuc, -a, trpotnik, -a, trpunjec, -njca, škripótec, -tca*. Zapisano je tudi *tropotec* in *tripotec*; rez. *tarpót, -a* (Steenwijk, SDR, 318). V 18. st. *ſhiroki terpotiz* »armoracea, armoglofsum«, *tropotiz* »plantago« (Kastelec-Vorenc), *terputez* »Schafzunge, Kraut«, *terpotez, terpotik, terbutez* »Wegrath« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *trpūtȁc, -úca*, pri Šulku *troputac*, knjiž. hrv. *tȑpūt, tr̀putac*, v Dubrovniku *trìputac*, ukr. *tryputnik* »Plantago«. Sln. in del hrv. gradiva kaže na **trь̏-pǫtь, *trь-pǫtьcь* »rastlina, ki raste ob razpotjih«, kar je kompoz. iz red. st. ide. **tri-* »tri-« (prim. stcsl. *trьgubъ*, lit. *trìgubas* »trojen«, lat. *tripes*, gr. τρίπους »trinog« idr.) in psl. **pǫtь* »iter«. Prim. sin. s podobno semantično motivacijo sln. *prpȍt, pr(i)pótec, pr(i)pótek, pôtnjak*, sbh. *priputac*, r. *poputnik, podorožnik*, n. *Wegerich* (Skok III, 500; Simonović, BR, 361; Makowiecki, SBLM, 279). Sln. *škrepotec, škripotec* »Plantago« je verjetno kontaminacija zgornjih fit. in slabo raziskane osnove, ki jo najdemo še v blg. *skъrbuc-skъrbuc-platъnce, stъrguk* »Plantago major« (navaja Davidov, BBR, 241). Dalje glej *trijȇ, pǫ́t II*. M. S.

tȓs (m.), g. *-a* »posamezna rastlina vinske trte«, tudi »kocen pri zelju« (Hrušica, Goriš. brda) in »oružen koruzni storž« (Kras), dem. *tȓsek, -ska*, kol. *tȓsje, trsjȇ, trsǭvje* (n.), *trsovína* »les ali lubje vinske trte«, *tȓsnica, trsǭvnica* »prostor, kjer se gojijo trsne sadike«, adj. *tȓsast* »rebenartig«, *tȓsnat, -a, trsovȋt, -a* »rebenreich«, *tŕsen, -sna, tȓsov, -a* »Reben-«, *trsȁt, -áta* »tršat«; semkaj *tr̃ščák* »trtjon, trtovinec; Rhynchites betuleti« (Štrekelj); v 18. st. *en mozhán ters, ali kozin od šeliszha* »scapus«, *terſje, ali vinške térte obrésati* »putare vites« (Kastelec-Vorenc), *terſatn* »tapfer, muthig, generofus« (Pohlin), *terſs* »Weinstock«, *terſat* »stark, angesetzt, tapfer« (Gutsmann).

Prim. csl. *trъsъ* »vitis«, *trъsije* »vinea«, sbh. *tȓs, tȑs* »steblo vinske trte, kocen«, kol. *tȓsje* »vinograd«, adj. *tr̀sat* »močan, robusten«, č. *trs* »rastlinsko steblo s koreninami, vinski trs, šop, grmiček«, slš. *trs* »šop (trave)«. Miklošič, 364, pušča brez razlage. Charpentier, KZ XL, 475, domneva sorodstvo s kretsko gr. θρινία »vinska trta« (Hesych.) in alb. *trishë* »poganjek, mladika«, kar je

dvomljivo, saj bi v tem primeru pričakovali psl. ***trьchъ* in po tretji palatalizaciji č. ***trš*. Štrekelj, JA XII, 471, XXVIII, 535 s., ima slov. besedo za izposojenko iz vlat., rom. *tursus* (klas. lat. *thyrsus*) »steblo, trs« > it. *torso* »trup, kocen«, kar je iz gr. θύρσος »steblo, trs, Bakhova palica«. Machek[2], 654, precizira to mnenje tako, da domneva izposojo prek srlat. *tirsus, trisus, tressus* »palica, kocen« (Du Cange ne navaja). Glej tudi *stȍrž, trûsnat*. M. S.

tŕsiti se, *-im se* (v. impf.) »truditi se«, *tŕsen, -sna* »pust in trd (o mesu), žilav, kitast«.

Prim. sbh. *tȑsiti se* »truditi se«, *tȑsiti* »narediti, zaključiti«, *ȍtrsiti, otàrasiti* »odpraviti«. Miklošič, 364, primerja lit. *trũsti, triũsti, trusúoti, triūsúoti* »biti zelo zaposlen« in izvaja iz **trъd-s-*, šibke stopnje k **trudъ* »labor«. Soglašajo Skok III, 509, Fraenkel, 1126, in Kurkina, DS, 87. Drugače Bezlaj, Linguistica VIII, 73 s., ki primerja lit. *tuȓsti* »upirati se, postavljati se po robu«, *tursóti* »čepeti ali hoditi s pridvignjenim zadkom«. Dalje glej *trûd*. M. S.

tȓst (m.), g. *-a* in *trstû* »Phragmites australis«, tudi *tȓst*, g. *trstî* (pkm.), *trstíka, trstíkovec, -vca, trstína, trstovína, trstíkovina, tȓs, -a, trsína, tȓščica* »isto«, kol. *tȓstje, trstjȅ, trstjé, trstîčje* (n.), *tȓšča* (f.), slednje tudi »stranski žep za jedilni pribor pri usnjenih hlačah«, *tŕstovec, -vca, trstíkovica* »trstena palica«, *trščę̑l, -i* »cevka«, *trščę̑la* »cevka za črpanje tekočine iz soda, peresna cevka, piščalka«, iz **trstk-ov-* je *trskộvec, -vca, trskộvka* »trstika za palice, spanisches Rohr«, adj. *trstę̑n* »aus Rohr«, *tȓsten, -tna, trstíkov, -a* »Rohr-«, *tȓstast, -a, trstínast, -a, trstíkast, -a* »trstu podoben«, *trstovît, -a* »bogat s trstom«, *tȓstnat, -a* »porasel s trstom«, *trstenína* »izdelek iz trstja«, *tȓstnica* »Sylvia arundinacea«, *trstîčnik* »Donacia«, *trsteníka* »Arundo donax«, *trsteníca* »trstena piščal«, *trstovînke* »panove piščali«, v. *trstíti, -ím* (impf.) »s trstom oblagati strop«; v 16. st. *tarſt* »arundo« (Megiser), *tèrſt* »arundo, Rohr« (Bohorič), v 17. st. *ſo vſeli en terst, inu So njega glavo is terniam Kronano, butali, inu tepli* (Janez Svetokriški), v 18. st. *terſt* »arundo«, *terſtje, terſje* »cannetum«, *terſovina* »thypha aquatica« (Kastelec-Vorenc), *terſt* »arundo«, *terſtje* »arundinetum«, *terſtovina* »arundinum faſcis« (Pohlin), *terſt* »Mooßrohr« (Gutsmann); večkrat tpn. *Trsteník*, prim. v Slovenskih goricah l. 1452 *an der Strestenizen*, 1488 *an der Terstenitzen, na Trestenitze* (Blaznik, HTSŠ II, 440), cgn. *Trstenjak*.

Prim. stcsl. *trъstь* »arundo«, dem. *trъstьca* »calamus«, sbh. *tȓst, -i, tȑska, tȑstika*, v Dubrovniku *tȓs* »trst«, *tȓst, -a* »šiba, prot, trs«, *tȑščak* »trstna goščava«, mak. *trska, trstika* »trst«, blg. *trъstika*, star. *trъ́stь* »trst«, r. *tróstь* (f.), dial. *tréstь*, ukr. *tróstь*, p. *treść, trzcina*, č. *trest', tŕtina*, slš. *trst'*, gl. *śćina* »isto« < **trъstina*, gl. *troska* »cevka« < **trъstъka*. Psl. **trъ̀stь* < **(s)trusti-*, prim. lit. *strùstė, strustìs, srustìs, -iẽs* (f.) »slamica v situ, trstena trska v tkalskem grebenu«, brez sufiksa *-ti-* je lit. *trùšis, -io* (m.) »trst«, *triušìs, -iẽs* (f.), *triùšas* »isto«, lot. *trusis* »ločje, bičje«. Dalje manj jasno. Možna je primerjava z gr. θρύον »ločje, sitje« (Sommer, Gr. Lautstud., 60 s.; z rezervo sprejemata Pokorny, 1097, in Frisk, I, 688). Fraenkel, 1133, primerja lit. *traũšis* »Equisetum palustre« in postavlja k *traũšti* »razbiti«. Če ta primerjava drži, besedna družina lahko kaže na nekdanjo paradigmo **tréu̯s-i-s*, g. **trus-i̯-és*, beseda pa je pomenila neko močvirsko rastlino. M. S.

Tȓst (m.), g. *Tŕsta* (tpn. v Italiji), adj. *tržáški*, etn. *Tržáčan*, f. *-ka*; it. *Trièste*, furl. *Triést*, n. *Triest*; antično pri Artemidoru iz Efeza (1. st. pr. n. št.) Τέγεστρα, οὐδετέρως πόλις Ἰλλυρίας πρὸς τῃ Ἀκυληΐᾳ (zapis ni ohranjen v originalu, temveč v prepisu pri Stefanu Bizantinskem (pribl. 520)), pri Strabonu Τεργέστε, v lat. prvič pri Pomponiju *usque Tergestum, a Tergeste* (besedila s temi in kasnejšimi antičnimi zapisi objavlja Scrinari, Tergeste, 135 ss.), l. 568 *in Tergestina civitate*, pribl. 670 *Tregeste*, 804 *Trieste*, 847 *Tergeste*, 933 *de Tergeste*, 1282 *de Tregestum*, 1389 *Trist, ze Triest*, sln. v 16. st. adj. *Tershazhki* (Trubar, Krelj).

Rom. *Tergeste* je dalo po drugi palatalizaciji (prim. *Zilja*) slov. **Tьrzьstě̀, -stá* > sln. **Trzə̑st*, **Trzstȁ* ≥ *Tŕst, -a* (današnja a. p. je kakor v *pȓst*, g. *pŕsta* < **pьrstě̀*). Adj. *tržáški* je po prekzložni asimilaciji iz **trzáški* < **tьrzь̀stьskъjь* (Ramovš, Kr. zg., 26). Etn. *Tržáčan* je tvorjen analogno po razmerjih *blóški* : *Bločan* in *ljubljanski* : *Ljubljančan* (Valjavec, Lj. zvon 1892, 756 s.; Ramovš, Hgr. II, 302), pričakovana tvorba iz **Tьrzь̀stьcь* + *-'an* ali adj. **tьrzь̀stьskъjь* + *-'an* se ohranja v Ribnici kot *Tržáščan* (Škrabec, JD II, 88 s.). Starejša domneva, po kateri bi bilo treba izhajati iz slov. **Tьržьstě̀, -stá* > sln. *Tržə̑st, Tržstȁ* in po asimilaciji ter akcentskem umiku *Tŕst, -a* (Škrabec, l. c.; Ramovš, Hgr. II, 302; Šturm, ČJKZ VI, 69 s.), je dvomljiva, saj bi se *-žst-* asimiliralo v *-št-*, prim. *mộštvo* < **mǫžьstvo*. Antični tpn. je tvorjen s suf. kot v liburnijskem imenu otoka Λάδεστα, Λάδεστον, venet. tpn. *Ateste* > ben. it. *Este*; korenski del je enak kot v tpn. *Opitergium* > ben. it. *Oderzo* (z ide. pref. **epi-*, **opi* »pri, na«; Pokorny, 323 s.), *Tergolape* (prvi člen je dem., drugi iz ide. **Hap-* »voda«) in *Tergilam*. Tpn. je verjetneje venet. izvora (Pellegrini-Prosdocimi, 601; Doria, Alla ricerca, 17 ss.) kakor ilir. (Meyer, IF I, 323; Gendre, Linguistica XXXII/2, 138). Na antičnem napisu iz Scarbantije (zgornja Panonija, danes Sopron na Madžarskem) se ilir. (?) *tergitio* prevaja z lat. *negotiator*, zato domnevajo, da je korenski del teh tpn. pomenil »trg, trgovanje«, prim. alb. *treg* »trg, tržnica, trgovina« (Meyer, l. c.; Ribezzo AGI XXXV, 51; Skok III, 499; Frau, DT, 118; Dizionario dei nomi geografici italiani, 431). Glej tudi *tȓg*. M. S.

tȓš (m.), g. *tŕša* »panj, štor« (gor., dol.), »drevesno deblo« (gor.), »bukev, kateri so veje obsekane« (Idrija), »v rasti zaostalo, grmičasto drevo«, »grm« (ben.), »Rebenkopf« (mariborska okolica), »človeški trup brez okončin« (Murko, Vodnik), »bukev« (Črni Vrh, dial. *tə̑ṛš*), na Temljinah »dvojni plug« (Kenda), tudi metaforično »neroden človek«, *tršȅlj, -šljȁ* »skrivenčeno, v rasti zaostalo drevo, v rasti zaostala žival«, *tršljíka* »kalina, Viburnum opulus«, *tȓšec, -šca* »trmast, svojeglav človek«, adj. *tŕšast, -a* »postaven, košat« in »struppig (o živini, kadar ji dlaka po koncu stoji)«, *tŕšav, -a* »zaostal v rasti, pritlikav (o drevju, živini)«, »košat (o trsu, če mladike niso lepo otrebljene)«, »načeperjen«, npr. *kokoš se od mraza tršavo drži*; *tršȁt, -áta* »čokat, srednje velik in krepko razvit, bujen, zarobljen, neotesan, robat, neroden«, abstr. *tršátost* »Untersetztheit«; hiperkorektno samo pri Janežiču *trščȁt*; tudi *trsȁt, -áta* »tršat« (Jarnik, Murko, Caf); semkaj *tršáti, -ím* (impf.) v zvezi *z očmi v koga tršati* »zreti, strmo gledati; jemanden bestieren« (Cigale, Wb., 237, navaja *teršati*) < *»biti kakor trš«, tvorjeno in semantično motivirano kot **strьmě́ti* »biti pokonci postavljen« iz **strьmъ̀*; v 18. st. *terſatn* »tapfer, muthig; genero-

ſus« (Pohlin), *terſat* »stark, angesetzt, tapfer« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tršlja* »goščava, grmičevje, nizek gozd« (Visoko), *tȑša* »ovca z ostro dlako«, 2 × tpn. *Tršić* (Srbija, Bosna), rum. *tîrş* »grmičasto drevo« (Miklošič, 355). Dalje nejasno. Skok III, 510, domneva izposojo rum. iz slov. in izvaja iz *trs*. Cioranescu, 846, domneva izposojo iz slov. in paradigmatsko izravnavo sg. **tîrs → tîrş* po pl. *tîrşi*. Tiktin, Wb., 1609, primerja z rum. besedo samo sln. *tȓš* in dvomi v zvezo s *tȓs*. Rum. vokalizem ne nasprotuje povezavi s sln., sbh. in č. *trs* < **tъrsъ* < rom. *tursus*, prim. slov. **tъrgъ* > rum. *tîrg*. Vendar se zdi bolj verjetno domnevanje domačega izvora. Možno je rekonstruirati psl. **trъš'ь̂* in primerjati lit. *trùšis, -io* (m.) »trst« < **trús-i̯o-* poleg **trus-ti-* > psl. **trъ̂stь* (Kurkina, DS, 83 s.). Dalje glej *tȓst*. M. S.

trt (adj.), f. *-a* »željan«. Zabeleženo v 18. st. *tert* »begierig, shelen, poshelen«, *tert na ſlavo* »ruhmfuchtig«, *veſs tert na jigro* »spielſüchtig«, *tertnoſt* »Begierlichkeit, poshelenje, shelnoſt« (Gutsmann) in v 19. st. pri Murku II, 153, z oznako, da je beseda koroška: *tert* »begierlich, bárik, bárek«.

Sem knjiž. adj. *zatŕt*, f. *-a* »brez želja« s pref. *za-* v abesivni funkciji »ne, brez; slabo napačno«, pa tudi v. *trẹ́ti se* (v. impf.) »truditi se, mučiti se« poleg *trẹ́ti se* »pojati se (o kravah)« (notr., dol.). Gotovo pomensko specializirano na duhovno sfero in verjetno prek pomena »iskati«, ki se ohranja v sorodnem lit. *tìrti, tiriù, týriau* »raziskovati, spraševati«, razvito iz psl. **tе̋rti, *tьrèšь* »drgniti, treti«, pas. ptc. **tьrtъ* < **tr̥H-tó-s*. Podoben pomenski razvoj je izpričan tudi v korensko sorodnem het. *tari̯i̯a-* »truditi se, mučiti se« (s ptc. *tari̯i̯ant-* »utrujen, izmučen«) < **tr̥(H₁)i̯e/o-*. K pomenskemu razvoju prim. sln. *grébsti* »kopati, brskati« in s tem sorodno *grébsti* v zvezi *to me grebe* »to me muči«, mak. *greb* »skrb«, r. *grebtá* »isto«, *grebtovátь* »skrbeti, hrepeneti«. Dalje glej *trẹ́ti*. M. F.

tŕta I (f.) »vitis« in »vimen«, npr. obir. kor. *tə́r:ta* »vinska trta; šiba za pletenje« (Karničar, Obir, 252), črnovr. *tə̑rta* »vrbova trta, vinska trta« (Tominec, 222), toda npr. *tə̂rta* »šibe za pletenje naramnic na košu (iz ive, drena, mladih bukev, gabrov, leske)« (Rut v Baški Grapi; SLA), *tə́rtà* »zvita šiba, ki se rabi za vezanje butar« (Drežnica; SLA); vendar tudi tudi »venec«, npr. *trta smokev*; iz pomena »vitis« je nadalje tvorjen adj. *tŕten*, f. *-tna* »Reben«, npr. *trtno perje* »trtno listje«, substantivizirano v *tȓtnik* (m.) »nož za obrezovanje vinske trte«, *tȓtar* (m.), g. *-ja* »kdor trte vije«, »trtni zavijač«, *trtína* »Rebensaft«, *trtȋnščina* »isto«, kol. *trtjȇ* (n.) »vinograd« (bkr.). Iz pomena »vimen« je tvorjen adj. *tŕtast*, f. *-a* »upogljiv«, kol. *trtjȇ* (n.) »šibje«. V 16. st. *vinska tèrta* »Rebe/rebftock, vitis«, *tertin list*, *vinske tertè lyſta* »Rebblatt, pampinus« (Megiser), l. 1607 *terta* »uite«, *glaua od tertè* »pampano« (Alasia), v 18. st. *terto obréšati* »desecare vitem«, *mladiza na vinški terti* »palmes«, *vinška tertiza* »viticula« poleg *terta bréšova, léškova, hraſtova, v'kup ſpletena* »funetum« (Kastelec-Vorenc), *terta* »Rebe« poleg »Weide« (Pohlin), *vinſka terta* »Rebe; terſs«, »Weinrebe«, »Weinstock« poleg *terta* »Wiede, zum binden; bekovina, lizhje«, *tertje, tertovina* »Wiedenruthen«, v reku *Dokler ſe terta vije* »so lang wer jung iſt« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk. *tȑta* »vinska trta« (Žumberak, Vukova Gorica pri Zagrebu), »vimen« (Habdelić), čak. *tȑta* »najbolj debela veja vinske trte« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 65), *tèrta* »kos tkanine ali železne žice, s katero se kaj pritrdi, npr. vrata na tečaj« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 378), *tə̀rte* »spone na jarmu« (Brgud, Čepić; Filipi, ILA, 420, 421) in od tod istr.-rum. *'tərte* »isto« (Filipi, l. c.). Jslov. **tъ̏rta* (f.) »vimen« je sočasno z **v-ь̆rtъ* (m.) »hortus« kot (panonski?) latinizem izposojeno iz substantiviziranega lat. ptc. pret. pas. f. *torta* »zvita, upognjena« > »vitica; šiba« k *torqueō, -ēre* »viti, sukati, obračati; mučiti« (Skok III, 511), ki se kot romanizem **tŏrta* ohranja tudi v hrv. *'torta* »vez pri jarmu« (Pulj, Šišanj; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 334). O mlajši izposoji jslov. **tъ̏rta* je sklepal Štrekelj, LMS 1894, 50. Č. *tŕtina* »trs, trstika«, stč. *tŕtinný* »trsov, trstov«, kol. *tŕtí* (n.) »trsje, trstičje«, kar Machek[2], 659, povezuje s stč. *trest* (f.), g. *trsti* »trs, trstika« < **trъstь* (f.) in izpada *s* v zaporedju *t — s — t* ne razlaga, bi bilo mogoče povezati z jslov. **tъ̋rta* »vimen« in zaradi *ř* predpostaviti vpliv psl. dial. sin. **trьstь* poleg **trъstь*. Sln. sin. za vinsko trto so *brȃjda* (prim. hrv. *brȃjda* »vinska trta« (Ližnjan na jugu Istre; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 411)), *tȓs, tršje, tȓš, tŕst, lẹ̑s, grọ̑zdje, viníka* (SLA). Glej tudi *tŕta II* in *tŕtica*. M. F.

tŕta II (f.) »usnjena priprava, ki spaja jarem z ojesom« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 134), v pomenu »spone pri jarmu« širše znano v istrskih govorih (Cossutta, PV, 85).

Prim. hrv. čak. *tȑti* (f. pl.) »določen del jarma« (Žminj v Istri; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), *tȑte* »vezi pri jarmu« (Svetvinčenat, Čabrunići v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 334), toda kajk. *tȑta* »iz belega gabra spleteni obroč, ki s klinom pričvrščen veže jarem z ojesom« (Žumberak; Skok III, 511), kar kaže, da se v vozarskem terminu ohranja sln. *tŕta* (f.) »upogljiva, gibka šiba« oz. hrv. *tȑta* (f.) »isto« (Istra). Sem tudi v 18. st. pri Kastelec-Vorencu izpričano *terta bréšova, léśhkova, hraſtova, v'kup ſpletena* »funetum«, *jarmiza terta* »subjugum; jarma jermenje«. Zaradi areala ni verjetno, da bi bilo sln. istrsko *tŕta* »vez, spona pri jarmu« izposojeno iz istr. it. *tórta* »spona, vez pri jarmu«, kot domneva Cossutta, o. c., 294, s starejšo literaturo. Dalje glej *tŕta I*. M. F.

tŕtast (adj.), f. *-a* »grčast, žilast«, npr. *imel je zdelane, trtaste roke* (starinsko; SSKJ V, 195), toda v 18. st. *tertaſt* »zach, zah; dershezhen, dershliu, zah, vlezhliu, poteglìu« (Gutsmann).

Ta denominativni adj. je bil tvorjen iz **tъ̋rta* (f.) »upogljiva, gibka šiba«, pri čemer se je pomen »grčast, žilast« razvil iz prvotnega »upognjen, neraven«. Dalje glej *tŕta I*. M. F.

tŕtica (f.) »Steissbein, os coccydis«. Pri Cigaletu, Wb., 1548, je *tertica* navedeno kot srbska beseda za zadek pri perutnini, tj. škofijo, kasneje pa se v Erjavčevi Somatologiji iz l. 1881 pojavi kot domača beseda za označevanje kosti na zadnjem koncu človeške hrbtenice, ki je sestavljena iz zraslih vretenc. Kot somatološki termin se ta prvotno le zoološki termin pri nas uveljavi kot knjiž. beseda.

Prim. hrv., sb. *tȉtica* »zadnji del telesa pri živalih in pticah« (Vuk), »Steißbein« (Šulek; Popović), »Schweifstück vom gebratenen Geflügel« (Iveković-Broz), tudi *trtnica* »zadek pri živalih« (Varoš pri Slavonskem Brodu; ARj XVIII; 776), tudi *tŕtna kôst* »isto« in *trteńjak*. S tem je mogoče primerjati črnogor. *tȉtica* »tisti del pri

živalih, kjer se konča hrbet in začne rep«, *tȑtičko* »človek, ki ima veliko rit« (Vujičić, Rječnik, 121), č. *trtol* »škofija«, dem. *trtolík*, slš. *trtáč* »zadnjih 3 oz. 5 vretenc v hrbtenici«. Iz slov. jezikov je rum. *tîrtiță* »trtica« (Tiktin, Wb., 1609). Skok III, 511, pozna le hrv., sb. gradivo in rum. izposojenko ter gradivo, ki označujejo os coccydis, povezuje s hrv. *tȓta* »vinska trta; upogljiva šiba«, češ da naj bi bilo tako za trtico kot za trto značilno, da je ukrivljena, v obeh leksemih pa naj bi se ohranjal (panonski?) latinizem **tъrta* iz lat. ptc. pret. pas. f. *torta* »zvita, upognjena« k *torquēre* »viti, sukati, obračati«. Sln. sin. za trtica je *sẹ̑dnica*. Dalje glej *tŕta I*. M. F.

trtjón (m.), g. *-a* »trtni zavijač« (SSKJ V, 195), *trtijón* (m.) »Rhynchites betuleti, Rebenstecher« (Goriška brda; Erjavec, LMS 1879, 133), tudi *trtjún* (Štrekelj, Görz., 400) in *trtîn* »isto«.

Izposojeno iz trž. it. *tortion* »trtni zavijač« (Doria, 747) oz. furl. *torteòn* »trtni zavijač«, tudi »mlad list, ki ga je prizadel trtni zavijač« (Pirona, VF, 1201), kar je tako kot it. knjiž. *tortiglione* nomen agentis na *-one* tipa trž. it. *magnón* »ki veliko jé«, it. knjiž. *mangione* »isto« ← v. *mangiare* »jesti« iz nepotrjenega lat. **tortiliāre* »zavijati« (Štrekelj, JA XII, 472 s.; Mende, RLS, 118; Doria, l. c.) iz adj. *tortilis* »zavit, zakrivljen, ukrivljen«. Trtni zavijač je torej s tem imenom tako kot v sln. sintagmi *trtni zavijač* poimenovan po svoji značilnosti, da ta hroščék grize in zavija mlade liste (navadno vinske trte), da bi v njih pustil ličinke. Sln. sinonima so *ščipavnica*, *ujẹ̑dež*, *vjedež* (Cigale, Wb., 1240; Pleteršnik II, 716) in *trtovínec*. M. F.

trtovínec (m.), g. *-nca* »trtni zavijač, trtjón« (goriška okolica; Pleteršnik II, 699, po Erjavcu, LMS 1882-1883, 287).

V nasprotju s sin. *trtjón* je to poimenovanje za hrošča zajedalca domače, in sicer tvorjeno iz subst. **trtovína* (f.) »listje vinske trte«, pod vplivom *tŕta* izpričano samo *tŕtovina* »isto«. Sufiks **-ьcь* ima funkcijo »biti v zvezi s tistim, kar osnova izraža«, npr. sln. *lîpec* (m.), g. *-pca* »lipi podobno drevo« ← *lípa* (f.) »Tilia«. Trtovinec je torej poimenovan kot »žival, ki je v zvezi s trtnimi listi«, saj mlado trtno listje grize in nato zavije, da vanj položi svoje ličinke. Glej tudi sin. *trtjón* in dalje *tŕta I*. M. F.

trtráti, *-âm* (v. impf.) »ropotati, momljati«, v 16. st. *tertranie* »tumultus«, *tertranje* »Rumor, tumultus« (Megiser), v 18. st. *tertrati* »tumultuare, tumultuari; rumplati, hrupéti« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *trъtorъ* »sonus«, sbh. *tȑtoriti* »čvekati«, *tȑtositi* »nerazumljivo, hitro govoriti«, *tȓt-mȓt* »čvekanje«, hrv. čak. *tartajȁt* »jecljati«, mak. *trtori*, r. *torotórить*, *taratóritь*, br. *taratórycь*, č. dial. *trátořiti*, slš. dial. *trátorit'* »mnogo govoriti« (č. in slš. gradivo navaja Vasmer III, 126). Iz slov. ni ugotovljivo, ali so glagoli denom. iz **tortorъ*, **tъrtorъ* »hrup, čvekanje« ali je v osnovi ide. reduplicirani intenz. iz baze **ter-* »govoriti«, prim. lit. *tarýti*, *tar̃ti* »govoriti«, lot. *terêt* »čvekati«, stprus. *tārin* »glas«, het. *taranzi* »govorijo« (Vasmer, l. c.; Fraenkel, 1059; Schuster-Šewc, HEWb., 1498; LIV, 573). Glej tudi *tẹ̑rjati*, *trabljáti*, *tarẹ́kati*. M. S.

trûd (m.), g. *-a* »fatigatio«, dem. *trûdec*, adj. *trúden* »müde, mühsam«, *trudljȉv*, *utrudljȉv*, *-íva*, *trudovȉt*, *-íta* »ermüdend, mühevoll, mühsam«, abstr. *trûdba*, *trúdnost*, *trudóta*, *trúja* »Plage«, *trujâva* »Mühseligkeit«, v. *trúditi (se)*, *trûdim (se)*, danes *trudíti se*, *trúdim se* (impf.) »(sich) abmüden«, v kompoz. *po-*, *u-*, *pre-u-t.* (pf.), sekundarni impf. *-trújati*, *-am*; v 16. st. *trudn* »lassus, fessus«, *truditi* »defatigare« (Megiser), v 17. st. *truden* »ftanco« (Alasia), v 18. st. *trûd* »lassitudo«, *truditi*, *-èm* »lassare« (Pohlin), *truden* »matt« (Gutsmann); semkaj morda cgn. *Truden*.

Prim. stcsl. *trudъ* »labor, certamen, stadium«, sbh. *trûd*, g. *trúda* »delo«, mak. *trud*, blg. *trúd*, d. obl. *trudə̀t*, r. *trúd*, g. *trudá*, ukr. *trúd*, g. *trudá*, p., č., slš. *trud* »trud, napor, delo, skrb, žalost«; adj. csl. *trudьnъ* »lassus«, sbh. *trûdan*, r. *trúdnyj*, br. *trúdny*, č. *trudný* »naporen, žalosten, mučen«. Iz slov. jezikov je rum. *a trudi* »mučiti« (Skok III, 514). Psl. **trùdъ̏* »napor, mučenje, težko delo«. Sln. (nezanesljivo), č. in slš. kažejo na **trûdъ*; **trudíti*, **-údišь* »utrujati«. Najbliže je srkimr. *gor-thruđ* »zatiranje«, *cythruđ* »mučiti«, ags. *ðrēat* »moč, pritisk«, srvn. *drōz* »težava, breme«, stnord. *þraut* »nuja, preizkušnja«, stvn. *driozan*, got. *þriutan* »nadlegovati«, alb. *treth* »skopiti«, lat. *trūdere* »pritiskati, priganjati«, lot. *traũds* »krhek« iz ide. **tr(H)-eu̯-d-* »tlačiti, stiskati«, kar je determinirano **ter(H)-* »treti, zatirati« (Miklošič, 362; G. Meyer, 435; Trautmann, BSW, 326; Vasmer III, 143; Slawski, Sl. occ. XVIII, 286; Walde-Hofmann II, 710; Pokorny, 1095 s.). Glej tudi *trọ̑d I–II* in *tŕsiti se*. M. S.

truda (f.) »mora«. Izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *truda* »Trude, mora«.

To je mlada izposojenka iz n., prim. tirol. n. *trûd* (f.) »nočna mora« (Schöpf, TI, 760), tudi *Trude* »nočna pošast, mora; corpnica« (Grimm, DTV 22, 1233) in *Drude* »isto« nejasne etimologije (Kluge[22], 157). Iz n. *Trud* je tudi slš. *trud* »nočna mora« (Kálal, SI., 727). Dalje glej *truta*. M. F.

trúga (f.) »rakev, krsta« in »rudniški voziček«, *trûgla* »krsta, skrinja«, dem. *trûžica* »skrinjica«, *tružẹ̑la* »tesarjeva skrinja« (Fram), *trûžnica* »skrinja s pretini, prt za pare, vrsta deske«, v 16. st. *truga* (Dalmatin), v 17. st. *truga* »cataletto« (Alasia), *na trugi je stala* (Janez Svetokriški), *en grob, ali truga* »bustum«, *ſmertna truga* »tumba« (Kastelec-Vorenc), *merlizhna trugla* »Todtentruhe«, pl. *truje* »Ladtruge, Wagen« (Gutsmann).

Kakor star. hrv. *truga* »rakev, krsta« (Belostenec), gl. dial. *truha* »lesen kovček, skrinja« prevzeto iz srvn. *truhe* < stvn. *truha* »zaboj, krsta« (Miklošič, 363; Striedter-Temps, DLS, 240; Schuster-Šewc, HEWb., 1356), kar domnevno ni v zvezi z n. *tragen* »nositi«, temveč sorodno z ags. *þrūh* »cev, zaboj, rakev«, stnord. *þró* »žleb, rakev« (Kluge[23], 839). Sln. *trûgla* je kakor p. *truhła*, *trugła* »skrinja, krsta«, č. *truhla*, slš. *truhla* »isto«, gl. *truhla* »skrinja« iz stvn. **trugula* > bav. n. *Truhel*; p. *truna*, *trunna* je iz tvorbe, ki se ohrana v bav. n. *Truhen* »zaboj, krsta«. Glej tudi *šâjtrga*. M. S.

trúhel (adj.), f. *-hla* »putridus« (bkr.).

Prim. sbh. *trȗhao*, *trȗo*, star. blg. *trúchъl* (Mladenov, 640), r. *trúchlyj* »gnil, len«, p. *truchło* »trhlina, trohnoba«. Psl. **trũchlъ* »gnil« je identično z lot. *tràusls* »gnil, trhel, krhek« in sorodno z lit. *traũšti* »razbiti, razdrobiti«, star. *traušus* »krhek« (Mühlenbach-Endzelin IV, 226 s.; Vasmer III, 145; Skok III, 515; Fraenkel, 1114). Psl. **-ch-* se je pred **-l-* ohranil, ker je bil ta adj. hkrati ptc. pret. akt. glagola **trũchti*, **trũchnǫti*, prim. sbh. *trȕnuti* »trohneti, gniti«, r. *trúchnutь*, ukr. *trúchnuty*. Iz nazalnega prez. je tudi akutirana intonacija. Dalje je sorodno

sln. *trúšen* »miren, krotek, ponižen« (Vrsno), r. *truchnútь* »ustrašiti se«, č. *truchlý*, *truchlivý* »žalosten«, p. *truchliwy*, gl. *truchły* »boječ, prestrašen«, dl. *tšuchły* »boječ«, csl. *truchviti sę* »bati se«, lot. *traušatiês* »bati se« (Miklošič, 363; Mühlenbach-Endzelin IV, 227; po Vasmerju III, 145, je r. glagol novotvorba k r. *trús* »strahopetec«, slednje pa v prevojnem razmerju z r. *trjastí* »tresti«). Balto-slov. **trau̯sa-* »nekaj gnilega« verjetno temelji na ide. **trou̯so-*, kar je tvorba iz baze **t(e)reu̯-* korena **ter(H)-* »treti, drgniti, meti«. K pomenskim razvojem prim. *tróha*. Glej tudi *tȓhel*, *trûšje*, *trohnẹ́ti*, *trẹ́ti*. M. S.

trúma (f.) »krdelo«, dem. *trúmica*, adv. *trûmoma* »v trumah, množično«, kor. obir. *trú:ma* (Karničar, Obir, 252), v 18. st. *trûma* »caterva, grex« (Pohlin), *truma* »trup, trupa, Schaar, Schwarm« (Gutsmann).

Po metatezi iz **turma*, prim. sbh. *tùrma* »trgovska karavana, četa, krdelo«, stsb. *turьma* »trgovska karavana«, mak. *turma* »množica, skupina«, alb. *turmë* »množica«, madž. *turma* »čreda ovac«. Balk. beseda je prevzeta iz rum. *turmă* »čreda« < lat. *turma* »konjeniški oddelek, četa, krdelo«. V sln. verjetno prek hrv. (Skok III, 527), čeprav ni izključena izposoja iz it. *torma* »četa, krdelo vojakov« (Miklošič, 363). Enaka metateza kot v sln. je potrjena še v Logudoru na Sardiniji *truma* »čreda«, in v alb. geg. *trumë* »skupina, krdelo«. M. S.

trûp (m.), g. *-a* »telo brez okončin«, pkm. »telo«, zlasti »mrtvo telo, truplo«, tudi »panj«, »skalna gmota«; obir. kor. *trù:p* (m.), g. *-a* »trup« (Karničar, Obir, 252). V 19. st. pri Jarniku, Versuch, 193: *trup* »telo, truplo«. Sem *trûpič* (m.) »pokveka, kripel« < **trȗpitʼь*, izpričano v 18. st. *trupizh* »Krüppel, krulovez, amoshen« (Gutsmann), prim. hrv. *trȕpi-lȕpi* (indekl.) »ničvrednež« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 411).

Prim. stcsl. *trupъ* »membrum, corpus« (Supr.), hrv., sb. *trûp* »truncus« (Vuk), hrv. *trȕp*, *-a* »štor; tepec«, adj. *trȕpast* »neumen« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 200), čak. *trûp* »štor, panj«, *trūpȁc*, g. *trũpca* »isto«, *trupȉca* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1261), gradišč. hrv. *trȕpica* »štor«, *trúpac*, *-pca* »deblo« (Tornow, BD, 349), v Hercegovini *trȕpa* (f.) »štor, na katerem se reže meso« (Mostar; ARj XVIII, 824), mak. *trup* »telo brez okončin; neumnež; truplo«, dial. *trupav* (adj.) »neumen«, blg. *trup* »truplo, trup; štor«, r. *trúp*, *-a* »truplo, mrlič«, ukr., br. *trúp* »drevesno deblo; truplo; bojišče, poboj«, p. *trup* »truplo, mrlič«, č. *trup* »trup, truplo«, *troup* »tepec, bedak, trot«, stč. *trúp* »panj, štor; bedak«, *trupec*, *-pcě* »isto« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 519), slš. *trup* »trup, truplo; bedak« (Kálal, Sl., 728), gemer. *trup* »bedak«, *trúp* »isto« (Orlovský, Gemer., 357). Psl. *trûpъ* in **trȗpъ*; zaradi lahke baze **treu̯p-* »lomiti, drobiti«, ki se z *s*-mobile ohranja v psl. dial. adj. **strȍpъ*, lot. *strups* »kratek, kratko odrezan« in lit. *strũpas* »umrli človek« s premikom akcenta pri substantivizaciji (glej *štrfȉč I*), in enake fonemske variantnosti v **trûplo*/**trȗplo* »cadaver« bi bilo potrebno izhajati iz nomena actionis > nomena acti **tróu̯po-s* (m.) in **trõu̯po-s*, ki sta bila po tipu φόρος ← φέρω tvorjena iz akrostatičnega prez. **trẽu̯p-ti*, pl. **tréu̯p-n̥ti* baze **treu̯p-* »lomiti, trgati, razbijati, pobijati, rezati, drobiti, uničevati« in sta prvotno pomenila »lomljenje, trganje, razbijanje ...«, konkretizirano »del« > »trup«, »kar je odrezano« > »štor, panj« > metaf. »bedak«, »kar je pobito« > »truplo«. Iz osnovnostopenjske osnove **tréu̯p-* je tudi lit. adj. *traupùs* »redek, rahel, krhek, lomljiv«. Dalje glej *trúpiti*, pa tudi *trúplo*, *trúpina* in *štrfȉč I*. M. F.

trúpina (f.) »bedak« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 312).

Prim. hrv. *trupina* »vzdevek človeku, ki je grob, neotesan, težko hodi« (Della Bella) in k temu cgn. *Trupina* v Bosni (ARj XVIII, 827). Gotovo avgmentativ iz psl. dial. **trȗpъ* »štor, panj«, prim. hrv. *trȕp*, *-a* »štor; tepec«, adj. *trȕpast* »neumen« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 200), stč. *trúp* »panj, štor« in »bedak« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 519). Pomenski razvoji »panj, štor« > »bedak« so pogosti. Dalje glej *trûp*. M. F.

trúpiti, *-im* (v. impf.) »razbijati, drobiti, tolči«, pf. *iztrúpiti* »razbiti; obrabiti (npr. čevlje)« (Krn; Erjavec, LMS 1879, 139), pf. *strúpiti* »razbiti«; prim. rož. kor. *trúpətə*, *-əm* »razbijati«, *pu dúraχ t.*, *strúpətə* »razbiti«, *putrúpətə* »isto« (Šašel, RNB, 133), *natrúpiti* »nalomiti«, *potrúpiti* »razbiti«, *raztrúpiti* »isto«; impf. tudi *trúpati*, *-am*, *-pljem* »razbijati; tolči«, pkm. *trüipati*, *-an*, *-plen* »trkati« (Novak, Slovar[2], 161), in k temu pf. *potrúpati*, *-am*, *-pljem* »razbiti, uničiti«, npr. *toča je vse potrupala* (bkr.), tudi »jesti«, *raztrúpati* »potolči, razbiti«, npr. *r. kaj kakor lončeno posodo* (Dalmatin), z interkaliranim nazalom *trûmpati*, *-am* »mendrati« (Kranjska Gora) < *»z nogami tolči« in *raztrumpati* »razbiti, raztrgati«, ki je izpričano le v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *reſtrumpati*; pf. tudi *ustrúpati* »skrhati (o rezilu)« in »obrabiti, uničiti«, npr. *tudi človek se ustrupa* »tudi človek se unese, umiri« (Kenda, rkp., 167). Sem rez. ptc. *štrupijél* in *štrupljén* »uničiti« (Steenwijk, SDR, 317).

Prim. hrv. *trȕpit* »tolči« (Kastav; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), *rastrupati*, *-am* »razbiti na koščke« (Skok III, 516), gradišč. hrv. *trupȁti*, *trûpljem* »trkati« (Tornow, BD, 349), mak. *trupa* »tolči, udarjati«, blg. *trùpam* »tlačiti, skupaj dajati, koncentrirati«, r. *trupítь*, *-íšь* »drobiti«, pog. »dobrodušno se iz koga norčevati«, č. *trupit* »drobiti«, stč. *ztrupati* »razbiti, razlomiti«, s *sě* »razdrobiti se«, slš. dial. *trúpač*, *-em* »lomiti, trgati« (Orlovský, Gemer., 359). Slov. **trupı̋ti*, **trupíšь* (r., č.) kaže na denom. iz nomena actionis **trûpъ* (m.), toda **trȗpiti*, **trȗpišь* (sln., hrv.) na denom. iz nomena actionis **trȗpъ* (m.), v obeh primerih delno še pred pomensko specializacijo v nomen acti; toda **trupа̋ti* s prez. **trupа̋ješь* (→ **trúpāšь*) in **trúpʼešь* je tako kot **pisа̋ti*, **písʼeš* »barvati; pisati« ← psl. **pьsа̋ti*, **písʼešь* sekundarno vzpostavljeno iz prvotnega deverb. **trъpа̋ti* (→ sln. *tŕpati*, *-am* »tlačiti«), **trúpʼešь* ide. baze **treu̯p-* »tolči, drobiti (> jesti), razbijati ...«; sorodno je lit. *traupùs* »redek, rahel, krhek, lomljiv«, ničtostopenjsko *trupėti*, *-pù* »drobiti, razpadati«, *trùpti*, *trumpù*, *trupaũ* »isto«, *trupùs* »redek, rahel, krhek, lomljiv«, lot. *trupêt*, *-u/-ēju* »trohneti, razpadati; lenariti, spati«, stprus. *trupis* »štor, panj«, gr. denom. τρῡπάω »vrtati«, τρυπή (f.) »luknja« (Miklošič, 362; Skok III, 516 s.; Vasmer[2] IV, 109; Fraenkel, 1132 s.; LIV, 593). Pri ide. bazi **treu̯-p-* »tolči ...« bi bilo zaradi balto-slov. adjektiva **strupãs* »polomljen, odrezan ipd.«, ki se ohranja v *štrpȉč* < **strъpı̋tʼь*, lot. *strups* »kratek, kratko odrezan« in v lit. z akc. umikom substantiviziranim *strũpas* »umrli človek«, potrebno predpostaviti *s*-mobile. Baza **(s)treu̯-p-* je nadalje sorodna s **treu̯s-* »isto« (→ sln. *tȓhel*, *-hla* *»pobit« > »uničen, razpadajoč, ničvreden«; *tȓš* (m.), g. *tȓša* »štor ...«) in se nepodaljšana kot **treu̯-* »tolči, uničevati ...« ohra-

nja v sln. *zatrúti*, *-jem* (v. pf.) »izsekati, uničiti« (Miren pri Gorici). Glej tudi *trûp*, *trúplo*, *tŕpati*, **tȓp*, *štrf ȉč I–II*. M. F.

trúplo (n.), g. *-a* »cadaver«, dial. in star. tudi »telo«, prim. črnovr. *trûpl̥*, *-ła* »telo« (Tominec, 222), obir. *trú:pu*, g. *-pwa* »Leichnam, Rumpf« (Karničar, Obir, 252), v pomenu »trup« v tolm. refleksu z akanjem *trúpla* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 185). V 16. st. *truplu* »Todter, mortuus« (Megiser), l. 1607 *truplo* »cadauero, mertou« (Alasia), v 18. st. *truplu* »cadaver, defunctus«, *pres trupla* »incorporalis« (Kastelec-Vorenc), *truplu* »todter Körper, cadaver« (Pohlin), *truplu* »todter Leib; Rumpf, telefni penj« (Gutsmann).

Prim. hrv. *trûplo* (n.) »telo, cadaver« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 200), gradišč. hrv. *trùplo* »mrhovina, truplo« (Tornow, BD, 349) < **trȗplo*. Izhodno **trûplo*/*trȗplo* (n.) je nomen actionis > nomen acti tipa **dě̋-lo* (n.) »opravilo« ← *dě̋-ti* »opravljati, postavljati«, **načę̋lo* (n.) »začetek, izvor« ← **na-čę̋-ti* »začeti« akrostatičnega v. **trḗu̯p-ti*, pl. **tréu̯p-n̥ti* baze **treu̯p-* »lomiti, trgati, razbijati ipd.«. Truplo je torej tisto, kar je masakrirano, pobito. Enaka pomenska motivacija se kaže tudi v sorodnem lit. *strũpas* »umrli človek« ob lot. *strups* »kratek, kratko odrezan«. Izhodno **tré/ḗu̯p-lo-m* je bilo tako kot ide. **kᵘ̯aHs-lo-* (→ alb. *kollë* »kašelj«) v **kᵘ̯aHs-li̯o-* (> psl. **kā̋s-l'ь* (m.) »isto«) preoblikovano v **trḗu̯p-li̯o-*, kar se ohranja v stč. *trupel* (m.), g. *-ple* »kup, gmota, del«. Izimenski stcsl. adj. *truplь* »votel« < **trupl'ь* kaže na enak pomenski razvoj kot psl. adj. **ǫtьlъ* »razbit, pobit« → »prazen, votel; šibek«. Dalje glej *trúpiti*. M. F.

trúskati, *-am* (v. impf.) »ropotati, pokati, treskati, cmokaje jesti, s hrupom vreči ali razbiti«, pf. *trúsniti*, *trûsnem* »hrupno udariti«, subst. *trûšč* (> *trûš*), *-a* »tresk, ropot, hrup«, denom. *truščíti*, *-ím* »hrupeti, bučati, hrumeti, ropotati«, bkr. *trúščiti* »hrustati«, *trúščati*, *-am* »hrupeti, bučati, hrumeti, ropotati«, *trúšati* »trkati z rogovi (o ovnih, kozah)«, *trûskec*, *-a* »izklepovalnik, kotlarski bet«, semkaj *trúskavec*, *-vca* »razgrajač«.

Prim. sbh. *trus* »udar, udarec«, *trȕsnuti*, *-nēm* »udariti«, mak. *traska* »treskati, pokati, loputati«, blg. *trъ́svam*, *trъ́skam* »treskati, loputati, metati«, r. *trúsk* »treskanje, dračje«, str. *truskъ* »treskanje«, slš. *truskat'*, *trust'at'*, *truštit' sa* »pokati, dleskati«. Sln. gradivo enoznačno kaže na psl. **truska-*, kar se ne sklada z mak. in blg., ki zahtevata (sekundarno nazalizirano (?)) **trǫska-*. Ker gre za reimitativne besede, izhodišča ni mogoče ugotoviti z zadostno mero verjetnosti. Možno je domnevati **tru-skā̋-ti*, kar je lahko intenz. iz ide. baze **tr-eu̯-* »tolči«, prim. kimr. *taraw* »tolči« (Snoj, SES, 689), lit. *truškḗti* »pokljati, prasketati« (Fraenkel, 1133), ki domnevno spada h korenu **ter-* »treti« (o kimr. in lit. tako Pokorny, 1072). Drugače Vasmer III, 144, I, 374, ki domneva nezvenečo varianto k r. *drúzg* »dračje«, *druzgá* »odpadlo listje«, stp. *druzgać* »mrviti, drobiti«, lit. *druzgḗti* »isto«, *druskà* »sol«, lot. *druska* »troha, drobtina«. O taki asimilaciji glej *trộska I*. M. S.

trúskavec (m.), g. *-vca* »Polygonum aviculare« (Cigale), tudi *trieskavec*, *tristovec*, *troskovec*, *truskotec* (Petauer, LRB, 457); v 18. st. *truskavèz* »polygonum« (Pohlin).

Prim. sbh. *trȍskōt*, pri Belostencu *truskotac* »Polygonum aviculare«, mak. *troska* »isto«, *traskot* »Andropogon ischaemum«, blg. *troskot*, *troska treva* »Polygonum aviculare«, p. *truskawiec*, *truskawica*, č. *truskavec* »Polygonum«, stč. *chrustavec*, slš. *truskavec* »Hippuris vulgaris« (staro ime »Polygonum femina«), dial. *druzgavec* »Polygonum« (Kálal, Sl., 118). Iz slov. je rum. *troscoṭel* »Polygonum aviculare«. Verjetno izpeljano iz slov. osnove **trusk-* (**trosk-*, **trǫsk-*), ker ima truskavec togo steblo, ki se lomi s pokom (Machek, JR, 87). Glej tudi *trộska II* in dalje *trúskati*. M. S.

trûsnat (adj.), f. *-a* »debel, korpulenten« (Cigale, Janežič).

Bezlaj, Linguistica VIII, 73, povezuje s *tršȃt* »čokat, srednje velik in krepko razvit« poleg »bujen, zarobljen, neotesan, robat, neroden«, kar je nedvomno iz *tȓš* »panj, štor«. Soglaša Kurkina, DS, 83 ss., ki v sln. *trûsnat* domneva polno prevojno stopnjo k **trъs'ь* > sln. *tȓš*, kar ustreza lit. *trušìs*, *trùšis* »trst«. Enako razmerje v vokalizmu je v csl. *trъsa* »trda dlaka, ščetina«, sbh. *tȓša* »trdodlaka ovca« proti sln. *strûsast* »dolgodlak, z dolgimi ščetinami«. Domnevanje prevoja se v obeh primerih ne zdi nujno, saj je sln. *-ru-* lahko tudi (pod doslej še nepojasnjenimi pogoji) iz *-r̥-*, prim. *strumena*. Če upoštevamo to možnost, lahko izhajamo iz **trsnat*, kar bi bilo prek adj. *tŕsen* tvorjeno iz *tȓs* (besedotvorni tip *cę̑vnat*); k semantiki prim. sln. *tršȃt* »tršat«, sbh. *tȑsat* »močan, robusten«. Povezava s *tȓš* se kljub adj. *tršȃt* zdi manj verjetna, ker bi v tem primeru ostal *-s-* nepojasnjen. Dalje glej *tȓs*. M. S.

trûšec (m.), g. *-šca* »strežnik pri mizi« (Štrekelj, JA XXVIII, 536), od tod retrogradno *trúšati*, *-am* »hraniti, pitati (bolnika, otroka)«, *trûšar*, *-ja* »stolnik, uslužbenec na dvoru, ki skrbi za prehrano in postrežbo, strežnik«, vzh. štaj. »človek, ki pri gostiji jedi na mizo nosi«, tudi *trûšč* < **trušič* in z rinezmom *trûnšar*, *-ja* »stolnik« (Janežič); v 16. st. *trushar* »Truckses, dapifer« (Megiser), v 18. st. *truſhar* »dapifer, pocillator« (Kastelec-Vorenc), *truſhar* »Truchseß«, *truſham* »ätze, nähre« (Gutsmann).

Sln. *trûšec* je prevzeto iz srvn. *truh(t)sæȥe*, pri čemer je srvn. izglasje substituirano s sln. suf. za tvorbo nomenov agentis (Striedter-Temps, DLS, 240 s.) < stvn. *truh(t)sâȥ(ȥ)o*, kar je kompoz. iz germ. **druhti-* > stvn. *truht* »(plemičevo) spremstvo« in *-sæȥȥe* k *sitzen*; torej **»kdor sedi skupaj s plemičevim spremstvom«, morda že prvotno **»predstojnik plemičevega spremstva« (Kluge[23], 839). Glej tudi *Trošt*. M. S.

trûšje (n.) »senen drobir« in »suho dračje«. Kol. iz psl. **truchъ* »nekaj krhkega, trhlega«, prim. drugače tvorjeni kol. **truchā̋* > r., ukr. *truchá* »senen drobir« in dalje gl. *trušenki* »senen drobir, prah« (Erjavec, LMS 1882–83; Vasmer III, 145). Dalje glej *trúhel*. M. S.

truta I (f.) »mora«. Navaja Pleteršnik II, 700, iz Kresa, npr. *na duri kravjega hleva se mora trutino znamenje narediti, da truta ne pride krav sesat*. Ista beseda se pojavlja tudi v prvem delu rož. kor. sklopa *trúta-morà* »pravljična pošast, ki sesa otroke v spanju, se uleže tudi odraslim na prsi in jih tlači« (Šašel, RNB, 132). S prvotnim vokalom *ọ́* je verjetno *trota* »mora« pri Pleteršniku II, 697, ki se pojavlja tudi v prvem delu rož. kor. sklopa *tróta-morà* »pravljična pošast, ki sesa otroke v spanju, se uleže tudi odraslim na prsi in jih tlači« (Šašel, RNB, 132), obir. kor. *tró:ta mɔ́:ra* »mora, nočno strašilo, zli duh ženskega spola«, tudi »vrezana peterokraka zvezda, veščin križ, ki se je vrisal na nožnem delu zibelke kot urok proti zlim duhovom« (Karničar, Obir, 251).

Iz sln. dial. *trǫ́ta* = rož. kor. *tróta(-morà)* = obir. kor. *tró:ta* je morda tvorjen rož. kor. adj. v *právijə da utrǫ́tan utrǫ̀q nča rástə vȅč* (Šašel, l. c.) v pomenu »uročen«. Oblike z vokalom *u* so izposojene iz bav. avstr. *Trute* »nočna pošast, coprnica«, kor. n. *trute* »nočna pošast, mora« (Striedter-Temps, DLS, 241; Grimm, DTV 22, 1431), sor. n. *trut(e)* »mora« (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 162), srvn. *trute* »pošast, coprnica, mora«, tudi *trut* (f.) »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1551), stvn. *truta* »scitropodes; mara« (9. st.; Grimm, DTV 22, 1236), oblike z vokalom *ǫ́* pa tako kot lad. *tróta* »mora«, npr. *tshafè na tróta* »moro si priklicati« (Pizzinini, PL, 187) iz enakopomenskega n. *Trotte* (Grimm, DTV 22, 1076), brez arealne opredelitve. Variantni vokalizem nemških predlog je verjetno paradigmatsko pogojen, npr. stvn. nom. **trôta*, g. **trotûn* > **trutôn* (Kranzmayer-Lessiak, l. c.). Dalje nejasno. Kluge[22], 157, sklepa o sorodstvu z nvn. *treten*.

Pomen »pentagram« se na nemški strani pojavlja le v kompoz. *Drudenfuß*, *Trudenfuß*, tudi *trutenfusz*, *trottenfusz* (Grimm, DTV 22, 1240), tirol. n. *trûdnfuess* »Figur mit zwei in einander verschränklen Dreiecken, an Bettstätten u. dgl. häufig angebracht, um die trûden und hexen zu verscheuchen« (Schöpf, TI, 760), ki je bil kot krn tipa *avto* ← *avtomobil* v sln. prevzet prek tega kompoz. Glej tudi *trǫ̑tamóra* in *trúda*. M. F.

truta II (f.) »Chrysanthemum leucanthemum« (vzh. štaj.), tudi *trútika* »isto«; k temu *trútica* »Bellis perennis« (Ščavnica), *trûtarica* »isto« (Mursko polje), tudi »mali zvonček, Schneeglöckchen«.

Ker se pomen »Bellis perennis« pojavlja tudi pri sln. fit. *trátnica* (vzh. štaj.) in *trátinščica* (Tušek), ki v osnovi ohranjata sln. *tráta* (f.) iz srvn. *trat* »pašnik«, je sln. fit. *truta* kot krn tipa *avto* ← *avtomobil* izposojen iz bavarske predloge z enakim vokalizmom kot koč. n. *Truutenreashle* oz. *trūətnreažle* »Bellis perennis« h koč. n. *Trute* oz. *truətə* »pašnik z nizko travo«; koč. n. *Truuten-* oz. *Trute* sta namreč fonetična refleksa srvn. *trat* (Marzell, Wb. Pfln. I, 559) in fit. *Truutenreashle* oz. *trūətnreažle* ter bav. avstr. *Tratenröslein* sta le različna fonetična refleksa istega bavarskega fitonima (Marzell, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 241; Miklošič, Frw., 61). Dalje glej *tráta II*. M. F.

tŕzati, *tȓzam* (v. impf.) »trgati«, bkr. »pasti se«, danes knjiž. »sunkovito se premikati, sunkovito na kratko potegovati«, dol. imp. *tȓzaj* je vabni klic svinjam na paši, pf. *tŕzniti*, *tȓznem* »sunkovito premakniti, sunkovito na kratko potegniti«; subst. *tȓz*, *trzáj* »sunkovit premik, sunkovit kratek poteg«; semkaj adj. *tŕzek*, *-zka* »skop« (štaj.) < *»ki trga, odteguje«, tudi *trzúkast*, *-a* in *trzúkav*, *-a* »isto«, subst. *trzúk* »skopuh«.

Prim. stcsl. *trъzati* »vellere, atterere«, sbh. *tȑzati*, *-ām*, *-žēm* »trgati, sunkovito premikati«, blg. *tə́rzam* (navaja Vasmer III, 97), r. *terzátь*, *-áju* »trgati, puliti«, ukr. *terzáty* (navaja Vasmer, l. c.). Stcsl. *trêzati*, *-žeši* »lacerare« nakazuje možnost rekonstrukcije **tь̑rzati*, prez. **tь̑ržešь* < **tērg-i̯e-*, kar je najverjetneje impf. k **tь̑rgnǫti*, to pa nazalni prez. k aor. **tъrže* (stcsl. *istrъže*). K besedotvorju in pomenu prim. sln. *dŕzati*, *dȓzam*, *-žem* »praskati, mikati, pasti se«, kar je impf. k *dŕgniti*, *dȓgnem* < **dь̑rgnǫti*, sbh. *dŕnuti* »odtrgati«, r. *dërnutь* »trzniti, pocukati« (Miklošič, 354; Vasmer, l. c.; LIV, 574). Iz slov. gradiva ni obvezujoče domnevati izhodišča z ide. palatalnim **-g'(h)-* (tako Pokorny, 1073), ker je *-z-* v iter. verjetneje po tretji palatalizaciji. Glej tudi *trznína* in dalje *tŕgati*. M. S.

trzják (m.), *-a* »pozno skoteno jagnje« (slovenska Istra; Pleteršnik II, 700, po Cafu).

Prim. enako tvorjeno hrv. čak. *trzjȁk* »prenošeno, prepozno skoteno jagnje moškega spola«, *trzjȁka* (f.) »prenošeno, prepozno skoteno jagnje ženskega spola« (Vodice v Istri; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), *tȓ̥zjak* »zadnjerojeni otrok v družini« (Ližnjan na jugu Istre; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 198), toda v Liki *tŕze* (n.), g. *tȑzeta* »jagnje ovce, ki se je pozno, na začetku julija ojagnila«, tudi *tȓze*, g. *tȑzeta* »isto«, *tȓze*, g. *tȓzeta* (ARj XVIII, 834), *tȑzilo* (n.) »ime ovnu« (Lika), *tȑzin* »isto« (Lika), sb. *tȑzle*, g. *-eta* »jagnje, ki se je pozno ojagnjilo«, *trzak* »oven, ki se je pozno ojagnjil« (Poljica v Dalmaciji; ARj XVIII, 832). Izhodišče besedne družine je adj. **tъrzъ* »pozen«, ki je bil izposojen od srednjeveških Vlahov, prim. rum. *tărziŭ* »pozen; počasen«, it. *tardivo* »pozen, kasen«, frc. *tardif* »isto«, lat. *tardīvus* »pozen« k *tardus* »isto« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 200; Skok III, 517). Ribarić, o. c., navaja, istr.-rum. *trzȉje* »jagnje, ki je bilo pozno ojagnjeno« (Žejane).

Ker je beseda *trzják* evidentirana le iz Cafovega gradiva in natančna lokacija v Istri ni sporočena, ni jasno, ali je beseda sploh slovenska. M. F.

trznína (f.) »praha«; k temu adj. *tŕzen*, *-zna* »ležeč v prahi«, *tȓznica* »njiva v prahi«, *tȓznja* »travna ruša«; tpn. *Trzin*, l. 1301 *Trezein*, 1329 *Terzzein* poleg *Trzen* in številna mtpn. *Trzȅn*, *Trznik*, *Trznica*, *Trzenci*. Sbh. *trzan* (m.), *trzna* (f.) »ledina, neobdelan svet okoli vasi« (Bosna), tpn. *Trzin* (Teslič). Skok III, 516, navaja tudi hrv. *trzma* (Istra), *tȑzna* (Šibenik), *trza* (Sinj), *trznȍ* (Mošćenice) »golo zemljišče« itd. Stanislav, SJSt II, 538, prišteva zraven madž. hdrn. *Torzom*. Izvedeno verjetno iz *trzati* »trgati« (Bezlaj, SR VIII, 12, JF XXIII, 92). Tako že Ramovš pri Ilešiču, Geografski vestnik IX, 86, z dvomljivo možnostjo od predslov. **tergena*. Problematična je povezava sbh. besed s *trizna* (Budimir, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu II (1952), 261). Sin. *tríka*, *prélog*, *práha I*.

tržȃj (m.), g. *-a* »Polytrichum commune« (Cigale).

Nejasno, morda iz *tŕgati*, *tŕzati* (prim. k besedotvorju *sežȃj* »seženj« iz *sẹ́gati*, *sẹ́zati*), ker ta mah spominja na kosme las, napuljeno volno, runo, prim. tako semantično motivacijo v ukr. dial. *runjanka* »Polytrichum commune« (navaja Makowiecki, SBLM, 288), n. dial. *Fitz*, *Fitzhäupt* »isto« iz *fitzen* »raztrgati« (navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 967). Iz tega mahu so nekdaj izdelovali krtače; v ljudskem zdravilstvu je bil uporaben kot vulnerarik, stiptik, emenagog in pri pljučnih boleznih (Petauer, LRB, 459), pa tudi kot sredstvo proti urokom (Marzell, o. c., 965). M. S.

tȕ (lok. adv.) »hier, hic«, z ojačevalnim členkom *le* < **le tȕle* »tu, prav tu«, tudi *tulȅ* »isto« (prim. enako gl. *tule* ob dial. *tulej* v istem pomenu), reducirano pog. *tlȅ* = rož. kor. *tlê* poleg *təlê* (Šašel, RNB, 127), po dial. prehodu *tl* > *kl klȅ*; z istim členkom v predponirani stavi *le tȕ* »samo tu«, sklopljeno v jnotr. *lʲẹ̄tu* »isto« (Jelšane), *lẹ̑ti* (Zajelše), *lẹ̑t* (Lokev; Rigler, Jnotr. gov., 78, 81), primor. *'lete* »tukaj« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 65). K sintaksi prim. sln. adv. *lé-sem* »hierher« : *sèm-le* »isto«; *letukaj* »hic« (Megiser), *le-tukei* »hiedurch« (Pohlin), *le-*

-*tukai* »hac« (Kastelec-Vorenc) : knjiž. *tûkajle* »isto«. Sem podjun. kor. *štü* »tukaj« (Zdovc, Mundart, 32), kar je po štekanju ojačanjo iz *tü* (Ramovš, Kr. zg., 123), in rez. *jtų́* »tukaj«, prim. *so délali jtǫ́ dęlu jtų́* »so delali to delo tukaj, prav to delo« (Steenwijk, ŠDR, 265) < sln. *i--*tű*. Pkm. *tü* »tu, tukaj« (Novak, Slovar², 161), primor. *te* »isto« in od tod *te* (interj.) »vabilo psu, naj se približa« (Sv. Anton; Jakomin, o. c., 130), goriš. *tỳ* (Štrekelj, Görz., 465), črnovr. *tộ* (Tominec, 222). V 16. st. *tü* »hie; hic« (Megiser), l. 1607 *tù* »quiui; letucai«, *do tu* »fin quì«, *od tu* »di qui« (Alasia), v 18. st. *tú* »adsum« (Kastelec-Vorenc), *tu, to* »hier, tukai«, *to pried* »hievor, tukai priedi« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tu* »tam, tu«, hrv., sb. *tû* »tu, tam«, mak. *tu* (konj.) »zdaj«, str. *tu* »tam«, p. *tu* »tu«, kašub. *tu* »isto«, stč. *tu* »tam; tu, tukaj; tedaj« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 521), nč. *tu* »tu; zdaj; takrat«, slš. *tu* »tu, tukaj«, gl., dl. *tu* »tu, tukaj«. Psl. adv. **tű* ima lokativno funkcijo kje? in lativno kam?; temporalna je sekundarna in s pomenom »zdaj« poleg »takrat« potrjuje razvoj iz obeh prvotnih funkcij po vzoru »tu« > »zdaj« in »tam« > »takrat«. Tako kot pri gr. *του v kret. του-τᾶ »tukaj«, dor. τουτεῖ »isto« je mogoče izhajati iz ide. **tou̯* (s psl. akutiranim monoftongom kot v psl. **jesí* = hrv., sb. *jèsi* = lit. *esì* < ide. **H₁és-ei̯* v. **H₁es-* »biti«), kar je z lokativnim ide. *-*u* tvorjen adverb iz demonstr. pron. **to-* »hic« (Miklošič, 367; Machek², 659; Kopečný, ESS II, 701, brez razlage *u*-jevskega znaka) in je prvotno pomenilo »hic«. Enako je tvorjeno gr. οὗ (adv.) »kjer« < **so-u̯*, psl. **ju* v **jű-že*/**jû-že* »sedaj, takoj, že«, lit. *jaũ* »že, pravkar«, lot. *jàu* »že« < **i̯o-u̯*. Lokativni -*u* je isti kot v ide. dial. pluralnem lokativnem sklonilu *-*s-u* (: *-*s-i*), prim. sti. *pitŕ̥-ṣu* (: gr. πατράσι).

Vlogo ojačevalne partikule tega prvotno lokalnega adverba izkazuje v 18. st. pri Gutsmannu zabeleženo *tortu* »da, tukei, temkai« < **to-že-tu*. Schuster-Šewc, HEWb., 1553, označuje ta psl. **tu* kot deiktično partikulo. Glej *tûkaj*, *tudí II*, *tûdi I*, *štü I–II*. M. F.

tube (n.), g. -*ta* »mlada goska«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *tube*, pl. -*eti* »Gänslein«, *tube*, -*eta* »junges Gänslein«, in kasneje pri Murku I, 682: *túbe* (n.), g. -*ta* »goska«, in Janežiču¹ II, 449: *tube* (n.) »Gänschen«.

Osamljeno. Morda je izhodiščno **tubę* (n.), g. *-*ęta* tvorjenka iz sicer v sln. neizpričanega substantiva **tuba* (f.) »golob« (prim. slš. dial. *tubu* »golob« (v otroški govorici; Orlovský, Gemer., 360)), ki je bil izposojen iz srvn. *tûbe* »isto«. Pomenski prehod »golob« > »goska« je morda metaforičen zaradi značilne bele barve obeh živali. M. F.

túca (f.) »mačka«, k temu dem. *túčice* (f. pl.) »mucke« (oboje rez.; Steenwijk, SDR, 321).

Ker je v bližnjih dialektih znano *tûj(i)ca* (f.) »mačka«, kar je feminativ k *tûj* (m.) »maček« iz furl. *tùi* »isto«, je rez. *túca* lahko fonetično razvito prav iz omenjene sln. predloge. Po redukciji **tûjica* > **tûjca* se je konzonantna skupina -*jc*- asimilirala v -*c*-. Rez. sin. *toča* z dem. *tǫ́čica*, ki ju Pleteršnik II, 673, navaja po Cafu, sta verjetno neustrezno normirani iz rez. *túca*, dem. *túčica*. Dalje glej *tûjec*. M. F.

túcat (m.), g. -*a* »dvanajsterica, Dutzend«, pkm. *tùcat* (Novak, Slovar,² 161), v 18. st. *tûzat* »Duzend, duodena« (Pohlin), *tucat* »Dutzend« (Gutsmann), od 19. st. dalje tudi *dúcat* »isto«, črnovr. *dûcat* (Tominec, 222).

Kakor hrv. *tùcet* (m.), sbh. *tùce*, -*ta* (n.), č. *tucet*, slš. *tucet* in madž. *tucat* prevzeto iz star. nvn. *dutzet* (16., 17. st.), *tutzt*, danes knjiž. *Dutzend* (Striedter-Temps, DLS, 241) < pozno srvn. *totzen* (-*t* je torej parazitski kot v *Axt*), kar je iz stfrc. *dozeine* »dvanajstica« (Kluge²³, 202), prim. frc. *douzaine*, prov. *dozena*, it. *dozzina*, špan. *docena*, srlat. *dozina*, *dozena*, tvorjeno iz lat. *duodecim* »dvanajst«. M. S.

túča (f.) »mast« (vzh. štaj.), pkm. *tučâva* »mast, maščoba«, adj. *túčen*, -*čna* »masten«, *tučna nedelja* »pustna nedelja«, *tučen svet* »mastna, pregnojena zemlja«, dial. pkm. *tüčen*, -*čna* »debel, rejen, tolst«; od tod *túčnost* »mastnost zemlje«, v. *túčiti*, -*im* »narediti mastno«, *tučiti trebuh* »hraniti trebuh«; pkm. *potúčiti*, -*ûčim* »zrediti«, *po-t. se* »zrediti se, postati tolst«; v 16. st. *tuzhia* »pinguedo; mašča, salo, debelost« (Megiser), v 19. st. *túzha* »die Dicke, die Fette« (Murko).

Prim. stcsl. *tukъ* »adeps«, *tučьnъ* »pinguis«, hrv. čak. *tûk*, -*a* »prečiščena ovčja mast« (Tentor, JA XXX, 202; Houtzagers, ČD, 383), *tȕk* »debelost, mast« (Trautmann, BSW, 314; Skok III, 475), mak. *tuk* »stopljena mast«, star. blg. *túk*, r. *túk*, -*a* »mast, salo«, *túčnyj*, ned. obl. *túčen*, *tučná*, *túčno* »tolst, rejen«, ukr. *túk*, -*a* »mast, salo«, adj. *túčnyj*, br. *túk*, -*u* »raztopljena mast«, star. p. *tuk* »mast«, *tuczny* »rejen, tolst«, danes *tucz* »krma, piča, žir«, č. *tuk* »maščoba, tolšča, zabela«, *tučný* »debel«, slš. *tuk* »tolšča, maščoba, mast«, gl. *tuk*, -*a* »mast, mozeg«, dl. *tuk*, -*a* »mast, salo, slanina«. Sln., r. in delno čak. kaže na psl. **tűkъ*, delno čak. in č. pa na **tûkъ*, prim. dalje lit. *táukas* (3. a. p.) »koščekmasti, maternica«, navadno pl. *taukaĩ* »mast, mozeg«, lot. *tàusk*, pl. *tàuki* »mast«, *tàuks* »masten, tolst«, stprus. *taukis* »mast«. Izhodišče je ide. **tou̯H-kó-*; na **téu̯H-ko-* kaže stvn. *dioh*, ags. *ðēoh* »bedro«, stnord. *þjó* »zgornji del bedra, ritnica«, iz ničte stopnje je lat. *tuccētum*, *tūcētum* »vrsta klobase«, stir. *tón*, kimr. *tin* »rit«, lit. *tùkti*, *tunkù*, lot. *tūkt* »zrediti se«, *tūks* »oteklina«, psl. **týti* »rediti se«, **týlъ* »debel«. Ide. baza je **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti« (Trautmann, BSW, 314; Skok III, 475; Machek², 660; Vasmer III, 149; Mühlenbach-Endzelin IV, 136; Fraenkel, 1066; Pokorny, 1081; LIV, 581). Glej tudi *tîsoč*, *tûr*, *tîkva*, *tîl I*, *tólpa*. M. S.

túčati, -*am* (v. impf.) »gruliti« (Caf), tudi *tûckati*, -*am* (impf.).

Verjetno iz onomat. **tu(k)*, prim. sbh. *tȕka* »pura«, *tùkac* »puran«, drugje z drugačnim pomenom, npr. r. *túkatь* »tolči«, ukr. *túkaty* »isto«, č. *ťukati*, slš. *ťukať* »trkati, nalahko udarjati«. O podobni madž. onomat. glej *turbékati*. M. S.

tûdi I (adv.) »etiam«, s konj. *če* »si« tvori sklop *četûdi* (konj.) »čeprav«, zastar. *akotûdi* »isto« s konj. *ako* »si«; sem *tûdika* »tudi« (Slovenske gorice) z ojačevalnim členkom -*ka* kot v *dólika* »doli«, *górika* »gori«, *lánika* »lani«; pkm. *tüdi* »etiam« (Novak, Slovar², 161), jnotr. *tŷdi* »isto«, *tŷd*, s skrajšanim vokalizmom *tə̀di* (Erjavče, Lokev), *tę̄dį* (Čelje), *tə̀t* (Prelože; vse Rigler, Jnotr. gov., 81, 61); črnovr. *tûd'* (Tominec, 222). V 16. st. *tudi* »auch, etiam« (Megiser), l. 1607 *tudi* »ancora, ſe« (Alasia), v 18. st. *tudi* »atque« (Kastelec-Vorenc) v funkciji kopulativne konj., *tudi* »auch, etiam« (Pohlin), *tudi* »auch, ja, ſhe« (Gutsmann).

Pomensko enako je p. dial. *tudyż* »tudi, prav tako« poleg »na tem mestu, blizu; takoj« (Karłowicz, SGP V,

439), *tudzież* »takoj na tem mestu, nemudoma«, knjiž. »prav tako, tudi«. Psl. dial. **tű-dy* in **tű-dě* (→ **tu-dě--že* > p. *tudzież*) je s psl. ojačevalno členico **dy* oz. **dě* okrepljeni psl. lok. adv. **tű* »hic« < ide. **to-u̯* v temporalni funkciji »nunc«, prim. mak. *tu* (konj.) »zdaj«, č. *tu* »isto« poleg »tu; takrat«; drugače okrepljeno je **tű-ka--jь/že* z ohranjenim lok. pomenom »hic«. Pomen »tudi« se je razvil iz temporalnega pomena »sedaj«, ki je pri tej tvorbi poleg v p. ohranjen tudi v sln. ribniškem adv. *tûdi* »pravkar, pred kratkim« (Kopečný, ESS II, 703.), goriš. *túdi* »isto« (Štrekelj, Görz., 465). K pomenskemu razvoju »sedaj« > »tudi, še, in« prim. n. *noch* »še, tudi«, stvn. *noh*, got. *naúh* < **nu-k*^{u}*e* »in sedaj«, het. *nu* »in« < »sedaj«, gr. νύ (adv.) »sedaj, ravnokar«, νῦν »isto«, sti. *nú* »sedaj«. Dalje glej *tù*. M. F.

tudí II (temp. adv.) »davno« (rez.; Steenwijk, SDR, 321), toda isti, SJ/SLS 4, 2004, 45, navaja pomen »pred kratkim« in adv. povezuje s sln. pomensko oddaljenim *tûdi* »auch«. V temporalnem pomenu v sln. osamljeno.

Zaradi izglasne dolžine kot v rez. *laní* (adv.) »prejšnjega leta« < **olní-jь* bi bilo potrebno izhajati iz **tu--dý-jь* oz. **tu-dě̋-jь*, kar je z ojačevalnima členkoma **-dy*/**-dě* in **-jь* tvorjeno iz adv. **tű* v temp. pomenu »takrat«, prim. č. *tu* »takrat« poleg »zdaj; tu«. Tak temp. pomen se je razvil iz lativnega »tam«, ki je pri tem psl. adv. **tű* izpričan v stcsl., hrv., sb., str. in č. Pomensko razmerje med rez. *tudí* »davno« in ribniškim *tûdi* »pravkar pred kratkim« temelji na dveh temporalnih pomenih adv. **tű*, tj. »takrat« in »zdaj«, ki sta se razvila iz dveh lokalnih pomenov adv. **tű*, tj. lativnega »tam« in lokativnega »tu«. Rez. refleks ne dopušča enega fonetičnega izhodišča. Adverb je besedotvorno lahko blizu ukr. dial. *tudýjka* »tam« (Grinčenko, Sl. IV, 292) < **tu--dý-jь-ka*, če pa je iz **tu-dě̋-jь*, je morfološko bliže adv. **tu-dě-že* v hrv. *tùdijer* »tukaj«, p. dial. *tudzież* »takoj, nemudoma; na tem mestu«, knjiž. »prav tako, tudi«, stč. *tudiež* (adv.) »tukaj; sedaj«, č. *tudíž* »torej«, dl. *tuder* »tukaj« oz. ukr. *tudíka* »tam« (Grinčenko, l. c.) < **tu-dě-ka*. Dalje glej *tûdi I* in *tù*. M. F.

tûh I (m.), g. *-a* »smrad, zadah«, adj. *túhek, -hka* (Haloze), *túšen, -šna* (Caf), *zatúhel* (bkr.), tudi *zadúhel, zadehȅl, zdúhel, -hla* (glej *dúhati, dehníti*) »zatohel, dumpfig, verdumpf«, *zatûša* »pokvarjena mast«, v. *túhniti, zatúhniti, -ûhnem* (pf.) in *tóhniti, zatóhniti, -ộhnem* (pf.), *tuhnéti, -ím* (impf.) in *tohnéti, -ím* (impf.) »dobi(va)ti zadah, slab, pokvarjen vonj, gniti«, *utúhniti, -ûhnem* (pf.) »strhneti« (Caf), *otóhniti se, -ộhnem se* (pf.) »izpriditi se« (Miklošič), *tehnéti, -ím* (impf.) »trohneti, propadati, odmirati, izginjati«, *utúšiti se, -im se* (pf.) »strhneti« (Caf); adj. *tóhel, zatóhel, -hla* »nach Feuchtigkeit riechend, muffig, verdorben«, *otóhel, -hla* »soparen« (Soška dolina); semkaj še *tohnéti, tuhnéti* »tleti, slabo goreti« (prim. v 18. st. pri Gutsmannu *tuſha* »Tacht«), *tehíniti, -înem* (impf.) »izginjati«, npr. *grozdje tehine* »zmeraj manj ga je« (dol.), *t. se* »potuhniti se« (kraš.), *potehíniti, pothíniti* (pf.) »pomiriti se, potuhniti se«, *podînek* »počitek« (Vrsno) < **podъ-tъchinъkъ* (vendar glej tudi *tẹ́šiti*).

Prim. csl. *potǫchnǫti* »pogasiti«, *potuchnǫti* »potolažiti«, sbh. *túšiti* »dušiti, daviti, uničevati«, *tuhljiv* »humidus«, *tȕhnuti* »usmraditi se«, mak. *tuši* »pihati«, blg. *potušá* »pogasiti, zadušiti«, r. *túchnutь* »usmrajati se, ugašati«, *túchlyj* »gnil, pokvarjen«, *tóchnutь* »usmraditi se (o ribah)«, *tóchlyj* »postan«, br. *túchnucь, tchlícь* »gniti«, p. *tęchnąć* »tohneti, kvariti se, dobivati pokvarjen vonj« (Brückner, 570), č. *tuchnouti* »usmraditi se«, *stuchlý, zatuchlý* »zatohel«, dial. *zatchnót* »zadušiti se«, *duchnuť* »tohneti«, slš. *tuch* »zadah«, *tuchnuť* »plesneti«, gl. *tuch* »zadah, vonj po gnilobi«, *tuchnyć* »usmrajati se«, dl. *stuchły* »zatohel« (Miklošič, 358). Psl. **tъchnǫ̋ti* »ugasniti« > *»dobiti slab vonj«, s sekundarno nazaliziranim korenskim vokalom **tǫ̋chnǫti* »isto«; s polno stopnjo po kavz. **tušíti* je **tuchnǫti*, od tod postverbal **tuchъ*. Če je domnevani pomenski razvoj *»ugasniti« > *»dobiti slab vonj« pravilen, je besedno družino treba povezati s **tušíti*. Manj verjetno je treba primerjati lot. *tusêt, tusnêt, tust* »težko dihati, kašljati, stokati«, lit. *tvìnti* »narasti (o vodi)« (Bezlaj, Radovi XXXV, 87), prim. o balt. Mühlenbach-Endzelin IV, 247, ki povezuje s sbh. *ćuv* »dah«, p. *cuch* »zadah«, dalje Būga, RR II, 361; Slawski, Sl. occ. XVIII, 87. Glej tudi *potûha, túšiti, túhtati I–II*. M. S.

tuh II (adj.), f. *-a* »krhek, drobljiv« in *túhljak* (m.), g. *-a* »drobljiv, mehek kamen« (oboje bkr.; Šašelj, Bisernice I, 313), ki kaže na izpeljavo iz sln. adj. **túhel*, f. **-hla* »droben, mehek«.

Rezultativni pomen je izpričan v hrv. čak. *tȕhan*, f. *-hna* »zelo droben« (Brusje na Hvaru) poleg *tȕsan*, f. *-sna* »isto« (Dračevica na Braču; oboje Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1263, 1264), v Ozlju *zatȕsan* (adj.) »bedast« < *»droben, majhen«, *zatùsanəc* »bedak« (Težak, HDZb V, 1981, 417), v Liki *pàtūšan* »majhen, droben« (ARj IX, 707), črnogor. *tȕšica* »majhen, neugleden, nepomemben človek« (Vujičić, Rječnik, 122). Sem tudi slš. dial. *tuchliť* »pokati, razbijati, tolči s pestmi« (Kálal, Sl., 729) in z osnovno prevojno stopnjo hrv. *ćȕšati, -ām* »po licu udarjati, zaušnice dajati«, *ćȕšiti, -īm* »isto« (ARj II, 157), č. *cuchat* »motati, trgati, mršiti«, *cuchanka* »zdrobljena slama«, mor. *cuhát'* »suvati, pehati« (citirano po Machku^2, 90). Ker se pomen »smrad, zadah; smrdeti, zaudarjati« razvije iz pomena »udarec, sunek; udariti«, kot ponazarja sln. *udáriti* »smrdeti, imeti vonj po čem« : *udáriti* »potolči«, bi bilo mogoče pritegniti tudi slov. **tûchъ* »smrad, zadah« : **t'uchъ* »isto«, prim. npr. sln. *tûh* (m.) in p. *cuch*. Psl. **tuchъ* in **tuch-lъ* bi bilo korensko mogoče povezati s slov. glagolom **tukati* »tolči« v r. *túkatь* »tolči«, *t'ukatь* »isto«, ukr. *túkaty* »isto«, č. *t'ukat* »trkati, tikati«, slš. *t'ukat'* »trkati« in s psl. **tъk-nǫ̋ti* »udariti, dotakniti«, kar je sorodno z gr. τύκος (m.) »kladivo« in nadalje z lit. *tuksė́ti* »tolči, biti«, lot. *tukstêt* »trkati, klepati« (Vasmer^2 IV, 116; Fraenkel, 1135; LIV, 582). Vendar bi bilo psl. **tuchъ* oz. **tuch-lъ* zaradi hrv. *tȕsan*, verjetno podedovane nazalizirane variante **tǫsъ(nъ)*, kljub balt. gradivu z osnovo **tuks-* (: slov. **tuch-*) bolje izvajati iz ide. besedotvorne variante **teu̯-s-* »tolči« k **teu̯-k-* »isto« (LIV, l. c.). Ide. baza **teu̯-s-* se lahko ohranja v ide. **tus-sk'-i̯ó-* »droben, prazen, slab ipd.« v psl. adj. **tъščь* »prazen, brez vsebine«, lit. *tùščias* »prazen, slab«, sti. *tucchya-* »prazen, pust« (drugače o tem Mayrhofer, EWA I, 652; LIV, 584). K pomenskemu razvoju »tolči, udarjati ipd.« → »droben, prazen, brez vsebine ipd.« prim. csl. *truplь* (adj.) »votel« ← **trűplo* (n.) »kar je potolčeno, pobito, kadaver ipd.«; psl. adj. **(š)čűrъ* »prazen, slab ipd.« < ide. **skēu̯r-ó-* »odrezan« = lit. *kiáuras, -à* »preluknjan, razdeljen, prazen, brez vsebine«, lot. *caũrs* »preluknjan, razcefran, prazen, brez vsebine«, stšved. *skørr* »lomljiv«. Glej tudi *patúš, tûšek, tȅšč, tûh I, tuškati se*. M. F.

túhna (f.) »velika pernica«.

Kakor hrv. *tȕhica* »isto« izposojeno iz kor. n. *Tūchnt*, avstr. n. *Tuchent*, *Tuchet*, dunajsko n. *Duchchăd* »isto«, kar je izposojeno iz č. *duchenka*, dem. k *duchna* »isto« in adaptirano po n. tvorbah na *-ent*. Prim. tudi slš. *duchna* »prešita odeja«, p. *duchna* »čopasta čepica«, sbh. *dȕhnja*, *dȕnja* »odeja«, izposojeno tudi v madž. *dunyha* »isto«. Prvotno **duch-na* poleg **duch-n'a* »napihnjena, nabuhla« je tvorjeno iz psl. **duchъ* (Berneker I, 235; Brückner, 101 s.; Steinhauser, Slaw. im Wiener., 97 s.), eventualno **duchati* (Machek[2], 133 s.). K semantični motivaciji prim. ukr. *podúška* »blazina« in psl. **bolzīna*, stpr. *balsinis*, av. *barəziš-* »blazina« iz baze **bhelg'h-* »oteči, nabrekniti; meh«. Dvomljivo Miklošič, 52, ki samo sbh. *dunja* in madž. *dunyha* izvaja iz n. *Dune*, *Daune* »puh«, kar je prek spn. *dūne* izposojeno iz nord., prim. stnord. *dúnn* »isto« (o tem Kluge[22], 129). M. S.

túhtati I, *-am* (v. impf.) »gasiti, dušiti, tešiti, skrivati, tajiti«, *t. se* »brzdati se, nazaj se držati«, *túhtavec* »potuhnjenec«, *túšiti*, *-im* »gasiti, ohranjati skrivnost zase«, pf. *po-t*.

Izhajati je treba iz intenz. **tuchъtati*, prim. csl. *tušiti* »extinguere«, sbh. *tȕšnuti* »naskrivaj vreči kaj pod posteljo«, *tȕštiti (se)* »pooblačiti se«. Dalje glej *tûh I*, *túhtati II*, *potûha*. Pog. sln. *zatûšati* »prikriti« (in verjetno sbh. *zàtuškati* »skriti«) je prevzeto iz n. *vertuschen* »isto« (kar je le ljudskoetimološko naslonjeno na n. *Tusche* »tuš, črnilo«) < srvn. *ver-tuschen*, *-ȥȥen*, *-dussen* »pokvariti, stiskati, pritiskati« (Lexer, Mhd. Wb. III, 279), danes n. *tuscheln* »zaupno, šepetaje govoriti«, dial. *tuschen* »utišati« < srvn. *tuschen* »biti tiho, skrivati se«, kar Kluge[22], 763 s., izvaja iz onomatopeje. Možnost, da bi bila n. beseda iz slov., se ne zdi velika. M. S.

túhtati II, *-am* (v. impf.) »premišljevati«, pf. *po-*, *pre-*, *iz-t.*; subst. *túhtavec*, *-vca* »Grübler«.

Verjetno intenz. od *túšiti* »gasiti, držati skrivnost zase« z izhodiščnim pomenom *»mirno premišljevati«. Drugače Štrekelj, Lwk., 68, ki domneva izposojo iz n. pret. *duhte* od *dunken*, *dūnken* »zdeti se«. Dalje glej *túhtati I*, *potûha*. M. S.

tûj (adj.), f. *túja* »nedomač, zunanji«, subst. *tújec* (m.), g. *-jca* »peregrinus«, *tújka* (f.) »peregrina«, *tujína* (f.) »terrae externae«, *tujínec* (m.), g. *-nca* »peregrinus«, pkm. *tūhínec*, *-nca* »isto« in *tihínec*, *-nca* (Novak, Slovar[2], 161, 157), adj. *tûh* »tuj« (citirano po Pleteršniku II, 701) z analognim *h* po oblikah, kjer *h* zapolnjuje zev (npr. **tūinec* ← **tujinьcь*) po izpadu *j* (Ramovš, Hgr. II, 164); denom. v. *tujíti*, *-ím* (impf.) »delati tuje, jemati, oddaljevati se od domačega«. Oblika *ptúj* »tuj« je prvič zapisana v 16. st. pri Trubarju (*ptuy*) in se do polovice 19. st. pojavlja pri piscih, ki so pisali pod vplivom njegovega knjiž. jezika: *ptuj* »peregrinus« (Megiser), v 18. st. *en ptuji* »advena, en perhodni, en neſnani« (Kastelec-Vorenc), *ptuj* »alienus, peregrinus« (Pohlin), *ptui* »fremd« (Gutsmann), v 19. st. *ptuje* (Vodnik), toda v 15. st. *ktebe vpyeme tuge ſabne otrotcy te ewe* (Stiški rkp.), v 16. st. *tuij* (Krelj), l. 1607 *tuinic* »foraſtiero« (Alasia). Ker oblike *ptúj* dialekti ne potrjujejo, jo je Trubar verjetno zaradi dial. homonimije *tuj* »tvoj« : *tuj* »peregrinus« umetno naredil na podlagi dvojnic tipa *ptič* : *tič* (Ramovš, Hgr. II, 180).

Prim. stcsl. *tuždь*, hrv. *tûđ*, f. *túđa*, dol. obl. *tûđī*, čak. *tûj*, f. *tūjȁ*, *túje*, d. obl. *tūji*, *tujȉn* (m.), g. *tujȉna* »tujec«, *tujinȁ* »terrae externae«, *tujȉca* »dninarka« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), mak. *tugi*. Psl. dial. **tûďь* je po disimilaciji po palatalnosti nastalo iz psl. **ťûďь*, prim. stcsl. *štuždь*, blg. *čužd*, r. *čužój*, str. *čužь*, ukr. *čužíj*, br. *čužý*, č. *cizí*, stč. *cuzí*, slš. *cudzí*, p. *cudzy*, gl., dl. *cuzy*, plb. *cauzĕ* (Ramovš, Hgr. II, 178; Nahtigal, SJ, 35; Vasmer[2] IV, 379). Izhodiščni psl. adj. **ťûďь* je tako kot psl. **gȍspodь* (m.) ← ide. **ghost-pot-*, adj. **tvь̑rdъ* ← ide. **tur̥H-to-s* = lit. *tvìrtas* s sekundarnim disimilativno ozvočenim drugim dentalom (Trautmann, Apr. Sprd. 446) iz ide. adj. **téu̯t-i̯o-* »pripadajoč ljudstvu«, ki je bil tvorjen iz atem. substantiva **teu̯-t-/*tou̯-t-* »narod« (tipa **nekʷ-t-/*nokʷ-t-* »noč«) s kol. **te/ou̯tā̂* v stvn. *diot* »ljudstvo«, got. *þiuda* »isto« (sem germ. adj. **þewd-iska-* »pripadajoč ljudstvu«, stvn. *diutisc*, srvn. *tiutsch*, nvn. *deutsch*), stlit. *tautà* »ljudstvo«, stir. *túath* »isto«, osk. *touto* (Trautmann, BSW, 315; Meillet, Ét., 175; Machek[2], 88). K pomenskemu razvoju »tuj« < »ljudski« prim. slov. adj. **ľudьskъjь* »pripadajoč ljudstvu« in k temu sln. *ljûdski* »isto« poleg »tuji«. Ker psl. **ťuďь* ni osamljen primer ozvočenega ide. **t*, adjektiva ni potrebno razlagati z izposojo iz got. *þiuda* (tako Miklošič, 357), na nastanek zvenečega konzonanta namesto nezvenečega pa zato verjetno tudi ni vplival psl. sin. **ľudъ* »človek«, kot meni Machek, l. c. Pogosto navajano sorodstvo s het. *tuzzi-* (c.) »vojska«, ki naj bila stara **-i̯o*-osnova iz **teu̯t-i̯o-* (Hofmann, KZ LXXXII, 1968, 215) in tako identična ide. predlogi psl. adj., je sporno, ker je het. substantiv prvotno *i*-deblo in zato bolj verjetno iz **dhH₁-uti-* »kar je položeno (da brani)« k ide. **dheH₁-* »položiti« (Carruba, StBoT 2, 23; Neu, IF LXXVI, 1970, 66; Melchert, SHHP, 166). M. F.

tújati, *-am* (v. impf.) »otroka zibati, uspavati«, sem interj. za uspavanje *haj tuja haj!* in *tûjika* (f.) »zibelka«.

Slednji substantiv je v enakem besedotvornem razmerju do glagola kot sln. *zíbika* »zibelka« do *zíbati* »majati«. Sorodno je gl. *tuječ*, *-am* »zibati«, tudi *tujkać* »isto« in subst. *tujawka* »zibelka« ter interj. *tuj tuj* za uspavanje otrok v zibelki (Schuster-Šewc, HEWb., 1556). Prim. še *w zelenej tujawcy wotujana* »v zeleni zibelki zibana« (Schuster-Šewc, l. c.). Zaradi pomenskega razmerja sln. *májati* : *máhati* : *omahováti* se vsiljuje povezava s sln. *távati*, *obotávljati*, kar je sorodno z lit. *taujóti* »tavati, potepati se« = lot. *taũjât* »obotavljati, v dvomih biti, cincati« (Čop, SR XIII, 1961/62, 198) in formalno enako sln. *tújati* »zibati«. Medtem ko je sln. *távati* verjetno dolgovokalni kavz. sicer nepotrjenega psl. v. **tu-ti*, **tovèšь* (k besedotvorju prim. psl. **plа̏vati* »natare« ← **plū̋-ti*, **plovèšь*), je balto-slov. v. **tau̯i̯ā-* »sem in tja se premikati (fizično in duhovno)« lahko denominativnega izvora iz ide. nominalne tvorbe **teu̯H-i̯o-* oz. **teu̯H-i̯ā*, ki je bila v besedotvornem razmerju z ide. **tuH-lo-* v lot. *tũls* »počasen pri delu«, denom. v. *tũl̦ât* »počasi delati« (Čop, l. c.; Pokorny, 1098).

Ker je v. *tújati* v sln. osamljen, je glagolska osnova prevzela funkcijo interj. v nizu *haj tuja haj!*. S tem sorodna je sln. interj. *tuta* v nizu *aja tuta, nana nina* in v kostelskem pripevu v otroški uspavanki *'tutai̯ – 'ninai̯* (Gregorič, Gradivo). Zgolj onomatopejski izvor sln. *tújati* oz. gl. *tuječ* (tako Schuster-Šewc, l. c.) zaradi prikazanega sorodstva ni verjeten. Z omenjenim sln. in gl. gagolom je morda sorodno hrv. čak. *tūjȁt*, *tūjon* »valiti«, *tūjȁt se* »valiti se, kotaliti se (npr. o otrocih po travi)«, *tūjȁk*

»mlinski kamen pri torkli« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1263). Glej tudi *távati*, *tę̂vsati* in *turati*. M. F.

tûjec (m.), g. *-jca* »maček«, tudi *tújica* (f.) »mačka« in k temu *tuj*, *tuj!* »klic mačku oz. mački« (vse goriš.; Erjavec, LMS 1879, 133), klic je znan tudi v tolm. *túj!* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 198), vendar *tûj* (m.) »maček« (Solkan; SLA); znano tudi širše, npr. *tûi̯ca* »mačka« (Deskle; SLA), *tûi̯cà* »mačka« (Drežnica; SLA), tolm. *tújce* (f. pl.) »mačke«, *tújčk* (m.) »maček« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 198).

Prim. furl. *tùi* »mačka«, *tutùi* »isto« poleg *mùi* (vse v otroškem govoru; Pirona, VF, 1223, 1225, 626), kar kaže, da je izhodišče sln. besedne družine substantiv *tûj* (m.) »maček«, ki je bil izposojen iz furlanščine. Furl. *tùi* »maček« in *mùi* »isto« je verjetno onomatopejskega izvora. Glej tudi *mûca* in *túca*. M. F.

tûkaj (lok. adv.) »hier, hic«; s postponiranim ojačevalnim členkom *le* kot v *sèmle*, *prę̂jle*, *zdȁjle* sklopljeno *tûkajle*, obir. kor. *tè:qilɛ* (Karničar, Obir, 67), s predponiranim istim členkom *le tûkaj* »prav tukaj, samo tukaj«, čigar sklop *letukaj* je znan od 16. st. dalje: *letukaj* »da, hic« (Megiser), l. 1607 *letucai* »quiqui; tù« (Alasia), *letukai* »hic« (Kastelec-Vorenc), *letukej* »hierdurch, hic« (Pohlin); adj. *tûkajšnji*, f. *-a* »ki je tukaj«. Črnovr. *tûkęi̯*, *tûki* (Tominec, 222), jnotr. *tûkai̯*, *tȳkai̯*, *tûkei̯*, *tȳkei̯*, tudi *tȳkei̯le* (Rigler, Jnotr. gov., 130 s.). V 18. st. *ga nei tukai* »abest« (Kastelec-Vorenc), *tukaj*, *tukej* »hier; hic, præfto« (Pohlin), *tukai*, *tukei* »hier; tu« (Gutsmann).

Enako je p. dial. *tukaj* »tukaj« (Karłowicz, SGP V, 439), hrv. dial. *tukõj* »isto« (Brusje; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 700), č. dial. *tukej* (Kellner, Východolašská II, 311), slš. dial. *tukoj* (Kálal, Sl., 720). Izhodno **tū̋-ka-jь* (sln.) : **tu-ká-jь* (hrv.) z besedotvorno dubleto **tu-ko-jь* v slš. s *-ko-*, ki je identičen sln. *ko* npr. v *ko pridi* »le pridi«, *od jutra do večera ko na posvetne reči misliš* »od jutra do večera le na posvetne reči misliš«. Tako kot **tū̋-ka-že* > sln. pkm. *tŭ̋kar* »tukaj« (Novak, Slovar[2], 161) z ojačevalnima členkoma **-jь* oz. **-že* tvorjeno iz adv. **tū̋-ka* »tukaj« = hrv. *tȕka* »tu« (Žminj v Istri; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 550), mak. *tuka* »tu; zdaj«, blg. *tuka* »tu«. Psl. dial. **tū̋-ka* (adv.) je z istim ojačevalnim členkom **-ka* kot v sln. dial. adv. *górika* »gor«, *dólika* »dol«, *lánika* »lani« tvorjeno iz psl. adv. **tū̋* »hic«. Psl. dial. **tū̋-ka* »tukaj« je bilo sinonimno s **tū̋-dy*, prim. p. dial. *tudy* »tukaj« (Karłowicz, SGP V, 348), č. dial. *tudyk* »isto« (Kellner, Východolašská II, 311), gl. *tudy* »tukaj«, dl. *tudy* »isto«. Dalje glej *tū̋* in *-ka*. M. F.

túkati se, *-am se* (v. impf.) »huliti se, potuhovati se«, *potúkniti*, *-ûknem* (pf.) »potopiti«, *p. se* »potopiti se, prihuliti se, povesiti se«; *túka* v zvezi *túko pasti* »kisati se, mrdati se, kislo se držati«, adj. *túkast*, *-a* »turoben, kisel (o obrazu, vremenu)«, *tûkec*, *-kca* »čemernež, potuhnjenec, prihuljenec, poniglavec«, *tûkica*, *potukâvka* »vinska rozga, katere vrh zapičijo v zemljo«; v 17. st. *roko potukne v' ſtudenz* (Janez Svetokriški), 18. st. *potukniti* »mersare« (Kastelec-Vorenc), v 19. st. *potúkniti ſe*, *potukováti ſe* »ducken, sich bücken« (Murko).

Prevzeto iz srvn. *tucken*, *tücken* »hitro se nagniti, pripogniti«, bav. n. *ducken*, *tucken* »nagniti, pripogniti, potopiti« in intranz. »nagniti se, prihuliti se, potuhniti se, biti neodkritosrčen« (Striedter-Temps, DLS, 241), kar je intenz. k n. *tauchen* »potopiti« < srvn. *tûchen*, stvn. *intûhhan* »isto« (Kluge[22], 158). M. S.

tûkec (m.), g. *-kca* »vonj po sodu«, *túkniti*, *tûknem* (impf.) »imeti vonj po sodu (o vinu)« (bkr.).

Nejasno, morda iz **tьlkъcь* k **telt'í* → **tьlt'í* > *tólči*, prim. k pomenu sln. *udáriti* tudi »dobiti vonj«, npr. *vino je udarilo po sodu* »vino je dobilo vonj po sodu«. Bkr. refleks zlogotvornega **ь/ъl* je namreč dosledno *u*. Dalje glej *tólči*. M. S.

tûl (m.), g. *-a* »pharetra, tubus, caulis pennae«, tudi »uho pri sekiri in podobnem orodju, cevast del svečnika, v katerega je vstavljena sveča«, dem. *tûlec*, *-lca* »tul«, *tûlček*, *-čka*, *tûlek*, *-lka* »cevast del ključa, nekaj zvitega; ona cev pri preši, po kateri odteka mošt«, pkm. *tŭ̋lek* (Novak, Slovar[2], 161); *tûlica* (f.) »pharetra« in »soteska« (vzh. štaj.), *tulíka* (f.) »tuljava pri kolovratu«, tudi n. *túlo* (n.) »cevast del ključa« (sav.); semkaj *tuljâva* (f.) »kratka cev, cev pri lijaku, cevast del svečnika, peresni tulec, okrogla odprtina, uho pri sekiri«, dem. *tuljâvka*, pkm. *tŭ̋lafka* »tuljava, cev« (Novak, l. c.); *túlava*, *túlova* (f.) »tuljava pri kolovratu, izbočen del klobuka«, *túlovka*, *túlavka* »cev, tuljava pri kolovratu, izbočen del klobuka«, *tûlčar*, *-ja* »Vermetus lumbricalis« (Erjavec), *tûlnica* »Inclusa« (Erjavec), adj. *tûlast*, *-a* »cevast«, vzh. štaj. »zgrbančen (o prezrelem sadju)« (vzh. štaj. *tulatína* »zgrbančeno sadje« kaže na adj. **tulàt*), adj. *túlav*, *-a* »votel«, notr. »ki ima v sredi pokvarjen les (o deblu)«, *telàv*, *-áva* »razpokan, ne cel«, npr. *telava smreka*, *telava deska* (notr.), v. *túlhati*, *-am* (impf.) »cevasto dolbsti«, pf. *za-t.* »zamašiti cev«; v 16. st. *ſtrelni tulz* »pharetra« (Megiser), v 18. st. *tul*, *tuliz* »tók ſa ftreile, pharetra« (Kastelec-Vorenc), *tol*, *tul* »Köcher, pharetra« (Pohlin), *ſtrelni tulz* »Köcher«, *tul*, *tulz* »isto« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tulъ* »pharetra«, csl. *tulovište* »truncus corporis«, sbh. *tûl*, g. *túla* »tulec, cev«, *túlac*, *-lca*, *túljac*, *-ljca*, *tùlica* »isto«, *tùljava* »izbočen del klobuka« (Orahovica, Krašić), v hrv. Zagorju v tem pomenu tudi *túlac*, sbh. *tulina*, *tulo* »(živalski) trup« in »(zaradi vetra ali dežja) prazen klas ali koruzno steblo, oluščen koruzni storž«, v tem pomenu tudi *tùluska*, *tuluz*, *tuluzina* »koruzna slama«, hrv. čak. *tulȉna* »sipina ali lignjeva vrečica« (Vrgada), mak. *tul* »usnjen tok za puščice«, blg. *tulóvište* »trup«, star. *tulejka* »uho pri sekiri«, r. *túl*, *túlo* »pharetra« (navaja Vasmer III, 150), *tulьjá* »izbočen del klobuka«, ukr. *tulíja* »cevast del lopate ali drugega orodja, tulec za puščice«, p. *tuleja* »tul, tulec, lijakasta cev, strojnica«, stč. *túl*, č. *toul*, *toulec* »tulec, tok«, slš. *tulec* »isto, oselnik«, gl. *tulawa* »vrbova žvegla«, dl. *tulta* »dulec, cevast del svečnika«. Psl. **tulъ̑* (na tako a. p. kaže poleg sbh. in č. tudi denom. **túlišь* > sln. *tulíti*, *túlim*) < **tu̯aH-ul-ó-* je tematizirano iz ide. **tu̯áH-u̯l̥*, g. **tuH-u̯én-s*, prim. po kontaminaciji krepko- in šibkosklonske osnove še sti. *tū́n̥a-* (m.) »tul, tok za puščice« < **tuH-u̯l̥-no-*, *tūṇī́* »isto« < **-niH*, *tūṇava-* (m.) »piščal«, gr. σωλήν »cev, rov« < **tu̯oH-u̯l-ēn*, *σαῦρος (v σαυρωτήρ »okovan cevast del sulice«) < **tu̯áH-ur-o-*, σαυνίον »sulica« < **tu̯aH-un-iHo-* (Meillet, Ét., 420; Vasmer III, 150; Pokorny, 1102; ide. paradigmo in eksaktne rekonstrukcije navaja Rasmussen, SM, 74). Verjetno samo slučajno podobno je etimološko nejasno nvn. *Tülle* »dulec, iztočna cev na posodi«, stvn. *tulli* »cevka na konici puščice«, spn. *dölle* »cev« (Kluge[23], 840), *dola* »cev, kanal, roja«, z dolgim *ō̜* stnord. *dœla* »vrsta ladijske črpalke« (o. c., 188), kar brez dodatnih pojasnil z rezervo primerja Vasmer, l. c.; Machek[2], 648, domneva izposojo iz slov., Schuster-Šewc, HEWb., 1557, pa ne izključuje možnosti, da so

obravnavane slov. besede prevzete iz te predloge. Glej tudi *tulíti II*, *tûlje*, *tuljânka.* M. S.

túlac (m.), g. *-l(a)ca* »tilnik« (Bela (rez.); Steenwijk, SDR, 321), toda v istem kraju tudi *tôlac* »isto« = *tôlac* in *tûlec* (SLA), *tûlec* (Solbica; SLA), *tûləc* (Osojane; SLA), *tûlac* (Njiva; SLA).

Izhodno sln. **tọ̑lec*, g. **tọ̑lca* »tilnik« je po internosln. fonetičnem razvoju nastalo iz **túləc*, g. **tûlca* »isto«, kar je mogoče primerjati s hrv. *zâtuljak* »tilnik« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 205), blg. *tulejka* »topi del sekire« (Mladenov, 642), r. *sutúlyj* »grbast« (Vasmer[2] III, 811), br. *tul* »zadnja, hrbtna stran«, *túlom* »zadenjsko, sklonjene glave« (Nosovič, 643), *zatúlok*, g. *-lka* »osamljeno mesto, zatišje; kjer sonce redkeje posije« (Nosovič, 189), *zatúlak* »zakrito, zatišno, od vetra zaščiteno območje« (Jaškin, Belarus., 77). Izhodno psl. **tűlъ* (m.) je polnostopenjska varianta k sin. anatomskemu terminu **tŷlъ* (m.) »zgornji odebeljeni zadnji del telesa, tilnik, bet« (Mladenov, l. c.; Vasmer, l. c.; o sln. gradivu iz psl. **tűlъ* Furlan, JZ 11/1, 2005, v tisku) = sln. *tîl* (m.) »tilnik« poleg »hrbtna stran sekire«. Glej tudi *zátovec*, *zátanc* in dalje *tîl I*. M. F.

tûlec (m.), g. *-lca* »neumnež, bedak, norec« (Temljine, cerklj., goriš.).

Štrekelj, LMS 1892, 43, izvaja iz kor. n. *tulle* »neumnež, preprost človek«, kar je tvorjeno iz srvn. *tul* »neotesan, neumen« (sprejme Striedter-Temps, DLS, 241). M. S.

túliti I, *-im* (v. impf.) »vpiti, vreščati, trobiti v rog«, pf. *za-*, *pre-*, *pri-t.*; v 18. st. *tuliti* »heulen, brüllen« (Gutsmann).

Prim. hrv. kajk., čak. *túliti*, *-im* »isto«. Brez drugega zanesljivega sorodstva. Miklošič, 365, pušča brez razlage. Verjetno onomatopeja z iregularnim začetnim *t-*, prim. sbh. *tomùra*, *tmòra* »deževno vreme«, *tmũran* »temačen, mračen, slabe volje« (Skok III, 439, veže dvomljivo s **tьma*). Pomensko blizu je br. *hul(av)acь*, *guljavacь*, č. *hulákati*, isl. *gaula* »vpiti, vreščati« ipd. Skok III, 521, opozarja na ir. *(t)al-chaochan* »sova« iz onomatopeje **al-*.

tulíti II, *túlim* (v. impf.) »krčiti, pripogibati, pritegniti, navezati nase«; *tuliti se za kom* »oprezati, zasledovati« (pkm.); *pritúliti*, *-ûlim* (pf.) »skriviti, upogniti« (Podkrnci), *stúliti* »isto« (Temljine), *stûljenik* »skrivenčen človek« (notr.), *stûlki* (m. pl.) »zmečkane, zvite stvari«, tudi »kodri« (rez.), *zatúliti* »zamašiti, zviti«, npr. *kača je zatuljena* »s topim, otopelim repom« (notr.); k temu cgn. *Tul*, *Tulek*, *Tulko*, *Tuljak*, *Stular*, *Štulc*.

Splošnoslov., prim. csl. *prituliti* »prilagoditi«, *zatuliti* »skriti«, sbh. *túliti*, *tûlīm* »gasiti«, mak. *tuli*, blg. *túlja*, *zatúlja* »zakriti«, r. *tulítь*, *vtulítь*, *pritulítь* »stakniti, pritisniti«, ukr. *túlyty*, *vtúlyty*, br. *tulícь* »rešiti«, p. *tulić* »objemati«, *zatulić* »pokriti«, č. *tuliti* »pritiskati, stiskati«, *tuliti se* »nežno se pritiskati«, slš. *túlit' sa* »isto«, gl. *tulić*, dl. *tuliś*. Iz slov. jezikov je lit. *tūlóti*, lot. *tūluôt* »objeti«. Dalje nejasno. Miklošič, 365, primerja lit. *patulkùs* »potrpežljiv, ponižen«, kar spada verjetno kot ime božanstva *Patulas* k osnovi *tlȍ*, stprus. *talus* »podlaga«, lat. *tellus* »zemlja« (o tem Fraenkel, 552) in navaja z rezervo csl. *tulъ* »tulec«, kakor misli večina avtorjev (Brückner, 584; Mladenov, 642; Vaillant, RÉS XXII, 28). Meillet, Ét, 420, primerja arm. *tᶜoyl* »dovoljenje«; Mühlenbach-Endzelin IV, 138, pa lot. *taûnat* »zvijati, motati«. Vasmer III, 150, se ne zavzema za nobeno od teh rešitev; Machek[2], 660, opozarja na *huliti*, *kuliti.*

[Semkaj rez. *tulîn* »vodni vrtinec«, *tulíniti se*, *-înem se* »vrtinčiti se (o vodi)«, tvorjeno iz rez. *tulíti se*, *túlim se* »vrtinčiti se (o vodi)«, kakor *vrtîn(ec)* iz *vrtẹ́ti se*, *vrtím se.* – M. S.]

tuljânka (f.) »neka hruška« (mariborska okolica; Erjavec, LMS 1882–83, 323). Verjetno tvorjeno iz **tulja* »izbočeni del klobuka«, prim. r. *tulьjá* »isto«, sln. *túlava*, *túlova*, sbh. *tùljava* »isto«. K semantični motivaciji prim. vipav. *klobučânka* »neka hruška«. Dalje glej *tûl.* M. S.

tûlje (n.) »najkrajše, najslabše predivo«. Verjetno morfološko prilagojeno kol. na *-je* iz dial. bolje potrjenih *túle* (f. pl.) »grobo predivo, pri grebenanju odpadli lan, najslabše predivo« (gor., notr.), cerklj. *túlje* (f. pl.) »isto« (Štrekelj), *túlji* (m. pl.) »najslabejše predivo, ki se vendar še da presti (iz takega platna ima pastir ruho, včasih tudi srajco)« (Ponikve na Šentviški gori), adj. *túlov*, *-a* »iz grobega prediva«, cerklj., kor. *túljev*, *-a* »isto«, subst. *túlova* »odpadki pri trenju lanu«; v 18. st. *tulova* »Rupfen, grobe Gespinnst«, *tulevost* »Unartigkeit« (Gutsmann).

Gotovo iz *tûl* »pharetra, tubus«, najverjetneje iz že sekundarnega pomena »caulis pennae«, ker so posamezna vlakna tulja trda in kratka kot peresni tulci. Dalje glej *tûl.* M. S.

tum (m.), g. *-a* »stolnica«, samo v 18. st. *tum* »Dom« poleg *tumiſhtvu*, *tumiſhe* »isto«, *tumſka zirkou* »Domkirche«, *tumſki goſpud* »kanonik, Domherr« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *tuom*, star. nvn. *Thum*, bav. avstr. *Tum* »stolnica« (Striedter-Temps, DLS, 241) < frc. *dôme* < srlat. *domus (dei episcopalis)* »(škofovska božja) hiša« iz lat. *domus* »hiša« (Kluge[23], 288). O slov. sorodstvu glej *dọ̑m.* M. S.

tumbana (f.) »vrsta pokrivala«, samo v 18. st. *neikadai ſhene, inu moshè ſo v'Egypti noſſili tumbane katere ſo latinski imenovali mitra* (Kastelec-Vorenc), *tumbàna* »Weibermitze, börtschẽ, mitra« (Pohlin).

Nejasno, morda prevzeto iz neke it. predloge, sorodne s star. it. *tulombante* (zapis iz l. 1474 navaja Battisti-Alessio, 3930), danes *turbante* »turban«, srlat. *tulipa*, *tulipantus* »isto« (navaja Du Cange VIII, 205). Dalje glej *tûrban.* M. S.

tȕmp (m.), g. *túmpa* »štula, okrhek; Stumpf«, *túmpa* »top konec nečesa, škrbina na rezilu« in »neumna ženska«, *tûmpec*, *-pca* »neumen človek«, adj. *túmpast*, *-a* »top, štulast, neumen«, v. *túmpati*, *-am* (impf.) »delati topo«; dial. črnovr. *tûmpc* »tumpec«, *tûmpəst* »top, neumen«, v 18. st. *tumpaſt* poleg *top*, *topaſt*, *ſhtumfaſt*, *neoſter* »hebes, obtusus«, *tumpoſt* »hebetudo«, tudi *en tempe nemaren* »murcidus«, *trempaſt* »kafſán, nebaft, murcidus« (Kastelec-Vorenc), *tumpz* »Tölpel«, *tumpa* »stipes femina«, *tumpaſt* »hebes, agreſtis« (Pohlin).

Izvorno **tọ̋pъ* je substantivizirani adj. **tọ̑pъ* »neoster, neumen«, prim. brez rinezma *tópa* »neumna deklina«. K akcentu prim. *trȁp*, *vọ̑lhva.* Ni izključeno, da je rinezem vzdrževan pod vplivom srvn. *tumb* »neumen« (> it. *tùmbano* »isto«) > nvn. *dumm* in izposojenke *ſtúmfast*, v 18. st. *ſhtumfaſt* »hebes« (Kastelec-Vorenc) iz n. *stumpf*. Glej tudi *túmpelj* in dalje *tȍp I*. M. S.

túmpelj (m.), g. *-plja*, »moznik, top žebelj« in »neumen človek«, kor. obir. *túmpəlne* »moznike, žeblje« (akz. pl.) (Karničar, Obir, 297), tudi *tọ́mpelj* »moznik, top žebelj« (vzh. štaj.), v. *tompljáti* (impf.) »s tomplji zabijati«.

Striedter-Temps, DLS, 241, po Kranzmayerju, ZMdaf. XIV, 87, izvaja besedo v prvem pomenu iz bav. stvn. **tupili*, stvn. *(gi)tubili* > srvn. *tübel*, nvn. *Dübel* (iz tega je dial. sln. *típelj*, *-na* »moznik«), poleg *Döbel*, kar se zdi dvomljivo; verjetneje izpeljano iz *tȕmp* »štula, okrhek«, *túmpast* »top« z izglasjem kot v *žrebȅlj* > *žebȅlj*. Dalje glej *tȕmp*. M. S.

túna (f.) »Thynnus vulgaris«, tudi *tûn* in star. *tūnec* »isto«, verjetno po zgledu r. *tunéc*; v 18. st. *tunina* »tolfta morška riba, thunus; morška riba, pelamis« (Kastelec-Vorenc), *tuna* »thynnus«, *tunina* »melandrya, thynni partes collectæ« (Pohlin).

Prevzeto verjetno prek hrv. *tȕna* poleg *tûn*, *tûnj* iz rom., morda dalm. rom., prim. istr. rom. *tuno* (Skok, III, 523), it. *tonno*, furl. *tòn* < lat. *tunnus* poleg *thynnus*, kar je iz gr. θυννός »isto« (Walde-Hofmann, 680). Beseda je domnevno feničanskega izvora, prim. hebr. *tannīn* »velika vodna žival, morski pes«, arab. *tinnīn* »velika riba« (Kluge[22], 729; Frisk I, 694). Tvorbo *tunína*, hrv. *tùnina* ima Vinja, JF I, 296, za domačo, prim. *govẹ̑dina*, *zverína*, ker se tuna navadno prodaja po kosih, vendar prim. tudi it. *tonnina*, špan. *tuñina* »nasoljena tunina«, katal. *tunyina* »tuna« (Meyer-Lübke, 652). Razlogi za spremembo slovničnega spola niso jasni, morda je *tuna* prvotno kol. k *tun*. Večina poimenovanj rib v hrv. in sln. je f. Iz hrv. utegne biti tudi amer. agl. *tuna* »tuna«, kar Lyman pri Vinji, o. c., 299, upoštevaje zgodovinske podatke, po katerih naj pred letom 1880 na amer. pacifiški obali ne bi bilo zadostno število hrv. ribičev, izvaja iz ligursko it. *tonna*, poimenovanja za v Kaliforniji sicer neznano vrsto »Euthinnus alletteratus«. M. S.

tûnja (f.) »kad, čeber, deža (za mast); pinja za pripravo masla«, dem. *tûnjica* »škatlica« in »majhna pinja za pripravo masla«, *tûnjka* »čebrič (za mast in vloženo meso)«, izv. *tûnjek*, *-njka* »metič za pripravo masla« (vse štaj.). Pleteršnik navaja po Freyerju tudi *túna* »Tonne«. Ne spada pa sem tpn. *Túnjice* (f. pl.) pri Kamniku, o čemer glej *zastọ́nj*.

Kakor hrv. dial. *tunja* »sod, mera za tekočine« (Fancev, JA XXXIII, 33, navaja *tun* in *tuni*) prevzeto iz srvn. *tunna* »kad, čeber, sod« < stvn. *tunna*, kar je iz srlat. *tunna* »sod«. Dalje glej *tọ̑na*. M. S.

tunọ̑j (adv.) v *letunọ̑j* »pred kratkim« s predponiranim ojačevalnim členkom *le* kot *letûkaj* : *tûkaj*. Pleteršnik II, 676, navaja tudi *tonọ́j* (adv.) »pred kratkim« (Pohorje) in *tonọ́ka* »isto« (zilj.), kjer je ojevski vokal lahko reduciran iz *u*, varianta *tonọ́ka* pa je iz **tunọ́j* lahko nastala z zamenjavo ojačevalne členice *-j* < **-jь* s *-ka* < **ka*. Zaradi pomenskega razmerja med sln. dial. *tûdi* (adv.) »pravkar, pred kratkim« (Ribnica) in psl. dial. **tũ-dy* »tukaj« = p. dial. *tudy* »isto« (Karlowicz, SGP V, 348), gl., dl. *tudy* kot tudi č. *tu* »zdaj«, mak. *tu* (konj.) »zdaj« in psl. **tũ* »tu« je sln. adv. **tunọ́j* < **tu-nò-jь* mogoče povezati s tvorbno podobnim stcsl. *tunъ* »tukaj«, hrv. dial. *túna* »isto«, *túne*, sb. *tūnā̀*, *tunâk*, *tûn* (vse Kosovo), str. *tuno* »prav tukaj«, slš. *tuná* »tukajle« < **-ā́-ja*, dial. *tun* »isto«, *tunok* (Kálal, Sl., 730), *tunaj*, *tunak* (Orlovský, Gemer., 360). Izhodno psl. dial. **tú-nъ* : **tu-nā́* : **tu-no* (→ **tu-no-jь*/**tu-no-kъ*) je tako kot psl. dial. **tũ-ka* »tukaj« : **tu-ko* »isto« (→ **tu-ko-jь*) izvedeno iz adv. **tũ* »tukaj«, temporalno »sedaj« (Miklošič, Lex. pal., 1015; Kopečný, ESS II, 698). Ojačevalni členki **-nъ*, **-no* **-na*, prim. hrv. *gdje-no*/*-na*, *kad-no*/*na*, so sklonske oblike pron. **nъ*. Dalje glej *tȕ*, pa tudi *toonọ́j*. M. F.

tunšt (m.) »porodne bolečine«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *tunſht* »Geburtsſchmerzen«, *tunſhtiti* »Gebutrsſchmerzen leiden«, in v 19. st. pri Murku II, 682: *túnſht* »Geburtswehen, Geburtsschmerzen«.

Izposojeno iz srvn. bav. *tunšt* »stiska, bolečina«, srvn. *tunst*, *dunst* »isto«, kar se je metaforično razvilo iz srvn. homonima *dunst*, *tunst* »para, sopara« (Striedter-Temps, DLS, 241; Lexer, Mhd. Wb. I, 477), nvn. *Dunst* »isto«, *dünsten* »dušiti (o hrani)« (> sln. pog. *dinstati* »isto«, slš. gemer. *dinstovat* (Orlovský, Gemer., 60)). Glej tudi *tẹ́nstati*. M. F.

tupaž (m.), g. *-a* »golobnjak«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *tupash* »Taubenkobel, golobinjak, tumpiſh; Kobel«, in v 19. st. pri Janežiču[1] II, 450: *tupež*, *tupaž* »Taubenhaus«, tudi *tapuž* »isto« in *tumpež* (o. c., 436, 449).

Izhodišče oblik je izposojenka **tuphuž* »golobnjak« iz bav. srvn. *tûp-hûs*, prim. srvn. *tûb-hûs* »golobnjak«, nvn. *Taubhaus* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1555), tudi *Taubenhaus*, kar je kompoz. iz srvn. *tûbe* »golob« + *hûs* »hiša«. Izpad postkonzonantnega *h* je v sln. pogosta, prim. sln. *rọ̑tovž* iz bav. avstr. refleksa za srvn. *rât-hûs* »svetna hiša«. Variantnost vokalizma drugega zloga izposojenke je posledica redukcije prvotnega nenaglašenega *u*. Oblika *tumpež* je sekundarno nazalizirana, kar je pri izposojenkah pogost pojav, prim. sln. *štẹ̑nge* poleg *štẹ̑ge*. M. F.

tûr (m.), g. *-a* »urus, Bos primigenius«, f. *turíca*, adj. *tûrji*. Žival je pri nas davno izumrla in beseda je v 19. st. ponovno uvedena po drugih slov. jezikih. V 18. st. je samo pri Gutsmannu *turin* poleg *bivol*, *divji vol* »Auerochs«. Pristno sln. le v tpn., npr. *Turják* na Dol., dial. *Trják*, n. *Auersberg* (iz *Auer(ochs)* »tur«), l. 1162 *Ṽrsberch*, 1177 *Ursberg*, 1220 *Owersberch*, 1241 *Awersperch* (od tod plemiška družina *Auerspergi*, poslovenjeno *Turjáčani*), v 18. st. *Terjâk* »Markt Auersberg, oppidum Aurupium« (Pohlin); *Turjanci*, *Turje* na Štaj., orn. *Turja glava* pri Slovenj Gradcu, l. 1480 *Wisenhawbt* (Miklošič, ONPN, 332). Semkaj verjetno tudi atpn. *Tur*, ki je v 9. st. zapisan kot *Turo*, l. 1111 kot *Taur* (Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 77), iz česar je lahko sln. cgn. *Turič*, *Turin*, prim. tudi p. cgn. *Tur*. Domnevno drugega izvora je tpn. v Furlaniji sln. *Turják*, it. *Turriaco*, furl. *Turïà*, kar izvajajo iz lat. atpn. *Turrius* (Frau, DT, 118).

Prim. stcsl. *turъ* »taurus«, *turica* »urus femina«, hrv. le v tpn. *Turopolje*, *Turovo polje*, l. 1334 *de Campo Turovo*, 1368 *de Turieva pola* (Skok III, 524), *Turjake*, sb. *Turnja* (Miklošič, l. c.); blg. *turmák*, *turmé* »majhen bivol« (Mladenov, 643) je verjetneje iz *turma* »čreda« (glej *trúma*); r. *túr*, *-a* »Bos primigenius, Capra caucasica; hrošč« (k zadnjemu pomenu prim. sln. *božji volek* »vrsta hrošča« in spodaj lot.), v tpn. *Tursk*, *Turovo*, ukr. *túr*, *-a*, tpn. *Tury*, *Turje*, *Turjanьsko*, *Turovka*, br. *túr*, *-a*, tpn. *Túrov*, p. *tur*, tpn. *Tury*, *Turzec*, *Turzyn*, *Turowo*, cgn. *Tur*, č. *tur*, tpn. *Tuř*, *Tuřice*, slš. *tur*, tpn. *Turá Lúka*, gl. *tur* (po drugih slov. jezikih), tpn. *Turjo*, n. *Tauer*, dl. *tur*, tpn. *Turjej*. Psl. **tûrъ*, prim. dalje lit. *taũras* »tur«, tpn.

Tauragẽ, lot. dem. *taũriņš*, *tàuriņš*, *taûriņš*, *tàurĩņš* »metulj«, stprus. *tauris* »bizon«, tpn. *Tauro*, *Taure*, gr. ταῦρος »bik, vol, junec«, alb. *taróç* »bik«, lat. *taurus* »bik, skarabej, štor«, *taura* »jalova krava«, umbr. *turuf*, *toru* »taurōs«, gal. teonim *Tarvos*, tpn. *Tarvessedo(n)*, tpn. latinizirano *Tarvisium* > it. *Trevìso* (Kretschmer, Glotta XXII, 162), stir. *tarb*, kimr. *tarw* »bik« (kelt. **-ru̯-* < **-u̯r-* domnevno po **u̯eru̯ā* > srir. *ferb* »krava«). Navedeno gradivo je izvedljivo iz **tər̥uro-*, kar je lahko po metatezi iz ničte stopnje **(s)tu̯Hro-* k **(s)t(e)u̯Hro-* > got. *stiur*, stvn. *stior*, stnord. *stjórr*, *þjórr*, ags. *stēor* »junec, bik«, av. *staora-* »veliko govedo«. Etimologija ni gotova. Možna je navezava na ide. bazo. **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti«, prim. od tod s pričakovano vokalizacijo av. *tuiri-* »sesirjeno mleko«, gr. τῡρός »sir«, lat. *obtūrāre* »zamašiti«, gr. atpn. Τῡρώ, ilir. atpn. *Turo*, *Turus*, tpn. latinizirano *Turīcum* > n. *Zürich* (Pokorny, 1083, ki ločuje besede z in brez *s*-mobile). Vprašanje o tem, ali je semit. **t̯auru* »bik« (aram. *tōra*, hebr. *šōr*, asir. *šūru*) prevzeto iz ide. (Brugmann, IF VI, 98; Walde-Hofmann II, 651) ali je ide. beseda prevzeta iz semit. in delno prilagojena dvema ide. besednima družinama, **teu̯H-* »oteči, narasti, močan biti« in **staH-u̯-*, adj. **stuH-ro-* > sti. *stūrá-* »velik, močen, silen«, stšved., srspn. *stūr* »isto« (podobno Kluge[23], 796), ni pojasnjeno. Kljub drugačnim razlagam (ki povezujejo s sti. *vr̥ṣán-* »moški«) ni izključeno, da se je germ. beseda »tur«, ki je že pri Ciceronu izposojena v lat. *ūrus* »tur« (Walde-Hofmann II, 843), prim. stvn. *ûro*, *ûrohso*, nvn. *Auer*, *Auerochse* »tur«, ags. *ūr* »divji petelin«, stnord. *úrr* »isto«, razvilo po tabuističnem odpadu **t-* iz pričakovano vokaliziranega **tuHro-*. Glej tudi *trjáki*. M. S.

turati, *-am* (v. impf.) »voditi, pritiskati« in k temu pf. *túrniti*, *tûrnem* »udariti« (bkr.). V 18. st. *tûram* »führen, ducere« (Pohlin) in v 19. st. pri Cigaletu, Wb., 347, *pri-turati v kot* »in einen Winkel drängen«.

Prim. hrv., sb. *túrati*, *tûrām* »metati, porivati, pritiskati«, pf. *tȕrnuti*, *tȕrnēm* »potisniti, udariti«, hrv. *tûrati* »težko nositi; siliti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 412), čak. *tūrȁt*, *tũron* »siliti, gnati«, mak. *turne* »poriniti, porušiti« poleg *turi* »točiti (za vodo, vino)«, »dati nekam«, s *se* »bogato roditi« (dial.), »vzpeti se«, r. *turítь*, *-rjú*, *-ríšь* »poditi, odganjati«, pf. *turnútь*, *-nëšь*, ukr. *túryty*, *-ryš* »gnati«, *turnúty*, *turnéš* »pahniti, suniti, poriniti« (Grinčenko, Sl. IV, 297), br. *turícь*, *túriš* »gnati, vzpodbujati k naglici« (Nosovič, 644), p. dial. *turać się* »iti, premikati se; klatiti se« (Karłowicz, SGP V, 441, 443), pom. *tu-řəc* »iti, planiti« (Lorentz, Wb. III, 627, 628), kašub. *tu-řëc* »divjati na konju« (Sychta, SGK V, 411), slš. dial. *tú-rit'* »slediti, vohljati za kom« (Kálal, Sl., 731). Slov. v. **turīti*, **túrišь* z iter. **tur'jāti* (tip **pǫdīti* : **pǫd'āti*) in **turāti* (podobno Boryś, GSJ V, 1991, 80 s.) sta gotovo denom. iz **turъ* (m.) »sunek ipd.«, ki se ohranja v ukr. zvezi *túra dáty* »o splavu, ki sunkoma udari ob breg«, adv. *turóm* »silno goneč« (Grinčenko, o. c., 295, 297), br. *túrom* (adv.) »isto«, *túrьju*, *túrma* (Nosovič, l. c.) in verjetno tudi v kašub. *turòn* »močan človek« (Sychta, l. c.). Dalje manj jasno. Izhodno **turъ* (m.) »sunek« je lahko substantivizirano iz adj. **tou̯(H)-ro-* tipa **dob-rъ* glagola premikanja **teu̯(H)-/*tou̯(H)-*, ki se ohranja v sln. *távati* »brez cilja se premikati«, v denom. v. **tujati* »zibati« (sln., gl.) = lit. *taujóti* »tavati, potepati se«, lot. *tãujât* »obotavljati, v dvomih biti, cincati« in sln. *têvsati* »krevsati«. Psl. **turъ* podobna nominalna tvorba se podobno motivirana kot psl. **sűdlica* ← **sű-nǫ-ti* »potisniti, poriniti« lahko ohranja v het. GIŠ/URUDU*tūri-* (n./c.) »sulica, kopje« in klinopisnoluvij. *tūri-* »palica«, kar Neumann, IF LXXI, 1976, 310, povezuje z ide. bazo **(s)teu̯-* »tolči«, ki je z omenjeno **teu̯(H)-* lahko sorodna, ker se glagoli premikanja pogosto razvijejo iz glagolov, ki označujejo udarjanje ipd., prim. pomensko polje psl. **tep-ti*, **tepèšь*. Formalno razmerje med psl. **turъ* in anatolskim **tūri-* lahko odraža različni substantivizaciji iz prvotnega adj. na **-ro-*. Zveza s **tъrkāti* in lit. *tùrk-terėti* »trkati« (tako Būga pri Vasmer[2] IV, 123) je tudi zaradi možnega ide. izhodišča **tr̥k-ā-* neprepričljiva. Sorodstvo z lit. *paturoti* »očitati, oštevati« (Miklošič, SEW, 365) je zaradi razhajanja v pomenu enako malo verjetno kot povezovanje z lit. *turėti*, *turiù* »imeti« (Mladenov, 643) ← ide. **tu̯er(H)-* »zgrabiti; imeti« (LIV, 596). Glej tudi *túrjati se*, *tûrkati* in *têvsati*, *tújati*, *távati*. M. F.

tûrban (m.), g. *-a* »muslimansko pokrivalo iz dolgega platnenega traku, ki se ovije okoli glave«, v 18. st. *turbán* poleg *turšhki klabúk, kapa, inu teh Perſianerjou* »cidaris« (Kastelec-Vorenc), *turban* poleg *povoinik* »Turbant« (Gutsmann).

Prevzeto prek n. *Turban*, it. *turbante* in srgr. (prim. ngr. τουρμπάνι) iz turš. *tülbent* < perz. *dulbänd* »isto«, kar je kompoz. iz perz. *dil* »srce« in *bänd*, prez. od *bästän* »vezati«. Iz istega turš. vira je brez vulg. gr. prehoda *l* > *r* tudi star. it. *tulombante*, *tolpano*, *dolopano*, *dolipano*, *tulopante*, niz. *tulband* in nlat. *tulipa*, *tulipantus* »turban«, po čemer je zaradi podobnosti s pestiči (bolj kot z venčnimi listi) poimenovana cvetica *tûlipan*, v 18. st. *tulipan* »tulipa« (Kastelec-Vorenc), it. *tulipano*, taksonomsko lat. *Tulipa*, n. *Tulpe* (Lokotsch, 544; Battisti-Alessio, 3930; Kluge[22], 744 s.). Glej tudi *tumbana*. M. S.

turbḝkati, *-am* (v. impf.) »gruliti« (pkm.).

Prevzeto iz madž. *turbékol* »gruliti«, star. tudi *turbol* »isto«, kar je domnevno iz onomat., morda izpeljano z imitativnim pristopom *r* iz *tuba* »golob«, kar je iz vabnega klica *tub* (EWU, 1562, 1557) ali prevzeto iz srvn. *tūbe* »golob«. Glej tudi *túčati*. M. S.

tûrčati, *-am* (v. impf.) »v igri s pirhom ob pirh trkati«, tudi *trčljáti*, *trcljáti* »isto«.

Pleteršnik II, 703, domneva izposojo iz kor. n. *turtschen* »isto«, kar je možno, vendar se ne zdi nujno, saj je beseda lahko prasorodna s p. *szturchać*, dial. *sturkać* »razrivati, narazen pehati«, *szturgać* »udarjati, tolči« in v nekem, sicer težko pojasnljivem razmerju do **(s)tъrkati* »tolči, zadevati ob kaj«. Dalje glej *tŕkati I*. M. S.

túren (m.), g. *-rna* »turris«, dem. *túrnič*, *túrniček*, adj. *túrnski*; pkm. *tören* »stolp, zvonik« (Novak, Slovar[2], 158); v 16. st. *turn* »turris«, v 17. st. *turn* »stolp« (Janez Svetokriški), 18. st. *turen*, *turn*, *turin* »campanile, šgonyk; specula, turris«, *turnizh* »turricula« (Kastelec-Vorenc): pogosto v orn. *Túrn*, *Túrni*, *Turniše*, *Túrenc*, *Túrnec*, *Túrnica* označuje gorski lik v obliki šilastega ali kupastega kamnitega roglja, tpn. *Šínkov Túrn*, l. 1337 *bei dem Turen*, 1353 *pei dem Schenken turen*; *Túrjanci*, l. 1389 *dorf dacz dem Turm*; *Túrnišče* pri Lendavi, l. 1322 *Thoronhel*, 1381 *Tornissa*, na Gor. *Túrnše* (f. pl.); tpn. *Podturn* pri Zgornji Kostrivnici, l. 1402 *Vnder dem Thurn*; cgn. *Turenšek*, *Turnšek*.

Kakor hrv. kajk., čak. *tȕranj*, štok. *tȍran*, sb. *tóranj* prevzeto iz srvn. *turn* »stolp« (> nvn. *Turm*, iz česar je

gl. *tórm*, dl. *torm* »stolp«), kar je izposojeno iz stfrc. *torz*, pri čemer se je srvn. *-n-* vzpostavil pod vplivom stfrc. dem. *tournelle*. Stfrc. *torz* < lat. *turris* »trdnjava, grad, stolp« je prevzeto iz gr. τύρσις, -ιος (f.) »stolp, utrjeno mesto, z zidom ograjena hiša«, to pa domnevno iz nekega sredozemskega jezika (Kluge[22], 745; Walde-Hofmann II, 719 s.; Frisk II, 948). M. S.

túrjati se, *-am se* (v. impf.) »goniti se (o zajcih, mačkih, kozlih)« (Cigale, Wb., 1225).

V 18. st. izpričana homonimija *turjati koga* »einen tummeln«, *turja* »Tummel«, *turjanje* »isto« poleg *turjati ſe* »brunften«, *turjanje* »Brunft« (Gutsmann) kaže na enak pomenski razvoj iz glagola premikanja v glagol parjenja kot pri sln. *gǫ́niti se*, *pǫ́jati se*. Tudi v 19. st. *turjati ſe* »brunften« (Jarnik, Versuch, 107), *túrjati ſe* »rammeln, goníti ſe, pójati ſe« (Murko II, 549). Prim. r. *turjátь* »poditi, gnati« (Dal', Slovar'[2] IV, 443), p. dial. *turzać się* »rvati se s kom, meriti se s kom« (Karlowicz, SGP V, 443). Izhodno **tur'ā̋ti*, **tur'ā̋ješь* (> **tur'ā̑šь* > **túr'ašь*) je tako kot **turā̋ti*, **turā̋ješь* (> **turā̑šь* > **túrašь* = sln. **túrati*, **túram* = *tûram* »führe, ducere« (Pohlin)) iterativ k denom. v. **turı̋ti* »poditi, gnati«. Dalje glej *turati*. M. F.

tûrkati, *-am* (v. impf.) »tiščati, pritiskati« (dol.).

Prim. hrv., sb. *tȕrkati*, *-ām* »porivati« (Vuk), mak. *turka* »potiskati, pritiskati« poleg »rušiti (predmetno in pojmovno)«, »gnati«, ukr. *turkotáty*, *-čú*, *-češ* »trkljati«, *túrkit*, *-kotu* (m.) »ropot, hrum« (Grinčenko, Sl. IV, 296), p. dial. *turknąć* (pf.) »udariti s čim v kaj« (Karlowicz, SGP V, 442). Izhodno **tur-ъkati* je dem. deverbativ iz **turā̋ti* (v. impf.) »gnati, pritiskati ipd.« (Skok III, 525). K besedotvorju prim. sln. *bǫ̑žkati* k *bǫ̑žati*. Dalje glej *turati*. M. F.

tûrlej (m.), g. *-a* »molj«, adj. *túrlast* »črviv«, v. *turláti* (impf.) »durcbohren, durchbeißen«, npr. *molj turla in vrta* (rez.), adj. *túrlast* »črviv« (Caf).

Prevzeto iz it. *tarlo* »lesni črv« (Štrekelj, LMS 1896, 166), kar je verjetno prek **tarmulus* tvorjeno iz *tarmus*, *tarmes* »kukec«, it. *tarma*, furl. *tárme* »molj«. Sln. korenski vokalizem ni jasen, morda ekspr. Glej tudi *tárma*. M. S.

tûrman (m.), g. *-a* »hren« (Pleteršnik po Valjavcu), verjetno kajk.

Kakor star. hrv. *turma*, *torma* (Mikalja), *torman* (Belostenec), danes v Virovitici *tòrmān*, g. *tormána* »hren«, prevzeto iz madž. *torma* »isto« (Štrekelj, Lw., 67), prvič l. 1252 v tpn. *Tormas*, kar je pred prihodom v Panonsko nižino izposojeno iz nekega turš. jezika, prim. srturš., osman. turš. *turma* »repa«, tatar. *torma* »redkev«, pa tudi nperz. *turub*, *turf* »isto« (ARj XVIII, 488, 946; Skok III, 485; EWU, 1532). M. S.

turóben (adj.), *-bna* »otožen, žalosten« (pkm., štaj.), k temu *turóbnež*, *turóbnost*; tudi hrv. *tȕrōban*, *tȕrōvan* »isto«. Nastalo vetrjetno iz **tmuroba* k sbh. *tmûran*, *nàtmuriti se*, *-ūrīm se* »namrgoditi se«, kar je že Miklošič, 311, vezal z r., p., ukr., č. *chmura* »temen oblak, žalost, skrb« poleg *chmára*, *chmár* »megla, oblak«, vse s številnimi ekspr. variantami, npr. r. *smúryj* »temen«, *našmurítь*, č. dial. *smura*, *šmouřiti se*, *čmouřiti se* »pooblačiti se, stemniti se«. Sln. tudi *podmurljȉv*, *nasamúriti se*, *nasamáriti se* (Berneker I, 391; Vasmer II, 677, III, 251; Machek[2], 158). Psl. verjetno adj. **murъ*, kar primerjajo z gr. ἀμαυρός »temen, oblačen«, stnord. *meyrr* »otožen, rahel« (Zupitza, BB XXV, 101; Boisaq, 51).

[O drugi možnosti glej *trorati*. – M. S.]

túrščica (f.) »Zea mays, koruza«, vipav. *turščák* »isto«, *trkin*, *turška pšenica* (Petauer, LRB, 671), adj. *túrščičen*, *-čna*, *túrškov*, *-a* »koruzen«, subst. *túrščina*, *túrščičevina*, *túrškovina* »koruzna slama«, *túrščišče* »koruzno polje po žetvi«; v 18. st. *turzhiza*, *turſhiza*, *turſka pſheniza* »türkischer Weizen« poleg sin. *korusa* (Gutsmann).

Prim. star. hrv. *turkinja* »koruza« (Voltiggi, Šulek), *trekinja*, *trakinja* (Šulek), sbh. *tùrica* »koruzni storž«, č. *turkyně*, *turecká pšenice* »koruza«, slš. *turkyňa*, *turtyňa*, gl. *turkowska pšeńca*, dl. *turkojska pšenica* »isto«. Tudi star. in dial. n. *türkischer Weizen* »koruza«, koč. n. *türkisch Boiz(e)*, tirol., kor. n. *Türken*, it. *grano turco*, agl. *turkey corn*, dan. *tyrkisk korn*. Koruzo so leta 1520 iz Amerike prinesli v Španijo in od tod v Francijo ter zahodni del Nemčije; v vzhodne dežele in na Balkan pa se je v 18. st. razširila prek Turkov (Machek[2], 661, JR, 295 s.; Marzell, Wb. Pfln. IV, 1239 ss.). Po Turkih so poimenovane tudi nekatere druge rastline, za katere so menili, da izvirajo iz turških krajev, npr. sln. *túrkinja* »podolgovata, zdolaj bela smokva, od katere se jé samo gornja polovica« (Bilje na Vipavi) = hrv. dial. *turkinja* »vrsta smokve« (ARj XVIII, 943), sln. *tûrščak* »zimski lan«, *túrek*, *-rka* »isto«. Goba »Leccinum aurantiacum« je imenovana *túrek* verjetno po barvi. Manj jasno in brez znanih paralel je *túrek* »Carduus acanthoides«, *túrka* »krompir« in »Erythronium dens canis«, tolm. *túrkinja* »krompir«, *turščák* »tagetes« (Sln. gorice), v Framu *tûrčič* »isto«. M. S.

tûš I (m.), g. *-a* »vrsta črnila, Tusche«, *tūšati*, *tuševáti*, danes *tušîrati* »risati s tušem«, vse nknjiž. v 19. st.

Kakor sbh. *tȗš* prevzeto iz dunaj. n. *tusch*, knjiž. n. *Tusche* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 241), kar je postverbal iz *tuschen* »nanašati tuš, slikati z vodno barvo« (ali skrajšano iz kompoz. *Tuschfarbe* (začetek 18. st.)) < frc. *toucher* »nanašati (tiskarsko) barvo« < »dotikati se« < vlat. *tōccāre* »tolči, zadeti«, prim. it. *toccare* »dotikati se« (Kluge[22], 746; Pfeifer, EWD[2], 1477). M. S.

tûš II (m.), g. *-a* »prha«, semkaj *tušîrati* (impf.), *stušîrati* (pf.) »duschen« (SSKJ V, 211, IV, 996).

Prevzeto iz bav. n. *Tusch* »prha«, kar ustreza nvn. *Dusche* (Striedter-Temps, DLS, 242). To je izposojeno iz frc. *douche* »prha« poleg »raka, napeljava vode (na mlin)« < it. *doccia* »isto« poleg *doccione* »vodna napeljava« < lat. *ductiō* »napeljava«, kar je nomen actionis od *dūcere* »peljati, voditi« (Kluge[22], 162). M. S.

tûšek (m.), g. *-ška* »slabo, prazno pšenično zrno« (vzh. štaj.), *tuški* »odpadki pri pšenici; das Hintergetreide« (mariborska okolica).

Nejasno, brez znanih paralel, morda **tuščьkъ* < **tou̯s-sk'-(i)i̯o* + **-ko-*, kar bi bila tvorba s polno stopnjo k psl. **tъščь* »prazen« < **tus-sk'i̯o-*, lit. *tùščias*. Prim. sln. *tešča ajda*, *tešča pšenica* »ki nima polnega zrna«. Dalje glej *tȅšč*. M. S.

túšiti, *-im* (v. impf.) »dušiti, gasiti«, npr. *ogenj tušiti*, in »držati zase«, npr. *besedo*, *skrivnost tušiti* (Fram), pf. *potúšiti* »pogasiti« poleg *potúhniti*, *-ûhnem* »isto« (Caf), danes *po-t. se* »sich ducken, sich verstecken, sich verleugnen«.

Prim. csl. *tušiti* »extinguere«, sbh. *túšiti, tûšīm* »dušiti, daviti, uničevati«, mak. *tuši* »pihati«, *tuši se* »dajati si duška s kazanjem jeze«, blg. *tušá* »gasiti, tolažiti«, *raztucha* »uteha«, r. *tušítь, túšišь*, ukr. *tušýty, túšyš*, br. *tušýcь, túšyš* »isto«, p. *tuszyć (sobie)* »upati, nadejati se«, č. *tušiti* »slutiti, domnevati«, *odtušiti* »odleči«, slš. *tušit', -í* »slutiti«. Psl. **tušíti*, **túšišь* »gasiti, dušiti, miriti« je identično z lit. *tausýtis, taũsos* »poleči se (o vetru)«, prim. dalje sti. *tosáyati* »pomiriti, prisiliti k molku«, kar so kavz. iz baze **teus-* »biti zadovoljen, miren«, prim. prez. **tus-sk'e-* > het. *tuškezzi* »veseli se«, **tus-éie-* > sti. *tusáyati* v ptc. prez. akt. f. *tusáyantī-* »pomirjujoča, zadovoljna«, **tus-eH-* > stprus. *tussī-se* »naj molči« (LIV, 583 s.). Ta baza izgleda podobna bazi **teuHs-* »biti miren, molčati«, prim. prez. **tuHs-ié-* v het. *tuhuššiiezzi* »mirno gleda«, (luvij. >) *tahušiia-* »čakati, mirno gledati, dopustiti«, adv. sti. *tūsnīm* »mirno«, stprus. *tusnan* »isto« (Vasmer III, 158; Fraenkel, 1068; Pokorny, 1056, LIV, 582). Čop, IM, 43 ss., prepričljivo združuje navedeno gradivo pod rekonstruirano bazo **taHus-*, pri het. in sti. prez. *túsyati* izhaja iz **tHús-ie-* (v sti. z analognim *t-* po kavz.), pri kavz. pa iz **taHus-éie-*. Glej tudi *tûh I, potûha, túhtati I–II, tínjati.* M. S.

tušjak (m.), g. *-a* »portulak«. V 18. st. *tuſhjak* »Portulack; trava sa merslizo« (Gutsmann).

Enako je hrv. *tušjak trava*, pri Belostencu: *tuſchyak trava* »Portulaca« poleg *tuſztochel* »Andrachne, Portulaca; trava ſzvinfzka«. Izhajati je potrebno iz **tъlščākъ*, kar je substantivizirano iz adj. **tъlstъ* »debel, tolst«, npr. sln. *tôlst*, f. *tólsta* »isto«, hrv. *tûst, tȕst*, prim. sln. *tolščák* »portulak« (Pleteršnik II, 676, po Miklošičevem rkp. gradivu), *tuščak* »isto«, *tušek* (Šulek, Im. bilja, 423, po Medvedovem rkp. gradivu). Portulak je tu poimenovan po značilnih mastnih listih, prim. iz istega adj. motivirano hrv. *tust, tušt, tušac* (Šulek, l. c.), n. *Fette Henne, Vethstür < fett* »masten« + *Stürr* »Amaranthus«, frc. *arbe grasse*, it. *erba grassa*, furl. *gràssule* (Marzell, Wb. Pfln. III, 998, 990 s.). Glej tudi sin. *ščę̂r* in dalje *tôlst.* M. F.

tuškati se, *-am se* (v. impf.) »trkati se z glavami (o živalih)« (kostelsko; Gregorič, Gradivo).

Osamljeno. Možno bi bilo izhajati iz **tušьkāti*, ekspresivnega deverbativa tipa **běžьkati* ← **běgati* iz **tuchāti*, sorodnega s č. dial. *cuhát'* »suvati, pehati« (citirano po Machku[2], 90) < **t'u-cha-ti*. Obe tvorbi sta lahko iterativa in posredno kažeta na obstoj psl. v. **tus-tī́*, **tušešь* »tolči« in k temu ptc. pret. akt. **tuch-lъ*, posredno potrjenem v sln. bkr. *túhljak* (m.) »drobljiv, mehek kamen« (Šašelj, Bisernice I, 313) in slš. dial. *tuchlit'* »pokati, razbijati, tolči s pestmi« (Kálal, Sl., 729). Manj verjetna se zdi Machkova razlaga č. *cuhát'*, ki brez eksterne evidence in brez gradiva s prevojno varianto **tuch-* glagol povezuje s č. *cídit*. Dalje glej *tuh II.* M. F.

túta (f.) »kdor se kuja, čemernež, čemernica« (Cigale), gor. »malobeseden človek«, dol. »neumnež, bedak«, *tûtka* »tih, bojazljiv človek« (polj.), *tûtec, -tca* »potuhnjenec, čemernež«, adj. *tútast* »kujav, čemeren, vase zaprt, plašen, nezgovoren, žalosten, neumen«, v. *tútati, -am* (impf.) »kujati se, biti čemeren«, z rinezmom cerklj. *'tuntala* »vase zaprt, sramežljiv, tudi zabit otrok« (Kenda-Jež, Gradivo); v 18. st. *tuta takú de nei ſam per ſebi* »nebiz, glumbiz, stupor«, *tutaſt* »norški, glumpaſt, nebaſt, tupoglavaſt, matorogaſt, stolidus« (Kastelec-Vorenc), *tuta* »Niedergeschlagen, melancholica«, *tutaſt* »traurig, melancholicus« (Pohlin), *tutast* »traurig, melancholisch« (Gutsmann).

Prim. sbh. *tȕtljav* »topoglav, počasen«, *tȕtkati, tȕtol(j)iti* »na skrivaj, kradoma dajati ali kaj delati«, pf. *tȕtnuti*, hrv. kajk. *tȕtlek* »bedak«, sb. dial. *tûta* »zmeden, preplašen človek« (Kosovo), *tuta-muta* »neroden, nespreten človek« (A. Loma, ustno), mak. *tutulav* »topoglav, počasen, okoren«, *tutkun* »nespameten človek«, *tutule* »omejen človek«, *tutka* »skrivaj dajati, ščuvati, vsiljevati se«, pf. *tutne*, blg. *tútkav* »počasen, zamuden«, r. *túta* »žalost, apatija, dolgočasje« (Kaluga), č. *t'ût'a*, mor. *t'ut'a* »plah človek, prismoda«, *tutlati* »tajiti, prikrivati, momljati«, slš. *tutlat'* »prikrivati, zadrževati v sebi«, *t'ut'o, t'ut'mák* »neroden, počasen človek«, gl. *tutolić* »čofotati, kapljati (iz stare posode)«, star. »biti počasen, kramariti s staro šaro«, *tutolak* »godrnjav, otročji človek«, dl. *tutoliś se* »obotavljaje se približevati, počasi, brez navdušenja pristopati k delu«. Iz slov. je madž. *tutyimutyi, tetyemutya, tityi-mutyi, tyutyu-mutyu* »nebogljen, neroden« (drugače o izvoru EWU, 1565). Psl. **tūta* »žalosten, melanholičen in torej nespreten, počasen človek« je verjetno sorodno z lit. *tautà* »hrepenenje, domotožje«, *taũsti, taučiù* »žalovati, koprneti, hrepeneti« (Būga, IORJa XVII/1, 46; Fraenkel, 1070, Slavia XIII, 19; Vasmer III, 157). K vrddhiju prim. psl. **tõrpa* > sln. *trápa*, r. *torópa* k **torpī́ti*. Schuster-Šewc, HEWb., 1562, domneva, da je osnova onomatopejskega izvora, kar se zdi sprejemljivo. Manj verjetno Kurkina, Etimologija 1971, 77, ki primerja blg. *tútulja*, sbh. *tȕtulja* »golša« in dalje **tŷti* »rediti se«, **tãviti* »otekati«; Machek[2], 662, ki č. besede brez primerjalnega slov. in balt. gradiva izvaja iz **tuch-tlati* k sln. *túhtati*; Mladenov, 643, samo blg. besedo izvaja iz turš. *tutmak* »držati« (imp. *tut*), prim. iz turš. *tutkal* »lepilo«, sbh. *tȕtkal*, blg. *tutkál* »isto«, in Štrekelj, Lw., 68, ki samo sln. in kajk. gradivo izvaja iz bav. n. *Totel* »abotnež«, *tottelt* »aboten, neumen«, tirol. *tottl, dotl* »neumnež, nerodnež«. M. S.

tútati, *-am* (impf.) »trobiti na rog, gruliti (o grlici)«, *tutljáti, -âm* »piskati«; semkaj pkm. *túta* »čenča, spletka«, *tútati* »spletkariti, čenče prenašati« (navaja Novak, Slovar,[2] 161).

Prim. č. *tutati* »tuliti, trobiti, piti«, slš. *tutúkat', t'ut'úkat'* »isto«, p. dial. *tutkać, tutać* »pupati, piti (v otroškem govoru, pri odraslih le alkohol)«, gl. *tutać, tutkać*, dl. *tutaś, tutkaś* »isto«. Psl. ali slov. **tutāti* je tvorjeno iz onomat. **tu-t(u)*, prim. paralelno lit. *tūtúoti* »trobiti, pihati«, *tutěti* »kričati«, lot. *tũtêt* »trobiti«, n. *tuten, dūten*, srspn. *tuten* »isto« (Schuster-Šewc, HEWb., 1561). Nazalizirana osnova se morda pojavlja v subst. **tǫtьnъ* > stcsl. *tǫtьnъ* »sonitus, strepitus«, sbh. *tûtanj, -tnja* »bobnenje, topot«, r. *túten, tútenь* »isto«, p. *tęten, -tna* »topot, peket«. To imajo navadno za onomat. (Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 320) ali izvajajo iz korena **(s)tenH-* »grmeti«, prim. sti. *tanyati, stanáyati*, lat. *tināre* »grmeti« (Mladenov, 646, ki domneva reduplikacijo kot v **bǫ̃bьnъ*; Vasmer III, 157; Skok III, 529; rekonstrukcija ide. korena **(s)tenH₂-* po LIV, 543). Glej tudi *tûtek.* M. S.

tûtek (m.), g. *-tka* »lijak« (vzh. štaj.), v Halozah »pokrov pinje«. Možno je sicer izvajanje iz bav. n. *Dutten*, n. *Dutte* »škrnicelj« in »prsna bradavica« (kar je po Grimmu, Wb. II, 1768, iz prvotnega pomena »cev«), iz česar je gotovo p. *tutka* »papirnata vrečka, škrnicelj, tu-

lec«, vendar se zaradi m. spola zdi verjetnejša izpeljava iz *tútati* »trobiti«. Prim. tudi blg. *tútulja* »cevka« (navaja Skok III, 529), alb. *tytë* »cev, dulec« in morda sbh. *tȕtlić* »jajčasta buča«. M. S.

tûtka (f.) »kovanec majhne vrednosti, Dütchen«, polj. »igralni žeton, ki predstavlja denar«, bkr. »stara desetica«, pri Cigaletu *tutika, dutika* »Dütchen«, v 18. st. *tutèka* »Tantesmünz, abaculus« (Pohlin).

Prevzeto iz n. *Dütchen* »majhen srebrn kovanec«, kar je dem. od *Deut* »majhen kovanec« (Grimm, Wb. II, 1767) < srniz. *duit* k stnord. *þveiti* »neka merska enota, majhen kovanec« (Kluge[23], 174). N. dem. suf. *-chen* se je v sln. nadomestil z *-(i)ka*. M. S.

tutnẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »votlo doneti« (bkr.), tudi *tutnjáti, -âm* »bučati« (dol.), *tutnjâva* (f.) »bobnenje« (bkr.).

Prim. stcsl. *tǫtъněti* »bombum edere« poleg *tǫtьnъ* »sonitus, strepitus«, hrv., sb. *tûtanj, -tnja* »fremitus, sonitus«, hrv. *tutnja* (f.) »isto« (Stulli), *tùtnjiti, -ī* »grmeti«, *tutnȅt, -nî* »isto«, čak. *tutnjȉti, -ĩ* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 221), sb. *tutnjȅt, -njî* (Kosovo), mak. *tatni, tatnež*, blg. *tъ̀ten, tъ̀tnež, tъ̀tna*, r. star. *túten*, tudi *túteнь* (m.) »šum, ropot, topot«, *tútnatь, tútnutь* (Dal', Slovar'[3] IV, 876), p. *tęten, -tna, tętno, tętnić, tętnąć*. Slov. **tǫtьnъ* (m.), **tǫtьn'ь* (m.) in denom. v. **tǫtьn(')ě/iti*. Sławski, Sl. occ. XXVIII, 1947, 255 s., je sklepal, da psl. subst. **tǫtьnъ* ohranja reduplicirano osnovo ide. **(s)ten(H₂)-* »grmeti, doneti ipd.« in da je subst. lahko deverbativ k denom. **tǫtъnati* (isti, SP I, 135). Podobno Vasmer III, 157, ki govori o onomatopejski reduplikaciji in opozarja na lat. *tintinnō, -āre* »žvenkljati, cingljati«. Vendar je **tǫtьnъ* lahko tvorjeno iz psl. **tǫtъ* (m.) »grom, šum ipd.«. K besedotvorju prim. psl. **ostь* → **ostьnъ* : **ostьn'ь*, tudi **bǫbъ/ьnъ* »boben«, kar je zaradi stisl. *bumba*, sti. *bhambhā-* »velik boben« (Sławski, l. c.) gotovo iz primarnega **bǫbъ*. Zaradi v. **tǫtъ/ьnǫti* (r., p.) je **tǫtъ* lahko deverbativ sicer nepotrjenega v. **tǫt(ā)ti*, ki je lahko denom. izvora tipa **plek'-te-* (prim. gr. πλεκτός »pleten, zvit, sukan«) ob **plek'-* »viti, plesti«. K sln. *-u-* iz **-ǫ-* Ramovš, Hgr. VII, 137. Dalje glej *tontráti* in *tontonẹ́ti*. M. F.

tvâr (f.), g. *tvarî* »materija, material, snov« (Janežič, Cigale, Caf), *tvarína* »isto« in »vsebina, predmet obravnave«, adj. *tváren, -rna, tvarînski* »materialen«.

Prevzeto iz sbh. *tvâr* »snov, stvor, izdelek«, prim. dalje stcsl. *tvarь* »opus, creatio«, mak. *tvar* (m.) »snov, materija«, blg. *tvár*, d. obl. *tvartá* »živo bitje, žival«, r. *tvárь, -i* (f.) »isto«, str. *tvárь*, lok. *-i* (Ušakov, 354; Zaliznjak, 132) »izdelek, stvar, zgradba, stvarstvo«, ukr. *tvárь, -i* (f.) »žival«, br. *tvár, -u* (m.) »obraz«, p. *twarz, -y* (f.) »obraz, obličje«, č. *tvář, -e* (f.) »isto«, poleg *tvar, -u* (m.) »oblika«, slš. *tvár, -i/e* (f.) »obraz«, *tvar, -u* (m.) »oblika«, gl. *tvar, -je* (f.) »satje«, *twar, -a* (m.) »oblika, zgradba«, dl. *twaŕ, -i* (f.) »les za gradnjo, zgradba«. Psl. **tvarь* je postverbal glagola **tvar'ãti*, kar je iter. od **tvorı̄ti* (Miklošič, 366; Vasmer III, 85; Schuster-Šewc, HEWb., 1562 s.). Ugotavljanje psl. akcentske paradigme je težavno. Vzh. slov. gradivo bi lahko kazalo na nepremično **tvãrь*, kar pa nima opore v glagolski akcentuaciji. Več možnosti ima rekonstrukcija **tvárь*, na katero kažeta tudi č. in slš. V zah. slov. bi bilo to lahko po prez. **tvar'ãješь* > **tvár'ašь* (> sln. *tvârjati, -am*), v vzh. slov., kjer ni bilo kontrakcije, bi se paradigma lahko izravnala po nom. in akz. **tvarь̃* > **tvárь*, saj je bil v tej deklinaciji edini primer a. p. b (**pǫtь̃*) m. spola. V jslov. se je **tvârь* priključilo prevladujočemu premičnemu vzorcu. Dalje glej *tvoríti, storíti, stvâr, trnȉč*. M. S.

tvẹ́gati se, *-am se* (v. impf.) »riskirati, wagen«, danes nerefleksivno *tvẹ́gati, -am* (impf., pf.) »isto«, pf. *utvẹ́gati se* »odpovedati se«; v 18. st. *tvegati se* »Verzicht thun« (Gutsmann), prim. pomen »odpovedati se, entsagen«, ki ga tudi v štaj. simpleksu *tvẹ́gati se* evidentira Pleteršnik.

Brez znanih paralel. Nastalo iz **ot-věgãti* »prenehati majati, prenehati omahovati« (po napačni morfemski delitvi **o-tvěgãti* in deprefiksaciji ali po aferezi) iz **věgãti* > sln. *vẹ́gati, -am* »majati, omahovati« (Snoj, SES, 693). To je denom. iz psl. **vě́gъ̑* > sln. *vệg, vẹ́ga* »neraven, kriv, z neravno spodnjo ploskvijo in zato nestabilen, majav; različen, nič podoben«, prim. hrv. dial. v Ozlju *vȅgav* »kriv« (Težak, HDZb V, 413), blg. dial. *végaf, vjágaf* »poševen, postrani« (Kurkina, Etimologija 1979, 25). K odpadu *o-* prim. *tvésti*. Ker je psl. **vě́gъ̑* < **u̯oi̯gó-* iz diftongialne baze, s tem ni sorodna, temveč le semantično primerljivo r. *otvága*, p. *odwaga*, č. *odvaha* »drznost, pogum, neustrašnost« < *»odločnost«. To je postverbal iz **ot-važiti* »prenehati tehtati, odločiti se«, kar je iz **ot-* in denom. iz *vaga* < stvn. *wâga* (Machek[2], 674; Vasmer II, 289). Manj verjetno Miklošič, ki sln. *tvẹ́gati se* (navaja pomena »sich entschlagen, entbehren«, tj. »odpovedati se, znebiti se«) pojmuje kot izposojenko iz n. *entwegen* »odpraviti, odstraniti« < srvn. *entwegen* »ločiti« iz *ent-* »raz-, od-« + germ. **wega-* »premikati«, saj bi bil to edini primer, v katerem bi se n. *ent-* substituiral s sln. *t-*, prim. sicer mlado izposojeno kor. obir. *entfirati* »entführen«, *entšuldati se* »opravičiti se« iz *entführen* oz. *entschulden* (navaja Karničar, Obir, 195, 289). Dalje glej *vẹ́gast*. M. S.

tvẹ́riti, *-im* (v. impf.) »bolehati«, tudi *tvẹ́rhati, -am* > *kvẹ́rhati, -am* »isto«, adj. *tvẹ́rhast, tvẹ́rhav* »bolehen« (štaj.).

Nejasno, brez znanih paralel. Možno je rekonstruirati sln. **dheriti*, kar je lahko ekspr. tvorba iz **dъchãti* (blg. *dъ́cham* »dihati«, r. *dóchatь* »močno kašljati«, *dochnútь* »dihniti, izdihniti, umreti«) tipa sln. *žmẹ́riti* < **mьžeriti* iz **mьžãti*. K fonetičnemu razvoju **dъch-* > **tv-* prim. bkr. *tvộr* »dihur« (tudi sbh. *tvôr, tvȍr*, p. dial. *twórz*, dl. *twór'*) < **dъ̃chor'ь* »isto«. Dalje glej *dehníti*. M. S.

tvésti, *tvézem* (v. impf.) »vezati, ligare« in »blebetati, govoriti veliko neresničnega« (gor., kor.), v slednjem pomenu tudi hiperkorektno *tvẹ́ziti* (Pleteršnik II, 704), kot da bi v dial. *tvést* odpadel *-i-* po vokalni redukciji; kvaliteta *-ẹ́-* se tu ravna po subst. *tvẹ́za* »blebetanje, neresnična pripoved« (in »trak, vez«), pl. *tvẹ́ze* »čipke«, *tvệz* (f.), g. *tvezî* »trak, pas«, *tvệstje* (n.) »okrasna obroba« (Dalmatin); pf. *natvésti* »navezati, naprtiti« in »povedati kaj neresničnega«, v slednjem pomenu kor. rož. *natvéstə, natvệžam* (Šašel, RNB, 134) < **-vệžem*; v kompoz. *otvésti* »privezati, oviti«, *pretvésti* »prevezati, preprečiti« in »hliniti« (Caf), *pretvệza* »Vorwand, Ausflucht«, *pritvésti* »privezati«, *zatvésti* »tako pripeti, da se ne da odpeti«, *odtvésti* »odvezati«, impf. *tvẹ́zati, -am* »obešati«, v kompoz. *-tvẹ́zati, -tvệzam* in *-tvezováti, -ûjem, tvezẹ́ti, -ím* »viseti, biti privezan«; v 18. st. *tvesati* »hangen« (Gutsmann).

Prim. hrv. *tvesti, tvezem* »vesti, vezati« (Vitezović, Trebarjevo; ARj XIX, 21), v Ozlju *tvệz* »vstavek iz čipk« (Težak, HDZb V, 412). Nastalo po dekompoziciji iz

o-tvęstí*, to pa po napačni morfemski delitvi iz **ot-vęstí* (Štrekelj, JA XXVII, 70; Ramovš, Hgr. II, 223); glej o tem še *tvégati* in *čutíti*, kar je vsaj delno iz **ot'utíti* (ot-* + **jutíti*), prim. stcsl. *oštutiti* »začutiti«, str. *očutiti* »opaziti«; pa tudi sln. *bimčkati* »objemati«, sbh. *biskati* »iskati uši«, č. *bahniti*, kar navaja Štrekelj, l. c. K pomenskemu prehodu »vezati« > »blebetati, govoriti veliko neresničnega«, prim. r. dial. *verztí, vérzitь* »klatiti neumnosti, lagati« k psl. **verztí* »vezati«, mak. *veze* »hitro in lepo, tekoče govoriti«, sln. *otrobe vezati* »govoriti neumnosti«, č. *vázat písek* »isto« in morda sln. *plésti, naplêtati* »tvesti«. Dalje glej *vęsti II*. M. S.

tvój (pron. pos.), g. *tvójega*, f. *tvója, -e* »tuus«, gor. *tọ́i̯*, dol. *tū́i̯* z asimilatoričnim izpadom *v* zaradi sledečega *o* oz. *u*, delno je morda izpad pogojen z vplivom refleksov *mọ́j* (Ramovš, Hgr. II, 144), pkm. *tvòj, -a, -e*; subst. *tvójec, -jca* »eden iz tvoje družine«; v Briž. spom. nom. sg. f. *tua milozt* »misericordia tua« (I, 26), akz. sg. f. *tuo milozt* (I, 32), obakrat s kontrakcijo, *tuuoiu milozt* (III, 51), instr. du. n. *pred tu(o)ima osima* »ante oculos tuos« (III, 55), instr. pl. n. *tvoimi vzti* »tuo ore« (I, 33), v 15. st. *pridi khnam twoye Bogaſtwo* (Starogorski rokopis), v 16. st. *tvoj* »tuus« (Megiser), v 18. st. *tvoi* »tuus« (Kastelec-Vorenc), *tvoj* »tuus« (Pohlin), *tvoi* »dein« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *tvojь* »tuus«, sbh. *tvȍj* (g. *tvòjeg(a), tvȍg(a)*), *tvòja, tvòje*, hrv. čak. *tvõj* (g. *tvõga*), *tvojȁ, tvojȅ*, mak. *tvoj, tvoja, tvoe*, blg. *tvój, tvója, tvóje*, r. *tvój* (g. *tvojegó*), *tvojá, tvojë*, ukr. *tvíj, tvojá, tvojé*, br. *tvój* (g. *tvajgó*), *tvajá, tvajë*, p. *twój, twoja* (*twa*), *twoje* (*twe*), č. *tvůj, tvá* (*tvoje*), *tvé* (*tvoje*), slš. *tvoj* (g. *tvojho*), *tvoja, tvoje*, gl. *twój, twoja, twoje*, dl. *twoj, twoja, twojo*. Psl. **tvojь̏, *tvojā̋, *tvojȅ* < **tu̯o-i̯ó-* je tvorjeno iz neflektivne, funkcionalno genitivne oblike **tu̯o* pron. **tu* »ti«, prim. sekundarno flektivno sti. *tváḥ*, av. *ϑwa-*, gr. σός »tvoj«; iz **tou̯o-kó-* je sti. *tāvaká-*, iz **teu̯o-* je av. *tauua*, lit. *tãvas*, f. *tavà*, lot. *tavs*, f. *tava*, gr. τεός, lat. *tuus*, iz g. **teu̯é* (≥ psl. **tebě*) je kelt. **tou̯e* > stir. *toí*, predtonično **tou̯* > stir. *do*, kimr. *dy*, korn. *the*, bret. *da*, iz **te* je het. enklitično *-ti-š*. Osnovna literatura: Brugmann, Grundriß II/1, 164, II/2, 404, 407; Trautmann, BSW, 333; Vasmer III, 86; Pokorny, 1097 s.; Mayrhofer, EWA I, 682. Enako je tvorjeno psl. **svojь̏, *mojь̏*. Dalje glej *tî*. M. S.

tvộr (m.), g. *-a* »furunkel, ulcus«, v 16. st. *Turr, tvur*, pl. *toruui*, g. *torou* (Trubar), *poln tvorou* (Hren), v 17. st. *poshle bule, inu toroue* (Janez Svetokriški), v 18. st. *tur* »ulcus«, *is turami, inu raname* (Pohlin), *polhin tvorou, inu mihurjou* »ulcerosus«, *tvorizh* »en mošuliz, ulcusculum« (Kastelec-Vorenc), *tvur, tur* »Geschwür, Beule« (Gutsmann). Dem. *tvộrec, -rca, tvộrček, -čka*, adj. *tvộrast, -a, tvộrav, -a*. Izvorno sln. **tvộr*, g. **tvorâ* > dol. **tvûr* > *tûr*, g. *tvorâ*, iz česar je (po analogiji z dol. *bûg*, g. *bogâ*) novi g. *torâ*, pl. *torộvi*, tj. pri Trubarju *toruui*. Varianta *tvur*, zapisana že v Trubarjevi Postili, dalje pri Megiserju kot *tvur* »apoftema, abſceſſus, ulcus« in ki je kasneje pogosta, je posledica križanja med Trubarjevim nom. sg. *tûr* in *tvộr* zapisovalcev, ki niso bili Dolenjci. Beseda je po 16. st. pridobila kolumnalni akcent in posplošila nominativno vokalizacijo: *tûr*, g. *-a* (kakor dol. *kûs, -a*), od tod je restavrirano današnje *tvộr, -a* (Ramovš, JA XXXVI, 447 s. = Zbrano delo I, 32 s., Kr. zg., 198). V gor. je *tûr, -a* verjetno po asimilaciji *u̯ō* > *ū* kot v primeru *ûn* < *u̯ōn* < *on*; rez. *toûr*, g. pl. *toûrjou̯*, akz. pl. *toûrje* je po enaki asimilaciji iz oblike z anaptiktičnim vokalom **tovộr* (Ramovš, Hgr. II, 140).

Prim. stcsl. *tvorъ* »neka bolezen« (Euchologium Sinaiticum), hrv. *tvôr*, g. *tvȍra* »obliž iz beljaka, ki ga dajo na rano« (Vuk), dial. *tûr* »čir na živali«, k *u̯o* > *u* v Vodicah prim. *sȕra* < **sъvora*. Ramovš, JA XXXVI, 447 s. = Zbrano delo I, 32 s., samo sln. *tvộr* povezuje z ide. bazo **teu̯-* »otekati, velik biti«, kar pa ne ustreza, saj se ta ide. baza praviloma izkazuje kot težka **teu̯H-*, prim. psl. **týti* »rediti se«, **týlъ* »debel«, sti. *út tavīti* »je močen«, gr. σωρός »kup, kopica« (LIV, 581). Zato se zdi pomen »ulcus« verjetneje izvesti iz *»kar se je naredilo« in besedo enačiti s stcsl. *tvorъ* »habitus corporis, adoptio, simulatio, forma, qualitas«, ukr. *tvír*, g. *tvóru* »stvarjenje, delo«, p. *twór*, g. *tworu* »stvor, tvorba, stvaritev, živo bitje«, č., slš. *tvor* »živo bitje«, gl. *twor* »stvarjenje«. K pomenu prim. sln. *čîr*, csl. *čirъ*, sbh. *čȋr* < psl. **čîrъ* < **kʷei̯-ru-* k bazi **kʷei̯-* »nizati, postavljati v vrsto, zbirati, postavljati eno na drugo, graditi« (o tem Snoj, SR XXXVII, 156). Bolj kot na nomen actionis je tu treba misliti na postverbal iz **tvoríti*. Glej tudi *trnȉč*, in dalje *tvoríti, storíti*. M. S.

tvoríti, *-ím* (impf.) »delati, ustvarjati« (Pleteršnik), danes *tvọriti, -im* (SSKJ V, 213), pf. *po-t.* »falsificirati« in »obrekovati, zasmehovati«, *pre-t.* »prenarediti, transformirati«, *u-t.* »gestalten«; sekundarni impf. *-tvârjati, -am*. Uvedeno po stcsl. *tvoriti* »facere«, *potvoriti* »mutare, calumniari« (današnji pomen »falsificirati« se je razvil pod vplivom n. *nachmachen*), *prětvoriti* »mutare«. Pristno sln. iz te osnove je *stvoríti* (štaj., pkm.; glej *storíti*), iter. *tvârjati* »delovati« (dol.), *pretvârjati se, -am se* »hliniti« (Podkrnci), »spakovati se« (Temljine, Goriš. brda), *pretvâra* »hlimba, grimasa, karikatura« (Caf); po drugih slov. jezikih ali iz izposojenih glagolov so nominalne tvorbe *tvorína* »Gebilde, Erzeugniss«, *tvorîvo* »material«, *tvộrba* »Bildung«, *tvọ́ren, -rna* »delujoč, aktiven« in od tod star. *tvộrnica* »tovarna«. O pristno sln. nominalnih tvorbah glej *tvộr, torílo, trnȉč, stvâr*.

Prim. stcsl. *tvoriti* »facere«, *tvarjati* »formare«, sbh. *tvòriti, -īm* »delati, ustvarjati, izdelovati«, sekundarni impf. *stvárati, stvārām*, mak. *tvori*, blg. *tvorjá*, r. *tvorítь, -íšь*, ukr. *tvorýty, tvóryš*, br. *tvarýcь, tvóryš*, p. *tworič, wytwarzač*, č. *tvořiti, utvářet*, slš. *tvorit', -í, utvárat'*, gl. *tworić, -ju* »izdelovati, oblikovati«, star. tudi »izdelovati sir«, *tvoriś, -im*. Psl. **tvoríti, -íšь* »ustvarjati« < *»grabiti« je iter. iz ide. baze **tu̯erH-* »zgrabiti«, iz katere je prez. na *-i̯e-* v lit. *tvérti, tveriù* »zgrabiti, zagraditi, oskubsti, povezati«, *sutvérti* »ustvariti« (prim. psl. **sъtvoríti*), lot. *tveȓt, tveŗu, tvêru* »grabiti, držati, loviti, zadoščati«, esiv **tu̯rH-Hi̯é-* > lit. *turė́ti, turiù* »držati, imeti«, lot. *turêt* »držati, gojiti, posedovati«; nominalne tvorbe so lit. *ãptvaras* »ograda«, *aptvarà* »isto« in »vrv pri ribiški mreži«, stprus. *coaris* »banse« (Elb. voc.), tj. »prostor pri gumnu«, lit. *tvorà*, akz. *tvõrą*, lot. *tvãre* »ograja«, lit. *tvėrė̃* »vrv«, gr. σειρᾶ́, σειρή »vrv, vez«, σορός »žara« (Miklošič, 366; Trautmann, BSW, 333 s.; Vasmer III, 86; Pokorny, 1101; Fraenkel, 1152, 1142 s.; LIV, 596 s.). Glej tudi *storíti, tvâr, stvâr, trnȉč, tȓd, trájati*. M. S.

U

u- (pref.) »proč, stran«, npr. *uíti* »aufugere«, *umrẹ́ti* »moriri«, *ukrásti* »clepere«, *umíti* »lavare, abluere«; »dol«, npr. *usẹ́sti se* »sidere«; po zgledu aspektnih parov *krásti* – *ukrásti* tudi kot zgolj perfektizirajoči pref., npr. *zrẹ́ti* – *uzrẹ́ti*; redko kot nominalni pref., prim. *ubộg* < **û-bogъ* »pauper«; v Briž. spom. *ne mosem nikimse liza ni ucriti nicacosé ubegati* »ante eius faciem a nemine abscondi nequaquam fugere possumus« (II, 68–70), v 16. st. *v'yti* »effugere«, *v'mreti* »moriri« (Megiser), *vkral*, *vkradèl* (Krelj); ker je psl. **u-* pred konzonanti in **vъ-* s šibkim ъ v osrednjih in zah. dial. dalo *u-*, *u̯-*, *w-* (prim. gor. *ukrȁst* kakor *udẹ́t*), v vzh. pa v *v-*, *f-* (prim. prleš. *vmȉti* kakor *vložȉti*), se je razlikovanje med pref. **u-* in **vъ-* odpravilo in v knjiž. jeziku umetno vzpostavilo po csl. zgledu (Ramovš, Hgr. II, 134); glej o tem tudi *v*.

Prim. stcsl. *u* (prep. z g.) »ad, apud«, in »ab«, npr. *vzęti u kogo*, kot pref. npr. *ukrasti*, sbh. *u* (prep. z g.) »pri« (homon. *u*, ki se veže z akz. in lok. je iz psl. **vъ*), kot pref. npr. *ùkrasti*, hrv. kajk. *vujti*, mak. *u* »pri«, *ukrade*, blg. *u* »pri«, *umrá*, r. *u* (prep. z g.) »pri«, *ukrástь*, ukr. *v*, *u* (prep. z g.) »pri«, *ukrásty*, br. *u* (prep. z g.) »pri«, *ukrásci*, p. *u* (prep. z g.) »pri«, *ukraść*, č. *u* (prep. z g.) »pri«, *ukrádati*, slš. *u* (prep. z g.) »pri«, *ukradnúť*, gl. dial. *wu nas* »pri nas«, tudi knjiž. *wumrěć*, dl. *hu*, *u* (prep. z g.) »pri«, *humyś* »umiti, izmiti«. Psl. **u* < ide. **au̯-* »gor, proč, stran od«, prim. balt. pref. *au-*, npr. lit. *aũmonėmis* »brez zavesti«, lot. *aumanis* »nespameten, besen«, stprus. *aulāut* »umreti«, gr. ἄυ »spet, ponovno, nasprotno«, kot pref. v αὐχάττειν· ἀναχωρεῖν, ἀναχάζεσθαι (Hesych.), lat. *au-* v *auferrō* »odnesem«, het. *u-* »sem«, gal. *au-tagis* »διάταξις«, stir. *ó*, *úa* (prep. z dat.) »od, z, po«; iz **au̯e* je sti. *áva* »gor, stran, od«, kot pref. *ava-* »obrnjen navzgor«, mlajše *va-* »dol«, superl. *avamá-* »spodnji, najbližji, zadnji«, av. *auuā* »k«, stperz. *ava-* »dol, stran, proč«; iz **u̯ĕ-* je lat. **vĕ-* v *vēscor* »hraniti se, živeti od, jesti«, *vēcors* »nesmiseln, blazen«, *vēgrandis* »ne velik, majhen«, prim. k tej funkciji tudi csl. *uzelenъ* »subviridis« : *zelenъ* »viridis« (Miklošič, 370 s.; Brugmann, Grdr.[2] II/2, 809; Vasmer III, 168; Frisk I, 183; Kopečný, ESS I, 257 s.; Pokorny, 72). Glej tudi *um II*. M. S.

úbac (m.), g. *-a* »oven« (Njiva v Reziji; B. de Courtenay, rkp.; Matičetov, Jazyki, 61 s.), *wṳ́bac* »isto« (Njiva (SLA); Bila (Steenwijk, SDR, 332)), tudi *uibce* (verjetno nom. pl. f.) »ovce« (Ruštis; Dobrovský, Slavin 1834, 121).

Izhajati je potrebno iz izhodnega sln. **ovȅc* (m.), g. **ovcȁ* »oven«, ki se ohranja tudi v 18. st. izpričanem *ovez* »Schöps« (Gutsmann). K pomenskemu razvoju »oven« → »koštrun« prim. sln. knjiž. in delno dial. *óven* »aries« poleg »koštrun« (Koprivna; SLA) < psl. **ovъ̀nъ* (m.) »aries«. Rez. substantiv moškega spola je nastal po večkratni znotrajparadigmatski analogiji: **(u̯)ou̯ə̀c*, g. **(u̯)ōu̯cȁ* delno s protetičnim *u̯-* in nadomestno podaljšavo po izpadu ь → **(u̯)ou̯ə̀c*, g. **(u̯)ọ́u̯pca* umik akcenta v g. na dolgi *ō* in interkalacija *-p-* → **(u̯)ou̯bə̀c*, g. **u̯ọ́u̯pca* analoški vnos interkaliranega *-p-* po rez. vzorcu paradigem **χlẹ́bac*, g. **χlípca* < **chlě̋bьcь*, g. **chlě̋bьca* → **(u̯)ubə̀c*, g. **(u̯)ọ́u̯u̯ca* → prehod neakcentuiranega *ou̯* > *u* kot v g. pl. f. *uwcí* < **u̯ou̯c-í* → **(u̯)úbəc*, g. **(u̯)ọ́u̯ca* poenostavitev geminate *u̯u̯* > *u̯* in posplošitev nominativne osnove, pri čemer je pri *u̯ṳ́bac* potrebno predpostaviti tudi vnos zasoplosti iz stranskega sklona v nominativno osnovo. Prim. r. arhan. *ovéc*, g. *ovcá* »oven/ovca (splošno)« (SRNG XXII, 295), gl. *u̯ou̯c* »oven« (SS II, 76, 78), pom. *u̯ovc*, *-a* »isto« (Lorentz, Wb. III, 747). Psl. **ovь̀cь* (m.), g. **ovьcà* »ovca/oven; oven« je s suf. **-ko-* (enako **ęzykъ* ← ide. dial. **ing'hū*, **sьȓdьce* ← ide. dial. **k'r̥di-*, prim. lit. *širdìs*, het. *kardi-* v g. *kardii̯aš* < **k'r̥di̯-os* ...) prestrukturirano ide. arhaično deklinirano **H₂éu̯i-* (m., f.) »ovca/oven«, prim. sti. *ávi-* (m., f.) »isto«, gr. οἶς (m., f.), g. οἰός; psl. **ovьcа̋* (f.) »ovis« = sti. *avikā́-* (f.) »isto« je tako kot psl. **snuchа̋* (f.) »nurus« = sti. *snuṣā́-* »isto« ← ide. **snusó-* (f.) = gr. νυός (f.) prestrukturirano iz omenjene tematske predloge (o tem Furlan, SR XLVII, 1999, 457 s.). Glej tudi *óvca*. M. F.

ubâdati se, *-am se* (v. impf.) »z naporom kaj opravljati; ukvarjati se«, *ubâdanje* (n.) »ukvarjanje« (oboje SSKJ V, 214).

Prim. hrv., sb. *bádati*, *bâdām* »počasi iti« (Vuk), hrv. čak. *ubadȁt* z nikalnico *ne* »ne ukvarjati se«, tudi *obadȁt* »isto« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 205), blg. dial. *bàdkam* »truditi se reči, povedati, kar koli narediti«, *badàkam* »počasno delati, štorati«, r. dial. *badátьsja* »kolovratiti, pohajkovati«, str. *badati* »razmišljati, raziskovati«, ukr. *bádatysja* »raziskovati«, tudi »truditi se«, br. *badzjácьca* »klatiti se, potikati se«, p. *badać* »preiskovati, raziskovati, poizvedovati«, tudi *badać się* »isto«, č. *bádat* »raziskovati, preiskovati, razmišljati«, slš. *badať* »opazovati, slutiti, spoznavati«, dl. *badaś* »raziskovati, poizvedovati«. Iter. **badati (sę)* »mučiti (se)«, od tod »poizvedovati, raziskovati« poleg »s trudom kaj (neuspešno) delati« je verjetno pomensko specializirano iz »bosti (se)«, o čemer priča tudi sln. pogovorna fraza *bosti se* »mučiti se, s čim se ukvarjati« poleg knjiž. »zbadati se«. Izhodišče besedne družine je psl. **bod-tí*, **bodèšь* »pungere« (Schuster-Šewc, HEWb., 11). Podoben pomenski razvoj je izpričan tudi v stlot. *badekle* »poizkušanje« (Jēgers pri Fraenklu, 41) oz. lat. *pungō*, *-ere* »zbosti« poleg »mučiti«. Razlago, da je slov. **badati* po napačni dekompoziciji nastalo iz prvotnega **ob-adati*, prim. stč. *jadati* »poizvedovati«, lit. *úosti*, *úodžiu* »vohati« (tako Brückner, 10; Slawski, SEP I, 25; Machek[2], 41), zavračata že Schuster-Šewc, l. c., in ES 1, 122.

Sln. imperfektivno pozno izpričano *ubâdati* je neustrezno poknjiženo za **vbadati* in kaže, da je to iter. k **vъ-bod-tí*, **vъ-bòdešь*. M. F.

ubert (m.), g. *-a* »ribnik«, v 18. st. *ubért* »Teich, piſcina« (Pohlin), *ubert* »Teich« (Gutsmann), v 19. st. *ubert*, *ubirt* (Jarnik); prej v Dalmatinovem Registru kor. *biert* za kranj. *ribnik*, pri Megiserju *vjert* »Weiher, piscina«, pri Gutsmannu *viert* »Teich, Weiher«.

Ramovš, ČJKZ III, 59 = Zbrano delo II, 412, domneva izposojo iz n. dial. **wiert* z enakim pristopom *-t* kot v n. *Obst*, *Axt*, dial. *indrt* < *inder*, *tœiχt* za *Teich*, sln. *jest* ob standardnem nvn. *Weiher* < srvn *wî(w)ære*, kar je iz lat. *vīvārium* »bajer«. Zveza sln. *ubert* s srvn. *ouver*, n. *Ufer* »breg, obala«, kar je izvorno spn. beseda, ni verjetna. Glej tudi *bîrt*. M. S.

ubộg (adj.), f. *ubọ́ga* »pauper, inox, miser« (Pleteršnik), po Valjavcu *ubȍg*, *-ọ̑ga*, danes *ubộg*, *-a*; *ubọ́žen*,

-žna »isto« in »Armen-«, npr. *ubožni zavod*, *ubožno izpričevalo* »Armuts-«, z drugim pref. pkm. *zbǫ́žen*, *-žna* »ubog«; subst. *ubǫ̂žec*, *-žca*, dem. *ubǫ̂šček*, *-ščka*, f. *ubǫ̂žica* »homo pauper, miser«, abstr. *ubǫ̂štvo*, *ubǫ́žnost* »revščina«, *ubǫ̂ščina* »isto« in »miloščina«, *ubǫ̂žnica* »Armenhaus«, v. *ubǫ̂žati*, *oubǫ̂žati*, *obubǫ̂žati* (pf.) »ad inopiam redigi«, z zgodnjim odpadom *u/u̯* pred *b* je *bǫ̂g*, *bǫ́žen*, *-žna* »ubog«, *bǫ̂žec*, *bǫ́že*, *-ta* »ubožec«, *obǫ̂žati (se)* »obubožati« (Ramovš, Zbrano delo I, 36), z rotacizmom adj. *ubǫ́ren*, *bǫ́ren*, *-rna* »pauper, miser«, adv. in adj. indekl. *ubǫ́re*, *bǫ́re* »isto«; v 16. st. *bog*, *boſih*, *buſhtuu* poleg *vboshtuu*, *vbuſhtvu* (Trubar), *Vboshci*, *Vbushci* (Dalmatin), *vbog* »egens, pauper«, *vbuſhtvu* »pauperies«, *vbuſhez* »mendicus« (Megiser), v 17. st. *vboſtuo* »pouertà« (Alasia), *vbushiz*, *bushiz*, *vbushtvu*, *buſhtvu*, *obushat* (Janez Svetokriški) < **o-ubožati*, v 18. st. *vbóg* »indignus, inops, miser, pauper«, *vbushiz* »mendicus, pauperculus«, *vbuŝhtvu* »egestas, indigentia, inopia, mendicitas, pauperies« (Kastelec-Vorenc), *vbog*, *vboshen* »arm«, *vboshtvu*, *obuſhtvu* »Armuth« (Gutsmann). Zapisi v 16. st. z *u* kažejo na cirkumflektirani, z *o* pa na novo- ali mladoakutirani *o*. Iz dvojnosti sledi, da je treba izhajati iz ned. obl. **ubogъ̏* → d. obl. **ubògъjь* > *ubǫ̂gi*, kar se je razširilo tudi na ned. obl. (Ramovš, SJ III, 50 = Zbrano delo II, 507).

Prim. stcsl. *ubogъ* »pauper, inops«, sbh. *ùbog*, d. obl. *ùbogī*, čak. *ȕbog*, *ȕbogi*, r. *ubógij*, abstr. *ubógostь*, ukr. *ubogyj*, br. *ubógi*, p. *ubogi*, č. *ubohý*, slš. *úbohý*, gl. *bohi*, dl. *bogi*, star. *wbogi*. Psl. **ubogъ̏* je kompoz. iz **u-* »proč, dol« in **bȍgъ* »delež« (< **bhága-* iz **bhag-* »podeliti, razdeljevati«), prim. sin. sln. *nebǫ̂g* »ubog«, stcsl. *nebogъ* »miser, infelix«, gl. *njebohi* »rajni« (Miklošič, 16; Schulze, KZ XLV, 190; Vasmer III, 169; Schuster-Šewc, HEWb., 48). Glej tudi *bog III*, *bǫ́re*, *nebǫ̂rec*, *bogȃt*. M. S.

ubrečkán (adj.), f. *-a* »zamazan po obrazu« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1882–83, 259), *brę̂škast*, *-a* »isto« (Vrsno; Erjavec, o. c., 198; akcent po Pleteršniku); *bręčkast*, *-a* »isto« (Temljine; Kenda, rkp.) semkaj verjetno v. *ubręčkati se*, *-am se* (pf.) »opiti se, upijaniti se« (Sv. Lucija; Kenda, rkp.) in ovčji imeni *Brę̂šek* (črna ovca z belo liso; Kanin), *Brę̂ška* (črna ovca, na čelu in okoli gobca bela; Krn).

Nedvomno iz iste osnove kot gor. *brâčka* »kos oglja«. Korenski *e* namesto *a* je pogost tako za *r*, prim. *préšič*, kakor v rom. izposojenkah, prim. *brȅk* »lovski pes« < it. *bracco*, *čenčáti* < it. *cianciare*. Sln. *brâčka* je tvorjeno s slov. sufiksom iz izposojenke iz rom., prim. it. *brace*, *brascia* »žerjavica« (Mende, RLS, 49), retorom. *braska* »pepel« (Graubünden), pozno lat. *brasas* »carbones«, kar je iz germ., prim. šved. *brasa* »ogenj, grmada« (Meyer-Lübke, 1276; Battisti-Alessio, 582). M. S.

učítí, *-ím* (v. impf.) »docere«, *u. se* »discere«, pf. *iz-*, *na-*, *od-*, *pod-*, *po-*, *pri-u.*, sekundarni impf. *-učeváti*, *-ȗjem*; iz ptc. *učȇn*, *-éna* je subst. *učénec*, *-nca* »discipulus«, f. *učénka* »discipula«, *učeník*, *-a* »magister, paedagogus«, f. *učeníca* »magistra«, pkm. in bkr. »učenec« oz. »učenka«, *učenják*, *-a* »der Gelehrte«, f. *učenjákinja* »die Gelehrte«, abstr. *učenǫ̂st* »Gelehrtheit«; nomen instrumenti *učílo* (n.) »Lehrmittel«, adj. *učílen* »lehrend, Lehr-«, nomen loci *učílna*, *učílnica* »Lehrzimmer«; nomen agentis *učítelj*, *-lja* (in *-na*) »magister, paedagogus«, f. *učíteljica*, redkeje *-ljka*, *-ljkinja* »magistra«, adj. *učíteljski* »Lehrer-, Lehramts-«, subst. *učítev*, *-tve* (f.), *ȗčnja* »učenje, das Lehren«, adj. *učljȋv*, *-íva* »docibilis«; pkm. *nafčìti*, *-ín* »naučiti«, *vȕčeni* »učen«, *vučeník* »učenec«, *vučíteu*, *-ela* »učitelj« (Novak, Slovar[2], 83, 171), prleš. *vučȉti*, ptc. *vučȉo* (Središče; Greenberg, SJ/SLS II, 172); v 16. st. *vuzhiti* »docere«, *ſe vuzhiti* »diſcere«, *vuzhen* »doctus«, *vuzhenik* »doctor«, v 17. st. *vuchien* »dotto« (Alasia), *vuzhiti*, *pervuzhiti* »docere«, *ſe vuzhiti* »discere, ediscere« (Kastelec-Vorenc), *uzhim* »docere«, *uzhiti sê* »diſcere«, *uzhenûst* »doctrina« (Pohlin), *uzhiti*, *navuzhiti* »lehren«, *podvuzhiti* »unterrichten« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *učiti*, *-iši* »docere«, *u. sę* »discere«, sbh. *ùčiti*, *-īm*, hrv. čak. *učȉti*, *-ĩn* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1271), mak. *uči* »učiti, učiti se, navajati se«, blg. *úča*, r. *učítь*, *účišь*, str. *učíti*, *-íši* (Ušakov, 380), ukr. *učýty*, *účyš*, br. *vučýcь*, *vúčyš*, p. *uczyć*, *uczę*, č. *učiti*, *-ím*, slš. *učit'*, *-ím*, gl. *wučyć*, *-u*, dl. *wucyś*, *-ym*. Psl. **učíti*, *-íšь* (sln., sbh., str., č., slš.), **účišь* (blg., vzh. slov. razen str.) je kavz. iz ide. korena **Heu̯k-* »navaditi se«, ki je znan tudi v hotanskem *ny-ūj-* »učiti« < **Hou̯k-éi̯e-*, prim. prez. **Huk-i̯é-* v sti. *ucyasi* »ti si navajen«, **Hu-né-k-* v lit. *jùnkti*, *jùnkstu* »navaditi se«, arm. *owsanim* »učim se«, stir. *to-ucci* »razume«, aor. **Héu̯k-* : **Huk-´* v arm. *owsaw* in pf. **He-Hóu̯k-* v sti. *uvóca* »navajen sem« (Trautmann, BSW, 335; Pokorny, 347; Klingenschmitt, AAV, 186, 270; LIV, 217 s.). Z nazalnim suf. za tvorbo kavz. je iz iste ide. kavz. osnove **Hou̯k-éi̯e-* prenarejeno lit. *jaukìnti* »udomačevati, krotiti, navajati«, stpr. *jaukint* »vaditi«. Glej tudi *ûk I*, *-víkniti se*. M. S.

úd (m.), g. *-a* »membrum, artus«, dem. *údec*, *-dca*, *údček*, *-dčka* »Gliedchen«, adv. *údoma* »po členih«, adj. *udȃt*, *-áta* »z močnimi udi«, *údast*, *-a* »tak kot ud«, *úden*, *-dna* »Glieder-«, od tod *ûdnat* »z velikimi udi«, *ûdna bolę̂zen*, *ûdnica* »putika«, *udnína* »članarina« (nknjiž., danes zastarelo), *ûdnik* »Polygonatum multiflorum«, v kompoz. *udobȍl*, *-ǫ́la* »bolečina v udih«, *udolǫ̀m* »Atropa belladonna«, *udolǫ́men*, *-mna* »ohromljen v udih, putikast«, *udolǫ̂mnica* »putika«, v. *razúditi*, *-im* »raztelesiti, secirati«; v 16. st. *vud* »artus, membrum« (Megiser), v 17. st. *nej glida, inu uda sdraviga na njemu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ud* »artus«, *udn* »articulatus« (Pohlin), *vud* »Glied«, *resvuditi*, *resvudeniti* »zergliedern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *udъ* »membrum«, sbh. *ûd*, *-a* »isto«, *údo* tudi »kos mesa«, hrv. čak. *ûdo* »ud«, star. blg. *údъ* (Mladenov, 649), str. *údъ*, pl. *údi*, akz. *údy* (Ušakov, 370), r. dial. *údъ* »orodje, telesni del: noga, roka, prst«, *úditь*, *údjatь* »rediti se« (Dal', Slovar'[2] IV, 475), br. *vúda* »stegno, bedro«, pl. *vúdy* »noge«, p. *udo* »bedro, stegno, krak«, č., slš. *úd*, *-u* »okončina, član, ud«. Psl. **udȍ*, pl. > kol. **úda*, maskulin(izirano) **udъ̏* je najverjetneje kompoz. **au̯-dhHó-* (n.) »kar je položeno proč (od telesa)« iz **au̯* »proč« in korena **dheH₁-* »položiti« (Holub-Kopečny, 400; sprejmejo Vasmer III, 173, Trubačev, Rem. term., 236; Skok III, 535; ÈSBM II, 209). K besedotvorju prim. *sǫ̂d I*, *prȋd*. Druge domneve so manj verjetne: Machek[2], 666, primerja gr. ἄρθρον »sklep«, pri čemer domneva disimilatorični izpad prvega *r* in nato (brez razloga) še drugega; Mladenov, 649, izhaja iz istega korena **au̯-*, ki ga domneva tudi v psl. **uzdȃ* in **(ob)ȗti*; Mikkola, IF XXIII, 126, primerja stnord. *vǫðvi* »meča, mišica«, stvn. *wado* »meča« < pgerm. **waþwōn*; Pogodin, RFV XXXII, 270, pa lit. *uodegà* »rep«, kar je morda tvorjeno iz *úodas* »komar« (o tem Vaillant, RÉS XXI, 166). Dalje glej *u-*, *zadę́ti*. M. S.

udáriti, *udârim* (v. pf.) »ferire, percutere, icere, pellere«, impf. *udárjati*, *-am*, v kompoz. *na-u.* »aufdrücken, anheften«, *po-u.* »betonen«, *pre-u.* »premisliti, überlegen; obiti, beschlagen«, po sbh. tudi *za-u.* »smrdeti«, samo impf. *priudárjati*, *-am* »spremljati (na glasbilu ali pri potrkavanju na zvonu)«; dial. pkm. *vdàriti*, *vdárin* (Novak, Slovar,[2] 164), črnovr. *udârt'*, *udârš* (Tominec, 223); ptc. *udârjen*, *naudârjen*, *-a* »prismojen«, subst. *udâr*, *-a*, *udârec*, *-rca*, *udârek*, *-rka* »ictus, pulsus«, adj. *udâren*, *-rna* »Schlag-, Stoß-«; v 16. st. *te kir je boshy shlag udarel* (Trubar; Rigler, Začetki, 42), *vdariti* »verberare«, *vkup vdariti* »collidere« (Megiser), v 17. st. *vdarit* »percotere« (Alasia), *v'glavo udarit, shivot ranit* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vdariti* »ferire, impingere, irrumpere, percutere, referire, repullulare«, *prevdariti* »pensare«, *pervdariti* »accédere; perftopiti« (Kastelec-Vorenc), *udareti*, *udârem* »concutere« (Pohlin), *vdariti*, *vdarjati* »schlagen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *udariti* »ferire«, *udarъ* »ictus«, *udarь* »impetus«, sbh. *ùdariti*, *-īm*, impf. *ùdarati*, *-am*, subst. *ȕdār* »udarec«, mak. *udar* »udar, udarec«, blg. *udárja* »udariti«, impf. *udárvam*, r. *udáritь* »udariti«, *udár* »udarec«, ukr. *udáryty* »udariti«, *udár* »udarec«, br. *udárісь* »udariti«, *udár* »udarec«, p. *udar* »kap, udar«. Psl. v. **udắriti*, subst. **udắrъ* navezujejo na ide. bazo **derH-* »trgati, dreti«, prim. psl. **dertí̍*, **dȇrti* **dȍrǫ* poleg **dьrắti*, **dȅrǫ*, lit. *dìrti*, *diriù*, *derù* »dreti, odirati«, sti. aor. *adar*, intenz. *dárdarṣi*, *dardarīti* »raztrgati«, *daráyati* »razbiti« (Meillet, MSL XIV, 378; Persson, Beitr., 672). Berneker, SEW I, 180; Vasmer III, 174, in Pokorny, 208, primerjajo dolgi vokal z gr. δῆρις »boj«. Machek[2], 666, domneva, da je **udắriti* denom. iz **udắrъ*, kakor naj bi bil **udъrī́ti* denom. iz **udъrъ*. Vaillant, Gr. comp. IV, 178, ima **u-dắriti* za dolgovokalni iter. iz **dertí̍*, **dȇrti* tipa **grắbiti* ← **grebtí̍*, kar se zdi verjetneje, ker je pref. **u-* < **au̯-* skoraj vedno verbalen. Najverjetnejša pomenska rekonstrukcija psl. **u-dắriti* je *»odtrgati«. K pomenskemu razvoju prim. hrv. *ùdrljeti*, *ȕdrēm* »udariti« in dalje *údriti*, *dréti I*. M. S.

udȁv (m.), g. *-áva* »Boa constrictor«. Uvedel F. Erjavec po hrv. *ȕdāv* in r. *udáv* »udav« iz *udavítь* »zadaviti«, sln. *udáviti* »isto«, kar je kalk po nlat. *constrictor* iz *constringere* »zadrgniti, zavezati«. Dalje glej *dáviti*. M. S.

udeléžiti, *-ẹ̄žim* (v. pf.) »omogočiti, da je udeležen, prisoten«, danes *udeležíti se*, *-ím se* in *-ẹ̄žim se* »biti prisoten«, impf. *udeleževáti se*, *-ûjem se*, star. tudi *delẹ̄žiti se*; subst. *udelệžba*, *udelệštvo*, *udelệžje* »Teilnahme«, *udelệženec*, *udeležénec*, *-nca*, *udeležîtelj*, *-a*, *udelệžnik*, *-a*, *delệžnik*, *-a* »Teilnehmer«, f. *udelệženka*, *udeležénka*, *udeležîteljica*, *udelệžnica*, *delệžnica* »Teilnehmerin«. Po Pleteršniku II, 708, prvič pri Burgerju v prvi polovici 19. st. *te daritve je tudi svoje aposteljne udeležil*.

Sem »del, delež« je tu pod vplivom n. *teilnehmen* »udeležiti se« < stvn. *teil neman* »vzeti del(ež)«, kar je kalk po lat. *participāre* »deležnega storiti, imeti delež, udeležiti se« (kompoz. iz *pars* »del, delež« in tvorbe iz *capere* »zgrabiti, vzeti«) > frc. *participer*, it. *partecipare* »udeležiti se«, poleg *prender parte* »isto«, kalkirano tudi v alb. *marr pjesë* »isto«. Sln. *delệžnik* »particip«, v 19. st. tudi *delệžje* »isto«, je kalk po lat. *participium*.

Sln. *dệlež*, *-a*, g. tudi *delẹ́ža*, »pars, portio« < **dělèžь*, prim. mak. *delež* »delitev, delež«, blg. *deléž* »delež«, r. *delёž* »isto«, je nomen actionis > nomen rei acti od **dělī́ti*, **dě̆lišь* > r. *delítь*, *délišь*, sbh. *dijèliti*, *dȉjelīm*, sln. *delíti*, s sekundarnim akcentom v prez. *delím* »dividere«. To je denom. iz **dělȅ̑ъ* (> stcsl. *dělъ*, sln. *dẹ́l*, *-a*, sbh. *dȉjel*, *dȉo*, g. *dijéla*, hrv. čak. *dīl*, g. *dīlȁ*, č. *díl* »pars«) < ide. **daHi-lo-*, prim. got. *dails*, stvn. *teil* »del«, kar je tvorjeno iz baze **daHi-* »deliti«, v kateri je *-i-* verjetno po napačni morfemski analizi iz prez. **dH-i̯é-* > sti. *ava-dyáti* »odrezati, razdeliti«, **dH-éi̯e-* > sti. *dáyate* »razdeliti«, gr. δαίομαι »isto«, alb. *për-dah* »deliti«, brez suf. **-i̯e/o-* prim. sti. *dắti* »razdeliti, razdvojiti«, ved. aor. *ava adāt* »ločil je«. Iz tega korena je enako kot slov.-germ. **daH-i-lo-* tvorjeno **daH-lo-* > stir. *dál*, srkimr. *dawl* »del« (ES V, 9 s.; Pokorny, 173 ss., 195; LIV, 87). M. S.

udînjati, *-am* (v. impf.) »najeti«, *udînjati se* »dati se najeti (kot hlapec ali dekla) za določen čas«, subst. *udînj* »pogodba, dogovor«; v 16. st. *vdinati* »conduco, na puſsode vſeti, dingen, bestellen, mietten«, *vdinjati* »verdingen, locare« (Megiser), v 18. st. *vdyn* »pogodba, naredba, glihinga«, *vdinîati*, *vdinôvati* »conducere, najeti, najemati, perpelati; convenire, v'kup priti, ſe ſglihati; locare, na zhinſh dati«, *vdiniati* »v'zhinſh dati« (Kastelec-Vorenc), *udin* »merces, conductio; Lohn«, *udinam* »conducere, in Dienst nehmen« (Pohlin), *vdinjati* »dingen« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *dingen* »dogovarjati se, pogajati se, sklepati dogovor, pogodbo«, *zuo einem dingen* »udinjati se pri kom«, *gedinge* »pogoj, določilo«, *verdingen* »zavezati, določiti s pogodbo«, *verdinge* »pogodba«, stvn. *gedinga* »pogoj«, pl. »pogodba«, *githingōn*, *gidingōn* »določiti, pogojevati« (Pleteršnik II, 709, ki izvaja iz n. *dingen*), kar je denom. iz stvn. *thing*, *think*, *ding* »sodba, sodna obravnava, (sporna, sodna) zadeva« > »stvar« (Kluge[22], 67, 144). Od tod je tudi p. dial. *dyngować* »koledovati in škropiti z vodo na velikonočni ponedeljek«, *dyngus* »velikonočni ponedeljek, škropljenje z vodo na velikonočni ponedelejek« (Brückner, 106), č. *dynovati*, *binovat* »koledovati (z okrašenim korobačem) na velikonočni ponedeljek« (Machek[2], 137), star. č. *kdyně* »pogodbeno delo« (Jungmann, Sl. II, 49), Sln. pref. *u-* je verjetno etimološki *v-* in je prevod n. *zu-* v kompoz. *zudingen* »udinjati, najeti«. K substituciji n. *-ng-* > sln. *-nj-* prim. sln. *drẹ́njati se* poleg *drẹ́ngati se* iz n. *sich drängen*. Manj verjetno je treba izhajati iz sekundarnega impf. k **u-dьniti se* (tako s. v. *dnína*), saj bi v tem primeru pričakovali akcentuacijo tipa *ukrívljati*, *-am*. M. S.

udọ́ben (adj.), f. *-bna* »commodus«, *udọ́bnost* (f.), *udộbje* (n.) »commoditas«. Adj. se pojavi šele pri avtorjih druge polovice 19. st., abstr. pa šele v 20. st. V star. jeziku se za »commodus, bequem« uporablja *priložen*, *naročen*, *prikladen*, *priročen*, *zložen*, *primeren*, pri Alasii je *nachin* »commodità«, danes dial. večinoma izposojenka gor. *komộd*, *kumộd* (indekl.) »udoben«, črnovr. *kạmûət* (indekl.), pkm. *komóut* (indekl.) in *komóuden*, *-dna* »isto« < avstr. n. *kommod* < frc. *commode* < lat. *commodus* »primeren, prikladen, udoben«.

Kakor sbh. *ùdoban* prevzeto iz r. *udóbnyj* »ustrezen, udoben« ali stcsl. *udobьnъ* »facilis, conveniens«, prvotneje *udobъ* »facilis«, adv. *udobь*, *udobo* »facile«. Ni jasno, ali je tvorba deverbativna iz denom. **udobī́ti* »narediti ustrezno, primerno« ali gre prvotno za nominalni kompoz. (tipa **ûbogъ* ali iz prep. zveze **û doby* ipd.) iz subst. **dobắ*, **dȍbo*, **dȍbь* »primerna oblika« in »pravi čas, primeren čas« > »doba«. Podoben pomenski razvoj

zasledimo v sln. *spodǫ́ben* »conveniens«. O delnih pomenskih vzporednicah iz korena **god-* Šivic-Dular, BD, 79. Dalje glej *u-*, *dóba I–II.* M. S.

udrgǫ́riti se, *-ǫ̂rim se* (v. pf.) »ujeziti se, šobo napeti« (Krn; Pleteršnik po Erjavcu, LMS 1879, 198).

Nejasna ekspr. tvorba. Erjavec, l. c., z rezervo misli na prvotno **udr(e)holiti se*, kar primerja s csl. *dręchlъ*, *drъchlъ* »morosus, tristis«, česar relikte vidi tudi v sln. *otrẹ́sen*, *-a* (Erjavec), *-sna* (Pleteršnik) »čemeren, redkobeseden«, *zadrȇsljiv*, *zadȓsljiv* »zlovoljen, verdrießlich«, gor. *zadȓsan*, f. *-a* »isto«; glej *dresę̑l*. M. S.

udrîstanica (f.) »neka hruška« (tolm.; Erjavec, LMS 1882–83, 323).

Verjetno zaradi barve iz v. *udrístati se* »umazati se z drisko«, izpričanega v rez., prim. k besedotvorju in semantiki *umâzanka* »neko jabolko« (Skrilje pod Čavnom; Erjavec, o. c., 320). Dalje glej *drîska*. M. S.

údriti, *-im* (v. pf.) »udariti« (Hrušica v Istri; Erjavec, LMS 1882–83, 259), v Sv. Antonu pri Kopru *'uedrət* »tepsti« (Jakomin, NS, 136), pkm. imp. *ùdri ga* »udari ga« (Novak, Slovar,[2] 162), subst. *udȇr* (m.) »udar, udarec« (pkm.), *údrec*, *-drca* »udarec« (Caf), *údrica* »bič«; intenz. *udríhati*, *-am* (impf.) »močno tolči, tepsti«, pf. *udríhniti*, *-îhnem* (k besedotvorju prim. *víhati* ← *víti*); v 18. st. *udriti, na tlá vrézhi* »percellere« (Kastelec-Vorenc), *udriham* »vapulare«, *udriza* »flagrum« (Pohlin), *udriham* »schlage sehr«, *udriza* »Geisel« (Gutsmann).

Prim. sbh. *ȕdriti*, *-īm* »udariti« poleg hrv. *ȕdrijeti*, *ȕdrēm*, čak. *udrȉti*, *ȕdreš* »isto«, mak. *udri* »udariti«, blg. *údrjam* »tolči, udarjati«, r. *udýritь* »udariti« in »zbežati«, p. *uderzyć* »udariti«, slovin. *vũ-dřěc*, č. *udeřiti*, dial. *udřet'*, *udřit'*, slš. *udriet'*, *uderit'*, gl. *dyrić*, dl. *deriś* »isto«. Psl. **u-derti*, **u-dьr(')ǫ* »udariti« (iter. **u-dýriti*, **u-dyr'ati*) primerjajo z lit. *dùrti*, *duriù* »bosti, tolči«, lot. *dur̃t*, *duŗu* »isto«, lit. *dir̃ti*, *derù*, *diriù* »trgati, tepsti, dreti« (Vasmer III, 175; Fraenkel, 113, 96; Pokorny, 208) iz ide. baze **derH-* »trgati, dreti«. Tvorba **u-deriti*, ki bi bila lahko denom. iz **uderъ*, ni gotova, saj zahslov. gradivo lahko izvira tudi iz iter. **u-dyriti* (Berneker, SEW I, 180). Tudi domnevanje, da je **u-dьrîti* denom. iz postverbala **u-dьrъ* (Machek[2], 666), ni gotovo, ker je ta glagol lahko prenarejen po pogosto uporabljenem imp. **u-dьrí* k **u-dьr(')ǫ*. Sln. akcent *údriti* je po imp. **udьrí* > sln. **udrȉ* > *údri* in po prez. *údriš*, ki kaže na a. p. b: **údьrišь* < **udь̀rišь*. Glej tudi *udáriti*. M. S.

udúžiti, *-im* (v. pf.) »okrepiti, zrediti« (pkm.).

Pleteršnik II, 711, ki navaja besedo po Cafu, primerja csl. *dǫžь*, r. csl. *dužь* »robustus« (glej *nedóžen*), kar ni možno, saj v pkm. psl. *ǫ* > *o* (> *ou̯*), izjeme tipa *tǜga* pa so iz hrv., kjer ustrezne predloge ni zaslediti. Primerjati je treba r. dial. *djúžitь* »biti stanoviten, prenašati, obvladovati, moči, trpeti«, č. *dužiti* »krepiti«, *dužiti se* »rediti se«, kar je denom. iz psl. **dúžьjь* »krepak, močan« > r. dial. *dúžlj*, *dúžy*, *djúžlj*, ukr. *dúžyj* »krepak, močan, zdrav«, br. *dúža* »zelo«, p. *duży* »velik, močan«, *dużo* »mnogo, zelo«, č. *duží*, slš. *dúži* »krepak, močan«. To je adj. iz psl. **dugъ* > str. *dugъ* »sila, moč«, č. *duh* »življenjska sila«. Č. *jíti k duhu* »iti v prid, biti uspešen« kaže, da je treba izhajati iz psl. **dûgъ* »prid, korist, množina« < ide. **dhóu̯gho-*, kar se ohranja v adv. lit. *daũg*, lot. *daũdz* »mnogo«. To je nomen actionis iz baze **dheu̯gh-* »biti koristen, delati koristno«, prim. prez. v sti. *dógdhi* »molsti«, gr. τεύχω »izdelovati, pripravljati«, got. *daug* »je uporaben, koristen, služi«, stnord. *duga*, stvn. *tugan*, nvn. *taugen* »biti dober, primeren, koristen« (ES V, 167, 150; Vasmer I, 379; Fraenkel, 84; Pokorny, 271; LIV, 129, vsi brez sln. gradiva). M. S.

ugániti, *-nem* (v. pf.) »rešiti uganko, erraten«, tudi »določiti, festsetzen«, impf. *ugánjati*, *-am*, *uganjeváti*, *-ûjem*, *uganováti*, *-ûjem* »isto«, subst. *ugânka*, *uganâlica*, *zagânka* »aenigma, Rätsel«; dial. pkm. *vgàniti*, *vgánin*, impf. *vgànjüvàti*, subst. *vgànka* (Novak, Slovar[2], 165); v. *gánati*, *-am* (impf.) »uganjevati, vedeževati« (Caf), pf. *zaganáti*, *-âm* »zastaviti uganko« (Temljine), *uganáti*, *-âm* »uganiti« (Idrija), subst. *uganâlnica* »uganka« (goriš., Idrija), *ganâlica* (Volče, Cerkno), *ganálica* (Temljine) »isto«; Pleteršnik II, 711, navaja tudi *ugeníti*, *-gánem* »erraten«, kjer je inf. osnova zaradi enakega prez. sovpadla z ono v **u-gъ(b)nǫ̋ti*, **u-gъ̀(b)neš* »odmakniti, upogniti«; analogno po aspektnem paru *ugáneš* (< *-*gъ̀(b)nešь*) : *ugîbaš* (< *-*gybaješь*) »upogibati« se je tudi ob *ugáneš* (< *-*ga(d)nešь*) vzpostavil impf. *ugîbati*, *-am* »raten«; od tod subst. *ugȋb*, *-íba* »rešitev uganke«, *ugibalica* »uganka«; podobno tudi v 18. st. *uginjati* »ugibati« (Gutsmann), prim. sbh. *nagínjati*, p. *naginać* »nagibati« (Berneker I, 288; Šivic-Dular, BD, 167); v 16. st. *vganene*, *vganitov*, *vganka* »aenigma« (Megiser), v 18. st. *vganiti* »praesagire, praedivinare«, *vganka* »aenigma« (Kastelec-Vorenc), *vganíti*, *vganováti* »prevdáriti, ſe dosdévati, domiſhluváti, vrejzhi, metati, luzhati«, *uganîováti*, *vganiti* »weissagen, prerokováti; praefagire, divinare«, *eno vgánko resvesáti, vganiti* »aenigma aperire«, *ugânem*, *-niti* »errathen; divinare, ſolvere«, *ugânka* »ænigma« (Pohlin), *vganiti*, *vganem* »errathen«, *vganka* »Råtsel« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *ganati* »proponere«, *gananie* »propositio, aenigma«, csl. *zaganǫti* »coniectura assequi«, star. hrv. *ganati* »proponere, postavljati uganko«, *ganka* »uganka«, čak. *gânati* »reševati uganko«, *gânka* »uganka« (Vodice), *ganȁt* »pripovedovati« (Opatija, Cres, Krk), *gõnčica*, *gõvčica* »pripovedka« (Hvar), star. kajk. *zganiti*, *-im* (Belostenec), *zganjati* »prerokovati« (Vitezović, Belostenec), *uganjati* »isto« (Belostenec), blg. dial. *ganétka* »uganka«, str. *zaganuti* »postaviti uganko«, *gananie* »uganka«, r. *doganútь*, *uganútь* »uganiti, dognati«, *zaganútь* »zastaviti uganko«, dial. *ganátь* »domnevati, ugibati, vedeževati«, ukr. dial. *ganúty*, *-nú* »doumevati, razumevati«, *naganúty*, *-néš* »spomniti se, opomniti«, *uganuty* »vprašati«, *zaganka* »uganka«, br. dial. *gánúcь* »ugibati«, *zaganúcь* »ukazati«, *adganúcь* »rešiti uganko«, p. *odgadnąć*, *zgadnąć* »uganiti«, *zagadnąć* »vprašati«, star. č. *uhádnouti* »sporazumeti se«, slš. *odhadnút'*, *-ne* »presoditi, oceniti«, *uhádnut'*, *-ne* »uganiti«, dl. *hugadnuś* »uganiti«. Pozno psl. **gadnǫ̋ti*, **gádnešь* »ugibati« je sekundarni inkoh. k psl. **gadā̋ti*, prim. r. *gadátь* »vedeževati, ugibati«, *ugadátь* »uganiti«, č. *hádati* »ugibati, prerokovati« (Šivic-Dular, BD, 167–188 z literaturo), česar star. pomen je bil verjetno v krogu *»spomniti se, na misel priti«, prim. dalje lot. *gùodât* »imeti v čislih«, lit. *guodóti* »častiti« < balt. **gōdā-*, žem. *godóti* »častiti, upoštevati, premišljevati, sočustvovati«, lot. *gãdât* »častiti, skrbeti za«, *atgãdâties* »spominjati se« < balt. **gādā-*, germ. **gōda-* »ustrezen, dober« > stvn. *guot*, ags. *gōd*, stnord. *góðr*, got. *gōþs* »dober« (Šivic-Dular, o. c., 125 ss., zlasti 152 s.). Glej tudi *ugǫ́niti* in dalje *gádati*, *gǫ̑d*. M. S.

ugǫ́niti, *-im* (v. pf.) »uganiti« (Murko, Caf, Miklošič, polj.), »prerokovati, vedeževati« (Miklošič), »določiti« (Slomšek); prez. *gǫ́nim* je domnevno sekundaren namesto **gǫ́nem*, kar se še ohranja v *odgoniti*, *odgonem* »rešiti uganko« (Caf) in posredno morda v subst. *gonǫ̂tka* »uganka« (Miklošič, Valjavec, Habdelić), če iz **gonǫtъka* (kakor **trenǫtъkъ*) in ne iz **gonotati*; prim. iz osnove **gon-* še pkm. subst. *zgǫ̂nka* »uganka« (Caf); iz poltematske osnove so tvorjeni impf. *ugǫ́njati*, *-am* »uganjevati« (Caf, Štrekelj), *ugonjávati*, *-am* (Murko, Caf, Štrekelj) »isto« in subst. *ugonîtva* »rešitev uganke« (Murko), *ugonîtba* (Danjko), *ugonîtka* (pkm.) »isto«; iz osnove **gona-* je v. *ugǫ́nati*, *-am* »reševati uganko« (Volče), subst. *ugǫ́nalica* »uganka« (polj.), *zagǫ́nati*, *-am* »zastaviti uganko« (Volče) subst. *zagǫ̂nka* »uganka«; iz sbh. je prevzet v. *gonẹ́tati*, *-am* (impf.) »uganjevati«, subst. *zagonệtka* »uganka«, adj. *zagonệten*, *-tna* »enigmatičen«, *odgonệtka*, *odgonetljâj* »rešitev uganke«; v 16. st. *gunitva*, *on je ta razl vgunou* (Megiser), v 18. st. *gunitvu* »Rätsel« (Apostel).

Prim. csl. *zagonǫti*, *-neši* »coniectura assequi«, *ugoniti* »felici succesu uti, coniicere«, star. hrv. kajk. *pogoniti* »uganiti« (Belostenec), *zagoniti* »prerokovati« (Vitezović, Belostenec), impf. *zaganjati*, kar kakor sln. izkazuje anomalijo, ki ima za posledico prehod iz nazalne vrste med poltematske glagole in sovpad z iter. **gonı̂ti*, **-gan'ati*; širše sbh. *gonètati*, *gònēćēm* »reševati uganko«, pf. *za-g.* »postavljati uganko«, *od-*, *u-g.* »rešiti uganko«, samo pri Belostencu in Stulliju *gonotati* »ugibati«, blg. dial. *gonétka* »pravljica«, str. *ugonuti* »uganiti«, r. *otgonútь*, *ugonútь*, *-gónešь* »uganiti«, *zagonútь*, *-gónešь* »zastaviti uganko«, dial. *gonátь*, *gonanie* »uganka«, kašub. *zagǫdnǫc* »zastaviti uganko«, *u̯ugǫdnǫc*, slovin. *vəgᵘodnǫc* »rešiti uganko«, stč. *hodnúti* »povedati, priznati«, č. *dohodnouti (se)* »dogovoriti se«, slš. dial. *dohodnúť sa*, *uhodnúť sa* »dogovoriti se, sporazumeti se«. Psl. **godnǫ̋ti* (sln. kaže na prez. **gȍdnešь* z zgodnjim prehodom v poltematsko vrsto, na kar bi lahko vplival iter. **gonı̂ti*, **gònišь* (k psl. **gъnā̋ti*), prim. k pomenu r. *gonjátь* »napeto razmišljati«, ukr. *gonytysja z rozumom* »razmišljati«, prim. sln. *dognáti* »ugotoviti«) je pozno psl. inkoh. od **godı̂ti* »sklepati, združevati, skladati se, pogajati se, dogovarjati se«, **pogodı̂ti* »zadeti, uganiti«. Refleksi, ki kažejo na **gonati*, so nastali na področju z *-dn-* > *-n-* in so sekundarni iter. tipa **chodati* (podrobno Šivic-Dular, BD, 167–188 z literaturo, ki zavrača svoje starejše mnenje o etimološki sorodnosti z iter. **gonı̂ti*). Psl. **godı̂ti*, *-ı̂šь* in lot. *gadît*, *gadu* »zadeti, pridobiti si, najti, naleteti« je iter. ali denom. iz baze **ghedh-* »zadeti, združiti«. Denom. je germ. **gadō-* v stfriz. *gadia* »združiti«, srspn. *gaden* »ustrezati, prijati, pariti se«, stvn. *pegatôn* »zadeti«. Ide. baza **ghedh-* se morda pojavlja še v sti. *gadh-* »zgrabiti, zapleniti«, *gádhyā* »plen« (Šivic-Dular, o. c., 29 ss., 77 ss.; LIV, 174; Mayrhofer, EWA I, 461). Glej tudi *ugániti*, dalje *gádati*, *gǫ̂d*. M. S.

ugorek (m.), g. *-rka* »kumara«, tudi *ugorka* »isto« (pkm. po Cafu), beltinsko *ùgurka* (Novak, Slovar[2], 162); z drugačnim vzglasjem *ogûrek*, g. *-rka* (izpričano v 18. st. *ogurki* »cucumer, vel cucumis« (Kastelec-Vorenc)), *ogǫ̂rka* (f.) »kumara« (pkm.).

Ker se refleks slov. naglašenega **ǫ* v pkm. ne razvije v *u*-jevski vokal, so pkm. variante z *u-* tako kot npr. pkm. *utroba*, *kuča*, *tuga* (Ramovš, Hgr. VII, 185) izposojene iz hrv., prim. kajk. *ȕgorak*, g. *-rka* »kumara« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 372; isti, ERHSJ III, 537 s.), *vûgorək*, g. *-rka* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 416) iz slov. **ǫ̑gorъkъ*, prim. še slš. *uhorka* »kumara« poleg *ugorka* »isto« (Kálal, Sl., 738, 737).

Oblike *ugrki* (pl.) »kumare«, ki je v ESSJ II, 244, citirana po Miklošiču in spoznana za slovensko, je pri tem avtorju navedena kot hrvaška (Miklošič, 371). Dalje glej *ogôrka* in *za'njurla*. M. F.

ȕh (interj.) za izražanje čustvene prizadetosti, zaskrbljenosti, zoprnosti, gnusa, trpljenja, nejevolje in podkrepitve trditve (SSKJ V, 240), semkaj *ȕf* (interj.) za izražanje olajšanja, trpljenja, zoprnosti, mraza, nejevolje, podkrepitve trditve in *ȕ* (interj.) za izražanje začudenja, presenečenja ali podkrepitve trditve.

Prim. csl. *uchъ*, *uchъ m(ъ)ně* za izražanje žalosti »joj, jojmene«, sbh. *ȕh* za izražanje bolečine ali žalosti, mak. *uf* za izražanje nezadovoljstva, preplašenosti, muke, žalosti, *ucha* za potrditev trditve, blg. *úch* za izražanje nezadovoljstva, r. *úch* za izražanje žalosti, ukr. *úch* za izražanje neugodja, mraza, br. *úch* za izražanje začudenja, p. *uf* za izražanje vročine, utrujenost, olajšanja, č. *uch* za izražanje neprijetnega počutja, redkeje posmeha, *uf*, *uff* za izražanje olajšanja, slš. *uch* za izražanje bolečine, neprijetnega počutja, redkeje veselja. V podobnih pomenih se v slov. in nekaterih drugih jezikih najdejo interj. z drugimi vokali, pri čemer *ah* najpogosteje izraža začudenje in zmerno čustveno prizadetost, *eh* posmeh in nejevero, *ih* zavrnitev in nejevoljo, *oh* pa se pomensko približuje *uh*. Intenzivnost izražanja predvsem neprijetnih čustev je večja pri interj. z višjimi vokali. Mnogi jeziki imajo podobne interj., ki se končujejo na *-j*, npr. sln. *ȁj*, *ȅj*, *ȍj*, *ȕj*, n. *ui*, *ei*, in so prav tako imitativnega nastanka. Izjema je verjetno *ȍj* za izražanje čustvene prizadetosti in zaskrbljenosti, ki zaradi *ȍjme*, *ȍjmene*, *jȍjmene*, *jȍmene*, v 16. st. *jomene*, *prejomene* »ah, heu, auue« (Megiser) ipd. kakor n. *ojemine*, *jemine*, *oje*, avstr. *ui je*, it. *ohimè*, ngr. ὤϊμέ, ὤϊμένα domnevno izvirajo iz srlat. vok. *o Je(su Do)mine* »o gospod Jezus« (Kluge[22], 340). Podobno razlagajo tudi lit. interj. *uĩ* za izražanje obžalovanja in začudenja < *u J(esu)* (Kurschat, 2551). M. S.

uhȁn (m.), g. *-ána* »inauris«, dem. *uhânec*, *uhânček*. Izpričano šele v 19. st. V dial. je v tem pomenu v rabi predvsem n. izposojenka *oríngelj*, *-na*, gor. *uríngəl*, *-na*; dem. *oríngeljc*, npr. v Zadrečki dolini *úringəlc* (Weiss, Mag., 150) < srvn. *ôrringel*, bav. n. *Ohrringel*; star. *ushesna rinka*, *en ſhapel* »inauris« (Kastelec-Vorenc). Vodnik in po njem Cigale ter Pleteršnik navajajo še *naušẹ̑snik*, Škrinjar in po njem Pleteršnik tudi *naûšnica* »uhan« (prim. hrv. *nàušnica*, č. *naušnice*, slš. *náušnica*).

Mlada, morda celo umetna tvorba iz *uhǫ̑* po besedotvornem zgledu *pr̂stan* : *pȓst*, *pȓst*. Cigale in Janežič ter po njiju Pleteršnik navajajo *uhȁn* tudi v pomenu »kdor ima dolge uhlje« (f. *uhána*), prim. tudi cgn. *Uhan* (kakor *Petan* (?)), kar ustreza hrv. dial. *ùhan*, *-a* »zajec«, ukr. *vuchánь*, *-njá* »človek z velikimi uhlji«, slš. *ucháň* »človek ali žival z velikimi uhlji«. Dalje glej *uhǫ̑*. M. S.

úhelj (m.), g. *-hlja* »auricula«, metaforično »ušesniki (pri kapi, čepici)«, »jabolčni krhelj«, »ročaj pri škafu«, tudi »svinja z velikimi uhlji«; *ûhlja* (f.) »uhelj« in »ročaj (pri loncu)«; sem fit. *uheljnik* (m.) »Sempervivum tectorum« (Goričko; Erjavec, LMS 1879, 128), kar je tako kot sin. *uhovnik* (Šempas), *ušẹ̑snik* (Rodik; Erjavec, l. c.)

pomensko motivirano *»ušesna trava oz. ušesni lek ipd.«, ker se rastlina že dolgo (dokumentirano že v 9. st.) uporablja za zdravljenje ušesnih vnetij, prim. n. *Ohrwurz*, *Ohrpeinkraut*, srlat. *herba auricularis* (Marzell, Wb. Pfln. IV, 251). Sem cgn. *Uhelj*, *Uhl.*

Brez znane besedotvorne ustreznice v drugih slov. jezikih. Zaradi cirkumfleksa v sln. *ûhlja* bi bilo mogoče izhajati iz subst. **ű́chъľь* (m.) »pripadajoč ušesu«, **ű́chъľa* (f.) »isto« iz **ûcho*/*ű́cho* (n.), g. **ûšese* »auris« s suf. pripadnosti, ki je pri nas bolj pogost pri imenskih tipih *Ljubelj*, *Radelj* in soroden z lit. *-ulis* (Bezlaj, Eseji, 160). Akutirano **ű́cho* se potrjuje v hrv. *ȕho* in je lahko znak za podaljšavo v nom.-akz. sg. n. praide. sigmatskega subst. **H_2ḗu̯sos* tipa hieroglifnoluvij. *tipas* ← **nḗbhos*, klinopisnoluvij. **pih̯aš* ← **bhḗH_2os*, le da se je slov. korenski vokalizem že prajezično uravnal po nom.-akz. sg. n. **ûcho* < **H_2áu̯sos.*

Sem br. adj. *vuchlásty* »takšen z dolgimi ušesi«, *vuchláty* »isto«. Dalje glej *uhộ* in *uhule.* M. F.

uhộ (n.), g. *ušę̂sa* »auris«, tudi »odprtina za držaj, toporišče (pri orodju), držaj z odprtino (pri škafu), odprtina za nit (pri šivanki)«; kor. obir. *wə́x*, g. *ušéə:ta* (Karničar, Obir, 253), v Kanalski dolini *ú:šat* (Logar, DJR, 130), rez. *wu̯ẃu*, *-a* (Steenwijk, SDR, 332), pkm. *vȗho*, *-a*, pl. *vȗja* (Novak, Slovar,[2] 171), preš. pri Ozvaldu *vûho*, *-a* (Greenberg, SJ–SLS II, 172), črnovr. *wə̂χu*, g. *ušîəsa̯* (Tominec, 224), jnotr. *ušî̯esu*, *ošî̯esu*, pl. *ošî̯esa* (Rigler, Jnotr. gov., 103 s.), *ušę̂su*, g. *-a* in *ûxo*, *-a* (Košana), primor. *uxuộ*, g. *ušę̂sa*, pl. *ûxa* (Kobarid; Ramovš, Zbrano delo II, 319); v 16. st. *vhu* (Trubar), pl. *ûſheſa* (Krelj), *vhu*, pl. *vuſheſha* »auris« (Megiser), v 17. st. *vca* »orecchio« (Alasia), v 18. st. *uhú*, pl. *vſheſa*, g. *uſhès* »auris« (Kastelec-Vorenc), *uhú* »auris« (Pohlin), *vuhu*, g. *vuſheta* »Ohr« (Gutsmann). Izv. dem. *ušę́sce*, *úšce*, kol. *uhînje* (n.) »ušesa« (Danjko), *ûhvica*, *ušę̂snica* »ušesna mečica«, *uhuljȅ*, *-éta* (če ni to hiperkorektni zapis za **uhljȅ* iz *úhelj*), *uháč*, *-a* »kdor ima velika ušesa«, *uháča* »isto« in »veliko uho (na držaju)«, *ûšnica* »uhelj«, *ušę̂snik*, *ušę̂snjak* »sveder, s katerim vrtajo ušesa leseni posodi«, *ûšje* (n.) »odprtina za toporišče pri sekiri«, *ûharica*, *uhúlja* »Strix bubo« (kakor n. *Ohreule* »isto«, sbh. *sȍva ȕšara*), *úhovnik* poleg *úhič*, *úheljnik*, *uheljnják* »natresk, Sempervivum tectorium« (ker je njegov sok zdravilen pri ušesnih boleznih), *ušák*, *-a* »lonec z držaji«, adj. *uhȁt*, *-áta*, *úhast*, *-a*, *ušę́sast*, *-a* »ohrförmig, großohrig«, *ušę́sen*, *-sna* »auricularius«, v. *uháti*, *-âm* (impf) »vleči za ušesa«, *úhniti*, *ûhnem* (pf.) »prisoliti zaušnico«, *zaûšnica* »klofuta«, kompoz. *uholȃz*, *-áza* »strigalica, Forficula auricularia«.

Prim. stcsl. *ucho*, g. *ušese* in *ucha*, du. f. *uši* »auris« (g., lok. *ušiju*, dat., instr. *ušima*), pl. *ušesa*, sbh. *ȕho*, *-a* (sb. *ȕvo*), pl. *ȕši* (z analogno kračino po *ȍko* ali nekdanjih trizložnih oblikah), dial. hrv. *ûvo* (Posavina), čak. poleg *ȕho* tudi *ûho*, *nȁ ūho* (Novi) (Belič, IORJa XIV/2, 211), mak. *uvo*, pl. *uši*, blg. *uchó*, pl. *uší*, r. *úcho*, *-a*, pl. *úši*, str. *ucho*, g. *ušese*, adj. *ušesьnъ*, ukr. *vúcho*, *-a*, pl. *úši*, g. *ušéj* in *vúcha*, g. *vúch*, br. *vúcha*, pl. *vúšy*, p. *ucho*, pl. *uszy*, č., slš. *ucho*, *-a*, pl. *uši*, gl. *wucho*, *-a*, du., pl. *wuši*, dl. *wucho*, *-a*, pl. *wušy*. Psl. **ûcho*, g. **ûšese* (o akcentu Snoj, Razpr. SAZU, XV, 298) < ide. **$H_{2/3}$áu̯s-os*, g. **$H_{2/3}$áu̯s-es-e/os*; du. **ûši* je po akcentski izravnavi in odpravi prevoja korenskega vokalizma iz ide. du. **$H_{2/3}$us-s-íH_1*, prim. av. *uši* »obe ušesi, razum« (Schindler, Flexion und Wortbildung, 264; Rasmussen, Stud., 73). Sigmatsko osnovo izkazuje še stir. *áu*, *ó*, g. *aue*, dat. *áui*, *i*-jevska je znana v lat. *auris* (f.), medtem ko lit. *ausìs* (f., star. m.) z gen. pl. *ausų̃* kaže na prvotno konzonantno fleksijo, morda abstrahirano iz du. oblike; prim. tudi lot. *àuss*, stprus. akz. pl. *āusins*. Gr. οὖς (n.), g. ὠτός < **Hau̯sn̥tos*, stvn. *ôra* (n.), g. *ôren*, got. *ausō* in arm. *unkn* lahko kaže na prvotno heteroklizo. Alb. *vesh* je verjetno iz **(H)au̯s-* (o *au̯* > *ve* glej Huld, BAE, 153). Osnovna literatura: Trautmann, BSW, 18 ss.; Vasmer III, 197; Pokorny, 785. Glej tudi *úhelj*, *uhȃn.* M. S.

uhule (m.), g. *-eta* »pedant«, izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *uhùlé*, g. *-ta* »Pedant, vanus oſtentator«, in Gutsmannu: *uhule* »Pedant«. Z redukcijo nenaglašenega drugega *-u-* pri Kastelec-Vorencu *uhele* »fastosus« poleg *uhelnaſt* »prevšeten, ohol, fastosus«. Sem cgn. *Uhle* (Kamnik), z dial. izpadom predkonzonantnega *h* morda tudi *Ule*, prim. hrv. *Uhle*, *Ule* (Nosić, HOB, 194, 195).

Izhodno **uchuľę̑*, g. **uchuľę̑te* = sln. *uhuljȅ* (m.), g. *-ę́ta* »dolgoušec« iz **uchuľь* (m.) »uhelj«, kar je besedotvorna varianta k **ű́chъľь* (m.) »isto«. Pedantnež je v tem primeru pomensko motiviran kot človek z (dolgimi) uhlji, torej *»ki posluša«. Dalje glej *úhelj* in *uhộ.* M. F.

ûjčkati, *-am* (v. impf.) »otroka v naročju gugati«, tudi *ûčkati*, *-am* »isto« in *ûckati*; iz slednjega *uckâlnica* »koza za žaganje s protiutežjo za žago«, npr. *žaga na u.*

Pomensko najbližje je lit. *aukas* »guganje, zibanje; negovanje otroka« (Kurschat, 245), *aukúoti*, *-úoju* »otroka v naročju zibati; otroka vzgajati« poleg »premikati (o valovih)«, tudi *aúklė* »negovalka otrok, dojilja«, lot. *aũkle* »isto«, *aukla*, *aũklêt* »otroka negovati, v naročju ga zibati«, ničtostopenjsko lit. *ūkáuti* »v naročju nositi«, lot. *ukât* »otroka na rokah ali nogah umirjati«, *ucât*, *-āju* »isto«, *učât*, *učuôt* (Mühlenbach-Endzelin IV, 296, 293; Fraenkel, 24 s., 1160, brez sln. gradiva). To kaže, da so samo sln. glagoli ekspresivizirane tvorbe (npr. *-j-*, *-c-*) iz prvotnega dem. v. **učьkati* (tip **běžьkati* k **běžati*; SP I, 49) k izhodnemu psl. **ukȃti*, **ukȃješь* > **ukȃšь* > **úkāšь* (v sln. je akcent analogen po prez.) »otroka v naročju zibati« = lit. *aukúoti* »isto«. Izhodišče balto-slov. besedne družine more biti subst. **ãu̯kas* »guganje« in k temu denom. v. **au̯kō̃-* »zibati«. To je mogoče primerjati z got. *auhuma* »višji« (Feist, Wb., 66). Izhodišče besedne družine je ide. **eu̯-k-*, **ou̯-k-* »dvigati« poleg **eu̯-p-*, **ou̯-p-* »isto«, prim. het. *up-zi* »gor iti«, pa tudi psl. **v-ysòkъ* < **ūp-so-ko-*. Pleteršnikova domneva, da je sln. *ûjčkati* izposojeno iz n. *hutschen* »gugati«, je manj verjetna. M. F.

ûjec (m.), g. *-jca* »materin brat«, obir. kor. *wù:jc*, g. *-a* »stric« (Karničar, Obir, 253), notr. *ûi̯c* »materin brat« (Sabonje, Dolnje Vreme), *u̯ə̂i̯c* »isto« (Ilirska Bistrica; Rigler, Jnotr. gov., 134), primor. *uéjc* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 136), pkm. *vȗjec*, *-jca* (Novak, Slovar, 171); toda rez. *wu̯ýj* »isto« (Steenwijk, SDR, 332), dem. *ûjčej* »striček« = obir. kor. *hù:jči* »stric« (Karničar, l. c.), *ûjčič* »ujčev sin«, *ujčica* »teta«, *ujčîčna* »ujčeva hči«, *ûjčinja* »teta«; feminativ *úja* »materina sestra« (bkr.), *ûjna* »isto« in »ujčeva žena« (Slovenske gorice, bkr.), primor. *uéjna* »teta« (Sv. Anton; Jakomin, l. c.), pkm. *vȗjna* »ujna, ujčeva žena« (Novak, l. c.), notr. *u̯ə̂i̯na* (Jasen; Rigler, Jnotr. gov., 134); *ujnîčna* (f.) »ujnina hči«. V 16. st. *vuiez* »auunculus« (Megiser), v 18. *vujiz* »avunculus, materin brát«, *vuina*, *voina* »avunculi« (Kastelec-Vorenc), *ujz* »Mutterbruder, avunculus« (Pohlin), *vuiz* »Mutterbruder; Vatersbruder«, *vuizinja* »Mutterſchweſter«, *vizhiza* »Mutterſchweſter«,

vuizhej »Oheim, Mutterbruder« (Gutsmann). Sem cgn. *Ujc*, z nemško grafijo *Uitz*; *Ujič*, *Ujčič*, *Vujec*, *Vüjec*, *Vujčič*, *Vujevič*, *Vujovič*.

Prim. csl. *ui* »avunculus«, *uika* »amita«, hrv., sb. *ȕjāk* »materin brat« poleg *ȕjac*, g. *ȗjca* »isto« in *ȗjna* »ujčeva žena«, kajk. *vȕjec*, čak. *ȕjac*, g. *ũjca*, adj. *ũjčev*, f. *-a*, *ũjna* »ujčeva žena« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 223 s.), *ujȁc* (Brgud; Filipi, ILA, 257), hipokor. *úja*, mak. *vujko*, blg. *ùjko*, *vùjko*, *vùjčo*, r. *új*, *-a*, tudi *vúj*, *-a*, ukr. *vúj*, g. *-a*, *vújko*, *vújna*, br. arh. *vuj*, p. *wuj*, *wujaczek* tudi »striček«, dial. *wuja*, kašub. *uj*, *uja*, č. arh. *ujec*, dial. tudi »starejši človek«, slš. *ujec* »starejši človek«, dl. *huj*, *hujko* »stric, starejši moški«, gl. *wuj*, *wujk*, plb. *vau̯jə*.

Psl. **ũjь* (in **ũjьcь*) »materin brat, stric« in k temu feminativ **újьna*, prim. **strỹjь* (m.) → **strỹjь-na*. Izhodno **ũjь* (m.) je tako kot stprus. *awis* »materin brat, stric« in stir. *haue* (m.) »nečak« ter morda tudi lat. *auia* »babica (po materini strani)« substantivizirano iz ide. adj. **H₂éu̯H₂-(i)i̯o-s* »pripadajoč dedu«, tvorjenega iz **H₂éu̯H₂-o-* »ded« v lat. *avus* »ded (po materini in očetovi strani)«, arm. *hav*, g. *havu* »ded« (Klingenschmitt, LUI, 131; brez natančne morfološke analize o sorodstvu že Miklošič, 371; Trautmann, BSW, 21; Machek[2], 667 s.; Trubačev, Term. rodstva, 81 s.; Pokorny, 89). S tem sorodno lit. *avýnas* »materin brat, stric« je prav tako lahko substantivizirano iz besedotvorne variante **H₂éu̯H₂-íH₂-no-* »pripadajoč babici po materini strani« iz feminativa **H₂éu̯H₂-íH₂-*, got. *awo* »babica« je tako kot got. *qino* sekundarna nazalna osnova **awon-* iz prvotnega feminativa **H₂eu̯H₂-eH₂-*, ki ga ob gl. *wowa* »babica«, tudi *wowka* »isto« (Schuster-Šewc, ZSl VI, 1961, 574; isti, HEWb., 1682 s.) potrjuje tudi lit. *avà*, g. *-õs* »materina sestra = stričeva žena«, možno pa je predpostaviti, da ga odraža tudi anatolsko gradivo, npr. het. *ḫuḫḫa-* (c.) »ded«, lik. *xuga-* »isto« in *-xuxa-* (Furlan, Acts, v tisku). Izhodno ide. **H₂eu̯H₂-o-* verjetno ni označevalo le deda po materini, ampak tudi po očetovi strani (Benveniste, Inst. I, 223 s.). Oblika **uja* (m.) v plb., kašub. in p. je tako kot **stryja* v plb. *strâjă* nastala pod vplivom slov. sorodstvene oznake **tata* (Polański, SEDP II, 919). Glej tudi sin. *stríc I* in *vic II*. M. F.

újem (m.), g. *-jma* »merica« (Pleteršnik II, 716; Likovič, 155), tudi *ujȅm* (m.), g. *ujéma* »isto«.

Prim. hrv. *újam* (m.), g. *-jma* »količina žita kot plačilo za mlinarjevo storitev«, čak. *ūjôm*, g. *ūjmȁ* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1279), p. dial. *ujma* »zboże odjemne« (Karlowicz, SGP VI, 18). Izhodno **u--jьmъ* (m.) je deverbativ pf. prez. **u-jȉmešь* (pf.) »proč vzeti« k **jȩ̃ti*, **jȉmešь* »vzeti«, ki je prvotno označeval »odvzem«, nato pa se je pomensko specializiral na označevanje količine žita, ki jo je mlinar določil/odvzel kot plačilo za svojo uslugo. Dalje glej *jéti*, *jámem*, pa tudi *újma*. M. F.

újma (f.) »vremenska neprilika, nesreča«. Pri Pleteršniku II, 715, zabeleženo tudi kot *uîma* »isto« in k temu adj. *uîmast*, f. *-a* »poln nesreč«, npr. *uimasto leto*.

Prim. r. *újma* »velikanska količina«, br. *ŭĭma* »odvzem (npr. zdravja)« poleg »ustavitev (npr. krvi)« in »zmanjšanje«, p. *ujma* »škoda, kvar, izguba«, dial. »nesreča«, č. *újma* »škoda, kvar, izguba«, pl. »jetika«, dial. *ujma* »zlo« (Kellner, Východolašská II, 313). Izhodno **ú-jьma* »odvzem« (f.) je deverbativ prez. **u-jȉmešь*, tudi **újьmešь* (pf.) »odvzeti« psl. simpleksa **jȩ̃ti*, **jȉmešь* »vzeti« (Vasmer[2] IV, 155; Machek[2], 231; Bezlaj, ESSJ I, 230). K novemu akutu v prefigiranem prez. prim. hrv., sb. *sȁti*, *sȇm* »sesati« in k pf. *pòsati*, *pòsēm* < **po-sъsâti*, **pò-sъsemь*. Posamezni pomeni tega nomena actionis so se razvili iz prvotnega »odvzem«. Dalje glej *jéti*, *jámem*. M. F.

ûk I (m.), g. *-a* »studium, institutio, disciplina«; s pref. *náuk*, *-a* in *-úka* »doctrina; Lehre, Belehrung«, *poûk*, *-a* »Anleitung, Unterricht« (prvič pri Cigaletu), *predûk* »Vorlehre«, *podûk* »Belehrung, Information«, *nedoûk* »Halbgelehrte«; po sbh. zgledu adj. *neȕk*, f. *-úka* »neizkušen, neveden«; v kompoz. *veronáuk*, *veroȕk*, *-úka* »verski nauk, pouk iz religije«, *samoȕk*, *-úka* »avtodidakt«, tudi adj. *samoȕk*, f. *-úka* »ki se sam nauči«, *pismoȕk*, *-úka* in *pismoûk* »pismen človek, Schriftgelehrte«, adj. *pismoȕk*, *-úka* »pismen, schriftgelehrt«, adj. *maloȕk*, *-úka* »wenig gebildet«; abstrahirano iz adj. kompoz. se tudi *ûk* kaže kot adj., zlasti v predikativni funkciji, prim. *tega ni uk* »tega ne zna«; v 16. st. *vuk* »artificium, doctrina«, *navuk* »doctrina, exemplum, modeſtia« (Megiser), v 17. st. *nauuc* »inſtruttione« (Alasia), *vuk*; *ta lepi navuk*; *po vuku teh Philoſophu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vúk* »dogma, peritia, praeceptio, profeſsio«, *navuk* »doctrina, exemplum« (Kastelec-Vorenc), *uk*, *navuk* »Lehre, doctrina« (Pohlin), *vuk* »Lehre« (adj. *vuken*), *navuk*, *podvuk* »Lehre« (Gutsmann).

Prim. csl. *ukъ* »doctrina«, *neukъ* »imperitus«, sb. *uk* »vešč«, sbh. *náuk* (m.), *náuka* (f.), hrv. čak. *naȕk* (m.) »učenje, nauk, poduk, znanost«, *pȍuka* »nauk, poduk«, mak. *uka* »nauk, poduk, nasvet, navada, znanost«, *nauka* »znanost, nauk, poduk, navada«, adj. *neuk* »neizobražen«, nezanikano le v komp. *pouk* »bolj učen«, blg. *úka*, *poúka* »nauk, poduk«, *naúka* »znanost«, adj. *neúk* »neizobražen«, r. *naúka* »znanost, nauk«, *néuk* »neizobražen človek, vožnje nenavajen konj«, *néuč* »neizobražen človek«, str. *neukъ* »nevešč, neizobražen«, ukr. *naúka* »znanost, nauk«, *néuk* »neizobražen človek, vožnje nenavajen konj«, br. *navúka* »znanost, nauk«, p. *nauka* »uk, pouk, znanost, nauk«, *nieuk* »nevednež, neizobražen človek«, č. *nauka* »znanost, veda«, *nedouk* »polizobraženec, šušmar«, slš. *uka* »učenje«, *náuka* »znanost, nauk«. Psl. **ûkъ*, **na-ũkъ* (akc. tip **na-sãdъ*), **na-ũka* so deverbalna nomina actionis iz kavz. **učíti* »učiti, navajati«. Dalje glej *učíti*. M. S.

ûk II (m.), g. *úka* in *ukâ* »radost, veselje« (Murko I, 684). V 18. st. *vukati* »acclamare, krizhati, vpiti, s'enim drugim ſe resveſſeliti«, *vukanîe* »evax, en veſſel glaš« (Kastelec-Vorenc), *ukam* »jubilare«, *ukavz* »jubilator« (Pohlin), *ukati*, *ukam* »frohlocke, jauchze«, *ukanje* »Frohlockung« (Gutsmann) kaže na pomensko kontaminacijo s sln. *úkati* »javkati, vriskati«.

Pomen sln. substantiva je gotovo star, podedovan, o čemer priča morfološko drugačno, a sorodno hrv. čak. *vȉknut se* »všeč biti, rad imeti«, npr. *Kakȍ van se vȉkne šr Jûre u nôs*, tudi *obȉknuti se komu* »všeč biti (le o dekletih)« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 136) in *ȕknūt* »simpatizirati« (Kastav; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 551), blg. *obìkna* »rad imeti«, *obìčam* »isto«, *òbič* »ljubezen«, str. *obyčьnyi* »bližnji, prijateljski«, toda gl. *wyskać* »radovati«, *wysk* »veselje«, npr. *wysk a stysk* »radost in zlo« (Trofimovič, 413), dl. *vyskaś* »radovati, veseliti« poleg *juskaś* »isto« (Muka, Sł. II, 992, I, 559).

Psl. **ûkъ* (m.) »radost« ob v. *ũknǫti* in **v-ỹknǫti* je mogoče primerjati s sti. *ókas-* (n.) »ugodje, veselje, zado-

voljstvo«, ptc. pf. akt. *okivāṁs-* »prijeten«, v. *úcyati* »ugajati, všeč biti«, kar kaže na ide. osnovo **H₂eu̯-k-* »rad imeti, radovati«, ki je bila izpeljana iz ide. **H₂eu̯-* »isto«, prim. sti. *ávati* »radovati se«, *ávas-* (n.) »pomoč, prijaznost«, arm. *aviwn* »zadovoljstvo, ugodje«, lat. *aveō, -ēre* »poželeti, hrepeneti« (Pokorny, 77; Mayrhofer 1, 131; LIV, 244). Psl. v. **v-yskati* (gl., dl.) lahko odseva ide. iter. na **-sk'e/o-* **H₂u-sk'é-ti* osnove **H₂eu̯-* »rad imeti, radovati«, ki ima kot psl. **ȋskati, *ȋščešь* »suchen« podaljšan vokalizem po akrostatičnem prez. Sem verjetno tudi pomen »veder, jasen, vesel« lot. *jaũks*, ki ga Mühlenbach-Endzelin II, 98, upoštevajoč le pomen »krotek«, znan tudi v lit. *jaukùs*, povezuje z ide. besedno družino v psl. **ukъ, *učȋti*. Podobno tudi Mayrhofer, EWA I, 276, sti. *ókas-* povezuje s sti. *oc-* »navajen biti«. M. F.

úkati, -am (v. impf.) »vriskati«, pf. *zaúkati, zajúkati*, subst. *ûk, -a* »ukanje«, *úkavec, -vca, ukáč, -a, ukálo* »kdor vriska«, s protezo *hûkati, -am* »izdihavati toplo sapo v roke«, rez. »kričati«, pkm. *jùfkati* »vriskati« (Novak, Slovar[2], 57); dem. *ûckati, -am*, s protezo *jûckati, -am, vûckati, -am* »vriskati« (k besedotvorju prim. *lûckati* »po malem piti« iz *lûkati* »piti«); v 16. st. *vkajti* »jubilare, jauchtzen« (Megiser), v 18. st. *vukati* »acclamare, ovare, vociferari« (Kastelec-Vorenc), *juzkati* »jauchzen« (Gutsmann).

Prim. sbh. *úkati, ûčēm* »ukati, hukati toplo sapo«, *húkati, hûčēm* »isto«, *ûk, -a, hûk, -a, ȕka, hȕka* »kričanje, hrup«, mak. *uka* »hukati toplo sapo« in »ukati (o sovi)«, blg. *júkam* »poditi z glasom *ju*« (Mladenov, 700), r. *úkatь* »glasno vpiti«, č. *vyjukat* »prestrašiti«, slš. *ujúkat'* »oglašati se z *uju* v znak veselja ali žalosti, bučati, vršeti«. Tvorjeno iz interj. **u*, prim. k besedotvorju sln. *jâvkati*, sbh. *jàukati* »tarnati, jadikovati«, r. *aúkatь* »vpiti, kričati« iz interj. sln. *jav*, sbh. *jào*; **mukati* iz onomatopeje *mu*, **gukati* (sln. *gûkati*, sbh. *gúkati*, r. *gúkatь*, slš. *húkat', hučat'* »bučati, vršeti, doneti«) iz interj. **gu*. Interjekcije, onomatopeje in otroške besede pogosto ne podlegajo fonetičnim spremembam, zato ni ugotovljivo, ali je treba izhajati iz **au̯* kot v got. *auhjōn* »hrumeti, ropotati«, lit. *aũka* »vihar«, ali iz **ū* kot v stir. *uch* »joj«, lit. *úkčioti* »javkati«, *ū̃kauti* »kričati«, lot. *ûkšêt* »klicati, kričati, vriskati« (Miklošič, 371; Skok III, 540; Vasmer III, 179; Pokorny, 1103). Iz podobnih interj. srvn. *jū* oz. *jūch* je tvorjeno srvn. *jūwen, jūwezen* in *jūchezen* > nvn. *jauchzen* »vriskati« s suf. *-ezen* kakor v *mucksen* < stvn. *(ir)muckezen* iz *muck* (o tem Kluge[23], 409). Glej tudi *úliti, ûk II*. M. S.

ukvárjati se, *-am se* (v. impf.) »occupari, tractare, agere«, gor. *ukvárjat se*, črnovr. *ukwârję̂t sę* (Tominec, 224), pri Prešernu *slep je, kdor se s petjem ukvarja*.

Nedvomno iter. od *ukváriti se* »utruditi se« (Janežič) < »izmučiti se, postati neuporaben« < **vъ-kvarȋti sę* (Snoj, SES, 697), prim. sbh. *ukváriti se, ùkvārīm se* »pokvariti se«. Dalje glej *kváriti*. M. S.

úlar (m.), g. *-a* »uzda« (bkr.; Šašelj, Biseṙnice I, 314).

Prim. hrv., sb. *ȕlār*, g. *-ára* »povodec« (Vuk), na Kosovu *ulâr* »isto«, tudi *jùlār*, kar je tako kot blg. *julàr* in alb. *jullar* iz turš. *yular* »povodec«, to pa verjetno iz gr. εὔληρα (n. pl.) »vajeti« (Mladenov, 700; Skok III, 541; Škaljić, Turcizmi[6], 374), kar je sorodno z lat. *lōrum* »jermen, uzda« in arm. *lar* »vrv, vez« (Frisk I, 588). Bkr. beseda je v sln. prišla prek sosednjih hrv. govorov, od koder so jo zabeležili Della Bella, Belostenec, Jambrešić in Stulli (ARj XIX, 489). M. F.

ulftra (f.) »tok, pharetra«, samo v 18. st. *vlftra* »corytus, ša ftrele, sveder« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz srvn. *hulfter* »tok«, bav. n. *Holfter, Hulfter* »isto«, kar je kakor srvn. *hulte* »isto« in »pregrinjalo« > sln. *ulfta* »pregrinjalo pod sedlom«, samo v 16. st. *vlfta* »Saateldeck, stratum« (Megiser), in srvn. *hulst* »ogrinjalo, odeja«, got. *hulistr* »isto« nomen instrumenti iz stvn. *hullan, hullen* »zagrniti, pregrniti, prekriti«, got. *huljan* »isto« iz ide. baze **k'el-* »skriti« (o germ. Kluge[23], 530; Feist, Wb., 274; LIV, 286). M. S.

úlica (f.) »via«, pkm. *vùlica* »isto« (Novak, Slovar, 126); pl. *úlice* »ozke poti, ki so ograjene s sečjo, plotom ali kamenjem in po njih gonijo živino na vodo ali pašo« (dol., notr., Savinjska dol.), dem. *úličica*, adj. *úličen*, f. *-čna*. V 16. st. *vliza* »platea« (Megiser), v 18. st. *ena uliza* »platea, en plaz, ena gaſſa«, *ulizhiza* »viculus, gaſſiza, vaśza« (Kastelec-Vorenc), *ulèze* »Gaſſe, platea, aditiculus« (Pohlin), *uliza, vuliza, veliza* »Gaſſe« (Gutsmann). Sem tpn. *Ulčice* pri Podsredi, mtpn. *Ulica, Huda ulica, Ulice, Ulčice, Vúlčice*, tudi *Gulce*, hdrn. *Ulčnik* (Bezlaj, SVI II, 285) in cgn. *Ulčar, Ulčer* in *Ulčnik* z verjetno pomensko podstavo »potepuh«, prim. hrv. *ȕličār* »potepuh« (Stulli), mak. *uličar* »kdor je nepr**e**stano na ulici« oz. mak. *uličnik* »isto«.

Prim. stcsl. *ulica* »platea«, hrv., sb. *ȕlica* »prostor ali prehod med dvema vrstama hiš na vasi ali mestu, pot, steza; dvorišče«, tudi »vas« in »špalir« (ARj XIX, 501 s.), hrv. čak. *ȕlica* »vaška pot« (Povlja na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1283), mtpn. *Ȕlica* (Vrgada; Rječnik, 224), mak. *ulica* »pot med hišami v naselju«, blg. *ùlica* »isto«, r. *úlica*, str. *ulica* »trg, ulica, prehod med dvema vrstama hiš; prehod; vrsta; vrata«, ukr. *vúlicja* »ulica; prostor, kjer se mladina zbira za petje, ples ipd.«, br. *vúlka*, dem. *vúločka*, p. *ulica*, č. *ulice*, slš. *ulica*, gl. *wulica* < slov. jezikov (Schuster-Šewc, HEWb., 1704). Iz slov. jezikov je lit. *ū̃lyčia* »pot, cesta«, lot. *uolīca* »pot med plotoma« (Fraenkel, 1162), *ulica* (Mühlenbach-Endzelin IV, 297), madž. *utca* »ulica« z ljudskoetimološko naslonitvijo na madž. *út* »cesta, pot«, tudi *úcza* »isto«, *ulcza*, l. 1577 *úcza* (EWU, 1582), rum. *uliță* »isto« (Tiktin, Wb., 1162).

Psl. **ȗlica* (f.) in k temu **ulъka* (f.) v str. *ulъka, ulka* »majhna ulica« ter r. *zaúlok* »stranska pot« (Miklošič, 372; Trautmann, BSW, 18; Vasmer III, 182). Psl. **ȗlica* se navadno primerja s pomensko podobnim arm. *uł, ułi* »pot« (Pedersen, KZ XXXIX, 1906, 459; Solta, Die Stellung, 202; Vasmer[2] IV, 159; Machek[2], 668; Skok III, 542), kar je iz **ulii̯o-* ali **ūlii̯o-* in zaradi razhajanja v vokalizmu lahko le korensko sorodno. Zaradi možnega sorodstva z ide. **au̯lo-* »podolgovata vdolbina, luknja« v psl. **ûlъ* = hrv. *ûl*, g. *-a* »panj« in **úl'ь* »isto« ter lit. *aũlas* (m.) »golenica (kot del škornja)«, gr. αὐλός (m.) »cev, tul, žleb« in s premetom lat. *alvus* »ulj, panj« ob »trebušna votlina« (Trautmann, BSW, 159; Vasmer[2], l. c.; Skok III, 542) je psl. **ȗlica* lahko iz vrddhiranega adjektiva **āu̯ló-* »takšen, ki ima **au̯ló-*, tj. podolgovato vdolbino«, ki je bil kot **ā́u̯liH₂* (f.) prestrukturiran v psl. **ȗlica*. Oblika **ā́u̯liH₂* se lahko ohranja v het. *auli-* (c.) »cevast organ na sprednjem delu vratu; goltanec«, vrddhi predloga pa nedvomno tudi v lot. *aũlis* »iz jelkinega lubja ali iz preperelih hlodov narejen panj«. Dru-

gače o rekonstrukciji het. leksema Kimball, Sprache 36/1, 1994, 13 s. Sorodstvo psl. **ű̄lica* z gr. αὐλή (f.) »ograjeno dvorišče, ograja; dvor, hiša« kljub Rozwadowskemu, Eos XIX, 96 (sprejema Machek², 668), ni verjetno, ker je to tvorba iz gr. ἰ-αύω »počivati, prenočevati« (Frisk I, 186). Vaillant, Zb. Ivšić, 390 s., zaradi akuta v **ű̄lica* zavrača sorodstvo z **ul'ь* oz. **ulьjь* in domneva izhodno **ûla*, kar naj bi bilo izposojeno iz lat. *aula* »dvor(išče)«. Glej tudi *ûlj.* M. F.

úliti, *-im* (v. impf.) »tuliti, zavijati (o vetru)«, *uli mi po glavi* »ich habe Ohrensausen«. Pleteršnik navaja kot sav. in po Cafu; potrjeno tudi v prleš. *vûliti* »tuliti« (Greenberg, SJ/SLS II, 172).

Ker je beseda potrjena v dial., v katerem se evidentno ohranja *h-*, je treba izhajati iz **uliti* iz onomat. *u*, prim. k tvorbi *túliti* iz onomat. *tu* in *krúliti* iz *kru*, prim. podobno tvorjeno lat. *ululāre* »tuliti«, lit. *ulúoti* »isto«. Glej tudi *úkati*. Iz podobnih onomat. *hu* in *fu* je tvorjeno sln. *húliti*, *fúliti* »pihati«, glej *húliti II.* M. S.

ûlj (m.), g. *-a* »votlo drevo; čebelji panj«, *uljen* (m.) »isto« (rez.), tudi *uljník*, s protezo polj. *volník* (Pintar, LMS 1895, 49), *uljnják* »panj«, primor. *u'lanc* »isto« (Potok; Jakomin, NS, 138), *uljanec* poleg *uljant* (Tomšič, Olive in sol, 379); adj. *ûljev*, f. *-a*. V 18. st. *volnâk* »apiarium« (Pohlin).

Prim. stcsl. *ulii* »alveus«, hrv. *ûl* (m.), g. *-a* »panj« (Cres; Tentor, JA XXX, 1909, 202), v Houtzagers, ČD, 385, zabeleženo tudi s protetičnim *g-* in izpričano že pri Vitezoviću in Popoviću (ARj XIX, 484), *ùlīšte* »isto«, tudi *ulj* (m.), g. *-a* »isto«, *uljànīk*, g. *uljaníka* »čebelnjak«; Skok III, 543, navaja akc. varianto *ȕl* (m.), g. *ulȁ* »panj« za Punat, a vira zanjo ne navaja in je zato ni bilo mogoče preveriti, mak. *ulenik* »čebelji panj«, *ulište* »isto«, blg. *ùlej*, *ùlište*, r. *úlej*, g. *úleja/úlьja* »panj«, ukr. *vúlij*, *-a*, br. *vúlej*, *-a*, p. *ul*, g. *-a*, pog. tudi »luknja«, č. *úl*, stč. *úlí*, slš. *úľ*, gl. *hul*, dl. *wul*, *-a* »izdolbeno drevo, koder se nastanijo čebele«, dem. *hulik*, plb. *vau̯l*. Iz slov. jezikov je rum. *uleĭŭ* »izdolbeni del drevesa, ki služi za bivališče« (Tiktin, Wb., 1674).

Psl. **ûlъ* (m.) poleg **úľь* (m.) in **úlьjь* (m.), vse verjetno s primarnim pomenom »(podolgovata) votlina, luknja (v drevesu)« → »panj«. Prva oblika je formalno enaka lit. *aũlas* (m.) »golenica (kot del škornja)« in gr. αὐλός (m.) »cev, tul, žleb« in s premetom lat. *alvus* »ulj, panj« ob »trebušna votlina« (k premetu prim. lat. *taurus* »bik«, gr. ταῦρος »isto« ob srir. *tarb*, kimr. *tarw*), drugi dve pa bliže lit. *aulỹs*, g. *aũlio* »panj« in lot. *aũlis* »iz jelkinega lubja ali iz preperelih hlodov narejen panj«, stprus. *aulis* »golen« ob *aulinis* »golenica (kot del škornja)«, kar dopušča, da se za izhodišče izrazov rekonstruira ide. subst. **au̯lo-* »podolgovata vdolbina, luknja« (Miklošič, 372; Trautmann, BSW, 18; Vasmer II, 181; Fraenkel, 25; Frisk I, 186; Pokorny, 88) in k temu subst. **au̯l-íH₂* ter vrddhiran adj. **āu̯lo-*, ki se substantiviziran ohranja v lot. *aũlis* in psl. **ű̄lica*. S tem je korensko povezano het. *auli-* (c.) »cevast organ na sprednjem delu vratu; goltanec«, kar je po Kimball, Sprache 36/1, 1994, 13 s., z ide. kratkim diftongom **au̯*, možno pa bi bilo izhajati tudi iz **āu̯liH₂-*.

Sem verjetno tudi sln. *ulijânka* »parus« (Sv. Duh pri Krškem) zaradi pogostega gnezdenja v votlih štorih (Erjavec, LMS 1882-1883, 287). Sln. varianta s protezo **vuljânka* »parus« se je tako kot pkm. *vȉlica* »ulica« (navaja Ramovš, Hgr. VII, 186) < psl. **ű̄lica* prek disimilacije **vü- > vi-* (o tem Ramovš, l. c.) razvila *vilânka* »parus« (Pleteršnik II, 769, po Miklošiču in Cafu). Glej tudi *vinják* in *úlica*, *uljệ*. M. F.

ulja (f.) »gos« (rez. po Cafu), kasneje nepotrjeno, v Osojanih danes *óćą* »isto« (Steenwijk, SJ/SLS III, 130) < furl. *ôcie*.

Verjetno prevzeto iz furl. **vólie*, **vûlie* < **ocula*, kar je dem. od furl. *oca* < *auca* »gos«. K furl. fonetičnemu razvoju prim. furl. *vóli*, v Guminu *vûli* (navaja Pirona, VF,² 1290, 1673) < lat. *oculus*. Ni ugotovljivo, ali je rez. *u/u̯* substitut furl. *ô*, ki se je priključil domačemu razvoju, prim. *wų̂s* »voz«, *wúl* »ol«, ali izvira že iz furl. dial., kot dopušča navedeno guminsko *vûli*. M. S.

uljệ (n.), g. *-sa* »tvor, absces«, v pl. *uljesa* »Ranunculus acer« (Rodik na Krasu); v Ribnici na Dol. *olệ*, *-sa* »gnojen absces«, v Borovnici *vəljệ* (Ramovš, Zbrano delo I, 61); po Murku in Miklošiču tudi *ul*, *-i* (f.), po Murku tudi *ula* (f.) »isto«, v 16 st. *vule* »Schlier, bubones« (Megiser).

Štrekelj, Lwk., 68, primerja stp. *ul* »tvor, absces«, v 16. st. *noga ulów pełna* (Brückner, 593), in domneva izposojo iz srvn. *ulmic* »nagnit«, spn. *Ulm*, *Olm* »gnil les, giniloba, gnila korenina«. Odpad izglasnega *-m* pojasnjuje s pretežno rabo enozložne oblike nom. in akz. **ulm > ul*. Prvotni dem. *uljȇ* naj bi se sekundarno priključil sigmatski deklinaciji. Izvajanje iz n. ima več pomanjkljivosti: n. beseda ni potrjena v vn., temveč le na Saškem in severneje; pri izposoji v sln. ne bi pričakovali neproduktivne *i*-jevske deklinacije; malo verjetno je, da bi se tako v sln. kot v p. sekundarno razvil isti pomen, ki ga v n. ni zaslediti. Še manj verjetno je domnevanje izposoje iz gr. αὐλή »ograja, dvorišče, veža, hiša« > ngr. »brazgotina« (Matzenauer, CS, 359), saj besede v drugih balk. jezikih ni, neposredne izposoje iz gr. pa v sln. ni mogoče domnevati. Tudi Matzenauerjeva semantična primerjava s csl. *jazva* »jama, rana« ne ustreza popolnoma. Zato se zdi verjetnejše domače poreklo. Možno je rekonstruirati psl. **ulь* »votel panj« < ide. **(H)āu̯-li-*, kar se po prehodu v tematsko deklinacijo (prim. sbh. *mȉš*, *pût*) ohranja še v hrv. čak. *ûl*, *-a* »panj« (Cres; navajata ARj XIX, 484, in Houtzagers, ČD, 385). V sln. je **ulь* prešlo v žensko *i*-jevsko deklinacijo, terciarno v *a*-jevsko in analogno po poimenovanjih nekaterih telesnih delov (*okộ*, *uhộ*, *telộ*, dial. tudi *bédro*) v sigmatsko. Semantično je treba pomen »tvor, absces« izvesti iz »cev, cevasta izdolbina«, od koder je tudi že psl. pomen »panj«, prim. tako lat. *fistula* »cev, piščal« in »tvor, čir«. Drugače Bezlaj, Eseji, 136, ki primerja sln. *voleki* »ledvice«, sbh. *vòlja* (Skok), *vȍlja*, *vólja* (Rečnik SANU II, 779), č. *vole*, p. *wol* »golša pri ptičih«, s čimer soglaša Kurkina, DS, 70 s., ki pritegne še več gradiva in dopušča možnost primerjave z lit. *vélti* »valiti, kotaliti, tolči, mikati (prejo), zaplesti«, manj verjetno z ide. **(s)u̯el-* »nabrekniti«. Slaba stran te primerjave je dejstvo, da je sln. stanje izvedljivo le iz oblike z vzglasnim etimološkim *u-* in ne *o-*. Dalje glej *ûlj.* M. S.

ulộgi (m. pl.) »protin, podagra«, tudi *úlogi* (m. pl.) »isto«. Pleteršnik navaja po Cafu, Valjavcu in Miklošiču ter iz kajk.; beseda je torej iz vzh. dial., morda samo kajk.

Prim. star. hrv. *ulog*, pl. *ulozi*, kajk. *vulog*, *vlog*, star. sb. *uloga* »bolezen, pri katerih bolijo kosti ali sklepi«, mak. *ulogav* »hrom«, *ulog*, *uloga*, *ulogavec*, *ulogar*

»hromec, pohabljenec«, star. r. *ulógij* »pokvečen, hrom«, npr. *onъ ulogъ nogami* (Dal', Slovar'[2] IV, 489), p. *ułoga* »hromost«. Iz slov. jezikov je alb. *ulók* »hrom«, rum. *olog* »isto«. Izhajati je treba iz **ûlogъ*, **ulòga* »ležanje«, kar sta nomena actionis od **u-let'ĭ sę* »uleči se«, oz. **u-logъ̏* »ležeč«, kar je nomen agentis istega glagola (Miklošič, 162; Skok 283; Brückner, 594), glej *u-*, *ležáti*, *polȍg*. M. S.

úm I (m.), g. *-a* »intelectus, mens«, dial. tudi »pomen, načrt, spomin«; tudi *ûm*, g. *úma*, adj. *úmen*, *-mna* »pameten, razumen«, *ûmstven*, *ûmski*, *umẹ́len*, *-lna*, v. *umẹ́ti*, *-ẹ̑jem*, *-ẹ̑m* (impf.) »razumeti, znati«, tranz. *úmiti*, *-im* »spametovati«; v 16. st. *ûm*, 3. sg. *vmei*, 2. pl. *vmeſta* (Krelj), *od vuma ÿti* »toben, furo, diviati«, *vmeti* »tenere« (Megiser), v 18. st. *um* »intellectus«, *umn* »rationalis«, *umliv* »attentus« (Pohlin), *um*, *umnoſt* »Verstand, Gemůth« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *umъ* »mens«, *uměti*, *-ějǫ* »intellegere«, sbh. *ûm*, g. *úma*, mak. *um* »pamet, misel, nasvet«, blg. *úm*, d. obl. *umъ́t*, r., ukr. *úm*, g. *umá*, p. dial., č., slš., gl., dl. *um*, g. *-u*. Iz slov. jezikov je lit. *ũmas* »misel, pomen« in lot. *uôma* »razum«. Psl. **úmъ*, g. **umà* < ide. **(H)au̯-mó-* (besedotvorno podobno je **dhuH-mó-* ≥ psl. **dýmъ*) iz korena **(H)au̯-* »čutno dojemati«, prim. het. *uḫḫi* »vidim«, *autti* »vidiš«, *uu̯a-* »pojaviti se«, sti. *pra-*, *ud-avati* »opaziti, dojeti«. Nazalna osnova je znana v lit. *aumuõ* »razum« (Miklošič, 372; Vasmer III, 183; Pokorny, 78; Mayrhofer I, 57; Fraenkel, 26). Glej tudi *jáviti*, *razûm*, *sûm*, *dvȍm*, *umẹ́ten*. M. S.

um II (m.) »jeza, ihta, žolč«, *na umu biti* »jeziti se« (rez.). Že Megiser v 16. st. navaja zveze *od vuma ÿti* »unsinnig sein, toben«, *od vuma poiti* »unsinnig oder taub sein, unsinnig werden, den Verstand verlieren«, ki bi jih bilo mogoče uvrstiti k *úm I*. Vendar rez. pomenski razvoj ni razumljiv. Sklepati smemo, da je eksistiralo **umъ* »jeza«, kar ustreza lit. *aũmonis* (adj.) »nesmiseln, besen«, lot. *aumanis*, lit. *aũmenimis*, *aumeniomis* »bolan, slab«, *aumeniuoti* »biti otožen«, stprus. *auminius* »otožen«, kar razlaga Fraenkel, 26, iz pref. **au̯-* »proč« in **men-* »misliti«.

umâk (m.), g. *-a*, npr. *skuhati 'jajce na umak* »v mehko«. Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 324, povezuje s sln. *omâka* »Tunke« in izvaja oboje iz štaj. n. *Unmage* »pšenični odpadki, politi s kropom«, kar se pomensko ne ujema. V 18. st. navaja Gutsmann *namak* poleg *smok* »Tunke«, kar je kakor sln. *omâka*, č. *omáčka* gotovo iz *omâkati*, *omočíti* k *mọ́ker*.

úmber (m.), g. *-bra* »grča v lesu«, *úmbrast* »grčav« (gor.). Nejasno, komaj prevzeto in skrajšano iz furl. *umbrizzòn* »popek« < **umbilīcōnem* k lat. *umbilīcus* »popek«. M. S.

umẹ́kniti, *umẹ̑knem* (v. pf.) »postati mehek«, tudi *umẹ́hniti*, *umẹ̑hnem* »isto«.

Prim. stcsl. *umęknǫti* »mollescere«, hrv., sb. *mȅknuti*, *mȅknēm* »postajati mehek«, blg. *mékna* »isto«, r. *mjáknutь*, ukr. *mjáknuty*, br. *mjáknucь*, p. *mięknąć*, č. *měknout*, slš. *mäknúť*, gl. *mjaknyć*, dl. *měknuś* (impf.) »postajati mehek«. Psl. **męknǫti* (Trautmann, BSW, 184; Vasmer II, 187) je nazalni inkohativ (Schuster-Šewc, HEWb., 914) neohranjenega slov. v. **męk-ti*, **męčešь* »mehčati«, ki je bil podlaga za ptc. pret. akt. **męklъ* (prim. r. *mjáklyj* »omehčan, razmehčan«) in psl. deverbativni adj. **mę̂kъkъ* »mehek« tipa **žegъkъ*, **tepъkъ*. Dalje glej *mẹ́hek*. M. F.

umẹ́ten (adj.), f. *-tna* »diligens, artificiosus«, semkaj *umẹ̑tnik* »artifex«, f. *umẹ̑tnica*, abstr. *umẹ́tnost* »ars«, v 18. st. *umětn* »artificiofus« (Pohlin); z drugim sufiksom *umẹ̑tel*, *-i* (f.) »veščina, umetnost«, adj. *umẹ̑telen*, *-lna* »geschickt, erfahren, kunstfertig, künstlich« poleg *umẹ̑talen*, *umetálen*, *-lna* »isto«, abstr. *umẹ̑telnost*, *umetâlnost*, *-i* (f.), v 16. st. *vmeital* »veščina« (Trubar), *vmetaln* »artificiofus«, *vmetalnost* »dexteritas«, *vmetelnu* »künstlich«, *vmetelnost* »artificium« (Megiser), v 17. st. *vmetelnoſt* »veščina, spretnost« (Janez Svetokriški), v 18. st. *umetâlz* »artifex«, *umetalnoſt* »ars, mufa« (Pohlin), *vmetalnoſt* »Kunst«, *vmetalnik* »Künstler« (Gutsmann).

Prim. csl. *umětelь* »peritus«, *umětelьnъ* »intelligens«, sbh. *ùmjetan*, *-tna* »diligens, artificiosus«, star. hrv. *umjetelj*, *umjetelac* »vešč človek, strokovnjak, mojster« (ARj XIX, 592 s.), mak. *umetnost* »ars«, p. dial. *umiejętnik* »umetnik« (Karłowicz, SGP VI, 27). Izhajati je treba iz več sorodnih tvorb. Sln. *umẹ́ten*, sbh. *ùmjetan* je iz **u-mětьnъ*, kar je iz ptc. pret. pas. od **uměti* »intelligere«. P. dial. *umiejętnik* je iz osnove ptc. prez. akt. Iz jslov. nomena agentis **umětelь* (m.) je tvorjeno sln. *umẹ̑telen*. Za varianto *umẹ̑talen* domneva Ramovš, JA XXXVII, 173, Hgr. II, 47, da je nastala iz *umẹ̑təln* po redukciji posttoničnega *-ě-*, vendar je med *-t-* in *-l-* etimološki *-e-*, zato se ta razlaga ne zdi verjetna. Ker regularnih možnosti za nastanek *-a-* iz *-e-* ni in ker morebitnega tertium comparationis ni najti, se zdi bolj verjetno izhajati iz paralelne tvorbe **umětalь* »veščina«, izpeljane iz ptc. pret. pas. s sufiksom kot v *strmâl* »strmina«. Dalje glej *úm I*. M. S.

unáviti, *-im* (v. pf.) »utruditi« (Fram; Pleteršnik II, 725, po Cafu).

Pomensko enako je č. *unavit* »utruditi«, stč. *naviti (sě)* »mučiti (se)«, slš. dial. *naviť sa* »utrujati se« (Kálal, Sl., 371), knjiž. *unaviť sa* (pf.) »utruditi (se)«, r. dial. *onávitьsja* »utruditi se«, *onáva* »slabost, utrujenost«. Izhodno **nåviti* je kavz. k psl. **nůti* (s prez. **novèšь*), ki se lahko ohranja v slš. iter. *unúvať* »dolgočasiti, nadlegovati, sitnariti« in je tako kot psl. kavz. *båviti* z **bẏti*, **slåviti* s **slẏti*, **plåviti* s **plẏti* v besedotvornem razmerju s psl. **nẏti*, **nẏješь* (< ide. **neu̯H-/*nuH-*), prim. csl. *unyti* »slab biti«, *unyvati* »malodušen biti, obupavati«, str. *nyti*, *nyju* »žalosten biti«, nr. *nýtь*, *nóju* »boleti, tarnati, tožiti«, ukr. *nýty* »isto«, br. *nýcь* »boleti, topo boleti; moledovati«, stč. *nýti*, *nyju* »mučiti, utrujati«, nč. *nýti* »koprneti po čem«, slš. *nyť*, *nyje* »žalovati; ganjen postati«, p. dial. *nyć*, *nyje* »zaradi žalosti slabeti, mučiti se«, gl. *nyć* »mučiti se«, ter **navъ* (m.) »mortuus« v sln. kol. *nâvje* »duše nekrščenih otrok« < *»mrtveci« (Bezlaj, ESSJ II, 216; Machek[2], 392; ES 24, 11; 26, 66 ss.; 24, 49 ss.). S to besedno družino povezuje fit. **za-/a-novetь* »Cytisus« (v sln. *zánovet* »idem«) Varbot, Etimologija 1973, 1975, 30 s. Dalje glej *nâvje*, pa tudi *núja*. M. F.

ūnča (f.) »utežna mera, približno 35 g«, v 18. st. *dvá lota, ali ena vnzha* »uncia« (Kastelec-Vorenc), *unzha* »uncia« (Pohlin), *unzia*, *unzha* »Unzen« (Gutsmann).

Kakor hrv. *únča* prevzeto iz it. (učeno) *ùncia*, ljudsko *òncia* < lat. *uncia* »dvanajstina celote«, kar je prevzeto tudi v gr. ὀγκία, οὐγκία, οὐγγία »isto«, got. *unkja*, ags. *ynce* »cola«. Lat. *uncia* < **oncia* < **ōncia* < **oincia* < **oinicia* s prvotnim pomenom »enota« je tvorjeno iz

stlat. *oinos* > klas. lat. *ūnus* »en« (Walde-Hofmann II, 815 s.). Iz istega lat. vira je prek n. *Unze* prevzeto sln. *ūnca* »unča« (Janežič), star. hrv. *unca*, č. *unce*, prek r. *úncija* ali direktno iz lat. je sln. *ūncija* (Cigale), star. hrv. *uncija*, p. *uncja*, č. *uncia*, *uncie* »isto«. M. S.

unkač (m.), g. *-a* »pila sellae«; v 18. st. *unkazh* »pomum ephipii« (Pohlin), *unkazh* »Sattelknopf« (Gutsmann). Prim. sbh. *ùnkaš* »isto«. Izposojeno iz turš. *önkaş*, komponirano iz *ön-* »sprednji« in *kaş* »sprednji ali zadnji dvignjeni del sedla« < stturš. *koş* »sprednja stran« (Matzenauer, CS, 359; Škaljić, Turcizmi, 632). Kasneje se za ta pojem uporablja *budlo* in *bedro* (Cigale).

ùntig (adv.) »veliko, več kot dovolj« (pkm.; Novak, Slovar², 162).

Prevzeto iz madž. *untig* »do sita, do vrha« (Novak, l. c., kjer se pomotoma namesto madž. navaja n.) k madž. *un* »biti sit, naveličan« (EWU, 1577). M. S.

ûpati, *-am* (v. impf.) »sperare«, tudi »dovoliti si, drzniti si«, npr. *on (si) ni upal besede spregovoriti*, tudi *upati komu kaj* »zaupati komu kaj«, pf. *zûpati se* »k srcu si vzeti«, *vzûpati se* »isto«; iter. *upávati*, *-am* (v. impf.) »na počak puščati«; *ûp* (m.), g. *-a* »spes, fides«, adj. *ûpen*, f. *-pna*, *upník* (m.) »creditor«, *upníca* (f.) »credetrix«, nomen actionis *ûpanje* (n.) »spes«; pf. *zaûpati*, *-am* »fidere«, *obûpati*, *-am* »desperare«, od tod *obûp* (m.) »desperatio« in k temu adj. *obûpen*, f. *-pna* »brez upa, slab, nemogoč«. Obir. kor. *če sɛ tì: nə hù:paš* »če se ti ne upaš« (Karničar, Obir, 200), pkm. *vȕpati*, *-an* »upati, drzniti se«, s *se* »upati«, *vȕpanje* »upanje« (Novak, Slovar², 171), notr. *ûpat* (Rigler, Jnotr. gov., 134), gor. *ù:pat*, *-am* (Kropa; Škofic, Diss., 373). V 16. st. *vupati* »sperare«, *vupanje* »spes« poleg *vfanje sgubyti* »desperare« in *ſe ſavupati*, *ſe savupati* »confidere« (Megiser), l. 1607 *vpat* »ſperare, troſtat«, *vpagnie* »ſperanza« (Alasia), v 18. st. *vupati* »sperare«, *ſe vupam de ſe bo ſgodilu* »confore« (Kastelec-Vorenc), *vupam*, *upam* »sperare« (Pohlin), *vupam* »hoffe, vertraue« (Gutsmann).

Prim. csl. *upъvati*, *upъvajǫ* »sperare«, *upъva* »spes«, *pъvati* »confidere«, *vъspъvati* »isto«, hrv. *ȕfati (se)*, *-ām (se)* (Vuk), v Vodicah *ûfati*, *-an*, *úfanje* in *ûp*, g. *-a* »up« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 201), v Brusju na Hvaru *ufȁt se*, *ufôn se* (pf.) »upati se« in *ȕfot se*, *-on se* »zaupati, verovati« (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 704), blg. *ufam se* (Vinga) poleg *upovàvam se*, r. *upovátь*, *upováju* »zaupati v kaj, zanašati se«, ukr. *upovát́y* »isto«, p. *ufać* »nadejati se«, *zaufać*, stp. *pwati*, *pwa*, č. *doufat* »upati«, *zoufat* »obupati«, slš. *úfat (sa)* »upati«, pom. *dùfac* (Lorentz, Wb. 1, 165).

Psl. **u-pъvâti*, **u-pъvâješь* (> **úpъvāšь*) »naprej misliti« je kompoz. iz **u-* < ide. **au̯-* »proč, naprej« in **pu̯aH₂-i̯e/o-* → psl. **pъvâti*, **pъvâješь*; k temu adj. **pъvьnъ* v ukr. *pevnyj* »zvest, zanesljiv«, p. *pewny* »gotov« (> lit. *pevnas*, *piũnas* »gewiss, zuverlässig«; Fraenkel, 583), č., slš. *pevný* »trden, krepak«, ki kaže na psl. subst. **pъvъ* (m.) »zvestoba, zanesljivost ipd.« < **pu̯u̯o-* < **pu̯o-* < praide. **puH₁/₃-ó-*, iz katerega je denom. v. **pъvâti*. Sorodno je het. *ka-ppuu̯ai-* »šteti, pregledovati, meniti« iz **ko-* ali **km̥-* in **puu̯aH₂-i̯e/o-* (Cop, Linguistica VII, 104; Machek², 123 s.) oz. zaradi **-uu̯-* > het. *-um(m)-* bolje **puH₁/₃aH₂-i̯e/o-*. Oba glagola ohranjata ide. koren **peu̯-* »misliti, pregledovati, razumen biti« (Pokorny, 827), ki se motiviran kot **peu̯-t-* »isto« ohranja v **pъtâti*, prim. hrv., sb. *nàptati* »izslediti«, č. *ptát se*, in v iter. **pýtati*, lat. *putō*, *-āre* »meniti, soditi«, *com-putō*, *-āre* »zračunati, sešteti«. Dvomljivo Rozwadowski, RS II, 103, ki primerja s pomensko oddaljenim sti. *pávate* »čistiti«, *punā́ti* »isto«, in Zubatý, JA XVI, 408, ki dopušča možnost sorodstva z lit. *pū́ti*, *pūvù*, *puvaũ* »gniti, trohneti«. Glej tudi *pítati*. M. F.

upíker (adj.), f. *-kra* »piker«, sav. »občutljiv (o želodcu)«, tam tudi z anticipiranim *r* in disimilacijo *r – r* > *r – l* *upríkel*, *-kla* »isto«. Varianta z *u-* nima znanih paralel, glej *píker*. M. S.

ùpkač (m.), g. *-a* »ptič« (Novak, Slovar², 162). Pleteršnik I, 288, navaja vzhštaj. *hupáč*, *hupkáč* »smrdokavra, Upupa epops«, v. *húpati*, *-am* (impf.) »oglašati se z glasom *hup*«.

Prim. hrv. dial. *ſutac*, *fȕtavac*, *vutač*, sb. dial. *vutkalica*, *vutkuš* »smrdokavra«, p. *hupek*, gl. *hupak*, *wupak*, dl. *hupac* »isto«, gl. *hupać* »vpiti kot smrdokavra«. Semkaj morda str. *chupsti sja* »bahati se«. Psl. **ū̋pati* (tudi **chū̋pati* (?)) »vpiti (kot smrdokavra)« je imitativna beseda. Drugi ide. jeziki imajo tu reduplicirane tvorbe z *o*-jevskim ali *u*-jevskim vokalizmom, prim. arm. *popop*, nperz. *pūpū*, gr. ἔποψ, lat. *upupa*, spn. *Hupphupp*, stvn. *wituhopfo* > nvn. *Wiedehopf*, lot. *puppukis* »smrdokavra« (Skok I, 539; Schuster-Šewc, HEWb., 362; Pokorny, 325). Glej tudi *húpati*. M. S.

ûra (f.) »hora, horologium«, pomen »vreme« je znan v zvezah *huda ura* »nevihta« (→ *hudoûrnik* »potok, ki teče ob hudi uri« in »ptice Cypselidae«), *lepa ura*, *vlažna ura*; dem. *ûrica*, adj. *ûrin*, *-a*, *ûren*, *-rna* »Uhr(en)-«, od tod *ûrnik* »Stundenplan«; izv. *urár* (m.), g. *-ja*, pri Gutsmannu *vurnik* »Uhrmacher«; dial. kor. zilj. *hú:ra* s pričakovano *h*-jevsko protezo pred *u-* (zilj. oblika je vplivala na obir. *hú:ra*, kjer je sicer običajnejša *w*-jevska proteza (Karničar, Obir, 44)), pkm. *vȍra* (Novak, Slovar², 168), črnovr. *ûərǫ* (Tominec, 225), jnotr. *ûra* (Rigler, Jnotr. gov., 63); v 16. st. *vura* »hora«, *ura* »horologium« (Megiser), v 18. st. *ura* »hora, horologium«, *huda ura* »tempestas mala, hudu vremè« (Kastelec-Vorenc), *ura* »hora« (Pohlin), *ura*, *vura* »Stunde, Uhr«, *vurje*, *vure* (pl.) »Uhrwerk« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *ûre*, *ûr* »ura« (manj verjetno iz nvn. *Uhr* (tako Striedter-Temps, DLS, 242)), kar je prek srspn. *ūr(e)* prevzeto iz stfrc. *(h)ore* (direktno od tod je srvn. *hôr(e)* »ura«) < lat. *hōra* »ura, letni čas, čas v dnevu« < gr. ὥρα »letni čas, klima, ura, pravi čas«. Pomen »horologium« se je razvil v zahgerm. jezikih po abstrakciji iz kompoz. tipa *orglucke* »zvonjenje ob (določeni) uri« > »urni zvon«. Prek n. je izposojeno tudi hrv. kajk. *vȕra*, na Žumberku *ȕra* »ura«, gradišč. hrv. *ùra* »hora«, pl. *ùre* »horologium«, medtem ko je sln. rez. *wóra* »hora« (Steenwijk, SDR, 328) in alb. *orë* »ura« iz it. *ora*, furl. *òre*, rez. *worlȯ́j* »horologium« (Steenwijk, l. c.) pa iz furl. *orloi* »isto«. Iz it. *ora* je verjetno tudi sbh. *ȍra* »pravi čas« (→ *ùoriti* »narediti kaj ob pravem času«). Hrv. (predvsem čak.) *ȕra* »ura« je ali iz rom. **(h)ōra* (Skok II, 563) ali kot kajk. izposojeno prek n. Glej tudi *neûrje*, *osorệj*, *úriti*, *úren I*. M. S.

urȁd (m.), g. *-áda* »pisarna«, *urâden* (adj.), f. *-dna* »ki je v zvezi z uradom«, »brezoseben, birokratski«, *urâdnik* (m.) »birokrat«, f. *urâdnica*. V 18. st. *urad* »Amt, flushilu, flushba«, *uraden* »was vom Amte kömmt, flushilen«, *uradna, ſlushilna hiſha* »Amthaus«, *uradnik* »Beamter,

Amtsverwalter, flushilnik, fkerbnik« (Gutsmann). Kasneje tudi pri Murku II, 41, *urad* z oznako, da je beseda znana na Koroškem.

Izposojeno iz č. *úřad* »urad, služba« in k temu *úřadnik* »uradnik«, stč. *úřad* »naloga, dolžnost, poslanica; urad« (Pleteršnik II, 729), kar je tako kot hrv., sb. *ùred* »urad« deverbativ **vъ-rędъ* »razporeditev, namestitev« pf. v. **vъ-rędíti* »v red/vrsto spraviti« k **rę̂dъ* »ordo« (Machek[2], 529) in verjetno kalkirano po lat. *ordinātiō* (f.), g. *-ōnis* »ureditev, red« k denom. v. *ordināre* »uvrstiti, razvrstiti, namestiti« iz *ordō* (m.), g. *-inis* »red«, od koder sta kulturni besedi *ordinîrati* (< n.) in *ordinácija.* Dalje glej *rę̂d I.* M. F.

urbânšec (m.), g. *-šca* »vinska trta« (Miklošič). Po svetniškem imenu *Urbán*, *Vrbán*, papežu *Urbanu I.* (222–230), lat. *Urbānus*, ki goduje 25. maja, ko cveti vinska trta, prim. tudi n. *Urbanstraube*, *Urbanitraube*, *Urbaner*, *Urban* »vinska trta«. Sv. Urban je eden svetnikov zavetnikov vinske trte, vina in vinogradnikov, od tod n. *sankt Urbans Plage* »maček zaradi nezmernega pitja« in dalje »protin, podagra« (Schmeller, BWb. I, 138; Grimm, Wb. XI/3, 2374), od koder morda sln. *vrbânec* »šen«, v 18. st. *urbaniz* »erisipila« (Kastelec-Vorenc), vendar glej *jarbolec*, *vrbânec.* M. S.

urbár (m.), g. *-ja* »knjiga s seznamom dohodkov zemljiškega gospoda od podložnikov« (SSKJ V, 296), pri Pleteršniku *urbārij* po srlat. *urbarium* »praedium« (navaja Du Cange VIII, 382).

Kakor sbh. *ùrbār* in č. *urbář* knjižna izposojenka iz nvn. *Urbar* »urbar« < srvn. *urbar*, *urbor* »davku zavezano zemljišče, davek na zemljišče, iznos«, v kompoz. *urborbuoch* »urbar«, prim. bav. n. *urbar*, *urbor* »davku zavezan«, spn. *orbar* »obdelan (o polju)«, kar je stara nominalna tvorba k srvn. *er-bërn* »prinesti na svetlo, razkriti, roditi« iz *er-*, v nominalnih tvorbah *ur-* < **uz-*, in srvn. *bërn* < stvn. *beran* »nesti« (Kluge[23], 850; Lexer, Mhd. Wb. II, 2001). M. S.

úrbas (m.), g. *-a* »sprednji del zgornjega dela obuvala, prednjik« (SSKJ V, 296), »Oberleder« (Pleteršnik II, 730), goriš. *wŭòrbas* (Ramovš, Zbrano delo II, 161), v 18. st. *urbàs* »Ueberzugleder, obftragulum« (Pohlin), *verbafs*, *urbafs* »Uiberzugleder« (Gutsmann); tpn. *Urbas*, *Urbus.*

Prevzeto iz neke n. predloge, prim. n. *Fürfuß* »obujek, spodnji del nogavice do gležnja«, štaj. n. »urbas«, šlez. n. *Fürbuß* »prednji del čevlja«, na Sedmograškem *vörbes*, *wörbes* »spodnji del škornja«, *wérbes* »punčoh«, srvn. *vürvuoʒ* »obujek«, kar je kompoz. iz *für* »pred« in *vuoʒ* »stopalo« (Grimm, Wb. IV/1, 728 s.). Izvorno sln. verjetno **burbos* (ali **burbus*), po disimilaciji **vurbos* in po akanju (ali asimilaciji v oblikah z *a*-jevsko končnico) *(v)urbas* (Štrekelj, JA XXVIII, 536; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 378; Striedter-Temps, DLS, 242). H cgn. *Urbas*, *Verbas* prim. tirol. n. cgn. *Fürbass*, kar Finsterwalder, TiF, 786, izvaja iz *vorwärts* »naprej«, vendar se ne zdi izključeno, da so ta cgn. prek nekega geografskega termina izpeljana iz čevljarskega, prim. podobno sln. cgn. *Narat*, *Nartnik* iz *nárt* »Fußrücken, Oberleder«. M. S.

úrbati, *-am* (v. impf.) »s kovanjem ploščiti, tepsti, tolči« (Vodnik pri Cigaletu), v 18. st. *urbam* »concutere« (Pohlin), *urbati* »schlagen« (Gutsmann).

Štrekelj, LMS 1894, 51, navaja *úrbati* »mučiti, peinigen« iz Tržiča (s primeroma *to babo da mesec noč in dan urba* in *tebe da mora urba*) ter pristavi, da je ta temna beseda najbrž iz n. Tudi Pleteršnik II, 730, domneva izposojo iz n., vendar v. *urwellen* »s kovanjem ploščiti«, naveden le kot pomenski ekvivalent, fonetično ne ustreza. Možno bi bilo misliti na denom. iz n. *Wurf* »met, zamah«, čeprav ni izključeno, da gre za imitativno besedo. Primerjava z lit. *ùrbuloti* »bezati, drezati« ← *uȓbti* »vrtati« iz ide. baze **u̯er-b-* »vrteti, viti« ni verjetna. M. S.

úren I (adj.), f. *-rna* »hiter«, črnovr. *û̂ərn̥* »isto« (Tominec, 225), jnotr. *ûrən* »iznajdljiv« (Vareje; Rigler, Jnotr. gov., 63, op. 7), zanikano *neúren*, f. *-rna* »počasen, nespreten«; *urnokrȉl* (adj.), f. *-kríla* »hitro leteč«, npr. *urnokrila lastovica* (← **kridlò* (n.) »perut«). V 18. st. *uren* »habilis, pripraven«, *urnu ſturiti* »vegetare, oŝhiviti, reŝfrifhati, ŝdravu, mozhnu fturiti«, *urin* »vegetus, ŝdrou, mozhán, frifhin« (Kastelec-Vorenc), *urn* »hurtig, geſchickt, agilis, alacer«, *urnoſt* »Hurtigkeit« (Pohlin).

Prim. osamljeno č. *urný* »krepek, močan«, *urno* »silno, močno, naglo«, pri katerem Machek[2], 670, dopušča možnost izposoje iz sln., ter slš. *urný* »ognjevit, vnet; nagel, hiter«, za kar Kálal, 748, domneva izposojo iz č. Ob hrv. čak. *ūrnȕt*, *ũrnen* »pohiteti, zdrveti« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1293) je mogoče primerjati še r. *júrkyj* »hiter; iznajdljiv, spreten«, dial. »razposajen, živahen, spreten«, ukr. *jurlývyj* »živahen, spreten«, p. *jurny* »pohoten, perverzen« (Bezlaj, ZJS, 346; Kurkina, Etimologija 1971, 1973, 72 s.; ista, DS, 160, op. 13) in psl. v. **juríti*, **júrišь* »hitro gibati, hiteti; goniti, poditi« (ES 8, 198; Toporov, PJ, 1980, 96), npr. v hrv. čak. *jūrȉt*, *jũrin* »hiteti, goniti, hitro se naprej premikati; poditi«. Vzglasna variantnost **jur-* : **ur-* je lahko rezultat podedovanega ide. razmerja **eu̯-* : **ou̯-* ide. baze **eu̯Hr-*, tudi **u̯er-* »teči, hiteti« (Pokorny, 80 s.; Čop, SR V–VII, 1954, 230 ss.), pri čemer je zaradi razmerja **ű̄tro* : **jű̄tro* možno, da ima slov. **jű̄riti* ponekod tudi protetični **j-* tipa *j-ű̄tro* (Bezlaj, l. c.). Adj. **urьnъ* je izpeljan iz subst. **ű̄ra* »čas«; identičen balt. substantiv je bil podlaga za lot. denom. v. *aũrêt* »goniti (za jago in parjenje)« iz *aura* »čas parjenja« poleg *aũris* »močan in suh veter«, kar je mogoče primerjati z gr. αὖρι (adv.) »hitro« z ekspresivnim ajevskim vokalom namesto ejevskega (Čop, l. c.), tudi v kompoz. αὐρι-βά-τας »hitro korakajoč«, kar Frisk I, 189, pušča brez razlage. Iz istega psl. **ű̄ra* so sln. denom. v. *poúriti*, *-ûrim* (v. pf.) »pohiteti, pospešiti«, *preúriti* »hitro, ročno narediti«, adj. *preúrjen*, f. *-a* »uglajen« < *»spreten, hiter«. V sln. se je psl. **ű̄ra* »čas« moralo prekriti z izposojenko *ûra* »horologium« = gor. *ù:Ra* (Kropa; Škofic, Diss., 373) iz nvn. *Uhr* »horologium« (Striedter-Temps, DLS, 242; Bezlaj, ZJS, 265) in *úra* »časovna enota« = gor. *ú:Ra* »isto« (Škofic, l. c.), kar je Bezlaj, l. c., kljub Striedter-Tempsovi, l. c., izvajal iz rom. predloge. Sln. *úra* »časovna enota« je bilo najverjetneje izposojeno sočasno s sln. *skúta* < jslov. **skű̄ta.*

Ker se pomen »usposabljati, vaditi« lahko razvije iz »(hitro) premikati, gibati«, kot ponazarja lat. *ex-erceō*, *-ire* »gibati, preganjati« in »vaditi, vežbati«, je sln. *úriti*, *ûrim* (v. impf.) »usposabljati za kaj, vaditi«, pf. *izúriti* »usposobiti za kaj« = črnovr. *zû̂rt'* »isto« (Tominec, 106), od tod adj. *izûrjen*, f. *-a* »usposobljen, izvežban« = črnovr. *zû̂rjẹn* »isto« (Tominec, l. c.), *poúriti se* »malo povaditi«, v 18. st. *nafs vuri v'poterpefhlivofti* »es übet uns in der Geduld« (Gutsmann), denominativ iz istega psl. subst. **ű̄ra* »čas« → **ű̄riti*, **ű̄rišь* »hitro premikanje po-

vzročati, goniti, poditi«, prim. še sln. *poúriti, poûrim* (v. pf.) »pohiteti, pospešiti«. Obravnavano slov. gradivo je prevojnem razmerju s psl. denom. v. **v-yrěti* »privajati se« v r. tver. *vyrétь* »navajati se«, *navýretь* »navaditi se k delu, pridobivati spretnost«, *navýrlivyj* »naučljiv« (Kurkina, Etimologija 1971, 1973, 73).

Isti psl. subst. **ű́ra* »čas« = lot. *aura* »čas parjenja« je bil lahko vir za denom. **ű́riti*, **ű́rišь* »(jajce) delati godno (za izvalitev)« v sln. *úriti, ûrim* (v. impf.) »valiti« (kraš.), primor. *'urət* »valiti, sedeti na (kokošjih) jajcih« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 140), jnotr. *(kûọka) ûri* »koklja vali« (Sabonje; Rigler, Jnotr. gov., 63, op. 63). V to pomensko sfero spadajo tudi sln. adj. *úren*, f. *-rna* »goden«, npr. *uren ptič* »goden ptič« (rez., Kras), primor. *vűrna* »godna (o dekletu)« (Koštial, LŠ, 70), *úrenčič* (m.) »isto« (rez.), zanikano *neúren*, f. *-rna* »nesrečen« < *»neugoden«, *neúrnica* (f.) »nesrečnica«, tudi »slab« v *neurno vreme* »slabo vreme«; v 18. st. *neurnoſt* »ineptia, nevrédnoſt« (Kastelec-Vorenc). Intranzitiv istega denom. glagola se ohranja v *úriti se, ûrim se* (v. impf.) »prijati, ugodno biti, goditi se«, prim. *žitu (travi, sadju) se uri* »vreme je ugodno, da more žito (trava, sadje) lepo rasti in se razvijati« (Temljine; Kenda, rkp.), *dobro se mu uri* »dobro se mu godi«. K pomenskemu razvoju prim. sln. *godíti, godím*, ki poleg »prijati, ugodno biti, ustrezati« pomeni tudi »zoriti«, s *se* pa »postajati goden, zoreti, odraščati«, n. *Zeit* : *zeitig* »goden« : *zeitigen* »zoreti«, gr. ὥρα (f.) »doba, letni čas, čas, pravi čas«, ὡραῖος (adj.) »zrel, dorastel«. Domnevo o psl. **ű́ra* »čas« = lot. *aura* »čas parjenja«, ki je bil vir za nastanek homonimije v sln. *úren* in *úriti*, je ob izposojenkah *ûra* »horologium« in *úra* »hora« možno podkrepiti tudi s tipološko ugotovitvijo, da izposojenke praviloma nimajo širokega pomenskega polja, zato se ne zdi verjetna Skokova razlaga, da naj bi bila homonimija sln. *úren* in *úriti* posledica denominacije iz romanske izposojenke **ű́ra* »čas« (Skok II, 562). Sln. *úren* v pomenu »zrel, goden« in »lep, prijeten« je Bezlaj, ZJS, 345 s., izvajal iz **vorьnъ* in sklepal o sorodstvu z r. dial. *vorovój*. Glej tudi *úren II* in *úriti*. M. F.

úren II (adj.), f. *-rna* »mehek, prhek; upogljiv«, npr. *urno usnje* »mehko usnje« (Caf; jvzh. štaj.), *urna zemlja* »prhka, slaba z.«, *urna šiba* »upogljiva š.« (oboje Caf).

Gotovo sorodno z adj. *úren*, f. *-rna* »hiter«. K pomenskemu razvoju prim. sln. adj. *šíbek*, f. *-bka* »upogljiv; slab« in sorodno r. *šíbkij* »hiter«, kar je izglagolsko tvorjeno iz **šíbati* »hiteti, metati«. Bezlajeve razlage v Eseji, 35, ki adj. *úren* v pomenu »hiter« in »mehek, prhek; upogljiv« povezuje s sln. *užíkati* »omehčati« Kurkina, DS, 160, op. 13, ne sprejema. Še manj verjetno je Pleteršnikovo povezovanje s subst. *úra* »ora« (Pleteršnik II, 730). Dalje glej *úren I* in *žíkati*. M. F.

ûren III (m.), g. *-rna* »neka priprava, na katero obešajo veliki kotel, da ga z nje zlahka devajo na ogenj ali od ognja«. Pleteršnik navaja za Temljine po Štreklju, LMS 1892, 44, ki dodaja, da je to temna beseda. Štrekelj je besedo povzel po zbirki Jožefa Kende, ta pa se je kasneje v rkp., s. v. *úren*, popravil: "Ta beseda naj se popravi v slovarju, ker me je pri nji prevaril spomin (gl. Letop. 1892. str. 44.). Pri nas pravijo *úr*, kar pa ni drugega, kakor *vòr* (prim. Pl. *vòr 2*). *Vor „úr"* je navpičen močan drog, ki je tako pritrjen k steni, da se lahko vrti; v ta drog je vtaknjena vodoravno ročica, na katero obešajo kotel, da ga zlahka zavrte k ognju ali od ognja. Vor rabijo zlasti v mlekarnicah, ker so kotli z mlekom težki." O *vȍr* »veriga« glej *-vrẹ́ti, voríti*. M. S.

ûren IV (adj.), f. *-rna* »nanašajoč se na uro«, npr. *urni mehanizem* (SSKJ IV, 271). Tvorjeno iz *ûra* »horologium«, kar je bilo izposojeno iz nvn. *Uhr* »isto« (Bezlaj, ZJS, 265). Glej tudi *ûra* in *úren I*. M. F.

ûrh (m.), g. *-a* »Bombinator igneus« (gor.), pri Pleteršniku *ûreh, -rha*, semkaj nelocirano *vorih* »užitna zelena žaba« (Caf).

Prevzeto iz star. in dial. n. *Lurch, Lorche* »krastača«, potrjeno od 17. st., danes knjiž. *Lurch* »dvoživka«, prim. dalje niz. *Lork* »krastača«, kar etimološko ni jasno. Sln. razvoj je potekal **lûrh* > *wûrh* > *ûrh* (Štrekelj, Lwk., 69; Striedter-Temps, DLS, 242; Pfeifer[2], 818; Kluge[23], 528). M. S.

úrhovica (f.) »Teucrium chamaedrys« (Medved), tudi *urhovka, urhovci, urhca, roža sv. Urha* (Petauer, LRB, 576).

Verjetno samo ljudskoetimološko naslonjeno na atpn. *Urh* < **Uwrih* (prim. pkm. *Vourih*) < n. *Ulrich*, od koder je vipav. *úrhovka* »breskev, ki zori o sv. Urhu«, sicer pa kakor *ûreh, vîreh* »Asarum« prevzeto in adaptirano iz neke tvorbe z n. *Weihrauch* < srvn *wîhrouch* »kadilo«. Marzell, Wb. Pfln. IV, 667, navaja *Erd-Weyrauch, Erdweichrauch* kot poimenovanji za »Teucrium chamaedrys«, preneseni z »Ajuga chamaepitys«, sln. *rumeni skrečnik*, katerega duh spominja na rožmarin ali konopljo (Marzell, Wb. Pfln. I, 164). Glej tudi *vẹ́ruh*. M. S.

úrih (m.), g. *-a* »črna snov, ki se nabere na kosi, zlasti če se kosi v vročini« v jnotr. *ûri̯χ* (Gornji Zemon), tudi *ûrχ* »isto« (Jasen, Naklo, Goriče; oboje Rigler, Jnotr. gov., 81 z op. 8, 134), toda črnovr. *ûərχ* »tenka plast prsti, ki se naredi na kosi pri košnji« (Tominec, 225) kot tudi bkr. *vorih* »blato, ki se prijema kose« z ojevskim refleksom iz dolgega sln. *u* pred *r*; dol. *u̯ə̀rəh* »umazanija, ki se nabere na peti kose« (Bloke), *u̯árh* »isto« (Dolnje Jezero pri Cerknici; V. Smole, ustno).

Brez ustreznic v drugih slov. jezikih. Izhajati je mogoče iz **ű́rychъ*, tvorbe tipa **pýrychъ* k **pýrъ* (m.) »ogenj«. Izhodno *űrъ* (m.) »umazanija, blato ipd.« je razen v vzglasnem *j-* enako lit. *jáuras*, navadno pl. *jáuros* »močvirje, blatno območje« (Fraenkel, 198). K pomenu prim. pomensko polje psl. **bolto* (n.) »močvirje« in »umazanija ipd.«. O jnotr. obliki drugače Rigler, Jnotr. gov., 134, ki jo izvaja iz izhodnega sln. ojevskega vokala. M. F.

úriti, *ûrim* (v. impf.) »exercere« in »pospeševati« (Cigale, Miklošič), »rojevati« (Caf), »valiti jajca (o pticah)« (Cigale), *u. se* »exerceri« in »goditi (poljščini, zlasti o vremenu)«, npr. *polju se dež uri, letos se nam je za mrvo dobro urilo, žitu se uri* »ima dovolj sonca in mokrote« (Kenda, rkp.), »goditi se«, npr. *dobro se mu uri* »dobro se mu godi«; pf. *izúriti* (sekundarni impf. *izúrjati*) »exercere«, *poúriti* »pospešiti«, *preúriti* »isto« in »pomagati (komu z denarjem)«, *preûrjen, -a* »prebrisan, prekanjen«; semkaj adj. *úren, -rna* »hiter, gibčen, pripraven, spreten; goden (o ptiču), mehek (o usnju), prhek (o prsti)«, abstr. *úrnost* »spretnost, hitrost, gibčnost«; v 18. st. *uren* »habilis«, *urin* »vegetus; ſdrou, mozhán, friſhin«, *urn* »agilis, alacer« (Pohlin).

Denom. od *ûra* (Miklošič, 225) v pomenu »(ugoden, pravi) čas«. Pomen »exercere« je razložljiv prek faktitiva »delati godno, povzročati rast, napredek, zorenje, pospeševati«. K pomenskim razvojem prim. delno n. *zeitigen* »zoreti, rojevati« in »povzročati zorenje« od n. *Zeit* »čas« in ngr. ὥριμος »zrel, dorasel, razumen«, ωριμάζω »zoreti«, gr. ὡραῖος »zrel« od ὥρα »ura, letni čas, pravi čas«. Drugače Bezlaj, Linguistica VIII/1, 79 = ZJS, 346, ki povezuje z **juríti* (sbh. *júriti* »poditi«, r. *juríть* »hiteti«), o čemer glej dalje *úren I*. Ta domneva se zdi iz akcentoloških razlogov manj verjetna, saj sln. *úriti* kaže na refleks, ki je enak refleksu etimološkega staroakutiranega *ű-*, to pa ustreza denom. akcentu tipa sln. *címžiti*, *címžim* (impf.) »beizen« iz *címža* »Beize«. Dalje glej *ûra*. M. S.

úrkelj (m.), g. *-na* »razsodba«, na Ravnah *úrkl̥*, polj. *úrkn̥*, *-n̥na* (Ramovš, Hgr. II, 208, 83), v 18. st. *urkel*, gen. pl. *urkelnou* (Pohlin; citirano po Ramovšu, o. c., 208), z ohranjnim *-t-* v črnovr. *ûərtl̥* »pismena razsodba« (Tominec, 225).

Prevzeto iz n. *Urteil* < srvn. *urteil(e)* < stvn. *urteil* »sodba, razsodba«, kar je stara nominalna tvorba iz stvn. *irteilen* > n. *erteilen* »podeliti, dodeliti«, stvn. tudi »dodeliti razsodbo«. K sln. *-tl-* > *-kl-* prim. *kîkla* < srvn. *kittel*, gor. *klȅ* < *tu-lȅ*. Deklinacija z interkaliranim *-n-* je analogna po izposojenkah iz srvn. dem. na *-lîn* tipa *kráncelj*, *-na* < srvn. *kranzlîn*. M. S.

urmeníca (f.) »škrofuloza, otekle bezgavke« (Podkrnci). Verjetno domače **vьrmьnica*, prim. str. *vermije* »kobilice, črvi«, ukr. *vermjányj* »rdeč« iz **u̯irmi̯o-s*, dublete h **kirmi-* (glej *čȓm*, *čȓv*). Iz iste osnove je lit. *var̃mas* »golazen, črv«, stprus. *wormyan*, *warmun*, *urminan* »rdeč«, stvn. *wurm* »črv«, got. *waúrms*, lat. *vermis* »črv«, gr. ῥόμος »lesni črv« (o tem Bezlaj, Radovi, 98; Meillet, Et., 426; Zubatý, IF VI, 156; Trautmann, BSW, 342; Vasmer I, 189). Zaradi sln. sufiksa je težko izhajati iz it. *vermine* »črv«, kot sta mislila Erjavec, LMS 1882–1883, 260, in Pleteršnik II, 731.

ūrna (f.) »žara«. Nknjiž. izposojenka prek n. *Urne* iz lat. *urna* »vrč, žara« (prim. umbr. *urnasier* »urnariis« in falisk. *<u>rnel<a>* »urnula (?)«) < **urc-nā* k *urceus* »vrč«, od koder je jslov. **vě̑rčь* > sln. *vȓč* (Kluge[23], 851; Walde-Hofmann II, 838 s.). M. S.

urȍk I (m.), g. *uróka* »fascinati«, dem. *urộčki* (m. pl.) »uroki«, adj. *uróčen*, f. *-čna* »prizadet od uroka« in aktivno »ki je sposoben prizadejati urok«, npr. *bati se uročne ženske*, *uročníca* (f.) »neka trava za uroke« (Caf), *uročník* »kdor ima sposobnost prizadejati urok« in »Anthyllis vulnearia«; denom. v. *uročíti*, *-ím* »z urokom začarati«, *uróčiti*, *urộčim* »isto« (dol.), *u. s pogledom* (Solkan; Erjavec, LMS 1882-1883, 340), *urókav* (adj.), f. *-a* »prizadet od uroka«; toda reducirano pkm. *vȍrki* (m. pl.), g. *-ov*, *vȍrkova vòda* »voda za odpravo urokov« (Novak, Slovar[2], 168), morda bkr. *vúroki* (m. pl.), *vuróčen* (Barlè, LMS 1893, 40), gotovo pa rož. kor. *vúraq*, g. *-a*, *vúračən*, f. *-čna* (Šašel, RNB, 146), obir. kor. *wú:raq*, *wú:račən*, f. *-čna* (Karničar, Obir, 254) kažejo na sln. varianto *úrok*, ki je lahko identična sb. *ȕrok* (glej spodaj); črnovr. *urûəįk'* (pl.), *urûəčn̥*, *urûəčt'* (Tominec, 225), primor. *u'ruečət* »uročiti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 140). V 18. st. *urôki*, g. *-ov* »Beſchreyung, faſcinum«, *urozhûſt* »faſcinatio«, *urozhn* »beſchrien« (Pohlin), *vurak*, *urak*, *urok* »Verſchreyung« (Gutsmann).

Prim. csl. *urokъ* »sententia, supplicatio etc.«, *uročьnъ* »definitus«, hrv., sb. *uròk*, pl. *ùroci*, g. *ȕrōkā* »isto«, sb. *ȕrok*, g. *-a* in *uròka*, tudi *ȕruk*, *uročȉš/uròčiš* »s pogledom ali z besedo nekomu prizadejati zlo, da zboli« (Kosovo; Elezović II, 394), hrv. čak. *urȍk*, g. *-a* »zla usoda« (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 707), mak. *urok*, navadno pl. *uroci*, *uroči* »začarati«, s *se* »zboleti od uroka«, blg. *uròk*, pl. *uròci*, r. *urók*, g. *-a* »lekcija«, »svarilo« in »čaranje«, *uróčitь* »začarati, določiti«, *suróčitь* »osvoboditi zakletve, uroka«, »zdraviti z zagovorom«, str. *urokъ* »dogovor, določitev, pravilo, določena količina, plačilo, dajatev, kazen, določen čas«, ukr. *uróky* (pl.), g. *-kiv* »urok«, br. *vrok* »začaranje z besedo ali zlim pogledom«, pl. *vróki* »bolezen ali okvara« (Nosovič, 71), p. *urok* »zakletev«, »bolezen, ki je posledica zakletve, uroka« poleg »čar, mik, milina« in iz slednjega pomena *uroczy* »očarljiv, lep«, *uroczo* (adv.) »očarljivo, lep«, iz prvega pa denom. v. *uroczić* »s pogledom uročiti«, pl. *uroki* »obresti« (Karłowicz, SGP VI, 39), č. *úroky* »obresti«, *úročit* »obrestovati«, *úročky* »uroki«, zastar. še *úrok* »fascinatio, fascinus« (Jungmann, Sl. I, 45), slš. *úroky* »obresti«, dial. *úrok* »začaranje, urok« in »najem« (Kálal, Sl., 748), pom. *u̯úrok* »začaranje (z zlim pogledom)«, *u̯uročəc* »začarati (z zlim pogledom)« (Lorentz, Wb. III, 774, 773), kašub. *urok* »pogubna magična sila« in »praha, ledina« (Sychta, SGK VI, 27 s.), k slednjemu pomenu prim. slš. gemer. *úrek* »kmetija« (Orlovský, Gemer., 366). Psl. **urȍkъ*, dial. **ű̋rokъ* je nomen actionis > nomen rei acti iz psl. v. **u-retʼí*, **urečešь*, prvotno »z besedo, govorom komu zlo prizadejati«, kasneje tudi s pogledom, drugim dejanjem, stvarjo, prim. sln. *živina se ureče, ako npr. hvali nje lepoto ali velikost, ne omenivši Boga* (tolm.; Erjavec, l. c.), toda hrv. čak. *urȅć*, *-čen* »zlo usodo (s pogledom, stvarjo, dejanjem) povzročiti komu« (Dulčić, l. c.), p. *urzeć*, *urzekać* »zagovoriti koga, začarati koga« poleg »očarati koga« (Miklošič, 274; Vasmer[2] IV, 168; Machek[2], 670; Skok III, 121). Glej tudi *urȍk II*, *ròk* in dalje *réči* ter *rokavec*, *rokovnjáč*. M. F.

urȍk II (m.), g. *uróka* »dediščina«, *uročína* »isto«, *uróčen* (adj.), f. *-čna* »dedujoč«, npr. *uročni sin*, *uročník* (m.) »dedič«, feminativ *uročníca*, denom. v. *urokováti*, *-ûjem* »dedovati«, *urokovânje* (n.) »dedovanje« (vse pkm.).

Pomensko enako je hrv., sb. nelocirano *urȋc* »dediščina«, *uricar* »dedič«, kar Skok III, 121, povezuje z besedno družino **retʼí*, **rečešь* »dicere«, izhaja iz podaljšane reducirane stopnje **-ricati* in ugotavlja, da glagolski pomen »dedovati« pri tej osnovi ni potrjen, prim. hrv. *urícati*, *ùrīčēm*, *ùrīčām* »urékati, zaklinjati« (Lika). Tako kot sln. *urȍk* »fascinatio« je to lahko deverbativ psl. v. **uretʼí*, **urečešь*, le da je tu potrebno izhajati iz prvotnega pomena »dogovor« (prim. str. *urokъ* »dogovor, določitev, pravilo, določena količina, plačilo, dajatev, kazen, določen čas«) oz. »dogovoriti, določiti«, prim. sln. *uréči*, *uréčem* »določiti«, hrv. *urèći*, *urèčēm* »dogovoriti se o čem«. Prek pomena »dediščina« kot »tisto, kar je predmet dogovora« iz »dogovor« se je lahko razvil pomen »kmetija« v slš. gemer. *úrek* »kmetija« (Orlovský, Gemer., 366) < **urěkъ* »dediščina, dogovor« ← **u-rěkāti* »dogovoriti se«. Domneva, da naj bi bilo pkm. *urok* »dediščina« izposojeno iz istopomenskega madž. *örök* (Novak, MP, 394), se ne zdi verjetna, ampak je bil madž. subst. v tem pomenu verjetno izposojen iz slov. predloge, tako kot je bilo iz jslov. deverbativa **uricъ* izposoje-

no rum. *uríc* »dediščina«. Slednje je po Tiktinu, Wb., 1692, in EWU, 1086, v rum. madžarska izposojenka. Glej tudi *urȍk I* in dalje *réči* ter *orokováti*. M. F.

úržah (m.), g. *-a* »vzrok, causa«, tudi *úržoh*, *vúržah*, dial. goriš. *wŭòržoh* (Štrekelj, Görz., 27), kor. obir. *wú:r-žaχ* (m.) »vzrok« in (adj. indekl.) »kriv« (Karničar. Obir, 254), črnovr. *ûəržẹh* »isto« (Tominec, 225); v 16. st. *vrſhah* »caufa« (Megiser), v 17. st. *urshoh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *uršhoh* »causa, pravda, fléherna reizh, katera pred pravdo pride; culpa, pregreha, dolg, dolšhenîe, kriviza«, *vršhohar* »author, en fhtifter, fazhetnik, gruntnik« (Kastelec-Vorenc), *urſhoh* »caufa« (Pohlin), *urshah* »Ursache; razhun, prezhetik, arezh, srok« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *ursache* »vzrok« (Striedter-Temps, DLS, 242), prvotno »začetek pravdnega spora«, kar je kompoz. iz *ur-* »pra-« in *sache* < stvn. *sahha* »pravna zadeva, pravni spor, pravda« (Kluge[22], 753). M. S.

ûs (interj.), s katero podijo svinje ali hujskajo pse, navadno reduplicirano *us us*; vzklik svinjam je tudi *ûjs* (oboje Caf), v. *ûskati*, *-am* (impf.) »hujskati«.

Varianta brez *h-* k *hûs*, bkr. *hûš*, kar sta vzklika svinjam, naj se premaknejo, ki je znana tudi v star. hrv. *usati* »ščuvati psa« poleg *ȕckati* »isto«. Štrekelj, JA XIV, 525 s., ki po Matzenauerju, CS, 178, navaja tudi madž. *huszít* »incitare«, izhaja iz bav. n. interj. *huss*, ki se uporablja predvsem za ščuvanje psa, pa tudi kadar hoče kdo koga ali kaj brez pasje ali podobne pomoči pregnati, npr. *Huss Donau*, iz česar je tvorjeno n. *hussen* »ščuvati« (Schmeller, BWb. I, 1183). To mnenje se tudi zaradi dublete brez *h-* zdi verjetno. Glas *i̯* v variantah *ûjs*, *hûjskati* je prehoden, prim. *gȍjzd*, *ộjster* (o tem Ramovš, Hgr. II, 170 ss.). K tvorbi glagola iz interj. in onomat. prim. *hộjkati*, *mûkati*. Enako je tvorjeno tudi slš. *huckat'* »hujskati, ščuvati«. O drugih mnenjih glej *hûjskati*. M. S.

usâčnica (f.) »Mercurialis annua« (Zalokar), tudi *usâčna zel* »isto« (Caf). Šulek, Im. bilja, 426, navaja *usačnu zele* »Mercurialis annua« po Freyerju, ki ima besedo po Brekerfeldu.

Rastlino so v ljudski medicini uporabljali kot purgativ in diuretik (Petauer, LRB, 368), zato je treba izhajati iz adj. **usьčьnъ* »diuretičen« iz **usьcâti (sę)* »mingere«. Enaka semantična motivacija je v star. hrv. *prosac*, *-sca* »Mercurialis annua« iz **pro-sьcâti* »začeti urinirati«, od koder je po paretimološki analizi, da je *-ac* sufiks, tvorjeno *prosinac* in *prosunac* »isto« (Snoj, SR LI, 29). Drugače Bezlaj, Linguistica VIII/1, 71 = ZJS, 339, ki primerja sbh. *ȍsjeka* »oseka« (Vuk), hrv. *sȉka* »plitvina« (Rab) in dalje sln. *sáčiti* »gosto vino precejati skozi vrečo, v kateri ostanejo drožje« (vip., kraš.), kar pa je nedvomno denom. iz *sȃk* < rom. < lat. *saccus* »vreča«. Dalje glej *scáti*. M. S.

uskȍk (m.), g. *-ộka* »pribežnik, begunec iz turške Bosne«, v 16. st. pri Krelju »odpadnik, prebežnik«; Pleteršnik navaja še pomene, po Cafu »skok nazaj«, po Cigaletu »sprememba mnenja« in »zamečkana guba na blagu«, ter po Janežiču »beg«; v 18. st. *vuškoki ali Tartarji* »Getae« (Kastelec-Vorenc); semkaj cgn. *Skok*, tpn. *Skoke* (f. pl.) < **Uskoke*. V Skoke so se namreč sredi 16. stol. naselile tri srbske družine, Aleksić, Dojčin in Vukmir, skupaj pribl. 40 ljudi (Dolar, ČZN XXIII, 272; KLS IV, 247). Prim. z aferezo tudi *gli Scocchi* »Uskoki« v it. virih (navaja Skok III, 263).

Prim. sbh. *ùskok* »uskok, prebežnik, odpadnik«, cgn. *Uskok*, *Skok*, tpn. hrv. *Uskoke* (f. pl.), črnogor. *Uskoci* (m. pl.). Slov. **uskòkъ* je postv. od **uskočı̋ti* »zbežati« > sln. *uskočíti* »zbežati, ubežati«, csl. *uskočiti* »aufugere«, sbh. *uskòčiti* »isto« (Miklošič, Lex. pal., 1065). Dalje glej *u-*, *skočíti*. M. S.

úsnje (n.) »corium, Leder«, tudi *úsenje* »isto« (in »Rhinanthus«), goriš. *úsnja*, gor. *úsno*; adj. *usnjện*, *úsnjev*, *usnjȃt*, *-áta* »corio factus«, *úsnjast*, *-a* »lederartig«, *usnjíca* »Lederhaut«, *usnjína*, *usnjenína*, *usnjevína* »izdelek iz usnja«, *usnjár*, *-ja* »coriarius, alutarius«, f. *usnjaríca*, v. *usnjáriti*, *-ârim* »Lederhandel treiben«, adj. *usnjárski* »Lederer-«, *usnjáča* »usnjen kovček, usnjena torba« in »Sphargis coriacea«, *usnják* »Carabus coriaceus«; v 16. st. *vusine* (Trubar), *vſinje* »corium, Leder« (Megiser), v 17. st. *vſinje*, *vſinie* (Janez Svetokriški), v 18. st. *uſſinie* »corium«, *uſſinîe* »tergus«, *kar je s'vuſſinia ſturjenu* »follis« (Kastelec-Vorenc), *usène* »corium, Leder«, *usenat* »coriaceus«, *usènar* »coriarius« (Pohlin), *vuſinje* »Leder«, *vuſnjen*, *vuſinjaſt* »ledern«, *vuſinjar* »Lederer« (Gutsmann). K vokalizaciji **usnьjȇ* > **usn̥je* > *usənje* prim. pri Trubarju *vogele* »oglje« < **ǫ̋gьl'e* (Ramovš, Kr. zg., 164).

Prim. csl. *usnije*, *usmije*, *usma* »corium«, *usmъ* »indumentum, corium«, hrv. čak. *ȕsanje* (Vodice), star. kajk. *vusenje* (Belostenec) »usnje«, sbh. v Banatu *ùsmina* »tok, nožnica«, blg. *usmá* »usnje« (Mladenov, 655), r. dial. *usmá*, str. *usnije*, č. *useň*, stč *usně*, slš. *useň* »isto«. Psl. **usmã̋* je s po *a*-jevski deklinaciji analognim tonemom (prim. enako pri **vodâ̋*) iz ide. nom. histerokinetične paradigme **(H)ou̯s-mȭ* < **-mṓn*, psl. **usnьjȇ* je kol. iz šibke osnove **(H)ou̯s-mn-* z *-m-* namesto *-m̥-*. K suf. prim. sti. *cárman-* »koža«, gr. πέλμα »podplat, pecelj«. Korenski morfem izvajajo iz ide. **(H)eu̯s-* »žgati«, prim. sti. *óṣati* »zažgati«, gr. εὕω »osmoditi, ožgati«, lat. *ūrere*, pf. *ussī* »žgati, sežgati«, alb. *éthe* »vročina, mrzlica«, stnord. *usli* »žerjavica«, *ysja* »ogenj«, lit. *usnìs* »osat« (Brandt, RFV XXV, 36; Vasmer III, 191; Machek[2], 670 s.). Sodeč po r. dial. *usmá* »vročina, mrzlica« (Arhangelsk) je **(H)ou̯s-mȭ* prvotno nomen actionis s pomenom *»žganje, smojenje«, kar se verjetneje kot dobesedno nanaša na obdelavo z jedkimi strojarskimi tekočinami (Gluhak, HER, 656; Snoj, SES, 700). Starejše razlage so manj verjetne. Miklošič, 372, povezuje s psl. **ob-ű̋ti*, Gorjaev, 388 s., z gr. ἔννῡμι »oblečem«, in Mikkola, IF XXIII, 127, s psl. **udȇ*. M. S.

ústa (n. pl.), g. *ūst* »os« (SSKJ V, 315), pkm. *vűista* »isto« (Novak, Slovar[2], 171), notr. *vûsta*, *ûsta*, *u̯ə̂i̯sta* (Rigler, Jnotr. gov., 134), črnovr. *ûstą* (Tominec, 226), gor. *ú:sta* (Kropa; Škofic, Diss., 374), toda obir. kor. *hú:stɛ* (f. pl.; Karničar, Obir, 132); k temu *ûstek*, *-tka* »grižljaj«, npr. *ustka kruha mi ni dal* (Branik); *ústje* (n.) »ostium«, adj. *ústen*, f. *-na*, od tod *ûstna* (f.) »labrum«, *ûstnica* »isto« (prim. hrv. čak. dem. *ȕsnica*, *ˈjȕsnica*; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1296, 387), *ústno* (n.), npr. *svója ustna odpreti* (izpričano že pri Dalmatinu), *ûstnik*; v. *ústiti*, *-im* (impf.) »govoriti« (Fram) poleg »ščuvati« in z refl. *se* »veliko govoriti, bahati se«. V Briž. spom. *vzti* (instr. pl.) v *iese vzovues Tvoimi vzti* 1,33, *vzacomu zuoimi vzti* II,77. V 16. st. *uſta*, *vſta* »os«, *vſtna* »labrum« (Megiser), l. 1607 *nebu od vſta* »palato della bocca« (Alasia), v 18.

st. *usta šamashiti* »os obturare« (Kastelec-Vorenc), *usta*, v. *ustem, ustiti se* »appetitum habere; minari« (Pohlin), *uste, vuste, vusta* »Mund, Maul«, *vustje* »Mündung«, *vustniza* »Lefze, Lippe« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *usta* »os«, hrv., sb. *ústa* »isto«, hrv. čak. *ũsta*, *jũsta* (n. pl.), g. *jũst* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 387), *ũstā*, g. *ũst* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 226), mak. *usta* tudi »ustnica« in »ustje«, blg. *ustà*, r. *ustá*, ukr. arh. *(v)ustá*, br. *vustá*, *vúsny*, p. *usta*, č., slš. *ústa*, dl. *wusta*, plb. *vaustə*, *vaistə*.

Psl. n. pl. **ustã* (sekundarno **ũsta* kot še **vortã* »vrata« in sekundarno **vȍrta*) je lahko tako kot stprus. *austo* »usta« (Trautmann, BSW, 19) kol. nepotrjenega psl. substantiva **ustъ* < balto-slov. **ãusta-s*, identičnega s sti. *óṣṭha-* (m.) »(zgornja) ustnica«, av. *aošta-* »isto« (Trautmann, BSW, 19 s.; Vasmer[2] IV, 172; Skok III, 549). Psl. sinonim **ûstьje* (n.) v hrv., sb. *ȕšće*, hrv. čak. *ȕšće*, mak. *ustije*, blg. *ustije*, r. *ústьje*, ukr. *ústja*, br. *vúsce*, p. *ujście*, č. *ústí*, slš. *ústie* je enak lat. *austium*, *ōstium* (n.) »vrata, vhod, ustje« (Trautmann, l. c.) < **H(3)ous-t(H2)ijo-* (n.). Izhodišče tvorb je sigmatski subst. **H3éH1-us-* (n.) »odprtina, usta« (tako za sti. Rieken, StBoT 44, 229), ki je bil do sinonima **H3éH1-es-* (n.) v het. *aiš*, g. *iššaš* »usta«, sti. *ā́s-* (n.) »isto«, av. *āh-*, lat. *ōs*, g. *ōris*, stnord. *óss* (m.) »ustje reke« < germ. **ōsaz* (podrobno o tem sigmatskem substantivu Zinko, AUI, 414 s.) v enakem besedotvornem razmerju, kot je **uét-us-* (n.) »leto« (adjektivizirano **uét-us-o-* »leten« = psl. **vètъchъ* = lit. *vẽtušas*) do **uét-es-* v gr. ἔτος (n.), g. -ους »leto«. Lit. *uostà* »ustje reke; pristanišče«, tudi *úostas* »isto« in lot. *uõsta* »ustje reke«, *uôsta* »isto« ob *uõsts* »isto«, *uõsta* »pristanišče« kažejo na enako dentalno izpeljavo iz izhodnega sigmatskega subst. **H3éH1-es-* »odprtina, usta« kot psl., iiran. in lat. **H3eus-t-* iz **H3éH1-us-* »isto«. Slednji substantiv je bil podlaga za nastanek **uzdã* < **H(3)ous-dhH1-áH(2)*, lahko pa tudi **ûcho* (n.) »auris« < *»odprtina«. Glej tudi *úzda* in *uhộ*. M. F.

ustâva (f.) »constitutio, Verfassung«, adj. *ustáven*, *-vna*.

Prevzeto iz č. *ústava* »ustava«, p. *ustawa* »postava, zakon, odredba, pravilnik, statut«, kar je postv. iz č. *ustaviti* »ustanoviti« oz. p. *ustawić* »postaviti«, prim. tudi stcsl. *ustaviti* »sistere, praescribere, definere, decernere« < **u-stāviti* »dol postaviti«. Postv. **ustãvъ* je znan v stcsl. *ustavъ* »terminus, regula, definitio, decretum«, sbh. *ȕstāv* »ustava«, blg. *ústav* »statut, dekret«, r. *ustáv* »statut«, č. *ústav* »zavod, ustanova«. Od tod je prevzeto sln. v 19. st. *ustȃv*, *-áva* »zavod« in »statut«, kar pa se ni uveljavilo. K semantični motivaciji prim. sln. *postâva* »zakon« iz *postáviti*. Pristno sln. *ustȃv* »zadržek«, *ustâva* »prenehanje, ovira, pravilnost« sledi pomenom sln. *ustáviti* »remorari, retardare, retinere, sistere«. Dalje glej *u-*, *stáviti*. M. S.

ȕš (f.), g. *uší* »pediculus«, nom. tudi *ûš*; dem. *ûšca*, *ûška*, *ušíca*, *ušíček*, *-čka*, *ušânec*, *-nca* »gnida«, *ûšec*, *-šca* »večja gnida«, pl. *ûšci* »vrsta izpuščajev na glavi pri majhnih otrocih«, *ušệnek*, *-nka* »večja gnida«, *ušệnki* »mlade, drobne uši« (Caf) (prim. hrv. čak. *švenȁk*, *-nkȁ* »uš« (Vrgada) < **vъšenъkъ̏* in dl. *wšeńc* »mlada uš« < **vъšenьcь*), *ušják* »Aconitum lycoctonum«, *ûšnik* »pedicularis«; adj. *ušȉv*, *-íva* »pediculosus«, subst. *ušívec* »ušiv moški, Lauskerl« in »Pedicularis, Colchicum autumnale, Bidens tripartita«, f. *ušívka* »ušiva ženska« in »Pediculatris, Colchicum autumnale«, abstr. *ušívost* »phthiriasis«, v. *uševáti*, *-ûjem* (impf.) »uši iskati« in »biti brez dela, pohajkovati, lenuhariti«; dial. črnovr. *ûš*, g. *wə̂ši* (Tominec, 226) < **wəšî* < *ušî*, obir. *wù:š* »uš«, *wšé:jq* »odrasla gnida« < *všệnek* (Karničar, Obir, 255), pkm. *vűiš*, adj. *vüšívi* (Novak, Slovar[2], 171), v bizeljsko-obsotelskem dial. *vȩ̑š*, *vȩ̂š*, g. *viší* (Bojsno) ali *vušî* (Sedlarjevo), *uȍš* (Sv. Lenart; Ramovš, Hgr. VII, 151); v 16. st. *vush* »pediculus«, *vushiv* »pedicosus«, *vushivost* »pedicularis morbus« (Megiser), v 17. st. *vs* »pidocchio«, *vssiu* »pidocchioso« (Alasia), v 18. st. *vúsh* »pediculus« (Kastelec-Vorenc), *ush* »pediculus« (Pohlin), *vush*, *ush* »Laus« (Gutsmann). Sln. nom. *ȕš* in *ûš* (namesto pričakovanega **vȃš* < **vъ̏šь*) je analogen po stranskih sklonih, prim. g. sg. **vъ̏ši* > sln. *uší*, kar je v absolutnem vzglasju ali za konzonantom dalo *uší* (Ramovš, Kr. zg., 161).

Prim. csl. *vъšь* »pediculus«, hrv. *ûš*, *-i*, sb. *vâš*, g. *vȁši*, dem. *vȁška*, mak. *voška*, blg. *vъ̀ška*, r. *vóšь*, *-i*, *vóška*, ukr. *vóša*, *vóška*, br. *vóš*, *-y*, p. *wesz*, g. *wszy*, č. *veš*, g. *vši*, slš. *voš*, g. *vši*, gl. *woš*, g. *wšě*, dl. *weš*, g. *wšy*. Psl. **vъ̏šь* kaže na **ús* (g. **usós*, akz. **úsm̥*), kar je domnevno iz tabuističnih vzrokov prenarejeno **léus* → **lū́s* (g. **lusós*) > pgerm. **lūs* > stvn. *lûs*, nvn. *Laus*, ags. *lūs*, stnord. *lús* »uš« in morda toh. B *luwa*, pl. *lwāsa* »žival« (prim. dan. *olyr* »žival« in »uš«). Polna prevojna stopnja je znana v reduplicirani tvorbi lit. *vievesà*, *víevesa* »uš na govedu ali na goseh« < **uei-ues-ā* < **ués-ues-ā* (kol. (?)). Podobna reduplicirana tvorba z ohranjenim vzglasnim **l-* in brez **-s-* je tudi lit. *liũlė* »uš«. Ide. kol. **luuā* > **louā* je znan v kimr. *llau* (pl. *lleuen*), korn. *low*, bret. *laou* »uš«. Tabuistično prenarejeno vzglasje imajo še tvorbe z različnimi suf., prim. sti. *yū́kā*, pali *ūkā* »uš«, lit. *utẽ*, lot. *uts*, *ute* »isto« (Miklošič, 396; Trautmann, BSW, 336; Pokorny, 692; Vasmer I 233; Fraenkel, 1247, 379, 1173). M. S.

ušábati, *-am* (v. pf.) »najti« v tolm. *ušábat* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 186).

Primerjati je mogoče hrv. čak. *našãbot* »tipaje kaj najti«, *šãbot* »tipaje kaj iskati« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 549, 674), *šãbot*, *šãbon* »v temi tipaje kaj iskati« (Vis; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. II, 1175), r. dial. *šábratь* »brskati, v temi iskati«, kar Vasmer[2] IV, 392, pušča osamljeno. Sln. pomen »najti« je leksikaliziran iz pf. pomena »iskati«, to pa je verjetno pomenski razvoj iz »majati, nihati, tavati« slov. iter. **šabãti*, sorodnega z lot. *šķuobît* »nagniti« poleg *šuobîtiês* »majati se, nečvrsto stati«, »nagniti« (Mühlenbach-Endzelin IV, 112, 57). Enak pomenski razvoj izkazuje slov. **šętãti*, prim. sln. dial. *šétati* »okoli vohljati, iskati, brskati« : jslov. »sprehajati (se)« : r. *šatátь* »majati«, *šatátьsja* »opotekati se, pohajkovati«, str. *šatatisja* »bloditi«, ukr. *šatátysja* »sem in tja tekati, potikati se«, č. *šátat* »majati, opotekati«. Glej tudi *šabệdra* in dalje *habina*. M. F.

ušebniti, *ušábnem* (v. pf.) »ukriviti« (Janežič), v 16. st. *u. se* »ukriviti se, kloniti«, prim. *pod obenim butorom inu teshkostio, kakòr kuli veliko, ne vshabne, tàmuzh povsdiguie proti vpre inu stavi* (Krelj).

Brez znanih paralel. Gradivo kaže na **u-šьbnǫti* z ničto stopnjo k *ušibíti* »ukriviti«, *šibíti* »kriviti«, pri čemer je *b* pred *n* ohranjen pod vplivom besedne družine, prim. pripadajoči terciarno tvorjeni impf. *ušíbati* »kriviti« in sekundarni nazalni prez. z osnovno prevojno stopnjo *ušíbniti* »ukriviti« poleg *ušíniti* (pf.) »isto«, v 18.

st. *vſhiniti* »odſtopiti, zhešdati; cedere« (Kastelec-Vorenc), prim. mor. č. *ušinút sa* »umakniti se« in nadaljnjo tvorbo v slš. *prešíňat'* »prepogibati« (navaja Machek², 608), k semantiki pri Kastelec-Vorencu *ſe vganiti* »cedere«. Ker je sln. *šibíti* po vsej verjetnosti denom., je uvedba ničte stopnje v razmerju **šibīti* : **-šьbnǫ̋ti* lahko samo analogna po razmerju **sušíti* : **sъchnǫ̋ti*; polna stopnja v *ušíbati* pa je v isti prevojni vrsti kot iter. **sychati*. Dalje glej *šibíti*. M. S.

ušẹ́piti se, *-im se* (v. pf.) »dogoditi se« (Bovec).

S tem sorodno je verjetno *všépniti se*, *-nem se* (pf.) »prikupiti se« (Slovenska Benečija; Erjavec, LMS 1882-1883, 264). Ker se tako prvi kot drugi pomen lahko razvijeta iz pomena »cadere«, prim. it. *accadere* »dogoditi« h *cadere* »pasti«, n. *gefallen* »všeč biti, dopasti«, sln. *dopasti* : *pasti*, je to lahko pomenski razvoj v okviru slov. besedne družine **svep-ti* : *svepâti*, **svepâješь* »premikati se, majati se« (→ slov. dial. **šépāšь* in analogno inf. **šèpati* = sln. *šẹ́pati* »neravno, majavo hoditi«), kar je sorodno s psl. **sъpǫ* → iter. **sypati* »metati; polniti«, lit. *sùpti*, *supù*, *supaũ* »zibati, gugati«, lat. *supō*, *-āre* »vreči«. Glej tudi *šẹ́pati* in *svẹ́pati (se)*. M. F.

úšti (f. pl.) »njiva, ki meji z njivami druge vasi«. Navaja Pleteršnik po Erjavcu, LMS 1879, 198, vendar iz Erjavčeve razlage *Na úštih* se velí nekej njívi, ki mejo delí z njívami druge vasí (Dolenje Retje pri Laščah) ni upravičeno sklepati o apelativu, temveč o ledinskem imenu.

Erjavec, l. c., opozarja, da Freyer, Verzeichniß, 132, vas *Ústje* pri Šmartnu pri Litiji zapiše kot *Uſhti*; na Jožefinskem vojaškem zemljevidu se vas omenja kot *Uschtje*, danes lokalno *Úštje*, *na Úštih*. Erjavec domneva izvor v *ûstje* »Mündung«, kar pa je fonetično in morfološko težavno, pa tudi terenske razmere ne pogojujejo take motivacije. Morda je treba primerjati hrv. tpn. *Uštica* in izhajati iz (v sln. pl. od) **vъčьtь/ъ* »kar spada zraven, kar je pripisano (skupnosti)« k stcsl. *vъčisti*, *-čьtǫ* »všteti, prišteti, vstaviti, pripisati«, v pas. »spadati zraven«. Dalje glej *čítati*, *štẹ́ti*. M. S.

uštíkniti, *uštîknem* (v. pf.) »ob tla potolči škopnik (tj. snop urejene slame za pokrivanje streh), da se mu zravna čelo« (tolm.).

Verjetno tvorjeno iz izposojenke iz n. *sticken* v pomenu »pripraviti, narediti, pripeti, pritrditi, vtakniti« < srvn. *sticken* »isto«, kar je intenz. od *stechen* »bosti« (o tem Kluge²³, 795). Dalje glej *štíkati*, *štîh*. M. S.

úta (f.) »mapale, umbraculum, tabernaculum«, dem. *útica*; črnovr. *pâsi ûtą* »pasja uta«, v 16. st. *vtta* »Hütten, gezelt« (Megiser), v 18. st. *vtta*, *utta* »aeraria, umbraculum, tugurium, tabernaculum«, *utte* »mapalia« (Kastelec-Vorenc), *utta* »Hütte, Tabernakel; tabernaculum« (Pohlin); tudi *húta*, npr. obir. *hú:ta* »koča, bajta« (Karničar, Obir, 306), pkm. *hȕta* »uta, šupa, lopa« (Novak, Slovar², 53), v 18. st. *huta* »Hůtte, kozha, hifhiza« (Gutsmann), v 19. st. *húta* »Hütte; bájta, lópa, kózha« (Murko).

Kakor hrv. kajk. *huta* »koliba«, č. *hut'* »plavž« in p. *huta* »plavž, topilnica« prevzeto iz stvn. *hutt(e)a* ali nepreglašene variante od srvn. *hütte* »koča, šotor, stojnica, talilnica rude« (Štrekelj, JA XI, 467; Striedter-Temps, DLS, 138; Skok I, 694). M. S.

utavec (m.), g. *-vca* »birič«. Hapaks legomenon, izpričan v 18. st. pri Gutsmannu: *utavez*, g. *-auza* »Scherg, berizh, berzh, musel, feihtel, pot, popadiga«. Pri Murku II, 582, v istem pomenu le *birizh*, *lòvzh*, *músel*, *popadiga*. Nejasno. M. F.

utẹ́gniti, *-nem* (v. pf.) »imeti čas, biti sposoben, moči; otium habere, posse«, npr. *zdaj ne utegnem priti*; *ne utegnem plačati dolga*, tudi modalno »dürfen, können«, npr. *drevi utegne deževati*; črnovrš. *utîəγńt*, *utîəγnẹm* (Tominec, 227), pkm. *ftégnoti* (Novak, Slovar,² 42), v 16. st. *kar sanaſhaniem samudi, to ſtim vekſhi ſtraifingo vtegne* (Krelj), *néſo vtegnili pozhakati* (Dalmatin), v 17. st. *bi utegnili mene v' leta ogin ſunit* (Janez Svetokriški), v 18. st. *utẹgnèm*, *-gniti* »vacare, otium habere, posse« (Pohlin), *vtegnem*, *vtegnim* »Zeit habe, kann« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *utęgnǫti* »posse, otium habere, praestare, differe« (Miklošič, Lex. pal., 1079) < *»môči dati« < »potegniti proč«, kar se ohranja v sln. *utẹ́gniti* »odtegniti, odvzeti«, sbh. *utégnuti* »močno potegniti, zaslužiti, dobiti, prikrajšati«, r. *utjanútь* »odtrgati od cene«, č. *utáhnouti* »denarno obremeniti« idr. Nnjiž. sln. *neutệgoma* »takoj«, pkm. »brez predhodne priprave«, npr. *neutegoma govoriti*, in kajk. *neutệga* »pomanjkanje (prostega) časa«, delno kalkirano po n. *unverzüglich*, kaže na postv. **uteg(a)* »otium« (Snoj, SES², 802). Drugače Bezlaj, Eseji, 151, ki sln. *utẹ́gniti* primerja le s slš. *utiahnut' sa* »umakniti se«, stč. *netahl on toho dořeci* »ni utegnil do konca povedati«, č. dial. *utínit se*, *otěhnit se*, *utěnút se* »skriti se, umakniti se« in z rezervo navezuje na besedno družino **tajīti*. Dalje glej *u-*, *tẹ́gniti*. M. S.

uvȇt (m.), g. *-ẹ́ta* »pogoj«, adj. *uvẹ́ten*, *-tna* »pogojen«, slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb. I, 188, s pripombo, da je beseda sb., v Term., 11, s pripombo, da je iz hrv.

Prevzeto iz hrv. *úvjet*, sb. *úvet* »pogoj« < »pogodba, dogovor«, prim. csl. *uvětъ* »consolatio, verbum« < **u-vě(-)tъ* »kar je izgovorjeno, dogovorjeno« k csl. 3. sg. aor. *ot-vě* »odgovoril je«, *větъ* »pactum«, slš. *vetit'* »govoriti«, stč. aor. *věcě* »rekel je«. Prim. s tem pref. in tako semantično motivacijo še hrv. *ȕgovōr* »pogodba, dogovor«, sb. *úslov* »pogoj« iz *uslòviti* »pogoditi se« k csl. *sloviti* »govoriti«. O slov. **vě(t)-* »govoriti« glej še *odvệtnik*, *obẹ́tati*, *svȇt II*. M. S.

úzda (f.) »frenum, habena; Zaum, Halfter«, dem. *úzdica*, subst. *ûzdar* »izdelovalec uzd«, adj. *úzdast* »v obliki uzde«, v. impf. *uzdáti*, *-âm* »frenare«, pf. *na-*, *ob-u.* »isto«, *razuzdáti* »sneti uzdo«, ptc. *razuzdán*, *-a* »zügellos, ausgelassen«, subst. *razuzdánec*, f. *-nka* »razuzdan človek«; dial. jnotr. *ûzda*, *ṷə̀izda*, *ûịzda* (Rigler, Jnotr. gov., 134), dol. *újzda* (Borovnica), gor. *γúịzda* (Tacen; Ramovš, Hgr. II, 172); v 16. st. *vuſda* »fraenum, habena; ein Zaum oder daß gebiß am Zaum« (Megiser), *vusdati*, *vuſdati* (Trubar; Rigler, Začetki, 216), *vſda* »briglia« (Alasia), *greshniki … kakor kojnij resuſdani* (Janez Svetokriški), *vušda* »fraenum«, *ušda* »povodiz, capistrum, ena alftra«, *rešvoišdán*, *rešvušdán* »defraenatus, difsolutus« (Kastelec-Vorenc), *vojſdo* (akz.), *reſvojſdánem* (dat. pl.), *resvojſdána* (Rogerij; Ramovš, Zbrano delo I, 80, Hgr. II, 172), *ujſda* »verſoria, frænum« (Pohlin), *vusda* »Zaum«, *navusdati* »naglaviti konja, halftern ein Pferd« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *uzda* »habena«, csl. *uzdati* »frenare«, sbh. *ùzda*, *-u*, hrv. čak. *ūzdȁ* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1305), črnogor. *hùzda* (nar. pes.), mak. *uzda*, blg. *juzdá*, r. *uzdá*, *-ú*, ukr. *uzdá*, *-ú*, br. *vuzdá*, p. *uzda*, č. *uzda*, slš.

uzda, gl. *wuzda*, dl. *wuzda*, *huzda*, plb. *vauzdă*, *vaizdă*. Psl. **uzdā̆*, akz. **-ǫ* < ide. kompoz. **(H)oHus(t)-dhH-ā* »kar je v usta položeno« s prvim členom **(H)oH-us-to-/ā* »usta« in drugim iz **dheH-* »položiti« kakor v **ǫdā̆* (sln. *ǫ́dica*, *odíca*, *vodíca*) »kar je noter položeno« > »trnek« (Meillet, Ét., 321; Vasmer III, 177). Element »usta« vsebuje še lot. *ap-aûši* (pl.) »uzda brez žvale«, sg. *ap-aûsis* »zgornji del uzde« (Pokorny, 785). Manj verjetno je domnevanje **aud-slā* k r. *usló* »tkanina«, lit. *áusti* »tkati«, lot. *auclis* »vez, trak«, stprus. *auclo* »uzda« k ide. **au̯-* (**H₂au̯-*) »plesti, tkati« (z rezervo Pokorny, 75). Druga, fonetično nevzdržna mnenja (povezava z **-ū̆ti* »obuti« < **(H)au̯H-*; **vъz-dě̆ti* ali **vęzā̆ti*) navajajo Vasmer, l. c.; Skok III, 554 in Schuster-Šewc, HEWb., 1715. Dalje glej *ústa*, *zadéti*. M. S.

užanca (f.) »običaj, šega, navada«, notr. *užánca*, v 16. st. *po ushanci* (Rigler, Začetki, 119), *vſhanza* »confuetudo, navada, fhega« (Megiser), v 18. st. *uſhanza* »consuetudo« (Kastelec-Vorenc), *ushanza* poleg *ſhega*, *navada* »Brauch« (Gutsmann); Murko II, 201, navaja *ushanza* »Brauch« kot kor., prim. terminološko rabljeno *vushanze* (f. pl.) že pri Jarniku l. 1809.

Kakor hrv. dial. *užánca* (Istra), *ùžānca* (Dubrovnik), na Vrgadi *už^{o}ãnca* »običaj, šega, navada« prevzeto iz ben. it. *usanza* ali furl. *usànze* »šega, navada« (Šturm, ČJKZ VI, 61) < srlat. *usantia*, izv. iz lat. *ūsus* »raba, poraba, izkušnja, praksa, korist, potreba«, *ūsāre*, it. *usare*, furl. *usâ* »rabiti, uporabljati«, kar je iter. od lat. *ūtī* »isto« (Skok III, 554 s.; Battisti-Alessio, 3962). Iz istega rom. izhodišča je prek frc. *usance* »plačilni rok za menico, navada« in n. *Usance* »poslovna navada« prevzeta tujka *uzânca* »isto«. Glej tudi *užíkati*, *ožúra*. M. S.

užíkati, *-am* (v. pf.) »omehčati (usnje)« (Vodnik), *užikano platno* »obrabljeno, ponošeno«, *užikan človek* »oslabel« (Zalokar); v 18. st. *vſhikati* »imbuere habitu, dicitur in ordine ad labores, qualificare ad laborem«, *vſhikan* »afsuetus, exercitatus, navajen, imbutus, podvuzhen, namozhen, qualificatus« (Kastelec-Vorenc).

Glagoli na *-íkati* so navadno denom., prim. *dobríkati*, ali dem., prim. *brlíkati*, zato je verjetna izpeljava iz izposojenke iz it. *uso* »raba, navada«, prim. iz it. *usare* rez. *uzát* »biti uporabljen« (Steenwijk, SDR, 323) in hrv. čak. *užȁti* »imeti navado«. Dovršnost je v sln. lahko posledica ljudskoetimološkega pojmovanja, da je *u-* prefiks. Manj verjetno je *užíkati* deverbativ od *užíti* v pomenu »uporabiti pri delu«, ki ga za Sv. Lucijo navaja Kenda, rkp. Zaradi pri Kastelec-Vorencu izpričanih pomenov tudi ni mogoče sklepati o izpeljavi iz sln. *žíkati* »švrkati«, kar je tvorba iz interj. *žik* »švrk«, ki je imitativnega nastanka. Dalje glej *užanca*. M. S.

V

v (prep. z akz. (na vprašanje »kam?«) in lok. (na vprašanje »kje?«)) »in«, kot prep. *v-*, kar razen pred pron. fonetično sovpade s pref. *u-*. Razlikovanje med *v-* in *u-* je v knjižnem jeziku uvedeno po drugih slov. jezikih (glej *u-*), pri čemer z določenimi izjemami velja tudi sinhrono semantično pravilo, da se z *v-* pišejo kompoz., v katerih je občuten lokativni pomen »notri« ali lativni »noter«. Predvokalna varianta **vъn- > vn-* je redka, prim. kot verbalni pref. *vnéti* »entzünden«, *vníti* »hineingehen«, v prep. zvezah **vъ̏n ǫtrь* > adv. *nǫ̂ter*, s pron. **vъ̏n jь* (prim. stcsl. *vъn'ь*) > *vânj* »in ihn« (kakor *zânj*, *pǫ̂nj*, *prệdenj*) in verjetno s po navedenih oblikah analogno vokalizacijo in akcentom v današnjih dvozložnih zvezah *vânjo*, *vâme*, *vâte*, *vâse*. Vokalizacija ъ v krepki poziciji zunaj teh oblik je redka, prim. v 17. st. *is tvojga viſokiga ſtola ſi bil pahnen ua dnu tiga pakla* (Janez Svetokriški). V Briž. spom. *iz uueka v uuek* »a saeculo in saeculum« (I, 35), *u circuvah* »in ecclesiis« (II, 35), *dosda ni tamoge vzedli* »donec nos illuc deducat« (II, 62), v 16. st. *v'hiſhi* »im Haus«, *vozheh* »im Aug«, *vkup* »com-«, *vneti* »incendo« (Megiser), v 17. st. *je v'druge deshele bejshala*; *v'ſlovenskim jesiku*, redkeje brez apostrofa, npr. *v Paradishi*; *greſte v Cerku* (Janez Svetokriški), *v'* »in« (Pohlin), *v'*, *vu* »in« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vъ* (prep. z akz. in lok.) »in«, pref. *vъ-*, pred vokali *vъn-*, sbh. *u(-)*, hrv. kajk. *va*, *vu*, *v-*, *f-*, mak. *vo*, dial. *u*, prep. *v-*, blg. *v(-)* (pred *v-* ali *f-* naslednje besede reduplicirano *vъv*), r. *v(-)*, *vo(-)* (posplošeno iz primerov tipa *vo sne* < **vъ sъně*), *vn-*, ukr. *v(-)*, *u(-)*, br. *u(-)*, *va(-)*, p. *w(-)*, *we(-)*, č. *v(-)*, *ve(-)*, stč. pred labiali *u*, slš. *v(-)*, *vo(-)*, dial. *ve(-)*, star. tudi *u-*, gl., dl. *w(-)*, *we(-)*, redko *wo(-)*. Psl. **vъn(-)* (obrušeno **vъ(-)* je rezultat napačne morfemske delitve, o čemer glej *z I*) zahteva rekonstrukcijo z redukcijsko stopnjo **^{o}n* ob polni, ki se ohranja v nominalnem pref. **on-V.*, **ǫ-C*, prim. psl. **on-ū̆t'a* »onuča«, **ǫ-dolъ*, **ǫ-dolь* »dolina«, ki je v prevojnem razmerju z ide. **en* »v« > arm. *i*, *y*, *n-* »v«, gr. ἐν, dial. ἰν, lat. *in*, stlat. *en*, osk. *en*, umbr. *en-*, stir. *in*, got., stvn. *in*, stnord. *í* (< **eni* z lok. partikulo, prim. gr. ἐνί »v, na«, sti. *ánīka-* »obličje« < **eni-Hk^{u}o-*), stprus. *en*, lit. *ie-*, v redukcijski ali ničti stopnji lit. *į̃* »v«, vzhlit. *ing* »do«, v ničti st. sti. *ni-*, av. *ni-* »noter, v« (Brugmann, Grdr. II/2, 827; Trautmann, BSW, 69; Vasmer I, 161; Pokorny, 311 s.; Fraenkel, 181). Prevojno stopnjo **on* izkazuje le slov. Drugače Machek[2], 673, ki domneva razvoj **(v)on > *vъ* v postpoziciji (**domoi von > *domě vъ*), kar je dvomljivo, ker **vъn* v postpoziciji ni znano. Sklicevanje na psl. **kъ(n)*, kar primerjajo tudi s sti. postpozicijo *kam* »k«, verjetno ni upravičeno, saj je **kъ(n)* razložljivo tudi iz ide. **k^{u}u* »kje«, kar je dalo sogd. *kw* »k«. Drugače tudi Kopečný, ESS I, 275, ki domneva analogno vzpostavitev **vъn* iz **na* po razmerju **vъz : *za*. Domneva je dvomljiva, ker pomensko razmerje med **vъn* in **na* ne ustreza pomenskemu razmerju med **vъz* »gor« : **za*. Poleg tega ta razlaga ne upošteva evidentno sorodnega nominalnega pref. **on-V/*ǫ-C*. Glej tudi *onúča*, *nǫ̂ter*, *otróba* in druga ustrezna kompoz. M. S.

vabiti I, *vábim* (v. impf.) »invitare, allicere, vocare«, pf. *iz-*, *po-*, *pri-*, *za-*, *z-v.*, sekundarni impf. *-vábljati*, pkm. tudi simpleks *vábljati*, *-am* »vabiti«, notr. tudi iter. *vabẹ́vati* »večkrat vabiti«; *vabíkati*, *-am*, *-čem* in *vabljíkati*, *-am*, *-čem* »nadležno, vsiljivo vabiti« (Caf), subst. *vâb*, *vâba*, *vába* »Lockung, Lockspeise«, *vabílo* »vaba«

in »invitatio«, nomina agentis *vâbec*, *-bca*, *vâbnik*, *vâbič*, *-a*, *vabîvec*, *-vca*, f. *vabíca*, *vâbka*, *vâbnica* »kdor vabi« in specializirano »Lockvogel, avis allectrix«, *vabovčîn* »kdor vabi na svatbo« (mariborska okolica; k tvorbi prim. *pozavčîn*); adj. *váben*, *-bna* »Lock-, Einlade-; verlockend, reizend«, *vabljȉv*, *-íva* »anlockend, einladend«, semkaj verjetno *vábljenica* »žleb preko ceste (v klancu), po katerem odteka voda in ki je obenem tudi za počivališče vprežni živali« (Skrilje pod Čavnom); v 16. st. *vabiti* »arceſſo, voco« (Megiser), v 17. st. *vabit* »inuitare« (Alasia), *Bug jo vabi s'sgonam v'Cerku*; *en dan je bil povabil Rimsko Goſpodo v'gostje* (Janez Svetokriški), v 18. st. *povabiti* »invitare«, *vzhaſſi vabiti, ali povabiti* »subinvitare«, *pervabiti* »allectere«, *ſvabiti* »conciére, congregare, convocare« (Kastelec-Vorenc), *vâbèm*, *vablen*, *vabiti* »allicere, invitare«, *vablénka* »avis allectrix« (Pohlin), *vabim* »locke, lade ein, werbe« (Gutsmann).

Prim. csl. *vabiti* »allicere, stimulare«, sbh. *vábiti*, *vâbīm* »vabiti (živali)«, mak. *vabi*, blg. *vábja*, r. *vábitь*, *-blju* »vabiti (ptice pri lovu)«, *vabílo* »vaba za ptice«, ukr. *vábyty*, *-blju* »vabiti, mamiti«, br. *vábicь*, *-blju*, p. *wabić* »privabljati, vabiti«, č. *vábiti*, slš. *vábiť*, gl. *wabić*, *-bju*, dl. *wabiś*, *-im* »isto«. Psl. **vabíti*, **vábišь*, prim. dalje got. *wōpjan* »vzklikati, klicati«, *at-wōpjan* »vabiti; klicati, naj pride«, stnord. *ópa* »klicati, vpiti«, stvn. *wuoffen* »tarnati, javkati«, ags. *wēpan* »jokati« (Trautmann, BSW, 336 ss.; Vasmer I, 161; Feist, Wb., 572). Lit. *võbyti* in lot. *vâbît* »vabiti« je iz slov. jezikov (Fraenkel, 1270). Vendar ni izključeno, da je lot. *vâbît* »poditi živino iz hiše« pristno balt. (Mühlenbach-Endzelin IV, 490). Ide. baza **u̯aHp-* je verjetno determinirana iz onomatopejskega korena **u̯aH-* »vpiti«, prim. z determinativom **-gh-* še gr. ἠχή, dor. ἀχᾱ́ »zvok, šum«, ἠχώ »zvok, glas, odmev«, lat. *vāgīre* »cviliti, dreti se« (Petersson pri Feistu, l. c.). Drugače Persson, Beitr., 494 s., in po njem Pokorny, 1109, 1112 s., ki onomatopejski koren **u̯āb-* povezuje s korenom **u̯ăp-*, **ŭp-* »vpiti«, stcsl. *vъpiti*. M. S.

vábiti II, *-im* (v. impf.) »tekočine kuhati«, zlasti »mleko zavreti«, npr. *mleko v.* (Temljine; Kenda, rkp., 169), pf. *zavábiti*, *-im* »mleko skuhati«, *zawabìt* »kuhati (mleko, vodo, vino)« (Otalež; Štrekelj, LMS 1892, 46).

Štrekelj, l. c., je domneval izhodiščni pomen »mleko kuhati« in izhodno sln. **labíti* izvajal iz kor. n. *labe* »sirilo, siriščnik« (Lexer, KWb., 171), možna pa je tudi nvn. verbalna predloga *laben* »mleko s sirilom oz. siriščnikom siriti = coagulare«, preglašeno *läben* »isto«, *leben* (Grimm, DTV 12, 5, 423). M. F.

váda (f.) »ribiška mreža« (Kostanjevica), l. 1548 *mit der wadten*... Izposojeno iz it. *guada*, *gua*, furl. *uate* (Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 322) < long. *wate* »vrsta ribiške mreže« (Meyer-Lübke, 1515).

[Glej tudi Pintar, LMS 1898, 181. Prim. n. *Wate* »ribiška mreža na poteg« < stvn. *wata*, kar je sorodno z lit. *vãdas* »ribiška mreža«, stcsl. *nevodъ* »vlečna ribiška mreža«, domnevno iz baze **u̯edh-* »vezati« (Kluge[22], 778; Fraenkel, 1177; Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 574). – M. S.]

váditi I, *vâdim* (v. impf.) »exercere«, pf. *iz-*, *na-*, *od-*, *pri-*, *raz-váditi*, k temu impf. *(-)vájati*, *-am*; subst. *vâda* (f.) »exercitio«, *navâda* »consuetudo mala« in k temu adj. *naváden*, f. *-dna* »splošen, preprost« = pkm. *návaden*, f. *-dna* »isto« (Novak, Slovar[2], 82), *vâdba* »exercitio«, *vája* »isto«; adj. *váden*, f. *-dna* »navajen« (Lašče), tudi »splošen« (Kropa), knjiž. *vájen*, f. *-a* »gewohnt«, *priváden*, f. *-dna* »ukročen«, *prívaden*, f. *-dna* »isto« (Savinjska dol.). V 16. st. *ſe vaditi* »exercere«, *pervaditi* »domare«, *vada* »exercitium«, *pervajen* »cicur« (Megiser), v 18. st. *vada* »exercitatio, navada, opravilu«, *vadenîe* »exercitatio«, *dobru vajen* »disciplinatus, dobru ṡvuzhen«, *vajen* »expertus, iṡkuſhen« (Kastelec-Vorenc), *vadèm*, *vadeti* »aſſueſcere« (Pohlin), *vadim*, *vajam* »gewöhne, übe« (Gutsmann) z oznako, da je beseda stara.

Prim. hrv. *váditi*, *vâdīm* »učiti se« in adj. *vȁjen*, *vȁdan* »navajen« (Žumberak), *privagyen* »priviknyen«, *odvajen* »deſvetus« (Belostenec), r. *váditь(sja)* »krotiti«, *váda* »navada«, *povádit‌ьsja* »navaditi se«, *povádka* »navada«, ukr. *dovádyty* »navaditi«, *povádka* »navada«.

Psl. dial. **vā̋diti*, **vā̋dišь* »exercere« in **vā̋da* »exercitio« je verjetno pomensko razvito iz dolgovokalnega kavz. k v. **vestí*, **vedèšь* »ducere« (Varbot, Etimologija 1963, 213 s., po Jacobssonu, Word VII/2, 190) in posplošeno iz živinske ruralne terminologije, kar pri besedni družini iz v. **vestí*, **vedèšь* »ducere« potrjujejo številne tvorbe za vajeti, v okviru slov. ajevskega vokalizma pa sln. *váje* (f. pl.) »vajeti« (celjska okolica, Bovec) ← **vad'a* in zveze tipa *konja vajati* (vzh. štaj.) »konja voditi«, hrv., sb. *provádati konja* »isto«, črnogor. *vádati*, *vádām* »voditi (o konju po skopljenju)« (Vujičić, Rječnik, 25). Drugačen pomenski odtenek istega kavz. je izpričan v jslov. **vā̋diti* »vleči, ven dajati«, prim. hrv., sb. *váditi*, *-īm* »extrahere«. K pomenskemu razvoju prim. lat. *ex-erceō*, *-ire* »gibati, preganjati« in »vaditi, vežbati«. Drugače o **vāditi* »exercere« Vasmer[2] I, 266, ki sklepa, da je pomen »exercere« razvit iz »vabiti«. Povezovanje tega slov. glagola z gr. ἔθος (n.) »navada, običaj, šega« ← **su̯edhes-*, sti. *svadhā́* »posebnost, nagnjenost, navajenost« < **su̯edhā́*, kar je sorodno z lat. *sodālis* »tovariški« < **su̯edhāli-* poleg *suēre*, *suēscō* »navaditi se« < **su̯ēdh-sk'e/o-* (Walde-Hofmann II, 625, 552) in verjetno tudi z got. *sidus* »šega, navada, običaj«, stvn. *situ*, stnord. *siðr* < germ. **seðu-* < ide. **sédhu-* (Gorjaev, 38; drugače o tem gradivu Mayrhofer III, 559; Frisk I, 499; Kluge[17], 711), zaradi odsotnosti vzglasnega **s-*, ki ni *s*-mobile, ni verjetno. Glej tudi *vodíti*, *vộjka*, *vésti I* in *váditi II*. M. F.

váditi II, *vâdim* (v. impf.) »vabiti« in »nastavljati vabo«; k temu *vâda* (f.) »vaba« (gor.), *váda* »isto« (dol.), črnovr. *wâdą* »v skopec nastavljena vaba« (Tominec, 227) in *vadníca* »ptica vabnica«, kar je izpričano že v 16. st. pri Dalmatinu (Pleteršnik II, 745).

Prim. r. *uvada* »vaba«, *vadítь*, *uvadítь* »vabiti, nastavljati vabo« (Novgorod; Bezlaj, ZJS, 678), br. *vádzicь* »vabiti« (Nosovič, 42). Slov. **vā̋diti*, **vā̋dišь* »vabiti« poleg **vodíti*, **vòdišь* »isto«, prim. sln. *vộdkati*, *-am* »vabiti ptiča« (štaj.), hrv. čak. interjekcija *vȍdiš* za vabljenje ovac (Vrgada), r. dial. *vodevó* »na!« (SRNG IV, 335) je pomensko najbližje lot. *vedinât* »vabiti«, kar Mühlenbach-Endzelin IV, 521, povezuje z *vedinât* »voditi« iz ide. baze **u̯edh-* »vesti«. Vendar bi se pomen »vabiti« lahko razvil tudi iz »govoriti«, zato zveze z ide. **H₂u̯ed-* »govoriti«, prim. sti. *vádati* »isto«, ni mogoče izključiti. Glej tudi *váda*, *váditi I*, pa tudi sin. *vábiti*. M. F.

vaditi III, *-im* (v. impf.) »pražiti« v rož. kor. *vadə̀tə*, *-ím* »na suho brez masti pražiti«, npr. *puvadítə mǫ́qo za žhánče, žítə za qofê* (Šašel, RNB, 139). Sem tudi idrijsko *je začělu sònce udlavat* »je začelo sonce pripekati« (Kleindienst, Bam knapa, 213) < sln. **vadljávati*. V 18.

st. *vaditi*, *vadim moko* »linte Mehl«, *vadnenje* »Schwinde, ginjenje, fufha« (Gutsmann), v 19. st. *vadenje* »Sterzlinden« (Jarnik, Versuch, 40), *vadíti* »linden Sterz« (Janežič[1] II, 458).

Prim. br. *vad* »močna pripeka«, *vádnyj* »vroč, soparen« (Nosovič, 42). Dalje manj jasno. Martinaŭ, ĖSBM II, 15, brez sln. gradiva, skupaj z br. *vádliva* »pripeka« povezuje z br. *abad* »obad« < **ob-ădъ* (prim. lit. *úodas* »komar«, lot. *uôds* »isto«), kar pomensko ne ustreza. Primerjati bi bilo mogoče csl. *ašte zǫbъ svodetъ* »če zob smrdi« (13. st.; Brückner, JA XXIX, 111 s.) in dalje lit. *atsi-vadė́ti* »hlapeti, pariti, postajati slab«, *išsi-vadė́ti* »hlapeti, kaditi« (Kurschat, 2616, 906), lot. *vadâtiês*, *vadêtiês* »slabeti, na moči izgubljati« (Mühlenbach-Endzelin IV, 429). Gradivo je lahko korensko sorodno s psl. **vę̄dnǫti* »veneti«, ptc. **vę̄dlъ* »uvel«, kavz. **vǫdíti*, **vǫ́dišь* (v sln. pkm. *vòditi*, *-in* »prekajevati«, pf. *povòditi*, adj. *povòjeni* »prekajen (za meso)« (Novak, Slovar, 79), izpričano že v 18. st. *povoditi*, *povojati* »ausräuchern« (Gutsmann)), in nakazuje, da je baza **(s)u̯endh-* »pripekati, žareti, hlapeti, veneti, izginjati ipd.«, prim. stvn. *swintan* »izginjati, slabeti, hirati« (Pokorny, 1047), nazalno infigirana iz **(s)u̯edh-* »isto«. Morda je bil iz nepotrjenega psl. v. **vestī́*, **vedèšь* »žgati« tvorjen nomen actionis **vodā̋* »žganje« (tip φορά ← φέρω) v p. dial. *woda* »žganje« poleg *wódka* »isto« (Karlowicz, SGP II, 143 s.), r. *vódka*, č. *vodka*, *vodička*, *melisová vodička* = *medunkový duch* »Melisengeist« (Jungmann, Sl. V, 147), kar navadno razlagajo kot evfemizem k **vodā̋* »aqua«. Dalje glej *vę́niti*, *vę́der* in *vȏnj*. M. F.

váditi IV, *vâdim* (v. impf.) »naznanjati, oglašati«, npr. *cerkva vadi*, pf. *ováditi* »naznaniti«, *navaditi* »ovaditi« (rez.), pkm. *ovàditi*, *ovádin* »priznati« (Novak, Slovar[2], 92), *ovâdba* (f.) »denuntiatio«, *ovadúh* (m.), g. *-a* »delator«.

Prim. csl. *vaditi*, *važdǫ* »accusare«, *vada* »calumnia«, *vadьba* »isto«, hrv., sb. *svaditi*, *ȍsvaditi*, *-īm* »obreči, krivično obdolžiti, naznaniti«, blg. *obàdja*, *obàždam* »naznanjati«, *vàdja* »klevetati«, r. *váditь* »obrekovati; veliko govoriti« (Dal', Slovar'[3] I, 392), str. *vaditi*, *važu* »accusare, impellere« (Sreznevskij, Mat. I, 223), p. dial. *zwadzić* »klevetati« (Karłowicz, SGP II, 418), kašub. *vaʒëc sǫ* »pred rojenjem spuščati glasove (za matico)« poleg »zmerjati« (Sychta, SGK VI, 46). Iz slov. jezikov je rum. *vădi* »anklagen, verleumden«, *vădnic* »Angeber, Denunziant« (Tiktin, Wb., 1706), madž. *vád* »obtožba«, *vádol* »obtožiti« (EWU, 1594 s.; Kniezsa II, 544 s.).

Psl. verbum dicendi **vā̋diti*, **vā̋dišь* more biti dolgovokalni iter. psl. nepotrjenega v. **vestī́*, **vedèšь* »govoriti, oznanjevati ipd.«, identičnega s sti. *vádati* »govoriti, imenovati, oznanjevati« in dalje sorodnega z lit. *vadìnti* »imenovati, klicati« poleg »vabiti« in gr. αὐδή »(človeški) glas, govor«, denom. αὐδάω »govoriti« iz ide. baze **H_2eu̯d-*, **H_2u̯ed-* »govoriti« (Miklošič, 373; Pokorny, 76 s.). Fraenkel, 1177 s., dopušča možnost, da je lit. glagol predstavnik ide. korena **u̯edh-* »vesti«, Mayrhofer EWA II, 496, pa slov. gradiva ne omenja. Sorodstvo zgornjega verbuma dicendi s het. *uttar* (n.) »beseda, govor, stvar« in klinopisnoluvij. *utar* (n.) »isto« iz **H_1éu̯tr̥/*H_1utn-* ni verjetno (LIV, 255). *O*-jevska prevojna stopnja te baze se morda ohranja v sln. *zavóditi* »anstimmen, intonieren«, npr. *zavodi!* (bkr.). Glej tudi *sváda* in *véslo II*. M. F.

vâdla (f.) »omelo, metla pri krušni peči« (Tolminsko) = *vádla* »krpa na palici za ometanje peči« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 198) = *và:dla* »krpa na palici za čiščenje notranjosti krušne peči«, tudi *wà:tla* »isto« (bovško; Ivančič, DSBG, 68); *vâdlo* (n.) »metlast znak poljskega čuvaja« (štaj.). V 16. st. *vadl* »muscarium« (Megiser). Po metaforičnem razvoju sem verjetno *vádla* (f.) »slaba ženska« (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 169), »slaba ženska, slaba obleka« (Dolini Tolminke in Zadlašce, l. c.).

Izposojeno iz srvn. *wadel* poleg *wedel* »nekaj čopastega; čopič; priprava za kropljenje; pahljača; šop perja (kot okras)« (Erjavec, LMS 1880, 200; Miklošič, 374; Striedter-Temps, DLS, 242), stvn. *wadal* »pahljača«, *wedil* »isto«, nvn. *Wedel* »šop, čop«, kor. n. *wád'l* »sredstvo za vejanje, kropljenje«, kar je tako kot stfriz. *wedel*, *widel* »priprava za kropljenje«, stnord. *véli* (n.) »ptičji rep« iz germ. **waþ(i)la-* (Kluge[23], 878), verjetno nomena instrumenti iz ide. **H_2u̯eH_1-* »veti, pihati« (Pfeifer, EWD[2], 1543). M. F.

vâdlja (f.) »stava«, npr. *na vadljo piti* (Savinjska dol.) in »žreb« (SSKJ V, 352), v. *vadljáti*, *-âm* (impf.) »staviti, žrebati«, *vâdljati*, *-am* »isto«; pkm. *vádlati se*, *-an se* »staviti« (Novak, Slovar, 118), v Istri *vádjati* »pogajati se« (Tomšič, Noč je moja, dan je tvoj, 239) z *lj* > *j*, na Tolminskem *vadljáti*, *-ám* (Temljine; Kenda, rkp., 169, z opombo, da se danes za isti pomen češče rabi glagol *vleči* (klinčke iz roke, karte narobe obrnjene) ali *puliti*), pf. *zavâdljati* »na stavi zgubiti«, *izvadljáti*, *-âm* »na stavi dobiti«, *vadljáč* (m.), g. *-a* »kdor stavi«, *vâdljavec* (m.), g. *-vca* »isto«; sem verjetno cgn. *Zavadlal*, *Zavadlav* (Merkù, SPZM, 68) in *Zavadlar*. V 16. st. *ſe vadlati* »certare cum aliquo« (Megiser), v 18. st. *vâdla* »sponfio«, *vadlam* »spondere, certare«, *vadlav* »Wettender, sponfor, certans« (Pohlin), *vadla* »Wette«, *ſe vadljati*, *vadlati* »wettern«, *vadlavez* »Wetter«, *vadlau* »isto« (Gutsmann).

Prim. hrv. *vȁdlja* »stava«, *vȁdljati se*, *-ām se* »staviti«, v Ozlju *vádlja*, *vadljȁti se* (Težak, HDZb V, 1981, 413), gradišč. hrv. *vadljàti se*, *-âm se* in s prehodom *dl* > *rl* *varljàti se*, *-âm se* (Tornow, BD, 364), v Dugi Resi in Karlovcu *vȁdljat se* (Perušić, Čak. rič II, 1986, 66). Jagić, JA XXVII, 1905, 583; Osten-Sacken, IF XXXIII, 1913/14, 266, in Miklošič, Frw., 62, so sklepali o germ. izposojenki. Podobno Skok, JA XXVIII, 1906, 468; isti, ERHSJ III, 558, ki je ugibal med germ. in rom. izhodiščem, tj. med got. *ga-wadjon* »z jamstvom zaobljubiti se« in srlat. *vadium* »zastavilo«, lat. *vas* (m.), g. *vadis* »porok«. Ker je že Miklošič v SEW, 374, ugotavljal, da bi sln. *vadlja* težko izvedli iz omenjenih tujejezičnih predlog, in ker se v 19. st. pri Gutsmannu ob *vadluvati ſe* »ringen«, *vadla* »Ringen«, *vadnik* »Ringer« pojavlja sinonim *vaditi ſe* »ringen«, je jslov. **vā̋d-ъl'a* »vleka, žreb« deverbativ tipa **grā̋bъl'a* iz v. **grā̋biti* iz jslov. **vā̋diti* »vleči« = hrv., sb. *vȁditi*, *-īm* »vleči, črpati«, mak. *vadi* »isto«, dolgovokalnega kavz. k **vestī́*, **vedèšь* »trahere«. S tem korensko sorodno je stč. *zavaditi* »obvezati se«, *závada* »dolg«, nč. *vyvadit* »rešiti se dolgov«, kar Machek[2], 711, povezuje s p. *závod* »tekma«, *závodit* »tekmovati, kosati se, dirkati«, p. *zawód* »tekma« (Linde VI, 948). Zaradi sorodnega got. denominativa *ga-wadjon* »z jamstvom zaobljubiti« k *wadi* (n.) »jamstvo« iz germ. **wadja-* (n.) »jamstvo, vložek« = stvn. *wetti*, lat. *vas* (m.), g. *vadis* »porok« z ajevskim vokalom po Schrijverjevem pravilu, lit. *vãdas* »jamstvo, vložek«, *vadúoti* »zastaviti«, lot. *vaduôt* »isto«, ki dopuščajo izvajanje iz ide. korena **u̯edh-* »vesti«, je možno sklepati, da je bil psl. v. **vestī́*, **vedèšь* »trahere« uporabljan v tudi slovanski pravni terminologiji. Glej tudi *váditi I*. M. F.

vàdlje (adv.) »vštric«, npr. *vadlje greva* (Caf), za ojačanje prep. *do*, npr. *vadlje do Ljubljane* »bis nach Ljubljana« (Ribnica), »takoj« (kraš., istr.), Pleteršnik navaja po Miklošiču še *vàdljer* »takoj« in *vèdle* »vadlje«, *vèljek* »takoj«, istr., kraš. *vàljce*, bkr. *vàlje*, *vèlje* in po Cafu *vèljen* »isto«, Miklošič, SEW., 55, še *vale* »takoj« < »zraven, vštric«.

Prim. star. hrv. *vadlje*, *valje* »takoj« (poleg *ȕdilj*, *udiljce* »takoj«, prim. sln. *vdîlj* »vzdolž, nenehno, ves čas«, glej *-dîlj*), po Miklošiču, l. c., tudi *vadljen*, *valjek*, *veljek* »isto«, sb. *vȁlje*, *vàlje* »takoj« (Rečnik, SANU II, 379), r. dial. *vódli*, ukr. dial. *vedljá*, *vídlja*, star. *vedlja*, *vedlě*; tudi *vegljá* »v skladu z, ustrezno« (Grinčenko, Sl. 1, 130), br. *vódle* »v skladu z«, *vèdle* »zraven«, star. *vedle*, *védlja*, *vèdlja* »ustrezno«, p. *wedle* »poleg, ob, pri, po«, č. *vedle* »zraven, poleg, blizu, razen«, stč. *vedlé* (s podaljšavo zaradi izpadlega levo stoječega *ь* tipa *stříbro* < **sьrebrŏ*), slš. *vedľa* »isto«, dl. *(we)dli* »vzdolž«. Psl. **vъ dьľi* »v dolžini, vzdolž« > »vštric« in »pri, poleg« > »takoj« in »v skladu z« je prvotna prep. zveza iz **vъ* »in« in lok. od psl. **dьľá̋* > stč. *dle* »dolžina«, star. slš. *dľa* poleg **dь̏l(')ь* »dolžina, daljava« > hrv. *dâlj* »longinquitas«, stč., č. *dél*. Primeri, ki kažejo na izglasni **-ě* in **-a* so pod vplivom adv. s takim izglasjem, npr. **kromě*, **děľa*. Iz prep. zveze z **vъz* je r. csl. *vъzlě* »iungenda pone«, r. *vózle* »pri, poleg«, dial. *zlja*, *zli*, *vózli*, ukr. dial. *vizlja*, *vizli* »poleg, pri«, s **po* je č. *podle* »poleg, zraven, vštric«, gl. *pola*, dl. *polą*, dial. *pla* »pri« (Miklošič, Lex. pal., 91; Vasmer I, 215; ÈSBM II, 293 s.; ES V, 210). K semantiki prim. p. *według* »v smislu, v skladu z« < **vъ dь̋lgъ* in sln. *vzdôlž* »längs, entlang« < **vъz dьlžь* (Kopečný, ESS I, 72 s.). Psl. **dь̏lь* »dolžina, daljava« (denom. **dьlíti* v stcsl. *prodьliti* »podaljšati, nadaljevati«, r. *dlít'sja* »vleči se, trajati«) je iz korenskega subst. iz baze **delH-* »vleči, dolg«, iz katere je tvorjena baza **delHgh-* »isto« (Pokorny, 196). M. S.

vadlováti, *-ûjem* (v. impf.) »priznavati, izpovedovati (grehe)« (pkm.), v Beltincih *vadlüvàti* »priznati, izpovedati« (Novak, Slovar[2], 163).

Prim. hrv. kajk. *valovati*, *valuvati*, v Medžimurju *vadlovati* »priznavati, izjavljati, potrjevati« (ARj XX, 531, 499). Prevzeto iz madž. *vállal* »prevzeti, nase vzeti, izjaviti«. Štrekelj, Lwk., 70, domneva, da je *-d-* nastopil pod vplivom v. *(o)váditi*. Verjetneje gre za razvoj *-ll-* > *-dl-*, prim. *-ld-* < rom. *-ll-* v medžimurskem *špioda* < it. *spilla* (Skok III, 562). Madž. *vállal* s prvotnim pomenom »vzeti na svoje rame« je tvorjeno iz madž. *váll* »rama« (EWU, 1601). M. S.

vadvačka (f.) »vreča«. Izpričano le v 16. st. *vadvazhga* »Watsack, bulga« (Megiser).

Izposojeno iz štaj. n. *Weidwatschker* »pastirska torba«, kompoz. iz srvn. *weide* »Futter, Weide, Jagd« in n. *Watschger* »potovalna torba«, srvn. *wetsker* »isto« (Štrekelj, JA XXXVIII, 1906, 536; Striedter-Temps, DLS, 243). M. F.

vâga (f.) »tehtnica« in »tehtana količina«, *vâgalica* »negotovost« < »skleda pri vagi«, v. *vâgati*, *-am* (impf.) »tehtati« (verjetneje denom. iz *vâga* kakor izposojenka iz n. *wägen* »tehtati«), tudi *vagováti*, *-ûjem* (impf.) »isto«, pf. *navâgati*, *prevâgati*, *zvâgati*; *vážiti se*, *vâžim se* (impf.) »bahati se, postavljati se«, *vâžič*, *-a* »bahač«, adj. *vâžen*, *-žna* »Waage-« in »pomemben, bahaški« (prim. sbh. *vážan*, č. *vážný* »važen, tehten«); semkaj verjetno intenz. *vagútati*, *-am* »majati se, nihati«; v 16. st. *vaga* »ſtatera«, *vagova ſkleda* »lanx«, *vagati* »pendo, wägen« in »tento, versuchen« (Megiser), v 17. st. *vagat* »peſare« (Alasia), v 18. st. *vaga* »libra, statera«, *vagiza* »pondusculum«, *vagati* »librare« in »tentare fortunam; ſrèzho ſkuſhati« (Kastelec-Vorenc), *vaga* »libra«, *vaſhn* »wichtig, momentoſus« (Pohlin).

Kakor sbh. *vága*, r. *vága*, č. *váha* »teža, breme, utež, tehtnica« prevzeto iz stvn. *wâga*, srvn. *wâge* > nvn. *Waage* »tehtnica« (Miklošič, 374; Striedter-Temps, DLS, 243), prim. dalje stnord. *vág*, ags. *væg(e)* < **wǣgō*, kar je abstr. iz pgerm. glagola **wegan* »premikati, nihati, zibati« (Kluge[22], 771). Glej tudi *vâgati*. M. S.

vagȃn (m.), g. *-ána* »mernik«, tudi *vágan* »isto« (štaj.), *vaganíca* »merica za pol mernika« (jvzh. štaj.), »mernik« (bkr.). Prim. hrv., črnogor. dial. *vagȁn* »isto«, mak. *vagan* tudi »krožnik«, *vaganka* »možnar«, blg. *vagán* »mernik«, r. *vagán* »kad, korito«, dial. *vagánki*, ukr. *vagán*, pl. *vaganý*, č. dial. *váhan*, *vahánek* »nečke« in »skledica pri vagi« (navaja Machek[2], 674), slš. *vahan* »leseno korito za zrnje, nečke«, dl. *wagan* »zajemalni čeber«. Iz slov. jezikov je lit. *vagõnas* »pinja«, lot. *vānaks* »skleda«, stprus. *wagonis* »vrsta posode«, est. *vaagen* »skleda«. Dalje nejasno; Štrekelj, Lwk., 69, izvaja iz furl. *vagán*, *bagán* »čeber«, kar je iz gr. γαβάϑον »skleda« > lat. *gabat(h)a*, stvn. *gebiza* »krožnik«, turš. *kuvata*, domnevno semitskega izvora (Walde-Hofmann I, 572; Frisk I, 280; Hubschmid, ROnom. IV., 19). Vasmer I, 162, z literaturo dvomi v ugrofinsko, a tudi gr. izhodišče.

vâgati, *-am* (v. impf.) »tvegati«, npr. *kdor ne vaga, je brez blaga* »wer nicht wagt, gewinnt nicht«, *vagano je* »es ist eine gewagte Sache«, v 16. st. *vagati* »tento, versuchen« (Megiser), v 17. st. *jeſt hozhem moj leben vagat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vagati* »tentare ſortunam; ſrèzho ſkuſhati« poleg »librare« (Kastelec-Vorenc), *vagati na kai* »daranwagen« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *wâgen* »tehtati, postaviti na tehtnico, tvegati«, nvn. *wagen* »tvegati, upati si«, kar je denom. od srvn. *wâge* > nvn. *Waage* »tehtnica« (Pfeifer, EWD[2], 1530). Iz istega n. izhodišča je tudi č. *váhati* »kolebati, obotavljati se, biti omahljiv« (Machek[2], 674). Dalje glej *vâga* in k semantičnemu razvoju *tvégati*. M. S.

Vagnar (cgn.), tudi *Vagner*, *Bognar* in *Bobnar*, *Bobner*. Vse gotovo s pomensko podstavo »kolar« onimizirano iz izposojenk, z izhodiščem v n. *Wagner* »kolar«, prim. gor. *bọ́:gnaR* (m.), g. *-ja* »vozar, kolar« (Kropa; Škofic, Diss., 276), jnotr. *bu̯ộ̄gnar* »isto« (Dolenje), po asimilaciji *b – g* > *b – b* *bu̯ộ̄bnar* (Studena Gora, Hrušica; vse Rigler, Jnotr. gov., 47, 171), zgornjesav. *'bu̯o:bner*, g. *-ẹrja*, tudi »sodar« (Weiss, SGZD, 97), prim. enako asimilirano istr.-rum. *bóbnar* »kolar« (Kovačev, IHR, 39). To je bilo kot **bogner'ь* po 13. st. izposojeno iz srvn. bav. **wǫgner* »kolar«, srvn. *wagener* »isto«, stvn. *waganâri* < germ. **wagn-āri*, kar je nomen agentis iz **wagna-* (m.) »voz« (Kluge[22], 772) < ide. **u̯eg'h-no-* »isto« k **u̯ég'heti* »naprej premikati, voziti«, od koder je tudi psl. nomen actionis **vȍzъ* »vožnja« > »voz«.

Sem tudi sln. štaj. *pọ:gner* »kolar« (mariborščina; Zorko, Narečna podoba, 351). M. F.

vagộn (m.), g. *-a* »železniški voz«. Slovarsko izpričano šele pri Janežiču[3] II, 753, pri Pleteršniku kot *vagōn*; Cigale pozna v pomenu »Waggon« le *železnocestni voz*.

Prevzeto iz nvn. *Waggon* < agl. *waggon*, kar je iz niz. *wagen* »voz, kočija«. Sln. akcent je povzet po n., ki je pod vplivom agl. izposojenke v frc. *vagon* (Kluge[22], 772). Germ. **u̯agna-* »voz« (prim. stvn. *wagan*, agl. *vain*, *van*, ags. *wægn*, got. *waghen*, stnord. *vagn*) < ide. **u̯og'h-no-*, prim. iz **u̯eg'hno-* stir. *fén*, kimr. *gwain* »vrsta voza« iz korena **u̯eg'h-* »vesti, peljati, premikati« (Pokorny, 1118), ki se v slov. ohranja npr. v *vǫ̂z I*, *vozíti*. Glej tudi *Vagnar*. M. S.

vahljáti, *-âm* (v. impf.) »plapolati, pihljati«, v 19. st. izpričano pri Cigaletu, Janežiču, Miklošiču in Slomšku, v 18. st. *vahlâm* »loh auflodern, fammeſcere« (Pohlin), *vahlam* »flodere auf, wackle« (Gutsmann).

Prevzeto iz kor. n. *wach'ln*, *wacht'ln*, štaj n. *wacheln*, bav. avstr. *wächeln*, *wacheln* »pihljati, prhutati, pahljati, mahati« (Pleteršnik II, 745; Striedter-Temps, DLS, 243) in akcentsko prilagojeno dem. na *-ljáti*, npr. *pihljáti*. Avstr. n. *wächeln*, *wacheln* izgleda križano med *wehen* »pihati« in *fächeln* »pihljati, pahljati«, kar je dem. od *fachen* »zanetiti, podpihovati ogenj«. M. S.

vâhta (f.) »straža, custodia«, v. *vâhtati*, *-am* (impf.) »stražiti«, v 16. st. *vahta* »cuſtodia, vigilia«, *vahtar* »cuftos, vigil«, *vahtati* »vigilo« (Megiser), v 18. st. *vahta* »custodia, vigilia; ſtraſha, varovanîe«, *vahtati* »advigilare, custodire, excubare«, *wachtmaster* »tefserarius« (Kastelec-Vorenc), *vahta* »Wache, ſtrasha, varftvu« (Gutsmann); tpn., orn. *Vahta* (4 ×), tpn. *Vahtenberk*, cgn. *Vahtar*, *Vahter*.

Kakor p. *wachta* »ladijska straža«, r. *váchta* »isto«, lit. *vaktà* »straža« prevzeto iz srvn. *wahte*, *waht* »straža«, *wahtære* »stražar« (prim. tudi kompoz. *wachtmeister* »stražmojster«) < stvn. *wahta*, *wahtâri*, kar je nomen actionis od stvn. *wachên*, srvn., nvn. *wachen* »bedeti, paziti na«. Zah. germ. **wak-ǣ-* < **u̯akē-* je durativ k **wak-na-* »prebuditi« > ags. **wæcnan*, prim. dalje lat. *vegēre* »bedeti, biti živahen«, *vigil* »čuječ, buden« in »straža, stražar«, sti. *vā́ja-* »moč, sila« iz ide. korena **u̯eg'-* »čil, buden, močan« (Kluge[22], 771; Pokorny, 1117). M. S.

vâhti (m. pl.) »vsi sveti« (polj., rovt., notr.), *vâhte* (f. pl.) »isto« (kraš., goriš.); semkaj *vâhtič*, *-a* »prešca«, *vâhtnica* »neka hruška, ki je zrela o vseh svetih« in »krizantema«; črnovr. *wâχt'* (f. pl.), *ą wâχtiχ* »o vseh svetih«, *wâχč* »prešca«, *wâχņca* »cvetice, ki cveto o vseh svetih« (Tominec, 228).

Štrekelj, Lj. zvon 1889, 231, domneva izposojo n. *Weihtag* v sln. **vâhtah*, pri čemer se je izglasni *-g* > *-χ* v sln. substituiral s *-h* (prim. podobno v *špȅh*), medglasni *-h-* pa se v jn. izgovarja kot *ch*. Sln. **vâhtah* se je občutilo kot lok. pl., zato se je k temu tvoril novi nom. pl. f. *vâhte*, terciarno tudi pl. m. *vâhti*. N. *Weihtag* (kompoz. iz *weihen* »posvetiti« in *Tag* »dan«) je izpričano le v pomenu »praznik«, zlasti v kompoz., prim. bav. *Ebenweihtag* »praznik obrezovanja«, zato je vprašanje, ali je predloga nastala po elipsi n. **Allerheiligen Weihtag*, kar bi pomensko ustrezalo n. *Allerheiligen Tag* »vsi sveti«, ali pa je *weih-* zamenjava za splošnejše n. *heilig*. M. S.

vajȁl (m.), g. *-ála* »polž brez hiše« (Medana v Goriških brdih).

Erjavec, LMS 1882–83, 260, domneva tvorbo iz it. *vaio* »črnolisast« < lat. *varius* (prim. it. *vaiolo* »koze, osepnice« ≤ lat. *variola*), ker so polži brez hiše navadno črni, lahko tudi progasti, redkeje črnordečkasti. Ustrezne tvorbe **vaial(l)(o)* v dostopnih it. in furl. slovarjih ni najti. Običajen it. izraz za to žival je *lumacone*, furl. *lacài*, *lec*, *lecòn*. M. S.

vâjda (m.), g. *-a* »vodja«, pkm. *vàjda* »poglavar tolpe« (Novak, Slovar[2], 163), semkaj *vajdáti*, *-âm* v kor. obir. *wə́:jdat*, *wəjdà:m* »potepati se«, *vajdȁl*, *-ála* v kor. obir. *wə́:jdu*, g. *wəjdá:wa* »potepuh« (Karničar, Obir, 255); cgn. *Vajda*, *Vajd*, *Vajdič*.

Kakor ukr. dial. *vájda* »vodja kolednikov«, č. mor., slš. *vajda* »ciganski vodja, oficir« prevzeto iz madž. *vajda* »vojvoda, poveljnik, ciganski vodja«, kar je prevzeto iz slov. **vojevoda* in skrajšano po haplologiji, ki je znana tudi v star. bosenskih listinah kot *vojda* »vojvoda« (Štrekelj, Lwk., 72; Skok III, 613), manj verjetno po izgubi vokalov v odprtih zlogih (EWU, 1597). Dalje glej *vǫ̂jvoda*. M. S.

vâjek (m.), g. *-jka* »Pyrrhocorax alpinus« (Pleteršnik II, 746), toda leta 1842 pri Freyerju, Fauna, 13, je *vajk* ob kranjskem *krámperza* in *planinſki ſhkorz* označeno kot ilirska, tj. hrvaška beseda. Kot *vajk* »Schneedohle« l. 1851 predstavljeno tudi pri Janežiču[1] II, 459. Dostopni hrvaški slovarji te besede nimajo. Nejasno. M. F.

vájet (m.), g. *-a* »habena«, navadno pl. *vájeti*, tudi *vájet* (f.), *-i* »isto« (vzh. štaj.), obir. kor. *wá:jɛt* (f. pl.; Karničar, Obir, 255), gor. *u̯á:jeta* (n. pl.; Škofic, Diss., 374), *vájat* (f.), g. *-i*, pkm. *vàjat/vajàt* (f.), g. *vajàti* (Novak, Slovar[2], 163); adj. *vájeten*, f. *-tna*, npr. *vajetni konj* »konj, ki ima nadete vajeti«, *vajetna stran* »leva stran vprege«, z asimilacijo *-tn-* > *-dn-* horjulsko *ta vâjedn̥ kònj* (Ramovš, Hgr. II, 224). V 18. st. *vajét*, *-a* »verſoria« (Pohlin), *vajet*, *vajat* (f.) »Leitſeil, Leitband« (Gutsmann), v 19. st. *vajet*, *vojet* »Leitſeil« (Jarnik, Versuch, 40, s korensko povezavo s sln. *vésti*, *védem* »ducere«). Iz sln. je soriš. n. *u̯aiat* (Kranzmayer-Lessiak, Wb., 173).

Štrekelj, ČZN VI, 1909, 56, je izvajal iz kor. n. *woiet* (n./m.) »Leitseil«, štaj. kor. *waiet*, *waietstrick*, kar je stara oznaka za konopec, vrv, ki naj bi bila prek cig. *voida*, *vaida* »Lenkseil, Halfter, Riemen« poleg *vódja* »Zügel, Lenkseil« izposojena iz slov. **vod'a* (sprejema Ramovš, l. c.), prim. npr. sln. *vǫ́ja* (f.) »vajet«, hrv., sb. *vodice* (f. pl.) »isto« (ARj XXI, 250), hrv. *vȍjke* (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 373), *voda* (Stulli; ARj XXI, 249), p. *wodza*. Drugače o obeh n. dial. oblikah Grimm, DTV 27, 1043, ki ju ima za izposojenki iz sln. *vájet*, podobnopomensko bav. n. *wailer* (m.) »vajet«, *wàler*, *wàjer*, *wouer*, *wàier* »isto«, v 15. st. izpričano kot *weier*, pa je, kot je nakazal že Miklošič, Frw., 62, in sprejel Erjavec, LMS 1882-1883, 260 s., lahko substitut za sln. *váje* (f. pl.), g. *váj* »vajeti«, ki je znano iz celjske okolice (Pleteršnik II, 746), v bovškem govoru (Erjavec, l. c.) pa kot *wá:je* zabeleženo še v tem stoletju (Ivančič, DSBG, 68) in je gotovo domača deverbativna tvorba **vad'a* iz iter. *vad'ā̋ti* h kavz. **vā̋diti*, **vā̋dišь* »voditi«, prim. sln. *vájati*, *-am* »ducere«, npr. *konja vajati* (vzh. štaj.), hrv., sb. *provádati konja* »voditi konja«. Sln. *vájet* (m.) je zato lahko sekundarno singularizirano iz plurala prvotne nazalne tvorjenke **vad'ę* (n./m.), g. **vad'ęta*, pl. n./m. **vad'ęta/*vad'ęti* »vajeti« k **vad'a* (f.) »vajet«, kot je nakazal že Miklošič, l. c. Deloma ženski spol sln. *vájet*, ki je bil sprejet tudi v standardno slovenščino, je verjetno posledica napačne interpretacije spola v pl. **vad'ęti*. Glej tudi sin. *povǫ́dec*, *vǫ̂jka* in dalje *vésti I*. M. F.

vajíne (f. pl.) »stročji fižol« v briškem *wəjíne* (M. Reja-T. Sirk, Briška kuhinja, Ljubljana 1997, 163), nadiško *uaìna*, pl. *uaìne* »stročji fižol« (Rigoni-Salvino, VIN, 65), tolm. *u̯íne u padiél* »dušen stročji fižol« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 198).

Izposojeno iz furl. *uaìne* »strok stročnic nasploh«, tudi »zelen, nezrel, a užiten strok fižola«, npr. *uaìnis in salate/in padele* (Pirona, VF, 1228), tudi *vuaìne* »isto« (Pirona, o. c., 1296), kar je sorodno z it. knjiž. *guaìna* »nožnica; ovoj(nica)«, frc. *g(u)aïne* »isto«, prov. *g(u)aïna* iz lat. *vagīna* »nožnica, tok; strok«; oblike z vzglasnim *gu-* namesto *v-* so posledica bilabialne izreke vzglasnega konzonanta, regularni fonetični razvoj iz lat. *vagīna* kažejo sard. *baina*, ben. it. *vazina* (Battisti-Alessio, 1881; Pellegrini, Studi, 50). Drugod na Primorskem sta v rabi sin. *fažoléti* in *tego'line*. Glej tudi *vanílija*. M. F.

vàjkar (m.), g. *-a* »nit, sukanec« (Beltinci; Novak, Slovar², 163).

Prim. sb. dial. *vàjkār*, *-ára* »obarvana bombažna nit« (Vranje, Srpske novine; navaja Rečnik SANU II, 360). Nejasno, morda iz **valjkar* k *váljati*, *valíti*. M. S.

vakānce (f. pl.) »počitnice«, notr. *u̯okáncə*, gor. *vẹ́kance*; v 18. st. *vakanze* »Vakanz« (Gutsmann).

Prevzeto iz it. *vacanze* »počitnice«, delno prek n. *Vakanz*. Rom. *vacantia* je prek akt. ptc. prez. tvorjeno iz lat. *vacāre* »biti prazen, biti prost«, prim. semantično enako motivirano *práznik* od *prázen*. Izposoja iz frc. *vacances* »počitnice« v času Ilirskih provinc (tako Šturm, ČJKZ VII, 39) ni verjetna, ker je beseda izpričana že v 18. st., čeprav kasnejšega vpliva ni mogoče izključiti, prim. iz frc. *l'examen* notr., dol. *ləksámən* (Šturm, l. c.). Iz iste it. (ali sorodne frc. predloge) je hrv. čak. *vagônci* (m. pl.), r. *vakáncija* »počitnice«, direktno iz lat. *vacātiō* je r., ukr. *vakácija*, p. *wakacje*, č. dial. *vagace* »isto« (Machek², 675), star. hrv. *vakacije* »isto« (ARj XX, 514). Izglasje sln. besede *vakānce* je v hiperkorektni obliki (kot da bi šlo za razvoj po moderni vokalni redukciji iz **vakanice*) vplivalo na neologizem *počȋtnice* iz *počíti*. M. S.

vâkati, *-am* (v. impf.) »gagati« (Vodnik, Cigale), rez. »bruhati«, dial. *wákat*, pf. *zwákat* »izbruhati« (Steenwijk, SDR, 325).

Izpeljano iz onomatopeje **va(k)* ki posnema gaganje in bruhanje. K slednjemu pomenu prim. sln. *gâgati* tudi »ne priti do sape« > »težko živeti« in *rígati* »bruhati, spahovati se« poleg sekundarno »oglašati se (o oslu)«. Onomat. je sodeč po r. dial. *vakúša* »žaba« (Arhangelsk), kar ni nujno iz *kvákuša* (tako Zelenin, Tabu II, 52; Vasmer 1, 165), n. dial. *wacken* »vpiti, dreti se (kot otrok, ptič)« (Grimm, Wb. XIII, 215), lat. *vāgīre* »cviliti, dreti se«, gr. ἠχή, dor. ἀχᾱ́ »zvok, šum«, ἠχώ »odmev«, lit. *svagė́ti* »zveneti«, lot. *svadzêt* »žvenketati«, got. *gaswōgjan* »vzdihniti« iz baze **(s)u̯ăgh-* »vpiti« lahko stara. M. S.

vâl (m.), g. *-a* in *valû* »unda, fluctus«, tudi »valjenje, valj«, dem. *vâlec*, *-lca* »majhen val, majhen valj«, *vâlček*, *-čka* »isto« in »svitek (volne)«, »pritlikavec«, *valȋč*, *-íča* »majhen valj«, *valȋček*, *-čka* »isto«; vzh. štaj., pkm. *valẹ́k*, *-a* »valj, valjar«, pkm. adj. *valẹ́čen*, *-čna* »cilindričen«; kol. *valǫ̂vje* (n.) »Wogen, Fluten«, adj. *valovȋt* »wellig«, *valovât* »isto, wellenformig«, *valǫ́ven*, *-vna* »Wellen, Wogen-«, v. *valováti*, *-ûjem* (impf.) »valovito se gibati«, *valovíti*, *-ím* »wogen«, pf. *pri-*, *raz-*, *vz-v.*; v 16. st. *val*, pl. *valuvi* »fluctus, unda« (Megiser), v 17. st. *en valvu perleti*; *ty valuvi vſe ſkuſi ſe ſo k'njemu preblishovali* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vodeni val*, *ſlap na vodi* »unda«, *morški valuvi* »fluctus maris« (Kastelec-Vorenc), *val*, *valôva* »fluctus« (Pohlin), *val*, pl. *valovi* »Welle« (Gutsmann).

Prim. csl. *valъ* »unda«, sbh. *vâl*, *-a*, blg. dial. *val* »valj, cilindrična posoda, valjar, brana«, r., ukr., br. *vál* »val«, p. *wał* »isto«, č. *vál* »kuhinjska deska, valjalnik«, slš. *val* »tok, sunek (vetra), naval«, gl. *wał* »velik otep slame, butara dračja«, *walc* »okrogel, debel človek«, dl. *wał* »val«. Psl. **vâlъ*, prim. dalje lot. *vãls* »plast sena«, *vãls* »zgrabek sena«. Tvorba je torej starejša in zato verjetno ni postverbal od psl. **valīti* (tako Schuster-Šewc, HEWb., 1577). Lit. *volė̃* »lesen tolkač, okno v ledu, veha« in lot. *vàle* »kij, bat« (Mühlenbach-Endzelin, IV, 496 s.; Fraenkel, 1273) kaže, da je balto-slov. **u̯āla-* nastalo po sekundarni podaljšavi iz neke tvorbe s kratkim balto-slov. *a*-jevskim vokalom. Možnosti za razlago dolžine je več. Lahko gre za prvotni korenski subst. ide. **u̯olH-s* > balto-slov. **u̯āl-s*, ki je po tematizaciji prevzel vokalizem sklonov s končnico z začetnim konzonantom. Druga možnost je domneva, po kateri naj bi bil dolgi vokal sekundaren po sin. **u̯l̥H-nā́* > r. *volná*, stcsl. *vlъna*, lot. *vilna*, lit. *vilnìs* »val«, prim. z drugim sufiksom **u̯l̥H-mi-* > sti. *ūrmí-*, av. *varəmi-* »val«. Paralela domnevni tvorbi **u̯olH-s* ali **u̯olHo-* je alb. *valë* »val«, ki zaradi palatalnega *-l-* in zaradi *-al* ne more kazati na tvorbo **u̯l̥Hnā* (tako Huld, BAE, 123). Dolgi vokalizem ima tudi ags. *wǣl* (m., n.) »vrtinec, mlaka« (Pokorny, 1142). Dalje glej *valíti I*, *váljati*. M. S.

vála (f.) »dolina« v primor. *'vala*, tudi *vale'zuen* »ravna, dolga njiva« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 141), kar je sklop iz mlajše izposojenke *vale* + *zuen* »zunaj« < **jьz-vъnъ*; *'våla* »zaledinjena njiva v dolini« (Padna; Cossutta, PV, 112 z op. 1), jnotr. *vâlca* »plitva dolinica« (Rigler, Jnotr. gov., 164) < **válica*. Apelativ se v pomenu »dolina« na Primorskem pogosto pojavlja v drugem delu hor. *Sočerska vala*, *Petrinjska vala* itd. Rez. *vále* (f.) »dolina« (< it. *valle*) poleg *valáda* »isto« (oboje Steenwijk, SDR, 323).

Prim. hrv. čak. *vȁla* »dolina«, dem. *vȁlica* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 288), *vãla* »isto«, *vãlica* (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 388), avgmentativ *valôda* je znan iz Dračevice na Braču, kjer *vãla* pomeni tudi »zaliv« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1311). V Vodicah *vȁlica* »njiva« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 202). Jslov. dial. **vȁla* »dolina« je bilo izposojeno iz rom. **vallĕ* in po spolu uravnano po sin. **dǫ̋rga* »draga«, prim. it. *valle* (f.) »dolina (med gorama, po kateri navadno teče potok)«, ben. it. *vale* »(neporasla) dolina«, furl. *val* »dolina«, vse iz lat. *vallis* (f.) »dolina, vdolbina«, *vallēs* »isto« (Skok III, 561, brez sln. gradiva). Kasneje izposojen je rom. avgmentativ **vallata* → *vallada*, prim. it. knjiž. *vallata*. Sem sln. tpn. *Barkovlje* »predmestje Trsta«, it. *Barkola*, s historičnim zapisom *Valcula* (citirano po Skoku, l. c.) iz lat. dem. *vallicula* z disimilacijo *l – l* → *r – l* (Skok, l. c.). Rom. **vallĕ* se ohranja tudi v sln. imenu planine *Bala* med Laško steno in Bovškim Grintavcem v Julijskih Alpah (glej s. v. *Bala V*). K substituciji *b* za rom. *v* prim. sln. *Benetke*, *bandima* itd. M. F.

válcer (m.), g. *-ja* »valček« (zastar.; SSKJ IV, 355), pkm. *vàlcer* »isto« (Novak, Slovar², 163), tolm. *válcer* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 198).

Tako kot hrv. čak. *vâlcer* »valček« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1311), č. dial. *valcer* »isto« (Kellner, Východolašská II, 315) in slš. gemer. *valcier* (Orlovský, Gemer., 370) izposojeno iz n. *Walzer* »valček« (l. 1781), v. *walzen* »valček plesati«, toda pred 18. st. le »vrteti se, krožno se premikati«; valček je bil za razliko od drugih plesov, za katere je bilo značilno poskakovanje ali topotajoči koraki, poimenovan po značilnem krožnem gibanju nog (Pfeifer, EWD[2], 1536). Glej sin. *vâlček*. M. F.

válček (m.), g. *-čka* »ples v tričetrtinskem taktu«, sem zveza *dunajski v*., *angleški v*. (SSKJ IV, 355).

Tako kot č., slš. *valčík* »valček« z zamenjavo tujega suf. z domačim prenarejeno iz izposojenke iz n. *Walzer* »valček« (Machek[2], 697, brez sln. gradiva). Drugače, z izpustom tujega suf. je prenarejeno p. *walc*, pri Jungmannu, Sl. V, 14, tudi *walec*, g. *-lce*. Dalje glej starejši sin. *válcer*. M. F.

vâlez (m.), g. *-a* »neko kupilno platno, nekako valovito tkano, katero rabi Belim Kranjicam za spodnji del krila in za rokave« (Pleteršnik II, 746).

Prevzeto iz nekega sosednjega jezika, prim. it. *valescio* »gladko bombažno platno«, ben. *valessio*, *velesio* »lahko platno iz bombaža in konoplje za podlogo«, n. *Walles*, *Wallis* »fino volneno blago« in »bombažno blago z navkriž (kakor pri kepru) vtkanimi progami«, madž. *velesz* »groba bombažna tkanina«, srlat. *valesius*, *valexius*, *valisius*, *gullesius* »vrsta bombažne tkanine«. Izhodišče ni jasno (Battisti-Alessio, 3980), morda ime agl. grofije *Wales* (EWU, 1617). M. S.

vâlha (f.) »priprava za valjanje sukna, Walke«, v. *vâlhati* (impf.) »valjati sukno«, *vâlhar*, *-ja* »valjavec« (štaj.), »hrošč Byctiscus betulae« (Caf); tudi *vavka* »Walke« (Murko I, 692), v 18. st. *vauka* »Walke«, *vaukati* »walken«, *vaukanifhe*, *vaufhtuba* poleg *valauniza* »Walke« (Gutsmann).

Prevzeto iz bav. n. *Walche* »stroj za valjanje sukna«, *walchen* »valjati« oz. n. *Walke*, *walken* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 243; Schmeller, BWb. II, 906) < stvn. *walchan* »valjati«, prim. stnord. *valka* »vlačiti sem in tja«, ags. *wealcan* »valiti«, *wealcian* »valiti se, kotaliti se«, agl. *walk* »hoditi« iz ide. baze **u̯alg-* »vrteti, viti, valjati« (Kluge[17], 836). M. S.

valíti I, *-ím* (v. impf.) »volvere, volutare«, pf. *na-*, *od-*, *pod-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *za-*, *z-v*., sekundarni impf. *-valjeváti*, *-ûjem*, dem. *zvalîčkati se*, *-am se* (pf.) »hinrollen, hinwälzen«; številne nominalne tvorbe, npr. *valȉš*, *-íša* »grušec, kršje«, tj. »kamenje, ki se vali«, bkr. »bolj okroglast, lepo rejen prašiček« (dem. *valíšek*), vzh. štaj. »žepni nož«, v 18. st. pri Gutsmannu *valizh*, *valei*, *valish* »Walze«; *valîž* »stvar, ki se valja, debel človek«, iz ptc. pas. je *valjẹ́nec* »pločevina« (Ribnica), adj. *zavaljȇn*, *-éna* »debel«, subst. *zavaljénec*, *-nca* »debel človek«, *zavaljúh*, *-a* »isto« in »lenuh«; s pref. *navȁl*, *-ála* »Andrang«, *prevȁl*, *-ála* »kraj, kjer se svet prevali, lagodnejši gorski prehod, slap, brzice na reki, kjer se voda prevali« in »vodni nanos, naplavina, hudournik«, večkrat tpn. *Prẹ́valje*, *Prẹ́vale* (Badjura, Ljud. geogr., 100 s.), *povȁl*, *-ála* »met na tla« in »tla, pohodno podstrešje, oder«, *razvalína* »ruševina, ruina«; v 16. st. *vkup valiti* »conglobo«, *s'valiti* »evolvo« (Megiser), v 17. st. *kamen mu s'rame pade inu v'dolino ſe vali* (Janez Svetokriški), v 18. st. *navaliti*, *pervaliti* »advolvere«, *podvaliti* »subruere, subvolvere«, *prevaliti* »pervolvere, revolvere«, *pervaliti* »advoluere«, *reśvaliti* »demoliri, destruere«, *doli valiti* »potozhiti, devolvere« (Kastelec-Vorenc), *valim* »volvere« (Pohlin).

Prim. stcsl. *valiti*, *-ljǫ* »volvere, caedere«, sbh. *-váliti*, *-vâlīm*, samo v kompoz., npr. *razváliti*, *ràzvālīm* »porušiti, opustošiti, na široko odpreti usta«, mak. dial. *vali* »kuriti«, *razvali* »povzročiti, da močno zagori«, blg. *valí* »pada (sneg, dež)«, *valéž* »padavina«, *valjá* »valiti na kup, nalagati na ogenj, kuriti, skrbeti, hiteti, gnati živino«, r. *valítь*, *válišь* »podirati, pospravljati, zlagati brez reda, valiti (odgovornost na drugega)«, *valítь(sja)*, 3. sg. *-ít(sja)* »valiti se v veliki količini«, ukr. *valýty*, *vályš* »podirati, premikati se v veliki količini«, br. *valícь*, *váliš* »podirati, prekladati v velikih količinah, valiti delo ali odgovornost na drugega, padati v velikih količinah (o snegu), valiti se (o dimu)«, p. *walić* »podirati, razbijati, tepsti, sipati (krogle s topovi), valiti se (o dimu, množici)«, č. *valiti* »kotaliti, valjati, trkljati«, *valiti se* »hiteti, naglo padati, gnati se«, slš. *valiť* »kotaliti, valjati«, gl. *walić*, *-u* »prevaliti, prekotaliti«, dl. *waliś (se)*, *-im (se)* »isto«. Psl. **valı̋ti*, **-íšь* je iter. iz ide. baze **u̯elH-* »valiti, valjati, kotaliti«, prim. korenski prez. **u̯elH-*, **u̯l̥H-* v got. *wulan* »vreti, kipeti«, lit. *vélti*, *veliù*, *vẽliau* »valiti, kotaliti, tolči, mikati (prejo), zaplesti«, lot. *vel̂t*, *veļu*, *vêļu* »valjati, tolči«, tematski v sti. *válati* »vrteti se« (kavz. *vā̆layati*), **(u̯e)-u̯olH-* v stvn. *wallan* »kipeti, valovati« (sekundarno po pret. < pf., ki se ohranja v stnord. *vall*), *wellan* »valiti, valjati«, stnord. *vella* »kipeti, vreti«. Psl. izvorno dolgi vokalizem (prim. z izvorno kratkim lit. *valýti*, *-laũ* »žeti, spravljati na kup«, *valstýti* »valjati«) je lahko povzet po (sekundarnem) iter. **val'ā̋ti*, da bi se glagol izognil homonimiji z **volı̋ti* »ljubiti« (Vaillant, Gr. comp. III, 429). Druga, verjetnejša razlaga je domneva, da je dolgi vokalizem po v slov. nepotrjenem korenskem prez. **u̯élH-ti* > **u̯ḗlti*, prim. inf. lit. *vélti*, lot. *vel̂t* < **u̯élH-tei̯* (kot alternativno možnost omenja LIV, 618). Dolgi korenski vokal izkazuje tudi ags. *wǣlan* »valiti, valjati« in stvn. *wuolen* »riti« < **u̯ōli̯a-* in morda arm. *glem* »valiti« < **gule-* < **u̯ōle-* (Rasmussen, SM, 147). Manj verjetno je **valı̋ti* denom. od **vâlъ*. Iz korena **u̯el-* »vrteti, valiti« je v *e*-jevski stopnji lat. *volvere* »isto«, arm. *gelowm* »vrteti«, gr. εἰλέω »isto«, got. *walwjan* »valjati«, stir. *fillid* »upogibati«. Osnovna literatura: Miklošič, 378; Trautmann, BSW., 349; Pokorny, 1140 s.; Fraenkel, 1221; Vasmer I, 165. Glej tudi *valíti II*, *váljati*, *vâl*, *ọ́bel*. M. S.

valiti II, *-ím* (v. impf.) »incubare (ova), brüten«, pf. *iz-v*.; *po-v. se* »skotiti se«, subst. *valîtev* »Bruten«, *valíšče* »Brutplatz«, *valîlnica* »Brutkasten«, *valjúh* »nek manjši črn ptič, ki vali na tleh«; v 17. st. *dokler jeiza ſneſseio; inu pisheta ſvalè* (Janez Svetokriški), v 18. st. *valim* »brute«, *valitje* »Brut« (Gutsmann).

Prim. star. hrv. kajk. *pifchencze valim* »pullo«, *gnyiezdo kokoßje, v kojem pifchencze vali* »palea« (Belostenec), širše sbh. *izváliti se*, *ìzvālīm se* »izleči se«, pejor. tudi »roditi se« (ARj IV, 315). Tranz. *valíti* »incubare« je tvorjen sekundarno ob *izvalíti se* (kakor v primeru *skotíti se* : *kotíti* po zgledu *(po)rodíti se* : *rodíti*) < **jьzvalı̋ti se* »izsuti se, valeč se priti ven«, prim. sln. *izvalíti se* tudi »valeč se priti ven«, npr. *čreva so se mu izvalila* »die Gedärme drangen ihm hervor«, sbh. *izváliti* s splošneje znanim pomenom »prevrniti, izruvati, zrušiti, spodviti, pomoliti, izbuljiti, blekniti, zvaliti«, r. dial. *izva-*

lítь »izdreti«, str. *izvaliti* »vzeti ven črevesje«, stcsl. *izvaliti* »effundere« (ES IV, 88). Prim. iz te baze tudi lit. *nuovalaĩ* »posteljica (pri kravi)« (Fraenkel, 1187). Dalje glej *valíti I*. M. S.

valíž (m.), g. *-a* »usnjena torba, telečnjak« (Murko, Janežič), tudi *valíš* »isto« (Valjavec); v 18. st. *punkelze v'kúp ſpravlati, valiſhe v'kúp ſnaſhati* »consarcinare«, *koſmata ſhkriniza, ali valeſh* »riscus« (Kastelec-Vorenc).

Kakor star. hrv. kajk. *vališ*, čak. *valiž*, danes dial. v Dalmaciji *valîža*, *valȉža* »kovček« prevzeto iz ben. it. *valìse*, *valìsa* »torba, malha« in »kovček«, furl. *valîs* »isto«, kar ustreza toskansko *valigia* »isto« in iz česar je prevzeto še frc. *valise*, špan. *ballja*, ngr. βαλίτσα »isto«, srvn. *velīs(en)*, *felliß* > nvn. *Felleisen* »usnjena potovalna torba«. Izhodišče je srlat. *valixia*, *valisia* »sedelna torba« (13. st.), kar ni dokončno pojasnjeno, morda iz **vidulitia* k lat. *vidulus* »spletena torba« (Kluge[23], 258). Drugače Battisti-Alessio, 3981, ki domneva tvorbo s pomenom »narejen iz grobega platna« iz lat. *bilīx* »dvoniten«. Gamillscheg, EWFS, 878, domneva izvor v neki tvorbi iz gal. korena **val-* »obdajati«, ki ga rekonstruira zaradi škot. *fail* »obroč«. Dvomljivo je tudi izvajanje iz arab. *walīha* »vreča za pšenico« (Devoto, AEI, 450; Gamillscheg, l. c.) ali lat. *bāiulus* »nosač, težak« (domnevo navaja Cortelazzo-Zolli, 1410, po Pisaniju). M. S.

váljati, *-am* (v. impf.) »valiti (sem in tja)« in »oblikovati z valjem«, pf. *iz-*, *na-*, *po-*, *pre-*, *raz-*, *u-*, *za-v.*, dem. *valjúcati*, *valjûckati*, subst. *vâlj*, *-a* »cilinder, valjar, vreteno«, dem. *váljec*, *-ljca*, *váljič*, *-a*, kor. *vâljej*, *-a*; adj. *váljast*, *-a* »cilindričen«; druge izv. *váljica* »frnikola« (Renče; Erjavec, LMS 1875, 228), *váljar*, *-ja* »Walze, fullo« (od tod je trž. it. *vaglier*, *valer*, *vaialo* »kuhinjski valjar« (Doria, 772)), dem. *váljarček*, *-čka*; *valják*, *-a* »monga; valj, s katerim likajo platno«, *valjáč*, *-a*, *valjâvec*, *-vca* »Wälzer« (tudi cgn. *Valjavec*), f. *valjâvka* »Wälzerin« in »valjarna, valj«, *valjâlnica* »priprava za valjanje sukna, valha, monga«, *valjárna*, *valjárnica* »Walzwerk«, *valjúh*, *-a* »težak in neroden predmet, ki se lahko premakne le z valjanjem«, kor. obir. *wə̀lχ*, g. *wá:lχa* »debeluh« (Karničar, Obir, 255), adj. *valjúhast* »trebušat, z debelim telesom«; *valjâvica* »ciklama« (zaradi korenike v obliki koluta; prim. tako motivirano tudi n. *Erdscheibe* in gr. κυκλάμινος »ciklama« h gr. κύκλος »kolo, krog«); iz v. **sváljati* > *zváljati* je subst. *svâljek*, *-ljka*, redkeje *zvâljek*, *-ljka* »kar se med prsti ali z rokami zvalja (navadno jed ali vlakna)«; v 16. st. *vailati*, *vajlati* »volutare« (Megiser), v 17. st. *po tleh ſe valati*; *v'blati ſe vala* (Janez Svetokriški), v 18. st. *valati* »volvere, revolvere«, *okuli ſe valati* »circunvolutari«, *valer* »cylinder, volvulus« (Kastelec-Vorenc), *vâlar*, *valer* »cylindrus ligneus, lapideus«, *valavnèza* »Walke, fullonia«, *svalk* »contortum« (Pohlin), *valati*, *povalati* poleg *tozhiti*, *rolati* »wälzen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *valjati sę* »volutari, verti«, csl. *valjati*, *valjaješi* »volvere«, sbh. *váljati*, *vâljām*, hrv. čak. *v°al'ȁti*, *v°āl'āš* »valjati« (Vrgada), sbh. *váljak*, *-ljka* »valj«, hrv. *vâlj* »valjar«, mak. *vala* »valjati, kotalikati«, r. *valjátь*, *-áešь* »valiti, valjati, kotaliti«, ukr. *valjáty*, *-áeš* »valiti, preobračati, valjati«, br. *valjácь*, *-áeš* »obračati, zvračati, prekucevati«, *valjácca* »ležati v neredu, valjati se, lenariti«, p. *walać* »mazati, packati«, *walać się* »valjati se (v blatu)«, sekundarni impf. *-walać* k *-walić*, č. *váleti* »valjati, kotaliti, trkljati«, slš. *vál'at' (sa)* »valjati (se), prevračati (se)«, gl. *waleć*, star. 1. sg. *waliam* »valiti, kotaliti«, dl. *walaś (se)* »valiti (se)«. Psl. **val'ā̋ti*, **-ā̋ješь*, prim. dalje lit. *volióti*, *-óju*, lot. *vàlât*, *vāļuôt* »valjati«. Balto-slov. **u̯ālii̯ā́-* je iter. k **u̯alī-* ≥ psl. **valī̋ti* (Trautmann, BSW, 349; Fraenkel, 1273). Ker je že **valī̋ti* iter. (ali vsaj impf.) tvorba, se je **u̯ālii̯ā́-* prvotno vzpostavilo kot sekundarni impf. k prefigiranim pf. tvorbam, npr. psl. **orz-valī̋ti* : **orz-val'ā̋ti*. V luž. se je izvršil obraten proces in se je refleks psl. **valī̋ti* perfektiviziral. Dalje glej *valíti I*. M. S.

valôvar (m.), g. *-ja* »Melopsittacus; rumeno-zelena avstralska papiga« (Erjavec). Verjetno umetna tvorba iz *vâl* po zgledu n. *Wellensittich* »valovar«, kompoz. iz n. *Welle* »val« in »koder« in *Sittich* »papiga«. Valovar ima namreč spredaj značilen temen koder. Dalje glej *vâl*. M. S.

***valoven** (adj.) »veljaven, primeren« v pkm. *valóun*.
Prevzeto iz madž. *való* »res, resničen« (Novak, Slovar[2], 163). M. S.

válpet (m.), g. *-a* »najvišji graščinski hlapec, graščinski nadzornik tlačanov«, v 16. st. *valpot* (Dalmatin), *valpetu* (Trubar), *valpot* »lictor, birizh, Stattknecht, Scherg, Gerichtsdiener« (Megiser), v 18. st. *vaupit* »oeconomus«, *valput* »viſhi fluſhabnik, preſkarbnyk, hiſhnik, procurator« (Kastelec-Vorenc), *vavpèt* »Amtmann, accerſitor, operum præfectus« (Pohlin), *vapot* »Stadtknecht« (Gutsmann); cgn. *Valpet*, *Valpot*, *Vavpotič*, *Vapotič*, tpn. *Vavpča vas* (2×), orn. *Vavpški hrib* (Pintar, Lj. zvon XXXIII (1913), 475). Sln. *ł* > *u̯* se je pred labialom delno absorbiral kot v primeru *šȏmašter*.

Prevzeto iz stvn. *waltboto* »vladarjev poslanec, grof v Frankovski državi«, kompoz. iz *waltan* »vladati« in *boto* »odposlanec, sel« (Miklošič, 374; Ramovš, Hgr. II, 54; Striedter-Temps, DLS, 243). Od tod je tudi hrv. cgn. *Volpot*, l. 1278 *Wolpot* v Zagrebu (ARj XXI, 291). Glej tudi *pȏt III*. M. S.

valtara (f.) »dvižni most«. Izpričano le v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *valtara* »pons versatilis; pouſdiganſki muft«. Sem *váltora* »pogrezna vrata« (bkr., jvzh. štaj.), kar je zabeležil Pleteršnik II, 747, in predstavil tako, kot da bi ista beseda pomenila tudi »Hosenlatz = kos blaga pri kratkih moških hlačah, ki se spredaj odpenja«, tudi *váltura* v obeh pomenih (Pleteršnik, l. c.). Sem jnotr. *u̯ȃu̯tora* »vrata, kjer spravljajo seno na skedenj« (Vrbovo), *vâu̯təra* »isto« (Dolnja Košana; oboje Rigler, Jnotr. gov., 56). Verjetno po disimilaciji *u̯* : *u̯* → *ø* : *u̯* sem črnovr. *ȃu̯tərę* (f. pl.) »loputa, ki pokrije svinjsko korito«, tudi *ȃu̯trę* »dvižni pokrov pri svinjskem koritu« in *χłȃčę na ȃu̯tərγę* (Tominec, 228, 70). Z vzglasnim *b-* *bávtara* »manjša, preprosta loputna vrata« in »kos blaga pri kratkih moških hlačah, ki se spredaj odpenja«, dem. *bávtarica* (SSKJ I, 108), pri Pleteršniku I, 11, *báltora* v obeh pomenih, le da je pri pomenu »samopadna vrata« opozorjeno na pl. rabo *baltore*, *baltre*.

Prim. hrv. *vȁltora* (f.) »vrata, ki se odpirajo navzgor, podstrešna vrata« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 413), *vâltor* »Falltür = samopadna vrata« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 372); po principu pars pro toto sem tudi *vȁltar* »vrt«, dem. *vȁltrić* »majhen ograjen vrt« ali »ograjen prostor za kozo ali svinjo« (Susak; Hamm-Hraste-Guberina, HDZb 1, 1956, 181). Besede z vglasnim *v-* so bile po izgubi zvena n. *v-* okoli l. 1200 (Striedter-Temps, DLS, 33) izposojene iz srvn. *valtor* »samopadna vrata«, *valter*

»isto«, *valletor* (Lexer, Mhd. Wb. III, 12; Striedter-Temps, DLS, 87; Bezlaj, ESSJ 1, 10), kompoz. iz *vallen* »pasti« in *tor* »vrata«, stagl. *dor* »isto«, agl. *door*, got. *daúr* < germ. **dura-* (Pfeifer, EWD^{2}, 1438). Ker bav. avstr. fonetična ustreznica *Falltor*, *Fallter* »samopadna vrata pri ogradi« kot simpleks *Fallter* in v kompoz. *Hosenfalter* po metaforičnem prenosu pomeni »Hosenlatz bei der Lederhose«, Striedter-Temps, l. c., zavrača Peruškovo domnevo, po kateri je beseda v pomenu »Hosenlatz« izposojena iz it. predloge (Perušek, JA XXXIV, 20 s.). Sln. besede na vzglasni *b-* kažejo na izposojo z zvenečim vzglasnim n. *v-*. Glej tudi *báltora*. M. F.

váma (f.) »carina« (pkm.). Prim. star. hrv. *vam* »isto« (Mikalja), ukr. *vama*. Izposojeno iz madž. *vám* »carina«. Tudi rum. *vámă* »carina« poleg *vameş* »carinik« (< madž. *vámos*). Kakor turš. *avam* in ngr. *βάμμα* je tudi madž. *vám* iz perz. *väm* »carina« (Miklošič, 375; Skok III, 564; Benkő III, 1084).

vȁmp (m.), g. *vámpa* »živalski trebuh, velik človeški trebuh«, pl. *vámpi* »Kaldaunen, Kuttelflecke«, vzh. štaj. po disimilaciji labialov *lȁmp*, g. *lámpa* »vamp« (Ramovš, Hgr. II, 151), po velarizaciji tolm. *gàmp* (Štrekelj, LMS 1892, 12), prim. *gǫ́ž* < **vǫžь̑* (Ramovš, o. c., 159 s.); dem. *vâmpec*, *-pca*, druge izv. *vâmpež*, *-a* »Großbauch«, *vampáč*, *-a*, f. *vampáča* »isto«, adj. *vámpast*, *-a* »wanstig«, v. *vampáti*, *-âm* (impf.) »hoditi z velikim trebuhom«; v 16. st. kranj. *vamp* poleg sln. ali bezjaško *trebuh* (Dalmatin, Register), v 17. st. *vampa* »trippa« (Alasia), v 18. st. *vamp* »venter; trébuh, ſhelodez«, *vampaſt* »obesus; tolft, pitan, rataft, debel, inu okrogil; ventriosus, trébuhnaft« (Kastelec-Vorenc), *vamp* »Schmeerbauch, Kudelfleck; abdomen, trippae«, *vampésh* »Großbauch« (Pohlin), *vamp* »Schmeerbauch, Kuttelfleck« (Gutsmann).

Kakor hrv. *vȁmp* »vamp«, na Žumberku tudi *fȁmp* in p. dial. *wąp* »trebuh« prevzeto iz bav. srvn. *wamp* poleg srvn. *wambe*, *wampe*, *wamme* »trebuh« > nvn. *Wamme* »ožrelje, podvratnik«, dial. »trebuh«, tudi *Wampe* »velik človeški trebuh«, bav. n. *Wampen* »vamp«. K pomenu sln. *vámpi* »Kaldaunen, Kuttelflecke« prim. bav. n. *Gwamp* (*Gewämp*) »vsebina trebuha zaklane živali, neplemenita drobovina«, *Kudlwampen* »ves goveji vamp« (Miklošič, Frw., 62; Brückner, 604; Skok III, 564; Striedter-Temps, DLS, 161). Stvn. *wamba* < germ. **wambō* »trebuh«, prim. got. *wamba*, stnord. *vǫmb*, ags. *wamb*, stfrank. *wamme*, *womme* »isto«, brez nadaljnjih povezav (Kluge^{23}, 874). Glej tudi *lȁmp*, **žulivamp*. M. S.

vampìč (m.), g. *-a* »brst, popek (na drevesu)« v primor. *'vampić* (Padna), *'vâmpić* (Trebeše), *'vampiće* (pl. m.; Koštabona) in po velarizaciji vzglasja *gu̯-* > *g-* kot npr. v sln. *gǫ́ž* < **v-ǫ̂žь* (o tem Ramovš, Hgr. II, 159 s.) *'γampić* poleg *'vampić* v Krkavčah (gradivo po Cossutta, PV, 160); širše potrjen je pomen »oko pri trti« (Padna, Krkavče, Gažon, Šmarje …; Cossutta, o. c. 170).

Gotovo je sln. **vámpič* dem. k *vȁmp* »trebuh«, črnovr. *γwą̑mp* (Tominec, 228) in tolm. *gàmp* (Štrekelj, LMS 1892, 12). Prvotno je dem. označeval človeški popek ← trebušček, nato pa se je zaradi pomenskega polja sln. *pộpek* prenesel na označevanje brstov. Dalje glej *vȁmp*. M. F.

vampīr (m.), g. *-ja* »vrsta netopirja Phyllostoma spectrum« (Erjavec). Ta pomen je povzet po star. n. *Vampyr*, danes *Vampir* »Vespertilio spectrum« in »Phyllostoma« ter »Pteropus«. Tudi danes prevladujoči pomen »mrtvec, ki po prazni veri vstaja ponoči iz groba in sesa ljudem kri« (k temu adj. *vampírski*, v. *povampíriti se* (pf.)) je mlad, saj se v sln. ljudskem izročilu tak mrtvec imenuje *vẹ́domec* ali *volkodlȁk* (Kelemina, BPSL, 146; Wiesthaler, Lj. zvon III (1883), 665). Najstarejši zapis besede v sln. je v 18. st. *vampir* poleg sin. *piaviza*, *metul* »Egel« (Gutsmann). Tega pomena v sosednjih jezikih ni zaslediti.

Prevzeto iz sbh. *vàmpīr*, g. *vampíra* »mrtvec, ki ponoči vstaja iz groba in sesa ljudem kri«, od koder je l. 1725 z opisom nekega dogodka z vampirji v Srbiji beseda prek Dunaja in Leipziga prešla v n., kjer se je začela uporabljati tudi kot poimenovanje živalskih krvosesov in metaforično za žive človeške izkoriščevalce. Iz n. se je razširila tudi v agl. in frc. *vampire* (Kluge^{23}, 852; Machek^{2}, 669). Sbh. *vàmpīr* je sodeč po slovarskih zapisih (Vuk) prvotno sb. beseda, dial. potrjena v okolici Leskovca (Zb. NŽOJS V, 297), prim. danes sb. dial. *vampiròvić* »sin žive žene in vampirja« (Mitrović, Rečnik, 40). V star. hrv. je izpričano *upirina* »prikazen, mora, volkodlak« (Stulli, Palmotić). Prim. dalje mak. *vampir* »vampir, volkodlak«, dial. *vepir*, blg. *vampír*, dial. *vъpír*, *vapír*, *ljapír*, r. *upýrь*, *-yrjá*, dial. *upírь* »mrtev čarovnik ali čarovnica, ki ponoči v podobi volka ali sove mori ljudi in živali« (str. atpn. *Upirь*), ukr. *upýrь*, *-rja*, f. *upyrýcja* »isto«, br. *upýr*, *vúpar*, p. *upiór*, *-ora* »pošast, prikazen, duh, vampir, volkodlak«, dial. *lupiór*, *wypiór*, *upierzyca*, stp. *upierz*, č. *upír*, slš. *upír* »isto«. Iz jslov. jezikov je ngr. *βάμπιρος* »vampir, volkodlak, netopir«, alb. *dhampir*, rum. *vampir*. Domneva o izposoji iz tatar. *ubyr* »čarovnica« (tako Radloff, Wb. I, 1782 ss.; Mladenov, 57) je napačna (Vasmer III, 186). Rekonstrukcija je težavna, ker so izpričane besede tabuistično prenarejene. Navadno domnevajo **ǫpyr'ь*. Brückner, 594, Slavia XIII, 279, Iljinskij, RFV LXV, 226, domnaveta kompoz. s prvim. členom *ǫ-* »ne-« in drugim kot v **netopyr'ь̑* k stcsl. *prěti*, *pariti* »leteti«. Podobno Sobolevskij, RFV LXV, 409 ss., ki pa predvsem zaradi str. atpn. rekonstruira **ǫpir'ь*. Drugače Vaillant, Slavia X, 673 ss., ki rekonstruira **upirь*, domneva deverbalno tvorbo iz glagola, ki ustreza csl. *uprěti* »refutare«, in postavi prvotni pomen *»kdor uhaja proč (iz groba in se vanj vrača)«. Zah. slov. gradivo kaže na trdo *o*-jevsko deblo. Machek^{2}, 669, rekonstruira **vъ-pěrъ*, kar ima za postverbal od **vъ-pěriti sę*, to pa za premetano iz **vъ-rěpiti sę* »prilepiti se«. Če rekonstrukcija **ǫpyr'ь* odraža dejansko stanje (jslov. primeri z *-am-* so ali tabuistični ali ponovno prevzeti iz gr.), je beseda lahko kompoz. iz **ǫ-* »ne« in *pyrъ* »ogenj« in torej prvotno označuje nezažganega mrtveca (Lukinova, Etimologija 1984, 123, IX Mižnarodnyj z'ïzd slavistiv (Slov'jans'ke movoznavstvo, 1983), 95–103; Gluhak, HER, 663). M. S.

vân I (m.), g. *-a* in (f.), g. *-i*, samo v zvezah *na van* »na slepo srečo«, *v van*, *v / na božji van* (jvzh. štaj.), *na dober van* »če bo sreča mila«, tj. »če bo Bog hotel«, *na moj van* »na mojo odgovornost«; *tja v eno van* »tja v en dan«, *na mojo van* »na moj račun« (Lašče), *nič se ne zgodi po kaki vani* »po naključju, po sreči, kar tako«; semkaj v. *vánati*, *-am* (impf.) »varati, slepiti, imeti za najboljše« (dol., bkr.), pf. *zavánati* »prevarati«; v 18. st. *ena ſmota, ena gmainván od nyh doſti gori vʃéta* »secta«, *zhlovéſki ván* »imaginatio hominis«, *ván* »doſdevanîe, ſdeinîe, fumnîa; opinio« (Kastelec-Vorenc).

Kakor hrv. kajk. *vân* v zvezi *na vân bóži* »na slepo srečo, z zaupanjem v Boga« prevzeto iz srvn. *wân* »negotovo, neizdelano, neutemeljeno mnenje, domneva, vera, pričakovanje, upanje«, pogosto v zvezah, kot npr. *nâch wâne* »na slepo srečo«, *ûf den wân* »v upanju, z namenom«, bav. n. *in guetem wân* »in guter Meinung«, nvn. *Wahn* »utvara, zmotno prepričanje« (Miklošič, Frw., 62; Skok III, 564; Striedter-Temps, DLS, 244). Stvn. *wân* »upanje, pričakovanje«, ags. *wēn*, stnord. *ván, vón* in got. *wens* »upanje« kaže na germ. **wēnō* poleg **wēni-* < **u̯ēnā*, **u̯ēni-*, kar sta vrddhirani tvorbi iz ide. baze **u̯en-* »želeti, hoteti«, prim. sti. *vanóti*, *vánati* »želeti«, lat. *venus* »ljubezen, poželenje«, stir. *fine* »sorodstvo« (Kluge[23], 871). M. S.

vân II; Pleteršnik navaja po Miklošiču *na van* »ne do vrha poln« in ima *vân* za s., Miklošič, Lw., 62, navaja *navan* kot adj. in besedotvorno primerja *nagluh* »naglušen«.

Prevzeto kot adj. iz srvn. *wan* »ne poln, prazen« > nvn. *wahn* »prazen, nespameten, pomanjkljiv« (Miklošič, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 244), prim. iz germ. **wana-* »prazen« še got. *wans*, stnord. *wanr*, ags. *wan* »pomanjkljiv, prazen« < ide. **u̯ənо-*. S pričakovano vokalizacijo **uHno-* je sti. *ūná-* »pomanjkljiv, nepopoln, nezadosten«, av. *ūna-* »pomanjkljiv, pičel, boren«, iz polne stopnje **u̯aHno-* je lat. *vānus* »prazen, ničev, jalov«, adj. iz baze **u̯eH̥-* »izginiti« (Mayrhofer, EWA I, 241; Kluge[23], 871; LIV, 604). Glej tudi *navân*. M. S.

vâncati, *-am* (v. impf.) »pretehtavati, tehtati, preiskovati, iskati, studence iskati«, tj. po Pleteršniku »abwägen, sondieren« (vzh. štaj.).

Zaradi pomena ni jasna morebitna zveza s kor. *váncat* »prihraniti, dobiček imeti«, notr. na Ubeljskem *váncati* »pridobiti si«, *vancët* (Godini, Ce fastu, LVII, 104), v Rakitovcu pri Sežani *vânčat* »prihraniti«, kar je kakor hrv. čak. *vancàti* »dobiti udarce, ostati, preostati« iz rom., prim. furl. *vanzâ* »preostajati«, ben. it. *vanzar* »prihraniti, preostajati«, it. *avanzare* »iti naprej, napredovati, prekositi«, tudi »biti dolžan, prihraniti, biti v izobilju« < **abantiare* »naprej postaviti, naprej priti« iz vlat. *abante* »pred, naprej« > it. *avanti*, frc. *avant* (Meyer-Lübke, 5, 4). M. S.

vánčati, *-am* (v. impf.) »paziti«, *povánčati* (pf.) »opaziti; biti, postati pazljiv, pozoren«, adj. *vančljȉv*, *-íva* »pazljiv« in verjetno *vančen* »mil, ljubljen« (ob Muri; Dragan, Novice 1857, 7), npr. *sveti, sveti vančno solnce*; v 18. st. *obvanzhati*, *povanzhati*, *svanzhati* »bemerken«, *gorvanzhati*, *gorpovanzhati* »aufmerken« (Gutsmann); tudi *vancati*, prim. v 18. st. *vanzam* »obſervare, attendere«, *vajnzam* »obſervare, æmulari, pæderaſt. exercere« (Pohlin).

Verjetno denom. iz **vanec*, *-nca* »kdor se pazi, se čuva«, kar je nomen agentis od *vánati se* »paziti se, varovati se« < »odrekati se, odpovedati se«. K besedotvorju prim. *končáti* ← *kónec*. Dalje glej *ánati se*. M. S.

vândrati, *-am* (v. impf.) »popotovati« (nižje pog.; SSKJ V, 360), črnovr. *wândrat*, *-am* »potovati«, *wândruc* »popotnik« (Tominec, 228), goriš. *vándrowc* (Štrekelj, Görz., 403). V 16. st. *vandrati* »raisen«, *vandranje* »Raiß« (Megiser), v 18. st. *vandrati* »iter facere, itinerari, migrare«, *vandrar* »peregrinator, proficiscens«, *vandraviz* »proficiscens«, *vandranîe* »migratio, peregrinatio, peregrinitas« (Kastelec-Vorenc), *vandram* »wandern« (Pohlin).

Toda z vzglasnim *b-* rož. kor. *bándratə*, *-am* »seliti se«, *bándrovc*, g. *-a* »popotnik«, *bándra* »selitev«, *bándrinje* »potovanje« (Šašel, RNB, 3), kar je v 16. st. izpričano v Dalmatinovem Registru: *bandrati*, in v 18. st. pri Gutsmannu: *bandrati* »wandern«, *bandrar* »Wanderer«, *bandravez* »isto«, *bandrarza* »Wanderin«. Besedje z vzglasnim *v-* je tako kot npr. hrv. *vandrati*, *-am* »potovati« (Belostenec, Voltiggi; ARj XX, 547), č. *vandr* »potovanje; beračenje«, *vandrovat* »klatiti se, potepati se; potovati«, slš. *vandrovat'* »kot rokodelski pomočnik potovati« mlada izposojenka iz n. *wandern* »potovati, romati«, *Wanderer* »popotnik«, srvn. *wandern* »premikati se, iti, potovati«, stsaš. *wandrian* (> agl. *to wander*), kar je iter. na *-r-* k stvn. *wantōn* »obračati, spremeniti se«, srvn. *wanten* »vrteti« (Kluge[23], 874). Prej, vendar po 13. st., ko se n. *u̯* razvije v bilabialni spirant, so izposojene sln. oblike z vzglasnim *b-* (Ramovš, Hgr. II, 190; Striedter-Temps, DLS, 244; 72). K tej plasti srvn. izposojenk v sln. prim. še npr. *bána*, *bîrmati*, *bîrt*, *banger*, *bînkošti*. M. F.

vanek (adj.), f. *-nka* »ohlapen, nicht angespannt« (Janežič[3], II, 754).

Prevzeto iz srvn. *wanc* poleg *wankel* »majav, omahljiv, nestanoviten«, kar je tvorjeno iz *wanken* »omahovati, nihati« (Štrekelj, Lwk., 71; Striedter-Temps, DLS, 244). Glej tudi *vânjek*. M. S.

vánger (m.), g. *-ja* »kamniti podboj pri vratih« (Cigale, W.b., 1622, po Vodnikovem rkp. slovarju), Miklošič, SEW., 394, omenja, da je leksem znan na Vipavskem in tam pomeni »kamniti vratni okvir«. Tudi *bángar*, *-ja* »podboj pri vratih« (Pleteršnik 1, 11), *bánger*, *-ja* »podboj pri glavnih vratih« (Kolenča vas), »podboj pri vežnih vratih« (Sv. Gregor; oboje SLA), obir. kor. *bá:jhər*, *-ja* »kamniti vratni okvir v hlevu« (Karničar, Obir, 121) < **banjgar*. V 18. st. *wanger* »Thürpfoſten, poſtis latera« (Pohlin) in sem gotovo pri Gutsmannu izpričano *barger* »Thürpfoſte, podboi teh dur« z asimilacijo *n – r > r – r*, ki je tipološko enaka *l – r > r – r* v *brozər < blagor* (Ramovš, Hgr. II, 313).

Tako kot hrv. dial. *bȁnjger* »podstavek za sod, gantar« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 340), *bȁjngeri* (pl.), tudi *bȁngeri* »vratni podboji, vratni okvirji« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 359) in p. dial. *węgar* »vratni podboj« po 13. st. z vzglasnim *b-* kot **ban'ger'ь*, pred tem pa z vzglasnim *v-* kot **vęgar'ь* izposojeno iz n. **Wanger*, ki je bilo tako kot preglašeno n. dial. *Wänger* »Beischlag«, sikambrijsko *wengher* »prag« (Grimm, DTV 27, 1786) z nvn. suf. *-er* < stvn. *-āri* tvorjeno iz n. *Wange* »lice (kot sprednja stran oboka); stranica, stranska stena«, štaj. n. *Wangen* (pl.) »navpična stranica vratnega okvirja«, bav. n. *Gewänge* »kamnoseški izdelki pri vratih ipd.« (Matzenauer, CS, 86; Štrekelj, JA XI, 467; Striedter-Temps, DLS, 245). M. F.

vanilija (f.) »Vanilla (planifolia)«, tudi *vanílja*, adj. *vaníl(i)jev*, *vaníl(i)jin*; v 18. st. *vanilia* »Vanille« (Gutsmann).

Prevzeto iz it. *vaniglia*, kar je iz špan. *vanilla* (od tod tudi frc. *vanille* in n. *Vanille*), star. *vainilla* »vanilja«. To je dem. od špan. *vaina* »strok« < lat. *vāgīna* »strok« poleg »nožnica, tok za sabljo« in »cevasti del ženskega spolovila« (Kluge[22], 755, Cortelazzo-Zolli, 1412), kar je

tvorba iz ide. baze **u̯aHg'-* »pokriti, povezniti« (Pokorny, 1110; LIV, 605). Po sekundarnem pomenu lat. *vāgīna* »cevasti del ženskega spolovila« je v 17. st. kalkirano n. *Scheide*, kar je v star. jeziku znano le v pomenu »tok za nož ali sabljo« (Kluge, o. c., 627), in sln. *nộžnica, nôžnica*, kar je od 16. st. dalje izpričano v pomenu »tok za nož ali sabljo«, šele v 20. st. pa tudi v kalkiranem anatomskem pomenu »cevasti del ženskega spolovila« (Snoj, SES, 389). Glej tudi *vajíne* in o tej ide. bazi dalje *vẹ́zniti*. M. S.

vânjek (m.), g. *-njka* »ovinek, obvoz« (štaj., pkm.), v Beltincih *vájnk, -a* (Novak, Slovar[2], 163).

Prevzeto iz srvn. *wanc* »pomik naprej, nazaj ali v stran, odklon od glavne poti, stranska pot, ponovna vožnja po že narejeni poti, pot nazaj« (Matzenauer, CS, 362; Štrekelj, Lwk, 71; Striedter-Temps, DLS, 244, Grimm, Wb. XIII, 1789 s.) < stvn. *wanc* »krivina«, kar je abstr. od srvn. *wanken* »omahovati, nihati«. Povezava s sln. *ovînek* in misel na domači izvor (tako Pleteršnik II, 747) je zelo malo verjetna, saj je možna le, če domnevamo, da se je *(o)vînek* križalo z *zânj(e)k* »obvoz« (navaja Miklošič, 389), kar je v vzh. dial. nastalo iz *zavînek* (Štrekelj, l. c.). Glej tudi *vanek*. M. S.

vánkuš (m.), g. *-a* »blazina« (vzh. štaj.), tudi *vânjkuš* »isto«, *vânjkušnica* »prevleka za blazino«; v 16. st. *vankush* »cervical«, *vajkushna, vejkushna* »Küß, Polster« (Megiser), v 18. st. *vajkshènza* »cufinus, cervical«, *vajkshenishe* »ein Kanappe, anaclinterium« (Pohlin), *vaikuſhnja, vaikſhenza* »Polster«, *vaikſheniſhe* »Kanape« (Gutsmann). Najbolj verjetno sprejeto preko madž. *vánkos* »blazina« (od 14. st.) kakor slš. *vankúš* »blazina«. Miklošič, 375, izvaja naravnost iz stvn. *vancussi, wangeschusse, wanchussi*, srvn. *wangeküsse(n), wanküssen, wanküssîn, wangküss* »blazina«, enako Striedter-Temps, DLS, 244. Tvorba je komponirana iz n. *Wange* »lice« in zgodnjih oblik za nvn. *Kissen* »blazina«, srvn. *küssen, küssin* < stfrc. *coissin* (glej *kušîn*); podrobno tudi Skok II, 150, in Benkő III, 1087.

vâp (m.), g. *-a* »barva«, samo v 19. st. pri Janežiču in Cafu.

Neuspela izposojenka iz r. csl. *vapъ* »color«, prim. r. *vapь, vápa* »barvilo, barva, rdeč svinčnik« (Vasmer I, 168). Iz tega je verjetno tvorjeno psl. **vápьno* »barvilo« > »apno«. Prim. dalje lot. *vãpe* »glazura« in stprus. *woapis* »barva«, kar, če ni prevzeto iz slov., kaže na koren **vāp-*, ki je verjetno identičen s korenom v psl. **vā̌pa* »mlaka« (Brückner, 601). Če sta balt. besedi izposojeni iz slov., je zaradi sln. *ápno, jápno*, hrv. *jápno* možno rekonstruirati psl. **ápьno*, kar bi kazalo na ide. **Hāp-* »vodovje« (sti. pl. *ā́paḥ*), **Hap-* »voda« (domnevo dopušča ES I, 72). Vendar je navedeno jslov. gradivo možno razložiti tudi po disimilaciji *v – p > j/ø – p* (Snoj, SES, 14). Domneva, da je korenski morfem **vāp-* nastal po kontaminaciji **āp-* in **up-*, prim. lit. *ùpė* »reka« (Karulis, LEV II, 484), je manj verjetna, saj je nekdanji obstoj **up-* v slov. vprašljiv. Dalje glej *vápa, ápno*. M. S.

vápa (f.) »mlaka, luža«. Beseda je izpričana le pri Miklošiču, 374, in po njem pri Pleteršniku. V onomastičnem gradivu te osnove ni zaslediti.

Prim. csl. *vapa* »stagnum, lacus«, sbh. *vȁpa* »para, vlaga, vonj«, črnogor. *ȁpa* »zadah«, sb. hdrn. *Vápa*, r. csl. *vapa* »jezero, mlaka«, p. *wapowiec* »prepadna steza v gorah«. Iz slov. je star. in dial. madž. *vápa* »kotanja, jama, mlaka«, danes »žlebiček«. Psl. **vā̌pa* že Miklošič, Lex. pal., 56, primerja s sti. *vā́pi-, vāpī́-, vāpikā́* »(podolgovat) ribnik«. Sti. besede, ki v Vedah niso izpričane, so lahko iz **u̯aHpi(H)-*, slov. **vā̌pa* pa iz **u̯áHpā*. Zveza z ide. **Hap-* »voda« (sti. *áp-* (f.), av. *ap-* (f.) »voda«, het. *ḫapā, ḫappa* »k reki«, v ničti stopnji sti. *anūpá-* »v vodo položen«, *pratīpá-* »usmerjen proti toku«, *dvīpá-* »otok, sipina v reki«) ni jasna. Vzglasni *u* (ki pa je lahko iz sekundarne ničte stopnje **(H)°píH-* (Stang, VGr, 35)) izkazujejo tudi lit. *ùpė*, žem. *upìs*, g. *ùpies* »reka, tok«, lot. *upe* »reka, potok«, stprus. *wupyan* »oblak«, trak. hdrn. Ὕπιος, Ὕπανις, venet. ali ilir. > tirol. n. hdrn. *Uppia*, kelt. hdrn. *Uxantia* (< **upsantia*), danes frc. *Ousance* pri Orléansu, ligur. tpn. *Vappincum*. Pokorny, 1149, iz tega rekonstruira ide. **u̯ep-, *u̯ōp-, *up-* »voda« (podobno Meillet, Ét., 258; Trautmann, BSW, 342; Vasmer 1, 168). Če sta bazi **Hap-* in **u̯aHp-* sorodni, so besede, ki kažejo na vzglasni kratki *u̯-*, lahko le iz premetane variante **Hup-*. Glej tudi *vâp*. M. S.

vapáča (f.) »Britsche« (Murko II, 543), tj. »deska za tolčenje, šeška, prička«, po Murku I, 691, naglašeno *vápača*; v 18. st. *vapazha* »Pritsche«.

Filološko nejasna beseda. Če je gor. ali kor., je lahko iz **lopáča*, kar bi bil nomen instrumenti (tipa *brisáča, kopáča, igráča*) iz *lópati* »tolči s ploskim predmetom«. Tvorbe na *-ača* so v sln. lahko deverbalna nomina instrumenti ali avgmentativi, prim. tako *kozáča, krampáča*. Glej tudi *lópati*. M. S.

várati I, *vâram* (v. impf.) »fraudare, decipere, fallere«, adj. *várav, varljȉv, -íva* »trügerisch«, subst. *váravec, -vca, varûn, -a* »goljuf«; pf. *prevárati, -vâram* in *preváriti, -vârim* »hintergehen, betrügen«, sekundarni impf. *prevárjati, -am*, subst. *prevâra, prevârstvo, prevârščina* »Betrug«; pri Jurčiču tudi pf. *ovárati* »ogoljufati«. Besedna družina je v sln. izpričana šele v 19. st.; v star. jeziku se za pojem »(pre)varati« najpogosteje uporablja *(o)goljufati*, redkeje *premotíti, prevẹ́čati*.

Prim. csl. *prěvariti* »fallere«, *prěvara* »fraus«, sbh. *vȁrati* »goljufati, slepariti«, pf. *prèvariti*, star. mak. *prevari* »prevarati«, blg. *varam* »varati« (Miklošič, 375). Pomen »ogoljufati« se je razvil v pref. v. **prě-variti* (Skok III, 566) s prvotnim pomenom *»povzročiti, da nekdo nekaj spregleda, prezre, narobe vidi«. Gre torej za tvorbo iz glagola, ki se ohranja v sln. *várati* »opažati, dojemati«. K pomenskemu razvoju in uporabi pref. prim. še sln. *preglẹ́dati se, prevídeti se* »narobe videti, zmotiti se« (tudi n. *sich versehen* »isto«), *prezrẹ́ti* »übersehen, spregledati« (osnovna povezava že pri Miklošiču, l. c.). Poltematski *-variti* je iz **vā̌riti* »paziti, čuvati«, kar se ohranja v hrv *vȁriti* »čuvati, paziti, varovati«. Semantično in akcentsko manj verjetno je izvajanje iz psl. **variti* > stcsl. *variti* »antevertere«, *predъvariti* »prehiteti«, mak. *prevari* »prehiteti«, blg. *prevárja* »prehiteti, priti prvi«, r. *(pred)varítь, -íšь* »prehiteti, prestreči«, č. *vari* »izgini, poberi se«, dial. *vařiti* »ogniti se«, *odvařit* »odgnati« k lit. *varýti* »gnati«, lot. *vert* »teči« iz ide. baze **u̯er-* »teči«. Dalje glej *várati II, várovati*. M. S.

várati II, *vâram* (v. impf.) »opažati, dojemati« (Sln. gorice, pkm.), Novak, Slovar[2], 164, navaja za Beltince *várati, -an* »zagledati, opaziti«; pf. *zavárati* »zapaziti« (Caf).

Prim. sbh. *vȁrati, vȁriti* »čuvati, paziti, varovati«, pf. *obarati* (15. stol.), mak. *varaj, vare* (imp.) »čuj, poslušaj«,

blg. *váraj* »pazi«, *zavárja* »najti, zasačiti, dobiti«, p. *wara* »stoj, ne dotikaj se, ne smeš«. Slov. **vărati*, **văriti* sta denom. iz psl. **văra* (ali **vărъ*) »pazljivost, pozornost, skrb, nega«, kar navadno razlagajo kot izposojenko iz germ. **warō* (f.) »pozornost, skrbnost«, stvn. *wara nemen* »opazovati, dojemati, biti pozoren«, *giwar*, *giwaro* »pozoren, skrben«, *biwarōn* »varovati, ščititi«, prim. tudi got. *warei* »premetenost, zvitost« < *»pazljivost« iz adj. **wars* (pl. *warai*) »pazljiv«. Substantiv se ohranja v hrv. *vâr* »pazljivost, čuječnost, skrb« (Miklošič, 375) in posredno v sln. *vardejáti*. Adj. *város*, *-rna* »tutus, cautus« (od tod *várnost*, *-i* »securitas«, *vârnik* »čuvaj, varuh«, *vârnica* »varnostni ventil«), v 18. st. *varin* »cavtus« (Kastelec-Vorenc), *neváren*, *-rna* »periculosus«, hrv. *varan* »oprezen, pazljiv« (Vitezović) je lahko iz subst. **vărъ*, **văra* ali v. **văriti*, enako sln. *varljȉv*, *-íva* »pazljiv, varčen«; subst. **vărьcь*, iz katerega je sln. *vârčen*, *-čna* »sparsam«, v. *vârčevati*, *-ujem* »sparen«, kaže na deverbalni nomen agentis, prim. *kósec* iz *kosíti*, *pîsec* iz *pisáti*. Glej tudi *várati I* in dalje *várovati*, *vardejáti*. M. S.

vardejáti, *-déjem*, *-dêm* in *-dẹ̑nem* (v. impf.) »negovati, vzdrževati, oskrbovati«, npr. *vardej svojega očeta*, *ne vardejan otrok*; inf. tudi *vrdejáti*, *vardẹ́ti*; Pleteršnik navaja po Jarniku prez. *vardêm* in pkm. *vardẹ̑nem* (pf.) v pomenu »poskusiti, preizkusiti«; pf. *vardẹ́niti*, *-nem* (pf.) »oskrbeti«, iter. *vardẹ́vati*, *vrdẹ́vati*, *-am* (impf.) »negovati, skrbeti za, oskrbovati, paziti, varovati«, pkm. *vr̥dẹ̑ivati* (Ramovš, Zbrano delo II, 205), *vardéjvati*, *-vlen* »otipavati, preizkušati« (Novak, Slovar, 118), zlasti blago ob nakupu, tudi s pref. *povardẹ́vati* (impf.), *povardẹ́ti* (pf.) »isto«; subst. *vardẹ́va*, *vrdẹ́va*, *vardẹ̑vščina* »oskrba«, *vardêvek*, *-vka* »preizkus, poskus (blaga ob nakupu)« (pkm.), *vardẹ́vavec*, *-vka* »gojitelj, rejec« (Caf); v 16. st. *verdei* (3. sg. ind., 2. sg. imp.; Trubar; Rigler, Začetki, 71), *vardeli* (ptc. pl. m.; Krelj; Rigler, o. c., 123), *vardevati*, imp. *vardejvaj*, *vardeva* (Dalmatin; Ramovš, Zbrano delo I, 122; Znojilšek; Rigler, o. c., 205), v 18. st. *vardéti* »obraniti, pogledati; tueri«, *vardévan* »hranîen; fotus«, *vardevati* »curam habere, custodire, ſtraſhiti, vahtati, deservire pohlevnu ſluſhiti« (Kastelec-Vorenc), *verdẹ́vam*, *vèrdim* »pflegen; curare, adminiſtrare« (Pohlin), *vardievati* »pflegen, gewohnt sein, probieren«, *vardjati* »versuchen«, *vardiem* »probiere, versuche, pflege, bin gewohnt« (Gutsmann).

Sklop iz **var(ъ/ǫ) dě̃ti*, **var(ъ/ǫ) dějãti* »dajati pozornost«, prim. hrv. *vâr* »pazljivost, skrb«, navadno v *(na) var imati* »biti pazljiv, pozoren, opazovati«. O psl. **văra* (ali **vărъ*) »pazljivost, pozornost, skrb, nega« glej dalje *várovati*. Manj verjetna je povezava z dl. *wardowaś* »prežati, negovati, skrbeti za« (kar je iz srspn. *warden*) in sbh. *vârdati* »paziti, čuvati, prežati«, blg. *várdja* »čuvati, paziti«, kar je iz rom. (tako Miklošič, Lex. pal., 56, Frw., 63, SEW, 375), saj prvotno baritono ***vărdati* ne bi prevzelo besedotvornih možnosti prez. glagola *dẹ́ti*. K besedotvorju prim. *verjẹ́ti* < **věrǫ ˈjẹ́ti*. Dalje glej *várati I–II*, *várovati*, *vardjân*. M. S.

vardjân (m.), g. *-a* »čuvaj, stražar«, z zamenjavo suf. (po *pastír*) tudi *vardír*, *-ja* »isto« (oboje Caf); v 16. st. *vardiane* (akz. pl.; Krelj; Rigler, Začetki, 119).

Prevzeto iz ben. it. *guardian*, *vardian* < srlat. *guardianus*, *wardianus* »čuvaj, stražar, poljski čuvaj; predstojnik samostana« k *guardare* »stražiti, čuvati«, kar je prevzeto iz germ. **wardōn* »opazovati, stražiti«, prim. stvn. *wartên*, stfrank. *wardia*, od koder je tudi frc. *garder* »čuvati, stražiti«, *regarder* »gledati« (Mende, RLS, 119; Cortelazzo-Zolli, 527 s.). Sln. tpn., orn. *Varda* je kakor hrv. tpn. *Varda* in blg. *várda* »straža« iz ben. it. *varda* »isto« (Bezlaj, SVI II, 289; Skok I, 642), prim. tudi sbh. *vârdati* »paziti, čuvati, prežati«, mak. *vardi* »paziti, opazovati«, blg. *várdja* »čuvati, paziti«, imp. *várda* »pazi«. Sln. *gvardijân* »predstojnik frančiškanskega samostana«, v 17. st. *P(ater) Guardian* (Janez Svetokriški), je prevzeto direktno iz srlat. Dalje glej *várati I–II*, *vardejáti*, *várovati*. M. S.

variti, *-ím* (v. impf.) »vreti, kuhati; elixare«, npr. *kašnate klobase varijo* »nekoliko kuhajo« (vzh. štaj.), danes standardno *želẹ́zo varíti* »conferruminare, schweißen«, po č. zgledu tudi *pívo varíti* »brauen« (prim. *pivovár*, *pivovârna* prevzeto iz č. *pivovar* »pivovar« in »pivovarna«); v kompoz. *na-*, *pre-*, *pri-*, *u-*, *za-*, *z-v.* (pf.), sekundarni impf. *-várjati*, *-am*; *ob-varíti* > *obaríti*, *obáriti*, *-im* »pokuhati, povreti« (gor., štaj.), *mleko se obari*, kadar se sladko mleko toliko skisa, da se iz njega naredi skuta (Štrekelj, LMS 1892, 22), po napačni dekompoziciji pkm. *bariti*, *-íjn* »prekuhavati (slanino)« (Novak, Slovar,[2] 20), subst. *vâr* »spajanje, zvarjen kovinski spoj, spajkalo« in »droben pesek, ki ga kovač uporablja pri varjenju« (Caf, notr.), »pene od vretja« (dol.), *varẹ̑ž*, *-ẹ́ža* »droben pesek, ki ga kovač uporablja pri varjenju« (Vodnik pri Cigaletu, Lašče), adj. *várežen*, *-žna* »peščen« (notr.); *varílo* »varež« (bkr.) in »kuhalnik«, *varník*, *-a* »varež« (Vrtovec), *varnják*, *-a* »lonec za kuho« (Caf), *varîlnik* »isto« (Zalokar), *varȋč*, *-íča* »Sieder«, *varîlec*, *-lca* »isto« in »Schweißer«, *varjeníca* »das Eingesottene« (Caf), *varníca* »mesto, kjer kaj varijo, Siederei« in »strojarska jama«, adj. *várek*, *-rka* »schweißbar«, *varílen*, *-lna* »zum Schweißen gehörig«; iz prefigiranih glagolov je *obâra* »Abkochung, Eingemachte«, *obârica* »Abbrühen« (Caf), *obârnice* (f. pl.) »kar iz razkuhanih, preveč obarjenih klobas izteče« (Goriška brda), *zvâra* »mleko, prekuhano mleko, kislo mleko, zmleziva, ostanki po kisli skuti«, *zvârnica* »skuta«, *zvârek*, *-rka* »jeklena žlindra«; v 18. st. *variti* »ſpariti, kuhati, pariti, opariti, lixare«, *pervariti* »accudere; perkovati« (Kastelec-Vorenc), *varim* »löte, schmelze, siede«, *obarim*, *obvarim* »brühe, siede ab« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *variti*, *-iši* »coquere«, *varenъ* »coctus«, *varъ* »aestus«, csl. tudi »calx«, sbh. *váriti*, *vârīm* »kuhati«, *vâr* »vročina, žar, zvarek, apno, okujine«, čak. *v°ãrȉti*, *v°ãrīš* »kuhati« (Vrgada), mak. *vari* »kuhati, vreti«, *var* »apno«, blg. *várja* »kuhati«, *vár* »apno«, r. *varítь*, *várišь* »kuhati, prebavljati«, *vár* »krop, (čevljarska) smola, vročina«, ukr. *varýty*, *váryš* »kuhati«, *vár* »krop, jed iz kislega zelja, vročina, soparno vreme«, br. *varýcь*, *váryš* »kuhati, variti železo«, *vár* »krop, vročina, prevreta smola«, p. *warzyć*, *-rzę* »kuhati, variti pivo, pridobivati z izparevanjem«, *warzyć się* »sesiriti se (o mleku, smetani)«, *war* »krop, žar, vročina«, č. *vařiti*, *-ím* »kuhati, variti pivo«, *vařiti se* »vreti«, *var* »vrenje«, pl. *vary* »toplice«, slš. *variť*, *-ím* »kuhati«, *var* »vrenje«, gl. *warić*, *-ju* »kuhati, vreti«, *war* »vrenje«, dl. *wariś*, *-im* »kuhati, prebavljati«, *war* »krop«. Psl. **varı̋ti*, **várišь* (sln. *obáriti*, sbh., blg., vzh. slov.), manj verjetno **varı̋ti*, *-íšь* (sln., č., slš.) je kavz. ali iter., tvorjen iz glagolske osnove **u̯ēr-*, ki se ohranja v star. lot. *izvērt* (*isswährt*) »pokuhati, povreti« (17. st.). Dolžina korenskega vokala, ki se odraža tudi v lit. *vìrti*, *vérdu* »kuhati, vreti«, je zaradi star. lot. prime-

ra, ki ne izkazuje prez. s sufiksom *-d-*, komaj analogna po redupliciranem **dōd-* < **doH-dH-* (tako Bammesberger, MSS LIII, 7–13). Bolj verjetno je posplošena iz oblik s predkonzonantno lego laringala, prim. tako v lit. *vìrinti* »kuhati«, ali iz nepotrjenega sigmatskega aor. Lot. *vàrît* »kuhati« je verjetneje kot izposojeno iz r. *varítь* (tako Mühlenbach-Endzelinn IV, 505) iter. k *-vērt* (Karulis, LEV II, 489). K prevojnemu razmerju balto-slov. **u̯ēr-* : kavz./iter. **u̯ār-ī-* prim. **sēd-* : **sādī-*. Drugače Vaillant, Gr. comp. III, 423, ki domneva, da je **vьrěti* pod vplivom razmerja **gorěti* : kavz. **garīti* deriviralo kavz. **varīti*. Iz ide. baze **u̯erH-* »vroč biti« je poleg psl. **vьrěti* »vreti« še het. *urāni* (< **urāri*) »gori«, *u̯arant-* »goreč«, kavz. *u̯arnuzi* »požge«, germ. **u̯arma-* > stnord. *varmr*, stsaš., stvn. *warm* »topel« in morda alb. *vorbë* »lonec«. Psl. **vârъ* je domnevno postverbal (Miklošič, 381; Trautmann, BSW, 361; Pokorny, 1166; Schuster-Šewc, HEWb., 1581; o ide. bazi brez psl. **varīti* LIV, 630). Glej tudi *vréti I*, *vrân I–II*. M. S.

város (m.), g. *-a* »urbs, mesto«, tudi *váraš*, *-a* »isto« (vzh. štaj., prleš., pkm.), prleš. v Središču *vâraš* (Greenberg, SJ/SLS II, 169), pkm. v Beltincih *váraš* »mesto«, *varašánec*, *-nca* »meščan«, *varašánka* »branjevka, prekupčevalka s semenjem«; semkaj verjetno tudi tpn. *Város*, dial. *Várož*, *Várška vás* pri Majšperku, ki v srednjem veku ni zapisan. V 16. st. navaja Megiser *varofh* »urbs« kot hrv. besedo.

Kakor sbh. *város* »mesto«, hrv. čak. *vōrȍš* »naselje zunaj utrjenega mesta« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1334), rum. *oraş* »isto« in alb. *varosh* »predmestje« prevzeto iz madž. *város*, star. tudi *város* »mesto«, kar je tvorjeno iz madž. *vár* »utrdba, trdnjava, grad«. To je izposojeno iz iran., prim. av. *vāra-* »obrambni nasip«, srperz. *war* »trdnjava, utrdba«, afgan. *bāra* »utrdba, nasip« (Skok III, 566 s.; EWU, 1606, 1609). Iz madž. lok. **várasdon* k dem. *városd* »mestece« je hrv. tpn. *Vàraždīn*, dial. *Varàždīn*, *Vȁroždin* (Žumberak), *Vorȅžlin* (Bednja), sln. v Sv. Juriju ob Ščavnici tudi *Varožl*, *-na* (Ilešič, ČZN XXIII, 270; Skok, l. c.). M. S.

várovati, *-ujem* (v. impf.) »tueri, custodire, protegere«, pf. *po-*, *pre-*, *pri-*, *za-v.*, *obvárovati* > *obárovati*, *ovárovati*, *-ujem*, po moderni vokalni redukciji je na osnovi imp. *obvári* < *-uj* (v 16. st. *vary*, *obari*, *varite* : *uarui*, *uaruite* (Ramovš, Zbrano delo I, 130), v 17. st. *ovarj*, *obari* (Janez Svetokriški)) tvorjeno *obváriti* > *obáriti*, *-im* (pf.) »obvarovati«; subst. *vâruh*, star. pisano tudi *vârih* > *vârh*, f. *vâruhinja*, redkeje *vârha* »custos, tutor«, *varovník*, f. *várovkinja* »isto«, *vâruška*, *varûčka* »pestrna, Kindswärterin«, *várovič* »zaščitnik«, *varovčîn* »čuvaj, kravji pastir, ki pase za vaško skupnost«, abstr. *vârstvo* »Schutz, Obhut«, adj. **varski* → subst. *vârščina* »securitas« in »kavcija«; iz pret. pas. ptc. *várovan* je *várovanec*, f. *-nka* »Schützling, Mündel«; v 16. st. *obarouat*, *varouat* (Trubar; Ramovš, Zbrano delo I, 88), *oboroval* »obvaroval« (Trubar; Rigler, Začetki, 94), *varovati* »Sorg haben«, *varuvati* »bewaren, behüten, behalten«, *obaruvati*, *obarouati* »bewaren« (Megiser), v 17. st. *varvat*, *varvam* (Janez Svetokriški), v 18. st. *varovati*, *obarovati* »custodire, servare, sospitare«, *ſe varovati* »cavere« (Kastelec-Vorenc), *varijem*, *varuvati* »cuſtodire, cavere« (Pohlin), *varuvati*, *variti*, *varjem* »hüte, bewahre«, *obvariti* »bewahren«, *varih* »Hüter« (Gutsmann).

Prim. csl. *varovati sę* »cavere«, sbh. *vȁrovati*, *-ujēm* »varovati, čuvati«, str. *varovati*, ukr. *varuváty* »varovati, hraniti«, br. *varavácь* »svariti«, p. *warować* »utrjevati, jamčiti«, č. *varovati* »svariti, odsvetovati, varovati, čuvati«, slš. *varovat'* »isto«. Slov. **vārovati* pojmujejo kot izposojenko iz stvn. *(bi)warôn* »varovati« > srvn. *warn*, nvn. *wahren* »hraniti, varovati« (Miklošič, 375; Vasmer I, 171; ÈSBM II, 56). Vendar razlaga ne ustreza v celoti, saj slov. tvorba (kakor v primeru **vārati*, **vāriti*, adj. **vārьnъ*, **vārьskъ*, subst. **vārьcь*) kaže na denom., poleg tega bi iz stvn. korenskega *a* pričakovali slov. *o*. Zato je treba domnevati slov. ali psl. subst. **vāra* (ali **vārъ*) »pazljivost, pozornost, skrb, nega«, kar je lahko izposojeno iz predstopnje stvn. *giwâra* (> n. *Gewähr*) »varnost« ali *wāra* »zaščita« < germ. **u̯ērō* (**u̯ēron-*) < ide. **u̯ērā* = psl. **věra* h korenu **u̯er-* »opazovati, dojemati«. Ni izključeno, da gre za domačo tvorbo. Machek,[2] 678, domneva, da je **vārovati* denom. iz **vāra*, kar naj bi se ohranjalo v p. *wara* »stoj, ne dotikaj se, ne smeš« < ide. **u̯ōrā*, iz česar je gr. ὤρα »skrb, pazljivost« (z ide. rekonstrukcijo soglaša Frisk, 1151, ki pa ne navaja slov. gradiva) h korenu **u̯er-* »opazovati, dojemati«. Vendar p. *wara* ni nedvoumno, saj je to lahko imp. od denom. **vārati* > sln. *várati* »gledati, opažati«. Hrv. *vâr* »pazljivost, skrb« lahko ustreza le, če je cirkumfleks sekundaren. Glej tudi *várati I–II*, *vardejáti*. M. S.

vâs (f.), g. *vasî* »vicus, pagus«, *iti v vas* »obiskati« in »fensterln gehen«; dem. *vasíca* (za star. in v onomastiki potrjeno *vasca*, *vəscà*), adj. *váški* »paganus, rusticus« (od tod *vaščȃn*, f. *-ânka* »habitator vici«), star. *vasen*, *-sna*, v 18. st. *vaſni* »paganicus« (Kastelec-Vorenc), od tod *vasníca* »vaška skupnost«, pkm. *vesnìca* »vas« (prim. č. *vesnice* »isto«), izv. *vesnîčar*, *-ja* »vaščan«; v. *vasováti*, *-újem* (impf.) »obiskovati« in »bei der Nacht im Dorfe herumschwärmen«, nomen agentis *vasovâlec*, f. *-lka*; Janežič navaja v tem pomenu tudi *vasník*; dial. kor., štaj. in pkm. z *e*-jevsko vokalizacijo, npr. kor. obir. *wèə:s* (Karničar, Obir, 256), pkm. *vés*, *-i* (Beltinci; Novak, Slovar[2], 165); rez. *vǝ́s*, g. *vasé* (Steenwijk, SDR, 325); v 16. st. *vaß* »pagus« (Megiser), v 17. st. *Shlahtnikom je dal te grady: Purgarjom te meſta: Kmetom vaſſy* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vaš* »vicus«, *vašza* »viculus« (Kastelec-Vorenc), *vas* »vicus, pagus; vifitatio«, *vaſûjem* »buhlen, liebeln; amafiam frequentare« (Pohlin). Pogosto v sestavljenih tpn., v katerih je prvi člen adj. poses. iz atpn., npr. *Bojánja vâs*, l. 1490 *Woyanstorf*, redkeje iz apel., npr. *Vávpča vâs* < **Valp(o)t'a vas* in *Vávta vâs*, l. 1436 *Walpottendorff*, 1449 *Waltendorf*, 1465 *Waltensdorf*, oboje k *válpet*; v jukstapozitu *Bilčộvs* ≤ **Bylьč(ov)a vьsь* (Pintar, Lj. zvon 1911, 251; 1913, 312, 316), prim. č. tpn. *Butóves*, *Ciněves*; dem. v tpn. *Vesca*, 1436 *in dem Dorfflein*, *Vášca*, 1435 *zum Dorffleyn*, 1444 *Wenigendorf* (Pintar, Lj. zvon 1913, 152 s.). O terminih *vâs* in *sélo* v sln. onomastiki podrobneje Bezlaj, JiS V, 204 ss. K frazi *priti v vas* »priti na obisk« prim. švic. n. *Dorf* »obisk«.

Prim. stcsl. *vьsь* »praedium, vicus«, hrv. kajk. *vîes*, *-i* (Bednja; Jedvaj HDZb I, 303), sčak. *vâs*, *-i*, v Buzetu *vȍs*, g. *vasȅ*, pogosto v tpn., predvsem na zahodu, npr. *Nova Ves*; za nekdanji širši areal govori na Šolti etn. f. *Sridȍvaška* (m. *Srìdnjak*) k tpn. *Srîdnje selȍ*, kar kaže na star. tpn. **Sridnja vas* (splošno sbh. sicer *sèlo* »vas«); star. r. *vésь*, *-i* »vas« (sicer *derévnja*), br. *vëska*, dial. *vesь* (sicer *sjaló*), p. *wieś*, g. *wsi*, č. *ves*, g. *vsi* »vas«, *vesnice* »isto«, dem. *víska*, slš. le v tpn., npr. *Spišská Nová Ves* in večkrat *Vieska* (sicer *dedina* »vas«), gl. *wjes*, g. *wsy*, dl. *wjas*, g. *(w)sy*. Psl. **vь̑sь*, g. **-i* < ide. **u̯ik'-* »hiša, nasel-

bina«, prim. sti. *víś-* »prebivališče, hiša, skupina hiš (enega plemena, ene velike družine), človeštvo, ljudstvo«, av. *vīs-* »hiša, vas, pleme«, stperz. *viϑ-* »dvor, kraljeva palača, hiša«, srperz. *wis* »vas«. To je korenski substantiv iz baze **u̯ei̯k'-* »vstopiti, naseliti se«, prim. sti. *viśáti* »vstopiti, naseliti se«, av. *vīsaite* »isto«, kavz. sti. *veśáyati* »pustiti vstopiti« (Mayrhofer, EWA II, 561, 584; LIV, 611). Možna je domneva, da se *o*-jevska prevojna stopnja korenskega substantiva **u̯ói̯k'-s*, g. **u̯éi̯k'-s* ohranja kot prvi člen kompozit v lit. *viẽšpat(i)s* »gospod«, stprus. *waispattin* (akz.) »gospa, hišna gospodarica« in gr. οἶκα-δε »proti domu«, kar je možno izvesti iz akz. **u̯ói̯k'-m̥* (Schindler, BSL LXVII/1, 32); iz tematskega **u̯ói̯k'o-* je sti. *véśa-* »hiša«, gr. (F)οῖκος »isto«, lat. *vīcus* »vas«, alb. *vis* »dežela, kraj« (Pokorny, 1131), iz **u̯éi̯k'os-* je got. *weihs*, g. *weihsis* »trg« (Feist, Wb., 558). Osnovna povezava: Miklošič, 399; Trautmann, BSW, 363; Vasmer I, 193; Machek[2], 684. M. S.

vȁš (pron. poses.), f. *váša* »vester«, pkm. *vàš*, *-a* (Novak, Slovar[2], 164), v Briž. spom. *grechi vuaſa* »peccata vestra« (II, 111), *grechov uuaſih* »peccatis vestris« (II, 113), v 16. st. *vaſh* »vester« (Megiser), v 17. st. *vaſh shlushabnik*; *vaſha dusha* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vašh* »vester« (Kastelec-Vorenc), *vash* »vester« (Pohlin). Pleteršnik navaja po Cafu izv. *vašînec* »eden od vaših (ljudi)«.

Prim. stcsl. *vašь*, *-a*, sbh. *vȁš*, *-a*, mak. *vaš*, *-a*, blg., r., ukr., br. *váš*, *-a*, p. *wasz*, *-a*, č. *váš*, f. *vaše*, slš. *váš*, f. *vaša*, gl., dl. *waš*. Psl. **vãšь* je tvorjeno s sufiksom **-i̯o-* iz enklit. oblike pron. pers. za 2. pl. ide. **u̯ōs* > psl. **vãs-*, kakor je iz **nōs* tvorjeno psl. **nãšь*, iz **tu̯o-* **tvojь̀*, iz **su̯o* **svojь̀* in iz **me* pod vplivom pron. za 2. osebo psl. **mojь̀*. Iz osnove **vã-*, ki je edina osnova v pers. pron. du., je pron. poses. *vâjin*, *-a*. Dalje glej *vî*. M. S.

váška (f.) v primor. *'vaška* »zidan in z zemljo pokrit zbiralnik za vodo, v katerega so vodile stopnice« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 142), *vâška* »kvadratni vodnjak« (Komen; OLA).

Prim. hrv. čak. *vȁška* »umetno napajališče« (Brgud; Filipi, ILA, 472) in od tod verjetno istr.-rum. *vȁška* »isto« (Filipi, l. c.). Izposojeno iz rom., prim. ben. it. *vasca* »zidan rezervoar, v katerega se zbira voda« (Boerio, DV, 780), it. knjiž. *vasca* »zidan vodni rezervoar v vrtu; posoda, v katero teče voda pri vodnjaku; posoda«, sodobno v zvezi *v. da bagno* »kopalna kad«, furl. *vàsche*, *vàs'cie* »zidan vodni rezervoar« (Pirona, VF, 1259), kar se izvaja iz lat. tvorjenke *vascŭlum* »posodica, sodček« k *vās* (n.), *-is* »posoda« (Battisti-Alessio, 3993). Glej tudi *váza* in *vršélo*. M. F.

váta (f.) »rahel skupek bombažnih vlaken«, adj. *vátast*, *váten*, *-tna*, *vatȇn*, *-a*, v. *vatîrati*, *-am* (impf., pf.) »podložiti z vato«; slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb., 1857. V pomenu »(iz bombažnih vlaken narejena) debela podloga pri obleki« se je po Ravnikarju v Ribnici uporabljalo *podmȇtek*, *-tka*, kar je kakor pkm. *pódmet* »podloga pri obleki« in širše *podmèt* »podšiv« iz *podmésti* »darunter werfen, kehren«.

Prevzeto iz nvn. *Watte*, star. *Watten*, avstr. n. *Watta* »vata«, star. tudi »kosmi svile«, kar je iz niz. *watten* »vata«. Izvor te kulturne besede, ki je prvič zapisana l. 1380 v srlat. *wadda* »bombažno polnilo« (od tod frc. *ouate* > it. *ovatta* »vata, vateno polnilo«), ni jasen. Navadno domnevajo izposojo iz arab. *biṭāna*, *baṭāna* »podloga, podložena obleka« (Kluge[23], 877). Du Change VIII, 399, opozarja na agl. *wad* »čep, zamašek, mašilo«, dial. »snop sena«, star. tudi »tesno zvezan zvitek, sveženj«, kar Onions, 987, postavlja v nejasano povezavo z navedeno srlat. besedo. Drugače Baist, ZRPh XXXII, 47, in po njem Gamillscheg, EWFS, 656, ki domneva, da beseda izvira iz egip. arab., kjer naj bi predloga (ki je ne navaja) pomenila »Apocynum syriacum«, rastlino, iz katere prav tako pridobivajo vlakna. Drugače tudi Nigra, ZRPh XXVIII, 645 s. M. S.

vâtel (m.), g. *-tla* »stara dolžinska mera za tkanine, približno 77 cm«, tudi *vâtal*, *-a* »isto«, že v 16. st. *s'vatalom* (Dalmatin), v 17. st. *vatal*, du. *vatala* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vatal* »klaftra, lokát, ulna« (Kastelec-Vorenc), *vatl* »Elle, cubitus« (Pohlin).

Prevzeto iz štaj. n. *Watelle* »dolžinska mera laket za merjenje platna«, kar je kompoz. iz *Wat* »blago, tkanina« < stvn. *wât* »obleka« in *Elle* »laket« (Kelemina, ČZN XXIII, 145). S sln. *vâtel* povezuje Skok JA XXXIII, 372, ERHSJ III, 560, hrv. dial. *vakȁl*, *-klȁ* »vrsta pri košnji, Schwade« (Žumberak). Napačno Levstik, Novice XXVI, 126, ki misli na izposojo iz n. *Waldelle* »mera za merjenje gozda, petnajstina *rute*«, in Štrekelj, JA XII, 473, ki domneva izposojo iz furl. *vuadùl* »palica«. M. S.

vátlica (f.) »okrogla posoda za žgance« (Janežič), rož. *vatəlca* »latvica, glinena (črna) skleda« (Šašel, RNB, 140).

Štrekelj, JA XII, 473, izvaja iz bav. avstr. *Weitling*, *Weiting* »manjša posoda, ki je zgoraj precej širša kot spodaj«, prim. kor. n. *Weidling* »lavor za umivanje«, štaj. n. *Weitling* »velik okrogel pekač, model« (k n. *weit* »širok«). Vendar se zdi verjetnejša disimilacija iz *vátvica*, kar je po švapanju nastalo iz *látvica*, prim. tako gor. *gvála* (rož. *hváva*, g. *hvále*) iz *gláva*. Podobno Pintar, Lj. zvon XXXV (1915), ki domneva metatezo *látvica* → *vátlica* z eventualnim vplivom n. *Weitling*. Dalje glej *látvica*. M. S.

váza (f.) »posoda za rezano cvetje ali za okras«, dem. *vázica*, adj. *vâzen*, f. *-zna* (SSKJ V, 370).

Tako kot č. *váza*, slš. *váza*, p. *waza*, r. *waza* mlada izposojenka iz nvn. *Vase* (f.) »posoda za rože«, kar je bilo v 18. st. izposojeno iz frc. *vase* (m.) »isto« (Machek[2], 679; Kluge[22], 756) k lat. *vāsa* »posoda« (n. pl.) iz *vās*, *-is* (n.) »posoda« nejasnega izvora (Battisti-Alessio, 3994; Walde-Hofmann II, 736).

Toda rez. *váš*, g. *váža* »vaza« (Steenwijk, SDR, 323) je iz furl. *vâs* »posoda« (Pirona, VF, 1258), kar je tako kot ben. it. *vaso* »isto« (Boerio, DV, 780), it. knjiž. *vaso* fonetično razvito iz lat. *vāsum* »posoda«. Glej tudi *váška* in *vršélo*. M. F.

vazâl (m.), g. *-a* »kdor ima fevd v užitku in je podložen svojemu fevdnemu gospodu«, adj. *vazâlen*, abstr. *vazâlstvo*; v 18. st. *vasal* »Vasall«, *vasalnoſt*, *vasalſtvu* »Vasallschaft« (Gutsmann).

Prevzeto iz n. *Vasall* < srvn. *vassal*, to pa je prek stfrc. *vassal* in stprovan. *vasal* iz srlat. *vasallus* »oborožen mož, podložen višjemu oblastniku«, izpeljanke iz pozno lat. *vassus* »služabnik, vazal«, kar je iz kelt., prim. srir. *foss* »služabnik«, kimr. *gwas*, korn. *guas* »mladenič, hlapec«, bret. *gwaz* »mož«. Srlat. *vassallus* morda temelji že na neki kelt. nadaljnji tvorbi, sorodni s

kimr. *gwasawl* »služeč« (Kluge[22], 756, Pfeifer, EWD[2], 1495 s.). M. S.

váža (f.) »ruša«, s pristopom *j* v akcentuiranem zlogu *vajža* »isto« (Murko I, 690), pkm. *vàjža*, adj. *vajžováti* »ruševnat, obrasel« (oboje Novak, Slovar, 118). V 16. st. *vasha* »cespes« (Megiser), v 18. st. *vašha* »cespes, trata, šelena gruda« (Kastelec-Vorenc), *vaſha* »Wasen« (Pohlin), *vasha* (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. *wase* »grasbewachsene Erdfläche, Rasen«, stvn. *waso* »isto« (Miklošič, Frw., 63; Lexer, Mhd. Wb. III, 702; Striedter-Temps, DLS, 245), kar je sorodno z lot. *vasa* »vlaga« (Kluge[17], 842; Mühlenbach-Endzelin IV, 484). Glej tudi sin. *dŕn*, *šóta*, *rúša*, *ropa*. M. F.

vbâdar (m.), g. *-ja* »vrsta hroščev, katerih ličinke živijo pod lubjem, Rhynchites bacchus, cupreus« (Pleteršnik kot vir navaja le Novice).

Zapis predstavlja gor. ali kor. *u̯bâdar* < *lubâdar* po švapanju. To je kakor hrv. *lubàdār* izpeljano iz kol. **lûbadь* > sln. *lubâd* »lubje«. Dalje glej *lûb*. M. S.

vbǫ̑gajme (adv.) »zastonj«, npr. v *jesti vbogajme*, *dati komu kaj vbogajme*, toda v zvezi *prositi vbogajme* v pomenu »miloščina«, črnovr. *bûəγẹi̯mîə prǭśt'/dā̑t* (Tominec, 228) z izpadom vzglasnega *v-* kot npr. l. 1607 *bugaime* »elemofina« (Alasia).

Sklopljeno iz zveze **vъ̑ boga jь̑mę (dad'ā̃ti)* »dajati v imenu boga, tj. namesto njega« (Ramovš, Hgr. II, 132), prim. rož. kor. *v bûha jmé dajátə* (Šašel, RNB, 9) in obratno stavljeno pkm. *vùjme bože* »v božjem imenu« (Novak, Slovar[2], 171). Dalje glej *bǫ̑g*. M. F.

včẹ̑raj (adv.) »heri«, dial. *včẹ̑ra*, *včẹ̑rah*, adj. *včẹ̑rajšnji*, dial. *včẹ̑rašnji*; v kompoz. *predvčẹ̑raj*, *predvčẹ̑ra*, *predvčẹ̑ranjim*, knjiž. *predvčẹ̑rajšnjim* (adv.) »nudiustertius«, adj. *predvčẹ̑ranji*; pkm. *fčèra*, *fčerášnji* (Novak, Slovar[2], 40), kor. podjun. *u̯či̯ára* (Zdovc, Mundart, 71), obir. *wčẹ́:ra* (Karničar, Obir, 66), rož. *včarə̀* (Šašel, RNB, 140) kaže na (*včéra* <) **vьčerá*, jnotr. *čîẹra*, *u̯čîẹra*, *u̯čîẹrei̯* (Rigler, Jnotr. gov., 163, 131), gor. *u̯čẹ́rei̯* in knjiž. *včẹ̑raj* pa na **vьčèrajь*; v 16. st. *v'zherai* »heri, Gestern« (Megiser), v 17. st. *vcherai* »hieri« (Alasia), v 18. st. *v'zheraſhnî* »hesternus, pridianus«, *pred vzheranim* »nudiustertius« (Kastelec-Vorenc), *vzhera* »gestern«, *vzheraſhen* »gestrig« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vьčera* »heri«, *vьčerašьnь* »hesternus«, hrv. kajk. *včera*, v Bednji *vča̋re* (Jedvaj, HDZb I, 319), na Žumberku *čéra*, čak. *čéra* (Novi), *fči̯êr*, *fči̯ȇra* (Susak); štok. *jùčēr* (> *jùčē*) in čak. *jučēr*, *učēr*, *učȇra* (Vrgada) izkazuje razvoj vzglasnega **vь-* kakor štok. *ùnuk* < **vъnukъ*; mak. *včera*, blg. *včéra*, r. *včerá*, ukr. *učóra*, *včóra*, dial. *učorá*, br. *učóra*, dial. *učerá*, p. *wczoraj*, star. *wczora*, č. *včera*, dial. *včerá*, *včéra*, *odevčíra*, slš. *včera*, gl. *wčera*, *wčora*, dial. *čora*, dl. *cora*. Psl. **vьčerà*. Zaradi **vьčèrajь* (**-jь* je verjetno iz ide. relativnega pron. **i̯o-*, prim. lit. *jìs* »on«) in **vьčèrašьn'ь*, kar je povzročilo nastanek sekundarno akcentuirane variante **vьčèra*, lahko sklepamo o psl. **vьčerâ*, kar je (po redukciji tipa **stremenè* > **strьmenè*, **recí* > **rьcí*) nastalo iz **večerâ* < **u̯ek(ᵘ̯)erō̃d*, to pa po akcentskem premiku zaradi adverbialne rabe iz **vèčera* < **u̯ék(ᵘ̯)erō̃d*. Če je rekonstrukcija s cirkumflektiranim izglasnim vokalom točna, je to prvotni abl. > g. v temporalni rabi od psl. **vèčerъ* < **u̯ék(ᵘ̯)ero-* (Zubatý, JA XIV, 151, Stud. 1/2, 422). Drugače Vasmer, IF XLII, 179 s., ki zaradi končniškega akcenta misli na izhodišče v prvotnem instr. na ide. *-*ō* (*-*oH*) = lit. *ù*. Funkcionalno bi instr. sicer ustrezal, prim. r. *véčerom* »zvečer«. Vendar kljub akutirani končnici zaradi trizložnosti ne bi pričakovali prekzložnega akcentskega pomika, prim. lit. instr. sg. *vãkaru*. Zato in zaradi retrakcije v **vьčèrajь* (r. dial. *včerásь* ima kakor *segódnja* sekundarno ohranjen iktus) se zdi verjetnejše izhajanje iz g. sg. K pomenskemu razvoju prim. lit. *vãkar* »včeraj« poleg *vãkaras* »večer«. Dalje glej *večẹ̑r*. M. S.

vdǫ̑va (f.) »vidua«, dem. *vdovíca*, m. *vdóvec*, *-vca* »viduus«, adj. *vdov* »ovdovel« (štaj.), *vdǫ̑vski*, *vdǫ̑vji* »pripadajoč vdovi ali vdovcu«, abstr. *vdǫ̑vstvo*, *vdǫ̑vščina* »viduitas«, v. impf. *vdovováti*, *-újem*, *vdovstvováti*, *-újem* »živeti kot vdova ali vdovec«, *vdovčeváti*, *-újem* »živeti kot vdovec«, pf. *ovdovẹ́ti*, *-ím* »postati vdova ali vdovec«, pkm. *o(v)dovíčati*, *-am* »postati vdova«; dial. pkm. *dovìca*, *dòvec* (Novak, Slovar[2], 35), kor. obir. *udò:wa* (Karničar, Obir, 155), črnovr. *udǭvą*, *udǫ̑u̯c* (Tominec, 228), rez. *wodovác*, *-wcẹ́* (Steenwijk, SDR, 328); v 16. st. *v'doua*, *vduva* »vidua« (Megiser), v 17. st. *vdouez* »uedouo« (Alasia), v 18. st. *uduva* »vidua«, *udoviz*, *udoviza* »viduus«, *udovſtvu*, *udovišhtvu* »viduitas« (Kastelec-Vorenc), *udova* »vidua«, *udovz* »viduus« (Pohlin), *udova*, *vudova* »Wittwe«, *udovez*, *vudouz* »Wittwer« (Gutsmann); semkaj cgn. *Udovič*, *Udovic*, *Udovč*, *Udlč*, *Vdovč*, *Vdovič* in morda *Dovič*, *Dovč*, če to ni iz *Vidovič* k atpn. *Vid*. Zveza *slámnata vdǫ̑va* »žena, katere mož je dalj časa odsoten« ali sekundarno »žena, ki ob živem možu živi kakor vdova« je kakor č. *slaměná vdova* prevedena iz n. *Strohwitwe* »isto«, prim. n. tudi *Grasswitwe* »dekle, ki je izgubilo nedolžnost«, *Strohbraut* »nenedolžna nevesta«. Podobno tudi v drugih germ. jezikih. Prvi člen kompoz. kaže na mesto, kjer je bila žena ali dekle zapuščena kot 'vdova' (Grimm, Wb. X/3, 1683).

Prim. stcsl. *vьdova*, *vъdova* »vidua«, sbh. *udòva*, *ȕdova* (Imok), navadno *udòvica*, m. *udóvac*, hrv. čak. *udovìca*, kajk. *devȉco* (Bednja), mak. *vdovica*, *vdovec*, blg. *vdovíca*, *vdovéc*, r. *vdová*, akz. *-ú*, star. v 18. st. tudi *vdóva*, akz. *-ú*, str. *vdovà*, akz. *-ù* (Kolesov, 61), ukr. *udová*, *udovýcja*, m. *udovéсь*, g. *udivcjá*, br. *udavá*, *udavíca*, m. *udavéc*, g. *udaŭcá*, p. *wdowa*, *wdówka*, m. *wdowiec*, č. *vdova*, *vdovec*, slš. *vdova*, *vdovica*, m. *vdovec*, gl. *wudowa*, *wudowc*, dl. *wudowa*, *wudojc*. Psl. **vьdovā̃*, akz. **vь̑dovǫ* (ta akcent je posplošen v sln. *vdǫ̑va* in sbh. *ȕdova*) < ide. **H̯u̯idhéu̯ā*, prim. iz istega izhodišča še stprus. *widdewū*, sti. *vidhávā*, av. *viδavā*, lat. *vidua*, alb. toskovsko *ve*, geg. *vej(ë)*; iz ide. **H̯u̯idhu̯ā* je stir. *fedb*, korn. *guedeu*, iz **H̯u̯idhu(H)ōn* je got. *widuwō*, ags. *widuwe*, *wuduwe*, stvn. *wituwa* > nvn. *Witwe*. K adj. psl. **vь̑dovъ* »ovdovel« (sln. *vdov*, sbh. *ȕdov*, r. *vdóvyj*) prim. lat. *viduus* »ovdovel, samski, neporočen, samoten, prazen«, gr. ἠίθεος »samec, neporočen mlad moški« (z metrično podaljšavo proteze), ᾔθεος »isto«, redko »dekle« < **H̯u̯idheu̯-* + *-*o-s* »neporočen«. Navadno domnevajo, da je »vdova« nastalo po substantivizaciji iz atematskega adj. protero- ali histerokinetične paradigme, saj ide. jeziki izpričujejo paradigmatski prevoj v sufiksu *-*eu̯-* : -*u-* (Beekes, HS CV, 171 ss.). Ta adj. starejši avtorji izvajajo iz ide. **u̯i-dhH-* »ločevati«, prim. lat. *dīvidere* < **dis-(H)u̯idh-* »ločiti, razdeliti«, sti. *vidhánt-* »razdeljujoč, dodeljujoč«, toh. AB *wätk-* »odločiti se, ločiti se« < **u̯i-* »narazen« + **dheH-* »postaviti« (Trautmann, BSW, 357;

Vasmer I, 175; Pokorny, 1128; Schuster-Šewc, HEWb., 1698). Drugi domnevajo, da je f. oblika prvotna, adj. in m. pa naj bi nastala sekundarno (Frisk I, 625 s.; Mayrhofer III, 211). Ker gr. protezo razlagajo iz vzglasnega laringala, se zdi najbolj verjetno izhajati iz korena **H_2u̯i̯edh-* »(smrtno) zadeti, raniti«, prim. aor. **H_2u̯i̯édh-/*H_2u̯idh-* v sti. *mā́ áti vyātsīṣ* »ne streljaj predaleč«, *avyātsur* »so ustrelili«, prez. **H_2u̯idh-i̯é-* v sti. *vídhyati*, impf. *ā́vidhyat* »raniti, zadeti, ustreliti«, ptc. pf. *nivividhvā́ṁs*. Sti. adj. hapaks *vidhú-* domnevno pomeni »smrtno zadet«. Pripadnostni subst. iz tega je **H_2u̯idhéu̯o-* »pripadnik družine smrtno zadetega«, zlasti *»brat smrtno zadetega« (> gr. ἠίθεος), česar kol. → f. je ide. **H_2u̯idhéu̯ā* *»družina → žena smrtno zadetega« (Tichy, HS CVI, 15 s.; za njo LIV, 262). Kljub temu ni mogoče dokončno zavreči izvajanja iz **u̯i-dhH-* »ločevati«, saj gr. proteza ni nujno pogojena z laringalom (Čop, KZ LXXIV, 228), prim. tako ἐρυθρός, ἀνεψιός (o tem Rix, HGG, 58). Navedena literatura se ne ukvarja z zelo verjetno sorodno, vendar drugače tvorjeno besedo het. SAL*udati* »vdova« (Friedrich, HW, 237; možnost sorodstva omenja tudi Trubačev, Term. rodstva, 112). M. S.

vȅ I (adv.) »tukaj, zdaj«, npr. *do ve* »do tukaj«, *baš ve* »prav zdaj« (Miklošič), tudi part., npr. *tam ve* »tamle«, *tu ve* »tule« (Caf).

Iz sln. ni mogoče odločiti med možnima rekonstrukcijama z **-ȅ* in **-ě̋*. Bajec, SR V–VII, 225, domneva tvorbo, pri kateri naj bi se korenski del pron. vzpostavil iz **ovъ* »tisti, ta« analogno po razmerju **e-sь* : lativ **e-sě* > pkm. *èsi* »semkaj«, **etъ(jь)* > pkm. *èti* : lativ **ta*, analogno **tě* > štaj. *tȅ* »tedaj«. Prim. z analognim *-e* tudi sbh. *èvē* »evo, glej« in *ètē* poleg *ȅto* »isto«. Drugače Jahn pri Kopečnem, ESS II, 718, ki primerja sti. *-va* v *iva* »tako«, lat. *ve* »ali, če«, *sīve* »ali, če«, kar je prav tako iz ide. pron. debla **(a)u̯o-* »tisti« (o tem Pokorny, 75). Glej tudi *vȅzda I*. M. S.

vệ II (adv.) »saj, vendar« (vzh. štaj., pkm.), v Beltincih *véi*, npr. *véi pa nei trbèlo*, *véi pa ìdi* (Novak, Slovar^2, 164), *vě je prišel* »er ist ja gekommen« (Miklošič, VGr. IV, 80).

Prim. stcsl. *vědě* »πάντως«, str. *vědě*, r. *védь* »vendar, pač, saj«, br. dial. *avidzь* »vendar«, stč. *vědě*, slš. *ved'*, *ved'že* »saj, seveda, kajpada« < psl. **vě̋dě* »vem« (Miklošič, l. c.; Vasmer I, 177). Sln. *vệ* je hiperkorektno standardizirano *vei̯*, kar ni neposredno izvedljivo iz **vědě*, temveč iz **věd'e*, **věd'ě*, **věd'ь* ali **věd'i*, to pa morda iz prvotnega imp. **vědí̋* (tako Maretić, Rad JAZU XCIII, 67), prim. sln. imp. *povẹ́j*, če iz **-vědí̋*, in *glệj* < **glẹ̄di*. Vendar se zdi tudi mogoče, da je bilo **věd'ě* občuteno kot tvorba z adv. *-ě* (stcsl. *gorě*, *jutrě*, *lьzě*) in zamenjano z adv. *'-e*, ki je večinoma iz komp., npr. **perd'e* > sln. *prẹ́j* »antea«, **dalèče* > sln. *dáleč*. Manj verjetna je domneva o obrusitvi iz **vě́mь* (prim. od tod morda sln. *vȅn* »doch, ja« in gotovo stp. *wiem* »kajti«, *ciem* »isto« < *ci wiem*, *awiem* »mar, li«, p. *bowiem* »kajti, zakaj«) v *vệ* (tako Kopečný, ESS II, 724). Dalje glej *vẹ́deti*. M. S.

vẹ́ča (f.) »davek, najemnina« (kor.), *denarska veča* »globa«, *večeváti*, *-újem* (v. impf.) »kaznovati, plačevati davek«.

Zdi se, da te besede ne moremo ločiti od *veće* (f. pl.) »pravda, sodni spor«, *večüvat* »tožariti se« (Rezija). Megiser (1744) navaja *vezha* »tributum«, *vezhovat* »censum agere«, vendar v frazi *postavi te den h vezhi* »določi dan za zbor«; Apostel (1760) ima *vezhujem* »štibram«, pri Pohlinu je *vęzha* »fundatio«. V starejših urbarskih tekstih srečujemo v pomenu »Taiding, Banntaiding«: l. 1461 (1501) *wetscha*, *wetsch*, 1524 *wetschen*, *wetschengelt*, 1558–9 *wetschää*, *wetscha*, *wetschenschilling*, 1576 *wetschen*, *wötschen*, 1614 *wötschen*, 1685 *wetschenpfen(nig)*; v lat. tekstih odgovarja temu termin »placitum«. V tpn. *Večna ves*, *Večje*, *Večince*, morda tudi mtpn. *Večni dol*, *Večna pot*, kar bi govorilo za najstarejši pomen »zbor«, prim. *svȅt*, *posvȅt*, tako csl. *věšte* »senatus, consilium«, str. *věče*, r. dial. *věce* (Novgorod), stč. *vieca* »sinodus«, stp. *wieca* »placitum generale, colloquia generalia«, stsb. *věća* (l. 1247), *věće* (1258), *viće* (1332), danes *vijeće* (n.) »consilium, senatus«, *vijeća* »deliberatio«. Psl **vět'e*, plural *i̯a*-debla ali sg. n. *i̯o*-debla (Ramovš, Hgr. II, 250 s.). Pomensko najbližje je stprus. *wayte* »dogovor, zbor« in av. *vaēϑā* »sodna odločba«. Podrobno Matičetov, Ce fastu LIV, 1978, 162 ss. Zmotno Matzenauer, CS, 365, ki za pomen »davek« izhaja iz madž. *becs* »vrednost, cena«, in Štrekelj, JA XVI, 551, ki suponira n. *Wette* »stava«, stvn. *wetti* »pignus, arrha, vadimonium«. Enako za njim Kranzmayer, DLS, 11, in Striedter-Temps, DLS, 245. Dalje glej *obétati* in *svȅt II*.

-večati, *-am* (v.), samo v kompoz. *prevẹ́čati* (pf.) »zapeljati, premotiti, prevarati«, v 16. st. *aku bi ga mogli prevezhati, inu ga premozhi* (Dalmatin; Merše, VVG, 302), *prevezháti* »verbis decipere, fallere« (Dalmatin; Stabej, Biblia 1584 II, 161), *preuezhani* (Trubar; Rigler, Začetki, 45), v 18. st. *prevezhati* »fvariti, ozhitati, fhtraffati, dolſhiti, ogolufati, obnorriti, norriti, premotiti, prenorriti; arguere, decipere, iniquè agere cum aliquo« (Kastelec-Vorenc); impf. *prevečavati* (Krelj). Pleteršnikova akcentuacija *prevẹ́čati* je zaradi Dalmatinovega akcentuiranega zapisa napačna. Z drugim pref. je *zavẹ́čati se* »zaobljubiti se« (Caf), v 16. st. pri Dalmatinu *savezhanje* »obljuba«.

Za sln. *prevečáti* je treba izhajati iz **per-vět'ā̋ti* »pregovoriti, drugače svetovati«, prim. csl. *prěvěštati* »suadere«, *věštati* »loqui, consilium dare«, hrv. *vijèćati* »svetovati« (Miklošič, 388, ki s tem popravi svoje fonetično neutemeljeno mnenje iz Lex. pal., 123, kjer izvaja iz *věštь* < **vě̋s't'ь* »peritus«). Dalje glej *odvệtnik*, *vẹ́ča*, *svȅt II*, *zavȅt II*. M. S.

večệr (m.), g. *-a* »vesper«, v Bovcu *večệr*, *-i* (f.) (Erjavec, LMS 1882–83, 262), znano tudi iz rkp. iz 15. st.: *Bog vam daj dobro večer* (Pleteršnik II, 752); *svẹ́ti večệr* »Christabend«; dial. kor. obir. *wéčər*, *-í:ra* (Karničar, Obir, 256), pkm. *večér* (m.), *prouti véčari*, *na véčar* (Novak, Slovar^2, 164) = *na vệčer*, v 18. st. *navęzher* »veſperi« (Pohlin); adv. *zvečệr* (< akz. **sъ̀-večerъ* z analognim akcentom, prim. sbh. *večèras* < **večerъ̀sь*), *zvečệra* (k tvorbi prim. *zjútraj*) »vesperi«, v 18. st. *v'vèzher* (Kastelec-Vorenc), pkm. *vzvečệrek*, *-rka* »popoldne«; adj. *večệren*, *-rna* »vespertinus« in »zahodni«, *večệranji*, *večệršnji*, pkm. *večerášn̑ji* »vespertinus«; subst. *večệrja* »coena« (denom. *večệrjati* (impf.), pf. *po-v.*), *večệrka* (f.) »popoldne, od 3. ure do večera«, adj. *večệrkašnji* »popoldanski« (vzh. štaj.), adv. *večệrkah* »zvečer« (Pohorje), *večệrnje* (n.) »čas od kopščaka (tj. pribl. od 4. ure) do noči« (Podkrnci), *večẹ́rnica* »večerna pesem, večerna molitev; Hesperus«, pl. *večệrnice* »popoldanska pobožnost v cerkvi ob nedeljah«, *večệrnik*, *-a* »zahodni veter; Abendsalter«, *predvečệr*, *-a*, *predvečệrek*, *-rka*, *predvečệrčič*, *-a*

»Vorabend«; v. *večeríti se*, *-í se* (impf.) »vesperascere«; v Brìž. spom. *zueta vuecera* »vigilia sancta« (I, 18), v 16. st. *vezher* »vefper«, *vezheria* »Abendmal, cœna« (Megiser), v 17. st. *uechiernifa* »uefpro« (Alasia), v 18. st. *vęzhér* »vefper«, *vęzhern* »vefpertinus«, *vézhirja* »cœna«, *vezhęrnèza* »Hefperus«, *vezhirnèze* »die Vefper, vefperæ« (Pohlin), *vezher* »Abend« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *večerъ* »vesper«, sbh. *vȅčēr*, *-ěri* (f.), *vȅčē*, *-era* (n.), mak. *večer* (f.), blg. *véčer* (f.), r. *véčer* (m.), ukr. *véčir*, *-ora* (m.), br. *véčar* (m.), p. *wieczór*, *-ora/u* (m.), č., slš. *večer* (m.), gl. *wjačor* (m.), dl. *wjacor* (m.). Tudi **večèr'a* < **-iā* je splošnoslov., prim. stcsl. *večerja* »coena«, sbh. *vèčera*, hrv. čak. *večȇra*, mak. *večera*, blg. *večérja*, r., ukr. *večérja*, br. *vjačéra*, p. *wieczerza*, č. *večeře*, slš. *večera*, gl. *wječeŕ*, *-rje*, dl. *wjacerja*. Psl. **vȅčerъ* (jslov. indikacije na **vȅčerь* (f.) so verjetno sekundarne, morda pod vplivom **nȍt'ь*) je identično z lit. *vãkaras* »večer«, lot. *vakars* »isto« < **u̯ék(u̯)ero-* : **u̯éspero-* v gr. ἕσπερος »večer«, lat. *vesper*, *-is* in *-i* (Miklošič, 376; Trautmann, 348; Vasmer I, 169; Pokorny, 1173 s.). Izhodiščno **u̯ék(u̯)ero-* in **u̯éspero-* je verjetno disimilirano iz ide. **u̯ek(u̯)spero-*, kompoz. iz ide. **u̯e-* »gor, proti« in **k(u̯)sep-* »noč«, prim. sti. *kṣáp-* (f.) »noč«, av. *xšap-*, *xšapan-*, *xšafn-*, *xšafar(a)-*, sogd. *'xšp*, nperz. *šab*, het. *išpant-* »isto« (Schindler, Sprache XV, 166 s.), lat. *creper*, *crepusculum* »mrak, tema«, gr. κνέφας »mrak, somrak«, ψέφας »tema« (Mayrhofer, EWA I, 424). Glej tudi *včę́raj*. M. S.

vę̑čji (adj. komp.), f. *-a* »maior«, na zahodu z rinezmom, prim. goriš., ben. *vę̑nči* v rez. *vénči* (Steenwijk, SDR, 25), *vínči* (Ramovš, Kr. zg., 125), *và:nč* (Šmartno v Brdih; Logar, DJR, 268), *'va:nč* (Podlešče na Banjšicah; Logar, o. c., 307), kraš. *vȉęći* (Ramovš, Hgr. II, 296), kor. *wą̀:č* (Kneža; Logar, o. c., 117), gor. *vę̑č(i)*; v Brìž. spom. *i vuenfih i minfih* »et maioribus et minoribus« (I, 23; o problematiki Ramovš, Zbrano delo II, 76), v 18. st. *vezhi* (Basar), *vezhi* »grőßer« (Gutsmann); semkaj adv. *vȅč* »plus« (in conj. »temveč«), superl. *nájveč*, *nárveč*, rez. *wằć*, *vèć*, ter. *vę̀ć*, *vę̀ć*, *vȉć* (Ramovš, Zbrano delo II, 524, Hgr. II, 296), pkm. *vèč* (Novak, Slovar, 164); Pleteršnik navaja tudi *vȅče* »več« (pkm., goriš.), »že« (goriš.); v 16. st. adv. *vezh*, *narvezh* (Trubar, Krelj idr.), v 17. st. adv. *vezh*, *narvezh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vezh* »plus, magis, demagis, amplius« (Kastelec-Vorenc). Semkaj tpn. *Večeslavci*, l. 1365 *Wenchezlaufolua*, 1499 *Wecheslawcz*, atpn. l. 827 v Puchenauu *Uento*, pri Kremsmünstru l. 993 *Wenco* k **Vęt'eslavъ* (Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 81), prim. r. *Vjačesláv*, č. *Václav*, latinizirano (iz stč.) *Venceslaus* (Vasmer I, 247). Sln. adj. *vę̑čji* je iz **vę̑t'ьjь-'jь*, adv. *vȅč* iz **vę̑t'e* (Ramovš, Hgr. II, 251). Adj. *vę̑či* je vsaj delno (rez. *vénči*, *vínči* s trdim *č*) nastal tudi po asimilaciji iz **vę̑t'ьši* (p. *większy*, stp. *więtszy*, č. *větší*, slš. *väčší*, gl. *wjetši*, dl. *wětšy*), kar je sicer po disimilaciji dalo v star. jeziku prevladujoče *vę̑kši* (o. c., 296).

Prim. stcsl. *vęštii* »maior«, adv. *vęšte*, sbh. *vȅćī*, adv. *vȅć*, *vȅće*, hrv. čak. *vȅći*, mak. *vek'e*, blg. *véče* (Mladenov, 64), str. *vjače* »več« (današnje r. *vjáščij* »večji« in *vjášče* je prevzeto iz csl.), p. *więcej* »več, bolj«, *więc* »torej, zatorej«, č. *víc(e)* »več, še«, slš. *viac*, *viacej*, gl. *wjac(e)*, dl. *wěcej*. Psl. **vę̑t'ь(jь)*, g. **vę̑t'ьs'a*, f. **vę̑t'ьši* (posplošeno v zah. slov. adj., sln. *vę̑kši* in delno v *vę̑č(j)i*), n., adv. **vę̑t'e* < **u̯ēnt-i̯os* primerjajo s hdrn. lit. *Ventà*, lot. *Veñta* (Būga, RFV LXXV, 152, RS VI, 27; Mühlenbach-Endzelin IV, 537; Vasmer I, 247; Schuster-Šewc, HEWb., 1619 s.). Dalje nejasno. Ni izključeno, da gre za isto ide. bazo **u̯ent-* kot v het. 3. sg. prez. *u̯enzi*, pret. *u̯enter* »spolno občevati«, prim. iz (sorodne (?)) baze **u̯enH-* »vzljubiti« csl. *unii* »boljši«. Glej tudi *vę̑kši*. M. S.

vę́der (adj.), f. *védra/vę́dra*, n. *védro/vedrọ̑* »jasen, nedeževen, brezoblačen, sončen« in metaforično »pozitivno razpoložen« (SSKJ V, 383), npr. *pod vedrim nebom* »unter freiem Himmel«, črnovr. *wę̂dar ję* »vedro, jasno je« (Tominec, 229), rez. *vę́dru* (n.) »jasno (o nebu)« (Steenwijk, SDR, 324), substantivizirano v *solnce na vę̂drem vzhaja* (Pleteršnik II, 753, po Pajkovih Črticah iz duševnega žitka štajerskih Slovencev iz l. 1884), *vedróta* (f.) »nedeževno vreme«, *vedrọ̑st* (f.), g. *-i* »jasnost (o vremenu)«, *vedrína* »jasnost«, npr. *solnce na vedrini vzhaja* (vzh. štaj.) = pkm. *vedrína* »isto« (Novak, Slovar[2], 164), denom. v. *vedrę́ti*, *-ím* (impf.) »jasniti se (o vremenu)«, *vedríti (se)*, *-ím (se)* (impf.) »jasniti (se)« = pkm. *vedrìti*, *-ín* »isto« (Novak, l. c.), *vedrílo* (n.) »sredstvo, s čimer se kaj vedri, jasni«, pkm. *vèdrnik* (m.), g. *-a* »zahodni veter« (Novak, l. c.). V 16. st. *vedro* je pri Megiserju ob *zhifto* navedeno kot hrvaški samostalniški ekvivalent pomena »coelum serenum«, čemur v slovarju ustreza sln. *lipu vreme*, l. 1607 *vedro* »fereno, iafno« (Alasia), v 18. st. *lipú*, *vedrú vremè* »caelum serenum«, *vedriti ſe* »clarere«, tudi *vedrú* (n.) »sudum« (Kastelec-Vorenc), *vedrúje* »heiter feyn, serenat«, *vedry se* »idem« (Pohlin), *veder* »heiter, jafen«, *vedreti ſe*, *-driem* »heitern, resjafniti«, *vedruſt* »Heiterkeit«, *vedrina* »isto« (Gutsmann).

Prim. csl. *vedrъ* »serenus«, *vedro* »serenitas«, *vedrьnъ* »serenus«, *vedrina* »coelum serenum«, hrv., sb. *vȅdar*, f. *vȅdra* »brezoblačen, jasen«, *vȅdrōst* »jasnost«, *vedrìna* »isto«, hrv. čak. *vedrinȁ*, na Vrgadi *vȇdar*, *vedrȁ/vȅdra*, *vȅdro* (Jurišić, Rječnik, 229), mak. *vedar*, f. *-dra* »jasen; vesel, zadovoljen, spokojen«, adv. *vedro* »jasno«, blg. *vèdъr* »jasen, brezoblačen«, dial. »hiter, zvit«, r. *vëdro* (n.) »jasno vreme«, ukr. *védro* (n.) »isto«, str. *vedryi* »svetel, jasen«, *vedro* »serenitas, aestus, sudum«, p. *wiodro* »(lepo) vreme«, č. *vedro* »vročina, pripeka«, slš. dial. *vedorný* »svetel, jasen« (Kálal, Sl., 763), *vedrný* »isto« (citirano po Machku[2], 681), gemer. *vedrič sä* »jasniti se« (Orlovský, Gemer., 373), gl. *wjedro* »vreme«, dl. *wjedro* »lepo vreme«.

Psl. **vȅdrъ* (adj.), **vedrấ*, n. **vȅdro* je gotovo sorodno z germ. subst. **wedra-* (n.) »vreme« (= psl. **vȅdro* (n.) »(lepo) vreme«) v stvn. *wetar* »vreme«, srvn. *wet(t)er* »isto«, nvn. *Wetter*, stnord. *veðr* (n.) »veter, zrak, vreme« (tako deloma že Miklošič, 377; sprejema Vasmer[2] I, 284, z navedbo starejše literature), kar se navadno izvaja iz skupnega izhodišča **u̯edhro-* in zaradi germ. pomenov »veter, zrak« segmentira v **u̯e-dhro-* ter razlaga kot tvorbo iz ide. **H₂u̯eH₁-* »veti, pihati« (Pokorny, 82; Skok III, 572; Schuster-Šewc, HEWb., 1610; Kluge[23], 887). Omenjena korenska struktura bi ničtostopenjsko nastopala kot **H₂uH₁-dhro-*, polnostopenjsko pa **H₂u̯eH₁-dhro-*, zato se zdi verjetna Machkova morfemska in korenska razlaga **u̯edh-ro-* in povezava s slov. **vę̑dnǫti*, ptc. **vę̑dlъ*, kavz. **vǫ̑díti* (Machek[2], 681; zavrača Schuster-Šewc, l. c.), kar tako kot sln. *vaditi* »pražiti«, br. *vád* »močna pripeka« nakazuje, da je baza **(s)u̯endh-* »pripekati, žareti, hlapeti, veneti ipd.«, prim. stvn. *swintan* »izginjati, slabeti, hirati« (Pokorny, 1047), nazalno infigirana iz **(s)u̯edh-* »isto«. Izhodni adj. **u̯edh-ro-* je torej prvotno označeval vroče, pripekajoče vreme, kot še ponazarjajo posamezni semi leksemov te slov. besedne

družine. K ejevski prevojni stopnji adjektivov na **-ro-* prim. got. *skeirs* »jasen« ← **sk'ei̯-* »jasen biti, lesketati ipd.«. Glej tudi *vedríti*, *vẹ̑drna* in dalje *vaditi III*, *vẹ́niti*. M. F.

vẹ́deti, *vẹ́m* (v. impf.) »scire«, s. *vẹ̑d*, *-a* (m.) in *vẹ̑d* g. *vedȋ* (f.), *vẹ̑dez*, *-a* »vedenje«, *vẹ̑dež*, *-a* »isto« in »Vielwisser«, f. *vedežíca*, *vẹ̑dežka*, *vẹ̑dežinja* (denom. *vedeževáti*), v slednjem pomenu tudi *vẹ̑dec*, *-dca* in *vedovȋn*, *-a* (dol.), tudi »čarovnik« (prim. še *vedovína* »vedež« in »prikazen, pošast« ter »znanje«); po zgledu č. *věda* in p. *wiedza* tudi sln. *vẹ́da* »scientia«; adj. *vẹ́den*, *-dna*, *vedȉv*, *-íva* »kundig, erfahren«, ptc. *vedȅč*, *-ẹ́ča* in *vẹ́doč*, *vedȅč*, *-ẹ́ča* »bekannt«, adv. *vedẹ́* »selbstverständlich«, *vẹ̑doma* »wissentlich«, adj. *vẹ́dečen*, *-čna*, *vedljȉv*, *-íva*, *zvedȁv*, *-áva* »željan znanja, radoveden«; v kompoz. *do-*, *iz-* (> *z-*), *o-*, *po-iz-*, *pre- se*, *iz-pre- se*, *raz-v. se* (pf.), impf. *-vẹ́dati*, *-am*; tudi pf. *povẹ́dati*, *-vẹ́m* »narrare« (*od-*, *do-*, *pre-*, *za-po-v.*), po razmerju *cvẹ́tati*, *cvetẹ́ti* : *cvẹ́sti* tudi analogno *(o)vẹ́sti se* (*ovẹ́m se*) »zu sich kommen«, subst. *zavȇd*, *-ẹ́da*, *zavẹ̑d*, *-i* (f.) in *zavẹ̑da* »zavest«, *povẹ̑d*, *-i* »Aussage, Angabe, Erzählung«, z dodatnimi pref. *odpộved*, *-i* »Absage«, *zapộved*, *-i* »Befehl, povelje, ukaz«, adj. *izvẹ́den* »erfahren«, *izvẹ́denec* »Sachkundige« itd.; v Briž. spom. *Ti edin boſe vuez* »Tibi soli, Deus, notum est« (I, 20), *Eſe iezem uuede ztuoril ili neuuede* »quaecumque sciens feci aut nesciens« (III, 30–31), v 16. st. *veiditi*, *vediti*, 1. sg. *veim*, 3. sg. *vei*, 2. pl. *veiſte* (Trubar; Rigler, Začetki, 13, 14, 58, 65), *veideti*, *vediti* »callere, ſcire«, kor. *povejti* »reden, sprechen, sagen« (Megiser), v 17. st. *vedit*, *vem* (Janez Svetokriški), v 18. st. *veiditi* »šnati, vmeiti; scire«, *išveiditi* »expiscari, explorare«, *veidèzh* »gnarus, notorius« (Kastelec-Vorenc), *vẹm*, *vẹdel*, *vẹdeti* (Pohlin), *vedeti*, *viem* »wissen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *věděti*, prez. *vědě* in *věmь*, *věsi*, *věstъ* in *vě* »scire, intelligere«, subst. *vědь* »scientia«, hrv. kajk. *vȇdeti*, *vȋem*, *vȋeš*, *vȋe*, pl. *vīēmā*, *vīētā* in *vīēstā*, *vedũ* »znati, biti sposoben« (Jedvaj, HDZb I, 310), širše sbh. le *(pò)vjediti*, *-im* »povedati«, r. *védatь*, *-aju* »vedeti, znati« (atem. v *Bog vestь* »Bog ve«), ukr. *vídaty*, *-aju* in *vím*, *visí*, *vístь*, br. *védacь*, *-aju* »isto«, p. *wiedzieć*, *wiem*, *wiesz*, *wie*, *wiedzą* »vedeti«, č. *věděti*, *vím*, 3. pl. *vědí*, slš. *vediet'*, 3. sg. *vie*, 3. pl. *vedia*, gl. *wědźeć*, *wěm*, dl. *wěźeś*, *wěm*. Psl. **vědě* < ide. **u̯ói̯d-Hai̯* je med. oblika neredupliciranega pf. **u̯ói̯d-Ha* iz baze **u̯ei̯d-* »zagledati«, prim. sti. *véda* »vem«, av. *vaēda*, arm. *gitem*, gr. οἶδα, stir. *rófetar*, got. *wait*, stvn. *weiȝ* »isto«, stprus. *waisei* »veš«, *waidimai* »vemo«. Ostale slov. prez. oblike in mlajša 1. sg. **vě̋mь̍* so prilagojene atematski prez. konjugaciji (prim. tako tudi sti. *vḗdmi*), inf. **vě̋děti* in **vě̋dati* (na osnovi katerih je rekonstruiran akcent) pa stativom s suf. *-ě-* oz. *-a-* (Miklošič, 390 s.; Osten-Sacken, IF XXXIII, 231 ss.; Trautmann, BSW, 338; Vasmer I, 176; Pokorny, 1125 ss.; LIV, 606 ss.). Glej tudi *vẹ̑st*, *vẹ́domec*, *vẹ̑ II*, *vendȁr*, *vẹ́šča*, *vídeti*, *svedȍk*. M. S.

vẹ́dno (adv.) »stalno«, pkm. *vèdno* »isto«, npr. *v. jouče*, *v. mero* »venomer, stalno« (Novak, Slovar[2], 164), adj. *vẹ́den*, f. *-dna* »stalen«, prvič zabeležen pri Murku II, 700: *vèden*. Z asimilacijo *-dn-* v *-n-* *vẹ́no* (adv.) »vedno«, npr. *veno in veno popija* »stalno pije« (Pleteršnik II, 760); z elativnim *pre-* *prevẹ́dno* »in einem fort« (pkm.) in *prevẹ́no* »isto«. Variantno *vẹ́den* (adv.) »stalno« in k temu z elativnim *pre-* **pre-veden*, kar je dalo adj. *prevén* »unaufhörlich« (Murko II, l. c.). V 16. st. *veden* »assidue« (Megiser), v 18. st. *vedan*, npr. *tú ter tam poſſeidati, vedan, inu vſeškuši ſedéti*, in *veden*, npr. *vſeškuši pred ozhmy biti, eno reizh veden miſliti* (Kastelec-Vorenc), *vêdnu*, *v'êdnu* »unaufhörlich« (Pohlin), *vednu*, *veden* »unaufhörlich« (Gutsmann).

Izhodni sln. adv. **vẹ́dən* »stalno«, sekundarno *vẹ́dno* »isto« namesto pričakovanega **vẹ́dno*, kar se lahko še ohranja v pkm. *vèdno*, je sklop **vъ-edьnъ* iz elipse besedne zveze **vъ edьnъ mě̋rъ* »v eno smer« (korenska povezava Miklošič, 102 in Bezlaj, ESSJ II, 178; Snoj, SJ/SLS 4, 2003, 28 s., z domnevo o obstoju subst. **sъmě̋rъ* ob **mě̋rъ*), čeprav bi na podlagi č. ljudske zveze *v jednom kuse* »neprenehoma«, tj. »v enem kosu« (citirano po Kopečnem, ESS II, 719), lahko domnevali tudi pomen »mera«, ki je bil evidentiran v **mě̋ra* in tudi v **mě̋rъ*. Pomen »skupaj« v mak. *vedno*, toda *naedno* poleg »skupaj« tudi »istočasno«, blg. *vednò* »skupaj«, adj. *vèden*, *vèdna*, *vèdno* »skupen, splošen«, stblg. *vъ edno* »skupaj«, slš. gemer. *vedno* »skupaj« (Orlovský, Gemer., 373) je sklop iz **vъ edьno* (Kopečný, l. c.; Georgiev, BER I, 127) in more biti tako kot sln. **vẹ́dən* eliptičnega nastanka. Pomena »skupaj« in »neprestano« sta združljiva s semom »hkrati«, iz katerega se lahko razvije »neprestano, stalno«, kot priča sln. razmerje med dial. *spộloma* »zaporedoma«, tudi *spộlo* v *spuvu* »vedno« (Gutsmann) ob *spolom* »sploh, skupaj«, slš. *dovedna* »skupaj, v enem kosu, stalno«, č. *v jednem* »vedno, stalno«, zato je strogo ločevanje mak., blg. adverba od sln., kakršno zagovarja Snoj, l. c., odveč. Sln. sekundarni adj. *vẹ́den* ← adv. **vedə̏n* z novim akutom, iz česar je knjiž. *vẹ́dno*, ima paralelno tvorbo v blg. adj. *vèden*. Glej tudi *vẹ̑nomer*, *zmẹ̑raj*, *vmȅr* in dalje *eden*. M. F.

vẹ́domec (m.), g. *-mca* »izkušen, moder človek; vedeževalec, vremenski prerok, čarovnik« in »neko bajeslovno bitje, ki se v razne živali zna izpreminjati« (Ribnica), »bajeselovno bitje, ki hodi ljudi tlačit« (Erjavec, LMS 1883, 335), »volkokdlak, vampir«; rez. *vẹ́damac*, pl. *vẹ́damci*, *vẹ́dawci* »škrat, hudi duh« (Steenwijk, SDR, 323). Na Tolminskem so verjeli, da so *vẹ́domci* »vsi tisti moški, ki nimajo nič brade in ki sploh nikjer na životu niso kosmati, in da se hodijo ponoči z drugimi vedomci trkat po križpotjih kakor koštruni« (Rutar, Lj. zvon III (1883), 773). Vedomci se znajo tudi spreminjati v živali. Ponoči tekajo okoli in se pretepajo. Jeseni se v Poljanah na Gorenjskem kažejo tudi kot lučke po travnikih (Wiesthaler, Lj. zvon III (1883), 561 s.). Ponoči se (tudi skozi najmanjšo luknjico) prikradejo v hišo in spečega človeka *mastijo*, da ga zjutraj bolijo členi na rokah in nogah ali da ponoči težko diha. Majhne otroke lahko tudi umorijo (Obalovič Lj. zvon IV (1884), 97 ss.); po metatezi *mẹ́dovec*, *-vca* »vedomec« (Senožeče; Erjavec, LMS 1880, 201); tudi *vẹ́dovec*, *vẹ́davec* »isto«, v 18. st. *veidoviz* »faticinus, fatidicus; vgaînaviz« (Kastelec-Vorenc), *vedúnec* (Poljane; Wiesthaler, l. c.), *vẹ́denec* »Irrlicht« (Vodnik, Caf), »mora« (Caf); f. *vẹ́domica*, *vẹ́domka* »vešča, čarovnica« in »ženska, ki mnogo ve«, *vẹ́denica* »rojenica« (Naklo na Gor.); v 18. st. *vẹdómz* poleg *vẹdésh* »Wisser, Wissling; sciolus« (Pohlin).

Izpeljano iz pas. ptc. prez. **vě̋domъ* v akt. pomenu »vedoč, ki veliko ve« (stcsl. *vědomъ* »notus«, r. *védomyj* »znan«), prim. iz tega še adv. *vẹ̑doma* »wissentlich« in adj. *vẹ́domen*, *-mna* »erfahren, gescheit«, *vẹ̑domašnji* »wissentlich«. Prim. tudi sbh. *vjedògonja*, *vedògonja*

»človek, katerega duh ob neurju zapusti telo in se z drugimi takimi bitji bojuje za svoj kraj ali dela zlo drugim ljudem in ki se po smrti povampiri« (Rečnik SANU II, 450). Glej tudi *vẹ́šča* in dalje *vẹ́deti*. M. S.

vedran (m.) »starejši neporočen moški«, tudi *vedrana* (f.) »starejša neporočena ženska« (nadiško; Rigoni-Salvino, VIN, 42, 107).

Izposojeno iz furl. *vedràn* »moški, ki je že prešel leta, v katerih se navadno poroča«, tudi *vedràne* »ženska, ki je že prešla leta, v katerih se navadno poroča« (Pirona, VF, 1261), kar je substantivizirano iz adj., ki se ohranja v it. tosk. *vetrano* »star«, rum. *bătrân* »isto«, poznolat. *vetrānus*, kar je sinkopirano iz *veterānus* k *vetus*, *veteris* »prileten, ostarel, star« (Battisti-Alessio, 4041). M. F.

vedríti, *-ím* (v. impf.) »čakati v zavetju, da preneha deževati«, pkm. *vedrìti*, *-ín* »umakniti se pred dežjem« (Novak, Slovar[2], 164), *vedri me* »mudim se, ko čakam, da bi nehal dež« (Miklošič pri Pleteršniku II, 754), obir. kor. *sma pa ... u mlì:n wɛdrì:wa* (Karničar, Obir, 306) »smo pa ... v mlinu čakali«, *vedrilíšče* (n.) »mesto, kjer kdo vedri« (Fram).

Ker so denom. v. na **-íti*, *-íšь* praviloma tranzitiva, je intranz. pomen gotovo sekundarno, z zamenjavo subjekta in morda z elipso iz skladenjskih zvez kot *čakam, da vedri* »čakam, da naredi lepo vreme« reinterpretiran iz tranz. denom. **vedríti*, **vedríšь* (impf.) »delati lepo vreme, jasniti« (metaf. preneseno tudi na pozitivno stanje človekovega počutja, prim. sln. *razvedríti*, *-ím* (v. impf.) »povzročiti pri drugem dobro razpoloženje«, k temu *razvedrílo* (n.) »kar nekoga dela dobrega razpoloženja, dobre volje«) iz subst. **vědro* (n.) »lepo vreme«, prim. r. dial. *vëdro* (n.) »lepo vreme«, ukr. *védro* »isto«, stp. *wiodro* tudi »vročina«, č. *vedro* »vročina, pripeka«, gl. *wjedro* »vreme«, dl. *wjedro* »lepo vreme«. K tranz. pomenu tega v. prim. hrv. *Vidi onaj, koji vedri i oblači, Ja vedrim i oblačim na volju s nebesa* (ARj XX, 679). K pomenskemu razvoju »čas, vreme« > »boljše delati« prim. sln. *vremeni se* »lepo vreme je«, hrv. *vrimenìti se* »boljšati se«, tudi sln. pog. *pocajtati se* »poboljšati se, postati zdrav« k *cajt* (m.) »čas« < n. *Zeit* »isto«. Dalje glej *vẹ́der*. M. F.

vȇdrna (f.) »mavrica«, tudi *vȇdrnica* »isto« (oboje goriš., vipav.; Erjavec, LMS 1880, 201).

To je substantivizirani adj. **vedrьnā* substantiva **vědro* (n.) »lepo vreme«, ker je mavrica znanilka lepega vremena (Erjavec, l. c.). K besedotvorju prim. *séstrna* (f.) »sestrična« k *séstra* »soror«. Dalje glej *vẹ́der*. M. F.

védro (n.), g. *-a* »situlus« (SSKJ[2], 1497), črnovr. *wẹ̑dər*, *-drạ* »isto« (Tominec, 229), toda pri Pleteršniku II, 754: *vẹ́dro*, *-a* »isto« in pkm. *véidro*, *-a* (Novak, Slovar[2], 164); tudi tudi *vẹ́dra* (f.), *vedríca*, dem. *vẹ́drce*; *vȇdrnica* (f.) »vedro«, *vȇdrnik* (m.), g. *-a* »prostor ali klop v kuhinji, kjer so vodni kebli« (Tolmin, Lašče, bkr.), tudi *vȇdrnjak* »isto«; adj. *vẹ́drn*, f. *-a*, npr. *vedrn sodček*. V 16. st. *vedru* »vrna« (Megiser), v 18. st. *veidru ša šhterno*, *véderze* (Kastelec-Vorenc), *vẹdr* »urna, fitula«, *vedriza* »amphora, hydria« (Pohlin), *viedra* »Waſſerſchaff« poleg *vedru*, *veder*, *-dra* »Eimer«, *vedriza* »Kübel, Lägel« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vědro* »στάμνος«, hrv. *vijèdro* »isto«, dial. *vȉdra* (ARj XX, 839) poleg n. *vȉdro* (Vodice; SDZb. IX, 1940, 203), *vȉdro* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 231), *vȅdro* (Brgud; Filipi, ILA, 549), čak. dem. *vidrȉca* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1322), črnogor. *vijȅdro* (Jurišić, l. c.), mak. *vedro*, blg. *vedrò*, r. *vedró*, ukr. *vidró*, br. *vjadró*, p. *wiadro*, č. *vědro*, slš. *vedro*. Iz slov. jezikov je rum. *vádră* »vedro«, madž. *vödör* »isto«, *veder*, alb. *vedrë*, *vedër*, ngr. dial. βέδρον, turš. dial. *védré*, lit. *vė̃dras* (Miklošič, 388).

Psl. **vědrȍ* (n.), sekundarno **vě̋dro*, oboje »posoda z/za vodo« je v srednjem spolu substantivizirani ide. vrddhirani adj. **u̯ēdr-ó-* »takšen, ki je v zvezi z vodo/ki ima vodo« iz ide. heteroklitičnega subst. **u̯ód-r̥* (nom.-akz. sg.), g. **u̯éd-n̥-s* »voda«, prim. enako motivirano gr. ὑδρία »vedro« k ὕδωρ (n.), g. -ατος »voda« in mik. *u-do-ro* »vrsta posode« (Miklošič, l. c.; Meillet, MSL XIV, 432; Machek[2], 681; Skok III, 590; Frisk II, 937; Darms, Vr̥ddhi, 13 s.). Variantno slov. **vědríca* je bilo substantivizirano iz adj. **u̯ēdríH₂* ← adj. **u̯ēdró-* (Furlan, Filologija 40, 2003, 35, op. 11). Psl. **vědrȍ* z vrddhiranim korenskim delom heteroklitičnega subst. posredno potrjuje njegovo prvotno akrostatično akc. paradigmo, z *-r-* iz krepkih sklonov namesto pričakovanega stranskosklonskega *-n-* pa tako kot npr. psl. **v-ȳdra* »lutra« ob stvn. *ottar* »isto«, gr. ὕδρος, sti. *udrá-*, av. *udra-* lahko kaže na zgodnje, še prajezično izrinjanje heteroklizije. Zastarelo o **vědrȍ* Zubatý, JA XVI, 418, ki povezuje z lit. *vė̃daras* »želodec«, lot. *vêdars*, *vêders* »trebuh, izboklina«, sti. *udára-* (n.) »trebuh«. Sln. kračina v *védro* je verjetno posledica krajšanja zloga pred *dr*. Dalje glej *vóda* in *vídra I*. M. F.

vẹ́ga (f.) »Hyla viridis«, tudi *vẹ́gavica* »isto« (štaj.); k temu *vẹ́gati*, *-am* (v. impf.) »regljati, kvakati«.

Nejasno; morda onomatopeja kakor sin. *rẹ́ga*, *regáčica*, *rẹ́gica*, *rẹ́gati*, *regljáti*. Podobnost z lot. *viegle* »neka leteča čarovnica« (o tem Mühlenbach-Endzelin IV, 653) ali ags. *wicca* (m.) »čarovnik«, *wicce* »čarovnica«, agl. *witch*, srvn. *wicken* »čarati« poleg ags. *wigol* »spadajoč k prorokovanju« (o tem Pokorny, 1128) iz ide. **u̯ei̯k-*, **u̯ei̯g-* »odločati« ni popolnoma nesprejemljiva.

vẹ́gast (adj.), f. *-a* »neraven, skrivljen«, tudi *vẹ̑g*, f. *vẹ́ga* »neskladen«, npr. *kako sta si vega* (Gornja Savinjska dol.), *vẹ́gav*, *vẹ̑gljast*, *veglȁt*, *vẹ́gljav*, *vẹ́grast* »isto«; k temu subst. *vẹ́ga*, *vẹ́ganje*, *vẹ́galica*, *vẹ́gavost*, *vegljína* »neravnost, neskladnost«, v. *vẹ́gati*, *-am* »majati«, dem. *vegljáti se*, *-âm se* »isto«, pf. *vẹ́gniti se*, *vẹ̑gnem se*; tudi *vẹ́žen* »vegast«.

Pomensko najbližje je lot. *vìegls* »nekoliko majav«, *viga* »globel med peščinami«, agl. *vik* »zaliv«, stnord. *vik* »krivina«, sti. *vega-* »tresenje, majavost« (Petersson, Het., 242; Mühlenbach-Endzelin IV, 654, 582), vse iz ide. **u̯ei̯g-* poleg **u̯ei̯k-* »kriviti« (Walde-Pokorny I, 233). Glej tudi *tvẹ́gati*, *vẹ́grati* in *zvẹ́zniti*.

[Prim. še hrv. *vȅgav* »kriv, upognjen« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 413) in blg. dial. *vègaf* »kriv«, *vjàgaf* »isto« (Bezlaj, ZJS, 305, 525, 659; Kurkina, Etimologija 1979, 1981, 25; ista, DS, 64). – M. F.]

vẹ́grati, *-am* (v. impf.) »odpravljati, dati iz uporabe (denar, praznik)«, *v. denar* »obtolči kovanec in mu zmanjšati vrednost« (zah. štaj.). Jvzh. štaj. *vẹ́grast* »vegast« govori v prid domnevi, da je *vẹ́grati* ekspr. tvorba s sufiksom *-ra-* iz *vẹ́gati* »nestabilno stati, kriviti se« ← *vẹ̑g* »neraven, kriv, z neravno spodnjo ploskvijo in zato nestabilen, majav«, prim. k besedotvorju *cufráti* > *cefráti* iz *cúfati* (< n. *zupfen*), iz domače osnove *česráti*

»mikati, grebenati, česati« iz *česáti* (o tvorbi Zorman, Mag., 48 ss.). Domnevanje izposoje iz stvn. *weigerôn* »upirati se, zavračati« > nvn. *weigern* »ne hoteti, braniti se, zavračati« je iz semantičnih razlogov malo verjetno. Dalje glej *vẹ́gast*, *zvẹ́zniti*, *tvẹ́gati*. M. S.

vẹ́ha I (f.) »čep, zamašek, pilika«, dem. *vẹ́hica*, *vešíca* tudi »raka z zapornico«; v 16. st. *vejshniza* »Spunt an eim faß, operculum« (Megiser), 18. st. *veha*, *veishniza* »Spundkeule« (Gutsmann).

Pomensko blizu je lit. *vāgis* »čep pri sodu; zagozda«, lot. *vadzis* »zagozda«, stprus. *wagnis* »črtalo pri plugu«, stvn. *weggi*, *wekki* »kij, bat«, stnord. *wangsne* »lemež«, lat. *vōmis*, *vōmer* »lemež«, gr. ὀφνίς »lemež«, vse iz ide. **u̯eguh-*. Brez sln. paralele Trautmann, BSW, 337; Fraenkel, 1179; Meringer, JF XVII, 132; Walde-Pokorny I, 315.

[Ker se je za zamaške lahko uporabljal kar kosem prediva, se zdi verjetno, da je beseda identična z **věcha* »šop slame«, **věchъtь* »isto« (Vasmer[2] I, 308; Polański, SEDP II, 967). – M. F.]

vẹ́ha II (f.) »zeljnata glava z razprtimi listi; mahedrav klobuk; polsten filter; gostilniški izvesek«, tudi *vehûlja*, *vehûra*, *vehûta*, *vẹ́hovje*, adj. *vẹ́hast*, *vẹ́hav* »rahel, prazen, našopirjen«.

Prim. r. *vechá* »kol s šopom slame«, ukr. *vichá*, p. *wiecha*, č. *vich* (m.), stč. *viech*, slš. *viecha*, gl. *wěcha*, dl. *wěcha* »Strowisch als Zeichen des Verbotes, Hegewisch; Wipfel, Maienstange«. Sorodno je stvn. *wisc*, nvn. *Wisch* »omelo«, šved. *vese* »šop«, norv. *veis* »kocen«, stnord. *visk* »šop«, lat. *virga* »šiba«, sti. *veská-* »zanka za obešanje«, vse iz ide. **u̯ei̯so-s*, **u̯oi̯so-s* (Trautmann, BSW, 347; Vasmer 1, 187). Dalje glej *vẹ́ja*.

vẹ́ha III (f.) »nočni metulj, vešča« v obir. kor. *wé:χa* (Karničar, Obir, 256) in rož. kor. *véχa* (Šašel, RNB, 141).

Sem v 18. st. izpričano *viha* »Schmetterling, vefha, metil« (Gutsmann) z *i*, ki je lahko refleks dolgega sln. *e* < **ě* kot npr. v *kripek* »krepek« < **krěpъkъ*, *liſhpam* »mache fauber, nett« ← **lěpьšāmь* k adj. **lěpъ*. Toda prim. tudi č. *vicha* »cethosia, pokolený hmyzů z řádu šupinokřydlých, motýlowitých« (Jungmann, Sl. V, 99). Verjetno tako kot sln. *vẹ́ha* (f.) »človek brez čvrstega karakterja«, tudi »človek brez čvrstega zdravja« deverbativni nomen agentis od v. **vě̄-cha-ti*, **vě̄-chaje-šь* »majati, sem in tja premikati«. Podobno motivirano je tudi psl. **metyľь* (tudi **motyľь*) ← **mestī*, **metèšь* »sem in tja premikati, metati«, č., slš. *motovidlo* »metulj« : sln. *motovílo* (n.) »neokretnež, nepripravna oseba«.

Pomen »nočni metulj« se pri slov. **vě̄šča* (f.), prim. sln. *vẹ́šča* (f.) »nočni metulj« poleg »čarovnica, vedeževalka« in »blodna luč«, hrv. *vjȇšta* »vedeževalka« poleg »nočni metulj, ki se mu pravi tudi mrtvaška glava« (ARj XXI, 118), tudi *vjȇštica* »vedeževalka; nočni metulj«, *vjȇška* »čarovnica; nočni metulj« (ARj XXI, 114), sicer navadno razlaga kot sekundarnega iz pomena »vedeževalka« na podlagi ljudske vere, da metljavost povzročajo v metulje spremenjene čarovnice (Bezlaj, ESSJ II, 181). Ker *vẹ́ha* pomeni le »nočni metulj«, jslov. **vě̄šča* »isto« pa je lahko deverbativ tipa sln. pkm. *s'ti:ška* »stiska, beda« < **sъ-tišča* ← **sъ-tískati* (Furlan, Obdobja 17, 259) intenz. **vě̄-ska-ti*, **vě̄-skaješь* »majati, sem in tja premikati«, je to ljudsko vero lahko sprožila prav homonimija med **vě̄šča* (f.) »ki ima znanje« ← ide. **u̯oi̯d-ti-* (f.) »znanje« in **vě̄šča* (f.) »ki se sem in tja premika, (nočni) metulj«. K soobstoju intenz. na **-cha-* in **-ska-* prim. psl. **pol-cha-ti* : **pol-ska-ti* ← **pol-ti*, **poľǫ* »pljuskati, vejati, plati«. Dalje glej *vẹ́hati I*, *II* pa tudi *vẹ́šča*. M. F.

vẹ́hati I, *-am* (v. impf.) »rahlo pihati (o vetru)«. V 16. st. *veter veha* (Trubar pri Pleteršniku II, 754). Sem deverbativ *vehljáti*, *-âm* »isto«. Izhodno **vě̄-cha-ti*, **vě̄-chaje-šь* je intenz. tipa **ma-cha-ti* (ob **ma-ja-ti*) k psl. **vě̄ti*, **vě̄ješь* »rahlo pihati (o vetru)«. Glej tudi *vẹ́hati II*, *vẹ́šiti se* in dalje *vẹ́ti I*. Delno M. F.

vẹ́hati II, *-am* (v. impf.) »majati«, npr. *pljan je bil, da je kar vehal* (dol.), sem deverbativ *vẹ́ha* (f.) »človek brez čvrstega karakterja, slabič« (gor.), kor. »telesno šibka oseba« (Karničar, Obir, 256), avgmentativ *vehúlja* (f.) »nestanovitna ženska«; adj. *vẹ́hav*, f. *-a* »omahljiv, slaboten«, substantivizirano *vẹ́havec* (m.) »omahljivec, nestanovitnež« (od tod cgn. *Vehavc*, *Vehovec* in *Vehovar*, *Vehover*, *Vehver*); dem. v. *vehljáti*, *-am* »(zaradi slabosti) majati«, adj. *vẹ́hljav*, f. *-a* »zibajoč; slaboten, šibek; prazen«, substantivizirano *vẹ́hljavec* (m.), g. *-vca* »slaboten človek«, adj. *vẹ́hljast*, f. *-a* »zibajoč; slaboten, šibek«. V 18. st. *veihlau*, *veihlaſt* »schwach, schwankend«, *ſhe vſelei v'zirkou perveihla* »So schwach, als er iſt, kömmt dich in die Kirche.« (Gutsmann) z *ei* za dolgi sln. *e* iz **ě* v slovarju, npr. *deid*, *deidizh*, *deidiſhna*, *leitaſs*, *leitu* poleg *lietaſs*.

Prim. slš. dial. *viechat' sa* »obotavljati se« (Kálal, Sl., 769). Izhodno **vě̄-cha-ti*, **vě̄-chaje-šь* »sem in tja premikati, majati, slabeti« (k temu pf. **věch-nǫti* tipa **polch-nǫti* = sln. *plahníti* ← **polchati*) je tako kot homonim v pomenu »rahlo pihati (o vetru)« slov. intenz. na **-cha-* glagola **vě̄(ja)ti*, ki je v intranz. rabi poleg »rahlo pihati (o vetru)« pomenil tudi »sem in tja se premikati, majati se«, prim. sln. kor. obir. *wɛ̀t jɔ* »kolovratiti« (Karničar, Obir, 257), mak. *vee se* »isto«, ukr. *víjaty*, *víju* »motoviliti, ne iti naravnost« (Grinčenko, Sl. I, 244). Glej tudi *vẹ́hati I*, *vẹ́hniti*, *vẹ́htiti* in dalje *vẹ́ti I*. Delno M. F.

vẹ́het (m.), g. *-hta* »šop sena, slame«, tudi *vẹ́htelj* (m.) »isto«.

Prim. r. *véchotь* »šop slame«, ukr. *vichotь*, str. *vechъtь*, p. *wiecheć*, č. *věchet*, slš. *vechet'*, gl. *wěchć*, dl. *wjekś* »isto«. Stara izvedenka iz **věcha* »šop slame« (Trautmann, BSW, 437; Vasmer 1, 195; Machek[2], 689).

vẹ́hniti, *vȇhnem* (v. impf.) »sušiti, veneti« (bkr.), pkm. *véinoti*, *-nen* (Novak, Slovar[2], 164). V 18. st. *vehneti*, *vẹhném* »welken« (Pohlin).

Prim. hrv. *vȅhnuti*, *vȇhnēm* »sušiti, veneti« (Stulli, nar. pesem), blg. *vèchna* »isto«, r. *vjáchilь* »počasnež, neroda« in morda tudi mak. *venda* »pohajkovati v času dela«. Miklošič, 380, izhaja iz **u̯end-s-*, torej *s*-intenzivum k **u̯end-* »veneti«. Podobno Skok III, 576, ki tudi rum. *ofili* »uvel« izvaja iz **u-ve(h)lъ*. Glej tudi s. v. *vẹ́hati II*.

vẹ́hter (m.), g. *-tra* »priprava, na kateri suše sir« poleg *vȇhtra* (f.) »rogoznica, štorja«. V 18. st. *vehtra* »Schilf flechte, Wanne« (Pohlin).

Primerjati je mogoče r. *vjachirь*, *vjachilь* »mreža za seno« in morda lot. *vanga* »ročaj pri sodu, locenj, pletena mreža«. To kaže na **u̯eng(h)-*. Etimološko nepojasnjeno. Gorjaev, 62, pritegne tudi r. *vjacha* »veja«, z rezervo Vasmer I, 247; Mühlenbach-Endzelin IV, 470, domneva sorodstvo z lit. *vangùs* »len, tečen«, *véngti* »nerad delati«,

vìngis »krivina«, ako ni izposojeno iz est. *wańg* »ročaj, krivina«.

vẹ̑htiti, *-im* (v. impf.) »mahati, plapolati« = primor. *'vjehtət* v *so vjehtele s fečuele* »so mahali z robcem« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 144). V 18. st. *vehtiti* »librare, vagati, luzhiti« (Kastelec-Vorenc).

Gotovo denom. v. od subst. **vě̋chъtъ*, kar more biti deverbativni nomen actionis ekspr. glagola na **-ъta-* **vě̋-ch-ъta-ti* od **vě̋-cha-ti* »mahati, sem in tja premikati«. K besedotvorju prim. sln. *ráhtati, -am* »glasno kokodakati«, č. *rachtat* »kvakati, hreščati« ob *rachat* »kvakati, hreščati«; č. *rochtati* »kruliti (o svinji)« in *rochati* »isto«, p. dial. *rochać* »isto«, r. *róchatь*. Dalje glej *vẹ́hati II*. M. F.

vẹ̑ja I (f.) »ramus«, tudi »stranski del, panoga«, npr. *žilna veja, specializirana veja medicine*, »generacija«, npr. *avstrijska veja habsburške dinastije*, toda ob spodnji Dravi »list« (Pleteršnik II, 755); črnovr. *vẹ́ję* (f.) »ramus« ob dem. *vẹ̀įcạ, vẹ̀įnạt* (Tominec, 229), rez. *vẹ́ja* »ramus« ob dem. *vẹ́jica* (Steenwijk, SDR, 324); kol. *vẹ̑je* (n.), g. *-a* »Gezweige« = pkm. *vèje*, g. *-a* »isto« (Novak, Slovar[2], 164), toda formalno enako rez. *víję*, g. *-a* v pomenu »(majhen) list« (Steenwijk, SDR, 324) in ob spodnji Dravi »listje« (Pleteršnik II, 756), kol. *vejệvje* (n.), g. *-a* »Gezweige«; dem. *vẹ̑jica* »ramulus« (k temu pkm. kol. *véjiče*, g. *-a*; Novak, l. c.), nknjiž. »vrste ločila«, kar je kalk po poznolat. *virgula*; pkm. *vẹ̑jka* pri Pleteršniku II, 756, »ramulus«, toda sodobno pkm. *véjka* v Beltincih »ramus« (Novak, l. c.), rez. dem. *víjacę* (Steenwijk, l. c.); adj. *vẹ́jast*, f. *-a* »ramosus«, *vejȁt*, f. *-áta* »idem«, *vẹ̑jnat*, f. *-a*; *vẹ̑jnik* (m.), g. *-a* »na koncu zaobljen nož za rezanje vejevja« (dol., Pohorje), tudi »sveženj vej s še zelenim perjem, katero je posušeno ovcam in kozam v pičo pozimi« (Murko) = obir. kor. *vé:jənq* »jesenovo grmičje (kot krma ovcam)« (Karničar, Obir, 256) = polj. *vèjnk* »svitek zelenega vejevja za zimsko pokladanje živini« (Škrlep, 66) in »snop iz šibja in zelenja za cvetno nedeljo, Plambusch« (Črni Vrh). V 16. st. *veja* »Aßt, Sproß, ramus, germen« (Megiser), l. 1607 *veia* »foglia« (Alasia), v 18. st. *veya* »ramus, odrafilk«, *šelene veye* »frondes«, *ena veyza* »ramulus«, *s'šeleniga veya* »viridis umbra, ſenza s'šelenîa«, *veyavi* »rameus, od ene veye«, *veyat dreu* »frondifera arbor«, *veynat* »ramosus, s'dofti veyami« (Kastelec-Vorenc), *vẹja* »Aft, ramus« (Pohlin), *veja* »Aft«, *roshna veja* »Blumenftraus«, *zvetna vejiza* »Palmzweig, zvietnik, palmova mladiza, palmovu zvietje«, *veje* »Wald«, *vejaſt* »aſtig« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *věja* »ramus, propago, virgulta, ramus tener«, *věǐje* »palmites, rami«, hrv. kajk. *veja* »ramus« (Belostenec), čak. *vȅje* »(posušen) list« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 552), na Cresu *vȇje* (n.) »tanke posušene veje z listjem« (Tentor, JA XXX, 203), toda v Orlecu na Cresu *vȇje*, g. *-a* »zelenje« (Houtzagers, ČD, 389), v Vrbniku na Krku *viji su kitice od jesena ze zelenun šumun* (ARj XX, 847), na Kosovu *vȇja*, g. *vȅjê* »suha veja, slamica, biljka«, dem. *vȇjka*, prim. *slȁb, kaj v. se učinȉjo* (Elezović I, 75), mak. *vejka* »veja, trska«, blg. *vèjka* »vejica« in *vej* »uta, pokrita z vejami«, *vèjnik* »isto«, str. *věja* »ramus«, č. dial. *vějice* »prot ali žitni klas, ki premazan z lepljivo snovjo služi za lovljenje ptičev«, dem. *vějička* (citirano po Machku[2], 681).

Psl. **vě̋jь* (m.), **vě̋ja* (f.), kol. **vě̋jьje* (n.) je prvotno verjetno označevalo list(je) na veji in se kasneje deloma pomensko zožalo na »list«, deloma pa na »veja«. K taki rekonstrukciji pomenov ob gradivu v posameznih slov. jezikih navaja tudi sorodno sti. *vayā́-* (f.) »veja, rodovna veja, potomstvo«, ir. *fé* »palica« < **u̯ei̯ā* (Vasmer[2] I, 310) in nvn. *Geweih* »rogovje divjadi«, pozno srvn. *ge-wîge* (to je krn iz starejšega srvn. *hirȥ-gewîge*), kar je kol. neevidentiranega stvn. subst. **wī(a)* »veja« (Mayrhofer EWA II, 509; Pfeifer, EWD[2], 445). Izhodišče **u̯ei̯o-* (germ. (?)) oz. **u̯ei̯éH₂-* (sti., kelt., germ. (?)) nakazuje, da je slov. **ě* lahko posledica vrddhiranja iz podstavnega subst. **u̯ei̯o-* »veja« → adj. **u̯ēi̯o-* »pripadajoč veji, tj. list na veji«. Psl. **vě̋jь* (m.) in **vě̋ja* (f.) sta torej lahko v različnem spolu substantivizirana adjektiva. Drugače o kvantitativnem razmerju Machek[2], l. c., ki domneva, da je **ě* v psl. **vě̋ja* nastal pod vplivom sinonima (?!) **věty* »veja« (npr. č. *větev*), Vasmer[2], l. c., pa **vě̋ja* korensko povezuje z **věty* »veja« in **víti* »torquere, curvare«, kar implicira, da naj bi bil jat v **vě̋ja* monoftongičnega izvora, tj. iz **u̯oi̯-i̯éH₂*, čeprav je že Pokorny, 1120, 1121, nakazal, da sta korenska vokala v sti. *vayā́-* in psl. **vě̋ja* posledica kvantitativnega prevoja. Enako o izvoru *ě* Skok III, 572, ki – deloma sledeč Brücknerju, 614 – psl. **vě̋ja* korensko povezuje z **věchā̋*, prim. sln. *vẹ́ha* »štrleč zeljni list« (SSKJ IV, 388), čeprav delna sinonimija med **vě̋ja* in **věchā̋* lahko tudi kaže, da je **věchā̋* derivat **u̯oi̯-séH₂* »ki je v zvezi z vejo, list na veji ipd.« iz **u̯ei̯o-* »veja«. Smoczyński, Slavia LXIII, 1994, 506, op. 7, le ugotavlja, da je psl. **vě̋ja* tvorba tipa sti. *chāyā́-* »senca«. Glej tudi *vejník I* in dalje *víti I*. M. F.

vẹ̑ja II (f.) »veka«, v 16. st. tudi »trepalnica«, prim. *Nega ozhes veye te zhloueske otroke probiraio* (Trubar); dem. *vẹ̑jica*, adj. *vẹ̑jičast* »wimperartig«; semkaj morda rez. *víję* (n.) »lističˇ« (navaja Steenwijk, SDR, 324), če ni to iz furl. *fuei* »list«.

Prim. csl. *vežda* »palpebra«, hrv. čak. *vȉja, vȅja* »veka«, črnogor. *vjȅda* »obrv, trepalnica«, sb. dial. *vȅda* »obrv« (Kosovo), mak. *veg'a* »obrv, skrajni del velike ribiške mreže«, blg. *vḗžda* »obrv«, str. *veža* »veka«, medtem ko je r. *vḗžda* »isto« iz csl. Psl. **vě̋ď a* Miklošič, 391, povezuje z **víděti*, kar narekuje izvajanje iz **u̯oi̯d'(i)i̯ā* (z analognim dolgim vokalom po prez. ali po Winterjevem pravilu). To mnenje brez večjih pomislekov podajata Vasmer I, 178, in Skok III, 602. Drugače Murko, Tragom srpsko-hrvatske narodne epike I, 413 s., ki povezuje z **vě̋ko*. Ker je to iz ide. **u̯eHko-m*, kar je zelo verjetno sorodno s korenom **u̯eHg'-* v lit. *vóžti* »pokriti, poveznti«, psl. **vězno̧ti* > sln. *vẹ́zniti*, je treba iz tega rekonstruirati koren **u̯eH-*. Tvorba **u̯éH-i̯o-* se morda ohranja v ukr. *Víj, -a* »bajeslovno bitje z vekami do tal« (kar pa primerjajo tudi s teonimi sti. *Vāyú-* »bog vetra«, oset. *Wæjug, Wæjyg* »neki gigant«, stpr. *Wējopatis* (glej literaturo pri Cvetko Orešnik, MPBIJO, 79)), *víja* »trepalnica«, star. č. *vějička* »veka« (hapaks iz l. 1544, naveden v dodatkih Čelakovskega k Jungmannu), stč. *pověje* (navaja Machek[2], 681, ki primerja alb. *vetull* »obrv«). Psl. **vě̋ď a* (če tako) je torej lahko nominalna tvorba s sufiksom **-(i)i̯ā* iz drugače determinirane baze. Druga besedotvorna možnost je domneva o kompoz. s prvim členom iz omenjenega **u̯eH-* »pokriti, pokrov« in z drugim iz **-dhH(i)i̯ā* ali **-dhiH* h korenu **dheH-* »postaviti«, prim. s takim drugim členom lit. *nuodžià* »greh, krivda«, *pradžià* »začetek«, sti. *annādī́* »jedoča hrano« < *anna-* »hrana« + *ad-ī*. Dalje o tem glej *vẹ́ka, vẹ́zniti*. M. S.

vejnik I (m.), g. *-a* »Hyla arborea« (Pleteršnik II, 756, po Freyer, Fauna, 43) in »Rana viridis«, za kar je v istem delu naveden sln. ekvivalent *liſtna shába* (Freyer, o. c., 44).

Zaradi n. ustreznikov *Laubfrosch* oz. *Laubkleber* je sln. *vejník* lahko enako pomensko motivirano kot sln. zveza *listna žaba* »Rana viridis« in zato tvorjeno iz sln. *véja* (f.) oz. *vêje* (n.) v pomenu »list« in ne »ramus«. V obeh primerih pričakujemo sln. baritoniran subst. **vệjnik* in ne *vejník*, kakor je sporočeno. Sln. sin. za Hyla arborea so *rega*, *vega*, *vegavica*, *zelena žaba*, *božja žaba* (Cigale, Wb., 936). Dalje glej *vệja I.* M. F.

vệjnik II (m.), g. *-a* »velnica« (dol.), črnovr. *vệi̯nk* »stroj za vejanje žita« (Tominec, 229), tudi *vệjnica* (f.) »velnica« (dol.).

Prim. br. *vı̃ĭka* »velnica« (Polesje), ukr. *vı̃ĭka* »isto«, č. *vějka*, gl. *wějna łopata*. Vse substantivizirano iz adj. **vě̃jьnъ*, ki kaže na izpeljavo iz subst. **vě̃jь* (m.) »vejanje žita«. Sorodno in enako tvorjeno je č. dial. *věj* »snežni metež« in lit. *vė̃jas* (m.) »veter«, lot. *vẽjš* »isto«, le da je psl. **vě̃jь* (m.) vzporedno ob razvoju pomenskega polja v. **vě̃ti*, **vě̃ješь* »rahlo pihati (o vetru)« pridobival tudi nove pomene. Dalje glej *véti II.* M. F.

vệk I (m.), g. *-a* »življenjska doba, stoletje«, k temu *vệčen*, f. *-čna* »aeternus«, *vệčnost* (f.) »aeternitas«; adj. *vekovît*, f. *-a* »večen«, denom. v. *vekovítiti*, *-îtim* »delati, da traja dalj časa, večno«, adv. *vẹ́komaj* »in aterenum« = pkm. *vèkomaj* »isto« (Novak, Slovar^2, 164). Sem fraza *na veke vekov* »večno«, tudi *na vek veka* (Caf), v Briž. spom. *iz uueka v uuek* 1,35, kar je kalk po lat. *in saeculam saeculorum* in podstava za adj. *vekovẹ́čen*, f. *-čna* »ewig«, v. *ovekovẹ́čiti*, *-vệčim* (pf.) »narediti nekaj znano, splošno znano; narediti, da traja dalj časa, večno«. V Briž. spom. *uuek* 1,35 »saeculum«, v 16. st. le *vezhnuſt*, *veizhnoſt* »aeternitas«, *veizhen* »aeternus«, *vekoma*, *veikoma* »ewig« (Megiser), l. 1607 izpričano kot *vecli* »ſecolo« poleg *vechn* »eterno«, *vichne* »perpetuo« (Alasia), v 18. st. *vék* »seculum, ftú let«, *vékoma* »perpetuò«, *vekvézhni* »perennis«, *vézhnu* »isto«, *vézhnoſt*, *vézhnúſt* »aeternitas« (Kastelec-Vorenc), *vẹzhn* »ewig«, *vezhnoſt* »Ewigkeit« (Pohlin), *vezhnoſt* »Ewigkeit«, *vezhen* »ewig«, *vekoma*, *vekomai* (adv.) »ewig«, *vekomati* »verewigen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *věkъ* »αἰών«, hrv. *vijêk* »isto«, sb. *vêk*, hrv. pri Vrančiću *vik*, mak. *vek* tudi »življenje«, »svet«, blg. *vek*, dial. tudi »življenje, obdobje«, r. *vék*, ukr. *vík*, br. *vék*, p. *wiek*, č. *věk*, slš. *vek*. Iz slov. jezikov je rum. *veac* »življenjska moč, ognjevitost, večnost, stoletje, vreme«, *vac* »isto«, *vecie* (f.) »aeternitas« (Tiktin, Wb., 1721).

Psl. **vě̃kъ* s prvotnim pomenom »življenjska aktivnost, energija, moč«, kasneje specializirano na obdobje življenjske moči, tj. »življenje« → »življenjsko obdobje« → »daljše obdobje« → »večnost«/»stoletje«; to je tako kot lit. *vė̃kas* »(življenjska) moč, življenjsko obdobje, življenje« nomen actionis **u̯ói̯ko-s* ide. glagola **u̯éi̯ke/o-* »močan biti, delati« ide. baze **u̯ei̯k-* »isto«, tranz. »premagati ipd.«. Prvotni pomen tvorbe se še ohranja v sln., medtem ko se je pri ostalih Slovanih pomen »življenjska aktivnost, energija, moč« specializiral na označevanje časovnosti (Bezlaj, Eseji, 116; isti, ZJS, 643). S tem sorodno je še lit. deverbativni adj. *véikus* »živahen, delaven, hiter«, *veĩkti*, *-kiù* »delati; delaven biti, veljati; moči, sposoben biti«, lot. *vèikt* »delati, opravljati«, stir. *fichid* »bojevati se«, stnord. *veig* »moč, sila«, got. *weihan* »bojevati se«, stvn. *wīgan*, gr. hom. οὐκ ἐπί-(Ϝ)εικτον »nepremagljiv«, lat. *vincō*, *-ere* »zmagati«, *vīcī* (Miklošič, 388; Skok III, 591; Vasmer I, 179; Trautmann, BSW, 399; Fraenkel, 1213, 1239; Frisk I, 536; Pokorny, 1128; LIV², 611 s.). Glej tudi *vekvečina*, *vekli* in *vệk II.* M. F.

vệk II (m.), g. *-a* »moč, krepost«, npr. *ta človek nima nič vəká* »ta človek nima nič moči« (Suhor; Štrekelj, LMS 1894, 52); adj. *vệčen*, f. *-čna* »krepak«, v. *obẹ́kniti*, *-ệknem* (pf.) »oslabiti« poleg *obvẹ́kniti* »isto« in *odvẹ́kniti* (pf.) »okrepčati«; v 16. st. *vek* »vis, robur, virtus« (Trubar, Dalmatin), *kveku perpraviti* »recreare« (Dalmatin, Megiser), *vezhna jed* (Trubar), v 18. st. *vék* »vigor, kráft, premoshenîe, kripúft, múzh« (Kastelec-Vorenc); dial. *nevečen*, *malovečen*, *slabovečen* »šibak«; k temu cgn. *Vek*, *Vekič*, *Vekovič*.

Ta starinski pomen subst. **věkъ* je izpričan v csl. *věkъ* »moč«, *ověčьnъ* »bolan, nezdrav«, str. *bezъ věkъ* »brez moči«, *uvěčьje*, *bezъvečьje* »pohabljenost« (Vostokov, Slovar', 78), danes r. dial. *obezvéknutь* »oslabeti« (Arhangelsk), *uvéčitь*, *izvéčitь* »pohabiti«, ukr. *obezvečyty*, br. *bezvecicь* »pohabiti«, p. *chorowiek* »bolehen«, č. samo cgn. *Nevečný*, *Vek*. Pomensko enako je stnord. *weig* »moč, sila«, got. *weihan* »bojevati se«, lat. *vincere* »zmagati«; blizu je tudi lit. *viẽkas* »življenjska sila« poleg *veĩkti* »udejstvovati se, početi«, *vikrùs* »buden, miren«; toda lit. *vaĩkas* »otrok, fant, mladič«, *vaikinti* »otročje se obnašati« presenetljivo ustreza sln. dial. *bekíniti se*, *bekínim se* (impf.) »igrati se (o otrocih)«, zapisano v Podkrncih, kjer je *b-* < *v-* (Bezlaj, JiS XXIX, 118; Miklošič, 388; Vasmer I, 159; Trautmann, BSW, 399; Fraenkel, 1180). Dalje glej *vệk I.*

vẹ́ka (f.) »palpebra« (Miklošič) in »pokrov, zaklop pri peči« (Murko, Janežič, Caf), »pogrezna vrata, žlemprga, loputa« (Janežič, Miklošič), »doga na dnu soda« (Caf, jvzh. štaj.), »ovratnik pri plašču« (Caf), prleš. »pokrov, ki se tesno prijema« (Magdič, Lj. zvon 1892, 634), *véko* »pokrov pri preši« (Caf), po stcsl. zgledu tudi »palpebra« (Caf, Lj. zvon); pkm. *véka* »loputa« (Novak, Slovar^2, 164); *vệčiti*, *-im* »namestiti pokrov« (Caf), »vstaviti nepredušno dno« (jvzh. štaj.), *povệčiti* »prevrniti« (Miklošič, 388), *zavẹ́čiti* »pokriti« (Magdič, l. c.).

Prim. stcsl. *věko* »palpebra«, r. *véko* »veka«, dial. »pokrov pri cajni«, ukr. *víko* »veka«, br. *véka* »isto«, p. *wieko* »pokrov«, *powieka* »veka«, č. *víko* »pokrov«, *oční víčko* »veka«, slš. *veko* »pokrov«, gl. *wěko* »pokrovka«, dl. *wěko* »pokrovka, pod pri vozu«. Psl. **vě̃ko*, pl. (kol.) **vě̃ka* verjetno temelji na ide. sg. **u̯ḗHko-m*, medtem ko lit. *vókas* »pokrov« (in *vokà* »isto«, star. *akies vokos* »veke«), lot. *vâks* »pokrov« (*acu vāki* »veke«) izvira iz ide. kol. **u̯áHkā* (**u̯éH$_2$kaH$_2$*) (Rasmussen, CWPL I, 93). Sorodno je morda še alb. *vetull* »obrv«, če iz **u̯āklā* (Trautmann, BSW, 347; Vasmer I, 179). Iz iste ide. baze je še lit. *vókti*, *-kiu* »čistiti, zbirati, pospravljati (pridelke)«, lot. *vâkt*, *-cu* in *-k'u* »žeti, spravljati pridelke pod streho« (Fraenkel, 1272), kar je lahko denom. Baza **u̯aHk-* je dalje verjetno sorodna z **u̯aHg'-* »pokrov; pokriti, povezniti«, ki je znana v lit. *vóžti* »pokriti, povezniti«, lot. *vâzt* »pokriti, povezniti, zapreti«. Glej tudi *vẹ́zniti*, *vệja II.* M. S.

vẹ́kati, *-am*, *-čem* (v. impf.) »jokati«, adj. *vekàv*, f. *-áva* »jokav«, k temu nomina agentis *vekáč* (m.), g. *-a*, *vẹ́kavec* (m.), g. *-vca*, *vệkavt* (m.), *večâj* (m.) »otrok, ki vedno kriči«; v 18. st. *vẹkam* »clamare« (Pohlin).

Onomatopeja kakor *veketáti, -tâm, vekečẹ̑m* poleg *beketáti, -tâm, bekečẹ̑m* (Glej *békati.*). Hrv. *vèknuti* ustreza sln. *bekniti.* Toda r. *vjákatь* »jokati« kaže na **vẹk-*, kar primerjajo s srperz. *vāng*, nperz. *bāng* »vpitje, hrup, glas« (Vasmer I, 245). Machek[2], 682, navaja tudi č. dial. *věkat* »lajati« poleg madž. *vakkant* »isto«.

[Iz sln. je furl. *uicâ* »škripati (o verigah, kolesih); kruliti (o svinji); cviliti (o psih)« (Štrekelj, JA XII, 486), prim. sln. *večna ura* »škrtanje, ki ga povzroča lesni črv« (Tolminsko; Dolenc, Pregljev zbornik, 69). – M. F.]

vekli »stoletje«. Ta hapaks legomenon je izpričan le l. 1607 pri Alasiju: *vecli* »ſecolo« ob *vechn* »eterno«. Bezlaj, ZJS, 644, je sklepal, da je to istrskoromanska oblika, zapisana v Čičariji, vendar ni izključeno, da to ni le pisna pomota, nastala pod vplivom it. pl. *secoli.* Dalje glej *vẹ̑k I.* M. F.

vẹ̑kši (adj. komp.), f. *-a* »večji«, pkm. *vékši* »isto« (Novak, Slovar[2], 164), tudi prleš. in kozjansko-bizeljsko; sem denom. v. *vẹ̑kšati, -am* (impf.) »večje delati«, *vekšína* (f.) »večina«. V 16. st. *en vekſhi inu obilniſhi Tabernakul, tu ie ta pèrva, inu nai vekſhi sapoved* (Krelj, Otročja biblija), v 18. st. *vekſhi kuhar, moiſter* (Kastelec-Vorenc). Po prehodu *-kš-* > *-hš-* *vẹ̑hši* »večji«, v 16. st. *vehshe, nervehshi, vehshiga*, v 18. st. pri Rogeriju *vehshi* (Ramovš, Hgr. II, 230), toda v 16. st. je *povehshovati* »mehren« (Megiser) označeno kot hrv. beseda.

Z enako fonetično realizacijo je hrv. kajk. *vekši*, p. *większy*, kašub. *vèkši, v'ąkši*, slš. dial. *vekši* (Buffa, Nár., 229), gl., dl. *wěkšy* poleg gl. *vjetši, -a, -e*, dl. *wětšy, -a, -e*, stp. *więtszy* in č. *větší.* Refleksi psl. komp. **vẹ̄t'ьš-ьjь* (m.) ob f. **vẹ̄t'ьš-i* (k **velíkъ*) z nesistemskim fonetičnim razvojem v *k* oz. *t* za psl. **t'* namesto pričakovanega afrikatnega *č* (v sln., hrv. kajk.) oz. *c* (v p., kašub., č., slš., gl., dl.) so nastali zaradi zavrtega fonetičnega razvoja, ker je soglasnik *š* spirantični element nastajajoče afrikate takoj absorbiral. Medtem ko so oblike tipa č. *větší* lahko nastale iz fonetično regularno razvitih predlog, v katerih je spirantični del depalatalizirane afrikate absorbiral sledeči *š*: **vẹt'ьši* : **vẹt'ьš-ьjь* > **vẹt́ˢьši* : **vẹt́ˢьš-ьjь* > depalatalizacija **vẹtˢši* : **vẹtˢšī* > **vẹtši* : **vẹtšī* (Schuster-Sewc: 1620), so oblike tipa sln. *vẹ̑kši* nastale iz nedepalatalizirane fonetične stopnje šele posameznojezikovno po izpadu slov. polglasnikov v šibki poziciji, ko se je palatalni dental depalataliziral v *k*, palatalizirani dental pa v *t* (tip p., slš. *kostka* < **kostьka*): **vẹt'ьši* : **vẹt'ьš-ьjь* > **vẹt́ˢьši* : **vẹt́ˢьš-ī* > **vẹ́tši* : **vẹ́tš-ī* (Ramovš, Hgr. II, 296; Furlan, Obdobja 17, 268 s.). Dalje glej *vẹ̑čji* in *vélik.* M. F.

vekvečina (f.) »lastnina«, izpričano le v tretjem stolpcu Registra Dalmatinove Biblije z oznako slovenski ali bezjaški: *vekvézhina* »laſtina«.

Prim. hrv. kajk. *vekovechina* »hæreditas, odvetchina, dedinſztvo« (Belostenec), že l. 1583 v Zagrebu: *posvedici na licu zemlje u svoje prave slobode ali vekovečine svoje žene* (knez Juraj Turjak; Francev, JA XXXIII, 1912, 45; ARj XXI, 62), tudi *vekvečina* »isto« (Pergošić, l. 1574), adj. *vjekovečan*, f. *-čna* »aeternus«, prim. *prodah moje prave vekovečne zemlje jednu dobru ral … na veke.* Izhajati je potrebno iz subst. **věkověčina* (f.) »trajna lastnina«, kar je substantivizirano iz adj. **věkověčьnъ* »aeternus«, verjetno na podlagi besednih zvez kot hrv. *vekovečne zemlje* »zemlje, ki je v trajni lasti« (o tem Škrubej, Mag., 122). Čeprav je slov. **věkъ* (m.) (vsaj) bisemantičen, tj. »daljše življenjsko obdobje« in »moč«, in tipologija pomenskih razvojev kaže, da bi se pomen »lastnina« lahko razvil iz »moč«, je za dvandva-kompoz. **věkověkъ* (m.) dokazljiv le pomen »daljše življenjsko obdobje«. Oblike brez medglasnega *-o-* so sinkopirane kot npr. v sln. dial. *mâdlẹt* »pomlad« (Nevlje; Ramovš, Hgr. II, 80), hrv. *mlādlèto* »isto« (Istra; Skok II, 439) < **moldo lěto* »mlado poletje«. Dalje glej *vẹ̑k I.* M. F.

vẹ̑l (m.), g. *-a* »tančica, pajčolan« (SSKJ V, 390), pri Pleteršniku *vēl* »Schleier«.

Kakor hrv. *vèo*, g. *vèla* »isto«, dem. *vèlak, -lka*, hrv. čak. *vēlȍ* (Vrgada) prevzeto iz furl. *vêl*, ben. it. *velo* »isto« < lat. *vēlum* »jadro, pokrivalo, zastor, platno« (Mende, RLS, 119). Glej tudi *belộ, lílahen.* M. S.

velakîn (m.), g. *-a* »pelikan« (Freyer, Fauna, 37, po Zoisu; akcent po Pleteršniku).

Nejasno, morda po ljudskoetimološki naslonitvi na *vélik* prenarejeno iz *pelikan*, v 18. st. *pelikán* »pelicanus« (Kastelec-Vorenc), kar je prek it. *pellicano* ali n. *Pelikan* in srlat. *pelicānus* iz gr. πελεκάν »pelikan« k πέλεκυς »sekira z rezilom na obeh koncih železnega dela«. Pelikan včasih prileti na Cerkniško jezero, sicer v Sloveniji ni domač. Freyer, l. c., navaja po Zoisu tudi *nesȉt* »pelikan« (akcent po Pleteršniku), kar je domnevno iz drugih slov. jezikov, star. č. *nenasyt, nedosyt, nejesyt* (Jungmann, Sl. II, 701), star. hrv. *nenàsit, nesit* (ARj VII, 923, VIII, 64), r. *nejasýtь*, stcsl. *nejęsytь* »pelikan« < »ki ni nikdar sit«. O *ne-ję-*, znano tudi v *nejevẹ́ren*, glej *je-.* M. S.

vèlb (m.), g. *vélba* »obok, arcus«, gor. *vȅlf, vélba* »isto«, goriš. *vŭȍl'p, -l'ba* (Štrekelj, Görz., 15); SSKJ navaja *vèlb*, g. *vẹ́lba* »obok«; star. *gvelb*; v. *velbati, gvelbati* »delati obok«; v 16. st. *guelb* »ein schwibogen oder Gewälb«, *gwelb* »crypta« (Megiser), *gvelban gank* (Postila), v 18. st. *gvelb* »lok, arcus, fornix«, *gvelbati, gvelb délati* »camerare« poleg *v'krog velbanîe* »convexitas«, *velbati* »concamerare« (Kastelec-Vorenc), *belb* »Gewölb« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *gewelbe* »obok« > nvn. *Gewölbe* (Ramovš, Hgr. II, 248; Striedter-Temps, DLS, 133), kar je tvorjeno iz srvn. *welben*, nvn. *wölben* »bočiti se«, prim. dalje stnord. *hvelfa* »bočiti«, *holfinn* »obokan«, ags. *hwealf* »obok«, stnord. *hvalf* »isto«, kar izvajajo iz ide. **kᵘelp-* »bočiti se« in primerjajo z gr. κόλπος »nedrje, krilo, prsi, zaliv, morsko dno« < **κϜόλπος (Pfeifer[2], 1578; Frisk I, 904 s.). K redukciji vzglasne okluzive prim. *šaft I, špân, škȍf*, pa tudi tpn. *Vojník*, če iz **chvojьnikъ* k **chvojá* (tako Pintar, Lj. zvon 1912, 49). M. S.

velblȍd (m.), g. *-ọ́da* »kamela«, danes *velblộd, -a* (SSKJ V, 390), f. *velblộdica*, adj. *velblộdji, velblọ́dov*, izv. subst. *velblộdar* »kdor vodi velbloda«. Izpričano šele v 19. st., najprej pri Ravnikarju, slovarsko prvič pri Murku II, 438, kot *belbljód, velbljód* »Kameel«. V star. jeziku in splošno tudi danes se za to žival uporablja le *kamẹ̑la.*

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, csl. *velьblǫdъ*, stcsl. *velьbǫdъ*, star. hrv. *velbljud* (Stulli), blg. *velblə́d*, r. *verbljúd*, str. *velьbludъ*, ukr. *verbljúd, velьbljúd*, br. *vjarbljúd*, p. *wielbłąd*, č. *velbloud*, slš. *vel'blúd*, gl. *wjelbłud*, star. dl. *welblod, welbloud.* Iz p. je prevzeto stprus. *weloblundis* »mula«. Slov. **velьbǫdъ* je prevzeto iz got. *ul-*

bandus (f.) »kamela«, prim. dalje stnord. *ulfalde*, ags. *olfend*, stvn. *olbanta*, *olbenta*, srvn. *olbende*, *olbent* »kamela«. Iz te germ. predloge bi pričakovali slov. **vъlbǫdъ*. Spremembo vzglasja v *vel-* razlagajo z ljudskoetimološko naslonitvijo na **velь̏* »velik« (Vasmer I, 184). Nepričakovani *-l-* za *-b-*, ki se pojavi v 13. st., je posledica ljudskoetimološke naslonitve na *blǫditi* »bloditi, potepati se« (Miklošič, 380; Mladenov, 61). Germ. beseda je prevzeta iz lat. *elephantus* »slon« poleg *elephās*, to pa iz gr. ἐλέφας, -αντος »slon«. K spremembi v pomenu pri poimenovanjih tujih živali prim. zgoraj stprus. *weloblundis* »mula«, pa tudi slov. **slonъ̏*, kar je iz neke predloge, sorodne s turš. *arslan*, kurd. *aslan* »lev« (Stender-Petersen, Lwk., 359; Feist, Wb., 515). M. S.

velệsa (f.) »Dryas octopetala« (Caf, Medved).

Nejasno, brez znanih paralel. Ni izključeno, da gre za feminizirano pl. obliko sicer nepotrjene sigmatske osnove psl. **vȅlo, -ese* = lat. *vellus*, g. *velleris* »volna« (s sekundarnim *-ll-* po *vellere* »puliti, skubsti«) iz ide. baze **Hu̯elH-* »volna«. Velesini plodovi imajo namreč dolge rese, ki spominjajo na lase, prim. sin. *Marljini laski*, furl. *chiavèi dal Signôr*, kor. n. *Frauenhaar*. M. S.

velestíka (f.) »luštrek, Levisticum officinale« (Pleteršnik po Erjavcu navaja pod star. taksonomskim imenom »Ligusticum (levisticum))«.

Kakor hrv. *veleſtika* »Ligufticum levifticum« (Belostenec) nastalo po metatezi iz izposojenke iz it. *levistico* < lat. *levisticum* (Skok III, 573). To je domnevno prenarejeno iz *ligusticum* »luštrek« k adj. *Ligusticus*, *Ligustis* »ligurski« (Freund-Lewis, A Latin Dictionary, 1065). Ker je lat. *levisticum* izpričano kasneje kot *ligusticum*, se zdi iskanje izhodišča za lat. *levisticum* v lat. *libysticum* h gr. Λιβυστίς »Libija« manj verjetno (tako Skok, l. c.). Glej tudi *luštek*. M. S.

velẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »ukazovati«, dial. »govoriti« (bkr., jvzh. štaj.) in k temu *velí* (adv.) »pravijo« (vzh. štaj.) < **velítь* (3. os. sg. prez.), pkm. *velèti*, *-in* »ukazati, reči« (Novak, Slovar², 164); iter. *velẹ́vati*, *-am* »ukazovati; imenovati«, *velệvek* (m.), g. *-vka* »ukaz«, pkm. *veléinje* (n.) »ukaz« (Novak, l. c.), *povelẹ́ti* (pf.) »ukazati«, *povelệnje* (n.) »ukaz«. V 16. st. *veleiti* »jubere« (Megiser), v 18. st. *veleiti* »jubere, śavkaśati, rezhi, vkaśovati«, *pres veleinîa* »spontè, ſam rad, s'dobro volo« (Kastelec-Vorenc), *velim* »nennen, heißen«, *velẹvam* »heißen, befehlen«, *povêle* »Geboth, Geheiß« (Pohlin), *veliti*, *velim* »nennen, heißen« (Gutsmann).

Prim. csl. *velěti*, *veliši* »βούλεσθαι«, hrv., sb. le prez. *vèlīm*/*velîm* »reči« poleg tematskega *vèlju* »isto«, mak. *veli*, z refl. *se* »imenovati se«, blg. *vèljam* »rečem«, *velam* »isto«, r. *velétь* »ukazati«, ukr. *velíty* »isto«, č. *velet* »poveljevati«, stč. *veleti* »hoteti, ukazati, svetovati«, slš. *velit'* »ukazovati, poveljevati«. Iz str. je lit. *vẽlyti* »želeti« (Fraenkel, 1219). Psl. **velě̋ti* s prez. **velíšь* je verjetno prenarejeno iz prvotne optativne osnove **u̯élH₁-iH₁-*, ki se ohranja v lat. konj. *uelim* (LIV, 619, op. 7) in je bila tvorjena iz osnovnostopenjske prez. osnove (prim. lat. *volō*, *-ere* »hoteti, želeti, zahtevati«) ide. akrostatičnega prez. **u̯ḗlH₁-mi* : **u̯élH₁-n̥ti*, ki se v podaljšani stopnji lahko ohranja v lit. *vélti*, *vélmi* »želeti, hoteti; dovoliti«, *pa-vélti* in tudi v lot. *vẽlêt* »isto«; sorodno je tudi got. *wiljan*, stvn. *wellan* in sti. *vr̥ṇā́ti*, av. *vərənte*, vse k ide. aoristni bazi **u̯elH₁-* »izbrati, za nekaj se odločiti« → »hoteti, želeti« (Miklošič, 377; Skok III, 573; Vasmer I, 180; Machek², 682; Fraenkel, 1219; Pokorny, 1137, Kümmel, HS 111/2, 1998, 198). S tem sorodno je psl. **volȃti* v ukr. *voláty* »kričati«, br. *volácь* »isto«, p., gl. *wołać*, dl. *wółaś*, č. *volat*, stč. *razvolavati* »razglaševati«, slš. *volat'* »klicati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1648), kar je iter. tipa **chodȃti* k psl. **volīti*, **vòlišь* »izbirati, hoteti«. Pomenski razvoj iz »izbirati« v glagol rekanja lahko kaže na rabo v slovanski pravni terminologiji. Drugače o **volȃti* Machek², 696, ki primerja z lit. *valióti* »peti«, *valuoda* »govor, beseda«, Miklošič, 393, pa pušča osamljeno. Poleg predpostavljenega ide. akrostatičnega in nazalno infigiranega prez. (LIV, l. c.), germ. (in hrv., sb. *vèlju*) kaže na obstoj tudi ide. dial. prez. **u̯elH₁-i̯e/o-*. Glej tudi *volíti*, *veljáti* in *švẹ́lati*. M. F.

veli (adj.) »velik« v pokr. i. *Velo polje*, 1. i. *u vệlmo lệso* »v velikem gozdu« med Staro Fužino in Studorjem v Bohinju (Čop, JiS XXXI, 234 s.), tpn. *Velesovo*, 1. 1147–54 *Michelsteten*, 1689 pri Valvasorju *Veleſalo* < **Vel'eje selo* (Levstik, Lj. zvon 1882, 480 ss.; Pintar, ČZN IX, 118 s.; Ramovš, Slavia II, 118 = Zbrano delo II, 590, SR IV, 7 = Zbrano delo II, 728, Hgr. II, 6, 164; Bezlaj, JiS V, 205, Eseji, 108); v Brižь. spom. *I da bim uzlissal na zodni den Tuo milozt vueliu* »et utinam novissima die magnam tuam misericordiam exaudiam cum illis« (I, 31 s.); semkaj *veljân* »velik človek« (Caf).

Prim. stcsl. *velii* »magnus«, akz. sg. f. *velьjǫ*, hrv. *vêljī* »velik«, adv. *vèle* »mnogo« (Iveković-Broz), čak. *vèli*, *-o*, *-ọ*, m. tudi *vèlin* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1316 s.), mak. *veli*, *-lja* »velik« (v rabi samo pri oznakah dnevov velikega tedna, npr. *veli petok* »veliki petek«), blg. *véli*, *vélja*, *véle*, *vélьe* »velik«, r. cerkveno *vélij*, ukr. *vélyj* »velik«, p. *wiele* (za m. osebe), *wielu* »veliko, mnogo« (< lok. (?), prim. p. *wielce* »zelo, silno«), star. dl. *wjeli* »velik« (Schuster-Šewc, HEWb., 1612). Psl. **vèlьjь* je d. obl. adj. **velь̏*, ki se ohranja v adv. (< instr. pl., du.) stcsl. *velьmi*, *velьma*, sbh. *veòma*, *vèoma*, ukr. *vélьmy*, br. *vélьma*, *vélьmi*, č. *velmi* »zelo, močno, silno«. Dalje manj jasno. Navadno primerjajo gr. ἅλις »trumoma, mnogo, dovolj«, pri Hesych. γάλι·ἱκανόν »dovolj« (Solmsen, Beiträge 155 ss., 167; Fraenkel, IF L, 11) iz baze **u̯el-* »stiskati« (Vasmer I, 181; Pokorny, 1138), vendar se zdi bolje izhajati iz ide. **u̯elH-i-*, adj. iz baze **u̯elH-* »biti močan, imeti oblast, vladati«, prim. nazalni prez. **u̯l̥néH-* > stir. *follnadar* »on vlada«, pf. **u̯e-u̯ólH/-u̯l̥H-* > stnord. *olla* »vladal je«, esiv **u̯l̥H-H₁i̯é-* > lat. *valēre* »biti močan«, ptc. prez. **u̯l̥H-(o)nt-* > toh. A *walo*, B *wäl* »kralj« (Miklošič, 378; Mladenov, 61; Petr, BB XXV, 147; interpretacija ide. gradiva brez slov. adj. po LIV, 617). Prim. tudi abstr. **u̯elHos*, g. **u̯elH(e)s-es* ≥ psl. **Velesъ*, str. teonim *Velesъ*, mak. tpn. *Veles* (literatura o povezavi z **velь* Vasmer I, 180) in morda **Velsъ* > str. teonim *Volosъ*. Glej tudi *vélik*, *vệlmộž*, *velják*, *vládati*. M. S.

veličâstvo (n.), g. *-a* »gosposkost, slava, majesteta«, tudi *veličâstje* (n.), *veličâst* (f.) »isto«, adj. *veličâsten*, *-tna*, *veličâstven*, *-a*; tudi *veličânstvo*, adj. *veličânstven*, *-a*; v 16. st. *velizhaſtvo* (Krelj), *Velizhaſtvu* »Maiestet« (Megiser), *velizhaſtvu* »majestas, magnificentia« (Kastelec-Vorenc), *velizhaſtvu* »Majeſtas« (Pohlin), *velizhaſtvu* »Majestät, Herrlichkeit« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *veličьstvo* »magnitudo, maiestas«, *veličьstvie* »magnitudo«, sbh. *veličànstvo*, *veličàstvo*, mak. *veličestvo*, blg. *velíčestvo*, r. *velíčestvo*, č. *veličenstvo*. Slov. **velíčьstvo* je tvorjeno iz adj. **velíkъ*. K tvorbi prim.

bogâtьstvo*. Sbh. (in posredno sln.) akcentska varianta izvira iz **veličьstvȍ*, kar je izravnano po **rodьstvȍ* > *rójstvo*. Vokalizacija v slov. jezikih je analogna po adj. *veličьstvьnъ* in **veličьnьstvo*, kar je tvorjeno iz adj. **veličьnъ* > sln. *velíčen*, *-čna* »čudovit, sijajen« (Krelj), ukr. *velýčnyj* »spoštovan, češčen«. Sln. cirkumfleks namesto pričakovanega refleksa novega akuta (veličъstvьnъ*) je sicer lahko analogen po *bogâstvo*, vendar se zdi možen tudi vpliv slov. **čъstь* > sln. *čâst*/*čêst*. Dalje glej *vélik*. M. S.

veličiti, *-îčim* (v. impf.) »povečevati, slaviti«, *v. se* »bahati se«, pf. *po-v.*; tudi *velîčati* »povečevati, slaviti, spoštovati«, *v. se* »bahati se«, *v. koga* »obremenjavati koga z delom«; pogosto v kompoz. *na-v. se* (pf.), *pre-na-v. se* (pf.) »überdrüssig werden«, *iz-v.*, *z-v.* (pf.) »salvare, beatum reddere, seligmachen« (po csl. zgledu tudi *vz-v.* »isto«), *po-v.* (pf.) »groß machen, verherlichen, preisen«, *pre-v.* (pf.) »pretirati«, sekundarni impf. *-veličeváti*, *-ûjem*; subst. *zvelîčar*, *izvelîčar*, pkm. *zveličîtelj*, *-a* »salvator mundi«, adj. *zveličáven*, *-vna* »beseligend, heilbringend«, *velíčav* »prevzeten«; v 16. st. *Suelizher* »zveličar« (Trubar; Rigler, Začetki, 116), *Isuelyzani* (Trubar; tiskarska pomota namesto **Isuelyzhani*; Ramovš, Zbrano delo I, 152), *isvelizhanje* (Dalmatin), *isvelizhati* »fortunare«, *iſvelizhan* »beatus« (Megiser), v 17. st. *isvelizhat*, *isvelizhejne*, *Isvelizher*, g. *Isvelizharja*; *navelizhala* (Janez Svetokriški), v 18. st. *velizhati* »viſſoku hvaliti, zhaftiti, magnificare«, *ṡvelizhan* »perbeatus«, *ṡvelizhanîe* »foelicitas«, *isvelizhati* »beatificare«, *iṡvelizhan* »salvus; ṡdrav, ohranîen« (Kastelec-Vorenc), *ſvélizham* »salvare, beatificare«, *ſvelizhar* »salvator« (Pohlin), *isvelizham* »mache selig«, *navelizham ſe* »werde satt, überdrüssig« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *veličiti*, *veličati* »extollere, magnificare«, *vъz-v.* »isto«, sbh. *velìčiti*, *-īm*, *velìčati*, *-ām* »poveličevati, hvaliti, slaviti«, *izvelìčati* »zveličati«, mak. *veliča* »hvaliti, slaviti«, blg. *veličá se* »bahati se«, r. *veličátь* »poveličevati, slaviti, imenovati z visokim naslovom«, ukr. *velyčáty* »isto«, *v.-sja* »bahati se, šopiriti se«, č. *veličiti* »povečevati, pretiravati«, pf. *zveličiti*, slš. *zveličit'* »isto«, dl. *wjelicaś* »poveličevati, hvaliti, slaviti«. Psl. **velîčiti*, iter. **velîčati* (na tak akcent kaže sln.), je denom. iz **velîkъ* (dl. je iz **velicati* po 3. palatalizaciji) (van Wijk, Slavia XIV, 513; Vasmer I, 181; Skok III, 573; Mladenov, 62). Po tem zgledu je iz *mâli* tvorjeno sln. *malíčiti* »drobiti« > »kvariti« (Snoj, SES^2, 375 s.). Dalje glej *vélik*. M. S.

velîčka (f.) »pomlad, velika noč« (Luče, okolica Maribora), tudi *vlîčka* »isto« (Luče) in *valička* (Slomšek).

V slov. jezikih je samo br. dial. *vjalička* »velika noč« poleg *vjalikdzenь* »isto«. Tvorba je stara, prešla je tudi v lit. *velýka*, *velýkos* »velika noč« (Brückner, Slav. Fw., 152; Būga, IORJ XVII, 1, 11; Fraenkel, 1219). Verjetno je prvotno naziv predkrščanskega praznika, prim. sln. *letnice* »velika noč« : stč. *letnicě* »pentecoste«. Zanimivo je sln. *valîčka*, kar je po sln. dial. nerazložljivo. Morda sled dokaj kasne migracije s severa (9. st. ?), ko sta v nekem psl. dialektu že sovpadla *-e-* in *-ę-* v relaciji **velьjь* : **vęt'ь*?

[K arealu prim. še *vlìčka* »pomlad« (Radlje ob Dravi, Vuzenica, Lobnica, Zgornja Kapla; SLA). Zaradi neupoštevanja drugega sln. gradiva manj verjetno o slednjem leksemu Erjavec, LMS 1882-1883, 263, ki ga je korensko povezoval z **vъ-lětьje* = *vulétje* »pomlad« (Murko II, 346). Povezavo z adj. **velikъ* Bezlaj, ZJS, 540, pomensko utemeljuje z »velika (polna) luna«. O tem leksemu tudi Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 79. – M. F.]

vélik (adj.), f. *velíka* »magnus«, d. obl. *vệliki*, pkm. *vèlki* »velik«, d. obl. *vélki* »veliki«, adv. *nàvelci* »na veliko, bahato« (Novak, Slovar^2, 165, 83), kor. obir. *wéləq*, *-lqa*, f. obl. *wè:lεq*, *-lqa* (Karničar, Obir, 257), črnovr. *wệlk*, f. *wẹlîka*, n. *wẹlîku*, d. obl. *tạ wîəlk* (Tominec, 229), rez. *valíki*, *-å*, *-ẹ* (Dapit, ACR II, 43, 52, 36), *vlíki*, f. *-a* (Steenwijk, SDR, 25); Pleteršnik navaja za tolm. in rez. *velȉk*, d. obl. *velîki*; adv. *velíko* »multum«, redkeje *vệliko* »isto«, *vệlikoma* »večinoma, pogosto«, *velíkokrat*, *velíkrat* (z redukcijo *-o-* > *-u-* > *-ø-*) »multotiens«; *velíkoven*, *-vna* »velik«, *velíkovšen*, *-šna* »isto«, *velíčen*, *-čna*, *velikovît* »čudovit, sijajen«; *vélikšen*, *-šna*, *velíkast*, *velîkljat* »precej velik«, abstr. *velikộst*, *-i*, *velikóta*, *velikộča*, *velična*, *veličâva* »magnitudo«, *velíčnost*, *-i* »majesteta, veličastvo«, *velîčje* »isto«; semkaj *velikân* »Riese«, f. *velikána* in *-ânka*, adj. *velikânski*; v Briž. spom. *caco mi ie potreba vuelica* »quantopere mihi hoc necessarium est« (I, 20 s.), *ese oni to vuelico strastiu stuorise* »quod illi hac magna passione fecerunt« (II, 107 s.), v 16. st. *velik* »magnus«, *veliku* »multum« (Megiser), v 17. st. *velic* »grande« in »molto, dofti«, *velico* »grandemente«, *velicoſt* »grandezza« (Alasia), v 18. st. *velik* »grandis«, *veliku* »multus« (Kastelec-Vorenc), *velik* »magnus« (Pohlin), *velik*, *velikoun* »groß« (Gutsmann). Pogosto v tpn., orn. in hdrn., npr. *Velika vas*, *Velika Gorica*, *Veliki potok*.

Prim. stcsl. *velikъ* »magnus«, sbh. *vèlik*, *-a*, *-o*, d. obl. *-ī*, hrv. čak. *vèlik*, *velikȁ*, *-ȍ*, d. obl. *vèlikī* (Vrgada), *velȉk*, *-a*, *-o*, d. obl. *-i* (Susak), *vȅlik*, *-a*, d. obl. *vȅliki* (Hvar), mak. knjiž. *velik* (pogosteje *golem*), blg. *velík*, r. *velíkij*, ned. obl. *velík*, f. *veliká*, n. *velíko*, str. *velíkъ*, *-a*, *-o*, ukr. *velýkyj* »velik«, adv. *vélyko* »zelo, mnogo«, br. *vjalíki*, p. *wielky*, č. *veliký*, *velký*, gl. *wulki*, dl. *wjeliki*. Psl. **velîkъ* (sln., delno čak., str.; premična paradigma v r. je kakor v primeru r. *'jazýk*, *-yká* < **ęzýkъ* sekundarna, morda pod vplivom **vysokъ̑*; sln. d. obl. *(ta-)vệliki* je nastala analogno po tipu *(ta-)slâdki*, kar je omogočila akcentska izravnava ned. obl. *vélik* (< **velîkъ*) s *sládek* ≲ **sôldъkъ* (Ramovš, Zbrano delo II, 506 s.); sbh. *vȅlik* je morda pod akcentskim vplivom *vȅli* < **vèlьjь*)) je tvorjeno iz **velь* »velik(o)«, prim. k besedotvorju **vьchâkъ*, **tâkъ*, **jedinakъ*, **kâkъ*, **sicь*, **sikъ*, vsakič z dolgim vokalom pred sufiksom **-kъ*. Glej tudi *veličâstvo*, *velîčka*, *velíčiti* in dalje *veli*. M. S.

***velika** »ladja«, izpričano l. 1607 pri Alasiju v geslu *naue velica, barca*.

V istem slovarju pomenu »barca« ustreza sln. *ladia* in *barca*. Ker v razpoložljivem slov. in rom. gradivu ni najti predloge, s katero bi se lahko povezal leksem *velica* [*velika*], je sln. ekvivalent za it. »barca« verjetno zapisan z odvečno vejico in bi ga bilo zato potrebno razumeti kot *naue velica barca*. M. F.

-vẹ́liti, *-vệlim* (v. impf.) »sekati«, samo v izv. *ovẹ́liti*, *-vệlim* (pf.) »posekati (drevo)« (Ig), toda v Cigaletovem slovarju iz l. 1860 je isti glagol predstavljen s pomenom »welk werden«, sporoča Pleteršnik I, 875.

Tega Cigaletovega glagola ni bilo mogoče najti niti pod *welk* niti pod *werden*, pomen »sekati« pa najbolje ustreza ukr. *vjalýty*, *vjaljú* »razbijati, uničevati« poleg »veneti« (Grinčenko, Sl. I, 261), zaradi česar bi bilo mogoče sklepati na star krčevinski termin s prvotnim po-

menom »sušiti«, ki se je s spremembo tehnike razvil v »sekati«. Izhajati bi bilo mogoče iz denom. v. *vẹdlīti, *vẹ́dlišь k ptc. pret. akt. *vẹdlъ k *vẹdnǫti »veneti«. Dalje glej *vẹ́niti* in *velna.* M. F.

velják (m.), g. *-a* »vir magna auctoritate, vir potens«, adj. *veljáški*, v 16. st. *velak* (Trubar), *k'tim Veliakom* (Krelj), v 19. st. *velják* »ansehnlicher Mann« (Murko), »Magnat, pervak« (Cigale).

Prim. star. hrv. *veljak* »velikaš« (ARj XX, 728). Slov. **velьjákъ* je izpeljano iz **vèlьjь* »velik«, prim. k besedotvorju **divьjákъ*, k pomenu hrv. *velìkāš*, srlat. *magnas.* Dalje glej *vélik*, *vẹ̑lmộž*. M. S.

veljáti, *-âm* (v. impf.) »imeti določeno vrednost«, k temu *veljâva* (f.) »vrednost«, adj. *veljáven*, f. *-vna* »vreden«, denom. v. *veljáviti se*, *-im se* (impf.) »vrednost dobiti«, danes živo le še v komp. *uveljáviti* (pf.) »narediti, da ima kaj svojo vrednost, da se kaj upošteva«, s *se* »pridobiti veljavo, ugled«, *razveljáviti* »preklicati dogovorjeno«. Znano v dialektih, npr. notr. *vélat* »imeti določeno vrednost«, goriš. *vél'at* (Štrekelj, Görz., 486), *'velət* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 142), črnovr. *wẹ̑lẹt*, *wẹlâm* (Tominec, 229) poleg rož. kor. *volátə*, *-ám* »veljati« in k temu *voláva* »veljava«, *volávən*, f. *-vna* »veljaven« (Šašel, RNB, 143) in pkm. *valjáti*, *-âm* »veljati« (Pleteršnik II, 747) = *valàti*, *-án* »isto«, *valáni* (adj.) »veljaven« (Novak, Slovar[2], 163), toda rez. *valá* (3. os. sg. prez.) »veljati« (Steenwijk, SDR, 323), kar je lahko iz sln. *veljâ*. V 16. st. *vajlám* »valeo« (Bohorič), *veila* »idem«, *velá* (Dalmatin), *valia* (Krelj), v Megiserjevem slovarju poleg *vezh velati* »praestare« tudi *vajlati*, *vojlati* »valere«, l. 1607 *vagliat* »ualere« (Alasia), v 18. st. *nizh velati* »nihil valere«, *lyh tolikain velam* »aequipolleo« (Kastelec-Vorenc), *velâm* »gelten« (Pohlin), *velati* »gelten, koften im Preiſe«, »taugen, perkladen biti, dober biti za« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *vàljati*, *-ām* »veljati« (Vuk), toda v Klini in na Kosovu *veljȁt*, *-âm* »isto«, enako na Žumberku *veljȁti*, *veljâ* (Skok III, 563), v Vodicah *veljȁti* (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 203) poleg *voljȁt*, *-âm* (Klina, Belo Polje; Skok, l. c.). Skok III, 563, se ne strinja z Miklošičem, 374, da naj bi bile oblike s korenskim *-a-* izposojene iz it. *vaglia* »vrednost« (Bocaccio) k lat. *valēre* »veljati« in sklepa, da sta obliki korensko sorodni s psl. **velě̋ti* »reči, govoriti« (sprejema Furlan, JiS XXIX, 1983/84, 120). Jslov. **vel'ā̋ti* in **val'ā̋ti* (verjetno tudi **vol'ā̋ti*) so lahko iter. na **-'a-* glagolov rekanja **velíšь* (→ **velě̋ti*), **valíšь* in **vòlišь* (→ **volī́ti*, **vòlišь*). Pomen »veljati« se je verjetno prek »dogovarjati« razvil iz »govoriti«, ta pa iz izhodiščnega »izbirati«. Omenjeni Miklošičevi razlagi je sledil Šturm, ČJKZ VI, 1927, 76, ki je sklepal, da je jslov. **vel'ā̋ti* fonetično razvito iz **val'ā̋ti*, to pa naj bi bilo izposojeno iz rom. prez. **valeō* in naslonjeno na domače glagole na *-l'ā̋ti*. Vendar vzrokov za fonetični nastanek ejevskega vokalizma v prvem zlogu ni. Dalje glej *veléti*, *volíti*. M. F.

vẹ̑lmộž (m.), g. *-a* »veljak, vpliven človek«, izpričano šele v 19. st.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, kar dokazuje še izgovor predkonzonanatnega *l* (Ramovš, Zbrano delo I, 189, II, 279). Predlogi sta dve: stcsl. *velьmoža* »optimatum unus, dynasta«, hrv. *vèlmoža*, *velmož*, mak. *velmoža*, blg. *velmóža*, r., ukr. *velьmóža*, br. *vjalьmóža*, p. *wielmoża*, *wielmożny*, č. *velmož*, *velmožný*, slš. *vel'mož* < **velьmòža*, kar je kompoz. iz **velь* »velik« in **moža* iz prez. **mòžešь* k **motí* »moči« (Miklošič, 199; Vasmer I, 181), in stcsl. *velьmǫžь* »insignis, optimatum unus«, stsb. *velьmužь*, kar ima v drugem členu **mǫ̑žь* »mož« (Snoj, SES, 710). Glej tudi *velják* in dalje *vélik*, *móči* oz. *mož.* M. S.

velna (f.) »na novo izkrčen gozd« (Pohorje), npr. *sejati na velno* »prvič sejati na krčevini«; k temu *velnar* (m.), g. *-a* »kdor pripravlja velno«, tudi cgn. *Velnar*, *Velner*; izv. *velenje* »vrsta pašnika«, *velenják* (m.) »isto« (Trstenjak, Novice, 1870, 79), »za Duhovo prihranjena paša« (Ščavnica); orn. *Velenik*; verjetno spadajo zraven tpn. *Wölbling*, l. 1090 *Welmnich* (Avstrija). Morda iz **vẹdlьna*, **vẹdlьnikъ* k *vẹ́niti*, *-em* »sušiti se«. Mtpn. *Andretre akhre na velenkim* v pleterskem urbarju iz let 1693–1700 kaže na **vẹdlьnъkъ*. Manj jasno je tpn. *Velenje*, pribl. l. 1250 *Weln*, 1270 *Welan*, 1296 *Belan*, kar je mogoče rekonstruirati tudi **vẹdlьnje*, morda pa je iz atpn. *Velen*. Drugače, dvomljivo Bezlaj, SR VIII, 7, ki suponira neko osnovo **vel-* »žgati«. Toda nepojasnjeno ostaja štaj. *volnik* »niederer Grenzwald«.

vẹ̑lnica (f.) »ventilabrum; lopar za vejanje žita«, kor. obir. *wè:wanca* »Wurfschaufel, Mehlschaufel, Rüttelschuh« (Karničar, Obir, 257), v 16. st. *velnica* (Trubar), *s'velnizo* (Dalmatin), *veuniza* »vannus, ventilabrum« (Megiser), v 18. st. *vẹvnèza* »Wurfschaufel, ventilabrum« (Pohlin), *veuniza*, *vieuniza* »Wurfschaufel« (Gutsmann); semkaj *vẹ̑lnik* »priprava za čiščenje žita« (goriš., kranj., štaj.).

Prim. p. *wialnia* »velnica, velnik, vejalnik«. Tvorjeno iz adj. **vě̋lьnъ* k nomenu instrumenti **vě̋lą* »vejalo« (tip **teslā̋*), manj verjetno iz ptc. **vě̋lъ*, k v. **vě̋ti* »vejati«. K besedotvorju prim. nomen loci sln. *prâlnica*, p. *pralnia.* Dalje glej *vẹ̑jnik*, *vẹ́ti II.* M. S.

velộver (m.), g. *-vra* »neka vinska trta« (Branik; Erjavec, LMS 1882–83, 313). Tvorba na *-er* kaže na (n.) izpeljavo iz nekega tpn.; morda prevzeto iz n. *Welauer*, kar je etnikon iz bav. tpn. *Welau* pri Königsbergu, vendar zgodovinsko ozadje ni jasno. M. S.

vȅn (adv.) »foras«, črnovr. *wə̣̑n* »isto« (Tominec, 229), obir. kor. *wə̀n* »heraus« (Karničar, Obir, 257, 67), dial. tudi *vȕn* »isto« v jnotr. *vộn* ob *ṷə̑n* (Rigler, Jnotr. gov., 95) in rez. *wǘn*, *ta-wǘn* »ven, proti vrhu, na sever« (Steenwijk, SDR, 332) ← **ta-vъnъ* z analognim *u*-jevskim vokalom za polglasnik po **vъně̋* > sln. **ṷnȅ* > **unȅ* > **ṷ-unȅ* > sln. dial. po terciarnem umiku *vộni* »zunaj« (Ramovš, Rad JAZU 243, 1 ss.; Rigler, o. c., 95, 85; fonetično razlaga Škrabec, Cvetje X/7), rez. *wnẹ́*, *ta-wnẹ́* »zunaj, na vrhu, na severu« (Steenwijk, o. c., 327), obir. kor. *wə́ni* »draußen«; *vun in vun* »fort und fort«; knjiž. *vȅnkaj* (adv.) »ven«, dial. *vȅnka* v obir. kor. *wə́nqa* »heraus« (Karničar, Obir, 67), tudi *vȕnka* in *vȕnkaj* s postponirano ojačevalno partikulo *-ka* in *-kaj* tako kot *tu* → *tuka* → *tukaj*, *sem* → *semka* → *semkaj*, vendar predponirano v črnovr. *kə̣̑wə̣n* »venkaj« (Tominec, 229), *kəvə̂n* »ven« (Goče). Obir. kor. *wə́nsa* »wə́nqa, heraus«, *ṷə̑sa* »ven« (Straže) ima postponirano ojačevalno partikulo *-sa* < **-sě*, prim. še obir. kor. *hór-sa* »herauf«, *dó:w-sa*, in *-ta*, prim. *wə́nta* »hinaus«, *vȕnta* »ven« (Lobnica), *ûnta* (Pivola). S predponirano ojačevalno členico *ta* in *sa* kor. *tộn* »tja ven« (Podravlje, Kostanje), *tóṷn* »isto« (Breznica), *toûn* (Sveče) ← **ta-vъ̀nъ*, tudi *sộn* »sem ven« (Brdo, Blače), *soûn* (Sveče) ← **sě-vъ̀nъ*. Sem

sklop *navzvȅn* (adv.) »nach drausen« < **na-vъz-vьnъ*; knjiž. *îzven* (prep. z g.) »zunaj« [*îzvən*] je verjetno prenarejeno po hrv. *ȉzvan*, domače je *izvȅn* (prep. z g.) »isto«, reducirano *zvȕn* (prep. z g.) »auser«, npr. *žetva z. čakanja dobra* (pkm.) »žetev je proti pričakovanju oz. zunaj pričakovanja dobra«, jnotr. *zvə̏n* »zunaj« (Kilovče) < **jьz-vьnъ*. Od tod sklopljeno *odzvə̏n* (adv.) »zunaj« (Čepno), *ᵘozu̯ə̏n* »isto« (Hrušica) < *od-jьz-vьnъ*. Pkm. *vö-* »ven« (SLA; Novak, Slovar[2], 167) je posplošeno iz kompoz. z *vö̏z/s-* < **vьnъ-jьz-*, npr. *vözebràti* < **vьnъ-jьz-bьrâti* (Ramovš, Zbrano delo II, 189). V 16. st. *vun* »ex, de«, *vunkaj* »hinaus« (Megiser), l. 1607 *vun*, tudi s sandhi varianto *vum* »fuora«, npr. *it vun* »uſcire« (Alasia), v 18. st. *vun*, *vunkai* (Kastelec-Vorenc), *von* »aus, hinaus; ex, extra, foras«, *voninvon* »durch und durch; semper, per omnia«, *vonkej* »aus, hinaus; ex, extra, foras« in z enakim pomenom tudi *voni* (Pohlin), *vun*, *vunkai*, *vuntai*, *tovun*, vse »hinaus« poleg *vunkai*, *vunſem*, *vun*, *vunſe* »heraus« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vъnъ* »ἔξω, foras«, hrv., sb. *vȁn* »ven, zunaj«, gradišč. hrv. *vàn* »aus, heraus, hinaus, draußen« (Tornow, BD, 365), mak. dial. *von* »ven«, *vonka* »isto«, blg. *vъn*, r. *vón* »ven, proč«, br. *vón* »isto« p. *wen*, č. *ven*, slš. *won* »ven«, *vonka* »zunaj, ven«, *vonku* »isto«, adj. *vonkajší* »zunanji«, gemer. tudi *vom* »ven« (Orlovský, Gemer., 390), gl. *won* »ven, navzven«, *vonka* »zunaj«, dl. *wen* »ven«, *wenka* »isto«, plb. *vån* »proč« (Polański, SEDP II, 937).

Psl. **vь̏nъ* (adv.) je akz. smeri tematskega oksitoniranega subst. **vь̏nъ* (m.), iz katerega sta tudi adverbializirana lok. sg. **vъně̏* in delno prep. **(jьz) vъnú* (plb. *vånau̯* »navzven, proč«, *vånai̯* »isto«, csl. *izъ vъnu*, hrv. *z vanu*). Sem tudi r. vost. *svónu* »od zunaj« (Vasmer[2] I, 348), kar je zaradi *-o-* verjetno prenarejeno iz prvotne prep. akz. zveze **jъz vь̏nъ*.

Izhodno psl. **v-ь̏nъ* (m.) je mogoče izvajati iz ide. adj. **ud-nó-* »zunanji« (substantivizirano »zunanjost«), ki je bil tvorjen iz adv. **ud* »navzgor, navzven«, prim. sti. *úd* »isto« poleg got. adv. *ūt* »ven«, stvn. *ūz* »isto«, nvn. *aus* z dolgim vzglasnim **ūd* (Meillet, MSL VIII, 236; XIV, 363; isti, Ét., 154). K besedotvorju prim. adj. **déksi-no-* »desen« (> sti. *dákṣina-* »desen, južen«, lit. *dẽšinas* »desen«) poleg **déks-no-* »isto« (> psl. **dȇsnъ* = stcsl. *desnъ*, hrv., sb. *dȇsnī*) iz lok. sg. **déks-i* poleg **déks* (Benveniste, Origines, 98). Povezovanje psl. **vь̏nъ* s sti. *vána-* (n.) »drevo, les, gozd« (Zubatý, Festschrift Jagić, 397) ne prepričuje, ker je sti. substantiv srednjega spola in bi enakega spola ostal tudi, če bi se posplošil iz osnove **uno-* sekundarne proterokinetične deklinacije korenskega **u̯en-* = sti. *van-* »drevo, les« (Mayrhofer II, EWA, 500), prim. psl. **dȇrvo* (n.) ← ide. **dóru* (nom.-akz. sg. n.), g. **dér-u-s* poleg **dr-éu̯-s*. Zaradi r. gradiva, ki narekuje rekonstrukcijo substantiva s prvim jorom in ne jerom **vь̏nъ* (m.), povezava s stprus. *wins* »zrak«, *winna* »zunaj« (Trautmann, BSW., 360) ne pride v poštev. Glej tudi *vnȅ*, *zúnaj* in *vnânji*. M. F.

vẹ́nahti (f. pl.) »božič« (rez.).

Prim. č. *vánoce* »božič«, slš. *vianoce* »isto«. Izposojeno iz stvn. *wīnahten* < *wīhennahten*, izvedeno iz stvn. *wīch* »sveti« + *naht* »noč« (sln. *sveti večer*, *sveta noč*), kar je dalo sln. **vęnohti*, č. **vęnocę* (Miklošič, Chr. Term., 23; Mareš, Slavia XXVIII, 516). Glej tudi *pérnahti*.

venâlnica (f.). "Planinsko gospodarstvo na Bólškem svétu osnovano je na mezdì, ki ima 80 liber mleka; čim več liber mleka ima kdo v mezdì, tem več sira in skute mu pride v del. Tisti, ki ima največ mleka v mezdì, imenuje se mezdár, a drugi menj imoviti pridenejo mu svoje mleko, da je mezdà polna; kar je črez 80 liber, gré v venálnico" (Erjavec, LMS 1883, 213). "Denimo, da so trije gospodarji: prvi ima 40, drugi 30, a tretji 20 liber mleka. Ti trije so v mezdì, a tretji je samó z 10 librami, kajti 40 + 30 + 10 = 80 = mezdà; a z ostalimi 10 librami je v venálnici. Kolikor liber mleka ima kdo v mezdì, toliko dnij mu je kozáriti (pasti). A ón, ki je v venálnici, treba da za libre, kar jih je črez mezdò, nekoliko platí, ker zá-nje nij kozaril" (Erjavec, LMS 1883, 262).

Tvorjeno iz adj. **venalen*, ki je iz it. *venale* »prodajen, kupen; naprodaj« (Erjavec, l. c.) < lat. *venālis* »prodajen, kupen« k *vēnus* »prodaja«, *vēnum* »naprodaj« (Cortelazzo-Zolli, 1421). M. S.

vendàr (konj., adv.) »tamen«, tudi *vendȅr*, pri Murku *vȍnder*, gor., goriš. *vənə̏r*, *və̏nər*, črnovr. *wə̯̏n(d)ər*; v 16. st. *vinir*, *vinèr* (Dalmatin), *viner*, *vini* (Trubar), prim. dol. pri Levstiku *vȉn* (npr. *to pa vin ne bo res*), pri Pleteršniku tudi *vȅn* »doch, ja«, v 16. st. dalje *ûnar* (Krelj), *vundàr* (Znojilšek), v 17. st. *vanner* poleg *vander* (Skalar), *vuner* (Schönleben), *vendar* (Janez Svetokriški), v 18. st. *viner*, *vonder* »doch, attamen« (Pohlin).

Izhodiščno **vənr̥* < *vinir* < **viny-že* iz **viny*, prim. csl. *viny* »seveda, vsekakor« ob stcsl. *vina* »vzrok, prilika« (Oblak, LMS 1890, 230; Ramovš, Slavia II, 117, Hgr. II, 221). Manj verjetno je izhodiščno **vě̆mь-da(-že)*, kar je znano v štaj. *vẹ̀nda* »seveda, menda« in hrv. kajk. *vȉmda(r)*, *vȉnda* »vendar«, pri Belostencu *vendar* »tamen«, saj je *-d-* v sln. *vendàr* glede na stare zapise sekundaren, poleg tega pa *-ž-* za konzonantom ne podlega rotacizmu, kot domneva Škrabec, Zbr. sp. I, 115 s., ki postavi **vě̆mdaže* > **vemdže* > **vemže* > **venr̥*. M. S.

vendímnica (f.) »mali šmaren, 8. september«, dial. *vendímnca* (Temljine; Kenda, rkp.).

Tvorjeno iz adj. **vendimen* »septembrski«, ki je tvorjen iz izposojenke iz furl. *vendemis* »september« k *vendème*, it. *vendémmia* »trgatev« < lat. *vīndēmia* < **vīnodēmia*, kompoz. iz *vīnum* »vino« in *dēmere* »odvzeti, odstraniti« (o it. in lat. besedi Cortelazzo-Zolli, 1421; Walde-Hofmann II, 792). Prim. z *v-* še rez. *vandéma* »žetev«, *vandamét*, *vindomét* »žeti« (navaja Steenwijk, SDR, 322). Glej tudi *bendîma*. M. S.

vendríca (f.) »Ruta graveolens«, tudi *mendríca* in *vendrut*, *vendrit* (pkm.).

Sin. so *verand* in *virenta* poleg *rúta*. Pleteršnik II, 760, izvaja iz n. *Weinraute* poleg dial. oblik *Wynrudo*, *Wynrut*, *Weinderz*, *Wenertz*, dan. *vinrude*, ki jih navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 1552.

vénec (m.), g. *-nca* »corona«, pri Pleteršniku II, 759, *vẹ́nec*, *-nca* »isto«, sem stalna zveza *rožni v.* danes »rosarium«, toda v 18. st. »cvetlični šopek« (Gutsmann), pkm. *véinec*, g. *-nca* (Novak, Slovar[2], 164); dem. *vénček*, g. *-čka* in *vẹ́nček*, g. *-čka*, *vẹ́nčič*, g. *-a*; denom. v. *vệnčati*, *-am* (impf.) »krasiti; kronati«, knjiž. tudi *vênčati*, pf. *ovệnčati*/*ovénčati*, tudi *vẹ́nčiti* »isto«. V 16. st. *vienaz* »corona« (Megiser), kar je zaradi *ie* verjetno izposojeno iz hrv. *vijénac* (Lägreid, Megiser (1967), 151), v 18. st. le *vẹnèza* »Blumenkranz« (< sln. **vẹ́nica*), *venzuvân* »bekränzet; laureatus« (Pohlin), *venaz*, *vienez*, tudi *veneza* »Kranz« (< sln. **vẹ́nica*), *venſhizhek* »Sträuchen, pu-

ſhelz, veneza« (Gutsmann) < **venšiček*, kar je po disimilaciji po zapornosti nastalo iz **venčiček*, dem. k *vệnčič*.

Prim. stcsl. *věnьcь* »στέφανος«, *věnьčati* »στεφανοῦν«, hrv. *vijénac*, g. *vijénca*, *vijénak*, g. *vijénka*, *vjènčati (se)*, *-ām (se)* »poročiti (se)«, čak. *vȅnac*, g. *vệnca* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1317), mak. *venec* tudi »poroka«, *venok* »nevestin naglavni venec«, *venča (se)* »poročiti (se)«, blg. *venèc*, *venòk*, r. *venéc*, *-ncá*, *venók*, g. *-nká*, ukr. *vinécь*, g. *-cjá* tudi »poroka«, *vinók*, g. *-nká*, br. *venéc*, p. *wieniec*, *wianek*, č. *věnec*, *vínek*, slš. *veniec*, gl. *wěnc*, dl. *wěnk*, *wěnk*, p. *wienec*.

Psl. **věnь̀cь*, g. **-ьcá* »corona« (poleg **věnъ̀kъ*, g. **-ъká* »isto«) z denom. v. **věnьčáti* je enako lit. *vainìkas* »corona«, denom. v. *vainikúoti* »venčati« in se po Trautmannu, BSW, 347, navadno razlaga kot dem. ali kar na splošno tvorjenko k psl. **věnъ* (= lit. **vainas*) oz. balto-slov. **u̯aina-*, ki ga potrjuje r. dial. *ven* »venec«, p. *wian* »isto« (Vasmer² IV, 291; Machek², 683; Skok III, 591; Schuster-Šewc, HEWb., 1589; Fraenkel, 1182). Izhodno balto-slov. **u̯aina-* je namreč lahko substantivizirani verbalni adj. **u̯oi̯H₁-nó-* glagola **u̯éi̯He-* »viti, ovijati« v psl. **vьjèšь* (inf. *víti*) = sln. *víti*, *vîjem*, lit. *výti*, *vejù* »zavijati, ovijati«, sti. *váyati* »tkati«. K besedotvorju psl. **věnъkъ* in balto-slov. **u̯ainikā-s* »venec« drugače Smoczyński, Slavia LXIII, 1994, 503 s., ki tudi na podlagi sti. *veṇí-* (f.) »lasna kita« za besedotvornega predhodnika balto-slov. **u̯ainikā-s* predpostavlja balto-slov. nomen actionis **u̯aini-* = sti. *veṇí-*.

Sln. ljudska sinonima so *kráncelj*, *kréncelj*, *kránc*, *krenc*, *krộna*, *šápelj*, *girlânda*, *palma*, *štefânja* (< trž. it. *stefania* »vrsta venca, pri katerem je sveže cvetje povezano z železno nitjo«), *kíta*. Dalje glej *víti I*. M. F.

vệnge (f. pl.) »veriga, na kateri visi kotel nad ognjiščem« (goriš.) in »neka železna vez, jeziku podobna, služeča v zapor na vnanji strani vrat pri kakem poslopju; Türnarbe, Türklammer« (dol.).

Vsaj za gor. besedo je treba domnevati, da je postv. izposojenke iz neke rom. različice glagola, sorodnega z oglejskim *vingá* »zibati se (o tankih in dolgih predmetih)«, kar je denom. od **vincus* »upogljiv« (navaja Meyer-Lübke, 9342). Iz sorodne predloge je goriš. *vengolati* »zibati se, gugati se«, kar sicer Štrekelj, Lwk., 22, izvaja iz ben. it. *sguindolar* »isto« z vplivom *vagati* »wägen«. Drugače Erjavec, LMS 1880, 201 s., ki pritegne tudi *lînga* »Türnarbe«, v čemer domneva gor. *l* kakor v gor. *búkle* < *búkwe*. Vendar je nastanek gor. *l* v takih primerih razložljiv s pričakovano analogijo po gor. *skáwa* : *skalệ* (o tem Ramovš, Hgr. II, 152), kateri primer *lînga* ne zadošča. Sln. *lînga* je lahko iz sev. it. *liga*, knjiž. *lega* »zveza, vez«, z rinezmom, ki lahko izvira iz kontaminacije z *lingua* »jezik, jeziček«. Tako Skok II, 294, ki prav tako povezuje *lînga* in *vệnge* ter za slednje domneva najprej odpad vzglasnega *l-*, občutenega kot rom. člen, in nato protezo. Vendar Skokov primer vzporednega razvoja v homonimu hrv. *vênga* »morska trava« in »vrsta vrbe« (II, 288) ne ustreza, saj to ni sorodno z it. *lecca*, hrv. v Dubrovniku *lenga* »glen, mulj«, temveč s furl. *venc* »vrba«. Tudi Erjavčeva pritegnitev sb. *vígovi* »zanke za lov na ptiče« (Vojvodina), kar povzema Miklošič, 390, in kar Iljinskij, Učenie zapisky II, 3 ss., povezuje s sln. *vệgati* »postrani stati, nagibati se«, ne ustreza. Pritegnitev lot. *vanga* »držaj, ročaj posode, vedra, zanka za lov na ptiče« je problematična, ker je to verjetno prevzeto iz est. *wań̃g* »ročaj, krivina« (Mühlenbach-Endzelin IV, 470). Glej tudi *lînga*. M. S.

vệniti, *-em* (v. impf.) »welken, trocknen«; z neasimilirano konzonantno skupino *-dn-* *vệdniti*, *vệdnem* »isto« (Podkrnci) = rož. kor. *védnətə*, *-əm* (Šašel, RNB, 140), kar je zabeleženo tudi v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 41: *védniti*, *vednem* »welken«; sekundarno, ahistorično *venéti*, *-ím*; pf. *o-*, *po-*, *pre-*, *u-*, *z-vệdniti*, *zvệdnem* poleg *uvệniti*, *uvệnem*, *zvệniti*, *zvệnem*; impf. *povệdati*, *-am* »abwelken«; iz ptc. pret. akt. **vędlъ* je denom. v. *ovệliti*, *ovệlim* (pf.) »oveniti«, tudi *vedlệti*, *-ím* »veneti«; adj. *vệdel*, f. *-dla* »welk« (Podkrnci), *védel*, f. *-dla* »isto« (ben.), tudi »träge, faul« (kor.) = rož. kor. *védov*, f. *védva*, npr. *védle rộže*, *védvə lístje*, *bovníq je še vəs vedu* (Šašel, l. c.), k temu *vedljȉv*, f. *-íva* »welk«; z asimilirano konzonantno skupino *-dl-* *vȇl*, f. *vệla* »isto« poleg »šibek, len«, knjiž. *uvȇl*, f. *uvệla*; subst. *vedlína* »kar je uvelo«, kol. *vedljâd* (f.) »isto«. V 16. st. *veniti* »languescere«, *venil* »marcidus« (Megiser), v 18. st. *uveniti* »arere, arescere, ſuhú biti, pofahniti«, *v'veniti* »elangvere, bolán inu flab biti«, *uvèl* »deflaccatus, flaccidus, flaccus«, *v'viel* »langvidus«, *na pul uviel, ali uvienên* »semitritus, na pul ſmanzán, ali ſtolzhen, polovizo odpuſzhen« (Kastelec-Vorenc), *vęnem*, *veniti* »welken«, *vénim* »duften« (Pohlin), *venem*, *veniti*, *vedniti*, *vedliti* »welken«, *venjen*, *vednjen*, *vedel*, *vedliu* »welk« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *uvędati*, *uvędają*, redkeje *uvęždą* »marcescere«, pf. *uvędnąti*, hrv., sb. *vȅnuti*, *vȅnēm* »isto«, hrv. čak. *vȅnut*, *vȅnen*, ptc. *vȇla* (f. sg.) »uvel« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1318), kajk. *vȇl* »uvel« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 413), mak. *vene* »sušiti, hirati«, blg. *vèna* »isto« poleg *vèchna*, kar naj bi po Georgievu I, 139, iz blg. *vèna* nastalo pod vplivom blg. sin. *sъ̀chna*, vendar je areal slov. **vęchnąti* širši (glej *vệhniti*), r. *vjánutь* »veniti«, *uvjadátь* »isto«, *vjályj* »(na zraku) posušen«, *vjálitь* »(na zraku) sušiti«, ukr. *vjánuty*, dial. *vjádnuty*, *vjályj* »uvel«, *vjalýty* »veniti«, br. *vjánucь*, *vjálicь*, p. *więdnąć*, *świędnąć*, č. *vadnout*, slš. *vädnúť*, gl. *wjadnyć*, dl. dial. *wêdnuć* (Muka, Sł. II, 849).

Psl. **vę̑dnǫti*, **vę̑dnešь*, iter. **vędáti*, ptc. pret. akt. **vę̑dlъ* (→ denom. v. **vę̑dliti*) poleg kavz. **vǫdíti*, **vǫ́dišь* v sln. pkm. *vòditi*, *-in* »prekajevati«, pf. *povòditi*, adj. *povòjeni* »prekajen (za meso)« (Novak, Slovar, 79), izpričano že v 18. st. *povoditi*, *povojati* »ausräuchern« (Gutsmann), z deloma slov. sekundarnim izpadom **v-* **ǫdíti*, **ǫ́dišь* v sln. *odíti*, *-ím* »meso sušiti« (štaj.), csl. *ąditi* »prekajevati«, hrv., sb. *udjeno meso* »prekajeno«, ukr. *(v)údyty* »prekajevati« (Grinčenko, Sl. IV, 319), br. *vúdzicь* »smraditi«, p. *wędzić* »prekajevati«, stč. *obuditi* »črno delati«, č. *udit* »prekajevati«, slš. *údiť* »isto«. Psl. **vę̑dnǫti* se razlaga kot nazalno sufigirani prez. k aoristu, npr. stcsl. *pri-svęde* »posušiti, oveneti«, iz prvotne aoristne baze **(s)u̯endh-* »sušiti, veneti, izginjati« (LIV, 554), vendar slov. gradivo v sln. *vaditi* »pražiti«, br. *vad* »pripeka« ob lit. *atsi-vadė́ti* »hlapeti, pariti, postajati slab«, *išsi-vadė́ti* »hlapeti, kaditi« (Kurschat, 2616, 906) in lot. *vadâtiês*, *vadêtiês* »slabeti, na moči izgubljati« (Mühlenbach-Endzelin IV, 429) kaže, da je baza **(s)u̯endh-* nazalno infigirana iz **(s)u̯edh-* »pripekati, žareti, hlapeti, veneti, izginjati ipd.« in da je bil prav iz nje tvorjen adj. **u̯édh-ro-* »vroč, pripekajoč« v psl. **vȅdrъ* in pgerm. **wedra-* »(vroče) vreme«, kot je nakazal že Machek², 681. Kavzativu **vǫdíti* ob **svǫdíti* (> **smǫdíti* = sln. *smodíti*) formalno ustreza stvn. *swenten* »uničeva-

ti«, v ejevski prevojni stopnji pa stvn. *swintan* »izginjati«, srvn. *swinden* »isto«, nvn. *schwinden* (Vasmer[2] I, 374; Machek[2], 674; Pokorny, 1047; LIV, l. c.). S tem korensko soroden je het. denominativ *u̯antā̆i̯-* »vroč biti; žareti«.

Sln. bovško *ucmiẹ́ntẹ* »oveneti«, *ucmiẹ́njen* »ovenel« (Ivančič, DSBG, 65) s *-cm-* je tako kot kavz. **smǫdíti* iz osnove z *s*-mobile. K *c* za prvotno *s*, prim. sln. knjiž. *svẹ́der* in dial. *cvẹ́der*. Glej tudi *zacvẹ́niti se*, *velna*, *odíti*, *vȍnj*, *vaditi III*, *védro*. M. F.

vȇnomer (adv.) »neprenehoma«, tudi *vȇnomer* »isto« (SSKJ V, 402) in pri Pleteršniku II, 760, *venomȇr*, kar potrjuje tudi črnovr. *wąnąmîər* (Tominec, 229), od tod adj. *venoméren*, f. *-rna* »stalen«.

Sklopljeno iz **vъ edьnǭ mě̑rь* »v eno/isto smer« s števnikom *ẹ́dẹn* »unus« < **edьnъ* in *mẹ̑r* (f.), g. *merî* »smer« < **mě̑rь* (Miklošič, 102; Pleteršnik I, 571; Kopečný, ESS II, 720), npr. *v katero mer je tekel?* (Lašče), pri čemer je na pomen »vedno, neprenehoma« verjetno vplival adv. *vẹ́dno* »stalno«, *vẹ́no* »isto«, torej prvotno »v eno in isto smer« → »vedno v isto smer«. Variantnost v akc. mestu adverba je posledica sklapljanja, pri katerem je rezultat ne glede na besedno zvezo vedno enonaglasen, prim. sln. *mordȁ/mȏrda*, hrv. *mȍžda/možda* ← **mòžetь dȁ*. Dalje glej *vẹ́dno*, *vmȅr* in *mẹ̑r*. M. F.

venovrej (adv.) »vedno, stalno« (Suha krajina; Ramovš, Hgr. II, 145), toda Pleteršnik II, 795, navaja za Suho krajino *v en vrej* »vedno«. V 16. st. *uenu urei* »venomer« (Trubar), *venu vrei* »skupaj« (Dalmatin; Rigler, Začetki, 66, 74).

Izhajati je mogoče iz sklopa **vъ-edьno-vъ-rědь* ali **vъ-edьno-vъ-rędъ* (Miklošič, 276; Ramovš. l. c.) »v enem/tem času, istočasno, skupaj, vedno« z izglasnim *-j* za *-d*, ki je bil posplošen iz predkonzonantnih sintaktičnih zvez, prim. sln. *Bled* → *blejski* < sln. **bled-ski*, *grad* → *grajski* < sln. **grad-ski*. K adverbialnim sklopom iz formalnega akz. n. + akz. m. prim. sln. *to(v)rẹ̑d* (adv.) »takrat«, r. *odnorjád*. Za znake o **vъ-rědь* »(pravi) čas« poleg **vъ-rędъ* v slovenščini glej pod *vried*. Iz razpoložljivega sln. gradiva namreč ene od predpostavljenih iztočnic ni mogoče argumentirano ovreči. Drugače o tem Ramovš, l. c., ki meni, da sln. izglasnega *-j* iz izhodnega sln. *-d* ni mogoče razložiti, zato izhaja iz **vъ-edьno-uže*, kar bi se realiziralo v sln. **vednor*. Glej tudi *vẹ́dno*, *vẹ́nomer*, *vried* in *rẹ̑d III*. M. F.

vẹ́ntati I, *-am* (v. pf.) »ubraniti, odpomoči«, impf. *ventováti*, *-ȗjem*, v 15. st. *Jenu Volan witti Tiga gmein Nutȝa pomagati potrachtathj, Jenu fchkhodo Ventati* (II. Kranjski rokopis; Mikhailov, FS, 183), 18. st. *vẹntam* »gesund machen, sanare« (Pohlin), *ventati* »abhelfen, vermitteln«, *koinski ventavez* »Roßarzt« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *wenden*, bav. srvn. *wenten* »vrniti v prvotno stanje, odvrniti, ubraniti, preprečiti, spremeniti« (Matzenauer, CS, 366; Štrekelj, Lwk., 71; Striedter-Temps, DLS, 245). Iz postv. je sbh. *venta radi* »z izgovorom«, rum. *vîntă* »pribežališče« (Skok III, 576). Stvn. *wenten* je kakor got. *wandjan*, stnord. *wenda* »obračati« iz germ. **wand-eja-*, kavz. od **wend-a-* > stvn. *wintan* »viti, ovijati« (Kluge[22], 787, 793) iz ide. baze **u̯endh-* »viti, ovijati«, prim. še toh. B *wänträ* »zagrne se, zastre se«, sti. *vandhúra-* »sedež na vozu« < ***»spleten koš na vozu«, arm. *gind* »obroč«, gr. ἄϑρας »voz« (Rodos), pri Hesych. κάνν-αϑρον »voz s košem«, umbr. *pre-uendu* »advertio«, *aha-uendu* »avertio« (Pokorny, 1148; LIV, 623). Glej tudi *vînta*, *ventíti*. M. S.

vẹ́ntati II, *-am* (v. pf.) »uničiti, pokvariti, ubiti« (gor.), tudi *fẹ́ntati* »isto«, kor. »rubiti«; v 17. st. *kateri fam febe fenta* (Janez Svetokriški), *fẹntam*, *féntujem* »verheeren, depopulari«, *fẹntane* »verdorben, perditus«, *fènt* »Verheerung, depopulatio« (Pohlin), *fentati* »pfänden, verheeren«, *fent* »Pfändung, Verheerung« (Gutsmann).

Prevzeto iz bav. srvn. *pfenten*, srvn. *pfenden* »rubiti, vzeti (zastavljeno) premoženje«. Nadaljnji pomenski razvoj »odvzeti za življenje pomembne stvari« > »uničiti« je potekal v sln. (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 379; Ludvik SR VIII, 67; Striedter-Temps, DLS, 116 s.). Srvn. *pfenden* je denom. od *pfant* »zastavek, kavcija« < stvn. *pfant*, prvotno *»ravnovesje, protiutež« < lat. *pondus* »utež« (Kluge[22], 539). Iz tega subst. je izposojeno in tvorjeno vzh. sln. *fántiti se* (impf.) »maščevati se«, hrv. kajk. *fȃnta* »maščevanje«, *nafantiti se* »vzeti jamstvo za neplačan dolg« (Skok I, 505, to izvaja iz dial. madž. *fánt* »povračilo, maščevanje«, kar je gotovo iz n.). Notr. *fendáti* »uničiti«, kar navedeni avtorji prav tako izvajajo iz n., je verjetneje iz **fundáti*, to pa iz it. *affondáre* »potopiti«, saj iz bav. n. ne bi pričakovali *-nd-*. O tem glej dalje *fûndati*. M. S.

ventíti, *-ím* (v. impf.) »nasprotovati, postavljati se po robu«, npr. *hudo ventiti proti komu* »jemandem stark entgegentreten« (Ribnica na Dol.).

Morda pred letom 750 prevzeto iz stvn. **wentjan* > *wenten* »obrniti, obračati« = got. *wandjan* »isto«. Po letu 750 je namreč zgodnje stvn. *-i̯an* prešlo v *-en* (o tem Striedter-Temps, DLS, 247, s. v. *vǫ́ščiti*). Domnevanje tako zgodnje izposoje je problematično, ker bi v tem času za stvn. predkonzonantni *-en-* v sln. pričakovali substitut *-ę-*. Isti glagol je kasneje izposojen v sln. *vẹ́ntati I*. M. S.

vȇper (m.), g. *-pra* »Sus aper, divji prašič«, danes *vẹ́per* (SSKJ V, 403), adj. *vẹ́prov*.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, stcsl. *veprь* »aper«, r. csl. instr. *divьimь veprьmь*, sbh. *vȅpar*, *-pra*, mak. *vepar*, blg. *vépъr*, r. *véprь*, *-rja*, ukr., br. *véper*, *-pra*, p. *wieprz*, č. *vepř* »veper«, dl. *wjapś*, *japś* »mlad veper«. Psl. **vȅpr'ь*, prim. dalje lot. *vepris* »skopljen prašič«, tpn. lit. *Vẽpriai*, stprus. *Weppren*. Že Miklošič, 381, primerja stvn. *ebur*, nvn. *Eber*, ags. *eofor* »veper«, stnord. *jǫfurr* »knez« < pgerm. **ebura-* in lat. *aper* »merjasec« z *a-* po *caper* (Walde-Hofmann I, 56). Morda je sorodno tudi trak. ἔβρος »kozel« (Blumenthal, IF IL, 174). Slov. **v-* razlagajo s protezo (Pedersen, KZ XXXVIII, 311; Meillet, Et., 410), ki pa v balto-slov. ni regularna, posebno pred **e-*. Balto-slov. **u̯ẽpri-* izkazuje *i*-jevsko osnovo (zaradi r. csl. instr. pl. *veprьmь* je manj verjetno balto-slov. **u̯ẽpri̯a-* (tako Trautmann, BSW., 351), saj bi to moralo dati **u̯ẽpiri̯a-*), ki je lahko podedovana ali nastala iz ide. konzonantne. Germ. **ebura-* sicer kakor lat. kaže na tematsko fleksijo, vendar je germ. *-ur-* < **-r̥-* najlažje razložljivo z domnevo o nekdanji atematski, v kateri se je *r̥* v nekaterih oblikah nahajal pred *i̯* ali pred začetnim konzonantom končnice. Miklošič, Lex. pal., 61, navezuje balto-slov. besedo na ide. koren **u̯ep-* »metati, sipati«, prim. sti. *vápati* »metati, trositi (semena)«, s čimer soglašajo Berneker, IF VIII, 283 s.; Mühlenbach-Endzelin IV, 539; Vasmer I, 183; Pokorny, 1149, ki pomen balto-slov. precizira kot »osemenjevalec«.

Trautmann, l. c., dostavlja, da sta stvn. *ebur* in lat. *aper* le rimajoči se besedi. Machek[2], 684, domneva, da so razlike (v vzglasju) med balto-slov. na eni in lat. ter germ. (idr.) besedo na drugi strani posledica tabuja. Če je ide. izhodišče **u̯epri-* (tvorba tipa sti. *áŋghri-* (f.) »stopalo« (?)), je vzglasni **u̯-* v germ. in lat. lahko odpadel po disimilaciji. Glej tudi *leprîn.* M. S.

vẹ́ra I (f.) »fides, religio«, tudi »kredit«, npr. *na vero dati*; »Treue« v *pri moji veri* »bei meiner Treu«, »dana beseda«, npr. *na veri živeti* »na koruzi, v konkubinatu«; adj. *vẹ́ren, -rna* »gläubig, treu«, tudi »pogumen« (Polica; Štrekelj, LMS 1894, 52), semkaj *vẹ̑rnik*, f. *-ica* »der, die Glaubige«, abstr. *vẹ́rnost* (f.); adj. *verljȉv, -íva* »leichtgläubig«, *vẹ̑rski* »Glaubens-«, subst. *vẹ̑rstvo* »religija«, v. *verováti, -ȗjem* (impf.) »credere« > dial. *vẹ́rvati, vẹ́rjem* (adj. *vẹ́roven, -vna* »ki mu gre verjeti, verjeten«, *vẹ́rovnik* »vernik«), *vẹ́riti se, -im se* (impf.) »priduševati se, zaklinjati se«, *pre-vẹ́riti, -vẹ̑rim* (pf.) »prepričati, pripraviti k drugi veri«, danes »überprüfen« (*prevẹ̑ra* »prazna vera, superstitio, Aberglaube«, *preverljȉv, -íva* »prepričljiv«), *u-v.* (pf.) »prepričati«, *za-v.* »zagotoviti«, *za-v. se* »priseči, zarotiti se, zatopiti se z mislimi« (v 18. st. pri Pohlinu *ſavira* »superſtitio«), *iz-v. se* »seinem Glauben untreu werden«, z dodatno nikalnico *iz-ne-v. se* »isto«; *po-v.* »potrditi« (zanikano *ponevẹ́riti* »ponarediti«), po hrv. zgledu »anvertrauen«, *o-v.* »potrditi«, sekundarni impf. *-vẹ́rjati, -am*; v kompoz. *veronáuk, verou̇̀k, -úka* »verski nauk«; kalk po n. je *verodostọ́jen* (tudi *vẹ́re dostọ́jen*) »glaubwürdig«, po r. zgledu je tvorjeno *verolọ́men, -mna* »treubrüchig« itd.; v Briž. spom. *I mo vueru* »et fidem meam« (I, 31), *naſu prau( )dnu vuerun* (instr.) »et recta confessione« (II, 105), *I vueruiu* »et credo« (I, 8), *toſe uueruiu* »itaque credo« (III, 4–5); v 16. st. *vera* »fides«, *vern* »fidelis«, *veriti, verovati* »credere« (Megiser), *vera* (Trubar), v 17. st. *vera* »fede«, *veren* »fedele«, *vernic* »fedele« (Alasia), *vera, verovati, verouati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vera* »fides, religio«, *verováti* »credere« (Kastelec-Vorenc), *vira* »fides«, *virn* »fidelis« (Pohlin), *vira* »Glaube«, *virn* »glaubig«, *verjem, verujem* »glaube« (Gutsmann). Atpn. *Vẹ̑ra* je povzet po drugih slov. jezikih, prim. r. *Véra*, č. *Věřislav* (navaja Miklošič, PN, 46), prim. tudi gr. πίστις »vera« in lat. *fides* »isto«, oboje tudi atpn. osnova

Prim. stcsl. *věra* »fides, superstitio«, *věrьnъ* »fidelis«, *věriti, věrovati* »credere«, sbh. *vjȅra, vjȅriti, vjȅrovati*, mak. *vera*, blg. *vjára*, r. *véra*, ukr. *víra*, br. *véra*, p. *wiara*, č. *víra*, slš. *viera*, gl., dl. *wěra*. Psl. **vě̋ra* (adj. **vě̋rьnъ*, denom. **vě̋riti* in **vě̋rovati*) < ide. **u̯ḗrā*, prim. iz tega še pgerm. **u̯ērō* > stvn. *wâra* »zaščita, milost«, srvn. *wāre* »pogodba, mir«, ags. *wǣr* (f.) »pogodba, zvestoba, zaščita«, stnord. *Vár* »boginja prisege o zvestobi«, pl. *vārar* »zaobljube zvestobi«. To je tvorjeno iz korenskega subst. **u̯ēr-* »zaupanje, zvestoba, soglasje«, ki se ohranja v gr. (Ϝ)ῆρα »usluga, všečnost«, pri Homerju ἦρα φέρειν »narediti uslugo«, in v adj. **u̯ēro-* »katerega značilnost je zaupanje« > »zanesljiv« > »pravi« v lat. *vērus* »resničen, pravi«, stir. *fír*, stvn. *wâr*, nvn. *wahr* »isto«, v kompoz. gr. ἐρίηρος »ljub, drag«, ἐρίηρες (pl.) »zaupniki«, ἐπιήρανος »prijeten, všečen«, kimr. *cywir* »pravi, resničen, zvest, zanesljiv« < **k'om-u̯ēro-* (zaradi kratkega *e* v prvem zlogu manj verjetno tudi v lat. *sevērus* »resen, strog«, če < **sed-u̯ēro-* »brez prijaznosti«), stnord. *ǫllværr* »prijazen, gostoljuben«, stvn. *alauuari*, srvn. *alwære* »preprost«, nvn. *albern* »aboten, bedast« iz baze **u̯er(H)-*, ki jo Pokorny, 1165, pomensko rekonstruira »(izkazovati) prijaznost«, Seebold, IF LXXVIII, 146 ss., pa enači z **u̯er(H)-* »paziti, biti pozoren, opazovati« v toh. A *wräṣ*, B *warṣṣäm* »dišati«, lat. *verērī* »spoštovati, bati se«, lot. *vērtiês* »gledati«, pgerm. **u̯ara-*, **u̯arō* »pozornost« (denom. stvn. *biwarôn*, nvn. *(be)wahren* »(o)hraniti«, kompoz. nvn. *wahrnehmen* »opaziti«). Star. povezava z iran. korenom *var-*, ki označuje svobodno izbiro vere, prim. av. *varəna-* »prepričanje, vera, veroizpoved« (tako Miklošič, 389, z rezervo Meillet, RÉS VI, 170 s., Études, 169; Vasmer I, 184) ni zanesljiva (Cvetko Orešnik, MPBIJO, 31), ker je to lahko iz **u̯el(H)-* »želeti, hoteti«. Glej tudi *verjẹ́ti.* M. S.

véra II (f.) »vojna« v rez. *wéra* (Steenwijk, SDR, 326; B. de Courtenay, Mat. I, 18).

Izposojeno iz furl. *uère* »vojna«, it. *guèrra* »isto« (Mende, RLS, 119), frc. *guerre* (> prov., katal., špan., port. *guerra*), srlat. *guerra*, kar je v rom. jezike prišlo prek stfrank. **werra*, prim. stvn. *wërra* »prepir, boj« (Battisti-Alessio, 1890). M. F.

verderame (m.) »modra galica« v primor. *verde'rame* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 143). Beseda je širše znana v slovenski Istri, npr. *vərdə'rame* (Malija, Padna, Gažon itd.; Cossutta, PV, 177). V Marezigah se poleg *vərde'rạme* uporablja starejše *vədər'jọl* (Cossutta, l. c.).

Izposojeno iz it. *verderàme* »modra galica, tj. bakrov sulfat s kristalno vodo za škropljenje trt«, furl. *verderàm* »isto«, *verderamâ* »škropiti trto z raztopino modre galice« (Pirona, VF, 1266), ben. it. *verderàme* »bakrov sulfat; modrikasto zelena snov v prahu, ki se uporablja v medicini, slikarstvu« (Boerio, DV, 787). Beseda je sklop iz adj. *verde* »zelen« in *rame* »baker«. Modra galica je tu poimenovana po značilni zeleni barvi. Knjižna sin. sta *modra galica, vitriọ̑l*, dial. *vidrijol*. Glej tudi *vidrijol* in *vitriọ̑l.* M. F.

veréja (f.) »steber, kol, na katerega je pritrjena lesa; v plotu kol z odprtinami, v katere se vtaknejo late; zatič pri dvojnem jarmu«, po Miklošiču, 382, tudi »ograja« in »kol za vzvod«; pri Janežiču *veríja* »kol, na katerega je pritrjena lesa«. Pleteršnik navaja po Valjavcu tudi *'jeverẹ́ja* »kol v plotu, Zaunpfahl«.

Prim. stcsl. *verěja* »vectis«, r. *verejá*, akz. *-ú* »kol, na katerega je pritrjena lesa, podboj« (prevzeto v hrv. pri Stulliju *vereja* »stipite, postis«), ukr. *veréja* »tečaj pri vratih; steber, na katerega je pritrjena lesa«, br. *verajá* »steber, na katerega je pritrjena lesa«, p. *wierzeja, wierzaja* »isto«, pl. *wierzeje* »lesa«, č. *veřeje, veřej* (analogno po *stěžej*) »steber, na katerega je pritrjena lesa«, slš. *veraj* »isto«. Psl. **verějȁ*, **verejȁ* je tvorjeno iz **ver-tī́* »zatikati, vtikati«, prim. stcsl. *vъvrěti* »vtakniti«, *provrěti* »prebosti«, lit. *vérti* »vdeti«, lot. *vērt* »vdeti, nizati, vesti« iz ide. **Hu̯er-* »vtakniti, zatakniti« (Miklošič, 382; Trautmann, BSW, 352; Vasmer I, 188; Pokorny, 1160, ki rekonstruira bazo **u̯er-* »zapreti, pokriti«; LIV, 203, brez slov. nominalnega gradiva). Psl. **verějȁ* je torej kol, na katerem je nataknjena lesa. K besedotvorju prim. r. *kolejá*, ukr. *kólija* »kolesnica« < **kolějȁ*, prvotno »sled, ki jo pustijo kola«. Dalje glej *-vrẹ́ti, vrnílo, verẹ́nka, veríga, veríle.* M. S.

verẹ́nka (f.) »vrata v plotu« (jvzh. štaj.). Tvorjeno iz pas. ptc. **verenъ̏* (prim. *pletẹ́nka* ≤ **pletenъ̏*) z domnevnim pomenom »zataknjen, nasajen« glagola **vertī́* »za-

tikati, vtikati« poleg »zapirati«, prim. iter. v r. *verátь* »vtikati« in enako tvorbo iz ptc. z drugačnim pomenskim razvojem v ukr. *verénka* »vrsta« in podobno r. *veréníca* »isto«. Dalje glej *-vrẹ́ti, veríga, verẹ́ja.* M. S.

verȇsovati, *-ujem* (v. impf.) »po fantovsko ponoči kričati in ukati« (jvzh. štaj.). Nejasno, morda prevzeto iz madž. *virraszt* »bedeti«, prim. od tod pkm. *verostováti, virostováti*, v Beltincih *verostüvati* »bedeti« (Novak, Slovar, 119). M. S.

veriga (f.) »catena« (kraš., dol.), »člen verige« (dol.), »obroč v vratih, v katerega se vtakne viseča ključavnica, linga« (Murko, Caf), »zapah« (Caf), »klada pri vinski preši, ki pritiska na tropine« (vzh. štaj.), dem. *verížica*, adj. *verížen, -žna* »Ketten-«, v. *verížiti, -îžim* (impf.) »delati verigo, zvijati se kot veriga, nastaviti klado pri preši«, pf. *zverížiti*; subst. *verigáč* »zapah« (pkm.), *verîžnik, verîžnjak* »Türklammerkolben, Narbeneisen« (Caf), *verîžar* »kovač, ki izdeluje verige«; v 16. st. *ſe ſueshe ſdueima uerigama* (Trubar); z drugim suf. je *verúga* »catena«, pl. v jnotr. *verûgɣe* (Rigler, Jnotr. gov., 169) in kostelsko *ve'rü:ge* (Gregorič, Gradivo) (prim. kajk. *veruga* »člen verige«, pri Habdeliću »zapah«), v. *zverúžiti, -ûžim* »zverižiti« (Caf), v 16. st. *veruga* »catena« (Megiser), 18. st. *verûga* »catena, vinculum« (Pohlin), *veruga* »Kette« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *veriga* »catena«, csl. tudi *veruga* »isto«, sbh. *vèriga, vèruga*, tudi pl. tantum *vèrige, vèruge* »isto«, čak. *verȕga, verȕge*, mak. *veriga*, blg. *veríga, verúga*, r. *veríga* »isto«. Iz slov. jezikov je rum. *verigă*, alb. *verigë* »veriga«. Psl. **verĩga, *verũga* je tvorjeno iz **vertĩ, *vь̑rǫ* »zapirati, zatikati, natikati, vtikati« (Miklošič, 381 s.; Trautmann, BSW, 351 s.; Skok III, 578; Vasmer 1, 189). K tvorbi z redkim suf. **-iga* prim. **čepĩga, *čapĩga* »držalo, ročica« ob **čepĩti* »zgrabiti, natakniti«; pogostejši suf. **-uga* je znan še npr. v **bělũga* »nekaj belega; bela zemlja, bela riba«, **kalũga* »kaluža« (Slawski, SP I, 66, 68, ki domneva, da je **verĩga* iz **verýga*). Glej tudi *verẹ́nka, verẹ́ja, -vrẹ́ti, vȓv.* M. S.

veríle (f. pl.) »hlodi, v katerih se žagi pri žaganju jarem gori in doli premika«, tudi *vírje* (f. pl.) »isto« (poh.).

Štrekelj, Lwk., 6, povezuje z **verějá*, pri čemer pomenska in formalna stran nista pojasnjeni. Ker je najverjetnejša pomenska rekonstrukcija psl. glagola **vertĩ* »zatikati, vtikati« poleg »zapirati«, so *veríle* lahko *»hlodi, ki zatikajo, ovirajo žago pri žaganju«. Če varianta, ki je pri Pleteršniku zapisana kot *vírje*, temelji na dial. **veịrje*, to kaže na izvorno **věr'ę*. V poh. sta namreč akcentuirani *i* in dolgi *ě* sovpadla v *ẹ̄ị* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 165 s.). Poh. *veríle* bi bilo torej iz podaljšane stopnje pl. k **věrĩdlo*. K feminizaciji nevter v poh. prim. *drevȇsa, ụękna* (o tem Ramovš, o. c., 167). Dalje glej *-vrẹ́ti, verẹ́nka.* M. S.

verjẹ́ti, *-jámem* (v. impf.) »credere«, adj. *verjẹ́ten, -tna* »credibilis«, *verjẹ́tek, -tka* »vera«; v 16. st. *veryet, veryamem* (Trubar; Ramovš, Zbrano delo I, 88, II, 473), v 17. st. *verjeti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *verjeti* »credere« (Kastelec-Vorenc), *virijẹti, virijamem* »glauben«, *virijẹtn, virjẹtn* »credibilis« (Pohlin), *verjamem* »glaube« (Gutsmann).

Prim. stcsl., str. *věrǫ jęti* »credere«, r. *verojátnyj* »verjeten« (prevzeto v sbh. *vjȅrojātan* »isto«; vendar dial. tudi »lahkoveren, naiven«, kar utegne biti domače (ARj XXI, 97)). Sklop iz zveze **vě̋rǫ jęti* »vzeti vero, zaupanje« s sinkopo medglasnega *-o-* (Miklošič, Lex. pal., 122). R. *-o-* razlagajo z naslonitvijo na kompoz. z veznim *-o-* (Fraenkel, JA XXXIX, 74 ss.; Vasmer I, 189). Če je psl. **vě̋ra* iz korenskega subst. **u̯ēr(H)-* k **u̯er(H)-* »paziti, biti pozoren, opazovati«, je zveza lahko ožje sorodna z nvn. *wahrnehmen* »zaznati, zagledati, začutiti« k stvn. *wara* < pgerm. **warō* »pozornost«. Dalje glej *vẹ́ra I, jẹ́ti.* M. S.

vèrklin (m.), g. *-a* »lajna«, *vèrklati, -an* (impf.) »lajnati, veliko govoriti« (pkm.; Novak, Slovar[2], 165).

Kakor madž. *verkli* prevzeto iz n. *Werklein* > avstr. n. *Werkel* »lajna«, kar je dem. od *Werk* »delo, izdelek« (Grimm, Wb. XIV/I,2, 352; EWU, 1623; Novak, l. c.). M. S.

vért (m.), g. *-a* »gospodar, vinogradnik«, f. *vertînja* »gospodinja«, v. *vértivati* »gospodariti« (vse pkm.; Novak, Slovar[2], 165); v zahodnejših dial. *bȋrt* »gostilničar, krčmar«, f. *bȋrtinja* »krčmarica«, *birtȋja* »krčma« (SSKJ I, 136), kostelsko *'bè:rt, 'birtaš* »krčmar«, *'bè:rtèn'a* »krčmarica«, *'bè:rtèja* »krčma« (Gregorič, Gradivo), cerklj. *'biẹrt, 'bi:rt, 'bi:ərt* »krčmar« (Kenda-Jež, Gradivo), sav. *birt* »gospodar« (Weiss, Mag., 36); v 17. st. *Arzatom, inu Bertu plazhal* (Janez Svetokriški).

Kakor hrv. *bȉrt, bȅrt* »krčmar«, na Žumberku tudi *bȉrtāš, bertâš* »isto«, f. *birtàšica, bertašȉca, bȅrtinja* »krčmarica«, širše štok. *bìrtija* »krčma«, na Žumberku *bertȉja* »isto« prevzeto iz n. *Wirt* »gostitelj, gospodar, gostilničar« (Skok I, 155 s.; Striedter-Temps, DLS, 92) < pgerm. **u̯erdu-* »hišni gospodar«, prim. got. *waírdus* in dalje stir. *ferthigis* »hišni oskrbnik, ki je odgovoren za goste« < **wertikassu-* (Kluge[22], 795). F. sln. *bȋrtinja*, hrv. *bȅrtinja* je tvorjeno kakor *gospodínja* (v pkm. celo z analognim akcentom) in je domnevno samo slučajno podobno z n. f. *Wirtin*. Subst. *birtȋja* ima sufiks po *oštarȋja.* M. S.

vẹ́ruh (m.), g. *-a* »kadilo«, tudi »Asarum europaeum«; v 16. st. *veruh* »kadilo« (Trubar, Dalmatin), dial. *víruh, vîrh, vîreh* »Asarum«, l. 1607 *veric* »incenſo« (Alasia), v 18. st. *verih* »thus, kadilu«, *verihaft* »thureus« (Kastelec-Vorenc), *virh* »Thus, inſensum, Aſarum« (Pohlin), *vierih, virh* »Weihrauch« (Gutsmann). Medved navaja tudi *ûreh* »Asarum«.

Izposojeno iz srvn. *weyrochwurz* »Asarum europaeum«, *wîhrouch, wîrouch, wîrôch* »kadilo« (Grafenauer, Razpr. I, 366; Marzell, Wb. Pfln. I, 460; Striedter-Temps, DLS, 245). Glej tudi *úrhovica.*

[Iz srvn. predloge pred diftongizacijo *î* > *ei* je bilo tako kot sln. dial. *víruh* izposojeno gl., dl. *woruch* »kadilo« z internoluž. labializacijo *vy-* > *wo-* (Schuster-Šewc, HEWb., 1662). – M. F.]

vȇrz (m.), g. *-a* »stih«, adj. *vȇrzen, -zna*, v 16. st. *Potle en Pſalm, en Cor Latinski en Vers … se poye* (Trubar).

Prevzeto prek n. *Vers* iz lat. *versus, -ūs* (m.) »verz« < »vrstica, vrsta« < »obrat, obračanje«, kar je tvorjeno iz *vertere* »vrteti, sukati, obračati«. Pomenski prehod »obrat, obračanje« > »vrstica, vrsta« se je lahko izvršil prek vmesnega *»obračanje konja na koncu njive« (Kretschmer, Glotta IX, 225) ali »obračanje zemlje s plugom in s tem nastala brazda, vrsta« (Walde-Hofmann, 763). Iz lat. adj. *versālis* »verzen, vrstičen« je prek n. *Versal* prevzeto sln. *verzâlka* »velika črka«, tj. »črka, uporabljena

na za četku verza ali vrstice« (Kluge,[22] 762, Pfeifer, EWD[2], 1508). Sin. *stîh* je v 19. st. prevzet iz r. *stích*, kar je iz gr. στίχος »verz, vrstica, vrsta«, prvotno »bojna vrsta« (Miklošič, 323; Vasmer IV, 15) k στείχω »stopati, korakati, hoditi« (Frisk II, 783). M. S.

vȅs (pron.), f. *vsȁ*, n. *vsȅ*, pl. m. *vsȉ*, f. *vsȅ*, n. *vsȁ* »omnis, totus«, dial. pkm. *vès*, *fsà*, *fsè* (Novak, Slovar[2], 165), kor. obir. *wə̀s* (Karničar, Obir, 35), gor. *və̏s*, *usȁ*, *usȅ*; ben. *'vas* (Špeter Slovenov; Logar, DJR, 315), tersko f. *sȍu̯sa*, n. *sȍu̯se*, pl. m. *sȍu̯si̯ȉ*, *sȕsi* < **sь* + **vьsь* (Ramovš, Hgr. VII, 54), adv. *povsȅm*, star. *po vsȅm* »popolnoma, čisto; ganz«, v sklopih z vprašalnicami *vsekȁm*, *vsekȁmor* »kamor koli; überallhin«, *vsekdȅ*, *vsekdȇr*, *vsîkde*, *vsîkod* »povsod, überall« (= sbh. *svȁgde* < **vьchъ-g-de*; brez partikule *-g(ъ)* še stcsl. *vьsьde* »ubique«, r. *vezdé* »povsod«), *vsekọ̑d* »überall herum«, *vsȅkda*, *vsȅkdar*, pkm. *vsîkdar* »vedno, immer«, *vsekáko*, *vsekȁkor* »jedenfalls«, *vseskọ̑zi* »vedno, immer« (pkm.), v 17. st. *vſeskuſi*, *uſeskuſi*, *vſe skuſi* (Janez Svetokriški), tudi »povsem, vsekakor, durchaus« (Cigale), *vsevdȋlj* »kar naprej, fortwährend«, *vsemogȍč*, *-ọ́ča* »omnipotens«, *vsemogọ́čen*, *-čna* »isto«, *vsegamogȍč*, *-ọ́ča* (avtorji 16. in 17. stol. pišejo tudi *vſega mogozh*), *vsegamogọ́čen* »isto«, *vsevéden*, *vsegavéden*, *-dna* »allwissend«, *vsevẹ́den*, *vsegavẹ́den* »allsehend«; v Briž. spom. akz. sg. m. *vuez*, *vuiz*, g. *uzego*, *uzega*, lok. *uzem*, g. pl. m. *uzch*, *usch*, *uzeh*, dat. *uuizem*, *uzem*, *vzem*, akz. *uze*, akz. pl. m. *uza*, v 16. st. *vuus*, *vſa* (Megiser), *vuſs*, g. *vſiga*, *uſiga*, g. pl. *vſeih*, *vſeh* (Trubar; Rigler, Začetki, 52 s.), v 17. st. *vus*, g. *vſiga*, f. *vſa*, pl. *vſi*, f. *vſe* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vus* »totus«, g. *vſiga*, f. *vſá* (Kastelec-Vorenc), *vefs*, *vſa*, *vſe* (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vьsь*, f. *vьsa*, *vьsja*, n. *vьse*, sbh. *sȁv*, *svȁ*, *svȅ*, hrv. čak. *vȅs*, *svȁ*, *svȅ* poleg *vȁs*, in *svȁs*, *svȁ*, *svȅ* (Vrgada), kajk. *vȅs* (f. *sȁgo*), *sȁ*, *sȍ*, mak. *se* »vse« (in »vedno«, »povsod«), *siot*, *seta*, *seto* »ves«, arh. pl. tudi *si* »vsi«; *sa* »ves« (pred časovnimi oznakami, npr. *sa leto* »vse poletje«, *sa zima* »vso zimo«), blg. *vsíčko* »vse«, *vsíčki* »vsi«, *vsíčkijat*, *-kata*, *-koto* »ves«, r. *vésь*, *vsjá*, *vsë* (str. brez palatalizacije v Novgorodskem Sinodiku akz. f. *vchu* in analogno *vche* ter v listini iz l. 1192: *vchu tu že zemlju chutinskuju*), ukr. *uvésь*, *usjá*, *usé*, tudi *vvésь* in *vésь*, br. *uvésь*, *usjá*, *usë*, p. sg. g. *wszego*, f. *wszej*, d. *wszemu*, f. *wszej*, pl. g. *wszech*, d. *wszem*, akz. *wsze*, polna paradigma *wszystek*, *-tka*, *-tko*, stč. in star. č. *veš*, *vše*, *vše*, č. *všechen*, *-chna*, *všecek*, *-cka*, slš. *všetok*, *-tka*, *-tko*, gl. *wšón*, *wša*, *wšo*, dl. *wšen*, *wša*, *wšo*. Psl. **vьchȅ*, **vьchȃ*, **vьchȍ*, prim. dalje lit. *vìsas*, *visà* »ves, vsa«, *vìs* »vse«, lot. *viss* »ves«, stprus. *wissa* »vse« < ide. **u̯i-só-* (Kopečný, ESS II, 739 s.) poleg **u̯i-k'u̯o-* > sti. *víśva-* »vsak, ves«, av. *vīspa-*, stperz. *vispa* »isto«, kar je tvorjeno iz ide. **u̯i-* »narazen« (Fraenkel, 1264; Pokorny, 1176, ki pritegne tudi gr. ϝίσϝος, ἴσος »enak«) in je torej prvotno pomenilo »razširjen, splošen«. Enako kot **u̯i-k'u̯o-* je tvorjeno **se-k'u̯o-* *»nahajajoč se pri sebi, oddeljen« > lat. *secus* »poleg, zadaj, drugače«, stir. *sech* »proti, prek, namesto, drugačen kot, brez«, srkimr. *heb* »proti, brez«, korn. *heb*, srbret. *hep* »brez« (Klingenschmitt, Lautg. und Etymologie, 208 ss.). Vsaj zaradi balt. gradiva rekonstrukcija **u̯i-sk'-* (tako Schuster-Šewc, HEWb., 1694) ne ustreza. Fonetično nemogoče tudi Machek, ZSlPh XXII, 224, Machek[2], 685 s., ki ima balt. besede za izposojenke iz slov. in izhaja iz **u̯ik'-* »vas«. Glej tudi *vsâk*, *vesọ̑ljni*, *vsedánji*, *vsemîrje*, *svînsveti*, *sȁj*, *povsọ̑d*, *vsȅlej*, *vȅzda II*, *vserọ̑d*, *vselik*, *vsóta*. M. S.

vẹ́sa (f.) »tehtnica« (Vrtovec, Levstik).

Prevzeto iz csl. *věsa* »tehtnica« (Pleteršnik II, 762), kar je verjetno kol. od *věsъ* »isto« < »utež«, prim. r. *vés* »teža«, *vésitь* »tehtati«. K semantični motivaciji prim. lat. *pondus*, *-eris* »utež, teža« k *pendere* »obesiti« (Miklošič, Lex. pal., 122; Vasmer I, 191). Dalje glej *vẹ́siti*. M. S.

vesẹ̑l (adj.), f. *-a* »laetus, hilarus, alacer«, abstr. *vesélje* (n.) »gaudium, laetitia, hilaritas«, dem. *veséljce* (n.), redkeje *vesẹ̑lost*, *-i* (f.), *veselọ̑st*, *-i* (f.) »isto«; *veselják*, *-a* »ein lustiger Geselle, Lebemann« (denom. *veseljáčiti*, *-âčim* (impf.) »lüstig leben«), *veselíca* »zabava« in »narodna erotična pesem« (gor.) v. *veselíti*, *-ím* (impf.) »hilare, exhilarare, delectare«, pf. *ob-*, *o-*, *po-*, *raz-*, *vz-*, *z-*; dol. in vipav. tudi *veselẹ́ti*, *-ím* »veseliti«, *veselováti se*, *-ûjem se* (impf.) »zabavati se, sich unterhalten«, adj. *veseljȉv*, *-íva* »delectans«; iz adj. *vesẹ̑len*, *-lna* »vesel« (= csl. *veselьnъ* »hilarus, iucundus«), izpričanega pri Gutsmannu in Murku, je tvorjeno *veselník*, *-a* »Erfreuer, Tröster« (Caf), *vesẹ̑lnost*, *-i* (f.) »veselje« (Gutsmann, Murko, pkm.); semkaj kravje ime *Vesẹ́lka*, cgn. *Vesel*, *Veselko*, atpn. *Veselko*, *Veselka* (po lat. *Hilarius* < gr. Ἱλάριος); v Briž. spom. *primete vuecsne vuezelie* »accipite gaudium aeternum« (I, 34), v 16. st. *veſel* »alacer, laetus«, *veſeliti* »consolari, solari«, *ſe veſeliti* »gaudere« (Megiser), v 17. st. *veſſeu* »allegro«, *veſſelie* »allegrezza« (Alasia), *potroshtan inu veſsel*; *ſerze reſveſseliti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *veſſèl* »alacer, festivus, hilaris, perlaetus«, *veſſelje* »delicium, exultatio«, *veſſeliti*, *obveſſeliti*, *rešveſſeliti* »exhilarare, pergaudere, recreare« (Kastelec-Vorenc), *vesẹl* »laetus, hilaris«, *vesêle* »gaudium«, *vesélim* »gaudere, lætari« (Pohlin), *veſel* »freudig, froh«, *veſelen* »freudig, erfreulich, fröhlich, lustbar«, *veſele* »Freude, Lust«, *veſeliti ſe* »sich freuen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *veselъ* »hilarus, gratiosus«, *veselije* »laetitia«, sbh. *vȅseo*, *-la*, *vesélje*, hrv. čak. *vȅsē*, *veselȁ*, *vȅselo*, *vesëljē* (Vrgada), v Posavini *vesélje* in *vesëljē* (Jurišić, Rječnik, 230), mak. *vesel* »vesel«, *veselko*, *veselnik* »veseljak«, blg. *vésel*, *vesélie*, r. *vesëlyj*, ned. obl. *vésel*, *veselá*, *véselo*; *vesélьe*, ukr. *vesélyj*, br. *vjasëly*, p. *wesoły*, ned. obl. *wesół* »vesel«, *wesele* »svatba«, stp. *wiesioły* »vesel«, č. *veselý* »vesel«, *veselí* »veselje, veselica«, slš. *veselý*, gl. *wjesoły*, dl. *wjasoły*. Večina gradiva (vključno z denom. **veselíti*, *-íšь* in abstr. **veselъjȅ*) kaže na psl. **vȅselъ*, *veselȃ*, **vȅselo*. Na **veselȅ* kaže **vesȅlьje* (r., blg., čak.) in d. obl. **vesȅlъjь* > r. *vesëlyj*, hrv. dial. *vȅselī* (Dubrovnik). Prim. dalje lot. *vęsęls* »zdrav, nepoškodovan« < **u̯es-elo-* : **U̯es-eli̯ā* > ilir. atpn. *Veselia* »Felicitas«, ki je izpričan na Braču (Krahe, IF LVII, 113), *Vesclevesis*, ki ustreza sti. *vasuśravas-* »ki je slaven po bogastvu«. K besedotvorju prim. psl. **debelȅ* < **dheb-elo-* iz korena **dheb-* »močan, trden«. V drugih ide. jezikih je izpričano *u*-jevsko deblo, prim. sti. *vásu-* »dober«, av. *vaŋhu-*, *vohu-* »isto« < **u̯esu-* (prim. **u̯es-u̯-ā* > stir. **feb* »odličnost«, izpričano le dat. sg. *feib*) : **u̯osu-* > stir. *fó* »isto«, luvij. *wašu-* »dober« : **u̯ēsu-* > stir. *fíu* »častivreden«, kimr. *gwiw* »isto«, bret. *gwiou* »vesel«; z metatezo **eu̯s-* v got. kompar. *iusiza* »boljši«, stcsl. *unьjь* »isto«. Adj. **u̯esu-* »dober« Pokorny, 1171, 1174 s., navezuje na koren **u̯es-* »jesti, biti dobre volje« v het. *u̯eši-* »paša«, *u̯ešii̯a-* »pasti, voditi«, sti. *ánu vāvase* »je pojedel«, av. *vastra-* »gobec«, srir. *fess* »jed«, kimr. *gwest* »trden«, ags. *wesan* »jesti«, stvn. *firwesan* »porabiti«, stnord., stvn. *wist* »jed«. Osnovna literatura: Miklošič, 386 (ki napačno povezuje sti. *vásti* »želeti, hoteti« in psl. **vesnȃ*), Vasmer I,

191; Schuster-Šewc, HEWb., 1618 s.; Mayrhofer, EWA II, 533 s. Glej tudi *obesêlje*. M. S.

vẹ́siti, *vẹ̑sim* (v. impf.) »suspendere«, pf. *iz-*, *na-*, *o-*, *ob-* (> *obẹ́siti*), *po-* (analogno po *obẹ́siti* tudi *pobẹ́siti* »povesiti«), *pre-*, *pri-*, *raz-*, *za-v*., sekundarni impf. *-vẹ́šati*, *-am*, iter. *-veševáti*, *-ûjem*; pkm. *vèsiti*, *véisin* »obešati«, *vèsnoti*, *-en* »miniti« (Novak, Slovar[2], 165), k slednjemu pomenu prim. *jȇnjati* »nehati« < bav. n. *hengen* »obesiti« in »nehati«; subst. *vẹ̑s* (f.), *vẹ́sa* »viseči položaj, Streckhang«, v. *vẹ̑skati* »hangeln«; *vesíšče*, *vẹ́ša* »prostor za obešanje«, *vẹ́šalo* »vsak kuhinjski pripomoček, ki se obesi na steno«, pl. *vešála* »vislice« je v 19. st. povzet po sbh., *vẹ̑šenka*, *obẹ̑šanka* »viseča ključavnica«, *obesîlnica* »isto«, adj. *vẹ́sen*. *-sna* »Hang-«, semkaj verjetno *vẹ̑s*, *-a* »ostrešje, Dachgerüst« (Miklošič, Caf, štaj.) < *»nagnjenost, nagib«; številne prefigirane nominalne tvorbe, npr. pl. *obesîlnice* »vislice«, *obẹ̑šenec*, *-nca* »suspensus«, *obešenják* »isto« in »malovreden človek«, *obẹ̑sek* »das Angehängte«, *obešálo* »vislice« in »obešalnik za obleko«, *izvẹ̑sek*, *-ska*, *izvẹ̑ska* »Aushängeschild«, *zavẹ̑sa* »Vorhang«, *privẹ̑sek*, *-ska* »Anhängsel«; v Briž. spom. *i po lezv vuesachu* »et arboribus suspendebant« (II, 102), v 16. st. *brumne vesi* (Krelj), *obeſsiti*, *obeshen* (Trubar), *gori obeſſiti* »suspendere«, *obeſhaine* »fufpendium« (Megiser), v 17. st. *obeſſet* »appiccare«, *obeſſit* »impiccare« (Alasia), *obeſit* (Janez Svetokriški), v 18. st. *obeiſiti* »suspendere, suffigere, appendere, affigere«, *gori obeiſhenîe* »suspensio«, *Te male taty na galge obejſhajo, te velike ſa miſo poſajajo* (Kastelec-Vorenc), *obẹsem* »hangen, fuſpendere« (Pohlin).

Prim. csl. *věsiti*, stcsl. *vъzvěsiti*, *oběsiti* »suspendere«, sbh. *òbjesiti* (po napačni dekompoziciji sb. *bȅsiti*), *ìzvjesiti*, *vjȅšati*, mak. *vesi*, *obesi*, impf. *obesuva*, blg. *vésja*, *véšam* »isto«, r. *vésitь* »tehtati«, dial. tudi »obešati«; *povésitь* »povesiti«, ukr. *povísyty* »isto«, *víšaty* »obešati«, br. dial. *vésicь*, standardno *vésacь* »isto« (ÈSBM II, 91), stp. *wiesić*, p. *wieszać*, č. *věsiti*, *věšeti*, slš. dial. *ves(i)et' sa* »lebdeti, viseti v zraku (o ptiču)« (Kálal, Sl., 766; prim. sln. *orel se vesi nad svojimi mladimi*), gl. *powěsyć*, *woběsyć*, *wěšeć*, *-am*, dl. *wěsyś*, *-u* »vesiti, obešati«. Psl. **vě̋siti*, **ob-vě̋siti* (iter. **(-)vě̋s'ati*) je kavz. k stativu **vı̋sěti* (Miklošič, 392; Vasmer I, 192; Schuster-Šewc, HEWb., 1593). Glej tudi *povẹ́smo*, *vẹ́sa* in dalje *visẹ́ti*. M. S.

véslo I (n.) »remus«, dial. tudi *vésla* (f.) »veslo, lopar, velika žlica«, dem. *véselce*, denom. *vesláti*, *-âm* (impf.) »remigare«, v kompoz. *pri-*, *od-*, *pre-*, *za-v*., subst. *veslâč*, *veslár* »remex«, denom. *veslárititi*; *vẹ́slica*, *véslica*, *vésličnik* »razna loparjem podobna orodja«, *vesláj*, *-a* »Ruderschlag«, adj. *véslast*, *veslȁt*, *-áta*, *veslárski*; v 16. st. *veſlu* »remus«, *veſlati* »remigare«, *vesliza* »batillum«, *veſlar* »remex« (Megiser), v 17. st. *veslo* »remo« (Alasia), v 18. st. *vêslu* »remus«, *vẹslèza* »ventilabrum«, *véslâm* »remos adigere« (Pohlin), *veſlu* »Ruder«, *veſlati* »rudern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *veslo* »remus«, sbh. *vèslo*, hrv. čak. *veslȍ*, mak. *veslo*, blg. *vesló*, r., ukr. *vesló*, br. *vjasló*, p. *wiosło*, č., slš. *veslo*, gl. *wjesło*, dl. *wěsło*, *wjesło*. Iz slov. jezikov je rum. *vîsla*, star. *vînsla*, *vьnslъ* »veslo«. Psl. **veslȍ* je nomen instrumenti od **vestȉ*, **vezèšь* »vesti, voziti, peljati« (podobno Jarnik, Versuch, 42; Vasmer I, 182; Machek[2], 685; Skok III, 579). Rekonstruirati je treba **u̯eg'h-tló-* (Miklošič, 367; Jagić, JA XXXI, 230; Brückner, KZ XLVI, 193), manj verjetno **u̯eg'h-slo-* (tako Pedersen, IF V, 68; Vondrák, VGr.[2] I, 568; Vasmer, l. c.; Pokorny, 1120). Dalje glej *-vésti*, *vozíti*, *vọ̑z I*, *veslo III*. M. S.

véslo II (n.) »eine grobe, verleumderische Zunge«, v. *vesláti* (impf.) »grobe Reden führen«. Izpričano samo pri Murku in po njem pri Pleteršniku.

Nejasno, komaj verjetno metafora k *véslo* »remus«. Morda je to nomen instrumenti k neizpričanemu **vesti*, **vedọ* »zmerjati« (= sti. *vádati* »govoriti«), k čemur je tvorjen psl. iter. **vaditi* v r. *váditь*, sln. *váditi se* »prepirati se«. Dalje glej *váditi IV*. M. S.

veslo III (n.), g. *-a* »račja ali gosja noga« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 315); sem terminološki neologizem *veslonộžec* (m.), g. *-žca* »Pelecaniformes« (SSKJ V, 415).

Navaja tudi Pleteršnik II, 763, po Cigaletu, Term., 99: *veslonožci* (pl.), in Erjavčevem Prirodopisu živalstva, kar je tako kot hrv. kajk. *veſzlo noſni*, *plavonog*, *kay nogami kot z veſzli palva* »remipes«, *racze veſzlo noſne*, *tak guſzke* »remipedes anates« (Belostenec) kalk po n. *Ruderfüßer* »veslonožci« oz. lat. *rēmipēs* »veslonožen«. Morda je bkr. metaforično ljudsko poimenovanje nastalo neodvisno od kulturnega, enako motiviranega termina. Dalje glej *véslo I*. M. F.

vẹ̑sna (f.) »neko bajeslovno žensko gozdno bitje; vešča, vila« (Krn; Erjavec, LMS 1992–83, 334 s.), pl. kraš. *vẹsnẹ́* (Sovodnje; R. Dapit, ustno); semkaj štaj. *vesnik* »o Jurjevem zeleno opleten mladenič« (Pajek, Črtice, 64 s. (Pleteršnik zapiše *vẹ̑snik*); Kelemina, BPSL, 10, 51; Kuret, PLS I, 254) in morda *Vesina*, Kresnikova nevesta po bajki iz Vurberga (Pajek, l. c., 78). Sodobni pomen *vẹ̑sna* »pomlad« je prevzet iz drugih slov. jezikov. Mladi atpn. *Vẹ̑sna* je znan tudi v sbh. Za sln. *vẹ̑sna* je treba verjetno izhajati iz substantiviziranega adj. **vèsnьna* (z akcentom po **vèsnьnъ*); *vẹ̑snik* je zelo verjetno iz **vèsnьnikъ*, saj so sicer redke denom. tvorbe na *-ik* iz neakutiranih osnov akcentuirane na sufiksu.

Prim. stcsl. *vesna* »ver«, adj. *vesnьnъ* »veris« (sbh. *vȅsna* »pomlad« je iz r., kot pripominja Stulli), r. *vesná*, akz. *-ú* »pomlad«, ukr. *vesná*, akz. *-ú* in *vésnu*, br. *vjasná*, *-ú*, p. *wiosna*, č. vzhmor. *vesna*, laš. *vesno* (n. po *léto*), slš. *vesna* »isto«. Psl. **vesnȁ*, akz. verjetno **vesnọ̑* je tvorjeno iz ide. heteroklitičnega debla **u̯ós-r̥* ali **u̯ḗs-r̥* (v nobenem jeziku ni zanesljivih indikacij o *o*-jevski ali *ē*-jevski stopnji), g. **u̯és-n̥-s* (n.). Psl. **u̯esnȁ* je verjetno (po zgledu **jȃra*, **zimȁ*) femininizirani kol. iz šibkosklonskega debla **u̯es-n-*. Krepkosklonski sufiks se posploši v gr. ἔαρ, -ος, po kontrakciji ἦρ, -ος (n.), pri Hesych. tudi γέαρ »pomlad« < *Ϝέσαρ, lit. *vãsara* (1. a. p.), dial. tudi *vasarà* (3. a. p.) »poletje, leto«, lot. *vasara* »poletje« (sufiksov vokal je bil sodeč po varianti *vãsera* »poletje«, *vasẽris* »januar, februar«, adj. *pavãseris* poleg *pavãsaris* »pomladni«, prvotno *e* (Stang, VGr, 33); k balt. korenskemu vokalizmu prim. tudi lit. *vãkaras*, lot. *vakars* < **u̯ek(u̯)(sp)ero-*), av. lok. *vaŋri* »spomladi«, arm. *garun*, g. *garnan* »pomlad«, stir. *errach* »isto«, šibkosklonski še v sti. *vasantá-* »pomlad« (prim. *hemantá-* »zima«), gal. *uisonna* »pomlad« (navaja Billy, TLG, 160), stkimr. *guiannuin* »spomladi«, srkimr. *gwaeanhwyn*, kimr. *gwanwyn* »isto«, stkorn. *guaintoin* »pomlad« O ide. heteroklitični deklinaciji Specht, Dekl., 14, 171; Fraenkel, IF LIX, 59, 162, ZSlPh XXVI, 344; o akcentsko-prevojnih paradigmah brez obravnavanega primera Schindler, BSL LXX, 1–10, In honorem H. Pedersen, 397–400. Za

ṷēr(o)- v lat. *vēr*, *-is* (n.) in stnord. *vár* (n.) domnevajo vpliv ide. **(H)i̯eHr̥* »leto, poletje« (Porzig, Gliederung, 110 s.; Pokorny, 1174). Navezava na ide. koren **H₂ṷes-* »svetiti se« (Pokorny, l. c.), ki izkazuje vzglasni laringal v tvorbi **H₂áṷs-ōs* > gr. αὔως »zarja«, je možna le, če domnevamo izpad vzglasnega laringala v gr. ἔαρ zaradi *-r̥* (Peters, Unters., 61). Prim. tvorbo iz krepkosklonskega debla z drugačnim pomenskim razvojem v sti. *vāsará-* »svetleč se (o zori)«, pali *vāsara-* »dan« (Mayrhofer III, 172 s., EWA II, 532 s.). M. S.

vesȏljni (adj.), f. *-a* »universus«, abstr. *vesȏljnost*, *-i* (f.), neolog. *vesȏlje* (n.) »universum« (tvorjeno v 20. st. po zgledu *vsemîrje*), *vesȏljec*, *-ljca* »astronavt«, adj. *vesȏljski*; v 16. st. pri Trubarju *vuſſulna Gmaina* (navaja Rigler, Začetki, 25), pri Krelju nom. *vàs ûlni*, g. *vſiga olniga*, *ſiga ûlniga*, akz. *vſe ulnu*, lok. *po vſim ulnim*, pri Dalmatinu in Znojilšku *vus ulni*; v 17. st. *Vas voglié zuet bi conez vzau* (Alasia), *vus'volni ſvejt* (Janez Svetokriški).

Zaradi teh oblik domneva Ramovš, Hgr. II, 141 (podobno pred njim Pleteršnik II, 763) izvorno **vьsь-vol'ьnъjь* »allgemein, Welt-« < *»od vse (božje) volje«. Domneva je možna, vendar ne obvezujoča, saj so navedeni zapisi lahko posledica ljudskoetimološke naslonitve na takšno sintagmo. Beseda utegne biti v zvezi s stcsl. *vъsel'enaja* »terra habitata« (> r. *vselénnaja* »vesolje«), kar je substantivizirani ptc. od v. *vъseliti* »incolere, habitare«, pomensko specializiran kot kalk po gr. οἰκουμένη (γῆ) »naseljena (zemlja)« od οἰκέω »naseliti«. To je znano tudi v sbh., prim. *vasìonā*, *vasìljenā*, *vasìonī svljet* »orbis terrarum«, v nar. pesmi *vasìljenskī patriar*, kjer je prvotni ptc. ljudskoetimološko pojmovan kot **vьsь-silьnъjь* »ves silni« (Skok III, 568; Bezlaj, Eseji, 122). Za sln. je možno domnevati izhodiščno **vьsь-vъsel'enъjь* > po haplologiji in sinkopi **vəs-el'ni* in po ljudskoetimološki naslonitvi na *ves* (prim. *ves čiherni* »vesoljni«) in *vọ́lja* v 16. st. potrjeno *ves(v)oljni*. Dalje glej *sélo*. M. S.

vȇst (f.), g. *vestî* »védenje« in »conscientia« (v pomenu »novica, Nachricht« izposojeno iz drugih slov. jezikov, od tod denom. *obvestíti*, *-ím* (pf.), *obvẹ́ščati*, *-am* (impf.) »benachrichtigen«), adj. *vẹ́sten*, *-tna* »gewissenhaft«, pri Krelju tudi »znan« (prim. r. *izvéstnyj* »znan«); v 16. st. *veist* (Trubar; Rigler, Začetki, 15, passim), *veist* »conscientia« (Megiser), v 17. st. *véſt* »conscientia« (Kastelec-Vorenc), *veſt* »conscientia« (Pohlin), *viest* »Gewissen« (Gutsmann); pogosto s pref., pomensko usklajeno s pripadajočimi v., prim. *izpovȇst* »izpoved, izjava, priznanje«, *povȇst* »pripoved, fabula, narratio«, *pripovȇst* »isto«, v 18. st. *pripuviſt* »sententia, proverbium« (Kastelec-Vorenc), z dodanim nominalnim prefiksom *prapovȇst* »predzgodovina« (umetno in neuspešno uvedel Cigale), *prepovȇst* »prepoved, zapor, arest«, *zapovȇst* »zapoved, povelje«, *svȇst*, *zavȇst* »Bewußtsein«, zanikano *nesvȇst*, *nezavȇst* »Bewußtlosigkeit«; *zvȇst* »Gewissen, Bewußtsein«, v sklopih *navzvȇst* (adv.), *vzvȇst* (adv.) v *n./v. dati* poleg *na zvȇst dati* »razglasiti« (pkm.), v kompoz. *blagovȇst* »evangelij« (< csl.), *očivȇst* »očiten« (tudi kajk.), *samosvȇst*, *samozavȇst* »Selbstbewußtsein«, *veroizpovȇst* »veroizpoved, religija«.

Prim. stcsl. *věstь* »nuntius, rumor, fama«, *nevěstъ* »inscitia«, *sъvěstь* »conscientia«, *pověstь* »narratio, historia«, *izvěstь* »certitudo« (in adj. indekl. »certus« poleg *izvěstъ* »isto«), sbh. *vȉjest* »novica, fama«, *pȍvljest* »zgodba, zgodovina«, mak. *vest* »novica«, blg. *vést* »novica«, *póvest* »povest«, r. *véstь* »novica«, *póvestь* »povest«, ukr. *vístь*, *vístka* »novica«, *póvistь* »povest«, br. *véscь*, *véstka* »novica«, p. *wieść* »novica«, *powieść* »povest«, č. *věst*, *zvěst* »novica«, *pověst* »povest, pripovedka, govorica«, slš. *vest'*, *zvest'* »novica«, *pov̑est'* »povest«, gl., dl. *powěsć* »poročilo, novica«. Psl. **věstь* »kar je znano« (**pȍvěstь* »kar je povedano«) je abstr. iz ptc. **věstъ* »znan« (prim. csl. *věstъ* »notus«, *izvěstъ* »firmus, notus«, sln. *zvȇst* »fidelis«) < **ṷoi̯d-to-*, kar je po analogni vzpostavitvi polnega vokalizma po pf. iz ide. **ṷid-tó-*, prim. sti. *vittá-* »znan, poznan«, abstr. *vittí-* »znanje«, av. *vista-* »znan«, gr. ἄϊστος »negotov«, stvn. *giwis*, nvn. *gewiß* »gotov«, got. *unwiss* »negotov« (Trautmann, BSW, 338; Vasmer I, 192, 338; Pokorny, 1126; Schuster-Šewc, HEWb., 1143). Glej tudi *svȇst*, *zvȇst* in dalje *vẹ́deti*. M. S.

vésti I, *védem* (v. impf.) »ducere«, tudi »uspevati«, npr. *vede me* »es gelingt mir«; »biti uporaben, pomagati«, npr. *nič ti ne vede moje govorjenje*; »iti v promet«, npr. *blago dobro vede* »die Ware findet Abnahme«; *vésti se* »obnašati se, sich benehmen«, tudi »goditi se«, npr. *kako se ti vede* »wie geht es dir«, v kompoz. (pogosto kalki po n. *-führen*) *do-*, *iz-*, *na-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pri-*, *u-*, *z-*, *za-v.* (pf.), sekundarni impf. *-vájati*, *-am* je iz iter. *vodíti*; subst. *privȇdba* »Vorführung«, *zavȇdba* »Verführung«, adj. *privedljȉv*, *-íva* »vorführbar«, *zavedljȉv*, *-íva* »verführerisch«; v Briž. spom. *stranna bod crovvi zuoge uvedchu* »hospitem sub tecta sua invitabant« (II, 50—52), v 18. st. *ṡvéſti* »odvrézhi, oderbati, odlozhiti, ſavrézhi, abdicare«; *ṡvéſti ali predajati* »divendere« (Kastelec-Vorenc), *vêdem*, *vêſti* »durchbringen« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vesti*, *vedǫ*, aor. *věsъ* »ducere«, sbh. *dovèsti*, *dovèdēm*, mak. *vede* »valiti (jajca)«, *v. se* »množiti se«, *zavede* »zavesti«, blg. *zavedá*, impf. *zavéždam* »odpeljati, pokreniti, voditi«, r. *vestí*, *vedëšь*, ukr. *vestý*, *vedéš*, br. *vésci* (*vjascí*), *vjadzéš*, p. *wieść*, *wiodę*, č. *vésti*, *vedu*, slš. *viest'*, *vediem*, gl. *wjesć*, *wjedu*, dl. *wjasć*, *-wjedu*, *wjeźom*. Psl. **vestí*, prez. **vedèšь* je identično z lit. *vèsti*, *vedù*, *vẽda* »vesti, odvesti (nevesto), odpeljati, poročiti« in »povreči mladiče« (prim. zgoraj mak. *vede*), *užvèsti*, *ùžveda*, lot. *vest*, *vędu*, *vedu* »peljati«, stprus. *west* »peljati«, stir. *fedid* »peljati, nesti, prinesti« < ide. prez. **ṷédhe/o-*. Psl. aor. **věsъ* je kakor stir. konj. iz ide. aor. osnove **ṷēdh-s-*. Ide. bazo navadno rekonstruirajo **ṷedh-* »vesti, voditi, peljati« (Miklošič, 377; Trautmann, BSW, 344; Vasmer I, 177; Fraenkel, 1231 s.; Pokorny, 1115). Za tako rekonstrukcijo govori tudi het. *ṷida-* »prinesti, pripeljati«. Melchert pri LIV, 600, primerja še het. *ḫuētt(ii̯a)-* »vleči« (kar izključuje povezavo z *ṷida-*) in domneva ide. bazo **H₂ṷedhH₂-*. LIV, 600, pritegne tudi got. *ga-widan* »zvezati«, stvn. *wetan* »zvezati, vpreči« (< *»privesti skupaj«) in stir. *fedan* »vprega«, kar Pokorny, l. c., združuje pod korenom **ṷedh-* »vezati«, prim. iz tega še sti. *vi-vadhá-* »lesen nahrbtnik«, gr. ἔθμοί »vezi, spone« (Hesych.). Glej tudi *vodíti*, *vȍj II*, *vȏjka*, *vȏd*, *zavod*, *nevẹ́sta*. M. S.

vẹ́sti II, *vẹ́zem* (v. impf.) »sticken«, tudi *vésti*, *vézem* (SSKJ V, 417), *vezenína* »Stickware«, *vezílja* »Stickerin«.

Prevzeto iz sbh. *vésti*, *vézēm* (Pleteršnik II, 765), prim. dalje stcsl. *u-vęsti*, *u-vęzǫ* »ovenčati, okronati, zaplesti se«, mak. *veze* »vesti«, blg. *véza* »isto«, stč. *viezti*, *vazu* »plesti«. Psl. **vęstí*, **vęzèšь* je verjetno po zgledu

razmerja *vestí, *vedèšь : *vodíti sekundarno tvorjeni prez. ob iter. *(v)ǫzíti > csl. ǫziti »arctare, copulare« iz ide. *Hamg'hé̯je/o- k prez. *Hámg'he/o- v gr. ἄγχω »(za)daviti«, lat. angere »ožati, stiskati, zadrgniti«, av. ązaŋhē »zadrgniti« (brez preciziranja besedotvorne možnosti Miklošič, 56 s.; Skok III, 583 s.; Pokorny, 42). Druga besedotvorna možnost je izvajanje iz ničte st. ide. prez. *Hémg'h-/*Hṃg'h- in domneva, da je vzglasni v- povzet po iter. *(v)ǫzíti in sorodnih tvorbah (LIV, 236). Glej tudi vezáti, vǫ̂z II, vǫ́za, súženj, tvésti, vózel, ǫ́ža. M. S.

-vésti, -vézem (v.) »peljati«, samo v kompoz. prevésti, -zem (pf.) »prepeljati« (Janežič, Miklošič), po zgledu drugih slov. jezikov še odvésti, -zem (pf.) »odpeljati«, privésti, -zem (pf.) »pripeljati«. V sln. je ta osnova zaradi sin. vésti, -dem in peljáti skoraj izumrla.

Prim. stcsl. vesti, vezǫ (tranz.) »vehere«, sbh. odvèsti, odvèzēm, hrv. čak. odvȅst, odvezȅn, mak. odveze, blg. vezá, r. veztí, vezëšь, ukr. veztý, vezéš, br. vjézci, vjazéš, p. wieźć, wiozę, č. vézti, vezu, slš. viezt, veziem, gl. wjezć, wjezu, dl. wjasć, wjezu. Psl. *vestí, *vezèšь »peljati« je identično z lit. vèžti, vežù »peljati, voziti«, sti. váhati »voziti, privesti«, av. vazaiti »voditi«, gr. Ϝεχέτω »naj prinese«, alb. vjedh »krasti«, lat. vehere, vehō »voziti« (pf. vēxī = csl. aor. věsъ, sti. ávākṣat), got. gawigan »premikati, tresti« < ide. *u̯ég'he/o-, kar je tematski prez. iz *u̯eg'h- »vesti, peljati, premikati« (Miklošič, 387; Brugmann, Grdr.[2] I, 129; Pokorny, 1118 ss.). Ide. *u̯eg'h- je kavzativna baza ob korenu *u̯eH₁-, ki se pojavlja v het. u̯eh- »vrteti se, spremeniti se, premikati se«. To fonetično ustreza ural. *wīye- »nesti, nositi, voziti« (Čop, SC III, 6, 191). Glej tudi vozíti, vǫ̂z I, véslo I, vệža. M. S.

vệšč (adj.), f. vẹ́šča »peritus, sciens«, s. veščína »ars, usus«, veščák, -a »peritus, gnarus«, f. veščákinja, v kompoz. zlovẹ́šč, -a »unheilverkündend, unheilschwanger, unheildrohend«. Izpričano šele v 19. st.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, csl. věštь »peritus«, sbh. vjȅšt »vešč, umen, izveden, ročen, sposoben«, mak. vešt, blg. vešt »isto«, r. véščij »preroški, moder«, ukr. víščyj, br. véščy, star. č. věští »izkušen, vešč, moder«. Psl. *vě̑št'ь (< *u̯oi̯d-ti̯o-) je adj. tvorba iz *vědě »vem«, prim. sln. jệšč, -a k *jě(d)mь̍ (Miklošič, 390; Skok III, 603; Vasmer I, 196). Domneva, po kateri naj bi bilo psl. *vě̑št'ь tvorjeno iz subst. *věstь, iz akcentskih razlogov ne vzdrži. Z e-jevskim vokalizmom je iz ide. *u̯ei̯d-ti̯o- morda stvn. wîsi > nvn. weise »pameten, moder«, vendar je to razložljivo tudi iz *u̯ei̯d-s-o- ali *u̯ei̯d-to- (Kluge[22], 785; Pfeifer, EWD[2], 1551). Glej tudi vẹ́šča, vệžba in dalje vẹ́deti. M. S.

vẹ́šča (f.) »modra ženska, čarovnica«, tudi »Irrlicht; slepi ogenj, ki ponoči zavaja popotnika« in »(nočni) metulj«, v mnogih dial. vẹ́ša; m. vẹ́ščec, -č(ə)ca »modrec, čarovnik«, f. veščíca »jasnovidka, čarovnica«, vệščka »čarovnica« (pkm.), »ženska, ki bi bila rada čarovnica, pa ne more biti« (kajk.), »nočni metulj« (Caf), vệščnik »legatova ličinka«; v. vẹ́ščiti, -im (impf.) »dolgo bedeti in kuriti luč« (Lašče); v 16. st. vejſhzha »strix« (Bohorič), veſhzha »ſaga, ein Häx« poleg veiſhzha »ſtrix, ein scheutzlicher Nachtvogel, nachtwiglen, hewle« (Megiser), veiszha, vészha »šhkratel: ene divje lépe šhenize, ludy morè, mora, saga, zuperniza« (Kastelec-Vorenc), vẹsha »strix, venefica; ignis fatuus«, veshzujem »hexen, incantare« (Pohlin), veſha »Schmetterling, Hexe« (Gutsmann).

Prim. csl. věštica »maga«, star. hrv. vešća, kajk. vešča »čarovnica«, na Reki vješta »vrsta metulja s podobo mrtvaške glave na krilih«, širše štok. vjȅštica »čarovnica«, čak. vȉšćica »čarovnica, mora, metulj«, mak. veštica »čarovnica«, blg. véštica »isto«, r. dial. veščica, br. dial. veščyca, p. wieszcz »preroški pesnik«, f. wieszczka, dial. wiescyca, wieszczyca »jasnovidka«, č. věštice »čarovnica«, slš. veštica »jasnovidec, jasnovidka«, star. gl. wěšća (m.) »modrec, prerok, jasnovidec«. Psl. *vě̑šť'a je lahko preprosta substantivizacija f. oblike adj. *vě̑šť'ь »vešč, moder, izkušen« (Miklošič, 390; Vasmer I, 196; Machek[2], 686; Schuster-Šewc, HEWb., 1592). Ni pa izključeno, da je *vě̑šť'a mlajše abstrahirano iz tistih oblik tvorbe (tipa sti. devī́) *vě̑šť'i, g. *vě̑šť'e → *vě̑šť'ę, ki so sovpadle z oblikami mehke a-jevske deklinacije. Za to razlago govori tvorba *vě̑šť'ica, ki je lahko (kakor *vьlčíca, *mā̆tica) tvorjena iz nominativne oblike. Z drugim suf. je iz adj. tvorjeno r. veščún, ukr. viščún »jasnovidec, prerok« (f. viščúcha), hrv. čak. višćȕn, -ūnȁ »čarovnik, jasnovidec« (navaja Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1327), iz ptc. pret. pas. *vě̑šť'enъ pa dl. dial. wěščennik »jasnovidec, prerok«. K semantičnemu razvoju »čarovnica« > »nočni metulj«, ki temelji na predstavi, da čarovnice ponoči letajo v obliki metuljev, prim. n. Hexe »čarovnica«, dial. tudi »kozodoj, caprimulgus«, v dolini reke Inn »nočni metulj« (navaja Grimm, Wb. IV/2, 1299). Dalje glej vệšč, vẹ́deti. M. S.

vệšek (m.), g. -ška »dvolomec, kalcit; Kalkspat«, tudi vệžek, -žka »isto« (Vodnik pri Cigaletu, Wb. I, 892, akcent po Pleteršniku).

Nejasno, verjetno tvorjeno iz izposojenke iz srvn. wehse (m.) »kamen«, prim. nvn. Wehse (m.) »opal, mlečnomoder kamen, v katerem so vidne vse barve«, kar je substantivizirano iz srvn. was, wahs, f. wasse, wesse, wehse »oster« (n. gradivo navajata Lexer, Mhd. Wb. III, 700; Grimm, Wb. XIV/1, 311). M. S.

vẹ́šiti se, -im se (v. impf.) »kvariti se (o vinu, če hlapi, ker ni začepljeno in izgublja cvet)« (Štrekelj in Vrtovec pri Pleteršniku II, 763), pf. izvẹ́šiti se »pokvariti se (o vinu, če dolgo stoji v odprti posodi ter izgubi moč in okus)«, izvẹ́šeno vino »pokvarjeno v.« (Vipavska dolina; Erjavec, LMS 1875, 139), tudi »izgubiti na kislosti (o zelju)«, izvešẹ́ti, -ím »pokvariti se (o vinu)« (Bovec). Znano tudi v Sv. Antonu: 'vešət, zvešet »izhlapeti (o vinu, žganju, kisu)« (Jakomin, NS, 143).

Zaradi sln. sin. kot vinu je svetrelu »der Wein ift verraucht« (Gutsmann) ← izvẹ́treti, -i »izpuhteti, izhlapeti«, hrv. čak. vȉtrit, -in »hlapeti (o vinu)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1328), p. wietrzeć »izgubljati duh, razdišati se (o parfumu), slabeti« < denom. v. *jьz-vě̑trěti, *-išь od *vě̑trъ (m.) »ventus«, tudi izvetrnẹ́ti, -ím (v. pf.) »izkaditi se, izgubiti moč (o vinu, žganju« (Soška dolina; Erjavec, LMS 1882-1883, 205), rož. kor. zvatrnẹ̄tə, -ím »v suhem stanju izhlapeti«, npr. qáfra zvatrní (Šašel, RNB, 150) »kafra izhlapi«, < denom. v. *jьz-vě̑trьněti, -níšь ← adj. vệtrn, f. -a »ki je v zvezi z vetrom« je mogoče izhajati iz intranz. v. *vě̑šati, *vě̑šišь »zaradi pretoka zraka/vetra hlapeti« oz. *vě̑šiti sę, *-išь sę »isto« iz subst. *vě̑chъ (m.) »veter, pih«, deverbativa od intenz. *vě-cha-ti »rahlo pihati« k *vě̑ti »vẹ́ti«. K besedotvorju prim. sln. denom. v. smẹ́šiti, -im ← *směchъ ← *smě-cha-ti. Manj verjetno izhaja Erjavec, l. c., iz denominativa od vẹ́ha (f.) »čep«. Dalje glej vẹ́hati I. M. F.

véštajn (m.), g. *-a* »vinski kamen« (A. D., ČZN XI, 168, navaja za Sromlje; naglašeni vokal je glede na način zapisa lahko tudi etimološki *ẹ́*).

Prevzeto iz nvn. *Weinstein* »isto« iz *Wein* »vino« in *Stein* »kamen« (Striedter-Temps, DLS, 245). M. S.

vȇtek (adj.), f. *-tka* »star« (Pohorje), tudi »(zaradi starosti) šibek (o živalih in človeku)« (Fram), »obrabljen (o oblačilu)« (Fram); k temu *vȇtčina* (f.) »stare stvari«.

Prim. blg. dial. *vètъk* »star, obrabljen« (citirano po Georgievu I, 139), p. *wiotki* »upogljiv, lahek«, *wiotek* »upadajoča luna«, toda stp. *wiotchy* »star, obrabljen«, *wiotech* »upadajoča luna«, č. dial. *vetký*, abstr. *vetkost*, sem zveza *na vetku*, ki kot desno določilo označuje upadanje lune, knjiž. *vetchý* »star«, abstr. *vetchost*, slš. dial. *votký* »star«, *votchý* »isto« (Kálal, Sl., 778), gl. *wjetki* »obrabljen, tanek«, tudi *wjetchi* »obrabljen«, dl. *wjatki* »obrabljen, tanek«, tudi *wjatły* »isto«. Na širši areal psl. **vetъkъ* kaže r. *vetčiná* »starost«, str. *vetčiny* (citirano po Vasmerju[2] I, 307). Drugod je ob dl. *wjatły*, kar je mogoče enaka tvorba kot lat. *vetulus* »star«, če je slednje iz **u̯et-u-lo-*, znana še varianta **vě̄tъchъ* »star«, prim. stcsl. *vetъchъ* »παλαιός«, hrv., sb. *vȅtah*, f. *vȅtha* »star« in iz tega *vȇt*, f. *vȅta*, d. obl. *vȅtī*, f. *-ā* (ARj XX, 782), mak. *vetov* »star, obrabljen« in iz tega dial. *vet* »isto«, blg. *vècht*, *vètъch*, *vètav* »star, obrabljen« (citirano po Georgievu, l. c.), r. *vétchij* »star«, *vétoch* »zadnja četrtina lunine mene«, ukr. *vétchyj* »star«.

Psl. adj. **vètъkъ* »star«, **vètъlъ* »isto« in **vètъchъ*; slednje je enako lit. *vẽtušas*, f. *vetušà* »star, prileten« (Miklošič, 387; Trautmann, BSW, 356), sogd. *wt̤šnyy* »star« < **wat(u)ša-na-* (Szemerényi, SM II, 730; IV, 1820 s.) < **u̯et-uso-* in alb. *viç* »tele« < praalb. **vetuša* (Orel, AED, 506). Sem tudi žem. *vẽčas* »star«, kar je tako kot lot. *vęcs* »isto« sinkopirano iz **vetušas* (lit.) oz. **vetusas* (lot.; Fraenkel, 1210) < **u̯et-uso-*. Besedotvorna variantnost adjektivov na **-so-*, **-ko-* in **-lo-* lahko ob korenskem subst. **u̯et-* »leto« (v het. *u̯itt-* »isto«, mik. *we-to* (akz.), *we-te-i* (dat.), alb. *vit*) in sigmatskem **u̯ét-es-* »leto« (v gr. ἔτος (n.), g. -ους »isto«, posredno v lat. *vetus-tu-s* »prileten«, het. *šāu̯itišt-* »sesajoč« < *»istoleten« < **sm̥-u̯etes-t-*, z ničtostopenjskim suf. ob tematizaciji sti. *tri-vats-á-* »trileten«) kaže na adjektivizacijo s tematizacijo **-us-o-* (tudi **-uko-*, **-ulo-* itd.) iz variantnega sigmatskega subst. **u̯et-us-* »leto« (Brugmann, Grdr. II/1, 544; Persson, IF XXVI, 63; sprejema Vasmer[2] I, 307), prim. sti. *tápas-* (n.) »vročina« ob *tápuṣ-* (n.) »žar«. Variantnost *-uso-*, *-uko-* in *-ulo-* lahko delno izvira iz nepotrjenega adj. **u̯et-u-* »leten« k **u̯et-(es-)* »leto«. K besedotvorju prim. sti. *urú-* (adj.) »širok« in k temu *váras-* »širina«. Glej tudi *vȇtšati se*. M. F.

vȇter (m.), g. *-tra* »ventus«, na Krasu specializirano »jug«, sem zveza *okno na dva vetra* »okno z dvema kriloma«; dem. *vȇtrič* »ventulus«, *vȇtrc* »isto«, adj. *vȇtrast*, f. *-a* »ki je kot veter, nestanoviten, omahljiv«, *vetróven*, f. *-vna*, npr. *vetrovno vreme* »windig«, *vẹ́trn*, f. *-a* »isto« poleg »nestanoviten«; denom. v. *vẹ́triti*, *-im* (impf.) »zračiti«, *prevẹ́triti* (pf.) »prezračiti«; rez. *vítar*, pl. *vẹ́travi* »veter«, dem. *vitrə́ć*, g. *vitrı́ća* (Steenwijk, SDR, 324), gor. *u̯ẹ̀:taR*, g. *-tRa* (Kropa; Škofic, Diss., 376), toda akutirano kot v rez. pl. tudi v rož. kor. *vétr*, pl. *vëtrə̀*, g. *-óv* (Šašel, RNB, 141). V 16. st. *vejter* »ventus« (Megiser), v 18. st. *pulnozhni veiter* »aquilo«, *dulanî veiter* »auster«, *veiterz* »aura« (Kastelec-Vorenc), *vętr* »Wind«, *veter*, dem. *veterz*, *vetrei*, *veterzh* (Gutsmann).

Evfemistična raba *vetróvi*, tudi *vȇtri* (m. pl.) v pomenu »zrak, plini v črevesju« je izpričana že pri Pohlinu: *vetrovi*, g. *-vov* »Bauchwinde, flatus«. Ta kalk po n. *Bauchwind* je bil verjetno podlaga za nastanek pomena »zapiranje vode, težko mokrenje«, prim. *ʃzanîa, ali zuranîa veitri* »stranguria«, tudi *vétruvi* »isto« (Kastelec-Vorenc).

Prim. stcsl. *větrъ* »ventus«, hrv. *vjȅtar*, g. *-tra* »isto«, hrv. čak. *vȉtar*, g. *-tra*, sb. *vȅtar*, mak. *vetar*, blg. *vjàtъr*, r. *véter*, g. *-tra*, ukr. *víter*, *-tra*, br. *vécer*, g. *-tru*, p. *wiatr*, č. *vítr*, slš. *vietor*, gl. *wětr* »veter, zračni tok, zrak«, dl. *wětš*.

Psl. **vě̋trъ* (m.) »ventus« in slov. dial. tudi **vě̂trъ* (sln.) z novim cirkumfleksom zaradi samoglasniške skupine *dental + r* kot v sln. *vȋtra*, č. dial. *vitra* < **vı̋tra*, sln. *vȋdra*, č. *vidra* < **vy̋dra* (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 299 s.). Tako kot lit. *vẽtra* »nevihta, slabo vreme«, lot. *vę̃tra* »nevihta, muhasto vreme«, stprus. *wetro* »veter« je praide. **H₂u̯éH₁-tro-s* > poznoide. **u̯ē̆tro-s* (> slov.) oz. **H₂u̯éH₁tre-H₂* > poznoide. **u̯ē̆trā* (> balt.) tematizirani nomen agentis **H₂u̯éH₁-ter-* »ki piha, veje« glagola **H₂u̯éH₁-* »pihati, veti«, prim. psl. **vě̋ti*, **vě̋ješь* »veti«, got. *waian* »isto«, gr. ἄησι, sti. *vā́ti*, mlav. *vāiti* (Meillet, Ét., 407; Trautmann, BSW, 345). Ide. **H₂u̯éH₁-ter-* »ki piha, veje« → **H₂u̯éH₁-tro-* »isto« je bil sinonimen z ide. substantiviziranim vrddhijem **H₃u̯éH₁n̥/entó-* (m.) »veter« (= sti. *vā́ta-* (m.) »veter« : lat. *ventus* »isto«, got. *winds*) iz ptc. **H₂u̯H₁-n̥/ent-* iste glagolske osnove (LIV, 256). K besedotvorju balto-slov. leksema prim. gr. ἰατήρ (m.) »zdravnik« in tematizirano ἰατρός (m.) »isto« (Vasmer[2] I, 306), psl. **brā̋trъ* »brat« (m.) ← ide. **bhréH₂tēr* »isto« = sti. *bhrā́tā*, gr. φρᾱ́τηρ. Dalje glej *vẹ́ti I*. M. F.

vẹ́ti I, *vẹ̑jem* (v. impf.) »rahlo pihati (o vetru)«, obir. kor. *wə̀t*, *wə̀:jɛm* »isto« (Karničar, Obir, 257), rož. kor. *vëtə*, ptc. pret. akt. *vȇv* (Šašel, RNB, 257) < **vě̋lъ*; pf. *prevẹ́ti*, *-vẹ́jem* »prepihati«, sem pas. ptc. *prevet (gozd)* »redek gozd« (notr.) < *»prepihan (gozd)«, *zavẹ́ti*, *-vẹ́jem* »začeti rahlo pihati«; tudi *vẹ́jati vẹ̑jam* (impf.) »isto«, rož. kor. *vëjatə*, *-am*, ptc. pret. akt. *vëjov* (Šašel, l. c.) < **vě̋jalъ*; slednji glagol je z nomenom actionis *vẹ́janje* (n.) »pihljanje« izpričan že v 16. st. pri Trubarju: *veje ino piha na vseh straneh*, Dalmatinu: *pridi 'jug in vejaj skozi moj vrt!* (Pleteršnik II, 756), *po tim veynu tiga veitra* (Trubar; Rigler, Začetki, 76); pf. *prevẹ́jati*, *-am* »prepihati«, *zavẹ́jati* »zapihati« s prez. *zavẹ̑jam* in *zavẹ̑jem*, od tod deverbativni nomen actionis *zavȇj* (m.), g. *-ẹ́ja* »sunek vetra«.

Prim. stcsl. *vějati* »spirare« (Supr.), hrv., sb. *vȉjati*, *vȉjēm* »isto«, hrv. čak. *vȉjot*, *vȉjen*, mak. *vee*, pf. *vejne*, blg. *vèe*, r. *véjatь*, *véju*, ukr. *víjaty*, *víju*, p. *wiać*, *wieję*, č. *vát*, *věji*, slš. *viat'*, *vejem*, gl. *wěć*, *wěju*, dl. *wjaś*, *wěju*, *wjejom*.

Psl. **vě̋ti*, *vě̋ješь* (impf.) »rahlo pihati (o vetru)« je tako kot germ. **waja-* »isto« v got. *waian*, stvn. *wâen* (→ nvn. *wehen*) iz ide. prez. osnove **H₂u̯éH₁-i̯e/o-*, ki je bila tematizirana iz praide. **H₂u̯éH₁-ti* »pihati (o vetru)«, prim. sti. *vā́ti* »isto«, mlav. *vāiti*, gr. ἄησι. Slednja glagolska osnova je bila predloga za tvorbo ide. dial. nomena agentis **H₂u̯éH₁-ter-* »kdor piha > veter«, tematizirano v psl. **vě̋trъ* »veter«, in gr. ἀήτη (f.) »pihanje, veter«, medtem ko sta lit. *vė̃jas* »veter« in lot. *vẽjš* »isto« lahko deverbativa iz tematizirane glagolske predloge (Trautmann, BSW, 345; Vasmer[2] I, 310; LIV, 256). Glej tudi *vẹ́hati I*, *vẹ́hniti*, *vȇter*, *zavet I*, *vẹ́jnik II* in *vetni*. M. F.

vẹ́ti II, *vę̂jem* (v. impf.) »odstranjevati pleve ali druge primesi od žita«, pf. *navẹ́ti*, *navę̂jem* »veliko pšenice očistiti plev in drugih primesi«, *prevẹ́ti*, *prevę̂jem* »odstraniti pleve ali druge primesi od pšenice«; iter. *vę̂jati*, *-am* (prim. pkm. *véjati*, *-an* »vetriti žito« (Novak, Slovar², 164), črnovr. *wę̂ję̨t* (Tominec, 229), primor. *'vejət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 142)) in *-vẹ́vati*; kompoz. *do-*, *iz-*, *na-*, *od-*, *o-*, *po-*, *pre-*, *raz-vę̂jati*, *-vę̂jam* in *-vę̂jem*; sem pkm. *zvéjani* (adj.), f. *-a* »prevejan, premeten« (Novak, Slovar², 181) < ptc. pf. pas. **jьz-vějanъ*, tudi *prevę̂jan* »premeten«. Subst. *vę̂lnica* (f.) »lesena, lopati podobna priprava za vejanje«, črnovr. *wîəu̯ncą* (Tominec, 229), kor. obir. *wè:wənca* »isto« poleg »žlica za zajemanje moke (v mlinu)« (Karničar, Obir, 257), rož. kor. *vîvənca* »lopatica za moko« (Šašel, RNB, 143), tudi *vę̂lnik* (m.) »stroj za vejanje žita« (goriš.); po impf. **vě̋jati* (← **vě̋ti*) izvorno **vělьnica* aktualizirano v **vě̋jalьnica*, prim. *vę̂jalnica* »velnica« (notr.), *z vę̂jancu̯o* »vejalnico« (Erjavče), *vę̂i̯anca* < **vę̂jalnica* (jnotr.; Rigler, Jnotr. gov., 112, 128). Sem tudi nomen agentis *vệvec*, g. *-vca* in sekundarno nomen instrumenti »stroj za vejanje žita« ← iter. **vě̋vati*. V 16. st. *veuniza* »wannus, ventilabrum« (Megiser), l. 1607 *veijuniſa* »uaglio« (Alasia), v 18. st. *ſhitu vejati, plati, ſnaſhiti* »evallere frumentum«, *veyanîe*, *preveyanîe* »ventilatio« (Kastelec-Vorenc), *vejam* »Getreid überwerfen, ventilare«, *vęvnèza* »Wurfſchaufel, ventilabrum« (Pohlin), *veti*, *vèjem*, *vejati* »Getreid winden, vetreti«, *veu* (< ptc. pret. akt. **vě̋-lъ*), *veuniza*, *vieuniza* »Auswindſchaufel« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *vȉjati*, *vȉjēm* »vejati žito«, hrv. čak. *vȉjot*, *vȉjen* »worfeln (Getreide, Hülsenfrüchte), reinigen«, *vȉjalica* »naprava za vejanje žita« (Lika), gradišč. hrv. *vìjati*, *-jem* »isto« (Tornow, BD, 371), mak. *vee*, *vealka* »naprava za vejanje žita«, blg. *veja*, *véjalka*, r. *véjatь*, *vé'ju* »žito vejati«, *véjalka* »naprava za vejanje žita«, ukr. *víjalьna lopáta* »lopata za vejanje žita«, *víjalnycja* »isto«, *víjačka* (Grinčenko, Sl. I, 248 s.), br. *véjacь* »žito vejati«, *véjalka* »lopatica za vejanje žita«, *véjanka* »stroj za vejanje žita«, p. *wiać*, *wieję* »isto«, *wiaczka* »lopatka, ki se uporablja pri vejanju žita« (Karlowicz, SGP VI, 98) < **vějačьka*, *wiejałka* »isto« (Karłowicz, o. c., 109), *wiałnia* »velnica, velnik« gl. *wěć*, *wěju* »žito vejati«, dl. *wjaś*, *wě'ju*, *wějom* »isto«.

Psl. **vě̋ti*, **vě̋ješь* »žito vejati« se je iz homonima **vě̋ti*, **vě̋ješь* »rahlo pihati (o vetru)« pomensko specializiralo v ruralni termin iz skladenjskih zvez s tranzitivno rabo glagola (Machek², 678) z objektom »žito«. Enak pomenski razvoj izkazuje tudi lat. *ventilāre*, *ventilō* »mahati, pihljati« poleg »žito vejati«, stvn. *wintôn* »pihati« poleg »žito vejati« (Trautmann, BSW, 345). Glej tudi *vẹ̑jnik II* in dalje *vẹ́ti I*. M. F.

vetni (adj.), f. *-a* »vetrni« v rož. kor. zvezi *vatnə mlín* »vetrni mlin« (Šašel, RNB, 140, 141) z *a* iz neakcentuiranega kratkega kor. *e* < **ě*, **e*, **ę*, prim. *pracè* »precej« < **perdъ sę*, *včarə* »včeraj« < **vьčerá-'jь*, *svatníq* < **svętьníkъ*. V 18. st. se pri Gutsmannu za isti pomen najde zveza *veuni mlin*, *veunik* »Windmühle, veterni mlin, mlin na veter« < **vělьnъjь mъlínъ*.

Zaradi sin. adj. **větrьnъjь* ← **vě̋trъ* (m.) se v izhodnem adj. **větьnъjь* lahko ohranja substantiv **vě̋tъ* (m.) »veter«, ki je bil podlaga za nastanek sklopa **zavě̋tъ* (m.) »za vetrom« > »kraj, ki je zaščiten pred vetrom, zatočišče«. Psl. **vě̋tъ* (m.) »veter« je substantivizirani ptc. prez. pas. glagola **vě̋ješь* »rahlo pihati« in besedotvorno enak gr. adj. ἄητος »viharen, silen, besen«, ki se substantiviziran v obliki za f. ohranja v ἀήτη (f.) »pihanje, piš, veter«, maskulinizirano ἀήτης »isto«. Iz iste adj. predloge je lahko substanivizirano gl. *wjetnik* »mlin na veter«, kar navaja Schuster-Šewc, HEWb., 1593, in izvaja iz **vě̋trьnikъ*. Glej tudi *zavet I* in dalje *vẹ́ti I*. M. F.

vę̂tšati se, *-am se* (v. impf.) »starati se« (Caf).

Prim. stcsl. *vetъšati* »antiquari«, sbh. *vètšati*, *-ām*, star. p. *wietszeć*, danes pisano hiperkorektno *wietrzeć* »zaradi starosti izgubljati vonj, svežino ipd.« (Brückner, 623), č. *vetšeti* »starati se (o stvareh)«; na v. **vetъšā̋ti* kaže tudi r. *vetšányj* »star (zlasti o obleki)«. Psl. **vetъšā̋ti*, *-ā̋jǫ* je intranz. par k **vetъšī̋ti* > stcsl. *vetъšiti* »antiquare«, kar je denom. iz **vètъchъ*, f. **vetъchā̋* »star (o stvareh)« = lit. *vẽtušas*, f. *vetušà*. V sln. *vę̂tek* »slaboten, zdelan, ostarel« in nekaterih drugih slov. jezikih se je sicer neproduktiven in redek suf. *-*ъchъ* substituiral s podobnim, produktivnim in pogostim *-*ъ-kъ*, prim. podobno sln. *siromák* poleg ohranjenega *-ch-* v csl. *siromachъ* in palataliziranega v sln. *siromášen*. Na to, da se je psl. **vètъchъ* uporabljalo za stvari, **stā̋rъ* pa za živa bitja, v sln. kaže abstr. *vetkǫ̂st*, *-i* »oguljenost, obrabljenost (obleke)« (Fram). Dalje glej *vę̂tek*. M. S.

vẹ́verica (f.) »sciurus«, tudi *vẹ́verka* (Janežič), dem. *vẹ́veričica*, m. *vẹ́veriček*, *-čka*, adj. *vẹ́veričji*; *pes veveričnják* »Eichhornfänger«; po disimilaciji *lẹ́verica* (Miklošič, Cigale, Janežič, dol.); dial. kor. obir. *wèə:rca* (Karničar, Obir, 312), gor. *vẹ́vərca*, v Moravčah po haplologiji *'vẹ:rca* (Logar, DJR, 113), v Tacnu *ivę̂rca* (z ljudskoetimološko naslonitvijo na *ivę̂r* (Ramovš, Hgr. II, 151)), poh. *'bẹ:bərca* (Logar, o. c., 69), pkm. *vèverca* (Novak, Slovar², 165), črnovr. *wîəwęrcą* (Tominec, 230), rez. *vẹ́varica* (Steenwijk, SDR, 324); v 16. st. *veveriza* »ſciurus, Eychhorn« (Megiser), v 18. st. *veiverza* »sciurus« (Kastelec-Vorenc), *vevérza* »scyurus« (Pohlin), *bebariza* »Eichhorn« (Gutsmann).

Prim. csl. *věverica* »sciurus«, sbh. *vjȅverica*, redko *vjȅvērka*, mak. *ververica*, *veverica*, blg. *véverica*, *vérverica* »isto«, star. r. *véverica* »veverica, hermelin«, ukr. *vivérycja*, *vývirka* »veverica«, br. *vavërka*, p. *wiewiórka*, č. *veveřice*, *veverka*, slš. *veverica*, gl. *wjewjerca*, *wjewjerčka*, dl. *njewjeric(k)a*. Psl. **vě̋verica* (**vě̋verъka* je domnevno sekundarno) je tvorjeno iz **vě̋veri*, prim. **vьlčī́ca* iz **vьlčī́* = sti. *vŕkīḥ*. Psl. **vě̋veri* ima akcent po krepkih sklonih tipa *devī́*, lit. *voverìs*, *voverìs*, *voverẽ* »veverica«, *vaiverìs* »veveriček« pa po šibkih. Lot. *vãvere* »isto« kakor slov. kaže na akcent na prvem zlogu, medtem ko iz stprus. *weware* »isto« (Elb. vok.) akcent ni razviden. Balto-slov. **u̯ēu̯erī-*, **u̯āu̯erī-* in **u̯ai̯u̯erī-* je po disimilaciji nastalo iz reduplicirane intenz. tvorbe ide. **u̯e/or-u̯er-iH-* (varianta brez disimilacije se morda ohranja v mak. in blg., če tu ni prvi *r* anticipiran), kar je f. k **u̯e/or-u̯er-* v nperz. *varvarah* »veverica«. Balt. *ā* pove, da sta disimilacija in hkratna nadomestna podaljšava izvršeni po sovpadu ide. *o* in *a* v balto-slov. *a*. Pgerm. **aikurna-* (> ags. *āc-weorna*, stšved. *ēkorne*, stvn. *eihhurn(o)*, nvn. *Eichhorn* »veverica«) kaže na **(u̯)oi̯u̯r̥-nº-* z enakim disimilacijskim produktom kot v lit. *vaiverìs*. Vzglasni *u̯* manjka tudi v ir. *iora* »veverica« (Kluge²³, 207). Drugače disimiliran reduplikacijski zlog je v lat. *vīverra* < **u̯ī-u̯er-sā* »podlasica«, kimr. *gwiwer*, bret. *gwiber* »veverica«. Ide. koren domnevajo **u̯er-* »viti, vrteti, upogibati, zavijati«. Osnovna literatura: Miklošič, 389; Wal-

de-Hofmann II, 808; Endzelin, Don. Schrijnen, 402; Trautmann, BSW, 356; Vasmer I, 176; Fraenkel, 1233; Schuster-Šewc, HEWb., 1620. Glej tudi *vígorica* in o intenz. glagolski tvorbi iz tega korena *vrvẹ́ti*. M. S.

vȇz (m.), g. *-a* »Ulmus campestris« (Pomurje), tudi *vẹ̑zič* »isto« in *vẹ́zovina* »vezov les«.

Prim. hrv., sb. *vȇz* »Ulmus campestris«, mak. *vaza* »Ulmus montana«, blg. *vjaz*, *vez* »Ulmus effusa«, r., ukr. *vjaz* »Ulmus campestris«, p. *wiąz*, č. *vaz*, slš. *väz*, gl. *wjaz*, dl. *wěz*. S tem primerjajo lit. *virkšna*, lot. *vìksna* »ulmus« (Pedersen, KZ XXXVI, 445; Trautmann, BSW, 360), alb. *vilh*, *vilhe* »isto« (Pedersen, l. c.; G. Meyer, 472), stagl. *wīce*, niz. *wicke* (Fraenkel, 1257). Zaradi sln. *vezẹ̑la* »Clematis vitalba«, *vezíka* »Salix viminalis« je psl. **vęzъ* mogoče vsaj vplivano od **vęzati* zaradi vej, primernih za pletenje (Miklošič, 56; Jokl, WuS XXII, 74; Vasmer I, 244).

vezáti, *vẹ́žem* (v. impf.) »ligare, vincire, connectere«, iter. *vezẹ́vati*, *-am*, pf. *na-*, *ob-*, *od-*, *pod-*, *po-*, *pre-*, *pre-t-* (< **pre-ot-*), *pri-*, *raz-*, *u-*, *za-*, *z-v.*, sekundarni impf. *-vezováti*, *-ûjem*, semkaj *vẹ́zniti*, *vẹ̑znem* (pf.) »obtičati«, *vezẹ́ti*, *-ím* (impf.) »tičati (npr. v močvirju)« (Miklošič, Lex. pal., 124), prim. stcsl. *uvęznǫti* »obtičati, zaplesti se«, p. *więznąć* »udirati se, pogrezati se, nasesti, obtičati v blatu«, č. *váznouti* »zastajati, zatikati se«, star. gl. *wiasnu* »potopim se«; subst. *vẹ̑z*, g. *vezî* »ligamen, vinculum«, *vẹ́za* (f.), *vẹ̑z*, *-a* (dem. *vẹ̑zič*, *vezíca*), *vezálo*, *vezílo* »ligamen, vinculum«, *vezâva*, *vezâtva*, *vezâtev*, *vẹ̑zba*, *vezîtba*, *vezîtev*, *-tve* »das Binden«, *vẹ̑žnja* (pomensko modificirano tudi s pref.), *vezîvo* »Bindgewebe, Stickgarn, Stickwerk«, *vezáča* »vez iz trte«, *vezáč*, *-a*, *vȇzec*, *-zca*, *vezâvec*, *-vca*, f. *vezačíca*, *vezâčka*, *vezâvka*, *vezâvkinja* »kdor veže«, *vezâlje* (n.) »vezi, okovi«, pkm. »obutev«, *vezâlnik* »vezni tram«, *vẹ́zanka* »mestve, punčoh; Bundshuh«, *vẹ́želj*, *-žlja* »iz pramen spleten trak«, *vezîlnica* »motvoz«, *vẹ́zavica* »protin, putika, podagra«, *vezẹ̑la* »Clematis vitalba«, *vezẹ̑lje* (n.) »vezi, ličje za vezi, Clematis vitalba«, *vezẹ̑ljevica* »Clematis vitalba«, *vezíka* »Salix viminalis«, s pref. npr. *zvẹ̑zek*, *-zka* »Bündel, Strauß, Band«, *svẹ̑ženj*, *-žnja* »Bündel«, *zvẹ̑ženj*, *-žnja* »isto«; adj. *vẹ́zen*, *-zna* »Binde-, bündig«, *vezîlen*, *-lna* »Bind-, Stick-«; v 16. st. *veſati* »ligare, vincire, connectere« (Megiser), v 18. st. *véšati* »isto« (Kastelec-Vorenc), *veſâti*, *vęſhem* »ligare« (Pohlin), *vesati*, *veshem* »binden« (Gutsmann). V *o*-jevski stopnji je polj. *závoza* »obveza, Überband«.

Prim. stcsl. *vęzati*, *vęžǫ* »ligare«, sbh. *vézati*, *vȇžēm*, hrv. čak. *vezȁti*, *vȅžen*, blg. *véža*, *vézvam*, r. *vjazátь*, *vjažú*, *vjážešь*, ukr. *vjazáty*, *vjažú*, *vjážeš*, br. *vjazácь*, *vjášėš*, p. *wiązać*, *wiążę*, č. *vázati*, *-žu*, slš. *viazať*, gl. *vjazać*, *-am*, star. *wježu*, dl. *wězaś*, *-žu* in *-žom*. Psl. **vęzāti*, **vèz'ešь* je ali denom. iz **vę̂zъ* »ligamen«, tvorbe ob **vęstí* »vezati«, ali frekventativ/imperfektiv od **vęstí* (Machek[2], 679; LIV, 236). Alternativna besedotvorna možnost je domnevanje ničte prevojne stopnje iz baze **Hamg'h-* »zavezati, zadrgniti«, ki je znana v av. *nii-ā-zata* »priveže (se)«, prim. prez. v gr. ἄγχω »(za)daviti«, lat. *angere* »ožati, stiskati, zadrgniti«, het. *ḫamanki* »priveže«, pri čemer je psl. **v-* možno razložiti z vplivom sorodnih tvorb, predvsem iter. **(v)ǫzīti*, in eventualno nesorodnega v. **vīti* (Miklošič, 56 s.; Meillet, MSL VIII, 236, XIV, 369, Études, 215; Vaillant, Gr. comp. I, 185; Vasmer I, 244; Pokorny, 42, LIV, 236). Glej tudi *vẹ́sti II*, *vezováti*, *veznẹ́ti*, *vẹ̑z*, *vózel*, *ọ́zek*, *ọ́ža*, *vọ́za*, *vȏz II*. M. S.

vȅzda I (adv.) »zdaj«, tudi *vȅzdaj*, *vȅzdar* »isto«, adj. *vȅzdanji*, *vȅzdašnji* »sedanji« (vse pkm.).

Prim. star. hrv. kajk. *vezda* »zdaj« (Habdelić, Belostenec). Prvotno **ve-sь-dā̋* iz adv. **ve* »zdaj, tukaj« in **sь* ter **da* v vlogi ojačevalnih partikul, podobno kot v štaj. *tozdȁka*, *tozdȁčka* »ravnokar« < **to-sь-dā̋-ka*. Delno drugače Kopečný, ESS II, 720, ki domneva sklop dveh sin. adv. **ve* »zdaj« in **sьdā̋* »isto«. Dvomljivo Skok I, 370, ki enači sln. in kajk. *vȅzda* s štok. *vȁzda* »vedno, venomer«, o čemer glej *vȅzda II*. Dalje glej *vȅ I*. M. S.

vȅzda II (adv.) »vedno« (pkm.).

Prim. sbh. *vȁzda* »vedno, venomer«, pri Belostencu kot dalm. *vazda* »semper«. Prvotno **vьchъ-da* iz temporalnega akz. od **vьchъ* »ves« in ojačevaljne partikule *da*, prim. iz temporalnega g. **vьchog(o)-da* stcsl. *vьsegda* »semper«, r. *vsegdá* »isto«, iz temporalnega akz. z drugo partikulo še stcsl. *vьsьde* »ubique«, sbh. *svȁgde*, r. *vezdé*, plb. *visdè* »povsod« in iz akz. n. + part. **lě* sln. *vsȅlej* »vedno, semper«. Fonetično težavno Kopečný, ESS II, 720, ki tudi za sln. rekonstruira **vьchъgъda*, semantično dvomljivo Skok I, 370, ki izhaja iz **vъ sьgda*. Dalje glej *vȅs*. M. S.

vȅzem (m.), g. *-zma* »velika noč« (bkr.), jnotr. *vȁzəm*, ob *vẹ̑zmi* (Rigler, Jnotr. gov., 95), tudi *vázem*, *-zma* (Brkini, Istra; Erjavec, LMS 1880, 200; bkr.), adj. *vazámen*, *-mna*, *vzámen*, *-mna* (Dutovlje) »velikonočen«, *vazámnica* »neka hruška (ki drži do velike noči)« (Brkini); *vozem* »velika noč« (Cigale), *vúzem*, *-zma* »isto« (Murko, Miklošič, bkr., vzh. štaj.), adj. *vuzmẹ̑n* (pkm.), *vuzâmski*, *vúzemski* (semkaj *vúzemnica* »velikonočna pesem« (Murko) in »velikonočni ogenj« (vzh. štaj.)); pkm. *vǜzen*, *-zma* »velika noč«, adj. *vüzènski* (Novak, Slovar[2], 171), *územ*, *-zma* »isto« (Pivka; Erjavec, l. c.).

Prim. hrv. *vàzam*, *-zma* »velika noč«, čak. v Vodicah *vazȁm*, g. *vȁzma* »isto«, na Vrgadi *Vazmenȉca* »velikonočna nedelja« (Jurišić, Rječnik, 229), na Susku *Vazȁn*, *-zmȁ* »isto« (Hamm, Hraste, Guberina, HDZb I, 182), v Ozlju *Vúzəm*, adj. *vuzmȇni* (Težak, HDZb V, 417). Ta termin je v pomenu »velika noč« znan le na ozemlju oglejske partiarhije in splitske škofije. Slov. **vъzьmъ* je postv. glagola **vъzę́ti*, **vъzьmešь* > sln. *vzẹ́ti*. Semantična rekonstrukcija je težavnejša. Po Miklošiču, Lex. pal., 95, gre za okrnjeno zvezo **męso vъzьmъ* »(ponovno) uživanje, vzetje mesa«. Za takšen način poimenovanja govori sln. *pûst* ← *mesopûst* in morda madž. *húsvét* »velika noč« iz madž. *hús* »meso« in *vét* »zagrešiti, storiti« (EWU, 591). Druga semantična možnost je izhajanje iz pomena *»dviganje, vstajenje«, o katerem lahko sklepamo iz stcsl. *vъzęti* »dvigniti, vzeti«. Če je pravilna ta možnost, je beseda prevod lat. *pascha resurrexionis*, gr. πάσχα ἀναστάσιμων (Skok III, 569 s.). Dalje glej *vzẹ́ti*. M. S.

vẹ̑zih (m.), g. *-a*. Dvomljiva beseda. Pleteršnik II, 765, jo navaja v pomenu »Docht«, tj. »stenj«, in citira Cigaleta ter Janežiča. Vendar v teh dveh navedenih slovarjih na pričakovanih mestih (*Docht*, *Lampendocht*) kakor tudi pri drugih star. in mlajših avtorjih te besede ni zaslediti. M. S.

vezir (m.), g. *-ja* »visok turški uradnik, sultanov pokrajinski namestnik«, v 17. st. *Visir klizhe na pomozh S. Anno, kar prezej vejter neha* (Janez Svetokriški).

Prevzeto prek n. *Wesir* ali prek sbh. *vèsīr* iz turš. *vezir* »ministrski predsednik, regent«, kar je iz arab. *wa-*

zīr »isto«, verjetno k *wazara* »nositi«, ker vezir nosi breme vladanja, ki pravzaprav pripada vladarju (Lokotsch, 2160). Od tod je verjetno tudi pahl. *v(i)čir* »sodnik«, perz. *vazir* »svetovalec« (Cortelazzo-Zolli, 2443). Zapis Janeza Svetokriškega je pod vplivom it. *visìr*. Pkm. *vezér* »vojvoda, vojskovodja, vodja« je prek madž. *vezér* prevzeto iz turš. *vezir* (Štrekelj, Lwk., 71). M. S.

veznẹ́ti, *-í* (v. impf.) »greneti, na grenko vleči; ins Herbe ziehen« (Pleteršnik po Cigaletu, Wb. II, 1939, ki poleg *vezni* navaja še sin. *greni* in *srovi*, tj. **si/urovi*).

Tvorjeno iz adj. *vẹ́zen*, *-zna* v sicer nepotrjenem pomenu *»trpek« < »takšen, ki veže, skupaj vleče« k *vezáti*. M. S.

vẹ́zniti (v. pf.), *-nem* »postaviti z odprto stranjo navzdol, prevrniti (posodo)«, *vẹ́zel*, *-zla* »umgestürzt« (Ribnica; Miklošič), navadno *povẹ́zniti*, *-nem* (SSKJ: *-vẹ̑znem*) (pf.) »isto, pokriti«, *p. se* »pogrezniti se«, *poveznjena trta* »pogrobana t.«, *prevẹ́zniti* »povezniti, prevrniti«, *odvẹ́zniti* »prevrnjeno prav obrniti, odkriti, odstraniti pokrov«, *navẹ́zniti* »nagniti, poveznjeno postaviti, prazen panj postaviti na polnega«, *podvẹ́zniti* »položiti kaj pod poveznjeno posodo«, *zavẹ́zniti* »pokriti s poveznjeno posodo ali pokrovom«, impf. *zavezováti*; v 16. st. *povejsnil* (Dalmatin; navaja Rigler, Začetki, 185), v 18. st. *povẹſnem*, *-véſniti* »umstürzen, invertere ollam« (Pohlin), *povesniti* »umstürzen« (Gutsmann).

Brez znanega sorodstva v drugih slov. jezikih. Miklošič, 389, pušča brez razlage. Kurkina, Etimologija 1979, 25, DS, 64 s., opozarja na lit. *vóžti*, *-žiu* »povezniti, pokriti, hitro hoditi«, *apvóžti* »prevrniti, pokriti, pospraviti«, lot. *vâzt*, *-žu*, *-zu* »pokriti s pokrovom ali pokrovko, povezniti, zapreti«, vendar njena navezava na psl. **vesti* »voziti« ne prepričuje. Prevojno razmerje med psl. **věznǫti* (rekonstrukcijo z **ě* narekuje Dalmatinovo *povejsnil*) in balt. **vāž-* je enako kot med psl. **věko* in balt. **vāka-*. Iz ide. baze **u̯aHg'-* »pokrov; pokriti, povezniti« izvajajo tudi lat. *vāgīna* »nožnica (prvotno samo za meč)« (Fraenkel, 1275; Pokorny, 1110, brez slov. gradiva). Glej tudi *vẹ́ka*, *vẹ́ja II*. M. S.

vezováti, *-ûjem* (v. impf.) »praznovati god«, *vezovâlec*, *-lca* »kdor koga vezuje«, *vezílo* »darilo godovniku«, *vezílka* »potica ali fin kruh v dar godovniku«.

Prim. č. dial. *vazane*, *vazné*, stč. *navazadlo* »darilo za god«. Kalk po n. *Angebinde* »darilo za god ali rojstni dan«, tvorjeno iz *anbinden* »vezati, privezati«. Nekdaj je bilo v navadi darilo godovniku privezati na roko ali za vrat (Machek[2], 679; Kluge[22], 29). Dalje glej *vezáti*, *vẹ́sti II*. M. S.

véža (f.) »Hausflur, Vorhaus«, kol. *vẹ̑žje* (n.) »isto«, *predvẹ̑žje* (n.) »Vorhalle«, dem. *vėžica*, bkr. tudi »lopa pred cerkvijo«, knjiž. *mrliška vėžica* »Totenkapelle«, gor. *vežíca* »kašča« (Stranje pri Kamniku; T. Cevc, ustno), izv. *vẹ̑žnik*, *-a* »koridor«, adj. *vėžen*, *-žna* (= dl. *wjažny*), *vežên*, *-a*. Dial. oblike *vį̑ẹ̑ža* (Vreme), *vẹ́į̑ža* (Stražišče), *vọ̈į̑žà*, *veį̑žà* (Rož), *vẹ̑į̑žẹ* (Črni Vrh), *vį̑ẹ̑ža* (Vavta vas) lahko kažejo na mladoakutirani *e* tipa *žẹ́lja* s posebnostmi pred *ž* (drugače Ramovš, Kr. zg., 191, Hgr. II, 173, in Rigler, Jnotr. gov., 86, ki izhajata iz **ě*). V 16. st. beseda pomeni tudi »hiša, prebivališče, tempelj«: *vesha boshya*, *veſha Salomonova* (Trubar), *vesha*, akz. *veshó* »hiša, soba« (Dalmatin), v 18. st. *ueshé ali ganki prez strehe*, *uesha* »atrium, Saal, aula, Fürstenhof«, *ta uesha ali muſhoušh* (Kastelec, Hipolit), *vêſha* »atrium« (Pohlin), *vesha* »Laube, Vorhaus« (Gutsmann). Orn. *Veža*, *Vežica*, tpn. *Veža*, *Podveža* (*vnter der lauben*; Glauert, Südostforsch. 1952, 50) kljub sev. slov. pomenom še ni mogoče zadovoljivo razložiti.

Prim. csl. *veža* »cella penaria« (13. st.), »coquina« (16. st.), ker so kuhali v predprostoru, hrv. *veža* »(pokrito) preddverje, veža, kuhinja, hiša«, na Žumberku *vȅža* »prostor pred kuhinjo«, v Mahovlićih »kuhinja«, orn. *Vežica* (Skok III, 584; ARj XX, 804; Rečnik SANU II, 455), blg. tpn. *Vežen*, r. *véža*, str. *veža* »šotor, pokrit voz za prebivanje, koliba, uta, nadstrešek, stolp, meja«, ukr. *véžá* »stolp, ječa, voz, koča«, *véza* »stolp«, br. *véža* »stolp, kupola«, p. *wieża* »stolp, ječa, trdnjava«, tpn. *Białowieża*, kašub. *v́ežå* »isto, nevihtni oblak«, č. *věž*, *věže*, dial. *veža*, *veže* »stolp, zvonik«, tpn. *Věžná*, stč. *věžě* »stolp, ječa«, slš. *veža* »stolp«, gl. *wěža* »isto«, dl. *wjaža*, *ẃeža*, *wěža* »hiša, veža« (Miklošič, 389), plb. *wisa* »hiša« (Jugler). Iz slov. jezikov je lit. *vieže͂*, *viežia* »(stražni) stolp« in sev. n. *Feise* »čakalnica v mlinu« (Vasmer, ZSlPh XVIII, 251; Kluge[17], 190). Psl. **vez'ā́* (akz. **vèz'ǫ* (?)) izvajajo iz **vestī́*, **vezèšь* »vesti, peljati« (Brückner, KZ, XLV, 54). Rekonstrukcija z *ě* pri ostalih avtorjih je vsaj zaradi ukr. in plb. gradiva manj verjetna, vendar ostaja č. primer nepojasnjen. *Veža* je prvotno označevala premičen tip bivališča (Potebnja, RFV III, 177; Meringer, IF XIX, 427 ss.; Vasmer I, 178; Vaillant, Gr. comp. IV, 522; Mathiassen, Studien, 182, 198). Pomen se je po naselitvi na severu razširil na druge stalne objekte kot na jugu. Zanimivo je ujemanje med sln. in dl. pomenom. Fonetično nesprejemljivo je izvajanje iz **věs-i̯a* »bivališče« (tako ÈSUM I, 344) ali primerjava s stvn. *sweige*, nvn. *Schweige*, *Schwaige* »pristava« (tako Machek[2], 688). Dalje glej *-vẹ́sti*, *vẹ́slo I*, *vozíti*, *vọ̑z I*. M. S.

vẹ̑žba (f.) »vaja, urjenje«, v. *vẹ̑žbati*, *-am* (impf.) »vaditi se, uriti se«, pf. *iz-*, *u-v.*, subst. *vẹ̑žbovnik* »pravilnik o vežbi«, nomen loci *vežbalíšče* »Übungsplatz, Exerzierplatz«.

Prevzeto iz sbh. *vi̇jȅžba* < **vě̄st'ьba*, kar je abstr. iz **vě̄st'ь* »izkušen, vešč«, sbh. *vi̇jȇšt*, stcsl. *věštь* »peritus« (Skok IIII, 603). Dalje glej *vẹ̑šč*, *vẹ́deti*. M. S.

veželjáti se, *-am se* (v. impf.) »spopadati se, boriti se« (notr.), *veželják* »borilec« (Janežič).

Nejasno, brez znanih paralel. Prvotno morda **vrželjáti* (prim. redukcijo *r* v takem okolju v sln. *dežéla* < *držéla*), kar je lahko ekspr. tvorba iz *vrẹ́či*, *vȓžem* »iacere«. K semantični motivaciji prim. *metáti se* »spopadati se, boriti se«, k besedotvorju *meteljáti se* »motoviliti se, vrteti se«, *vrteljáti se* »isto«. Dalje glej *vrẹ́či*. Semantično manj prepričljivo je domnevanje ekspr. tvorbe iz *vẹ́žiti se* »kriviti se (zlasti o lesu)«. M. S.

vȋ (pron.), f. *vẹ̑*; g., akz., lok. *vȁs*, dat. *vȁm*, instr. *vâmi* »vos«, du. *vȋdva*, f. *vẹ̑dve*, *vȋdve*; g. *vâju dvẹ̑h*, dat. *vâma dvẹ́ma*, akz. *vâju dvâ*, instr. *vâma dvẹ́ma*, lok. *vâju dvẹ́h*; pkm. *vùva*, g. *vàj*, lok., instr. *vàma* (Novak, Slovar[2], 171); v Briž. spom. *Efev iezt ugotoulieno* »quae vobis parata sunt« (I, 34–35), v 15. st. *proſſo vas yzpouednika* »prosim vas izpovednika« (Stiški rokopis; Mikhailov, FS, 141), v 16. st. *vi*, g. *vaſs*, dat. *vam*, pri Trubarju navadno *vom*, v 17. st. *vy*, g., akz. *vaſs*, dat. *vam*, instr. *s'vamlj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vy* »vos«, *katerikuli is vàju ali s'mei vaju* »utercunque, uterlibet« (Kastelec-Vorenc), *vi* »ihr« (Gutsmann); v. *vȋkati*, *-am* (impf.) »uporabljati v

govoru s kom obliko druge osebe množine moškega spola«, 18. st. *vikati* »ihrzen« (Gutsmann), tvorjeno kakor *tîkati* iz *tî* in *onîkati* iz *óni* < *onî*.

Prim. stcsl. *vy*, g. *vasъ*, dat. *vamъ*, akz. *vy*, *vasъ*, instr. *vami*, du. nom., akz. *va* (*vy*), g., lok. *vaju*, dat., instr. *vama* (*va*), sbh. *vî*, g., akz. *vâs*, dat., lok., instr. *vàma*, hrv. čak. *vĩ*, g. *võs*, instr. *s vãmi* (Brač; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1321), *vĩ*, g., akz. *v°ãs*, dat., lok., instr. *vàmīn* (Vrgada; Jurišić, Rječnik I, 84 s.), *vî*, g., akz. *vàs*, dat. *ván*, instr. *vàmi* (Novi), kajk. *vêi*, g., akz. lok. *vòs*, instr. *vùmi* (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 306), g., akz. *vâs*, lok. *vàs* (Prigorje; Rožić, Rad CXVI, 130), mak. *vie*, enkl. dat. *vi*, blg. *vie*, enkl. dat., akz *vi*, r. *vy*, g., akz., lok. *vas*, dat. *vam*, instr. *vámi*, ukr. *vy*, g., akz. *vas*, instr. *vamy*, br. *vy*, g., akz. *vas*, p. *wy*, g., akz., lok. *was*, dat. *wam*, instr. *wami*, č. *vy*, g., akz., lok. *vás*, dat. *vám*, instr. *vámi*, slš. *vy*, g., akz., lok. *vás*, dat. *vám*, instr. *vami*, gl. *wy*, g., akz., lok. *was*, dat. *wam*, instr. *wami*, du. *wój*, g., akz. *waju*, dat., lok., instr. *wamaj*, dl. *wy*, g., akz., lok. *was*, instr. *wami*. Psl. nom., akz. **vŷ*, g. verjetno **vâsъ* (vendar prim. čak. *võs*, kar kaže na **vásъ*), lok. **vā̃sъ* (kajk. Prigorje), instr. **vā̃mi* (Stang, Acc., 106; Dybo, SA, 244, ki zapiše g. **vā̃sъ̄*). Oblika **vŷ* je razložljiva na več načinov, lahko je iz ide. **i̯uHs* (> lit. *jū̃s* »vi«) z analognim **v-* po stranskih sklonih, lahko je sekundarni akz. **u̯oms* (> stprus. akz. *wans*) ali iz stare enklit. oblike akz. **u̯ōs*, ki je verjetno dala lat. nom., akz. *vōs* »vi, vas« in av. akz. *vå̄* (Meillet, SC[2], 455; Arumaa, Ursl. Gramm. III, 168). G. **vâsъ* (**vásъ*) < **u̯ōs-om* je gotovo iz te enklit. oblike z dodano g. končnico. S kratkim vokalizmom je sti. g., akz., dat. (< g.) *vas* (Mayrhofer, EWA II, 532) poleg *yuṣmā́kam*. Psl. osnova v lok. **vā̃-sъ*, dat. **vā̃-mъ* in instr. **vā̃-mi* je brez korenskega *-s-*, kar izkazuje tudi balt., prim. lit. lok. *jumysè*, dat. *jùms*, instr. *jumìs* proti g. *jū̃sų* in akz. *jùs*. V balt. ni mogoče izključiti disimilatoričnega izpada prvega *-s-*. Osnovo **u̯ō-*, iz katere je psl. **vā̃-*, domnevajo tudi v lat. *vōbis* (Walde-Hofmann II, 836 s.). Ker je slednje lahko tudi iz **u̯ōs-bhis* (Sommer, Hb., 244), je izhodišče za psl. **vā̃-* lahko na osnovi enklit. oblike tvorjeni sekundarni lok. **u̯ōs-su*, kar je po slov. morfemski delitvi **vā̃-sъ* lahko generiralo **vā̃-mъ* in **vā̃-mi* (in ustrezne du. oblike). Ide. fleksija je bila domnevno nom. **i̯úHs* (lit. *jū̃s*, got. *jūs*, av. *yūš*), g. **us-mé-om* (gr. hom. ὑμέων, at. ὑμῶν), dat. **us-mé-i̯* (sti. *y-uṣmé*), akz. **us-mé* (gr. dor. ὑμέ, lezb. ὔμε) (Rix, HGG, 178 s.). Domneva o prvotnem pronominalnem korenu **i̯u-*, v katerem bi se združili obe osnovi navedene ide. paradigme, je predstavljena v Pedersen, Hitt., 75. Erhartovo domnevo o deblih **i̯u-u̯a*, **i̯u-sa*, **u̯a-sa* povzema Kopečny, ESS II, 731. Stcsl. nom.-akz. du. *va* utegne imeti po nominalnih osnovah analogno končnico. Stcsl. variantni *vy* in sln. *vîdva* lahko kaže na psl. **vŷ* ≤ ide. **i̯u-H*, prim. lit. *jùdu* »vidva«, sti. *yuvám*, ags. *ʒit* (Decaux, RÉS XXX, 95 ss.). Glej tudi *vā̂š*. M. S.

vi- (pref.) »iz-« (kor. zilj., rez., nadiško, sev. primor.), npr. zilj. *bəlèŋgu̯a* < **vylęgla*, *bíu̯až* »pomlad« < **vylazъ* (Ramovš, Hgr. VII, 9), rez. *vilę́st*, *vihnàt* (Ramovš, o. c., 40), nadiško *vi-* (Logar, DJR, 219), sev. primor. *bedr[i]ę́:t* (Borjana) < **vydrěti*, *bedú:bemo* < **vydl̥bemo* (Borjana), *vine'su* < **vynesl̥ъ*, *viγá:ńat* < **vygan'ati* (Robidišče) (Logar, o. c., 139 s.), v Posočju *blázema* »spomladi« < **vylazě* + *-ma* (glej *vílaž*); sodeč po širšem arealu besede *vígred* je bil pref. nekdaj znan vsaj po celotnem kor. ozemlju, prim. tudi v Briž. spom. *uvignan Odfzlauuiboſigę* »depulsus est a Dei gloria« (II, 9–10). Tudi pkm. *vígurek* »ogorek« (Novak, Slovar[2], 166) je tvorjeno iz **vigoręti* »dogoreti, izgoreti«, prim. še pkm. *vövr̀čti* »ven vreči«, *vövìditi* »izgledati«, če to ni iz *vən*, pkm. *vö̀ni* »zunaj«. Na Kočevskem je dvakrat tpn. *Vímolj*, prim. za *V*. pri Predgradu l. 1576 *Vümall* ← **vy-molěti* »štrleti«.

Prim. stcsl. *vy-* (v. pref.) »iz-«, npr. *vynesti* »prinesti ven«, star. hrv. kajk. *vi-*, npr. *virišiti* »razrešiti«, *vignati* »izgnati«, danes v Bednji *vìgled* »ogledalo« (Skok III, 585), čak. *vìbrati* (Istra; navaja Kopečný, ESS I, 268), r. *vy-* (*výbratь* »izbrati«), ukr., br. *vy-*, p. *wy-*, č., slš. *vy-*, gl., dl. *wu-* »isto«. Psl. v. pref. **vy-* < ide. adv. **ūd* »gor, iz«, prim. got., stnord. adv. *út* »ven«, ags., stsaš. adv., prep. *ût*, stvn. adv., prep. *û ʒ* > nvn. *aus* »iz«. S kratkim vokalom je sti. pref., prep. *úd* »gor, stran, proč, iz«, komp. *úttara-* »višji, kasnejši«, gr. ὑ- v ὕ-βρις »ponos, oholost«, ὕσπληξ »štartna vrvica« (Kopečný, ESS I, 267 ss.; Feist, Wb., 537; Pokorny, 1103 s.; Mayrhofer, EWA I, 214 s.). Pri reševanju problema vokalne kvanitete **ūd* : **ud* Peters, Unters., 71, domneva ide. **Hud* > **ud* in z metatezo **uHd-* > **ūd*. Glej tudi *vz-*, *vígred*, *vílaž*, *vilákan*, *vídra II*. M. S.

viba (f.) »spirala« (Kranjsko, Valjavec), adj. *víbast* »spiralast« (SSKJ V, 426).

Nomen actionis k *víti*, vendar tvorbeno manj jasno, saj bi v sln. refleksu tvorbe **vī́jьba* (tako rekonstruira Kurkina, DS, 113) po vsej verjetnosti pričakovali novi cirkumfleks. Dalje glej *víti I*. M. S.

vibrínja (f.) »guba« (Valjavec). Zaradi sin. *brânja*, *nabȍr*, *nabîrek* je treba domnevati tvorbo tipa *črepínja*, *stopínja* iz **-běrъ* ali **-birъ* (manj verjetno **-borъ*) k **bьrā̃ti*, **bȅrǫ* »nabirati, zbirati« in odpad korenskega vokala *i* (< *ě*) po moderni vokalni redukciji. Prefiks je manj jasen. Psl. **vy-* »iz«, ki se ohranja v sln. zah. dial., pomensko ne ustreza; morda je zapis z vzglasnim *vi-* hiperkorekten za govorjeni **v-/*u-* < **vъ-/*u-*. Dalje glej *bráti*. M. S.

vîc I (m.), g. *-a* »šala«.

Kakor hrv. *vȉc*, g. *vȉca* »šala, duhovita domislica« prevzeto iz n. *Witz* »šala«, v tem pomenu od 18. st. V 17. st. n. beseda pomeni »duhovita formulacija, duhovitost« < srvn. *wiʒ* »védenje, bistroumnost« k *wiʒʒen* »vedeti« (Kluge[23], 895). Ljudsko *vȉcmóhar* »šaljivec« je iz n. *Witzmacher*, v čemer je drugi člen nomen agentis od *machen* »delati«. Glej tudi *fîrbec*. M. S.

vic II (m.), g. *-a* »ujec, materin brat«, *vičica* »ujna, materina sestra«; samo v 18. st. pri Gutsmannu *viz* poleg *vuiz* »Mutterbruder«, *vizhiza*, *uizhinja*, *vuizinja* »Base, Mutterschwester«.

Po sporadični metatezi vokalične funkcije nastalo iz *(v)ui̯c*. Verjetno je treba domnevati sekundarno akcentuirano **(v)ú̯ic*, g. **vui̯cȁ*, kar bi po vokalni redukciji regularno dalo **vicȁ* > **víca*; od tod se je lahko posplošila osnova *vic-*. Ker gre za kor. besede, kjer *u* ne preide v *ü*, ni mogoče domnevati razvoja *u(j)-* > *vü(j)-* > *vi(j)-* kot v dol. *nevímen* < *neúmen* ali pkm. *vȉlica* < *ȕlica* (o tem pojavu Ramovš, Kr. zg., 220; Rigler, ZS 1, 178). Dalje glej *ûjec*. M. S.

vîce (f. pl.) »purgatorium, Fegefeuer«, v. *vîcati*, *-am* (impf.) »mučiti« in »igrati se neko otroško igro« (sin. *nebę̂škati*), *vîcar*, *-ja* »mučitelj«, f. *vîcarica*, gor. v pl. *vîca-*

rice tudi »bolhe«; tudi *îce* »vice« (Murko), kor. *hîce* »isto«, dial. kor. obir. *wì:cε*, *hì:cε* (Karničar, Obir, 257), črnovr. *wîcę* »vice«, *wîcạt sę* »mučiti se« (Tominec, 230); v 16. st. *nishter od vyz ne pravi*; *is Vyz pomagati* (Trubar), v 17. st. pri Janezu Svetokriškem *vice* (f. pl.) in *vica* (n. pl.), npr. *Danas bom N. N. iskaſal, de ſe viza najdeio*; v 18. st. *vyze, kir ſe te duſhize zhiſtio* »purgatorium« (Kastelec-Vorenc), *vize* »Fegfeuer, purgatorium« (Pohlin), *hize* »Fegfeuer« (Gutsmann).

Kakor hrv. dial. *vice* »vice«, *vicati* »mučiti«, npr. *vicaju me, kot da bi bila na vicah* (okolica Karlovca; Mažuranić, Prinosi, 1569; ARj XX, 805), prevzeto iz stvn., srvn. *wîʒi* (f.) »kazen; vice, pekel« (srvn. v. *wîʒegen* »kaznovati«, subst. tudi *wîʒen*, *wîʒene* »kazen« in od tod *wîzenen* »kaznovati«) > bav. n. *Weiz*, *Weize* »vice, kazen za grehe v onostranstvu« (Miklošič, 390; Striedter-Temps, DLS, 245), prim. dalje stnord. *wîti* (n.), ags. *wîte* »kazen«, *wîtan* »karati, oponašati«, got. *fraweitan* »maščevati«, stvn. *firwîʒʒan* »karajoče oponesti« < **u̯ei̯d-e-*, kar je verjetno iz ide. korena **u̯ei̯d-* »zagledati« prek kavz. pomena »pokazati« (Pokorny, 1126; LIV, 607). K semantični motivaciji prim. psl. **kắznь* poleg **kazắti*. Druga možnost je rekonstrukcija iz **u̯ei̯H-de-* in navezava na koren **u̯ei̯H-* »nameriti se, prizadevati si«, iz česar je ags. *ge-wîtan* »oditi«. V tem primeru je pomen »kaznovati, maščevati« izvedljiv iz *»zasledovati« (Seebold, VW, 549). M. S.

***vičja** (f.) »steklenica«, samo v 18. st. *vizhja* »Flasche; ampulla, lagena« (Pohlin); Gutsmann ne povzema te besede.

Prevzeto iz hrv. *vićija* »glinen vrč za olje, žganje ali vino«, »veliki skledi podobna glinena posoda za hranjenje olja« in »lesen sod za vino« (Lika), pri Vrančiću l. 1595 *vichya* »ampulla, ampolla, Krug«, prim. dalje brez palatalizacije blg. dial. *vikíja*, mak. *vikija* »kozarec (za žganje)«, csl. *vikija* »vas vinarum«, kar je iz ngr. βικί(ον) »vrček«, dem. od βίκος, star. βύκος »vrč« (Miklošič, 391; Skok III, 585; BER I, 147). Hrv. in sln. primer izkazujeta palatalizacijo, ki morda ni slov., temveč zaradi prevzema prek turš. *fiçi* »sodček« (Rečnik SANU II, 677). M. S.

vida (f.) »vijak« (primor.), npr. v Sv. Antonu pri Kopru *'vida* (Jakomin, NS, 143).

Kakor hrv. čak. *vîda* »vijak« prevzeto iz ben. it. *vida*, *vide* »isto«, kar ustreza it. *vite* »isto«, v tem pomenu izpričano od 15. st. (Leonardo da Vinci) dalje. Enakega izvora kot it. *vite* < lat. *vītis* »trta«, verjetno prek pomena »vitica«, ker so vitice večkrat spiralasto zavite (Battisti-Alessio, 4071). M. S.

Vída (f.) »goveje ime« (tolm.; Erjavec, LMS 1875, 225), Valjavec in po njem Pleteršnik navajata tudi *Vída* »ime kobili« (kajk.), kar potrjuje zapis Kurelca, povzet v ARj XX, 809. Ime je verjetno samo homonimno z atpn. *Vîda*, sbh. *Vída*, kar je f. k *Vîd* < rom. *Vido* < lat. *Vitus*, o čemer glej *vídovica*.

Nejasno, morda k hrv. dial. *vídat* »molzti« (Lumbarda na Korčuli), kar Skok III, 585 s., povezuje s širše sbh. *vídati* »zdraviti«, tudi »gasiti (žejo)« in »pripravljati (hrano)« (ARj XX, 811) ter dalje z *vídeti*, Miklošič pa (ki pozna samo pomen »zdraviti«) z rum. *vindeca* »zdraviti« < lat. *vindicare* »osvoboditi, rešiti, oteti, ščititi«. M. S.

vîdalice (f. pl.) »prečna piščal« (kranj.), »dvojna piščal« (istr., kranj.), v 18. st. *vidaliza* »Zwergpfeife, tibia« (Pohlin), *vidaliza* »Zwerchpfeife« (Gutsmann).

Tvorjeno kakor *šumẹ̑lice* (f. pl.) »harmonika«, *šumẹ̑le* (f. pl.) »isto« (vzh. štaj.), *bŕkalice* (f. pl.) »volku podobna igrača, ki daje brneč glas od sebe« (Krn). Dalje nejasno. Pleteršnik II, 767, domneva izposojo iz srlat. *vidula*, *vitula*, *fidula*, kar kakor klas. lat. *fidicula* »plunka«, *fides* »isto« in od tod prevzeto n. *Fiedel* »gosli«, stvn. *fidula*, *fidala* »isto« pomeni le strunska glasbila. S frc. odpadom medvokalnega *-t-* je od tod domnevno frc. *viole* > it. *viola*, od koder je sln. *viọ̑la*. M. S.

vídem (m.), g. *-dma* »cerkveno posestvo« (SSKJ V, 427); k temu vsi tpn. *Vídem*, g. *-dma* (najprej izpričano l. 1355 *ze dem Wydem* za Videm sredi Dobrepolja; M. Kos, Gradivo HTS II, 703) razen *Vídem*, g. *Vidma* na zahodu (it. *Udine*) iz **v-ýdьnъ* < rom. *Ūtĭnum* (Ramovš, Kr. zg., 34 s.); sem cgn. *Vidmar*, *Vidmer*, *Widmar*, *Widmer*, *Wiedmer* poleg *Vidmajer*, *Vidmayer*, *Vidmeier*, *Widmajer*, *Widmayer*, *Widmeier*.

Prim. hrv. tpn. *Vidam sv. Petra* v glagolskem tekstu iz l. 1275 v Istri in cgn. *Vidmar* v okolici Delnic, Slavonske Požege, Nove Gradiške, v Mali Rudinki in Zagrebu (Šimunović, Prezimena, 232). Izhodno sln. in hrv. **vídəm* »cerkvena posest, ki je bila pridobljena z darovanjem, volilom ipd.« in **vídmar* (m.) »lastnik oz. upravitelj vidma« je izposojeno iz srvn. *widem*, *wideme*, *widen* »z darovanjem, volilom ipd. dobljena cerkvena posest« poleg »dota«, *widemer* »lastnik oz. oskrbnik takega cerkvenega posestva«, nvn. *widem* »cerkvena posest« poleg »dota«, tudi *Wittum* »isto«, *widemann* »upravnik cerkvenega posestva« (od tod sln. cgn. *Vidman* in hrv. cgn. *Vidman*), *widmeier* »isto« (Grimm, DTV 30, 830 ss.), stvn. *widamo* »cerkvena posest; dota« < zah. germ. **wetmōn* (n.) »dota«, prim. stagl. *weotuma* »isto«, kar je sorodno z gr. ἕδνον (n.) »dota« in morda s psl. **vě̋no* (n.) »isto« = str. *věno*, ukr. *víno*, č. *věno*, p. *wiano* (Kluge[22], 796). Iz zah. germ. substantiva je stvn. v. *widamen* »doto dati«, srvn. *widemen* »doto dati, podariti«, nvn. *widmen* »nameniti, posvetiti«. M. F.

Vídem (m.), g. *-dma* »toponim v Furlaniji« (Cigale, Wb., 2010), v 18. st. *Vidm* »Weiden, Utinum« (Pohlin), toda ben. sln. *Viden*, g. *Vidna* (Ramovš, Kr. zg., 34 s.), rez. *Vị́dan*, lok. sg. *Vị́dnẹ* (Steenwijk, SDR, 324); it. *Údine*, furl. *Ùdin*, *Ùden*, *Ùdon*, etn. *Udinàs* (Pirona, VF, 1233).

Izhodno **V.-ýdьnъ* je prevzeto iz stfurl. **Udino* < rom. *Ūtinum*, l. 983 *quinquw castella … Bugia, Fagagna, Groang, Udene, Bratta* neznanega izvora (Ramovš, Slavia I, 1922–23, 27 ss.; Skok III, 586; Frau, DT, 119). Sln. knjiž. obliko z izglasnim *-m* za *-n* je Ramovš, l. c., razlagal kot knjiž. hiperkorekcijo, ki naj bi temeljila na dejstvu, da se v skrajnih zahodnih dialektih izglasni *-n* razvije iz *-m*, dodatno pa naj bi jo ljudskoetimološko spodbudila številna sln. tpn. *Vídem* < srvn. *widem* »z darovanjem, volilom ipd. dobljena cerkvena posest«. Drugače Furlan, JZ 1991, 29, op. 8, ki meni, da poknjiženje *Vídem* odraža dial. sandhi obliko toponima, ker se v beneških dialektih izglasni *-n* pred labialno vzglasno besedo asimilira v *-m*, prim. nadiško *Škrátec am máslar* »škratec in maslar«, *ám potadá* »in potem« (Spinozzi Monai, Mat., 66, 90), l. 1607 *adam* »eden«, *vum* »ven«, *dam* »dan«, *fim* »sin« (Alasia). M. F.

Videnj (hdrn.) »Donava«, samo pri Cigaletu, Wb., 2011: *Videnj* »Fluß« brez slovničnih oznak pod geslom *Wien*, sln. *Dunaj*.

Če bi bilo to ime za Donavo staro, bi se v sln. glasilo s prvim *e* < **ę*, tj. **Veden(j)*. Č. *Vídeň* (f.) »Dunaj«, stč. *Wiedeň*, slš. *Viedeň* (f.), *-dne* »isto« in p. *Wiedeń*, stp. *Wiądeń*, ki nikoli niso hidronima, namreč kažejo na izhodni slov. tpn. **Vędьnь* (f.). V imenu se ohranja germ. **Winduni* (Wiesinger pri Holzer, WSJ 42, 1996, 103), ime dela Dunaja (pa tudi ime potoka) *Wieden* < ant. kelt. *Vindobona*, ki se je kasneje kot *Wien* preneslo na celotno mesto Dunaj (Skok I, 129 s.) in se prek latinizirane oblike *Wienna* razširilo tudi po zahodni Evropi, prim. it. *Wienna*, frc. *Wienne*. Hapaks legomenon *Videnj* »Donava« je zato knjiž. izposojenka iz č. *Vídeň* »Dunaj« in prek vzorca sln. *Dúnaj* (tpn.) : č. *Dunaj* (hdrn.) uporabljen za ime reke Donave. Glej tudi *Dúnaj* in *Tonova*. M. F.

videti, *vîdim* (v. impf.) »videre«, *v. se* »kazati se«, interj. *vîš* (SSKJ V, 448) < 2. sg. *vîdiš*; subst. *vîd*, *-a* »visus«, *vîdez*, star. tudi *vîdes* »Sicht, Schein«, *vîdež*, *-a* »oko; mesto, na katerem se kaj lahko ali lepo vidi; videz«, *vídelo* »oko, obraz, dnevna svetloba«, *vidík* »conspectus« (po sbh.), adj. *víden*, *-dna*, *vidljȉv*, *-íva*, *vidíten*, *-tna* »sichtbar«, *vîdezen*, *navîdezen*, *-zna* »scheinbar«, adv. *vîdoma* »zusehends« ← ptc. prez. pas. *vîdom*, prim. *meni se vidom, da* »vidim, da« (Danjko), v kompoz. *izprevídeti*, *sprevídeti* »einsehen«, *izvídeti* »in Augenschein nehmen«, *izvȉd*, *-ída* »Augenschein, Befund« (po hrv. zgledu), *nanavídeti*, *zavídeti* »invidere«, *nezavídeti* »sovražiti, ne moči gledati«, *obnevídeti* »oslepiti«, *ovídeti* »oskrbeti, besorgen« (Goriš. brda), *povídeti se* »všeč biti«, *povȉd*, *-ída* »všečnost« (pkm.), *vznevídeti se* »ne biti všeč, mißfallen« (vzh. štaj.), *prevídeti* »spoznati« in »preskrbeti, versehen«, *p. se* »zmotiti se, sich versehen«, *prevȉd*, *-ída* »Einsicht, Vorsehung«, *prevíden*, *-dna* »vorsichtig«, *razvídeti* »ersehen«, *razvídi se* »zdani se«, *razvȉd*, *-ída* »Durchblick«, *razvíden*, *-dna* »ersichtlich, evident«, *uvídeti* »einsehen«, *zanevídeti* »težko gledati, ne marati (koga), scheel ansehen«, *znevídeti se* »narobe videti (iz optičnih razlogov)« in »zagnusiti se, upreti se«, *zvídeti se* »zdeti se«, sekundarni impf. *-vídati*, *-am* in *(-)vidévati*, *-am*; v Briž. spom. *uvideti Izami razumeti* »videre et ipsi intellegere«, v 16. st. *videti* »videre« (Megiser), v 18. st. *viditi* »videre«, *previditi* »premifliti, prevdariti, prou reſgledati; prospicere in posterum, dispicere«, *ſaviditi* »nevoszhiti; aemulari, aifrati« (Kastelec-Vorenc), *videti*, *vidèm* »videre«, *vidés* »apparentia«, *savidam* »beneiden, invidere« (Pohlin), *viditi* »sehen«, *videnje* »Sehen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *viděti*, *viždǫ*, *vidiši* »videre, spectare«, *vidъ* »visus«, csl. *vidati*, *-ajǫ* »speculari«, sbh. *vȉdjeti*, *-īm*, *vîd*, *-a* »visus«, mak. *vidi*, *vid*, blg. *vídja*, *víd*, r. *ví-detь*, *vížu*, *vídišь*, *vidátь*, *-áju*, *víd* (*v víde* in *v vidú*, *na vidú*), ukr. *výdity*, *výdyš*, običajneje *vydáty*, *-áju*, *výd* »obraz, gledanje«, br. *vidácь* »videti je; možno videti, razumeti«, *víd*, p. *widzieć*, *-dzę* »videti«, *widać* »videti je«, *wid*, č. *viděti*, *-ím*, *vídati*, *vid*, slš. *vidieť*, *-ím*, *vid*, gl. *widźeć*, *-u*, dl. *wiźeś*, *-im*. Psl. **víděti*, *-išь* (**vidâti*, subst. **vîdъ*) je kakor lot. *viedêt* »videti« durativ iz akrostatičnega korenskega prez., ki je v poltematsko vrsto lahko prešel prek 3. pl. balto-slov. **u̯ḗi̯d-inti* in posplošil krepkostopenjski vokalizem po sg. **u̯ḗi̯d-mi*. Na atem. konjugacijo kaže prez. ptc. akt. p. *widomy*, č. *vidomý* »videč« in imp. stcsl. *viždь*, blg. *viž* »glej« ter dalje lit. *veizdě́ti*, *véizdžiu*, 3. sg. *véizdi* »videti« (Smoczyński, Stud. Rasmussen, 529, ss.; lit. glagol izvaja Jasanoff, SMIE, 108; LIV, 607 s., iz ide. imp. **u̯éi̯d-dhi*). Ker iz ide. korena **u̯ei̯d-* »zagledati« v balto-slov. ni nobene oblike s kratkim vokalizmom, Rasmussen, CWPL II, 74, domneva stativno tvorbo **u̯ideH-*, ki se ohranja v lat. *vidēre* »videti«, got. *witan* »paziti, čuvati«, in podaljšavo *-i-* > *-ī-* po Winterjevem pravilu. Prim. iz tega korena dalje aor. sti. *ávidat*, av. *vīdat̰*, arm. *egit* »našel je«, gr. εἶδον, lat. *vīdī* »zagledal sem«, prez. sti. *vindáti*, deziderativ lat. *vīsere* »opazovati, gledati«. K pomenu »zavidati« prim. lit. *pa-vyděti*, *-výdžiu* (in *-vidžiù*), lat. *invidēre* »isto« (Miklošič, 390 s.; Vasmer I, 198). O pf. glej *vẹ́deti*. Glej tudi *zavîst*, *nenavîst*, *vêja II*. M. S.

vídež (m.), g. *-a* »mesto, na katerem se kaj lepo in lahko vidi« (Soška dolina, Senožeče; Erjavec, LMS 1879, 202). K temu orn. *Videž* pri Kozini in od tod *Videž* »ime cestninske postaje pri Kozini«. Sem tpn. *Videž* pri Cigonci v območju Slovenske Bistrice, l. 1165 *Wides* (Blaznik, HTSŠ II, 461); mtpn. *Videž* (*na Vídežu*) na vzpetini v Slatini v območju Ponikve pri Šmarju, l. 1286 *in den paiden dorferndev man nennet Weides*, ok. 1480 *Nider Weides ... Hinderm Weides* (Blaznik, l. c.), mtpn. *Vídež* (*v Vídežu*) v Vrbnem, mtpn. *Vídeže* (*v Vídežah*) v Hrastju pri Kozjem, l. 1404 *fumf hu^eben zu Widenstorff* (Blaznik, l. c.).

Formalno enako je hrv. *videž* »vid«, pomensko pa gotovo bliže apelativni predlogi v mtpn. *Videž* (Foča v Bosni; ARj XX, 812). Izhodno **vîdežь* (m.) je nomen actionis glagola **vîděti* »videre«, ki kot toponimična baza označuje kraje z jasnim, tj. lepim razgledom. Gre torej za isto pomensko motivacijo kot v sodobnih internacionalnih imenih tipa *Bellevue* *»lep razgled«. Dalje glej *videti*. M. F.

vídovica (f.) »bolezen svetega Vida« (Pleteršnik, Janežič), »svetega Vida ples«, tj. »živčna bolezen z nehotenimi sunkovitimi gibi, podobnimi gibom pri plesu« (SSKJ V, 431, 427), n. *Veitstanz*, lat. *chorea sancti Viti*. Sv. Vid naj bi po legendi ozdravil od hudiča obsedenega Dioklecijanovega sina, zato ga imajo za zaščitnika pred več živčnimi boleznimi, zlasti pred vidovico in pred božjastjo (Leto svetnikov II, 601), katerih vzroke so pripisovali hudičevemu delu (Grimm, Wb. XII/1, 46). Manj verjetna se zdi razlaga, po kateri naj bi bila bolezen poimenovana po sv. Vidu zato, ker so na Vidov dan (15. junij) nekdaj z divjimi plesi praznovali poletni sončni obrat (Bilfinger pri Klugeju[23], 854). Med Slovani je bilo čaščenje sv. Vida zelo zgodaj priljubljeno (prim. pri nas tpn. *Šentvȋd*, *Šembíje*, hrv. na Kvarnerskih otokih *Svevidi*, *Vidovice*), ker je njegovo ime, zlasti v sintagmi **svętъjь Vidъ* spominjalo na ime poganskega boga **Svętovitъ* (Nahtigal, SR IX, 1 ss.). Glej tudi *vídovke*. M. S.

vídovke (f. pl.) »Aruncus silvester Kost. = Spiraea aruncus L.« (Medved).

Poimenovano po času cvetenja v juniju, okrog sv. Vida (15. junija), prim. podobno kor. n. *Moie*, *Moile* (k n. *Mai* »maj«), sln. *kresníca*, saš. n. *Johanniswedel* (po kresu oz. sv. Janezu, 24. junija), niz. *Sint-Pieters-pluim* »isto« (po sv. Petru, 29. junija) (Marzell, Wb. Pfln. I, 454 ss.). Glej tudi *vídovica*. M. S.

vîdra I (f.) »Lutra vulgaris«, dem. *vîdrica*; *vîdrar* (m.), g. *-ja* »vrsta psa« in »lovec na vidre«, v sodobni slovenščini je živ adj. *vîdrin*, f. *-a* »Fischotter-«, starejši je *vídrov*, f. *-a* »isto« in od tod *vidrovína* (f.) »vidrino

meso/krzno«, *vídrovka* »pokrivalo iz vidrovine«. Sem hdrn. *Vidrnica*, *Videršek*, tpn. *Vidrnik* (Bezlaj, SVI II, 296). V 16. st. *vidra* »lutra« (Megiser), v 18. st. *vidra* »lutra« (Kastelec-Vorenc), *vidra* »Fiſchotter« (Pohlin), *vider* (m.) poleg *vidra* (f.) »Fiſchotter« (Gutsmann).

Prim. csl. *vydra* »Lutra vulgaris«, hrv., sb. *vìdra* »isto«, mak. *vidra*, blg. *vìdra*, r., br., ukr. *výdra*, p. *wydra*, č., slš. *vydra*, gl. *wudra*, dl. *hudra*. Iz slov. jezikov je rum. *vidră* »lutra«, arum. *vidra* »isto«, madž. *vidra*, alb. *vidër* (Skok III, 587).

Psl. **výdra* (f.) »lutra« z refleksom novega cirkumfleksa zaradi samoglasniške skupine *dental + r* v sln. in č. (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 299 s.). Formalno enako je lit. *ū́dra* »Lutra« ob *ū́dras* »isto« (prim. enako sln. *vider* (Gutsmann)) in verjetno tudi stprus. *udro*, lot. tudi formalno oddaljeno *ûdr(i)s*. Balto-slov. **ū́drā* »Lotra« je lahko tako kot **ū́dras* »isto« substantivizirano iz vrddhiranega balto-slov. adj. **ūdras* »ki je v zvezi z vodo« iz ide. oksitoniranega adj. **udr-ó-s* »voden« k **u̯ódr̥*/**u̯édn-* (n.) »voda« po vzorcu sti. *usrá-* »jutranji, rdečkast« k *uṣar-* (f.) »jutranja zora«, zato so sorodni leksemi kot nvn. *Otter* »vidra«, stvn. *ottar* < germ. **utra-*, gr. ὕδρος (m.), ὕδρα (f.), sti. *udrá-*, av. *udra-* in lat. **utra*, pod vplivom *lutum* prenarejeno v *lutra* (Pokorny, 79; Walde-Hofmann I, 840) ničto ali pa z akc. umikom (gr.) substantivizirani iz adj. **udr-ó-s* (o tem Furlan, l. c.; ista, SR LI/Posebna številka, 2003, 18 s.). Balto-slov. vzglasno dolžino proti kračini drugod je razložljiva tudi z delovanjem Winterjevega zakona (Winter, Recent Developments, 441; Matasović, Suvremena lingvistika 20/38, 1994, 15; drugače Rasmussen, SP, 537). Vidra je torej v večini ide. jezikov poimenovana kot »vodna žival«.

Ne zdi se verjetno, da bi se *vídra* »Lutra« ohranjalo v sln. frazi *bruhati kot vidra* »močno bruhati«, obir. kor. *tə̀k séə:rjɛ q pa wì:dra* »serje kot vidra« (Karničar, Obir, 257). Tu je možna zveza z blg. *vìdra* »majhen bistri izvir«, hdrn. *Vidra* »ime jezera«, adj. *vìdъr* »bister, jasen«, kar Georgiev I, 144, neprepričljivo povezuje s psl. adj. **vědrъ*. Dalje glej *vóda*, pa tudi *vídra II*. M. F.

vidra II (f.) »v obliki črke L izdolben rob prečnega hrastovega tramu v blazini, kamor se polagajo in tudi pribijejo podnice« (Mirnska dolina), kar Smole, JZ II, 1995, 230 z op. 8, 17, povezuje s sln. *vîtra* »protje za pletenje košar, rešet ipd.«, tudi »žila v lesu/skali«. Ker lenizacija *-tr-* > *-dr-* v sln. ni izpričana, se zdi bolj verjetno izhajati iz **vý-dьra* »izdolbina, luknja« k v. **vy-der-ti*, **vy-dьrèšь*/*-derèšь* »trgati, ruvati ipd.«, prim. tolm. *vidréti*, *vidérem* »izdreti (o kolu iz plota, o zobu)« (Kenda, rkp., 193). Iz iste glagolske predloge je gl. *wudrěńca* »luknja« ob *wudrěć* »izpuliti«, npr. *wudrěć dźeru* »luknjo izkopati« (Trofimovič, 388) k *drěć* »dreti« in br. *výdra* »krčevina« (Mtpn. Belarus., 48), *výdranka* »jasa sredi gozda«, »ledina« < **vý-dьranъka* (ÈSBM 2, 254). Sln. leksem lahko dopolnjuje areal sln. pref. *vi-* < **vy-*, ki ga je že zgodaj začel izpodrinjati *jьz-*.

Iz slov. homonimnega v. **vy-der-ti*, **vy-dьrèšь*/*-derèšь* »teči, hiteti ipd.« je verjetno sln. *vídra* »kozje ime« (Erjavec, LMS 1875, 224) < *»begavka«, stč. *vydra* »vlačuga« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 585) < **vy-dьra*, br. *výdra* »hiter človek« (ÈSBM II, 254, brez č. gradiva) in sln. *vidra* v frazi *bruhati kot vidra* »močno bruhati«, obir. kor. *tə̀k séə:rjɛ q pa wì:dra* »serje kot vidra« (Karničar, Obir, 257), blg. *vìdra* »majhen bistri izvir«, hdrn. *Vidra* »ime jezera«, adj. *vìdъr* »bister, jasen«. Slednje Georgiev I, 144, brez slov. podobnopomenskega gradiva, neprepričljivo povezuje s psl. adj. **vědrъ*. Dalje glej *dréti I–II* in *vi-*. M. F.

vidrijol (m.), g. *-a* »raztopina modre galice« v primor. *vədər'jọl* (Marezige; Cossutta, PV, 177).

Z enakim konzonantizmom hrv. čak. *vidrijula* »modra galica« (Komiža; Božanić, Čak. rič XII/1–2, 1984, 213), *vidrijȏl* »isto«, *vidrijȏla* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1322), *vedrijȏla* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 229). Tudi istr.-rum. *vidri'ol* »raztopina modre galice« (Filipi, ILA, 517), verjetno iz hrv. Sln. in hrv. oblike so bile izposojene iz rom. lenirane predloge, ki jo danes potrjuje le še furl. *vidriûl* v zvezah *spirit di vidriûl* »žveplena kislina«, *vidriûl turchìn* »bakrov sulfat« (Pirona, VF, 1273), sicer v rom. svetu prevladuje nelenirana varianta, prim. it. *vetriolo* »sulfat«, npr. *v. azzurro* »bakrov sulfat«, *v. verde* »železov sulfat«, *v. fumante* »žveplena kislina«, zastar. *vetriuolo* »sulfat kovin«, frc. *vitriol*. Izhodišče rom. besed je poznolat. *vitriolum*, kar je zaradi steklenega videza kovinskih sulfatov substantivizirano iz adj. *vitreolus* »steklen« k lat. *vitrum* »oblajst; steklo« (Battisti-Alessio, 4041 s.). Knjižna oblika *vitriọ̑l* je znana tudi v dialektih, prim. goriš. *vatrjŭól*, *vɛtrjŭól* »Vitriol« (Štrekelj, Görz., 411). Glej tudi sin. *verderame*, *vitriọ̑l*. M. F.

vígenj (m.), g. *-gnja* »kovaško ognjišče, kovačnica, kovaško kladivo«, tudi *vígnjec* (m.), g. *-a* »kovačnica, žebljarna« (Kropa) in *vígnjica* (f.).

Prim. hrv., sb. *vȉganj* (m.) »kovačnica, nakovalo«, mtpn. *Zaviganj*, *Vigenica*, mak. *vigna* (f.), č. *výheň* (f.), slš. *vyhňa*, toda gl. *wuheń*, *-nja* »kovaško ognjišče, dimnik«, dl. *wugeń*, *-gnja* »isto«, dial. *hugeń*. Iz slov. jezikov je madž. *vinnye*, *vihnye* »kovačnica«, verjetno cig. *vigna* »ognjišče«, *vignja* »kovačnica« in alb. *vigan* »velikan, orjak«. Miklošič, 391, je zaradi dl. *hogeń*, *-gńa*, tudi *wogeń*, *-gńa* »ogenj« suponiral sorodstvo z **ògńь* (m.); glej tudi Denkschriften WAW XXI, 238; XXII, 79; XXVII, 94; najbližje je lit. *ugnìs* »ogenj«, lot. *uguns*, *guns* »isto« (Vondrák, BB XXIX, 212; Meillet, SC², 85); o glasoslovnih poizkusih uskladiti razlike začetnega vokala Walde-Pokorny I, 323; Pokorny, 293. Le enkrat izpričano lit. *ungnìs* se dozdeva pisarska pomota (Trautmann, BSW, 334; Fraenkel, 1158). Malo verjetno Loewenthal, WuS XI, 54, in še manj Oštir, AAS IV, 42; Etnolog II, 61, ki primerja kelt. **gobann* »kovač«; glej Bezlaj, JiS XXVI/2, 51 ss.

[Rasmussen, SP, 531, razlaga psl. **v-ỳgńь* kot pozni, baltoslovanski vrddhi k balto-slov. **ugni-* »ogenj« = lit. *ùgnis* »isto«. – M. F.]

vígorica (f.) »veverica«, v 18. st. izpričano pri Gutsmannu: *vigoriza* »Eichkatze, Eichhorn; bebariza«, v 19. st. pri Cigaletu, Wb., 381; Freyerju, Fauna, 4; Murku I, 707; Janežiču[1] II, 469, in po podatkih za SLA znano tudi v nekaterih kor. govorih, prim. *u̯íhərca* (Djekše), *vî-harca* (Škocjan v Podjuni), toda v Kneži *wíχəřca* kaže na **víhorica*.

Fonetično težko razvito iz **vẹ̑verica*. Morda sta sln. *vígorica* in *víhorica* ljudskoetimološki tvorbi iz prvotnega sln. *vẹ́verica*. Glej *vẹ́verica*. M. F.

vígred (f.), g. *-i* »pomlad« (kor.), prvič izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *vigréd* »Lenz; ver«, in Gutsmannu: *vig-*

red »Lenz, Frühling«; v Podjuni *vì̀grat* »advent« (Libeliče), v Rožu *vəhrêd* »spomlad«, *z víhrēdə, na víhrad* (Šašel, RNB, 119).

Iz **vy-grędь* k **gręsti, *grędǫ* »iti«, prim. sln. *grẹ́m, grẹ́dem*. Kalk po bav. n. *Auswart* »pomlad« in furl. *ežude* < **ex-juta* (Kranzmayer, ONBK II, 245). Glej tudi sin. *vílaž*.

[Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 78, za sln. sin. *vígred* in *vílaž* rekonstruira enako glagolsko pomensko podstavo *»ven iti«. – M. F.]

vihati I, *-am* in *-šem* (v. impf.) »flectere, biegen«, redkeje »vihteti, tolči, vibrare«, npr. *mlatiči vihajo cepce na kvišku*, in »stürmen«, npr. *burja viha*, pf. *na-, od-, po-, pre-, pri-, u-, za-v*., sekundarni impf. *-vihováti, -ûjem*, inkoh. *-víhniti, -vîhnem*; ptc. pas. *navíhan* »durchtrieben«, subst. *navíhanec, -nca*, f. *-nka* »navihan človek«; dem. *vihljáti* »pihljati, plapolati«, subst. *vihâl* (m.) »zavihek na obleki«, *víhale* (f. pl.) »škornji z lijakastim zavihkom« = *vihâlasti škộrnji*; v 18. st. *gori ſavihan, krumpaſt nuſ* »silus« (Kastelec-Vorenc), *viham* »umwickeln, schürzen; convolvere, fuccingere« (Pohlin).

Prim. hrv. dial. *vihati* »vejati«, *vihati se* »poditi se« (Rečnik SANU II, 677, navaja *vȉhati* z domnevno rekonstruiranim akcentom), blg. *vícham* »jahati« (navajata Mladenov, 68; BER I, 155), r. *vichátь* »premikati«, *víchnutь* »premakniti«, *vývichnutь* »izpahniti«, *vichljátь* »racati, nerodno hoditi«, ukr. *vycháty, -áju* »mahati, kriliti, ritati«, br. *vichácca, vichljácca* »zibati se pri hoji, krivo, ne naravnost hoditi«, p. dial. *wichlac sę, wichlić sę* »sukati se, vrteti se«, *wichłać* »motati, vrteti«, *wicholić* »mečkati, meti, valjati« (Karłowicz, SGP VI, 102), č. dial. *vichłat'* »spletkariti«. Psl. **vichāti, *víšešь* (sekundarno **vichāješь*) je intenziv od **vīti* (Vasmer I, 207). K besedotvorju prim. **machāti* iz **māti* (= lit. *móti*) poleg **majāti*, kar tvorbeno ustreza hrv. *vȉjati, vȉjām* »premikati, vihteti«. Napačno Būga, RFV LXXV, 153, ki primerja lit. *viskėti* »tresti se, premikati se«. Glej tudi *vihtẹ́ti* in dalje *víti I*. M. S.

vȋhati II, *-am* (v. impf.) »umakniti se, odstopiti« (kor.), pf. *uvíhniti, -vȋhnem* »zbežati« (Caf), sav. »odstopiti od dane besede«, dial. kor. obir. *vì:χat, -am* »weichen, zurücktreten« (Karničar, Obir, 257), v 16. st. *vihati* »recedo, abweichen, zurück weichen« (Megiser kot kor.), v 18. st. *viham* »weiche aus«, *vihnim* »verschwinde« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *wîchen* »usmeriti se, izogniti se, umakniti se, napraviti prostor« (> nvn. *weichen*) < stvn. *wîhhan* »isto«, kar ustreza srniz. *wīken*, niz. *wijken*, ags. *wīcan*, stnord. *víkja, vīkva, ȳkva* »umakniti se, obrniti, preokreniti, premakniti, iti« iz ide. baze **u̯eig-* »vrteti, upogibati« (o germ. Pfeifer, EWD², 1547 s.). M. S.

viher (m.), g. *-hra* »neurje« (jvzh. štaj.) in *vihér, -a* »isto« (pkm.; Novak, Slovar, 120), širše je *vihár, -ja*, knjiž. *vihâr*, g. *-ja*; tudi *vîhra* (f.) »neurje« (dol.), »naglica, spor; vihrav človek«, v. *vihráti, -âm* (impf.) »divjati, besneti; hiteti«, adj. *vihrȁv*, f. *-áva* »buren, nagel«; sem cgn. *Viher, Vihar, Vihernik, Viharnik, Vihornik*. V 16. st. *vihar* »procella, turbo, vertex« (Megiser), v 18. st. *v'enim vihri* »in turbine«, *vihranîe* »flatus turbinis«, *viharnu vremè* »nimbosus tempus« (Kastelec-Vorenc), *vihâr, -ja* »Sturmwind« (Pohlin), *viher* »Platzregen, Sturmwind«, *vihar* »Sturmwind«, *vihraſtu vreme* »Sturmwetter«, *vihrati* »ftürmen« (Gutsmann). Iz sln. je kor. n. *Wicher* »oster veter« (Neweklowsky, Cel. zvon III/8, 1985, 23).

Prim. stcsl. *vichrъ* »turbo«, hrv., sb. *vȉhār* »isto«, s prehodom *h* > *j* *vȉjār*, g. *vȉjāra*, hrv. kajk. *vìher* »turbo« (Belostenec), čak. *vîher*, g. *vîhra* »zračni vrtinec« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 393), *vīhȍr* »zračni vrtinec« (Svetvinčenat, Čabrunići (oboje Istra); Filipi-Bursić Giudici, ILA, 35), mak. *vior*, blg. *vȉchər* »močan veter«, r. *víchorь, -chrja* »vihar«, str. *vichъrъ* »turbo«, ukr. *výchor, -chru*, br. *vichór, víchar, -u*, p. *wicher, -chru*, dial. tudi *wichur* (Karlowicz, SGP VI, 102), č. *vichr, -a*, slš. *víchor, vichr*, gl. *wichor, -a*, dl. *wichaŕ*, g. *-rja wichoŕ*, plb. *vai̯χår*. Iz slov. jezikov je madž. *vihar* »vihar« (Benkő III, 1143), rum. *vihor* »isto«, mold. *vivor* (Tiktin, Wb., 1738), istr.-rum. *'vihor* »vihar« (Jesenovik; Filipi, ILA, 79).

Psl. **vīchъrъ* »tempestas« (poleg mlajših tvorb **vich-orъ, *vich-or'ь, *vicha-rъ, *vicha-r'ь* iz psl. **vīchāti* »viti, divjati, besneti«) je korensko sorodno z lit. *víesulas* »vihar, nevihta«, *víesula* »isto«, lot. *viẽsuls, viẽsulis*, tudi *veĩsuôls* (Miklošič, 391; Trautmann, BSW, 345; Vasmer II, 207; Fraenkel, 1243), a formalno bliže substantivu, ki se ohranja v het. denom. *u̯išurii̯a-, u̯ešurii̯a-* »pritiskati, tlačiti« ← **u̯éi̯H-su-ro-* (Eichner, MSS XXXI, 1972, 77, brez nastavitve laringala; Pokorny, 1133; drugače o het. glagolu Carruba, StBoT 2, 63). Izhodišče tvorb sta lahko ide. heteroklitična subst. **u̯ḗi̯s-u̯r̥* (het., slov.) in **u̯ḗi̯s-u̯l̥* baze **u̯ei̯s-* »viti«, ki se ohranja v sti. *veṣṭati*, deloma tudi v slov. **vīchāti* (Kimball, Sprache 36/1, 1994, 26) in klinopisnoluvij. *u̯iši-/u̯išai-* »pritiskati« (Melchert, AHP, 241). Variantno, ničtostopenjsko izhodišče **u̯is-u̯r̥* za het. *u̯išurii̯a-* (Rieken, StBoT 44, 355) zaradi *-š-* ni verjetno. Machek², 689, meni, da bi bilo potrebno izhajati iz deverbativa **vichrъ* k **vi-chrati* in sklepa o ekspresivni vrednosti **-ch-*. Dalje glej *víhati I*. M. F.

vihtẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »vibrare, iactare; schwingen«, tudi *vihtíti, -ím* »isto«, pf. *za-v*.; v 18. st. *vihteiti* »vibrare«, *ſavehteti* »šafukniti, luzhiti; evibrare«, *ſavihten* »vibratus« (Kastelec-Vorenc), *vihtim* »schwingen, vibrare« (Pohlin), *vihtim* »schwinge« (Gutsmann). Izvorno **vichъtēti, *vichъtīti* sta intenz. iz **vichāti*, prim. k besedotvorju *ihtẹ́ti* iz *íkati*. Tvorba utegne biti stara, prim. br. dial. *vichtóvy* »hiter, energičen«, *vichtá* »žrd z dvigalom pri vodnjaku« (ÈSBM II, 168). Sln. *vîhta* in *nevîhta* »tempestas« kaže na **vīchъta*, kar zaradi akcenta ne more biti besedotvorno izhodišče, temveč je samostojna, sorodna nominalna tvorba. Dalje glej *víhati I, víher, víti I, nevîhta*. M. S.

-vihtiti, *-im*, samo v 18. st. v kompoz. *previhtiti; tudi po ſhnori ſglihati, ali rovnati* »perlibrare, prevagati« (Kastelec-Vorenc). Denom. iz sln. **viht* »teža, utež«, kar je ali iz n. *Wicht* ali iz splošnejše oblike *Gewicht* »isto«, iz česar je širše sln. *kvíht* »utež«. K odpadu *k-* < *ge-* prim. *vȅlb* »obok«, *šaft* »oporoka«. M. S.

vijáč (m.), g. *-a* »jama, kjer se voda steka, posebno v vinogradih«, *vijâčnica* »voda, ki se steka po jamah v vinogradu« (dol.).

Nejasno, tvorbe na *-áč* so navadno deverbalna nomina agentis, prim. *zviјáč* »kdor izkrivlja, goljuf, zvijačnež« iz *zvíti*; *zijáč* »kdor zija« iz *zijáti*. Vendar v. *víti* v kakem ustreznem pomenu ni izpričan. Še najbliže je *víti se* v pomenu »teči v vijugah«, npr. *potok se vije po dolini*. Redkeje so tvorbe na *-áč* denominalne, prim. *ko-*

láč < **koláčь* »pecivo v obliki kolesa« iz **kȍlo*. Zato ni izključeno rekonstruirati **vyjáčь*, kar bi bila tvorba iz etimološko nejasnega subst. psl. **výja* > r. *výja* »vrat«, plb. *vâijo* »isto«, stcsl. *vyja* »vrat, tilnik«. M. S.

vijer (m.) »ribnik«, v 18. st. *vijer* »Teich, Weiher« (Gutsmann).

Prevzeto pred diftongizacijo (tj. pred 13. st.) iz srvn. *wîer*, *wîære*, *wîher*, *wîwer* < *wîwære* »ribnik, bajer« < lat. *vīvārium* »isto« poleg »zverinjak, obora«. Varianta *vejer*, v 16. st. *Ty Vejerji inu Mlake* (Dalmatin), *vejer* »Weiher« (Megiser), v 18. st. *en ribnik, ali veyer* »ichtyotrophium« (Kastelec-Vorenc), *vejar* »Teich« (Gutsmann) je ponovno prevzeto v času prve faze srvn. diftongizacije. Iz bav. n. refleksa *Weiher* »ribnik« je prevzeto *vâjer*, *bâjar*, *bájer* »isto«. Z n. pristopnim *-t* (kakor v *Obs-t*) je v 16. st. *Biert, oli Ribnek* (Dalmatin, Register), *vjert* »Weiher« (Megiser), l. 1787 *Bajerjam ali virtam* (Večerna pratika, 45). Dalje o tem glej *bâjer*. V 16. st. pri Trubarju *per enimu vieriu*, z *ịẹ̄* > *ịî* > *î uiriy*, *venim globokim Vyriu oli Ribniku*, razlaga Ramovš, ČJKZ III, 58 s. = Zbrano delo II, 411, ki besedo bere *vjẹ̄ri(j)*, *vîri(j)*, kot refleks sln. **vịẹ̄ri(j)*, kar je izposojenka iz stvn. preglašene oblike *wi(w)æri*. Gotovo drugega izvora je *verîj*, *vrîj*, *vrjȅ* »tolmun« (semkaj verjetno tudi tolm. *vȩ̀ri*, *-ję* < **verîj* »večji studenec« (Spodnja Idrija), kar Ramovš, l. c., enači s Trubarjevo besedo) in notr. *ir* »isto«, o čemer glej *îr*. M. S.

vijộla (f.) »Viola odorata«, navadno *vijộlica* »isto«, od tod adj. *vijộličast*, *-a*, *vijộličen*, *-čna* »violaceus«, subst. *vijộličar* »Veilchenapfel«, v 17. st. *lepu dishij, Kokar violiza* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vert ſa viole, kir violize rafteo* »violarium«, *plave violize, ali fiolize* »vacinium«, *violine farbe* »violaceus«, *fiolafte farbe* »hyacinthimus« (Kastelec-Vorenc), *fiôla* »Veigel, viola«, *fiolèza* »Veigelchen«, *fiolnat*, *fiolnaſt* »violaceus«, *fiolzhènè* »violæ« (Pohlin), *fiola*, *fiolza* »Veil, Veilche«, *fiolnat*, *fiolnaſt*, *fiolzhen* »veilblau« (Gutsmann).

Oblike s *f-* so prevzete prek srvn. *vîole*, oblike z *v-* pa verjetno prek it. *viola* iz lat. *viola* »vijolica«. Dem. oblike so pri tej majhni cvetici pogoste, prim. n. *Veilchen* k star. *Veil*, zgodnje nvn. *feil* < srvn. *vîel*, frc. *violette*. Lat. *viola* »vijolica« imajo za izposojenko iz nekega predantičnega sredozemskega jezika (Walde-Hofmann II, 795), verjetno je to dem. iste predloge, iz katere je prevzeto tudi gr. *Ϝία (pri Hesych. γία·ἄνθη) > ἴα, kar je tudi pl. od ἴον »vijolica« (Frisk, 729; Kluge[23], 853 s.). M. S.

vikár (m.), g. *-ja* »namestnik kakega cerkvenega predstojnika«, izv. *vikârstvo*, *vikarijât*; v 16. st. *on nepotrebuje obeniga Vicaria* (Dalmatin).

Prevzeto iz n. *Vikar* < srvn. *vicâr(i)*, kar je kakor it. *vicario* (od tod hrv. *vìkār* »škofov namestnik«), č. *vikář*, madž. *vikárius* idr. prevzeto iz cerkveno lat. *vicarius* »isto« (od tod mlajše sln. *vikárij* »vikar«) < klas. lat. *vicārius* »namestnik«, kar je substantivizirani adj. *vicārius* »namesten, nadomesten«, tvorjen iz *vicis* »menjava, zamenjava, sprememba, usoda, naloga, nadomestitev, službeno mesto« (Kluge[23], 864). Iz lat. adv. *vice* »na mestu, za«, kar je prvotni abl., je (prek n. *Vize-*) prevzeto sln. *vice-*, kar izraža namestništvo in za eno stopnjo nižji položaj na hierarhični lestvici, v 17. st. *leta toshba je bila pred Vicekrajla preshla* (Janez Svetokriški), danes npr. *vîcekộnzul* »namestnik konzula«. M. S.

víkati, *-am* in *-čem* (v. impf.) »vpiti«, pf. *víkniti*, *vîknem*, *zavíkati*, *zavíkniti*; subst. *vîk*, *-a* (m.) in *víka* (f.) »vpitje«, *víkica* »Fringilla montifringilla«.

Prim. sb. csl. *vykanije*, *vikanije* »clamor« (oboje šele iz 16. st.), sbh. *víkati*, *vîčēm* »vpiti, kričati«, hrv. čak. *vīkàti*, *vīčeš*, pf. *vīknȕti*, *vīkneš* (Vrgada), mak. *vika*, blg. *víkam* »isto«. Navadno rekonstruirajo **vykā́ti* in domnevajo sorodstvo z *víti II*, za kar govori tudi č. *výskati* »vriskati, ukati«, slš. *výskat'*, p. *wyskać*, gl. *wyskać*, dl. *wyskaś* »isto« in dalje lot. *ūkšuôt* »isto« iz onomatopeje **ū*, v polni stopnji **ōu̯* v sln. *úkati* »jauchzen«, sbh. *úkati* »vpiti«, lot. *aũka* »nevihtni veter«, stprus. *aukis* »krilati lev«, lit. *apúokas* »sova«, got. *auhjon* »rogoviliti, ropotati, hrumeti, kričati« (Miklošič, 397; Skok III, 592, 540; Pokorny, 1103). Ker sb. csl. *vykanije* ne more zaneljivo kazati na *y*, ni izključeno, da *víkati* vsaj delno izhaja iz **vikā́ti*, kar se ohranja v r. dial. *vikatь* »javkati, vekati, jokati se« (Vasmer I, 199). To kaže na tvorbo iz onomatopeje **vi*, prim. sln. *vẹ́kati*, r. *vjákatь* iz **vę*, ukr. *vájkaty* »tarnati, žalostno kričati« iz *vaj*, sln. *jọ́kati*, hrv. *jókati* iz *jo*, *jâvkati*, hrv. *jàukati* iz *jau*. Glej tudi *zviščáti*. M. S.

-vikniti, *vîknem* (v.), izpričano le v izv. *obíkniti*, *obîknem* (pf.) »prenehati«, npr. *bolečina obikne* »bolečina preneha«. Sem tudi pkm. *odbìknoti*, *-nen* »prenehati sedeti (o koklji)« (Novak, Slovar, 64) z dodatno prefiksacijo abesivnega **od-*.

Pomensko najbližje je mak. *vikne* »začeti«, npr. *vikna Janinka da plače*. Dalje nejasno. M. F.

-vikniti se, *-vîknem se* (v.), samo v kompoz. *navíkniti se*, *navîknem se* »navaditi se« (vzh. štaj.), *navîka* »navada« (bkr.), *privíkniti se* (pf.) »privaditi se«, *svíkniti se* »isto« (dol., Caf), *obvíkniti* »postati običajno, üblich werden«, *ob-v. se* »navaditi se« (Caf); subst. *običâj* »Brauch, Sitte« (štaj., Cigale, Janežič), »obred« (Caf), adj. *obíčen*, *-čna* »navaden, pogost« (Erjavec), danes *običâjen*, *-jna* »isto«, zanikano *neobíčen*, *-čna*, *neobičâjen*, *-jna* »ungewöhnlich«, verjetno semkaj *neobîč* (f.) »neka psovka« (Levstik); kor. *zvîk* »šega, navada«; v 16. st. *obizhaj* »mos« (Megiser), v 18. st. *obizhai* »ritus; usvisha, navada, ali fhega duhovna« (Kastelec-Vorenc), *ſvik* »Gebrauch, ufus« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vyknǫti*, *-nǫ* »discere«, csl. tudi *vycati*, *-cajǫ* in *-čǫ* »isto«, stcsl. *obyčajь* »consuetudo, mos«, sbh. *nàvići*, *nàviknuti*, *-nēm* »navaditi«, *prìvići se*, *prìviknuti se* »privaditi se«, impf. *navikávati*, *obicati se*, subst. *ȍbičāj*, lok. *običāju* »običaj, šega, navada«, mak. *navikne*, impf. *naviknuva* »navaditi«, *navik*, *navika* »navada«, *običaj* »običaj, šega«, blg. *navíkna*, impf. *navíkvam* »navaditi se«, *návik* »navada«, *običáj* »šega, navada«, r. *navýknutь*, *-nešь*, impf. *navykátь*, *-áešь* »navaditi se«, *návyk* »navada«, *obýčaj*, str. *obýčajь* »šega, navada«, ukr. *navýknuty*, impf. *navykáty* »navaditi se«, *návyk* »navada«, *obyčáj* »šega, običaj«, br. *navýknucь*, *navykátь* »navaditi se«, *návyk* »navada«, *abyčáj*, *zvyčáj* »običaj, šega«, p. *nawyknąć*, impf. *nawykać* »navaditi se«, *nawyk* »navada«, *obyczaj* »šega, običaj«, č. *navyknouti*, impf. *navykati* »navaditi«, *návyk* »navada«, *obyčej* »običaj«, slš. *navyknút'*, impf. *navykat'* »navaditi«, *návyk* »navada«, *obyčaj* »običaj«, gl. *wuknyć*, *-nu* »učiti se«, dl. *wuknuś* »isto«. Psl. **vy̋t'i*, **vy̋knǫti*, *-nešь* »navajati se, učiti se« (**obyčajь* < **ob-vyk-'ajь*, prim. sln. *golčâj* »požirek« < **gьlt-'ajь*) je verjetno sekundarno tvorjeni nazalni prez. k intranz. **vyče-* > r. csl. *vyčǫ* »disco«. Za to govori dejs-

tvo, da je *výknǫ impf., prim. podobno *plýnǫ > p. *płynąć* »plavati, pluti, teči« (Vaillant, Gr. comp. III, 244, 233; Tedesco, Language XXIV, 379 s.; LIV, 217 s.) in sekundarni pf. *rýgnǫti k iter. *rýgati. Psl. *vyče- je lahko iter. s podaljšano stopnjo k ide. prez. *Huk-i̯é- > sti. *úcyati* »navaditi se«. Nazalni prez. *Hu-ne-k- se morda ohranja v lit. *jùnkti*, *jùnkstu* »navaditi se, postati zaupljiv, krotek«, lot. *jûkt*, *jûkstu*, *jûku* (z *j-* po pref. tvorbah s *prei̯- ali analogno po polnostopenjskih ide. *Heu̯k- > balt. *i̯au̯k-, lit. *jaukùs* »krotek«, *jaukìnti* »udomačevati, krotiti, navajati«), stir. *to-ucci* »razume«, arm. *owsanim* »učim se«. Druga besedotvorna možnost je domneva, da je psl. *výče- nazalno infigirani prez., ki bi ustrezal balt. *(i̯)unke-. K fonetičnemu razvoju tavtosilabične sekvence *un* > *y* prim. psl. *lýko = lit. *lùnkas* (Snoj, Mag., 16, 20). Got. *bi-ūhts* »navajen«, če iz *Hunk-to-, izkazuje regularni razvoj germ. *uŋχ > ūχ (Feist, Wb., 97). Korenska povezava: Miklošič, 397; Trautmann, BSW, 335; Vasmer I, 240; Pokorny, 347; Schuster-Šewc, HEWb., 1703. Dalje glej *ûk I*, *učíti*, *običâj*, *zavičâj*. M. S.

víla I (f.) »lepi mladi ženski podobno bajeslovno bitje, ki živi v vodi ali gozdu, nimfa«, npr. *gorska vila*, *vodna vila*, *dobra vila*, obir. kor. *vìːle* (f. pl.; Karničar, Obir, 33); tudi *vîlec* (m.), g. *-lca* »čarovnik« (Caf) in bkr. *vilénjak* (m.) »divji mož« in »človek s posebnimi lastnostmi, katere so mu podarile, kakor misli narod, vile, npr. da zna ozdravljati različne bolezni, tj. čarovnik« (Šašelj, Bisernice I, 316), adj. *vîlski*, f. *-a* »ki je v zvezi z vilami«, *vilînski*, f. *-a* »isto«, *vilînji*, *-a*. Sem hdrn. *Vilenski potok* pri Senožečah in prav tam mtpn. *Vilenica*, tudi ime podzemeljske jame pri Tomaju, tpn. *Vílišče* (Bezlaj, SVI II, 297). V 18. st. *vila* »Nümphe, nimfa, vodna boginja, shalikshena«, *vilniza* »Unholde, zoperniza, zoprarza, veifha, trota mora« (Gutsmann).

Prim. csl. *vila* »nympha«, hrv., sb. *víla* »isto«, hrv. čak. *vīlȁ*, *-ȩ̄* »Fee, Elfe« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1324), *vīlȁ*, g. *-ē*, pl. *vîle* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 231), v Orlecu na Cresu *vȉla* »vrsta čarovnice; visoka in lepa ženska s konjskimi kopiti«, zveza *onȁ je kȁko vȉla* se uporablja za oznako visoke in lepe ženske (Houtzagers, ČD, 393), v Vodicah *vȉlič*, g. *-a* »izvir, ki pripada vilam« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 203), črnogor. *víla* »nadnaravno žensko bitje izrednih sposobnosti, ki lahko tudi leti« (Vujičić, Rječnik, 26), mak. *vila* »bajeslovno žensko bitje, ki živi v gozdovih in planinah«, *samovila* »isto« poleg »vrsta metulja«, blg. *vìla* »nimfa« poleg »vihar«, str. *vila* »νύμφη«, nč. *víla* »hudobno pravljično bitje« < jslov. (Machek[2], 690), gl. *wiła* »Fee« < č. (Schuster-Šewc, HEWb., 1599). Iz hrv. govorov je istr.-rum. *'bura 'vila* »dobra vila« (Filipi, ILA, 104), iz enega od jslov. jezikov tudi it. *vila* (Battisti-Alessio, 4053).

Jslov. *vilȁ* (f.) »pravljično žensko bitje z nadnaravno močjo«, deloma tudi *víla »isto«, zaradi česar je možno, da sta obliki ničto in po tipu *pravȁ ← adj. *prȃvъ (o tem Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 17) substantivizirani iz adj. *vílъ, f. *víla »silen, divji, besen, nespameten ipd.«. Ta se ohranja v stč. *vilý* »nespameten« ob *vila* (m.) »nespametnik, norec« (= stp. *wila* »šaljivec, slepar«), *vilný* »pohoten, razuzdan; hudoben«, *vilstvo* »nečistovanje, prešuštvo«, *viliti* »nečistovati«, *vilniti* »isto«, nč. *vilný* »pohoten«, *vilnice* (f.) »pohotnica«, *vilník* (m.) »pohotnež«, *vilniti* »pohotno živeti« (Machek[2], l. c.). Podobno pomensko polje izhodnega adj. se ohranja v jslov. sekundarnih derivatih, prim. hrv., sb. *vìlenī* »ki ima takšno moč kot vila, besen, divji, hud«, v Dubrovniku *krívit se ù sve vìlenē glȃse* »kričati na vso moč« (Bojanić-Trivunac, RDG, 64), mak. *vilen*, f. *-lna* »silen, besen«, blg. *vìlen* »neukrotljiv«. Izhodno *vílъ, f. *víla »močan, silen → divji → besen → nespameten ipd.« se nadalje ohranja v prefigiranem slov. *ob/jьz-vílъ »silen, močan«, prim. hrv., sb. *òbil* »bogat, številen« in more biti ptc. pret. akt. psl. glagola *víti, *vьjèšь »na sledi biti, močan biti ipd.« (intranz.), »poditi, gnati ipd.« (tranz.), sorodnega z lit. *výti*, *vejù* »gnati, slediti, loviti«, sti. *véti* »obrniti se k čemu, prizadevati se, slediti«, ki ga poleg deverbativa *vòjь »vojak; vojska; boj« (Vasmer[2] I, 314; III, 100; Fraenkel, 1267; Skok III, 593) posredno potrjuje tudi slov. iter. *ví-cha-ti »divjati, besneti«, od koder je slov. *vichar'ь »vihar« poleg starejšega *víchъrъ »isto«. Sorodstvo jslov. *víla/vilȁ z r. *viljátь* »motoviliti se, neravno hoditi«, ukr. *vyljáty* »isto«, br. *viljácь* »mahati, neravno hoditi«, p. *wilać* »mahati« je ob segmentaciji *vi-l'ȃ-ti k *víti, *vьjèšь možno in izključuje sorodstvo z lit. *výlius* »prevara, pretveza«, *vìlti*, *viliù* »varati, goljufati«, intenz. *vilióti* »poizkušati prevarati«, lot. *vilt*, *viļu* »varati, mamiti« iz ide. baze *u̯el- »želeti, hoteti« (Fraenkel, 1254; Georgiev 1, 147).

Brückner, 622, je z jslov. *víla/vilȁ in zah. slov. *vila »norec, nespametnik ipd.« povezoval tudi nedvomno sorodno p. dial. *wił* »v drevesu živeči demon«, *wiłopach* »vetrnjak, lahkomiselnik« (Karłowicz, SGP VI, 127).

Sln. sinonima so *vẹ́šča*, *čarovnica*, *divja žena*, *rojenica* (Cigale), *žalik žena*, *trota mora* (Gutsmann). Glej tudi *vilovína*, *vȍj I*, *obîl* in gotovo daljno sorodno *víti I*. M. F.

vîla II (f.) »selski dvorec, razkošna hiša«, izpričano šele v 19. st.

Kakor sbh. *vȉla*, r. *villa*, č. *vila*, madž. *villa* idr. v novejšem času prevzeto delno prek n. *Villa* iz it. *villa* »isto« < lat. *vīlla* »pristava, hiša na deželi, selski dvorec, posestvo« (> frc. *ville* »mesto«, ben. it. *vila*, furl. *vile* »vas«) < ide. *u̯oi̯k'-s-lā k lat. *vīcus* »naselje, vas« = gr. οἶκος »hiša«. K sigmatskemu deblu *u̯oi̯k'-es- prim. got. *weihs*, g. *-is* »vas« (Walde-Hofmann II, 790; Pokorny, 1131). O ide. korenu glej dalje *vâs*. M. S.

vilákan (adj.), f. *-a* »zelo lačen« (rez.; Steenwijk, SDR, 324), k temu substantivizirano *vilákanek* (m.) »lakomnik« (Solbica; OLA) < *-ikъ.

S sinonimnim pref. *izlakan* (adj.), f. *-a* »sestradan«, v. *izlákati se*, *izlâkam se* (pf.) »sestradati« (Savinjska dolina), bovško *zláːknjen* »sestradan, podhranjen« (Ivančič, DSBG, 71). Rez. oblika ohranja danes arhaični pref. *vi-* »iz« < *vy-, ki je bil razen v redkih primerih v severozahodnem pasu (Koroška-Rezija-Primorska) zamenjan s sinonimnim centralnim *iz-* < *jьz-. Izhodno *(vy-/-jьz-)ȍlkanъ je ptc. pret. pas. slovanskega iter. *ȍlkati »stradati; želeti« = sln. *lákati*, *-am* »lačen biti, stradati« (Savinjska dolina), pkm. »želeti, hrepeneti«, r. *výlakatь* »polokati, požlempati« psl. v. *ȍlk-ti, identičnega z lit. *álkti*, *álkstu* »lačen biti«, lot. *alkt*, *alku/alkstu* »isto«. Standardni in dial. sinonimni adj. *láčen*, f. *-čna*, npr. obir. kor. *wáːčən*, f. *-čna* (Karničar, Obir, 147), je tvorjen iz subst. *olčь »lakota« = r.-csl. *alъčь* »isto«. Dalje glej *lákati I*. M. F.

vilânka (f.) »sinica, parus« (Miklošič, Caf). Verjetno fonetično razvito iz *ulijânka* »sinica«, o čemer glej *ûlj*

(M. Furlan, ustno). Manj verjetno je treba primerjati br. dial. *vilinók* »neka ptica v velikosti škrjanca«, kar ÈSBM II, 137, z rezervo povezuje z lit. *žvilúoti* »zibati se«. To je verjetneje sorodno z r. *viljátь*, ukr. *vyljáty* »motoviliti se, ne iti naravnost« ali z gl. *widlować* »čivkati, cvrčati (o lastovki)« (navaja Schuster-Šewc, HEWb., 1569). Malo verjetno je tudi, da bi bilo *vilânka* f. k **vilan*, kar bi bilo kakor sbh. *vìlān* »kmet« prevzeto iz it. *villano*, ben. *vilàn* »isto«, o čemer glej dalje *vîla II*. M. S.

vilaž (m.), g. *-a* »pomlad« (kor.), v Zilji *bívaž*, adv. *zbívaža* »spomladi«, tudi *vilệžaj* (m.), *viležej* »pomlad, velika noč, sončni ali lunin vzhod« (rez.), *blâžji* (m.), g. *blâžja* »pomlad« (Bovec).

Primarno **vy-lažь* k *vilẹ́sti*, *vilệzem* »izlesti«, impf. *vilážati* (Zilja); prim. *sonce vilaža* »s. vzhaja«. Kakor *vígred* kalk po bav. n. *Auswart* »pomlad« ali furl. *ežude* < **exjuta* (Kranzmayer, ONBK II, 245). Glej tudi sin. *vígred*.

[Rezijansko tudi *vílažej* »pomlad« (Steenwijk, SDR, 325). Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 78, za sln. sin. *vílaž* in *vígred* rekonstruira enako glagolsko pomensko podstavo *»ven iti«. – M. F.]

víle (f. pl.), g. *vîl* »furca, mergae, fuscina, tridens«, dem. *vílice* (f. pl.) »furcilla« in *víličice* (f. pl.) v prvih dveh pomenih; semkaj *vîlar*, *-ja* »izdelovalec vil«, *víličar*, *-ja* »izdelovalec vilic«, *viláš*, *-a* »vol z vilastimi rogovi« (bkr.), *vîlež*, *-a* »rog (v uganki)« (goriš.), *vílišče* »ročaj pri vilah«, *vîlnik* »veja, ki služi za senene vile, ročaj pri gnojnih vilah«, *víličnik*, *-a*, *viličnják*, *-a* »prostor za shranjevanje vilic«, adj. *vílast*, *víličast*, v. *víliti se*, *vîlim se* (impf.) »cepiti se, vejiti se«, *víličiti se* (impf.) »isto«; dial. kor. zilj. *bídle* (Logar, DJR, 405), *vìdle*, *vìdlce* (Ramovš, Hgr. II, 196), v 16. st. *ville* »furca, ein Gabel« (Megiser), v 17. st. *villa* »forca di ferro« (Alasia), *s'gorezhemy vilamy v'roki* (Janez Svetokriški), *vile* »furca«, *vile s'trémi rogly* »fuscina«, *kuharške vilize* »furcula, vel furcilla, furculae plagariae« (Kastelec-Vorenc), *vile* »furca«, *vilèze* »fufcinula« (Pohlin), *vile*, *vilize* »Gabel« (Gutsmann).

Prim. csl. *vilicę* »fuscina«, sbh. *vìle* »vile«, *vìljuške* »vilice«, sev. hrv. tudi *vìlice* »isto«, mak. *vila* »vile«, blg. *vìla* »vile«, *vìlica* »vilice«, r. *víly*, star. *víla* »vile«, *vílka* »vilice«, ukr. *výla* (n. pl.) »vile«, *výlka*, *-lok* (n. pl.) »burkle«, *vylký*, *-lók* (f. pl.) »vilice«, br. *víly* »vile«, *vílki* »burkle«, p. *widły* »vile«, *widełki* »vilice« in »motovilo pri kolovratu«, mlajše *widelec* »vilice«, č. *vidle* (mor. in stč. *vidly*) »vile«, *vidlice* »vilice, burkle«, *vidlička* »vilice«, slš. *vidly* »vile«, *vidlica*, *vidlička* »vilice«, gl. *widły* »vile«, *widlica* »burkle«, *widlička* »vilice«, dl. *widły* »vile«, *widlicki* »vilice«. Iz slov. jezikov je madž. *villa* »vile, vilice«, eston. *vigl* »vile«. Psl. **vı̑dla* je verjetno kol. (n. pl. se ohranja v ukr.) od **vı̑dlo*, kar je nomen instrumenti od **vı̑ti* (Brückner, 613). Kol. se je vzpostavil zato, ker imajo vile več rogljev. Iz enakega razloga je v večini slov. jezikov poimenovanje te priprave plurale tantum, ki izvira iz femininiziranega kol. Po Machku[2], 688 s., je **vı̑dlo* prvotno »priprava za vitje, navijanje; motovilo«. Pomen se je zaradi skupne viličaste oblike iz »motovilo« razvil v »vile«, pri čemer se je za prvotni pomen tvoril novi kompoz. **moto-vı̑dlo* »motovilo« z **motъ* »preja, štrena«, ki je označeval le »pripravo za navijanje«. Ta domneva se zdi verjetnejša kot izhajanje iz v slov. nepotrjenega **vı̑ti* »gnati«, prim. lit. *výti* »gnati, zasledovati«, stcsl. *povinǫti* »podvreči, podrediti si«. Manj verjetno je tudi mnenje, da je psl. **vı̑dla* nomen instrumenti tipa **osьlā̃* ali **teslā̃* iz determinirane baze **u̯ei̯d-* »viti, upogibati«, iz katere izvajajo sti. *vedá-* »šop močne trave, povezan v metlo«, gr. hom. ἰδνόομαι »upogibati se, kriviti se«, lat. *vīdulus* »spletena torba«, lot. *vīdinât* »plesti« (tako Petersson, JA XXXVI, 152 ss.; Schuster-Šewc, HEWb., 1595 s.). Dalje glej *víti I*. M. S.

vílica (f. pl.) »trtna vitica, Rebenranke«, *iti v vilice* »Ranken treiben«, na Krasu tudi »Geranium columbinum«.

Prim. r. *vílica*, *povilíka* »bršljan«. Izvorno **vı̑lica* »ovijalka, del rastline, ki se ovija« je izpeljano iz **vı̑lъ* k **vı̑ti* (Vasmer I, 200). Tvorba izkazuje akut (torej ni enaka s ptc. **vı̑lъ* ≥ r. *vilój* »zavit«) in je morda z dodatnim sufiksom opremljeno **vı̑li* < **u̯éi̯H-liH*, g. **u̯iH-li̯áH-s*, prim. lit. *vylė̃* »maroga, žulj«, *výlės* (pl.) »črte na dlani«, lot. *vile* »šiv; praska, zareza, brazgotina«. Glej tudi *vilovína*, *víti I*. M. S.

vîlnica (f.) »enoletna ovca«. Pleteršnik II, 769, navaja za Temljine na Tolminskem. Kenda, rkp., zapis pojmuje kot hiperkorekten za *bínica*, kar je f. iz *bînec* »odraslo dvoletno jagnje«. Dalje glej *bînec*. M. S.

vilovina (f.) »zavozlani in od nesnage sprijeti lasje (ali brada), pod katerimi se rad naredi ekcem ali srab; Weichselzopf, Wichtelzopf, plica polonica«. Pleteršnik povzema po Cigaletu, Wb. II, 1869, ki ima besedo iz Jambrešića, 730. Akcentuacija je Pleteršnikova, usklajena z večino tvorb z akcentom na sufiksu *-ína*.

Prim. gl. *wił* »vilovina«. Verjetno izpeljano iz **vilъ* »nekaj zvitega, zavitega« k **vı̑ti*, od koder je r. *vilók* »zeljnata glava« (Schuster-Šewc, HEWb., 1598). Vendar ni izključeno, da je vsaj hrv. in od tod sln. beseda izpeljana iz *víla*, sbh. *víla* zaradi verovanja, da to bolezen povzročijo bajeslovna bitja, prim. tako star. p. *wieszczyce* »vilovina« (iz česar je n. *Weichselzopf*), kar je pl. od star. in dial. p. *wieszczyca* »vešča, čarovnica, jasnovidka, vampir, prikazen«, in n. dial. *Hexenzopf* »vilovina« k *Hexe* »čarovnica« (o tem Kluge[23], 880). R. *koltún* »vilovina« primerja Vasmer I, 604, z r. *koltúška* »obesek« in s p. *kiełtać się* »bingljati«, vendar se zdi tudi mogoče, da je to evfemistično prenarejeno r. *koldún* »čarovnik«. Dalje glej *víti I*, *víla I*. M. S.

víme (n.), g. *-na* »uber«, črnovr. *wîmę*, g. *-ną* »isto« (Tominec, 230), rez. *vímę*, lok. sg. *vímanu* (Steenwijk, SDR, 325), pkm. *vũime*, *-na* »vime« (Novak, Slovar[2], 171); po redukciji medglasnega *-e-* v g. je po disimilaciji *-mn-* > *-ml-* nastalo gor. *vîmla* (Tacen; Ramovš, Hgr. II, 96), s posplošitvijo stranskosklonske osnove **výmen-* pa pkm. *vũmen* (isti, o. c., 99); dem. *vímence*, *vímič* (m.), *vîmček* (m.), g. *-čka* (dol.) = obir. kor. *wì:mčą* »vime« (Karničar, Obir, 257); *vímenci* (m. pl.) »velike ženske prsi«; v. *vimenjáti*, *-âm* (impf.) »polna vimena dobiti« in po redukciji *-e-* disimilirano *vimljáti*, *-âm* »isto«. V 16. st. *vime* »vbera« (Megiser), v 18. st. *vime* »mamilla, ruma, uber« (Kastelec-Vorenc), *vime* »Küheuter« (Pohlin), *vime* »Küheuter, Auter«, *vimzhek* »idem«, *krauji vimen* »Küheuter«, *krava vimla* »die Kuh bekömmt großes Euter«, *vimlezha krava* »eine tragende Kuh« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *vìme*, *-na* »uber«, mak. *vime* »isto«, blg. *vìme*, pl. *vìmeta* (po analogiji s *telè* : *telèta*, *prasè* : *prasèta*; Georgiev I, 148) in pričakovano *vimenà*, r. *výmja*,

dial. *výme*, str. *vymja*, ukr. *výmja*, br. *výme*, p. *wymię*, č. *vemeno*, dial. *vymeno*, zastar. *výmě*, slš. *vymä*, *vemä*, gl. *wumjo*, g. *-mjenja*, dl. *wumje*, *-nja*, plb. *vọįmą*.

Psl. **výmę* (n.), g. **výmene* »kravje vime« je ide. rezultativni nomen actionis **ūdh-men-* (n.) »otekanje« (→ »kar je oteklo, nabreklo, tj. vime«) verbalne baze **(H)eu̯Hdh-* »rasti, nabrekati, polniti ipd.«, posredno ohranjajoče se v r. *údétь*, *úditь* »zoreti (o zrnju), nabrekati«, *údnoje zernó* »zrelo zrnje«, in je korensko soroden s heteroklitičnim subst. **(H)óu̯Hdh-r̥*, g. **(H)éu̯Hdh-n̥-s* → **(H)uHdh-n-és* »vime«, ki ga potrjujejo gr. οὖθαρ, g. -ατος »isto«, stnord. *júgr*, sti. *ū́dhar-*, *ū́dhan-* (poleg sigmatskega subst. *ū́dhas-*), lat. *ūber*, *-eris* »vime, prsi«, stvn. *ūtrin* (dat.), srvn. *ūter*, nvn. *Euter* (Miklošič, 397; Machek[2], 704; Pokorny, 347; Schindler, BSL LXX/1, 1975, 7 s.; Hamp, Etimologija 1970, 1972, 263; Schuster-Šewc, HEWb., 1706; Mayrhofer, EWA I, 240 s.) in tudi lit. *pa-ū́drė* »trebuh, prepona pri svinjah«, *pa-udróti* »vedno večje vime dobivati« poleg *ūdróti* »postajati debel (o svinjah), brej biti« (Fraenkel, 1158, 553). K pomenskemu razvoju prim. lit. *tešmuõ* »vime« k *tẽšti* »polniti se« (Machek[2], l. c.; Hamp, o. c., 265). Prestrukturiranje praide. heteroklitičnega *r/n*-debla v psl. **-men-* se je verjetno izvršilo prek heteroklizije **-mer-/*-men-* (domneva pri Machek[2], l. c.; podrobneje Hamp, l. c.). Manj verjetno Vasmer[2] I, 369, ki **výmę* identificira v lat. *sūmen* »svinjsko vime« < **sū-ūdh-men-* (?!), kar je bolj verjetno iz **sūg-men-* (Walde-Hofmann[3] II, 629). M. F.

vînar (m.), g. *-ja* »stoti del avstrijske krone«, črnovr. *wînar*, *-ję* (Tominec, 230). L. 1607 *viner* »bezzo« (Alasia), v 18. st. *vinar* »numus, danár« (Kastelec-Vorenc), *vinar*, *-ja* »Pfennig, nummus, obulus« (Pohlin), *vienar* »Pfenig, belizh, denarez«.

Prevzeto iz bav. avstr. *Wiener(-pfennig, -geld)* (Miklošič, Frw., 392; Bunc, SJ III, 1940, 60; Striedter-Temps, DLS, 246). Poimenovanje se je uporabljalo v 14. in 15. st. (Schmeller, BWb. II[2], 932). M. F.

víncar (m.), g. *-ja* »najemnik vinograda, vinogradnik; Winzer«, f. *víncarica*, adj. *víncarski*; SSKJ V, 438, navaja *vîncar*.

Prevzeto iz srvn. *wînzer*, n. *Winzer* »vinogradnik, viničar« (Striedter-Temps, DLS, 246) < stvn. *wînzuril* < lat. *vīnitor* »vinogradnik« k lat. *vīnum* »vino« (Kluge[22], 794). Iz diftongirane n. variante *Weinzer*, ki je pod vplivom n. *Wein* »vino«, je pkm. *váncar* »viničar« (navaja Novak, Slovar[2], 163). Glej tudi *víničar*, *bâncerle*. M. S.

vînec (m.), g. *-nca* »oktober«. Pleteršnik II, 770, citira po Cigaletu, Wb., 1118, ki omenja tudi zastareli sin. *vinodaj*.

Izhodno **vínьcь* »ki je v zvezi z vinom« je tako kot gl. *winowc* »oktober« < *»vinov mesec/mesec vina« ← adj. **vinovъ* »vineus« izvedeno iz **vinò* (n.) »vinum«. Funkcija suf. **-ьcь* je tu enaka kot npr. v **lipьcь* »med« < *»ki je v zvezi z lipo« ← **lipa* »Tilia« (SP 1, 100). Podobno pomensko motivirano je sln. *moštnik* »oktober« (Potokar pri Cigaletu, l. c.). Dalje glej *víno*. M. F.

Vínica (f.) »tpn. v Beli krajini«, l. 1279 *ecclesia sancte Crucis in Weinz*, l. 1354 *in Vinnicha* (M. Kos, Gradivo HTS II, 705), *Spodnja/Zgornja Vinica* pri Kostrivnici; pluralno *Vinice* pri Sodražici, l. 1220 *Stoidrasicz villam que iacet in Weinicz*, l. 1340 *Weinz*, l. 1436 *Weynicz* (Kos, l. c.), južno tudi ime zaselka *Male Vinice*.

Onimizirano iz sln. apelativa **vínica* »vinoroden kraj« (Ramovš, Hgr. II, 94), tj. »vinska gorica, vinograd«, ki se pri nas ohranja le v nomenu agentis *víničar* (m.), g. *-ja* »kdor za stanovanje v hiši pri vinogradu in za plačilo v pridelku, denarju obdeluje tuj vinograd«, zastar. »vinogradnik« (SSKJ V, 438), kar nadomešča n. izposojenko *víncar* (m.), g. *-ja* »isto« < srvn. *Winzer* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 246). Pomensko najbližje je hrv. *vinica* »vinograd« (Vitezović), tudi tpn. *Vinica* (Skok III, 595), p. *winnica* »vinograd, vinska gorica«, č. *vinice* »vinograd«, slš. *vinica* »isto«, gl., dl. *winica* »vinska gorica«, kar je tako kot hrv. *vinica* »vinska klet«, slovin. *vínńica* »vinska trta«, r. dial. *vínnica* »vinska klet«, ukr. *výnnicja* »vinarna«, br. dial. *vínnica* »pridelava vina«, plb. *vai̯naićə* »vinska trta« iz **vínьni-ca* in substantivizirano iz adj. **vínьnъ* »vinov/od vina« ← **vinò* (n.) »vinum« (Polański, SEDP II, 907). Besedotvorno enako, a drugače leksikalizirano je sln. *vínica* (f.) »vinska klet« (Caf pri Pleteršniku, l. c.), *vinica* »vrsta hruške, moštarica«, v 18. st. *viniza* »Weinbirn« (Gutsmann), v 19. *viniza* »isto« (Jarnik, Versuch, 36).

Slov. adj. **vínьnъ*, f. **vinьnà*, n. *vínьno*, ki se predikatno rabi še v hrvaškem Brusju na Hvaru: *vĩn*, f. *-o*, n. *-o* (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 717), se substantiviziran ohranja npr. v sln. tpn. *Víno* (n.), g. *-a* jugozahodno od Grosupljega, l. 1372 *Weingarten in der pharr ze Harlant* (Kos, o. c., 706) < **vínьno*, tpn. *Víne* (Strmec pri Vojniku), kar je pl. od **vinьnà* (f.) »vinograd«, itd. Dalje glej *víno*. M. F.

víničar (m.), g. *-ja* »najemnik vinograda, vinogradnik; Winzer«, adj. *víničarski*; SSKJ V, 438, navaja *vîničar*, *vîničarski*. Beseda je knjiž. nadomestilo za dial. *víncar*, tvorjena iz *vínica*, izpričano v pomenu »vinska klet« (Pleteršnik II, 770, navaja domnevno hiperkorektno *viníca*), prim. csl. *vinьnica* »conditorium, cellarium«, hrv. čak. *vĩnica* »vinograd«, *vĩnič°ār* »vinogradnik« (Jurišić, Rječnik, 231), p. *winnica* »vinograd«, č. *vinice*, slš. *vinica*, gl., dl. *winica* »isto« < **vínьnica* iz adj. **vínьnъ*, stcsl. *vinьnъ*. Dalje glej *víno*, *Vínica*, *víncar*. M. S.

viníka (f.) »vinska trta« in »poganjek vinske trte« (goriš., pkm.), tudi »divja vinska trta, Vitis labrusca«, sem kol. *viníčje* (n.) »divja vinska trta« in »poganjki vinske trte, ki se jih obreže« (pkm.), denom. v. *viníčiti se*, *-îčim se* (impf.) »izjaloviti se (o vinski trti, da postane divja)«; v pomenu »vinska trta« znano predvsem na zahodu, prim. rez. *vinị̑ka* (Bila; Steenwijk, SDR, 324), *vanị̑ka* (Solbica; SLA), *vanị̑kə* (Osojane; SLA), *beníka* (Breginj; SLA), *veníka* (Viskorša; SLA), *viní:ka* (Gornji Marsin; SLA), *bęní:ka* »trta« (bovško; Ivančič, DSBG, 15), *bnìkà* (Drežnica; SLA). V 18. st. *vinika* »labrusca; kiſſilu, ali divje grośdizhe« poleg »vinago; ena ſuſebna ſorta divjiga grośdja« (Kastelec-Vorenc), *vinika* »wilde Rebe, labruſca« (Pohlin), *vinika* »wilde Rebe« (Gutsmann).

Prim. hrv. *vìnika* »divja vinska trta« (Habdelić, Vitezović, Belostenec), *vinikast* »poln divje vinske trte« (Belostenec). Izhajati je potrebno iz **viníka* »(divja) vinska trta«, kar je s fit. suf. **-íka* tvorjeno iz **vinò* (n.) »vinum« (Skok III, 595).

Toda sln. dial. *vinjíka* (f.) »(vinska) trta« v goriš. *wεníka* »Bandruthe« (Štrekelj, Görz., 438), *viní:ka* »vinska trta« (Gornji Marsin; SLA), *beńíka* »isto« (Livek; SLA) je z istim fit. suf. **-íka* verjetno tvorjeno iz adj. **vińь-jь*

»vinski«, prim. hrv. *vinji* »vinski«, v sln. ohranjeno samo v tpn. *Vinji Vrh*. Dalje glej *víno* in sin. *vinjága*. M. F.

viniti, *vînem* (v. pf.) »luxare«, navadno s pref. *iz-*, *na-*, *pod-*, *pre-*, *raz-*, *za-v*., pkm. *zvínoti*, prez. *zvinén* »izviniti« (Novak, Slovar,[2] 181); subst. *vînek*, *-nka* »Bug, Krümmung, Umweg, Umschweif«, *izvîn* »luxatio« (in »Daphne mezerum, Lysimachia sp., Mentha silvestris«), *izvînek* »luxatio« in »izgovor«, *ovînek*, *zavînek*, *-nka* »flexus (viae)«, v. *ovînkati* »kurven«, *ovinkáriti* »herumreden«, *zavîna* »Windung, Krümmung, Wendung in der Rede«; v 18. st. *ſviniti, glid premakniti* »luxare«, *ſvyn* »luxatio«, *ſvinîen* »eluxatus«, *ovinki* »anfractus, ſavitje pota« (Kastelec-Vorenc), *ovink*, *ſavink* »Umschweif, ambages« (Pohlin), *vink* »Umweg, Umkreis«, *ovink* »Umschweif« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *obinǫti sę* »se subducere, reformidare«, csl. *izvinǫti* »inoxium declarare«, *izvinǫti sę* »exui«, sbh. *izvínuti*, *izvīnēm* »izviniti, nasršiti, zavihati«, *navínuti*, *nàvīnēm* »zviti, izviti«, ukr. *navynúty*, *-néš* »naviti«, *zvynúty* »zviti«, br. *vínucь*, *privinúcь*, *(-)víneš* »priviti, prižeti, objeti, privezati«, p. *nawinąć* »naviti«, č. *vinouti* »viti, ovijati, zavijati, objemati«, slš. *vinúť* »objemati, ovijati«, gl. *winyć*, *-nu* »hitro obrniti, zviti, stegniti«, *zwinyć* »obrniti, zviti«, dl. *winuś (se)*, *-nu (se)* in *-njom (se)* »obrniti se«. Psl. **vinǫ̋ti* je inkohativni pf. k **vī̋ti* (Schuster-Šewc, HEWb., 1601 s.; ÈSBM II, 151), prim. tudi lot. dial. nazalni prez. *vinu* poleg standardnega *viju* k *vît* (Mühlenbach-Endzelin IV, 645). Osrednjesln. refleks akutiranega korenskega vokala je verjetno analogen po osnovnem glagolu. Dalje glej *víti I*. M. S.

vinítka (f.) »vinska trta« v rez. *vinịtka* (Bila; SLA, Steenwijk, SDR, 324), *vịnịtka* »isto« (Njiva; SLA).

Izhajati je mogoče iz **vinı̏tъka*, kar je izposojeno iz rom. **vīnĕtĭca (terra)* »zemljišče, zasajeno s trto«, prim. srlat. *vineatica (terra)* »isto« (Du Change, VIII, 341). Lat. adj. *vīnĕātĭcus* »ki ima trte«, ki se ohranja v zastar. it. adj. *vinetico* »ki ima barvo vina«, je tvorjen iz lat. *vīnea* »trta« poleg »vinograd« (> it. *vigna* »vinograd; vinska trta«, frc. *vigne* »vinska trta«). V rez. se je beseda ljudskoetimološko naslonila na *viníka* »trta« (Bila; Steenwijk, SDR, 324) in po njej pridobila pomen »trta«.

Toda l. 1607 izpričano *benetca* »uinegia« (Alasia) je le dial. refleks z izglasnim *-a* < **-ę* sln. tpn. *Benêtke*, rez. *Banítke*/*Baníke* (Bila; Steenwijk, o. c., 239) < **Вьnetъkę*. Alasijeva razlaga *uinegia* za sln. gloso *benetca* je namreč stara varianta *Vinegia* za *Venezia* (Dizionario enciclopedico italiano VI (Roma 1961), 785). Zapisovanje lastnega imena brez velike začetnice je v Alasijevem slovarju tudi izpričano, npr. it. *roma* = sln. *rima*, toda it. *Duino* = sln. *Duin*. Glej tudi *viníka*. M. F.

vinja (f.) »vinograd« (slovenska Istra; Tomšič, Olive in sol, 379; Jakomin, NS, 144).

Izposojeno iz it. *vigna* »nasad vinske trte« oz. trž. it. *vigna* »trta; nasad vinske trte«, ben. it. *vigna* »isto«, furl. *vìgne* »nasad vinske trte«, lat. *vīnea* »vinograd« poleg »trta«, kar je substantivizirani adj. f. k *vīneus* »vinski« iz *vīnum* (m.) »vino« (Battisti-Alessio, 4051; Doria, 784; Boerio, DV, 793; Pirona, VF, 1275). Glej tudi *vinítka*. M. F.

vinjága (f.) »divja vinska trta«; v 16. st. *vinjaga* »labrusca« (Megiser; navaja Miklošič, 392), v 19. st. *vinjága* »der wilde Rebenstock« (Murko I, 707), *vinjaga* »wilder Weinstock« (Miklošič, l. c.).

Prim. csl. *vinjaga* »uva«, sbh. *vìnjaga* »divja vinska trta«. Miklošič, l. c. (za njim Trautmann, 202), domneva kompoz. iz **vinò* in **jȃga* »jagoda«, česar nadaljnja tvorba brez suf. **-oda* je znana še v sln. *jâgla* »proseno zrno«. Vendar bi v tem primeru pričakovali ***vinojȃga*, iz česar bi izpričbe lahko nastale le po sinkopi. Možna je tudi domneva, da je prvi člen **vinь* abstrahiran iz adj. **vinьskъ*, **vinьnъ* ali **vinьjь* ali da je to njihov besedotvorni predhodnik. Direktna povezava z lit. *vỹnuogė* »vinski grozd« (Skok III, 595) ni možna, saj **vinò* ni balto-slov., temveč mlajša izposojenka, poleg tega lit. beseda, komponirana po produktivnem vzorcu iz *vỹnas* »vino« in *úoga* »jagoda«, nima elementa *į*, ki je v slov. protetičen. Manj verjetno Brückner, KZ XVL, 307, ki domneva, da je **-'aga* sufiks. Ta suf. je produktiven v ekspr. tvorbah le v r., ukr. in blg. (Sławski, SP I, 65). Dalje glej *jágoda*, *víno*. M. S.

vinják (m.), g. *-a* »uljnjak, čebelnjak« (pkm.; Novak, Slovar[2], 166).

Fonetično razvito iz sln. *uljnják* (m.) »čebelnjak«. Izhajati je potrebno iz protetične variante **vuljnják*, ki se je po prehodu sln. *-l'-* > **-ł-* > pkm. *-u̯-* razvila v **vuu̯nják* in po asimilaciji **vunják*. Kratka sekvenca *vu-* se je tako kot v pkm. *vı̏lica* »ulica« (navaja Ramovš, Hgr. VII, 186) < psl. **ű̄lica* vprek **vü-* disimilirala v *vi-* (o slednjem Ramovš, l. c.). Dalje glej *ûlj*. M. F.

vinjêta (f.) »preprosta risba na začetku ali na koncu besedila, Vignette« (SSKJ V, 439), pri Pleteršniku *vinjḗta*; adj. *vinjêten*.

Prevzeto prek n. *Vignette* iz frc. *vignette* »vinjeta« < »okrasek v obliki prekrižanih listov vinske trte« (13.–14. st.), kar je dem. od frc. *vigne* »vinska trta« < lat. *vīnea* »isto« k *vīnum* »vino« (Kluge[22], 766, Gamillscheg, EWFS, 890). Dalje glej *víno*. M. S.

víno (n.) »vinum«, dem. *vínce*, *vínčece*, *vînček*, adj. *vínski*, *vínov*; subst. *vinár*, *-ja*, *vínščak*, *-a* »Weinbauer«, *vinârstvo*, *vînstvo*, kompoz. *vinoréja* »Weinbau«, *vínica* »vinska klet« (Pleteršnik navaja z domnevno hiperkorektnim akcentom *viníca*, prim. tpn. *Vínica* v Beli Krajini, l. 1279 *in Weinz*, 1354 *in Vinnicha*, 1424 *Weinicz*; *Vinice* pri Sodražici l. 1220 *in Weinicz*, 1340 *Weinz*, 1436 *Weynicz*), *vînek*, *-nka* »vinograd«, *vínovka* »divja trta«, *vínovčina* »isto«, kol. *vínovina* »trtne veje«, semkaj verjetno *vînjenec*, *-nca* »Lamium maculatum« (Kobarid), *vínovlje* »isto« (Vrsno); *vínščica* »neko jabolko«; *vînjak* »kriv nož za obrezovanje trte, krivač«, dem. *vînjaček*, v. *ovíniti* (pf.) »opiti, berauschen«, *ovînjen*, *vînjen* »pijan«; kompoz. *vinotǫ̑k*, *-ǫ́ka* »oktober«, *vînec*, *-nca* »isto«, *vinǫ́raz*, *nǫ́raz* »Rebenmesser«; v 16. st. *vinu* »vinum« (Megiser), v 17. st. *vinu* »uino« (Alasia), v 18. st. *vinu* »vinum«, *vinske* »vinosus« (Pohlin), *vinu* »Wein«, *vinze* »Weinlein«, *vinika* »wilde Rebe« (Gutsmann); tpn. *Vinji Vrh*, *Vinj Vrh*, *Vinjvršč* vsebujejo adj. **vínьjь*, ki je zamenjal iz drugih slov. jezikov znanega **vínьnъ*. Sln. *víno* je v pomenu »vinograd« potrjeno le v tpn. *Víno* pri Grosupljem, l. 1372 *Weingarten*, prim. tudi tpn. *Podvín*, l. 1402 *Vnder dem Weinberg*; *Podvínje*; *Podvíne*, l. 1427 *Vnder Podbyn*, 1434 *Vnder dem Padwin*, 1454 *Undern Weingarten*; *Podvínci*, l. 1286 *Weingartenbichl*.

Prim. stcsl. *vino* »vinum« in »vinea« (prim. zgoraj navedene sln. tpn. *Vino*, *Podvin*, *Podvinci*), sbh. *víno*, hrv. čak. *vīnȍ*, pl. *vīnᵒā* (Vrgada), mak. *vino*, blg. *víno*, r. *vinó*, ukr. *vynó*, br. *vinó*, p. *wino*, č., slš. *víno*, gl., dl. *wino*. Iz

slov. jezikov je lit. *výnas* in morda lot. *vīns*. Psl. **vīnò* je verjetno prevzeto iz lat. *vīnum* »vino«, iz česar je tudi stir. *fín*, kimr. *gwin*, got. *wein*, ags., stvn. *wîn*, stnord. *vín*. Eventualnega germ. posredovanja ni mogoče dokazati. Lat. *vīnum* < **u̯ei̯no-* je sorodno z **u̯oi̯no-* v gr. οἶνος, eol. Ϝοῖνος, alb. *verë*, geg. *venë*, arm. *gini* in **u̯ei̯ono-* v het. *u̯ii̯ana-* »vino«. Beseda je morda tvorjena iz ide. korena **u̯ei̯-* »viti« in je prvotno označevala ovijajočo se trto (Schrader, RL[2] II, 642 s.). Ker se pojavlja tudi v neide. jezikih, prim. etiopsko arab. *wainun*, hebr. *jaīn*, sthebr. *jajin*, asir. *īnu*, gruzinsko *γvino* (kar pa je lahko iz arm. *gini*; Frisk II, 365), medtem ko je v ind. in iran. jezikih ni, menijo tudi, da je beseda neindoevropskega, morda egejskega, maloazijskega ali kavkaškega izvora (Feist, Wb., 558; Gluhak, HES, 671). Glej tudi *víničar*, *vinógrad*, *vinjága*, *viníka*, *vínja*, *vinję̂ta*, *vînec*, *Vínica*, *vínščak*. M. S.

vinọ́grad (m.), g. *-a* »vinea«, z aferezo *nọ́grad* »isto«, izv. *vinọ́gradnik*, *vinogrâdnik*, *vinọ́gradar* »vinitor«, f. *vinọ́gradnica*, *vinogrâdnica* »vinitrix«, adj. *vinọ́graden*, *-dna*, *vonọ́gradski*, *vinọ́gradarski*; v 16. st. *vinograd* »vinea« (Megiser), v 17. st. *vinograd*, *s' venograda* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vinograd* »vinea« (Kastelec-Vorenc), *vinograd*, *nograd* »vinea«, *nogradar* »vinitor« (Pohlin), *vinograd*, *nograd* »Weingarten« (Gutsmann), tpn. *Vinograd* (pri Stični), l. 1136 *Wingarten*, 1215 *Wimperg*; *Vinogradi*, dial. *Nộgrad*, n. *Weinberg* na avstr. Koroškem, cgn. *Nograšek*, led. im. *Mograd* nad Selom pri Žirovnici (Čop, Jeklo in ljudje, 63).

Prim. stcsl. *vinogradъ* »vinea, vitis«, sbh. *vìnogrād* »vinograd«, čak. *vinȍgrad*, blg. *vinográd* »vinograd« (Mladenov, 66). Iz csl. je izposojeno r. *vinográd* »vinska trta, grozdje«, *vinográdnik* »vinograd«, ukr. *vynográd* »vinska trta, grozdje«, *vynográdnyk* »vinograd«, br. *vinagrád* »vinska trta«, *vinagrádnik* »vinograd«, p. *winograd* »vinska trta, jagoda, vino«, stp. »vinograd« in morda č., slš. *vinohrad* »vinograd«, izjemoma tudi »vinska trta«. Slov. **vinògordъ* pojmujejo kot kompoz. iz **vinȍ* »vino« in **gordíti* »ograjevati« ali **gôrdъ* »ograda« (Skok III, 595). K akcentu, ki domnevno odseva oksitonezo prvega člena, prim. črnogor. *šìšobr̄k* »kdor striže brke« (Bulachovskyj V, 380), sln. *vinọ́raz*, *nọ́raz* »Rebenmesser«. Takšna akcentološka rešitev je možna le, če je kompozitum mlajši od umika cirkumfleksa za en zlog v levo. Zato se zdi verjetneje izhajati iz **vinogôrdъ*, posesivnega kompoz. *»ki ogradi vino« in akcentski umik po Stangovem zakonu v potrjeno **vinògordъ*. Vzh. slov. akcent zaradi izposoje iz csl. ni relevanten. Iz akcentskih razlogov je stara razlaga, po kateri naj bi bila slov. beseda prevzeta iz germ., prim. got. *weinagards* »vinograd«, krim. got. *wingart* »trta«, stnord. *víngarðr* »vinograd«, ags. *wīnʒeard*, agl. *vineyard*, stvn. *wîngart(o)* »isto«, n. *Wingert* (Uhlenbeck, JA XV, 492; Brückner, JA XLII, 141; Feist, Wb., 559 idr.), manj verjetna, saj je bila germ. beseda naglašena na prvem zlogu, iz česar bi zaradi njegovega dolgega vokala pričakovali slov. a. p. a. Dalje glej *víno*, *gradíti*, *grâd I*. M. S.

vinščak (m.), g. *-a* »oktober«. To je bilo prek pomenske motivacije »vinov mesec/mesec vina« s substantivizacijo tipa *pomorščák* ← adj. *pomorski* tvorjeno iz adj. **vínьskъ*, f. **vinьskȁ*, n. **vínьsko* od **vinò* (n.) »vinum«, prim. dl. *vinski* »oktober«. Iz iste adj. predloge je enako, vendar prek pomenske motivacije *»vinski svet« lahko tvorjeno ime zaselka *Vinščak* v Slovenskih goricah, če seveda to ni onimizirano sln. *vinščak* »viničar«. Glej tudi sin. *vînec* in dalje *víno*. M. F.

vînta (f.) »vitel« in »(dvigovalna) ročica, vrtalo«, *vîntati*, *-am* (impf.) »dvigovati z vitlom«, »dvigovati z ročico« (SSKJ V, 441), *zavîntati* (pf.) »priviti«, *vvíntati* (pf.) »priviti, einschrauben«, v 18. st. *ena vinta per prefhi* »ergata«, *vinta, kollú, ali kolluvrat* »machina tractoria«, *ena vinta na vuoŝ* »succula« (Kastelec-Vorenc), *vinta* »Winde, trochlea«, *vintam* »aufwinden, trochleam agere« (Pohlin), *vinta* »Winde«, *vintam* »winde auf« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *winde*, bav. *winte* »vitel, naprava za navijanje, dvigovanje«, srvn. *winden*, bav. *winten* »vrteti, navijati« (Striedter-Temps, DLS, 246) < stvn. *wintan* < pgerm. **wenda-*, prim. umbr. *aha-vendu* »on naj se zavrne, odstrani«, toh. AB *wänt-* »ogrniti, oviti«, gr. κάμναϑρον »spletena košara na vozu« (Kluge[22], 793 s.). Glej tudi *vẹ́ntati I*. M. S.

vīntgar (m.), g. *-ja* »zelo ozka (rečna) dolina z brzicami in strmimi pobočji, tesen; Klamme« (SSKJ V, 441), tpn. *(Blejski) Vintgar*, *Iški Vintgar*.

Apelativni pomen je sekundaren in temelji na konfiguraciji tal obeh vintgarjev. *Iški Vintgar* je poimenovan po Blejskem, ta pa po zaselku *Vintgar* na njegovem začetku. To je izvorno isto kot avstr. n. cgn. *Windegger*, tvorba iz *Windegg* »vetru izpostavljeno mesto« iz n. *Wind* < srvn. *wint* »veter« in n. *Ecke* < srvn. *ecke*, *egge* »ostrina, rob, vogal« (Snoj, SR LI, 29; avstr. n. imena in etimologijo cgn. navaja Finsterwalder, TiF, 532). Manj verjetno Bezlaj, SVI II, 298, ki z rezervo samo sln. apelativ izvaja iz kompoz. iz n. *Wind* »veter« in *Gare*, *Gäre* »vretje«. M. S.

vîntla (f.) »velike nečke« (goriš.), tudi *vîndla*, tolm. *vînkla*, *bînkla*, ben. *vīntula*.

Prevzeto iz furl. *vìntule* »nečke« (Štrekelj, LMS 1982, 44; Mende, RLS, 119) in »pahljača« < *ventula*, prim. star. it. *ventola* »sito«, danes »pahljača«, dial. »velnica« k lat. *ventilāre* »vejati« (Meyer-Lübke, 9207). M. S.

violîna (f.) »gosli«, adj. *violînski*, v 18. st. *fiolin* »Violin, gofle« (Gutsmann).

Prevzeto delno prek n. *Violine*, v 18. st. tudi *Violin* (f.) in (n.), iz it. *violino* »violina«, kar je dem. od *viola* »viola«. To je prevzeto iz prov. *viola* »isto«, *violar* »igrati na violo«, kar je domnevno tvorjeno iz onomat. *vio*, prim. k tvorbi prov. *miular* »mijavkati«, *piular* »jokati, kričati« (Wartburg, FEW XIV, 369 ss.; Cortelazzo-Zolli, 1440). Starejše izvajanje prov. besede iz lat. *vīvula* »živahna« je dvomljivo. Ker je izvor v prov. in ne v stfrc. *vielle*, je fonetično težavno izvajanje iz srlat. *vidula*, *vitula* »gosli« k lat. *vītulāri* »peti hvalnico, veseliti se«, iz česar je n. *Fiedel*, stvn. *fidula* »gosli« (Kluge[22], 213) ali iz lat. *fidicula* »plunka, strunsko glasbilo«, *fides* »isto« (Battisti-Alessio, 4060). M. S.

vípera (f.) »gad« v rez. *vị́pera* (Steenwijk, SDR, 325). V istem pomenu *vîpera* (Brdice pri Kožbani, Kanal, Deskle, Solkan, Medana, Oslavlje), *vîpəra* (Šempeter), *vîpara* (Kozana v Brdih), *vìpera* (Gornji Senik), beltinsko *vìpera* (Novak, Slovar[2], 166), *lîpera* tudi vsaka strupena kača (Viskorša), *lì:pera* »gad« (Marsin), *lîpera* (Jeronišče), nadiško *liperòn* »kača« (Rigoni-Salvino, VIN, 152), z dial. *bi-* < *vi-* *bìpera* (Čepovan), tudi »modras«, *fípàr*

(Podravlje), *vîpera* (Podlešče, Solkan, Kojsko), *vìpęra* (Gomilice; vse SLA). V 18. st. *vipra* »Viper, modrof« (Gutsmann).

Besedje je bilo v sln. prevzeto iz različnih virov. Zahodne oblike z vzglasnim *l-* in *v-* so bile kot take izposojene iz furl. *lìpare* »kača, gad«, avgmentativ *liparòne* poleg *vìpare* »isto« (Pirona, VF, 526), it. *vìpera*, v 14. *vipra* (Battisti-Alessio, 4064). Toda koroško *fípàr* (Podravlje) in prekmurske oblike so verjetno iz n. *Viper* (f.) »gad, kača« oz. srvn. *viper*, *vipere*, *vipper* »isto«, kar je bilo izposojeno iz lat. *vīpera* »kača, gad« (Pfeifer, EWD[2], 1517; Kluge[23], 865). To je po haplologiji nastalo iz **vī-vi-pera*, **vīvo-pera* »ki zleže žive mladiče« iz *vīvus* »živ« in *pariō* »roditi« na podlagi praznoverja, da gad ne leže jajc (Walde-Hofmann II[3], 796; Kluge[23], 865). M. F.

vȋr I (m.), g. *-a* »studenec, izvir; vrtinec«, dem. *vȋrek*, *vȋrček* »studenček«, kol. *vȋrje* »mesto z več izviri«, adj. *vȋrnat*, *virovȋt* »quellenreich«, vzh. štaj. *vȋrščina* »studenčnica«, rez. *vír*, g. *vę́rą* »z jamo napolnjena kotanja (blizu izvira), tolmun« (Dapit, ACR I, 202); s pref., *izvȋr* »fons, origo«, dem. *izvȋrek*, *izvȋrček* »studenček«, ben. *izviràlo*, pkm. *izvirânjek* »izvir«, sav. *z'vė:r*, *z'vė:rk* (Weiss, Mag., 44, 148); v 16. st. *iſvir* »ein Brunquell, brunader; origo, ortus, ſcatebra, scaturigo« (Megiser), v 17. st. *ſuir* »ſortiua« (Alasia), v 18. st. *iśvirik*, *śvirik* »scatebra, scaturigo« (Kastelec-Vorenc), *ſvirk* »fons, origo« (Pohlin), *sviraliſhe*, *sviranjek* »Quelle« (Gutsmann); pogosto v imenih, večkrat tpn. *Vir*, za *V*. pri Domžalah l. 1297 *ze Wage* (srvn. *wac* »tekoča voda, tok, reka, močvirje, voda«), *Virje*, *Zvirče* (f. pl.), l. 1498 *Swutschach*, *Swurtschach*, po asimilaciji *Žvírče* (f. pl.), l. 1303 *Zwers*, 1327 *Swirz* iz stanovniškega imena **Jьzvirčāne*. O mešanju z osnovo **vyrьjь*, **irьjь* glej *ȋr*.

Prim. csl. *vir* »vortex, piscina«, sbh. *vȋr*, g. *víra* »tolmun, vrtinec, izvir«, mak. *vir* »močvirje, luža, ograjeno mesto, kjer se zbira voda«, blg. *vír* »vir, studenec, tolmun, vrtinec«, r. *vír* »vrtinec, tolmun, močvirje«, ukr. *vír*, *-u* »vrtinec, tolmun«, br. *vír*, *-u* »vrtinec«, p. *wir*, *-u*, č., slš. *vír*, *-u* »isto«. Psl. **vìrъ̑* (sbh., č., slš.), **vȋrъ* (sln., vzh. slov.) »mesto, kjer je voda nemirna, kjer vre: vrtinec, izvir, tolmun«, prim. s podaljšanim reduciranim vokalizmom še lit. *vỹrius* »vrtinec«, *atvyras*, *atvyrs* »nasprotni tok ob rečnem bregu«, s kratkim vokalizmom psl. **vьrě̋ti*, lit. *vìrti*, *vérdu* »vreti, kipeti«, *virulỹs* »vrtinec«, v ničti stopnji *urulỹs* »potok, hudournik, vrtinec« (Trautmann, BSW, 361; Vasmer III, 203; Fraenkel, 1263, 1171). V *o*-jevski stopnji je lot. *atvars* »vrtinec« (Fraenkel, ZSlPh XXI, 149). Manj verjetna je morfemska delitev **vi-rъ* in domneva o izpeljavi iz **vı̋ti* »vrteti« (Machek[2], 690). Dalje glej *vrẹ́ti I*, *varíti*, pa tudi *virẹ́ti*. M. S.

vȋr II (m.), g. *-a* »Strix bubo«.

Gotovo spada zraven tudi v. *virẹ́ti* in *viríti* »buliti, strmeti z izbuljenimi očmi«, prim. č. *výr* »Strix bubo« poleg *výřit* »buliti«, slš. *výr* »Strix bubo«. Morda spada zraven tudi csl. *uviriti oči* »izbuliti oči« poleg hrv. *viriti* »buliti«. Miklošič, 397, suponira **vyr-*; dvomljiva je Machkova primerjava s p. *wyk* »Strix« in r. *vypelica* »isto« poleg germ. **ūf*, lot. *ūpis* paleoevropskega izvora (Machek[2], 705).

vȋrant (m.), g. *-a* »Asplenium ruta muraria« (Zalokar), *viranta* »Fumaria officinalis« (Josch).

Štrekelj, Lwk., 72, domneva izposojo iz srvn. *wînrûte* »vinska rutica, Ruta graveolens« z metatezo nazala **vînruta* > **vîrunta*, po moderni vokalni redukciji **vîrənt*, kar je lahko zapisano kot *vîrant*. Glej tudi *vendríca*, *ruda II* in dalje *rúta II*. M. S.

virẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »štrleti« in »gledati z vprtimi očmi, strmeti« (Caf), tudi *víriti*, *-im* (impf.) »strmeti« (Caf, Janežič).

Prim. sbh. *víriti*, *-īm* »kukati, opazovati, štrleti«, hrv. *vȉriti*, *-īm* »rasti, uspevati« (Hercegovina, Dubrovnik), mak. *viri* »dvigati se«, *viri se* »visoko se nositi, biti važen«, pf. *virne*; *viree* »uspevati, rasti (o rastlinah)«, blg. *vírja*, *vírvam*, pf. *vírna* »dvigati se, delati se važnega«, *viréja* »rasti, uspevati«, r. dial. *virítь* »kukati«. Slov. **virě̋ti* in **virı̋ti* »dvigati se«. K pomenu »gledati, kukati« prim. lit. *regė́ti*, lot. *redzêt* »gledati« < *»stati pokonci, štrleti« k lit. *rogsóti*, *riogsóti* »štrleti«. Glagol je po vsej verjetnosti denom., saj pri iter. poltematske konjugacije ne bi pričakovali podaljšanega šibkostopenjskega vokalizma. Če je **virěti* prvotno *»prihajati, kazati se na površino«, gre lahko za denom. od **vìrъ̑* »izvir, studenec«. Vendar domneva ni obvezujoča. Ni izključeno, da je akcentuacija hrv. *vȉriti*, *-īm* »rasti, uspevati«, ki kaže na **vı̋riti*, prvotna, v tem primeru je varianta **virı̋ti* pod vplivom **virě̋ti*. Če je hrv. akcent star, gre lahko za denom. iz nepotrjenega **vı̋rъ* = lit. *výras*, lot. *vîrs* »mož« < ide. **u̯iH-ro-* »mož« < »močni«, prim. iz **u̯iH-ró-* sti. *vīrá-*, av. *uīra-* »mož, junak«, lat. *vir* »mož«, stir. *fer*, got. *waír*, stvn. *wer* »isto«, prvotni pomen pa morda *»postajati močan«. Nadaljnja možnost je izvajanje iz tvorbe z *r*-jevskim sufiksom iz ide. baze **u̯ei̯H-* »usmeriti pozornost, stremeti«, znane npr. v sti. *véti* »obrniti se, stremeti«, lat. *vīs* »hočeš«, lit. *výti*, *vejù* »zasledovati«, gr. (F)ἵεμαι »stremeti«, prim. denom. iz indo-iran. **u̯ai̯na-* (> sti. *venā́-* »oprezovalec«, av. *vaēnā-* »nos«) v sti. *vénati*, av. *vaēnaiti* »zasledovati, oprezati« (o tem LIV, 609 s.). Sbh. variante *gvíriti* »gledati, strmeti« (Mikalja, Vuk), *dzvirêt* »kukati« (Kosovo), *hvíriti*, *fíriti*, *gnjíriti* »isto«, ki jih Skok III, 642, primerja z *víriti*, imajo domnevno zaradi ekspresivnosti spremenjeno vzglasje, zato primerjava z lit. *žvairė́ti* »škiliti«, *žvaĩras* »škilast« (tako Šachmatov, IORJ XVII/1, 288) nima veliko možnosti. Navedene domneve ustrezajo le, če je č. *vyřiti*, dial. *vejřit* »buljiti« res denom. od *výr* »velika uharica« (tako Machek[2], 705), o čemer glej *vȋr II*. M. S.

vírja (f.) »železo pri vozu, ki sklepa soro in zadnjo trap« in »železen obroček na koncu lesenega držala pri nožu, šilu, kosi ipd.« (Dutovlje), tudi *bȋrja* »isto« (notr., Šempeter pri Gorici), tolm. *vírje* (n.) »isto« (Erjavec, LMS 1879, 133, 1880, 202). Besede so izpričane le v zah. dial., kjer ne poznajo tonemskih opozicij. Naglasna znamenja, tu povzeta po Pleteršniku, torej niso relevantna.

Kakor hrv. čak. *vȅra* »prstan brez kamna« (Sinj, Mljet), *birìca* »železen obroček« (Istra) prevzeto iz rom. **viria*, prim. furl. *vièrie*, *vère*, *viera* »prstan, kovinski obroček«, trž. it. *vera* »prstan brez kamna«, v Rovinju *vira*, kar je kakor toskansko *ghiera* »kovinski obroč, okov« < lat. *viriae* »kovinski obroč na roki kot okras« (Štrekelj, Lwk., 6; Skok III, 576 s.). To je domnevno prevzeto iz kelt., prim. kimr. *gŵyr* »zavit, poševen«, bret. *goar*, *gwar* »ovinek«, stir. *fiar* »poševen« < ide. **u̯ei̯H-ro-* k bazi **u̯ei̯H-* »oviti« (Walde-Hofmann 799 s.; Pokorny, 1122). Glej tudi *bȋrja*. M. S.

virostováti, *-újem* (v. impf.) »čuvati, stražiti«, povzema Pleteršnik po Miklošiču, 394, ki navaja tudi hrv. kajk. *virost* brez oznake pomena.

Jambrešić in Belostenec poznata hrv. kajk. *virostovati* »stražiti«, Mažuranić, Prinosi, 1577, ima geslo *virostov* (m.) »stražnik«. Izhodišče je madž. *virrasztani* »čuvaj«. Ker se na sln. severovzhodu pojavljajo cgn. *Verat*, *Veras*, ki ustrezajo madž. cgn. iz osnove *virrad* »čuvati, bdeti« (o tem Benkő III, 1154), se Miklošičev podatek morda nanaša tudi na sln.

[Sln. glagol je bil kot *verostȕvati* »bedeti, čuti«, *verostȕvanje* »bedenje, čuvanje mrliča« zabeležen v Beltincih (Novak, Slovar[2], 165). – M. F.]

visẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »pendere, haerere«, dol., štaj., tudi *víseti* (> *vísiti*), *vȋsim*, tako tudi kor., prim. 3. sg. *vi:s* (Karničar, Obir, passim); pkm. *vísiti*, *visín* (Novak, Slovar[2], 166); pf. *iz-*, *ob-*, *od-*, *pre-*, *za-v.*; subst. *vȋsle*, *-sel* (f. pl.) »svisli« (štaj.), *víslice*, *-lic* (f. pl.) »Galgen« < **vǐsělicę* (prim. csl. *visělicę* »furca«, r. *víselica* »vislice«), pri Prešernu *visệlnice* (f. pl.) »isto«, *vȋsec*, *-sca*, po Cigaletu *viselíšče* (n.) »mesto za obešanje«; *víselj*, *-slja* »kar visi, želod (v uganki)«, *prevȋs*, *-a* »del stene, ki je nagnjen več kot 90°«; adj. *odvísen*, *-sna* »abhängig« je kalk po n., to pa po lat. *dēpendēre* »odvisen biti«; v 16. st. *viſiti* »pendere« (Megiser), v 17. st. *viſſet* »pendere« (Alasia), *na gauhah viſſiti*; *je obejſhen viſsil*; *je bil oviſſil na gráſtu*; *je na krishu viſselu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *viſſeti*, *obviſſéti* »haerere«, *viſſiti* »dependere« (Kastelec-Vorenc), *visẹti*, *visem* »pendere« (Pohlin), *viſiti*, *viſim* »hangen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *visěti*, *visǫ*, *visiši* »pendere«, sbh. *vȉsjeti*, *vȉsiti*, *-īm*, mak. *visi*, blg. *vísja*, r. *visétь*, *-íšь*, ukr. *výsity*, *-yš* in *vysíty*, *-ýš*, br. *visécь*, *-íš*, p. *wisieć*, č. *viseti*, stč. *viseti*, slš. *visiet'* »viseti«, gl. *wisać*, *-am*, star. in dial. *-ym* »viseti, obešati«, dl. *wisaś*, *-ym*, *-am* »isto«. Psl. **vīsěti*, *-išь* (a. p. c v r., br. in delno v sln. in ukr. je verjetno sekundarna; a. p. a izpričuje tudi kavz. **vě̋siti*) je esiv, tvorjen iz ide. deziderativne osnove **u̯éi̯p-s-* iz ide. baze **u̯ei̯p/b-* »tresti se, nihati«, prim. s *p*-jevskim determinativom sti. *vépate* »tresti se, razdražiti se«, av. *-vaēpəṇti* »vržejo (proč)«, lit. *viẽpti*, *viepiù* »kremžiti se, pačiti se«, lot. *viept* »isto«, kavz. v sti. *vepáyati* »tresti«, stnord. *veifa* »vreči«, lit. *vaipýtis* »zijati, zevati«, intenz. *vypsóti* »zijala prodajati, postopati, lenuhariti«, lot. *vĩpsnât* »posmehovati se«, dalje še stprus. *wipis* »veja«, got. *biwaibjan* »oviti, obleči«, ags. *wǣfan* »obleči«. Intenz., znan v germ. **u̯ipp-ō/i̯a-* > spn., niz. *wippen* »guncati, ujčkati«, stvn. *wipphôn* »potepati se«, srvn. *wipfen* »skakati«, je morda vplival na got. *weipan* »ovenčati, okronati«, *faúrwaipjan* »vezati« (o germ. Lühr, Expressivität, 361), kar Pokorny, 1132 in drugi starejši avtorji izvajajo iz ide. variante z *b*-jevskim determinativom, prim. lit. *vỹburti* »mahljati«, lot. *viebt* »vrteti se«, lat. *vibrāre* »tresti«. Prvotni pomen psl. esiva iz deziderativa **vīsěti* si lahko predstavljamo kot *»biti v stanju hoteti nihati«. Dolgi akutirani vokalizem je problematičen, morda nastal v sekundarnem prevoju. Prvotno prevojno razmerje v deziderativu **u̯ei̯p-s-* : **u̯ip-s-* se je lahko poenostavilo v **u̯īp-s-* (: **u̯ip-s-*), prim. tako **četýre* ≤ **kʷu̯etu̯óres*. V tem primeru je kavz. **vě̋siti* še iz časov, ko je bila p. st. v deziderativu **u̯ei̯ps-*, dolžina v **u̯ṓi̯psī-* pa usklajena s tonemom v kasnejšem esivu **u̯ī́psē-*. Druga možnost za nastanek akutirane intonacije je sodelovanje krepkih oblik aor. **u̯ḗi̯p-s-*. Osnovna literatura: Iljinskij, IORJa XXIII/1, 125; Vasmer I, 204; Fraenkel, 1243. Drugače Schuster-Šewc, HEWb., 1602, ki domneva tvorbo iz sicer nikjer potrjene determinirane baze **u̯ei̯k'-*. Napačno Mikkola, Ursl. Gramm. III, 72, in po njem Machek[2], 691, ki primerjata n. *wiegen* »tehtati«. To se je namreč posplošilo iz star. paradigme 2. sg. *du wiegst* k 1. sg. *ich wäge* k n. *wägen* »tehtati«, *bewegen*, stvn. *wegan* »premikati« in gre torej na monoftongialno bazo **u̯eg'h-* »voziti« (Kluge[23], 870, 889). Glej tudi *vẹ́siti*, *svísli*. M. S.

visȍk (adj.), f. *-óka* »altus«, dial. d. obl. *ta-u̯sộk* (Ramovš, Zbrano delo II, 506); komp. *vȋšji*, redkeje *vȋšešnji*, *visộčji*, *visokẹ̄́jši*, gor. tudi *vȋkši*, *vȋχši* (pod vplivom *vệkši*, *vệχkši* »večji«; Ramovš, Hgr. II, 249), adv. *vȋše* (*povȋše* »preveč«), superl. *najvȋšji*, elativ *vȋšnji*; subst. *visočína*, *visočâva*, *visokộst* (f.), *visokóta*, *visokộta* »altitudo«, brez adj. sufiksa *visộst*, *visóta*, *vȋš*, *višâva*, *višânjek*, *višína* »isto«, *víša* »vzpetina, reber, vrh«, v. *vísiti*, *-im* (impf.) »dvigovati« (Caf), po komp. *vȋšati*, *-am* (impf.) »isto«, pf. *po-*, *z-v.*; pkm. *vȉsiki* (po *vèl(i)ki*), subst. *visočína* (Novak, Slovar[2], 166), *visína* »višina«, *višánjek*, *-njka* »isto, vrh«, kor. obir. *wsə̀q*, f. *wsə́:qa*, komp. *wí:ši* (Karničar, Obir, 258), *u̯sàk*, *usàk* (Horjul; Logar, DJR, 165), gor. *usòk*, g. *usò:ǥga* (Srednja vas v Bohinju; Logar, o. c., 271), rez. *visǫ́k*, f. *visokḗ*, akz. *visǫ́ko*, adv. *visakǫ́* (Steenwijk, SDR, 324); v 16. st. *viſsok* »altus, celſus«, komp. *viſhi* »ſupremus«, subst. *viſſokuſt* »excellentia« (Megiser), v 17. st. *viſſoco* »alto«, *viſſocuſt* »altezza« (Alasia), *viſọk*, *viſokust* (Janez Svetokriški), v 18. st. *viſsok* »altus, excelsus, ſublimis«, komp. *viſhi*, adv. *viſhe*; *pokorſhzhina pruti Bogú, ſvoim ſtariſhim, viſhiſhim* »pietas« (Kastelec-Vorenc), *visok* »altus« (Pohlin), *viſok* »hoch«, *viſhi* »höher«, *viſha*, *viſokuſt*, *viſhina* »Höhe« (Gutsmann); pogosto v tpn. *Visoko*, *-ega*, za *V.* pri Šempasu: l. 1200 *Wizoch*, pribl. 1370 *Wyzsach* (Ramovš, Slavia I, 32 = Zbrano delo II, 286, LZ 1919, 179 = Zbrano delo II, 358 s.), morda ime planine *Višệvnik* (Tuma, IJA, 49). Problematičen je tpn. *Víšnja Góra*, l. 1152 *Wisilperc*, 1154 *Wichselberch*, 1498 *Visggnagora*, kjer je mogoče izvajanje iz *vȋšnji* (stari grad stoji na gori, ki je višja od tiste, na kateri je mesto), zaradi srednjeveških zapisov pa tudi iz **vī́šьn'i* »višnja«. Več tpn. in orn. le v ortografiji zaradi napačne standardizacije izgleda sorodno z *visȍk*, npr. orn. *Višârje* (f. pl.), gor. *U̯šarje*, zilj. *Wəšârje*, pri Prešernu še *Lušarje* < star. furl. *Lussarie* < srlat. *(Maria) Luciaria* (Ramovš, Hgr. II, 6; Kranzmayer, ONBK II, 147; Čop, JiS XXXI, 230), tpn. *Viševek*, l. 1269 *Olsuych*, *Olsnich* < **Olьševъkъ* k **olьša* »jelša« (Ramovš, Zbrano delo II, 737), pravilno standardizirano v tpn. *Olševek* pri Cerkljah na Gor.

Prim. stcsl. *vysokъ* »altus«, komp. *vyšii*, elat. *vyšьnь* »altissimus«, v. *vysiti* »elevare«, sbh. *vìsok*, f. *visòka*, d. obl. *vìsokī*, komp. *vȉšī*, adv. *vȋšē*, elat. *vȉšnjī*, hrv. čak. *visȍk*, *-okȁ*, *-ȍ*, d. obl. *visȍkī*, komp. *vȉšī* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 231), mak. *visok*, elat. *víšen*, komp. *viš*, blg. *visók*, r. *vysókij*, ned. obl. *vysók*, *-oká*, *-ó*, adv. komp. *výše*, subst. *výsь* »višina«, ukr. *vysókyj*, elat. *výšnyj*, br. *vysóki*, p. *wysoki*, komp. *wyższy*, č. *vysoký*, komp. *vyšší*, adv. *výše*, slš. *vysoký*, komp. *vyšší*, adv. *vyše*, gl. *wysoki*, komp. *wyši*, adv. *wyše*, dl. *wusoki*, komp. *wušy*. Psl. **vysokъ̍* je (kakor **glǫbokъ̍*, **širokъ̍*) tvorjeno iz **vysъ* < **ūpsó-*, kar se posredno ohranja v komp. **vy̋s'ьjь*, adv. **vy̋s'e*, v r. abstr. *výsь*, sln. *visộst*, *visóta* idr. Izhodišče **ūpsó-* primerjajo z gr. ὕψι »visoko« (ὑψίων »velik«, ὑψίστος »največji«, ὑψηλός »visok«), stir. *ós*, *úas* »zgo-

raj, čez«, *úasal* »visok«, kimr. *uchel*, korn. *huhel*, bret. *uc'hel* »isto« < **eu̯p-s-* (ali **ou̯p-s-*). K formantu **-s(u/i)* prim. ide. **mok'-s(u)* »kmalu« (> sti. *makṣū́*, lat. *mox*; o tem Čop, Linguistica XI, 40 ss.), k slov. dolgemu vokalu, ki je verjetno kakor v primeru **četýre* nadomestek za p. st. (*-eu̯-* : *-u-* → *ū* : *u*), prim. še stvn. *ûf* »na« < **ū́po* poleg **úpo* v stnord. *of* »čez, na«, sti. *úpa* »sem, sem gor, na« (adj. *úpāka-* »ozko povezan, sosednji«, *úpara-* »spodnji, bližnji, kasnejši«, v RV tudi »močnejši, boljši, superioren«, superl. *upamá-* »zgornji, najvišji«), av. *upā* »sem, k, na, v« (adj. *upara-* »gornji, višji«, *upəma-*, *upama-* »zgornji, najvišji«), stperz. *upā* »pri«, gr. ὕπο »dol, spodaj« in **upó* v stvn. *oba* »čez«, gr. ὑπό »dol, spodaj«, got. *uf* »isto« (*ub-uh-wopida*); prim. tudi **s-up-* v lat. *sub* »pod«, *super* »gor, navzgor, nad«, *suprā* »zgoraj«. Dolgi vokal je tudi v podobni tvorbi psl. **vy(-)* < ide. **ūd* »gor, iz«. P. st. **eu̯p-* se poleg v kelt. najde še v got. *iup* »gor«. Ide. **up-s(u/i)* je formalno lahko lok. pl. korenskega substantiva iz baze **eu̯p* »dvigovati se, pomikati se od spodaj navzgor«, ki je potrjen v het. *up-zi* »vzhaja (o soncu)«, ali tvorba iz subst. **(e)up-es-* > got. *ubizwa* »veža, preddverje«, stnord. *ups*, *upsi* »preddverje cerkve«, ags. *efes*, *yfes* »kap na strehi«, stvn. *obosa*, *obasa*, *obisa* »preddverje« in morda sti. *upás-* »naročje«. Osnovna literatura: Trautmann, BSW, 334; Vasmer I, 242; Walde-Hofmann II, 616; Feist, Wb., 298, 509; Pokorny, 1106 s.; Mayrhofer, EWA I, 218 ss.; Schuster-Šewc, HEWb., 1717. Glej tudi *vîšek*, *sộkva*, *vîzbec*. M. S.

vîš (m.), g. *-a* »Carex«, tudi *vîš* (f.), g. *viší* »isto«.

Poleg sln. izpričano samo p. *wisz* »Carex« in str. *višь* »Sumpfgras«. Trautmann, BSW, 393, pritegne zraven tudi r. dial. *víša* (f.) »Spongia fluviatilis«, kar se zdi Vasmerju I, 218, sporno. Slov. **višь* < **u̯ei̯si̯o-* je prasorodno lit. *viksvà* »Carex«, tudi *vikšvà* in *vikšvìs* poleg *vizgà* »vrsta trave«, stprus. *wissena* »Sedum palustre«, *weysigis* »trata«. Iz iste osnove **u̯ei̯-*, **u̯i-* je nvn. *Wiese*, stvn. *wisa*, stagl. *wase* »barje«, stnord. *weisa* »močvirje«. O tem Būga, RR II, 326, 659; Trautmann, BSW, 363; Fraenkel, 1249; Petersson, JA XXXVI, 191.

víšča I (f.) »šiba, palčka« v rez. *wíšća* (Steenwijk, SDR, 327), sem primor. *wi'šćade* »limanice« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 144). L. 1607 *biſk* »uifchio« (Alasia) [*bisk*], tj. »limanica = paličica, prevlečena z lepljivo snovjo za lovljenje ptičev«.

Izposojeno iz furl. *vis'ciàde* »limanica« (Pirona, VF, 1283), *uìs'cie* »tanka, upogljiva palčka« (Pirona, o. c., 1243) oz. iz ben. it. *vischia* »palčka«, *vischiada* »limanice« (Boerio, DV, 796), kar je tako kot it. *vischia* »palčka«, *vischio* »limanica; bela omela = Viscum album«, *vesco* »isto«, *viscata* »limanica« iz lat. *viscum (album)* (n.) »bela omela; limanica«, *viscus* (m.) »isto«, *viscātus* (adj.) »s ptičjim lepom pomazan« v zvezi z *viscāta virga* »s ptičjim lepom namazana palčka« (Battisti-Alessio, 4066, 4036); izhodno lat. *viscum* (n.) »bela omela; limanica« se prek premeta *-cs-* > *-sc-* kot v *vespa* (f.) »osa« : psl. **osá* (f.) »isto« = lit. *vapsà* povezuje z gr. ἰξός (m.) »bela omela; limanica« in stvn. *wîchsila* »višnja«, srvn. *wîhsel* »isto«, nvn. *Weichsel* ter psl. **vìšьn'i* (f.) »višnja«, ker so češnjevo oz. višnjevo smolo tako kot smolo bele omele uporabljali za izdelovanje limancev (Pokorny, 1134; Vasmer[2] I, 325). O drugačnem možnem izvoru lat. *viscum* glej s. v. *víšča II*.

Alasijeva glosa *biſk* [*bisk*] je tako kot kraš. *besek* (m.), g. *beska* »limanica« < **bə̀sk* < **bìsk* (Miklošič, 11; Pleteršnik I, 22) in hrv. *bìsk* »limanica« (Vinja, JE, 56) z asimilacijo po zvenečnosti *b – sk* > *b – zg* ali romansko lenizacijo *sk* > *zg* kot v **mъ̀skъ* (m.) »equus hinnus« → **mъzgъ* »isto« ← **musco-* (tudi *bizg* (m.) »limanica«) izposojeno iz rom. refleksa z labialnim **u̯-*, ki je tako kot pri sln. dial. *bendima*, *Benetke* substituiran z **b-*. Glej tudi *víšča II*. M. F.

víšča II (f.) »repno listje« (Cerovo v Goriških brdih; Erjavec, LMS 1880, 205), tudi »drobna repa z listjem vred« (Vipavska dolina, Banjščice, Bodrež; Erjavec, l. c.), »koruzni močnik in repno listje skupaj kuhano« (goriška okolica; Erjavec, l. c.), »okrogla repa« (Solkan; Erjavec, l. c.), tudi *víšče* (n.) »drobna repa z listjem« (Banjščice; Erjavec, l. c.); z dial. *b-* < *v-* *bíšče* (n.) »jed iz repnega listja, ki je zmečkano s krompirjem« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 179).

Izposojeno iz furl. *vìs'cie* »repno listje, ki se skuhanega jé v mineštri iz koruzne moke«, »mineštra iz repnega listja in koruzne moke«, tudi *uìs'cie* »isto« (Pirona, VF, 1283), kar se navadno izvaja iz galorom. *vlisca* »šiba« (Bezlaj, ESSJ I, 23; Šturm, ČJKZ VI, 1927, 53; Meyer-Lübke, 9425), prim. stir. *flesc* »šiba, prot«. Vendar sln. s suf. **-ьcь* motivirano *bîzgec* (m.), g. *-əca* »mešanica kislega zelja in kisle repe« (goriška okolica; Erjavec, LMS 1879, 134), z izpadom medkonzonantnega *-g-* *bízec* (m.), g. *-zca* »repno listje« (Gorjansko na Krasu; Erjavec, l. c.), po zvenu asimilirano *bîsc* »zrezana kisla repa« (Deskle; SLA) lahko kaže na starejšo rom. izposojenko **bizg* s sln. substitucijo *b-* za rom. labialni **u̯-* in *-zg-* namesto romanskega neleniranega (?) **-sc-* ter tako na rom. iztočnico **uiscum* »list, tanka upogljiva palica« → kol. **uisca* »listje, tanka upogljiva palica«, kar je lahko identično lat. *viscum* (m.) »bela omela; limanice«, ker so za fit. Viscum alba poleg plodu z belim, žilavim mesom, ki je zunaj sluzavo in lepljivo, značilni tudi v šope razraščeni zimzeleni usnjasti parni listi, prim. ukr. *vícha* »Viscum album« (Makowieczki, SBLM, 402) : sln. *vẹ́ha* (f.) »zeljnata glava z razprtimi listi«. V tem primeru je lat. *viscum* »bela omela; limanica« sorodno s stvn. *wisc* (m.) »metla«, srvn. *wisc* »isto«, stnord. (f.) *visk*, zah. germ. **wiska-* (m.) in lat. *virga* (f.) »veja« < **u̯izga-* = lit. *vizgà* »trava« (Specht, Dekl., 206). Iz omenjenega rom. kol. **uisca* je bilo izposojeno tolm. *víška* »repno listje« (Erjavec, l. c.). Glej tudi *víšča I* in *bîzec*. M. F.

vîšek (m.), g. *-ška* »vrhunec, najvišja stopnja česa«, »presežek, ostanek« in zastar. »vrh«, npr. *ustavili so se na višku klanca*, in »višina«, npr. *z viška pasti* (SSKJ), iz prep. zvez *k vîšku* »proti višini« je sklopljen adv. *kvîšku* »navzgor«, v istem pomenu zastar. prep. raba *na vîšek*, npr. *maček drži rep na višek*, brez prepozicije je *vîški* (adv.) »navzgor« < **vy̑s'ъka-jь* k **vy̑s'ъkъ*; pri Murku II, 102, 54, še *viſhkej* »isto« poleg *viſh* in *naviſhkej* in *víſha*, *navíſha* »Anhöhe, goriza, gorazhina«; zastar. je prepozicionalna raba *vîšek* »nad«, npr. *Zdaj se zvezda stavi, višek mesta Betlehem* (Danjko; citirano po Pleteršniku II, 772). Iz pomenske podstave »višina« je dial. denom. v. *vîškati*, *-am* (impf.) »pestujoč dvigovati« (SSKJ V, 449). V 16. st. *na viſku gledati* »ſufpicio«, *viſki* »furfum« (Megiser), l. 1607 *viſκi* »in sù, gore« (Alasia), v istem stoletju *koker ta ogen spet na uishek silli od koder pride* (Skalar), kar je Oblak, LMS 1890, 234, napak prebral z medglasnim *-ž-*, v 18. st. *k'vishku gledati* »oculos attollere« (Kastelec-Vorenc), *vishik* »Grad, grod«, *vi-*

ſhki »über ſich, zhes ſe« poleg *viſha* »Anhöhe, Höhe« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *višak* »presežek«, hrv. tudi »višina«, v Istri *vîšak* »kar je preveč«, in od tod istr.-rum. *'višək* »isto«, *'višek* (Filipi, ILA, 507), gradišč. hrv. *vìšak*, g. *-ška* »višina«, npr. *u vìšku letû* »kvišku letijo« (Tornow, BD, 372), mak. *višok* »presežek«, r. *výška* »podstrešna soba«, ukr. *na výškah* »na stebrih« (Grinčenko, Sl. I, 200), br. *výški* (pl.) »prostor pod stropom v izbi, ki se uporablja za sušenje« (Nosovič, 103), p. dial. *wyszka* »zgradba pod stropom podstrešja za shranjevanje boljših stvari« (Karlowicz, SGP VI, 236), č. *výška* »višina«, *výš* (f.) »isto« poleg »dovršenost«, *výše* (f.) »višina«, slš. *výška* »isto«, dial. *výška* »kašča (nad izbo)« (Kálal, Sl., 810). Izhodno **výs'-ъkъ/-ъka* (m./f.) »kar se nahaja višje« poleg **výs'ь/*výs'a* (f.) »isto« je substantivizirano iz slov. komp. osnove **vys'-* v **vys'ь(jь)*, f. **vys'ьši*, n. **vys'e(je)* »superior« k **vys-òkъ* »altus«. Izhodišče tovrstnih substantivizacij more biti elipsa besednih zvez komp. in subst. tipa **výs'ьjь prostorъ*, **výs'eje město* ipd., ki je verjetno tudi sprožila, da so komp. osnove pri tvorbi denom. glagolov deloma začele izpodrinjati osnovniške. O takih slov. denominativih Šivic-Dular, SR XXXIV, 1986, 135 s. Glej tudi *višiloven* in dalje glej *visȍk*. M. F.

višiloven (adj.), f. *-vna* v zvezi *višilovna pravica* »pravica do visokega/velikega lova«, ki je izpričana le v 18. st. *okrai viſhiloune pravize* »Wildbahn, viſhi lou, terinſku louftvu« (Gutsmann). Pri Cigaletu, Wb., 1895, *visoki lov* »Wildbann«. Sem tudi sodobno *veliki/visoki lov* »lov na veliko ali zaradi načina lova pomembno divjad« in k temu antonimična zveza *mali/nizki lov* (SSKJ II, 644), ki ob Gutsmannovi zvezi *viſhi lou* »Wildbahn« kaže na obstoj sln. adj. **višjeloven*, f. **-vna* »ki je v zvezi z visokim/višjim lovom«. Glej tudi *vîšek* in dalje glej *visȍk*, *lȍv*. M. F.

vîšnja (f.) »Prunus cerasus«, adj. *víšnjev*, *višnjév*, *-a*, *víšnjav*, *-a*, *višnjél*, *-a*, *vîšnjast*, *-a*, *vîšnjat*, *-a* »Weichsel-, weichselfärbig«, subst. *víšnjevje* »višnjev gozd«, *víšnjevec*, *-vca* »višnjevo žganje«, v Zemonu »Melampyrum nemorosum«; *višnjevína* »višnjev les«, *víšnjevica* »višnjeva voda«; v 16. st. *viſhnove farbe* »puniceus, Braunroth, Kestenbraun«, *viſhnova* »fuſcus« (Megiser), v 17. st. *viſgne* »ciregia« (Alasia), v 18. st. *viſhnîa* »cerasus«, *viſhnîova farba* »cerasimus« (Kastelec-Vorenc), *vishna* »duracinum«, *vishnat* »subruber, rufus«, *vishnov* »sublividus« (Pohlin), *viſhna* »Weichsel«, *viſhnat* »blauroth« (Gutsmann); semkaj hdrn., tpn. *Višnjica*, tpn. *Višnja vas*, l. 1376 *Veyxeldorf*, 1403–4 *Weixildorf*, *Višnja Gora*, l. 1152 *Wisilperc*, 1154 *Wichselberch*, 1498 *Visggnagora*, kjer pa kljub srednjeveškim zapisom ni mogoče izključiti možnosti izpeljave iz *vîšnji* »višji«.

Prim. csl. *višnjavъ* »colorem cerasi aproniani habens«, sbh. *vȉšnja* »višnja«, mak. *višna*, blg. *víšna*, *víšnja*, r. *víšnja*, ukr. *výšnja*, br. *víšnja*, p. *wiśnia*, č. *višně*, slš. *višňa*, gl. *wišeń* (f.), dl. *wišnja*. Iz slov. jezikov je lit. *vyšnià* »češnja«, dial. *výšnia*, *vỹšnė*, *viẽšnė*, lot. *vìšņa* »isto«, stprus. *wisnaytos* »češnje«. Psl. **víšьn'i* < **u̯ī́ks-iniH-* je (prek adj. **u̯ī́ks-ino-*) tvorjeno iz ide. **u̯ī́ksā*, prim. z drugim sufiksom germ. **u̯ī̆χs-elō* > stvn. *wîhsila* »divja češnja«, od 13. st. »višnja«, n. *Weichsel* »višnja« (od koder je it. *visciola*, furl. *vissule* »višnja«). Iz izcedka drevesa divje češnje so nekdaj izdelovali lepilo za ptičji lov, zato je verjetno, da je besedotvorno izhodišče slov.-germ. besede vrddhirana tvorba iz **u̯ikso-* »lim, lepilo« > gr. ἰξός, lat. *viscum* »omela, ptičji lep«, prim. tudi toh. A *wiskāñc* »blato, mulj (?)« (Vasmer I, 208; Pokorny, 1134; Frisk I, 728; Pfeifer, EWD², 1548). M. S.

Vîšnjak (m.), g. *-a* (ime razvaline gradu na Kor.), v 18. st. *viſnjak* »Weißeneck, Weiseneck alter Thurm« (Gutsmann), n. *Weißenegg*, l. 1243 *Wizenekhe*; semkaj tpn. *Vîšnjaška Góra*, n. *Weißenegger Berg*.

Prevzeto iz srvn. imena gradu, ki je kompoz. iz srvn. *wî3* »bel« in *egge* »konica, rob, vogal, kot«, kar v tpn. pogosto pove, da na tem mestu stoji grad, prim. tako *Rožẽk*, n. *Rosegg*, sln. *Balcenék*, n. *Welzenegg*. Ime je v sln. morda ljudskoetimološko naslonjeno na *víšnja* (Kranzmayer, ONBK I, 147, II, 240), saj bi iz srvn. *3* v sln. pričakovali substitut *s* (Striedter-Temps, DLS, 43), kot še potrjuje Gutsmannov zapis. M. S.

vît (f.) »vijak, vijak pri vinski preši, navoj« (jvzh. štaj.).

Prim. csl. *vitь* »res torta in modum funis«, sbh. dial. *vît* (m.) »drevo, ki je rastlo zavito, tako da ga je težko sekati in cepiti« (Vinkovci; ARj XXI, 27), r. *vítь* (f.) »pletena stvar«, slovin. *vjĩc* »vrbova šiba za utrjevanje slamnate strehe«, p. *wić* »vrbova šiba«, gl. *wić* (f.) »vitel, kita«, dl. *wiś* »močvirska trava«. Psl. **vîtь* (f.), prim. lit. *vytìs* »šiba«, lot. *vîte* »poganjek, vitica«, av. *vaēiti-* »vrba, vrbova šiba«, lat. *vītis* »trta« < **u̯iH-ti-* poleg stir. *féith* »vlakno« < **u̯ei̯H-ti-*, kar kaže na ide. nomen actionis **u̯éi̯H-ti-s*, g. **u̯iH-téi̯-s* »ovijanje, kar se ovija« iz baze **u̯ei̯H-* »viti, ovijati«; prim. iz **u̯ei̯H-ti-nā* še kimr. *gwden* »zvita šiba, uporabljena za vez«. O sorodnem glagolskem abstraktu **u̯ei̯H-tu-* glej *vîtva*. Dalje glej *vítica*, *víti I*. M. S.

vítek (adj.), f. *-tka* »upogljiv« (Cigale, Janežič, Miklošič), po sbh. zgledu tudi »suh (v pasu), ne debel, schlank«, v tem pomenu prvič izpričano pri Cigaletu, Wb., 1377, kot *serb. vitak*.

Prim. sbh. *vȉtak* »upogljiv (o rastlinskih delih)« in »tenek in čvrst, lepo raščen (o delih človeškega telesa, o stasu)«, tudi *vȉt*, *-a* »isto«, mak. *vit* »tenek in čvrst, vitek«, blg. *vít* »malo zavit, tenek in čvrst, vitek«, r. *vítyj* »zavit« poleg danes običajnega *vitój* »isto«, ukr. *vytkýj* »ovijajoč se«. Izpeljano iz **víti* »viti, ovijati« (Vasmer I, 206), vendar zaradi akcenta vsaj sln. in sbh. gradivo ne more biti direktno iz pas. ptc. **vîtъ* < **u̯iH-tó-*. Tudi domnevanje adj. s sufiksom **-tu-* (prim. **kortъ̑*, **kórtъkъ*) ni zelo verjetno; morda gre za tvorbo s sufiksom **-u-ko-* tipa **glā̆dъkъ*, **gȋbъkъ* iz intenziva **vititi*, ki se ohranja v hrv. *vititi se* »upogibati se« (navaja ARj XXI, 43). Dalje glej *víti I*. M. S.

vítel (m.), g. *-tla* »tuljava za navijanje vrvi, vreteno, motovilo«, tudi *vitâl*, *-a* »vreteno z vrvjo za dvigovanje« (Janežič, Novice), *vítlen*, *-a* »isto«, *vítlo* (n.) »isto« in »vreteno pri zvonu«, tudi kot psovka (prim. *motovílo*, kar je tudi psovka), dem. *vítlič* »ročna vinta«, izv. *vîtlar*, *-ja* »izdelovalec vitlov« pkm. *vìteu*, *-tla* »vitel«, v. *vitlàti*, *-án* »spenjati, skupaj stiskati« (Novak, Slovar², 166) < *»vezati, navijati vrv«, prim. sbh. *vìtlati*, *-ām* »navijati, mahati, poditi«, *vìtlati se* »hoditi okoli, sukati se«, mak. *vitli* »vezati snope«.

Prim. csl. *vitlъ* »machina, cochlea«, sbh. *vȉtao*, *-tla* »motovilo, vitel, mlinsko kolo, kup snopov, vrtinec«, mak. *vitel* »vrtinec, vitel, naprava za vezanje snopov,

naprava za čiščenje bombaža«, blg. *vitló* »vijak«, Mladenov, 68, navaja tudi *vítel* in *vítelo*. Psl. **vítъlъ* je nomen instrumenti k **víti* (k besedotvorju prim. psl. **metъlā́*, **teslā́*, **sedъlȍ*), identičen z vzhlit. *výtulas* »snop, sveženj«, dalje *vytúlas* »vrv, povraz iz spletenih šib, skupaj zvezano povesmo lanu, v spiralo spletena vrv«, *vytulė̃lis* »motovilo«, *vytuolỹs* »klobčič«, *vytùvai* »motovilo«, lot. *vîtuõls*, *vîtuõlis*, *vîtuls* »vrba« (Trautmann, BSW, 347; Fraenkel, 1268; Skok, III, 599) Dalje glej *víti I*. M. S.

vîtez (m.), g. *-a* »eques, Ritter«, tudi »vojščak, junak«, pkm. tudi *vitę́z* (Pleteršnik), vendar v Beltincih *vìtez* (Novak, Slovar^2, 166); f. *vîtezinja*, adj. *vîteški* »Ritter-, ritterlich, tapfer«, subst. *vîteštvo* »Ritterschaft, Heldenmut«, v. *vitezováti se*, *-ûjem se* (impf.) »biti vitez, bojevati se«, *vitę̂ževati*, *-ûjem* (impf.) »bojevati se«, *povíteziti*, *-vîtezim* (pf.) »povišati v viteza«; v 16. st. *tei nashi vſi voiski, Viteſom inu Sholneriem* (Trubar), v 18. st. *en vites, junak, kateri je vezh kakòr en drugi zhlovik* »heros«, *viteshki* »heroicus« (Kastelec-Vorenc), *vitesh*, *vites*, *shlatni jesdjak* »Ritter« (Gutsmann); cgn., tpn. *Vitez*, verjetno cgn. *Vitežnik*, *Bitežnik*.

Prim. csl. *vitęzь* »heros«, sbh. *vȉtēz* »vitez, junak«, cgn., orn., tpn. *Vitez*, mak. *vitez* »vitez, junak«, blg. *víteg*, *vítek*, *vítec* »junak, heroj«, r. *vítjazь*, ukr. *výtjazь*, br. *vícjazь* »isto«, p. *zwyciężyć* »premagati«, č. *vítěz* »zmagovalec, junak«, slš. *vit'az* »isto«, gl. *wićaz* »svoboden kmet, najemnik, posestnik«, od 11. st. pogosto v glosah kot *Withese* ipd. »rustici«, s čimer so mišljeni kmetje slov. rodu, ki so za nemške fevdalce opravljali razna dela in imeli zato v najemu posest (Schuster-Šewc, HEWb., 1594). Iz slov. jezikov je rum. *viteaz* »junak«, madž. *vitéz* »vitez, junak« in verjetno stprus. *viting* poleg *waiting*, *weiting* »dedni pruski plemič, ki je tudi po prevzemu krščanstva še užival nekatere ugodnosti«, kar iz besedotvornih razlogov ni lahko izvesti iz stprus. *waitiât* »govoriti«, prim. *waitiniks* »govornik«. Slov. **vítędzь* je verjetno disimilirano iz **vícędzь*, po drugi in tretji palatalizaciji iz **u̯īkinga-* (k drugi palatalizaciji prim. **cě̀rky*, izostanek tretje v r. *varjág* ipd. je pogojen naglasno, vendar prim. brez te palatalizacije blg. *víteg*), kar je prevzeto iz neke germ. predloge, sorodne s stnord. *víkingr* »morski ropar, viking«, ags. *wīking* (8. st.), stfriz. *witsing* »isto«. To je tvorjeno iz germ. **u̯īk-* > stsaš. *wîk*, stvn. *wîh* »domovanje« (Uhlenbeck, JA XV, 492; Schwartz, ZSlPh II, 105; Stender-Petersen, ZSlPh IV, 44; Knutsson, Palat., 66; Vasmer I, 206). Čas izposoje je vprašljiv. Če velja zgornja razlaga glasu *-t-*, je beseda v slov. izposojena po prenehanju delovanja prve palatalizacije, torej v popsl. obdobju, vendar pred prihodom Madžarov, tako da se je razširila tudi na jug. Drugače Ramovš, Razpr. ZDHV II, 313 = Zbrano delo II, 423, ki domneva, da je beseda izposojena zgodaj, pred drugo palatalizacijo, ko psl. še ni imela glasu *c* in je zato germ. *k* pred *i* substituirala s *t*, prim. tako še v **stьlęgъ* > str. *stьljazь* < germ. **skilling-*, got. *skilliggs*. Germ. izvor domneva že Miklošič, 393, ki pa misli na plemensko ime *Vithungi*. Iz besedotvornih razlogov je malo verjetno domnevanje domačega izvora, izpeljava iz psl. **vitь* »plen«, prim. stcsl. *vъzvitь* »dobiček« (tako Brückner, JA XLII, 139, ZSlPh VI, 64, SEP, 658 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1595), saj se suf. **-ędzь*, **-ęgъ* pojavlja le pri germ. izposojenkah, prim. **kъ̃nędzь*, **pěnędzь*, **kosędzь* (o tem Ramovš, Kr. zg., 82, Razpr. ZDHV II, 303 ss. = Zbrano delo II, 413 ss.), r. *varjág* »Varjag, pripadnik zveze v severni Rusiji«. Pristno slov. je le suf. **-ęga*. M. S.

víti I, *víjem* (v. impf.) »torquere, glomerare, curvare; winden«, ustrezno pomensko modificirano v pf. *iz-*, *na-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *za-*, *z-v.*; dial. prez. tudi *vîjem*, prim. kor. obir. *zawə̀t*, *zawì:jɛm* (Karničar, Obir, 265), sekundarni impf. *-víjati*, *-am*, vzh. štaj. tudi simpleks *víjati* »viti« (redkeje *vívati*, npr. *na-v.*; semkaj tolm. *víva* »trta ali gož, ki veže gredelj in kolca«, pri Zalokarju *vîvek*, *-vka* »Garnwindhölzchen«, dol. *vîvček*, *-čka* »isto«); subst. *vítje* »navijanje, das Winden«, *vitúha* »nekaj zavitega, navitega«, *viják*, *-a* »Schraube«, *vijáča* »vega, ukrivljeno mesto na deski« in »kos lesa, s pomočjo katerega navijajo prejo« (sav.), v slednjem pomenu tudi *vijâlnik* (Caf); *vijálo* »šipno vratilo, Garnbaum«, *vijátina* »iz šibja spleten izdelek«, *vîtek*, *-tka* »vijak« in »kos lesa, s pomočjo katerega navijajo prejo; motek za sukanec«; adj. *vijáčast* »vegast«, *vijúgast* »schlängelnd«; številne izv. iz pref. glagolov, npr. *zavîtek*, *-tka* »kar je zavito: mdr. paket, štrudelj«, *ovîtek*, *-tka* »s čimer se ovije, ovojnica«, ptc. *-vît* tudi v sekundarnih pomenih, npr. *povît* poleg »eingewickelt« tudi »rojen, geboren«, *zvît* poleg »zusammengewickelt« tudi »schlau«, v slednjem pomenu tudi kompoz. *zvitorè̄p*, *-ę́pa* (*zvîtec*, *-tca*, *zvitorę̂pec*, *-pca* »zvit človek«, *zvîtost* »Listigkeit«), *zvijáča* »List, Schikane«, *zavîtki*, *navîtki* (m. pl.) »Schraubengewinde«; v 16. st. *viti* »winden, thrimen, umbdreen, torquere«, *poviti* »involvere«, *naviti* »glomerare« (Megiser), v 17. st. *zauit*, *obijt* »inuiluppare«, *pouit* »faſciare« (Alasia), v 18. st. *viti* »agglomerare, conglomerare, torquere«, *poviti* »fasciare, obvèšati«, *ſaviti* »circunretire, implicare, involvere, obducere, obnubere, obvolvere, obtorquere, pelliculare, torquere« (Kastelec-Vorenc), *povyam* »involvere«, *povyém*, *-vyl*, *-vyati* »idem, parere« (Pohlin).

Prim. stcsl. *viti*, *viję* »circumvolvere«, *poviti* »involvere«, impf. *povivati*, csl. tudi *povijati*, sbh. *vȉti*, *vȉjēm*, *zàviti*, *zàvijati*, *zȁvijēm*, hrv. čak. *zavȉti*, *zȁvijen*, *zavȉjati*, *zavȉjen*, mak. *vie*, *zavie*, *zaviva*, blg. *víja*, *zavíja*, *zavívam*, r. *vítь*, *vьëšь*, *zavítь*, *-vьëšь*, *zavivátь*, *-áješь*, ukr. *výty*, *v'jéš*, *povýty*, *-v'jéš*, *povyváty*, *-áješ*, br. *vícь*, *uéš*, *pavícь*, *paŭéš*, *pavivácь*, *-áeš*, p. *wić*, *wiję*, *powić*, *owiać*, č. *víti*, *viji*, *povíti*, *-viji*, *povíjeti*, *-viji*, slš. *vit'*, *vije*, *povit'*, *povíjat'*, *-am*, gl. *wić*, *-ju*, *powić*, *powiwać*, dl. *wiś*, *-ju* in *-jom*, *powiś*, *powijaś*. Psl. **víti*, prez. **vь̏jěšь* < ide. **u̯iH-tēi̯*, prez. **u̯éi̯H-e/o-*, prim. lit. *výti*, *vejù*, *vė̃ja* (*àpveja*) »viti«. Iz aor. osnove je sti. *ávyat* »ogrnil je, ovil je«, stav. *viiąm* »naj bo ogrnjen«, iz nazalnega prez. **u̯i-n(e)-H-* je stir. *im-fen* »on ogradi«, iz prez. **u̯iH-éi̯e-* je sti. *vyáyati* »oviti, ogrniti« in lat. *viēre*, *vieō* »vezati, plesti«, prim. še sti. pf. *vivye* »ogrnil se je«. Ide. bazo rekonstruirajo **u̯ei̯H₁-* »zaviti, oviti, ogrniti« (LIV, 610). Psl. **vîtъ*, f. **vitā̀* < **u̯iHtó-* (prim. lit. *výtas*, f. *vytà* »zvit«, lot. *vîts*, sti. *vītá-* »ovit«) izkazuje sln. *zavît*, *povît* ipd., izv. *povitíca* (> *potíca*), sbh. *sȁvīt*, r. *vitój* »zvit, spiralen«, č. *vit* (tako rekonstruira tudi Dybo, SA, 213; o r. *vítyj* »zavit«, sbh. *vȋt* »tanek in čvrst«; glej *vítek*). Glej tudi *víniti*, *potíca*, *vîtra*, *vîtva*, *vénec*, *vítek*, *viját́*, *vę́ja I*, *vùjati*. M. S.

víti II, *víjem* (v. impf.) »tuliti, ululare«, npr. *veter vije*, *volčje vijo*; *víjanje* »Heulen«, pf. *zavíti* »zatuliti«, iter. *zavíjati*, *-am*, znano že v 16. st. pri Krelju; v 18. st. *šaviati kakòr volk* »ululare, tuliti, arjuti« (Kastelec-Vorenc); iter. tudi *zavívati*, *-am* »isto«.

Prim. csl. *vyti*, *vyjǫ* »sonare, ululare«, star. hrv. *vȉti*, *vȉjēm* »tuliti« (Vitezović, Stulli), prefigirano črnogor. *zàviti*, *zàvijēm* »zatuliti«, sbh. *vȉjati*, *vȉjēm* »tuliti«, pf. *zàvi-ˈjati*, *-ēm*, v sb. ljudskih pesmih *prevíjati*, *prèvījām* »spreminjati glas, modulirati« (iz česar je Maretić umetno tvoril gramatični termin *prijévoj* »Ablaut« (ARj XI, 940, 793), prevzeto v sln. *prevȍj*, *-ója* »isto«), mak. *vie* »tuliti, objokovati, narekovati (mrtvega)«, pf. *zavie*, impf. *zaviva*, blg. *víja* »tuliti« (mak., blg. *voj* »zavijanje, tuljenje« je verjetno po prevojnem iztirjenju), r. *výtь*, *vóju* »tuliti«, ukr. *výty*, *výju* »isto«, br. *výcь*, *výeš*, p. *wyć*, *wyję* »zavijati, tuliti«, č. *výti*, *vyji*, slš. *vyt'*, *vyjem*, gl. *wuć*, *wuju*, dl. *wuś*, *wujom* »isto«. Psl. **výti*, **vyjèšь* »tuliti« < **ū-tēi̯*, **ū-i̯é/ò-* je tvorjeno iz onomatopeje **ū* poleg **u*, ki posnema kričanje, tuljenje, oglašanje sove, prim. psl. **vy-kā̌-ti*, **vy-skā̌-ti* »vpiti«, pgerm. **uwwōn* > švic. n. *huw(e)*, *hu(e)* »sova«, dem. **uwwilōn* > stvn. *ûwila*, nvn. *Eule* »isto«, sti. *úlūka*, lat. *ulucus*, *ulula* »čuk«, *ululāre* »tuliti«, lit. *ulūlóti*, *ulóti* »vpiti«, z determinativom *-p-* psl. **vъpíti* »vpiti«, csl. *vypъ* »galeb«, lot. *ũpis* »sova«, lit. *ùpas* »odmev«, z determinativom (ali sufiksom) *-k-* got. *auhjōn* »hrumeti«, lot. *aũka* »nevihtni veter«, lit. *apúokas* »sova«, lot. *ūkšuot* »ukati«, psl. **ukā́ti* (Miklošič, 397; Vasmer I, 242; Pokorny, 1103). Glej tudi *víkati*. M. S.

vitica (f.) »tenka vejica, Ranke, Rebenzweig« (Janežič, Caf, Tušek) in »prstan« (Miklošič) ter »voščenica, Wachsstock« (vzh. štaj.); *vítovje* »obrezane trtne veje« (Sv. Peter pri Mariboru), *vítičar* »Ringelraupenmotte«, adj. *vítičast* »rankenförmig«.

Prim. star. hrv. *vitica*, *vitinica*, *vitlica* »Astranke« (Šulek, Term., 52, 1275), čak. *vitȉca* »trtna, fižolova vitica« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1327), v ARj XXI, 42, izpričano le *vìtica* »koder, kita, prstan«. Če je sln. akcent na korenu drugoten, pod vplivom sln. *víta* »vitra, Flechtreis« (< **vitā̂*), kar je lahko identično s stp. *wita* »vrsta vrbe«, star. gl. *wita* »šiba za pletenje« (navaja Schuster-Šewc, HEWb., 1603), ali če je po inf. *víti* < **víti*, je prvotno **vitíca* tvorjeno iz psl. pas. ptc. **vîtъ* »zvit, navit, ovit«. Če je akcent **vitíca* sekundaren in je prvotno **vítica*, gre za izpeljanko iz adj. **vítъ*, ki se ohranja v sbh. *vȋt* »tanek in čvrst, primeren za pletenje«, sln. *vítek* »upogljiv«. Jurišić, Rječnik, 232, navaja poleg *vitȉca* »kolut, za katerega privezujejo ladje« (Vrgada), *vitȉca* (Istra) tudi *vìtica* in *vȉtica* (Lika). Dalje glej *víti I*, *potíca*, *vîtva*. M. S.

vîtra (f.) »protje za pletenje košar, rešet ipd.«, pkm. *vìtra* »isto« poleg »žila v skali« (Novak, Slovar, 120), obir. kor. *wì:tra* »protje za pletenje košar« (Karničar, Obir, 258). V 18. st. *vitre* »vimen, ſhibize« (Kastelec-Vorenc), *vytra* »Schwankenkreiſer, vimen« (Pohlin).

Prim. hrv. dial. *vȉtrice* (f. pl.) »olupljene leskove šibe za pletenje košar« (Žumberak; Skok III, 600), č. dial. *vitra* »protje za pletenje košev«. Psl. **vîtra* (f.) je deloma v sln. in v č. izpričano z refleksom novega cirkumfleksa zaradi samoglasniške skupine *dental + r* kot v sln. *vêter*, č. *vitr*, sln. *vîdra*, č. *vidra* (Furlan, SSJLK XXXIII, 1997, 299 s.). Enako je lot. *vītra* »ovijalka« (Mühlenbach-Endzelin IV, 648; Trubačev, VJa 1967, 4, 41; Bezlaj, Eseji, 124; Machek[2], 692; Kurkina, DS, 173). Na psl. **vítrъ* (m.) kaže r. dial. *viter* »rybnaja lovuška iz nitok bez gorla vnutri« (Kurkina, Etimologija 1970, 102). Slovnično razmerje **vîtrъ* (m.) : **vîtra* (f.) je mogoče primerjati s psl. **vě̂trъ* (m.) »ventus« : lit. *vėtra* »nevihta, slabo vreme«. Ker so ide. nomina instrumenti na **-tro-* v balto-slov. prestrukturirana v nomina instrumenti na **-dlo* (slov.) oz. **-tlas*, prim. psl. **ŏ̋rdlo* : lit. *árklas* : gr. ἄροτρον, se zdi bolj verjetno, da se v **vîtra* in **vîtrъ* tako kot v **vě̂trъ* »ventus« ohranja tematizirani nomen agentis **u̯éi̯H-ter-* »ovijalka« verbalne baze **u̯ei̯H-* »torquere, curvare« v psl. **víti*, **vьjèšь* »isto«. O prestrukturiranju starih tvorb na **-ter-* glej pod *vêter*. Dalje glej *víti I*. M. F.

vîtrih (m.), g. *-a* »ključ, ki odpira vse navadne ključavnice«, tudi *vẹ̑trih* »isto« (SSKJ V, 419, 452). V dialektih: črnovr. *wîətąrχ* »kljukec« (Tominec, 230), obir. kor. *wè:tərχ* (Karničar, Obir, 257), notr. *vîẹtri̯χ* (Gornji Zemon; Rigler, Jnotr. gov., 81), gor. *vẹ́:tχ* (Logar, Sln. narečja[1], 92). V 18. st. *vitrèh* »Dietrich, clavis adulterina« (Pohlin), *vietrih* »Diebsschlüſſel, tatinſki kluzh«, »Hauptſchlüſſel, glaviten kluzh«, *vitreh* »Dietrich«, *dietrih* »Dietrich« (Gutsmann).

Prim. p. *wytrych* »vitrih« (navaja Štrekelj, JA XXVIII, 1906, 536), slš. gemer. *vitrich*, *vintrich* »ponarejen ključ, vitrih« (Orlovský, Gemer., 385), toda č. *dětrych* »isto« (navaja Štrekelj, l. c.). Z vzglasjem *v-* je tudi lit. *vìtrakas* (Kurschat, 2708), *vìtrikas* (Štrekelj, l. c.), kar ima Fraenkel, 97, za izposojeno iz p., lit. *dìtrikis* pa iz n. *Dietrich* »vitrih«, od koder sta tudi sln. in č. oblika z vzglasnim *d-* (Striedter-Temps, DLS, 245). V n. je *Dietrich* »vitrih« (15. st.) metonimično poimenovanje iz atpn. *Dietrich* (Kluge[23], 180). Slov. variante z vzglasnim *v-* so bile izposojene iz n. sicer nepotrjene predloge **Wietrich*, ki je tako kot štaj. n. *Jetrich* rezultat nemškega dialektičnega razvoja (Štrekelj, o. c., 537). Posamezna orodja ali naprave so pogosto metonimično poimenovana po osebah, prim. še n. *Peterchen* »vitrih«, *Klaus* »isto« (Kluge, l. c.), agl. *jemmy* »lomilka«, n. *grünne Minna* »transportni vlak za zapornike« (Pfeifer, EWD[2], 226), sln. *francọ̑z* »priprava za od-/za-vijanje«. M. F.

vitrijọ̑l (m.), g. *-a* »galica«, tj. »sulfat dvovalentne kovine s kristalno vodo«, danes »žveplova kislina« (SSKJ V, 452), adj. *vitrijọ̑last*, *vitrijọ̑len*, *-lna*, *vitriọ̑lnast*; v 18. st. *fhufhtarsku zhernilu: vitriól ſelen* »chalcanthum«, *tá ardezhi vitriól* »chalcitis« (Kastelec-Vorenc), *fitriol* »Vitriol« (Gutsmann).

Kakor sbh. *vitrìōl* »žveplova kislina, bakrov sulfat« delno prek n. *Vitriol* »(bakrov) sulfat, galica« prevzeto iz star. it. *vitri(u)òlo*, danes *vetriòlo*, pozno lat. *vitriolum*, kar je substantivizirani adj. klas. lat. *vitreolus* »steklen, steklu podoben« k *vitrum* »steklo«. Kristali galice so namreč podobni steklu (Battisti-Alessio, 4043). Sulfati se po barvi ločijo tudi v it. *vetriolo azzuro* »modra galica, bakrov sulfat«, *v. bianco* »cinkov s.«, *v. verde* »zelena galica, železov sulfat«; pog. it. je *vetriolo* tudi »žveplova kislina«. Glej tudi *vidrijol*. M. S.

vîtva (f.) »vitra« (Šempas), tudi *vîtev*, *-tve* (f.) »šiba« (Goriš. brda), semkaj *vŕba vîtvarica* »vrba, od katere se režejo vitve« (Šempas). Sln. novi cirkumfleks ne kaže nujno na **-tъv-*. Beseda je sicer znana le v dial., ki ne pozna tonemskih opozicij, vendar je Pleteršnikova rekonstrukcija tonema verjetno upravičena. Cirkumfleks je lahko kakor v primeru *brîtva* analogen po tipu *bûkva*, prim. analogni cirkumfleks tudi v *lọ̑kva* in pred drugimi konzonantnimi skupinami, npr. v *vîtra*.

Prim. r. *vítvina* »veja, šiba«, ukr. dial. *vytva*, *vutła*, *vetła*, *vetłina* »Salix viminalis« (Makowiecki, SBLM, 326),

stp. *wita* »vrsta vrbe«, p. *witwa*, *witwina* »Salix viminalis«, gl. *witwa* »isto«. Tudi sbh. *vȉtka*, *vîtka* »šiba za pletenje košare; palica, s katere odvijajo vrv«, sb. *vȉtina* »Clematis« (Ristić-Kangrga, Rečnik II, 67) je morda po zamenjavi "sufiksov" iz te osnove; tako morda tudi p. *witka*, gl., dl. *witka* »šiba za pletenje, vrbova šiba« (če to ni iz *i*-jevske osnove **vîtь*, glej *vȋt*), star. gl. tudi *wita* »vrbova šiba« = stp. *wita* »vrsta vrbe«. Psl. **vȋtvь* (Schuster-Šewc, HEWb., 1605) ali **vȋtva*, prim. stprus. *witwan* »vrba«, *apewitwo* »grmičasta vrba«, gr. ἰτέα, pri Hesych. γιτέα = Ϝιτέα »vrba« (Frisk I, 743) < **u̯iH-téu̯ā*, stvn. *wîda* »vrba« (Vasmer I, 225) < **u̯īþi̯a-*, stnord. *wíðir* (m.), ags. *wīþig* (m.) »isto«, morda iz **u̯īþ-u̯-* (Kluge[22], 782), poleg *o*-jevske stopnje v gr. οἰσύα »vrba«, norv. dial. *veid* »isto« in psl. **větvь* »veja«, kar verjetno kaže na ide. atematsko paradigmo verbalnega abstrakta s sufiksom **-tu-/*-téu̯-* iz korena **u̯ei̯H-* »viti, ovijati«, ki se ohranja v gr. ἴτυς, eol. Ϝίτυς, -υος »kolesni obod, platišče; rob, obroč ščita« < *»kar je ovito, zavito«. Glej tudi *vȋt*, *vítica*, *vẹ̑ja I*, dalje *víti I*. M. S.

vȋvek (m.), g. *-vka* »Vanellus cristatus, priba«.

Prim. hrv., sb. *vívak* (m.), g. *-vka* »Vanellus«. Onomatopeja po ptičjem klicu, hrv., sb. *vivi* (Hirtz, Aves, 540). Enako je n. dial. *Fifitz*, v 15. st. *vifitz* poleg *Kibitz*, *Gifitz*, *Piewitz* in podobno, r. *čibiz*, *čibez* (Suolahti, VN, 264).

vivodníca (f.) »neko rdeče jabolko« (Valjavec), *vivodínja* »isto« (Konjice), *vivọ̑da* »neko jabolko« (Caf), semkaj *vívola* »neko jabolko« (Caf), *vívolica* »isto« (mariborska okolica; Erjavec, LMS 1882–83, 320), *vívanica* »neko jabolko« (mariborska okolica; Erjavec, l. c.), tudi *vívanka* »isto«, *vínica* »neko jabolko« (Erjavec, l. c.) in »hruška moštarica« (Jarnik, gor.), če ni to iz **vínьnica* k adj. **vínьnъ*, subst. **vinȍ*, prim. n. tudi *Weinbirne* »hruška moštarica«; tudi *vidanica* »neko jabolko«, *vidanka* »neko rdeče, debelo jabolko« (Caf); pri Freyerju *videnza* »vrsta hruške«; Šulek, Im. bilja, 431, navaja po Valjavcu tudi *vidrica* »vrsta zelenega jabolka«.

Nejasno, Rečnik SANU II, 580, navaja po Šulku (ki ima od Valjavca) in Borjanoviću *vìvodnica* »vrsta jabolka«. Morda poimenovano po kraju (od koder izvira (?)). V poštev pride hrv. tpn. *Vivodina* med Žumberkom in Jastrebarskim, vendar domneve ni mogoče dokazati. K besedotvorju prim. tolm. in v Goriš. brdih *dúnajica* »vrsta jabolka (ki je k nam prišla od reke Dunaj, tj. Donave)« (o *dúnajica* in sorodnem Erjavec, LMS 1882–83, 317). Variante na *vid-* so nastale po haplologiji iz onih na *vivid-*, zato primerjava s sb. *vȉdovača* »sadje (jabolke, hruške), ki dozori o sv. Vidu« (navajata Vuk, ARj XX, 837; Rečnik SANU II, 594), *vidòvnjača*, *vȉdōvka* »isto« (Vuk), kar je nedvomno tvorjeno iz svetniškega imena *Vȉd* < lat. *Vitus*, ne ustreza. Poleg tega jabolka in hruške pri nas ne morejo dozoreti že na Vidov dan (15. junija), medtem ko je v Srbiji, kjer ta svetnik goduje po julijanskem koledarju 13 dni kasneje, to možno. V hrv. (gregorijanski koledar) je *vȉdōvka* le »češnja, ki zori o sv. Vidu« (Iveković). Proti izpeljavi iz *Vid* govori tudi tvorba, saj bi v sln. pričakovali druge suf., prim. *antộnovka*, *jâkobček* »vrsti jabolk«, *šmohọ̑rka* »vrsta hrušk in jabolk, zrelih okoli sv. Mohorja« (Temljine, Sv. Lucija). M. S.

víza (f.) »Accipenser huso«, v 18. st. *wiſena* »Hauſen, huſo« (Pohlin), *visa*, *visavina* »Hauſen Fiſch« (Gutsmann); kasneje *bisen*, *bisina* (Vodnik), *visa*, *visavina* »Hauſen« (Jarnik, Versuch, 44).

Tudi hrv. kajk. *viza* (Jambrešić), sev. slov. je r. *vyza*, ukr. *vyz*, *vyzyna*, p. *wyz*, *wyż*, č. *vyz(a)*, gl. *wyz*. Iz slov. jezikov je madž. *viza* in rum. *viza*, tudi turš. *viza*, ngr. βίζα »Accipiter globa«. Sorodno je stvn. *hūso*, nvn. *Husen* (Miklošič, 398), vendar ni mogoče z gotovostjo dokazati, da je slov. **vyz(a)* prek **yz(a)* izposojeno iz stvn. *hūso* (Kiparsky, Lw., 229). Po Machku[2], 705, je oboje paleoevropski relikt.

vȋzbec (m.), g. *-a* »Emberiza cia, skalni strnad«, samo pri Freyerju, Fauna, 19: *vísbez* poleg *broliza* »Emberiza cia, Zippammer, mali ſternád«; Cigale, Wb., 904, navaja *vizbec* in *broljica* »Kripper, Emberiza cia« z vprašajem.

Brez znanih paralel. Poimenovanja strnadov so pogosto onomatopejskega izvora, npr. hrv. *(strnadica) cikavica*, furl. *cip*, *ciu*, trž. it. *zip*, sln. dial. *cȉp*, veljotsko *zezi* (Filipi, IO, 76 ss.), vendar ustreznega glagola v slov. in sosednjih jezikih ni zaslediti. Poleg tega glasovna struktura *vizb* težko ustreza strnadovemu oglašanju. Ker skalni strnad naseljuje tudi Julijske Alpe in Karavanke (Geister, OAS, 278), ni izključeno, da gre za tvorbo iz **vizba* < **visva* < **vysy*, *-ъve* »višina, višava«; torej nekako »višavec«, prim. k tvorbi in betacizmu sln. *jâzbec*, sbh. *jȁzavac* < **ě̋zvьcь* iz **ě̋zva* »jama, podzemni brlog«. Dalje o tem glej *visȍk*, *sọ̑kva*. M. S.

vizîta (f.) »obisk«, adj. *vizîten*, *-tna*, subst. *vizîtnica* »Visitkarte«, v. *vizitîrati* (impf., pf.) »(uradno) pregledovati, inšpicirati, preiskovati (bolnika)«, črnovr. *wẹstîərąt*, *-ąm* »preiskovati«, *wẹstîərąŋγą* »vojaški nabor« (Tominec, 231), cerklj. *weze'ti:rat* (Kenda-Jež, Gradivo), primor. *'vižita* »zdravniški pregled« (Jakomin, NS, 144); v 18. st. *fisitirati* »visitieren« (Gutsmann).

Glagol je mlada izposojenka iz knjiž. n. *visitieren*. Subst. *vizîta* je učena izposojenka prek n. *Visite* »zdravniški pregled«, star. tudi »obisk«, iz frc. *visite*. Oblika z *-ž-* in akcentom na prvem zlogu je kakor hrv. čak. *vȉžita* »zdravniški pregled« (Vrgada), »zdravniški pregled pri naboru« (Dugi otok) in »obisk« (Rab) iz ben. it. *visita* »obisk, zdravniški pregled, inšpekcija«, kar je postverbal od *visitare* < lat. iter. *vīsitāre* »večkrat obiskati«, poznolat. tudi »zdravniško obravnavati« k *vidēre* »gledati« (Walde-Hofmann II, 784). M. S.

vȋzmut (m.), g. *-a* »vrsta kovine, Wismut«, tudi *bȋsmut*, *bȋzmut* »isto«, adj. *vȋzmutov*, *bȋzmutov*, *bȋsmutov*.

Prevzeto iz nvn. *Wismut*, prvič izpričano okrog l. 1390 kot *wesemut*. Izvor ni pojasnjen. Domnevajo, da je izhodišče arab. *itmid* »antimon«, v alkimističnem žargonu prenarejeno *ibšimit*, po metatezi srlat. *bisemutum*, iz česar je lahko izpričana srvn. oblika. Poimenovanji za bismut in atimon sta se lahko pomešali, ker so obe kovini uporabljali kot sredstvo za povečanje leska v slikarstvu in livarstvu (Pfeifer, EWD[2], 1574). Sln. variante na *b-* so iz nlat. M. S.

vȋža (f.) »način« in »melodija, napev«, v 16. st. *vtej vishi* »ad hunc modum, dergleichen«, *viſha* »melodia, lubeſniva peiſim« in »modus, mera, ein Maß, Weis«, *mnoge viſhe* »multiplex« (Megiser), *visha* (Krelj), v 17. st. *v'taki vishi* »na ta način« (Janez Svetokriški), v 18. st. *v'letó visho* »ad hunc modum«, *ene péſmi, ali peitjá viŝha* »modulatio«, *viŝha tega peitjá* »tonus«, *viŝhan* »compositus«, *viŝha* »ena ŝydarska, ali zimpermanska mèra, ŝhnora, Winkelmoŝ« (Kastelec-Vorenc), *viſha* »modus, aria, modulatio«, *visha* »Weise, Art, Ton« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *vîse* »način, melodija, pesem« (Miklošič, Frw., 64, SEW, 393; Striedter-Temps, DLS, 246) < stvn. *vîsa* < pgerm. **wei̯s-ōn* (f.) »izgled« (poleg **wei̯sa-* > stvn., srvn. *wîs*, ags. *wīs*, stnord. *wîss*) < ide. **u̯ei̯d-s-*, kar lahko izvira iz šibkosklonske osnove akrostatične paradigme **u̯ḗi̯d-os*, g. **u̯éi̯d-s-(e)s* iz baze **u̯ei̯d-* »zagledati, videti«, prim. sti. *védas-* »znanje, preudarnost, sveto besedilo veda«, gr. εἶδος »izgled, oblika, podoba, zunanjost, stanje«, lit. *véidas* »obličje, obraz«, stir. *fíad* »v obraz, vpričo« (Kluge^{22}, 785; Pokorny, 1127). K pomenskemu razvoju »način« > »napev« prim. lat. *modus* »način« in »takt, ritem, napev«, *modulātiō* »petje v ritmu, melodično igranje« (Drosdowski, HW, 806). Mlajša izposojenka iz že diftongirane pozno srvn. predloge je v 16. st. *veishe oli glaſſa*, *vesho* (Trubar; Rigler, Začetki, 64). Glej tudi *vîžati*. M. S.

vížale (f. pl.) »hodulje, bergle« (kranj.), v 18. st. *viṡhali* »grallae, krukle ali krule ṡa te hrome« (Kastelec-Vorenc).

Nejasno, morda iz *vîžati* »voditi, ravnati«, prim. k besedotvorju sln. *víhale* »škornji na zavih« iz *víhati*, k pomenu v 18. st. *podviſhati* »podpréti, podſtaviti, pomozhi, adminiculari« (Kastelec-Vorenc). M. S.

vîžati, *-am* (v. impf.) »ravnati, voditi«, kor. rož. *vîžatə*, *vîžvatə* »za vajeti voditi konja« (Šašel, RNB, 143), pri Pleteršniku *prevîžati* »prepričati«, v 16. st. *Vy krali, puſtyte se vishati, inu Rihtary na Semli puſtyte ſe vuzhiti* (Trubar), *previſhati* »convincere«, *ſviſhati* »demonstrare« (Megiser), v 18. st. *viṡhati* »rovnati, porovnati, voditi, dirigere«, *viṡhar* »moiſter v'zimpranîu, inu v'ſydanîu, architecton, architectus; oblaſtnyk zhes druge, ladaviz, gubernator; vladar, vojarin«, *podviſhati* »podpréti, podſtaviti, pomozhi, adminiculari«, *previṡhati* »ſhtraffati, na tihim poſvariti; coarguere ſmotiti, confutare, convincere«, *ṡvishati* »s'urṡhoham ṡkasati, isgovarjati ſe, toṡhiti ſe, causari«, *isviṡhan* »iskaṡan, demonstratus«, *neṡviṡhan* »improbabilis« (Kastelec-Vorenc), *viſham* »dirigere, gubernare«, *viſhar* »director«, *viſhènga* »norma«, *podviſham* »unterweisen, inſtruere« (Pohlin), *visham* »leite, weise, regiere«, *podvishati* »podvuzhiti, unterweisen« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *wîsen* »kazati, usmerjati, voditi« (> nvn. *weisen*) < stvn. *wîsen* (Miklošič, Frw., 64; Striedter-Temps, DLS, 246), prim. stsaš. *wîsian*, niz. *wijzen*, šved. *visa* < pgerm. **wīs-ija-*, kar je malo jasna tvorba iz ide. **u̯ei̯d-* »zagledati, videti« (Kluge^{22}, 785) ali denom. iz stvn. *wîs(i)*, nvn. *weise* »pameten, moder« (Drosdowski, HW, 806) < **u̯ei̯d-ti̯o-* poleg **u̯oi̯d-ti̯o-* > psl. **věstʼь*, csl. *věštь* »izkušen, vešč, moder«, hrv. *vjȇšt*. Glej tudi *vîža*, *vížale*, *vížel*. M. S.

vížel (m.), g. *-žla* »sledni pes, canis sagax«, dem. *vížle*, *-ta* (n.); v 16. st. *vishil*, *vishla*, *viſhil* »canis sagax« (Megiser), v 18. st. *viſhil* »canis sagax, ſlednyk«, *viṡhil ali hert* »venaticus canis, pes ṡa lou« (Kastelec-Vorenc).

Prim. sbh. *vȉžao*, *-žla*, f. *vȉžlica* »pes prepeličar«, r. *výžlec*, *výžlik*, *výžlok*, f. *výžlica*, *výžlovka* »lovski pes«, ukr. *výžlecь*, f. *výžlica*, br. *výžal*, *-žla* »pes gonič«, p. *wyżeł*, *-żła* »ptičar, prepeličar, sledni pes«, č. *vyžle*, dial. *vejžle*, stč. *vyžle*, *vyžlec*, *-lcě* »vrsta manjšega lovskega psa«, slš. *vyžla* »isto«. Nejasno. Če je beseda prevzeta iz madž. *vizsla* »sledni pes« (in adj. »buden, uren, bister«), prim. madž. *vizsgál* »preiskovati, pregledovati, vohati« in dalje mordvin. *vežems* »prositi, zahtevati, iskati« (Melich, Festschr. Miletić, 148 ss.; Machek^{2}, 705), je problematično sev. slov. vzglasje *vy-* mogoče razložiti z naslonitvijo na pref. **vy-*. Iljinskij, IORJa XXIII/1, 130, ima madž. besedo za slov. izposojenko. To možnost dopušča tudi EWU, 1650. Dalje ni izključena izposoja iz srvn. *wîsel* v domnevnem pomenu *»vodilni pes, pes vodnik«. Srvn. *wîsel* je izpričano v pomenu »vodnik« in »čebelja matica«, prim. stvn. *wîsô* »vodnik, vodja«, nvn. *Weisel* »čebelja matica« (Vasmer I, 239) k n. *weisen* »kazati, voditi« (Kluge^{22}, 784), o čemer glej *vîžati*. Izključen ni niti domači izvor, tvorba (tipa **orьlъ*) iz **vyga* > p. *vyga* »pretkanec, pesjan, zvit človek« (Skok III, 602). M. S.

vlačíti, *vláčim* (v. impf.) »trahere, occare«, kot sekundarni impf. k prefigiranim pf. glagola *-vléči*, iter. *-vlačeváti*, *-ûjem*, npr. *zavlačeváti* (impf.) »verzögern, hinausziehen«; subst. *vláka* »vleka, različne vlečne priprave« in »kolikor se naenkrat navleče«, pogosto s prefiksi, npr. *návlaka*, *navlâka* »ropotija, poimenovanja različnih priprav«, *razvlâka*, *razlâka*, *zlâka* »nadloga, stiska, sitnost, neprijetnost«, *vlačȋč*, *-íča* »kdor hlode vlači«, *vláča* (f.), notr. *vláče* (f. pl.), dem. *vláčica* »majhne (tovorne) sani«, *vláčice* (f. pl.) »prednja vozna prema, na kateri se les s hribov vlači«, *vlačúlja* »sani za seno« (gor.), *vlačúge* (f. pl.) »majhne vlečne sani za steljo ali seno«, *vlačȅk*, *-čkà* »ročni voziček« (notr.), *vlačâj*, *-a* »manjši tovor za prevoz«, *vláčenica* »grebenica«, kompoz. *branovlȃk* »prečna greda pri vozu, na katero se pritrdi vlečna vrv«; v 16. st. *sbrano vlazhiti* »occare« (Megiser), v 17. st. *hudizhi po paklu ga vulazhio* (Janez Svetokriški), v 18. st. *s'brano vlazhiti* »occare« (Kastelec-Vorenc), *ulâzhem*, *-zhiti* »trahere, occare« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vlačiti*, *vlačǫ* »trahere«, sbh. *vláčiti*, *vlâčīm* »occare, carminare«, mak. *vlači*, blg. *vláča*, r. *voločítь*, *-óčišь*, ukr. *voločýty*, *-óčyš*, br. *valačýcь*, *-óčyš*, p. *włóczyć* »vlačiti«, č. *vláčiti*, slš. *vláčiť*, gl. *włočić*, dl. *włocyś*. Psl. **volčíti*, **vólčišь* je iter. k **vьlk-tí*, **velčèšь* (Pokorny, 1145; Vasmer I, 223; LIV, 620). Glej tudi *vlačúga* in dalje *vléči*, *vlâk*. M. S.

vlačúga (f.) »potepuhinja« in »cipa, lajdra; scortum«, tudi *vlačûgarica*, *vlačúha*, m. *vlačûgar*, *vlačúg*, *-a* »Herumstreicher, Buhler«, *vlačûžnik*, *-a*, *vlačúh*, *-a* »isto«, adj. *vlačûgarski*, denom. *vlačúgati se*, *-am se* (impf.), *vlačugáriti se*, *-ârim se* (impf.) »herumstreichen, vagabundieren, einen unmoralischen Umgang pflegen«; v 18. st. *ulazhûga*, *ulazhugàrza* »ambubaja«, *ulazhugar* »vagabundus« (Pohlin).

Izhodiščno **volčŭga* »vlačenje« je s suf. **-uga* izvedeno iz **volčíti sę* > sln. *vlačíti se*, prim. v 16. st. *ulazhiti ſe* (Krelj), v 18. st. *ſe vlazhiti* »vagari« (Kastelec-Vorenc), hrv. čak. *vũć se* »vlačiti se«, r. *voločítьsja* »vleči se«, p. *włóczyć się* »vleči se, plaziti se, potepati se«, od koder je s podobnim suf. tvorjeno p. *włóczęga* »klatenje, potepanje, klatež, potepuh«. K besedotvorju prim. *vijúga* iz *víti*. Prvotni pomen »vlačenje« je v sln. izkazano v gor. *vlačúge* (f. pl.) »kratke sani za spravljanje lesa ali sena v dolino; veje, na katerih vlečejo seno« (glej *vlâk*). Ni jasno, ali spadata sem sln. in hrv. cgn. *Slak*, *Oblak*. Pomenski razvoj »potepati se« < »vleči se« je v tej besedni družini znan še v lit. *válkata* »potepuh«, *válkioti(s)* »potepati se« in lot. *val̃kâtiês* »isto«, kar ni izposojeno iz slov. jezikov (Fraenkel, 1191). Dalje glej *vlačíti*, *vléči*, *vlâk*, *oblâk*. M. S.

vládati, *-am* (v. impf.) »regere«, tudi »razpolagati, posedovati«, npr. *s svojim blagom vladati*; *vládati s kom*

»shajati«, npr. *ne morem z ńjim vladati* »ich kann mit ihm nicht auskommen«; *v. se* »ravnati se«; tudi *ládati* »vladati, obvladovati, imeti v lasti«, pkm. *ládati* »imeti v posesti, obvladati, shajati« (Novak, Slovar[2], 69); pf. *nad-, ob- > o-, pre-, za-(v)l.*, sekundarni impf. *-vladováti, -ûjem*; subst. *vláda, vlâdba, vlâdstvo* »Regierung«, *vladár, -ja*, f. *vladaríca* »regens«, redkeje *vladâtelj, -a, vladâvec, -vca*, f. *vladâvka, vlâdec, -dca, vlâdnik, -a*, f. *vlâdnica* »isto«, *vladavína* »način vladanja, območje vladanja«, *vlâdanec, -nka* »podložnik«, *nadvlâda, prevlâda* »Oberherrschaft, Sieg«, adj. *vláden, -dna* »Regierungs-«, *vladárski* »Herrscher-«, *obvladljìv, -íva* »kontrollierbar«; v 16. st. *ladanie* »regimen«, *obladanie* »victoria« (Megiser), v 18. st. *ladati* poleg *viŝhati, krailovati, regirati* »regere«, *obladati* »vincere«, *vladanîe* »regimen, rectio, imperium«, *vladar* »rector«, *vladarza* »rectrix« (Kastelec-Vorenc), *lâdam* »regere«, *oblâdam* »vincere, ſubjugere, debellare«, *oblâda* »victoria«, *uladiza* »princeps, moderator« (Pohlin), *ladati, laduvati* »regieren«, *oblada* »Sieg« (Gutsmann). Semkaj atpn. *Vladimir, Vladislav*, hipokor. *Vlado, Lado*, l. 864 *Wolato* (F. Kos, Gradivo II, 148), v 12. st. *Woldei, Ladochus* (Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 84), cgn. *Ladič*.

Prim. csl. *vladati, -ajǫ* in *vladěti, -ějǫ* »imperare, dominari«, sbh. *vládati, vlâdām*, črnogor. *ládati*, mak. *vlada* (navadno *vladee*), blg. dial. *vládam* (standardno *vladéja*), r. dial. *volodétь, -éješь*, ukr. *volódaty, -áju, volodíty, -íju*, br. *valódacь, valadácь*, p. *władać*, stp. *włodać* (danes še *włodarz* »upravnik, valpet«), č. *vládati*, slš. *vládat'*. Psl. **voldâti, -ãješь* (> **voldâšь* > **vóldāšь*) in **voldě̃ti, -ẽješь* sta durativa iz **volstí, *voldèšь* > stcsl. *vlasti, vladǫ* »imperare, dominari« (z instr., npr. *vladeši drъžavoju morьskoju*), stč. *vlásti, vladu* »vladati«. Psl. prez. **voldèšь* je najbliže pgerm. **u̯ald-a-* > got. *waldan* »vladati«, stvn. *waltan*, stnord. *valda*, ags. *wealdan* »isto«, kar izvajajo iz redupliciranega iter. **u̯e-u̯ólHdh-* iz baze **u̯elH-* »biti močan, imeti moč, oblast«, prim. z *e*-jevskim vokalizmom lit. *veldě́ti, véldu* »posedovati, vladati« (iter. *valdýti, valdaũ*, lot. *vàldît*), iz nazalnega prez. stir. *follnadar* »vladati« in iz esiva **u̯l̥H-Hi̯é-* lat. *valēre* »biti močan, biti zdrav, veljati, posedovati« (LIV, 617). K besedotvorju prim. psl. **jь̀dešь*. Akcentska rekonstrukcija inf. **volstí* je osnovana na razliki do primera **pāsti, *padèšь*, ki je deriviral durativ **pādati*. Domneva o izposoji slov. besed iz germ. (Vaillant, Gr. comp. III, 154) je zaradi balt. gradiva malo verjetna. Iz ide. korena **u̯elH-* je še toh. B *walo*, A *wäl*, oblique *lānt(e)* »kralj«, stir. *flaith* »gospostvo«, kimr. *gwlad*, srbret. *gloat* »dežela«, kimr. *gwaladr* »vladar«, *gwledig*, gal. *Vlatos* »isto«, lat. atpn. *Valerius*. Osnovna literatura: Miklošič, 378; Trautmann, BSW, 340 s.; Vasmer I, 219; Pokorny, 1111 s. Glej tudi *ládanje, lâst I, lâšč, oblâst, zlâsti, vladíka, vlastelîn*. M. S.

vladíka (m.), g. *-e* in *-a* »škof«, *vladikovína* »škofija«, *vladîštvo* »škofovska služba«, v. *vladikováti, -ûjem* (impf.) »biti škof«; vse izpričano šele v 19. st.

Prevzeto iz stcsl. *vladyka* »dominus, dux«, csl. tudi »archiepiscopus, pater familias«, sbh. *vlàdika* »pravoslavni škof« in »plemenita gospa v patricijskem Dubrovniku«, mak. *vladika* »pravoslavni škof«, blg. *vladíka* »isto«, r. *vladýka* »isto« < csl., stp. *włodyka* »kdor je z vodilnega položaja nizko padel«, č. *vladyka* »cerkveni vladar, starešina«, stč. *vládyka* »nižji plemič, poveljnik utrdbe«, gl. *włodyka* »vladar«. Iz slov. jezikov je pred metatezo prevzeto stvn. *Wallucus*, v Fredegarjevi kroniki *Walduco* »dux Winedorum« (Mikkola, JA XLI, 160), stprus. *waldwico* »vitez, posestnik«. Psl. **voldýka* je tvorba iz neke sicer pozabljene nominativne tvorbe **voldý*. V poštev pride nazalno deblo **u̯oldō̃n* (Lohman, KZ LX, 287; Vasmer I, 209), ptc. prez. glagola **volstí*, ki se ohranja v stcsl. ptc. prez. akt. *vlady*, str. *volody* »imperans«, ali iz neke osnove na **-uH-* kot sti. konglutinat *-ūka-* (Machek[2], 693, Recueil I, 101). K izpeljavi iz nom. prim. psl. **mãtica*. Dalje glej *vládati*. M. S.

vlága (f.) »humiditas, humor«, pri Cafu in Cigaletu tudi »topel dež«, samo v 18. st. pri Gutsmannu tudi »juha«; *vlážica* »mehka, vlažna ilovnata ruda«, adj. *vlážen, -žna* »humidus«, tudi »mil (o vremenu)« in »mehek, voljan (o kruhu)«, *vlâžnat, -a* »feuchtlich«, abstr. *vlážnost, -i* »vlaga«, v. *vlážiti, vlâžim* (impf.) »befeuchten«, pf. *o-, na-v.*, tudi iz adj. je denom. *vlažníti, -ím* »isto«; dial. kor. obir. *wá:ha*, adj. *wə̂žən* (Karničar, Obir, 258), pkm. *vlàga* (Novak, Slovar[2], 166), črnovr. *ułâɣa* (Tominec, 231); v 18. st. *ulâga* »humor, humiditas«, *ulaſhn* »humidus« (Pohlin), *vlaga* »Brühe, Suppe, Feuchte«, *vlagiza* »shupiza, Sů̊pplein« (Gutsmann). V star. jeziku (in nekaterih dial.) se namesto *vlága* in *vlážen* uporablja izposojenka iz bav. n. *feucht*, prim. v 16. st. *feihtnuſt* »humor« (Megiser), v 17. st. *faitnoſt* »humidità«, *fatno* »humido« (Alasia), gor. *fájhten, -tna* »vlažen« in »rahlo pijan«, abstr. *fájhtnost, -i* (f.) »vlaga«.

Prim. stcsl. *vlaga* »humor, humiditas«, sbh. *vlàga*, mak. *vlaga*, blg. *vlága*, r. dial. *vológa* »vlaga, mokrota, tekoča maščoba kot priloga, jed« (knjiž. *vlága* »vlaga« je iz csl.), ukr. *vológa* »(mastna) vlaga«, br. *valóga* »mlečna omaka ali omaka iz konopljinega semena; maslo, redka maščoba«, č. *vláha*, slš. *vlaha*, gl. *włoha*, dial. *włóha* (po adj. *włóžny*), dl. *włoga*, dial. *loga*. Psl. **võlga* »vlaga« je tvorba iz baze **u̯elg-* »vlažen, moker«, prim. v *o*-jevski stopnji z izvorno dolgim vokalizmom še lot. *val̂gs* »vlažen«, *val̂gums, val̃gums* »vlaga«, *valgt, valgstu* »navlažiti se, zmočiti se«, lit. *val̃gis* »jed«, *valgà* »isto«, *válgyti, -au* »jesti«; iz *e*-jevske stopnje je stvn. *welc* »vlažen, mil, uvel«, o tvorbah iz ničte stopnje prim. *vólhek II* in morda stvn. *wolcha* »oblak«, če iz **u̯l̥gā*, in *wolcan* »isto«, če iz < **u̯l̥g-no-*. Z drugim determinativom je **u̯elk-* »biti vlažen« v stir. kavz. *folcaid* »prati, kopati se« (LIV, 621), *folc* »povodenj«, stvn. *welh* »vlažen, mil, uvel«, ags. *wealg* »brezokusen, zoprn«, isl. *walgr* »mlačen«, lot. *valks* »vlažen«. Balto-slov. dolžina je razložljiva na dva načina. Psl. **võlga* je lahko postverbal od **võlžiti* = lit. *válgyti*, to pa je ali dolgovokalni kavzativ iz omenjene baze ali faktitiv k denom., ki je potrjen v lot. *valgt*. Akut se je v tem primeru prenesel tudi na ničtostopenjske tvorbe. Možnosti za aplikacijo Winterjevega pravila so manjše, saj naj bi to delovalo le neposredno pred akcentom (o tem Rasmussen, CWPL II, 70), iz česar bi sledilo, da je akcent v **võlga* umaknjen po spornem Hirtovem zakonu. Tvorbeno bi izvorno **u̯olgā́* ustrezalo germ. **salbō*, stvn. *salba* »mazilo, žavba« < **solpā́*. Tej interpretaciji ustreza lot. *val̂gs* < **u̯ōlgó-*. Vendar se zdi prva razlaga verjetnejša, saj je kavz. že balto-slov. starosti, medtem ko psl. **võlga* in lit. *valgà* zaradi akcentskega neskladja ne kaže na starost tvorbe, ampak na paralelizem. Osnovna literatura: Miklošič, 378 s.; Trautmann, BSW, 358; Mühlenbach-Endzelin IV, 454 s.; Brückner, KZ XLV, 104; Pokorny, 1145; Vasmer I, 219; Schuster-Šewc, HEWb., 1621. Glej tudi *vólhek II*. M. S.

vlȁh (m.), g. *vláha* »vrsta breskve«, *cáhovka* »vrsta hruške« (Caf), *vlášina* »neka vlaška trta« (Sv. Duh pri Krškem).

Prim. sbh. *vlahinja* »vrsta jabolka, vrsta smokve«, *vlahinjača* »vrsta slive« (ARj XXI, 172). Besede kažejo na to, da so te sorte sadja prinesene z Balkana. Sbh. *Vlȁh*, *vlȁh* je izpričano v pomenih »Romun, balkanski Roman, (romanski) nomad«, redko »Italijan« in »pravoslavec, Srb« ter »kmet, podeželan«. Na izposojo iz sbh. kaže tudi ohranjeno vzglasje *vl-*, ki je v sln. in delno v hrv. dial. pri podedovanih besedah obrušeno v *l-*, prim. hrv. dial. v Istri *lašćina* »vrsta belega grozdja (iz Italije)« (Skok III, 606 s.), sln. *lâškica* »Helianthus tuberosus«. Dalje glej *Lah.* M. S.

Vlahi (m. pl.) »neko ozvezdje s šestimi zvezdami« (Caf), *Vlášiči* »Plejade« (Griblje v Beli krajini; Barlè, LMS 1893, 38), *Lahi* (Tominje, Ilirska Bistrica), *Lašči* (Šmarje pri Kopru) »isto« (Matičetov, ZZNT II (1974), 49 s.

Prim. csl. *vlasoželьci*, *vlasožilišti* »Gostosevci, Plejade«, sbh. *Vlȁšići* »isto«, na Krku *Vlažići* »neko ozvezdje« (Miklošič, Lex. pal., 67), mak. *Vlasi* »Plejade«, blg. *vlàsi* »isto«, r. dial. *volosožáry*, ukr. *volosožár* »isto«, br. *Valasažár* »Plejade, Veliki voz«. Sodeč po csl. in vzh. slov. gradivu je izhodišče neki kompoz. s psl. **vôlsъ* »las«, ki je po skrajšavi v jslov. pl. **vlasi* sovpadel z jslov. refleksom pl. oblike od **Vȍlchъ* »Vlah«, zato sln. restitucija s *-h-* in sbh. v dem. s *-š-*. Prim. skrajšavo tudi v br. dial. *Valóski*, blg. *vlascí*, str. *volosyny* »Plejade« (Vasmer I, 221; ÈSBM II, 33, 43; Mažuranić, Prinosi, 1587, 1589; Skok III, 609). Kaj je bil prvotni drugi člen historično domnevno že ljudskoetimološko prenarejenih kompoz., ni jasno. Podobno stanje je v sln. sin. *Gostožẹ̑rci*, *Gostožîrci*, *Gostožîrji*, *Gostožẹ̑rčiči*, *Gostožẹ̑vci*, *Gostožẹ̑vke* poleg *Gostosẹ̑vci*, *Gostosẹ̑jci*, *Gostosẹ̑jčiči*, *gostosẹ̑včki*, *Gostosẹ̑včiči* »Plejade«. Ločevanje nekomponiranih jslov. oblik in njihovo izvajanje iz **Vȍlchъ* »Vlah« (tako Miklošič, 393 s.) se zdi manj verjetno. Dalje glej *lâs I.* M. S.

vlâk (m.), g. *-a* »tractus, različne priprave za vleko, npr. Schleppschlitten, gare, vrsta ribiške mreže, Zugnetz« in »jata, konvoj«. V pomenu »Zug« (prevozno sredstvo) izposojeno iz č. *vlak*, kar je tvorjeno po zgledu n. *Zug* ob *ziehen* »vleči« in frc. *train* »vlak« iz *traîner* »vleči«. Semkaj gor. *vlačúge* (f. pl.) »veje, na katerih kaj vlečejo, sanke«, *vlačúlja* »isto«, v 18. st. *ulak* »tractus, captura« (Pohlin), *v'enim vlaku* »uno tractu« (Kastelec-Vorenc).

Prim. sbh. *vlâk* »različne priprave za vleko, zlasti Zugnetz«, *vlačûga* tudi »sanke«, mak. *vlak* »vrsta brane, Zugnetz, vleka«, blg. *vlák* »isto«, r. *vólok* »zemljišče med dvema rekama, kjer po kopnem vlečejo čolne; težko prehoden gozd, iz katerega spravljajo les samo z vleko« (k tem in spodaj navedenim balt. pomenom prim. sln. tpn. *Ízlake*, *Rázlake*, hrv. *Harina Zlaka* (Bezlaj, OJ I, 20)), *volokúši*, *volóki* (pl.) »sanem podobna priprava za vlačenje drv«, gl. *włoka* »vleka«. Iz slov. jezikov je alb. *vllak* »Zugnetz« in arum. *vlac* »ribiška vrvica« (Papahagi, 1119). Psl. **vôlkъ* je nomen actionis od **velk-ti* »vleči«, znan še v lit. *ãpvalkas* »oprava, vrhnje usnje pri škornju«, *ùžvalkas* »posteljna prevleka«, lot. *valks* »potoček, hudournik, vlaga, vlažno mesto, prepih«. Druga tvorba je v psl. **volkā̋*, lit. *valkà* »mlakuža«, lot. *valka* »prepih« < *»vleka, vlečenje« (Miklošič, 379; Trautmann, BSW, 350; Vasmer I, 220). Dalje glej *vlẹ̑či*, *oblâk*, *slâk*, *vlačíti*, *vlákno*. M. S.

vláka I (f.) »vezalka za čevlje« v primor. *'vlaka* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 145), drugod v Istri *u̯'laka* »gož (pri cepcu)« (Padna), *və'lakå* »isto« (Šmarje pri Kopru; oboje Kukanja, SDLA - KP/1).

Prim. hrv. *vlȁka* »vezalka za čevelj« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 204), v istem pomenu znano tudi v Smokvici na Korčuli (Skok III, 634) in v 16. st. kot *vulaka* »Riem, lorum« med hrvaškimi besedami zabeleženo v Megiserjevem, Mikaljinem in Stullijevem slovarju, kar je formalno najbližje sodobnemu *uvlãka* »trak za vleko, vezanje« (Susak; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 551), *ȕlaka* »trak, vezalka« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 705), ukr. *volóka* »vezalka (npr. pri čevlju)«, avgmentativ *volóčišče* (Grinčenko, Sl. I, 250, 252), br. *valóka* »vezalka, vez« (ÈSBM II, 42). Slov. dial. **vȍlka* je tako kot slov. dial. **ȕsta*, **vȍrta* kol. k psl. nomenu actionis **vôlkъ* »vleka« iz **velk-tí*, **velčešь* »trahere« (korenska povezava Skok, l. c.; ÈSBM, l. c.), ko je že pridobil konkretni pomen »jermen, vrv ipd.«, ki se je iz primarnega »vleka« razvil prek nomena instrumenti. Dalje glej *vlâk.* M. F.

vlaka II (f.). Domnevno tpn. in hdrn. baza za tople izvire kot *Izlake*, l. 1444 *Yslagk*, dalje *Razláke* in hrv. kajk. *Harina Zlaka.* Bezlaj, OJ I, 20, primerja lit. *valkà* »luža, izvir«, lot. *valka* »potoček, močviren kraj«, torej psl. **volka.* Morda spada zraven tudi sln. *vôlk* (m.) »mokroten izpuščaj na stegnih« iz redukcijske stopnje **vьlkъ* kakor *vlága* : *vólhek* iz iste osnove.

vlákno (n.), g. *-a* »fibra«, zlasti pri konoplji, dem. *vlákence*, adj. *vlâknat*, *-a*, *vlaknovît*, *-a* »faserig«, *vláknast*, *-a* »faserförmig«, *vlaknẹ̑n*, *-a* »Faser-, faserig«, subst. *vlaknína*, *vlâknec*, pri Vrtovcu *laknjic* »Faserstoff«. Besedna družina je izpričana šele v 19. st., vendar je tudi dial., npr. črnovr. *ułákn̥* (Tominec, 231), cerklj. *u̯'la:kne* (Kenda-Jež, Gradivo), gor. *lákən*, *-kna.*

Prim. csl. *vlakno* »capillus«, sbh. *vlákno* »vlakno, nit, las«, mak. *vlakno* »isto«, blg. *vlaknó* »vlakno, nitka, kosem«, r. *voloknó* »vlakno, prečesana lanena preja«, ukr. *voloknó*, br. *valaknó*, p. *włókno* »vlakno, pramen«, č. *vlákno*, slš. *vlákno*, gl., dl. *włokno.* Iz br. je lit. *valãknas*, *valaknà* »vlakno«. Zaradi p. pohilenja rekonstruirajo psl. **volkъnȍ*, kar je besedotvorno primerljivo s **suk(ъ)nȍ*, **tolkъnȍ.* Beseda ima najverjetneje kakor v **suk(ъ)nȍ* sekundarni redukcijski vokal med *k* in *n* in je substantivizirani adj. **(H)u̯olk-nó-* »kar je izvlečeno« iz ide. **(H)u̯olkó-*, kar se ohranja v sti. *valká-* »lubje, ličje, beljava«. To je domnevno tvorba iz baze **(H)u̯elk-* »vleči« (SP I, 145; Rasmussen, SM, 202; Mayrhofer, EWA II, 525). Drugi avtorji že od Miklošiča, 394, dalje dvomijo v zvezo med **volk(ъ)nȍ* in **veltí* »vleči« ter domnevajo izpeljavo iz baze **(H)u̯el(H)-* »dlaka, volna, trava, klas«, pri kateri vidijo s *k*-jevskim determinativom še isl. *ló* »kosem tkanine, kosmatost tkanine«, ags., as. *wlóh* »vlakno, resa, kosem« (Bezzenberger, BB XII, 241; Pokorny, 1139; Schuster-Šewc, HEWb., 1622; z rezervo tudi Vasmer I, 220), v čemer pa lahko vidimo isto bazo **(H)u̯elk'-* kot v psl. **vôlsъ*, sti. *válśa-* »poganjek, veja«. Glej tudi *vlẹ̑či*, *vlačíti.* M. S.

vlastelîn (m.), g. *-a* »zemljiški gospod, posestnik«. Izpričano šele v 19. st. pri Janežiču.

Prevzeto iz sbh. *vlastèlin* »veleposestnik« (Zagorje), širše »patricij, plemič«, kol. *vlastèla*, *vlastele*, prim. dalje csl. *vlastelinъ* »princeps, dominus«, *vlastelь* »princeps, dux«, mak. *vlastelin* »plemič, zemljiški gospod«, blg. *vlastelín* »vladar«, r. csl. *volostelь*. Slov. **volstelínъ* je z individualizirajočim sufiksom **-inъ* tvorjeno iz nomena agentis **volstelь* < **vold-telь* k tematskemu **volstí*, **voldèšь* > stcsl. *vlasti*, *vladǫ* »imperare, dominari«. K besedotvorju prim. r. *žítelь*, csl. *žitelinъ* »prebivalec« iz **žíti* »živeti, prebivati« (Skok III, 605 s.). Dalje glej *vládati*, *vladíka*. M. S.

vlážen (adj.), f. *-žna* »počasen«. Glej pod *vólhek I*. M. F.

vlẹ́či, *vlẹ́čem* (v. impf.) »trahere, ducere«, *v. se* »težko hoditi«, *v. s kom* »držati s kom«, *veter vleče* »piha«, *na zeleno vleče* »ins Grünne spielt«, *za lase pri-v.* »izmisliti si«, v kompoz. *oblẹ́či* »vestire«, *slẹ́či* »devestire«, bkr. *svlẹ́či* »exuere« (prim. *svlâk*, *-a* »kačji olevek« = sbh. *svlâk* »isto«), *navlẹ́či se* »pretegniti se, nakopati si kaj neprijetnega, neprimerno se obleči«, *od-*, *pre-*, *pri-*, *po-*, *z-*, *za-v*., iter., sekundarni impf. *-vlẹ́kati*, *-am*; subst. *vlệk* »tractus«, *vlệka*, *navlệka* »Spicke« (*navlẹ́čenka* »vrsta klobase«), *zavlệka* »Verzögerung«, *vlệčka* »Schleppe«; kompoz. *branovlȅk* »prečna greda pri vozu, na katero se pritrdi vlečna vrv«, adj. *vlẹ́čen*, *-čna*, *vlečân*, *-čnà*, *vlẹ́čast*, *-a*, *vlečljȉv*, *-íva*; v 16. st. *vlejzhi* »raptare, trahere«, (Megiser), v 18. st. *vleizhi* »trahere« (Kastelec-Vorenc), *ulẹzhi* »trahere« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vlěšti*, *vlěkǫ* »trahere«, *oblěšti* »vestire«, *sъvlěšti* »exuere«, sbh. dial. *vleći*, knjiž. *vúći*, *-ēm* »trahere«, *obúći* »vestire«, hrv. čak. *vũć*, *vũčȅn*, *obũć*, mak. *vleče*, *obleče*, blg. *vleká*, *obleká*, r. *volóčь*, *volokú*, *voločëšь* »vleči«, *obolóčka* »ovoj«, ukr. *voloktý*, *volokú*, *voločéš*, br. *valačý*, *valačěš*, p. *wlec*, *wlokę*, *wlekę* »vleči«, *oblec*, *oblekać* »obleči, oblačiti«, č. *vléci*, *obléci*, slš. *vliect'*, *vlečiem*, *obliect'*, gl. *wlec*, dl. *(w)lac*. Psl. **vьlk-tí* (eventualno tudi **velk-tí*), **velčèšь* »vleči«; dalje je identično lit. *vil̃kti*, *velkù*, *vel̃ka*, lot. *vìlkt*, *vèlku* »vleči«, lit. *apvil̃kti* »obleči«, av. *frā-varčaiti* »odvleči«, *aipivarəčainti* »obleči«, kar je tematizirano iz ide. atematskega prez. **u̯élk-mi*, **u̯l̥k-énti-*, ohranjenega v av. 3. pl. injunktiva *fraorəcinta* »odvlekli so proč« (Trautmann, BSW, 349 s.; Vasmer I, 220, 223; Fraenkel, 1253, LIV², 620). V *o*-jevski stopnji še gr. ὦλξ, akz. ὦλκα »brazda«, v n. st. lakon. εὐλάκᾱ »plug« (< **ἐ-Ϝl̥κ-ᾱ*). Gr. ὦλξ »brazda« je lahko iz korenskega substantiva pragr. **áu̯olk-s*, kar bi kazalo, da je ide. baza **H₂u̯elk-* (Schindler pri Rasmussenu, SM, 202). Z vzglasnim **s-* namesto **u̯-* je homon. baza **selk-* v gr. ἕλκω »vleči«, ὁλκή »vlek«, alb. *heq*, dial. *helq* »vleči«, toh. B *sälk-* »izvleči«, arm. *hełg* »počasen, len«, lat. *sulcus*, ags. *sulh* »brazda« (Specht, KZ LXVI, 25; Frisk I, 77; Pokorny, 901, 1145). Pomen »vestire« je kakor v n. *sich anziehen* »obleči se« poleg *ziehen* »vleči«. Glej tudi *vlačíti*, *vlâk*, *vlačúga*, *oblẹ́či*, *oblâk*, *podlẹ́ček* in *pọ́dlaka*. M. S.

vljúden (adj.), f. *-dna* »(per)humanus, festivus, urbanus«, abstr. *vljúdnost*, *-i* (f.) »venustas, elegantia morum«, zanikano *nevljúden*, *-dna*, *nevljúdnost*, *-i*; v 18. st. *vluden* »artig, lautselig« (Gutsmann), domnevno po aferezi tudi *ljúden*, *-dna* »vljuden«, zanikano *neljúden*, *-dna* »nevljuden«, v 18. st. *neluden* »inhumanus, morosus, tetricus« (Kastelec-Vorenc); z drugimi pref. < prep. *priljúden*, *-dna* »lautselig, menschenfreundlich«, v 18. st. *perluden* »humanus, perhumanus«, *perludin* »perurbanus, urbanus« (Kastelec-Vorenc), *perluden* »artig, freundlich« (Gutsmann), zanikano *nȅpriljúden* »nevljuden, boječ se ljudi«, v 18. st. *neperluden* »grob, spröd an Sitten, unhöflich, unleutselig« (Gutsmann); *odljúden*, *-dna* »isto« v 18. st. *odluden* »inhumanus« (Kastelec-Vorenc), *odluden* »leutscheu« (Gutsmann).

Prim. sbh. *ùljudan* »vljuden«, č. *vlídný*, slš. *vľúdny* »isto«, *odľud* »nepriljudnež«, *odľudný* »nepriljuden«. Izhodišče je **vъ-ľúdьnъ*, kar je iz prepozicionalne zveze **vъ ľudíchъ* »pri ljudeh«. K semantični motivaciji prim. lat. *humānus* »človeški, vljuden«, *perhumānus* »prijazen, vljuden«. Za navedeno gradivo ni mogoče domnevati glagolskih besedotvornih predhodnikov, tako kot v r. *neljudím* »odljuden človek«. Prvotni pas. ptc. glagola *obljúditi* je *obljúden*, *-a* »naseljen, bevölkert«, iz glagola *poljúditi* »popularizirati«, tvorjenega po n. oz. lat. zgledu, je tvorjeno *poljúden*, *-dna* »popularen«. Dalje glej *ljûd*. M. S.

vmȅr (adv.) »vedno, semper« (Miklošič po Volkmerju).

Izvorna sintagma **vъ edьnǫ mě̃rь* »v eno (in isto) smer, v eno naravnanost«, ki se je univerbizirala v *venomệr* »semper« (Miklošič, 102), je po elipsi atributa dala *vmȅr*. K razvoju temporalne funkcije iz lokativne prim. *kar naprej* »vedno« < »dalje«, n. *fort* »nepretrgoma, dalje« (temp. in lok.) < »stran«, *in einem fort* »neprestano«, kar je tudi prvi člen kompoz. *fortsetzen* »nadaljevati« < »dalje postaviti«, *fortgesetzt* »nenehen, stalen, trajen«, in *fortwähren* »trajati« < »dalje trajati«, *fortwährend* »nenehen, stalen, trajen«. Z drugo prep. je **vъz (edьnǫ) mě̃rь*, kar se ohranja v *zmệr* »vedno« (Cigale, Janežič; če ni to po redukciji iz *zmệraj*, prim. *včẹ́raj* > dial. *včẹ́ri* > *včẹ́r*) in hrv. kajk. *vúzmer* »isto« (navaja Pleteršnik po Miklošiču iz Valjavčevih Narodnih pripovedk iz Varaždina in okolice). Sln. par *zmệraj* in *zmệrom* »semper« s paralelo v hrv. čak. *smȉron*, kajk. *zmirom*, kaže na izvor v prep. zvezi z g. oz. instr. tematskega substantiva. Enako tudi *namiru* »takoj, vedno« (jvzh. štaj.) in *namirom* »vedno« (Caf). Tako stanje je razložljivo z izvajanjem iz paralelnih postverbalov **mě̃rь* in **mě̃rъ* »smer« (za tematski postverbal prim. **primě̃rъ*) glagola **mě̃riti* »meriti, nameravati«, prvotno domnevno strelskega termina, kar je denom. iz *měra*. Iz sintagme **vъ edьně̆ (sъ)mě̃rъ* je skrajšan tudi adv. *vedȅn*, prim. v 16. st. *ta Hudizh veden inu poufod okuli ſuiemi ſobmi griſe* (Trubar), ki je analogno po razmerju adv. *suhộ* : n. *súho* deriviral adj. *vẹ́den*, *-dna* »immerwährend, beständig, ununterbrochen«, česar adv. je današnje *vẹ́dno* »semper« (Snoj, SJ/SLS IV, 27 ss.). Glej tudi *vệnomer*, *zmệraj*, *vẹ́dno* in dalje *mệr*. M. S.

vmệs (adv.) »inter, dazwischen«, adj. *vmệsen*, *-sna* »dazwischen befindlich«, adv. *vmệsoma* »vmes«, subst. *vmệsnica* »intermezzo«, danes tudi *vmệsnik* »vmesna naprava, pretvornik«; dial. kor. rož. *vmîs*, *vmîsama* (Šašel, RNB, 143), obir. *umè:s* (Karničar, Obir, 312), cerklj. *u'mi:s* (Kenda-Jež, Gradivo); v 16. st. *vmeis* (Trubar), *vmeſ*, *vmeiſ*, *v'meiſ*, *meys* (Krelj), *vmeis*, *vmejs*, *v'mejs* (Dalmatin) (Rigler, Začetki, 74, 129, 162), *v'meß* (Bohorič), v 18. st. *v'meis* »inter-« (Kastelec-Vorenc), *tovmieſs* poleg *tonaſried* »dazwischen« (Gutsmann).

Prvotno prep. zveza **vъ měsъ/ь* (Ramovš, Hgr. II, 157) vsebuje postv. od *mesíti* < **měsíti*, prim. z drugo

prep. vzh. štaj. *zmę̑s*, pkm. *zmès* »vmes« (navaja Novak, Slovar[2], 179) < **sъ* (ali **vъz*) *měsъ/ь*. K besedotvorju prim. adv. *skȕp*, *vkȕp*. Dalje glej *mẹ́siti*. M. S.

vnânji (adj.), f. *-a* »zunanji«, *vnânjost* (f.) »zunanjost«; cerklj. *u̯'na:jn̥* »vnanji« (Carmen Kenda-Jež, ustno), črnovr. *wḁnâi̯ń* »isto«, npr. *w. čłȍu̯k* »tujec« (Tominec, 234). Adjektiv se pojavlja tudi v toponomastiki, prim. tpn. *Vnanje Gorice* pri Ljubljani in orn. *Vnanji vrh* pri Zgoniku v Italiji. Tpn. *Vnajnarje* pri Ljubljani, ki je zabeležen tudi v Freyerju, Verzeichniss, 138, *Vnájnarji*, n. *Unainarje*, je pl. m. substantiva **vnánjar* »ki je od zunaj, prišlek, tujec« iz adj. *vnânji* »zunanji«. V 18. st. *unanîe (ali ptuje vinu)* »(vinum) externum« (Kastelec-Vorenc).

Tako kot adj. *vnẹ́nji*, f. *-a* »zunanji« < **vъně-n'ьjь* s suf. **-n'ь(jь)* adjektivizirano iz adv. **vъná* »zunaj« > sln. *u̯nȁ* > **unȁ* > **u̯unȁ* > *vúna* v *vȕᵘna* (Zgornja Kungota; SLA), *'vü:na* (Velka; SLA). Enako kot adv. **vъně* (glej *vnȅ*) je tudi sln. *vúna* (adv.) »zunaj« ojačan s partikulo **-chъ* v *vȗnah* (Spodnja Voličina; SLA), *vȗnah* (Črešnjevci; SLA), z **-jь* v *u̯ənái̯* »zunaj« (Lipsenj; SLA) *u̯ənȃi̯* »isto« (Vrhnika pri Ložu; SLA), *unȃi̯* (Ribnica, Dolenja vas; SLA). S predponiranim *ta* je *tónà* »zunaj« (Kostanje; SLA) < **ta-vъná*. Bolj pogost je sklop **jьz vъná* »zunaj« > *izvúna* (Caf), **zvúna* v *zgúna* (Rinkole; SLA), *ta zᵘûna* (Osojane; SLA), rez. *zų́na*, *ta-zų́na* »zunaj« (Steenwijk, SDR, 335), obir. kor. *zú:na* »draußen« (Karničar, Obir, 67), *zúnah* (Viskorša; SLA) < **jьz-vъna-chъ* itd., ki ga reflektira sln. knjiž. *zúnaj* (adv., prep. z g.) »extra« < **jьz-vъna-jь*. V 16. st. *svuna (sakona rojen)* »illegitime natus«, *svunaj* »drausen« (Megiser), v 18. st. *ſvunaj*, *s'vunaj* »afforis«, *s'vnai* (adv.) »altrinsecus«, *ṡunaj* (prep.) (Kastelec-Vorenc), *ſvunej* »auſſen, außerhalb« (Pohlin), *svuna* »aeußerlich; außer«, *od svuna*, *na svuna*, *na svunanem* »auswärts«, *svuna* »außerlich«, adj. *svunan* (Gutsmann).

Izhodno sln. **vnȁ* < **vъná* »zunaj« je v izglasju enako hrv. *zvana* »foris«, *od zvana* »à foris«, *od zvana zapreti vrata* »od zunaj zapreti vrata« (Belostenec), *ȉzvāna* »od zunaj«, *izvána* »isto«, č. *zevna* (adv.) »zunaj« (Miklošič, 396; Jungmann, Sl. V, 657) < **jьz-vъná*, kar je sin. knjiž. *zevně*, č. dial. tudi *venaj* »zunaj« (Schuster-Šewc, HEWb., 1652) < **vъna-jь* (glej zgoraj tvorbno enake sln. primere). Ker so adv. **vъně*, **vъnú* in **vъná* sinonimni in kažejo na enako vezljivost, prim. **jьz-vъně* : **jьz-vъnú* : **jьz-vъná*, je **vъná* lahko psl. lok. sg. substantiva **vȅnъ* (m.) »zunanjost« in tako kot psl. adv. **dȍma* s kontrahiranim izglasjem *vъná* < ide. **ud'nȭ* < **udnó-e/o* (Furlan, FOC 7, 1998, 98). Dalje glej *vȅn*, *vnȅ*, *zúnaj*. M. F.

vnȅ (adv.) »zunaj«, tudi prep. z g., npr. *vne hiše* »zunaj hiše« (Miklošič pri Pleteršniku II, 778), od tod adj. *vnẹ́nji*, f. *-a* »zunanji« < **vъně-n'ьjь*, substantivizirano *vnẹ̑njec* (m.), g. *-njca* »ki je od zunaj«; sem fonetična varianta *vunȅ* (adv.; prep. z g.) »zunaj« s protetičnim *v-* iz prvotnega sln. **unȅ* < **u̯nȅ* < **vъně*, kar se je preneslo tudi na refleks psl. **vȅnъ* v slovenščini, prim. sln. dial. *vȕn* za fonetično regularno *vȅn* (Ramovš, Rad JAZU 234, 1 ss.; Rigler, Jnotr. gov., 95, 85).

S postponirano ojačevalno členico pkm. *vünéj* »zunaj« (Novak, Slovar[2], 171) < **vuně-jь* s podaljšanim prvotno akutiranim jatom pred *j*, toda *u̯ənẹ́i̯* (Stari trg pri Ložu) še akutirano; sem z isto partikulo goriš. *u̯ə̂nei̯* »zunaj« (Šempeter), ki se je na obliko pritaknila po akc. umiku **vunȅ* > *vúne*; na zahodu je pogosta oblika *vúnih* ← **vъně-chъ*, npr. *u̯ənih* »zunaj« (Štanjel, Kopriva, Komen, Opatje selo, Doberdob, Dutovlje, Sežana, Prosek, Opčine, Dekani, Osp, Škofije, Plavje pri Kopru, Lopar, Prešnica, Delač; SLA).

S predponirano ojačevalno členico *ta* kor. *tou̯nẹ̀* »zunaj« (Slovenji Plajberk; SLA), *tȍu̯nẹ̄* »zunaj« (Ziljska Bistrica; SLA), *tonẹ̄* (Hodiše; SLA) < **ta-vъně*, s *sa* kor. *sou̯nẹ̄* (Sveče), *sȍu̯nẹ̄* (Ziljska Bistrica; SLA). Toda *zȍu̯ne* »zunaj« (Vitanje; SLA), *zȍu̯ne* »isto« (Zafošt; SLA) je iz **za-vъně*. V 16. st. *vuni* »draußen«, npr. *vuni oſtati* »außbleiben« (Megiser) < **vúnej* ← **vъně-jь*, prim. *sludi*, *ſludi* (Megiser) < sln. *zlọ̑dej*. Izhodno sln. *vnȅ/vúne/və̏ne/və̏ni* je sinonimno s sln. *zúna* < **zunȁ* ← **jьz vъná*.

Prim. stcsl. *vъně* »foris«, hrv. *vani*, *vane* »isto«, r. *vné* »navzven, izven, zunaj«, *izvné* »od zunaj«, č. *vně* »zunaj«, adj. *vnější* »zunanji«, tudi *zevně* »zunaj« < **jьz vъně*, plb. *vånə* »navzven, proč«. Psl. **vъně* je adverbializirani lok. sg. oksitoniranega subst. **vȅnъ* (Meillet, SC[2], 467 s.; Machek[2], 683; Polański, SEDP II, 939). Dalje glej *vȅn*, pa tudi *vnânji*. M. F.

vnẹ́ti, *vnámem* (v. pf.) »accendere«, impf. *vnẹ̑mati*; pogosteje *vnẹ́ti se*, *vnẹ̑mati se* »uri, incendi, inflammare«, tudi v pomenih »sich entzünden (o rani)« in »navdušiti se«; v kompoz. *razvnẹ́ti (se)* (pf.), *razvnẹ̑mati (se)* (impf.) z intenziviranim pomenom, ben., rez. *zanẹ́ti*, *zanámem* (pf.) »zanetiti« < **za-vъn-ęti*; subst. *vnẹ́tje* (n.), *vnẹ́tek*, *-tka* (m.), *vnẹ̑tica* (f.) »Entzündung«, *vnẹ̑ma*, *vnẹ̑tost* (f.), redkeje *vnẹ̑mek*, *-mka* (m.) »navdušenje; Begeisterung, Eifer, studium«, adj. *vnẹ́ten*, *-tna*, *vnetljȉv*, *-íva* »entzündlich, entzündbar«, *vnemljȉv*, *-íva* »aneifernd, begeisternd, entzündbar«, *vnemálen*, *-lna* »begeisternd«, *vnemȁv*, *-áva*, *vnemáven*, *-vna* »aneifernd, interessant«, *vnemálo* (n.), *vnemálce* (n.), *vnẹ̑malica* (f.) »netilo«, *vnetnína* »vžigalna snov«; rez. *u̯mnít*, *mnít* (< **u̯bneti* < *u̯neti*; Ramovš, Hgr. II, 187), impf. *wnámjat* »vnemati, prižigati« (Steenwijk, SDR, 327); v 16. st. *vneti* »accendere, incendere« (Megiser), v 17. st. *gnesdu ſe vuname*; *v' naſhem ſerzi uname* (Janez Svetokriški), v 18. st. *unâmem*, *unęti se* »entflammen, succendere«, *unamliv* »brennbar, inflammabilis«, *unętje* »Entzindung, inflammatio« (Pohlin), *vneti ſe*, *vnemem*, *vnemati ſe* »entzünden« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vъnęti*, *vъnьmǫ* »capere, accipere«, *v. sę* »uri«, impf. *vъnimati*, *vъnimajǫ* »attendere«, star. sbh. impf. *unimati* »sprejemati, jemati, (pazljivo) poslušati«, mak. *vnimava* »paziti«, blg. *vnimávam* »isto«, star. pf. *vnéma* (Mladenov, 73), r. *vnjátь*, ptc. *vnjál*, *vnjalá*, *vnjálo*, impf. *vnimátь*, *-áju* »poslušati, uslišati«, ukr. *unjáty*, *ujméš*, impf. *unymáty* »jenjati, utihniti, prenehati; razumeti, preudariti«, br. *unjácь*, *ujméš* »utišati, potolažiti«, č. *vnímati*, *-ám* »razumeti, sprejemati«, star. *v. se* »upirati se« (Jungmann, Sl. V, 142). Psl. **vъn-ęti*, **vъn-ьmešь* je kompoz. iz **vъn-* »v, noter« in **(j)ęti* »vzeti« (Vasmer I, 211; Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 233). Sln. in stcsl. pomen »vžgati se« je domnevno iz *»sprejeti ogenj, vročino«. Dalje glej *jẹ́ti*, *v*, *zanîmati*. M. S.

vníc (adv.) »nazaj, za hrbet, z narobe obrnjeno stranjo navzgor; tako, da je dlan zgoraj« (dol., notr., kraš.), tudi *vznîc* (Janežič), *znîc* »isto« (Cigale, Janežič, Miklošič), dial. dol. *u̯znə̀c* (Ramovš, Zbrano delo I, 57).

Prim. stcsl. *nicь* »pronus«, sbh. *nȉcē*, *nȉčicē*, *nîčkē* »z obrazom navzdol, dol, na tla«, mak. *ničkum*, dial. *ničko*,

ničkom »isto«, blg. *níčkom* »isto«, r. *níc*, *ničkóm* »z obrazom na tla«, *vzníč*, *návznič* »z obrazom navzgor«, ukr. *нúсь*, *нúсьма* »isto«, *нúшком* »potihoma, skrivoma«, br. *níc* »z obrazom navzdol«, stč. *nic* »isto«, adj. *nicí*, *nicí* »z navzdol obrnjenim obrazom«. Psl. **nicь̏* »z zadnjo (ali spodnjo) stranjo obrnjen navzgor« (adv. **nícь* z analogno delujočo 3. palatalizacijo po adj.) < ide. **ni-Hk*$^{u̯}$*o-* *»z navzdol obrnjenimi očmi« je kompoz. iz ide. adv. **ni* »dol, navzdol« (sti. *ní* »dol«) in ničte stopnje od **Hok*$^{u̯}$- »oko«, prim. od tod še sti. *nyàñc-* < *níyañc-* »navzdol obrnjen, hodeč nazaj«, av. *niiąñč-* »nazaj hodeč, nazaj obrnjen«, sti. *nīcā́* »dol« (prvotni instr. sg.), lot. *nîca* »kraj ob reki navzdol«, adv. *nîcām* »po reki navzdol« (Miklošič, 215; Trautmann, BSW., 198 s.; Pokorny, 312 s.; Fraenkel, 503; Mayrhofer, EWA II, 60). K besedotvorju prim. *vznâk*, *pà*. Pritegnitev gr. νίκη »zmaga« (Brugmann in Osthoff pri Frisku II, 321) je možna, če domnevamo, da je to postverbal s prvotnim pomenom »uboj, poboj« iz v. νικάω »ubiti«, to pa denom. iz *νικος »z navzdol obrnjenimi očmi« (Frisk II, 321). Glej tudi *níc*, *níkniti I*, *poníglav*, *nízek*, *nȉz*. M. S.

vnọ́žati se, *-am se* (v. impf.) »ne imeti veselja do česa, ne ljubiti se« (vzh. štaj.), adj. *vnọ́žljiv*, f. *-a* »odpor vzbujajoč; nejevoljen, len«, *vnọ́žljivost* (f.) »nepripravljenost, nejevoljnost, lenoba«, pkm. *vnóužati se*, *-a se* »ne zljubiti se, ne dati se« (Novak, Slovar[2], 166) in prleš. *vnộža sä mi* (3. os. sg. prez. impf.) »ich spüre keine Lust, zu ...« (Greenberg, SJ/SLS 2, 1999, 170).

Izhajati je potrebno iz intranz. v. **mъnožati*, **mъnožaješь* > **mъnožâšь* > **mъnòžāšь* »preveč biti« od adj. **mъnògъ* »številen« z dial. prehodom vzglasnega sln. *mn-* > *vn-*, ki se v 18. st. potrjuje pri Gutsmannu: *unoshen* »reichlich, obiun, bogaftven« < **mъnožьnъ*. To je verjetno kalk po srvn. *beviln* »povečevati«, denom. od *vil* (adj.) »mnogo«, ki je v brezosebni rabi pomenil »preveč biti, vznejevoljiti«, prim. zastar. n. *bevielen* »mrzeti, nadležno biti« (Štrekelj, LMS 1894, 15; Ramovš, Hgr. II, 95; Grimm, DTV 1, 1755). Dalje glej *mnộg*. M. F.

vnȕk (m.), g. *vnúka* »nepos« in »roj iz panja, ki je istega leta nastal iz roja«, tudi *vnúk*, *-a*, dem. *vnúče*, *-ta*, *vnúček*, *-čka*, *vnúčič*, *-a* »nepotulus«, f. *vnúka* »neptis« in »trava tretje košnje, tretje generacije, Nachgrummet« (polj. *núka* (Pintar, LMS 1895, 25)), gor. *onúka*; *vnúkinja* »neptis«, dem. *vnúčica* »nepticula«, kol. *vnúčad*, *-i* »vnuki in vnukinje, potomstvo«, adj. *vnúkov*, *vnúkinjin*, v. *vnúčiti*, *-im* »vnuka dati«, tj. »ponovno rojiti, abermals schwärmen«; v 16. st. *Vnuzheta* (Trubar), *Vnuki*, *vnukou* (Dalmatin), v 17. st. *vnuc* »nepote«, *vnuca* »nezza« (Alasia), v 18. st. *vnúk* »nepos«, *vnuka* »neptis« (Kastelec-Vorenc), *nuk*, *unúk* »nepos«, *nukèna* »neptis« (Pohlin), *vnuk*, *vnuzhek*, *vnuzhat* »Enkel«, *vnuk*, *vnuzhat od brata* »Bruderssohn«, *vnuka* »Kindstochter, Sohnstochter«, *vnukinja od brata* »Bruderstochter« (pomenska dvojnost pod vplivom ali kakor v lat. *nepos* »vnuk« in »nečak«) (Gutsmann); kompoz. *právnúk*, *zavnúk* »pronepos«, *právnúka*, *právnúkinja* »proneptis«, star. in dial. *prevnúk*, *prevnúka*, v 16. st. *prevnuk* »pronepos«, *prevnúka* »proneptis« (Megiser), v 18. st. *prevnuk* »abnepos, pronepos«, *prevnuka* »abneptis, proneptis« (Kastelec-Vorenc). Pref. *pra-* in *pre-* »pred« v teh tvorbah nista smiselna, temveč uvedena pod vplivom *práded*, *préded*. Smiselno je pri Cafu *povnúk* »pravnuk«, *povnúkinja* »pravnukinja« in pri Cafu ter Zalokarju *zavnúk* »pravnuk«.

Prim. csl. *vъnukъ*, *vъnučę* »nepos«, *vъnuka* »neptis«, sbh. *ùnuk*, f. *ùnuka*, *unučica*, hrv. v Istri *nȕk*, f. *nȕka*, *nȕčica*, mak. *vnuk*, f. *vnuka*, blg. *vnúk*, f. *vnúka*, dial. *mnúk*, *unúk* f. *vnúčka*, *vnúka*, dial. *mnúka*, *unukínja*, r. *vnúk*, *-a*, f. *vnúčka*, ukr. *onúk*, *-a*, f. *onúka*, br. *unúk*, *-a* (iz vzh. br. *anúk* je lit. *anũkas* »vnuk« (Būga, RFV LXV, 327 s.)), *unúčka*, p. *wnuk*, f. *wnuczka*, stp. tudi s sekundarno nazalizacijo *wnęk*, č. *vnuk*, dial. tudi *vňuk*, *mňuk*, f. *vnučka*, slš. *vnuk*, f. *vnučka*, gl. *wnuk*, f. *wnučka*, dial. *nučka*, dl. *wnuk*, dial. *nuk*. Psl. **vъnúkъ* navadno pojmujejo kot dem. neke otroške besede, sorodne z arm. *han* »stara mati«, gr. ἀννίς »isto« (Hesych.), lat. *anna* »dojilja, pestrna«, *anus* »stara ženska«, het. *anna-* »mati«, *ḫanna-* »stara mati«, lik. *χñna* »isto«, stprus. *ane* »stara mati«, lit. *anýta* »tašča«, stvn. *ano* »ded«, nvn. *Ahn* (Miklošič, 396; Vasmer I, 211; Trubačev, Term. rodstva, 73 ss.; Pokorny, 36 s., brez slov. gradiva). Podrobnosti so manj jasne. Če izhajamo iz *u*-jevskega debla, ki ga potrjuje lat. *anus*, *-ūs* »stara mati«, lahko domnevamo izhodiščno amfikinetično paradigmo **Hánōu̯*, g. **Hn̥u̯és* > **anōu̯*, g. **unu̯és*, kar je po posplošitvi šibkosklonskega korenskega vokalizma tudi na nom. dalo **unōu̯*, iz tega pa je z dem. sufiksom tvorjeno **unōu̯-ko-* > psl. **vъnúkъ*. Arhaizem brez posplošitve šibkosklonskega vokalizma je lahko **onúkъ*, kar se ohranja v ukr. in br. dial. Tipološki primerjavi k tvorbi s sekundarnim sufiksom iz nominativne oblike sta psl. **voldýka* in **mȃtica*. Drugače Machek[2], 696, ki domneva dem. sufiks **-ukъ* (produktiven v ukr.), razvoj pričakovanega **(v)onukъ* > **vъnukъ* pa razlaga po asimilaciji. Ne glede na podrobnosti je **vъnúkъ* prvotno *»mali ded«. Tako semantično motivacijo izkazuje tudi sln. *dệdič* »haeres«, č. *dědic* < **dědit'ь* »isto«, stvn. *eninklîn*, *enichlin*, srvn. *eninkel*, *eninklîn* > nvn. *Enkel* »vnuk«, kar je dem. od stvn. *ano* »ded«, dalje drugače tvorjeni dem. v bav. n. *enl*, *änl* »(majhen) ded« in »vnuk«, pa tudi ir. *aue* »vnuk« < **Hau̯i̯o-* in stfrc. *avelet* »vnuk«, dem. od *ave* »ded«. Možnih razlag za poimenovanje vnuka kot »mali ded« je več. Pri Praslovanih je bil ded poglavar velike družine, kar je lingvistično razvidno iz slš. *dedina* »vas« < *»velika družina« in morda iz tpn. sln. *Déčina*, l. 1576 *Detschn*, sb. *Dèčāni*. Po dedovi smrti je to mesto prevzel njegov potomec, morda vnuk, ki je bil za ostale družinske člane »mali ded«. Machek, l. c., domneva, da so Praslovani verjeli v reinkarnacijo dedove duše v vnuku (podobno Benveniste, Inst. I, 234 s.). Kluge[22], trdi, da zamenjava poimenovanj temelji v nazivanju, ko nazvani nazivajočega ogovori z istim poimenovanjem: če torej vnuk dedu ljubkovalno reče »dedek«, tj. »mali ded«, potem tudi ded ogovori vnuka z istim nazivom. M. S.

vộčar (m.), g. *-ja* »sadjar« (Caf), pri Erjavcu tudi »Rhynchites bacchus« po n. *Obststichler*.

Neuspela izposojenka iz sbh. *vȍćār* »sadjar«, kar je tvorjeno iz *vȍće* »sadje« < **vȍt'e* : **ȍvot'e* v stcsl. *ovošte* »sadje«, iz česar je v 19. st. prav tako neuspelo izposojeno sln. *ovộćje* »sadje«, *ovočár*, *-ja* »sadjar«, adj. *ovọ́čen*, *-čna* »sadni«. Ni jasno, ali je iz sbh. izposojeno tudi samo v 18. st. pri Gutsmannu potrjeno *vozhe* poleg *kapara* »Kapperfrucht«, tj. »kapra«. Iz csl. je prevzeto še r. *óvošč* »zelenjava«, medtem ko je s pristnim razvojem še npr. blg. *ovóšte*, ukr. *óvoč*, p. *owoc*, č. *ovoce*, slš. *ovocie* »sadje«. Slov. beseda zaradi arealnih razlogov verjetno ni prevzeta iz stvn. *obaʒ* »sadje« (> nvn. *Obst*). Poleg tega za stvn. *-b-* v slov. ne bi pričakovali substituta *-v-*. Soro-

dne germ. predloge, prim. srspn. *ôvet*, *âvet*, niz. *ooft*, ags. *ofet(t)* in njihovo izhodišče **uba-ētaz* (iz germ. **ub-* »na, k« in tvorbe k **-et-* < ide. **Hed-* »jesti«, torej »pri-jed, prigrizek« (Kluge[22], 512)) pa fonetično ustrezajo še manj (iz germ. izvajajo Miklošič, 228; Uhlenbeck, JA XV, 489; Skok III, 610 s.) Psl. **vǫ̀t'e* je verjetneje avtohtono iz ide. **Hu̯óksti-* k bazi **Hu̯eks-* »rasti« (prim. got. *wahsjan*, stvn. *wahsan*, stnord. *vaxa*, *vexa*, gr. αὔξομαι, ἀέξομαι »rasti«), pri čemer je treba izhajati iz substantiviziranega adj. n. (Matzenauer, LF XII, 115; Mikkola, Ursl. Gramm. III, 40; Vasmer II, ; Machek[2], 424; Gluhak, HER, 676). K tematizaciji prim. **mȍr'e*, **pȍl'e*, k prefiksu **o-* prim. psl. **orěchъ* : lit. *riẽšas* »oreh«, psl. **obry*, gr. ὀφρῦς : psl. **brŷ*, g. **brъvȅ* »obrv«. M. S.

vộd (m.), g. *-a* »Hebelstange, Hebel; (drog za) vzvod« (gor., dol.); Valjavec navaja *vȍd*, g. *vọ́da* »Führung«, danes »napeljava« (kompoz. *vodovȍd*, *-ọ́da* je kalk po lat. *aquaeductus*); s pref. *dovȍd*, *-ọ́da* »Zuleitung« (k *dovésti* »leiten«); *izvȍd*, *-ọ́da* »Ableitung« (k *izvésti* »ableiten, ausführen«, dial. le »anbringen, absetzen, gelingen«), pomen »Exemplar« je verjetno prek »kratek del besedila« kalk po n. *Ausführung*; *navȍd* in *návod*, *-ọ́da* »šuntanje, nagovarjanje« in »komisija, ki pregleduje sporno mejo«, »poduk«, *návodnik*, *-a* »član komisije, komisar«, v. *navodíti*, *-vọ́dim* »veranlassen, anstiften«; *obvộd* > *obộd*, danes *obȍd*, *-ọ́da* »runde Einfassung, Ring, Zarge; Zierkelbogen«; *podvȍd*, *-ọ́da* »prevara« (*podvésti* »prevarati«); *povȍd*, *-ọ́da* »versorius, lorum« (glej *povộdec*), v pomenu »Veranlassung« prevzeto iz r. *póvod* »vzrok, razlog« ali č. *původ* »izvor, začetek, nagib, povod«; *prevȍd*, *-ọ́da* »spremstvo, procesija« (*prevésti* je v dial. znano v pomenu »prodati, razpečati«; pomena »übersetzen« in »hinüberführen« sta povzeta po drugih slov. jezikih), *izpróvod*, *-ọ́da*; *izprévod*, *-ọ́da*, *sprevȍd*, *-ọ́da* »Begleitung« in »procesija«, bkr. tudi »pogreb«, v tem pomenu bkr. tudi *izprévoj* (iz *izprevodíti* »Geleite geben«, prim. tudi *prevȍj*, *-ọ́ja* »Geleit, Vorspann« iz *prevodíti* »geleiten«); *privȍd*, *-ọ́da* »Vorführung« (k *privésti* »pripeljati«); *proizvȍd*, *-ọ́da* »produkt« (k *proizvésti* »izdelati«; iz sbh., kar je kalk po lat. *prōdūcere*); *provȍd*, *-ọ́da* »spremstvo, sprevod« (po sbh.); *razvȍd*, *-ọ́da* »komisija, navod«; *svȍd*, *svọ́da* »Gewölbe«; *uvȍd*, *-ọ́da*, star. *vvȍd*, *-ọ́da* »Einleitung, Einführung« (k *uvésti*, *vvésti* »vpeljati«); *vzvộd* »Hebel«, vzh. štaj. *zvộd*, v Ribnici *zộd* »v zemljo zabit kol v hlevu med dvema živinčetoma«, pri Levstiku *zodíca* »vzvod«; *závod*, *-ọ́da* »mlad gozd, lovski revir, vodno zajetje pri mlinu« in po č. zgledu »ustanova, institucija« (*zavésti* »osnovati, začeti«); *zvȍd*, *-ọ́da* »prodaja, prevara« (*zvésti* »prodati«, *zvodíti* »prevarati, zapeljati; verführen«, *zvodník* »Verführer«); Cigale I, 721, navaja tudi *vộdka* »Hebel« (akcent je Pleteršnikov).

Prim. csl. *obodъ* »prstan«, *povodъ* »habena«, *izvodъ* »origo«; negotovo je stcsl. *nevodъ* »vlečna mreža, sagena« (prim. dl. *nawod* »isto«, lot. *vad(u)s* »mreža«; Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 274), sbh. *vôd* »vodenje, napeljava, manjša vojaška enota, desetnija«, pri Voltiggiju *vod* tudi »vodja«, *návod* »citat«, *prijévod*, *závod*, *spròvod* »pogreb«, *ȍbōd* »obod, rob, periferija«, mak. *vod* »desetnija, napeljava«, blg. *póvod* »povodec« in (po r.) »povod, razlog, pobuda«, r. *póvod* »vajet, povodec; priložnost, vzrok, razlog«, *zavód*, *-a* »tovarna, podjetje, navijanje, navada, zaloga«, *óbod* »obroček, obod«, ukr. *póvid*, g. *póvoda* »vajet, povodec«, br. *póvad*, *-a* »vajet, povodec«, *zavód*, *-u* »tovarna, navitje; pleme, pasma, razmnoževanje«, p. *obwód*, *-odu* »obod, periferija, rob, okraj, obseg«, *powód*, *-odu* »vzrok, povod«, *zawód*, *-odu* »poklic, stroka; razočaranje«, pl. *zawody* »tekma«, č. *obvod* »obseg, obod, okolica, okrožje«, *závod* »podjetje, zavod, tekma«, *původ* »izvor, začetek, vzrok, povod«, slš. *obvod* »obseg, obod, rob, okrožje«, *závod* »obrat, del tovarne; tekma«, gl. *powod* »vod, napeljava«, *zawod* »uvod, tovarna«, *nawod* »vodstvo«, dl. *nawod* »vlečna mreža«. Psl. **vȍdъ* »vodenje« je iz nomena actionis **u̯ódho-*, čemur v lit. ustrezajo prefigirane tvorbe *pãvadas* »vodja, vodstvo«, *ı̃vadas* »uvod, vodna napeljava«, *apìvadas*, *ãpvada(s)* (3. a. p.) »obod, oboj«. Nomen agentis **u̯odhó-* je znan v lit. *vãdas* (4. a. p.) »vodja«, lot. *vads* »isto«. Tvorjeno k prez. **u̯édhe/o-* > psl. **vestí*, **vedèšь* »vesti, voditi«, lit. *vèsti*, *vedù*, *vẽda* »vesti, odvesti (nevesto), odpeljati«. Prefigirane tvorbe v slov. kažejo delno premično akcentuacijo, npr. **ȍbvodъ*, **pȍvodъ* (prek **pòvodъ* (č.) iz **povȍdъ*), delno tip **zavȍdъ*, kar je morda razložljivo z vplivom iter. **vòdišь* (prim. domnevno tako **po-nòsъ*, **per-vòzъ*). Osnovna literatura: Miklošič, 376 s.; Trautmann, BSW., 344; Fraenkel, 1177. Dalje glej *vésti I*, *vodíti*, *povộdec*, *zavod*. M. S.

vóda (f.) »aqua«, črnovr. *wộdạ*, *nạ ûədạ* (Tominec, 231) = *na vộdo* < **nâ vodǫ*; tudi »urin« in »tok«, prim. rez. *wọ́da* »voda, tok« (Steenwijk, SDR, 329); sem zveza *smrdljiva voda* »petrolej« (Savinjska dol.), fraza *splavati po vodi* »izgubiti, ne imeti«; kol. *vodộvje*; dem. *vodíca*, *vódica* = rez. *vọ́dica* (Steenwijk, l. c.), *vódka*; adj. *vóden*, f. *-dna* »Wasser-« in od tod *vodníca* (f.) »cisterna«, *vodnják* (m.), g. *-a*; adj. *vodện*, f. *-a* »wässerig«, npr. *v. juha* »slaba juha«, denom. v. *vodenẹ́ti*, *-ím* (impf.) »postajati voda/kot voda« in *vodeníti*, *-ím* (impf.) »delati vodeno«, npr. *vina jaz ne vodenim*, *vodeníca* »vrsta bolezni« (od tod adj. *vodeníčen*, f. *-čna* »ki ima vodenico«), v Vremski dolini »Tropidonotus tessellatus« (Erjavec, LMS 1882-1883, 287), *vodeník* »Wassermann«, *vodệnka* »vrsta hruške«, *vodeníka* »Cirsium erisithales« (Slovenske gorice); pogosto prvi člen kompoz., npr. *vodonȍs* (m.), g. *-ọ́sa* »posoda za nošnjo vode«, *vodopîvec*, g. *-vca* »pivec vode«, evfemistično rabljeno v cgn. *Vodopivec*, *Vodopivc*, *Vodopiuc* iz vzdevkov pijančkom, *vodopíja* (m.) »pivec vode« in k temu cgn. evfemističnega izvora *Vodopija*; *vodotȍk*, g. *-ọ́ka* »vodni kanal; rečno korito; akvadukt«, *vodovȍd*, g. *-ọ́da* »akvadukt«; *sovộden* (f.), g. *-dni* »sotočje« < **sǫ-vodьn'ь*, pl. *sovộdnje* in k temu tpn. *Sovodnje* pri Gorici, l. 1471 *Saboden*, *Sabadan*, mtpn. *Sovodenj* pri Škofji Loki, tudi hdrn. *Sovodnjica* »pritok Poljanske Sore« (Bezlaj, SVI II, 212 s.); *povộden* (f.), g. *-dni* »poplava«, knjiž. *povộdenj*, g. *-dnji* »isto« < **po-vodьn'ь* ← adj. **povodьnъ*. Apelativ je pogosta hidronimična baza, npr. *Težka voda* »pritok Krke pri Kandiji«, l. 1393 *czu dem obern Swern wazzer*, l. 1439 *Swernwasser*, *Bela voda* »pritok Frajbaha na Koroškem«, *Črna voda* »isto«, *Sladka voda* »studenec na Krasu«, sem tpn. *Vode*, *Vodice*, npr. *Vodíce* na Gorenjskem, l. 1262 *de Wodiz*, *Vodenice* pri Kostanjevici, l. 1252 *Wodniz* itd. (več v Bezlaj, SVI II, 304 s.), rez. tpn. *ta Vlíka wọ́da* (Steenwijk, l. c.).

V 16. st. *voda* »aqua«, *vodeniza* »hydrops«, *vodenizhen* »hydropicus«, *vodonofna krugla* »hydria«, *povòjdnija* »diluvium« (Megiser), l. 1607 *voda* »acqua« (Alasia), v 18. st. *voda* »aqua«, *vodeni rori* »aquae ductus«, *vodeni malin* »hydromyla«, *vodna kazha* »anguis«, *vodna tiza* »ardea, en raigar«, *vodna bergla* »motacilla, pastarizhiza, ena ti-

za«, *vodopyviz* »abstémius, kateri vina ne pye«, *povodnîa* »alluvies, vel alluvio, obilnoſt kolne vodè«, *povudnîa* »cataclysmus, potop, naliv« (Kastelec-Vorenc), *vóda* »Waſſer«, *vodę̣n* »wäſſericht«, *vodéniza* »Waſſerſucht«, *vodenizhn* »waſſerſüchtig«, *vodiza* »Wäſſerchen«, *vodopyvz* »abſtemius«, *povôdn*, *-e* »Waſſerſluth« (Pohlin), *voda* »Wasser«, *vode* »Gewäſſer«, *vodouje* »idem«, *voden* (adj.), *vodni potok* »Waſſerbach«, *vodiza* »Wäſſerlein«, *vodonoſez* »Waſſerträger«, *vodopiuz* »Waſſertrinker«, *vodopija* »idem«, *povoden* »Überſchwemmung« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *voda* »aqua«, hrv., sb. *vòda*, akz. *vȍdu*, hrv. čak. *vodȁ*, akz. *vȍdu* tudi »vodnjak« in »znoj« v zvezi *bȉt u vodȉ* »potiti se« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1330), mak. *voda*, blg. *vodà*, r., ukr. *vodá*, akz. *vódu*, br. *vadá*, akz. *vódu*, p. *woda*, č., slš. *voda*, gl., dl. *woda*, plb. *vådă*.

Psl. **vodȁ* (f.), akz. **vȍdǫ* »aqua« je leksikaliziran ide. nom.-akz. pl. n. = kol. **u̯odṓr* »vodovje« (Furlan, SSJLK XXXII, 1996, 19) heteroklitičnega subst. **u̯ódr̥*, g. **u̯éd-n̥-s*, sekundarno **ud-én-s* »aqua«, prim. het. *u̯ātar*, *u̯itenaš* »isto«, sti. *udán(i)* (lok. sg.) »v vodi/vodo«, ki je iz prvotnega kol. **u̯édōr* (Schindler, BSL LXX/1, 1975, 4) še prajezično nastal po akc. pomiku **u̯edṓr* (= het. nom.-akz. pl. n. *u̯idār*), kar je deloma povzročilo prehod nenaglašenega *e* > *o* in nastanek **u̯odṓr*, deloma pa pod vplivom stranskoslonskih oblik sekundarne proterokinetične paradigme ničtostopenjsko obliko **udṓr* = gr. ὕδωρ (n.), g. -ατος »voda«, umbr. *utur* »isto« (z abl. *une* < **ud-n-i*); iz iste kol. predloge kot psl. **vodȁ* je lahko lit. *vanduõ* z g. *vandeñs* »voda« (ob žem. *unduõ*) s sekundarnim nazalom kot v lat. *unda* »voda, val«, stprus. *unds* »voda« pod vplivom prajezičnega nazalnega prez. **u-né-d-mi* : **u-n-d-énti* = sti. *unádmi*, *undánti* »izvirati, močiti« (Pokorny, 79, s starejšo literaturo) in got. *watō* »voda«, le da sta balt. in got. obliki pod vplivom stranskih sklonov prešli med debla na *-*en*-: **u̯odṓr* → **u̯odṓn*; izhodno **u̯ódr̥* (n.), g. **u̯éd-n̥-s* je heteroklitični deverbativ ide. glagolskega korena **u̯ed-* »izvirati, močiti«, ki se ničtostopenjsko ohranja v omenjenem sti. nazalnem prez. (LIV², 599), pri katerem se je heteroklizija, ki jo ob hetitščini izkazuje le še grščina, že prajezično začela izgubljati, kot je mogoče sklepati iz psl. podedovanega vrddhija **vědrò* (n.) »situlus« in **v-ýdra* »lutra« kot tudi iz posplošitev krepkosklonske osnove na *-*r*-, npr. v stvn. *waʒʒar* »voda«, nvn. *Wasser* »isto«, ags. *watar*, agl. *water*, ali stranskosklonske na *-*n*-, npr. v got. *watō*, stnord. *vatn*, sti. *udán-*, *udaká-* (n.) »voda« < **ud-n̥-ko-* (Miklošič, 393; Trautmann, BSW, 337; Vasmer² I, 330; Machek², 692; Pokorny, 78 s.). Drugačno besedotvorje iz ide. **u̯ed-* »izvirati, močiti« kaže mlav. *vaiδi-* (f.) »vodni tok« (Mayrhofer, EWA I, 215) < **u̯ed-i-* in stir. *uisce* »voda« < **udes-ki̯o-*, sti. *útsa-* »izvir, studenec« in gr. ὕδει (dat. sg. n.) »voda« iz prvotnega sigmatskega subst. (Pokorny, 79; Mayrhofer, l. c.). Glej tudi *védro*, *vodę́r* in *vîdra*. M. F.

vodȅb (m.), g. *-ę́ba* »Upupa«, dial. tudi *udȅb*, *vdȅb*, *vdȇb*, *vdȍb*, *vdȍd*, *odap*, *odep*, *udab*, *udod*, vzh. štaj. *dâb*, *dâp*, gor. *bȕd*, g. *búda*, *butej*; cgn. *Vodeb*, *Odeb*. V 16. st. pisano *vudeb* (Megiser), v 18. st. *dap* (Hipolit), *uudep* (Megiser, 1744), *odap* (Pohlin), *odeb*, *udeb*, *odap* in celo *adoſs* »Widhopf« (Gutsmann). Zadnje verjetno **odo9*.

Onomatopeja po ptičjem glasu. Zgrešeno izhaja Ramovš, Hgr. II, 132, po Iljinskem, KZ XLIII, 181, iz **vъdodъ*, **vъdъbъ*. Hrv. kajk. paralele *vdab*, *dab* so izvedene iz *fuh*, *vut*, *pup*, *hup* (Skok I, 692), mak. *pupunec* »Upupa epops«, dem. *pupunče*, blg. *pùpavec* kakor lit. *pupùtis* (poleg *dudùkas*, *dudutis*), lot. *pupu̦kis*, lat. *upupa*, gr. ἔποψ. Bliže sln. je r. *udód*, ukr. *údid*, p. *dudek*, č. *dud*, slš. *dudek*, toda gl. *hupak*, dl. *wupac* (Miklošič, 306; Vasmer III, 174; Fraenkel, 671). O nvn. *Wiedehopf*, stvn. *wituhoffa* in dial. oblikah tipa *Wuddwudd*, štaj. n. *Wudhupf*, kor. n. *Wudi* glej Suolahti, VN, 13.

vodę́r (m.), g. *-ja* »oselnik« (vzh. štaj.), tudi *vodír*, *-ja* (štaj.), pkm. *vodéir* (Novak, Slovar², 167).

Prim. sbh. *vòdīr*, *-íra*, *vòdljēr*, *-ijéra*, dial. kajk. *vydĩer* (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 285), štok. *vȍdēr* (Spodnja Podravina; Skok III, 611), *vòndīr* (Srem, Mačva, Banat; Rečnik SANU II, 782). Iz jslov. je prevzeto madž. *vodér* »oselnik«. Navedeno gradivo dopušča rekonstrukcijo **vodýrь*, manj verjetno **voděrь*. Domnevno tvorjeno iz **vodȁ* »voda«, ker je v vodirju voda (Koštiál, Lj. zvon L (1930), 180), prim. sbh. sin. *vodènjāk*, *vòdnīk* »oselnik«. Tvorbeno je primeljivo psl. **kosýrь*. Če izhajamo iz **vodýrь*, je to lahko iz ide. **u̯odṓ* + *-s* > **vody* z *-r-* po stranskih sklonih, npr. akz. **u̯ódor-m̥*, kar bi bila tvorba iz ide. **u̯ód-r̥*, g. **u̯édn̥s* »voda« (o ide. paradigmi besede »voda« glej Schindler, BSL LXX, 1 ss., In honorem H. Pedersen, 397). Manj verjetna je domneva, da gre za izposojenko iz rom. **cotārium* k lat. *cos*, g. *cotis* »brus«, pri čemer naj bi se zamenjava vzglasnega *k-* z *v-* izvršila zaradi naslonitve na **vodȁ* (tako Skok III, 611 s.), saj bi iz lat. *-ārium* pričakovali jslov. *-*ár'ь*. Dalje glej *vóda*, *vîdra I*, *védro*. M. S.

vodíti, *vǫ́dim* (v. impf.) »ducere«, pf. *na-*, *od-*, *po-*, *pod-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *za-*, *z-v-*., iter. *voję́vati*, *-am*, subst. *vodílo* »Leitmittel«, *vodȉč*, *-íča*, *vodîtelj*, *-a*, *vodník*, *-a*, *vódec*, *-dca* (pkm., Trubar; prim. csl. *vodьсь*), *vojáč*, *-a*, *vojník*, *vojáren*, *-rna* »dux«, f. *vodîteljica*, *vodníca*, *vodílja* »Führerin«, *vojačíca* (kranj.), *vojarînka* (bkr.), *vojárna* (Laško) »nevestina družica«, *vojčîn* »Brautführer«, *vodáča*, *vodîlnica* »Kinderlaufzaum«; iz pref. v. *izprevodíti* »Geleite geben« je bkr. *izprévoj*, *sprevȍj* »sprevod, pogreb«, iz *prevodíti* »geleiten« je *prevȍj*, *-ója* »Geleit, Vorspann« (prim. k besedotvorju sln. *pogȍj* iz *pogodíti*); po sbh. *vȍda* tudi sln. *vǫ́dja*; tudi s pref., npr. *zvodník* »Verführer«; adj. *vodljȉv*, *-íva* »führig, lenksam«, *vóden*, *-dna* »isto« in »leitend«, v 16. st. *voditi* »peilati, duco, führen« (Megiser), v 18. st. *voditi* »führen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *voditi*, *voždǫ*, *vodiši* »ducere«, sbh. *vòditi*, *vȍdīm*, mak. *vodi*, blg. *vódja*, r. *vodítь*, *vódišь*, ukr. *vodýty*, *vódyš*, br. *vadzícь*, *vódziš*, p. *wodzić*, *-dzę*, č. *voditi*, slš. *vodit'*, gl. *wodzić*, *-u*, dl. *woźiś*, *-u*, *-im*. Psl. **vodíti*, **vòdišь* je iter. od **vestí*, **vedèšь* »voditi, peljati«, prim. lit. dial. *vadýti* (standardno *vadžióti*), lot. *vadît*, av. *vāδaiieiti* »voditi« < ide. **u̯odhéi̯eti* (Miklošič, 377; Trautmann, BSW, 344; Vasmer I, 212; Fraenkel, 1231 s.; Pokorny, 1115; LIV, 600). Akcentuacija iter. kakor v primerih **nòsišь*, **vòzišь* ob osnovnem glagolu premične akcentske paradigme ni jasna. Dalje glej *vésti I*, *vǫ̂d*, *vȍj II*, *vǫ̂dka*. M. S.

vǫ̂dka (f.) »jermen, s katerim pri lovu na ptice privežejo tistega ptiča, ki je za vabo« (Cigale II, 1477 po Vodniku navaja *vudka* in sin. *komat*), pri Cigaletu, l. c., *navudkati*, sin. *pripeti*, *okomatati* »den Vogel ansillen«.

Ni znano, iz katerega dial. je Vodnik vzel ti dve besedi. Če iz dol. ali notr. (kjer *ȍ* > *ô* > *û*), je *vǫ̂dka* lahko

postverbal v. *vọ̑dkati* »vabiti (ptiče)« (štaj.), ki je verjetno dem. od *vodíti*. Ker psl. *ǫ* v dol. da *o*-jevske glasove, je povezovanje z *(v)ọ̑dica* »trnek« kljub delni pomenski skladnosti s Pohlinovo *vodiza* »funiculus piſcatorum« manj verjetno. Razvoj psl. *ǫ* > *u* je v sln. le v Beli krajini in na Krasu. M. S.

vodolist (m.), g. *-a* »Paliurus aculeatus«. Verjetno kompoz. iz **ǫ̑da* »trnek« in **lȋstъ*. Vodolist je namreč trnat grm, prim. sin. *derák*, *bọ̑dčec*, n. *Stechdorn* (Pintar, Lj. zvon XXXIII (1913), 367). Sbh. *vodolist* »Ilex aquifolium« (ARj XXI, 244, po Popoviću) ni sorodno, saj je to kalk po lat. *aquifolium*. Dalje glej *ọ́dica*, *lȋst*. M. S.

vodọ́mec (m.), g. *-mca* »Alcedo atthis«. V star. jeziku le *povodni kús* »alcedo« (Kastelec-Vorenc), v 19. st. *udómz* »Alcedo ispida, Eisvogel« (Freyer, Fauna, 24). Sin.: *pjombȉn* (Šmarje) < it. < lat. *plumbio* »potapljač« k *plumbum* »svinec«, prim. podobno motivirano sln. dial. *želéznik* »vodomec« (Dekani) (Filipi, IO, 27 s.), *rȋbič*, *višnjevi kos*, pri Freyerju, l. c., *viſhnéli koſ*, *povódni koſ*, *ribizh* »isto«.

Prim. sbh. *vȍdomār* (ARj XXI, 244, po Hirtzu), dial. istr. v Premanturi *vȍdomar* (Filipi, l. c.) poleg *vodoban* (ARj XXI, 242, po Kolombatoviću). Verjetno nastalo po haplologiji iz **vododomьcь* (**vododomar'ь*), kar je lahko kompoz. iz **vodā̃* in **dȍmъ*. Vodomci namreč gnezdijo le v erodiranih obrežnih stenah, v katere si izkopljejo pribl. meter dolg poševen rov. Drugače Bezlaj, OJ VI, 59, ki domneva, da je beseda po naslonitvi na *vóda* nastala iz *vẹ́domec* »čarovnik«. M. S.

vofotáti, *-âm* in *-ọ́čem* (v. impf.) »prhutati s krili (o velikih pticah)« (Miklošič).

Disimilirano iz *fofotáti*, *-âm*, *-ọ́čem* (impf.) »isto« in »brbotati (o kropu)«, kar je dem. od *fofȍt* »udarec s krili« iz onomat. *fof*. Prim. iz onomat. **fъf*, ki posnema nerazumljivo govorjenje, csl. *fъfati* »blaesum esse, nejasno govoriti«, sln. *fafljáti*. Glej tudi *fafljáti*, *fufnjáti*. M. S.

vogríca (f.) »Vimba vimba«, pri Freyerju, Fauna, 48: kranj. *vogríza* »Cyprinus abramis vimba«; sin. *kocẹ̑lj*, pri Freyerju *kozél*.

Erjavec, LMS 1882–83, 282, navaja tudi *ogríca* »Abramis vimba« (ljubljanska okolica) in na str. 287 primerja hrv. *ugarak* »vrsta morskega polža« (ter dalje sb. *ogàrina* »pogorišče«, *ògariti* »umazati z ogljem«). Hrv. poimenovanja morskega polža »Trochocochlea« so še *ogrc*, *ogrč*, *ugrc*, *ugarc*, *ugârk*, *uvrčič*, *grc*, *grč* (Vinja, JF II, 141). Skok II, 548, jih kakor jit. *grio* »trd (o čičeriki, ki se noče skuhati)« izvaja iz gr. ἀγρικός »divji«, isti III, 538, pa primerja r. *úgor* »ogrc«, sln. *ộgrc*. Vinja, l. c., ima besedo za temno. Ni jasno, v kakšni zvezi bi bila lahko poimenovanja za tega malega morskega polža in podusti podobno sladkovodno ribo, ki ima v času drstenja temnejši gobček in oranžne plavuti. Nejasno, brez znanih paralel. Tvorbe na *-ica* so najpogosteje dem., lahko so deadjektivni s., npr. *belíca* »belkasta žival«, tudi »Leucaspius delineatus«, movirane tvorbe, npr. *volčíca*, *kraljíca*, ali besede, ki pomenijo nekaj podobnega kot osnovna, npr. *vedríca*, *borovíca* »brin«. Nobena od slov. osnov **ǫg(ъ)rъ* »ogrc, ličinka«, **ǫgor'ь* »jegulja« in **Ǫgъrъ* »Oger« semantično ne ustreza. Morda prvotno **modrica* s tabuističnim *m-* → *v-* (občutenim kot proteza, zato delno *Ø-*) in s prehodom *-dr-* > *-gr-* kakor v *ogrce* »jedrce«. K semantični motivaciji prim. n. *Blaunase*, niz. *blauwneus* »Vimba vimba«. M. S.

vộhati, *-am* (v. impf.) »odorari, olfacere, praesagire«, v kompoz. *po-*, *za-*, *iz-*, *pre-v.* (pf.), *vohljáti*, *-âm*, *vohnẹ́ti*, *-ím*, *vohnjáti*, *-âm* (impf.) »schnüffeln«; subst. *vộh*, *-a* »sensus odoris«, *voháč*, *vộhavec*, *vohâvs*, *vohộn*, *vohûn* »kdor vohlja, špijon«, denom. *vohúniti*, *-ûnim*, *vohunáriti*, *-ârim* (impf.) »špijonirati«, *vộhlja* »človek, ki vsepovsod svoj nos vtakne«; v 18. st. *vohati* »odorare« (Kastelec-Vorenc), *voham* »rieche«, *vohon* »Spurhund« (Gutsmann).

Prim. csl. *ǫchati*, *-ajǫ* »odorari«, *ǫchnovati* »isto«, *ǫchanije* »olfactus«, hrv. kajk. *vôhati*, str. *uchati*, p. *wąchać* »vohati«, plb. *vǫ́sat* »vohati, oddajati vonj« z nejasnim *š* (Miklošič, 222; Polański, SEDP VI, 1043 s.). Psl. **ǫ̑chati* je s sufiksom **-cha-* (prim. **jachati*, **machati*) tvorjeno iz ide. **anH₁-* »dihati«, kar je znano v sti. *ániti* »dihati«, gr. ἄνεμος »sapa«, lat. *animus* »duh, duša«, *anima* »sapa, duša«, *hālāre* »dihati« < **anHs-lā-*, stir. *anál*, kimr. *anadl* »sapa«, got. *uz-anan* »izdihniti«, arm. *holm* »veter« (Vaillant, Gr. comp. I, 185). Manj verjetno je *-ch-*jevski element posledica mešanja s psl. **duchati*, **dychati* (Skok III, 615; Pokorny, 38). Glej tudi *vộnj*. M. S.

vộhrn (adj.), f. *-a* »skop«, s. *vộhrnik* (m.) »skupuh«, notr. tudi »steklenica za slatino« (zaradi ozkega vratu), *vohrnȋja* »skopuštvo«, tudi *ohrnȋja* »isto« (SSKJ III, 350), kor. obir. *wò:χarən* (Karničar, Obir, 258), gor. *vộhərən* »skop«, *vohrnȋja* »skopuštvo«, črnovr. *ûəχarn̥* »skop«, v 16. st. *vuher* »foenus, ufura«, *uuhrar* »foenerator«, *buhernik* »foenerator«, *vuhrati* »aerufcare« (Megiser), v 17. st. *ohernjo triba, boge sijrote golufa*; *ohernik*, *Hoherniki* (Janez Svetokriški), v 18. st. *uhernik*, *Buhernik* »kateri na uher pofojuje, foenerator«, *uherni danár* »pecunia usuraria«, *uhernia* »foeneralia, dobizhik, interusurium«, *uherški* »usurarius« (Kastelec-Vorenc), *voher* »Wucher; obrieſt«, *vohern*, *voherſki* »wucherlich«, *vohernik*, *vohrar*, *vuhravez* »Wucherer; kamatnik, oshurnik« (Gutsmann).

Tvorjeno iz *voher*, *vuher* »obresti, oderuški dobiček« (prim. zgoraj zapise iz 16. in 18. st.), kar je prevzeto iz srvn. *wuocher* »dobiček, (pretirane) obresti, oderuštvo« (Pleteršnik II, 782; Striedter-Temps, DLS, 246). Iz tega je tudi hrv. *ȕhār*, *ȕvār* »korist, dobiček«, star. »obresti«, *uharan* »koristen«, kar Daničić, Osnove, 54, po njem ARj XIX, 362, in Skok I, 655, napačno povezuje s *hâr* »milost, darilo, naklonjenost, skrb« < srgr. χάρις »naklonjenost, milost, zahvala«. M. S.

vȍj I (m.), g. *vója* »boj« (pkm.), po č. zgledu tudi »armada«, v. *vojeváti (se)*, *-ûjem (se)* »bellare« (Caf, vzh. avtorji), *vộjstvo* »armada«, *predvȍj*, *-ója* »prednja straža, prednja četa« (Janežič), adj. *vójen*, *-jna* »Kriegs-« (notr.), *vojȋnski* (Levstik), *vojevȋt*, *-a* »kriegerisch«; semkaj morda tpn. *Vộjnik*, l. 1165 *de Hoheneke*, 1173 *Hohnec*, pribl. 1175 *Hohenekke* (Skok, JA XXXVII, 86; Bezlaj, SVI II, 308; drugače, iz **Chvojьnik* izvaja Pintar, Lj. zvon 1912, 49).

Prim. csl. *voj* »bellator, miles« in »exercitus«, *vojinъ* »miles«, sbh. *vojèvati*, *vòjujēm* »bellare«, *vòjnīk*, g. *vojníka* »miles«, mak. *vojuva* »bellare«, *vojnik* »miles«, blg. *vojúvam* »bellare«, *vojník* »miles«, r. *vóin* »miles«, *voevátь* »bellare«, str. *vojinъ* »vojak«, pl. *voji*, ukr. *vój*, *-u* »bellum; vojna, bitka«, *vóïn* »miles«, br. *vóin* »miles«, *va-*

javácь, *vajûješ*, p. *woj*, *wój* »bojevnik, vojščak« (Brückner, 629), *wojować* »bellare«, č. *voj* »vojaški oddelek«, *vojín* »vojak, prostak«, slš. *voj* »vojaški oddelek«. Psl. **vòjь* »boj« > »vojak« > »vojaški oddelek« (sln. akcent je sekundaren, prim. *bòj* = sbh. *bój*, g. *bòja* < **bòjь*; a. p. c potrjuje adj. **vòjьskъ*) je nomen agentis < nomen actionis (ki se še ohranja v sln. in ukr.) < ide. **u̯ói̯Ho-* »iskanje, zasledovanje«, prim. lit. *výti*, *vejù* »gnati, zasledovati«, iter. *vajóti*, lot. *vajât* »zasledovati, stiskati, nadlegovati«, sti. *véti* »obrniti se k, prizadevati si, stremeti, zasledovati«, av. *vaēiti* »zasledovati«, lat. *vīs* »hočeš«, *via*, osk. *víú* »pot« < **u̯ei̯Hā*, gr. (F)ἵεμαι »stremeti«, srkimr. *gwyn-* »ropati, pleniti«, stnord. *veiþr* »lov« iz ide. baze **u̯ei̯H-* »strmeti, stremeti, zasledovati« (Miklošič, 393; Trautmann, BSW, 345 s.; Vasmer I, 215; Fraenkel, 1267, 1185; LIV², 609). Možnost, da psl. nomen agentis izvira iz **u̯oi̯Hó-*, nomen actionis pa iz **u̯ói̯Ho-*, ni dostopna kontroli. Glej tudi *vọ́jvoda*, *vójska*, *voják*, *vojárin*, *vójna*. M. S.

vòj II (m.), g. *vója* »vodja« (pkm.), nekdaj širše, prim. v 16. st. *is tebe mi pride Voij kateri bo moiga Folka Israela Goſpud* (Krelj); tudi »ženinov spremljevalec« (notr.).

Prim. stcsl. *voždь* »dux«, sbh. *vȏđ*, *-a*, blg. *vóžd(ъt)* (iz csl.), str. *vožь* (r. *vóždь* je iz csl.), p. *wódz*, g. *wodza* »vodja, poveljnik«. Psl. **vod'ь̍* je nomen agentis k **vestí*, **vȇdǫ* »voditi«, ki pa verjetno ne kaže na **-i̯u*-deblo (tako Meillet, MSL XX, 99), temveč na tematizirano **u̯odhi̯ó-*, kar je nastalo po paradigmatski izravnavi iz amfikinetičnega *i*-jevskega nom. sg. **u̯ódhōi̯*, g. **udhi̯és*. Vprašanje, ali je amfikinetična paradigma tu prvotna, ni rešeno, saj na prvotno proterokinetično fleksijo kaže gr. τρόχις, -εως »sel, tekač« (k τρέχω »teči«) < **dhróghi-s*, *-ei̯(o)s*. Možno je tudi, da je psl. **vod'ь̍* že nomen actionis od **vodíti*, prim. tako domnevno jslov. **žul'ь̍* iz **žulíti*. Dalje glej *vésti I*, *vodíti*. M. S.

-vòj (m.), g. *-vója*, samo v kompoz. (ki so pomensko skladni s kompoz. v. *-víti*) *navòj* »Weberbaum, Winde«, *obvòj*, *ovòj* »obveza, ovit trak, embalaža«, *povój*, *povòj* »obveza, ovit trak (tudi kot plenice)«, *prevòj* »Strähnenband« (drugo je *prevòj* »Ablaut«, kar je iz hrv. *prijévoj* »prevoj«, umetne tvorbe T. Maretića iz v. *prèviti* »menjati glas, zavijati z glasom«, glej *víti II*), *razvòj* »Entwicklung«, *vzvòj* »vijačni navoj«, *zavòj* »zvitek, pajčolan, krivina, ovinek, navoj, porajkelj«, dem. *zavôjec*, *-jca*, *zavôjek*, *-jka*, *zavọ́jček*, *-čka*, *povọ́jek*, *-jka*, *povộjec*, *-jca*, *povộjček*, *-čka*, *povộjčič*, *-a*, adj. *zavójen*, *-jna*, iz tega *povộjnica* »Faserhaut, fascia« in »darilo ob rojstvu, povitju«, *ovọ́jnica* »Hülle, Umschlag«; v 18. st. *ena pas ali povai* »cestus«, *pas, povai, podproh* »cinctus«, *povai* »fascia, strophium«, *povaiz* poleg *podvesiza* »fasciola« (Kastelec-Vorenc), *povoj* »Fätsche, faſcia«, *povojnèk* »Turbant, cidaris« (Pohlin), *povoi* »Windel, Fatsche«, *povoinik* »Turbant«.

Prim. csl. *zavojь* »gyrus«, *povojь* »fascia, lentiamentum«, sbh. *vȍj*, g. *vȍja* »vrsta pri spletenem plotu, Schicht, stratura«, *závōj*, *-oja* »obveza, povoj, zavoj«, *pòvōj*, *-oja* »dolg trak, v katerega povijajo dojenčka«, čak. *pōvȍj*, *-ȍja*, mak. *povoj*, blg. *povój* »isto«, r. *navój*, *-a* »navoj pri statvah«, *povój*, *-a* »pletenina, vrhnja onuča, žensko pokrivalo v obliki zavitega kosa tkanine, slak«, ukr. *povíj*, *-óju* »Lycium barbarum, Polygonum dumetorum«, br. *pavój*, *-u* »neka rastlina«, p. *powój*, *-oju* »slak«, dial. »klin, ki povezuje jarem s soho« (Karlowicz, SGP IV, 313), č., slš. *závoj*, *-u* »pajčolan, koprena, tančica«. Psl. **vòjь* (**pȍvojь* in **povòjь*, sln. kaže na g. **povojà*) < **u̯oi̯Ho-* je nomen actionis (> acti) v. **vьjèšь* < **u̯éi̯He/o-* (Trautmann, BSW, 346; Vasmer II, 381; Machek², 692). Glej tudi *sovòj* in dalje *víti I*. M. S.

voják (m.), g. *-a* »soldat, miles«, pejor. *vojâkar*, *-ja*, f. *vojákinja* »vojakova žena«, adj. *vojáški* »militaris«, abstr. *vojâštvo* »Militärwesen, Militärstand, Militär«, *vojâšnica*, star. *vojâščnica* »kasarna«; dial. kor. obir. *wujá:q* (Karničar, Obir, 235).

Prim. hrv. *vòjāk*, *-áka* (< vojvod. slš. (?)), r. *vojáka* (m.), ukr. *vojáka*, br. *vajáka*, p. *wojak*, č. *voják*, slš. *vojak*, gl., dl. *wojak*. Psl. **vojakь̍* je tvorjeno iz **vòjь* »vojak« > »vojaški oddelek« (Machek², 696; Schuster-Šewc, HEWb., 1641). K besedotvorju prim. **svojakь̍* > sln. *svák*, *čudák* ipd. Dalje glej *vòj I*. M. S.

vojárin (m.), g. *-a* »vodja, vojskovodja«, v 16. st. *vojarin* »dux militum, voivoda, ein hauptman, oberster« (Megiser), tudi *vojáren*, *-rna*, v 18. st. *vojaren* »dux, ductor, viuda, capitán« (Kastelec-Vorenc), v 18. st. *vojâr* »Herrscher, rector«, *vojarn* »herrschend, regens«, *vojarèm*, *vojariti* »herrschen, regere, dirigere« (Pohlin), *vojar* »Herrscher«, *vojarim* »herrsche« (Gutsmann).

Prim. gl. *wojerski*, star. *woiarski* »vojaški«, dl. *wojaŕ* »vojščak«, *wojarski* »vojaški« (Schuster-Šewc, HEWb., 1641). Izpeljano iz psl. **vòjь* »vojak« > »vojaški oddelek« s sufiksom **-ar'ь*, ki tvori poimenovanja poklicev (prim. **rýbar'ь*) in individualizirajočim **-inъ*, ki v sln. zaradi moderne vokalne redukcije sovpada z **-ьnъ*. Ta beseda verjetno ni v nobeni zvezi z r. *bojárin* »visok plemič« (str., stcsl. *boljarinъ* je naslonjeno na *bolьjь*), kar je verjetno izposojeno iz neke turš. predloge (o tem Vasmer I, 114 s.). Dalje glej *vòj I*. M. S.

vòjd (m.), g. *vójda* »starešina, namestnik, varuh, oskrbnik, (pravni) zagovornik« (Potočnik pri Cigaletu, Janežič), *vojdáč*, *-a* »napeljevalec, Rädelsführer« in »vodilna žival v tropu« (Vodnik pri Cigaletu), semkaj verjetno *vộjda* »velika deklica« (Železniki) (drugače, iz **vo-jêda* izvaja Bezlaj, Eseji, 143), cgn. *Vogt*, *Vojdič*; varianta z *a*-jevskim vokalizmom, *vâjd*, *-a* »vojd« (Miklošič, Murko, Janežič), adj. *vâjdski* »Vogt-«, abstr. *vâjdstvo* »varstvo, branilstvo«; v 18. st. *vajd*, *vâjda* »Pfleger, prætor« (Pohlin), *vaid*, *vaida* »Pfleger, Vogt« (Gutsmann) je verjetno posledica križanja z *vâjda* (Štrekelj, Lwk., 72).

Kakor star. č. *fojt* »sodnik, starešina«, val. »premožen svobodnjak« in slš. *fojt* »župan, sodnik« (Machek², 145), p. *wójt* »občinski starešina, upravnik«, dial. *fójt*, prevzeto iz srvn. *voit* poleg *voget*, *vogt*, *vout* »zagovornik, zaščitnik; gospod, kralj, knez, knezov namestnik, prefekt, pomemben uradnik« > nvn. *Vogt*, srn. tudi *faid* »vojd« (Štrekelj, l. c.). Izvajanje direktno iz n. *Vogt* (Miklošič, 393) fonetično ni upravičeno. Domneva o izvoru te besede v **vòjevoda* (tako Pleteršnik II, 782) zaradi kratkega *o*-jevskega vokalizma ni vzdržna. Slednje je dalo v sln. po kontrakciji *vevộda*, *viuda*. Srvn. *voget* < stvn. *fogat* je prevzeto iz srlat. *vocatus* < klas. lat. *advocātus* »pravni svetovalec, pravnik, pravni zastopnik, odvetnik«, kar je pas. ptc. pf. glagola *advocāre* »poklicati zraven« (Kluge²², 767). M. S.

vộjka (f.) »vajet« (Murko, Caf, Miklošič, bkr., pkm.), vzhštaj. tudi »krajša vrv«, *vọ́jica* »vajet« (Caf), *vója* »vodenje« in »vajet« (Caf), gor. tudi *vòj*, g. *vója* »vajet«.

Prim. sbh. *vòdice* »vajeti«, dial. *vojke* (Žumberak), *voćke* »isto« (vse f. pl.), r. *vožžá, vozžá*, pl. *vóžži*, ukr. *vížka*, pl. *vižký, -žók*, br. *vóžka*, pl. *vóžki*, p. *wodza* (f. pl.) »jermen, ki gre od uzde do vratu, vajet«, slš. *vodzka, vôdzka* »vajet, uzda« (Kálal, Sl., 776). Izhajati je treba iz variant **vòd'ьka, *vod'íca* in (za r. *vožžá* ter morda sln. *vója*) iz **vod'ьjã*, akz. **vòd'ьjǫ* k **vestí*, iter. *vodíti* (Miklošič, 376 s.; Vasmer I, 213 s., ki rekonstruira **vod-i̯a*). Prehod med debla na *-i̯ā* je razviden v sorodnem lit. *vãdžios* (f. pl.) »vajeti« (lot. *važa* »veriga, trak«, pl. *važi, važas* »vajet, povodec«), kjer pa ni izključeno, da gre za postverbal iz iter. *vadžióti* »voditi«. Tvorbe z različnimi sekundarnimi suf. verjetno kažejo na mlado tematizacijo iz osnove, ki je sodila v neko izginulo paradigmo, verjetno v tipa *deví*. To lahko rekonstruiramo kot psl. **vod'í*, g. **vod'ę* »vodenje« > »jermen za vodenje konja« = »vajet« in besedotvorno primerjamo abstrakta sti. *śácī* »moč«, gr. φύζα »beg«, lat. *aciēs* »ostrina«. Dalje glej *vésti I, vodíti, vǒj II*. M. S.

vójna (f.) »bellum«, izpričano od 19. st. dalje.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, csl. *vojna*, sbh. *vójna*, mak. *vojna*, blg. *vojná*, r. *vojná*, akz. *-ú*, ukr. *vojná, vijná*, br. *vajná*, p. *wojna*, č. *vojna* »isto« < **vojьnã*, kar je v f. substantivizirani adj. **vòjьnъ* k **vòjь* »vojak« > »vojaški oddelek« (Vasmer I, 216; Machek[2], 696). Dalje glej *vǒj I, vójska*. M. S.

vójska (f.) »exercitus, bellum«, *vôjskar, -ja, vojščák, -a*, pkm. *vojščân, -ána* »miles«, adj. *vojskǫ́ven, -vna, vójsken, -kna* »militaris, bellī«, pkm. *vojščânski* »militaris«, v. *vojskováti (se), -ûjem (se)* (impf.) »bellare«, kompoz. *vojskovǫ̀d, -ǫ́da* »Heerführer, Feldherr«, *vojskovǫ́dja* (m.) »Feldherr«, *vojskovǫ̂dstvo* »Heerführerschaft«; dial. *u vǫ́jskə* (Bled; Ramovš, Zbrano delo I, 81), kor. obir. *wó:jsqa* (Karničar, Obir, 258), goriš. *wì:ska* (Šmartno v Brdih; Logar, DJR, 265; k vokalizmu prim. tam *wì:stər* < *ǫ́jster*); v 16. st. *voiſkouati* (Trubar; Rigler, Začetki, 28), *voiska* »bellum«, *voiskovati* »bellum gerere«, *voiſhzhak* »bellicoſus«, *vojszhak* »miles« (Megiser), v 17. st. *voiſca* »guerra«, *voiſcouat* »guerreggiare« (Alasia), *vojska, vojskouati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vojska* »exercitus, bellum«, *vojshâk* »Kriegsheld, athleta« (Pohlin), *voiſka* »Kriegsheer, Krieg«, *voiſhak* »Kriegsherr, Feldfürst« (Gutsmann); tpn. *Vǫ́jsko* (pri Vodicah) z akcentom po prep. zvezi *na Vǫ́jskem*; *Vojskǭ, na Vojskēm* (pri Šmarju pri Jelšah), l. 1499 *Woyska*.

Prim. stcsl. *vojьska* »exercitus«, csl. tudi *vojьsko* »isto«, adj. *vojьskъ* »bellicus«, sbh. *vójska*, akz. *vôjsku* »exercitus« in »ljudje«, mak. *vojska* »exercitus, bellum«, blg. *vojská* »exercitus«, r. *vójsko* »isto«, ukr. *víjsьko* »isto«, p. *wojsko*, stp. tudi *wojska*, akz. *-ę* »exercitus« (Brückner, 629), č., slš. *vojsko* »isto«, stč. *vojska* »sila, moč«. Psl. **vojьskã* je v kolektivni, **vòjьsko* pa v n. substantivizirani adj. **vòjьskъ* »vojaški«, ki je tvorjen iz **vòjь* »vojak« > »vojaški oddelek«. Iz tvorbe z individualizirajočim suf. **vojinъ* je enako tvorjeno gl. *vojnsko* »armada«. K besedotvorju in akcentu prim. psl. **mǫ̂žьskъ* iz **mǫ̂žь*, k substantivizaciji kolektivne oblike prim. *gospóska* < **gospodьskã* (Miklošič, 393; Vasmer I, 216; Machek[2], 696; Schuster-Šewc, HEWb., 1642). Dalje glej *vǒj I*. M. S.

vǫ̂jvoda (m.), g. *-e* »dux«, gor. *vivǫ̂da* »isto«; k temu f. *vǫ́jvodinja, vǫ̂jvodina* »ducatus«, adj. *vǫ́jvodski*, f. *-a*, *vǫ́jvodstvo* (n.) »imperium«. Pri Pleteršniku II, 783, je to gradivo predstavljeno z vzglasjem *vój-*, ki je historično upravičeno le, če izvira iz slov. sinkopirane oblike **vojvòdъ* < **vojevòdъ*. Sem cgn. *Vivoda, Vevoda, Vojvoda*, tpn. *Vivod, Vivoda, Vivodina*. V 16. st. *viuda* »princeps« poleg *vajvoda* »Hauptmann, dux militum« (Megiser, 1592) in v 17. st. *voivoda* »dux militum« (isti, 1603), pri Hipolitu 1× *vájvoda*, sicer *vívuda* (kar je lahko kontrahirano iz **vòjevoda* in ne **vojevòda*, kot je menil Ramovš, Hgr. II, 140, ki je imel to Hipolitovo obliko za napako), v 18. st. *viuda, vivodſtvu* poleg *vaivoda, vaivodstvu* (Kastelec-Vorenc), *vajvod, vajvoda* »Heerführer, Fürſt« (Pohlin), *vaivoda* »Herzog« (Gutsmann), v 19. st. v Vodnikovem rkp. slovarju prevladuje oblika *vajvod* poleg 2× izpričane *vajvoda*.

Prim. stsb. *vojevoda* (Daničić), blg. *voevòda*, r. zastar. *voevóda*, ukr. zastar. *voevóda*, p. *wojewoda*, kašub. *wojewoda* poleg hrv. cgn. *Vivoda* (Istra, 16. st), tpn. *Vivodina* »kraj v Jastrebarskem kotarju«, č. *vévoda*, plb. *våvådə* < **vovoda* < **vojevoda* (Polański, SEDP II, 955 s.) in hrv. *vȍjvoda* »dux« (Belostenec, Vrančić, Mikalja, Habdelić, Vitezović, Della Bella), pri čemer je najstarejša zabeležba take oblike izpričana že v 13. st. (ARj XXI, 277), stsb. *voivoda* (Daničić), mak. *vojvoda*, blg. *voivòda*, br. *vajvóda*, slš. *vojvoda*, gl., dl. *wójwoda*. Iz slov. je izposojeno lit. *vaivadà, vaivoda*, tudi lot. *vaivads* (Fraenkel, 1185).

Psl. **vojevòdъ* (m.) »dux« < *»kdor vede/vodi vojake« (→ f. **vojevodýni* v sln. *vojvodínja*) in k temu kol. **vojevòda* je deverbativni kompoz. tipa **vodo-nòsъ* »kdor nese vodo« iz subst. **vòjь* (m.) »vojska« in v. **vestí, *vedèšь* »ducere«. Ob kontrahiranih oblikah v sln. (gor. *vivǫ̂da, viuda* (Megiser), hrv., č. in plb. so oblike z izhodiščem **vòjvoda* lahko nastale po sinkopi sredinskega **e* v zaporedju treh odprtih zlogov (o tem Furlan, Škrabčeva misel II, 177). Škrabec, JA XIV, 1891, 329, je sln. oblike tipa *vájvoda* razlagal z ljudskoetimološko naslonitvijo na iter. *vájati* k *vodíti*, vendar so lahko tudi dial. refleksi z *ai̯* za **ē* < **òje*. Dalje glej *vǒj I* in *vésti I*, pa tudi *vâjda, vivodníca*. M. F.

vȍl (m.), g. *vóla* in *volû* »skopljen bik, Ochs« in »neumen, nedomiseln človek«, g. du., pl. tudi *volí*; dem. *volȋč, -íča, volîček, -čka, volîčič, -a, vóle, -ta, vôlej, -a, vôlek, -a* in *-lka*; *bóžji vólek* »pikapolonica, Coccinella septempunctata« in »hrošč zlatokrilec, muren, rogin« (o tem Šivic-Dular, Traditiones XXVI, 63 ss.), prim. gl. *pólski wol* »rogač«; adj. *vólov, -a, volǫ́vji, volǫ́vski*, iz te osnove subst. *volǫ́vina* »volovo meso, volova koža« in »neka trta« (po volovskih očeh) (dol., bkr., Brkini), »Urbanitraube« (Miklošič), *volǫ̂včan, -a* »Centaurea pratensis«, *volǫ̂vjak, -a* »volovski iztrebek« in »trta blaues Ochsenauge; Anthemis tinctoria«, *volǫ̂vnik, -a* »hlev za vole, neka vinska trta«, *volǫ̂vnjak, -a* »isto«, *volǫ́vščina* »neka vinska trta«, *volovščák, -a* »Ochsenweide«, *volǫ́vščica* »jalova telica«; *volár, -ja* »volovski pastir; kmet, ki le z voli kmetuje, trgovec z voli«, dem. *volárče, -ta* (n.), f. *voláríca*, semkaj tpn. *Volarje*, l. 1377 *villa de Vallarsa, villa de Volaria*, cgn. *Volarič* (Bezlaj, SVI II, 309), *volarȋja* »pašnik, kjer se pasejo voli« (notr.), v. *voláriti, -ârim* (impf.) »biti volovski pastir, trgovati z voli«; dial. kor. obir. *wə̀w*, pl. *wól* (Karničar, Obir, 30, 60, 113), gor. *vȍu̯*, g. *vóla*, črnovr. *wȍu̯*, g. *wǫ̂la* (Tominec, 231), jnotr. *vȍu̯*, pl. *u̯ǫ̂li*, instr. *z ûlį* (< **vòly* z akcentom po lok. **volě̀chъ*; Rigler, Jnotr. gov., 36, 38, 126), rez. *wǫ́l*, g. *wolé*, du. *wolé*, pl. *wolǫ́wji*, g. *wulúw* (Steenwijk, SDR, 330); v 16. st. *vol* »bos, ochs« (Megiser), g. *vollu* (Trubar), v 17. st.

vou »boue« (Alasia), *vol* (Janez Svetokriški), v 18. st. *voll* »bison, bos« (Kastelec-Vorenc), *vól* »Ochs, bos«, *volâr* »Ochsenhändler, boarius, bubulcus« (Pohlin), *vol*, *vou* »Ochs«, *volar* »Ochsenknecht« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *volъ*, g. *volu*, du. *voly* »bos«, adj. *voluj* »bovis«, sbh. *vô*, *vôl*, g. *vòla*, adj. *vòlujī*, hrv. čak. *võ*, g. *volȁ* (Vrgada), nom. pl. *vȍli*, instr. *volȉ* (Susak), nom. pl. *volȉ*, g. pl. *vȍlih* in *volóv* (Hvar), adj. *volȕji*, *volȉji*, mak. *vol* »Bos taurus«, blg. *vól*, pl. *volóve*, *vóla*, r. *vól*, g. *volá*, ukr. *víl*, g. *volá*, br. *vól*, g. *valá*, p. *wół*, g. *wołu*, č. *vůl*, g. *vola*, stč. *vól*, slš. *vôl*, g. *vola*, gl. *woł*, *-a*, dl. *woł*, *-a* in *-u*. Psl. **vòlъ*, g. **volȕ*. Meillet, Ét., 242, povezuje s psl. **velь̏* »velik« in domneva prvotno »velika žival« v nasprotju z gr. μῆλον »drobnica« k psl. **mâlъ*, stvn. *smal*. Meillet, l. c. v oklepaju povezuje še z lat. *valēre* »biti močan«, k pomenu prim. sti. *mahiṣá-* »velik, močan, mogočen« in substantivizirano »bivol«. Mladenov, 75, misli na sorodstvo s p. *wołać* »klicati« in semantično primerja **býkъ* ob **bučáti*, **bykati* »rjuti«. Oštir, Beitr., 79, Etnolog IV, 16, primerja gr. (< trač.) βόλινθος·βόνασσος. Machek[2], 703 s., LF LV, 151, domneva sorodstvo s sbh. *vòlja* (Skok), *vȍlja*, *vólja* (Rečnik SANU II, 779), č. *vole* »golša pri pticih« < **vol'ā́* in dalje z n. *schwellen* »oteči« (glej *vôleki*). Tudi primerjava z oset. *gal* »bik, vol« ne ustreza, saj je to prek kavk. jezikov iz perz. *kal* »bik«, kar povezujejo s sti. *gavala-* »bivol« (Abaev I, 506). Grubor, JF VIII, 13 s., poudarja, da **volъ* pomeni samo »skopljeno moško govedo«, da so bike nekdaj skopljali s podvezovanjem ali s stiskanjem semenovodov z razcepljenim kosom lesa. Zato besedo izvaja iz ide korena **u̯el-* »stiskati«, prim. gr. εἴλω »stiskati, pritiskati«. Prvotni pomen naj bi bil torej »stisnjenec, kastriranec; compressis testiculis«. Soglaša Trubačev, Nazv. život., 44, ki pritegne še r. *valjátь* »kastrirati«, dial. *vál* »kastriran bik«, *valušók* »isto«, *váluch* »koštrun«. Težava pri tej razlagi je dejstvo, da imajo substantivna deverbalna *u*-jevska debla praviloma aktivni pomen, npr. sti. *mandú-* »vesel« poleg *mand-* »veseliti se«. Zato se zdi verjetno, da je **volь̏* sprva adj. s pomenom »skopljen, stisnjen«, ki je do v. **volíti* (→ **val'ā́ti* »kastrirati«) v enakem razmerju, kot je **kortь̏* »kratek« (→ **kórtъkъ*) do **(s)kert-* »rezati«, psl. **kortíti* »krajšati«. Glej tudi *volûhar*, *volộvčan*. M. S.

volčâj (m.), g. *-a* »gnojni stržen, Eiterstock« (Jarnik), v 18. st. *vovzháj* »Eyterstock, glandula« (Pohlin), *vouzhai* »Eiterstock« (Gutsmann), semkaj *volčájec*, v 18. st. *volzhaizi ali bišgavke na fvinîah* »glandium« (Kastelec-Vorenc) in *volčȋč*, *-íča* »vnetje na živalski koži, parkljih ali v grlu, prisad«, kor. obir. *wó:wčəč*, *-í:ča* »katar prebavnih organov, šuštavec, Rauschbrandt« (Karničar, Obir, 259), adj. *vólčičav* »obolel za prisadom (o živalih)«, dial. notr. *vólščev*.

Dem. iz *vộlk* (prim. *otročâj* iz *otrȍk*), kar tvorbeno sovpade s poimenovanji bolezni, ki so prvotno deverbalna nomina actionis, npr. *prhljâj*, *priščâj*, *izpuščáj*. K tvorbi in pomenu prim. še *metljâj* < **metъl'ajь* poleg **metýl'ь* in **metűl'ь*; iz »volk« še n. *Wolf*, kar ne pomeni samo »intertrigo, attritus« (kakor lat. *lupus*, glej *vộlk II*), temveč tudi druge, težko opredeljive kožne bolezni. V n. virih 16.–18. st. se *Wolf* omenja skupaj s *Fistel*, *Herpen*, *Krebs* (Grimm, Wb. XIV/2, 1250). Ime bolezni je mogoče razumeti kot metaforo *»kar grize«, podobno kot morda tudi *rȁk*, lat. *cancer*, gr. καρκίνωμα »bolezen rak« ob καρκίνος »žival rak« in »rakasta oteklina«. Dalje glej *vộlk I–II*. M. S.

volčíca (f.) »lupa«, v 16. st. *vulzhiza* »lupa« (Megiser), v 18. st. *vouzhiza ali volzhiza* »lupa« (Kastelec-Vorenc), *vouzhiza* (poleg *voukinja*) »Wölfin« (Gutsmann).

Prim. sbh. *vȕčica*, mak. *volčica*, blg. *vъlčíca*, r. *volčíca*, ukr. *vovčícja*, br. *vaŭčíca*, p. *wilczyca*, č. *vlčice*, slš. *vlčica*, gl. *wjelčica*, dl. *wjelcyca*. Psl. **vьlčíca* < **u̯l̥kᵘíH-kā* je z dem. sufiksom tvorjeno iz ide. **u̯l̥kᵘíH-*, g. **-íH-es* (kar je f. k **u̯ĺ̥kᵘo-* »volk«), prim. sti. *vr̥kī́s*, g. *vr̥kíyah* > *vr̥kyàh* »volčica« (Lohmann, GuS, 21, 33, 67), stnord. *ylgr* »volčica« < **u̯l̥kᵘ-íH-s* z *g* < *k* po izgubi labialnega elementa v konzonantni skupini *-lkᵘi̯-* > *-lki̯-* v stranskosklonskih oblikah, npr. g. stnord. *ylgiar* < **u̯l̥k-i̯ā́s*, prenarejenih po tipu *devī́* (Klingenschmitt, LUI, 133). Lit. *vìlkė* »volčica« < balt. **u̯ílkii̯ā* je lahko produkt križanja med **u̯ílkā* (tip balt. **u̯árnā* > lit. *várna*) in **u̯ilki+ā*; prim. tudi lit. *álnė* »košuta« (= psl. **ȍlni*), kjer *a*-jevski refleks dokazuje vrddhi po prehodu ide. *o* > balt. *a*. Druga možnost za *vìlkė* in *álnė* je izpeljava iz ženskih oblik adj. **u̯ī́lka-* »pripadajoč volku«, **ālna-* »pripadajoč jelenu«, pri katerih je dolgi vokal nastal v balto-slov. zaradi vrddhija. F. k temu se je pregibal po tipu *devī́-*. Paradigma tipa *vr̥kī́* je v lit. *vìlkė* in *álnė* lahko uvedena analogno po drugih poimenovanjih samic. Dalje glej *vộlk I*. M. S.

volčȋn (m.), g. *-a* »Daphne« (Cigale, Janežič, Miklošič, Tušek), tudi *volčník* »Daphne mezereum« (Rodik; Erjavec, LMS 1875, 222), *volčjak* »isto« (Petauer, LRB, 173).

Prim. r. *volčnik* »Daphne mezereum«, ukr. *vovčýnecь* »Daphne mezereum« in »Euphorbia«, *vóvčnyk* »Daphne mezereum«, br. *vaŭčýnec* »isto«. Prvotno **vьlčinъ* je tvorjeno iz **vȏlkъ* »lupus«, verjetno prek adj. **vьlčinъ* < **u̯l̥kᵘ-ei̯no-* (br. *vaŭčýn* »volčji«), prim. k tvorbi *češmîn*, *bogatîn*, *kosmatîn*, k semantični motivaciji še n. *Wolfsbast*, dobesedno »volčje ličje«, kar je kalkirano v sln. *ovčje ličje* (navaja Petauer, l. c.), sbh. *vučja lika*, *vučje liko*, r. *volčьje lyko*, č. *vlčý lýko*, prim. dalje blg. *vъlča jagoda*, *vъlča žila*, r. *volkoboj* »isto«. Strupene rastline so pogosto poimenovane po volku, prim. sln. *volčja češńja*, n. *Wolfsbeere* »Atropa belladona« (Marzell, Wb. Pfln. II, 39), sln. *volkóvka* »Aristolochia clematitis«, *volčníca* »isto« (in »slez, Malva«, ki pa ni strupen). Sln. *bohkov les*, *božji lesek*, *božje drevce*, *jezusovo drevo* ipd. »Daphne mezereum« je kakor n. *Christi Leiden* »isto« motivirano po cvetenju v velikem tednu; od tod vera, da so pred Kristusa ob prihodu v Jeruzalem na cvetno nedeljo metali poleg palmovih vej tudi volčin (Marzell, l. c.). Dalje glej *vộlk I*. M. S.

vôleki (m. pl.) »ledvice« (mariborska okolica). Pleteršnik II, 784, navaja ta pomen s. v. *vôlek* »Öchslein« in torej domneva metaforično poimenovanje. Drugače Bezlaj, Eseji, 136, ki kakor pri *vôléji* »šipek, Rosa canina« izhaja iz slov. **vol-* »nekaj nabreklega«, prim. sbh. *vòlja* (Skok), *vȍlja*, *vólja* (Rečnik SANU II, 779) »golša pri pticih« in sorodno, iz česar izvaja tudi sln. *uljệ*, dial. *olệ* »tvor, absces«. Vsaj slednje je treba gotovo razložiti drugače, saj sln. interna rekonstrukcija in primerjava s stp. *ul* »tvor, absces« zahteva izhodišče z vzglasnim **u-*. Primerjavo sln. *vôleki* s sbh. *vòlja* »golša pri pticih« sprejme Kurkina, DS, 67, 70, ki navaja še več primerjalnega gradiva, o glej *zavộlek*. M. S.

vólga (f.) »Oriolus galbula«, tudi *vóṇga* »isto« (Vipava); k temu *vôlgec* (m.) »Picus viridis« in cgn. *Vuga*.

Prim. csl. *vlъga* »Oriolus«, hrv., sb. *vȕga*, tudi *fȕga, huga, luga, voga*, r. *ívolga*, ukr. *ivolga, volga*, p. *wilga, wywilga*, č. *vlha*. Že Miklošič, 379, je primerjal lit. *volungė̃* »Oriolus«, kasneje so pritegnili lot. *vāluodze* (Mühlenbach-Endzelin IV, 489), srvn. *witewal* »Oriolus« (o tem Suolahti, VN, 167). Morda spada zraven tudi av. *vāra(ṅ)gan* »ime nekega ptiča« (citirano po Fraenklu, 1273). Etimološko nejasno; verjetna je razlaga, da gre za paleoevropski relikt (Machek, ZSlPh XX, 48; soglaša Skok III, 635). Iz sb. je alb. *fugë* »samica Oriolus«. Komaj omembe vredne so drugi poskusi razlage, tako da je *-i-* v r. *ívolga* prefiks (Petersson, BSl., 56) ali da je psl. **vьlga* iz iste osnove kakor *vlága, vólgek* (Brückner, KZ XIV, 190).

vólhek I (adj.), f. *-hka* »počasen«, subst. *volhkộst* (f.) »počasnost«, *volhkóta* »isto« (vse pkm.).

Izhajati je mogoče iz **vъ̏-lьgъkъ* »počasen« k adj. **lь̏gъkъ* »isto« poleg **lь̏gъ* »počasnost«, **lьgo* »počasi«. K pomenskemu razvoju iz prvotnega »levis, facilis« prim. hrv. *poláko* (adv.) »počasi«, *pȍlako* »isto«. Sem tudi adj. *vlážen*, f. *-žna* »počasen«, npr. *vlažno govori* »počasi in premišljeno govori« (Podkrnci, Tolminci; Erjavec, LMS 1882-1883, 268), kar je adjektivizirano iz prep. zvez tipa *(pojdi) v lag* »pojdi počasi« (Vrsno; Erjavec, LMS 1879, 143) < sln. **v lâg* < **vъ̏ lьgъ* ali že iz adv. *vlâg* »počasi«, tudi *vlâgoma* »isto«. Izhodišče *vólhek* je psl. adj. **lь̏gъkъ* »levis, facilis«, toda v sln. adj. *vlážen* »počasen« se ohranja še psl. ujevski adj. **lь̏gъ* pred psl. prestrukturiranjem v **lь̏gъkъ*. Glej tudi *polâgoma* in dalje *láhek*. M. F.

vólhek II (adj.), f. *-hka* »vlažen« (Kras, Goriška, Bela krajina), npr. *pšenica je na volhkem* (jvzh. štaj.), tudi *vólgek*, f. *-hka* »vlažen«, subst. *volhkộst* (f.) »vlažnost«, *volhkóba* »isto«, *vólgniti, -nem* (v. pf.) »vlažen postati«, *odvólgniti, -nem* »isto« (notr., dol., štaj.), npr. *seno na travniku po noči od rose odvolgne, ovólgniti, -nem* »vlažen postati« (vzh. štaj., Bovec), *uvólgniti, -nem* »zaradi vlage pokvariti se«, npr. *moka uvolgne* (Caf).

Prim. hrv. *vȕfək* »vlažen« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 416), *vȕgnuti, -ēm* »vlažen postati«, r. *vólgkyj* »isto«, tudi *vólglyj, vólgnutь* »vlažen postati«, r.-csl. *vъlgъkъ* »vlažen«, ukr. *vógkyj* »isto«, p. *wilgi*, v 16. in 15. st. tudi *wilki* (Brückner, 621), *wilgnąć* »vlažen postati«, *wilgoć* »vlažnost«, č. *vlhký, vlhnout*, slš. *vlhký, vlhnuť*, gemer. *vlhnúť, -e* (Orlovský, Gemer., 388).

Izhodno **vь̏lgъkъ* more biti mlad deverbativni adj. tipa **tьrpъkъ, *žegъkъ, *tepъkъ* ... glagola **vь̏lgnǫti* (pf.) oz. njegovega impf. predhodnika **vь̏lg-ti, *vь̏lžešь*, identičnega lit. *vìlgti, vìlgstu* »vlažen, moker postati«, lot. *vil̂gt, vil̂gu/vil̂gstu* »vlažen postati« (podobno o nastanku adj. že Machek[2], 694; povezava Vasmer[2] I, 337; Fraenkel, 1251; Skok III, 606). Akutirana intonacija ničtostopenjskih osnov, ki jo izkazuje tudi lit. *vìlgyti* »vlažno delati, močiti« s paralelo v sln. *vólžiti se* (impf.) »zaradi vlage se kvariti (o hrani)«, pf. *vzvólžiti se* (pf.) »pokvariti se (o hrani, pijači)« (oboje Caf), je lahko analoška po psl. **vо̏lga* »vlaga« ← balto-slov. vrddhirani adj. **u̯ōlgás* = lot. *val̂gs* »vlažen« ob lit. *valgà* »vlaga« (o možnem viru slednjih dolžin Furlan, SR LI/Posebna številka, 2003, 13 s., o konkretnem primeru 21, op. 21, 22). Ničtostopenjska balto-slov. prez. osnova je verjetno posplošena iz prvotne atematske sprege **u̯élg-ti* : **u̯lg-énti* »vlažen biti«. Dalje glej *vlága*. M. F.

vôlhva (f.) »čarovnica« (Caf), *vôlhvec, -a* »vedeževalec, čarovnik«, *vôlhvica* »vedeževalka«, v. *volhvováti, -ûjem* »čarati«, *volhvičeváti* »vedeževati, čarati«. Besedna družina je bila sodeč po Pleteršniku v 19. st. omejena na vzh. dial.; nekdaj je bila širša, prim. v 16. st. *volhvec* »vates, magus« (Stabej, Wörterverzeichnis, 128).

Prim. stcsl. *vlъchva* »vates, maga«, *vlъchvъ* »vates, magus, incantator«, star. hrv. kajk. *vuhvica, vujvica* »pythonissa« (Habdelić), širše hrv. *vuhao, -hla* »lažen, hlinjen, prevarantski«, *vȕhven, -a, vùhven* »lokav, hinavski« (Dubrovnik), mak. *volšeben* »čaroben«, blg. *vlъ́chva, vlъ́chъv* »razbojnik, tat, vedeževalec, čarovnik«, r. *vólchv*, str. *vъlchvъ* »isto«. Miklošič, 380, navaja tudi br. *volchvicь* »čarati«. Iz jslov. je rum. *vâlhovnic* »čarovnik«, iz str. je fin. *velho* »čarovnik«, est. *võlu* »čarovnica«. Miklošič, l. c., in po njem Brückner, KZ XLIII, 194; Vasmer II, 223, primerjajo csl. *vlъsnǫti* »balbutire«, prim. k semantiki psl. **bali* »zdravitelj« k **bā̂jati* in psl. **vьračь̏* k **vьrā̂ti* »svečano govoriti«. Podrobnosti so manj jasne. G. Klingenschmitt, ustno, rekonstruira **vь̏lchva* in domneva podaljšavo pri tvorbi abstrakta (→ konkretum) iz nekega adj., sorodnega s sti. *várcas-* »sij, izgled«, in primerja k tvorbi lit. *kvái̇la* »neumnež, neumnica, trapa« iz *kvaĩlas* »neumen«. Furlan, SR LI/Posebna številka, 13, ugotavlja, da je deadjektivna tvorba v obravnavanem primeru težko preverljiva. M. S.

voliši (adj. comp.) »raje, ljubše«, npr. *voliši ja oditi* »raje odidem« (Miklošič, VGr. II, 323; IV, 3).

Podobno je tvorjeno br. *vjalej, volej* »raje« in p. *wolej*, rabljeno samo pri beloruskih avtorjih (Brückner, 630) in lit. *vė̃ly, vė̃lyk, vė̃lygi* »raje«, komp. *veliauc* in iz br. izposojenega dial. *valey* »raje« (Fraenkel, 1219 s.). Dalje glej *volíti, vǫ́lja*.

voliti, *vǫ́lim* (v. impf.) »izbirati«, v tem pomenu knjiž. tudi pf.; tudi »želeti«, npr. *smrt komu v.* »v oporoki zapustiti« (impf., pf.), npr. *voliti komu hišo* »v oporoki komu hišo zapustiti«, pkm. »raje imeti«, npr. *volim umreti nego grešiti*; pf. *izvolíti, izvǫ́lim* »izbrati«, kot interj. služi za izražanje vljudnosti pri nagovoru, npr. *izvolite sesti!*, kar je knjiž. kalk po r.; *dovolíti, dovǫ́lim* »dati pristanek na kaj«, s *si* »upati si, drzniti si«, *povolíti se, povǫ́lim se* »(z delom) se zadovoljiti«, *privolíti* »dopustiti«; subst. *volîtev* (f.), *-tve* »izbiranje«, pkm. *zadnja volitev* »oporoka«, nomen loci *volíšče* (n.) »kjer se voli«, nomen agentis *volîtelj* (m.), g. *-a* »elector«, knjiž. *volîvec* (m.), g. *-vca* »idem«, f. *volîvka*, kar je normirano za prvotni substantivizirani ptc. pret. akt. **volîlec* ← ptc. **volilъ* (Bezlaj, ZJS, 782, z neustrezno slovnično oznako ptc.), *volílo* (n.) »kar je v oporoki zapuščeno osebam, ki niso pravni dediči«. V dialektih je glagol slabo evidentiran, npr. obir. kor. *wó:l* »voliti« (3. os. sg.; Karničar, Obir, 60), črnovr. *žę̄pân wǫ̂lt'* »župana voliti«, *ûəl* (Tominec, 231) < sln. **vǫ́li*. V Briž. spom. *(Pridete, Otza mega) izvuolieni* 1,33 »electus«, v 16. st. *ifvolyti* »eligere«, *pèrvoliti* »willfahren« (Megiser), l. 1607 *ifuolit* »eleggere, isbrat« (Alasia), v 18. st. *iśvoliti* »deligere, išbrati, odlozhiti«, »destinare, naméniti, odlozhiti«, »diligere, ſa lubu iméti« (Kastelec-Vorenc), *vôlem* »einwilligen, conſentire«, *volim, voliti* »erwählen, eligere« (Pohlin), *voliti, pervoliti, dovoliti* »willigen«, *volim* »wähle« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *voliti, voljǫ* »βούλεσθαι«, hrv. *vòljeti, vòlīm* »ljubiti«, hrv. čak. *volȉt, vȍlin* »rad imeti, želeti, ljubiti« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1333), v Vodicah *volȉti*, s prez. *vȍlin* in *volîn* »raje imeti; izbirati« (Ribarić, SDZb. IX, 1940, 204), mak. dial. *volesa* »biti sposoben«,

blg. dial. *vòlja* »rad imeti«, r. *vólitь* »želeti«, ukr. *vólyty*, br. arh. *vólicь* »überreden, zeugen« (Kopečný, Slovní zásoba, 407), p. *wolić* »raje imeti«, č. *volit* »želeti, izbirati«, slš. *volit'* »izbirati«, gl. *wolić* »isto«, dl. *woliś*. Psl. **volı̋ti*, **vòlišь* »izbirati, raje imeti, želeti« (in k temu sekundarni iter. **vol'ȃti*) je tako kot got. *waljan* »izbirati«, stisl. *velia* »isto«, stvn. *wellen*, nvn. *wählen* refleks ide. iter. **u̯olH₁-éi̯e/o-* k ide. prez. **u̯ḗlH₁-ti* : **u̯élH₁-n̥ti̯* »izbirati, želeti«, ki se posredno ohranja v psl. **velě̋ti*, **velı́šь* (Miklošič, 377; Vasmer² I, 338; Pokorny, 1137; Kümmel, HS 111/2, 1998, 198; LIV, 619). Nesprejemljivo Schuster-Šewc, HEWb., 1650, ki sklepa, da je ta psl. glagol denom. k slov. **vòl'a*. Glej tudi *veléti*, *veljáti*, *vǫ́lja*, *nadovléti* in *dovȍlj*. M. F.

voliti se, *vǫ́lim se* (v. impf.) »pariti se (o kravi)« (Šenčur). Osamljeno. Morda pomenski odtenek od kavz. **volı̋ti*, **vòlišь* »izbirati, raje imeti, želeti«, vendar zaradi sin. *gonı̋ti*, **gònišь* ← ide. **gʷhen-* »tolči, gnati ipd.« lahko tudi kavz. ide. korena **H₂u̯elH₂-* »tolči«, prim. het. *u̯alḫ-* »tolči«, *ḫulla/e-* »boriti«, ki se v slov. leksiki ohranja le še v psl. **vь̋lna* »volna«. Glej *volíti* in tudi *vǫ́lna*. M. F.

vǫ́lja (f.) »voluntas«, pkm. *vòla*, g. *volé*, lok. *prì vóuli*, instr. *z volóuf* »isto« (Novak, Slovar², 167), črnovr. *ȗəlę* (Tominec, 231), obir. kor. *wó:la* (Karničar, Obir, 259), rož. kor. *vóla* (Šašel, RNB, 144), rez. *wǻje* (Steenwijk, SDR, 329), gor. *u̯ǫ́:la* (Škofic, Diss., 377).

Nikalno *nejevǫ́lja* »Unwille, Widerwille, Missmuth«, adj. *nejevǫ́ljen*, f. *-na* »brezvoljen«; v Cirknem s prehodom nenaglašenega *e* > *a najwŭólən* (Ramovš, Zbrano delo 1, 118) kot v gor. *najavǫ́ln* (isti, Zbrano delo II, 408), *nejevǫ́ljnost* (f.) »brezvoljnost«; v 18. st. pri Pohlinu: *najovôla* »Unwillen«, pri Gutsmannu: *nejovolja* »Widerwille«, *nejovolen* »widerwillig« (o sln. *neje-* > *nejo-* Ramovš, l. c.) ima dvojno nikalnico **ne-ję-* (Bezlaj, ZJS, 716, 610 s.); tudi *nevǫ́lja* »Unwille, Missmuth; Elend, Unglück«, pkm. *nevòla* »zlo, hudo, nesreča, težava«, *nevòlen*, f. *-lna* »bolan, slab, boren« in k temu *nevoláš* (m.) »revež, slabič« (Novak, Slovar², 84), rož. kor. *navûlən*, f. *-lna* »ki je slabe volje« (Šašel, RNB, 144) ← **nè-vol'ь-nъ*, kar je nesklopljeno še v Briž. spom. (glej spodaj), kot sklop pa zabeleženo od 16. st. dalje, npr. *nevolja* »Bekümmernuß, Onfal« (Megiser), v 18. st. *nevola* »impatientia; injuria«, *s'nevolo* »ingratis« (Kastelec-Vorenc), *navôla* »Unwillen« (Pohlin), *nevola* »Unmuth, Unwill« (Gutsmann).

V zvezah *biti dobre/slabe vǫ́lje* »biti dobro/slabo razpoložen« pomeni »razpoloženje«, tudi *za božjo voljo* »um Gottes Willen«, ki kot interj. služi za izražanje vzhičenosti, neodobravanja. Sem *dovȍlj* (adv.) »v zadostni meri« z redukcijo v izglasju kot v gor. *do'u̯el* (Škofic, l. c., 287), brez nje še v pkm. *dovolé* »isto« (Novak, Slovar², 35) < **do vȍl'ę*, prim. hrv. *dòvoljē* »dovolj«, čak. *dovolj* »isto« (ARj II, 725, 724) in prek adj. *dȍvōljan*, f. *-ljna* »sufficiens« tvorjeni adv. *dȍvōljno* »satis« (ARj II, 725). Zastarelo *zavolj* (prep.) »zaradi«, *zavǭljo* »isto« (SSKJ V, 816), rož. kor. *zavolə*, *zavól* (Šašel, RNB, 148), obir. kor. *zawol hré:šənqu* (Karničar, Obir, 356), pkm. *zavòlo* (Novak. l. c., 176), rez. *za wǻjo* (Steenwijk, SDR, 168), črnovr. *ząwą̄l* (Tominec, 244) je tako kot hrv. *zavolju* (prep.) »zaradi«, kajk., čak. *zavolj* »isto«, npr. na Žumberku *zȁvalj sèbe*, na Cresu *zavȍlj* (ARj XXII, 594), sklopljeno iz **za vol'ǫ*.

Adj. *vǫ́ljen/voljân*, f. *-ljna/voljnȁ* »ki ima voljo, pripravljen; svoboden«, metaforično preneseno na materialno stvarnost »gibek, prožen, mehek; prijeten«, rož. kor. *volə̀n*, f. *volnà*, n. *volnû*, npr. *volnû qëj storı́tə* »rade volje storiti« (Šašel, o. c., 144), črnovr. *wąlân*, f. *wą̄lna*, n. *wą̄lnu*, npr. *wą̄lnu ûsne* (Tominec, 231).

V Briž. spom. *(i mo) vuolio* I,30 »voluntas«, *(ili) vuolo (ili ne) vuolo* 1,14 »idem«, v 16. st. *vojlia* »voluntas; electio, optio, isvolejnje«, *dobra vojla* »arbitrium« *ſvoja vojla* »piacere«, *da na isvojljo* »wahlgeben, dare optionem«, *sa voljljo* »propter«, *satiga vojljo* »quare, ideo, quapropter«, *ſazhes volio?* »warumb, quare«, *snevoljo* »unwillig, invitus, nerad«, *voljan* »willig, volens, lubens« (Megiser), l. 1607 *voglia* »defiderio, uolontà, zelia«, *voglian* »pronto, kiter« (Alasia), v 18. st. *vola* »voluntas, povela«, *ſvoja vola/dobra vola* »arbitrium, obláſt«, *biti dobre vole* »bono animo«, *s'dobro volo* »libens, rad«, *volnu* »aequanimiter, poterpeſhlivu, s'krotkim ſerzom«, *kateri rad, inu volú kai ſtury* »libens, rad«, *volnoſt* »obsequela, pokornoſt«, *volnúſt* »promptitudo, perpravnoſt«, *ṡa volo* »ob«, *ṡa tega volo* »propterea«, *satega volo* »quamobrem, ṡakai« (Kastelec-Vorenc), *vôla* »Willen, voluntas; Stimme, suffragium«, *volne* »willig, voluntarius, lubens«, *ſavol*, *ſavle* »wegen, ob, propter«, *ſazhésvolo?* »warum?, quare, qua de cauſa?«, *dóvêl* »uiberviel, genug, sat, ſuperque« (Pohlin), *vola* »Wille, radoſt«, *ſliedna vola* »Teſtament, oporoka«, *po ſliednei voli* »teſtamentlich, po teſtamenti«, *sa boshjo volo* »um Gottes Willen«, *ni na mojei voli* »es ſteht nicht bey mir«, *volen* »willig, rad, barik, vuren, nareden, pervolen«, *volnoſt* »Willigkeit«, *sa volo zhasti* »ehrenhalben, sa zhaſti delu«, *savolo* »um, wegen«, *dovel* »zum Genügen«, *dovol* »genug, doſti, sadoſti; sattſam«, *dovolen*, *sadovolen* »genüglich«, *sadovoljati* »genugthun, sadoſti ſtoriti«, *dovolnoſt*, *sadovolnoſt* »Genüge« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *volja* »voluntas«, *volьnъ* »spontaneus, voluntarius«, hrv., sb. *vȍlja* »voluntas«, *nȅvōljan*, *dȍvoljan*, *pȍvoljan*, hrv. čak. *vȍja*, v Brusju na Hvaru *vȍjan*, f. *vôjno*, predikativno *vójna*, n. *vójno* »ki ima voljo« (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 719), mak. *volja*, blg. *vòlja*, r., ukr., br. *vólja*, p. *wola*, stp. *wolá*, č. *vůle*, stč. *vóle*, slš. *vôl'a*, gl. *wola*, dl. *wóla*, plb. *willja*.

Psl. prvotno **vol'ā̋* (f.), akz. **vòl'ǫ*, sekundarno skoraj povsod posplošena stranskosklonska osnova **vòl'a*, akz. **vòl'ǫ*, toda na prvotno **vol'ā̋*, kar se je vključilo v akc. p. c tipa **vodā̋*, **vȍdǫ*, lahko še kaže sln. pkm. *vòla*, g. *volé*, sln. dial. adj. *voljân* in hrv. adj. tipa *nȅvōljan* ← **vȍl'ь-nъ* ter npr. žumberško *zȁvalj* ← **zȃ vol'ǫ*. Psl. **vol'ā̋* je formalno enako lit. *valià* »volja, svoboda« ob lot. *vaļa* »moč, svoboda«, vse pa v balto-slov. ajevsko deklinacijo **u̯aliā̋*, akz. **u̯ā́liām* prestrukturiran substantivizirani adj. f. **u̯olH₁-íH₂* k m. **u̯olH₁ó-*, ki se ohranja v sln. zastarelem komp. *voliši* »raje imeti«, z akc. umikom substantiviziran pa v sti. *vára-* »želja«, adv. *váram* »po želji«, stvn. *wala* (f.) »izbira«, stnord. *val* »isto«. Izhodno **u̯olH₁ó-* »izbirajoč, želeč, hrepeneč« je izglagolski adj. tipa φορός ide. osnovnostopenjske osnove akrostatičnega glagola **u̯ḗlH₁-ti* : **u̯élH₁-n̥ti* »izbirati, želeti« (Miklošič, 377; Vasmer² I, 347; Skok III, 614; Pokorny, 1137 s.). Glej tudi *voliši*, *dovȍlj*, *zavǫ́ljo* in dalje *veléti*. M. F.

vȏlk I (m.), g. *-a* in *volkâ* »lupus«, pl. *volkǫ̂vi* in *volcjê*, v 16. st. pri Trubarju *volcie* (s *-c-* po pl. **volci* = stcsl. *vlъci*, blg. *vъ̀lci*); poimenovanja raznih naprav, npr. »past

za zveri ali vidre« (prim. podobno *lisíce*), »nerodoviten poganjek, ki raste iz korenine, Wasserast« (prim. ukr. *vovčók* »stranski poganjek iz korenine«, č. *vlk*, *vlček* »isto«), tudi »pokvarjen ali ne zadostno strt lan; slaba zemlja, ki se ne da gnojiti, smolnata cunja, s katero čevljar dreto gladi, lesna gniloba, vrsta gosenice, zidna plesen«, »grča« (prim. p. dial. *wilk* »grča« (Karlowicz, SGP VI, 126)); pomeni »lesen klin, vrtavka« (tudi č. *vlk*, *vlček*, lit. *vilkùtis*), »kolo na statvah, ki suče navlak in nanj navija natkano platno« (prim. tudi lit. *vil̃kas* »del statev«), »raztaljeno železo v plavžu, kepa železa, pridobljena s taljenjem, vrsta (roparskih) žuželk« so znani tudi v n. *Wolf* (navaja Grimm, Wb. XIV/2, 1242 ss.); *zeleni volk* »Grünspan«; dem. *vôlčec*, *-čca*, *vôlkec*, *-kca*, *vôlček*, *-čka*, *vôlče*, *-ta*, *vôlčej*, *-a* »lupellus«, *vôlčič*, *-a* in *volčȉč*, *-íča* »isto« in »vnetje na živalski koži, parkljih ali v grlu, prisad« (*vólčičav* »obolel za prisadom« – glej *volčâj*), tudi »grča, dleto«, *volkáč* »volk (zaničljivo)«, f. *volčíca*, *volkúlja*, *vôlkinja*; adj. *vólčji* »lupinus«, *volčína* »volčja koža, volčje meso, volčji brlog«, *volčníca* »volčji brlog« in »Malva, Aristolochia clemantis«, *vôlčjak* »volčji iztrebek, volčja češnja«, *volčják* »Wolfshund, nemški ovčar«, adv. *volkọ́ma* »tako kot volk« (iz instr. **vьlkòmь*; prim. k akcentu adv. *strahọ́ma*), kalk po n. je *vôlčkati*, *volčkováti se* (impf.) »wölfeln«, tj. »igrati se z vrtavko«; dial. kor. *wọ̀:q* (Kneža; Logar, DJR, 118), obir. *wò:wq*, g. *wó:wqa* (Karničar, Obir, 259), gor. *wọ̀:k* (Srednja vas v Bohinju; Logar, o. c., 272), pkm. *vúk*, g. *vuká* (Novak, Slovar[2], 171), jnotr. *ûk*, *vôu̯k* (Rigler, Jnotr. gov., 51 s.), rez. *wúk*, *-a* (Steenwijk, SDR, 331); v 16. st. *vulk* »lupus«, *vulzhiza* »lupa« (Megiser), *vouk* (Krelj), v 17. st. *vouc* »lupo« (Alasia), *volk*, *vouk* (Janez Svetokriški), v 18. st. *volk* »lupus«, pl. *volzè* (Kastelec-Vorenc), *vovk* »lupus«, *vovzhèzh* »Meisel, cœlſtrum« (Pohlin), *vouk* »Wolf«, *vouzhizh* »Wölflein«, *vouzhezh* »Meisel« (Gutsmann). Pogosto v onomastiki, npr. cgn. *Volk*, *Vovk*, *Volčič*, tpn. *Volčje*, *Volčja Draga*, *Volčja Jama*, rez. *Učjȃ* < **Vьlčьja* (Dapit, ACR II, 181), hdrn. *Volčji potok*, iz atpn. tvorjeni tpn. *Bučečóvci* < **Volčičevci*, l. 1265–67 *in villa Wultschinsdorf*, *Wltschndorf*, tpn. *Okóslavci* 1443 *Warkuslecz*, 1445 *Wusskoslawecz*, pribl. 1500 *Wolcoflautzn* iz atpn. **Vьlkoslavъ* = sb. *Vukos(l)av*, tpn. *Lukánja*, l. 1193 *Wolfkersdorf*, pribl. 1500 *Wulkensdorf* (Štrekelj, ČZN III, 47; Kelemina, ČZN XXI, 61).

Prim. stcsl. *vlъkъ* »lupus«, sbh. *vûk*, *-a*, mak. *volk*, blg. *vъ̆lk*, r. *vólk*, *-a*, ukr. *vóvk*, g. *vovká*, br. *vóŭk*, *-a*, p. *wilk*, č., slš. *vlk*, gl., dl. *wjelk*. Psl. **vь̆lkъ* < ide. **u̯l̥ku̯o-*, prim. lit. *vil̃kas*, lot. *vìlks*, stprus. *wilkis*, sti. *vŕ̥ka-*, av. *vəhrka-*, got. *wulfs*, stnord. *ulfr*, ags. *wulf*, stvn. *wolf* (v germ. z asimilacijo *u̯* – *ku̯* > *u̯* > *p*, prim. *p* – *ku̯* > *p* – *p* v got. *fimf* »pet« < **pénku̯e*), z drugačno vokalizacijo alb. *újk* < **ul'k* (prim. črnogor. tpn. *Ulcinj* < ilir. *Ulcinium*), ligur. atpn. *Ulkos*, ilir. atpn. *Ulcudius*, panon. tpn. *Ulcisia castra*, stbrit. atpn. *Ulcagnus*, prair. (ogam) *Ulccagni* (g. sg.) = stir. *Olcán* (alb., ilir. in kelt. lahko kaže na ide. **ulku̯o*, alb. in ilir. tudi na kasnejši razvoj **u̯l̥ku̯o* > **u̯ulku̯o* (Szemerényi, KZ LXXI, 199 ss.; Huld, BAE, 121 s.)); v tem primeru so kelt. imena prevzeta iz ilir. (Pokorny, 1178)), z metatezo gr. λύκος in (sabin. >) lat. *lupus* »volk«, vendar v atpn. še *Ulpius* poleg *Lupio* (Miklošič, 380; Trautmann, BSW, 359; Vasmer I, 218; Pokorny, l. c.). Domneva, da je »volk« nomen agentis iz korena, iz katerega je tudi psl. **vьlt'ī*, lit. *vil̃kti* »vleči, trgati«, ne ustreza, ker tu gr. lakon. εὐλάκᾱ »plug« kaže na koren **u̯elk-* Avtorji, ki domnevajo povezavo, rekonstruirajo **u̯l̥ko-* z velarom (Zupitza, GG 16 s.; Specht, KZ LXVI, 26 ss.), proti čemur govori ital. in germ. gradivo. Glej tudi *vộlk II–III*, *volčíca*, *volčȋn*, *volkodlȁk*. M. S.

vộlk II (m.), *-a* »vnetje kože zaradi drgnjenja in znojenja, sedno«, npr. *volka dobiti*, obir. kor. *wò:wq* »isto« (Karničar, Obir, 259), pkm. *vúk*, *-á* »razjeda«, *vuká dobìti* »pri jahanju raniti zadnjico« (Novak, Slovar[2], 171), črnovr. *wȍu̯k* »vnetje kože od hoje« (Tominec, 231), tudi *vólčič* (m.) »vnetje na živalskih delih telesa«, npr. *v. na vimenu*, sem *rumeni v.* »vnetje vranice«, *črni v.* »črni prisad«, znano v obir. kor. *wó:wčəč*, *-í:ča* »katar v prebavnih organih« (Karničar, l. c.), od tod adj. *vólčičav*, f. *-a* »bolan od volčiča«, črnovr. *wou̯čȋču* »isto« (Tominec, 231), po redukciji iz predloge z analognim akcentom po *vộlk* **vólččav* in disimilaciji *-čč-* > *-šč-* adj. *vólščev*, f. *-a* »isto« (Fram; Štrekelj, Lj. zvon IX, 1889). V 18. st. *tá volk* »exedens herpes, en okuli objedajozhi tur«, *volk na riti, kir ſe eden s'iśdarenîem obriba, ali volka śaśhene, napraškana kośha* »intertrigo« (Kastelec-Vorenc), toda 1. 1851 pri Janežiču je *volk* »Tripper«.

Prim. hrv. *vûčac*, *-čca* »gangraena« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 204), širše hrv. *vúčac*, g. *-čca* »isto«, znano tudi v Bosni (ARj XXI, 590), r. *volčánka* »kožna tuberkuloza, lupus«, p. *wilk* »isto«, č. *vlk* »sedno«, stč. *vlk* »tur; kožni rak«. Prim. podobno motivirano n. *Wolf* »intertrigo, attritus«, ki lokalno označuje tudi nekatere bolezni živine in rastlin (Grimm, DTV 30, 1250), tirol. n. *wolf* »vnetje kožnih gub na zadnjici zaradi daljše hoje ali jahanja« (Schöpf, TI, 820). Enako kot pri *rȁk*, lat. *cancer* metaforično preneseno iz zoonima **vьlkъ*, ker ta zver grize/žre meso (Machek[2], 695). Dalje glej *vộlk I* in *volčâj* in sin. *sádno*. M. F.

vộlk III (m.), g. *-a* »vrsta plevela v detelji«, verjetno »Kleeseide, Cuscuta epithymum/trifolii« (dol.), »Orobanche galii« (Josch).

Prim. sbh. *vùčica* »Orobanche«, r. *volčók* mdr. tudi »Orobanche«, ukr. *vovčók* »Calandra granaria, Orobanche ramosa«, dl. *wjelk* »Merulius lacrymans«. Gotovo metafora iz pomena »lupus«, ki je v poimenovanjih zajedalskih rastlin znana tudi v drugih jezikih, npr. n. *Wolf* »Nardus stricta, Pedicularis palustris, Cuscuta, Euphrasia«, *Kleewolf* »Orobaanche minor«, cimbr. n. *Bolf* verjetno »Orobanche«, furl. *lùpas* »Orobanche«, it. *erba lupa*, frc. *herbe de loup* »isto«, rum. *lupoaie* »Orobanche ramosa« (Marzell, Wb. Pfln. III, 470). Tudi nekatere roparske žuželke so *vộlk*, sln. npr. »Acherontia atropos«, *čebelni volk* »vrsta ose«, prim. n. *Wolf* tudi žuželke »Attelabus apiarius, Phalanea granella, phalaena melonella, Pyralis fasciana idr.« (Grimm, Wb. XIV/2, 1250). Dalje glej *vộlk I*. M. S.

volkodlȁk (m.), g. *-áka* »Werwolf« in »pes, ki mu je volčica mati« (Erjavec), dial. tudi *kodlȁk*; v 16. st. *vulcodlac* »Fraß, lurco, poſhrefhin« (Megiser). Etnološko o volkodlaku prim. Levec-Rutar, Lj. zvon III (1883), 771 ss., Wiesthaler, Lj. zvon III (1883), 422, 497, 561, 663, 697, 761.

Prim. csl. *vlъkodlakъ* »vulcolaca«, sbh. *vukòdlak*, hrv. čak. *vukozlȁk*, *kozlȁk* (prim. čak. *zdlȁka*, *zlȁka* »dlaka« (Jurišić, Rječnik, 242)), blg. *vъlkolák*, *vъrkolák*, r. *volkolák*, *volkodlák*, dial. *vurdolák*, ukr. *vovkulak*, br. *vaŭkalák*, p. *wilkołak*, č. dial. *vyl'kodlak* (knjiž. *vlkodlak* je prevzeto iz drugih slov. jezikov), slš. *vlkolak*, *vlkodlak*.

Iz slov. jezikov je cerkveno rum. *vъrkolači* »lunae defectio«, ker volkodlaki po ljudskem verovanju povzročajo lunin in sončni mrk, pa tudi mlaj (Moszyński, KLS II/1, 544), ngr. βουκόλακα, βρουκόλακας »vampir«, alb. *vurvollák*, lit. *vilkãlakis* (Miklošič, 300; Berneker I, 208; Vasmer I, 218). Psl. **vьlko-lákъ* »ki ima volčjo obleko« je kompoz. iz **vьlkъ* »volk« in **lakъ* »obleka« < ide. **-lōko-s*, kar je nastalo po adjektivizaciji v posesivnem kompoz. iz **lōkos-* (n.) »koža«, prim. **lōks-o-* v p. *łach* »ponošena obleka, (stare cape), cunje«, v 18. st. še v nepejorativni rabi, kašub. *łaxə*, r., ukr. dial. *łachi* »obleka«, br. *łachi pod pachi* »oditi na svoje« (< »cunje pod pazduho«), č. dial. *łach* »malopridnež, lenuh« (Kellner, Východolašská II, 213), gr. λακίς »isto«, lat. *lacina* »krpa«, alb. *lëkurë* »koža, usnje«, lit. *lãkatas* »cunja, krpa«, lot. *lakats* »sukno«, vse iz ide. korena **leHk*, **lək-* »raztrgati« (Snoj, JiS XXIX, 123). O slov. **lachy* in sorodnem glej Slawski, SEJP IV, 403 s.; Pokorny, 647; v zvezo z gr. dvomi Frisk II, 75. *Volkodlak* je namreč človek, ki se ponoči lahko preobleče v volka. Primitivna ljudstva verujejo, da se človek lahko spremeni v žival, če si nadene njeno kožo. Podobno semantično motivacijo zasledimo v stnord. *berserkr* »neko zelo močno mitološko bitje«, dobesedno »ki ima medvedovo srajco«, in stnord. *ulfheðnar*, dobesedno »ki ima volčjo kožo« (De Vries, AEW, 471; Torp, NEO, 22; Simek, LGM, 45 s., 421). Manj verjetno, čeprav možno, je slov. besedo treba rekonstruirati kot **vьlko-dlákъ* (**-dőlkъ*) »ki ima volčjo dlako« in drugi člen primerjati s psl. **dláka*, sln. *dláka*, kot domnevajo Berneker I, 208, Vasmer, l. c., idr., saj bi v tem primeru pričakovali j- in vzhslov. *-dl-* > *-l-* (seveda bi se *-dl-* lahko restavriralo zaradi občutene zveze z refleksi *dláka*), v p. pa dosledno ohranitev skupine *-dl-*. Glej tudi *vộlk I*. M. S.

vộlna (f.) »lana«, pkm. *vùna* »isto« (Novak, Slovar, 126), rez. *wúlna* (Steenwijk, SDR, 331), črnovr. *wȯ̀u̯na* (Tominec, 231), z disimilacijo *u̯ : u̯ > ø : u̯* rož. kor. *óu̯na* (Ramovš, Hgr. II, 138); k temu adj. *volnên*, f. *-a* »ki je iz volne« (= črnovr. *unîən, -a*; Tominec, l. c.), *vộlnat* »isto«, *vộlnast*, pkm. *vúnaten*, f. *-tna* (Novak, l. c.), nomen agentis *volnár* (m.), g. *-ja* in iz njega denom. v. *volnáriti, -ârim* »trgovati z volno«, *volnârstvo* (n.) »trgovanje z volno«; kot prvi člen kompoz. *volnoprẹ̑dec* (m.), g. *-dca* »predec volne«, f. *volnopredíca*, tudi *volnoprẹ̑jka* »isto«, *volnostrîžec* (m.), g. *-žca* »kdor striže volno«, *volnotépec* (m.), g. *-pca* »kdor mika volneno predivo«. V 16. st. *volna* »lana«, npr. *volna zhefati* »carminare« (Megiser), l. 1607 *vouna* »lana« (Alasia), v 18. st. *volna* »lana«, *en volnar* »lanarius, volnotepiz, volne stepnyk«, *volnotepiz* »carminarius«, *volnomikazh* »carminarius«, *volnopredez* »lanificius«, *volnat* »lanosus, kateri dosti volne noſſi«, *volnaſt* »laneus, od volne« (Kastelec-Vorenc), *vovna* »Wolle, lana«, *vovnâr, -ja* »Wollkrämmer, lanarius«, *vovnat* »von der Wolle, laneus« (Pohlin), *vouna, ouna* »Wolle«, *vounaſt, vounen* »wollen«, *gorſhzhetiti … vouno* »aufbürſten die … Wolle«, *vouno koſmati, pipati* »Wolle zupfen« (Gutsmann).

Prim. csl. *vlъna* »lana«, *vlъněnъ* »lanae«, hrv., sb. *vȕna* »isto«, mak. *volna*, blg. *vъ̀lna*, r. *vólna*, ukr. *vóvna*, br. *vóu̯na*, p. *wełna*, č., slš. *vlna*, gl. *wołma*, dl. *wałma*, dial. še *wałna*, zastar. *wełna* (Schuster-Šewc, HEWb., 1648), plb. *våuno*. Psl. **vь̋lna* (f.) »lana« tako kot lit. *vìlna* »idem«, lot. *vil̃na*, sti. *ū́rṇā-*, av. *varənā-*, gr. λῆνος (n.), dor. λᾶνος (s sekundarnim prehodom v n. pod vplivom sin. πέκος, εἶρος), lat. *lāna*, got. *wulla*, stvn. *wolla*, nvn. *Wolle*, het. *ḫulana-* (c.) poleg *ḫulii̯a-* reflektira ide. subst. **H₂u̯l̥H₂neH₂-* »volna« (Miklošič, 380; Vasmer I, 218; Fraenkel, 1253; Mayrhofer 1, 116; Frisk II, 117 s.; Pokorny, 1139, 1144; vsi brez laringalne rekonstrukcije), ki je bil z akc. umikom tipa λευκός (adj.) → λεῦκος (m.) »vrsta ciplja« substantiviziran iz verbalnega adj. **H₂u̯l̥H₂-nó-* »tepeno, potolčeno (o vlaknu)«; ta je bil verjetno tvorjen iz atem. glagola **H₂u̯élH₂-ti* : **H₂u̯l̥H₂-énti* »tolči« v het. *u̯alḫ-* »isto« (z zgodnjo disimilacijo *ḫ : ḫ > ø : ḫ*), ki je soroden z lat. *vellō, -ere* »puliti, skubsti« (korenska povezava Pokorny, 1139).

Ta star ruralni termin torej lahko kaže, da so Indoevropejci volno poimenovali po stopnji v postopku njenega pridobivanja, ko se je z udarjanjem in vlečenjem volneno predivo mikalo = uravnavalo. Na podobno pomensko motivacijo pri mikanju volne kaže zgoraj omenjeno sln. *volnotépec* (m.), g. *-pca* »kdor mika volneno predivo« pa tudi nvn. dial. *schlagen* »volno česati«.

Z enakim ide. izhodiščem je tudi kimr. *gwlan* »volna« z vokalizacijo **-lən-* (Pedersen, Kelt. Gramm. I, 178 s.; Pokorny, l. c.), ki jo verjetno odraža tudi het. *ḫulana-* [*ḫúlana-*] (Oettinger, Stammbildung, 264; Kimball, HHP, 420). Rekonstrukcijo z medglasnim **H₂* narekuje gr. gradivo (Oettinger, l. c.), zato so rekonstrukcije z medglasnim **H₁* (tako Mayrhofer, EWA I, 243), ki zavračajo povezavo s het. *u̯alḫ-* in sorodnim (Mayrhofer, l. c.), odveč. Samo korensko sorodno je lat. *vellus* (n.) »volna« < **u̯el-no-s* in arm. *gełmn* »isto« < **u̯él-mn̥* (Frisk, l. c.). Glej tudi *volíti se*. M. F.

volộvčan (m.), g. *-a* »Centaurea jacea«. Pleteršnik po Cafu navaja pomen »Centaurea pratensis«, kar je domnevno »jacea«, prim. n. *Wiesen-Flockenblume* »Centaurea jacea«.

Izpeljano iz *vȍl*, prim. n. dial. *Ochsenmaul* in *Pferdsblume* »Centaurea jacea«, kar je pomenovao po volu oz. konju zaradi trdih stebel, ki jih lahko poje samo vol oz. konj (Marzell, Wb. Pfln. I, 883), prim. tudi pri Šulku hrv. *konjska zob* »isto«. K sln. *volộvjak* »Anthemis tinctoria« prim. n. *Ochsenauge* »Anthemis tinctoria«, k sln. *volộvnik* »podleskov cvet« (Caf) pa n. dial. *Rinderbluem, Rinderschisse(n), Kuhmarder* »podlesek, Colchicum autumnale«. Dalje glej *vȍl*. M. S.

volta (f.) »obok«, *voltati* (impf.) »obokavati« (vse bkr., navaja Šašelj, Bisernice I, 316).

Kakor hrv. dial., črnogor. *vȍlat* »obok«, hrv. čak. na Cresu tudi *võlta* »obokan vhod v klet«, kajk. *bôlta* prevzeto iz it. *volta* »obok«. To je kakor špan. *boveda* < vlat. **volvita* »obok« in »obrat«, kar je postverbal intenz. **volvitāre* »obrniti« iz *volvere* »valiti«. Iz pomena »obrat« je it. *volta* »krat« (Meyer-Lübke, 9445; Battisti-Alessio, 4086), iz česar je bkr. *volta* »krat« (Šašelj, l. c.), hrv. dial. *vȍlat* »isto«. K bkr. *voltati* »zvoniti z vsemi zvonovi« (Šašelj, l. c.) prim. hrv. v Ozlju *vôlta* »zvonjenje za mrtvim«. Za to *volta* je treba domnevati »enkratno zvonjenje«, prim. v Ozlju *Dȉci zvonê dvî vôlte, a vêlikim trî* (navaja Težak, HDZb V, 414). Glej tudi *vộltati*. M. S.

vộltati, *-am* (v. pf.) »uspeti, posrečiti se« (Caf, Japelj).

Nejasno, brez znanih paralel; ker se po Pleteršniku izgovarja z dentalnim *l*, je beseda lahko ali prevzeta ali pa je med *l* in *t* odpadel *i* (< *i, ě*). Furl. *voltâ* in it. *voltare* »obrniti, zaviti« (< *volvitāre*), od koder je hrv. čak. *voltȁt* »isto«, bi ustrezalo le, če domnevamo elipso iz **na*

dobro voltati »obrniti (se) na dobro«. Srvn. *waltan*, nvn. *walten* »vladati, gospodovati, ščititi, opravljati (delo)« pomensko še manj ustreza. M. S.

volûhar (m.), g. *-ja* »Feldmaus, Schermaus, Hypudaeus terrestris« in »zmerljivka ničvrednemu, zahrbtnemu človeku«, *volûharica* »samica voluharja« in »Hypudaeus arvalis«; v 19. st. *volúhar*, *volúharza* (Freyer, Fauna, 5).

Prim. sbh. *voluhàrica* »glodalci Microtus, Arvicolinae« (Turić, Divac; navaja Rečnik SANU II, 776), kar ni izposojeno iz sln. (tako Breznik, ČJKZ VIII, 54). Verjetno izpeljano iz **vòlъ*, prim. od tod tudi poimenovanja drugih živali, npr. *bóžji vólek* »pikapolonica, muren, rogač«, hrv. kajk. *bóži vol'ek* »pikapolonica«, gl. *pólski wol* »rogač«. K tvorbi prim. sicer deadj. *debelûhar*, *črnûhar* (Snoj, SES, 726). Dalje glej *vȍl*. M. S.

vȍnj (m.), g. *vǫ́nja* »malus odor« (Pleteršnik II, 786), knjiž. *vộnj*, *-a* »isto« (SSKJ[2], 1532); f. *vǫ́nja* »vonj« (notr.), v. *vonjáti*, *-âm* »dišati, duh imeti«, v Ročinju *vónjati* »isto« (Erjavec, LMS 1875, 228), tudi »njuhati« (Goriška brda) in »smrdeti« (štaj., pkm.), v Beltincih *vonjàti*, *vònjan* »isto« (Novak, Slovar[2], 167), knjiž. *vộnjati*, *-am* (SSKJ), adj. *vǫ́njast*, f. *-a* »dišeč« (pkm.), *vonjȉv*, f. *-íva* »imajoč vonj«, *vonjâva* (f.) »neprijeten duh, smrad«, *vǫ́njba* »smrad« (pkm.), *vonjúha* »isto« in *vonjȕga* (Novak, l. c.). V slovarjih med 16. in 18. st. besedna družina ni bila evidentirana. Prvič zabeleženo l. 1833 pri Murku II, 562: *vonjáti* »unangenehm riechen, ftinken; fmerdéti«, kasneje l. 1851 pri Janežiču, 478: *vonj* »Geruch, Duft«, *vonjati* »riechen, duften«.

Prim. stcsl. *vonja* »odor, aroma«, *vonjati*, *vonjajǫ* »olere«, hrv., sb. *vȍnj* (m.), g. *vònja*, ista oblika je deloma tudi f. (ARj XXI, 315), f. *vónja*, *vònjati*, *-ām* »dišati, vohati«, hrv. čak. *vộnj*, g. *vȍnja*, *vonjȁt*, *vȍnjon*, blg. *vonjà*, *vonjà* »smraditi«, r. *vónь* (f.) »smrad«, *vonjátь* »smrdeti«, ukr. *vonjáty* »prijetno dišati«, *vonь* »Lepidium rudevole«, *vónja* »isto«, br. *vónjuška* »Adonis vernalis«, p. *woń* (f.), g. *woni*, *wonieć*, stč. *vóně*, nč. *vůně*, *voněť*, slš. *vôn'a*, *vône*, gl. *wóń* (f.), g. *wónje*, *wonjeć*, dl. *woń*, *-ni*, *wonjaś*, plb. *víńă*, *viṅojĕ*. Iz slov. jezikov je alb. *vonja të mira* »wohlgerüche« (Skok III, 615).

Slov. **vòn'ь* (m.) »odor«, f. **vòn'a*/**von'ā́* »isto« (→ denom. v. **von'ā́ti*, **von'ā́ješь* → **vòn'āšь*) se, sledeč Miklošiču, 222, povezuje s psl. **v-ǭ-cha-ti* (= sln. *vộhati*) iz ide. baze **H_2enH$_1$-* »pihati, dihati«, prim. sti. *ániti* »dihati«, gr. ἄνεμος »veter, vihar«, osk. *anams* »duh, duša«, lat. *anima* »isto« (Vasmer I, 225; Skok, l. c.; Pokorny, 39). Ker je protetični **v-* pred psl. **o-* fakultativen, prim. posameznoslovanske reflekse psl. **òstrъ*, **ògnь*, je psl. izhodiščno **voní* (f.), **vònьj-* (tip **sús'ā́* ← **sûchъ*) bolje izvajati iz substantiviziranega ptc. f. **u̯od-níH$_2$*, m. **u̯ód-no-* (tip **vôrnъ* »črn« ← **»ožgan«*) glagola ide. baze **(s)u̯edh-* »pripekati, žareti, veneti, izginjati ipd.«, ki se ohranja v csl. *ašte zǫbъ svodetъ* »če zob smrdi« (13. st.; Brückner, JA XXIX, 1907, 111; XXXIX, 1925, 3, op. 1), v psl. adj. **vèdrъ*, sln. *vaditi* »pražiti« in br. *vad* »močna pripeka«. Zveza z lat. *odor* »vonj«, *olēre* »dišati, smrdeti« in sorodnim (Machek[2], 704; Georgiev I, 176) prav zaradi stalnega vzglasnega **v-* ni prepričljiva. Dalje glej *vaditi III*, *vẹ́der*, *vẹ́niti*, pa tudi *vǫ́hati*. M. F.

Vopolje (f. pl.) »toponim pri Komendi«. Prvič izpričano v 13. st. *Wo[e]pulach*, *Woppolach* (M. Kos, STL); k temu v 15. st. na Štajerskem *Opuel* (Zahn, ONB, 364; Pirchegger, ON Mürz, 60).

Prvotno **opolje*, **opoljane*, pri južnih Slovanih samo tpn.; mak. *Opol'e* pri Prizrenu (ARj IX, 81), staro *Opolije, u veliku rěku opolьsku* (Glasnik XLIX, 365). Prim. p. *opole* »soseska, srenja, ki skupno uporablja polje«, č. *opole* »soseska«, *opolí* »okraj, ravan«; slovansko pleme *Opolini* (Bach, DNK I/1, 204), n. *Oppeln*; p. *Opol* (m.), *Opole*, ukr. *Opol'e*, *Opolьsko*. Sestavljeno iz **o(bъ)* + **pol'e* (Miklošič, ONappel., 397; Brückner, 429). Glej tudi B. de Courtenay, Slovar', 29; Pogodin, Peredv., 149.

voptíca (f.) »potica« (Pregarje; SLA), po akanju *vaptíca* »isto« (Barka, Prešnica; SLA), brez protetičnega *v-* *optíca* (Hrpelje, Hrušica, Sabonje; SLA, za Hrušico že Erjavec, LMS, 1882-1883, 120, in za Brkine nasploh Rigler, Jnotr. gov., 134, op. 8); sem še brez asimilacije po zvenečnosti *b – t* > *p – t* tudi *obetíca* »potica« (Podgrad; SLA) in *obətíca* »isto« (Sabonje; SLA).

Izhajati je potrebno iz **ob-vitíca*, kar je v odnosu do arealno širših refleksov sinonima **po-vitíca* > sln. *potíca* tako kot hrv. dial. *obitȉca* »potica« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 172) tvorjeno z drugačnim, a sinonimnim pref. **ob-*. Tako kot sln. *potíca* < **povtíca* < **povitíca* je tudi dial. *voptíca* nastalo po vokalni redukciji nenaglašenega *-i-*. Glej tudi sin. *potíca* in dalje *víti I* »torquere, curvare«. M. F.

vȍr (m.), g. *vóra* »splav iz debel« (Jarnik, Murko), po Cafu tudi »čoln«, v 18. st. *vor* »Floß, rates« (Pohlin), *vor* »Floß« (Gutsmann).

Prim. č. *vor* »splav«. Machek[2], 697, domneva, da se je ta pomen v splavarskem žargonu razvil iz »ograda« in primerja r. *vór*, *-a* »ograda«, *vórok* »hlev«, ukr. *vorýna* »žrd v ogradi«, br. *vór*, *vóryk* »hlev, ograda za živino«, csl. *vora* »ograda, sepimentum« in dalje lit. *apì-varas* »ograda za živino«, *vãras* (4. a. p.) »kol v ogradi, žrd« in »vez za povezovanje plota«. Na nekdanji pomen »plot, ograda« v sln. kaže še sln. *vorẹ́nka* »vrata v plankah« (jvzh. štaj.). Akcentske razmere v sln. kažejo na nomen agentis **Hu̯oró-*, v r. in v lit. pa na nomen actionis **Hu̯óro-* iz ide. korena **Hu̯er-* »zatikati« > »zapreti, pokriti«. Dalje glej *-vrẹ́ti*, *voríti*, pa tudi *obộra*, *sộra*. M. S.

vǫ́raden (adj.), *-dna* »redek«, npr. *obloda za prasce je voradna* (Vrsno; Erjavec, LMS 1882-1883, 263).

Izhajati bi bilo potrebno iz tvorjenke z abesivno prep. **o(b)-* in adj. **rědьnъ* »redek«, prim. r. *obrédno* »redko« (Dal', Slovar'[3] II, 1592), ukr. *obridnyj* »bolj tanek« (Miklošič, 277), p. *obzredni* »redek, razredčen« (Karlowicz, SGP III, 371). Isto prepozicijo ima sln. pkm. *óuritki* »redek (za posevke)«, npr. *pšenica je o.* (Novak, Slovar[2], 92) k **rědъkъ*. Erjavčevo izvajanje iz it. adj. *rado* »redek« (Erjavec, l. c.) ne sprejema Bezlaj, Eseji, 143, ki popravlja Miklošičevo izvajanje s prep. **ǫ-* (Miklošič, 222). Dalje glej *rẹ́dek*. M. F.

vorcan (m.), g. *-a* »z vrvico, pomočeno v barvo, narejena črta na tesarskem lesu, vžgano znamenje« (pkm.), »znamenje, brazgotina na telesu« (Caf).

Prevzeto iz n. *Wahrzeichen* »znamenje (po katerem se neka stvar loči od istovrstnih)«, dial. kor. *Wârzachn* »pleskarsko, usnjarsko znamenje«, srvn. *warzeichen* »(razpoznavno) znamenje« (Štrekelj, Lwk., 72 s.; Striedter-Temps, DLS, 247). Izvajanje iz n. *Vorzeichen* (Pleteršnik II, 786) fonetično ne ustreza, saj bi to dalo sln. ***forcan* ali, če bi bila izposoja starejša, ***borcan*. Srvn. *warzeichen* ustreza srspn. *wārtēken*. Drugi člen kompoz.

je gotovo srvn. *zeichen*, srspn. *tēken* »znak, znamenje«, prvi izgleda srvn. *wâr* »resničen, pravi, pristen«. Ker se v stvn. v tem pomenu najde le *wortzeihhan* in v stsaš. *wordtêkan*, pri čemer *wort*, *word* verjetno kaže na runsko črko (verjetno *m* kot krajšavo za *man* »človek«), je možno, da je srspn. *wārtēken* in srvn. *warzeichen* le sekundarno prilagojeno adj. *wâr* (Kluge[23], 872). M. S.

vȏrdati, *-am* (v. impf.) »brskati, prevračati«, npr. *obleko po skrinji vordati* (bkr.), *v. se* »igrati se (o mladih živalih, otrocih)« (zah. štaj.) in »mučiti se, delati« (Janežič).

Nejasno, primerjati je mogoče sbh. *vàrdati* »delati hrup, ropotati«, črnogor. *vórdati* »isto«, v Liki *izvórdati* »okregati« in morda *vȑdati* »premikati se sem in tja, umikati se čemu, motoviliti se, blebetati« (Skok III, 622, pušča brez razlage), kar utegne biti ekspr. varianta od *mȑdati* »migati, premikati«. M. S.

vorih I (m.), g. *-a* »blato, ki se oprime kose« (bkr.) < **v-úrih*. Dalje glej *úrih*. M. F.

vòrih II (adj. indekl., adv.) »anständig; pošten, spodoben, močen, dober« (kor.), npr. obir. *né:mam hanha 'worix duká:za, s ha wórix napà:ral* (Karničar, Obir, 335, 315), po kor. (in gor.) palatalizaciji tudi *vǫ́riž*, npr. *mɛ ja pa Jú:hu dó:xtar pɔ́:li wó:riž ubéə:zu* (o. c., 304); črnovr. *ûərn̥x* »neoporečen; dobro, prav«, gor. *ǫ́rənk*, *wǫ́rənk*, *po( )(w)ǫ́rənk* »isto«.

Izvorno **(v/po) ord(n)ungi* je lok. od *ord(n)unga* »red, pravilo, zakon« < n. *Ordnung*, *Ordung* < srvn. *ordenunge* »pravilo, red, uredba, predpis, rang, stan«, iz česar je sln. *ordnunga* (Trubar), kor. *wó:riha*, črnovr. *ûərn̥ya*, gor. *wǫ́rn̥ga* »red«. Dalje glej *ordninga*. M. S.

voríti, *-ím* (v. impf.) »zavirati z verigo« (Idrija), *vorjénje* »das Sperren mit der Kette« (pri Štreklju *vórjenje* bi kazalo na prez. **vǫ́rim*), *vorníca* »Schranke; zapornica, pregrada« (Zalokar), *vorník*, *-a* »obcestni kamen, Prallstein« (tolm., Branik); Pleteršnik navaja po Cafu tudi *vȍr*, g. *vóra* »veriga«, kar je sodeč po akcentu domnevno postverbal, prim. razmerje med *moríti* in *mȍr*.

Psl. **voríti*, **vòrišь* je iter. od **vertí*, **vьrèšь* »zapirati, zatikati« (LIV, 203). Kompoz. iz tega iter. v sln. niso izpričani, saj je nknjiž. *otvoríti* »odpreti« prevzeto iz sbh., pri *zavǫ́riti*, *zavǫ̑rim* »zavirati« pa je akcentsko dokazljiva denominacija od *zavǫ̑ra* »Sperrkette«. V drugih slov. jezikih so znana le kompoz., npr. csl. *zavoriti* »claudere«, stcsl. *otvoriti* »aperire«, sbh. *otvòriti*, *ȍtvorīm* »odpreti«, mak. *otvori*, blg. *otvórja*, r. *otvorítь*, *-órišь*, ukr. *otvorýty*, p. *otworzić*, slš. *otvorit'*, gl. *wotworiś* »isto«. Dalje glej *zatǫ̑rnica*, *-vrę́ti*. M. S.

vorljága (f.) »mlaka« (gor.; Pleteršnik II, 786).

Na Gorenjskem nelocirano. Zaradi črnogor. *bȑljaga* »močvirje« (Vuk) verjetno arhaični ostanek kor. spirantizacije *b* > *v* kot npr. kor. *vrômar* »bramor«. Arealno omejeni jslov. leksem **bьrľãga* je po besedotvornem vzorcu hrv. *pȑtljati* »nositi« → *pȑtljāga* »impedimenta« izveden iz v. **bьrľãti* = hrv., sb. *bȓljati*, *bȓljām* »mešati, packati« in soroden s p. dial. *bardlić* »mazati, packati«, če je p. *-dl-* sekundarnega nastanka (Schuster-Šewc, HEWb., 56). Izhodni v. **bъrlíti* je zaradi lit. *buȓlas* »govno« ob *buȓlyti* »packati, po umazaniji bresti« (Vasmer[2] I, 158; Bezlaj, ESSJ I, 46) gotovo denom. nepotrjenega psl. **bъ̑rlъ* (m.) »blato, nesnaga« = lit. *buȓlas*. Glej tudi *brljûzgati*. M. F.

vorlják (m.), g. *-a* »orodje, s katerim lubje z debla strgajo« in »konjederec« (sav.).

Nejasno, besede danes na terenu ni mogoče več potrditi (P. Weiss, ustno). Besedotvorno nomen instrumenti in agentis na *-ják* tipa *llják*, *melják*. Koren *vorl-* verjetno ni slov. V poštev utegne priti bav. avstr. n. *wurlen* »mrgoleti« in »marljivo delati«, kar je intenz. od *wurren* »šumeti, premikati sem ter tja«. M. S.

vormóhar (m.) »urar« (kraš.), črnovr. *ûərmǫ̑xar*, g. *-ję* »isto« (Tominec, 225).

Pred sln. protezo *v-* in pred dial. prehodom *u* v *o* pred *r* izposojeno iz bav. avstr. refleksa nvn. *Uhrmacher* »urar« (Pinguentini, Neolatino, 58). Sem redek cgn. *Urmohar*. Domač cgn. je *Vurnik*, prim. v 18. st. pri Gutsmannu izpričan apelativ *vurnik* »Uhrmacher, vurni delauz« ← *ûra* (f.) »horologium«. Iz iste nvn. predloge je hrv. *urmôr* »urar« < **urmohor* (Skok, HDZb I, 1956, 222). Dalje glej *ûra*. M. F.

vǫ̑s (m.), g. *-a* »brk«, navadno pl. *vosi* (m.) in *vose* (f.) ali *usi* (m.) poleg *ruse* (f.), sg. *rusa* »resasta pšenica« (vzh. štaj.) in *barûse* »brada«; v 18. st. *voſe* »Scnautzbart«, *voſovez* »der einen Schnautzbart trägt« (Gutsmann).

Prim. csl. *ǫsъ* »barba«, blg. *vъs* (sln. *osàt* »nasršen«, *osato gledati* = blg. *navъsen* »resnogled«), r. *us*, pl. *usi*, ukr., br. *vus*, p. *wąs*, č. *vous*, dial. *fous*, slš. *fúz*. S psl. **(v)ǫsъ* < **u̯ondhso-s* je sorodno stprus. *wanso* »prva brada«, lit. dial. *uostai*, *oustai* »brki«, stir. *fés* »brada«, gr. ἴονθος »prva brada«, stvn. *wintbrāwa* »Wimper«. Iz slov. jezikov je izposojeno lit. *usas*, *usai* »brki« in lot. *ũsas* (proti Miklošiču, 223, glej Fraenkel, 1167). Druga literatura Lidén, IF XIX, 946; Fraenkel, ZSlPh VII, 422, LP II, 106; Trautmann, BSW, 341. Iz iste osnove iz nekega neizpričanega adj. **u̯ondhs-en-* je tudi sln. *vǫ̑senca*, hrv. dial. *ùsenica*. Glej *gosę̑nica*.

vǫ̑sek (m.), g. *-ska* »cera«, tudi *vǫ̑sk* »isto«, prim. pkm. *vóusk*, *-a* (Novak, Slovar, 122); k temu denom. *vǫ̑skati*, *-am* (impf.) »z voskom namazati«, *voščíti*, *-ím* »isto«, od tod *voščína* »vosek« in »satovje«, adj. *voščę̑n*, f. *-a* »iz voska«, *voščę̑nka* »vrsta jabolka« (dol., štaj.), sodobno »vrsta barvic«. V 16. st. *vusk* »cera«, *voshzena ſvezha*, *voishzhena ſvezha* »candela«, *voishzhyti* »incerare« (Megiser), v 18. st. *uſſik* »caera«, *s'vuskom maſati* »cerare«, *ardezhi vusk* »miniatula caera«, *voszhèn* »cereus«, *voszhena ſvézha* »candela ſebaca« (Kastelec-Vorenc), *vôsk* »cera«, *voshęn* »cereus« (Pohlin), *vuſek*, *voſek*, *-ſka* »Wachs«, *vuſkam* »wichſe«, *voſhim* »ſtreiche den Bogen«, *vuſkou*, *vuſkaſt*, *vuſken*, *voſken*, *voſzhen*, *vuſzhen* »wächſern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *voskъ* »cera«, hrv., sb. *vȍsak*, *-ska* »isto«, hrv. tudi *vòsak*, g. *vòska* (Stulli), *vosk* (Jambrešić, Stulli), mak. *vosok*, blg. *vòsъk(ъt)*, r. *vósk*, *-a*, ukr. *vísk*, g. *vóska*, br. *vosk*, *-u*, p. *wosk*, *-u*, č., slš. *vosk*, *-u*, gl., dl. *wósk*, *-a*, plb. *våsk*, *-a*. Iz slov. jezikov je madž. *viaszk*, *viasz* »vosek« (Miklošič, 395; Benkő III, 1137), rum. *voştină*, *boştină* »Wachsträber« (Tiktin, Wb., 739), alb. *voshtinë* »satovje«. Psl. **vòskъ* (m.) »cera« je sorodno z lit. *vãškas*, pl. *vãškai* »vosek«, lot. *vasks*, *vaska* »isto« in gotovo tudi z germ. **wáhsa-* (n.) v stvn., srvn., stsaš. *wahs*, stnord. *vax*, ags. *weax* (Miklošič, l. c.; Trautmann, BSW, 343; Vasmer I, 231; Fraenkel, 1207; Kluge[17], 830; Pokorny, 1180). Konzonantno razmerje med psl. **-sk-* : lit. *-šk-* : lot. *-sk-* : germ. **-hs-* < ide. **-ks-* je Endzelin, SlBEt, 57;

isti, ZSl XVI, 1939, 11, razlagal iz ide. *-*ks*- > balto-slov. *-*kṣ*- > *-*ṣk*-, kar sprejema večina avtorjev. Drugače Möller, KZ XXIV, 500, ki izhaja iz ide. **u̯ok'sko-s* (sprejema Illič-Svityč, IABS, 128, ki zaradi germ. in balto-slov. akcentuacijskega razmerja sklepa o prvotnem nevtralnem substantivu in povezuje s sti. *vaśā-* »maslo« poleg *vasā-* »isto« (dvomi Mayrhofer III, 168)). Scheftelowitz, KZ LVI, 189, rekonstruira **u̯og'-sko-s*. Machek[2], 697, zaradi konzonantne skupine misli na paleoevropski izvor. Izposoja iz germ. predloge (Torp, 381; Preobraženskij, 99) ni dokazljiva (Vasmer, l. c.). M. F.

vȍšč (m.), g. *vóšča* »Equisetum«, tudi *vóščec*, g. *-a* »isto«. Z onemitvijo vzglasnega *h-* fonetično razvito iz *hvộšč* »Equisetum« kot npr. sln. dial. *rápav* iz *hrápav*. Dalje glej *hvộšč*. M. F.

voščíti, *vǫ́ščim* (v. impf. in pf.) »gratulari, bene (male) precari«, v kompoz. *pri-v.* (pf., impf.) »gönnen«, *privoščljȉv*, *-íva* »hämisch, schadenfroh«, *p. si* »sich gönnen« in »potegniti koga za nos«, *navoščíti* »zlagati se« (Ribnica na Pohorju), adj. *nevǫ́ščen* (pkm.), *nevoščljȉv*, *-íva* »invidus«, *nevoščljîvec*, f. *nevoščljîvka* »homo invidus«; v 16. st. *vofzhiti*, *voshzhyti* »concedere, facere copiam«, *dobru voszhiti* »faveo«, *ker ne vofhzhi* »invidus« (Megiser), v 17. st. *fama febi fmert fi ie voshila* (Janez Svetokriški), v 18. st. *pervôshem* »favere«, *vôshem*, *voshiti* »optare, gratulari« (Pohlin), *vofhim* »wünsche«, *dobrovofhiti* »gönnen« (Gutsmann). Iz sln. je hrv. *vošćȉti*, *vȍštiti* (Žumberak), čak. *vȍštiti* (Vodice v Istri; Skok III, 551).

Kakor hrv. kajk. *vuščiti*, štok. *ȕštiti*, *priúštiti* »privoščiti« pred l. 750 izposojeno iz stvn. **wunskịan* (> slov. **vǫščīti*) > *wunscen* »želeti«, kar je denom. od stvn. *wunsc* »želja«. Kasneje, vendar pred letom 1200, je iz srvn. *wunschen* izposojeno kor. *vûnšati*, pri Gutsmannu *vunfhati*, rož. *umšatə* = *vóščətə* (Šašel, RNB, 136). Po l. 1280 je iz preglašene oblike *wünschen* izposojeno kor. *bînčati* »wünschen«, pa tudi p. *winszować*, star. č. *zavinšovati* »voščiti« (Miklošič, Frw., 64; Ramovš, ČJKZ VII, 161, Kr. zg., 29; Kelemina, ČZN XXI, 145; Striedter-Temps, DLS, 247, 91; Kranzmayer, DLS, 9). Glej tudi *všẹ̑č*. M. S.

vošlják (m.), g. *-a* »Onopordon acanthium« (notr.), *ošlják* »isto« (dol.), tudi podobni rastlini »Cirsium lanceolatum« in »Cirsium palustre« (kor., Josch), v 18. st. *ofhlak* »Wegdistel, Eberwurz, Oberwurz« (Gutsmann).

Prvotno **osьľakъ̏* je prek adj. **ȍsьľь* (> sbh. *ȍšljī*, hrv. čak. *ȍšji*) tvorjeno iz **osьlъ̏* »asinus« – torej *»oslova trava, oslov trn«, prim. star. hrv. *ošlji badel*, *ošljebad*, čak. *ȍšlẹbᵒād* (Vrgada), *ȍšjobod*, *ȍslobod* »Carduus« (Hvar), širše sbh. *magareći trn*, blg. *magáreški trъ̀n* »Onopordon acanthium«. Tvorbeno enako kot sln. je verjetno sbh. *ȍšljāk* »vrsta ječmena« in večkratni tpn. *Ošljak*, ime otoka pri Korčuli *Ȍšľᵒāk* (Vrgada). Ni jasno, koliko so ti jslov. fit. glede semantične motivacije pod vplivom gr. ὀνόπορδον »ošljak«, kar je kompoz. iz gr. ὄνος »osel« in πορδή »prdec«, prim. kalkirano od tod n. *Eselfurz*, č. *osloprd* »ošljak«. Če osli jedo to rastlino, jih menda mučijo vetrovi (Marzell, Wb. Pfln. III, 406; Machek, JR, 258). Dalje glej *ósel*. M. S.

vộtek (m.), g. *-tka* »subtegmen«, po Miklošiču tudi *ǫ́tek*, *-tka* »isto«; v. *vǫ́tčiti*, *vộtčim* (impf.) in *vộtkati*, *-am* (impf.) »eintragen (beim Weben)«, pf. *u-*, *za-v.*, pkm. *vóutek*, *-tka* (Novak, Slovar[2], 167), v 18. st. *votik per tkanîu* »subtegmen, trama« (Kastelec-Vorenc), *otka* »subtegmen«, *vôtk* »stamen« (Pohlin).

Prim. csl. *ǫtъkъ* »subtegmen«, sbh. *ùtak*, *-tka* »isto« (poleg *pȍtka* »isto«), črnogor. *ȕtak*, *-tka* »kratka volna za nogavice«, mak. *jatok*, star. blg. *vъ̀tъk*, r. *utók*, *-tká*, br. *vutók*, *utók*, *-tkú*, p. *wątek*, *-tku*, č. *útek*, *-tku*, slš. *útok*, *-tku*, gl., dl. *wutk*, *-a*, plb. *vǫtək*, *wûntak* »isto«. K pomenu sln. štaj. *pečni votek* »vrsta peciva« prim. p. *wątek* in gl. *wutk* tudi »vsebina, jedro«. Psl. **ǫtъkъ̏* je stara nominalna tvorba iz **vъ-tъkā̋ti* »vtkati« (Miklošič, 367; Brückner, 605; Vasmer III, 194). Dalje glej *tkáti*, *ǫ́tek*. M. S.

vǫ́tel (adj.), f. *-tla* »cavus«, s. *vǫ́tlost*, *-i* »Hohlheit«, *vộtla* »specus, cavitas« (pkm., Caf), *votljâva*, širše *votlína* »isto«, *votlák* »votel panj s čebelami« (Caf), danes »votel zidak«, *votlȉč*, *-íča* »plovec, pumex«, v. *votlíti*, *-ím* »cavare« (impf.), *iz-*, *pre-v.* (pf.); Pleteršnik I, 869, navaja tudi *ǫ́tel* »votel«; v 16. st. *votal* »cavus« (Megiser), v 18. st. *votil* »cavus, cavatus«, *votlu pezhovjè* »caverna«, *votlina* »cavamen specus« (Kastelec-Vorenc), *votl* »cavus«, *votliti*, *votlẹm* »cavare«, *votlina* »cavitas« (Pohlin), *votl*, *votliu* »hohl«, *votluft*, *svotenje* »Hohlung«, *votlovina*, *votlovifhe* »Hȯ̊hle«, *votvice* »Nasenlöcher« (Gutsmann).

Prim. csl. *ǫtlъ* »perforatus, ineptus, futilis (de idolis), laceratus«, star. hrv. *ȕtal*, *-tla* »votel«, dial. *vūtȁl*, f. *vútla* (Žumberak), v Ozlju *vûtəl* »votel« (Težak, HDZb V, 416) »isto«, r. *útlyj* »slaboten, preluknjan, poškodovan (o čolnu)«, str. *utьlъ* »preluknjan«, ukr. *vútlyj* »slaboten«, br. *vútly* »isto«, p. *wątly* »isto«, č. *útlý* »krhek, nežen, slok, mlad«, slš. *útly* »nežen, fin, mehek, droben, šibek«, gl. *wutły* »votel, tešč, slaboten«. Psl. **ǫ́tьlъ*, f. **ǫtьlā̋* imajo navadno za kompoz. iz **ǫ-* »ne-« in **tьlȍ* »tla«, prim. s to nikalnico še stcsl. *ǫrodъ* »neumen, nespameten«, r. *uród* »spaček, izrodek« : sln. *nerộda*, stcsl. *nerodьno* »brezbrižno, neskrbno« z nikalnico *ne-* (Meillet, Ét., 232; Vaillant, RÉS XI, 203 ss.). Vendar psl. nikalnica **ǫ-* ne ustreza osk., umbr. *an-* (< **n̥-*), kot domneva Meillet, l. c. Zaradi zahslov. pomenov »krhek, droben, šibek«, ki jih je težko izvesti iz *»brez dna«, se zdi navedena rešitev dvomljiva. Vsi slov. pomeni lahko izvirajo iz prvotnega »razbit, prebit«. Adj. je lahko tvorjen s suf. *-*ьlъ* (prim. **mъdьlъ* »medel«) iz psl. korena **ǫt-* < ide. **Hant-*, znanega v gr. ἄντρον »jama, votlina« (iz adj. **Hant-ro-*), ἀντηρίς »okno« (Suid) (s tem primerja psl. adj. že Bezzenberger, BB XXVII, 147), arm. *vandem* »pokončati, uničiti, razbiti«, lot. *uõts* »žleb, odtok«. Ni izključeno, da je **Hant-* iz nazalnega prez. iz korena **Hat-* »sekati, bosti, tolči«, prim. het. *ḫattā-* »bosti, tolči, rezati, dolbsti«, *ḫatteššar-* »luknja, jama, votlina«, av. *āϑaiti* »pokvariti«, stvn. *âtar* »oster, hiter«, stir. *áith* »bodeč« (Čop, Zbornik FF III, 14–22; o het. *ḫatta-* in *ḫatrai-* »pisati« glej Čop, SR XI, pril. Linguistica, 52 ss., Linguistica V, 30 s., VI, 53 ss.). Grošelj, SR V–VII, 124, povezuje psl. **ǫ́tьlъ* s het. *ḫanteššar-* »luknja, jama, votlina«, vendar je tu zapis z *-n-* lahko sekundaren namesto *ḫatteššar-* »isto« (o tem Friedrich, HE, 34, HW, 53). O drugih domnevah glej *ǫ́tel*. M. S.

vộtka (f.) »ozek žep v hlačah za nož« (gor.).

Brez znanih paralel. Tvorjeno iz **vъ-tъknǫ́ti*, **vъ-tъt'ī́* »vtakniti«, manj verjetno iz iter. **vъ-tŷkati* »vtikati«. Iz danega zapisa ni mogoče odločiti med rekonstrukcijo **ǫtъka* in **ǫ́tyka*, vendar se zdi prva možnost zaradi

akcenta in besedotvorne paralele *ȍt-tъka > sln. ọ́tka, sbh. ȍtka »ročica pri plugu« verjetnejša. Pri tvorbi iz iter. bi namreč pričakovali akcent tipa *natệga* iz *natégati* k *nategníti*. Iz semantičnih razlogov ni verjetno enačenje s star. hrv. *utka* »votek«, star. č. *útka* »isto« < *ǫ-tъka, kar je varianta k *ǫtъkъ̑ »votek« k *tъkā̋ti »tkati«. Dalje glej *takníti, tekníti, ọ́tka*. M. S.

vộz I (m.), g. *vozâ* »vehiculum, currus; Fuder«, notr. *ûs*, g. *uzâ*, črnovr. *ûəs*, g. *wə̂zą*, pkm. v Beltincih *vóuz*, g. *vozá* (Novak, Slovar[2], 167); *Vệliki vộz* (v Postojni *Koroški v.*, goriš. *Martinov v.*)) »ursa maior«, *Mâli vộz* »ursa minor« (prim. imena teh ozvezdij še star. hrv. kajk. *vozczev zvèzda, ili kola* »arctophylax« (Belostenec), csl. *vozъ*, p. dial. *wóz (niebieski)*, it. *carro di Davide*, gr. hom. ἅμαξα in sumer. MUL MAR.GÍD.DA v akad. tekstih; Scherer, Gestirnnamen, 139 s.); dem. *vộzec, -zca, vộzek, -zka, vozȋč, -íča, vozîček, -čka, vozûnček, -čka*; v kompoz. npr. *podvộz, -a* (m.) in *-i* (f.) »oplen, prema« (pri Gutsmannu *podvos, podvus* »Wagenachs«), *podvộzje* »Fahrwerk«; semkaj *vozíca* »Schiebkarren« (rez.), adj. *vózen, -zna* »Wagen-«; v 16. st. *vus* »vehes, currus« (Megiser), v 18. st. *vos, -ſá* »currus« (Pohlin), *vos, vus* »Wagen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vozъ* »currus, plaustrum«, sbh. *vôz*, g. *vȍza*, mak. *voz*, blg. *vóz*, r. *vóz, -a*, ukr. *víz*, g. *vóza*, br. *vóz, -a*, p. *wóz*, g. *wozu*, star. *-a*, č. *vůz*, g. *vozu*, slš. *voz*, gl. *wóz*, g. *woza*, dl. *wóz, -a*. Psl. *vȍzъ < ide. *u̯óg'ho- je nomen actionis (> rei acti) iz korena *u̯eg'h- »vesti, peljati, premikati«, izvorno identičen z gr. Ϝόχος, ὄχος »voz«. Drugačne tvorbe iz istega korena so sti. *vā́has-* (n.) »voz«, stir. *fén*, stvn. *wagan* »voz«. Iz ide. nomena agentis *u̯og'hó- »ki premika, pelje« je sti. *vāhá-* »vprežna žival« (Miklošič, 387; Trautmann, BSW, 357; van Wijk, IF XL, 22; Feist, Wb., 541; Vasmer I, 214; Pokorny, 1120; Frisk I, 455, 357 s.). Dalje glej *-vésti, vozíti, véslo I*. M. S.

vộz II (f.), g. *vozî* »vez« (Miklošič).

Prim. csl. *vǫzъ* »vinculum«, star. sbh. *uz* (m.) »vez, vrv, spona«, ukr. *gúz, -a* »vozel«. V sln. je *i*-jevsko deblo verjetno analogno po *vệz* < *vę̑zь. Psl. *vộzъ »vez« sicer formalno ustreza stnord. *angr* (m.) »neprijetnost, škoda, žalost« < *Hamg'ho- »oženje, vezanje«, vendar je slov. beseda lahko interno nastali nomen actionis > acti od *vęztí*. Dalje glej *vẹ́sti II, vọ́za, vọ́že*. M. S.

vọ́za (f.) »trak, vez, vrv«, star. po metafori tudi »ječa« (kakor lat. *vinculum* »vez« : pl. *vincula* »spone, ječa«), pkm. *vóuza* »ječa, zapor« (Novak, Slovar[2], 167); semkaj *vộznik* »jetnik«, *vộznica* »jetnica«, v. *vozováti, -ûjem* (impf.) »imeti koga v ječi«; v 16. st. *voſa* »carcer« (Megiser), v 18. st. *voša* »keiha, temniza, jezha; carcer« (Kastelec-Vorenc), *vosa* »Verhaft« (Gutsmann). Varianto *ọ́za* navaja Caf v pomenu »vrv, trak, vez«, Janežič v pomenu »ječa«, Erjavec pa v pomenu »ozek svet okoli njive« (Krn).

Prim. stcsl. *ǫza* »vinculum«, *vǫza* »ligamen, vinculum, vincula«, *ǫzilište* »ječa«, sbh. *ȕza* »vez, vrv« in »ječa«, v zadnjem pomenu navadno v pl. *ȕze*, dem. *ȕzica* »vrvica«, hrv. čak. *ūzȁ* »vrvica« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 227), *ȕza* »vrv« (Vis; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1304), kajk. *vuza, vôza* »ječa«, blg. *vъzá* »vez na torbi«, r. *úza* »spona, veriga«, *úznik* »jetnik«, *uzá* »čebelja zadelavina«, br. *vúza* »satje«, p. dial. *węza* »isto« in »osnova, na kateri čebele delajo satje« (Karlowicz, SGP VI, 97). Pkm. *vóuza* kaže na *vǫzā̋, kar ustreza čak. *ūzȁ*, blg. *vъzá* in r. *uzá*. To je izvorno lahko kol. od *vộzъ »vez« ali postverbal od iter. *(v)ǫzíti, prim. sbh. *úziti* »zoževati, zategovati«, csl. *ǫziti*, r. *úzitь* »isto«. Akcent v sbh. *ȕza* in r. *úza*, br. *vúza* ni jasen, morda pod vplivom refleksov adj. *ǫ́zъkъ > sbh. *ȕzak*, r. *úzkij*. Osnovna literatura: Vasmer III, 176. Dalje glej *vộz II, vózel, ọ́zek, vẹ́sti II, vọ́že, gộž I, sū́ženj*. M. S.

vózel (m.), g. *-zla* »nodus«, tudi *vozâl, -a* »isto«, *ózel, -zla* »isto« in »grča v lesu« (Kanal), dem. *vozlȉč, -íča*, nomen loci *vozlíšče* »Knotenpunkt«, adj. *vózlast, vozâlast, vozlȁt, -áta* »nodosus«, v. *vozláti, -âm* (impf.), pf. *za-v.* »nodum facere«, *vozlíčiti* (impf.) »knöteln«; dial. pkm. *vozéu* (Beltinci, Novak, Slovar[2], 167), primor. *vəzà:u̯* (Šmartno v Brdih), *'wəzu* (Sv. Križ; Logar, DJR, 267, 260), kor. *'wəzu* (Kneža pri Djekšah; Logar, o. c., 123); v 16. st. *vosle veſati* »knüpffen, nectere«, *vſal* »nodus« (Megiser), v 17. st. *vezau* »laccio«, *vezou* »nodo, groppo« (Alasia), v 18. st. *vošál* »knoff, garzha; nodus« (Kastelec-Vorenc), *vóſl* »Knopf, nodus«, *voſlam* »knüpfen, ligare, innodare« (Pohlin), *vosel* »Knopf« (Gutsmann).

Prim. csl. *vǫzlъ* »ligamen«, sbh. *ȕzao, -zla*, v Posavini *ûzō, -zla* in *ȕzōl, -zla*, hrv. čak. *ûzal̨, -zl̨a* (Vrgada), *vùzalj* (Novi; Jurišić, Rječnik, 227), mak. *jazol*, blg. *vъ́zel* »vozel«, r. *úzel*, g. *uzlá*, ukr. *vúzol*, g. *vúzla*, p. *węzeł, -zła*, č. *uzel, -zlu*, slš. *uzol, -zla* »vozel«, gl. *wuzoł* »zavezan sveženj, cula«. Psl. *(v)ǫzlъ̑ < *Hamg'h-ló- je tvorba iz ide. korena *Hamg'h- »zavezati, zadrgniti«, prim. brez sufiksa *-lo-* še sln. *vộz* (f.), g. *vozî* »trak, vez« (Miklošič, 56 s.; Vasmer III, 178; Pokorny, 42). Glej tudi *ọ́zek, vẹ́sti II, vezáti, ọ́ža, vọ́za, vộz II, vọ́že*. M. S.

vọ́zger (m.), g. *-gra* »smrkelj« (štaj., pkm.), vzh. štaj. tudi »viseči izrastek pod kljunom pri nekaterih petelinih« in »kobulj«, pl. *vọ́zgri* »bučno meso«, adj. *vozgrȋv, -íva* »smrkav«, subst. *vozgrîvec, -vca* »smrkavec«, *vozgrȋvka* »smrklja«, dial. pkm. *vòzger* »smrkelj«, *vozgrívi* »smrkav«, *vozgrívec* »smrkavec« (Novak, Slovar[2], 167); *ọ́zger* pri Cigaletu (akcent je Pleteršnikov) je domnevno hiperkorektno.

Prim. csl. *vozgrja* »mucus«, r. *vozgrjá*, pl. *vózgri* »smrkelj«, str. *vozgri*, br. *vazgrý*, p. *wozgrza*, star. tudi *vozgra*, č. *vozher, -hru*, jč. *vozer, vozdr*, stč. *vosker*, slš. *ozger, -gra, vozger*, gl. *wózhr, -a, wózhor*, dl. *wózgeŕ, -rja, wochol* »isto«. Psl. *vozgrъ̑ in *vozgr'ā̋ primerjajo s sti. *vijjala-* »sluzast«, vazirsko *wužgyē* »slina« (Petersson, Ar. Stud., 214; Vasmer I, 214; Machek[2], 697; ÈSBM II, 24), kar narekuje projekcijo *u̯əzg(e)ró-. Drugače Schuster-Šewc, HEWb., 1685, ki izhaja iz *u̯ag'-g/k-, vendar navezava na ide. bazo *u̯egu̯- »vlažen, moker«, prim. iz *u̯ogu̯-lo- stir. *fúal* »urin«, iz *u̯ogu̯-e/on- stnord. *vǫk* (f.) »odprtina v ledu«, *vǫkr* »vlažen«, fonetično ne ustreza. Kurkina, DS, 164, domneva tvorbo z *r*-ovskim sufiksom iz osnove, ki se ohranja v r. dial. *vozgatь* »jesti, tolči, vlačiti s seboj«. Psl. *vozgrъ̑ je bolj verjetno treba navezati na ide. koren *u̯es- »moker« (Pokorny, 1171), prim. gr. ἐαρόν· λουτῆρα, ἢ προχοῦν, stvn. *wasal* »dež«, *waso* »trata, gruda, jama«, stsaš., srspn. *waso* »vlažna zemlja, sluz«, ags. *wōs* (n.) »vlaga«, agl. *ooze* »vlaga, sluz«, star. dan., norv. *ōs* »rastlinski sok«, av. *vaŋhu-tat-* »kri«, sti. *vásā, vasā́* »maščoba«. Tvorba je manj jasna. Iz adj. *u̯os-ró- bi pričakovali psl. *vozdrъ̑ (prim. *memsrā́ (lat. *membrā-na*) > *mę̨zdrā̋), kar bi se sicer lahko ohranjalo

v jč. *vozdr*, vendar je to zaradi dobro ohranjene skupine *-zg-* v drugih slov. jezikih verjetneje sekundarno iz *voz(e)r* < **vozgrъ*. Ni izključeno, da gre za kompoz. z drugim členom iz **ger-* »zbrati, zbirati« (*»zbrana vlaga«) ali **gʷher-* »topel« (*»topla vlaga«). M. S.

voziti, *vǫ́zim* (v. impf.) »vehere«, v kompoz. *do-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *u-*, *za-*, *z-v.* (pf.), iter., sekundarni impf. *-vâžati*, *-am*, deverb. *-vȍz*, *-vǫ́za*, npr. *prevȍz*, *navȍz*, *uvȍz* (lahko tudi od *-vésti*); dem. *vozíkati*, v otroškem govoru *vôzkati*; adj. *vózen*, *-zna* »fahrbar«, *vǫ́žnja* »vectio«, *vozník* (= csl. *vozьnikъ*, ukr. *vizník*), *vozár*, *vozáč*, *vozatâj* »auriga«, *vózec*, *-zca*, *vozíca* »vprežna žival«, iz pas. ptc. je *vǫ́ženec*, *-nca* »potnik«; zanimivo je pri Cafu *vzvǫ̑ž* (f.), g. *vzvožî* »pot navkreber, Auffahrt«, *zvǫ̑ž* (f.), g. *zvožî* »kolovoz«; v 16. st. *voſiti* »remigare, navigare, aurigare« (Megiser), v 18. st. *voſiti*, *vôſem* »vehere«, *voſnik* »auriga«, *voſnya*, *voſnishtvu* »jus aurigandi«, *vóſhna* »aurigatio« (Pohlin), *vositi* »führen«, *vositi ſe* »fahren« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *voziti*, *vožǫ* »vehere«, sbh. *vòziti*, *vȍzīm*, hrv. čak. *vozȉt*, *vȍzin*, blg. *vózja*, r. *vozítь*, *vózišь*, ukr. *vozýty*, *vózyš*, br. *vazícь*, *vóziš*, p. *wozić*, *-żę*, č. *voziti*, *-ím*, slš. *vozit'*, *-ím*, gl. *wozyć*, *-žu*, dl. *wózyś*, *-ym*. Psl. **vozíti*, **vòzišь* je iter. k psl. **vestí*, **vezèšь*, ki temelji na ide. **u̯og'hé̯i̯e/o-* v gr. ὀχέω »nositi, voditi«, prim. še kavz. sti. *vāháyati*, got. *wagjan*, stvn. *weggen* »premikati« (Miklošič, 387; Brugmann, Grdr.^{2} II/3, 249; Trautmann, BSW, 357; Vasmer I, 214; Pokorny, 1120; Frisk I, 455, 357 s.). O tvorbi balto-slov. iter. in kavz. glej Klingenschmitt, KZ XCII, 4 s. Dalje glej *-vésti*, *vǫ̑z I*, *véslo I*. M. S.

vǫ́že (n.), g. *-a* »vrv«, tudi *vǫ̑ž* (f.), g. *vožî* »isto«, *vǫ́ža* »usnjen obroček, ki ročnik s cepcem veže« (dol.), z drugo protezo *gǫ́ža*, *gǫ̑ž* (f.), g. *gožî* »isto«; semkaj *vožár* »vrvar«, f. *vožaríca*; *vožárnica* »vrvarna«, adj. *vožárski* »Seiler-«, *vožârstvo* »izdelovanje vrvi«, pkm. *vožáš* »vrvohodec«; dial. pkm. *vóuže* »vrv« (Novak, Slovar^2, 167).

Prim. stcsl. *ǫže* »funiculus, funis, laqueus«, sbh. *úže*, g. *-ta*, redkeje *úža* »(spletena) vrv«, hrv. kajk. *vuže*, blg. *vъžé*, pl. *-ta*, r. *úže* »vrv«, plb. *vǫzě* »isto«. Psl. **vǫz'ȅ* < **Hamg'h-i̯o-* »vezanje« je abstraktum (tipa sti. *vídya-m* »najdenje«, *vā́cya-m* »beseda, govor«, gr. σφάγιον »žrtev«, got. *hawi*, g. *haujis*, stvn. *hewi* »seno, trava«) iz baze **Hamg'h-* »ozek, ožiti, zavezovati«. Osnovna literatura: Vasmer III, 176. Dalje glej *vǫ̑z II*, *vǫ́za*, *gǫ̑ž I*, *oževína*, *vęsti II*, *vezáti*, *vózel*, *ǫ́zek*. M. S.

vpę́siti, *-im* (v. pf.) »vložiti (meso), nasoliti« (bkr., Ribnica na Dol.).

Denom. iz **pę́sa* »kvaša« < stvn. *beiȝa* »lug, luženje, paca, stroj«, prim. mlajšo izposojenko v bkr. *'pájsati* »dolgo kuhati, da postane jed neokusna« (Suhor; navaja Štrekelj, LMS 1894, 30). Sodeč po substitutu *e* za *ei*, je beseda izposojena iz stvn. Za visoko starost govori tudi denom. na *-iti*. Striedter-Temps, DLS, 43, navaja poleg *pájsati* tudi *pésati*, vendar ob tem ne navaja niti pomena niti vira, tako da je to verjetno napačno prebrano *pẹ́zati* »lužiti, strojiti, pácati«, kar navaja v 18. st. Gutsmann kot *pesati* »beizen«, *pesa* »Beize«, v 19. st. pred pravopisno reformo Murko kot *'pesa* »Beize«. Stvn. *beiȝa* »lug, luženje, paca, stroj« < *»grizoča« je sorodno s stvn. *bîȝ(ȝ)an*, nvn. *beißen* »gristi« (o tem Kluge^{23}, 95). Napačno o *vpę́siti* pri *pěsca* (III, 28). Dalje glej *pácati I*. M. S.

vpikováti se, *-ûjem se* (v. impf.) »truditi se, naprezati se«, kor. obir. *wpì:qwat se* »nadlegovati koga, vmešavati se v zadeve drugega« (Karničar, Obir, 259), morda semkaj *upînki* (m. pl.) »napor«.

Primerjati je mogoče le č. *vpichovati se* »bosti, vdevati, uperiti (pogled)«, *vpíchnouti* »zabosti, zapičiti, vdeti«. Nazal v sln. *upînki* je (če ne gre za izpeljavo iz nekega **pinkati* k *pęti*, *'pnèm*) sekundaren in ima lahko ekspr. funkcijo. Izpeljano iz *pikati* »bosti«, prim. k pomenu sln. *ubâdati se* »truditi se, naprezati« k *bósti* »pikati«. Drugačen pomenski odtenek zasledimo v gl. *(wu)pikać so* »ličiti se, lepotičiti se« (drugače o tem Schuster-Šewc, HEWb., 1063, ki domneva vpliv n. *pieckfein machen*). Dalje glej *píkati*. M. S.

vpíti, *vpîjem* (v. impf.) »kričati«, npr. obir. kor. *wpì:je q* (Karničar, Obir, 266) »kriči kot«, rez. *wpǝ́t* »kričati«, z refleksivom *se* »oklicati se v cerkvi« (Steenwijk, SDR, 330); pf. *prevpíti* »prekričati«, *'privpíti* »priklicati«, *razvpíti* »razkričati, nekaj škodoželjno med ljudmi povedati« (k temu *razvpît*, f. *-a* »splošno znan«) in k temu iter. *-pívati* oz. *-píjati*; deverbativ *vpîj* (m.), g. *-a* »klic« (izpričano že pri Trubarju), *vpijàt* (m.), g. *-áta* »kričač«, nomen actionis *vpítje*, *vpitjȅ* »kričanje«, tudi *vpijénje* »isto« (pri Trubarju in Dalmatinu), adj. *vpíjast*, f. *-a* »kričeč (o barvah)«. V 16. st. *vpyti* »clamare« (Megiser), v 18. st. *vpiti* »acclamare, krizhati, vukati, s'enim drugim ſe resveſſeliti« (Kastelec-Vorenc), *upyti*, *upyem* »schreyen, clamare«, *upytje* »Geſchrey, clamor« (Pohlin), *vpiti*, *vpijem* »plerren, dreti ſe, milu jokati«, »schreyen«, *vpitje*, *vpijenje* »Geſchrey, krizh«, *vpivez*, *vpijauz*, *vpiunik* »Schreyer« (Gutsmann).

Prim. csl. *vъpiti*, *vъpijǫ* »clamare«, hrv., sb. *vàpiti*, *vàpijēm* »kričati, klicati«, novejše *vápiti*, *vápīm* »isto« poleg *ùpiti*, *ùpijēm* »isto«, *vȁpāj* »klic, prošnja«, hrv. čak. *vapȉt*, *vapîn* »glasno prositi, moledovati«, *vāpoj* »prošnja« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1312), r. *vopítь*, *vopljú* »kričati, tarnati«, stč. *úpěti*, *úpiti* poleg *vep* »krik«, č. *úpět*, *úpěju* »kričati«, slš. *upet'* »isto«.

Psl. **v-ъpí'ěti*. Nejasno. Večina avtorjev meni, da je glagol tvorjen iz samostojne slov. onomatopejske tvorbe **vъpi*, **vъpъ* (Stang, Verbum, 51; podobno Vaillant, Gr. comp. II, 277; Iljinskij, KZ XLIII, 77). Podobna onomatopejska tvorba je tudi lot. *ūpêt*, *ūpěju* »kričati (o sovi, golobu)« (Mühlenbach-Endzelin IV, 409), lit. *ūpas* »jek« (Fraenkel, 1197), tudi het. *u̯appii̯a-* »lajati« iz onomatopeje *u̯ap* (Benveniste, Hitt., 126). Drugače Būga, RR II, 322, ki pri povezovanju psl. **vъpíti* z r. *vyp*, *vypь* »Ardea stellaris«, str. *vyplь* »isto«, csl. *vypь* ne sledi Vasmerju I, 226, 240, in primerja z lot. *aupêtiês* »truditi se«. M. F.

vplîv (m.), g. *-a* »Einfluß«, pri Pleteršniku še *vplȉv*, *-íva*; adj. *vplíven*, *-vna* »einflußreich«, abstr. *vplívnost*, *-i*, v. *vplívati*, *-am* »beeinflußen«. L. 1860 je pri Cigaletu, Wb. I, 391, s. v. *Einfluß* beseda zapisana samo citatno kot p. *wpływ* poleg r. *déjstvie* in sln. *moč*.

Prevzeto iz p. *wpływ* »vpliv«, *wpływać* »vplivati« < »izlivati se, stekati se, dotekati« k *pływać* »plavati, pluti«. Pomen »vpliv« je v p. kalk po n. *Einfluß* »vpliv« k *einfließen* »teči noter, vtekati«, to pa po frc. *influence* »vpliv« k frc. *influer* »vplivati« < lat. *influere* »teči noter, vtekati« iz *in* »v« in *fluere* »teči«. Kalk z drugim korenom je r. *vlijánie* »vpliv« k *vliját'* »vplivati«, *vlítь* »vliti« in č. *vliv* »vpliv« (od tod je prevzeto gl., dl. *wliw* »vpliv«) k *vlíti* »vliti«. Glej tudi *plîn*, *plíbati*, *plúti*. M. S.

vrábec (m.), g. *-bca* »passer«, tudi *vrábelj, -blja* (kor., štaj.; pkm. *vrâbę̂o*), *vrábič, -a* (dol.), dem. *vrábček, -čka, vrábče, -ta*; f. *vrábka, vrábčevka, vrabíca, vrabúlja, vrabčę̂la*; adj. *vrábčji, vráblji, vrabljínji* »Sperlings-«; semkaj *vrabljînec, -nca, vrabljinják* »skobec, kragulj« (kakor n. *Sperber* »isto« < stvn. *sparwâri* iz germ. **sparwa* »vrabec« in *aro* »orel«, ker skobci lovijo manjše ptiče); v 16. st. *Vrabaz* (Krelj), *vrabèz, vrabizh* »paffer« (Megiser), v 18. st. *vrabiz, vrabizh* »pafser« (Kastelec-Vorenc), *vrabel, vrabez* »Spatz«, *vrabelzh* »Sperling« (Gutsmann); tudi cgn. *Vrabec, Vrabel(j), Vrabič*; dial. tudi *grábec, -bca* »vrabec«, prim. kraš. *γrábəc*, v Borovnici *grápc*, v Horjulu *γrá:pc* (Logar, DJR, 166), semkaj morda cgn. *Grabec*, v 16. st. *grabez* (Trubar), *grabez* »paffer« (Megiser), v 17. st. *grabez* »paffera« (Alasia), v 18. st. *grabz* »paffer« (Pohlin), *grabez* »Spatz« (Gutsmann), po Ramovšu, Hgr. II, 152, ljudskoetimološko prenarejeno po *grábiti*, vendar to zaradi hrv. dial. *grabac* (Gerovo) in ukr. *gvorobéćь* ni verjetno; Dial. *bráu̯c* (Vinice pri Sodražici) je iz **bravec*, to pa po metatezi iz *vrábec* (Ramovš, o. c., 155), ki je znana tudi v hrv. dial. *bravac* (Dubrovnik; navaja Skok III, 616). Evfemistično se *vrábec* zaradi podobnosti z *vrâg* uporablja tudi v pomenu »hudič«, predvsem kot interj., enako v hrv. kajk.

Prim. stcsl. *vrabii* »passer«, sbh. *vrâbac*, hrv. dial. ob Jadranu tudi *rebac* (cgn. *Rebac* ustreza sln. *Rebec*), mak. *vrabec*, blg. *vrabéc, vrabčé*, r. *vorobéj, -bьjá*, ukr. *vorobéćь, -bcjá, vorobénь, -bnjá, gorobéćь, -bcjá, gvorobéćь, -bcjá*, br. *verabéj*, dial. *vjarabják, švórob, švorobéj*, p. *wróbel, -bla*, č. *vrabec*, slš. *vrabec*, dial. *vrab, vrabel'*, gl. *wrobl*, dial. *róbl*, dl. *wrobel, robel*, plb. *vorblĕk*. Iz slov. jezikov je madž. *veréb* »vrabec« (EWU, 1622). Psl. **vorbьcь̑*, **vorbъl'ь* (sln., p., slš., luž.), **vorbьjь̑* (stcsl., r. in od tod fin. *varpu* »vrabec«), **verbьjь̑* (br.) so dem. (in hipokoristične) tvorbe iz **vôrbъ* »vrabec«, kar se ohranja v slš. in z imitirajočim *š-* v br. dial. Dalje nejasno. Navadno primerjajo lit. *žvìrblis* in lot. *zvir̃bulis* »vrabec« (Trautmann, BSW, 342), kar pa ne ustreza zaradi intonacije in vzglasnega **ž-*. Mühlenbach-Endzelin IV, 777, 603, domneva, da je lit.-lot. beseda nastala po kontaminaciji balt. ustreznice od slov. **vorb-* (prim. lot. *vir̂blis* »orel«) in neke onomatopeje, sorodne z lot. *zvīgurs, žīgurs, zvipuris* »vrabec«. Dalje primerjajo tudi gr. ῥόβιλλος·βασιλίσκος ὄρνις (Hesych.; Specht, Dekl., 146; Vasmer 228). Schuster-Šewc, HEWb., 1690, domneva izvor v ide. korenu **(s)u̯er-* »brenčati, govoriti«, Žuravlev, Etimologija 1978, 52 ss., pa izhodišče enači z r. *vórob* »motovilo«, kar gre na bazo **u̯erb(h)-* »vrteti, upogibati«. Šachmatov, IORJa XVII/1, 288, domneva že za psl. vzglasno **γv-*. Vendar je menjava **v-* z **g-* znana tudi pri drugih besedah z etimološkim ali protetičnim *v-*, prim. sln. *gôž I* (: *vóže*), *gosę̂nica* : *vosę̂nica*. Machek[2], 697, poleg balt. gradiva primerja tudi got. *sparwa*, ags. *spearwa*, stvn. *sparo* »vrabec« (nvn. dem. *Sperling*) < **sparwan-* in domneva prvotno **sparu̯o-* : **baru̯o-*, iz česar bi bilo lahko po metatezi **u̯arbo-* > psl. **vorbъ*. Iz ide. **(s)paru̯o-* je poleg germ. besed še gr. σπαράσιον·ὄρνεον ἐμφερὲς σθρουθῷ (Hesych.), korn. *frau* »vrana«, toh. A *spārāñ* »neki ptič«, iz variant s korenom na *-g-* je gr. atpn. Σποργίλος, stvn. *sperk, sperch, spirch* »vrabec«, stprus. *spergla-wanag(is)* »kragulj«, *spurglis* »vrabec«, lot. *spurdzeklis* »isto« (o tem Pokorny, 991). M. S.

vráč (m.), g. *-a* »medicus«, *vráčiti, -im* (impf.), *vračeváti, -újem* (impf.) »zdraviti«, *vračník, vračîtelj, -a* »zdravnik«, f. *vračníca, vračaríca, vračîlja* »zdravnica«, pejor. *vračúh* »šarlatanski zdravnik, mazač«, f. *vračúhinja*; *vračílo, vrâštvo, vrâček, -čka* »zdravilo« (bkr.), adj. *vráčen, -čna* »zdravilen«; dial. pkm. *vráč* »padar, ljudski zdravnik, zeliščar«, *vráčiti* »zdraviti«, *vrástvo* »zdravilo«, *vračîteu, -ela* »vrač, zdravnik«, f. *vračélja* (Novak, Slovar[2], 170); v 16. st. *vrazh* »medicus« (Megiser).

Prim. stcsl. *vračь* »medicus«, sbh. *vrâč*, g. *vráča* »ljudski zdravnik, vedeževalec, čarovnik«, *vráčati* »vedeževati«, *vràčār* »vrač«, f. *vràčārka*, mak. *vrač* »vrač«, f. *vračka*, blg. *vráč, vračár*, f. *vráčka, vračárka*, r. *vráč*, g. *vračá* »zdravnik«. Psl. **vьračь̑* »kdor z uroki zagovarja (bolezen), zdravnik« je nomen agentis od **vьrâti* »svečano govoriti, zagovarjati z uroki« > r. *vrátь* »lagati«. Iz ide. korena **u̯erH-* »svečano govoriti« je še av. *urvāta-* (n.) »določilo, ukaz, zapoved«, gr. εἴρω »reči«, ῥήτωρ »govornik«, pal. *u̯erti* »reče«, het. *u̯erii̯a-* »klicati, imenovati« (Miklošič, 395; Vasmer I, 234 s.; Skok III, 616; Pokorny, 1162 (z napačno rekonstrukcijo **u̯orki̯o-*)). K semantični motivaciji prim. psl. **bali* »zdravnik« (> stcsl. *bali(i)* »incantator, medicus«, sln. v Briž. spom. *ise gest bali telez nassih* »qui est medicus corporum nostrorum« (II, 90)) k **bā̋(ja)ti* (Miklošič, l. c.). Glej tudi *róta, vrę́ti II, vŕčati*. M. S.

vráčati, *-am* in *vrâčam* (v. impf.) »reddere, abvertere«, *v. se* »regredi, redire, reverti«, v kompoz. *na-, od-, po-, pre-, spo-, spod-, spre-, vz-, za-, z-v., spre-* < *iz-pre-v.* (impf.), **ob-vráčati* > *obráčati, pre-ob-, spre-ob-, za-ob-* (impf.); redkeje *vračeváti, -újem* (impf.) »vračati«, subst. *vračílo, povračílo* (n.) »redditio, compensatio« (adj. *vračílen, povračílen, -lna*), *vračevâvec*, f. *-vka* »Vergelter(in)«, *(palica) vračâvka* »palica, s katero pastir vrača ovce«, *vrâčka* »proga med njivama, na kateri vračajo orjoče živino« (Pohorje); pkm. *vràčati, -áčan* »zavračati živino« (Novak, Slovar,[2] 170), črnovr. *u̯râčęt, -ęm* (Tominec, 232). Postv. *vrât* »kos zemlje na koncu njive, ozara« (tolm., bkr.) in *obrât* (adj. *obráten, -tna*) sta iz kavz. **vortíti* oz. **ob(v)ortíti*. V 16. st. *obrazhati* »contorquere, regere« (Megiser), v 17 st. *obrazhat* »obračati«, *sdaj tudi Bug taku tebi pourazha* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vrazhati* »poverniti, našai dati, reddere«, *vrazhovati* »poverniti, nadomeftiti, compensare« (Kastelec-Vorenc), *urâzham* »repellere«, *obrâzham* »vertere« (Pohlin), *vrazham* »weise zurück, stelle zurück« (Gutsmann).

Prim. csl. *vraštati, -ajǫ* »convertere«, stcsl. *obraštati, -ajǫ* »vertere«, sbh. *vràčati, -ām*, mak. *vrak'a*, star. blg. *vráštam*, r. *voróčatь* »obračati« (*vraščátь* »vrteti« < csl.), ukr. *voročáty, -áju* »vračati, vračati se«, br. *varóčacь*, p. *wracać* »vračati«, č. *vraceti*, slš. *vracat'* »isto«, dl. *wracaś, wrašaś*. Psl. **vőrťati* je impf. od **vortíti* »vrniti, obrniti« (stcsl. *vratiti sę*) = lit. *vartýti* »obračati«, lot. *vãrtît* »valjati«, prim. stprus. *wartint* »obračati«, sti. *vartáyati* »pognati v krožno gibanje«, got. *fra-wardjan* »pokvariti« < *»obrniti na slabo«, kar so kavz. iz baze **u̯er-t-* »vrteti« (Miklošič, 385; Trautmann, BSW, 354; Feist, Wb., 166; Vasmer I, 230; Fraenkel, Wb., 1204 s.). P. in dl. refleks je verjetno analogen po razmerju **goníti* > p. *gonić* : **-gȃn'ati* > p. *uganiać*. Glej tudi *vratîč, vratílo, vrníti, vrât I—II* in dalje *vrtę́ti*. M. S.

vrâg (m.), g. *-a*, pkm. g. *vragâ* »diabolus«, f. *vragúlja, vrâginja*, dem. *vražȋč* (m.), g. *-íča*, *vrâgec* (m.), g. *-gca*, adj. *vrâžji* »diabolicus« (tabuirano pkm. *vràjdeni*), izv. *vrâžjak* (m.), g. *-a* »Teufelskerl«, *vrâžjica* »ein weiblicher

Kobold«, adj. kompoz. *vragométen*, f. *-tna* »obseden, demonski«; star. pomen se ohranja v izv. dial. adj. *vrážen*, f. *-žna* »sovražen, inimicus«, *vrâžnik* »sovražnik, inimicus« poleg »diabolus«, abstr. *vrážda* »odium, homicidium«, *vraženík* »homicida« in v. *vražíti, -ím* (impf.) »odisse«, *vrâštvo* »sovraštvo« (Caf); pkm. *vragáriti* »preklinjati«; v 16. st. *vrag* »bőß Feind, Teuffel, diabolus« (Megiser), v 17. st. *vrag* poleg *cudich, sludi* »diauolo« (Alasia), v 18. st. *vrág, hudyzh, ſludi* »diabolus«, *vrashji, hudizheu* »diabolicus« (Kastelec-Vorenc), *urâg* »böſer Geiſt; cacodæmon« (Pohlin), *vrag* »böser Geiſt, Teufel« (Gutsmann); tpn. *Vražji dol, Vražji kamen, Vražja luknja* ipd. Nknjiž. *vragolîja* »pobalinstvo, razposajenost« je izposojeno iz sbh. *vragòlije* (f. pl.) »isto«, kar je tvorjeno kot *čaròlije*. V kletvicah se *vrâg* pogosto tabuistično zamenja z *vrân*, prim. tudi adj. *vrânov* »hudičev«, *vrânovski* »hudičevski«, pa tudi z *vrábec*.

Prim. stcsl. *vragъ* »inimicus, hostis«, *vražьda* »inimicitia«, sbh. *vrâg* »vrag«, mak. *vrag* »vrag, sovražnik«, blg. *vrág*, d. obl. *vragə́t* »sovražnik, nasprotnik«, r., ukr. *vórog* »sovražnik, vrag«, br. *vórag* »sovražnik, nasprotnik«, p. *wróg*, g. *-oga* »sovražnik«, č., slš. *vrah* »morilec, sovražnik«. Psl. **vôrgъ* »sovražnik, morilec« je sorodno s stpr. *wargs* »hud(oben)«, *wargē mien* »hudo mi je«, *wargan* »zlo, trpljenje, nevarnost«, *pauargan* »kes, obžalovanje« in dalje z lit. *vaȓgas* »revščina, beda, nuja, pomanjkanje«, *vaȓgti, vargstù* »mučiti se, živeti v revščini«, lot. *vàrgs* »bolehen, reven, beden« in »beda, revščina«. Prvotni pomen je tako najverjetneje »mučitelj«, balt. tudi »mučenje«. Iz pomena »mučiti se« je izvedljivo lit. *pavirgti* »služiti, hlapčevati« in *vérgas*, lot. *vęȓgs* »suženj«. Dalje manj jasno. Če je psl. **vôrgъ* identično s stnord. *vargr* »volk, izobčen zločinec«, ags. *wearg*, stsaš., stvn. *war(a)g* »ropar, zločinec« in sorodno z ags. *wiergan* »prekleti« (kar sicer izvajajo iz ide. **u̯er-g'h-*, glej Pokorny, 1154), je star. pomen ide. **u̯órg(')ho-* »prekletstvo«. Vendar balto-slov. **vãrga-* lahko vsebuje tudi prvo p. st. baze **u̯reg-* »stiskati, gnati, sovražno zasledovati«, znane npr. iz lat. *urgeō* »stiskam«, got. *wrikan* »zasledovati«, stnord. *reka* »gnati«, stfriz. *wreka* »gnati, maščevati se«, ags. *wracu* »maščevanje, kazen, beda«, *wræc* »pregnanstvo, beda«, *wrecca* »izobčenec, revež, tujec«, stvn. *râhha* »maščevanje«, stnord. *rác* »zasledovanje« ipd. (Miklošič, 395; Vasmer I, 228; Fraenkel, 1198 s., 558; Pokorny, 1181, 1154). Malo verjetno se zdi domnevanje izposoje psl. **vôrgъ* iz germ. (tako Machek[2], 698). Glej tudi *sovrâg*. M. S.

vrân I (adj.), f. *vrána* »črn«, *vránec, -nca* »črn konj«, *vránek, -nka* »vrsta črnega grozdja«, abstr. *vranộst, -i* »črnina«, *vranílo* »črn pigment v očesu«, *vránka* »kozje ime, neka hruška«. Iz atpn. **Vranъ*, ki je lahko iz tega adj. ali iz ornitonima, obravnavanega v *vrân II* (> sln. cgn. *Vran, Uran*), je tpn. *Vransko*, l. 1123–46 *Vrensk*, 1302 *Wrayncke*, 1339 *Vrensch*, 1341 *Vraensch*, 1351 *Vrantze* (Blaznik, HTSŠ II, 487), prim. č. tpn. *Vransko*, in verjetno orn., tpn. *Rašíca* pri Ljubljani, l. 1260 *Wrenschitz*, pri Trebeljevem l. 1496 *Vransitz* (Kos HTS II, 507), prim. sbh. hdrn. *Vranjak, Vraničina*, sb. tpn. *Vranje*, slš. hdrn. *Vrania*, p. *Wrona* idr. (Bezlaj, SVI II, 314).

Prim. csl. *vranъ* »niger«, sbh. *vrân*, f. *vrána*, d. obl. *vrânī*, mak. *vran*, blg. *vrán, -a*, r. *voronój*, ukr. *voronýj*, br. *varaný*, p. *wrony*, č. *vraný*, slš. *vraný*, gl. *wróny*. Psl. **vôrnъ* »črn, ožgan«. Nekdanji balt. adj. je razviden v substantivizaciji lit. *vaȓnas* »vran«, star. tudi »vranec, črn konj« (Szyrvid). Ide. **u̯órno-* »ožgan« je tvorjeno iz korena **u̯erH-* »vroč biti«, prim. arm. *vaṙem* »prižgati«, germ. **warma-* v stnord. *varmr*, stvn. *warm* »topel«, got. *warmjan* »greti«, het. *u̯ar-* »goreti«, 3. sg. *u̯arāni, urāni*; *u̯arnu-* »prižgati«, psl. **varíti* »kuhati, obdelovati s toploto«, lot. *vàrît* »kuhati« in morda alb. *vorbë* »lonec« (Miklošič, 395; Trautmann, BSW, 343; Vasmer I, 228; Fraenkel, 1201; Pokorny, 1166). Glej tudi *vrân II, vrána, vránica, vrânč, varíti*. M. S.

vrân II (m.), g. *-a* »corvus« in »hudič, vrag«, dem. *vrânič, -a, vranȉč*, g. *-íča*, adj. *vrânji, vrânski* »Raben-«, *vrânov, vrânovski* »hudičev«; v 16. st. *vran* »corvus« (Megiser), v 17. st. *vran* »coruo« (Alasia), v 18. st. *vrán* »corvus, corax« (Kastelec-Vorenc), *urân* »corvus« (Pohlin); tpn. *Vrajnica*, n. *Rabenberg*, *Vranjica*, n. *Remmertal*, *Vranje Peči*, n. *Rabensteingreuth* (Bezlaj, SVI II, 314). Iz sekundarnega pomena »hudič« je verjetno fit. *vrânjica* »Aconitum«, prim. n. dial. *Teufelswurz* »isto« (Marzell, Wb. Pfln. I, 106), saj gre za zelo strupeno rastlino.

Prim. stcsl. *vranъ* »corvus«, sbh. *vrân, -a*, mak. *vran*, blg. *vrán*, d. obl. *vranə́t*, r. *vóron*, ukr. *vóron*, p. *wron*, č. *vran*, dl. *wron, ron*. Psl. **vôrnъ* »vran« je identično z lit. *vaȓnas*, prim. tudi stpr. *varnis* »vran«. Balto-slov. **u̯ãrna-* »vran« je substantivizirani adj. **u̯ãrna-* »črn, ožgan« (Miklošič, 395; Trautmann, BSW, 343; Vasmer I, 228; Fraenkel, 1201; Pokorny, 1166). Glej tudi *vrân I, vrána, gâvran, vrânjica*. M. S.

vrána (f.) »cornix«, dem. *vránica*, v 16. st. *vrana* »cornix« (Megiser), v 18. st. *vrana* »cornix« (Kastelec-Vorenc), *urana* »cornix« (Pohlin).

Prim. csl. *vrana* »cornix«, sbh. *vrȁna*, mak. *vrana*, blg. *vrána*, r. *voróna*, ukr. *voróna*, br. *varóna*, p. *wrona*, č. *vrána*, slš. *vrana*, gl. *wróna*. Psl. **vȍrna* je dalje identično z lit. *várna*, lot. *vãrna*, prim. tudi stpr. *varne* »vrana«. Balto-slov. **u̯ãrnā* s prvotnim pomenom »tista, ki pripada vranu« je vrddhirana tvorba k **u̯ãrna-* »vran« (Trautmann, BSW, 343; Vasmer I, 228; Fraenkel, 1201; Pokorny, 1166). Dalje glej *vrân I–II*. M. S.

vrânč (m.), g. *-a* »hudič« (evfemistično) in k temu dem. *vrânček*, g. *-čka* (SSKJ V, 510), primor. *'vranić* »vrag«, *gospodinja ued vranća* »ničvredna gospodinja« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 145); po Pleteršniku II, 792, tudi *vran* »hudič« pogosto v kletvicah namesto *vrâg*, *vrânov* (adj.), f. *-a* »hudičev«, *vrânovski* »isto«, npr. *vranovsko delo!* (Fram). Morda sem cgn. *Uranič, Uranč*.

Prim. hrv. *vrân* »vrag, hudič«, *vranić*, v Senju in v hrvaškem Primorju *vrânić* (ARj XXI, 366), čak. *vrân* »vrag«, *vrânec* »isto«, *vrânec* (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 396), r. dial. *vóron* »pohlepen, hudoben človek« (SRNG V, 111) poleg *voróna* »neokreten, obnemogel človek, neroda, počasne, zijalo«, dial. »zanikrna ženska z razkuštranimi lasmi« (SRNG, l. c.).

S slov. **vôrnъ* (m.) »slab človek, hudič« in **vȍrna* (f.) »slaba oseba« je mogoče primerjati lot. *vãrns* »vārgs« z nejasno leksikografsko predstavitvijo glede besedne vrste, in *vãrna* »stara ženska« (zaničljivo; Mühlenbach-Endzelin IV, 506). Ker se pomen »hudič«, tj. po vrednostni lestvici slabo/ničvredno bitje, lahko razvije iz pomenske podstave »črn«, kot ponazarja sln. dial. *črnják* »hudič« in *ta čə̀rːən* »hudič« (obir. kor.), metaforični prenos iz psl. **vôrnъ* »corvus« oz. **vȍrna* »cornix« ni verjeten, ampak so to leksikalizacije iz pomenske podstave »črn;

črnost« balto-slov. adj. *vãrnas »črn« → abstraktum *várnā »črnost« (Furlan, SR Ll/Posebna številka, 2003, 20 s.). K besedotvorju prim. č. *lud* (m.) »norec« in *louda* (m.) »mečkač, motovilo, počasne« = hrv., sb. *lȕda* (m., f.) »stupidus, stupida« k psl. **lûdъ* (adj.) »stupidus«, f. **ludã*. Sln. *vranč* z vokalno redukcijo je iz **vȍrnitʼь* (proti **chudítʼь* k **chûdъ*) in tako kot lot. sin. *vãrns* lahko kaže vmesni besedotvorni člen med balto-slov. adj. **vãrnas* → abstraktum **várnā*, tj. balto-slov. adj. **vȍrnas* »črnikast«. Dalje glej *vrân I*. M. F.

vránica (f.) »lien«, črnovr. *u̯rânca* »isto« (Tominec, 232), obir. kor. *wrá:na* in *wrà:nawa prà:ta* (Karničar, Obir, 259), tudi *vranec* »isto« in *vránka* (dol.; Hipolit). V 16. st. *vrana* »miltz, lien« (Megiser), v 18. st. *vraniza* »ſlišena« (Kastelec-Vorenc), *uranèza* »splen« (Pohlin), *vraneza* »Milz« (Gutsmann).

S podobnim pomenom je le še p. dial. *wrona* »del mesene prepone v predelu ledvic« (Karłowicz, SGP VI, 164). Miklošič, 395, brez p. gradiva, je izhajal iz adj. **vôrnъ*, f. **vornã*, prim. sln. *vrân*, f. *vrána* »črn«, hrv., sb. *vrân*, f. *vrána* »isto«, hrv. čak. *vrôn*, f. *vrõnā*, n. *vrôno*, d. obl. *vrõni* itd., ker naj bi bila vranica poimenovana po značilni temni barvi. Sln. redukcija v drugem zlogu prvotne trizložnice kaže na izhodni obliki **vȍrna* in **vȍrnica*, ki sta po substantivizaciji nastali iz balto-slov. vrddhiranega adj. **u̯árna-s* »čnikast« k **u̯ãrna-s* »črn« (Furlan, SR Ll/Posebna številka, 2003, 17, 18 s.). Po podobnem besedotvornem vzorcu sta nastali sln. *šújica* in r. hdrn. *Šúja* ← **sʼújь* »levi«. Dalje glej *vrân I* in sin. *slezêna*, *čmȁr*. M. F.

vrânj (m.), g. *-a* »zamašek, čep« (bkr.), tudi *vrânjek* »isto«; k temu *vranják* »zavijač za zamaške«.

Prim. hrv., sb. *vrânj* »zamašek«, mak. *vrana* »zareza na lubenici«, blg. *vràna* »zamašek«, r. *voroná*, *vorónka* »lijak, Gobius barbatus«, ukr. *vorónka*, p. *wrona* »luknja«, č. *vrana* »isto«, slš. *vrana*. Sorodno je verjetno lot. *vãrna* »čok z zarezami za nategovanje vrvi« (Mühlenbach-Endzelin IV, 506). S psl. **vornʼь* iz osnove **u̯or-* »zapreti« (Miklošič, 382; Vasmer I, 220) kakor sti. *vraṇá-* »rana«, alb. *varë* »isto« (Persson, Beitr., 278). Iz slov. jezikov je rum. *vranǎ* »luknja za čep«.

vrânjica (f.) »zlatica, Ranunculus sp.« (mariborska okolica), *vránka* »Ranunculus acris« (Sln. gorice), *vránščica* »Ranunculus« (Caf).

Izpeljano iz adj. *vrânji* oz. *vrânski* k *vrân* »corvus«, prim. k semantični motivaciji n. dial. *Krähenfuß*, l. 1479 *Creanfueß* »Ranunculus acris« iz *Krähe* »vrana«, standarno n. *Hahnenfuß* (iz *Hahn* »petelin« + *Fuß* »noga«). Oblika zlatičinih listov namreč spominja na ptičjo nogo. Cigale, Janežič, in Vrtovec navajajo *vrânjica* v pomenu »Aconitum, preobjeda«. Tu je treba verjetneje izhajati iz metaforičnega pomena *vrân* »vrag«, prim. n. dial. *Teufelswurz* »Aconitum napellus, vulparia« (navaja Marzell, Wb. Pfln. I, 106, 110), p. *piekielne ziele* »Aconitum napellus«. Po vranu je tudi ukr. dial. *voronʼe oko* »Aconitum anthora« (Makowiecki, SBLM, 5). Dalje glej *vrân II*. M. S.

vrâpa (f.) »guba na koži«; k temu *navràp* (m.) »guba«, *vrápiti se*, *vrâpim se* (v. impf.) »grbančiti se«, starejše *vrâpati*, *-am* »gubati« (Trubar), adj. *vrâpast*, f. *-a*, *vrápav*, *rápav* »naguban, puhel, hrapav«; cgn. *Rap*, *Rape*, *Rapac*, *Rapatec*, *Rapnik*, *Rapaša*, *Rapuš(a)*. V 16. st. *vrapa* »ruga« (Megiser).

Prim. č. *vrap* »guba«, starejše *vrapa*, gl. *(w)ropa*, dl. *ropa* »guba (na obleki, obrazu)«. Psl. **vorpa* rekonstruira Machek², 698, iz **vorpiti*, faktitiva k **u̯erp-*. Izhajati je treba iz **u̯er-*, podaljšano z determinativom **-p-*, prim. av. *fraorəpa-* »gorski greben«, lit. *ver̃pti* »presti« (Miklošič, 383). Glej tudi *vrâska*.

vrâska (f.) »guba«; k temu adj. *vráskav*, f. *-a*; tudi *râska* »guba«. V 16. st. *vrask* (Trubar), *vraſka* »ruga« (Dalmatin, Megiser).

Prim. csl. *vraska*, *vraskavъ*, hrv. dial. *vrȁska*, *frȁska* (Stulli, Mikalja), č., slš. *vráska*. Miklošič, 192, je izhajal iz **morska* k *mrščiti*, enako Machek, KZ LXIV, 264, toda Machek², 692, poveže z *vrapati*, intenz. **vor(p)skati*. Verbum je izpričan v stč. *vráskati sě*, č. *vraštit*, slš. *vraštiť* »mrščiti se«. Drugi avtorji primerjajo s psl. **vorska*, sti. *vr̥ccháti* »cepiti« (Zubatý, Stud. II, 365). Povezave z gr. ῥάκος, ki pomeni »guba«, in toh. A *wraske* »bolezen« iz ide. **u̯resk-* so dvomljive (Frisk II, 641).

vrât I (m.), g. *-a* in *vratû* »collum« in »grlo (pri steklenici)«, »del gosli in drugih godal in nekaterih brenkal, nad katerim so napete strune«, dem. *vratìč*, *-íča*, *vrâtec*, *-tca*, *vrâtek*, *-tka*, izv. *vratína* »Halsstück«, adj. *vrâten*, *-tna* »Hals-«, *ovráten*, *-tna* »den Hals umgehend«, *vratník*, *ovrâtnik* »Halskragen«, *ovrâtnica* »collare«, *navrât*, *navrâtnik* »nakit okrog vratu«, *zavráten*, *-tna* »ovraten«, *zavrâtnik* »ovratna ruta«, *zavrâtnica* »kravata«; semkaj *zavrâten*, *navrâten* »zahrbten«; kompoz. *trdovrȁt*, *-áta*, danes navadno *trdovráten*, *-tna* »hartnäckig, starrsinnig«, *vratolȍm*, *-óma* »Halsbruch«, adj. *vratolómen*, *-mna* »halsbrecherisch«; dial. kor. obir. *wrà:t*, *-a* »Hals, Kragen, Genick« (Karničar, Obir, 259), črnovr. *u̯rât*, g. *u̯rȃtu* (Tominec, 232); v 16. st. *vrat* »ceruix« (Megiser), v 17. st. *vrat* »collo« (Alasia), v 18. st. *vrat* »cervix, collum«, *terdovratin*, *terdovraten* »cervicosus, contumax« (Kastelec-Vorenc), *urât*, *-ú* »collum« (Pohlin), *vrat* »Hals, Kragen« (Gutsmann).

Prim. csl. *vratъ* »collum«, sbh. *vrât*, *-a*, mak. *vrat*, blg. *vrát*, d. obl. *vratə̀t*, str. *vorot* »isto«, r. *vórot* »ovratnik« in »vitel«, ukr. *vórot* »vrat«, br. *vórat* »odprtina v mehu, ovratnik«. Psl. **vôrtъ* < ide. **u̯órto-* »obračanje« je nomen actionis iz baze **u̯er-t-* »vrteti, obračati«, prim. semantično enako motivirano stlat. *collus*, lat. *collum* »vrat«, got., stnord., stsaš. *hals* »isto«, ags. *heals* »isto« < **kʷólso-* iz korena **kʷel-* »vrteti, obračati« (Miklošič, 384 s.; Trautmann, BSW, 354; Vasmer I, 229). Glej tudi *vrât II*, *vráčati* in dalje *vrtẹ́ti*. M. S.

vrât II (m.), g. *-a* »kos zemlje na koncu njive, kjer se orač s plugom obrača nazaj, ozara«, tolm., bkr., tudi pl. *vrati* »isto« (Caf, Cigale), bkr. *vurati* (m. pl.), kol. *vrátje* (n.) (Caf), *ovràt*, *-áta* »obrat« in »ozara«, *óvrati* (f. pl.) »pot med njivami« (vzh. štaj.), *zvrât*, g. *zvratî* (f.) »ozara, poševna brazda na koncu njive« (dol., vzh. štaj.), *vzvrâti* (f. pl.) »isto« (Lašče), *zvrâtnik* »isto« (dol., bkr.), kar Levstik etimološko upravičeno zapiše kot *vzvrâtnik*; *zavrâti* (f. pl.) »ozara«, *zavrâtec*, *-tca* (Cigale), *zavrâtnice* (f. pl.) »isto«, gor. *zràt*, g. *zráta*, črnovr. *zrâtʼ* (f. pl.) »svet na koncu njive, kjer se plug z vprego obrača« (Tominec, 250); semkaj *vratnína* »trava, rastoča po ozarah«.

Prim. sb. dial. *ȕzvrāt* »ozara« (ARj XX, 455), ukr. *zvoróta* »meja med dvema njivama, ki služi za prehod«, star. p. *wrot* »obrat«, p. dial. *uwrot* »obračanje pluga pri oranju«, *uwrocie* »ozara« (Karlowicz, SGP VI, 55), č. *zvrat* »obrat, preobrat, obračanje«, *souvratʼ*, *-tě* »ozara«,

slš. *úvrat'*, *-te* »ozara«, gl. *wuwrót* »obrat pri oranju«, pl. *wuwroća*, dial. *u̯órɔt*, star. *wowrot*, *wywrot ton* »poševna brazda na koncu njive«. Psl. **ob-vortъ*, **vъz-vortъ*, **u-vortъ*, **vy-vortъ* in **-vort'ь* »obrat, obračanje« > »ozara« so nomina actionis iz prefigiranih v. **-vortı̋ti* (Miklošič, 385; Kurkina, Etimologija 1968, 101; Schuster-Šewc, HEWb., 1714 s.). Glej tudi *ovrȁt*, *vrât I*, *vzvrâten*, *vŕsta*, *vráčati*, *kolôvrat*, *solnovrȁt* in dalje *vrtẹ́ti*. M. S.

vráta (n. pl.), g. *vrát* »porta, ianua« in »kanal v oglarski kopi« (Mune v Čičih), »Zettelrahmen, rema, rene« (Vodnik); dem. *vrátca* (n. pl.), adj. *vráten*, *-tna* »Tor-, Tür-«, *vrâtnica* »vratno krilo«, *vrâtnik* »podboj«, *vratnják* »prag«; *vratár*, *-ja* »ianitor«, f. *vrataríca* »ianitrix«; pkm. *vráta* (Novak, Slovar[2], 170), gor. *wráta*, *uráta*, črnovr. *u̯râtą* (Tominec, 232), jnotr. *vrą̂ta* (Rigler, Jnotr. gov., 49); v 16. st. *vrata* »ianua, porta«, *vratar* »accenſus, oſtiarius, ianitor« (Megiser), *vratni kegle* »cardo«, v 17. st. *vrata* »porta«, *vratar* »portinaio« (Alasia), v 18. st. *vrata* »ianua, porta«, *vratiza*, *vrateza* »portula«, *vratar* »janitor, admiſsionalis, kateri ludy notar ali vunkai škusi vrata ſpuszha« (Kastelec-Vorenc), *urata* »porta«, *uratâr* »portenarius«, *uratâriti* »aperitare portam« (Pohlin), *vrate* »große Tür, Tor« (Gutsmann). V tpn. *vráta*, *vrátca* pomeni »škrbini podoben gorski prehod« in »tesen« (Badjura, Ljud. geogr., 94 s.), prim. ime doline *Vráta* pod Triglavom, imena gorskih prehodov *Mála vráta*, *Jérmanova vráta*, tpn. *Vráta* pri Dravogradu, *Vrátno* pri Šentjerneju, l. 1330 *dacz dem Toer*, 1381 *Törlein*, 1391 *Torlein*, 1447 *Törl*.

Prim. stcsl. *vrata* »porta, ostium«, sbh. *vráta*, čak. *vrᵒā̃tᵒā*, g. *vrᵒā̃t* (Vrgada), *vrõta*, g. *vrõt* (Brač), mak. *vrata*, blg. *vratá*, r. *voróta*, dial. *vorotá*, ukr. *voróta*, br. *varóty*, p. *wrota*, č. *vrata*, slš. *vráta*, gl., dl. *wrota*. Psl. **vortā̃* (čak., vzhslov. in slš. indikacije na **vórta* kažejo na analogijo po tipu pl. **ȍkъna*), prim. dalje stprus. *warto* (n. pl.) »hišna vrata«, s prehodom v *i*-debla akz. *wartin*, s prehodom v m. je lit. *var̃tai* (m. pl.), star. tudi *var̃tas* (m.) »vrata«, lot. *vȁrti* (m. pl.) »isto«, alb. *vathë* »ograda, staja, ograjeno dvorišče okrog hiše«. Izvorno **Hu̯ortā̃* je kol., ki kaže na dvodelna vrata, iz ide. glagolskega abstrakta **Hu̯órto-* »zapiranje« (tip gr. κοῖτος »spanje, ležišče«), tvorjenega iz **Hu̯er-(i̯)e/o-* > lit. *užvérti*, *ùžveriu* »zapreti«, *atvérti*, *àtveriu* »odpreti«, lat. *operīre*, *operiō* »skriti, zakriti, pokriti« (< **opi-(H)u̯eri̯ō*), *aperīre*, *aperiō* »odpreti« < **apo-(H)u̯eri̯ō*, psl. **vertı̋*, **vьrèšь* »zatikati, zapirati«, nazalni prez. v sti. *api-vr̥ṇóti* »zapreti, pokriti«, *apa-vr̥ṇóti* »odpreti«; prim. iz iste baze **Hu̯er-* »zatakniti, vdeti« > »zapreti, pokriti« drugačno tvorbo **Hu̯ero-* v osk. *veru* (akz.) »vrata«, umbr. *verof-e* »v vratih« (Miklošič, 382; Trautmann, BSW, 353; Štrekelj, Lwk., 7; Vasmer I, 229 s.; Pokorny, 1160 s.; Fraenkel, 1204; Schuster-Šewc, HEWb., 1691 s.). Iz **Hu̯r̥-to-* oz. **Hu̯r̥-tí-* je ags. *worð* (m.) »dvor, dvorišče, gospodarstvo«, stsaš. *wurth* (f.) »mesto s steptano zemljo, tlakovano mesto«, srspn. *wurt*, *wort*, *wurde*, *worde* »dvorišče, vrt«, stnord. *urð* »kup kamnitih blokov«, toh. A *wärt*, B *wartto* »gozd« < ***»ograjen gaj« (van Windekens, Le tokh., 562). Dalje glej *-vrẹ́ti*. M. S.

vratati, *-am* (v. impf.) »slabo delati«, *vratanje* (n.) »slabo delo«; k temu *zvratati*, *-am* »škoditi, kvariti, šuštrati«. Besedna družina je izpričana le v 18. st. pri Gutsmannu: *vratati* »fälſchen, kriviti, ſkriviti, sgalufati«, »pfuſchen, kasiti, svratuvati, fretati«, *vratanje* »Fälſchung, ſkriulenje«, *svratati*, *svratievati* »stümpeln, sevretati, ſkasievati«, *svrataria*, *svratuvanje* »Stümpeley«, *svratauz*, *svratievar* »Stümpler, ſamovuk, kasiuz«, *beſedni svratauz* »Wortſerderber«, *deshelni svratauz* »Landverderber«, *svratan* »schadhaft, oſhkoden, oſhkodliu; verdorben, ſkashen«, *svratliu*, *svratajozhen* »verderblich, ſkasiten, pogubezhen, ſpazhliu, pohudliu«.

Pri istem avtorju z drugačnim vokalizmom tudi istopomensko *sevretati* [*zəvretati*] in *vretazh* »Pfuſcher«. To je bilo po vzorcu *pometáč* ← *pometati*, *garáč* ← *garáti* tvorjeno iz sln. glagola **vretati* »šušmariti«, ki je bil sinonimen z **vratati*. Ker se pomen »slabo delati, kvariti ipd.« lahko razvije iz pf. pomena »vrteti, obračati«, kot priča got. kavz. *fra-wardjan* »pokvariti« k *fra-waírþan* »kvariti« (intranz.), lat. *per-vertō* »prevrniti, popačiti, uničiti«, gl. *wrótny* »obrnjen, nor, bedast«, je sln. dial. *vratati* »slabo delati, kvariti ipd.« lahko iter. tipa **chodati* ← kavz. **chodı̋ti*, **chòdišь* psl. kavz. **vortı̋ti*, **vórtišь* »obračati« (= stcsl. *vratiti sę*, hrv. *vrátiti se*, *vrâtīm se*), sorodnega z lit. *vartýti* »obračati«, lot. *vȁrtît* »valjati«, prim. sti. *vartáyati* »pognati v krožno gibanje«, got. *fra-wardjan* »pokvariti«.

Formalno drugačni v. **vretati* je lahko iter. tipa **tě̀kati* ← **tek-ti*, **tečešь* in posredno kaže na psl. tematski v. **verstı̋*, **vertèšь* »vrteti« ob sti. *vártati* »vrteti«, lat. *vertere* »obrniti, zavrteti«, got. *wairþan* »postati«, stvn. *werdan* »isto« (Pokorny, 1156 s., LIV, 632; oba brez posrednega znaka o psl. tematski spregi).

Ta domača besedna družina se je v sln. formalno približala in delno vplivala na pomen n. izposojenke *frâtati*, *-am* »ponesrečiti se, spodleteti« (nižje pog.), npr. *včasih mu rata, včasih pa frata* (SSKJ I, 652), črnovr. *frâtąt* »prevariti«, *mę ję frâtąl* »me je prevarilo« (Tominec, 90), zabeležene že l. 1607 pri Alasiju *fratat* »tradire, ſdat«, *fratar* »traditore«, iz srvn. *ver-râten* »s slabim nasvetom zavesti, izdati«, nvn. *verraten*. Pomensko podobno sln. dial. *frétati* »šušmariti«, prim. obir. kor. *frétat*, *frɛta:m* »površno in malo delati« (Karničar, Obir, 145), rož. kor. *frétatə*, *-am* »abotno in nerazumno kaj delati«, pf. *sfrétatə*, npr. *vse je sfrétu, časà se je lotù*, nomina agentis *frétar* (m.), g. *-ja*, *frétovc* (Šašel, RNB, 31), v 16. st. *frettar* »Lecker, nebulo« (Megiser), v 18. st. *fretar* »nebulo, lotar, šlozheštnik«, *fretaršku ſturjenu* »infabre factum« (Kastelec-Vorenc), *frętar*, *-ja* »halbkundig, imperfecte doctus«, *fretârem* »stümpeln, conſarcinare«, *frętàrſkè* »stümpleriſch, luridus« (Pohlin), *fretati* »pfuſchen«, *fretar*, *fretavez* »Pfuſcher« (Gutsmann), je izposojeno iz avstr. n. *fretten sich* »pri delu počasi napredovati«, kor. n. *si' fröt'n* »truditi se, mučiti se«, srvn. *vreten*, *vretten* »kolovratiti, truditi se, mučiti se« poleg »vneti (o rani zaradi drgnjenja)«, *fraten* »isto«, stvn. *fraton* (Striedter-Temps, DLS, 124; Lexer, Mhd. Wb. III, 502 s.).

Iz sln. **fretáti*, **fretâm* je tako kot rož. kor. *frétatə*, *-am* »abotno in nerazumno kaj delati« fonetično izvedljivo tudi rož. kor. *fratátə*, *-ám* »abotno in neumno kaj delati« in nomena agentis *fratáč* (Šašel, l. c.) z *e* > *a* v nenaglašeni poziciji. Glej tudi *vráčati* in *vrtẹ́ti*. M. F.

vratȉč (m.), g. *-íča* »Tanacetum (Chrysanthemum) vulgare«, tudi *vrâtič*, *vratíka*, *povrâtič*, *vrateč*, *uratič*, *vrâtec* »isto«; v 18. st. *uratizh* »Reinfahrenkraut, tanacetum« (Pohlin), *vratizh* »Reinfahrenkraut« (Gutsmann).

Prim. sbh. *vratič*, *vratič*, *vratiželja*, *obratič*, *povràtič* (Vuk), blg. *vratika*, *vratiga*, *vartika*, *vъrtika*, *vlatlika*, r.

vrotíč, ukr. *vrotyč*, *navrotyč*, *vorotyč*, *navorotok*, p. *wrotycz*, stč. *vrátyč*, č. *vratič*, dial. *vrátyč*, *vratrč*, *vrátka*, *vrátička*, *vrat' se zase*, slš. *vratič*, dial. *vráteč*, *vratečka*. Izpeljano iz **vortíti sę* »regredi, redire«. Po ljudskem verovanju ima vratič čudežno moč, ki popotniku omogoči vrnitev, zato so ga vedno utrgali pred začetkom poti (Machek, JR, 247). Drugače Rostafiński, Symb., 197, ki sodi, da je semantična motovacija enaka kot v p. *przywrotnik* »Alchemilla vulgaris«. To rastlino so namreč uporabljali za pripravo kopeli, ki naj bi dekletom povrnila nedolžnost. Vendar za *vratič* takšna raba ni evidentirana, niti si rastlini nista podobni, pač pa se obe uporabljata v ljudski ginekologiji. O mešanju njunih poimenovanj je mogoče sklepati zaradi sln. *pleničice* »Tanacetum v.«, *plenîce device Marije* »Alchemilla v.« (kakor n. *Frauenmantel*, frc. *manteau de Notre-Dame*). Sin. *ebračica* »Alchemilla v.«, *abrača* »Tanacetum v.« je prevzet iz lat. fit. *(Artemisia) abratenum*, ker ima ta rastlina podobne učinke. Sin. za Tanacetum so še *glîstnica*, *črvinjak*, *črvinjek* (prim. r. *glistnik*, ukr. *glystnyk*, n. *Wurmgras*), ker preganja črevesne zajedalce; *mišji rep* (prim. č. *myší ocúsek*, *myší chvostek*, slš. *myší chvostík* »Achillea millefolium«) zaradi oblike listov, *golîček* iz *gȍl* »nudus« (Havlová, Slavia LI, 189 s.). Sin. še *grlîček*, *lopâtka*, *konopljíka*, *sementnica*, *dušica verna*, *trava materna*, *vsevetka*. Dalje glej *vráčati*. M. S.

vratílo (n.), g. *-a* »navijalni valj na ročnih statvah« in »kljuka ob ognjišču, na kateri visi kotel«, *vratílce* »navijalna deščica pri kolovratu« (jvzh. štaj.), tudi *vratovílo* »vratilo«; v 16. st. *Tkalzhje vratilu*; *kakòr eniga Tkalza vratilu* (Dalmatin), v 18. st. *tkalzhje vratilu* »alabrum licium, vel liciatorium« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *vratilo* »liciatorium, pertica«, sbh. *vràtilo* »eden od obeh valjev pri statvah, zadnji, na katerega se navija platno, ali prvi, na katerem je navita preja; valj, debela deska«, mak. *vratilo* »navijalni valj pri statvah«, blg. *vratílo*, r. *vratílo* (< csl.) »isto«, dial. *vorotílo* »vzvod, dvigača; vzvod, s katerim obračajo mlin proti vetru« (Dal', Slovar'[2] I, 246), ukr. *vorotýlo* »isto« in »dolga os, ki vrti mlin, del stružnice«, br. *vracíla* »navijalni valj pri statvah, navoj«, č. *vratidlo*, slš. *vratidlo* »isto«. Psl. **vortídlo* je nomen instrumenti od **vortíti* »vrniti, obrniti«. Dalje glej *vráčati*, *vratȉč*, *vrât I–II*, *vrtẹ́ti*. M. S.

vráziti, *-im* (v. impf.) »škripati« (notr., poh.), »jokati se, tuliti (o otroku)« (poh.), pf. *za-v.* »zaškripati«.

Brez znanih paralel, verjetno iter. **vorzíti* k **vьrzati* (prez. **verzešь* (?)) v č. *vrzati* »škripati« in inkoh. **vьrznǫti* v č. *vrznouti*, slš. *vrznút'* »zaškripati«. Intenz. je potrjen v slš. *vrzúkat'* »škripati«. Z drugimi determinativi ali suf. je lit. *veȓkti*, *verkiù* »jokati«, psl. **verskъ*, **verščati* »vreščati«, z asimiliranim *v- — -sk-* > *v- — -zg-* je slš. *vŕzgat'* »škripati«, r. *verezgá* »kričač, cmera«, *verežžátь* »jokati se, cmeriti se«, o čemer glej *vrẹ́ščati*. Glej tudi *vŕzati*. M. S.

vráža (f.) »superstitio«, tudi *vrâž* (f.), g. *vražî* »isto, črna magija«; *vražár* (m.), g. *-rja* »vedeževalec«, f. *vražaríca*; adj. *vrážast*, f. *-a*, kompoz. *vraževẹ́ren*, f. *-rna* »superstitiosus«, v. *vražíti*, *-ím* (impf.) »ukvarjati se z vedeževalstvom«, kor. s slekanjem *vraziti* »vedeževati«, *vrazej* »pikapolonica« (Šivic-Dular, Traditiones XXVI, 63 ss.); v 18. st. *urâſha* »Schwarzkunst, ars magica« (Pohlin), *vrasha* »Schwarzkunft«, *vrâſhtvu* »Widerpakt, Widergift«; *vrashim* »schade, verletze« (Gutsmann).

Prim. csl. *vraža* »divinatio, incantatio«, *vražiti*, *-žǫ* »magicas artes exercere«, sbh. dial. *vrâžati*, *-ām* »vedeževati, čarati«, mak. *vraža* »isto« poleg »kobacati se, gomazeti«, blg. dial. *vražá* »čarati«, r. *vorožítь*, *-íšь* »vedeževati, prerokovati«, ukr. *vorož*, *vorožbít* »vedeževalec, čarovnik«, *vorožýty*, *-óžyš* »vedeževati, čarati«, br. *varažýcь*, *-óžyš*, p. *wróżyć* »isto«, stp. *wróża* »usoda«, stč. *vražě* »isto«, slš. *vražba* »čaranje«, dial. *vrážit'* »vedeževati« (navaja Machek[2], 699). Ker je v p. v 17. st. izpričano tudi *wróg* »usoda«, se zdi najverjetneje rekonstruirati psl. **vôržь*, **vórža*, **vorgъ* *»met, žreb« > »usoda (kot se prikaže pri vedeževanju s tehniko metanja zrn ali česa podobnega)« z denom. **voržíti*, **vóršišь*, impf. **voržāti* ali **vóržati* in izvajati iz **vẽrg-ti* »vreči, metati« (Brückner, 632). Semantično manj verjetna je povezava s psl. **vôrgъ* »sovražnik« (tako med drugim Vasmer I, 228, dvomi že Miklošič, 395). Zaradi p. *wróg* je fonetično problematična povezava z av. *varəzyeiti*, got. *waúrkeiþ* »delati«, gr. ὀργία »obred« (tako Janko pri Skoku III, 616), besedotvorno težavna pa povezava s psl. **vьráčь* »vrač, čarovnik«, kar je nomen agentis v. dicendi **vьrāti* > r. *vrátь* »lagati«. Dalje glej *vrẹ́či*. M. S.

vȓb (m.), g. *-a* »vol vrbove barve« (Caf), *vȓbče*, *-ta* (m.) »isto« (Caf), notr. *vŕba* »črno-sivkasta krava, tj. take barve, kot je vrba« (Zemon pri Ilirski Bistrici; Erjavec, LMS 1882–83, 263), »neka riba« (Ilirska Bistrica).

Prim. hrv. dial. *Vrb* »ime volu« (Istra), *Vȑban* »isto« (Istra), »ime ovnu« (Lika), *Vŕba* »ime kravi« (Istra), »ime ovci s črnim obrazom in belimi pegami« (Kotar), *Vȑbeša* »ime kozi« (Lika), *vrbast* »temen in z belimi pegami po obrazu (o ovci)« (l. 1594 v Vrbniku; ARj XXI, 426 ss.), na Braču *vȑba* »konj, mula ali osel črno-rdeče barve« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1337). Poimenovano po barvi, ki spominja na lisasto vrbovo lubje. K tipologiji prim. sln. *Brẹ̑za* »ime belo-progaste krave ali koze«, *brẹ́zast* »progast (o govedi, kozah)«. Dalje glej *vŕba*. M. S.

vŕba (f.) »salix«, dem. *vŕbica*; izv. *vȓbež*, *-a* »tepec«, *vrbína* »velika vrba, vrbov gozd«, kol. *vȓbje* (> *bȑbje* (Sušje pri Ribnici; Ramovš, Hgr. II, 153)), *vrbînje* »vrbov gozd«, *vrbíčevje* »vrbova goščava«, nomen loci *vrbíšče* »vrbov gozd«, *vŕbovec*, *-vca* »vrbov gozd, koš iz vrbovih šib, epilobium«, *vŕbovica* »vrbova šiba«, *vrbovína* »vrbov les«, *vȓbnica* »Lythrum salicaria«, adj. *vŕbov*, *-a* »Weiden-«, *vȓbast* »nebistroumen«; v 16. st. *verba* »ſalix«, *verbiſhe* »ſalicetum, ſalix«, *verbovie* »ſalicetum«, v 17. st. *verba* »falce« (Alasia), v 18. st. *verba* »salix«, *verbovje* »salicetum« (Kastelec-Vorenc), *vèrba* »salix« (Pohlin), *verba* »Weide, Felberbaum« (Gutsmann); pogosto v tpn. *Vŕba*, prim. za *V.* na Gorenjskem l. 1247 *apud Velewen*, 1353 *Felben*, 1358 *Velben*, za *V.* na Koroškem, n. *Velden*, l. 1297 *Velwen* (k srvn. *vëlwe* »vrba«); *Vrbíčje*, l. 1451 *Werbicz*, 1496 *Vrbitschach*; *Vŕbno*, l. 1403 *ze Werben* (prim. hrv. tpn. *Vrbno*, danes *Vrbnik*, č. *Vrbno*, gl. *Wjerbno*), *Vŕbje*, *Vrbína*, *Vrbíca*.

Prim. stcsl. *vrъba* »salix«, sbh. *vŕba*, akz. *vŕbu*, *vȓbu*, hrv. čak. *vrbȁ* (Vrgada), *γarbȁ* (Susak), *vorbȁ* (Hvar), sb. dial. tudi *fȑba* (Kosovo), mak. *vrba*, blg. *vъrbá*, tpn. *Vъ̀rba*, *Vъ̀rbovo*, r. *vérba*, ukr. *verbá*, akz. *-ú*, br. *vjarbá*, akz. *-ú*, p. *wierzba*, č. *vrba*, slš. *vŕba*, gl., dl. *wjerba*. Psl. **vь́rba* (sln., sb. dial., blg. tpn., r., slš.) ima kol. akcentuacijo tipa **čèta*, **sèla*, varianta **vьrbā̃* (sbh., blg., ukr., br.) pa tipa **nogā̃*. Kol. je tvorjen iz ide. **u̯rbó-*, kar se ohranja v lit. *vir̃bas* (4. a. p.) »šiba«, lot. *vir̂bs* »tanka pa-

lica«, prim. dalje gr. ῥάβδος »šiba, palica«, ῥάμνος »kozja češnja, Rhamnus« < *u̯rb-no-, v polni stopnji *u̯erbes- > lat. *verber* (n.) »šiba, bič«, *u̯erbes-nā > lat. *verbēna* »mlado vejevje lovorja, oljke, mirte ipd., rabljeno v verske namene«. Izvajanje iz baze *u̯er-b- »viti, upogibati« se zdi zaradi gr. ῥάβδος verjetnejše od izvajanje iz baze *u̯er-bh-, ki se z nazalnim infiksom ohranja npr. v gr. τὸ ῥάμφος »kriv ptičji kljun« (Trautmann, BSW, 360; Vasmer I, 184; Fraenkel, 1259; Pokorny, 1153). Pritegnitev het. *ḫurpasta(n)-* »list, lubje« (Neumann, KZ LXXVII, 89; Puhvel, HED III, 406) je problematična, saj gr. ne izkazuje vzglasnega laringala. Glej tudi *vȓb*, *vrbíka*. M. S.

vrbânec (m.), g. *-nca* »erysipelas, šen«, tudi *urbânec* (m.), g. *-nca* »isto«.

Prim. hrv. *vrbanac* (Dubrovnik), hrv. kajk. *verbanec* (Habdelić, Belostenec), blg. *ùrbalec*, *ùrbulec*, *ùrbanec*, *ùrbalka*, *urbalek*, madž. *orbánc*, *orbacz*, *orbálczsír* tudi »elephantiasis, scabiei leprave species, herpes«, rum. *orbánț*, *orbálț* »erysipelas«. Oblike z *-l-* spominjajo na sln. dial. *jarbolec* »erysipelas« (bkr.), zato je vprašanje, če je res mogoče izhajati iz *morbus sancti Urbani*, kakor madž. *Szent Antal-tűze*, n. *Sant Anthoni Plag* po mnenju vseh dosedanjih raziskovalcev (Štrekelj, LMS 1894, 4; JA XXIX, 289; Kniezsa I, 363; Benkő II, 1097; Skok III, 620). Madž. oblike izvajajo iz sln., rum. iz madž., blg. pa iz rum. Vendar sln. *jarbolec* ne more biti samo slučajno paralela. Treba je suponirati poleg gr. učenega ἐρυσίπελας pri Hipokratu še neizpričane ljudske oblike. Glasovno zaporedje *–r–b–l(n)–* proti gr. –ρ(σ)–π–λ(λν?)– podpira domnevo, da je neka vulgarna gr. oblika Hipokratovega apelativa z različnim, tudi germ. posredovanjem, dala današnje oblike.

vrbânščak (m.), g. *-a* »vrsta trte, die blaue Urbanitraube« (vzh. štaj.).

Prim. hrv. čak. *vrbãńãc*, *-õńca* »vrsta trte« (Brač). Tvorjeno iz hagionima *Vrban* < lat. *Urbānus*, prim. iz tega tvorjeno tudi n. *Urbanstraube*, *Urbanitraube*, *Urbaner*, *Urban* »vinska trta«. Okrog sv. Urbana (25. maj) namreč trta cveti, zato je Urban poleg Medarda, Miklavža, Barnabe in Janeza zaščitnik vinarjev (Grimm, Wb. XI/3, 2373 s.). Glej tudi *vrbânec*. M. S.

vrbíka (f.) »neka trta« (Slovenske Konjice), *vȓbovec*, *-vca* »isto« (Caf, Celje), *vȓbovščak*, *-a* »isto« (mariborska okolica); semkaj sav. *vȓbič* »neko jabolko« (Sv. Jakob pri Šentjurju).

Prim. hrv. *vrbić* »neko belo grozdje« (Krk, Dalmacija), *vȑbika* »vrsta jabolk« (Varaždin), »vrsta grozdja« (Rečnik SANU III, 25). Izpeljano iz *vŕba*, vendar razlogi niso jasni. Pleteršnik pri *vrbíka* navaja tudi n. *Weidenrebe* = *grüner Kanigel*, česar v nemških slovarjih ni najti. M. S.

vȓč (m.), g. *vŕča* »urceus«, dem. *vȓček*, *-čka*, *vȓčič* in *vrčȉč*, *-íča*, adj. *vŕčast*, *-a* »krugförmig«; kor. obir. *wə̀rč*, pl. *wə́r:č* < *-i* (Karničar, Obir, 31, 60), pkm. *vȓč*, *vȓček* (Novak, Slovar[2], 170); v 16. st. *verzh* »urceus« (Megiser), v 17. st. *verch* »boccal da oglio« (Alasia), v 18. st. *verzh* »antharus, amphora, urceus, ena perftena ſa vodó pofſoda« (Kastelec-Vorenc), *verzh* »Krug, amphora, hydria« (Pohlin).

Prim. csl. *vrъčь* »urceus«, *vrъčьva* »dolium«, hrv. *vȑč*, g. *vȑča*, čak. *vȓč*, *vãrč*, *-a*, dem. *vȓčić*, *vãrčić* »glinen vrč«, sb. dial. *vȓčva* »velik glinen vrč z dvema ročajema«, mak. *vrčva*, *vrčka* »vrč«, blg. *vrə́čva*, *vrə́čka* »isto«. Jslov. *vь̑rčь je verjetno prevzeto iz lat. *urceus* »vrč«. Od tod ali iz lat. *orca* je izposojeno tudi got. *aúrkeis* »vrč« (izpričan je g. pl. *aúrkje*), ags., stsaš. *orc* »vrč«, iz dem. *orcula* je nvn. dial. dem. *Örklin* »vrček« (Alzacija). Stvn. *urceol* »vrč« je iz lat. dem. *urceolus*. Jslov. *vь̑rčьva verjetno temelji na lat. *orca* »kad, sod«, pri čemer je izglasje pod vplivom jslov. *bъ̑či, g. *bъčьvě < vlat. *buttia* (Miklošič, 383; Šturm, ČJKZ VI, 64; Feist, Wb., 68; Skok III, 620). Akcentske razmere govorijo proti izvajanju jslov. *vь̑rčь iz *u̯r̥k-i̯o- (k bazi *u̯er-k- »viti, vezati«) in domnevi o prasorodnosti lat. in jslov. izraza (tako Králik, Slavica Slovaca XXIX, 107 ss.). Glej tudi *ūrna*. M. S.

vŕčati, *vrčím* (v. impf.) »renčati, brenčati; dreti se, kregati se na koga«, pf. *zavŕčati*, *zavrčím* »zarenčati (o psu, medvedu)«, knjiž. *vrčáti*, *vrčím* »renčati« (SSKJ V, 516); k temu *vrčûn* (m.) »zadiruh« in verjetno cgn. *Vrčon*, *Verčon*, *Brčon*, *Berčon*, *Brčun* < *vъrčonʼь, prim. č. *vrčoň* »godrnjač«. Sem polnostopenjsko sinonimno *vrečáti*, *-ím* »kričati, dreti se (o detetu)« (Vreme; Erjavec, LMS 1882-1883, 263), pri Pleteršniku II, 794, neustrezno normirano *vrę́čati*, *-ím*, kar je po ekspresivni nazalizaciji dalo širše sln. *renčáti*, *-ím*.

Prim. csl. *vrъčati*, *vrъčǫ* »sonum edere, murmurare«, hrv., sb. *vŕčati*, *-īm* »murmurare« (Vuk), r. *vorčátь*, *vorčú*, *vorčíšь* »renčati, godrnjati«, br. *vorčácь*, p. *warczeć*, č. *vrčet* »renčati, godrnjati«, slš. *vrčať*, gl. *wórčeć* poleg *bórčeć*, dl. *warcaś* poleg *barcaś*.

Psl. *vъrčáti, *vъrčíšь; sorodno je lit. *ur̃kti*, *-iù*, *-iaũ* »cmeriti se«, *ùrkioti*, *-ioju*, *-iojau* »godrnjavo mrmrati«, lat. *urcō*, *-āre* »oglašanje risa« in v osnovni prevojni stopnji lit. *ver̃kti*, *-iù*, *-iaũ* »jokati« (Miklošič, 384; Vasmer I, 231; Skok III, 621; Walde-Hofmann II, 839; Schuster-Šewc, HEWb., 1659, 54 s.). Fonetično razmerje osnov lahko odraža podedovano prevojno alterniranje izhodiščnega atem. glagola *u̯érk-ti : *u̯r̥k-énti. Machek[2], 699, je psl. vzglasni *v-* imel za protetični vokal in osnovo *-ъrčā́-* enačil z lit. preteritalno *urkiaũ* k *ur̃kti*, *-iù* »cmeriti se«, proti čemur lahko govori polnostopenjsko sln. *vrečáti* < *verčā́ti < *verkě̃ti. Ide. baza *u̯er-k- je motivirana iz ide. *u̯er- »govoriti«, kamor spada tudi sln. dial. *vreti (nad kom)* »kričati, godrnjati« (Savinjska dol.). Glej tudi *vŕčati*, *vŕkati*, *vrę́čati*, *renčáti* in *vreti II*. M. F.

vrdača (f.) »zelena sliva« (citirano po Miklošiču, 383).

Miklošič, l. c., je izvajal iz it. *verdòcchia* »vrsta sliv ali hrušk«, kar je tvorjenka iz adj. *verde* »zelen« (Battisti-Alessio, 4017).

vreč (adj.), f. *-a* »vroč« v bovškem *urè:jč*, f. *-a* (Ivančič, DSBG, 67).

Adjektiv je z besedno družino zabeležen le še v 18. st. pri Gutsmannu: *vrezh* »heiß; hitzig, gorezhen, snoin; warm, topel, gork; siedheiß, kipezh«, *prevrezh* »siedheiß«, *vrezhina* »Hitze«, *vrezhuſt* »Hitze«, *vrezhiti* »hitzen, pregrejati, sgrejati«, in v 19. st. pri Janežiču[1] II, 482: *vréč* »vroč; heiß, brennend«. Kot adverb znan v obir. kor. *wrə́a:č* (Karničar, Obir, 270, 13) z akutom, ki ob formalno enakem obir. kor. *'žəč* »žgoč«, f. *žé:ča*, n. *žéə:č* k *žhə̀t*, *žjə̀* »žgati, žge« (Karničar, o. c., 270) kaže na reducirano nevtralno obliko *vrę́če. Ob splošnosln. adj. *vrȏč*, f. *vróča*, prvotnem ptc. prez. akt. glagola *vrȇš* < *vьrě̑šь ob inf. *vréti* < *vьrě̀ti, predstavlja kor. *vrȇč, f. *vrę́ča variantni ptc. prez. akt. *vьrě́ję̨tʼ-, ki je pričako-

van pri glagolskem tipu *rdéti* → *rdȇč*, *trpéti* → *trpȇč*. Ptc. lahko tudi ni analogen po omenjenem tipu, ampak posredno kaže na tvorbo iz variantnega prez. **vьrě̋ješь*, ki ga potrjuje npr. r. dial. *vrétь*, *vréju* »močno se potiti«. Enako je tvorjeno blg. dial. *vrešt* (Georgiev I, 186), č. *vřící* »kipeč«, slš. *vriaci* »isto«, dl. *wrjacy*. Glej tudi *zvrečiti se* in dalje *vrȍč*. M. F.

vréča (f.) »saccus« in *vréče* (n.), *-a* »isto« = pkm. *vrèče* (n.), pl. *vréiča* (Novak, Slovar^{2}, 170) = rez. *wréćę*, pl. *wríće* (Steenwijk, SDR, 331); po Cafu tudi »modnik, mošnja« = *vréče* »podolgovata vreča za žito« (Caf), »vreča, v kateri se masti oljke, kadar se dela olje« (Mavhinje; Erjavec, LMS 1882-1883, 262); dem. *vréčica*, *vrȇčar* (m.), g. *-'ja*, adj. *vréčast*, f. *-a*. V 16. st. *vrejzhe* (Megiser), v 18. st. *vrézher* »cilicium, šhimnata ſraiza, páš, šhakil« (Kastelec-Vorenc), *urejza* »ein langer Sack; saccus« (Pohlin), *vrezha*, *vrezhje*, *vreiza* »Sack«, *vrezhiza*, *vrezhek* »Beytaſche«, *koshna vrezhiza* »Ranze«, *vrezhar* »Säckler, shaklovez, moſhnar« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrětište* »cilicium«, csl. *vrěšta* »saccus«, hrv. *vrjȅća* »idem«, čak. *vrȉća* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1338), sb. *vrȅća*, mak. *vrek'a*, blg. *vrèšta*, *vrèšt*, *vrètište*, r. *veretá*, ukr. *veréta*, č. *vřecko* »žep«, stč. *vřece*, slš. *vrece*, *vrecko* »žep«. Prvotno verjetno **vert'e* (n.); sorodno je lit. *vìrtinė* »sveženj, trop, vrsta«, lot. *vir̃tene* »vrsta«. Iz iste osnove je sln. *veréja*, *veríga*, *zavréti* (Miklošič, 385; Trautmann, BSW, 351; Vasmer 1, 187).

[Psl. **vȇrt'a* (f.) in **vȇrta*/**vertā̋* sta tako kot gr. ničtostopenjsko ἀορτή (f.) »vojaška malha«, sekundarno »cev, žilna cev = aorta« < **H₂u̯r̥-téH₂* nomena actionis na **-to-* iz baze **H₂u̯er-* »viseti; obešati, nizati, vezati«, prim. alb. korensko tematsko *vjer* »obešati«, gr. ἀείρω, kontrahirano αἴρω »dvigati, nizati«, lit. *vérti*, *veriù* »vdevati«, lot. *vȩr̃t*, *vȩ̃ru*/*veṛu* »nizati, vdevati, šivati« (Trautmann, BSW, 351 s.; Vasmer^{2} I, 297; Skok III, 622). Slovansko polnostopenjsko akutirano gradivo je bilo iz prvotnega **H₂u̯r̥̄-tó-* »obešen → viseč«, po substantivizaciji in konkretizaciji »viseč (predmet)« aktualizirano na podlagi akrostatičnega balto-slov. prez. **u̯ē̋r(e)-*, prim. lot. *vȩ̃ru*. Le v sln. izpričan n. je lahko arhaični ostanek preglašenega sln. dial. **vréče* za izhodno sln. *vréča*. Oblika *vréca* (Pohlin, Gutsmann) je po redukciji iz dem. ustreznic nastala po vzorcu sln. *srájca*, *pȇjca*. — M. F.]

vréčati, *-am* (v. impf.) »kričati, dreti se, vreščati« (Vreme; Erjavec, LMS 1882–83, 263).

Ker se konzonantna skupina *-šč-* v jnotr. praviloma ohranja, vsekakor pa ne poenostavlja v *-č-* (glej Rigler, Jnotr. gov., 175), izvajanje iz *vreščáti* ni možno. Navedeni tonem ni zanesljiv, ker je beseda znana le v notr. Gradivo dopušča rekonstrukcijo **verčati*, *-išь*, kar bi bilo lahko s *k*-jevskim sufiksom (ali determinativom) tvorjeno iz ide. korena **u̯erH-* »govoriti«, prim. tako še lit. *ver̃kti*, *verkiù* »jokati«, *vérkouti* »neutolažljivo jokati«. Možno, čeprav negotovo je pritegniti sbh. *vrécati*, *-īm* »meketati« in mak. *vreka* »meketati, vreščati«, kjer ni mogoče dokazati prvotnega *ě*. Glej tudi *vŕčati*, *vŕkati*, *vréščati*, *vrískati* in o korenu dalje *réči*. M. S.

vréči, *vȓžem* (v. pf.) »conicere, iacere«, tudi »skotiti« (kakor n. *werfen* v obeh pomenih), »dati dobiček, korist«, npr. *kmetija mu dobro vrže*; *vreči se po kom* »posnemati koga, biti podoben komu«; impf. *vréčati* (goriš.), v standardnem jeziku supletivno *metáti*; ustrezno pomensko spremenjeni pref. v. *iz-*, *na-*, *od-*, *o-*, *opo-*, *pod-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *spo-*, *spre-*, *za-*, *z-v*., impf. redko *-vrgováti*, *-ûjem*; subst. *povȓg*, *-vŕga* »skotitev«, *izvȓgljaj*, *izvȓg*, *izvȓžek* »Auswurf«, *izvȓga* »Verwerfung« (*izvrâg* »izmet, izbruh« je prevzeto iz stcsl.), *ovȓg*, *-vŕga*, *ovȓga*, *ovȓžba* »zavrnitev, ugotovitev o neutemeljenosti«; v 16. st. *vrezhi* »werffen, hinwegwerffen, injicio, profterno«, *doli vrezhi* »herabwerffen, umbwerffen, iaccio« (Megiser), v 17. st. *vrech* »buttare« (Alasia), *vrezhi*, *vershem* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vreizhi*, *vrézhi* »dejicere, effligere«, *ſe po šhlahti ne vrézhi* »degenerare«, *doli ſe vreizhi* »deruere«, *podvrézhi* »subdere, submittere«, *ſavrézhi* »abdicare, abÿcere« (Kastelec-Vorenc), *vrezhi*, *vershem* »werfen«, *krava je povergla* »die Kuh hat geworfen« (Gutsmann). Sln. *privȓžen*, *-a* »anhänglich«, *privȓženec*, *-nca* »Anhänger« je prevzeto iz r. *privéržennyj*, *privéržen*ec, iz česar je tudi č. *priverženec*. V star. jeziku je *perverſhen* »adauctus, adiectus, diligens, exaptus, habilis« (Kastelec-Vorenc).

Prim. stcsl. *vrěšti*, *vrъgǫ* »iacere«, hrv. kajk. *vreći*, širše sbh. *vȓći*, *vȓgnēm*, hrv. dial. *vȓžēm*, npr. na Vrgadi *vᵉȓći*, *vᵉȓžeš*, blg. *vъ́rga*, *vъ́rgam*, r. samo v kompoz. *otvérgnutь*, *-nešь* »zavrniti«, *izvergátь* »izvreči«, ukr. *veréčy*, *véržeš* »vreči«, stč. *vrci*, *vrhu*, č. *vrhnouti* »vreči«, impf. *vrhati* »metati«, slš. *vrhnúť*, impf. *vrhať*, gl. *wjer(h)nyč*, impf. *wjerhač*, dl. *wjergnuś*, impf. *wjergaś* »isto«. Psl. **vȇrťi*, **vъ̏rgnǫ* **vъ̏rgǫ* navadno izvajajo iz ide. baze **u̯er-g-* »vrteti«, prim. sti. *vr̥ṇákti*, *várjati* »obračati, vrteti«, lat. *vergere* »nagniti se«, niz. *werken* »kriviti se (o lesu)«, šved. *wurken* »ukrivljen zaradi vlage«, lot. *savergt* »posušiti, skrčiti, zgrbančiti«, refl. *savergtiês* »zgubati se, zgrbančiti se (zaradi vročine)« (Vasmer I, 185; Pokorny, 1154). Pomensko bolj ustreza got. *wairpan*, stvn. *werfan* > n. *werfen*, stnord. *verpa* »vreči« < ide. **u̯érgᵘ̯-e-* (z asimil. tipa ide. **u̯l̥kᵘ̯o-* > pgerm. **u̯ulχᵘ̯a-* > **u̯ulfa-* »volk«), na kar opozarjajo Vasmer, l. c., Machek^{2}, 700; Kluge^{23}, 886; LIV, 630 idr. Psl. prez. je sodeč po n. stopnji korenskega vokalizma tvorjen po aor., ki se ohranja v stcsl. *otъvrъgъ*. Dolgi vokalizem lahko izvira iz težke baze, ki pa iz germ. ne more biti razvidna. Primer sicer ustreza Rasmussenovi reinterpretaciji Winterjevega pravila (Rasmussen, CWPL II, 63 ss., 75). M. S.

vrȇd I (m.), g. *vréda* »poškodba«, zlasti »neka bolezen, katero človek zaradi velikega truda ali sedenja dobi čez pas« (goriš., dol.), »otrditev vranice ali jeter« (Caf), »gnojna bula, podkožni tur«, v. *vréditi*, *-im* »poškodovati, zgrabiti ali udariti že ranjeno mesto«, *uvréditi*, *-im* (pf.) »notranje poškodovati (zaradi prevelikega napora)«, rez. *wrídit se* »pretegniti si hrbet« (Steenwijk, SDR, 331), po Pleteršniku *uvrejen* »pretegnjen, prevzdignjen (o telesu)«; *prevréditi se*, *prevredíti se*, *-ím se* > *prevordíti se* (pf.) »s težkim delom, zlasti vzdigovanjem težkih bremen bolečine dobiti čez pas, prevzdigniti se«; adj. *vréden*, *-dna*, *vredân* > *vrdân*, *-dnà*, *vrédast*, *-dna*, *vredóven*, *-vna* »poškodovan«, zlasti »pretegnjen (od težkega dela)«; v 18. st. *vreiditi* »laedere, oblaedere«, *ſe ureiditi* »vires deperdere, múzh šgubiti« (Kastelec-Vorenc), *uredim se* »unterwachsen, ulceſcere« (Pohlin), *vrediti ſe* »unterwachsen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrědъ* »lepra, damnum, iactura, affectus, laesio, vulnus«, *vrědьnъ* »corruptus, mancus«, hrv. *vrȉjed* »čir, poškodba, gnoj na rani, strup, škoda«, čak. *vrȋd* »gnoj na rani« (Vrgada), »mozolj, gnoj« (Benkovac, Lumbarda), širše sbh. *povrijèditi*, *pòvrijedīm* »raniti,

prekršiti«, mak. *vred* »prehlad«, *povredi* »raniti, prekršiti«, blg. *vredjá, -íš* »škodovati«, r. *véred* »tvor, bula«, str. *veredъ* »rana«, ukr. *véred* (pl. *vérédy* »kaprice, muhe«), br. *vérad* »pretegnitev uda«, p. *wrzód*, g. *wrzodu* »tvor, ulje, gnojna rana, čir«, č. *vřed*, slš. *vred*, gl. *brjód*, star. *wrjód, -oda*, dl. *wrjod* »isto«. Iz slov. je morda madž. *méreg* »strup, gnev«. Psl. **vêrdъ* »tvor, ulje, gnojna rana« (> »rana, poškodba«) < ide. **u̯érdo-* »izrastek na koži« poleg **u̯ordā* v stnord. *varta*, ags. *wearte*, stvn. *warza* »bradavica«, nperz. *balū* < iran. **u̯ard-* »isto«, prim. prek nekega glagola tudi lot. *apvir̃de* »tvor, bula«, je tvorjeno iz ide. baze **u̯er-d-* iz korena **u̯er-* »vzdignjeno mesto (na zemeljski površini ali na koži)«, prim. iz **u̯er-s-* lat. *verrūca* »bradavica«, ags. *wearr* »žulj, bradavica«, stvn. *werra* »krčna žila«, nvn. *Werre* »ječmen v očesu«, tj. »gnojno vnetje lojnic v veki« (Machek[2], 702; Pokorny, 1151). Ni izključeno, da sta v psl. **vêrdъ* sovpadla dva ide. homonima. Drugi je lahko iz ide. **u̯érdo-* iz korena **u̯er-* »praskati«, prim. z determinativom *-d-* mdr. ags. *wrōtan* »riti, kopati«, lat. *rōdere* »glodati« in z nazalnim suf. sti. *vraṇá-*, alb. *varrë*, psl. **rãna* (Pokorny, 1163). Star. avtorji primerjajo tudi sti. *várdhate* »rasti«, *várdhati* »jačiti«, av. kavz. *varədaiiete* »isto« (Vasmer I, 186), kjer pa je možno izhajati iz baze **Hu̯eldh-*, kar bi lahko prek ničte stopnje **Hludh-* < **Hu̯l̥dh-* dalo novo p. st. **Hleu̯dh-* »rasti« v sti. *ródhati* »rasti«, got. *liudan* »isto« (LIV, 627, 221). Glej tudi *vredník*. M. S.

vrȅd II (adv.) »istočasno, takoj, skupaj z«, adj. *vrẹ́den, -dna* »zgoden«, npr. *vrẹ̑dni krompír* (dol.); v 18. st. *s'mano vred* »sammt mir« (Gutsmann).

Prim. hrv. *vrêd, vrêde, vrêda, ȕrēd, uredu* »hitro, takoj, čim prej«, z drugim pref. tudi *nared* »takoj« (= sln. *náred* »pripravljen«), mak. *vred* v zvezi *site vred* »vsi skupaj«, blg. *vréd* »povsod«, r. *vrjád (čemú)* »ravno prav, kakor nalašč, primerno, pisano na kožo, ob pravem času«, *vrjád li* »najbrž ne«. Psl. **vъ̏ rędъ* k **rę̑dъ* »vrsta, čas«. Sln. *vzrȅd* »takoj« (Caf), *zrȅd* »skupaj«, *zred* (prep. z instr.) »skupaj z«, npr. *zred teboj* »skupaj s tabo, s tabo vred«, kaže na **vъ̏z rędъ*. Glej tudi *rudi, vried* in dalje *rẹ̑d I, rẹ̑d III*. M. S.

vrẹ́den (adj.), f. *-dna* »dignus, carus, praestans, benemeritus«, tolm. tudi »sposoben, zmožen«, abstr. *vrẹ́dnost* (sekundarno tudi *vrednọ̑st*) »pretium, dignitas«, *vrednóta* »virtus, honos«, *vrednôtnica* »Wertzeichen«, adj, *vrẹ́dnosten, -tna* »Wert-«; v. *vrednótiti, -ôtim* (impf.) »werten«, pf. *o-, raz-v.*; iz zvez *málo vrẹ́den* in *hvále vrẹ́den* je *malovrẹ́den, -dna* »nichtswürdig«, *hvalevrẹ́den, -dna* »löblich«; v 16. st. *vreden* »dignus«, *veliku vrejden* »pretiofus«, *zhafti vreidn* »venerabilis«, *ne ſe vrednu derſhati* »dedignor«, *malu vreidan* »simplex«, *vrednoſt* »dignitas, authoritas« (Megiser), v 17. st. *vreden* »degno«, *vrednoſt* »dignità« (Alasia), *vreden, ureden, vureden* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vréden* »dignus«, *malu vréden* »frivolus«, *hvale vrédin* »probabilis«, *vrédnoſt* »dignitas« (Kastelec-Vorenc), *urẹdn* »dignus«, *urẹdnoſt* »dignitas« (Pohlin), *vrieden* »würdig, werth«, *vriednost* »Preis, Werth, Würde« (Gutsmann).

Prim. csl. *vrědьnъ* »dignus«, sbh. *vrijèdan* »dragocen, priden, marljiv, dostojen«, *vrljèditi, -īm* »veljati, biti koristen«, hrv. čak. *vrȋdan, vrīdnȁ, vrȋdno* »dragocen, priden, marljiv«, v. *vrīdȉti, vrīdī́* »veljati, biti dober, uporaben« (Vrgada), mak. *vreden* »priden, marljiv, sposoben«, *vredi* »veljati«, blg. *vréden* »sposoben, iznajdljiv«. Jslov. adj. **vérdьnъ*, f. **verdьnã* »vreden, dragocen, veljaven« in v. **verdíti, *vérditъ* »veljati, imeti ceno« sta tvorbi iz **verdъ̏* »vrednost«, kar se ohranja v kor. sln. *vrẹ̑d* v frazi *za vred imeti* »imeti za vredno, spoštovati«, v 18. st. *savried imeti* »würdig achten« (Gutsmann) in csl. *ne vrědu sъtvoriti* »ne odobravati, ἀποδοκομάζειν, καταβραβεύειν«. To je pred metatezo likvid, tj. najkasneje okrog 1. 800 prevzeto iz stvn. *wërd* »cena, vrednost« (Miklošič, 383; Kiparsky, Lw., 163; Striedter-Temps, DLS, 247, ki domneva prevzem iz stvn. adj.), kar je substantivizirano iz adj. *wërd* »vreden«, prim. dalje got. *wairþs*, stnord. *verðr*, ags. *weorþ*, agl. *worth* »vreden, veljaven« < **u̯érto-* k bazi **u̯ert-* »vrteti, obračati«, prim. od tod še kimr. *gwerthu* »prodajati«, av. *auuvarətā* »vrednost, premoženje« (Kluge[22], 788). Domneva o pristno slov. tvorbi iz vzporedne baze **u̯erdh-* (Mladenov, 79; Skok III, 625) je malo verjetna. Iz n. je prevzeto tudi lit. *ver̃tas*, lot. *vȩ̃rts*, stprus. *werts* »vreden« (Fraenkel, 1229). M. S.

vredník (m.), g. *-a* »Teucrium chamaedris« in »Veronica chamaedris, Cynanchum vincetoxicum«, *vrednják* »Glechoma hederacea«, *vredníca* »Veronica filoformis«; v 18. st. *vrédnik* »come; ena ſimška falata, ſeliszhe, korèn je fladák« (Kastelec-Vorenc), *urédnik* »tormentilla« (Pohlin), *vrednik* »Ruhrwurz« (Gutsmann).

Pleteršnik II, 795, navaja po Erjavcu, da so to rastline, ki celijo vred. Gre za medsebojno podobne rastline, ki so jih mešali tudi starejši botaniki, prim. p. *ożanka* »Veronica ch., Teucrium ch., Glechoma h.« (navaja Machek, JR, 193). Sin. *mȓzličnik, mrzlični koren* »Teucrium chamaedris« kakor sbh. *trava od groznice* in frc. *herbe des fièvres* kaže na uporabo proti vročini. Sln. tudi *krčnica, želodčnik* (rastlino so uporabljali proti želodčnim krčem), *urhovka, rastlina svetega Urha* (ker začne cveteti v začetku poletja, ko goduje Urh). Sin. *žúljevka* je verjetno izpeljan iz *žúlj* (ker se uporablja tudi pri zdravljenju žuljev), vendar je sln. *žúlj* tudi »Ononis spinosa«, bodikava rastlina, ki se kakor »Teucrium chamaedris« uporablja proti želodčnim težavam (Havlová, Slavia LI, 190). Dalje glej *vrȅd I*. M. S.

vrej, izpričano le v zvezah tipa *v eno vrej* »istočasno, skupaj«. Glej *venovrej*. M. F.

vréme (n.), g. *vreména* »serenitas, tempestas, Wetter«, star. in dial. tudi »tempus, čas«; Caf in Miklošič navajata tudi pomen »vzrok«, npr. *vreme ti je jokati*; jvzh. štaj. *vrẹ́me, -na*, vzh. štaj., pkm. *vrẹ́men* (Plterešnik), v Beltincih *vréime, -na* »vreme, čas« (Novak, Slovar,[2] 170), kor. obir. *wrémɛ*, g. *wrəmèəːna* (n., m.) (Karničar, Obir, 260), črnovr. *u̯rệmę*, g. *u̯rẹmîənạ* (Tominec, 232); dem. *vreménce*, adj. *vremẹ́nski* »Wetter-«, pkm. *vremenı̂t, -a, vremenîten, -tna* »časen, sedanji, tuzemski«, v. *vremeníti, -ím* (impf.) »wittern«, *v. se*, bkr. *vremẹ́niti se* »biti lepo vreme«; v 16. st. *lipu vreme* »serenitas«, *hudu vreme* »tempeſtas« (Megiser), v 17. st. *vreme* »tempo« (Alasia), v 18. st. *hudu vremè* »aeris inclementia, tempestas mala«, *s'méſhanu vremè* »aprilis tempus« (Kastelec-Vorenc), *urême, -na* »Wetter, Zeit, Tempeſtas« (Pohlin), *vreme* »Wetter, Zeit«, *vremenik* »Wetterglas, Barometer« (Gutsmann); star. tudi *nevréme, -ẹ́na* »nevihta«, prim. v 18. st. *veliku nevréme biti, ſlafti na murju, valuve gnati* »exaestuare« (Kastelec-Vorenc).

Prim. stcsl. *vrěmę, -ene* »tempus«, sbh. *vrijéme*, g. *vrȅmena* »čas, vreme«, *nȅvrijēme* »slabo vreme, nepri-

meren čas«, hrv. čak. *vrîme*, g. *vrȉmena*, pl. *vrimen*^{o}*ã* (Vrgada), *vrimenȁ* (Brač), mak. *vreme* »čas, vreme«, blg. *vréme*, pl. *vremená* »isto«, srblg. *vrěmę̑*, *vrěmę̏*, str. *veremja* (r. *vrémja* je iz csl.), ukr. dial. *vérem'ja*, *véremnja*, star. br. dial. *vérame*, *véreme* (Nosovič) »čas«. Psl. **vermę̑*, g. **vêrmene* < ide. **u̯ért-mn̥*, g. **u̯ért-men-es* »obračanje, vrtenje, kroženje« (z analogno *e*-jevsko vokalizacijo sufiksa in končnice), prim. sti. *vártman-* (n.) »kolesnica, kolovoz, cesta« iz baze **u̯ert-* »vrteti«. K semantiki prim. sti. *pari-varta-* »tek, obtok«, lat. *annus vertens*. »Čas« je bil po psl. predstavah *»vrtenje, obračanje, vračanje dneva in noči, letnih časov ipd.« (Miklošič, 384; Vasmer I, 235; Pokorny, 1157; Mayrhofer, EWA II, 520; o akcentu Snoj, Linguistica XXXIII, 229 s.). Dalje glej *vrtẹ́ti*, *vreténo*. M. S.

Vreme (tpn.), g. *Vrem*, l. 1449 *Ure*, kasneje latinizirano *Auremum*, 1498 *Remer supp. Rem*; k temu *Vremščica*, l. 1460 *an der Remschitz*, l. 1498 *auf der Remschutsch* in *Vremski Britof*.

Verjetno je iz iste osnove tudi *Remšenik*, l. 1193 *Remsnik* s pogostim izpadom vzglasnega *v-* pred *-r-*. Prim. sb. tpn. *Vremci*, *Uremović*, hrv. kajk. *Remšnik* in ukr. *Veremьje*, *Veremьev*, *Veremievka*, *Veremoviči*. Izhajati je treba iz psl. **vermę* < ide. **u̯ers-men-* »vzpetina, gora«, izpričanim v gr. ἕρμα (n.) »grič«, sti. *varṣmán-* »vrh« (Pokorny, 1151). Glej tudi *Retje* poleg *vȓh* in *vrẹ̑d I*.

vrestílj (m.), g. *-a* »Erica carnea« (goriška okolica; Erjavec, LMS 1875, 222).

Tako kot na sln. zahodu še *redílj*, *kržílj*, *repílj* s suf. *-*yl'ь* (Sławski, SP I, 112) tvorjeno iz **verstъ*, prim. ukr. *verest* »Calluna vulgaris«, p. *wrzost* »Erica vulgaris« (Karlowicz, SGP VI, 169), kar je tako kot **vêrskъ* v r. dial. *véresk* »Calluna vulgaris«, ukr. *veresk* »isto«, p. dial. *wrzosk* »Erica vulgaris«, č. dial. *vřesk*, *břesk* »Calluna vulgaris« besedotvorna varianta k **vêrsъ* > sln. *vrẹ̑s* »Erica«, tudi *rẹ̑sa* »isto«. Dalje glej *rẹ́sa I*. M. F.

vrẹ́ščati, *-im* (v. impf.) »kričati, cvrčati«, pf. *za-v.*, subst. *vrẹ̀sk*, g. *vrẹ́ska* »kričanje, vreščanje, jok«, *vrệšč* »vpitje, šunder«, *vreščák*, *vreščálo*, *vreščâlec*, *-lca* »kričač«, *vreščavîn* »čvekač«, *vrệšček*, *-čka* »stržek«, adj. *vreščèv*, *-áva* »kričav«; akcentska varianta *vreščáti* je po prehodu neakcentuiranega *ẹ* > *i* dala *vriščáti*, *-ím* »isto«, odtod *vrîšč* »vreščanje«, v 18. st. *vriszhati* »vſeškuši krizhati, clamitare« (Kastelec-Vorenc), *vrieſham* »schreye wie ein Kind« (Gutsmann), *urishim*, *urishati* »vagire, schreyen wie ein Haas oder kleines Kind« (Pohlin).

Prim. csl. *vreštati* »clamare«, *vrěskanie* »jok, jadikovanje, fletus«, sbh. *vrḗštati*, *-īm* »jokati, meketati«, mak. *vreska* »meketati, vreščati«, blg. *vreštjá*, *vrjáskam* »vreščati, meketati«, r. *vereščátь*, *-íšь* »kričati«, *véresk* »krik, vrišč«, ukr. *vereščáty*, *-ýš* »kričati, vreščati«, *véresk* »krik, vrišč«, br. *veraščácь*, *-ýš* »kričati, vreščati«, *vérask* »krik«, p. *wrzeszczeć* »kričati, vreščati«, *wrzask* »krik, vrišč«, č. *vřeštěti*, *vřískati*, dial. *břískati*, *břeščet*, stč. *vřěštěti* »kričati, vreščati«, *vřesk* »vrisk, vreščanje«, slš. *vrešt'at'*, *vrieskat'* »kričati, vreščati«, gl. *wřěšćeć* »kričati, vreščati, jokati«, dl. *wrjašćaš* »isto«. Vzh. slov. kaže na psl. **verščāti* < **u̯er-skē-*, p. in luž. na **vrěščāti* (jslov., č. in slš. dopuščajo obe rekonstrukciji), kar je očitno sekundarno, saj bi iz **u̯rē-* pričakovali psl. **rě-*. Tudi eksterna rekonstrukcija narekuje **u̯er-sk(')ē*, prim. lot. *veȓkšêt*, *verkstêt* »tiho jokati«, lit. *verkšlénti* »z jokajočim glasom izražati slabo voljo« in pri *vrẹ́čati* navedene paralele, zato ima rekonstrukcija **verščāti* več možnosti (Trautmann, BSW., 353; Vasmer I, 187). Koren je domnevno isti ide. **u̯erH-* »govoriti« kot v lit. *rḗkti*, lot. *rêkt* »vpiti«, psl. **ret'ī* »reči«, manj verjetno onomatopejski (tako Schuster-Šewc, HEWb., 1689). Glej tudi *vrẹ́čati*, *vrískati*. M. S.

vreténo (n.) »fusus; Spindel, Welle«, dem. *vreténce* tudi »spondylus, vertebra«, adj. *vreténčast* »quirlförmig«, semkaj *vretênčar*, *-ja* »Wirbeltier, vertebratus«; *vretenícа* »tuljava, vijak« in »skuša, Scomber« (po vretenu podobni obliki), *vreténka* »vrtelo v mlinu«, *vretenár*, *-ja* »izdelovalec ali prodajalec vreten, kdor vrti vreteno pri vinski preši« in »Spindelschnecke«, adj. *vreténast*, *-a* »spindelförmig«, v. *vreteníti*, *-ím* (impf.) »vrteti vreteno pri vinski preši«, *v. se* »delati klasje (o žitu)« (prim. *vreténo* tudi »cvetni listi, razvrščeni na cvetni osi v isti višini« (SSKJ V, 522)); dial. kor. obir. *wrεtέ:n* (m.) »Spindel, Welle, Wellbaum« (Karničar, Obir, 260), jnotr. *vretệnu*, *vretị̂ẹnu* (Rigler, Jnotr. gov., 85), črnovr. *u̯rẹtện*, dem. *u̯rẹtệnce* (Tominec, 232); v 16. st. *vretenu* »fusus, spindel« (Megiser), v 18. st. *vretenu* »fusus, spondylus, verticillum« (Kastelec-Vorenc), *uretênu* »Spinnwirbel, verticillum« (Pohlin), *vretenu*, *vreteniza* »Spinnwirbel, Wirtel in der Mŭhle« (Gutsmann).

Prim. csl. *vrěteno* »ἄτρακτος«, sbh. *vretèno*, mak. *vreteno*, blg. *vreténo*, r. *veretenó*, ukr. *vereténo*, br. *veracjanó*, p. *wrzeciono*, č. *vřeteno*, slš. *vreteno*, gl. *wrjećeno*, dl. *wrješeno*. Psl. **vertenȍ* < ide. **u̯ert-enó-*, prim. sti. *vartana-* (n.) »vrtenje« (izpričano v klas. besedilih, v katerih akcent ni več prost in zato ni označen), anatol. sti. > het. *aika-u̯artana-* »en krog (konja okrog stadiona)« iz ide. baze **u̯er-t-* »vrteti«, sti. *vartati* »vrteti«, lat. *vertere*, lit. *verȓsti*, *verčiù*, lot. *verst*, *veȓšu* »obrniti«. Podobna subst. tvorba je gr. ῥατάνη »kuhalnica«, βρατάνην·τορύνην Ἠλεῖοι (Hesych.) (Miklošič, 384 s.; Trautmann, BSW, 354; Vasmer I, 187; Pokorny, 1156 s.; Mayrhofer, EWA II, 518). Sti. tvorbe na *-ana-* so nomina agentis in so lahko oksitone, prim. *śramaṇá-* »menih prosjak«, *karaṇá-* »umetelen«, prim. tudi gr. ἐδανός »užiten«, ali baritone, prim. *jánana-* »zaploditelj« (Wackernagel-Debrunner, Ai. Gramm. II/2, 180 ss.). Glej tudi *vrtẹ́ti*, *vŕtati*, *vŕsta*. M. S.

vrẹ́ti I, *vrẹ̀m* (v. impf.) »fervere, bullire, aestuare, fermentari, manare«, ptc. pret. pas. *-vrệt*, akt. *vrẹ̀l*, f. *vrẹ́la* »vroč« (→ *vrệlen* v obir. *wrè:wən*, *-wna* »vrel«), v kompoz. *navrẹ́ti* (pf.) »skupaj priti (o množici ljudi)«, *povrẹ́ti* (pf.) »abgären, einsieden«, *privrẹ́ti* (pf.) »hervorströmen, herbeiströmen«, *zavrẹ́ti* (pf.) »aufsieden (machen)«, *zevrẹ́ti* (< **vzə-*) (pf.) »aufsieden«, sekundarni impf. *izvîrati*, *-am* in *izvrẹ́vati*, *-am* »hervorsprudeln, quellen«, *privîrati*, *-am* in *privrẹ́vati*, *-am* »zuströmen«, *zavîrati*, *-am* »anfangen zu sieden«; subst. *vrệl*, *-a* (m.) »fons« (pkm. »vnema«), *vrệlec*, *-lca* (m.) »fons«; *vrẹ́tje* (n.), *vrénje* »Sieden, Gären«, *izvîr*, *-a* »fons«; pkm. *zavrèti*, *-én* »zavreti, prevreti«, *vrètina* »izvir« (Novak, Slovar^2, 171, 177), črnovr. *u̯rẹ̀t'*, *u̯rệ*, ptc. *u̯rȍu̯*, f. *u̯rîəła* (Tominec, 232); v 16. st. *vreti* »bullire, elixare«, v 18. st. *vreiti* »aestuare, confervescere, ebullire, fervefacere«, *isverati*, *isvirati* »scatere, scaturire«, *isvirik* »scatebra«, *sverati* »manare« (Kastelec-Vorenc), *u̯rẹti*, *urêm* »bullire« (Pohlin).

Prim. stcsl. *v(ь)rěti*, *v(ь)r'ǫ*, *vriši* »fervere, bullire, scatere«, sbh. *vrȅti*, *vrîm*, mak. *vrie*, blg. *vrjá* »vreti«, r. dial. *vrétь*, *vréju* »močno se potiti«, p. *wrzeć*, *wrę*, *wrzesz*

»vreti«, č. *vříti*, 3. sg. *vře*, 3. pl. *vřou*, *vrou*, slš. *vriet'*, *vrie*, gl. *zewrěć so* »sesiriti se«, star. prez. *wrju* »ferveo«, star. dl. *zewrěś se* »povreti«. Psl. **vьrěti*, prez. **vьríšь* in **vьrèšь* je tvorjeno iz ide. baze **u̯erH-* »vroč biti«, prim. dalje lit. *vìrti*, *vérdu* »vreti, kipeti«, lot. *vir̃t*, *vḛ̄rdu*, *virstu* »vreti, kipeti, izvirati«, stprus. *auwerus* »žlindra«, arm. *vaṙem* »prižgati«, alb. *vorbë* »lonec«, got. *warmjan* »greti«, stnord. *warmr*, stvn. *warm* »topel«, het. *u̯arāni* (3. sg. med.) »goreti«, *u̯arant-* »goreč«, kavz. *u̯arnuzzi* »prižgati« (Trautmann, 361; Vasmer I, 228 s.; Pokorny, 1166; Fraenkel, 1263; Schuster-Šewc, HEWb., 1687; LIV, 630). Glej tudi *vrvráti*, *vrȍč*, *vrọ́tek*, *vȋr I*, *varíti*, *vȓl*, *vrân I–II*, *vrvẹ́ti*. M. S.

vrẹ́ti II, *vrȅm* (v. impf.) »kričati, godrnjati« (Savinjska dol.).

Pomensko blizu je p. dial. *wrzeć na kogo* »zmerjati, lajati na koga, sovražiti« (Karłowicz, SGP VI, 169). Nevtralen pomen te verbalne osnove se ohranja v sln. *opovrẹ́ti*, *-vrȅm* »oporeči«, kar kot sln. dial. *vrniti* »ogovoriti« v *vrniti vedomca* »gredočega vedomca ogovoriti in ga ob tem zdramiti« (okolica Trsta) Bezlaj, SSJLK VII, 1971, 9, izvaja iz ide. korena **u̯er-* »govoriti«, prim. pal. *u̯erti* (3. os. sg. prez.) »klicati«, **u̯er(H₁)-i̯e/o-* v gr. εἴρω »govoriti«, het. *u̯erii̯a-* »klicati, imenovati« (Pokorny, 1162). Glej tudi *vrȁč*, *vȓčati*. M. F.

-vrẹ́ti, *-vrȅm* (v.), pas. ptc. *-vȓt*, *-a*, akt. ptc. *-vȓl*; samo v kompoz. *na-v.* (pf.) »napeti, naviti, napeljati (pogovor na kaj)«, *od-v.* (pf.) »prenehati zavirati, deblokirati kolo«, *opo-v.* (pf.) »zadržati, ovirati; odvrniti«, *o-v.* (pf.) »zadržati«, *pod-v.* (pf.) »spodaj zadržati«, *izpod-v.* (pf.) »preprečiti«, *pre-v.* (pf.) »drugače zavreti, zadržati (voz)«, *pri-v.* (pf.) »malo zavreti, zadržati«, *raz-v.* (pf.) »razmetati, razprostreti, razposaditi, razširiti, prenehati zavirati«, *razvȓt* »razposajen« (Senožeče), *za-v.* (pf.) »ustaviti, zadržati, zabremzati«, *z-v.* (pf.) »obrniti, prevrniti, ukriviti«, *s-v. se* (pf.) »skupaj se potegniti, ukriviti se (od starosti)« (= hrv. *sàvrijeti se* »zviti se, skrčiti se, sključiti se, skriti se«), impf. *-vȋrati*, *-am*, redkeje *-vȇrati*, *-am*, subst. *navȍr*, *-óra* »Hebel, Hebestange«, *podvộra* »zavora pri plugu« (kraš., goriš.), *podộra* »isto« (dol.), *prevȍr*, *-óra* »velik zapah na vratih«, *prevộrnica* »prečni tram«, *razvȍr*, *-óra* »Kammbaum« in »sora«, *razvộra* »sora«, *razvộrnik*, *-a* »sornik«, *svộra*, *sộra* »drog, ki povezuje sprednji in zadnji del voza«, *závor*, g. *zavọ́ra* »zaviranje, ustavljanje, oviranje; Bremse«, *zavộra* »Bremse, Schlagbaum, Sperrkette; zapora, ovira; pri planinskem stanu luknja v zidu, skozi katero se ovce poganajo na molžo«, adj. *zavộren*, *-rna*; *zavorščák* »cokla za zaviranje«, denom. *zavọ́riti* »sperren«; *zavȇra* »prepreka, ovira«, *zavȋra*, *zavȇrnica* »zapiralna veriga«, *zavȋrnica*, *zavirâlnica* »zaviralna veriga«, v 18. st. *ṡavréti* »sufflaminare; kulla ṡapreiti, ali podloṡhiti, de ne tekó« (Kastelec-Vorenc), *favòra*, *favornèza* »Sperrkette, retinaculum currus« (Pohlin), *savrem*, *saviram* »sperre das Rad«, *savretje* »Sperrung«, *savara*, *saverniza*, *savera*, *savernka* »Sperrkette«, *savar* »Sperriegel« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zavrěti*, *-vьrǫ*, *zavirati* »claudere«, *zavora* »vectis«, sbh. *vrijéti se* »skrivati se«, navadno v kompoz., npr. *zavrijéti*, *zȁvrēm*, impf. *zàvirati* »skriti, skrivati, zavleči, zakriti, zakrivati«, hrv. »zavreti, zavirati (voz, kolo)«, *závor* »pessulus, vectis, repagulum«, *òtvor*, *-a* »odprtina, odpiranje«, mak. *zavre* »skriti«, blg. *zavrá*, *zavíram* »vtikati«, r. dial. *verétь*, *zaverétь*, *zavrú* »zapreti, zakrpati, zašiti«, *zavór*, *-a* »plot, meja«, *zavóra* »isto«, *vór*, *-a* »plot«, ukr. *otvyráty* »odpirati«, *ótvir*, *-oru* »odprtina«, br. dial. *zavérič* »kos lesa, ki blokira vrtenje valja pri statvah«, p. *zawrzeć*, *-wrę*, *zawierać* »ohranjati, vsebovati, skleniti«, *zawora* »prečni zapah, zatvornica«, č. *otevříti*, *-vru*, *-vřu*, *otevírati* »odpreti, odpirati«, *zavříti*, *-vru*, *-vřu*, *zavírati* »zapreti, zapirati«, *závora* »zapora«, slš. *zavriet'*, *-ie* »zapreti«, *závora* »zapora«, gl. *zawrěć*, *-ěju* »zapreti«, dl. *zawrěś*, *-wru*, *-wrějom* »isto«. Psl. **vertí*, **vьrèšь* in **vьr'ešь*; prim. lit. *vérti*, *veriù* »vdeti, vtakniti« in »odpreti«, *užvérti* »zapreti«, *atvérti* »odpreti«, lot. *vȩ̃rt*, *veṛu*, *vȩ̃ru* »nizati, vdeti, šivati, vesti, odpreti«, lat. *operīre*, *-iō* »pokriti, zapreti« (< **opi-(H)u̯eri̯e/o-*), *aperīre* »odpreti« (< **apo-(H)u̯eri̯e/o-*), z istima preverboma sti. *api-vr̥ṇóti* »zapreti, pokriti, zavirati, preprečevati«, *apa-v°* »odpreti«; nomina actionis tipa **na-vòrъ* ustrezajo lit. *vãras* »kol v plotu« (in »moč, sila«), *ãpvaras* »vrvica za nizanje«, *per̃varas*, *par̃varas* »sora«, *pãvaras* »palica za priganjanje živine«, *apìvaras* »staja«, nomina agentis tipa **zavòra* pa lit. *pavarà* »vlečna vrv«, *pérvara*, *per̃vara* »isto« in »prehod za živino, stegne«, lot. *savara* »prečna žrd pri brani«. Psl. iter. **voríti*, **vòrišь* ustreza lit. *varýti* »gnati«, sti. kavz. *vārā́yati* »povzročiti, da obdaja, brani«, got. *warjan* »braniti«, stnord. *werja*, stvn. *weren* »isto«. Prim. iz ide. korena **u̯er-* »zapreti, pokriti, obvarovati«, kot ga rekonstruira Pokorny, 1160, še sti. *vr̥ti-* »ograditev«, *varman-*, *vártra-* »obrambni nasip«, alb. *varr* »grob«, *vathë* »ograda, staja«, stir. *ferenn* »pas«, *fertae* »gomila«, **epi-u̯erion-* »otok« > kimr. *Iwerddon*, stir. *Ériu*, g. *Érenn* »Irska« (Miklošič, 381 s.; Vasmer I, 184; Pokorny, 1160 ss.; Fraenkel, 1229, 555, 1200; Schuster-Šewc, HEWb., 1687). Zaradi ved. sti. aor. *ápa āvar* »je odprl«, ptc. *ápīvr̥ta-* »odprt« rekonstruira LIV, 203, koren kot **Hu̯er-* »vtakniti«. Pri razlagi balt. akuta daje prednost domnevi o akrostatičnem prez. pred domnevo o metatezi laringala **Hu̯er-* → **u̯erH-*. Glede pomena dodaja, da je rekonstrukcija zaradi pretežno prefigiranih glagolov težavna. Za prvotni pomen *»vtakniti, nizati« govorijo neprefigirane nominalne tvorbe (Trautmann, BSW, 352). Glej tudi *zavȓl*, *sộra*, *vrnílo*, *vráta*, *verẹ́ja*, *verẹ́nka*, *veríga*, *vrẹ́ča*, *vȍr*, *voríti*, *ûren III*, *vȓv*, *povộrka*, *zatộrnica*, *žvȇrca II*. M. S.

vrẹ́tica (f.) »Mustela putorius furo« (SSKJ V, 523).

Izposojeno iz nvn. *Frett*, *Frettchen* »isto«, zgnvn. *frette*, *frett*, kar je tako kot it. *furetto* »udomačeni dihur«, frc. *furet* »bela podlasica«, agl. *ferret* »beli dihur« prevzeto iz srlat. *furetus* »podlasica«, tvorjenke iz lat. *fūr*, *-is* »tat« (Kluge^{23}, 232, Kluge^{17}, 218; Battisti-Alessio, 1737). Udomačenega dihurja, največkrat albina, so pretežno uporabljali za lov na zajce in je v Evropo prek Španije prišel iz Afrike. M. F.

vretje (n.), g. *-a* »izvir« (Likovič, 155). Glej *rẹ̄tje*. M. F.

vrgânj (m.), g. *-a* »jurček, Boletus edulis« (bkr.), tudi *gârvan* (bkr.), *gribânj* (Caf), *gribánja* (Sln. gorice, Pohorje) »isto«.

Prim. hrv. kajk. *vrgânj*, na Žumberku *frgânj* »Boletus edulis«, v Sremu *vàrgānj*. Bezlaj, JiS VI, 105, Eseji, 79, misli na razvoj *gribânj* > **grbânj* > **grvânj*, kar je po bkr. *r̥* > *ar* lahko dalo *garvân(j)* in po metatezi *vrgânj*. O tej slov. osnovi glej dalje *grȋb*. Varianta *gobân* je tvorjena iz **gộba*, varianti *globânj*, *globánja* (Caf) sta morda nastali po križanju z **glíva*. Drugače Skok III, 624, 566, ki domneva, da je beseda prevzeta iz madž.

vargánya »jurček«. Vendar je ta madž. beseda gotovo prevzeta iz slov. (EWU, 1608). Verjetno se zdi, da je izhodišče sln. in hrv. *vrgânj* prevzeto iz madž. kompoz. *úrgomba* »jurček« (iz *úr* »gospod« in *gomba* »goba« < slov. **gǫ̑ba*, prim. n. *Herrenpilz* »jurček«) in prilagojeno poimenovanjem gob na *-ân(ja)* (EWU, l. c.). M. S.

vrgoni (m. pl.) »limanice« poleg *brgoni* »isto« (goriš.; Štrekelj, LMS 1892, 7).

Izposojeno iz furl. *vergòn* »limanica« (Pirona, VF, 1267) oz. it. *vergóne* »isto« (Štrekelj, l. c.), kar je avgm. k *verga* »šiba, palica, veja«, lat. *virga* »šiba, prot, zelena vejica«. Sln. oblika z vzglasnim *b-* spada v plast izposojenk iz rom. refleksa z labialnim **u̯*, npr. *bendima* »trgatev«, tpn. *Benetke*, *bisk* »limanica«. Glej tudi sin. *brméni* in *bisk* (Alasia) pod *víšča I*. M. F.

vȓh I (m.), g. *-a* in *vrhâ* »apex, vertex, cacumen, summus, pars superior«, dial. tudi »vinska gorica, vinograd« (Sln. gorice) in »preval, gorski prehod« (Badjura, Ljud. geogr., 101), kol. *vrhộvje*, *vrhovjȅ*, pkm. *vrhovjé* (n.), dem. *vȓšek*, *vršȉč*, *vršîček*, *vȓhek*, kol. *vršîčje* »Baumgipfel, Zweigspitzen«, *vrhûnec*, *-nca* »vrh, najvišja točka«, *vrháč*, *-a* »vrh drevesa, zgornji del podboja«, *vrháče*, *vrhovnjáče* (f. pl.) »zgornji del lanu, tulje, otre« (adj. *vrháčen*, *-čna* »narejen iz grobega lanu, hodničen«), *vrhộvec*, *-vca* »gornik«, tj. »od graščine izvoljen zaupni mož, ki je nadzoroval v svojem kraju vinograde, trgatev, pobiranje desetine ipd.«, in »goričar, vinogradnik«, sav. »deblo pri vrhu«, goriš. »zgornji prag pri vratih«, *vrhộvčan*, *-a* »gornik«, *vrhộvščak*, *-a* »gornik, gorjanec«, *vrhovljânec*, *-nca* »gorjanec«, *vrhộvnik*, *-a* »prebivalec na vrhu«, tudi »ploščat kamen, kakršne na zidovih delajo po vrhu« (Mavhinje), »hudournik« (Cigale), »neki hrast z drobnim želodom in trdim lesom, rastoč po vrhovih« (Caf), *vrhovína* »zgornji del«, npr. »kisla repa pri vrhu« (notr.), »les z vrha drevesa, vejevje«, *vȓhič*, *-a* »vrsta čmrlja, ki ima gnezdo vrh zemlje v mahu«, *vršína* »gorski vrh, les z vrha drevesa«, *vȓšnik* »vrhunec«, *vȓšnjak* »zgornji mlinski kamen, gornji, počezni kamen pri vratih« (Skrilje pod Čavnom), adj. *vrhȁt*, *-áta* »gipfelig, gehäuft«, *vrhovȁt*, *-áta* »gipfelreich«, *vrhováten*, *-tna* »vrhat«, *vrhovnȁt*, *-áta* »isto«, *vrhộven*, *-vna* »übergeordnet«, *vrhûnčast*, *-a* »gipfelig, spitzig«, *vrhûnski* »Spitzen-«, *vrhộvski* »nahajajoč se na vrhu, na (vinski) gorici«, *vȓhnji* »zgornji«, od tod *vrhnják*, *-a* »zgornji mlinski kamen, pokrov žganjarskega kotla«, pkm. *vȓhnjak* »zgornja letev pri oknu«, adv. *povȓh* »obenhin, dazu«, subst. *površína* »Oberfläche«, adv. *zvȓhoma* »gehäuft«, v. *vrhovátiti*, *-âtim* (impf.) »delati kup, kopičiti«, *vrhováti*, *-ûjem* (impf.), *vrhúniti se*, *-ûnim se* (impf.) »kulminirati«, *vršeníti*, *-ím* (impf.) »dvigati«, *zvȓhati*, *zvȓham* (pf.) »nasuti s kupom, s kopico, z vrhom«; pkm. *vríj*, *-a* »vrh«; pogosto v tpn. *Vrh*, *Vrhovlje* < **Vьrchovľane* (Bezlaj, JiS VI, 191), *Vrhovci*, cgn. *Vrhar*, *Vrhovec*, *Vrhovc*, *Vrhovnik*, *Vrhovšek*, *Vrhušek*, *Vrhunc*; iz tpn. *Veliki Vrh* je cgn. *Velkavrh*, iz tpn. *Pusti Vrh* je cgn. *Pustovrh* ipd.; v 16. st. *verh* »collis, verruca, vertex« (Megiser), v 18. st. *verh* »apex, culmen, vertex« (Kastelec-Vorenc), *vèrh* »cacumen« (Pohlin), *verh* »Gipfel, Zinne« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrьchъ* »cacumen, vertex«, sbh. *vȓh*, *vȑh*, g. *vȑha*, pl. *vȑhovi*, *vȑsi*, hrv. čak. *vȓh*, g. *vrhȁ* (Vrgada), mak. *vrv* »vrh, konica«, blg. *vrǎ́ch*, d. obl. *vrъchǎ́t* »isto«, r. *vérch*, *-a* in *-u*, lok. *verchú*, ukr. *vérch*, *-u* »vrh, streha«, br. *vérch*, *-u*, p. *wierzch*, *-u*, star. *wirzch*, dial. tudi *wirch*, č. *vrch*, *-u* »vrh, manjša gora, grič, vzpetina, pobočje«, slš. *vrch*, *-u* »vrh, visoka gora«, gl., dl. *wjerch*, *-a* »vrh«. Akcentuacija **vь̑rchъ*, na katero kaže večina slov. jezikov in ki naj bi ustrezala lit. *viršùs*, g. *viršaũs* (4. a. p.), je verjetno sekundarna. Zaradi sbh. gradiva, ki kaže na oksitonezo in zaradi str. *sverchù*, *kverchù*, *do verchù* domneva Stang, Acc., 81, prvotno oksitonezo, ki naj bi po Illič-Svityču, IABS, 62, ustrezala 2. a. p. v lit. dial. g. *vir̃šaus*. Prim. iz balt. jezikov še lot. *vìrsus* »vrh« in stprus. tpn. *Wirsisthen*, atpn. *Wirsune*, *Wirsutte*, *Wirsemund*. Odstopanja v akcentuaciji izvirajo iz ide. mobilne, verjetno proterokinetične a. p. **u̯érs-u-s*, g. **u̯r̥s-éu̯-s* ≥ balto-slov. **u̯ir̃šus*, **u̯iršaũs*, ki se je kasneje v nekaterih idiomih izravnala po nekdanjih krepkih, v drugih po nekdanjih šibkih sklonih. Na izpeljavo iz *u*-jevskega debla kaže tudi lat. *verrūca* »bradavica« in ags. *wearr* »žulj, bradavica« < **u̯orsú-*; iz ide. **u̯ers-men-* je sti. *várṣman-* (n.), *varṣmán-* (m.) »vrh, konica« in gr. ἕρμα, -τος »opora, podpora, steber, pečina, kleč«; iz **u̯erso-* »zgornji« je stir. *ferr* »boljši«, vse iz ide. baze **u̯er-s-* h korenu **u̯er-* »vzdignjeno mesto (na zemeljski površini ali na koži)« (Miklošič, 384; Trautmann, BSW, 362; Vasmer I, 190; Fraenkel, 1261; Skok III, 624; Pokorny, 1151 s.). Glej tudi *vȓh II*, *vȓhu*, *vȓhnje*, *óbrh I*, *vrhộl*, *vȓhnje*, *vršíti*, *vrholíka*. M. S.

vȓh II (adj.), f. *vŕha* »obnošen« (Caf), *vŕhek*, *-hka* »isto« (mariborska okolica, Murko, Caf), Pleteršnik navaja po Cafu še variante *vŕhel*, *-hla*, *vȓhast*, *vŕhlast*, *vŕhlav* »isto«; v 18. st. *verhek* »schleißig, abgenützt«, *verhki pert* »schleißige Leinwand« (Gutsmann).

Brez znanih paralel. Izhodišče je morda adj. *vŕhek* s prvotnim pomenom *»vrhnji«. Vrhnja oblačila so namreč bolj obnošena od spodnjih. Adj. *vȓh* je lahko tvorjen retrogradno po zgledu razmerja *dŕzek* : *dȓz* ali pa gre za direktno adjektivizacijo kot v primeru sln. *mȓk*, sbh. *mȑk* »temen« : subst. sln. *mȓk*, č. *mrk* »mežik, tren« iz **mь̑rk-(nǫ)ti*. Manj verjetno je izhajanje iz **vьrkъkъ* »osmukan« k sbh. *vȑkati* »smukati« (in »ščuvati, smrčati«). Dalje glej *vȓh I*. M. S.

vȓhati, *vȓham* (v. impf.) »vejati žito« (kraš.), *vršíti*, *-ím* (impf.) »ločevati zrna od latov ali klasov tako, da živina tepta snope« (notr., dol., jvzh. štaj.), pf. *ovršíti*, subst. *vršîtev*, *-tve* (f.) »teptanje snopov žita«, *vršâj*, *-a* »za teptanje z živino ali mlačev nastlano žito«, kostelsko *'vr̥šai̯*, g. *vr̥'ša:ja* »zgrabek sena« (Gregorič, Gradivo), v 18. st. *vershaj* »nasad, eine Lage zum Dreschen« (Pohlin); od tod *vȓš*, g. *vršî* »žito« (Miklošič), *vȓšenj*, *-šnja* »avgust« (Caf), *vršník*, *-a* »dajatev v žitu« (štaj.); jnotr. *vəršîłu* »po 4—5 snopov, ki jih sušijo na njivi« (Rigler, Jnotr. gov., 164); v 16. st. *Ti némaſh Vollu, kir vèrſhy, gobza savesati* (Dalmatin; Merše, VVG, 117).

Prim. r. csl. *vrěšti*, *vrъchǫ* »triturare«, *vrъšь* »frumentum«, sbh. *vrijèči*, *vŕći*, *vŕšēm* »terere frumentum«, impf. < aor. *vŕše*, subst. *vȑšāj* »vršaj«, mak. *vrši* »terere frumentum«, *vršilo* »vršitev«, *vršina* »pleva«, blg. *vъrchá*, *vъrša*, *vъršéja* »terere frumentum«, *vъrsílo* »gumno«. Psl. prez. **vьršèšь* (inf. **verchtí* (?)) »čistiti žito«, tj. »čistiti ga plev ali odstranjevati zrna s klasov« (sln. glagola sta novotvorbi iz inf. oz. prez. osnove) je izvorno enak stlat. *vorrō* > klas. *verrō*, sup. *versum*, inf. *verrere* »vlačiti, pometati, čistiti« in temelji na ide. tematskem prez. **u̯r̥s-é-* iz korena **u̯ers-* »brisati, trebiti, čistiti«. Iz pf. **(u̯e-)u̯órs-* izvajajo het. *u̯arši(i̯a)-* »brisati, trebiti, nabi-

rati, žeti« in stvn., stsaš. pret. *war(r)* »zapletel je, zameštral je«, ki spada k novemu inf. *werran* »zaplesti, zameštrati«. Nomen actionis **u̯órso-* > psl. **vôrchъ* je znan v csl. *vrachъ* »trituratio, acervus«, blg. *vrách* »gumno, za mlačev pripravljeno žito«, r. *vóroch*, pl. *vorochá* »kopa žita ali sena« in ukr. *vóroch* »kup« ter v nadaljnji tvorbi lot. *vârsms*, *vā̀rsms* »vrsta za mlačev pripravljenih snopov na gumnu, kup zvejanega zrnja, velika količina, poteza« (Miklošič, 383; Walde-Hofmann II, 761 s.; Mühlenbach-Endzelin IV, 509; Vasmer III, 191, 230; Pokorny, 1169 s.; LIV, 631). M. S.

vȓhnje (n.), g. *-a* »smetana« (kor., štaj.), v 18. st. *vrhnje* »Ram, Milchram« (Gutsmann), bkr. *vȓhnja* (f.) »isto«.

Prim. hrv. *vȓhnje*, kajk. *vrhnja*, na Žumberku *vȓnja*. V n. oz f. substantivizirani adj. sln. *vȓhnji*, hrv. *vȓhnjī*. Domneva o kalku po jn. *Obers* »smetana«, v n. substantiviziranem adj. *ober* »zgornji« (Skok III, 624), kar je potrjeno šele v 19. st., se ne zdi verjetna, saj je abstr. iz tega adj. znan tudi v ukr. *verchnýna* »smetana« (navaja Grinčenko, Sl. I, 140) in lot. *vìrsnieks* »isto«, v mak. *vrv* »smetana na prevretem mleku« pa je izpričana neposredna metonimija iz pomena »vrh«. Dalje glej *vȓh I*. M. S.

vrhộl (m.), g. *-a* »vrh« (Cigale, Janežič), *vrholjàn*, *-ána* »prebivalec hriba, hribar«; semkaj tpn. *Vrhole* pri Sln. Bistrici, l. 1263 *Bucholach*, 1369 *Verholah*, 1440 *Werchoulach* (diftongizacija *ō* < iz *ò* ali *ô*), pribl. 1500 *Naworcholin*, in morda *Vrhulje* pri Krškem, l. 1414 *Borchabel*. Večkratni tpn. *Vrhovlje* je iz etnika **Vьrchovľane* k **vьrchъ*, prim. za Vrhovlje pri Lukovici l. 1353 *Werchowlach*, *Ferchaulach*.

Prim. hrv. dial. *vȓholjak* »vrh, manjši vrh, vrh čira« (Dalmacija; Rečnik SANU II, 100), p. *wierzchołek* »vrh, sleme, vršič«, č. *vrchol* »višek, vrh, vrhunec«, slš. *vrchol* »isto«, gl. *wjercholić* »doseči višek, kulminirati«, star. dl. *wircholk* »cacumen« (Megiser). Slov. **vȓcholъ* (če je sln. akcent zanesljiv) je tvorjeno iz **vьrchъ̏*. Tvorbe na *-*olъ* so lahko iz tematskih osnov, prim. sln. *kozȍl* »majhna posoda iz lubja«, tpn. *Strmol*, *Pustol*, č. *hrbol* »sključenost«, pa tudi *u*-jevskih, prim. blg. *bъrzól* »gorski potok«. Sufiks *-*olъ* ima tu morda kakor v lit. *draũgalas* dem. funkcijo (Slawski, SP I, 109). Dalje glej *vȓh I*. M. S.

vrholíka (f.) »Holosteum umbellatum« (Cigale, Medved), tudi *vrholíca* »isto« (Medved), *vrholíčno zelíšče* »isto« (Cigale).

Izpeljano iz *vrhộl* »vrh«, prim. č., slš. *vrcholík* »kobul, češulja«, zlasti »socvetje, pri katerem bočne osi prerastejo glavno, vrhnjo os«, č. *vrcholičnatý* »kobuljast«. Vrholika ima namreč v pakobul razporejene cvetove. Iz sln. gradiva ni jasno, ali gre za tvorbo iz č. besede, ki je dem. od *vrchol* »vrh«, ali za domač derivat s sufiksom *-ika*, pogostim v fit. Dalje glej *vrhộl*. M. S.

Vrhóvo (n.), g. *-ega* 5 × tpn. na Dol., adj. *vrhọ́vski*, etn. *Vrhọ́vec*, *-vka*. V dveh primerih (za V. pri Mirni Peči in za V. pri Radečah) je potrjeno dial. *Brhóv(o)*, *-ụga*, kar ustreza cgn. *Brhovc* in kar skupaj s historičnimi zapisi, za V. pri Radečah, l. 1323 *Freychow*, pribl. 1400 *Freychaw*, za V. pri Šentjerneju, l. 1389 *Freichaw*, za V. pri Šentlovrencu, l. 1145 *Frogia*, pred 1250 *Fritschkobr*, *Frizkowr*, 1361 *Freykhau*, *Freyhou*, 1400 *Freychaw*, *Freychoff*, za V. pri Žužemberku, l. 1286 *Vreychaw*, 1423 *Freychaw* in za *V.* pri Mirni Peči, l. 1382 *Freychaw*, 1444 *Ober Freichaw*, *Nider Freichaw* (Kos, Gradivo HTS II, 734 s.) govori za izvorno sln. **Brihovȍ*. To je kakor hrv. kajk. tpn. *Brihovo* po elipsi iz **Brychovȍ selȍ/pȍľe* k atpn. **Brychъ*, prim. iz **Bryšь* p. tpn. *Bryszów*, *Bryszewo* in morda sln. *Bríše*, za B. pri Kamniku pribl. l. 1400 *Brysch*, *Brisch* (o tpn. *Bríše* iz atpn. Bezlaj, SVI I, 88 s.). Starejša izvajanja se zdijo manj verjetna. Miklošič, ONPN, 340, ki ne pozna historičnih zapisov, in po njem Bezlaj, SVI II, 318, Trautmann, Elb- ON II, 7, izvajajo *Vrhóvo* iz **vьrchъ̏* ter primerjajo sln. tpn. *Vrhovci*, hrv. tpn. *Vrhovec*, *Vrhova Gorica*, n. tpn. ob Severnem morju *Farchau* (l. 1174 *Verchowe*), *Varchow*. Č. tpn. *Vrchová*, ki ga v tej zvezi omenja Trautmann, l. c., pri Profousu ni zaslediti. Pintar, Lj. zvon XXXV (1915), 322, izvaja iz **Orehovo*, kar ne ustreza iz akcentskih razlogov, saj vsi sln. tpn. iz te osnove (*Orẹ́hovo*, *Orẹ́hova vas*, *Orẹ́hovica*, *Ọrẹ̑šje* idr.) ohranjajo refleks psl. akuta iz apelativa **orěchъ*. Tudi izvajanje Kelemine, GMDS XIV, 58, iz srvn. *Vrîhof* »svobodno posestvo« ne ustreza, saj je to verjetno le pozna srvn. paretimološka naslonitev. M. S.

vȓhu (adv.) »na vrh, na vrhu; supra, insuper« (dol.), npr. *Dèrva vèrhu poloshiti* (Dalmatin), tudi prep. z g. »supra«, npr. *hodeiozh uerhu moria* (Trubar), *vèrhu Morja* (Dalmatin), po zamenjavi lok. končnice tudi *vrhi* (prep. z g., adv.), npr. *verhi njegove glave*; *inu she verhi njemu oblubi tu Nebesku Krajleſtvu* (Janez Svetokriški), *vȓh* (prep. z g.), v 15. st. *verchi jenoga bena vergchoga plachia* »poleg ene kmetije, poleg tega plača« (Černejski rkp.; Mikhailov, FS, 310 s.), v 18. st. *verhu* »insuper, desuper«, *verh piſſati* »superscribere«, *do verh glavè* »ad verticem« (Kastelec-Vorenc), *verhu tega* »über das« (Gutsmann). Tudi *vȓhka* (adv., prep. z g.) »obenauf, oberhalb«, *zvȓh* (prep. z g.) »na«, vrh«, *povȓh*, *zvȓhka*, *zvȓhku* (adv., prep. z g.) »vrhu«. Tpn. *Vȓhnika* < **vьrchъ nika* k **nikъ* »izvir« iz **níknọti* (Grad, JiS XXIX, 127 ss.; Snoj, Zbornik VIII. jug. onom. konf., 71) ali po disimilaciji iz **vьrchъ nyrъka* k **nyrъkъ* »izvir« (Ramovš, Zbrano delo II, 739 s.), z restavrirano nom. obliko tpn. *Vrhpolje* ← apel. *vŕhpolje* »kraj, kjer je polje najvišje, kjer se začne breg, zgornji, pribrežni del polja« in »vzvišen kraj sredi polja« (Badjura, Ljud. geogr., 35, KG, 272) ← *vrh polja* (od tod vipav. *vrhpộljec*, *-ljca* »neka trta«), *Vrzdenec*, *-nca* ≤ **vьrchъ stъdenьca*. K tipologiji prim. tpn. v Bosni *Vrhbosna*, č. *Vrchlabí*.

Prim. stcsl. *vrъchu* (adv. in prep. z g. in akz.) »supra«, *sъ vrъchu* »z vrha«, *do vrъchu* »do vrha, do konca«, csl. tudi *vrъchъ* (prep. z g.) »supra«, sbh. *vȓh*, *vrhu* (prep. z g.) »nad«, hrv. čak. *vȓhu* (prep. z g.) »vrh« (Vrgada), mak. *na vrv* (prep.) »na vrhu, na koncu«, blg. *vrchú*, dial. *vrъch* (prep.) »na«, r. *verchú*, *vverchú* (adv.) »zgoraj«, stč. *vrch* (prep. z g.) »na«, npr. *vrch koně* »na konju« (Machek[2], 700), *navrch* »gor, zgoraj«, *navrchu* »zgoraj«. Izvorno lok. **vьrchŭ* oz. akz. **vьrchъ̏*, prim. adverbializirano tudi lok. **dolě̏* »doli«, akz. **dolъ̏* »dol« k **dȍlъ* »jama, dolina«. R. *vérchom*, ukr. *vérchom*, *verchóm*, br. *vjarchóm*, slš. *vrchom* »zgoraj« je iz instr. sg., ukr. *vérchy*, *verchámy* »isto« iz instr. pl. Iz lok. je tudi lot. *vìrsū* »zgoraj« (Mühlenbach-Endzelin IV, 615), iz instr. je lit. *viršum̃* »zgoraj, na«, iz okrnjenega lok. pa prep. lot. *vìrs*, lit. *virš* »na« (na vprašanje »kje«) (Fraenkel, 262). Dalje glej *vȓh I*, *óbrh I*. M. S.

vried (m.) »čas«, izpričano v 18. st. pri Gutsmannu, tudi v zvezi *kiro vried?* »zu was Zeit?«, kar zaradi *kiro* ni nujno substantiv f., prim. podobno rabo v stcsl. *to*

kratь kot tudi hrv. adv. *ovȍ doba* = *ovȍ vrêt* (Cres; Tentor JA XXX, 1909, 203).

Substantiv bi bilo mogoče tako kot slov. **vъ-rędъ* »pravi čas« ← **vъ* + **rędъ* (akz. sg. m.), prim. hrv. *ovȍ vrêt* (Cres), r. *vrjád* »ob pravem času, čas«, izvesti iz sklopa **vъ-rědь* »čas«. Substantiv se ohranja v r. dial. *redь* (m.) »krat« v *vdrugoredь*, *pervóredь* (Dal', Slovar'[3] III, 1670), br. *redzь* (f.) »krat« (Nosovič, 570). K pomenskemu razvoju »čas« → »krat« prim. sln. dial. *čas* »krat« poleg splošnoslov. **časъ* »tempus«, agl. *three times* »3 ×« k *time* »čas«. Sln. kor. *kovrêd* »ob katerem času, kdaj«, v 18. st. *kovried?* »zu was Zeit?« (Gutsmann), in *sovrêd* »ob tem času«, oboje v 19. st. izpričano pri Jarniku, Versuch, 93: *kovred*, *kovréda* »um welche Stunde«, *ſovred*, *ſovreda* »um dieſe Stunde«, bi bilo mogoče izvajati iz sklopov **ko-vъ-rědь* oz. **se-vъ-rědь* z nevtralnima demonstr. pron. **ko* in **se*. Izglasni *-a* se je na adverbe lahko naplastil sekundarno, ko je bil občutek o akuzativni obliki **vъ-rědь* še živ, a se je prvotno *i*-jevski substantiv že sklanjal po vzorcu moških *o*-jevskih substantivov, prim. rož. kor. *sorída* (adv.) »ob tej uri« v zvezi *antqaj q pa včarə sorída* »kolikor včeraj ob tej uri« (Šašel, RNB, 55), pa tudi hrv. *vrijêda* »malo prej« (Nerezine; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 204). Drugače o teh adverbih Ramovš, Hgr. II, 145, ki tako kot Miklošič, 276, ni poznal slov. subst. **rědь* »čas; krat« in je zaradi vokalizma zavrnil Miklošičevo izvajanje iz **rędъ* ter izhajal iz sklopa **o(b)-koji-urě* oz. **o(b)-seji-urě* k *úra* »hora« < lat. *ōra*, na katerega naj bi se sekundarno pritaknil suf. **-dъ* oz. **-da*, prim. **za-dъ* : **za-da*. Bezlaj, ESSJ II, 258, sprejema Ramovševo razlago iz *úra* »hora« in meni, da je na te tvorbe vplival **rędъ*.

H Gutsmannovim zapisom *ie* iz sln. dolgega ejevskega vokala iz **e/ě* prim. *fhieſt* »šêst«, *vrieden* »vręden«, *rieka* »ręka«, *riedek* »ręedek«, *riekam* »ręekam«, *riezh* »rêč«, *obieſim* »obésim«, *nietim* »nétim«, *mieh* »mêh«, *mienim* »ménim«, *mierim* »mérim«, *lietaſs* »létos«, *lieu* »lêv«, *diel*, *dieu* »dęl«. Glej tudi *red III*, *osorej* in *torêd*. M. F.

vrîsk (m.), g. *-a* »nekaj zelo kislega«, npr. *kisel kot vrisk*; v 18. st. *urisk* »Eſſig«, *urishézhn* »Eſſigſauer« (Pohlin).

Domnevati je mogoče, da je *vrîsk* podaljšana redukcijska stopnja **vrьskъ*, izpričane v sln. *obrézgniti*, *obrêzgnem* »skisati« < **ob-verzg-*. Machek[2], 72, navaja tudi č. dial. *kyselý jak vřesk* in opušča svojo prejšnjo razlago v Recherches, 80, in JR, 166, vendar govori sln. gradivo za prvo rešitev, ki jo sprejema tudi Fraenkel, 1260, preje pa v IF LIV, 282, in ZSlPh XXIII, 345.

vrískati, *-am* in *vrísčem* (v. impf.) »jauchzen«, pf. *za-v.*, *vrískniti*, *vrîsknem* > *vrísniti*, *vrîsnem*, subst. *vrîsk*, *vrîska*, *vriskèt*, *-éta* »visok krik« (denom. *vrisketáti*, *-âm*, *-éčem*), *vriskáč* »Jauchzer«; v 16. st. *vriſkaiozh* (Krelj), v 17. st. *po gaſſah, inu potah uriskat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſe veſſeliti, inu od veſſélja peiti, vukati, vriškati, inu škakati* »ovare«, *vrišk* »glaſnu vpitje, krizh, clamor« (Kastelec-Vorenc), *uriskam* »adrumare, aus der Kehle schreyen« (Pohlin).

Prim. sbh. *vrískati*, *vrîskām*, *vrȉskati*, *-ām*, hrv. čak. *vrȉskot* »kričati, vreščati«, sbh. *vríštati*, *vríštīm* »vreščati«, mak. *vriska* »meketati, vreščati«. Skok III, 628, domneva imitativen razvoj *-i-* iz *-ě-*, eventualno pod vplivom glegola *víkati*. K vzpostavitvi gotovo sekundarnega *-i-* je utegnilo pripomoči analogno razmerje, vpostavljeno po primerih tipa *blískati* : *bléščati*, kjer je regularno. Dalje glej *vréščati*. M. S.

vrîtnjak (m.), g. *-a* »brca«, jnotr. *u̯rîtnjok* »isto« (Harije; Rigler, Jnotr. gov., 138), *'vritnek* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 145), sem denom. v. *vritnjáčiti*, *-âčim* (pf.) »v rit suniti«; tudi *vrîtnik* »brca v zadnjico« (Krn; Erjavec, LMS 1880, 209). L. 1607 *vritcnit* »calcio« (Alasia).

Prim. hrv. *vrȉtnjak* »brca« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 373; Filipi, ILA, 640), znano tudi iz Vitezovića, Voltiggija in v Vrbniku na Krku (ARj XXI, 518), izposojeno v istr.-rum. *vrítnjac* (Kovačec, IHR, 133). Sem tudi blg. *ritnìk* »udarec z nogo«. Izhajati je potrebno iz **vъ-rítьn'akъ*, kar je substantivizirano iz adj. **vъ-rítьnъ*, nastalega iz prepoz. zveze **vъ rítь*, prim. hrv. *pīšȉ me vrȉt* (Žumberak; Skok III, 533). Sem tudi hrv. *obrtica* »udarec s peto« (Nemanić; ARj VIII, 472), kar je prešlo v istr.-rum. *obârtițę* (f.) »udarec z nogo v rit« (Kovačec, l. c.) in temelji na zvezi **obъ rítь* oz. pleonastično **obъ vъ-rítь*. Dalje glej *rȉt*. M. F.

vŕkati, *-am* (v. impf.) »regljati, gruliti«.

Prim. csl. *vrъkati*, *-kają* »sonum edere«, hrv., sb. *vȑkati*, *-ām* »irritare«, ukr. *vórkaty* »gruliti«, č. *vrkat* »isto«, slš. gemer. *vŕkač*, *-ám* »kričati, ropotati« (Orlovský, Gemer., 392). Psl. **vъrkā́ti*, **vъrkā́ješь* je v besedotvornem razmerju s psl. **vъrčā́ti* in formalno enak lat. *urcō*, *-āre* »oglašanje risa« < **u̯r̥keH₂-i̯e/o-* > psl. **vъrkaje/o-* (Walde-Hofmann II, 839). Psl. vzglasni **v-* ni protetičen, kot je sklepal Machek[2], 699. Osnova **vъrk-(a-ti)* se ohranja v slov. ekspresivnem v. **vъrk-otā́-ti*, prim. csl. *vrъkotati*, *-koštą* »sonum edere«, r. *vorkotátь*, ukr. *vorkotáty*, br. *vorkotacь*, p. *warkotać*, č. *vrkotat* (Miklošič, 384). Glej tudi *vŕčati*, *vŕnčati*, *renčáti*, *vréti II*. M. F.

vȓkla (f.) »otka, Pflugreute«, dem. *vȓklica*, izv. *vȓkelnica* »sredpostna sreda«, ker na ta dan vrklo vpikavajo v zemljo (Pleteršnik II, 798).

Nejasno. Ker je goriš. *vrklȉn* »pletena vrša v ribjo lov« kakor tudi goriš. *bûrkla* »isto« treba izvesti iz rom. derivatov iz lat. *furca* »vile«, je mogoče tudi za *vȓkla* domnevati izposojo iz it. *forcola* »burkla«, prim. od tod štaj. n. *Furkel* (f.) »trikotna brana«, tirol. n. *furggl* (f.) »vsako viličasto orodje«. Ni jasno, kje je prišlo do pomenske specializacije. Dostopni rom. in germ. slovarji je ne navajajo. Vendar glej tudi *ǫ́tka*. M. S.

vȓl (adj.), f. *vŕla* »dober, priden, prizadeven«, dial. tudi »lep« (zah. štaj.), *vrel* (pkm.); k temu *vrlína* »dobra lastnost«, *vrlôst*, *vrlôča*; tudi *hrléti* »štrleti«, sem cgn. *Hrle*, in *frléti*, *frlíti*. V 18. st. *verlu* »sehr« (Pohlin).

Prim. csl. *vrъlъ*, *chrъlъ* »silen«, hrv. *vȓlī* »dober, silen, zdrav«, *vrlo* »zelo« poleg *hȓlī* »isto«, *hȓliti* »hiteti«, mak. *vrl* »slab, hudoben; strm«, *vrlina* »zloba; strmina«, *vrlež* »strmina«, *vrlovit* »strm«, blg. *vъrl* »preudaren, strog«, č. *nevrlý* »godrnjav«, slš. *vrlý*. Miklošič, 381, in Skok III, 623, izvajata iz redukcijske stopnje k **u̯er-* »vreti«; toda pomensko blizu je stir. *ferr* »boljši«, kimr. *gwell* »isto« (< **u̯er-lo-* (Thurneysen, Gr., 236), torej **u̯r̥-lo-s* iz homonimne osnove **u̯er-*, kot jo poznamo v sln. *vȓh* in *vred*. Trubačev, ES VIII, 135, loči dve različni osnovi **chvъrl-* in **vъrl-*, k prvi spada sln. *fŕliti*, *frléti* in *hrléti* »štrleti«, hrv. *hrlo* »hitro«, blg. *hvъrla*, *hvъrljam* »metati«, mak. *frli* »isto«, stč. *hrleti*, č. *frlet* poleg *hrlit*, slš. *chrlit'*, kar zaradi semantične enakosti ni nujno.

vrlec (m.), g. *-a* »bramor« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 317), štaj. *vârlc* »isto« (Pišece; SLA).

Prim. hrv. kajk. *vérlez* »koi ſito, povertelye podjeda, silpha« (Belostenec), *vȓlac* »bramor« (okolica Karlovca). S suf. **-ьсь* prestrukturirana izposojenka iz nvn. predloge *Werl(e)* »bramor«, *Werrle* »isto«, kar je verjetno sorodno z *Werre* »isto« (Grimm, DTV 29, 427, 442) poleg »ječmenček na očesu«. Slednji leksem Kluge[17], 841, povezuje z nvn. *Warze* »bradavica«. Iz nemške predloge je tudi dl. *wjerla* »bramor«, gl. *warla* »isto«, *werla* (Schuster-Šewc, HEWb., 1582). M. F.

vŕnčati, *-ím* (v. impf.) »godrnjati«, po prehodu sln. *vr-* > *hr-* kot pri *hŕstelj* »Erica vulgaris« poleg *vrestílj* »Erica carnea« < **verstyľь* spada sem *hŕnčati* »renčati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 258).

Primerjati je mogoče hrv., sb. *vr̀nčati* s prez. *vr̀nčām* »jezno govoriti«, kar je po Skoku III, 621, z vrinjenjem nazala nastalo iz osnove v hrv., sb. *vŕčati, -īm* »murmurare« < **vъrčáti* < **vъrkě-ti*. Enako se o nazalu v slš. *vrnčat'* »brenčati« odloča Machek[2], 699. Iz polnostopenjskega slov. **verčáti* je po ekspresivni nazalizaciji nastalo sln. *renčáti* < sln. **vrenčáti* ← sln. *vrečáti, -ím* »kričati, dreti se (o detetu)« (Vreme; Erjavec, LMS 1882-1883, 263). Glej tudi *renčáti, vŕčati, vŕkati*. M. F.

vrnílo (n.) »vratca ali lesa, ki se sama odpira in zapira« (notr.), *vrníla* (f.) »lesa, ki zapira vrzel« (dol.), *vrníle* (f. pl.) »isto« (polj., dol.), tudi *vrlína* »vrzel, večja odprtina v ograji ali steni« (bkr., dol.), »lesa« (Miklošič).

Prim. sbh. *vr̀lina* »drog, palica«, blg. *vъrlína* »drog, palica«, č. mor. *vrlina*, slš. dial. *vrlina* »palica, lata« in »utež pri vodnjaku« (Kálal, Sl., 784), z drugimi sufiksi sbh. *vr̀ljika* »drog, deska v plotu«, *vrljica, vr̀lija* »drog«. Miklošič, 386, povezuje sln. *vrlína* z *vrzȩ̑l*, vendar pri tem ne pojasni podrobnosti. Koštiál, rkp., izhaja iz **vьrlina*, tvorbe iz pret. akt. ptc. **vьrlъ* glagola **vertí, *vь̑rǫ* »zapirati, zatikati«, in domneva, da so tvorbe z *n – l* nastale po metatezi. Precizneje Boryś, Czak. stud., 126, ki izhaja iz nomena instrumenti s sufiksom **-lь* (tip **soplь* »piščal«), ohranjenim v hrv. čak. *vrli* (f. pl.) »vodoravne palice v košu na vozu«. Varianta *vrnílo* je torej nastala po naslonitvi na nomina instrumenti na *-i-lo* < psl. **-i-dlo* in na glagol *vrníti se*. Dalje glej *-vrẹ́ti*. M. S.

vrníti, *vŕnem* (v. pf.) »reddere, abvertere«, *v. se* »regredi, redire, reverti«, v kompoz. *na-, od-, pod-, po-, pre-, spre-, vz-, za-, z-v.*, **ob-vrníti* > *obrníti, pre-ob-, spre-ob-, za-ob-*, sekundarni impf. so tvorjeni iz *vráčati*; subst. *vrnîtev, -tve* »reditus«, ustrezno pomensko spremenjeno tudi z drugimi pref., npr. *zavrnîtev* »Ablehnung, Zurückweisung«, *spreobrnîtev* »Bekehrung, Konversion«; semkaj verjetno *vrníca* »prvo seno po travnikih« (Cerkno), »neka vrste trave« (Vodnik, Rigler, Jnotr. gov., 164), prim. obir. *wərnú:χ* »trda trava, ki se težko kosi« (Karničar, Obir, 260); dial. pkm. *povrnóuti se, obrnóuti, -nen* (Novak, Slovar[2], 108, 87), črnovr. *wə̑rn̥t', wə̑rnęm* (Tominec, 233), v 16. st. *poverniti* »restituere, retribuere«, *oberniti* »contorquere, pervertere, umkehren« (Megiser), imp. *nevàrni* »ne vrni« (Dalmatin), v 17. st. *poverniti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *verniti, poverniti* »naſai dati, vrazhati, reddere«, *ſe verniti* »regredi, reverti«, *obarniti* »circunvertere, okuli vrézhi, invertere, obvertere«, *ſverniti, oberniti* »convertere«, *odverniti* »abducere, avertere, obludere, revocare« (Kastelec-Vorenc), *verniti, vèrném* »reverti, reddere« (Pohlin), *vernem ſe* »kehre zurück, um« (Gutsmann).

Prim. csl. *obrъnǫti sę* »converti«, sbh. *vŕnuti, vȓnēm* »vrniti«, čak. *vrnȕti se, vȓneš se* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 235), mak. *vrne* »padati (o dežju, snegu)«, dial. *vrne se* »vrniti se«, blg. *vъ́rna* »vrniti«, *obъ́rna* »obrniti«, r. *vernútь, -ëš*, ukr. *vernúty, vérneš*, br. *vjarnúcь, vérneš* »vrniti«, p. dial. *obertnąć się* »obrniti se«, č. *vrtnout* »pikniti, kljuniti«, *v. se* »zavrteti se, zasukati se, obrniti se«, gl. *-wjertnyć*, dl. *wjertnuś* »zavrteti«. Psl. **vьr(t)nǫ̋ti*, prez. **vь́r(t)nešь* je inkoh. od **vьrtě̋ti* in **vortī̋ti* (Miklošič, 384 s.; Mladenov, 91; Skok III, 631 s.). Dalje glej *vráčati, vrtẹ́ti, vŕtati*. M. S.

vrnjẹ́ka (f.) »prepir« (vzh. štaj., pkm.), adj. *vrnjẹ́kav, -a* »prepirljiv«, v. *vrnjẹ́kati, -am* (impf.) »prepirati se«, pkm. v Beltincih *vrnjȩ̀čiti se* »isto« (Novak, Slovar[2], 171), po Pleteršniku še pf. *vzvrnjẹ́čiti se* »zaplesti se v prepir«.

Tvorjeno kakor pkm. *hvalẹ́ka* »hvalnica«, *hvalẹ́kati* »peti hvalnico«. Osnova **vъrn(')ě̋ti* se ohranja v slš. *vrniet', vrňat', -ní* »renčati, godrnjati; presti (o mački)«. Nazalni suf. ima tudi lot. *urinât* »vpijoč gnati svinje s paše domov«. Koren je domnevno onomatopejski **ur-*, ki je brez konzonantnih suf. znan v lit. *ũrė́ti, -riù* »hrumeti nad kom, oštevati« in »neorganizirano in hitro se premikati«, *ũryti* »oštevati«, z dodatnimi suf. prim. še *uȓsti* »brenčati (o kolovratu), godrnjati«, lot. *uȓzât* »dražiti«, *urza* »prepir« (o balt. Fraenkel, 1170 s.). Glej tudi *vŕnčati, vŕčati, vŕkati, renčáti*. M. S.

vrȍč (adj.), f. *vrǫ́ča* »calidus, fervens«, abstr. *vročína* »aestus, calor, febris«, kor. *vročûna*, dial. *vrəčù:na* »isto« (Karničar, Obir, 260), *vročǭst* »aestus, calor«, *vročinjâva* »isto« (*vročíca* »febris« je po sbh.); v kompoz., npr. *vročekŕven, -vna* »heißblütig«; v 16. st. *vrozh* »fervidus«, *vrozhuſt* »aestus, ardor, calor, fervor« (Megiser), v 18. st. *vrózh* »aestuosus, fervens«, *ena huda vrozhina ali vrozha merſliza* »causon«, *vrozhina* »calor« (Kastelec-Vorenc), *urôzh* »calidus«, *urozhina* »calor, æstus« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vrǫštь*, sbh. *vrȗć, -a* »vroč«, č. *vroucí*, slš. *vrúci*. Psl. **vьrý*, g. **vьrǫ́t'a*, f. **vьrǫtī́* je ptc. prez. akt. glagola **vьrě̋ti, *vьrèšь* »vreti« (Miklošič, 381; Skok III, 622). Akcentske razmere so problematične, saj bi od prez. **vьrèšь* pričakovali **vь̏ry*, g. **vьrǫt'á*. Kračina v sln. *vrȍč* se je vzpostavila analogno po razmerju *trpẹ́či* : *trpȅč* – ali, ker je bila v sln. ptc. prez. akt. prvotna le določna fleksija, po adj. tipa *stári* : *stȁr* (o tem Ramovš, Morfologija, 146). Dalje glej *vrẹ́ti I, vreč*. M. S.

vrótek (m.), g. *-tka* »fons«, tudi **vroček* v hdrn. *Vročak* in **zroček* v hdrn. *Zroček*. V 16. st. *vrutak* (Juričič), v 18. st. *urûtk* »Quelle; scaturigo, fons« (Pohlin).

Star substantivizirani ptc. prez. akt. **vrǫtъkъ* poleg mlajšega **jьz-vrǫt'ъkъ*. Verjetno je iz te osnove tirol. hdrn. *Frutschenthal*. Prim. hrv. *vrútak, vrȗčak* »fons«, mak. hdrn. *Vrutok*, r. *vrútec*, str. *v(ь)rutьсь*, v 10. st. βερούτζη (Porfirogenet), p. hdrn. *Wrząca*, slš. hdrn. *Vrutky*. Sorodno je lit. *Virintà* (< **u̯erntā*), nvn. hdrn. *Wörnitz* (< **u̯arantī̯ā*) (Miklošič, ONappel., 745; Vasmer I, 235; Bezlaj, SVI II, 319; Skok III, 622). Dalje glej *vrẹ́ti*.

[Iz istrskih govorov je istr.-rum. *'vrutək* »izvir« in *vru'ćək* »isto« (Filipi, ILA, 82). – M. F.]

vŕsta (f.) »classis, species, series, ordo, linea, versus« in »starost, generacija, aetas, Lebensalter«, od tod *vrstník* »Altersgenosse«, f. *vrstníca*; dem. *vrstíca*, adj. *vŕsten, -tna*, v. denom. *vrstíti, -ím* (impf.) »reihen, klassifizieren, der Reihe nach reichen«, *v. se* »in orbem ire«, redkeje

vrstáti se, -âm se »isto«; pf. *raz-, z-, pre-, u-vrstíti*, sekundarni impf. *-vŕščati, -am* in *-vrščeváti, -újem*; subst. *vȓst* (f.), g. *vrstî* »vrsta« (v vseh pomenih), adv. *zapovrstјọ́* »ordine«; v 18. st. je v rabi tudi *ena verst* »simplex«, *tri versti* »triplex« (Kastelec-Vorenc), kar kaže na pomen *»obrat«, prim. sti. *tri-vŕ̥t-* »triplex«; *zvȓst* »Gattung«, *zvŕsta* »Abart«; v 16. st. *verſta* »linea, verſus« (Megiser), v 17. st. *verſta* »linea« (Alasia), v 18. st. *verſta* »claſsis, linea, versus, vices«, *po verſti* »ordine«, *verſtiza* »versiculus«, *verſtnyk* »coaevus« (Kastelec-Vorenc), *vèrſta* »ordo, ſeries«, *verſtnik* »coætaneus«, *verſtniza* »coætanea«, *verſtim ſe* »umwechseln, alternare« (Pohlin), *verſta* »Reihe, Ordnung, Meile« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrъsta* »aetas«, mlajše tudi »milliarium, millium, stadium«, r. csl. *sъvьrstь* »aetas«, sbh. *vŕsta*, akz. *-u* »vrsta«, *vȑšnjāk, -áka* »vrstnik«, hrv. čak. *vrstȁ* in *vȑst, -i* (Novi), *vȏrst, -i* (Hvar) »vrsta«, *vršńᵒāk, -ᵒākȁ* »vrstnik«, mak. *vrst* (f.) »aetas«, *vrsnik*, blg. *vrъ́stь* »aetas«, *vrъstník*, r. *verstá*, akz. *-ú* »dolžinska mera 1066 m«, *svérstnik*, str. *sъvьrstьnikъ* »vrstnik«, adj. *sъvьrstьnъ*, ukr. *verstvá*, akz. *-ú* »dolžinska mera 1066 m, vrsta, razred«, br. *verstá* »mera za drva, skladovnica drv po celi dolžini in višini hleva; kopa sena«, p. *warstwa* »plast, sklad, sloj«, č. *vrstva*, slš. *vrstva* »isto«, gl. *woršta* »prostor na skednju, kjer se razprostrejo snopi«, dl. *warsta, warstwa* »isto«. Psl. **vьrstā́, -ǫ́*, **vь̂rstь* in **vьrstvā́* »obrat« se je pomensko razvilo v »obrat z ralom na koncu njive«, to pa dalje v »vrsta, brazda in ogon« > »species, series, ordo«. Iz poljedelskega pomena »vrsta« se je prek »vrsta nečesa naloženega (npr. drv)« razvil pomen »plast, sloj«. Pomen »starost, generacija, aetas« lahko temelji na *»obrat generacij« ali na »plast« (pomen »plast« je arealno bolj omejen kot »aetas«), pomen »dolžinska mera« pa ali neposredno na »obrat« ali na »krog pri stadionu« (prim. podobno *stádij* < gr. στάδιον »tekmovalna steza, dirkališče, tekma, dolžinska mera pribl. 192,5 m«). Gre za glagolska abstr. iz ide. baze **u̯ert-* »vrteti«: ide. **u̯r̥t-tā́* (f.) poleg ptc. **u̯r̥t-tó-* (sti. *vr̥ttá-* »zavrten, zavit, okrogel«, lat. *versus* »proti«, lit. *vir̃stas*, pas. ptc. pret. glagola *vir̃sti*), abstr. **u̯ért-ti-s*, g. **u̯r̥t-éi̯-s* (sti. *vŕ̥tti-* (f.) »postopek, način, sredstva za preživljanje«, stvn. *wurt* »usoda«, lit. *vir̃sti* »prevrniti se, pasti, priti, napočiti (o času), uspeti«, *vìrtinė* »vrsta, četa, oddelek, sveženj«, lot. *virst* »postati, množiti se, pasti«, *vir̃tene* »vrsta«) in **u̯r̥t-tu̯ā* (tip **brī́tva*), prim. iz **u̯(e)rt-tu-* lat. *versus, -ūs* (m.) »vrsta, vrstica, brazda, verz«, *vorsūra* »obrat, brazda, vrsta, posojilo«, osk., umbr. *vorsus* »neka površinska mera«, stir. *forrach* »isto«, lit. *var̃stas* (2. a. p.) »obrat s plugom, dolžinska mera« in »delo, zaposlitev, delovni čas« (Miklošič, 384; Trautmann, BSW, 355; Vasmer I, 189, III, 590; Pokorny, 1156 s.; Fraenkel, 1261 ss.; Walde-Hofmann II, 763 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1622). Drugače Machek², 701, ki od tega neprepričljivo loči **vь̂rstь*, kar primerja s sti. *vr̥ddhi-* »okrepčilo, rast, naraščanje«. Dalje glej *vrtẹ́ti*. M. S.

vȓš (f.), g. *vršȋ* »žito«, npr. *nasad vrši* »appositio frumenti« (Miklošič, VGr. II, 56).

Prim. str. *vьršь*, *vьrьšь* »žito«, r. *vérš* »isto« poleg »vršaj«. Izhodno **vь̂ršь* (f.) je deverbativni nomen actionis psl. **verchtī́*, **vьršèšь* »čistiti žito«, prim. stcsl. *vrěšti*, *vrъchǫ* »triturare« (Vasmer² I, 302, brez sln. primera), črnogor. *vŕsti*, *vŕšem* »ločevati žito od slame« (Vujičić, Rječnik, 28), mak. *vrši* »mlatiti žito«. Beseda je prvotno označevala le očiščeno žito. Dalje glej *vŕhati*. M. F.

vŕša (f.) »pleten koš za lovljenje rib, nassa, Fischreuse«, pkm. v Beltincih *vȓša* »vrsta ribiške mreže« (Novak, Slovar, 125), tudi *vę̑rša* »pleten koš za lovljenje rib« (tržaška okolica), *vȓš, -a* (istr.) »isto«; v 16. st. *Moreſhli Mrésho napolniti shnjegovo kosho, inu vèrſho shnjegovo glavo* (Dalmatin), v 17. st. *verſa* »naſſa« (Alasia), v 18. st. *en ravſhel, ali verſha ſa ribe hraniti* »gurgustium piscium«, *varſha* »naſsa, ravſheln«, *ena verſha, ena zainiza s'bizhovja* »scirpiculum« (Kastelec-Vorenc), *vèrsha* »Fischergarn, nassa« (Pohlin), *verſha* »Reuse der Fischer« (Gutsmann).

Prim. sbh. *vŕša, vȑša*, hrv. čak. *vȅrša*, dem. *vȅršica* (Cres), *võrša* (Vis), v srednji in južni Dalmaciji tudi *vŕšva* (Pelješac) »vrša«, blg. dial. *vъ́rša*, r. *vérša*, ukr. *vérša*, br. *vérša*, p. *wiersza*, č. *vrš, vrše*, slš. *vrša, vrška*, gl. *wjerša*, dl. *wjerša*. Hrv. *vŕšva* je lahko prestopilo v deklinacijo na *-va* ≤ **-y/-ъve*, ker je nom. sg. te deklinacije sovpadel z nom. sg. deklinacije na *-i*, prim. tako **oldi* ≥ hrv. čak. *ládva* (Novi). Za psl. je torej treba rekonstruirati **vьrs(')i*, g. **vьrs'ę* s prvotno fleksijo tipa sti. *devī́-*, saj sicer ne bi pričakovali jotacije. Akcent je problematičen; sln. pkm. *vȓša*, sev. čak. in štok. *vȑša* kaže na g. **vь̃rs'ę*, jčak. in štok. *vŕša* pa na g. **vьrs'ę́*. Ostalo gradivo dopušča obe možnosti. Dolgi akutirani vokalizem izkazuje tudi lit. *váržа* (1. a. p.) »vrša«, lot. *vaȓza* »zmešnjava, prepletene niti, (spletena) zapornica za ribe, iz vrvi spletena košara za nošnjo«. Besedi povezujejo z ide. lahko bazo **u̯erg'h-* »vezati«, zato je dolžina, ki jo, če je pravilna prva akcentska rekonstrukcija, izkazuje tudi slov., lahko le sekundarna, nastala v vrddhiju tvorbe tipa *devī́-* kakor v psl. **mõrvi* »mravlja«, lit. *vilkė̃* »volkulja« ali sti. *nā́rī-*, av. *nāirī-* »žena«. Slov. nezveneči *š* je sicer lahko iz nepotrjene tvorbe s sigmatskim sufiksom (Torp, RS II, 257; Trautmann, BSW, 355; Pokorny, 1155, ki rekonstruirajo psl. **vьrša* in mislijo na ide. sufiks *-*si̯ā*), vendar se zaradi enakega razmerja med nezvenečim in zvenečim zadnjim korenskim konzonantom v besedi za »resa, vres, Erica«, ki je poimenovana po uporabnosti za pletenje, psl. **vê̂rsъ* : lit. *vìržės, viržỹs*, zdi možno domnevati tvorbi iz različno determiniranih baz. Obstoj baze s *-*k(')-* poleg slov. dokazuje gr. ἐρείκη »resa, vres«, stir. *froech*, kimr. *grug* »isto«. Psl. **vьrs(')i* je torej lahko iz balto-slov. **u̯ı̃ršī* »iz vresja spletena«, kakor je lit. *váržа* < **u̯ā́rža* z enakim prvotnim pomenom iz balt. **virži-* »resa« (Snoj, SES², 836). Manj verjetna je domneva, da je psl. beseda »vrša« zaradi konične oblike priprave tvorjena iz psl. **vь̂rchъ* (Zubatý, Sb. fil. IV, 457, Stud. I, 233; Brückner, 617; Vasmer I, 191; Schuster-Šewc, HEWb., 1617). Glej tudi *rẹ́sa I, povrȃz, povrẹ́slo, vrzẹ́ti*. M. S.

vršẹ́lo (n.), g. *-a* »bojna ladja« in »košara na jamboru«.

S tako kvaliteto *e*-jevskega vokala je leksem predstavljen v 18. st. pri Pohlinu: *vershêlu* (n.) »Kriegsſchiff; Maſtkorb; navis bellica, cacumen mali«, prim. tudi *verſhelu* »Maſtbaumkorb« (Gutsmann). Toda Pleteršnik II, 799, ob *vršẹ́lo* (n.) »Mastbaumkorb« navaja tudi *vršę̑l* (m.) »barka« (gor.) in opozarja na it. *vascello* »bojna ladja na jadra s tremi jambori in tremi vrstami kanonov«. Leksem je bil z obema pomenoma v sln. kot **vašélo* izposojen iz rom., prim. ben. it. *vassèlo* »bojna ladja, ki je večja od fregate; trgovska ladja« (Boerio, DV, 780), furl. *vascièl* »vrsta ladje« (Pirona, VF, 1259), srednjeveško lat. *vascellum* »ladja«; pomen »(bojna) ladja« se je iz lat. *vas-*

cellum »majhna posoda«, denominativa k *vās* (n.), *-is* »posoda«, razvil na galorom. območju, medtem ko je drugod poleg »majhna posoda« (sicil. *vaxellu* »isto«) pomenil tudi »panj« (kalabrijsko *vascieḍḍu* »isto«, srednjeveško lat. *vaxellum*; Battisti-Alessio, 3993; Skok III, 568; Mende, RLS, 120). Iz te pomenske stopnje se je verjetno razvil pomen »košara na jamboru«, prim. trž. it. dem. tvorbo *vasolin* »opazovalnica na ladji« k lat. *vās* (n.), *-is* »posoda« (Pinguentini, 248). Sln. oblike imajo *r* sekundaren in so iz prvotnega sln. **vašélo* nastale po redukciji **vəšélo* kot *fržína* ← *fužīna*, *fržȍl* ← *fižȍl/fažȍl* (o tem Ramovš, Hgr. II, 83). Glej tudi *váška* in *váza*. M. F.

vršiti, *-ím* (v. impf.) »delati, izgotavljati«, s *se* »potekati, dogajati se«, npr. bkr. *zdaj se maša vrši*, pf. *dovršíti* »dokončati neko delo, opravilo«, *izvršíti* »narediti«, *navršíti* »izpolniti, zaključiti«, *ovršíti* »izpolniti«, *završíti* »zaključiti«, k tem impf. *-vrševáti*, *-vršûjem*, deloma tudi *-vršávati*, *-vršávam*, npr. bkr. *ovršávati pustno slavnost*; nomen agentis *vršítelj* (m.), *-a*, *vršílec*, g. *-lca*, f. *vršílka*, nomen actionis *vršítev* (f.), *-tve*; adj. *dovȓšen*, f. *-šna* (← **do vrha*) je v rabi le v lingvistični terminologiji v pomenu »perfektiven« in k temu *dovȓšnik* »verbum perfectivum«, *nedovȓšnik* »verbum imperfectivum«; tudi *izvŕšen*, f. *-šna* »opravljen« in »s pravico odločanja in realizacijo zakonov in predpisov«, zastar. *zavŕšen*, f. *-šna* »zaključen, končen«, npr. *završni govor*. V 16. st. se pri Krelju pojavlja *dovršiti* in *završiti*, pri Megiserju pa *izvršiti* (Pleteršnik 1, 165, 351), v 18. st. *doverſhiti* »exaedificare, dozimprati, došydati, dodélati«, *ſverſhen* »perfectus, popolnoma dodélan, ceil« (Kastelec-Vorenc), toda pri Gutsmannu ob *sverſhuvati* tudi *doverhuvati* »verfertigen, sdelati, dokonzhati«, *doverhen* »völlig, ziel, poun« (Gutsmann), v 19. st. pri Murku II, 760: *doverſhíti* »vollenden, dokonzháti, dognáti«.

Prim. stcsl. *sъvrъšiti* »perficere, absolvere«, hrv., sb. *vŕšiti*, *vȓšīm* »delati, izpolnjevati«, s *se* »dogajati se, goditi se«, hrv. čak. *võršȉt*, *võršin* »izpolnjevati, delati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1335), *izvoršit se* »izpolniti se, udejaniti se« (Komiža; Božanić, Čak. rič XII/1–2, 1984, 209), mak. *vrši* »opravljati, izpolnjevati«, blg. *vъ́rša* »delati«, *vъ́ršen* »do vrha poln«, r. *veršítь*, *veršátь* »dovrševati, dokončevati«, poleš. *zavyršýty* »delo končati«, karp. *zaveršiti* »isto« (Tolstoj, Leksika Poles'ja, 15), č. *vršit se* »dogajati se«.

Slov. v. **vьršíti*, **vь́ršišь* »delati«, **do/za-vьršíti* »dokončati delati« je denom. psl. **vьrchъ* (m.), g. **vьrchu* »cacumen« (Skok III, 624; Georgiev I, 214), kjer se je pomen »delati«, pf. »končati, narediti« iz »delati/narediti vrh« zožal iz ruralne terminologije, kjer je prvotno pomenil »dokončevati kopico sena ipd.«, tj. delati njen vrh. Ta starejši glagolov pomen je izpričan v sln. *vršíti*, *vrším* »kopico delati, kopičiti«, npr. *stog vršiti* »stogu stožčasto obliko delati«, *krompir v.* »krompir okopavati tako, da se obda s kupom zemlje«, *navršíti* »z vrhom naložiti ali nameriti«, *navršen mernik* »mernik, ki je dobro napolnjen«, *zvršíti* »kup narediti«, poleš. *zavyršýty* »narediti vrh na stogu, domači strehi«, karp. *zaveršiti* »narediti vrh na stogu, domači strehi ipd.« (Tolstoj, l. c.). Podoben pomenski razvoj iz prvotne ruralne terminologije je npr. znan v sln. *izpolníti* »narediti« ← adj. *pộln*. Dalje glej *vȓh I*. M. F.

vȓt (m.), g. *vŕta* »hortus«, polj. tudi »ograjena košenica«, mlajše *vȓt*, g. *vŕta* (SSKJ V, 536), dem. *vȓtec*, *-tca* (pomen »Kindergarten« je po zgledu n. *Kindergarten* in it. *giardinetto*), *vȓtek*, *-tka* in *vrtȅk*, *-tkȁ*, *vrtȋč*, *-íča*, *vrtȋček*, *-čka*, *vrtár* »Gärtner«, f. *vrtaríca* »Gärtnerin«, adj. *vŕten*, *-tna* »hortensis«, iz tega *vrtnár*, *-ja* in *vrtník*, *-a* »Gärtner«, f. *vrtnaríca*, *vrtníca* »Gärtnerin«, *vȓtnica* »Gartenrose«, adj. *povȓten*, *-tna* »po vrtovih rastoč«, *vrtnína*, *vrtovína*, *povrtnína* »Gartenfrucht«; dial. jnotr. *və̏rt*, lok. *ne və̏rti*, l. i. *Və̏rtįšće* (Rigler, Jnotr. gov., 69, 145), črnovr. *wą̑rt* (Tominec, 233), cerklj. *'wort*. Besedo poznajo zah. dial. V 16. st. *vert* »hortus, ein Garten«, *vertár* »olitor, Gartner« (Megiser), v 17. st. *vert* »horto« (Alasia), *vèrt Gethſemani* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vert* »hortus«, *en luſhtni vert* »paradisus«, *roſhnivert* »rosarium«, *vertnar* »olitor, hortulanus, topiarius«, *vertez ali verzhizh* »hortulus« (Kastelec-Vorenc), *vèrt* »hortus« (Pohlin), v tpn. *Jesenov Vrt*, *Vrtec*, *Vrtiče*, *Vrtičke*, *Vrtine*, *Vrtnik*. Semkaj še tpn. *Vrtovín*, l. 1001 *Ortaona*, pribl. 1120 *Ortowin*, 1180 *Wartwin*, sprejeto iz rom. **ortōne*, ko se je rom. *ō* že diftongiral. K dvozložnemu refleksu v sln. prim. cgn. *Čehovin* < *cecōne*, hrv. tpn. *Motovun* < *montōne* (Kelemina, SR IV, 183; Bezlaj, SVI II, 323).

Prim. stcsl. *vrъtъ* »hortus«, *vrъtogradъ* »isto« (Murko II, 353, in po njem Pleteršnik navajata tudi za sln. *vrtógrad* »ograjen vrt«), sbh. *vȓt*, *-a*, star. blg. *vrъ́tъ* »isto« (navaja Mladenov, 80). R. *vertográd* »vrt« je izposojeno iz stcsl. Miklošič, Frw., 65, domneva izposojo iz got. **áurts* »zelišče«, kompoz. *áurti-gards* »vrt« (prim. še *aúrtja* »viničar, kmet«), iz česar naj bi bilo stcsl. *vrъtogradъ*. Soglaša Stender-Petersen, Lwk., 370 ss. Vendar got. osnovo navadno izvajajo iz rom. *orto* < vlat. **(h)ortus* < lat. *hortus* »vrt« (Feist, Wb., 68). Štrekelj, Lwk., 73, tudi za **vъrtъ* domneva neposredno izposojo iz rom. Za to govori hrv. *vȓtal*, *-tla*, *vȓtao*, *-tla* »vrt« iz dem. *hortulus* (Skok III, 631). Zaradi akutirane intonacije slov. **vь̋rtъ* ni mogoče domnevati, da bi bila beseda domačega izvora, iz **verti*, **vьrǫ* »zapreti«, ide. **u̯er-* »zapreti, pokriti« (tako Mladenov, l. c.; Kiparsky, Lw., 57, ki domnevo o izposoji zavrača z napačno podmeno, da bi se tuje *orC* moralo v slov. ohraniti in podleči metatezi likvid; prim. za *orC* > slov. *ъrC* v tpn. l. 610 *Cormones* > sln. *Krmin* (Ramovš, Kr. zg., 25)), prim. ta argument tudi v primeru *vȓč* < lat. *urceus*. Glej tudi *vrtáča*. M. S.

vrtáča (f.) »udrt svet na krasu, na okroglo zasukana vdrtina, globel, Karsttrichter« (Badjura, Ljud. geogr., 180; SSKJ V, 536), adj. *vrtáčast*; v 16. st. *po Vertazhah* (Trubar; Rigler, Začetki, 11), v 18. st. *vertazha* »vorago, jama, ali karniza ſylnu globoka« (Kastelec-Vorenc), pogosto v orn., tpn. *Vrtača* (pri Semiču), l. 1468 *Frätsch*, 1490 *weingarten zu Vrtatz*; *Vrtače*, *Vrtačnik*, cgn. *Vrtačnik*.

Prim. sbh. *vr̀tača*, na vzhodu pretežno le v tpn. *Vrtača*, mak. *vrtača* »vrtača«. Slov. **vь/ъrtắča* imajo navadno za izposojenko iz rom., prim. istr. rom. *vartáćo* »zapuščen vrt«, kar je s pejor. sufiksom iz lat. *-aceus* izpeljano iz istr. rom. *várto* < lat. *hortus* »vrt« (Štrekelj, Lwk., 73; Skok III, 631). V prid rom. izvoru govori sln. dial. *vrtála* »manjša vrtača« (navaja Badjura, Ljud. geogr., 180, za Žalno), mtpn. *Vrtelj*, *Vrtalj*, kar domnevno vsebuje rom. dem. sufiks. Manj verjetno je *vrtáča* slov. derivat iz *vrt*, prim. *jedáča*, *globáča*, saj so desubstantivne tvorbe na *-áča* praviloma avgmentativi, to pa izpričuje samo hrv. dial. *vrtlača*, *vrtljača* »velik vrt«. Tudi izvajanje iz *vŕtati*, *vrtẹ́ti* (Miklošič, 385; Mažuranić, Prinosi, 1612; Badjura, l. c.) ne prepričuje v celoti. Dever-

balne tvorbe na *-áča* so navadno nomina instrumenti, prim. sln. *brisáča*, *kopáča*, čeprav se najdejo tudi nomina agentis, prim. iz **vъrtě̋ti* sln. *vrtáča* »vodni vrtinec«, ki ima paralelo v sbh. dial. *vȑtača* »isto« (Srem). Vendar vsaj mešanja s slov. osnovo **vъrt-* »vrteti« v primeru *vrtáča* »Karsttrichter« ne moremo izključiti, prim. od tod sbh. *vrtánja* (Homolje, Podrinje) »vrtača«, sln. *vrtȅp*, *-ẹ́pa* »kraška jama«, stcsl. *vrъtъpъ* »hortus, spelunca«, sb. dial. *vrtotina*, *vrtotnik* »vrtača«, č. *závrt* »isto« (Skok, l. c.; Bezlaj, SVI II, 321; Čop, Prispevek, 95; Schütz, Geogr. Term., 43). Dalje glej *vȓt*, *vrtẹ́ti*. M. S.

vrtálja (f.) »vrsta omlete iz jajc, gnjati in zelenjave« (goriš.), tudi *frtálja* »isto« (Erjavec, LMS 1882–83, 264).

Prevzeto iz star. furl. **fretal'e*, star. trž. it. **fritalia*, kar je dalo današnje furl. *fertàe*, *fretàe*, *fretàje*, *fortàje*, *fratàe*, *fritàe*, trž. it. *fritaia* »isto« < **frīctālia*. To je tvorjeno iz pas. ptc. lat. *frīctus* > furl. *frit*, it. *fritto* »ocvrt, pražen« glagola lat. *frīgere* > furl. *frìzi*, it. *friggere*, od koder je sln. *frîgati* »pražiti, cvreti«. Šturm, CJKZ VI, 76, domneva, da je furl. in trž. it. *j* sekundaren, nastal šele po zapolnitvi hiata po odpadu *-d-* < *-t-*, da torej današnja furl. in trž. it. beseda ne izvirata iz tvorbe s suf. z **-l'-*, temveč iz **frīctata* > it. *frittata* »omleta«. M. S.

vȓtanica (f.) »regrat, Taraxacum officinale« (Caf).

Nejasno, morda k pkm. *vȑtanik* »okrogel pšeničen kruh, spleten iz treh kit testa z luknjo v sredi« (navaja Novak, Slovar², 171), pri Pleteršniku *vrtánjek* »v krog zasukan kruh z lepotičjem na sredi«, *vrtánjki* »zavitek, štrudelj« (kar je iz ptc. pas. od *vŕtati* *»vrteti«), prim. k semantični motivaciji po obliki sbh. *popina pogačica* »regrat« (po Popoviću navaja Simonović, BR, 462). Dalje glej *vrtẹ́ti*, *vŕtati*. M. S.

vŕtati, *vȓtam* (v. impf.) »forare, terebrare« in »grübeln«, pf. *do-*, *izpod-*, *iz-*, *z-*, *na-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *u-*, *za-v.*, sekundarni impf. *-vrtováti*, *-újem* in *-vrtávati*, *-am*; dial. kor. obir. 3. sg. *wə̀r:ta* (Karničar, Obir, 27); subst. *vȓt*, g. *vŕta* »sveder, (izvrtana) luknja«, *prevȓt*, *-a* »Bohrung«, *vŕtalo*, *vrtálo* (n.), *vŕtalnik*, *-a* »Bohrwerkzeug«, *vrtáč*, *-a* »človek, ki vrta«; semkaj *vrtâñj*, *-a* »zavoj, vijuga« in »velik ženitovanjski kolač, ki navadno visi nad nevesto«, *vrtánja* »vrsta kolača«, *vrtánjek*, *-njka* »v krog zasukan kruh z lepotičjem v sredi«, pl. *vrtanjki* »zavitek, štrudelj« (pkm.); v 17. st. *vertat* »pertufare« (Alasia), v 18. st. *vertati* »forare«, *ſavertati* »inforare, luknîo fturiti« (Kastelec-Vorenc), *vertam* »forare, terebrare« (Pohlin), *vertati* »bohren« (Gutsmann).

Prim. sbh. *vȑtati*, *-ćēm* »vračati« in »treti orehe z obračanjem noža«, čak. *vȑtati*, *-āš* (Vrgada), *vȅrtat* (Cres) »vrtati«, mak. dial. *vrk'a* »vračati«, č. *vrtati*, *-ám* »vrtati«, slš. *vŕtat'*, *-am*, p. *wiertać* »isto«, prim. tudi mak. *vrti* »vrteti, sukati« in »vrtati (o črvu v les)«, p. *wiercić* »vrtati«, *wiertło* »sveder«, *wiertacz* »vrtalec«, gl. *wjertak* »sveder«. Psl. ali slov. **vъ̋rtati*, *-aješь* (in **vъ̋rt'ešь*) je intenz. ob **vъrtě̋ti* (Miklošič, 384), ki pa se akcentsko razlikuje od tipa **lěgā̋ti*, prez. **lěgaješь* in **lě̋žešь* (na tak akcent kaže le slš.). K akcentu prim. **glę̋dati*, *-ajǫ* poleg **ględě̋ti* in lot. *glenst*, *nuogleñst* in lit. *vérsti* »prevračati se, obračati se, vrteti se«. Napačno Machek², 701, ki domneva prvotno **vъrb-ta-*, intenziv od glagola, ki se ohranja v lit. *ur̃bti*, *urbiù* »vrtati«, saj p. in gl. kažeta na **ьr* in ne **ъr*. Dalje glej *vrtẹ́ti*, *vȓtanica*. M. S.

***vrtȇlka** (f.) »lijak, skozi katerega mečejo igralne kocke, fritillus«, samo v 18. st. *ena vertelka, en trahtar, ſkuſi kateri ſe burfli v'ygri mèzhejo* »fritillus« (Kastelec-Vorenc).

Verjetno *»kjer se vrtijo kocke« k *vrtẹ́ti*, prim. iz igralniške terminologije tudi m. *vrtȇlec*, *-lca* »vrtavka«. Lat. *fritillus* v romanskih jezikih ni več znano, zato se zdi izposoja iz nekega rom. refleksa **fritél°* manj verjetna. M. S.

vrtȅp (m.), g. *-ẹ́pa* »jama, votlina« (Pohorje).

Prim. csl. *vrъtъpъ* »hortus, spelunca«, *vrъtepъ*, *vrьtьpъ*, *vьrtьpъ* »κῆπος«, *vrьtьpogradъ* »hortus«, hrv., sb. *vèrtep* »božične jasli« (Vuk) < r. (Skok III, 578), tudi *vrtep*, *-a* »spelunca«, *vrtpa* »isto«, *vrtop* »majhna vdolbina na krasu« (Schütz, Geogr. Term., 43), blg. *vertèp* < r. (Georgiev I, 136), *vъrtòp* »votlina«, dial. *vъrtòpel* »isto«, r. *vertép* »votlina, božične jasli«, ukr. *vertép*, *vertépa* »votlina, brezno, žrelo«, *vertepyty* »vrteti se« (Miklošič, 385). Iz slov. jezikov je rum. *vîrtoapă*, *hîrtoapă* »jama, votlina«, *hîrtopos* »neraven, jamast« (Tiktin, Wb., 733). Čop, Prispevek, 72, rekonstruira **vьrtъpъ*, f. **vьrtъpa* z variantama **vьrtopъ* in **vьrtepъ* iz ide. **u̯ert-* »vrteti«, pripona **-up-* pa naj bi bila ide. in ne predide. izvora, kot misli Hubschmid, Thes. Praerom., 55. Na tvorbo naj bi pomensko vplival slov. **vъrtъ* »hortus«. Drugače Geogiev, Bъlg. ez. XI, 302, ki v varianti z **-opъ* vidi kompoz. iz **u̯ert-* »vrteti« in **upo-s* »voda«. Na zvenečo varianto ide. suf. kaže str. *vertebъ*, r. dial. *vertebište* (Vasmer I, 190) in p. *werteb*, *werteba* »soteska, prepad« (17. st.; Brückner, 607). Sufiks **-ъp-* je verjetno ničtostopenjska varianta k **-up-* (v psl. **gor(')upъ* »amarus«, sln. *gorjûp*, *gorûp* »isto«), zaradi česar je **vьrt-ъpъ* verjetno tvorba iz neevidentiranega slov. subst. **vьrtъ* v pomenu »od vode izdolbena, izvrtana votlina« < ide. **u̯r̥t-ó-* ← **u̯ert-* »vrtati, dolbsti; vrteti«. Dalje glej *vrtẹ́ti*, k besedotvorju pa *trlȅp*. M. F.

vrtẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »rotare«, pf. *od-*, *po-*, *pre-*, *vz-*, *za-*, *z-v.*, tudi *vrtíti*, *-ím* (impf.) »vrteti«, subst. *vrtȇž*, *-ẹ̑ža* in *vȓtež*, *-a* »vrtenje, vijak«, *vrtẹ́lo* »vijak, vreteno v mlinu, nemiren otrok«, *vrtílo* »Drehwerk; vratilo, vijak, sveder, kolec, ob katerega se vrata veže, tečaj, valj«, *vrtȇlj*, *-a* »prednji oplen« in »priprava pri odprtini v plotu, ki živini onemogoča vstop, Drehkreuz«, *vrtȇlja* »Drehkreuz«, *vrtljáj*, *-a* »Umdrehung«, *vrtȇnica* »neka trta« (Vipava), *vrtilják*, *-a* »Ringelspiel«, *vȓtec*, *-tca*, *vrtȇl*, *-a*, *vrtȇlec*, *-lca*, *vrtánja*, *vrtînec*, *-nca*, *vrtînčina*, *vrtúlja*, *vrtûljec*, *-ljca*, *vrtûljek*, *-ljka*, *vrtûljka*, *vrtûn*, *-a* »vortex«, denom. v. *vrtínčiti se*, *-înčim se* (impf.) »rotari«, *vrteljáti se*, *-âm se* (impf.) »vrteti se«. *vrtúljiti*, *-ûljim* (impf.) »vrteti«; adj. *vrtȁv*, *-áva* »ki se rad vrti« (subst. *vrtâvka* »Kreisel« in »neka igrača, kol v zemljo zabit, na katerem se vrti les«, »obroč«, *vrtâvek*, *-vka* »vrtav, nemiren otrok«, *vrtâvica* »Drehkrankheit der Schafe«), *vrtávčen*, *-čna* »živahen«; kompoz. *vrtoglȁv*, *-áva* »schwindelig, drehkrank, schwindelerregend, verrückt«, *vrtoglâven*, *-vna* »isto«, *vrtorȅp*, *-ẹ́pa* »priliznjen«, *vrtorệpec*, *-pca* »priliznjenec«; v 16. st. *vertoglaviza*, *vertoglavia* »vertigo, omotiza«, v 18. st. *vertéti* »detornare«, *okuli vertéti kula* »rotare«, *vertim* »rotare, torneare«, *vertilu* »vertebra«, *vertoglavz* »vertiginofus« (Pohlin), *vertim* »drehe«, *vertilu* »Schraube« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrъtěti*, *-iši* »circumagere«, sbh. *vȑtjeti*, *-īm*, mak. *vrti*, blg. *vъrtjá*, r. *vertétь*, *-íšь*, ukr. *vertíty*,

-*ýš*, br. *vjarcécь*, *-cýš*, p. *wiercieć*, *-cę*, č. *vrtěti*, *-ím*, slš. *vrtiet'*, *-ím*, gl. *wjerćeć*, *-u*, dl. *wjerśeś*, *-u*. Psl. **vьrtěti*, *-íšь* je sodeč po tvorbi prvotni (intranz.) iter. K tranz. pomenu glagolov na **-ěti* prim. **víděti*, **ględěti* poleg **ględati* iz **ględti*. Tematska fleksija se ohranja v lit. *vir̃sti*, *-stù* »pasti, zvrniti se, spremeniti se«, lot. *virst*, *-stu* »postati, postajati, množiti se«, *vir̂st*, *-stu* »pasti«, stprus. *wīrst* »postane«, lit. *ver̃sti*, *verčiù* »obrniti (navpično navzdol), spremeniti, obrniti, zavrteti, zasukati«, lot. *vèrst*, *vèršu* »obrniti, zavrteti«, lit. *vertěti* »padati«, sti. *vártati* »vrteti«, lat. *vertere* »obrniti, zavrteti«, got. *wairþan*, stvn. *werdan* »postati« (< *»obrniti se«) iz ide. baze **u̯er-t-* »vrteti, obračati, spreminjati« (Miklošič, 384 s.; Trautmann, BSW, 354; Vasmer I, 190; Fraenkel, 1228, 1261 s.; Pokorny, 1156 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1614 s.). Glej tudi *vŕtati*, *vratati*, *vrtáča*, *vrtȅp*, *vreténo*, **vrtę̂lka*, *vrníti*, *vráčati*, *obŕt*, *vréme*, *vratȋč*, *vrât I–II*, *vŕsta*. M. S.

Vruja (f.) »pritok Dragonje«. Izvorno **vьrűl'a* je deverbativ iz prez. **vьrèšь* »erumpere« z inf. **vьrěti* »izvirati«, prim. hrv. *vrȕlja* »izvir« (Vodice), *Vrȕlja* »potok v hercegovskem Primorju«, čak. *vrȕja* »izvir v morju« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1342; Skok III, 623), mak. *vrula* »izvir v jezeru ali morju« (Vidoeski, GTDMJ, 38). Iz hrv. je istr.-rum. *'vrul'ε* »izvir«, *'vrul'a* »isto« (Filipi, ILA, 82). Dalje glej *vrẹ́ti I*. M. F.

vȓv (f.), g. *vrvȋ* »restis, funis, rudens«, dem *vȓvca*, pri Škrabcu *vrvcà*, po disim. *vȓpca* (Ramovš, Hgr. II, 153), rez. *wə́rca* (Steenwijk, SDR, 326), goriš. *wə̣̂ca*, zilj. *ròu̯ca* (Ramovš, Hgr. II, 138, 133), tudi *vrvíca* (bkr.), *vȓvica* (SSKJ V, 543) »tanka vrv«, dem. druge stopnje *vȓvčica* »Schnürlein«, kol. *vrvjȅ*; druge izv. *vrvár* »restiarius«, *vȓvčar* »Schnurmacher«, adj. *vȓvčast*, *vrvíčast*, *vȓvičen*, *-čna* »Schnurförmig«; v 16. st. *veru*, *vervu* »funis, laqueus, rudens«, *vervar* »restiarius« (Megiser), v 18. st. *vervy* »funes« (Kastelec-Vorenc), *veruv* »Schiffseil, rudens« (Pohlin), *verv* »Seil« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vrъvь*, dem. *vrъvьca*, csl. tudi *vrъvica* »funiculus«, sbh. dem. *vȓpca*, *vȑpca* »vrvica, dreta, trak«, dial. tudi *vȓv*, *vȓvica* (Rečnik SANU, 28 s.), mak. *vrv* (f.), dem. *vrvca*, *vrska*, blg. *vrъ́v*, dem. *vrъ̀vka*, *vъ́rvica*, *vъrvíca* »tanjša vrv«, r. *vérvь*, navadno dem. *verëvka* »vrv«, ukr. *virьóvka* (< r.), br. *vérvy* (f. pl.) »vrv, na kateri visi koš za dojenčka«, *vjaróŭka* »vrv«, stp. dem. *wierzbca*, stč. *vrv*, star. č. *obrev*, *obrv*, g. *-i* »vrvica; vrv, s katero vlečejo ali napenjajo lovne mreže« (Jungmann, Sl. II, 796), prim. k pref. tvorbi sbh. *ȍbrvka* »dvojna vrvica, v katero se pri tkanju vtika nit; vrvica, s katero so povezani tkalski grebeni«. Iz psl. **vьrvь̍*, g. **vь́rvьję*, kar ustreza lit. *virvẽ*, akz. *vir̃vę*, pri Daukši tudi nom. *vir̃vè*, lot. *vìrve*, stprus. *wirbe* »vrv«, je s strukturalnim suf. tvorjeno **vьrvíca* in **vь́rvьca*, **vь́rvьka*, kar je bilo občuteno kot dem. in je zato analogno po razmerju **pȅt'ьca* : **pȅtь* omogočilo izločitev psl. **vȓrvь*. Izhodišče za balto-slov. **u̯iru̯ī́* je tvorba (tipa sti. *vr̥kī́-*) ide. **Hu̯r̥-u̯íH-*, ki je iz deverbalnega subst. **Hu̯r̥-u̯ó-* »zatikanje, vtikanje, zavezovanje, zapiranje«, ki se ohranja v sti. *ūrvá-* »zapor, zaprt prostor« (o sti. besedi Wackernagel-Debrunner, Ai. Gramm. II/2, 867; Mayrhofer, EWA I, 245) iz korena **Hu̯er-* »vdeti, vtakniti« (> »povezati, nanizati« (Pokorny, 1150), »zapreti«). Manj verjetna je domneva o reduplikaciji (tako Otrębski, LP IX, 23), saj slov. reduplicirane tvorbe sicer niso v ničti stopnji. Osnovna povezava: Miklošič, 382; Meillet, Ét., 265; Trautmann, BSW, 362; Vasmer I, 185 s.; Fraenkel, 1263. Glej tudi *-vrẹ́ti*, *veríga*, *sǫ̂ra*, *vrnílo*, *vráta*, *verẹ́ja*, *verẹ́nka*, *vrẹ́ča*, *vȍr*, *voríti*, *povǫ̂rka*. M. S.

vrvẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »wimmeln«, s. *vȓvež*, *-a*, *vȓvnja*, *vrvę̂nje* »mrgolenje, prerivanje, gneča«, intenz., frekventativ *vrvetáti*, *-âm* (impf.) »hitro se premikati sem in tja (npr. o snežinki v burji)«; v 18. st. *vervreti* »wimmlen«, *vervretje* »das Wimmlen« (Gutsmann).

Prim. sbh. *vȑvjeti*, *vȑviti* »vrveti, gomazeti, gnesti se, teči (o solzah), biti v izobilju, iti, hoditi«, *vȓv*, *-a*, *vȓva*, *vŕvež*, *-a*, *vrêv*, *-i* »vrvež«, mak. *vrvi* »iti, hoditi, potekati, odhajati, voditi (o poti), biti v obtoku (o denarju)«, blg. *vrvjá* »hoditi, iti, delovati, voditi (o poti)«, *vrvéž* »hod, hoja«. Sbh. *vrȅva* »hrup, kričanje, direndaj, govorica, vrenje, nemir, množica« (prevzeto v sln. *vrẹ́va* »kričanje, direndaj«) ustreza mak. *vreva* »hrup, kričanje, govor«, blg. *vrjáva* »hrup, kričanje, direndaj« < **vьrěva*, p. *wrzawa* »vrišč, hrup, vrvež, direndaj«, č. *vřava* »kričanje, glasno govorjenje«, slš. *vrava* »isto, govor« < **vьr'ava*; dl. *wawriś*, *bawriś* »blebetati«, č. *vrávorati*, *bráborati* »opotekati se, kolovratiti«, *bramborati se* »teči (o reki)« < **vorvorăti* (po Machku[2], 693, nejasno). Iz slov. jezikov je alb. *vervelé* »hrup, zmešnjava, direndaj«, rum. *vreăvă* »kričanje«, *a vorovi* »govoriti«. Miklošič, 386, 396, pušča nepojasnjeno. Skok III, 633, povezuje z **vьrěti*, Machek[2], 702, z n. *wirren* »zmesti, zmešati«. Jslov. **vьrvěti* »gibati se, vrveti« ustreza lit. *virběti*, *vìrbu* »potegniti, premikati se, vrveti, gomazeti«, intenz. *vìrbsėti* »isto«, *vìrbinti* »pognati v gibanje, zalučati«, *vìrbintas*, *vìrvintas* »prača«, lot. *virbêt* »migljati, brleti« < **u̯ru̯ē-*, tvorbe z intenz. reduplikacijo iz korena **u̯er-* »viti, vrteti, upogibati«, iz katerega je še psl. **vȅverica*, **vь́rba* idr. Prim. tudi alb. *vërvit* »vreči, zagnati«, got. *waírpan*, stvn. *werfan* »vreči«. Ni izključeno, da so se nekateri pomeni razvili pod vplivom ide. homonimnih baz. Pomen »govorica« lahko temelji na bazi **u̯erH-* »govoriti« (lat. *verbum*, psl. **vьrăti*), lot. pomen »brleti« pa na ide. **u̯erH-* »vroč biti«, psl. **vьrěti*. Drugače Štrekelj, JA XXXVIII, 506 s., ki domneva reduplicirano tvorbo **vьrvьrěti* iz **vьrěti* (k pomenu prim. *ljudje skupaj vrejo* »se množično zbirajo«) in disimilatorični izpad v **vьrvěti*, subst. **vьrěva* pa izvaja prek iter. **vьrěvati* (tip **grěvati*) iz **vьrěti*. Glej tudi *vẹ́verica*, *vŕba*, *vrvráti*. M. S.

vrvráti, *-âm* (v. impf.) »vreti, brbotati, kipeti, izvirati«, pf. *za-v*.

Brez znanih paralel. Izhajati je treba iz **vьrvьrăti* z intenzivno reduplikacijo iz **vьrěti*. Kurkina, DS, 85, primerja slš. dial. *vrvrat'* »mrmrati, kruliti« (Kálal, Sl., 785), dl. *wawriś* »čenčati, otrobe vezati« poleg subst. č. *vrávor* »omotica«, slš. *vrávor* »šum« (< **vorvorъ*, tvorba tipa **golgolъ*), kar pa je treba iz semantičnih razlogov pojmovati kot tvorbe z intenzivno reduplikacijo iz psl. **vьrăti* »(svečano) govoriti« iz ide. korena **u̯erH-* »govoriti«. Sorodstvo sln. *vrvráti* je navedeno pri *vrẹ́ti I*, o drugem slov. gradivu glej dalje *vráč* in možne kontaminirane besede pri *vrvẹ́ti*. M. S.

vŕzati, *-am* (v. impf.) »škripati, hreščati«.

Prim. č. *vrzat* »škripati, hreščati, drdrati«, pri katerem Machek[2], 701 (brez sln. gradiva), navaja istopomensko slš. *vŕzgat'* »škripati« in izhaja iz primarnega **brzgati*, s čimer primerja lit. *bir̃gzti*, *bir̃zgia* (?!) »brenčati, šumeti (o mrčesu)«. Polnostopenjsko pomensko enako

ukr. dial. *verezáty, -žu* »škripati« (Grinčenko, Sl. I, 134) lahko kaže, da so ti slov. ekspresivni glagoli tako kot ukr. *verztý, verzú, -zèš* »neumnosti govoriti, blebetati« (Grinčenko, l. c., 136) osamosvojeni iz prvotne zveze tipa **pьsãti, *pís'ešь*. Izhodno **vьrzãti, *vérz'ešь* ob **vьrzèšь*; gotovo korensko sorodno s sln. *vŕčati, vrečáti, vŕkati* ter *vrẹ́ti, vrèm* »kričati, godrnjati« in dalje z ide. glagolom rekanja **u̯er-* »govoriti«, ki se kot set baza **u̯erH₁-* potrjuje v gr. ἐρέω »rekel bom« ob εἴρω »reči« = het. *u̯erii̯a-* »imenovati, klicati«, r. *vrát', vru* »lagati« (LIV, 630, brez širšega slov. gradiva). Glej tudi ojevsko polnostopenjsko *vráziti* in dalje *vrẹ́ti II, vráč, vŕčati, vŕkati*. M. F.

vrzẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »biti odprt (zlasti o vratih v plotu)« (Caf), tranz. pf. *vŕzniti, vȓznem* »odpreti« (Metelko, Miklošič, Murko, Cigale), *odvŕzniti* »odpreti« (Cigale), *otvŕzniti* »na pol odpreti, odškrniti« (Miklošič), *otŕzniti* »malo odpreti, odškrniti (vrata, okna, zaveso)« (Caf, Svetec), pkm. *otȓznoti, -nen* »isto« (Novak, Slovar[2], 92), po aferezi *tvŕzati, tŕzati, -am*, vzh. štaj. *trzáriti, -ârim* (impf.) »vrata (škripaje) odpirati in zapirati«, frekv. *tvrzúkati* (Sln. gorice) »isto«, *zavŕzniti* »zapreti vrata« (Caf), *zatŕzniti* »isto« (Caf, Zalokar), *razvŕzniti* »odpreti (plot)«, frekv. *vrzúkati* (impf.) »vrata kar naprej odpirati in zapirati« (dol.) (prim. č. dial. *vrzat se* »hoditi noter in ven ter odpirati in zapirati vrata«, p. *wyrz(uk)ać* »neprestano odpirati in zapirati vrata«); semkaj *vrzệl* (f.), g. *-i* »luknja v zidu ali v plotu, prelaz, prehod med dvema plotoma, luknja, odprtina na srajci na prsih«, tolm. tudi »živa meja« (Kenda, rkp., navaja *vŕzeł*, g. *vrzéli* »ograja, bodisi narejena iz trnja in drugih vej, ali zasajena«), *vrzệla* »luknja v plotu« (Kras, Miklošič, Caf), v Goriš. brdih »živa meja, plot«, štaj. *vŕzẹla* »luknja v plotu«, dem. *vrzệlca*, adj. *vŕzel, -zla* »luknjast (o plotu)« (Vodnik, Miklošič, Ribnica na Dol.), *vrzílce* (n.) »zaponka«; kor. rož. *vŕzala* »lesa« (Šašel, RNB, 145), obir. *wə́r:zila* »isto« (Karničar, Obir, 179); v 16. st. *versil*, pl. *vèrseli* (Dalmatin; Ramovš, Hgr. II, 48; Rigler, Začetki, 184), v 18. st. *veršil* »sepis perfractio« (Kastelec-Vorenc), *verseu* »Zaunöffnung« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *ot(ъ)vrésti, ot(ъ)vrъzǫ, ot(ъ)vrъzati* »aperire«, *otъvrъstije, otъvrъzenije* »apertio«, sbh. *otvŕsti se, otvŕzēm se* »razvezati se, osvoboditi se«, *vŕsti se* »obtičati«, hrv. kajk. *vrzel* »prehod skozi plot« (Prigorje), blg. *vrǝ́zvam, vǝ́rža* »vezati«, r. *otverzátь* »odpirati«, *otvérstie* »odprtina«, dial. *verztí, vérzišь* *»vezati« > »klatiti neumnosti, lagati«, ukr. *otvérzty, otverzáty* »odpreti, odpirati«. Psl. **verztĭ, *vьrzešь* »vezati«, **ot(ъ)verzti* »odvezati (vrata), odpreti«, **poverzti* »povezati, zvezati«, prim. dalje lit. *veȓžti, veržiù* »vezati, zvezati, povezati«, lot. *vêrzt, -žu, -zu* »obračati«, stnord. *virgill* »vrv«, stsaš. *wurgil* »isto«, stvn. *wurgen* »daviti« in morda alb. *zvjerdh* »odstaviti (otroka), odvrniti, odtujiti« < **eg'hs-u̯erg'h-*, vse iz ide. baze **u̯erg'h-* »vezati« (LIV, 629), kar je morda determinirano iz korena **u̯er-* »vrteti« (Miklošič, 386; Trautmann, BSW, 355; Vasmer I, 188; Pokorny, 1154 s.). Glej tudi *povrẹ́slo, vŕša*. M. S.

vrzọ́ta (f.) »ohrovt« (goriš.; Štrekelj, Görz., 437), *vǝrzu̯ôta* »isto« (Komen; OLA), *vǝr'zueta* »sladko zelje« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 143), *bǝržộta* »zelje« (Deskle; SLA); tudi *brsota* »Brassica oleracea« (Tušek pri Šulek, Im. bilja, 503).

Prim. hrv. čak. *verzota* »Brassica oleracea bullata« (Cres; Šulek, o. c., 430), *verzõta* »vrsta zelja« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 391), v Istri *verzȍta* »zelje« (Ližnjan; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 570). Verjetno izposojeno iz furl. *verzòt* »ohrovt = Brassica oleracea« (Šturm, ČJKZ VI, 64; Skok III, 633; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 125; Pirona, VF, 1269), kar je dem. k *vèrze* »Brassica oleracea« (Skok III, 633). S tem sorodno je ben. it. *verza* »ohrovt« poleg *cavolo verzotto* »isto« (Boerio, DV, 790), trž. it. *verzota, verza* (Doria, 782). Izhodišče rom. besedne družine je substantivizirano lat. *viridia* (nom.-akz. pl. n.) k adj. *viridis* »zelen«, po sinkopi rom. **virdia* > it. *vèrza* »ohrovt«, furl. *vèrze*, špan. *berza*, rum. *varză* itd. (Battisti-Alessio, 4035; Meyer-Lübke, 715). M. F.

vržéla (f.) »železni vzvod«, tudi *vržẹ̑l* (f.), g. *-i* »isto« (gor.; Pleteršnik II, 802 s.), toda v Kropi *u̯a:Ržè:la* »železni drog za delo v plavžu« (Škofic, Diss., 375). Z izpadom vzglasnega *v- ržệla* »železni drog, ki se uporablja pri lomljenju kamna« (kranj.; Pleteršnik II, 447).

Kot strokovni termin izposojeno iz it. dial. *vergella* »železna palica, kol« poleg »veja«, kar je iz dem. k lat. *virgula* »vejica; šibica« iz *virga* »šiba; palica« (Pleteršnik II, 803; Battisti-Alessio, 4035, 4021). Glej tudi *ržệla*. M. F.

vsȁj (adv.) »saltem«, star. tudi »tamen«, v 16. st. *uſai, vſai* »tamen, jedoch, nichts destominder« (Megiser), v 17. st. v pomenih »vsaj«, npr. *vſai njega ſe bodo shonali*, in »saj«, npr. *vſaj ſnash brat, dokler ſi Dohtar* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vſai* »k'manfhimu, attamen, etenim, ſakai, takú, porrō«, v slednjem pomenu tudi *'ſai* (Kastelec-Vorenc). Varianta z ohranjenim vzglasnim *v-* iz **vьsãjь*. K redukciji prim. **vъz-* > sln. *vz-* poleg *z-*, npr. *vznâk* poleg *znâk*, *vstẹ́kel* poleg *stẹ́kel* (o tem Ramovš, Hgr. II, 133). Dalje glej *sȁj*. M. S.

vsâk (pron.), f. *-a* »quivis, omnis; jeder«, *vsâki* »isto«, poudarjeno *vsákši* (pkm. *sàkši*), *vsâkdo* »jederman« (< *vsak kdo*), *vsakatéri* »jeder einzelne« (< *vsak kateri*), *vsakatérni, vsaktẹ́ri*, pri Bohoriču in Dalmatinu tudi *vsakotẹ́ri* »isto«, *vsakoják, -a* »vsakovrsten, varius« (< **vьchako-jakъ*), vzh. štaj., pkm. *vsakojáčki* »isto«, dial. *sakojáčki*; *vsakọ́v, -a, vsákšen, -šna, vsákršen, -šna* »isto«, v kompoz. *vsakdánji, vsakdánski, vsakdanášnji, vsakdánšnji* »alltäglich, täglich«, adv. *vsâkdaj* »vsak čas, vedno«, *vsâkikrat* »vedno«, *vsâkkrat, vsâkbart, vsâkpot* »isto«, *vsâkoč* »vedno, v vsakem primeru«, *vsâkodob* »kadarkoli, vedno«, *vsakovrệd* »ob vsakem času«, *vsakộd* »vsepovsod naokoli«, *vsaksébi* »narazen« < *vsak k sebi*; v Čedajskem rokopisu *fsacho, ſacho, uſaco* (akz. sg. f.; Mikhailov, FS, 359 s.), v 16. st. *vſak zhas* (Trubar), *vſaki* »quivis«, *vſakdan* »semper« (Megiser), v 17. st. *vſſac* »tutto«, *vſſaki, ſaketeri* »ogniuno« (Alasia), *vſak, vſakateri* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vſaki, vſak* »ſlédnî, quaevis, quivis, quodvis«, *vſakateri* »ſléherni, unusquisque«, *vſakerſnu* »omnis generis« (Kastelec-Vorenc), *usâk* »quilibet, quivis; jedermann« (Pohlin), *vſaki, vſakeſhen* »jeder«, *vſakitiri, vſakteri* »jedermann« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vьsakъ, vьsěkъ* »omnis«, *vьsakyj* »omnis generis«, csl. *vьsakojakъ* »varius«, sbh. *svȁk, svȁkī, -ā, -ō*, hrv. čak. *svȁk, svȁkī, -ᵒā, -ō* (Vrgada), *svȁk, svãka, -o* in *svakî, svakô, svakọ̑* (Brač), črnogor. *svȁkojī*, mak. *sekoj, -oja, -oe*, blg. *sléki, vsjáka, vsjáko*, r. *vsjákij*, ukr. *vsjákyj, usjákyj*, br. *usják, usjáki*, stp. *wszaki*, star. č. *všaký*, star. slš. *všaký*, dial. dl. *wšaki, šaki*. Psl. **vьchãkъ, *vьchãkъjь* je identično z lit. *visóks* »vsakovrsten«, kar

kaže na balto-slov. **u̯isā́-ka-* (Trautmann, BSW, 362 s.; Vasmer I, 237; Kopečný, ESS II, 735 s.), tvorbo z adj. sufiksom iz osnove k **u̯isá-* »ves«, prim. k dolgemu vokalu lat. *quā-li-s*, lit. *kõ-k-s* in psl. **kâ-kъ* iz interogativa **kᵘo-*. O besedotvorno problematiki glej še *ták I*. Dalje glej *vȅs*. M. S.

vsedánji (adj.) »vsakdanji, quotidianus«, po Cafu *vsedenji* s štaj., panon. in kor. vokalizacijo *ə̀* > *e*; v 14. st. *Kruch naſs wſedanny day* (Celovški rkp.), v 15. st. *Day nam donneſs ta vſſedannj khruch* (Starogorski rkp.; Grafenauer, ČJKZ VIII, 85; Mikhailov, FS, 95, 206), kar se že pri Trubarju zamenja s *vſagdani*.

Izhajati je treba iz **vьse-dь̀nьn'ьjь* »tak kot v vseh dnevih« iz **vьchъ* »ves« in adj. **dь̀nьnъ* »dneven« (k **dь̏nь* »dan«), ki je izpričan v csl. *dьnьnъ* »diei«. Današnje *vsakdánji*, prleš. *vsakdêji* (Greenberg, SJ/SLS II, 171) je kakor sbh. *svàgdanji* adj. iz zveze **vьsakъ dьnь* > sln. *vsâk dân*. K tvorbi prim. sln. *brezdánji* ≤ **bez-dъ̀nьn'ьjь* k **dъnȍ* »dno«. Drugače je zah. sln. *vsẹ́dnji* »vsakdanji« tvorjeno iz **vьsè-dьn'ьjь* < **vьchò-dьn'ьjь*, iz česar je tudi p. *wszedni*, č. *všední*, slš. *všedný* »isto«. Glej tudi *vsédən' dên*, *vȅs*, *dân*. M. S.

vsédən' dên »delavnik« (rož. kor.; Šašel, RNB, 145).

Prim. č. *všedný den* »delavnik«, dial. *všídeň*, *všidenek*, *šejdenek* < **vьs/šьdьn'ь-jь*, sestavljeno iz **vьsъ* + **dьnь* (Ramovš, Hgr. II, 144; Machek², 685). Glej tudi *vsedánji*.

vsedóbro (n.) »Astrantia Carniolica«.

Tako kot č. *všedobr* »Imperatoria«, *všedobře* kalk po nvn. fit. *Vielgut* »Peucedanum oreoselinum«, s katerim je rastlina poimenovana po svoji zdravilni moči (Marzell, Wb. Pfln. III, 642; Machek, JR, 164). Marzell, o. c. I, 508, opozarja, da se poimenovanja za Peucedanum zaradi sorodnosti in podobnosti v listih pogosto prenašajo na Astrantia. M. F.

vsȅlej (adv.) »semper«, pkm. *sèli* (Novak, Slovar,² 131), črnovr. *usȩ̀li* (Tominec, 233), v 16. st. *vſellej* »ſemper« (Megiser), v 17. st. *vſſelei* »ſempre« (Alasia), *vſelej*, *vſelei* (Janez Svetokriški), *vſelei*, *vſeli*, *vſeškuši* »semper« (Kastelec-Vorenc), *uselej*, *useler* »allzeit, semper« (Pohlin), *vſelei* poleg *vſaki zhaſs* »jederzeit« (Gutsmann); tudi *vselȅ* (Murko I, 727: *vſelèj* in *vſelé*), *vsèle*, *vsèler* »isto«, adj. *vsèlešnji*, *vselẹ́nji* »jedesmalig«.

Izvorno **vьcho-lě* je tvorjeno z ojačevalno partikulo *-*lě*, znano v temporalnih adv. (prim. **po-tъ-lě* > *pótle(j)*), iz **vьchě̀* »ves«. Nepreglašena varianta je znana v kor. obir. *wsól* »vselej« (Karničar, Obir, 39, 66) < **vso-li* < *-*lě* (prim. obir. nom. pl. *snóp* < **snopi*). Dalje glej *vȅs* in o tvorbi *pótle*. M. S.

vselik (adj.), f. *-a* »vsakovrsten, vsakršen, marsikateri« (Caf), *vseličkern*, *vsličkern* »isto« (Miklošič).

Prim. csl. *vьseličь* (adj. indekl.) »varius«, *vьseličьskъ* »isto«, stcsl. adv. *vьseličьsky* »omni modo«, stp. *wszeliki*, *wszelki*, *wszelkny* »različen, vsakršen, vsakovrsten«, p. *wszelki* »vsak«, stč., star. č. *všeliký* »vsakršen, različen«, stč. adv. *všelik* »vsekakor, seveda«, gl. *wšelki*, *wšelkizny*, *wšelčizny* »vsakršen, različen«. Psl. adj. **vьcho-li-kъ* je tvorjen iz adv. **vьcho-li*, prim. sklop z relativnim pron. **vьcho-lь-jakъ* v ukr. *usiljákyj*, *useljákyj*, br. *usjaljáki*, p *wszelaki* »vsakršen, različen«, č. *všelijaký* (in **vьcho-lь-kakъ* > *všelikaký*), gl. *wšelaki*, dl. *šelaki* »vsakršen, vsak«. Občutek, da gre za kompoz. z drugim členom **likъ* »podoba«, je torej le ljudskoetimološki (Kopečný, ESS II, 736). K besedotvorju prim. **to-li-kъ*, **ko-li-kъ*. Dalje glej *vȅs* in k besedotvorju *tọ́lik*. M. S.

vsemîrje (n.), g. *-a* »vesolje«, adj. *vsemíren* »vesoljen«; prvič pri Cigaletu, Term., 139: *vsemirje*, *vsemirno prostranstvo* »Weltraum«.

Prevzeto iz stcsl. *vьsь mirъ* »mundus«, csl. *vьsemirьnъ* »communis omnibus hominibus« (Pleteršnik II, 804), prim. še r. *vésь mír* »ves svet«, *vsemírnyj* »svetoven«, iz stcsl. *vьsь* »ves« in *mirъ* »svet, mundus« < »soglasje, družba«, iz česar je tudi pommen »mir, pax« (ES XIX, 56). Tvorjeno kakor nomina loci < kol. tipa *bârje*, *jávorje*, *smrẹ̑čje*, prim. kasneje tudi *vesọ̑lje* (Snoj, SES, 732, 713). V 19. st. v Zvonu izpričano *vsemir* je po zgledu sbh. *svȅmīr* in č. *vesmír* »vesolje«, kar je zaradi *-s-* prav tako izposojenka iz csl. ali r. (Rejzek, ČES, 707). Dalje glej *vȅs*, *mîr*. M. S.

vserọ̑d (adv.) »povsod«, tudi *po vserọ̑d* »isto« (Soška dol., Cerkljansko, Idrijsko), sklopljeno *povsierod* (ben.) in *od vserod* »z vseh strani« (Idrija).

Podobno tvorjeno kot sln. sin. *povsọ̑d*, dial. *vsọ̑d*. Izhodiščno **vьse-že-ǫdě* z ahistoričnim *-s-* je od sin. *povsọ̑d* različno le zaradi ojačevalne partikule *-*že-*, kar na eni strani kaže, da se je ta adv. uporabljal poudarjalno, na drugi pa, da bi bilo pri *povsọ̑d*, *vsọ̑d* potrebno izhajati iz **vьse-ǫdě*, prim. pkm. *sèpovsédi* »povsod« (Novak, Slovar², 132). Dalje glej *povsọ̑d* in *vȅs*. M. F.

vsóta (f.) »summa«. Nknjiž. izposojeno in adaptirano iz sbh. *svȍta* (zastarelo sln. tudi brez adaptacije neuspelo *svóta*) »isto«, kar je abstr. adj. **vьchě̀*, sbh. *sȁv*, f. *svȁ*, n. *svȅ*, sln. *vȅs*, f. *vsȁ*, n. *vsȅ*. M. S.

všafati, *-am* (v. pf.) »dobiti«, izpričano v 17. st. *britke rane ſo vshafali* (Janez Svetokriški), danes istr. *'šafət* »dobiti« (Sv. Anton pri Kopru; Jakomin, NS, 118) z redukcijo začetnega *v-*.

Prevzeto iz n. *anschaffen* »priskrbeti si, pridobiti si« k *schaffen* »ustvarjati, delati«, pri čemer je n. pref. *an-* preveden s sln. *v-*. Pomensko drugače se je razvilo v 18. st. *vſhafinga* »visha, ſorta, inu šhtalt ene rizhy, qualitas« (Kastelec-Vorenc), prim. srvn. *geschaft* tudi »lastnost, kakovost«, *beschaffen* (ptc.) »ustvarjen, z usodo določen«, nvn. *Beschaffenheit* »kakovost«. Dalje glej *šafati*, *šaft I–II*, *šáfar*, *šâfti*. M. S.

všẹ̑č (adv.) »iucunde, grate«, tudi *všȇč*, *všẹ́č*, dial. *všẹ́i̯č* (Praprotnica pri Mirni), *ušíəč* (Črni Vrh), *ušȩ̑č* (Tacen); *po všẹ́či* »nach Wunsch«, tudi adj., npr. *meni všeča bo* (Štrekelj, SNP II, 59), *všẹ́čen* »gratus«, *nevšẹ́čen* »ingratus«, abstr. *všẹ́čnost*, *-i* »Erwünschtheit«, *nevšẹ́čnost*, *-i* »neprijetnost«; v 16. st. *vshezh* »schőn, formosus« (Megiser), v 18. st. *vſhèzh* »pulchrè«, *vſhèzh* »gratus«, *vſiezh* »acceptus«, *vſèzh* »pergratus« (Kastelec-Vorenc), *ushęzh*, *-a* »gratus, acceptus« (Pohlin), *vsheuzhen* »angenehm« (Gutsmann), v 19. st. *vſhézh* poleg *vſézh* »angenehm, gefällig« (Kopitar, Gramm., 371).

Nejasno. Miklošič, 394, in za njim Ramovš, Hgr. II, 279, domnevata, da je to prvotno ptc. prez. akt. glagola *voščíti*. V tem primeru je težko razložiti izpad korenskega vokala. Bezlaj, JiS XVII, 42, domneva prvotno akz. **vъzcě̀t'ǫ* k csl. *cěšta* »zaradi«, npr. *segocěšta* »zavoljo njega«, hrv. *cȉječ(a)* (Dubrovnik), *ćića*, *sića* (Senj), *sìću* (Lika) »zavoljo, zaradi« (navaja Skok I, 262), str. *cěšča* »zaradi«, kar bi se prek **vsceč* in *vseč* lahko asimiliralo

v *vščč*. Psl. **čěťa* »volja« je morda sorodno s stprus. *quāits* »volja«, lit. *kviẽsti* »naročiti, zahtevati« (Berneker I, 128; o ide. besedni družini Pokorny, 632), vendar je prav tako možna zveza s psl. **čěstā́* »platea«, kakor je n. *wegen* »zaradi« od *Weg* »pot«, na kar opozarja Miklošič, 29. M. S.

všegarica (f.) »babica«, sem *šegarstvo* (n.) »babištvo = porodničarstvo« (Cigale, Wb., 425). V 17. st. *pshegarza* (Hipolit; citirano po Striedter-Temps, DLS, 241), v 18. st. *ushegârem, -riti* »zur Geburt helfen«, *ushęgarza* »Geburtshelferin« (Pohlin) s *š*, toda *vshegarim* »helfe zur Geburt« (Gutsmann) = *vžegarim*, l. 1782 *Prashanja inu odgovori zhes vhegarstvu* A. Makoviza.

Izhodišče izposoje je pozno srvn. bav. avstr. refleks [**pəšeɣərin*] avstr. n. *Beseherin* »ženska, ki bdi nad oz. čuva porodnico« (Ramovš, Hgr. II, 182), kjer se je n. feminativni *-in* substituiral z domačim *-ica*, vzlasje **pš-* pa prek **u̯š-* deloma poenostavilo v *š-*, prim. sln. *pšeníca* → dial. *všeníca* → dial. *šeníca*. Manj verjetno Striedter-Temps, l. c., ki za izhodišče sln. besedne družine predpostavlja srvn. v. *besëhen* »gledati, čuvati, skrbeti«, pri čemer naj bi se substitut **pъžegati* prek **pšegati* realiziral v **všegati*. Čeprav se osnova z *-ž-* kot pričakovanim substitutom za srvn. *-s-* **pžegar-* posredno potrjuje v Gutsmannovem zapisu *vzhegarim*, je zaradi pričakovane sln. regresivne asimilacije po zvenu, ki bi dala sln. **bžegar-*, bolj verjetna dvojna izposoja tipa *peteršȋlj* : *peteržȋlj* (Striedter-Tempsova, o. c., 45). K sln. substitutu *g* za poznosrvn. bav. avstr. spirantični -ɣ- prim. še sln. *trúga* (: srvn. *truhe*), *šâjtrga* (: bav. avstr. *Scheibtruhe*), *žmágati* (: srvn. *smâhen*) itd. Nvn. dial. *Beseherin* je nomen agentis k srvn. *besëhen* »gledati, čuvati, skrbeti«. M. F.

vštrȋc (adv.) »drug ob drugem, vzporedno, paralelno, v isti črti«, prep. z g. *vštric* »poleg, ob«; adv. *vštrîcema* »vštric«, adj. *vštríčen, -čna* »paralelen«, izv. *vštrȋčnik, -a* »Nebenmann, Nebenwohner«, *vštrȋčnica* »vzporednica«, *vštríčnost* »vzporednost«, v. *vštrícati se, -am se* (impf.) »hoditi v korak« (gor.); pri Murku in Cigaletu tudi *štrȋc* (adv. in prep.); v. *štrícati se, -am se* (impf.) »hoditi v korak, drug ob drugem« (Vodnik) in »tekmovati, kosati se« (gor.); adv. *vštrȋt*, prep. *vštrit* »vštric«, obir. *vštrì:t* (navaja Karničar, Obir, 301), rož. *vštrȋt* (Šašel, RNB, 145), adj. *vštríten, -tna* »paralelen«, jvzh. štaj. adv. *štrȋt* »vštric«, adj. *štrȋten, -tna*; v 18. st. *shtriz, v'shtriz* »neben, miteinander; pone, una« (Pohlin).

Štrekelj, Lwk., 63, domneva izposojo iz srvn. *in strîte* »v boju, v tekmovanju«, pri čemer naj bi bila srvn. prep. *in* delno prevedena s sln. *v*, izglasni *-c* pa naj bi nastal po srvn. adverbialno rabljenem g. *strîtes* »bojujoč se« (sprejme Koštiál, rkp., omenja Striedter-Temps, DLS, 232). To je gotovo izhodišče za gor. *štrícati se* v pomenu »tekmovati, kosati se«. Za sln. *vštrȋt* »paralelno, v korak« se zdi zaradi pomena bolje izhajati iz n. *in Schritt* »v korak«. Varianta *vštrȋc* je lahko nastala iz izhodiščne **v štrȋtəc* po moderni vokalni redukciji (Snoj, SES, 733). Pri tej povezavi je problematičen splošen pristop glasu *-t-* v skupino *šr-*, ki se pri mlajših izposojenkah sicer ohranja, prim. *šrâvf*. M. Furlan, ustno, opozarja na hrv. dial. *štrȉc* »vzporedno, drug ob drugem« (Ozalj; HDZb V, 1981, 203), 406), *štrȉc* »isto« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 371) in domneva, da bi bilo mogoče izhajati iz prep. zveze **vъ štrîtъ* »tesno, tik« oz. **vъ štrîtьcь* »isto« substantivov **štrîtъ* in **štrîtьcь* iz adj., ki se ohranja v hrv. čak. *štrȉt* »tesen, ozek« (navaja Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1217). Sln.-hrv. adj. **štrîtъ* je izposojenka iz rom. adj. **strītus* < lat. *strictus* »napet, ozek, tesen«, kar je ptc. glagola *stringere* »napeti, stisniti; lahko se dotakniti«, prim. it. *strétto* »ozek, tesen; natančen, strog«. Napačno Miklošič, 278, ki (zaradi č. *vstříc* »nasproti« < stč. *v střiec(u)* »v srečanju«) tudi sln. besedo izvaja iz iste osnove kot sln. *srẹ́čati*. M. S.

vúdac (m.), g. *-a* v rez. *wṳ́dac, -a* »Troglodytes troglodytes« (Bila; Steenwijk, SDR, 332).

Pleteršnik I, 286, po Cafovem gradivu navaja tudi rez. *húdec* »isto«, kar je isto, prim. rez. *wṳ́di* »slab, zli« < **chudъjь*. Ker gre za majhnega ptiča, je **chudьcь* (m.) iz adj. **chûdъ* substantivizirano iz pomena »majhen«, ki v sln. sicer neposredno ni ohranjen, prim. csl. *chudъ* »majhen, slab«. Dalje glej *hûd*. M. F.

vùjati, *-am, -em* (v. impf.) »motati prejo s predena na klobko« (pkm.; Novak, Slovar[2], 171), Pleteršnik navaja po Valjavcu pkm. *vujati* »viti« z zgledom *mačka z repom vuje* in domneva razvoj iz *uvijati*. V pkm. se *i* za in redkeje pred labiali labializira, prim. *pǜu̯* < **pîlъ*, *vǜmen* < **výmę* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 187). Pkm. **uvȉjati* je torej dalo **uvǜjati*, kar je po disimilaciji *üj* > *uj* (prim. pkm. *vùjme* »v ime«, *vùjti* »pobegniti«) ali po vokalni harmoniji in po redukciji vzglasnega *u-* dalo izpričano obliko. Dalje glej *víti I*. M. S.

vulkân (m.), g. *-a* »ognjenik«, adj. *vulkânski*, slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb. II, 1835; pri Murku II, 770, še *ogenj-bljuvna gora*.

Prevzeto prek n. *Vulkan* iz it. *vulcano, volcano* »isto«, kar je v pomenu »ognjenik« izpričano od 16. st. dalje. Po zapisku G. Bottarija iz l. 1733 naj bi besedo uvedli port. ali špan. pomorščaki (port. *volcão*), ki so južnomorske ognjenike poimenovali z lat. imenom boga ognja *Vulcānus* (Battisti-Alessio, 4093). M. S.

vz- (v. pref.) »od spodaj navzgor«, npr. *vzdígniti* »emporheben«, *vzhâjati* »emporgehen, aufgehen, gähren«; iz v. impf. tvori pf. inkohative, npr. *vstéči* > *stéči* »začeti teči«, *vzljubíti* »začeti ljubiti«, *vzbáti se* > *zbáti se*. Zlasti v tej funkciji večkrat obrušeno v *z-/s-* in tako delno sovpadlo s **sъ-*, **jьz-* in **orz-*, prim. tudi pkm. *vöz-* »vz-, iz-«, npr. *vözéti, vözèmen* »vzeti«, *vözebráti* »izbrati« (Novak, Slovar, 123). Kot nekdanja prep. z akz. se ohranja v adv. *navzgôr* »sursum« (prim. č. *vzhůru*), *navzlîc* »v obraz, proti« idr. Šašelj, Bisernice I, 318, navaja za bkr. še kot prep., npr. *vz vodo* »ob vodi«, *vz slogo* »zaradi sloge«, *vz tebe* »zaradi tebe«. V Briž. spom. *ili v uzmazi* »sive blasphemia« (I, 15), *Uuzmaʒtue Iuuʒemlichodiani* »stupro omnibusque intempestivis facinoribus« (III, 36 s.), *tere ne priiaznina uz nenauvi deſſe* »eosque opera diaboli odisse«, *uʒtati naʒodni den* »(mihi ...) in novissima die resurgendum esse« (I, 9), v 16. st. *vſtati, uſtati* »reſurgere«, *vſeti* »accipere«, *v' ſdihati, ſdihovati* »ſuſpirare« (Megiser) itd.

Prim. stcsl. *vъz* (prep. z akz.), npr. *vъs kǫjǫ* »zaradi katere«, *vъs krajь* »blizu, pri«, *vъz Dunai* »vzdolž Donave«, pogosteje pref. *vъz-*, npr. *vъznakъ* »vznak, nazaj«, *vъstati* »vstati«, sbh. *uz(a)* »pri, poleg, ob, proti, navzgor«, kot pref. npr. *ùzēti*, mak. pref. *voz-*, npr. *voznikne* »vznikniti«, dial. prep. *voz*, npr. *voz dzid* »ob zidu«, *voz reka* »ob reki«, blg. prep. *vъz* »čez«, pref. *vъz-*, r. *voz-*,

vz-, *vzo-*, str. tudi prep. *vъz* »za«, ukr. *uz* »vzdolž«, pref. *voz-*, *z-*; *viddáti* < **vъz-d-*, prim. r. *vozdátь*, br. prep. *voz*, *uz*, *paŭz*, pref. *uz-*, *us-*, p. *wz-*, *wze-*, *z-*, č. *vz-*, *z-*, slš. *vz-*, *-z-*, gl., dl. *wz-*. Psl. **vъz(ъ)(-)* (podrobneje o funkcijah in pomenih Kopečný, ESS I, 276), prim. lit. prep. z g. in akz. *už* »za, zadaj, namesto, v zameno« (pomen po *ažù*), vzhlit. tudi »od spodaj navzgor, na«, *užu(-)*, verbalni pref. *už-* »na-, vz-«, nominalni pref. *užúo-*, *užú-*, lot. prep. z g. in akz. *uz* »na, po, k, pri«, pref. *uz-*, stprus. *unsei* »na«. Izglasni *-ъ* je verjetno kakor vzhlit. *-u* (ki pa je lahko po *ažúo*, *ažù* iz ide. **g'hoH* > psl. **za*) sekundaren (Meillet, MSL XX, 111). Balto-slov. **už* (rekonstrukcija **uz* ne more biti fonološka) navadno izvajajo iz ide. **ud-s* »gor, ven«, pri čemer je izglasje razložljivo z vplivom **iž* »iz« < ide. **ᵉg'hs*. Iz **ud-s* je še av. *uz-*, *us-*, npr. *uz-darəza-* »prinos«, *uz-ūiϑiiōi* »varovati«, mlav. *us* »ven«, hotan. *uys-* »ven, gor«, z zvenečim izglasjem (posplošenim iz pozicij pred zvenečimi okluzivami) še got. *us(-)* »od, iz«, stnord. *ór*, *ór-*, *or-*, *ør-*, ags. *or-*, stvn. *ur-*, *ar-*, *ir-* »isto«, iz **ud* je sti. *úd* »gor, stran, ven«, prim. **ud(s)kᵘ̯e* v lat. *ūsque* »neprestano, od – do«, sti. *uccā́* »od zgoraj«, av. *usča* »gor« (Feist, Wb., 536; Vasmer I, 214; Machek^2, 705 s.; Fraenkel, 1173 s.; Pokorny, 1104; Mayrhofer, EWA I, 214). Zaradi balt. gradiva izvajanje iz psl. **vъ* in domnevanje tvorbe tipa psl. **nizъ* : sti. *ni* ni verjetno (Miklošič, 396). Glej tudi *vi-*. M. S.

vzajémen (adj.), f. *-mna* »mutuus; wechselseitig, gegenseitig«, abstr. *vzajémnost*, *-i* (f.) »Wechselseitigkeit, Gegenseitigkeit«, *vzajêmstvo* (n.) »Wechselverhältnis«, danes *vzajẹ̑men*, *vzajẹ̑mnost* (SSKJ V, 566); slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb. II, 592, 1859, s pripisom, da je to po č., p. in r.

Kakor slš. *vzájomný* prevzeto prek č. *vzájemný* iz p. *wzajemny* »vzajemen«. V star. č. je le adv. *vzájem* »vzajemno«, prim. tudi star. p. *wzajem* »vzajemno, drug drugega, drug drugemu«, star. hrv. *uzajam*, *vzajam*, kajk. *vzajem* »v zameno, za povračilo, vzajemno«. Izhajati je treba iz prep. zveze **vъ(z) zajьmъ* »v zameno, na posodo, za povračilo«. Iz pl. **vъ(z) zajьmý* je r. *vzajmý* »na posodo«. Adj. **vъ(z)-zajьmьnъ* je znan še v r. *vzaímnyj* (od koder je prevzeto blg. *vzaímen*) in sbh. *ùzajaman*, *ȕzajāman*, *-mna* »vzajemen« (Machek^2, 706; Mažuranić, Prinosi, 1523). Dalje glej *zájem*. M. S.

vzájti, *-dem* (v. pf.) »oriri« (Janežič), širše *vzíti*, *-dem* »isto«; impf. supletiven *vzhâjati* (glej *hod*) od *vzhodíti* (ohranjeno le v pomenih »začeti hoditi (o otroku), vstati (po bolezni), skolehati«), iz česar je postv. *vzhȍd*, *-ọ́da* »oriens«, adj. *vzhọ́den*, *-dna* »orientalis«.

Prim. stcsl. *vъziti*, *-idǫ* »ascendere«, sbh. *uzíći*, *uzíti*, *ùzīdēm*, *ùzīdēm*, blg. *vzídam*, r. *vzojtí*, *vzojdëšь*, ukr. *zijtý*, *zíjdeš*, br. *uzyscí*, *uzídzeš*, p. *wzejść*, *wzejdzie*, č. *vzejíti*, *vzjíti*, *vzejdu*, slš. *vzojsť*, *vzojde*. Psl. **vъz(ъ-)jití*, **vъzъ̀-jьdešь* iz **vъz(ъ)* »gor« in **(j)ití*, **jьdešь*; sln. *vzâjti* ima po prez. posplošeno vokalizacijo kot sev. slov., sln. *vzíti* pa po inf. kot jslov. Regularna vokalizacija ptc. n. **vъzъ-šьdlȍ* se ohranja v 16. st. *ufeshlu*, *vſashlu* (Trubar). Dalje glej *vz-*, *íti*. M. S.

vzâre (f. pl.) »svet na koncu njive, kjer se pri oranju obrača plug, Ackerwende« (gor.), z izraženim gor. prehodom *vC-* > *oC-* pisano tudi *ozâra* (f.), *ozâre* (f. pl.), z odpadom *v-* je jvzh. štaj. *zâra* (f.), *zâre* (f. pl.), v Framu *zaâre* (f. pl.), pri Cigaletu *zâr* (m.) »isto«. Caf navaja tudi *zaộra* »ozara«, Pleteršnik pa sav. *zarahi*; v 18. st. *sare* »Endefurchen« (Gutsmann). Gor. *o-* je iz *v-*, prim. gor. *orọ́če* »vroče«, *osè* »vse« (Ramovš, Hgr. II, 146 s.).

Izvorno **vъz-ā̃ra* je postverbal iterativa **vъz-ā̃rati* k **vъz-orā̃ti* z domnevnim pomenom *»obrniti plug pri oranju«, prim. z drugačnim pomenskim razvojem sbh. *uzòrati* »poorati, preorati«, k besedotvorju sln. *preâra* »praha« iz *preârati* »poorati, preorati« (dol.). Iz osnovnega v. *(v)zoráti* je tvorjeno sln. *zoral* »prečna brazda na koncu njive« (navaja Cigale, Wb., 40). Iz **za-orā̃ti* je tvorjeno dl. *zawora*, *zawor* »ozara«. Dalje glej *oráti*, *razâra*. M. S.

vzdộlž (adv., prep. z g.) »längs, entlang«, SSKJ V, 571 navaja tudi adj. *vzdộlžen*, *-žna* »vzporeden z daljšo stranjo predmeta«, II, 1025 še *navzdộlž* »vzdolž, po dolgem«, adj. *navzdộlžen*, *-žna* »vzdolžen«. Izpričano šele v 19. st.

Prim. sbh. *ȕzdūž* »po dolgem, vzdolž«, ukr. *uzdóvž*, *vzdóvž*, br. *uzdóŭž*, p. *wzdłuż*, slš. *pozdĺž* »isto«. Slov. **vъz dьlžь* »po dolžini« iz prep. **vъz* »pri, ob, od spodaj navzgor« in **dьlžь* (v akz. smeri), kar je abstraktum adj. **dь̃lgъ* < ide. **dl̥̄Hgho-* »dolg« (Kopečný, ESS I, 73). Prim. z drugo prep. sln. adv. *podộlž* »po dolžini«, po Miklošiču, Lex. pal., 163, *podւž* (Ribnica). Glej tudi *vȁdlje*, *polȅg*, *dólg* »longus«. M. S.

vzdûh (m.), g. *-a* »zrak«, kol. *vzdûšje* »atmosfera«, adj. *vzdúšen*, *-šna* »zračni«, od tod *vzdûšnica* »atmosfera« in »zračnica (pri žuželkah)«, *vzdušníne* (f. pl.) »atmosferilije«, *vzdûšnik*, *-a* »prezračevalna cev«.

Besedna družina je izpričana šele v 19. st. in je gotovo prevzeta iz stcsl. *vъzduchъ* »aer, aether«, prim. hrv. *ȕzdūh*, sb. *vȁzdūh* »zrak«, blg. *vъ́zduch*. Iz stcsl. je prevzeto tudi r. *vózduch* »zrak« in od tod br. *vózduch*, č., slš. *vzduch* »isto«. Sodeč po fonetiki je tudi sln. samo v 18. st. pri Pohlinu izpričano *vosdûh* »Luft; aer, reſpiratio« prevzeto iz r. Slov. **vъzduchъ* je postverbal od **vъzduchnǫti* »vdihniti«, **vъzduchati* »vdihovati«, prim. csl. *duchnǫti* (poleg *dъchnǫti*), *duchati* »respirare« (Miklošič, 54; Vasmer I, 214; Machek^2, 706). Iz akcentoloških razlogov ni upravičeno domnevati tvorbe s suf. **-chъ* iz **dū̃ti* »pihati«, prim. **uspě̄chъ* iz **uspě̄ti*. Postverbal f. je znan v sln. *dúha* »vonj«, *izdûha* > *zdûha* »vonj, slab vonj« > pkm. *zdúja* »slab zrak«. Dalje glej *dúhati*. M. S.

vzdumiti, *-ím* (v. pf.) »trdno spečega človeka zbuditi in storiti, da vstane« in »spraviti k zavesti«, *zdumíti* »predramiti« (oboje Lašče na Dol.), tudi z drugimi pref.: *predumíti* »isto« (Lašče), *odumíti* »osvestiti, razsvetliti« (pkm.), *o-d. se* »oglasiti se (na klic), odgovoriti« (dol.), impf. *odúmljati*, *odumljávati* »osveščati, opozarjati, učiti«, semkaj *oduméti (se)* (pf.) »odmevati, odgovoriti na klic« (vzh. štaj., rez.), *odumẹ́vati* (impf.) »odmevati« in »vračati se k zavesti iz spanja ali omedlevice«, *odum* »odmev, odgovor«; *izdúmiti* »izumiti«; v 16. st. *ſe je is luknaſtih Gor Malik odumeval*; *ſe je Semla odumévala*; *vſa hiſha ſe je odomevala* (Dalmatin), v 18. st. *oduméti*, *odumévati* »ſhuméti, buzhati, glas dajati, resonare« (Kastelec-Vorenc).

Za sln. simpleks **dumíti* lahko domnevamo pomen *»povzročati, da misli, da je pri zavesti, da govori«, za intranz. par **duměti* je na osnovi *o(d)duměti* ugotovljiv prvotni pomen *»govoriti«. To **dumě̃ti* je do **dū̃mati* »misliti, govoriti« (razen akcenta) v enakem razmerju kot **vídě̃ti* do **vidā̃ti*. Prim. sln. rez. *dumati* »misliti« (rez.), »dozdevati se« (Miklošič), sb. dial. *dùmati* »govoriti«, mak. dial. *duma*, blg. *dúmam* »isto«, r. *dúmatь* »mis-

liti«, p. *dumać* »isto«, kar je denom. iz **dŭma* »misel, beseda«. To verjetno ni prevzeto iz got. *doms* »sodba, slava« ali kake sorodne germ. predloge (tako Miklošič, 52; Berneker I, 237 in star. avtorji), saj gre lahko za tvorbo **dhou̯H-mā* »dihanje, sapa« > »beseda, misel« iz baze **dheu̯H-* »kaditi, delati dim, pihati, dihati« (Jakobsson, Stud. slav. Ups. I, 35; ES V, 156; podobno že Šuman, DiS XXI, 520 s.; Mladenov, RFV LXII, 262 ss.). K polni stopnji prim. stvn. *toum* »para, sopara«, stsaš. *dômian* »pariti, sopariti«, k semantičnemu razvoju gr. θῡμός »duša, življenjska moč, srčnost, volja, pamet, razum« < *»dim«. Sln. akcent *-dumíti* ni jasen, morda zaradi faktitivnosti sekundaren, prim. tako mlajše *raníti* poleg *ràniti* iz **rãna*. Sln. *odmẹ́ti, -dmệm, -mẹ̑jem* (pf.) »odgovoriti«, *odmẹ́vati* (impf.) »wiederhallen«, postv. *odmȅv, -ẹ́va* »echo«, lahko sicer vsebuje ničto stopnjo iz lahke baze, prim. tako sb. csl. *odьměti sę* »odgovoriti, reagirati« in stsb. *odmělo* »priimek, vzdevek« (Miklošič, 55, povezuje z lot. *dimt* »bučati, doneti«), vendar bi bilo zaradi dejstva, da je ta besedna družina izpričana šele v 19. st., možno domnevati tudi, da je *odmẹ́ti, odmẹ́vati* po vokalni redukciji nastalo iz **o(d)dumẹ́ti* »odgovoriti«, impf. **o(d)dumẹ́vati* (Snoj, SES^2, 463 s.). Dalje glej *dumati, odum.* M. Š.

vzẹ́ti, *vzámem* (v. pf.) »sumere, accipere, capere«, impf. *vzẹ̑mati, -am*; oboje tudi z dodatnimi pref. *do-, iz-, ob-, od-, pod-, po-, pre-, pri-, za-v.*, pkm. *zéti, zèmen* »vzeti« (Novak, Slovar^2, 178), prleš. *vzệti, vzêmäm* (Greenberg, SJ/SLS II, 172), rez. *wzét, wzémẹn* (Steenwijk, SDR, 332); številne nominalne tvorbe, npr. *vzệtje* (n.) »Nehmen«, *vzệtek, -tka* »kar se vzame«, *vzệmek, -mka, vzemljâj, -a, vzệmka* »isto« in »ščepec«, adj. *vzẹ́ten, -tna* »ne izdaten (o hrani, krmi)« (dol., kraš.), »ki potrebuje mnogo klaje (o živini)« (dol.), kor. obir. *vzetljiv*, dial. *wzèə:tlu, -awa* »köstlich, delikatessenhaft« (Karničar, Obir, 261); *prevzȅm, -ẹ́ma, prevzẹ́tje* (n.) »Übernahme«, adj. *prevzẹ́ten, -tna* »übermütig«, *odvzȅm, -ẹ́ma, odvzệmek, odvzệma* »Wegnahme« idr.; v Briž. spom. *I de bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel* »et utinam in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam« (I, 25), v 16. st. *vſeti* »sumere«, *neprevſetje* »propositum« (Megiser), v 17. st. *vſeti, vſamem* (Janez Svetokriški), v 18. st. *vsèti* »accipere«, *prevseti* »aufferre«, *pervſèti* »aſsumere«, *ſe ſavſèti* »admirari« (Kastelec-Vorenc), *uſamem, uſẹti* »accipere«, *uſetje* »acceptio« (Pohlin), *vseti, vsemem* »nehmen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vъzęti, vъzьmǫ*, impf. *vъzimati, vъzemati* »tollere, auferre, sumere«, sbh. *ùzēti, ȕzmēm*, hrv. čak. *zvʲȇt*, prez. *zȁmlen, vȁzmen* (Susak), *zȁmēn* (Novi), *zemem* (Vrbnik), sb. dial. *ȕznem* (Kosovo); impf. štok. *ùzimati*, čak. *uzȉmati, -mlješ*, mak. *zeme*, impf. *zema*, blg. *vzémam* (dial. *vézmam*), impf. *vzìmam*, r. *vzjátь, vozьmú, vozьmёšь, vzimátь*, ukr. *vzjáty, vizьmú, vízьmeš*, br. *uzjácь, vazьmú, vózьmeš*, p. *wziąć, wezmę*, č. *vzíti, vezmu*, slš. *vziat', vezme*, gl. *wzać, wozmu*, dl. *wześ, wezmu.* Psl. **vъz-ęti, *vъz-ьmešь*, prim. dalje lit. *užim̃ti, ùžimu* »vzeti, dvigniti, prevzeti«, lot. *uznem̂t, uznem̃t, uzjemt* »sprejeti, vzeti«, je kompoz. iz balto-slov. **už-* »gor« in *im̃tē̆i* > lit. *im̃ti*, psl. **jęti*. Ničta st. v prez. je sekundarna, analogna po aor. in inf., polna se ohranja v lit. dial. *emù*, lot. *jęmu* »vzamem« (Miklošič, 103; Vasmer I, 198; LIV, 209 s.). Glej tudi *vȅzem* in dalje *jẹ́ti.* M. S.

vzhȋčen (adj.), f. *-a* »prevzet, navdušen«, adv. *vzhíčeno* »navdušeno«, zastar. *vzhȋt* (m.) »prevzetost, navdušenje« (SSKJ^2, 580) in pri Pleteršniku II, 810, *vzhȉt* (m.), g. *vzhíta* »isto« poleg v. *vzhítiti, vzhȋtim* (pf.) »biti iz sebe, navdušen«.

Sln. ptc. prez. pas. (**vъz-chỹt'enъ* k v. **vъz-chỹtiti, *vъz-chỹtišь* (pf.) »zgrabiti, ujeti«) je kalk po hrv., sb. *ùshīćēn* »vzhičen, navdušen«, v. *ushítiti se* »navdušiti se« oz. r. *voshitítь, -iščú, -itíšь* »navdušiti«, *voshiščënnyj* »vzhičen«, kar je izposojeno iz csl. *vъschytiti* »rapere«, *vъschyštenьje* (n.) »raptus«. Z enakim pomenskim razvojem »zagrabljen, ujet« > »vzhičen« je tudi sln. sin. *prevzẹ́t* »evforičen« k v. *prevzẹ́ti* »k sebi vzeti, imeti« iz v. **vъz-ęti, *vъz-ьmešь* »prehendere, rapere«; it. *sorpreso* »presenečen, vzhičen« k *sor-prendere* »presenetiti« < lat. *super-prehendere* »vzeti, prijeti, zagrabiti« Dalje glej *hítati.* M. F.

vzkónec (adv.) »pokonci, aufrecht«, prep. z g. *vzkónec* »konec, am Ende«, adj. *vzkónčen* »pokončen« (Caf), tudi *skónec* (adv.) »pokonci« (Caf) in »na koncu, proti koncu« (goriš.), *skộnčki* »isto« (Caf).

Sln. *vzkónec* kaže na prep. zvezo **vъz konьcь̑*, sb. dial. *uskònkē (skòčiti)* »(skočiti) z mesta, brez zaleta« (Vojvodina) pa na pl. **vъz konьký*, kjer v adverbializirani tvorbi ni prišlo do paradigmatsko izravnanega produkta 3. palatalizacije in kjer se je končnica akz. pl. *-y* zamenjala z *-ę*. Standardno sln. *pokónci*, star. *po kónci, po kóncu* »aufrecht, gerade« (adj. *pokónčen*; subst. *pokộnčnik, -a* »pokončno drevo, pokončen steber, podboj«, *pokộnčnica* »pokončna piščal s pilkom«) kaže na **po konьcě̑*. V navedenih tvorbah je **konьcь̑* (sln. *kónec*, stcsl. *konьcь* »finis«, sbh. *kònac* »nit, konec«, mak. *konec*, blg. *konéc* »isto«, r. *konéc* »konec«, ukr. *kinéćь*, br. *kanéc*, p. *koniec*, č. *konec*, slš. *koniec*, gl. *kónc*, dl. *kóńc* »isto«; k temu samo sln. *koníca* »Spitze«) treba razumeti kot skrajni del podolgovatega predmeta (npr. palice), prim opoz. *postráni* < *po stráni* »schief« k *strân* »stranica; daljša stran predmeta«. Pri pref. tvorbah iz **konъ̑* (sbh. *kȍn* »začetek, konec«, stč. *kon* »konec«, r. dial. *kón* »konec, predel«, br. dial. pl. *koný* »konec, smrt«), **konь* (csl. *konь* »začetek«) prevladujejo temporalni pomeni, prim. v Briž. spom. *ese iest ugotouleno izconi doconi* »ab initio ad finem paratum est«, csl. *konь* »initium«, *otъ (is)koni* »od začetka«, sbh. *pokon, nȁpokōn* »končno« (Miklošič, Lex. pal., 301, tudi za sln. navaja *na pokon*), mak. dial. *napokon* »končno«, blg. *nápokon* »isto«, r. *pokón* »navada, običaj«, *ispokón, spokónu, spokón (véka)* »od nekdaj«, str. *pokonъ* »začetek«, ukr. *skín*, g. *skónu* »konec življenja«, č. *pokon* »konec«, star. *na pokon* »končno«, *skon* »konec življenja«, *skonati se* »umreti«, kar ustreza sln. *dokonáti* (pf.) »končati« (Trubar, Levstik), prim. tudi *dokoníti* (pf.) »določiti« (pkm.), *dokonjáti* (pf.) »končati« (Megiser, Krelj, Dalmatin, Fram idr.). Psl. **konъ̑, *konь* (→ **konьcь̑*) sta nomina actionis od **čęti, *čьnèšь* (Miklošič, 115; Berneker I, 560; Vasmer I, 489, 613, II, 389; ES X, 195, XI, 5). Dalje glej *pọčẹ́ti, zákon I–II.* M. S.

vzlȋc (prep. z dat.) »kljub« (SSKJ V, 584); Pleteršnik navaja *zlȋc, na zlȋc* (adv.) »navkljub«, *navzlȋc* (prep. z daj.) »kljub« in (adv.) »v obraz, navkljub«.

Miklošič, 405, izvaja iz **zъlъ̑* »hudoben«, kar je zaradi tvorbe, ki bi bila kvečjemu analogna po *vnȋc, vštrȋc*, in zaradi pri Pleteršniku (po Cafu) potrjenega pomena »v obraz« malo verjetno. Bolje je izhajati iz prep. zveze **vъ̏z lice* »proti obrazu« (Snoj, SES, 376) in domnevati zgodnji izpad izglasnega *-e* kot v adv. *mȁnj, bȍlj, dáleč*

ipd. Iz prep. zveze **na lice* je s sekundarno apliciranim adv. suf. **-'ь* tvorjeno sln. *nalîč* »navkljub, nalašč«, v 18. st. *nalizh* »klubu, nalaš; studiò, industrè«, *en lušhten, šelen bóršht, šlaſti kadar je nalizh k lušhtu šrejen* »nemus« (Kastelec-Vorenc). K semantiki prim. star. hrv. *uz kosu, uz nos* »navkljub« (navaja ARj XX, 225 s.). Dalje glej *vz-*, *líce*. M. S.

vzmệt I (f.), g. *vzmetî* »Springfeder« (notr., dol.), tudi *zmệt* (f.), g. *zmetî* »isto« (gor., dol.), polj. *ura na zmedî* »Spiralfederuhr«.

Postverbal od **vъzmestí*, **-metèšь* »vreči kvišku«, kar se ohranja v r. *vzmestí*, *-metëšь* »dvigniti se hitro kvišku«; k polj. obliki z *-d-* prim. gor. *mésti*, *médem*. Dalje glej *mésti I–II*. M. S.

vzmệt II (f.), g. *vzmetî* »ulje s črnim vršičem« (Zemon na Notranjskem).

Tako normira Pleteršnik II, 811, po Erjavcu, LMS 1882-1883, 265, ki opozarja, da se ta notranjska beseda izgovarja brez vzglasnega *v-*. Pomensko najbližje je hrv. *zmet* (m.) »prišč, čir« (Vrbnik na Krku; ARj XXIII, 18) in č. *výmět'* »velika gnojna bula na človeškem telesu« (Jungmann, Sl. V, 291), zaradi česar bi bilo možno izhajati iz deverbativa **vъz-/jьz-/vy-mětь* glagola **vъz-/jьz-/vy-mětāti*, sln. *izmẹ́tati*, *izmẹ̑tam/izmệčem* »izvreči«, prim. *tvor se izmeče* »bildet sich« (Zalokar) in pkm. *vözmetàti se*, *-èčen se* »isto« (Novak, Slovar[2], 170) < **-metāti*. Dalje glej *mesti I*. M. F.

vznâk (adv.) »s hrbtom proti tlem, supine«, v 16. st. *vèrsiſe doli vsnak*; *vsnak padeio* (Krelj), v 18. st. *všnák* »retrorsum, supinus« (Kastelec-Vorenc); tudi *znâk*, pri Murku in Janežiču *znâčki* »isto«, v 18. st. *ſnag*, *ſnak* »supine« (Pohlin).

Prim. stcsl. *vъznakъ* »supinus«, *na vъznakъ* »supine«, adv. *vъznaky*, *vъznačь* »isto«, *vъznako* »retro«, sbh. *uznak*, *nȁuznāk*, mak. dial. *voznak*, blg. *vе́znak*, ukr. *vznakýj*, *uznakýj*, *návznak*, p. *nawznak*, stp. *wznak*, č. *naznak*, stč. *vznak*, slš. *(na)znak*, gl., dl. *znak*. Psl. **vъ̏znakъ* »obrnjen s hrbtom navzdol in iz očmi navzgor« je kompoz. s psl. **vъz* »od spodaj navzgor« in **nâkъ* < ide. **nō-Hk*^{u}*o-* »z navzgor obrnjenimi očmi« iz ide. **nō* »gor, kvišku, na« (> psl. **na*) in ničte stopnje od **Hok*^{u}*-* »oko«. K tvorbi prim. **ǫ̑pakъ*, **nicь* (Snoj, SES, 734). Dalje glej *na I*, *okộ*. M. S.

vzộči (adv.) »pred oči, pred očmi, nasproti, prisotno«, adj. *vzộčen* »nasproti ležeč«; tudi *zộči* »v obličje, v brk, nasproti«, prep. z g. »v prisotnosti« (vse pkm., vzh. štaj.); dial. pkm. *zȍu̯či*, *vzȍu̯či*, star. (prva polovica 19. stol.) *zoucsi*, *nazocsi*, vzh. štaj. *nazȍu̯či* (Ramovš, Hgr. II, 134).

Prim. star. hrv. kajk. *vzoči* »v brk, v obraz«, čak. *uzočice* »v navzočnosti, nasproti« (ARj XX, 388). Slov. **vъ̏z oči* z **vъz* »nasproti« < »ob, pri« (prim. v tem pomenu tudi sln. *navzlîc* »v brk, kljub«) in akz. pl. **ȍči* k **ȍko*. Glej tudi *navzoči* in dalje *vz-*, *okộ*. M. S.

vzȍr (m.), g. *vzóra* »exemplum, specimen«, *vzộrec*, *-rca* »exemplum«, *vzộrek*, *-rka* »isto«, adj. *vzọ́ren*, *-rna* »ideal, musterhaft«, *vzorît*, *-a* »isto«, abstr. *vzọ́rnost*, *-i* »summa morum probitas«, *vzộrstvo* (n.) »idealizem«, *vzộrnik*, *-a*, f. *vzộrnica* »idol«; slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb. II, 1054, ki *vzor* in *vzorek* navaja kot ustreznici iz nekaterih drugih slov. jezikov, pomensko ustrezajoči Gutsmannovima *predklad* »Muster, Vorbild« in *pofnetik* »Muster«.

Prevzeto iz stcsl. *vъzorъ* »visus«, csl. tudi »contemplatio, idea, exemplum«, sbh. *úzor* »vzor«, *-a*, r. *vzór*, *-a* »pogled«, *uzór*, *-a* »vzorec, risba«, p. *wzór*, g. *wzoru* »vzor«, od koder je č., slš. *vzor*. Psl. **vъz-zòrъ* je nomen actionis glagola **vъz-zьrěti* »gledati gor, gledati na« (stcsl. *vъzrěti* »intueri«), prim. iz sin. **vъz-ględati* (csl. *vъzględati* »intueri«) č. *vzhled* »videz«, r. *vzgljád* »pogled, mnenje«, p. *wzgląd* »ozir, pogled, vidik«, od koder je verjetno prevzeto šele v 19. st. izpričano sln. *vzglȅd*, *zglȅd* »exemplum«. Glej tudi *pozȍr* in dalje *zộr*, *zrẹ́ti I*. M. S.

vzporȅd (adv.) »vštric, paralelno« (Caf), nknjiž. adj. *vzporẹ́den*, *-dna* »paralelen«, subst. *vzporȅd*, *-ẹ́da* »spored, program«, v. *vzporedíti*, *-ím* (pf.) »postaviti paralelno, primerjati«; tudi *sporȅd* (adv.) »nasproti« in (prep. z g.) »poleg, zraven«, subst. *sporȅd*, *-ẹ́da* »razvrstitev, program«, adv. *sporệdaj*, *sporệdoma* »zapovrstjo«, v 17. st. *trij S. Maſhe ſporedaj shlishi* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſporeden* »ordinarius« (Kastelec-Vorenc), *sporędama* »nacheinander, per ordinem« (Pohlin), *ſporedama* »nacheinander« (Gutsmann), dial. pkm. *sporéd* »zaporedoma, po vrsti« (Novak, Slovar[2], 138).

Prim. sbh. *ȕsporēd* »eden ob drugem, vzporedno, vštric«, *spȍrēd* »poleg, vštric, skupaj z«, mak. *spored* »skladno z, v primerjavi z«, *raspored* »razpored«, blg. *spóred* »skladno z« (*spóred méne* »po mojem mnenju«). Zdi se, da je treba izhajati iz dveh izhodišč z dvema pref. ali prep., **vъz-poręd*^{o} in **sъ-poręd*^{o}, ki sta v sln. delno sovpadli. Variante z *vz-* so lahko hiperkorektne, uvedene po hrv. zgledu. Besedotvorno gre verjetno za interakcijo dveh prvotno različnih postopkov, prek prep. zveze **po rędě* »po vrsti«, iz česar je sbh. *pȍrēd* »poleg«, č. *pořad* »spored, zaporedje, vrsta« in »stalno, vedno, nenehno«; drugi možni besedotvorni vir je denom. **po-rędíti* > sbh. *poréditi* »spraviti v vrsto, razvrstiti«. Dodatna pref. sta precizirala pomena, ki ju ni mogoče več z gotovostjo izluščiti, morda je **vъz-p-* označevalo stanje drugega ob drugem, vzporedno, **sъ-p-* pa drugega za drugim, zapovrstjo, prim. z drugimi pref. še sln. *zapộred* »zapovrstjo«, tudi *zaporệdom*, *zaporệdoma*, *zaporệdič*, *zarệdoma* »isto«, subst. *zapộred*, *-i* »zaporedje«, adj. *zaporẹ́den*, *-dna* »aufeinanderfolgend, ununterbrochen«, abstr. *zaporẹ́dnost*, v 18. st. *ſapored* »ordinate«, *ſaporedn* »ordinatus« (Pohlin), hrv. *zapored* »nacheinander, successivamente«, subst. *zapored* (m.) »Aufeinanderfolge, consecuzione« (Šulek); sbh. *rȁsporēd* »razvrstitev«, *ȕporedo* »v isti smeri, istočasno«. K pomenu »v vrsto, z vrsto« > »vštric« prim. r. *rjádom* »vštric, blizu, tik poleg« iz instr. od *rjád* »vrsta«. Glej tudi *porẹ́den*, *vrȇd II* in dalje *rệd I*. M. S.

vzrȍk (m.), g. *-ọ́ka* »causa«, pkm. *zròk* (Novak, Slovar[2], 181), adj. *vzrọ́čen*, *-čna* »causalis«, v. *vzročíti*, *-ím*, pf. *po-v.* »causam movere«; v 16. st. *ſrok* »causa« (Megiser), v 18. st. *srok* »Ursache«, *vsrozhiti* »verursachen« (Gutsmann).

Prim. csl. *vъzrokъ* »causa«, hrv. kajk. *zrȍk*, sbh. *ùzrok*. Slov. **vъzròkъ* je nomen actionis glagola **vъzret'í* > star. hrv. *uzreči* »izkazati, pokazati, obtožiti«. Dalje glej *réči*, *rȍk*, *prérok*, *otrok*. M. S.

vzvrâten (adj.), f. *-tna* »obraten, nasproten«, adv. *vzvrâtno* »obrnjeno, nazaj«.

S tem sorodno je sinonimno sln. *obrâten* (adj.), *-tna* »obrnjen, nasproten«, adv. *obrâtno* »obrnjeno, nasprotno«

< **ob-vortьnъ*, f. **-tьna*, n. **-tьno*. To je v 19. st. uvedena besedna družina po drugih slov. jezikih. Prim. csl. *vъzvratьnъ* »revertens«, *vъzvratъ* »reditus«, stcsl. *vъzvratiti* »reddere, avertere«, hrv. *uzvratan*, f. *-tna* »ki deluje v nasprotni smeri, nazaj«, *uzvratno*, *uzvratice* »nazaj« (Šulek; ARj XX, 455), č. *zvratný* »prevračljiv, povraten«, *zvrat* »prevrat, obrat«. Izhodišče besedne družine je **vъ̏z-vortъ* (m.) »obrat v nasprotno smer« k psl. **vôrtъ* (m.) »obrat« in iz tega anatomski pomen »vrat«. Ista beseda se kot ruralni termin ohranja v sln. črnovr. *zrât'* (m. pl.) »svet na koncu njive, kjer se plug z vprego obrača« (Tominec, 250), sb. *ȕzvrāt*, g. *-a* »kraj, kjer se plug obrne na nasprotno stran« (ARj, l. c.). Glej tudi *razvrȃt*, *vrât I–II*. M. F.

Z

z I (prep. z instr.) »cum«, npr. *z vȏlkom* »cum lupo«, pred nezvenečimi konzonanti *s*, npr. *s tâbo* »tecum«; pred *s*, *z*, *š* in *ž* se je še v začetku 20. st. pisalo *se*, npr. *se škȏrnji* »cum caligis« (dial. *š(š)kȏrnji*), pred *nj* pa *ž*, npr. *ž njîm* »cum eo«; redko se ohranja varianta s polglasnikom v krepki poziciji, npr. *ze vsem*; tudi v. prep. *z-*, npr. *zbráti* »colligere«, z alomorfi pred nezvenečimi konzonanti *s-*, npr. *skleníti* »coniungere«, pred *s*, *z*, *š* in *ž* se uporablja *se-*, npr. *sestáviti* »componere«, *sežgati* »comburere, cremare« (< **sъ-žьgāti*), v star. kompoz. z glagoli na vokal se ohranja *sn-* < **sъn-*, npr. *sníti se* »convenire«, *snẹ́sti* »comedere«, enako v zvezah s pers. pron. za 3. osebo, npr. *z njim*, kar je po napačni morfemski delitvi iz **sъn jimь*; v nedeverbalnih nominalnih kompoz. je iz prep. zvez, npr. *stẹ́lna krava* »krava s teletom« (prim. r. *stélьnaja koróva*, č. *stelná* »breja« (o kravi)); v Briž. spom. *z temi iese vzovues* »cum illis, quos vocabis«, v 16. st. *ſduhom*, *sblagum*, *ſteim* (Trubar), *s' beſedo*, *sfliſſom*, *ſnogami* (Megiser), v 17. st. *s'beſsedami*, *s bodezhem terniom* (Janez Svetokriški), v 18. st. *s'mano*, *s'ſylo*, *s'nym* (Kastelec-Vorenc), *is* »cum« (Pohlin), prim. danes gor. *iz nẹ́m* »z njim« (enako v čak. in ukr., glej niže); *s'miram*, *se ferzam* (Gutsmann).

Prim. stcsl. *sъ* »cum«, sbh. *s*, *sa*, hrv. čak. *is*, npr. *is mãteron* »z materjo« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 301), kajk. pred palatali *ž*, npr. *ž njim*, mak. *so*, *s*, blg. *s*, r. *s*, *so*, ukr. *z*, *iz*, *zi*, *izi*, br. *z*, *sa*, p. *z*, *ze*, stp. *s*, *se*, č. *s*, *se*, dial. *z*, *ze*, slš. *s*, *so*, gl., dl. *z*, *ze*, dial. *zo*. Variante z vokaliziranim *ъ* se v sodobnih jezikih uporabljajo pred (določenimi) konzonantnimi skupinami, kar izvira iz primerov z odpadlim šibkim polglasnikom, npr. **sъ mъnojǫ* > r. *so mnoj*, gl. *ze mnu*; v nekaterih jezikih tudi pred sibilanti, kjer je vokalizacija verjetno sekundarna, da se prep. fonetično ne zlije s vzglasjem naslednje besede. Psl. **sъn* (nedvomno potrjeno v v. tipa **sъn-iti*) se je (kakor **vъn* → *vъ*) obrusilo v **sъ*. Izhodišče obrusitvi je lahko napačna morfemska delitev v pron. **sъn jimь*, **vъn jь* → **sъ n'imь*, **vъ n'ь*, kjer se je fonem *n(')* paretimološko identificiral z onim v supletivnem nom. **onъ*. Drugače Zubatý pri Kopečnem, ESS I, 254, ki domneva, da se je **sъ* iz **sъn* razvilo v postpoziciji. Sprememba vzglasnega *s-* → *z-* v sln., kajk. in delno zah. slov. je pozna, izvršena v historični dobi in nedvomno izvira iz lege pred zvenečimi okluzivami. Sln. dial. *iz*, hrv. čak. *is*, ukr. *iz* je sicer lahko posledica mešanja z **jьz* (Kopečný, ESS I, 245), vendar se zdi možno tudi, da je tu pred **sъn* conj. *i* »in«, prim. enako poudarjeno lit. *ir̃ sù* »z« (Hermann, KZ L, 136 s.; Fraenkel, 936). Psl. **sъn* je v prevojnem razmerju z nominalnim pref. **sǫ̋-*, ki je enak z lit. *są́-*, *sam-*, *san-*, lot. *suo-* stprus. *san*, sti. *sám*, av. *han-*, *ham*, *hən-*, *hąm-*, stperz. *ha*ⁿ*-*, *ham-* »z« < ide. **som* »skupaj, z«, kar je verjetno brezkončniški lok. od **sem-* »eden«. K redukcijski stopnji prim. **vъn*. Gr. συν »z« ustreza le navidezno, saj stat. in hom. ξυν ter mik. *ku-su* »z« (Frisk II, 339) kažejo na izvorno **ksum*. Lit. *sù* (ne pa tudi vzh. lot. *su*) »z« (in pref.) ni izvedljivo iz **sun*, temveč iz *suo* (ohranjeno v kompoz., npr. aukšt. *súokalbis* »dogovor«) < **sō*, kar vsebuje podaljšano stopnjo k **so* > star. in dial. lit. *sa* »z« (Endzelin, IF XXXIII, 122; Fraenkel, 935). Kot drugo možnost Fraenkel, l. c., domneva nastanek **suo* pod vplivom *nuo*, kot tretjo pa domnevanje ide. dial. *su*, kar bi bilo z nižjo prevojno stopnjo k **soṷ* > stcsl. *su-gubъ* »duplex«. V prid tej možnosti govori tudi vzh. lot. *su* »z« (Meillet, Ét., 161). Osnovna literatura: Brugmann, Grundriß II/2, 896 ss.; Trautmann, BSW, 249 s.; Vasmer II, 564; Schuster-Šewc, HEWb., 1719 s. Glej tudi *sez*, *so-*, *z II*. M. S.

z II (prep. z g.) »od (zgoraj navzdol)«, v lokativni funkciji točneje: stoji pred jedrom prep. zveze, ki je odgovor na vprašanje »od kod«, če se to jedro v odgovoru na vprašanje »kam« veže s prep. *na*, npr. *z gore* »bergab« (: *na goro* »bergauf«), tempor. *z mladega* »von Jugend an«, kavz. *s tega* »daher«, modalno *z večine* »größtenteils«, *skratka* »kurzum«; tudi pref., npr. *slẹ́či* »ausziehen« < **sъ-velt'i*, *sestopíti* »stopiti dol, spustiti se«, *zmâgati* »siegen idr.«, v starih primerih pred vokalom *sn-*, npr. *snẹ́ti* »vzeti dol« < **sъn-ęti*. O pozicijskih variantah *s-*, *se-*, *ž* glej *z I*. Zaradi pomenske bližine in enake rekcije ter sln. moderne vokalne redukcije sovpada z *iz* < **jьz* (Miklošič, VGr. IV, 529, 570) in *raz* < **orz(ъ)*, zaradi odpada vzglasnega *v-* pred *z*, zlasti v vzh. dial., tudi z *vz-*. Rekcija z akz. je redka. Pleteršnik II, 447, omenja *s konec mesteca* »na koncu mesteca« (prim. star. hrv. *s ovu stranu rijeke*, star. ukr. *s onu storonu*, star. p. *z tę stronę*). O ostankih funkcije izražanja približnosti in podobnosti glej *strẹ̑m* in Snoj, SR XXXVII, 151 ss.

Ta prep. in pref. je v drugih slov. jezikih (razen v mak. in blg., kjer prep. nadomešča *od* oz. *ot*) formalno enaka kot tista, obravnavana pri *z I*, le v č. je kot pref. vedno *z-* (pref., ki sodi k psl. **sъn* z instr. rekcijo je v č. vedno *s-*, npr. *směsti* »pomesti«) in v slš. je prep. *z*, *zo* (z instr. je *s*, *so*). Psl. **sъn* (prep. z g.) »od, dol«, (z akz.) »pri, na« (o nastanku **sъ* glej *z I*) je verjetno drugega izvora kot homonim **sъn* »skupaj z«, pri katerem balt. in indo-iran. ustreznice nedvomno kažejo na vzglasni ide. **s-*. Psl. **sъn* z g. in akz. rekcijo, ki v balt. nima ustreznic, verjetno izvira iz ide. **k'ᵒm*, prim. iz **k'm̥-ta* gr.

κατά, postpozicijsko κάτα (z g. = abl.) »od, dol«, z akz. »navzdol, doli, skozi, čez, prek, blizu, na, proti« in het. postpozicijo *katta* (z abl.) »od, iz, sem dol«. Iz ide. **k'om*, kar pomensko rekonstruirajo »zraven, tik, ob, skupaj z«, je še lat. prep. z abl. = instr. *cum* »skupaj z, pri« (kot pref. *com-*, pred *v* in vokali *co-*), osk. prep. z abl. = instr. *com*, *con*, pref. *kúm-* »skupaj z«, umbr. prep. z abl. = instr. *com* »skupaj z«, pref. *kum-*, *com-*, pred *v co-*, stir. prep. z dat. = instr. *co* »skupaj z« in germ. pref. *ga-*, npr. got. *ga-juka* »conjunctus«, *ga-mains* »communis« z *g-* < **χ-* v neakcentuirani legi in z izgubo nazala prvotno v funkciji v. pref. (Meillet, BSL VIII, 110, MSL IX, 49; Machek^2, 534; z rezervo tudi Vasmer II, 564). Rekonstrukcija **kom*, ki jo Pokorny, 612, uvede zaradi alb. *kë-*, verjetno ni upravičena, saj je alb. pref. lahko prevzet iz lat., prim. tako gotovo v *kёshíll* »svet, nasvet« < lat. *consilium*. Manj verjetno je združevanje izvorov obeh psl. **sъn*, kar neprepričljivo zastopa Fraenkel, JA XXXIX, 89, in k čemur se nagiba Kopečný, ESS I, 255. Glej tudi *z I*. M. S.

za (prep. z akz. (lokativno idr.), instr. (lokativno, temporalno) in g. (temporalno)) »post, pone, pro, per, ob, causa«, npr. *za mesto* »hinter die Stadt«, *za mestom* »hinter der Stadt«, *za svobodo* »für die Freiheit«, *za dne* »diu«; pred pron. pers. v akz. pisano skupaj, npr. *zâme* »pro me«; pref. *za-* ima prav tako zelo razvejan pomen, npr. *zaíti* »untergehen«, *zadržáti* »zurückhalten«, *začẹ́ti* »anfangen«, *zadáviti* »erwürgen«; od prep. pomenov odstopa *za-* predvsem v primerih, v katerih modificira glagolski pomen v smeri izgube, zapravljanja, npr. *zaigráti* »verspielen«, *zapíti* »durch Trinken vertun«; pogosto v sklopih, npr. *zarâdi* »causa«, *zadósti* »satis«, *zakáj* »cur, nam« (o nastanku dol. in notr. *ze* < *za* glej Rigler, SR XII 230 ss. = ZS I, 139 ss.); v Briž. spom. *za vuiz narod* »pro toto genere humano« (I, 27), v 16. st. *ſa ſe poloſhiti* »verbergen«, *ſa volio* »propter« (Megiser), v 18. st. *ſa* »pro, ab, ad, per, loco« (Pohlin), *sa* »für, anstatt, hinter, nach, um, von« (Gutsmann); pogosto v tpn. iz prep. zvez, npr. *Zakot*, l. 1383 *in dem Winchel*, *Záblate*, n. *Littermoos*.

Drugi slov. jeziki poznajo prep. *za* (z akz., instr. in temporalno z g.) v navedenih in še nekaterih drugih pomenih, npr. stcsl. *běžati za more*, *za gradomь*, *za života 'jego*, sbh. *za more*, *za grad*, *za gradom*, *za života*, mak. *go vodi za raka*, *dojde za Veligden*, blg. *govorja za nego* »o njem«, *pъtuvam za Soflja*, r. *za górod*, *za górodom*, *za tebjá*, ukr. *za nym*, *zaïchav za Dunaj*, *za rik* »čez eno leto«, br. *za stol*, *za dzedam*, p. *dień za dniem*, *za moich czasów*, *za rok*, č. *seděti za stolem*, *sednouti za stůl*, *za onoha času*, slš. *za hory*, *za stolom*, *za noci*, gl. *za město*, *za horami*, *za měsac* »v roku enega meseca«, dl. *za morjo*, *za moj cas* »v mojih časih«, *za gorami* (podrobneje o funkcijah Kopečný, ESS I, 283 ss.). Psl. **za* je primerljivo z vzh. lit. *ažù* »za, onstran« (tudi *ažuo-* v *ažúomarša* »pozabljenje«, *ažúot* »namesto«), lot. *az* (*azuots* »prsi« = vzh. lit. *ažuñtis*) < balt. **a-žō*, pod vplivom v vzh. lit. ohranjenega *už* »od spodaj navzgor, na« standardno lit. *už* »za, zadaj, namesto, v zameno«, in dalje z arm. *z-* (*zart'now-* »zbuditi«) < ide. **g'hoH* (Meillet, MSL IX, 54, BSL VIII, 113; Pokorny, 451 s.; Klingenschmitt, AAV, 250), kar Pokorny, l. c. pojmuje kot instr. neke pron. osnove **g'he/o-*, sorodne s part. **ghe*, **g'hi*. Drugače Specht, KZ LXI, 49, ki vidi enako razmerje med **na* in **vъn* na eni in **za* iz **vъz* na drugi strani. O manj verjetni možnosti, povezavi z ide. korenom **g'hed-* »cacare«, glej *zâd* in ustrezna kompozita. M. S.

zabâva (f.) »nadlega, nezgoda, sitnost, neprijetnost, ovira«, dol. tudi »prepir«, danes knjiž. po drugih slov. jezikih povzeto »razvedrilo; Unterhaltung, Kurzweile«; v. *zabáviti*, *-âvim* (pf.) »zadržati (časovno)«, *otroka z.* »ujčkati«, *z. se* »muditi se, baviti se«, impf. *zabávljati* »zadrževati, nadlegovati, dajati neprimerne pripombe, šikanirati, dvoriti ženski«, adj. *zabavljìv*, *-íva* »nadležen, zbadljiv«, *zabáven*, *-vna* »nadležen, dolgotrajen, zamuden (o delu)«, nknjiž. tudi »kurzweilig«, subst. *zabavljíca* »zbadljiva beseda, satira«; nknjiž. *zabâvati* (impf.) »unterhalten«. V 18. st. *ṡabava* »fastidium, impedimentum, impeditio, molestia, tricae«, *ṡabavin* »molestus«, *ṡabavlati* »impedire, inferre molestiam, infestare«, *ṡabavlou* »in portunus«, *ṡabavliu* »molestus, nadleṡhin« (Kastelec-Vorenc), *ſabavlam* »Händel anzetteln, altercari, conflare«, *ſabavlivoſt* »Zänksüchtigkeit, altercabilitas« (Pohlin), *sabaulati* »Händel anzetteln« (Gutsmann). V tpn. *Zabava* pri Izlakah, l. 1319 *Sagaw*, 1332 *un dem dorffe Zapaw*, 1496 *Sabaw*, *Zabavnik* pri Kamniku, *Zabavlje* pri Marezigah.

Prim. csl. *zabava* »difficultas«, v. *zabavati* »incantare«, *zabavljati* »vexare«, *z. se* »impedire«, sbh. *zábava* »delo, posel, dolžnost, prijetno delo, prijetno preživljanje časa, razvedrilo, radost, veselje, šala« in »prepreka, neugodnost, neprijetnost, pomanjkljivost«, sb. hdrn. *Zabava* (pritok Kolubare), v. *zàbaviti*, *-īm* »zaposliti, preprečiti, zadržati, zaustaviti, oporeči, razveseliti, škoditi«, *z. se* »ukvarjati se«, impf. *zàbavljati*, *-ām* tudi »povzročati neprijetnosti, zadrževati«, mak. *zabava* »zabava«, v. *zabavi* »upočasniti, zadržati«, blg. *zabáva* »zabava, prireditev«, v. *zabávja*, impf. *zabávjam* »zadržati, zavleči, ovirati«, r. *zabáva* »kratkočasje, zabava, igra«, v. *zabavljátь* »kratkočasiti, zabavati«, ukr. *zabáva* »kratkočasje, zabava«, v. *zabávyty*, impf. *zabavljáty* »zabavati, kratkočasiti« in »zadržati, zadrževati, odlašati«, br. *zabáva* »zabava, igra«, v. *zabávicь*, impf. *zabaŭljácь* »zabavati«, *z.-ca* »zadržati se«, p. *zabawa* »zabava, kratkočasje, igra«, v. *zabawić*, impf. *zabawiać* »zabavati, kratkočasiti, zadrževati se, posedati, muditi se«, č. *zábava* »zabava, veselica«, dial. mor. »ovira, prepreka«, v. *zabaviti* »zamotiti, razvedriti, zaposliti«, slš. *zábava* »zabava, veselica«, v. *zabaviť* »zabavati« in »zadržati«, gl. *zabawa* »zabava, veselica«, v. *zabawić* »zabavati, kratkočasiti« (< č.). Psl. **zabâ̋va* »ovira, zadrževanje, preživljanje časa« (in morda *»pozaba«) > »kratkočasje« je deverbalna tvorba iz **zabâ̋viti* »zadržati, ovirati« < *»povzročiti, da je zadaj«. Sodeč po pomenih je to kompoz. z **za* in **bâ̋viti* »povzročati, da obstaja«, kar je kavz. od **býti* (prez. **bȍvǫ* = sti. *bhávati*; kasneje **bǫ̋dǫ*), delno pa je verjetno še kavz. od **za-býti* *»biti zadaj, biti daleč«, kar se je pomensko specializiralo v »pozabiti«. Osnovna literatura: Miklošič, 26; Machek^2, 48; Schuster-Šewc, HEWb., 1722.

Sln. *báviti se* »ukvarjati se« in »muditi se« se pojavlja še v kompoz. *prebáviti* »izdržati, prenesti (nadloge)« in »verdauen«, *izbáviti* »odpraviti, opraviti«, *pribáviti* »beischaffen, verschaffen, erwerben«, *pobáviti (koga)* »zadržati (koga) nekaj časa«, *odbáviti* »abtun«. Kompoz. *nabáviti* »herbeischaffen, beistellen« in *dobáviti* »liefern« sta prevzeta iz sbh. Dalje glej *pozabíti*, *bíti*. M. S.

zabệla (f.) »vroča maščoba kot dodatek jedem pred serviranjem« (SSKJ V, 607), tudi »maščoba (kot sestavi-

na pri pripravljanju jedi)«, črnovr. *zabîəłą* »isto« (Tominec, 235), dol. *zabệịla* (Raščica; Ramovš, Zbrano delo I, 135); pkm. *zábeo* (m.), *-ila* »zaseka« (Novak, Slovar, 127), obir. kor. *zabè:w* (m.) »zabela« (Karničar, Obir, 261), rož. kor. *zabîv*, *-a* (Šašel, RNB, 147), *zâbel* (f.), *-i* »isto« (gor.); v. *zabẹ́liti*, *-im* (pf.) »jedi dodati maščobo«, tudi »komu povedati kaj ostrega, neprijetnega«, rož. kor. *zabîləta*, *-əm* (Šašel, l. c.), obir. kor. *zabé:lt* (Karničar, l. c.), pkm. *zabẹ́ịliti*, *-in* (Novak, Slovar[2], 172). V 18. st. *ſabęla*, *ſawęla* »Einbrühe, condimentum«, *ſawęlem* »einbräunen, condire dapes« (Pohlin), *sabiel*, *sabeu* »Verweißung für Speiſen«, *sabieliti*, *obieliti* »verweißen die Speiſe, pozinkati, sazinkati; schmalzen« (Gutsmann). Tudi *obẹ́la* (f.) »zabela«, primor. *u'bjəla* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 134), *obệl* (f.), *-i* »isto« (oboje Soška dol.; Erjavec; LMS 1880, 157), pri čemer Kenda, rkp., 71, opozarja, da besede *obệl* na tem območju ni slišal; *obẹ́liti*, *-im* (v. pf.) »zabeliti« (Goriška brda), *razbẹ́liti* (pf.) »močno segreti, da žari« (od tod ptc. *razbẹ́ljen*, f. *-a* »močno segret; jezen«, prim. rez. z refleksom novega cirkumfleksa *zbíjẹn*, f. *zbíjana* »goreče rdeč« (Steenwijk, SDR, 241) ← **vъz-bělʼenъ*); simpleks *bẹ́liti*, *-im* »vroče delati«, npr. *peč b.* »p. segrevati« (polj.; jvzh. štaj.).

Prim. hrv. *bīlȉti* »mast topiti«, *razbīlȉt* »segreti, zmehčati mast, železo« (oboje Žumberak), *ȍbila* »zabela«, *obîliti* »zabeliti«, *zabîliti* »isto« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 172), *obel* (f.), *-i* »dodatek hrani« (Istra), kar Skok I, 154, tako kot Bezlaj, ESSJ I, 16, slovensko gradivo povezujeta z adj. **bělъ* »albus, candidus, pallidus«. Pri Gutsmannu navajanega n. glagola *verweißen* »zabeliti, obeliti« (← *weiß* »bel«), ki bi lahko kazal na kalk, Grimmov slovar ne potrjuje.

Izhodno verjetno psl. abstr. **bě̑lь* (f.) »belost« iz adj. **bě̑lъ*, f. **bělā̃* »albus, candidus« s konkretiziranim pomenom »(svinjska staljena) bela mast«, prim. r. dial. *bélь* »salo«, ukr. dial. *bílь* »isto« (Grinčenko, Sl. I, 67), stp. *biel*, *bil* »nesoljena maščoba, salo«, stč. *běl* (f.) »tolšča, mast«, č. dial. *běl* (f.) »staljena svinjska maščoba«, slš. *belʼ* (f.) »salo«, gl. *běl* (f.) »tolšča v salu«, iz katerega je bil tvorjen denom. v. **bělı́ti*, **-íšь* »delati **bě̑lь*, tj. živalsko salo segrevati, segrevati«, ki je bil formalno blizu denom. **bělı́ti*, **bělišь* ← adj. **bě̑lъ* »albus, candidus, pallidus« Sln. *zabệla* in *obệla* sta deverbativa iz kompoz. **o-*, **orz-*, **za-bělı́ti* tipa *nagrâda*, *posộda*, *naslâda*. Glej tudi sin. *zasệka II*. M. F.

zábiti, *-im* (v. pf.) »oblivisci, pozabiti« je danes zastar. oblika za knjiž. *pozábiti*, *-im*, a še znana v obrobnih dialektih, prim. primor. *'zabət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 146), kraš. *zábit* (Štrekelj, Görz., 482), nadiško pogosteje *zabìt*, a tudi *pozabìt* (Rigoni-Salvino, VIN, 58), rez. *zábit*, *zábin*, ptc. *zábil*, f. *-a* (Steenwijk, SDR, 333), bovško *zẹbí:tẹ* (Ivančič, DSBG, 69), rož. kor. *zábəta*, *-əm* »pozabiti« (Šašel, RNB, 147), bkr. *zábiti* (Šašelj, Bisernice II, 164), jnotr. *zâbẹm* (Prelože; Rigler, Jnotr. gov., 158). V 16. st. *jaz tvoje postave ne pozabim* (Dalmatin; citirano po Pleteršniku II, 817), *Inu de bi ga ona lih Sabila, taku jeſt vſaj tebe nezhem posabiti* (Dalmatin, 1584, II,20a; citirano po Merše, VVG, 216). Cigaletovega podatka, da je pri Dalmatinu izpričana arhaična oblika *zabodem* (Cigale, Wb., 1751), popolni izpis Dalmatinove Biblije ne potrjuje (J. Narat, ustno), pač pa se taka sln. oblika posredno potrjuje v bkr. *zabúndati* »pozabiti« (Šašelj, Bisernice I, 318) z *u*-jevskim refleksom nosnika *ǫ* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 137) in s sekundarno interkaliranim nazalom. V 18. st. *ſabèm* »vergeſſen« (Pohlin) z oznako, da je to ob *poſabem*, *-ſabiti* starinska beseda, *sabiti*, *sabim* »vergeſſen« in *posabiti*, *osabiti* »isto«, *sablenje*, *posablenoſt*, *posablenje*, *osablenoſt* »Vergeſſenheit«, *sabliu*, *osabliu*, *posabliu* »vergeßlich« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zabyti*, *zabǫdǫ*, *-bǫdeši* »oblivisci«, *zabytь* »oblivio«, *zabytije* »idem«, hrv. *zàbiti*, *zàbudēm* »pozabiti« (Boka Kotorska), *ne zabudemo se napiti* (Vrbnik), *zabȉti*, *zábim* (Žumberak), *zábiti* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 417), impf. *zōbȉt*, *zõbin* »pozabiti« in pf. *zōbȉt se*, *-jen se* »spozabiti se; onesvestiti se« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 738), gradišč. hrv. *zabìti*, *zâbim/zâbem* »pozabiti« (Tornow, BD, 378), r. *zabýtь*, *-búdu*, *-búdešь*, br. *zabýcь*, ukr. *zabúty*, *zabúdu*, *-dešь* (s sekundarnim *-u-* po prez.), p. *zabyć*, č. *zabýt*, slš. *zabytʼ*, gl. *zabyć*, *zabudu*, dl. *zabyś*, *zabydnu*, plb. *zobâl-sə* < **zabylъ sę*.

Psl. izvorno pf. **za-bý̋ti* s prez. **zabǫ̋dešь* (Miklošič, 26; Vasmer[2] II, 71; ÈSBM, III, 279) in analoškim **za-bý̋ješь* (pf.) > **zabȳ̂šь* > **zábȳšь* (prim. isto prez. osnovo **bhuH₂-i̯e/o-* v gr. φύομαι »rasti, biti« (LIV, 83 s., brez slov. primera)) je iz **bý̋ti*, **bǫ̋dešь* »obstajati, biti« prefigirano z *za-* »ne, brez, slabo ipd.« (npr. sln. *zatálati* »karte slabo razdeliti« k *tálati* »deliti«), iz česar se je prek motivacije »ne biti, slabo biti ipd.« razvilo »vergessen«, prim. hrv., sb. *zabòraviti* »pozabiti« ← *bòraviti* »bivati«. Sln. centralno in standardno *pozábiti*, *-im*, kar ustreza hrv. *pozàbiti*, ima sekundarno dodani sinonimni pref. *po-* »nekoliko, malo ipd.«, npr. sln. *poigrati se* »malo igrati se«. Dalje glej *pozabíti*, *bíti/sə̀m*, *za-* in *po- II*. M. F.

zabộga (interj.) »vraga, hudimana«, v nikalnih stavkih tudi adv. v pomenu »nikakor, nikar«, npr. *njega zaboga ne boš pregovoril*, *zaboga jih ne prestraši.*

To je sklop prep. zveze **zâ boga* s prep. *za* v pomenu »pri/k«, npr. *gremo za Savo* »gremo k Savi«, *smo za Savo* »smo pri Savi«, ki se nesklopljena ohranja v hrv., sb. kletivci *zȁ Boga* »vraga, hudimana«, tudi *pȍ Boga* »isto« in *pȍ Bogu*. Sem še interj. v p. *przebóg* »zaboga, za božjo voljo« in č. *probůh* »zaboga, za božjo voljo«, tudi *proboha* »isto«. M. F.

zabȍj (m.), g. *zabója* »cista«, dem. *zabọ̑jček*, g. *-čka* in *zabôjček*, g. *-čka*; zastarel dem. je *zabọ́jec*, g. *-jca*; sem adj. *zabójast*, f. *-a*. Neologizem *zabọ̑jnik* (m.) »velik zaboj za shranjevanje in prevažanje blaga« je bil tvorjen, da zamenja izposojenko *kontẹ́jner* (m.), g. *-ja*, dobesedno »vsebovalnik«. V pomenu »cista« najprej izpričano v 19. st. pri Janežiču[1] II, 490: *zabòj* »Kiſte, Verſchlag«, in nato pri Cigaletu, Wb., s. v. *Kiſte* s sln. sin. *skrinja*, *truga* in *kišta*. V pomenu »pregrada, predelna stena«, ki je bil evidentiran za Ljubljano z okolico, izpričano že v 18. st. pri Kastelec-Vorencu s. v. *diaphragma*: *en ſaboi na ſrédi ene hiſhe de dvei kamri déla.*

Pomensko najbližje sln. starejšemu pomenu je hrv. *zaboj* »čvrsto utrjen nasip« (in k temu mtpn. *Zaboja* »ime nasipa« (ARj XI, 707)) in r. *zabójka* »pregrada v reki za ribolov«. S tem sorodno je hrv. *zaboj* »udarec« (Jambrešić), *zàboj* »prostor v vinogradu, kjer se končuje trta in začenja krčevina« (Brač; vse ARj XI, 707), *zōbộj*, g. *zōbộja* »globoka brazda med obdelanim in neobdelanim predelom njive« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1394), blg. *zabòj* »jašek v rudniku«, r. *zabój* »zakol«, »zabitje« in »rov v rudniku«, br. *zabój*

»preprosto leseno orodje ali preša za pridobivanje konopljinega olja« in »uboj« ter »razbojnik« (Nosovič, 160), ukr. *zabíj*, g. *zabóju* »uboj«, p. dial. *zaboj* »lesen klin pri ralu« (Karłowicz, SGP VI, 261), knjiž. *zabój* v zvezi *na zabój* »neznansko, zelo«, *kochać się na zabój* »na smrt biti zaljubljen«, *zabójca* »morilec«, č. *záboj* »stiskalnica za olje«, slš. *záboj* »isto« poleg »oljčna tropina«, gl. *zaboj* »spor« (Jakubaš, Hornjoserb. sl., 481).

Psl. *_za-bòjь_, g. *_za-bojà_ je deverbativ polisemantema *_za-bíti_, *_za-bьjèšь_ k *_bíti_, *_bьjèšь_ »tolči«. Pomen »cista«, tj. iz desk narejena posoda, se je verjetno po metafori razvil iz »pregrada«. Prvotnejši pomen deverbativa se ohranja v sln. izpeljankah *zabojník* (m.), g. *-a* »velik železen žebelj« (notr.), prim. p. dial. *zaboj* »lesen klin pri ralu«, in *zabộjnica* (f.) »obroba spodnjega mlinskega kamna« (notr.). Sinonimna slov. deverbativa sta *_zasě̋kъ_ in *_zasě̋ka_ iz *_za-sě̋k-ti_ »zarezati, zasekati«, pri katerem se pomen »predal/predel« pojavlja v p. *zasiek* »predal v kašči«. Dalje glej *bíti/bîjem*, pa tudi *zasę̂ka I–II*. M. F.

zabrę̂ga (f.) »zadrega, težava« (Levstik, Jurčič), po tretji palatalizaciji *zabrę̂za* »vzrok prepira« (Recelj).

Verjetno postverbal iz *_zaobręgnǫti sę_ > sln. *zaobrę́gniti se* poleg *obrę́gniti se* »nejevoljno, zadirčno odgovoriti, grobo se vtakniti«, iter. *obrę́zati se*. K redukciji *o* pred *b* prim. *zabstǫ́nj* < *zaobstǫ́nj*. Sln. *obrę́gniti se* je fonetično težko enačiti s sbh. *bréknuti* »hrumeti, ropotati«, r. *brjáknutь* »zažvenketati, treščiti« (glej *obrę́gniti se*). Bolje je izhajati iz *_ob-ręgnǭ̋ti_ k *_ręgnǭ̋ti_ »odpreti se, zazijati«, prim. sln. *zarežáti* »zarenčati«, sbh. *zarégnuti*, *zarėžati* »isto« (Snoj, SES, 396). Dalje glej *rę́gati I*. M. S.

zábrniki (m. pl.) »kos, ki ostane tkalcu, kadar ne more dotkati, Leinwandenden« (vzh. štaj.), tudi *zábrnki* (m. pl.) in *zábrnjak*, *zabȓnjak*, *-a* »isto«; v Beltincih *zábrnčki* »nedotkani konec; preja, ki jo odrežejo od platna« (Novak, Slovar^2, 172); SSKJ V, 613, navaja *zábrnik* »resa, franža«; tudi *závrniki* (m. pl.) »konci, na ketere se prisuče preja, ki se bo tkala« (Sv. Duh pri Krškem), *zavrnjáki* (Caf), *závrnki*, *zavȓnki* (vzh. štaj.) »isto«.

Prim. hrv. čak. *zabrnci* »kar ostane pri tkanju ali kar se pri tkanju pokvari« (Krk; ARj XXI, 724). Korektna standardizacija bi bila za sln. najbolj verjetno *_zábrnjek_, *-njka*. Take tvorbe so navadno deverbalne, prim. *zalộžek* »zalogaj«, redkeje iz prep. zvez, prim. *zakộtek* »manjši, težje opazen prostor ob kotu, skrivališče«. *_Zábrnjek_ je možno izvesti iz *_za brnjo_ »za cunjo«, tj. »odpadni material, primeren le za cunjo« k sln. dial. *bȓnja* »cunja, capa« (Sln. gorice), bkr. *pȓnja* »isto«, hrv. *pȑnja* »cunja«, kar Skok III, 47, prepričljivo izvaja iz *_prhnja_ k *pȓh*, *prhnẹ́ti*. Redukcija *h* v tej poziciji je v sln. vzh. dial. in v hrv. pričakovana, prim. pkm. *prnèti* »trohneti, prhneti« (navaja Novak, Slovar^2, 119). Drugače Kurkina, DS, 189, ki domneva deverbalno tvorbo iz *za(o)bŕniti* »obrniti«. Glej tudi *bȓnja (I)* oz. *vrníti*. M. S.

zabúniti, *-im* (v. pf.) »pokvariti, skaziti, spakedrati; verhunzen« (vzh. štaj.).

Medtem ko sta glagola *pobúniti* (pf.) »nahujskati«, ki ga Pleteršnik II, 71, navaja tudi kot dol., in *vzbúniti* (pf.) »razburiti« prevzeta iz hrv. *pobúniti* oz. *uzbúniti* v prav takih pomenih, pa hrv. *zabúniti*, *zàbūnīm* »vznemiriti, zmesti« pomensko ne ustreza, zato je vzh. štaj. *zabúniti* gotovo domače. Iz te osnove je domače še kor. rož. *búńa* »brazgotina, oteklina« (Šašel, RNB, 102), kar ustreza č. dial. *buňa* »rana« (navaja ES III, 95). V drugih slov. jezikih zasledimo drugačne pomenske razvoje, prim. sbh. *búna* »vstaja, upor, nemir«, *búniti* »ščuvati, vznemirjati«, mak. *buna* »vstaja, upor«, blg. *búna* »isto«, r. dial. *búna*, *búnja* »ošaben človek«, poleg *búnja* »(stara, ponošena) obleka«, p. dial. *bunia* »trebušasta glinena posoda s tankim vratom«, kar ustreza sln. *búnja* »debela kepa iz mehke snovi« poleg »debelolična ženska«, *búnjast* »debeloličen«, prim. pomensko še drugače č. *buňe* »kletka, celica«. Zdi se verjetno, da je od tod tudi sln. *bûnka* »udarec, oteklina, buška, grča, vrsta hruške«, zilj. pl. *bûnke* »godalo bas«, v. *bûnkati* »tepsti, tolči«, *bûnkati se* »postajati trebušast«. prim. sbh. dial. *bûnka* »pozimi cvetoča roža, vrsta hruške«, blg. *búnka* »gruda zemlje«, r. dial. *búnka* »brenčeča žuželka«, ukr. dial. *búnьka* »glinena posoda s tankim vratom«, p. dial. *buńka* »trebušasta glinena posoda s tankim vratom«, č. *buňka* »celica v satju, kaplja, drobtina«, slš. *bunka* »kletka, celica v satju«. ES III, 95 s., vse izvaja iz onomat. glagola *_buníti_, ki je po Mladenovu, 49, tvorjen z drugim suf. iz istega korena kot *_buríti_. Vendar se zdi verjetneje izhajati iz subst. *_bunā̋_ »udarjanje, udarec« (in *_buníti_ imeti za denom.), kar je tvorba (tipa *_cěnā̋_ < *_k^{ṷ}oinā̋_ iz korena *_k^{ṷ}ei̯-_ »paziti«) iz korena *_bhau̯-_ »tolči, tepsti«, prim. stnord. *bauta*, ags. *bēatan*, stvn. *boz(z)an* »tolči«, alb. *mbyt* »ubiti«, lat. *fūstis* »gorjača« (Pokorny, 112, brez slov. gradiva). Glej tudi *búniti se*. M. S.

zabušâvati, *-am* (v. impf.) »izmikati se delu, lenariti« (SSKJ V, 615), *zabušȁnt* »kdor zabušava« s suf. *-ant* < lat. akt. ptc. *-āns*, g. *-antis*, ki v jslov. tvori poimenovanja moralno oporečnih oseb, prim. *prevarȁnt*, *buzarȁnt*, *arestȁnt*.

Mlada izposojenka iz sbh. *zabušávati* »izogibati se delu in obveznostim«, *zabùšant* »zabušant«, kar je iter. od *zàbušiti*, *zabúšiti* »z izgovorom se izogniti obveznosti« < »zamašiti, zariti« (Skok I, 46). O slov. sorodstvu glej *búhati*, *búhniti*. M. S.

zacúkniti, *-cûknem* (v. pf.) »oveneti«, tudi *z. se* »isto« (Caf) in »zaostati v rasti«, npr. polj. *od same repe se bodo prasički zacuknili.*

Pleteršnik II, 820, opozarja po Levstiku, rkp., na n. dial. *verzuckt* »zakrnel, shiran«, česar dostopni slovarji nimajo. Grimm, Wb. XII/1, 2659 s., navaja n. *verzucken* mdr. v pomenih »ugasniti, umreti, prenehati«, kar se zdi dovolj blizu. Prevladujoči pomeni n. *verzucken* so sicer »odvzeti, izmakniti, premakniti, izpahniti, zamakniti, navdušiti«. Kalk po n. *verzuckt*, danes knjiž. *verzückt*, je sln. *zamáknjen*. K prevodu n. *ver-* s sln. *za-* prim. *zarûkan* »zabit, neumen« iz bav. n. *verruckt* (knjiž. *verrückt*) »nor, neumen, trčen, duševno zaostal«. Dalje glej *cukati I*. M. S.

zacvę́niti se, *-nem se* (v. pf.) »oveneti« (Caf), *zacvenjen les* »žilav les« (Haloze).

Brez znanih paralel. Dial. *zacvę̂jena bâba* »uvela b.« (Leskovec v Halozah) tako kot sin. *zavę̂jena b.* kaže na etimološki *ę* (G. H. Lundberg, ustno), zato je treba izhajati iz *_za-ot(ъ)-sъ-vę̋dnǫti_ poleg *_za-vę̋dnǫti_, ohranjeno še v star. hrv. *zavenuti* »oveneti« (Stulli). Dalje glej *vę́niti*. M. S.

zȁč (conj.) »zakaj, denn« (Caf, istr.).

Prim. csl. glagolsko *za čь* »za kaj« (Miklošič, Lex. pal., 1129), star. hrv. *zač* »zato, ker« (ARj XXI, 734),

čak. *zȁč* »za kaj, dobro« (Vrgada), na Žumberku *zȁš* (Skok II, 111), p. *zacz* »za kaj«, danes navadno v zvezah tipa *co zasc* »kaj neki (je)«, č. *zač* »čemu, zakaj, za koliko«, slš. *zač* »za kaj«, star. dl. *zac* »za kaj, za kar, zaradi česar« (Schuster-Šewc, HEWb., 1725). Psl. **za čь* »za kaj« vsebuje psl. prep. **za* in pron. **čь* »kaj«, ki se samostojno ohranja v hrv. čak. *čȁ* »kaj«, str. *čь* (in eventualno slš. *čo*, gl. *čo*) »isto« < ide. **kʷi-d* »kaj«, prim. sti. *cid*, av. *cit*, gr. τί, lat. *quid*, osk. *píd*, stir. *cid*, kar je n. od **kʷi-s* »kdo« (Pokorny, 646 s.). Z drugimi prep. je psl. **čь̑* znano še npr. v csl. *na čь*, č. *nač* »čemu, zakaj«, hrv. čak. *pȍč* »po koliko« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 825), č. *proč* »zakaj, čemu«, zanikano v sln. *nȉč* »nihil«, v Briž. spom. *nizce* < **ní-čь-že* (Ramovš, Hgr. II, 296), hrv. čak. *nȉšće*, ukr. dial. *nyč*, gl. *ničo* »isto« (Kopečný, ESS II, 130; ES IV, 177). Glej tudi *za*, *zakàj*. M. S.

začę́ti, *-čnèm* (v. pf.) »incipere, incohare«, iter., sekundarni impf. *začę̂njati*, *-am*, dial. tudi *začȋnjati*, *-am*, izv. *začę̂tek* »initium, origo«, adj. *začę́ten*, *-tna* »initialis«, od tod *začę̂tnik* »Anfänger, Urheber«; v 16. st. *ſazheti* »incipere«, *ſazhetek*, *sazhetik* »exordium, principium, origo« (Megiser), v 18. st. *ſazhęti*, *ſazhnêm*, *ſazhęjnam* »incipere«, *ſazhętk* »initium« (Pohlin), *sazheti*, *sazhnem* »anfangen« (Gutsmann). Pri nekaterih starejših avtorjih *začę́ti* pomeni tudi »početi«, npr. *nej vſhe vejdil Kaj bi shnimy imel sazheti* (Janez Svetokriški).

Prim. stcsl. *začęti*, *-čьnǫ* »incipere«, sbh. *zàčēti*, *zàčnēm* »začeti, spočeti«, mak. *začne* »spočeti«, blg. *započna* »začeti«, r. *začátь*, *-čnëšь* »začeti, spočeti«, ukr. *začáty*, *-čnéš*, br. *začácь*, *-čnéš* »isto«, p. *zacząć*, *-cznę*, č. *začíti*, *-čnu*, slš. *začat'*, *-čnem*, gl. *započeć*, *-póčnu*, dl. *zapóceś*, *-pocnu*. Psl. **za-čęti*, **za-čьnèšь* je delno razvilo enako pomene kot **po-čęti*. Dalje glej *počę́ti*. M. S.

začímen (adj.), f. *-mna* »premožen, bogat« (Cigale, Janežič, Miklošič), tudi »sposoben« (Ravnikar).

Nedvomno iz prep. zveze *(imeti) za čim (plačati)* »(imeti) s čim (plačati)«, ki jo Pleteršnik navaja po Schönlebnu in Janežiču ter po Cafu z rezervo razlaga iz *zə čim* < **sъ čimь*, instr. od **čьto* »kaj«. Izvajanje *za* < psl. **sъ* je fonetično težavno in se ne zdi nujno, saj je instr. rekcija pri psl. prep. **za* v lok. in temporalnih pomenih domnevno analogna po **perdъ*, **nadъ*, **podъ* ipd. (Kopečný, ESS I, 283), iz česar bi lahko sklepali, da je v zvezi *za čim plačati* analogna po *s čim plačati*, pomen pa je v obravnavani sln. zvezi povzet po rabi v zvezah tipa *kupiti za tri goldinarje*. M. S.

začíniti, *-înim* (v. pf.) »condire, würzen«, dial. tudi »zabeliti« (jvzh. štaj., kostelsko), npr. kostelsko *'začint*, *za'či:nèn* (Gregorič, Gradivo), tudi *začiníti*, pkm. *začinóuti*, *-nén* (Novak, Slovar², 172); impf. *začínjati*, *začinjávati*; subst. *začȋn*, *začîna*, *začînek*, *-nka*, *začîmba* (jvzh. štaj., pkm. *záčimba*) »Gewürz«, slednje tudi »zabela«, *začînar*, *začîmbar* »trgovec z začimbami«; v 16. st. *Kadar pag ta ſul ſgubi nee shmah, ſzhim ſe bode ona ſazhinala* (Trubar), v 18. st. *ſazhiniti* »condire«, *ſazhinenîe* »conditura«, *ſazhimba* »Todenbalsam, Amomia«, *sazhimba* »Gewůrz, Balsam«, *sazhimbar* »Würzhändler, Würzkrämmer«, *sazhinjati* »abwürzen«, *sazhinſtvu* »Eingemachtes« (Gutsmann).

Prim. csl. *začina* »condimentum«, sbh. *začìniti*, *zàčinīm* »dodajati jedi nekaj za izboljšanje okusa: začimbo, sladkor, maščobo«, hrv. čak. *začinȉt*, *-ȋn* »umešati (jedi), začiniti«, npr. *začȋn dvõ pomidộra i dvô kukȕmara na salôtu* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1350). Gotovo iz **činíti* »delati«, kar je denom. iz **čínъ* »delo, dejanje«, čeprav neposredna semantična motivacija ni popolnoma jasna. Možno je izhajati iz pomena *»narediti za«, tj. *»dokončno izdelati jed«; tako je npr. *začiniti ričet* treba razumeti kot »jed narediti za ričet« (Snoj, SES², 842). V prid tej domnevi bi govorilo sln. *zapráviti*, *-âvim* »zabeliti« (Caf) s postv. *záprava* »začimba« (štaj.), če *»napraviti (jed) za«. Druga možnost je izhajanje iz pomena »umešati«, ki ga potrjujeta p. *zaczynić* »vmesiti, zamesiti s kvasom« in č. *začiniti* »vložiti, vdelati«. Dvomljivo Pleteršnik II, 821, ki opozarja na n. *vermachen* kot na možno predlogo domnevnemu kalku, saj Grimm, Wb. XII/1, 831, ta glagol navaja samo v neustreznih pomenih »pazljivo delati, urejati, popraviti, prenarediti, zadelati, zapustiti v oporoki«, ki so večinoma že srvn. Pomensko sicer ustreza n. *anmachen* »umešati, zamešati, narediti (jed)«, vendar se n. pref. *an-* v sln. praviloma kalkira z *na-*, zato obravnavani jslov. glagol gotovo ni tvorjen po tem n. zgledu. Dalje glej *čîn*. M. S.

zâd (adv.) »pone, post tergum«, redkeje »retrorsum« tudi *zâdi*, *zâdika* »pone«, *zádaj* »pone, a tergo« < **sъ zada* + *-j*; subst. *zâdek*, *-dka* »pars posterior (corporis)«, *zâdje*, *zâdki* »Getreidehinterricht«, *zadovína* »Hintergetreide«, tj. »(v mlinu pobrano) zadnje zrnje«, *od zadja* »od zadaj, vzvratno«, adj. *zâdnji* »ultimus, postremus, posticus«, iz tega *zâdnjica* »podex« in »zadnje žito«, *zâdnjak* »mož pri zadnjem veslu na splavu, zadnja stran«, *zadnjevina* »zadnja moka, odpadki pri mletju«, adv. *zâdnjič* »postremo«, *zâdoma* »zahrbtno«; v 16. st. *ſadi poiti*, *ſadaj ÿti*; *ſadni* »ultimus«, *ſadniza* »anus, podex, culus« (Megiser), v 17. st. *sadni* »zadnji«, *k'sadnimu* »nazadnje« (Janez Svetokriški), 18. st. *ṡad*, *odṡad*, *ṡadai*, *odṡadaj* »ponè«, *ṡadnî* »extremus, posticus«, *ſadnîza* »anus, culum, podex« (Kastelec-Vorenc), *ſad*, *ſadej* »retro, retrorſum«, *ſadn* »ultimus«, *ſadnèza* »podex, anus«, *ſadnezh* »poſtremo« (Pohlin), *sadi* »hinten«, *od sadi*, *od sadja* »von hinten«, *sadni* »letzte« (Gutsmann); semkaj *nazâj* »retrorsum, repetite«, v 16. st. *naſai pelati* »widerumb führen«, v 17. st. *nasaj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *beſſédo našai všèti* »retrectare verbum« (Kastelec-Vorenc), *naſaj* »retro« (Pohlin), *nasai* »zurück« (Gutsmann); v Istri *nazâd* »nazaj«, vzh. štaj. *názad* »isto«, nknjiž. *nazadováti*, *-újem* »regredi«; *vzâd* »nazaj, vzvratno«, *vzâdi* »zadaj, od zadaj«; v tpn. *Zadlog*, *Zadlaz* (od tod hdrn. *Zadlaščica*) se izkazuje prep. raba (Bezlaj, SVI II, 326), prim. *Zalog*, *Zalaz*, kot v mak. in blg.; iz adj. so tpn. *Zadnja vas*, *Zadnjica*, *Zadnje*, l. 1429–41 *Zadna* ipd. ter cgn. *Zadnik*, *Zadnikar*.

Prim. stcsl. *zadi*, *sъ zadi* »retro, a tergo«, csl. *zadъ* »dorsum, agmen extremum«, *sъ zada* »retro, a tergo«, *na zadъ*, *na zadě*, *na zadь*, *na zadi* »zadaj«, sbh. *zâd*, *zȁdak*, *zádak* »zadnji del, zadek«, *zâda*, čak. *zᵒȃda* (Vrgada, Susak) »od zadaj«, *zad* (prep. z g.), *zàdi* (prep. z akz.) »izza«, *zȁdnjī* »zadnji«, adv. *nȁzād* »nazaj«, mak. *zad* (prep.) »izza, za«, *zaden* »zadnji«, adv. *nazad* »nazaj«, blg. *zad* »izza, za«, *záden* »zadnji«, *nazád* »nazaj«, r. *zád*, *-a*, *zadók* »zadnja stran, zadek, hrbet«, *zádnij* »zadnji«, *zádnica* »zadnjica«, *szádi* »od zadaj«, *nazád* »nazaj«, ukr. *zád*, *-u* »zadnja stran, zadek, hrbet«, *zád* »zadaj«, *zádnij* »zadnji«, *nazád* »nazaj«, *nazádi* »od zadaj«, br. *zád*, *-a* »zadnja stran, zadek, hrbet«, *zádni* »zadnji«, *zzádu* »zadaj, od zadaj«, *nazád* »nazaj«, p. *zad* »zadek«, *z zadu* »od zadaj«, *zadni* »zadnji«, *nazad* »na-

zaj«, stp. *zadek* »zadnjica«, č. *zád'*, *zadek* »zadnji del, zadek«, *záda* (n. pl.) »hrbet, hrbtna stran«, *zadní* »zadnji«, *nazad* »nazaj, zadaj«, slš. *zadok* »zadnji del, hrbet, zadnjica«, *zadný* »zadnji«, *dozadu*, *vzadu* »nazaj«, gl. *zad* »zadnja stran«, *zadk* »zadek, zadnjica«, *zady* »zadaj«, *zadni*, *zadny* »zadnji«. Gradivo kaže na psl. **zădъ* (→ **zădъkъ*) in **zadь* »zadnja stran«, iz česar je mogoče izvesti prvotne prep. zveze **sъ zăda/u* (g.), **sъ zadi* (g.) in **na zadь* (akz.), **na zadi* (lok.), od tod v sandhiju sln. **nazad'-* > *nazâj*. Besedotvorno je vsaj **zădъ* izpeljano iz prep. **za*, kakor je **na-dъ* iz **na*, **po-dъ* iz **po* in **per-dъ* iz **per-*, **poz-dъ* iz **pos* (Miklošič, 399; Machek[2], 708; Kopečný, ESS I, 294). Te tvorbe so mogoče stari adj. na **-du-* (Stang, Scando-Slavica III, 236 ss.), za kar bi govorila nadaljnja sufiksacija z **-kъ*; manj verjetno gre izvorno za adv. tipa gr. -θα, -θεν (Meillet, RÉS IX, 127). Zaradi dublet na *-o-/-u-* in *-i-* (tematizirano v csl. *zažдь* »pars postica«, prim. sln. *od zája* »od zadaj«) ni izključeno, da gre za tvorbe z drugim členom iz korenskega substantiva iz **dheH-* »postaviti«; **zadъ* < **g'hō-dhH-o-* bi bilo v tem primeru *»kar je zadaj postavljeno« (o tej tvorbi glej *sộd I*, *prȉd*). Manj verjetna je domneva o sorodstvu z av. *zadah-* »ritnica«, v du. »podex«, sti. *hadati* »cacare«, gr. χέζω »isto«, χόδανος »podex«, alb. *dhjes* »cacare«, stnord. *gat* »odprtina«, ags. *geat* »odprtina, vrata«, stsaš. *gat* »luknja«, srspn. *gat* tudi »anus«, arm. *jet* »rep« (Brugmann, Grdr.[2] II/2, 733; Hirt, BB XXIV, 244, 255; Vasmer I, 438) iz ide. korena **g'hed-* »cacare« (LIV, 152, slov. gradiva ne omenja). Slov. **zadъ*, **zadь* bi bilo v tem primeru izvedljivo iz **g'hodó/ú-*, **g'hod(i)-* (prim. gr. χόδανος) po Winterjevem pravilu (o tem pravilu glej Rasmussen, CWPL II, 63 ss.). Glej tudi *za*, *záje*, *zâjec II*. M. S.

zadéti, *-dénem* (v. pf.) »icere, contingere, imponere«, star. tudi »prizadeti, antun« in »zapraviti«, ptc. pas. *zadệt*, *-a* »getroffen«, subst. *zadệtek* »Treffer«; *z. si* »naložiti si«; *zadejáti*, *-dénem* (pf.) »zadelati (razpoko), zapeti (suknjo), založiti (med staro šaro), zapraviti«, impf. *zadẹ́vati*, od tod *zadệv* (f.), *zadệvek*, *zadệva* »ovira, zapreka«, danes slednje »res, causa«, adj. *zadẹ́ven*, *-vna* »težaven za obdelovanje (o zemlji)« (Temljine, Cerkno), danes »bezüglich«, *zadệvnik* »der Mitbeteiligte«, *zadẹ́vavec*, *zadevâvec*, *-vca* »zapravljivec«, f. *-vka*, z dodatnim pref. *prizadéti* (pf.) »antun, verursachen, dazusetzen«; v Brižinskih spom. *ti mi zadenef* »tu mihi impones« (I, 26), v 16. st. *sadeti*, *sadéla*, *sadélu*, *sadeili*, *sadéli* (Dalmatin), *ſadeuash* (Trubar), *ſadiati* »abligurio, confumo, ligurio, prodigo« (Megiser), v 17. st. *sadejti*, prez. *danas ena kugla ga sadene, jutre nebo vezh ſe vojskoval* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſadéti* »icere, folicitare«, *tebe ſadene* »tua interest« (Kastelec-Vorenc), *ſadẹ́ti*, *ſadẹnem* »contingere«, *ſadijati*, *ſadẹnem* »tollere, imponere, peffumdare«, *ſadẹtk*, *ſadẹtje* »affrictus, conatus« (Pohlin), *sadeniti* »anfahren an ein Ort, betreffen, belangen, zufügen«, *sadenem* »gehe an, treffe« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zaděti*, *-děždǫ* in *-děję* »imponere, iniicere, angariare, onerare«, csl. *zadějati* »imponere, angariare«, *zaděva* »impedimentum«, sbh. *zàdjeti*, *zàdjenēm*, *zàdjedēm* »obesiti na klin, zatakniti, prišiti, začeti (boj, pogovor), dotakniti se, prizadeti«, impf. *zadijèvati*, *zàdijevām*, mak. *zadene* »zatakniti«, impf. *zadeva* »zbadati, nagajati«, blg. *zadjána*, impf. *zadjávam* »zadeti (breme) čez ramo, zbadati, nagajati«, r. *zadétь*, *-dénu*, impf. *zadevátь* »trčiti, dotakniti se, dregati«, ukr. *zadíty*, *-dínu*, impf. *zadiváty* »skriti, spraviti na varno«, br. *zadzécь*, *-dzénu* »isto«, p. dial. *zadziać się* »izginiti, nekam se dati« (Karłowicz, SGP VI, 275), gl. *zadźěwać* »ovirati, preprečevati, braniti«, dl. *zajźowaś* »isto«. Psl. **zaděti*, *-děnǫ*, *-dě̆d'ǫ* (impf. **zaděvăti*) je kompoz. iz **za* in **dě̆ti* »delati, postavljati«.

Sln. tudi simpleks *dẹ́ti*, *dẹ́nem* (pf.) »postaviti, položiti, narediti«, prez. tudi *dệm*, *dệš* »postaviti, položiti, reči, narediti« < **dě̆ješь*, *dejáti*, *dẹ́jam* (impf.) »delati« in »govoriti, postavljati, polagati«; *dẹ́vati*, *-am*, *dẹ́vljem* (impf.) »postavljati, polagati« in ustrezno pomensko prenarejeno *do-*, *na-*, *o-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *raz-o-*, *v-*, *vz-* s številnimi nominalnimi tvorbami, npr. *nadě̀v*, *-ẹ́va* »Füllsel, Fülle«, *vzdệvek* »agnomen, cognomen«, *pridệvek*, *-vka* »isto« in »adiunctio«; v 16. st. 1. sg. *deim*, 3. sg. *dei*, *perdei*, *resdei* (Trubar), 1. sg. *dem*, 3. sg. *dei* (Krelj), *resodeti* (Dalmatin), v 17. st. *try zegle pod glavo mu deneio* (Janez Svetokriški), v 18. st. *dẹti*, *dẹm* »negotium facere«, *dijati*, *dẹnem* »collocare, plectere« (Pohlin). Prim. stcsl. *děti*, *deždǫ*, *deždeši* in *dějǫ* »ponere, auferre«, sbh. *djèti*, *djèsti*, *djènuti*, *djȅnēm*, *djȅdēm* »postaviti, položiti, zatakniti, naplastiti«, mak. *dene* »vdevati, nizati, zatikati, skrivati«, r. *détь*, *dénu* »postaviti«, ukr. *dítysja*, *dínusja* »izginiti, skriti se«, br. *dzécь*, *dzénu* »založiti, skriti«, p. *dziać*, *dzieje* »tkati«, *dziać się* »dogajati se«, č. *díti*, *dím* »reči«, slš. *diat' sa*, *deje se* »dogajati se«, gl. *dźeć* »govoriti, delovati, plesti«, dl. *źaś*, *źeju*, *źejom* »isto«. K psl. **dě̆ti* sodi nazalni prez. **dě̆nǫ* (pf.) < **dhéH-ne/o-*, ki je tvorjen analogno po razmerju **stăti* : **stănǫ* (arm. *dnem* »postaviti, položiti« < **dheH-ne/o-*, kar Pokorny, 236, neposredno primerja s psl. **dě̆nǫ*, razlagajo kot novo tvorbo po aor. (Klingenschmitt, AAV, 163)). Psl. prez. **dě̆jǫ* (impf.), po katerem je tvorjen novi inf. **dě̆jati*, je (kot spodaj lot. *dẽju*) prav tako nova tvorba, nastala analogno po razmerju **stăti* : **stăjǫ*, lit. *stóju*, lat. *stō* < **stáH-i̯e/o-*. Podedovan iz ide. je le reduplicirani prez. stcsl. *deždǫ* < psl. **ded'ǫ* < **dhe-dH-i̯e-*, kar je s suf. **-i̯e-* tvorjeno iz šibke osnove ide. prez. **dhé-doH-*, **dhe-dH-*, ohranjenega v sti. 3. sg. *dádhāti*, 3. pl. *dádhati* »postaviti, narediti«, gr. τίθημι, 1. pl. τίθεμεν »postaviti, položiti«, het. *tēḫḫi*, 3. sg. *dāi* »isto«, lat. *reddere* »vrniti«, stvn. pret. *teta*, *tâtun* (< ide. impf.) k inf. stvn. *tuon* »delati, postavljati«, lit. *děti*, *dedù*, atematsko še v stlit. *demì*, 3. sg. *dest* »posaditi, postaviti, dati noter, posejati«. Lot. *dêt*, *dêju* »leči jajca«, *dẽt*, *dẽju* »namestiti kos železa, privariti«, *dẽties* »skriti se, zgoditi se, priti« je (kakor psl. **dě̆jǫ*) analogno po prez. *stâju* k *stât* »postaviti«. Osnovna literatura: Miklošič, 43 s.; Trautmann, BSW, 47; Vasmer I, 347; SP III, 163 ss.; Pokorny, 235 ss.; LIV, 117 ss. Glej tudi *odẹ́ja*, *zdẹ́ti se*. M. S.

zadȍr (m.), g. *-óra* »greben, Riff« (Zalokar, Caf).

Verjetno prevzeto iz hrv. *zâdor* »podmorski greben«, pri Della Belli *podmorski zadori* »secche, luogi del mare per isarserza d'acque periculosi« (ARj XXI, 792), kar je tvorjeno iz *zàdrijeti*, *zȁdrēm* »dotakniti se, poškodovati, razdreti, uničiti« po vzorcu parov *predȍr* iz *predrẹ́ti*, sbh. *prijèdor* iz *prèdrijeti*. Tvorbeno ustreza csl. *zadorъ* »dražilo, irritamentum«, r. *zadór* »vnema, ihta, izzivalno vedenje, prepir«, prim. tudi sbh. *zádorica* »prepir, razdor«, pomensko pa bolj nadaljnja tvorba r. *zadórina* »hrapav predel na gladki površini«. Dalje glej *drẹ́ti I*, *Dór*. M. S.

zadrẹ̑ga (f.) »difficultas, angustiae; Verlegenheit, Klemme«, izpričano šele pri Cigaletu, Wb., 864: *v stiski, zadregi, nadlogi biti* »in der Klemme sein«.

Postverbal glagola **zadręgnǫti*, ki se ohranja v hrv. *zadrégnuti, zàdrēgnēm* »zadrgniti, zavezati, zategniti« (po Dončeviću navaja Rečnik SANU V, 699) poleg *zdrȅgnuti, -nēm* »isto«, *razdrègnuti, ràzdregnēm* »razvezati, odvezati« (Vinkovci; ARj XXII, 708, XIII, 515), črnogor. *zdrenuti* »zavezati, zadrgniti«; za Slavonijo navaja Rečnik SANU VI, 750 *zdrégniti, zdrȇgnīm* »zadrgniti«, r. *razdrjanítь* »razmetati, razmotati« (Dal', Slovar'[2] IV, 28); neprefigirano je sln. *drẹ́gniti, drẹ̑gnem* (pf.) »suniti (z dolgim predmetom)«, impf. *drẹ́gati, drẹ̑gam*, hrv. v Slavoniji *drȅglja* »vrsta ročnega dela«, *drȅgljav* »zavit, zamotan (o črevu)«, r. *drjagátь, drjágatь* »drhteti, drgetati, tresti, blebetati«, *drjagá* »krč«. Psl. **drẹ̑gnǫti* (del hrv. in r. gradiva kaže na **drẹgnǫ̃ti*, vendar navedeni hrv. akcent filološko ni zanesljiv) izkazuje pomena »suniti, narediti hiter gib, stresti se« in »zavezati«. Tega ni mogoče ločiti od psl. v. **dь̋rgati* > sln. *dŕgati, dȓgam* »daviti«, r. *dërgatь* »vleči, puliti«, dl. *źergaś* »smukati lan, zankati, preklinjati«, p. *dziergać, dzierzgać* »isto«, kar kakor lit. *dìrginti* »premakniti, potresti, spodbosti, sprožiti, napeti« navezujejo na ide. determinirano bazo **derHgh-* k **derH-* »trgati, odstranjevati kožo z živali« (ES V, 112). Psl. **drẹ̑gati, *drẹ̑gnǫti* lahko temelji na nazalno infigiranem prez. (Berneker I, 254; Vasmer I, 341; Pokorny, 210) **dr-én-Hgh-ti* : **dr-n̥-Hgh-énti*, iz česar je tudi lit. *dréngti* »obrabiti, ponositi (obleko)« (Fraenkel, 103 s.), medtem ko se je lit. *dìrginti* zaradi kavz. pomena prestrukturiralo v nazalno sufigirano tvorbo. Pomen »zavezati, zadrgniti« se je domnevno razvil prek »povleči, napeti« iz »narediti hiter gib, cukniti«. Manj verjetno se zdi sodelovanje podobno glaseče se ide. baze **dergh-* »zgrabiti, prijeti«, prim. gr. δράσσομαι »prijeti, zgrabiti«. K pomenu sln. *zadrẹ̑ga* »Verlegenheit« < »zanka, petlja, zadrgnjena vrv« prim. tudi *zadŕgniti*. Glej tudi *drẹ́gati*. M. S.

zadŕgniti, *zadȓgnem* (v. pf.) »tesno zavezati, zavozlati, stisniti, zategniti«, impf. *zadŕgati, -am* »vezati«, iter. *zadrgávati, -am* »zavezovati, daviti«, pkm. *z. se* »zgražati se, vznemirjati se, obotavljati se, biti v dvomih, v škripcih, v zadregi«, subst. *zadȓg, -dŕga* »zavozljaj«, *zadȓga* »zavozljaj, zanka, zadrega« (danes standardno »Reißverschluss«), *zadrgálja, zadrgȃljka* »zadrg«, *zadrgáč, -a* »trak, s katerim se zavežejo spodnje hlače«, *zadrgúlja* »trak za vezanje, zanka«, *zadrgúza* »isto«, denom. *zadrgúzniti, -ȗznem* (pf.) »zadrgniti«, v 18. st. *ṡadergniti* »distringere, ḟavoṡlati, illaqueare, enu malu raniti, strangulare, v'ṡadergo vjeti, ṡadaviti«, *kerzhu podverṡhen, komur ſo te ṡhyle ṡadergneîne* »spafticus«, *ſaderga* »decipula«, *ṡaderge ali lovṡki ṡhtriki* (Kastelec-Vorenc), *ſadèrga* »pedica, eine Masche«, *sadergnem* »pedicam contrahere« (Pohlin), z drugim pref. *zdŕgniti* (pf.) »zavezati, stisniti, zategniti« in »zusammenschaben, zusammenwuchern«, od tod *zdȓgnjen, -a* »skop«; neprefigirano *dŕgniti, dȓgnem* (impf.) »reiben, wetzen, kratzen«; prim. iz tega pomena *odŕgniti* »abwetzen, abreiben«, *vdŕgniti* »einreiben«; neprefigirano tudi *dŕgati, dȓgam* (impf.) »daviti«, po 3. palatalizaciji *dŕzati, dȓzam* »praskati, mikati, muliti, pasti se«, v 18. st. *dersati* »hecheln« (Gutsmann); *zadŕzniti* »zavezati«, v 18. st. *sadersniti, perdersniti* »zuschnüren« (Gutsmann).

Prim. csl. *sъdrъgnǫti* »retinere, includere, conturbari, consterni, sibi temperare«, blg. *drъ́zam* »meti, treti (lan)« (Gerov), str. *dъrgati, drъgati* »puliti, vleči, cukati«, r. *dërgatь* »isto, delati hitre gibe«, ukr. *dérgaty* »puliti, vleči, česati vlakna«, br. *dórgacь* »prevleči, zastreti«, p. *zadzierngnąć* »tesno zvezati, zadrgniti, zavozlati«, *dziergać, dzierzgać* »zankati, drzati, smukati lan«, *dzierg* »zavozljaj«, č. *zadrhnouti* »stisniti, zadrgniti, zatakniti, onemogočiti«, *zádrh, zadrhlina* »vozel«, *nazadrhmo* »zamotano, zapleteno, zavozlano«, *drhnouti* »drgniti, ribati, meti, treti«, *odrhnouti* »odrgniti, poribati«, slš. *zadrhnúť* »zadušiti, zadaviti«, *drhnúť* »treti, drgniti, utirati« in »dušiti, daviti«, dl. *źergaś, źergnuś* »(o)smukati lan, (za)zankati, preklinjati, prekleti«, *hob-ź.* »oviti, očistiti, omikati (lan)«, *pśe-ź.* »prevleči, prečrtati, presekati«, *pśi-ź.* »privezati konja, vpreči«, *za-ź.* »zavezati, zadrgniti«. Psl. **dь̋rgati* »delati (hitre) gibe z roko, vleči«, od tod »zankati, ujeti v zanko« in »zapletati, zavezati, zadrgniti«, pf. **dь̋rgnǫti* (sekundarno ob pomensko specializiranih pref. glagolih je simpleks lahko postal impf.), prim. dalje lit. *dìrginti* »premakniti, potresti, spodbosti, sprožiti, napeti«, *dìrgyti* »napeti lok«, *dìrgti* »oslabeti«, kar navezujejo na ide. **derHgh-* k **derH-* »trgati, odstranjevati kožo z živali«, prim. s tem determinativom še ags. *tiergan* »dražiti«, srspn. *tergen, targen* »vleči, dražiti, jeziti«, nvn. *zergen* »isto« (Trautmann, BSW, 56; Vasmer I, 341; Fraenkel, 96; ES V, 221). Povezovanje s sti. *dhrájati* »gladiti«, *dhrajati-* »poteg, poteza«, *dhraj-* »potezna moč«, stnord. *drâk* »proga«, lit. *drežóti* iz baze **dhreg'h-* »gladiti, vleči z roko« je zaradi balto-slov. akuta manj verjetno. Kentumski refleks je pri tej bazi znan v lot. *dragât* »vleči«. Glej tudi *zadrẹ̑ga*. M. S.

zádruga (f.) »Genossenschaft«, semkaj *zádrugar, -ja, zádružnik, -a* »član zadruge«, adj. *zádružen, -žna*, abstr. *zádrugarstvo, zádružništvo*.

Kakor č. *zádruha* (Machek[2], 708) v 19. st. prevzeto iz sbh. *zȃdruga, zádruga* »velika družina«, tj. navadno »skupnost več družin (katerih očetje so praviloma bratje) s skupnim imetjem in skupnim gospodinjstvom« (Mažuranić, Prinosi, 1632; Rečnik SANU V, 706), sb. dial. na Kosovu tudi *zȃdruž* (navaja Elezović I, 189), kar sta postverbala od **za-družíti* v domnevnem pomenu *»narediti za skupno«, prim. sb. dial. *zadrúžiti* »pripojiti« (navaja Rečnik SANU V, 708). Dalje glej *drȗg I–II*. M. S.

zádul (adj.), f. *zadúla* »nezrel (o smokvi)« (Štrekelj), po Erjavcu, LMS 1880, 210, *zádol, -ǫ́la* »trpek (o nezreli smokvi)« (vipav., goriš.).

Prim. star. hrv. *smòkva zadulla* »fico immaturo« (Stulli), dial. *nema ni zadule (smokve)* (Ston v Dalmaciji; ARj XXI, 830), *zadulac* »nezrela smokva« (Parčić), *zadulec* (Vrbnik), *zȃdulica, zadȕlica* (Korčula) »isto«. Skok III, 640, pušča brez razlage. Nedvomno iz ptc. **za-dǫ̋lъ* »nabrekel, napet, debel« (s sln. kraš. regularnim razvojem *ǫ* > *u*) glagola **za-dǫ̋ti sę* »napihniti se, nabrekniti« > sbh. *zàduti se, zȁdmēm se* »isto«. Nezrele smokve so namreč nabrekle in napete, ko dozorijo so nagrbančene in izgledajo uvele. Dalje glej *-doti*. M. S.

zafrtáčiti, *-ȃčim* (v. pf.) »s silo zalučati« (polj.).

Denom. iz polj. *frtáča* »frača« < **vrtáča* (s ekspr. *v-* > *f* kot v gor. *frtávka* < *vrtávka*; prim. ekspr. *f-* tudi v *fráča* iz *práča* < **pőrt'a*), kar je nomen instrumenti (tipa *brisáča, dvigáča, grebáča*) iz *vrtẹ́ti*. K pomenskemu

prehodu »vrteti« → »metati, vreči« prim. poleg *vréči* še n. *werfen* »vreči« < stvn. *werfan* »vrteti«, kar temelji na dejstvu, da je treba pri metu s pračo kamen pred izstrelitvijo najprej vrteti. Dalje glej *vrtẹ́ti*. M. S.

zagâman (adj.), f. *-a* »malo neumen, top, trdovraten, težaven« (gor., kor.), tudi *zagâmast, -a* »isto«.

Verjetno prenarejeno iz *zagáten, -tna* »schwül, würgend, geil, unerträglich« s konglomeratom *-man*, ki je kakor v *preklệman, -a* »presnet, preklet« (Snoj, SES, 737) vzet iz *frdáman* »preklet«, ptc. pas. od *frdámati* »prekleti, pogubiti«, prim. v 16. st. *ferdaman* »damnatus«, *ferdamati* »damno« (Megiser), v 17. st. *fardaman, ferdaman* »pogubljen«, *Boga reshalit, inu dusho fardamat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ferdaman* »damnatus«, *ferdamati* »condemnare« (Kastelec-Vorenc), *ferdamati* »verdammen« (Gutsmann) < srvn. *verdamnen* iz *ver-* + lat. *damnāre* »obsoditi«. Drugače Bezlaj, JiS XIX, 124, ki primerja mak. *gavest* »zateleban«, *gava* »varati« in domneva asimilacijo *-v-* > *-m-*. Dalje glej *gât I*. M. S.

zagomȅc (adv.) »dorasel, kos«, npr. *zagomec komu biti* »biti komu kos«. Verjetno iz **za-golmę-cь*, prim. str. *golomja* »zelo, veliko«, r. dial. *ogolómja* »nezavest«. Berneker, 322, povezuje r. besede z lit. *galė́ti* »moči«, *gõlė, galià* »pomoč« s suponiranim izhodnim pomenom »biti komu kos, komu nekaj moči« (Hermann, Lit. St., 70; Fraenkel, 144).

zagọ́sti, *-gọ́dem* (v. pf.) »zaigrati (na glasbilo)« in »povzročiti neprijetnosti, antun«. Slednji pomen je najverjetneje kalk po star. n. *verspielen*, danes *mitspielen* »isto« (Snoj, SES², 843), kar je delni kalk po lat. *dēlūdere* »delati se norca, prevarati, ukaniti« k *lūdere* »igrati se«; prim. tudi pog. sln. *zašpílati, našpílati* »povzročiti neprijetnosti« in star. hrv. *zagusti* »pridobiti s prevaro, prigoljufati« (Stulli).

Simpleks *gọ́sti, gọ́dem* (pf.) »igrati na glasbilo, zlasti gosli« in »brundati«, izv., npr. *gọ́dec, -dca, gộdež, -a* »fidicen, citharaedus«, cgn. *Godec*; *gộdba* »muzika« (umetno prenarejeno po č. *hudba* »isto«), *godljáti* »godrnjati, brbotati, kruliti (po trebuhu)«, *godrnjáti* »murmurare«; v 16. st. *dobru gódi na tvoji Arfi* (Dalmatin), v 17. st. *ʃò snali goʃti, zitrat, piskat*, hiperkorektno *ʃturj godit, inu trobentat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *goditi* »fidibus ludere«, *godez, godiz* »fidicen, citharaedus« (Kastelec-Vorenc), *gôdz* »fidicen« (Pohlin), *goditi, sagoditi* »geigen«, *godim, godem* »geige« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *gǫsti, gǫdǫ* »cithara canere«, sbh. *gústi, gûsti, gúdēm*, danes navadno *gúdjeti, -īm* »gosti«, mak. *gudi* (< sbh.), blg. *gъdúlka* »goslim podobno glasbilo«, *gъdulár* »goslač«, *gъdúvam* »gosti«, r. *gudítь, gužú* »igrati na gosli, šumeti«, *gudétь* »hrumeti, doneti, brenčati, šumeti« in »jokati, tarnati«, dial. *gustí, gudú* »igrati na gosli«, ukr. *gustý, gudéš* »hrumeti, doneti, brenčati«, dial. »igrati«, br. *guscí, gudzéš* »jokati, tarnati, oddajati zamolkle glasove«, stp. *gąść, gędę*, č. *housti, hudu*, slš. *húst, hudie*, gl. *hudźič* »gosti, muzicirati«. Psl. **gǫstí, *gǫdèšь* je (kakor **grędèšь*) z nazalnim infiksom tvorjeno iz ide. baze **geu̯(H)-* »klicati«. Slov. gradivo izkazuje lahko bazo in *o*-jevski vokalizem, tako kot lit. *gaũsti, gaudžiù* »zamolklo doneti, brenčati, brundati, šumeti, zveneti«, lot. *gàust* »tarnati«, stvn. *gîkewen* »klicati, imenovati« (**gou̯H₂-* bi dalo germ. ***kaww-*), medtem ko sti. intenz. *jóguve* »glasno izgovarjati« in tematski prez. *gavate* »zveneti« glede laringala ni indikativno. Težka baza je razvidna iz gr. γοάω »javkati, jokati, žalovati«, stvn. *kûma* »jadikovanje, tožba« in iz akcentske dublete lot. *gaũst* »tarnati« ter lit. *gūdùs* »tožeč, žalosten«. Osnovna literatura: Miklošič, 72; Berneker I, 340 ss.; Vasmer I, 318; ES VII, 85; Pokorny, 403; LIV, 168. Glej tudi *gosli I, godrnjáti, gostolẹ́ti, govoríti*. M. S.

zaháliti, *-im* (v. pf.) »zagrniti, zastreti« (Cigale, Zora, Besednik, Lj. zvon).

Pleteršnik II, 834, domneva, da je to ista beseda kot *zagáliti* »zagrniti, zastreti«, kar je možno, če zapis *zaháliti* predstavlja dial. obliko z *g-* > *γ-*, ali če gre za naslonitev na *hálja*. Dalje glej *gáliti*. M. S.

zahlúpniti, *-hlûpnem* (v. pf.) »zadušiti se (od sopare)« (Cigale, Wb., 466 po Vodniku, Janežič), tudi *zahlípniti, -hlîpnem, zahlipíti, -ím*, štaj. *zahlẹ́pniti, -hlệpnem* »zadušiti«, *zahlapíti, -ím zahlíkniti, -hlîknem* »zadušiti se«; Cigale, l. c., navaja še sin. *zalopniti*, Pleteršnik še *zadehníti* in *zadíhniti* »zadušiti se, utopiti se«.

Prim. z istim pref. še hrv. *zahlipiti, zahlepjeti* (Primorje), *zàhliknuti se* »zajokati«, v Karlovcu »zadušiti se«. Kot simpleks sln. *hlupẹ́ti* »sopihati«, *hlûp* »sopara, sapa« (Haloze), hrv. čak. *γlȕpat, χlȕpat* »hlipati, krčevito ihteti« (Susak; Hamm, Hraste, Guberina, HDZb I, 159), r. dial. *chlúpatь* »začudeno gledati«, slovin. *χlupac* »srebati, piti, brizgati«, slš. dial. *chlupat'* »srebati, piti« (ES VIII, 39), vse iz onomatopeje **chlup*, ki posnema težko dihanje in pitje. O onomatopejah **chlap, *chlep, *chlip* in **chlop* glej *hlapẹ́ti, hlepẹ́ti, hlípati, hlópati*. M. S.

zahtẹ́vati, *-am* (v. pf./impf.) »terjati«, *zahtȅv* (m.), *-ẹ́va* »terjatev«, *zahtệva* (f.) »isto«, *zahtệvek*, g. *-vka*, adj. *zahtệven*, f. *-vna* »ki veliko terja«.

Tako kot istopomensko hrv. *zahtijévati, zàhtijēvām*, tudi *záhtjev* (m.) iz iter. **za-chъtě-vā́-ti, *za-chъtěvā́ješь* > **za-chъtěvâšь* > **za-chъtěvašь* k pf. glagolu **za-chъtě̋ti* »zahoteti, zaželeti«, prim. sln. pkm. *zaštèti se, -é se* »zahoteti se« (Novak, Slovar², 176), č. *zachtít se* »isto«. Simpleks **chъtěti* je reduciran iz **chotěti*. Dalje glej *hotẹ́ti*. M. F.

záje (f. pl.) »trate za stanovanjskim poslopjem«, tudi mtpn. *Zaje*, dem. *zajke* (f. pl.) »njive za vasjo«, *záji* (m. pl.) »zadnji del hiše, hleva«.

Temu pomensko ustreza csl. *zaždь* »pars postica«, hrv. kajk. *zája* »a post, a tergo« (Belostenec), str. *zažь* (f.) »zadnji del«, *sъ zaža* »od zadaj«. Vse substantivirano iz slov. adj. **zad'ь* (m.), f. **zad'a* »kar pripada zadnji strani, zadnjemu delu« k subst. **zadъ(-kъ)* (m.) »isto« (Miklošič, 399; Vasmer² II, 74, brez sln. in hrv. gradiva). V drugo pomensko skupino spada enako tvorjeno sln. *záje* (f. pl.) »zadnje žito«, *záji* (m. pl.) »isto« (vzh. štaj.) poleg »najslabše žito, mešano s semenjem trav« (pkm.), br. *pozadze* »isto«. Taka pomenska specializacija se je lahko izvršila že pred adjektivizacijo s suf. pripadnosti **-jь-* < **-i̯o-*, prim. sln. *zâdek* (m.), g. *-dka* »pars posterior«, csl. *zadъ* »dorsum«, č. *zád'* »zadnji del, zadek« poleg sln. *zâdki* »Getreidehinterricht« (Fram), v 19. st. kol. *sádje* »isto« (Jarnik, Versuch, 116). Dalje glej *zâd*. M. F.

zâjec I (m.), g. *-jca* »lepus, cuniculus«, metaforično »priprava za sezuvanje škornjev«, »neka goba« in »plašen človek«, štaj., pkm. tudi *zâvec, -vca* »lepus, cuniculus« (kakor star. gl., dl. *zawěc* z zapolnitvijo hiata z *-v-*), po kontrakciji *zêc, -a* (rez., delno gor., rož.); dem. *zâjček, zâvček, -čka* tudi »Cyclamen europaeum«, *zệčič* (rez.),

zâjče, *-ta* »mlad zajec«, hipokor. *zâjko*, f. *zâjka* »Häsin« poleg »kozje ime« (Krn) in »Campanula rapunculus, Phyteuma pauciflorum«, *zâjklja* »Häsin«, *zajčíca*, *zâjčica*, v Rogatcu *zája* »isto«, pkm. *zavíca* (Novak, Slovar^2, 176); semkaj *zâjčar*, *-ja* »Jagdhund«, *zâjčina*, *zâjčevina*, *zajčetína* »zajčje meso«, *zâjčjak* »klobuk iz zajčje volne« (sav.) in »zajčji iztrebek«, adj. *zâjčji*, štaj. *zâvečji* »Hasen-«, *zâjčnik*, *-a* »Hasenschrot«, danes »zajčji hlevček«; v 16. st. *ſaiz* »lepus« (Megiser), v 17. st. *ſajz*, pl. *sajzi* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſaiz* »lepus« (Kastelec-Vorenc), *ſajz* »lepus« (Pohlin), *saiz*, *sez* »Hase«, *sezhik*, *sezhei* »Häselein« (Gutsmann). Semkaj cgn. *Zajc*, *Zajec*, prim. l. 1499 *Simon Sayecz* (Kos, Prim. urb. II, 261), 1576 *Järne Saiez* (Kos, UBKŽ I, 290), *Zajko*, *Zec*; v prva dva je lahko sovpadel n. cgn. *Seitz* < *Sitz*, kar je hipokoristik od stvn. atpn. *Sigizo* (o tem Brechenmacher, EWDF, 599).

Prim. stcsl. *zajęcь* »lepus«, sbh. *zêc*, *-a*, dial. *zȁjec*, *zȁjac*, *-jca*, mak. *zajak*, blg. *záek*, pl. *zájci*, r. *zájac*, *-jca*, str. *zajacь*, *-ca*, ukr. *zájacь*, *-jcja*, *záècь*, *zájuk*, br. *zájac*, *-jca*, *zájka*, *-i*, p. *zając*, č. *zajíc*, slš. *zájac*, gl. *zajac*, *-a*, dl. *zajec*, *-a*, star. gl., dl. *zawěc*. Psl. **zãjękъ*, po tretji palatalizaciji **zãjęcь* je dem. iz nazalne osnove tipa psl. **měsęcь*. Del slov. gradiva dopušča tudi rekonstrukcijo **zãjьcь*, **zãjьko*, ki pa ni obvezujoča; če je upravičena, je tvorjena iz nenazalne osnove. Lit. *zuĩkis* »zajec« (zaradi *z-* prvotno kursko) < **zuojekas* (Fraenkel, 1281) kaže na korenski **-ō-*, kar omogoča izvajanje iz korenskega substantiva ide. **g'hōi̯-s* (m.) »kdor se hitro, živahno giblje, skakač« iz korena **g'hei̯-* »gnati, živahno (se) gibati« (tip korenskega substantiva m. spola s pomenom nomen agentis kakor ide. **pṓd-s* »noga, stopalo« iz **ped-* »stopiti, pasti«), prim. lit. *žáisti*, *žáidžu* »igrati, zabavati se«, sti. *hinóti* »priganjati, vreči«, *jíhīte* »skočiti«. K nazalnemu suf. v poimenovanjih živali prim. psl. **ȅlę*, akz. **elènь* > sln. *jélen*, gr. ἔλαφος < **Hel-n̥-bho-*, ἐλλός »mlad jelen« < **Hel-n-o-s*. Iz istega korena je drugače tvorjeno sti. *háya-* »konj«, arm. *ji*, g. *jioy* »isto« (Zupitza, GG, 200 s., ki dvomljivo pritegne še lat. *haedus* »kozlič«, got. *gaitein*, stvn. *geiʒʒîn* »mlada koza«; Vasmer I, 446; Sadnik-Aitzetmüller, Hwb., 336). Druge domneve se zdijo manj verjetne. Primerjava s stprus. *sasnis* »zajec« (navaja Skok III, 647) k sti. *śaśá-* (< **śasá-*), stvn. *haso*, ags. *hara* »zajec«, f. **k'asniH₁* + *-ach* > kimr. *ceinach* »zajka« iz korena **k'as-* »siv« fonetično ne ustreza. Tudi izvajanje iz **zьjãti*, ker zajec spi z odprtimi očmi (Koštiál, JF III, 71 s.) ali ker ima zajec zevajočo zgornjo ustnico (Machek, Slavia XVI, 188, ESJČ, 709), besedotvorno ni možno. M. S.

zâjec II (m.), g. *-ȷ̣jca* »kos mesa v hrbtu (predvsem za svinino)«, npr. *Dal mi je mesa v zajcu* (Idrija, Lašče), *zajic* »šinjek, ribica« (Zalokar pri Cigaletu).

Tako kot p. dial. *zadziec* »pośladek mięsa« (Karlowicz, SGP II, 274) iz **zad'ьcь* (m.), kar je bilo substantivizirano iz adj. **zad'ь* »kar pripada zadnji strani, kar je zadaj, hrbet ipd.« k **zadъ* (m.) »zadnja stran«, prim. csl. *zadъ* »dorsum«, hrv. *zad* (m., f.) »zadnja stran, ozadje« (Della Bella), *zádak* »zadek«, r. *zad*, *zadь* (f.) »zadnja stran, del; tilnik, gnjat, hrbet«, ukr. *zad*, *-u* »zadnja stran, zadnjica«, br. *zadók* »gnjat«, gl. *zadk* »rit« (Miklošič, 399; Brückner, 643). Verjetno je iz iste predloge izvedeno tudi črnovr. *zâi̯c* »mesni kos pod rebri« (Tominec, 237), tudi »slanina, zvita v govejem črevu« (Brje na Vipavskem), le da se je tu semantična motivacija že izgubila. Glej tudi *záje* in dalje *zâd*. M. F.

zájem (m.), g. *-ȷ̣jma* »mutuum, posojilo« (štaj.), *na zajem dati* »posoditi«, *na zajem vzeti* »vzeti na posodo«, adj. *zajémen*, *-mna* »posojilen, na posodo vzet«, *zajemna čreda* »čreda v planini«, *zajêmnica* »žival iz zajemne črede« (Vodnik), *zajêmnik* »kdor vzame na posodo«.

Prim. stcsl. *zaimъ*, *zajemъ* »mutuum«, sbh. *zájam*, *-jma*, mak. *zaem*, blg. *záem*, r. *zaëm*, g. *zájma* »isto«, č. *zájem* »korist, prid; zanimanje«, slš. z dodatnim pref. *záujem* »isto«. Psl. **zajьmъ*, g. *-a* > **zájьma* je postv. od **za-jéti*, *-jьmešь* (stcsl. *zajęti*, *zaimǫ* »prehendere«) k simpleksu **jéti* (ali **ȷ̣jętí*, prim. sbh. *jêti* in *jéti*), **jьmešь* »vzeti« (Vasmer I, 438). K tvorbi prim. **najьmъ̃* (sbh. *nájam*, *-ȷ̣jma*) iz **najéti*, **sъnьmъ̃* (sln. *semȅnj*, *-mnjȁ*, *sȅjem*, *-jma*) iz **sъnéti*. Sodeč po teh dveh primerih je akcent **zajьmъ* lahko posplošen iz nom. in akz. Dalje glej *zajéti*, *jéti*, *vzajémen*, *zanîmati*. M. S.

zajéti, *-ȷ̣jámem*, *zajmȅm* in *zájmem* (v. pf.) »haurire, capere«, tudi »sposoditi si denar na obresti«, impf. *zajêmati*, *-am* in *-mljem* tudi »zanimati, interessieren«, adj. *zajemljȉv* »zanimiv« (Šentlovrenc na Dol.; Šašelj, ČJKZ VII, 173), adj. *zajéten*, *-tna* »debel, močan«, subst. *zajemálo* (n.), *zajemâlka* (f.), *zajêmnica* (f.), *zajêmnik* (m.) »Schöpfzeug, Schöpfgefaß«; v 16. st. *ſajeti* »haurio« (Megiser), v 18. st. *ſajeti*, *ſajemati* »haurire« (Kastelec-Vorenc), *ſajęmam* »haurire« (Pohlin), *sajeti*, *sajemati* »schöpfen« (Gutsmann).

Prim. csl. *zajęti*, *zajьmǫ* »prehendere, suscipere, agere«, impf. stcsl. *zaimati*, *-aješi* »mutuari«, sbh. *zájmiti*, *zâjmīm*, impf. *zàimati*, *-ām* »sposoditi si, posoditi«, semkaj *zanímati*, *zànīmām* »zanimati, zaposlovati, dajati delo« (od tod je v 19. st. prevzeto sln. *zanîmati* »interessieren«), čak. *zaj°ãti*, *z°ãjmeš* »posoditi«, impf. *zaȉmati* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 237), mak. *zajmi*, impf. *zaema*, *zajmuva* »posojati«, blg. *zaéma*, impf., *zaémam* »isto«, r. *zanjátь*, *zajmëšь*, impf. *zanimátь*, *-áju* »sposoditi si« in »zavzeti, zavzemati, obsegati, zaposliti«, *zanjátьsja* »ukvarjati se«, ukr. *zajnjáty*, *zájmeš*, impf. *zajmáty*, *-áeš* »zavzeti, zavzemati, obsegati, zaposliti«, *zajmátysja* »ukvarjati se«, br. *zanjácь*, *zójmeš*, impf. *zajmácь* »zavzeti, zavzemati, obsegati, zaposliti«, *zajmácca* tudi »opravljati delo, ukvarjati se«, p. *zająć*, impf. *zajmować* »zavzeti, zaposliti, vzbuditi radovednost«, č. *zajmouti* »zajeti, polastiti se, zavzeti«, impf. *zajímati* »zanimati«, *zajímavý* »zanimiv«, *zájem* »zanimanje, zavzetost, korist«, slš. *zajat'*, *zajme* »zajeti«, impf. *zajímat'* »zajemati, pobirati zaslužek«, *zaujímat'* »zanimati«, gl. *zajeć*, *zajmu* »zgrabiti, prijeti, vzeti, zavzeti«, impf. *zajimać* »zanimati«, dl. *zaješ*, *zajmu*, *zajmjoš* in *zajmeś*, impf. *zaȷ̣jimaś* »zajeti, zavzeti«. Psl. **zajéti*, **zajь̀mešь* > **zájьmešь* »zajeti, zavzeti« (impf. **zajimãti*, v sln. po inf. **zajęmati*) je kompoz. iz **za-* in **jéti*. Sbh. in r. parazitski *-n-* v impf. je analogen po impf. **sъnimãty* > sbh. *snímati*, r. *snimátь*. Dalje glej *za*, *jéti*, *zájem*, *zanîmati*. M. S.

zàjtra (adv.) »zjutraj«, npr. *gnjès zàjtra* »danes zjutraj«, adj. *zajtrášnji*, f. *-a* »jutranji« poleg *zàjtro* (n.), g. *-a* »jutro« (pkm.; Novak, Slovar^2, 173), prim. dl. *zajtšo* (n.) »jutro, prihajajoče jutro; vzhod«; znano tudi v bkr. (Pleteršnik II, 838), jnotr. *zệtra* »jutri zjutraj« (Sabonje), *zêi̯tra* »isto« (Hrušica) < **zȁi̯tra* (Rigler, Jnotr. gov., 29, 56), rož. kor. *zájtra* (Šašel, RNB, 147). V 18. st. *sajtru* »morgens früh« (Pohlin), *saitra* »morgen früh, jutre sjutra« (Gutsmann). Izhodno sln. **útro* »jutro« ob dial. oblikah *zutraj* »zjutraj« (npr. gor. *zú:treį* (Lom pod Storžičem;

Škofic, JZ 6, 2000, 153) < **jьz-ű̋tra-jь*) kaže tudi *zâutra* (adv.) »zgodaj zjutraj« (Caf).

Prim. stcsl. *zautra* »zgodaj, zarana« (Supr.), hrv. *zàutra* »jutri«, npr. *zautra rano* »domani per tempo« (Della Bella), adj. *zautranji* »jutrišnji«, *zautrašnji* »isto«, r. *závtra* »jutri«, *poslezávtra* »pojutrišnjim«, *závtrašnij* »jutrišnji«, dial. *závtro* »jutri«, str. *zautra* »isto«, *zautro*, ukr. *závtra*, br. *zaŭ́tra*, stp. *za jutra* »zgodaj«, kašub. *zav'itra* »zjutraj«, č. *zítra* »jutri«, zastar. *zejtra* »isto«, dial. *zajtra*, slš. *zajtra* »jutri«, npr. *zajtra ráno* »jutri zjutraj«, *zajtra večer* »jutri zvečer«, adj. *zajtrajší* »jutrišnji«, *zajtrajšok* (m.), g. *-ška* »jutrišnji dan«, gl. *nazajtra* (adv.) »zgodaj naslednji dan, zjutraj«, dl. *zajtša* (adv.) »(zgodaj) zjutraj« (Schuster-Šewc, HEWb., 1730), plb. *zojau̯trə*, *zojai̯trə* »zgodaj«, *vå zəjau̯trə* »zgodaj zjutraj« (Polański, SEDP II, 1078).

Izhodno **zā̋-(j)utro* »v času jutra« (sln., r.) in **zā̋-(j)utra* »isto« sta sklopa, pri čemer je **(j)ū̋tra*, prim. hrv. *jȕtra* »zjutraj« (Istra), lahko temporalni lokativ na **-a* tipa **dȍma* (o slednjem Furlan, FOC 7, 1998, 89) in ne genitiv, kot sklepa van Wijk pri Vasmer[2] II, 73. Dalje glej *jútro* in *zájtrk*. M. F.

zâjtrk (m.), g. *-a* »ientaculum«, pkm. *zájtrk*, g. *-a* »idem« (Novak, Slovar[2], 174), denom. v. *zajtrkováti*, *-ûjem* »ientare«, pf. *na-*, *po-zajtrkovati*, zastar. impf. *zâjtrovati*, *-ujem* »ientare« (notr.); nomen agentis *zajtrkoválec* (m.), g. *-lca*, nomen loci *zajtrkovâlnica*; zastar. *zâjutrek*, g. *-trka* »ientaculum«, *zajterkva* »idem« (Cigale, Wb., 557), tudi *jûtrka*. V 18. st. *ſajtrèka* »Frühmal, jentaculum«, *ſajtrèkujem*, *ſajtreqvam* »frühſtücken, jentare« (Pohlin), v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 157: *sajtreka*, *sajtrekovati*, *-ujem*, pri Murku I, 598: *sájterk*, *sájterkati*, *-am*, *sajterkváti*, *-ám*, *sajterkováti*, *-kújem*, pri Janežiču[1] II, 497: *zajterk*, *zajterkati*, *zajterkovati*.

Prim. hrv. *zajutrak* »zajtrk = jutranji obrok hrane« (Šulek, Rakovac; ARj XXI, 950), normirano *zàjutrak*, *zàjutārka*, *zàjutarkovati* (Jurančič), toda Skok I, 788, navaja *zȁjutrak*, dalje r. *závtrak*, g. *-a* »zajtrk«, *závtrakatь* »zajtrkovati«, str. *zautrokъ*, *zautrъkъ*, v 16. st. pogosto *zavtrok*, *zavtrokatь*, toda v pomenu »naslednji dan« iz deloma drugačne predloge č. *zítřek*, g. *-řka*, zastar. *zejtřek*, slš. *zajtrek*, *zajtrok*.

Izhodno **zā̋-(j)utrъkъ* (Vasmer[2] I, 73), deloma tudi **zā̋-(j)utrakъ*, na kar poleg r. kažejo še sln. historični zapisi z *-re-* za reducirano *-ra-* in zaradi česar bi bilo mogoče sklepati, da so to substantivizacije s *-ъkъ* iz enonaglasnega sklopa **zā̋-(j)utra* »v času jutra« = »jutro« z **(j)ū̋tro* (n.) »tempus matutinus« (Miklošič, 373; Bezlaj, ESSJ I, 234; Skok, l. c.). V slovarjih pred 18. st. se za pomen »ientaculum« navaja n. izposojenka iz *Frühstück* ali domače *kosílo*, v 16. st. *frushtuk*, *kofilo* »Frűſtuck« (Megiser), l. 1607 *fruſtic* »collatione« (Alasia), deloma tudi še v 18. st., npr. *frustik sjutraj* »acratimus«, *fruſhtuk* »jentaculum« (Kastelec-Vorenc), *kofiuza*, *kofilu* »Frűſtück« (Gutsmann), zato je sln. *zájtrk* tako kot verjetno tudi hrv. *zȁjutrak* umetno uvedeno po r. predlogah (Skok, l. c.).

Enako pomensko motivirano je sln. *zâjtrnica* »zajtrk« in *zâjtrnja* »isto« (notr.), v 18. st. *ſajtreniza* »Morgenbrod, acratifma«, *ſajtrén* »frűzeitig, antelucanus« (Pohlin), *saiternica* »Morgenbrod, juterni kruh, kofiuza, perva, mala vushina« (Gutsmann) < **za-jutrěnica* ← adj. **za-jutrěn'ьjь* ← adv. **zā̋-jutrě* »morgen« = po redukciji sln. *zájtre* »zgodaj zjutraj«. Dalje glej *zàjtra* in *jútro*. M. F.

zakȁj (adv.) »cur, warum« in (conj.) »enim, quia, denn«, danes *zakáj*; v 16. st. adv. *Sakai ſi ti letu ſturila?*, conj. *Sakai ta naſcha Vera ie od Buga is nebes* (Trubar), *sakaj* »cur, quare« (Bohorič), v 17. st. adv. *Ali sakaj jest govorim od Angelou, inu od Svejsd?*, conj. *Nema savupat v'obeno ſtuar, sakaj vſe kar je ſtvarjeniga bo njemu super ſe poſtavilu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſakai* »cur, enim, etenim, nam, namque, quia, quippè, utquid« (Kastelec-Vorenc), v 18. st. *ſakaj* »warum, denn; quare, nam« (Pohlin), *sakai* »warum, denn« (Gutsmann); tudi *pokáj* (dol.), *pókaj* (jvzh. štaj.) »zakaj«, v 16. st. *pokaj*, *sakaj nikar* »quid ni« (Bohorič), v 17. st. *Pokaj grefte v' Zerku?* (Janez Svetokriški), v 18. st. *pokaj* »warum, cur, eccur« (Pohlin).

Sklop iz prep. *za* oz. *po* in interogativnega pron. *káj* »quid«, prim. k tvorbi sln. dial. *záč* »quia, denn«, sbh. *zašto*, č. *proč* »zakaj«, it. *perché* »isto«; prim. tudi lat. *quārē* »zakaj, čemu« iz *quā* »kje, kjer, kod, koder, kako, kakor« + abl. od *rēs* »stvar«. Sln. in hrv. kajk. *kaj* »quid« je prvotneje *kȁ*, kar potrjuje pkm. in zah. sln. *kȁ* »kaj«, zanikano pkm. *níka* »nihil«. Kratki vokalizem se ohranja še v zah. sln. *kȅj* < *kȁj* (drugod je večinoma iz psiholoških razlogov v vprašalnici podaljšan, prim. tako tudi v sln. *kám* : sbh. *kȁmo*), v relativu *kȁr*, v adv. *kȁj* in v pron. indef. *nẹ́kaj*. Vprašalnica **kā̋* »quid« se je razvila iz absolutnega relativa, prim. sln. dial. *to, ka sem slišal*; *prišle so babe, ka hruške predavajo*; *dobra je ka med*, hrv. kajk. *to je najlepši i jedini dar, kaj znam i morem dati*, ta pa iz psl. **kā̋* »kam«, kar se ohranja v blg. dial. *kaj* »kje, kod« (*kaj si šetala*), »ko« (*ka ja vidja junak, učudjasja*), »kakor« (*ka si solil, taka šte jedeš*), p. dial. *ka*, *kaj* »kje, kam« (*kaś ty była*), »kjer« (*kaj je pszenica, tam i kąkol*), »ko« (*ka won wostał, tako won rzek*), č. dial. *ka* »kam« (*kaj ideš*) (primere navaja Kopečný, ESS II, 325 ss.). K razvoju »kam« v absolutni relativ prim. n. *wo* »kje«, kar je dial. in pog. tudi absolutni relativ (*das Geld, wo auf der Bank liegt*) in lit. *kur* »kje, kam«, dial. tudi pron. relat. indekl., iz česar je z ide. relativom **i̯o-* > lit. *jìs* današnje *kurìs* > *kur̃s* »kateri«, *kurì* »katera« (*-j* v slov. refleksih torej ni nujno prehoden glas ali deiktična part., ampak je lahko prav tako iz sklopa z relativnim pron. **jь*) ni nujno prehodni glas ali deiktična partikula, temveč je lahko prav tako iz relativa **jь*). Psl. **kā̋* »kam« (iz česar je z adv. sufiksom širše potrjeno **kā̋mo* »kam«) je primerljivo z lat. *quā* »kje, kjer, kod, koder, kako, kakor« in izvedljivo iz ide. **kʷaH*, kar je lativ interogativnega pron. **kʷe/o-* (Snoj, Škrabčeva misel II, 187 ss.). V spodbujevalni part. sln. *kȁr*, npr. *kar pridi* »komm doch«, zanikano *nikár*, *nikâr*, ki krepi prepoved ali željo, da se kaj ne zgodi, npr. *nikar ne hodi* »gehe ja nicht« < *»nikamor ne hodi«, je delno še zaslediti lativni pomen. Druge domneve se zdijo manj verjetne. Škrabec, Cv. VII, 8 ss. (= JD I, 322–336), JA XIV 321 ss. izvaja sln. *ka* prek po progresivni asimilaciji nastalega **čka* < **čga* < **čьga*, kar ima za varianto od g. **čego* poleg **česo* k psl. **čь* »kaj«, ki se ohranja v č., p. *co* < **čьso*, r. dial. *čovó* »kaj« < **čego*, prim. tudi sln. *kogá* »kaj«. Temu nasprotuje Oblak, JA XIV, 347 ss., ki opozarja, da je progresivna asimilacija v sln. izredno redka in da bi iz *čk-* pričakovali *šk-*, ne pa redukcije. Berneker I, 673, izhaja iz oblike n. pl. ide. **kʷā*, kar sprejme Ramovš, Morfologija, 89. Drugače tudi Štrekelj, Lj. zvon 1911, 420, ki domneva skrajšavo iz *kako*, prim. sln. *odkar* = sbh. *odkako*, kajk. *došlo ih je kaj* = sln. *kakor listja in trave*. M. S.

zakíljati, *-am* (v. impf.) »klati« (Vrsno; Erjavec, LMS 1882–83, 268).

Iter. od *zakláti*, *-kǫ́ljem*, tvorjen analogno po razmerju *postláti* (*-stẹ́ljem*) : iter. *postíljati*. Tako prevojno iztirjenje je znano tudi v hrv. dial. *iskīljȁt*, *iskíljam* »sekirati« (Žumberak; navaja Skok II, 92). Iter. **(-)kyl'ati* bi pričakovali od glagola **kъlíti* »kliti«, ki pa je kljub sorodstvu pomensko preveč oddaljen, da bi prišel v poštev v navedenih sln. in hrv. primerih. Historično upravičeni iter. je obravnavan pri *kâlati II*. M. S.

Zákl (m.), g. *-a* »tpn. v dolini Rogatnice severno od Ptuja«, adj. *záklenski* [*-lən-*]; pred 2. svetovno vojno se je uradna oblika glasila *Zákelj* (KLS IV, 429), ki je ustrezala načelu etimološkega poknjiževanja; v 15. st. zabeleženo kot *Sekel*, *Zekel*, *Sakel* (Blaznik, HTSŠ II, 527), kjer prva zapisa kažeta na izposojo iz preglašene oblike; *Zákl* »vas v bližini Braslovč pri Gomilskem«, l. 1383 *Czokel*, 1419 *Sakel* (Blaznik, l. c.), *Zákelj* »zaselek v Podpeči pri Planini«, ok. l. 1480 *Sockl*, *Sakel*, *Sakell*, 1500 *Sackell* (Blaznik, l. c.). Sem tudi drugi tpn. tipa *Zakl*, *Zakel*, *Zakelj* v Sloveniji, če ležijo na ravnici med dvema vzpetinama.

Imena izhajajo iz neevidentiranega dial. apelativa **zákelj* (m.), g. **záklja*, ki je po dial. prehodu *tl* > *kl* kot v sln. *párkelj* za kor. n. *Partl* nastal iz **zátelj* < **zȃtl'ь*, izposojenke (po 13. st.) iz n. *Sattel*, dial. *Sattl*, ki poleg »sedlo« pomeni tudi »ravna globel med dvema vzpetinama« (Grimm, DTV 14, 1823). Mlajše iz bav. avstr. refleksa za n. *Sattel* je izposojeno sln. štaj. *zọ:tl̥* »sedlo« (mariborščina; Zorko, Narečna podoba, 350). Glej tudi *zótlar*. M. F.

zaklȁd (m.), g. *-áda* »thesaurus« in »denarni sklad, fond«; v 18. st. *saklad* »Pfand; saſtava, salog, sadau, ara« (Gutsmann); tudi *zaklâda* (f.) »zastava, zastavek, zaloga«, v 16. st. *ſaklada*, *saklada* »Pfand, Unterpfand, pignus« (Megiser), *Veſseljé inu lubesnivoſt bodo kakòr Saklada na njemu sbirala* (Evangelija inu listuvi), v 17. st. *ſò odpèrli ſvoje Saklade, inu ſò njemu darovali Slatù, kadillu, inu Myrro* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſaklada* »pignus, ſaſtava« (Kastelec-Vorenc), *ſaklâda* »proviſio, fundamentum; Verlag, Grundlage« (Pohlin); izv. subst. *zakladína* »thesaurus« (vzh. štaj.), kol. *zaklâdje* (n.), adj. *zaklâden*, *-dna* »Grund-, Fonds-« in od tod *zaklâdnica* »Schatzkammer«, *zaklâdničar* »Schatzmeister«; od tod morda orn. *Zakladnik*.

Prim. csl. *zakladъ* »pignus«, sbh. *základ* »dragocenosti, nakit, okrasje; zastavek (v igri)«, črnogor. *zȁklada* »dragocenosti«, r. *zaklád*, *-a* »zalog, zastava, jamščina, stava«, ukr. *zaklád*, *-u*, star. tudi *základ* »stava; zavod, ustanova, ustanovitev«, br. *zaklád*, *-u* »jamščina, zalog, zastava, zastavek, stava«, p. *zakład* »ustanova, zavod, podjetje, stava, zastava, zalog«, č. *základ* »osnova, temelj«, star. »jamstvo, poroštvo«, slš. *základ* »isto«, gl. *zakład* »zastava, zastavek, osnova, temelj«, dl. *zakład(k)* »isto«. Psl. **zaklădъ* »(v jamstvo) založena, položena stvar« je postverbal od **zaklăsti*, **zakladě̀šь* »založiti, položiti za (nekaj)«, prim. csl. *zaklasti*, *-kladǫ* »obturare«, iter. v sln. *zaklâdati* »skrbeti za zalogo, dobavljati, kriti stroške, postavljati na stran«, r. *zakládyvatь* »zalagati, zastavljati, polagati, mašiti«, č. *zakládati se* »prisegati, jamčiti«. Iz simpleksa **klăsti* je r. *klád* »zaklad«, star. p. *kład* »zaklad, zaloga«, denom. sbh. *klȁditi se* »staviti«. K semantični motivaciji prim. gr. ὑποθήκη »zastavek« iz ὑποτίθημι »zastaviti, dati v zastavo« iz ὕπο »pod, spodaj« in τίθημι »postaviti, položiti«. Dalje glej *klásti*. M. S.

zaklotje (n.) »mrčes«, tudi *slutje* »isto«, samo v 18. st. pri Gutsmannu *saklotje*, *ſlutje* »Ungezieſer« in po njem pri Cigaletu, Wb., 1703; semkaj *nesklût* »gnusoba, mrčes, nesnaga« (Fram), kar nakazuje možnost izvajanja iz *skútiti se* poleg *sklútiti se* »gnusiti se« z ekspr. *-l-*, *skût* »gnus«. Dalje glej *skútiti*. M. S.

zákon I (m.), g. *-a* »matrimonium«, *zakộnec* (m.), g. *-nca* »sodrug v zakonu (žena ali mož)«, pl. *zakộnci* »poročeni ljudje«, du. *zakộnca* »zakonski par«, zastar. *zakộnik* (m.) »mož«, *zakoníca* (f.) »žena«; adj. *zakộnski*, f. *-a* »matrimonialis«, npr. *z. otrok* »otrok, ki je rojen v zakonu«; živo v dialektih, npr. rož. kor. *záqon* »Ehe« (Šašel, RNB, 147), obir. kor. *zá:qun* »isto« in »poročni prstan« (Karničar, Obir, 263), pkm. *zákon* »isto« (Novak, Slovar^{2}, 174), črnovr. *zâkǫn*, g. *zǫkûənǫ*, *zǫkûəɪnsk* »zakonski« (Tominec, 238), jnotr. *zâkon* (Rigler, Jnotr. gov., 49). V 16. st. *sakon* »Ehe«, *v ſakoni rojen* »ehelich geboren«, *vsakon ſtopiti* »ducere uxorem, nubere; ſe osheniti ali omoshiti«, *ſakon lozhiti* »Eheſchaiden«, *sakonska shena*, *ſakoniza* »Ehefrau«, *ſakonik* »Ehegemahl« (Megiser), l. 1607 *zacon* »matrimonio; zenitua«, *zaconaz* »legitimo« (Alasia), v 18. st. *ſakon* »coniugium, matrimonium; ſeenitva«, *na ſakon ſtopiti* »connubere; ſe oſheniti«, *ſakonſki móſh, ali ſhena* »compar« (Kastelec-Vorenc), *ſakon* »Eheſtand, matrimonium«, *ſakonske* »verheirathet« (Pohlin), *sakon* »Ehe«, *sakonſka savesa* »Eheband«, *sakonſka goſpa* »Ehefrau« (Gutsmann).

Prim. hrv. čak. *zākôn* »poroka« (Dračevica na Braču), *zākõn* »isto« (Žminj v Istri; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 553), *zakȍn* (Ližnjan v Istri), *zakōnȉti se* »poročiti se; oženiti se« (Svetvinčenat, Žbunići v Istri; oboje Filipi-Bursić Giudići, ILA, 170), mak. *zakonici* (m. pl.) »krstni boter, prvi svat in tisti, ki nevesto preda ženinu (skupno)« (arh. dial.), r. dial. *zakón* »Ehe«, *žitь zakónom* »z ženo živeti« (Dal', Slovar'^{2} 1, 588), ukr. *v zakón uvestý* »poročiti« poleg »krstiti«, *u zakón ustupýty* »poročiti« (Grinčenko, Sl. II, 51 s.).

Slov. dial. **zakȍnъ* »matrimonium« se je prek besednih zvez tipa r. dial. *žitь zakónom* »z ženo živeti«, tj. »živeti po običaju, navadi, postavi« razvilo iz slov. **zakȍnъ* »navada, običaj; postava, zakon«; k pomenskemu razvoju prim. nvn. *Ehe* »matrimonium«, toda srvn. *êwe* »isto« poleg »zakon, pravilo, postava, navada, običaj« (Miklošič, 115). Dalje glej *zákon II*. M. F.

zákon II (m.), *-a* »lex«, adj. *zakonı̂t*, f. *-a* »legitimus«, *zakonodája* (f.) »izdajanje zakonov«, *zakonodajálec* (m.), g. *-lca* »kdor izdaja zakone«; v dialektih slabo izpričano, prim. pkm. *zákon* »Gesetz« poleg »Ehe« (Novak, Slovar^{2}, 174), tudi »običaj, navada«, npr. *z. imeti* »navado imeti«, obir. kor. *zá:qun* redko »Gesetz«, pogosteje »Ehe« poleg »Ehering« (Karničar, Obir, 263). Prvič izpričano v 16. st. pri Krelju: *deželske postave, zakoni* (citirano po Pleteršniku II, 842), l. 1607 *zacon* »legge, poftaua« (Alasia).

Prim. csl. *zakonъ* »lex«, *zakonьnъ* »legis«, *zakonьno* »legitime«, *zakonьnikъ* »iuris consultus«, hrv., sb. *zákon* »lex« poleg »način; običaj«, »vera; testament« in »obhajilo« (ARj XXII, 22), mak. *zakon* »lex« in arh. »religio«, blg. *zakòn* »postava, pravilo, zakon, božji zakon, religija«, r. *zakón* »lex«, br. *zakón* »isto«, ukr. *zákin*, g. *-onu*

»obhajilo« (Grinčenko, Sl. II, 48), *zákón* »zarodek, zametek; zakon, pravilo; veroizpoved, obred, običaj, predpisana pravila« (Grinčenko, o. c., 51 s.), p. *zakon* »lex«, č. *zákon* »lex«, stč. tudi »red; samostan; vera« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 629), slš. *zákon* »lex«, gl. *zakoń*, g. *-nja* »lex«, tudi *Nowy/Stary zakoń* »Novi/Stari testament« s sekundarnim prehodom v *-i̯o-* (Schuster-Šewc, HEWb., 1732), toda dl. *zakon* »videz«. Iz slov. jezikov je alb. *zakón* »običaj, navada«, ngr. *ζακονι* (n.) »isto«, lit. *zokãnas* »zakon; deset božjih zapovedi; meniški red«, *zõkonas* »red, pravilo«.

Psl. **zakònъ* je rezultativni nomen actionis glagola **za-čę-ti* »začeti«, ki je sprva pomenil »kar je (od začetka) določeno« in dalje »navada, običaj, pravilo, postava«, tudi »zametek, zarodek« (prim. ukr. pomen); s tem sorodno je iz simpleksa **čę-ti* enako tvorjeno npr. stcsl. *konь* »začetek«, toda *konьcь* »konec« (Miklošič, 115; Vasmer[2] II, 75). Prvotni pomen se še ohranja v sln. *zakóniti, zakộnim* (v. pf.) »določiti« (pkm.), ki kaže na kavz. **koníti*, **kònišь* k **čęti*, **čьnešь*. Manj verjetna se zdi Skokova razlaga, po kateri naj bi **zakònъ* nastalo iz besedne zveze **za kona* »od začetka« (Skok I, 316). Glej tudi *zákon I*, *zakoník I*, *zakonik II* in dalje *počę́ti*. M. F.

zakona (f.) »gospodinja, žena«; samo v 16. st. *ſakona* »Hausfrau, uxor; gofpodina, shena« (Megiser).

Besedotvorno osamljeno; verjetno substantivizirano iz adj. f. **zakonьna* k **zakonьnъ* »matrimonialis« k **zakònъ* »matrimonium«, od koder je drugače substantivizirano **zakonьnikъ* (m.) > sln. *zakonik* »zakonski mož« in k temu feminativ **zakonьnica* > sln. *zakoníca*. Manj verjetno se zdi, da bi bilo sln. *zakona* kalk po lat. *matrimonia* »zakonske žene«. Dalje glej *zákon I*. M. F.

zakoník I (m.) »knjiga zakonov; pravila, zakoni«, npr. *obči državljanski zakonik*, *jezikovni zakonik* (SSKJ V, 672). Prvič izpričano l. 1851 v Janežičevem slovensko-nemškem slovarju: *zákonik* »Gesetzbuch, Gesetzblatt« (Janežič[1], 498) in kasneje l. 1860 pri Cigaletu: *zakonik* »Gesetzbuch, postavne bukve«, *občni državljanski zakonik* »das Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch«, *deržavni zakonik* »Reichgesetzblatt, oglasnik deržavnih postav« (Cigale, Wb., 628, 1255). Pred tem je npr. pri Murku II, 374, za pomen »Gesetzbuch« izpričana besedna zveza *sakónſka kníga*, pa tudi *sakóni* in *poſtavne bukve*.

Prim. hrv. *zákonīk* »knjiga zakonov« (Šulek, Popović; ARj XXII, 30), stsb. *zakonьnikъ* »liber leges continens« (Daničić), mak. *zakonik* »kodeks«, č. *zákoník* »knjiga zakonov; pravila, zakoni«, slš. *zákonník* »knjiga zakonov«. Po besedotvornem vzorcu tipa **rěčь* »beseda« → adj. **rěčьnъ* → **rěčьnikъ* »zbirka besed, slovar« narejeno iz **zakònъ* (m.) »postava, pravilo« → adj. **zakònьnъ* »nanašajoč se na zakon« → **zakònьnikъ* »zbirka zakonov, zakonik«. Čeprav je sln. *zakoník* izpričano pozno, je zaradi živega besedotvornega vzorca in v sln. potrjenega *zákon* »postava« lahko domača paralelna tvorjenka kot hrv., stsb. in mak. sinonim. Dalje glej *zákon II*. M. F.

zakonik II (m.), g. *-a* »svečenik, sacerdos«, izpričano le v Briž. spom. *Iuseh b zaconnic* 111,17–18 »in vseh božjih zakonikov«.

Pomen »svečenik«, tj. »poznavalec/izvajalec božjih zakonov« je bil v BS – ZKI, 151, rekonstruiran iz besedne zveze z adj. *božji*, zato bi se bolj ustrezna rekonstrukcija pomena glasila »poznavalec/izvajalec zakonov« oz. »Gesetzmann« oz. »Ehegenoß« (Ramovš, Hgr. II, 94). Prim. stcsl. *zakonьnikъ* »νομικός« poleg »sacerdos«, hrv., sb. *zákonīk* »poznavalec/tvorec zakonov« (ARj XXII, 30), mak. *zakonik* »poznavalec božjih zakonov« (narodna pesem), r. *zakónnik* »poznavalec zakonov«, č. *zákon(n)ík* »razlagalec Mojzesovih zakonov«, »poznavalec zakonov«, »redovnik, menih«, stč. *zákonnik* »redovnik, menih« (Bělič-Kamiš-Kučera, Stč. sl., 629), slš. *zákonník* »razlagalec Mojzesovih zakonov«. Izhodni nomen agentis **zakonьnikъ* je bil prek adj. tvorjen iz **zakònъ* v prvotnem pomenu »postava, pravilo«, pa tudi sekundarnega na religiozno sfero specializiranega »božja postava, božji red ipd.«. Dalje glej *zákon II*. M. F.

zakramȅnt (m.), g. *-énta* »sacramentum«, črnovr. *zakrąmẹ̑nt* »isto« (Tominec, 238), toda pkm. *sakramȅnt* (Novak, Slovar[2], 130). Beseda je bila z zvenečim vzglasjem večkrat zabeležena v protestantskih tiskih 16. st., enako v 18. st. pri Pohlinu: *ſakrament* »Sakrament, sacramentum«, toda z nezvenečim vzglasjem pri Kastelec-Vorencu: *ſacrament* »sacramentum, ſkrivnoſt, perſega, ſavèſa«, in Gutsmannu: *ſakrament* »Sakrament, ſkriunoſt«, *ſakramenſki*, *ſakramentalſki* »Sakramentaliſch, ſkriunoſten«, *ſakramenſka pukſhiza*, *ſramba ſv. ſakramenta* »Sakramentbüchſe, ſkriunoſtna poſoda«.

Variantno vzglasje *s-* : *z-* kaže, da je bil religiozni termin z vzglasjem *s-* neposredno izposojen iz cerkvenolat. *sacrāmentum* »zakrament, božja daritev, božji dar«, predkrščansko »prisega (zvestobe), službena prisega, misterij, skrivnost«, tisti z *z-* pa je v sln. prišel iz nvn. *Sakrament* »zakrament«, to pa prav tako iz cerkvenolat. *sacrāmentum*, kar je deverbativ od v. *sacrāre* »posvetiti, sveto narediti, za sveto imeti« iz adj. *sacer*, f. *sacra* »sveti« (Kluge[22], 614). Interakcija med sinonimoma različnega izvora je povzročila, da se je evfemistični pomen izposojenke iz nvn. *Sacrament* »šment, hudir« prenesel na izposojenko iz cerkvene lat. Zato sln. *sakramȅnt* »sacramentum« poleg »šment, hudir«, toda *zakramȅnt* le »sacramentum«. Glej tudi *sakramȅnt* in *šmȅnt*. M. F.

zakristȋja (f.) »žagrad, sacrarium«, *zakristān*, *-a* »cerkovnik, mežnar«; v 18. st. *ſacriſtia* »enu meiftu, kir ſe kai ſvetiga, ali ſhegnaniga hrani, sacrarium«, *ſacristan* »aeditumus, vel adituus« (Kastelec-Vorenc).

Prevzeto iz srlat. *sacristia*, pri čemer je srvn. *sakristîe* > n. *Sakristei* vplivalo na nastanek vzglasnega *z-*. To je tvorjeno iz srlat. *sacrista* »mežnar« (od koder je izposojeno tudi it. *sacrista* »mežnar«), sekundarno *sacristanus* »isto« (prevzeto v srvn. *sacristan* > n. *Sakristan*), kar je tvorjeno iz lat. *sacer* »svet, posvečen«. Iz tega lat. adj. je tvorjeno tudi lat. *sacrāmentum* »prisega, misterij, skrivnost«, kar je prek srlat. *sacramentum* prevzeto v sln. *sakrament*, v 16. st. pri Krelju *ſvetеſakramēte*, v 17. st. *ſuete ſacramente* (Janez Svetokriški), danes po n. zgledu *zakramȅnt*. Glej tudi *sakramȅnt*. M. S.

zakûsek (m.), g. *-ska* »prigrizek« (bkr.). Tvorjeno iz *zakúsiti* »prigrizniti, malo pojesti«, kar Pleteršnik navaja le kot izposojenko iz hrv. *zakúsiti* »isto«. Podobno je iz r. *zakusítь* »prigrizniti« tvorjeno r. *zakúska* »prigrizek«, iz česar je izposojeno nknjiž. sln. *zakûska* »isto«. Dalje glej *kúšati*. M. S.

zâl (adj.), f. *zála* »postaven, lep, priden«, dial. tudi »grozen« (Besnica). V 16. in 17. st. »hud, zloben«, npr. *zá-*

li hudič (Trubar); adv. *zálo* »nimis« (notr.; Kras), komp. *záljši*, v 16. st. *zališi* (Trubar) < **zalejši*; k temu izvedenke *záljšati*, *-am* (v. impf.) »krasiti«, *zâljšanje* (n.) »krašenje« (Ramovš, Slavia II, 216; Letopis SAZU I, 358).

To je stara d. obl. **zъlъjь* k adj. **zъlъ* > sln. *zə̀l*, *zlà*, g. *zálega* : *zlệga*, po diferenciaciji pomena nova ned. obl. *záli* in k *zə̀l* novo *zlì*. Stari pomen v tpn. *Zali Log* in hdrn. *Zala*, prvič v 13. st. *Zalipotok* (Bezlaj, SVI II, 329). K pomenu prim. br. *bláhlj* »slab, lep« (Zelenin, Tabu II, 155; Havers, Tabu, 133). Dalje glej *zə̀l II*, *zlò*.

zalar (m.), g. *-ja* »vrvar«. Izpričano le v 18. st. *ſalar*, *-ja* »Seiler, funarius, reftio« (Pohlin). Sem cgn. *Zalar*, *Zaler*.

V primerjavi s sin. *žalar*, ki je izpričan v 18. st. pri Gutsmannu: *shalar* »Seiler, konoplar, vesilar, vezilopletez, prevusar, vervar«, in je bil okoli l. 1300 prevzet iz južnokoroškega refleksa *žālα* za nvn. *Seiler* »vrvar«, srvn. *seiler* (Striedter-Temps, DLS, 248, 21 s.), je oblika z vzglasnim *z-* izposojena kasneje, ko je po 13. st. srvn. bav. *ż* že izgubil šumevnost (Striedter-Temps, o. c., 46). Dalje glej *žalar*. M. F.

zalîv (m.), g. *-a* »sinus (maris)«, slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb., 1007, s. v. *Meerbusen*, s pripisom, da je beseda izposojena iz r. *zalív*, kar je iz *zalítь*, impf. *zalivátь* »preplaviti, poplaviti«; prim. tudi sbh. *záliv* in iz *zàljevati* tvorjeno hrv. *záljev* »zaliv«. Enako pomensko motivacijo »poplavljeno področje« zasledimo v domačih tvorbah, sln. *zatȍn*, *-ọ́na* »zaliv«, hrv. *záton* »isto« poleg *zâtonj* »plitvina« (> madž. *zátony* »plitvina, brod«) iz **za-top-nǫ̋ti* in sln. *zatȍk*, *-ọ́ka* »zaliv, pristanišče«, v 18. st. *satok* »Verfließung«, *morſki satok* »Meerbusen«, star. hrv. *zatok* (Belostenec), p. *zatoka*, č. *zátoka* »zaliv« iz **za-tek-ti*, prim. sln. v 18. st. *satezhi* poleg *sazuriti* »verfließen« (Gutsmann). Dalje glej *líti*. M. S.

zalîzci (m. pl.), g. *-cev* »Backenbart«, redko sg. *zalîzec*, *-zca* in *zalîzek*, *-zka* (SSKJ V, 688).

V star. jeziku neznano, zato gre najverjetneje za izposojenko iz hrv. *zàlisci* (m. pl.), g. *zàlizākā*, tudi sb. dial. *zàlisci* (Vuk, Rj., 189, navaja za Zemun). Ob tem se pojavlja glagol *zalízati (se)*, *zàlīžēm (se)* »gladko se počesati«. V sb. dial. se poleg *zàlizak* najde tudi *zàlisak* (Rečnik SANU VI, 73), iz česar smemo sklepati, da je varianta *zàlizak* lahko nastala tudi pod vplivom navedenega glagola. Etimološke povezave med sbh. *zalízati* in *zàlisci* zaradi različne kvantitete korenskega *-i-* ni mogoče domnevati. Upoštevaje r. dial. *zalýs* (m.), g. *-a* »pričeska z nazaj počesanimi lasmi«, *zalýsitьsja* »počesati se nazaj« (SRNG X, 226) je treba izhajati iz **za-lýsъ-kъ* poleg **za-lýsь-ci* k **lýsa* »pleša«, **lýsъ* »plešast«. Sbh. dial. *zàlizak* ima lahko kakor r. dial. *zalýzok* (SRNG, l. c.) sekundarni *-z-*, ki ga je omogočila nevtralizacija *-s/z/c+K-* > *-sK-*. Prvotni pomen »čez plešo počesani lasje« ustreza r. gradivu. Pomen »Backenbart« je morda razložljiv s sicer nepotrjeno remotivacijo **zalicьci* > sbh. **zalisci*, g. **zalicākā* k **licě* < **likȍ* »lice«. Dalje glej *lísa*; k besedotvorju *podlâsci*. M. S.

zálkniti, *-nem* (v. pf.) »zadušiti se (od vročine)« (Ribnica), dial. *záu̯knit(i)* (Ramovš, Zbrano delo II, 215), pri Pleteršniku zapisano tudi kot *zalèkniti*; tudi *zálkniti se* »isto« (Podkrnci; Erjavec, LMS 1880, 211, ki skuša dial. *zalkniti se* standardizirati kot *zalékniti*, to pa povzame Pleteršnik kot *zalẹ́kniti se*).

Prim. p. *załkać* »zahlipati, zajokati«, *wyłknąć* »pogoltniti«, *łkać* »ihteti, hlipati«, č. *zalknouti se* »zadušiti se«, *lkáti* »ječati, stokati, ihteti«, star. »zaradi žeje odpirati usta« (Machek[2], 337), *polknouti* »požreti, pogoltniti«, slš. *zalknúť sa* »zadušiti se«, *lkať* »ihteti, hlipati«. Pomen »zadušiti se« je treba izvesti iz »zahlipati«, prim. sln. *zahlípniti* »zadušiti«. Psl. **lъkati*, **lъknǫti*, iter. **lykati* »ihteti, hlipati« primerja Berneker I, 749, z gr. λύγξ, -γγος »kolcanje«, λύζω »kolcati, stokati«, stir. *slucim* »pogoltniti«, srspn. *slūken*, srvn. *slūchen* »pogoltniti«, lit. *palaũkis* »goveja podgrlina« in rekonstruira ide. **(s)leu̯k-* (kelt., balto-slov.) poleg **(s)leu̯g-* »goltati«, s čimer soglašajo Machek[2], 337; Pokorny, 964; LIV, 516 idr. Drugače Bezlaj, ZJS, 296, 308, 659, 813, ki za sln. navaja sicer nepotrjeni pomen »usmraditi se (o mesu)«, primerja č. *zalknouti*, *leknouti* v pomenu »usmraditi se (o ribah)« (slovarji navajajo za č. *zalknouti* le pomen »zadušiti«, za *leknouti* pa poleg »prestrašiti« le »poginiti (o ribi na suhem)«) in fonetično težavno rekonstruira **jьz-ьlъknǫti* k r. *ёlklj* »žarek, žaltav, grenek«. Glej tudi *lîkati*. M. S.

zálog (m.), g. *zalọ́ga* »pignus, hypotheca«, pkm. tudi »ara, depozit«, gor. »živa meja« (Cigale), po Cafu še »copia, Vorrat«, tudi *zalộga* »pignus, hypotheca, copia, Vorrat«, poleg tega še »opornik pri lončeni peči« (Fram), »kazalo v knjigi« (Murko), »nasip, jez (pri mlinu)« in »dračje na plotu« (Cigale), *zalogáj*, *-a* »buccea«, *založâj*, *-a*, *zalộžek*, *-žka*, *zalộžljaj*, *-a*, *zalộžje* (n.), v Halozah *zalộž*, *-a* »isto«, *zalộžba* (f.) »sustentatio, victus«, danes »Verlag«, *založîtelj*, *-a* »Pfandgeber«, *založíšče* (n.) »zakladnica, skladišče«, *založílo* »depozit, zaklad, fond«, *založník*, *-a* »Verleger«, *založníca* »Verlegerin«, *zalộžnica* »shramba, skladišče, hipotekarna banka«, adj. *zalọ́žen*, *-žna* »nanašajoč se na zalog ali na zalogo«, *založílen*, *-lna* »depoziten«; v 16. st. *ſaluſhei* »bolus« (Megiser) kaže na *zalộžaj*, enako v 18. st. *ſaluſhai* »bolus«, *šalušhei* »offula« poleg *ſaloshei* »buccea« (Kastelec-Vorenc), *ſalôga* »theſaurus« (Pohlin), *salog* »Pfand, Verlag«, *saloga* »Schatz, Vorrath«, *saloshba* »Verlag« (Gutsmann). Večkratni tpn. *Zalog* ne sodi sem, temveč je iz prep. zveze **za lǫgъ*, prim. hrv. tpn. *Zalug*, o čemer glej *lộg*.

Prim. stcsl. *zalogъ*, csl. tudi *zaloga* »pignus«, *zalogai* »bolus«, sbh. *zálog* »zastavek, hipoteka«, *zàlogāj* »zalogaj«, mak. *zalog* »zastavek, moralno poroštvo«, blg. *zalóg* »zastavek, ara, poroštvo«, r. *zalóg* »jamščina, varščina, poroštvo, kavcija«, ukr. *zalíg*, *-ógu* »prepreka, ovira«, br. *zalóg*, *-u* »zastavek, poroštvo«, p. *załoga* »posadka«, č. *záloha* »ara, predujem, zaloga, rezerva, skrivališče«, slš. *záloh* »zastavek«, *záloha* »isto« in »zaloga, rezerva«. Iz slov. jezikov je madž. *zálog* »zastavek«. Postverbal od **za-ložíti*, *-íšь* »postaviti za« > sln. *založíti*, *-ím* »položiti, zastaviti, deponirati, zabarikadirati, zapolniti prostor, prigrizniti, preskrbeti (s potrebščinami, denarjem), dotirati, pokriti stroške, postaviti na nepravo mesto, naročiti, ukazati«, stcsl. *založiti* »adiicere, iniicere«, sbh. *zalòžiti*, *zàložīm* »zastaviti, prigrizniti, dati moško besedo«, *z. se* »zavzeti se«, r. *založítь*, *-óžišь* »položiti, ustanoviti, zastaviti«, č. *založiti* »založiti, zapreti (pot), ustanoviti«. V več slov. jezikih je **zalògъ* delni sin. **zaklȃdъ*, kar je postverbal od **za-klȃsti* h **klȃsti*, **kladèšь* »polagati«, prim. tudi aspektne pare impf. r. *zakládyvatь*, p. *zakładać* : pf. r. *založítь*, p. *założyć*. Dalje glej *lóžiti*. M. S.

zalúdo (adv.) »incassum, umsonst, vergebens«, v 18. st. *šaludu* »šavmán, šabftoin incafsum; kar je šabftoin, nevnuznu, irritus« (Kastelec-Vorenc).

Prim. star. hrv. *zalúdo*, *zalúdu*, *zaludi* »gratis, inaniter, frustra, incassum«, širše sbh. *zálud*, *uzálud*, *ùzalūd*, mak. *zaludo*, blg. *záludo* »isto«. Tvorjeno iz **zaludı́ti* »premamiti« (Miklošič, Lex. pal., 344; Skok II, 325) > sln. *zalúditi*, *-im* »premamiti, zapeljati« (Caf), *zalúditi se* »predolgo ostati (v krčmi)« (Fram), sbh. *zalúditi* »premamiti, obnoriti«, mak. *zaludi* »obnoriti«, č. *zalouditi* »zvabiti, zapeljati, premamiti«, kar je denom. od psl. **lûdъ* »stultus«. Tvorbeno manj jasno. Možno bi bilo izhajati iz adv. k adj. **zaludъ*, ki se ohranja le v rum. *zălud* »nor, neumen«, če domnevamo izvorni pomen *»tak, ki se pusti premamiti, zapeljati«. Postverbal z ustreznim pomenom je izpričan v č. *zálud* »zvijača, zahrbtnost«. K adjektivizaciji postverbalnega subst. prim. sln. idr. *mȓk* »stemnitev, zatemnitev«, adj. »nerazpoložen, temen«. K semantični motivaciji prim. *zamȁn*. Dalje glej *lûd*. M. S.

zálust (f.), g. *zalûsti* »nazaj obrnjen zobec pri trnku, žlebič pri ribiški mreži ali vrši«. Navaja Erjavec, LMS 1882–83, 269, za Srpenico na Goriš., in dodaja, da je beseda etimološko temna, da na Gor. v Kranju rečejo temu *zazộbek*. Danes knjiž. *zalûst*, *-i* »nazaj obrnjen zobec na kakem orodju, orožju, ki preprečuje, ovira izdrtje« (SSKJ V, 491).

Gotovo iz *zalúščiti se* »zadreti se, zapičiti se (o trski)« (Bovec). Izglasje *-st* namesto pričakovanega *-šč* je morda treba razložiti po besedotvornih dubletah tipa *nápust* : *napûšč* iz *napustíti* : *napúščati*. Dalje glej *lûska*. M. S.

zâlva (f.) »moževa sestra = svakinja«, z asimilacijo tipa *sộlnce* > *sộnce* semkaj *zâva* »isto« (Kras, bkr.), dem. *zâlvica*; pod vplivom feminativov tipa *sestrîčna*, *kraljîčna* iz dem. tvorjeno *zavîčna* (Kras); tudi *zèlva* [*zə̀lva*] »moževa sestra = svakinja«, *zeva* (bkr.), dem. *zèlvica* in od tod *zvîčna* (ben.); semkaj dial. nelocirano *zôlva*, *zóva* in *zúva*, kar onemogoča presojo, ali oblike izvirajo iz dial. območja z razvojem dolgega naglašenega *ā* v *ō* in nadalje v *ū* ali pa beseda kaže na razvoj iz psl. dial. **zъlva*.

Prim. csl. *zlъva* »γάλως«, hrv., sb. *zȁova* »idem«, *zâva* (Vuk; Vojvodina), na Kosovu *zâva*, g. *zāvê*, hrv. z metatezo *zâvla* (Žumberak), pri Krašiću *zə̏lva* (citirano po Skoku III, 643), v Ozlju *zə́lva* (Težak, HDZb V, 1981, 419), *zālvȁ* (Novi), *žalvȁ* (Susak; oboje Jurišić, Rječnik, 241), mak. *zolva*, *zolvica*, *zolvička*, blg. *zъ̀lva*, *zlъ̀va*, *zòlva*, *zъ̀va*, r. knjiž. *zolóvka* (prim. br. *zalóŭka*, oboje morda po analogiji s *svekróvka*) ob dial. *zólva*, *zólvica*, ukr. *zovýcja*, dem. *zovýčka*, tudi *zovúchna*, br. *zalvíca*, dial. *zavíca* (citirano po ÈSBM III, 292), p. *zełwa*, *zełwica*, *zołwa*, *zołwica*, stč. *zelva* tudi »snaha«, *zelvicě* »svakinja«, vzh. mor. *želvice* < p. dial. *żełwica* (Machek[2], 714), slš. arh. *zolvica*.

Slovensko razmerje *zâlva*/*zâlvica* : *zə̀lva*/*zə̀lvica* je potrebno izvajati iz **zъ̀lъva* > sln. *zâlva* in **zъlъvȁ* > sln. **zəlvȁ* > *zə̀lva*, prim. zgoraj navedene hrv. dial. oksitonirane oblike. Leksema **zъ̀lъva* in **zъlъvȁ* sta osamosvojena iz paradigme **zъlъvȁ*, akz. **zъ̀lъvǫ* (tip **vol'ȁ*, akz. **vȍl'ǫ*, **sus'ȁ*, akz. **sús'ǫ*), kar lahko kaže na izglasne sekvence **-Vlúu̯ā*, **-Vlúu̯ãm* in na paradigmo **zъlý*, akz. **zъ̀lъvь* »glos«, ki je verjetno sekundarna, nastala pod vplivom **svekrý*, **svèkrъve*, akz. **svèkrъvь* (Vasmer[2] II, 103). Psl. izhodiščno je verjetno **zъ̀ly* (f.), ki tako kot gr. γάλως (f.) »moževa sestra«, lat. *glōs*, g. *glōris* »moževa sestra, bratova žena« in arm. *tal* »moževa sestra« s *t* pod vplivom *taygr* »dever« za **cal* (Meillet, Esquisse[2], 199) reflektira ide. **g'ĺ̥H₂-ō-s* (povezava že pri Miklošiču, 400). To je po monoftongizaciji lahko nastalo iz **g'l̥H₂-ōu̯-s*, substantiviziranega posesivnega adjektiva tipa gr. πάτρως »očetov brat« < *»očetov«, μήτρως »stric po materini strani« < *»materin« (Kretschmer, KZ XXXI, 453; Frisk I, 287). Sorodno sti. *giri-* (f.) »svakinja« < **gl̥H₂-i-* (Mayrhofer, EWA I, 487) = gr. γάλις »bratova žena« (Hesych.) in gr. γαλαός »isto« je zato verjetno substantivizirano iz adj. **g'l̥H₂-o-* »možev« (→ **g'l̥H₂-i-* v sti., gr.) oz. **g'l̥H₂-u̯ó-* »možev« (→ **g'l̥H₂-u̯o-* v gr.), vse pa lahko izvedeno iz praide. sorodstvene oznake **g'elH₂-*/**g'l̥H₂-* »mož«. Drugače razlaga gr. γάλως »moževa sestra« Eichner-Kuhn, MSS XXXIV, 21 ss., ki meni, da je to fonetično razvito iz gr. γαλαός »isto«.

Velarni refleks namesto pričakovanega palatalnega v sti. *giri-*, frig. γέλαρος »bratova žena« in sporadično tudi v slov., prim. p. *żełw*, g. *-i*, *żełwa*, *żełwica*, *żołwica*, hrv. dial. *žalvȁ*, bi bilo možno razložiti kot staro pozicijsko varianto v soseščini likvide (prim. Bezzenberger pri Machek, Slavia XVI, 1938/39, 186) kot npr. pri psl. **zôlto* : **žь̏ltъ*.

Zaradi vzglasnega p. *ż-*, hrv. dial. *ž-* je jor v prvem zlogu slov. **z/žъlъva* sekundaren, morda ljudskoetimološkega nastanka pod vplivom **zъly* »zloba« (prim. Georgiev I, 666) iz prvotnega **zъ̏ly*.

Fin. *käly* »moževa sestra« je ali s to ide. sorodstveno oznako korensko sorodno (Toivonen-Itkonen-Joki, SKES II, 259) ali pa izposojeno iz zgodnjearijske akuzativne oblike **gəlH₂ím* (Katz pri Mayrhofer, o. c., 488). Glej tudi *zdevíčina*. M. F.

zamâlka (f.) »otekla vratna bezgavka« (Mavhinje, vipav.; Erjavec, LMS 1882–83, 269), tudi *mâvek*, *-vka* »viseča oteklina, otekla bezgavka« (Goriš. brda).

Izhajati je treba iz *odimâlka* »otekla vratna bezgavka« (Dornberk), kar je verjetno iz **odímati*, v sln. znano le z drugim pref., prim. *nadímati se*, *-îmam se*, *-îmljem se* »otekati«, stcsl. *nadymati sę* »inflari, tumere«. Prvotno *odimâlka* > dial. *odmâu̯ka* je zbujalo vtis prefigirane tvorbe z *od-*, kar je omogočilo evfemistično tvorbo *zamâlka*, občuteno kot tvorbo z drugim pref. (Erjavec, o. c., 218, 269), in simpleks *mâvek*. Iz te osnove je tudi psl. **dýmьja*, **dýmę* »dimlje«. Psl v. **-dymati* je iter. od **dǫ̏ti*, **dъmèšь* »pihati«, o čemer glej dalje *-doti*. Drugače Bezlaj, Linguistica VIII/1, 67 = ZJS, 335, Radovi ANU BiH XII, 94 s. = ZJS, 380 s., JiS XXII, 43 = ZJS, 570, Baltistica II, 19 = ZJS, 587, ki primerja sln. *malí se mi pred očmi* »es wird mir dunkel vor den Augen«, lit. *smélkti* »boleti, zbadati«, kar Fraenkel, 843, navezuje na ide. bazo **smel-* »tleti«. M. S.

zamȁn (adv.) »frustra, incassum« (pkm., bkr., knjiž.), v 16. st. *oni ſaman meni shlushio* (Trubar); tudi *zavmȁn* »isto«, v 16. st. *sauman* (Dalmatin), *ſauman* »incaſſum, fruſtra« (Megiser), v 18. st. *ṡavmán* »incafsum, frustrà, irritum«, *kateri ſe ṡa umán veliku uſti, ali hvali* »traso« (Kastelec-Vorenc) in po disimilaciji *u̯m-* > **fm-* > *hm-* (tipa kostelsko *x'mi:vat* (Gregorič, Gradivo) < *umívati*) *zahmȁn* »zaman«, v 18. st. pri Pohlinu *umân* »fruftra, incaffum« poleg *ſa hmân* (Ramovš, Hgr. II, 152). Pleteršnik navaja po Zalokarju ter Cafu tudi *vmȁn* »isto«.

Prim. jslov. csl. *zamanъ*, *zamani* »frustra«, sb. csl. *zamanicomь* »gratuito«, sbh. *zàman*, sb. *zàmanice*, star. hrv. *zàhman* (Stulli), *mani*, *zamani*, kajk. *hman* (Skok

III, 641), čak. *zamân* (Cres), *zam°ãn* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 238), *ȕzaman* (Hvar; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1305) »isto«. Sorodstvo z **maníti* »mamiti«, csl. *maniti* »decipere«, p. *manić* »varati«, r. *manítь* »mamiti, vabiti« (Miklošič, Lex. pal., 362; Berneker II, 17) je nedvomno; besedotvorno je prvotno **zamãnъ* in **vъmãnъ* verjetneje razumeti kot adverbializirana akz. postverbala iz kompoz. **zamaníti* oz. **vъmaníti* »premamiti« kot izvajati iz ustreznih prep. zvez. Prvotni pomen je najverjetneje nekako *»zaradi premame, v premami; zaradi zmote kot posledice premame, zavajanja«. Iz postverbala **vъmãnъ* »premama, zvijača« ali že iz adv. je tvorjen adj. **vъmãn(')ьn'ь* »zvijačen, mamljiv« > »len« in »hudoben« > sln. *vmânj* »len«, vzh. štaj. *vmanják* »lenuh«, po absorpciji *u̯m-* > *m-* tudi *mânj* »len«, pkm. *manják* »lenuh«, *manjíca, manjiga* »lenuhinja« (Novak, Slovar², 73) in po disimilaciji vzh. štaj. *hmânj* »len«, *hmanják* »lenuh«, *hmân* »hudoben«. K besedotvorju prim. **družьn'ь* oz. **dьnьs'ьn'ь*. Iz lok. simpleksa je č. *maně, maní, maním* »slučajno, nezavedno, brez razmisleka«. K semantični motivaciji prim. sbh. *zalúdu*, mlajše *ȕzalūd* »zaman«, sln. v 18. st. *ſaludu* »irritus, incaſsum« (Kastelec-Vorenc), kar je tvorjeno iz postverbala glagola, ki se ohranja v sln., sbh. *zalúditi* »premamiti, zapeljati« (Skok III, 325). Dalje glej *mânj I, mámiti.* M. S.

zamárati, *-am* (v. pf.) »umazati, omadeževati« (Zalokar, Caf).

Nejasno, morda po rotacizmu iz **zamažati*, kar bi bil iregularno tvorjeni iter. od *zamázati, -mâžem.* Glej tudi *zamasîkanec* in dalje *mázati.* M. S.

zamasîkanec (m.), g. *-nca* »zamazanec«, f. *zamasîkanka* »zamazanka« (Valjavec). To kaže na v. **zamasíkati, -îkam* »zamazati«, ki je morda nastal po zamenjavi suf. iz dem. **zamâzkati* (= č. dial. *zamaskat*) od *zamázati.* Glej tudi *zamárati* in dalje *mázati.* M. S.

zamẹ́riti, *-mệrim* (v. pf.) »accipere in malem partem, offensam incurrere, vitio vertere, vitio dare«, *z. se* »in Ungnade fallen, verdrießen«, impf. *zamẹ́rjati, -am, zamerjávati, -am,* subst. *zamệra* »offensa«, pkm. *zámera* (Novak, Slovar², 174), *zamȅr, -mẹ́ra,* vzh. štaj. *zamệrek, -rka* »isto«, adj. *zamerljȉv, -íva, zamệrljiv, -a* »gerne verübelnd«, *zamẹ́rčen, -čna* »isto« in »zlovoljen«, pkm. *zamẹ́ren, -rna* »graje vreden, žaljiv«; v 17. st. *samirit, samerit* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſamèriti* »vitio vertere, vitio dare«, *ſe ſamyriti* »offensam incurrere«, *ſamyra* »reshalenîe, offensa« (Kastelec-Vorenc), *ſamireti, ſamirem* »offensam incurrere«, *ſamira* »disgratia« (Pohlin), *samera, samira* »Ungnade« (Gutsmann).

Prim. sbh. *zàmjeriti, -īm* »zameriti«, mak. *zameri* »isto«. Izhajati je treba iz pomena »zagledati, opaziti«, potrjenega v sbh. *zàmjeriti* (Skok II, 436; Snoj, SES, 739 s.), kar je izvorno strelski termin »pomeriti«, tj. »začeti meriti z namenom zadeti, ustreliti«, znanim v blg. *zamérja* »zadeti (s kamnom, snežno kepo)«, č. *zamířiti* »pomeriti, usmeriti«. K semantični motivaciji prim. sln. *vzeti na muho* »auf den Korn nehmen«, stcsl. *obiděti* »iniuria afficere«, r. *obídetь* »razžaliti«, *o.-sja* »zameriti« < **ob-vīděti* (o tem Vasmer II, 239). Dalje glej *mẹ́ra.* M. S.

zamệtek (m.), g. *-tka* »odpadek, iztrebek, izmeček«, kranj. »vsebina tvora«, danes prevladujoče »nastavek za sad, embrio, zasnova«; v 16. st. *nee imam ſa ſmety inu ſa ſametke* (Trubar).

Izpeljano iz iter. *zamẹ́tati, -ệtam, -ẹ́čem* »metati stran, zavračati«, *z. se* »samo od sebe nastajati«, npr. *tvori se zamečejo* »Blutschwäre bilden sich«, *sadje se zameče* »die Fruchtknospen bilden sich«, prim. tudi sbh. *zàmetak* »embrio« iz *zàmetati* »začenjati«, *z. se* »začeti nastajati (o plodu)«. K semantični motivaciji prim. poleg sln. *zavrgljâj* »zametek za sad, poganjek« (Caf) iz *zavrẹ́či se, zavȓči se* »samo od sebe nastati« k *vrẹ́či* (Erjavec, LMS 1880, 213) tudi n. *entwerfen* »narediti osnutek«, *Entwurf* »osnutek, zametek« iz *werfen* »vreči, metati«. Dalje glej *mésti I–II.* M. S.

zamija (f.) »rdeča kreda«; izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *samija* »Röthel, erdezha krida«.

Pri istem avtorju tudi *samija* »isto«: *ſamija* »Röthel, rothe Kreide«, kar je v 18. st. potrjeno tudi pri Pohlinu: *samija* »Röthel; creta rubea«, ki navaja tudi obliko *samnija* »gelbe Erde, terra ſamia«. Sem morda mtpn. *Samija* pri Smrečju (Atlas Slovenije), toda v KLS I, 452, *Semíja.* Morda se ista beseda ohranja tudi v *samîja* (f.) »pusto, samotno območje« (polj.; Pleteršnik II 452), kar se je morda le ljudskoetimološko naslonilo na *sâm* (adj.) »solus«. Gutsmannov hapaks legomenon z vzglasnim *z-* je verjetno napačni zapis za izhodno *samija.* To je bilo izposojeno iz rom. območja, prim. srlat. *samia terra* »a Samo dicta, glutinosa et candida, medicamentis et vasculis necessaria« (Du Change VI–VII, 296). Dalje nejasno. M. F.

zamȍk (m.), g. *-óka* »razmočenost, močvirnato mesto, lisa v zidu od vlage«, *zamộka* »razmočenost, močvirnato mesto«, *zamộkva* »močvirje«, adj. *zamokljȉv, -íva* »higroskopičen«; tudi *namȍk, -óka* »vlažna tla«, *zamộka* »namakanje«, *pomȍk, -óka* »potopitev, vlaga«, *zmộka* »vlaga«, *zmộkve* (f. pl.) »mokra mesta«, simpleks *mȍk,* g. *móka* »vlaga, kar je namočeno«.

Postverbali iz v. pf. *zamočíti, namočíti, pomočíti, zmočíti* oz. simpleksa *močíti, mọ́čim* »madefacere« < impf. fakt. psl. **močı̋ti, *mòčišь* »madefacere, irrigare«, prim. stcsl. *močiti, -iši,* sbh. *mòčiti, mȍčīm,* r. *močítь, móčišь,* ukr. *močýty, móčyš,* br. *mačýcь, móčyš,* p. *moczyć,* č. *močit,* slš. *močit',* gl. *močić,* dl. *mócyś* (ES XIX, 81 s.) poleg intranz. pf. psl. **moknǫ̋ti (*mok-tı̋), *mòknešь* »zmočiti se« > sln. *mókniti, mộknem* (pf.) »potegniti vlago nase, navlažiti se«, *zamókniti, -mộknem* (pf.) »pokvariti se zaradi vlage«, adj. *zamọ́kel, -ókla* »razmočen, močviren, vlažen«, csl. *moknǫti* »madefieri«, star. hrv. *moknuti* »isto« (Belostenec), r. *móknutь* »postajati moker, močiti se«, ukr. *móknuty,* br. *móknucь,* p. *moknąć,* stč. *moknúti,* č. *moknouti,* slš. *moknút',* gl. *moknyč,* dl. *moknuś* »isto« (ES XIX, 130). Podaljšana prevojna stopnja je poleg v iter. **makāti, *-āješь* (ki kaže na nepotrjeni tematski prez. **močěšь*) > sbh. *mákati, mâčēm, mákām,* r. *makátь, -áju,* sln. *namâkati, zamâkati* idr., simpleks z analogno palatalizacijo *mâcati, -am* »močiti«, še v postverbalih sln. *mȁk,* g. *máka* v zvezah *jajce v mak* »mehko kuhano jajce«, *biti v mak* »biti pijan«, hrv. *mâk* v zvezi *u mak kuhano jaje,* sln. *omâka* »salsa, tinctura«, hrv. *òmaka* »salsa«, č. *omáčka* »isto«. Dalje glej *močíti, mọ́ker, umâk.* M. S.

zámož (adv.) v zvezi *z. iti* »omožiti se« (vzh. štaj.), *z. dati* »za ženo dati, omožiti«, tudi *v z. dati* »isto«, adj. *zámožen,* f. *-žna,* npr. *zamožna deklica* »dekle, ki je godna za možitev« (Fram), v. *zamožíti, -ím* (pf.) »doto možu prinesti« (Slovenske gorice; pkm.).

To je tako kot hrv. *biti zȁmūž* »poročena biti«, kajk. *ȉti zȁmuš* »poročati se«, *prêti zȁmuš* »poročiti se« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 380), r. *výjti zámuž* »omožiti se« in ukr. *yty zámiž* »isto« sklop iz starega (pred nastankom kategorije živosti) prep. akz. smeri **zȁ mǫžь itı̋* »k možu iti« s prep. **za* v pomenu »k/pri« kot v sln. tipu *grem za Savo* »grem k Savi«; še nesklopljeno je p. *pójść za mąż* »omožiti se«, č. *za muž jít* »isto« poleg mlajšega *za muže jít* (Nahtigal, SJ, 198; Bjeletić, ERSJ OS, 37 s.). Dalje glej *mǫ́ž*. M. F.

zamrlâdnjak (m.), g. *-a* »nemaren človek, lenuh«. Besedo navaja Pleteršnik po Miklošiču, ta pa po Danjku, iz česar je treba sklepati, da je bila najverjetneje znana v vzh. dial.

Tvorjeno prek **zamrladen* iz *mrlâd*, *-i* »mrhovina« (pkm.), *mrlâdina* »isto« (Miklošič, Zalokar), kar je kolektivni subst. tipa *gnilâd* »kar je gnilo« iz pret. ptc. akt. od *mrẹ́ti*. M. S.

zamûšnica (f.) »v planinskih kolibah skozi steno vsekana luknja namesto okna« (gor.). Verjetno univerbizirano iz *zamušna (luknja)* »luknja za muhe« po besedotvornem postopku tipa *zadûšnica* iz »zadušna (maša)«, tj. »maša za dušo«. Dalje glej *múha*. M. S.

zandȅr (m.), g. *-ẹ́ra* »poželenje, skomine«, v. *zandẹ̑rati se* (impf.) »streči poželenju«, *zanderẹ́ti se*, *-í se* (impf.) »mikati«, *zanderȅč*, *-ẹ́ča* »pohlepen, poželjiv, pohoten« (pkm.).

Nejasno, morda z rinezmom iz **zaděrъ* > p. dial. *zadzier* »trska«, č. *zádĕr*, slš. *záder* »isto«, sln. *zaderíka* »odtrgan drobec«, *zadẹ̑rka* »razpoka, udarec, nalet«, kar je iz iter. sln. *zadẹ̑rati* poleg *zadîrati* »einstoßen, hineinfahrend reißen«, slš. *zadierat'* »suvati, zbadati, drezati«, *z. (sa)* »zanohtati se, prijemati se, lotevati se« (Kálal, SL, 822). K semantični motivaciji prim. *želẹ́ti* < psl. **žel̋ěti* iz ide. baze **g^{u}elH-* »bosti, zbadati«. Dalje glej *drẹ́ti I*. M. S.

zandîrati, *-am* (v. impf.) »potapljati se« (Miklošič).

Iterativ v sln. neizpričanega **zandrẹ́ti*, *-drèm*, ki ustreza star. hrv. čak. *zandriti* »potopiti« (Vitezović; ARj XXII, 192, navaja *zandrijeti*) < **za-nerti*, prim. z interkaliranim *-d-*, upravičenim v osnovnem glagolu, tudi iter. sln. *pondîrati* »potapljati se«, hrv. dial. *pòndirati* poleg regularnega refleksa v hrv. *pònirati* < **po-nírati*. Dalje glej *ponîrek*, *nora*. M. S.

zanîkrn, f. *-rna* (adj.) »neskrben, malomaren; zanemarjen; ničvreden«, dial. »slabo razvit«, npr. *z. otrok* (SSKJ V, 712), pri Pleteršniku II, 857, še brez redukcije *-ar-* > *-ər-* *zanîkaren*, f. *-rna* »ničvreden« in »slab«, npr. *z. jed* »slaba jed«, *zanîkarnik* (m.) »kdor je zanikrn«, *zanîkarnjak* »isto«, *zanîkarnež*, *zanîkarnost* (f.) »nemarnost«; črnovr. *zạnîkạrn*, *-nạ* (Tominec, 239). V 16. st. *sanikèrna* (Krelj, Otročja biblija), v 17. st. *koko je ſanikerno* (Skalar), v 18. st. *ſanikern* »incuriosus, nemaren«, »inutilis, nepridin, knizhemer, nenuzhin« (Kastelec-Vorenc), *ſanikèrn* »nachläßig; negligens, acordius«, *ſanikernek* »fahrläßiger Menſch« (Pohlin), *sanikarn* »ausgelaſſen, ispuſhen, preſheren; bärnhäuteriſch, potepuhen; hundſflüttiſch, kuslarſki, peſoviten; lüderlich, nachläſſig; nichtswerth, nizhvrieden«, *sanikarnik* »Bärnhäuter, potepuh; Hundſfutt, loter, pesji tat, peſja luknja; Lump, Lumpenhund, ſhterz, potepuh; Spitzbube, galuf, malopridnik; Tagdieb, potepuh, prepeluh; Taugenichts, nezhemur, maluvriednik, nepridnik, prepeluh; Unsal, potepuh« (Gutsmann).

Izhodni sln. adj. **zanîkaren*, f. *-rna* je kot pri Gutsmannu izpričan sinonim *zanikajen*, f. *-jna* »nemaren« v *sanikain* »unnützlich, nepriden, malupriden, knizhemern«, *sanikainoſt* »Unnützlichkeit, nepridnoſt, malupridnoſt, knizhemernoſt« tvorjen iz pron. sklopov **zanîkar* »zanič« (Škrabec, JD 4, 259, op. 1; 496) in **zanîkaj* »isto«, pri čemer slednji že živi v pkm. *zanìkoj* »zanič«, npr. *tou je z.* »to je zanič«, *zanìkoj valóun* »ničvreden« (Novak, Slovar[2], 175). Sklopa **zanîkar* »zanič« in **zanîkaj* »isto« sta iz prep. zvez **za nikar*/**za nikaj* »za nič« < **za nı̋-ka-že*/**za nı̋-ka-jь*, prim. rez. *nikár* (pron.) »nič« (Steenwijk, SDR, 287), pkm. *nìkaj* »isto« (Novak, Slovar[2], 841). Ta sta tako kot sln. *zanȉč* < **za-nı̋-čь* : **zȁ-čь* (= sln. dial. *zȁč* »zakaj«) : **čь̏* »quid« = hrv. čak. *čȁ* »idem« vsebovala zanikani pron. inter. **kȁ-že/jь* »quid«. K temu prim. brez nikalnice sklopljeno sln. *zakáj*, pkm. *zàkaj*. Glej tudi *káj*, *zakȁj* in *zȁč*. M. F.

zanîmati, *-am* (v. impf.) »interessieren«, *zanima me* »mea interest«, *zanîmati se* »sich interessieren«, adj. *zanimȉv*, *-íva*, *zanimljȉv*, *-íva* »interesanten«, subst. *zanimívost*, *zanimljívost* (f.) »Interessantheit«, *zanîmljaj*, *-a* »interes«. Besedna družina se pojavi pri avtorjih 19. st. V star. jeziku se za »mea interest« uporablja *meni je mari*, *mene zadeva*, *mene an gre*.

Prevzeto iz sbh. *zanìmati*, *zànimām* »zanimati« (v tem pomenu živo v Liki) in »ukvarjati se«, star. »zavzemati (prostor), zasedati«, prim. dalje r. *zanimátь* »zavzemati, obsegati«, *zanimátьsja* »ukvarjati se, pečati se, študirati«. To je iz impf. od **za-jẹ́ti*, **za-jьmešь* »zgrabiti, zavzeti, zajeti«, stcsl. *zajęti* »praehendere«. Parazitski *-n-* je analogen po kompoz. **vъn-ę́ti*, impf. **vъn-ı̋m-ati*, star. sbh. *unimati* »sprejemati, jemati, (pazljivo) poslušati«, r. *vnimátь*, *-áju* »poslušati«. Pristno sln. navaja Pleteršnik po Škrabcu *zajệmati* tudi v pomenu »zanimati«, prim. tudi *zájemljȉv* »zanimiv« (Sentlovrenc na Dol.; Šašelj, ČJKZ VII, 173), in po Janežiču *zavnệmati* »zanimati«. Dalje glej *jẹ́ti*, *zajẹ́ti*, *zájem*, *vnẹ́ti*. M. S.

za'njurla (f.) »lubenica« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 147), *zə'ńyrlå* »isto« (Marezige; Cossutta, PV, 149). V Istri tudi *langura* »lubenica« in *angurja* »isto« (A. Pucer, Istrska kuhinja, Ljubljana 2000, 208, 207), prim. npr. *lan'γura* (Koštabona), po asimilaciji *l — n* → *n — n* *nan'γura* (Boršt; oboje Cossutta, l. c.), s čimer je varianta z nejasnim vzglasnim *z-* gotovo sorodna.

Fonetično najbližje je miljsko *angurla* »lubenica« ob *anguria* »isto« in ben. it. *langùria* (citirano po Doria, 29) ob *angùria*, kar je bilo tako kot srperz. *angūr* »gozdna jagoda« in egipč.-arab. *ag'g'ūr* »kumara« prevzeto iz pozno gr. ἀγγούριον (n.) »kumara«, ngr. ἀγγούρι »isto« in se povezuje z gr. ἄγγουρα (f.) »grozd«, kar naj bi sicer z nejasnim sekundarnim nazalom in velarom nastalo iz ἄ-ωρος »nezrel, zelen, surov«, ngr. ἄγωρος, ἄγουρος »isto« (Battisti-Alessio, 206; Frisk I, 8), ker se kumare jedo surove (EWU, 1572). Iz grške predloge je bilo prevzeto tudi slov. **ǫgo/urъ*/**ogo/urъ* »kumara«, ki se ohranja v sln. *ogûrek* (m.), g. *-rka* »isto«, *ogộrka*, r. *ogurec*, p. *ogórek* (> n. *Gurke*; Kluge[23], 343). Glej tudi *ugorek* in *ogûrek*. M. F.

zânka (f.) »petlja«, metaf. tudi »past«, denom. v. *zânkati*, *-am* (impf.) »zanke delati«, z neasimiliranim *m* > *ŋ* pred *k* (o tem Ramovš, Hgr. II, 88) *zámka* »zanka«

(Slovenske gorice), denom. v. *zámkati*, *-am* »zanke delati« (Fram). V 18. st. *ſanka* »tendicula, shtrik ſa tyzhji lou« poleg *ſaunke reſhpeti ali reſhkleniti* »refibulare« (Kastelec-Vorenc), *ſanka* »Maſche, pedica, ligatura« (Pohlin). Iz sln. je furl. *zànche* »lesena ali železna ojačitev vogala« (Štrekelj, JA XII, 486).

Prim. hrv., sb. *zâmka* »zanka za lovljenje ptic, divjadi; petlja«, dial. tudi *zânka* »isto« poleg »rogovila«, hrv. čak. *zâŋka* »zanka kot past za živali« (Kastav za Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 553), slš. *zámka* »ključavnica« in dial. »sponka« (Kálal, Sl., 835). To je rezultativni nomen actionis **zá-mъka* (f.) (Ramovš. l. c.) glagola **za-mъk-nǫ-ti* »pomakniti, stisniti, zategniti, zapreti, zavezati ipd.«, prim. stcsl. *zamъknǫti* »zapreti«, hrv. *zamaknuti* »zapeti, zavezati«, p. *zamknąć* »zapreti«, č. *zamknout* »zakleniti, zapreti«, slš. *zamknúť* »isto« (Miklošič, 206; Skok II, 347). Iz iste glagolske predloge je **zá-mъkъ* (m.) v r. *zamók* »ključavnica« in *zámok* »grad«, p. *zamek* »ključavnica, zapirač; grad«, č. *zámek* »ključavnica, grad«, slš. *zámok*, g. *-mku* »ključavnica na vratih; grad«, gl. *zamk* »ključavnica«, pog. *zank* »isto«, dl. *zamk* »isto«. Pomen »grad« je pri tej slov. tvorbi kalkiran po n. *Schloß* »grad« k *schließen* »zapreti« (Skok, l. c.; Schuster-Šewc, HEWb., 1733).

Sln. zapis *zânjka* (Miklošič, l. c.,) odraža enak fonetični razvoj *n* v palatalni *ń* pred velarom kot hrv. čak. *zâŋka*, *štȕmak* z g. *štȗŋka* »želodec« (glej *štómit*). Dalje glej *mákniti*. M. F.

zánovet (m.), g. *-a* »Cytisus« (Zalokar, Levstik). Pleteršnik II, 858, pripominja, da je prevzeto iz sbh. *zȁnovijet*, kar je po Skoku II, 642, ljudskoetimološko naslonjeno na *zanovìjetati* »z govorjenjem zadrževati«, sicer pa prevzeto, domnevno iz nekega rom. refleksa iz lat. *genesta*, *genista*, **genistra* »košeničica« > istr. rom. *źenestra*, *źanestra*. Soglaša EWU, 1659. Domneva o izposoji iz tega vira je dvomljiva, prim. blg. *zanovec*, *zanovit* »Cytisus« (navaja Davidov, BBR, 150), ukr. *zánovatь*, *zanovytь*, *zinóvatь* »Cytisus biflorius« (navajata Makowiecki, SBLM, 124; Grinčenko, Sl. II, 153), p. *zanowiec*, *zanowid*, star. *jynobył*, *sianowieś* »Cytisus«, *żanowiec* »Genista« (Brückner, 645), slš. *zanovit* »medena detelja« in iz slov. madž. *zanót* »Cytisus«. Nejasno. M. S.

zanộžje (n.), g. *-a* »zaliv« (Cigale po Vodniku, Janežič), avgm. *zanožína* »globoko med kopno segajoč zaliv, fjord« (Janežič, Cigale, Jesenko), *zanožnína* »isto« (Škrinjar).

Prevzeto iz csl. *zanožije* »sinus« (Pleteršnik II, 852), kar je tvorjeno iz prep. zveze **zâ nogǫ*, v kateri je treba **nogá* razumeti v geografskem pomenu *»polotok« < »gorska končina«, prim. mak. *noga* tudi »gorski greben« (navaja Vidoeski, GTDMJ, 99), ljudsko sln. *nóga* »gorska končina«, učeno *pánoga* tudi »Gebirgszug, dolg niz skupaj zraslih vrhov od najvišjega vrha do doline« (Badjura, Ljud. geogr., 71 s.). Tvorba *zanožje* je pristno sln. samo v l. i., mtpn. *Zanožje* (Bela krajina, Horjul, Kamnik), prim. za Z. pri Horjulu l. 1498 *Sanosye*, *Samusche*, *Sanusch*. Prim. tudi sln. mtpn. *Zanoga* v Vnanjih Goricah, sbh. tpn. *Zanožje* pri Višegradu v Bosni, blg. tpn. *Zanoga* in dalje apelativ hrv. *zȁnoga*, *zànōga* »ozek pas travnika, njive ali vinograda med gorami« (ARj XXII, 203), hucul. *zanóha* »zakoten kraj med gorami« (Bezlaj, SVI II, 329; Hrabec, Hucul., 52). O imenskem tipu *Zanoga* podrobneje Karaś, Nazwy, passim. Dalje glej *nóga*, *ráznoga*. M. S.

zapȁd (m.), g. *-áda* »zahod«, adj. *zapáden*, *-dna* »zahoden«, subst. *zapâdnik*, *-a*, *zapadnják*, *-a* »zahodni veter«, slednje tudi »kdor ima zahodnoevropske nazore«; v 18. st. *sunčni sapad* »Sonnenniedergang« (Gutsmann).

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, prim. stcsl. *zapadъ* »occidens«, sbh. *zâpad*, r. *západ*, č. *západ* »isto«, kar je postverbal od **za-pásti*, **-padèšь*. Sln. *zapásti* »propasti, izteči se« in star. *zapȁd*, *-áda* »zapadlost«, v 18. st. *ſapadèzh* »confiscatus« (Kastelec-Vorenc) je kalk po n. *verfallen* oz. *Verfall*. Po tem n. glagolu v star. pomenih je še star. sln. *zapásti* »zagrešiti kaznivo dejanje, zapraviti«, npr. *ſapaſti* »delinquere«, *ſhivot ſapaſti* »vitam perdere« (Kastelec-Vorenc) in »zaslužiti si (kazen)«, npr. *zapasti peklenski ogenj* (Krelj), v 18. st. *ſapadiz* »shtraffinga; mulcta, mulctatio, multa«. Domače tvorbe iz *zapásti* »pasti za, vpasti, zrušiti se, pasti (o snegu)« so *zapâdni snẹ̑g* »sneg, ki obleži« (kranj.), *zapâdnik* »isto« poleg »večji kamen, ki leži na gorski poti« (dol.), v 18. st. *ſapâd* »relapfus« (Pohlin). Dalje glej *pásti II*. M. S.

zapȁh *-áha* (m.) »repagulum, Riegel«, tudi *zapȅh* (Caf), *zapâha* (Miklošič), gor. *zapehâlnik* »isto«. Ista beseda je verjetno tudi pri Gutsmannu *sapuh*, navedena kot sin. k *sapor*, *sapir* »Sperriegel«, če je tu polglasnik napačno poknjižen z *u* pod vplivom **zasun* »zapah« (glej o tem *zásəm*).

Tvorjeno iz *zapehníti*, *-páhnem* »zustoßen, zuriegeln, verstopfen«, *zaphàti*, *-âm*, *-pšȅm* »einstampfen, zustopfen, vermachen, verriegeln« z impf. *zapehováti*, *-ȗjem* oz. *zaphávati*, *-am*, v 18. st. *ſapahniti*, *rigel podpahniti* »repagulum praecludere« (Kastelec-Vorenc), *sapehniza* »Spängelnadel« (Gutsmann). Nazalno sufigirani glagol ima paralelo v hrv. dial. *zapaniti*, *-im* (Slavonija), kar ARj XXII, 244, standardizira kot *zapàhnuti*, *zàpahnēm* »zabiti, poriniti, zatrpati, zamašiti«, slš. *zapchnúť* »nabosti«. Dalje glej *pháti*, *peháti*. M. S.

zapâšen (adj.), f. *-a* »s prepolnim želodcem (za živino)« v obir. kor. *zapà:šen* (Karničar, Obir, 263).

To je ptc. pret. pas. glagola **za-pasíti (sę)* »najesti se«, pf. k iter. **pasíti sę* iz **pastí*, **pasèšь* v pomenu »jesti«, prim. hrv. čak. *pȁst*, *pōsȅn* »travo jesti (o živini)« poleg »pascere« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 782), mak. *pase* »travo jesti«, ukr. dial. *pásty*, *pasú* »jesti«, pa tudi sln. cerklj. *zapásti se*, *zapásem se* »želodec si s slabo hrano pokvariti« (Temljine; Kenda, rkp., 179) s pref. *za-* »slabo«, torej »slabo najesti se«. Dalje glej *pásti I*. M. F.

zápeč (f.), g. *-i* »kot pri peči« (polj.); tudi *zapẹ̑ček* (m.), g. *-čka* »prostor med steno in pečjo, kjer je navadno klop«, tudi *zápeček*, g. *-čka* »isto« (dol.; pkm. (Novak, Slovar², 175)), *zapečȅk*, g. *-čkȁ* (gor.), pri Murku I, 606: *sápezhik*, *sapézhik*, g. *-zhka* »Niſche an der Seite des Ofens, Ofenwinkel«; tudi *zapẹ̑čje* (n.) »zapeček«, *zapẹ̑čka* (vzh. štaj.); sem *zapẹ̑čkar* (m.), g. *-ja* »ki venomer za pečjo sedi; nedejaven, doma se držeč človek«, *zápečnik* »isto«, črnovr. *zapîəčŋ̍k* (Tominec, 240), in *zapečnják*, tudi »zapeček«. V 18. st. *sapezhjak* »Stubenfitzer« (Gutsmann).

Prim. enako tvorjeno hrv. *zȁpećak* »kot pri peči« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 373), ukr. *zápičok*, g. *-čka* »prostor na peči (kjer se spi)« (Grinčenko, Sl. II, 80), č. *zápecek* (m.) »zapeček«, slš. *zápecok*, g. *-cku* »isto« oz. č. *zapec* (f.) »zapeček« in *zápecí* (n.) < **za-pet'ьje*, slš. *zápecok*, g. *-cku*. Pri **zá-pet'ь* (f.) je potrebno iz-

hajati iz sklopa akuzativne zveze **zá̋ pet'ь* »pri/ob peči« k **pě̋t'ь* (f.) »fornax«, sekundarno podaljšane v **zá̋-pet'-ъkъ*. Kol. **zapet'ьje* (n.) je po funkciji enak toponimičnemu tipu *Zasavje* »območje ob reki Savi«. Dalje glej *pę̂č* in sin. *zdȉč*, *zdę̂vec*, *pîč*. M. F.

zapę̂ka (f.) »alvus dura«, tudi *zapę́kanje*, *zapečénje*, *zapečénost*, *-i* »isto«.

Tvorjeno iz impf. *zapę́kati* oz. pf. *zapéči* v medicinskem pomenu »verstopfen«, npr. *zapekajo nekatere jedi život*; *ta* ¦*jed me vselej zapeče*, kar je kompoz. iz *péči* »torrere, assare«. To ima paralele v sb. dial. *zapek* »zapeka« (Levač, Temnić), črnogor. *zàpeći se* »dobiti zapeko« (navaja ARj XXII, 255), mak. *zapek* »zapeka«, *zapeče se* »dobiti zapeko«, blg. *zápek* »zapeka«. Dalje glej *péči*. M. S.

zapériti, *-im* »zabičati, vcepiti« (pkm.).

Nedvomno iz pomenske predstopnje »vstaviti nekaj ostrega, vdeti, vcepiti«, ki se ohranja v star. hrv. *zaperiti* »zabosti (z orožjem)« (ARj XXII, 256), prim. k semantični motivaciji sin. *vbíti*, *vcę́piti*, *vtépsti v glâvo*, *zabíti*, *zatrdíti*. Jslov. v. **perı̋ti*, **pèrišь*, navadno pomensko prilagojeni pf. s pref. **na-*, **vъ-*, **za-*, primerjajo z gr. πείρω »predreti, prebosti« iz ide. baze **per(H)-* »prepeljati, prevesti, predreti« (tako s. v. *pę́riti*). Primerjava je problematična, ker je gr. glagol tvorjen s suf. **-i̯e/o-*, to pa ne ustreza slov. poltematski fleksiji (LIV, 435). *E*-jevska prevojna stopnja v slov. izključuje kavz. in iter., torej je **perı̋ti* lahko le denom. Semantično in fonetično (vključno z akcentom) popolnoma ustreza izvajanje iz psl. **perȍ* (prim. stcsl. *vъperiti* »alis instruere« poleg »excitare«), pri čemer je treba **perȍ* razumeti tudi v metaforičnem pomenu *»nekaj koničastega, špica«. Skok II, 642, navaja za prvotno rabo primer *periti lješnike na jabuku* »nabadati lešnike na jabolko (za okras ali dar)«. V sln. je *napériti* »vstaviti nekaj koničastega, vdeti«, npr. *n. kolo, grablje, dreto, iglo* in »usmeriti orožje proti komu«, *napériti se* pa »našopiriti se, die Federn aufsträuben«. Pomenska enakost med csl. *naperiti* in gr. πείρω tudi ni taka, kot se navaja v slovarjih, kjer se v n. oboje prevaja z »durchbohren«, tj. »predreti, prevrtati«. Medtem ko je to dejanski pomen gr. besede, pa je iz csl. primerov *na strъmině napereně ostra želěza* in *kolo nožьmi napereno* razviden le pomen »vstaviti nekaj koničastega, vdeti«, v refleksivu, npr. *naperi se tělo ego* (primere navaja Miklošič, Lex. pal., 408) pa je treba izhajati iz pomenske predstopnje »našopiriti se, razdražiti se«, ki je tipološko primerljiva z gr. ἀναπτερόω tudi »razdražiti«, kar je denom. πτερόν »pero«. Dalje glej *perộ*. M. S.

zapèriti se, *-in se* (v. pf.) »zarediti se, namnožiti se, razmnožiti se (o golazni)« (pkm.; Novak, Slovar[2], 175).

To je gotovo denominativ tipa pkm. *ròb* : *zaròbiti* iz sln. subst. **pèr* < slov. **pèrъ*, kar je identično lit. *pẽras* »ličinka insektov«, pl. *peraĩ* »zarod«, v. *perė́ti*, *periù* »valiti« (Fraenkel, 573, brez sln. gradiva) in lat. nomenu agentis **pera* v *vipera*, kar je po haplologiji nastalo iz kompoz. **vīvi-pera*, **vīvo-pera* »ki zleže žive mladiče« (Walde-Hofmann II[3], 796; Kluge[23], 865, brez sln. gradiva). Ide. glagolski koren **per-* »roditi« se ohranja v slov. **za-pъrtъkъ* s pref. **za-* »slab« in **pъrtъkъ* »zarod ipd.«, kar je identično sti. *pr̥thuka-* (m.) »govedo, tele, živalski mladič« ob arm. *ortᶜ* »mladič goveda ali jelena« < **pr̥-tH₂u-* (Pokorny, 818). Glej tudi *zapŕtek* in *páriti se*. M. F.

zapȉk interj. za pridobitev azila v otroški igri, tudi subst. *zapȉk*, *-íka* »azil v otroški igri«, v. *zapikováti* »zatekati se«, *zapîček* »zatočišče«, *zapkáti*, *zapekáti* v *zapəkan moj cilj*, kot govori pri igri tisti, ki se oddalji kam od svojega mesta, pa se s tem zavaruje, da to zanj nima nobenih posledic (Ljubljana). Glej *pȉk I*. M. S.

zaplę̂čnik (m.), g. *-a* »zajedavec, nepovabljen gost na ohceti«, *zaplę̂čnica* (f.) »isto« (Pleteršnik II, 864), *zaplę́čevati*, *-ujem* »nepovabljen na ohceti biti«, *zaplečeváti*, *-ûjem* (SSKJ IV, 730). V 18. st. *saplezhnik* »Schmarotzer«, *saplezhuvati* »schmarotzen« (Gutsmann), v 19. st. *saplezhnik* »Bedienender« (Jarnik, Versuch, 174), *saplézhnik* »Schmarotzer, Tellerlecker«, *saplezhováti*, *-zhújem* »ſchmarotzen« (Murko I, 607), *zaplečevati* »ſchmarotzen« (Janežič[1] II, 505).

Leksikalizirano iz besedne zveze *za plečem* »za rameni« k sln. *pléče* (n.) (Jarnik, l. c.); torej prvotno tisti, ki stoji za pleči gostov in čaka, da bo dobil kaj jesti. Druga sln. sin. so *šę̑škati II*, *prę́ža* (glagolsko *prežáti*), *škr̂tati*. M. F.

zapljuváti se, *-ûvam se* (v. pf.) »zarediti se (o insektih)«, tudi *zapljeváti se* »isto« poleg *zapljúniti se* »mit Insektenbrut versetzen«, npr. *muha meso zapljune*; k temu *zapljuvek*, g. *-vka* »zarod mrčesa«, *zapljunek* »isto«, *zapljivek*, *zaplivek*. Evidentirano na Bovškem kot *zępùoljka* »muhino jajčece na mesu« (Ivančič, DSBG, 70). V 18. st. *ſaplivk* »Made; acarus, tinea« (Pohlin), *sapliuk* »Made, mol« (Gutsmann).

Pomensko enako je hrv., sb. *upljúvati*, *ùpljūvām* »injicio fetum«, *ùpljuvak* »muscarum fetus«, hrv. *ùpljevek* »isto« (Iveković-Broz II, 652), gradišč. hrv. *zapluća* »Made« (Bencsics, Wb. I, 331), č. *zapliti* »beschiessen (von Fliegen)« (Jungmann, Sl. V, 524), slš. *pľuštiť sa* »mlade imeti, množiti se« (Kálal, Sl., 474) poleg *opľúštiť sa* in *zapľúštiť sa* »skotiti se, ojagniti se« (isti, 427), ukr. *zapľuvaty sja* »zaploditi se (o kokoši, jajcu)«, *zapľunuty-sja* »isto« (Miklošič, 251). Miklošič, l. c., navaja le ukr. obliki in dvomi v zvezo s **pľuváti*, **pľunǫti*, **pľьvati* »sputare«. Toda hrv. *ùpljevak* < **-pľěvъkъ* ← **-pi̯ēu̯-* tako zvezo lahko potrjuje, čeprav semantična motivacija med »pljuvati« in »oploditi« ni jasna. M. F.

zapȍn (m.), g. *-óna* »fibula; Haftel, Schnalle«, tudi *zapộna*, *zapộnica*, *zápona*, *zapộnka*, *záponka*, *zapộnec*, *-nca*, *zapộnek*, *-nka* poleg *zapénka*, *zapę̂nja*, *zapénec*, *-nca*, *zapináča*, *zapinâlnica*, *zapę̑tnica* »isto«, *zapę̑tnik* »gumb na srajci, gumbnica«, *zapenjáča* »Klammer« in »veriga za zaviranje«, *zapę̂njanik* »klin za blokiranje kolesa pri vozu«, *zapenjálo* »zavora, železo za zaviranje«, *zapộnar*, *-ja*, *zapę̂nčar*, *-ja* »izdelovalec zaponk«, *zapộnčen*, *-čna* »Heftel-, Schnallen-«, v. *zapę̂nčati*, *zapę̂nčkati*, *-am* (pf.) »zapeti z zaponko«; kontaminirano s *péntlja*, *pétlja* je *zapéntlja*, *zapénklja* »zaponka«, *zapetljâj*, *-a* »gumb pri obleki«, *zapêntljar*, *zapênkljar*, *-ja* »izdelovalec zaponk«; v 16. st. *sapojniza* (Dalmatin), v 18. st. *tá kateri déla rinzhize, inu ṡapoinize* »fibularius« (Kastelec-Vorenc), *ſapôn*, *ſapejnâlu*, *ſapejnek* poleg *ſaponki* »anſæ« (Pohlin), *sapeniza* »Schnalle«, *saponki* »Schuhschnallen« (Gutsmann).

Prim. csl. *zapona* »zastor«, *zaponъ* »διαπλοκή«, star. in dial. hrv. *zapon* »oholost« poleg »ovira, prepreka«, *zapòna* »zastor« in »fibula (?)«, *zaponka*, *záponac* »fibula«, r. *zapón* »odeja, predpasnik«, *záponka* »fibula«, ukr. *zapóna* »posteljna zavesa, zaponka«, br. *zapóna* »odeja

za noge v kočiji«, stp. *zapona* »fibula, ogrlica«, p. dial. *zapona* »dimlje pri prašiču« (Karlowicz, SGP VI, 310), č. *zápona* »fibula, zavesa«, *záponka* »fibula«, slš. *zápona, zápon* »fibula« in »predpasnik«, gl. *zapona, zapon, zaponc* »fibula«. Prvotna nomina actionis od **za-pęti, -pьnèšь* (Miklošič, 238; Vasmer I, 442; Schuster-Šewc, HEWb., 1735) > sln. *zapẹ́ti, -pnȅm*, iter. *zapẹ̑njati, zapȋnati, zapȋnjati, -am*, delno pomešani z denom. *zapentljáti, zapetljáti, -ȃm* »zuhefteln, zuknöpfen, zuhäkeln« iz *péntlja*. Dalje glej *-pẹ́ti*. M. S.

zápor (m.), g. *-a* »krop za zaparjevanje sodov«; v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 55: *sapor* »das Südwaſſer zum Einbrennen der Fäſſer«.

Prim. r. dial. *zápor* »vrsta bolezni, kjer so roke in noge ožgane« (Novgorod; SRNG X, 344), p. dial. *opór* »zagnida, zanohtnica« (Karłowicz, SGP I, 458), prim. gl. *mi je para za nochće zalězła* »zanohtnico dobiti/imeti« (Jakubaš, Hornjoserb. sl., 221). To so deverbativi tem. glagola **-perèšь* »žgati ipd.«. S tem soroden je deverbativni nomen actionis **pāra* (f.) »vapor« iz iter. **pārati*. Sln. *zapȃr* »krop za sode«, *zapȃrica* »neka bolezen na parkljih pri goveji živini« (notr.), adj. *zapȃričen*, f. *-čna* »bolan za zaparico«, *zapȃričav*, f. *-a* »isto«, č. *opar* »vnetje kože«, slš. *opar* »vročina, pripeka«, ukr. *spar* »znoj, žar, sedno« so deverbativi iz ustreznih pf. k **pārati* »žgati ipd.«. Dalje glej *pȃra I*. M. F.

zapŕtek (m.), g. *-tka* »neizvaljeno, pokvarjeno jajce«, tudi *zaprtȅk* in *zapȓtek* (Pleteršnik), toda ekspresivno spremenjeno vzh. štaj. *žláprtek* kaže na stari akut; dalje *žlȃprtek, žlapȏtek* in adj. *žláprten*, f. *-tna*.

Prim. csl. *zaprъtъkъ* »pokvarjeno jajce« in *isprъtъkъ* »infans exectus«, r. csl. *zapъrtъkъ, zaporotok* in v 15. st. tudi *isporotъkъ* (Miklošič, Lex. pal., 267), hrv., sb. *zȁprtak*, blg. *zàprъtък*, r. *záportok, záporotok* »pokvarjeno jajce« poleg *výporotok* »predčasni porod«, ukr. *záportok, výportok*, p. *zapartek, wyporek, wyprótek*, č. *zaprtek* poleg *spratek, zpratek*, dial. *výporek* »nedonošeno tele«, gl. *zaportk* »pokvarjeno, gnilo jajce«, dl. *zapa(r)tk* »isto«. Psl. **za-(vy-, ˀjьz-)pъrtъkъ* in **-portъkъ*. Miklošič, 248, in Matzenauer, LF XIV, 167, povezujeta z r. *pórtitь* »kaziti«, vendar pomensko popolnoma odgovarja lit. *paĩperas, perė́ti* »izvaliti se iz jajca«, *pẽras* »buba, zapredek, ikra«, lot. *perêt* »valiti« iz **per-* »roditi, znesti« kakor sti. *pr̥thuka-* »mladič, tele«, gr. πόρις »tele«, kimr. *erthyl* »embrio«, lat. *parens* »oče«, srvn. *verse*, nvn. *Förse* »tele« (Trautmann, BSW, 215; Vasmer I, 442; Pokorny, 818). Glej tudi *zapèriti se* in *žláprtek*.

zárja (f.) »aurora, rubor caeli«, adj. *zárjast*, semkaj *zárjenica* »zvezda jutranjica«, *zarníca* »jutranja maša« (Caf, Miklošič), kor. *zarnice igrajo* »v daljavi se bliska, es wetterleuchtet«; v 16. st. *ſaria* »aurora« (Megiser), v 17. st. *danaſs ſe je perkaſala ta lepa saria tiga vezhniga sonza* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſarja* »aurora« (Kastelec-Vorenc), *ſaria* »aurora« (Pohlin), *sarja* »Morgenrőthe« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zarja* »splendor, radius, aurora«, star. sbh. *zara* (ARj XXII, 337), blg. *zarjá* »zarja«, r. *zarjá*, akz. *-ú*, star. *zárju*, stp. *zarza*, č. *záře* »sij, žar, blesk, zarja«. Psl. **zar'ā̋* (akcentska rekonstrukcija akz. ni zanesljiva, r., č. in manj obvezujoče sln. gradivo kaže na **zar'ǫ́*, star. r. pa na **zȃr'ǫ*) vsebuje podaljšani vokal, ki verjetno izvira iz dolgovokalnega kavz. **zaríti, -íšь* > stcsl. *ozariti* »illucescere, illustrare«, č. *ozařiti* »obsijati, obžariti«, sln. *ozáriti* »razjasniti, razvedriti« iz ide. baze **g'her-* »sijati, gledati« (Miklošič, 401; Vasmer I, 443 s.; Pokorny, 441). Dalje glej *zóra, zǭr, zrẹ́ti I*. M. S.

zarǭkvica (f.) »zapestnica« (Janežič), *zarǫ́ki* (m. pl.) »manšeta«, z drugim pref. *nárok, -a* »manšeta« (bkr.), *nároka, nárokva, nárokvica* »zapestnica«.

Prim. csl. *narǫkvica* »chirothecae sacerdotalis genus«, star. hrv. *zaručnica*, pri Belostencu, Jambrešiću in Stulliju *narukva*, standardno *nàrukvica* »zapestnica«, mak. *narakvica* »rokavica«, blg. *narъ́kvica* »isto«. V star. hrv. je izpričan tudi simpleks *rukvice* (f. pl.) »okovi, lisice« (ARj XXII, 300). Gre za besedotvorni tip sbh. *plȍdva* »placenta« < *»pripadajoča plodu«. Pref. *za-* oz. *na-* natančneje določata, kateremu delu roke pripada nakit. Besedotvorno verjetno ni neposredno primerljivo ukr. *podústovь*, stpolj. *podustwa*, č. *podoustev, podustva* in slš. *podustva* »podust«, saj gre tu domnevno za vpliv psl. **pьstrý, *pьstrъvè* »postrv« (o tem Snoj, SR XLII, 515). Dalje glej *róka*. M. S.

zarúčen (adj.), f. *-a* »skodran«, *zarúčeni lasjẹ̑* »gekraustes Haar« (polj., Idrija). Pas. ptc. v cerklj. potrjenega glagola *zarúčiti* »nakodrati«, kar verjetno spada k *rúčiti* »suniti, udariti«, pf. *rúkati* »suvati«, prim. sin. *zafȓknjen* »skodran« k *fŕkati* poleg »navijati, kodrati« tudi »rahlo suvati«. Dalje glej *rúkati se*. M. S.

zarȗkan (adj.), f. *-a* »zabit, neumen«, tudi *zarȗkanec*, g. *-nca* »isto«, *zarȗkanost* (f.) »zabitost, neumnost« (vse nižje pog.; SSKJ V, 754), primor. *za'ruken* »zabit, trde glave« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 147), jnotr. *zg̜ry̑kg̜n* (Rigler, Jnotr. gov., 34), obir. kor. *zarù:qan* (Karničar, Obir, 261).

Zaradi nvn. ptc. *verrückt* »nor«, tudi nepreglašeno *verruckt* »isto« k *ver-rücken* »premakniti, prestaviti« (Grimm, DTV 25, 1024), srvn. *ver-rücken, -rucken* »isto« je verjetno, da je to delni kalk iz n. omenjenega nepreglašenega ptc., ki ga je lahko vzpodbudila domača besedna družina v. **rukā̋ti* »potiskati, suvati; goniti se«. Dalje glej *rúkati se*. M. F.

zasẹ́dobe (adv.) »tedaj, takrat«, pisano tudi *za se dobe* »isto«, semkaj *zásihdob* »zdaj« in z drugo temporalno oznako *zásihkrat* »isto« (Caf).

Jukstapozicija iz prep. zveze **za sę dobę*, v pl. **za sichъ dobъ* iz *za* v temporalni funkciji in g. f. od **sь* »ta« ter g. od **dobā̋* »čas«. Z drugo prep. je sln. *dosedobẹ̑* »doslej, bisher«, *dosehdȏb, dosihdȏb* »isto« (poleg *dosihmȃl, dosehmȃl, dosehkrát*), v 18. st. *doſehdob, dotehdob, doſehmau* »bisher« (Gutsmann), znano tudi v star. hrv. čak. *do se dobe, do sih dob* »doslej« (navaja ARj II, 489), prim. podobno zvezo v hrv. dial. *va su doba* (Krk; navaja Miklošič, Lex. pal., 969). Dalje glej **sa I, dóba II*. M. S.

zasẹ̑ka I (f.) »vrsta posekanih dreves, ograda«, tudi »meja v gozdu« (Ig), sem zveza *lovska zaseka* »na meji narejena lovska pot«, tudi »zareza« in od tod nknjiž. »utrjen, v skalo, hrib zasekan prostor«, »ozka in globoka, klinasto oblikovana vdolbina v strmi vzpetini« (SSKJ V, 758), pkm. *zàsika* »vrsta posekanih dreves, ograda« (Novak, Slovar[2], 176). Tudi *zasȅk* (m.), g. *-sẹ́ka* »gib pri sekanju«, »zareza« in »ograda«. V 16. st. *ſaſeka* »Schrank, septum« (Megiser), v 18. st. *ṡaſéka* »septum, fhranga, ṡagraja, ṡajiṡenîe« (Kastelec-Vorenc), *saſek, saſiek* »Verhau« (Gutsmann).

Prim. csl. *zasěkъ* »horreum«, hrv. *zasjek* »zasekan, skrčen prostor« in »ograjen prostor«, tpn. *Zasjek*, *zàsjeka* »vrsta obrambnega nasipa, utrjenega s posekanimi gredami«, »ograda«, tpn. *Zasjeka*, *Zasjeke* (ARj XXII, 385), hrv. čak. *zōsȉk*, g. *-sȉka* »brazda na njivi« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1398), mak. *zasek* »zareza« poleg »vrsta (kozje, konjske idr.) bolezni«, *zaseka* »izsekan prostor v gozdu«, r. *zaséka* »isto« poleg »pregrada«, ukr. *zásik* (m.) in *zasíka* (f.) »kašča« (Grinčenko, Sl. II, 95), br. *zasék* »isto«, *zaséka* »pregrada«, p. *zasiek* »predal v kašči« poleg »(navadno cestna) pregrada iz podrtega drevja«, č. *zásek* »zareza«, pl. »barikada«, *záseka* »isto«, slš. *zásek* »ograda«.

Nomina actionis **zasě̋kъ* in **zasě̋ka* sta deverbativa iz pf. glagola **za-sěk-ti* »zarezati, zasekati«. Podoben pomenski razvoj kaže sinonimni deverbativ **zabòjь* iz **za-bьjèšь* »udariti, usekati ipd.«. Glej tudi *zasẹ̑ka II*, sin. *zabȍj* in dalje *sẹ́či II*. M. F.

zasệka II (f.) »sesekljana slanina«, črnovr. *zası̂əką*, g. *ząsẹ̄įkę* »isto« (Tominec, 241), obir. kor. *zá:sεqa* tudi »nadležna oseba« (Karničar, Obir, 264), rož. kor. *zasaqa* »svinjska mast z ocvirki« (Šašel, RNB, 148), pkm. *zàsika* »zabela« (Novak, Slovar^2, 176), po redukciji gor., bkr. *záska* »zaseka«. Tudi *zasȅk* (m.), g. *-sẹ́ka* »zaseka«. V 18. st. *ſaséka* »gehacktes Fett, adeps conciſa« (Pohlin), *saſeka* »gehackte Fette, Speck« (Gutsmann).

Brez pomenskih ustreznikov v drugih slov. jezikih. Nomina actionis **za-sě̋ka* in **za-sě̋kъ* glagola **za-sěk-ti* »zarezati, zasekati« s kulinaričnim pomenom »sesekljana slanina« kažeta na rezultativni pomen izhodiščnega deverbativa. Glej tudi *zasẹ̑ka I*, *sẹ́či II* in sin. *zabẹ̑la*. M. F.

zásem (m.), g. *zásma* »lesen zapah na vratih« v rož. kor. *zásəm*, g. *zásma* (Šašel, RNB, 148), obir. kor. *zá:səm*, *-sma* »vratni zapah« (Karničar, Obir, 226), kar Kaničar, o. c., 418, izvaja iz prvotnega sln. **zasun* »vratni zapah«, prim. pkm. *zàsin*, g. *-a* »zasunek, zapah« (Novak, Slovar^2, 176) z *-i-* < *-u-* v neakcentuirani poziciji (Ramovš, Hgr. VII, 186). V 18. st. *saſunka* »Riegel, Thorriegel«, *vrate saſuniti* »den Thorriegel vorſchieben, vrate sakvakati« (Gutsmann).

Prim. hrv. *zásun* »vratni zapah«, *zàsunka* »isto« (Skok III, 362). Izhodno **zasű̋nъ* je deverbativni nomen actionis > nomen instrumenti od v. **za-sű-nǫti* »poriniti«, simpleks **sű-nǫti*, **sű-nešь*, kar je pf. od psl. **sovèšь* »porivati, suvati«, inf. **sű-va-ti*. Izglasni *-m* v sln. kor. *zásəm* je verjetno posplošen in sandhi variante pred labialno vzglasnimi besedami, kot npr. *trî m pa tri* »tri in pa tri«, *wọ̀m pa wọ́na* »on in ona« (kranj.), *dèm pès* »en pes« (Ramovš, Hgr. II, 85), l. 1607 pri Alasiju *adam* »eden«, *wum* »zunaj«, *dam* »dan«, *ſim* »sin« itd. (Furlan, JZ 1991, 26). Glej tudi sorodni sin. *zásova* in dalje *súniti*. M. F.

zásep (m.), g. *-spa* »nasip, okop«, tudi *zasap*, v 16. st. *ſaſſap* »agger; ſhuta, fagreb«, *ſaſhap* »vallum« (Megiser) in *zasȉp*, *-ípa* »isto«, v 18. st. *ſaſſip* »agger«, *ṡaſſip délati* »jacere aggerem«, *ſasip*, *-a* »Bollwerk, agger« (Pohlin), *saſip* »Schanze, Vollwerck« (Gutsmann); semkaj tpn. *Zasap*, dial. *Zásop* pri Cerkljah ob Krki. Iz simpleksa *sȉp*, g. *sípa* »Schutt« v specialnem pomenu »zgornji del melišča, kjer je drobnejše kamenje« (prim. sbh. *sîp* »prod, grušč«, tpn. *Sip*) je tvorjen tpn. *Zásip* pri Bledu, dial. *za Sipȉ*, l. 1075–90 *Zazib* (Šumi, Lj. zvon VII (1887), 636; Badjura, Ljud. geogr., 154 s.).

Prim. star. hrv. *zasap*, *-spa* »nasip« poleg sbh. *zasip*, *-a* »isto«, ukr. *zásyp*, *-u* »nasip ob hiši« (poleg *prýspa*, *prýzba* »isto«), p. dial. *zasep* »od viharja zbit trd sneg v gorah« (Karłowicz, SGP VI, 317), star. č. *zásep*, *-spu* (m.) in *-spi* (f.) »preddverje«, dial. »zamet« poleg *zásyp* »posip, zasip«. Psl. **zásъpъ* je postverbal od **za-sъpèšь*, inf. **za-sű̋ti*, domnevno mlajša varianta **zası̋pъ* pa od iter. **za-sẙpati*. Dalje glej *Osp*, *súti I*, *sípati I*, *sȇp*. M. S.

zasipíti, *-ím* (v. pf.) »zaspati«, izpričano le v 16. st. pri Megiserju: *saſſipiti* »sopire«.

Miklošič, 334, je zaradi verbalnih variant tipa *phati* : *pihati* : *puhati* in v sln. neizpričanega subst. **sip* glagol imel za iregularno tvorbo. S podaljšanim vokalizmom je tudi r. *usypítь (kogo)* »uspavati (koga)«, kar Vaillant, Gr. comp. II, 404, razlaga kot hiperkorekcijo iz r. *usypljátь*. Iter. **sypa̋ti* k **sъpa̋ti* potrjuje csl. *usypati*, *usypajǫ* »abdormiscere« poleg *usypljati*, *usypljajǫ* »sopire«, ukr. *usypáty*, *usypáju* »spati« poleg *prosyp* (m.) »somnus«, str. *usypaju* »umirati«, p. *sypać* »uspavati«, stč. *usýpati* »dremati«.

Sln. glagol more biti denominativ nepotrjenega subst. **zasypъ* »spanec ipd.« iz iter. **za-sypa̋ti*. Dalje glej *spáti*. M. F.

zásova (f.) »notranji leseni zapah pri vratih« (Krn; Erjavec, LMS 1880, 212; Kenda, rkp., 180), tudi *zásov* (m.), g. *-sóva* »zapah«.

Prim. r. *zasóv*, g. *-a* »zapah«, hrv., sb. *zásōvnica* »notranji leseni zapah pri vratih« (Vuk), *zāsōvnica* »isto« (Kosovo). Izhodno **zasòvъ* (m.) in **zasòva* sta deverbativna nomena actionis > nomena instrumenti iz v. **za-sovèšь* »poriniti, zatisniti«, kar v simpleksu ustreza lot. prez. *šãvu* poleg prez. *šãuju*, *šãuti* »suvati, stiskati«, lit. *šáuti*, *šáuju* »streljati, porivati«, ki v *-*i̯e/o*- prez. ustreza splošnoslov. **sujèšь*, prim. sln. *súvati*, *súvam*, toda tudi *sújem* »porivati«, *sováti*, *sújem* »isto«, r. *sovátь*, *sujëšь* »vtikati, porivati« (Erjavec, l. c.; Skok III, 362). Na prvotni prez. **sovèšь* »suvati, naprej porivati, stiskati ipd.« kaže tudi hrv. deverbativ *ȕsov* »snežni plaz«. Glej tudi sorodni sin. *zásem* in dalje *súvati*. M. F.

zaspánec (m.), g. *-nca* »Lycopodium clavatum«, tudi *zaspánček*, *drẹ́mavec*.

Annenkov, Bot. slov., 201, navaja, da so to rastlino ponekod uporabljali proti nespečnosti (Vologod). Sin. *lisîčjak*, *lisičji rep*, *(vranji) parkeljci* so približni kalki lat. *Lycopodium* (prvič izpričano pri Tabernaemontanusu l. 1591 kot prevod v latinizirano gr. iz lat. *pes lupi*), nvn. *Bärlapp*, *Krähenfuß*, *Fuchsschwanz*. Sln. sin. še *ometalo*, *omelîšje*, ker so zaspanec uporabljali tudi za pometanje krušnih peči, prim. tirol. n. *Bäkebesen* »Lycopodium«. Da so ga ženske tudi pri nas uporabljale za prevezovanje pasu pri močnih menstruacijah, kot je potrjeno za Ukrajino, kažejo sin. *trakọ̑vje*, *povọ̑jčki*, *povoji device Marije*, dial. hrv. *vilin vinac*, ukr. *(o)pojasnyk*, nvn. *Gürtelkraut*, *Hexengürtel* (Havlová, Slavia LI, 189). M. S.

zaspívati, *-am* (v. impf.) »večkrat zaspati« (ben.; Miklošič, VGr. IV, 319). To je iter. na *-*va-* iz pf. **za-sъpíšь* ob **sъpíšь* (impf.). Dalje glej *spáti*. M. F.

zastanovíti, *-ím* (v. pf.) »ustaviti«, npr. *kri saſtanoviti* »kri ustaviti« (Murko I, 612–3), vendar pri Murku, l. c., tudi *zastonovíti* »ustaviti«, kar je izpričano tudi v 18. st.

pri Gutsmannu: *saſtonovim kri* »ſtille das Blut«, *saſtonovitje* »Stillung« poleg *vſtanovim* »stille, mache Einhalt«. Razmerje *zastanoviti* : *zastonoviti* (tudi pri Kastelec-Vorencu *vſtonoviti* »vſtaviti, poſtaviti« : *vſtanoviti* »firmare«) je mogoče internosln. razložiti z različnim akc., in sicer **zastanovíti* : **zastãnoviti*, prim. hrv. *ustanòviti* : *ùstanoviti* (zastar.; ARj XIX, 958), pri čemer morajo sln. oblike tipa *zastonoviti* izvirati iz kor. dialektov, kjer se je izvorni *a* v dolgih zlogih labiovelariziral v širok *ǫ* (prim. Ramovš, Hgr. VII, 23). Glagol *ustanoviti* »zaustaviti« je izpričan že v 16. st., npr. *ustanoviti voz* »voz ustaviti« (Trubar, Dalmatin; citirano po Pleteršniku, II, 735).

Pomensko enako je hrv. *ustanoviti* »zaustaviti« (ARj XIX, 960). Glagola **za-/u-stanoviti* sta pf. para k **stãnoviti/*stanovíti* »ustaviti« < *»delati, da je kaj v stoječem, nepremičnem stanju«, prim. p. dial. *stanowić się* »ustaviti se (o krvi)« (Karłowicz, SGP V, 223), to pa je denominativ psl. *u*-jevskega subst. **stãnъ/*stânъ* (m.) iz ide. nomena actionis **staH-nu-* »stanje, obstajanje v nepremičnem stanju« korena **steH₂-* »stati«. Dalje glej *stân.* M. F.

zastâva (f.) »vexillum; pignus, hypothaeca«, manj splošno tudi »oblačna kapa gorskega vrha« (notr., jvzh. štaj.), »nastavek, Ansatz, Anlage« (Janežič, Levstik), »konstitucija« (Caf), »zapora pred mlinsko rako« (Sln. gorice), »zajeza« (Janežič), »zaseda, Hinterhalt« (Trubar), dem. *zastâvica* »Fähnlein«, v Solkanu »uganka«; *zastâvek, -vka* »jez, vodna zapornica; nastavek; naloga, problem«, adj. *zastâven, -vna* »Fahnen-, Pfand-« poleg »postaven, močne postave, dobre konstitucije; obetajoč da bo zajeten, če doraste; umirjen, resen«, *zastâvnica* »vodna zapornica« poleg »zastavljalnica, Pfandhaus, hipotekarna banka«; v 16. st. *ſastava* »vexillum«, *ſaſtavo dati* »oppignero« (Megiser), »zaseda«, prim. *kadar ie ꞌpag Paulofoue ſeſtre Syn, leto hudo ſaſtauo ſaslishal*; *od ſouurashnih ſaſtau tih Iudou* (Trubar), v 17. st. *ſa ſaꞌſtavo bote vashiga isvelizhajna imeli* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſaſtava* »hypotheca, pigneratio pignus« (Kastelec-Vorenc), *ſaſtâva* »vexillum hymeneum, pignus« (Pohlin), *saſtava* »Geisel, Haftgeld, Pfand, Versatz, Versetzung« (Gutsmann). Semkaj bkr. tpn. *Zástava*, l. 1342 *dacz der Saczung*, verjetno iz pomena »pignus«, hdrn. *Zastava*, morda iz pomena »prostor med dvema poljema«, ki ga navaja zbirka Matice slovenske (Bezlaj, SVI II, 330).

Prim. csl. *zastava* »vexillum, cohors, insidiae«, sbh. *zâstava* »vexillum« in »zaseda«, mak., blg. *zastáva* »straža, stražarsko mesto«, r. *zastáva* »pregrada, mestna vrata, straža«, ukr. *zastáva* »pignus« poleg »obmejna straža«, *zástava* »past za gozdne živali«, br. *zastáva* »mestna vrata, straža, jez«, p. *zastawa* »namizno posodje, servis«, dial. tudi »zapora, jez«, č. *zástava* »pregrada, ustavljanje« (pomen »vexillum« je iz sbh. (Rejzek, ČES, 734)), star. slš. *zástava* »pignus«, danes po č. in sbh. »vexillum«, gl. *zastawa* »zapornica pri jezu«, dl. *zastawo* »sprednja ali zadnja deska na vozu za seno, prepreka, ovira«. Iz jslov. jezikov je madž. *zászló* »vexillum«. Psl. **zastáva* (sbh. in delno ukr. kažeta na možnost **zâstava*) je postverbal od **zastãviti* »postaviti« > sln. *zastáviti, -âvim* »postaviti nekaj tako, da je objekt zadaj, obdati« poleg »verpfänden, versetzen, verwetten, ansetzen, aufwerfen, aufgeben«, csl. *zastaviti* »ponere, praeficere«, sbh. *zàstaviti* »postaviti, ustanoviti, zgraditi, ustaviti«, blg. *zastávja* »prisiliti«, r. *zastávitь* »zastaviti, zadelati, zagraditi, prisiliti«, ukr. *zastávytysja* »zakriti se, staviti, wetten«, br. *zastávicь* »prenatrpati, zakriti«, p. *zastawić* »pripraviti mizo, prenatrpati, zagraditi, dati v zastavo«, č. *zastaviti* »ustaviti, zadržati, dati v zastavo«, gl. *zastajić* »zagraditi«, dl. *zastawiś* »zasesti, zagraditi«. Pomen »vexillum« se je kakor csl. *stěgъ*, hrv. *stijêg* »isto« prek »v zemljo zapičen, postavljen drog« razvil iz prvotnega *»kar je postavljeno« (Machek[2], 575; Skok III, 330; Gluhak, HER, 693). Dalje glej *stáviti.* M. S.

zastǫ́nj (adv.) »gratis, frustra«, tudi *zaobstǫ́nj, zaostǫ́nj, zapstǫ́nj, zobstǫ́m, obstǫ́nj*; pkm. *zòu̯pston* »isto«; adj. *zastǫ́njski* »vergeblich«, subst. *zastǫ̂njik, -a, zastǫ̂njkar, -ꞌja* »kdor zastonj kaj dobiva«; v 16. st. *obſtojn* »frustra«, *ſaobſtojn, ſaſtoin* »vergebens, umbsonst«, *veliku beſedi saobſtojn* »Umbschwaiff, ambages« (Megiser), *saobſtojn* (Krelj), *ſabſtojn* (Trubar), *ſabſtoin* (Tulščak), v 17. st. *zaſtogn* »indarno«, *za ꞌſtogn* »gratis«, *zaſtoin* »uano« (Alasia), v 18. st. *ſabſtojn* »frustra, gratis« (Pohlin), *sabſtoin, saſtoin* »umsonst, vergeblich« (Gutsmann), pkm. *zobſztom* (Küzmič), kar Ramovš, Hgr. II, 183 s., bere kot *zòu̯pstom.* Semkaj verjetno tpn. *Túnjice*, l. 1306 *bey der Tevnicz*, 1312 *in der Tevnicz*, 1352 *in der Tövnicz*, prvotno »darovano zemljišče« (Ramovš pri Ilešiču, Geografski vestnik IX, 81); prim. l. 1244 v Bosni potrjeno *Commetanea terra Tolys cum fratribus et cognatis generationis Borych bani Tunnicha vocata* (ARj XVIII, 914).

Izhajati je treba iz **za (ob) sъ tǫn'e*, pri čemer je **tǫn'e* < **tun'e* verjetno že psl. dial. (Ramovš, ČMF VIII, 2 s. = Zbrano delo II, 226 s.). Prim. sln. pkm. *tòu̯ńe* »zastonj« (Ramovš, o. c., 227), stcsl. *tunje* »gratis«, *tunь* »qui gratis datur«, dial. hrv. *za stûnj* »zaman« (Prigorje, Žumberak), *tunje* »isto« (Dalmacija), blg. *túna beda* »nesreča, pri kateri ni prizadeti nič kriv«, r. *túne* »zastonj«, ukr. *túnnyj*, br. *túnny*, p. dial. *tůńi* »poceni« (Šlezija), širše p. *tani* »cenen, poceni« (glej *tǫ̂nj*), slš. dial. *tuńi*, gl., dl. *tuni* »isto«. Iz hrv. je madž. *tunya* »len, neumen«. Psl. **tun'e* je adv. iz adj. **tun'ь* »cenen, poceni, zastonjski«. Sorodno deblo na **-'a* je z *s*-mobile izpričano v *stúnja* »psovka lenemu človeku«, brez njega v lot. *taũńa* »lenuh«, *taũńât* »biti počasen pri delu«. Adj. osnova **tou̯-nį̯o-* je izpeljana iz iste baze kot lit. *taujóti* »potepati se« in sorodno sln. *távati* (Čop, SR XIII, 199 s.). Manj verjetno Schuster-Šewc, HEWb., 1558, ki primerja str. *tъnъkъ* »tenek« in domneva pomenski razvoj *»tenek, dolg, raztegnjen, razvlečen« > *»imajoč majhno vrednost, poceni«. Zgrešeno Mladenov, 642, ki misli na **tou̯-, *tu-* kakor v **tъ̀ščь*, in Machek[1], 542, ki primerja lit. *táupti* »skrčiti«, *taupùs* »varčen«. Dalje glej *tǫ̂nj, távati, stúnja.* M. S.

zastópiti, *zastǫ̂pim* (v. pf.) »razumeti«, pkm. *zastóupiti se, -in se* »razumeti se« (Novak, Slovar, 130); *zastȍp* (m.), g. *-ǫ́pa* »razum«, adj. *zastǫ́pen*, f. *-ꞌpna* »razumen«. V 16. st. *ſaſtopity* (Načrt za pridigo; Mikhailov, JP, 203), *ſaſtopiti* »intelligere«, *ſaſtop* »intellectus«, *ſaſtopen, saꞌſtopen* »prudens, sapiens« (Megiser), v 18. st. *ſaſtopiti* »comprehendere, popaſti, ſapopaſti, vloviti, s'gruntati, ſnati« (Kastelec-Vorenc), *ſaſtôpem, ſaſtopiti* »verſtehen«, *ſaſtopnoſt* »intelligentia«, *ſaſtopnu* »intelligibiliter« (Pohlin), *saſtopiti* »verſtehen«, *saſtopen* »verständig« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *zastūpȉti* »razumeti« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 373), *stupiti se* (v. impf.) »isto« (Ozalj)

kalk po nvn. *vertreten* »razumeti« iz *treten* »stopiti«, prim. tudi *verstehen* »razumeti« poleg *stehen* »stati«. Pomen »razumeti« se je tu razvil iz *»stopiti/stati pred (čim), tako da je očitno in je moč razumeti« (Kluge[22], 763). Dalje glej *stópiti*. M. F.

zašîjnka (f.) »meso z vratu (zlasti svinjsko)« (Caf).

Verjetno feminizirano po ljudskem sin. *vratína* (sodobno knjiž. *vratovína*) iz prvotnega sln. dial. **za-šîjnjak* poleg sin. **šîjnjak* v *šînjek* (m.), g. *-jka* »sveža ali prekajena svinjska vratovina«, vendar tudi »vrat« (pkm.; BADŽ I, 28) k sln. *šíja* »vrat« < **s'íja* »tilnik, vrat«. Zaradi sln. besedotvorne variante **šîjnik* = štaj. *'ši:nik* »vrat« (Zorko, Narečna podoba, 351) ni mogoče izključiti, da bi bilo *zašîjnka* feminizirano iz variantnega sln. dial. **za-šîjnik*. Toda črnovr. *zašîunk* »zašijnka« (Tominec, 242), tudi *šìunik* (Skomar; SLA), *šîunik* (Vitanje; SLA) more biti iz drugačne predloge, in sicer iz slov. dial. **s'íva* »tilnik, vrat«, iz česar je verjetno tudi hrv., sb. *šìvač* »na dolge in ozke trakove izrezana konjska koža z vrata, s katerimi se šivajo opanke« (Srem, Slavonija; ARj XVII, 643). K temu prim. paralelni pomenski razvoj v sln. bkr. *šíja* »debela in trda koža na volovskem zatilju« (Pleteršnik II, 627, po Miklošičevem gradivu). Sinonimija med psl. **s'íja* »tilnik, vrat« in ožje znanim sin. **s'íva* lahko potrjuje Brücknerjevo in Vasmerjevo izvajanje iz psl. **s'íti* »suere«, ki jo implicira tudi č. *vaz* »tilnik« k *vázat* »vezati« (Brückner, 562; Vasmer[2] IV, 434). Tako kot je **s'íja* lahko deverbativ k **s'íješь*, je **s'íva* lahko deverbativ k **s'ívati*, oba pa sta prvotno pomenila »vez«, nato pa nomen loci »vez med trupom in glavo«.

Sln. črnovr. *zašîunk* »zašijnka« je mogoče izvajati iz sln. **za-šívnjak*, torej besedotvorno paralelne tvorbe kot je *šînjek*, le da se v prvi zvezi tudi formalno ohranja sem »pri« prep. *za* v podstavni sintagmi **meso za šivo* »meso pri vratu«. K pomenu prep. prim. *Sem za Savo* »Sem pri Savi«. Glej tudi *šînjek*, *šíja I* in dalje *šíti*. M. F.

zatálati se, *-am se* (v. pf.) »karte napačno razdeliti« s pref. *za-* »ne, brez; slabo, napačno« tvorjeno iz sln. pog. in dial. *tálati*, *-am* (v. impf.) »deliti« < **tál'ati*, kar je tako kot *tál* (m.) »del« < **tál'ь* izposojeno iz bav. avstr. *tâl* »del«, *tâl'n* »deliti«, nvn. *Teil*, *teilen*. Dalje glej *tálj*. M. F.

zátanc (m.), g. *-a* »tilnik, zatilnik«; v 18. st. *satanz* »Nacke, savratnik; des Hauptes Hintertheil« (Gutsmann), pri Murku I, 615: *sátanz* »das Hinterhaupt«. Sem tudi rož. kor. *zátovnc* »zatilnik« (Pleteršnik II, 886, in po njem Ramovš, Hgr. II, 40).

Izhajati je možno iz **za-tylьnьcь* (Pleteršnik, l. c., in po njem Ramovš, l. c.), besedotvorne variante k **za-týlьnikъ* = sln. knjiž. *zatîlnik*, obir. kor. *zá:tunq*, g. *-a* (Karničar, Obir, 259), v 16. st. *satilnik* »Nack, vrat« (Megiser), v 18. st. *ſatilnek*, *ſativnek* »Genücke« (Pohlin), *satiunik* »Genicke, satoviz« (Gutsmann). Fonetični razvoj **zátilnəc* > **zátiu̯nc* > **zátəu̯nc* > **zátou̯nc* > **zátau̯nc* > *zatanc* je mogoče zasledovati tudi pri besedotvorni varianti **zatýlьnikъ* > **zátiu̯nik* > **zátəu̯nk* > **zátou̯nk* > **zátonk* = *satonek* »zatilnik« (Slomšek, Blaže; Ramovš, l. c.) > **zátank* v pkm. *zátanik* »tilnik, zatilnik« (Novak, Slovar[2], 176). Zaradi sln. rez. **tộlec* (m.), g. **tộlca* »tilnik« pa je tudi možno, da so omenjene sln. dial. oblike fonetično razvite iz sln. **zá-tolnik* oz. **zá-tolnec* (o tem Furlan, JZ 11/1, 2005, v tisku). Glej tudi *zátovec* in dalje *túlac* ter *tîl I*. M. F.

zatộ (adv.) »deshalb, darum«, tudi *záto* »isto« (pkm.; Novak, Slovar, 131), notr. z redukcijo prvega zloga *zetû* (Dolnji Zemon; Rigler, Jnotr. gov., 69) in še nadalje reducirano bovško *stù:*, tudi *stù:k* »zato ker« (Ivančič, DSBG, 57). V 16. st. *ſatu* »deshalb, darum« (Megiser), l. 1607 *za to* »perche così« (Alasia), v 18. st. *ſatú* »idcircò, igitur, itaque« (Kastelec-Vorenc), *satu* »darum« (Gutsmann).

V vzročni funkciji je adverb oz. še prepozicionalno zvezo najti v hrv., sb. *zàtō* »ideo«, hrv. čak. *z^oātō* »idem« (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 241), mak. *zatoa* »zato«, p. dial. *za to* »isto« (Karlowicz, SGP II, 328), č. *zato*, slš. *zato*, npr. *Pana notárka len zato prišla, aby videla rozkošné pastierča*, pom. *za to*, npr. *Uon mo̖ł kradłė a za to uon bėł dėgradėranï* (Lorentz, Wb. III, 1012), plb. *zətför* < **za-to* + spn. *för* (Polański, SEDP I, 1067). Dalje glej *za* in *tộ*. M. F.

zatộrnica (f.) »zapornica za vodo«, *zatộrnik* »priprava, ki uravnava količino vode v mlinskem žlebu, Wehrbaum« (Cigale), dial. cerklj. *za'tu:rnca* »zapornica« (Kenda-Jež, Gradivo), polj. *zatúrnca* (Škrlep, 68); danes korigirano v *zatvộrnica*, pri Pleteršniku tudi *zatvộrnik*.

Pristno sln. razvoj iz **zatvòrьnica*, kar kaže na **zatvòrъ* »zapora, zaprtje« iz v. **za-(o)tъ-voríti*, *-vòrišь* Nknjiž. *zatvộriti*, *-im* »zapreti« je kakor *otvộriti* »odpreti« iz sbh. *zatvòriti* oz. *otvòriti*. Skok III, 530, meni, da je prvotno **otъ-voríti* v sbh. po napačni dekompoziciji razumljeno kot *o-tvòriti*, kar naj bi omogočilo *za-tvòriti* in tako kontaminacijo z refleksom psl. **tvoríti* »facere«. V prid tej razlagi govori akcentuacija sln. *zatộrnica* in sbh. prez. *òtvorīm*, *zàtvorīm*, ki kakor r. *otvorítь*, *-vórišь* kaže na **(-)vòrišь* in ne na **tvoríti*, *-íšь* »facere«. Možnost, da bi bil sbh. par *zatvòriti*, *otvòriti* iz *tvoríti* »facere«, kakor je n. par *zumachen* »zapreti« in *aufmachen* »odpreti«, je tako izključena. Dalje glej *-vréti*, *voríti*. M. S.

zátovec (m.), g. *-vca* »tilnik« = obir. kor. *zá:tuwc* »isto« (Karničar, Obir, 15) = rož. kor. *zátovc* (m.), g. *-a* »tilnik« (Šašel, RNB, 148). V 18. st. *satoviz*, *satovez* »Genicke, satiunik, savratnik« (Gutsmann), pri Murku I, 617: *sátoviz*, g. *-vza* »Hinterhaupt, Genick«.

Izhajati je potrebno iz **za-tylьcь* »tilnik«, prim. sln. *tîlec* (m.), g. *-lca* »tilnik, zatilnik« (Krn; Erjavec, LMS 1882-1883, 256); gor. tudi »topa stran rezila«. Iz izhodnega **za-tylьcь* je po redukciji *-i-* v **zátiu̯c* nastalo **zátəu̯c* in po asimilaciji **-əu̯-* > *-ou̯-* *zátou̯c* (tako Ramovš, Hgr. II, 40). Zaradi sln. rez. **tộlec*, g. **tộlca* »tilnik« pa je tudi možno, da so omenjene sln. dial. oblike fonetično razvite iz sln. **zátolec* (o tem Furlan, JZ 11/1, 2005, v tisku). Glej tudi *zátanc* in dalje *túlac* in *tîl I*. M. F.

zatŕčiti, *-tŕčim* (v. pf.) »zamašiti z zamaškom«, *zátrč*, *-a* »zamašek«, *zátrčnjak* »Stöpselzieher« (vse jvzh. štaj.).

Kakor *zatŕkniti* »zamašiti z zamaškom« (Caf) denom. iz *zátrdek*, *-dka* »zamašek« (bkr.), kar je tvorjeno iz *zatŕditi* »zamašiti z zamaškom« (Cigale), kompoz. s *tŕditi* »čvrstiti«, kar je denom. od *tȓd*. Iz neevidentiranega iter. **zatŕjati* »zamaševati« (SSKJ navaja *zatŕjati* le v pomenu »zatrjevati, behaupten«) je *zatrjálo* in *zatrjâlek*, *-lka* »zamašek« (Murko). Iz *zatekníti* »zamašiti« oz. iter. *zatíkati* k *tekníti*, *tíkati* »figere« je jvzh. štaj. *zátek* »zamašek«, *zatȋč*, *zatȋk*, *zatȋka* »isto«. O knjiž. *zamâšek* (notr., kraš. tudi *zamȃh*) glej *mašiti*. Dalje glej *tȓd*. M. S.

zatrenčáti, *-âm* (v. pf.) »zaplesti, zmeštrati, zavozlati«, npr. *štreno z.* (polj.) in »zvezati« (Caf). Nejasno. M. S.

zatrȅp (m.), g. *-épa* »Dachgiebel, Dachwalm«, tudi *zatrȅb*, g. *zatréba* »isto« (vzh. štaj.); drug pomen je »Erdwinkel«.

Nejasno; morda bi bilo mogoče primerjati lit. *tar̃p*, *ter̃p* »vmes«, *tárpas* »presledek, luknja, jama«, lot. *star̃ps*, *sterpis* »presledek«. S tem je že Schmidt, Voc. II, 139, 331, primerjal csl. *trapъ* »jama«, hrv., sb. *trap* »jama za spravljanje repe, vrt za buče, na novo obdelan vinograd« in pogosten mtpn. *Tarp*, kar z rezervo sprejema Fraenkel, 1061. To je najbolj verjetno iz ide. **ter-* »prekoračiti«, prim. lat. *terminus*, *termō*, *termen* »mejnik, meja, konec, cilj« (Specht, KZ LXVIII, 125; Fraenkel, l. c.). Dalje nejasno; zaradi obilice homonimnih osnov **ter-* je mogoče domnevati tudi mešanje različnih osnov (Bezlaj, Eseji, 83).

zátres (m.) »zaklad« (arhaično primor.; Jakomin, NS, 148).

Osamljeno. Pomensko najbližje je p. *zatrzęsenie* »ogromna količina«, npr. *z. ludzi* »ogromno ljudi«. Za sln. bi bilo potrebno izhajati iz (rezultativnega) nomena actionis **za-tręsъ* »stresanje« (= č. *zátřes* »stresanje; potres«) in rezultativno »ogromna količina (natreslega)« > »zaklad« pf. glagola **za-tręs-ti* »zatresti« = sln. *zatrẹ́sti*, *zatrẹ́sem* »začeti stresati«. Dalje glej *trẹ́sti*, *trẹ́sem*. M. F.

zatŕt (adj.), f. *-a* »brez želja«. Glej pod *trt*. M. F.

zavàditi, *zavádin* (v. pf.) »zadeti« (pkm.; Novak, Slovar[2], 176), npr. *zavaditi jabolko s prvim lučem*, *strela ga je zavadila* (pkm.), tudi »zajeti, zagrabiti« (pkm.); iz prvega pomena je verjetno *závadka* (f.) »uganka« (pkm.).

Pomensko najbližje je č. *zavadit o něco* »zadeti«, npr. *kámen zavadil o mne* »kamen me je zadel«, slš. *zavadit'* »po naključju se nečesa/nekoga dotakniti, v nekoga/nekaj suniti, zabiti«, gl. *zawadźić* »zadeti, dotakniti, oplaziti«. Psl. **za-vaditi* je pf. k psl. **vāditi* »tolči«, kar je lahko tako kot gr. ὠθέω »suvati, tolči« dolgovokalni iter. **u̯ōdheie-* korena **u̯edh-* »suvati, tolči«, prim. sti. *vádhati* »tolči, udarjati, uničevati«, *vádhri-* »skopljen«, gr. ἔθρίς·τομίας, κρίος (Hesych.), stir. *air-com-fed-* »poškodovati« (Machek[2], 674; Pokorny, 1115 s.; Mayrhofer III, 135; Frisk II, 1144; vsi brez sln. primera). Nazalizirana osnova **u̯e-n-dh-* se lahko ohranja v r. *vudnútь* »zbadati« (SRNG V, 238) in slš. *vädit'* »moriti« (Kálal, Sl., 756). Glej tudi *svâda*. M. F.

zava'jon (m.), g. *-a* »jajčna pena s sladkorjem« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 148).

Prim. hrv. *zavàjūn*, g. *-úna* »vrsta slaščice iz jajc in keksov« (Dubrovnik; Bojanić-Trivunac, RDG, 113). Izposojeno iz trž. it. *'zavaion* »vrsta napitka iz rumenjakov, sladkorja in vina, premešanih na ognju, šoto«, tudi *'zabaion* »isto« (Pinguentini, 256, 254), ben. it. *zabagiòn* »isto« (Boerio, DV, 804), kar je prešlo v knjiž. it. *zabaióne* (15. st.), tudi *zambaglione* in *ciambaglione* in dalje v frc. *sabayon* in špan. *saballon* (Battisti-Alessio, 4103). Besedo se povezuje z lat. *sabaja* »pijača iz ječmena pri Ilirih, pivo«, tudi *sabaium* »isto« ilirskega izvora iz ide. **sab-* »sok«, kar se ohranja v stvn. *saf*, g. *saffes*, srvn. *saf*, nvn. s pristopom *-t* kot v *Obst Saft* in morda tudi v sti. imenu krave molznice *sabardhúk* (Walde-Hofmann II[3], 456; Pfeifer, EWD[2], 1156). M. F.

zâvber (adj. indekl.) »čeden, zal, lep« (kor.), tudi *žâvber* »isto« in adaptirano *zâvbrn*, *-a*, *žâvbrn*, *-a* »isto«. Varianta *žâvber* je po diftongizaciji *ū* > *ou* (12. st.) > *au* (po l. 1250) prevzeta iz bav. srvn. *żauber*, vendar pred 16. st., ko je terminus ante quem bav. srvn. *ż* skoraj povsod preide v *z*. Varianta *zâvber* je prevzeta iz nvn. *sauber* v 16. st. ali kasneje (Striedter-Temps, DLS, 250). Srvn. *sûber* »čist«, sekundarno tudi »čeden, lep« < stvn. *sûbar* je prevzeto iz lat. *sōbrius* »trezen« (Kluge[22], 619; Pfeifer, EWD[2], 1169). Glej tudi *žâvbrn*. M. S.

zavdáti, *-âm* (v. pf.) »zastrupiti, uročiti«, npr. *ciganske matere so mu bile zavdale*; *njena lepota je mladeniču zavdala*, in »povzročiti, prizadeti«, npr. *zavdati komu dosta (dela)*; *to mu je zavdalo smrt* (bkr.), impf. *zavdâjati*, subst. *zavdâja*, *zavdânje* »Vergiftung«, *zavdajâlec*, *-lca* »Vergifter«, *zavdajâlka* »Vergifterin«, *zavdajâvstvo* »Giftmischerei«; pri Jarniku in Gutsmannu tudi *zadáti* pomeni »zastrupiti«, drugje »povzročiti, dati (kaj slabega)«, npr. *zadati smrtno rano*, poleg »dati, oddati«, *z. se* »nameniti se«; v 16. st. *saudati*, *saudajati* (Trubar), v Registru kranjsko *saudati* za hrv. *otrovati*, v 17. st. *Krajlu ſo hoteli saudati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡavdati* »veneno necare, oftrupiti«, *ṡavdajaviz* »veneficus, zupernk, s'ſtrupom«, *ṡavdajauka* »venefica, zuperniza«, *mu je ṡavdanu* »intoxicatus, oftruplen« (Kastelec-Vorenc), *ſaudâm* »venena præbere« (Pohlin), *sadati*, *savdati* »mit Gift vergeben« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *vъdati* »dati, dati naprej, predati«, csl. *zadati* »dati naprej, προδιδόναι«, star. hrv. *zaudati*, *zaudavati* »afficere«, npr. *Zavdajem ti ſsmërtnu rànu* »afficio te lethali vulnere« (Belostenec), sbh. *zàdati*, *-ām* »zadati (rano, skrb), dati«, mak. *zadade* »dati, naročiti (nalogo), zadati, povzročiti (rano, skrb)«, *z. se* »pojaviti se«, blg. *zadám* »začeti dajati, postaviti, povzročiti«, *z. se* »pojaviti se«, r. *zadátь* »dati, zadati, zastaviti (nalogo, vprašanje)«, ukr. *zavdáty* »dati, zadati (nalogo), poslati, narediti komu kaj hudega, prizadejati«, br. *zadácь* »zadati, zastaviti (nalogo, vprašanje), ukazati, postaviti«, p. dial. *zawdać* »dati, podati«, č. *zavdati* »dati, povzročiti, ponuditi pijačo«, *z. si* »napiti se«, gl. *zawdać* »dati, podati, predati« in »zastrupiti«, dl. *zawdaś* »dati, voščiti«, *někomu (z gadom) zawdaś* »zastrupiti«. Psl. **za-(vъ-)dāti* »dati naprej, podati« > »povzročiti (nekaj slabega)«. Pomen »zastrupiti« se je v sln. in luž. lahko razvil pod vplivom srvn. *vergëben* »dati, darovati«, ki z dat. pomeni tudi »zastrupiti«. K pomenskemu prehodu »dati« (»dati nekaj slabega« >) »zastrupiti« prim. tudi stvn., srvn. *gift* »darilo« > nvn. *Gift* »strup«. Dalje glej *dáti*. M. S.

zavet I (m.), g. *-a* »zavetje«, izpričano v 18. st. *savet* ob *savetje* »windstiller Ort« (Gutsmann) = *zavệtje*, kar je knjiž. in širše izpričano, npr. črnovr. *ząwîətję* (Tominec, 243), pkm. *závitje* (Novak, Slovar[2], 176). Sem denom. v. *zavetiti*, *zavetim* »ščititi«, izpričan le v 18. st. pri Pohlinu: *ſavétim* »schützen, annehmen«, in Gutsmannu: *savetim* »ſchütze, nehme an«; adj. *zavẹ́ten*, f. *-tna* »brezvetrn« poleg »v zaščito vzet, zaščiten«, od tod nomen loci *zavetíšče* (n.) »zatočišče« in nomen agentis *zavetnik* (m.) »zaščitnik«, prim. v 18. st. *ſavétnu deite* »od rihtarja, ali eniga Gofpuda v'brambo vsêt, cliens«, *ſavétnik* »contutor, patronus ...« (Kastelec-Vorenc), *ſavêtnu dẹte* »adoptivus« (Pohlin), *savetni otrok* »Schutzkind« (Gutsmann).

Prim. csl. *zavětije* »locus tectus, tranquillus«, hrv. kajk. *zavit* »zavetišče« (Vitezović), *zavjetje* »isto« (Belostenec, Jambrešić), *závjetnīk* »zaščitnik« (Vitezović, Jambrešić), mak. *zavet* »zaščita pred vetrom«, adj. *zave-*

ten, f. *-tna* »brezvetrn«, č. *závět* »kraj, kjer veter ne piha; zavetje, zatočišče«, *závětí* »zatočišče« (Jungmann, Sl. V, 591). Izhodno **zavětъ* (m.) »brez vetra« (→ nomen loci (← kol.) **zavětьje* (n.)) ima pref. **za-* »ne, brez ipd.« in subst. **větъ* (m.) v pomenu »veter«, ki se adjektiviziran ohranja v sln. dial. adj. *vetni* »vetrni« (korenska povezava Jarnik, Versuch, 7). Dalje glej *vetni*. M. F.

zavȇt II (m.), g. *-vẹ́ta* »zagovor, zaščitni govor«, tudi »zaobljuba« (Caf) in po sbh. vzoru star. »zaveza (kot del Svetega pisma)«, denom. *zavetováti, -ȗjem* (impf.) »biti komu zagovornik, braniti (pred sodiščem)« (Caf, Vodnik, Cigale, Janežič), *zavȇtčič* »klient«. V sln. *zavȇtnik* »Verteidiger, Vormund, Beschützer«, v 18. st. *ſavétnik* »patronus«, *ſaveitnik* »tutor«, sta verjetno sovpadli prvotno dve nesorodni tvorbi, prva iz *zavéten* »zavarovan pred vetrom«, prim. *zavȇtje* »zaščita, varstvo« < »pred vetrom zavarovano mesto« (glej *zavet I*), druga iz *zavéten*, v 18. st. *ſavétnu deite* »cliens, od rihtarja, ali eniga Goſpuda v'brambo vsêt« (tako Miklošič, Lex. pal., 207) iz **zavětiti*, česar iter. je stcsl. *zavěštati* »pacisci«, sln. v Briž. spom. *od gego zavuekati* »illi renuntiandum esset« (II, 95–96) in česar postverbal je *zavȇt*.

Prim. stcsl. *zavětъ* »testamentum, pactum, decretum«, sbh. *závjet* »zaobljuba, oporoka, zaveza (kot del Sv. pisma), dogovor«, *zavjetovati* »svečano obljubiti«, mak. *zavet* »zaobljuba, zaveza«, *zavešta* »zapustiti v oporoki«, blg. *zavét* »oporoka, testament, zaveza (kot del Sv. pisma)«, *zaveštája* »zapustiti v oporoki«, r. *zavét* »zapuščina, volilo, oporoka, zaveza (kot del Sv. pisma)«, ukr. *zavít, -a*, br. *zavét, -u* »isto«, p. dial. *zawiat* »mejnik« (Karłowicz, SGP VI, 333), č. *závět'* »oporoka«, slš. *závet* »isto«. Postverbal od **zavětiti* »govoriti za koga, govoriti komu v prid«. O nadaljnjem sorodstvu psl. **větiti* »govoriti«, **otъ-větiti* > r. *otvétitь* »odgovoriti« glej *svȇt II*. Tam navedeno primerjalno gradivo, stprus. *waitiāt* »govoriti«, lit. dial. *vaiténti, vaiteniù* »soditi, določati, urejati«, av. *vaēθ-* »sodno določiti«, ne potrjuje dolgega korenskega vokalizma, ki se zunaj slov. pojavlja le še v lot. *vaĩcât* »vprašati« (če semkaj, tako Blesse, KZ LXXV, 115 s.; Mühlenbach-Endzelin IV, 434, to z rezervo izvaja iz vprašalne partikule *vai* »li«). Semantično manj, akcentološko pa bolj prepričljivo Vaillant, RÉS XXIII, 154, ki domneva nepotrjeno psl. **věto* »velnica« iz **vě̋ti* »pihati, vejati« (k besedotvorju prim. **síto*), denom. **větiti* »vejati« > »diskutirati«, prim. k pomenu lat. *ventilāre* »mahati, vihteti« > »obravnavati, diskutirati, razlagati«. P., gl. *witać* »pozdravljati«, dl. *witaś* »isto«, kar z **větati* povezuje Maretić, JA X, 134 s., ne spada sem, ker je to izvorno enako s csl. *vitati* »stanovati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1603). Dalje glej *odvȇtnik, vẹ́ča, svȇt II, -večati*. M. S.

zavičȃj (m.), g. *-a* »domovina« (Cigale, Zora).

Prevzeto iz hrv. *zȁvičāj* »rojstni kraj, dom, domovina« poleg »navada, običaj« (ARj XXII, 552 s.), kar je tvorjeno iz *zàviknuti se* »navaditi se« < **za-vyk-nǫti*. Pomen »rojstni kraj« je najlažje razložiti prek *»kraj, na katerega je nekdo navajen«. V star. hrv. je tudi *ȍbičāj* izpričano v pomenu »rojstni kraj«, prim. *ostani mi s Bogom, malo Brińe gradu, stari običaju* (ARj VIII, 334). K tvorbi prim. *običȃj*. Dalje glej *-vikniti se*. M. S.

zavȋst (f.), g. *-i* »invidia«, adj. *zavísten, -tna, zavistljȋv, -íva* »nevoščljiv«, subst. *zavȋstnik*, f. *zavȋstnica* »nevoščljiv človek«, abstr. *zavístnost*; v Briž. spom. *ili u lsi, ili tatbe ili zauizti* »sive mendacio, sive furto sive invidia« (I, 15); v. *zavídeti, -im* (pf.) »invidere« in »zameriti« (impf.) »sovražiti«, *zavídati, -am* (impf.) »invidere« in »zlo hoteti, sovražiti«, adj. *zavidljȋv, -íva* in *zavíden, -dna* »invidiosus«, subst. *zavȉd, -ída* »invidia«, bkr. *závid* »zlohotnost«, v 16. st. *ſaviditi* »invidere«, *ſauidliv* »zelotypus« (Megiser), v 18. st. *ſaviditi* »aemulari«, *ſaviditi* »zelare«, *ſavidliu* »invidiosus« (Kastelec-Vorenc), *ſavidam* »invidere«, *ſavid* »invidia« (Pohlin), *savidam* »beneide«, *savidliu* »neidig«, *savid* »Neid« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zavistь* »invidia, aemulatio«, *zaviděti* »invidere«, *zavida* »invidia«, sbh. *závist, -i* »invidia«, *závidjeti* »invidere«, mak. *zavist, zavidi*, blg. *závist, zavídja*, srblg. *jako závisti radì* (Hock, FME II, 197), r. *závistь, zavídovatь*, str. *zavístь, zavísti radi* (Ušakov, 123), ukr. *závystь, zavydúvaty*, br. *zavídavacь*, p. *zawiść, zawidzieć*, č. *závist, záviděti*, slš. *závisť, závidieť*, gl. *zawisć, zawidźeć*, dl. *zawisć, zawiźeś*. Psl. **zavístь* je nomen actionis od **zavíděti* »zavidati« z *za-* v pomenu »napačno, nepravo, krivo« kot v *zapráviti, zavozíti* in **víděti* »videre«, prim. k pomenu lit. *pavydėti* »zavidati«, lat. *invidere* »isto«, pa tudi it. *vedere di mal' occhio* »nenaklonjeno gledati«, av. *nipašnaka-* »zavisten« k **(s)pek'-* »gledati« (Miklošič, 390; Vasmer I, 437; Walde-Hofmann I, 713; Fraenkel, 557; Pokorny, 1125 s.). R. *zavídetь* in ukr. *zavýdity* »zagledati« izkazuje drug pomen pref. *za-*, prim. sln. *zaglẹ́dati*, r. *zagljádyvatь*. Dalje glej *vídeti, nenavȋst*. M. S.

zavítar (m.), g. *-ja* »jezuit« (rož. kor.; Šašel, RNB, 148), tudi goriš. *zεvítar* »isto« ob *jεzvítar* (Štrekelj, Görz., 414).

Obliki sta gotovo nastali iz *jezuȋtar* »jezuit«, verjetno prek redukcije **jzvȋtar* in ljudskoetimološke naslonitve vzglasnega dela na pref. *za-*. Izhodno *jezuȋtar* »član reda Jezusova družba, ki jo je l. 1534 ustanovil sv. Ignacij Loyola« je domača tvorjenka iz *jezuȋt* »isto«. Slednje je izposojeno iz n. *Jesuit*, to pa iz poznolat. *jesuita* »jezuit«, kar je s suf. *-ita* < gr. -ίτης tvorjeno iz *Jesu*, prim. it. *gesuìta* : *Gesù*. M. F.

zavod (m.), g. *-a* »za krčenje ograjen kos gozda, kjer se drevje olupi ali uniči s požarom in se nato nekaj let uporablja za setev in pašo«, pogosto v urbarjih 15.–18. st. pisano *sauadt, sauoth, Sauod, Sauoden, Sauodi, Souot* (Bezlaj, SR VIII, 13, IX, 180; SVI II, 332), n. *Einfang*, danes le še dial. *zȃvodi* (m. pl.) »novine« (Vitanj). Pleteršnik pozna *zavod* »gozdna parcela, mlad nasad, lovski revir«. Izpričano tudi v tpn. *Závodna*, prvič v 15. st. *Zawoden, Závodno, Zavoda, Zavoje* (< **zavodjane*) in mtpn. *Zavod, Zavodi*.

Prim. stsb. *zavod* »ograja, meja« (11. st. v Dalmaciji in Istri; M. Kos, Rad CCXL, 123; Mažuranić, Prinosi, 1672), pomen se po smislu tekstov ne razlikuje bistveno od sln. Sestavljeno iz *za* + **vodъ* k **vesti, *vedǫ*; napak razlaga imena Miklošič, ONappel., 115 (< **voda*). Prim. sln. *navod* »komisija«, stsb. *razvod* »isto«, r. *návod* »davek«. Izpričano je tudi r. csl. *zavodъ* »cursus« > lit. *zavadas* (Miklošič, Lex. pal., 206). Toda knjiž. sln. *závod* »ustanova, inštitut« je izposojeno iz č.

zavȏlek (m.), g. *-lka* »vozel« in »vsaka zamotana stvar, npr. tožba«, z možno standardizacijo *zaọ̑lek* za dial. *zaȗlek, -lka* (Podkrnci; Erjavec, LMS 1882–1883, 270, ki dodaja: »nejasna beseda«).

Tvorba izgleda deverbalna kot sin. *zadȓček, -čka* »vozel« (Fram) iz *zadȓčiti* »zadrgniti zanko, narediti vozel«,

vendar ustreznega glagola v sln. in drugih slov. jezikih ni zaslediti. Ukr. *zavolikáty*, *-áju* »zategniti« je namreč po vsej verjetnosti sekundarno iz *zavoloktý* »isto«. Druga besedotvorna možnost je izvajanje iz prep. zveze **za (v)ol-*. Kurkina, DS, 69 s., pritegne sln. *bóvec* »guba« v Bezlajevi interpretaciji kot **ob-vol-ьcь* (glej *bóvec*), štaj. *vôleki* »ledvice« (mariborska okolica), sbh. *vòlja* (Skok), *vȍlja*, *vólja* (Rečnik SANU II, 779) »golša pri ptičih«, r. dial. *valьë*, ukr. *vólo*, br. *vólja*, *vólьe*, *vóle*, *vólo*, p. *wole*, *wół*, star. *wul*, *wola*, č. *vole* »isto«, r. dial. *valók* »izrastek na drevesu« in dalje sln. *ǫ́bel*, sbh. *ȍbao*, r. dial. *óblyj*, č. *oblý* »obel« < **òb(v)ьlъ* ter lit. *apvalùs* »obel, okrogel«, *vãlas* »obroba pri tkanini«, *valinỹs* »isto, okrog čepice našit trak«, *vélti* »valiti, kotaliti, tolči, mikati (prejo), zaplesti« iz ide. korena **u̯elH-* »valiti, valjati, kotaliti«. Glej tudi *vôleki*. M. S.

zavǫ́ljo (praep. z gen.) »zaradi, wegen«, navadno proklitično *zavoljo* in reducirano *zavolj*, dial. *zavəl*, poudarjeno *zavə̀l* kakor v *dovə̀lj*, *dovə̏lj* < *do volje*, *bə̏lj* < *bolje*, *tə̀k* < *toliko*, *də̏l* < *dalje* (Ramovš, Zbrano delo I, 123, Slavia IV, 148 = Zbrano delo II, 348, ZSlPh II, 313 = Zbrano delo II, 628), pkm. *zavòlo* »zavoljo, zaradi« (Novak, Slovar[2], 176); v 16. st. *ſa volo ſuiga Synu*; *ſa vola Ieſuſa* (Trubar), *ſa volio* »wegen« (Megiser), v 17. st. *zhudna je bila mana sa vola nje ſlatkusti* (Janez Svetokriški), *ša volo* »ob«, *ša tega volo* »propterea« (Kastelec-Vorenc), *ſavol*, *ſavle* »ob, propter« (Pohlin), *savolo* »wegen« (Gutsmann), *sa volo pokoja* »um des Friedens willen«.

Kakor star. hrv. *zavolj*, *zavolju* (prep. z g.) »zavoljo« (ARj XXII, 594), dial. *zȁvolj*, *zȁvalj* (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 373) kalk po n. *um (jemandes/einer Sache) willen* (Miklošič, VGr. IV, 253), kar vsebuje otrdeli akz. od *Wille* »volja« < srvn. *wille* < stvn. *willio* < germ. **weljan-*, prim. tudi s tmezo sln. *za božjo voljo* »um Gottes willen«. Dalje glej *vǫ́lja*. M. S.

zavornek (m.) »Delphinium«; navaja za Benečijo Pellegrini, FPF, 388, poleg sin. *škrjanček*, *ostročnik*, *ptičice*, *motikica*, *ajdovsko zelje*, *Elijev voz*.

Najbolj verjetno ustreza to hrv. *žavoranak*, g. *-nka*, r. *žavoronkina nožka* »Delphinium«, kar je prevod za staro lat. *pes alauda*, n. *Lerchenklau(w)e*. Torej je r., br., ukr. *žavoronok* »Alauda«, plb. *zevórnåk* pustilo svoje sledove tudi na jugu. Etimološko nejasno: po mnenju nekaterih avtorjev prevoj h *gâvran* (Vasmer I, 408). Tudi za r. sin. *skovoronok* »Alauda« najdemo sb. *skovranac*, *skovranjac* »Sturnus vulgaris«. Glej tudi *škrjánec* in *srakonǫ́ga*.

zavrȇlec (m.), g. *-lca* »Achillea millefolium« (štaj.).

Cvetoča zel se v ljudskem zdravilstvu mdr. uporablja kot vulnerarik in hemostatik (Petauer, LRB, 15), zato je treba kot pri *zavȓl* »Lysimachia nummularia« izhajati iz *zavrẹ́ti* »ustaviti, zadržati«, vendar z analognim vokalizmom po prez. in inf. K semantični motivaciji prim. *skorǫ́celj*. Dalje glej *zavȓl*, *-vrẹ́ti*. M. S.

zavȓl (m.), g. *-a* »Lysimachia nummularia« (štaj.; Erjavec, LMS 1879, 129).

Verjetno substantivizirani pret. ptc. od *zavrẹ́ti* »ustaviti, zadržati«, ker so zel te rastline v ljudskem zdravilstvu med drugim uporabljali kot vulnerarik, antidiaroik, antidizenterik in proti premočni menstruaciji (uporabe navaja Petauer, LRB, 348). K semantični motivaciji prim. star. hrv. *ustav-krve* »Lysimachia«, kar navaja Šulek, Im. bilja, 426, po rokopisnih beležkah iz 18. st. iz izvoda knjige Herbario nuovo di Castore Durante (Benetke 1717), ki ga hrani frančiškanski samostan v Visovcu pri Skradinu, in n. dial. *Kreisend Wundkraut* »Lysimachia nummularia« (navaja Marzell, Wb. Pfln. II, 1507). Dalje glej *-vrẹ́ti*. M. S.

zavrta (f.) »Origanum vulgare« (Šulek, Im. bilja, 454, po Freyerju), tudi *zabrta* »isto« (Šulek, o. c., 452, Freyer po Brekerfeldu) in *ksaberta* (Šulek, o. c., 180, Freyer po Brekerfeldu).

Zaradi alternacije *-v-* : *-b-* in variante *ksaberta* verjetno izposojeno iz nepotrjene nemške predloge, morda iz **gesauberte* »očiščena, čista«. Glej sin. *tošta*, *bôlmet* in dalje *žávbrn*. M. F.

***zažiglati**, *-am* (v. impf.) »zapečatiti«, samo v 16. st. *ſaſhiglati* »versigeln, besiglen, verpitschiren, figillo« s pripombo, da je beseda kor. (Megiser).

Prevzeto in v pref. prevedeno iz srvn. *versigeln* > n. *versiegeln* »zapečatiti« k *sigel* »pečat«, kar je iz lat. *sigillum* »isto« in »kipec, podobica«, dem. od *signum* »znak« (o tem Kluge[22], 671 s.). Domnevanje domače tvorbe iz *žȋg* (tako M. Furlan, ustno) je iz besedotvornih razlogov malo verjetno. Glej tudi *žẹ̑gen*. M. S.

zažlófiti, *-ộfim* (v. pf.), samo v zvezi *zažlofiti usta* »zapreti usta« (Krelj).

Ekspr. iz *zalópiti* »zapreti, zaloputniti« k *lópiti* »ploskniti, udariti«. K ekspr. fonetiki, pristopu *ž-* in *-p-* > *-f-*, glej primere pri *žlofáti*. M. S.

zbandižanje (n.) »pregnanstvo«, v 17. st. izpričano pri Skalarju: *o dusha leto toie sbandishane ni blo bres urſaha* (Oblak, LMS 1890, 234); brez redukcije v vzglasju *izbandižati*, *-am* (v. impf.) »pregnati, izgnati«, npr. *i. greh iz srca* (Japelj; citirano po Pleteršniku I, 300) poleg *izbandičati*, *-am* »isto« (Hipolit; Pleteršnik, l. c.). L. 1607 pri Alasiju *bandizet* »bandire« [*bandižət*] in v 18. st. *bandišhanîe* »relegatio, prózh poflanîe« poleg »contumacia, nepokornoft, terdovratnoft«, *bandišhán* »bannum, bandyt« (Kastelec-Vorenc).

Prim. hrv. *bandižati*, *-ām* »pregnati« (Marulić), *bàndiža* »vagatio« (Lika, Gospić z okolico) poleg *bantižati*, *-am* »isto« (Belostenec, Jambrešić, Stulli), v Ozlju *zbantìžāt* »izgubiti (o žogi)« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 417), oboje s *t* namesto pričakovanega *d*, morda pod vplivom hrv. *bânta* »neprijetnost, nadloga; globa« < madž. (Skok I, 106, 108). Sln. in hrv. *bandižati* je bilo izposojeno iz ben. it. *bandizar* »pregnati, poslati v izgnanstvo«, it. v 14. st. prvič zabeleženo *bandeggiare* »isto« (Skok I, 106), kar je denom. od *bando* »pregnanstvo, azil«, srlat. *bandum* »isto« (l. 796), izposojenke iz got. *bandwa* »znak« (Battisti-Alessio, 424, 425). Drugačen denom. je it. *bandire* »pregnati, poslati v pregnanstvo« in od tod substantiviziran it. ptc. *bandito* *»pregnan« > »kdor je poslan v izgnanstvo« → »morilec, kriminalec«. To je verjetno prek n. prešlo v sln. *bandȋt* »razbojnik«, toda v 18. st. izpričano *bandyt* (Kastelec-Vorenc) je zaradi pomena »pregnan« gotovo izposojeno iz it. Glej tudi *bânda*. M. F.

zbedren (adj.), f. *-a* »šepast«. V 18. st. kot *ſbèdren* »claudus« izpričano pri Kastelec-Vorencu, toda pri Pohlinu: *ſbẹdran* »krumfüßig«, *ſbedrim se* »krumfüßig werden«, in Gutsmannu: *sbedrim ſe* »werde krummfüſ-

fig«. Sem simpleks *bedríti se*, *-ím se* (impf.) »šepati«, *bedráti*, *-âm* »isto«.

Prim. hrv. *bèdriti se*, *bèdrīm se* »šepati« (Mikalja, Della Bella, Belostenec; ARj I, 223). Izhodna tranz. denom. v. **bedríti*/**bedrâti* k psl. **bedrò* (n.) »femur« s pomenom »šepati« sta bila prvotno verjetno uporabljana za označevanje šepavosti živine, kjer je ta najbolj vidna po neenakomernem premikanju beder/stegen. Sln. *zbedren* je iz ptc. pret. pas. **jьz-bedr'enъ* ← v. **jьz-bedríti* »bedro/stegno navzven premakniti«. Dalje glej *bédro*. M. F.

zbîlja (adv.) »dejansko, resnično« (Miklošič, Janežič), »à propos« (Janežič, bkr.).

Prim. hrv. *zbȉlja*, *zbílja* poleg *zbîlj*, *zbȉlje* in *nȁzbīlj*, star. *nazbilja* ter *nazbilje*, čak. *zbiljȁ* (Vrgada) »isto«, tudi subst. *zbȉlja* (ARj), *zbílja* (Anić) »stvarnost, resnica, resnobnost«. Rešetar, JA XXXVI, 548, izhaja iz sintagme **sъ byl'ę* k sbh. *bîl* »resnica, stvarnost« < **bỹlь*, kar je abstr. od ptc. **bỹlъ* k **bỹti* »esse«, s čimer večinoma soglaša Skok 1, 160, prim. *ako si se ti šale (= s šale) ženio, ja sam se zbilje (= s bilje) udavala*. Sln. adj. *ozbíljen*, *-ljna* »resen, resnoben« je prevzet iz hrv. *ȍzbiljan* »isto«, kar Skok, l. c., izvaja iz sintagme *od zbilje*. Dalje glej *bíti* »esse«. M. S.

zbȍg (prep. z g.) »ob, quam ob rem, propter, causā; zaradi« (pkm., dol.), tudi *zbȍga* »isto« (pkm., dol., istr.) in samo pri Navratilu *zbȍk*.

Prim. sbh. *zbȍg*, dial. tudi *zbòg*, *zboga* (ARj XII, 664), hrv. čak. *zbộg* (Brač; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1385), *zbȍgu* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 242). Izhajati je treba iz prep. zveze **sъ̏ boga*, v kateri je prep. **sъ* (z g.) v kavzalni funkciji (< »od zgoraj navzdol«) kakor v sbh. *stȍga* »zaradi tega«, subst. **bȍgъ* pa verjetno še v pomenu »delež, stvar«, tako kot v lat. *causā* »zaradi« (z g.), kar je iz abl. od *causa* »vzrok« > »zadeva, stvar« (Gluhak, HER, 693 s.). Iz **bogъ* v pomenu »delež, usoda, sreča« izhajata že Berneker I, 167, in Bezlaj, JiS XVI, 265 = ZJS, 684, ki domneva akz. cilja **sъbogъ* »po svojem deležu, po svoji usodi, na svojo srečo«, vendar **sъ* neprepričljivo povezuje s sti. *su-* »dober« in psl. **sъ-* v **sъmьrtь*, **sъdorvъ*. Manj verjetno Skok I, 180 s., ki izhaja že iz pomena »deus« in primerja it. *per l'amor di Dio* »za božjo voljo«, saj to pomensko ne ustreza. Odpad izglasnega *-a* razlaga Skok, l. c., z vplivom odpada *-a* v g. sg. d. obl. adj. in s kakofonijo, ki bi nastala v **zboga toga*. Ker bi oba argumenta zadoščala le v sbh., ni izključeno, da je *-a* odpadel po analogiji z dubletami tipa sbh. *uz* : *uza* < **vъz(ъ)* (ta argument ne zadošča za pkm. in kajk.) in ker je večina prep. monosilabičnih. Akcentuacija ni relevantna, ker je prep. praviloma proklitična. Iz **bogъ* (v nedefiniranem pomenu) izhaja že Miklošič, 16, ki prep. z rezervo poveže s sln. *zbogati se* »pokvariti se, izpriditi se« < **jьz-bog-ati*, to pa kaže na **bȍgъ* »delež, stvar«, prim. podobno motivirano *izprídíti* (Bezlaj, l. c.). Napačno Kopečný, ESS I, 296, ki te sln. in sbh. prep. sicer kot nepregledne izvaja iz **bȍkъ* »latus«. Dalje glej *z II*, *bộg I–II*. M. S.

zbȍr (m.), g. *zbóra* »collegium, conventus, concilium, chorus«, dem. *zbórec*, *-rca*, danes *zbōrček*, denom. *zborováti*, *-ûjem* »consilium habere«, adj. *zbóren*, *zbộren*, *-rna* »Versammlungs-, Kollegial-, Chor-«, od tod *zbộrnica* »conventiculum, camera«, *zbộrnik* »član zbora« in »collectanea«; današnje *zbộren*, *-rna* »nanašajoč se na najvišjo zvrst knjižnega jezika« (SSKJ V, 840) je iz *izbộren*, prim. že v 18. st. pri Kastelec-Vorencu *ṡborn* »selectus, išbrán« iz *ṡbor* »electio, selectio« poleg *ṡbrati*, *iṡbrati* »seligere«. V 16. st. *s'boriſhzhe* »mesto zborovanja« (Bohorič), v 18. st. *ſbôr* »concilium«, *ſbornik* »elector« (Pohlin), *sbor* »Versammlung« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *sъborъ* »conventus, concilium, chorus«, sbh. *zbôr*, g. *zbȍra* (poleg *sábor* po inf. *sàbrati* < **sъbьrâti*), mak. *zbor* »isto« (pogosteje z drugim pomenskim razvojem »beseda«, znanim tudi v sbh.), blg. *sъbór*, r. *sbór*, *-a* »zbiranje (pridelkov, prispevkov, davkov)« (poleg *sobór* »sinoda, katedrala« < csl.), ukr. *zbír*, g. *zbóru*, br. *zbór*, *-u*, p. *zbór*, g. *zboru* »cerkveni zbor, protestantska cekvena občina«, č. *sbor*, *-u* »zbor, shod, skupina«, slš. *zbor*, *-u* »zbor, vojaška skupina«. Psl. **sъbòrъ* »zbiranje« je nomen actionis (> nomen acti) od **sъbьrâti*, **sъberèšь* »zbrati« iz **sъ-* »skupaj« in **bьrâti* »nabirati, zbirati«. Simpleks **bòrъ* < ide. nomen actionis **bhóro-* »nošnja« se pomensko različno specializiran ohranja v sbh. *bôr*, g. *bȍra* »guba« (pogosteje *bóra*, kar tvorbeno ustreza gr. φορά »nošnja«), blg. dial. *bór* »izbor«, str. *borъ* »vrsta davka«, r. dial. *bor* »lov, zbiranje, trgovanje«, ukr. *bír*, *-u* in *-óru* »davek«, stč. *bor* »krdelo, truma, shod«. To ustreza gr. φόρος »prinašanje, prinos, davek«, sti. *bhára-* »pridobitev, dobiček, plen, breme«, alb. *bar* »trava, zelišče«, lit. *bãras* (4. a. p.) »red pokošene trave ali žita, parcela«, lot. *bars* »red pokošene trave ali žita, množica, čreda, peščena sipina v rečnem ustju«. Ide. prez. **bhéreti* (sti. *bhárati*, gr. φέρω, lat. *ferō*, idr.) iz korena **bher-* »nesti« se je v psl. **bьrâti*, **bèrǫ* prek »prinašati« pomensko specializiral v »zbirati (pridelke, dobrine)« in od tod v sln. pod vplivom n. *lesen* in lat. *legere* v »čitati«. Osnovna literatura: Miklošič, 9 s.; Berneker I, 75 s.; Trautmann, BSW., 31; Vasmer II, 585, 685; Fraenkel, 34 s.; Pokorny, 128 ss.; ES II, 218. Glej tudi *rázbor I*, *sộbra* in dalje *bráti*, *bréme*, *bréja*. M. S.

zbộžen (adj.), f. *-žna* »ubožen« (pkm.).

Zaradi sin. **û-bogъ* v sln. *ubộg* (→ **u-božьnъ*) in **nè-bogъ* v sln. *nebộg*, oboje s pref. v funkciji nikalnic, je treba izhajati iz **jьz-bogъ* »brez deleža« (→ **jьz-božьnъ*) s pref. **jьz-* v pomenu »brez« in **bȍgъ* »delež«. K pomenu »delež« prim. sti. *su-bhága-* »z dobrim deležem«, kar ustreza psl. **sъbogъ* v kol. **sъbožьje* = č. *zboží* »bogastvo«, stč. *sbožie* »isto«, *sbožný* »bogat« itd. (Machek[2], 712; Mayrhofer, EWA II, 239 s.). Dalje glej *ubộg* in *bộg I*. M. F.

zbrínc (m.), g. *-a* »vrsta švicarskega sira« (Srečko Šabec, Osnove sirarske tehnologije, 1964, 10). Izposojeno iz it. *sbrinze*, *sbrinzo* »vrsta švicarskega sira«, dial. *formài de sbrinz* »isto«, *sbrinz* (Milan). Izhodišče poimenovanja je švic. tpn. *Brienz* v bernskem kantonu (Battisti-Alessio, 3358). M. F.

***zbroja** (f.) »bojna oprava, orožje«, samo v 18. st. *ſbrôja* »armatura« (Pohlin), *sbroja* »Rüstung« (Gutsmann).

Ker besede ni zaslediti niti v star. niti v mlajših sln. besedilih in tudi ne v drugih jslov. jezikih, je najverjetneje Pohlinova izposojenka iz č. *zbroj*, *-e* (f.) »oklep, vojaška oprava, orožje«. Iz č. je tudi slš. *zbroj*, *-e* (f.) »bojna oprava, viteška oprema« in p. *zbroja* »isto«. To je postv. od č. *zbrojiti* »oborožiti, opremiti« k *brojiti* »ugovarjati, upirati se, besneti, hujskati«, prim. gl. *brojić* »zapravljati«, dl. *brojś* »isto«, stp. *broić* »jeziti se, besne-

ti«, r. dial. *bróitь* »premikati«, ukr. *bróïty* »uganjati norčije, norce briti«, kar imajo za denom. od **brojь*, nomena actionis od **bríti* »rezati« (Schuster-Šewc, HEWb., 69; Rejzek, ČES, 91 s.). Druga besedotvorna možnost je domnevanje iter. **brojiti* neposredno iz **bríti*, **brьjèšь* < **bhréi̯He/o-*. Fonetično in tipološko manj verjetno Machek[2], 68, ki domneva izhodišče v 1. sg. **brojǫ*, kar naj bi nastalo po metatezi iz **borjǫ* k **boríti*. Dalje glej *brojiti*. M. S.

zdȁj (adv.) »nunc, repente«, *zdȁjci* »repente, statim«, *zdȁka*, *zdȁkar*, *zdȁjčki* »recenter« (Caf), *zdȁjka*, *zdȁjkar* »isto« (Podkrnci), *zdȁč*, *zdȁči*, *zdȁčka*, *zdȁčkar* »isto« in »davi«, adj. *zdánji* »praesens«, *zdášnji* (Krelj), danes *zdájšnji* »isto«, pri Cafu *zdȁčišnji*, *zdȁkašnji* »recens«, abstr. *zdánjost* »praesentia«, dial. gor. *zdę̏j*, *dę̏j*, bkr. *zdȁj*, obsoško *zdá:* (Logar, DJR, 140), pkm. *zdȁj* (Novak, Slovar[2], 177), štaj. *zȃj*, v 16. st. *ſdai* (Trubar), *sdaj* »nun, modo, jam«, *sdaizi*, *ſdajzi* »statim, quamprimum« (Megiser), v 17. st. *sdaj* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡdai* »nunc«, *ſdaizi* »desubito, illicò, mox« (Kastelec-Vorenc), *ſdâjé*, *ſdajzi* »alsbald, illico«, *sdai* »jetzt«, *sdain* »jetzig« (Gutsmann); z ohranjenim polglasnikom, kar je tendenca v prvem zlogu dvozložnic s kratkonaglašeno ultimo (Greenberg, HPSL 99 = ZGSJ, 111), tudi *sedȁj*, *sadaj*, ben. *sáda* »nunc«, adj. *sedánji*, *sedášnji* »praesens«; kor. *sə̀da* (Sele), cerklj. *sǫ̀da* (Ramovš, Zbrano delo II, 200), v 16. st. *sada*, *sadaj* »nunc« (Megiser), adj. *per tih ſtarih inu ſadanih prauih kerszhenikih* (Trubar), lok. sg. m. *vſadanijm* (Krelj), v 17. st. *ſadai* »adeſſo« (Alasia), *ſedaj*, *sadai* (Janez Svetokriški), v 18. st. *od ſadai* »adhinc« (Kastelec-Vorenc), *ſeda*, *ſedai* »jetzt«, *ſedain* (Gutsmann).

Prim. sbh. *sȁda*, *sȁd*, hrv. čak. *sadȁ*, v Posavini *sàda*, *sȃda*, *sȁda*, star. hrv. tudi *zda* (ARj XXII, 685), stsb. *sьda* »nunc« (poleg *sьde*, *sьdi* »isto«), *sьdanь*, *sьdašьnь* »qui nunc est« (Daničić, Rj. III, 232 s.), star. blg. v 17. st. *sъda* (Vondrák, VGr.[2] II, 335 s.). Izhajati je treba iz **sь-dā̋*, kar vsebuje demonstr. pron. osnovo **sь* »ta« < ide. **k'i-* in part. *-da* < ide. *-dā* (Ramovš, Zbrano delo II, 331), v sln. delno z dodatnimi part. *-j*, *-ka*, *-ci*. Sodeč po lit. *šedà* »tedaj« < **k'e-dā̋* je psl. **sьdā̋* nastalo iz nepotrjenega **sedā̋* pod vplivom vokalizma adv. **sьga* »zdaj«, **sьdě* »tukaj«, prim. podobno **tъdā̋* iz **todā̋* in **kъdā̋* iz **kodā̋*. Manj verjetno Kopečný, ESS II, 623 ss., ki rekonstruira **sъg(ъ)da*, saj taki rekonstrukciji nasprotuje paralelna tvorba **todā̋*, analogno **tъdā̋* > sln. *tedȁj*, v čemer zaradi ukr. *todí* ni mogoče izhajati iz **togъd-*. R. csl. *segda* »mogoče, možno« < *»zdaj« vsebuje *-g-* po adv. csl. **sьga* »zdaj«, mak. *sega*, star. blg. *sъga* »isto«. Dalje glej **s I*, *zdȅ* in o tvorbi *tedȁj*. M. S.

zdȅ (adv.) »tu« (rez.), Pleteršnik navaja po Cafu tudi z ojačevalno partikulo *zdȇkaj* »tukaj« in adj. *zdę̑šnji* »tukajšnji«.

Prim. stcsl. *sьde*, *s'de* »hic«, csl. tudi *sьdě*, *zdě*, *ždě* »isto«, str. *zde*, č. *zde*, star. slš. *zde* »isto«. Psl. **sьdě* »tu« je s sufiksom za tvorbo lok. adv. < ide. **-(n)dhe* tvorjeno iz demonstr. pron. osnove **k'i-* > psl. **sь* »ta«, prim. enako tvorbo iz interogativnega pron. **kъdě* »kje« < **kᵘu-dhe-*, sti. *kúha*, av. *kudā*, lik. *cudi*, lid. *kud*, kimr. *cwt*, osk. *puf*, umbr. *pufe* »kje«. Sln. *zdikaj*, samo v 16. st. *eniga ſdikai, eniga tamkai* (Trubar), kaže ali na **sьdi-ka-jь*, v čemer bi bil *-i-* pod vplivom lok. *i*-jevskih osnov, prim. csl. *sьdi* »zdaj«, *kъdi* »kdaj«, ali na **sьdě-ka*, kar bi kakor csl. *sьdě*, *zdě* kazalo na po lok. tematskih nominalnih osnov analogni *-ě-*, prim. tako sbh. *gdjȅ*. Enako sln. dial. *ozdi* »tu« (Jagić, JA I, 432), kjer je *o-* deiktična partikula, primerljiva z ukr. *os'de*, *o'zde*, *ozdeka* »tu«. Z deiktično partikulo **se* je tvorjeno str. *sьdese*, r. *zdésь*, stč. *zdese* »tu« (Miklošič, 205; Vasmer I, 450; Kopečný, ESS II, 624). Glej tudi **s I*, *zdȁj*. M. S.

zdę̑la (f.) »skleda« (vzh. štaj.), tudi bkr. (Šašelj, Bisernice I, 321).

Prim. hrv. *zdjȅla* »isto« (Vuk), čak. *zdȉla*, dem. *zdȉlica* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1386), tudi *zdȅlo* (Bednja). Izhodno **skъdě́la* (po premetu **skъlě́da* > sln. *sklę̑da*) je bilo izposojeno iz lenirane rom. oblike **scudella*, prim. it. star. *scudella* poleg knjiž. *scodella* (> sln. *skodę̑la*), iz lat. dem. *scutella* »skodelica« k *scutra* »ploščata skleda, skodela« (Skok III, 645 s.; Battisti-Alessio, 3406). Glej tudi *skodę̑la*, *sklę̑da* in *škȗndra*. M. F.

zdẹ́lo (n.) »nekaj začaranega, uročenega« (Janežič, Miklošič, Caf), npr. *zdelo sem prešel* »ich bin an etwas Verhextem vorübergegangen« (Zalokar), »es ist mir etwas angehext worden« (Metelko), *pot so vam zacoprali in zdelo napravili* (Jurčič), tudi *vzdẹ́lo* »Beschreiung, Verhexung« (Caf).

Brez znanih paralel. Verjetno retrogradna tvorba iz **vъz-dě̋lati* »narediti proti«, prim. sb. dial. *uzdjelovati* »narediti kaj proti komu« (v tem pomenu navaja ARj XX, 299, po Popovićevem slovarju, kjer pa je sb. beseda prevedena z »rückwirken«; prim. drugačen pomenski razvoj v csl. *vъzdělovati* »operari«). Domnevanje postverbala iz **jьz-dě̋lati* > sln. *izdẹ́lati*, *zdẹ́lati* »utruditi, narediti komu kaj hudega« je možno domnevati le ob nedokazljivi predpostavki, da je Cafov zapis *vzdẹ́lo* hiperkorekten. K retrogradni tvorbi prim. r. *sdélo* »konec, uspeh« (navaja Dal', Slovar[2] IV, 168) iz *sdélatь* »narediti, storiti«.

Sln. *dẹ́lati*, *dẹ̑lam* »facere, agere, operari« je denom. od *dẹ́lo* »labor, opus, operatio, actus«, prim. stcsl. *dělo* »opus, operatio«, sbh. *djȅlo* »opus«, mak. *delo*, blg. *délo* »opus, operatio«, r. *délo*, ukr. *dílo*, p. *dzieło* »opus, operatio«, *działo* »top, kanon«, č. *dílo* »opus, operatio«, *dělo* »top, kanon«, slš. *dielo* »opus, operatio«, gl. *dźěło*, dl. *źěło* »isto«. Psl. **dě̋lo* < **dhéH-lo-* je nomen actionis iz baze **dheH-* »položiti, postaviti« poleg »izdelovati, delati«, prim. toh. A *tālune* »postavljanje« (Čop, Razpr. SAZU VIII, 100). Pomen »delati« pri tem korenu izkazuje še stvn. *tuon*, ags. *dōn*, lat. *facere*, pf. *fēcī* »delati« in stlit. *demi* »postavim, delam« (SP III, 139 ss.; ES V, 7 s.; Pokorny, 235 ss.; LIV, 117 s.) in potrjuje ural. sorodstvo, fin. *teke-*, *tee-*, laponsko *dâkkâ*, *dâyâ* (Čop, Razpr. SAZU VII, 10, po Collinderju). Glej tudi *-delj* in dalje *zadẹ́ti*. M. S.

zdénec (m.), g. *-nca* »fons«. Znano le v dial., prim. *zdę́nc* »studenec« (Ročinj; SLA), *zdénc* (Brdice pri Kožbani, Železniki, Velika Dolina, Metlika, Adlešiči, Preloka, Miklavž pri Ormožu; SLA), tudi »vodnjak« (Gibina; SLA), in prvič zabeleženo v 18. st. pri Gutsmannu: *sdenz* »Brunn, ſtudenz«.

Vse substantivizirano iz ptc. pret. pas. **stъdènъ* »hladen, mrzel«, prim. hrv. *zdȅn* »isto« (ARj XXII, 688) in *zdānȅc* »vodnjak« (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 1956, 298). Dalje glej pod *studénec*. M. F.

zdẹ́ti se, *zdím se* (v. impf.) »videri, praevidere, opinari; scheinen, vorkommen, dünken« s subj. v dat., npr. *ti*

se meni boljši zdiš »potior es mihi«, *meni se zdi* »mihi videtur«, v podobnem pomenu *dozdẹ́vati se, -am se* (impf.); pf. *zazdẹ́ti se*, impf. *zazdévati se*, subst. *zdẹ̑tev, -tve* »mnenje«, *zdệnje, zdénje, zdẹ́tje* »Dünkel, Dafürhalten, Schein«; s progresivno asimilacijo v rož. *stí se mə* (Ramovš, Hgr. II, 223); v 16. st. *ſe ſdeiti* (Trubar), *ſdejti* »bedůncken, putare« (Megiser), v 17. st. *ſe meni sdij* (Janez Svetokriški), v 18. st. *šdeiti* »putare«, *ſe enimu šdeiti* »opinari«, *mi ſe je sdeilu* »praevidi« (Kastelec-Vorenc), *ſdy se mêni* »adopinor, videtur mihi«, *ſdéim se* »stolz thun, efferri« (Pohlin), *sdi ſe meni* »es důnkt mich«, *sdim ſe* »bin stolz« (Gutsmann).

Prim. p. *zdać się* »zdeti se«, stč. *sdieti sě, dieti sě*, č. *zdáti se* »isto«. Izhajati je treba iz psl. **sъdě̋ti, -dě̋ješь*, kar je v pomenu »operari, conficere« potrjeno v csl. *sъděti, -děješi*. V sln. so na prez. utegnili vplivati glagoli na *-ẹ́ti, -ím* (Ramovš, l. c.). Pomenski razvoj »delati se« > »zdeti se« ima tipološko paralelo v slš. *činí sa mi* in sbh. *čini se mi* »zdi se mi« (Machek[2], 118), vendar je treba v obravnavanem primeru zaradi stare nominalne tvorbe **sǫdъ̏ < *som-dhH-ó-* »sodba, mnenje« < *»kar je skupaj postavljeno« zelo verjetno izhajati iz star. pomena »sestavljati, postavljati skupaj«, ki je dal podoben rezultat tudi v sti. *saṁdhā- (manas)* »urediti, zbrati (misli)«. Dalje glej *sọ̑d II, zadẹ́ti, dejáti.* M. S.

zdệvec (m.), g. *-vca* »sedež pri peči« (dol.), dem. *zdệvček*, g. *-čka* (oboje dol.).

Mlada deverbativna tvorba iz sln. v. *zdẹ́vati* (impf.) »dodati« < **vъz-dě-va-ti* k pf. *zdẹ́ti, zdẹ́nem* »dodati« < **vъz-děti, *vъz-děnešь*, ker je bil sedež pri peči (enako kot knjiž. *vzdệvek* »prišvarek, Spitzname«) označen kot dodatek. Glej tudi *zdệvšek* in sinonimno *zdı̏č, pı̂č, zápeč*. M. F.

zdevíčina (f.) »svakinja« (Branik; Erjavec, LMS 1880, 213).

Na Ptujskem polju *zdelvica* »isto« (Pleteršnik II, 906, po Cafu), ki lahko kaže, da se je sekundarni vnos *-d-* kot v sln. *zdẹ́hati* ← *zẹ̑hati, zdeníce* »trepalnice« ← **o-zěníca* »neprava zenica« izvršil že v sln. dial. **zəlvíca*, pri Pleteršniku II, 913, *zə̀lvica* »svakinja« ob *zə̀lva* »isto« (bkr.), po asimilaciji tipa *sọ̑lnce* > *sọ̑nce* semkaj *zə̀va* »svakinja« (Dutovlje; SLA). Erjavec, l. c., je braniško obliko po vsej verjetnosti poknjižil neustrezno, enako tudi ben. *zvíčina* »svakinja« (isti, l. c., 214). Derivacija z *-ina* namreč pri sorodstvenih oznakah ni v rabi, zato sta bili sln. obliki **zəlvíca* (za ben.) oz. **zdəlvíca* (za braniško) verjetno pod vplivom feminativov na *-čna*, npr. *sestrı̂čna, kraljı̂čna*, preoblikovani v ben. **zvīčna* oz. braniško **zdəvīčna* in nadalje samo slovarsko hiperkorigirani. Dalje glej *zâlva.* M. F.

zdệvšek (m.), g. *-ška* »novec (kot odpustek)« (Zalokar), »svetinja ali križec na molku« (polj.). Oboje citirano po Pleteršniku II, 907, ki izvaja iz **zdệvščak*. Toda v 18. st. *ſdevzhèk* [*zdeu̯čək*], *ſdenshèk* [*zdenšək*] in *devzhèk* »Ablaßpfenig, numiſma« (Pohlin), *sdenſhek, sdeuzhek, deuzhik* »Ablaßpfennig« (Gutsmann). Sem polj. *zdévsk* (m.) »svetinjica, ki jo na trakovih navezane nosijo okoli vratu obešene«, tudi »svetinjica pri molku« (Pintar, LMS 1895, 50).

Osamljeno in pomenskomotivacijsko manj jasno, čeprav se zdi verjetno, da so besede tvorjene iz sln. *zdẹ́vati* (impf.) »dodati« < **vъz-dě-va-ti* oz. *zdẹ́ti, zdẹ́nem* (pf.) »dodati« < **vъz-děti, *vъz-děnešь*, od koder je tudi sln. *vzdệvek* »prišvarek, Spitzname« < *»dodatek«, v Logatcu *vzdẹ̀v* (m.), g. *-ẹ́va* »isto«. M. F.

zdı̏č (m.), g. *-a* »privzdignjen sedež pri peči« (cerklj., Temljine), tudi *ždíč*, g. *-a* »klop okoli peči, kjer navadno posedajo starejši ljudje« (tolm.; Erjavec, LMS 1880, 215), na Tolminskem še danes znano kot *zdı̀č* »sedež ob kmečki peči« in *ždı̀č* »stolček na klopi ob krušni peči« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 198, 186).

Vzglasni *zd-* je gotovo prvoten, zato je kljub Erjavcu, l. c., ki je povezoval s sln. *ždẹ́ti, ždím* »mirno sedeti«, to tako kot hrv. čak. *zidı̀ć* (Houtzagers, ČD, 401) dem. na **-ı̄́t'ь* z reduciranim prvim vokalom *-i-* iz **zı̂dъ* (m.), g. **-a* »peč, ognjišče« (Pintar, LMS 1895, 51), prim. obir. kor. *zi:d*, g. *-a* »odkrito ognjišče v starejših kmečkih hišah« poleg »zid« (Karničar, Obir, 266, 33), *zı̂t* »ognjišče« (Črna na Koroškem; SLA), rez. *zı̂d* »ognjišče« (Caf pri Pleteršniku II, 920), v 18. st. *sid* »Heerd« (Gutsmann). Manj verjetno je izvajanje iz ničtostopenjskega **zьdъ* (m.), kjer pomen »peč« ni izpričan.

Vzglasni *žd-* je ali nastal po ljudskoetimološki naslonitvi na *ždẹ́ti, ždím* »mirno sedeti« ali pa po regresivni asimilaciji po šumevnosti tipa *súša* > *šúša*. Funkcionalno enaka tvorjenka iz **zı̂dъ* »peč« je sln. *zı̂dek* (m.), g. *-dka* »privzdignjem sedež na peči« (Ig), ki ustreza besedotvornemu razmerju med sln. *pẹ̑č* (m.) »fornax« : *pẹ̑ček* (m.), g. *-čka* »kot pri peči« (dol.), prim. č. dial. *pícek* »prostor med steno in kamnom«. Sln. *pı̂č* (m.), g. *-a* »kotič pri peči« (Kobariški Kot, ben.; Erjavec, LMS 1882-1883, 222) izgleda osamosvojeno iz paradigme **pệčəc*, g. **pệčca* < **pet'ьcь, *-ьca* (drugačno razlago glej pod *pı̂č*). Glej tudi *pộzad* in dalje *zı̂d, zídati.* M. F.

zdólaj (adv.) »spodaj, na spodnji strani«, črnovr. *zdọ̑la̯i̯* (Tominec, 245), jnotr. *zdu̯ọ̑lei̯*, tudi *vəzdu̯ọ̑lei̯* (Rigler, Jnotr. gov., 38, 131), z ojačevalno partikulo **-chъ zdólah* »isto« in *dolah* (Caf pri Pleteršniku I, 151). Toda adj. *zdólanji*, f. *-a* »spodnji« poleg *dólanji*, f. *-a* »isto«, črnovr. *dûətạn* (adj.), f. *-ạ*, npr. *d. wı̂ətər* (Tominec, 84, 230), je tvorjeno iz adv. brez ojačevalne partikule **-jь* in ima analoški akcent po *zdọ̑l, zdọ̑lnji*. Brez partikule **-jь* jnotr. *zdu̯ọ̑la* (Rigler, Jnotr. gov., 38). V 16. st. *sdolaj* »infra« (Megiser), l. 1607 *od ſdolai* »di ſotto« (Alasia), v 18. st. *šdolai* »infra, ſpodai«, *šdulanî, dulanî* (Kastelec-Vorenc), *ſdolej* in *ſdol, ſdul* »infra« (Pohlin), *sdolei* »unten« (Gutsmann).

Prim. hrv. dial. *zdóla* (adv.) »od zdolaj, zdolaj«, *zdôl* »isto«, *ozdôl* »od zdolaj«, *odozdôl* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 351), knjiž. *ȍzdōla* »od zdolaj«, čak. *ozdõla* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 766), mak. *zdola* »doli, spodaj«. Izhajati je potrebno iz sklopov prep. zvez **sъ dòlъ : *sъ dolá̋* (prim. **sъ gòrъ* (= sln. *zgȍr* poleg *zgọ̑r*) in **sъ gorá̋* (= sln. *zgóra*)). Z enako lokalno rekcijo **sъ* »pri« je tudi **sъ dolě̋* v sln. rez. *zdolẹ́* »zdolaj«, *ta-zdolẹ́* »isto«, adj. *zdulínje* »spodnji« (Steenwijk, SDR, 334) < **sъdolě̋n'ьjь*. Brezpredložni lok. **dolá̋* subst. **dòlъ* (m.) »kar je nižje od subjekta: dolina, votlina, jama« se potrjuje v hrv. adj. *dolȁnji* (Žumberak; Skok, JA XXXII, 365) < **dolá̋-n'ьjь*. M. F.

zdrȃš (m.), g. *-a* »nahrbtni koš za prenašanje gnoja« (Caf), rez. *zdrẹ̄́š* »isto« (Steenwijk, SDR, 334).

Nejasno, če je beseda nomen agentis tipa *igrȃš* »igralec«, *požirȃš* »požeruh«, *rovȃš* »Kerbholz«, jo je mogoče izvesti iz **sъ-dьrā́ti* »odreti kožo, razpraskati«, prim. csl.

sъdrati, -derǫ »excoriare, rumpere, confringere«, sbh. *zdràti, zdèrēm* »odstraniti kožo ali lubje, raniti« (navaja Rečnik SANU VI, 735 s.); torej *»(koš,) ki razpraska kožo (na hrbtu)«. Dalje o tem glej *dręti I*. Drugače Bezlaj, nedokončani osnutek geselskega članka, ki semantično bolj, fonetično pa manj verjetno primerja r. *dórob* »škatla, rešeto«, br. *dórab* »torba, škatla«, r. csl. *udorobь* »slab lonec«, kar Miklošič, 49, in Vasmer I, 363, dalje primerjata z lit. *darbas* »listje«, sti. *darbhá-* »šop trave«. M. S.

zdrȁv (adj.), f. *zdráva* »sanus, salus, saluber«, v pozdravu *zdrávo* »lebe(t) wohl« (vzh. štaj., pkm.), kar ustreza sbh. *zdrȁvo* (od tod je prevzeto današnje sln. *zdrâvo*), r. *zdoróvo* »isto«; abstr. *zdrâvje* »sanitas«, pogosto v fit., npr. *jelensko z.* »Peucedanum«, *vsega sveta z.* »Agrimonia eupatoria«, *kurje z.* »Draba verna«, dem. *zdrâvjiče*, abstr. *zdrâvstvo* »Gesundheitswesen«; *zdrâvec, -vca* »zdrav človek« in »Sanicula«, *zdravíka* »Geum rivale«, *zdravník* »medicus«, f. *zdravníca*, adj. *zdravnîški*, abstr. *zdravnîštvo* »medicina«; *zdravíca* »sermo potorius, carmen potorium«, dem. *zdravîčka*, v. *zdráviti, zdrâvim* (impf.) »sanare, curare«, pf. *o-*, *po-*, *za-*, intranz. *ozdravę́ti* »convalescere« (na akcent *ozdráveti* kaže pri Janezu Svetokriškem *ta bolni shèli osdravit* in kasneje pogosto *ozdráviti* »ozdraveti« z refleksom kratkega *ě* > *i*, prim. tudi ptc. *ozdrável* > *ozdrávil*); semkaj *pozdráviti* »salutare, begrüßen«, *odzdráviti* »salutem reddere«, *nazdráviti* »zuprosten«, subst. *pozdrȁv, -áva* »salutio«; nomen instrumenti *zdravílo* »medicamentum«, adj. *zdravílen, -lna* »saluber«, subst. *zdravîlar, -ja* »farmacevt«, *zdravîtelj, -a, zdravîlec, -lca* »Heilpraktiker«, f. *zdravîlka*, adj. *zdravîlski* »medicinski«, abstr. *zdravîlstvo* »Heilkunst, Heilkunde«; v 16. st. *ſdrau* »fanus«, *ſdrauie* »sanitas« (Megiser), v 17. st. *ſdrau* »fano«, *ſdrauglie* »fanità«, *ſdrauit* »fanare« (Alasia), *sdrau, sdrauje* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſdrou* »incolumis, salubris, valens, vegetus« (Kastelec-Vorenc), *ſdrâv* »sanus«, *ſdravje* »sanitas« (Pohlin), *sdrau* »gesund«, *sdrauje* »Gesundheit« (Gutsmann). Semkaj atpn. *Zdravko* < sb. *Zdravko* kakor lat. *Valentīnus* iz *valēns*. Ne spada pa sem tpn. *Zdrávščina* v Furlaniji, furl. *Sdràussine*, kar je zaradi zapisov l. 1398 *Dramslach*, 1523 *Drämbschina* bolj verjetno treba primerjati s štaj. tpn. *Drámlje*, kar je morda iz atpn. **Dramъ*, **Drama* ali **Dramъl'ь*.

Prim. stcsl. *sъdravъ* »sanus«, sbh. *zdrȁv*, hrv. čak. *zdrȃv*, f. *zdrȁva* in sekundarno *zdravȁ* (Vrgada), mak. *zdrav*, blg. *zdráv, -a*, r. *zdoróvyj*, ned. obl. *zdoróv, -a*, ukr. *zdoróvyj*, br. *zdaróvy*, p. *zdrowy*, č. *zdravý*, ned. obl. *zdráv, -a*, slš. *zdravý*, star. dl. *sdrowi* (Megiser). Iz slov. jezikov je rum. *zdravăn* »zdrav, močan«. Miklošič, 49, in po njem Meillet, Ét., 364, izvajata iz ide. **(H)su-* »dober« in korena **dher-* »držati«, kar ne zadošča. Psl. **sъdőrvъ* kaže na kompoz. **Hsu-dőru̯-o-*, česar prvotni pomen je bolje razumeti *»iz dobrega lesa«. To je kompoz. iz ide. **Hsu-* »dober« in tematske tvorbe s podaljšano prevojno stopnjo k **dóru-* »les«. Prim. v ničti stopnji atematski adj. v lit. *súdrus* »močan, trden, lep, bujen, ploden« in subst. v sti. *sudrúḥ* »dober les«. Enak pomen kot v slov. se je iz sorodnega izhodišča razvil v av. *dr(u)vō* in stperz. *duruva* »zdrav« ter v nadaljnjih tvorbah ags. *trum* »močan, zdrav« < **dru-mo-*, arm. *tram* »trden«, nperz. *durust* »zdrav, cel«, *durušt* »trd, močan«. K semantiki prim. tudi nesorodno lat. *rōbustus* »močan, čvrst« < »hrastov« iz *rōbur* »čvrst les, hrast« (Osthoff, Parerga I, 98, 117 ss., 138; de Courtenay, Stud. stpol. 221 s.; Berneker I, 214; Vasmer I, 450; Pokorny, 214, 216). Slov. dolgi korenski vokalizem, ki ga v akrostatični paradigmi osnovne besede ide. **dóru* (sti. *dā́ru*, gr. δόρυ), g. **déru-s* (tematizirano v psl. **dêrvo* > sln. *drevộ*, r. *dérevo*) ni, je verjetno vrddhi, ki tu izraža snov, iz katere je to, kar je pomen tvorbe (o funkcijah Darms, Vr̥ddhi, 1). *O*-jevska stopnja namesto pričakovane *e*-jevske ima lahko izvor v tipu adj. gr. εὐπάτωρ, akz. -ορα. Vrddhi iz ide. **dóru-* je morda še v lot. *dùore* »duplo, jama, lesena posoda« < *»pripadajoča drevesu«, če iz **dōru̯ii̯ā* (Schindler, KZ LXXXIX, 65), kar pa ni zanesljivo, saj bi v večini lot. dial. iz tega pričakovali ***duorve* (Darms, o. c., 361 s.). Glej tudi **strȁv*. M. S.

zdrâvec (m.), g. -vca »konj, ki ima eno jajce v trebuhu, polskopljen konj« (notr.), tudi *drâvec, -vca* (Cigale, dol.), s pref. *ma-* »nepravi« (kakor v *maklȅn* in *macésen*) tudi *madrâvec, -vca* (Caf, Zalokar, Zora) in iz tega z redukcijo neakcentuiranega *-a-* ter rinezmom *mendrâvec, -vca* (notr., Vodnik).

Izhajati je treba iz **dьrā̋vьcь*, tvorbe iz adj. **dьrā̋vъ* > slovin. *dravï* »hiter«, č. *dravý* »grabljiv, roparski, napadalen, nasilen«, dial. »hudoben«, slš. *dravý* »roparski, nasilen«, z drugačnim pomenskim razvojem r. dial. *drávyj* »luknjast« (navaja ES V, 219), v. **dьrā̋ti* »dreti, trgati, tolči, hiteti«. Vzglasni *z-* je verjetno iz zveze **sъ dьravьcь* »nekaj dravcu podobnega«, o čemer glej pri *strę̑m*. Dalje glej *dręti I*. M. S.

zdŕzniti se, *zdŕznem se* (v. pf.) »erschaudern, erbeben«, iter. *zdŕzati se* in *zdrízati se, -am se* (impf.), izv. *zdrȉz* (m.), g. *-íza* »Gallerte«.

O eni možnosti razlage glej *stŕsniti*. Drugače Miklošič, Lex. pal., 177, ki domneva sorodstvo z **drъgati* »drgetati, tresti se«. To je možno, če domnevamo izvorno iter. **-drъdzati* z analogno palatalizacijo in od tod inkoh. **-drъznǫti*. M. S.

zę́ba (f.) »Fringilla coelebs«, dem. *zę́bica*.

Prim. sbh. *zȅba* »ščinkavec«, r. *zjáblik*, ukr. *zjáblyk*, p. *zięba*, gl. *zyba*, dl. *zeba, zebka*, dial. *zyba* »isto«. Psl. **zę̋ba* je morda izpeljano iz **zębtī́*, ker se samci ščinkavca ne selijo, samice pa se odselijo šele na začetku zime in se vrnejo, takoj ko skopni sneg, prim. hrv. dial. *snigarica, snježarka* »ščinkavec« in lat. *fringuilla frigore cantat* (Miklošič, 401; Brückner, 653; Skok III, 647). Vendar primerja Būga, RR I, 493, psl. **zę̋ba* z lit. *žìbė, žibẽlė* »Fringilla canabina«, kar je domnevno tvorjeno iz *žibėti* »svetiti se«, *žiẽbti* »zanetiti« (Fraenkel, 1303). M. S.

zèbice (f. pl.) »zanohtnice« (pkm.; Novak, Slovar², 178).

Ker so zanohtnice skeleče bolečine za nohti, v prstih, kjer koža zaradi mraza razpoka, je to verjetno po aferezi nastalo iz sln. *ozę̂bica* »ozeblina«, npr. *ozebico imeti na nogi* (gor.), črnovr. *ązîəpk* »isto«. (Tominec, 156). To je dem. k deverbativu *ozę̂ba* »pozeba, zmrzal« iz *ozę́bsti, ozę́bem* (v. pf.) »mraz utrpeti«. Rezultativni pomen »razpoka od mraza« je izpričan v 18. st. pri Gutsmannu: *oseba* »Schrunde von der Kälte, ruiba« (Gutsmann). Glej tudi *ozę́bnik* in dalje *zę́bsti*. M. F.

zę̑bkast (adj.), f. *-a* »razpadajoč (za les, ki se cepi, kadar se suši)« (jvzh. štaj.).

Izhodni adj. **zębъ-kъ* je deverbativen tipa **žegъkъ*, **tepъkъ*, **gibъkъ* psl. glagola **zęb-ti*, **zębešь*, ko se

prvotni pomen »trgati, gristi, ločevati ipd.« še ni specializiral na »algere«. Dalje glej *zẹ̑bsti*. M. F.

zebnik (m.), g. *-a* »Bilsenkraut, Hyoscamus«, v 18. st. izpričano pri Gutsmannu: *sebnik* »Bilſenkraut, Binſenkraut, S. Apolonije trava«, in kasneje še l. 1833 pri Murku II, 189: *sébnik* »Bilſenkraut, tráva fv. Apolónije, volzhja jágoda«, ter l. 1851 pri Janežiču[1] II, 520: *zebnik*. Tudi *zobnik* in *zobnjak*, v 18. st. *Sobnik* »Hiosciamus niger« in *šobnik* »Hyoscyamus, zhervivez, fvinški bob« (Kastelec-Vorenc), *ſobnik*, *ſobnijak* »Bilſenkraut, Hyofciamus« (Pohlin), *sobnik*, *sobnjak* »Bilſenkraut« (Gutsmann).

Prim. hrv. *zubnjak* »Hyoscamus niger« (ARj XXIII, 140), *zubnjača*, *zubna/zubnja trava* (Šulek, Im. bilja, 468), blg. *zǫ́bova bilka* »isto« (Davidov, BBR, 183), r. *zubnik*, ukr. *zub'atnyk*, *zubivnyk*, *zubnyk* (Makowiecki, SBLM, 185). Vse izvedeno iz **zǫbъ* »dens«, ker se je seme rastline uporabljalo proti zobobolu (ARj XXIII, l. c.; Šulek, o. c., 467). Glosa *zebnik* je morda fonetično razvita iz sln. fit. *zobník* > **zəbník* > **zə́bnik* ali pa se v fit. morda ohranja psl. **zębъ* »dens«. Sln. sin. je *trava sv. Antonije*. Dalje glej *zọ̑b*. M. F.

zébra (f.) »zob pri kolesih in strojih« (Temljine; Štrekelj, LMS 1892, 46).

Zapis kaže na **zebrā̋*, kar ustreza r. *zébry* »škrge, čeljust«, *zébrik* »trnek« in dalje av. *zafar-*, *zafan-* »usta, žrelo« (kar sicer kaže na *-p-*), stnord. *keptr*, *kjǫptr* »čeljust«. Nazalizirana varianta **zę̋bra* se pojavlja v sbh. dial. *zȅbra* »oteklina na čeljusti pri konju« in »Sedum acre, rupestre« ter v r. *žábry* »škrge«, dial. *zjábry* »isto«. Sodeč po av. je treba izhajati iz heteroklitične osnove **g'ebh-r/n-*, iz korena **g'ebh-* »jesti, žvečiti« ki je v slov. delno nazalizirana kot v sin. korenu **g'embh-* > **zęb-tí* »zebsti« < *»gristi« (o slov. gradivu Vasmer I, 451; Černych I, 289; o ide. Pokorny, 382, 369). Glej tudi *zẹ̑brat*, *zẹ̑brna*, *zọ̑brne*, *zobáti*, *zọ̑b*, *zẹ̑bsti*. M. S.

zẹ̑brat (m.), g. *-a* »Galeopsis tetrahit«, tudi *zẹ̑brot*, *zẹ̑ber*, *-bra*, *žẹ̑brat* »isto«

Prim. r. *zjabréj*, *zjabrik*, poleg *zubrej*, slš. *zäbor*, *ziabor* »isto« (Štrekelj, LMS 1892, 46; Machek, JR, 196; Bezlaj, Vopr. jaz. IV, 54 = ZJS, 816). Sln. sin. *mrtva, smrdljiva kopriva*, *konopljenka*, *konopljevka*, *ranjenica*, *vodeničnica*. Slov. **zębrъ* je izvedeno iz **zęb-tí* »gristi, trgati«. Iz iste osnove je sln. *zẹ̑brna* (n. pl.), *zẹ̑brne*, *zẹ̑brni* (f. pl.), goriš. *zábrne* »dlesni«. K pomenu fit. prim. n. *Kleiner Hohlzahn* »Galeopsis tetrahit«. Glej tudi *ozẹ̑bnik*, *zẹ̑bsti*, *zọ̑b*, *zébra*, *zọ̑brne*, *zȅt II*. M. S.

zẹ̑brna (n. pl.) »dlesni« (Vipavska dolina), tudi *zẹ̑brne* (f. pl.) »isto« (Kras).

Tako kot sln. sin. *zọ̑brne* (f. pl.) s posesivnim suf. po vzorcu **ujь* → *ujьna*, **stryjь* → **stryjьna* tvorjeno iz subst. **zębrъ* »zob«, ki se ohranja v sln. fit. *zẹ̑brat* »Galeopsis tetrahit«. Dalje glej *zẹ̑brat* in *zẹ̑bsti*. M. F.

zẹ̑bsti, 3. sg. *zẹ̑be* (v. impf.) »algere«, v kompoz. *o-*, *po-*, *pre-*, *za-s*, iter., sekundarni impf. *-zẹ̑bati*, *-am*, *-zebávati*, *-ȃvam*, *-zebováti*, *-újem*, dem. *zȇbkati*, *-a*; izv. subst. *ozȇbek*, *ozȇbica*, *ozeblína* »Frostbeule«, *ozȇba*, *pozȇba* »Frost«; v 18. st. *ſẹbe me* »algeo, frigeo« (Pohlin), *sebſti*, *sebem* »frieren« (Gutsmann).

Prim. csl. *zębsti*, *zębǫ* »dilacerare, frigere, congelari, occidere«, *zębnǫti* »germinare«, sbh. *zépsti*, *zébēm* »prezebati«, mak. *dzemne* (< **zęb-netъ*), blg. *zébna*, r. *zjábnutь*, dial. *zjabtí*, ukr. *zjábnuty*, br. *zjapcí*, *zjábnucь*, p. *ziębnąć*, *-nę*, č. *zábst*, *zebe me*, dial. *zíbst*, slš. *ziabst'*, *ziabnut'*, gl. *wozybać*, dl. *wozebaś* »zebsti«. Psl. **zębtí*, **-ètъ* »zebsti« < »gristi« iz ide. **g'émbhe/o-* je dalje enako s sti. *jámbhate* »hlastniti«, alb. *dhemb* »boleti«, lit. *žem̃bti*, *-iù* »razrezati«, vse iz ide. baze **g'embh-* »gristi« (Miklošič, 401; Vasmer I, 466; Pokorny, 369; Fraenkel II, 1288; LIV, 143), ki je morda sorodna z bazo **g'ebh-* »jesti, žvečiti«, o kateri glej *zobáti*, *zébra*. Dalje glej *zọ̑b*, *zẹ̑brat*, *zẹ̑ba*, *zȇbkast*. M. S.

zẹ̑hati, *-am* (v. impf.) »odpirati usta (zaradi zaspanosti)«, rož. kor. *zíχatə* »isto« (Šašel, RNB, 149), s pkm. prehodom *h* > *j* *zèjati*, *-an* »zehati, zevati« (Novak, Slovar[2], 178), pf. *zazẹ̑hati*, *-am* in *zẹ̑hniti*, *zẹ̑hnem* = pkm. *zèjnoti*, *-nen* (Novak, l. c.); k temu *zẹ̑h* (m.) »odpiranje ust zaradi zaspanosti« (Kras, rez.) = rez. *zíh*, g. *zíja* (Steenwijk, SDR, 334) = rož. kor. *zîχ* (Šašel, l. c.), toda z akutom obir. kor. *zé:χ* (Karničar, Obir, 234), *zẹ̑havec* (m.), *-vca* »kdor zeha« (bkr., vzh. štaj.). V 16. st. *ſejhati* »oscitare« (Megiser), l. 1607 *zeicat* »sbadigliare« (Alasia), v 18. st. *šeihati, ali od ſpanîa, ali od truda* »oscitare«, *ſeihanîe* »expiratio«, »singultus« (Kastelec-Vorenc), *siehati* »gähnen«, *sehajozhen* »obenhinnig« (Gutsmann).

Prim. hrv. *zijèhati*, *zȉjehām* »usta odpirati«, *zȉjeh* »zeh«, kajk. *zíhati*, *zȋšeš* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 418), čak. *zīhȁt*, *zĩhon* »zehati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1391), v Orlecu na Cresu *zjehȁt*, *zjẽšen* (Houtzagers, ČD, 401), r. dial. *zehátь*.

Psl. **zěchā́ti*, **zěchā̋ješь* > **zě̋chāšь* je iter. na **-cha-*osnove **zě-* v **zějèšь* »imeti odprta usta« < ide. **g'heH-ie/o-* »odprt biti, zevati«. Enako je tvorjeno **smě-chā́ti* ob **směješь*.

Samo sln. *zdẹ̑hati*, *-am* »zehati«, rož. kor. *zdíχatə* (Šašel, l. c.), tudi *zdẹ̑h* »zeh«, v 18. st. *ſdẹha se meni* »hiare, oſcitare«, *ſdehâvz* »oſcedo« (Pohlin), ima sekundarno terkaliran dental kot npr. še sln. *zdeníce* »trepalnice« ← **o-zěníca* »neprava zenica«, *zdevíčina* »zalva«, *zdelvica* »isto« ← **zəlvica*. Dalje glej *zijáti*. M. F.

zȇl I (f.), g. *zelî* »rastlina, ki ne oleseni«, tudi »plevel«, »zeleni del rastlin (npr. pri krompirju, repi)«, prim. obir. kor. *zè:w* (f.) »zelnati del krompirjeve rastline« (Karničar, Obir, 225), pogosto v fit., npr. *navadna krčna zel* »Hypericum perforatum«, *kosmata z.* »Verbascum«, *kravja z.* »Camelina« itd., avgmentativ *zelína* »rastlina, sadika«, kol. *zelȋnje* (n.) »rastlinje, sadike«, *zelíšče* (n.) »rastlina«, npr. *z. brati* »nabirati rastline«, navadno v zvezi *zdravilno zelišče* »Heilkraut«. V 18. st. *ſeel* »herba«, *ſheliszhe* »herba«, npr. *grenku seliszhe* »absynthium«, dem. *šeliszhize* (Kastelec-Vorenc), *ſél* »Kraut, herba«, *ſelshe* »isto«, *ſelshinovz* »Kräuterwein, anthofmias« (Pohlin), *sel* »Kraut«, *seliſhe* »isto« (Gutsmann).

Prim. r. dial. *zélь* (f.) »mlado jesensko ali spomladansko žito do klasenja« (tver.; Dal', Slovar'[2] I, 676), slš. *zel'* (f.) »rastlina« (Kálal, Sl., 862).

Psl. **zȅlь* (f.) je besedotvorno enako sti. *hári-* (adj.) »svetel, rumen, zlatorumen«, av. *zari-* »rumen«, kar bi kazalo na ide. adj. prvotne akrostatične akc. paradigme **g'hél(H)-i-/*g'hol(H)-i-* »svetel, rumen, zelen« baze **g'hel(H)-* »svetiti, sijati«, ki se je v slov. substantiviziran posplošil iz osnovne prevojne stopnje, v balt. pa iz *o*-jevske in tematiziral v lit. *žãlias* »zelen, surov, nekuhan« in lot. *zaļš* »zelen, svež, negotov, nezrel, surov«; s tem sorodno je lit. *žélti*, *želiù* »zeleneti; rasti«, lot. *zel̃t*, *zêlu*, *ze-*

ļu »zeleneti, rasti, uspevati«, lat. *helus, holus, -eris* (n.) »zelenjava«, *helvus* »rumen«, gr. χλωρός »zelenkastorumen«, gr. χόλος (m.) »žolč«, χολή (f.) »isto« (Miklošič, 400; Trautmann, BSW, 364 s.; Vasmer[2] II, 92 s.). Glej tudi *zẹ̑lje, zelȅn I, zẹ̑lja, zelîca, zlatộ, zlak.* M. F.

zȅl II (adj.), f. *zlȁ*, n. *zlȍ* »hudoben; malitiosus, malus«, d. obl. *zlȉ*, g. *zléga*, f. *zlȁ*, n. *-ȍ* je prirejeno po ned. f. **zьlā̋*, n. **zьlȍ*, medtem ko je historično upravičena d. obl. *záli* < **zъ̏lъjь*, ki je v star. jeziku še izpričana v pomenu »hudoben«, npr. *zali hudič* (Trubar), *imel je zalega* ꞉*jetnika* (Schönleben), prim. tudi hdrn. *Zala* in tpn. *Zali Log*, dala današnje *záli*, po vokalni redukciji *zál, -a* »lep, postaven«, dial. tudi »priden«, komp. *záljši* < *zálіši* < *zálejši* (Ramovš, Letopis AZU I, 358 = Zbrano delo II, 662), z analogno vokalizacijo semkaj adv. *zálo* »zelo« (vipav., kraš.), v 17. st. pri Janezu Svetokriškem *salu, ſalu* »zelo«, v 18. st. pri Hipolitu *ſálu* »nimis«, pri Kastelec-Vorencu *ṡalu* »perquam« (Ramovš, Slavia II, 216 = Zbrano delo II, 469), k semantični motivaciji prim. podobno *hudộ*, kar se tudi rabi v pomenu »zelo«, npr. *hudo lep* »zelo lep«; adv. *zlȍ*, pkm. *zlȅ* »slabo, hudo«, substantivizirani adj. *zlộ, -â*, danes *zlȍ, -ȁ* »malum«, *iti po zlȗ, pózlu* »propasti«, v 18. st. *pošlu poiti* »peſsum ire« (Kastelec-Vorenc), iz g. *zléga* je subst. *zlẹ́g, -a* »malum« (Trubar, Krelj), v 18. st. *ſlęgu, -a* (n.) »Uebel, malum« (Pohlin), od tod verjetno tudi pkm. *zlẹ̑d* (m.) »zlo«; abstr. *zlóta, zlộča, zlộst, -i, zlóba, zlobộst, zlobóta* »malitia«, adj. *zlóten* »slab«, *zlộsten, zlóben, zlobân, -bnȁ* »malitiosus« (retrogradno pri Trubarju *zlob, -a* »isto«), *zlobóten, -tna* »isto«, *zlobȉv, -íva* »srdit, strašen«, subst. *zlóbec, -bca* »zloben človek, hudič«, tudi cgn. *Zlobec*; *zlộbnež, -a*, f. *-ica* »zloben človek«, *zlȍb*, g. *zlóba, zlobnják* »otroška bolezen die Fraisen«, v. *zlobíti, -ím* (impf.) »böse machen«, *z. se* »jeziti se, groziti, pretiti, bahaško obljubljati«, *zazlobíti, -ím* (pf.) »zameriti«, pkm. *nazlob* »mržnja, jeza, zamera«, *nazlộba, názloba* »isto«, štaj. »grožnja«; v Briž. spom. *libo bodi dobro libo li zi zlo* »sive bonum sive malum fecit« (II, 82), *uchrani me ot uzega zla* »custodi me ab omni malo« (III, 73), v 14. st. *najſ reſſi ob odſlega* (Celovški rkp.; Mikhailov, FS, 95), v 16. st. *saili*, g. *ſaliga* (Krelj), *ſloban* »crudelis«, *ſe ſlobiti* »faevio«, *naſlob* »invidia« (Megiser), v 17. st. *sloglas* »ingiuria« (Alasia), *od vſiga hudiga, inu slega yh bosh reshil*; *v' ſvoi slobnoſti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſala bolezhina* »dolor«, *ṡlú* »malè«, *enimu ṡlú nagoditi* »inferre malum alicui«, *ſlú ſheléti* »affectare«, *ṡlôba* »perversitas« (Kastelec-Vorenc), *ſlo* »male«, *ſa ſlo goriuſęti* »durius interpretari«, *ſlôba* »furor, nequitia«, *ſlobim* »furere, æſtuare«, *ſlobn* »furioſus« (Pohlin), *sloba* »Wuth«, *slobiti* »wüthen«, *sleg, slieg* »das Übel«, *slob* »Überdruß« (Gutsmann). Nknjiž. sln. *zlíkovec* »Halunke« in kompoz. *zločîn* »kriminal« je prevzeto iz sbh.

Prim. stcsl. *zъlъ* »malus, crudelis, insidiosus«, sbh. *zȃo, zlȁ, zlȍ*, d. obl. *zlȋ*, čak. tudi *zali* »slab, hudoben«, prim. tpn. *Zaladraga*, mak. *zol*, f. *zla*, blg. *zъ̏l*, f. *zlá*, r. *zlój*, f. *zlája*, n. *zlóe*, ned. obl. *zól, zlá, zló*, ukr. *zlýj, zlája, zlóè*, br. *zlý, zlája, zlóe*, p. *zły*, č., slš. *zlý*, gl., dl. *zły*. Psl. **zьlъ̏* (d. obl. **zъ̏lъ̏jь* > **zъ̏lъjь*) < ide. **g'hulo-* je blizu lit. *atžū́las, atžū̃lus* »grob, drzen, nesramen, neusmiljen«, *įžūlùs* »predrzen, vsiljiv«, *įžūlnùs* »poševen, diagonalen«, *nuožulnùs, nuožvilnùs* »strm, prepaden«, *pražū̃lnas, pražulnùs*, akz. *-ulnų̀* »poševen« iz ide. baze **g'hu̯el-* »krivo hoditi, kriviti se«, prim. lit. *pažvìlti* »nagniti se«, lot. *zvel̂t, zvel'u, zvêlu* »valiti, premikati naprej, prevrniti«, *zvel̂lties* »s težavo se premikati naprej«, *zvìlt, zvilu, zvilstu* »(počasi) se nagniti naprej«. Sorodno je verjetno tudi oset. *zūl, zol, zylyn, zolun* »kriv, napačen« (Rozwadowski, RO I, 104; Cvetko, Linguistica XXIII, 192). Starejši avtorji (Trautmann, BSW, 372 s.; Mühlenbach-Endzelin IV, 770; Vasmer I, 457; Machek[2], 716; Fraenkel, 23 s.; Pokorny, 489) pritegnejo tudi sti. *hvárate* »hoditi krivo, po krivih potih«, *hválati* »spotakniti se«, av. *zbarəmna-* »krivo hodeč« (kar Schindler, BSL LXVII, 37, z rezervo LIV, 161, zaradi ide. **g'hu̯er-* »zver« in het. *kurur-* »sovražen, sovražnik« izvajajo iz **g'hu̯er-* »hoditi ukrivljeno, krivo«; Mayrhofer, EWA II, 825, ugotavlja le, da je indo-iran. gradivo mogoče izvesti tako iz baze z *-l-* kakor z *-r-*) in lat. *fallere* »varati, goljufati«, kar danes izvajajo iz baze **(s)g^{u}Hel-* »narobe stopiti« (LIV, 492) in kar je morda sorodno z gr. φηλός »varljiv, goljufiv«, denom. φηλόω »varati, goljufati« (Walde-Hofmann, 447 s.; Frisk, 1008). Glej tudi *zâl, zlộdej, zlộmek, zlóčest, zlóten.* M. S.

zȅlar (m.), g. *-a* »zelena« (pkm.; Novak, Slovar[2], 178), toda v 18. st. *ſelar* »Seller, Sellerie; epih« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *zeler* »zelena«, *zeljer* »isto« (ARj XXII, 752, 758), slš. *zeler* oz. p. *seler* »isto« izposojeno iz nvn. *Seller* »Apium graveolens«, kar je okrajšano iz *Sellerie* »isto«, to pa je bilo v 17. st. prevzeto iz severnoit. *seleri* (pl.), ki je prešlo tudi v frc. *célerie* (Kluge[22], 666; Meyer-Lübke, 586). It. dial. *seler* (piem., lomb.) je fonetično razvito iz lat. **sēlīnum* (izpričano le *selīnon*) iz gr. σέλῑνον (n.) »Apium graveolens«, verjetno predgrškega izvora (Skok III, 218; Battisti-Alessio, 3438). Iz vzh. nvn. fonetične variante *Zeller* oz. *Zellerie* je izposojeno hrv. *cȅler* (zah.; Skok III, 218) in č. *celer* (Machek, JR, 156). Različna substituta *z-* : *s-* za nvn. vzglasni *s-* kažeta na izposojo iz nvn. predloge z zvenečo izgovorjavo *s-* oz. bav. avstr. predloge z nezvenečo izgovorjavo *s-* (Striedter-Temps, DLS, 46). Glej tudi sin. *zêlena, epih, opȉh* in *šélin.* M. F.

zelȅn I (adj.), f. *-éna* »viridis«, tudi »nezrel«, npr. *z. sadje* »nezrelo«, metaf. »mlad, neizkušen«, npr. *zelen študent*; tudi »bled«, npr. *zelen v obraz*; toda v zvezi *zelen konj* »konj svetle, belkaste barve« se ohranja pomenski odtenek, ki se v okviru ide. besedne družine iz ide. **g'hel(H)-* »svetiti, sijati« ohranja v psl. **zôlto* (m.) »aurum« < **g'hol-to-m* *»rumeno«, prim. sti. *hári-* »svetel, rumen, zlatorumen«. Podrobno o semantičnem problemu slov. **zelenъ kon'ь* Račeva, Etimologija 2000–2002, 80 s. K temu številne substantivizirane oblike, npr. *zelẹ́nec* (m.), g. *-nca* »lacerta viridis; Linaria vulgaris«, *zeleníca* »površina, ki je porasla z zelenjem«, *zelenína* »zelenjava«, *zelenják* »picus viridis« itd. Denom. v. *zelenẹ́ti, -ím* (impf.) »postajati zelen (o rastlinju)«, *zeleníti (se), -ím (se)* »delati (se) zeleno«, npr. *drevje se zeleni.* V 16. st. *selenu* »Grien« (Megiser), l. 1607 *zelen* »uerde«, *zelenit* »uerdeggiare«, *zelegne* »uerdura« (Alasia), v 18. st. *ṡelen* »viridis«, *ṡeleniti* »regerminare«, *ſe ṡeleniti* »congerminare, frondescere«, *ṡelenozhi* »viridans« (Kastelec-Vorenc), *ſêlen* »grün«, *ſêlen klobûk* »Wolfswurz, aconitum«, *ſelénina* »grün Gewächs, aeſtiva« (Pohlin), *selen, -ena, -enu* »grün«, *ſeleniti ſe* »grünen«, *selenoſt* »Grüne«, *selenina* »isto« in »Waſen, dern, vasha, rufhina« (Gutsmann). Adjektiv **zelenъ* je tudi v sln. pogosta hidronimična baza, npr. *Zelena* »pritok Drave pod Ormožem«, *Mali zelenec* in *Veliki Zelenec* sta potoka pri Idri-

ji, *Zelenica* (orn.), *Zeleni Breg* (tpn.) itd. (Bezlaj, SVI II, 335).

Prim. stcsl. *zelenъ* »viridis, pallidus«, csl. *zelenь* »uva immatura«, hrv., sb. *zèlen*, f. *zelèna* »viridis«, »bled«, hrv. »svež, surov; mlad, nezrel«, *zȅlēn* (f.) »verdura«, čak. *zèlen*, *zelenȁ*, *zȅleno* in *zelȇn*, *zelenȁ*, *zelenȍ* »zelen; nezrel, neizkušen«, mak. *zelen* »zelen, bled, nezrel«, blg. *zelèn* »zelen«, r. *zelényj* »zelen, nezrel«, br. *zjalëny* »zelen«, ukr. *zelényj* »zelen, nezrel«, p. *zielony* »zelen« č., slš. *zelený* »isto«, gl., dl. *zeleny*.

Psl. **zelènъ*, f. **zelenȁ*, n. **zelenò* je ptc. pf. pas. tematske osnove **g'hél(H)-e/o-* »zeleniti«, ki se ohranja v lot. *zel̃t*, *zȩ̂lu* »zeleneti, uspevati«, prez. tudi *zȩļu*, ki ustreza lit. *želiù* < **g'hel(H)-i̯e/o-*, inf. *žélti* »zeleneti, rasti«. K besedotvorju prim. sln. *pečȅn*, *-éna*, ki je s podstavnim v. *péči*, *péčem* še v medparadigmatskem besedotvornem razmerju. Dalje glej *zȩ̂l I*. M. F.

zelȇn II (m.), g. *-a* »vrsta vinske trte na Goriškem« (Branik; Erjavec, LMS 1882-1883, 313), tudi *zélen* »isto«. V 19. st. *selén* »bela bolj žlahtna trta s posebno žlahtnim vonjem, ki ima okrogle in jajčaste jagode« (Vrtovec, Vinoreja, 1844, 25, 24).

Verjetno z adj. *zelȅn* »viridis« kalkirano po furl. *verdàs*, *verdàz* »vrsta vinske trte na Goriškem« (Pirona, VF, 1266) k adj. *verdàs*, *verdàz* »zelenkast«. M. F.

zêlena (f.) »Apium graveolens«, tudi *zȩ̂lena* »isto« (SSKJ V, 861). Pleteršnik II, 911, omenja, da je beseda znana na Gorenjskem in Tolminskem, vendar natančnih virov ne navaja. V 18. st. *ſêléna* »Sellerie, Apium ſelinum« (Pohlin), znano tudi iz Brekerfeldovega gradiva (Šulek, Im. bilja, 456).

Tako kot pri sln. dial. sin. *šélin* < furl. *sèlino* »Apium graveolens« in *selar*/*zèlar* < nvn. *Seller* »Apium graveolens« poleg *Sellerie* < it. *selleri* (pl.) je tudi pri *zêlena*/*zȩ̂lena* potrebno izvajati iz izhodiščnega lat. **sĕlīnum* (izpričano le *selīnon*) iz gr. σέλῑνον (n.) »Apium graveolens«, verjetno predgrškega izvora (Skok III, 218; Battisti-Alessio, 3438). Ker vzglasni *z-* ne more biti substitut za nobeno rom. oz. lat. predlogo vzglasnega *s-*, je leksem verjetno ljudskoetimološko preoblikovan na podlagi adj. *zelȅn*, f. *-éna* »viridis« iz starejše rom. izposojenke **selin* poleg mlajše *šélin* < furl. Sln. sinonima so *šélin*, *epih*, *opȉh*, *selar*, *zèlar*. Glej tudi *šélin*, *zèlar* in *peteršȉlj*. M. F.

zelenják (m.), g. *-a* »spomladanska ploha« (jvzh. štaj.). Sem tudi *zeljárica* »dež, ki primoči zelju, kadar se presadijo sadike« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 321).

Prim. sb. *zeleníca* »mračno in mrzlo vreme« (timoški govor; Dinić, SDZb. XXXIV, 1988, 97), ki kaže, da je sln. bkr. primer rezultat ljudskoetimološke naslonitve na *zȩ̂lje* »Brassica«. Nejasno; zveza z adj. **zelenъ* »viridis« je možna, vendar pomenskomotivacijsko nejasna. M. F.

zelenjâva (f.) »holus«, adj. *zelenjâven*, f. *-vna*. Prvič izpričano v 19. st. pri Murku I, 627: *selenjáva* poleg *selenjád* in *zelénje* »Grünkraut, Grünzeug, Gemüſe«, kasneje pri Janežiču[1] II, 520.

Po vzorcu *debȩ̂l* – *debeljâva* »kar ima lastnosti debelega«, *gnȋl* – *gniljâva* tvorjeno iz adj. *zelȅn*, f. *-éna* »viridis«. Z enakim suf. je iz drugačne predloge tvorjeno slš. *z'eliňava* »zelenjava, sočivje; sadovnjak« (Kálal, Sl., 863). Besedotvorno enako je ukr. *zélenjava* »zeleno bljuvanje« (Grinčenko, Sl. II, 149). Dalje glej *zelȅn I*. M. F.

zelîca (f.) »rdeča mravlja« (Pišece; SLA), tudi *zilîca* »isto« (Artiče; SLA).

Slednja oblika ima dial. *i* < *e* v neakcentuirani poziciji. Gre za substantivizacijo tipa *zeleníca* (f.) k *zelȅn* (adj.) »viridis« iz adj. **zelъ* »rdeč«. Formalno je takšen adj. le v pomenu »zelen« potrjen posredno v sln. substantivu *zȩ̂lja* (f.) »pik (pri kartah)« < *»zelenost« in črnogor. *zȅlja* »zelenooka ženska« (Vujičić, Rječnik, 47), ki sta tvorbi tipa **sús'a* »súša« ← adj. **sûchъ* »suh«. Sln. *zelîca* »rdeča mravlja« ← **zelъ* (adj.) »rdeč« je glede pomenske nianse »rdeč« osamljeno samo v slov. svetu, tak pomen v okviru besedne družine iz **g'hel(H)-* je namreč izpričan še v lit. *žãlas* »rdeč (o govedu)«, lot. *zals* »rjav, svetlordeč (o govedu)« in v kimr., bret. *gell* »rjav, rdečkastorjav« (Fraenkel, 1286; Persson, Beitr. II, 792[2]; oba brez sln. gradiva), ki enako kot psl. **zelъ* »zelen; rdeč« reflektira ide. **g'hel(H)-o-*. Enako pomensko motivirano je sln. nadiško *rùsca* »rdeča mravlja« (Rigoni-Salvino, VIN, 70), rez. *rų́sica* »mravlja« (Steenwijk, SDR, 306) k sln. *rûs* »rdečkast« < **rusъ* »rdečkast, rumenkast«. Dalje glej *zȩ̂l I*. M. F.

zélič (m.), g. *-a* »mozolj na obrazu« (Spodnja Idrija; Erjavec, LMS 1882-1883, 271). Glej *žélič*. M. F.

zȩ̂lja (f.) »pik (pri kartah)« v obir. kor. *zé:la*, tudi *zè:la* »isto« (Karničar, Obir, 32, op. 3). V 19. st. *sélja* »Grün in der Karte« (Jarnik, Versuch, 116), *zélja* »isto« (Janežič[1] II, 520).

Tako kot pri pomensko enakem gradišč. hrv. *zeljòvi* (adj.) »pikov (o kartah)« (Tornow, BD, 391), slš. *zelený* »piki (pri kartah)« (Kálal, Sl., 862) oz. lit. *žalià* »zelena barva oz. pik (pri kartah)« (Kurschat, 2728), kar je substantivizirano iz adj. *žãlias* »zelen« poleg »surov, nekuhan«, bi bilo potrebno izhajati iz pomena »zelena barva«, kar dopušča razlago z vzorcem tipa **sús'ā́* (f.) ← adj. **sûchъ* »siccus«. Slov. **zél'a* (f.) za prvotno **zel'ā́*, akz. **zèl'ǫ* < *-*íi̯aHm* torej lahko kaže na obstoj psl. adj. **zȅlъ* »zelen« < ide. **ghél(H)o-*. Formalno enako je črnogor. *zȅlja* »zelenooka ženska« (Vujičić, Rječnik, 47). Glej tudi *zȩ̂l I*. M. F.

zȩ̂lje (n.), g. *-a* »Brassica«, sem *kislo zelje*, *presno zelje*; adj. *zȩ̂ljnat*, f. *-a*, npr. *zeljnata glava*, *zȩ̂lnica* (f.) »voda, ki ostane po kisanju zelja« = obir. *zéə:wnca* »zelnica« (Karničar, Obir, 266) < **zèl'ьnica*, *zȩ̂lnik* (m.) »zemljišče, kjer se goji zelje«, tudi »zemljišče, kjer se goji povrtnina«. V dialektih in historičnih zapisih se pojavlja tudi pomen »ohrovt«, ki je omejen na zahodni sln. del, prim. primor. *zélje* »ohrovt« (Korte nad Izolo; Morato, 163), tolm. *zéile* »isto« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 186); jnotr. *zîȩlje* (Rigler, Jnotr. gov., 142), pkm. *zèlje*, adj. *zeljeni* »zelnat« (Novak, Slovar[2], 178). V 17. st. *ſelje* »cappis« (Megiser), l. 1607 *zeglie* »verze«, »cauolo« (Alasia), v 18. st. *kiſelu sele* »Sauerkraut«, *zvietnu sele* »Kaulfiori, kalfiori« (Gutsmann).

Prim. hrv. *zȇlje* »kupus« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 418), *zélje*, *zȅlje* »zeljnata glava« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 373), v Istri *zȇlje* »zelje« (Valtura), toda *zȅlje* »ohrovt« (Čabrunići; oboje Filipi-Bursić Giudici, ILA, 570), mak. *zelka* »zelje«, »zeljnata glava«, metaf. »glava«, blg. *zèle* »Brassica capitata«, *kiselo z.* »kislo zelje«, *zèlka* »zeljnata glava«, p. dial. *ziele* »zelje« (Karlowicz, SGP VI, 380), č. *zelí* »isto«, slš. dial. *zelé* (Kálal, Sl., 862).

Slov. dial. pomen »zelje, ohrovt« je samo ena od pomenskih specializacij kol. **zèlьje* (n.) k **zelȏ* (n.) »zelena rastlina, zel« v ukr. *zeló* »zel«, br. *zjaló* »pleva med pšenico«, p. *ziolo* »zelišče, trava«; iz akc. razlogov je manj verjetno, da bi bilo **zèlьje* kol. *i*-jevskega subst., ki se ohranja v sln. *zę̑l* (f.), *zelȋ* »Kraut« → **zelьjè* > sln. **zeljẹ́* (drugače Machek[2], 714).

K drugim pomenom kol. **zèlьje* prim. v sln. pogosto v fit., npr. *srčno zelje* »Melissa officinalis«, *krčno z.* »Hypericum perforatum«, stcsl. *zelije* »olera«, hrv. čak. *zȇje* »zelenjava, zel«, *zę̑lje* »isto« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1387 s.), *zȇje* »povrtnina« (Brusje; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 735), črnogor. *zȅlje* »kopriva« (Vujičić, Rječnik, 47), mak. *zelje* »Spinatia oleracea«, »listje mlade čebule«, r. *zélje* »zdravilna ali strupena zel«, br. *zélle* »isto«, ukr. *zílla*, p. *ziele*, gl. *zelo* »zel, plevel«, dl. *zele* »isto«, plb. *zilĕ* »trava; paša«.

V sln. sintagmah *hoditi komu v zelje* »vtikati se v tuje zadeve« in *hoditi komu v zelnik* »isto« je *zẹ́lje* in *zę̑lnik* potrebno razumeti še v nespecializiranem pomenu, prim. sln. *zę̑lnik* »zemljišče, kjer se goji povrtnina«. Dalje glej *zę̑l I* in *zelȅn I*. M. F.

zelȏ (adv.) »valde, summe, maxime«, tudi *prezlo* in *zálo* »isto«; v 16. st. *ſlu* »malum« (Megiser), v 17. st. *salo* (Dict.), v 18. st. *slu* »sehr«, *preslu* »gar sehr« (Gutsmann).

Prim. csl. *(d)zělo*, *(d)zělu*, *zalo* »valde«, *zělъ* »vehemens«, *zělostь* »vehementia«. Nahtigal, Stud., 53, pritegne tudi csl. *dzěluto*, *zěluto* »valde«. Danes živo še v br. *do zela* »sehr«, vendar izpričano tudi r. dial. *zělьnyj* »obilen« poleg *zelásto* »lakomno«. V stsb. spomenikih *zělьno*, *zělьnъ* in stč. *zielo*, str. *zělo* »valde«, *zělyi* »močan«. Sorodno je lit. *gailus* »klavrn«, *gailas* »pogosten«, lot. *gails* »osladen, nečist«, dalje got. *gailan* »razveseljevati«, stvn. *geil* »razposajen« iz ide. **ghoi̯lo-s* (Trautmann, BSW, 72; Zubatý, JA XII, 425 (= Studie 1/2, 129); Fraenkel, LP III, 118; isti, LEW, 128; Vasmer I, 452).

[Sem tudi sb. arh. *zjȅlo* (adv.) »valde« (Rečnik SANU VII, 49). – M. F.]

zémlja (f.) »terra, tellus, humus, territorium«, dem. *zemljíca*, izv. *zemlják*, *-a* »poljedelec, zemljan«, *zemljȁn*, *-ána*, *zemljânec*, *-nca* »terrae incola« (prim. lat. *homō* »človek« ob *humus* »prst«), *zemljíšče*, *ozę̑mlje* »territorium«, *podzę̑mlje*, *podzêmlje* »Unterwelt«, *prizę̑mlje*, *prizêmlje* »pritličje«, *prizemljíka* »spodnji del drevesa«, *pozę̑mica*, *podzę̑mljica* »krompir«, adj. *zę̑meljski*, *zémeljski* »terrestris«, po drugih slov. jezikih tudi *zẹ́mski* »isto«; *podzę̑meljski*, *podzémeljski*, *podzẹ́men*, *-mna*, *podzẹ́meljn*, *-a* »subterraneus«, *pozę̑meljski*, *pozẹ́men*, *-mna*, *pozẹ́meljn* »auf der Erde vorkommend«; nknjiž. kompoz., npr. *zemljepȉs*, *-ísa* danes *-pȋs* »geografija«, *zemljevȉd*, *-ída* danes *-vȋd* »Landkarte«; v Briž. spom. *iſe zuori nebo Izemlo* »qui creavit caelum et terram« (III, 10–11), v 16. st. *ſemla* »terra, regio«, *ſemlak* »conterraneus« (Megiser), v 17. st. *zemglia* »terra« (Alasia), v 18. st. *ſemla* »terra, fundus«, *ſemèlske* »terreus, terrestris«, *podſemelske* »subterraneus« (Pohlin), *semla* »Erde, Grund«, *semlak* »Landsmann«, *semliſhtvu* »Landgut«, *podsemelſki* »unterirdisch« (Gutsmann); cgn. *Zemljak*, *Zemljan*, *Zemljanič*, *Zemljarič*.

Prim. stcsl. *zemlja*, sbh. *zèmlja*, akz. *zȅmlju*, mak. *zemja*, blg. *zemjá*, d. obl. *-ta*, r., ukr. *zemljá*, akz. *zémlju*, br. *zjamljá*, akz. *zémlju*, p. *ziemia*, č. *země*, slš. *zem*, *-e*, gl., dl. *zemja*. Psl. **zeml'ā̃*, akz. **zȅml'ǫ* je identično z lit. *žẽmė*, lot. *zeme*, stprus. *same*, akz. *semmin*, *semman*, dat. *semmey*, *semmiey* iz balto-slov. **žẽmii̯ā*, kar je tvorba iz ide. lok. **dhgh'émi* »na zemlji«, znanega v sti. *kṣámi*. Ide. paradigma je bila holokinetična: nom. **dhég'h-ōm* (het. *tekán*, luvij. *tiyamiš*), g. **dhg'h-m-és* (het. *tagnaš*). V ide. jezikih so se tako v osnovni besedi kakor v sorodnih tvorbah posplošile različne stopnje korenskega vokala, pri čemer je v šibki st. prvi konzonant odpadel ali skupaj z **g'h* dal **ðg'h-*, prim. sti. *kṣā́ḥ*, akz. *kṣā́m*, g. *jmáḥ*, av. *zå*, akz. *ząm*, g. *zəmō*, gr. χθών, χθονός, alb. *dhe*, toh. A *tkaṃ*, B *keṃ*, lat. *humus*, stir. *dú*, g. *don* »mesto, kraj« »zemlja«. Besedotvorno primerljivo je ide. **g'hei̯-ōm* »zima« (Schindler, Sprache XIII, 191 ss., Pokorny, 414). Glej tudi *Zemǭno*, *zmînec*, *zmenȅ*, *zmâj*, *zmíje*. M. S.

Zemǭno (n.), g. *-a* (tpn. na Vipavskem), lok. *na Zemǭnu*, etn. *Zemǭnci* (pl.), adj. *zemǭnski*; l. 1320 *in villa Zemil*, 1499 *Semelnu*; semkaj tpn. *Zę̑mon* pri Ilirski Bistrici, l. 1351 *Nidersenell*, *Obersemel*, tpn. *Zę̑melj*, *Podzę̑melj* pri Metliki, l. 1309 *bei dem Zemel*; mtpn. *Zemeljnik* pri Solkanu.

Izhodiščno **zeml'ьnъ* (**zeml'ь*) je označevalo zemeljsko utrdbo, prim. sb. tpn. *Zèmūn* pri Beogradu, l. 1285 *Semelnik*, 1289 *Semenicus*, n. *Semlin*; hrv. tpn. *Zemùnīk* pri Zadru (Skok, Radovi Instituta JAZU u Zadru I, 58), blg. tpn. *Zemen*, ngr. tpn. Ζεμιανή (Vasmer, Sl. in Griechl., 105), č. *Zemín*, slš. *Zemplín*, madž. *Zemplény*, l. 1563 r. *Ivaško Zemlinъ*, ukr. *Zemno*. Dalje glej *zémlja*. M. S.

zeníca (f.) »pupilla«, redkeje »veka, trepalnica«. Izpričano šele v 19. st. Cigale, Term., 92, s. v. *Pupille* navaja, da je *zenica* csl. beseda, kar bi lahko pojasnilo danes prevladujoči pog. akcent *zę̑nica*, vendar je gotovo domače vsaj *zdeníce* »trepalnice« (Caf), prim. k parazitskemu *-d-* sln. *zdẹ́hati* < *zẹ́hati*.

Prim. stcsl. *zěnica* »pupilla«, sbh. *zjȅnica*, *zjènica*, hrv. čak. *zȉnica*, *zȅnica* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1392, 1389), mak. *zenica*, blg. *zeníca*, r. *zeníca*, ukr. *zinýcja*, br. *zjaníca*, medtem ko je č. *zenice* prevzeto iz sbh. (Machek[2], 714). Sln. *zreníca* »zenica« (Janežič, Zora), ukr. *zdrínka*, p. *źrenica*, slš. *zrenica* »isto« je pod vplivom refleksov v. **zьrěti*, manj verjetno paralelna izpeljanka iz te osnove. Psl. **zěníca* poleg **zȇnica* (sbh.) je najbolj verjetno dem. od **zěnā̃* oz. **zȇna*, iz česar je drugače tvorjeno r. dial. *zénko* (n.), *zenók* (m.) »zenica«, pog. m. pl. *zénьki* »oči« (Dal', Slovar'[2] I, 680), ukr. *zínьky* »oči«, br. *zénka* »zenica«, pl. *zénki* »oči« in sln. *ozę̑mci* (m. pl.) »trepalnice«, z aferezo *zę̑mci* < **o(b)-zěnьci* poleg *ozę̑mice*, *ozimice*, pkm. *ȯzmice* (f. pl.) (Novak, Slovar[2], 92), *zímice* »isto« (mariborska okolica, Sln. gorice) < **o(b)-zěnicě*, pri čemer ostaja *-m-* nejasen, morda iz oblik z *-nc-*, kjer bi prišlo do fonetičnega sovpada z *-mc-*; manj verjetno je treba izhajati iz paralelne tvorbe, sorodne z gr. χήμη »zijanje«. Psl. **zěnā̃*/**zȇna* je tvorba (tipa **cěnā̃*, lit. *káina*, dial. *kainà*, gr. ποινή) iz osnove **zě-*, ki se je iz ide. baze **g'heHi̯-* »zehati, zevati, biti na široko odprt« v slov. osamosvojila po napačni morfemski analizi prez. **zě-jǫ* < **g'héHi̯-e-*, iz katere je v ustreznem pomenu r. *pozétь*, *-éju* »pogledati« (navajata Miklošič, 402; Vasmer II, 388), intenz. *pozétitь* »isto« (navaja Dal', Slovar'[2] III, 231), prim. k pomenu sorodno sln. *zijáti* tudi »nepremično gledati«. Osnovna literatura: Miklošič, 402 s.; Meillet, Ét., 349; Vasmer I, 453; Kopečný, Slavia XXIX, 187 s.; Machek[2], 714. Dalje glej *zẹ́vati*, *zljáti*, pa tudi *ozę̑mec*. M. S.

zer (m.) »Gypaetus barbatus« (Janežič[1] II, 521) poleg *brkati zer* »isto« (Freyer, Fauna, 2).

Prim. hrv. *zêr*, *zȅr* »Gypaetus barbatus«, tudi *zir* »isto« (Hirtz, Rj. II, 57) in *brkati zer* (Šulek I, 545). Sem tudi p. *białozor* »beli sokol« (> ukr. *bilozór* »sokol«), č. *bělozor* »beli sokol«, slš. *belozor* »isto«, gl. *bělozor* »Falco gyrfalco«, hrv. *bělozor* »isto« (Šulek I, 546), kar je ljudskoetimološko naslonjeno na **zorъ* k **zьrěti*. Drugače o zadnjih oblikah Sławski, SP I, 237; Trubačev, ES 2, 76; ÈSUM I, 197, ki brez sln. in hrv. gradiva z *e*-jevskim vokalizmom sklepajo na izhodišče **bělozorъ* »ki je belega, jasnega pogleda, izgleda«.

Verjetno je psl. **zerъ* iz ide. **g'hero-s* prasorodno s prvim delom germ. kompoz. **ger-falkō* »Falco gyrfalco«, ki zaradi številnih variant kot nvn. *Gerfalke* (o tej obliki Kluge[17], 249, 248), *Gehrfalke*, *Gierfalke* (Kluge, l. c.), *Geierfalke*, srvn. *gērvalke*, *girvalke*, *gërvalke*, *gervalke*, *giervalke*, stnord. *geirfalki* dopušča domnevo, da se je prvi del kompoz. zgodaj začel ljudskoetimološko naslanjati na različne germ. besedne družine. Drugače o germ. oblikah Kluge[17], l. c.; Lexer, Mhd. Wb. I, 1022; Falk-Torp I, 306; de Vries, 207; Suolahti, VN, 329. K tvorbi t. i. pleonastičnih kompoz. prim. p. *orłosęp* »Gypaetus barbatus«, č., slš. *orlosup* »isto«, nvn. *Geieradler*, *Geierfalke* »Falco gyrfalco«. Dvomljivo Matzenauer, CS, 375, ki sln. *zer* izvaja iz n. dial. *ger*, srvn., stvn. *gīr*, niz. *gier* »vultur«.

Pri Erjavcu, Domače in tuje živali v podobah, 1871, 203, izpričana oblika *sér* »Gypaetus barbatus« in kasneje *brkati sér* »isto« je verjetno iz nejasnih razlogov nastalo po naslonitvi na adj. **sěrъ* »siv« iz etimološko upravičenega *zer* (Furlan, SR XXXIV, 159 ss.). M. F.

zerman (m.) »bratranec«, f. *zermana* »sestrična« (Abitanti; M. Ravnik, ustno), *ze'rman* »drugi bratranec; star družinski prijatelj« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 150).

Prim. hrv. čak. *zermôn* »sorodnik«, *zermôna* »sorodnica«, hipokor. *zȇrmo* (m.), *-ta* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1389), tudi *zérme*, g. *-ta* »bratranec; kolega, prijatelj« (Smokvica na Korčuli) in *zȅrme* (m.) »isto« (Dubašnica), po redukciji nenaglašenega vokala *zrmán* »bratranec«, *zrmàna* »sestrična« (Nemanić), od tod *zormãn* (Baška, Punat). Izposojeno iz ben. it. *zermàn* »bratranec; dicesi di coloro che sono generati da due fratelli o da due sorelle o da un fratello e da una sorella; questi si chiamano cugini fratelli o cugini germani«, furl. *zermàn* »bratranec«, navadno v zvezi *cusìn zermàn*, *cusine zermane*, tosk. *germano* (adj.) »ki je rojen od istih staršev; pristen, pravi«, kar je tako kot frc. *cousin germain* »stričev ali tetin otrok«, *frère/soeur germain(e)* »rojen od istih staršev«, že v stfrc. substantivizirano *germain* »brat; brat ali sestra«, špan. *hermano* »pobraten, podoben; brat«, *hermana* »sestra« iz lat. adj. *germānus* »roden, pravi«, substantivizirano »brat/sestra istih staršev« h *germen*, *-inis* (n.) »klica, mladika; rod, pleme« (Boerio, DV, 735; Pirona, VF, 1307; Štrekelj, JA XIV, 553; Skok III, 651; Battisti-Alessio, 1791; Wartburg IV, 120; Walde-Hofmann I, 594).

Skok, l. c., izvaja iz tega apelativa sln. cgn. *Zorman*, tudi hrv. cgn. *Zorman*, kar zaradi areala ne prepričuje, toda hrv. cgn. *Jèrmān* (14. st.), tudi *Đerman*, sln. cgn. *Jerman*, *Jermančič*, *Jermončič* je prek **d'erьmanъ* lahko tako kot sln. *Jurij*, hrv. *Đurad*, čak. *Juraj* < **d'urd'ь* < lat. *Georgius* (Ramovš, Kr. zg., 26, 51) sprejeto iz lat. predloge *germānus*. Skok, l. c., opozarja, da se *Germanus* kot osebno ime pojavlja tudi v srednjeveški Dalmaciji (Kotor, Dubrovnik, Split, Zadar). M. F.

zȅt I (m.), g. *zę́ta* »gener« in »krščenec, birmanec (za botra)«, *zȩ̂tec*, *-tca*, *zȩ̂tek*, *-tka* »krščenec, birmanec (za botra)«, dem. *zetȉč*; f. *zę́tinja* »snaha«, *zetíca* »krščenica ali birmanka (za botro)«, adj. *zę́tovski*; v 16. st. *ſet* »gener« (Megiser), *Setze* (akz. pl.) »krščenec«, *Ozheti ſuih Setceu* (Trubar; Ramovš, ČZN X, 151), v 18. st. *ſêt*, g. *ſę́ta* »Tochtermann, gener« (Pohlin), *set* »Tochtermann« (Gutsmann); semkaj cgn. *Zetovič*.

Prim. stcsl. *zętь* »sponsor, gener«, sbh. *zȅt* »zet, svak«, mak. *zet*, blg. *zét*, r. *zjátь*, g. *zjátja*, pl. *zjatьjá*, ukr. *zjátь*, g. *zjátja*, pl. *zjatí*, br. *zjácь*, g. *zjácja*, pl. *zjací*, p. *zięć*, g. *zięcia*, č. *zeť*, g. *zetě*, slš. *zať*, *-a*. Psl. **zę̑tь* je sorodno z lit. *žéntas* »zet« in »svak«, lot. *znuôts* »zet, svak«, gr. γνωτός »sorodnik, brat«, alb. *dhëndër* »ženin, zet«. Miklošič, 401, poveže s psl. **znāti* iz baze **g'enH$_3$-* »znati, poznati«, kar sprejmeta Vasmer I, 466, in Machek[2], 714 s. To se zdi zaradi mordv. *sodamo* »zet« k *sodams* »vedeti, znati« sicer možno (Kiparsky, Neuph. Mitteil. XLIII, 113, LX, 227), vendar je bolje izhajati iz ide. **g'énH$_1$-ti-*, tvorbe iz baze **g'enH$_1$-* »zaploditi«, prim. iz ptc. pf. pas. **g'n̥H$_1$tó-* gr. κασί-γνητος »rodni brat, bližnji sorodnik«. Gr. γνωτός »sorodnik, brat«, lot. *znuôts* »zet, svak« in sti. *jñātí-* »sorodnik« v tem primeru vsebujejo *o*-jevsko prevojno stopnjo (Trautmann, BSW, 370; Schrader, IF XVII, 18 s.; Trubačev, Term. rodstva, 128 ss.; Pokorny, 374, in Fraenkel II, 1301). Psl. **zę̑tь* je prvotno morda nomen agentis *»kdor zaplodi«. Glej tudi *zȅt II*. M. S.

zȅt II (m.), g. *zę́ta* »Gasterosteus aculeatus«.

Bezlaj, Baltistica X, 26, primerja sbh. *zȅt* »isto« in izvaja iz **zęb-tъ* k **zeb-ti*, **zębǫ*, ker se tudi v drugih jezikih ta riba imenuje po bodičastih izrastkih, prim. sbh. *zubaljić*, n. *Stichling*, *Dreistacheliger*, r. *belaja kóljuška*, *iglaryba*, frc. *épinoche*, furl. *spinarûl*. Vendar ostajajo akcentske razmere nepojasnjene, zato ni izključeno, da gre za metaforo iz *zȅt I*. Samci zeti namreč gradijo gnezda iz vodnih rastlin, v katerih varujejo ikre in mladice. Ta riba v nasprotju z drugimi izkazuje razvit starševski čut, zato utegne biti poimenovana po sorodstveni oznaki. M. S.

zeuc (m.) »južni veter«. Tako zabeleženo le v 18. st. pri Gutsmannu: *seuz* »Südwind, jug«, toda s. v. *Mittagswind*: *ſeuz* poleg *:juh*, *juhovez*, *obpoudni veter*. Pri Murku II, 498, samo *ſevz* [*seu̯c*] (z oznako *ſelten*) poleg *júg*, *júshni véter*.

Na alternacijo vzglasja *s-* : *z-* pri Gutsmannu opozarja Cigale, Wb., 1593, toda Pleteršnik II, 473, po Gutsmannu standardizira le *sę́vec* »jug, Mittagswind«. Nejasno. Nobena od variant ne nudi prepričljive korenske etimologije. Ker gre za topli veter, bi bilo možno izhajati iz **zъ̀lьcь* (m.), g. **zъlьcá* »dobri, ugoden veter«, substantiviziranega psl. adj. **zъ̀lъ*, ko je ta že pridobil antonimični pomen iz »malus«. Dalje glej *zâl* in *zȅl II*, pa tudi sin. *:jûg*. M. F.

zę́vati, *-am* (v. impf.) »odpirati usta (od žeje, vročine, radovednosti), režati«, tudi »hrepeneti po čem« (pkm.), »kričati« (polj., Idrija, Ig), v Beltincih pkm. *zéivati*, *-vlen* »zijati, ustiti se« (Novak, Slovar[2], 178), pf. *zazę́vati*, *-am* in *zę́vniti*, *zȩ̂vnem* = pkm. *zéivnoti*, *-nen* »ziniti« (Novak, l. c.); v Prlekiji *'zȩvle* (3. sg.) »kokodakati« (Hajdoše;

BADŽ I, 34) < sln. **zevljáti*; k temu *zȅv* (m.), g. *zéva* »žrelo«, knjiž. »hiat«, tudi *zệv* (f.), g. *zevȋ* »isto«. V 18. st. *ševati* »exspirare, vmréti«, *šeivati* »oscitare«, *šemla ševa* »hiscit terra, je refpokana« (Kastelec-Vorenc), *fevam* »hiare« (Pohlin), *sevajozh* »obenhinnig« (Gutsmann).

Prim. csl. *zěvnǫti* »oscitare«, *prozěvanije*, hrv. *zljèvati*, *zȉjevām* »isto«, *zȉjev*, *zȉvati* (Žumberak), mak. dial. *zeva*, blg. *zèvam*, *zjàvam*, r. *zevátь*, *zeváju* »odpirati usta, glasno kričati, jokati«, ukr. *ziváty*, *zіváju* »zevati«, br. *zjavácь* »isto«, p. *ziewać*, kašub. *zevac*, č. *zívat*, stč. *zievati*, slš. *zivnut'*, gl. *zywać*, dl. *zewaś*, plb. *zevə* »zevati«.

Psl. **zěvāti*, **zěvāješь* > **zěvāšь* je iter. na *-va-* glagolske osnove **zě-* v **zějěšь* »zijati« (Miklošič, 403; Vaillant, Gr. comp. II, 488). Dalje glej *zijáti*. M. F.

zevelj (m.), g. *-na* »idiot« v obir. kor. psovki *zéwəl*, *-na* (Karničar, Obir, 266). Sem cgn. *Zevelj*, *Zewell* (ZSSP).

Izposojeno iz nvn. *Säuel* (Grimm, DTV 14, 1860), kar je tako *Säulein* dem. k *Sau* »svinja«. Glej tudi *žávka I*. M. F.

zẹ́za (f.) »Motacilla alba«, tudi *zẹ́zavka* »isto« (oboje Pleteršnik II, 915, po Cafu).

Prim. hrv. *zeza* »Motacilla, pafztirichicza, treforepka« (Belostenec), sb. *zezalica* »isto«, *zezaljka* (oboje Matevac pri Nišu; ARj XXII, 792), v Rečniku SANU VI, 766: *zȅza*, *zȅzavica*, *zȅzalica*. Freyer, Fauna, 17, navaja hrv. *fesávka*. Gotovo enako pomensko motivirano kot sln. sin. *tresorẹ́pka*, *vertorepka* (Freyer, o. c., 16), it. *batticoda* in izvedeno iz sln. *zẹ́zati*, *-am* (v. impf.) »migati, sem in tja se premikati«, pf. *zẹ́zniti*, *zẹ̑znem*, hrv. *zȅzati*, *zȅzām* »premikati, tresti«, sb. v Matevcu pri Nišu *zezati repom* »z repom migati« (ARj, l. c.). V Istri se je hrv. *zezalica*, verjetno pod vplivom tujega sin. *ʒinʒola* (Oprtalj), v Izoli *sinsicódola* iz ben. it. *zinzolare* »opotekati se, migati« (Filipi, IO, 116) preoblikovalo v *zȇnzulica* (Štrped; podobno Filipi, l. c.). Dalje glej *zẹ́zati* in tudi sin. *tresorẹ̑pka*, *plȋskavica*. M. F.

zẹ́zati, *-am* (v. impf.) »migati«, pf. *zẹ́zniti*, *zẹ̑znem* »eine hinkende Bewegung machen«, v nar. pesmi »brcniti, suniti« v zvezi *Ali je ta mačka vaša, ki mi je zeznola v rit* (štaj.; iz gradiva za SSKJ); sem *zẹ́za* (f.) »zadek pri perutnini«, prim. hrv. *zȅz* »trtica« (ARj XXII, 792; Rečnik SANU VI, 766) in k pomenu sln. *mŕda* »zadek pri perutnini« k v. *mŕdati* »sem in tja se premikati« poleg »z usti ali z zadnjico migati«; *zẹ́zanje* (n.) »slabo, obotavljajoče delo«, *zẹ́zavec* (m.), g. *-vca* »slaba oseba«, *zẹ́za-mộž* (m.) »isto«, *zezej* »neodločnež, pokveka« (L. Kuhar, Samorastniki, 1940, 203; iz gradiva za SSKJ). Z ekspresiviziranim konzonantizmom *cẹ̑cati*, *-am* »med hojo se zaradi starosti ali bremena gor in dol premikati«, »obotavljati«, pf. *cẹ́cniti*, *cẹ̑cnem* »dol se premakniti, počeniti«.

Prim. hrv. *zȅzati*, *-ām* »premikati, tresti«, *zȅzati* »futuere« (Brač), sb. *zezati repom* »z repom migati« (Matevac pri Nišu; vse ARj XXII, 792 s.), »tresti, poskakovati« (Rečnik SANU, l. c.), hrv. čak. *zȅzot*, *-on* »s telesom trzati«, *zȅzalo* »vrsta morskega raka« in »sitnež« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 736), *zȅzot*, *-on* »tresti, majati, zibati (o maščobi, prsih ipd.)« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1390). Sem tudi hrv. pog. *zȅzati (se)*, *zȅzām (se)* »zafrkavati (se), šaliti (se)«, pf. *zȅznuti (se)*, *zȅznēm (se)* »prevarati (se)« (Anić), *zȅzalo* »zafrkljivec, šaljivec« (Jurančič), kar je bilo izposojeno v sln. pog. *zézati se*, *-am se*. Ker se glagoli premikanja prek negativno konotirane pomenske nianse »tavati« specializirajo v glagole negativno konotiranega rekanja, kot ponazarja razmerje med r. *bréditь* »prazno govoriti« in psl. **brestí*, **bredèšь* = r. *brestí*, *bredú* »počasi hoditi, vleči se, tavati«, je k temu možno pritegniti p. dial. *zązelić* »zmerjati koga, biti neprijazen« (Sychta, SGP VI, 342) < **zęzeliti*, kar dopušča izhajati iz v. **zęzati*. Ta je lahko iter. tipa **sęzati* (: **sęgati* ← psl. **sęt'í*, **sęžèšь* »iurare; manum tendere«) iz psl. v. premikanja **zęt'í*, **zęžèšь*, ki tako kot lit. *žeñgti* s prez. *žengiù* »korakati«, lot. *zìegtiês* »pregrešiti se« (prim. n. *sich vergehen*), got. *gaggan* »iti«, stvn. *gangan* »isto« lahko reflektira ide. **g'hengh-* »korakati, iti«, prim. še sti. *jáṅghā-* (f.) »bedro«, av. *zanga-* (m.) »gleženj« (Pokorny, 438; LIV, 155 s., oba brez slov. gradiva). Obojesmerni razvoji »korakati, iti« : »tolči« so pogosti, prim. ide. **trep-* »stopati; tolči« : **tep-* »tolči; hoditi«. Glej tudi *zẹ́za*, *zezljáti* in *zọ́kniti*. M. F.

zezljáti, *-âm* (v. impf.) »z jezikom tleskati«. V 18. st. *seslati* »anftoffen mit der Zunge, s'jesikam fpotikuvati, fislati, fuflati«, *seslauz* »Stammler« (Gutsmann), v 19. st. *sesljáti*, *-ám* »mit der Zunge im Reden anftoffen«, *sésljav* »mit der Zunge anftoffend« (Murko I, 628), *zezljati* »beim Reden mit der Zunge anftoßen«, *zezljavec*, *-vca*, *zezljavka* (Janežič[1] I, 521). Sem pomensko podobno *cecljáti*, *-âm* (v. impf.) »jecljati« z ekspresiviziranim konzonantizmom.

Ker so glagoli, ki označujejo artikulacijske napake, pogosto specializirani iz negativno konotiranega pomena »počasi kaj delati«, kot ponazarja sln. *žužnjáti* »žuboreti; nerazločno govoriti; počasi kaj delati«, je *zezljáti* lahko ekspresivizirano iz sln. *zẹ́zati*, kjer o taki glagolovi pomenski niansi pričajo predvsem deverbativne tvorbe kot nomen actionis *zẹ́zanje* (n.) »slabo, obotavljajoče delo«, *zẹ́zavec* (m.), g. *-vca* »slaba oseba«, *zẹ́za-mộž* (m.) »isto«, *zezej* »neodločnež, pokveka« (L. Kuhar, Samorastniki, 1940, 203; iz gradiva za SSKJ). Dalje glej *zẹ́zati*. M. F.

zgâga (f.) »ardor stomachi«, zastar. *izgâga* »isto«, npr. *izgaga me dere* »ich habe das Sodbrennen«; obe varianti tudi v metaforičnem pomenu »nadloga«, npr. *izgago delati komu* »jemandem Verdruss machen«, prek personifikacije tudi psovka sitnemu človeku, npr. *bil je velika zgaga, ti zgaga suhorebra!*; od tod *zgâgast* (adj.), f. *-a* »takšen, ki povzroča težave, sitnosti«, *zgâgar* (m.), g. *-ja* »kdor povzroča težave, sitnosti«, *zgagáriti*, *-árim* »težave, sitnosti povzročati« (prim. kašub. *zgaga* (m., f.) »slabič, dvoličnež«; Sychta, SGK VI, 225). Sem cgn. *Zgaga*, katerega najstarejša zabeležba izvira iz l. 1482 v Opčinah pri Trstu, ko je tam deloval župnik *Nicolo Sgaga* (Torkar, Mag., 112). Apelativ je znan tudi v dialektih, npr. jnotr. *zγâγa* s sin. *rəzâu̯ca* (Rigler, Jnotr. gov., 169) < **rězāvica*, črnovr. *zγâγą*, toda tudi *zâγą* (Tominec, 246), kar je lahko nastalo po disimilaciji *g* : *g* > *ø* : *g*, ki je tipološko enaka *r – r* > *ø – r*, npr. *martrati* ob *matrati*. Pri starejših avtorjih izpričano le v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 119: *sgaga*, in Murku I, 629: *sgága* »Sodbrennen«, *sgaga me dere* »ich habe Sodbrennen«.

Prim. csl. *izgaga* »cholera sicca«, hrv. *zgȁga* »isto« (Skok III, 653), tudi *zgâga* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 418) z novim cirkumfleksom kot v sln., mak. dial. *zgaga* »kolcanje«, blg. *izgàga*, dial. tudi *ìzgaga*, r. *izgága*, str. *izgaga*, ukr. dial. *zγáγa* »zgaga« (Nikolaev-Tolstaja, SKTG,

211), p. *zgaga*, pom. *zgãgă* (Lorentz, W.b. II, 1415), stč. *zháha*, slš. *zháha*, dl. *zgaga*.

Psl. **jьz-gãga* je zaradi splošnoslov. pref. **jьz-* ← ide. **eg'hs-* gotovo podedovana tvorba. Zaradi ide. predloge **dhegᵘ̯h-* »žgati«, prim. sti. *dáhati* »isto« ob aor. *adhāk*, lit. *dègti*, *degù* (LIV, 115), ki se v slov. jezikih regresivno asimilirana *dh* : *gᵘ̯h* > psl. *g – g* kaže kot **žьgãti*, **žȅžešь*, se ta v **jьz-gãga* gotovo ne ohranja v prvotni fonetični predlogi. Zato je Vaillant, RÉS XIII, 113, sklepal, da se je konzonatno zaporedje *-zg-* v **jьz-gaga* moralo razviti iz **-zd-*, prim. lit. *ìšdaga* »pogorišče; od sonca ožgan del na polju; ožganina«, lot. *izdęga* »isto«. Na nastanek *-zg-* iz *-zd-* je lahko vplivalo živo morfofonemsko razmerje *g* : *ž* v sorodnem asimiliranem glagolu **žьgãti*, **žȅžešь*. Prevojno razmerje med psl. **jьz-gãga* : psl. **(jьz)-žèga* (= csl. *žega* »ardor«, hrv., sb. *žȅga* »vročina, pripeka«, mak. *žega* »isto«, blg. *žèga*, r. *izžóga* »zgaga«, ukr. *žóγa* »isto« (Nikolaev-Tolstaja, SKTG, 211)), lot. *(iz)dęga* : lit. *ìšdaga* lahko odraža ide. akrostatično deklinacijo tipa **dōm-s*, **dóm-m̥*, **dém-s* »dom«, torej: **dhṓgᵘ̯h* (nom. sg.), **dhógᵘ̯h-m̥* (akz.), **dhégᵘ̯h-s* (g.). Glej tudi *žéga* in dalje *žgáti*, *-gaga*, pa tudi sin. *žága*. M. F.

zgájiti se, *-im se* (v. pf.) »uničiti, propasti (o lesu)«. Izpričano samo v 19. st., npr. *vſi leſóvi ſo ſe mi sgájili* »vsi gozdovi so se mi uničili, propadli« (Murko I, 629), *zgájiti se* »aussterben«, *ves les je zgajil* »das ganze Holz ift mir im Walde abgeftorben« (Janežič[1] II, 521).

Iz prvotnega sln. **iz-gájiti se* < **jьz-gajiti sę* k v. *gájiti(se)*, *gâjim (se)* »zdraviti, celiti« z antonimno funkcijo pref. **jьz-* kot v sln. *spríditi se* »pokvariti«, tudi *izpríditi se* »isto« k *prȉd* (m.), g. *prída* »korist«. Toda v 18. st. pri Kastelec-Vorencu izpričano antonimno *ȿgajati ſe* »convalere, convalescere, oȿdraviti, ſe gori ȿkoléhati, ȿupèt ȿdrav poftati« ima pref. **sъ-* »cum«. Dalje glej *gájiti (se)*. M. F.

zglédat, *-an* (v. pf.) »šteti« (rez.; Steenwijk, SDR, 258), sem iter. *zladų̀va* (3. os. sg. prez. impf.) »isto« (Solbica; OLA) iz **vъz-ględovãti* z onemitvijo velarnega pripornika *h* < *γ* < *g* (Ramovš, Hgr. VII, 34) in *a*-jevskim refleksom neakcentuiranega nosnega vokala **ę* (isti, o. c., 35).

Pomen »šteti« se je pri slov. v. **ględãti*, **ględãješь* > **glę̃dāšь* tako kot pri sln. sin. *štéti*, *račúnati* razvil iz »misliti, nameravati«, ki je izpričan v rez. *ni ni glédajo za dát pá víć béčuw* »ne mislijo/nameravajo dati več denarja« (Steenwijk, o. c., 257) in v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *reȿgledati*, *ȿgledovati* »contemplari, reȿmifhlati, reȿmifhlovati«. Pomen »misliti, nameravati« se je iz »zreti, motriti« osamosvojil prek »paziti«, prim. sln. *glej, da ne napraviš neumnosti!* Dalje glej *glẹ́dati*. M. F.

zgọ̑daj (adv.) »früh, frühmorgens«, črnovr. *zγȗədẹj* »zgodaj«, *ną ųsẹ̀ zγȗədẹj* (Tominec, 246), tudi *zgọ̑da* (adv.) »isto«, rez. *zgúda* (Steenwijk, SDR, 334), jnotr. *zγȗda* in *zγȗdẹj* (Rigler, Jnotr. gov., 117), podjun. kor. *zgũᵊda* (Zdovc, Mundart, 104). V 16. st. *sgudaj*, *ſgudaj* »mane« (Megiser), toda *ſgudo* »zgodaj«, *uſgudo* »isto«, *vſgudo* (Trubar; Rigler, Začetki, 27), l. 1607 *ſgodai* »a buon hora« (Alasia), v 18. st. *s'gudai* (Kastelec-Vorenc), *ſgodej*, *ſgudej* »mature, mane« (Pohlin), *sgoda*, *sguda*, *sgodai* »fruh« (Gutsmann).

Prim. hrv. čak. *zgûda* »takoj, v kratkem« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 553), csl. *sъ goda* (Miklošič, Lex. pal., 134) z enakim pomenom kot stcsl. *vъ godъ (byti)* »ustrezati, primeren biti« < *»v pravem, tj. primernem času biti«, kar posredno potrjuje sln. *vgọ̑dno* (adv.) »zgodaj zjutraj« (pkm., jvzh. štaj.), adj. *vgọ̑dnji*, f. *-a* »zgodnji«.

Izhajati je potrebno iz sklopa prep. zveze **sȅ goda* »v pravem času« substantiva **gȍdъ* (m.) »(pravi) čas« tipa **sȅ večera* »v času večera« = sln. rez. *zvẹ́čara* (adv.) »in the evening« (Steenwijk, SDR, 335). Zaradi enakopomenske stcsl. zveze *na godě* »primerno, ustrezno« < *»v pravem, primernem času« je **sȅ goda* lahko prep. lokativ na **-a* (Schelesniker, Beiträge, 11 ss.; Pohl, Grammatische Kategorien, 380; Furlan Razpr. SAZU XVII, 2000, 183) v temporalni funkciji. Dalje glej *gọ̑d* in podobno tvorjeno *zgóraj*, *zdólaj*, *zvečẹ̑r*. M. F.

zgóraj (adv.) »na zgornji strani«, gor. *zgó:Rẹį* (Kropa; Škofic, Diss., 385), jnotr. *zγų̂ọ̑rẹį* (Rigler, Jnotr. gov., 131); *odzgóraj* (adv.) »zgoraj«, jnotr. *vądzγų̂ọ̑rẹį* (Rigler, l. c.); tudi *zgóra* (adv., prep. z g.) »oberhalb« = jvzhpodjun. kor. *zgųára* ob *zg.óra* < **zgorȁ* s podaljšanjem vokala zaradi izpada polglasnika kot v **sьrebrȍ* > **sьrēbro* > č. *stříbro* (enako *spųáda* »spodaj« poleg *sp.óda* »isto«; Zdovc, Mundart, 74); *zgórah* (adv.) »zgoraj«; brez vzglasnega *z-* *górah* (adv.) »na zgornji strani, na zgornjo stran« (Caf pri Pleteršniku I, 232); sem tudi adj. *gọ̑ranji*, f. *-a* »ki je zgoraj« (Caf pri Pleteršniku I, 232; dol.), črnovr. *γȗərąn* (adj.), f. *-ą*, npr. *γȗərąną χȋšẹ* (Tominec, 94) in *zgọ̑ranji* (adj.), f. »zgornji«. Pkm. novocirkumflektirano *zgoránji* »zgornji, vrhnji« (Novak, Slovar[2], 178) ustreza hrv. *gorȁnji* (adj.) »zgornji« (Žumberak; Skok, JA XXXII, 365) < **sъ-gorã-n'ьjь* > **s-gorâ-n'ī* v sln., prim. z novim cirkumfleksom podobno tvorjeno rez. *dolínje* ← **dolȇ-n'ī* < **dolě̃-n'ьjь* ← adv. **dolě̃* »doli« (Furlan, Traditiones 26, 1997, 425). Ti obliki lahko kažeta, da imajo sln. oblike tipa *(z)gọ̑ranji* analoški akcent po *zgọ̑r*, *zgọ̑rnji*. V 16. st. *sgoraj* »supra« (Megiser), l. 1607 *od ſgorai* »di ſopra« (Alasia), v 18. st. *s'gorai*, npr. v *s'gorai vošek, ſpodai ſhirok*, *tá ȿguranî* »supernus« (Kastelec-Vorenc), *sgora* »oben«, *sgorei* »isto«, *persgora* »obenan«, *sgoravun* »obenaus«, *sgoranoter* »obenher«, *sgoradol* »obenherab« (Gutsmann). Tudi *zgọ̑r* (adv.) »na zgornji strani«, *zgọ̑rnji* (adj.), f. *-a* (v 18. st. *sgurn*, *-a* »obig« (Gutsmann)), *odzgọ̑r* (adv.) »zgoraj«, *odzgọ̑rnji* (adj.), f. *-a*, *navzgọ̑r* (adv.) »proti zgornji strani« (Pleteršnik I, 680) = podjun. kor. *na(ų)gũᵊr* (Zdovc, Mundart, 87), toda tudi *navzgȍr* »isto« = jnotr. *nəųzγų̂ọ̑r* (Rigler, Jnotr. gov., 69) kot pri antonimu *navzdọ̑l* (Pleteršnik) = podjun. kor. *naųdũᵊų* (Zdovc, l. c.) in knjiž. *navzdȍl*. Toda *gór* (adv.) »na zgornjo stran« je iz **gorě̃*, prim. rez. *gorẹ́* »navzgor« (Steenwijk, SDR, 258), kar je v odnosu do **gȍrě* »gori« (= sln. *góri*, hrv. *gȍre*, *gȍri* itd.) ← **gorã* (f.) lok. sg. sinonimnega substantiva **gȍrъ* (m.), prim. spodaj hrv. lokativno obliko *zgoru*.

Prim. hrv. *zgora* (adv.) »zgoraj, navzgor« in »od zgoraj«, v Ozlju *zgóra* »zgoraj, od zgoraj« (Težak, HDZb V, 1981, 203), *zgoranji* »gornji, vrhnji« (tudi hrv. *zgoru* (Vitezović)), *ȍzgōra* »od zgoraj«, čak. *ozgõra* (prep. z g.) »nad« (Jurišić, Rečnik, 146), gradišč. hrv. *zgôra*, *zgôrak* »zgoraj« poleg *zgòru* »navzgor« (Tornow, BD, 391), toda *ȍzgōr* »od zgoraj«, na Žumberku *ozgôr* »gor« (Skok, JA XXXIII, 1912, 358), v Ozlju *zgȏr* »gor«, *ozgôr* »zgoraj« (Težak, l. c.), v Dračevici na Braču *ozgõr* »od zgoraj« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 766), mak. *zgora* (adv.) »zgoraj, zunaj«, toda č. *shora* »od zgoraj, zgoraj; poprej«, slš. *zhora* »od zgoraj, zvrha, iz višine«.

Izhajati je potrebno iz sklopov prep. zvez **sъ gòrъ* > **s-gōr* (> sln. *zgôr*, hrv. *ozgôr*, *òzgōr*, čak. *ozgõr*) in **sъ gorã* (> sln. *zgóra/zgóra*) tipa **sъ̏ večerъ* (> sln. namesto pričakovanega **zvêčer* je *zvečêr* po *večêr*) : **sъ̏ večera* (> sln. rez. *zvéčara* »v času večera«; Steenwijk, SDR, 335) ← **vȅčerъ*, **sъ dòlъ* : **sъ̏ dola* ← **dȍlъ*, **sъ (j)ũtro* : **sъ (j)ũtra* ← **jũtro*, **sъ̏ godъ* : **sъ̏ goda* ← **gȍdъ*, pri čemer zveze z izglasnim **-a* s cirkumflektirano intonacijo kažejo, da **sъ* nima instrumentalne rekcije, ampak ob akuzativni le navidezno genitivno, ker sklopi vedno označujejo lokalno lokativno (kje?) ali direktivno (kam?) funkcijo, npr. **sъ̏ goda* »v pravem času« in ne »od pravega časa«, **sъ̏ večera* »v času večera« in ne »od večera«, **sъ̏ gora* »na zgornji strani« in ne »od zgornje strani«. Izglasni **-a* sklopov je funkcionalno enak izglasnemu **-a* v **vъnȁ* »zunaj« in **dȍma* »domi, domum« ter spada v plast psl. lokativov na **-a* (Schelesniker, Beiträge, 11 s.; Pohl, Grammatische Kategorien, 380) s cirkumflektirano intonacijo iz ide. **-ō̃* < **-o-e/o* (Furlan, Razpr. SAZU XVII, 2002, 182 s.).

Sln. *zgóraj*, *zgóra* itd. in **zgóra* (< podjun.) < **zgōrȁ* s podaljšavo tipa **sьrebrò* > **srēbrò*, ki kažejo na akc. umik z izglasnega **-a*, so lahko nastali pod vplivom substantiva **gorã* (f.) ali pa bi bilo celo potrebno domnevati dubleti **sъ̏ gora* (lok. sg.) < ide. **-ō̃* : **sъ gorã* (instr. sg) < ide. **-oH*. Glej tudi *góra* in podobne tvorbe *zdólaj*, *zgọ̑daj*. M. F.

zgrebi (m. pl.) »stuppa, Weg« (pkm.), tudi *zgrebíce*, l. 1415 *sgribe* (Rinij). Pleteršnik I, 309, navaja poknjiženo obliko *izgrebî*.

Prim. csl. *izgrebь*, *izgrěbь* »stuppa«, starejše hrv. *izgrjēbi* (Stulli), br. *zrebъje*, *zrebnina*, p. *zgrzebi*, *zgrzebie*, slš. *z(h)rebe* »stuppa«. Stara izvedenka od *grébsti*, *grébem* v pomenu »česati«, kakor sln. *grebệ̑n* prvotno »glavnik«, *grebenana volna* »česana volna«, *grebệ̑nati* »česati«. Dalje glej *grébsti I*.

zibati, *-am*, *-bljem* (v. impf.) »gibati sem in tja«, tudi *zîbkati*, *zibljáti*, *zibetáti*; v 16. st. *ſibati* »movere cunas« (Megiser); k temu *ziba*, *zibel* (f.), *zibela*, *zibelka* »cunae«, v 16. st. *ſibel* »cunae« (Megiser); dial. tudi *zibi* (m. pl.), *ozibi* »močvirje« (kor.), *zibote* (f. pl.) »isto« (Slovenske gorice); tudi tpn. *Zibota*, *Zibika*, *Zibiška vas*.

Prim. csl. *zybati*, *zybljǫ*, *zybajǫ*, sb. dial. *zibati*, *zibam*, *zibljem*, pf. *zibnuti* (Banat), *zipka* »cunae«, v glagolskih tekstih csl. *zybъka*, hrv. kajk. *zibka* (Habdelić), r. *zybatь*, *zyblju*, *zybka*, str. *zybь* »močvirje«, *zybežь* »nemiri, vstaja«, ukr. *zybaty*, br. *zýbacь*, *zybka*, p. *zibotać*, kašub. *zebać*, stč. *zýbati*, slš. *zivotat' sa*, plb. *zåibka*, *zåibla*, *zaiblo* »cunae«. Pomensko najbližje je lot. *zibât* »hitro se premikati«, *zibelêt* »premikati se sem in tja«, *zibinât* »hitro se premikati, bliskati« iz **g'ei̯b-*, lit. *žaĩbas* »blisk«. Slov. **zybati* pa kaže na **g'ūb-*. Enako razmerje je tudi med sln. *zúbelj* in lit. *žiuburỹs* in pri dubletah z velarom, slov. **gybati*, **gъbnǫti*, **pogybnǫti*, *pogubiti* in baltskimi refleksi za **gei̯b-*, lit. *geĩbti* »slabeti, poginiti«, *gaĩšti*, *gybti*. Neverjetna je primerjava slov. **zybati* z alb. *gjep*, *djepe* »zibel« (G. Meyer, 69; Vasmer I, 464) ali z lit. *sūbóti* »zibati« (Machek^2, 720). Glej tudi *zíbniti*, *zíbi*, *zibni dan*, *zúbar*.

[Podobno domneva palatalno varianto ide. baze **g(h)eu̯bh-* Schuster-Šewc, HEWЬb., 1771. – M. F.]

zibi (m. pl.) »močvirje«, tudi *ozîbi* »netrdna tla, šotasta tla, močvirnata tla«, *zíbote* (f. pl.) »isto« (Slovenske gorice), sem mtpn. *Ziboti*, lok. *v Zibotah* pri Pišecah (Bezlaj, Eseji, 131; KLS III, 42), tudi *zibe*, lok. *na zibah* »mehka tla, ki se pri hoji pogrezajo« (Badjura, Ljud. geogr., 258), *zíbike* (f. pl.) »koder se viseči svet prevrača, kobali, guga počez prek gorske strani« (Badjura, o. c., 61, 78) in k temu tpn. *Zíbika* pri Šmarju pri Jelšah (Štajerska), tudi hdrn. *Zíbika* in po njem mtpn. *Zíbika* pri Grižah na Štajerskem (KLS III, 493), besedotvorno drugačno mtpn. *Zibel* pri Polhovem Gradcu in tpn. *Zibovnik* na Notranjskem (Bezlaj, ZJS, 674). Zabeleženo v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 114: *sibi* »Moorland, Moosgrund, der weich zum Verfinken iſt«, ki leksem navaja pod besedno družino *zíbati*.

Bezlaj, o. c., 499, 674, je primerjal s str. *zybь* »majavo območje, močvirje« (Sreznevskij I, 1009), hrv. tpn. *Zibala* pri Konjicu in r. hdrn. *Zybkaja* ter tako kot pred njim Jarnik, l. c., vse povezoval s slov. besedno družino **zýbati* »majati, gugati« ter na podlagi sln. tpn. *Ziboti* rekonstruiral tematizirani ptc. prez. akt. **zybǫtъ* (tip **vьrǫtъ*, **mogǫtъ*, **zьjǫtъ*, **skrebǫtъ*), ki implicira obstoj psl. v. **zýb-ti (sę)*, **zýbešь (sę)* »majati (se), gugati (se)«, od koder je bil tvorjen nomen agentis tipa **voldýka* **zýbyka* »majajoča, netrdna tla, tla ki se vdirajo« > sln. *Zíbika*.

Pritegniti bi bilo mogoče tudi č. dial. *zib*, *-u* »šota«, *zibiště* »kraj, kjer pridobivajo šoto« (Jungmann, Sl. V, 677), kar kaže, da so v krajih, poimenovanih s to toponomastično osnovo, verjetno pridobivali šoto. Sln. dial. *zîbka* »jamica« (Caf) je lahko po redukciji nastalo iz **zýbyka*. K pomenskemu razvoju prim. sln. *tresȇt* »šota« : hrv., sb. *trȅsēt* »šota, močvirnata tla« : mak. *treset* »šota« : r. *trjasína* »močvirnata tla«, kar je korensko povezano s psl. **tręstí* »quatere«. Dalje glej *zíbati*. M. F.

zibni dan (m.) »petek«, izpričano le v 18. st. pri Pohlinu: *ſibne dan* »Freytag, dies veneris«.

Osamljeno. Petek je kot postni dan poimenovan s pomeni »skop, slab, prazen« v plb. kalku *skǫpe* (m.) »petek« < **skǫpъjь* po n. *Karfreitag* »veliki petek« ← *karg* »skop, pičel, boren« (Polański, SEDP I, 717), zato bi bilo sln. adjektiv mogoče povezati z ukr. *zýbkom* (adv.) »brez vsega«, npr. *z. kypíty* »brez vsega kipeti (o vodi)« (Grinčenko, Sl. I, 151), adjektiva **zýbьnъ* in **zýbъkъ* pa povezati s psl. v. **zýb-ti sę*, **zýbešь sę* »sem in tja se premikati, majati se, gugati se«, pf. **zýbnǫti* »izginiti, poginiti«, prim. sln. rož. kor. *zəbnítə*, *zíbnəm* »izginiti«, prim. *stražívə je zəbnívə* (Šašel, RNB, 149), zilj. kor. *zìbǫtė* »izginiti« (Grafenauer, JA XXVII, 1905, 220), v 18. st. *sibniti* »verschwinden« (Gutsmann), slš. *zibnút'* »poginiti«. K pomenskemu razvoju prim. sln. *šîbati*, *-am* »hitro se premikati, mahati jo kam« : *šibéti* »postajati slab« : adj. *šíbek*, f. *-bka* »slab«. Dalje glej *zíbniti* in *zíbati*, *zíbi*. M. F.

zíbniti, *zîbnem* (v. impf.) »izginiti« (kor.); izpričano prvič pri Gutsmannu v 18. st.: *sibniti* »verſchwinden«, in v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 114: *sibniti* »vergehen, verſchwinden«

Ker je tudi slš. *zibnút'* »poginiti«, je malo verjetno, da bi se oboje razvilo iz **jьz-gybnǫti* po onemitvi *-g-* (tako za sln. Jarnik, l. c., in Pleteršnik II, 920, in za slš. Machek^2, 193). Suponirati je treba psl. **zybnǫti* ali **zibnǫti* iz **g'eu̯b-* ali **g'ei̯b-*. Ker sta v baltskih jezikih **g'ei̯b-* in **gei̯b-*, ki jima v slov. jezikih odgovarja **geu̯b-* in **g'eu̯b-*, je razmerje med **zybnǫti* in **pogybnǫti* enako

kakor lot. *zibât* »hitro se premikati« in *ģebt* »poginiti, umreti«. Glej tudi *zibni dan.*

zīc (m.), g. *-a* »v kmečki hiši vzvišen sedež ob steni pri peči, die Hellbank« (polj.).

Pintar, LMS 1895, 50 s., ki besedo zapiše netonemsko *zíc*, dvomi, da je to izposojenka iz n. *Sitz* »sedež« in domneva nastanek iz dem. *zîdec* k *zîd*. Polj. *zīc* namreč označuje zapeček s podaljškom vred, ta podaljšek pa je navadno iz zida moleča, vzidana plošča nad klopjo. V podporo tej domnevi navaja z drugim dem. suf. **zidȉč* > *zdȉč*, po asimilaciji tudi *ždȉč* »vzvišen sedež pri peči«. Razlaga za *zdȉč* je gotovo pravilna, medtem ko je razlaga za *zīc* vprašljiva. V nom.-akz. bi *zîdec* res dalo *zîc*, v stranskih sklonih pa bi pričakovali g. ***zîsca*, prim. *dệc*, g. *dệsca* < *dệdec*. Ker oblike s *-sc-* pri *zīc* niso potrjene, se zdi Pintarjev pomislek slabo utemeljen. Širše gor. *zîc* v splošnem pomenu »sedež« je gotovo mlada izposojenka iz n. *Sitz*. Glej tudi *zdȉč* in dalje *zîd*. M. S.

zîd (m.), g. *-a* in *zidû* »murus«, v slovenski Istri »kamnita ograda (okoli hiše ali med polji)« (Tomšič, Noč je tvoja, dan je moj, 240), toda obir. kor. *zi:d*, g. *-a* poleg »zid« pomeni tudi »odkrito ognjišče v starejših kmečkih hišah« (Karničar, Obir, 266), enako rez. *zid* »ognjišče« (citirano po Pleteršniku II, 920); sem kol. *zîdje*, *zidộvje* = pkm. *zidóuvje* (Novak, Slovar^2, 179), avgmentativ v pkm. *zidína* »zidana stavba, zgradba« (Novak, l. c.), prim. hrv. *zìdina* »isto« poleg »ruševina«. V tpn. se pojavljajo sklopi starih prep. zvez z akz., npr. *Zazid*, *Podzid*, *Prezid* (2 ×), kjer je glede na konfiguracijo tal mogoče sklepati tudi na pomen »stena«, ki ga je potrebno prepoznati tudi v orn. *Kameni zid*, *Vrh zidu.* V 16. st. *syd* »Maur«, npr. *meiſtni syd* (Megiser), l. 1607 *zid* »moraglia« (Alasia), v 18. st. *ṡyd* »murus«, »paries, ſteina«, *ṡydovi* »muri« (Kastelec-Vorenc), *ſid*, *-ú* »Mauer«, *ſidje*, *ſidovje* »alt Mauern« (Pohlin), *sid* »Mauer, mir; Heerd, pusad« (Gutsmann).

Prim. hrv. *zîd* »murus; paries«, mak. *dzid* »isto«, blg. *zid*, toda z ničtostopenjskim vokalizmom črnogor. *zâd*, g. *zda* »zid« (Skok III, 654), r. *zdo* (n.) »streha, dom«, č. *zeď* (f.) »zid«, r.-csl. *zedъ* »glina«, *zednyj* »glinen« (citirano po Vasmerju^2 I, 90).

Jslov. **zîdъ* (m.), g. **zîda* je zaradi pomenov »zid, stena« (sln., hrv., sb., blg.) oz. »peč, ognjišče« (sln.; glej *zdȉč*) oz. »lonec« (sln.; glej *ziden*) bolj verjetno rezultativni nomen actionis iz v. **zid-tí*, **zьdèšь* »z glino mazati, oblikovati, npr. lonce, peči, stene ipd.« kot pa iz jslov. iter. **zidấti*, **zidấješь*; k taki razlagi navaja sinonimno **zьdъ*, prim. črnogor. *zâd*, g. *zda* »zid« (Skok III, 654), r. *zdo* (n.) »streha, dom«, r.-csl. *zedъ* »glina«, *zednyj* »glinen« (citirano po Vasmerju^2, l. c.) kot tudi p. dial. *zydel* »leseni stol; klopca (v sobi)«, dem. *zydelek* (Karłowicz, SGP VI, 425), kar je enako motivirano kot sln. *zdȉč* (m.) »privzdignjen stol pri peči« < **zidı̋ťь* in iz **zid-el'ь* »sedež pri peči« k **zîdъ* »peč«. Glej tudi *zdȉč*, *ziden* in dalje *zídati.* M. F.

zidanica (f.) »manjša stavba v vinogradu za shranjevanje vina« (SSKJ V, 884), »zidana klet v vinogradu« (štaj., dol., bkr.), črnovr. *zîdanca* »zidana klet« (Tominec, 246), tudi »zidana hiša« (Murko). K temu verjetno mtpn. *Zidanice* in *Zdenica* »zaselek v Podgorju pod Resevno pri Sv. Juriju«, ki z zapisi l. 1436 *in der Sydanicz drei hub(e)n vnd zwo hofstett vnd ain mu^{e}ll*, 1445 *in der Sydonicz, in der Sydenicz* (Blaznik, HTSŠ I, 537) kaže na fonetični razvoj iz variantnega sln. **zidánica.*

Enako oz. podobno je tvorjeno hrv. *zìdānica* oz. *zȉdenica* »klet« (Žumberak; Skok III, 654), tudi »zidana stavba« (Belostenec; Samobor; ARj XXII, 853). Medtem ko je **zidanica* »zidana zgradba« substantivizirano iz ptc. pf. pas. **zidānъ* = sln. *zídan* iz iter. **zidấti*, kaže hrv. sinonimno **zidenica* na substantivizacijo iz ptc. pf. pas. **zidenъ* iz **zid-tí*, **zьdèšь* »zidati«. Dalje glej *zídati.* M. F.

zídati, *-am* (v. impf.) »mauern, bauen« = obir. kor. *zí:da* (3. os. sg. prez.) »zidati« (Karničar, Obir, 33), črnovr. *zîdat*, *-ąm* »isto« (Tominec, 246), pkm. *zídati*, *-an* »zidati, graditi« (Novak, Slovar^2, 178); pf. *izzídati se*, *-am se* »sich überbauen«, *nazídati*, *-am* »več zgradb narediti«, *obzídati*, *-am* »ummauern«, *ozídati*, *-am* »isto«, *pozídati*, *-am* »bebauen«, *prezídati*, *-am* »anders mauern«, *prizídati*, *-am* »anmauern«, *sezídati*, *-am* »ermauern«, *vzídati*, *-am* »einmauern«, *zazídati*, *-am* »durch Mauern verschließen«; sem *pozid* (m.) »ognjišče« (Pleteršnik II, 203), ki kaže na deverbativni nomen actionis iz pf. *pozídati*, ko je glagol še pomenil »z glino mazati, oblikovati (zid, lonec ipd.)«, iz mlajše pomenske stopnje so deverbativi tipa *prizȉd* (m.), g. *-zída* »kar je prizidano« in k temu *prizîdje* (n.), *obzîdek* (m.), g. *-dka* »kar je obzidano«, tudi *ozîdek* »isto«, *obzîdje*, *ozîdje.* Sem tpn. *Zidani Most*, l. 1224 *singulares immunitates Lapideo Ponit, quem supra Sawum prope ecclesiam s. Aegidii construxit*, l. 1230 *contulimus ecclesie beati Egidii … predium, quod situm est trans Pontem*, 1426 *cappela sancti Egidi ad Pontem prope Ratschach*, 1457–1461 *bey der Gemaurtten Prucken*, 1470 *Gilgen an der Stainen Prukken* (Blaznik, HTSŠ I, 539); sem hdrn. *Zidanka* »studenec v Šempetru pri Novem mestu«, *Zidani studenec* »izvir pri Špitaliču« (Bezlaj, SVI II, 337) z nejasno pomensko motivacijo; enako nejasno motiviran je tudi orn. *Zidana skala*, toda v tpn. *Spodnji/Zgornji Zidar* se gotovo ohranja nomen agentis *zidár* (m.), g. *-ja* »Maurer«, prim. cgn. *Zidar*, tudi *Zidarič* in *Zidarn* (k besedotvorju slednjega cgn. prim. sln. *pisáren* (m.), g. *-rna* »pisar«, kar je iz **pisarinъ*). V 16. st. *sydati* »mauern«, *sydar* »Maurer« (Megiser), l. 1607 *zidat* »murare«, *zidar* »muratore« (Alasia), v 18. st. *ſydati* »aedificare, zimprati«, *ſydanîe* »aedificium, zimper«, *ſydá* »aedificator, kateri zimpra, ali puſti zimprati«, »caementarius«, »structor« (Kastelec-Vorenc), *ſidam* »mauern, bauen«, *ſidânje* »Gebäude«, *ſidâr* »Maurer«, *ſidarſtvu* »Maurerhandwerk«, *ſidâvz* »Bauherr« (Pohlin), *sidati* »bauen Häuſer, zimprati; mauern, miriti« (Gutsmann).

Sln. glagolu ustreza csl. *sъzdati*, *sъzidają* »aedificare«, hrv., sb. *zídati*, *zîdām* »mauern«, mak. *dzida* »isto«, blg. *zìdam*; toda stcsl. *zьdati*, *ziždǫ*, *zižděši* »aedificare«, hrv., sb. tudi *zídati*, *zîdēm* »zidati«, *sàzdati*, *-ām* (pf.), hrv. čak. *zidȁt*, *zȉju* »graditi« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 401), r. *sozdátь*, *sozíždu* »ustvarjati, graditi«, zastar. *zíždu* »isto« (< csl.), str. *zьdati*, *zižu ziždǫ.*

Jslov. **zidấti*, **zidấješь* > **zîdāšь* je verjetno iter. prez. tipa *tudati* **zьdèšь*, ki ga potrjuje tudi deverbativni nomen agentis **zьd-unъ* »kdor iz gline lonce oblikuje« (prim. p. *zdun* »lončar, pečar«, kašub. *zdun* »isto«, hrv. cgn. *Zdùnić*) in rezultativni nomen actionis **zьdъ* npr. v črnogor. *zâd*, g. *zda* »zid« (Skok III, 654), r. *zdo* (n.) »streha, dom« oz. nomen instrumenti v r.-csl. *zedъ*

»glina«, *zednyj* »glinen« (citirano po Vasmerju² I, 90). Obstoj prvotne medparadigmatske zveze **zid-tī́*, **zьdèšь*, ki je strukturno enaka npr. psl. **čert-ti*, **čьrtešь* = r.-csl. *črěsti*, *čьrtu* »rezati«, psl. **čit-ti*, **čьtešь* = stcsl. *čisti*, *čьtǫ* »šteti«, je ob **zid(a)-ti*, **zíd'ešь* potrebno predpostaviti zaradi slov. gradiva, ki v nominalnih in glagolskih oblikah ohranja prvotni pomen »z glino mazati in oblikovati lonce, stene ipd.« in ga iz prez. **-i̯e/o-* osnove v **zíd'ešь* ni mogoče izvajati.

Psl. **zid-tī́*, **zíd'ešь* je enako lit. *žiẽsti*, *žiedžiù*, *žiedžiaũ* »iz gline oz. podobne snovi oblikovati, lonce iz ilovice izdelovati«, k temu *žaĩdas* »peč, ognjišče«, *židinỹs* »ognjišče, prostor za ogenj, kamin«, *žiedìmas* »oblikovanje, izdelovanje«, in lot. *zìest*, *zìežu*, *zìedu* »mazati, z nečim gosto tekočim mazati, peč z glino premazati«; s tem sorodno je stprus. *seidis* »zid« (Miklošič, 405; Trautmann, BSW, 367; Fraenkel, 1307, 1285; Vasmer² II, 89), ki v pomenu in prevojni stopnji ustreza jslov. rezultativnemu nomenu actionis **zîdъ* (m.) »murus«.

Balto-slov. besedna družina iz **žeid-/*žid-* je verjetno tako kot balt. *kep-* »peči« iz ide. **peku̯-* »zoreti, kuhati, peči« nastala po premetu iz ide. verbalne baze **dhei̯g'h-* »mazati, gnesti«, prim. sti. *déhmi* »premazati, zadelati«, toh. A, B *tsik-* »oblikovati, graditi«, av. *paⁱri-daēzayeⁱti* »obdati« < iter. **dhoi̯g'h-éi̯e-ti*, z nazalnim prez. v arm. *dizanem* »plasti delati, kopičiti«, lat. *fingō*, *-ere* »oblikovati, ustvariti«, *figulus* »lončar«, gr. τεῖχος, -ους (n.) »zid, obzidje, trdnjava«. Toda gr. τοῖχος (m.) »stena, zid«, formalno enako germ. **daiga-* (m.) »testo« (= got. *daigs* »isto«, stnord. *deig*, stvn. *teig*, srvn. *teic*, nvn. *Teig*; Kluge²², 725) in metatetno lit. *žaĩdas* »peč, ognjišče« (Pokorny, 244 ss.; LIV, 123 s.) je iz ide. nomena actionis **dhói̯g'h-o-* »mazanje, gnetenje« tipa φόρος z enakim pomenskim razvojem v »peč, ognjišče« oz. »zid« kot slovanski nomen actionis **zîdъ* oz. **zьdъ*. Iz nepremetene balto-slov. osnove **daiž-* je psl. **děža* = sln. *dẹ̑ža* »posoda za maslo; umešeno testo« in morda lit. *díežti*, *dýžti* »odirati, bičati« (Fraenkel, 98).

Samo kot zanimivost v razvoju etimološke misli je danes omembe vredna Jarnikova ljudska etimologija sln. *zídati* iz *z-da-ti* »skupaj dati« (Versuch, 17), ki se je realizirala v r. prez. *sozdajú* z inf. *sozdátь* »ustvariti, zgraditi« (Vasmer² II, 89). Glej tudi *zídanica*, *zîd*, *zdȉč*, *ziden* in *pọ̑zad*, ki tako kot npr. r. *zódčestvo* »arhitektura« tudi kaže na prevojno iztirjenje **zad-* oz. **zъd-*. M. F.

ziden (adj.) »lončen«, npr. *ziden vrč* (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 321) z nezadostnim prikazom, ali gre za tip *ziden*, f. **zidna* ali *ziden*, f. **zidena*; sem *zídati*, *-am* (v. impf.) »lonce izdelovati«, npr. *piskre zidati* (Ribnica, Poljanska dolina), pf. *nazídati*, *-am* »veliko loncev narediti« (Poljanska dolina).

V to pomensko skupino spada p. *zdun* »lončar, pečar«, kašub. *zdun* »isto«, ki tako kot hrv. cgn. *Zdũnić* (Skok III, 654) kaže na deverbativni nomen agentis **zьd-ũnъ* tipa **ěd-unъ* »kdor (veliko) jé« : **ěd-mь* (inf. *ěd-ti*). Ker je nomen agentis **zьd-unъ* izpeljan iz ničtostopenjske prez. osnove **zьdèšь*, sln. gradivo pa kaže na polnostopenjsko osnovo **zid-*, je bil v. **zьdèšь* (*tudáti* tip) prvotno v medparadigmatski zvezi z inf. **zid-tī́* > psl. **zistī́* = lit. *žiẽsti* (s prez. *žiedžiù*) »iz gline oblikovati; lonce iz gline izdelovati«, lot. *zìest* (s prez. *zìežu* in *zìedu*) »mazati, z nečim gosto tekočim mazati, peč z glino premazati« in je podobno kot balto-slov. glagola prvotno pomenil »z glino lonce oblikovati«, prim. tudi r.-csl. *zedъ* »glina«, *zednyj* »glinen« (citirano po Vasmerju² I, 90) < **zьdъ* < **zidó-s*. K medparadigmatskemu razmerju tipa **zid-tī́*, **zьdèšь* »z glino lonce oblikovati« prim. r.-csl. *črěsti*, *čьrtu* »rezati«, stcsl. *čisti*, *čьtǫ* »šteti«. Sln. *zídati*, *-am* je torej iter. k prvotnega **zid-tī́*, **zьdèšь* tako kot je slov. *čitấti*, *čitấješь* = hrv., sb. *čȉtati*, *čȉtām* »brati«, r. *čitátь* »isto« iter. k **čit-ti*, **čьtešь*.

Sln. adj. *ziden* je zaradi pomena »lončen« verjetno tvorjen denominalno iz **zîdъ* (m.) v pomenu »lonec«, kar se je tako kot pomen »zid« oz. »peč« iste tvorbe razvilo iz rezultativnega nomena actionis. Glej tudi *zîd* in dalje *zídati*. M. F.

zijáti, *zijâm* (v. impf.) »imeti odprta usta, režati«, dial. »kričati, jokati«, obir. kor. *zə̄jat*, *zəjà:m* »imeti odprta usta« in »peti« (ekspr.; Karničar, Obir, 266), tudi *zîjati*, *zîjam* (vzh. štaj.), rez. *zíjat*, *zíjan* »zevati« (Steenwijk, SDR, 334), pkm. *zìjati*, *-an* (Novak, Slovar², 179), črnovr. *zẹ̄jẹt*, *zîję* (Tominec, 246); pf. *zazijáti*, *-am*, *pozijáti*, *-am*, *prezijáti*, *-am*; subst. *zijálo* (n.) »krater« in »kričač« (bkr.), *zijáč* (m.) »radovednež; kričač«. V 18. st. *ſyati* »hiare« (Kastelec-Vorenc), *siam* »gaffe«, *siazh*, *siauz* »Gaffer« (Gutsmann). Osnova je pogosta baza v imenih, npr. hdrn. *Zijalo* poleg *Zijalka*, mtpn. *Potočka zijavka* k *zijâvka* (f.) »skalnato brezno, reža«, tudi »tista, ki kriči«, hdrn. *Zijavnica* iz apel. *zijávnica* »voda, ki priteče iz skalnatega brezna«. Sem *zijât* (f.) »brezno«, mtpn. *Zijati* (Primorska), prim. podobno tvorjeno z drugačno prevojno stopnjo verbalne osnove lit. *žiótys* (f. pl.) »nizek prepad«. Tudi sln. *zijût* (m.), *zjût* »brezno«, mtpn. *Zjot* (ob Kolpi), pl. *Zjuti* (pri Črnomlju). Zadnje je iz **zьjǫtъ*, kar je tematiziran ptc. prez. akt. **zьjǫt-* (Bezlaj, SVI II, 337 s.; JiS VI, 170 s.) psl. prez. **zьjèšь*, ki ga narekuje deverbativ **po-zòjь*, potrjuje pa tudi sln. črnovr. *zîję* in nelocirano *zîjem*, o katerem poroča Levstik (citirano po Pleteršniku II, 921).

Prim. csl. *zějati* in *zijati*, *zijájǫ* »hiare«, hrv., sb. *zìjati*, *zìjām* poleg *zjàti*, *zjȁm* »isto«, hrv. čak. *zjȁt*, *zjôn* »zevati; začuđeno gledati« (Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 737), *zijȁt* »zehati« (Čepić; Filipi, ILA, 145), v ekavskem Orlecu na Cresu *zȉjat* »kričati« (Houtzagers, ČD, 401), mak. *zjae*, blg. *zèja*, r. *zijátь*, *zijáju*, ukr. *zyjáty*, p. *ziać*, *zieję*, č. *zát*, *zeju*, stč. *zieti*.

Slov. iter. **zěchấti* in **zěvấti* implicirata, da je poleg psl. **zьjấti*, **zьjấješь* (→ **zьjấšь*), iz česar je bil tvorjen iter. **zijấti*, **zijấješь* (→ **zȋjāšь*), potrebno rekonstruirati tudi prez. **zěješь* (z inf. **zě-ti* → **zě-ja-ti*) in **zьjèšь* (glej zgoraj).

Psl. **zě(ja)ti*, **zȅješь* tako kot gr. χήμη (f.) »zevanje« in verjetno tudi χάσκω »zijati« < **g'hH₁-sk'e-* kažejo, da je za ide. izhodišče potrebno rekonstruirati koren **g'heH₁-* »imeti odprta usta, zevati« (tako nelaringalno Pokorny, 419) in da je rekonstruirano **g'heH₁i̯-* (LIV, 153) šele sekundarno kot npr. pri **peH₃-* »požirek narediti; piti« ob **peH₃i̯-* »isto«, prim. sti. aor. *ápāt*, lat. nomen instrumenti *pōculum* ob sti. kavz. *pāyáyati*. V okviru prez. **zьjèšь* je tako kot pri **pьjèšь* potrebno domnevati laringalni premet v prez. **g'héi̯H₁-e-*, ki je bil podlaga za nastanek dolžine ide. dial. nazalnem prez. **g'hiH₁-né-* v psl. **zı̄́nǫti*, stnord. *gína*, ags. *-gīnan* (LIV, l. c.) in lat. *hīscō*, *-ere* »odpreti se, usta odpreti«. Psl. **zьjấ-*, ki ustreza slov. aoristnim osnovam tipa **smьjấ-*, **sьjấ-*, **pьrấ-* ..., je lahko Sievers-Edgertonova varianta k ide. bazi **g'hH₁i̯-éH₂-* v lit. *žióti*, *žióju* »zijati, zevati«,

žiótis »reža, brezno«, lot. *žàvât* »zevati« in lat. *hiō*, *-āre* »zevati, režati, želeti si«. Njen denominativni nastanek, kot je domnevano v LIV, l. c., je nedokazljiv. Zubatý, Stud. II, 167, in Meillet, MSL XIV, 345, 347, sta osnovo **zějo-* neustrezno izvajala iz **zjā-*. Glej tudi *zẹ́vati*, *zẹ́hati*, *zíniti*, *pozȍj*. M. F.

zima (f.) »hiems«, *zimováti*, *-ûjem* (impf.), *zímiti*, *-im* (impf.), pf. *pre-z.* »überwintern«, *oziméti*, *-ím* (pf.) »auswintern«, adj. *zímski*, *zímast*, *zímen*, *-mna*, *zímenji*, *ozîm*, *-a*, *ozîmski*, *ozímen*, *-mna* »hibernus«, adv. *pozími* »hieme«; izv. *zîmnica* »febris«, *zîmka* »pozimi skotena krava«, *ozîmec* »sadež ali pridelek za ozimnico« in »pozimi skotena žival«, *ozimè*, *-ẹ́ta* »dvoletno žrebe«, *ozîmnica* »Wintervorrat«, *zîmec* »januar« in »vodomec, Eisvogel, Alcedes ispida« (drugače o tem Bezlaj, JiS XXVIII, 11), *zazîmek* »Nachwinter«; kompoz. *sredzíma* »sredina zime«, *zîmzelen*, *zimzélen*, *-a* »Vinca maior, Ruscus hypoglossum« (prim. n. *Immergrün* »isto«), adj. *zimzelèn*, *-éna* »wintergrün«, *zimolẹ̀z*, *-ẹ́za* »Ligustrum vulgare« (prim. č. dial. *zimolejz*, *zimol'éz*, *zimolýz* (Machek, JR, 181)); v 16. st. *sima*, *ſyma* »hyems, frigus« (Megiser), v 18. st. *ſima* »hyems« (Pohlin), *sima* »Winter« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zima*, sbh. *zíma*, akz. *zîmu*, čak. *zimȁ*, akz. *zîmu*, mak. *zima*, blg. *zíma*, r. *zimá*, akz. *zímu*, ukr. *zymá*, akz. *zýmu*, br. *zimá*, p. *zima*, č., slš. *zima*, gl., dl. *zyma*. Psl. **zimá̃*, akz. **zîmǫ* je identično z lit. *žiemà*, akz. *žiẽmą* (4. a. p.) »zima«, lot. *zìema*, stprus. *semo* »isto« < ide. **g'héi̯mā* (Schindler, Sprache XIII, 203), kar je tvorba (eventualno prek adj. **g'hei̯mo-*; tako Szemerényi, Glotta XXVIII, 122) iz atematskega **g'héi̯-ōm*, g. **g'hi-m-és*, lok. **ghi̯-ém(i)*, ki se z različnimi posplošitvami in delno pretvorbami pojavlja v sti. *hemantá-* »zima«, *héman* »pozimi«, *himá-* »zima, zmrzal, sneg«, *himā́* »zima«, av. *zyå̄*, akz. *zyąm*, g. *zimō*, gr. χεῖμα (n.) »zima«, χειμών »zimski vihar«, χιών »sneg«, alb. *dimër*, geg. *dimën*, lat. *hiems*, *-mis* »zima« (iz lok.), arm. *jiun*, g. *jean* »sneg«, srir. *gem-adaig* »zimska noč« (srir. *gam* »zima« ima po *sam* »poletje« analogni vokal), stnord. *gói-mánaðr* »mesec, ki traja od sredine februarja do sredine marca«, het. *gimmanza* »zima«. Ide. **g'héi̯-ōm* »zima« je besedotvorno primerljivo z ide. **dhég'h-ōm* »zemlja« (Schindler, l. c.; Pokorny, 425). Glej tudi *zimzélen*. M. S.

zimolẹ̀z (m.), g. *-ẹ́za* »Ligustrum vulgare«.

Prim. hrv., sb. *zȉmolīst*, *zimolez* »isto«, tudi č. *zimolejz*, *zimol'éz*, *zimolýz*. Pri drugih Slovanih »Lonicera«, prim. r. *zimolostь*, *žimolostь*, *zimolísta*, *zimoljústa*, *želomút*, *žilomučina*, ukr. *žýmolostь*, br. *žylamacь*, *zimołaza*, *żymułka*, č. *zimolez*, slš. *samolyz*; rastlina, ki se imenuje sln. *kozji zizek*, p. tudi *kozilistek*, *kozy lystyk* (n. *Geissblatt*, lat. *caprifolium*). Težko pregledno. Rostafiński, Symb., 313, je izhajal iz *zemolez*, Trubačev, ZSl III, 680, je suponiral začetno ide. **g'hi-* »koza« (n. *Geiss*, alb. *dhi*) + **mlъza* »molsti, sesati«. Machek[2], 715, poenostavi **(ko)zьjь mlъzъ*. Vse to so samo domneve. Glej tudi *zimzélen*.

[Machek, JR, 223, izhaja iz izhodiščnega kompoz. **zimozelь*, tj. zimzelena rastlina. – M. F.]

zimzélen (m.), g. *-a* »Vinca minor« (Pleteršnik po Tušku), danes knjiž. *zîmzelen* »isto«, adj. *zimzelèn*, f. *-éna* »immergrün, wintergrün«; prvič pri Cigaletu, Wb. II, 1478, s. v. *Singrün*, ki *zimozelen* povzema po sb.

Prim. sbh. *zȉmozelēn* (f.), *zȉmzelēn* (f.) »Vinca minor«, blg. *zímzelen* »isto, Buxus sempervirens« (Gerov), p. dial. *zimozioł* »Linea borealis«, *zimozielon*, *samozełeń*, *zemozełeń*, *zełemozeń* »Chelidonium maius« (Karłowicz, SGP VI, 25, V, 102), adj. *zimozielony* »zimzelen«, č. *zimozel*, *zimozeleň* »Buxus, Hedera, Vinca« (Machek, JR, 183), *zimozelen* »Chimophila«, slš. *zimozeleň* (m.), *zimozel* »Vinca herbacea«. Tvorjeno po zgledu n. *Wintergrün* »Vinca minor«, redkeje tudi druge zimzelene rastline, npr. »Buxus sempervirens, Hedera helix, Ilex aquifolium, Viscum album«, vendar je vprašanje, v koliki meri se je ta fit. pomešal z *zimolez*, **zimolaz* (prim. č. *zimolez* »Lonicera«, sln. *zimolẹ̀z* »Ligustrum vulgare«, če ni to po metatezi nastalo iz **zimozel* (Machek, JR, 223). Če je *zimolẹ̀z* staro (prim. tudi pri Cafu *žemolẹ̀z*, *-ẹ́za* »Ligustrum vulgare«, ob Ščavnici *žemolệznica* »neko jabolko«, vzh. štaj. *žamolẹ̀z*, *-ẹ́za* »neki grm«), je to lahko prvotno **zemo-lězъ* »po zemlji se plazeči« (Rostafiński, Symb., 313), prim. tudi sln. *šumolệza*, *samolệzga* »zimolez«. Ludvik, SR XXII, 177 ss., domneva, da je prvotni slov. fit. kompoz. iz ide. **sem-* »eden« > »vedno«, prim. n. *Sin-grün* »zimzelen«, kar naj bi se po zgledu n. *Wintergrün* prenaredilo najprej v prvem členu v **zimo-lězъ*, nato pa še v drugem, iz česar bi bili današnji refleksi, ki kažejo na **zimo-zelь*, **zimo-zelenъ*. Glej tudi *zimolẹ̀z*, *žingerle*. M. S.

zíniti, *zînem* (v. pf.) »odpreti usta; povedati«, tudi *zazíniti se*, *zazînem se* (pf.) »odpreti usta«, *ozíniti*, *ozînem* »isto«. V 18. st. *ſiniti* »dehiscere, rešklati, refpokati«, »os apere« (Kastelec-Vorenc), *ſinem*, *ſineti* »den Mund auftun« (Pohlin).

Prim. stcsl. *zinǫti*, *zineši* »hiscere«, hrv., sb. *zȉnuti*, *zȉnēm* »isto«, mak. *zine*, blg. *zína*, r. *zínutь*, *zínu*, br. *zínucьca*, č. *pozinút* »absorbere«. Psl. **zь́nǫti*, **zь́nešь* tako kot stnord. *gína* »zevati« in ags. *-gīnan* »isto« ter zaradi [*Kínu-*] verjetno tudi het. *kinu-* »počiti« (Laroche, BSL LVII, 58 s.) odraža ide. nazalni prez. **g'hiH₁-né-*, tvorjen iz metatetične variante ide. baze **g'heH₁i̯-* »imeti odprta usta, zevati« (LIV, 153, brez het. gradiva), ki je bila podlaga za nastanek prez. **g'héi̯H₁-e-* v psl. **zьjěšь* v sln. črnovr. *zîję* in nelociranem *zîjem*, o katerem poroča Levstik (citirano po Pleteršniku II, 921). Dalje glej *zijáti* pa tudi *zẹ́vati*, *zẹ́hati*, *pozȍj*. M. F.

zízati, *-am* (v. impf.) »sesati (mleko)« (dol., štaj.), pf. *v-z.* »vsesati«; dem. *zizljáti* (impf.) »po malem piti«, subst. *zíza* »dojka« (dol. štaj.), *zîzek*, *-zka*, *zîzec*, *-zca* »sesek, mammula« (štaj.), *kozji zȉz*, g. *zíza* »neka vinska trta in grozdje, Geißdutte«, adj. *zízen*, *-zna* »hraneč se z materinim mlekom«, *ziznják*, *-a* »odojek«; iz red. st. je bkr. *zèzek*, *-zka* »sesek«, *zezljáti* »wispeln, säuseln«, sledeč prevojnemu razmerju *sísati* : *sesèk*, *sesljáti*.

Verjetno po nekontaktni asimilaciji iz širše znanega *cízati*, *-am* »sesati«, *cîzek*, *-zka* »sesek« (od tod intranz. *cizẹ́ti*, *-ím* »curljati«), kar je ali iz vzporedne onomatopeje, prvotno otroške besede *ciz-* ali disimilirano iz *cic-*, prim. sbh. *cȉcati* »sesati«, mak. *cica*, blg. *cícam* »isto«, ukr. *cýcja*, *cýcьka* »dojka«. Varianta *ciz-* je zunaj sln. znana le še v hrv. dial. *cíziti* »curljati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 345) in *bljeli cizek* »vrsta trte in vina weiße Schopatna« (Slunj; ARj I, 804 po Šulku). Enako je po nekontaktni asimilaciji iz *cûzati* »sesati« (intranz. *cuzẹ́ti* »curljati«) nastalo sln. *zúzati*, *-am* »sesati«, *zúza* »dojka« (Caf). Z *e*-jevskim vokalizmom prim. sln. *cẹ̀c*, g. *cẹ́ca*

»sesek«, *kozji cȅc* »kozji ziz, Geißdutte«, *cẹ́cati* »sesati« (vzh. štaj.), pkm. *cecàti, cécan* »isto«, *cècek* »sesek« (Novak, Slovar[2], 25), sbh. *cȅcati* »sesati«. Glej tudi *cẹ́cati, cûcati*, pa tudi *sesáti, sísati*. M. S.

zjútraj (adv.) »v času od svita do poldne«, adj. *zjútranji*, f. *-a* »jutranji«, črnovr. *zjûtri* »zjutraj« (Tominec, 247) z reduciranim izglasjem kot npr. sln. dial. *tûki* iz *tûkaj*. Brez ojačevalnega **-jь* dial. *zjúːtra* »zjutraj« (gor.; Logar, Sln. narečja[1], 23), obir. kor. *zjúːtra* (Karničar, Obir, 66), jnotr. *zjə̀tra* (Jasen; Rigler, Jnotr. gov., 163) < **jьz-jũtra*; toda rez. *zụ́tra* »tomorrow« (Steenwijk, SDR, 335), *nə̀s zùtrȁ* »danes zjutraj« (Podklošter; SLA), *dọ́ns zútřȁ* »isto« (Čahorče; SLA), *nȁs zútrạj* (Škocjan pri Podjuni), *nə̀s zútra* (Vidra vas; SLA) itd. z vzglasjem **zu-* so iz sklopa **jьz-ũtra*. Sinonimno jnotr. *zjə̀tro* (Vremski Britof), *zjə̀tru* (Povžane; oboje Rigler, o. c., 67, op. 2) je iz **jьz-jũtro* in *zâịtro* »zjutraj« (Dolenja vas pri Ribnici) < **zȃ jutro*. Pleteršnik II, 922, po Cafu navaja tudi *zjútroma* (adv.) »zjutraj«. V 16. st. le *viutru* »mane« (Megiser) < **vъ-jutro*, prim. jnotr. *u̯jộtru* »zjutraj« (Rigler, Jnotr. gov., 78), pkm. *vȕtro* »jutri« (Novak, Slovar[2], 171); v 18. st. *sjutrai, ṡjutrai* »demanè« (Kastelec-Vorenc), *ſjutrej ſgudej* »summo mane« (Pohlin), *sjutra* »frühmorgens« poleg *zaitra* »morgen, frühe« in *objutru* »morgens« (Gutsmann).

Prim. hrv. *jȕtra* (adv.) »morgen« (Istra; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 533), kajk. *zutra* »zjutraj«, *zjutra* »isto« (Mikalja), gradišč. hrv. *zùtra* (adv.) »morgen«, *zutrànji* »morgig«, *zùtridan* (adv.) »morgen« (Tornow, BD, 395) < **vъz-ũtrě-dьnь*, *zȕtra* »jutri« (Susak; Hamm-Hraste-Guberina, HDZb I, 1956, 185), tudi *ȉzjutra* »zjutraj« (Kosovo), *ȉzutra* »isto« (Mikalja). Zaradi sln. dial. *zútra* in hrv. dial. *zȕtra* (ob *ȉz(j)utra* < **jьz-utra*) je potrebno izhajati iz sklopov prep. zvez **jьz-(j)ũtra* »v tem jutru« in **jьz-(j)ũtro* »isto« ter **jьz-(j)ũtrě* (v gradišč. hrv.), pri čemer je psl. **ũtro* (n.) v sklopu **jьz-(j)ũtra* lahko arhaični ostanek psl. lokativov na **-a* (Schelesniker, Beiträge, 11 ss.) < **-ō̃* (Furlan, FOC 7, 1998, 89) tipa psl. adv. **dȍma* »domum, domi« in se kot brezpredložni lokativ še pojavlja v hrv. istr. *ũtra* »morgen«, ki je sinonimen z lok. sg. **(j)ũtrě* »v jutru«, adverbializirano »jutri«, prim. sln. *jútri*, hrv. dial. *jȕtri* »jutri« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 366). Lokativno rekcijo prep. **jьz* »pri, proti« potrjuje omenjena hrvaška gradiščanska oblika in tudi csl. *izъ vъnu*, hrv. *z vanu*, r. *iz vné* »od zunaj, zunaj«. Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 72, izvaja sln. *zjútraj* iz genitivnega sklopa **sъ jutra*, vendar bi ob takem izhodišču v delu sln. govorov, ki ohranjajo **ũtro*, pričakovali refleks **sútraj*. Sln. gradivo sklopa tipa **sъ-(j)ũtra* = hrv., sb. *sȕtra* (adv.) »jutri zjutraj«, tudi *sjȕtra* »isto« (Vuk) ne potrjuje. Isti pomen se realizira tudi v sklopih **zȃ-jutro*, prim. sln. *sajtru* »morgens früh« (Pohlin) in **zȃ-jutra*. Glej tudi *zàjtra* in dalje *jútro*. M. F.

zlâgoma (adv.) »počasi«. Glej pod *polâgoma*. M. F.

zlak (m.), g. *-a* »Convolvulus«. Leksem je sporočen pri Miklošiču, 379: *zlak* »zaunwinde«, Jarniku, Versuch, 197: *slak* »Windling, welſche Erbſe«, *slazhen* (adj.), in l. 1851 pri Janežiču[1] II, 523: *zlak* »Winde«. Toda knjiž. je *slâk* »Convolvulus«, kar je v 18. st. zabeleženo pri Pohlinu: *slâk, -ú* »Windling«, in Gustmannu: *ſlak* »Windling, welſche Erbſe«, v 19. st. pa pri Murku I, 523: *ſlák* »das Windlich«.

Bezlaj, ZJS, 651, 420, na podlagi ugotavljanja, da v starejših slovarjih (Kastelec, Pohlin) fonetična vrednost med [*s*] in [*z*] v zapisih ni strogo ločena, v 18. st. pri Kastelec-Vorencu izpričano *ſlàk* v zapisu *clematis, dis, ſeliẑhe dvuje ſorte, ſlàk, inu ſhyngerz* interpretira [*zlak*] s pomenom »Vinca minor« = »zimzelen«, kar povezuje s stcsl. *zlakъ* »herba, gramen«, blg. *zlakove* »zelenjava«, r. *zlak* »trava«. Ker lat. ustreznik *clematis* označuje ovijalko in ker je iz Kastelec-Vorenčeve predstavitve razvidno, da gre za dve različni rastlini, tj. Convolvulus in Vinca Minor, ki jima je skupno ovijanje oz. plazenje, se kljub Bezlajevi predpostavljeni fonetični vrednosti Kastelec-Vorenčevega zapisa, čeprav je Vinca minor zimzelena rastlina s plazečim steblom, ne zdi potrebno izhajati iz drugačnega slov. izhodišča, kot je sln. *slâk* »Convolvulus« < **sъ̏-volkъ*. Fonetični razvoj v *zlâk* namesto pričakovanega *slâk* iz **sъ-volkъ* je tako kot pri hrv. dial. *zlak* »Convolvulus« posledica ozvočenja vzglasnega spiranta (Boryś-Vlajić-Popović, Zb. f. i. l. XXX/1, 1988, 29), ki je lahko tako kot pri drugih sln.-hrv. primerih (npr. sln. tpn. *Zloganje* (dol.), *Zlogona Gora* (štaj.), *Zlogona vas* (štaj.) : hrv. kajk. tpn. *Zlogonje* : mak. *Slógon*) posledica morfofonemske zamenjave pref. *s-* < **sъ-* pred sonanti z *z-*, ki jo je tako kot v zah. slov. jezikih verjetno sprožila fonetična diferenciacija prep. **sъ* »cum« v *s/z*, npr. *sъ mъnojǫ* > *z mâno*, prim. sln. *zložíti*, p. *złożyć* »zložiti«, dl. *złožiś* »isto« : r. *složítь*, hrv. *slòžiti* < **sъ-ložīti*, p. dial. *słożyć* »vpreči«. Dalje glej *slâk*. M. F.

zlâsti (adv.) »praecipue, potissimum, maxime«, v 16. st. *slaſti* (Dalmatin), *ſlaſti* »nempe, scilicet, sicut« (Megiser), v 17. st. *slasti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡlaſti* »ſuſſebnu; peculiariter, quidem, scilicet« (Kastelec-Vorenc), *ſlaſti* »besonders, singulariter« (Pohlin), *slaſti, ſuſebnu, poſebnu* »besonders« (Gutsmann); tudi *izlâsti* »namreč« (Pleteršnik navaja po Trubarju in Dalmatinu); varianta *vzlâsti*, ki jo navaja le Levstik, je verjetno hiperkorektna.

Prvotno **jь̏z volsti* (Miklošič, 378; Ramovš, Hgr. II, 135) z domnevnim izhodiščnim pomenom **»iz volje, iz oblasti«; prim. tudi č. *zvlášť, zvláště* »zlasti«, kar je ali iz iste prep. zveze in prilagojeno č. adv. na *-', -ě* ali iz prep. zveze z adj. *vlášč, -í* »poseben« < »lasten« < **u̯old-ti̯o-* (tako Machek[2], 693) = csl. *vlaštь* »proprius«, iz česar je csl. *na vlašti* »praecipue«, sln. *nâlašč* »eigens«. Dalje glej *lâst I, lâšč, vládati*. M. S.

zlatộ (n.) »aurum«, *zlatník, zlaták, zlât* »zlat kovanec, dukat«, adj. *zlât, -áta* »aureus«, *zláten, -tna, zlatọ́v, -a* »isto«, *zlatẹ̑n, -a, zlâtnat, -a* »goldig«, *zlatíca* »Goldmarder, Cyprinus auratus, Ranunculus, Caltha palustris«, *zlatȋč, -íča* »Chelidonium«, *zlatúha* »Thalictrum flavum«, *zlatẹ̑nica* »icterus« in razne rumenocvetoče rastline, npr. »Arnica montana, Chelidonium maius«, *zlatár* »Goldschmidt«, *zlatnína, zlatenína, zlatína* »Goldware«, v. *zlatíti, -ím* (impf.), *po-z.* (pf.), *pozlačeváti, -ûjem* (impf.) »vergolden«, postverbal *pozlâta* »Vergoldung«, v kompoz. *zlatolíka* »Sallix vitellina« (vzh. štaj.), tpn. *Zlatolíčje* (drugače Bezlaj, JiS XXVII, 46), *zlatorȍg, -óga* »mitološki kozorog z zlatimi rogovi«, *zlatorȋt, -íta* »scrkljanec«; v 16. st. *ſlatu* »aurum«, *ſlat* »aureus«, *ſlateniza* »aurigo, Gelbsucht« (Megiser), v 18. st. *ſlatú* »aurum«, *ſlatè, -a* »aureus«, *ſlât* »nummus aureus«, *ſlatim* »deaurare«, *ſlatẹnza* »Gelbsucht,

icterus«, *ſlatęnze* »Goldblume, Chryſocome« (Pohlin), *slatu* »Gold«, *slat* »Dukaten«, *slateniza* »Gelbsucht, Gall« (Gutsmann); cgn. *Zlatolas*, *Zlatoper*, atpn. *Zlaton* (l. 1265), tpn. *Zlateče* iz atpn. **Zlatęta* (Miklošič, PN, 143; ONPN, 123), hdrn. *Zlatenik*.

Prim. stcsl. *zlato* »aurum«, sbh. *zlâto*, mak. *zlato*, blg. *zláto*, r., ukr. *zóloto*, br. *zólata*, p. *złoto*, č., slš. *zlato*, gl., dl. *złoto*. Psl. **zôlto* je v n. substantivirani adj. **zôltъ* (sln. *zlât*, stcsl. *zlatъ* »aureus«, r. *zolotój*, č. *zlatý* »isto«) < ide. **gh'ólto-* (ali **g'holHtó-*), prim. venet. *goltano* »zlatar«, v *e*-jevski stopnji lit. *žel̃tas* »zlat«, lot. *zèlts* »zlato«, traš. ζηλτα »zlato (?)«, v ničti pgerm. **gulþa-* > stvn. *gold*, got. *gulþ*, stnord. *goll*, *gull* »zlato«, z drugim sufiksom sti. *híranya-* (n.), av. *zaranya-* (n.), stperz. *daraniya-* (n.) »isto«, kar so tvorbe iz baze **g'hel(H)-* »svetiti se«, iz katere so še barvni adj. s pomenom »rumen, zelen«, npr. sti. *hári-* »blond, rumen, zlatorumen«, *hárita-* »rumen, zelen«, av. *zari-* »rumen, zlatorumen«, lat. *helvus* »medenorumen«, lit. *žel̃vas*, *žal̃vas* »zelen«, psl. **zelènъ* (Trautmann, BSW, 368; Vasmer I, 460; Porzig, Gliedrg., 142; Machek², 716; Fraenkel 1296 s.; Pokorny, 429 s.). Glej tudi *zelȅn*. O variantti z velarom glej *žôlč*, *žǫ̂lt*. M. S.

zleme (n.) »znamenje«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *sleme* »Wahrzeichen, pravosnamik, pravusnaminje«.

Po disimilaciji po nazalnosti, ki jo pri tej slov. besedni družini potrjuje tudi hrv. čak. *zlamẽńe* (n.) »znamenje na telesu; znak«, nastalo iz sln. kor. **zneme* (n.) »znak« < **znẽmę* še preden se je pomensko specializiralo v »madež, brazgotina«, prim. *sneme* »isto« (Gutsmann) < sln. **známe*. Dalje glej *zneme*. M. F.

zlę̂n (m.), g. *-a* »neka bolezen, ko prašiči nočejo jesti, stalno ležijo in se pogosto zdrznejo in tresejo po vsem telesu« (Bovec).

To sta Erjavec, LMS 1882-1883, 270, in Bezlaj, ESSJ II, 132, povezovala s sln. v. *zlę́niti se*, *zlę̂nem se* (pf.) »zdrzniti se« (Bovec; Erjavec, l. c.), prim. v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *ſleniti ſe* »concuti corpore, ſtrepetati«, *ſe šleniti* »horescere, ſe šderšniti, groša biti«. S tem sorodno je sln. pkm. *lę́kniti se*, *lę́knem se* (pf.) »ustrašiti se«, tudi *zlę́cniti se*, *zlę̂cnem se* »stresti se, zdrzniti se« (SSKJ V, 893), tolm. *zlę́cniti se*, *-em se* (pf.) »zdrzniti se«, npr. *ves se je zlecnil, tako se je ustrašil* (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 185), *lę́cati se* (impf.) »bati se, tresti se«. Izhajati je potrebno iz v. **vъz-lęknǫ̃ti (sę)* »ustrašiti se«, pri čemer je sln. *zlę̂n* deverbativ **vъz-lęk-nъ* istega tipa kot npr. **ply-nъ* »tekočina« (= p. *płyn*) ← **ply-nǫ̃ti* »teči, pluti«, **trènъ* »trenutek« (= sln. *trȅn*, hrv., sb. *trȅn*) ← **trep-nǫ̃ti* »udariti«. Dalje glej *lékniti se*. M. F.

zlóčest (adj.), f. *-a* »slab, hudoben« (dol.), tudi *zločȇst*, *-ę́sta* »isto«, pkm. *zlóčesten*, *zločę́sten*, *-stna* »zloben«, *zločestǫ̂ča* »hudobija, zloba«, dol. *zlóčestost*, *-i* »isto«; v 18. st. *šlozheſt* »scurrilis, nefandus«, *šlozheštnik* »nebulo« (Kastelec-Vorenc), *slozheſt* »schlecht« (Gutsmann).

Prim. sbh. *zlòčest* »hudoben, slab, hud, nesrečen«, blg. *zločést* »nesrečen«. Slov. **zъlo-čęstъ* je posesivni kompoz. iz **zъ̏lъ* »slab, hudoben« in **čęstь* »del, delež, kos« (Skok III, 642). Dalje glej *zȅl II*, *čȇst*, *čestȋt*. M. S.

zlǫ̂dej (m.), g. *-a* »hudič« (evfem.), knjiž. tudi *zlǫ̂dej*, g. *-dja* »isto« (SSKJ V, 898) z reduciranim nenaglašenim stranskosklonskim *e* < **ě*; adj. *zlǫ̂dejev*, f. *-a* »hudičev«; črnovr. *złûədi*, tudi *złûət'*, g. *złûədję*, adj. *złûədju*, f. *-ęwa* (Tominec, 247), *'zludej*, g. *-dja* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 151), jnotr. *złûdi*, g. *-i̯a* (Sušak), *złûdi*, g. *złûdi̯a* (Podgrad pri Vremah; Rigler, Jnotr. gov., 130), obir. kor. *zlò:di*, g. *-ja* (Karničar, Obir, 156), rož. kor. *zlódëj*, g. *-a* (Šašel, RNB, 150), pkm. *zlóudi*, g. *-ija* (Novak, Slovar², 179). Sem cgn. *Zlodėj*, tpn. *Zlodej* »zaselek pri Tolstem vrhu« in »zaselek pri Dobrni« poleg orn. *Zlodejeva reber*. V Briž. spom. *Iaz ze glagolo Zlodeiu* 111,2, *otmi me vzem zlodeiem* 1,28–29; v 16. st. *sludi*, *ſludi* »diabolus« (Megiser), l. 1607 *sludi* »diauolo, cudich, vrag« (Alasia), v 18. st. *ſludi* »diabulus, hudyzh, vrág« (Kastelec-Vorenc), *ſlud*, *-ja* »Unmenſch, monſtrum hominis diabolus« (Pohlin), *slodei* »Teufel, slomek« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zъlodějь* »kdor dela zlo«, hrv. *zlodej* »daemon« (Belostenec), *zlodjej* (Stulli), *zlôdej* »zli duh, hudič« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 553), mak. arh. *zlodej* »zločinec, prestopnik«, r. *zlodéj*, g. *-éja* »zločinec, hudodelec, lopov«, ukr. *zlódij*, *-a* »tat«, br. *zlódzei* »zločinec, hudodelec«, p. *złodziej* »tat«, č. *zloděj* »isto«, slš. *zlodej*, dl. *złoźej*.

Psl. **zъ̏lo-dě-ʼjь* (sln., ukr., br.) in **zъlo-dě̋-jь* »kdor dela zlo« je nomen agentis iz subst. **zъ̏lo* (n.) »zloba« ← adj. **zъ̏lъ*, f. **zъlá̋*, n. **zъló* in verbalne osnove **dě̋-ti* »delati« < ide. **dheH-* »položiti, narediti; reči«, prim. stč. *děti* »delati, opravljati«, gl. *dźeć* »delati«, npr. *suknja bě dźata* »obleka je narejena«, lat. pf. *fē-c-ī* od *facĕre* »delati« (Vasmer² II, 99; Machek², 716; Schuster-Šewc, HEWb., 194, 1753), in suf. **-i̯o-*, morda tudi **-i̯u-*, prim. sti. *stā-yú-* »tat«, *iraj-yú-* »kdor se ukvarja z urejanjem«. Prim. podobno tvorjeno sln. *čaroděj*, *zlatoděj*. Prvi člen kompoz. **zъ̏lo-* je iz adjektiva akc. p. b substantiviziran z umikom akcenta tipa sti. *kr̥ṣṇá-* (adj.) »črn« → *kŕ̥ṣṇa-* (n.) »črna antilopa«. Dalje glej *zȅl II* in *dejáti*. M. F.

zlog I (m.), g. *-a* »koča, bajta = Gaden«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *slog*.

Zaradi istopomenskih subst. *pod*, *poklad*, *ſklad* v istem slovarju bi bilo pomen »koča, bajta«, tj. »hiša z enim prostorom« možno izvajati iz »ležišče«, to pa iz »kar je zloženo«, prim. Gutsmannovo gloso *ſklad* (< **sъ-kladъ* ← **sъ-klad-tí*). Tako kot pri sln. *slóg* »Gefüge« (Janežič¹ II, 395) in hrv. *slog* »lectica« (Habdelić) bi bilo namreč mogoče izhajati iz rezultativnega nomena actionis **sъ-logъ* »sestavljanje, zlaganje« = csl. *sъlogъ* »compositio« glagola **sъ-leg-tí* »skupaj ležati« s paralelnim nominalnim kompoz. **sǫ-logъ* v csl. *sǫlogъ* »consors«, č. *souloh* »concubitus«, kar je bilo (morda pod vplivom gr. ἄλοχος »soproga, priležnica«) zloženo iz **sǫ-* »skupaj« in **logъ* »lectus«. Iz istega strukturalnega pomena **sъlogъ* je prek pomenskega razvoja nomena actionis v nomen loci razumljiv pomen »ogon« < *»kjer se njivi stikata« npr. v sln. *slȍg*, g. *slóga* »širok ogon«, *zlȍg*, g. *zlǫ́ga* »isto«, hrv. *slȍg*, g. *slòga* »površina zemlje med dvema globljima brazdama«, »greda v vrtu« (ARj XV, 576), mak. *slog* »del njive med obema brazdama«, »dolga njiva, ki je razdeljena z brazdo«, »meja« (Vidoeski, GTDMJ, 145), blg. *slòg(ъt)* »del njive med obema brazdama«.

Nepričakovano sln. vzglasje *zl-* < **sъ-l-* namesto *sl-* je verjetno posledica morfofonemske zamenjave sln. pref. *s-* < **sъ-* pred sonanti z *z-*, ki jo je tako kot v zah. slov. jezikih lahko sprožila fonetična diferenciacija prep. **sъ* »cum« v *s/z*, npr. *sъ mъnojǫ* > *z mâno*, prim. sln. *zložíti*, p. *złożyć* »zložiti«, dl. *złožiś* »isto« : r. *složítь*,

hrv. *slòžiti* < **sъ-ložíti*, p. dial. *słożyć* »vpreči« (Karłowicz, SGP V, 171). O starosti in arealu izven sln. ozemlja lahko priča sln. tpn. *Zloganje* (dol.), *Zlogona Gora* (štaj.), *Zlogona vas* (štaj.), hrv. kajk. tpn. *Zlogonje*, toda mak. *Slógon* (Vidoeski, l. c.) < **sъlog-onъ* »ogon« in **sъ-logъ* »isto« (o tem glej zgoraj). Glej tudi *slȍg*, *zlọ̑ga*, *zloštvo*, *zloščina* in dalje *ležáti*. M. F.

zlȍg II (m.), g. *zlóga* »davek, prispevek«, »zbiranje denarja za skupne potrebe« (SEL, 711).

Pomensko najbližje je hrv. *slȍg* (m.), g. *-a* »vsota denarja, ki jo kmetje dajo za skupne zadružne izdatke« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 192). Izhajati je potrebno iz **sъ-logъ* »skupaj polaganje/dajanje«, kar je verjetno deverbativ od pf. kavz. **sъ-ložíti*, **sъ-lòžišь* = hrv. *slòžiti*, *slȍžīš* »združiti, sestaviti«. K sln. fonetiki *zl-* < **sъ-l-* glej pod *zlog I*. M. F.

zlọ̑ga (f.) »položen, nekoliko nagnjen svet« (Caf), semkaj adj. *zlọ́žen*, *zlǫ́žen*, *-žna* »nekoliko nagnjen, vendar ne strm, položen (o terenu)« poleg »udoben«, abstr. *zlọ́žnost*, *-i* »zloga« poleg »udobnost«; iz te osnove je mogoče izvajati tpn. dol. *Zloganje*, l. 1285 *villa Logon*, pribl. 1306 *villa Zlogon*, 1359 *Slogon*, pred 1406 *Slogan*, 1444 *Slugan*, 1454 *Slogan*, štaj. *Zlogona Gora*, *Zlogona vas*, l. 1393 *Slog(e)n*, 1440 *zu Slogaw*, 1480 *Naslegein*, *Naslegonyn*, *Naslogoim*; prim. tudi hrv. kajk. tpn. *Zlogonje*, ki kakor srednjeveški zapisi kažejo na to, da je *-a-* v *Zlóganje* produkt dol. posttoničnega akanja.

Kurkina, DS, 71, izhaja iz **jьzloga* in primerja pomensko ne ravno enako r. dial. *izlóga* »odprtina v ledu, skozi katero spuščajo ribiško mrežo«, str. *izlogъ* »kotanja, globel, soteska, dolina«, kar po ES IX, 43, izvaja iz **jьz-leg-tí*. *E*-jevski vokalizem se ohranja v sln. dial. *zlẹ̑žen* »položen« (Temljine). Glagol **jьz-leg-tí* je izpričan le s pomenskimi razvoji »izvaliti (mlade ptice)«, str. tudi »ležeč pokriti, razprostreti se« in »začeti veljati«, ki ne ustrezajo. Semantično motivacijo si vsaj za sln. lahko predstavljamo tako kot v sin. *polȍg*, tj. »položên svet«. Glej poleg *polȍg* tudi *slȍg*, *prélog*, *ležáti*, *lẹ́gati*, *lóžiti*. M. S.

zlọ̑mek (m.), g. *-mka* »hudič« (evfem.), adj. *zlọ̑mkov*, f. *-a* »hudičev«; črnovr. *złûmk*, adj. *złûmku*, f. *-ąwą*, sem kletvica *złûmkąwą rîəč* (Tominec, 247), tolm. *zlúmak* (Dolini Tolminke in Zadlašce, 199), rož. kor. *zl/vóməq*, *-mqa* (Šašel, RNB, 150), podjun. kor. *zũᵊmək* (Zdovc, Mundart, 125). Z asimiliranim *m* > *ŋ* pred *k* *zlûŋka* (Borovnica), *zlọ̑ŋka* (Bohinj) kot v knjiž. *zânka* < **za-mъka* (Ramovš, Hgr. II, 88). V 18. st. *ſlômk* »Feuergott; Teufel« (Pohlin), *slomek* »Teufel, slodei« (Gutsmann).

Zaradi sln. *zlȍm* (m.), g. *-ọ́ma* »hudič«, ki ga sporoča Murko I, 64: *slóm* poleg *slómik*, g. *-mka*, Ramovševo izvajanje iz **zъlo-mъkъ* (Hgr. II, 88) ni verjetno. Tvorbi *zlọ̑mek* < **zъlòmъ-kъ* in *zlȍm* sta lahko substantivizirani iz ptc. prez. pas. **zъlòmъ* v aktivnem pomenu »izvajajoč zlo« sicer nepotrjenega glagola **zъláti* »zlo delati«. K sicer ahistoričnemu besedotvornemu vzorcu prim. **pitòmъ* »hranjen, pitan, udomačen« ← **pitáti* »hraniti, krmiti«, **ruchomъ* »premičen« (v br. *ruchómyj* »isto«) ← **ruchati* »premikati«, **olkomъ* »lačen, lakomen« ← **olkati* »gladovati«. Hrv. *zlómar* »hudič« (Nemanić; ARj XXII, 947) je nomen agentis na **-ar'ь* iz substantiviziranega ptc. prez. pas. v pomenu »zlo«, torej je tu hudič tako kot v **zъlo-dě-jь* motiviran s tisti, ki dela, povzroča zlo. Zaradi drugega sln. in hrv. gradiva ni sprejemljivo, da bi bilo sln. *zlọ̑mek* fonetično razvito iz psl. adj. **slǫkъ* »slok, suh« in torej enako motivirano kot sln. sin. *hudíč*, kot je domneval Bezlaj, ZJS, 298, 573. Dalje glej *zə̏l II* in sin. *zlọ̑dej*. M. F.

zlon (m.), g. *-a* »slon«, *zlonov* (adj.), f. *-a* »slonov«, *zlonokost* »slonovina«. Večkrat zabeleženo le v 18. st. pri Gutsmannu: *slon* »Elephant, elefont« (3×), tudi *slion* (1×) in *ſlon* (1×), *slonokuſt* »Helfenbein« in *ſlonokuſt* »Helfenbein, elefantova kuſt, bielokofzhaka« (1×), *ſlonokoſten* »Helfenbeinern« (1×), *slonou rulez* »Elephantenrüſſel, bielokoſtzhakou gobez«.

Nejasno. Ker je zapisovanje fonemov *s* in *z* pri Gutsmannu praviloma dosledno razlikovano, je zaradi frekventnosti v slovarju samem komaj verjetno, da bi bilo *zlon* pisna pomota za *slon*. Glej tudi *slȍn*. M. F.

zloščina (f.) »concordia, concinnitas, unio, unitas«, v prvem pomenu uporabljeno pri Jurčiču: *tako je hitro zopet združnost in zloščina prišla v ljubo mesto* (citirano po Pleteršniku II, 927). Izpričano v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *prava ſloſzhina* »concinnitas, pravu ſhtimanîe«, *ſloſzhina* »concordia, ſkladanie, ſhtimanîe«, *ſloſzhina* »unio, unitas«.

Enako tvorjeno, vendar z nezvenečim vzglasjem je bkr. *slóščina* »sloga« (Šašelj, Bisernice I, 302), kar je lahko izposojeno iz hrv. *slošćina*, *sloština* »sloga« (Istra; ARj XV, 583), *slȍština* »isto« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 192). Tako kot sln. *zloštvo* (n.) »država« tudi *zloščina* lahko posredno kaže na obstoj sln. **zlọ̑ga* »sloga« poleg *slọ̑ga*. Izhodno **sъ-lož-ьšč-ina* je avgmentativ iz adj. **sъ-lož-ьskъ* k **sъ̏-logъ*. K vzglasju *zl-* namesto pričakovanega sln. *sl-* < **sъ-l-* glej pod *zlog I*. Dalje glej *zlọ̑žen*. M. F.

zloštvo (n.), g. *-a* »država«. Beseda je s številnimi tvorjenkami zabeležena v 18. st. le pri Gutsmannu: *sloſhtvu* »Staat, ſtaliſhtvu, deshelje, ſtaliſh«, *vkupsloſhtvu* »Republik, ſkupnovladanje, republikanſtvu, povſodaſhtvu«, *dvornu sloſhtvu* »Hofſtaat, dvorſku ſprevodiſhtvu«, *sloſhtvenik* »Staatiſt, sloſhtvasnanz, politikar«, *slofshtveni opravilnik* »Staatsminister, narviſhi dvorjanik, ſtaliſhni oſkerbnik«.

To je tako kot hrv. *složstvo* »concordia« (ARj XV, 583) po vzorcu *siromak* → *siromaštvo* abstraktum na *-ьstъvo*, ki je bil lahko tvorjen iz sln. **zlọ̑ga* »concordia«, *slọ̑ga* »isto«, hrv. *slȍga* »složnost, skladnost«. Zaradi sln. para *stáliš* »prebivališče« → *stalištvo* »Staat« = *ſtaliſhtvu* »isto« (Gutsmann) bi bilo tudi možno, da je *zloštvo* abstraktum iz Gutsmannove glose *zlog* »koča, bajta«. Prav tako le pri Gutsmannu zabeleženo *žlošten* (adj.), f. *-tna* »državni«: *sloſten* »zum Staat gehörig, sloſhtveni, ſtaliſhtveni, ſtaliſhen«, bi bilo potrebno izvajati iz **sъložьstъvьnъ* s *-tv-* > *-t-* kot v *rojsten* za **rojstven* iz *rojstvo*. K vzglasju *zl-* namesto pričakovanega sln. *sl-* < **sъ-l-* glej pod *zlog I*. Dalje glej *zlọ̑žen*. M. F.

zlóten (adj.), f. *-tna* »slab«, npr. *zlotno sadje* (Caf).

Po vzorcu *strahoten* ← *strahóta*, *lahkoten* ← *lahkóta* tvorjeno iz sln. abstr. *zlóta* (f.) »Schlechtigkeit«, ki je tako kot hrv. *zlota* »žalost« in k temu *zlotan* »žalosten, otožen« (Mikalja, Stulli; ARj XXII, 958) ter *zlotko* (m.) »fičfirič« (Della Bella; ARj, l. c.), č. *zlota* »zloba; slabo vreme; slaba pot« abstr. **zъlotā̃*, akz. **zъ̏lotǫ* iz adj. **zъ̏lъ* »malus«. Iz stranskosklonskih oblik tipa **zъ̏lotǫ* je lahko tako kot sln. *sirọ̑ta* ← **sirotā̃*, akz. **sîrotǫ* osamo-

svojeno in v vzglasju ekspresivizirano sln. *žlọ̑ta* (f.) »drhal, ničvredni ljudje« (SSKJ V, 1014 s.) = tolm. *žluóta* »slabi ljudje« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 199), pri Pleteršniku II, 969, normirano kot *žlọ́ta*, tudi »plevel«, tudi *žlotno žito* »nečista pšenica« (Zalokar). Sln. razmerje med *žlọ̑ta* < sln. **zlọ̑ta* in *glọ̑ta* »plevel, manjvredno zrnje«, kar je sorodno s hrv., sb. *glȍta* »plevel, družina, reveži«, mak. *glota* »primesi v žitu«, blg. *glòta* »primesi v žitu; tolpa volkov«, ukr. *glotá* »tolpa, gneča« (povezava Bezlaj, ZJS, 126), bi bilo možno izvajati iz **z/gъlotā̃*, akz. **z/gъ̏lotǫ* in velarni refleks za izhodni ide. **g'h-* razložiti kot pozicijsko varianto v soseščini likvide (prim. Bezzenberger pri Machek, Slavia XVI, 1938/39, 186). Dalje glej *zȇl II*. M. F.

zlọ́žen (adj.), f. *-žna* »združen, harmoničen, usklajen, ustrezen, miren«, pkm. *zlȍžen*, f. *-žna* »složen, razumevajoč« (Novak, Slovar[2], 179); abstr. *zlọ́žnost* (f.) »enotnost, skladnost, umirjenost«. Z nezvenečim vzglasjem knjiž. *slọ́žen* (adj.), f. *-žna* »harmoničen, usklajen«, *slọ́žnost* (f.) »harmoničnost« (SSKJ IV, 755), po Pleteršniku II, 514 s., tudi prekmursko, prim. v Beltincih *slȍžnost* (f.) »sloga« (Novak, o. c., 135), pri Janežiču[1] II, 396: *složen*, f. *-žna* »enoten; iskren«. V 16. st. *ſloshn* »eynhellig, concors«, *ſloshnost*, *sloshnoſt* »Eynigkait, concordia« (Megiser), l. 1607 *slofcnoſt* »concordia« (Alasia), v 18. st. *ſloshen* »concors, enake miſli«, *ſloshin* »unitus, ſdrushen« (Kastelec-Vorenc), *ſloſhn* »einträchtig, concors«, *ſloſhnoſt* »Einträchtigkeit, concordia« (Pohlin), *sloshen* »einträchtig; bequem, perloshen, narozhen, perkladen, perrozhen, permiren; beſchaffen, napraulen; füglich, perloshen, perkladen, perftoin, perrozhen« (Gutsmann).

Prim. csl. *sъložьnъ* »compositus«, hrv., sb. *slȍžan*, f. *-žna* »harmoničen, usklajen, ustrezen, ustrezno sestavljen«, mak. *složen* »harmoničen; sestavljen, zapleten«, *složnost* »sloga«, blg. *slòžen* »sestavljen, zapleten«, r. *slóžnyj* »isto«, *slóžnostь* »kompliciranost, zapletenost«, str. *sъložьnyi* »sestavljen«. Izhajati je potrebno iz adj. **sъ-lòžьnъ* nomenov actionis **sъ-lògъ* (m.) »sestavljanje, zlaganje« oz. **sъ-lòga* (f.) »isto« k **sъ-leg-tī́* »skupaj ležati«, prim. sln. *zlọ̑ga* »sloj (npr. lesa)«, csl. *sъlogъ* »compositio«, *sъloga* »species«, hrv., sb. *slȍg*, g. *slòga* »zveza, sporazum, dogovor« (ARj XV, 576), *slȍga* »usklajenost, harmoničnost; sporazum«, mak. dial. *sloga* »skladovnica drv ob zidu«, str. *sъlogъ* »združevanje, spajanje; beseda; postavka, dogma; značilnost« itd.

Adjektiv *zlọ́žen* tako kot *zloščina* in morda tudi *zloštvo* lahko kaže, da je pozno izpričani subst. *zlọ̑ga* »sloga, edinost« (19. st.) rezultat domačega pomenskega razvoja iz prvotnega »sestavljanje, zlaganje«, ki se je z drugačno leksikalizacijo ohranil v dial. *zlọ̑ga* »sloj, vrsta (npr. lesa)«. K vzglasju *zl-* namesto pričakovanega sln. *sl-* < **sъ-l-* glej pod *zlog I*. Glej tudi *zloštvo*, *zloščina* in dalje *ležáti*. M. F.

zmȃj (m.), g. *-a* »draco«, gor. *zmà:i̯* (Tržič; Logar, Sln. narečja[1], 25), *z'mai̯* (Srednja vas v Bohinju; Logar, o. c., 19); tudi *zmij* (m.) »zmaj«, *po jezeru plava huda zver, pa je z imenom hudi zmij* (nar. pesem). V 16. st. *kazha od ſmija* »Nater« (Megiser), kasneje zabeleženo le v 19. st., prim. *smaj* »Drache« (Jarnik, Versuch, 115), *smìj*, *smáj* »Ungeheuer, Drache, Lindwurm« (Murko I, 638). Sem cgn. *Zmanjšek*, *Zmajšek* (Bezlaj, JiS XXIV, 66) z indikacijo za slovensko osnovo **zmaj*, toda v 18. st. izpričano *ena ſmejna poſháſt* »monstrum« (Kastelec-Vorenc) za **zmij*, kar je oboje lahko nastalo po analogiji s f. **zmьjā̃* > sln. *zmíja*.

Prim. stcsl. *zmii* (m.) »draco«, adj. *zmiinъ* »draconum«, hrv., sb. *zmȁj*, g. *zmàja*, po analogiji z g. hrv. tudi *zmàj*, *-a* (Žumberak), v 12. st. *Smicamik* (Split) = *zmij kamik* (Skok III, 657), mak. *zmej* »krilata pošast; slab človek«, tudi *zmev* »isto«, adj. *zmejski* poleg *zmiski*, dial. *zmejko* »dete, ki je bilo rojeno v temni noči«, blg. *zmej* »zmaj«, r. *zméj*, *-a* »kača, zmaj«, *zmíj*, *-a* »isto«, ukr. *zmíj*, *-a*, p. *żmij*, *zmij* in *zmiej*, gl. *zmij*, *-a* »zmaj«.

Psl. **zmь̏jь* (m.), g. **-a* poleg **zmьjā̃* (f.) je gotovo tvorjeno iz ide. **dheg'h-em-* »zemlja« (Vasmer[2] II, 100; Schuster-Šewc, HEWb., 1755), vendar fonetična rekonstrukcija **(dh)g'hm-ii̯o-*, ki implicira tvorbo s suf. **-ii̯o-* < lokativni morfem **-i* + adjektivizirajoči suf. **-i̯o-* s prvotnim pomenom »ki se nahaja na zemlji« (Reinhart, Sprache XXXII/2, 1986, 59), ne prepričuje, ker se je lok. sg. na **-i* ide. leksema za zemljo glasil **dhg'hémi* = sti. *kṣámi* in bi zato tvorjenka prav tako ohranjala polnostopenjsko obliko suf. **-em-* ter bi se zato v psl. morala glasiti ***zȅmьjь* < **(dh)g'hémii̯o-*, prim. sti. *dámiya-* »ki se nahaja v hiši«, *ápiya-* »ki se nahaja v vodi« (Mayrhofer, Idg. Gramm. 1/2, 161). Zato je bolj verjetno, da je psl. **zmь̏jь* (m.) oz. **zmьjā̃* (f.) iz ide. adj. **(dh)g'hmé-i̯o-* »ki se nahaja na zemlji«, ki je bilo adjektivizirano iz praide. lok. sg. **dhg'hm-é* »na zemlji, na zemljo« < pred delovanjem Kuiperjevega pravila **dhg'hm-éH₂* > **dhg'hmá* → gr. χαμαί »na zemlji, na zemljo« istega tipa kot lok. sg. **pr-é* »na prednji strani, na prednjo stran« : **pr-éH₂* > **pr-á* → gr. παραί (adv.) »pri, poleg, zraven« (Furlan, Razpr. SAZU XVII, 2000, 185 s.; ista, AUI, 106). Slov. gradivo z indikacijo za **zьmьja* (f.) je razvito iz **zmьjā̃* (Reinhart, l. c.). Glej tudi *zmíja*, *zmȋnec*, *zmíje* in *zémlja*. Delno M. F.

zmarlȇtka (f.) »pomlad« (Šentilj v Slovenskih goricah; SLA), tudi *zmarlȇtek* (m.), g. *-tka* »isto« (Spodnja Voličina), *zmarlȇtka* (adv.) »spomladi«, *zmarlȇt* (m.) »pomlad« (Turje pri Hrastniku, Lokavec, Spodnja Polskava, Spodnja Kungota, Žusem; SLA), adv. *zmarlȇta* »spomladi« (Žusem; SLA), *zmȃrlet* (m.) »pomlad« (Vojnik, Pivola, Poljčane; SLA); brez prehoda sekundarno nastale konzonantne skupine *dl* > *rl* (o tem Ramovš, Hgr. II, 224) *zmadlȇtka* (f.) »isto« (Češnjevci; SLA), *zmadlȇtek* (m.), g. *-tka*, *zmadlȇtka* (adv.) »spomladi« (Podvinci; SLA); *zmȃdlet* (m.) »pomlad« (Črnova, Skomar, Straže; SLA), *zmȃdlet* (adv.) »spomladi« (Šoštanj; SLA).

Izhodišče leksemov je besedna zveza **mȏldo lě̋to* *»mlado leto« > »pomlad« s subst. *léto* (n.) v pomenu »poletje«, prim. sln. *mlad lejtu* »ſpumlad, primavera« (Megiser), *mladu letu* »pomlad« (Gutsmann) in *mȃdlẹt* »pomlad« (Nevlje; Ramovš, Hgr. II, 80) z disimilacijo *l – l* > *ø – l* kot v sln. gradivu z vzglasnim *z-* (Ramovš, o. c., 224), ki tako kot hrv. *mlādlȅto* »pomlad« (Istra; Skok II, 439), *na mlâd lȉta* »spomladi« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 168; Skok, l. c., brez sln. gradiva) kaže na predsln. redukcijo nenaglašenega medglasnega **-o-* v času po metatezi likvid in pred akc. umikom tipa **ȍko* > *okọ̑*: **mȏldo lě̋to* > **mlȃdo lě̋to* > **mlâd lě̋to* > sln. **mlȃdleto* > **mȃdleto* > **mȃrlet*. Pri slovenskem gradivu z vzglasnim *z-* je potrebno izhajati iz sklopov sintagme s temporalnim akuzativom **jьz-moldo-lě̋to* »v času pomladi« oz. **jьz-mȏldo-lěto* »isto« tipa **jьz-jū̃tro* »v času jutra, zjutraj«, prim. sln. jnotr. *zjə̑tro* »isto«

(Vremski Britof), *zjə̀tru* (Povžane; Rigler, Jnotr. gov., 67, op. 2), kar je po redukciji dalo sln. **zmladleto* > po redukciji izglasnega *-o* **zmladlet* > prekozložni disim. **zmadlet* > disim. **zmarlet*. Izglasni *-a* je pri adverbih tipa *zmarlę̂ta* »spomladi« (Žusem; SLA) verjetno lokativnega izvora kot npr. v **jьz-(j)ȗtra* → sln. *zjútraj* (o psl. lok. sg. na **-a* Schelesniker, Beiträge, 11 s.; Furlan, Razpr. SAZU XVII, 2000, 182 s.). Drugače Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 73 s., ki sln. oblike z vzglasnim *z-* izvaja iz genitivne prep. zveze **sъ mladi lěta* (k **moldь*, g. *-i*) oz. **sъ molda lěta* (k **moldo lěto*) in se pri tem opira na sln. *zjútraj* < **sъ ·jutra* (g. sg.), kar se zaradi sln. gor. *zú:trei̯* »zjutraj« (Lom pod Storžičem; Škofic, JZ 6, 2000, 153), ki ne more biti iz **sъ-utra-·jь*, ne zdi verjetno. Dalje glej *mlâd*, *lẹ́to* in sin. *pomlâd*, *vígred*, *vílaž*, *vlíčka*. M. F.

zmâst (f.), g. *zmastî* »Estrich, tlak« (vzh. štaj.), pkm. *zmást*, *-i* »omet, belež« (Novak, Slovar[2], 179).

Brez znanih paralel. Sln. *omâst* »glineni omet na lesenih hišah, obliž« in č. *omast'* »maščoba, zabela« razlagajo kot postverbal iz **ob-mastíti*, kar je iz denom. od **mâstь* (ES XXVIII, 48 s.). Ker v sln. in drugih slov. jezikih ni zaslediti glagola ***zmastiti* < ***sъ-/vъz-/jьz--mastiti*, se zdi v primeru *zmâst* najverjetnejša možnost izhajati iz **sъ̏ mastь* »nekaj podobnega masti, mazivu« s psl. prep. **sъ*, ki izraža podobnost, približnost (o tem Snoj, SR XXXVII, 151 ss.). Dodatni primeri s to prep. so navedeni pri *strẹ̑m*. Dalje glej *mâst*. M. S.

zmenȅ (n.), g. *-ẹ́ta* »podtaknjen otrok« (Vodnik), polj. *zmène* »izrodek« (zaničevalno; Škrlep, 68), *izmenȅ* (m.), *-ẹ́ta* »isto« (Lašče), *podmệnek*, (m.), g. *-nka*, dem. *podmệnčič* (vzh. štaj.); k temu verjetno cgn. *Podmenik*. V 18. st. *ſmẹnénk* »Wechfelbalg; proles fuppofititia« (Pohlin), *smenenk* »premenjenu diete; Wechselkind« (Gutsmann).

Prvotno **jьz-měnę̑* (n.), g. **-ę̑ta* je s pejor. suf. **-ęt-* tvorjen iz deverbativa **jьz-měna* k **jьz-měniti* »zamenjati, spremeniti«, prim. csl. *izměniti* »permutare«, *izměna* »comutatio«. Isto je tudi sln. *zmenȅ* (m., n.), *-ẹ́ta* »spaček« (Vodnik), tudi *izmệna* »kar se spridi, pokveka, pošast« in »bastard« (dol., gor.). Drugače o slednjem Bezlaj, JiS XXIV/3–4, 66, ki izhaja iz **zmьjьnę* in povezuje z **zmьjь* »zmaj«. Dalje glej *ménjati*. M. F.

zmệraj (adv.) »vedno«, gor. *zmẹ̀:Rei̯* »isto« in *zmẹ̀:-Ram*, *zmẹ̀:Rəm* (Kropa; Škofic, Diss., 386), dol. *zmì:ri* in *zmì:r* (oboje Borovnica; Logar, Sln. narečja[1], 34), obir. kor. *zmì:ri* in *zmì:ram* (Karničar, Obir, 70, 142), polj. *zméri* »zmerom, vedno« (Škrlep, 68), štaj. *z'me:rəm* (Zadrečka dolina; Weiss, Mag., 277), jnotr. *zmȋẹrąm* (Barka), *zmȋᵊrən* (Jelšane; Rigler, Jnotr. gov., 63), *'zmiren* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 152), pkm. *zméron* »zmeraj, vselej, stalno« (Novak, Slovar[2], 179). V 18. st. *ſmirej* »allweil, allzeit; continuo, femper« (Pohlin).

Prim. hrv. *smȉron* (adv.) »vedno« (Vodice; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 546), *s mīrȍm/s mîrom* »vedno« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 370), kajk. *zmirom*, *smîrem* (Trebarjevo pri Sisku). Izhajati je mogoče iz sklopov **sъ-měra-·jь* (> **s-měra-i̯* > novocirkumflektirano *zmệraj*), **sъ-mě̋rъ* (> **s-mě̋rъ* > novocirkumflektirano *zmệr*) in **sъ-měromь* (> sln. novocirkumflektirano *zmệrom*), ki z morfologijo kažejo, da povezovanje z *mẹ́ra* (f.) »mensura« (Miklošič, 195; Skok II, 436) ne pride v poštev, prav tako tudi ne z *i*-jevskim subst. **mě̋rь* (f.) »directio« v sln. *mẹ̑r* (f.), g. *merȋ* »isto« (Bezlaj, ESSJ II, 178), ampak da je adv. tvorjen iz subst. **mě̋rъ* »directio«, kar je tako kot sin. **měrь* (f.) deverbativ k **mě̋riti* iz **mě̋ra* (Bezlaj, ESSJ II, 178). Razmerje **sъ-měra(-·jь)* : **sъ-mě̋rъ* vsebuje prep. **sъ* »pri/v« z akuzativno rekcijo, prim. sln. *s konec mesteca je bila stena.* Medtem ko je v drugem členu razmerja potrebno prepoznati temporalno precipirani akuzativ smeri, se v prvem členu tako kot v sklopih **sъ-goda*, **sъ-večera* ohranja temporalno percipirani slov. lokativ na **-a* (o tem Schelesniker, Beiträge, 11 s.; Furlan, Razpr. SAZU XVII, 2000, 182 s.). Zaradi sin. *venomệr*, *vmȅr* < **vъ-mě̋rъ*, *namer* »ne enkrat« (pkm.), tj. »stalno«, z zožanim *e* pred *r namiru* »takoj, stalno« (vzh. štaj.) < **na-mě̋ru*, *namirom* »vedno« ni verjetno, da bi se le v *zmệraj* ohranjal substantiv **sъmě̋rъ* »directio«, kot domneva Snoj, SJ/SLS 4, 2003, 30. Glej tudi *vẹ́dno*, *vệnomệr* in *vmȅr*. M. F.

zmẹ́rjati, *-am* (v. impf.) »obiurgare, obcrepare, vituperare«, pf. *o-z.*, subst. *zmerjâvec*, *-vca* »obiurgator«, f. *zmerjâvka* »obiurgatrix«, adj. *zmerjȁv*, *-áva*, *zmerljȉv*, *-íva* »schmähsüchtig«, od tod *zmerljîvka* »zmerljiva beseda«; v Temljinah *zmerjánje* »hišno ime«, npr. *po zmerjanju ga ·je poklical* »s hišnim imenom (kakor se reče tudi gospodarju)« (Kenda, rkp.); v 16. st. *ſo ony njega preganjali inu gardu smerjali* (Dalmatin), v 17. st. *smerjat*, *ſmiriat* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſmerjati*, *śmerjati* »contumeliare, excipere iniuriosè, opprobrare« (Kastelec-Vorenc), *ſmirjam* »convitiari, exprobrare« (Pohlin), *smirjati* »schmähen, lastern, schelten« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *sъměrjati* »humiliare, contumelia afficere«, pf. *sъměriti* »humiliare«, star. hrv. *smjerati* »poniževati«, pf. *smjȅriti*, *-īm*. Gradivo kaže na **sъmě̋riti* »ponižati«, impf. **sъmě̋r'ati*, kar je tvorjeno iz osnove prep. zveze **sъ mě̋rojǫ* z instr. od **mě̋ra* »mensura«, iz katere je tudi adj. **sъmě̋rьnъ* > sln. *zmẹ́ren* »mäßig, anspruchslos« (prim. star. sln. *zmásen* »zmeren« iz n. *Maß* »mera«), stcsl. *sъměrьnъ* »humilis«, sbh. *smjȅran*, *-rna* »ponižen, preprost, skromen« (Miklošič, 195; Snoj, SES, 750), prim. semantično podobno motivirano sln. *umẹ́rjati* »moderare; brzdati, krotiti«, *umẹ̑rjen* »zmeren«, csl. *uměriti* »moderare«, sbh. *ùmjeren* »zmeren«, p. *umiarkować* »umerjati« in n. *mäßigen* »isto« iz *Maß* »mera«. Miklošič, l. c., navaja tudi p. *śmierzyć* »krotiti, brzdati, dušiti«, npr. *śmierzyć gniew*, kar pa utegne biti iz **sъ-mirīti* k **mîrъ* »pax«, prim. r. *smirítь*, *smirjátь* »krotiti, brzdati, dušiti«, blg. *smirén* »skromen«. Dalje glej *mẹ́ra*. M. S.

zmȅt I (m.), g. *zmẹ́ta* »pri ženitvi zbrani darovi« (kor.; Pleteršnik II, 930, po Jarnikovem rkp. gradivu), rož. kor. *zmàt*, g. *zmatà*, *na zmëtə*, *na zmàt dátə* »del ženitovanjskega obreda, ko svatje polagajo pred novoporočenca darila« (Šašel, RNB, 150). V takem pomenu verjetno tudi v obir. kor. *Səm qà:χu na zmɛ̀t dò:bu*, kar Karničar, Obir, 162, pušča brez navedbe pomena.

Jarnik, Versuch, 69, navaja *smat* »die Sammlung, Collecte« pod *metati* »werfen« in opozarja na srlat. *coniectus* »prispevek« h *coniciō* »skupaj vreči, znesti, zmetati«. Torej lahko kalkirano in iz deverbativa **sъ-mẽtъ*, g. **sъ-mětà* k **sъ-mětãti* »skupaj metati/dajati«, ki se ohranja v sln. *zmẹ̑tati*, *zmẹ̑tam* »smeti v kup pomesti«, hrv. *zmetati*, *zmećem* »na kup zbirati« in k temu *zmetak*, g. *-tka* »skupni denar; symbolum« (Belostenec). Sln. in hrv. kajk. zveneče vzglasje namesto pričakovanega

nezvenečega je lahko nastalo po morfofonemski zamenjavi sln./hrv. kajk. pref. *s-* < **sъ-* (tako še sln. *zvítek, zvẹ̑ženj, zvoj* ...) pred sonanti z *z-*, ki jo je verjetno sprožila fonetična diferenciacija prep. **sъ* »cum« v *s/z* (npr. *sъ mъnojǫ* > sln. *z mâno*). Glej tudi *zmȅt II* in dalje *mesti I*. M. F.

zmȅt II (m.), g. *zmẹ́ta* »kača« v zvezi *strupeni z.* »strupena kača« in k temu *zmetíca* »kača« (Gabrije pod Krasom).

Tako navaja Pleteršnik II, 930, po Erjavcu, LMS 1882-1883, 338 s., po besedilu zagovora proti modrasovemu ali zmetovemu piku: ... *Ozdrávit od te neznane bolezni, Od téga strupénega modrása, Ali od te strupéne zmetíce, Ali strupénega zméta* ... Iz sobesedila je mogoče sklepati, da besedi ne pomenita »kača«, ampak »modras«. Bezlaj, JiS XXIV, 1978, 65 (= ZJS, 601), na podlagi Miklošičeve uvrstitve sln. *zmet* pod **zmь̏jь* (Miklošič, SEW, 403) in Stabeja, Megiser 1592, 167, povezuje z v 16. st. izpričanim *smiet* »draco« (Bohorič, Megiser, Hipolit), v 18. st. *ſamjét* »Drache« (Pohlin) in sklepa o tvorjenki **zmьjętъ* (m.) »zmajev mladič« k **zmь̏jь* (m.) »serpens, draco«. Ker se pripona **-ęt-* v apelativni leksiki praviloma ne pojavlja "tematizirana", kar ne nazadnje potrjuje tudi sln. *zmíje* (n. ali m. (?)), g. *-ẹ́ta* »draco« (Pleteršnik II, 931, po Cafu), so oblike z *-ie-* lahko nestandardizirane iz sln. severozahodnega refleksa dolgega *ẹ̄* > *i̯ę*, kar bi dopuščalo izvajanje iz **vъz-mě̃tъ* (m.), g. **vъz-mětà*, deverbativa iz iter. **vъz-mě̃tāti sę* »navzgor se premikati« (prim. brez refleksiva csl. *vъzmětati* »eiicere«, kar je enako lot. *uzmẽtât* »kvišku metati«) k **vъz-mestí̑*, **vъz-metēšь* »kvišku premakniti, vreči«, prim. r. *vzmestí*, *vzmetё̈šь* »isto«. Podobno motivirano je hrv. *poskok* »strupena kača« (ARj X, 923), čak. *poskȍk* »Vipera ammodytes« k *poskòčiti*. Glej tudi *zmáj*, *vzmẹ̑t* in dalje *mesti I*. M. F.

zmíja (f.) »kača« (zastar.; SSKJ V, 914); v dial. znano le v bkr. *zmija* »isto« (Šašelj, Bisernice I, 322), prim. tudi *zmȉja* (Preloka; SLA), kar je lahko izposojeno iz hrv. *zmìja* (f.) »kača«.

V 19. st. *smija* »Drach« (Jarnik, Versuch, 115), l. 1851 pri Janežiču[1] II, 526: *zmija* »Schlange, Otter« poleg *zmij* in *zmáj* »isto«. Toda v 18. st. *ſmeja* zabeleženi pripis v Kastelec-Vorenčevem slovarju k *domazha kazha* »coluber« bi z *-e-* kazalo na branje [*zməja*], kar je lahko domači refleks za psl. **zmьjā̃* > **zmȉjā* > **zməjà* > *zmə̀ja*, prim. hrv., sb. *zmìja* »kača«, toda hrv. čak. *zmajȁ* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1394), stcsl. *zmija* »dracaena«, mak. *zmija* »kača« poleg »slab človek« in »Cereus flagellis formis«, blg. *zmijà, zmejá*, r. *zmijá*, dial. *zmejá* in *zmḗja*, ukr. *zmijá*, br. *zmjajá*, dial. *žmejá*, p. *żmija*, č. *zmije*, stč. *zmie* < **zm'ā*, gl., dl. *zmija*. Zastarela knjiž. oblika *zmíja* z dolgim vokalom historično ni utemeljena in je bila po hrv. *zmìja* lahko umetno uvedena v času slavizacije slovenščine (Janežič). Psl. **zmьjā̃* »serpens« (k fonetičnim refleksom v posameznih slov. j. Šivic-Dular, SR XLVI, 1998, 12, op. 10) je f. k **zmь̏jь* (m.) »serpens« in »draco«. Dalje glej domače *zmáj*. M. F.

zmíje (n. ali m. (?)), g. *-ta* »zmaj« (navaja Pleteršnik II, 931, po Cafu), toda v 16. st. *smiet* »Drach« (Megiser; Bohorič), kar je znano tudi v kraš. *zmȅt* (m.), g. *-ẹ́ta* v zvezi *strupeni zmet* »strupena kača« (Gabrije pod Krasom; Erjavec pri Pleteršniku II, 930).

Prim. p. dial. *żmijątko* ob *żmij*, *żmija* (Karłowicz, SGP VI, 445). Izhajati je potrebno iz **zmьję̃* (n.), g. **-ęte* k **zmь̏jь* (m.) »kača, zmaj«. V 18. st. izpričana oblika *ſamjét* (m.) »Drache« (Pohlin) z vzglasjem *zam-* namesto pričakovanega *zm-* je lahko napačno poknjiženi zapis za ljudsko [*zəmjẹ́t*] < **zъmьjẽtъ* in je morda edini posredni znak za slov. dial. dubleto **zъmьja* (o tem Reinhart, Sprache XXXII/1, 1986, 58 ss.) v slovenščini, prim. r. *zomija* (navaja Miklošič, 403), stblg. *zъmija*. Dalje glej *zmáj*. M. F.

zmikâvt (m.), g. *-a* »tat, kradljivec«; prvič izpričano v 19. st. pri Murku I, 637: *smikávt* »Schnipfer, smikváviz«, tudi *smikávtlja* »Schnipferinn, smikvávka«. Prej le *šmikavez* »grafsator, rešboinik« ob *šmikati* »rapere, rešmakniti, popafti, poglabiti, po ſyli vśèti inu odnefti« (Kastelec-Vorenc), *ſmikavz* »Schnipfer« ob *ſmikam*, *ſmaknem* »entfremden« (Pohlin), *smikuvauz* »Schnipfer, vmekniunik« ob *odvmekniti* »entfremden, odtujati, odkrafti, vkrafti« (Gutsmann).

Izhajati je potrebno iz **jьz-mykavъ-tъ* (m.), kar je tako kot sin. *zmikâvec* (m.), g. *-vca* »zmikavt« substantivizirano iz adj. **jьz-mykā̃vъ* »tisti, ki rad kaj stran premika, krade« k **jьz-mykā̃ti* »stran premikati, krasti« ob pf. **jьz-mъk-nǫ-ti*, prim. hrv., sb. *smȁknuti* »premakniti, vzeti, ukrasti« (Vuk). K besedotvorju prim. sln. *jezikâvt* (poleg *jezikâvec*) iz adj. *jezikȁv*, f. *-áva* k v. *jezikáti*, *jokâvt* (poleg *jokâvec*) iz adj. *jokȁv*, f. *-áva* k v. *jọ́kati*. Dalje glej *mákniti*. M. F.

zmînec (m.), g. *-nca* »pegasti kačnik, Arum maculatum« (Pleteršnik II, 931, po Medvedovem rkp.), tudi »Crinoideenkalk« (isti, l. c., po Freyerjevem rkp.). Sem tpn. *Zminec* v Poljanski dolini na Gorenjskem, toda l. 1291 *in villa Trachen*, l. 1500 *Smintzi* (M. Kos, Gradivo HTS II, 763), kar kaže na prvotno pluralno obliko toponima (Bezlaj, JiS XXIV, 66) in na njegov antroponimični izvor.

Prim. hrv. kajk. *zminecz* »aron, arum, ſerpentaria minor; popovfzki klobuk, telecha noga« (Belostenec), čak. *zmȋnac* (m.), g. *zmînca* »trava (kot piča za svinje)«, v Istri *žminac* »isto« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 736), slš. *zminec* »Arum maculatum« (Kálal, Sl., 874). Zaradi sln. sin. *pegasti kačnik*, hrv. *zmijin češalj* (Istra), *zmajno zelje*, *zmij(i)no zelje* (Šulek, Im. bilja, 465, 466), r. *zméj trava*, n. *slancwrz*, *slangwrz* poleg *drachwrz*, *drachenwrz* itd. (Marzell, Wb. Pfln. I, 431) je potrebno izhajati iz **zmьjьnьcь*, kar je substantivizirani adj. **zmьjь-nъ* »zmajev, kačji« od **zmь̏jь* (m.) »kača, zmaj« (Bezlaj, l. c.). Rastlina je tako poimenovana, ker betič, ki ga obdaja cvetni tulec, spominja na kačo. Dalje glej *zmáj*. M. F.

značȃj (m.), g. *-a* »značilnost, izrazitost; karakter, nrav«, v 19. st. pri Cigaletu, Wb., 303, predstavljeno kot neologizem v pomenu »sittlicher Character, lastnija, karakter«.

Izposojeno iz hrv., sb. *znȁčāj* (m.) »izstopajoča značilnost, znak, oznaka; karakter«, tudi »pomen« (Popović), »Characteristik der Logarithmen« (Stulli), adj. *znȁčājan*, f. *-jna* »pomemben, značilen«; to je tako kot sorodno mak. *značaj* »pomen«, adv. *značajno* »pomembno« deverbativni nomen actionis **znā̃čajь* (m.) »označevanje« s suf. **-ějь* iz denominativnega v. **značīti*, **znáčiti* »znak imeti, pomeniti; znak narediti, označiti« od **znâkъ* (m.) »signum«. Dalje glej *znâk* in *znáti*. M. F.

znâk (m.), g. *-a* »(razpoznavni) znak, oznaka«, *naznáčiti, -âčim* (v. pf.) »označiti, določiti«, *oznáčiti, -âčim* »isto«, *poznáčiti, -âčim*; *oznâka* (f.) »znak, (bibliotekarska) oznaka«, *priznâk* »Merkmal, Kennzeichen«.

Izhodiščno *znâk* kot tudi njegove tvorjenke so najprej zabeležene v 19. st. V starejših tekstih kot tudi v dialektih ta besedna družina ni evidentirana. Posamezni členi so bili v 19. st. izposojeni iz slovanskih (hrv. in r.) predlog. Prim. csl. *znakъ* »signum«, hrv., sb. *znâk* »isto«, *znáčiti, znâčīm* »znak dati; znak imeti, pomeniti; pomembno biti«, mak. *znak* »signum«, *znači* »pomembno biti, smiselno biti, pomeniti«, blg. *znak* »signum«, *znàča* »pomeniti«, r. *znák*, g. *-a* »znak, znamenje«, *znáčitь, -išь* »pomeniti, pomembno biti«, ukr. *znák*, g. *znakú, znáčyty, -čyš* »pomeniti«, tudi *značýty, značýš* »opremljati z znakom; kazati znake brejosti«, p. *znak* »znak, znamenje«, č. *znak* »isto«, *značit* »označiti, pomeniti«, slš. *znak* »znak, znamenje«, *značit'* »označiti, pomeniti«. Psl. **znâkъ* (m.) »znak, znamenje« je ide. nomen actionis **g'noH_3-kó-s* »znanje« verbalne baze **g'neH_3-* »znati, vedeti« v psl. **znȃti, *znȃješь* »isto« (SP I, 89). Pomenski razvoj »znak, znamenje« iz »znanje«, ki je znan tudi v psl. **znȃmę* (n.) »znak«, gr. γνῶμα (n.), g. -ατος »znak, dokaz; znanje, mišljenje« < ide. **g'néH_3-men-* »znanje«, kaže, da je znak oz. znamenje tisto, prek česa je znanje/razpoznavanje stvarnosti sploh mogoče. Pomen znak se je torej iz prvotnega nomen actionis leksikaliziral prek slovnične pretvorbe v nomen instrumenti: »znanje« > »sredstvo, ki tako glagolsko dejanje omogoča« > »znak, znamenje«. K razvoju slovničnega pomena prim. psl. **rǫkȃ* (f.) »grabljenje, zbiranje« > »sredstvo, s čimer se grabi, zbira« > »roka«. Dalje glej *znáti*, pa tudi sin. *známenje, znâm, znamik, zneme*. M. F.

znâm (m.), g. *-a* »znamenje«, izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *snam* »Zeichen, snamik, snamen, snaminje, snamenjka, snamene«, in kasneje pri Jarniku, Versuch, 115: *snam* »Zeichen, snamen«, ter Murku I, 638: *snám* »Merkmal, Zeichen, snaménje, snamnje«. Od tod denom. v. *známiti, znâmim* (v. impf.) »označevati«, tudi *znamováti, -újem* (v. impf.) »isto« (prim. v 18. st. *takú ſnamovati* »cauteriare«; Kastelec-Vorenc), *zaznamovati* (v. pf.) »označiti«, *oznamováti* »isto«.

To je kontrahirani substantivizirani ptc. prez. pas. **znâmъ* < **znȃ-je-mъ* »znan« glagola **znȃti, *znȃješь* »znati«, prim. r. zastar. *znájemyj* »znan«, p. *znajomy* »isto«, substantivizirano »znanec«, tudi *znajomek* »znanec«, *znajoma* »znanka«, č., slš. *známý* »znan«. Dalje glej *znáti*, pa tudi *znâmka*. M. F.

známenje (n.), g. *-a* »signum«, črnovr. *znâmnę* »telesno znamenje, pobožno znamenje ob poti«, npr. *pər znâmṇ́* »pri znamenju« (Tominec, 248), z redukcijo vokala *e* kot v sln. *kámen*, g. *kámna* (Ramovš, Hgr. II, 96) in po disimilaciji *mn* → *ml* črnovr. tudi *pər znâmḷ* »pri znamenju« (Tominec, l. c.), bovško *zná:mlje* tudi »kapelica« (Ivančič, DSBG, 71); pkm. *znaménje* »znamenje, znak«, *znamenȕvati, -ȕjen* »pomeniti« (Novak, Slovar[2], 180), obir. kor. *zná:mja* (g. sg.) »znak« (Karničar, Obir, 316) z redukcijo *e*-ja in z *j* < **nj*, prim. kor. *znaměje* (Šentanel; SLA). V 16. st. *ſnaminje, ſnamjnje* »Zaichen, Mahlzeichen, Wortzeichen«, *shganu znaminje* »Brandzaichen«, *shelesnv snaminje* »Zeicheisen«, *ſnaminje na denarjih* »Schlag auf der müntz« (Megiser), l. 1607 *ſnamegne* »ſegno; imagine«, *ſnamenouat* »ſegnare« (Alasia), v 18. st. *šnaminîe* »indicium«, *ſnamenovati, šnamenovati* »designare«, *šašnamovati* »insignare« (Kastelec-Vorenc), *ſnamène* »Zeichen«, *ſnamenuvam* »zeichnen« (Pohlin), *snaminje, snamene* poleg *snamen, snam, snamenjka, snamik* »Zeichen«, *snaminuvati* »zeichnen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *znamenije* »signum«, *znamenovati, -nujǫ* »indicare«, hrv., sb. *znȁmēnje* »znak, oznaka« poleg *znàmēnje* »isto«, hrv. čak. z disimilacijo *n* : *m* > *l* : *m* *zlamę̑ńe* tudi »telesno znamenje«, mak. *znamenie* »znak«, blg. *znamènie* »isto«, r. *známenie* »znamenje«, č. *znamení* »znamenje, znak«, slš. *znamenie* »isto«. Izhodno **znȃmenьje* (n.) (delno tudi **znamènьje* (n.) po pl. n. **znamèna* = r. *znamëna*) je kol. od **znȃmę* (n.), g. **znȃmene* »znak«, vendar ni izključeno, da je ta kol. sovpadel s kol. od **znȃmenь* (m.) iz prvotnega psl. **znȃmy* (m.), g. **znȃmene* »znak« po vzorcu **kȃmenь* (m.) → kol. *kȃmenje*. Izhodno psl. **znȃmę* (n.), g. *znȃmene* »znak« (poleg sin. **znȃmy* (m.), akz. *znȃmenь*) je tako kot lat. *(co-)gnōmen* (n.), *-minis* »rodbinsko ime«, *(ā-)gnōmen* »priimek, vzdevek« iz ide. **g'néH_3-mn̥* (nom.-akz. sg. n.), g. **g'néH_3-men-es* in tako tako kot gr. γνῶμα (n.), g. -ατος »znak, znanje, mišljenje« reflektira ide. nomen actionis **g'néH_3-men-* »spoznanje« aoristne osnove **g'neH_3-* »spoznati, prepoznati« (Trautmann, BSW, 371; Pokorny, 377; Machek[2], 717; Vasmer[2] II, 100). K pomenskemu razvoju glej pod *znâk*. Dalje glej *znáti*, pa tudi *zneme, znamik*. M. F.

znamik (m.) »znak«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *snamik* poleg *snam, snamen, snaminje, snamenjka, snamene* »Zeichen«, vendar *snamik, sasnamik* tudi »Stempel, ofhtamp, ſhtempel« in »Character, snam, posnamik«. Kasneje pri Murku I, 638, predstavljeno kot *snámik*, g. *-mka* »ein kleines, unbedeutendes Zeichen, Maal« in kot *znâmek* (m.), g. *-mka* predstavljeno pri Pleteršniku II, 934.

Ker so tvorbe na **-ъkъ* oz. **-ьcь* pri Gustmannu pretežno zabeležene z *-ek, -ec* oz. *-k, -c*, npr. *peſek* »pesek«, *boshez* »ubožec, revček« oz. *oshulk* »ožulek«, *peuz* »pevec«, bi bilo tudi zaradi manjšalnega pomena pri Murku bolje izhajati iz **znȃmykъ* (m.), kar je tako kot **kȃmykъ* (m.) »kamenček« ← **kȃmy*, g. **kȃmene*, akz. **kȃmenь* »kamen« dem. na **-kъ* < ide. **-ko-* iz psl. **znȃmy* (m.), **znȃmene*, akz. **znȃmenь* »znak«, prim. hrv. *znȁmēn* »znak«, čak. *zlãmen* »isto«. Dalje glej *známenje*. M. F.

znâmka (f.) »Briefmarke« poleg »znak, oznaka«, npr. *bankovec z vodno znamko*, »značka«, npr. *obesiti živali znamko na ovratnico*, »tvrdka, firma«, npr. *motorno kolo znamke Tomos* (SSKJ V, 924). V pomenu »Briefmarke« najprej zabeleženo v 19. st. pri Cigaletu, Wb., 284: *marka (znamka) za pisma*, pri Janežiču[1] II, 527: *znamka* »Kennzeichen«.

Verjetno tako kot *urȃd* izposojeno iz č. *známka* »Briefmarke« poleg »znamenje, oznaka«, denom. v. *známkovat* »označevati«; to je substantivizirani ptc. prez. pas. **znȃjemъ*, f. **znȃjema* »znan« glagola **znȃti, *znȃješь* »znati« in je prvotno pomenil »znak, znamenje« (Machek[2], 717), prim. sln. dial. *znâm* (m.), g. *-a* »Zeichen«. Dalje glej *znáti*, pa tudi *známenje*. M. F.

znáti *-âm* (v. impf.) »noscere, scire, posse«, *po-, s-po-, pri-, pre-po-, za-z.* (pf.), sekundarni imp. *-znávati*; na osnovi pas. ptc. pret. *znȃn*, f. *znána* je tvorjeno *znániti, znânim*, pf. *na-, o-z.* »anzeigen, bekannt ma-

chen«, *znânec, -nca*, f. *znânka* »der, die Bekannte«, *znânje* »Wissen«, *znánost, -i* »Wissenschaft«, *znânstvo, poznânstvo* »Bekanntschaft«, medtem ko je *znáten, -tna* »kennbar, kenntlich bedeutend«, *neznáten* »unkenntlich, unbedeutend« izposojeno iz sbh. *znàtan*, tvorbe iz sbh. ptc. *znȁt*. V 16. st. *ſnati* »tenere, ſcire«, *ne ſnam* »neſcio«, *ſnan biti* »kundt oder bekant werden«, *ſnainie* »cognatio, verwandtschafft«, *poſnati* »dignoscere« (Megiser), v 18. st. *ſnati, ſnâm* »scire, poſſe«, *ſnanzi, -ov* »noti, cognati, affines«, *poſnâm* »noſcere« (Pohlin), *snati, snam* »wissen, kennen«, *ſposnati* »erkennen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *znati, znajǫ* »noscere«, sbh. *znȁti, znâm*, mak. *znae*, blg. *znája*, r. *znátь, znáju*, ukr. *znáty, znáju*, br. *znácь, znáju*, p. *znać, znam*, č. *znáti, znám*, slš. *znat', znám*, gl. *znać, znaju*, dl. *znaš, znaju, znajom*. Psl. **znȁti, *znȁjǫ*. Na nekdanjo osnovo **zьn(a)-*, kot domneva že Miklošič, 401 (prim. lit. *žinóti, žìno* »znati, vedeti«, lot. *zinât*, pl. *zini-*, stprus. sg. *posinna*, pl. *posinnimai*), utegne kazati štaj. sln. *ozîn* »mora«, prim. sin. *vẹ́šča* iz *vẹ́deti* in s podaljšano st. še lit. *žynỹs* »čarovnik«, na prvotno atematsko fleksijo morda sbh. aor. *znȁdoh* (Bezlaj, JiS XXVIII, 11), ki pa je lahko analogen po *dȁdoh*, ki gotovo sodi k atem. prez. **da(d)mь*. Tudi v lit. se pojavlja varianta brez **-i-*, prim. zanikano *nežnóti, nežnáu* »ne znati, ne vedeti«. Prez. na **-i̯e/o-* je poleg v slov. znan še v sti. *jñā́yate* »je znano, spoznano«, stvn. *knâu* »spoznam«, ags. *cnāwan*, agl. *know*. Iz ide. **g'enH-, *g'noH-* »vedeti, znati« je še sti. *janā́ti* »vedeti, znati«, arm. *caneay* »spoznal sem«, stir. *itar-gninim* »sem pameten«, got. *kunnan*, stvn. *kunnan* »vedeti, znati«, stperz. *xšnāsātiy* »naj spozna«, gr. γιγνώσκω »spoznati«, lat. *nōscere* »isto«, alb. *njoh* »znati, poznati« (< **g'n̥H-sk'é/ó-*; Klingenschmitt, AAV, 68), toh. AB *knā-* »vedeti, spoznati« (Vasmer I, 458; Pokorny, 376; Mayrhofer I, 429; Fraenkel II, 1311). Glej tudi *známenje, znâk, ozîn*. M. S.

znelka (f.) »sonet« (Janežič[1] II, 527).

Neuveljavljena izposojenka iz č. *znělka* »isto«, kar je bilo substantivizirano iz *znělý*, ptc. k *zníti* »sonare«, stč. *zvnieti* < **zvьněti* = sln. *zvenẹ́ti*. M. F.

zneme (n.) »madež, brazgotina«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *sneme* »Maſe, ſhrimpf, madesh, ſhkerbina«, *snemeze* »Maſern, lezhize, lezhe, maroga, pika«.

Po vokalni harmoniji *a - e* > *e - e* nastalo iz **znȁmę* (n.), g. *-ene* »znak« (oz. dem. **znamęce* (n.)), prim. sb. zastar. *znâme*, g. *znȁmena* »zastava« (Rečnik, SANU II, 122), mak. *zname* »zastava«, blg. *znàme* »isto«, r. *známja, -eni* »zastava, praprot«, str. *znamja* »znak, grb, pečat«, p. *znamię* »znak«, slš. dial. *znamä*, g. *-na* »znak« (Orlovský, Gemer., 414), gl. *znamjo, -mjenja* »isto«, dl. *znamje, -mjenja* tudi »znamenje na telesu«. K pomenu prim. poleg dl. primera še hrv. čak. *zlamȇńe* (n.) »znamenje na telesu« poleg »znak, simbol«. Glej tudi *zleme* in dalje *známenje*. M. F.

znộj I (m.), g. *-a* »pot«, tudi *znȍj*, g. *znója* »isto«, adj. *znójen*, f. *-jna* »poten«, od tod neologizem *znộjnica* »znojna pora« (prvič izpričano l. 1851 pri Janežiču[1] II, 527: *znojnica*, pri Murku II, 607, še *snójna lúknja*); denom. v. *znojíti (se), -ím (se)* (impf.) »potiti (se)«, *znojénje* (n.) »potenje«. V 18. st. je pri Pohlinu izpričano *snojim* »ſchwitzen, sudare« in podobnopomensko *snôj, -a* »Schweiß, doch nicht von der Wärme, sudor ex angore, deſiderio« je potrebno brati z vzglasnim *s-*. Pri Gutsmannu *snoi, snui* »Schweiß, put, pot« in »Hitze, vrezhina, topluta«, *snojiti, snojen biti* »schwitzen, potiti ſe«, *snoin* »schweißig, potliu, potiun, poten« in »hitzig«, *snoinik* »Schwitzer, potitnik«, *snojenje, snojina* »Schwitzung« (Gutsmann), v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 197: *snój* »Schweiß, Hitze«, *mu je snoj* »es iſt ihm warm«, *snojíti ſe* »Schwitzen«, *snojenje* »Schweißen«, *snojn* »ſchweißig, dünſtig«, pri Murku I, 639: *snój* »Hitze; Schweiß«, *mi je snój* »es iſt mir heiß, ich ſchwitze«, *snójen, -jna* »hitzig, voll Schweiß«, *snójiti, -im* »ſchweißen, ſchwitzen«.

V pomenu »sudor« in »sudare« prim. hrv. *znój*, g. *znȍja*, lok. *znòju, znòjiti (se), znòjīm (se)*, mak. dial. *znoj, znoi se*, blg. dial. *znòj*, p. dial. *znój* (Karłowicz, SGP VI, 407), pom. *znòį*, lok. *znoįú* (Lorentz, Wb. III, 1114), č. *znoj*, slš. *znoj* »pot«, gl. *znoj*.

Psl. dial. **znȍjь*, g. **znȍja* »sudor« (in k temu denom. v. **znojíti (sę), *znojíšь (sę)*); rezultativni pomen »sudor« se je razvil iz prvotnega »vročina, pripeka« na podlagi besednih zvez, kot je npr. sln. dial. *znoj mi je* »potiti se« (Vipavska in Soška dolina; Erjavec, LMS 1880, 214), kar strukturno povsem ustreza sln. *vroče mi je*. O arealih sinonimov **potъ* : **znojь* Tolstoj, Karpatskaja dialektologija i onomastika, 1972, 240–257. Dalje glej *znoj II* in sin. *pột I*. M. F.

znoj II (m.), g. *-a* »vročina«. V tem pomenu znano v Vipavski in Soški dolini: *znoj mi je* »vroče mi je, da se potim« (Erjavec, LMS 1880, 214) in v slovarjih 18. in 19. stoletja (Pohlin, Gutsmann, Jarnik, Murko), kjer se v večini primerov navaja tudi pomen »pot« (glej navedbe pod *znộj I*). Sem denom. v. *znojíti se, -ím se* (impf.) »sončiti se, na soncu se greti« (Vipavska dolina, Soška dolina; Erjavec, l. c.) in zveza *klanec me je oznojil*, kar bi bilo mogoče kljub Erjavcu, l. c., interpretirati kot »utruditi« (prim. p. *znój* »trpljenje, garanje ipd.«).

Prim. stcsl. *znoi* »aestus«, hrv., sb. *znój*, g. *znȍja*, lok. *znòju* v virih med 13. in 15. st. pretežno »vročina, pripeka« in šele kasneje »pot« (ARj XXIII, 64), tudi »težko, naporno delo« in »sopara« (Jambrešić, Rečnik MS VII, 136), kar ustreza sln. pri Jarniku, Versuch, 197, izpričanemu *snojn* »ſchweißig, dünſtig«, blg. *znòj* »pripeka«, r. *znój*, g. *-a* »vročina, pripeka, sopara«, *znoítь* »pripekati (o soncu)«, »segrevati (npr. maščobo)«, »topiti (maščobo na ognju)«, »žareti (o od sonca razgretem kamenju, pesku ipd.)«, *znoítьsja* »sončiti se«, *znoít* »vroče je, soparno je«, *znójnyj* »vroč, pripekajoč«, p. *znój* »trpljenje, garanje, težko (poljsko) delo«, *znojny* »težek, težaven«, zastar. »vroč, soparen«, pom. *znòį*, lok. *znoįú* »velika vročina« in »pot« (Lorentz, Wb. III, 1114), stč. *znoj* »vročina, pripeka«, toda nč. tudi »pot« in »trud«.

Psl. **znȍjь* (m.), g. **znȍja* je nomen actionis psl. v. **znьjèš* z inf. **znьjȃti*, ki se ohranja v r. dial. *znijátь* »tleti«, tudi *znejátь* »isto« (Dal', Slovar'[2] I, 690) in *zné(ja)tь, znéju* (citirano po Vasmer[2] II, 101), č. *zňat* »tleti; žgati« (Miklošič, 403). Dalje manj jasno. Domnevano internoslov. sorodstvo z r. *znylь* »peč« (Vasmer[2], l. c.) s slov. besedno družino **znьja-* zaradi besedotvornih preprek ni dokazljivo. Zaradi skupnih semov s psl. **gnı̋ti, *gnòjь* (= sln. *gnộj*) Mladenov, 194, sklepa na palatalno varianto iste ide. besedne **g(')hnei̯-* »mrviti, drobiti«, prim. gr. χνίει »drobiti« ob stvn. *gnîtan* »isto« < **g'hnei̯-dh-* (Pokorny, 437; Frisk II, 1107). Drugače Ma-

chek[2], 717, ki zaradi sinonimnega r. dial. glagola *zletь* »tleti« sklepa o sekundarnem *-n-*, vse pa povezuje z germ. besedno družino v n. *glühen* »tleti«, stvn. *gluoen* < pgerm. **glō-a-* (Kluge[23], 329). Peterssonovo povezovanje s sti. *áhan-/áhar-* (n.) »dan« (Petersson, BSl. Wstud., 41 s.), ki morda temelji na heteroklitičnem subst. **(H₂)eg'h-r/n-* (Mayrhofer, EWA I, 154), je formalno preveč oddaljeno.

Sem verjetno sln. cgn. *Znoj* (Šmarje, Ljubljana z okolico, Slovenj Gradec; ZSSP) in hrv. *Znoj*, ki je izpričan le v Zagrebu (LPSRH) in je zato lahko sln. izvora. Povezovanje tega cgn. s sln. cgn. *Snoj* (Kamnik, Litija, Kranj, Logatec, Ljutomer, Šmarje, Ljubljana z okolico, Radovjica, Maribor, Kočevje, Sežana, Ptuj; ZSSP) in hrv. *Snoj* (Karlovac, Zagreb), ki se je na Hrvaško razširil že pred 20. st. (Snoj, JZ 8/2, 2002, 38), ima oporo v Pohlinovi glosi *snôj*, *-a* »Schweiß, doch nicht von der Wärme, sudor ex angore, deſiderio«, pa tudi v variantnem cgn. *Ratisnojnik* (Ptuj) : *Ratiznojnik* (Dravograd) < **Ritoznojnik* ob sln. tpn. *Rítoznoj* »vas pri Slovenski Bistrici« < *»kraj, kjer sonce pripeka od zadaj«. Glej tudi *znọ̑j I*, *Znojíle* in *žnjáviti II*. M. F.

Znojíle (f. pl.), g. *-íl* »kraj pri Selah pri Kamniku«, adj. *znojílski*, f. *-a* in od tod cgn. *Znojilšek*; tudi tpn. *Znojílo* (n.), g. *-a* »tpn. pri Lukovici pri Domžalah« in še več imen z osnovo **znojil-* na črti Tolmin – Kamnik – Krka – Zidani most; sem cgn. *Znojilšek*.

Toponimično osnovo s pomenom »prisojni, vročini izpostavljeni kraj« je mogoče izvajati iz nomena instrumenti > nomena loci **znojȋdlo* (Pintar, Lj. zvon, 1911, 494 s.). Manj verjetno je izhajati iz substantiviziranega ptc. pret. akt. **znojȋlъ* denom. glagola **znojíti*, **znojíšь* v pomenu »žgati, greti«, prim. *znojíti se*, *-ím se* (v. impf.) »sončiti se, na soncu se greti« (Vipavska in Soška dolina; Erjavec, LMS 1880, 214). Iz istega glagola je tudi deverbativni kompoz. **ríto-znojь* »pripekajoč od zadaj«, ki se prek substantivizacije v »prisojna stran« (prim. hrv. *čelòpek* (m.) »prisojna stran hriba« < *»pripekajoč od spredaj«) ohranja le v tpn. *Rítoznoj* (m.), g. *-a* »vas pri Slovenski Bistrici«, ok. l. 1500 *Rytesney perg ... am Ritesnej* (Blaznik, HTSŠ II, 232). Sinonim h kompoz. **ríto-znojь* je **ríto-pekъ* v sb. tpn. *Rȉtopek* »kraj v okolici Beograda« (ARj XIV, 44; Furlan, FOC 12–13, 2003–2004, v tisku). Dalje glej *znọ̑j I*. M. F.

znọ̑va (adv.) »ponovno, spet« (SSKJ V, 930), tudi *iznọ̑va* »isto«; sem *znave* (adv.) »znova« (Slovenske gorice) in *znaver* »isto« (vzh. štaj.; oboje citirano po Pleteršniku II, 935). V 16. st. *is noviga* »von newem, ab intergo« (Megiser), toda pri Dalmatinu *snou* »ponovno, spet« in Krelju *snov* »isto«, v 18. st. *s'nou*, *ſnov* »abintergo, denuò« (Kastelec-Vorenc).

Prim. stcsl. *iznova* »denuo«, hrv., sb. *ȉznova* »von neuem«, r. *snóva* »ponovno, spet«, ukr. *znóv* »isto«, *znóvu*, p. *znovu*, dial. *znowa* (Karłowicz, SGP VI, 407), č. *znov*, *znova*, *znovu*, slš. *znov*, *znova*, *znovu*, dial. tudi *znove* (Orlovský, Gemer., 414), gl., dl. *znowa*. Izhodno **jьz-nova* »denuo«, **jьz-novъ* »isto«, **jьz-novu* in **jьz-nově* je sklopljeno iz prep. **jьz-* in sklonskih oblik nedoločnega adj. **nȍvъ* (m.) »novus«. Schuster-Šewc, HEWb., 1760, razlaga sklop **jьz-nova* iz genitiva, vendar bi bilo zaradi variantnih sklopov z istim **jьz-* in lokativno obliko **novu* oz. **nově* tudi zaradi akuzativnega sklopa **jьz-novъ* v sklopu **jьz-nova* bolje prepoznati staro lokativno obliko na **-a* tipa **dȍma* (adv.) »domum, domi« < **domõ* < **domo-e/o* (Furlan, FOC 7, 1998, 89 ss.; ista, Razpr. SAZU XVII, 2000, 182 ss.; Schelesniker, Beiträge, 11 ss.). Enako oblikotvorno razmerje izpričujejo lokalni adverbi **jьz-vъna* : **jьz-vъnъ* : **jьz-vъně* : **jьz-vъnu*. Dalje glej *nȍv*. M. F.

znúbelj (m.), g. *-blja* »zubelj« (notr.), toda »odprtina v peči« (štaj.) in »loputa, s katero se zapre odprtina v peči« (Ščavnica); dial. *znübel*, npr. *skloniti se čez znübel* (Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 322).

Nejasno; primerjati je mogoče samo str. *znylь* »peč« brez znane etimologije. Miklošič, 404, primerja *znúbelj* in *zúbelj* z lit. *žiuburỹs* »luč, bakla«. Petersson, Balt. Slav., 4, rekonstruira za oboje ide. **g'heu̯-bh-* »zijati«; vse negotovo. Če je lit. *žiuburỹs* iz ide. **g'hei̯-bh-* kakor lit. *žibė́ti* »svetiti«, *žiebas* »blisk« (Fraenkel, 1304), je težko pojasniti že razmerje med lit. *-iu-* in slov. **-u-*, popolnoma nemogoče pa sln. *znu-*. Rusko *znylь* je morda **znyblь*. Najbolj verjetna je domneva, da imamo opraviti z mešanjem različnih osnov. Glej tudi *zúbelj*.

zọ̑b (m.), g. *zobâ* in *zọ̑ba* »dens«, dem. *zóbec*, *-bca*, *zóbek*, *-bka*, *zọ̑bček*, *-čka*, kol. *zobọ̑vje*, izv. *zobáč*, *zobák*, *zobȁn*, *-ána*, f. *zobáča*, *zobáčka* »kdor ima velike zobe«, *zobovína* »Zahnbein«, *zobník* »Zahnrad«, *zọ̑bar* »dentist«, kozje ime *Zọ̑baš* (Baška grapa), adj. *zobȁt*, *-áta*, *zọ̑bčast*, *zọ̑ben*, *-bna*, *zọ̑bov*, v. *zobíti*, *-ím* (impf.) »zähnen«, *zóbčati* (impf.), *nazóbčati* (pf.) »zähneln«; v 16. st. *ſob* »dens« (Megiser), v 18. st. *ſôb*, *-â* »dens« (Pohlin), *sob* »Zahn« (Gutsmann); orn. *Babji Zob*, dial. *Bâb(j)i zọ̑f* (Bohinjska Bela), *Bâb(j)i zọ̑p* (Dovje) (Čop, Diss., 78).

Prim. stcsl. *zǫbъ* »dens«, sbh. *zûb*, *-a*, hrv. čak. *zûb*, *-a* (fakultativni g. *zūbȁ* na Susku ima sekundarno akcentuacijo), mak. *zab*, blg. *zъ́b*, d. obl. *zъbъ́t*, r., ukr., br. *zúb*, *-a*, p. *ząb*, g. *zęba*, č. *zub*, *-u*, slš. *zub*, *-a*, gl., dl. *zub*, *-a*. Psl. **zǫ̑bъ* je identično z lit. *žam̃bas* »rob, nekaj ostrega«, lot. *zùobs* »zob«, sti. *jámbha-*, gr. γόμφος, alb. *dhëmb*, toh. A *kam*, B *keme* »zob«, stvn. *kamb*, n. *Kamm* »glavnik«, vse iz ide. **g'ómbho-* »zob« < *»grizenje«, kar je nomen actionis iz baze **g'embh-* »gristi« (Miklošič, 400; Pokorny, 369). Prim. brez nazala **g'ebh-* »jesti, žvečiti, zobáti« v *zobáti*. Glej tudi *zọ̑brne*, *zẹ́bsti*, *zúbelj*, *zobci*. M. S.

zobâlo (n.), g. *-a* »uzda« (pkm.).

Pomensko enako je blg. *zubalec*, č. *zubadlo*, *zubno*, slš. *zubadlo*, *zubalo*, p. dial. *zobadło* in iz slov. jezikov madž. *zabola*. To je izvedeno iz neohranjenega glagola **zobati* »obuzdati« (drugo je *zobati* »jesti zrnje«) in ustreza lit. *žabóti*, *žebóti* »obuzdati«, *žaboklas* »uzda«, *žãbas* »veja, šiba, dračje«, lot. *žabuôt* »obuzdati« (< lit.), *zabene* »uzda«, *zabât* »vložiti konju močno uzdo; teletu palico med zobe, da ne more sesati« (Machek, Μνῆμα, 414; ESČ[2], 719; Fraenkel, 1283). Zaradi lit. *žabúoti* »pobirati dračje« iz iste ide. osnove **g'ebh-* »kos lesa« spada verjetno zraven sln. in hrv. kajk. *zobača* »grablje«, *zobáčiti*, *zobȃčkati* »grabiti«, *zobačȋnje* »na kup zgrabljeno seno«, *zobáčišče* »grabljišče«, morda tudi *zobáča* »brana«, prim. lit. *žúobris* »lemež, ralo«. V slov. se je staro **zob-* pomešalo deloma z **zǫbъ*. Sorodno je stvn. *kabel* »kos lesa«, srspn. *kavele*, stnord. *kafi* »klin, palica«, *kėfla* »zadrgniti, zategniti«.

zobáti, *zọ́bam* in *zọ́bljem* (v. impf.) »po malem jesti, grizljati«, kompoz. *ob-*, *o-*, *na-*, *po-z.*, k temu *zọ̑b* (f.), g.

zobî »zrnata krma, oves«, *zobâl* (f.), *-i*, *zobálo* (n.) »zrnata krma«, *zobník* »vreča za oves, ki jo nataknejo konju«, *zộblja* »krma za ptiče«, kot kajk. navaja Pleteršnik *zobẹ́nka, zobeníca, zobeníka* »neko jabolko«, prim. enako motivirano *ovsẹ́nka* »neka hruška, neko jabolko«; v 18. st. *ſobâti, ſôblém* »edere ceraſa etc.« (Pohlin).

Prim. stcsl. *pozobati* »comedere, devastare«, sbh. *zòbati, zȍbljēm* »jesti (zrnje)«, *zôb*, g. *zȍbi* »oves«, *zòbiti* »krmiti z zrnato krmo«, mak. *zoba*, blg. *zóbam* »zobati«, *zóbja* »krmiti z zrnato krmo«, r. dial. *zobátь, zobljú*, knjiž. *zób, -a* »golša«, br. *zobácь, -áju*, p. *dziobać, zobać*, č. *zobati*, slš. *zobat'* »zobati, kljuvati«, *zobák* »kljun«, dl. *zob* »kljun«. Iz slov. jezikov je madž. *zab* »oves, zob« in banat. rum. *zob* »oves«. Psl. **zobа̋ti, *zòbl'ešь* »jesti zrnje, kljuvati« je lahko denom. od **zobъ* »kljun« < ide. **g'obho-*, kar je znano tudi v stir. *gop*, ir. *gob* »kljun, usta«, prim. tudi stnord. *kjaptr, kjǫptr* »gobec, čeljust«, srvn. *kivel, kiver*, nvn. *Kiefer* »čeljust«. Iz **g'op-r/n-* je av. *zafar-, zafan-* »usta, žrelo«. Z izglasnim korenskim *-b-* je še lit. *žė̃bti, žėbėti, žėbiù* »počasi jesti, žvečiti«. Ide. **g'ebh-* »jesti, žvečiti« je verjetno nenazalizirano **g'embh-* »gristi« (Miklošič, 403; Trautmann, BSW, 365; Būga, RR II, 674; Pokorny, 382; Fraenkel II, 1294; Skok III, 659). Zaradi stlit. *žėbmi* »žvečim« LIV, 142, za balt. z rezervo izhaja iz akrostatičnega prez. **g'ēbh-, *g'ebh-*, za slov. pa iz redupliciranega **g'é-g'obh-* z izgubo reduplikacije in sekundarno osnovo na **-i̯e-*. Glej tudi *zộb, zẹ́bsti, zébra*. M. S.

zobci (m. pl.) »čipke«, izpričano v 18. st. *sobzi, sobizhi, sobizhje* »Spitzen, Spitzel, ſhpizelni« (Gutsmann). Sem tudi obir. kor. *na zɔ́:pcɛ* »na čipke« (Karničar, Obir, 173).

Pomensko enako je hrv. *zûbac* (m.), g. *zûpca* »čipka na obleki« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 206), *zūbȁc* (m.), g. *zu(p)cȁ* »isto« (Vrgada; Rječnik II, 245), *zupci šivani* »nakit od tkanine u obliku trokuta, koji se prišivaju na porubu pregače ili haljine« (ARj XXIII, 133), slš. dial. *zúbky* »čipke« (Kálal, Sl., 888). Tudi hrv. *zubra* »vrsta vezenega ornamenta v obliki trikotnika ali majhnega zoba« (Otok v Slavoniji), *zubrac* »slavonska čipka« (oboje ARj XXIII, 142). Zaradi slov. sin. kot č. *krajka* »čipka«, sln. *okrajek* »resa (pri oblačilu)« k psl. **krajь* »rob, odrezani kos ipd.« in n. *Spitzen, Spitzel* k *Spitze* je možno, da se pomenska specializacija v »čipka« v dem. **zǫbьcь* oz. **zǫbit'ь* ni izvršila iz pomena »zobek«, kot domneva Skok III, 663 (brez širšega slov. gradiva), ampak iz slov. pomenske stopnje, ki je bila bliže lit. *žam̃bas* »rob, nekaj ostrega« = psl. **zǫ̑bъ*. Dalje glej *zộb*. M. F.

zộber (m.), g. *-bra* »Bos bonasus«.

Uvedel Erjavec po drugih slov. jezikih, csl. *zǫbrь* »bos iubatus«, r. *zúbr, -a*, dial. *zúbrь, izjúbrь*, star. *izubr* str. *zubrь*, ukr. *zúbr*, br. *zúbr*, p. *żubr, zubr*, stp. *zubr, ząbrz*, kašub. tpn. *Zębrze*, č. *zubr*, tpn. *Zubři*, slš. *zubor*, gl. *zubr*. Iz slov. jezikov je rum. *zîmbru*, srgr. ζόμβρος, ζοῦμβρος. Psl. **zǫbrъ* je podobno lit. *stum̃bras*, stlit. tudi *stumbris*, lot. *stumbrs, sumbrs, sūbrs*, stprus. *wissambers* (Elb. vok.). Zahbalt. *-t-* je morda razložljiv z vplivom lit. *taũras* »tur« in sorodnega (Fraenkel, 932) ali ostane nejasen kot v lit. *stìrna*, lot. *stir̃na* »srna« : psl. **sь̋rna* (Brückner, 667). Stpr. beseda je morda pod vplivom n. *Wisent* (Schuster-Šewc, HEWb., 1765) ali kompoz. iz korena, ki se ohranja v stvn. *wisunt*, stnord. *visundr* »bizon«, lat. *visiō* »smrad«, in slov. **zǫbrь*. Etimološko nejasno. Vasmer I, 463, z rezervo postavlja k **zǫ̑bь* »dens«, kar je problematično že zaradi balt. *s-*, pa tudi semantično, saj bi se govedo težko poimenovalo po zobu. Razmerje slov. *z-* : balt. *s-* ne ustreza nobenemu skupnemu izhodišču. Če izključimo sicer možno tabuistično spremembo, je lahko balt. in slov. beseda samo prevzeta iz neke skupne predloge z vzglasnim *z-*, ki se je v balt. (ki tega fonema ni imela) substituiral s *s-*. Machek[2], 719, ki misli na substratno, praevropsko poreklo, primerja gruzijsko *domba*, kar je verjetno v zvezi z oset. *dombaj* »zober, lev«. O možnih zvezah z vzhodnimi, zlasti kavkaškimi jeziki glej še Ivanov, Etimologija 1975, 157; Gamkrelidze–Ivanov, IJI, 521. M. S.

zoberina (f.) »neki drobni zobčki, ki se naredijo govedu okoli čeljusti« (bkr.; Šašelj, Bisernice II, 322).

Pomensko enako je hrv. *zubèrine* (f. pl.) »zobje« (Lika; ARj XXIII, 138) poleg *zubèrina* »meso okoli zob, dlesni« (Habdelić, Belostenec, Jambrešič, Zagreb; ARj XXIII, l. c.). Izhodno **zǫberъ* »zob« more biti besedotvorna varianta k **zǫbrъ* »zob; kol« = lit. *žam̃bras* »plug« < *»kol, veja, klin« (Fraenkel, 1289) ob **zǫ̑bъ* »isto« = gr. γόμφος (m.) »zob, kol, klin, žebelj«. K ruralnemu terminu psl. **zǫbъ* prim. hrv. čak. *zûbci* »grablje« in *zubȁtit* »orati zemljo« (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 68). Glej tudi *zộbrne* in *zộb*. M. F.

zòbovec (m.), g. *-fca* »bezeg«, *zòbofcof* (adj.), f. *-va* »bezgov«, npr. *zòbofcovo cvéitje* »bezgovo cvetje« (pkm.; Novak, Slovar[2], 180).

Pomensko enako je hrv. *zòbovina* »legno di sambuco, bazovina, abzovina« (Mikalja; ARj XXIII, 74), *zobika* »bezeg« (Vareš v Bosni, Lika; ARj XXIII, 73). Gotovo nastalo po premetu iz **bъzovьcь* oz. **bъzovina* k **bъ̀zъ* »Sambucus« poleg **bъ̀zgъ* »isto«. Dalje glej *bezȩ̀g*. M. F.

zobrince (f. pl.) »uvulae passae«. V 18. st. *ſobrinze* »Weinberchen, uvulae paſſae« (Pohlin), *sobrinze* »Weinbeerlein, grosdiza, rosminka, vinſka jagodiza, grosdizhe, grosdizhje« (Gutsmann). Zabeleženo tudi pri Murku I, 640: *sobrinze* (f. pl.) »Weinberchen«, Janežiču[1] II, 528: *zóbrince* (f. pl.), in Cigaletu, Wb., 1872: *zobrince* (pl.). Šulek, Im. bilja, 467, 369, poleg sln. *zobrince* »Vitis vinifera apyrena« iz Bleiweisovega rkp. gradiva navaja tudi *sobrince* »isto« po Freyerjevem rkp. gradivu.

Osamljeno. Oblike z vglasnim *z-* so lahko ljudskoetimološko naslonjene na *zobáti, zộbam/zộbljem* »grizljati«. Morda izhodno **sǫ̋-brinica* »zrno ipd.«, kar je lahko dem. avgmentativa na *-ina* k **sǫ̋-bra* »zrnje« < *»kar je zbrano«, ki se na sln. zahodnem območju ohranja v specializiranem pomenu »babje pšeno«, prim. *s^uóbra* »babje pšeno«, dem. *sȗobarca* (Log pod Mangartom; SLA), *sóbra, sóbrca* (Temljine; Kenda, rkp., 140), *suộbra* (Čiginj, Grahovo ob Bači; SLA), *sobrîn* (Livek; SLA), dem. *sôbərca, sâbərca* »sodra« (Kozana; SLA). Podobno tvorjeno je br. *súborь* (m.) »mešanica pšeničnih zrn« (Nosovič, 620) < **sǫ-bor'ь* k **bьrа̋ti, *berèšь* »sammmeln«. Dalje glej *sǫbra*. M. F.

zộbrne (f. pl.) »dlesni« (kraš., Senožeče; Erjavec, LMS 1880, 214; Caf), *zộbrnice* (f. pl.) »isto«, dial. *'zo:bərna* (Podlešče na Banjšicah; Logar, DJR, 307), v 18. st. domnevno hiperkorektno zapisano *soberina* »Zahnfleisch« (Gutsmann).

Možno je sicer izhajati iz pl. od *zộbina*, kar v pomenu »dlesni« navajata Murko in Cigale, ter domnevati fo-

netični razvoj *zǫ̂bəna > zǫ̂brna kot v primeru pêstunja > pêstənja > pêstrna (o pojavu Ramovš, Hgr. II, 83), vendar je zaradi sin. zẹ́brna (n. pl.), zẹ́brne, zẹ́brni (f. pl.) »dlesni« bolje izhajati iz neke tvorbe z r-jevskim sufiksom, ki je potrjena v p. dial. ząbrze »konjska bolezen dlesni«, r. zubrítь »škrbiti«, zazúbrina »škrbina«, sb. dial. zubêrce (n.) »vrsta okrasnega motiva na tkanini«, nàzubrati »narediti ostro petljasto vezenino« (Kosovo), rum. zîmbre »ustna gniloba pri konjih« (navaja Tiktin, Wb., 1821), madž. zsébre »neka otroška ustna bolezen« (Skok III, 663). Dalje glej zǫ̂b, zẹ́brat, zébra, zẹ́brna, zoberina. M. S.

zobûn (m.), g. -a »vrsta oblačila« (bkr.), tudi zobûnec (dol.), zabûnec (bkr.).

Prim. hrv., sb. zùbūn, hrv. kajk. zobun, zobunac, zobunčac, mak. zaban, dem. zabanče, blg. zabùn, zъbъn, zibún, ukr. zobunčac. Kakor rum. zăbun, madž. zubony, turš. zebun, arab. zābūn »spodnje oblačilo« je to ena izmed oblik arab. ǧubba, ki se je razširila po Evropi, v sln. zastopana kot jópa, šûba, župânec (Berneker, 450; Miklošič, 404; Lokotsch, 2177; Skok III, 420). Glej tudi jópa, šûba in župàn II.

[Skok, l. c., izvaja sln. oblike iz hrv., kar je zaradi areala verjetno. – M. F.]

zȍc (m.), g. zóca »kavna usedlina« (pog.), npr. šlogati iz zoca »prerokovati iz kavne usedline«, dial. z'wo:cam (instr. sg.) »z ječmenovo črno kavo« (Logar, Sln. narečja[1], 37, 98).

Izposojeno iz bav. avstr. predloge z labializiranim n. -a- za n. dial. Satz v pomenu »usedlina v tekočini«, npr. Kafeesatz »kavna usedlina«, tirol. n. sàtz »usedlina, drožje« (Grimm, DTV 14, 1839; Schöpf, TI, 581 s.). M. F.

zógar (m.) »cestar« (kraš.). Mlada izposojenka iz n. Sorger (skrajšano za Straßensorger »cestar, skrbnik ceste«) k sorgen »skrbeti« (Pintar, Lj. zvon XXXII (1912), 317). M. S.

zǫ́kniti, -em (v. pf.) »suniti« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 322).

Prim. hrv. zȕkat »suvati«, pf. zȕknit (Duga Resa in Karlovac; Perušić, Čak. rič II, 1986, 69), v Ozlju zȕkati »težko hoditi, nespretno iti«, pf. zȕknati »z nogo pasti v jamo, pasti« (Težak, HDZb V, 1981, 418), č. dial. zukat »tolči«, sezúkat koho »pretepsti koga«, zuknót »suniti« (citirano po Machku[2], 719). Izhodno lahko *zǫ̏kati. Dalje manj jasno. Machek, l. c. (brez sln. in hrv. gradiva), omenja tudi slš. dial. zúgat »tolči« in nazúchat' sa »najesti se« < *»natolči se« (prim. sln. natépsti se »najesti se«) in sklepa o onomatopejskem izvoru osnove. Ker sta deverbativna suf. *-ka- in *-cha- splošnoslov., bi bilo mogoče predpostaviti "morfemsko zamenjavo" *zǫ-ka-ti in *zǫ-cha-ti za prvotno psl. *zǫgati, v katerem se lahko ohranja ide. koren *g'hengh- »iti, korakati«, prim. lit. žeñgti, *žengiù »korakati«, got. gaggan »iti«, sti. jáṅghā- (f.) »bedro«, av. zaṇga- (m.) »gleženj« (LIV, 155 s., brez slov. gradiva). Glej tudi zẹ́zati. M. F.

zolica (f.) »Triticum spelta« (Pleteršnik II, 938, po Cafu).

Osamljeno. Morda enako pomensko motivirano kot n. Rotkorn (Marzell, Wb. Pfln. IV, 818) po bledordečem zrnju, kar dopušča, da je izhodno *zolíca po vzorcu *zelènъ (adj.) »viridis« → *zeleníca (f.) »viriditas« substantivizirano iz adj. *zolъ »rdeč« = lit. žãlas »isto«, lot. zals »rjav, rdečkast« < *g'hol(H)-o-s (Persson, Beitr. II, 792[2]; Fraenkel, 1286, oba brez sln. gradiva). Korensko povezavo z ide. *g'hel(H)- »sijati, blesteti; rumen, zelen« brez »rdeč« omenja že Bezlaj, ZJS, 420. Glej tudi zelîca »rdeča mravlja« in sinonima pîr II, pǫ̂ljka, žitíka. M. F.

zolíka (f.) »jasa« za dial. zǫ̂lika »jasa v gozdu« (Sveti Lovrenc na Pohorju; SLA), sem mtpn. 'Zǫ:lika, 'Zǫ:jka (Zorko, BLSJ, 169).

Brez pomenske ustreznice v drugih slov. jezikih. Izhodno *zolı̏ka je izpeljano iz kavz. *zolı̏ti »delati svetlo, blesteče« (o tem Szymański, RS XL, 1980, 43 s.) k *zе̏lti »blesteti, sijati; zeleneti« = lit. žélti »zeleneti« k ide. *g'helH- »sijati, blesteti; rumen, zelen«, kamor spada tudi sln. zelèn, zlatǫ̂, zlâk (Bezlaj, Razpr. SAZU VII, 172 = ZJS, 420; Pokorny, 429 s.). Glej tudi zolica. M. F.

zoliti, -im (v. impf.) »kričati, razsajati« (vzh. štaj.).

Prim. r. nazól (m.), nazóla (f.) »jeza, skrb«, nazólitь »dražiti, jeziti«, ukr. dozolyty »jeziti«, zolok »boleče mesto na rani«. S tem primerjajo lit. žalà »poškodba, bolečina«, žalìngas »zloben«, žalóti »poškodovati«, lot. zalba, zęlba »poškodba, rana, brazgotina, krivica«, stnord. galli »škoda, napaka« < ide. *ghal- (Endzelin, KZ XLIV, 66; Vasmer II, 194; Fraenkel, 1286).

[Sem še obir. kor. uzóə:lɛn »vsiljiv, jezen« (Karničar, Obir, 203) = sln. *ozǫ́ljen, slš. gemer. zolit' »močno jokati« (Orlovský, Gemer., 415) in gl. zelić »psovati, preklinjati«. Schuster-Šewc, HEWb., 1745 s., razlaga psl. dial. *zolı̏ti kot palatalno varianto k ide. *gal- »klicati, kričati« v psl. *golgolı̏ti, *golgolъ. – M. F.]

zǫ̂lj I (m.), g. -a »Eristalis tenax«. Tako normira Pleteršnik II, 938, Erjavčev zapis zȍl, g. zóla »isto« (Lašče) v LMS 1880, 214, kar bi bilo tudi zaradi ekspresivizirane variante žǫ̏lj, g. žǫ́lja »brencelj« (Pleteršnik II, 971), obir. kor. žǝ̏l, g. žǝ́la »čebeli podobna rumenkasta muha« (Karničar, Obir, 279) bolj ustrezno standardizirano *zǫ̏lj z variantnim g. *zǫ́lja/*zólja. Sem goveji zolj »Hypoderma bovis«, konjski zolj »Gastrus equi«, ovčji zolj »Oestrus bovis« in zǫ́lek, -lka »drobna stvar« (Suhor; Štrekelj, LMS 1894, 59) ter dolenjska fraza ima zole v riti za oznako nemirnega človeka (Štrekelj, l. c.), na podlagi katere je mogoče sklepati, da so sln. cgn. Zolek, Žolek (in Bzik) bivši vzdevki za nemirnega človeka.

Ramovš, Letopis SAZU I, 358, je izhajal iz subst. *bъzol'ь k v. *bъzati »brenčati«, iz česar je slov. *bъzi/ykati npr. v č. bzikat »brenčati« (ES 3, 143) in k temu bzíkavka »brencelj«. Tako kot že Erjavec, l. c., je Ramovš. l. c., primerjal s hrv., sb. zólja »Vespa vulgaris«, zôlja »isto« (Kosovo), tudi zôlj/zȍlj, g. zòlja. To je Skok III, 664, povezoval s hrv. zȕknuti, -ēm »skisati« (Della Bella, Stulli). Vendar v prid izvajanju iz *bъzòl'ь govori sorodno r. bzyk »obad, bezljanje živine«, tudi byz »brencelj«, ukr. bzyk »isto«, p., č. bzik (Machek[2], 52) iz psl. *bъzykъ (Miklošič, 26) ob gl., dl. byzk »brencelj« (Muka, Sł. I, 106) k dl. byzkaś »bezljati«. Rum. biză, bîză »čebela« (Tiktin, Wb., 685) je lahko samostojna tvorba iz onomatopeje biz. Glej dalje bzíkati in bezljati, pa tudi zǫ̂lj II. M. F.

zǫ̂lj II (m.), g. -a »ličinka slaninarja« (Branik). Tako normira Pleteršnik II, 938, Erjavčev zapis zôlj v LMS 1880, 214 < sln. *zȍlj.

Verjetno identično z zǫ̂lj I < *bъzòl'ь, prim. korensko sorodno ukr. bžuk »govnač« (Miklošič, 26, brez sln. gradiva). Dalje glej zǫ̂lj I. M. F.

zọ̑na (f.) »neprijeten drget, srh«, npr. *nenadoma ga je obšla zona, ga je spreletela mrzla zona* (SSKJ V, 933), pri Pleteršniku II, 938, *zọ́na* »groza, neprijeten drget« (dol., gor., bkr.). Beseda je bila najprej zabeležena l. 1851 pri Janežiču[1] II, 528: *zona* »Schauder« in »Spreu«, kasneje pri Cigaletu, Wb., 1343, z oznako, da je znana na spodnjem Kranjskem, tj. da je dolenjska.

Pomensko najbližje je hrv. kajk. *zȍne me jídu* (Žumberak) »skrbi me mučijo« (Skok III, 659), tudi »strah, trepet, groza« (Vitezović), prim. v Dugi Resi in Karlovcu *zȍna me ulovila kad san vidil zmiju* (Perušić, Čak. rič II, 1986, 68). Primerjati je mogoče tudi č. *zuna* »grozna, neprijetna ženska« (Jungmann, Sl. V, 792) in slš. *zuna* »grd, nagnusen, ostuden človek« (za oba spola; Kálal, Sl., 889), kar je v obeh jezikih občuteno kot metafora k č. *zuna/zůna* »prazno zrno« oz. slš. *zuna* »plevel; slabo zrnje« (Kálal, l. c.). Zato se kljub Skoku, l. c., ki sln. in hrv. primer povezuje s hrv. *znoba* »bolečina; žalost«, *znobiti* »bolečino prizadejati, uničevati, mučiti«, zdi bolj verjetno, da se je jslov. **zȍna* »groza, trepet; skrb« prek pejor. rabe leksikaliziralo iz psl. agrikulturnega termina **zonā̃* v sln. *zọ́na* »slabo žitno zrnje« (štaj., Ribnica, Vipavska dol.), »slabo, drobno proso« (Lašče), pkm. *zùna* »nerazvito, nedoraslo zrnje« (Novak, Slovar[2], 181), adj. *zọ́nast* »poln slabega zrnja«, tudi *zọ́naten*, f. *-tna* »isto« in *zonljȉv*, f. *-íva*, hrv. *zȍna* »prazno zrnje, ki navadno ostane pri vejanju žita, pomešanim s plevelom«, tudi »slabo proseno zrnje« (Lika), *zȍnast* »prazen (o klasju)« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 206), *zonljiv* »granis inanibus« (Nemanić), črnogor. *zȍna* »urodica u žitu« (Vujičić, Rječnik, 48), blg. dial. *zonà* »pleve v žitu«, ukr. *zaná* »Uredo segetum«, č. *zuna* »prazno zrno«, tudi *zůna* »isto«, tudi *zony, zonce* »klasno zrnje« (Bartoš, Dialektologie II, 428), slš. *zona* »isto« poleg »konopna pleva«. Tako Šimanski, BE XXX/3, 1980, 211 s. (sprejema Kurkina, DS, 196), ki tudi zaradi hrv. čak. *zonȉca* »iskrica« v zvezi *blȉtva je bȋla kȁj z.* »blitva je bila zelo majhna« (Vrgada; Jurišić, Rječnik II, 244), kjer po vsej verjetnosti ne gre za pomen »scintilla«, ampak za primerjavo s fit., morda z Ranunculus, psl. **zonā̃* povezuje z besedotvorno nepovezljivim **znьjā́ti*/**zněti*, **znьjèšь* »greti, tleti«, **znojь* »pripeka, vročina; pot«. Možna se zdi zveza s psl. **zvьněti* »zveneti« oz. **zvȍnъ*, kot je domneval že Holub-Kopečný, 440. V tem primeru bi bilo mogoče izhajati iz delabializiranega psl. fit. metaforičnega izvora **zvonā̃* »campana, sonus« z nadaljnjim pomenskim razvojem v »plevel« → »plevel med žitom« → »slabo zrnje«/»slaba oseba; groza, skrb«. K pomenu prim. r. dial. *zvonéc* »vrsta plevela v žitu, Rhinanthus crista galli« (Dal', Slovar'[2] I, 672). Podobno motivirano je psl. fit. **kǫkol'ъ* < **kolkol'ь* z disimilacijo *l* : *l* > *n* : *l* iz **kȏlkolъ* »zvon« = r. *kólokol* »isto« in označuje tudi različne vrste plevela (Bezlaj, ESSJ II, 54; ES 12, 55 s.).

Poleg psl. **zvonā̃* »sonus, campana«, kar je tvorba tipa gr. φορή in tako kot **zvȍnъ* tvorjena iz ide. prez. **g'hu̯éne-ti* »zveneti«, bi bilo zaradi č., slš. *zuna* in sln. pkm. *zùna* potrebno predpostaviti tudi varianto **zvьnā̃* (> sln. **zvənȁ* > **zvunȁ* > pkm. *zùna*), kot je domneval že Holub-Kopečný, l. c. Sln. *zọ́na* »slabo žitno zrnje« (Vipavska dolina) je že Erjavec, LMS 1880, 214, primerjal s č. *zuna* »slabo zrnje« in r. *zuníca* »jagoda«. Slednje oblike v dostopnih r. slovarjih ni bilo moč preveriti. Dalje glej *zvọ̑n* in *zvenéti*, pa tudi *kókolj*. M. F.

zọ̑per (adv.) »contra«, kraš. *sọ̑per*, dol. *zȗpər*, štaj. *zọ̑prt*; adj. *zọ̑prn, sọ̑prn* »widerlich, widrig, verhaßt; feindlich, feindselig«, subst. *zọ̑prnik, sọ̑prnik*, f. *zọ̑prnica* »nasprotnik, zoprn človek«, *zọ̑prnež, -a*, f. *zọ̑prnica* »zoprn človek«, *zọ̑prstvo* »nasprotovanje«, v. *zoprnẹ́ti, -ím* (impf.) »biti zoprn«, *zọ̑prtovati, -ujem* (impf.), *zọ̑prvati, -am* (impf.) »nasprotovati«; jukstapozicije *zoperstáti, -stojím* (impf.), *zoperstáviti se* (pf.), *zoperstávljati se* (impf.) so kalki po istopomenskem n. *(sich) widerstehen*; v 16. st. *supèr, supàr* (Dalmatin), *sopàr* (Krelj), *ſuper, super* »contra, adversus«, *ſe superſtaviti* »resistere« (Megiser); v 17. st. *vſe tu kar je G: Bogu ſuper*; *Klubu ym ſuper dellaio*; *terbej ſe super skushnave hudizhave perpravit*; *resnizi ſe super ſtavit*; *je taku ſaurashila te babie, inu ſuper vere* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſupèr* »contra, adverſus«, *ſupern* »adversus«, *ſupernek* »adverſarius«, *ſupervera* »superſtitio« (Pohlin).

Sln. *zọ̑per* je nastalo iz *sọ̑per* analogno po razmerju *zọ̑pet* < **vъz-o-pętь* : *sọ̑pet*, kar je križano med *zọ̑pet* in *spẹ̑t* (Ramovš, Hgr. II, 310, Kr. zg., 178 s.). Prim. stcsl. *sǫpьrь* »adversarius«, *sǫpьrьnikъ* »isto«, sbh. *sȕpārnīk*, r. *supérnik*, str. *supьrь* »isto«, r. dial. *suprún* »prepirljivec« (Novgorod), p. *sąpierz*, č. *soupeř*, slš. *súper* »tekmec, nasprotnik«. Psl. **sǫpьr'ь* »nasprotnik« je tvorba iz **sъ-*-*pertī́*, *-*pьrèšь* »upreti (se), nasprotovati« (Miklošič, 239; Vasmer II, 695; Machek[2], 495). Dalje glej *so-*, *-prẹ́ti se*. M. S.

zọ̑pet (adv.) »rursus, denue«, *zọ̑peten, -tna* »nachmalig«; v 17. st. *To sgubleno erbszhino Nebeshko supet ſmo bilij doſegli* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſûpét* »spet« (Pohlin).

Prim. csl. *vъzopętь* »retro, retrorsum«. Slov. **vъz-o-pętь* je dodatno prefigirano **o-pętь* poleg **vъz-pętь* v sln. *spẹ̑t*. Ista dva prefiksa, vendar v drugem zaporedju, zasledimo v gl., dl. *wospjet* < **o-vъz-pętь*. Kontaminacijo med sln. *zọ̑pet* in *spẹ̑t* izpričuje *sọ̑pet*, v 16. st. *ſubpet* (Trubar), bkr. *sopȋt* (Ramovš, Hgr. II, 310) in čak. *sȍpēt* »spet« (navaja Belić, IORJ XIV/2 (1910), 255). Jvzh. štaj. *vznapẹ̑t* »zopet« je iz **vъz-na-o-pętь*. Dalje glej *spẹ̑t*. M. S.

zọ̑r (m.), g. *-a* »sijaj, blesk, jutranji svit«, v 18. st. *ſôr* »aurora« (Pohlin), tudi *zȍr*, g. *zóra* »zor«. Semkaj verjetno vsaj delno cgn. *Zor, Zoran, Zore, Zorc, Zorec, Zorko, Zorman* ipd., prim. sbh. atpn. *Zoran, Zora*. Pri sln. cgn. ni mogoče popolnoma izključiti možnosti prevzema iz furl. *Zorz* < *Georgius*, od koder so gotovo sln. cgn. *Žorž, Žorz, Žorz, Žorč*. Skok I, 560, izvaja od tod dubrovniška cgn. *Zore, Zoretić, Zoreta*. Drugega izvora je tudi ime kmetije *Zore* med Kučnico in Konjščico pri Šentjurju pri Vranskem, ki se okrog l. 1480 omenja kot *Yserech, Vsorich* in *Isorich* (Blaznik, HTSŠ II, 542).

Prim. csl. *zorъ* »visus«, sbh. *zȏr, -a* »izgled«, ukr. *zír*, g. *zóru* »vzor, vzgled«, č. *zor* »pogled, stališče, nazor«, slš. *zor* »vid, pogled«. Psl. **zȍrъ* je kakor lot. *zars* »žarek«, lit. *pažãras* »zora, svit, blesk« iz nomena actionis **g'hóro-* ide. baze **g'her-* »sijati, gledati«. Sln. akcentska varianta *zȍr* je po kompoz., prim. *zazȍr* »svit«, enako verjetno prvotno *họ̑d* poleg *hȍd* po *pohȍd*. Prefigirane tvorbe z *o*-jevsko prevojno stopnjo so prevzete iz drugih slov. jezikov, prim. *názor* »Ansicht« < č. *názor*; *nadzȍr, -óra* »Aufsicht« < sbh. *nádzor*, kar je kalk po n. *Aufsicht*; *obzȍr, obzọ̑rje* »horizont« < č. *obzor* »isto«; *pozȍr, pozóren* < sbh. *pȍzor*, r. *pozór*, č., slš. *pozor*; *prizȍr, -óra* »Anblick, Szene« < sbh. *prízor*, stcsl. *prizorъ*; *prózor* »okno«, adj. *prozọ́ren* »transparenten« < sbh. *prózor*; *vzȍr*, g. *vzóra* »Ideal, Muster«, *vzọ̑rec* »Muster« < stcsl.

vъzorъ, sbh. *úzor*, r. *vzór* »pogled«, č. *vzor* »vzor«. Glej tudi *pozȍr*, *vzȍr* in dalje *zrẹ́ti I*, *zóra*, *zárja*. M. S.

zóra (f.) »aurora«, tudi *zọ̑ra* »isto«, v 16. st. *ſora* »matuta« (Megiser navaja kot hrv.), v 18. st. *ſora* »eos«, *šora* poleg *ˈjuternîa šarja* »matuta« (Kastelec-Vorenc); tudi *zórja* »aurora«, pkm. *zọ̑rja* (Valjavec), dem. *zọ̑rjica*, vendar v Beltincih *zórja* (Novak, Slovar[2], 180); semkaj *zóren*, *-rna* »zgoden, jutranji«, pkm. *zorjânski* »isto«, subst. *zorníca* »jutranja maša, zvezda jutranjica«, *zorȅ*, *-ẹ́ta* »kdor zgodaj vstaja«, v. *zoríti se*, *zọ́rim se* (impf.) »bolščati, nepremično gledati« (Caf) poleg splošnejšega pomena »daniti se«, pf. *zazoríti se* »zdaniti se«, postv. *zazȍr*, *-óra* »svit«.

Prim. stcsl. *zorja* »splendor, radius, diluculum«, sbh. *zòra*, akz. *zȍru* »aurora«, mak. *zora*, blg. *zorá* »zora, rano jutro«, r. *zorjá* (Dal' Slovar'[2] I, 694), ukr. *zorjá*, akz. *zórju* »zvezda, zarja«, br. *zará*, pl. *zóry*, p. *zorza* »zora, zarja«, č. *zora*, *zoře* »zora, svit«, slš. *zora* »zora, zarja«, gl. *zerja*, dial. *zera*, *zejra* »zora«, dl. *zorja*, *zerja* »isto«. Psl. **zorā̃* (akcentska rekonstrukcija akz. ni zanesljiva; če je sln. *zoríti se* in sbh. *zazòriti*, *zàzorim* »pojaviti se, zasvitati se« denom., to kaže na akz. **zorọ̀*) ustreza lit. *žarà* (4. a. p.) »zarja« < **g'horā̃*, kar je nomen actionis tipa gr. τομή iz ide. baze **g'her-* »sijati, gledati«. Tvorba **zor'ā̃* verjetno ne ustreza direktno lit. *žarijà*, *-ìjos* »žerjavica, žar« temveč je nastala analogno iz denom. (?) **zoríti (sę)* »svetiti se« po parih tipa **svęt'ā̃* : **svętíti*, **sušā̃* : **sušíti*. Osnovna literatura: Miklošič, 401; Vasmer I, 443 s.; Fraenkel, 1200; Pokorny, 441. Dalje glej *zárja*, *zọ̑r*, *zrẹ́ti I*. M. S.

zorica (f.) »ograjen prostor za svinje« (Ribnica na Pohorju, rkp. slovar F. Miklavca).

Kakor sin. *gorica* verjetno ostanek pozne vzh. slov. migracije pribl. l. 900 še pred navalom Madžarov. Psl. **zord'ica* iz ide. **g'hordho-s* poleg **ghordho-s* (Pokorny, 444) je dalo l. 800 vzh. slov. **z°r°d'ica* in nato po sln. razvoju **zorojica* po kontrakciji *zorica*. Prim. r. *(o)zorod*, *zaród*, *zurod* »stog, ograjen prostor«, ukr. *ozórod* »isto«, br. *azaród* »lesa za sušenje«. Prasorodno je lit. *žárdas* »lesa za sušenje«, *žar̃dis* »ograjen pašnik za konje«, stprus. *sardis* »plot«, lot. *zãrds* »stog« (Fraenkel, 1291); dalje frig. tpn. *Mane-zordum* poleg *Mane-gordum*, got. *garda*, het. *gurta-* »utrdba« (Zubatý, JA XVI, 420; Būga, RR I, 494, II, 677; Trautmann, BSW, 366; Vasmer I, 461).

[O internosln. dialektičnem razvoju *zorica* iz *gorica*, to pa iz **dvorica* Šivic-Dular, SR XLIV, 1996, 437 s. – M. F.]

zoríti, *-ím* (v. impf.) »maturare, reif machen«, Pleteršnik brez nadaljnjega vira navaja tudi prez. *zọ́rim*; pf. *do-*, *pre-*, *pri-*, *se-*, *za-z.*, intranz. *zoríti se*, pkm. *zòriti se*, *-i se* (Novak, Slovar[2], 180) »maturescere«, *zorẹ́ti*, *-ím* »isto«, pf. *do-*, *pre-*, *se-*, *za-z.*, impf. k temu *-zorẹ̑vati*, *-am*, redkeje *-zârjati*, tudi kot simpleks *zârjati*, *-am* »zoreti«; subst. *zȍr*, g. *zóra* »zorenje«, *dozȍr*, *-óra* »popolna zrelost«, adj. *zóren*, *-rna* »klen (o žitu)«; v 16. st. *soriti* »maturescere« (Megiser), v 18. st. *ſoriti*, *šoriti* »maturescere« (Kastelec-Vorenc), *forẹti*, *fôrem* »matureſcere« (Pohlin), *soriti*, *persoriti*, *sesoriti* »reifen, zeitig werden« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *sъzoriti* »maturare«, csl. *sъzorь* (indekl.) »maturus«, simpleks *zoriti* »maturum reddere«, sbh. *zòriti*, *-īm* »isto«, mak. *zori* »peči se na žerjavici (o kruhu)«, r. dial. *zorítь ˈjágody* »pustiti dozorevati obrane jagode na rogoznici« (Vasmer), *zóritь* »pustiti dozoreti« (Dal', Slovar'[2] I, 693), stč. *szořiti* »zoriti«. Psl. **zoríti*, prez. verjetno **zòrišь* (indikacije na **zorı́šь* so forme facilior) je prenarejeno iz ide. kavz. **g'orH-éi̯e-*, ki se ohranja v sti. ptc. *ˈjaráyant-* »ki postara«, k bazi **g'erH-* »odrgniti, zdrobiti, postarati« (Trautmann, BSW, 371 s.; Vasmer I, 461; Pokorny, 391; LIV, 146). Glej tudi *zŕno*, *zrẹ́ti II*. M. S.

zọ̑s (m.), g. *-a* »omaka« in »neprijeten, zapleten položaj« (SSKJ V, 936). Izposojeno iz nvn. *Soße* »omaka«, tudi »neprijetna stvar, neprijeten položaj« (Grimm, DTV 16, 1816). Dalje glej pod sin. *šálša*. M. F.

zótlar (m.), g. *-ˈja* »sedlar«, črnovr. *zọ̑tlẹr*, *-ˈję* »isto« (Tominec, 243), gor. *zó:tlaR*, *-ˈja* (Kropa; Škofic, Diss., 386), kostelsko *'zọtl'ar*, g. *-ˈja* (Gregorič, Gradivo), znano tudi v okolici Ilirske Bistrice, štaj. *'zọ:tlar* (Zorko, Narečna podoba, 351); sem cgn. *Zotlar*, *Zatler*, z nemško grafijo *Sattler*.

Oblike z *-o-* so bile kot **zótl'er* izposojene iz bav. avstr. predloge z labializiranim n. *-a-*, sorodne z n. *Sattler* »sedlar«, srvn. *sateler* »isto«, stvn. *satilari*, kar je nomen agentis k nvn. *Sattel* »sedlo«, srvn. *satel* »isto«, stvn. *satul*, *satil*, stnord. *sọðull*, ags. *sadol* < **saðula-*, ki je v germ. verjetno izposojeno z jugovzhoda, saj Germani za časa Cezarja sedla še niso poznali (Kluge[17], 626). V 18. st. pri Gutsmannu izpričano *ſotlar* »Sattler, ſedlar« je tako kot sln. *solíter* < bav. n. *Salliter* knjiž. izposojenka iz bav. n. *Sattler* in kaže, da se pomen »sedlar« ohranja tudi v sln. cgn. *Sotlar*, *Sotler*, po dial. prehodu sln. *tl* v *kl Sokler*; *Satlar* in *Satler*. Iz n. je tudi gl. *zotlar*, *-ˈja* »sedlar«, *zotler* »isto«, dl. *zotlaŕ*, *-rja* (Schuster-Šewc, HEWb., 1762, brez omembe izvora). Sočasno iz istega n. dial. območja kot nomen agentis je bil v sln. izposojen njegov besedotvorni predhodnik *'zọ:tl̥* »sedlo« (štaj.; Zorko, l. c.) ← nvn. *Sattel*. Glej tudi *Zákl*. M. F.

zrâk (m.), g. *-a* »aer«, star. tudi »žarek, radius«; adj. *zráčen*, *-čna*, kol. *zrâčje*, *ozrâčje* »Luft, Klima«, v. *zráčiti*, *-im*, danes *zrâčim* (impf.), *iz-*, *pre-z.* (pf.), sekundarni impf. *-zračeváti*, *-ûjem*; v 16. st. navaja Dalmatin, Register, besedo *srak* (Slovenſki oli Besjazhki) kot ustreznico kranjski *lufft*. V 17. st. *ſrac* »raggio« (Alasia), v 18. st. *ſrâk* »Luft, aer« s pripisom, da je to stara beseda (Pohlin), *srak* »Luft«, *sraken*, *srazhen* »lüftig« (Gutsmann). Besedna družina se je ohranila v jvzh. dial. V osrednjih in zah. dial. je za pojem »zrak« v rabi n. izposojenka *lȕft*, v zah. tudi *luht* in v rez. *ajer* < furl. *ajar*. Današnja akcentska varianta *zrȁk*, *-áka* (SSKJ V, 938) je nastala pod vplivom *lȕft*, g. *lúfta*, prim. črnovr. *zrạ̑k*, g. *zrâkạ*, kar je domnevno priučena beseda (Tominec, 249), nadomestilo za črnovr. *lẹ̀ft*, g. *lûftạ*.

Prim. csl. *zrakъ* »visus, forma«, hrv. *zrâk* »zrak«, *zrȁka* »žarek«, star. *zrák* »aer« (Belostenec), sb. *zrâk* »žarek«, mak. *zrak* »žarek«, dial. »čutilo vid«, blg. *zrák* »pogled«, r. dial. *zórok* »pogled, izgled, oblika, obličje«, p. *wzrok* »vid, oko, pogled«, č., slš. *zrak* »isto«. Psl. **zȏrkъ* »vid, pogled, videz« < **g'hór-ko-* je tvorba iz baze **g'her-* »žareti, svetiti se, lesketati se« (Miklošič, 401 s.; Vasmer I, 461; Machek[2], 718; Pokorny, 441 s.). K besedotvorju prim. psl. **zvọ̑kъ* < **g'hu̯ón-ko-* iz baze **g'hu̯en-* »doneti, zveneti, glasiti se«. Prvotno morda adj., prim. stperz. *uška-* »kopna zemlja« : av. *huška-* »suh« < **sus-*

-ko- k bazi **saus-* »sušiti«. Druga besedotvorna možnost je domneva, da je **g'hórko-* nomen actionis iz determinirane baze **g'herk-*, ki je dokazljiva v *zŕklo*, *zrcálo*. Glej tudi *zrẹ́ti I*, *zóra*, *zárja*. M. S.

zrcálo (n.), g. *-a* »speculum«, dem. *zrcálce*, v. *zrcáliti se*, *-im se* »sich spiegeln«, adj. *zrcálen*, *-lna* »Spiegel-«; tudi *zrkálo* »speculum«; v 18. st. *ſerzàlu* »speculum« (Pohlin), *ſerzalu* »Spiegel« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zrъcalo* »speculum«, hrv. *zȑcalo*, *zr̀calo*, čak. *zȑcalo* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 245), mak. *dzrkala* (pl.) »očala«, r. *zérkalo*, ukr. *zérkalo*, *dzérkalo*, p. *zwierciadło*, č. *zrcadlo*, dial. *drčadlo*, mor. *řicadlo*, *z(d)řadlo*, slš. *zrkadlo*, dial. *zeradlo*, *zveredlo*, *dźveradlo*, plb. *zar-k'ódlü*. Psl. **zь̋rcadlo* poleg nepalataliziranega **zь̋rkadlo* je nomen instrumenti v. **zь̋rcati*, kar se ohranja v csl. *pozrъcati* »spectare«, oz. nepalataliziranega v p. *zerkać* »kukati« in r. dial. *zérkatь* »begati z očmi sem ter tja«, to pa je iter. od **zь̋rt'i* ali **zь̋rknǫti* »pogledati« > p. *zerknąć* »pokukati« (Miklošič, 402; Vasmer I, 454; Skok III, 661; Machek[2], 718). Vasmer in Skok, l. c., menita, da tvorba ni psl., temveč kalk po lat. *speculum* »zrcalo«, kar je nomen instrumenti od *specere* »gledati«. Brückner, 658, razlaga anomalije v p. z vplivom p *wiercenie* »obračanje«. Fonetično težavno Machek, l. c., ki domneva, da se je prvotni v. **zvьrdzati* (to primerja z lit. *žvilgė́ti* »svetiti se«) pod vplivom primerov na *-cati* prenaredil v **zvьrcati* in analogno v **zvьrkati*. Glej tudi *zŕklo*, *zrâk* in dalje *zrẹ́ti I*. M. S.

zrẹ́ti I, *zrȅm* (v. impf.) »gledati, spectare«, pf. *do-*, *o-z. se*, *ob-*, *po-*, *pre-*, *u-*, *v-z. se*, *za-z. se*, sekundarni impf. *-zîrati*; subst. *ozîr*, *-a* »Umblick«, *obzîr*, *-a* »Rücksicht«, *prezîr*, *-a* »Verachtung«. V 16. st. *oſreti* (Trubar), *osreti* (Dalmatin), *osrejti* (Register; Rigler, Začetki, 44, 167, 203), v 18. st. *ſe oṡréti* »converti«, *ſe oṡreiti*, *ſe oṡirati* »respicere« (Kastelec-Vorenc), *osreti ſe*, *-srem ſe*, *osirati ſe* »umsehen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zьrěti*, *zьr'ǫ*, *zьriši* »spectare«, sbh. *zrȅti*, *zrêm*, *zrîm*, navadno v kompoz. *ò-z. se*, *obà-z se*, prez. *ȍ-z. se*, *ȍba-z. se*, mak. *obdzrne se*, *obdzira se* »ozreti se, ozirati se«, r. *zrétь*, *zrjú*, *zríšь*, *-zirátь* »gledati«, ukr. *zríty*, *zdríty*, *zrjú*, *zdrjú*, *zrýš*, *zdrýš* »isto«, p. *dojrzeć*, *-jrzę* »zagledati, zaznati«, star. tudi simpleks *źrzeć*, č. *zříti*, *zřím*, slš. *zret'*, *zrem*, gl. *zdrěć* »gledati, zreti«, dl. *wózřeś*, *-zŕu*, *-zriš*. Psl. **zьrě̋ti*, **zьrísь* »gledati, zreti«. Indikacije na **zě̋rti* v j- in zahslov. bi bilo sicer možno razložiti z analogijo po tipu **mertí* > **mrětí*, 1. sg. prez. **mь̏r'ǫ* ≥ sln. *mrȅm*, vendar za starost te v. osnove govorijo deverbativi na **zorъ*. Psl. **zьrě̋ti* je iz **g'hr̥H-ē-tēi̯*, psl. **zě̋rti* iz **g'herH-tēi̯*, prim. dalje lit. *žėrė́ti*, *žėriù* »žareti, svetiti se«, *žer̃ti*, vzhlit. *žérti*, *žeriù* »brskati po žerjavici« in »sipati, posipati, grobo odvrniti, hitro iti«, *žìrti*, *žyrù* in *žìrstu* »razpršiti«, *apžìrti* »iskriti se (o očeh)«, stnord. *grár*, stvn. *grâo*, nvn. *grau* »siv« < **g'hrē-u̯o-*, ags. *grǣg*, agl. *gray* »isto« < **g'hrē-u̯io-*, lat. *grāvastellus*, *rāvistellus* »sivoglavec«, *rāvus* »siv«, vse iz ide. baze **g'her(H)-* »žareti, sijati, blesteti«; z determinativi še stir. *grían* »sonce«, stvn. *grîs*, nvn. *greis* »siv«, stnord. *grýiandi* »jutranja zarja« stšved. *gry* »daniti se« (Miklošič, 401 s.; Trautmann, BSW, 366; Vasmer I, 462; Pokorny, 441 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1743). Glej tudi *zộr*, *zóra*, *zárja*, *zrâk*, *zrcálo*, *zŕklo*, *pozȍr*. M. S.

zrẹ́ti II, *zrẹ̑jem*, po kontrakciji *zrẹ̑m* (v. impf.) »zoreti, maturescere«; iz pret. ptc. akt. je adj. *zrȅl*, *zrẹ̑l*, f. *zrẹ́la* »maturus«, dial. *zdrȅl*, v 16. st. *ſrelu* (Trubar), *ſreilu*, *ſril* »maturus« (Megiser), v 17. st. *sdrelu ſhitu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡrél* »maturus, maturatus, maturescens« (Kastelec-Vorenc), *ſrẹl* »maturus« (Pohlin), *srel* »reif« (Gutsmann); abstr. *zrẹ́lost*, *-i* »maturitas«, v 18. st. *ṡréloſt* (Kastelec-Vorenc), v. denom. *zrelẹ́ti*, *-ím* (impf.) »maturescere«, pf. *o-*, *za-z.*; semkaj durativ *dozrẹ́vati*, *-am* (impf.) »dozorevati« (Murko, Cigale) in kraš. po nekontrahiranem prez. prenarejeno *zrẹ́jati*, *-am*, *-em* (impf.) »maturescere«, po Štreklju *zrẹ́jati se* »isto«.

Prim. csl. *zrěti*, *zrějǫ* »maturescere«, stcsl. *sъzьrěti*, *-ějǫ* »maturescere, producere«, adj. *zьrělъ*, *zrělъ* »maturus«, sbh. *zrȅti*, *zrêm*, *zrîm*, *zrȉjēm*, adj. *zrȅo*, *-a*, mak. *zree*, adj. *zrel* »maturus«, blg. *zréja*, adj. *zrjál*, r. *zrétь*, *zréju*, adj. *zrélyj*, ned. obl. *zrél*, *zrelá*, *zrélo*, ukr. *zríty*, *zríju*, adj. *zríly*, p. *dojrzeć*, *-rzeje*, adj. *dojrzały*, stp. *źreć*, *źrzeć*, *zdrzeć*, č. *zráti*, *zrám*, adj. *zralý*, slš. *zriet'*, *zréje*, adj. *zrelý*, gl. *zrawić*, *-ju*, dial. *zrać*, *-aju*, adj. *zrały*, dl. *zdrjaś*, *-jom*, dial. *zdréś*, star. adj. *sdrali*, danes denom. *zdraliś*. Psl. **zьrě̋ti*, **zьrě̋ješь* (ptc. > adj. **zьrě̋lъ*) < ide. **g'r̥H-éH-i̯e-* je esiv iz baze **g'erH-* »odrgniti, zdrobiti, postarati«, prim. prez. v sti. *járanti* »pustijo, da se postara«, *jū́rvati* »odrgne, zdrobi«, ptc. pf. *jujurúṣ-* »postaran«, ptc. prez. *·járant-* »star, starec«, oset. *zærond* »star«, gr. γέρων, -οντος »star, starec« (LIV., 146). Vaillant, Gr. comp. III, 371 (podobno Trautmann, BSW, 371 s.), domneva prvotno osnovo na **-ěti*, **-išь*, ožje sorodstvo s sti. mediopasivom *jī́ryati* »postarati se, postati krhek, bolehen« in prehod med osnove na **-ěje-*, da ni prišlo do homonimije z **zьrě̋ti* »spectare«, podobno kot kasneje v stč. *zráti* z vokalizmom po ptc. *zrál*. Osnovna literatura: Miklošič, 402; Vasmer I, 462; Pokorny, 391; Schuster-Šewc, HEWb., 1762 s. Glej tudi *zŕno*, *zoríti*. M. S.

zŕklo (n.), g. *-a* »bulbus oculi« (Erjavec, Svetec, SSKJ), star. tudi »zenica, pupilla«: v 16. st. *ſerklu* »pupilla, der Augenapfel, Augstern« (Megiser), v 17. st. *ſerclu* »pupilla dell'occhio« (Alasia), v 18. st. *ṡerklu* »oculi pupilla« (Kastelec-Vorenc), *serklu* »Augapfel, pupilla oculi« (Pohlin), *ſerklu* »Augapfel« (Gutsmann); Valjavec navaja akcentsko varianto *zrklȍ*; dem. *zŕkelce*; semkaj *zŕkalo* (n.) »zenica, pupilla«, v 18. st. *ṡerkalu* »rhagoides, koṡhiza ozheffa okuli ṡarkla« (Kastelec-Vorenc), kar pomensko spominja na Megiserjevo *ſarklu* »palpebra, Augbrawen, augenlid, augendeckel« (slednje ima Stabéj, Megiser, 234, za Megiserjevo pomoto).

Brez znanih paralel v drugih slov. jezikih. Prvotno **zь̋rk(t)lo* ali **zь̋rkъlo*, na kar lahko kaže star. blg. *zъ́rkolъ*, *zъ́rkъlъ* »oko«, navadno pl. *zъ́rkoli*, *zъ́rkili* »oči« (navaja Mladenov, 195). Tvorjeno iz **zь̋rt'i* ali **zь̋rknǫti* »pogledati« > p. *zerknąć* »pokukati« poleg impf. **zь̋rcati*, **zь̋rkati* »gledati« > p. *zerkać* »kukati«, r. dial. *zérkatь* »begati z očmi sem ter tja«, česar nomen instrumenti je **zь̋rkadlo* > sln. *zŕkalo*, r. *zérkalo*, slš. *zrkadlo* »ogledalo«, mak. *dzrkala* (pl.) »očala«. Na domnevno tematsko **zь̋rt'i*, prez. **zь̋rkǫ* lahko kaže še p. imp. *zerk* »poglej«, adv. *zerkiem* »škileče« (Miklošič, 402; Snoj, SES, 753). Dalje glej *zrcálo*, *zrâk*, *zrẹ́ti I*. M. S.

zŕno (n.), g. *-a* »granum«, redkeje »acinus, fructus«, npr. *prve smokve so se prodajale po zrnu*; SSKJ V, 945, navaja *zȓrno* s tonemom po pl. *zȓna* in kol. *zȓnje*; tudi *zŕne*, *-ta*, dem. *zŕnce*, izv. *zȓnec*, *-nca* »granit«, danes »otajana zrnata zgornja plast snega«, adj. *zȓnat*, *-a* »granatus«, *zȓnast* »körnartig«; redkejše, deloma umetne

tvorbe subst. *zrnják* »granit«, *zrnáč* »granat«, adj. *zrnovît, zrnovîten, -tna* »bogat z zrni«, *zrnît* »zrnat«, v. *zŕniti, -im* in *zȓnim* (impf.) »granulirati«, *zrnatéti, -ím, zrnéti, -ím* (impf.) »postajati zrnat«, *zȓnkati, -am* (impf.) »spreminjati se v zrna«; v 16. st. *ſerno* »granum« (Megiser), v 17. st. *sernò* »grano« (Alasia), *ſernu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡernu* »granum, samsa« (Kastelec-Vorenc), *ſèrne, -na* »nucleus, granum« (Pohlin), *ſernat* »acinofus« (Pohlin), *sernu, serne, -ta* »Kern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zrъno* »granum, acinus«, sbh. *zȑno*, mak. *zrno* tudi »žito«, blg. *zъ́rno, zъrnó*, r. *zernó*, pl. *zërna* (z analognim akcentom v sg. po razmerju *seló* : *sëla*), *zérnь* »pšenica«, str. *zérno* (Ušakov, 131), ukr. *zérno, zernó*, br. *zérne*, g. *zjarnjáci*, pl. *zjarnjáty*, p. *ziarno*, č., slš. *zrno*, gl. *zorno*, dl. *zerno*. Psl. **zь̑rno* < ide. **g'r̥̄H-no-*, prim. **g'r̥H-nó-* v lat. *grānum* »zrno«, stir. *grán*, kimr. *grawn* »isto« in z nedoločljivim prvotnim akcentom got. *kaúrn*, stvn., ags., stnord. *korn* »isto«. Izhodiščni slov. akcent je sicer razložljiv po Hirtovem pravilu, vendar se zdi verjetneje domnevati akcentski umik pri substantivizaciji kot v gr. λεῦκος »bela riba« ← λευκός »bel«. R. *zérnь* (f.) razen v spolu ustreza lit. *žìrnis* (m.) »zrno graha«, lot. *zir̃nis* (m.) »grah«, stprus. *syrne* »zrno«. Izhajati je treba iz deverbalnega adj. **g'r̥H-nó-* > sti. *jīrṇá-, jūrṇá-* »bolehen, slaboten, obrabljen, razpadel, trhel, star« iz baze **g'erH-*, za katero Pokorny, 390, rekonstruira pomen »postajati trhel, zoreti, postarati se«, LIV, 146, pa »odrgniti, zdrobiti« poleg »postarati«, pri čemer ugiba o možnosti sovpada baz **g'erH₂-* »postarati se« in **g'erH-* »zdrobiti«. Za ide. subst. **g'rHno-* »zrno« domneva Pokorny, l. c., prvotni pomen »Reibefrucht«, s čimer soglašata Vasmer I, 454, in LIV, l. c., ki navedeta »Zerribenes«. Osnovna literatura: Miklošič, 402; Trautmann, BSW, 372; Fraenkel, 1314. Glej tudi *zréti II, zoríti*. M. S.

zúbar (m.), g. *-ja* »koš« v rez. *zų́bar*, instr. sg. *zų́barjon* (Steenwijk, SDR, 335).

Izhajati bi bilo mogoče iz sln. **zúbər*, g. **zúbra* s posplošeno krepkosklonsko osnovo v rez. in primerjati s slš. dial. *zúbor* »vrsta rešeta za vejanje žita« (Kálal, Sl., 888) ter p. dial. denom. v. *zubrować* »žito vejati« (Karlowicz, SGP VI, 416). Izhodno **zubrъ* (m.) »rešeto« je verjetno substantivizirani adj. »stresan, majan (predmet)«, ki ohranja polno stopnjo glagola **zýbati, *zýbaješь* »sem in tja premikati, tresti«. K pomenu prim. psl. **síto* (n.) »cribrum«, lit. *síetas* »isto«, lot. *siêts* < **sēi̯-tó-m* (ptc. pret. pas.) »stresano« ← **séH-i̯e/o-* »tresti, presevati«, prim. sln. *sejáti, sẹ́jem* (v. impf.) »percribrare« poleg »sem in tja se premikati«, npr. *kolo, voz seje* (dol.). Iz psl. **zub(a)ti* »sem in tja premikati« je tvorjen p. dial. nomen agentis *zubiarz* »krošnjar, prekupčevalec« (Karlowicz, l. c.) < *»tisti, ki sem in tja hodi, kolovrati«. Dalje glej *zíbati, zúzati* in *zúbelj*. M. F.

zúbelj (m.), g. *-blja* »plamen«, dem. *zúbljec, zúbeljček*; l. 1607 *ſubla* »badile« (Alasia). Pisavo *ſubla* pri Alasiju bere Pleteršnik II, 943, *zúblja*, Legiša, Alasia, 259, pa *šubla* (Glej *šûbla*).

Prim. črnogor. *zȕblja* (f.) »luč, bakla«, v 16. st. hrv. *zublye* »funalia« (Vrančić), vendar tudi mtpn. *Zubalj* (Požarevac, SEZB. XXV, 83). Miklošič, 404, rekonstruira psl. **zubьlь* in primerja lit. *žiburỹs* »luč, bakla«, lot. *žuburis* »plamen sveče«, kar je sprejemljivo, prim. *kúriti* : lit. *kùrti* in podobno. Dalje nejasno: Petersson, BSl., 4 s.; IJ VII, 113, izvaja iz ide. osnove kot **zvězda*; Skok III, 663, domneva nazaliziran ide. perfekt **g'hombh-* k ide. **g'hebh-* »trska, veja«. Drugače baltisti, ki pri baltski besedi postavijo izhodno *žibė́ti* »svetiti«, *žibė̃* »svetilka, luč« (Būga, RR II, 39, 370) s prevojem *žiẽbti, žaĩbas* »blisk« (o tem obširno Fraenkel, Bsl. II, 18; ZSlPh XXII, 91; LEW, 1303). Miklošič, l. c., pritegne tudi sln. *znubelj* »odprtina pri peči«.

[Kurkina, DS, 145 s., primerja še č. *zub* »zubelj« in »zob«, dial. br. *zúbjalь* »priprava za zakajanje čebel«, r. dial. *zubenь* »isto« in izhaja iz **zǫ̂bъ* »dens«. Izvajanje fonetično ustreza, saj je sln. *zúbelj* kraš. beseda z **ǫ* > *u*. – M. S.]

[V Istri znano *zų́belj* v pomenu »iskra, ogorek«, prim. pluralno *'zyblje* (Šmarje pri Kopru, Koštabona), *'zybilj* (Pomjan; oboje Kukanja, SDLA - KP/1), z dial. *y* < sln. *ū*, ki ne more biti iz **ǫ*, govori proti izvajanju iz **zǫbъ* »dens«. Bolj verjetno se zdi, da je v teh primerih zubelj pomensko motiviran kot *»tisti, ki šviga« in da se v poimenovanjih ohranja polnostopenjska osnova psl. **zýbati* »sem in tja premikati, švigati«. Glej tudi s. v. *zúbar*. – M. F.]

zugáti, *-am* (v. impf.) »igrati« (Korte nad Izolo; Morato, 163).

Pred sln. dial. prehodom neakcentuiranega *o* > *u* kot npr. *bubíći* »mineštra iz koruze« poleg *bobíći* »isto« v istem govoru (Morato, 159) tako kot hrv. čak. *zogȁt, zogôn* »igrati (na srečo)«, tudi *zǫ̂g* »skupinska igra; igra na srečo; balinanje« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1396) izposojeno iz ben. it. *zogàr, ziogàr* »igrati; staviti«, npr. *z. a la bala* »žogati se«, trž. it. *zogar* »igrati«, *zogo* »igra«, tosk. *giocare* »igrati«, *gioco* »igra«, kar se je razvilo iz lat. *iocāri* »šaliti«, *iocus* »šala«. Iz furl. *'zuiâ*, tudi *zuâ* »igrati; staviti« oz. *'zùc, 'zùg* »igra«, *'zuc di bale* »žoganje« (Pirona, VF, 1324, 1322) je izposojeno rez. *ǯujét* »igrati« in *ǯų́k* (m.), g. *ǯų́ga* »igra« (Steenwijk, SDR, 337). Starejša rom. zveza tipa ben. it. *zogàr a la bala* je bila predloga za sln. verbalno izposojenko **žogā́ti sę, *žogā́ješь sę* (> **žògāšь sę*) > sln. *žǫ̑gati se, -am se* (v. impf.) »z žogo se igrati«, katere *žǫ̑ga* je deverbativ. Glej tudi *žǫ̑ga*. M. F.

zúnaj (adv.) »extra«, dial. *zúna, zvúna, zúnej, od zúnaj, zúni, zvúnej* »isto«, *zvȕn, izvȕn* »razen«, adj. *zunânji, zvunânji, zvunệnji, zvúnašnji* »äußerlich«, *zvûnski* »fremd«, subst. *zunânjost, zunânjščina* »videz«; v 16. st. *suuna* (Pasion), *isuunai* (Tulščak), v 18. st. *ſvunej* »extra, auffen, außerhalb« (Pohlin), *svuna* »åußerlich« (Gutsmann).

Prvotno lativno **vъně̆* > **vъ̀nъ* je dalo sln. *vȕn*, iz česar je po zgledu parov *gor* : *zgoraj* tvorjeno *zvúnaj*, zato ni nujno domnevati, da sln. *zvúnaj* reflektira **jъz-vъn* + *-a* + *-j*, kot domneva Kopečný, ESS I, 86, 298. To je poleg knjiž. *izvun, izven* »razen« dalo *izúna* (Caf), *izúnaj* (Miklošič). Dalje glej *vȅn*. M. S.

zúzati, *-am* (v. impf.) »gugati se« (dol.), tudi »poskakujoč hoditi«, pf. *zúzniti, zûznem* »zagugati se« (Št. Jernej na Dol.).

Samo slovensko. Zaradi sinonimnosti s slov. **gúgati* (glej *gúgati*) je **zuzati* lahko reduplicirana glagolska osnova tipa **dad-* < ide. **doH-d-* ← **deH₃-* »dati« ide. palatalne variante **g'(h)eu̯H-* »gugati, zibati«, ki se podaljšana v **g'(h)eu̯H-b(h)-* ohranja v psl. **zýbati* »sem in tja premikati, tresti«, polnostopenjsko pa verjetno v **zubrъ* »rešeto« (sln., slš.), v p. dial. nomenu agentis *zubiarz*

»krošnjar, prekupčevalec« (Karłowicz, SGP VI, 416) < *»ki sem in tja hodi, kolovrati« in *zubľь »plamen«.

Sem verjetno tudi sln. *cuzalica* »gugalnica«, *pricuzati se* »prigugati se« (Cigale, Wb., 1345), ker je to lahko disimilirano iz *zuzati* »gugati«, in pom. *žůžac* »v spanje se zazibati«, *žůžańe* »zibanje« (Lorentz, Wb. III, 1203), kašub. *žužac*, *žužå* »spati; s petjem in zibanjem uspavati«, *žuža* »zaspane«, *žužoχ* »isto«, toda *žužònka* »zibel« (Sychta, SGK VI, 318) ← v. **žužati* (< **žugěti*). Glej tudi *zúbar* in *zíbati* in *gúgati*. M. F.

zváti, *zóvem* (v. impf.) »calare, clamare, vocare« (vzh. štaj., pkm.), »vocare, invitare« (tudi dol., bkr., štaj.), *zváti se* »imenovati se« (pkm., bkr.), ustrezno pomensko modificirani pf. *iz-z.* »provocare«, *od-*, *na-*, *po-*, *pri-z.*, sekundarni impf. *-zívati*, *-am*, vzh. štaj., pkm., bkr. *-závati*, *-am*, *-vljem* številne nominalne tvorbe, npr. *zȍv*, g. *zóva* »klic«, *zváč*, *-a* »klicar, kdor vabi« (pkm.), *zovȉč*, *-íča*, *zovčȋn*, *zvačȋn*, *zvavčȋn*, *pozóvič*, *-a*, *pozovčȋn*, *pozavčȋn*, *pozvačȋn* »kdor vabi na svatbo«, *zovíca*, *zovník* »ptica za vabo«, *nazȋv*, *-a*, *nazȍv*, *-óva* »titula«, *izzȋv* »provokacija«; v 16. st. *ſuati* »clamare« (Megiser), Pleteršnik navaja po Gutsmannu iz 18. st. *dekla svinje zove*.

Prim. stcsl. *zъvati*, *zovǫ* »clamare, vocare«, *pozyvati*, *-ajǫ* »vocare«, sbh. *zvȁti*, *zòvēm*, *pozívati*, *pòzīvām*, hrv. čak. *zvȁti*, *zovȅn*, mak. *zove*, *poziva*, blg. *zová*, *-éš*, r. *zvátь*, *zovëšь*, *pozyvátь*, *-áešь*, ukr. *zváty*, *zvéš*, *pozyváty*, *-áèš*, br. *zvácь*, *zavéš*, *nazyvácca*, *-áešsja*, p. *zwać*, *zwę*, redkeje *zowię*, star. *zowę*, *pozywać*, č. *zváti*, *zvu*, star. *zovu*, *pozývati*, slš. *zvat'*, *zvem*, *pozývat'*. Psl. **zъvā̋ti*, **zovèšь*, z iter. podaljšavo **po-zyvā̋ti*, *-ā̋ješь*. Prez. izhaja iz ide. tematskega **g'héu̯H-e/o-* (ki je lahko izvorno konj. atematskega prez.), znanega še v sti. *hávate* »poklicati«, av. *zauuaiti* »preklinjati«, prim. atematski prez. v sti. *huvé* »poklicati«, toh. B *kwātär* »kliče« in s sufiksom *-éi̯e-* sti. *hváyati* »klicati«, av. 1. sg. konj. *zbaiiā* »jaz bi poklical«, aor. sti. *áhvat*, *ahuvat*, pf. sti. *juhā́va*, av. ptc. *aiβi-zūzuiiana*, intenz. sti. *jóhavīmi* »kličem vedno znova«, av. *zaozaomī* »isto«. Inf. osnova **zъvā̋-* je iz ide. **g'hu̯aH₂-* ali **g'hu̯oH₃-* po Sieversovem zakonu, prim. tako lat. konj. *ſuam* < **bhu̯aH₂-a/o-* (Klingenschmitt, AAV, 137). Ide. bazo rekonstruira LIV, 160, **g'hu̯eH-* (z manjšo verjetnostjo dopušča **g'heu̯H-*) »klicati«. Iz tematskega prez. **g'héu̯H-e/o-* je tvorjeno lit. *žavė́ti*, lot. *zavêt* »čarati« in morda arm. *jaunem* »posvetím«. Težka baza je dokazljiva v sti. ptc. pas. *hūtá-* »poklican« in inf. *hávītave* »klicati«. Sln. *zȍv* sicer ustreza sti. *hava-* »klic«, vendar je sln. beseda verjetneje mlajši postverbal. Osnovna literatura: Miklošič, 405; Trautmann, BSW, 367; Vasmer I, 447; Pokorny, 413 s. Gr. καυχάομαι »hvaliti se«, kar navedeni star. avtorji izvajajo iz tega korena, je zaradi *a*-jevskega korenskega vokalizma bolje povezati z arm. *xausim* »govoriti«, kar kot prvo možnost navaja Frisk I, 804. Tudi germ. **guþ-* (n.) »bog« (got. *guþ*, stvn. *got*, stsaš. *god*, stnord. *god*, *gud*) mlajši avtorji navezujejo na koren **g'heu̯-* »liti, izlivati« v specialnem pomenu »darovati pitno daritev« (Kluge[22], 273). Glej tudi *pozavčȋn*. M. S.

zvečę̑r (adv.) »v času od večera do polnoči«. Enako, z analogno po subst. *večę̑r* vzpostavljenem akcentu tudi obir. kor. *zvéčər* ob *véčər* (Karničar, Obir, 39), *zvę̑čer* ob *vę̑čer* (Ravne na Koroškem; SLA). Prvotno akc. mesto ima še *zviȇčar* poleg *večiȇr* (Kolonkovec; SLA), *zvę̑čeŕ* ob *večę̑ŕ* (Zgornja Kungota; SLA). Poleg dial. refleksov tipa **zvę̑čer* tudi **zvę́čer* z akutom kot posledico podaljšanja cirkumflektiranega vokala po izpadu polglasnika v dol. *zvię́čer* »zvečer« ob mlajšem *zvečię̑r* (Rašica, Dolenja vas; SLA). Po sklopu drugačne prep. zveze primor. *vę̑čer* »zvečer« < **vъ̏ večerъ* poleg *večę̑r* »večer« (Korte nad Izolo; SLA). Rez. tudi *zvę̑čera* »zvečer« (Solbica; SLA), *zvę́čara* »isto« (Bila; Steenwijk, SDR, 335), *den lȋpi zvę̑čara* »en lep večer« (Njiva, SLA), z drugačno prep. *navę̑čera* (adv.) »zvečer« (Spodnji Kamenščak; SLA) poleg *na vę̑čer* »zvečer« (Videm; SLA), *naviȅčar* (Gornja Bistrica; SLA), nesklopljeno pkm. *na véčar* (Beltinci; Novak, Slovar[2], 164). V 16. st. le *k'vezheru* »vesperi« (Megiser), v 18. st. *s'vezher* »vespere, vesperi« (Kastelec-Vorenc), *ſvezher* »veſperi« (Pohlin), *svezhiera* »abends, na vezher« (Gutsmann).

Prim. hrv. *svečer*, *svečera* »zvečer«, *svečer me stiže san pod jelom* (Vetranić), *časa ne praznuju svečera ni sjutra* (Lucić), *svečera sa mnom leže* (Baraković), *zato pokrij nju svečera granjem* (Reljković), *lipa ti je s večera vedrina* (Istra; ARj XX, 646), *zvȅčera* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 329), slš. *zvečara* (adv.) »zvečer« (Buffa, Nár., 229), gemer. *zvešera* »isto« (Orlovský, Gemer., 418), nesklopljeno stcsl. *sъ večera idǫšte* (Supr. 76, 15) v pomenu »od večera«.

Izhodno **sъ̏ večerъ* »v času večera« in **sъ̏ večera* »isto« je oblikotvorno enako parom **sъ gòrъ* : **sъ gorā̋*, **sъ dòlъ* : **sъ dolā̋*, **sъ̏ godъ* : **sъ̏ goda* s temporalno percipirano prepozicijo **sъ* »pri«, npr. sln. *s konec mesteca je bila stena*, pri čemer bi bilo *-*a* v sklopu **sъ-večera* »v času večera« možno prepoznati psl. lokativ na *-a* (o tem Schelesniker, Beiträge, 11 ss.) tipa **dȍma* »domi, domum« (Furlan, FOC 7, 1998, 89 ss.). Iz genitivne rekcije **sъ* v sln. *zvečera* izhaja Šivic-Dular, SSJLK XXXVI, 2000, 72. Zaradi variante z izglasnim *-a* se zdi manj verjetno v *zvečę̑r* videti demonstr. pron. **sь* »ta« tipa **sí nȍt'ь* »to noč« > sklop **sinȍt'ь* > s predslovensko redukcijo *snǭč* oz. postponirano **lě̋to se* »to leto« > s predslovensko redukcijo sln. *lę́tos*. Dalje glej *večę̑r*. M. F.

zvenę́ti, *-ím* (v. impf.) »sonare«, pf. *do-*, *iz-*, *od-*, *raz-*, *so-*, *za-z.*; sekundarni impf. *-zvenę́vati*; vse zapisano šele v 19. st.; v 18. st. le *svenzhezhen* »stimmbar« (Gutsmann).

Prim. csl. *zvьněti*, *-iši* »sonare«, r. *zvenétь*, ukr. *dzveníty*, *-ýtь*, stp. *wznieć*, stč. *zvnieti*, č. *zníti*, *-í*, slš. *zniet'*, *zní* »isto«. Psl. **zvьně́ti*, *-ítъ* je esiv iz redukcijske stopnje ide. baze **g'hu̯en-* »doneti, zveneti, glasiti se« (Miklošič, 404; Trautmann, BSW, 374; Vasmer I, 447; Pokorny, 491). Dalje glej *zvǫ̑n*, *zvȇnk*, *zvǫ̑k*. M. S.

zvȇnk (m.), g. *zvénka* »Klang«, *zvenkȇt*, *-éta* »tinnitus«, *zvenketáti*, *-âm*, *zvenkljáti*, *-âm*, *zvę́nčati*, *-im* (impf.) »tinnire« in z ekspr. vzglasjem *žvȇnk*, g. *žvénka* »Klang«, *žvenkȇt*, *-éta* »tinnitus«, v. *žvę́nkati*, *-am*, *žvę́nčati*, *-im*, *žvenketáti*, *-âm*, *žvenkljáti*, *-âm* »tinnire« (k spremembi vzglasja prim. spodaj ukr. in p.), z imitativnim *-i-* je *žvingljáti*, *-âm* »tinnire, tintinare« in »čivkati«; v 16. st. *sashvenkniti*, *shvenkezhe* (Dalmatin; navaja Ramovš, Hgr. II, 108), v 18. st. *glaſnú ſhvenkanîe* »sonor«, *zvinkati* »tinnire« (Kastelec-Vorenc), *ſhvénk* »sonitus monetæ«, *ſhvénklâm* »sonare, tinire« (Pohlin), *shvenzhiti* »klingeln« (Gutsmann); brez rinezma je pri Cafu in Miklošiču izpričano *zvȇk*, g. *zvéka* »Klang, Schall« in *žvę́čati*, *-im* (impf.) »zveneti«, pri Murku in Miklošiču pa *zvę́čati*, *-im* (impf.) »isto«.

Prim. csl. *zvękъ* »sonus, strepitus«, *zvęcati* »clamare«, sbh. *zvȇk* »zvenk«, *zvȅkēt* »zvenket«, hrv. kajk. *zvenčati* »tinnire«, sb. dial. *dzvȇčka* »deska, ki v cerkvi služi namesto zvona«, mak. *dzvek* »zvenk«, blg. *zvek* »isto«, r. *zvjákatь* »cingljati, brenkati, žvenkljati«, ukr. *dzvjákaty* »isto«, br. *zvják* »zvenk«, *zvjákacь* »žvenkati«, p. *dźwięk* »zvok, zvenk, žvenk, glas«. Psl. **zvę̑kъ* »zvenk, udarec ob kovino«, denom. **zvękati* (kračina v sln. *zvȇnk* ima imitativne razloge, prim. *brȅnk*, *čvȅnk*, *plȅnk*) < **g'hu̯én-ko-* je v prevojnem razmerju z **g'hu̯ón-ko-* v psl. **zvôkъ* (Miklošič, 404; Trautmann, BSW, 374; Vasmer I, 449; Pokorny, 491). Dalje glej *zvǫ̑k*, *zvǫ̑n*, *zvenẹ́ti*. M. S.

zvẹ̑r (f.), g. *zverȋ* »bestia, ferra«, *zverína* »velika zver« (prim. csl. *zvěrina* »caro ferina«, lit. *žvėrìnà*, lat. *ferīna* »isto«), *zverjáčina*, *zverjáščina* »divja žival«, tudi kol. »divje živali«, kol. *zverjâd*, *-i* (f.), *zverjȇ* (n.) »divje živali«, dem. *zvẹ̑rca*, *zverínica*; izv. *zverják*, *zverinják* »Tiergarten«, adj. *zvẹ̑rski*, *zverȋnski* »ferinus«; v 16. st. *ſuir*, *ſvir* »Thier, animal«, *ſvirina* »bestia« (Megiser), v 18. st. *ſvęr*, *ſvjer*, *-e* »Thier, bellua« (Pohlin), *svier* »Thier« (Gutsmann); semkaj cgn. *Zver*.

Prim. stcsl. *zvěrь* »fera«, sbh. *zvȉjer*, *-i*, mak. *dzver*, blg. *zvjár* (m.), r. *zvérь*, *-rja* (m.), ukr. *zvír*, *-a*, *-u* (m.), br. *zver*, *-a* (m.), p. *zwierz*, *-a* (m.), č. *zvěř*, *-e* (f.) »divjad«, slš. *zver*, *-i* (f.) in *-a* (m.), gl. *zwěrjo*, dl. *zwěŕe*. Psl. **zvě̑rь* je identično z lit. *žveris* (m., dial. tudi f.), akz. *žvė̃rį* in *žvė́rį*, lot. *zvȇrs*, stprus. akz. pl. *swirins*, gr. θήρ, g. θηρός, eol. na Lezbosu φήρ, vse iz ide. **g'hu̯ē̆r* (postulirani g. **g'hur-és* tipa **diu̯és* ni potrjen) »divja zver«, česar adj. je **g'hu̯ero-* v lat. *ferus* »divji« (Miklošič, 404; Trautmann, BSW, 375; Vasmer I, 448; Frisk I, 671; Fraenkel I, 671). Ide. **g'hu̯ē̆r* (m.) je korenski substantiv iz baze **g'hu̯er-* »kriviti se«, za katerega domnevajo prvotni pomen *»ki je (po naravi) skljužen, skrivljen (v nasprotju s človekom, ki hodi vzravnano)«. Ta ide. baza se ohranja še v sti. *hvárate* »hoditi krivo, po krivih potih«, aor. kavz. *jihvara* »ukrivil je«, ptc. *á-hruta-* »naravnost hodeč«, *hvārā-* »kača« (Schindler, BSL LXVII, 37; Mayrhofer III, 619) in morda v het. *kurur-* »sovražen, sovražnik« (Eichner, MSS XXXI, 75; Tischler, HEG I, 666 s.). M. S.

zvẹ̑st (adj.), f. *zvẹ́sta* »fidus, fidelis«, redkeje *zvẹ́sten*, *-tna* »isto«, abstr. *zvestóba*, *zvẹ́ščina* »fidelitas« in *zvẹ̑st* (f.), g. *zvestȋ* »vest, zavedanje« ter »zvestoba«; v 16. st. *ſueiſt*, *ſueſt*, *ſueiſzhina* (Trubar; Rigler, Začetki, 78), *ſveſt* »fidelis«, *ſvezhina* »fidelitas« (Megiser), v 17. st. *sveſt*, *svest* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ŝveiſt*, *ŝveſt* »fidus, fidelis, veren, brumen«, *ŝvéſtoba* »fidelitas«, *ŝvéſtúſt* »benignitas« (Kastelec-Vorenc), *ſvęſt* »fidus, fidelis«, *ſveſtóba* »fidelitas« (Pohlin), *svieſt* »treu«, *sveſtuſt*, *svieſtoba* »Treue« (Gutsmann).

Varianta *svẹ̑st* »fidelis« (Miklošič) in dejstvo, da je vzglasna skupina *zv-* zanesljivo izpričana že v 16. st., govori za izvajanje iz **sъvěstъ* (> csl. *sъvěstъ* »notus«) in ne iz **jь̏zvěstъ* (> csl. *izvěstъ* »firmus«), kot domneva Miklošič, Lex. pal., 243, in kot sklepa Vodnik, ki umetno (in neuspešno) uvede *izvẹ̑st* »zvest«. Pomen »fidelis« se je iz prvotnega »znan, spoznan« lahko razvil prek »zaveden, zavedajoč se, vesten« ali prek »preverjen«. Razcep **sъ̏věstь* v *svẹ̑st* »zavedanje, zavest« (prim. že v 16. st. pri Trubarju *vſueiſti* »v svesti«) je podprla pomenska specializacija. Dalje glej *svẹ̑st*, *vẹ̑st*, *vẹ́deti*. M. S.

zvẹ́zda (f.) »stella«, dol. tudi »pupilla, zenica« (kalk po n. *Augenstern*) in pri Cafu »maščobni cinek na juhi«, dem. *zvẹ́zdica* »asteriscus«, kol. *zvẹ̑zdje*, *zvezdǫ̑vje*, *zvezdȋšče*, *ozvẹ̑zdje* (n.) »sidus«, *zvẹ́zdičje* »asteroidi«, adj. *zvẹ́zden*, *-dna* »stellaris«, *zvezdȁt*, *-áta*, *zvezdovȋt*, *zvẹ̑zdnat* »stellatus«, *zvẹ́zdast* »stelliformis«, subst. *zvezdár*, *-ja* »astrolog, astronom«, v enakih pomenih kompoz. *zvezdoglẹ̑d*, *-ẹ́da*, *zvezdoslǫ̑vec*, *-vca*; *zvezdoznȃnec*, *-nca* »astronom«; *zvezdárna*, *zvezdárnica* »Sternwarte« (po č. *hvězdárna*), fit. *zvẹ̑zdnica* »astra« poleg »Stellaria media« in »Gnaphalium leontopodium«; v 16. st. *ſueisda* (Trubar), *ſuiesda* »stella«, *ſveisdar* »aſtrologus«, *ſvesdiſhzhe* »ſidus« (Megiser), v 17. st. *ſvesda* (Janez Svetokriški), *ſueiſdar* »aſtrologo« (Alasia), v 18. st. *ŝvéŝda* »aster«, *ŝvéŝda* »stella«, *ŝvéŝdize v'buquah ſa ſnaminîe poſtaulene* »asteriscus«, *ŝvesdiszhe, ali ſnaminîe na Nebu* »astrum«, *ſvéŝdar* »astrologus, et astronomus« (Kastelec-Vorenc), *ſvęſda* »stella«, *ſvęſdarna*, *ſveſdogledârna* »specula«, *ſveſdishe* »aſtrum« (Pohlin), *sveisda*, *svesda* »Stern« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *dzvězda*, *zvězda* »stella«, sbh. *zvijézda*, akz. *-u*, hrv. čak. *zvīzdȁ*, akz. *-ȕ* (Vrgada), mak. *dzvezda*, blg. *zvezdá*, r. *zvezdá*, akz. *-ú*, star. ukr. *zvizdá* (Grinčenko, Sl. II, 131), p. *gwiazda*, č. *hvězda*, slš. *hviezda*, gl. *hwězda*, dl. *gwězda*. Psl. **gvězdá̃*, akz. *-ǫ̍* delno ustreza lit. *žvaigždė̃* »zvezda« in lot. *zvàigzne* »isto«. Psl. vzglasni *g-* namesto **z-* razlaga Meillet, MSL IX, 374, XIII, 243, in po njem Trautmann, BSW, 373 s., po disimilaciji, prim tako še **gǫ̑sь* in verjetno **kosá̃*; drugače Berneker I, 365, in za njim Ramovš, Hgr. II, 287; Fraenkel, 1324, ki domnevajo metatezo **zvěgzda* > **gvězda*. Vasmer I, 447, misli na asimilacijo na daljavo **zu̯ai̯gzdā* > **gu̯ai̯gzdā*. Izhajati je treba iz ide. **g'hu̯oi̯gʷ-* »svetiti se, soj, blesk«, ki se ohranja še v gr. φοῖβος »čist, bleščeč«. Proti domnevi o sekundarno interkaliranem balt. *-g-* (tako ES VII, 182) govori lot. *zvaĩgala* »krava z belo zvezdo na čelu«, *zvaidzen'a* »zvezdica«, *zvaigstîtiês* »svetlikati se« (Trautmann, l. c.; Fraenkel, l. c.). Fraenkel, l. c., domneva kompoz. iz balto-slov. sigmatskega abstrakta **žvai̯ges-* < **g'u̯oi̯gʷ-es-* »svetloba, soj« in korena **dheH-* »postaviti, delati« ter domneva prvotni pomen »ki dela lesk, soj, svetlobo«. V tem primeru je treba domnevati osnovo z ničto stopnjo sufiksovega vokalizma **g'u̯oi̯gʷ-s-* (Snoj, SES[2], 861), podobno kot v av. *mązdā-* »vtisniti se v spomin« < indoiran. **máns dhā-* (o tem Schindler, Flexion und Wortbildung, 265). Stprus. *swāigstan* »blesk, svetloba« in oset. *ævzīst*, *ævzestæ* »srebro« razlaga ES VII, 182, z drugegim členom iz korena **staH-* »stati«. Balt. *-g-* ima za sekundaren in rekonstruira **gu̯oi̯d-d(h)ā*, pri čemer prvi člen primerja z gr. φαιδρός »svetel, jasen, veder«. M. S.

zvẹ́zniti, *-nem* (v. pf.) »ukriviti«, *zveznjen*, *zvežnjen* »kriv« (vzh. štaj.). Verjetno tvorjeno iz impf. **vězati* k **věgati* > sln. *vẹ́gati* »majati se, kriviti se«, manj verjetno denom. od *zvẹ̑z* »vez, kavelj«. Dalje glej *vẹ́gast*, *vẹ́grati* oz. *vezáti*. M. S.

zvẹ̑ženj (m.), g. *-žnja* »sveženj« (starinsko; SSKJ V, 958).

V primerjavi s sin. *svẹ̑ženj*, g. *-žnja*, ki je potrjen tudi v črnovr. govoru (Tominec, 211) in ima vzporednico v hrv., sb. *svȅžanj*, *-žnja* »sveženj«, gradišč. hrv. *svęžanj*, *-žnja* »Bündel« (Bencsics, Wb. I, 133) < **sъ-vęz-n'ь* ← **sъ-vęzá̃ti* »zvezati« (besedotvorno tip *rẹ̑ženj*, g. *-žnja* k

rẹ́zati) je to iz *svẹ́ženj* na podlagi ohranjenega občutka o etimološki zvezi z *vezáti* oz. bolje pf. *zvezáti* < **sъ-vę-zā́ti* hiperkorigirani neuveljavljeni neologizem 19. st. K fonetiki *zv-* namesto *sv-* < **sъ-v-* glej pod *zlog I*. Dalje glej *svẹ́ženj*. M. F.

zvisli (f. pl.) »podstrešje«, izpričano le v 18. st. pri Pohlinu *ſvisle* »Dachboden, contignatio«.

Gotovo ista beseda kot splošnosln. *svísli* (f. pl.) »prostor za shranjevanje krme, slame, sena«, vendar zaradi pogostih morfofonemskih zamenjav sln. pref. *s-* < **sъ-* pred sonanti z *z-*, ki jih je tako kot v zah. slov. jezikih verjetno sprožila fonetična diferenciacija prep. **sъ* »cum« v *s/z* (npr. *sъ mъnojǫ* > *z mâno*), to verjetno ni Pohlinova pisna pomota, ampak odraz omenjenega pojava. Dalje glej *svísli*, za fonetiko *zlog I*. M. F.

zvîšč (m.), g. *-a* »Gentiana = encijan« (Pleteršnik II, 948; Willfort, Zdravilne rastline, 86). S takim vzglasjem zabeleženo v 19. st. pri Murku: *sviſhzh* »Enzian«, *svîſhzhel*, *sviſhzhéla*, *-élo* »ſtark ſauer, wie Enzian« (I, 646) poleg *zvizh* »Enzian« (II, 295) [*cvič*] z oznako, da je beseda znana na Štajerskem; kasneje tudi pri Janežiču[1] II, 530: *zvišč* »encijan«. To sln. besedo po Murku navaja tudi Šulek, Im. bilja, 469.

Gotovo ista beseda, kot sln. *svîšč* (m.), *-a* »Gentiana«. Ker je za encijan značilen grenak okus (prim. sln. sin. *gorčíca*), je bilo prvotno *svîšč* v *zvîšč* lahko preoblikovano po sln. besedni družini *zvíščati*, *-ím* »kisel postati, pokvariti se (o vinu)«. Dalje glej *svîšč*, pa tudi *zvíščati*. M. F.

zviščáti, *-í* (pf.) »skisati se, fermentirati, pokvariti se (o vinu)«, dial. tudi *zviščẹ́ti*, *-í* (pf.), bkr. *zviščáti se* (pf.) »isto«; *zviščéno vino*, *zviščálo vino* »skisano vino«, adj. *zviščẹ̄l*, po redukciji *zveščẹ̄l*, f. *-a* »zelo kisel, skopuški«, *zviščẹ̄lec* (m.), g. *-lca* »skopuh« (Šentlovrenc na Dol.).

Prim. sbh. *uzvíštati*, *-ī* »skisati se (o vinu, mleku)« (Dubrovnik), *uzvištàti se*, *uzvîštām se* (Prčanj), *zvîštiti* (Istra), *usvīštēt*, *-vīštî* (Kosovo) »isto«, *profīštēt*, *-fīštî* »začeti se kisati«, postv. *vîšt* (m.) v frazi *kiseo kao višt* (Srem; Skok III, 592; Rešetar, Štok. Dial., 305). Psl. dial. **vъz-vyščáti* ali **vъz-viščáti*, *-ščǫ̍*. Dalje nejasno, morda inkoh. k psl. **vyščati* oz. **viščati*, prim. sbh. *víštati*, *-īm* »vreščati«, ukr. *vyščáty*, *-ýš* »isto«, p. *wiszczeć* »rezgetati« poleg **vyskati*, **viskati*, prim. p. *wyskać* »vpiti, vriskati«, *wiskać* »rezgetati«, č. *výskati*, slš. *výskat'*, gl. *wyskać*, dl. *wyskaś* »vriskati«. Psl. **vyskati* izvaja Machek[2], 705, iz **vyp-ska-ti*, kar pojmuje kot intenz. k **vъpiti* »vpiti«. Vendar se zdi verjetnejše sorodstvo z lot. *ûkšêt* »klicati, vpiti, vriskati«, *ûkšuôt* »žvižgati«. K pomenskemu prehodu »oddajati visoke glasove, vreščati« > »fermentirati, kisati se« prim. sln. *žvízdati* »žvižgati« in »biti kisel (o vinu)« z izv. *žvîzdec*, *žvîžgec* »kislo vino«, *cíkati* »imeti kiselkast priokus«, *cíkniti* »skisati se«, sbh. *cȉknuti* »isto« z izv. *cvîček* »kislo vino«, blg. *cvík* »sirotka« h **k(v)ikati*, **kvičati* »cvičati« in morda sln. *vrȇsk*, *vrîsk* »nekaj zelo kislega«, če je to sorodno z *vreščáti*, *vrískati* »jauchzen, schreien«. Razlogi za takšno semantično motivacijo niso jasni, morda zaradi zvokov pri vrenju v sodu. Glej tudi *víkati*, *žvízdati*. M. S.

zvîtek (m.), g. *-tka* »kar je zvito v obliki valja«, npr. *z. papirja, blaga* (SSKJ V, 960), »pecivo, ki je narejeno z zvijanjem testa«. V dialektih: rož. kor. *zvîtəq*, g. *-tqa* »okroglo zvit podložek, ki ga ženske denejo na glavo, če kaj na glavi nosijo«, tudi *svîtəq* »isto« (Šašel, RNB, 151), obir. kor. *zwí:tq*, g. *-a* (Karničar, Obir, 268), toda tolm. *svìtk* »podložek za nošnjo na glavi« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 196), črnovr. *swîtk* »svitek za na glavo« (Tominec, 211). V historičnih slovarjih z vzglasnim *z-* izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *svitek* »Tragkranz«, »Wachsſtock«, *svitek ſukna* »Tuchballen«, *papirni svitik* »Tüte, Band Papier«, in kasneje pri Jarniku, Versuch, 6: *svitek* »Tragkranz«, in Janežiču[1] II, 530: *zvitek*, g. *-tka* »isto«. V 18. st. z vzglasnim *s-* en *ſvitik na glavi k'noſhni* (Kastelec-Vorenc), *svitk*, *svytk* »Tragkranz am Haupte; corona, circulus« (Pohlin).

Prim. csl. *sъvitъkъ* »tomus«, hrv., sb. *svítak*, g. *-tka* »cesticulus«, hrv. tudi »naglavni svitek« (ARj XVII, 322), mak. *svitok* »svitek«, r. *svítok*, g. *-tka* »zavoj, zavitek; zviti listi ali tkanina«, str. *sъvitъkъ* »svitek; listina, knjiga, spis«, p. *zwitek*, *-tka* »zavitek«, pom. *zvìtk* »aus Weidenruten geflochtenes Seil; aus Weidenruten geflochtenes Gerte« (Lorentz, Wb. III, 1142), č. *switek* »Wickel, etwas Zusammengewickeltes, Convolut« in sem verjetno tudi *swítek* »ocvrta jajca, cvrtnjak, ponvičnik«, ker se jajčna zmes na vročem olju zvije (Jungmann, Sl. IV, 410), slš. gemer. *zvitka* »zvitok dvoch hlávok ľanu, konopí« (Orlovský, Gemer., 418), gl. *zwitk* »zmeda, zmeštranost; vrečka«, dl. *switk lanu* »Gewinde feingehechelten Flachses«.

Slov. **sъ-vitъkъ* »kar je zvito v obliki kroga, kolobar, valj ipd.« je substantivizirano iz ptc. **sъ-vîtъ* ← **u̯iH-tó-* pf. glagola **sъ-víti*, **sъ-vьjèšь* »skupaj vrteti, sukati, prepletati« = lit. *su-výti*, *sùveju* »isto« k **víti*, **vьjèšь* »torquere« = lit. *výti*, *vejù*. Prvotni rezultativni pomen »krog« se ohranja v obir. kor. zvezi *w zwí:tqɛ lé:tat* »živčno sem in tja tekati, v krogu se vrteti« (Karničar, Obir, 268). Drugače o č. *svítek* Machek[2], 597, ki izhaja iz č. **svídek* in povezuje z dial. *přisvidnouti se* »prismoditi se«.

Ptc. **sъ-vîtъ* se ohranja v sln. *zvît* (adj.), po pomenski specializaciji na duhovno sfero »prekanjen, prebrisan«, črnovr. *zwît* »prekanjen« (Tominec, 250), *zvîtež* (m.), g. *-a* »zvit človek«, tudi *zvîtec*, g. *-tca* »isto«, *zvîtnik*, *zvitúh*. S tem pomensko in glasovno enako je hrv. čak. *zvît* »klug« (Poljanci na Gradiščanskem; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 553).

K vzglasju *zv-* namesto pričakovanega sln. *sv-* < **sъ-v-* glej pod *zlog I*. Dalje glej *víti I*. M. F.

zvitice (f. pl.) »spodnje hlače«. S takim vzglasjem zabeleženo v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 6: *svitize* (pl.) »Unterhziehhofen«, in Janežiču[1] II, 530: *zvítice* (f. pl.) »Unterziehhoſen«.

Gotovo ista beseda kot *svȋtice* (f. pl.) »spodnje hlače«, kar je izpričano v 16. st. pri Megiserju: *ſvitize* »femorale« (Megiser), v 18. st. pri Pohlinu: *svitze* »Unterhofen, braccæ, feminalia«, pri Gutsmannu: *ſvitize* »Unterhofen, podhlazhe« ← **sъ-vîtica*. Zaradi pogostih morfofonemskih zamenjav sln. pref. *s-* < **sъ-* pred sonanti z *z-*, ki jih je tako kot v zah. slov. jezikih verjetno sprožila fonetična diferenciacija prep. **sъ* »sum« v *s/z* (npr. *sъ mъnojǫ* > sln. *z mâno*), varianta z vzglasnim *z-* verjetno tudi zaradi zabeležb pri dveh avtorjih ni pisna pomota, ampak bolj verjetno odraz omenjenega pojava. Dalje glej *svȋta* in *víti I*. M. F.

zvizniti, *-em* (v. pf.) »primazati klofuto« v primor. *'zviznət* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 153).

Prim. hrv., sb. *zvȉznuti*, *zvȉznēm* »močno udariti, zaušnico dati« (ARj XXIII, 184), hrv. *zvȉznut*, *zvȉznēm* »močno koga udariti, močno ob kaj udariti« (Dubrovnik; Bojanić-Trivunac, RDG, 123), *dzvȉznut* »isto« (Kosovo; citirano po Skoku III, 667), mak. *dzvizne* »udariti«, r. dial. *zvíznutь* »močno udariti«, p. dial. *gwiznąć* »udariti«, impf. *gwizdać*, *gwizdon* »udarec« (Karlowicz, SGP II, 152), kašub. *gvı̂zdnǫc* »močno udariti« (Sychta, SGK I, 395).

Psl. **zvizdā́ti*, **zvizdā́ješь*, pf. **zvizdnǫti* »tolči, udarjati« in po disimilaciji *z – z* > *g – z* zah. slov. **gvizdā́ti*. Iz te pomenske stopnje je zaradi pogostih pomenskih razvojev »tolči, sekati, rezati« > »skisati, fermentirati«, npr. sln. bkr. *sesékati se* »sesiriti se (o mleku)«, slš. *seknúť sa* »sesiriti se (o tekočini)« ← **sěk-ti*; č. *srazit se* »sesiriti se« k *raziti* »tolči, sekati«, možno izvesti pomen »kisel biti/postati« v sln. *žvízdati*, *-am* (v. impf.) »kisel biti«, npr. *vino žvizda* (Slovenske gorice), hrv., sb. *uzvížđati*, *uzvížđâm* (pf.) »skisati se« (ARj XX, 451) < **vъz-zvižďati*, zaradi pomenskih razvojev tipa »tolči, udarjati« > »švigati, sibilare«, npr. hrv. *švȉknuti* »udariti«, toda *švīkȁt* »žvižgati« (Svetvinčenat, Čabrunići, Ližnjan; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 94), pa s slov. **zvizdati* »sibilare« = sln. *žvízdati*, *-am* »žvižgati« (Vasmer[2] II, 87; Skok, l. c.). Psl. **zvizdati*, **zvizdnǫti* »tolči; skiskati se; žvižgati« je zveneča ekspresivna varianta k **svi-sta-ti* (Vasmer[2], l. c.; Skok, l. c.; Slawski, SP I, 53), npr. v sln. *svístati*, *švîstam* »brizgati; šibati; tolči«, mak. *svisne* »udariti« r. *svísnutь* »udariti« (Dal', Slovar'[2] IV, 151), npr. *on s. egó pó uhu* »dal mu je zaušnico«, br. *svistácь* »udarjati (po licu), tolči«, pf. *svísnucь*. To je samo korensko (prek ide. **su̯ei̯-*) sorodno s **svikā́ti* in **svíg(a)ti*. Glej tudi *žvízdati* in *žvížgati* ter *švístati*. M. F.

zvoj (m.), g. *-a* »paket«. Izpričano samo v 18. st. pri Gutsmannu: *svoi* »Paquet, svijek, sloshik, povojek, sveshik«.

Prim. z enakim vzglasjem p. *zwój* »svitek« in »tuljava«, dial. »vitel pri vodnjaku; zavihek« (Karlowicz, SGP VI, 425) in hrv. *zvojak*, g. *-jka* »involucrum«, *zvojan* (adj.), f. *-jna* »premičen«, npr. *zvojni most* »pons versabilis« (Vitezović; ARj XXIII, 194), toda hrv., sb. *svôj*, g. *svȍja* »vodni vrtinec« (Vuk, Iveković; ARj XVII, 376), hrv. *svoj* »implicatura« (Nemanić; ARj, l. c.). Izhodno **sъ-vojь* je deverbativ slov. pf. glagola **sъ-víti*, **sъ-vьjèšь* »skupaj viti« = sln. *zvíti*, *zvíjem*. Slov. besede z vzglasnim *z-* namesto fonetično pričakovanega *s-* so aktualizirane po fonetičnem vzglasju glagolske predloge z morfofonemsko zamenjanim pref. *s-* < **sъ-* pod vplivom fonetične diferenciacije prep. **sъ* »sum« v *s/z* (npr. *sъ mъnojǫ* > sln. *z mâno*). O tem glej tudi pod *zlog I*. Glej tudi *sovȍj* in dalje *víti I*. M. F.

zvộk (m.), g. *-a* »sonus«, adj. *zvộčen* »sonans, sonorus«, subst. *zvộčnik* »Lautsprecher«.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov, prim. csl. *zvǫkъ* »sonus, tumultus«, sbh. *zvûk* (> mak. *zvuk*), r. *zvúk*, *-a* (> blg. *zvuk*), ukr. *zvúk*, *-u*, br. dial. *zvúk*, č., slš. *zvuk* »zvok, glas, zven«, gl. *zwuk* »isto«. Psl. **zvǫ̂kъ* < **g'hu̯ón-ko-* je tvorba iz baze **g'hu̯en-* »doneti, zveneti, glasiti se« (Miklošič, 404; Trautmann, BSW, 374; Vasmer I, 449; Pokorny, 491). Dalje glej *zvȇnk*, *zvộn*, *zvenẹ́ti* in k besedotvorju *zrâk*. M. S.

zvộn (m.), g. *-a* in *zvonâ* »campana«, dem. *zvónec*, *-nca*, *zvónček*, *-čka* in *zvončȇk*, *-čkȁ* (tudi »Galanthus nivalis«, redkeje »Convalaria maialis« in »Campanula«), *zvončȉč*, *-íča*, *zvončíca* »campanula«, *zvóncelj*, *-clja* »ledena sveča«, *zvončúlja* »kraguljček«; *zvončíca*, *zvộnovka*, danes *zvộnčnica* »Campanula«; adj. *zvộnast*, *-a*, *zvộnčast*, *-a* »glockenförmig«, *zvonộven*, *-vna* »Glocken-«, subst. *zvonár*, *-ja* »izdelovalec zvonov«, danes tudi »Glöckner«, *zvoník*, *-a* (redkeje *zvonják*, *-a*) »Glockenturm«, *zvoníca* »Glockenstube«, *zvonikár*, *-ja* »Glöckner, Türmer«; *zvončár* »vol ali oven z zvoncem«, *zvončaríca* »krava ali ovca z zvoncem« (Lašče), *zvončẹ̑la* »ovca, ki nosi zvonec« (Podkrnci); denom. v. impf. *zvoníti*, *-ím* (trans.) »campanam pulsare«, (intrans.) »sonare«, pf. *od-*, *po-*, *pri-*, *za-z-*, sekundarni impf. *-zvânjati*, v 18. st. pri Pohlinu *poſgvajnam* »mit der Glocke klämpern, tintinire«; dem. *zvončkáti*, *zvončkljáti*, *zvonkljáti*, *zvončljáti*, *zvoncljáti* »klingeln, schellen«, subst. *zvonílo* (n.) »Läutwerk, Geläute«, *zvoníšče* (n.) »Glockenstuhl«; adj. *zvónek*, *zvónek*, *-nka* »klangvoll, tönend« je izposojen iz r. *zvónklj*; dial. obir. *zwò:n*, *-a* (Karničar, Obir, 268), rož. *zvûn*, g. *zvonâ* (Šašel, RNB, 151), črnovr. *zγûən*, *-ą* (Tominec, 250), jnotr. *zγûn* (Rigler, Jnotr. gov., 165), pkm. *zvóun* (Novak, Slovar[2], 181), gor. *zu̯ộn*, rez. *zhûn* (Ramovš, Hgr. II, 160 s.), *zwún*, g. *zwǫ́na* (Steenwijk, SDR, 335). Oblike z *-g-* (Pleteršnik navaja *zgộn* za Goriš. brda, za jvzh. Štaj. idr.) se pojavljajo predvsem v dial. s prehodom *ộ* > *u̯o* ali *u* (Ramovš, l. c.). V 16. st. *ſgun*, pl. *sgonuui* (Trubar), *ſgun*, *ſvun* »campana« (Megiser), *ſgon* »campana« (Alasia), v 18. st. *ṡgún* »campana«, *ſgonyk* »campanile«, *ṡgoniti* »sonare, pulsare, cymbaliscare, tinnire« (Kastelec-Vorenc), *ſgvon*, *ſgvonz* »campana«, *ſgvonim* »campanas pulsare« (Pohlin), *svon*, *sgon*, *svonz* »Glocke« (Gutsmann); tpn. *Zvonik*, *Zgonik*, l. 1494 *Swonickh* (Kos, Prim. urb. II, 218), orn. *Zgonič*, cgn. *Zvon(e)c*, *Zgon(e)c*, *Zvonar*, *Zgonik*.

Prim. stcsl. *zvonъ* »sonus, tintinnabulum«, sbh. *zvȍno* »zvon«, *zvónce* »zvonec«, *zvȍn* »zvonjenje«, hrv. kajk. *zvŷen*, čak. *zvȍn*, *-a*, mak. *dzvono*, *dzvonče*, *dzvonec*, *dzvon*, blg. *zvъ́n* (star. *zvón*) »zvonjenje«, *zvъnéc* »zvon«, r. *zvón* »zvonjenje«, *zvonók* »zvonec«, ukr. *dzvín*, g. *dzvóna* »zvon«, br. *zvón*, g. *zvaná* »zvon«, g. *zvónu* »zvok ob udarcu na zvon, zvonjenje«, p. *dzwon* »zvon«, č., slš. *zvon*, gl. *zwón*, g. *zwona*, dl. *zwon*, *-a* »isto«. Psl. **zvȍnъ* »donenje, glas« < ide. **g'hu̯óno-* je enako z alb. *zë*, d. obl. *zëri*, geg. *zâ*, d. obl. *zâni* »glas«, prim. **g'hu̯on-i̯i-* v arm. *jain* »isto«. Ide. baza **g'hu̯en-* »doneti, zveneti, glasiti se« se z različnimi determinativi ohranja še v lit. *žvéngti* »rezgetati«, lot. *zvìegt* »isto«, lit. *žvangė́ti* »rožljati, žvenketati«, csl. *zvęšti*, *zvęgǫ* »peti, oznanjati, sloveti«, psl. **zvę̂kъ* »zvenk, udarec ob kovino«, **zvộkъ* »zvok, glas« (Miklošič, 404; Trautmann, 374; Vasmer I, 448 s.; Pokorny, 490). Glasoslovno malo verjetno Machek[2], 717, ki primerja psl. **zvȍnъ* s sti. *svánati* »doneti, glasiti se«, *svaná-* »ton, glas«, lat. *sonus* »zvok, glas, šum«. To sprejme Dybo, Osnovy, 302 ss., ki rekonstruira psl. a. p. d: **zvȍnъ*, g. *zvòna*. Glej tudi *zvenẹ́ti*, *zvȇnk*, *zvộk*. M. S.

zvrečiti se, *-im se* (v. pf.) »razburiti se«, tudi *raz-vrečiti se* »isto«. Izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *svrezhiti ſe*, *resvrezhiti ſe* »ereifern, vrezhosheliti«, in v 19. st. pri Murku I, 648: *svrézhiti ſe*, *-im ſe* »in Eifer gerathen, ſich ereifern«, *rasvrézhiti ſe* »ereifern«.

Po motivacijskem vzorcu »vroč/goreč biti« → »razburjen biti« kot v sln. *razvneti* »močno goreti; vzburjen biti« pomensko specializirano iz denom. v. **vrečiti* k sln. dial. *vreč* »vroč«, ki se v prvotnem pomenu ohranja še pri Gutsmannu: *vrezhiti* »hitzen«, *svrezhiti* »erhitzen« (< sln. **iz-* < **jьz-*), *resvrezhiti* »isto«. Dalje glej *vreč*. M. F.

Ž

žába (f.) »rana, Frosch«, tudi imena različnih priprav, npr. »ključavnica obešanka« (v tem pomenu navadno *žábica*), »kos lesa na drogu, ki drži okno zaprto« in »tuljava, skozi katero gre vrv, ki veže žrd s senom«, pl. *žábe* »ustna bolezen pri konjih, žolve«, dem. *žábica* »ranicula«, tudi »Antirrhinum maius«, »neka rdečkasta mnogonoga žuželka, ki povzroča napenjanje, če jo živina požre« in »ključavnica obešanka, okovi za roke«, pejor. *žabâvslja*, *žabûra*; m. *žâbec*, *-bca* in *žábovec*, *-vca* »Froschmännchen«, dem. *žabȅ*, *-ę́ta* »Fröschlein« in »otroče, Frätz«, *žâbjak*, *-a* »žabji mrest« in »Ranunculus, Pedicularis palustris«, *žabják*, *-a* »velika žaba«, *žâbnik*, *-a* »žabji mrest, Anthemis cotula, Alisma«, *žâbnjak* »mrest«, *žâbnica* »Froschlache« in »ključavnica obešanka, zaklep pri vrtatih«, *žábina* »žabja luknja«, *žabnjáča* »Ranunculus«, *žabjíka* »Potamogeton natans, Froschlattich«, *žábičnica* »Scabiosa lucida«, *žâbar*, *-ja* »kdor lovi žabe«, v. *žabáriti*, *-ârim* »ukvarjati se z žabolovom«, *žábiti se* »pariti se (o žabah)«, adj. *žâbji* »Frosch-«; v 16. st. *ſhaba* »rana«, *ſhabia presliza* »equifelis, Katzenschwantz« (Megiser), v 17. st. *zaba* »rana« (Alasia), v 18. st. *šhaba* »rana« (Kastelec-Vorenc), *shâba* »rana« (Pohlin), *shaba* »Frosch«, *shabiza* »Frŏschlein« (Gutsmann); večkrat hdrn., skundarno tpn. *Žâbnica*, za Ž. pri Škofji Loki l. 973 *Sabniza*, 1160 *Safniz*, 1291 *Saefniz*, za Ž. pri Kamniku l. 1299 *Chrotenbach* (Bezlaj, SVI II, 344).

Prim. stcsl. *žaba* »rana, bufo«, sbh. *žȁba*, mak. *žaba*, blg., r., ukr., br. *žába*, p. *żaba*, č. *žába*, slš. *žaba*, gl., dl. *žaba*. Iz slov. jezikov je ngr. ζάμπα. Psl. **žȃba* je mogoče izvesti iz **g^{u}éHb(h)ā*, kar je v prevojnem razmerju s **g^{u}əb(h)-* v stprus. *gabawo* »krastača«, stsaš. *quappa*, *quappia*, *quappo* »menek«, srvn. *quappe*, *quape*, *kobe*, nvn. *Quappe* »menek« in »paglavec«, stprus. *gabawo* »krastača« (Miklošič, 405). Ide. (onomat. (?)) koren rekonstruirajo **g^{u}éHb(h)-* »sluzast, zdrizast; sluzasta žival«, prim. k prvemu pomenu še agl. *quab* »močvirje«, *quaver* »tresti se«, isl. *kvap*, *kvapi* »zdriz«, šved. dial. *(s)kvabb* »nekaj debelega, mastnega«, *(s)kvebba* »debela ženska«, norv. dial. *kvapa* »oddajati tekočino«, niz. *kvab* »ušesna mečica, kožna guba«, dial. »menek« (Trautmann, BSW, 81; Vasmer I, 407; Pokorny, 466), arm. *kaw* »glina, ilovica« (Olsen, NBA, 24). Glej tudi *žábica*, *žâbna*. M. S.

žâber (m.), g. *-bra* »Linaria vulgaris« (Tušek), tudi pl. *žabri* »isto« (Cigale, Medved).

Prim. blg. *žabrej* (Davidov, BBR, 383), ukr. *žabky* »isto« (Makowiecki, SBLM, 212). Morda izpeljano iz **žȃba*, prim. č. *žabie mléko* »Linaria vulgaris« (Machek, JR, 211), n. *Froschmäuler* in *Krottenflachs* »isto« (Marzell, Wb. Pfln. II, 1319, 1323). K besedotvorju prim. **grȃbrъ*. R. *žabrej* označuje druge rastline: »Galeopsis tetrahit« (pogoste zamenjave s Canabis rustica) in *žabrica* »Seseli«. Vendar ni jasno, zakaj bi se te rastline, ki ne rastejo v ali ob vodi, imenovale po žabah. Prvi člen n. kompoz. *Krottenflachs* pove, da ne gre za pravi lan (prim. tudi *Katharinenflachs*, *Nabelflachs*, *Badelflachs*, *Jumpfernflachs* ipd. »isto«), medtem ko *Froschmäuler* podobno kot *Froschpappen* in *Fischmäuler* kaže na obliko cvetov z dvodelno zgornjo in tridelno spodnjo ustnico. Zato se zdi bolj verjetno izvajanje iz psl. **žȃbra* > r. *žábra*, ukr. *žábry*, č. *žábra*, slš. *žiabra* »škrga«, gl. *žebrej* »slab nož«. M. S.

žábica (f.) »majhen ploščat kamen« v zvezi *žabico metati*, ki označuje vrsto otroške igre, pri kateri se majhen ploščat kamen vrže čim bolj vzporedno z gladino vode, tako da se ta od nje vsaj enkrat odbije.

Primerjati je mogoče s slš. gemer. *žabica* »bel kremenčev kamen« (Orlovský, Gemer., 419), pa tudi č. dial. *žabica*, *žabina*, *žabinec* »rečna školjka« (Bartoš, Dialektologie I, 303), *žabí łežky* »rečne školjke« (isti, o. c. II, 430). Ker kamen pri tej igri daje vtis, da poskakuje, je mogoče sklepati o metaforičnem razvoju iz *žába* »rana«, dem. *žábica*. Dalje glej *žába*. M. F.

žâbna (f.) »obolenje med parklji pri govedu« (notr.), adj. *žábičen* (po redukciji *žabečen*), *žábičav*, *žábičast* (bkr.). V 18. st. *ſhabèza* »eine Krankheit der Kühe« (Pohlin). Apelativ *žaba* v pomenu »obolenje, bolezen pri živini ali človeku« zasledimo v vseh slov. jezikih, prim. sln. *žába* »obolenje v konjskem gobcu«, pl. *žabe* »skrofuloza«, *suha žabica*, *ledovna žabica*, *krvava žabica* »obolenje govedi in ovac, Anthrax«.

Prim. hrv., sb. *žȁbice* (f. pl.) »Glandulae cervicis« (Vuk), hrv. *žabìčati* »biti bolan (o govedu)« (Lika), mak. *žaba* »bolezen grla pri govedu«, *žabica* »obolenje goveda«, blg. *grъdna žaba* »Angina pectoris« (= r. *grudnája žaba*), r. *žaba* »davica, angina«, p. *żaba* »bolezen živine, otrok«, č. *žába*, tudi *žáber*, stč. *žabák* »neka bolezen«, *zežabený* »bolan«, slš. *žabírky* »ime bolezni«. Iz slov. jezikov je madž. *zsába* »bolečina v križu«. Sln. *žâba* je po tvorbi in pomenu najbližje lit. *gẽbenė* »izpuščaj na roki, mozolj, Hedera helix«, dial. *gėbinė* »vrsta izpuščaja na koži, vred, tvor« iz ide. **g^{u}ēbh-* »sluzast, zdrizast, krastača«. K imenu bolezni Schrader-Nehring, RL I, 645; Vasmer I, 407; Machek^2, 721. Glej tudi *žába* in *žepíca*.

žȃčka (f.) »vrečica za tobak, mošnja za denar, usnjena torba za klamfe« (pkm.), v Beltincih *žȃčka* »torba, vrečica« (Novak, Slovar^2, 182).

Prevzeto iz madž. **zsacskó*, kar je po disimilaciji dalo današnje standardno *zacskó* »vreča, mošnja, škrnicelj«. Madž. beseda je izpričana l. 1578 *satskában*, *Szakczóban*, 1708 *'Zaktsó*, 1801 *Zsáktsó* in je dem. s suf. *-csó*, nastal po metatezi **zsakcsó* > **zsacskó*, od *zsák* »vreča« < srvn. *sac* < lat. *saccus* (EWU, 1657, 1671). Dalje glej *žȍk I*, *žákelj*. M. S.

žafrân (m.), g. *-a* »Crocus«, redkeje »Carthamus tinctorius«, kar je v novejšem času po zgledu sbh. *šafrànika* standardizirano kot *žafrânika*; reklo *drag kot žafran* temelji na dejstvu, da so bile cvetne brazde iz prednje Azije in tudi v Sredozemlju gojene rastline Crocus sativus (uporabne kot začimba, barvilo za jedi, lase in tkanine ter v farmaciji) zelo dragocene; tudi *žefrân* »Crocus«, adj. *žafrânov* »Safran-«, *žafrânast* »žafranove barve«, subst. *žafrânovec*, *-vca* »Safranapfel, Safransaft«, *žafrânar*, *-ja* »trgovec z žafranom«, v. *žafrániti*, *-ânim* (impf.) »začinjevati z žafranom«; v 16. st. *ſhafran* »crocus«, *divie ſhafran* »cnicus, crocus hortensis«, *ſhefran* »crocus« (Megiser), v 18. st. *šhafrán* »crocus«, *divji ſhafran* »cartamus«, *ſhefrán* »crocomagma« (Kas-

telec-Vorenc), *ſhefrân* »crocum« (Pohlin), *shofran* »Safran« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *safrân*, kar je prek stfrc. *safran* in srlat. *safranum* iz arab. *zaᶜfarān* »žafran« Prek n. je prevzeto tudi sbh. *šàfran*, blg., r. *šafrán*, p. *szafran*, č. *šafrán*, medtem ko je star. in dial. hrv. *safaran*, *safran*, *cofaran*, *càfran*, *čafran*, *dzufran* prevzeto prek ben. it. *zafràn*, knjiž. it. *zafferano* (Miklošič, 336; Vasmer III, 380; Striedter-Temps, DLS, 248; Kluge[22], 613; Skok III, 186). Glej tudi *šáfran*. M. S.

žaft »trgovina«, izpričano le l. 1607 *zaft* »negocio« (Alasia).

Izposojeno iz nepreglašene variante k nvn. *Geschäft* »trgovina«, le da je tu v nasprotju s sln. iz iste predloge izposojenim *šaft* asimilacija po zvenečnosti delovala progresivno kot tudi še pri sln. hdrn. *Stènc* »izvir pod Nemškim Rovtom«, mtpn. *Na sténc(o)* ← **stъdenьcь*, rož. kor. *stràv* »zdrav« < **sъ-dorvъ*, rož. kor. *stę́ti se* »zdeti se« < **sъ-děti sę*. Tako razlago Alasijeve glose je potrebno domnevati zaradi grafije v slovarju, kjer vzglasni *z-* nikoli ni uporabljen za ponazoritev fonetične vrednosti [*š*-]. Dalje glej *šaft II*. M. F.

žâga I (f.) »serra«, dem. *žâgica*, *žâžica*; adj. *žâgast* »sägeformig«, v. *žâgati*, *-am* (impf.) »serrare«, pf. *izpod-*, *iz-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *pod-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *se-*, *u-*, *za-ž.*, sekundarni impf. *-žagováti*, *-újem*; nomen actionis > acti *žâganje* »scobis«, *žâgovina*, *žagînje*, *žâgovje* »isto«; *žâganica* »z žago narejena deska« (dem. *žâganičica*), *žâgovec*, *-vca* »hlod, iz katerega žagajo deske«, *žagíšče* »kraj, kjer žagajo hlode«, nomen agentis *žâgar*, *-ja* »Säger, Sägemüller«, f. *žâgarica*; cgn. *Žagar*, tpn. *Žaga*, *Podžaga*; v 16. st. *ſhaga* »serra, Säge« (Megiser), v 18. st. *ṡhaga* »serra«, *ṡhagati* »serrare«, *ṡhaganîe* »scobs, scobis« (Kastelec-Vorenc), *ſhâga* »serra«, *ſhagam* »serrare« (Pohlin), *shaga* poleg *resatiza*, *preresauka*, *ziza*, *pila* »Säge« (Gutsmann), *shagati* »sägen« (Gutsmann).

Kakor hrv. *žȁga*, dial. tudi *žâga*, *džaga*, kašub. *žoga* »isto«, pom. *žωga*, p. *żaga*, *żażka*, dl. *žega*, plb. *sodd'ai* prevzeto iz stvn. *saga* »žaga« (Miklošič, 405; Striedter-Temps, DLS, 248; Skok III, 668; Schuster-Šewc, HEWb., 1785), srvn. *sage*, prim. dalje niz. *zaag*, ags. *sagu*, *sage*, agl. *saw*, stnord. *sǫg*, šved. *såg* < germ. **sagō* poleg **segō* > srniz. *sege*, stvn. *sega*, nvn. *Säge* »isto« < **so/ek-on-*, kar je nomen agentis (tipa sti. *tákṣan-* »tesar«) > instrumenti iz ide. korena **sek-* »rezati, sekati« (Kluge[22], 613; Pokorny, 895). M. S.

žaga II (f.) »zgaga«, izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *shaga* »Sattbrennen, gorezhiza«, in v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 119, s korensko povezavo z **žьgā́ti*. Tudi *užâga* »zgaga« (Caf).

Pomensko enako je br. *žága* »zgaga«, č. *žáha* »isto«, gl. *žaha* poleg ukr. *žahá* »žeja; strastna želja« (Grinčenko, Sl. I, 470). Psl. **žā́ga/*žagā́* (f.) »zgaga« je deverbativni nomen actionis psl. iter. **žagā́ti* »žgati, peči« (< **žēgati*), prim. r. dial. *žagátь* »zgorevati«, č. *žahat* »žgati, peči«, slš. *žáhat'* »goreti«, gl. *žahać* »smoditi, žgati«, tematskega prez. **žeg-tí*, **žežèšь* »žgati«. K besedotvorju prim. psl. **tek-tí* »ire, currere« → iter. **tě̄kā́ti*. Glej sin. *zgâga* in dalje *žgáti*. M. F.

-žágati, *-am*, samo v kompoz. *užágati* (impf.) »vžigati« (štaj., Krelj), »ožigati« (Krelj), *požágati* »požigati« (rož.), *podžágati* »podžigati« (Caf), *nažagati* »nažigati« (Miklošič, 406); Pleteršnik navaja subst. *ožâga* »lončarska peč« (Ribnica), *ožágalica* »kopriva«, *užâga* »zgaga«, *užágalica* »netilo« in »kopriva« (Caf); v 18. st. *isshagati* »ausbrennen«, *poshagati* »verbrennen«, *poshagar* »Verbrenner«, *pershagati* »anzünden«, *prevshagati*, *vshagati* »brandmaalen, brandmarken« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *prižagati* »adurere«, *sъžagati* »comburere«, *vъžagati* »accendere«, *požagati* »urere«, sb. dial. *žȁgati* »dražiti, zbadati« (Rečnik SANU V, 275), r. dial. *žagátь* »žgati, zažigati« (Vasmer I, 408), br. dial. *žagácь* »bliskati, žgati, peči« (ÈSUM III, 261), č. *žehati*, *žahati*, *žáhati* »žgati«, slš. *žáhat'* »žgati« (Kálal, Sl., 895), gl. *žahać* »žgati, požigati«, *(zwo)žahać so* »opeči se s koprivami«, *žagajca*, *žagawica* »kopriva«. Slov. **žagā́ti* (prez. **žagā́ješь* > **žagâšь* > **žágašь*) < **gēgā́-* je iter. od **gegtḗi*, **gége/o-* > **žet'ī́*, **žègǫ*, tvorjen bodisi iz inf. osnove bodisi iz prez., preden je prevladala varianta **žь̏gǫ* z iter. *-žigati*. Sbh. *žȁgriti* »svetlo gledati, peči«, č. *žehrati* »pritoževati se, biti ljubosumen«, r. dial. *žágritь* »močno goreti« je lahko denom. iz **žā́gra* > r. *žágra* »drevesna goba, pogorel stenj« (Bezlaj, JiS XVI, 94 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1178) ali tvorjeno z ekspr. suf., prim. z *-l-* br. *žèglicь* »kuriti«, gl. *žehlić (so)*, *žehelić so* »tleti«, p. *żeglić* »isto« (ÈSBM III, 269). Dalje glej *žgáti*. M. S.

žâgavica (f.) »kopriva« (kranj.), tudi *žâgalica* »isto«, *užágalica* tudi »netilo«; v 18. st. *shagolza* »Neſſel, shgaviza« (Gutsmann), tudi v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 119, *shagoliza* »kleine Neſſel« s korensko povezavo z **žьgā́ti*.

Prim. stp. *żagawica* »kopriva«, p. *żagawka* »Urtica urens«, kašub. *žâgavica* »isto«, č. *žahavka*, gl. *žahalca*, *žahajca*, dl. *žagajca*, plb. *zogəvąićə* »kopriva«. Vse substantivizirano iz adj. **žā́gavъ* »pekoč« oz. ptc. pret. akt. *žā́galъ* iterativa **žagā́ti* k **žeg-tí*, **žežèšь* »žgati« (Machek[2], 727; Polański, SEDP II, 1077), kar je kot sln. *žígavica* »kopriva«, hrv. *žigavica* »isto«, č. *žíhavka* (← adj. **žigā́vъ* »pekoč« oz. ptc. **žigalъ* k iter. **žigā́ti* ← **žьgā́ti*), **kropī́va* in n. *Brenneſſel* motivirano zaradi pekočega občutka ob dotiku kože z rastlino. Glej sin. *kropíva*, tudi *žaga II* in dalje *žgáti* ter *-gaga*. M. F.

žágrad (m.), g. *-a* »zakristija«, z *e* iz kratkega *a* za *r* *žágred* »isto« kot v *mrȅs* < sln. *mrȁz*, tudi *žágreb*, kar je verjetno ljudskoetimološko naslonjeno na *zagrèb* (m.), g. *-ę́ba* »pokop« (Štrekelj, Lwk., 75), ko *žágred* ni pomenilo le »zakristija«, ampak še »posvečeni prostor, pokopališče« (glej spodaj). Prim. obir. kor. *žá:hrɛd* (Karničar, Obir, 268), rož. kor. *žáhrad*, lok. *v žáhrēdi* (Šašel, RNB, 153), črnovr. *žâγręt*, g. *-dą* (Tominec, 250). V 18. st. *ṡhagred* »sacristia« (Kastelec-Vorenc), *ſhagréd* »Sakriſtey«, *ſhagrédar* »Sakriſtan« (Pohlin), *shagrad*, *shagreda* »Sakriſtey«, *shagradnik*, *shagredar* »Sakriſtan, meshnar, zirkouni ſtrieshaunik« (Gutsmann).

Kot **žágrad* izposojeno iz sicer neposredno nepotrjene srvn. predloge (Miklošič, 405; Striedter-Temps, DLS, 248), ki je bila izposojena iz rom. lenirane oblike **sagradus* = lat. *sacrātus* (ptc.) »posvečen« k *sacrāre* »posvetiti, spoštovati kot sveto«, prim. furl. *sagrât*, *segrât* »sveti prostor«, navadno oznaka za pokopališče, pa tudi za prostor okoli cerkve, četudi ne služi za pokopališče (Pirona, VF, 1006). Neposredna izposoja iz rom. predloge, kot menita Štrekelj, Lwk., 75, in Mende, RLS, 120, fonetično in akcentuacijsko ni možna. Pri Miklošiču, l. c., omenjena dol. in bkr. oblika *jágrež* (po njem navaja Ple-

teršnik, I, 355) je nastala po premetu iz **žágréj* (Striedter-Temps, l. c.) in je bila v istem času kot *žágrad* izposojena iz srvn. **sagrei*, kar je nastalo po križanju med *sacristîe* »zakristija« in *sagrer*, *sagrære*, *sagerære* »isto«, stvn. *sagarâri*, prim. še bav. avstr. *Sagerer*, tirol. *sâgerer*, *sågrer*. Slednje je bilo izposojeno iz rom. lenirane predloge lat. *sacrārium* »svetišče, kapelica, tabernakelj«, kar je nomen loci iz adj. *sacer*, f. *sacra* »sveti«. Glej tudi sin. *zakristíja*. M. F.

žájbelj (m.), g. *-blja*, *-na*, jvzh. štaj. *-a* »Salvia«, adj. *žájbeljnov*, *žájbljev*, *-a* »Salbei-«; Pleteršnik navaja po Miklošiču tudi *žálbéj*; dial. kor. obir. *žá:wbi*, *-bja* in *žəwbé:jɛ*, *-a* (Karničar, Obir, 269), polj. *žovbéj* < **žałbéj* (Pintar, LMS 1895, 52); črnovr. *žâịbl̥* (Tominec, 250), jnotr. *žâịbəl* poleg *žâu̯bịl'* (Rigler, Jnotr. gov., 163); v 16. st. *ſhalvei* »salvia« (Megiser), v 18. st. *ŝhalivîn*, *salby* »salvia« (Kastelec-Vorenc), *ſhájbel*, *-na* »salvia« (Pohlin), *shaibel*, *shaubel* poleg *kedulja* in *bieloſtenez* »Salbei« (Gutsmann).

Prvotno **žałbéj*, *-blja*, kar se ohranja v obir. *žá:wbi*, polj. *žovbéj*, z epentetičnim *l'* po cas. obl. v jnotr. *žâu̯bịl'*, je po metatezi *-ł- — -ị- → -ị- — -l-* dalo *žájbelj* in zaradi izglasnega *-əl'* delno prešlo v deklinacijo z *-n-*, ki temelji na izposojenkah iz srvn. dem. na *-lîn*. Druga možnost za *žájbelj* je domnevanje disimilacije iz *žálbelj*. Prevzeto iz stvn. *salbeia*, *salveia*, srvn. *salbeie*, *salveie*, kar je izposojeno iz lat. *salvia* »žajbelj« (Miklošič, 337; Pintar, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 248; Kluge[22], 615), prvotno *»zdravilna rastlina« k lat. *salvus* »zdrav«. K semantični motivaciji prim. alb. *mëgështër* »žajbelj« < **medicaster* (Walde-Hofmann II, 471). Prek n. je izposojeno tudi sbh. *žálfija*, *žàlflja*, gl. *želb(i)ja*, dl. *žalblja*, č. *šalvěj*, slš. *šalvia*, p. *szałwia*, r. *šalféj* »žajbelj«, prek sln. je star. hrv. *žàjbel* »isto«. M. S.

žájdičen (adj.), f. *-čna* »meden, uležan (o sadju)« (Sln. gorice), pri Cigaletu, Wb., 1609, *žejdičen* »teigicht (von Birnen)« s pripisom, da je beseda štaj.

V Sln. goricah se etimološki *ī* ne diftongira, zato zveza z *žídek* ni verjetna. Nejasno, možno je domnevati izposojo iz srvn. predhodnika n. *seidig* »svilen«, vendar pri tem adj. (kakor tudi pri bolj razširjenem sin. *seiden*) ustreznega metaforičnega pomena dostopni slovarji ne navajajo, blizu pa je švic. n. *sīdig*, *seidig* »pomehkužen, razvajen«. Tudi vrsta hruške se je imenovala *Seidlinger* (navaja Grimm, Wb. X, 187). M. S.

žȃjfa (f.) »milo«, *žȃjfati*, *-am* (v. impf.) »militi«, *žȃjfnica* (f.) »milnica«. V 16. st. *shaiffa* »smigma« (Megiser), l. 1607 *zaifa* »ſapone« (Alasia), v 18. st. *ŝhaiffa*, *ŝhaifa* »sapo«, *ŝhaifnu ŝeliŝzhe* »struthium« (Kastelec-Vorenc), *ſhajfa* »Seiffe«, *ſhajfar*, *-ja* »Seifferfieder«, *ſhajfenu ſelshe* »Seiffenkraut« (Pohlin).

Tako kot hrv. *žȃjfa* (Žumberak), *žȁjfa* (Brgud), *žȍjfa* (Čepić; oboje Filipi, ILA, 322), istr.-rum. *žâịfa* »isto« (Žejane; Kovačec, IHR, 228) pred l. 1200, ko se zgsrvn. *ai* še ni labializiral v bav. *ǫi*, izposojeno iz zgsrvn. bav. *žaife* »milo«, *žaifen* »militi« (Striedter-Temps, DLS, 248; Skok III, 669), srvn. *seife* »milo«, stvn. *seifa*, *seipfa*, stagl. *sâpe*, agl. *soap* < pgerm. **saipō* in **saipjō*, kar je prešlo v fin. *saipio* »milo«, *saipua*, lap. *saipo* in verjetno, kljub nepojasnjenim pravilom substitucijske fonetike, tudi v lat. *sapō* (m.), g. *-nis* »milo, pomada« (Kluge[22], 664; Grimm, DTV 16, 188 s.); izhodno pgerm. verjetno **saipa-* (m.) »loj« je nomen actionis h germ. **sīpjan* »liti, kapljati« < ide. **seị-b-* »isto« ob **seị-ku̯-* (glej *síkati II*), prim. stagl. *sîpian*, srvn. *sîfen* (Kluge, l. c.). K pomenskemu razvoju prim. psl. **lȍjь* ← **lьjèšь* »liti«. Milo, prvotno zmes pepela in loja za rdeče barvanje las, naj bi izumili Galci. Glej tudi *žefa*. M. F.

žȃjfati, *-am* (v. impf.) »piti, lokati«.

Navaja samo Pleteršnik II, 952. Striedter-Temps, DLS, 248, misli na izposojo iz srvn. *seifern* »peniti se, besneti«, kar pomensko ne ustreza. Pomensko in formalno bliže je n. *saufen* »piti, lokati«, zato je sln. glagol bolj verjetno izposojen iz srvn. bav. avstr. refleksa preglašene kavz. oblike *säufen* »pojiti«, spn. *söpen* »isto« (Grimm, DTV 14, 1882 s.) k n. *saufen* »piti, lokati«, srvn. *sûfen*, stvn. *sûfan*, kar je sorodno z nvn. *saugen* (Kluge[22], 619). M. F.

žȃjgla (f.) »bič« v jnotr. *žâịγła* (Dolnje Vreme, Gradišče pri Divači), *žâịγəlnịk* »bičevnik« (Gradišče pri Divači; vse Rigler, Jnotr. gov., 172).

Po premetu *g – ž > ž – g* nastalo iz sln. *gȃjžla* »bič«, izposojenke iz srvn. *geisel* (f.) »isto« (Striedter-Temps, DLS, 126). K pogostim premetom v izposojenkah prim. **skъlěda* < **skъděla* < rom. **skudēla* (> slov. **skъděla* > sln. *zdȇla*), lat. *scutella* »majhna plitva posoda«; **žъmul'ь* < **mъžul'ь* < rom. **mŏdiŏlos*, lat. *modiolus* »čaša, majhna mera« itd. Na drugačen premet kaže furl. *sgàile* »bič« (Štrekelj, JA XII, 485). Dalje glej tudi drugače premeteno *žlájga I* in dalje *gȃjžla* ter *žlígati*. M. F.

žákelj (m.), g. *-klja* »vreča«, fraza *kupiti mačka v žaklju* »kupiti brez preverjanja« je kalk po n. *die Katze îm Sack kaufen* v istem pomenu, kar je razširjeno iz zveze *im Sacke kaufen* »v vreči kupiti«, ko je ta že v srvn. pridobila negativni pomen na podlagi dejstva, da se v vreči kupljenega blaga ne vidi (Grimm, DTV 14, 1615); dem. *žȃkeljc* »vrečka«, *žakljevína* (f.) »vrečevina«; rož. kor. *žȃkl* »vreča, ki meri 20 l« (Šašel, RNB, 153), črnovr. *žâkl̥*, *-lę* »vreča«, npr. *stâršk žâkl̥* »vreča iz jute«, dem. *žȩ̂kl̥čk* (Tominec, 250, 208) < **žakl'ĭt'ьkъ*, pkm. *žȁkeu*, g. *-kla* »ozka vreča iz ene širine«, dem. *žaklı̏ček* »vrečica« (Novak, Slovar[2], 182); apelativ se morda ohranja tudi v cgn. *Žakelj*. V 16. st. *shakl* »Sack« (Megiser), l. 1607 *zaкel* »ſacco« (Alasia), v 18. st. *ſhâkl* »saccus« (Pohlin), *shakel*, *-kla* »Sack«, dem. *shakelz* »Säcklein, torbiza, mofhnja, vrezhiza, shepek« (Gutsmann).

Prim. hrv. *žȁkljəc* »vreča«, *žȁklica* »isto«, dem. *žaklíćək* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419), *žȁklja* »vreča« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374). Kot **žȁkl'ь* (m.) izposojeno iz srvn. *sackel* »vreča«, bav. avstr. dial. *sak·l* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 248), kar je prek stvn. **sackil* izposojeno iz lat. dem. *sacculus* »vrečica, mošnjiček, denarnica« k *saccus* (m.) »vreča«; nvn. preglašena oblika *Säckel* »vrečka«, srvn. *seckel* »isto«, stvn. *seckil* je bila pred preglasom izposojena iz lat. dem. *saccelum* (n.) »vrečica« od *saccus* »vreča«, kar je prek gr. σάκκος (m.) »vreča« izposojeno iz asir. *šaḳḳu* »vreča; žalna obleka« (Miklošič, 248; Kluge[22], 613; Skok III, 188). Glej tudi *sȁk*, *sakumpȁk* in *žȍk I*. M. F.

žȃl I (adj.), f. *žála* »leid, kränkend«, tudi indekl. adj. *žȃl* »isto«, npr. *žȃl besȇda* »ein leides Wort«; subst. *žȃl*, g. *žȃli* »passio, dolor« (dem. *žȃlca* »majhno trpljenje«), adv. *žȃl* z logičnim subjektom v dat., npr. *žȃl mi je* »dolet me«; subst. *žála* »trpljenje, nejevolja, naveličanost«, dem. *žálica* »majhno trpljenje«, subst. *žálost*, *-i* »tristitia«, de-

nom. *žalostíti*, *-ím* (impf.) »tristare«, pf. *o-*, *raz-*, *u-ž.*; *žalostováti se*, *-ûjem se* (impf.) »tristari«, adj. *žálosten*, *-tna* »tristis«, *žalostînka* »elegija«, *žalostníca* »isto« in »Trauerblume«, *vŕba žalostníca, žalûjka* »Trauerweide, Salix babylonica, Salix alba var. vitelina«, subst. *žalóba* »žalovanje, žalost, bolečina«, adj. *žalóben*, *-bna* »tristis«, v. *žalováti*, *-ûjem* »lugere«, *žalovâlec*, *-lca*, f. *-lka* »lugens«, *obžalováti*, *-ûjem* (impf.) »maerere«, adj. *žálen*, *-lna* »Trauer-«, pkm. »beleidigend«, *žâlnica* »žalovalka«, v. *žáliti*, *-im* (impf.) »offendere, laedere«, pf. *raz-*, *u-ž.*, subst. *žalník*, *-a*, *žalîvec*, *-vca*, f. *-vka* »qui offendens«, *žalîtev*, *-tve* »offensio«, adj. *žalj̀ìv*, *-íva* »contumeliosus«; v 16. st. *shal*, *shol* »žal« (Trubar), *meni je shàl* (Dalmatin), *teshku shal diati* »male habere«, *shalost* »angor, affictio, tristitia«, *shaloſten* »tristis«, *shaloſtiti* »moerere«, *shalovati* »affigere, moerere«, *reſhaliti* »beleidigen, bekümmern, betrüben« (Megiser), v 17. st. *zaloſt* »afflittione, malinconia, trauaglio«, *zaloſtn* »malinconico, affannato« (Alasia), *meni je shal*; *shalost*; *shalovati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *enimu ſhal biti*, *šhalovati* »condolescere«, *šhou djati, lubiti* »aemulari«, *enimu šhou, ali tešhku djati* »malè habere aliquem«, *šhaliga ſturiti, pošhkoditi* »laedere, oblaedere«, *ſhaloſt* »aegrimonia, moestitia, morbus animi, tristitia«, *ſhaliti* »afflictare, pefsimare«, *ſe ſhaliti* »comoerere«, *rešhaliti* »contemerare, contristare« (Kastelec-Vorenc), *ſhal mi je* »dolet me«, *ſhaliti* »offendere«, *ſhalujem* »triftari«, *ſhaloſt* »tristitia« (Pohlin), *shau biti* »Leid seyn«, *shaloſt* »Leid, Trauer« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žalь* »sepulcrum«, *žalostь* »tristitia«, *žaliti*, *žalovati* »lugere«, csl. tudi *žalь* (indekl.) »dolor«, npr. *žalь mně* »dolet me«, sbh. *žȃo (mi je)* »dolet (me)«, *žȁlōst* »tristitia«, *žȁliti* »žal biti«, mak. *žal* (m.) »žalost, sočutje«, *žal mi e* »žal mi je«, blg. *žál* (f.) »žalost, trpljenje«, *žálost* »žalost«, *žálja* »žalovati, žal biti«, r. *žálь* (f.) »sočutje, obžalovanje«, dial. tudi »grob, pokopališče«, *žalétь* »pomilovati«, ukr. *žálь* (m.) »žalost, žalovanje«, adv. *žálь*, *žálьko* »žal, žalostno«, br. *žálь* (m.) »žalost«, *žálecь* »tleti, trohneti«, p. *żal* (m.) »žalost, bolečina, obžalovanje«, *żal mi* »žal mi je«, č. *žal*, *žel* (m.) »žalost, gorje«, (adv.) »žal«, slš. *žiaľ* (m.) in (adv.) »isto«, gl. adv. *žel* v *mi je žel* »žal mi je«, dl. *žał* v *mě jo žał* »isto«. Adj. se je v sln. razvil prek predikativne rabe, kjer je prišlo do stika z deadjektivnimi primeri tipa *prȁv mi je*. Psl. **žȃlь* »bolečina, trpljenje« kaže na ide. korenski substantiv **gᵘēlH-s* »zbadanje, bolečina«, katerega podaljšana prevojna stopnja se ohranja še v lit. *gėlà* »močna bolečina«, stsaš. *quâla* »mučenje«, stvn. *quâla* »bolečina, mučenje, mučeniška, nasilna smrt«, nvn. *Qual* »bolečina, trpljenje« < pgerm. **kᵘēl-ō*. Na *o*-jevsko stopnjo kaže stnord. *kvǫl* (f.) »bolečina, mučenje«, ags. *cwalu* »uboj, nasilna smrt«, vse iz ide. baze **gᵘelH-* »bosti, zbadati; bolečina, muka, smrt«. Rasmussen, SP, 481, rekonstruira **žȃlь* in domneva prvotni n. **gᵘélH* z laringalno pogojeno podaljšavo in cirkumfleksom (ki ga slov. gradivo ne potrjuje) v enozložnici. Osnovna literatura: Miklošič, 406; Trautmann, BSW, 83; Vasmer I, 410; Fraenkel, 145; Pokorny, 471. Glej tudi *žále*, *žálibog*, *želẹ́ti*. M. S.

žâl II (m.), g. *-a* »peščena (morska) obala« (SSKJ V, 971). Pri Janežiču[1] II, 531, je *žal* (m.) »Ufer« označeno, da je beseda ilirska, tj. hrvaška. V drugih slovarjih nezabeleženo.

Gotovo mlada izposojenka iz hrv. *žȃl*, g. *žála* »morska peščena obala«, tudi *žálo* (n.) »isto«, kar je bilo prek dalm. rom. izposojeno iz gr. αἰγιαλός »obala, breg« (Skok I, 709 s.; Gluhak, HER, 705). M. F.

žalar (m.) »vrvar«, izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *shalar* »Seiler, konoplar, vesilar, vezilopletez, prevusar, vervar«. Sem cgn. *Žalar*, *Žaler*.

Okoli l. 1300 izposojeno iz južnokoroškega fonetičnega refleksa *žāla* za nvn. *Seiler* »vrvar«, srvn. *seiler* (Striedter-Temps, DLS, 248, 21 s.), nomena agentis k nvn. *Seile* »vrv, žica«, srvn. *seil* »isto«. Glej tudi mlajše izposojeno *zalar*. M. F.

žále (f. pl.), g. *žâl* »pokopališče« (SSKJ V, 972). Kot apelativ izpričano le še pri Cigaletu, Wb., 660, kot *žalje* (f. pl.) »Gottesacker, pokopališče, groblje, grobišče, pogrebje« in v dialektih neznano. Od tod mlad mtpn. *Žále* »osrednje pokopališče v Ljubljani«. Vendar mtpn. *Žale* »parcela zraven zdravilišča v Laškem« s prevodom »Gottesacker« v zapisih iz l. 1421 *an hofstat vnder dem Goczakker* in l. 1444 *ain huben, die haist zum Gotsakker* (Blaznik, HTSŠ II, 546) priča o domačem apelativu **žálje* (kol.), ki je bil zaradi izoliranosti v dial. z *l'* (< **-lьj-*) interpretiran kot f. pl. in iz katerega so številni mtpn. tipa *Žále*, *Žalje*, *Žališče* (Pintar, Lj. zvon XXX, 1910, 437; Bezlaj, SVI II, 345), npr. grobišča *Na žalah* v Srednji vasi pri Bohinju (Bezlaj, o. c., 346).

Prim. p. dial. *żale* »staro pogansko pokopališče«, tudi »žara«, *żalik* »žara«, *żalniki* »grobovi, gomile; poganski grobovi« (Sychta, SGK VI, 433), severnor. *žalь*, *žalьnikъ* »gomila, grob; vaška cerkev s pokopališčem« (Dal', Slovar'[2] I, 525), csl. *žalije* »sepulcrum«, *žalь* (f.), g. pl. *žalii* »idem« (Miklošič, Lex. pal., 191). Za sln. kot za csl. in p. je treba izhajati iz **žalьje*, kar je verjetno kol. k **žalь* (f.) »grob«. To kaže na predkrščansko upepeljevanje mrtvih (Brückner, 661; Schuster-Šewc, HEWb., 1780, brez sln. gradiva), saj je beseda lahko konkretizirani nomen actionis *»žarenje, gorenje« → »žara« poleg »bolečina, muka, žalost« (v psl. **žȃlь* (m./f.); Schuster-Šewc, o. c., 1786), iz katere je bil tvorjen adj. tipa *zvěrьjь* ← **zvěrь*, tj. **žȃlьjь* »žareč« v pom. *žâli* »žareč, goreč« (Boryś, LK, 195, 240, s korensko povezavo in brez sln. gradiva). K pomenskemu razvoju prim. psl. **pet'í* in k temu **pěča* »muka, skrb, žalost« v sln. *pẹ́ča*, r. *péča*, č. *péče*, gl. *pječa* in stcsl. *popešti sę* »skrbeti«. Glej tudi *žáltav* in dalje *žȃl I*. M. F.

žâlec (m.), g. *-lca* »želo, aculeus« (štaj., pkm.), v Beltincih *žálec*, g. *žáuca* (Novak, Slovar[2], 182), pri Küzmiču *žalczi*; Pleteršnik navaja po Miklošiču za Ribnico *žálo* »želo«.

Prim. csl. *žalo* »aculeus«, sb. dial. *žȁlo* (Rečnik SANU V, 282), sbh. *žȁlac*, g. *žȃlca*, na Žumberku *žȁlāc* (m.), g. *žálca*, dial. sb. tudi *žȁoka*, *žȃlka* (f.), mak. *žilo*, blg. *žílo*. Psl. **žȃlo* (poleg **žȃlъ*) je po disimilatoričnem izpadu prvega *-l-* nastalo iz **gēl-tlo-*, iz česar je po disimilaciji *l – l* > *n – l* tudi psl. **žęlo* (Ramovš, Hgr. II, 192). Varianta **žîlo* (blg., mak.) je domnevno iz ničte stopnje **gᵘl̥H-tlo-* > **gīl-tlo-*, po disimilaciji **gī-tlo-*. Alternativna možnost za mak. in blg. je primerjava z lit. *gylỹs* »želo« < **gīlii̯ó-*, na kar opozarja Mladenov, 167. Pkm. *a* za palatali je sicer lahko tudi refleks psl. *e*-jevskega vokala, prim. pkm. *žȁlod*, *žalȍu̯däc* (o pojavu Ramovš, Hgr. VII, 184), vendar tega pri *žâlec* ne dopušča štaj. gradivo Sbh. primeri z *e* > *a* tipa *jačmèn* poleg *jèčam* sicer dopuščajo dvom o pravilnosti rekonstrukcije **žȃdlo* (Skok III, 670), vendar pomisleki vsled celokupnega gradiva ne prepričujejo. Dalje glej *žélo*. M. S.

žálibog (interj.) »na žalost«, pisano tudi *žali Bog* »isto«.

Prim. sbh. *žȁlibog*, *žȁlibože*, mak. *žalibože*. Sklopljeno iz imp. v. **žȁliti* »biti žal, obžalovati, pomilovati« in **bȍgъ*, torej *»Bog naj obžaluje«, tj. »Bog se usmili« (Skok III, 670), prim. drugačen sklop v č. *želbohu*, *bohužel* poleg *žel bůh* »na žalost«. Dalje glej *žȃl I*, *bộg I*. M. S.

žálik žéna (f.) »gozdna vila« (jkor.), pisano tudi kot jukstapozitum *žálikžéna*, s tabuističnim *r* < *l* dial. obir. *žà:rq žɛ́:nɛ* (Karničar, Obir, 51, 84), od tod *žâr žéne* »vilam podobna bitja«; v 18. st. *shalikshena* »Nümphe« (Gutsmann). Na severnem Koroškem žalik ženam ustrezajo *svete*, *bele*, *čestljive žene*.

Prevzeto pred l. 1300 iz stvn. *sâlig* »srečen, blagoslovljen, ki prinaša srečo« (Miklošič, Frw., 65, SEW, 406; Striedter-Temps, DLS, 249) ali iz srvn. nepreglašenega refleksa **sâlig* poleg preglašenega *sælig* (> sln. pri Murku *žélik-žéna*), prim. nepreglašeno še v tirol. nvn. *die sâligen Fräulein*, substantivizirano *die Sâligen* »vile«. Zaradi orn. *die Salge* domnevajo tudi **die Salgen* »vile« (navaja Schöpf, TI, 578), od koder je morda izvedljivo sln. *žalka* »žalik žena« (navaja Kelemina, BPSL, 199). M. S.

žálta (f.) »Herbe (des Speckes, Fettes), ranzige Geschmack« poleg »odvraten človek«, npr. psovka *žalta človečja*. Od tod denom. adj. *žáltav*, f. *-a* »pekočega in grenkega okusa; neprijeten, slab« in *žaltast* f. *-a* »isto«, črnovr. *žâu̯tu*, f. *-ąwą*, npr. *špę̂χ ję žâu̯tu*, *tû ję žâu̯tąwą rîəč* »nerodna, nevšečna stvar« (Tominec, 251), jnotr. *žôu̯tau*, *žâu̯tau* (Rigler, Jnotr. gov., 57), po asimilaciji po dentalnosti *-u̯t-* > *-nt-* kostelsko *'ža:ntȏf* »pokvarjen za maščobe« (Gregorič, Gradivo). V 18. st. *ŝhaltaft* »subrancidus, enu malu pleifniu«, *prevezh ŝhoutou* »praerancidus«, *ŝhaltou* »rancidulus«, *ŝhavtou* »rancidus«, *ŝhaltovu* »rancide« (Kastelec-Vorenc), *ſhavtov* »graulicht, räch, mucidus, acer« (Pohlin).

Prim. hrv. kajk. *žâlta* v *sàlta* »rancor, putor, fitus; livor, luror, pelioma«, *sàltav* »rancidus, fracidus, putidus; lividus, luridus, efangvis«, *priſaltav* »rancidulus« (Belostenec), *žaolta* »sončna pega«, *žaltaf* »ranzig« (Virje; ARj XXIII, 234). Jagić, JA I, 1876, 356, op. 1, iz fonetičnih razlogov dvomi v staro povezavo z **žь̑ltъ* »rumen« in domneva izposojo iz ben. it. *zalèto* »žaltav« poleg »rumenkast«, tvorjenke k *zalo* »rumen«, tosk. *giallo* »isto« (sprejema Skok I, 546), kar zaradi areala ne prepričuje. Bezlaj, ZJS, 180, 296, 308, 660, zlasti 679, je predhistorično izhodišče za *žáltav* in sinonimov *žolhek*, *žehek*, *žarek* ... videl v adj. **jьlъkъ* > r. *ëlkij* oz. **jьz-jьlъkъ* > sln. **žalek*, pri čemer naj bi na nastanek sln. *žáltav* vplival sln. adj. *žǫ̑lt* »rumen« (isti, o. c., 180). Sln.-hrv. adjektiv *žaltav* je drugače od *žolhek*, *žehek*, *žarek* ... in sln. *žǫ̑lt* tvorjen iz subst. in kaže na jslov. dial. subst. **žȃlъta*. To dopušča povezavo z besedno družino z osnovo **žȃl-* »žareti, peči, goreti ipd.« npr. v gl. zastar. *žalny* »žareč, vroč«, p. *żalić się* »tleti«, pom. *žaləc* »žgati«, r. dial. *žáletь* »kuhati, pogreti (o sladu)«, ukr. dial. *žálity* »pokvariti (o hrani)«, br. *žálecь* »tleti, žgati« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1780), tudi ukr. *žalkýj* »pekoč« (Grinčenko, Sl. I, 472), adv. *žálko* »boleče, skeleče« in *žalýva* »Urtica urens« (Grinčenko, o. c., 471), *žałyva* »Urtica«, *žałyvuxa* »isto« ob *žalačka* »Urtica« (Makowiecki, SBLM, 386 s.), ki je v korenskem prevojnem razmerju z r. dial. *néželь* »od pomladanske in poletne pripeke ne ožgana trava«, p. *żeliwo* »lito železo«, č. dial. *želivé dřevo* »preperelo drevo« (Bartoš, Dialektologie I, 303), slš. *želie* »lito železo« (Kálal, Sl., 897; Petleva, Etimologija 1973, 1975, 44 s.; Schuster-Šewc, l. c.), s psl. **golvьni* »ogorek; snet« v sln. *glâvnja* »ogorek, goreče poleno« in psl. kavz. **galiti sę* »jasniti se«, ki ga Rikov, BE XLI/3, 1991, 225 s., povezuje z gr. γελεῖν »svetiti, goreti« (Hesych.). Tvorbe tipa p. *żeliwo* so deverbativne (tip **pěčivo*, **sěčivo*) in dopuščajo rekonstrukcijo psl. v. **žel-tí*, **želèšь* »žareti/goreti ipd.«, toda pom. adj. *žâli* »žareč, goreč« (Boryś, LK, 195, 240, s korensko povezavo) more biti adj. tipa *zvěrьjь* ← **zvěrь* iz psl. **žȃlь* (m./f.) *»žarenje, gorenje; žara (→ grob); bolečina, muka, žalost«. Jslov. dial. subst. **žȃlъta* »gorkota, trpkost« je torej lahko tvorba tipa *sûhta* »lopa« (< **sűch-ъta* k **sűcha* (f.) »kar je suho« = hrv. čak. *sȕha* »suha ženska« k adj. **sûchъ*) iz slov. dial. **žȃlъ* »žarenje, gorenje«, ki je bilo iz prvotnega psl. **žȃlь* (m./f.) »isto« v ojevsko deklinacijo tako kot slov. dial. **pǫ́tъ* »via« ← **pǫ́tь* prevedeno zaradi m. spola. O takem prestrukturiranju pričata vsaj slov. **žȃlostь*, **žȃloba*, kjer se je prvotni pomen tako kot v **žȃlь* (m./f.) že pomensko specializiral na duhovno sfero. Podobno tudi zaradi dl. *žał* v *mě jo žał* »žal mi je« rekonstruira **žȃlъ* ob **žȃlь* Schuster-Šewc, l. c. Glej tudi *žáltav* in *žǫ̑lt* ter *žále* in dalje *žȃl I*. M. F.

žáltav (adj.), f. *-a* »jedek, pokvarjenega okusa«, tudi *žę̂ltav* ob sin. *žólhek*, *žéhek*, *žuhkek*, *žarek*, *žerek*, *jérek*, *jedek* (Bezlaj, Eseji, 113). V 16. st. *sholhku* »amarum«, *shukako* »isto« (Megiser).

Verjetno iz **jьz-jьlъkъ*; tudi hrv. čak. l. 1486 *žlko*, *žlkostь*, *žukostь* (Hadrovicz, ZSl VII, 561), kajk. *žuhkek*, *žuhkoća*, *žuhkost* (Belostenec, Jambrešić). K temu sln. v. *žólkniti*, *žólgniti* »postati žaltav«, r. *žëlknutь*, p. *żołknąć*, č. *žluknout* »isto«; iz starejšega kompoz. **jьz-ьlkъ* je sln. *žéhek* »isto«, *zehčȅ* (n.) »vrsta grenkega jabolka« (Brkini). Sorodno je lit. *al̃mės*, *el̃mės* »gnilobni iztok iz trupla«, šved., norv. *ul* »pokvarjen, žaltav«, kimr. *il* »kvas« (Fraenkel, 8; Bezlaj, Vopr. jaz. 4, 1967, 51). Morda je iz iste osnove sln. dial. *ję̂lič* (m.) »tepec« (Tolmin). Dalje glej *ilka*, pa tudi *žálta*.

žaluzíja (f.) »okensko zastiralo iz prekrivajočih se ploščic« (SSKJ V, 975).

Mlada izposojenka prek n. iz frc. *jalousie*, potrjeno v tem pomenu od 17. st., prej le »ljubosumnost«. To je prevzeto iz it. *gelosia* »žaluzija« (od 15. st.) < »ljubosumnost«, tvorjeno iz *geloso* »ljubosumen« < cerkveno lat. *zēlōsus* »goreč, vnet« iz lat. *zēlus* < gr. ζῆλος »vnema, gorečnost, ljubosumje, nevoščljivost« (Cortelazzo-Zolli, 481, 1464). Direktno iz ben. it. je star. hrv. *žulizija* (Marulić), dial. *dilòzija* (Perast), *džilòzija* (Dubrovnik, Cavtat) (Skok I, 478). Iz gr. izv. ζηλωτής »gorečnež« je prek lat. *zēlōtēs* in n. *Zelot* (v Bibliji, Apd 1,12, se lat. *Simon Zelotes* prevaja s *Simon Gorečnik*) prevzeto sln. *zelột* »prenapetež, verski fanatik«. M. S.

žámati, *-am* (v. impf.) »robiti, obtesovati bruno ali desko, navadno po vrvici«, nomen actionis > acti *žámarije* (n.) »kar pri tesanju, žamanju odpade«, *žámar*, *-ja* »tesar« (Kranjska Gora); semkaj podjun. tpn. *Žamanje*, dial. *Žǫ́maįe* (Zdovc, Mundart, 133).

Prevzeto iz n. dial. *sām'n*, bav. n. *säumen* »žamati« (Striedter-Temps, DLS, 249), kar je denom. od n. *Saum*

»rob«. K redukciji *u̯* pred *m*, ki je že n., prim. *púšpan* iz n. *Buxbaum*, srvn. *buhsboum*, srvn. bav. *puhšpâm*. M. S.

žámet (m.), g. *-a* »holosericum, Samt«, adj. *žámeten, -tna, žámetov, -a, žámetast, -a* »holosericus«, subst. *žámetar, -ja* »tkalec žameta«; v 16. st. *ſhammet* »veſtis holoſerica« (Megiser), v 17. st. *zamet* »uelluto« (Alasia), v 18. st. *ſ̂hamet* »holosericum« (Kastelec-Vorenc), *ſhâmét* »Sammet, sargia« (Pohlin), *shamat* »Sammet« (Gutsmann). *A*-jevski vokal v drugem zlogu izkazuje tudi pkm. *žàmat* (Novak, Slovar², 182), medtem ko danažnje kor. podjun. *žá:mit* (Karničar, Obir, 358) kaže na *-e-* s ponaglasnim ikanjem kot v istem besedilu *pó:jdim* za *pọ́jdem*.

Prevzeto iz zgodnje nvn. *sammet*, srvn. *samît, samât* »žamet«, kar je (prek stfrc. *samit*) izposojeno iz srlat. *sametum, samitum* < *exmitum*, to pa iz srgr. ἐξάμιτον, ξάμετος »iz šestih niti stkana svilena tkanina«, klas. gr. ἑξάμιτος »iz šestih niti stkan«, kompoz. iz gr. ἕξ »šest« in μίτος »nit«. Od tod je tudi star. hrv. *samit* »svila«, dial. *sȍmot*, v Mostarju *samàta*, č. *samet*, slš. *zamat*, gl. *somot* (Striedter-Temps, DLS, 249; Skok III, 199; Kluge²², 617). M. S.

žamiž (adj. indekl.). Glej *šamiš*. M. F.

žamọ́riti, *-ọ̑rim* (v. impf.) »šepetati«, npr. *le še hlastni pošepeti so žamorili* (Jurčič; citirano po Pleteršniku II, 953), tudi *žamor* (m.) »šepet« (Janežič¹ II, 532).

Prim. hrv., sb. *žȃmor* (m.) »šepet« (Vuk), hrv. *žâmar* (m.), g. *-a* »šepet« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 206) z *a* < *o* v postakcentski poziciji, v. *žȃmoriti, -īm* »šepetati« (Lika, Žumberak; Skok III, 671, brez sln. gradiva in brez razlage), čak. *žōmôr*, g. *žōmȍra* »šepet« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 746). Dalje manj jasno. Čeprav bi bilo mogoče izhajati iz deverbativa **žam-or-iti* k **žamấti* (iter. tipa **těkấti* ← **tek-ti, *tekǫ* »currere«) in dalje povezati z lat. *gemō, -ere* »vzdihovati, ječati, stokati«, kar se navadno povezuje s psl. **žę̑ti, *žьmèšь* »stiskati, tlačiti ipd.« (LIV, 165), je zaradi akc. razmer v besedju bolj verjetno izhodišče besedne družine subst. **žȃmorъ* (m.) »šepet« psl. deverbativa **žȃmъ* ← iter. **žamấti*. K besedotvorju prim. psl. **sochấ* in k temu p. *sochor* »drog, žrd«, č. *sochor* »isto« oz. **žȋgъ* k iter. **žigấti*. M. F.

žandâr (m.), g. *-ja* »orožnik«, tudi *žandârm*, od tod *žandarmerȋja* »orožništvo«, z domačim suf. *žandârstvo* »isto«, pkm. tudi *šandár, -a* (Novak, Slovar², 144); slovarsko prvič pri Cigaletu, Wb., 613: *žandar, žandarm* »Gensdarmes«.

Kakor sbh. *žȁndār*, mak. *žandarm*, blg. *žandárm*, r. *žandárm*, p. *żandarm*, č. *žandar(m)*, slš. *žandár*, madž. *zsandár* prek n. *Gendarm* prevzeto iz frc. *gendarme* »orožnik« < 14. st. *gent d'arme* »oboroženi ljudje« < »ljudje orožja« iz frc. *gens*, stfrc. *gent, genz* »ljudje« < lat. *gens* »rod, pleme« in g. od *arme* < lat. *arma* »orožje« (Gamillscheg, EWFS, 465). M. S.

žánjavec (m.), g. *-vca* »Polygala chamaebuxus, Cytisus hirsutus«, *žánjevec* »Polygala chamaebuxus«, *žánjavica, žánjevica* »isto«. Petauer, LRB, 457, navaja v istem pomenu tudi *žlamborovec*.

Nejasno, verjetno prevzeto. Ker se rastlina zamenjuje z zimzelenom, Vinca minor, je morda predloga neka nepotrjena varianta iz stvn. *singruene* > nvn. *Singrün* »Vinca maior«, prim. jtirol. n. *sing(e)rin(e)n*, koč. n. *shingr* »isto« in prevzeto it. dial. *zibimgrúele* »Polygala chamaebuxus« (Terragnolo) (n. in it. dial. oblike navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 867, IV 1143), vendar vsaj nepričakovanega akcentuiranega *a* namesto *i* ni mogoče razložiti. Glej tudi *žȋbrc*. M. S.

žánžav (adj.), f. *-a* »nekoliko porjavel (o zorečem grozdju)«, tudi »žarek« (Haloze), denom. v. *žanžavẹ́ti, -ím* (v. impf.) »barvo pridobivati (o grozdju)«.

Osamljeno. Verjetno ekspresivno nazalizirano iz adj. **žažav* tipa *rjav* »fuscus, fulvus« : *rja* »robigo«, *žarjav* »žareč, goreč« : *žarja* »žar«. Subst. **žaža* »žar, vročina, pripeka ipd.« < **žag'a* more biti deverbativ tipa **sắd'a* »fuligo« k **saditi* »usedati« slov. iter. **žagấti* »žgati, peči« < **žěgấ-ti* k **žeg-tí̮, *žežèšь* »isto«, prim. r. dial. *žagátь* »zgorevati«, č. *žahat* »žgati, peči«, slš. *žáhat'* »goreti«, gl. *žahać* »smoditi, žgati«. Č. dial. *žáža*, ki se uporablja kot svarilo otrokom, da se ne bi opekli, je otroška beseda (Machek², 722, s korensko povezavo), v kateri se tako kot v sln. adj. *žánžav* ohranja slov. **žag'a* »žar, vročina, pripeka ipd.«. Iz iter. **žigấti* k **žьgấti* je prek deverbativa **žig'a* = slš. *žiža* »goreča sveča« tvorjen adj. **žižavъ*, ki se ohranja v č. *žižavý* »žareč«, npr. *žižavé uhlí* »žareče oglje« (Jungmann, Sl. V, 861). Glej tudi *žaga II, zgâga, žgáti* in *žížniti*. M. F.

žâr (m.), g. *-a* »ardor, fervor, radius«, metaforično tudi »vnema«; *žárek, -rka* »radius«, pkm. *žárja* »žar«, adj. *žâr*, f. *žára* »temno rdeč, rdeč kot žerjavica, zagorel«, adj. *žárek, -rka* »žareč« poleg »žaltav, grenek, bridek«, tudi *žerâk, -rkȁ* »žaltav« (gor.), *žérek, -rka, žárčen, -čna, žárkov, -a* »isto«, *žérkast* »nekoliko žaltav«, *žáren, -rna* »žareč«, *žârnat, -a* »strahlig«, *žarjȃv, -áva* »žareč«, *žarovȋt, -a* »glutvoll, glühend«, subst. *žarȋn, -a* »pogorel stenj, ogorek«, kol. *žarȋnje* »ogorki, žerjavica«, *žarína* »pogorel stenj, žar«, *žárkost, -i* »zagorelost, žaltav okus«, *žarčína* »isto«, *žarkóba, žarkóta* »žaltav okus«, *žárnost, -i* »žareča vročina, zagorelost«, *žaróta* »žar«, *žarečína* »isto«, *žarníca* »kopriva« (notr.), danes *žârnica* »Glühbirne«; nknjiž. *žaríšče* »focus« je kalk po n. *Brennpunkt* in srednjeveškega razvoja lat. *focus* »ognjišče«; v. *žaríti, -ím* »delati žareče, rdečiti, peči na žaru«, iz pf. **požaríti* je subst. *požâr* »incendium«, intranz. *žarẹ́ti* »tleti, biti žgoč, žgati, sevati, imeti trpek, žaltav okus«, s pričakovanim nenaglašenim *a* > *e* za palatalom tudi *žerẹ́ti, -ím* »isto«, prim. tudi *žerâvica* »zgaga«; *žarčẹ́ti, -ím* »imeti trpek, žaltav okus, žaltav biti«, *žarjavẹ́ti, -ím* »tleti«, od tod *žarjâvica, žarjâvka* »žerjavica«, kar je vplivalo na *žerávica* → *žerjávica*; v 18. st. *ŝharki* »radius solis, vapor ignis, scintillae«, *ŝhariti* »fervere« (Kastelec-Vorenc), *ſharji, -ov* »Strahl, Schein, radius« (Pohlin), *shar, shark* »Stral«, *sharzhiti* »stralen«, *sharzhen* »stralicht«, *sharek* »herb« (Gutsmann); tpn. *Požárje*, l. 1444 *Posar*, tpn. *Požár*, horon. *Požarišča*, cgn. *Požarnik*.

Prim. csl. *žariti* »frigere«, *žarjavъ* »candens«, *požarъ* »incendium«, sbh. *žȃr, -a* »žar, žerjavica, vnema«, *žára* »kopriva«, *žáriti, žārīm* »žariti«, *pȍžār* »požar«, adj. *žȃrkī*, hrv. čak. *žᵒārkī* »žareč (o soncu)«, mak. *žar* »žar, žerjavica, vnema«, *žari* »pripekati, žareti, goreti«, *požar* »požar«, blg. *žar* »žar, žerjavica, vnema«, *žárja* »pripekati, peči«, *žárǎk* »vroč, pekoč«, *požár* »požar«, r. *žár*, lok. *v žarú* »vročina, vročica, žar, žerjavica, vnema«, *žará* »vročina, pripeka«, *žáritь* »peči, pražiti«, *žárkij* »vroč«, *požár* »požar«, ukr. *žár, -u* »vročina, vročica, žar, žerjavica, vnema«, *žará* »pripeka«, *žáryty* »peči,

pražiti«, *žarkýj* »vroč, pekoč, svetlo rdeč«, *požár, -ú* »požar«, br. *žár, -u* »žerjavica, pripeka, vročina, strast«, *žárycь* »močno pripekati, delati z vnemo«, *žárki* »vroč, oranžen«, *pažár, -u* »požar«, p. *żar* »žerjavica, vročina, vnema, strast«, *żarzyć się* »žareti«, *pożar* »požar«, č. *žár* »vročina, žar, pripeka, rdečica«, *požár* »požar«, slš. *žiar* »žar, izžarevanje toplote«, *žiarit'* »sijati, zapekati«, *požiar* »požar«, luž. samo v tpn., gl. *Žarki*, n. *Särka*, l. 1365 *Zarg*, dl. *Žarkow*, n. *Sarkow*, l. 1579 *Sarkow*. Psl. verjetno **žarъ̏* (m.) poleg **žarā̋* (f.), denom. **žaríti*, **žárišь*. Na tako akcentsko stanje direktno kažeta č. in slš., indirektno pa **žarъ̏kъ* > **žárъkъ* (razen ukr.) in morda ukr. *požár, -ú*, indirektno jslov. denom. Vzh. slov. **žā̋riti* utegne biti po **požā̋rъ* poleg **pȍžarъ* v j- in zah. slov. Izhajati je treba iz **gʷhēró-* poleg **gʷhērā̋*, vrddhiranih tvorb iz baze **gʷher-* »segrevati se, postajati topel«, iz katere je še npr. sti. *háras-* »vročina, žar«, gr. θέρος »poletna vročina, žetev«, arm. *ǰer* »vročina, lepo vreme«, gr. θερμός »topel«, lat. *formus* »isto«, alb. *zjarr* »ogenj«, *ngroh* »topel«, stir. *fo-geir* »segreti«, *gorn* »ogenj«, srir. *grith* »sonce, vročina«, ags. *gierwan* »kuhati«, lit. *gãras* »para, sopara, hrepenenje«, lot. *gars* »para, duh, duša«, *gar̂me* »toplota«, stprus. *goro* »ognjišče«, *gorme* »vročina«, psl. **gorě̋ti*, **grě̋ti*, **gȍrъkъ*. Besedotvorno enako je psl. **čarъ̏* (sbh. *čâr*, hrv. čak. *čõr*, g. *čōrȁ*, č. *čár*) poleg **čarā̋* (slovin. *čar̃â*) iz baze **kʷer-* »rezati, delati«, kar ima paralelo v av. *čārā* »sredstvo, zdravilo«. Osnovna literatura: Miklošič, 409; Vasmer I, 410; Pokorny, 493 s. Glej tudi *gręti*, *gorję*, *žerjâvica*. M. S.

žára I (f.) »urna«, adj. *žâren*. Beseda je izpričana šele v drugi polovici 19. st. Cigale, Wb., 1729, navaja *žarica* kot sb. in istr.

Kakor hrv. *žȁra* »velik lončen vrč s širokim grlom, žara« prevzeto iz ben. it. *zara* »glinen vrč, žara«, it. *giara* »glinena posoda, vrč«, to pa iz arab. *ǧarra* »isto« (Štrekelj, JA XII, 473; Šturm, ČJKZ VI, 68; Mende, RLS, 120; Skok I, 470; Meyer-Lübke, 3994). M. S.

žara II (f.) »vrsta«, izpričano le v 16. st. pri Megiserju: *shenſke share* »weibiſch, mulieroſus«.

To je starejša, srvn. izposojenka ob mlajši sln. sin. *šára* »vrsta« iz nvn. *Schar* »isto«. Dalje glej *šára II*. M. F.

***žarnogel** (m.), g. *-gla* »žebelj«, samo v 16. st. *ſharnogel* »clavus« s pripisom, da je beseda kor. (Megiser), pri Trubarju *Aku jeſt ne uidim ta ſnamina tih sharnoglou*; po Valjavcu *žárnovi* (m. pl.) »rane od žebljev«; tudi *šarnogel*, v 16. st. pri Dalmatinu g. pl. *ſharnoglou* »žebljev« (Rigler, Začetki, 214).

Miklošič, Frw., 65, domneva izposojo iz bav. n. *Scharnagel* »žebelj za skodle«, kar je težavno, saj je substitut za bav. n. *sch* vedno sln. *š*, poleg tega bi v prvem zlogu pričakovali *o* in ne *a*, prim. tirol. n. *schôrnôgel*, kor. n. *schorrnàgl* (dial. obliki navaja Grimm, Wb. VIII, 2212). Prepričljiveje Lessiak, Schriften der Philosophischen Fakultät der deutschen Universität in Prag XIV, 107, ki izhaja iz stvn. *sarnagil* »železen žebelj«, kar je kompoz. iz stvn. **sar* > srvn. *sêr* »bolečina, trpljenje« poleg adj. »ranjen, boleč« in *nagil* »žebelj« (sprejme Striedter-Temps, DLS, 249). Vendar se zdi mogoče izhajati tudi iz n. *Sargnagel* »žebelj z zaobljeno pocinkano glavico, kakršnega uporabljajo predvsem za zabijanje krst« (navaja Grimm, Wb. VIII, 1801), kar je kompoz. iz *Sarg* »krsta« (glej *žȅrh*) in *Nagel* »žebelj«. M. S.

žátlaka (f.) »tesarska sekira z zaokroženim rezilom in kratkim ročajem« (SSKJ V, 979; Tominec, 251; Borovnica), kraš., goriš. *žátloka*, po metatezi notr. *žáklata*, v 18. st. *ſhatloka* »ascia; ſekera, teſla« (Kastelec-Vorenc), z rinezmom kranj. *žántlaka*, v 18. st. *ſhántlaha, ſhántloha* (Hipolit), prim. tudi jvzh. štaj. *žántlaha, žantloha*, pri Cafu *žámplaka* (po disimilaciji iz **žanklaka* < **žantlaka*).

Prevzeto iz bav. n. **Schâtl-hacke* < **Scheitl-hacke*, kar je kompoz. iz *scheiten* »cepiti« (dem. *scheiteln* je sicer izpričan v drugem pomenu), kor. n. *Schâte*, dem. *Schâtl* < **scheitelîn* in *Hacke* »sekira« (Pintar, LMS 1898, 182; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 374; Ramovš, Hgr. II, 100; Striedter-Temps, DLS, 249 s.). M. S.

žȃvba (f.) »mazilo«, dem. *žȃvbica*, v. *žȃvbati, -am* (impf.) »mazati«, pf. *na-, po-, v-ž.*; star. pisano tudi *žȃlba, žȃlbati*; dial. gor. *žȃu̯ba*, štaj. *žǭba* (Sv. Jurij; Ramovš, Hgr. II, 13), kor. *žȁ:wba* (Karničar, Obir, 269), v 16. st. *ſhalba* »unguentum« (Megiser), v 17. st. *ſaubo, ſhalbo* (akz.) (Stapleton; Ramovš, Hgr. II, 27), v 18. st. *shalba* »ungventum, lipara«, *ena shalba s'shefrána* »crocomagma«, *ſhalbati* »lipú ſnashnu maſati; collihere, collinire« (Kastelec-Vorenc), *ſhavba* »Salbe, unguentum«, *ſhavbam* »schmieren, schlagen, ungere, cædere« (Pohlin), *shauba* »Salbe« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *salbe* »mazilo« (denom. *salben* »mazati«) < stvn. *salba* (Striedter-Temps, DLS, 249) < zahgerm. **salbō* < ide. **solpā̋*, denom. **solpā-i̯é/ó-* > got. *salbōn*, agl. *salve*, stvn. *salbôn*, n. *salben* »mazati« (Pfeifer, EWD[2], 1160). Prim. iz ide. **selp-* »maščoba, maslo« še sti. *sarpís-* (n.) »raztopljeno maslo«, gr. ἔλπος·ἔλαιον, στέαρ (Hesych.), alb. *gjalpë* (m.) »maslo«, toh. A *ṣälyp*, B *ṣalype* »maščoba, maslo, olje« (Pokorny, 901). M. S.

žávbrn (adj.), f. *-a* »čeden, lep« (rož. kor.; Šašel, RNB, 153), obir. kor. *žȁ:wbərna* (Karničar, Obir, 346); s širšim arealom je *zȃvber* (adj. indekl.) »isto«, npr. *eno zavber dekle*.

Medtem ko se je starejša izposojenka **žavbər* iz srvn. bav. *żauber* »čist, čeden« (Striedter-Temps, DLS, 250), srvn. *sûber* »isto«, *sûver, sûfer*, stvn. *sûbar* uvrstila v sln. deklinacijski sistem z dodanim adj. suf. **-ьnъ*, je mlajša *zȃvber* iz nvn. *sauber* pretežno deklinativno mrtva, saj je domača tvorjenka *zȃvbrn* znana le v obir. kor. (Karničar, o. c, 338). Germ. **sūbar*, prim. tudi stagl. *sȳfre* »brezhiben, brez napake«, se poskuša izvajati iz srlat. **suber*, besedotvorne variante k lat. *sōbrius* »trezen, pameten, razumen« (Kluge[22], 619). Glej tudi *zavrta* in *zȃvber*. M. F.

žávka I (f.) »stara svinja« (rož.; Šašel, RNB, 153), *žavka* »svinja« (Rute; Košir, Rutarška špraha, 68). V 18. st. *shauka* »Sau, ſvina, ſvinja« (Gutsmann).

V sln. s suf. **-ъka* prestrukturirano iz **žav*, kar je bilo izposojeno iz srvn. bav. avstr. refleksa za nvn. *Sau* »svinja«, stvn., ags. *sū* »isto«, stnord. *sȳr*, sorodnega z lat. *sūs* »svinja«, gr. ὗς, av. *hū* »merjasec« etc. in tudi s sln. *svínja* ← psl. **svinь̍*. Glej tudi *zevelj* in sin. *svínja*. M. F.

žȃvka II (f.) »krastača« v bovškem *žȁ:u̯ka* (Ivančič, DSBG, 72).

Osamljeno. Zaradi sln. dial. *gȃdnica* »krota« (Rakitovec), »krastača« (Prešnica; oboje SLA) iz adj. *gáden*, f. *-dna* »ostuden, ogaben« morda metafora k sln. dial. *žáv-*

ka »svinja«, čeprav je tudi možno, da je to fonetično nastalo iz sln. dem. *žȃbka* (< **žȃbъka*) → **žȃpka* → *žȃvka* z disimilacijo po zapori *-pk-* > *-vk-*. Glej dalje *žávka I*. M. F.

žȃvžar (m.), g. *-ja* »šušmar« (Pleteršnik II, 955, po Levstiku); sem rož. kor. *žávžə̀j* (m.), g. *-a* »počasen, v razvoju zaostal moški, slabotnež« (Šašel, RNB, 153) in tolm. *žávžkati, -am* »godrnjati, gnati se, pričkati se« (Kenda, rkp., 189).

Izhodišče besedne družine je sln. v. **žavžati*, kar je do sinonimnega **žužati* (ob **žűgati*) lahko sln. ekspresivno diftongizirana varianta tipa *gávzniti* »umreti« (vulgarno) ob *gúzniti* »isto« (Bezlaj, ZJS, 443). Šušmar je s tem poimenovanjem verjetno označen kot tisti, ki veliko govori, godrnja. Glej tudi *žužnjáti* in *žúgati I*. M. F.

žbíca (f.) »klinček«, npr. v *nágeljnova žbíca*, pri Cigaletu, Wb., 642, *nagelnova žbica* »Gewürznelke« s sin. *žebinec* (od tod *žebinčnik* »Gewürznelkenbaum«), *klinci*, toda pri Janežiču *klinčeva žbica* (citirano po Pleteršniku); *žebíce* (f. pl.) »klinčki« (Lašče) po Erjavcu iz Popotne torbe navaja Pleteršnik II, 955, kjer leksema ni bilo moč najti. V dialektih je *žbíca* pretežno znano v pomenu »čevljarski žebelj« (Škofic, Riječ 9/2, 2003, 51 s.). V 18. st. *ſhèbiza* »claviculus« (Pohlin), *shebiza* »Nägelein« poleg *shebliza* »isto« (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *žbȉca* »palčka, trska« in »radius« (Vuk), tudi *žbȋčje* (n.) »trske«, *zbȋčje* »isto«, *zbȉca* »košček šibe« (Vrgada), »igla« (Novi, Susak), »virgula« (Istra; Jurišić, Rječnik, 242), *žbȉca* »lesena prečka« (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 206), v Orlecu na Cresu *zbȉca* »majhen košček lesa« (Houtzagers, ČD, 399), po Tentorju, JA XXX, 1909, 204, na Cresu tudi *žbȉca* »Rute«, na Susku *zbȳca* »velika igla za pletenje« (Hamm-Hraste-Guberina, HDZb 1, 1956, 184). To dopušča izvajanje iz dem. **stьbī́ca* k psl. *stьbā̋* (f.), kar je enako lot. *stiba* »palica, šiba« in sorodno s sti. *stibhi-* »Rispe, Buschel« ob polnostopenjskem lit. *stíebas* »kol« (Fraenkel, 903; Pokorny, 1013). Iz iste predloge Štrekelj, JA XXVI, 432, 428, izvaja tudi sln. *špíca* »napera, kolček« ter misli na disimilacijo po zvenu tipa sln. dial. *strav* »zdrav« < **sъdorvъ*.

V sln. se je *žbíca* < **stьbī́ca* pomešalo z reduciranim refleksom slov. **žerbī́ca* »majhen klin«, prim. zgornje *žebíca*. Pojav potrjuje rez. supletivna paradigma *žbı̜́će* »cloves« (nom. pl.) ob *žribı̜́će* (akz. pl.; Steenwijk, SDR, 336), kar je zaradi *ć* gotovo iz dem. **stьbī́t'ь* in **žerbī́t'ь* k **žerbъ* »majhen kos lesa, trska, klin ipd.«. Zaradi drugega slov. gradiva, ki jasno kaže na obstoj subst. **stьbī́ca*, se zdi manj verjetna domneva, izražena s. v. *žrebȋčnica*, da v sln. ta slov. substantiv ni bil podedovan in da je sln. refleks *žbíca* pravzaprav reduciran iz sln. **žrebī́ca* < **žerbī́ca*. Glej tudi *špíca I* in *žrebȋčnica*. M. F.

žbógar (m.), g. *-ja* »svak«, *žbógarica* (f.) »svakinja« (rez.; Steenwijk, SDR, 336). Sem morda cgn. *Žbogar* z varianto *Zbogar*, zaradi katere je cgn. deloma lahko tudi iz **jьz-bogar'ь* »pridanič« ← **jьz-bogati sę* »izpriditi se«, prim. naslov romana o slovenskih rokovnjačih *Jean Sbogar* Charlesa Nodiera iz l. 1818 (Bezlaj, ZJS, 684).

Okoli l. 1200, ko se srvn. *u̯* v bav. še ni bilabializiral v *w*, srvn. *a* pa je v bav. že prešel v *ǫ* (Striedter-Temps, DLS, 72) kot sln. **žbȏgar* izposojeno iz srvn. bav. refleksa za srvn. *swâger* »svak«, nvn. *Schwager*. Dalje glej *švager*. M. F.

žbrẹ̑nkelj (m.), g. *-klja* »kembelj« (bkr.), tudi *žbríngelj, -glja* »isto« (Staro sedlo; Erjavec, LMS 1882–83, 271).

Nedvomno s sekundarnim *ž-* iz nomena instrumenti *brẹ̑nkelj* »kembelj«, potrjenega pri Zalokarju, od *brẹ̑nkati*. Vzglasni *ž-* je verjetno po sin. *žvẹ́nkelj* (manj verjetno je imitativen kot v kor. obir. *žnə́rhat* »nergati« (navaja Karničar, Obir, 272)), v varianti *žbríngelj* je *-g-* po asimilaciji iz *-b-* — *-k-* > *-b-* — *-g-*, podkrepljeni z imitativnostjo. Dvomljivo Erjavec, l. c., ki sicer z rezervo misli na izposojo iz n. *Springer* »železen drog« ali na prenaredbo sln. *žvẹ́nkelj* < srvn. *swenkel, swengel*. Dalje glej *brẹ̑nkati*. M. Š.

žbril (f.), g. *-i* »krompirjeva cima« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 323).

Morda po podobnosti cvetov na krompirjeve cime preneseno iz fit. za Solanum dulcamara, prim. hrv. *žbrilja* »Solanum dulcamara« (Šulek, Im. bilja, 60). Dalje nejasno. M. F.

žbrínca (f.) »vrsta košare iz debelih vrbovih šib za nošnjo sena, listja ipd.« (goriš.; Štrekelj, Görz., 432).

Izposojeno iz furl. *sbrìnzie* »vrsta okrogle košare iz široko prepletenega šibja, ki se uporablja za shranjevanje sena ali trave kot piče vprežni živini med potjo« (Štrekelj, JA XII, 454 s.; Pirona, VF, 946; Mende, RLS, 49 s.; Bezlaj, Eseji, 97; Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 126), srlat. *brincia* »koš za prenašanje hrane«, kar je tako kot srlat. *brenta* (glej *brẹ̑nta*), dem. **brentellum* (> furl. *brentièl*), in rom. **brenca* (glej *brẹ̑nka, brẹ̑ncelj*) verjetno predromanskega, ali mediteranskega (Battisti-Alessio, 595) ali alpskega izvora (Skok I, 207). M. F.

ždẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »tiho, mirno sam zase sedeti, čepeti ali ležati, immotum iacere, subsidere« in »čakati, prežati, životariti«, tudi *žedẹ́ti, -ím* »isto« (dol., notr.), pf. *o-, ob-, pre-, za-ž.*, iter., sekundarni impf. *(-)ždẹ́vati*. Besedna družina je evidentirana šele v 19. st., zlasti pri avtorjih iz osrednjih in zah. dial.

Prim. stcsl. *žьdati, židǫ* in *žьdǫ* »cunctari, exspectare«, *židati* »exspectare«, r. *ždátь, ždëšь* »čakati, pričakovati«, pf. *oždátь*, sekundarni impf. *ožidátь, -áju*, ukr. *ždáty, ždéš*, br. *ždácь, ždžèš*, p. dial. *żdać*, stč. *ždáti, ždu* »čakati«, č. *ždát* »čakati, hrepeneti, želeti si«. Psl. **žьdā̋ti, *židešь* in **žьdèšь*, iter. **židā̋ti, -ā́ješь* »čakati«, sln. kaže na **žьdě̋ti, *žьdī́šь*, kar ni nujno staro, saj je lahko analogno po esivih tipa *sedẹ́ti, -ím*. Prim. dalje lit. *geĩsti, geidžiù* »želeti, hrepeneti«, intenz. *geidáuti*, lot. *gàidît* »čakati, pričakovati«, *gaĩdības* »nosečnost, pričakovanje poroda«, stprus. *gēide, giēidi* »oni čakajo«, *gieide* »on čaka«, stvn. *gît* »pohlep, skopost«, srvn. *git(e)sen* »biti pohlepen«, *gîze*, nvn. *Geiz* »skopost«, ags. *gītsian* »hrepeneti«, stir. *gell-, gill-* »obljubiti, jamčiti«, ir. *gell* »jamstvo, kavcija« < **ghistlo-*, stir. *gíall*, kimr. *gwystl*, stkorn. *guistel* »talec«, bret. *goestl* »jamstvo«, gal. atpn. *Congeistlus* (= kimr. *cyngwystl* »obveznost«), ags. *gīsel*, stnord. *gísl*, stvn. *gísal*, nvn. *Geisel* »talec«, vse iz ide. baze **ghei̯dh-* »hrepeneti, hlepeti«, ki je sorodna z **ghei̯g'h-* v sti. *jéhamāna-* »zehajoč«, got. *faihu-geigan* »hlepeti, želeti si«, *ga-geigan* »pridobiti si«, lit. *gei̇̃žti, pagei̇̃žti* »hlepeti po maščevanju«, *gežiū́os* »močno želeti« (Miklošič, 62; Trautmann, BSW, 82; Vasmer I, 413; Machek[2], 723; Fraenkel, 144; Pokorny, 426 s.). M. S.

žȅ (adv.) »schon«, tudi *žȩ̑* »isto« (SSKJ V, 980); črnovr. *žȩ̑* (Tominec, 251). To je iz stavčnofonetične variante **u̯že* (Rigler, Jnotr. gov., 164), ki je pred delovanjem rotacizma nastala iz **uže* (Ramovš, Hgr. II, 145); starejše *užȅ*, *užȩ̑*, zanikano *nikoli uže* »nikoli več« in *vžȅ*; rez. *wžé/wžȩ* (Steenwijk, SDR, 332). Tudi *urȅ* »že« (notr., Ribnica), *vrȅ* »isto« (Ribnica, bkr., pkm., Podgorje v Istri), jnotr. *u̯re*, pod naglasom *u̯rȋȩ* (Rigler, Jnotr. gov., 157), *vre*, *vrje* (Sv. Anton; Jakomin, NS, 145). V 16. st. *vshe* »wolan, agè; nu, bojle« (Megiser), l. 1607 *vurè* »hormai« (Alasia), l. 1694 *iur* »že« (Sveti evangeliumi; citirano po Miklošiču pri Pleteršniku I, 374), v 18. st. *ſhȩ* »schon, jam« (Pohlin), *she*, *shie*, *shi* »schon« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *uže* »že« (v Supr. tudi »še«), *juže* »isto« in *u*, *ju*, *ne u* »še ne«, *ne ju* »isto«, hrv. *jȕr* (Žumberak, Vodice), *vrȅ* (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 415), čak. *jȕre* (15.–18. st.), *jȕr*, *jȗr* »komaj, pravkar; že« (Dračevica na Braču), blg. *už* »menda, baje«, r. *užé*, *už* »že«, dial. *užó* »potem, kasneje«, ukr. *užé*, *vžé*, br. *užó*, p. *już*, stp. »sedaj, takoj«, *nie już* »še ne«, č. *už* »že«, *již* »isto«, *již*, slš. *už*, gl. *juž*, *hižo*, dl. *južo*, *juž*, plb. *jau̯z*. Variantno vzglasje **ju-* : **u-* arealno ni prekrivno s protetičnim *j-* npr. v psl. **ũtro* : **jũtro*. Psl. **jũ-že* (> sln. *jur*)/**jûže* poleg **užè*/**ûže* (> sln. dial. *urȩ̑*). Psl. **jûže* je z ojačevalno členico **-že* < ide. **ge* (> gr. γε) podaljšani psl. **ju*, kar je tako kot lit. *jaũ* »že, pravkar«, tudi *jaũ-gi* »resnično«, *tàs jaũ* »prav ta«, lot. *jàu* »že«, stprus. *iau* »nekoč, nekdaj« ob ničtostopenjskem got. *ju* »že; sedaj«, stvn. *ju* »že« (Berneker, 457; Trautmann, BSW, 106; Vasmer[2] IV, 151) z lokativnim *-u* podaljšani demonstr. pron. **i̯o-*. Toda psl. **ûže* ni stavčnofonetično nastalo iz **juže*, kot je domneval Meillet, MSL IX, 52, ampak tako kot srvn. *ouch* »tudi«, stvn. *ouh* »toda«, got. *auk* »nato, ampak, tudi«, gr. αὖ-γε »ponovno« reflektira sinonimno varianto **áu-ge* z isto ojačevalno členico kot **ju-že* iz prvotnega ide. adv. **au̯*, prim. gr. αὖ »zopet, vnovič; tudi; potem, nato« (Meillet, MSL IX, 49 ss., brez germ.-slov. paralele). Sprejema Vasmer[2], l. c., ki opozarja na str. *u-bo* »tudi« in r. dial. *užá* »proč«. Balto-slov. **jãu* in got. *ju* ter het. **eu̯i* v zanikanem *nāu̯i* »še ne« izvaja Eichner, MSS XXXI, 84, op. 5; isti, XXIX, 40, op. 33, iz lok. sg. **H₂i̯éu̯(i)* ide. substantiva **H₂ói̯u* (nom.-akz. sg. n.) »življenjska moč, življenjsko obdobje«. Glej tudi *jur* in *tȕ*. M. F.

žebati, *-am* (v. impf.) »nagajati, kljubovati, norčevati se« (Vodnik), pri Jarniku, Versuch, 116: *shebati*, pf. *shebniti* »kratzen«.

Verjetno *e*-jevska prevojna stopnja h *gabati*; pomensko se ujema z lit. *gablióti* »nagajati, kljubovati«, *gablỹs* »kdor nagaja, kljubuje«. Do pomena »strgati, praskati« morda preko »zgrabiti, poškodovati, potipati« kakor p. *gabać*, *gabnąć* in br. *habacь*, *habnucь*. Z *e*-jevsko stopnjo je lit. *gebė́ti* »biti navajen, sposoben«, *gebė̃sina* »industrija« ipd. (o tem Fraenkel, 126).

žebȅlj (m.), g. *-bljȁ* »clavus«, dem. *žebljȉč*, *žebljȋček*, *žebljíca*; izv. *žebljár*, *-ja* »Nagelschmied«; star. in dial. *žrebȅlj*, *-bljȁ*, *žrẹ̑belj*, *-blja*, *žrebȅl*, *-bla*, dem. *žrebljȉč*, *žrebljȋček*, *žrebljíca*, izv. *žrebljár*; *žrẹbȋčar* > *žbȋčar* »Schuhnagelschmied«; semkaj *žebník* »sveder za vrtanje lukenj za žeblje, Nagelbohrer« (gor.); v 16. st. *ſhrebèl* »clavus« (Megiser), pl. *shibli*, *ſhibli* (Skalar; Ramovš, Hgr. II, 72), v 17. st. *shebel*, g. *shibla* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhibel*, *shebel* »clavus« (Kastelec-Vorenc), *ſhèbl* »clavus«, *ſhèbiza*, *ſhebliz* »claviculus« (Pohlin).

Prim. hrv. čak. *ždrȋb*, *-ībȁ* »veha in zamašek na dnu soda, odprtina ali zamašek na dnu čolna« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1404), na Susku *ždrȋp*, *-ībȁ* »zamašek (za steklenico ali sod)« (Hamm, Hraste, Guberina, HDZb I, 74, 185), r. *žérebej* »okrušek, odrezek, drobtina«, č. *hřeb*, *hřebík* »žebelj«. Psl. **žerbъ̏*, **žerbьjь̏* z domnevnim prvotnim pomenom »trska, cvek, odrezan koščék lesa« je sorodno (razlika je bila verjetno v akcentu) s psl. **žȇrbъ*, kar se je v večini slov. jezikov pomensko specializiralo v »žreb« (Machek[2], 187). Iz fonetičnih razlogov ni možno domnevati, da bi bila sln. in č. beseda izposojeni iz stvn. *grebil* »količek, cvek« (tako Miklošič, 412), saj v tem primeru ne bi pričakovali palatalizacije, poleg tega bi v primeru izposoje v sln. pričakovali deklinacijo tipa *mándelj*, *-na*. Glej tudi *žrebȋčnica* in dalje *žrẹ̑b*. M. S.

žebráti, *-âm* (v. impf.) »moliti, orare« (kor., štaj.), dial. obir. *žə̏brat*, *žəbrà:m* in *žəbéə:rjɛm* (Karničar, Obir, 269), zilj. *žə̏brat* (Zdovc, Mundart, 113); izv. *žebrọ̑n*, f. *žebrọ̑nka* »klepetulja«; v 16. st. *ſhebrati* »anruffen, umb hülff schreien, oro« (Megiser), *shebrati* »bitten, beten« (Dalmatin, Register), 3. pl. *shebraio* (Trubar; navaja Rigler, Začetki, 11), *shibranie* (Krelj; navaja Rigler, o. c., 119), *skuſi tu brane inu shabrane tih Maſsh* (Trubar), v 18. st. *shebrati*, *shebram*, *sheberjem* »bethen« (Gutsmann), v 19. st. *shebráti*, *-ám* in *shéberjem* »bethen« (Murko). Sln. gradivo dopušča rekonstrukcijo z etimološkim *ь* ali *e*. Obir. akcentuirani *ə́* je sicer običajno refleks polglasnika, vendar je v primeru *žə̏brat* lahko nastal iz *e* ali *a* pod sekundarnim akcentom, prim. iz *e* obir. *nə́hat* »nehati«, iz *ę* obir. *mə́s* »meso« in iz *a* obir. *qə́dɛt* »kaditi«.

Prim. br. *žabrák* »berač«, *žabravátь* »beračiti«, p. *żebrać* »beračiti, prosjačiti«, č. *žebrati* »beračiti, moledovati, prosjačiti«, stč. *žebrací* »beraški«, slš. *žobrať*, gl. *žebrić*, dl. *žebriś*, dial. *žeboriś* »beračiti, moledovati, prosjačiti«. Sbh. dial. *džȅbrāk* »berač« (Vojvodina) je prevzeto iz vojvodinske slš. (Skok I, 471). Lit. *žebrõkas* »berač« in *žebravóti* »beračiti« je prevzeto iz p. ali br. Miklošič, 406, pušča nepojasnjeno. Brückner, 663, domneva izposojo iz star. n. *Sefer* »berač (ki se dela bolnega ali pohabljenega)«, kar sprejme Schuster-Šewc, HEWb., 1784. N. *Sefer* je kot *seffer* »potepuh, berač« prvič izpričano šele v 18. st. (Grimm, Wb. X/1, 81), zato ni izključeno, da je to izposojeno iz zah. slov. Machek[2], 724, domneva domače poreklo in misli na zvezo s č. *škemrat* »moledovati, prosjačiti«, stč. *škebrati*. Možno je rekonstruirati **z'ьbъrấti*, denom. od **z'ьbъrъ* »govorjenje, prošnja, moledovanje«, kar utegne biti v prevojnem razmerju z **z'uborъ*. Za etimološki *ь* v korenu govori tudi po anticipaciji *r* nastalo **žrbráti*. Dalje glej *žubȍr*. M. S.

žefa (f.) »milo«, izpričano le v 18. st. pri Gutsmannu: *shefa* »Seife, ſopun«, *shefati*, *poshefati*, *oshefati* »seifen, ſopunati«, *shefar* »Seifenfieder, ſopunar«, *shefna krogliza* »Seifenkugel« itd., kar je v odnosu do sln. splošno pog. in dial. *žȃjfa* »isto« prej, tj. med l. 800–1000 izposojeno iz stvn. *seif(f)a* »milo«, srvn. *seife* »isto«, nvn. *Seife* (Striedter-Temps, DLS, 248). Dalje glej *žȃjfa*. M. F.

žẹ́ga I (f.) »žgoča sončna pripeka, požig, smod« (štaj.).
Prim. csl. *žega*, *žegъ* »ardor«, sbh. *žȅga* »pripeka, vročina«, *žȅgati* »žgati, bosti«, mak. *žega* »pripeka, vročina«, *žega* »zbadati«, blg. *žéga* »pripeka, vročina«, r. dial. *žéga*,

žóga »prepir, direndaj«, *žëgatь* »kaditi tobak«, br. *žègacь* »močno svetiti, žareti«, č. *žeh* »žar«. Slov. **žèga* in **žegъ*, v. **žègati* k **žet'ī*, **žȅgǫ* »žgati« (ÈSBM III, 269). Podrobnosti so manj jasne. Lot. *dęga* »pogorišče« je verjetno paralelna tvorba. Možnost za razvoj novega akuta je morda treba iskati v v. **žègati*, na katerega je lahko vplival tip iter. **lětaješь* > sbh. *lʼìjetām*, prim. tako v primeru *pę́ka*. Dalje glej *žgáti*, *žẹ́hek*. M. S.

žega II (f.) »navada«, samo v 18. st. pri Gutsmannu: *shega* »Schwang, ſheguvanje, navada, navadnoſt, ushanza«.

Ker je pri Gutsmannu večkrat zabeleženo *ſhega* »Gebrauch; Gewohnheit; Sitte« [*šega*], kar je splošnoslovensko, je možno, da gre ali za pisno napako ali za kor. pojav ozvočenja, ki je pri istem avtorju znan tudi pri *sraiza* [*zrajca*], *srajzhiza* [*zrajčica*] za prvotno *srájca* oz. *srájčica* in *shliedni olei* »letzte Oelung« [*žliedni olej*] ob *poſliedni olei* »isto« [*posliedni olej*]. Ker pa je z vzglasnim *ž-* tudi hrv. čak. *žvȇg* »Gewohnheit, Angewohnheit« (Kastav v zaledju Reke; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554), je sln. hapaks legomenon lahko delabializiran in skupaj s hrv. primerom znak, da bi bilo pri slov. **šęga* potrebno izhajati iz psl. **svęga* oz. v. **svęgãti*, kar tako kot nvn. *schwingen* »vihteti, mahati«, stvn. *swingan* »isto« reflektira ide. prez. **su̯engᵘ̯he/o-* (LIV, 555, brez slov. gradiva). Glej tudi *šę́ga*. M. F.

žȩ̑gec (m.), g. *-gca* »močan človek« (notr.).

Osamljeno; primerjati bi bilo mogoče csl. *žestъ* »trd«, *žestěti* »postajati trd« poleg *žestokъ* »trd«, hrv., sb. *žȇstok* »silovit, močan« (rum. *jestoc* »trd, grozen«), r. *žëstkij* »grob, trd«. Zaradi komp. r. *žegče* je Miklošič, 410, sklepal na isto osnovo kakot v *žgáti*; dvomi Vasmer I, 421, ki primerja bav. n. *Kes* »ledenik«, stir. *gall* »kamen« < **gaslā*. Zaradi sln. *-g-* bi bilo mogoče misliti na sorodstvo z lit. *gogas* »velikan«, lot. *gãgans* »isto«, kar so dvomljivo primerjali z gr. γίγας »giganti«. Vse nejasno.

žẹ́gen (m.), g. *-gna* »blagoslov«, tudi »blagoslovljene velikonočne jedi«, v. *žẹ́gnati*, *-am* (impf., danes tudi pf.) »blagoslavljati, blagosloviti«, pf. *po-ž.*, pri Kastelec-Vorencu tudi *peršhègnati* (tj. *pri-ž.*) »desacrare«; iter. *žegnávati*, *-am*, *žegnováti*, *-újem* (impf.) »blagoslavljati«; dial. kor. obir. *žé:hnat* »segnen« (Karničar, Obir, 269), pkm. *žȅgen*, *-ja*, v. *žȅgnjati*, *-an* (Novak, Slovar[2], 182), črnovr. *žîəγn̥*, v. *žîəγnat* (Tominec, 251), semkaj subst. *žẹ́gnanje* »Kirchweih, Kirchtag«, kor. obir. *žé:hnajɛ* »Kirchtag, Lebzelt« (Karničar, l. c.); v 16. st. *shegnano alli blagoſlavlieno* (Krelj), *ſhegnatj* »benedicere, dedicare, facrare«, *ſhegnanie* »conſecratio« (Megiser), *satorai G. Bug mu nej ſvojga shegna dall* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhègin*, *ſhegin* »benedictio«, *ſhègnovati* »dobru rezhi, fhegin dajati, benedicere«, *ſhègnati* »consecrare, dedicare, sacrare« (Kastelec-Vorenc), *ſhęgn* »benedictio«, *ſhegnanje* »Kirchtag, dedicatio templi« (Pohlin), *shegen* »Segen«, *shegnati*, *shegnuvati* »segnen« (Gutsmann).

Prevzeto iz stvn. *sëgan*, srvn. *sëgen* »znamenje križa, blagoslov« (Miklošič, Frw., 65; Striedter-Temps, DLS, 250), kar je deverb. iz stvn. *seganôn*, srvn. *sëgenen* »blagosloviti« < lat. *signāre* »zaznamovati, narediti znamenje« (Kluge[22], 663). Sln. *blagoslovíti*, *-ím* »segnen« je verjetno prevzeto iz csl. *blagosloviti*, kar je kalk po lat. *benedicere*. Domači kalk zasledimo v 18. st. pri Gutsmannu: *blogerrezhi* »segnen«, *blogerrezhenje* »Segen« < *blágor* + *réči*. M. S.

žẹ́genpanj (m.), g. *-a* »neko drevo« (Caf, Pajek), verjetno »smrdljivi brin, Juniperus sabina«, prim. *žegnano drevce* »isto« (Freyer pri Šulku, Im. bilja, 73, 526), *žegenspan* (Barlè, 146), *žegenbajn*, *žegenpajn*, *žegengranj* (Petauer, LRB, 286) »isto«.

Prevzeto iz bav. srvn. *segenboum*, bav. n. *Se(e)genbaum*, dial. *Sögnbam*, *Segnbam* »Juniperus sabina«, kar je ljudskoetimološko prenarejeno po srvn. *sëgen*, nvn. *Segen* »blagoslov«, ker so veje smrdljivega brina na cvetno nedeljo nosili v cerkev k blagoslovu. Bav. srvn. *segenboum* je prenarejeno iz *sebenboum*, *sevenboum* »Juniperus sabina«, kar je kompoz. iz izposojenke iz lat. *(herba) Sabīna* »isto« (dobesedno »sabinska (rastlina)«) in *boum* »drevo« (Striedter-Temps, DLS, 250; Marzell, Wb. Pfln. II, 1093). M. S.

žegljáti, *-âm* (v. impf.) »šumljati, curljati, čivkati, šepetati« (Zalokar, Cigale, Janežič, bkr.), pisano tudi *žigljáti* »isto« (Zalokar).

Nejasno, ker kvantitete reduciranega korenskega vokala ni več mogoče ugotoviti. Izhajati je možno iz *žigljáti*, dem. od **žígati* »brenčati«, ali iz **žugljáti*, kar je lahko dem. od *žúgati* < **žúgati* »klicati, govoriti«, prim. drugače tvorjeno sb. dial. *žugòriti*, *žugȍrim* »šepetati« (Kosovo; navaja Elezović 1, 182), mak. dial. *žugne* »šepniti«, r. *žužžátь* »brenčati, brneti, šumeti, žvižgati«. Bolj problematična je domneva Pleteršnika II, 955, ki primerja sicer enako tvorjeno *ščegljáti* »žvrgoleti, ščebetati«. Dalje glej *žížek II* oz. *žúgati I*, *žúžati*. M. S.

žẹ́hek (adj.), f. *-hka* »grenek, žaltav« (Caf, Zalokar, Vodnik, bkr.), *žehčína* »grenčina« (Caf).

Verjetno identično s csl. *žegъkъ* »urens«, kar je adj. iz v. **žet'ī*, prez. **žȅgǫ* »žgati«, čeprav ni mogoče izključiti vsaj kontaminacije z besedno družino, ki je obravnavana pri *žólkniti*. Dalje glej *žgáti*, *žéga I*. M. S.

žȩ̑htar (m.), g. *-ja* »golida«, tudi *žéhtar* »isto« (dial.; SSKJ V, 982), rož. kor. *žaχtàr*, *-ja* (Šašel, RNB, 153), obir. kor. *žɛ́:χtar*, *-á:rja*, dem. *žɛ̀:χtərč* (Karničar, Obir, 269), gor. *žé:XtaR*, g. *-ja* »golida« (Kropa; Škofic, Diss., 388). V 16. st. *shehtariz* »Melckkübel, mulctrale« (Megiser), v 18. st. *ſhehtârz* »Milchkübel, Schaff« (Pohlin).

Kakor slš. dial. *žechtár* »golida«, *žohtár* »isto« (Kálal, Sl., 897, 904; Orlovský, Gemer., 422), zah. gemer. *žoftar* »isto« (Orlovský, l. c.) poleg *šechtár* »isto«, *šøftár* (Kálal, o. c., 671) izposojeno iz bav. avstr. *Sechter* »prostorninska merska enota; posoda take prostornine; posoda« oz. srvn. *sëhter* »isto«, *sëster*, *sëhster*, stvn. *sehtarī* (Miklošič, 407; Striedter-Temps, DLS, 250), kar je izposojeno iz lat. *sextārius* »polič; posoda, ki meri šestino kongija = 3,75 litra« k num. ord. *sextus* »šesti« (Kluge[22], 663); to je prek srlat. *starium* izposojeno tudi v sln. *stár* (m.) »mernik; lesena posoda«. Glej tudi *stár II*. M. F.

žehtáti I, *-âm* in *žǻščem* (v. impf.) »ščegetati«, v 16. st. *shahte* (Krelj, Postila; citirano po Ramovšu, Hgr. II, 230), tudi *žegetáti*, *-âm*, *-áčem* »isto« (jvzh. štaj.) in *žgetáti*, *-âm*, *žgáčem*, sem subst. *žgȩ̑tec* (m.), g. *-tca* »ščeget«, kar je iz **žьgъtьcь* in iz dialekta z *e*-jevskim refleksom polglasnika. V 16. st. *ſhigitati* »titillo« (Megiser) = [*žəgətáti*], v 18. st. *ŝhigetati* »titillare«, *ŝhigetanie* »titillatus« (Kastelec-Vorenc), kar je potrebno brati z vzglasnim *ž-* in ne *š-*, kot je pomotoma narejeno v obrnjeni izdaji slovarja iz leta 1997.

Besedotvorno enako je hrv. *žȁktati*, *-ām* »žgačkati« (Šušnjevo; Rečnik SANU V, 278) opozarja M. Snoj, ust-

no, blizu pa hrv. kajk. *žygetȍti* »ščegetati« (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 1956, 318). Izhajati je potrebno iz ekspresivnega v. **žьg-ъtȃti* s prez. **žьgъtȃješь* → **žьgъtȃšь* (> sln. *žehtȃš*) in **žь̏gъt'ešь* (> **žagčeš* > **žahčeš* > sln. *žȃščeš*)/**žьgъ̏t'ešь* (> sln. *žgáčeš*) tranz. glagola **žьgȃti*, **žьž/gèšь* s pomenom »bosti, suvati, skeleti« < »žgati«, prim. p. *dźgać*, *dźgnąć* »zbadati, suvati« poleg slš. dial. *žihat'* »bosti« poleg »žgati« (Kálal, Sl., 901), hrv. iter. *ižìgati* »bosti«, čak. *žȉgnut*, *žȉgnen* (pf.) »povzročiti skeleče bolečino«, črnogor. *žȅgnūti*, *-nēm* (v. pf.) »nenadno bolečino, udarec občutiti« (Vujičić, Rječnik, 38). Iz dem. **žьgъ̀tьcati*, **žьgъ̀t'ьčešь* k **žьgъtȃti*, *žьgъ̀t'ešь* je sln. štaj. *ž'gė:cat*, *-čam* »žgečkati« (Kraše; P. Weiss, ustno). K pomenskemu razvoju »bosti« > »ščegetati« prim. sln. dial. *ščepéti*, *-ím* »peči, skeleti, ščemeti« < **ščьpě̋ti*, kar je sorodno z iter. *ščípati*, *-am*, *-pljem*. Drugače Miklošič, 306, ki povezuje s sln. *ščegetáti* in oboje izvaja iz psl. redukcijske osnove **skъk-* v stcsl. *skъkъtati* »titillare«. Vzglasni *ž-* naj bi po tej razlagi nastal po asimilaciji po zvenu v zaporedju in poenostavitvi konzonantne skupine *šč-g-* > *ž-g-* iz **ščьgъtȃti* po onemitvi prvega polglasnika, ki pa je v krepki poziciji, zato je iz take predloge mogoče pričakovati le sln. *ščəgətáti* = *ščegetáti*. Glej tudi *žgečkáti*, *žigljáti* in dalje *žgáti*. M. F.

žȩ̑htati II, *-am* (v. impf.) »prati perilo«, subst. *žȩ̑hta* (f.) »pranje perila« (pog.; SSKJ V, 982), toda pri Pleteršniku II, 955, še »v lugu namakati, pariti«; jnotr. *žȋęχta* (Soze; Rigler, Jnotr. gov., 169), črnovr. *žȋəχtą* »pranje perila« (Tominec, 251), gor. *žę̀:Xta* »pranje« (Kropa; Škofic, Diss., 388), rož. *žéhtatə*, *-am* »izpirati (navadno z lugom)«, *žéhta* »perilo namočeno za pranje« (Šašel, RNB, 154). V 18. st. *en zheber, ali shkaff ſa shehtanîe* »tina«, *shehtnik* »trua, ena poſſoda ſa vmivanîe, ali ſa pranîe, en zheber« (Kastelec-Vorenc), *ſhȩhta* »Laugewäſch«, *ſhȩhtam* »in der Lauge waſchen« (Pohlin), *shehtati* »ſechten, ſechteln«, *shehtarza* »Sechtlerin« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *žȅktati* »sechteln« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374) s prehodom *-ht-* > *-kt-* kot v *žlȁkta* »žlahta« (Žumberak) izposojeno iz srvn. bav. avstr. *sechten* »prati, lužiti« (Pohlin, Glossarium, 84; Miklošič, Frw., 65; Striedter-Temps, DLS, 250), kar se je razvilo iz pomena »močiti« in je sorodno z nvn. *seichen* »scati«, srvn. *seichen* »isto«, stvn. *seihhen*, toda n. dial. *sechten* »vodo polivati« (Grimm, DTV 16, 168). Prvotni pomen tega n. glagola se ohranja še v sln. pog. *žȩ̑htati ga* »popivati« in črnovr. *ą̑l mę ję žȋəχtął* »to me je močil dež« (Tominec, l. c.). M. F.

žehtȩ̑lnica (f.) »regrat, Taraxacum officinale« (Branik; Erjavec, LMS 1879, 129, ki navaja netonemsko *žehtélnica*), v Kobaridu *štȩ̑lnica*, na Vrsnem *žentȩ̑nje* »isto«, po Ramovšu, Hgr. II, 102, z rinezmom < **žətenje*.

Erjavec, l. c., ki ne pozna navedenih variant, misli na *žehtę́ti* »izžarevati vročino, dišati«, kar pomensko ne ustreza. Izhajati je treba iz **žьltě̋lьnica* oz. **žьltě̋n'e*, iz česar je z drugim refleksom psl. neakcentuiranega *-ьl-* še nelocirano *želtelnica* poleg *želtena* »Taraxacum officinale« (navaja Petauer, LRB, 570), tvorbe iz **žьltě̋ti* »rumeneti« > bkr. *žoltéti*. Iz osnove **žьltěn-* je poleg sln. *žentȩ̑nje* še csl. *žlъtěnica* »Crocus, Cichorium silvestre«, hrv. *žutjenica*, dial. *želtenica*, *žućenica*, *žućanica*, čak. *žutȉnica* (Smokvica), *žutènica* (Vrgada) »Cichorium«, pri Šulku tudi *žutenica* »Taraxacum officinale«, istr. *žoltȩ̑nica* »Taraxacum officinale« (Erjavec, LMS 1879, 129, navaja za Sovinjak). Pristop sln. *-h-* v *žehtȩ̑lnica* ni jasen, morda po disim. iz **žəltélnica*. Tudi varianto *žentȩ̑nje* je mogoče razložiti po disim. iz **žəltěnje* > sln. nelocirano *žoltenje* »Taraxacum officinale« (navaja Petauer, l. c.), medtem ko je *štȩ̑lnica* po moderni vokalni redukciji iz **žutelnica* s pričakovanim refleksom kot v pl. *jȃpka* < **ȃblъka*. Dalje glej *žǫ̑lt*. M. S.

žehtę́ti, *-ím* (v. impf.) »izžarevati vročino, tleti« in »izhlapevati (zaradi vročine), dišati«.

Denom. iz **žьgъtȅ* »vročina, žgalina« (> sln. *žȅht* z analognim g. *žéhta* »vinski hlapi iz soda« (Cigale)), prim. tudi sbh. *žȁktiti se* »rdeti v obraz« (Lika; navaja Rečnik SANU V, 278). Dalje glej *žgáti*. M. S.

žę́ja (f.) »sitis«, pkm. tudi *žȩ̑j* (m.) »isto«, adj. *žę́jen*, *-jna*, vzh. štaj. *žéden*, *-dna* »sitiens«; *žę́jav*, *-a* »dursterregend«, subst. *žę́javec*, *-vca* »žejen človek«, v. *žȩ̑jati*, *-am* (impf.) »dürsten«, pf. *iz-*, *od-*, *o-*, *u-*, *za-ž.*; dial. pkm. *žéja* (Novak, Slovar[2], 182), prleš. *žȩ̑ja* (Greenberg, SJ/SLS II, 174), kor. *žą́:ja* (Kneža; Logar, DJZ, 298), obir. *žé:ja*, *žá:ja*, adj. *žé:jən*, *-jna*, *žá:jən*, *-jna* (Karničar, Obir, 269), gor. *žéja*, črnovr. *žȩ̑ję* (Tominec, 251), jnotr. *žȩ̑ja* (Rigler, Jnotr. gov., 42), *'žaja* (Križ pri Trstu; Logar, o. c., 262); v Briž. spom. *ſegna naboiachu* »sitienti potum dabant« (II, 45 s.), v 16. st. *sheja*, *sheini*, *sheni* (Trubar; Rigler, Začetki, 28), *ſhȩja* »fitis«, *ſhein* »fitibundus« (Megiser), v 17. st. *ſheia* (Janez Svetokriški), v 18. st. *sheja* »sitis«, *shejen* »sitibundus« (Kastelec-Vorenc), *ſhȩja* »sitis«, *ſhejn* »sitibundus«, *ſheja me* »sitio« (Pohlin), *sheja* »Durst«, *shein* »dürstig« (Gutsmann); tpn. *Žejno* pri Čatežu, l. 1354 *zem Durst*, označuje kraj, ki trpi zaradi pomanjkanja vode (Bezlaj, SVI II, 347).

Prim. stcsl. *žęžda* »sitis«, *žędьnъ* »sitiens«, sbh. *žȅđa*, *žȅđa*, *žȇđ*, adj. *žédan*, mak. *žed*, adj. *žeden*, blg. *žážda*, adj. *žáden*, str. *žaža* (r. *žážda* < csl.), adj. *žádnyj*, ned. obl. *žáden*, *žadná*, *žádno*, ukr. *žagá* (disimilirano iz **žažá*), adj. *žádnyj*, br. adj. *žadzën*, *-dná*, p. *żądza*, stp. akz. *-ą*, adj. *żądny*, stč. *žieze* (č. *žízeň* < **žęd'nь*) »žeja«, adj. *žadný*, gl. *žadny*, dl. *žedny* »željan, poželjiv«. Psl. **žęd'ā́*, akz. **žęd'ǫ* < **gʷhendhíi̯ā* (adj. **žędьnъ* < **gʷhendhíno-*) je abstraktum iz glagola **žędě́ti* > stcsl. *žęděti*, *žęždǫ* »cupere« z nazalom po prez., prim. dalje lit. *pasi-gèsti*, *-gendù* »spominjati se, pogrešati, hrepeneti«, poltematski prez. tudi v lit. *gedė́ti*, *gedžiù* »žalovati«, iz ide. baze **gʷhedh-* »prositi, želeti«, znane še v mlav. *jaidiiemi* »prosim«, gr. θέσσεσθαι·αἰτεῖν, ἱκετεύειν (Hesych.), πόθος, ποθή »želja, poželenje«, stir. *-guid*, *-guidet* »prositi«, got. *bidjan*, stvn. *bitten* »prositi« (če **gʷh-* > germ. **b-*; Seebold, KZ LXXXI, 104 ss.), prim. z dolgim balt. *ā* še lit. *gõdas* »pohlep, poželenje«, *godùs* »pohlepen« (Miklošič, 409; Vasmer I, 409; Pokorny, 488; Fraenkel, 149 s.; LIV, 194). M. S.

žékno (n.), g. *-a* »žrelo pri peči, apnenici, opekarni; žrelo pri panju; jama za pepel; lina za zračenje v oknu«, tudi *žeknȍ*, *-ȁ* »odprtina pred kuriščem kmečke peči« (SSKJ V, 983) in *žéklo*, *žuknó*, *žvoknó*, *žvókno*, *žéltno*, *žóvtno*, *žovkno*.

Prim. hrv. *žvókno* (n.) »podicis fissura«, *žvŕkno* »idem« (Vuk), slš. *žúkno* »vdolbina«; verjetno spada sem tudi r. dial. *žúčína* »votlina, vdolbina, raza v lesu«. Iz množice oblik ni mogoče rekonstruirati psl. izhodne oblike; r. *žúčína* vežeta Gorjaev, 112, in Vasmer I, 434, z lat. *fovea* »jama«, gr. χειή, χεεία »luknja, votlina« (< **g(')heu̯eu̯ā*; Pokorny, 451); enako misli pri sln. besedah

na srvn. *swalch*, *swalc* »Schlund« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1333), bav. n. *Schwalg*, *Schwalh* »Öffnung des Schmelzofens, Schlund« Schmeller, BWb. II, 632, z izhodno obliko **žvolkno*.

žę̑l (f.), g. *želî* »messis«, pri Murku I, 650: *shél*, g. *shéli* poleg *shelí*.

Osamljeno. Gotovo iz **žę̑lь* (f.), nomena actionis k psl. ptc. pret. akt. **žę̑lъ* k **žę̑ti* »metere« (Kurkina, DS, 139). Z enakim suf. je verjetno br. mtpn. *Sážalki* (pl.) »senožet« (Mtpn. Belarus., 216) ← **sъ-žęlъkъ*. Sln. nomen agentis *žélka* »žanjica« (Kras; Erjavec, LMS 1879, 215) tako kot r. *žálьja* »isto« (Dal', Slovar'[2] I, 528) in ukr. *žálja* (Grinčenko, Sl. I, 474) kažejo na psl. denominativni nomen agentis **žę̑li*, g. **žęlьję* tipa sti. *rathī́-* »voznik« ← **rátha-* »voz« oz. psl. **sǫdí* »sodnik« ← **sǫdъ* »sodba«, ki je bil lahko tvorjen prav iz nomena actionis **žę̑lь* »messis«. Dalje glej *žę́ti I*. M. F.

želár (m.), g. *-ja* »gostač, osebenjek, kočar, bajtar«, f. *želaríca*, *želárka*; adj. *želárski*, abstr. *želarîja* tudi »pol hube«, *želârstvo* (vzh. štaj.). Pleteršnik navaja po Cafu in Valjavcu kot pkm. *žalár* in po Habdeliću tudi kajk. *zelár* »želar«.

Prevzeto iz srvn. **seller* < *seld(e)ner* »kočar, najemnik, dninar«, kar je izpeljano iz srvn. *selde*, *selide* (nvn. *Selde* »koča«), prim. iz tega nvn. *Seldner*, avstr. *Sölner*, *Söller* »kočar, bajtar«, sln. cgn. *Solner* (Štrekelj, JA XIV., 554, XXVIII, 538; Striedter-Temps, DLS, 250). Iz istega vira je tudi hrv. *želer*, *želir*, *željar*, *žiljer* »kmet z malo ali nič zemlje, bajtar« (Mažuranić, Prinosi II, 1704; Skok III, 676). Sin. *osebę́nik* »gostač, bajtar« (v 16. st. pri Dalmatinu tudi »tujec, priseljenec, romar«), *osebę́njak*, *osebę́njek*, *osebę́njkar*, *osobę́njek* ipd. »gostač, bajtar« je gotovo prek adj. **osebenъ* > hrv. *òsoben* »poseben« iz adv. *osebe* > sln. *osę̂be* »posebej, zase«, prim. drugačen semantični razvoj v hrv. *osobènjak* »posebnež«. Sln. *osebę́nik* je torej »tisti, ki živi sam ob sebi« (Ramovš, Zbrano delo II, 437 s.). Pisava *vsobę́njek* in domneva, po kateri naj bi bila beseda tvorjena iz prepozicionalne zveze *v sobi* (tako Dolenc, ČZN XXIII, 164 ss., XXIV., 90 ss.), ni upravičena, ker je *sóba* knjižna izposojenka iz sbh. *sȍba* šele v 19. stol. (iz akcentskih razlogov ni mogoče misliti, da bi bila beseda ljudska že v 16. st.) in ker bi iz take zveze bili mogoči le tvorbi ***vsobnik*, ***vsobnjak* (argumete navaja Ramovš, l. c.). M. S.

žę̑lčen *-čna* »željan, poželjiv; cupidus« (Miklošič, Kranjska Gora), »zaželjen« (Caf, Gutsmann), »vzbujajoč tek, appetitlich« (Kranjska Gora), »zanimiv« (vzh. štaj.), »redek« (Zalokar), v 18 st. *sheuzhen* »seltsam« (Gutsmann); abstr. *žę̑lčnost*, *-i* »želja, poželenje« (Janežič); tudi *žę̑ljčen*, *-čna* »želčen« (Cigale, Janežič), tako tudi SSKJ: *žę̑ljčen*, *-čna* »željen, radoveden, poželjiv«; tudi *vžę̑lčen* »redek«, v 18. st. *osheuzhen* »rar, seltsam« (Gutsmann); Murko zapiše *shelizhen* »begierlich, neugierig«, tj. *žę̑ličen* »željan, poželjiv, radoveden«, Pleteršnik navaja po Jarniku in Miklošiču adj. *žę̑lik* »isto« (Jarnik, Versuch, 118: *shelik* »verlangend, begierig«, Miklošič, 407: *želik* »lüstern«) kot indekl. in se sprašuje, če ne bi bila boljša standardizacija *želek*.

Miklošič, 407, postavi v besedno družino *želę́ti*. Tvorbeno manj jasno. Če je adj. *žę̑lik*, ki ga v današnjih dial. ni zaslediti, samo zapis za *želək* (kar bi bila deverb. tvorba tipa *gíbek*, *dŕzek*), je Murkovo *žę̑ličen* hiperkorektno. Variante z *l'* so forme facilior, ker so razložljive z vplivom subst. *žę̑lja*. Depalatalizacija *l'* > *ł* zaradi anticipacije artikulacijskih elementov sledečega *č*, prim. tako pred *š* v **pribol'ьšьkъ* > v Ribnici *prəbòu̯šək*, v Borovnici *pr̥bòu̯šk* (o tem Ramovš, Hgr. II, 52), se zdi manj verjetna. Zato *žę̑lčen* ni tvorba iz glagola, ki bi ustrezal hrv. *željkati* »želeti«, temveč bodisi tvorba iz adj. *želek* (prim. *žárčen* ← *žárek*) bodisi iz subst. **želek*, ki se ohranja v kompoz. *požêlek*, *-lka* »želja, poželenje«, *zažêlek*, *-lka* »želja«. Dalje glej *želę́ti*. M. S.

želę́ti, *-ím* (v. impf.) »desiderare, appetere, cupere, optare«, Pleteršnik navaja kot kajk. in primor. tudi prez. *želę̂jem* (nadiško *želéjon*, *želéješ* (Ramovš, Kr. zg., 127)) in od tod po kontrakciji pkm. *želę̂m*, v Beltincih *želèti*, *želéin* (Novak, Slovar[2], 182); pf. *po-*, *pri-*, *za-ž.*, sekundarni impf. *-želę́vati*, *-am*, iter. *želováti*, *-ûjem* »hrepeneti« (Trubar, Krelj); subst. *žę̑lja* »desiderium«, pkm. *žę̀la*, g. *želé*, tudi *žélje* (n.) »isto« (Jarnik, Murko), *požêlek*, *-lka* »Begierde«, *zažêlek*, *-lka* »želja«; adj. *žél(j)en*, *-l(j)na*, *željân*, *-ljnà* »cupidis, avidus« in »erwünscht« (v tem pomenu danes *zaželȅn*), *poželjȉv*, *-íva* »lüstern«, *požéljen*, *-ljna* »isto« in »želji ustrezen«; v 16. st. *ſheleti* »cupere, deſiderare«, *ſhelia* »delectatio, luſht«, *ſhelie* »deſiderium, cupiditas, libido«, *ſheln*, *ſhaliu* »laſcivus, libidioſus« (Megiser), *ſheleit* (Juričič), 3. pl. *shelio*, subst. instr. pl. *shelami* (Trubar), lok. pl. *sheliah* (Krelj), akz. sg. *sheilo* (Dalmatin), v 17. st. *zelit* »deſiderare«, *zelia* »uolontà, voglia«, *zela* »appetito, voglia« (Alasia), *sheleti*, *shelim*, subst. *shela* (f.) poleg *ſe prezėj v' naſhem ſerzi uname shelje*; *od veliziga shelja* (Janez Svetokriški), kar kaže na n. *želje*, v 18. st. *ſheléti* »appetere, cupere, optare«, *pošheleti*, *ſašheléti* »concupere, desiderare«, *ſhela*, *šhela* »appetitus ad cibum, aspiratio, cupido, desiderium, voluptas«, *ſhelán* »avidus, cupidus« (Kastelec-Vorenc), *ſhelim*, *ſhelęti* »cupere, deſiderare«, *ſhêle*, *-â* (f. pl.) »deſiderium«, *ſheluſhéj* »Eßlust, appetitus« (Pohlin), *shelim* »verlange«, *shela* »Begierde« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *želěti*, *-ěję* »cupere«, *želja* »moeror, planctus, luctus«, sbh. *žȅljeti*, *-īm*, *žȅlja*, akz. *žȅlju*, mak. *poželi* »zaželeti«, *želba* »želja«, blg. *želája* »želeti«, r. *želátь*, *-áju*, ukr. *želáty*, *-áju*, stč. *želeti*, *-éji*, č. *želeti* »obžalovati«, slš. *želiet'*, *-iem* »isto«. Sln., sbh. in mak. prez. **želī̍šь* je analogen po razmerju **bolě̍ti*, *-íšь* in denom. **živě̍ti*, *-íšь*. Varianta **žęláti* je domnevno sekundarna (Vasmer I, 414). Psl. **želě̍ti*, *-ě̍ješь* je esiv s sufiksom *-*éH-(H)i̯e-* (prvi sufiks je fientivni, drugi esivni) iz ide. baze **gʷelH-* »bosti, zbadati; bolečina, muka, smrt«, prim. z ničto stopnjo v sufiksu lit. *gélti*, *gẽlia* »bosti, boleti« < **gʷelH-Hi̯é(nti)*, *gėlà* »močna bolečina«, *gãlas* »konec, smrt«, lot. *dzel̃t*, *dzel̃t*, *dzeļu*, *dzêlu* »bosti, boleti«, *gals* »konica, konec, pokrajina«, stprus. *gallintwei* »umoriti«, *gallan* (akz.) »smrt«, *gulsennin* (akz.) »bolečina«, arm. *kełem* »mučiti«, srkimr. *vel* »tolči«, ags. *cwelan* »trpeti, umreti«, stvn. *quelan* »trpeti«, stnord. *kvelia* »mučiti«, gr. δέλλιθες »ose« (Hesych.), βελόνη »konica, igla«, stir. *atbaill* »umreti«, korn. *bal* »kuga«, kimr. *aballu* »umreti« (Zubatý, Stud. a čl. 1/2, 129; Trautmann, 83; Pokorny, 470 s.; LIV., 185). Manj verjetno je treba primerjati gr. ἐθέλω »želeti« iz ide. **Hgʷhel-* »želeti« (tako Vasmer I, 414). K semantičnemu razvoju »trpeti« > »želeti« prim. lit. *gèsti* »giniti«, *pasigèsti* »hrepeneti, želeti« (Fraenkel, 145). Glej tudi *žę̑lčen*, *žȃl I*, *žélo*, *Želímlje*. M. S.

želę́zo (n.), g. *-a* »ferrum« in »železen predmet«, npr. *plûžno ž.*, *rę̂zno ž.*, tudi »utež, likalnik«, pl. *želę̂za* »oko-

vi«, dem. *želę́zce*, kol. *želȇzje*, adj. *želę́zen*, *-zna*, *želę́zov*, *-a* »ferreus, ferrarius«, *želę́zast*, *-a* »železu podoben, vsebujoč železo«, *želȇznat*, *-a* »vsebujoč železo«, subst. *želȇznik* »rudnik železa, železnjak«, »kirasir, vojak konjeniške enote s prsnim oklepom, šlemom in in rokavicami« in »Ixodes ricinus, Lithospermum«. Zaradi tpn. *Želȇzniki* (m. pl.), l. 1348 *den Eyzznårn*, 1428 *die Eysner*, je treba pri tej besedi morda domnevati tudi slovarsko neizpričani pomen »fužinar, talilec železa«. Semkaj še *želȇznica* »talilnica železa, železna oprava, železna zagozda za kalanje drv, železne vile«, danes »Eisenbahn«, kar je univerbizirano po kalku *želę́zna césta* za n. *Eisenbahn* (frc. *chemin de fer*, it. *ferrovia* idr.); *želȇzar*, *železár*, *-ja*, pkm. *železnár*, *-ja* »trgovec z železnino, fužinar, kovač«, *železárnica* »talilnica železa«, *železnína*, *železovína* »železen predmet« in kol. »železni predmeti«, *želę́zovka* »železova ruda«, *želę́zovec*, *-vca* »isto, železov kamen«, *železnják*, *-a* »rjava železova ruda«; *želȇznikar* »neko jabolko« (gor.), *želȇzarica* »isto« (Bovec); pkm. *želèzo*, kol. *želéjzje*, adj. *želèzen* (Novak, Slovar, 136); v 16. st. *ſheleſu* »ferrum« (Megiser), v 17. st. *pedeſset funtou shelesa*; *shelesni gvant* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſheléſu* »ferrum«, *pluga ſheleſu orazha* »vomer, lemeſh, zhertalu« (Kastelec-Vorenc), *ſhelęſu* »ferrum« (Pohlin), *shelesu* »Eisen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *želězo* »ferrum«, sbh. *žȅljezo*, ekavsko *žȅlezo*, mak. *železo*, blg. *željázo*, pl. *železá*, r. *želézo*, dial. *zelézo*, *zjalézo*, ukr. *zalízo*, *želízo*, br. *žaléza*, p. *żelazo*, č., slš., gl. *železo*, dl. *zelezo*. Psl. **želě̋zo* < **ghelē̆g'ho-m*, prim. lit. *geležìs*, dial. *gelžìs*, lot. *dzèlz(i)s*, *dzèlze*, stpr. *gelso* (f.) »železo«, gr. χαλκός »ruda, kovina, baker, bron«, χαλκ-ήρης, mik. *ka-ka-re-a*^{2} »z bronom okovan, kovan« (Miklošič, Lex. pal., 193; Trautmann, BSW, 83). Frisk I, 1069 s., domneva zvezo med gr. χαλκός in κάλχη »morski polž, iz katerega pridobivajo škrlatno barvo«, iz česar sklepa, da je χαλκός prvotno »rdeča kovina«, balto-slov. pomen »železo« pa sekundaren. Če med tem in balto-slov. **ghelē̆g'h-* > **gelěž-* je zveza, naj bi bila gr. beseda neodvisno izposojena iz sorodne neznane vzhodne predloge, iz katere je tudi balto-slov. (Pokorny, 435). Drugače Trubačev, Vopr. SlJaz. II, 31 s., Lětopis ISLA XXXIV, 43, ki za balto-slov. gradivo izhaja iz **ghel(H)-* »koščena tvorba«, iz česar izvaja psl. **golvā̋* »glava«, psl. **žȅly*, gr. χέλῡς »želva«, pa tudi psl. **žȅly* »oteklina«, r. *želvák* »bula«, domneva determinativ *-g'h-* kot v **glāg'ho-* > p. *głaz* »kamen« in psl. **žel(e)zā̋* »žleza« in pri semantičnem razvoju domneva »koščena tvorba« > »kamen« > »železo« (sprejema Schuster-Šewc, HEWb., 1787 s.). M. S.

žélič (m.), g. *-a* »mozolj na obrazu«, tudi *zélič* »isto« (oboje Spodnja Idrija; Erjavec, LMS 1882-1883, 271).

Varianta z vzglasnim *z-* je gotovo prvotna, oblika *žélič* pa asimilirana po šumu kot npr. sln. dial. *šúša* »siccitas« iz *súša* oz. *šlíšati* »audire« iz *slíšati*. Erjavčevo, l. c., in Ramovševo, Letopis AZU I, 358, izvajanje iz prvotne oblike *žélič* ni verjetno, ker disimilacije po šumu v sln. niso potrjene. V *zélič* oz. *žélič* se verjetno ohranja reducirana oblika dem. **mozȇljič* k sln. dial. *mozȇlj* »mozolj« (Železniki), v 16. st. *mosel* »ulcus« (Megiser). K temu prim. iz dem. **mozeljəc* reducirano sln. dial. *mzȩ̀lc* (cerklj.; Štrekelj, LMS 1892, 19). Podobno o *zélič* oz. *žélič* že Štrekelj, l. c. Sln. *mozȇlj* »mozȏlj« < **mȍzel'ь* je tako kot stč. *mozel* »isto« besedotvorna varianta k *mozȏlj* < **mȍzol'ь* oz. **mȍzolь*. Dalje glej *mozólj*. M. F.

Želímlje (f. pl.), g. *Želímelj* in (n.), *-ga* (tpn. pri Turjaku), adj. *želímeljski*, etn. *Želímeljc*, *-ka* in *Želimljȁn*, *-ánka*, l. 1300 *Schelein*, 1318 *Salein*, 1321 *Zelein*, 1326 *Salein*, 1436 *Seleym*, *Seleim*, hdrn. *Želímeljščica*, l. 1365 *Sellain*.

Prvotno **Želiml'ane* je etn. iz nekega hipokoristika **Želimъ* od atpn. **Želimirъ* ali **Želimyslь* s prvim členom iz imp. v. *želę́ti* (Skok, Etnolog VII, 62; Bezlaj, SVI II, 348), prim. od tod še cgn. *Žel*, *Želj*, *Želko*, *Željko*, *Žele*, *Želič* in prek n. grafije *Zel*, *Zelj*, *Zelko*, *Zeljko*, *Zelič*, č. tpn. *Žely*, *Želí*, *Želina*, mak. tpn. *Želin*, p. *Żelgoszcz* (Profous, JMČ IV, 830; Miklošič, ONPN, 149 s.). Dalje glej *želę́ti*. M. S.

žȅlj (m.), g. *žélja* »iz vej pletena košarica s povrazom« (Kobarid; Erjavec, LMS 1880, 215), dem. *žéljič*.

Štrekelj, JA XII, 474, domneva izposojo iz furl. *zej*, *zei* »pleten koš, košara, jerbas« pred prehodom *l'* > *j*, ki ga domneva zaradi pri Kosovitzu zapisane trž. it. ustreznice *zaglia*. Vendar je ta ustreznica filološko vprašljiva. Ker je etimon domnevno **iaca* iz *iacēre* »ležati« (Doria, 794), taka razlaga ne pojasni sln. *-lj-*. Glej tudi *žója*. M. S.

žélo (n.), g. *-a* »aculeus«, dem. *žélce*; dial. kor. obir. *žé:w*, *-a* (m.) tudi »membrum virile« (Karničar, Obir, 269), *'ža:wə* (podjun.; Trampusch, SJ/SLS II, 113), dol. *žálu* (kakor *žána* < *žená*; Ramovš. Hgr. II, 192), črnovr. *žeł*, *-a* (m.) (Tominec, 251); Pleteršnik navaja po Valjavcu in Cafu tudi *zélo* »želo«; v 16. st. *sheluui* (nom. pl. m.; Trubar), v 18. st. *ſhelu*, *ſhelò* (Rogerij), *ſhellú* (Schönleben), v 18. st. *ſhelu* »aculeus, stimulus« (Kastelec-Vorenc), *ſhêlu* »Stachel, stimulus« (Pohlin), *sheva* »Stachel« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žęlo* »aculeus«, r. *žálo*, ukr. *žálo*, *žaló*, br. *džála*, dial. *žála*, p. *żądło*, plb. *zǫdlü*. Sln. in delno ukr. oblike kažejo na psl. **žędlȍ*, r., br. (in blg.) na **žę̋dlo*. Navadno domnevajo, da je to nastalo iz **gēl-tlo-* po disimilaciji *l* – *l* > *n* – *l*, prim. tako **dě̋tьlъ* < **dhelbh-t-ilo-*. Izvorno **gēl-tlo-* < **gᵘ̯elH-tlo-* je nomen instrumenti h glagolu, ki se ohranja v lit. *gélti*, *geliù* »bosti, boleti«, lot. *dzel̂t* »bosti, žgati, gristi«, stprus. *gallintwei* »umoriti«, arm. *kełem* »mučiti«, srkimr. *vel* »udariti«, ags. *cwelan* »trpeti«, prim. kavz. **gᵘ̯olH-éi̯e-* v stnord. *kvelia* »mučiti«, ags. *cwellan* »moriti«. Iz iste v. osnove je z nazalnim sufiksom, ki tudi tvori nomina instrumenti, tvorjeno lit. *geluonìs*, lot. *dzȩluon(i)s* »želo« (Miklošič, 408; Ramovš, Hgr. II, 192, Zbrano delo II, 662; Machek, Recherches, 70 ss.; Fraenkel, KZ LXIII, 174 ss., LEW, 146; Vasmer I, 409 s.; o ide. v. osnovi LIV, 185). Varianto *zélo* razlaga Ramovš, Zbrano delo II, 662, po asimilaciji iz *z žélom*. Iz semantičnih, pa tudi formalnih razlogov je manj verjetno enačenje psl. **žędlo* z lit. *giñklas* »orožje, sulica« in navezava na ide. **ghᵘ̯en-* »tolči« (tako Trautmann, BSW, 86; Skok III, 670 idr.), saj v tem primeru ni mogoče pojasniti psl. variantne akcentuacije **žę̋dlo* niti variant **žā̋dlo* in **žьdlo*, o čemer glej *žȃlec*. Glej tudi *želę́ti*, *žȃl I*. M. S.

žélod (m.), g. *želǫ́da* »glans«, tudi kol., npr. *letos je malo želoda*; tudi *želǫ́d*, g. *-a* »hrastov plod« in »hrast« (Plužna; Erjavec, LMS 1882-1883, 271), obir. kor. *žó:wd*, *-a* »križ (pri kartah)« < »želod« (Karničar, Obir, 270) z reduciranim drugim vokalom iz **žólod* (glej spodaj); jnotr. *žȩ̑łot* (Hruševje), *žetûǫt* (Sabonje) < **želǫ̑d* < **žȅlǫdь* poleg *žụǫ̑łot* (Kozjane), *žụǫ̑łąt* (Dolnje Vreme,

Dolnja Košana; vse Rigler, Jnotr. gov., 44 z op. 1) z dial. asimilacijo *e* – *ộ* > *o* – *ộ* in akc. retrakcijo *ó* - *o* kot v sln. *dalȇč* > *delȇč > *déleč*, *šatȍr* > *šotȍr > *šótor*; dem. *želộdek*; le navidezni dem. je *želộdec*, g. *-dca* »hrast z želodi« (Fram) < *želǫ̋dьcь, sem tpn. in cgn. *Želodec*; adj. *želǫ́dov*, *želǫ́den*, f. *-dna*, od tod tpn. in hdrn. *Želodnik*. V 16. st. *sholod*, *shelod* »Aichel« (Megiser), v 18. st. *ſhelod* »acylos«, *ŝhelot* »pabulum porcinum, ŝhyr, fvinŝka pafha«, *ſhelodni borſt* »glandaria sylva« (Kastelec-Vorenc), *ſhelod* »glans« (Pohlin), *shelod*, *sholod* »Eichel« (Gutsmann).

Prim. csl. *želǫdь* (m.) »glans«, hrv., sb. *žȅlūd* »isto« (od tod metaforično *žȅlūd* »glava penisa« (Belostenec)), tudi *žȅljūd* »glans«, hrv. čak. *želȕd* »isto« (Cres), *željȕd*, *-a* (Vrgada), *žejûd*, g. *žejȕda* (Dračevica na Braču), mak. *želad* (m.), blg. *žȅlъd*, r. *žëludь* (m.), *žóludь*, ukr. *žóludь* (m.), br. *žóludzь* (m.), p. *żołądź* (f.) tudi »križ (pri kartah)« (prim. kor. sln. pomen), star. tudi (m.), č. *žalud* (m.), stč. *želud*, slš. *žalud'*, *-da* (m.), tudi *želud'* (f.), gl. *žołdź*, *-a* (m.), dl. *žołź*, *-a* (m.) z izpadom neakcentuiranega *u* kot v *žołdk* »želodec« < *žȅlǫdъkъ (Schuster-Šewc, HEWb., 1801), dial. še *žołuź*, historično *scheluz* (Megiser) = *żełudź, plb. *zelǫd*, *zelǫdə* (nom.-akz. pl.) »želod«.

Psl. *žȅlǫdь »glans« z dial. akc. dubleto *želǫ̋dь »isto« (hrv. in sln.) je tako kot sorodno lat. *glāns* (f.), g. *glandis* »želod«, gr. βάλανος (f.) »želod, žir, datelj, oreh«, arm. *kałin*, g. *kałnoy* »želod« (Trautmann, BSW, 82) s suf. *-(e)nd- (slov., lat.) oz. *-(e)n- (gr., arm.), ki je verjetno označeval pripadnost/svojilnost (torej »kar pripada hrastu« > »želod«), izpeljano iz ide. korenskega subst. *gᵘ̯el- »hrast«: nom. *gᵘ̯ól-s, akz. *gᵘ̯ól-m̥, g. *gᵘ̯él-s → *gᵘ̯(ə)l-és, kol. *gᵘ̯l-áH, sekundarno verjetno *gᵘ̯el-áH (podobno Specht, Dekl., 60 s.; sprejema Pokorny, 472); psl. *žȅlǫdь je izvorno konzonantna osnova, pri čemer je akc. dubleta *želǫ̋dь podobno kot lat. *glāns*, *-andis* < *gᵘ̯l-áH-nd- ← kol. *gᵘ̯l-áH lahko tvorjena iz kol. podstave *gᵘ̯el-áH-nd-, ki se ohranja v ukr. *žolá* »grahor« (navaja Miklošič, 407); iz reducirane stranskosklonske osnove *gᵘ̯əl- »hrast« je prek enake pomenske motivacije »kar pripada hrastu« tvorjeno lit. *gìlė* »želod«, stprus. *gile* (Fraenkel, 151) < *gī̃l-i̯aH (k besedotvorju prim. lit. *vil̃kas* → *vìlkė*). M. F.

želộdec (m.), g. *-dca* »stomachus«, črnovr. *žęłûəc*, *-ą* »isto« (Tominec, 251); tudi *želộdek*, *-dka*, adj. *želǫ́dčen*, f. *-čna*, *želộdčev*; dem. *želộdček*. V 16. st. *shelodez* »stomachus« (Megiser), l. 1607 *zelodez* »ſtomaco« (Alasia), v 18. st. *ſhelodez*, *ŝhelodiz* (Kastelec-Vorenc), *ſhelodz* (Pohlin), *shelodez*, *-dza* (Gutsmann).

Prim. hrv., sb. *žȅludac*, g. *-uca* »stomachus«, *želȕdac*, *-ȕca* »isto« (Žumberak), čak. *želȕdac* (Brgud, Čepić; Filipi, ILA, 150), toda *žebȕljac*, g. *žebȕljca* (Vrgada), *žebȕlak* »žolč« (Susak) s progresivno asimilacijo po labialnosti *l* – *d* > *l* – *b* in premetom *l* – *b* > *b* – *l*, mak. *želud*, *želudec*, *želudok*, *želudnik*, blg. *želъ̀dъk*, r. *želúdok*, *-dka*, r.-csl. *želudъkъ*, str. *želudь*, ukr. *želúdok*, p. *żołądek*, č. *žaludek*, *žaloudek*, slš. *žalúdok*, gl. *žołdk*, dl. *žołd*, *žołdk*.

Psl. *želǫ̋dь »stomachus« poleg *želǫ̋dьcь* in *želǫ̋dъkъ*, kar deloma kaže na popolno homonimijo s psl. *želǫ̋dь »glans« (glej *žélod*); pomensko in formalno najbližje je gr. χολάδες (f. pl.) »čreva, drobovje« < *ghol-n̥d- (Trautmann, BSW, 82; Pokorny, 435), kar je na podlagi razmerja v gr. στόμα (n.), -ατος »usta, grlo« → στόμαχος (f.) »odprtina, žrelo, goltanec; želodec« in besedotvornih vzorcev pri homonimu *žȅlǫdь/*želǫ̋dь kot tudi enakega besedotvornega formanta v lit. *skilándis* (m.) »z mesom napolnjen in prekajen svinjski želodec« (Trautmann, l. c.), *balándis* (m.) »golob« možno izvajati iz korenskega subst. *ghel- (f.) »žrelo, odprtina«, nom. *ghól-s, akz. *ghól-m̥, g. *ghél-s, kol. *ghl-áH, sekundarno *ghel-áH, iz katerega je bil s suf. pripadnosti/svojilnosti *-(e)nd- izpeljan subst. *ghél-n̥d-/*ghól-n̥d- »kar pripada, je v zvezi z žrelom, želodec ipd.«, pri čemer more biti *želǫ̋dь tvorjeno iz kol. podstave *ghel-áH-nd- ← *ghel-áH. Zaradi gr. pomensko in formalno podobnega substantiva z vzglasnim aspiriranim konzonantom ni verjetno, da bi psl. *želǫ̋dь spadalo v besedno družino iz ide. *g(ᵘ̯)el- »goltati«, prim. stir. *gelim* »isto«, *gaile* »želodec« < *g(ᵘ̯)ol-i̯o-, stvn. *kela* »žrelo«, nvn. *Kehle* »isto« < germ. *kelōn-, arm. *klanem* »pogoltniti« (Pokorny, 365). M. F.

želǫ́dina (f.) »vrsta trte« (dol.; Erjavec, LMS 1882-1883, 313, pri Vrtovcu, Vinoreja, 7, v dodatku, zapisano kot *shelodna*).

Izhodno *želǫ̋dina je avgmentativ iz *želǫ̋dь »glans«, ker so bele, sicer drobne in sladke grozdne jagode zgoraj širše in zato podobne želodu (Vrtovec, l. c.). Dalje glej *žélod*. M. F.

žȩ̂lva I (f.) »testudo«, gor. *žȇlva*; izv. *želvovína* »želvino meso, želvin oklep«, adj. *žȩ̂lvast*, *žȩ̂lvji*, *žȩ̂lvin*; v 18. st. *shelva* »Schildkröte« (Gutsmann).

Prim. csl. *želъvь*, *želъva*, *želъka* in *žьly*, *žьlъvь* »testudo«, hrv. dial. *žȅlva*, *želka* (Iveković-Broz), sb. dial. *žȅljka* (Kosovo), mak. *želka*, blg. *žélva*, *žélka*, r. dial. *žólvь*, *zélvь*, ukr. *žélv*, p. *żółw*, g. *-ia*, č. *želva*, slš. *želva* (< č.), gl. *żełwja*, dl. *żołẃ*, *żełwja*. Psl. *žȅly, g. *želъvȇ > *žьlъvȇ (z akcentsko pogojeno redukcijo tipa *čelovȇkъ > *čьlovȇkъ, *stremenȇ > *strьmenȇ, ki nima zveze z ide. prevojem) < ide. *g(')hélHō̃ + -s < *-ōu̯, g. *g(')hl̥Hu̯és, prim. gr. χέλῡς, -υος (f.) »želva«. V gr. χέλῡς je -ῡ- posledica vzpostavitve nove polne stopnje na osnovi ničte (tip psl. *četýre, gr. -νῡ-μι), ki jo izkazujejo stranskosklonske oblike, v psl. pa je beseda prešla med *-y/-ъv-osnove zaradi fonetičnega razvoja ide. *-ō̃s > psl. *-y. Asigmatsko izglasje *-ō̃ je konzervirano v gr. χελώνη »želva«. Navedeno rekonstrukcijo nekdanje holokinetične osnove potrjuje nadaljnja tvorba lit. *žélvė* »želva« < *g'hélH-u̯-i̯ā. Ničta stopnja korenskega vokalizma v danem primeru sicer ni evidentirana, je pa znana v paralelni fleksiji besede ide. *nék'ōu̯, g. *n̥k'u̯és, prim. iz polne stopnje posplošeno gr. νέκῡς, av. *nasu(š)*, g. *nasāuuō*, akz. *nasāum* »mrlič«, iz ničte stir. *és*, bret. *ankou* »smrt« (Snoj, SR XLII, 503 ss.). Vse navedene besede verjetno temeljijo na ide. bazi *g(')helH- »zelen, rumen«, ki se z refleksom za palatal ohranja npr. v lit. *žel̃vas* »zelen«, *žélti* »zeleneti«, psl. *zelènъ »zelen«, *zȏltъ »zlat«, *zьlčь »žolč«, z refleksom za velar v lit. *gel̃tas*, lot. *dzęlts* »zelen«, psl. *žьlčь »žolč«, *žьlnā̃ »žolna« (Fraenkel, ZSlPh XXIII, 350 s., LEW, 1297 s.) Iz starejše literature prim. Miklošič, 408; Trautmann, BSW, 84; Pokorny, 435. Glej tudi *zelèn*, *zlatộ*, *žȏlč*, *žȩ̂lva II*. M. S.

žȩ̂lva II (f.) »bezgavka, oteklina, žleza, čir«, navadno pl. *žȩ̂lve*, *žộlve*, *žovȩ̂* »škrofuloza, gnojne bule«, semkaj *želvenı́ca* »Asperula odorata« (vzh. štaj.), ker se rastlina v ljudskem zdravilstvu uporablja kot vulnerarik za čire (Petauer, LRB, 226), *žộlvnica* »Scrophularia« in morda

želec, *zelec*, *žélič*, *zélič* »mozolj« (Ramovš, Letopis AZU I, 358; vendar glej tudi *žélič*).

Prim. csl. *žьly*, akz. *želьvъ* »ulcus«, hrv. čak. *žȅlva* »oteklina« (Cres, Tentor, JA XXX, 204), v Poljicah *žâva*, jčak. *žȍlva* »Skrofel« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1412), mak. dial. *žélka* »otekle bezgavke« (navaja BER I, 533), str. *želvь* »grča, oteklina«, r. dial. *žëlva* »vnetje vratnih žlez«, *žëlvi*, *želví* (pl.) »otekle vratne bezgavke, turi, mozolji«, *želvák* »otekla bezgavka, bula, gruda«, br. *žaŭlák*, dial. *ževlak* »oteklina, gruda, kepa«, p. dial. *żołw* »oteklina na kravjem vimenu«, *żółw* »gnojna rana za uhljem«, *żołwie* (pl.) »bule na kravjih nogah«, č. mor. *žluva* »vodna oteklina pri konju«, *žuva* »čir na kravjem vimenu«. Psl. **žȅly*, g. **želьvě* > **žьlъvě* »oteklina« (*-e-*jevski vokalizem zahteva del sln. in mak. gradivo, dopušča ga sevčak., izhodiščno *ьl* (in ne *l̥'*) zahteva čak.; k ošibitvi **e* → **ь* glej primere pri *žȩ̑lva I*) se formalno ni razlikovalo od **žȅly* »testudo«, zato je besedi mogoče izvorono enačiti (Būga, RFV LXXV, 156; Vasmer I, 414), prim. k pomenu sln. *brámor* »Gryllotalpa vulgaris« in »otekla vratna bezgavka« (Snoj, SR XLII, 503). Vendar enačenje ni nujno, saj gre lahko za stara homonima, prim. besedotvorno varianto **žьlna* v r. dial. *žalná* »oteklina v grlu, ki otežuje dihanje«, ukr. *žóvna* »otekanje vratnih bezgavk«, č. *žluna* »vodna oteklina pri konju«. V tem primeru je treba za **žȅly* »oteklina« izhajati iz ide. **gel-* »kepiti se, nekaj strnjenega, okroglega« (Boryś in Vlajić-Popović, Zb. f. i l. XXXI/1, 30 ss.; Boryś, Czak. stud., 54 ss.), prim. dalje lot. *dzȩlva*, *dzȩlba*, *dzȩlda* »mehur na koži, ki se pojavi zaradi dotika koprive« (Zubatý, Stud. 1/2, 128), gr. γαγγλίον »oteklina«, lat. *galla* »šiška« (Solmsen, Beiträge, 223; Walde-Hofmann I, 580; Pokorny, 357) in morda sti. *gúlma-* »oteklina, tvor« in »grmovje«, *guṇikā* »oteklina« (Uhlenbeck, Ai. Wb. I, 580), kar zavrača Mayrhofer I, 338, 341, isti, EWA I, 491, češ da primerjave ne ustrezajo. Glej tudi *žȩ̑lva I* in *žléza*. M. S.

žemȅk (m.), g. *-mkȁ* »usirjena snov, ki se ožema v sirove štručke« (notr.), sem *ožȩ̂mček* (m.), g. *-čka* »vrsta sira, narejena iz sladkega sesirjenega mleka, ki ga ožmejo z rokami in zvaljajo v kroglo, podobno debelemu jabolku« (Kamnik), tudi *ožȩ̂mčič* (m.) »isto«.

Izhajati je potrebno iz deverbativa **o(b)-žemъ-kъ* iter. **o(b)-žemȁti* »stiskati, da izgubi tekočino«. Podobno je tvorjeno sln. *oprȩ̂mek* (m.) »ajdove pleve« ← **o(b)-prěmati* »žito čistiti«; *občînek* (m.) »pleve« ← **o(b)-činati* »žito čistiti«. Vzglasni *o-* je lahko izpadel po aferezi. Dalje glej *žȩ́ti II*. M. F.

žȩ̂mlja (f.) »Semmel«, dem. *žȩ̂mljica*, z analognim *ł* > *w* (Ramovš, Hgr. II, 57, 52; Čop. Diss., 43) gor. *žȩ̂mla*, kor. obir. *žèə:mwa*, dem. *žèə:məlca* »isto« in »vulva« (Karničar, Obir, 270, prim. v pomenu »vulva« tudi n. *Semmel* (Borneman, 1.66)); pkm. *žèmla*, akz. *žemlóu* (Novak, Slovar[2], 182), črnovr. *žîəmlę* (Tominec, 251); v 16. st. *shemla* »panis similagineus« (Megiser), v 18. st. *shemle* »leip beil pfhenizhin krúh, similagineus panis« (Kastelec-Vorenc), *ſhemla* »Semelbrod, simila« (Pohlin), *shemla* »pogazha, biel kruh, Semmel« (Gutsmann); semkaj verjetno cgn. *Žemlja*, *Žemva*, prim. n. cgn. *Semmel*.

Kakor hrv. *žȅmlja*, *žèmla*, *žèmička*, *zèmička* (navaja Rečnik SANU V, 338), p. dial. *żemła*, *zymyłka* (navaja Karłowicz, SGP VI, 440), č. *žemle* in slš. *žemľa* prevzeto iz bav. n. *Semmel* »žemlja« < srvn. *sëmel(e)* »kruh iz pšenične moke« < stvn. *sëmala* »drobno mleta pšenična moka«, kar je iz lat. *simila* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 250). To je kakor gr. σεμιδᾰ́λις »drobno mleta pšenična moka« prevzeto z vzhoda, prim. asir. *samīdu* »drobno mleta moka« (Walde-Hofmann II, 538; Kluge[23], 756). M. S.

žemljáti, *-âm* (v. impf.) »brez zob žvečiti«; samo v črnovr. *žȩ̀mlęt*, *žȩmlâ* (Tominec, 251).

To je ekspresivni deverbativ **žem-l'ǻti*, **žem-l'ǻješь* k prez. **žemešь* ob inf. **žȩ́ti* (bolj pogost je prez. *tudáti* tipa **žьmèšь*) »gnesti, stiskati«. Prim. sln. pf. *ožȩ́ti*, *ožmȅm* »stisniti (o perilu, da se iz njega voda odcedi)« z iter. *ožȩ̂mati*, *-am*, *-mljem*, ki verbalno predlogo **žemèšь* posredno potrjuje. Sln. glagolu je morda identično r. dial. *žemjátь* »stiskati, gnesti« (tver.; Dal', Slovar'[2] I, 527) z *j* < *lj*. K pomenu »stiskati, gnesti (o hrani)« pri tej besedni družini prim. sln. dial. *prežmíkati* v zvezi *rak ne neha mleti, dokler ni vse pretrto, zdrobljeno in prežmikano* (Erjavec) ob *žmíkati* »perilo ožemati« < **žьm-ýka-ti*, r. dial. *žmjákatь* »jesti, žvečiti« (Dal', Slovar' I, 546), br. dial. *žmjákacь* »cmokati« < **žьm-ě́kati*. Dalje glej *žȩ́ti II*. M. F.

žȩ̑mnahti (f. pl.), g. *-i* »praznik Marijinega oznanjenja (25. III.)«, tudi *žȩ̑mnahtnica* (f.) in *žȩ̑mnahtnice* (f. pl.) »isto« (Motnik na Štaj.).

Izvorno **emnaht(i)*, disimilirano v gor. *jemlaht* »isto«, je prevzeto iz srvn. *ëbennaht* »enakonočje« (kompoz. iz *eben* »enak« in *naht* »noč«), kar je dalo tirol. n. *ebnachten* »praznik Marijinega oznanjenja«. Vzglasni *ž-* je posledica križanja z n. *Siebennaht*, kot se je imenoval praznik Kristusovega obrezovanja (1. I.), sedmi dan po božiču. Kontaminacijo s to besedo je omogočilo bav. n. *Ebenweih*, srvn. *ëbenwîhe* »praznik Kristusovega obrezovanja«, česar prvi člen je enak s prvim členom kompoz. *ëbennaht* (Štrekelj, Lwk., 75 s.; Striedter-Temps, DLS, 250 s.). Glej tudi *ebehtnik*. M. S.

žȩ̑mper (m.), g. *-ja* »debelejši športni pulover« (SSKJ V, 988).

Tako kot hrv. *džȁmper* »moško ali žensko pleteno oblačilo z rokavi ali brez, ki se nosi nad obleko, pulover«, tudi *džȅmper* »isto« in n. *Jumper* »pulover« izposojeno iz agl. *jumper* »pulover« poleg »ženska brezrokavna obleka, ki se nosi z bluzo ali telovnikom«, kar se povezuje z zastar. agl. *jump* »kratek suknjič; ženski životec« oz. *jupe* »ženski jopič; krilo; životec« in nadalje izvaja iz frc. *jupe* »žensko krilo« < arab. *ǧubba* »volneno spodnje oblačilo« (Onions, 499; Gamillscheg, EWFS, 544). Manj verjetno je, da bi bilo agl. *jumper* podobno kot *pullover* < *pull* + *over* mlada tvorba od v. *to jump* »skakati, živahno sem in tja se premikati«, ker naj bi bil pulover poimenovan po značilnosti, da je širok in plahuta (Pfeifer, EWD[2], 602). Glej tudi *jopa* in *šamper*. M. F.

žéna (f.) »soproga; ženska«, pkm. *žèna*, *-é* »soproga« (Novak, Slovar[2], 182), rez. *žanǝ́*, *-ɛ́*, akz. *-ó* »isto« (Steenwijk, SDR, 335); dem. *ženíca*, *žénka*; adj. *žénin*, *-a*, *-o*, denom. v. *ženíti*, *žȩ̑nim* (impf.) »koga poročati«, z refl. *se* »poročati se« = rez. *žinát se*, *žȩ̑ni se* (Steenwijk, SDR, 336), *ženîtev* (f.), *-tve* »poroka«, tudi *ženȋtba* »isto« (prim. hrv. *žènidba*, čak. *ženȉdba* (Vrgada)). V 16. st. *shena* »foemina, uxor, materfamilias, mulier«, *shenitva* »contractus nuptialis« (Megiser), l. 1607 *zena* »moglie«,

zenitua »matrimonio, zacon« (Alasia), v 18. st. *ŝhena* »foemina«, »mulier«, *ŝakonŝka ŝhena* »uxor« (Kastelec-Vorenc), *ſhêna* »Weib, mulier«, *ſheniti*, *ſhęnem* »heyrathen, ein weib nehmen«, *ſhenitva* »Hochzeit« (Pohlin), *shena* »Weib«, *shenim ſe* »heirathe« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žena* »mulier, femina«, *ženiti*, *ženiši* »matrimonio jungere«, s *sę* »uxorem ducere, nubere«, hrv., sb. *žèna* »mulier, femina«, adj. *žènin*, *žèniti se*, *žȅnim se* »poročati se (za moškega)«, hrv. čak. *ženȁ*, akz. *-ȕ* »ženska, soproga«, adj. *žȅnin*, *ženȉt*, *žȅnin* (v. pf.) »poročiti (za moškega)«, s *se* »poročiti se; sestajati se z dekletom«, mak. *žena* »ženska, soproga; slabič«, v. *ženi (se)* »poročati se«, blg. *ženà*, *žènja (se)*, r. *žená* »soproga, ženska«, adj. *žénin* »soprogin«, *ženítь(sja)*, *žénišь(sja)* (impf.) »poročiti (se)«, br. dial. *žyná* ob *žónka*, *žanícь*, ukr. redko *žoná*, *ženýty(sja)*, *žényš(sja)*, p. *żona* »soproga«, *żenić* »ženiti koga«, s *się* »jemati koga za ženo« č. *žena* »mulier, femina«, *ženiti* »poročati koga, ženo mu dati«, metaf. *víno ž.* »mešati vodo z vinom«, slš. *žena* »ženska, soproga«, *ženit'*, *-í* »poročati«, gl. *žona* »gospa, soproga«, *ženić koho* »poročati koga«, s *so* »poročiti se (za moškega in žensko)«, dl. *žona*, tudi *žena*, *ženiš* »delati za ženo«, s *se* »poročiti se (le za moške)«, plb. *zenə* »ženska, gospa«. Iz r. ali p. je lit. *žẽnyti(s)* »poročati se (o moškem)« (Kurschat, 2741).

Psl. **ženā̃* (f.), akz. **ženǫ̍* »gospa, soproga« z denom. v. **ženíti*, **žènišь* (impf.) »odraslo žensko osebo delati za soprogo, gospo« in ptc. prez. pas. **žènímъ* »ki se ženi«; adj. **ženínъ* = got. *qineins* (< **gᵘen-íH-no-s*). Psl. **ženā̃* je iz **gᵘen-áH₂* in formalno enako stprus. *genna* »gospa«, het. *kuinna-* »žena« (Neu, HS 103, 1990, 208–17; Carruba, HS 106, 1993, 262–71) ter v korenskem vokalu enako arm. *kin* »isto« (z g. *knoǰ* < **gᵘn-* in nom. pl. *kanay-kᶜ* < **gᵘon-a-i̯-*), stir. *ben*, toh. A *çäm̥* = B *çana* (van Windekens, Le tokh., 72; Solta, Die Stellung, 168; Pokorny, 473 s.). Z ojevskim korenskim vokalom je klinopisnoluvij. *wana-* (c.) »ženska«, lid. *kãna-* »soproga« < **gᵘón-aH₂* (Melchert, AHP, 264, 244). Z ničtim korenskim vokalizmom je sti. *gnā́-* (f.) »gospa, soproga« (tudi dvozložno), av. *gənā-* »isto«, z reduciranim pa gr. γυνή (f.) (z g. γυναικός ← *-αι-* = arm. *-ay-* < **-ai̯-* < **-aH-i-* (Darms, Schwäher und Schwager, 75; Rasmussen pri Darms, l. c.) ← **gᵘon-aH-i-* v nom. pl. *kanay-kᶜ* »ženska, nevesta, soproga«), kar je kot gr. νύξ (f.), g. νυκτός »noč« ← **nókᵘt-s* = lat. *nox* lahko reducirano iz **gᵘon-áH*. Osnovni korenski vokalizem kot v slov., balt., kelt., arm., het. in toh. izkazuje tudi germ. sekundarna nazalna osnova v **kwen-ōn-* v got. *qino* (f.) »ženska, soproga«, stvn. *quena* (f.) »gospa, soproga«, kar v nazalni osnovi ustreza toh. B *çano* (akz. sg.) < **gᵘen-ōn* (van Windekens, o. c., 132, 476). Leksemi izvirajo iz ide. prvotno akrostatične paradigme **gᵘón-s* (nom.), akz. **gᵘón-m̥*, g. **gᵘén-s* (→ stir. *bé* (n.) »gospa« < **gᵘen*) substantiva **gᵘen-/*gᵘon-* »ženska« (Schindler, BSL LXVII, 1972, 33), ki je bila prajezično prestrukturirana v proterokinetično deklinacijo na **-éH₂-/*-H₂-*: nom. **gᵘén-H₂*, akz. **gᵘén-H₂-m*, g. **gᵘn-éH₂-s*. Korensko dolžino v got. *qens* (f.) »soproga«, stisl. *kvān* »isto« < germ. **kwēni-* in sti. *-jā́ni-* »ženska, gospa« v *dvi-jā́ni-* »ki ima dve gospe«, *a-jā́ni-* »ki je brez ženske« in ničtostopenjske oblike kot sti. g. *gnā́s* = stir. *mná* (z nom. *ben*) je mogoče razložiti s predpostavko o sekundarni proterokonetični paradigmi iz nom. **gᵘḗn-s*, akz. **gᵘén-m̥*, g. **gᵘn-és* (Szemerényi, Kratylos VIII, 1963, 48). Glej tudi *žę̑nih*, *žę̑nin*, *žę̑nska* in *ženstvȍ*. M. F.

***ženfta** (f.) »nosilnica«, samo v 16. st. *Krajl Salomo ſi je puſtil eno Shenffto sturiti* (Dalmatin), v 17. st. *leta je shenffta, v' katiri je bil Chriſtus v' nebeſſa preneſſen* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhejnfta*, *ŝhenfta* »ena pokrita viffezha kozhia, arcera, ferculum, gestatorium, lectica« (Kastelec-Vorenc), *ſhenfta* poleg *nęshtèrga* »Tragsessel, sella« (Pohlin).

Prevzeto iz n. *Sänfte*, star. tudi *senfte*, kar je v pomenu »nosilnica« prvič izpričano l. 1391 kot *senffte*. Konkretni pomen se je razvil iz abstraktnega »udobje, prijetnost«. Beseda je abstraktum od n. *sanft* »blag, mehek, prijeten« < srvn. *senfte* < stvn. *samfti* (Grimm, Wb. VIII, 1872 s.; Kluge[23], 704). M. S.

žę̑nih (m.), g. *-a* »ženin« (bkr., vzh. štaj.), pri Murku II, 202, *shènih* in *shenı́h* »Bräutigam«.

Prim. stcsl. *ženichъ* »sponsus«, r. *ženích*, *-ichá* »isto«, ukr. *žených*, *-ychá* »snubec«, p. *żenich* »zaročenec«, č. *ženich* »ženin«, slš. *mladoženích* »isto«. Sem tudi hrv. *žènīk* »ženin«, pom. *žen'ik* »ženin« poleg »Heiratslust« (Lorentz, Wb. III, 1169). Psl. nomen agentis **ženíchъ* (m.), g. **ženichá* »snubec, ženin« < **gᵘeniH-só-* se je razvil iz psl. nomena actionis na **-chъ* tipa **smě̀chъ*, glagola **ženíti sę*, **žènišь sę* in je prvotno pomenil »ženitev« (Vasmer[2] II, 47; SP I, 71). K slovnični spremembi nomen actionis > nomen agentis prim. sln. dial. *samomȍr* »samomorilec«, *senosȇk* »kosec«, knjiž. *kamnosȇk* »lapicida«. Obliki z izglasnim *-kъ* sta iz **ženьníkъ* (psl. adj. **ženьnъ* < **gᵘen-i-no-* ← **gᵘen-i* = sti. *jáni-* (f.) »ženska, gospa«), prim. slš. *mladoženník* »ženin«, vendar pomen »Heiratslust« pom. oblike kaže, da je na pomen vplival star nomen actionis **ženíchъ*. Machkova razlaga, po kateri naj bi bilo izhodišče za **ženíchъ* bahuvrihi adj. **moldo-ženъ* (Machek[2], 725) »ki ima mlado ženo« tipa sln. *dolgonȏg*, f. *-ǫ́ga*, *bosopȇt*, f. *-ę́ta* ni osnovano, ker v takem slučaju lahko pričakujemo le substantivizacijo v **moldo-ženikъ*, **-ženьcь* in ne **-ženьníkъ*. Dalje glej *žéna*. M. F.

ženíkelj (m.), g. *-klja* »Sanicula europaea«, tudi *zanikel* in *veliki ženikel*, *žanikel* »Sedum telephium«, *žvaníkelj* »Sedum«.

Tudi stč. *žanykl*, *zanikl*, *sanykl* »Sanicula«, č. dial. še *žanygl*, slš. *ženiklejt*, p. *żankiel*, *zankiel*, *zanikiel* »isto«. Izposojeno preko stvn. *sanikel*, nvn. *Sanikel* iz lat. *sanicula*. O tem Marzell, Wb. Pfln. IV, 100 s.; Machek, JR, 154. Izvedeno iz lat. *sanāre* »zdraviti« in večkrat prenašano tudi na druge zdravilne rastline. Glej tudi *šántelj*.

ženim (m.), g. *-a* »sponsus«. Kot arhaični ostanek ptc. prez. pas. **ženimъ* v. **ženíti sę*, **žènišь sę* »ženiti se« pri nas ohranjeno le na Goričkem: *'ženim* (Koletnik, 231), in v nekaterih historičnih virih (Skalar, Gutsmann, Murko). Dalje glej *žę̑nin*. M. F.

žę̑nin (m.), g. *-a* »sponsus« (SSKJ V, 989), črnovr. *žîən̄*, *-a̧* »isto« (Tominec, 251), notr. *žîęnịn* (Rigler, Jnotr. gov., 42), obir. *žənì:n* (Karničar, Obir, 256), toda *'ženim* v goričkem dialektu (Koletnik, 231). V 16. st. *shenin* »sponsus« (Megiser), l. 1607 *zenen* »fpofo« (Alasia), v 18. st. *ŝhenin* »nuptus« (Kastelec-Vorenc), *ſhęnen* »fponfus« (Pohlin), toda v 17. st. *shenim* (Skalar), v 18. st. *shenin*, *shenen* in *shenim* »Bräutigam« (Gutsmann), v 19. st. pri Murku I, 202, *shènin*, *shenı́n* in *shènim*.

Izhodiščno je to ptc. prez. pas. **žènimъ/*ženímъ* »ki se ženi« denom. glagola **ženíti sę*, **žènišь sę* »delati si

ženo; ženiti se« od *žená »sponsa«, prim. črnovr. žę̂nt', žîən »ženiti« (Tominec, l. c.), pkm. ženìti se, -ènin se »ženiti se« (Novak, Slovar[2], 183), rez. žinə́t se, žę́ni se »isto« (Steenwijk, SDR, 336), v 18. st. ſheniti se, ſhęnem se »heyrathen, ein Weib nehmen« (Pohlin). Iz prvotnega sln. *žę́nim oz. *žením (prim. enako tvorjeno sln. ǫ́čim in izposojeno pobrâtim) obliki žę́nin oz. ženín (obir. kor.; Murko) nista nastali fonetično, ampak imata izglasje tako kot č. ženina »ženske; priležnica« ← *ženimá zamenjano posesivnim suf. *-inъ (Ramovš, Hgr. II, 89). Poleg ptc. prez. pas. m. *žènimъ/*ženímъ potrjuje stcsl. ženima »konkubina«, str. ženima »isto«, stč. ženima tudi ptc. prez. pas. f. *ženimá »ki je narejena/vzeta za ženo«. Dalje glej žéna. M. F.

žę́nof (m.), *-a* »sinapis, gorčica«; tudi *žę́nf* (m.) »isto«, kar navaja Murko II, 616: *shénf*. V 16. st. *shenff* »sinapi« (Megiser), v 18. st. *ŝhenofı* »sinapi et sinapum«, *divje ŝhenofovu ŝeliŝzhe* »lapsana, divji ohraut«, *ŝhenofovu ŝernu* »sinapis granum« (Kastelec-Vorenc), *ſhênof* »Senf, sinapi« (Pohlin), *shenf*, *shenof* »Senf, mufhtarda, gorufhiza, mufterd«, *shenfnu ſerne*, *shenofovu sdernje* »Senfkern« (Gutsmann).

Izposojeno iz stvn. *senaf* »gorčica« in srvn. *senf* »isto«, tudi *senef* (Striedter-Temps, DLS, 251), nvn. *Senf* (> sln. pog. *zę́nf*, hrv. *sȅnf*), kar je kot got. *sinapis* izposojeno iz lat. *sināpis* (f.), *-is* »gorčica«, to pa iz gr. σίνᾱπι (n.), -εως »isto«, ngr. σινάπι (→ arab. *sináp*); ta evropska kulturna beseda je bila v gr. verjetno tako kot gr. νᾶπυ (n.) »gorčica« (> lat. *nāpy* »isto«) mediteranskega (Mayrhofer, Sprache VII, 1961, 185 ss.; Kluge[22], 667) in ne egipčanskega izvora (Feist, Wb., 422). Domač izraz je knjiž. *gorčíca*, ki je tako kot r. *gorčíca*, ukr. *girčýcja*, br. *garčýca* p. *gorczyca*, č. *hořčice*, slš. *horčica* substantiviziran iz adj. **gorъkъ* »pekoč, rezek« → **gorъčíca*.

Pri Gutsmannu izpričano *gorufhiza* je enako hrv. *gorùšica* »gorčica (rastlina in omaka)«, r. dial. *gorúšica* »gorčica«, stcsl. *gurucha* »isto«, blg. *gorùcha*. Glej tudi sin. *mustârda*. M. F.

žę́nska (f.) »femella«, dem. *žę́nskica*; črnovr. *žîənskạ* »isto« (Tominec, 251), notr. *žîęnska* (Rigler, Jnotr. gov., 42), obir. kor. *žé:jsqa* »babnica« (Karničar, Obir, 270).

Prim. hrv., sb. *žȅnskā* »ženska« (Vuk; Vojvodina, kajk.), tudi *žȅnskō* (n.) »babnica«, hrv. čak. *žę̂nsko* (f.) »ženska«, mak. *ženska*, tudi *žensko* (n.), č. *ženská*, tudi *žensko* (n.) »babnica«, slš. *ženská* »ženska«, gl. *žońska*, *-eje*, dl. *žeńska*, *-eje*. Izhodno **žȅnьskā* (f.) je substantivirana kontrahirana določna oblika f. adjektiva **žènьskъ(jь)*, f. **žènьska(ja)* »z lastnostmi, ki pripadajo ženi« k **žená* (f.) »odrasla oseba ženskega spola«, prim. sln. *žę́nski*, *-a*, *-o* »muliebris«, rez. nom.-akz. n. *žę́šku* (adj.) »isto« (Steenwijk, SDR, 336), stcsl. *ženьskъ*, hrv., sb. *žȅnski*, hrv. čak. *žȅnski*, *-o*, *-o*, mak. *ženski*, r. *žénskij*, *-aja*, *-oe*, p. *żeński*, č., slš. *ženský*, gl. *žónska*, dl. *žeńska* (Schuster-Šewc, HEWb., 1804). Enako je tvorjeno sln. *móški* (m.), *-ega* < **mǫ̂žьskī* < **mǫ̂žьskъjь* »z lastnostmi, ki pripadajo možu« ← **mǫ̂žь* (m.) »odrasla oseba moškega spola« z ohranjenim adj. sklanjanjem, č. *dětsko* »otrok, otročaj« < **dětьsko* ← adj. **dětьskъ* ← **dětę* (n.) »dete«. Dalje glej *žéna*. M. F.

žę́nso (m.), g. *-ta* »soimenjak«, *'žjenso* »isto«, v rabi le za moške (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155), tudi *žę́nsev* (m.), *-sva* (Cigale, Wb., 1079), kar je napačno poknjiženo v *-ev* za *-o*.

Tako kot hrv. *žènso* (m.) »soimenjak« (Kastavščina; Jurjevo v Hrv. Primorju; ARj XXIII, 334), *žensi* (m. pl.) »isto« (Krk), tudi *zę̂nso* (m.), *-ta* (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1389), v Dubrovniku *zȅnso* (m.), *zȅnsa* (f.) izposojeno iz ben. it. *zenso*, ki služi kot pozdrav med ljudmi nižjega sloja, npr. *ve saludo zenso*, *zenso caro*, *zenso* (Boerio, DV, 810), *me-ſenso* (m.) »vrstnik«, (adj.) »ki ima enako ime« (Revine; citirano po Pellegriniju, Studi, 163), furl. *'zénso* (m.) »soimenjak« (Pirona, VF, 1306; Miklošič, 409; Skok III, 650; Mende, RLS, 121), kar je mogoče izvajati iz lat. adj. **gentius* »ki je istega roda« h *gens* (f.), *gentis* »rod, sorodstvo« (Serra pri Pellegriniju, l. c.). Pomen »soimenjak« se je iz »sorodnik« razvil na podlagi navade, da so v rodu posameznike pogosto krstili z enakimi imeni. Glej tudi sin. *gnána*. M. F.

ženstvȍ (kol. n.), g. *-ȁ* »ženske«, tudi *žę̂nstvo* »isto«, adj. *žę̂nstven*, f. *-a* »z izrazitimi lastnostmi ženske« (SSKJ V, 991); rož. kor. *žanstvə̀* (kol. n.), *-à* »ženske«, tudi f. v *prstəjana žanstvə̀* »ostudna ženska« (Šašel, RNB, 153), obir. kor. *žé:jstu* (kol. n.) »ženske« (Sele; Karničar, Obir, 270). V 18. st. *shenſtvu* »Weib, shena, moshatiza, famiza«, *neperjasnik shenſtva* »Weiberfeind« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *ženьstvo* »natura muliebris«, hrv. *žènstvo* (n.) »isto« (Risan v Boki, Belostenec) in »ženske« (kol.; Stulli; ARj XXIII, 334), č. *ženstvo* (kol. n.) »isto« (Jungmann, Sl. V, 811), slš. dial. *mladoženstvo* »mladoporočenca« (Kálal, Sl., 386). Izhodno **ženьstъvó* (n.) je tako kot *móštvo/moštvȍ* (n.) < **mǫžьstъvo* ← **mǫ̂žь* (m.) abstraktum od **žená* (f.). K slovničnemu razvoju abstr. > kol. oz. indiviuum prim. psl. **svobodá* (← **svob-*) v stcsl. »Freiheit« (abstr.), r. *slobodá* »večja vas« (kol.) in »gospod, gospa« (indviduum). Dalje glej *žéna*. M. F.

ženžáti, *-âm* (v. impf.) »obotavljati se pri delu«, semkaj *ženžâvec*, *-vca* »obotavljivec, klepetulja«, *žę̂nža* »klepetulja« (vse vzh. štaj.).

Verjetno po metatezi iz *žežnjáti*, kar je po moderni vokalni redukciji iz *žužnjáti* »žuboreti, klepetati, čebljati«, sekundarno »obotavljati se pri delu« (Pleteršnik II, 959). Dalje glej *žužnjáti*, *žúžati*, *žûžlja II*, *žúgati I*, *žegljáti*. M. S.

žȅp (m.), g. *žépa* »sacculus, funda vestis«, dem. *žêpek*, *-pka*, v 18. st. *shepek* »Säcklein« poleg sin. *torbiza*, *moſhnja*, *vrezhiza*, *zulza*, *deushizh* (Gutsmann), dem. tudi *žépič*, *-a*, pkm. *žę̂pka* »žep«, adj. *žépast*, *-a* »sackartig«, *žépen*, *-pna* »Taschen-«, od tod *žepníca* »Taschendeckel«, *žę̂pnica* »žepna ura«, danes *žepnîna* »Taschengeld«, *žêpar* »Taschendieb« kakor hrv. *džȅpār* »isto«.

Prevzeto prek sbh. *džȅp*, hrv. kajk. *žȅp*, čak. *žȅp*, g. *žepȁ* (Vrgada), iz star. turš. *ǯe(i)p*, danes knjiž. *cep* »žep«, kar je iz arab. *ǧaib* »torba, vreča, prsi«. Iz istega turš. vira je še madž. *zseb*, alb. *xhep*, blg. *džéb*, *džób*, r. *zépь* »žep« (Miklošič, TEl. I, 289, Nachtr. I, 32; Lokotsch, 51; Vasmer I, 454; Skok I, 472; EWU, 1672). M. S.

žepíca (f.) »žolica«.

Nejasno; iz ide. **gᵘ̯ēbh-* »sluzast, zdrizast« (glej *žába*) je isl. *kvap*, *kvapi* »žolica«, agl. *quab* »močvirje«, *quaver* »tresti se«, šved. *kvabba*, spn. *quabbeln* »tresti se od maščobe«. Sln. *žepíca* je morda sorodno, če je izposojeno še v prazgodovinskem obdobju iz neznanega ide. jezika. Glej tudi sin. *žǫ̂lca*.

[Oblika *žepíca* (Pleteršnik po Vrtovcu in Cigaletu) je hiperkorigirana za vipavsko *žəpca*, ki jo ob nemški izposojenki *žołca* navaja Kelemina, SR VIII, 1955, 89, in v konzonantizmu ustreza *žü̂pca* (Štanjel). Na zahodu je iz dial. **žûu̯ca* (→ goriš. *žíwca*; Štrekelj, Görz., 432) oz. **žüu̯ca* iz izhodnega sln. **žułca* (→ sln. **žołca*) prek interkalacije **žûu̯pca*/**žüu̯pca* in asimilacije *u̯p* > *p* tipa rez. *wọ́pca* (Bila; SLA) < **u̯óu̯pca* ← *óvca* nastalo *žüpca*/*žəpca*. – M. F.]

žȅrh (m.), g. *žérha* »grobnica«, goriš. *žérh* (m.), *-a* »isto« (Štrekelj, Görz., 392), Erjavec, LMS 1880, 216, omenja za Kras in Vipavsko dolino *žȓh* (m.), enako Pleteršnik za Savinjsko dolino s prehodom *h* > *f* tipa *nộht* > *nộft* *žȓf* (m.), g. *žŕfa* (dol.) in od tod bkr. *žȓv* (f.), g. *žrvî* z nejasnim prehodom v ijevsko deklinacijo; še nereducirano je *žȅrf*, g. *žérfa*. V 18. st. *sherh* »crypta, en grob« (Kastelec-Vorenc).

Kot **žărch* izposojeno iz stvn. bav. *sarch* »grobnica«, stvn. *sarc* »isto«, nvn. *Sarg* (Miklošič, 410; Striedter-Temps, DLS, 251), kar je v germ. izposojeno iz srlat. hipokoristika **sarcus* »grobnica« iz *sarcophagus* »isto« < gr. σαρκο-φάγος (m.) *»kar požira trupla, meso«, prim. adj. σαρκο-φάγος »kdor je meso«, kar je zloženo iz σάρξ (f.), g. σαρκός »meso, telo« in φαγεῖν »požreti« (Kluge[22], 618). Poimenovanje je prvotno označevalo grobnice, ki so bile narejene iz kamna iz Asosa v Mali Aziji, ki je meso trupla popolnoma uničil.

Sln. oblike z izglasnim *-g* kot *žȅrg* (m.), g. *žérga* »grobnica«, v 18. st. *ſhèrg* »Sarg, capulus« (Pohlin), *žȓg*, g. *žŕga* so hiperkorekcije na podlagi mlajše izposojenke iz nvn. *Sarg* > sln. **zarg*, ki je bila pod vplivom starejše **žarch* preoblikovana v *žarg* (Murko I, 571), *ſharg* »Sarg, capulus« (Pohlin), *sharg* »Sarg« (Gutsmann). Pri Gutsmannu izpričana oblika *ſharf* »Grufft, sidanu pokopaliſhe« [*šarf*] kaže tako kot sln. *šafran* ob *žafran* na izposojo iz vn. oblike z vzglasnim fortis *ṡ-* poleg lenis *ż-* (Striedter-Temps, o. c., 45). Iz izhodnega sln. **žărch* so dial. oblike z *ȅ* oz. *r̥̄* nastale po redukciji v soseščini *r*, toda obir. kor. *žɔ:rf*, *-a* »grobnica« (Karničar, Obir, 272) kaže na izposojo iz bav. iztočnice z labializiranim stvn. bav. *a*. M. F.

žerjȁv (m.), g. *-áva* »Grus cinerea«, *žrjȁv* »isto«, dial. tudi *žerjȁl* (m.), verjetno iz iste osnove je dial. *žerjâl* (f.), *-i* »progla, past za ptiče«; adj. *žerjávov*, izv. *žerjálnica* »ohišje dvigala«; k temu cgn. *Žerjav*, *Žerjal*, *Žerjov*, *Žerjol*, *Žerjovič*; v 16. st. *sherjav* »grus« (Megiser), v 18. st. *ſherjav* »Kranich« (Pohlin), *sherjau* »Kranich« (Gutsmann).

Prim. csl. *žeravь*, *žeravlь*, hrv. *žȅrāv* poleg *ždrâl*, *ždrao*, hrv., sb. *ždrâlj*, mak. *žerav*, blg. *žèrav*, r. *žurávlь*, g. *žuravljá*, ukr. *žuravélь*, br. *žórov*, *žuravelь*, p. *żóraw*, č. *žeráv*, *jeřáb*, gl. *žóraw*, *-ja*, dl. *žorawa* (f.). Psl. **žeravъ*; sorodno je lit. *gérvė*, lot. *dzẽrve*, stprus. *gerve* »Grus«, kimr. *garan*, lat. *grūs*, g. *gruis*, stvn. *kranuh*, nvn. *Kranich*, gr. γέρανος. Osnova **ger-* »peti, vpiti« kakor sti. *járate* »vpiti, peti« poleg *gr̥ṇā́ti* »isto«, stvn. *kerren* »vpiti«. Podaljšano lat. in balto-slov. z *-u-*, drugod z *-n-* (Miklošič, 410; Trautmann, BSW, 87; Meillet, Ét., 374; Specht, Ursprung, 127, 161; Vasmer I, 433). Pomenski prenos na razne priprave, vzvode itd. je splošno evropski. Glej Fraenkel, ZSlPh XXII, 89.

[Izhodiščno psl. tudi **žьravъ*; Rasmussen, SM, 100 s., domneva praide. paradigmo **gérH₂-ōu̯-s*, akz. **gérH₂-u̯-m̥*, instr. pl. **gruH₂-bhís* < **grH₂-u̯-bhís*. – M. F.]

žerjâvec (m.), g. *-vca* »Geranium; prisadnik« (Caf), semkaj poimenovanje sorodne vrste *žerâvec*, *-vca* »Pelargonium roseum«.

Prim. sbh. *žeravac* »Geranium« poleg *ždralinjak* »isto« (ARj XXIII, 338), blg. *zdravec*, *žeravov klun* (Davidov, BBR, 173 s.), r. *žuravelьnik*, ukr. *žuravelnyk*, *žuravécь* (Makowiecki, SBLM, 165) »isto«. Kalki po nlat. *Geranium* < gr. γεράνιον iz γέρανος »žerjav«, ker oblika ploda spominja na žerjavovo glavo, prim. tudi n. *Storchschnabel* »Geranium«, srvn. *cranïches(s)nabel*, frc. *bec de grue* »isto« (Marzell, Wb. Pfln. II, 647). Pri Cafu izpričano *žerjâvec* »škrjanec« je očiten dem. od *žerjȁv*. Dalje glej *žerjȁv*. M. S.

žerjâvica (f.) »pruna, carbo condensis«, tudi *žrjâvica* »isto«, adj. *žerjȁv*, *žarȅč* »rdeč«; tudi v. *žerjáviti se*, *žerjâvim se* »žareti« (pkm.); v 16. st. *sheriaviza* »pruna« (Megiser), l. 1607 *zeriauiſa* »carbone acceſo« (Alasia), v 18. st. *ſherjavza* »Feuerkohlen« (Pohlin).

Prim. csl. *žeravъ* »pruna«, hrv., sb. *žȅrāv* (f.) »isto«, mak. *žeravi se* »nemiren biti«, str. *žeravъ* »žareč«, stč. *žeravie* »pruna«, č. *žeřavý* »žgoč«, slš. *žeravý* »isto«; iz iste osnove **žer-ǫt-ъkъ* je hrv., sb. *žerátak*, g. *-tka* »žerjavica« (Vuk), p. *żarzątek* »žar«, stč. *žeřatek* »kresnica«, slš. *žerjatok* »žar« (Miklošič, 409; Machek[2], 722; Vasmer I, 419). Dalje glej *žâr* in sin. *miljâva*.

žeselj (m.), g. *-na* »stol«, črnovr. *žîəsl̥* »stol z naslonjalom« (Tominec, 251), *žẹ́səl* (Cerklje na Gorenjskem; SLA), polj. *žésl* »sedež, sedalo za pečjo, stol« (Škrlep, 70), dol. *žíesl* (Ramovš, Hgr. VII, 166). V 16. st. *sheſl*, *sheſel* »Seſſel« (Megiser), v 18. st. *ṡeſſil* »grabatum, sedes« (Kastelec-Vorenc), *ſhẹsel*, *-na* »Seſſel« (Pohlin), *sheſel* (m.), g. *-lna* »Seſſel« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. *sëʒʒel* »stol«, stvn. *sëʒʒal* »isto«, nvn. *Sessel* (Ramovš, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 251), got. *sitls* iz germ. **setla-* (m.) »stol, sedež«, kar je tako kot psl. **sedlo* (n.) »vas«, arm. *etł* »mesto, prostor«, lat. *sella* »sedež«, gr. ἑλλᾱ́ (f.) »isto« (Kluge[22], 669) ide. nomen loci **sed-lo-* »prostor, kjer se naseli/sedi« k ide. **sed-* »sedeti«. Mlajše izposojeno je sln. *zeselj* »žeselj«, štaj. *'zẹ:sl̥* (Zorko, Narečna podoba, 351), v 18. st. *ſeſſil* »discubitorius« (Kastelec-Vorenc). M. F.

žestíka (f.) »Acer monspessulanum, trokrpi javor« (notr.).

Prim. sbh. *žêst* (m.) »vrsta javora«, *žȅžlja*, *žéšlja*, *žèstilj* »Acer tataricum« (> rum. *jestrilă* »isto«), *žȅstika* »Carex gracilis, Rhamnus fallax«, blg. *žéšel*, *žéštel* »Acer tataricum«, r. *žéstь* (f.), *žéster*, *žóster*, *žestër* »Rhamnus cathartica«, *žostik* »Rhamnus frangula«, ukr. *žóstir* »Rhamnus cathartica«, *žóstь*, *-ty* »Ligustrum vulgare«. Izpeljano iz **žȅstъ* »trd, žilav« (Skok III, 677), ker imajo te vrste javora in krhljika (Rhamnus c.) trd, žilast les. O možnosti, da je č. *řešetlák* »Rhamnus« prek p. sprejeto iz vzhslov., glej Machek, JR, 145. Dalje glej *žestȍk*. M. S.

žestȍk (adj.), f. *-ǫ́ka* »silen, močan, hud« (Caf), *vinska, lesna žestína* »Wein-, Holzgeist« (< sbh.); v Briž. spom. *preiſe naſſi zeſztoco ſtradacho* »maiores nostri graviter passi sunt« (II, 97–98), kasneje neznano, v 19. st. domnevno umetno uvedeno po hrv. in stcsl.

Prim. stcsl. *žestokъ* »durus, asper«, *žestostь* »durities«, csl. *žestota* »isto«, *žestěti* »durum fieri«, sbh. *žȅstok*, *-a*, *žȅstok*, f. *žestòka* »močan, ognjevit«, komp. *žȅšćī* (čak.

žestȍk, *-okȁ* in *žȅstok*, *-a*, komp. *žȅšćī* (Vrgada)), abstr. *žêst* (f.), v. *žéstiti se*, *žêstīm se* »razvneti se«, mak. *žestok* »ognjevit, krut«, blg. *žestók* »močan, surov, divji«, r. *žëstkij*, ned. obl. *žëstok*, *žestká*, *žëstko* »trd, raskav, strog, krut«, *žestókij* »krut, hud, trd«, ukr. *žorstkýj* »okruten«, br. *žórstki*, pri Nosoviču *žóstkij* »isto« z *-r-* po *šórstki* »isto« (ÈSUM III, 237). Iz slov. jezikov je rum. *jestoc* »trd, krut«. Psl. **žěstъ(kъ)*, **žestokъ̆*. Miklošič, 410, izvaja iz **žeg-* »žgati«, pri čemer se opira na r. dial. komp. *žegče* za standardno *žëstče* (soglaša Gluhak, HER, 709). Če torej prvotno **žeg-stъ* »goreč, žgoč«, je suf. primerljiv s **čę̑stъ*, **gỗstъ*, **tь̑lstъ*. Vendar je pomen »goreč« verjetno treba prek »močan« izvesti iz »trd, žilav«, iz katerega je tudi »okruten«. Zato se zdi verjetnejša primerjava s stvn. *ches* »ledenik«, srvn. *kes* »trda, gladka tla, ledenik«, bav. n. *Kes* »ledenik«, dan. *kase* »kup, grmada«, stnord. *kǫs*, g. *kasar* »kup (kamenja)«, stir. *gall* »kamen, steber« (Falk-Torp, 501; Vasmer I, 421). Glej tudi *žestíka*. M. S.

žẹ́tek (adj.), f. *-tka* »prožen, gibek, voljan«, npr. *šiba je žetka, ako žvižga*, in »redko tekoč, židek« (Krupa pri Semiču; Barlè, LMS 1893, 43).

Nerodno standardizirani zapis za dial. *žȅtk-*, kar je v šokarskem bkr. govoru iz *žȉdk-* v stranskih oblikah adj. **žídъkъ* > *žídek* (o kratkih refleksih staroakutiranih vokalov in o spustu *ȉ* > *ȅ* v šokarskem govoru glej Ramovš, Hgr. VII, 138, 137). K pomenu prim. v 18. st. *ſhibka, ali šhitka ſhiba* »mollis virga« (Kastelec-Vorenc). Dalje glej *žídek*. M. S.

žẹ́ti I, *žánjem* (v. impf.) »metere«, pf. *do-*, *na-*, *po-*, *pre-*, *za-žẹ́ti* in k temu iter. *dožínjati*, *-am*, *požínjati*, *-am*; od tod deverb. *požînjka* »dožetnica« (gor.); obir. kor. *žɛ̀:t*, *žé:jɛm* »žeti« (Karničar, Obir, 270); pkm. *žèti*, *žnjèn* »žeti«, kar ustreza rez. *žét*, *žnjén* poleg analoškega *žéję* »isto« (Steenwijk, SDR, 336), in po prez. osnovi inf. *žnjèti* (Novak, Slovar^2, 183); *žệtva* (f.) »messis«, *žệtev* (f.), g. *-tve* »isto«, *žệtec* (m.), g. *-tca* »messor«, *žệvec*, g. *-vca* »isto« (notr.), *žệtnik* »julij« (ben.), *žetveníca* »neko jabolko«, *žetvénka* »isto«; iz prez. osnove je tvorjen nomen agentis *žánjec*, g. *-jca* »messor« in k temu feminativ *žanjíca* (tip **porsьcь* → **porsíca*), tudi *ženjȅc*, *-jcȁ* < **žьn'ьcь* in feminativ *ženkínja* »žanjica« (vzh. štaj.) tipa *šívec* → *šívkinja*, *ženȅc*, *-ncȁ* iz **žьnь̀cь* s pričakovanim feminativom **žьníca* v Gutsmannovi glosi *sheniza* in r. *žníca* (Dal', Slovar'^{2} I, 528). V 16. st. *sheti* »metere«, *shetva* »messis« (Megiser), *shenz* »messor« (Trubar, Dalmatin), l. 1607 *zet* »mietere«, *zegnic* »mietitore«, *zetua* »raccolta« (Alasia), v 18. st. *šhèti* »metere«, *kakòr ſo ſjali, taku bodo ſhèli* »adagia sunt«, *šhenz* »meſsor« (Kastelec-Vorenc), *ſhẹti*, *ſhajnem* »Getreide ſchneiden« (Pohlin), *shenjem* »ſchneide Getreid«, *shenjauz* »Schnitter«, f. *shenjiza*, *sheniza* (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žęti*, *žьnjǫ* »metere«, hrv., sb. *žȅti*, *žȁnjēm* »isto«, v Dalmaciji *žȅnjēm*, tudi *žnjȅti*, *žnjêm* (Vuk), hrv. čak. *žȇt*, *žȁńen* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1407), mak. *žnee*, tudi *žnie*, blg. *žъ̀na*, dial. *žènja*, iter. *žínam*, r. *žátь*, *žnú*, ukr. *žáty*, *žnú*, br. *žácь*, *žnú*, p. *żąć*, *żnę* poleg *żnię*, iter. *żynać*, č. *žít*, *žnu*, iter. *žínati*, stč. *žieti*, *žňu* in *žnu*, slš. *žat'*, *žnem*, gl. *žnjeć*, *žnjeje*, arh. *žeć*, *žnje*, iter. *žinać*, dl. *žeś*, *žńu*, iter. *žynaš*.

Psl. **žę̋ti* s prez. **žьn(')ešь* poleg **žèn'ešь* (hrv., blg.); iter. **žin(')ấti* »metere«. Ta splošnoslov. agrikulturni termin je sinonimen s psl. dial. **sě̋t'i*, **sěčèšь* »metere« < »secare, caedere« in pomensko specializiran iz pomena »tolči«; psl. dial. **žèn'ešь* je identičen lit. *geniù* z inf. *genė́ti* »drevo oklestiti vej, tolči«, gr. θείνω »isto« in arm. *ǰnem* »isto« < **gʷhén-i̯e-*, psl. **žьnèšь* pa razen v korenskem vokalu enak lit. *genù* z inf. *giñti* »gnati« < *»tolči«, prim. psl. **ženèšь* »gnati« < *»tolči«; izhodiščna sprega ide. **gʷhen-* »tolči« je bila atematska, kot ponazarja het. *kuenzi*, pl. *kunanzi* »tolči, moriti«, sti. *hánti*, pl. *ghnánti* »isto«, tako da ide. dial. razmerje **gʷhen-i̯e-* : **gʷhn̥-i̯e-* tako kot **gʷhen-e-* : **gʷhn-e-* (→ psl. **žьne-*) in verjetno tudi lat. *de-fendō*, *-ere* »braniti, čuvati« < **-gʷn̥-dhe-* odraža le strukturalno tematizacijo prvotne atematske paradigme anit korena; akutirana intonacija v psl. inf. **žę̋ti* in lit. *giñti*, *ginù* »čuvati, varovati« < *»tolči« je balto-slov. starosti (Miklošič, 409; Vasmer I, 411; Fraenkel, 152; Pokorny, 492; LIV 194 s.) in lahko znak za obstoj paralelnega praide. akrostatičnega korenskega prez. Glej tudi *žẹ̑l*, *póžnjak*, *seženj II*, *žînkati*, *žnekáti*, *gnáti* in *goníti*. M. F.

žẹ́ti II, *žámem* in *žmȅm* (v. impf.) »stiskati, da priteče tekočina« (SSKJ V, 993), navadno pf. *ožẹ́ti* »stisniti (da priteče tekočina)«, *izžẹ́ti* »s stiskanjem spraviti tekočino (iz sadja, mokrega perila)«, *prižẹ́ti* »stisniti k sebi, objeti«, *prežẹ́ti* »stisniti skozi, pretlačiti, prevezati okrog (pasu)«, *sežẹ́ti*, *zažẹ́ti* »stisniti«; impf. *-žệmati*, *-am*, redkeje *-žîmati*, *-am*; subst. *žệma* »stiskalnica«, *žemȅk*, *-mkȁ* »usirjena tvarina, katera se v sirove hlebčke ožema«, *ožệmček*, *ožệmčič*, *ožîmček* »v majhno kroglo ročno stisnjen sir«; po prez. tudi inf. *ožmẹ́ti* »ožeti« (gor., štaj.); v 18. st. *ošhméti* »exprimere, ištlazhiti«, *kadar ſe kai ošhme ali prezidy, tú grobú, ali ta gošzhava, kar zhes oſtane* »stymma« (Kastelec-Vorenc).

Prim. csl. *žęti*, *žьmǫ* »comprimere«, stcsl. pf. *sъžęti*, sekundarni impf. *sъžimati*, *-aješi*, sbh. *žéti*, *žȇti*, *žmêm* »stiskati, daviti, iztiskati sok«, pf. *sàžēti*, *sȁžmēm*, sekundarni impf. *sažímati*, *sàžīmām*, hrv. čak. *ožȇti*, *ȍžmeš*, *ožimàti*, r. *žátь*, *žmëšь* »stiskati, tiščati, ožemati«, pf. *prižátь*, *-žmëšь*, sekundarni impf. *prižimátь*, *-áješь*, ukr. *žáty*, *žméš*, p. *żąć*, *żmę*, pf. *zżąć* »gubati čelo«, sekundarni impf. *zżymać się* »jeziti se«, stč. *žmu*, imp. *vyžmi*, vzh. č. *-žmouti*, *-žmu* (Machek^2, 723), č. *ždímati* »ožemati, stiskati«, slš. dial. *žmat'*, *žmu*, iter. *žímat'* »stiskati, tlačiti« (Kálal, Sl., 900), gl. *žimać*, dial. *ždźimać* »ožemati perilo« (< **sъžimati*; Schuster-Šewc, HEWb., 1794), dl. *žeś*, *žmu* »stiskati, ožemati«, iter. *žymaś*, *žimaś*. Psl. **žętī́*, **žь̏mešь* (iter. **žimấti*) < ide. **gm̥-tē̆i̯* > balto-slov. **gimtḗi̯* s sekundarnim prez. **gim-é-* (po razmerju **imtḗi̯*, **im-é-* > psl. **jęti* ali **jętī́*, **jь̏mešь*) iz ide. korena **gem-* »stiskati, prijemati, grabiti«, prim. gr. γέμω »biti poln, natovorjen, naložen«, hom. aor. γέντο »zgrabil je«, lat. *gemere* »vzdihovati, stokati, ječati« (< *»iztiskati sapo« ali *»biti duševno stisnjen«), lot. *gùmt*, *gùmstu* »zgrabiti, napasti«, arm. *čmlem* »stiskati«, srir. *gemel*, kimr. *gefyn* »spona«, stnord. *kumla* »stiskati, zmečkati, stlačiti« (Miklošič, 408; Trautmann, BSW, 88; Vasmer I, 427 s.; Pokorny, 368 s.; LIV, 165). V *o*-jevski prevojni stopnji je *gomȍlj*, *gomóta*. Glej tudi *žmẹ́ten*, *žmíkati*, *žmîtek*, *žmúriti*, *žmȅk*, *žemȅk*, *žemljáti*. M. S.

žézla (f.) »lopatica za žerjavico« (Ljubušnje na Goriškem; Štrekelj, LMS 1892, 47).

Štrekelj, l. c., povezuje z istopomenskim *žúžlja* (Drežnica) in zah. dial. *žẹ́žel*, g. *-žla* (l. 1607 *zezou* »palletta del fuoco« (Alasia)), vse pa izvaja iz n. *Schüssel* »skleda«

(Štrekelj, JA XI, 467), kar formalno in pomensko ne ustreza. Izhajati bi bilo možno iz psl. **žьzlò* (n.) »palica, šiba, prot ipd.« poleg **žь̀zlъ* (m.) »isto« v sln. *žéžel*, g. *-žla* »lopatica za žerjavico«, prim. hrv., sb. *žèzlo* »scepter«, č., slš. *žezlo* »isto«. Medtem ko se v obliki *žézla*, kjer je prehod v *a*-jevsko deklinacijo mogoče fonetično pogojen (predakcentsko akanje) ali pa je f. nastal pod vplivom sin. *lopatica*, *grebljica* ipd., konzonantno zaporedje *ž – z* še ohranja, je v sln. dial. *žéžel* (m.), g. *-žla* < **žъ̀zlъ* (m.), g. **žъzlà ž – ž* iz prvotnega *ž – z* lahko nastalo po ljudskoetimološki naslonitvi na **žeg-tí*, **žežèšь* »žgati«. Glej tudi *žéžel*, *žûžlja* in *žézlo*. M. F.

žézlo (n.) »sceptrum«, kompoz. *žezlonôsec* »Szepterträger«. Pleteršnik II, 959, navaja po Janežiču tudi *žéslo* »sceptrum«.

Nknjiž. izposojenka iz č. *žezlo* »žezlo«, kar je sorodno s stcsl. *žьzlъ* »virga, scipio, sceptrum«, csl. tudi *žьzlь* »virga«, star. hrv. *žazal* (navaja Mažuranić, Prinosi, 1702), blg. *žézl*, r. *žézl*, *-zlá* »žezlo«, dial. *žezél* »palica«. Sbh. *žèzlo* je prav tako izposojeno iz č. Psl. **žezlȍ*, **žezlȉ̀* se je lahko razvilo iz *g^{u}*is-ló-* (ob neupoštevanju Zupitzovega pravila je variantna rekonstrukcija *g^{u}*is--dhló-*), tvorbe iz baze *g^{u}*ei̯s-*, iz katere je še arm. *čeł*, *čił*, *čiuł*, g. *čłi* in *čłoy* »veja, vejica«. Iz *g^{u}*is-ti-* je kimr. *bys*, bret. *biz* »prst«, srir. *biss ega* »ledena sveča«, stnord. *kvistr* »veja«. Tudi stnord. *kvísl* »razcepljena veja, rogovila« je lahko produkt kontaminacije izraza za »dve« in baze *g^{u}*ei̯s-* (drugače Pokorny, 232, 481). Sorodno je še lit. *gáikštė* »prekla za oporo hmelju« in lot. *dzeikste* »šiba« (Čop, SR XIII, 200 ss.). Napačno Vasmer I, 414, povezuje s sbh. *žeželj* »palica za privez ovčarskega psa«, kar je po Miklošiču, 409, in Skoku III, 679, sorodno z blg. *žégъl*, mak. *žegol* »zatič, ki povezuje dva dela jarma«, p. *zązel* »povodec«, csl. *žęželь* »ovratni okovi« (tako tudi Zubatý, JA XVI, 425, ki dalje primerja lot. *dzenulis* »bodica, želo«). Glej tudi *žézla*. M. S.

žéžel (m.), g. *-žla* »lopatica za žerjavico, Feuerschaufel«, jnotr. *žȅžu* (Rigler, Jnotr. gov., 122), tudi *žûžlja* (Drežnica), *žéžol*, g. *žežọ́la* (Goriš. brda), v 17. st. *zezou* »palletta del fuoco« (Alasia).

Prevzeto iz ben. it. *sessola* »majhna zajemalka«, furl. *siéssula*, *séssula*, *sciéssula* »isto«, l. 1402 *sessa*, 1580 *sesula* (Reka), it. dial. tudi *zézzula* (Piacenza), prim. tudi katal. *sàssola*, prov. *sasso*. Kasnejša izposojenka je kraš. *šȇšla*, *šesla* »vrsta zajemalke«. Rom. beseda etimološko ni pojasnjena (Battisti-Alessio, 3466 s.). Sln. nepričakovani *-ž-* namesto *-š-* je morda posledica asimilacije. Manj verjetno Štrekelj, JA XI, 467, LMS 1892, 47, ki domneva izposojo iz bav. n. *Schüssel* »skleda«. O podobnih besedah, ki pa so domnevno domačega izvora, glej *žézla*. M. S.

žgalínovec (m.), g. *-vca* »Viburnum opulus« (Caf).

Nejasno. Izvajanje iz *žgalína* »žgoča vročina« semantično ni utemeljeno in nima tipoloških primerjav v drugih jezikih. Morda prenarejeno ali tvorjeno iz *kalína* »Viburnum opulus«, eventualno prek n. *Galingenbeere*, *Kalinken*, *Kaline* (n. besede navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 1107), kar je iz slov. **kalína*. M. S.

žgánec (m.) »škržat« v nadiškem *žgànac*, tudi *žghànac* (Rigoni-Salvino, VIN, 45; Matičetov, Primorska srečanja 231/32, 2000, 596; isti, Traditiones 33/1, 2004, 158 ss.).

Matičetov, l. c., povezuje s sln. *žgáti*, *žgȅm* »urere«. Nadiški leksem je substantivizirani ptc. pret. pas. **žьganъ* (→ **žьgānьcь*) in kaže, da se je pomen »cicada« leksikaliziral iz *»ožgan«, ker je za škržate značilno, da pojejo le ob vročem, sončnem vremenu in so torej, sodeč po besedotvorju v *žgánec*, ožgani/obsijani od sonca. Poleg blg. *žežèpèče* »Cicada orni« (Georgiev V, 132) in mak. *žižalen* »isto« (okolica Debra; isti I, 544) je pomensko blizu sb. *žížavac* (m.), g. *-āvca* »Locusta viridissima«, ki se ravno tako kot škržat ob sončni pripeki oglaša z dreves (Rečnik SANU V, 398). Medtem ko je slednji leksem substantiviziran iz adj. **žižavъ* v č. *žižavý* »žareč«, npr. *žižavé uhlí* »žareče oglje« (Jungmann, Sl. V, 861), slš. *žižavý* »žareč«, *žíža* »pripeka, vročina« (Kálal, Sl., 902), je mak. *žižalen* prek ptc. pret. akt. **žížalъ* izveden iz glagola, ki se ohranja v hrv. *žižati*, *žižim* »žgati« (ARj XXIII, 450 s.), in torej enako pomensko tiviran kot sln. *žgánec*. Georgiev, l. c., mak. *žižalen* povezuje s poimenovanji za žuželke z osnovama *žiž-* in *žuž-*, pri katerih sklepa o onomatopejskem izvoru besed, čeprav so v slov. gradivu znaki, da sta se pri teh poimenovanjih različnega mrčesa verjetno pomešale osnove, sorodne s psl. izhodiščnim **žugāti* »žgati« in **žűgati* (: **gűgati*) »klicati, kričati ipd.«. Dalje glej *žgáti*, *žužȇlka*, *žížniti*. M. F.

žgáti, *žgȅm* (v. impf.) »urere, cremare, ustulare«, pf. *iz-*, *na-*, *ob-*, *od-*, *o-*, *pod-*, *po-*, *pre-*, *pri-*, *raz-*, *se-*, *spod-*, *u-*, *v-*, *za-ž.*, sekundarni impf. *-žígati*, *-am* in *-žem*, prim. v 16. st. pri Trubarju *ſaſiſhe* »zažiga« (navaja Rigler, Začetki, 218) (o iter. glej tudi *-žágati*); postverbali *-žȉg*, g. *-žíga*, nomen actionis *žgânje* »Brennen«; iz ptc. pret. pas. *žgán* so tvorjeni subst. *žgánec*, *-nca* »Sterz«, *žgánek*, *-nka* »isto«, *žgánka* »polenta«, *žganjȅ*, *žganjé*, *žgánje* »Schnaps«, *žganjíca*, *žganíca*, *žganína*, *žganjčȅ* »isto«, iz ptc. pret. akt. je adj. *žgálen*, *-lna* »Brenn-, Brand-, Senge-, brennbar«, subst. *žgâlec*, *-lca* »kdor žge«, *žgavíca*, *žígavica* »kopriva«, *žgalína* »žgoča vročina, pripeka«, iz ptc. prez. akt. je *žgȍč*, *-óča*, redkeje *žgȅč*, *-ẹ́ča* »calidus«, iz nomena instrumenti je *žgálo* »Brennmittel, Brenneisen«; številne deverbalne prefigirane tvorbe, npr. *ožȅg*, g. *ožgà* »palež, smod«, *vúžgec*, *-gca* »zavrelka, pokvarjeno vino« (Caf), *póžeg*, g. *požéga* »s požigom izkrčeno mesto, snet«, *požgár*, *-ja* »kraj, kjer se je hosta požigala« (gor.), *požgánica*, *požgánka*, *prežgánka* »Einbrennsuppe«, *úžgec*, *-a*, *vžgâlec*, *-lca* »pokvarjeno vino«, *vžîga* »požar«, *vžigálo* »Zünder«, *vžigâlica* »Zündhölzchen«, *zažgalína* »opeklina«; dial. pkm. *žgàti*, *žgén*, ptc. pas. *žgáni* (Novak, Slovar[2], 183); nejasno je *žgâlka* »velika jesenska kobilica« (jvzh. štaj.), morda po rjavi barvi; 16. st. *ſhgan*, *ſaſhgal* »ustus« (Megiser), v 17. st. *shgati*, *poshgati*, *seshgati*, *vſhgati* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhgati* »adolere, cremare, urere«, *ſeŝhgati*, *ſaŝhigati*, *poŝhgati*, *ſaŝhigati* »comburere«, *vushgati*, *ſashgati* »accendere« (Kastelec-Vorenc), *ſhgem*, *ſhgâti* »urere, adolere«, *ſhgânz* »Sterz, polenta«, *ſaſhigam* »anzinden, adurere« (Pohlin), *shgati*, *shjem*, *shgem* »brennen«, *shganki*, *shganzi* »Sterz« (Gutsmann); pogosto v tpn., npr. *Požeg*, *Požganica*, *Požgano*, *Požganje*, *Prežganje*, *Žeje* po disim. iz **Žežane* (Pintar, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 1908, 89; Bezlaj, SVI II, 346 s.; Mertelj-Bezlaj, JiS VI, 221; Ramovš pri Ilešiču, Geografski vestnik IX, 87, ki pritegne tudi cgn *Žerjavko*), orn. *Požgar*, cgn. *Žgank*, *Žgavec*.

Prim. stcsl. *žešti*, *žegǫ*, *žežeši* »urere, accendere«, prez. tudi *žьgǫ*, sbh. *žèći* in *žgȁti*, prez. *žèžēm*, *žèžēm* »žgati«, mak. *žeže* »žgati, peči«, blg. *žežá* »žgati, greti«, r. *žéčь*, *žgú*, dial. inf. tudi *žečí* in *žgátь*, ukr. *žegtý*, *žegčý*, *žečý*, *žegú*, br. *džgácь*, *-áju* »pičiti, opeči (o koprivi)«, dial. *žgácь* »žgati, kuriti« (Nosovič), p. *żec*, *żgę*, *żże* »žgati« (Brückner, 663), *żgać*, *dźgać*, *-am* »bosti, zbadati« (prim. sln. *nažgáti* tudi »natepsti«), stč. *žéci*, prez. *žhu*, *žžeš* »žgati«, č. *žehati*, *žhnouti*, *žehnouti*, arh. tudi *žháti*. Psl. **žet'ĭ*, prez. **žȅgǫ*; varianta **žь̏gǫ*, ki ima korenski vokal po imp. **žьdzí* (Machek[2], 726), je analogno po **tъkā̋ti*, **tъ̏kǫ* deriviral inf. **žьgā̋ti* ter dalje iter. **-žigati*. Psl. prez. **žȅgǫ* < **gégō(m)* se je po asimilaciji razvil iz **dégō(m)* (manj verjetno je treba samo za slov. domnevati koren **geg-* (Miklošič, 407)), prim. dalje lit. *dègti*, *degù* »žgati, goreti«, lot. *degt*, *degu*, *dedzu* »žgati«, sti. *dáhati* »žgati, zažgati«, av. *dažaiti* »isto«, toh. *tsäk-* »goreti«, alb. *djeg* »žgati, peči« < ide. prez. **dhég^{u}he/o-*; iter. **dhog^{u}h-éi̯e/o-* je v lat. *fovēre* »greti, negovati«, srkimr. *deifyaw* »požgati«, alb. *ndez* »prižgati« iz baze **dheg^{u}h-* »žgati, zažgati« (Meillet, MSL XIV, 334; Trautmann, BSW, 49; Vasmer I, 412; Pokorny, 240 s.; LIV, 115 s.). Neasimilirani koren se ohranja v psl. **degъtь* »katran«, prim. r. *dëgotь*, p. *dziegieć*, č. *dehet* in dalje lit. *degùtas* »isto«. Izvajanje sln. *dẹ́gniti*, *dệgnem* (pf.) »posijati, Strahlen werfen« iz neasimiliranega korena (Berneker I, 182) je dvomljivo, saj sln. primera ni mogoče ločevati od *dẹ́gati* »metati, lučati« (Bezlaj, SR VIII, 18 = ZJS I, 36). Glej tudi *-žágati*, *žâgavica*, *žánžav*, *žẹ́ga I*, *žẹ̑hek*, *žehtáti I*, *žehtẹ́ti*, *žestȍk*, *žgánec*, *žȋg*, *žigljáti*, *žígniti*, *žȋgra*, *žížniti*, *zgâga*, *žaga II*, *dẹ́gmati se*. M. S.

žgečkáti, *-âm* (v. impf.) »titillare«, adj. *žgečkljȉv*, f. *-íva* »kitzelig«; gor. *žgeč'kąt*, *-à:m* (Kropa; Škofic, Diss., 388), črnovr. *žyą̑čkąt*, *žyąčkâm* (Tominec, 251). Toda primor. *'žgaćət*, *'žgaćkət* »žgečkati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 154).

Slednja oblika kaže, da je pri tem besedotvorno osamljenem glagolu potrebno izhajati iz **žьgъt'ьkā̋ti*, *-ā̋ješь*, kar more biti dem. tipa **běžьkā̋ti* ← **běžati* ekspresivnega prez. **žьgъ̏t'ešь*, inf. **žьgъtā̋ti* »ščegetati« tranz. glagola **žьgā̋ti*, **žь̑ž/gèšь* s pomenom »bosti, suvati« < »žgati«, prim. p. *dźgač*, *dźgnąć* »zbadati, suvati« poleg slš. dial. *žihat'* »bosti« poleg »žgati« (Kálal, Sl., 901), hrv. iter. *ižigati* »bosti«, čak. *žȉgnut*, *žȉgnen* (pf.) »povzročiti skeleče bolečino«, črnogor. *žȅgnūti*, *-nēm* (v. pf.) »nenadno bolečino, udarec občutiti« (Vujičić, Rječnik, 38). Zaradi šibke pozicije prvega jera ni mogoče izključiti, da to ne bi bilo fonetično razvito iz **ščьgъt'-ьkā̋-ti* k prez. **ščьgъ̏t'ešь* = sln. *žgáčeš*, inf. *žgetáti*, kot je menil Miklošič, 306, ki je sln. *ščegetáti* izvajal iz psl. redukcijske osnove **skъk-* v stcsl. *skъkъtati* »titillare«. Glej tudi *žehtáti I*, *žigljáti*, *žgáti* in *ščegȅt*. M. F.

žíba (f.) »vabni klic za gosi in race« (vzh. štaj., pkm.), sem pkm. *žȋbek* (m.) »gosji mladič« in k temu zveza *pijan kak žibek* (Novak, Slovar[2], 183), prim. *pijan ko žibara* (Kranjsko; Pleteršnik II, 961).

Prim. slš. dial. *žiba-žiba* »vabni klic za gosi« (Kálal, Sl., 899), *žibä* »gos«, *žibätko* »isto« in č. dial. *žibul'a* »gos« (Machek[2], 727, brez sln. gradiva). Štrekelj, Lwk., 76, je sklepal na izposojo iz madž. *zsiba* »goska«, pri katerem izvor ni povsem jasen. V EWU, 1676, se z rezervo domneva sorodstvo z madž. *zsibong* »brenčati, ropotati«. M. F.

žȋbrc (m.), g. *-a* »Polygala chamaebuxus« (Pleteršnik po Joschu, Die Flora von Kärnten); kartoteka slovenskih rastlinskih imen ima v tem pomenu iz neimenovanih virov tudi *žibret* in *žibrnica*.

Nejasno. Zveza z *žȋbret* »Lamium« ali *žȋbrje* »Epilobium angustifolium« je iz stvarnih razlogov malo verjetna. Morda kakor sin. *žánjavec* revzeto iz neke, verjetno n. predloge, prim. koč. n. *shingr* »Vinca maior« (navaja Marzell, Wb. Pfln. IV, 1143) in iz n. prevzeto it. dial. *zibimgrúele* »Polygala chamaebuxus« (navaja Marzell, o. c. III, 868). M. S.

žȋbret (m.), g. *-a* »mrtva kopriva, Lamium«, tudi *žȋbrat*, *žȋbrt* »isto«, *žẹ́brat*, *zẹ́brat* »Galeopsis«; semkaj morda *žȋbrica* »Ferulago assa foetida«.

Bezlaj, Baltistica X, 25 s., primerja gl. *zyber*, *žybra* »Galeopsis« (Schuster-Šewc, HEWb. ne navaja), pom. *zïbř*, *žïbř* »Eupatorium cannabinum« < **zębrь*, r. *zjabra* »Galeopsis« < **zębra*, r. *zjabréj*, *žabréj*, ukr. *zjabrij* »isto« < **zębrějь*, kar je gotovo izpeljano iz **zę(b)tí* »gristi« (Vasmer I, 466; Bezlaj, SSJLK II, 6), prim. tudi č. *ziabor* »Lamium« in »Galeopsis« (Machek, JR, 197). O *žȋbrje* (n.) »Chamaenerion angustifolium = Epilobium angustifolium« glej *žȋbrc*, o variantah *kiprc*, *cȋper* glej *kiprc*. Dalje glej *zẹ́brat*. M. S.

Žibret (cgn.), tudi *Žibrat*, *Žibred*, *Žibrek*, *Žibert*.

Prevzeto sprva kot h. i. iz stvn. atpn. *Sîvrid* < *Sigivrid* iz *sigu* »zmaga« in *fridu* »mir, varnost, gotovost«. Iz tega atpn. je na Slovenskem še hdrn. *Žibršča* pri Dobrniču (Bezlaj, Eseji, 161, SVI II, 349; stvn. imena navaja Förstemann, AN I, 1324), tpn. pri Logatcu *Žibrše* (f. pl.) < **-tьščane*, pri Apačah *Žiberci* (m. pl.) < **-tьci*, l. 1193–1220 *Sigensd(orf)*, 1320 *Sygenstorf*, 1357 *Sichendorf*, 1429–41 *Seybastdorf*, 1444–49 *zu Seybestorff*. Prim. tudi cgn. č. *Žibřid*, *Řibřid*, slš. *Žibrita*. M. S.

žíca (f.) »filum metallicum«, dem. *žíčka*, *žíčica*, adj. *žíčen*, *-čna*, *žíčast*, *-a*, subst. *žíčnik*, *-a* »žebelj iz žice«.

Besedna družina je v sln. izpričana šele v 19. st., zato je verjetno prezeta iz sbh. V dial. se v pomenu »žica« večinoma uporablja *drât*, *drȍt* < n. *Draht*. Prim. csl. *žica* »nervus«, sbh. *žȉca* »spredena nit, žica, struna; žilica (nagnjenje, talent), žila, sloj (v zemlji)«, mak. *žica* »isto«, blg. *žíca* »žica, nit«, r. dial. *žíca* »barvana volnena nit ali preja, česana preja«, ukr. *žýčka* »(rdeča volnena) nit, volnen trak«, dl. *žycaŕ* »žica, s katero pritrdijo leseno držalo na koso«. Vasmer I, 426, navaja tudi č. šlez. *žičica* »Haargras« (Machek[2] in JR ne omenja), prim. p. *życica* »ljuljka«. Psl. **žīca* < **g^{u}íH-kā* poleg **g^{u}íH-ā* v lit. *gijà* »vlakno, nit«, lot. *dzija* »nit«, av. *ǰiiā-* »tetiva na loku«, sti. *jyā́*, *jiyā́*, *jyākā́*, klas. *jīvā* »isto«, **g^{u}iH-ó-* »opremljen s tetivo« > gr. βιός »lok«, kimr. *giau* (pl.) »živci, kite«, vse iz ide. korenskega subst. **g^{u}ei̯H-*, **g^{u}iH-* »kita, tetiva« (Miklošič, 411; Trautmann, BSW, 86; Vasmer I, 426; Schuster-Šewc, HEWb., 1817; Fraenkel, 150; Pokorny, 489; Mayrhofer, EWA I, 603). Glej tudi *žíla*, *žíma*. M. S.

žȋcati, *-am* (v. impf.) »izposojati si brez namena, da bi vrnil«.

Tudi hrv. *žȉcār* (m.). Pomensko enako je br. *žícacь*. Star *s*-intenzivum **žit-s-ati* k *užítek*. Iz iste osnove **(po-)žitъkъ* brez *-s-* je č. *půjčiti* < **požitčiti* »posoditi«, p. *pożyczyć*, gl. *požčić* (pf.) »posoditi«, *požčeć* (impf.), dl. *póžycyś*. Brez pref. je ukr. *žytyty* »privoščiti, posodi-

ti«, slš. *žičit'*, *žičat'* »privoščiti« poleg *požičat'*, dial. *požčat'*, *pojčat'* »posoditi« (o tem Miklošič, 411; Machek[2], 498). Iz adj. *po-žitьnъ izvaja Miklošič, l. c., sln. *pášten* »ograjen vinograd« (Trst), »planica na hribu, kjer se živina rada pase« (goriš.), prim. r. *pažit* »pašnik«. Dalje glej *žîv*.

žič (m.) »led« (nadiško; Rigoni-Salvino, VIN, 74).

Gotovo izposojeno iz rom. leniranega refleksa **giagia* k ben. it. *giazzo* (m.) »led«, trž. it. *giazo* »isto«, it. tosk. *ghiaccio*, kar je pod vplivom sin. *gelo* maskulinizirano iz prvotnega *ghiaccia*, furl. *glàzze* (f.), poznolat. *glacia* k lat. *gaciēs* (f.) »led« (Battisti-Alessio, 1797). Sln. dial. *i* iz prvotne sekvence *ia* bi lahko nastal prek dial. preglasa *ja* > *je* → *ˈji* → *i*. M. F.

Žiče (f. pl.), g. *Žîč* (tpn. pri Domžalah), adj. *žîški*, etn. *Žíčan*, l. 1341 *Seycz*, 1327 *Seitz*, 1380 *Seytz*; tpn. *Žíče* (f. pl.) pri Slovenskih Konjicah: *v Žíčah*, adj. *žíčki*, etn. *Žíčan*, l. 1145 *Si^etss*, 1177 *Siz*, 1184 *Seydes*, 1185 *Seitz*.

Iz **Žit'ane* ali **Žitьčane*, etn. iz atpn. **Žitь/ъ* oz. **Žitъko* (Ramovš, Hgr. II, 252; Bezlaj-Mertelj, JiS VI, 188, ki nihata med rekonstrukcijo **Žitьčane*, na kar kažejo sln. oblike, in **Žitьče*, na kar lahko kažejo n. zapisi), kar je hipokoristik od atpn. *Žitigoj*, v Čedajskem evangeliju *Sitigoi* (F. Kos, Gradivo II, 255) in l. 1194 v Vetrinju *Sitigoi* (o tem Snoj, FOC XI, 205); *Žitomirъ*, v 12. st. *Sitmer*; *Žitoradъ*, l. 1190 *Situvradus* ipd. (atpn. navaja Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 91). Iz dem. k temu atpn. je tpn. **Žitít'e*, l. 1136 *Sitik*, *Siticium*, 1190 *Sitich*, 1215 *Sitic*, iz česar je tvorjeno sln. **Žitíčina*, pri Valvazorju *Sitizena*, to pa je po moderni vokalni redukciji in disimilaciji dalo današnje *Stíčna*, adj. *stíški*, etn. *Stíčan* (Ramovš, o. c., 266). Iz tega atpn. je še hdrn. *Žetiški potok* iz tpn. *Žíče* je hdrn. *Žičnica*, 1306 *die Seyts* (Bezlaj, SVI II, 349 s.). M. S.

žȉd (m.), g. *žída* »jud« in »stiskač, oderuh«, tudi *Žȉd*, g. *Žída* »Jud«, dem. *žîdek*, *-dka*, f. *žídinja*, *žîdovka*, pkm. *žîdovkinja*, v Beltincih *židòfkinja* »judinja«, štaj. *žîdov*, *-a*, prleš. *žȉdov* »žid« (navaja Greenberg, SJ/SLS II, 175), pkm. v Beltincih *žȉdov*, *-òva*, adj. *žîdovski*, pkm. v Beltincih *židòski* »judovski«, abstr. *žîdovstvo*, *židǫ̑vstvo*, pkm. *žîdovščina*, *židǫ̑vščina* »judovstvo« (oblike iz Beltincev po Novaku, Slovar[2], 183); semkaj cgn. *Žid*, *Židov*; v star. jeziku osrednje Slovenije le nom. pl. *Iudi* (Trubar), *Iudij* (Krelj), sg. *Iud* »Judaeus«, *Iudouska deſhela* (Megiser), *Jud* (Janez Svetokriški), *Jud* »Judæus« (Pohlin).

Prim. stcsl. *židovinъ*, pl. *židove* »Iudaeus« poleg *židinъ*, akz. pl. *židy* »isto«, sbh. *Žȉd*, *-a*, *Žȉdov*, *-a* poleg *Žìdōv*, g. *Židòva*, blg. *žid*, d. obl. *žídъt*, pl. *žídove*, r. *žid*, g. *židá*, str. *židъ*, *židinъ*, *židovinъ*, ukr. *žyd*, *-a*, kol. *žydovjá*, *žydvá*, br. *žyd*, p. *żyd*, č., slš. *žid*, gl. *Žid*, dl. *Žyd*. Slov. **žîdъ* < **žýdъ* (s preglasom tipa **s'ýti* > **s'îti*) je prevzeto iz rom. refleksa za lat. *Iūdaeus* »žid, židovski« (Stieber, RS XXVI, 33; Jireček, JA XXXI, 450; Greenberg, ZGSJ, 75), vendar nobena znana predloga ne ustreza popolnoma, saj slov. zahteva predlogo z dolgim naglašenim korenskim vokalom, takega člena pa v diahroni verigi lat. *Iūdaeus* > vlat. **džūdēus* > **džūdèu* > stit. *giudìo* ni. Problematična je že sama substitucija rom. skrajšanega neakcentuiranega *ŭ* s slov. *y*, na kar posebej opozarja Stieber, l. c. Morda je beseda prevzeta še v času vlat. **džūdēus* kot slov. **žydevь̂* > **židovь̂* (> pkm. *žȉdov*, *-òva*, štok. *Žìdōv*, g. *Židòva*), kar je bilo formalno (in funkcionalno tudi) adj., zato se je iz tega analogno po razmerju adj. **jűgovъ*, **tьrnòvъ* : subst. **jűgъ*, **tьrnъ̂* retrogradno tvoril subst. **židъ*. Vendar bi v tem primeru pričakovali **žîdъ*, kar bi potrjevalo le č. *žid*, eventualno **židъ̂*, na kar kaže ruščina. Sev. slov. akcentuacija domnevno ni relevantna, saj je communis opinio, da je beseda prevzeta (iz. rom.) najprej v jslov., od koder se je kakor **križь̂*, **Rimъ̂* razširila na slov. sever. Ker dobršen del relevantnega gradiva indicira **žîdъ*, ni izključeno, da je ta varianta izposojena prek perz. *ǰuhūd* (domnevo o možni isposoji iz perz. lingue france v zgodnjem srednjem veku po Korschu oživlja Birnbaum, Slavica Hierosolymitana VII (1985), 5). Izpričano stanje je torej lahko posledica mešanja slov. **žîdъ* < perz. *ǰuhūd* in **židovь̂* < rom. **džūdèus*. Mlajša izposojenka iz stit. *giudìo* je stsb. *žudij* »žid« (Jireček, l. c.). Lat. *Iūdaeus* < gr. Ἰουδαῖος < hebr. *jəhūdī* je tvorjeno iz imena Jakobovega sinu lat. *Iūdas* < gr. Ἰούδας < hebr. *Jəhūdā*. Direktno iz gr. je stcsl. *ijudějь* »jud«, iz lat. je stvn. *judeo* > n. *Jude*, in od tod sln. *jȗd*, g. *júda*. Sbh. *Čìvutin*, na Kosovu *Čìfūtin* »Žid« je prek turš. *çıfıt*, *çıfut*, *çufut* in perz. *ǰuhūd* (Skok I, 322). Glej tudi *žrdovínski tŕn*. M. S.

žîda (f.) »svila«, adj. *žîdan*, f. *-a* »svilen«, *žîdovnik* (m.) »sviloprejka«, *biti židane volje* »dobre volje biti«. L. 1607 *zidaunic* »caualliero, che fà la ſeda« (Alasia).

Prim. str. *šida* »svila«, *šidьnyj*, *šidjanyj* (v 14. in 15. st.). Ruska beseda je gotovo sprejeta iz srvn. *sîde*, stvn. *sîde* (Miklošič, 410), medtem ko pri sln. *žîda* ni mogoče ugotoviti, ali je izposojeno iz n. ali iz it. *sīda* (Schuppisser, Seide, 40). Skupno izhodišče je srlat. *sēta* < *serica*. Glej tudi *srájca*.

žídek (adj.), f. *-dka* »gosto tekoč, mehek, voljan«; k temu *žítkost* (f.) »nekaj gosto tekočega«, v. *žíkati*, *užíkati* »mehčati«. pf. *žídniti*, *žîdnem* »utekočiniti«.

Prim csl. *židъkъ* »tekoč, voden«, *židostь* »sočnost«, hrv., sb. *žídak*, *žȉdak* »gosto tekoč«, *židina*, r. *žídkyj*, *žídok*, *židkán*, *žídko*, komp. *žíže*, v. *židétь* »postajati tekoč«, br. *žídky* »tenak, gibek«, č. *žídký* »mehak, redek«, gl. *židki*, dl. *žydki*. Nejasno; največkrat izvajajo iz ide. **gᵘei̯d(h)-* »blato, sluz«, vendar gr. δεῖσα »govno, sluz« (Solmsen, Wortforsch., 236), vendar je bliže ide. **gei̯d-* kakor arm. *gēǰ* »humidus« (Lidén, Arm. Stud., 74). Machek[2], 727, izhaja iz **gu̯ai̯d-* in primerja lit. *gaidrùs* »jasen«, gr. φαιδρός. Najmanj verjetno iz ide. **g'heu̯d-* »vlivati«, nvn. *gießen*, lat. *fundō*, gr. χέω »vlivati«, kar zavrača Vasmer I, 423.

[Ramovš, Zbrano delo I, 32, izvaja iz **gᵘei̯-du-* in primerja gr. δεύω, διαίνω »zmočiti, omočiti, poškropiti« iz ide. baze **gᵘē(i)u̯-*. – M. S.]

žîfra (f.) »zlatenica« (Poljanska dolina, Idrija), črnovr. *žîfra* »isto« (Tominec, 251).

Nejasno prav tako kot pri Gutsmannu izpričani sin. *niſharba*, *miſhvaroſt*, *viſhverga*. M. F.

žîg (m.), g. *-a* »peka, smod, palež«, po sbh. vzoru tudi »pečat, z žarečim železom narejeno znamenje, Brandmal« (v. *žigǫ̑sati*, *-am*, pf. *o-ž.* »sigillare«); navadno v kompoz. *ožîg*, *podžîg*, *požîg*, *sežîg*, *vžîg*, *zažîg*.

Prim. csl. *žegъ* »ardor«, sbh. *žîg*, *-a* »pečat« in »žareča paličica, s katero vrtajo luknje v les«, mak. *žig* »isto«, *žeg* »pečat«, blg. *žíg* »skrb« (Mladenov, 167), r. dial. *žíg* »nenaden gib, zgrabitev«, br. *žýg* »trenutek, nenadna

zgrabitev, hiter udar«, č. *žeh, -u* »sežig, pripeka«, slš. *žih* »ogenj, gorenje«. Psl. **žìgъ* je postverbal iz iter. **žigáti*, varianta **žegъ* je iz osnovnega v. **žet'ĭ*, **žègǫ* (ÈSUM III, 259). Dalje glej *žgáti*, *žęga*. M. S.

žigant (m.) »velikan«, izpričano le v 16. st. *shigant* »Riß, gigas« (Megiser) in tako kot sln. cgn. *Žigante* ter hrv. čak. *žigônt* »velikan«, tudi *žigônte, -ta* »isto« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1408) izposojeno iz rom., prim. it. knjiž. *gigante* »velikan«, cgn. *Gigante, Giganti*. Izhodišče rom. leksema je lat. *gigās, -antis* »orjak« iz gr. γίγᾱς, -αντος egejskega izvora (Battisti-Alessio, 1806). M. F.

žígerice (f. pl.) »drob pri drobnici« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 323).

Gotovo izposojeno iz sosednjih hrv. govorov, prim. hrv. *žȉgerica* »jetra« (Žumberak; Skok I, 473), pri Stulliju *xigerica bjela*. Hrv. *žȉgerica* (znano tudi v Brusju na Hvaru; Skok, l. c.), na Kosovu *džigèrica*, v Liki *džȉgarica*, po Dulčiću, HDZb VII/2, 1985, 744, v Brusju na Hvaru tudi *žȉgarica* »jetra ali vranica« so tvorjenke iz *džȉgara* »jetra«, *džȉgera* »isto«, *džìger*, kar je bilo tako kot blg. *džigèr* izposojeno iz tur. *ciğer* »pljuča, jetra; notranji organi«, to pa iz perz. *ğiger* (Skok, l. c.; Škaljić, Turcizmi[6], 240). M. F.

žigljáti, *-am* (v. impf.) »pikati (o bolhi)«, po redukciji nenaglašenega *i žəgljáti* »isto«.

Formalno najbližje je črnogor. *žȉgljati, -ām* »biti, tolči, šibati; terati, goniti« (Rečnik SANU V, 395), pomensko pa sb. *žígati, žȋgām* »zbadati, peči (o rani)«, tudi »udarjati, tolči« (Rečnik, SANU V, 394), *žígnuti, žȋgnēm* (pf.) »zbadati, peči (o rani)«, hrv. čak. *žȉgnut, žȉgnen* »zbosti, povzročiti skelečo bolečino« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex, I, 1408), črnogor. *žègnūti, -nēm* »občutiti nenadno bolečino, udarec« (Vujičić, Rječnik, 38), r. *žžët* (3. os. sg. prez.) »skeleti (o rani)«, toda v zvezi *Žigala lь tebja osa?* »Ali te je osa pičila?«, p. *dźgać, dźgnąć* »zbadati, suvati«, č. dial. *žgać* »dražiti«, v zvezi *žigńe ḿe ʃ křižach* »zaboli me v križu« (Kellner, Východolašsšká II, 334), slš. dial. *žihat'* »bosti« poleg »žgati« (Kálal, Sl., 901). Izhodno **žigl'ā́ti* je ekspresivna tvorjenka tipa sln. *pihljati* ← *pihati* iz v. **žigā́ti*, kar je iter. k **žьgati* »urere«, prim. sln. *užgáti* »isto« in »pičiti, udariti«. Enak pomenski razvoj je izpričan tudi v slov. sin. **pet'ĭ*, **pečěšь*, prim. sln. *péči* »torrere, assare« in »skeleti«, hrv., sb. *pèći* »torrere, assare« in *upeći* »pičiti, bosti«. Dalje glej *žgáti*, pa tudi *žegetáti*, *žehtáti* in *žgečkáti*. M. F.

žígniti, *žȋgnem* (v. pf.) »upasti (o kruhu)«, *kruh žigne, če ga veter obleti, kadar se peče* (Caf). Nejasno, brez znanih paralel, vendar verjetno iz iter. *-žígati* k *žgáti* v sekundarnem pomenu »tolči, udarjati«, prim. v sln. zlasti *nažgáti* »natepsti«, *nažígati* »tepsti, udarjati«; prvotno torej *»postati stolčen, udarjen«. K tvorbi nazalno sufigiranega prez. iz iter. prim. sicer tranz. *prižígniti* »prižgati« (Tolmin), sbh. *žígnuti, žȉgnuti* »pičiti«, iz česar je rum. *jigni* »raniti, poškodovati, razžaliti«. Dalje glej *žgáti*. M. S.

žȋgra (f.) »vžigalica« (Vipava), na Kaninu tudi kozje ime *Žigra* (Erjavec, LMS 1875, 224).

Tvorjeno iz iter. *-žígati*, kakor je iz drugače tvorjenega iter. **žagā́ti* > r. dial. *žagátь* »žgati, zažigati« tvorjeno r. dial. *žágra* »drevesna goba, pogorel stenj«, č. *žehrati* »pritoževati se«, *žehra* »kdor se pritožuje«. Sufiks je verjetno isti kot v **jьgrā́* > sln. *ígra*. Dalje glej *žgáti*, *-žágati*. M. S.

žíher (adv.) »lahko, licet«, dial. kor. obir. *ží:χar* (indekl.) »dürfen, können« (Karničar, Obir, 270), gor. *žíhər*, črnovr. *žȋhər* (Tominec, 251), v 16. st. *ʃhiher* »pres skerbi, ſecurus, ruhig, ohn Sorg, Sicher; tutus, ruhwig«, *shihrati* »certificare« (Megiser), v 17. st. *ſiкer* »ſeguro« (Alasia), *shihar* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ẛhiher, ṡhihar, ṡhihir* (adv.) »confidenter, liberè, propemodum, securè, tutè« in (adj.) »securus, tutus nešhaloſten, neškarbán« (Kastelec-Vorenc), *ʃhihr* »sicher, securus« (Pohlin), *shihernu* »sicher, saterdnu« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *sicher* »varen, zavarovan pred nevarnostjo, gotov«, adv. »varno, gotovo, sigurno, brez skrbi« > nvn. *sicher* »isto«, iz česar je mlajše izposojeno pog. sln. *zíher* »isto«, *zȋhrati, -am* »varovati«, pf. *zazȋhrati* »zavarovati«. Dalje glej *sigúren*. M. S.

žíkati, *žȋkam* (v. impf.) »s tankim, upogljivim predmetom tolči«, pf. *žíkniti, žȋknem* »isto«, deverbativ *žȉk* (m.), g. *žíka* »udarec s tankim predmetom«, tudi interj. za ponazarjanje takega dejanja (vse naglasno normirano pri Pleteršniku II, 961, iz Cigaleta, Wb., 1398, ki gradivo navaja po Vodnikovem rkp. slovarju); sem gotovo *žikljáti, -âm* (v. impf.) »mencaje prati« (dol.) in pf. *užíkati, -am* »prožno narediti (o usnju)«, »obrabiti«, npr. *užikano platno* in *užikan človek* »šibak človek«, prim. obir. kor. *wží:qat, -am* »oživiti, prožno, gibko narediti«, s *sε* »ojačati se, k sebi priti« (Karničar, Obir, 255).

Prim. hrv. čak. *žikȁt se, žȉče se* »upogibati se, prožen biti; nihati«, tranz. *ožikȁt* »pokati, treskati, lomiti« (Orlec na Cresu; Houtzagers, ČD, 405), toda v Ozlju *žəknȁti se* »spodmakniti se, izviti se (o konju, ki se želi zajahati)«, impf. *žəkêvati*, npr. *Kat se krȁva žəkûje, trîba ju pod bîka gnȁti* (Težak, HDZb V, 1981, 420), črnogor. *žȉkljati, -ām* »udarjati, tolči nekoga s tankim predmetom, npr. z bičem« (Rečnik SANU V, 400).

Psl. **žikā́ti*, **žikáješь/*žíčešь* (→ **žik-ъl'ā́ti*, **žik-ъl'ā́ješь*) in pf. **žьknǫti*; Boryś, Czak. stud., 88, brez sln. in črnogor. gradiva, izhaja iz prvotnega pomena »kriviti, upogibati« in primerja s sinonimnim slov. **žichati (sę)* v r. dial. *žícháть(sja)* »kriviti (se), majati (se), nihati (se)«, tudi *žichljátь* »nihati« ter na podlagi germ. kavz. **kaisjan/*kaizjan* »obračati« < ide. **goi̯s-éi̯e-* v nvn. *kehren* »isto«, stvn. *kêren* »obrniti«, stfriz. *kēra* »obračati, obrniti«, stnord. *keisa* »kriviti, zvijati« (Vasmer[2] II, 57, s starejšo lit.; Pokorny, 355; Pfeifer, EWD[2], 654, brez slov. gradiva) k ide. **gei̯-s-* »vrteti, sukati; kriviti« (Pokorny, l. c.) sklepa, da je varianta **žikā́ti* internoslov. nastala po morfofonemski zamenjavi iz prvotnega **žichā́ti*, verjetno še v času aktivnega prevoja *i* : *ь*. Slov. **žikā́ti* (in **žichā́ti*) kaže na podobno pomensko polje kot **svígati* = sln. *švígati*, **ma-ja/cha-ti* = sln. *májati, máhati*, zaradi česar je pomen »kriviti, upogibati« verjetno le eden od pomenskih specializacij prvotnega »premikati (se)«. Ločevanje med sln. *žíkati* »tolči« in *užíkati* »usnje prožno narediti«, *užikan človek* »šibek človek« ni potrebno. Drugačno razlago slednjega glej s. v. *užíkati*. M. F.

žíla (f.) »arteria, vena«, dial. tudi »kita« (*suha ž.* »kita«, *bela ž.* »limfna žila«, *listna ž.* »Blattader«, *vodna ž.* »Wasserader«, *zlata ž.* »hemoroidi«), tudi »penis večjih živali« in po n. zgledu »nagnjenje, talent«, npr. *pesniška ž.* »Dichterader«, v tem pomenu navadno dem. *žílica* (prim. sbh. *žȉca*, mak. *žica* »nagnjenje, talent«), kol. *žȋlje*

(n.), *ožȋlje* (n.); adj. *žílav*, *-a*, *žílast*, *-a*, *žílen*, *-lna*, *žȋlnat*, *-a*, *žȋlnast*, *-a*, *žíličast*, *-a*; subst. *žílavec*, *-vca* »lenuh« (Sln. gorice, prim. tu tudi adj. *žílav* v pomenu »len«), *žílavka* »bikovka«, *žȋlnica* »choroidea«, *žȋlnik*, *-a* »želodčni krč, zvijanje po črevih, krčne žile, žilna bula« in »Plantago, trpotec«, *žȋlnjak*, *-a* »penis večjih živali« in »Plantago, trpotec«, *žȋlnik* »Plantago«, *žȋljak* »Plantago lanceolata«, v. *žíliti* »delati žile (o rastlini), kazati žile (pri napenjanju)«; po hrv. zgledu *žilavíti* »pridobivati jeklo iz surovega železa« (Cigale, Term., 41); dial. kor. obir. *ží:wa* (Karničar, Obir, 270), črnovr. *žȋłą*, dem. *žȋłcą* (Tominec, 251); v 16. st. *ſhila* »nervus, vena«, v 17. st. *zila* »uena« (Alasia), v 18. st. *ſhyla* »arteria, vena«, *ŝhila v'kameni* »crudaria«, *vollovška ŝhyla* »taurea«, *karzhna ŝhyla* »varix«, *ŝhylaſt* »nervosus, mozhán, kripák« (Kastelec-Vorenc), *ſhila* »vena« (Pohlin).

Prim. stcsl. *žila* »vena, nervus«, sbh. *žìla* »žila, korenina, letva«, mak. *žila*, blg., r. *žíla*, ukr., br. *žýla*, p. *żyła*, č. *žíla*, slš. *žila*, gl. *žiła*, dl. *žyła*. Psl. **žíla* »žila, kita, tetiva« < **gʷhíH-slā* je dalje identično z lit. *gýsla* (poleg *gýslė*, žem. *ginsla*) »žila«, lot. *dzî(k)sla* »žila, kita«, stprus. *gislo* »žila« poleg ide. **gʷhiH-slo-* > arm. *ǰil*, *ǰil* »kita, vrvica«, lat. *fīlum* »nit, vlakno, struna«, kar sta tvorbi iz baze **gʷhei̯H-* »žila, kita, vez« (Miklošič, 411; Trautmann, BSW, 90; Vasmer I, 424; Fraenkel, 150; Schuster-Šewc, HEWb., 1793 s.). Glej tudi *žíca*, *žíma*. M. S.

žilína (f.) »Isatis tinctoria« (Cigale).

Nedvomno prenarejeno iz *silina* < **sin'ila*, morda po ljudskoetimološki naslonitvi na *žíla*, ker se je rastlina v ljudskem zdravilstvu uporabljala kot vulnerarik in stiptik pri ranah, čirih in krvavitvah (navaja Petauer, LRB, 278). Dalje glej *silina* in sin. *oblâjst*. M. S.

žíliti se, *-im se* (v. impf.) »gnati se, truditi se«. Malo verjetno se zdi, da bi bil to denom. od *žíla* (f.) »Ader«. Kakor *žílav* (adj.) »träge« (Slovenske gorice) se pomensko približuje blg. *žilja* »bosti, paliti, gristi, ščemeti«, mak., blg. *žilo* »želo«, r. *žiljátь* »bosti (o žuželkah)«. Sorodno je lit. *gélti* »bosti, škoditi«, *gìlti* »močno skeleti«, lot. *dzelt*, *dzilinât* »bosti, paliti, gristi« (Fraenkel, 145).

žȋlj I (m.), g. *-a* »vrsta plevela« (Sabonje; Rigler, Jnotr. gov., 140).

Primerjati bi bilo mogoče s primor. *žil* »osat« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155), *'žilj* »njivski ognjič« (Kukanja, SDLA - KP/1), *žiljka* »Tofiéldia« (Piskernik², 366). Ne zdi se verjetno, da bi bil ta sln. fit. termin soroden s hrv. fonetično enakim *žȋlj* »Pancratium maritimum« iz it. *giglio* »bela lilija« (Skok III, 680). Dalje glej s. v. *žúlj II*. M. F.

žȉlj II (m.), g. *žílja* »vrv pri vpregi; veriga za krave; obroček na koncu vrvi« (Kobarid, Tolmin, Kras) = gor. *žȉl*, g. *žíla* »isto«; *podžȉlj* »oplen« (Tolmin), *podžíla* (f.) »kovinski drog pri podvozu« (Tolmin). V 16. st. *shil* »vrv« (Dalmatin).

Miklošič, 411, primerja p. *żyła* »konopec« in izvaja iz bav. n. *Sil* »konopec«, stvn. *silo* »vrv«. Enako Striedter-Temps, DLS, 251; Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 373. Glej tudi *podžȋl* in *fúrželj*.

žȋljštan (m.), g. *-a* »neka čudna stvar, ki jo stari gadje delajo«. Štrekelj, Lj. zvon IX (1889), 352, navaja po Tušku iz Martinj Vrha (Slovenski glasnik II (1858), 97 s.): »Med robovjem in skalovjem ... samo stari gadje stanujejo, ki delajo imenitno stvar *žiljštan* ... Žiljštan je tako čudna stvar, da nobeden ne vé nič gotovega povedati od njega. Pravijo, da je podoben čudno pisanim kroglicam, ki so vkup nabrane, kakor jagode v molik. Kdor dobi žiljštan, ima vsega obilo, kar če.«

Štrekelj, l. c., izvaja iz srvn. *sigelstein* poleg *sigestein* (> nvn. *Siegstein*) »čudodelni kamen, ki prinaša zmago, lepoto, mladost«, kar je kompoz. iz *sige* »zmaga« in *stein* »kamen«. Varianta z *-l-* je verjetno pod vplivom srspn. *segelstien*, star. nvn. *Segelstein* »magnet«, v čemer je prvi člen iz *segeln* »jadrati« zaradi uporabe magnetnega kompasa v pomorstvu (Grimm, Wb. X/1, 93, 911, 949). M. S.

žíma (f.) »odrezana dolga dlaka (zlasti konjskega repa, konjske grive)«, črnovr. *žȋmą* »isto« (Tominec, 251), obir. kor. *ží:me* (f. pl.) »konjska griva« (Karničar, Obir, 270), adj. *žȋmast* (m.), f. *-a* »podoben žimi«, *žímnica* (f.) »z žimo napolnjena blazina za ležanje, madrac«, znano tudi v dialektih, npr. dol., Podkrnci, bkr. (Erjavec, LMS 1880, 215; Pleteršnik II, 962), *žȋmničar* (m.), g. *-ja* »izdelovalec žimnic«. V 18. st. *ŝhimnat* »cilicinus« (Kastelec--Vorenc), *ſhima* »Roßhaar«, *ſhimnat* »vom Roßhaare, cilicinus« (Pohlin), *shima*, *shimaſt*, *shimnat* (Gutsmann).

Izhodno **žíma* (f.) je sorodno, ne pa fonetično razvito iz psl. **žína*, kot menita Koštiál, rkp., in Kurkina, DS, 151, ker asimilacija medvokalnega *-n-* > *-m-* ni dokazljiva niti za slovensko in niti za katero starejšo slov. stopnjo. Razmerje **žíma* : **žína* more biti zato tako kot pri psl. **slína* »saliva« : **slima* »isto« besedotvorno pogojeno. Potrebno ga je izvajati iz ide. adj. **gʷéi̯H-mo-* oz. **gʷei̯H--no-* korenskega subst. **gʷei̯H-/*gʷiH-* »vlakno, nit ipd.«. Slednji se prestrukturiran po tipu **ovьcь*, **językъ* ohranja v psl. **žíca* < **gʷíH-kaH*. Dalje glej *žȋnje I*. M. F.

žímbla (f.) »beločrna krava« (rez. (Njiva) – SLA).

V odnosu do sln. *šímelj* (m.), g. *-na* in *-mlja* »konj belkaste barve« je to feminativ starejše nemške izposojenke **žȋmpəl'* iz srvn. bav. avstr. refleksa za bav. avstr. *schimpel* »šimelj«, asimilirano *schimmel* »isto« (navaja Schmeller, BWb. II/2, 421), toda tirol. n. *schimpel* pomeni tako kot stvn. *scimbal* le »plesen« (Schöpf, TI, 610). N. *Schimmel* je vedno le oznaka za konja bele ali sive barve, tako da je prehod na označevanje druge živali lahko tudi internoslovenski. Dalje glej *šímelj I*. M. F.

žȋngati, *-am* (v. impf.) »cingljati, zvončkljati« (Vodnik, Cigale), tudi *žingetáti*, *-âm*, *-éčem* »isto«.

Prevzeto iz srvn. *singen* »peti, žvižgati, šumeti, šelesteti«. Pomen »cingljati«, ki ga v n. slovarjih ni zaslediti, verjetno ni nastal v sln., temveč že v n. pod vplivom srvn. *singôȝ* »zvonec«, bav. n. *Singess* »majhen zvonec«, *Singessa*, *Singôsa* »kravji zvonec«, kar je domnevno izposojeno iz it. *segnuzzo* »znak, črta, poteza« (o tem Grimm, Wb. X, 1092). Brez tega vpliva je današnje sln. *žȋngati* (impf.) »peti, prepevati«, *žȋngati ga* »počenjati neumnosti, lahkomiselnosti« (SSKJ V, 998). M. S.

žingerle (m.), g. *-a* »zimzelen, Vinca minor« (Šentlovrenc na Dol., Šašelj, ČJKZ VII, 173).

Prevzeto iz srvn. **singrüenelîn*, dem. od *singrüene* »zimzelen«, nvn. *Singrün* < stvn. *sin(t)gruoni*, kar je kompoz. iz *sina-* »vedno« (got. *sin-*, stnord. *sí-*) in *gruoni* »zelen« (o tem Kluge²², 673). Glej tudi *zimzélen*. M. S.

žȋnj (m.), g. *-a* »misel«, *žínjati*, *-am* (v. impf.) »misliti« (oboje celovška okolica), tudi obir. kor. *ží:jat*, *-am*

»isto«, *ží:ji* (m. pl.) »misli« (Karničar, Obir, 270), rož. kor. *žínjatə, -am* »isto« (Šašel, RNB, 155).

Kot sln. **žínj* izposojeno iz srvn. *sin* »misel, smisel, čut«, *sinnen* »misliti, opazovati, razumeti« (Striedter-Temps, DLS, 252), stvn. *sin* »misel, smisel, čut«, kar je etimološko nepojasnjeno (Kluge^{22}, 673). Glej tudi *žînje II* in mlajšo srvn. izposojenko *šin*. M. F.

žìnje I (n.), g. *-a* »žima« (pkm.; Novak, Slovar^{2}, 182), pri Murku I, 654, *shínja* (f.) »posamezna dlaka konjske žime«, *shínjiza* »ein einziges, kleines, sehr feines Roßhaar«.

Prim. č. *žíně* (f.) »žima«, *žíní* (n.) »žima, resice«, *žiňatý* »žimnat«, slš. *žinenka* »blazina, žimnica«, gemer. *žinka* »tanka vrv za obešanje perila« (Orlovský, Gemer., 421), *žina* »vrv, konop« (Kálal, Sl., 901). Izhodno **žína* (f.) »vrv« poleg **žin'a* (f.) »isto« je sorodno z lit. *gỹnis* »vrv za dvigovanje panja divjih čebel na drevo«, lot. *dzeinis* »vrsta vrvi za dvigovanje panja divjih čebel« poleg »vrv« in lat. *fūnis* (m.) »vrv, konopec«, če iz **g^{u}hoi̯H-ni-s* (Machek^{2}, 728). Izhajati bi bilo potrebno iz ide. adj. **g^{u}ei̯H-no-* h korenskemu subst. **g^{u}ei̯H-/*g^{u}iH-* »vlakno, nit ipd.«, ki se prestrukturiran ohranja v psl. **žíca* < **g^{u}íH-kaH* ← **g^{u}íH*. Psl. **žína* in **žin'a* sta torej substantivizirana adj. Glej tudi *žíma, žíca, žíla*. M. F.

žînje II (n.) »Achillea ageratum, Leberbalsam« (Caf pri Pleteršniku II, 962); kot *žinje* evidentirano tudi pri Šuleku, Im. bilja, 475, po Freyerjevem gradivu; tudi *šinje* »Achillea ageratum« (Pleteršnik II, 628, po Jarniku in Zalokarju), »Leberflecken« (Cigale); pri Šuleku, o. c., 391, »Achillea atrata« iz Medvedovega gradiva. V 18. st. *shinje* »Leberbalsam, Agerathon« (Pohlin) [*šinje*], *ſhinje* »Leberbalſam« (Gutsmann).

Ker se Pohlinov pripis *shinje* [*šinje*] v Kastelec-Vorenčevem slovarju nanaša na Origanum, ki je tako kot Achillea aromatična rastlina, bi bilo zaradi sln. sin. *dobra misel* oba fitonima mogoče povezati s sln. *žînj* (m.) »misel« oz. **šinj* »isto« (prim. v 18. st. *shin* »Skrupel, Gemüthsangft« (Pohlin)), ki sta v sln. tako kot *žafran* ob *šafran* (← srvn. *saf(f)rân*) izposojena iz srvn. *sin* »misel«. Vprašanje je, če se ista n. izposojenka ohranja v ukr. *žínovka* »Origanum vulgare« (Makowiecki, SBLM, 250). Glej tudi *žînj*. M. F.

žînkati, *-am* (v. impf.) »žeti« (Vraz).

Brez znanih paralel. Nedvomno iz iter. **žín'ati* (> sln. *požínjati*), domnevno dem., manj verjetno denom. iz nomena agentis **žinjka*. Ker besede v današnjih dial. ni zaslediti, ni izključeno, da gre za Vrazovo umetno tvorbo. Dalje glej *žéti I*. M. S.

žîr I (m.), g. *-a* »gozdna krma«, zlasti »glans fagi«, *búkov ž.* »isto«, *hrastov ž.* »želod, glans«; Caf navaja za *žîr* še pomene »prehrana (zlasti sadje), rodovitnost, hranljivost, uporabnost«, Novak, Slovar,^{2} 183, ki ima *žìr, -a*, pa »živilo, rodovitnost, obilnost«; tudi *žîr* (f.), g. *žirî* (dol.), *žə̂r, -a* (pkm.); *žiríka* »bukov žir« (tolm.), *žeríca* »žir« (Janežič), *žîrnica* »prostor v gozdu, kjer svinje jedo žir«, adj. *žirovît, -a* »bogat z žirom«, *žîrski* »in der Waldmast befindlich«, *žîrov, -a* »Waldmast-«, *žîroven, -vna* »rodoviten, hranljiv, izdaten«, *žîrovnica* »denar, ki ga lastnik svinj plača lastniku gozda, pecunia glandaria« in »vaški zbor, na katerem obravnavajo, kdo bo kje pasel«, v. *žíriti, -im* »z žirom pitati«; v 18. st. *shyr, shelot, ſvinška paſha* »pabulum porcinum« (Kastelec-Vorenc), *shir, -ú* »Buchecker, glans fagea« (Pohlin), *shir* »Buchnüsse, Bucheichel« (Gutsmann); semkaj tpn. *Žirje* in morda *Žirí* (f. pl.), g. *Žiróv* (netonemski akcent), l. 1291 *in Syroch*, 1307 *Seyroch*, 1318 *Syroch* (Miklošič, ONPN, 345; Bezlaj, SVI II, 351).

Prim. csl. *žirъ* »pascum« in »gangraena«, sbh. *žîr* (kol.) »želodi«, *žîrka* »želod«, *žirόvnica* »pecunia glandaria«, mak. *žir* »želod«, blg. *žír* »mast, tolšča, želodi«, r. *žír, -a* »mast, tolšča, maščoba«, ukr. *žýr* »mast, krma, bukov žir«, br. *žýr* »krma, paša«, p. *żer*, dial. *żyr* »krma, hrana (divjih živali)«, č. *žir* »žir, pitanje«, slš. *žir* »maščoba, svinjska paša«. Psl. **žîrъ* »hrana, krma« je tvorjeno iz **žíti* »hraniti« in »živeti«, kakor je psl. **pîrъ* »pitje« iz **píti* in **čîrъ* iz **čiti* (prim. **čînъ* in ukr. *kójity* »delati kaj slabega«). Prvotno verjetno atematsko *-u*-deblo **g^{u}éi̯H-ru-*, g. **g^{u}iH-réu̯-s*, na kar bi kazal adj. **žirovъ*, k besedotvorju prim. sti. adj. *bhīrú-* »strašen«, *dhārú-* »sesajoč«, *sadrú-* »sedeč«; manj verjetno tematsko **g^{u}iH-ró-* (Miklošič, 411; Meillet, RS VI, 131; Vasmer I, 425). Slabše utemeljena je domneva o sorodstvu med psl. **žîrъ* in arm. *gēr* »debel, ploden«, gr. χοῖρος »prašič« (Lidén, Festschrift Mikkola, 118). Tudi lit. *gýrė* »družinski praznik, praznovanje« in lot. *dzìras, dzîras* »pojedina, popivanje« ni sorodno, ker je to od lit. *gérti*, lot. *dzer̂t* »piti« (Mühlenbach-Endzelin I, 557). Dalje glej *žíti*. M. S.

žîr II (m.) »sadje« (Trebeše; SLA), *'žir* »isto« (Koštabona, Marezige; Cossutta, PV, 149), »sadno drevje« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155).

Prim. hrv. čak. *žîr* »sadež (sadnega drevja)« (Orlec na Cresu (Houtzagers, ČD, 405); Vrbnik na Krku (ARj XXIII, 392)), »sadno drevje; sadje« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554). To je pomensko razvito iz slov. **žîrъ* (m.), g. **žîru* »živež, živilo, hrana (na splošno za ljudi in živali)«, ki se še ohranja v sln. pkm. *žir* »živilo« poleg »rodovitnost, obilnost«, hrv. *žîr* »hrana, jedača« (Della Bella; ARj, l. c.), toda v Dračevici na Braču in Hrastju na Hvaru »rastlinska krma, paša« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1409; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 744). V Maliji nad Izolo izpričano *žìr* »hrastova šiška« (SLA) kaže na metaforični prenos iz »glans fagi«. Dalje glej *žîr I*. M. F.

žírgelj (m.), g. *-glja* in *-na* »mera za oglje« (Pleteršnik po Zalokarju), kasneje pri Bertonclju, Kroparske zgodbe: *žirgelne* (akz. pl.). Gašperšič, Vigenjc, 42 s. piše: *V prejšnjih časih so ga veliko znosili v 'fužine v cjohah, tj. v vrečah, ki so držale 3 dunajske mernike (okoli 184 l ali 49 kg) bukovega oglja … Trdo oglje so proda'jali po teži, mehko, ki 'je bilo lažje, po meri-žirgelnu, ki 'je imel tudi 3 dunajske mernike.* Beseda je znana tudi v Železnikih: *v en žirgelj je šlo 6 mernikov* (Dolenc, Bogataj, DŽ, 16). Iz tega vira na str. 17 in iz muzeja v Kropi je razvidno, da je *žirgelj* slab meter visok čeber. Janežič^{1} II, 534, navaja *žirgelj, -na* v pomenu »Sack«. M. Furlan, ustno, zato domneva, da bi bilo potrebno izhajati iz pomena »vreča«.

Nejasno, verjetno prevzeto, vendar ustrezne predloge v sosednjih jezikih ni najti. Še najbližje je bav. n. *Särg, Serg* »groba odeja, plahta iz rogoza«, česar dem. **Serglein* bi fonetično ustrezal. Schmeller, BWb. II, 325, povezuje bav. n. besedo iz srlat. *sarcotium* »lanena tunika, vrsta mašnega oblačila«; bolje Grimm, Wb. X/1, 623, ki izhaja iz srlat. *sergia* < lat. *serica* »svila«. M. S.

žitárec (m.), g. *-rca* »vino, ki so ga nekoč pridelovali v okolici Žitare vasi na Koroškem«, dial. *štarc* (Zdovc, SKIAK, 120).

Iz etn. *Žitárec, -rca* k tpn. *Žitára vas* (adj. *žitrájski, žitárski*; n. *Sittersdorf*) < **Žitar'a vьsь* k hipokor. **Žitarъ*, ki je verjetno iz atpn. **Žitoradъ*, l. 1190 *Situvradus* (zapis navaja Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 91). M. S.

žiti, *žívem* (v. impf.) »vivere« (notr.), Rigler, Jnotr. gov., 35, navaja 1. pl. *žîvemo*; prez. tudi *živêm* (pkm.); v Briž. spom. *te v ueki gemu be siti* »in aeternum ei vivendum fuisset« (II, 7), v 16. st. pri Dalmatinu in Krelju; pri drugih piscih kaže na tematsko fleksijo le ptc. pres. akt. *ſhivozh*; v pkm. je izpričan tudi tranz. pomen »hraniti, ernähren«; SSKJ V, 999, navaja prez. *žîjem*, ki je sicer običajen v kompoz. *prežíti, -îjem* (pf.) »preživeti«, *užíti, -îjem*, v Laščah in *-îvem* (pf.) »genießen« (tako tudi v 16. st. pri Krelju), *použíti* (pf.), *zaužíti* (pf.) »isto«, *naužíti se* »zur Genüge genießen«, impf. *(-)užívati, -am*; na osnovi prez. (in denom. iz *žîv*) je tvorjen esiv *živẹ́ti, -ím* (impf.) »vivere« (verjetno prenarejeno iz **živě̋ti, -ě̋ješь*, prim. spodaj mak. in blg.), pf. *do-, iz-, od-, o-, po-, pre-, raz- se, v- se, za-ž.*, impf. *-žívljati, -am*; tranz. *živíti, -ím* (impf.) »ernähren, erhalten«, v 16. st. *ſhiviti* »nutrire« (Megiser), pf. *na-, o-, po-, pre-, raz-ž.*, impf. *-žívljati, -am*, *živílo* »Lebensmittel«; *živáriti, -ârim* »vegetirati, životariti« (domnevno po hrv. zgledu) in »hraniti, ernähren«, *ž. se* »preživljati se« (Rigler, Jnotr. gov., 48), prim. gl. *žiworić* »vegetirati«; subst. *življénje* »vita«, v 16. st. *shivlejne* (Evangelia inu listuvi; Rigler, Začetki, 214), v 17. st. *shiulejne* (Janez Svetokriški), star. in dial. tudi *živẹ̑nje*, prim. v 17. st. *s'nashijm greshnim shivenjam* (Janez Svetokriški), dial. v Borovnici *žvẹ̀įnẹ* (= hrv. čak. *živjẹ̑n'e* »življenje«, gl. *žiwjenje* »prehrana, življenje«, dl. *žywjenje*); oblika *življénje*, ki je pisci 16. stol., razen v omenjenem primeru, ne poznajo, je po Ramovšu, Hgr. II, 67, analogna po *trpljénje*, v 16. st. *tèrplenie* (Krelj), oboje pa po glagolih IV. vrste, vendar ni izključeno, da je *življénje*, kar Janez Svetokriški uporablja tudi v pomenu »živež, prehrana; cibaria, alimenta«, iz *živiti*; v tem primeru je *trpljénje* lahko analogno po *življenje*; subst. *žîtek, -tka* »vita« (Megiser, pkm.) in »cibaria, alimenta«, *užîtek, -tka* »isto« (16. st.), mlajše »Genuß, Rente«, *preužîtek, -tka* »cibaria, alimenta« in »das Leibgedinge«, *prežîtek, -tka* »Lebensunterhalt, der Auszug (der Eltern), Gnadenbrot«, *žílo* (n.) »hrana«, npr. *žílo in pílo* »hrana in pijača« (pkm.), *žîvež, -a* »cibaria, alimenta«, adj. *žíven, -vna* »hranljiv, nährend«; po csl. ali r. je *žítje* »življenje«, po hrv. pozdrav *žîvio, -ila, -ili, -ile*. Psl. **žiznь* »življenje« je v sln. izpričano v atpn. l. 1030 *Scizniz* < **Žiznьcь* (Kos, Gradivo III, 15), v 9. st. *Zuuengizigna* < **Svętižizna*, v Čedajskem evangeliju *Szuentezizna* (F. Kos, Gradivo II, 251; Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 91, 70).

Prim. stcsl. *žiti, živǫ* »pasci, vivere«, hrv. *žívsti, žívēm* in *žȉti, žȉjēm*, običajneje sbh. *žívjeti* »vivere«, mak. *živee*, dial. *živi*, blg. *živéja*, r. *žítь, živëšь*, iter. *živátь*, ukr. *žýty, žyvéš*, iter. *žyváty*, br. *žýcь, žyvéš*, p. *żyć, żyję* (*żywić* »hraniti, dajati jesti«), č. *žiti, žiji*, star. *živu*, slš. *žiť, žije* »živeti«, gl. *žić, žlju* »celiti se, zdraviti se«, dl. *žyś, žyju* in *žyjom* »isto«, gl. *požić, -iju*, iter. *poživać* »uživati, prebavljati«, dl. *požyś, -ju* in *-jom*, iter. *požywaś* »uživati, porabljati«. Psl. **žı̋ti*, **živě̀šь* »živeti« in tranz. »hraniti, povzročati, omogočati življenje«. Tranz. iter. je **živı̋ti*, intranz. esiv pa **žіva̋ti*, **živě̋ti*, v sekundarnem impf. se tudi **-žîva̋ti* pojavlja ob tranz. **žı̋ti*. Inf. **žı̋ti* < *g^{u}íHtēį je dalje enak z lit. *gýti* (prez. *gyjù*) »ozdraveti«, star. tudi »živeti«, *įgýti* »prisvojiti si, nabaviti«, lot. *dzît* (prez. *dzîstu, dziju*) »ozdraveti«, prez. *dzīvu* »živeti«, av. *jīti-* »življenje« (Fraenkel, 154 s.). Prez. **živě̀šь* < *g^{u}iH-ué/ò- ima paralele v sti. *jīvati*, av. *juuaiti* »živeti«, lat. *vīvere, vīvō* »isto«, lit. *gyvénti, gyvúoti* »živeti, stanovati«, lot. *dzīvu* »živim«, stprus. *giwīt*, 3. sg. *giwa* »živeti«; po aor. *g^{u}įoH- je prenarejeno *g^{u}įoH-ue/o- v hom. gr. ζώω »živeti« in toh. prez. sg. A 3. *śoṣ*, B *śaiṃ*, pl. 3 *śāweñc*, B *śaweṃ* (Klingenschmitt, AAV, 231). Slov. akcentske razmere kažejo na možnost, da je *g^{u}iH-ué/ò- denom. od. *g^{u}iH-uó- »živ«, vendar proti temu govori sti.

Ide. nomen agentis *g^{u}óįHo- »življenje, živež« se ohranja v psl. **gȍjь* > star. hrv., srb. *goj* »mir«, ukr. dial. *goj* »radost, zabava«, stč. *hoj* »izobilje, presežek«, slš. *hoj* »izobilje« (Pokorny, 468). V sln. je to znano le kot drugi člen alpskoslovanskih atpn., katerih del se ohranja v nekaterih današnjih sln. in hrv. cgn. na *-goj*, npr. *Čeligoj* < **bъčeligojь* »katerega živež so čebele«, tj. »čebelar«, atpn. **Zverigoj*, l. 1134 *Zwergoy*, 1267 *Zwerigoy*, »katerega živež so zveri«, tj. »lovec«, **Borigoj*, v 12. st. *Porgoy*, »katerega živež je boriti se«, tj. »vojščak« (Snoj, FOC XI, 203 ss.). Dalje glej *žîv, živȍt, žíto, žîr I, gojíti*. M. S.

žitíka (f.) »Triticum spelta, pira« (Pleteršnik II, 963, po Cafu). V 18. st. *shiteka* »Dinkel, fpelta« (Gutsmann).

Besedotvorno osamljeno. S fitonimičnim suf. **-ika* (glej Slawski, SP I, 91) tvorjeno iz psl. **žı̋to* (n.) »živež, živilo«, ki se kasneje pomensko specializira na različne vrste žit. Gutsmannova glosa z redukcijo v drugem zlogu kaže na refleks iz sln. **žîtika* < **žı̋tika*, zato Pleteršnikova standardizacija akc. mesta ni ustrezna. Sln. sin. so *pîr, píra, pirnica* (Cigale), *spelta* (Gutsmann), *pộljka, pûljka, polžána*. Dalje glej *žíto*. M. F.

žíto (n.), g. *-a* »frumentum, Getreide«, pkm. *žìto* »rž«, *béjlo žìto* »pšenica«, bkr. *žíto* pomeni tudi »proso«; dem. *žítce, žítčece*, izv. *žîtar, -ja* »trgovec z žitom«, *žitíka* »Triticum spelta«, adj. *žíten, -tna*, d. obl. *žîtni* »frumentarius«, *žîtnat, -a* »isto«, subst. *žîtnica* »kašča, horreum granarium« in »neko jabolko, Kornapfel« (vzh. štaj.), »plavica, Centaurea cyanus, Kornblume« (Pivka) ter »pahalica« (Fram); nknjiž. *žîtarica* »vsaka od vrst žita« je po sbh. *žitàrica* »isto«; v 16. st. *ſhitu* »frumentum« (Megiser), v 17. st. *zita* »biada« (Alasia), *shitu* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhitu* »ceres, frumentum«, *ſhitek* »curculio, šhitni mol« (Kastelec-Vorenc), *ſhitu* »frumentum, ador« (Pohlin), *shitu* »Getreid« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žito* »fructus, frumentum«, sbh. *žȉto* »žito«, dial. tudi samo »proso« (hrv.) ali »pšenica« (Vojvodina), jčak. »oves«, mak. *žito*, blg. *žíto*, r. *žíto* »žito«, v sev. dial. »ječmen«, v južnih »rž«, ukr. *žýto* »rž«, br. *žýta*, p. *żyto* »rž«, č. *žito* »rž«, mor. »pšenica«, stč. »žito«, slš. *žito* »rž«, gl. *žito* »žito, rž«, dl. *žyto* »rž«. Psl. **žı̋to* je dalje identično s stprus. *geits*, akz. *geitin* in *geitan* »kruh« < *g^{u}íH-to- ali *g^{u}éįH-to-, prim. *g^{u}éį(H)-to- > kimr. *bwyd* »jesti«, stkorn. *buit* »jed«, bret. *boed* »hrana« iz baze *g^{u}eį(H)- »živeti«. Razlika v genusu med slov. (n.) in stprus. (m.) morda govori za substantivizacijo, prav tako stprus. delne indikacije na *-i*-deblo, ki je lahko v zvezi z abstr. v av. *jiti-* »življenje«, psl. **žitьje*. Vendar zaradi aktivnega pomena »živež« ne moremo domnevati izhodišče v pas. ptc. Osnovna literatura: Miklošič, 411; Vasmer I, 426; Pokorny, 468. Glej tudi *Žíče, žîv, žíti, živȍt*. M. S.

žîv (adj.), f. *žíva* »vivus«, *žíva voda* »tekoča v.«, *žíva rana* »odprta r.«, *žíva skala* »trda, nelomljiva s.«, *žívo apno* »ungelöschter Kalk«, *žívo srebro* »argentum vivum«; subst. *žívec, -vca* »nervus« in »živo bitje, trd zidarski kamen, zlasti prod«, adj. *žívčen* »Nerven-«, danes tudi »nervozen«, subst. *živína* »pecus, iumenta« večinoma s kol. pomenom, dem. *živínica*, adj. *živînski*, singulativ *živínče, -ta*; kol. *živâzen, -zni* (f.) »živali, življenje« (pkm.), *živâd, -i* »živali, živina« in »mrčes, insekti« (tip *divjâd*), adj. *živâden, -dna*; *živák, -ka* »živa korenina«, *živíca* »isto« in »živa meja, studenčnica; mladika, ki pokrita z zemljo požene korenine, grebenica; mehurček v vinu, neka kožna bolezen, menda šen«, *živíka* »grebenica, živa korenina«; po hrv. zgledu *živáhen, -hna* »vividus, vigens« in *žívelj, -vlja* »elementum, principium, incolae«. Semkaj morda *živę̂* (f. pl.) »movje, duše nekrščenih otrok, ki o mraku po zraku letajo« (Caf, Kres II, 271 (ob Ščavnici); Kelemina, BPSL, 141 (Ločnica na Pohorju)). V Brlž. spom. *igdase prides zodit siuuim i mrtuim* »cum venturus es iudicare vivos et mortuos« (III, 57–58), v 16. st. *ſhiu* »vivus«, *ſhiuina* »animal, jumentum, pecus« (Megiser), v 17. st. *ziu* »uiuo« (Alasia), *na shivi skali*; *na mesti praviga shiviga Boga* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhiv* »lebendig, vivus«, *ſhivina* »die Thiere, animalia« (Pohlin). L. 957–993 je *Siuina* izpričan kot atpn., tvorjen enako kot *Dobrina* (F. Kos, Gradivo II, 490; Kronsteiner, Alpenslaw. PN, 91).

Prim. stcsl. *živъ* »vivus«, sbh. *žîv, žíva, žîvo*, mak. *živ*, blg. *žív, -a*, r. *živój*, ned. obl. *žív, živá, žívo*, ukr. *žyvýj*, br. *žyvý*, p. *żywy*, č., slš. *živý*, gl. *žiwy*, dl. *żywy*. K izv. **živinā̆* prim. sbh. *živìna* »bolezen rak, mnogo ljudi, živali, vprežna živina«, hrv. čak. *živīnȁ* »domače živali«, č. *živina* »živilo«, k **živicā̆* prim. sbh. *živìca, žȉvica* »živa meja, ledina« in morda sev. slov. **živíca*, prim. r. *živíca* »smola«, ukr. *žyvýcja*, p. *żywyca*, č. *živice*, p. *żywyca*, kar sicer Vasmer I, 422, po Lidénu povezuje z arm. *kiv* »drevesna smola, mastiks« in s psl. **žьváti* »žvečiti«. Psl. **žȳ̂vъ* < ide. **gᵘ̯iH-u̯ó-* je adj. iz korena **gᵘ̯ei̯H-* »živeti« (k tvorbi prim. **pr̥H-u̯o-* > psl. **pь̃rvъ*, sti. *pū́rva-*, ide. **k'iH-u̯o-* > psl. **sívъ*, lit. *šývas*), znan že v lit. *gývas* (3. a. p.), lot. *dzîvs*, stprus. *gyjwans* (akz. pl.), sti. *jīvá-*, stperz. *jīva-*, lat. *vīvus*, osk. *bivus* (pl.) »vivi«, got. *qius*, stir. *biu, beo*, kimr. *byw*, bret. *beo* »živ«, prim. tudi gr. βίος »življenje« < **gᵘ̯i-u̯o-*. *O*-jevska stopnja se pojavlja v lit. *gaivùs* »živahen«, prim. prevojno razmerje med psl. **sívъ* in sti. *śyāvá-*. Osnovna literatura: Miklošič, 411; Trautmann, BSW, 76; Vasmer I, 422; Fraenkel, 154 s.; Schuster-Šewc, HEWb., 1797; Pokorny, 469 ss. Glej tudi *živȍt, živâl* in o tvorbah brez sufiksa *-*u̯o-* dalje *žîr, žíti, žíto, gojíti*. M. S.

žíva brésa (f.) »debeli četrtek«, tj. »četrtek pred veliko pustno nedeljo« (notr., gor.). Miklošič, VGr. I[2], 346, EW, 21, izvaja iz n. *fressen* »žreti«, ker se na ta dan veliko jé, s čimer soglaša Striedter-Temps, DLS, 95, ki v evidenco pritegne še tirol. n. *fress-suntig* »pustna nedelja«, *fress-mântig* »pustni ponedeljek«. Vendar to ne pojasni prilastka. Erjavec, LMS 1880, 215, meni, da je zveza prenarejena iz it. *giovedi grasso* »debeli četrtek« (iz *giovedi* »četrtek« in *grasso* »tolst, debel, masten«), kar sprejmeta Pleteršnik I, 55, in Skok I, 107, in pripominja, da so Italijani od starodavnosti hodili na Gorenjsko zaradi železove rude in se tam tudi naseljevali. Substitucija *b-* za *g-* je morda kakor v sln. *brnîstra*, kjer je prvi *-r-* anticipiran kot v hrv. dial. *barnêstra* (Krk), *brnêstra* (Rab), star. *brnjestra, brnistra*, drugi pa kakor v it. *ginestra* tudi sekundaren < lat. *genesta, genista*. Primerjava tega *b-* s sardinskim refleksom v Logudoru *binistra* (glej s. v. *brnîstra*) je težavna, prav tako domneva, da je palatalizacijski produkt lat. *g-* odpadel, se nadomestil s protetičnim *v-*, kar bi se v slov. substituiralo z *b-* (tako Skok, l. c.). M. S.

živáhen (adj.), f. *-hna* »lebhaft, regsam«, sem abstr. *živáhnost* (f.). V 19. st. potrjeno le pri Janežiču[1] II, 535, in Pleteršniku, ne pa tudi pri Cigaletu, kot nepravilno navaja Pleteršnik II, 964.

Izposojeno iz hrv., sb. *žȉvahan*, f. *-hna* (Vitezović, Šulek, Vuk, Dubrovnik; ARj XXIII, 408), *žȉvāhan/žȉvāhan*, f. *-hna* »aktiven, veder; živ« (Rečnik SANU V, 365). Izhodni adj. **živachъnъ* je po vzorcu **bolě-cha-ti* → **bolě-ch-ъnъ* = sln. *boleh*ę̂*n/boléhen* »ki je šibkega zdravja«, **ne-cha-ti* → **ne-ch-ъnъ* v sln. *ne-nę̂hen* »stalen« tvorjen iz v. **živa-cha-ti*, ki se ohranja v hrv., sb. *živàhnuti, žȉvahnēm* (v. pf.) »oživeti« (ARj XXIII, 408), *živáhnuti, žȉvāhnēm* »isto« poleg »moč pridobiti, okrepiti se« (Rečnik SANU V, 365). Iz izhodnega v. **živati* »živeti«, kar je iter. k **žíti* »isto«, je po vzorcu **bolě-ti* → **bolě-znь* = sln. *bolę̂zen* tvorjen sln. pkm. deverbativ *živázen* (f.), g. *-zni* »živalstvo« (Novak, Slovar[2], 183). Dalje glej *žíti*. M. F.

živák (m.), g. *-a* »še živa korenina vinske trte« (Murko I, 654; Janežič[1] II, 535).

Prim. besedotvorno enako č. dial. *živák* »človek, oseba«, dem. *živáček* (Bartoš, Dialektologie I, 303). Oboje po pogostem vzorcu tipa *novъ* → *novakъ* substantivizirano iz adj. **žîvъ* »vivus«. Formalno enak je lit. adj. *gyvókas* »ziemlich lebendig, ziemlich lebhaft« (Kurschat, 606). Na širši areal slov. **živákъ* kažeta sb. cgn. *Živak, Živáković* (Rečnik, SANU V, 364). Dalje glej *žîv*. M. F.

živâl (f.), g. *-i* »bestia, animal«, dem. *živâlca*, kol. *živâlstvo, živâld* (f.), *živâlda* »živina«, adj. *živâlski, živâlji, živâlen, -lna*; dial. gor. *žvâu̯*, g. *žvalí*, črnovr. *žwâu̯, žęwâu̯* (Tominec, 252), kraš. *žváw* (Ramovš, Zbrano delo I, 64); v 17. st. *shival* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhivál* »animal« (Kastelec-Vorenc), *ſhivâl* »Thier, animans« (Pohlin).

Psl. **žîvalь* je dalje identično z lit. *gývolis* »žival« (Bezlaj, Radovi ANU BiH XXXV, 92). Prvotno verjetno kol. tvorba (kot *živâd*) tipa *drhâl*, lat. *animal, -ālis* (n.) »živo bitje«. Iz tega je verjetno izpeljano mak. *živalec* »dojenček«, blg. *živálec* »isto«, r. dial. *živálka* »priskednica«. Iz variante **živela* je br. *žyvëla* »živo bitje«, tvorjeno kakor sln. *žužę̂la, žužę̂lka*, prim. z drugimi vokali še r. *živúlja* »bolha, uš«, lit. *gyvulỹs* »žival«, p. *żywioł* (m.) »prvina, element, živelj«, č. *živel* »okolje, element, živelj«, hrv. *žȋvalj, -vlja*, od koder je prevzeto sln. *žívelj*. Dalje glej *žîv*. M. S.

živalo »žival«. Hapaks legomenon pri Gutsmannu: *shivalu* »Thier, shival, shivenina«.

Osamljeno; morda tako kot sln. *žílo* (m.) »živež«, č. *žídlo* »življenje; živež« < **žídlo* ← **žíti* formalni nomen instrumenti **živā̆dlo* slov. iter. **živā̆ti* k **žíti*, prim. r. *živátь*, ukr. *žyváty*. Dalje glej *žíti*. M. F.

žívara (f.) »kozje ime« (Baška dolina; Erjavec, LMS 1875, 224).

Pleteršnik II, 964, je Erjavčev leksem predstavil kot *živâra*, kar ne ustreza originalu. Kenda, rkp., 136, dvomi

v obstoj tega Erjavčevega sporočila, češ da enake besede na isti lokaciji ni evidentiral. Če je Erjavčevo sporočilo vendarle verodostojno, je to lahko nomen agentis **žívara* (f.) »ki prežvekuje« iz iter. **(-)z'iváti*, **(-)z'iváješь* > **(-)z'ívāšь* »prežvekovati« k **z'ьvā́ti* »žvečiti«, prim. mak. *preživar* »žival, ki prežvekuje« ob *preživač* »isto«. Glej tudi *-žîvati*. M. F.

-žîvati, *-am* (v. impf.) »prežvekovati«, izpričano le v kompoz. *prežívati*, *-am* »isto« (Murko I, 442), pkm. *prežívati*, *-vle* (3. os. sg. prez.), *prežívanje* »prežvekovanje« (Novak, Slovar[2], 116).

Prim. hrv., sb. *prežívati*, *prèžīvām* »prežvekovati« (Vuk), *prežīvȁt*, *prežîvljem* »isto« (Kosovo), s prehodom *vlj* > *mlj* *prežȉmljen* poleg *prežȉman* s sekundarnim inf. *prežȉmati* (Vodice; Ribarić, SDZb. IX, 1940, 183; Skok III, 690), mak. *preživa* »prežvekovati«, blg. *preživjam* »prežvekovati«, metaf. tudi »nadlegovati, ponavljati že znane stvari«. Izhodno **(per-)z'iváti*, **(per-)z'iváješь* > **-z'ivā̂šь* > **-z'ívāšь* je iter. od **z'ьvā́ti*, **z'ьváješь* poleg **z'ьvèšь/*z'ujèšь* »žvečiti«, prim. csl. *žьvati*, *žьvǫ* »isto«, r. *ževátь*, *žujǫ*, p. *żwać*, *żuć*, *żuję*, stč. *žváti*, *žvu*, slš. *žvat'*, *žujem*, gl. *žwać*, *žuju*, dl. *žuś*, *žuju*. Osnove **z'ьvā́-* fonetično ni mogoče izvesti iz ide. **g'i̯u̯éH-* (> psl. ***zьva-*) h **g'i̯eu̯H-* »žvečiti« (Pokorny, 400; LIV, 148), zato je gotovo internoslov. nastanka iz tematske prez. **z'ьve-*, ki je bila iz prvotne ide. atematske konjugacije **g'i̯éu̯H-mi* : **g'i̯uH-ónti* za razliko od stvn. *kiuwan* »žvečiti«, srvn. *kiuwen* »isto« < zah. germ. **keww-a-* (enako ags. *cēowan*, agl. *chew*, stnord. *tyggva* < **kyggva* po *tǫgla* »žvečiti«) < ide. **g'(i̯)eu̯H-* (Kluge[22], 363) tako kot toh. B *śuwa-* »jesti« < pratoh. **śẃa-* < ide. **g'i̯uH-* posplošena in tematizirana iz ničtostopenjske **g'i̯uH-é/ó-* > **g'i̯u·-é/ó-* > **g'i̯uu̯é/ó-* → predpsl. **zjuvé-* → po preglasu **z'ьve-*. Psl. prez. osnovi **z'uje-* < **g'i̯euH-i̯e/o-* je enaka srperz. *žōy-* »žvečiti«. S tem sorodno je še lit. *žiáuna* »škrge, lične kosti«, pl. *žiáunos* »čeljust« poleg »škrge« in lot. *žãunas* »škrge, čeljust«, kar je enako blg. *žùna* »ustnice, usta« (Trautmann, BSW, 372) in kaže na tvorbo **g'i̯éu̯H-no-* »žvečenje« → nomen loci »kraj, kjer se žveči, usta ipd.«. Glej tudi *žívara* in tudi *žvẹ́čiti*. M. F.

živę̑ (f. pl.) »otekle bezgavke« (vzh. štaj.), k temu *živeníca* »Asperula odorata« (Ludvig, SR XX, 420).

Nejasno. Morda le zapis ali narečni razvoj štaj. *žovę̑* < **žьlъvę* v enakem pomenu, o čemer glej *žę̑lva II* (Pleteršnik II, 964; Bernar, BE XV, 380 ss.). Vendar je možna tudi povezava z *žîv*, prim. csl. *živina* »gangraena«, sb. dial. *živȉna* »carcinoma« (Kosovo), blg. *živeníca* »škrofuloza« in »Scrophularia aquatica«, č. *nežit* »tvor, vred«. Iz slov. jezikov je rum. *jiveniță* »vnetje« (o tem brez sln. gradiva Miklošič, 411 s.; Mladenov, 166). M. S.

žȋvka (f.) »kuhinjski ščurek, Blatta orientalis« (Solkan; Erjavec, LMS 1882–1883, 287), *sežę̑lka*, tj. dial. *səžę̑u̯ka* »isto« (Most na Soči; o. c., 284).

Slednje Erjavec, l. c., izvaja iz *žužę̑lka*, pri čemer verjetno misli na disimilacijo *ž* – *ž* > *s* – *ž*. Varianta *žȋvka* je iz *žužę̑lka* izvedljiva po moderni vokalni redukciji, če domnevamo, da je *-i-* nastopil po ljudskoetimološki naslonitvi na *žîv*, saj je v obsoških govorih *ē̜* > *ie* in ne *i*. Druga možnost je domneva o zamenjavi sufiksalnega konglomerata *-ę̑lka* z *-îlka*. Dalje glej *žužę̑lka*. M. S.

živkobȋlar (m.), g. *-ja* »Oriolus oriolus«, tj. v star. nomenklaturi »Oriolus galbula« (gor.), tudi *kobȋlar*, *-ja* in *kobȋl*, *-a*, *jurkobȋlar*, *jûrka*, *síva kobíla* »isto«.

Najverjetneje prenarejeno po onomatopeji, ki posnema oglašanje. Filipi, Lex. orn., 121, navaja iz sln. prevoda Brehma, da se ptica oglaša *siv kobil*, Pleteršnik I, 416, po Cafu, da pravijo, da se oglaša *Jurij, si videl mojo kobilo* ali nekaj podobnega. Berneker I, 534, navaja še n. *Junker Bülow* »Oriolus oriolus«, kar akustično spominja na *jurkobȋlar*. O manj verjetnih možnostih glej *kobȋlar*. M. S.

živòt (m.), g. *-óta* »corpus vivum«, v 16. in 17. st. tudi »vita«, npr. *hteli so detetu život vzeti* (Trubar), *ſhivot* »corpus«, *ſhiuot* »vita« (Megiser), v 17. st. *kateri da svoj shivot sa ouze*; *kosho s'shivota ſo ijm tergali* (Janez Svetokriški), dial. kor. obir. *žwò:t*, g. *žwǫ́:ta* »Rumpf, Leib« (Karničar, Obir, 271), gor. *žwȍt*, g. *žwóta*, črnovr. *žęwǫ̑t* (Tominec, 252); dem. *živótec*, *-tca* »Leibchen, Nieder«, *živótek*, *-tka* »telesce«, adj. *živóten*, *-tna* »življenjski, telesni, korpulenten, močan, izdaten«, pkm. *živòten*, *-tna* »korpulenten, obilen«, v 16. st. *ſhivoten* »corpulentus«; *živǫ̑tnik* »telovnik, steznik«, *životár*, *-ja* »telesni stražar«. V. *životáriti*, *-ârim* (impf.) »vegetirati« je v 19. st. uspešno prevzet iz sbh., medtem ko se prevzeti subst. *životínja* »žival« ni uveljavil.

Prim. stcsl. *životъ* »vita, animal«, sbh. *žȉvot*, g. *živòta* »življenje« in »moda, moške genitalije«, mak. *život* (m. in f.) »življenje«, blg. *živót*, r. *živót*, g. *-otá* »življenje, telo, trebuh, premoženje«, ukr. *žyvít*, g. *-otá* »trebuh, življenje«, br. *žyvót*, g. *žyvatá* »isto«, p. *żywot*, *-a* »življenje, trebuh«, č., slš. *život* »isto«, gl. *žiwot*, *-a* »život, telo, steznik«, dl. *žywot*, *-a* »telo, život«. Psl. **životъ̑* je dalje identično z lit. *gyvãtas* (2. a. p.) »življenje, želodec« < **gᵘ̯iH-u̯o-tó-* poleg **gᵘ̯iHu̯o-tā́* v lit. *gyvatà* (2. a. p.) »življenje, bivališče, kmetija« (prim. sbh. m. atpn. *Žȉvota* in p. tpn. *Żywocin*), stprus. *giwato* »življenje«, lat. *vīta* »isto«. Prim. s kratkim *i* gr. βιοτή, βίοτος »življenje, živež, imetje«, kelt. **bivo-tūt-s* (odpad laringala v predtonični poziciji) v stir. *bethu*, g. *-thad*, kimr. *bywyd* »življenje« (Miklošič, 411 s.; Trautmann, BSW, 76; Vasmer I, 422; Pokorny, 469). Sti. *jīvā́tu-* »življenje« je iz **jyā́tu-* (= av. *jiiātu-* »isto«) in prenarejeno po *jīvá-* »živ« (Mayrhofer, EWA I, 595). Ide. **gᵘ̯iHu̯o-tó-* je abstr. iz adj. **gᵘ̯iHu̯ó-* »živ«. Dalje glej *žíti*, *žîv*. M. S.

žízlovec (m.), g. *-vca* »vrsta bele vinske trte«, tudi *žizlovína* »isto«.

Oboje navaja Pleteršnik II, 966, in po Trummerju pojasnjuje, da gre za sorto, ki ustreza n. *Mehlweiß* »einer art dünnschaliger trauben, den elblingen« (Grimm, DTV 12, 1870). Nejasno. M. F.

žížek I (m.), g. *-žka* »čižek« (SSKJ V, 1010).

Verjetno po asimilaciji *č* – *ž* > *ž* – *ž* nastalo iz sln. *čížek*. Dalje glej *čížek*. M. F.

žȋžek II (m.), g. *-žka* »črni žužek, Curculio, Kornwurm« (Cigale, Janežič, Miklošič, vzh. štaj.), semkaj *žȋžec*, *-žca* »žuželka« (Janežič, Miklošič, Erjavec, LMS 1882–1883, 284), *žížala* »žuželka« (Danjko, Caf), »Curculio« (Zalokar); od tod verjetno cgn. *Žižek*.

Prim. sbh. *žížak* »Curculio«, r. *žígalica*, *žížlik*, *šíšlik* »kuščar« (kar Vasmer I, 423, sicer izvaja iz fin. *sisilisko* »kuščar«), stč. *žížela* »žuželka, mrčes, mravlja, kuščar, plazilec« poleg *žúžala* »isto«, kar je sovpadlo v nč. *žížala*, slš. dial. *žížala* »črv, glista«, po Kálalu, Sl., 902, tudi »golazen«, gl. *žižula* »komar«, *žižolić* »gostoleti, šumljati«. Iz slov. jezikov je madž. *zsizsik* poleg *zsizsék*, *zsu-*

zsok »žižek«. Verjetno tvorjeno iz **žígati* »brenčati«, na kar je treba sklepati tudi iz r. *žíga* »vrtavka«. Osnova je domnevno onomat. **žei̯*, kakor v lit. *žiežti* »godrnjati«, *žíežara* »zlovoljen človek, čarovnica«, *žíežula, žiežulà* »isto« (o tem Fraenkel, 1308, brez slov. paralel), tvorjeno s suf. kakor v sln. *sígati* »piskajoče dihati, hropsti«. Drugače Skok III, 674, ki za sbh. *žîžak* izhaja iz *žîža* »ogenj« (Kosovo) in domneva prvotni pomen »vnetje«. Glej tudi *žeglјáti, žužệlka*. M. S.

žiženjpanj (m.), g. *-a* »Rhododendron hirsutum, Alpenröslein« (Otlica; Erjavec, LMS 1875, 222), *žiženpanj* »isto« navaja Šulek, Im. bilja, 548.

Nejasno. Verjetno ljudskoetimološko prenarejeno iz neznane nemške predloge. Zveza z *žẹ́genpanj* iz prvotnega **žegenpan* ← n. *Segenbaum* »Juniperus sabina« ni dokazljiva. Glej sin. *râvš*. M. F.

žížniti, *žȋžnem* (v. impf.) »tleti«, npr. *pepel žižne* »pepel tli« (Temljine).

Tako navaja Pleteršnik II, 967, toda Štrekelj, LMS 1892, 47, je temljinsko *žȉžnɛt, -ɛm* poknjižil v *žížnjati, žižnjam*, kar je zaradi aspekta bolj verjetno. To more biti iter. tipa *pǫ́jati* ← *podíti* denom. glagola **žižьniti* v č. *žížnit* »razvnet, razgret biti« (Machek[2], 727). Izhodno **žižьnъ* »žareč« (adj.) ali (zaradi pomena č. glagola manj verjetno) **žižьnь* (f.) »žar, pripeka« (→ adj. **žižьnivъ* v č. dial. denom. v. *žižnivět* »žareč biti« (Bartoš, Dialektologie I, 431) je tvorjeno verjetno iz subst. **žîgъ* »gorenje, ogenj«. Toda sln. *ožížniti, ožȋžnem* (v. pf.) »narediti, da močneje tli«, npr. *veter je potegnil in pepel se je ožižnil* (polj.), je tako kot črnogor. *žȉžnūti se, -ēm se* »opeči se« (Vujičić, Rječnik, 38) in mak. *žižne* (pf.) »opeči; boleti« nazalni prez. k denom. v. **žižā́ti* iz subst. **žîgъ*, prim. hrv. *žížati, žȋžim* »žgati« (ARj XXIII, 450 s.). Hrv. *žízati, žȋžem* »žgati« (ARj, l. c.) je tako kot stcsl. *zažižati* »incendere« iter. od **žьzati* »žgati«, kar se hiperkorigirano ohranja v sln. *žgáti* = **žьgā́ti* s prez. *žgèm* (v. impf.) »isto«. Dalje glej *žgáti*. M. F.

žížula (f.) »olivi podoben sadež rjave barve«, navadno pl. f. *žížule* (slovenska Istra), *'žižola* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155). Pleteršnik II, 966, navaja po Zalokarju *žížulje*, po Erjavcu, LMS 1882-1883, 308, pa hrv. *žížulek* (Cres), kar Šturm, ČJKZ VI, 50, neustrezno izvaja iz furl. Tudi *zízole* (f. pl.) »Jujube, Zizyphus« (Štrekelj, LMS 1896, 167).

Prim. hrv. čak. *žȉžula* »Zizyphus vulgaris, Brustlbeere« (Cres; Tentor, JA XXX, 1909, 204). Izposojeno iz furl. *'zìzule* »žižula«, *'zizulâr* »Zizyphus sativa«, tudi *'sìsule, 'sisulâr* (Štrekelj, l. c.; Pirona, VF, 1315, 1045) oz. iz ben. it. *zìzola* »isto«, it. *giuggiola, giuggiolo* »drevo žižule« (Štrekelj, l. c.; Tentor, l. c.; Skok I, 321). Drevo so na neobdelanih neplodnih območjih pod Oglejem in v okolici Trbiža gojili za sadje in za krmo divjadi (Pirona, l. c.). Battisti-Alessio, 1819, povezuje z lat. *zizyphum* iz gr. ζίζυφον »Rhamnus jujuba« neznanega izvora (Meyer-Lübke, 234; Frisk I, 614). Sadeže tega drevesa, ki je znano od Sredozemlja so severne Kitajske in Japonske, so včasih uporabljali pri zdravljenju pljučnih bolezni, kar se je zabeležilo v n. fit. *Brustbeerbaum* (Marzell, Wb. Pfln. IV, 1247). M. F.

žlabudráti, *-âm* (v. impf.) »govoričiti, čvekati« in »žuboreti, pljuskati«, tudi *žlobudráti, žlabráti, žlabotáti, žlendráti, -âm* (impf.) »nerazumljivo, hitro govoriti«, semkaj *žlabrâvec, -vca, žlabúder, -dra, žlabudráč, -a, žlabûdrec, -drca, žlâbra, žlabûdra, žlobûdra, žlabûra, žlabudrálo, žlobudrálo, žlabudrè, -éta* idr. »kvasač, čvekač«; v 16. st. *thlabudrafi* »heraußblodern« (Megiser), v 18. st. *ſhlobedrâm* »plaudern, blaterare«, *ſhlobudra* »lingulaca, Plappermaul« (Pohlin), *shlabram, shlabudram* »schnattere, schwåtze« (Gutsmann). Z zamenjavo suf. je od tod *žlop(o)táti, žlompotáti* (impf.) »čofotati«. Morda je treba pritegniti tudi *žlabûdr(i)ga* in *požlệpica* »plundra, brozga«.

Prim. hrv. *žlȁbrati, -ām* »govoričiti, čvekati, žlabudrati«, *žlȁbura* »žlobudra, čvekač«. Izhodiščno *žlábrati* je verjetno prevzeto iz n. *schlappern* »veliko in neumno govoriti, čvekati, žlobudrati«, kar izgleda metonimično rabljeno *schlappern, schlabbern* »mlaskati, cmokati, žreti (kot pes)«, to pa je intenz. od *schlappen* »cmokati, žreti (kot pes)« (Matzenauer, CS, 380; n. gradivo navaja Grimm, Wb. IX, 488 ss.). Manj verjetno gre za domačo onomatopejo, primerljivo z lot. *žl̦erkstêt, žl̦arkstêt* »pljuskati, čofotati«, *žl̦eberêt* »nerazumljivo govoriti«, *žl̦eburis* »kdor nerazumljivo govori, neroda« (navaja Mühlenbach-Endzelin IV, 816 ss.), lit. *šlãpdrapa* »dež s snegom«, *šlãpdribis* »moker sneg«, kar Fraenkel, 999 s., povezuje z lit. *šlaĩpas* »moker, vlažen«. M. S.

žlafa'dur (m.), g. *-a* »posoda za zalivanje« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155). Beseda je v rabi tudi drugod na Primorskem, prim. *žləfə'dor* »škropilnica« (Gažon), *žlə'fa'dor* »isto« (Šmarje, Koštabona; vse Cossutta, PV, 123), v Solkanu *žlavadur* (Skubic, Rom., 157).

Romanizem je sinonimen z istr.-rum. *žbrafa'dur* »zalivalnik«, *žbrofa'dur* »isto« (Filipi, ILA, 475), ki je prešel tudi v istrsko sln. *žbrufa'dur* »škropilnik« (Malija, Krkavče; Kukanja, SDLA - KP/1), prim. še notr. zvezo *na žbruf* (pivško; A. Žéle, Kaku so živejli in si dejlali kratek čas, Ljubljana 1996, 39) < *»na špric (iz ust)« ← it. *sbruffare* »obrizgati, poškropiti«, *bruffare* »isto«. Izhodni nomen loci **ex-lavā-tōrium* je bil tvorjen iz glagola *ex-lavāre* »izpirati«, prim. furl. *slavâ* »izpirati (o zemeljskem površju)« (Pirona, VF, 1051), toda it. ptc. *slavato* »izpran; bled« < **ex-lavā-tus*. Iz simpleksa je enako tvorjeno pozno lat. *lavātōrium* »vrsta posode za pranje perila«, it. *lavatóio* »isto«, frc. *lavoir* (→ n. *Lavoir* poleg *Lavor* > sln. *lavọ̑r* (m.), g. *-ja* »umivalnik, umivalna skleda«), špan. *lavadero* (Battisti-Alessio, 2187). Žlafadur je bil torej prvotno posoda, kjer se je perilo izpiralo, pomen »posoda za zalivanje« pa se je razvil zaradi spremenjene rabe realije, ker se je zadnja voda pri izpiranju perila uporabljala za zalivanje. M. F.

žlâfrnica (f.) »klofuta, zaušnica«, kor. *žlệprnica*, rož. *žlâmparnica* »isto«; v 16. st. *ſhlafirniza* »colaphus, alapa« (in *ſlafrinza* »isto«) (Megiser), v 17. st. *eno shlàfernizo mu da* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhlafferniza* »alapa« (Kastelec-Vorenc), *ſhlafernèza* »Ohrfeige, colaphus« (Pohlin), *shlaferniza, shleperniza* »Ohrfeige« (Gutsmann).

Verjetno prevzeto iz srvn. **slapfe*, od koder je tudi it. *schiaffo* »zaušnica«, izpričano od 14. st., prim. tudi srlat. *esclafare* »dati zaušnico« (Battisti-Alessio, 3386, ki domneva izvor v onomatopeji **sklaff-*, sorodni s stvn. *klapfôn* »udariti«). Varianta **slappe* je dala n. *Schlappe* »zaušnica« (potrjeno od 16. st.; Grimm, Wb. IX, 485), sln. *žlệpəc* »isto«. Germ. beseda je onomatopejskega nastanka, sorodna z agl. *slap* »udariti, klofniti« (Kluge[22],

636). Sln. *žlâfrnica* besedotvorno ni popolnomo jasno. Sodeč po črnovr. *žłạ́fûta* »klofuta«, *žłậfạt* »čopotati«, denom. *žláfrkati*, *-am* (impf.), *žláfrkniti*, *-nem* (pf.) »dati zaušnico« – pa tudi po kasneje potrjenem sin. *zaûšnica* –, sodi *-r-* k osnovi, kar bi govorilo za izposojo iz srvn. intenz. **slapfern* »klofutati«. O možnostih glej tudi *žlofáti*. M. S.

žlâge (f. pl.) »tkalske grablje« (Fram), po sln. dial. palatalizaciji velarov *žlâje* »isto«, rož. kor. *žváha* (f.), pl. *žváje* »del statev, okvir z grebenom« (Šašel, RNB, 157). V 18. st. *shvâje* »Weberzeug« (Pohlin), *shvaje* »Weberrechen, Weberzeug« poleg *shvaige* »Schlag am Weberstuhle« (Gutsmann) z *jg*, kar je verjetno po hiperkorekciji nastalo iz kor. palatalizirane oblike *žvâje* in nepalatalizirane oblike *žvâga*. V 19. st. pri Jarniku, Versuch, 116, *shvàje* »Weberrechen«, napačno etimološko povezano z osnovo **z'ъva-* »žvečiti«.

Tako kot hrv. kajk. *žlâga* »greben za čiščenje kodelje ali volne« (Virje z okolico; ARj XXIII, 452) izposojeno iz srvn. *slage* (f.) »sredstvo, s katerim se tolče, tolkalo ipd.« (Ramovš, Hgr. II, 243; Striedter-Temps, DLS, 252), stvn. *slaga* »isto«, kar je kot nvn. *Schlage* »tolkalo, tolkač« (Grimm, DTV 15, 337) deverbativ od srvn. *slagen* »tolči«, nvn. *schlagen* »isto«. Pomen »tkalske grablje« se je torej specializiral iz prvotnega »tolkalo«, ker se je z njimi pravzaprav udarjalo po kodelji oz. volni, prim. nvn. dial. *schlagen* »volno česati« (Grimm, DTV 15, 382). Glej tudi *žuváje*. M. F.

žlâhta (f.) »sorodstvo, sorodniki«, sem tudi *žlȁht* (adj. indekl.) »vrsta, sorta«, *žláhten*, f. *-tna* »plemenit«, v. *požlahtniti* »poplemenititi«, *žlahtáti se* »vstopati v sorodstvene zveze«. V 16. st. *shlahta*, *shlahten*, *shlahtnik* »plemič«, *shlahtnost* »plemstvo« (Megiser) poleg *shlaht* »vrsta«, npr. *vsi shlaht ludje* (Trubar), v 18. st. *ŝhlahta* »cognatio, narod, rúd«, *popiſſovanîe ene ŝhlahte, buque ene ŝhlahte* »genealogia« (Kastelec-Vorenc), *shvaht* »Gättung, ſorta, visha« (Gutsmann).

Izposojeno iz stvn. *slahta*, srvn. *slahte*, *slaht* »izvor, vrsta«, *aller slahte* »vsake vrste«. Miklošič, Frw., 57, navaja tudi sln. dial. *škljat* z enakim pomenom (Pivka), v 16. st. pri Megiserju *vſe shlake poſoda*. Samo v pomenu »plemstvo« tudi č. *šlehta*, p. *szlachta*, *ślachta* in iz tega r., ukr. *šljachta*. Iz sln. je sprejeto v n. dial. *Schwachta* »neprimerno sorodstvo« < kor. *žu̯âhta* »vsake vrste sorodstvo« (Miklošič, 341; Striedter-Temps, DLS, 252). Glej tudi *žlȅht*, *ščetína*, *šklȇt* in *šlȇta*.

žlâjdra (f.) »veriga, s katero se veže ročice pri vozu« (štaj., gor.), črnovr. *žłâi̯drạ* »isto« (Tominec, 252), polj. *žlájdra* »veriga« (Škrlep, 70); sem *žlâjdrnica* »močna in dolga veriga pri vozu« (Murko I, 655), po Pleteršniku II, 967, je ta beseda znana tudi v Slovenskih goricah in je južnoštajerska.

Prim. hrv. dial. *žlâjdra* »veriga, s katero se veže ročice pri vozu« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374). Skok III, 682, in Striedter-Temps, DLS, 252, sklepata o izposoji iz bav. avstr. n. *Schleuder*, ki pomeni »frača« (Grimm, DTV 15, 652; Schmeller, BWb. II, 506), srvn. *slûder* (f.) »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 990). Razlaga ne povzroča le fonetičnih (o tem Striedter-Temps, o. c.), ampak tudi semantične težave. Pri izposoji iz bav. avstr. fonetične predloge z *aü* [*ai̯*] < srvn. *û* pričakujemo substitucijo z vzglasnim *š-*, zato Striedter-Temps, o. c., 18, sklepa, da je sln., hrv. *žlâjdra* izposojeno iz bav. avstr. dialektične predloge z vzglasnim *žl-* za bav. avstr. *schl-*. Pomensko bliže je tirol. n. *schleuder* »železna skoba za pričvrstitev zidov« (Schöpf, TI, 621). Na enake težave substitucijske fonetike kot pri *žlâjdra* naletimo tudi pri sln. *râjmeželj* (m.), g. *-žlja* »kol za nabijanje topa«, pred disimilacijo *m – n* > *m – l* *râjmežen* (m.), g. *-žna* »isto«, prim. n. *Räumeisen* »železna palica za čiščenje (topov)«. Etimologija nejasna. M. F.

žlájfar (m.), g. *-a* »brusač« (pkm.; Novak, Slovar[2], 183), rez. *žlájfar* »isto« (Steenwijk, SDR, 337), obir. kor. *žlà:jfar* (m.), g. *-ja* »brusni les« (Karničar, Obir, 271).

Izposojeno iz zgsrvn. fonetične ustreznice za nvn. nomen agentis *Schleifer* »brusač« (> slš. dial. *šlájfăr* »isto«; Orlovský, Gemer., 333) k v. *schleifen* »brusiti« < *»drseti po čem«, srvn. *slîfen* »isto«, stvn. *slîfan* »drseti, polzeti«, srspn. *slipen*, od koder je nvn. kavz. *schleifen* »vleči, drsati«, srvn. *sleifen* »isto«, srspn. *slepen* (> srvn. *sleppen*; Kluge[22], 638), stvn. *sleifen* (Kluge[22], 637). Dalje glej *žlâjfati*. M. F.

žlâjfati, *-am* (v. impf.) »zavirati«, *žlájfa* (f.) »zavora«, tudi *žlâjf* (m.) »isto«, npr. črnovr. *žłâi̯fạt*, *žłâi̯f* (Tominec, 252), gor. *zažlâjfat*, *-am* »zavreti, zaustaviti z zavoro«, *žlâjf* (m.) »zavora« (Kropa; Škofic, Diss., 389), jnotr. *žłạ̑i̯f* »isto« (Rigler, Jnotr. gov., 57), goriš. *žlájfat*, *žlájf* (Štrekelj, Görz., 492, 391), obir. kor. *žlà:jfa* »veriga, ki pri vozu služi za zaviranje«, *žlà:jfat* »zavirati« (Karničar, Obir, 271), toda pkm. *žlájfar* (m.), g. *-a* »zavora na kmečkem vozu« in »potepuh« (Novak, Slovar[2], 183).

Tako kot hrv. *žlȁjfati* »schleifen« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 1912, 374), *žlâjfa* »vrsta zavore pri vozu« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419) izposojeno iz srvn. v. *sleip(f)en* »drsati, vlačiti«, *sleip(f)e* »zanka« (Striedter-Temps, DLS, 252), stvn. *slei(p)fen* »drsati, vlačiti«, *sleipfa* »drča za transport lesa« (Schützeichel, Ahd. Wb., 234), srspn. *slepen* (> srvn. *sleppen*; Kluge[22], 638), kar je kavz. k nvn. *sleifen* »brusiti« < *»drseti po čem«, srvn. *slîfen* »isto«, stvn. *slîfan* »drseti, polzeti« (Kluge[22], 637; Schützeichel, l. c.) < ide. **slei̯-b-* »drseti, polzeti«. Sln. substantivi v pomenu »zavora« so domači deverbativi glagola *žlâjfati* »zavirati« < *»vleči, drsati«, toda pkm. subst. v pomenu »potepuh« je izposojen iz zgsrvn. fonetične ustreznice za nvn. nomena agentis *Schleifer* »potepuh« ← *schleifen* »vlačiti«. K pomenu prim. sln. dial. *vlačúga* »potepuhinja« ← *vláčiti*. Glej tudi *žlájfar*, *šlȇp* in *šlop*. M. F.

žlájga I (f.) »bič za poganjanje živine« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155).

Po premetu *g – žl* > *žl – g* nastalo iz sln. *gâjžla* »bič« < srvn. *geisel* (f.) »isto« (Striedter-Temps, DLS, 126). Glej tudi z drugačnim premetom *žájgla* in dalje *gâjžla* ter *žlîgati*. M. F.

žlâjga II (f.) »kolesnica na tleh ali v snegu« (obir. kor.; Karničar, Obir, 271).

Po premetu *g – ž* > *ž – g* nastalo iz kor. sln. *glâjža* »kolesnica« (Karničar, l. c.), ki se ohranja v zilj. kor. (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 376). Sem *lájža* »kolesnica« (Ramovš, Hgr. II, 57) z izpadlim vzglasnim velarom. Izhodno *glâjža* je izposojeno iz srvn. *geleise* (n.) »kolesnica«, kar je kol. od srvn. *leise* »sled«, stvn. *(wagen)-leisa* »kolesna sled« (Striedter-Temps, DLS, 128) iz ide. **lói̯saH* = psl. **lěcha* »brazda, vrsta, greda« poleg **lei̯saH* v lat. *līra* »brazda« (Kluge[22], 255; Bezlaj, ESSJ II, 131 s.). M. F.

žlájkar (m.) »naprava za pridelovanje surovega masla« v *žlàjkar* (Bilpa; SLA), *ž'la:jkar* (Banja Loka; SLA).

Verjetno domača tvorjenka na *-ar* iz **žlak* v pomenu »maslo ipd.«, kar je bilo izposojeno iz srvn. *slage, slagen* (pl.) »majhne kepe masla« (Grimm, DTV 15, 335), rezultativnega nomena actionis iz v. *slagen* »tolči, tepsti«. K pomenu prim. sln. dial. sinonim *tərnáč ze mliękò biuátę* (Trenta; SLA). Prvotno sln. **žlak-ar* »posoda, kjer se stepa, tolče mleko« kaže na enak razvoj nomena agentis v nomen loci/nomen instrumenti kot sln. dial. *prejemáč* (m.) »posoda za pretakanje mošta« (Caf) k *pre-jệmati* *»prekladati, prestavljati«. Konzonant *j* pred *k* je v naglašenem zlogu sekundaren kot npr. v sln. dial. *ọ́jster* ← knjiž. *ọ́ster*. O rabi n. *schlagen* in *Schlag* v mlekarski terminologiji priča npr. tudi hrv., sb. *šlag* »tolčena smetana«. Glej tudi sin. *tóreženj, trnáč, pínja.* M. F.

žlàk I (m.), g. *žláka* v zvezi *božji žlak* »kap«, npr. *božji žlak ga je zadel* »kap ga je zadela«; znano v dialektih, npr. črnovr. *bộži žlậk* (Tominec, 252), obir. kor. *bó:ži žwək* (Karničar, Obir, 126), pkm. *bòži žlàk* (Novak, Slovar[2], 183). V 16. st. *inu te kir je boshy shlag vdarel* (Trubar; Rigler, Začetki, 42), *boshji shlak* »paralysis, apoplexia« (Megiser), v 18. st. *boshji shlák* »apopleksija« (Kastelec-Vorenc), *bofhje fhlâk* »Schlagfluß, apoplexia« (Pohlin), *boshji shlak* »Schlag, Schlagfluß, boshji vdarez« (Gutsmann).

Tako kot hrv. kajk. kletvica *bóži te žlàk zadî* (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374) »naj te doleti kaj slabega« za razliko od sln. *božji udarec* (= *boshji vdarez* (Gutsmann)) delno kalkirano po srvn. *gotes slac* »božja kazen/usoda« (Grimm, DTV 15, 319), pri katerem se je pomen »možganska kap« razvil pod vplivom srvn. simpleksa *slac* »apopleksija« (> hrv. *žlàk* »kap« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419)) poleg »paraliza«; to srvn. *slac* je kalk po lat. *apoplexia, apoplexis* iz gr. ἀπόπληκτος »od kapi zadet« (Kluge[22], 635). Pomen »kazen, usoda« se je v srvn. *slac*, ki je tako kot stvn. *slag* »udarec«, *slahs* »isto«, stnord. *slagr* rezultativni nomen actionis **slag-i-* »udarec« glagola **slah-a-* »tolči« v stvn. *slahan* »isto«, srvn. *slahen*, got. *slahan* (Kluge[22], l. c.), metaforično razvil iz prvotnega »udarec«. Iz nvn. *Schlag* »apoplexia« je p. dial. *szlag* »apoplexia«, *szlak* »isto« (Karlowicz, SGP V, 304), č. dial. *šlak* v zvezi *š. će tref'i* »kap na te udari« (Kellner, Východolašská II, 299), slš. dial. *šlak ho trafil* »kap ga je zadela« (Kálal, Sl., 683), gl. *šlak* v *chorych … a ijchtnych (wot schlagka poraženych)* »bolne … in pohabljene (od udarca zadete)« (citirano po Schuster-Šewcu, HEWb., 1455). Sodobno pog. *ˈfršlôk* (m.) »kap« je izposojeno iz n. bav. dial. predloge z labialnim *ọ* iz *a*, vendar besede *Verschlag* v pomenu »apoplexia« dostopni nemški slovarji ne beležijo, ampak je npr. pri Grimmu, DTV 25, 1085, izpričan le pomen »otrplost«. Glej tudi sin. *kâp* in homonimne izposojenke *žlàk III–VI* in domač pomenski razvoj v *žlàk II*. M. F.

žlàk II (m.), g. *žláka* »mesto, kraj«, obir. kor. *na žwà:q* »auf der Stelle« (Karničar, Obir, 271), toda pkm. *žlàk* »kolosek« (Novak, Slovar[2], 183). V 18. st. *fhlâk* »ein gelegenfamer Ort; locus opportunus« (Pohlin) in *shlak* »Ort, krai, meftu«, *v'tem shlaki* »auf der Stelle, na tem mefti« (Gutsmann).

Gotovo tako kot *žlàk I* izposojeno iz srvn. fonetične predloge za nvn. *Schlag* »udarec«. Pomen »mesto, kraj« se je v izposojenki leksikaliziral iz besednih zvez tipa *na žlak* v pomenu »takoj«, prim. v 19. st. izpričan adv. *shlákama* »naravnost, nemudoma« (Murko I, 656), črnovr. *ạb ậńm žlâk jẹ ụsệ spîụ* »na en dušek« (Tominec, 252) < *»takoj je vse spil« in nvn. *auf einen schlag* »takoj, nenadoma« (Grimm, DTV 15, 324) < *»v enem mahu, z enim udarcem«. V takih zvezah je bilo *žlak* namreč po vzorcu sln. besednih zvez tipa *na mestu* »takoj« pomensko reinterpretiran iz prvotnega »mah, udarec« v »mesto, kraj«. Pkm. pomen »kolosek« je verjetno izposojen iz srvn. *slac* »pot« (Grimm, DTV 15, 327). V sln. toponimski osnovi *žlak-*, prim. *Žlak* »zaselek v Križevcih (Goričko)«, *Žlake* »zaselek v Goričkem«, tudi »zaselek pri Sebeborcih pri Murski Soboti« in v bližini zaselek *Podžlake*, tudi *Podžlak* »zaselek v Slovenskih goricah«, tudi *Bukovžlak* »naselje pri Celju«, se verjetno ohranja pomenska podstava »kolosek, pot; čistina, jasa«, prim. srvn. *slac* »s poseko narejena čistina, jasa« poleg »pot« (Lexer, Mhd. Wb. II, 951) in bav. n. dial. fonetično ustreznico **Schlọg*, ki je izposojena v šlš. gemer. *šlóg* »poseka v delu gore; jasa« (Orlovský, Gemer., 334).

Sem tudi drugače motivirani *Avžlak* »zaselek pod Kovkom ob cesti na Col v Vipavski dolini« iz srvn. predloge za tirol. n. *aufschlag* »dajatev, taksa«, prim. *Ist kain newer aufslag noch zoll aufzurichten* (Schöpf, TI, 614), kjer so še proti koncu 19. st. pobirali mitnino, dokler niso prenesli mitnico na Col (KLS I, 21). V enakem pomenu je mlajša nvn. izposojenka v p. dial. *ślaga* »mitnina«. Dalje glej *žlàk I*. M. F.

žlàk III (m.), g. *žláka* »rana« v črnovr. *žlậk*, g. *žlâkạ* »rana od sekire, noža« (Tominec, 252). V 18. st. *ŝhlák*, pl. *ŝhlaki* »rana« (Kastelec-Vorenc).

Izposojeno iz srvn. *slac* »udarjeno mesto, rana« (Lexer, Mhd. Wb. II, 951), nvn. *Schlag* »rana (od udarca)«, *Schläge* (pl.) »globoke rane, ki jih prizadene divja svinja« (Grimm, DTV 15, 315, 317), kar se je razvilo iz srvn. *slac* »udarec«, stvn. *slag* »isto«, got. *slahs* itd. Mlajše izposojeno je hrv. kajk. *šlak* »udarec, modrica« (Belostenec; ARj XVII, 693). Prvotni pomen srvn. *slac* »udarec« se pri nas ohranja v 18. st.: *ŝhlák* »udarec, udarjanje« (Kastelec-Vorenc), *jeshlouni shlak* »Geißelfchmitz, jishleni fkverk«, *shlak* »Streich, Schlag« (Gutsmann), in v dialektih, prim. rož. kor. *žvàq*, g. *žváqa* (Šašel, RNB, 157), obir. kor. *žwə̀q*, g. *žwá:qa* (Karničar, Obir, 271). Pomenski razvoj iz »udarec« > »hip, ta trenutek, zdaj«, znan v sln. adv. *shlákama* (adv.) »naravnost, nemudoma« (Murko I, 656), črnovr. *ạb ậńm žlâk jẹ ụsệ spîụ* »na en dušek« (Tominec, 252) < *»takoj je vse spil«, je že srvn., prim. adverbializirani g. *slages* »takoj, nemudoma, hitro« (Lexer, Mhd. Wb. II, 957), nvn. *auf einen schlag* »takoj, nenadoma« (Grimm, DTV 15, 324). Glej tudi *žlàk I* in *žlàk II*. M. F.

žlàk IV (m), g. *žláka* »spodnji nasuti rob zlasti vinograda«, npr. *trgatev so začeli na žlaku, končali pa na sepu* (vzh. dial.; SSKJ V, 1011).

Po gradivu za SSKJ je mogoče sklepati, da beseda označuje jarek ob vznožju vinske gorice, kamor odteka voda z njenega pobočja. V slednjem pomenu izposojeno iz srvn. predloge **slac* za nvn. dial. *Schlag* »širok jarek na vznožju vinske gorice, kamor odteka voda« (Grimm, DTV 15, 334), kar se je v srvn. rezultativnem nomenu actionis *slac* razvilo na podlagi metaforičnega pomena »(hitro) padati, valiti se« iz »tolči, udarjati« glagola **slagen* »isto« (Grimm, DTV 15, 401), prim. srvn. *slahen* »padati«. Dalje glej *žlàk I*. M. F.

žlȁk V (m.), g. *žláka* »veža« v tolm. *žlȁk* (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 199), *žlȁk* (m.), g. *žláka* »isto« (Temljine; Kenda, rkp., 190), *žlȁk* (Drežnica; SLA).

Izposojeno iz srvn. fonetične predloge za bav. n. *(Bei)schlag* »ograjeni prostor pred prebivališčem« (Schmeller, BWb. II/1, 517), rezultativnega nomena actionis v. *beischlagen* »pribiti, pridati«. Glej tudi *žlȁk I.* M. F.

žlȁk VI (m.), g. *žláka* »vrsta, red«, npr. *širji/ožji žlak vzeti* (jvzh. štaj.).

Tako predstavljeno pri Pleteršniku II, 967, in brez drugih potrditev, ki bi dopuščale bolj natančno določitev pomena. Gotovo izposojeno iz srvn. polisemantema *slac* (Striedter-Temps, DLS, 252), pri katerem je pomen »vrsta, red, ki se naredi ob košnji trave« izpričan šele v bav. n. fonetični ustreznici (Grimm, DTV 15, 335; Schmeller, BWb. II, 516), sln. izposojenka pa kaže, da je bila pomenska specializacija iz rezultativnega pomena srvn. *slac* »udarec« v »vrsta pokošene trave« že srvn. Povzročil jo je srvn. glagol **slagen*, ki je moral biti uporabljan tudi v pomenu »(travo) kositi« in ne le »(les) sekati« < *»(les) tolči«. K pomenskemu razvoju »kositi« < »sekati« prim. pomensko polje sln. *sẹ́či*, *sẹ́čem*, iter. *sẹ́kati* in *senosȇk* »kosec«. Dalje glej *žlȁk I.* M. F.

žlámbor (m.), g. *-a* »votlina v deblu, duplo« (Cigale, Valjavec, Jurčič, gor.), SSKJ V, 1011, navaja še pomen »plitev žleb v pobočju«, tudi *žlámbora* »votlina v deblu, duplo« (Janežič), v Laškem *žlábor* »isto«; adj. *žlámborast*, *žlámborski* »znotraj trhel (o drevesu), duplast«; Štrekelj, LMS 1894, 60, navaja *žlámbor*, *-ja* »udrtina v zemlji« in »izdolbina v starih drevesih« (Polica); semkaj verjetno tpn. *Žlabor* pri Mozirju.

Štrekelj, l. c., dodaja: temna beseda; *ž-* je najbrž kasnejši ekspr. pristavek. Ramovš, Hgr. II, 103, uvršča *žlámbor* med besede s sekundarnim *-m-*, čeprav ne navaja izvora. Debeljak, SR V—VII, 176, povezuje s sln. *lábora* »posoda za mleko« (Caf, Ribnica na Dol.), »vrsta pasti za ptiče« (Caf, Zalokar), *lámbura* »posoda za mleko« (Valjavec) in domneva afektivni prefiks *š(e)-* kakor v primerih tipa *klepetáti* : *šklepetáti*. Da gre za pristop *š(e)-*, morda celo *s-*, in ne *ž-*, nakazuje dol., polj. *šklámbor* »duplina v trhlem deblu«, dol. tudi *šklá:bu̯or* »isto« (slednje iz Migolice pri Mirni na Dol.; V. Smole, ustno) z interkaliranim *-k-* kot v štaj. *skólza* »solza« < **slьzā̋*. Sekundari vzglasi ekspr. *ž-* se najde celo pri izposojenkah, prim. kor. obir. *žnergáti* »nergati« (navaja Karničar, Obir., 272). Pritegniti je treba še gor. *lámbar*, *-ja* (verjetno < **lámbor*) »vedro«. Prim. dalje hrv. dial. *lambura* »lonec za kisanje mleka« (Prigorje, Posavina), čak. *lȁbura*, *rȁbula*, *labora* »past za ptice, mišnica«, kar Skok II, 256, 265, pušča nepojasnjeno. *Žlámbor* in *lábora* povezuje tudi Bezlaj, SR VIII, 135, ki ugotavlja, da je besedna družina etimološko temna. S. v. *lábora* previdno pritegne še sln. dial. *vaberk*, *aberk* »lijak pri ribiški mreži« in pkm. *lábоška* »lončena kozica«, kar Novak, Sln. etnograf III—IV, 120, z rezervo povezuje z madž. *lábas* »kozica« < »nogat« k *láb* »noga«.

Morda gre za mešanje različnih osnov. Sln. *žlámbor* je lahko s sekundarnim *ž-/š-/s-* iz iste besede, ki se ohranja v gor. *lámbar* »vedro«, to pa je možna izposojenka iz stvn. *ambar* »vedro«, kar ustreza ags. *ambor* in got. **ambrs*, iz česar je jfrc. *ambro* »isto«. Če je domneva pravilna, je treba v sln. po izposoji domnevati nastanek proteze **ámbor* > **vámbor* (prim. *áržet* > *váržet*) in disimilacijo v **lámbor* (prim. *vȁmp* > *lȁmp*) > gor. *lámbar*. Obravnavana germ. besedna družina domnevno izvira iz lat. *amphora* < gr. ἀμφορεύς (o n. Pfeifer, EWD[2], 267, ki v srvn. *eimber* »vedro« domneva ljudskoetimološko naslonitev na *ein* »en« in *beran* »nesti«; Meyer-Lübke, 411c). Manj verjetna je domneva o izposoji sln. **lámbor* iz nekega nepotrjenega rom. refleksa za *amphora* skupaj z določnim členom (prim. tako *lantína*). Napačno Schuchard, ZRPh XXXV, 74, ki za *žlámbor* misli na furl. *slambrâ* »trgati, parati«. Tudi na srvn. *sloufe* »odprtina, ušesce« ni mogoče misliti, ker se srvn. *-f-* substituira s sln. *-b-* (*šȋbra*) samo v izposojenkah pred 13. st., diftong *-ou-* pa s sln. *-a-* (*câmar*) samo po 13. st. (o kronologiji Striedter-Temps, DLS, 24 s., 32 s.). Glej tudi *lábora* in *škrámbol*. M. S.

žlampáti *-âm* (v. impf.) »lokati, cmokati«, tudi *žlampotáti*, *-âm*, pf. *požlampáti*, *-âm*, gor. *žlempáti*, *-âm* (impf.); *žlâmpa* »redka jed, vrsta kaše« in »kdor žlampa«, *žlẹmpa*, *žlẹ́ma* »nemarnica«.

Navadno domnevajo izposojo iz star. n. *slampen*, srvn. *slampen* »ohlapno viseti«, nvn. *schlampen* »cmokaje jesti; piti tako, da se sliši« in »mahedrati (o obleki)« (glej *šlámpast*), *schlemmen* »razkošno jesti«, star. *slampieren* »nezmerno jesti«, *slamp* »požrtija«, danes *Schlamp* »isto«, bav. n. *Schlamp* »požirek, razuzdan človek« (Štrekelj, LMS 1894, 60; Striedter-Temps, DLS, 252; Kluge[17], 653). Vendar zaradi variant *žlempáti*, *žlepáti* »žlampati«, *žlampotáti*, *žloptáti* »brozgati po blatu« in zaradi slov. paralel, p. *żłopać* »veliko piti, žlampati«, br. *žalapácь* »piti«, ukr. *žolópaty* »žreti« ni izključeno vsaj mešanje z domačo ekspr. osnovo **žlap-*, **žlop-*, ki je do **lapati* (> blg. *lápam* »žreti«), **lopati* (> r. *lópatь* »žreti«) v enakem razmerju kot *žlokati* do *lokati*. Dalje glej *žlepáti*, *žlapúcija*. M. S.

žláprtek (m.), g. *-tka* »pokvarjeno jajce« (Slovenske gorice), adj. *žláprten*, f. *-tna* »pokvarjen (o jajcu)«. V 18. st. *shlapertek* »Windey, sapertek, prasnu vetrenu jaize, klopotez« (Gutsmann), pri Murku I, 656, *shlápertik*, *-tka* »verdorbenes, faules, stinkendes Ei«.

Prim. hrv. *žlaprtak* (m.), *-tka* »pokvarjeno jajce« (Prigorje, Posavina v okolici Zagreba; ARj XXIII, 453) in *šlapŕtki* (m. pl.) »klopotec« (Zagreb; Skok III, 643). Ker je v sln. znana tudi oblika *žlapộtek*, *-tka* (jvzh. štaj.), ki jo je zaradi sin. *klopótec* (m.), *-tca* ← *klopotáti*, *-âm*, *-ộčem* »klappern« mogoče izvajati iz **žlapotъkъ* in povezati z v. **žlapotā̋ti*, **-tā̋ješь*/**-ò̩t'ešь*, ki se ohranja v sln. ekspresivno nazaliziranem *žlampotáti*, *-âm*, *-ộčem* »čofotati, plunkati«, sta sln. *žláprtek* in hrv. *žlaprtak* lahko nastali po kontaminaciji med sinonimoma **žlapotъkъ* in **zā̋pъrtъkъ*. Hrv. oblika z vzglasnim *šl-* implicira obstoj v. **šlapotati* in govori v prid razlagi, da imajo ekspresivne besede vzglasni **žl-* prek **zl-* razvit iz **sl-*, kar se tudi ekspresivizira v **šl-*, prim. **lopati* »hlastno jesti ali piti« : **slopati* »isto« : **šlopati* : **zlopati* : **žlopati* (o tem glej pri *šlópati*, *žlópati* in *žlókati*). Dalje glej *zapŕtek*. M. F.

žlapúcija (f.) »blatna brozga s snegom na cesti«, dial. *žlapűcja* (Sromlje pri Brežicah), *žlafűcja* (Dobova). D. A., ČZN XI, 170, izvaja iz n. *Schlammpfütze* iz *Schlamm* »blato« in *Pfütze* »luža«, iz česar pa fonetično ne bi dobili izglasja *-ija*. Zato se zdi možno domnevati

tvorbo z izvorno rom. suf. *-ucija* iz imitativne ali reimitativizirane osnove *žlap-* »klokotati, brozgati«, znane v *žlampotáti, žloptáti* »brozgati po blatu« (Pleteršnik II, 969 s. v. *žloptáti* omenja tudi v. *žlapotáti* »isto«), v jvzh. štaj. *žlapộtek* »pokvarjeno jajce, klopotec«, *žlepáti* »lokati« in morda v *žlampáti.* Brez vzglasnega *ž-* prim. sbh. *làpavica* »dež s snegom, plundra«, blg. *lapávica* »dež s snegom«, dial. *lъpávicъ* »plundra, snežna brozga« (navaja ES XIV, 28). Dalje glej *žlepáti, žlampáti.* M. S.

žlâvsa (f.) »plundra, slaba in redka jed« (jvzh. štaj.), v Sln. goricah *studenec na žlâvs* »zajemalni vodnjak, Ziehbrunnen«, v. *žlâvsati, -am* (impf.) »mazati« (Caf).

Zapisi predstavljajo dial. izgovor s *-fs-*, kar je lahko ekspr. iz **-ps-* (regularno je vzh. štaj. le *(-)pt-* > *(-)ft-*, prim. *ftìč* »ptič«; o tem Ramovš, Hgr. II, 181). Domnevno **žlapsa* je tvorba tipa r. *pláksa* »cmera« ← *plákatь* k sln. *žlapotáti* »brozgati po blatu«, *žlapúcija* »blatna brozga s snegom na cesti«, kar je ekspr. prenarejeno dalo tudi pkm. *žlabràti* »čofotati«, *žlabrbúnc* »plundra« (navaja Novak, Slovar[2], 183) in črnovr. *žwâi̯sa* »plundra« (navaja Tominec, 253). Dalje glej *žlapúcija.* M. S.

žlẹ̑b (m.), g. *-a* in *žlebû* »antefina, incile, canalis, Rinne, Daube«, tudi »korito za krmljenje živine, jasli« in »ozka doilina, prepad«, dem. *žlebìč, -íča* in *žlệbič, -a, žlebîček, žlệbiček, žlệbek, -bka, žlệbec, -bca, žlệbček, -bčka,* avgm. *žlebína* »jarek, žlebasta dolina, prepad«, *žlebíca* »žlebasta dolina«, adj. *žlệbast, -a, žlebàt, -áta, žlệben, -bna, žlệbnat, -a,* v. impf. *žlẹ́biti, -im* (Pleteršnik), *žlệbiti, žlệbim* in *žlebíti, -ím* (SSKJ V, 1012) »delati žleb«, pf. *iz-, na-, o-, u-,* sekundarni impf. *-žlẹ́bljati; žlebkováti, -újem* (impf.) »delati žlebiče«, subst. *žlệbnik, -a* »skobelj za dolbenje žlebičev«, *žlebák, -a* in *žlebnják, -a* »votla opeka za žleb«; dial. kor. obir. *žlè:b,* g. *žlé:ba* »Rinne, Vertiefung« in »membr. pud. fem.« (Karničar, Obir, 271), pkm. *žléib, -a* in *-á,* denom. *žlẹ̀biti, -in* »gladko žagati« (Novak, Slovar[2], 183), jnotr. *žlâi̯p, žlệp* (Rigler, Jnotr. gov., 30), črnovr. *žlîəp,* g. *žlẹ̀ba* (Tominec, 252); v 16. st. *ſhleb* »canalis« (Megiser), v 18. st. *šhléb, po katerim voda tezhe* »sciphon«, *ti ſhlébi per ſtréhi, pod kapom* »antefina«, *vodeni rori ali šhleibi* »hydraulus, hydrauli« (Kastelec-Vorenc), *ſhlẹb, -ú* »alveus, canalis, Rinne« (Pohlin), *shlieb* »Rinne« (Gutsmann); pogosto v imenih ozkih alpskih dolin, npr. *Hudi žleb, Jelenov žleb,* tudi tpn. *Žlébe,* rez. *Žlíp,* lok. *Žlẹ́bu* (Steenwijk, SDR, 337), *Žlẹ́bi, ta-na Žlabíh* (Dapit, ACR I, 211). Tuma, Imen., 56, iz sln. *žleb* izvaja bav. n. *Schlewn* in od tod sln. tpn. *Žlan.* Pri bav. n. *Schlewn* se sklicuje na Schmellerja, vendar pri Schmellerju, BWb., tega bav. apelativa ni najti.

Prim. csl. *žlěbъ* »canalis«, sbh. *žlȉjeb, žlêb,* hrv. čak. *žlîb,* mak. *žleb,* blg. *žléb,* r. *žólob,* ukr. *žólob,* br. *žólab,* p. *żłób, -obu* »žleb, korito«, *żleb, -u* »gorski žleb, drča, kamin«, č. *žlab,* dial. *žleb* »korito, žleb«, slš. *žl'ab,* gl., dl. *žłob, -a.* Psl. **žělbъ* »žleb, kanal, jarek« < ide. **gélbho-* »kar je izdolbeno«, prim. v ničti stopnji sbh. dial. *ižúniti* »izdolbsti«, r. *žëln, žoln, žolon* »korito za krmljenje živine«, v drugi *o*-jevski stopnji psl. **globiti* v p. *wygłobić* »izdolbsti, izvotliti«, tematsko v sln. *glóbsti, -bem* (impf.) »dolbsti, izrezovati«, *glọ́bati, -am* »dolbsti, grebsti«, iter. *glábiti, glâbim* »grabiti (bogastvo), ropati«, sbh. *glàbati, -ām* »glodati«, morda tudi **glǫbokъ̀* »globok«, dalje galorom. *gulbia* »dleto«, stir. *gulban* »želo, kljun«, kimr. *gylf* »kljun«, stkorn. *geluin* »kljun, rilec«, gr. γλάφω »izvotliti, izrezati«, γλάφυ »jama, votlina« iz ide. baze **gelebh-* »strugati, dolbsti« (Miklošič, 407; Trautmann, BSW, 90; Vasmer I, 429; Petleva, Etimologija 1975, 47 ss.; Pokorny, 367; Schuster-Šewc, HEWb., 1797). Drugače, manj verjetno Štrekelj, JA XXVII, 71 s., ki domneva sorodstvo s srvn. *klam* »spona« iz ide. baze **gʷelēb-* »objemati, pomagati« in izvaja slov. pomen prek *»ožina, zoženje« iz *»objemanje«. Glej tudi *glóbsti.* M. S.

žlẹ̑d (m.), g. *-a* »sodra, poledica; led na drevju«, tudi *žledíca, požlệdica* in *požlệpica*; k temu *žledíti se* in adj. *žlệdnat, žledóven* (Rezija).

Prim. csl. *žlědica* »sodra, babje pšeno«, ukr. *ožeľéda* »dež s snegom«, *oželedь* »isto«, p. *żłódź, żłod,* kašub. *žlåd* »toča«. Enako je tvorjeno gr. hom. χάλαζα »toča«, nperz. *žāla* »toča, sodra« < **žalda,* vse k ide. **gheləd-* »led« (Solmsen, JA XXIV, 579; Specht, Dekl., 17; Pokorny, 435). Ne spada sem kljub Miklošiču, 407, in Wiedemannu, BB XXVII, 247, lat. *gelu* »mraz« in stvn. *kalt* < **gel-.* O predgr. γελανδρόν·ψυχρόν (Hesych.) in predrom. **gelandron* glej Wartburg IV, 85, in van Windekens, Pélasg., 84.

žlednji (adj.) »poslednji«, samo v zvezi *shliedni olei* »letzte Oelung«, tudi *poſliedni olei* »isto« (Gutsmann).

Gotovo tako kot pri istem avtorju zabeleženo *sraiza* [*zrajca*], *srajzhiza* [*zrajčica*] za prvotno *srájca* oz. *srájčica* s sekundarnim koroškim zvenečim vzglasjem iz prvotnega **šlednji* »zadnji«, z *-dn-* > *-n-* v rož. kor. *šlîʹnji* »poslednji, zadnji«, npr. *šlînja věčěrja* »zadnja večerja« (Šašel, RNB, 110). Izhodiščni adjektiv **slědьn'ьjь* (= sln. *slẹ̑dnji*) je tvorjen iz **slědъ* (m.) »vestigium«. Koroško vzglasje *šl-* za **sl-* je nastalo iz **sli̯-* po severozahodni diftongizaciji *i̯e* iz **ě* (Rigler, Razrave, 209), npr. zilj. kor. *šli̯pota* »slepota« < **slěpota,* kor. *pošle* (adv.) »potem« : sln. *poslẹ̑* »isto«. Dalje glej *slẹ̑d I.* M. F.

žlȅht (adj. indekl.) »hudoben, zloben«, npr. *žleht beseda* »zlobna beseda«, *žleht človek* »zloben človek«. V 16. st. *shleht* »malus, improbus, simplex, vilis« (Trubar, Megiser), v 18. st. *per šhleht pameti* »male sanus, neŝdrou«, *ena šhleht šhena* »vagabunda foemina, tranta«, *gmain platnu, ali šhleht* »comunis tela« (Kastelec-Vorenc), *ſhléht* »vilis, tenuis, levis« (Pohlin).

Striedter-Temps, DLS, 253, samo na podlagi pomena sklepa, da je bil sln. adj. najprej v 15. st. izposojen iz n. adj. *schlecht* »slab, zel, malovreden«, ko je tak pomen šele dokumentiran in se je prek *»enostaven, preprost« razvil iz »raven, gladek«, prim. srvn. *slëht* »raven, gladek, preprost«, got. *slaíhts* »preprost, gladek« < germ. **slihta-* < ide. **slig'-to-,* prim. stnord. *slíkrr* »gladek« (Kluge[17], 654). Ker vzglasni *ž-* iz *š-* ni mogel nastati internosln., se zdi bolj verjetno, da je pomen »slab, hudoben« v n. starejši, vsaj že srvn., ko je substitucija s sln. *žl-* še možna. Iz iste predloge je tudi hrv. dial. *žlèhən* »slab, malovreden«, npr. *Letus nam je žlehna šenica* (Ozalj), < **žlecht-ьnъ,* kjer se je *-t-* zaradi hrv. izpeljave fonetično regularno asimiliral. Glej tudi *žlâhta, šklȇt* in *ščetína.* M. F.

žlệjfe (f. pl.) »sani pri vprežnem vozu« v obir. kor. *žlè:jfe,* npr. *pu žlè:jf pélat sɛ* »drseti« (Karničar, Obir, 271).

Pred sln. pristopom *j* v naglašenem zlogu tipa *ọ́jster* ← *ọ́ster, gȍjzd* ← *gȍzd* kot **žlệfa* izposojeno iz stvn. *sleipfa* »drča za transport lesa« (Schützeichel, Ahd. Wb.,

234), nvn. *Schleife* »sanem podoben podstavek, ki služi za vleko tovora; nizke sani« (Grimm, DTV 15, 589). Iz iste predloge je verjetno tudi *žlẹ̑fa* v mtpn. *Tarmanova žlẹ̑fa* »kamnit žleb pri Kranjski Gori«, prim. nvn. *Schleife* »gladka pot, ledena ali snežna pot, ki služi za drčo; drča za transport lesa«, ki je tudi v n. pogosto mtpn. osnova (Grimm, DTV 15, 590). K soobstajanju starejših in mlajših n. izposojenk z *ẹ̑* in *-ȃj* za stvn. *ei* in srvn. *ei* [*ȧj*] prim. *glẹ̑štati* ob *glȃjšati*, *pẹ̑sati* ob *pȃjsati* (Striedter-Temps, DLS, 19). Dalje glej *žlȃjfati*. M. F.

žlẹ̑kati, *-am* (v. impf.) »nerazločno govoriti«, nomen agentis *žlẹ̑kavec*, *-vca*; oboje tako zapiše Pleteršnik po Megiserju, ki navaja *shlejkati* »lisplen, balbutire«, *shlèjkoviz* »Lispler, blaesus«. Megiserjev *sh-* je lahko zapis fonema *ž-* ali *š-*. Lägreid pri Megiserju, 135, se odloči za *šlekati*, kar se zdi bolj verjetno zaradi v 18. st. *ſhlékedrati*, *ſhlekedrati* »balbutire, balbucinari, titubare«, *ſhlekédraviz* »balbus, blaesus« (Kastelec-Vorenc), *shlékèdrâm* »in Reden anstoßen, hæfitare« (Pohlin), kar kaže samo na *š-*, pa tudi zaradi pri Pleteršniku *šlẹ̑kati*, *-am* »nerazločno govoriti«, predvsem »nepravilno izgovarjati *r*« (Lašče), »izgovarjati *š* namesto *s*« (bkr.).

Prim. hrv. *šljèkavac* »čebljavec, homo balbus« (ARj XVII, 695). Izpeljano iz onomatopeje **šlě*, ki ponazarja šušljajoče glasove. Iz onomatopeje **slě* je enako tvorjen sodobni lingvistični termin *slẹ̑kati* »izgovarjati sičnike in šumevce tako, da ni razlike med *c* in *č*, *s* in *š*, *z* in *ž*« (SSKJ IV, 742). Glas *l* v onomatopeji ima emfatično funkcijo, prim. tako tudi v slš. *šlep(t)at'* »šepetati, šešljati« (Kálal, Sl., 683) s pristopom iz *šeptat'* < **šьpъtāti*. Na obstoj **žlẹ̑kati* bi z gotovostjo kazalo le štaj. *žlẹ̑kavec*, *-vca* »prod, grob pesek« (Fram, po Cafu), semantično motivirano kot vzh. štaj. *ščẹ̑kavec*, *-vca* »droben prod« iz *ščekáti* »bevskati«. Glej tudi *šlẹ̑kati I*. M. S.

žlẹ̑m (m.), g. *-a* »sluz«, v. *žlẹ̑mati*, *-am* (impf.) »ausschleimen«; pkm. *žlèm*, *žléimati*, *žléimle* »črvičiti v trebuhu« (Novak, Slovar[2], 183). V 18. st. *ſhlẹm*, *-ú* »lentor, vefica« (Pohlin), *ſhleme* »Schleim«, *ſhlemovina* »isto«, *ſhlemati* »schleimen« (Gutsmann).

Po diftongizaciji srvn. *ī*, vendar še pred prehodom v *ai* izposojeno iz srvn. bav. *žleim* »Schleim«, srvn. *slîm* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 253). Toda hrv. *žlīmàti* »ausschleimen« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 1912, 374) je mogoče izvajati neposredno iz srvn. *slīm* (Skok III, 286). Glej tudi *slima*. M. F.

-žlempáti, *-ȃm* »piti«. Z ekspresivno interkalacijo nazala iz sln. *žlepáti*. Dalje glej pod *žlepáti*. M. F.

žlẹ̑mprga (f.) »vrata v podu, ki se odpirajo navzgor, loputa« (Temljine), SSKJ V, 1012, navaja *žlẹ̑mprga*; na Cerkljanskem *ž'lięmpərxa* (Kenda-Jež, Gradivo), v Tržiču na Gor. *žlẹ̑mprka*.

Prevzeto iz srvn. *slegbrucke*, *slegebrucke*, *slagebrücke*, *slagbrücke*, *slahprucke* »dvižni most« (iz *slagen* »tolči, udariti« in *brücke* »most«) z interkaliranim nazalom (kakor v sln. *štẹ̑nge*) in odpadom *-u-* po moderni vokalni redukciji (Štrekelj, LMS 1892, 47; Ramovš, Hgr. II, 102; Striedter-Temps, DLS, 253). M. S.

žlendráti, *-ȃm* (v. impf.) »blebetati, abotno govoriti«, »jecljati«, sem *žlẹ̑ndra* (f.) »klepetulja« in cgn. *Žlender*.

Prim. hrv. *žlendràti* »blebetati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419). Verjetno z domačim pomenskim razvojem »nemarno, lenobno hoditi« > »nemarno govoriti« in izposojeno iz srvn. predloge za nvn. *schlendern* »nemarno, lenobno hoditi«, kar je bilo izposojeno v p. dial. *szlądra* »ženska, ki se naokoli potika«, *szlądrać się* »okoli se potikati« (Karlowicz, SGP V, 305). K pogostim pomenskim razvojem tega tipa prim. sln. *klámiti*, *-im* »obnašati se kot klama, tj. neroda« in »neumno govoriti«, r. *bréditь* »prazno govoriti« ob psl. **brestí*, **bredèšь*, r. *brestí*, *bredú* »počasi hoditi, vleči se, tavati«. M. F.

žlèp (m.), g. *-a* »otok vimena pri telitvi« (pkm.; Novak, Slovar[2], 183).

Zaradi pomenskih razvojev tipa »udarec« > »oteklina« kot npr. sln. *bûnkati* »tolči« : *bûnka* »udarec; oteklina« bi bilo s tem mogoče povezati štaj. *ž'lè:pęt*, *ž'lè:pęm* (pf.) »brcniti« (Zadrečka dolina; Weiss, Mag., 238) < sln. **žlẹ̑piti*, bovško *žliémpnętę* »pasti na tla« (Ivančič, DSBG, 72) < sln. **žlẹ̑mpniti*. To je tako kot sln. *žlẹ̑pa* »zaušnica, klofuta« ali izposojeno iz rom. jezikov ali pa domačega izvora iz iter. **žlẹ̑pati* »tolči, udarjati« s sekundarnim ekspresivnim vzglasnim *ž-* kot v **žlopati* ← **lopati* »hlastno jesti ali piti« k psl. v. **lep-ti* »tolči« (prim. gr. λέπω »lupiti, luščiti, smukati«), ki se preveden v inf. na *-iti* ohranja v r. dial. *lepítь* »sekati, udarjati« (smol.), »proč metati« (pskov.), br. dial. *lèpycь* »grabiti« in »tolči«, č. dial. *lepit koho* »udariti koga«, gl. *lepić* »zagrabiti« (ES XIV, 130), sln. *prilepiti* v *prilepil sem mu eno* »klofnil sem ga« (Bezlaj, ESSJ II, 157), č. *vlepit jednu* »zaušnico dati« (Machek[2], 327). Iz psl. **lep-ti* »tolči« je tudi s sekundarnim vzglasnim *š-* ekspresiviziran iter. **šlepati* »tolči«. Glej tudi *žlẹ̑pa* in *šlépati*. M. F.

žlẹ̑pa (f.) »zaušnica«, *'žljepa* »klofuta, zaušnica« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155), kraš. *žljəpa* tudi »večji kos mesa« (Godnič-Godini, Sln. morje in zaledje VII/6–7, 1984, 126), dem. *žlẹ̑pec* (m.), *-pca* »klofuta«. Sem v 18. st. izpričano *shlepiti*, *shlepim*, *shlepnim* »Ohrfeige geben« (Gutsmann), kar ustreza štaj. *ž'lè:pęt*, *ž'lè:pęm* (pf.) »brcniti« (Zadrečka dolina; Weiss, Mag., 238) < sln. **žlẹ̑piti*. Sem tudi nazalno interkalirano bovško *žliémpęntę* (pf.) »na tla pasti« (Ivančič, DSBG, 72) < sln. **žlẹ̑mpniti*.

Prim hrv. čak. *žlȅpa* »zaušnica, klofuta«, *žlepȁt*, *žlȅpon* (v. pf./impf.) »zaušnico oz. klofuto dati« (Dračevica na Braču), tudi *žlȉpa* »zaušnica, klofuta« (Brusje na Hvaru; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1410 s.), verjetno sem tudi *žlȅpiti*, *žlȅpim* (pf.) »poriniti« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419). Zaradi areala bi bilo mogoče izvajati iz rom., prim. trž. it. *slepa* »klofuta« poleg »rezina, kos« (Pinguentini, 213), ben. it. *slepa* »klofuta« (Boerio, DV, 664), furl. *slèpe* »udarec, klofuta«, tudi »velika rezina (polente, sira ipd.)« (Pirona, VF, 1052), it. knjiž. *slèppa* »klofuta; rezina«. Rom. leksem verjetno ni onomatopejskega izvora, kot meni Battisti-Alessio, 3513, ampak je v rom. jezike kot **slepa* (tako kot tudi **sklaffa* (← stvn. *klapfôn* »tolči«) v srlat. *esclafare* »klofutati«, it. *schiaffo* »zaušnica«) izposojen iz neke germ. predloge, ki je bila sorodna z agl. *slap* »zaušnica, klofuta«, *to slap* »s ploskom udariti« (Pinguentini, l. c.), n. *Schlappe* »zaušnica«. Ni izključeno, da se je rom. izposojenka na zahodnem sln. območju naslonila na domačo ekspresivno besedno družino. O tem glej pod *žlèp*, pa tudi *žlȃfrnica*. M. F.

žlepáti, *-ȃm* (v. impf.) »lokati, žlampati«, pkm. *žlépati*, *-plen* »piti kot žival, žlampati« (Novak, Slovar[2], 183), obir. kor. *žlɛ́pat*, *žlɛpà:m*, *žléə:plɛm* »hlastno srebati«

(Karničar, Obir, 271), rož. kor. *žlapátə, -ám, žlēplam* »lokati, cmokaje jesti«. V 18. st. *shlepati* »haurire, šajeti, šajemati, šagrabiti, pyti« (Kastelec-Vorenc). S sekundarnim nazalom *žlampátə, žlémpatə* (Šašel, RNB, 155). Sem tudi črnovr. *žlặmpat, žlampâ* (Tominec, 252), kar je tako kot rož. *žlampátə* lahko fonetično razvito iz sln. ekspresivno nazaliziranega **žlempati, *-am* v pf. *na-žlempáti se, -âm se* »napiti se«, *požlempáti, -âm* »popiti, polokati«. V 16. st. *shlejpáj* ob *is'shlépati* (Dalmatin) kaže na jat v osnovi (Rigler, Začetki, 185), enako lahko tudi zapis iz 18. st. *ſhlęmpam* »das Getränk lecken wie die Hunde« (Pohlin) in rož. prez. *žlēplam.*

To so glagoli ekspresivnega fonda. Izhajati je mogoče iz **žlepāti, *žlép'ešь* (rož.) oz. **žlepāješь* in nazalizirane variante **žlępāti, *žlęp'ešь* (obir.), **žlępāješь*, kar je tudi v sekundarnem nazalom enako hrv. *žlêmpati* »piti, lokati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419) < **žlę́mpāšь*, toda v Dugi Resi in Karlovcu *žlèmpat* »isto« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 69) ← **žlémpāšь* in sev. kašub. *Krova žlęp'e wᵘodę* »krava žlampa vodo« (Oslanin; Lorentz, Wb. II, 1185) < **žlępati* ter vse sorodno s slov. **žlopati* »lokati« in z nazalizirano varianto **žlǫpati* v kašub. *žląpac, žląṕe* »z dolgimi požirki piti (o živini), pijančevati«, *žląpa* »krava, ki žlampa« (Sychta, SGK VI, 303). Z *e*-jevskim vokalizmom v osnovi je ob zgornjem **žlepati* tudi pom. *šlepnǫc, -n'ą* »hlastno piti« (Lorentz, l. c., 468), gl. *sleptać* »srebati (za pse in mačke)« in lot. *lepêt, -ēju* »hlastno jesti, srebati«, kar bi kazalo, da pomenski razvoj »tolči« → »lokati, žlampati« v okviru **lepati* ni internoslov. (Vlajić-Popović, ISG, 277 s.), ampak že baltoslovanski, o čemer lahko priča tudi lit. *žlepnóti, -óju* »jesti« (Kurschat, 2763). Sln. gradivo, ki kaže na jat, je lahko tako kot br. *žalapácь* »piti«, ukr. pog. *žolopáty* »žreti« iz psl. **želpāti* brez jasnega izvenslov. sorodstva (ÈSBM III, 203). Dalje glej *žlópati, šlópati, lópati* in *žlampáti.* M. F.

žlę̂vati, *-am* (v. impf.) »hlastno piti, lokati« (dol.), sem *žlę́va* »pijanec« poleg »gurman« (dol.) < *»tisti, ki hrano počasi žveči«, prim. sln. *žlę́viti, -im* (v. impf.) »jesti s počasnim prežvekovanjem« (vzh. štaj.), toda dol. tudi *žlä:ṷt (ga), žlä:vəm (ga)* »prekomerno piti (ga)« (Šentrupert; V. Smole, ustno) < **žlȇvimь* in polj. *žleut* »prekomerno piti« (Škrlep, 71). Sem primor. zveza *pjan ku žljəva* »pijan do skrajnosti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155).

Prim. hrv. *žljevac* (m.), g. *-vca* »požeruh«, *žljevak*, g. *-vka* »isto«, *žlijevac* (Vitezović; ARj XXIII, 459, 457), *žlljevanje* »ingurgatio« (Habdelić; ARj XXIII, 457), blg. dial. *žlèvja* »žvečiti« (citirano po Georgievu I, 550). Prvotno **zl(')ěvati* je verjetno iter. tipa **těkāti ← *tek-ti* glagola **zl'u-ti, *zlovèšь*, ki se posredno potrjuje v **zl'u-ka-ti* > sln. dial. *žlúkati*, hrv. dial. deverbativ *žljuk* »požirek« in **žl'u-va-ti* > sb. *žljùvati, -ām*, tudi *-vēm* »jesti, gristi, mljaskaje jesti, hlastno jesti« (Rečnik SANU V, 428) < **zl'u-vā́-ti, *zl'u-vā́je-šь/*zl'u-vè-šь*. Zaradi sln. variantnosti *šlę́va : žlę́va* in slov. v. **l'u-cha-ti* v č. dial. *l'uchat' vodu* »slastno piti, goltati«, *nal'u-chaný kůň*, slš. dial. *lúchat'* »goltati, srebati, basati se, prenajedati se« (citirano po ES 15, 207) in blg. *ljùskam* »piti, srkati« (citirano po ES 15, 247) je osnova **zl'u-* po ekspresivni ozvočitvi nastala iz **sl'u-*, kjer je **s-* ekspresivnega izvora kot pri slov. **lopati : *s-lopati : *š-lopati : *ž-lopati.* Bezlaj, ESSJ I, 146, je menil, da je sln. *žlę́viti* tako kot sln. *žnjáviti* »daviti« : *gnjáviti* »mučiti« palatalna varianta k sln. *glę́viti, glę́vim* (v. impf.) »žvečiti« (Kras; Erjavec, LMS 1875, 225), čemur besedotvorna analiza in povezava s sln. *žlúkati* in sorodnim sicer ne nasprotuje. Bernard pri Georgievu, l. c., sklepa na internoslov. razvoj *gl-* > *žl-* kot v razmerju *gnjáviti : žnjáviti.* Glej tudi *žlúkati, žlevdráti* in *šlópati.* M. F.

žlevdráti, *-ám* (v. impf.) »blebetati«, sem *žlę́vdra* (f.) »blebetalo«, pl. »blebetanje, nespametno govorjenje« (oboje Temljine; Kenda, rkp., 191).

Ker se pomen »blebetati« po metafori lahko razvije iz »žvečiti ipd.«, kot ponazarja sln. črnovr. *žwȇčt'*, ki poleg »žvečiti« pomeni tudi »čenčati, blebetati« (Tominec, 253) in č. *žváchat* »žvečiti; blebetati«, je pri tem osamljenem glagolu mogoče izhajati iz ekspresivnega deverbativa na **-dra- *zl'ěv-drā́-ti* iz **zl'ěvati* »počasi žvečiti« poleg »hlastno piti, lokati« v sln. *žlę́vati, -am* (v. impf.) »hlastno piti, lokati« (dol.) in k temu *žlę́va* »pijanec« poleg »gurman« (dol.) < *»tisti, ki hrano počasi žveči«. Izhodno **zl'ěvati* je iter. tipa **těkāti ← *tek-ti* glagola **zl'u-ti*, ki se ohranja v iter. **zl'u-vā́-ti* = sb. *žljùvati, -ām*, tudi *-vēm* »jesti, gristi, mljaskaje jesti, hlastno jesti« (Rečnik SANU V, 428). Dalje glej *žlę́vati.* M. F.

žlę̂za (f.) »glandula«, dial. »sluz, pituita«, »človek, ki mu pri govorjenju slina brizga iz ust, paglavec«, v star. jeziku predvsem »kuga, kužna bula«; Zalokar navaja še »lom v kamnu, luknja v železu ali steklu«, v Ribnici po Cafu tudi »luknja v mlinskem kamnu«; tudi *žlę̂zda* »glandula« (Caf); dem. *žlę̂zica*, izp. *žlę̂zec, -zca* »sluz« (Vrtovec), »Lysimachia nummularia« (Zalokar); adj. *žlezàt, -áta, žlę̂zav, -a, žlę̂zast* »drüsig, drüsicht, drüsenartig«, zadnje tudi »sluzast«, *žlę̂zen, -zna* »Drüsen-«; v 16. st. *shleſa, shleiſa*, akz. *shleſo*, pl. *shlese, shlise* »vrsta bolezni« (Trubar; Rigler, Začetki, 55), *shlesa* (Krelj), *ſhleſa* »peſtilentia« (Megiser), v 18. st. *ſhlejſa ali kushni toruvi* »bubones«, *shléša* »ena ozhitna bolezhina, ulcus« (Kastelec-Vorenc), *shleſa* »peſtilentia« (Pohlin).

Prim. csl. *žlěza* »glandula, musculus«, sbh. *žlijèzda* »žleza«, mak. *žlezda*, blg. *žlezá*, r. *železá*, akz. *-ú*, ukr. *záloza*, br. *zalóza*, p. *zołza*, pl. *zołzy* »jetične bezgavke, skrofuloza«, č. *žláza*, stč. *žléza*, slš. *žl'aza*, gl. *žałza*, dl. *załza*, dial. *žałza.* Psl. **želzā́*, akz. *-ǫ́.* Nepričakovani refleksi v nekaterih slov. jezikih so delno lahko iz tabuističnih, ekspresivnih vzrokov, tako sln. dial., sbh. in mak. *-zd-* ← *z* kot v sln. *zdę́hati* < *zę́hati*; vzglasni *z-* v ukr., br., p. in dl. je lahko po asimilaciji kot v gl. dial. *zelezo* < *železo*; p. (in luž.) poleg tega kaže na **žьlza.* Prim. dalje lot. dial. *dzałšs*, tj. *dzęlzs* »spodnja čeljust«, vzh. lit. *gẽležuonys, -ės* (pl.) »žleze, golša, kužna vnetna bolezen v gobcu pri konjih, smolika«, arm. *gełjkᶜ* »žleze« po disimilaciji iz **jeljkᶜ* < ide. **ghelg'h-* »bezgavka« (Meillet, MSL XIII, 244; Lidén, Arm. Stud., 71; Trautmann, BSW, 84; Vasmer I, 415; Pokorny, 435; Schuster-Šewc, HEWb., 1779). Miklošič, 409, pritegne tudi č. *hlíza* »absces« (kar je sicer lahko po disimilaciji; drugače o tem Machek², 168, ki *hlíza* skupaj s č. dial. *hl'uza* navezuje na **gǫzъ*), vendar dalje poleg p. *zgłaznąć* »postajati gobav« primerja le stvn. *chelch* »žleza, bezgavka, golša«. Glej tudi *žę̂lva II, šleza.* M. S.

žlíca (f.) »cochlear«, dial. tudi »neko orodje za vrtanje v kamen« (kranj.), »školjka« (vzh. štaj.), »zadnji sedež na saneh« (Cigale), fit. *bogova žlica* »Cyclamen europaeum« (Krn) (k pomenu prim. *kŕrček* »ciklama«, kar je dem. od *kórec* »haustrum«; oblika peclja s cvetom namreč

spominja na obliko korca za pretakanje tekočin); dem. *žlíčica* »cochlear parvum« in »epigastrium; del trebuha nad popkom pod prsnico in med rebrnima lokoma« (ta pomen je znan tudi v drugih slov. jezikih), *žlíčka* »isto« in »prazen meh v kostanjevi ježici«, adj. *žlíčen, -čna, žlíčast, -a*; izv. *žlîčnik, -a, žlîčnjak, -a* »prostor za žlice« in »vrsta cmokov, ki jih delajo z žlico«, *žlîčar, -ja* »izdelovalec žlic« in »vrsta cmokov«; kor. podjun. *žlíca* (Zdovc, Mundart, 46), *žlí:cà* (Kostanje), ben. *žlí:ca* (Kanalska dolina), gor. *žlí:ca* (Logar, DJR, 101, 128, 173), rez. *žlíca* (Steenwijk, SDR, 337); v 16. st. *ſhliza* »cochlear«, *ſhlizhiza* »ſerzhna jamiza, praecordia«, *vſhleſna ſhlizhiza* »auriſcalpium« (Megiser), v 18. st. *ſhliza* »cochlear«, *šydarska šhliza* »trulla«, *šlizhiza na perſih* »ſarzhna jamiza, ofſerzhje« (Kastelec-Vorenc), *ſhliza* »Löfel, cochlear«, *ſhlizhnèk* »Löfelgesteck, ein Knettel; cochlearium, diphtongus« (Pohlin).

Prim. csl. *lъžica, lъžьka* »cochlear«, hrv. *žlȉca*, sb. dial. *làžica, ložȉca*, na jugozahodu *ȍžica*, mak. *lažica*, blg. *lъžíca*, r. *lóžka*, str. *lož(ь)ka, lъžica, lžíca*, ukr. *lóžka*, dial. *lžíca, vžíca, žíca*, br. dial. *lóžka*, stp. *łžica*, p. *łyżka*, dial. *žica*, slovin. *lèžka, lë̦škă*, č. *lžíce*, dial. *žlice*, slš. *lyžica*, dial. *ložica, lužica* (Kálal, Sl., 313, 317), *liška, laška, loška*, gl. *łžica, žica*, gl. *łžyca, žyca*, plb. *lâzaic*. Psl. **lъžíca, *lъ̏žьka, *lъgъtъ* (> slovin. *lhìet, łget* »zidarska žlica, korec«) in **lýžьka, *lýžica* (> p. *łyżka*, slš. *lyžica*, star. *lyžka*, r. dial. *lýžka*, ukr. dial., br. dial. *lýžka*) kaže na star. **lъží*, g. **lъ̏žьję* in **lýži*, g. **lýžьję*, kar sta tvorbi tipa sti. *vr̥kī́-*, psl. **oldí* iz atematskega (**léu̯g-s* →) **lū̆g-s* (kakor **mū̆s*), g. **lug-és* »kar je izdolbeno« > alb. *lug* »korito, rake, žleb« (prim. tudi *lugu i zemrës* »prsna votlina« in denom. *lugój* »izdolbsti«). V *ā*-jevsko deklinacijo prevedeno **lugī-* je znano v alb. *lugë* »žlica«. Ide. **lū̆g-s* je korenski substantiv iz baze **leu̯-g-*, prim. sti. *lunā́ti, lunóti* »rezati, ločevati«, gr. λύω »razvezati, razrahljati, osvoboditi«, lat. *luere* »plačati«, *solvere* »razvezati«, alb. *laj* »plačati dolg«. Osnovna literatura: Miklošič, 177; Vasmer II, 53; ES XVI, 238, 257 ss., XVII, 7 s., 62; Pokorny, 683. M. S.

žlîgati, *-am* (v. impf.) »snop žita na stolu mlatiti« v obir. kor. *žlì:hat* (Karničar, Obir, 249). V 18. st. *shligati* »streichen, ſtrugati, masilati« (Gutsmann).

Manj jasno. To je lahko ekspresivna zveneča dubleta k sln. *šlígati* »z bičem udarjati« tipa sln. *šlópati* : *žlópati*. Možno pa je tudi, da je to denominativ od **žlȉga* (f.) »bič«, kar je tako kot sln. primor. *'žlájga* »bič za poganjanje živine« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155) iz sln. *gâjžla* »bič« po premetu *g – žl > žl – g* in pred sln. dial. pojavom sekundarne palatalizacije velarov tipa *noge* > *noje* nastalo iz prvotnega sln. **gȉžla*, ki se ohranja v kor. *jížla* »bič« (Štrekelj, Lwk., 24), rož. kor. *jîžvatə, -am* »za vajeti voditi (o konju)« (Šašel, RNB, 50), v 18. st. *jishla* »Geißel« poleg *jeshla* »isto«, *jeshlam* »geißle«, *jishleni ſkverk* »Geißelſchmitz, jeshlouni shlak« (Gutsmann). Prvotno sln. **gȉžla* »bič« je bilo tako kot **gę̏žla* (po sln. sekundarni palatalizaciji velarov *jéžla* »bič«, *jeshláti* »bičati«; Striedter-Temps, DLS, 113; Murko 1, 113) izposojeno iz stvn. *geis(i)la* »bič« in torej kaže, da bi bilo pri sln. substitutih za stvn. *ei* potrebno poleg *e* (Striedter-Temps, DLS, 19) predpostaviti tudi *i*. K premetu *g – ž > ž – g* v okviru te izposojenke prim. *žâi̯ɣła* »bič« (Dolnje Vreme, Gradišče pri Divači; Rigler, Jnotr. gov., 172) iz *gâjžla* »isto« < srvn. *geisel*. Dalje glej *šlígati*, pa tudi *gâjžla, žlájga I, žâjgla*. M. F.

žlîhta (f.) »tkalsko škrobilo«, npr. *z žlihto tkalec prejo premaže* (Pleteršnik II, 969), rož. kor. *žlíχta* (f.) »redek močnik (navadno ajdov), s katerim tkalec *pužlíχta* niti« (Šašel, RNB, 156), tj. »poravna«. V 18. st. *shlihta* »Pappe, ſpopad, shidak, lipniza, zaza, kelje, popje«, *mokna shlihta* »Mehlpappe« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. bav. avstr. *Schlicht* (f.) »gosta tekoča snov, s katero tkalec premaže prejo«, kor. n. *schlicht* »tkalski premaz« (Striedter-Temps, DLS, 253), tirol. n. *schlicht* »tkalsko mazivo« (Schöpf, TI, 621), nvn. *Schlichte* »tkalsko škrobilo« ob *schlichten* »s škrobilom tkalsko osnovo namazati, da postane gladka in obstojna« (Grimm, DTV 15, 667, 671), kar je verjetno deverbativni nomen actionis > nomen instrumenti iz srvn. *slihten* »ravnati, gladko delati, urejati« (Lexer, Mhd. Wb. II, 979). Mlajše izposojeno je p. dial. *szlichta* »krompirjev škrob; ravnanje niti s škrobnim lepilom«, *szlichtować* »osnovo platna škrobiti« (Karłowicz, SGP V, 306), č. *šlichta* »tkalski premaz iz moke in maščobe (tudi moke in vode), s katerim se premaže osnova na statvah, da se med trenjem ne bi trgala« (Jungmann, Sl. IV, 483), slš. *šlichta* »tkalski škrob« (Machek[2], 616), tudi gl. *šlichta* »mlezivo, ki v kravjem vimenu nastane pred telitvijo« z domačim pomenskim razvojem zaradi podobnosti (Schuster-Šewc, HEWb., 1457). Glej tudi *šlíhtati*. M. F.

žlȉk (m.), g. *žlíka* »sani« v rez. *žlə́k* »isto« (Steenwijk, SDR, 337), nadiško *zlìk* »isto«, *se zlìkat* »sankati se« (Rigoni-Salvino, VIN, 155). Sem tudi *žlîke* (f. pl.) »sani« (Drežnica; SLA), ki kaže na sg. *žlíka* (f.).

Izposojeno iz srvn. *slite* (m., f.) »sani«, stvn. *slito* »sani« (tudi *slita* (f.) »isto«), stnord. *sleði*, kar je nomen instrumenti k zah. germ. **sleid-a-* »drseti«, stagl. *slīdan*, srvn. *slîden* »isto«, nvn. *schlitten*, sorodnega s slov. **slědъ*, sln. *slę̑d* (Kluge[23], 728). Sln. *k* namesto pričakovanega izvornega *t* je v sln. sekundarno nastal v izglasju, prim. sln. dial. *škržák* »Cicada« (Mavhinje na Krasu; Erjavec, LMS 1882-1883, 285), l. 1607 *ſcrezàk* »cicala« (Alasia) : *skržat, škržat*; *žrk* »žrd« (Kocjančiči pri Sv. Antonu; Jakomin, NS, 156) : *žrt* »isto« (Sv. Anton; Jakomin, l. c.), in se po analogiji prenesel v medglasje. Glej tudi *šlîte*. M. F.

žlīkrof (m.), g. *-a* »kuhana jed iz testa, napolnjena z nadevom«, tudi *žlinkrof* »isto« (SSKJ V, 1014); m. pl. *žlīkrafi* (Idrija; Ramovš, Hgr. II, 101; Logar, Sln. narečja[1], 98), *žínkrofə* (Ljubljana) < **žlinkrofi* (Ramovš, l. c.), s premetom *l – r* → *r – l* obir. kor. *žrí:qluf* »gefüllte Nudel« (Karničar, Obir, 272).

Zaradi vzglasnega *žl-* izposojeno iz stvn. ali zgsrvn. fonetične ustreznice bav. avstr. *Schlickkrapfen* »vrsta polnjenega peciva, ki se najprej skuha v vodi in nato popeče v masti«, tudi *Schlittkrapfen* »vrsta peciva, spolzki polnjeni in kuhani krofi« (Grimm, DTV 15, 679, 758), kor. n. *schlittkràpf'n* »(polnjeni) kuhani krofi« (Štrekelj, JA XIV, 553 s.; Striedter-Temps, l. c.), kar je zloženo iz srvn. *krapfe* »polnjeno pecivo«, stvn. *krapfo* »isto« (> sln. *krâp*, g. *krápa* »Krapf« (Murko 1, 147), tudi »kuhana jed iz testa z mesnim nadevom« (Kropa; Škofic, Diss., 310)) in verjetno iz *Schlick* v pomenu »spolzka snov, ki se nabere na predmetu, ki je dalj časa v vodi« (Grimm, o. c., 675). Etimologija torej kaže, da so žlikrofi tako kot *krápi* in *krófi* vedno polnjeni in obvezno kuhani. Varianta *Schlittkrapfen* se zdi ljudskoetimološko

nastala pod vplivom srvn. *slitten* »drseti«. Nejasno zloženo je v 18. st. izpričano *ſhakrap* »Krapf« (Gutsmann), kar je potrebno prebrati [*šakrap*] in ne [*žakrap*], kot meni Striedter-Temps, DLS, 253, in pred njo Štrekelj, l. c. Dalje glej *krȁp I*. M. F.

žlîndra (f.) »scoria, Schlacke«, tudi »troska, nekaj vlažnega, umazanega«, npr. »katran v pipi, usedlina pri kavi«, na Krasu tudi »kosi mesa«, dial. *žlínter* (Sln. gorice), pri Hipolitu *žlintra* »žlindra«; adj. *žlîndrast*, *žlindrȁt*, *žlindrȁv*, v. *žlindráti se* (impf.) »verschlacken«; v 16. st. *ſhlintra*, *shlintra* »Schlack, ſcoria« (Megiser), v 18. st. *ſhlindra* »scoria, Schlacken« (Pohlin), *shlindra* »Schlacken« (Gutsmann); mtpn. *Na žlindrovš* < *Na žlindrovišču*. Iz sln. je trž. it. *ſlindre* (f. pl.) »kosi (mesa)« (Cossutta, Parole d'origine slava, 222 s.), furl. *slindra* »slabo meso, ki ima mrenico« < goriš. *žlîndra* »slabo meso« (Štrekelj, Görz., 58, JA XXXI, 205).

Prim. hrv. kajk. in čak. *žlûndra* »slabo meso«, p. dial. *zędra*, *zyndra* »žlindra, okujki, opilki«, dl. *šlintro* »žlindra«. Ponavadi izvajajo slov. besede iz n. *Sinter* »škaje, žlindra« in domnevajo ekspresivni pristop *-l-* kakor v štaj. *žláprtek* (Caf, Vestnik I, 37; Kelemina, ČZN XXIII, 145), prleš. *zȃglozda* »zagozda« (navaja Greenberg, SJ/SLS II, 172) in *hlíniti* iz *híniti*. Vendar je tudi rum. *şleancă* »žlindra« (Cioranescu, DER, 765). Drugače je prenarejeno prleš. *žvälintär* »žlindra« (navaja Greenberg, o. c., 175). Manj verjetna se zdi kontaminacija n. *Sinter* in *Schlacke* »žlindra« (tako Schuchardt, ZRPh XXXV, 80) ali *schlingen* »viti, ovijati« in »požirati« (tako Štrekelj, l. c.). Ni izključeno niti domače onomatopejsko poreklo, prim. zvočno podobno lot. *žl̦udzinât* »pljuskati, žlobudrati«, lit. *žl(i)ùgti* »omočiti, ovlažiti« (o balt. Mühlenbach-Endzelin IV, 819; Fraenkel 1318). Dvomljivo veže Brückner, 652, samo p. *zędra* s csl. *sędra* »fragmentum verre gutta« in Schuster-Šewc, HEWb., 1458, samo dl. *šlintro* s č. *slinta* »slina«, kar je ekspr. derivacija iz **slína*. M. S.

žlọ̑dra (f.) »Kotsuppe« (Pleteršnik po Cafu in Terstenjaku).

Izposojeno iz srvn. bav. predloge **slôder* za nvn. *Schlotter* (f.) »Kothsuppe«, bav. n. *Schlodǝ* (Štrekelj, Lwk., 14; Striedter-Temps, DLS, 252). Iz te izposojenke je bil tvorjen pkm. adj. *žlùndravi* »žlindrast, sluzast« (Novak, Slovar[2], 183) ← **žlùndra* *»žlindra, sluz«, kjer je nazal tako kot pri pkm. *cùmprnica* : sln. *cọ̑prnica* interkaliran po izposoji, prav interkalacija pa je povzročila asimilatorično zožitev vokala *ō̜* > *u* (o tem Ramovš, Hgr. VII, 164). Dalje glej *žlọ́ter*. M. F.

žlofáti, *-âm* (v. impf./pf.) »zaušnico da(ja)ti«, izpričano v 18. st. pri Pohlinu: *ſhlofâm* »Maulſchellen geben, colapizare«, in Gutsmannu: *shlofam*, *shlofnim* »gebe Ohrfeige«; pf. v primor. *'žlofnǝt* »na tla pasti« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155), idrijsko *ž'lafn̥t*, *ž'lafnem* »pasti« (Kleindienst, Bam knapa, 212), prav tako po akanju tudi črnovr. *žlą̑fąt*, *žląfâ* »po vodi z rokami udarjati, čofotati«, *žląfûtą* »klofuta« (Tominec, 252), goriš. *žlọ́f* »zaušnica« (Štrekelj, Görz., 392).

Vse z ekspresivnim *f* kot sln. *klofúta* < **kloputa* iz prvotnega v. **žlopā̋ti* »tleskati«, s čimer je sorodno tudi sln. *žloptáti*, *-âm* (v. impf.) »po blatu tacati«, *žlopotáti*, *-âm*, *-ọ́čem* »isto«, s sekundarnim nazalom *žlompotáti*, *-âm*, *-ọ́čem*. Zaradi homonimije med slov. **žlopā̋ti* »tleskati« in **žlopā̋ti* »lokati« ter psl. **lopā̋ti* »tolči« in **lopā̋ti* »lokati« (ES XVI, 45 s.) je **žlopā̋ti* »tleskati« gotovo tako kot **žlopati* »lokati« ekspresivna tvorba iz **lopati*, prim. sln. *lópati*, *lópam*, *lọ́pljem* (v. impf.) »tolči, udarjati« in »lokati, srebati«. Enako slov. ekspresivno besedotvorje in fonetiko potrjujeta tudi psl. **lokā̋ti* »hlastno piti« → **žlokā̋ti* »isto«, zato ni verjetno, da bi bilo sln. **žlopati* denominativ iz n. izposojenke **žlopa*. Nvn. *Schlappe* »zaušnica« (Grimm, DTV 15, 486) bi se v sln. lahko reflektiralo kot **šlapa*, iz starejših fonetičnih ustreznikov k nvn. *Schlappe* pa le kot **žlapa* ali **šlopa*, nikakor pa ne kot **žlopa*. Dalje glej *šlépati*. M. F.

žlókati, *-am* (v. impf.) »hitro in veliko piti« (nižje pog.)

Prim. r. dial. *žlóktatь*, *žloktátь* »hitro in veliko piti« (Dal', Slovar'[3] 1, 1356 s.), br. *žlókacь* »isto«, *žloktácь* (Nosovič, 157), ukr. *žloktánnja* »hlastno pitje vode« (Grinčenko, Sl. II, 160), gl. *žlokać* »pijančevati«, *žlokar*, *-ja* »pijanec«, *žlóčk* »isto«, dl. dial. *žlokaś* »pijančevati«. Zaradi luž. *l* bi bilo potrebno izhajati iz slov. dial. **žl'okati*, kar more biti tako kot slov. dial. **žl'opati* »žlokati« ob **slopati* »isto« in **lopati* ekspresivno ozvočena in palatalizirana varianta iz psl. **slokati* ob psl. **lokā̋ti*, **lokā̋ješь*/**lȍčešь* v sln. *lókati*, *-am*, *lọ́čem* »z iztegnjenim jezikom polizati in tako pojesti ali popiti, žlampati, hlastno popiti«, stcsl. *lokati*, *-čǫ* »lambere«, hrv., sb. *lòkati*, *lȍčēm* »žlampati«, mak. *loka* »piti«, blg. *lòkam* »hlastati«, r. *lokátь*, *-áju*, *ločú* »piti, hlastati«, br. *lókacь* »isto«, ukr. *lokáty*, p. *łokać*, č. *lokat*, slš. *lokat'* (ÈSBM III, 229). Ta glagol je soroden z lit. *làkti*, *lakù* »tekočo hrano polizati, žlokati«, lot. *lakt* s prez. *laku* in *lùoku* »lizanje pojesti«, *lakât*, *lakãju* »neprestano lizati« (= psl. iter. **lokā̋ti*, **lokā̋ješь*) in morda z arm. *lakem* »lizati« (Meillet, MSL XVI, 1910/11, 242; Solta, Die Stellung, 379; Pokorny, 653), če ni iz ide. **lag-*, prim. psl. dial. **logati* »lokati« v slš. *logat'* »slastno piti«, ekspresivizirano *l'ogat'i* »žlampati« (ES XVI, 6 s.). Schuster-Šewc, HEWb., 1797, brez sln. gradiva, le pove, da je ta slov. glagol tako kot **žlopati* onomatopejska tvorba.

Prvotni vzglasni **s-* ima v tovrstnih slov. glagolih ekspresivno funkcijo kot v n. paru *lecken* : *schlecken*. Glej tudi *lókati*. M. F.

žlópati, *-am* (v. impf.) »žlampati« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 323).

Prim. p. dial. *złopać* »lokati, žlampati«, tudi *złepać* »isto« in *złopać* (Karlowicz, SGK VI, 444), gl. *žlopać* »srkati, srebati«. Verjetno tako kot slov. dial. **žl'okati* ← **žlokati* (sln. in p.) ← **slokati* ← **lokati* ekspresivizirana varianta **žl'opati* ← **žlopati* ← **zlopati* ← **slopati* ← **lopati* in le v pomenu podobno ukr. pog. *žolópaty* »žreti«, br. *žalapácь* »piti« < **želpā̋ti* (Schuster-Šewc, HEWb., 1797; ÈSBM III, 203 s.). Ker bi bili kronološko različni refleksi nemškega v. *schlappen* »srkati, srebati, žreti« (Grimm, DTV 15, 487) v sln. lahko izposojeni le kot **šlapati*, **žlapati* in **slopati*, možnost, da bi bil ta sln. glagol izposojen iz n., ni verjetna. Hrv. čak. *žlapȁt*, *-pôn* »hitro jesti«, pf. *požlapȁt*, tudi *žlãpot*, *-on*, *-pjen* »isto« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 745) je iter. psl. v. **slop-ti*. Dalje glej *šlópati*, *žlepáti* in *lópati*. M. F.

žlọ̑t (m.), g. *-a* »strešni žleb«, tudi *žlota* »žleb« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 323) poleg »štirikotna cev iz desk v rudniku«, »vdolbina v strehi« (notr.), »soteska«. Sem *žlọ̑ta* »vsaka od cevi zračilnega voda, zračilna cev« (žar-

gonsko in montanistični termin; SSKJ V, 1015), polj. *žlóta* »odtočna kovinska ali platnena podloga na spoju dveh streh ali drugod« (Škrlep, 70). V 18. st. *ſhlôta* »Dachfuge, junctura tecti« (Pohlin), *shlota*, *shluta* »Dachfuge« (Gutsmann). K slednjemu pomenu prim. sodobni gradbeniški termin *žlộta* »rob, stik dveh strešnih ploskev, ki se nadaljujeta navzgor« (SSKJ, l. c.).

Prim. hrv. čak. *žlȍta* »špranja, vdolbina na mestu, kjer je ostrešje spojeno« (Nemanić; ARj XXIII, 457). Izposojeno iz srvn. *slôt* »pečna odprtina za odvajanje dima, dimnik«, *slât* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 963), bav. *Schlôt*, *Schlât* »dimnik«, *Schlot* »vdolbina, dimnik«, kor. n. *schluote* »žleb, soteska« (Schmeller, BWb. II, 537; Striedter-Temps, DLS, 253), kar je sorodno s srvn. *slâte* »rogoz« (Kluge[22], 640). Pomen »rob, stik dveh strešnih ploskev ...« se je verjetno razvil prek »špranja, reža« iz prvotnega »cev, odprtina«. M. F.

žlọ́ta (f.) »plevel« (Caf), »drhal, sodrga« (Cigale, Janežič, LMS), SSKJ V 1014, po Prežihu, navaja tudi *žlột*, g. *žlotî* »ničvredni, malovredni ljudje«; adj. *žlọ́ten*, *-tna* »plevast«, npr. *žlotno žito* »unreines Getreide« (Zalokar), v Lovrencu na Pohorju *žlọ̀tịe* »smetna pšenica« (T. Logar, ustno).

Nejasno, Pleteršnik II, 969, primerja gor., tolm. *glộta* »plevel«, pri Janežiču in Cafu *glột*, g. *glotî* »isto«, kar ustreza sbh. *glȍta* »plevel, družina, reveži«, blg. *glóta* »pleve med zrnjem«, ukr. *glotá* »gneča«, dial. *glóta* »isto« in »družina« < psl. **glota* (o tem ES VI, 138 s.). Navezava na to slov. besedno družino je možna le, če domnevamo ekspr. pogojeno spremembo *g-* > *ž-* (prim. domnevno tako v *žnjáviti I*), ki je morda nastopila pod vplivom nepotrjene izposojenke iz srvn. *sluot* »blato«, bav. n. *schluett* »umazan človek«, kar je sorodno z agl. *slut* »nemarna ženska«, niz. *slodder* »nemaren človek« (o n. Grimm, Wb. IX, 875 s.). Glej tudi *glộta* in drugačno razlago pri *zlóten*. M. S.

žlọ́ter (m.), g. *-tra* »(tekoče) blato; mulj« (mariborska okolica), »tekoča hrana za živino« (Fram).

Izposojeno iz srvn. predloge za nvn. *Slotter* (m.) »blato, umazanija, kašasta masa, blatna, muljasta usedlina« (Striedter-Temps, DLS, 252), kar je sorodno s srvn. *slôte* »blato, glina« (Lexer, Mhd. Wb. II, 986; Kluge[22], 640). Glej tudi *žlộdra* in *žlùndravi*. M. F.

žlúkati, *-am* (v. impf.) v primor. *'žlukət* »nevljudno požirati tekočino, čezmerno piti«, npr. *ga je žluko* »se ga je napil«, *žluk* »požirek« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155).

Prim. hrv. dial. *žljuk* »požirek« (Sali na Dugem otoku pri Hvaru; ARj XXIII, 459) in ukr. *žluktáty*, *-kčú* »vodo hlastno piti« (Grinčenko, Sl. I, 487) poleg r. dial. *žluktéritь* »cmokati, mljaskati« (tver.; Dal', Slovar'[2] I, 545), br. *žlúkta* »žlampač«. Izhajati je mogoče iz v. **zl'u-ka-ti* (sln. in hrv.), pri čemer sta r. in ukr. *l* namesto pričakovanega *lj* ali iz **zlu-ka-ti* z ekspresivnim prehodom *zl-* > *žl-* ali pa je na izgubo palatalnosti iz prvotnega **zl'u-ka-ti* morda vplival sicer neevidentirani, toda pričakovani besedotvorni člen **zlu-ti*. K besedotvorni verigi prim. mak. *pljuka* poleg *pluka* »pljuvati« < **pl(')u-ka-ti* poleg **pl'u-va-ti*. Izhodno **zl'u-ka-ti* je ekspresivizirano iz v. **zl'u-ti* in sorodno s sb. *žljùvati*, *-ām*, tudi *-vēm* »jesti, gristi, mljaskaje jesti, hlastno jesti« (Rečnik SANU V, 428) < **zl'u-vȁ-ti*, **zl'u-vâ-šь*/**zl'u-vè-šь*, kar je iter. na **-va-* istega glagol, prim. sln. *pljúvati*, *pljúvam* »pljuvati« ob mak. *pluka*, *pljuka* »isto«. Zaradi navedenega izvenslovenskega oz. izvenhrvaškega gradiva kot tudi zaradi sorodnega sln. dial. *žlẹ́vati* »hlastno piti« (dol.) < **zl'ěvati* je domneva, da bi bilo hrv. *žljuk* »požirek« nemška izposojenka iz starejše (srvn.) predloge nvn. *Schluk* »isto« (ARj, l. c.) tudi zaradi palatalnega *lj* neprepričljiva. O br. *žlúkta* drugače Suprun, ÈSBM 3, 230, ki domneva pomenski razvoj iz br. *žlúkta* »vrsta posode«. Dalje glej *žlẹ́vati*. M. F.

žlùndravi (adj.) »žlindrast, sluzast« (pkm.; Novak, Slovar[2], 183).

Formalno blizu je hrv. dial. *žljûndra* »žila, kita v mesu«, *žljûndrav* »poln žil, kit« (Ozalj, Težak, HDZb V, 1981, 419), *žljûndra* »kožica na mesu« (Virje; ARj XXIII, 459), *žlûndra* »slabo, žilavo meso« (Dračevica na Braču; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1411), kar Skok III, 684, povezuje s sln. *žlûndra* (f.), ki po Pleteršniku II, 970, tako kot *žlộdra* pomeni »Kotsuppe«, ne pa tudi »žilavo meso«, in vse po Štreklju, Lwk., 14, izvaja iz nvn. *Slotter* »blato, umazanija, kašasta snov« (Grimm, DTV 15, 785) oz. bolje iz starejše srvn. fonetične ustreznice **slôter*. Ker bi se srvn. *o* v sln. in hrv. substituiral z *ọ̑* (sln.) oz. *ô* (hrv.), je izvajanje hrv. gradiva iz take nemške predloge ne samo zaradi razhajanja v pomenu, ampak tudi zaradi omenjene fonetične prepreke dvomljivo. Medtem ko je pkm. oblika s sekundarnim *u*-jevskim vokalom nastala šele po sln. interkalaciji nazala zaradi asimilatorične zožitve *ǭ* > *u* pred nazalom (o tem Ramovš, Hgr. VII, 164) v istem času kot pkm. *cùmprnica* : sln. *cộprnica* ← stvn. bav. *zoupar* (Striedter-Temps, DLS, 104), je hrv. *žlûndra* mogoče izvesti iz domačega gradiva.

Če izhajamo iz enake pomenske motivacije, kot jo izpričuje sln. *žvarovína* »slabo meso z veliko maščobe, mren, kit«, adj. *žvárast* »slab zaradi veliko maščobe, mren, kit« < **z'ъva-ra-ti* »žvečiti« : **z'ъva-ka-ti* »isto«, je mogoče izhajati iz prvotnega **žl(')ũn-ra* z interkaliranim *-d-* kot v sln. *mendráti*, *-âm* (v. impf.) »teptati« < **men-ra-ti* (Zorman, Mag., 85), kar je verjetno deverbativ v. **žl(')ũ-nǫ-ti* (pf.) k **žl(')u-ti*, **žl(')u-va-ti* v sb. *žljùvati*, *-ām*, tudi *-vēm* »jesti, gristi, mljaskaje jesti, hlastno jesti« (Rečnik SANU V, 428). K besedotvorju prim. sln. dial. *šlopra* (f.) »slaba pijača« < *»slaba pijača, ki jo je najbolje/potrebno hitro popiti« ← **slop-ra-ti* : **slopati*. Dalje glej *žlẹ́viti*, pa tudi *šlópati* in *žlộdra*. M. F.

žmágati, *-am* (v. impf.) »sramotiti, psovati, klevetati«.

To je zastarel glagol, ki ga nekateri avtorji slovarjev med 16. in 19. st. beležijo tudi z domačim pref. *za-* in *o-*, kar sta knjiž. substituta za nemški pref. *ver-*, ki se še ohranja v nižje pogovornem pf. *fr-žmágati se mi* »zameriti«, beležijo pa ga slovarji 18. st. in redki sodobni dial. slovarji, prim. črnovr. *sę mu fąržmâgą* »se mu zameri« (Tominec, 90), toda polj. *fržmágat* »omalovaževan, biti razžaljen, užaljen« (Škrlep, 24). V 16. st. *shmagati* »Lestern, Schmähen« poleg *ſmahati* »Schmehen, convitiari« (Megiser) s *ſ-* namesto *sh-* kot pri *ſuppan* »župan«, *ſurba* »žurba« (Megiser), l. 1607 *ſmagat* »diſpregiare, diſonorare, biafimare, auilire, profanare«, *zaſmagat* »far poco conto« (Alasia), v 18. st. *ſhmaganîe*, *ſashmaganîe* »contumelia«, *ſashmagati* »contumeliare, ſmerjati, ſaframovati, ſerahtati« poleg *ſe enimu ferſhmagati* »dedignari, nevrédnoſt ſhtimati«, *meni ſe ferſhmaga* »distaedet mihi, meni je ſhal«, *reſarden, kate-*

rimu ſe kai ferṡhmaga »indigans«, *ſe enimu ferṡhmagati* »indignari, ſe ſarditi« (Kastelec-Vorenc), *faſhmagam* »verleumden, verachten; caluminari; spernere, horrere« poleg *ferſhmagam* »schelten, läſtern, criminari«, *ferſhmâga se* »verdrieſſen, male habere« (Pohlin), *shmagam* »läſtere, ſchmähe«, *shmagujezhen*, *oshmagliun* »schmächlich«, *oshmagliunu piſmu* »Schmähschrift«, *oshmagati* »schmähen« poleg *fershmagam* »tadele, läſtere« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. *smâhen* »poniževati, zasramovati, zaničevati«, *smæhen* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 253), *versmâhen* »ponižan postati/biti, postati nepomemben, ne ugajati, ne všeč biti«, tirol. n. *verschmäch'n* »komu se zdeti slab, nepomemben« (Schöpf, TI, 626), nvn. *schmähen* »sramotiti, psovati«, *verschmähen* »zavračati, zaničevati«, stvn. *firsmâhen* »ne ceniti« (ok. l. 1000; citirano po Pfeifer, EWD^{2}, 1219). Glagol je denom. od stvn. *smâhi* »majhen, neznaten, nepomemben«, srvn. *smæhe* »isto« (Miklošič, 412; Kluge^{23}, 730; Pfeifer, l. c.).

Z enako sln. substitucijo *-g-* za srvn. *-h-* je sln. *trúga* iz srvn. *truhe* »zaboj, krsta«, *šâjtrga* iz bav. avstr. *Scheibtruhe* itd. (Striedter-Temps, o. c., 59) in **švag* »šibek, slab« iz nvn. *schwach*. M. F.

žmȁh (m.), g. *žmáha* »okus, slast«, pkm. *žmàj* »okus, slast« (Novak, Slovar^{2}, 183), rez. *žmɔ̀h*, g. *žmóha* »prijeten okus« (Steenwijk, SDR, 337), obir. kor. *žmə̀χ*, g. *žmá:χa*, v Selah tudi »dedec«, toda adj. *žmə́χtən*, f. *-tna* »okusen« (Karničar, Obir, 272), prim. knjiž. zastar. *žmáhten* (adj.), f. *-tna* »okusen, slasten«; črnovr. *žmḁ̏χt*, g. *žmḁ̏χti*, npr. *ję jęmîəł tâkḁ čûdnḁ ž.* »je bil tako čudnega okusa« (Tominec, 252). V 18. st. *ṡhmah* »gustus«, *ṡhmahen* »odoratus«, *ṡhmahin* »sapidus«, *ṡhmahnu* »sapide« (Kastelec-Vorenc), *ſmah*, *-ú* »Geschmack, sapor«, *ſhmâhtne* »schmackhaft, sapidus« (Pohlin), *shmah*, *shmahen* (Gutsmann).

Prim. hrv. *žmȁh* »okus, tek«, *žmȁhən* (adj.) »okusen, slasten« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 420), *žmâ* »okus«, adj. *žmȁn* »okusen« (Žumberak; Skok, JA XXXIII, 374). Izposojeno iz srvn. *smach* »okus, slast«, stvn. *smach* »isto«, kar je sorodno z istopomenskim srvn., stvn. *smac* z intenzivno geminacijo velara, ki jo izpričujejo tudi denominativni glagoli zah. germ. substantiva **smakka-* (m.) »okus, slast« ob **smaka-* (m.) »isto« < ide. **smogo-*, prim. nvn. *schmecken* »okušati; ugajati«, *Gesmack* »okus«, srvn. *smecken*, *smacken* »okušati, slastno dišati, prijati«, *gesmac* »okus«, stvn. *smakkên* »slastno dišati, prijati«, *gismac* »okus« poleg srvn. *smachen* »slastno dišati, prijati«, *gesmach* »okus«, srniz. *smaken* (Striedter-Temps, DLS, 254; Skok III, 684; Kluge^{22}, 642, 262).

Sln. oblike z *o*-jevskim vokalom so izposojene iz ustreznih srvn. bavarskih predlog z labialnim *ǫ* < *a*. Črnovr. oblika z izglasnim *-t*, ki ga izpričuje tudi pog. in dial. adj. *žmáhten*, f. *-tna*, je verjetno nastala po laični reinterpretaciji rabe srvn. oblike v 3. osebi ednine *smachet*. M. F.

žmájdlar (m.), g. *-ja* »trgovec z železnino« (Murko I, 655); semkaj morda cgn. *Žmajde*.

Prevzeto iz bav. n. *Geschmeidler* »trgovec s kovinskimi izdelki«, štaj. n. *Schmeidler* »isto«, dunaj. n. *Gschmeidla* »izdelovalec kovinskih predmetov«, kar je tvorba iz srvn. *gesmîde* »kovinski predmeti« (> n. *Geschmeide* »nakit, ogrlice«), *smîde* »kovina, kovinski nakit« k *smiden* »kovati« (Striedter-Temps, DLS, 254; Schmeller, BWb. II, 544; Lexer, Mhd. Wb. I, 919, III, 1010 s.). M. S.

žmâlec (m.), g. *-lca* »raztopljena svinjska mast« (dol., vzh. štaj.), črnovr. *žmâu̯c* »isto« (Tominec, 252), rož. kor. *žmàvc*, g. *žmavcà* »svinjska mast brez ocvirkov« (Šašel, RNB, 148), toda tolm. *žmouc* »svinjska mast« in *šmouc* »isto« sta f. (Dolini Tolminke in Zadlašce, 186, 185), kar je verjetno nastalo pod vplivom sln. sinonimov ženskega spola, npr. *mâṣt*, *zasẹ̑ka* itd. Sem cgn. *Žmavc*, *Žmauc*, *Žmaucer* in *Šmalc*, *Šmalcer*, *Šmauc*, *Šmaycer* poleg *Schmaltz*, *Schmautz*, *Schmautzer*. Tudi tpn. *Žmavc* »zaselek v Krnicah pri Ljubnem«, l. 1426 *Wulfing Smalcz* (Blaznik, HTSŠ II, 561), in »zaselek v bližini Dečnega sela«, orn. *Žmavčarji* v Kamniško-Savinjskih Alpah, kar je pl. domače tvorjenke tipa *ptičar* ← *ptič* iz izposojenke *žmâlec*.

Gradivo z vzglasnim *ž-* je izposojeno iz srvn. *smalz* »raztopljena mast za kuho«, stvn. *smalz* »isto« iz germ. deverbativa **smalta-* glagola **smelta-* »topiti« v srvn. *smelzen* »topiti«, nvn. *schmelzen* (Striedter-Temps, DLS, 254; Kluge^{22}, 641, 642).

Tolm. oblike z *-o-* kažejo na izposojo iz srvn. labializiranega refleksa, od koder je tudi hrv. kajk. *žmolc* »encaustum«, *žmolcar* »encaustes«, *žmolcan* »encaustus« (Skok III, 685, brez sln. gradiva in z nakazano n. besedno družino kot vir izposoje). Imensko gradivo z vzglasnim *Š-* je tako kot hrv. etn. *Šmȍljcar* »prebivalec severozahodnega Žumberka« (Skok, l. c.) izposojeno kasneje. M. F.

žmáti, *žmím* (v. impf.) »mižati« (dol., bkr., jvzh. štaj.), pf. *za-ž.*, tudi *žmẹ́ti*, *-ím* »isto« (Zalokar, Caf), z ekspr. suf. *žmerẹ́ti*, *-ím* »isto« (vzh. štaj.), »ležati v polsnu, medlo goreti« (Zalokar), *žmẹ́riti*, *-im* »mižati« (Miklošič, Murko, Cigale), »mežikati« (pkm.), v Beltincih *žmiriti*, *-ín*, ptc. *žmíru* (Novak, Slovar^{2}, 183); adj. *žmẹ́rast*, *-a* »z napol zaprtimi očmi« (pkm.), *žmẹ́rjav*, *-a* »mežikav« (Haloze); *žmúriti*, *-im* »mežikati« (bkr.), *žmûrka* »Nickhaut« (Cigale, Žnidaršič).

Prim. vzh. sb. dial. *žmȁti*, *žmȋm* »mežikati, mižati, dremati, zapirati se (o očeh)« (Rečnik SANU V, 429), sbh. *žmȉrati*, *žmȉrkati* »mežikati«, *žmúriti*, *-īm* »mižati«, hrv. čak. *žmīrȉt*, *žmȉrin* »mežikati« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. 1, 1411), blg. *žmjá* »mižati«, r. *žmúritь* »mižati, pripirati oči«, *žmúritьsja* »mežikati«, ukr. *žmúryty*, br. *žmúrycь*, p. *mrużyć*, *żmurzyć*, č. *mžourati*, *žmukati*, slš. *žmurit'*, gl. *žmrikać*, dl. *žmriś*, *žmru* »isto«. Nastalo po metatezi iz psl. **mьžáti* »mižati« (ekspr. **mьžüriti*, **mьžírati*, **mьžiríti*, **mьž(ь)ríti*), kar se ohranja v csl. *mьžati*, *-iši* »oculos claudere«, r. dial. tversko *mžátь* »dremati«, p. dial. *mżeć*, *mżyć* »mežikati, dremati«, stč. *mžieti*, *mžím* »mežikati, dremati«. Psl. **mьžáti*, **mьžíšь* je esiv iz ide. baze **meigh-* »mežikati, trzati«, prim. iz te baze še sti. *ni-méghamāna-* »mežikaje gledajoč navzdol«. Vprašanje je, ali ima sln. *mižáti* poleg *mežáti*, v 18. st. *meṡhati* (Kastelec-Vorenc), hiperkorektni *-i-* za dial. *-ə-*, kar bi bilo lahko ohranjeno **mьžáti* brez metateze, ali je *-i-* pod vplivom iter. kot v sbh. *mížđati* »mežikati«, ali celo polnostopenjskega tematskega prez. **mižešь*, ki se ohranja v mak. *miže* »mežikati« in ki ima možni paraleli v lit. *miegóti*, *miegù*, stlit. *miegmi* »spati«, stprus. *meicte* »spati«. Iz iste ide. baze je poleg psl. iter. **migati* > sln. *mígati*, sbh. *mȉgati* »mežikati«, r. *migátь* »mežikati«, č. *míhat* »nihati, migljati, utripati«, ki ustreza lit. *miegó-*

ti »spati«, še r. *míg* »trenutek« in srspn. *micken* »opazovati«. Nazalni prez je v lit. *mìgti, mingù* »zaspati«, psl. **mьgnǫ̋ti*, **mь̀gnešь* > sln. *megníti, mágnem* »treniti z očmi« (Trubar, Dalmatin, Krelj), v 18 st. *magniti* »s'glavó pervoliti, innuere, nutare, oculo annuere« (Kastelec-Vorenc), pkm. prez. *mẹ́gnem*, od tod pkm. *megnjeno*, kajk. *mẹ́gnjenje* »trenutek«, v Podkrncih *megnénje, meglénje* »isto« (Erjavec, LMS 1882–83, 212), sbh. *màgnuti, màgnēm* »pomežikniti«, r. *mgnúť*, str. *mьgnuti* »mežikati«, r. *mgnovénie* »trenutek«, p. *mgnienie* »isto«, dial. *mgnąć* »treniti, mežikniti« (Karlowicz, SGP III, 142). Osnovna literatura: Miklošič, 208 ss.; Vasmer I, 428, II, 109; Pokorny, 712; Schuster-Šewc, HEWb., 1798; ES XXI, 179, 183 s.; LIV, 383 s. Glej tudi *žmíge, mížati, mígati*. M. S.

žmẹ̀k (m.) g. *žmẹ́ka* »leseni vijak pri stiskalnici« (štaj., vzh. štaj.), pkm. *žmèk*, g. *-a* »isto« (Novak, Slovar[2], 183), tudi *ožmẹ̀k*, g. *-ẹ́ka*.

Sem pkm. *prežmèknoti, -nen* (v. pf.) »s privijanjem pretrgati vijak« (Novak, Slovar[2], 116), kar je gotovo sorodno s pkm. *ožmèknoti, -nen* »ožeti« (Novak, Slovar[2], 92) < *»stisniti« in kaže, da substantiv ne more biti izposojen iz n. dial. *Schneck(e)* (tako Pleteršnik, l. c.; Novak, o. c., 183), kar bi – če bi bilo izposojeno iz srvn. predloge – dalo sln. **žnek*. Povezati bi bilo mogoče s prav tako pomensko specializiranim r. dial. *žmjákatь* »jesti, žvečiti«, *žmják* »zalogaj, kos kruha« (pskov., tver.; Dal', Slovar' I, 546) in s sln. *žmíkati* »perilo prati« ob *prežmíkati* v zvezi *rak ne neha mleti, dokler ni vse pretrto, zdrobljeno in prežmikano* (Erjavec). Izhodni v. **žьmẹ̋kati, *-aješь* (impf.) je tako kot **žьmýkati* »stiskati ipd.« deverbativ k prez. **žьmèšь* z inf. **žẹ̋ti* »pritiskati, stiskati« (Miklošič, 408).

Sln. *žmẹ̀k* je torej tako kot r. dial. *žmják* deverbativ **žьmẹ̋kъ* »stiskanje ipd.« → »kar je predmet stiskanja« od v. *žьmẹ̋kati*. Dalje glej *žẹ́ti II*. M. F.

žmekát, *-am* (v. impf.) »oddajati glas, ki se sliši pri hoji v premočeni obutvi« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 199), zilj. kor. *žmèkǫtė* »koga nenadoma na tla vreči« (Grafenauer, JA XXVII, 1905, 220).

S tem sinonimno in korensko sorodno je tolm. *žmíkati, -am* »sikati«, npr. *v čevljih mi žmika, ko stopam, če ˈje voda v njih* (Kenda, rkp., 191) < **žьm-ýka-ti*, besedotvorno enako pa pkm. *ožmèknoti, -nen* »ožeti« (Novak, Slovar[2], 92) < *»stisniti«, s čimer je mogoče primerjati drugače pomensko specializirano r. dial. *žmjákatь* »jesti, žvečiti«, *žmják* »zalogaj, kos kruha« (pskov., tver.; Dal', Slovar' I, 546), br. dial. *žmjákacь* »žvečiti, cmokati«. Izhodno **žьm-ẹ̋ka-ti* je tako kot **žьm-ýka-ti* ekspresivni deverbativ k psl. **žẹ̋ti, *žьmèšь* »pritiskati, stiskati«. Glej tudi *žmẹ̀k, žmíkati* in dalje *žẹ́ti II*. M. F.

žmẹ́ten (adj.), f. *-tna* »težek« (vzh. štaj.), tudi *žmẹ́tek, -tka* > *žmẹ́hek, -hka* »isto«, semkaj subst. *žmệtek, -tka* »utež (v uri)«, *žmetkǫ̂ča, žmehkǫ̂ča, žmẹ́tnost* »teža«, *žmẹ́ča* »teža, breme«, *žmẹ́čava* »breme, težava«, v. *žmetáti, -âm* »težko hoditi« (Haloze), *žmẹ́tčiti, žmệtčim* (impf.) »težiti«, *žmeteríti, -ím* (impf.) »isto«, iz česar je subst. *žmeterína, žmetríne* »oljne tropine, usedlina v medu, odpadki voska«; dial. prleš. *žmẹ̄tän* »težek« (Greenberg, SJ/SLS II, 175), pkm. *žmèten* »težek«, komp. adv. *žmèče* »težje« (Novak, Slovar,[2] 183). Besedna družina je znana le v vzh. štaj. in pkm., navedeni tonemi so torej rekonstruirani iz kvantitetnih indicev.

Prim. hrv. star. kajk. *žmehak, žmehkak, žmekak* »težek«, *žmečina, žmehčina* »teža« (ARj XXIII, 461), *žmetak* »tropine« (Rečnik SANU V, 430), v Topolovcu pri Bjelovarju *žmeka* »zanka za lov divjadi« (ARj, l. c.) Izhajati je treba iz osnove akt. ptc. psl. **žьmęt-* »stiskajoč« k **žẹ̋ti, *žъmešь* »stiskati«. Ta osnova je abstrahirana iz f. **žьmęti* < ide. *-*n̥t-iH* poleg m. *-*ont-s*, akz. *-*ont-m̥* > psl. **žьmǫtь* > r. *žmútь* »tlačitelj, zatiralec« (o ide. prevojnih razmerjih v ptc. prez. akt. glej Rix, HGG, 233 s.; r. *žmútь* Vasmer I, 428). K pomenu »tropine« prim. iz istega glagola drugače tvorjeno r. *žmých*, g. *žmychá* »oljne tropine, prga«. Dalje glej *žẹ́ti II*. M. S.

žmíge (f. pl.) »trepalnice«, v. *žmígati* »migati s trepalnicami« (Griblje v Beli krajini; Barlè, LMS 1893, 43, ki navaja domnevno pomotoma *zmígati*). Današnje knjiž. *žmígati* »mežikati« in od tod *žmígavec, -vca* »smerni kazalec« je prevzeto iz sbh.

Prim. sbh. *žmìgati, -ām* »mežikati, utripati«, hrv. čak. *žmìgot* »mežikati«, pf. *žmìgnut*. Nedvomno k *žmáti* < **mьžẫti*, vendar obstaja več besedotvornih možnosti. Možno je sicer domnevati subst. **mьžíga* (in denom. **mьžígati*), kar bi bila deverbalna tvorba tipa **veríga*, vendar se zdi zaradi širšega areala verjetneje izhajati iz v. *žmígati* (s postverbalom **žmíga*) kot produkta kontaminacije med **žmẫti* < **mьžẫti* in iter. **mígati* > sbh. *mìgati* »mežikati«, sln. *mígati, mîgam*. Dalje glej *žmáti*. M. S.

žmikati, *-am* (v. impf.) »mencati (perilo)« in »pritiskati, stiskati«, pf. *ožmíkati, -am* »pritisniti, stisniti« in »perilo ožeti«, *prežmíkati, -am, -čem* »tlačiti (o grozdju)«. V dial.: *žmíkati, -am* in *-čem* (v. impf.) »ožemati, drgniti, mencati« (Kras, Soška dolina, Lašče; Erjavec, LMS 1880, 215 s.), tolm. *žmíkat* »drgniti umazano perilo z rokami v vodi« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 186), pkm. *žmíkati, -čen* »ožemati« (Novak, Slovar[2], 183). V 16. st. *seske žmikati* (Dalmatin; citirano po Pleteršniku II, 970).

Prim. gradišč. hrv. *žmikàti, žmîčem* »perilo ožemati« (Tornow, BD, 399), hrv. kajk. *žmēīkòti* »ožemati, cediti« (Bednja; Jedvaj, HDZb I, 1956, 318), čak. *žmíkat* »ocejati oprano perilo« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 69), slš. *žmýkat'* »ožemati (perilo, limono ipd.)«, r. dial. *žmýkatь* »prati, izplakovati« (Dal', Slovar' I, 527), p. dial. *żmykać* »prati v reki« (Podkarpatje; Milewski-Nitsch, Atlas I). Izhodno **žьmýkati* je ekspresivna tvorjenka iz psl. prez. **žьmèšь* z inf. **žẹ̋ti* »pritiskati, stiskati« (Miklošič, 408; Erjavec, l. c.). K besedotvorju prim. **bъz-yka-ti* (ob **bъz-ika-ti*) k **bъzati* (SP I, 50). Iz pomenske stopnje »stiskati« je razložljiv pomen v tolm. *žmíkati, -am* »sikati«, npr. *v čevljih mi žmika, ko stopam, če ˈje voda v njih*, *žmíkalica* »brozga, da žmikne/sikne okoli tebe, če stopiš trdo v njo« (Kenda, rkp., 191). Dalje glej *žẹ́ti II*. M. F.

žmilca (f.) »vranica« (kraš.; S. Renčelj, Kraška kuhinja, Ljubljana 1999, 103).

Prim. z enakim vzglasjem hrv. *žˈmilca* »vranica« (Šišan v Istri), tudi *žˈmilša* »isto« (Fažana) in *žˈmilśa* »isto« (Bale) poleg *ˈmilca* (Pulj; vse Filipi-Bursić Giudici, ILA, 113 s.). Izposojeno iz ben. it. *smilza* »vranica« (Boerio, DV, 667), trž. it. *s̨milza* »vranica« (Doria, 644), furl. *smìlze* (Pirona, VF, 1059), ki reflektirajo rom. ekspresivno, v vzglasju ojačano varianto (Doria, l. c.) k rom. **milza* v it. knjiž. *milza* »vranica« (varianta *smilza* je

prvič zabeležena v 17. st. v Oudinu), kar Battisti-Alessio, 2462, izvaja iz long. *milzi* »vranica«. To je sorodno s stvn. *milzi* (n.) »vranica«, srvn. *milze* (n.) »isto«, *milz*, nvn. *Milz* (f.). Glej tudi domača sin. *vránica* in *slezę̂na*. M. F.

žmîtek (m.), g. *-tka* »sesirjeno ali usirjeno mleko« (Lašče), »presni sir« (Tolminsko; oboje Erjavec, LMS 1880, 216), metaforično »kepasti svaljki na rokah zaradi debelosti«, npr. *dekle je tako debelo, da ima žmitke po rokah* (Erjavec, l. c.). V 16. st. *shmitek* »Molken, serum« (Megiser), v 18. st. *šhmitik* »serum lactis, fyrodka« (Kastelec-Vorenc). Sem verjetno cgn. *Žmitek* in *Žmitok*, kar je lahko nastalo po principu pars pro toto iz metaforične rabe apelativa.

Zaradi **žę̄tica* (f.) »sirotka« v bosen. *žȅtica* »isto« (Sarajevo) (sprejeto v rum. *jíntiță* »prekuhano ovčje mleko« in prek Karpatov izposojeno v slš. *žentica* »sirotka«), ki je substantiviziran ptc. pf. **žę̄tъ* glagola **žę̄ti*, **žьmèšь* »stiskati« (Skok III, 678), bi bilo ta besedotvorno osamljeni leksem mogoče izvajati iz rezultativnega deverbativa **ob-žьmýtъ-kъ* »kar je stisnjeno« nepotrjenega glagola **ob-žьmýtati*; izhodno **žьmýtati* je lahko tako kot sln. *cokítati* ob *cokáti*, *mahítati* ob *máhati* itd. tvorjeno iz prez. **žьmèšь* ob inf. **žę̄ti* »stiskati« (korenska povezava pri Miklošiču, 408; Erjavcu, l. c.). S tem sorodno je ukr. *žmýtok* (m.), g. *-tka* »šop, sveženj« poleg *žmútok* »isto« (Grinčenko, Sl. I, 488). Glej tudi *žmúkelj* in dalje glej *žę̄ti II*. M. F.

žmókola (f.) »smrkelj« = *'žmuekola* »smrkelj« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155).

Mlada rom. izposojenka, čeprav je v dostopnih slovarjih izpričana samo verbalna predloga, prim. miljsko it. *zmokulár* »nos smrklja čistiti« (Doria, 644), furl. *smocolâ* »nos čistiti« poleg »stenj pri sveči voska očistiti«, *smociâ* »isto«, *smocit* »robček« (Pirona, VF, 1059), trž. it. *mòcolo* »smrkelj«, *ṣmocolar* »očistiti smrklja« poleg »umazati s smrkljem« (Doria, l. c.), ben. it. *mòcolo dal naso* »smrkelj« (Boerio, DV, 420), it. *mòccolo* »isto«, kar je dem. od *mócco* »smrkelj«, lat. *mūccus* »isto« (Battisti-Alessio, 2483). Izhodišče sln. deverbativa (domačega?) je rom. denom. v. **ex-moccolare* »očistiti smrklja«. M. F.

žmúkelj (m.), g. *-klja* »sprimek, kepica« (zastar.), »šop«, npr. *ž. las*, *ž. trave* (SSKJ V, 1015), prim. polj. *žmùkl* »klopčič (ščetin ali preje)« (Škrlep, 70); sem črnovr. *plûję cîəlę žmûklę* (Tominec, 252) »sprimke, strdke v pljunku«, adj. *žmúkljast*, f. *-a* »kepičast, grudast«. V 18. st. *shmukel*, *-lna* »zuſammengeſetzte Materie« (Gutsmann) in *ſhmukelnaſt* »fhlęmaſt, schleimicht, pituitofus« (Pohlin).

Deklinacija tipa *nágelj*, g. *-na* in iz njega tvorjen adj. z ohranjeno stranskosklonsko osnovo *žmukəln-* »sprimek, strdek, skupek« bi lahko kazala na nemško izposojo. Toda z enako deklinacijo je tudi domače *pécelj*, g. *-lja*, prim. *pêzèl*, *-na* »Stengel« (Pohlin) ← **pętьcь̀l'ь*, in ne nazadnje tudi *prljâtelj*, g. *prljâtəlna* ← **prьjā́-tel'ь* itd. Na podlagi besedotvorne tipologije **bъzati* : **bъz-y-ka-ti* : **bъz-uka-ti* (SP I, 50) in ukr. dial. *žmukóm* (adv.) »zmečkano, zgneteno« (Grinčenko, Sl. I, 487), ki je sinonimno ukr. *žmakom* (adv.) poleg *žmak* (m.) »naročaj (npr. sena)« (isti, l. c.) < **žьm-ák-ъ* »količina z rokami stisnjenega« ← **žьmèšь*, inf. **žę̄ti* »stiskati«, bi bilo mogoče izhajati iz v. **žьm-úka-ti* »stiskati, gnesti« k **žьmèšь*, inf. **žę̄ti* »isto«. Izhodna **žьmukь̀l'ь* (sln.) in **žьmukъ* (ukr.) sta lahko v enakem besedotvornem razmerju kot **sǫkь̀l'ь* (m.) »grča« : **sǫ́kъ* (m.) »isto«. Glej tudi *žmukler*, *žmíkati*, *žmîtek* in dalje *žę̄ti II*. M. F.

žmukler (m.), g. *-a* »skopuh« (bkr.; Šašelj, Bisernice I, 323), *žmúklar* »človek, kateri bi hotel imeti robo in denar« (Krasinec; Barlè, LMS 1893, 43).

Prim. hrv. *žmȕkljār* »vzdevek škrtemu človeku« (Virje, tudi Belostenec, Nemanić; ARj XXIII, 464), v. *žmùkljāriti*, *-rīm* »škrtariti« (Lika; o. c. 464), v Ozlju *žmȕkljar* »skopuh«, *žmȕkljarka* »skopuhinja« (Težak, HDZb V, 1981, 420). Skok IV, 685, upravičeno zavrača Štrekljevo izvajanje iz ben. it. *muchiàr* »kopičiti«, denom. od *muchio* »količina skupaj stisnjenega, kup« (Štrekelj, JA XIV, 555; Boerio, DV, 431) in le za hrv. gradivo meni, da je izposojeno iz n. *Schmugler* »tihotapec« oz. starejše fonetične ustreznice, pri čemer naj bi se pomen »skopuh« razvil iz prvotnega »tihotapec«. Izposojenka iz starejše, srvn. ustreznice k nvn. *Schmugler* bi se tako v hrv. kot tudi v sln. substituirala kot **žmugl'ar*.

Gradivo je lahko domače. Ker se pomen »skopuh« razvije iz »stiskač ipd.«, kot ponazarja č. *škrob* »skopuh«, slš. pog. *škrob* »isto« < **skròbъ* (m.) »stiskajoč« ← **skreb-tí* **skrebèšь* »stiskati, krčiti; gostiti«, prim. gl. *škrjebić* »stiskati, krčiti, gostiti«, bi bilo mogoče izhajati iz nomena agentis **žьmű́kъl'ar'ь* k subst. **žьmű́kъl'ь* v sln. *žmúkelj* »sprimek, strdek, skupek ipd.«. Manj verjetno se zdi, da bi bil to deverbativni nomen agentis tipa *kûhar* ← *kúhati*, *kûham* ekspresivnega v. **žьm-űk-l'a-ti* »stiskati«, ki je prek **žьm-űka-ti* povezljiv s prez. **žьmèšь*, inf. **žę̄ti* »stiskati«. K besedotvorju prim. sln. *sukljáti* : *súkati*, *smukljáti* : *smúkati*; **bъzati* : **bъz-uka-ti* poleg **bъz-yka-ti* (SP I, 50) = sln. *bzíkati*. Prez. osnova **žьm-* se ohranja v **žьm-ýka-* »stiskati (o perilu)« in **žьm-űka-* »stiskati«. Glej tudi *žmúkelj*, *žmíkati* in dalje *žę̄ti II*. M. F.

žmúla I (f.) »drevesna grča na starem drevesu« (Lašče; Erjavec, LMS 1882-1883, 272), adj. *žmúlav*, f. *-a* »grčav«.

Gotovo tako kot *žmúla II* rezultativni deverbativ **žьm-űl'a* »kar je stisnjeno, zgneteno« iz prez. **žьmèšь*, inf. **žę̄ti* »stiskati« tipa **vьrűl'a* »fons« k **vьrèšь* »erumpere«. Korensko povezavo je podal že Erjavec, l. c., ki je s tem neprepričljivo povezoval tudi sln. *žmûlj* (m.) »kozarec« < **žъmol'ь* ← **mъžol'ь* ← rom. **mŏdiōlus*, lat. *modiolus* »čaša, majhna mera«. Medtem ko je pomen »stiskati, gnesti« v *žmúla II*, *žmúlja* in *žmíkati* specializiran na dejanje rok, je v tem primeru tako kot pri sinonimnem *gomôlj* »odebeljen podzemni del rastline« < **gȍmol'ь*, prim. lit. *gãmulas* »zgnetena snov«, in *gômpa* »grča, bula« < **gòmъpa* pomensko še nespecializiran. Glej tudi *žmúl II*, *žmúlja* in dalje *žę̄ti II*. M. F.

žmúla II (f.) »moker svaljek« = črnovr. *žmûłą* (Tominec, 252).

Osamljeno; pomensko podobno č. *žmolka* »svaljek« je tvorjeno iz *žmolit* »v roki mečkati, mencati« < **žьm-ol-iti* ← prez. **žьmèšь*, inf. **žę̄ti* »z rokami stiskati« (Machek², 730). Sln. *žmúla* je potrebno izvajati iz deverbativa na **-ula*, ki je tako kot pri abstr. na **-ota* : **-ot'a* (prim. sln. tip *čistóča* : *čistóta*) nepalatalna varianta deverbativov na **-űl'a*. Izhodno **žьmű́la* (akcent je rekonstruiran na podlagi tipologije z **-űl'a*) je rezultativni deverbativ iz prez. **žьmèšь* »z rokami stiskati«. Glej tudi *žmúla I*, *žmúlja* in dalje *žę̄ti II*. M. F.

žmûlj (m.), g. *-a* »čaša, kozarec« (Obrov v Brkinih; Erjavec, LMS 1882-1883, 272; brez lokacije Cigale, Wb., 185), dem. *žmûljec*, zabeleženo tudi pri Jakominu, NS, 156: *'žmulj* »običajna mera žganja (skoraj osminka)«.

Prim. hrv. čak. *žmũl* (m.), g. *žmūlȁ* »čaša, kozarec«, dem. *žmulʼìć* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1412), znano tudi v Vrgadi, Susku, Korčuli, na kvarnerskih otokih, v Istri, Dubrovniku (Jurišić, Rječnik I, 248), stsb. *žmulьkъ* »poculum« (Daničić; Miklošič, Frw., 65).

Izhodno **žъmúľь* je prek premeta **mъžúľь* izposojeno iz rom. **mŏdiŏlos*, lat. *modiolus* (m.) »čaša; majhna mera«, kar je dem. od *modius* (m.) »merica, ki vsebuje šestnajst poličev (lat. *sextārius*) ali šestino grškega medimna«. Mlajše, iz furl. *muzûl* »kozarček«, starejše »kozarec« (Pirona, VF, 638) je sln. rez. *mužúl* »kozarec« (Šturm, ČJKZ VI, 68). K premetu v rom. izposojenkah prim. sln. *sklę̂da* : *zdę̂la* ← lat. *scutella*, *maškarâda* : *škoromáti* ← **mascaratus*, *réketaš* ← it. *grattacaccio*. Ker imajo te izposojenke pretežno pomen »kozarec, čaša«, Miklošičevo izvajanje iz lat. predloge *cucuma* »kuhinjski lonec« tudi z vidika pomena ne prepričuje. Prav tako tudi ne Erjavčeva domneva (o. c.), da bi bilo *žmûlj* domača beseda, sorodna z v. **žьmoliti* »mečkati, gnesti«. Glej tudi *mužôl*. M. F.

žmúlja (f.) »perilnik« (Kobarid; Erjavec, LMS 1882-1883, 272), v. *žmúljiti, -im* (impf.) »pritiskati, stiskati (z rokami)«.

Čeprav je pomensko podobno č. *žmolit* »v roki mencati, gnesti«, slš. dial. *žmolit' si, -ím si* »mencati si oči« (Orlovský, Gemer., 422) < **žьm-ol-iti* k **žę̑ti*, **žьmèšь* (Machek[2], 730), na kar je opozoril Erjavec, l. c., je pri sln. gradivu potrebno izhajati iz primarnega *u*-jevskega vokala. Izhodni subst. **žьmű̃ľa* (in denom. v. **žьmű̃ľiti*) je lahko deverbativni nomen instrumenti tipa sln. *strgúlja* »sredstvo, s katerim se strga« : *stŕgati* »z ostrim orodjem strgati«, **chodű̃ľa* : **choditi* (SP I, 110) iz prez. osnove **žьmèšь*, inf. **žę̑ti* »z rokami stiskati«. Formalno najbližje je br. dial. drugače pomensko specializirano *žmuljákacь* »cmokati«, kar se v ÈSBM 3, 231, razlaga kot deverbativ k **žьmèšь*. Glej tudi *žmúla I–II* in dalje *žę̑ti II*. M. F.

žmúriti, *-im* (v. impf.) »molsti«, tudi *žmúljiti* »isto« (oboje Caf).

Izhajati je treba iz **žьmuriti*, kar je ekspr. tvorba iz **žętí*, **žьmešь* »manibus premere«, zlasti »stiskati, da priteče tekočina«. K tvorbi prim. homonim sln. *žmúriti* »mežikati« < **mьž-ur-iti* oz. sln. *vrtúljiti* »vrteti v krogu« iz *vrtéti*. Dalje glej *žę̑ti II*. M. S.

žnábelj (m.), g. *-lja* in *-eljna* »ustnica«, tudi *žnáblo* (n.) »isto« (Prešeren), v 16. st. *ſhnabel* »roſtrum avium«, *ſhnable* »Mund, Maul, os« (Megiser), v 17. st. *shnable* (f. pl.) »usta« (Janez Svetokriški), v 18. st. *šhnabil* »labium, rostrum«, *šhnabli* »labia« (Kastelec-Vorenc), *ſhnâbl* »labium« (Pohlin), *shnabel* »Lefze, Schnabel, Lippe« (Gutsmann).

Prevzeto iz srvn. *snabel* »kljun« > nvn. *Schnabel* »isto«, šaljivo tudi »usta« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 377; Striedter-Temps, DLS, 254; Grimm, Wb. IX, 1142 ss.) < stvn. *snabul* »kljun, rilec«. Pomenski razvoj »kljun, usta« > »ustnica« je sln. K n. besedi prim. srniz. *snāvel* »kljun, rilec, usta« > niz. *snavel* »kljun«, brez *s-* še srniz. *nebbe*, niz. *neb* »kljun, konica«, ags. *nebb* »nos, kljun«, agl. dial. *neb* »kljun«, *nib* »kljun, konica«, stnord. *nef* »nos, nosna kost«, šved. dial. *näbb*, *näv* »kljun«. S tem je verjetno sorodno lit. *snãpas* »kljun, gobec, rilec«, *snaplỹs* »kljun«, lot. *snaps* »kljun«, *snãpis* »nos« (Grimm, l. c.; Mühlenbach-Endzelin III, 972, 974; Kluge[22], 645). Pfeifer, EWD[2], 1226 s., rekonstruira germ. **snab-*, **snap-*, **snub-*, **snup-* ipd. ter pritegne še isl. *snefja*, šved. dial. *snavla* »hlastati«, stnord. *snapa*, srvn. *snappen*, nvn. *schnappen* »hlastniti, zgrabiti z gobcem ali kljunom«. M. S.

žnârati, *-am* (v. impf.) »mazati, packati« (Lašče, jvzh. štaj.).

Nejasno, verjetno domače, ekspresivno, saj v sosednjih jezikih ni najti ustrezne predloge. Izvajanje iz *cmáriti*, *cváriti* ne ustreza fonetično, primerjava s sb. dial. *žnjȁriti*, *žmȁriti* »teči skozi luknje v premočenem zemljišču (o vodi), mezeti« (navaja Rečnik SANU V, 438, 429) pa tudi ne semantično. Možno bi bilo izhajati iz **ne-snȃžati*, iter. od *ne-snȃžiti*, z aferezo nikalnice (kot v *porę́den*), asimilasijo *s – ž > ž – ž* (prim. delno asimilacijo v mor. slš. *ošňařit* »očistiti«; navaja Machek[2], 564) in rotacizmom medvokalnega *ž*. Dalje o tem glej *snága*. Opisana domneva ima omejeno hipotetično vrednost. Vzglasni *ž-* je lahko sekundaren kot v kor. obir. *žnergáti* »nergati« (navaja Karničar, Obir., 272), lahko je tudi ekspr. zamenjava za *g-* (*žnjáviti*), *z-* in morda še kaj drugega; tudi *-n-* je lahko sekundaren kot v primeru *žnúbelj* poleg *zúbelj*. M. S.

žnekáti, *-âm* (v. impf.), samo v črnovr. *žnę̂kat*, *žnękâm* »nemarno ali brez potrebe rezati«, nomen agentis *žnekáč* v črnovr. *žnękâč* (Tominec, 252); semkaj *žnekedráti*, *-âm* (impf.) »kvariti z nemarnim rezanjem ali mečkanjem« (Ljubljana).

Dem. tvorba tipa *tackáti* iz v sln. neznanega prez. *žnẽš* < **žьnešь* k *žę̑ti*, prim. sbh. *žѐti*, *žnêm*, r. *žátь*, *žnëšь*, ukr. *žáty*, *žnéš*, č. *žéti*, *žnu*. Dalje glej *žę̑ti I*. M. S.

žnîdar (m.), g. *-ja* »krojač« (nižje pog.; SSKJ V, 1015); sem *žnideršičev panj* »panj z enakimi satniki v plodišču in medišču« (SSKJ, l. c.), gor. *žnì:daR*, g. *-ja* (Kropa; Škofic, Diss., 389), obir. kor. *žní:daršič* »isto« (Karničar, Obir, 275), cgn. *Žnidar*, *Žnider*, *Žnidarec*, *Žniderčič*, *Žnidaršič*, *Žnideršič*, *Žnidršič*, *Žnidržič*, *Žnidarič*, *Žniderič*. Iz vzdevka oz. cgn. so nastala mtpn. *Žnidar*, *Žnider*, *Žnidaršič*, *Žnideršič*. Dobro znano v dial., npr. črnovr. *žnîdąr*, *žnîdąrcą* (Tominec, 252), obir. kor. *žnì:dar*, g. *-ja* (Karničar, Obir, 272), rez. *žnjídar*, *žnjídarica* (Steenwijk, SDR, 337). V 16. st. *shnidar* »Schneider« (Megiser), v 18. st. *šhnidar* »sartor«, *šhnidarza* »sartix« (Kastelec-Vorenc), *shnidar* »Schneider, fhivar, krajazh, robazh, resovez«, *shnidarza* »Schneiderin, fhivarza«, *shnidaruvati* »schneidern, fhivati, fhivariti« (Gutsmann).

Medtem ko je bilo sln. *žnîdar* »krojač« tako kot hrv. *žnȉdar* »isto« izposojeno iz srvn. *snîdære* »sartor«, *snîder* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 254), kar je nomen agentis k v. *snîden* »rezati«, je bil sln. sinonim *šnâjder*, g. *-ja*, pkm. *šnájdar*, g. *-dra* (Novak, Slovar[2], 148), cgn. *Šnajder*, *Šnajdar*, *Šneider*, *Šneiter*, *Schneider*, mtpn. *Šnajder*, l. 1607 *ſnaider* »ſarto« (Alasia), izposojen kasneje, ko je po l. 1250 diftongizacija srvn. *î* prek *ei* že dosegla fonetično stopnjo *ai* (Striedter-Temps, o. c., 15). Izposojenka je enako pomensko motivirana kot domače *krojáč* h *krojíti* »rezati, oblikovati«. M. F.

žnídlah (m.), g. *-a* »Allium schoenoprasum, drobnjak« v podjun. kor. *žnídųah* (Zdovc, Mundart, 46) in v

18. st. izpričanem *shnidvah* »Schnittlauch, drobnjak, drobnak, resaniza« (Gutsmann). Kranzmayer-Lessiak, Wb., 101, omenja tudi sln. kor. *žnídłoh*.

Kot *žnídlah* pred 13. st. izposojeno iz srvn. bav. monoftongizirane oblike z *ā* za srvn. *ou* (Striedter-Temps, DLS, 24), prim. srvn. *snit(e)louh* (> nvn. *Schnittlauch*), stvn. *snitalouh*, kar je bilo zloženo iz srvn. *snite* »rezina« in *louh* »čebula« in kaže, da je rastlina poimenovana po svoji namembnosti, ker se drobno narezane liste uporablja kot začimbo (Kluge[22], 648; Marzell, Wb. Pfln. I, 206 s.), prim. sln. sin. *drobnják* ← adj. *dróben* »majhen, razkosan, sesekan«. Z drugačno besedotvorno podstavo je sln. goriš. *šnítlińk* »drobnjak« (Štrekelj, Görz., 402), kar je kot č. *šnidliňk* »isto« izposojeno iz nvn. *Schnitling* »rezina, odrezan mlad poganjek; drobnjak« (Striedter-Temps, DLS, 221; Machek, JR, 265; Grimm, DTV 15, 1356 s.), srvn. *snitelinc* »mladi poganjek«, stvn. *snitilinc*, *snitelinc* »isto«, dem. k stvn. *snita* »rezina«, srvn. *snite* »isto«. Glej tudi mlajšo izposojenko *šnítloh*. M. F.

žnjáviti I, *-im* (v. impf.) »daviti«, tudi »počasi, brez uspeha delati« (oboje vzh. štaj.), pkm. *žnjàviti*, *-ávin* »žvečiti« in »s topim predmetom rezati« (Novak, Slovar[2], 183).

Prim. hrv. čak. *žńȃvȉt* »mečkati, drobiti« (Dobrinj; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554), blg. dial. *šnjávim* »drgniti, mečkati« za **žnjávim* (Bernard, RÉS XL, 1964, 28). Bezlaj, ESSJ I, 153 (brez hrv. in blg. gradiva) povezuje z **gn'avíti* »tlačiti, mučiti, daviti ipd.« (sln., hrv., sb., blg., ukr., slš., č.) in domneva patalalno varianto ide. osnove **g'n-eu̯-* ob **gn-eu̯-* »gnesti, tlačiti«. Obstoj že psl. sinonimov **zn'avíti* in **gn'avíti* lahko potrjuje podobno razmerje v lot. *znauja* »zanka«, *znaûgs* »isto« : lot. *gnaûzt* »stiskati, tlačiti«, pri čemer je velarni refleks za izhodno ide. **g'-* možno razlagati kot pozicijsko varianto v soseščini likvide (prim. Bezzenberger pri Machek, Slavia XVI, 1938/39, 186). Tudi osamljeno sln. dial. *zúzati* »gugati« poleg širšega *gúgati* »isto« < psl. *gűgati* kaže na možnost obstoja takih psl. dublet. Drugače o blg. *šnjávim* oz. **žnjávim* Bernard, l. c., ki sklepa o internoslov. palatalizirani varianti iz **gn'ắviti* (sprejema Anikin I, 438 s.). Dalje glej *gnjáviti*. M. F.

žnjáviti II, *-im* (v. impf.) »tleti«.

Zaradi č. zah. mor. *žňavý* »žareč« (Bartoš, Dialektologie I, 431) je sln. glagol lahko denominativen. Rekonstruirati je mogoče izhodiščni subst. **znьjā́* in k temu adj. **znьjā́vъ* s sln. in č. jotacijo *žnj-* podobno kot v **lě̑to-sьn'ьjь* > sln. *lẹ̑tošnji*, č. *letošní*. Izhodno **znьjā́* »žar, tlenje« more biti deverbativ psl. **znьjā́ti*, **znьjèšь* v r. dial. *znijátь* »tleti« ob *znejátь* »isto« (Dal', Slovar'[2] I, 690) in *zné(ja)tь*, *znéju* (citirano po Vasmer[2] II, 101), č. *zňat* »tleti; žgati«, od koder je psl. **znȍjь* »pripeka, žar«, rezultativno »sudor«. P. dial. *źnieć*, *źni* »slabo goreti, tleti« (Karłowicz, SGP VI, 429) < **znьjěti*, **znьji(tь)* je lahko denom. prav k **znьjā́*. Drugače in brez besedotvorne razlage o č. adjektivu Machek[2], 727, ki ga povezuje s psl. **žьžā́ti* (→ iter. **žižā́ti*) »žgati«. Dalje glej *znoj II*. M. F.

žnjȅk (m.), g. *-éka* »školjka« (Sovodnje), v Laščah »vsaka mokra ali opolzla, debelejša stvar«, denom. *žnjekáti*, *-âm* »s kako mokro, opolzlo, debelejšo stvarjo imeti posel, prijemati jo ali kam devati« (Erajavec, LMS 1882–83, 272).

Erjavec, l. c., izvaja iz lad. *sgnèc* »polž, smrkelj«, kar je iz bav. n. *Schneck* »polž«, star. *Schnegg* »conchile« (navaja Schmeller BWb. II, 566). Lad. posredovanje se ne zdi nujno, ker je sln. *nj* namesto pričakovanega *n* lahko tudi iz imitativnih razlogov, prim. *njergáti* poleg *nergáti*. M. S.

žnjộfati, *-am* (v. impf.) v primor. *'žnjuefǝt* »njuhati« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 156). K vokalizmu prim. primor. *re'fuešk* : knjiž. *refọ̑šk*; *mueš* : knjiž. *mọ̑ž*.

To je v odnosu do sln. sinonima *šnộfati* lahko starejša izposojenka iz srvn. bav. avstr. *schnopfen* »(tobak) njuhati« s sln. sekundarnim *nj* pod vplivom domačega v. *njúhati*. Domač, ekspresivni fonetični razvoj iz *šnộfati*, kot je znan iz sln. razmerja *žlópati* »hlastno piti« ob *šlópati* »isto«, ni verjeten, ker so taka ozvočenja v slovenščino podedovana in pri sln. ekspresivni leksiki niso več produktivna. Dalje glej *šnộpati*. M. F.

žnọ́der (m.), g. *-dra* »iz nosa viseč smrkelj« in »čámpelj, bingljajoč kožnat izrastek pod puranovim kljunom« (Caf, Zalokar), v 18. st. *ſhnôdr* »mucor, pituitiæ«, *ſhnodraſt* »mucoſus« (Pohlin), *shnoder* »Rotz, Rüssel« (Gutsmann).

Prevzeto iz n. *Schnodder*, *Schnoder* poleg *Schnuder* »smrkelj« < srvn. *snuder* »isto« k v. *snudern*, *snodern* »sopihati, smrčati«, kar povezujejo s *schneuzen*, stvn. *snûzen* »usekniti«, srvn. *snuz* »smrkelj« (Kluge[22], 648; Pfeifer, EWD[2], 1232). Striedter-Temps, DLS, 254, domneva, da je sln. *žnọ́der* prevzeto iz srvn. **snouder* < **snûder*, variante s podaljšavo iz omenjenega srvn. *snuder*. Obstoj te srvn. variante domneva zaradi kor. in štaj. n. *Schnaudn* »smrkelj«. M. S.

žnộra (f.) »vrvica« (nižje pog.; SSKJ V, 1015), znano tudi v dialektih, prim. rož. kor. *žnúra*, dem. *žnúrca* (Šašel, RNB, 156), pkm. *žnjóura* »vrvica«, denom. v. *žnjóurati*, *-an* »tesarsko vrvico udariti na les« (Novak, Slovar[2], 183), črnovr. *žnûarą* (Tominec, 252). V 16. st. *shnora* »funiculus« (Megiser), v 18. st. *šhnora*, *šhnoriza* (Kastelec-Vorenc), *ſhnôra* »Richtſchnur« (Pohlin), *shnura* »Schnur zum Binden, sadershniza, pervesenza«, *shnuriza* »Schnürlein, sadersniza, vesilze, pervesica«, *shnurati* »schnüren, vesati, sadersniti« (Gutsmann).

Tako kot hrv. *žnôra* »vezalka«, denom. v. *žnôrati* »zavezati z vezalko« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 420), *žnôra* (Žumberak; Skok, HDZb I, 1956, 231) izposojeno iz srvn., stvn. *snuor* »vrv, trak« (Striedter-Temps, DLS, 254), kar je tako kot sorodno n. *Schnur* »vrv, vrvica« in norv. *snōr* »isto« iz germ. **snōra*, to pa substantivizirano iz ide. adj. **snoH-ro-* »zvezan, spleten« korena **(s)neH-* »vezati, plesti«, prim. got. *nepla* »igla« < **neH-tlo-* »sredstvo za vezanje, pletenje«, got. *nâjan* »šivati« < **neH-i̯o-* (Kluge[22], 649; Feist, Wb., 441). Glej tudi *šnerovec*. M. F.

žnoter (adv.) »sem noter« v podjun. kor. *žnǝ̀tǝr* (Zdovc, Mundart, 147). Adverb je univerbiziran iz **sъ-tű vъnọ́trь* »prav tu noter« > sln. **stű nọ́tǝr* > **štunǝtǝr* > **štnǝ̀tǝr* > **šnǝ̀tǝr* > po redki asimilaciji po zvenu *žnǝ̀tǝr* (podobno Zdovc, l. c.). Dalje glej *štű I* in *nôter*. M. F.

žnúra (f.) »snaha« (Murko II, 598).

Izposojeno iz srvn. *snuor* (f.) »snaha«, *snur* »isto« (Striedter-Temps, DLS, 254), stvn. *snur(a)*, *snora*, kar je kot ags. *snoru* iz pgerm. **snuzṓ* in tako kot sti. *snuṣā́*

»snaha« in psl. **snъchā̋* »isto« (> sln. *snáha*) formalno feminizirano iz ide. dial. **snu-só-* (f.) »snaha« < »vez« iz ide. **sneu̯-* »vezati«, prim. gr. νυός (f.) »snaha« in lat. sekundarno *u*-jevsko osnovo *nurus* »isto« (Brugmann, IF XXI, 317 s.). V primerjavi s sln. *o*-jevskim refleksom za srvn. *uo* so izposojenke s substitutom *u* starejše (Striedter-Temps, l. c., 23 s.). Glej tudi sln. *snáha.* M. F.

žobej (m.) »Salvei« (Janežič[1] II, 536; navaja tudi Matzenauer, CS, 380). Fonetično razvito iz izhodiščnega sln. **žałbéj* (iz stvn. *salveia*, *salbeia* »Salvia«; Striedter--Temps, DLS, 248) = obir. kor. *žəwbé:jɛ*, g. *-a* »isto« (Karničar, Obir, 269) = rož. kor. *žavbə̏j*, g. *-ə̏ja* (Šašel, RNB, 153), v 18. st. *shaubei* »Salbey, kedulja, bieloftenez, saibel« (Gutsmann), po asimilaciji kratkega *au̯* v *ou̯* polj. *žovbéj* (Pintar, LMS 1895, 52) in nadalje *ou̯* > *o*. Dalje glej *žájbelj.* M. F.

žǫ̑ga I (f.) »pila, harpastum, follis«, dem. *žǫ̑gica*, denom. *žǫ̑gati (se)*, *-am (se)* (impf.) »Ball spielen«, *žǫ̑gavec*, *-vca*, v kompoz. *žogobîvec*, *-vca* »Ballspieler«, v 18. st. *ena velika kugla k'ygranîu, ali shoga* »harpastum« (Kastelec-Vorenc), *ſhoga* »pila, Ball« (Pohlin).

Prevzeto iz ben. it. *zogo*, *ziogo* »igra«, *zogàr*, *ziogàr* »igrati se«, furl. *zûc* »igra«, *zuiâ*, *zuâ* »igrati se« < lat. *iocus* »šala, kratkočasje, igra«, *iocārī* »šaliti se«. V rom. pomena »žoga« ni zaslediti. Ta se je razvil šele v sln. iz pomena »igra«, ker je pač igra z žogo ena najbolj priljubljenih otroških iger (Pleteršnik II, 971; Šturm, ČJKZ VII, 31). Morda je na pomenski razvoj vplivala ben. it. zveza *z(i)ogàr a la bala* »igrati se z žogo, žogati se« (navaja Boerio, DV, 816). Iz ben. it. *zogàr* je tudi hrv. dial. *džògati* »pritisniti zraven, dobro se izteči« (Skok I, 475). Glej tudi *zugáti.* M. S.

žǫ̑ga II (f.) »gos« (navaja Pleteršnik II, 971, po Cafu). Nejasno. Ali neustrezno standardizirano iz dial. sin. *žû-ga* ali pa leksem odraža slov. sekundarno nazalizirano **žǭ̋ga* »gos« ob **žū̋ga* »isto«, kar bi lahko kazalo, da je slov. verbum dicendi **žū̋gati* imel nazalizirano variantno **žǭ̋gati.* Glej *žûga* in dalje *žúgati I.* M. F.

žǫ̑har (m.), g. *-ja* »Blatta orientalis = ščurek« (Pleteršnik II, 971), bkr. *žohar*, g. *-a* »isto« (Šašelj, Bisernice I, 323). Čeprav je beseda prvič zabeležena l. 1851 pri Janežiču[1] II, 536: *žohar*, *-rja* »ein ſchwarzer Käfer, der sich gerne in Küchen aufhält«, je zaradi cgn. *Žohar*, *Žoher* malo verjetno, da bi bila mlada izposojenka iz hrv.

Prim. hrv. *žȍhār* »Blatta orientalis« (ARj XXIII, 468), »vrsta fižola« (okolica Zagreba, Vinkovcev; Šulek, Im. bilja, 477), cgn. *Žohar*, čak. *žȍhar* »Blatta orientalis« (Brgud; Filipi, ILA, 400), v Dugi Resi in Karlovcu *žȍvor* »idem« (Perušić, Čak. rič II, 1986, 69) in istr.-rum. *'žohar* »isto«, *'žoher* (Filipi, l. c.). Po HER, 1511, naj bi bilo izhodišče besede jidiš *schocher* »črn«, kar implicira, da naj bi bila beseda v sln. in hrv. izposojena iz nvn. *schocher* »črn« (Grimm, DTV 15, 1430), ki je bilo prvič zabeleženo l. 1840 (Wolf, DG, 295) in po tem izposojeno v madž. *sóher* (adj.) »reven, prazen, stiskaški« z internomadž. razvojem iz »črn« (EWU, 1343). Razlaga je zaradi ščurkove črne barve pomenoslovno sprejemljiva, čeprav pomen »ščurek« v n. ni zabeležen, ampak le npr. *Schocher* »kava«, *Schocherchaje* »bolha« (Wolf, l. c.). Vendar kljub temu fonetično neprepričljivo zaradi "nepričakovane" sln. in hrv. substitucije *ž-* za nvn. *sch-*. M. F.

žója (f.) »gnojni koš« (Goriš. brda, Kanal; Erjavec, LMS 1882–83, 273).

Erjavec, l. c., domneva izposojo iz ben. it. *gioa*, *giova* »primež, precep za obiranje sadja z drevja«. Pomena »art Kasten«, ki ga navaja Erjavec, pri Boeriu, DV, 306, ni zaslediti. Erjavčeva zmota je verjetno posledica razumevanja pri Boeriu, l. c., navedenega pomena »brocca« kot »vrč«. Bolje Štrekelj, JA XII, 474, ki izhaja iz furl. *zăje*, *zàe* »koš, velika pletena košara, v kateri na vozu prevažajo grobe stvari«, trž. it. *z̧aia* »velika pletena košara, voz s košaro«. Štrekelj navaja po Kosovitzu tudi varianto *zaglia*, ki je Doria, 794, ne pozna. Tu so navedene dial. variante *z̧agia*, *sagia* in *şaia*, etimon **iaca* in etimološka navezava na lat. *iacēre* »ležati«. Iz sorodne furl. tvorbe je morda *žə̏lj.* M. S.

žȍk I (m.), g. *žóka* »papirnata vrečka« v črnovr. *žǫ̑k*, g. *-ą* (Tominec, 252).

Prim. č. *žok* »vreča«, slš. *žoch* »isto« s *-ch* po *měch* (Machek[2], 730). Tako kot zilj. kor. *žȍk* (m.), g. *žǫ́ka* »žep (pri obleki)« (Grafenauer, Razpr. I, 374), v nar. pesmi *žvok* »isto« (Žabnice na Koroškem; iz gradiva za SSKJ) z refleksom *o* v dolgem zlogu kot v bkr. *žǫ̑k* (Pleteršnik II, 971) izposojeno iz srvn. bav. avstr. refleksa *sǫck* za nvn. *Sack* v pomenu »vreča« oz. »žep« (Grimm, DTV 14, 1611 s.; Machek, l. c.; Striedter-Temps, DLS, 255); nvn. *Sack* (> gl. *z̧ak* »žep (zlasti pri hlačah)«; Schuster-Šewc, HEWb., 1731), srvn. *sac*, *-ckes* (> p. *żak* »ribiška mreža v obliki vreče«), stvn. *sac*, got. *sakkus* je iz lat. *saccus* (m.) »vreča«, to pa prek gr. σάκκος (m.) »vreča« izposojeno iz asir. *sak̦ku* »vreča; žalna obleka« (Kluge[22], 612). Glej tudi *žákelj*, *sȁk*, *sakumpȁk*, pa tudi *žǫ́kati.* M. F.

žȍk II (m.), g. *žóka* »copata«, izpričano v tolm. *žȁk* (m.) »copata«, tudi *žaku̯ón* »nogavica« (oboje Dolini Tolminke in Zadlašce, 186, 199), v obeh primerih z akanjem pod kratkim akcentom oz. v predakcentski legi; rož. kor. *žǫ̑k*, g. *žǫqà* »stopalo nogavice« (Šašel, RNB, 156), obir. kor. *žɔ̏q* »peta pri nogavici«, *žóq* »isto« (Karničar, Obir, 30, 60), bovško *'žok*, g. *žó:ka* »copat« (Ivančič, DSBG, 73), tudi *žǫ̑k* (m.), g. *-a* »nogavica« (polj.; Pleteršnik II, 971) in *žǫ́ka* »isto« (Savinjska dolina). V 18. st. *shok*, *shokje* »Fußſocke« (Gutsmann).

Izposojeno iz srvn. *soc*, *-cke* »nogavica« (Striedter--Temps, DLS, 254), stvn. *soc* »isto«, kar je kot ags. *socc* iz lat. *soccus* »lahko nizko obuvalo«, it. star. *socco* »čevelj«; pomen »(kratka) nogavica« je sekundaren in se je iz prvotnega »lahko nizko obuvalo« razvil, ker je bila ta vrsta obutve pogosto narejena iz blaga (Kluge[22], 677). Sln. pomeni, ki označujejo del nogavice, so verjetno domači in nastali potem, ko je obliko *žȍk* (m.), g. *žóka* »nogavica« začela izpodrivati mlajša izposojenka *žǫ́:kni* (m. pl.) »kratke nogavice« (štaj.; Zorko, Narečna podoba, 351) iz n. *Socken* (m.) »kratke nogavice«, ki je znana tudi drugod po Sloveniji. Tolm. besedotvorni par *žȁk* : *žaku̯ón* < sln. izhodno **žȍk* : **žokǫ̑n* kaže na rom. besedotvorje, vendar je tudi tu zaradi neleniranega *-k-* prav tako potrebno izhajati iz srvn. predloge *soc.* Glej tudi s tem sorodno *cǫ́kla.* M. F.

žǫ́ka (f.) »mačka« in »razvajen otrok« (za Sln. gorice navaja Caf).

Nejasno, možno bi bilo misliti na sicer nepotrjeni vabni klic **žo(k)*, prim. podoben vabni klic za svinje bav. n. *suck* (navaja Schmeller, BWb. II, 223) in iz sorodnega morda hrv. *Žoja*, *Žojka* »ime ovci« (Bastaje pri Daruvarju; navaja ARj XXIII, 468 s.), vendar se zdi verjetnejše izvajanje po metonimiji iz *žǫ́ka* »nogavica« <

bav. n. *Socke*. Na n. govornem področju je danes *Socke* priljubljeno mačje ime. M. S.

žǫ́kati, *-am* (v. impf.) »suvati, tlačiti, trpati, zbadati«, pf. *žǫ́kniti*, *žǫ̑knem* (bkr., gor., kor., jvzh. štaj.), *žǫ́čiti*, *žǫ̑čim* (bkr.) »isto«, *nažǫ́čiti se* »nabosti se, natakniti se« (bkr.), tudi *žvǫ́kati* (impf.) »suvati, tlačiti, zbadati« (gor.), interj. *žȍk*, subst. *žȍk* (m.), g. *žǫ́ka* »udarec; železo na koncu paha« (notr.), *žǫ́kalnik*, *-a* »kol, s katerim mlinar moko v meh žoka«.

Pintar, LMS 1898, 182, izvaja iz n. *schochen* »delati (seneno) kopico; trkati s kozarci« in navaja švab. *geschockt*, pri Grimmu, Wb. IX, 1430 *g'schochet* »popolnoma poln«. Štrekelj, LMS 1894, 59, izhaja iz bav. n. *schocken* v pomenu »metati s kratkimi zamahi«, ki ga navaja Schmeller, BWb. II, 369. Nadaljnja možnost je domneva, da je beseda izpeljana iz *žȍk* »žakelj« in da je torej njen prvotni pomen »trpati v vrečo«. Denominacija je lahko domača ali že n., prim. n. *sacken* »trpati v vrečo« (Snoj, SES, 765). Dalje o tem glej *žȍk I*, *žákelj*. M. S.

žǫ́la (f.) »onuča, Fußfetzen« (mariborska okolica), »cunja, stara obleka« (vzh. štaj.), adj. *žǫ́last* »capast, obnošen« (Caf).

Varjetno prevzeto iz srvn. *sole* »podplat« (Pleteršnik II, 971; Striedter-Temps, DLS, 254) < stvn. *sol(a)* < vlat. **sola* iz pl. oblike od *solum* »tla, pod« (Pfeifer, EWD^2, 1304; Kluge^{23}, 769), prim. iz tega tvorjeno tudi lat. *solea* »podplat«. M. S.

žǫ̑lca (f.) »hladetina, Sulze«, adj. *žǫ̑lčast*, *-a*, *žǫ̑lčen*, *-čna*; zaradi izogibanja homonimije z *žǫ̑lč* v 19. in začetku 20. st. povečini pišejo hiperkorekto *žǫ̑lica*, *žǫ̑ličast*, *žǫ̑ličen*; dial. pkm. *žȗi̯ca*, dol. *žȍu̯ca* (Ramovš, Hgr. II, 173 s.), v 16. st. *ſhulza* »garum, jus gelatum; Fischbrüe, Sültz« (Megiser), v 17. st. *zouz* »geladia« (Alasia), v 18. st. *ṡhulza* »(jusculum) fergelatum, jusculum coactum«, *kiſſila ribja ṡhulza* »oxyzonium« (Kastelec-Vorenc), *shulza* »mersletina, Sulze« (Gutsmann), v 19. st. tudi *shójza* »Sulze« (Murko I, 657).

Prevzeto iz srvn. *sulze* »hladetina«, iz česar se je razvilo današnje n. *Sulze*, *Sulz* »isto« < stvn. *sulza* »slanica, salamurja« (Kelemina, SR VIII, 89; Striedter-Temps, DLS, 255), prim. dalje niz. *zult* »žolca« in stvn. *sulcia* »žolca, želatina« > nvn. *Sülze* »žolca«. Zahgerm. beseda je v prevojnem razmerju z nvn. *Salz* »sol« (Kluge^{22}, 714; Pfeifer, EWD^2, 1396). Iz srvn. je prevzeto tudi hrv. kajk. *žȕljica* »hladetina« (Skok III, 686), it. *solcio* »isto« (Battisti-Alessio, 3531). Glej tudi *žepíca*. M. S.

žǫ̑lč (m.), g. *-a* »fel«, tudi *žǫ̑lč* (f.), g. *žolčî* (dol., Trubar, Krelj), *žę̑lč* (f.), g. *želčî* (Levstik), adj. *žǫ̑lčen*, *-čna*, *žǫ̑lčnat*, *-a*, *žǫ̑lčast*, *-a* »gallig, Gallen-« in »jezen«, izv. subst. *žǫ̑lčnost* »jeza«, *žolčíca* »kolera«, *žǫ̑lčnica* »isto« in »Gratiola off.«, *žǫ̑lčnik* »Gallenblase«; dial. kor. obir. *žȍ:wc*, *-a* (Karničar, Obir, 272), pkm. *žúč*, *-a* (Novak, Slovar^2, 184), črnovr. *žȍu̯č*, *-ę* (Tominec, 252), jnotr. *žǫ̑u̯č*, *žȗč* (Rigler, Jnotr. gov., 51), *'žu:č* (Dragatuš; Logar, DJR, 282); v 16. st. *ſholzh* »fel« (Megiser), *shèlz*, *-i* (Bohorič), v 17. st. *ſauzh*, *sauzh* poleg *ſhauzh*, *shauzh* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡholzh* »fel, ješa, grenkúſt«, *pres ſholz(h)á* »acholus«, *zhirna ſhólzh* »atra bilis«, *ena zherna ṡhólzh, ali kry, katera zhlovéka ṡhaloſtniga déla* »melancolia«, *ſholzhna boléſan* »cholera« (Kastelec-Vorenc), *ſhovzh* »fel« (Pohlin), *shouz* »Galle« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *zlъčь* (f.) »fel«, csl. tudi *žlъčь* (f.) (Diels, Aksl. Gramm. I, 129), *žlъtь* (f.) »isto«, *vъ žl(ъč)ъ* (navaja Dybo, Osnovy, 207), sbh. *žȗč* (f.), g. *žȕči*, hrv. čak. *žȗč*, *-i* in *zȗč*, *-i* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1412, 1399), *žȗč*, g. *žȕči* (Jurišić, Rječnik, 248), mak. *žolč* (f.), *žolčka*, blg. *žlъč* (m.), *žlъčka*, r. *žëlčь*, *-i* (f.), str. *zъlčь*, *žъlčь*, ukr. *žóvč*, *-i* (f.), br. *žóŭсь*, *-i* (f.), p. *żółć*, *-ci* (f.), č. *žluč*, *-i/e* (f.), slš. *žlč* (f.), *-e*, gl. *žołč*, *-a* (m.), dl. *žołc*, *-a* (m.). Psl. verjetno **zъ̂lčь*, **žъ̂lčь* in **žъ̂ltь* (m., f.), prim. dalje lot. *žul̂ts* (f.), star. *žul̂kts*, akz. *sulckte*, *ſzulckte*; dial. tudi *zul̂kts*, *žil̂ts* in *žuldze* »žolč«. Lit. *tulžìs* (m.), *-iẽs* (4. a. p.) »žolč« je domnevno nastalo iz **žu/iltis* pod vplivom lit. *tul̃žti* »namočiti se, nabrekniti«. Lot. *žul̂(k)ts* je domnevno iz **zi̯ulkti-*, prim. podobno *žulbt* (poleg *žilbt*), kjer je nekdanji diftong še razviden v lit. *apžiulpa akelė* in domnevno ekspresivnega nastanka (o tem Snoj, Razpr. SAZU XI, 209 s.). Navedene variante kažejo na izvorno **g(')hl̥(H)-k/t/g(h)i-*, tvorbe iz baze **g(')hel(H)-* »zelen, rumen«, prim. gr. χόλος, χολή »žolč, jeza«, lat. *fel*, g. *fellis* (< **g(')hel(H)-n-*) »isto«, stnord. *gall*, ags. *gealla*, stvn. *galla*, n. *Galle* »isto« < **g(')hol(H)-n-*, z determinativom *-k-* še csl. *zlakъ* »herba, gramen«. Variante so v slov. lahko posledica vpliva adj. **žъ̂ltъ* »žolt«, abstr. **žъ̂ltь*. Delno so lahko nastale po disimilaciji (tako verjetno kor. *žȍ:wc*; prim. tudi **želza*, **zelza*) in zaradi ekspresivnosti. Osten-Sacken, IF XXXIII, 207, sicer dopušča domnevo o disimilaciji, vendar se nagiba k rešitvi korenske dublete z vzglasnim **g'h-* in **g(ᵘ̯)h-*. Osnovna literatura: Miklošič, 408; Vondrak, VGr.^{2} I, 641; Mühlenbach-Endzelin IV, 750, 831; Vasmer I, 417; Fraenkel, 1138; Pokorny, 429 ss.; Schuster-Šewc, HEWb., 1800. Glej tudi *žǫ́lkniti* in o ide. bazi dalje *žǫ̑lt*, *žólna*, *zlatǫ̑*, *zelȅn*. M. S.

žǫ̑ld (m.), g. *-a* »vojaška služba«, rož. kor. *žȍvt*, g. *žovtà* »vojska, vojna« (Šašel, RNB, 156), zilj. kor. *žǫ̑ld*, g. *žǫ́lta* »isto« (Grafenauer, Razpr. I, 374), iz te pomenske stopnje denom. v. *žoldováti*, *-ȗjem* (impf.) »vojskovati« in adj. *žolden*, f. *-dna* »vojaški«, izpričano le v 18. st. pri Kastelec-Vorencu: *en ſhoudni gvant* »vojaška obleka«, in Pohlinu: *ſhovdne* »militäriſch«, ter Gutsmannu: *shoudna pravizhnoſt* »Kriegsrecht«, *shoudnu redſtvu* »Kriegsordnung«. V 16. st. *shold* »salarium, stipendium«, npr. *ſashlushiti shold* (Megiser), v 18. st. *ṡovd*, *ṡhovd*, *ṡhold* »bellum, militia«, vendar tudi *ṡhold* »pensio, salarium, stipendium« (Kastelec-Vorenc), *ſhôvd* »Krieg, militia« (Pohlin), *shoud* »Krieg« (Gutsmann).

Tako kot č. *žold* »mezda, plača«, slš. *žold* »isto« izposojeno iz srvn. *solt*, *-des* »plačilo za opravljeno delo, plača«, kar je bilo ok. 1150 izposojeno iz stfrc. *solde* »novec, plačilo« (Miklošič, 412; Striedter-Temps, DLS, 255; Kluge^{22}, 678), it. *soldo* »kovanec; navadno z dvajsetino vrednosti veljavne denarne enote«, tudi »plača, mezda«, vulg. lat. *soldus* < lat. *(nummus) solidus* »zlatnik« k adj. *solidus* »čvrst, trden«, denom. v. *solidāre* »ojačati, učvrstiti«. Pomen »plača« je rom. tvorba *soldus* dobila po denom. v. *soldare* »plačati«, nato pa je leksem začel označevati tudi »plačano delo, zlasti vojaško«, o čemer priča tudi substantivizirani ptc. **soldatus* »plačanec« denominativnega v. *soldāre* »plačati«, prim. it. *soldato* »vojak«, furl. *soldât* »isto« > frc. *soldat* > n. *Soldat* > sln. *soldât*, pa tudi sln. dial. denom. v. *žȍudat* »iti v dnino« (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 199). Glej tudi *sǫ̑ld*, *soldât* in *žolnír I–II*. M. F.

žǫ́le (f. pl.) »viseča postelja hlapca v hlevu« (vzh. štaj.), tudi *žǫ́li* (m. pl.) »isto« in *žoljak* (m.) »isto«.

Izposojeno iz n. *Söller* »veranda«, to pa iz lat. *solārium* »balkon« (Kelemina, Sln. etnograf VI–VII, 1953–1954, 322).

žọ̑ljati, *-am* (v. impf.) »žmikati, mencati, z lugom prati« (Plužna; Erjavec, LMS 1882–83, 273), tudi *žẹ̑ljati*, *žíljati*, *-am* »isto« (Mavhinje; Erjavec, o. c., 271).

Erjavec, l. c., primerja blg., r., ukr. *zolá* »lug iz pepela«, p. *zoła*, č., slš. *zola*, gl., dl. *zoła* »isto«. Domneva je sicer možna, če izhajamo iz denom. **zolı̋ti* (> r. *zolítь* »lužiti«), iter. **zol'ā̋ti*, po asimilaciji **ž'ol'ā̋ti* > *žoljáti* (kot v sln. *žȍlj* poleg *zȍlj*), vendar malo verjetna. Navedeno slov. gradivo izvajajo iz psl. **zolā̋* < ide. **g'holHā* in primerjajo gr. χολή »žolč«, av. *zāra-* »isto« iz baze **g'helH-* »svetiti se; rumen, zelen, siv, moder« (Zubatý, JA XVI, 420; Trautmann, BSW, 365; Vasmer I, 460; Pokorny, 429, brez navedene slov. besede; glej tudi *zolica*). Drugače o tem Machek, ČMF XXVI, 156, ESČ², 718, ki domneva izposojo iz n. *Sole* »razsolica«. Zaradi variiranja v korenskem vokalizmu, ki bi v primeru izvajanja iz **zol'ā̋ti* ostalo nerazloženo, se zdi za sln. bolje izhajati iz bav. n. *sulchen*, *sulhen*, *sulen* »namakati v razsolici«, širše n. *suhlen*, *sühlen*, *solen* »valjati (se) v blatu, umazani tekočini«, iz česar je tudi mor. č. *zolit'* »umazati« (navaja Machek, l. c.). Glej tudi *žọ̑rgati*. M. S.

žólkniti, *žȏlknem* (v. impf.) »postati žaltav, žarek, pokvariti se (o kostanjih, lešnikih, moki)« (Caf), *žólgniti*, *žȏlgnem* »isto« (Sln. gorice), adj. *žólhek*, *-hka* »grenek« in *žólkek*, *-hka* (goriš.), z refleksom neakcentuiranega *-ьl-* je *žẹ̑hek*, *-hka* in *-ſka* »isto« (bkr.) in *zə̀hek*, *-hka* »isto« (Krn), od tod morda *zə̀hče*, *-ta* »mošanček, Meißnerapfel« (Brkini); v 16. st. *ſhohku*, *ſholhku* (Trubar), *ſhohku* »acerbus«, *ſholhku* »amarus« (Megiser). Sln. adj. kaže na prvotno premično a. p.: f. **žьlkъkā̋* > **žuhkȁ* > **žəhkȁ* > *žə̏hka* (Ramovš, Hgr. II, 228, 240), kar je verjetno kakor v čak. sekundarno.

Prim. star. hrv. kajk.-čak. *žólkok* (Križanić; navaja Dybo, SA, 101), sbh. *žȕk*, *-a* »grenek, skisan, pokvarjen«, hrv. čak. *žȕk*, *žukȁ*, *žȕko*, v. *žȕknuti* »postajati, biti malo grenek« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1413), kajk. *žȕhek*, d. obl. *žȕiki* (Jedvaj, HDZb I, 305; sodeč po enako naglašenih kajk. primerih *glȍdek*, *tȅpel*, *slȍdek* ni mogoče določiti prvotne a. p.), *žȕfək* »grenek«, v. *žȕknati* (Ozalj; Težak, HDZb V, 420), r. *žёlknutь* »žolteti, postajati rumen«, ukr. *žóvknuty*, br. *žóŭknucь*, p. *żółknąć* »isto«, č. *žluknouti* »pokvariti se, postati žaltav«, slš. *žlknút'* (poleg *žltnút'*) »rumeneti«. Psl. **žьlt'i* (sekundarno **žȏlknǫti*), prez. **žȏlknǫ* je zaradi pomenske dvojnosti »postajati grenek, žaltav« in »postajati rumen« verjetno denom. iz **žȏlčь* »žolč« (Miklošič, 408; Skok III, 686; Kurkina, DS, 132). Psl. akut je lahko sekundaren (kakor v sln. *nasmẹ́hniti se*, sbh. *nàsmjehnuti se*), manj verjetno kaže na sicer evidentno težko bazo **g'helH-*, prim. lot. *žul̂kts* »žolč«. Dalje glej *žȏlč*. M. S.

žólna (f.) »Picus martius, viridis«, kor., gor., dol. *žówna*, pkm. *žùna*; Pleteršnik navaja tudi *žélna* »isto«; izv. *žolnína* »luknja v deblu, v kateri gnezdi žolna«; v 16. st. *sholna* »picus« (Megiser), v 18. st. *ſhovna* »picus viridis« (Pohlin). Fraza *piti kot žolna* »veliko piti« je nastala na osnovi n. *Schluckspecht* »pijanec«, star. »požeruh, lakomnik«, pri čemer je *Specht* razumljeno kot »žolna«. V resnici je to ljudskoetimološko prenarejeni imperativni kompoz. *Schluckspeck* iz *schlucken* »goltati, žlampati« in *Speck* »slanina« (o n. Grimm, Wb. IX, 807), v katerem se je *-t* vzpostavil kot v n. *Axt*, sln. *jȅst*, *-k-* pred njim pa spirantiziral.

Prim. csl. *žlъna*, sbh. *žúna*, čak. *žūnȁ*, akz. *-ȕ* (Istra), mak. *žolna*, blg. *žъlná*, r. *želná*, akz. *-ú*, ukr. *žovná*, br. *žaŭná*, p. *żołna*, *żółna*, č. *žluna*, slš. *žlna*, gl., dl. *žołma*, star. dl. tudi *scholna*. Psl. **žьlnā̋*, akz. *-ǫ́* je identično z lit. *gilnà*, g. *-õs* »brinovka«, lot. *dzil̂na* »žolna«. Iz balt. je izposojeno liv. *kill* »zelena žolna«. Balto-slov. **gilnā̋* je substantiviziani adj. f. iz ide. **g(')hl̥H-nó-* »zelen, rumen«, prim. z drugimi sufiksi psl. **žȏltъ* »žolt, rumen«, lit. *geltas* »rumen«; lat. *helvus* »rumen«, lit. *žel̃vas* »zelenkast, rumenkast«, psl. **žȅly*, gr. χέλῡς »želva« itd. (Būga, RFV LXXV, 156; Trautmann, BSW, 88; Vasmer² II, 43; Pokorny, 431). Psl. **žьlnā̋* je pomenilo »zelena žolna«. Po razselitvi se je poimenovanje razširilo na črno žolno, ki živi v iglastih gozdovih višje lege, medtem ko se je za manjše sorodne vrste Dendrocopos že psl. uveljavilo **dẹ̋tьlъ*, nastalo po disimilaciji iz dem. **dhelbh-t-ilo-*, dobesedno »dletce« (Mareš, Studia slavica mediaevalia et humanistica II, 487 ss.). Drugače le Machek, ZSlPh XX, 50 s., ki izhaja iz **gᵘ̯el-* »boleti, pikati, rezati«. Glej tudi *žọ̑lt*, *žẹ̑lva I*, *zelȅn*, *žȏlč*. M. S.

žolnír I (m.), g. *-ja* »vojak«, prvotno tako kot sln. *soldât* pomeni »najemni, plačani vojak«, obir. kor. *žuní:r*, *-ja* »vojak« (Karničar, Obir, 272), rož. kor. *žovnír*, *-ja* »isto« (Šašel, RNB, 156); po zožanju dolgega *ẹ́* pred *r* nastalo iz prvotnega *žolnẹ́r*, g. *-ja* »isto«; adj. *žolnírski*, f. *-a* »vojaški«, *žolnírščina* (f.) »vojaščina«; sem cgn. *Žolnir*, *Žunir*. V 16. st. *sholner* »Kriegsman, Landsknecht« (Megiser), l. 1607 *zaunier* »ſoldato« (Alasia), v 18. st. *śholnèr* »miles, ſoldát« (Kastelec-Vorenc), *ſhovnir*, *-ja* »Soldat«, *ſhovnirshèna* »Armee, Kommando« (Pohlin), *shounir* »Soldat« (Gutsmann).

Tako kot p. *żołnierz* »najemniški vojak, plačanec«, č. *žoldnéř*, *žoldnýř* »isto«, slš. *žoldnier* izposojeno iz srvn. *solner* »kdor služi plačo; kdor v vojski služi plačo, vojaški najemnik, plačanec«, *soldenær* »isto«, *soldner* (prim. sln. *žovdnir* »vojak« (Popovič pri Ramovšu, Hgr. II, 54), nvn. *Söldner*, kar je nomen agentis k srvn. *solt*, *-des* »plačilo za opravljeno delo, plača« (Miklošič, 412; Striedter-Temps, DLS, 255; Kluge²², 678). Dalje glej *žȏld* in *žolnír II*. M. F.

žolnir II (m.), g. *-ja* »inženir geodezije, zemljemerec«, »inženir« (SSKJ V, 1017), npr. v Jurčičevi povesti *Kloštrski žolnir*; črnovr. *žunȋər*, *-jẹ* »inženir« (Tominec, 100).

Sln. neologizem, ki ga je spodbudilo dejstvo, da je leksem *žolnír* v pomenu »(plačani) vojak« začel izpodrivati sin. *soldât*, fonetična varianta *ženír* »inženir« pa se je ljudskoetimološko naslonila na *žolnír* »žolnir« (podobno Ramovš, Hgr. II, 54). Podobno se v hrv. žumberškem govoru poleg *ižunȋr* »inženir« in *užunȋr* govori *žunȋr* (Skok, HDZb 1, 1956, 240). M. F.

žọ̑lt (adj.), f. *-a* »rumen« (SSKJ V, 1017), starejše *žȏlt*, f. *žólta* »isto« (Pleteršnik II, 972) poleg pkm. »rdeč«, toda v Beltincih *žúti* »rumen« (Novak, Slovar², 184); *žóltav*, f. *-a* »rumenkast« (Caf), denom. v. *žoltíti*, *-ím* (impf.) »delati rumeno« (vzhod) in *žoltẹ́ti*, *-ím* »postajati rumen«; *žoltẹ̑nica* »zlatenica« poleg »Leontodonton taraxacum« (Sovinjek), *žoltẹ̑lnica* »zlatenica« (Solkan), *žoltíca* »isto« poleg »dukat«, »strnad« (bkr.), »Primula acaulis«, *žoltánjek* (m.) »rumenjak« (Haloze); *žȏltek* (m.), g. *-tka* »ime rumenkaste živali, npr. konja«, f. *žȏltka* »isto«

in *žȏltko* (n.). Z *e*-jevskim refleksom *žȇlt*, f. *žẹ́lta* »žolt« in *žẹ́ltav* »isto« poleg »žaltav« (o razmerju *el* : *ol* iz *l̥* Ramovš, Kr. zg., 168 s.). V 16. st. *sholt* »fulvus« (Megiser), v 18. st. *ſholt* »flavus, giel«, *giel ali ſholt biti* »flavere, gielbati« (Kastelec-Vorenc), *sholt*, *shut* »gelb«, *shutliu* »gelblich« (Gutsmann), v 19. st. *sheltov* (adv.) »gelb, ranzig« (Murko I, 651), *želtov* »isto« (Janežič[1] II, 533).

Prim. csl. *žlъtъ* »flavus«, hrv., sb. *žȗt*, f. *žúta*, n. *žúto*, d. obl. *žȗtī* »isto«, hrv. čak. *žȗt*, *žūtȁ*, *žȗto*, d. obl. *žȗti*, mak. *žolt*, blg. *žъ̀lt*, r. *žëltyj*, dial. tudi »rdeč«, ned. obl. *žëlt*, f. *želtá*, n. *žëlto*, ukr. *žóvtyj*, br. *žóŭty*, p. *żółty*, č. *žluty*, slš. *žltý*, gl., dl. *žołty*. Iz slov. jezikov je madž. *zsoltina* »Sägewürz« (Miklošič, 408).

Psl. adj. **žь̑ltъ*, f. **žьltā̃* »rumen« tako kot sorodno polnostopenjsko lit. *geltas* »rumen«, lot. *dzęlts* »isto«, stprus. *gelatynan* (Miklošič, l. c.; Vasmer I, 416) odraža besedotvorno enako adjektivizacijo iz ide. dial. korena **ghel-* »rumen, zelen«, ki se ohranja tudi v psl. **žьlnā̃* (f.) »Picus«, **žьlčь* (m.) »fel«; gradivo ima depalatalizirano varianto v soseščini likvide (prim. Bezzenberger pri Machek, Slavia XVI, 1938/39, 186) za prvotno ide. **g'hel-* »rumen, zelen«, ki se ohranja v psl. **zelènъ*, **zȅlь*, **zȏlto* ... Pomenska niansa »rdeč/rjav«, ki je izpričana v baltščini, se verjetno ohranja v sln. arhaizmu *zelîca*. Glej tudi *žolta*, *žoltnják*, *žólna*, *žȏlč*, dalje *zelèn I*, *zẹ̑l I*, *zlatọ̑* in *zelîca*. M. F.

žolta (f.) »Silex tripolitanus«, izpričano v 18. st. *ſhôlta* »Trippel, samius lapis« (Pohlin), *sholta* »Trippel, tripel« (Gutsmann).

Ker je Silex tripolitanus rudninska zmes za glajenje kovin, zrcal ipd. bele oz. rumenkaste barve (Grimm, DTV 22, 635), je poimenovanje domače, tvorjeno iz f. *žọ̑lta* k adj. *žọ̑lt* »rumen«. Dalje glej *žọ̑lt* in tudi sin. *tripel*. M. F.

žoltnják (m.), g. *-a* »Curcuma longa«, prvič zabeleženo l. 1860 pri Cigaletu, Wb., 603 (nato pri Tušku in Šuleku).

Tako kot hrv. *žutnjak* »Curcuma, divji orašak« (Šulek, Im. bilja, 512, 480), p. *żołcienica* je to kalk po n. *Gelbwurz(el)* »Curcuma longa«, s čimer je ta rastlina južnoazijskega izvora poimenovana po značilni rumeni/žolti barvi korena. Sln. sinonim *kurkuma* (Debenjak, Veliki nemško-slovenski slovar, Ljubljana 1993, 407) je sprejet iz n. *Kurkuma*, to pa iz nlat. *Curcuma*, kar je bilo povzeto po arab. *kurkum* »Curcuma longa; Crocus sativus« (Marzell, Wb. Pfln. I, 1268 s.). Dalje glej *žọ̑lt*. M. F.

žọ̑nta (f.) »slabo vino, patoka«, tudi »z vodo polite tropine, v katerih se kisa repa« (goriška okolica), *žúnta* »patoka« (Štrekelj, Görz., 432), toda gor. *žọ̀:nta* »redka tekoča jed iz mleka ali vode, moke in dodatkov« in »opražena kuhana jetrca, ki se polijejo na žgance« (Kropa; Škofic, Diss., 389), rož. kor. *žônta* »močnik, gosta jed« (Šašel, RNB 121). Sem verjetno cgn. *Žonta*, *Zontar*. V 18. st. *ſhonta* »posca, vel lora, enu ſhleht pytje ſa druſhino, patoki, jeffih, inu voda« (Kastelec-Vorenc), *ſhônta* »Maſch, Moſt; muſtum« (Pohlin), *shonta* »Moſt, Maſch« (Gutsmann).

Kot hrv. *žȗnta* »dodatek« (Dalmacija; čak.), s prehodom *-nt-* v *-nd-* kot *brênda* (Žumberak) iz *brênta* tudi *žȗnda* »isto« (Žumberak) izposojeno iz furl. *jónte*, *'zònte* »patoka, ki se dobi, če se vodo precedi skozi tropine« poleg »dodatek«, tosk. *giunta* »isto«, kar je v ženskem spolu substantivizirani lat. ptc. *iunctus* »zvezan, dodan« k v. *jungere* »zvezati, združiti« (Erjavec, LMS 1880, 216; Šturm, ČJKZ VI, 1927, 69; Skok I, 481; Pirona, VF, 488, 1319; Mende, RLS, 121; Battisti-Alessio, 1822). Furl. beseda je prešla tudi v kor. n. *Sont* »patoka«.

Ta rom. beseda je bila v sln. izposojena v specializiranem pomenu »patoka« in v prvotnem »dodatek«, iz česar se je razvil gorenjsko-koroški kulinarični termin. M. F.

žopun (m.), g. *-a* »milo«. Tako zabeleženo pri Murku II, 613, z oznako, da je beseda redka: *shopún* »Seife, milo, shájſa«. Toda v 18. st. *ſopun* »Seife, shefa«, *ſopunati* »seifen, shefati«, *ſopunar* »Seifenſieder, shefar«, *ſopunaria* »Seifenſiederey, shefaria« (Gutsmann).

To je verjetno izposojeno iz hrv. predlog z *o*, prim. *sopun* »sapo«, *sopunar* »saponarius« (Jambrešić). Jslov. **sapúnъ*, g. **sapunȁ* (hrv. *sàpūn*, g. *-úna*, mak. *sapun*, blg. *sapùn*) je kulturna izposojenka iz rom. **sapōne* k lat. *sāpō* (m.), g. *-ōnis*, kar je bilo kljub nejasnim pravilom substitucijske fonetike verjetno izposojeno iz pgerm. **saipō* »milo« (Walde-Hofmann[3] II, 478; Kluge[22], 664).

Sln. hapaks legomenon z vzglasnim *ž-* je morda iz *sopun* nastal pod vplivom pogostega sin. *žâjfa*. Glej tudi sin. *mílo*, *žâjfa*, *žefa* in *šmigla*. M. F.

žọ̑rga (f.) »smet, izmeček«, tudi »Getreidehintericht« (zah. štaj.), jnotr. *žuộrɣa* »nekaj med pšenico« (Sušak, Hrušica; Rigler, Jnotr. gov., 169, 170), po palatalizaciji velara *žọ̑rje* »poljski plevel« (Saleška dolina), *žọ̑rgast* (adj.), f. *-a* »brez zrnja«, npr. *žorgasta rž*, *žọ̑rgnat* (adj.), f. *-a* »isto«. Sem po metaforičnem prenosu iz vzdevka verjetno cgn. *Žorga*, po ZSSP zabeleženem v Sežani.

To je verjetno po sln. delabializaciji tipa *sọ́j* »suus« < *svọ́j* »isto« fonetično razvito iz **jьz-vьrga* = sln. *izvȓga* »izvržek« s sicer še nepojasnjenim dial. razvojem *or* < *r̥* kot v sln. *stȍrž*, g. *stórža* »conus« < **stъ̀ržь*, g. **stьržȁ*, tj. sln. **izvọ̑rga* > **zvọ̑rga* > **žvọ̑rga* > *žọ̑rga*. Dalje glej *vrẹ́či*. M. F.

žọ̑rgati, *-am* (v. impf.) »cmokati, čofotati (npr. o vodi v čevljih)« (SSKJ V, 1018, navaja kot vzh.), *požọ̑rgati se* (pf.) »polulati se«; v 18. st. *ſhôrgam*, *ſhorglâm* »rieseln wie ein Bach; strepere, demurmurare« (Pohlin).

Prim. hrv. dial. *švȍrgati* »scati« (Ozalj; Težak, HDZb V, 407). Nejasno, morda po metatezi iz **žograti* < **žołgrati*, kar utegne biti prevzeto iz star. n. *solgern* »drozgati, brozgati, mazati z blatom« poleg *solgen* »mazati, valjati v blatu«, srvn. *soligen*, *solgen*, *sulgen*, denom. iz stvn. *sol*, *sul*, nvn. *Sole* »slatina«, *Suhl* »blatna kotanja, v kateri se hladi divjad«, *Solge*, *Solke*, *Solche* »kotanja na travniku, v katero se nabira voda« (o tem Grimm, Wb X/1, 1450; Kluge[22], 678). Lot. *žurga* »motna tekočina«, *žurgât* »kaliti, mazati«, *žur̃gât* »popivati« je verjetno samo slučajno podobno. O drugi možnosti glej *šọ́ra I*. Glej tudi *žọ̑ljati*. M. S.

***žrbráti**, *-âm* (v. impf.) »jadikovati«, samo v 16. st. pri Juričiču *sharbraiozh Ie rekal knym*; *Sharbraiozh, plazheiozh inu iokaiozh*; *kzhemu Sharbrate inu plazhete* (Postilla 1578).

Štrekelj, Lwk., 75, izvaja iz bav. n. *surbeln*, *sürbeln*, *sirbeln*, *sirweln* »brneti, brenčati«, *surren* »brneti, šumeti«, kar fonetično ne ustreza. Bolje že Pleteršnik II, 954, ki zapiše *žarbrati* in primerja *žebráti*, Ramovš, Hgr. II, 79, pa domneva anticipirani *r* kot v primerih **pьprъ* >

**pepr̥* > pkm. **p(e)rper*, disimilirano v *pr̥pę̨*; v 17. st. *gartra* »ferrata di fineftra« (Alasia), v 18. st. *gartri* »cancelli, cataracta, clathrum« (Kastelec-Vorenc), danes večinoma disimilirano *gávtre* < srvn. *gater*. Dalje glej *žebráti*. M. S.

žȓd (f.), g. *žrdȋ* »drog za povezovanje sena«; v 18. st. *fhert* (m.) »Wiesbaum, Hebbaum«, *fherv* (f.) »Bindebaum am Heuwagen« (Gutsmann); k temu *žrdíca* »Leimstange«, *žȓdka* »Vogelstange«, *žrdníca* »glisti pri peči«, v. *žȓdati*, *žȓditi* »pritrditi z žrdom«.

Prim. csl. *žrьdь* »lancea scala«, hrv. *žȓd* (f.), g. *žȓdi* (Žumberak), *žȓt* (m.), *-a* (Istra), blg. *žъrd*, *žrъd*, tudi *žertь* »letva«, r. *žérdь*, dial. *žeredь*, *žerzdь*, ukr. *žerdýna*, *žérdka* (kot sln. tudi »Seitentram in der Sägemuhle«), br. *žérdka*, *žerdzь* »Wiesbaum«, p. *żerdż*, *-i*, č. *žerď*, slš. *žrď*, gl. *žerdź*, dl. *žeŕź*, *-i*. Miklošič, Lex. pal., 200, navaja tudi strum. *žoardъ* »virga«, *žirědъ* »meta oblonga«. Iz slov. jezikov je fin. *hirsi* »tram«, est. *hirś* »kol v plotu«. Prevojna *e*-stopnja **gherdh-* poleg **ghordh-* »grad« (Vasmer I, 419; Mikkola, Berühr., 114; še dokaj nejasno Miklošič, 410). Glej tudi *grâd I* in *gradíti*.

[Sem z dial. prehodom izglasnega *-t* v *-k* primor. *žrk* »žrd« (Kocjančiči pri Sv. Antonu; Jakomin, NS, 156). – M. F.]

žrdána (f.) »karželj, Amanita caesarea« (Cigale po Vodniku).

Prevzeto iz furl. *saratàn*, *ciaratàn*, *ciarlatàn* »Amanita caesarea«, *ceredàn*, *zaradàn* »Agaricus caesareus Schaeff.«, kar Pellegrini v Pellegrini–Zamboni, FPF, 632, 629, sicer izvaja iz **cerratanus* »prebivalec srednjeit. mesta Cerreto«, pri čemer pripominja, da semantična motivacija ni jasna. Zato bolje Bezlaj, Eseji, 95, Linguistica VIII, 216, JiS VI, 106, ki rom. oblike izvaja iz **caesaretanus* k *caesar* »cesar«, prim. n. *Kaiserling* > sln. *kajžerl* > *kárželj* in taksonomsko lat. *Amanita caesarea*, poimenovano po cesarju Klavdiju, ki je leta 54 umrl zaradi zastrupitve z gobami. Glej tudi *jordána*. M. S.

žrdovínski tȓn (m.) »Paliurus spina–Christi«, tudi *žrdêni tȓn* »isto« (Mavhinje; Erjavec, LMS 1882–83, 306).

Prvotno **žudovínski* je po moderni vokalni redukciji prek **žd̥dovínski* dalo *žrdovínski*, prim. tako bohinj. *dr̥klȇ* < *dotlȇ* »doslej« in štaj., pkm. *kr̥dệt* < *kadệt* (o pojavu Ramovš, Hgr. II, 83), pa tudi *frmamȅnt* v frazi *do frmaménta* »vse do kraja« < **fm̥mamȅnt* < lat. *fundamentum*, sln. dial. *fržȍl* < **fž̥žȍl* < *fižȍl*. Izhajati je treba iz **Žudovína* ali **Žudə̀ja* »Judeja«, prim. star. sbh. *Žudeja* »Judeja«, *Žudij* »Žid« < stit. *giudìo*. Enaka semantična motivacija je v it. *giudàica* »Paliurus spina–Christi« (navaja Battisti-Alessio, 1818) in n. dial. *Judendorn*, *Judenbaum* »isto« (navaja Marzell, Wb. Pfln. III, 524 s.). Rastlina ima namreč trne, ki spominjajo na Kristusovo trnovo krono, na kar aludira tudi sodobno taksonomsko ime. V furl. take semantične motivacije ni zaslediti, le *spin çhapelûd*, *spin redrôs* in *spin di Migèe*, namreč *di mont di Migèe* po tpn. *Medə̀ja* (Pellegrini–Zamboni, FPF, 658 s.). Dalje glej *žȋd*. M. S.

žrę̑b (m.), g. *-a* »sors«, *žrę̑bati*, *žrę̑bati*, *-am* (impf.) »sortiri«, pf. *iz-ž*.

Prevzeto iz drugih slov. jezikov. Tudi v 16. st. *sdrib* »sors« (Megiser), kar povzame Pohlin kot *ſdrib* »sors«, Gutsmann kot *sdrib* »Schicksal«, je izposojeno iz hrv. čak., prim. pri Dalmatinu v Registru v četrti koloni (hrvaško, dalmatinsko, istrijansko, kraško) *sdrib* za koroško *ſrezha* in kranjsko *loß*. Prim. stcsl. *žrěbii*, csl. *žrěbъ* »sors«, sbh. *ždrȉjeb* »žreb«, mak. *ždreb*, blg. *žrébij*, r. *žérebej*, *-bьja* »žreb« in »okrušek, odrezek, drobtina«, ukr. *žéreb* »žreb, usoda«, br. *žèrabja* (n.) »dogovorjeno znamenje, s katerim se izkazuje istovetnost ali pravica do česa«, p. *źrzeb* »posestvo, huba«, stč. *hřěbí* »žreb«, slš. *žreb* »žreb, srečka«. Psl. **žêrbъ* (**žêrbьjь*) < ide. **gérbho-* »zareza, zarezovanje«, tvorba iz baze **gerebh-* »vrezovati, praskati«, je dalje sorodno z gr. γράφω »vrezovati, pisati«, γράμμα »črka, vrezano znamenje«, γραμμή »črta«, ags. *ceorfan* »rezati, vrezovati«, stvn. *kerban*, n. *kerben* »vrezovati« in morda s stpr. *gīrbin* (akz.) »število« (Miklošič, 410; Trautmann, BSW, 87; Vasmer I, 419; Pokorny, 392). Izhodiščni pomen psl. **žêrbъ* je verjetno *»cvek, trska, odrezan kos lesa, ki je služil kot pripomoček pri žrebanju« (Machek[2], 187). Glej tudi *žebȅlj*, *grébsti*. M. S.

žrebȅ (n.), g. *-ę́ta* »equuleus«, dial. gor. *žbȅ*, g. *žbę́ta* (Repnje), kor. *žˈr̄aba* (Djekše; Logar, DJR, 174, 121), dol. *žbę̀* (Ribnica; Ramovš, Hgr. II, 74); tudi *žrebę̂*, *-ę́ta*, prim. dial. rovt. *žibę̀:* (Horjul; Logar, DJR, 166), pkm. *žerbé*, pl. *žréibeta* (Novak, Slovar[2], 183), dol. *žr̥b^{i}ę̂* (severna ribniška dolina; Ramovš, Hgr. II, 74); z drugim sufiksom *žrebȋček*, *-čka*, *žrę̂bčec*, *-č(e)ca*, *žrę̂bček*, *-čka* »equuleus masculinus«, *žrebíca*, *žrebȋčka*, *žrebíčica* »equulea«, *žrébec*, *-bca* »equus admissarius«, dem. *žrebčȅ* »žrebe«, v. *žrebetę́ti*, *-ím* (impf.), *žrebíti (se)*, *-ím (se)* (impf., pf.), *ožrebíti se*, *-ím se* (pf.) »povreči žrebe«, adj. *zžrę́ben* > *žrę́ben*, samo f. *-bna* »breja (o kobili)«, *žrebę́ten*, *-tna* »ki ima žrebe«, *žrę̂bčar*, *žę̂bčar*, *-ja* »hlapec v žrebčarni«, *žrębčarȋja*, *žrębčárna*, *žrebčárnica* »ustanova za vzrejo žrebcev«, *žrebetnják* »hlev za žrebeta«, *žrebečnják* »kobilja maternica« (Haloze); v 16. st. *sherbe* (Trubar), *shribe* (Krelj), *Shèrbe* (Dalmatin; Ramovš, l. c.), *ſhrebè* »equuleus« (Megiser), v 17. st. *ſrebez* »polledro« (Alasia), *sherbe*; *na enim sherbeti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ṡhribè* »equulus, mannulus«, *ṡhribzhizh* »equulus«, *ṡhrebez* »equus«, *ṡhribizhiza* »equula« (Kastelec-Vorenc), *fhrébê*, *-bęta*, *fhèbé*, *-bęta* »pallus equi«, *fhębz* »equus admiffarius« (Pohlin), *shrebe*, *-eta* »Füllen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *žrěbę*, *žrěbьcь* »pullus«, sbh. *ždrijèbe*, *-ta* »žrebe«, tudi *ždrȉjebe*, g. *ždrèbeta* »isto« (Iveković-Broz), *ždrijèbac*, *-pca* »isto« in »neskopljen konj«, hrv. čak. *ždrȋbe*, g. *ždrȉbeta* (Vrgada, Novi), mak. *ždrebe*, *ždrebec*, blg. *žrebé*, *žrebéc*, r. *žerebënok*, *žerebéc*, ukr. *žereb'já*, *-játy*, *žerebéc*, br. *žarabjá*, *-áci*, dial. *žérebja* (Karskij, Belorusy – Jazyk belorusskogo plemeni I, 398), p. *źrebię*, *-ęcia*, slovin. *žřěbją*, č. *hříbě*, stč. *hřiebě*, *-ěte*, slš. *žriebä*, *-ťa*, gl. *žrěbjo*, *-eća*, dl. *žrěbje*, *-eśa*. Psl. **žêrbę*, g. **žerbę́te* poleg **žerbьcь* kaže na **žêrbъ* < ide. *g^{u}*érbho-* poleg *g^{u}*rébho-* > gr. βρέφος »nerojeno dete, zarodek, otrok, mladič, žrebe« (Zupitza, GG, 77; Trautmann, BSW, 87; Pokorny, 485; Vasmer I, 420; Frisk I, 266). Miklošič, Lex. pal., 201, za njim z rezervo Vasmer, l. c., primerja še sti. *gárbha-* »maternica, zarodek, novorojenec«, av. *garəβa-*, partsko *gr'b* »isto«, kar pa je bolj verjetno iz ide. *g^{u}*ólbho-*, prim. gr. δελφύς »maternica« (Pokorny, 473; Frisk I, 363; Mayrhofer, EWA I, 474). M. S.

žrebȋčnica (f.) »nagelj, Dianthus« (Pleteršnik po Janežiču, ki navaja *žebičnica*).

Izpeljano iz *žrebíca* > *žebíca* »majhen žebelj«. To je nedvomno kalk po n. *Nägelein* »nagelj, Dianthus«, ki je

zaradi podobnega vonja poimenovan po klinčkih, tj. posušenih popkih jugovzhodnoazijske rastline Syzygium aromaticum, ki se n. dial. imenujejo *Nägelein*, srvn. *nagelîn, negelîn*, dem. od *nagel* »žebelj« (< »noht«) in »nageljnova žbica«, katerih oblika spominja na obliko majhnih ročno kovanih žebljev. Ta začimba se v notr. imenuje *žrebînec*, v Laščah *žebíce*, širše pa *(nágeljnova) žbíca*. Zaradi rez. *žbíće*, akz. pl. *žribíće* »nageljnova žbica« (navaja Steenwijk, SDR, 336) je torej tudi v primeru *žbíca* »nageljnova žbica« verjetneje izhajati iz *žrebíca* »majhen žebelj« (Snoj, SES², 865) in domnevati kalk po n. *Nägelein* v pomenu »nageljnova žbica« kot izhajati iz **stьbíca*, o čemer glej *žbíca*. Dalje glej *žebèlj*, pa tudi *nágelj*. M. S.

-žrẹ́kniti, *-žrệknem* (v. pf.) samo v *požrẹ́kniti, požrệknem* »požreti« (Ščavnica; Mursko polje), ničtostopenjsko *požŕkniti, požȓknem* »isto« (pkm.).

Slednjemu je v prevojni stopnji enako hrv., sb. *ždȑknuti, -nēm* »požreti, pogoltniti« (Vuk, Lika; ARj XXIII, 268), hrv. čak. *po-žerknȕt* »isto«, z izpadom *r po-žeknȕt*, prez. *požȅknete* (Houtzagers, ČD, 403), hrv., sb. tudi *ždȑkljaj* (m.) »požirek« (Vuk; ARj, l. c.). Ni verjetno, da bi bil *k* tu sekundarno vnesen pod vplivom *grkljaj* (tako Skok III, 673, za hrv. oz. sb. oblike), ampak je to z ekspresivnim deverbalnim suf. **-ka-* tvorjeno iz prez. osnov **žerèšь* oz. *žьrèšь*, inf. **žȇrti* »goltati, požirati«. Izhajati je namreč mogoče iz **žer-ka-ti* oz. **žьr-ka-ti* in k temu pf. **žer-k-nǫ-ti* oz. **žьr-k-nǫ-ti*. Hrv. oblika *ždȑkljaj* nadalje še kaže na v. **žьr-k-l'ā̋ti* iz **žьr-ka-ti*. Dalje glej *žrẹ́ti*. M. F.

žrẹ̑lo (n.), g. *-a* »fauces« (Pleteršnik II, 973), knjiž. *žrélo* »isto« (SSKJ V, 1019), z enako vokalno kvaliteto (o tem Ramovš, Kr. zg., 191) tudi obir. *žréw* (m.), g. *žrέ:wa* tudi »odprtina pri mlinskem kamnu« (Karničar, Obir, 272), črnovr. *žrệł* »udor na njivi« (Tominec, 253), notr. *žrįệłu* »fauces« (Dolnje Vreme; Rigler, Jnotr. gov., 86). Oblika *žerelo* (n.) »odprtina v peči« (navaja Miklošič, 63) [*žərelo*], ki je izpričana tudi v 18. st., prim. *ʃhêrȩlu* »Flugloch, os alvearis« (Pohlin), *sherelu* »Flugloch beim Bienenftocke« (Gutsmann), je sekundarno nastala zaradi težko izgovorljive sekundarne konzonantne skupine *žr-* iz prvotne sln. **žrělò* (Ramovš, Hgr. II, 72), prim. v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 118: *shrélo* »Bienenflugloch«. Sem *ožrẹ́lo* (n.) »rob pri vratni odprtini obleke; odprtina pri mlinskem kamnu; ovratnik«, kol. *ožrệlje* (n.) »koža, ki visi živini izpod vratu« (dol.), »ovratnik« (Dalmatin) in k temu s premetom tipa *lộr* ← *rộl* (< *rộr*; glej *rộr*) *ožlệrje* »odprtina pri peči« (Slovenske gorice), prim. hrv. *oždríl* »prekoramica« (Lumbarda), *ȍždrijelje* »odprtina okoli vratu pri oblačilih« (Lika; ARj IX, 529), r. *ožerél'je* »ogrlica«. Apelativ *žrẹ́lo/žrẹ̑lo* je z derivacijami pogost v imenih, npr. mtpn. *Žrẹ́u̯, Žriu̯, Žrā̀i̯lu* (Badjura, Ljud. geogr., 94), z interkaliranim *-d- Ždrelo* (Bezlaj, SVI II, 353), tpn. *Žrélec, Žrẹ̑lec* na Koroškem z n. imenom *Ebenthal* (Zdovc, SKIAK, 120), hdrn. *Žrela* »pritok Drete«, *Žrelnik* »pritok Bače«, *Žrelec* »pritok Jezernice na Koroškem«, l. 1645 *das Größslinpächl genannt der Schrieltz* (Bezlaj, l. c.).

Prim. csl. *žrělo* »vox«, hrv. *ždrijèlo* »abyssus« (Vuk), hrv. čak. *ždrīlȍ* »žrelo«, *ždrīlȁc*, g. *ždrīlca* »morska tesen« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 744), tpn. *Ždrȅlac*, g. *Ždrȅca* (Vrgada; Jurišić, Rječnik, 246), blg. *žrelò, ždrelò* »izvir«, r. *žereló* »odprtina, žrelo, prepad«, pskov. *žeregló* »rečno ustje«, ukr. *žereló, džereló* »izvir«, br. *žaraló* »odprtina, žrelo«, p. *źrzódło* »izvir«, č. *žrídlo*, slš. *žrielo*, dl. *žrědło*, dial. *žrěło* »izvir, izvor«.

Psl. **žer-dlò* (n.) »fauces« je tako kot lit. *gerklė̃* »golt, grlo, brezno, prepad, vrat« ← lit. **gérklas* in gr. arkad. φέρεθρον »brezno« ide. nomen instrumenti/loci **gᵘérH₃-tlo-m* oz. **gᵘérH₃-dhro-m* prez. **gᵘérH₃-ti* »žreti, požirati«, ki se ohranja v psl. **žerèšь*, lot. *dzêru* »piti«, av. *ǰaraⁱti* »isto«. V slov. je sekundarno pod vplivom v. **žьrèšь* »žreti, požirati« nastal ničtostopenjski nomen **žьrdlò* (n.). Obe slov. tvorbi v nasprotju z lit. in gr. ne potrjujeta izpeljave iz težke baze **gᵘerH₃-* »žreti, požirati« in kažeta, da se je pričakovana tvorba **žȇrdlo* v **žerdló* preoblikovala na podlagi slov. prez. **žerèšь*, kjer se formalni znak o set bazi regularno izgubi. S tem sorodno je psl. **gȏrdlo* (n.) »guttur«, prim. sln. *gŕlo* (n.), stcsl. *grъlo*, hrv., sb. *gȑlo*, hrv. čak. *gãrlo*, mak. *grlo*, blg. *gъ̀rlo*, r., ukr. *górlo*, br. *górla*, p. *gardło*, č., slš. *hrdlo*, gl. *hordło*, dl. *gjardło*, ki je tako kot lit. *gurklė̃* »golt« in stprus. *gurcle* »grlo«, morda tudi gr. βάραθρον »brezno, prepad« (zaradi -αρα- dvomi Beekes, Development, 234), v nasprotju z ide. nomenom instrumenti/loci **gᵘerH₃-dl/dhr-o-m* tvorjen iz ničte stopnje **gᵘŕ̥H₃-tlo-m* verbalne baze **gᵘerH₃-*. Glej tudi *žŕlo* in dalje *žrẹ́ti*. M. F.

žrẹ́ti, *žrȇm* (v. impf.) »vorare«, pf. *nažrẹ́ti se, nažrȇm se, požrẹ́ti, požrȇm*, iter. *nažîrati se, -am se, požîrati, -am* in *požẹ̑rati, -am*, pkm. *požìrati, -an* (Novak, Slovar, 79). Sem nomen agentis *požrệh* (m.), *-a* »jedec«, izpričano že v 16. st. kot *poshrih, poshvih* »lurco, heluo« (Megiser), od tod adj. *požrẹ́šen*, f. *-šna* »ki veliko poje, lakomen«, sem po zapori disimilirano istrsko *poγ'rešna* (Furlan, JZ 9/2, 2003, 55), v 16. st. *poshreshin, poshreishen* »lurco« (Megiser), v 18. st. *poshrefhen* »fräffig, sherten, osherten« (Gutsmann), *poʃhrȩshnoʃt* »Fraß, Füllerey« (Pohlin). Cgn. *Požrlj, Požrl, Požru* < **po-žьrl'ь* so substantivizirana iz ptc. **po-žьrlъ*. Adj. *požȓt*, f. *-a* »požrešen«, od tod *požŕten*, f. *-tna* »isto«; iz iter. osnov je tvorjeno *žirálnik, požirâlnik* (m.) »goltanec; kraj, kjer zemlja vodo požira«, tudi *žirák* »isto«, *požîrek* (m.), *-rka* »Schluck«; iz slov. prez. osnove **žerèšь* je *žérec, -rca* »jedec« < **žerьcь* = lit. *gerìkas* »pivec« s sln. feminativom *žȇrka* tipa *pévka* k *pévec* z leksikalizacijo v »črv«; *žerúh* »kdor veliko jé«, *požerúh* »isto«, *žeráč*. Polnostopenjski prez. je znan v bovškem *puždriéte, puždè:re* »pogoltniti, požreti« (Ivančič, DSBG, 53) z interkaliranim dentalom. V 16. st. *shreti* »devorare«, *poshirati, poshjrati* »deglutire« (Megiser), v 18. st. *shréti* »vorare« (Kastelec-Vorenc), *ʃhrȩti, ʃhrêm, ʃhèrl* »vorare« (Pohlin), *shreti, shrem* »freffen« (Gutsmann).

Prim. stcsl. *požrěti, požьrǫ* »vorare« (Supr.), hrv. *ždrijèti, ždrêm* (Vuk), *ždèrati, ždȅrēm*, čak. *požrȉt, požȅren, poždrȉt, poždȅren*, r. *žrát', žrú, žrëš*, ukr. *žérty, žerú, žereš*, br. *žércь, žrú*, str. *žьrati, žьru*, p. *żreć, żrę, żyrać, żerać*, č. *žrát, žeru*, slš. *žrat', žerem, prežret'* »požreti«, stč. *žřieti, žru*, gl. *žrać, žeru, žrjeć* »piti«, dl. *žraś, žeru* »žreti, goltati«, *žréś, žrěju*, zastar. *žru* »piti«.

Psl. **žȇrti* s prez. **žerèšь* »vorare« (= lot. *dzêru*, av. *ǰaraⁱti*) in k pf. tipa *po-žerešь* tvorjeni iter. **po-žarā̋ti*, o katerem priča sln. dial. *pôžar* »vrtinec v vodi, ki požira razne predmete« (Podzemelj v Beli krajini; Barlè, LMS 1893, 27), pa cgn. *Požar* z verjetno pomensko podstavo nomena agentis *»požeruh«, prim. kašub. *požara, -ë* »požeruh« (Sychta, SGK, 157). Psl. tudi prez. **žьrèšь* =

sti. *giráti* < *g^u^r̥H₁éti (Stang, Verbum, 31) z inf. **žьrâti* in iter. **žirâti*; sorodno je lit. *gérti, geriù, gẽriau* »piti«, lot. *dzeȓt, dzeŗu, dzêru* »isto«, sti. *giráti* »požreti«, *gr̥ṇā́ti*, av. *jaraⁱti* »piti«, lat. *vorō, -āre* »žreti«, gr. βιβρώσκω »jesti, požirati«, arm. *eker* »jedel je« < **é-g^u^er(H)e-t*, vse k ide. **g^u^erH₃-* »žreti, požreti« (Miklošič, 63; Vasmer I, 430; 421; Fraenkel, 148; Frisk I, 235; Pokorny, 474; LIV, 189). Glej tudi *-žrékniti, pôžar, žrẹ́lo, žŕlo*. M. F.

žrlîn (m.), g. *-a* »nahrbtni koš«.
Prevzeto iz ben. it. *gerlino* »košek«, kar je dem. od *zerlo, zerla* »nahrbtni koš« (navaja Boerio, DV, 811), prim. it. *gerla* »oprtni koš« < lat. *gerulus* »nosilec, nosač«, f. *gerula*, iz *gerere* »nositi« (Meyer-Lübke, 3747). M. S.

žŕlo (n.), g. *-a* »žrelo« (Pleteršnik II, 973, po Cafu), tudi »odprtina pri panju« (goriš.; Erjavec, LMS 1880, 216).
Prim. hrv. *ždŕlo* »žrelo« (Dalmacija; Vuk), r. *žerló*, pl. *žerlá* »prepad«, br. *žarló*, ukr. *žorló*, gl. *žórło* »izvir«. Psl. dial. **žьrdlò* (n.) »fauces« (Schuster-Sewc, HEWb., 1806, brez sln. gradiva) je sekundarno nastalo iz prvotnega podedovanega nomena instrumenti/loci **žerdlò* (n.) »isto«, ko se je izhodiščni prez. **žerèšь* (→ **žer-dló*) z inf. **žȇr-ti* substituiral z **žьrèšь* (→ **žьr-dló*). Dalje glej *žrẹ́lo* in *žrẹ́ti*. M. F.

žrnâda (f.) »dnina« (goriš.; Štrekelj, Görz., 438), notr. *na žərnâdo* »na dnino«, *žərnâdəŋki* »dninarji«, *žərnâdənce* »dninarke« (Rigler, Jnotr. gov., 70, 151). Pri Pleteršniku II, 959, neustrezno poknjiženo *žernâda* »dnina«, denom. v. *žernáditi, -âdim* (impf.) »dnino opravljati«, *žernâdnik* »dninar«, *žernâdnica* »dninarka« za dial. reducirano [*žərnâda*].
Tako kot hrv. *žòrnāda* »dnina« (Perast), *žurnâda* »isto« (Rab) pred sln. redukcijo *ə* < *-u-* < *-o-* kot **žornāda* »dnina« izposojeno iz rom., prim. furl. *zornàde* »dnina«, ben. it. *zornada* »isto«, trž. it. *giornada*, it. knjiž. *giornata* »dan« (Štrekelj, ČJKZ VI, 1927, 69; Mende, RLS, 121; Skok III, 685). Izhodišče rom. leksema je tvorjenka **giornata* »čas enega dneva« iz lat. adj. *(tempus) diurnum* »čas dneva« (> it. knjiž. *giorno* »dan«) k lat. *diēs* »dan« (Battisti-Alessio, 1813). Mlajše, iz furl. je izposojeno sln. rez. *ʒornáda* »dan« (Steenwijk, SDR, 337). M. F.

žȓnev (f.), g. *-nve* »ročni mlin«, tudi *žȓnvi* (m. pl.), po metatezi *žȓven* (m.), g. *žȓvna*, po asimilaciji *-vn-* > *-n-* *žȓne* (f. pl.), *žȓn* (m.), *žȓnek* (m.), *žrník* (m.), po prehodu v *a*-deklinacijo *žȓnva*; po asimilaciji *-vn-* ali *-vn'-* > *-mn'-* in diferenciaciji *-mn'-* > *-ml'-* *žȓmlja*; po asimilaciji *-nv-* > *-um-* > *-m-* *žȓmi* (m. pl.); prvič izpričano pri Hipolitu v 18. st. *shérmla* (Ramovš, Hgr. II, 98). Dalje izvedeno *žrmljáče* (f. pl.), *žrnovščak, žrnovína*, v. *žrnáti, -âm, žrníti, -im, žrmljáti, -âm* »mleti na ročnem mlinu«; verjetno spada sem tudi *žȓne, žrnóvec* »Columna vulgaris«. V tpn. *Žrnovec, Žȓnova, Žȓnovišče* in *Žirovnik, Žirovnica* (Bezlaj, SVI II, 351, 353).
Prim. csl. *žrьny, žrьnъve* in *žrъnovъ*, hrv., sb. *žȓvanj* (m.), pl. *žȓvnji* »ročni mlin«, blg. *žèrka* »vodni mlin«, r. *žérnov* (m.) »mlinski kamen«, *žerna* (f.) »ročni mlin«, ukr. *žórna*, br. *žórny* »ročni mlin«, č. *žernov* »mlinski kamen« in *žerna* »ročni mlin«, p. *żarnów* »mlinski kamen«. Sem spada tudi sln. dial. *žȓmljica* »račje oko«, r. *žarnóvki* »račji kamni«, ukr. *žarnóvky*, p. *żarna* »račje klešče«, č. *žernovek* »isto«. Madž. *rezsnyice* »ročni mlin« ni iz slov. (Kniezsa II, 932). Psl. **žьrnovь* poleg **žьrny*; prim. lit. *gìrna* »mlinski kamen«, *gìrnos* (f. pl.) »ročni mlin«, lot. *dzir̃nus* »mlin«, stprus. *girnoywis*, stvn. *kuerna* »Quirn«, sti. *grā́van-* »kamen za stiskanje some«, kimr. *breuan* »ročni mlin«, arm. *erkan* »mlin« iz osnove **g^u^r̥-nu-* (Pokorny, 476). Glej Miklošič, 410; Trautmann, BSW, 89; Vasmer I, 421; Fraenkel, 153, s podrobno literaturo.

žȓtati, *-am* (v. impf.) »goljufati«, pf. *ožȓtati, -am* »ogoljufati, opehariti«, v 16. st. *ſhertati* »fallo, fruftro, fruftror, seduco«, s pripisom, da je beseda kor. (Megiser), v 18. st. *preshertati, oshertati* »übervortheilen« (Gutsmann), v 19. st. *preshertati* »isto«, s pripisom, da je beseda kor. (Murko II, 691); tudi *žrtováti, -ûjem* (impf.) »goljufati« (Lessiak pri Striedter-Temps, 251, ki navaja *žertovati*).
Prevzeto iz srvn. *sërten* »zvabiti, zapeljati, prevarati« (Štrekelj, LMS 1896, 167; Striedter-Temps, DLS, 251) in »onečastiti; stuprare, futire« < stvn. *sertan* »spolno občevati«, prim. stnord. *serða* »nečistovati«, dalje kimr. *serth* »obscen«, ir. *serc* »ljubezen« (Pokorny, 911). M. S.

žȓtev (f.), g. *-tve* »sacrificium, victima«, tudi *žȓtva* »isto«, adj. *žȓtven, -a* »Opfer-«, iz tega *žrtveník, -a*, samo pri Jurčiču tudi *žrtveníšče* »ara«; *žrtvína* »stvar, ki se žrtvuje«, *žrtvíšče* »prostor, kjer se žrtvuje«, v. *žrtvováti, -ûjem* (impf.) »sacrificare, immolare, devovere«, pf. *požrtvováti*, od tod adj. *požrtvovâlen, -lna* »opferwillig«, abstr. *požrtvovâlnost, -i*. V Dalmatinovem Registru *shartva* poleg *jaldo* v četrti koloni (Harvazhki, Dalmatinfki, Iftrianski, Crafhki) verjetno ni sln. V tej vrsti je v prvi koloni (Crajnfki) *offer* in v tretji (Slovenfki oli Besjazhki) *prinoß, pofvetilifzhe*, medtem ko je druga (Corofhki) prazna. Besedna družina je v sln. izpričana šele v drugi polovici 19. st., slovarsko šele pri Cigaletu, Term., 83, z oznako, da je to izraz iz zgodovine. Do tedaj se je v pomenu »Opfer« uporabljalo predvsem *ọ́fer* (< srvn. *opfer*), *áldov* (< madž. *áldó*) in *dâr*.
Prevzeto iz stcsl. *žrъtva* »sacrificium« < psl. **žȓtva*, kar je nomen actionis > acti glagola stcsl. *žrěti, žreši* (aor. *po-žrъchъ*) < psl. **žȇrti*, **žьrèšь*. Akcent je rekonstruiran iz izposojenk iz stcsl. in iz eksterne evidence. Iz stcsl. je prevzeto tudi sbh. *žȓtva* (kar ni potrjeno v dial.; Skok III, 685) in r. *žértva* (pristno r. bi pričakovali *ë*; Vasmer I, 421). Prek r. *žértva* je prevzeto č., slš. *žertva* »žrtev«, prek r. *žréc* »svečenik« je v 20. st. prevzeto sln. *žrệc* »poganski svečenik, vrač« (navaja SSKJ V, 1018). Psl. **žьrьcь* se ohranja v stcsl. *ž(ь)rьcь* »sacerdos« in v stp. v 15. st. *żyrzec*, kar v prevodu evangelija pomeni »starešina na svatbi v Kani Galilejski« (Brückner, 669 s.). Psl. **žȇrti*, **žьrèšь* »žrtvovati« < *»hvaliti, slaviti«, prim. dalje lit. *gìrti, giriù* »slaviti, hvaliti«, lot. *dzir̃t* »hvaliti, slaviti«, *dzir̃tiês* »hvaliti se, bahati se«, stprus. *girtwei* »hvaliti, poveličevati«, *pogirren* (akz.) »hvala, slava«, sti. *gr̥ṇā́ti* »pozdravljati, slaviti, klicati«, *járate* »peti, pozdravljati«, *gūrtí-* »hvala, slava«, av. *aiβi-gərəṇte* »slaviti«, lat. *grātēs* (f. pl.) »hvala«, *grātus* »drag, mil, hvaležen«, osk. *brateis* »gratiae«, galolat. *bardus* »pevec«, alb. *gërshás, grish* »vabiti (na svatbo, obisk)« iz ide. baze **g^u^erH-* »pozdraviti, slaviti, častiti« (Miklošič, 410; Meillet, MSL XIV, 379 ss., Ét., 305, 345, RÉS VI, 169 ss.; Trautmann, BSW, 88 s.; Vasmer, l. c.; Fraenkel, 154 Pokorny, 478; LIV, 188). M. S.

žubȍr (m.), g. *-óra* »šumljanje, šelestenje«, v. *žuboríti, -ím* (impf.) »šumeti, šumljati, mrmljati, žlabudrati, šeles-

teti« (pri Štreklju *ževoriti*), danes navadno *žuborẹ́ti*, *-í* »šumljati (o tekoči vodi)«, subst. *žuboríž* »žlabudranje, čebljanje«; z drugim korenskim vokalom, nastalim verjetno po vokalni harmoniji ob podpori vokalne redukcije, semkaj *žoboráti*, *-âm* (impf.) »pogovarjati se, žlabudrati, čvekati«, subst. *žọ́ber*, *-bra* »pogovarjanje« (Kranjska Gora).

Prim. sbh. *žȕbor*, *-a* »šumljanje vode, hrup, vpitje, čebljanje, zvenket« in »gost grm«, *žȕber*, *-a* »šepet, čebljanje«, v. *žȕboriti* (mlajše *žubòriti*) »žuboreti, pogovarjati se«, *žȕberiti* »isto«, star. hrv. *džuber*, *džuberiti* (Mikalja, Stulli), *džumboriti* (Belostenec), dial. *žumborȉti* (Istra), mak. *žubori*, *žuborka* »žuboreti«, *žuberka* »isto« in »preževekovati, počasi delati«, blg. *žubórjá* »žuboreti«, r. dial. *žúborit*ь, *žúbrit*ь, *žúbret*ь »počasi žvečiti«, slš. dial. *žúbor* »žuborenje (gorskega potoka)«, *žuborit'* »žuboreti«. Psl. **z'űbor*ъ, **z'űber*ъ; prim. dalje lit. *žiaũberoti* »žvečiti, žuliti kos kruha«, *žiaubrė̃* »kos kruha«, vzhlit. *žiaũbti* »jesti s polnimi usti« in »izmakniti, pograbiti, ukrasti« (Būga, RFV LXXV, 156; Vasmer I, 430; Fraenkel, 1302, vsi brez jslov. in slš. gradiva). Dalje nejasno, morda iz ide. **g'i̯eu̯-b(h)-* »žvečiti«, iz česar je brez determinativa psl. **z'ьvȃti*, ali iz ide. **g'heu̯H-b(h)-* iz baze **g'heu̯H-* »zevati, režati, zijati«, prim. stnord. *geyja* »lajati, zmerjati, zasramovati«, ags. *gíegan* »vpiti« (Snoj, SES[2], 875). K tvorbi psl. **z'űbor*ъ, **z'űber*ъ prim. **stȍbor*ъ, **st*ъ*bȍr*ъ. Glej tudi *žebráti*. M. S.

žučáti, *-ím* (v. impf.) »brenčati« (Caf).

Prim. hrv. *žȕknuti* »črhniti, pisniti, muksniti« (Baranja; Rečnik SANU V, 452), star. č. *žukati* »brenčati« (Jungmann, Sl. V, 868) in od tod izpeljano r. *žúk*, g. *žuká* »hrošč«, ukr. *žúk*, *džúk* »isto«, p. *żuk* »govnač«, plb. *zeuk* »isto«. Izhodišče je verjetno onomatopeja *žu*, iz katere je z drugimi sufiksi izvedljivo tudi r. *žužžát*ь »brenčati«, sln. *žúžek*, *žúžel*, *žužệlka* »insekt«, *žúgati* »pretiti, prositi« in sorodno ter č. *žuchati* »topotati«, *žuchlati* »blebetati, čenčati« (Miklošič, 412; Berneker, IF X, 156; Vasmer I, 431). Iz podobne onomatopeje je tudi n. *summen* »brenčati« (Kluge[23], 808). M. S.

žudlati, *-am* (v. impf.) »packati«, izpričano v 16. st. *shudlati* »sudeln, sordidare, vpipati, vmaſati« (Megiser), toda v 18. st. *shudlati* »sudeln, nezhednu kuhati, ozhudlati«, *shudlar* »Sudler, nezhednik«, *shudlarſki ſant* »Sudelbub, vmasounik, kuhta«, *shudlaria* »Sudeley« (Gutsmann). Gutsmannov zapis *ozhudlati* je verjetno napačen namesto **oshudlati*.

Izposojeno iz srvn. *sudelen* »packati; slabo delati«, *sudeler* »kuhar packač«, *sudel* »isto« (Lexer, Mhd. Wb. II, 1286; Striedter-Temps, DLS, 255), prim. bav. n. *sudeln* »kuhati« v slabšalnem pomenu, toda tirol. n. *sud'ln* »packati; počasi delati« poleg »prekuhavati« (Schöpf, TI, 727 s.). V n. besedni družini sta se pomešali dve različni osnovi, kar potrjuje tudi sln. gradivo. Medtem ko je srvn. *sudel* »kuhar« s povsem nevtralnim pomenom v besedotvornem razmerju z nvn., srvn. *sieden* »vreti, kuhati«, stvn. *siodan* »isto«, je srvn. *sudelen* »packati; slabo delati« sorodno s srvn. *sudel* »luža, mlaka« (Kluge[22], 713). M. F.

žûga (f.) »gos« (štaj.), dem. *žȗgica* (štaj., bkr.). Sem tudi *žọ̑ga* »gos« (po Cafu Pleteršnik II, 971).

Pomensko enako je hrv. *žȕga* »goska«, dem. *žȕgica* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 420; Skok III, 686), *žugek* »gosak«, *žugica* »goska« (oboje Trebarjevo pri Sisku; ARj XXIII, 492), v Dugi Resi in Karlovcu interj. *žȕga-žȕga* za vabljenje gosi (Perušić, Čak. rič II, 1986, 69). Izhodno **žűga* (f.) »gos« je lahko izglagolski nomen actionis > nomen agentis k v. **žűgati*, prim. hrv. *žugati*, *-am* »čvekati«, *žugnuti* »spregovoriti, črhniti« (Skok l. c.), mak. dial. *žugne* »šepniti«, r. dial. *žugákat*ь, *žugúkat*ь »trkati, drdrati; suvati se; hrumeti, kričati« (Dal', Slovar'[2] I, 546), tudi **žűg-ra-ti* v slš. dial. *žuhrač* »vreščati« (Orlovský, Gemer., 423), *žuhoric* »zmerjati« (Buffa, Nár., 241), hrv., sb. *žugor* »hrup« (ARj XXIII, 492), hrv. čak. *žȗg* »glas« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554). K pomenskemu razvoju prim. sln. *gága* »gos« h *gâgati*, *gâgati* »gogotati« (ESSJ I, 136) oz. sln. *gúgavec* (m.), g. *-vca* »pelikan« h **gugati*, prim. blg. *gúgam* »gruliti«, č. *huhat* »kričati (o sovi)«. Razmerje med **žűgati* in **gűgati* (poleg **gu-ka-ti*, prim. npr. mak. *guka* »gruliti (o golobu); ječati (o otroku)«) odraža kvalitativni prevoj v okviru ide. baze **geu̯H-* »klicati«, ki se ohranja v slov. **govor*ъ (m.) »govor(ica); hrup«, denom. v. **govoríti* »govoriti; hrumeti«, lit. *gauti*, *gauju* »tuliti (o volkovih)«, sti. *jóguve* »neprestano klicati«, gr. γοάω »tožiti«, γόος (m.) »tarnanje, javkanje, tožba«, stvn. *gi-kewen* »klicati, imenovati« (Bezlaj, ESSJ 1, 166; Frisk I, 317; LIV, 168; vsi brez korenske povezave s psl. **žug-*). Glej tudi *žọ̑ga II* in dalje *žúgati I*. M. F.

žúgati I, *-am* (v. impf.) »zamahovati z iztegnjenim kazalcem, navadno za svarilo, grožnjo; pretiti«, k temu *žúgavec* (m.), g. *-vca* »kdor žuga« in »kazalec (na roki)« (SSKJ V, 1021), črnovr. *žȗγǫt* »pretiti« (Tominec, 253), goriš. *žу̂γat* »isto« (Štrekelj, Görz., 492), toda obir. kor. *žú:hat*, *-am* »prositi« (Karničar, Obir, 272), rož. kor. *žúhatə*, *-am* »moledovati, vsiljivo zahtevati« (Šašel, RNB, 157), polj. *žúgat* »vprašati« (Škrlep, 71). V 18. st. *ṡhugati* »intentare; prititi, ſe grošiti« (Kastelec-Vorenc), *shugati* »schmächen; necken, kujonieren« (Gutsmann).

Pomensko najbližje je sb. *žȕgat*, *žȕgam* »neprestano nagovarjati, da se kaj naredi (o ženi možu)« (Elezović I, 182), *žȕgnuti*, *-nēm* »reči o kom kaj slabega« (Rečnik SANU V, 447), hrv. *žugav* »zajedljiv«. Gotovo pomenska niansa k psl. **žűgati* v hrv. *žugati*, *-am* »čvekati«, *žugnuti* »spregovoriti, črhniti« (Skok III, 686), mak. dial. *žugne* »šepniti«, r. dial. *žugákat*ь, *žugúkat*ь »trkati, drdrati; suvati se; hrumeti, kričati« (Dal', Slovar'[2] I, 546), tudi **žűg-ra-ti* v slš. dial. *žuhrač* »vreščati« (Orlovský, Gemer., 423), hrv., sb. *žugor* »hrup« (ARj XXIII, 492), hrv. čak. *žȗg* »glas« (Kastav nad Reko; Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554). Psl. **žűgati* in sin. **gűgati*, prim. blg. *gúgam* »gruliti«, č. *huhat* »kričati (o sovi)«, odsevata ide. bazo **geu̯H-* »klicati«, ki se ohranja v slov. **govor*ъ (m.) »govor(ica); hrup«, denom. **govoríti* »govoriti; hrumeti«, lit. *gauti*, *gauju* »tuliti (o volkovih)«, sti. *jóguve* »neprestano klicati«, gr. γοάω »tožiti«, γόος (m.) »tarnanje, javkanje, tožba«, stvn. *gi-kewen* »klicati, imenovati« (Bezlaj, ESSJ I, 166; Frisk I, 317; LIV, 168; vsi brez korenske povezave s psl. **žűg-*). Psl. osnovi **žug-* in **gug-* kažeta do ide. **geu̯H-* enako besedotvorno razmerje kot psl. **dad-* »dajati« do **deH₃-* »dati«, in sicer glagolsko osnovo s t. i. lomljeno reduplikacijo **geu̯H-g-* > psl. **žűg-* oz. **gou̯H-g-* > psl. **gűg-*.

Zaradi drugega slov. gradiva izvajanje sln. *žúgati* »pretiti« iz koč. n. *žugn*, kar je fonetično razvito iz n. *sagen* »reči« (tako Kelemina, ČZN XXXIII, 145), ni verjetno in ga je zavrnil že Skok, l. c., ki je imel jslov. verbum dicendi **žűgati* za glagol onomatopejskega izvora.

Enako neprepričljivo izvaja iz n. *suchen* »iskati« Pintar, LMS 1895, 52. Glej tudi *žužnjáti, žûžlja II, žâvžar* in *žûga.* M. F.

žúgati II, *-am* (v. impf.) »žgati« v rez. *žúga* (3. os. sg. prez.; Steenwijk, SDR, 337).

V sln. je to pomensko osamljen glagol, ki kaže na izhodišče **žugâti, *žúgāšь*. S tem sorodno je ukr. *žugálo* »železna palica za ožiganje drevesnih lukenj« (Grinčenko, Sl. I, 491), kar je nomen instrumenti **žugâdlo* k **žugâti* »žgati«. Sorodno slš. *žuh* »oglje« kaže, da pri v. **žugati* in sorodnem ne gre za prevojno iztirjenje v okviru **žeg-ti, *žegǫ/*žьgǫ, *žagâti/*žigâti* »urere« (prim. ukr. *žygálo* »železna palica za ožiganje drevesnih lukenj« < **žigadlo*), ampak se v tej slov. osnovi ohranja ide. **geu̯-* »goreti, tleti«, prim. ide. **gou̯-lo-/*gu-lo-* »oglje« v stir. *gúal* »isto« in stvn. *kol* »premog«, nvn. *Kohl* »isto«. Zaradi slš. *žuh* »oglje« je **žugâti* lahko denominativen s prvotnim pomenom »oglje delati« > »žgati«. Glej tudi *žužol* in *žûžavka.* M. F.

žûh (m.), g. *-a* »oderuštvo, oderuške obresti«, *žûštvo* »oderuštvo«, v 18. st. *shuh* »Wucher« (Gutsmann), v. *žúhati, -am* (impf.) »posojati na oderuške obresti« Pleteršnik locira v Pkm., vendar prim. pri Trubarju: *Ne kradi ſhuhai ne norri* v Katekizmu iz l. 1550, kar so prireditelji Enih duhovnih peisni popravili v *Ne kradi vhrai ne norri* (Rigler, Začetki, 113); tudi *žọ̑h* »obresti«, pkm. *žój* (Novak, Slovar[2], 183).

Prevzeto iz srvn. *suoch, gesouch* »zaslužek, obresti« (Miklošič, 412; Striedter-Temps, DLS, 255) iz *suochen* »iskati«. K semantični motivaciji prim. sln. *obrệsti* (f. pl.) »Zinsen« iz *obrẹ́sti* »najti« < psl. **ob-rěsti*, o čemer glej *srẹ́sti.* M. S.

žúhelj (m.), g. *-hlja* »z žvečenjem narejen knedelj«, *žuhljáti, -ám* (v. impf.) »prežvekovati«.

Prim. č. mor. *žuchlat* »žvečiti« (Jungmann, Sl. V, 868) in p. dial. *żuchleć* »kruh počasi jesti (o starejših ljudeh)«, *żuchliwy* »ješč (o človeku, živali)« (Karlowicz, SGP VI, 449). Izhajati je potrebno iz v. **z'u-châ-ti*, kar je iter. k v. **z'ьvâ-ti, *z'u-jè-šь* »žvečiti«. Sln. *žúhelj* je rezultativni nomen actionis **z'uch-l'ь* (tip **kas-l'ь* »kašelj«; o tem Slawski, SP 1, 105) od **z'u-cha-ti* tako kot je slš. dial. *žvachel'* »gruča, kepa« (Kálal, Sl., 907) < **z'ьvach-l'ь* od **z'ьva-cha-ti*, prim. č. *žváchat* »žvečiti; blebetati«. Glej tudi *žúšelj* in dalje *žvẹ́čiti.* M. F.

žujáti, *-am* (v. impf.) »igrati« v rez. *ʒujét* »igrati« in *ʒúk* (m.), g. *ʒúga* »igra« (Steenwijk, SDR, 337). Glej s. v. *zugáti* in *žọ̑ga I.* M. F.

žûka (f.), navadno v zvezi *navadna žuka* »Spartium junceum, brnistra« (SSKJ V, 1021; Pleteršnik II, 974), *žukovína* (f.) »isto« (SSKJ V, 1021); tudi *žûkva* (Pleteršnik, l. c.), *žúkva* (f.) »Salix vitellina« (Zemon; Erjavec, LMS 1882-1883, 308).

Prim. csl. *žukъ* »juncus«, hrv. *žȕka* »Spartium junceum«, *žȕk* »isto« (Rab), *žȕkva* (Budva, Dubrovnik, Istra, Cres), adj. *žȕkov* »brnistrin«; v Bosni *zȕkva* »Spartium junceum«. Kot **žǫ̑kъ* (m.) »Spartium junceum« in **žǫ̑ky* (f), g. **žǫ̑kъve* »isto« izposojeno iz rom. **gioncōm* oz. **gioncō*, prim. it. *gionco, giunco*, ben. it. *gionco*, lat. *juncus* (m.) »loček, sit« (Miklošič, 413; Erjavec, l. c.; Skok III, 665). Ker zapisa notranjske oblike ni mogoče zanesljivo razložiti s transkripcijo *û* za notr. *uə* < **ǫ* (domneva pri Šturmu, ČJKZ VI, 1927, 69 z op. 3; sprejema Šega, Mag., 181), je bolj verjetno, da so sln. primeri s stalnim ujevskim vokalom izposojeni iz hrvaščine (Šturm, l. c.). Razlaga z neposredno izposojo iz it. predloge (Mende, RLS, 121) fonetično ne prepričuje. Glej tudi sin. *brnîstra.* M. F.

žulár (m.) »raca« (nadiško; Rigoni-Salvino, VIN, 21). Osamljeno. Zvezo s slš. dial. *šula* »vzklik za privabljanje gosi«, *šulka* (f.) »gos« v otroškem govoru (Orlovský, Gemer., 343) bi bilo mogoče utemeljiti z ekspresivno fonetiko tipa **žlopâti* ob **šlopâti* iz prvotnega glagola rekanja **šuliti*, po ekspresivizaciji **žuliti.* M. F.

žûlec (m.), g. *-lca* »grobar, pogrebec«; izpričano v 18. st. pri Gutsmannu: *shulz* »Todtengräber«. Verjetno je izvedeno iz iste osnove tudi *žúliti, žúljati* »zaudern« poleg *žûlec* (m.) »skopuh, stiskač«, dial. *žûlj* (m.) »počasnež pri delu« (vzh. štaj.); v 18. st. *shulovec, shulej* »Zauderer« (Gutsmann), kasneje *žúljavec, žûlej*.

Izhajati je treba iz **žudlьcь*; pomensko najbližje je lit. *žū́ti, žūnù, žuvù, žū̃stu* »poginiti, pokvariti, pokončati, mučiti, moriti«, lot. *zust, zùdu, zûstu* »izgubiti, pogubiti, izginiti« poleg lit. *žavė́ti* »pogubiti, umoriti«, lot. *zaudêt* »izgubiti, pogubiti, poginiti, izginiti«. V slov. jezikih je iz te osnove izpričano mak. *žudliv* »trpek, oster«, *žulav* »slaboten«, blg. *žuljav, žuljáva* (Mladenov, 568) in r. *žúdь* »groza, revščina«, *žudá* »groza, zona, revščina«, *žúdkij* »strah vzbujajoč«, *žúdko* »strašno«, vse iz ide. **gheu̯d-*, prim. ags. *gietan* »pohabiti, ubiti«, srir. *gūass* »nevarnost« (Bezlaj, Eseji, 126; Vasmer I, 430; Fraenkel, 1293, 1323; Pokorny, 448).

žulíti I, *žúlim* (v. impf) »pritiskati in drgniti, tiščati«, npr. *čevelj me žuli*, specializirano »mencati perilo«, tudi »žvečiti, cucati, srkati, piti« in »počasi delati, obotavljati se«, pf. *na-, o-, po-, pre-, za-ž.*; iter. *žúljati* »pritiskajoč drgniti« in »počasi delati«, od tod *žûlej, -a, žúljavec, -vca* »obotavljivec«; *žúla* »cucelj«, *žúlica, žûljka* »kruh iz postrganih ostankov testa« (Rogatec), *žûlka* »hlebček kruha, žemlja« (štaj.) in morda *žûlec, -lca* »skopuh, pogrebnik« (vendar glej tudi *žûlec*); v 18. st. *ſhûlim, -iti* »anreiben, Schweine hären; callos obducere, defetare«, *ſhulz* »vefpillo« (Pohlin), *shulim* »zaudere, motze«, *shulovez* »Zauderer« (Gutsmann).

Prim. sbh. *žúliti, žûlīm* »guliti, pritiskati na kožo, drgniti« (ARj XXIII, 499), sb. tudi »luščiti, lupiti« in »udarjati perilo pri pranju« (Rečnik SANU V, 453), mak. *žuli* »tiščati, žuliti«, *žulne* »podrgniti, pomencati«, *žulav* »slaboten«, blg. *žúlja* »drgniti, praskati, odirati kožo«, r. *žúlitь* »rezati« (Vasmer I, 432), »protipravno si lastiti, goljufati pri igri, mršiti, nategovati« (Dal', Slovar'[2] I, 547), od tod *žúlik* »slepar, tat«. Navadno primerjajo psl. **gulíti* > sln. *gulíti* »drgniti, dreti«, sbh. *gúliti* »lupiti, dreti, odirati, jesti enolično hrano, piti«, blg. dial. *gúlim* »odirati kožo«, r. dial. *gúlitь* »šaliti se, bahati se« in »sprehajati se, pohajkovati, lenuhariti«, iter. *guljátь* v zadnjih pomenih, *ogúlitь* »ogoljufati«, ukr. *gulýty* »zavajati z lažnimi obljubami«, č. *houliti, huliti* »razjasniti« (Jungmann: *hauliti* »klären«), *vyhouliti* »skrhati«, slš. *húlit'* »razkrivati, buljiti«, *húlit' sa* »mračiti se« (Miklošič, 413; Skok I, 632; ES VII, 170 s.). Fonetična struktura razmerja **guliti* : **žuliti* (vzh. slov. gradivo sugerira **gū́liti, *žū́liti*, jslov., č. in slš. **gulī́ti, *gūlišь* oz. **žulī́ti, *žūlišь*) dopušča le denominativni tvorbi iz dveh sorodnih subst. v različnih prevojnih stopnjah iz nekega prenarejenega akrostatičnega subst. s prevojem *-o-* : *-e-* v korenskem

morfemu (če je v osnovi atematski s., prim. k sufiksu sti. *dhūli-* »prah«, lit. *dū́lis* »megla«, ir. *dúil* »želja«, lat. *fūlīgō* »saje« < **dhuH-li-*), kar odseva v r. *gúlja* »bula, izrastek«, p. *gula* »isto«, r. dial. *g'úla* »isto«, *gúlyj*, *g'úlyj* »brez rogov« poleg *žúlь* »nož«, *žúlik* »majhen oster nož«; v pomenu »slepar, tat« je verjetneje deverb. Primerljivo je še lit. *apgaũlis* »slepar, goljuf« in *apgáulė* »goljufija«, kar je z istim ali podobnim sufiksom tvorjeno iz *apgáuti* »ogoljufati« iz *gáuti*, *gáunu* »dobiti, ujeti«, lot. *gũt*, *gūnu* »isto«. Samo za ta balt. glagol LIV, 167, sicer rekonstruira ide. **geu̯H-* »doseči, dobiti«, starejši avtorji pa kakor za arm. *kalum* »vzeti, zgrabiti« izhajajo iz korena **geu̯(H)-* »kriviti«, iz katerega je s sufiksi z *-l-* tvorjeno še sti. *gola-*, *gula-* »krogla«, *golā* »žoga, okrogel vrč za vodo«, gr. γυλιός »podolgovata torba«, γύαλον »vboklina pri oklepu«, γυάλᾱς »kozarec«, lat. *vola* »vboklina na dlani ali na stopalu, pest«, stvn. *kiol*, ags. *cēol*, stnord. *kjóll* »(zaobljena) ladja«, stvn. *kiulla* »torba, bisaga, nahrbtnik«, stnord. *kúla* »bula, krogla« (Fraenkel, 141; Pokorny, 396 s.). Natančnih semantičnih razvojev zaradi razvejanih pomenov ni mogoče ugotoviti. Pomen »kriviti« bi lahko prek »upogniti (roko)« dal balt. pomen »dobiti, ujeti«. V slov. prevladujoči pomen »odstranjevati kožo, drgniti« je najvarneje razumeti v denominaciji iz s., ki se ohranja v r. dial. *žúlь* »nož«, to pa je z navedenim balt. in širšim ide. gradivom sorodno le, če je bil tako poimenovani nož izvorno kriv. Glej tudi *žúlj I*, *gúliti*, *žúriti*. M. S.

žuliti II, *-ím* (v. impf.) »zvečiti kaj brez zob, ali sploh kaj vlačnega dolgo žvečiti« (Temljine; Kenda, rkp., 192); pomen »žvečiti« navaja tudi Pleteršnik II, 974, po Janežiču.

Pomensko blizu je sb. dial. *žūljȉt*, *žûljim* »počasi jesti, kar ne tekne« (Kosovo; Elezović 1, 182), črnogor. *žúliti*, *žûlīm* »počasi jesti (o travi za govedo)« (Vujičić, Rječnik, 39), morda sem tudi hrv. *žūljȉti* »für das Vieh Futter auf dem Felde sammeln« (Žumberak; Skok JA XXXIII, 374), slš. gemer. *žúlit'*, *-ím* »žvečiti, mečkati« (Orlovský, Gemer., 423). Izhajati bi bilo mogoče iz denom. v. **žulíti*, **žúlišь* (poleg **žul'íti*, **žúl'išь*) iz izhodnega ptc. pret. akt. **žulъ* »masticatus« (in iz tega nomen agentis **žúl'ь* (m.) »masticator« v sln. cgn. *Žulj* in od tod ime zaselka *Žulji* v Brjah na Vipavskem, hrv. cgn. *Žulj*) k **z'üti*, **z'ujèšь* »masticare«. Dalje glej *žvẹ́čiti*. M. F.

***žulivamp** (m.), g. *-a*, samo v 18. st. *ſhulvamp* »Flecksieder, thermopola« (Pohlin), tj. glede na n. prevedek »kdor kuha drobovino«, glede na lat. pa »krčmar, ki ponuja tople pijače«. Besede pri drugih avtorjih ni zaslediti, zato domnevno niti v 18. st. ni bila zelo razširjena. Verjetno imp. kompoz. iz *žulíti* in *vȁmp*. Zaradi polisemije glagola *žulíti* in zaradi možne dovtipne semantične motivacije prvotnega pomena ni mogoče z gotovostjo ugotoviti; najverjetneje se zdi izhajati iz *žulíti* v pomenu »jesti, žvečiti« in *vȁmp*, danes pl. *vámpi* »Kuttelfleck«. M. S.

žúlj I (m.), g. *-a* »callus«, dem. *žúljec*, *-ljca*, *žúljek*, *-ljka*; adj. *žúljav*, *-a*, *žúljast*, *-a*, *žûljnat*, *-a*, pkm. *žûlnati* »callosus«, semkaj fit. *žúljevka* »Teucrium chamaedrys« (Sln. gorice, pkm.; k semantični motivaciji prim. *vredník*); v 16. st. *ſhule imeti* »calleo« (Megiser), v 17. st. *kadar v Rimi Cato je regeral obeniga nej ſo ſa Purgarja gori vſeli, aku nej shule na rokah imel* (Janez Svetokriški), v 18. st. *ſhuul ali mihúr* »atheroma«, *shule dobiti* »extuberare, occallescere«, *shulou od déla* »occalatus«, *ſhûl* »callus« (Pohlin), *shulk*, *oshulk*, *shulink* »Schwiele« (Gutsmann).

Prim. sbh. *žûlj*, g. *žúlja*, hrv. čak. *žũj*, g. *žūjȁ* (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1413) »callus«. Jslov. **žul'ь̏* je najverjetneje nomen agentis iz **žulíti* »z drgnjenjem raniti ali odstranjevati kožo«. K besedotvorju prim. psl. **pь̏lz'ь̏* »polž« iz **pь̏lzti* in domnevno sekundarno vzpostavljeno razmerje **vod'ь̏* > sln. *vòj II* : **vodíti*. Dalje glej *žulíti I*. M. S.

žúlj II (f.), g. *-a* »vsaka ostra, bodljiva rastlina (npr. Scolymus, Cirsium, Carduus, Eryngium, Xantium)« (slovenska Istra; Erjavec, LMS 1879, 129).

Sem morda primor. *žil* »osat« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 155) z *i* iz dolgega **ú*, o čemer pričajo tudi primeri kot *ćuhnja* (isti, 27), ki je prek **kíhnja* nastalo iz prvotnega *kúhinja*. Prim. hrv. *žulj* »Cirsium arvense« (Šulek, Im. bilja, 479), blg. dial. *žulíni* »vrsta ostrega plevela« in tudi r. dial. *žulь* »nož«, *žúlik* »nožek« (Dal', Slovar'[2] I, 547). Izhajati je mogoče iz subst. **žul'ь* (m.) »kar je ostro« iz ptc. pret. akt. **žulъ* »odrezan, oster, bodljiv ipd.« slov. verbalne osnove **žu-* »drgniti, rezati ipd.«, ki se ohranja v r. dial. *žúlitь* »rezati« oz. p. dial. *żucholić* »rezati, trgati« (Karłowicz, SGP VI, 449) ← **žu-cha-ti*. K substantivizaciji prim. sln. fit. *skorócelj* (m.) < **-cěl'ь* ← adj. **cělъ* »integer«, *saramǫ́kelj* (m.) »surovež« < **-mòk-l'ь* ← ptc. **moklъ* »moker«. Slov. osnova **žu-* je apofonična varianta h **gu-* npr. v sln. *gúliti*, *-im* »drgniti«. Glej tudi *žúlj I*. M. F.

žuma (f.) »vsota«, *žumati* »seštevati«, v 18. st. *shuma* »Summe« (Gutsmann), v 19. st. *shúma* »Summe« (Murko II, 657), tudi *šuma*, v 18. st. *shuma* »summa« (Pohlin), danes črnovr. *šûmą* »vsota« (Tominec, 217) in *súma* »isto«, v 16. st. *ſumma* »argumentum, periocha, ſapopadek« (Megiser), v 18. st. *ena kratka ſuma ene rizhy* »enu kratku šapopadenîe, periocha«, v 19. st. *ſúma* »Summe« (Murko, l. c.), danes *sūma* »vsota, seštevek, povzetek« (SSKJ IV, 1010).

Varianta z *ž-* je prevzeta prek srvn. *summe*, varianta s *š-* prek nvn. *Summe*, varianta s *s-* pa neposredno iz lat. *summa* »vsota, celota, vrh, najvišja točka, glavna stvar« kar je v f. substantivizirani adj. *summus* »najvišji« (Striedter-Temps, DLS, 255; Kluge[22], 714). M. S.

žumāra (f.) »pritlikava palma Chamaerops humilis« (Zalokar, Vrtec).

Prim. hrv. *žumara* »isto« (Šulek). Pleteršnik II, 975, primerja it. *giumarra* »Stechpalme«, česar dostopni slovarji nimajo. Battisti-Alessio, 1821, navaja it. *giummàr* kot izvorno arab. besedo za »stržen datljeve palme«. It. dial. *giummaritu*, *giummára* »pritlikava palma« je znano samo na jugu, predvsem na Siciliji, tako da sta sln. in hrv. besedi gotovo umetni izposojenki. Nedvomno drugega izvora je furl. *zùmer*, *zàmar*, *zàmer* »beli gaber, Carpinus betulus«. M. S.

žúpa I (f.) »okraj, srenjski zbor«, prim. *v župo iti* (gor., Bohinj); *požûp* (m.) »opravnik vaških poslov« (slovenska Istra). Nknjiž. iz hrv. tudi *žúpa* (f.) »fara«; *žûpnik* »parochus« z izvedenkami *župnîja*, *župnîšče*, *žúpan*, *župnîjski*, *župnikováti*, *-ûjem*. Ljudsko tudi *žûpnik* »travnik v prisojni legi«, v tpn. *Županek*, *Žüpjek* poleg *Župna*, v 15. st. *Sappin*, *Sappein* (Pirchegger, ON Mürz,

66); prvič izpričano l. 1315 *die supp Schresnawicz* (Pirchegger, l. c.).

Hrv. sb. *žúpa* »familia, genus, populus, territorium, regio, officium, judicium, parochia« poleg »terra aprica; zemlja v prisojni legi«, pri Vuku »obala«, adj. *žûpan* »calidus, tepidus«, v tpn. *Žùpina, Žúpa*. Miklošič, 413, je dvomil v zadnji pomen, zato etimološka literatura ne razpravlja o tem. Vendar je splošno znan (Mažuranić, Prinosi, 1723; Schütz, Geogr. Term., 33). V pomenu »okraj« je *žúpa* tudi č., ukr. in str. (Sreznevskij, Mat. I, 883); v pomenu »solina, rudnik« p., ukr. str.; osamljeno je csl. *župište, župišče, župilište* »grob«. Ni jasno, če spadajo vse te pomensko različne besede skupaj. Pomen »grob« in »solni rudnik« je mogoče spojiti, s tem primerjajo gr. γύπη »votlina, koča«, stvn. *chubisi* »koča«, nvn. *Koben*, nperz. *kad, kada* »hiša« (Posch, WuS XVI, 6; Mladenov, JA XXXVI, 133; z rezervo Vasmer I, 432). Pomen »okraj« je bliže got. *gawi* »Gau«, tudi z nejasno etimologijo (glej Kluge[23], 235). Machek[2], 731, prišteva sem tudi lat. *pagus* »okraj« (z metatezo). Persson, Beitr., 115, loči pri **župa* dve različni besedi. Pomen »prisojno zemljišče« tu ni mlad, prim. ngr. tpn. Ζούπαινα (Vasmer, Sl. in Griech., 168). Nedvomna je zveza z **županъ*, ni pa mogoče določiti, kaj je starejše. Glej tudi *župȁn I*.

žúpa II (f.) »juha« in »stolčeno sadje, iz katerega stiskajo mošt« (dol., gor., kor., štaj.), dem. *žúpica*, adj. *žúpen, -pna* »Suppen-«; v 16. st. *shupa* »Supp, jus« (Megiser), v 17. st. *zupa* »brodo« (Alasia), *hrenava shupa ſturi de ſe ozhy sazhneio potiti* (Janez Svetokriški), v 18. st. *šhupa* »jus, jusculum«, *ribja maſt, ali šhupa, ena ſlanina* »garum« (Kastelec-Vorenc), *ſhupa* »Suppe, juſculum« (Pohlin), *shupa* poleg *vlaga, mozhilu, poliuka, ˌjuha, lopaliza, zhorba, ſok* »Suppe« (Gutsmann).

Kakor hrv. kajk. *žȗpa* »juha, polivka« in »snežna blatna brozga«, sbh. v Bosni »juha iz bučnih semen« (Bjeljina) prevzeto iz srvn. *suppe* »juha« (Grafenauer, Razpr. ZDHV I, 375; Striedter-Temps, DLS, 255; ARj XXIII, 509), kar je izvorno spn. beseda, ki ustreza stvn. *sopha, soffa* »juha, godlja, usedlina«, ags. *sopp* »omočen kos«, srvn. *suf, sof* »juha«, medtem ko stvn. *sûf* »isto« kakor sti. *sū́pa-* »omaka, juha« izkazuje dolgi vokalizem. Polna prevojna stopnja je v stvn. *souf* »juha«, stnord. *saup* »pinjeno mleko«. Glagol je potrjen v stnord. *súpa*, ags. *sūpan*, stvn. *sûfan* > n. *saufen* »srkati, piti«. (Kluge[22], 715; Pokorny, 913). Srlat. *suppa* »v juho namočen kruh«, iz česar je frc. *soupe* »isto« > »juha«, it. *zuppa* »isto« > »juha«, razlagajo kot postverbal glagola **suppare* »začinjati« ali »pomakati«, ki je prevzet iz nekega spn. glagola, iz katerega je danes *soppen* »pomakati«, prim. tudi got. *supon* »začiniti« (Gamillscheg, EWFS, 812; Feist, Wb., 461; Battisti-Alessio, 4123). Glej tudi **súpa*. M. S.

župȁn I (m.), g. *-ána* »predstojnik občine«, starejše »sodja, valpet, oskrbnik«, l. 1607 pri Alasiju *zupan* »decano«, v 18. st. *ſhupân, ſhepân* »Dorfrichter, comarchus« (Pohlin); dial. *žę̑pạn* (Medana); izvedeno *župánja, župânji, župánov, župânstvo, županíja, županováti, -ûjem*; *župániti, -ânim*; prvič izpričano pri Alpskih Slovanih l. 777 *jopan* (F. Kos, Gradivo I, 290), od 13. st. dalje *supan, suppan*; alpsko n. *Sùppan* »sodnik, valpet, oskrbnik« sega do Salzburga in Merana (Kranzmayer, Sitzber. WAW, 226, Nr. 4, 61).

Splošnoslov.; stcsl. *županъ*, r. csl. *županъ*, kasneje samo v 15. st. tpn. *Županovo*, hrv., sb. *žùpān*, blg. *župàn*, p. *żupan* »oskrbnik, upravnik«, č., slš. *župan*. Iz slov. jezikov je verjetno nvn. *Gespan* (*Gespanschaft, Spanschaft*) »tovariš«; srlat. *hispanus*, rum. *jupîn* »plemič, gospod«, *jupîneasă* »gospa«, ngr. ζουπάνος, stprus. *supūni* »gospoda«, lit. *žiūpone* »gospa«, madž. *ispán, ispány, espán, spán* (glej Kniezsa I, 224 s.). K temu sln. *požûp* (m.) »opravnik vaških poslov« (slovenska Istra), hrv. *podžup, požup* »vicecomes«, v 11. st. *posuppus, posiuppus, postiuppus* (Mažuranić, Prinosi, 969) < **podъ-županъ* (Skok, JIČ II, 3); sln. dial. *špân, špȁn* »tovariš« (vzh. štaj.), »ljubček« (nar. pesem), »hišni posestnik« (pkm.), k temu *špânja* (f.), *španklja* je sprejeto iz n. *Gespan* ali madž. *ispán* kakor hrv. kajk. *špan*; k temu igra *špána, špánja, špânati se* »igrati špano«, *španaríja* »zavezništvo« (Kelemina, GMDS XIV, 85). Etimološko temna beseda; nedvomna je zveza z *žúpa* »okraj, okoliš«, ni pa jasno, ali je *župán* izvedeno iz *žúpa* ali obratno. Po mnenju starejših avtorjev spada sem tudi stč. *hpán*, č. *pán*, p. *pan* »gospod« iz **gъpanъ* k **geup-* »čuvati, paziti« (Hujer, LF XXXI, 104; LF XL, 304; IF XXIV, 70; Janko, Věstnik ČAN, XVII, 185). Drugače o č. *pán* Machek, Recueil I, 93, ESČ, 435. Zaradi napisa ζοαπαν med 4.–6. st. pri St. Miklós in protoblg. napisa ζουπαν ταρκανος (Beševlijev, Pъrvoblg. nadpisi, 41, 73) mislijo tudi na avarski izvor (Brückner, IF XXIII, 217; KZ XLIII, 301; JA XXIX, 434; SEP, 667; Hübschmann, Z. d. d. morgl. Ges. XLIX, 500). Zadržan je van Wijk, JA XXXVI, 357. Oštir, AAS I, 113 in 117, primerja **županъ* in **stopanъ* ter misli na iliro-traš. izvor; podobno Budimir, JIČ I, 542, ki suponira staro balkansko ζοατανος > ζοαπανος. Druga mnenja glej Berneker I, 368, in Vasmer I, 432.

[O traškem izvoru **županъ* tudi Paliga, Linguistica XXVIII, 1987, 111 s., zlasti 118 s. – M. F.]

župȁn II (m.), g. *-ána* »krpa na čevljih«, tudi *župânec* »usnjena krpa na zgornjem delu čevlja«, v. *župânčiti, župânčim* »obšiti z usnjenimi krpami«. V 18. st. *ſhepân* »ein Schuhfleck; affutura calcei«, *ſhepânz* »Schuſterfleck; quadrula« (Pohlin).

Pleteršnik II, 975, povezuje s hrv. *žȗpa* »vrsta obleke«, *župica* (Istra), kar nista sprejela niti Miklošič, 419, niti Berneker I, 460. Iz arab. *ǧubba* »vrsta telovnika« je preko srlat. *giuppa*, it. *giubba* prešlo v slov. jezike r. *župán*, p., č., gl. *župan* »vrsta oblačila«, vendar pomenskega prehoda do sln. *župȁn* doslej nismo našli. Iz tega arab. vira je po različnih poteh zašlo v sln. vrsta nazivov za obleke, tako *ˌjópa, šûba* in *zabûnec*. Toda sln. *ˌjakna* »lahek suknjič« je preko nvn. *Jacke* iz arab. *šakk* »železna srajca, oklep«.

župána (f.) »špana«, denom. v. *župánati, -am* »igrati špano« (oboje Lašče; Erjavec, LMS 1882-1883, 257). Glej *špána*. M. F.

župánič (m.), g. *-a* »Troglodytes troglodytes« (Caf pri Pleteršniku II, 975).

Prim. hrv. *žȗpanić* »isto«, *županȉć* (Istra; Filipi, IO, 168). Dem. od **župānъ*; izpeljava iz substantivov za vladarja je pri tem ptiču pogosta (o tem Filipi, o. c., 166 ss.). Sin. *stržȇk, kraljȉč, pâlček*. Dalje glej *župȁn I*. M. F.

žûpnik (m.), g. *-a* »velikonočni kruh, okrašen s figuricami iz testa« (Miklošič, Ribnica, Caf), tudi *žûpnjak* »isto« (Lašče).

Verjetno prevzeto iz koč. n. *sipling*, dial. tudi *schüpling, žüplink*, kar je tvorjeno iz koč. n. *sib* = nvn. *Sieb*

»sito«; torej »kruh v velikosti sita« (Navratil, LMS 1885, 167; Pleteršnik II, 975). Iz navedene koč. n. besede bi pričakovali sln. dial. substitut **župlnk*, po asimilaciji (?) **župnk*, kar se je lahko standardiziralo kot *žûpnik*. M. S.

žûr (m.), g. *-a* »sirotka«, tudi *žûra* »isto« (Vipavska dolina, Kras) in *žọ̑r*, *žọ̑ra* »isto«; Štrekelj, LMS 1896, 167, navaja *zora* »usedlina pri lojnati zabeli, sok pri pečenki; Rindschmalzsatz, Bratensauce«, vipav. *zura*; semkaj verjetno črnovr. *žûərą* »gošča, ki ostane na dnu soda« (Tominec, 253).

Prevzeto iz substantiviziranega srvn. adj. *sûr* »kisel, grenek, oster (o okusu)«, ki se ohranja v bav. nvn. *Saur*, *Sauren* »sirotka« (Miklošič, 413; Schmeller, BWb. II, 320; Striedter-Temps, DLS, 256). Od tod je tudi dl. *žur* »sirotka«, *(ze)žuriś se* »skisati se«. M. S.

žûra (f.) »gošča na dnu soda« v črnovr. *žûərą* (Tominec, 253).

Prim. r. *žur* »usedlina, gošča«, č. dial. *žur* (m.) »isto« (Kellner, Východolašská II, 335). Gotovo sorodno s sln. *žûr* (m.), *-a* »sirotka« in tako kot psl. **žûrъ* (m.) »kisla, skisana jed ipd.« substantivizirano iz **žûrъ* (adj.), **žurā̃* »stisnjen (→ gost) ← skisan«, o katerem posredno priča hrv. *žûra* (f.) »nizek in mršav človek«, kar je po besedotvornem vzorcu **lûdъ* (adj.) → **lūda* = č. *louda* (m.) »obotavljalec, mečkalo«, hrv. *lûda* (m., f.) »norec, norica« substantivizirano iz istega adj. Ker se pomen »kisel, skisan« lahko razvije iz pomena »rezati«, npr. sln. dial. *sesekati se* »sesiriti se (o mleku)«, slš. *seknút' sa* »sesiriti se (o tekočini)«; č. *srazit se* »sesiriti se« k *raziti* »tolči, sekati«, je psl. adj. **žûrъ* v besedotvornem razmerju z **žúľь* (m.) »otiščanec« ← ptc. **žulъ* → denom. v. **žűliti* »rezati« in bi ga bilo potrebno izvesti iz ide. adj. **gé̯u-ro-* »odrezan« poleg **gé̯u-lo-* »isto«, prim. arm. *gul* »top, obrezan«. Glej tudi *žúriti I*, *žúlj II*. M. F.

žûrč (m.), g. *-a* »majhen sod za vino« (štaj.), pri Cigaletu, Wb., 1872, *žureč* »isto« s sin. *čutara*. Sem *džûrdž* »vrč«, npr. *sneha jim napolni džurdže z vinom* (vzh. štaj.; Pleteršnik I, 191, po Pajku).

Verjetno gre za poimenovalni tip *Štefan* → *štẹ́fan* (m.) »dvolitrska steklenica za vino«, *Neža* → *nẹ̑ža* »ilovnat vrč s podobo svete Neže« (dol.), »večja lesena ali lončena posoda za vino«, *Urban* → *urbȁn* (m.), g. *-ána* »steklenica, ki drži štiri ali pet litrov« (dol.). V imenu se namreč verjetno ohranja dial. refleks izhodnega sln. **jurij* »vrsta posode za vino« ← atpn. *Jurij* < **d'urd'ь* < lat. *Georgius*. Ker se je sln. *j* ojačal v prepalatalni zaporni *d'* v prekmurščini v začetnem naglašenem zlogu in v legi za konzonantom (npr. sln. *jajca* : pkm. *d'ai̯ca*; sln. *zobjẹ̑* : pkm. *zobd'ẹ̑*; Ramovš, Hgr. II, 189), je ta štajerski leksem verjetno izposojen iz pkm., kjer je na leksikalizacijo vplivala stranskoslonska osnova **jurj-* > **d'urd'-* → **d'urd'ь* »majhen sod za vino«. Izglasni *-č* v obliki *žurč* je iz izhodnega pkm. *d'* nastal po izgubi zvena v izglasju: *-d'* > *-t'*. Cigaletova oblika *žureč* je hiperkorektna. Na poimenovanje posode (za vino) iz imena *Jurlj* kaže tudi hrv., sb. *dúrovača* »velik vrč (lahko tudi iz lesa)«, *dȕrovača* »isto« (ARj III, 16; Rečnik SANU V, 122) in agl. *brown George* »lončena posoda« (Keber, Leksikon imen, 272, brez tu obravnavanega sln. apelativa). Dalje glej *Jurlj*. M. F.

žúriti, *-im* (v. impf.) »cogere, urgere«, *žúriti se* (impf.) »festinare« (pkm.), adj. *žúren*, f. *-rna* »marljiv, hiter«, subst. *žûrba* »marljivost« (Caf).

Prim. sbh. *žúriti*, *žûrīm* »hiteti, priganjati«, s kolumnalno baritonezo (prim. nižje **žűrati*) še *žȕriti*, *-īm* »žgati« (navaja ARj XXIII, 518), mak. *žuri* »opeči s koprivo«, r. *žurítь*, *-íšь* »karati, oštevati, očitati«, ukr. *žurýty*, *žúryš* »žalostiti«, *žurýtysja* »žalostiti se«, br. *žurýсь*, *žúryš* »oštevati«, *žurýcca* »žalostiti se«, stp. *żurzyć się* »jeziti se«, p. dial. *żurzyć się*, *szurzyć się* »prepirati se, jeziti se«, č. dial. *žuřit*, slš. *žúrit'* »isto«. Psl. **žuríti*, *žúrišь* je prvotno verjetno pomenilo »žgati«. To poleg sbh. gradiva potrjuje še domnevno odgovarjajoči intranz. **žűrati*, **žűrěti*, prim. br. *žúraсь* »prismoditi se, zogleneti«, *žurécь* »tleti«, č. *žírati* »zažgati se«, *žířeti*, *žířiti* »goreti«, blg. *žúravam*, *žúrna* »močno zapeči (jed)«, dial. *žúrja* »peči, pražiti«, *žúre* »žgati«. Akcentske razmere niso jasne. Sorodno je še sln. *gúrati*, *-am* (impf.) »priganjati«, *g. se* »naprezati se, mučiti se«, sbh. *gúrati*, *gûrām* »porivati, tiščati, suvati« (Vasmer I, 434) < psl. **gurā̃ti* »siliti, pekliti«. Psl. glagola **žuríti*, **gurā̃ti* temeljita na ide. **geu̯-r-*, **gou̯-r-*, kar je primerljivo z arm. *krak* »ogenj, žerjavica« < **gurā*, z drugim sufiksom psl. **žuliti* < **geu̯H-l-* in sorodnim (Suprun pri ÈSBM III, 249). M. Furlan, ustno, opozarja, da je korensko sorodno lahko gradivo, obravnavano pri *žúgati II*. Fonetično in semantično manj verjetna je primerjava psl. **žuriti* »hiteti« s sti. *junā́ti* »priganjati«, *jávate* »hiteti« in izvajanje iz ide. **g'eu̯H-* »priganjati« (tako Pokorny, 398). Drugače tudi Bezlaj, Linguistica VIII/1, 79 = ZJS, 346, ki izvaja po napačni dekompoziciji iz **vъz-juríti* k **juríti*, **uríti* »goniti, poditi«, o čemer glej *úren I*. Glej tudi *žulíti I*. M. S.

žûrje (m.), g. *-a* »želod« (kor.: Škocjan v Podjuni, Žitara vas, Globasnica, Rinkole, Vidra vas; vse SLA), *žûri̯e* »želod« (Zdovc, Mundart, 111).

Prim. blg. dial. *žùrče* »hrastov plod«, kar Georgiev, 561, razlaga po labializaciji iz *žìrče* »isto« k **žírъ* »živež«, dial. »glans fagi«. Ker v sln. labializacije vokala *i* v *u* niso znane, je to lahko sorodno tudi z mak. *žur* »gleženj, grča«, *žurliv* »grčast«. Želod je tu namreč lahko poimenovan po neravni, grčasti želodovi kapici. Izhodno **žurъ* < ide. **geu̯(H)-r-o-s* »nekaj okroglega, izbočenega, neravnega ipd.« je lahko sorodno s psl. **gűra* »isto«, prim. sln. *gúra* (f.) »gumb iz smole« (dol.), hrv., sb. *gȕra* »grba«, *gȕriti se* »grbiti se«, tudi sln. *gir* (m.), g. *-ja* »grča« (rez.), adj. *girast* »grčav« ← psl. **gýr'ь* ob **gyra* > slš. dial. *hýra* »gomolj, žleza, tvor« (Kálal, Sl., 195) ter nadalje z gr. γῡρός (adj.) »zaokrožen, obel, okrogel, izbočen«. Psl. **žurъ*, **gűra* ... je v apofoničnem razmerju s psl. sin. **gvorъ/*gvarъ*. Glej tudi *žúlj*, *gúra*, *žvarci*, *gir*, domnevo o psl. **žura* »jagoda« v slovenščini s. v. *žuževína*. M. F.

žúrževina (f.) »neka vinska trta« (Biljana v Goriš. brdih). To trto na Vipavskem imenujejo *gnẹ̑d* (Erjavec, LMS 1882–83, 313, 1875, 219).

Prevzeto iz furl. *zorze* »vrsta vinske trte« (Štrekelj, LMS 1896, 167; Pirona, VF,[2] 1240), kar je verjetno tvorjeno iz furl. atpn. *Zorz* »Jurij«, prim. sln. *jûrka* »vrsta trte« (štaj.). Drugače o tem glej *žuževína*. O sin. glej *gnẹ̑d*. M. S.

žúšelj (m.), g. *-šlja* »nekaj zgnetenega, prežvečenega; kepica«, sekundarno tudi »šop las/sena«, prim. v 18. st. *ſlamnaten shuſhel* »Strochwiſch, flamna briſauka« (Gutsmann); z asimilacijo po zvenu *žúželj* (m.), g. *-žlja* »isto«.

Pomensko podobno sln. *žúhelj*, g. *-hlja* je potrebno povezati s slov. besedno družino iz **z'ьvăti*, **z'ьvèšь*/**z'u-jèšь* »žvečiti«. Ker je sln. *-š-* v tem primeru lahko le iz slov. zaporedja **-sl'-* oz. **-šl'-* ali pa iz sln. *-šč-*, bi za izhodišče prišla v poštev predloga **z'u-cha-ti*, **z'u-cha--ješь* »žvečiti«, iz katere je sln. sinonim *žúchelj*, g. *-hlja* < **z'uch-l'ь*. Izhodni rezultativni nomen actionis **z'us--l'ь* → **žušl'ь* (prim. **kas-l'ь* → **kašl'ь* »kašelj«) je iz časa, ko ruki-pravilo **z'u-sa-ti* > **z'u-cha-ti* še ni bilo izvedeno. K temu prim. r. dial. *žuchtóritь* »jesti, žvečiti« poleg *žústeritь* »isto«, *žústatь* (Dal', Slovar' I², 548), ki s *ch* in *s* pred dentalom kaže na enako relativno kronologiji nastanka kot sln. *žúhelj* : *žúšelj*. Glej tudi *žúhelj* in dalje *žvẹ́čiti*. M. F.

žuváje (f. pl.) »predal pri statvah« (Bovec; Erjavec, LMS 1882-1883, 273).

Izhajati je potrebno iz prvotnega sln. *žláge* »del statev ipd.« (Pleteršnik II, 976). Bovška oblika izkazuje švapanje in sekundarno palatalizirani *j* iz *g* pred *e*-jevskim vokalom, kar "standardni" bovški govor, ki ima sicer marsikaj skupnega s koroškimi dialekti, ne izpričuje (glej Ramovš, Hgr. VII, 80 s.). Zato je bila oblika verjetno kot termin izposojena iz kor. ali gor. govorov. Erjavec, l. c., tega bovškega leksema ne razlaga. Dalje glej pod *žlâge*. M. F.

žúžati, *-am* (v. impf.) »počasi delati, obotavljati se pri delu« (štaj., Zalokar, Caf), subst. *žúža* »počasnè«, ekspr. *žuža-maža* »isto« (h kajk. *Žuža* »ime kobili«, kar navaja Pleteršnik, prim. hrv. *Žuža* »ime kozi ali ovci« (Lika) poleg *žuža* »srab«), adj. *žužȃv*, *-áva* »počasen«; dem. *žužljáti* »šumljati«, od tod *žûžlja* »človek, ki veliko tja v en dan govori in klobuštra« in »gozdni škrjanec, Alauda silvestris«, po moderni vokalni redukciji *žežáti*, *-âm* »počasi delati, obotavljati se pri delu« (Caf, Zalokar, bkr.), subst. *žẹ̑ža* »počasnè, nerodnež« (Sln. gorice), dem. *žežljáti* »šumljati« (Cigale po Vodniku, bkr.).

Prim. hrv. dial. *žȕžlati*, *-am* »sesati, po malem piti (npr. vino)« (ARj XXIII, 533), blg. dial. *žužá* »brenčati« (BER I, 556), r. *žužžátь*, *-íšь* »brenčati, brneti, šumeti, žvižgati«, ukr. *žužžáty* »isto« z ekspresivno geminato (Vasmer I, 431), br. *žužècь* »isto«, p. dial. *žužać* »peti uspavanko«, *žuža* »zaspan človek, lenuh« (Karlowicz, SGP VI, 451), gl. *žužolić*, *žižolić* »šepetati, šumljati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1797). Psl. **žužăti* k sln. *žúgati* »pretiti«, hrv. *žȕgati*, *žȕgati* »gagati, čebljati, pogovarjati se, kramljati, opravljati, klevetati« < **žǔgati*. Sln. *žúžati*, *-am* izkazuje transformacijo iz poltematske konjugacije, kar bi bilo mogoče razložiti kot denom. iz *žúža*, postverbala iz **žužăti*, *-íšь*, ali kot retrogradno tvorbo iz dem. *žužljáti*. Korensko naglašeni *žúžati* ima posplošeno akcentuacijo inf. **žužăti* > **žužȁt* > štaj. *žúžat(i)*, varianta **žužăti* > *žežáti* je po prez. K pomenskemu razvoju »počasi delati« < »šumeti, čvekati, klepetati« prim. sln. *šušljáti* »počasi delati« < »šepetati«, pa tudi sorodno *ženžáti*, *žužnjáti*. Možnost, da bi bilo *žúžati* prevzeto iz srvn. *sûsen* »šumeti« (> nvn. *sausen*), se ne zdi verjetna, ker v tem primeru ne bi pričakovali akcentske dublete. Glej tudi *žegljáti*, *žûžlja II*, *žužẹ̑lka* in dalje *žúgati I*. M. S.

žûžavka (f.) »kresnica, leščerba« v pkm. *žűžafka* (Novak, Slovar², 184).

Prim. plb. *zauzəlaicə* »kresnica« < **žužalica* (Polański, SEDP II, 1059 s.). Pomensko enako je hrv. dial. *žȉžak* »kresnica, Lampyris noctícula« (Valtura v Istri; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 323), črnogor. *žȉžak* »isto« (Vujičić, Rječnik, 38), kar je iz »svetilka« enako motivirano kot sln. sin. *kresníca* in *lẹ́ščerba*. Prim. hrv., sb. *žȉžak* (m.), g. *-ška* »plamen v svetilki, svetilka« (Vuk), črnogor. *žȉška* »ogenj« (Vujičić, Rječnik, 38), kar je iz deverbativa **žiža* ali **žižь* k denom. v. **žižăti* ← **žȋgъ*, prim. ukr. *žýža* »vse, kar je vroče in gori«, slš. *žíža* »pripeka, vročina«, črnogor. interj. *žȉž* za svarjenje otrok pred ognjem, prim. *žiž, mali, izgorećeš se!* (Vujičić, Rječnik, 38). Sln. *žűžafka* je substantivizirano iz adj. **žužavъ*. Ta je bil po vzorcu *klepetav* ← *klepet* izpeljan ali iz subst. **žuža* ali iz v. **žužati* »goreti«, ki je zaradi slš. *žuh* »oglje« tako kot sln. rez. *žúga* (3. os. sg. prez.) »žgati« denominativen. Če se ista pomenska motivacija ohranja tudi v plb. leksemu, se v poimenovanju ohranja subst. **žužalь*, ki je moral pomeniti »ogenj, plamen; svetilka ipd.«. Drugače Polański, l. c., ki samo plb. leksem razlaga kot dem. k **žužala* in povezuje s csl. *žuželica* »insectum«, r. *žúželica* »hrošč«, stč. *žúžela* »glista, deževnik«. Glej tudi *žužek* in dalje *žúgati II*. M. F.

žužek (m.), g. *-žka* »ebenovina«, v 19. st. *shúshik*, g. *-shka* »Ebenholz« poleg »Kienruß« (Murko I, 658).

Ker je za ebenovino značilna temna, črna barva (prim. sln. *njegovi lasje so črni kot ebenovina*), je poimenovanje verjetno metaforično iz sln. *žužek* (m.), g. *-žka* »saje«, v 18. st. *ſhûfhèk* »Kienruß, fulligo« (Pohlin), *shushek* »Kienruß« (Gutsmann), tudi adj. *žûžkast*, f. *-a* »črn«, npr. *žužkasta noč*. Prim. še sln. sin. *črni hrast* »ebenovec«, *črni les* »ebenovina« (Murko II, 255). Izhodno **žužъkъ* »saje« more biti derivat od **žuža* »ogenj«, kar se posredno lahko ohranja v sln. pkm. *žűžafka*.

Po enaki metafori je nastalo tudi sln. *žûžka* »ime črni ovci« (Kanin, Podmelci). Glej tudi *žûžavka* in dalje *žúgati II*. M. F.

žužẹ̑lka (f.) »insekt« (SSKJ V, 1023). V 19. st. *shushélka* še »vsak črn, zelo majhen insekt, hrošček«, tudi *shúshanka* »isto« (Murko I, 658), kar lahko kaže, da je poimenovanje v slovenščini prvotno označevalo žuželke, za katere je bila značilna črna barva. Tudi sorodni leksemi, kot so npr. sln. *žužel* (f.), *-i*, *žûžek*, g. *-žka*, *žúža*, *žúže* (n.), g. *-eta*, označujejo predvsem insekte, pri katerih prevladuje črna barva. Ker je pri Gutsmannu izpričan subst. *shushou* (f.) »saje« < **žužel* (prim. slš. *žúžoľ* (m.) »oglje, črna barva«, dial. *žúžeľ* »isto«; Kálal, SI., 906), pa tudi *shushek* »saje«, je možno, da je knjiž. *žužẹ̑lka* »insekt« tvorjeno iz *žužel* (f.) »črn insekt, hrošček« (k besedotvorju prim. *zibel* : *zibelka*), ki je bil iz **žuželь* v pomenu »saje« prenesen na označevanje insektov enake barve kot saje. Po enakem vzorcu je namreč lahko nastalo slš. poimenovanje za ptiča *žúžol* »črn ptič, krokar« (Kálal, l. c.) in sln. knjiž. *žûžek* (m.), g. *žûžka* »hrošč«, prim. *črn si kakor žužek* (Kras; Erjavec, LMS 1879, 133), tj. »črn si kot hrošč, ki je črne barve« ← sln. *žužek*, g. *-žka* »saje«. K pomenski motivaciji prim. še sln. primor. *'palj* »žitni žužek« (Koštabona; Kukanja, SDLA - KP/1) < **pal'ь* »smod«, primor. *kər'bǫn* »žitni žužek« (Kukanja, l. c.) ← it. *carbone* »oglje, premog«. Enak besedotvorni vzorec iz prvotnega **žuželь* (f.) »saje, oglje; črna barva«, tudi **žužel'ь* »isto« je verjetno botroval nastanku csl. *žuželь* »scarabeus«, *žuželьсь* »isto«, *žuželica* »insectum«, hrv. *žuželjica* »nek črv ali insekt« (Trebnik; ARj XXIII, 533), mak. *žužel* »Carabus«, blg. *žȕžel* »čri-

ček«, r. *žúželь* »Carabus«. Drugače o tem Miklošič, 412 (po njem večina drugih avtorjev), ki je sln. *žužệlka* in sorodno brez upoštevanja slov. **žuželь* (f.) »saje, oglje, črna barva« povezoval z r. *žužžatь* »brenčati, brneti« in sorodnim. Sln. sin. *žužânka* »vsak zelo majhen hrošč črne barve« je substantiviziran iz adj. **žužanъ* »kot oglje črn« ← **žugъ* (m.) »oglje« = slš. *žuh* »isto« (Kálal, SI., 906), ki je nastal po enakem vzorcu kot npr. stcsl. *ro-žanъ* »corneus« od **rȍgъ* »cornu«. Glej tudi *jižélica* in dalje glej *žûžek* in *žužol* in *žúgati II*. M. F.

žužệlnik (m.) »nižinski urh, Feuerkröte, Rana bombina« (dol.), pri Cigaletu, Wb., 508, *žuževnik* »isto«.

Osamljeno; ker ima nižinski urh na zgornji strani temnorjave lise, bi bilo poimenovanje mogoče izvajati iz **žužel'ьnikъ* »urh črne barve«, kar je bilo substantivizirano iz adj. **žužel'ьnъ* »črn (kot oglje)«, ki ga v 18. st. navaja Gutsmann: *shushoun* »kohlſchwarz; zhern kaker vogel«, in je znan tudi v slš. *žúžol'ný* »popolnoma črn, črn kot oglje«. Dalje glej *žužol*. M. F.

Žúžemberk (m.), g. *-a* (tpn. na Dol.), lok. *v Žúžemberku*, etn. *Žúžemberčan*, adj. *žúžemberški*, l. 1246 *Sösenb(er)ch*, 1295 *Sausemberch*, 1313 *Seusenberch*, 1398 *Seisenberg*.

Prevzeto iz srvn. **Sûsenberc*, kar je kompoz. iz *sûsen* »šumeti, šelesteti, švigati« in *berc* »hrib, gora, breg«. K semantični motivaciji prim. na Zgornjem Štajerskem hdrn. *Šumni potok*, n. *Seisenbach*, l. 1139 *Susinpach* (Pintar, Lj. zvon XXXII (1912), 318 s.; soglaša Ramovš, Hgr. II, 85). Glej tudi *žûžlja I*. M. S.

žuževína (f.) »trta refoška« (Pleteršnik II, 976).

Ker gre za trto, ki daje črno vino, bi bilo mogoče izhajati iz substantiviziranega adj. f. **žužel'ьna* »črna« k **žužel'ьnъ* »črn (kot oglje)«, ki se ohranja v 18. st. pri Gutsmannu: *shushoun* »kohlſchwarz; zhern kaker vogel«, in je znan tudi v slš. *žúžol'ný* »popolnoma črn, črn kot oglje«. Oblika *žuževína* je zato lahko hiperkorigirana za dial. **žužẹ̑na*. Formalno podobno *žúrževina* (f.) »vrsta vinske trte« (Biljana v Goriških brdih; Erjavec, LMS 1882-1883, 313), pri Pleteršniku II, 975, normirano *žurževína*, označuje vinsko trto, ki se na Krasu v Vipavi zaradi rjavkastordečih jagod imenuje *gnệd* (Erjavec, l. c.; Pleteršnik I, 221) < **gnědъ* »rjav« (Bezlaj, ESSJ I, 152) in je lahko produkt križanja med sln. *žuževína* »trta refoška« < **žužel'ьna* »črna« in prvotnim **žuravina* »vinska trta z rjavkastordečimi jagodami«, kar je mogoče povezati s slov. fit. **žuravina* »Vaccinium oxycoccus; mahovnica«, za katerega so značilne rdeče jagode, ki so užitne, prim. r. dial. *žurávina* »Vaccinium oxycoccus«, tudi *žurá* »isto«, br. dial. *žuravína* »jagoda Oxycoccus«, ukr. *žuravýna* »Vaccinium oxycoccus«, p. *żurawina* »isto« ← adj. **žuravъ* ← **žurā̃* »nekaj okroglega, izbočenega, neravnega ipd.«. Glej dalje *žužol* in *žûrje*. M. F.

žûžlja I (f.) »točilnica žganja« (gor.; SSKJ V, 1024).

Verjetno tvorjeno iz izposojenke iz srvn. *sûs* »hrušč, šum«, *sûsen* »šumeti, hrupeti, bučati, tuliti« > nvn. *sausen* »isto«, dem. *säuseln* »šumljati, žežljati« (Čop, Jeklo in ljudje, 65). Glej tudi *Žúžemberk*. M. S.

žûžlja II (f.) »človek, ki govoriči« (bkr.), črnovr. *žûžlę* »človek, ki mnogo in neumno čenča« (Tominec, 253), knjiž. v. *žužljáti*, *-âm* (impf.) »oglašati se z neizrazitimi, *ž*-ju podobnimi glasovi; nerazločno govoriti« (SSKJ V, 1024), dial. *žužlát* »nerazločno govoriti« (Dolini Tolminke in Zadlašce, 199).

Osamljeno; verjetno deverbativni nomen agentis iz nomena actionis **žužl'a* k v. **žuž-l'ā́ti*, ki je bil po vzorcu **bъbati* → **bъbl'ati* tvorjen iz **žužati* (< **žugě-ti*) »šumeti ipd.«. Obstoj slednjega glagola zagotavlja subst. **žuž-ьn'ь* (m.) »hrup, šum« (= sln. tolm. *žúženj*, g. *-žnja* »čvek«) v sln. denom. v. *žužnjáti*, *-âm* (v. impf.) »žuboreti (o potoku)«, »klepetati, čebljati, čenčati«, »nosljati«, pa tudi r. *žužžátь* »brenčati, brneti«, če je *-žž-* ekspresivizirano iz *-ž-* (o tem Vasmer[2] II, 64). Glagol **žužati* je v besedotvornem razmerju z **žugati*, prim. hrv. *žugati*, *-am* »čvekati«, *žugnuti* »spregovoriti, črhniti«, mak. dial. *žugne* »šepniti«, r. dial. *žugákatь*, *žugúkatь* »trkati, drdrati; suvati se; hrumeti, kričati« (Dal', Slovar'[2] I, 546), tudi **žũg-ra-ti* v slš. dial. *žuhrač* »vreščati« (Orlovský, Gemer., 423) in hrv. *žûgor* »hrup«. Štrekelj, LMS 1896, 167, je brez upoštevanja slov. **žugati* sln. *žužljáti* izvajal iz srvn. *sûsen*, *siûsen* »švigati, žvižgati ipd.«. Glej tudi *žužnjáti*, *žâvžar* in dalje *žúgati I*. M. F.

žúžlja III (f.) »lopatica za žerjavico« (Drežnica; Erjavec, LMS 1875, 228).

Nejasno. Po dial. gradivu za SLA drežniški *u* ne reflektira sln. *e* < **ə*, zato povezovanje tega leksema s sln. zahodnim *žéžel* (m.), g. *-žla* »mala lopatica za žerjavico« (Kras; Erjavec, LMS 1875, 228), goriš. *žə̀žu*, g. *žəžla* »Feuerschaufel« (Štrekelj, Görz., 397), jnotr. *žə̑žu* »lopatica za pobiranje pepela« (Barka; Rigler, Jnotr. gov., 122 z op. 4), l. 1607 *zezou* »palletta del fuoco« (Alasia) [*žežou̯*], ni možno. Slednji leksem je namreč kljub Štreklju, JA XI, 467, ki je sklepal o izposojenki iz n. pomensko oddaljenega *Schüssel* »skleda«, in Pleteršniku II, 960, ki je sklepal o izposoji iz it. *sèssola* »vrsta zajemalke« (glej *šệšla*), potrebno izvajati iz psl. **žьzlъ* (m.), g. **žьzlà*. V sln. *žéžel* se zato po vsej verjetnosti ohranja domač refleks psl. **žьzlъ* (m.), prim. stcsl. *žьzlъ* »šiba, prot, palica«, r. *žézl*, g. *žezlá* »žezlo, palica«, č., slš. *žezlo* (> sln. *žézlo*). H goriš. refleksu prim. *pə̀ku*, g. *pə̀kla* »luknja« (Štrekelj, Görz., 396) < **pьklъ*, k jnotr. pa *pə̑ku* (Rigler, Jnotr. gov., 90) < **pьklъ*. Ker progresivna asimilacija po šumu *ž – z* > *ž – ž* v sln. ni potrjena, je drugi *ž* v *žéžel* nastal po ljudskoetimološki naslonitvi na **žeg-ti*, **že-žěšь* »peči«.

Samo pomensko enako s sln. *žéžel* in *žúžlja* je hrv. *žežàlj* »palica, s katero se prestavlja drva v peči« (Punat na Krku; ARj XXIII, 365), tudi *žéželj* »lopatica za oglje«, kar se v ARj, l. c., etimološko povezuje z v. *žèći*, *žè-žēm* »žgati«. Morda je na vokalizem sln. *žužlja* vplivala slov. besedna družina **žugā́ti/*žužā́ti* »žgati«. Glej tudi *žéžel*, *žézla*, *žézlo* in *žúgati II*. M. F.

žúžnja (f.) »usnjena vezalka pri čevljih« (Hrušica v Istri; Erjavec, LMS 1882-1883, 273).

Prim. hrv. *žužnja* »vez, sponka, vrvica« (Vrančić, Mikalja, Habdelić, Vitezović), na Krku »iz kože narejene vezalke pri čevljih«, tudi *žȗzanj*, *-nja* »vezalke pri čevljih« (Nemanić; ARJ XXIII, 533, 532), gradišč. hrv. *žȗž-nja* »veza na životcu« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554), čak. *žȗžanj*, g. *-žnja* »usnjena vezalka« (isti, o. c. I, 1415), *žȗžnja* »pas«, *žȗžnja na postȍlu* »vezalka pri čevlju« (Brgud; Filipi, ILA, 310, 312). Iz hrv. je istr.-rum. *žúžnje* »trak, vrvica, jermen« (Kovačec, IHR, 230). Izhajati je mogoče iz deverbativa **sъ-vǫz-ьn'ь* (m.) oz. **sъ--vǫz-ьn'a* (f.) k **sъ-vǫz-ti*, **sъ-vęzǫ* »vezati«; simpleks **(v)ǫz-ti*, **(v)ǫzǫ* iz ide. **H₂emg'he/o-* »vezati, stiskati«, prim. gr. ἄγχω »vezati, zadrgniti, zadaviti«, lat. *angō*,

-ere »stisniti, zadrgniti, zadušiti«, het. *ḫamank-* »privezati, zavezati« (LIV, 236), ki se je v pod vplivom slov. tematskih glagolov z osnovnim *e*-jevskim vokalizmom tipa **berǫ*, **pletǫ*, **sędǫ* preoblikoval v **(v)ęz-ti*, **(v)ęzǫ* »vezati«. Primarna vokalna barva je še ohranjena v **(v)ǫzlъ* »vozel«, **ǫzъkъ* »angustus«. Zveneče vzglasje sln. in hrv. subst. je posledica asimilacije po zvenu, ki je npr. znana tudi v sln. *zvézati* < **sъ-vęzati*. Konzonantno zaporedje *ž – ž* je iz *z – ž* nastalo po asimilaciji tipa **sъ n'ǫ* > sln. *z njo*, dial. *ž njo*. Hrv. oblika *žȕzanj*, *-nja* izgleda hiperkorigirana. Podobno razlago samo sln. gradiva najdemo že pri Erjavcu, o. c., 273 s. Dalje glej *vózel* in *vésti*, *vézem*. M. F.

žužnjáti, *-am* (v. impf.) »žuboreti (o potoku)«, »klepetati, čebljati, čenčati«, »nosljati«, po redukciji nenaglašenega *u* **žəžnjáti*, kar je pri Pleteršniku II, 960, standardizirano kot *žežnjáti*, *-âm*; sem *žǘženj* (m.), g. *-žnja* »čvek« (tolm.), *žȗžnja* (f.) »kdor nerazločno govori«, »klepetulja«, adj. *žužnjȁv*, f. *-áva* »jecljav; sesljav«, *žužnjávec* (m.), g. *-vca* »kdor nerazločno, počasi govori«.

Prim. hrv. čak. *žȗźanj*, g. *-nja* »hrup, šum«, *žuźnjȉt*, *-ȋn* »šumeti; zveneti« (Roki, Libar, 606), *žužnjȉt*, *-ī̃n* »šumeti; zveneti (v ušesih)« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1415), br. *žuznécь*, *žuznicь* »čvekati; nerazločno govoriti«, *žuznjá* »kdor nerazločno govori« (ÈSBM III, 244), p. dial. *żużnić* »šumeti«, npr. *żuźni mi w uszach* (Karlowicz, SGP VI, 451), kašub. *žužńic* »šumeti (v glavi, ušesih)« (Sychta, SGK VI, 320). Izhodišče besedne družine je verjetno deverbativni subst. **žuž-ьn'ь* (m.) »hrup, šum« (tipa **sъ-vęz-ьn'ь* »sveženj« k **vęzati*) glagola **žužěti* < **žugěti*, ki se ohranja v r. *žužžátь* »brenčati, brneti«, če je *-žž-* ekspresivizirano iz *-ž-* (o tem Vasmer[2] II, 64), in je bil v besedotvornem razmerju z **žugati*, prim. hrv. *žugati*, *-am* »čvekati«, *žugnuti* »spregovoriti, črhniti«, mak. dial. *žugne* »šepniti«, r. dial. *žugákatь*, *žugúkatь* »trkati, drdrati; suvati se; hrumeti, kričati« (Dal', Slovar'[2] I, 546), tudi **žŭg-ra-ti* v slš. dial. *žuhrač* »vreščati« (Orlovský, Gemer., 423) in hrv, sb. *žugor* »hrup« (ARj XXIII, 492). Br. zaporedje *ž – z* je verjetno tako kot r. dial. *zužžátь* »brenčati, brneti« poleg *žužžátь* disimilirano iz prvotnega *ž – ž*. Drugače o tej slov. besedni družini Boryś, GSJ VI, 1995, 65, ki misli, da izvira iz slov. onomat. **žu-*. Glej tudi *žȗga*, *žužljáti*, *žȃvžar* in dalje *žúgati I*. M. F.

žužol (f.) »saje«, v 18. st. izpričano pri Gutsmannu: *shushou* »Kienruß; zhernota v'dimniki, ſaje«, *zherneiſhi koker shushou* »überaus ſchwarz«, *shushek* »Kienruß«, *shushen*, *shushoun* »kohlſchwarz; zhern kaker vogel, prezhern«. Subst. *žužek* »Kienruß« je izpričan tudi že pri Pohlinu: *ſhûshèk* »Kienruß, fulligo«, navaja ga tudi Cigale, Wb., 850, po Vodniku. Enako tudi l. 1850 Janežič[1] II, 537, ki omenja tudi adj. *žužen*, f. *-žna* »schwarz, kohlschwarz« in *žužel* (m.) »Kienruß«.

Pomensko najbližje je kašub. *žužel*, *-žlë* »goreči premog« (Sychta, SGK VII, 380), slš. *žúžoľ* (m.) »oglje, črna barva«, *žúžoľný* »popolnoma črn, črn kot oglje«, dial. tudi *žúžeľ* »oglje, črna barva«, *žúžol* »črni ptič, krokar« (Kálal, Sl., 906). S tem sorodno je blg. dial. *žȕžel*, *žuželь* »nekaj črnega, zoglenelega«, br. dial. *žúžalь* (m.) »pepel«, pom. *žŭžle* (pl.) »goreče, tleče oglje« (Lorentz, Wb. III, 1203). Pri sln. in slš. gradivu je potrebno izhajati iz **žužel'ь* (m.) in **žuželь* (f.), kar je po vzorcu **kъrdъ* (m.) »čreda« → **kъrdel'ь* »isto« (SP I, 108) tvorjeno iz **žugъ* »oglje«, ki se ohranja v slš. *žuh* (Kálal, l. c.) pa tudi v sln. adj. *žužen*, f. *-žna* »črn kot premog, zelo črn« < **žužьnъ*.

Psl. **žugъ* (m.) je soroden z drugimi ide. poimenovanji za oglje ipd., prim. stir. *gúal* »oglje« < **gou̯-lo-*, nvn. *Kohle* (m., n.) »premog«, srvn. *kol* »isto«, stvn. *kolo* < germ. **kula-* (n.)/**kulōn* (m.) < ide. **gu-lo-*, arm. *krak* »ogenj, žareči premog« < **gu-rā-* (Pokorny, 399; Kluge[23], 461). Psl. **žugъ* je v odnosu do ide. **gou̯-lo-/*gu-lo-* »oglje« < ***»kar je žgano« mogoče izvesti ide. fonetične predloge **geu̯g-o-s* (m.). To je po t. i. lomljeni reduplikaciji tipa psl. **da-* »dati« : **dad-* »isto« (npr. v csl. *prodažda* »venditio«) nastalo iz osnove **geu̯-*. Sb. *žȗž* (adj.), f. *žúža* »črn kot žužek« (Rečnik, SANU V, 449) more biti s suf. **-i̯o-* adjektivizirano iz psl. **žugъ* »oglje«. Drugače je iz istega substantiva tvorjen sln. adj. *žužen*, f. *-žna* »črn, črn kot premog« (Gutsmann) < **žužьnъ*. Psl. **žugъ* »oglje« je korensko sorodno z **žurъ* oz. **žura*, ki je, sodeč po denom. v. mak. *žuri (se)* »opeči (se) s koprivo«, blg. *žȕrja se* »peči«, br. *žúracь* »prižgati, zogleneti«, *žurécь* »počasi goreti, tleti« itd., prvotno pomenilo »gorenje, žganje ipd.«, kasneje pa tudi »jeza« in »skrb« (Schuster-Šewc, HEWb., 1812, brez korenske povezave s psl. **žugъ*). Glej tudi *žužẹ̑lnik*, *žužẹ̑lka*, *žuževína* in dalje *žúgati II*. M. F.

žužúr (m.), g. *-ja* »črv slaninar« (Novake nad Cerknim; Erjavec, LMS 1882-1883, 287).

Enako tvorjeno je blg. *žȕžur* »čriček«. S suf. **-ur'ь* tako kot **měch-ur'ь* ← **měchъ*, **sněg-ur'ь* ← **sněgъ* tvorjeno iz sicer neizpričanega **žužь* (m.), ki je prvotno verjetno označeval insekta črne barve in je bil substantiviziran iz adj. **žúžь* »črn« v sb. *žȗž* (adj.), f. *žúža* »črn kot žužek« (Rečnik, SANU V, 449). Ta pa je zaradi slš. *žuh* »oglje« tvorjen iz subst. Georgiev I, 556, blg. primer povezuje z blg. *žužá* »brenčati«. Glej tudi *žȗžek* in *žužẹ̑lka*. M. F.

žváder (m.), g. *-dra* »goveja podgrlina, pri govedu viseča guba med grlom in prsmi« (Pleteršnik II, 976); sem s parazitskim prehodnim *j* pred dentalom v naglašenem zlogu (o tem Ramovš, Hgr. II, 170 s.) obir. kor. *žwá:jdər*, g. *-dra* »isto« (Karničar, Obir, 273).

Izhajati je možno iz **z'ьvádrъ*, kar je lahko deverbativ glagola **z'ьva-dra-ti* »prežvekovati«, ekspresivne tvorjenke na **-dr-* iz inf. osnove **z'ьvắ-ti*, prez. **z'ьvèšь/*z'ujèšь* »žvečiti«, prim. csl. *žьvati*, *žьvǫ* »isto«, r. *ževátь*, *žujǫ*, p. *żwać* in *żuć* s prez. *żuję*, stč. *žváti*, *žvu*, slš. *žvat'*, *žujem*, gl. *žwać*, *žuju*. Pomen »pri govedu viseča guba med grlom in prsmi« se je verjetno razvil iz nomena loci »kjer se prežvekuje«. Podobno motivirano je hrv. *žvata* »ptičja golša« (Peskovac; ARj XXIII, 536) iz v. **z'ьva-ta-ti* »prežvekovati« = hrv. *žvátati*, *žvȃćēm*, *žvȃtām* »isto«. K pomenskemu razvoju iz nomena actionis > nomen loci prim. psl. **pet'ь* »fornax« < »kraj, kjer se peče« : sti. *paktí-* (f.) »kuhanje«.

Ekspresivni v. **z'ьva-dra-ti* se nazalno interkaliran ohranja v sln. *žvandrati*. Glej tudi *žvandrati* in dalje *žvẹ̑čiti*. M. F.

žvȃg (m.), g. *-a* »kresilna goba, Polyporus fomentarius« (Pleteršnik). Erjavec, LMS 1879, 216, navaja *žvȁg*, g. *žvága* za goriš., vipav. in Banjšice.

Prim. hrv. *žvȃg*, *žȃg* »isto« (Rečnik SANU V, 307, 275). Dalje nejasno. Erjavec, l. c., primerja csl. *svagarь*, znano iz primera *svagarь jestь guba i trьstь*. Enakega pomena je csl. *svegarь* v primeru *svegarь jestь gьba iže*

napoiše gospoda (navaja Miklošič, Lex. pal., 823 s.). Dalje primerja Erjavec, l. c., tudi r. *čága* »drevesna goba (na brezah)«, kar Vasmer III, 292, izvaja iz sirjensko *tšak* »goba«. Bezlaj, JiS VI, 106, prav tako primerja csl. *svagarь* in domneva neko ide. osnovo s pomenom *»žgati« ter iregularni razvoj *sv-* > *žv-*. V poimenovanjih gob so iregularni fonetični razvoji pogosti. Korensko sorodno je lahko *smága*, *smogǫ́r*. M. S.

žvajga (f.) »velika čreda goveje živine« (Pohorje; iz gradiva za SSKJ). Pred 13. st. izposojeno iz srvn. *sweige* »čreda goveje živine« poleg »živinska staja in k njej pripadajoči pašniki«, nvn. *Schweige* »čreda živine« poleg »živinska staja in k njej pripadajoči pašniki« (Grimm, DTV 15, 2422) nejasnega izvora. Dalje glej *švajga*. M. F.

žvála (f.) »železo pri uzdi, ki ga ima konj v gobcu«, navadno f. pl. *žvále*, tudi »razpoka v ustnem kotu« (SSKJ V, 1024); pkm. *žvàle* (f. pl.) »brzda; razjeda okoli ust« (Novak, Slovar, 137), jnotr. *žvâła* »uzda« (Sušak; Rigler, Jnotr. gov., 134, op. 4); tudi *žvali* (m. pl.) »žvale«; *žvâlnik* (m.) »Kinneisen«, denom. v. *žváliti*, *-im* (impf.) »konja z žvalami opremiti«. V 18. st. *shvala* »Zaum« (Gutsmann), v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 116, *shvala* »isto« s korensko povezavo z *shva-ka-ti* »kauen« tako kot kasneje Miklošič, 412; Skok III, 690 s.

Prim. hrv. *žvaoca* (n. pl.) »Gebiß«, čak. *žvȁle* (f. pl.) »žvale« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. III, 554), v Orlecu na Cresu *žvȃla* »žvala« (Houtzagers, ČD, 407), *žvȃlo* (n.) »odprta luknja« (Brusje na Hvaru; Dulčić, HDZb VII/2, 1985, 747), črnogor. *žvȁlo* (n.) »žvala« (Vuk), *žvȁle* (f. pl.), g. *žvȃlā* »pene okoli ust«, *žvȃlāv* »okoli ust umazan, ki ima pene« (Vujičić, Rječnik, 38), mak. *ćvalo* »gobec«, blg. *žvàlo* »Rachen«, r. dial. *žválo* »čeljust brezzobih živali, npr. insketov, rakov« (Dal', Slovar'[2] I, 529), br. *žvala* »vaskavaja zaloza ŭ pčaly«, ukr. *žválo* »isto« (oboje citirano po ÈSBM 3, 225). Čeprav zah. slov. ustreznice niso znane, bi bilo zaradi variiranja spola bolje izhajati iz substantiviziranih ptc. **z'ьvȃlъ*, f. **z'ьvȃla*, n. **z'ьvȃlo* (glagola **z'ьvȃti* »žvečiti«; Trautmann, BSW, 372) s pomenskim razvojem »kar se žveči« → nomen loci »kjer se žveči«, tj. »gobec ipd.« (→ »železo«, »razpoka«, »slina« (vse v gobcu)). Psl. **z'ьvȃti* se ohranja v sln. iter. *-žîvati*, nadalje motiviran pa v *žvápiti*, *žvarovína*, *žváder*, *žvandrati*. Kurkina, DS, 140 s., domneva enotno slov. izhodišče **z'ьvalo* (n.) in opozarja na drugače tvorjen balt. delni sin. v lit. *žiáunos* (pl.) »škrge« in lot. *žaunas* »škrge, čeljust« s paralelo v blg. *žùna* »ustnica«, na katero je opozoril že Trautmann, l. c. Glej tudi *žvẹ́čiti*. M. F.

žvandrati, *-am* (v. impf.) »blebetati« izpričano le v 18. st. *shvandrati* »plappern«, *shvandram* »plappere« (Gutsmann).

Prim. č. dial. *žvandrat'* »žlabudrati, čvekati« (Bartoš, Dialektologie I, 304). Pomen »blebetati« se je prek »neprestano eno in isto = prazno govoriti« tako kot pri sln. črnovr. *žwẹ̑čt'* (Tominec, 253) in č. *žváchat* lahko metaforično razvil iz v. **z'ьva-dra-ti* »žvečiti«, ki ga posredno potrjuje sln. *žváder* (m.), g. *-dra* »goveja podgrlina, pri govedu viseča guba med grlom in prsmi« < *»kjer se prežvekuje«. Nazal je v *žvandrati* sekundarno ekspresivno interkaliran kot npr. v dl. *šampaś*, *-am*, *-pju* »počasi z upognjenimi nogami se premikati, pohajkovati« ob gl. *šapać so* »neravno hoditi, švedrati«, dl. *šapaś* »na široko hoditi, švedrati, racati« (Schuster-Šewc, HEWb., 1405). Glej tudi *žváder*, *žvarovína*, *žvedráti* in dalje *žvẹ́čiti*. M. F.

žvápiti, *-im* (v. impf.) »prežvekovaje jesti, s polnimi usti oz. nevljudno jesti« (Fram; Pleteršnik II, 976, po Cafu).

Formalno najbližje je č. mor. *žvápat* »blebetati«, s sekundarno ekspresivno interkaliranim nazalom *žvampat* »isto«, kjer se je pomen tako kot pri sln. črnovr. *dwẹ̑čt'* »žvečiti; čenčati« (Tominec, 253), č. *žváchat* »žvečiti; blebetati« metaforično razvil iz »žvečiti«. Ker deverbativna pripona **-pa-* v slov. jezikih ni pogosta, Machek[2], 731, samo na podlagi č. gradiva zavrača možnost povezave s psl. osnovo **z'ьvȃ-* v **z'ьvȃti*, prez. **z'ьvèšь/*z'ujèšь* »žvečiti«. Ker je sln. glagol nosilec pomena, ki ga je brez težav mogoče povezati z »žvečiti« in se deverbativna pripona **-pa-* potrjuje v **ry-pa-ti* »pritiskati, riti« = gl. *rypać*, *-am* »riti (o svinjah)« in k temu dl. *rypak*, *rypank* »zob, zlasti tisti, ki je izpadel oz. ki je bil izpodrinjen od drugega, mlečnik« iz psl. **rý-ti* »pritiskati, riti« v sln. *ríti*, *rîjem* in sorodnem, se zdi upravičeno izhajati iz v. **z'ьva-pa-ti* k psl. **z'ьvȃti* »žvečiti«, čeprav je funkcijo pripone tako kot tudi pri drugih tvorjenkah iz iste glagolske predloge (prim. **z'ьva-dra-ti*, **z'ьva-cha-ti*, **z'ьva-ta-ti*) mogoče označiti le z ekspresivno. Dalje glej *žvẹ́čiti*. M. F.

žvára (f.) »zelenkasta tekočina, iz katere so pobrali skuto« (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 192).

Gotovo tako kot rez. *zwára* »sirotka« (Steenwijk, SDR, 335), bovško *zvára* »usirjeno mleko« (Erjavec, LMS 1882-1883, 271), širše *zvâra* »prekuhano mleko« ali kar »mleko« in tudi »mlezivo« iz deverbativa **sъ̏-vara* k v. **sъ-varíti* »skuhati«. Dalje glej *varíti*, k fonetiki tipa **sъ-v-* > sln. *zv-* pa s. v. *zlog I*. M. F.

žvȃrc (m.), g. *-árca* »prva ali zadnja deska, ki se odreže od hloda, krajnik« (polj.), tudi *žvárcelj* »isto« (Glonar, Slovar, 493).

Prevzeto iz nvn. *Schwartling* (Pintar, LMS 1895, 52), kor. *Schwartlink*, tirol. *Schwartlink* »isto«, pri čemer se n. sufiks *-ling* substituira s sln. *-əc*. Prvotno **žvartəc*, *-tca* je po dial. izpadu polglasnika in asimilaciji dalo izpričano *žvȃrc*, prim. podobno *dệc* < *dệdəc*. Manj verjetno gre za izposojo iz srvn. *swart(e)* »krajnik«, saj v tem primeru sufiks *-əc* ne bi imel opore v predlogi (tako Striedter-Temps, DLS, 256, ki z rezervo domneva naslonitev na n. *schwarz* »črn«). Obe n. besedi sta izpeljani iz srvn. *swarte* > nvn. *Schwarte* »debela koža«. M. S.

žvārcet (m.), *-a* »telečja obara z drobtinicami, prepraženimi na maslu« (SSKJ V, 1024), tudi *žvarcȅt*, *-éta* »isto« (Kras, Tolmin in okolica, slovenska Istra; iz gradiva za SSKJ); oboje s sekundarnim *r*, ki je lahko po vzorcu *fəržǫ̑l* ← *fižǫ̑l* nastal še v neakcentuiranem zlogu. Fonetično prvotno je primor. *žva'cet* »golaž s teletino« (Sv. Anton; Jakomin, NS, 156), goriš. *žvεčjét* »die Tunke« (Štrekelj, Görz., 401).

Tako kot hrv. *žvacȅt* »omaka z narezanim mesom« (Malinska, Krk), *žgvacȅt* »isto« (Božava), »vrsta golaža« (Vis) izposojeno iz ben. it. *sguazzèto* »vrsta juhi podobne specialitete« (Boerio, DV, 658), furl. *guazzèt*, *sguazzèt*, *svuazzèt* »način priprave mesa ali rib, ko jih dušimo v obilici lastnega soka« (Pirona, VF, 412, 1036, 1158), tosk. *guazzéto* »isto«, na severu *sguazzéto*, kar je dem. k lat. *(ex-)āquātiō*, *-ōnis* »oskrba z vodo; voda, moča, dež«, it. tosk. *guazzo* »omaka« poleg »vlaga (na tleh, zemlji)« in »slikarska tehnika, pri kateri se barve raztopi v vodi in lepilu« (> frc. *gouache* »slikarska tehnika z barvami

raztopljenimi v vodi« (l. 1752), kar je verjetno prek nvn. *Guasch* »isto« izposojeno v sln. *gvâš*), furl. *svuàz* »omaka« (Skok III, 689; Battisti-Alessio, 3486, 1888). Rom. kulinarični termin je prvotno označeval način priprave jedi v obilici lastnega soka in pomenskomotivacijsko najbolje ustreza sln. rož. *váha* »sok, slaba juha« (Šašel, RNB, 139), v 18. st. pri Gutsmannu še *vlaga* »Brühe, polifka, shupa«, oz. *smộk* (m.) »prikuha«, v 18. st. *smok, namak, mozhika* »Tunke« (Gutsmann). Glej tudi *vlága II* in *smộk*. M. F.

žvarci (m. pl.) »podbradek« (L. Kuhar, Požganica, 1939, 373; iz gradiva za SSKJ), npr. *Ta ima pa hujše žvarce kot Javornikov bik!*

Izhajati bi bilo možno iz **'jьz-gvarьcь* in primerjati s hrv. čak. *žgvȁca* (n. pl.) »golša« (Dol na Hvaru), »velik dvojni podbradek« (Dračevica na Braču) z izpadlim *r* pred *c*. To je razen v korenskem vokalizmu enako hrv. dial. *žgvórəc* »oteklina od vboda bolhe, ose, čebele, komarja ipd.«, *vugórəc* »isto« (Ozalj; Težak, HDZb V, 1981, 419), čak. *žgorȁc*, g. *žgorcȁ* »bula« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex. I, 1408), str. *gvorъ* »vodni mehur«, dem. *gvorъkъ, gvorьcь* in sln. delabializiranim *gȍr* »kup gnoja« (Bezlaj, ESSJ 1, 162; Petleva, Etimologija 1973, 1975, 47 s.; ES 7, 184; Boryś, Czak. stud., 57). Dalje glej *gȍr*. M. F.

žvarovína (f.) »slabo meso z veliko maščobe, mren, kit«, tudi *žvárovina* »isto« (SSKJ V, 1025) = polj. *žváruna* »mrhovina, pokvarjeno meso« (Škrlep, 71), adj. *žvárast*, f. *-a* »slab zaradi veliko maščob, mren, kit«, npr. *žvarasto meso* (Poljanska dolina).

Izhodišče sln. besedne družine je verjetno substantiv **žvar* (m.) (→ **žvárav* → **žváravina*), kar je deverbativni nomen actionis **z'ьva-rъ* »žvečenje; kar se žveči« na **-rъ* tipa **sъpa-rъ* »spanje« (> gl. *spar* »spanje«) ← **sъpa-ti* »sopire«, **pî-rъ* »pitje, gostija ipd.« ← **pí-ti* »bibere« iz v. **z'ьvá-ti, *z'ьvèšь/*z'ujèšь* »žvečiti«, prim. csl. *žьvati, žьvǫ* »isto«, r. *ževátь, žujǫ*, p. *żwać, żuć, żuję*, stč. *žváti, žvu*, slš. *žvat', žujem*, gl. *žwać, žuju*, dl. *žuś, žuju*. Sln. dial. *žváriti, -im* (v. impf.) »po ustih valjati in ne moči prežvečiti« (Poljanska dolina) je verjetno denom. od **z'ьva-rъ*. Iz iste verbalne predloge je č. *vejžvara* »blebetač« (Machek[2], 732, s korensko etimologijo) < **vy-z'ьvara* ← **vy-z'ьva-ra-ti* le da se je tu pomen »žvečiti« metaforično razvil v »blebetati«. K temu prim. sln. črnovr. *žwệčt'*, ki poleg »žvečiti« pomeni tudi »čenčati, blebetati« (Tominec, 253), č. *žváchat* »žvečiti; blebetati«. Dalje glej *žvệčiti*. M. F.

žvệčiti, *-im* (v. impf.) »masticare«, pf. *na-, o-, po-, pre-, pri-, raz-žvệčiti, -žvệčim*; tudi *žvekáti, -kâm, žvéčem* »isto« poleg »čenčati«; pf. *ožvệkati* »malo prežvečiti«, *požvệkati* »prežvečiti; malo prežvečiti«; sem deverbativ *žvệka* (f.) »čenčač«; isti deverbativ je bil kot nomen agentis v pomenu »kdor prežvekuje« podlaga za tvorbo *žvekâvec* (m.), g. *-vca* »isto«, *žvệkavt* (m.) tudi »nadležni čenčač«; deverbativi so tudi *žvệček* (m.), g. *-a* »kar je prežvečeno«, *ožvệček* (m.), g. *-čka* »kar je prežvečeno« (polj.), *prežvệčki* (m. pl.) »kosi prežvečene hrane«; iz *žvệčiti* je tvorjeno *žvečílo* (n.) »Kauwerkzeug« in od tod delni kalk *žvečilni gumi* po nvn. *Kaugumi*; sem adj. *žvệčen*, f. *-čna* »kar se žveči«, npr. *žvečni tobak, poper*. V dialektih znano v črnovr. *žwệčt'*, tudi »čenčati«, *žwệčk* (m.) »človek, ki govori neumnosti« (Tominec, 253), bovško *žwęká:tę* »žvečiti; vedno vse izklepetati« (Ivančič, DSBG, 73), pkm. *žvèčiti, -in* (Novak, Slovar[2], 184), obir. kor. *žwę́qat, -à:m* in *žwéə:čɛm*, tudi »usta odpirati, gofljati« (Karničar, Obir, 273), polj. *žvèkat* »govoričiti« (Škrlep, 71). V 18. st. *shvekati, -zhem* »kauen; dvezhiti«, *shvekanje* »Käuung« (Gutsmann) in v 19. st. pri Jarniku, Versuch, 116, *shve-k-ati, -am, shvézhem* »kauen« s korensko povezavo *shva-la* »Zaum« in napačno *shva-je* (pl.) »Weberrechen« (glej *žlâge*).

Prim. r. dial. *žvjákacь* »jesti, žvečiti, cmokaje prežvekovati; govoriti« (ÈSBM III, 226), ukr. *žvjákaty, -kaju* »mlaskati, cmokati« (Grinčenko, Sl. I, 477), br. *žvjákacь* »cmokaje prežvekovati«. Izhodno **z'ьvę̂kati, *z'ьvę̂ka'ješь/*z'ьvę̂češь* »žvečiti« je zaradi p. dial. *żwiekać* »isto« (Karłowicz, SGP VI, 451) lahko sekundarno nazalizirano iz **z'ьve-kā́-ti* in tako kot psl. **z'ьva-kā́-ti, *z'ьva-kā́'ješь/*z'ьvá-češь* z deverbativnim suf. **-ka-* ekspresivizirano iz prez. **z'ьvèšь* oz. inf. **z'ьvā́ti* »žvečiti«, prim. kašub. *žvac, žv'e* »isto«, č. *žvát, žvu*, plb. *zavət*. V primerjavi z **-i̯e/o-* prez. **z'ujèšь* v stcsl. *žьvati, žujǫ* »žvečiti«, r. *ževátь, žujú, žujëšь* »isto«, ukr. *žuváty, žuješ*, br. *žvácь, žujéš*, p. *żuć, żuję*, gl. *žvać, žuje*, dl. *žuś, žuju*, pri katerem je potrebno izhajati iz polnostopenjske verbalne osnove **g'i̯eu̯H-i̯e/o-* > psl. **z'uje-* ide. verbalne baze **g'i̯eu̯H-/*g'i̯uH-* »žvečiti« (Pokorny, 400; LIV 148 s.), je psl. **z'ьvèšь tudati* prez. **g'i̯uH-e/o-* > **g'i̯uu̯e/o* > **z'uve-* > psl. **z'ьve-* iste ide. verbalne osnove; psl. **z'ьvèšь* oz. **z'ujèšь* je formalno najbližje srperz. *žw-* »žvečiti«, toh. B *śuw-* »jesti« oz. s polnostopenjskim vokalizmom stvn. *kiuwan* »žvečiti«, srvn. *kiuwen* »isto«, ags. *cēowan*, agl. *chew*, stnord. *tyggva* s sekundarnim *t* po istopomenskem *tǫgla* iz germ. **kiuww-a-* < **kjiuwwa-* < **g'i̯eu̯H-o-* in toh. B *śuw-* (Miklošič, SEW, 412; Trautmann, BSW, 372; Vasmer[2] II, 39 s.; Pokorny, l. c.; LIV, l. c.; Kluge[22], 363). S tem sorodno je lit. *žiáunos* (f. pl.) »čeljusti«, lot. *žaũnas*, kar je tako kot blg. *žùna* »ustna, šoba« (Trautmann, l. c.; Vasmer[2], l. c.) iz nomena agentis **g'i̯eu̯H-naH* tipa sti. *stená-* »tat« < **sta'i-no-* »kdor krade« k **staH-i̯e/o-* »krasti«.

Ker je slov. **z'ьvę̂kā́ti* besedotvorno enako tudi **žьmę̂kā́ti* »stiskati; žvečiti« k **žęti, *žьmèšь* »stiskati«, ni verjetno, da bi bilo **z'ьvę̂kā́ti* le iz izhodnega **z'ьvèšь* prenarejeno po slov. sinonimu **dvę̂kati* »žvečiti«.

Sln. *žvệčiti, -im* je verjetno denom. **z'ьvę̂čī́ti, *z'ьvę̂čišь* od deverbativa **z'ьvę̂kъ* k **z'ьvę̂kati*. O tvorjenkah iz psl. **z'ьvā́ti, *z'ьvèšь/*z'ujèšь* »žvečiti« glej *žúhelj, žúšelj, žulíti II, žváder, žvandrati, žvedráti, žvarovína, žvápiti, žveljáti, žvériti, žvệrgati, -žívati, žívara, žvekati* in *žvèkav*, pa tudi sin. *dvệčiti* s. v. *dvéčiti*. M. F.

žvedráti, *-âm* (v. impf.) »drdrati« v obir. kor. *žwɛdrà: q hən qužè:l* »es rattert wie ein Spinnrocken« (Karničar, Obir, 420, 171).

Zaradi nenaglašenega obir. kor. ɛ, ki ne predstavlja redukcije izvornega sln. *a*, je glagol potrebno izvajati iz **žьve-dra-ti*, besedotvorne variante sln. sinonima *žvandrati* »blebetati« z ekspresivno interkalacijo nazala iz **z'ьva-dra-ti* »žvečiti« k psl. **z'ьvā́ti, *z'ьvèšь* »isto«. Paralelno razmerju **z'ьve-dra-ti* : **z'ьva-dra-ti* je **z'ьve-ka-ti* : **z'ьva-ka-ti*, kjer je nazalizirana varianta **z'ьvę̂kati* (sln., r., ukr., br.) zaradi p. dial. *żwiekać* »isto« (Karłowicz, SGP VI, 451) sekundarna. Pomenski razvoji iz »žvečiti« v »blebetati, govoričiti, glasove oddajati« so pri tej besedni družini pogosti.

Fonetično podobno in sorodno je slš. ekspresivno nazalizirano *žvendavý, žvendoš* »špatný jedlík« (Kálal, Sl., 907), ki lahko kaže na nomen agentis **z'ьvedъ* »kdor

žveči« tipa **s'ьvedъ* »krojač« v r. pskov. *šved* »isto«. Glej tudi *žvandrati* in dalje *žvẹ́čiti*. M. F.

žvȇgla (f.) »pastirska piščal«, dem. *žvȇglica*, v. *žvegláti, -ȃm* (impf.) »igrati na žveglo«, *žvegláriti, -ȃrim* (impf.) »igrati na žveglo«, subst. *žvegláč, -a, žveglár, -ja* »kdor igra na žveglo«; pod vplivom v. *žvrgláti* (impf.) »gostoleti, čivkati«, sekundarno »orglati, lajnati«, in *žvrgoléti* (impf.) je tudi *žvȓgla* »žvegla« (Caf); dial. pkm. *žvègla* »piščalka« (Novak, Slovar[2], 184).

Kakor hrv. kajk. *žvègla, žveglica* »ljudsko piskalo«, izpričano že l. 1692 (Skok III, 690), prevzeto iz srvn. *swegele* > bav. n. *Schwegel, Schwigel* »prečna piščal, vrsta flavte« (Striedter-Temps, DLS, 256; Schmeller, BWb. II, 628). Stvn. *swegala, swegela, swegula* »piščal« (beseda izgleda nomen instrumenti), denom. *swegalōn* »piskati na piščal« je dalje sorodno z ags. *sweȝl-horn* »rog za trobljenje«, got. *swiglon* »piskati na flavto« (Kluge[22], 659; Feist, Wb., 467). M. S.

žvekati, *-am* (v. impf.) »oddajati glas, ki se sliši pri hoji v premočeni obutvi«, npr. *v čevljih mi žveka od mokrote* (V. Zupan, Menuet za kitaro), bovško *žwé:kẹst* (adj.) »moker o čevljih« (Ivančič, DSBG, 73).

Verjetno iz ekspresivnega deverbativa **z'ьvě̄kati* »žvečiti, cmokati« iz prez. **z'ьvèšь* »žvečiti« prek séma »stiskati« pomensko specializirano na oddajanje glasu pri hoji v premočeni obutvi. Dalje glej *žvẹ́čiti*. M. F.

žvèkav (adj.), f. *-a* »testen« (pkm.; Novak, Slovar[2], 184), tudi *žvẹ́kljast* »testen (o kruhu)«.

Oba adjektiva sta denominativna in lahko pričata o obstoju deverbativov **žvẹ́k* < **z'ьvẹ́kъ* oz. **žvekelj* < **z'ьvẹ́kъl'ь* v pomenu »testo« < *»kar se žveči; žvečenje« iz v. *žvekáti, -ȃm* »žvečiti« oz. *žvekljáti, -ȃm* »isto« < **z'ьvẹk-l'ā̋-ti*. Dalje glej *žvẹ́čiti*. M. F.

žvelíniti, *-ȋnim* (v. impf.) »počasi žvečiti« (Haloze), tudi *žvelíncati* »isto« (Caf).

Brez znanih paralel, vendar gotovo k **z'ьvā̋ti, *z'ьvèšь* »žvečiti«. Tvorbeno manj jasno in tudi brez znanih paralel. Izhajati je mogoče iz ptc. **z'ьvelъ* »žvekajoč« (s po prez. analognim *-e-* namesto **z'ьvalъ*), iz česar je mogoče izpeljati sln. subst. **žvelin* »kdor žveči« (prim. *belȋn, dolgȋn*) in od tod denom. *žvelíniti*. Tvorba *žvelíncati* je lahko deverb. dem. ali denom. iz nadaljnje nominalne tvorbe **žvelinec*. Sorodni v. *žveljáti, -ȃm* »počasi žvečiti, nerodno jesti, počasi delati« utegne biti iz pripadajočega abstrakta **z'ьvelь* ali iz nomena actionis **z'ьvělь*, tvorbeno primerljivega s **kǫpělь*. Kljub pomanjkanju paralel ni mogoče izključiti enkratne ekspr. tvorbe, ki so pri tej slov. osnovi pogoste, prim. gl. *žwankać* »preživekovati, žvečiti«, *žwjenkać* »počasi, težko žvečiti«, *žwamlić* »nerazločno govoriti«, dl. *žwankliš* »počasi žvečiti« (o tem Schuster-Šewc, HEWb., 1816 s.). Dalje glej *žvẹ́čiti, žvála, žvẹ́riti, žveljáti*. M. S.

žveljáti, *-ȃm* (v. impf.) »počasi preživekovati; nedostojno jesti«, metaforično »počasi kaj delati« in k temu dem. na *-ka- žveljkáti, -ȃm* »na drobno žvečiti«, adj. *žwȋəlkąst* »o prekuhanem mesu, o slabo pečenem kruhu, ki se valja po ustih« (črnovr.; Tominec, 253); *žveljȃv* (adj.), f. *-áva* »ki je počasen pri jedi«, *žveljȃvec* (m.), g. *-vca* »kdor počasi je«.

Formalno najbližje je br. *žvjalícь* »jesti (o brezzobem človeku)« (ÈSBM III, 226). Sln. glagol je ekspresivni deverbativ **z'ьve-l'ā̋ti, *z'ьve-l'ā̋ješь* k prez. **z'ьvè-šь* »žvečiti« z inf. **z'ьvā̋ti*, prim. csl. *žьvati, žьvǫ* »isto«, stč. *žváti, žvu*. Z enakim ekspresivnim deverbativnim suf. **-l'a-* je sln. dial. *žemljáti, -ȃm* (v. impf.) »brez zob žvečiti« < **žem-l'ā̋ti* k prez. **žemèšь* poleg **žьmèšь*, inf. **žę̋ti* »stiskati, gnesti«, prim. r. dial. *žmjákatь* »jesti, žvečiti« (Dal', Slovar' I, 546), br. dial. *žmjákacь* »cmokati« < **žьm-ę̋kati*. Iz prez. osnove **z'ьve-* »žvečiti« je s **-ka-* ekspresivizirano p. dial. *żwiekać* »žvečiti« (Karlowicz, SGP VI, 451). Dalje glej *žvẹ́čiti*. M. F.

žvẹ́nkelj (m.), g. *-klja* in *-keljna* »kembelj«, tudi *žvẹ́ngelj, -glja* in *-geljna* »isto« in »ledena sveča«; v 18. st. *švenkil* »šgunou bát, rapulum« (Kastelec-Vorenc), *ſhvẹnkel, -na* »piftillum« (Pohlin).

Kakor hrv. dial. *žvènk* »kembelj« (Ozalj; Težak, HDZb V, 420) prevzeto iz srvn. *swenkel, swengel (der glokken)*, nvn. *Schwengel* »kembelj«, kar je izpeljanka iz nvn. *schwenken* »sukati, mahati, kriliti«, stvn. *swenken* (Striedter-Temps, DLS, 256; Kluge[22], 661). Beseda se je v sln. ljudskoetimološko navezala na *žvènk, žvẹ́nkati, žvenketáti*, o čemer glej *zvènk*. M. S.

žveplẹ́nka (f.) »vžigalica«, tolm. *žeplẹ́nka* (Tolminske Ravne; Dolini Tolminke in Zadlašce, 199). V 18. st. *ſhveplẹnka* »Schefelkerzchen, sulphuratum« (Pohlin), *shveplenka* »Schwefelhölzlein, Schwefelkerze, Schwefelfaden« (Gutsmann), toda v 16. st. *shvepleniza* »Schweßelkerz, ſulphurata, solferino« (Megiser).

Obe tvorbi sta substantivizirani iz adj. *žveplę̑n*, f. *-a* k *žvẹ́plo* (n.) »sulphur« in kalka po n. *Schwefelhölzchen* »vžigalica«, *Schwefelkerz* k *Schwefel* »žveplo«. Na izdelovanje vžigalic z žvepleno konico kaže tudi it. *solferino* »vžigalica« k *solfo* oz. *solfanello* »vžigalica« k srlat. *solfanus* »žveplo«. Dalje glej *žvẹ́plo*. M. F.

žvẹ́plo (n.), g. *-a* »sulphur«, tudi *žeplo, župlo*; v 16. st. *shveplu* (Megiser), l. 1607 *zeplo* »ſolfo« (Alasia), v 18. st. *ſhvȇplu* (Pohlin), pri Gutsmannu poleg *shveplu* tudi adj. *shveplan, shveplaſt* »schwefelicht«, v. *(po-)shveplati* in izv. *shveplenka* »Schwefelhölzlein«.

Prim. hrv. kajk. *žvȇplo*; drugod oblike na *-u-*, csl. *župelъ, župlъ, žjupelъ*, stsb. *župelь*, hrv. *župalj*, g. *župlja* poleg *žvepalj*, blg. knjiž. *župel*, r., ukr., br. *žúpel*. Sredozemska kulturna beseda, ki se je po različnih poteh razširila po Evropi. Nedvomno sorodno je stvn. *swëval, swebal*, got. *svibls*, nvn. *Schwefel*, ags. *swefal, sweȝel*, lat. *sulphur, sulpur* »žveplo«. Večina avtorjev domneva, da so slov. oblike izposojene iz germ. Že Dobrovský, Br. Fw., 44, je izhajal iz nvn. *Schwefel*, Miklošič, 413, je opozoril na got. *svibls*; nasprotno je Murko pri Peiskerju, Beziehungen, 63, germ. oblike izvajal iz slov. Kiparsky, Lw., 124, je domneval, da je izhodišče slov. oblik v retorom. *zuorpel* (Engadin). Dvomi Vasmer I, 433, ki vidi v sln. in kajk. *žveplo* samo mlajše izposojenke. O rom. potovanjih lat. *sulphur* izčrpno Wartburg XII, 420 ss. Glej tudi *žveplẹ́nka*.

žvȇrca I (f.) »kolomaz, črnilo za niti« in »tekočina, ki se nabere v pipi, žlindra v pipi«, tudi *žvȋrca* »isto« (SSKJ IV, 1026); rož. *žvérca* »tobačni (slinov) sok v pipi« (Šašel, RNB, 157), obir. *žvèə:rca* »Pfeifenrohrschlacke« (Karničar, Obir, 273), črnovr. *žwȋərcą* »čevljarsko črnilo« (Tominec, 253).

Kakor hrv. kajk. *žvȇrc* »kolomaz« in dl. *šwjerca* »črn vosek za barvanje niti« prevzeto iz srvn. *swerze* (> nvn. *Schwärze*) »črna barva, nekaj črnega, črnilo« < stvn.

swerza, kar je abstr. od stvn. *swarz* > nvn. *schwarz* »črn« (Striedter-Temps, DLS, 256). Pkm. *žvàrc* »blato iz kolomaza in prahu« (Novak, Slovar[2], 184) je iz substantiviziranega srvn. adj. *der swarze*. Glej tudi *švêrcati*. M. S.

žvȩ̂rca II (f.) »psovka ničvrednemu človeku ali stvari« (Pleteršnik), rož. *žvérca* »vzdevek skrajno nadležnemu človeku« (Šašel, RNB, 157), črnovr. *žwîərcą* »psovka sitnemu človeku« in *žwîəryą* »sitnež« (Tominec, 253); *žvȩ̂rca* je danes »zelo živahen, nemiren človek, zlasti otrok«, v slednjem pomenu tudi *žvîrca* (SSKJ IV, 1026).

Beseda verjetno ni istega izvora kot *žvȩ̂rca I* (enači Striedter-Temps, DLS, 256), saj v n. ni najti primerljivih pomenov. Domnevno izpeljano iz *zvîrati se*, *zvȩ̂rati se* »sich unanständlich strecken« (Snoj, SES, 768), eventualno pomešano z dem. *zvȩ̂rca* od *zvȩ̂r* »bestia, ferra«, in z ekspr. zamenjavo *z-* → *ž-*. Dalje glej *-vréti*. M. S.

žvȩ̂rgati, *-am* (v. impf.) »kvantati, klepetati«, *žvȩ̂rga* (f.) »blebetač, nadležna klepetulja« (gor.) = črnovr. *žwîəryą* »sitnež« (Tominec, 253), tudi *žvergálo* (n.) »klepetulja«, adj. *žvȩ́rgav*, f. *-a* »klepetav« in od tod substantivizirano *žvȩ́rgavec* (m.), g. *-vca* »pobožnjakar«, tj. »tisti, ki brez premisleka govori«.

Z deverbativnim suf. *-ga-* tako kot rož. kor. *poryáti* »parati« < **porgáti* iz **poríti* »trgati, parati« = sln. *poriti* »isto«, hrv., sb. *pòriti* ekspresivizirano iz sln. **žveríti*, **žvȩ́rim* (v. impf.) »žvečiti«, prim. *žvȩ́riti*, *-im* »žvečiti« (Krn; Erjavec, LMS 1880, 216), npr. *krava staro usnje žveri* (Poljanska dolina), poleg *žuríti*, *-ím* (v. impf.) »dalj časa kaj žvečiti« (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 192) < sln. **žveríti*. K pomenskemu razvoju »žvečiti« > »blebetati, čvekati ipd.« prim. sln. črnovr. *žwȩ̂čt'* »žvečiti« in »čenčati, blebetati« (Tominec, 253), č. *žvάchat* »žvečiti; blebetati«. Dalje glej *žvȩ́riti*. M. F.

žvȩ́riti, *-im* (v. impf.) »žvečiti« (Krn; Erjavec, LMS 1880, 216), npr. *krava staro usnje žveri* (Poljanska dolina). Sem *žuríti*, *-ím* (v. impf.) »dalj časa kaj žvečiti« (Sv. Lucija; Kenda, rkp., 192) z redukcijo nenaglašenega zaporedja *u̯e* → *u*, ki kaže na prvotno sln. stanje **žveríti*, **žvȩ́rim* »žvečiti«. Brez besedotvornih paralel, čeprav je sorodstvo s sln. *žvȩ́čiti*, *-im* ← **z'ьvękati* oz. psl. **z'ьvắti*, **z'ьvèšь*/**z'ujèšь* gotovo. Verjetno iz **z'ьvęríti*, **z'ьvęrišь*, kar je lahko denominativ nepotrjenega substantiva **z'ьvęrъ* »žvečenje«. Dalje glej *žvȩ́čiti*, pa tudi *žvarovína*. M. F.

žvìnga (f.) »treslica za lan, priprava za trepanje lanu« (pkm.; Novak, Slovar,[2] 184).

Prevzeto iz srvn. *swinge* »treslica za lan ali konopljo« iz *swingen* »mahati, vihteti, tresti, trepati« (navaja Lexer, Mhd. Wb. II, 1377 s.). M. S.

žvîplja (f.) »kljuka, Klinke« (Laško).

Prevzeto iz srvn. *swibel* »zapah, kljuka; pessulus, seratura lignea«, iz česar je bav. n. *Schwibel* »ročaj pri veslu«, širše n. tudi »sprednji (redkeje zadnji) ročaj pri kosi«, tirol. n. *schwübel* »prečka«. Po Grimmu, Wb. IX, 2610, sodi beseda k *schweben* »lebdeti«. M. S.

žvízdati, *-am* (v. impf.) »kisel biti«, npr. *vino žvizda* (Slovenske gorice), k temu *žvîzdec* (m.), g. *-deca* »kislo vino«. Iter. **zvižd'ati* je bil po tipu *suša* → *šuša* asimiliran v sln. **žvižgati* in podlaga za sln. *žvîžgec* (m.), g. *-gəca* »kislo vino«, *žvížgavec*, g. *-vca* »isto« (dol., jvzh. štaj.) poleg »surov sir pred soljenjem in staranjem; sir slabe kakovosti« (bovško; Ivančič, DSBG, 73).

Prim. hrv., sb. *uzvíždati*, *uzvîždām* (pf.) »skisati se« (ARj XX, 451) < **vъz-zvižd'ắti*. Zaradi pogostih pomenskih razvojev »tolči, sekati, rezati« > »skisati, fermentirati«, npr. sln. bkr. *sesékati se* »sesiriti se (o mleku)«, slš. *seknút' sa* »sesiriti se (o tekočini)« ← **sěk-ti*; č. *srazit se* »sesiriti se« k *raziti* »tolči, sekati«, je izhodno **zvizdắti* → iter. **zvižd'ắti* verjetno pomensko specializirano iz stopnje »tolči, udarjati« slov. v. **zvizdắti* pred specializacijo v »sibillare« (prim. enako razmerje v hrv. *švȉknuti* »udariti« : *švīkȁt* »žvižgati« (Svetvinčenat, Čabrunići, Ližnjan; Filipi-Bursić Giudici, ILA, 94). Pomen »tolči ipd.« se pri tem glagolu pretežno ohranja v nazalnem prez. **zvizdnǫti* = sln. dial. *'zviznəti* (v. pf.) »primazati klofuto«, hrv., sb. *zvȉznuti*, *zvȉznēm* »močno udariti, zaušnico dati«, hrv. čak. *zazvîznut* »v zibanje spraviti« (Hraste-Šimunović, Čak. Lex III, 553), r. dial. *zvíznutь* »močno udariti«, p. dial. *gwiznąć* »udariti«, impf. *gwizdać*, *gwizdon* »udarec«, kašub. *gvízdnǫc* »močno udariti«. Izhodno **zvizdắti* je ekspresivna zveneča varianta iz v. **svistắti*. Glej tudi *zvizniti*, *žvížgati* in tudi *zviščáti*, *švístati*, *svískati*. M. F.

žvižgati, *-am* (impf.) »sibilare«, pf. *po-*, *za-ž.* in *žvîž(g)niti*, *žvîž(g)nem*; dem. *žvižgetáti*, *-âm*, *-ę́čem* (impf.), *žvižgljáti*, *-âm* (impf.) »isto«; subst. *žvîžg*, *-a*, *žvîžgec*, *-a*, *žvižgâvka* »Anas penelope«, *žvîžglja* »vrsta race«; tudi *zvízdati*, *zvízgati*, *žvízdati* »sibilare«, subst. *zvîzd*, *zvîžd*, *žvîzd*, *žvîžd* (m.), g. *-a* »sibilus«; v 16. st. *shvisgati* »sibilo« (Megiser), v 18. st. *ſviſhgam*, *'ſhviſhgam* »pfeiffen, fiftulare« (Pohlin), *shvishgati* »pfeifen« (Gutsmann).

Prim. csl. *zviždati*, *-ajǫ* »sibilare«, sbh. *zvíždati*, *-ām*, čak. *zvîžjot*, *žvîžjot*, *-jen*, pf. *zvîžńot*, *žvîžńot*, *-ńen*, č. mor. *hvižd'žet'*, slš. *hvižd'at'*, *-ím* »isto«. Izhajati je treba iz psl. **zvizd'ắti*, *-ı̄šь*, kar je potrjeno v sbh. *zvíždati*, *zvíždīm*. Zah. slov. **gvizdati*, **gvizděti*, **gvizd'ati* je domnevno nastalo po disimilaciji iz **zvizdati*, **zvizděti*, **zvizd'ati* (Machek[2], 192). K razvoju *-zd'-* > *-ždž-* > sln. *-žg-*, čak. *-žj-* prim. **mȍždžane* > sln. *možgâni*, čak. *mȍžjoni* »cerebrum«. Dalje glej *svízati*. O sln. *žvîžgec* »kislo vino« in *žvízdati* »biti kisel (o vinu)« glej *zviščáti*, *žvízdati*. M. S.

žvórec (m.), g. *-rca* »ročaj svedra« (Caf).

Osamljeno in nejasno. Fonetično je sicer možno izhajati iz substantiviziranega n. *das Schwarze* »nekaj črnega« iz adj. *schwarz* »črn«, vendar tega specialnega pomena pri Grimmu, Wb. IX, 2319 ss., ni zaslediti. Zato se zdi kljub nejasnemu semantičnemu razvoju možno primerjati slš. *švorec* »veriga, spona«, p. *sworzeń*, *szworzeń* »zatič, ki drži kolo na osi«, r. *švóren* »isto« in v sln. domnevati ekspresivno *š-* > *ž-*. Slov. **sъvorьcь*, **sъvorenь* sta nomena instrumenti od **sȍvoriti* > r. *švórit'* »vezati«, kar je denom. iz **sȍvora*. O tem glej dalje *sộra*. M. S.

žvrgljáti, *-âm* (v. impf.) »curljati« (Cigale, Wb., 1275: *žvergljati*), po Pleteršniku *žvrgláti*. Cigale, l. c., navaja po Vodniku tudi *žerliti* »curljati«, vendar besedo opremi z vprašajem.

Brez znanih paralel; verjetno iz *žvŕkati* »brizgati« pod vplivom *curgljáti* (poleg *cvergljáti*), tj. dial. *cr̥glȁt* »curljati«, kar je z interkaliranim *-g-* iz dial. *cr̥lȁt* < *curljáti*, dem. od *cúriti*. Dalje glej *švŕkati*. M. S.

žvrgolẹ́ti, *-ím* (v. impf.) »fritinnire, pipire, clangere«, subj. zlasti ptice pevke; tudi *žrgolẹ́ti*, v 18. st. *šhergoléti* »klaffati, ſhvazati, faflati; garrire« in po redukciji tipa **žerbę* > sln. *žrebȅ* > dial. *žbȅ* danes *žgolẹ́ti* »fritinnire«; semkaj *žvrgláti* »gostoleti, žvrgoleti, čivkati, orglati, lajnati« in s podaljšano ničto prevojno stopnjo korena *žvȋrglja* »silvia (motacilla) Tithys« (Freyer); v 18. st. *ſhvergolẹti* »fiſtulare, organo canere, pipire«, *ſhvergolishe* »organum« (Pohlin).

Prim. sbh. *žvȑgoljiti*, *žvrgòljiti*, dial. *žvȉgoljiti* »žvrgoleti, ščebetati, cvrkutati«, subst. *žvȑgolj* »ščebetanje, čebljanje« (ARj XXIII, 539; Rečnik SANU V, 313, 312). Izhajati je treba iz denom. iz nomena actionis **svьrgoľь* »ščebetanje«, ki se ohranja še v pom. *svḗrgᵘoləc* »čivkati« in p. *świergolić* »žvrgoleti«, medtem ko p. *świergotać* »čivkati, ščebetati, čebljati« kaže na denominacijo iz **svьrgotъ* > p. *świergot*, *świegot* »čivkanje, čebljanje«. Sln. in sbh. vzglasje je spremenjeno zaradi imitativnosti, eventualno pod vplivom pomensko bližnjega *žvížgati*. Izvorni glagol **svьrgati*, ki se ohranja v pom. *svḗr̃gac* »zveneti« (navaja Lorentz, Wb. II, 403), je kakor **svьrkěti* > **svьrčati* > sln. *svrčáti*, *cvrčáti* »čivkati«, csl. *svrъčati* »sibilare«, r. *sverčátь* »cvrčati«, č. *svrčeti* »oglašati se s škripajočim glasom« tvorjen z guturalnim sufiksom iz ničte stopnje ide. korena **su̯er-* »zveneti«, prim. sti. *svárati* »zveneti, šumeti«, iter. v stnord. *sverja* »priseči«, psl. **svьrati*, **sverǫ*, rekonstruirano le na osnovi iter. **svirãti*, **svirı̃ti*, in s *-k-*jevskim sufiksom ter imitativno spremenjenim vzglasjem še lit. *švir̃kšti* »vreščati, žvižgati« (Snoj, SES, 769). Iter. **svirgati* se ohranja v pom. *svírgac* »žvižgati, švigati« (navaja Lorentz Wb. II, 404) in z dial. *ir* > *er* morda v sln. *žvẹ̑rgati* »klepetati, čenčati« (k pomenskemu razvoju prim. zgornji Kastelec-Vorenčev primer; drugače, iz *žvẹ́riti* »žvečiti« izvaja Pleteršnik II, 977). Manj verjetno Levstik pri Pleteršniku II, 978, ki samo sln. *žvrgláti* izvaja iz bav. n. *schwegeln* »žvižgati«, iz česar je sln. *žvegláti* »igrati na žveglo« in »klepetati, čebljati, čenčati«. Mešanja s to prevzeto besedno družino ni mogoče zanikati, saj glagol *žvegláti*, ki je formalno bližje izposojenki, izkazuje tudi semantiko domačega *žvrgolẹ́ti*, medtem ko je sln. *žvȓgla* »žvegla« gotovo iz *žvẹ̑gla* pod vplivom *žvrgolẹ́ti*. Glej tudi *svírati*. M. S.

žvŕkati, *žvŕkam* (v. impf.) »brizgati, udarjati ob tekočino«, semkaj interj. *žvȑk* »platsch« in nomen instrumenti *žvŕkalica* »brizgalna«, črnovr. »blatna ali snežna brozga, plundra« (od tod verjetno ekspr. prenarejeno *žọ́kalica* »blatna brozga« (Caf) in *žvȋglja* »isto« (Cigale, Janežič, Ravnikar, bkr.)), *žvŕklja* »rudicula, Quirl«, redko *žvŕkelj*, *-klja* »isto« (SSKJ V, 1027), denom. *žvrkljáti*, *-âm* (impf.) »quirlen«. Semkaj *žvrčáti*, *-ím* (impf.) »curljati« in »šumljati, brenčati«. Z iter. podaljšavo je *žvȋrkati*, *-am* (impf.) »čofotati«, npr. *voda v škornjih žvirka*.

Gotovo varianta od *švŕkati*, *švȑkam* »udarjati z bičem, brizgati« (Snoj, SES, 769) z ekspr. *ž-* kot v hrv. čak. *žvȑka* »oteklina od pika čebele ali ose« (Poljica), »buška« (navaja Jurišić, Rječnik, 248), sbh. *žvȑknuti okom* »pogledati«, *žvȑknūt* »norčav« (navaja Rečnik SANU V, 313). K tvorbi nomena instrumenti prim. sln. *tŕkelj* »tolkač, krepelo, štrcelj« iz *tŕkati I*, *kọ̑klja* iz *kọ̑kati*, kar ustreza lit. tvorbam na *-ulys*, npr. *švitulỹs* »kresnica« iz *švìsti* »daniti se, postajati svetel«, oz. *-ulė*, npr. lit. *skridulė̃* »strgalo za strojenje kož, Gerbeisen« iz *skrìsti* »hitro premikati«. Glej tudi *žvrgljáti* in dalje *švŕkati*. M. S.

žvujgniti se, *-nem se* (v. pf.) »upogniti se« v nar. pesmi *Pernesi jesti, Lenčica, kaj bo se miza žvujgnila* (Vis na Pesnici; iz gradiva za SSKJ).

Z ekspresivnim razvojem *zv-* > *žv-* iz prvotnega v. **jьz-u-gъb-nǭ-ti* »upogniti«, ki se še ohranja v pkm. *zvȕgnoti*, *-nen* »upogniti, zviti«, *vȕgnoti* »isto« (Novak, Slovar^2, 181, 171) = *úgniti*, *úgnem* (pf.) in poleg »upogniti« pomeni tudi »umakniti« (Pleteršnik II, 712). Konzonant *-j-* pred *g* v akcentuiranem zlogu je sekundaren tipa *ọ́jster* ← *ọ́ster*, *gȍjzd* ← *gȍzd*. Dalje glej *geníti*, prez. *gánem*. M. F.

†France Bezlaj
ETIMOLOŠKI SLOVAR SLOVENSKEGA JEZIKA
Četrta knjiga Š–Ž
Avtorji gesel
France Bezlaj, Marko Snoj in Metka Furlan
Uredila in korigirala
Marko Snoj in Metka Furlan

Knjigo opremil Julijan Miklavčič

Tehnična obdelava in oblikovanje s programom EVA Primoža Jakopina: Marko Snoj

Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Znanstvenoraziskovalni center
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša
Etimološko-onomastična sekcija

Založila Založba ZRC
Za založbo Oto Luthar

Tisk: Mond Grafika d. o. o.

Ljubljana 2005

Natis četrte knjige sta podprli
Agencija za raziskovalno dejavnost RS
in
Slovenska akademija znanosti in umetnosti